

*Χαῖρε, ὦ χαῖρε,
Ἐλευθεριά!*

Ο ΑΓΩΝΑΣ
ΤΟΥ
1821
ΣΤΗΝ
ΕΛΛΗΝΙΚΗ
ΚΑΙ
ΞΕΝΗ
ΠΟΙΗΣΗ

ΑΝΘΟΛΟΓΙΑ

ΤΡΑΠΕΖΑ ΠΕΙΡΑΙΩΣ

ΙΔΡΥΜΑ ΤΑΚΗΣ ΣΙΝΟΠΟΥΛΟΣ

•
1821

•
200 ΧΡΟΝΙΑ

• ελευθεροι •

ΔΗΜΙΟΥΡΓΟΥΜΕ ΤΟ ΑΥΡΙΟ

•
2021

•
ΕΠΕΤΕΙΑΚΕΣ ΔΡΑΣΕΙΣ 1821-2021

ΤΡΑΠΕΖΑ ΠΕΙΡΑΙΩΣ

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

Ο ΑΓΩΝΑΣ ΤΟΥ 1821
ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΑΙ ΞΕΝΗ ΠΟΙΗΣΗ

*Η έκδοση πραγματοποιήθηκε
με την εύγενική χορηγία της Τράπεζας Πειραιώς.*

ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΗΣ ΚΑΙ ΠΑΡΑΓΩΓΗ:

Ίδρυμα Τάκης Σινόπουλος

ΕΠΙΛΟΓΗ ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΣΗΣ – ΛΕΞΑΝΤΕΣ:

Ίδρυμα Τάκης Σινόπουλος & Θανάσης Γαλανάκης

ΣΕΛΙΔΟΠΟΙΗΣΗ ΚΕΙΜΕΝΩΝ & ΕΙΚΟΝΩΝ:

ΑΝΑΓΡΑΜΜΑ

ISBN: 978-618-85077-1-5

© *Για την έκδοση:* Τράπεζα Πειραιώς, Ίδρυμα Τάκης Σινόπουλος, Θανάσης Γαλανάκης & Μάνος Κουμής

© *Για τα κοσμήματα:* Ήρω Νικοπούλου

ΙΔΡΥΜΑ ΤΑΚΗΣ ΣΙΝΟΠΟΥΛΟΣ – ΣΠΟΥΔΑΣΤΗΡΙΟ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΠΟΙΗΣΗΣ

Τάκη Σινόπουλου 22, Περισσό, Αθήνα 11142, τηλ.: 2102583416

www.elpenor.gr | elpenor@otenet.gr

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

Ο ΑΓΩΝΑΣ ΤΟΥ 1821
ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΑΙ ΞΕΝΗ ΠΟΙΗΣΗ

ΑΝΘΟΛΟΓΗΣΗ:

Θανάσης Γαλανάκης – Μάνος Κουμῆς

ΕΡΕΥΝΑ ΥΛΙΚΟΥ
ΓΕΝΙΚΗ ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ
ΥΠΟΜΝΗΜΑΤΙΣΜΟΣ:

Θανάσης Γαλανάκης

ΚΟΣΜΗΜΑΤΑ
ΕΠΕΞΗΓΗΜΑΤΙΚΑ ΥΠΟΜΝΗΜΑΤΑ:

Ἡρῶ Νικοπούλου

ΤΡΑΠΕΖΑ ΠΕΙΡΑΙΩΣ

ΙΔΡΥΜΑ ΤΑΚΗΣ ΣΙΝΟΠΟΥΛΟΣ

ΑΘΗΝΑ 2021

*Στὴ μνήμη ὄλων ἐκείνων, Ἑλλήνων καὶ Ξένων,
ποὺ ἀγωνίστηκαν γιὰ τὴν Ἐλευθερία τῆς Ἑλλάδας*

ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΤΟΥ ΠΡΟΕΔΡΟΥ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ
ΤΗΣ ΤΡΑΠΕΖΑΣ ΠΕΙΡΑΙΩΣ

Ἡ τιμητικὴ γιὰ μᾶς συνεργασία μὲ τὸ Ἴδρυμα «Τάκης Σινόπουλος – Σπουδαστήριο Νεοελληνικῆς Ποίησης», ποὺ ἀποδίδει στὸ εὐρὺ κοινὸ τὴν πολύτιμη συλλογὴ ποιημάτων ὑπὸ τὸν ἐμβληματικὸ στίχο τοῦ ἔθνικοῦ ποιητῆ *Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!*, ἀποτελεῖ ἓνα ξεχωριστὸ σὲ ἀξία μέρος τῶν πρωτοβουλιῶν, ποὺ ἀνέλαβε ἡ Τράπεζα Πειραιῶς, συμμετέχοντας στὸν ἑορτασμὸ τῶν 200 χρόνων ἀπὸ τὴν Ἐπανάσταση τοῦ 1821.

Ἡ Ἀνθολογία ποιημάτων, Ἑλλήνων καὶ φιλελλήνων ποιητῶν ποὺ ἔχουν ἀντλήσει τὴν ἔμπνευσή τους ἀπὸ τὸν Ἀγῶνα, εἶναι ἓνα σεμνὸ προσκύνημα στὴν ἀθέατη, ἀλλὰ ἐξίσου σημαντικὴ μὲ τὰ γεγονότα τῆς ἱστορίας πλευρά, ἐκεῖνη τοῦ πνεύματος, τῶν ἀξιών, τῶν ιδεῶν, τῶν ὁραμάτων, ποὺ ἐμπλουτίζουν τὸ πολιτιστικὸ της φορτίο.

Ἡ Ἐπανάσταση τοῦ 1821, οἱ Ἀγωνιστές, ὁ ἄνισος ἀγῶνας γιὰ τὴν ἐλευθερία καὶ τὰ ἥρωϊκὰ κατορθώματα τῶν Ἑλλήνων, ποὺ δημιούργησαν ἓνα νέο κράτος γιὰ ἓναν πανάρχαιο λαό, ἐνέπνευσαν τοὺς λαοὺς τῆς Εὐρώπης καὶ τροφοδότησαν κάθε μορφή τέχνης καί, βέβαια, τὴ λογοτεχνία καὶ τὴν ποιητικὴ τῆς ἔκφραση. Ἡ θυσία τοῦ Μεσολογγίου καὶ ἐκεῖνη τοῦ Λόρδου Βύρωνα πύκνωσαν τὶς γραμμὲς ὧσων τὶς ὑμνησαν στὴν ἑλληνικὴ καὶ ξένη ποίηση, μὲ ἐξέχοντες ἐκπροσώπους τῆς τελευταίας τὸν J. W. v. Goethe, τὸν P. B. Shelley καὶ τὸν John Keats.

Τὰ μικρὰ καὶ μεγαλύτερα ἀριστουργήματα ποὺ κληροδότησαν ἡ λαϊκὴ δημιουργία καὶ οἱ ἔθνικοι ὁραματιστές, ὅπως ὁ Ρήγας ἀλλὰ καὶ οἱ λόγιοι γράφοντες, ἀπὸ τὸν Ἀνδρέα Κάλβο ἕως τοὺς ὑπερρεαλιστὲς καὶ τοὺς μοντερνιστὲς, ἀποδίδουν τὴ συνέχεια ποὺ ἀξίζει στὴν πανάρχαια καὶ λαμπρὴ ποιητικὴ μας κληρονομιά.

Ἀντιμέτωπος μὲ τὶς μεγάλες προκλήσεις τοῦ καιροῦ τοῦ ὁ σύγχρονος ἄνθρωπος, ὁ σύγχρονος Ἕλληνας, πρέπει νὰ εἶναι φορέας καὶ κοινωνὸς αὐτοῦ τοῦ ἀξιακοῦ καὶ πνευματικοῦ φορτίου ποὺ καθοδηγεῖ καὶ ἐκφράζει τὴ μακρὰ ἱστορικὴ διαδρομὴ τοῦ ἑλληνισμοῦ.

Τὸ δύσκολο ἔργο τῆς ἀνθολόγησης τῆς σχετικῆς ποιητικῆς παραγωγῆς ἀνέλαβαν οἱ κ.κ. Θανάσης Γαλανάκης καὶ Μάνος Κουμῆς, δύο ιδιαίτερα ἀξιόλογοι νέοι

φιλολογοί, και τούς ευχαριστούμε πολύ για τὸ ἄρτιο ἀποτέλεσμα. Εὐχαριστοῦμε, ἔτισης, τὸν πρόεδρο κ. Ξάνθο Μαϊντᾶ καὶ τούς ἀνθρώπους τοῦ Ἰδρύματος «Τάκης Σινόπουλος – Σπουδαστήριο Νεοελληνικῆς Ποίησης», μὲ τούς ὁποίους μοιραστήκαμε τὴ χαρὰ καὶ τὴ συγκίνηση τοῦ ὅλου ἐγχειρήματος, γιὰ τὴν ἐξαίρετη δουλειὰ καὶ τὴ δημιουργικὴ συνεργασία πὸν εἴχαμε, καθὼς καὶ ὅλους ὅσοι ἐργάστηκαν γιὰ τὴν προσεγμένη αὐτὴ ἔκδοση.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΧΑΝΤΖΗΝΙΚΟΛΑΟΥ

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΤΟΥ ΔΙΕΥΘΥΝΟΝΤΟΣ ΣΥΜΒΟΥΛΟΥ
ΤΗΣ ΤΡΑΠΕΖΑΣ ΠΕΙΡΑΙΩΣ

Ἡ Τράπεζα Πειραιῶς με αἴσθημα εὐθύνης ἔχει σχεδιάσει καὶ ὑλοποιεῖ ἓνα πολὺ-πτυχο πρόγραμμα-συμβολὴ στὸν ἑορτασμὸ τῆς ἐπετείου γιὰ τὰ 200 χρόνια ἀπὸ τὴν Ἐπανάσταση τοῦ 1821, ὡς ἐλάχιστο χρέος ἀπέναντι στὴν ἑλληνικὴ κοινωνία καὶ τὴν ἐθνικὴ ὑπόθεση διατήρησης τῆς ἱστορικῆς καὶ πολιτιστικῆς μας κληρονομιάς. Ἡ κληρονομιά αὐτή, με τὸν πλοῦτο καὶ τὴ δύναμή της, μπορεῖ νὰ ἐμπνέει σὲ κάθε ἐποχὴ τὸν ἀγῶνα τοῦ ἑλληνισμοῦ γιὰ τὴν πραγμάτωση τῶν ἐθνικῶν καὶ κοινωνικῶν του στόχων. Τὸ ὄραμα παραμένει ἐπίκαιρο γιὰ κάθε σύγχρονο ἐλεύθερο ἄνθρωπο ποὺ ἀγωνίζεται, συλλογικὰ καὶ προσωπικὰ, γιὰ ἓνα καλύτερο μέλλον.

Στὸν ἀνὰ χεῖρας τόμο, ἡ πρόθεση τῆς Τράπεζας Πειραιῶς νὰ συμβάλει στὴν ἐπέτειο αὐτὴ με παρεμβάσεις διαχρονικῆς ἀξίας βρίσκει ἓναν ἀπὸ τοὺς καλύτερους τρόπους νὰ ὑλοποιηθεῖ. Πρόκειται γιὰ ἓναν ὀγκώδη τόμο, στὸν ὁποῖο ἀνθολογεῖται τὸ ἔργο περὶ τῶν 200 Ἑλλήνων καὶ ξένων ποιητῶν, ἀπὸ τὰ προεπαναστατικὰ χρόνια ἕως πρόσφατα. Μία Ἀνθολογία σὲ πολυτονικὴ γραφὴ, μία ἐκδοσὴ με σχόλια καὶ ἐπιμέλεια ὑψηλοῦ ἐπιπέδου, ἡ ὁποία θὰ ἀποτελέσει στὸ μέλλον “ἐκδοσὴ ἀναφορᾶς” σχετικὰ με τὴν ποιητικὴ παραγωγή γιὰ τὸν Ἀγῶνα τοῦ ’21.

Στοὺς στίχους αὐτοὺς περιγράφονται, σὲ δημῶδη λόγο, ἐπεισόδια τοῦ Ἀγῶνα ὅπως διασώθηκαν στὴ λαϊκὴ ἀντίληψη, τὸ ἀδούλωτο πνεῦμα τῶν ἀγωνιστῶν τῆς Ἐπανάστασης, ἀλλὰ καὶ ἡ καθημερινότητά τους. Τονίζονται, ἐπίσης, μέσα ἀπὸ τὴν πένα λογίων ποιητῶν, τὰ ἰδεώδη ποὺ ἐνέπνευσαν τὴν Ἐπανάσταση καὶ ἐνέπνευσε ἡ ἴδια διεθνῶς. Περιγράφεται, τέλος, πῶς αὐτὴ ἐπηρέασε τὴ σκέψη καὶ νοσηματοδότησε διαχρονικὰ τὴν πορεία τῆς ἑλληνικῆς κοινωνίας. Κι εἶναι αὐτὸς ὁ κεντρικὸς στόχος παρόμοιων πρωτοβουλιῶν τῆς Τράπεζας Πειραιῶς με τὴν εὐκαιρία τῆς ἐπετείου τῆς Ἐπανάστασης τοῦ 1821: νὰ ὀδηγήσουν σὲ σκέψεις γιὰ τοὺς ἀγῶνες τοῦ παρόντος καὶ τοῦ μέλλοντος.

Ἡ συνεργασία με τὸ Ἴδρυμα Τάκης Σινόπουλος – Σπουδαστήριο Νεοελληνικῆς Ποίησης μᾶς ἔδωσε τὴ δυνατότητα νὰ συμμετέχουμε στὸν ἑορτασμὸ τῆς ἐπετείου γιὰ τὰ 200 χρόνια ἀπὸ τὴν Ἐπανάσταση τοῦ 1821 με μιὰ πρωτοβουλία ὑψηλοῦ

συμβολισμού και ἄριστου περιεχομένου, ἀποτέλεσμα ἐρευνητικῆς δουλειᾶς δύο ἄξιων νέων φιλόλογων.

Εὐχαριστοῦμε τὸν Πρόεδρο κ. Ξάνθο Μαϊντᾶ, τὸ Διοικητικὸ Συμβούλιο καὶ τὸ προσωπικὸ τοῦ Ἰδρύματος Τάκης Σινόπουλος – Σπουδαστήριο Νεοελληνικῆς Ποίησης γι' αὐτὴν τὴν ιδιαίτερα καρποφόρα συνεργασία.

ΧΡΗΣΤΟΣ ΜΕΓΑΛΟΥ

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΤΟΥ ΠΡΟΕΔΡΟΥ ΤΟΥ ΙΔΡΥΜΑΤΟΣ
ΤΑΚΗΣ ΣΙΝΟΠΟΥΛΟΣ – ΣΠΟΥΔΑΣΤΗΡΙΟ
ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΠΟΙΗΣΗΣ

Συμμετέχοντας στους έορτασμούς της έθνικης παλιγγενεσίας, τὸ Ἴδρυμα Τάκης Σινόπουλος – Σπουδαστήριο Νεοελληνικῆς Ποίησης καὶ ἡ Τράπεζα Πειραιῶς, τύχη καὶ συνεργασία ἀγαθῆ, συναποφασίσαμε καὶ πραγματώσαμε τὴν ἔκδοση ἀνθολογίας ποιημάτων ποὺ ἔχουν ὡς πηγὴ ἔμπνευσης τὸ 1821.

Εἶναι ἡ ποίηση ποῦ, μετὰ τὸ μεγαλειῶδες γεγονός τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασης, μετράει τὸν βαθὺ πόθο τῆς ἐλευθερίας μετὰ τὸ ἀνάστημα τοῦ θανάτου, καὶ τότε γίνεται γνήσια, αἰχμηρὴ, παρηγορητικὴ καὶ ἀπελευθερωτικὴ. Γίνεται ἡ ἔκφραση τοῦ ἀγωνιζόμενου ἔθνους ἀποκαλύπτοντας τὸ τρομερὸ πρόσωπο τοῦ ἐξαισίου ἐγχειρήματος. Ἡ ἐπιβεβαίωση ἔρχεται ἤδη ἀπὸ τοὺς πρώτους στίχους τοῦ *Ἕγμονο εἰς τὴν Ἐλευθερίαν*: «*Σὲ γνωρίζω ἀπὸ τὴν κόψη / τοῦ σπαθιοῦ τὴν τρομερή, / σὲ γνωρίζω ἀπὸ τὴν ὄψη / ποῦ μὲ βία μετράει τὴ γῆ*».

Πρὸς τὸν σκοπὸ αὐτόν, ἔγινε ἀνάθεση σὲ δύο ἐξαιρετοὺς νέους φιλολόγους, οἱ ὁποῖοι διερεύνησαν, μετὰ τὴ στήριξη ὅλων μας, τὰ ἑλληνικὰ καὶ ξένα ποιητικὰ πρᾶγματα καὶ ἔκαναν τὴν καταγραφή καὶ ἐπιλογή τοῦ ὕλικου. Τὰ εὑρεθέντα τεκμήρια — ἄλλοτε γνωστὰ ποιήματα τῆς δημοτικῆς καὶ λόγιας ἑλληνικῆς γραμματείας, ἄλλοτε σπάνια μικρὰ ἀριστουργήματα, σχεδὸν χαμένα στὰ ἄδυτα τοῦ ποιητικοῦ μας χρυσορυχείου — καθὼς καὶ ἡ ξένη ποίηση, ἔκφραση τοῦ φιλελληνικοῦ κινήματος, συνθέτουν τὸν παρόντα τόμο.

Τὸ ἔργο μας αὐτὸ ἀποτελεῖ ταπεινὴ ἀπότιση φόρου τιμῆς στοὺς ἀνθρώπους ποὺ ἀγωνίστηκαν καὶ θυσιάστηκαν γιὰ τὴν ἐλευθερία τῆς πατρίδας μας.

ΞΑΝΘΟΣ ΜΑΪΝΤΑΣ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΤΩΝ ΑΝΘΟΛΟΓΩΝ

Πρὶν ἀπὸ δύο χρόνια τὸ Ἴδρυμα Τάκης Σινόπουλος ἀνέλαβε τὴν πρωτοβουλία ἔκδοσης ἑνὸς ἀνθολογικοῦ τόμου με ἀφορμὴ τὴ συμπλήρωση διακοσίων ἐτῶν ἀπὸ τὴν κήρυξη τῆς Ἐπανάστασης τοῦ 1821. Ἐκτοτε, ἡ ἰδιαίτερη σημασία τῆς ἔκδοσης αὐτῆς δημιούργησε τὶς ἀντίστοιχες ἀπαιτήσεις καὶ προσδοκίες ἀπ’ ὅλους τοὺς συμβαλλόμενούς της – ἰδιαίτερα δέ, πρὸς τοὺς ἀνθολόγους της, οἱ ὅποιοι ἔπρεπε νὰ σχεδιάσουν καὶ νὰ φέρουν εἰς πέρας τὸ ἔργο αὐτό, πάντοτε ὑπὸ τὸν συντονισμό καὶ τὴ φροντίδα τοῦ ΔΣ τοῦ Ἰδρύματος, σὲ συνεργασία με τοὺς ὑπεύθυνους τῆς Τράπεζας Πειραιῶς.

Τὸ σπουδαῖο γιὰ τὴν ἐξέλιξη τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους γεγονός τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασης ὑπῆρξε ὄχι λίγες φορές ἀφορμὴ καλλιτεχνικῆς ἐμπνευσης. Πολὺ περισσότερο γιὰ τὸ πεδίο τῆς ποίησης, τὸ ὅποιο ἔχαιρε τῆς ἐκτίμησης τοῦ ἑλληνικοῦ ἀναγνωστικοῦ κοινοῦ, ἰδιαίτερα στὶς πρώτες δεκαετίες τοῦ προηγούμενου αἰῶνα. Ἡ ἑλληνικὴ ἱστορία, ὅπως ἐπίσης καὶ ἡ πεποίθηση γιὰ τὴ συνέχεια τοῦ ἑλληνισμοῦ διαμέσου τῶν αἰῶνων, ὑπῆρξαν προνομιακὰ πεδία γιὰ τοὺς Ἕλληνες δημιουργούς, προκειμένου νὰ ἐκτυλίξουν καὶ νὰ ἀναπαραστήσουν τὰ γεγονότα αὐτὰ στὰ ποιητικά τους κείμενα, δίνοντας κάθε φορά καὶ ἀπὸ μία διαφορετικὴ προέκταση σ’ αὐτά, μέσα ἀπὸ ποικίλες ἀναπαραστάσεις καὶ ἐπιλογές, θεματικῆς ἢ τεχνοτροπικῆς.

Ἡ θεματοποίηση τῶν ἐθνικῶν ἀγῶνων στὴ νεοελληνικὴ ποίηση λαμβάνει ποικίλες διαθέσεις καὶ στάσεις, ἐπαινετικῆς ἢ ἐπικριτικῆς, σκεπτικιστικῆς ἢ ὑποστηρικτικῆς, ἀκόμα καὶ οὐδέτερες ἢ ἀδιάφορες. Οἱ ἀντικρουόμενες προσεγγίσεις, οἱ ὅποιες χαρακτηρίζουν σ’ ἕναν βαθμὸ τὸ ζεῦγος “νεοελληνικὴ ποίηση-ἐθνικοὶ ἀγῶνες” (καὶ πιὸ συγκεκριμένα, τὴν Ἐπανάσταση τοῦ 1821), δημιούργησαν ἐν πολλοῖς καὶ τὶς ἀνθολογικῆς ἀπαιτήσεις, οἱ ὅποιες ἔπρεπε νὰ ἐκπληρωθοῦν ἔπειτα ἀπὸ ἐνδελεχῆ σχεδιασμό, πὸν ἀξίωνε σαφεῆ κριτήρια, ἐκτεταμένη ἔρευνα καὶ προσεκτικῆς ἐπιλογῆς.

Ἀποφασίστηκε, λοιπόν, ὅτι, ὅπως σὲ κάθε ἀνθολογία ἄξια τοῦ ὀνόματος, τὰ δύο βασικὰ κριτήρια ἔπρεπε νὰ εἶναι ἀφ’ ἑνὸς ἡ ποιότητα καὶ ἀφ’ ἑτέρου ἡ ἀντιπροσωπευτικότητα τῶν ἀνθολογούμενων κειμένων – μόνο πὸν ἐν προκειμένῳ ἢ

«άντιπροσωπευτικότητα» έλαβε ευρύτερες διαστάσεις από τις συνηθισμένες. Οί δύο άνθολόγοι χώρισαν τή νεοελληνική ποιητική παραγωγή (άρχης γενομένης από τή δημοτική ποίηση) σέ χρονολογικές/γραμματολογικές ένότητες, καταρτίζοντας πίνακες τόσο τών έπιφανέστερων όσο καί τών λιγότερο γνωστών ποιητών τής εκάστοτε περιόδου. Έπειτα, διερεύνησαν πόσες καί ποιές πηγές βρίσκονταν διαθέσιμες στις βιβλιοθήκες πού είχχαν τή δυνατότητα νά επισκεφθοῦν. Τέλος, μοίρασαν τόν όγκο τής έργασίας με βάση τή δυνατότητα πρόσβασης στα αντίστοιχα τεκμήρια καί, καθώς τά διέτρεχαν, απομόνωσαν τά ποιήματα αυτά πού είτε θεματοποιούν ευθέως τήν Έπανάσταση, είτε αναφέρονται έμμέσως σέ αυτήν. Κατά τó στάδιο τής συλλογής, τά ποιήματα αποθηκεύονταν στο άποθετήριο, περιμένοντας τήν επόμενη φάση, τής *έπιλογής*. Κατά τó δεύτερο στάδιο, οί δύο άνθολόγοι μελέτησαν ó καθένας μόνος του καί με προσοχή τά συγκεντρωμένα ποιήματα, καί σέ διαδοχικές συναντήσεις συζητούσαν σχετικά με τά ποιήματα πού είχε επιλέξει ó καθένας τους, επιδιώκοντας τήν έπιθυμητή συναπόφαση, κάτι πού πραγματοποιήθηκε στις περισσότερες περιπτώσεις.

Τά δύο πρώτα στάδια τού έργου, τά όποια συνιστούν τó κυρίως μέρος τής άνθολόγησης, διέπονται από όρισμένες αρχές, τόσο στο στάδιο τής συλλογής, όσο καί σ' εκείνο τής *έπιλογής*. Η συλλογή περιελάμβανε, όπως αναφέρθηκε προηγουμένως, ποιήματα πού είτε θεματοποιούν ευθέως τó γεγονός, είτε τó χρησιμοποιούν έμμέσως, ακόμα καί ευκαιριακά. Σαφώς, ένεκα τού όγκου τής έργασίας αυτής, ή επί τόπου απόφαση περι τού αν ένα ποίημα πού κάνει ευκαιριακές αναφορές στο 1821 πρέπει ή δέν πρέπει νά συμπεριληφθεί στην άνθολογία, θά ήταν αδύνατη. Θα χρειαζόταν νά συζητηθεί εκ τών υστέρων από τούς δύο άνθολόγους περι τού αν πρέπει νά άνθολογηθεί, όπως καί έγινε. Έτσι, όλα τά ποιήματα όδηγήθηκαν στο άποθετήριο/θησαυρό τού Ίδρύματος, πρακτική πού δικαιώθηκε εκ τών υστέρων, καθώς δέν ήταν λίγες εκείνες οί φορές πού ποιήματα με ευθεία αναφορά στην Έπανάσταση δέν κατέληξαν στο έργο, ενώ άλλα, με περιφερειακή ή ευκαιριακή αναφορά, πού σχολίαζαν με έμμεσο τρόπο πρόσωπα καί καταστάσεις, άφησαν λίγα περιθώρια για τή μη άνθολόγησή τους. Από τó στάδιο αυτό προέκυψαν περισσότερα από 1.500 ποιήματα καί ποιητικές συνθέσεις πού με τόν έναν ή τόν άλλον τρόπο άφορούν στο 1821 καί αποτέλεσαν τήν τελική δεξαμενή από τήν όποία άντλήθηκε τó υλικό τής άνθολογίας.

Όσον άφορά στο δεύτερο καί σημαντικότερο μέρος τής *έπιλογής*, τά άνθολογικά κριτήρια τηρήθηκαν με ευλάβεια καί προσοχή, προκειμένου νά εξασφαλιστεί τó καλύτερο δυνατό αποτέλεσμα. Έτσι, μολοντί κάθε ποίημα κρίθηκε ως ένας ξεχωριστός κόσμος, ή απόφαση τής *έπιλογής* του, σέ όρισμένες περιπτώσεις, συνεκτιμήθηκε από τήν θέση του στο σύνολο τής άνθολογίας. Αυτό γίνεται κατανοητό ως εξής: τó εκάστοτε προς κρίσιν ποίημα επιλέχθηκε πρωτίστως βάσει τής ποιότη-

τας, τῆς αἰσθητικῆς καὶ τῆς ποιητικότητάς του ὡς τέτοιο. Παρ' ὅλα αὐτά, ποιήματα ποὺ δὲν κάλυπταν ἐξ ὀλοκλήρου τὸ αὐστηρὸ κριτήριό τῆς αἰσθητικῆς τῶν ἀνθολόγων προκρίθηκαν ἔνεκα τῆς θεματοποίησης ἐνὸς προσώπου ἢ ἐνὸς γεγονότος ποὺ δὲν ἔτυχε ποιητικῆς πραγμάτευσης ἀπὸ τὰ ὑπόλοιπα ποιήματα ποὺ ἐντοπίστηκαν κατὰ τὸ στάδιο τῆς συλλογῆς. Ἀσφαλῶς, αὐτὸ δὲν σημαίνει ὅτι συμπεριλήφθηκαν στὴν ἀνθολογία ποιήματα χαμηλῆς ἢ κακῆς ποιότητας, προκειμένου νὰ ἐξυπηρετηθεῖ ἡ ἀντιπροσωπευτικότητα. Πρόκειται γιὰ δυὸ ἰσοσθενεῖς προϋποθέσεις ποὺ συνετέλεσαν ἀμφοτέρως σὲ καθεμιά ἀπὸ τὶς ἐπιλογές τῶν ἀνθολόγων, ἄλλη περισσότερο κι ἄλλη λιγότερο.

Ἐπιπλέον, δὲν ὑπῆρξε ἡ διάκριση μεταξὺ μείζονος καὶ ἐλάσσονος ποίησης. Ὅλοι οἱ ποιητὲς ἐξετάστηκαν λεπτομερῶς ἰσότημα, κάτι ποὺ ἀποδεικνύεται ἀπὸ τὸν κατάλογο τῶν ἀνθολογημένων ποιητῶν. Εἰδικὰ στὴν περίπτωση τῶν ποιητῶν τοῦ 19ου αἰ. καὶ ἐκείνων τῆς μεταπολεμικῆς ἐποχῆς τοῦ 20οῦ εἶναι παραπάνω ἀπὸ προφανές ὅτι ἐξετάστηκαν καὶ τελικὰ συμπεριλήφθηκαν πλεῖστοι ὅσοι ἄγνωστοι ποιητὲς, μὲ ἓνα ἢ περισσότερα ποιήματά τους. Μάλιστα, σὲ ὀρισμένες περιπτώσεις ὁ ἀναγνώστης θὰ διαγνώσει ὅτι συχνὰ δόθηκε προτεραιότητα στὴ συμπερίληψη μιᾶς ἡσσονος ποιητικῆς φωνῆς, προκειμένου νὰ φανεῖ τὸ γεγονός ὅτι ἡ Ἐπανάσταση τοῦ 1821 εἶχε εὐρύτατη ἀκτινοβολία, ἀκόμα καὶ σὲ ποιητὲς τοῦ τέλους τοῦ προηγούμενου ἢ τῶν ἀρχῶν τοῦ τρέχοντος αἰῶνος.

Συνάμα, μεταξὺ τῶν ἀνθολογημένων κειμένων ὑπάρχουν ἀρκετὰ κείμενα ποὺ διατηροῦν τὴν ποιητικὴ φόρμα, ὡστόσο συγκαταλέγονται στὸ εἶδος τοῦ ἀφηγηματικοῦ δράματος, καθὼς κινοῦνται ἀνάμεσα στὴν ποίηση καὶ τὸ θέατρο. Ἐν προκειμένῳ, τόσο ἡ συγγραφικὴ ταυτότητα τῶν δημιουργῶν τους ὅσο καὶ ἡ μορφὴ τους, ἢ ὅποια ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀνταποκρίνεται στὸν ἱαμβικὸ δεκαπεντασύλλαβο στίχο, συνέβαλαν στὴ συμπερίληψή τους στὸν τόμο.

Συμπληρωματικὰ πρὸς αὐτό, οἱ ἀνθολόγοι ὑπηρετήσαν συνειδητὰ τὴ συμπερίληψη ὅλων τῶν πιθανῶν στάσεων καὶ διαθέσεων ἀπέναντι στὴν Ἐπανάσταση. Ἔτσι, ἡ ἀνὰ χειρὰς ἀνθολογία δὲν περιλαμβάνει μόνον τὴν ἐθνικοπατριωτικὴ ὀπτική ποὺ στέκεται μὲ ὑπερηφάνεια ἀπέναντι στὰ πράγματα, ἀλλὰ συγκαταλέγει καὶ ποιήματα μιᾶς κριτικῆς ἢ ἀναθεωρητικῆς στάσης ποὺ ἐναντιώνεται σὲ ὀρισμένους ἐπαναστατικούς χειρισμοὺς καὶ ἐρμηνεῖς γεγονότων, ἢ σὲ μιὰν οὐδέτερη ἀναπαράσταση τῶν κακῶς κειμένων τῆς Ἐπανάστασης, ὅπως, λ.χ., τῶν ἐμφυλίων συρράξεων, τῶν δολιοφθορῶν, τῶν “καπακιῶν” κ.ο.κ.

Κυρίως δέ, ὁ κεντρικὸς σχεδιασμὸς τοῦ παρόντος ἔργου βασίστηκε στὴν παραδοχὴ ὅτι ὅλες οἱ ἐπαναστάσεις, ἀνεξαρτήτως περιοχῆς, ἐποχῆς, χρώματος ἢ στόχευσης, δὲν ὀργανώθηκαν οὔτε διεκπεραιώθηκαν ἀπὸ ἀγγελικὲς μορφές, ἀλλὰ ἀπὸ μεταίχμιακὲς προσωπικότητες, ἀμφιρρέπουσες ἀνάμεσα στὴν ἀρετὴ καὶ τὴν κακία, τὸ ἱερὸ καὶ τὸ βέβηλο, τὸ ἀνιδιοτελεές καὶ τὸ ὑστερόβουλο. Σὲ καμιά

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

περίπτωση, ωστόσο, κάτι τέτοιο δὲν σημαίνει ὅτι ἀμαυρώνονται οἱ σπουδαῖες ἠγετικές φυσιογνωμίες τοῦ Ἀγῶνος καὶ οἱ ἠρωϊκές τους ἐνέργειες στὸ πεδίο τῆς μάχης, ἢ ὅτι ξεχνᾶμε τὴ σημαντικὴ συνεισφορά τους στὴν ἐλευθερία καὶ τὴ σύσταση ἐνὸς κράτους σύμφωνα πρὸς τὰ νέα πολιτικὰ ἰδανικὰ τοῦ δυτικοῦ κόσμου. Ἄλλωστε, ἡ Ἑλληνικὴ Ἐπανάσταση ἀποτέλεσε καὶ ἐξακολουθεῖ νὰ συνιστᾷ παράδειγμα ἐφαρμογῆς τῶν φιλελεύθερων ἐπιδιώξεων τῆς Γαλλικῆς Ἐπανάστασης. Κάθε ἐπαναστατικὴ περίοδος συντελεῖ στὴν ἀνάδειξη μιᾶς πρωτοπορίας εἴτε σὲ ἰδεολογικό, εἴτε σὲ ἀμιγῶς καθημερινὸ ἐπίπεδο, λειτουργώντας κοσμογονικὰ ἀπὸ τὴν ἱστορία τῆς ἀνθρωπότητας, ἄλλωστε, γνωρίζουμε ὅτι κάθε ἐξελικτικὴ περίοδος χαρακτηρίστηκε ἀπὸ βίαιες μεταβάσεις ποὺ ὁμοιάζουν ἐν πολλοῖς καὶ μὲ τὴν ἑλληνικὴ περίπτωση – κατ’ αὐτὸν τὸν τρόπο, ἡ τελευταία λειτουργεῖ ὡς πεδίο παραδειγματισμοῦ καὶ μελέτης γιὰ ὅλη τὴν Εὐρώπη, σὲ μιὰν ἐποχὴ ποὺ ἡ τυραννία ἀποκτοῦσε ποικίλα πρόσωπα.

Ἀσφαλῶς, ἀπὸ τὸν ὅλο σχεδιασμό δὲν ἔλειψε καὶ ἡ φιλελληνικὴ ποίηση, ἡ ὁποία συμπεριέλαβε ὄχι μόνον τὶς ἐξέχουσες περιπτώσεις συγγραφέων ποὺ συγκινημένοι ἀπὸ τὴν Ἐπανάσταση συνέβαλαν μὲ τὴν πέννα τους (ἐνίοτε καὶ μὲ τὴ ζωὴ τους) σ’ αὐτήν, ἀλλὰ καὶ πολλὲς ἄλλες λιγότερο γνωστές, προερχόμενες ἀπὸ ὀλόκληρη σχεδὸν τὴν Ὑφήλιο. Καὶ ἐδῶ, προκρίθηκε νὰ ἀντιπροσωπευθοῦν ὅλες οἱ ποιητικὲς φωνές καὶ ἐπιλέχθηκαν ποιήματα κάθε μορφῆς, ἔκτασης καὶ διάθεσης, προκειμένου νὰ φανεῖ ἐναργῶς ἡ παγκόσμια διάσταση τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασης.

Πέραν τῶν δύο βασικῶν ἀνθολόγων τῆς ἐκδοσης, ὁ Ξάνθος Μαϊντᾶς βοήθησε σὲ κάποιες ἀπὸ τὶς ἀνθολογικὲς ἐγγραφὲς ἐπιλέγοντας ποιήματα ποὺ συμπεριλήφθηκαν στὸν τόμο πάντοτε σὲ συνεργασία μὲ τοὺς ἀνθολόγους. Ἔτσι, οἱ ἐγγραφὲς τῆς Δημοτικῆς Ποίησης (ὅπως ἐπίσης καὶ ὀρισμένα σχόλια τοῦ Γιάννη Ἀποστολάκη), τοῦ Χρίστου Ρουμελιωτάκη, ἐν μέρει τοῦ Τάσου Γαλάτη, ἀποσπάσματα ἀπὸ τὸν Σέλλεϋ, τὸν Φάουστ τοῦ Γκαίτε καὶ τὸν Γεώργιο Λασσάνη, ἐπιλέχθηκαν ἀπὸ τὸν Ξάνθο Μαϊντᾶ. Ἐπιπλέον, ὀρισμένα ποιήματα μεταφράστηκαν ἐπὶ τούτου ἀπὸ τὸν ἐξίσου πολῦτιμο συνεργάτη τοῦ τόμου, Συμεὼν Σταμπολοῦ, ὁ ὁποῖος συνέβαλε τὰ μέγιστα στὴν ἐνότητα τῆς γερμανικῆς φιλελληνικῆς ποίησης. Πέραν τούτου, ὁ Σταμπολοῦ ἐπιμελήθηκε καὶ ὀρισμένα ἀπὸ τὰ πραγματολογικὰ ὑπομνήματα τῆς ἐνότητας αὐτῆς, καθὼς ἐπίσης ἐντόπισε σημαντικὲς βιογραφικὲς πληροφορίες. Ἀσφαλῶς, ὅπου αὐτὸ συνέβη, ἀναγράφεται στὰ οἰκεῖα σημεῖα.

Ἀπὸ τὶς σελίδες τῆς ἀνθολογίας μπορεῖ κανεὶς νὰ ἐξαγάγει πολὺν χρῆσιμα συμπεράσματα σχετικὰ μὲ τὴ διαχρονικὴ ποιητικὴ παραγωγὴ στὴν Ἑλλάδα, πάντοτε σὲ σχέση μὲ τὸ γεγονός τῆς Ἐπανάστασης. Ἡ ταξινόμηση τῶν ποιητῶν βάσει τῆς χρονολογίας γέννησῆς τους καὶ ἡ συνακόλουθη κατάταξή τους σὲ γραμματολογικὲς γενιὲς δίνει ἐρεθίσματα γιὰ τὸν ἀναγνώστη, ὁ ὁποῖος ἀντιλαμβάνεται ποιὲς εἶναι ἐκεῖνες οἱ γενιὲς ποὺ θέλγονται ἢ ἀπομακρύνονται ὄχι μόνον ἀπὸ τὴν Ἐπα-

νάσταση, αλλά και από την Ιστορία εν γένει, αντιμετωπίζοντάς την με τρόπο διαφορετικό απ' ό,τι, λ.χ., η ποίηση τῆς Α' Αθηναϊκῆς Σχολῆς, ἡ ὁποία τροφοδοτεῖται εὐθέως ἀπὸ τὰ ἐπαναστατικά καὶ μετεπαναστικά γεγονότα.

Με τὴν πάροδο τοῦ χρόνου, λοιπόν, παρατηροῦμε μιὰν ἀπομάκρυνση ἀπὸ τὴν ἐθνικοπατριωτικὴ στάση καὶ μιὰ τάση ἀπομυθοποίησης ἢ ἐλέγχου τῆς, ἡ ὁποία ἀσφαλῶς ἐρμηνεύεται μέσα ἀπὸ τὶς ἐκάστοτε ἱστορικοπολιτικὲς συνθήκες. Ἡ περιδιάβαση στὴν ἀνθολογία ἐνισχύει τὴν πανοραμικὴ αὐτὴ θέαση τῆς νεοελληνικῆς ποίησης καὶ τῶν δημιουργῶν τῆς, ἀποδεικνύοντας μὲ τὸν ἕναν ἢ τὸν ἄλλον τρόπο ὅτι ἡ Ἐπανάσταση ἀποτελεῖ ἓνα ὄργανικὸ κομμάτι τοῦ ἐθνικοῦ ὑποσυνειδήτου, ἀνεξαρτήτως ἰδεολογικῆς τοποθέτησης ἀπέναντί τῆς.

Μάλιστα, αὐτὸ γίνεται περισσότερο φανερὸ μέσα ἀπὸ τὴν παρουσία τῆς Ἐπανάστασης σὲ ποιήματα ποὺ ἀναφέρονται σὲ ἄλλους ἐθνικοὺς ἢ κοινωνικοὺς ἀγῶνες, δείχνοντας ἔτσι ὅτι τὸ 1821 ἀποτελεῖ ἓνα ἀνυπερβλήτο ὀρόσημο, μὲ ἀναγνωρίσιμους ἥρωες καὶ συμμετέχοντες, στοιχεῖα ποὺ παραμερίστηκαν προΐουσης τῆς νεωτερικῆς ἐποχῆς. Τὰ ποιήματα αὐτά, ἂν καὶ λίγα (μιᾶς καὶ προτιμήθηκε ὁ ἀποκλεισμός αὐτῶν ποὺ θεματοποιοῦσαν περισσότερο κατοπινούς ἀγῶνες, βάζοντας σὲ δευτέρη μοῖρα τὸ 1821), εἶναι ἐνδεικτικὰ τῆς ἀκτινοβολίας τῆς Ἐπανάστασης διαμέσου τῶν δύο αἰῶνων ποὺ τὴν ἀκολούθησαν.

Ἐπιλογικῶς, ἡ ἀνθολογικὴ ἐργασία φιλοδοξεῖ τὴν ὅσο τὸ δυνατόν πληρέστερη καταγραφή τῶν ποιημάτων ἐκείνων ποὺ στέκονται στὸ ὕψος τῶν περιστάσεων, δημιουργώντας ἓνα σῶμα κειμένων ἄξιο τῆς ἐπετείου. Ἡ φιλοδοξία συγκρότησης μιᾶς ἀνθολογίας-σταθμοῦ γιὰ τὰ ἑλληνικὰ δεδομένα ἀφορᾷ ὄχι μόνον τοὺς σύγχρονους ἀναγνώστες τῆς, ἀλλὰ καὶ τὶς ἐπόμενες γενιές, οἱ ὁποῖες θὰ συνεχίσουν νὰ ἀντιμετωπίζουν τὴν Ἐπανάσταση τοῦ 1821 ὡς σηματορὸ γιὰ τὴ δική τους πλέον πορεία, ἐπιβεβαιώνοντας καὶ ἐπαναλαμβάνοντας τὴ ρῆση τῶν νεαρῶν Λακεδαιμονίων: «Ἄμμες δὲ γ' ἐσόμεθα πολλῶ κάρρονες». Ἡ ὑπερήφανη —πλὴν ὅμως τὴν ἴδια στιγμὴ στοχαστικὴ— τοποθέτηση ἀπέναντι στὰ γεγονότα τοῦ ἑλληνικοῦ ξεσηκωμοῦ, σὲ συνδυασμὸ μὲ μιὰ γενικότερη στάση αὐτεπίγνωσης καὶ αὐτοελέγχου, δημιουργοῦν τὶς κατάλληλες προϋποθέσεις γιὰ μιὰ σύγχρονη ἐθνικὴ ἀνάταση, ἡ ὁποία ἀξιοποιώντας τὸ παρελθόν, ἀντιλαμβάνομεν τὸ παρὸν καὶ ἀφουγκραζόμεν τὸ μέλλον, μπορεῖ νὰ σταθεῖ μὲ ἐπάρκεια ἀπέναντι στὶς νέες ἀπαιτήσεις ἐνὸς διαρκῶς μεταβαλλόμενου κόσμου. Μὲ πίστη στὴ δημόσια —δηλαδή, τὴ βαθύτερα πολιτικὴ— διάσταση τοῦ ποιητικοῦ λόγου, ἢ στόχευση τῆς παρουσίας ἀνθολογίας δὲν περιορίζεται μόνον στὸ αἰσθητικὸ κομμάτι τοῦ βίου, ἀλλὰ συμμετέχει στὴ διαμόρφωση ἐνὸς νέου κοινωνικοῦ/πολιτικοῦ ὑποκειμένου ποὺ ἔχοντας ἐξασκήσει εὐαισθησία καὶ αἰσθητήρια μπορεῖ νὰ ἀντεπεξέλθει ἀποτελεσματικὰ στὰ ζητούμενα τοῦ σύγχρονου καιροῦ.

ΘΑΝΑΣΗΣ ΓΑΛΑΝΑΚΗΣ — ΜΑΝΟΣ ΚΟΥΜΗΣ

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

ΣΗΜΕΙΩΜΑ ΤΟΥ ΕΠΙΜΕΛΗΤΗ

Ένα έγχειρημα ὅπως τὸ ἀνὰ χεῖρας δημιουργεῖ ἀπὸ μόνο του ὑψηλὲς προσδοκί-
ες. Ἡ φιλολογικὴ ἀκρίβεια καὶ ἡ τυπογραφικὴ καλαισθησία ἰσορροποῦν, ἐπιδιώ-
κοντας τὴν ἐξισορρόπηση τῶν ἀπαιτήσεων τόσο τοῦ ἐπαίοντα ὅσο καὶ τοῦ ἀπλοῦ
ἀναγνώστη, σύμφωνα μὲ τὴν ἐπιστημονικὴ δεοντολογία ποὺ ἀπαιτεῖ μιὰ ἀνθολο-
γία ποὺ ἐκτείνεται σὲ εὐρὸ χρονικὸ ἄνυσμα. Στὸ παρὸν σημεῖωμα παρουσιάζονται
παράλληλα (α) ἡ δομὴ τῆς ἀνθολογίας καὶ (β) οἱ συμβάσεις ποὺ υἱοθετήθηκαν ἀπὸ
τὸν ἐπιμελητὴ τῆς, προκειμένου νὰ δικαιολογηθοῦν ὀρισμένες ἐπιλογὲς ποὺ διευ-
κολύνουν τὴν ἀνάγνωση καὶ τὴν πρόσληψη τοῦ ἔργου.

Ἀρχικά, ὅσον ἀφορᾷ στὴ μακροδομὴ τοῦ ἀνθολογικοῦ τμήματος, αὐτὸ ἀποτε-
λεῖται ἀπὸ δύο μεγάλες ἐνότητες, τῆς ἑλληνικῆς καὶ φιλελληνικῆς ξένης ποίησης.
Στὸ ἑλληνικὸ τμήμα βρίσκονται 149 ἐγγραφὲς ἀποτελούμενες ἀπὸ 145 ταυτισμέ-
νους καὶ 3 ἀταύτιστους Ἕλληνες ποιητὲς, ὅπως ἐπίσης καὶ τὴ δημοτικὴ ποίηση. Τὸ
φιλελληνικὸ τμήμα περιλαμβάνει 43 ἐγγραφὲς ἀποτελούμενες ἀπὸ 41 ταυτισμέ-
νους καὶ 2 ἀταύτιστους ποιητὲς. Οἱ ἐγγραφὲς κάθε ἐνότητας τοποθετοῦνται κατὰ
χρονολογικὴ τάξη βάσει τοῦ ἔτους γέννησης τοῦ ἐκάστοτε συγγραφέα, κι ὅπου αὐ-
τὸ δὲν εἶναι ἐφικτὸ ἐλλείπει στοιχείων, βάσει τοῦ ἔτους δημοσίευσης ἢ συγγραφῆς
τοῦ ποιήματος. Ἡ ποικιλομορφία τῶν συγγραφέων, τῶν ποιητικῶν τους φωνῶν
καὶ τῶν ἴδιων τῶν ποιημάτων γέννησε τὴν ἀνάγκη μιᾶς ἐνδελεχοῦς ἐπιμέλειας, ἡ
ὁποία, μὲ τὴν κριτικὴ σύγκριση τῶν πηγῶν, τὶς διαρκεῖς διορθωτικὲς ἀντιβολὲς καὶ
τὴ σχολαστικὴ ἐφαρμογὴ τῆς τυποτεχνικῆς δεοντολογίας γιὰ τὴν ἐμφάνισή τους,
θὰ ἐξασφάλιζε τὴν πιστὴ ἀναπαραγωγὴ τοῦ πρωτοτύπου.

Τὰ ποιητικὰ κείμενα συνοδεύονται ἀπὸ γλωσσικὰ καὶ πραγματολογικὰ ὑπο-
μνήματα, τὰ ὁποῖα βρίσκονται μετὰ ἀπὸ κάθε ἀνθολογημένο ποίημα. Στὸ τέλος
κάθε ἀνθολογικῆς ἐγγραφῆς παρατίθεται ἓνα σύντομο βιογραφικὸ σημεῖωμα τοῦ
συγγραφέα (πλὴν ἐλαχίστων περιπτώσεων ὅπου κάτι τέτοιο δὲν κατέστη δυνατόν,
ἐνῶ σημειώνεται ἡ ἀδυναμία εὑρεσης στοιχείων), καθὼς ἐπίσης καὶ ἀκριβῆς κα-
τάλογος τῶν πηγῶν ἀπ' ὅπου ἀντλήθηκαν τὰ ἀνθολογημένα ποιήματα.

Στὶς πλεῖστες τῶν περιπτώσεων τὰ ποιητικὰ κείμενα παρατίθενται ὡς ἀναπαρα-

γωγή της πρωτότυπης πηγής τους. Έτσι, σὲ πολλὰ κείμενα τοῦ 19ου ἀλλὰ καὶ τοῦ πρώτου 20οῦ αἰ., ὁ ἀναγνώστης παρατηρεῖ ποικίλες μορφολογικὲς παραλλαγές τῶν λέξεων, οἱ ὁποῖες παρατίθενται ἀσυντόνιστες πρὸς τὴν ὀρθογραφία τῆς ἐποχῆς, προκειμένου νὰ διασωθεῖ ἡ γλωσσικὴ μαρτυρία τῆς πορείας τῆς νεοελληνικῆς γλώσσας κατὰ τοὺς τρεῖς τελευταίους αἰῶνες. Ωστόσο, ὀρισμένοι ἄπαξ ἐμφανιζόμενοι τύποι, ἐφόσον σηματοδοτοῦν πασιφανῆ λάθη τῶν συγγραφέων ἢ τῶν τυπογράφων, διορθώνονται σιωπηρὰ πρὸς τὴν ἐπικρατέστερη ὀρθογραφία τῆς ἐποχῆς. Ἐπίσης, δὲν εἶναι λίγες ἐκεῖνες οἱ περιπτώσεις, ὅπου οἱ ἀμιγῶς τυπογραφικὲς ἀτέλειες τοῦ πρωτοτύπου διορθώνονται ἄλλοτε σιωπηρὰ κι ἄλλοτε μὲ διευκρινιστικὲς ἀναφορὲς τοῦ ἐπιμελητῆ στὸ πραγματολογικὸ ὑπόμνημα τοῦ ποιήματος, ἐπιλογὲς πρὸς ὑπαγορευθῆκαν ἀπὸ τὴ σημασία καὶ τὴ θέση τοῦ ἐκάστοτε σφάλματος.

Τὸ ἴδιο συμβαίνει καὶ στὸ κομμάτι τοῦ τονισμοῦ. Ἡ υἰοθέτηση τοῦ πολυτονικοῦ συστήματος τῆς ἔκδοσης τόσο γιὰ λόγους πρὸς ἀφορὴν πρωτίστως στὴν υπεράσπιση τῆς συνέχειας τῆς ἐλληνικῆς γλώσσας, ὅσο καὶ γιὰ λόγους λειτουργικὸς καὶ αἰσθητικὸς, ὀδήγησε ἀναπόφευκτα στὸν συντονισμό τοῦ τονισμοῦ καὶ γιὰ λόγους ὁμοιομορφίας. Διασώζοντας τὶς ὅποιες τυχὸν ἰδιομορφίες τῶν παλαιότερων κειμένων τοῦ τόμου, ἐλέγχοντας καὶ συντονίζοντας ὁμως ἐπιλογὲς ἀσύμβατες μὲ τὶς τρέχουσες συμβάσεις τοῦ πολυτονικοῦ, ἐπιλέγεται εἴτε ἡ πολυμορφία στὸν τονισμό (ὅπως, λ.χ., ἡ χρῆση ἄλλοτε τῆς ψιλῆς κι ἄλλοτε τῆς δασείας —κυρίως τῆς τελευταίας— στὴ λέξη «αρματολόγος» καὶ τὰ παράγωγά της, ἀνάλογα μὲ τὴν ἐπιλογὴ τοῦ πνεύματος στὴν πρωτότυπη ἔκδοση), εἴτε ὁ συντονισμὸς κάποιων παλαιῶν τύπων μὲ στόχο τὴν ἀποφυγὴ ἐνδεχόμενης σύγχυσης (π.χ. τὸ «ὀποῦ» καὶ τὸ «ποῦ» ἢ τὸ «πῶς», ὅπου λειτουργοῦν ὡς εἰδικοί σύνδεσμοι φέρουν βαρεία/ὄξεια, ἐνῶ ὅπου ἔχουν ἐρωτηματικὴ ἢ πλάγια ἐρωτηματικὴ χρῆση φέρουν περισπωμένη). Τὸ ἴδιο συμβαίνει καὶ σὲ ἐπίπεδο στίξεως. Οἱ ἰδιομορφίες τῆς παλαιᾶς τυπογραφίας διασώζονται μόνον ὅπου ἐξυπηρετοῦν κάποιον οὐσιαστικὸ σκοπὸ, εἰδᾶλλως διορθώνονται σιωπηρὰ. Περιπτώσεις ὅπου οἱ στίχοι ξεκινοῦν μὲ κεφαλαῖο, εἴτε προηγεῖται ἰσχυρὸ σημεῖο στίξεως εἴτε ὄχι, διατηροῦνται ὡς ἔχουν, μιᾶς κι αὐτὸ ἀποτελεῖ τυπογραφικὴ ἐπιλογὴ τῆς ἐποχῆς, ἢ ὁποῖα εἶναι καθ' ὅλα σεβαστή.

Ἡ παράδοση τῆς τοποθέτησης τελείας στὸν τίτλο τοῦ ποιήματος, ἢ ὁποῖα συνηθιζόταν ἀπὸ τοὺς ποιητὲς καὶ τοὺς τυπογράφους τοῦ 19ου αἰ., διασώζεται ὡς ἓνα ἴδιον τῆς παραδοσιακῆς ἐκδοτικῆς. Ἀντιθέτως, περιπτώσεις πασιφανῶν σφαλμάτων (κόμμα ἀντὶ τελείας καὶ τανάπαλιν κ.ἄ.π.) διορθώνονται. Οἱ παῦλες, τὰ εἰσαγωγικά καὶ τὰ ἀποσιωπητικά συντονίζονται μὲ τὶς τρέχουσες συμβάσεις, πλὴν ἐξαιρέσεων, ὅπως τὰ εἰσαγωγικά στὴ Δημοτικὴ Ποίηση, ὅπου διατηροῦνται γιὰ λόγους ἱστορικότητος τὰ εἰσαγωγικά τῆς ἔκδοσης τοῦ Arnold Passow, *Τραγοῦδια Ρωμαίικα, Popularia carmina Graeciae recentioris* (Λειψία, 1860).

Ὅσον ἀφορᾷ στὴν ὀλικὴ ἢ μὴ ἀναπαραγωγὴ τῶν κειμένων, οἱ ἀνθολόγοι ἔκρι-

ναν σὲ ὀρισμένες περιπτώσεις σκόπιμη τὴν ἀποσπασματικὴ ἀνθολόγησι. Γιὰ τὸν λόγο αὐτό, εἴτε στὴν ἀρχή, εἴτε ἐνδιαμέσως, εἴτε στὸ τέλος τοῦ ἀνθολογημένου κειμένου, δηλώνεται πάντοτε ἡ ἀποσπασματικότητα ([...]). Ἐπίσης, τὸ στοιχεῖο αὐτὸ δηλώνεται καὶ στὶς πηγὲς κάθε συγγραφέα, μὲ τὴν ἀναγραφή στὸ τέλος τῆς βιβλιογραφικῆς παραπομπῆς τῶν σελιδάριθμων τῶν τμημάτων τοῦ ποιητικοῦ κειμένου ποὺ τελικὰ ἀνθολογεῖται, κι ὄχι τὸ σύνολο τῶν σελίδων ποὺ καλύπτει τὸ ποίημα στὴν ἔκδοσι προέλευσις. Ποιήματα μὲ περιορισμένο συλλαβικὸ εὔρος μορφοποιοῦνται σὲ δίστηλα γιὰ αἰσθητικὸς λόγους. Ἐπιπλέον, οἱ ἀφιερῶσις, τὰ συνοδευτικὰ ἀποφθέγματα καὶ τὰ μόντο (ἐπιγραφές), καθὼς ἐπίσης καὶ οἱ χρονοτοπικὲς ἐνδείξεις τῶν ποιημάτων —ποὺ συνήθως βρίσκονται στὸ τέλος— μορφοποιοῦνται κατὰ τὶς συμβάσεις καὶ τὶς ἀρχὲς τῆς ἀνθολογίας, διατηρώντας μὲν τὴν πληροφορία, κανονικοποιώντας δὲ τὴ μορφή, προκειμένου νὰ ἐξασφαλισθεῖ ἢ κατὰ τὸ δυνατὸν μεγαλύτερη ὁμοιομορφία. Τέλος, οἱ κεφαλίδες λειτουργοῦν ὡς περιεκτικὰ περιεχόμενα τῆς κάθε σελίδας, συνοψίζοντας τοὺς τίτλους τῶν ποιημάτων ποὺ φιλοξενοῦνται ἐκεῖ, ἀποφεύγοντας ὡστόσο τὴν ἐπανάληψή τους στὶς ἀντικριστὲς σελίδες.

Οἱ συνοδευτικὲς διευκρινιστικὲς πληροφορίες γιὰ κάθε συγγραφέα καὶ τὰ ποιήματά του διέπονται ἐξίσου ἀπὸ ὀρισμένες ἀρχές. Ἀρχικά, στὸ γλωσσικὸ ὑπόμνημα περιέχονται οἱ λέξεις ἐκεῖνες ποὺ ἐκ τῶν πραγμάτων χρειάζονται ἐπεξήγησι. Πέραν τούτων, ὅμως, παρατίθενται λέξεις ποὺ ἂν καὶ φαινομενικὰ μοιάζουν νὰ εἶναι εὐρέως γνωστὲς καὶ ἐν χρῆσει, στὸ ἀνθολογημένο ποίημα ἀποκτοῦν διαφορητικὴ σημασία. Ἡ νέα αὐτὴ σημασία δηλώνεται μὲ τὴν ἐνδειξη (ἐδῶ), ἐνῶ ὅπου ὑπάρχει μεταφορικὴ χρῆσι, αὐτὸ δηλώνεται μὲ τὴν ἐνδειξη (μεταφ.), ἀφοῦ πρῶτα ἔχει παρατεθεῖ ἡ πρωτεύουσα σημασία. Ἐκφράσεις ([ἔκφρ.]) καὶ ὑβρεολόγιο ([ὑβρ.]) ἐπίσης διευκρινίζονται κατὰ τὸ δυνατὸν, ἐνῶ κάθε λῆμμα δίδεται ἐπίσης σὲ ὀνομαστικὴ ἐνικοῦ ἂν πρόκειται γιὰ οὐσιαστικὸ (ἢ ὄνομ. ἐνικοῦ ἀρσενικοῦ γένους, ὅταν πρόκειται γιὰ ἐπίθετο), καὶ σὲ α' ἐνικὸ ἐνεστῶτος ἐνεργητικῆς φωνῆς ἂν πρόκειται γιὰ ρηματικὸ τύπο (στὶς μετοχὲς ἀναγράφεται τὸ ρῆμα προέλευσις· στὶς παθητικὲς μετοχὲς παρατίθεται ἡ ὀνομαστικὴ ἐνικοῦ ἀρσενικοῦ καὶ τὸ α' ἐνικὸ ἐνεστῶτος ἐνεργητικῆς φωνῆς – προφανῶς, ρήματα δίχως ἐνεργητικὴ φωνὴ καταγράφονται στὸν μεσοπαθητικὸν τύπο).

Τὰ γλωσσικὰ ὑπομνήματα εἶναι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον συντονισμένα σὲ ἐπίπεδο σημασίας καθ' ὅλη τὴν ἔκτασι τῆς ἀνθολογίας, ἐνῶ τυχὸν διαφοροποιήσεις στὶς ἀποδιδόμενες σημασίες τῶν λέξεων προκύπτουν ἀσθηρὰ ἀπὸ τὸ ἐκάστοτε ποιητικὸ κείμενο. Γιὰ ἐκεῖνες τὶς λέξεις ποὺ τοποθετοῦνται στὸ γλωσσικὸ ὑπόμνημα καὶ παρ' ὅλα αὐτὰ φαίνονται παραπάνω ἀπὸ προφανεῖς οἱ σημασίες τους στὸν ἀναγνώστη, θὰ πρέπει νὰ ὑπογραμμισθεῖ ἡ ἔντονη πρόθεσι τοῦ Ἰδρύματος Τάκης Σινόπουλος νὰ καλυφθεῖ ὅσο τὸ δυνατὸν μεγαλύτερο ἡλικιακὸ εὔρος ἀναγνωστῶν, κάτι ποὺ σημαί-

νει ότι τὰ νέα Ἑλληνόπουλα, τὰ ὁποῖα θὰ σταθοῦν ἀπέναντι στοῦ παρὸν πόνημα, δὲν ἀποκλείεται νὰ χρειάζονται διευκρίνιση, λ.χ., τῆς λέξεως «βόλλ». Πέραν τούτου, ἡ ἐπιθυμία νὰ φτάσει ὁ τόμος στοὺς Ἑλληνες τῆς Διασπορᾶς καθιστᾷ ἔτι περισσότερο ἀναγκαῖο ἓνα ὑπερπλήρες γλωσσικὸ ὑπόμνημα.

Ἐπειτα, περνᾶμε στοῦ πραγματολογικὸ ὑπόμνημα κάθε ποιήματος, στοῦ ὁποῖο καταχωρίζονται στοιχεῖα γιὰ τὸ ἴδιο τὸ ποίημα, τυχὸν πληροφορίες ποὺ τὸ καθιστοῦν ιδιαίτερο, ἄλλες μορφές του ὅπου κι ἂν αὐτὲς ὑπάρχουν, καὶ —κυρίως— διευκρινιστικὰ σχόλια σχετικὰ μὲ πρόσωπα, πράγματα, γεγονότα καὶ καταστάσεις τοῦ κειμένου ποὺ χρειάζονται ἐπεξήγηση. Παραλείφθηκαν ὀρισμένα βιογραφικὰ σημειώματα γνωστῶν ἀγωνιστῶν ποὺ καθὼς ἐπανερχοῦνται σὲ πολλὰ ποιήματα, θὰ κατελάμβαναν ἀρκετὸ χῶρο στὰ ὑπομνήματα· αὐτὰ παρατίθενται στοῦ τέλος τοῦ παρόντος σημειώματος. Κάθε ἀνθολογικὴ ἐγγραφή θὰ πρέπει νὰ ἀντιμετωπίζεται ὡς ἓνας ξεχωριστὸς κόσμος, διὰ τοῦτο καὶ τὰ πραγματολογικὰ σχόλια ἐπαναλαμβάνονται ὅπου χρειάζεται, σὲ διαφορετικοὺς συγγραφεῖς. Ἀσφαλῶς, πολλὲς φορὲς τὰ ὑπομνήματα προσαρμύζονται στὰ ποιήματα ποὺ σχολιάζουν καὶ ὡς ἐκ τούτου περιορίζονται στὶς πληροφορίες ἐκεῖνες ποὺ εἶναι ἀναγκαῖες γιὰ τὸ ἐκάστοτε ἀναφερόμενο ποίημα, ἀποφεύγοντας τὴ φλύαρη παράθεση πληροφοριῶν ποὺ πλεονάζουν. Τέλος, στοῦ πραγματολογικὸ ὑπόμνημα κάθε ποιήματος περιλαμβάνονται καὶ ὅλες οἱ τυχὸν ὑπάρχουσες σημειώσεις τοῦ ἐκδότη ἢ τοῦ συγγραφέα ἀπὸ τὴν ἔκδοση προέλευσης.

Τὰ βιογραφικὰ σημειώματα, ὅπως διευκρινίστηκε παραπάνω, περιέχουν ἐν συντομίᾳ τὶς βασικὲς πληροφορίες γύρω ἀπὸ τὸν βίον καὶ τὸ ἔργο κάθε συγγραφέα. Ἀναφέρονται ὁ τόπος καὶ τὸ ἔτος γέννησης, ὁ τόπος καὶ τὸ ἔτος θανάτου, οἱ λοιπὲς ιδιότητες τοῦ ἐκάστοτε συγγραφέα (οἱ ὁποῖες πρέπει νὰ διευκρινιστεῖ ὅτι προτάσσονται τῆς ποιητικῆς, ἔχοντας λάβει ὡς δεδομένη τὴν τελευταία εἴτε αὐτὴ ἀποτελεῖ κυρίως ἔργο, εἴτε πάρεργον), ἐνδεχόμενες σπουδές, περιεχόμενο ἔργου καὶ ἄλλες πληροφορίες σχετικὰ μὲ τὴν προσωπικότητα καὶ τὸ ἔργο τοῦ συγγραφέα, οἱ ὁποῖες συνιστοῦν μίαν σύντομη μὲν, πλήρη δὲ προσωπογραφία τοῦ ἀνθολογούμενου. Σὲ περιπτώσεις συγγραφέων, γιὰ τοὺς ὁποῖους δὲν βρέθηκαν στοιχεῖα, προτιμήθηκε στὴ θέση τοῦ ὀνόματος ἡ ἀναγραφή τοῦ «Ἄγνωστος» ἀντὶ τοῦ «Ἀνώνυμος», μιᾶς καὶ στὴ δευτέρα περίπτωση θεωρεῖται τελεσίδικη ἡ ἀδυναμία εὑρεσης στοιχείων, ἐνῶ στὴν πρώτη μένει ἀνοικτὴ ἡ πιθανότητα μελλοντικῆς ἀποκάλυψης τῆς ταυτότητας τοῦ δημιουργοῦ ἀπὸ τὴν ἔρευνα ἢ τὴν τύχη.

Γιὰ τὶς πηγές ποὺ ἔπονται τῶν βιογραφικῶν σημειωμάτων διευκρινίζεται ὅτι ἡ ἐκάστοτε βιβλιογραφικὴ παραπομπὴ κάθε πηγῆς παρέχει συνοπτικὰ ὅλα τὰ στοιχεῖα τῆς ἔκδοσης, δηλαδὴ ὄνομα συγγραφέα, τίτλο, τόπο ἔκδοσης, ἐκδοτικὸ οἶκο, χρόνον ἔκδοσης καὶ σελίδες, ἐνῶ ὅπου ἀναφέρονται στοιχεῖα ἐπιμελητῆ, μεταφραστῆ, συγγραφέων εἰσαγωγῶν ἢ ἐπιμέτρων κ.ο.κ., ἀναγράφονται ἀναλυτικὰ. Ὅπου τὸ ποίημα

προέρχεται από σύμμεκτο τόμο, δηλώνεται ή έκδοση και όλα τὰ συνοδευτικά της στοιχειά. Προφανώς, ή άπουσία κάποιας εκ τών παραπάνω πληροφοριών δηλώνεται συντομογραφημένη (λ.χ. [χ.τ.ε.], [χ.χ.] ή [χ.σ.] για την παράλειψη αντίστοιχως τόπου, χρονολογίας ή σελίδας), ενώ ή άπουσία έκδοτικού οίκου, συχνό φαινόμενο στην εποχή τών αυτοεκδόσεων, δηλώνεται με την άπλη άπουσία αναφοράς και όχι με κάποια ξεχωριστή συντομογραφία. Τέλος, στις πηγές από τὰ περισσότερα ξενόγλωσσα μεταφρασμένα ποιήματα δηλώνεται ό τίτλος στα έλληνικά και άκολουθεί έντός τετράγωνων άγκυλών ό τίτλος στη γλώσσα συγγραφέως του ποιήματος.

Πέραν του άνθολογικού τμήματος, ή άνθολογία περιλαμβάνει εικονογράφιση συναφή με τó γεγονός της Έπανάστασης. Τμήμα της ίδιας της εικονογράφησης φρόντισε ό έπιμελητής του τόμου σε συνεργασία με τὰ μέλη του ΔΣ του Ίδρύματος Τάκης Σινόπουλος, έπιλέγοντας τόσο άναγνωρίσιμα όσο και σπανιότερα έργα από τόν χάρο της έλληνικής και φιλελληνικής ζωγραφικής, τὰ όποια καθώς τοποθετούνται σποραδικά καθ' όλη την έκταση της Άνθολογίας, λειτουργούν πολλές φορές και έν αναφορᾶ πρὸς τὰ γεγονόντα πού ιστορούνται στα άνθολογημένα ποιήματα. Οι εικόνες συνοδεύονται από λεζάντες και διευκρινιστικές περιγραφές. Έπιπλέον, ή έκδοση διανθίστηκε από κοσμήματα σχετικά με την Έπανάσταση και την εποχή της διεξαγωγής της, σχεδιασμένα από την εικαστικό Ηρώ Νικοπούλου, τὰ όποια τοποθετούνται στο τέλος κάθε άνθολογικής έγγραφης, επιδιώκοντας με την παρουσία τους όχι μόνο τόν εικαστικό έμπλουτισμό της έκδοσης, αλλά και τή μέσω της όμιλούσας εικόνας μάθηση, γεγονός πού συνδέεται με τó πλούσιο σε πληροφορίες κείμενο της εικαστικού στο τέλος του τόμου.

Τέλος, οι άπαραίτητες «Ευχαριστίες» κρίθηκε σκόπιμο νά μεταφερθούν σε ξεχωριστή ένότητα. Στο τέλος, βρίσκεται ό όνομαστικός κατάλογος τών άνθολογημένων συγγραφέων κατ' άλφαβητική σειρά, με παράλληλη αναφορά στις σελίδες πού καταλαμβάνει ό καθένας στόν τόμο, ένῶ τὰ έκτενή «Περιεχόμενα» όλοκληρώνουν τή μακρά αυτή περιδιάβαση.

Άκολουθούν όρισμένα βιογραφικά ήρώων της Έπανάστασης, οι όποιοι καθώς επανέρχονται κατ' έξακολούθηση στα ποιήματα, καθιστούν πλεοναστικό τόν συχνό ύπομνηματισμό τους. Για κάποιους έξ αυτών δίδονται σποραδικές πληροφορίες στα ύπομνήματα σχετικά με τόν βίο και τις ένέργειές τους, με σκοπό την καλύτερη κατανόηση του ποιήματος. Στο τέλος, παρατίθεται επίσης διευκρινιστικό λήμμα σχετικά με την Φιλική Έταιρεία, ή όποία επίσης επανέρχεται συχνά στα ποιήματα του τόμου:

Αναγνωσταράς : (1760-1825) Ὁ Παναγιώτης «Αναγνώστης» Παπαγεωργίου ἦταν Ἕλληνας ὄπλαρχηγός καί μέλος τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας, μέ σημαντική συνεισφορά στόν Ἄγωνα. Ὁργάνωσε καί συμμετεῖχε καθοριστικά στήν Ἀπελευθέρωση τῆς Καλαμάτας, στρατολόγησε καί ἐκπαίδευσε πολλοὺς ἀγωνιστὲς ἀπ’ ὅλη τὴν Ἑλλάδα. Σκοτώθηκε κατὰ τὴν Πτώση τῆς Σφακτηρίας, ὑπερασπιζόμενος τὶς ἑλληνικὲς θέσεις ἐναντίον τῶν Αἰγυπτίων. Ἔλαβε μετὰ θάνατον τὸν βαθμὸ τοῦ Στρατηγοῦ.

Ὀδυσσεὺς Ἀνδροῦτσος : (1788-1825) Ὁ Ὀδυσσεὺς Βερούσης ἢ Μουτσανᾶς, υἱὸς τοῦ περιόνυμου ὄπλαρχηγοῦ καί κλέφτη, Ἀνδρέα Βερούση, ἦταν σπουδαῖος ὄπλαρχηγός τῆς Ἐπανάστασης, μένοντας στήν ἱστορία γιὰ τὰ κατορθώματά του. Ἐμεινε γιὰ πολλὰ χρόνια στήν ὑπηρεσία τοῦ Ἀλῆ πασᾶ τῶν Ἰωαννίνων, μαθαίνοντας τὴν τέχνη τοῦ πολέμου· ἔπειτα, τάχθηκε ὑπὲρ τῆς Ἐπανάστασης καί πέτυχε σπουδαῖες νίκες, μέ κορυφαία ἐκείνη στὸ Χάνι τῆς Γραβιάς (8 Μαΐου 1821) ἀπέναντι στὰ ὑπεράριθμα στρατεύματα τοῦ Ὁμέρ Βρυώνη. Παρὰ τὴ μεγάλη συνεισφορά του στήν Ἀνατολικὴ Στερεά, κατηγορήθηκε ἀπὸ τὸν πολιτικὸ του ἀντίπαλο, Ἰωάννη Κωλέττη, καί συνελήφθη ὡς φημολογούμενος προδότης ἔνεκα παλαιῶν του δοσοληψιῶν μέ τοὺς Τούρκους ἀπὸ τὸν προηγουμένως συναγωνιστὴ του Γιάννη Γκούρα καί τοὺς συντρόφους του Μαμούρη, Τριανταφυλλίνα καί Παπακώστα, οἱ ὁποῖοι τὸν κατακρήμνισαν ἀπὸ τὸ φρούριο τοῦ Γουλά (ἢ Γούλα).

Ἀθανάσιος Διάκος : (1788-1821) Ἕλληνας ὄπλαρχηγός τῆς περιοχῆς τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος. Τὸ πραγματικὸ του ὄνομα ἦταν Ἀθανάσιος Μασσαβέτας (ἢ Μασσαβέτης ἢ Γραμματικὸς). Ὁ Ἀθανάσιος Διάκος εἶχε ἀφιερωθεῖ ἀπὸ τὴ μητέρα του σὲ νεαρὴ ἡλικία στὸ μοναστήρι τοῦ Ἁγίου Ἰωάννη τοῦ Προδρόμου στήν Ἀρτοτίνια Φωκίδας, ὅπου καί ἐκάρη μοναχὸς στὰ δεκαεπτὰ του ἔτη· κατὰ διάφορες παραδόσεις, εἴτε λόγῳ δολοφονίας Τούρκου ἀξιωματοῦ-χου, εἴτε λόγῳ ἀτυχοῦς φόνου ἀπὸ ἀδέσποτη σφαῖρα ποὺ χρεώθηκε σ’ αὐτόν, εἴτε λόγῳ ἐρωτικῆς παρέκκλισης ἀπὸ τοὺς μοναχικοὺς κανόνες, ὁ Διάκος ἔφυγε ἀπὸ τὸ μοναστήρι ἐγκαταλείποντας τὸ ἱερατικὸ σχῆμα καί ἐντάχθηκε στὶς τάξεις τῶν ἀρματολῶν καί τῶν κλεφτῶν. Στις 24 Ἀπριλίου τοῦ 1821, ἔπειτα ἀπὸ τὴ μάχη τῆς Ἀλαμάνας, ὅπου τὰ στρατεύματά του ἠττήθηκαν ἀπὸ ἐκεῖνα τοῦ Ὁμέρ Βρυώνη καί τοῦ Κιοσὲ Μεχμέτ, ἀφοῦ συνελήφθη, ὑποβλήθηκε στὸ μαρτύριο τοῦ ἀνασκολοπισμοῦ. Σύμφωνα μέ τὴν παράδοση, ὁ ἀγωνιστὴς ἀντικρίζοντας σὲ πλήρη ἄνθιση τὴν ἀνοιξιάτικη φύση εἶπε: «*Γιὰ ἰδὲς καιρὸ ποὺ διάλεξε ὁ Χάρος νὰ μὲ πάρῃ, / τώρα ποὺ ἀνθίζουν τὰ κλαριά, ποὺ βγάν’ ἢ γῆ χορτάρῃ*».

Κωνσταντῖνος Κανάρης : (1793-1877) Ἕλληνας ἐπαναστάτης ἀπὸ τὰ Ψαρά, μέ ἀξιοσημείωτη στρατιωτικὴ δράση στόν ἀπὸ θαλάσσης ἀπελευθερωτικὸ ἀγὼνα καί σπουδαία πολιτικὴ συνεισφορά. Στὰ 1822 πυρπόλησε τὴν τουρκικὴ ναυαρχίδα στήν Χίο καί καθ’ ὅλα τὰ ἐπόμενα χρόνια ἐπιδόθηκε σὲ παράτολμα ἐγχειρήματα, θαλάσσιες μάχες καί πυρπολήσεις, μέ κορυφαῖο γεγονός τὴν ἀπόπειρα ἐπίθεσης μέ πυρπολικά στόν αἰγυπτιακὸ στόλο στήν Ἀλεξάνδρεια. Ἐπειτα ἀπὸ τὴν Ἀπελευθέρωση ὁ Κανάρης ἀσχολήθηκε μέ τὴν πολιτικὴ χρηματίζοντας πέντε φορὲς πρῶθυπουργὸς τῆς Ἑλλάδος, τὶς περισσότερες φορὲς σχηματίζοντας βραχύβιες κυβερνήσεις. Ἐξῆσε στήν περιοχὴ τῆς Κυψέλης, ὅπου καί πέθανε καταβεβλημένος ἀπὸ τὸ γῆρας.

Γεώργιος Καραϊσκάκης : (1782-1827) Ἕλληνας ὄπλαρχηγός καί στρατηγὸς ἐκ τῶν σημαντικότερων τῆς Ἐπανάστασης. Τέκνο τοῦ ἀρματολοῦ Δημήτρη Καραϊσκού καί τῆς μοναχῆς Ζωῆς Ντιμισκῆ, ἔμεινε γνωστὸς ὡς «Γιὸς τῆς καλογριάς». Ὑπηρετήσε στήν αὐλὴ τοῦ Ἀλῆ πασᾶ τῶν Ἰωαννίνων, ἔως ὅτου ἐτάχθη μέ τὸ πλευρὸ τῆς Ἐπανάστασης. Συμμετεῖχε σὲ πολλὲς μᾶ-

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

χες και κατάφερε γενναίες νίκες. Κατηγορήθηκε για συνεργασία με τους Όθωμανούς. Έπειτα από δίκες και κρατήσεις, του ανατέθηκε η αρχιστρατηγία των στρατευμάτων έως το τέλος της ζωής του, την περίοδο της πολιορκίας της Ακροπόλεως, όταν χτυπήθηκε από άδιευκρίνιστης προέλευσης βλήμα στο Φάληρο ανήμερα της ονομαστικής εορτής του στις 23 Απριλίου 1827.

Αντώνης Κασσαντώνης : (1775-1809) Έλληνας κλέφτης με δράση στην περιοχή της Εύρωτας και της Ακαρνανίας. Έπειτα από την πολυετή δράση του στη Δυτική Ελλάδα ορίστηκε Γενικός Αρχηγός των Κλεφτών της Δυτ. Ελλάδος από τον Ιωάννη Καποδίστρια και τάχθηκε εξ ολοκλήρου στον Αγώνα συμμετέχοντας σε άμετρες μάχες. Συνελήφθη από τις δυνάμεις του Αλή πασά και φονεύθηκε κατόπιν βασανιστηρίων, αρνούμενος να προσκυνήσει.

Θεόδωρος Κολοκοτρώνης : (1770-1843) Σπουδαίος όπλαρχηγός και μετέπειτα αρχιστράτηγος των ελληνικών στρατευμάτων κατά τη διάρκεια της Έπανάστασης και τη μετεπαναστατική περίοδο, που ηγήθηκε των απελευθερωτικών αγώνων στην Πελοπόννησο, γνωστός με το προσωνύμιο «Γέρος του Μωριά». Είχε έντονη πολιτική δράση, διώχθηκε πολλές φορές από τους πολιτικούς του αντιπάλους, ωστόσο κατάφερε να επιβιώσει αποκτώντας μετά θάνατον τον βαθμό του Στρατάρχη και έχοντας ήδη κατακτήσει μια ξεχωριστή θέση στη λαϊκή συνείδηση για την εύθυκρισία, τις τακτικές του και τη γενναιότητά του. Ο Κολοκοτρώνης φυλακίστηκε στα 1833 στις φυλακές της Ακροναυπλίας κατηγορούμενος επί εσχάτη προδοσία, ένεκα της πολιτικής του δράσης. Καταδικάστηκε σε θάνατο στις 25 Μαΐου του 1834, όμως έλαβε χάρι από τον Όθωνα την επόμενη χρονιά. Υπαγόρευσε τα απομνημονεύματά του στον δικαστή και συγγραφέα Γεώργιο Τερτσέτη, ο οποίος μάλιστα υπήρξε ένας εκ των δύο δικαστών που δεν υπέγραψαν τη θανατική καταδίκη του Γέρου του Μωριά.

Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος : (1791-1865) Σημαντική και άμφιλεγόμενη προσωπικότητα της Έπανάστασης και των μετεπαναστατικών χρόνων. Διετέλεσε πρόεδρος της Α' Εθνοσυνέλευσης, του Εκτελεστικού και αργότερα του Βουλευτικού Σώματος, ενώ υπήρξε τέσσερις φορές πρωθυπουργός. Η πολιτική του δράση ήρθε πολλές φορές σε σύγκρουση με τους αγωνιστές και τους όπλαρχηγούς, εντείνοντας τον ανταγωνισμό μεταξύ των αντιπάλων παρατάξεων. Ήταν ένταγμένος στις τάξεις του αγγλικού κόμματος και αντιπολιτεύθηκε τον Ιωάννη Καποδίστρια κατά την περίοδο της κυβέρνησης του τελευταίου.

Πετρόμπεης Μαυρομιχάλης : (1765-1848) Έλληνας όπλαρχηγός και τελευταίος μπέης της Μάνης. Συμμετείχε σε πολυάριθμες και σημαντικές μάχες, όπως στην Απελευθέρωση της Καλαμάτας, την άλωση της Τριπολιτσάς και την υπεράσπιση του Μεσολογγίου. Αντιμετώπισε την τουρκοαιγυπτιακή απόβαση στην Μάνη, υπερασπιζόμενος τον τόπο του, ενώ πέραν τούτων είχε και πολιτική δράση, διατελώντας πρόεδρος του Εκτελεστικού Σώματος και καταλαμβάνοντας σημαντικά αξιώματα καθ' όλη τη διάρκεια της ζωής του. Ήταν προσκείμενος στο γαλλικό κόμμα και υποστήριζε τον Ναπολέοντα, ενώ συγκρούστηκε σφοδρότατα με τον Ιωάννη Καποδίστρια, με αποκορύφωμα τη δολοφονία του τελευταίου από τον αδελφό και τον υιό του. Φυλακίστηκε πολλές φορές, όμως τιμήθηκε πολλάκις για τις υπηρεσίες του στον Αγώνα.

Ανδρέας Μιαούλης : (1769-1835) Ο Ανδρέας Βώκος, όπως ήταν το πραγματικό όνομά του, ήταν Έλληνας ναύαρχος και πλοιοκτήτης, ο οποίος αφιέρωσε την περιουσία του στην Έπανάσταση και τους σκοπούς της. Ανέλαβε διοικητής του στόλου και έπαιξε σημαντικές νίκες σε ναυμαχίες με τα όθωμανικά πλοία, ενώ ιδιαίτερη σημασία είχε ο άνεφοδιασμός της

υπό πολιορκίαν πόλεως τοῦ Μεσολογγίου καταφέροντας νὰ διασπάσει τὸν ἐχθρικό κλοιό. Τόσο κατὰ τὴ διάρκεια τῆς Ἐπανάστασης, ὅσο καὶ ἔπειτα ἀπὸ τὴν Ἀπελευθέρωση εἶχε ἐντονὴ πολιτικὴ δράση, ἡ ὁποία ὀρισμένες φορὲς δίχασε τὴν κοινὴ γνώμη μὲ ἀμφιλεγόμενες ἐνέργειες. Κατέλαβε ἀρκετὰ ἀξιώματα καὶ ἄφησε πίσω του σπουδαία παρακαταθήκη ἐπὶ τῶν ναυτικῶν ζητημάτων.

Μᾶρκος Μπότσαρης : (1790-1823) Ἕλληνας ὄπλαρχηγὸς καὶ καπετάνιος τοῦ Σουλίου, ἐκ τῶν σημαντικότερων ἀγωνιστῶν τῆς Ἐπανάστασης. Συμμετεῖχε σὲ πολυάριθμες καὶ νικηφόρες μάχες τόσο ἐναντίον τοῦ Ἀλῆ πασᾶ τῶν Ἰωαννίνων, ὅσο καὶ ἐναντίον τῶν Ὀθωμανῶν μὲ τοὺς ὁποίους εἶχε συνασπιστεῖ παλαιότερα ἐναντίον τοῦ Ἀλῆ. Συμμετεῖχε στὴν πρώτη ὑπεράσπιση τοῦ Μεσολογγίου στὰ 1822. Στὴ σημαντικὴ μάχη τοῦ Κεφαλόβρυσου στὸ Καρπενήσι, ἂν καὶ οἱ δυνάμεις τῶν Σουλιωτῶν κατάφεραν σπουδαία νίκη, ὁ Μπότσαρης τραυματίστηκε καὶ ὑπέκυψε στὰ τραύματά του. Ἐτάφη στὸ Μεσολόγγι, ὅπου καὶ βρίσκεται μέχρι σήμερα ὁ τάφος του. Μετὰ θάνατον τιμήθηκε μὲ τὸν βαθμὸ τοῦ Στρατηγοῦ.

Νικηταρῶς : (1787-1849) Ὁ Νικήτας Σταματελόπουλος ἦταν Ἕλληνας ὄπλαρχηγός, ἀπὸ τοὺς πιὸ σημαντικοὺς τῆς Ἐπανάστασης. Συνδεόταν μὲ συγγενικούς δεσμοὺς μὲ τὸν Κολοκοτρώνη, στὸ πλευρὸ τοῦ ὁποίου πολέμησε πολλάκις. Συμμετεῖχε σὲ πολλὲς νικηφόρες μάχες, μεταξὺ αὐτῶν στὴ μάχη τοῦ Βαλτεσίου, τὴ μάχη τῶν Δολιανῶν καὶ τὴν ἄλωση τῆς Τριπολιτσᾶς. Μετεπαναστατικὰ συμμετεῖχε σὲ συνωμοσία ἐναντίον τοῦ Ὁθωνα, γιὰ τὴν ὁποία φυλακίστηκε καὶ βασανίστηκε. Τυφλὸς καὶ ἐπαίτης πέθανε ταλαιπωρημένος σὲ ἡλικία 62 ἐτῶν. Συχνὰ ἀναφέρεται ὡς «Τουρκοφάγος».

Ἀλέξανδρος Ὑψηλάντης : (1792-1828) Ἕλληνας πρίγκιπας τῶν Παραδουνάβιων Ἡγεμονιῶν, στρατιωτικὸς καὶ ἡγέτης τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας. Πολέμησε γιὰ τὰ ρωσικὰ στρατεύματα ὅπου καὶ εἶχε ἐκπαιδευθεῖ. Ἔχασε τὸ χέρι του κατὰ τοὺς ναπολεόντειους πολέμους στὴ μάχη τῆς Δρέσδης. Ὁργάνωσε τὸν Ἱερὸ Λόχο καὶ ξεκίνησε τὴν Ἐπανάσταση στὰ Βαλκάνια κινητοποιώντας παράλληλα τὶς δυνάμεις τῆς κυρίως ἡπειρωτικῆς Ἑλλάδος. Φυλακίστηκε ἀπὸ τοὺς Αὐστριακοὺς καὶ ἀφοῦ ἀπελευθερώθηκε πέθανε πένης στὴν Βιέννη.

Δημήτριος Ὑψηλάντης : (1793-1832) Ἕλληνας στρατιωτικὸς καὶ ἀγωνιστὴς τῆς Ἐπανάστασης, ἀδελφὸς τοῦ Ἀλέξανδρου Ὑψηλάντη. Ἐκπαιδεύθηκε στὴν Γαλλία καὶ ἐντάχθηκε στὶς τάξεις τῶν τσαρικῶν στρατευμάτων. Μυήθηκε στὴν Φιλικὴ Ἐταιρεία. Στρατεύθηκε στὸ πλευρὸ τῆς Ἐπανάστασης μὲ τὴν κήρυξή της. Συμμετεῖχε σὲ πολλὲς καὶ σημαντικὲς μάχες σὲ ἡγετικὲς θέσεις. Πολεμήθηκε γιὰ τὴ συστράτευσή του μὲ τοὺς ὄπλαρχηγούς κατὰ τὶς ἐμφύλιες συγκρούσεις στὴ διάρκεια τῆς Ἐπανάστασης. Συνδέθηκε ἐρωτικά μὲ τὴν Μαντῶ Μαυρογένους, ὁ δεσμὸς τοὺς ὅμως πολεμήθηκε ἀπὸ τοὺς ἄρχοντες καὶ πολιτικούς τῆς ἐποχῆς ποὺ ἦσαν ἀντίθετοι στὴν ἔνωση τῶν δύο οἰκογενειῶν.

Φιλικὴ Ἐταιρεία : Μυστικὴ ὁργάνωση ποὺ προετοίμασε τὴν Ἐπανάσταση τοῦ 1821. Ἰδρύθηκε στὴν Ὀδησὸ στὰ 1817 μὲ ἐπικεφαλῆς τὴν τριανδρία Ἐμμανουὴλ Ξάνθο, Ἀθανάσιο Τσακάλωφ καὶ Νικόλαο Σκουφᾶ. Ἀρκετὰ ἀπὸ τὰ πρῶτα μέλη τῆς ἦταν ἔμποροι καὶ ἐλευθεροτέκτονες ποὺ διατηροῦσαν ἔτσι μυστικὸ τὸν χαρακτήρα της καὶ ὁργάνωναν κρυφὰ ἀπὸ τὶς ἀρχὲς τὴν ἐπαναστατικὴ προπαρασκευὴ μὲ τὴ στρατολόγηση ὀλοένα καὶ περισσότερων ἀγωνιστῶν ἀπὸ τὴν ἡπειρωτικὴ Ἑλλάδα.

ΘΑΝΑΣΗΣ ΓΑΛΑΝΑΚΗΣ
Νέα Ἰωνία, Ὀκτώβριος 2020

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Ὁ ἀνὰ χεῖρας τόμος δὲν θὰ εἶχε ὀλοκληρωθεῖ δίχως τὴν καθοριστικὴ συμβολὴ ὀρισμένων ἀνθρώπων ἢ φορέων ποὺ ἔμμεσα ἢ ἄμεσα συνετέλεσαν σὲ διάφορα στάδια στὴν ἀρτίωσή του. Εὐχαριστίες, λοιπόν, πρῶτα ἀπ' ὅλους στὸ Ἴδρυμα Τάκης Σινόπουλος – Σπουδαστήριο Νεοελληνικῆς Ποίησης καὶ στὸ Διοικητικὸ του Συμβούλιο.¹

Ἰδιαίτερα δὲ στὸν πρόεδρο Ξάνθο Μαῖντᾶ γιὰ τὸν γενικὸ συντονισμὸ τοῦ ἔργου, τὴ συμβολὴ του σὲ ὀρισμένα τμήματα τῆς ἀνθολόγησής (Δημοτικὴ Ποίηση, Γεώργιος Λασσάνης, Τάσος Γαλάτης, Χρῖστος Ρουμελιωτάκης, Γκαῖτε [*Φάουστ*] καὶ Σέλλεϋ), τὴν ἀρωγὴ καὶ τὴ στήριξή του σὲ ὅλα τὰ στάδια τῆς προετοιμασίας τῆς ἔκδοσης (συλλογὴ καὶ ἀρχειοθέτηση κειμένων, κριτικὴ ἀνάγνωση τῶν ἐπιμελημένων ἐνοτήτων). Ἐπίσης, στὸν Γιάννη Πατίλη γιὰ τὴν ἀρχικὴ ἰδέα καὶ τὸν σχεδιασμὸ τῆς ἔκδοσης, γιὰ τὶς πολυτίμες συμβουλές του ἀναφορικὰ μὲ τὸ ἐκδοτικὸ κομμάτι, ὅπως ἐπίσης καὶ γιὰ τὴν παραχώρηση τῆς ποιητικῆς του βιβλιοθήκης στὴ διάθεση τῶν ἀνθολόγων κατὰ τὸ στάδιο τῆς συλλογῆς τῶν ποιημάτων.

Στὴν Τράπεζα Πειραιῶς καὶ τὸ ἐπιτελεῖο της γιὰ τὴ χρηματοδότηση, τὴ συνεργασία καὶ τὴ στήριξή της σὲ ὅλα τὰ στάδια τῆς διαμόρφωσης τοῦ ἔργου. Ἰδιαίτερα, στὸν Πρόεδρο τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου τῆς Τράπεζας Πειραιῶς, Γεώργιο Χαντζηνικολάου, γιὰ τὴ θερμὴ ἀποδοχὴ τῆς πρότασης τοῦ Ἰδρύματος καὶ τὴ δρομολόγηση τῆς ὑλοποίησής του, καθὼς ἐπίσης καὶ στὸν Διευθύνοντα Σύμβουλο Χρῖστο Μεγάλου. Ἐπίσης, στὴν Ἐπικεφαλῆς τῆς Μονάδας Πολιτιστικῶν καὶ Κοινωνικῶν Δράσεων Ἀγγελικὴ Μπούκη, στὴν Προϊσταμένη τοῦ Ἱστορικοῦ Ἀρχεῖου τοῦ Πολιτιστικοῦ Ἰδρύματος Ὁμίλου Πειραιῶς Ἐλένη Μπενέκη καὶ στὴν Manager τῆς Μονάδας Πολιτιστικῶν καὶ Κοινωνικῶν Δράσεων Χρύσα Κουμουνδούρου. Τέλος, θερμὲς εὐχαριστίες στὸν Δῆμο Νέας Ἰωνίας καὶ στὴ διαρκῆ, πολυεπίπεδη στήριξή του ὅλα αὐτὰ τὰ χρόνια λειτουργίας τοῦ Ἰδρύματος.

---

1. Τὸ ΔΣ ἀποτελεῖται (κατ' ἀλφαβητικὴ σειρά) ἀπὸ τοὺς: Φιλίππα Ἀθυμαρίτου, Γιώργο Ζεβελάκη, Αναστασία Κλάρα, Κώστα Κουτσουρέλη, Ξάνθο Μαῖντᾶ, Γιάννη Πατίλη καὶ Στέλιο Χαραλαμπόπουλο.

Πέρα όμως από τους φορείς που συνέπραξαν στην παρούσα έκδοση, οφείλονται θερμές ευχαριστίες σὲ φίλους καὶ συνεργάτες που μὲ τὰ φῶτα, τὶς γνώσεις καὶ τὶς συμβουλές τους ὑπῆρξαν οὐσιαστικοὶ ἄρωγοὶ στὴν ὅλη προσπάθεια: στὴν Παρθένα Κουκίδου, βιβλιοθηκονόμο καὶ γραμματέα τοῦ Ἰδρύματος, ἡ ὁποία ἀνέλαβε τὸ μεγαλύτερο βᾶρος τῆς ἀρχειοθέτησης καὶ τῆς ἐπικοινωνίας μεταξὺ τῶν συντελεστῶν τῆς ἔκδοσης· στὸν Συμεὼν Σταμπολουῦ καὶ τὸν Μάρκο Χίλλεμαν, οἱ ὁποῖοι συνέβαλαν μὲ μεταφράσεις, ὑπομνήματα καὶ βιογραφικὰ στοιχεῖα στὴν ἐνότητα τῆς γερμανικῆς φιλελληνικῆς ποίησης· στὸν Γιώργο Ζεβελάκη καὶ τὸν Ἡλία Μαλεβίτη, οἱ ὁποῖοι παρεῖχαν σημαντικὰ καὶ σπάνια τεκμήρια ἐκ τῶν ὁποίων ἀντλήθηκαν ποιήματα καὶ πληροφορίες, καὶ τὸν Πολύκαρπο Πολυκάρπου, που παραχώρησε σημαντικό ὕλικό ἀπὸ τὸν χῶρο τοῦ εἴδους τοῦ ἀφηγηματικοῦ δράματος· στὴν Ἡρῶ Νικοπούλου, ἡ ὁποία φιλοτέχνησε τὰ σχετικὰ μὲ τὸ 1821 κοσμήματα τῆς ἔκδοσης μαζί μ' ἓνα συνοδευτικὸ παράρτημα μὲ πληροφορίες γιὰ τὰ ἀπεικονιζόμενα ἀντικείμενα· στὴν Μυρτώ Μπαλῆ καὶ τοὺς ἀνθρώπους τοῦ Ἀναγράμματος, οἱ ὁποῖοι σελιδοποίησαν τὸν τόμο ἐπιδεικνύοντας ἐπαγγελματισμὸ καὶ ἀγαστὴ συνεργασία μὲ τὸν ἐπιμελητὴ τοῦ τόμου· τέλος, στὸν Πάνο Ἀστίθα καὶ τὴν Ἀγγελίνα Θεοδωράκη, οἱ ὁποῖοι συνέβαλαν μὲ μιὰ δεύτερη —πλὴν ὁμως καίρια καὶ κρίσιμη— ματιὰ στὰ στάδια τῆς πληκτρολόγησης, τῆς ἐπιμέλειας καὶ τῆς διόρθωσης.

Ἀσφαλῶς, οἱ ἐπιλογές τοῦ ἀνθολογικοῦ τμήματος ἀνήκουν στοὺς ὑπεύθυνους ἀνθολόγους τοῦ τόμου καὶ ἡ τελικὴ εἰκόνα τῆς ἔκδοσης, τὰ σφάλματα καὶ οἱ παραλείψεις της, βαραίνουν ἀποκλειστικὰ τὸν ἐπιμελητὴ.

Θ.Γ.

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΟΙΗΣΗ

XVIB.

Ὁ Ζῆδρος.

1750.

Θεσσαλία.

Ἔνα πουλάκι κάθουνταν στοῦ Ζήδρου τὸ κεφάλι.
Δὲν ἐλαλοῦσε σὰν πουλί, σὰν ὅλα τὰ πουλάκια,
Μὸν ἐλαλοῦσε κ' ἔλεγεν ἀνθρωπινὴ λαλίτσα.
„Ζῆδρου μ' ἐσ' ἦσουν φρόνιμος, ἦσουν καὶ παλληγάρι
Εἰς τὴν κλεψιά κι' ἀρματολιὰ καὶ σ' ὅλα τὰ πρωτάτα.
Ἦσουν καὶ πρῶτος ἔπαρχος σ' ὅλα τὰ μοναστήρια,
Κι' ὅσα βουνα περπάτησες, ὅλα βοτάνια τάχουν,
Δὲν τῶξερεις κακόμοιρε, νὰ φᾶς νὰ μὴν πεθάνης.“—
„Τί λὲς πουλί, κακὸ πουλί, γιατί μὲ καταριέσαι,
Σαράντα χρόνους ἔζησα ἀρματολὸς καὶ κλέφτης,
Τὸ Χάρο δὲ φοβήθηκα, τὸ Χάρο δὲ φοβοῦμαι·
Κι' ἄλλους σαράντα νᾶζουσα, πάλε θὲ νὰ πεθάνω.
Κι' ἂν θὰ πεθάνω μπρὲ πουλί, δὲν τῶχω πῶς πεθαίνω,
Μὸν τῶχω σὲ παράπονο καὶ γιὰ ἄτροπὴ μεγάλη,
Ποῦ θὰ τὸ μάθουν τὰ σκυλιὰ, νὰ πᾶν ζτὴν Ἀλασσῶνα,
Νὰ μοῦ χαλάσουν τὰ χωριὰ τὰ ἔρμα βιλαέτια.
Παρακαλῶ τὴ συντροφιά κι' ὅλα τὰ παλληγάρια.
Νὰ μοῦ ἔγνωστοῦν τὸ σπῖτι μου, τὴν δόλια μου γυναῖκα,
Νὰ μοῦ κυττάζουν τὸ παιδί τὸ μαῦρο τὸ Δημητρί·
Ποῦναι μικρὸ κι' ἀνήλικο κι' ἀπὸ κλεφτιὰ δὲ ξέρει.“—

πρωτάτα : (πρωτάτο) (ἐδῶ) ἄθλος, τόλμημα | *ἐπαρχος* : διοικητικὸς τίτλος· (ἐδῶ) εὐεργέτης | *χαλάσουν* : (χαλάω) (ἐδῶ) καταστρέφω | *βιλαέτια* : (βιλαέτι) διοικητικὴ περιφέρεια· (ἐδῶ) περιοχή ποὺ κυριαρχεῖ κι ὀρίζει ὁ ἥρωας

Ὁ Πάνος Ζῆδρος (ἀπαντᾷ κι ὡς Ζιοῦδρος) γεννήθηκε στὴν Τσαπουρνιά (νῦν Τρικοκιά) Γρεβενῶν γύρω στὰ 1630, κι ἔζησε ἕως τὰ 1750, πεθαίνοντας ἀπὸ φυσικὰ αἷτια στὸ Λιβᾶδι Ὀλύμπου. Ὑπῆρξε περιώνυμος ἀρματολὸς τῆς περιοχῆς τοῦ Ὀλύμπου. Περνώντας στὴν παράταξη τῶν κλεφτῶν συγκρούστηκε ἔντονα μὲ τοὺς Τούρκους, ἐνῶ συμμετεῖχε καὶ στὰ Ὀρλωφικά. Ὁ Ζῆδρος θεωροῦσε — ὅπως ἄλλωστε φαίνεται καὶ στὸ ποίημα, ἂν καὶ τὸ παιδί ἀναφέρεται νὰ ὀνομάζεται «Δημητρίης» (σὲ παραλλαγὴ τῶν στίχων, βέβαια, ἀναφέρεται μὲ τὸ σωστὸ ὄνομα [βλ. παρακάτω])— ὅτι ὁ υἱός του, Φώτης, ἦταν ἀνίκανος νὰ τὸν διαδεχτεῖ —κατὰ τὴ συνήθεια τῶν καιρῶν— στὸ ἀρματολίκι, παραχωρώντας ἔτσι τὴν κηδεμονία

του στούς Τσάρα, Γκέκα και Βλαχοθόδωρο. Έπειτα από τη δολοφονία του Φώτη, ο Πάνος Τσάρας, πατέρας του έτερου περιώνυμου κλεφταρματολού Νικοτσάρα (βλ. ἐδῶ παρακάτω) ανέλαβε τὴ διοίκηση τοῦ ἀρματολικιοῦ.

Παραλλαγὲς στίχων, κατὰ τὸν Passow:

Γιατί δὲν εὔρες στὰ βουνὰ τὸ θάνατο βοτάνι,
Ποῦ στὸ σκοτάδι μυριανθεῖ καὶ τὴν ἡμέρα κλειέται,
Νὰ φᾶς καὶ σὺ βαριόμοιρε, ποτὲ νὰ μὴ πεθάνης;

καὶ

Νὰ τὰ ξεύρης, νὰ μαζόνης, ποτὲ νὰ μὴ ποθάνης.
„Σαράντα χρόνια ἔκαμα ἀρματολὸς καὶ κλέφτης,
Κι' ἄλλα σαράντ' ἂν ἔκαμα, πάλ' ἤθελα ποθάνω·
Δὲν κλαίω, πὼς θεὸς νὰ χαθῶ καὶ θέλω νὰ ποθάνω·
Μὸν κλαίω τὸν Φώτη μ', ποῦν' μικρὸς κι' ἀπὸ κλεψιὰν δὲν ξέρει.
Γέροντες θέλουν φίλεμμα κι' ἀγάδες θέλουν ἄσπρα,
Καὶ τὰ πρωτοπαλλήκαρα λουφὲν νὰ τ' ἀρτηρήση.“

Ἀλασσῶνα : Ἐλασσόνα

XIV.

Ὁ Γιάννης Σταθαῖς.

1750-1760.

Θεσσαλία. Ἄγραφα.

Μαῦρο καράβι ἔπλευσε στὰ μέρη τῆς Κασσάντρας
Ποῦχε τὰ νέφη γιὰ πανιά, τὸν οὐρανὸ παντιέρα.
Κι' ὀμπρὸς κορβέτα μ' ἄλικο μπαϊράκι τοῦ προβγαίνει·
„Μάϊνα φωνάζει τὰ πανιά, ρίξτε τὰ πανιά κάτου.“—
„Δὲν τὰ μαϊνάρω τὰ πανιά κι' οὐδὲ τὰ ρίχνω κάτου.
Μὴ λέτε κ' εἶμαι νιόνυφη, νύφη νὰ προσκυνήσω.
Ἐγῶ μ' ὁ Γιάννης τοῦ Σταθαῖ, γαμπρὸς τοῦ Μπουκοβάλα.
Τράκο λεβέντες ρίξτε στὴ πλώρη τὸ καράβι·
Νὰ χύσω μ' αἶμα Τούρικο, νὰ φᾶνε κ' οἱ κοράκοι.“—
Κ' οἱ Τοῦρκοι βόλτα ρίχτουνε, γυρίζουνε τὴν πλώρη.
Πρῶτος ὁ Γιάννης πέταξε, πρῶτος ὁ Γιάννης βγαίνει
Μὲ τὸ τουφέκι στὸ δεξί, μὲ τὸ σπαθὶ στὰ δόντια.
Ποτάμι τρέχουν αἶματα, θάλασσα κοκκινίζει
Κι' ἀλλᾶ, ἀλλᾶ φωνάζοντες οἱ Τοῦρκοι προσκυνοῦνε.

νέφη : (νέφος) σύννεφο | παντιέρα : σημαία | κορβέτα : συνοδευτικὸ πολεμικὸ ἱστιοφόρο πλοῖο | ἄλικο : (ἄλικος) ἔντονα κόκκινος | μπαϊράκι : πολεμικὴ σημαία | μάϊνα / μαϊνάρω : κατεβάζω κάτι (πανιά, ἄγκυρα κ.λπ.) | τράκο : σύγκρουση μεταξύ δύο σωματίων, λέμβων |

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

πλώρη : τὸ ἐμπρόσθιο τμήμα τοῦ πλοίου | *ἀλλᾶ, ἀλλᾶ* : ἐπίκληση τῶν μουσουλμάνων, «Ἄλλ-
λάχ, Ἀλλάχ» [=Θεέ μου, Θεέ μου]

Ὁ Γ. Μ. Αποστολάκης σημειώνει στὴ μελέτη του *Τὰ Δημοτικὰ Τραγούδια* (Μέρος Α΄, Οἱ Συλλογές, Ἀθήνα, Α. Μ. Κοντομαρῆς καὶ Σία, 1929, σ. 51): «Ἀντρίκιο καὶ παλληκαρίσιο στὴν ἔκφραση εἶναι καὶ τὸ τραγούδι τοῦ Γιάννη τοῦ Σταθά, ποῦ κι' αὐτὸ εἶναι μεταφρασμέ-
νο γερμανικὰ ἀπὸ τὸν Γκαϊτε».

Ὁ Γιάννης Σταθάς (1758-1812) ἦταν ἄρματολὸς ἀπὸ τὴν περιοχὴ τοῦ Βάλτου Αἰτ/νίας. Ἔδρασε στὰ τέλη τοῦ 18ου αἰῶνος στὰ Χάσια καὶ στὸν Ὀλυμπο. Ἐπειτα ἀπὸ τὸν Ρωσο-
τουρκικὸ Πόλεμο τοῦ 1806-1807 συνέστησε μὲ τὸν Εὐθύμιο (Θύμιο) Βλαχάβα καὶ ἄλλους
ἄρματολούς ἕναν μικρὸ στόλο ἀπὸ ἐβδομῆντα βαμμένα μαῦρα πολεμικὰ πλοίαρια, ἐπιδι-
δόμενοι στὴν πειρατεία. Ἡ ἀναφορὰ στὴν Κασσάνδρα («Μαῦρο καράβι ἐπλευσε ζτὰ μέρη
τῆς Κασσάντρας») ἀφορᾶ σὲ ἕνα σημαντικὸ χτύπημα ἐναντίον τουρκικῆς κορβέτας στὰ
ἀνοιχτὰ τῆς Χαλκιδικῆς. Πέθανε στὴν Ἀμφιλοχία.

Ἐγὼμ' ὁ Γιάνης τοῦ Σταθά, γαμπρὸς τοῦ Μπουκοβάλα : Ὁ Γιάνης ἦταν υἱὸς τοῦ φημισμένου
ἄρματολοῦ Γεροδήμου Σταθά (1712-1810), ὁ ὁποῖος συνθηκολόγησε μὲ τοὺς Ὀθωμανούς
γιὰ νὰ διατηρήσει τὸ ἄρματολίκι του. Ἐπίσης, καθὼς πληροφοροῦμαστε ἀπὸ τὸ τραγούδι,
ἦταν γαμπρὸς τοῦ σημαντικοῦ κλέφτη Μπουκοβάλα (ἢ Μπουκουβάλ(λ)α, Βουκοβάλ(λ)α),
ὁ ὁποῖος προερχόταν ἀπὸ τὴν περιοχὴ τῆς Ἀκαρνανίας.

XXIV.

Ὁ κλέφτης.

1750-1760.

Πήλιον.

— „Βασίλη κάτσε φρόνιμα, νὰ γίνης νοικοκύρης,
Γιὰ ν' ἀποχτήσης πρόβατα, ζευγάρια κι' ἀγελάδες,
Χωριά κι' ἀμπελοχώραφα, κοπέλια νὰ δουλεύουν.“ —
„Μάνα μου ἄγὼ δὲν κάθομαι νὰ γίνω νοικοκύρης,
Νὰ κάμ' ἀμπελοχώραφα, κοπέλια νὰ δουλεύουν,
Καὶ νᾶμαι σκλάβος τῶν Τουρκῶν, κοπέλι τῶν σκυλῶνε.
Φέρε μου τὸ βαριὸ σπαθὶ καὶ τ' ἀλαφρὸ τουφέκι,
Νὰ πεταχτῶ σὰν τὸ πουλὶ ψηλὰ ζτὰ κορφοβούνια,
Νὰ πάρω δίπλα τὰ βουνά, νὰ περπατήσω λόγκους,
Νὰ βρῶ λημέρια τῶν κλεφτῶν, γιατίακια καπετάνων.
Νὰ πάω νὰ βρῶ τὸ Μάνταλο, νὰ σμίξω τὸν Μπαστέκη,
Ποῦ πολεμοῦν μὲ τὴν Τουρκιὰ καὶ μὲ τοὺς Ἀρβανίταις,
Νὰ μπῶ μὲ δαύτους σύντροφος ζτὰ Τούρικια κεφάλια
Μὲ μιὰ σπαθιὰ νὰ κόφτω τρεῖς, μὲ τὸ τουφέκι πέντε,

Καὶ μὲ τὸ γιαιταγάνι μου σαράντα καὶ πενήντα.“—
 Πουρνὸ φιλεῖ τὴ μάνα του, πουρνὸ ξεπροβοδιέται.
 „Γειά σας βουνά μὲ τοὺς κρεμνοὺς, λαγκάδια μὲ ταῖς πάχναις.“—
 „Κακῶς το τ’ ἄξιο τὸ παιδί καὶ τ’ ἄξιο παλληγάρι.“—
 Οἱ Τούρκοι τὸν ἀγνάντεψαν καὶ παγανιά τοῦ στέλνουν,
 Πῆγαν καὶ τὸν καρτέρεσαν σ’ ἓν ἄγριο μονοπάτι,
 Κ’ ἔστοχαστῆκαν τὰ σκυλιὰ πὼς ἦταν σὰν καὶ δαύτους,
 Σκοινιά ἔχαν νὰ τὸν δέσουνε, σὰν νάτανε κριάρι.
 Μὰ κεῖνο τ’ ἄξιο τὸ παιδί, τ’ ἄξιο τὸ παλληγάρι.
 Σὰ βγάξει τὸ βαριὸ σπαθὶ καὶ τσῶκαμε γιουροῦσι,
 Σὰ θεριστῆς ἐφάνηκεν ὅταν θερίζ’ ἀστάχια,
 Μ’ ἀντὶς ἀστάχια θέριζε τὰ Τούρκικα κεφάλια,
 Θερίζει Τούρκους δεκαοχτώ, κ’ ἐλάβωσε τριάντα,
 Τοὺς πῆρε καὶ τὰ πλιάτσικα κ’ ἐγένη καπετάνος.

κοπέλια : (κοπέλι) παιδί, ἀγόρι | *λόγκους* : (λόγκος· βλ. καὶ λόγγος) περιοχή ἐνὸς βουνοῦ μὲ πυκνὴ χαμηλὴ βλάστηση | *λημέρια* : (λημέρι) ἄντρο κλεφτῶν | *γιατάκια* : (γιατάκι) μέρος ὅπου μένει κάποιος, κατάλυμα | *πουρνό* : πρωϊνὸ, νωρὶς | *κρεμνοὺς* : (κρεμνός· βλ. καὶ κρημνός) γκρεμὸς | *λαγκάδια* : (λαγκάδι) δενδροφυτῆς κοιλάδα ἀνάμεσα σὲ βουνά | *πάχναις* : (πάχνη) πρωϊνὴ δροσιά | *παγανιά* : κυνήγι | *καρτέρεσαν* : (καρτερῶ) (ἐδῶ) στήνω καρτέρι, ἐνέδρα, παραμονεύω μὲ δολεροὺς σκοποὺς | *κριάρι* : ἀρσενικὸ πρόβατο | *γιουροῦσι* : ἐπίθεση | *πλιάτσικα* : (πλιάτσικο) λεηλασία τιμαλφῶν καὶ ἄλλων πολυτίμων ἀντικειμένων· (ἐδῶ) λεία

Νὰ πάω νὰ βρῶ τὸ Μάνταλο, νὰ σμιζῶ τὸν Μπαστέκη : Ἀναφορὲς στοὺς Ἀθανάσιο Μάνταλο (ἀγωνιστὴ τῶν προεπαναστατικῶν καὶ ἐπαναστατικῶν χρόνων καὶ μέλος τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας, ὁ ὁποῖος καταγόταν ἀπὸ τὸ χωριὸ Περιβόλι στὰ Γρεβενά) καὶ σὲ κάποιον μέλος τῆς οἰκογένειας Μπαστέκη (βλ. καὶ Μπασδέκη), πιθανότατα στὸν Κυριάκο Μπασδέκη, υἱὸ τοῦ Ἀστέριου (Στέργιου) Μπασδέκη, ὁ ὁποῖος ὅπως καὶ ὁ προαναφερθεὶς Ἀθανάσιος Μάνταλος ὑπῆρξε μέλος τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας, μνημένος ἀπὸ τὸν Ἄνθιμο Γαζῆ.

Ἐντοπιζόνται, ἐπίσης, καθὼς πληροφοροῦμαστε ἀπὸ τὸ ὑπόμνημα τοῦ Passow, παραλλαγὲς στίχων:

Θὰ πάρω τὸ τουφέκι μου, θὰ ζῶσω τὸ σπαθὶ μου
 Καὶ νάβρω δίπλα τὰ βουνά, νὰ πάω νὰ βρῶ τοὺς κλέφταις
 Τὸν Τότζκα καὶ τὸν Μάνταλο, νὰ βρῶ καὶ τὸν Μπαστέκη,
 Ποὺ πολεμοῦν μὲ τὴν Τουρκία καὶ μὲ τοὺς Ἀρβανίταις.

CXXXV.

Τὰ ὅπλα τοῦ κλέφτου.

Τ’ ἀντρειωμένου τ’ ἄρματα δὲν πρέπει νὰ πουλιῶνται,
 Μὸν πρέπει τοὺς ζτὴν ἐκκλησιὰ κ’ ἐκεῖ νὰ λειτουργιῶνται.

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

Πρέπει νὰ κρέμονται ψηλὰ σ' ἀραχνιασμένο πύργο,
Ἡ σκούρια νὰ τρώη τ' ἄρματα κ' ἡ γῆ τὸν ἀντρειωμένο.

σκούρια : (βλ. καὶ σκουριά) ὀξειδωσιμὴ μετάλλου

CLIII.

Ὁ ἀποχαιρετισμὸς τοῦ κλέφτου.

„Μάνα σου λέω δὲν ἔμπορῶ τοὺς Τούρκους νὰ δουλεύω,
Δὲν ἔμπορῶ, δὲ δύναμαι, ἐμάλλιασ' ἡ καρδιά μου·
Θὰ πάρω τὸ τουφέκι μου, νὰ πάω νὰ γένω κλέφτης,
Νὰ κατοικήσω ζτὰ βουνὰ καὶ ζταῖς ψηλαῖς ραχούλαις,
Νάχω τοὺς λόγκους συντροφιά, μὲ τὰ θεριά κουβένταις,
Νάχω τὰ χιόνια γιὰ σκεπή, τοὺς βράχους γιὰ κρεββάτι,
Νάχω μὲ τὰ κλεφτόπουλα καθημερνὸ λημέρι.
Θὰ φύγω μάνα καὶ μὴν κλαῖς, μὸν δό μου τὴν εὐχή σου,
Κ' εὐχήσουμε μανούλα μου, Τούρκους πολλοὺς νὰ σφάζω·
Καὶ φύτεψε τρανταφυλλιά καὶ μαῦρο καρυοφύλλι,
Καὶ πότιζέ τα ζάχαρι καὶ πότιζέ τα μόσκο·
Κι' ὅσο π' ἀνθίζουν μάνα μου καὶ βγάνουνε λουλούδια,
Ὅ γιός σου δὲν ἀπέθανε καὶ πολεμάει τοὺς Τούρκους·
Κι' ἂν ἔρθη μέρα θλιβερή, μέρα φαρμακωμένη,
Καὶ μαραθοῦν τὰ δυὸ μαζὺ καὶ πέσουν τὰ λουλούδια,
Τότε κ' ἐγὼ θὰ λαβωθῶ, τὰ μαῦρα νὰ φορέσης.“—
Δώδεκα χρόνοι πέρασαν καὶ δεκαπέντε μῆνες,
Π' ἀνθίζαν τὰ τραντάφυλλα κι' ἀνθίζαν τὰ μπουμπουκία.
Καὶ μιὰν αὐγὴ ἰνδιάνικη, μιὰ πρώτη τοῦ μαῖου,
Ποὺ κελαιδοῦσαν τὰ πουλιά κι' ὁ οὐρανὸς γελοῦσε,
Μὲ μιᾶς ἀστράφτει καὶ βροντᾶ καὶ γίνεται σκοτάδι·
Τὸ καρυοφύλλι στέναξε, τρανταφυλλιά δακρῦζει,
Μὲ μιᾶς ξεράθηκαν τὰ δυὸ κ' ἐπέσαν τὰ λουλούδια·
Μαζὺ μ' αὐτὰ σωριάστηκε κ' ἡ δόλια του μανούλα.

λημέρι : ἄντρο κλεφτῶν | καρυοφύλλι : (ἐδῶ) εἶδος δέντρου (Καρυόφυλλος ὁ ἀρωματικός), ἀπὸ τὸ ὁποῖο προκύπτει τὸ μοσχοκάρφι, ἄλλως γαρύφαλλο, ποὺ χρησιμοποιεῖται καὶ ὡς μπαχαρικό | μόσκο : εἶδος ἀρωματικοῦ φυτοῦ, τοῦ ὁποῖου ἡ εὐωδία προσομοιάζει ἐκείνης τοῦ μόσχου· πιθανότατα κάποιον εἶδος ἰβίσκου (*Abelmoschus moschatus*) ἢ τὸ φυτὸ ἐλίχρυσος (*Helichrysum stoechas*), γνωστὸ κι ὡς ἀμάραντος | λαβωθῶ : (λαβάνομαι) πληγώνομαι, τραυματίζομαι

15.

Ἡ αἰχμαλωσία.

— «Τ' ἔχεις καρδιά καὶ μοῦ πονεῖς, τ' ἔχεις κι' ἀναστενάξεις;
Καρδιά δὲν παίζεις, δὲ γελᾷς ἴσ' ἂν ποῦσ' ἂν μαθημένη;»
— «Τὸ τί καλὸ μοῦ ῥθε ἔμπροστὰ νὰ παίζω νὰ γελᾶσω,
Ἡ ποῦ ῥθε ἡ ὥρα γιὰ σκλαβιά, κ' ἡ ὥρα γιὰ τὰ ξένα;
Χωρίζ' ἡ μάνα τὸ παιδί, καὶ τὸ παιδί τὴ μάνα,
Χωρίζονται τ' ἀντρόγυνα τὰ πολυαγαπημένα,
Κ' ἐκεῖ ποὺ ξεχωρίζονται χορτάρι δὲ φυτρώνει.»

XXXV.

Ὁ Ἀνδρουῖτσος.

1786.

Λειβαδιά.

Τίνος μανούλα θλίβεται; τίνος μανούλα κλαίει;
Τ' Ἀνδρούτσ' ἡ μάνα θλίβεται, τ' Ἀνδρούτσ' ἡ μάνα κλαίει·
Μὲ τὰ βουνὰ ἐμάλωνε καὶ τὰ λιθοβολάει·
Ἐσεῖς βουνὰ τῆς Ἐγριπὸς καὶ σεῖς βουνὰ τῆς Κιόνας
Καὶ σεῖς βουνὰ τῆς Λιάκουρας ὁποῦστε λυπημένα,
Καὶ σεῖς κορίτσια τοῦ Δαδιοῦ νὰ λεροφορηθῆτε.
Ἀνδρουῖτσος ἀποκλείστηκε στὸ μέγα μοναστήρι,
Δώδεκα μέραις πολεμᾷ, δώδεκα μερονύχτια.
Φέρνουν τόπι ἀπ' τὴν Ἐγριπο, κανόνι ἀπ' τὴν Ἀθήνα,
Νὰ ρίξουν νὰ χαλάσουνε τὸ μέγα μοναστήρι.
Κι' Ἀνδρουῖτσος ἔτρωγ', ἔπινε καὶ στρίφτει τὸ μουστάκι.
„Μουστάκι μου καραμπογιὰ καὶ φρύδια μου γραμμένα.“—
Καὶ τὸν Τσαούση τοῦ κραξε, κρυφὰ τὸν κουβεντιάζει.
„Τσαούση μοίρασ' τὸ ψωμὶ καὶ φτιάσε τὸ φαί μας
Γιουροῦσι θεὸς νὰ κάμωμε γιὰ νὰ ἐβγοῦμε ὄζω.“—
Καὶ βρίσκει φίδι δυνατὸ καὶ χάλασε τὸ κάστρο.
Κ' ἐπάτησαν κ' ἐχοῦιαξαν, βάνουν ἔμπροστὰ τοὺς Τούρκους.
Πιάνουν πασάδες ζωντανούς, μπεῖδες σκοτωμένους.
Κι' Ἀνδρουῖτσος ἐχουχούτισε μὲ τὸ σπαθὶ στὸ χέρι·
„Ἐδῶν' Ἀνδρουῖτσος ξακουστός, Ἀνδρουῖτσος ξακουσμένος,

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

Μένα μὲ ξέρ' ὁ βασιλιάς, μὲ ξέρ' ὁ κόσμος οὐλως,
Μὲ ξέρουν καὶ τὰ Τρίκερα ποῦ τᾶχω ἴγῳ καῦμένα.“—

λιθοβολάει : (λιθοβολῶ) πετροβολῶ | *λεροφορηθῆτε* : (λεροφοροῦμαι) φορῶ ρούχα πένθιμα, γιὰ δυσάρεστη περίσταση | *τόπι* : (τόπι) μικρὴ μπάλα· (ἐδῶ) βλήμα γιὰ κανόνι | *καραμπογιά* : βαμμένος μὲ μαῦρο χρῶμα | *φίδι* : (ἐδῶ) φιδίλι γιὰ δυναμίτιδα | *ἐχοῦιάζαν* : (χοιτιάζω· βλ. καὶ χοιγιάζω) φωνάζω δυνατὰ | *πασάδες* : (πασᾶς) ὀθωμανικὸς διοικητικὸς τίτλος | *μπεῖδες* : (μπεῆς) ὀθωμανικὸς διοικητικὸς τίτλος | *ἐχουχούτισε* : (χουχουτίζω) κραυγάζω | *καῦμένα* : (καῦμένος < καίω) (ἐδῶ) καμένος

Τὸ ποίημα ἀναφέρεται στὸν Καπετὰν Ἀνδρέα Ἀνδροῦτσο (ἢ Βερούση, Βερούτσο, Μουτσανᾶ), πατέρα τοῦ ὀπλαρχηγοῦ Ὀδυσσεά, ὁ ὁποῖος ἔζησε κατὰ τὰ ἔτη 1740-1797. Ἔδρασε ἔντονα κατὰ τὰ προεπαναστατικὰ χρόνια πολεμώντας εἴτε ἀπὸ ξηρᾶς εἴτε ἀπὸ θαλάσσης τοὺς Ὀθωμανούς. Ὑπῆρξε συμπολεμιστὴς τοῦ Λάμπρου Κατσώνη. Πέθανε στὴν Κωνσταντινούπολι ἀπὸ τὰ βασανιστήρια τῶν Ὀθωμανῶν, ἔπειτα ἀπὸ τὴ σύλληψή του ἀπὸ τοὺς Βενετούς, οἱ ὁποῖοι τὸν παρέδωσαν στὶς ἀρχές.

Ἐσεῖς βουνὰ τῆς Ἐγριπὸς καὶ σεῖς βουνὰ τῆς Κιόνας / Καὶ σεῖς βουνὰ τῆς Λιάκουρας ὁποῦστε λυπημένα, / Καὶ σεῖς κορίτσια τοῦ Δαδιοῦ νὰ λεροφορηθῆτε : Ἀναφορὰ σὲ τοπωνύμια τῆς εὐρύτερης περιοχῆς τῆς κεντρικῆς καὶ ἀνατολικῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος, στὴν ὁποία δραστηριοποιήθηκε ὁ Ἀνδροῦτσος.

Ἀνδροῦτσος ἀποκλείστηκε ζτὸ μέγα μοναστήρι : Πρόκειται γιὰ τὴν Ι. Μ. τοῦ Ὁσίου Λουκᾶ στὸν Ἐλικῶνα, ἡ ὁποία λειτουργοῦσε ὡς ὄρμητήριο τοῦ Καπετὰν Ἀνδρέα. Τὸ περιστατικὸ ἔμεινε στὴν ἱστορία γιὰ τὴ σθεναρὴ ἀντίσταση τῶν ἀσύγκριτα λιγότερων στρατιωτῶν τοῦ Ἀνδροῦτσου, οἱ ὁποῖοι ὄχι ἀπλῶς ὑπερασπίστηκαν τὶς θέσεις τους μὲ ἐλάχιστες ἀπώλειες, ἀλλὰ κατάφεραν σημαντικὰ πλήγματα στοὺς ἐπιτιθέμενους Ὀθωμανούς.

Μὲ ξέρουν καὶ τὰ Τρίκερα ποῦ τᾶχω ἴγῳ καῦμένα : Στὰ 1784 ὁ Ἀνδροῦτσος κι οἱ οἱ ἄνδρες του πυρπόλησαν τὰ τουρκόσπιτα τῆς Λειβαδιάς. Ἡ τοποθεσία «Τρίκερα» δὲν μπορεῖ νὰ διασταυρωθεῖ, μιάς καὶ ἐν προκειμένῳ δὲν πρόκειται οὔτε γιὰ τὸ Τρίκερι Μαγνησίας, οὔτε γιὰ ἐκεῖνο τῆς Ὑδρας.

52.

Οἱ Ἀνδροῦσσοι.

Ἵστη Λιάκουρη, Ἵστη Λειβαδιά, Ἵστη Γκιώνα τοῦ Σαλῶνου,
Καὶ Ἵτὰ Βαρδοῦσα τὰ ἴψηλὰ πῶχουν ταῖς καταβόθραις,
Ἐσώσανε τὴν Κλεφτουριά, τοὺς μαύρους Ἀνδρουτσέους,
Τὸν Δρόσο τὸν περήφανο, τὸν Γιῶργο Μωραῖτη,
Τὸ Ἰάννη ἀπὸ τοὺς Ἐυλικούς, καὶ τὸν Βλαχοθανάση,
Ποῦ ἦταν μπαϊράκια Ἵτὰ βουνά, καὶ φλάμπουρα Ἵτοὺς κάμπους,
Κι' ἀνάμεσα ἀπ' τὸν ταηφᾶ πανώρια κυπαρίσση!

— Βουνά μου μὴ χιονίσετε, κάμποι μὴ παχιστῆτε,
 Καὶ σεῖς χελιδωνάκια μου νὰ ζῆτε μὴ λαλεῖτε!
 Μόν' πέστε τῆς Ἀνδρούτζενας, τῆς μικροπανδρεμένης
 Νὰ μὴν ἀλλάξῃ τὴ Λαμπρή, καὶ τὰ φλωριά μὴ βάλῃ,
 Καὶ νὰ μὴν πλέξῃ τὰ μαλλιά, στὴν Ἐκκλησιὰ μὴν πάγῃ,
 Τὶ ὁ Ἀνδροῦτζος ἀποκλείστηκε 'στὸ μέγα Μοναστήρι·
 — Φέρνουν τόπια ἀπ' τὴν Ἐγριπο, μπόμπαις ἀπ' ταῖς Ἀθήναις
 Νὰ ρίζουν νὰ σκορπίσουνε τὸ μέγα Μοναστήρι·
 Κι' ὁ Ἀνδροῦτσος ἔτρωε κ' ἔπινε, κι' ἔστριφτε τὸ μουστάκι.

καταβόθραις : (καταβόθρα) ὑπόγειο ρεῦμα νεροῦ | *μπαϊράκια* : (μπαϊράκι) πολεμικὴ σημαία· (ἐδῶ) (μεταφ.) κραταιὸς ἐπαναστάτης | *φλάμπουρα* : (φλάμπουρο) σημαία· (ἐδῶ) (μεταφ.) κραταιὸς ἐπαναστάτης | *ταηφᾶ* : (ταηφᾶς· βλ. καὶ ταϊφᾶς, νταϊφᾶς) ἄτακτος στρατός· (ἐδῶ) βασίλειο, ἐπικράτεια | *πανώρια* : (πανώριος) πανέμορφος | *παχιστῆτε* : (παχίζω, παχιάζω) ἐπικαλύπτομαι μὲ πάχνη | *φλωριά* : (φλωρί· βλ. καὶ φλουρί) (συνήθως χρυσό) νόμισμα, κέρμα· (ἐδῶ) ὡς κόσμημα | *τί* : γιατί, ἐπειδὴ | *τόπια* : (τόπι) μικρὴ μπάλα· (ἐδῶ) βλήμα γιὰ κανόνι | *μπόμπαις* : (μπόμπα· βλ. καὶ βόμπα) βόμβα, ἐκρηκτικὸ ὑλικό

Ὁ πρῶτος στίχος παρατίθεται στὸ πρωτότυπο ὡς ἐξῆς: «'Στὴ Λιάκουρη, 'στὴ Λειβαδιά, κικιόνη τοῦ Σαλώνου». Προφανῶς, τὸ «κικιόνη» πρόκειται γιὰ κάποιον λάθος τῆς προφορικῆς παράδοσης, τὸ ὁποῖο πέρασε καὶ στὴν ἔντυπη μορφή. Ἄλλουθ, ἐντοπίζεται ὁ ὀρθὸς στίχος, πού εἶναι «'Στὴ Λιάκουρη, 'στὴ Λειβαδιά, 'στὴ Γκιώνα τοῦ Σαλώνου», ὁ ὁποῖος καὶ ἀποκαθιστᾶ ἐν προκειμένῳ τὸ σφάλμα τῆς ἐκδόσης προέλευσης.

Τὸν Δρόσο τὸν 'περήφανο, τὸν Γιῶργο Μωραῖτη / Τὸ Γιάννη ἀπὸ τοὺς Ξυλικούς, καὶ τὸν Βλαχοθανάση : Ἀναφορὰ σὲ συντρόφους τοῦ Καπετᾶν Ἀνδρέα, καὶ στὸν πνευματικὸ πατέρα του, Μῆτρο Βλαχοθανάση, περιώνυμο κλέφτη στὴν ὑπηρεσία τοῦ ὁποῖου ἐτέθη ἀπὸ πολλὸ μικρὸς ὁ Ἀνδρέας Βερούσης. Οἱ Ξυλικοὶ πού ἀναφέρονται πρόκειται γιὰ χωριὸ τῆς Φθιώτιδος.

Τὶ ὁ Ἀνδροῦτζος ἀποκλείστηκε 'στὸ μέγα Μοναστήρι : (βλ. ἐδῶ παραπάνω)

LIV.

Ὁ Στέργιος.

1783.

Θεσσαλία.

Κι' ἂν τὰ ντερβένια τούρκεψαν, τὰ πῆραν Ἀρβανίταις,
 Ὁ Στέργιος εἶναι ζωντανός, πασάδες δὲν ψηφάει.
 Ὅσο χιονίζουσε βουνὰ καὶ λουλουδίζουν κάμποι,
 Κ' ἔχουν ἢ ράχαις κρυὰ νερά, Τούρκους δὲν προσκυνοῦμε.
 Πᾶμε νὰ λημεριάσωμεν ὁποῦ φωλιάζουν λύκοι,

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

Σὲ κορφοβούνια, σὲ σπηλιαῖς, σὲ ράχαις καὶ ραχούλαις.
 Σκλάβοι ζταῖς χώραις κατοικοῦν καὶ Τούρκους προσκυνοῦνε,
 Κ' ἐμεῖς γιὰ χώραν ἔχομε ῥημιαῖς κι' ἄγρια λαγκάδια.
 Παρὰ μὲ Τούρκους, μὲ θεριά καλῆτερα νὰ ζοῦμε.

ντερβένια : (ντερβένι· βλ. καὶ δερβένι) πέρασμα ἀνάμεσα σὲ δύο βουνά | πασάδες : (πασᾶς) ὀθωμανικὸς διοικητικὸς τίτλος | λημεριάσωμεν : (λημεριάζω) ἐγκαθιστῶ σὲ ἓνα μέρος τὸ ἄντρο μου | λαγκάδια : (λαγκάδι) δένδροφυῆς κουάδα ἀνάμεσα σὲ βουνά

CCVI.

Ἡ Μόσχω.

1792.

Τρία μπαϊράκια φαίνονται 'πὸ κάτ' ἀπὸ τὸ Σοῦλι,
 Τὸνα 'ναι τοῦ Μουχτάρ πασᾶ, τᾶλλο τοῦ σελιχτάρη,
 Τὸ τρίτο τὸ καλῆτερο εἶναι τοῦ Μιτσομπόπου.
 Ὁ Δῆμο Δράκος φώναξε 'πὸ πᾶν' ἀπὸ τὸ Σοῦλι·
 Ποῦ πᾶς Μουχτάρη Σκοταρᾶ καὶ σκύλε σελιχτάρη;
 Δὲν εἶν' ἐδῶ τὸ Χόρμοβο, δὲν εἶν' ἡ Λαμποβίτσα,
 Νὰ πάρτε σκλάβους τὰ παιδιὰ, γυναῖκες δίχως ἄντρες.
 Ἐδῶ 'ν' τὸ Σοῦλι τὸ κακό, ἐδῶ 'ν' τὸ Καχοσοῦλι,
 Ποὺ πολεμοῦν μικρὰ παιδιὰ, γυναῖκες δίχως ἄντρες,
 Ποὺ πολεμάει Τσαβέλαινα σὰν τ' ἄξιο παλλημάρι.
 Ἡ κυρὰ Μόσχω φώναξε 'πὸ πάνω' πὸ τὴν Κιάφα·
 „Ποῦστε παιδιὰ Σουλιώτικα καὶ σεῖς οἱ Τσαβελάται;
 Μαζὺ μου ὅλοι τρέξετε καὶ ἄντρες καὶ γυναῖκες,
 Τοὺς Τούρκους κατακόψετε, σπόρο νὰ μὴν ἀφῆστε,
 Νὰ μείνουν χήραις κι' ὄρφανά, γυναῖκες καὶ παιδιὰ τους,
 Νὰ λὲν ζτὸ Σοῦλ' τοὺς σκότωσαν Σουλιώτισσες γυναῖκες.“—
 Ἡ Μόσχω τότε ὤρμησε μὲ τὸ σπαθὶ ζτὸ χέρι.
 Τώρα νὰ δγῆτε πόλεμο, γυναικικὰ τουφέκια.
 Σὰν τοὺς λαγοὺς ἐφεύγανε καὶ πίσω δὲν κυττάζουν,
 Πετάξαν τὰ τουφέκια τους, μόνον γιὰ νὰ γλυτώσουν.

μπαϊράκια : (μπαϊράκι) πολεμικὴ σημαία | σελιχτάρη : (σελιχτάρης· βλ. καὶ σελικτάρης, σίλιχτάρης, σιλκτάρης) ὀθωμανικὸ στρατιωτικὸ ἄξιωμα, πρωτοσπαθάρης | κατακόψετε : (κατακόβω) σφάζω | δγῆτε : δεῖτε

Ἡ Μόσχω πρόκειται γιὰ τὴν Μόσχω Τζαβέλλα (1760-1803), σύζυγο τοῦ Λάμπρου καὶ μητέρα τοῦ Φώτου Τζαβέλλα, με καταγωγή ἀπὸ τὸ Σοῦλι. Ἡ μαχητικότητά της ὑπῆρξε ἀμίμητη καὶ ἐγίνε θέμα πολλῶν δημοτικῶν ᾠσμάτων.

τοῦ *Μουχτάρ πασᾶ* : Υἱὸς τοῦ Ἀλῆ πασᾶ τῶν Ἰωαννίνων (γεν. 1769), ὁ ὁποῖος συνδέθηκε ἐρωτικά με τὴν κυρα-Φροσύνη, προκαλώντας τὴν μῆνιν τοῦ πατρὸς του με τὰ γνωστὰ ἀποτελέσματα.

τᾶλλο τοῦ σελιχτάρη : Πέραν τοῦ στρατιωτικοῦ τίτλου, τὸ «σελιχτάρης» ἀναφέρεται καὶ στὸν Σελιχτάρ Μπόδα (Πόντα), πρωτοσπαθάριο στὴν αὐλὴ τοῦ Ἀλῆ.

Ὁ Δῆμο Δράκος φώναζε 'πὸ πάν' ἀπὸ τὸ Σοῦλι : Σουλιώτης ὄπλαρχηγός, συγγενῆς τῆς οἰκογένειας τῶν Τζαβελλαίων.

Δὲν εἶν' ἐδῶ τὸ Χόρμοβο, δὲν εἶν' ἡ Λαμποβίτσα : Στὸ χωριὸ Χόρμοβο γεννήθηκε ὁ Ἀλῆ πασᾶς. Ἡ Λαμποβίτσα (ἢ Λαμποβίθρα) πρόκειται γιὰ τοποθεσία στὴν εὐρύτερη περιοχὴ τοῦ χωριοῦ Ἀχλαδιές στὰ Ἰωάννινα· ἐκεῖ μάλιστα βρίσκεται ἡ Παναγία Λαμποβίθρα, ναὸς τῆς ὑστεροβυζαντινῆς ἐποχῆς.

Ἡ κορὰ Μόσχω φώναζε 'πὸ πάνω 'πὸ τὴν Κιάφα : Ἀναφορὰ στὴ μάχη τῆς Κιάφας, χωριοῦ-φρουρίου τῶν Σουλιωτῶν, στὴν ὁποία ἀγωνίστηκαν σχεδὸν ἀποκλειστικὰ Σουλιώτισσες ἐναντίον στρατευμάτων τοῦ Ἀλῆ, καταφέροντας σημαντικὸ πλῆγμα τόσο στὸ στράτευμα ὅσο καὶ στὸ γόητρο τοῦ πασᾶ.

CCVII.

Ὁ Λάμπρος Τζαβέλας.

1792.

Ἐφώναξε μιὰ παπαδιά μες ἀπ' τὸν Ἀβαρίκο·
 „Ποῦστε τοῦ Λάμπρου τὰ παιδιὰ; Ποῦστε οἱ Μποτσαραῖοι;
 Πολλὴ μαυρίλλα πλάκωσε, πεζοῦρα καὶ καβάλα·
 Δὲν εἶναι μιὰ, δὲν εἶναι δύο, δὲν εἶναι τρεῖς καὶ πέντε·
 Εἶναι χιλιάδες δεκοχτώ, χιλιάδες δεκαννέα.“—
 „Ἄς ἔρτουν οἱ Παλιότουρκοι, τίποτε δὲ μᾶς κάνουν·
 Ἄς ἔρτουν πόλεμο νὰ διοῦν καὶ Σουλιωτῶν τουφέκια,
 Νὰ μάθουν Λάμπρου τὸ σπαθί, Μπότσαρη τὸ τουφέκι,
 Τ' ἄρματα τῶν Σουλιωτισσῶν, τῆς ξακουσμένης Χαϊδῶς.“—
 Ὁ πόλεμος ἀρχίνησε κι' ἀνάψαν τὰ τουφέκια,
 Τὸν Ζέρβα καὶ τὸν Μπότσαρη ἐφώναξ' ὁ Τσαβέλας·
 „Παιδιὰ μ' ἤρθ' ὥρα τοῦ σπαθιοῦ κι' ἄς πάψῃ τὸ τουφέκι.“—
 „Δὲν εἶναι, λέγ' ὁ Μπότσαρης, σπαθιοῦ καιρὸς ἀκόμα·
 Παιδιὰ σταθῆτε ζτὸ κουντρί, βαστᾶτε τὸ λιθάρι·
 Γιατεῖν' οἱ Τοῦρκ' ἀμέτρητοι καὶ λίγ' εἶν' οἱ Σουλιῶτες.“—

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

„Μωρὲς τί σκιαῖζεστε παιδιὰ, Τσαβέλας ματαλέγει·
 Ἀκόμα τοὺς φυλάγομε τοὺς σκύλους τσ' Ἀρβανίτες;“—
 Πιάνουν καὶ σπάνουν ἔλοι τους ταῖς θήκαις τῶν σπαθιῶν τους,
 Τοὺς Τούρκους βάνουνε μπροστά, τοὺς βάνουν σὰν κριάρια,
 Βελῆ πασᾶς τοὺς φώναζε νὰ μὴ γυρνοῦν ταῖς πλάταις,
 Κ' ἐκεῖνοι τ' ἀποκρίνονταν, πετώντας τὰ τουφέκια·
 „Δὲν εἶν' ἐδῶ τὸ Δέλβινο, δὲν εἶναι τὸ Βιδίνι·
 Εἶναι τὸ Σοῦλι τ' ἀκουστό, ζτὸν κόσμο ζακουσμένο,
 Εἶναι τοῦ Λάμπρου τὸ σπαθί, τὸ τουρκοματωμένο,
 Πῶκαμε τὴν Ἀρβανιτιά κι' ὅλη φορεῖ τὰ μαῦρα,
 Κλαίγουν μανάδες γιὰ παιδιὰ, γυναῖκες γιὰ τοὺς ἄντρες.

πεζοῦρα : πεζικό | *καβάλα* : ἰπτικό | *κουντρί* : μεγάλη πέτρα : (ἐδῶ) ἡ τοποθεσία τῆς μάχης | *λιθάρι* : πέτρα | *κριάρια* : (κριάρι) ἄρσενικό πρόβατο | *πασᾶς* : ὀθωμανικὸς διοικητικὸς τίτλος

Ἐφώναζε μιὰ παπαδιὰ μὲς ἀπ' τὸν Ἀβαρικό : Ὁ Ἀβαρικός ἦταν ἓνα ἀπὸ τὰ τέσσερα χωριά τοῦ Σουλίου. Τὸ 1804 καταστράφηκε ὀλοσχερῶς ἀπὸ τὸν Ἀλῆ. Οἱ οἰκογένειες τοῦ Ἀβαρικού ποὺ σόθηκαν κατευθύνθηκαν νοτιότερα, ἰδρύοντας ὁμώνυμο χωριὸ στὴν περιοχὴ τῆς Τριχωνίδας στὴν Αἰτ/νία.

τῆς ζακουσμένης Χαΐδως : Ἡ Χαΐδω ἦταν Σουλιώτισσα πολεμίστρια, γνωστὴ γιὰ τὴν αὐταπάρνησή της. Ἡ δημοτικὴ μούσα τὴν ἔχει πολυτραγουδήσει.

Τὸν Ζέρβα καὶ τὸν Μπότσαρη ἐφώναζ' ὁ Τσαβέλας : Πρόκειται γιὰ τὸν Ἀθανάσιο Ζέρβα, σύντροφο τοῦ Μάρκου Μπότσαρη. Συμμετεῖχε σὲ πολλὲς μάχες, μὲ ἀποκορύφωμα τὴ συμμετοχὴ του στὴν πολιορκία τοῦ Μεσολογγίου, ὅπου καὶ πέθανε κατὰ τὴν ἡρωϊκὴ Ἔξοδο.

Βελῆ πασᾶς τοὺς φώναζε νὰ μὴ γυρνοῦν ταῖς πλάταις : Ὁ Βελῆ πασᾶς ἦταν ὁ ἕτερος υἱὸς τοῦ Ἀλῆ. Γεννήθηκε στὰ 1772 καὶ πέθανε στὰ 1822. Ὡς διοικητὴς Θεσσαλίας οἰκοδόμησε πολυάριθμα καὶ σημαντικὰ σαράγια.

Δὲν εἶν' ἐδῶ τὸ Δέλβινο, δὲν εἶναι τὸ Βιδίνι : Αναφορὰ στὸ Δέλβινο τῆς Βορείου Ἡπείρου καὶ στὸ Βιδίνιο (σημερινὸ Βιντίν) τῆς νότιας Βουλγαρίας, περιοχὲς μὲ αὐταρχικὰ πασαλίκια ποὺ κατέπνιγαν τὶς ἐξεγέρσεις τῶν χριστιανῶν καὶ τῶν Ἑλλήνων.

CCXIV.

Ἡ Δέσπω.

1804.

Ἀχὸς βαρὺς ἀκούεται, πολλὰ τουφέκια πέφτουν.
 Μῆνα σὲ γάμο ρίχνονται; μῆνα σὲ χαροκόπι;
 Οὐδὲ σὲ γάμο ρίχνονται οὐδὲ σὲ χαροκόπι.

Ἡ Δέσπω κάνει πόλεμο μὲ νύφαις καὶ μ' ἀγγόνια.
 Ἀρβανιτιὰ τὴν πλάκωσε στὸν Δημουλᾶ τὸν πύργο.
 „Γιὼργαίνα ρῆξε τ' ἄρματα· δὲν εἶν' ἐδῶ τὸ Σοῦλι·
 Ἐδῶ 'σαι σκλάβα τοῦ πασᾶ, σκλάβα τῶν Ἀρβανίτων.“—
 „Τὸ Σοῦλι κι' ἂν προσκύνησε, κι' ἂν τούρκεψεν ἡ Κιάφα,
 Ἡ Δέσπ' ἀφένταις Λιάπιδαις δὲν ἔκαμε, δὲν κάνει.“—
 Δαυλί στὸ χέρι ἄρπαξε, κόραις καὶ νύφαις κράζει·
 „Σκλάβες Τουρκῶν μὴ ζήσωμε· παιδιὰ μ' ἀγκαλιαστῆτε.“—
 Χίλια φουσέκια 'ταν ἐκεῖ κι' αὐτὴ φωτιὰ τοὺς βάνει
 Καὶ τὰ φουσέκι' ἀνάψανε κι' ὅλαις φωτιὰ γινήκαν.

ἀχός : συγκεχυμένος ἦχος | *χαροκόπι* : γλέντι | *πασᾶ* : (πασᾶς) ὀθωμανικὸς διοικητικὸς τίτλος | *δαυλί* : μικρὸς δαυλός, πυρωμένο ξύλο, δᾶδα, λαμπάδα | *κράζει* : (κράζω) φωνάζω | *φουσέκια* : (φουσέκι· βλ. καὶ φισέκι) φουσίγγι· (ἐδῶ) μπαρουτοθήκη

Ἡ Δέσπω Μπότζη, σύζυγος τοῦ Σουλιώτη ὀπλαρχηγοῦ Γεωργάκη Μπότζη, ἔμεινε στὴν ἱστορία γιὰ τὸν ἥρωισμό ποὺ ἐπέδειξε ὅταν, ἀντιστεκόμενη στὰ στρατεύματα τοῦ Ἀλῆ πασᾶ ποὺ κατεδίωκαν τὰ γυναικόπαιδα τῶν Σουλιωτῶν ποὺ εἶχαν βρεῖ καταφύγιο στὸν πύργο τοῦ Δημουλᾶ (βλ. παρακάτω), πῆρε τὴν ἀπόφαση νὰ βροῦν ὄλοι μαζί ἡρωϊκὸ θάνατο στὰ 1803 ἀνατινάζοντας τὴν μπαρουταποθήκη.

στὸν *Δημουλᾶ τὸν πύργο* : Πρόκειται γιὰ τὸ Κάστρο τῆς Ρινιάσας ἢ Θωμόκαστρο ἢ Κάστρο τῶν Ριζῶν ἢ Κάστρο τῆς Δέσπωσης.

Ἡ Δέσπ' ἀφένταις Λιάπιδαις δὲν ἔκαμε, δὲν κάνει : Τὸ «Λιάπης» παραπέμπει σὲ ἐπώνυμο ἀλβανικῆς προέλευσης, δηλώνοντας ἔτσι ὅτι ἡ Δέσπω δὲν ἐπιθυμεῖ καμία σχέση με τοὺς τουρκαλβανικῆς προέλευσης ὑποτακτικὸς τοῦ Ἀλῆ.

Ἀξιοσημείωτο εἶναι τὸ σχόλιο τοῦ Ἀποστολάκη, ὁ ὁποῖος σχολιάζοντας ὀρισμένες ἐπιλογὲς τοῦ Ζαμπέλιου καταλήγει νὰ προκρίνει, ὡς κοντινότερη στὴν αὐθεντική, τὴν ἐκδοχὴ ποὺ θησαυρίζει ὁ Fauriel:

[...] Καθὼς ὁ ἀριθμὸς τῶν φουσεκιῶν δὲν ὀρίζεται ἐκεῖ

Καὶ τὰ φουσέκια ἀναψε καὶ ὄλοι φωτιὰ γινήκαν,

ἡ θυσία τῆς Δέσπωσης ζωγραφίζεται μεγαλύτερη στὰ μάτια μας, παρὰ μὲ τὸν ὀρισμένο ἀριθμὸ *χίλια*, ὅσο κι' ἂν θελήσουμε νὰ δώσουμε στὴ λέξη *χίλια* τὴν ἀόριστη ἔννοια τοῦ μεγάλου ποσοῦ. Ὁ Πολίτης ἔκαμε καλὰ καὶ ἔβγαλε τὸ στίχο, ἔπρεπε ὅμως καὶ τὸ «ἀνάψανε» τοῦ τελευταίου στίχου νὰ τὸ κάμη «ἀναψε» ὅπως τὸ ἔχει ἡ παραλλαγή τοῦ Fauriel. Οὔτε πάλι σωστὸ εἶναι τὸ δεύτερο ἡμιστίχιο τοῦ 10 στίχου τοῦ Ζαμπέλιου «*Παιδιὰ μου ἀγκαλιαστῆτε*». Μπαίνει ἔτσι μιὰ κάποια αἰσθηματολογία στὴν ἡρωϊκὴ ἀπόφαση τῆς Δέσπωσης καὶ τὴ νεράννει. Τὰ λόγια τῆς στὴν περίσταση εἶναι ὅσα ἔχει ὁ Fauriel «*παιδιὰ μὰζ' ἔλατε*». Αὐτὴ σὰ μεγαλύτερη γίνεται ὁ ὁδηγὸς τῆς ζωῆς στοὺς μικρότερους, στὶς κόρες, στὶς νυφάδες καὶ στὰ γκόνια τῆς. (Γ. Μ. Ἀποστολάκης, *Τὰ Δημοτικὰ Τραγούδια*, ὁ.π., σ. 92)

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

LXXVIII.

Ὁ Νικοτσάρας.

1804-1805.

Θεσσαλία.

Ὁ Νικοτσάρας πολεμάει μὲ τρία βιλαέτια
 Τὴν Ζίχνα καὶ τὸ Χάντακα, τὸ ἔρημο τὸ Πράβι.
 Τρεῖς μέραις κάνει πόλεμο, τρεῖς μέραις καὶ τρεῖς νύχταις
 Χωρὶς ψωμί χωρὶς νερὸ χωρὶς ὕπνο στὸ μάτι·
 Χιόν' ἔτρωγαν, χιόν' ἔπιναν καὶ τὴ φωτιά βαστοῦσαν.
 Τὰ παλληκάρια φώναζε σταῖς τέσσαρες ὁ Νίκος·
 „Ἀκοῦστε παλληκάρια μου λίγα κι' ἀντρειωμένα,
 Σίδερο βάλτε στὴν καρδιά καὶ χάλκωμα στὰ στήθη·
 Τὶ πόλεμος μᾶς καρτερεῖ μὲ τὰ σκυλιὰ τοὺς Τούρκους,
 Κι' ἂν τοὺς βροντήσωμε γερά, τὸ πῆραμε τὸ Πράβι.“—
 Τὸ δρόμο πῆραν σύνταχα κ' ἔφτασαν στὸ γιωφύρι·
 Ὁ Νίκος μὲ τὸ δαμασκί τὴν ἄλυσό του κόφτει·
 Φεύγουν οἱ Τοῦρκοι σὰν τραγιά, πίσω τὸ Πράβ' ἀφίνουν.

βιλαέτια : (βιλαέτι) διοικητικὴ περιφέρεια· (ἐδῶ) περιοχὲς ἀπ' ὅπου ὁ ἥρωας βρίσκει ὑποστήριξη | *βαστοῦσαν* : (βαστῶ) κρατῶ· (ἐδῶ) διατηρῶ | *χάλκωμα* : χαλκός | *τί* : γιατί, ἐπειδὴ | *σύνταχα* : πολὺ προῖ | *δαμασκί* : σπαθὶ ἀπὸ χάλυβα Δαμασκοῦ | *ἄλυσο* : (ἄλυσος· βλ. καὶ ἄλυσος) ἄλυσίδα | *τραγιά* : (τραγί· βλ. καὶ τράγος) ἄρσενικὸ ἐρίφιο

Ὁ Νίκος Τσάρας (Νικοτσάρας) (1774-1807) ἦταν ἀρματολὸς τῆς περιοχῆς τοῦ Ὀλύμπου, υἱὸς τοῦ Πάνου Τσάρα, ἀπὸ τοὺς πλέον τραγουδισμένους ἀπὸ τὴ δημοτικὴ ποίηση γιὰ τὰ κατορθώματά του. Ἐπιδόθηκε τόσο στὸν ἀπὸ ξηρᾶς ὅσο καὶ στὸν ἀπὸ θαλάσσης ἀγῶνα, συμμετέχοντας σὲ πειρατικὸς στόλους ποὺ κατάφεραν σημαντικὲς φθορὲς στὰ ὀθωμανικὰ στρατεύματα.

Τὴν Ζίχνα καὶ τὸ Χάντακα, τὸ ἔρημο τὸ Πράβι : Ἀναφορὲς στὴν Ζίχνα, κομόπολη τῆς Μακεδονίας ἀνάμεσα ἀπὸ τὶς Σέρρες καὶ τὴν Δράμα, ἢ ὅποια φαίνεται νὰ παρακαμίζει κατὰ τὸν 18ο αἰῶνα, τὸν Χάντακα Κοζάνης, περιοχὴ μὲ ἀπόκρημα φαράγγια καὶ σπήλαια, ἄντρο κλεφτῶν κατὰ τὰ προεπαναστατικὰ χρόνια, καὶ τὸ Πράβι Καβάλας, τὴ σημερινὴ Ἐλευθερούπολη.

Βλ. τὸν σχολιασμὸ τῆς —κατὰ τὸν Γ. Μ. Ἀποστολάκη— χαλκευμένης γλωσσικᾶ καὶ νοηματικᾶ ἐκδοχῆς τοῦ Σπ. Ζαμπέλιου (*Τὰ Δημοτικὰ Τραγούδια*, ὁ.π., σσ. 84-85).

16.

Ὁ Καζαβέρνης.

Ἀνάμεσα ἔστη Χιλιαδοῦ, ζερβιά ἡμεριά τῆς Γούρας,
 Ὁ Καζαβέρνης πολεμᾷ μὲ δύο μὲ τρεῖς χιλιάδες,
 Μὲ Σέρας, μ' ὄλον τὸν Καζά, μὲ τῶρημο τὸ Πράβι.
 Τρεῖς ἡμέραις κάνει πόλεμο, τρεῖς μέραις καὶ τρεῖς νύκταις,
 Δίχως ψωμί, δίχως νερό, δίχως κἀνὲν μιντάτι.
 Τὰ παλλικάρια ῥώστησαν, δὲν θὲ νὰ πολεμήσουν,
 Βάνουν ἔστη θήκη τὰ σπαθιά, δράζουνε τὰ τουφέκια,
 Καὶ κἀνουν τὸν κατήφορο, μέσ' τὰ γεφύρια πάγουν·
 Βρίσκουν ταῖς πόρταις κλειδωταῖς, τοὺς ἄλυσσους ριμμένους.
 Κι' ὁ Καζαβέρνης ἡχούγιαζεν ἀπὸ τὸ μετερίζι,
 — «Παιδιά, καίρετι κάμετε, καρδιά καὶ πολεμᾶτε,
 Τὶ σήμερα ἔν' ὁ θάνατος, τὶ σήμερα ἔν' ὁ χάρος,
 Σήμερα γεννηθήκαμε, σήμερα νὰ χαθοῦμε!
 Δύο παλλικάρια ἄς τρέξουνε, φαγὶ νὰ κυνηγήσουν».
 Πιάνουν ἀλάφια ψήνουντα, εἰς τὰ παλληκάρια δίνουν.
 Ἐάν τὰ λιοντάρια πολεμοῦν μιὰ ἡμέρα καὶ μιὰ νύχτα·
 Σκοτόνουν Τούρκους ἄμετρος, σκορπίζουνε τοὺς Τούρκους,
 Κι' ὁ Καζαβέρνης ἡγύριζε τὸ βράχο τραγουδῶντας.

ζερβιά : (ζεβρός) ἀριστερός | *μιντάτι* : στρατιωτικὴ ἐνίσχυση | *δράζουνε* : ([ᾶ]δράζω· βλ. καὶ ἀδράχνω) ἀρπάζω | *ἄλυσσους* : (ἄλυσος· βλ. καὶ ἄλυσσος) ἄλυσίδα | *ἡχούγιαζεν* : (χοιῖάζω· βλ. καὶ χοιγιαζώ) φωνάζω δυνατὰ | *μετερίζι* : ὀχυρωμένη θέση, ὀρμητήριο ἐπίθεσης | *καίρετι* : κουράγιο | *τί* : γιατί, ἐπειδὴ | *ἀλάφια* : (ἀλάφι) ἐλάφι | *ἄμετρος* : (ἄμετρος) ἀμέτρητος

Ὁ Καζαβέρνης ὑπῆρξε διάσημος κλεφταρματολὸς κατὰ τὰ τέλη τοῦ 18ου καὶ τὶς ἀρχὲς τοῦ 19ου αἰῶνος, ἀπὸ τὴν περιοχὴ τῶν Χασιῶν.

ζερβιά ἡμεριά τῆς Γούρας : Πρόκειται γιὰ τὸ χωριὸ τῆς Μαγνησίας, Γούρα, τὸ ὁποῖο ἀπὸ τὸ 1928 μετονομάστηκε σὲ Ἀνάβρα.

Μὲ Σέρας, μ' ὄλον τὸν Καζά, μὲ τῶρημο τὸ Πράβι : Ἀναφορὰ στὶς Σέρρες καὶ ἐπὶ συμμετοχὴ τους στὸν προεπαναστατικὸ ἀγῶνα, ὑπογραμμίζοντας τὴ σύσσωμη συμμετοχὴ τους, λέγοντας ὅτι ὀλόκληρος ὁ καζάς [=διοικητικὴ περιφέρεια τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας, κάτι σὰν τοὺς μεταγενέστερους Νομούς] συμμετέχει, ὡς καὶ τὸ Πράβι (βλ. ἐδῶ παραπάνω).

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

C.

Ὁ Κατσαντώνης.

1800-1810.

Ἡπειρος. Θεσσαλία.

„Απόψ' εἶδα στὸν ὕπνο μου, στὸν ὕπνο τοῦ κοιμώμουν,
 Θολὸ ποτάμι πέραναγα, θολὸ κατεβασμένο
 Καὶ πέρα δὲν ἐπέρασα καὶ δῶθε δὲν ἐβγήκα·
 Μὸν πῆρα τὸν κατήφορο εἰς τὴ μέση τὸ ποτάμι.
 Ἐγγᾶτε παλληκάρια μου, ξηγγᾶτε τ' ὄνειρό μου.“ —
 Κ' ἡ συντροφιά τοῦ τόλγε κ' ἡ συντροφιά τοῦ λέγει·
 „Ἐγγα τ' Ἀντώνη, ξήγα μας τὸ ὄνειρο ὀπουῶδες.“ —
 „Παιδιά μ' χωριά θὰ κάψωμε, θὰ δέσωμε καὶ σκλάβους.“ —
 Τὸν λόγο δὲν ἀπόσωσε, τὸν λόγο δὲν ἀπείπε·
 Τὸ καρραῦλι φώναξε, τὸ καρραῦλι λέγει·
 Πολλοὶ μαῦροι μᾶς ἔρχονται, μαῦροι σὰν καλιακούδια.
 Μὴν εἶν' ὁ Τσόγκας πῶρχεται, μὴν εἶν' ὁ Λεπενιώτης;
 Δὲν εἶν' ὁ Τσόγκας πῶρχεται, δὲν εἶν' ὁ Λεπενιώτης,
 Μὸν εἶν' ὁ Μουχουρντάραγας μὲ χίλιους πενταχόσιους,
 Καὶ φέρ' ἀσκέρι διαλεχτό, ὄλους τσοχονταραίους,
 Στὰ δόντια παίρνουν τὰ σπαθιά, εἰς τὰ χέρια τὰ τουφέκια.
 Καὶ εἰς τὸ λημέρι φτάσανε, τοὺς ἔκλεισαν τριγύρω.
 Μιὰ μπαταριά τοῦ δώσανε, μιὰ μπαταριά τοῦ δίνουν,
 Ἡ μιὰ τὸν παίρνει εἰς τὴν καρδιά κ' ἡ ἄλλη εἰς τὸ χέρι παίρνει,
 Κ' ἡ τρίτη ἡ χειρότερη τὸν παίρνει εἰς τὸ κεφάλι.
 Ψῆλῃ φωνίτσαν ἔβγαλε σὰν πετροχελιδόνι·
 „Τὸ ποῦσαι Τσόγκα μ' ἀδελφέ, Θανάσ' ἀγαπημένε,
 Γυρίστε πίσω, πάρτε με, πάρτε μου τὸ κεφάλι,
 Νὰ μὴ μοῦ τὸ πάρ' ἡ Τουρκιά κι' αὐτὸς ὁ Μουχουρντάρης,
 Νὰ μὴ μ' τὸ πάη εἰς τὰ Γιάννινα, εἰς τὴν πόρτα τοῦ βεζύρη,
 Γιατ' ἔχ' ὀχτροὺς καὶ χαίρονται καὶ φίλους καὶ λυποῦνται.
 Ἐχω καὶ μιὰ σεβαστική, ποὺ σταίνει μυρολόγια,
 Στὰ παραθύρια κάθεται, ταῖς στραταῖς ἀγναντεύει,
 Ταῖς στραταῖς καὶ τὰ πέλαγα κι' ὅλα τὰ κορφοβούνια·
 Ἀντώνη μ' γιά δὲν φαίνεσαι ψηλὰ εἰς τὰ κορφοβούνια,

Γιατὶ νιοὺς βλέπω, βλέπω νιοὺς, καὶ κῶβεντ' ἢ καρδιά μου.
Μᾶς πρόδωκε, μᾶς ἔδωκε σ' αὐτοὺς ὁ Παλιογκούρλιας.“—

ἀπόσσωσε : (ἀποσώνω) ὀλοκληρώνω τὸν λόγο μου | *καραοῦλι* : φρουρά, σκοπιά, παρατηρητήριο | *καλιακούδια* : (καλιακούδι· βλ. καὶ καλιακούδα) κορακοειδὲς πτηνὸ μὲ μαῦρο πτέρωμα | *ἀσκέρι* : μικρὴ καὶ ἄτακτη στρατιωτικὴ μονάδα | *τσοχονταραῖους* : (τσοχονταραῖος) ἐπίλεκτο σῶμα στρατοῦ | *λημέρι* : ἄντρο κλεφτῶν | *μπαταριά* : ὁμοβροντία, ταυτόχρονοι πυροβολισμοὶ πρὸς ἓνα σημεῖο | *βεζύρη* : (βεζύρης· βλ. καὶ βεζιρης) ὀθωμανικὸς διοικητικὸς τίτλος | *σεβαστική* : (σεβαστικός) ἀρραβωνιαστικός | *σταίνει* : (σταίνω· βλ. καὶ στένω) στενάζω, θρηνῶ | *στράταις* : (στράτα) δρόμος | *ἀγναντεύει* : (ἀγναντεύω) κοιτάζω ἀόριστα | *για* : γιατί

Μὴν εἶν' ὁ Τσόγκας πῶρχεται, μὴν εἶν' ὁ Λεπενιώτης : Ὁ Γιώργος (ἢ Γιωργάκης) Τσόγκας (-1838/39) ἦταν ὄπλαρχηγός, μέλος τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας, μὲ ἀξιοσημείωτη ἐπαναστατικὴ δράση. Ἦταν συναγωνιστὴς τοῦ Κατσαντώνη. Ὁ Κώστας Λεπενιώτης (1777;-1812;) ἦταν ὁ μικρότερος ἀδερφὸς τοῦ Κατσαντώνη. Πολέμησαν μαζὶ σὲ πολυάριθμους μάχες. Τόσο ὁ Τσόγκας ὅσο κι ὁ Λεπενιώτης, μαζὶ μὲ τὸν Κατσαντώνη, ἀποτελοῦν συχνὸ θέμα δημοτικῶν τραγουδιῶν, ἑσμάτων καὶ ποιημάτων.

Μὸν εἶν' ὁ Μουχουρντάραγας μὲ χίλιους πεντακόσιους : Πρόκειται γιὰ τὸν Ἅγιο Βασίλη, ἄλβανικῆς προελεύσεως ἀξιωματικὸ τῆς αὐλῆς τοῦ Ἀλή, ὁ ὁποῖος διαβλέποντας ἀργότερα τὸ τέλος τοῦ ἀφέντη του αὐτομόλησε στὰ στρατεύματα τοῦ Ἱμπραήμ καὶ τοῦ Κιουταχῆ.

Μᾶς πρόδωκε, μᾶς ἔδωκε σ' αὐτοὺς ὁ Παλιογκούρλιας : Πρόκειται γιὰ τὸν Γιάννη Γκούρλια, ὁ ὁποῖος πρόδωσε τὸ κρησφύγετο ὅπου εἶχε καταφύγει ἄρρωστος ἀπὸ εὐλογία ὁ Κατσαντώνης μὲ λίγους συντρόφους του.

54.

Ἡ μετανάστασις τῶν Παργίων.

— «Μαῦρο πουλάκι πῶρχεσαι ἀπὸ τ' ἀντίκρου μέρη
Ἰέσμου τί κλάψαις θλιβεραῖς, τί μαῦρα μυρολόγια
Ἄπὸ τὴν Πάργα ἴβγαίνουνε, πού τὰ βουναῖ ραγίζουνε;
Μὴ νὰ τὴν ἴπλάκωσε Τουρκιά, καὶ πόλεμος τὴν καίει;»
— «Δὲν τὴν ἐπλάκωσε Τουρκιά, πόλεμος δὲν τὴν καίει·
Τοὺς Παργινοὺς ἐπούλησαν ἴσὰ γίδια, ἴσὰ γελάδια,
Κι' ὅλοι ἴστην ξενιτειὰ θὰ πᾶν νὰ ζήσουν οἱ καιμένοι·
Θ' ἀφήσουνε τὰ ἴσπῆτια τους, τὸν τάφο τοῦ γονιοῦ τους,
Θ' ἀφήσουν τὸ προσκύνημα Τοῦρκοι νὰ τὸ πατήσουν.
Τραβοῦν γυναῖκες τὰ μαλλιά, δέρνουν τ' ἄσπρα τους στῆθια,
Μυριολογοῦν οἱ γέροντες μὲ μαῦρα μυρολόγια,
Παππάδες μὲ τὰ δάκρυα ἴγδύνουν ταῖς ἐκκλησιαῖς τους.
Βλέπεις ἐκεῖνην τὴν φωτιά, μαῦρον καπνὸ πού ἴβγάνει;

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

Ἐκεῖ καίγονται κόκκαλα, κόκκαλα ἀνδρειωμένων,
 Ποῦ τὴν Τουρκιὰ ἐτρομάξανε, καὶ τὸ Βεζύρη ἐκάψαν!
 Ἐκεῖ ἴνα κόκκαλα γονιοῦ ποῦ τὸ παιδί τὰ καίει
 Νὰ μὴν τὰ βροῦνε Λιάπηδες, Τοῦρκοι μὴν τὰ πατήσουν!
 Ἀκοῦς τὸ θρηῆνον τὸν πολὺν ὅπου βογγοῦν τὰ δάση,
 Καὶ τὸ δαρμό ποῦ γένηται, τὰ μαῦρα μυρολόγια;
 εἶναι π' ἀποχωρίζονται τὴν δόλια τὴν πατρίδα,
 Φιλοῦν ταῖς πέτραις καὶ τῇ γῆ, κι' ἀσπάζονται τὸ χῶμα!»

ἴδύνουν : (γδύνω) (ἐδῶ) (μεταφ.) ἀφαιρῶ τιμαφή πρὸς διάσωσή τους | *Βεζύρη* : (Βεζύρης· βλ. καὶ βεζίρης) ὀθωμανικὸς διοικητικὸς τίτλος | *δαρμό* : (δαρμός) ὄδυρμός, θρηῆνος | *ἀσπάζονται* : (ἀσπάζομαι) φιλῶ

Ἡ Πάργα λειτουργοῦσε ὡς ἐπίγειο τοῦ Σουλίου. Ὄταν ἐπωλήθη ἀπὸ τὸν Τόμας Μαίτλαντ (Thomas Maitland), Ἀγγλο διοικητὴ τῶν Ἐπτανήσων, στὸν Ἀλῆ πασᾶ, οἱ Παργίνοι ἀναγκάστηκαν νὰ ἐγκαταλείψουν τὴν πόλη τους προκειμένου νὰ ἀποφύγουν τὶς διώξεις τοῦ Τεπελενλῆ, καταφεύγοντας στὰ Ἐπτάνησα. Αὐτὸ συνέβη στὰ 1814. Προτοῦ ἀναχωρήσουν ἀπὸ τὴν πόλη τους, οἱ Παργίνοι συγκέντρωσαν τὰ ὄστα τοῦ κοιμητηρίου στὴν κεντρικὴ πλατεία, καίγοντάς τα —προκειμένου νὰ ἀποφύγουν τὴν τουρκαλβανικὴ βεβήλωση—, παίρνοντας μαζί τους τὴν τέφρα:

Βλέπεις ἐκείνην τὴν φωτιά, μαῦρον καπνὸ ἴπου βγάνει;
 Ἐκεῖ καίγονται κόκκαλα, κόκκαλα ἀνδρειωμένων,
 Ποῦ τὴν Τουρκιὰ ἐτρομάξανε, καὶ τὸ Βεζύρη ἐκάψαν!
 Ἐκεῖ ἴνα κόκκαλα γονιοῦ ποῦ τὸ παιδί τὰ καίει
 Νὰ μὴν τὰ βροῦνε Λιάπηδες, Τοῦρκοι μὴν τὰ πατήσουν!

τὸ προσκύνημα : Ἡ εὐρύτερη περιοχή τῆς Πάργας διαθέτει πολλὲς ἐκκλησίες. Σπουδαιότερη ὅλων, ἡ Μονὴ Βλαχερνῶν μὲ τὰ πολλὰ καμπαναριά, ἡ ὁποία ἦταν ξακουστὴ ἐκείνην τὴν περίοδο – πιθανότατα αὐτὴ χαρακτηρίζεται ἐδῶ ὡς «τὸ προσκύνημα». Δυστυχῶς, οἱ θησαυροὶ ποῦ κρύβονταν στοὺς ναοὺς δὲν κατέστη δυνατὸ νὰ σωθοῦν ἀπὸ τοὺς ἱερεῖς καὶ τοὺς πιστοὺς, μᾶς κι οἱ Ἄγγλοι δὲν ἐπέτρεψαν κάτι τέτοιο.

Λιάπηδες : βλ. ἐδῶ παραπάνω.

19.

Θάνατος τοῦ Κατσικοϊάννη.

Τὸ λένε οἱ κοῦκκοι ἴστα κλαδιά, κ' ἡ πέρδικες ἴστα πλάγια,
 Τὸ λένε κ' ἡ Πλαγιώτισσαις τὸ μαῦρο μυρολόγι.
 — «Τ' εἶν' τὸ κακὸ ποῦ γένηται, τί ταραχὴ μεγάλη;
 Πολλὰ τουφέκια πέφτουνε, καὶ θλιβερὰ βροντοῦνε·
 Μήνα σὲ γάμο πέφτουνε, μήνα σὲ πανηγύρι;»
 — «Μήτε σὲ γάμο πέφτουνε, μήτε σὲ πανηγύρι,
 Μόν' πέφτουν ἴστοὺς Ἀρματωλοὺς, στοὺς Κατσικοϊανναίους.»

— «Δὲν τῶξερα Μπεκίρ Ἀγᾶ πῶς ἔτ'ζι μὲ σκοτόνεις,
 Νὰ μᾶσω τὰ μπουλούκια μου, κι' ὄλον τὸν ταϊφά μου,
 Κι' ἀπὲ ν' ἀκούσης πόλεμο καὶ κλέφτικο τουφέκι,
 Βροχὴ τὸ λιανοτούφεκο, τὰ βόλια 'σὰ χαλάζι!

πλάγια : βουνοπλαγιές | *μήνα* : μήπως | *μάσω* : μαζεύω | *μπουλούκια* : (μπουλούκι) στρατιωτικό σῶμα | *ταϊφά* : (ταϊφάς· βλ. καὶ ταηφάς, νταϊφάς) ἄτακτος στρατός | *ἀπέ* : ἔπειτα | *λιανοτούφεκο* : (βλ. καὶ λιανοντούφεκο) χαμηλοῦ βεληνεκοῦς τυφέκιο | *βόλια* : (βόλι) βλήμα πυροβόλου ὄπλου

Οἱ Κατσοκοϊανναῖοι (-γιανναῖοι) ἦταν μεγάλη οἰκογένεια ἀπὸ τὴν περιοχή τῆς Βόνιτσας στὴν Αἰτ/νία. Γνωστότερα μέλη τῆς ὑπῆρξαν οἱ Μήνιος (1791-1822), Εὐστάθιος (1792-1836), Σπύρος (1796-1821) καὶ Ἀποστόλης Κατσοκοϊάννης (1803-1827). Οἱ πρῶτοι τρεῖς, οἱ ὁποῖοι ἦταν ἀδελφία, πολέμησαν στὸ Χάνι τῆς Γραβιάς. Ὁ Ἀποστόλης, ἐξάδελφός τους, σκοτώθηκε στὴν Πολιορκία τῆς Ἀκροπόλεως στὰ 1827.

Τὸ λένε κ' ἡ Πλαγιώτισσας τὸ μαῦρο μυρολόγι : Ἀναφορά στὸ χωριὸ τῆς Αἰτ/νίας, Πλαγιά, τὸ ὁποῖο βρίσκεται κοντὰ στὴν Λευκάδα στὰ ΒΔ τοῦ νομοῦ, στὴν ἐπαρχία Βονίτσας.

Μπεκίρ Ἀγᾶ : Ὁ Μπεκίρ Ἀγᾶς Τζογαδοῦρος ἦταν διοικητὴς Πρεβέζης κατὰ τὴν περίοδο τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασης. Λόγω τῆς ἀναφορᾶς στὸ ὄνομα τοῦ Μπεκίρ, πιθανότατα ὁ Κατσοκοϊάννης τοῦ ἄσματος εἶναι ὁ Σπύρος, ὁ ὁποῖος σκοτώνεται σὲ πολὺ νεαρὴ ἡλικία (μόλις εἴκοσι-πέντε ἐτῶν) στὰ Καγκέλια Καρπενησίου, στὶς 19 Ἰουνίου τοῦ 1821.

CCXXXIV.

ἍΟ Διάκος.

1821.

Τρία πουλάκια κάθουνταν ζτοῦ Διάκου τὸ ταμποῦρι.
 Τῶνα τηράει τὴν Λειβαδιά καὶ τᾶλλο τὸ Ζητοῦνι,
 Τὸ τρίτο τὸ καλῆτερο μυριολογᾶ καὶ λέγει·
 Πολλὴ μαυρίλλα πλάκωσε, μαύρη σὰν καλιακουῶδα·
 Μὴν ὁ Καλύβας ἔρχεται, μὴν ὁ Λεβεντογιάννης;
 Οὐδ' ὁ Καλύβας ἔρχεται οὐδ' ὁ Λεβεντογιάννης·
 Ὁμῆρ Βρυόνης πλάκωσε μὲ δεκοχτὼ χιλιάδες.
 Ὁ Διάκος σὰν τ' ἀγροίκησε, πολὺ τοῦ κακοφάνη·
 Ψῆλὴ φωνὴν ἐσήκωσε, τὸν πρῶτο του φωνάζει·
 „Τὸ στράτεμμά μου σύναξε, μάσε τὰ παλληκάρια.
 Δός τους μπαρούτη περισσὴ καὶ βόλια μὲ ταῖς φούχταις.
 Γλήγωρα· καὶ νὰ πιάσωμε κάτω ζτὴν Ἀλαμάνα,
 Ποῦνε ταμπούρια δυνατὰ κι' ὠμορφα μετερίζια.“—

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

Παίρνουνε τὰ λαφρὰ σπαθιά καὶ τὰ βαρειὰ τουφέκια,
 Στὴν Ἀλαμὰνα φτάνουνε καὶ πιάνουν τὰ ταμπούρια·
 „Καρδιά παιδιὰ μου φώναζε, παιδιὰ μὴ φοβηθῆτε·
 Σταθῆτ' ἀντρεῖα σὰν Ἕλληνες καὶ σὰ Γραικοὶ σταθῆτε.“—
 Ἐκεῖνοι φοβηθήκανε κ' ἐσκόρπισαν ζτοὺς λόγκους.
 Ἐμειν' ὁ Διάκος ζτὴν φωτιά με δεκοχτῶ λεβέντες.
 Τρεῖς ὥραις ἐπολέμαε με δεκοχτῶ χιλιάδες.
 Σχίστηκε τὸ τουφέκι του κ' ἐγίνηκε κομματία.
 Σέρνει καὶ τὸ λαφρὸ σπαθὶ καὶ ζτὴ φωτιά χουμάει,
 Ἐκοψε Τούρκους ἄπειρους κ' ἐφτὰ μπουλουκιμπασίδες.
 Καὶ τὸ σπαθὶ του σχίστηκεν ἀπάν' ἀπὸ τὴν φούχτα,
 Κ' ἔπεσ' ὁ Διάκος ζωντανὸς εἰς τῶν ἐχτρῶν τὰ χέρια.
 Χίλιοι τὸν πῆραν ἀπὸ μπρὸς καὶ δυὸ χιλιάδες πίσω.
 Κι' Ὀμὲρ Βρυόνης μυστικὰ ζτὸν δρόμο τὸν ἐρώτα·
 „Γένεσαι Τούρκος Διάκο μου, τὴν πίστι σου ν' ἀλλάξης;
 Νὰ προσκυνᾷς εἰς τὸ τσαμί, τὴν ἐκκλησιὰ ν' ἀφήσης;“—
 Κ' ἐκεῖνος τ' ἀπεκρίθηκε καὶ με θυμὸ τοῦ λέγει·
 „Πᾶτε κ' ἐσεῖς κ' ἡ πίστις σας μουρτάρεις νὰ χαθῆτε.
 Ἐγὼ Γραικὸς γεννήθηκα, Γραικὸς θεὸς νὰ παιθάνω.
 Ἄν θέλετε χίλια φλωριά καὶ χίλιους μαχμουτιέδες,
 Μόνον ἐφτὰ μερῶν ζωὴ θέλω νὰ μοῦ χαρίστε,
 Ὅσο νὰ φτάσ' ὁ Ὀδυσσεὺς κ' ὁ Βάγιας ὁ Θανάσης.“—
 Σὰν τ' ἀκούσ' ὁ Χαλίλ μπέης, ἀφρίζει καὶ φωνάζει·
 „Χίλια πουργιὰ σᾶς δίνω ἴγώ κ' ἀκόμα πεντακόσια,
 Τὸν Διάκο νὰ χαλάσετε, τὸν φοβερὸ τὸν κλέφτην·
 Γιατὶ θὰ σβύση τὴν Τουρκιὰ κ' ὄλο μας τὸ ντεβλέτι.“—
 Τὸν Διάκον τότε πέρνουνε καὶ ζτὸ σουβλί τὸν βάζουν,
 Ὀλόρτο τὸν ἐστήσανε κ' αὐτὸς χαμογελοῦσε.
 Τὴν πίστιν τοὺς τοὺς ὕβριζε, τοὺς ἔλεγε μουρτάτες·
 „Σκυλιὰ κ' ἂν με σουβλίσετε, ἕνας Γραικὸς ἐχάθη·
 Ἄς εἶν' ὁ Ὀδυσσεὺς καλὰ κ' ὁ καπετὰν Νικήτας.
 Αὐτοὶ θὰ φᾶνε τὴν Τουρκιὰν θὰ κάψουν τὸ ντεβλέτι.“—

ταμποῦρι : προμαχόνας, σημεῖο κάλυψης | *τηράει* : (τηράω) κοιτάζω | *καλιακοῦδα* : κορα-
 κοιδὲς πτηνὸ με μαῦρο πτέρωμα | *ἀγροίκησε* : (ἀγροικῶ· βλ. καὶ γροικῶ) ἀκούω | *σώναζε* :
 (συναίω) μαζεύω | *μάσε* : μάζεψε | *μπαρούτη* : (βλ. καὶ μπαρούτι) πυρίτιδα | *βόλια* : (βόλι)
 βλήμα πυροβόλου ὄπλου | *φούχταις* : (φούχτα) χούφτα | *μετερίζια* : (μετερίζι) ὄχυρωμένη

θέση, ὀρμητήριο ἐπίθεσης | *λόγκους* : (λόγκος· βλ. και λόγγος) περιοχή ἐνὸς βουνοῦ με πυκνὴ χαμηλὴ βλάστηση | *χουμάει* : (χουμάω· βλ. και χιμάω) ὀρμῶ | *μπουλουκμπασίδες* : (μπουλουκμπασης) κατώτερος Ὄθωμανὸς ἀξιωματικὸς με ἀστυνομικὰ καθήκοντα | *τσαμί* : (βλ. και τζαμί) μουσουλμανικὸ τέμενος | *μουρτάρες* : (μουρτάρης· βλ. και μουρτάτης) (ὕβρ.) ὁ ἀλλόθρησκος | *φλωριά* : (φλωρί· βλ. και φλουρί) (συνήθως χρυσὸ) νόμισμα, κέρμα | *μαχμουτιέδες* : (μαχμουτιές· βλ. και μαχμουδιές) ὀθωμανικὸ χρυσὸ νόμισμα ποῦ πῆρε τὸ ὄνομά του ἀπὸ τὸν Μαχμούτ Β΄ | *πουγγιά* : (πουγγί· βλ. και πουγκί) δερμάτινο σακούλι πρὸς ἀποθήκευση χρημάτων | *ντεβλέτι* : (βλ. και ντοβλέτι, δοβλέτι) κράτος

Ζητοῦνι : Ἄλλο ὄνομα τῆς Λαμίας, ἕως και τὰ τέλη τοῦ 19ου αἰῶνος.

Μὴν ὁ Καλύβας ἔρχεται, μὴν ὁ Λεβεντογιάννης : Πρόκειται γιὰ τοὺς Ρουμελιῶτες ὀπλαρχηγοὺς Κωνσταντῆ Καλύβα και Γεώργιο Μπακογιάννη, ὁ ὁποῖος ἐδῶ ἀναφέρεται ὡς «Λεβεντογιάννης», συμπολεμιστὲς τοῦ Διάκου, οἱ ὁποῖοι ἀνέλαβαν τὴ φύλαξη τῆς γέφυρας τῆς Ἀλαμάνας.

Ὅσο νὰ φτάσ' ὁ Ὀδυσσεὺς κι' ὁ Βάγιας ὁ Θανάσης : Ὁ Ὀδυσσεὺς φυσικὰ εἶναι ὁ γνωστὸς Ὀδυσσεὺς Ἀνδρουῦτσος, ἐνῶ ὁ Ἀθανάσιος Βάγιας (1765-1834) ὑπῆρξε ἀμφιλεγόμενη προσωπικότητα, μιᾶς και, ἐνῶ προσέφερε κατὰ καιροὺς ὑπηρεσίες σὲ Ἕλληνες, ἦταν ἀφοσιωμένος αὐλικὸς τοῦ Ἀλῆ πασᾶ, βοηθώντας τον πολλαχῶς στὶς ἐπιχειρήσεις του ἐναντίον ἐλληνικῶν πληθυσμῶν.

Χαλίλ μπέης : Ὁ Χαλίλ μπέης ἦταν διοικητὴς Ζητούνιου (Λαμίας) ἤδη ἀπὸ τὰ 1810 και ἔζησε ἕως τὸν δεῦτερο χρόνο τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασης, πεθαίνοντας στὰ 1822. Ἦταν γαμπρὸς τοῦ Βελῆ πασᾶ, υἱοῦ τοῦ Ἀλῆ, ἔχοντας παντρευτεῖ τὴν κόρη τοῦ Βελῆ κι ἐγγονὴ τοῦ Ἀλῆ, Σαϊδέ.

CCXXXVII.

Ὁ Κιαμίλ μπέης.

1822.

Πῆραν τὰ κάστρα, πῆραν τα, πῆραν και τὰ ντερβένια,
 Πῆραν και τὴν Τριπολιτσά, τὴν ξακουσμένη χώρα·
 Κλαίουν ζτοὺς δρόμους Τούρκισσες, κλαίουν Ἐμιροποῦλες,
 Κλαίει και μιὰ χανούμισσα τὸν δόλιο τὸν Κιαμίλη·
 „Ἄχ ποῦσαι και δὲ φαίνεσαι καμαρωμέν' ἀφέντη;
 Ἦσουν κολόνα ζτὸν Μωριά και φλάμπουρο ζτὴν Κόρθο,
 Ἦσουν και ζτὴ Τριπολιτσά θεμελιωμένους πύργους.
 Στὴν Κόρθο πλιά δὲ φαίνεσαι οὐδὲ μες ζτὰ σαράια.
 Ἔνας παπαῶς σοῦ τά 'καψε τὰ ἔρμα τὰ παλάτια.
 Κλαίουν τ' ἀχούρια γι' ἄλογα και τὰ τσαμιά γι' ἀγάδαις·
 Κλαίει και ἡ Κιαμίλαινα τὸν δόλιο τῆς τὸν ἄντρα·
 Σκλάβος ραϊάδων ἔπεσε και ζῆ ραϊᾶς ραϊάδων.“—

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

ντερβένια : (ντερβένι· βλ. και δερβένι) πέρασμα ανάμεσα σὲ δύο βουνά | *Ἐμιροπούλες* : (Ἐμιροπούλα) κόρη ἔμιρη, Ὀθωμανοῦ στρατηγοῦ ἢ διοικητῆ | *χανούμισσα* : γυναῖκα τοῦ χαρμειοῦ | *φλάμπουρο* : σημαία· (ἐδῶ) ὁ περιώνυμος | *σαράια* : (σαράι· βλ. και σαράγι) παλάτι | *ἀχοῦρια* : (ἀχοῦρι) στάβλος | *τσαμιά* : (τσαμί· βλ. και τζαμί) μουσουλμανικὸ τέμενος | *ἀγάδαις* : (ἀγάς) ὀθωμανικὸς διοικητικὸς τίτλος | *ραϊῶς* : (βλ. και ραγιῶς) ὑπόδουλος, σκλάβος

Ὁ Κιαμίλ (ἀπαντᾶ και Κιαμήλ) μπέης τῆς Κορίνθου ἔζησε κατὰ τὸ διάστημα 1784-1822. Ὑπῆρξε γνωστὸς διοικητῆς στὴν Πελοπόννησο, διάσημος γιὰ τὰ προσόντα του και τὴν τρυφή στὴν ὁποία διαβιῶσε. Συνελήφθη κατὰ τὴν ἄλωση τῆς Τριπολιτσᾶς ἀπὸ τοὺς Ἑλληνας· ἡ σημαντικὴ αὐτὴ ὁμηρία διήρκεσε ἀρκετοὺς μῆνες, ἕως ὅτου παρεδόθη στὴν Κεντρικὴ Διοίκηση και φυλακίστηκε στὸν Ἀκροκόρινθο. Πέθανε λίγο ἀργότερα, στὰ 1822.

Ἐμιροπούλες : Διαχωρίζονται ἀπὸ τὶς ἀπλῆς Τούρκισσες οἱ ἀρχοντικῆς καταγωγῆς, θέλοντας νὰ δείξει ἡ λαϊκὴ μούσα τὸν θρηνο τόσο τῶν ἀπλῶν ὅσο και τῶν ἀνώτερων κοινωνικῶν γυναικῶν γιὰ τὸν Κιαμίλ.

Ἔνας παπᾶς σοῦ τὰ ἔκαψε τὰ ἔρμα τὰ παλάτια : Αναφορὰ στὸ περιστατικὸ τῆς πυρπόλησης τῶν παλατιῶν τοῦ Κιαμίλ κατ' ἐντολή τοῦ Γρηγορίου Δικαίου, γνωστοῦ κι ὡς Παπαφλέσσα. Ὁ Απόστολος Βακαλόπουλος σχολιάζει σχετικὰ στὸ ἔργο του *Ἱστορία τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ*, τ. Ε', Ἀθήνα, Ἡρόδοτος, 2007, σ. 378: «Ἡ πράξη τοῦ Παπαφλέσσα πρέπει νὰ ξεχωριστῆ γιὰτὶ εἶναι πράξη συμβολικὴ ἐνὸς φανατικοῦ ἰδεολόγου και ὀρμητικοῦ ἐπαναστάτη, ὅπως ἄλλωστε φαίνεται ἀπὸ τὰ χαρακτηριστικὰ λόγια ποῦ τοῦ ἀποδίδουν: *Ἐνόσω αὐτοὶ οἱ χωριάτες βλέπουν τὰ παλάτια αὐτά, νομίζουν πὼς ὁ ἀφέντης τους Κιαμίλ κάθεται ἀκόμα ἐκεῖ. Πρέπει νὰ καοῦν, γιὰ νὰ ζέρουν πὼς δὲ θὰ πάρουν συγχώρεση ἀπὸ τὸν ἀφέντη.*»

CCXXXIX.

Τὸ Ἀνάπλι.

1822.

Τρεῖς Τουρκοπούλαις κάθονται ζτοῦ Ἀναπλιοῦ τὴν πόρτα,
Μυρολογοῦσαν κ' ἔλεγαν, μυρολογοῦν και λέγουν·
„Τ' εἶν' τὸ κακὸ ποῦ γίνεται τὸν φετενὸν τὸ χρόνο,
Ποῦ κίνησε μιὰ κλεφτουριά μ' αὐτούνους τοὺς Σπαρτιάνους,
Κ' ἔκαμαν ὅλην τὴν Τουρκιὰ κ' ἐκλείστη μὲς ζτὰ κάστρα,
Τὸ κρίμα νᾶχ' ὁ βασιλιάς και τ' ἄδικ' ὁ βεζύρης,
Ποῦ δὲν μᾶς στέλνουν ζαχیره νὰ πολεμοῦν τὰ κάστρα·
Μπρὲ Ἀνάπλι γιὰ δὲν χαίρεσαι; γιὰ δὲν βαρεῖς παιγνίδια;“—
„Και τί καλὸ ἔχω νὰ χαρῶ και νὰ βαρῶ παιγνίδια;
Στεριᾶς μὲ δέρν' ὁ Πρίγγιπας, πελάγ' ἡ Μπουμπουλίνα,
Πέφτουν κανόνια σὰν βροχὴ και μπόμπαις σὰν χαλάζι,
Πέφτουν τὰ λιανοτούφεκα σὰν ἄμμος τῆς θαλάσσης.“—
„Ἀνάπλι δὸς τα τὰ κλειδιά, Ἀνάπλι παραδόσου.“—

„Πῶς νὰ τὰ δώσω τὰ κλειδιά καὶ πῶς νὰ παραδώσω;
 Ποῦ μὲν' μεντάτι πλάκωσε στεριᾶς καὶ τοῦ πελάγου.
 Φρεγάδες δεκατέσσαρες μαζὺ μ' ἄκτω ντελίγια,
 Στεριᾶς ἀσκέρι δυνατό, χιλιάδες ἐβδομήντα,
 Ἐπτὰ πασάδες ἔρχονται γιὰ νὰ μ' ἐλευθερώσουν,
 Νὰ κάψουν χώραις καὶ χωριά, νὰ κλάψουνε μονάδες,
 Νὰ ἐρημάξουν τὸν Μωριά, νὰ σφάζουνε τοὺς κλέφταις,
 Νὰ διώξουν τὴν Μανιατουριά κ' οἱ Τοῦρκοι νὰ γλυτώσουν.“—
 „Ἀνάπλι δόσε τὰ κλειδιά, Ἀνάπλι παραδόσου.
 Καὶ νὰ ποῦ ἀπελπίστηκες καὶ ἀπὸ τὸ μεντάτι.“—
 „Πῶς νὰ τὰ δώσω τὰ κλειδιά καὶ πῶς νὰ παραδώσω;
 Ποῦ ἄωμ' Ἀνάπλι ξακουστὸ κι' Ἀνάπλι παινεμένο,
 Στὴν Πόλι καὶ στὴ Βενετιά μ' ἔχουν ζωγραφισμένο.“—

βεζήρης : (βλ. καὶ βεζιρης) ὀθωμανικὸς διοικητικὸς τίτλος | *ζαχίρε* : (ζαχίρες· βλ. καὶ ζαϊρές, ζαερές) σοδειά· (ἐδῶ) πολεμοφόδια | *βαρεῖς παιγνίδια* : (βαρῶ παιγνίδια) (ἐκφρ.) παίζω μουσική | *μπόμπα* : (μπόμπα· βλ. καὶ βόμπα) βόμβα, ἐκρηκτικὸ ὑλικό | *λιανοτούφεκα* : (λιανοτούφεκο· βλ. καὶ λιανοντούφεκο) χαμηλοῦ βεληνεκοῦς τυφέκιο | *μεντάτι* : (βλ. καὶ μιντέτι) βοήθεια, συνδρομή | *φρεγάδες* : (φρεγάδα· βλ. καὶ φεργάδα, φρεγάτα) τύπος πολεμικοῦ πλοίου | *ντελίγια* : (ντελίνο) πλοῖο τῆς γραμμῆς ποῦ χρησιμοποιεῖται ὡς πολεμικὸ μὲ ἐλαφρὸ ὄπλισμό | *ἀσκέρι* : μικρὴ καὶ ἄτακτὴ στρατιωτικὴ μονάδα | *πασάδες* : (πασᾶς) ὀθωμανικὸς διοικητικὸς τίτλος

Τὸ ἄσμα ἀναφέρεται στὴν πρώτη πολιορκία τοῦ Ναυπλίου κατὰ τὸ διάστημα 4-10 Ἀπριλίου τοῦ 1821, μὲ ἐπικεφαλῆς τὴν Μπουμπουλίνα.

Πρίγγιπας : Πιθανότατα ἀναφέρεται στὸν Δημήτριο Ὑψηλάντη, ὁ ὁποῖος δραστηριοποιῦνταν ἔντονα στὴν περιοχὴ ἐκείνη τὴν περίοδο.

Μπουμπουλίνα : Ἡ Λασκαρίνα Πινότση, γνωστὴ ὡς Μπουμπουλίνα (1771-1825), ἦταν ἡρώιδα τῆς Ἐπανάστασης τοῦ 1821, ἀπὸ τὶς πλέον σημαίνουσες γυναικεῖες μορφές. Ἐόδεψε ὅλη τῆς τὴν περιουσία ναυπηγώντας πλοῖα καὶ ἐνισχύοντας τὸν Ἀγῶνα σὲ κάθε ἐκφανσὴ του.

Μανιατουριά : Ἀναφορὰ στοὺς Μανιάτες ἀγωνιστὲς ποῦ συμμετεῖχαν στὶς πολιορκίες τοῦ Ναυπλίου.

Ὁ Passow παραδίδει στὸ ὑπόμνημά του δέκα ἐπιπέλον στίχους, συνοδευτικοὺς πρὸς τὸ παραπάνω ἄσμα:

Ἐς ταῖς τριάντα νοεμβρίου
 Τοῦ Ἀνδρέος τοῦ Ἁγίου
 Χριστιανοὶ τί καρτερεῖτε;
 Εἰς τ' Ἀνάπλι γιὰ νάμπητε;
 Στάϊκος μὲ τὰ παλληκάρια
 Μπήκανε σὰν λεοντάρια·
 Σήμερα τὸ Παλαμῆδι

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

Ἦς Ἑλληνας εἶναι παιγνίδι,
 Παλαμῆδι καὶ τὸ κάστρο
 Ἦγενε ρωμαϊκάτο.

Φυσικά, οἱ στίχοι αὐτοὶ ἀναφέρονται στὴν ὑπὸ τὴν ἡγεσία τοῦ Σταΐκου Σταϊκόπουλου (1799-1835) λάθρα εἰσβολὴ τῶν Ἑλλήνων στὸ φρούριο τοῦ Παλαμηδίου στις 30 Νοεμβρίου τοῦ 1822 καὶ στὴν παράδοση τῆς φρουρᾶς τοῦ Αναπλιοῦ στις 3 Δεκεμβρίου τοῦ ἴδιου ἔτους.

66.

Ὁ Νικηταρᾶς.

Καπετὰν Νικηταρᾶ,
 Πῶχεις ς' τὰ νύχια σου φτερά,
 Πιάνεις καὶ γράφεις γράμματα·
 — «Τοῦρκοι γιὰ δόστε τ' ἄρματα!
 Γιὰ δόστε Τοῦρκοι τ' ἄρματα
 Νὰ γλύσουν τὰ παιδιὰ σας!»
 — «Τ' ἄρματα δὲν τὰ δίνουμε·
 Τὸ αἶμα μας τὸ χύνουμε!»

γλύσουν : (γλυτόω) γλιτώνω

CCXLIX.

Μάρκος Μπότσαρης.

1823.

„Καλ' ἦσουν Μάρκε ςτὸ γιαλό, καλὰ ςτὸ Μισολόγγι,
 Καλ' ἔτρωγες, καλ' ἔπινες, καλ' ἔχτενες τὸ κάστρο.
 Στὸ Καρπενῆσι τ' ἤθελες νὰ πᾶς, νὰ πολεμήσης.
 Μαῦρα χαμπέρια σοῦφεραν ἀπὸ τὸ Καρπενῆσι,
 Νὰ βγῆς Μάρκο μου γλήγορα μ' ὅσους κι' ἂν ἠμπορέσης,
 Νὰ πιάσης τὴν Τατάραινα, νὰ πιάσης τὰ γεφύρια.“—
 Κι' ὁ Μάρκος ἐξεκίνησε μὲ χίλιους πεντακόσιους
 Κ' ἐβγῆκε ςτὴν Τατάραινα κ' ἔπιασε τὰ γεφύρια.
 Πιάνει κι' ἀλλάζει γράμματα μὲ τοὺς καπεταναίους,
 Οἱ Τοῦρκοι ποῦθε κάμανε κι' αὐτοῖν' οἱ Σκοντραλίδες.
 Ὁ Καραϊσκάκης τοῦγραψε καὶ τότε χαιρετάει·
 „Σὲ χαιρετάω Μάρκο μου καὶ σοῦ φιλῶ τὰ μάτια.

Ἄν ἐρωτᾶς γιὰ τὴν Τουρκιᾶ ἴγῳ νὰ σοῦ φανερώσω.
 Στὸν Μαραθιά ἔχουν τ' ὄρντι κ' ἐκ' ἔχουν τὰ τσαντήρια. —
 Καὶ τοῦ τζαούση τ' ἔκραξε καὶ τοὺς μπουλουκιμασίδες·
 „Τζαούση μοίρασ' τὸ ψωμί καὶ μοίρασ' τὰ φυσέκια.
 Παιδιὰ θὰ κάμω πόλεμο τ' ἀντέτι τῶν Σουλιώτων.
 Στάς πέντε ὥρας τῆς νυχτὸς θ' ἀνοίξω τὸ τουφέκι,
 Θέλω πασάδες ζωντανούς καὶ μπέικα κεφάλια
 Κι' αὐτὸν τὸν Σκόντρα τὸν πασᾶ ἀτός μου θὰ τὸν πάρω. —
 Πρωτὶ γιουρούσι ἔκαμε κ' ἐμπῆκε στὰ τσαντήρια
 Καὶ Τούρκικα τοὺς φώναξε καὶ λέγει τῶν συντρόφων·
 „Τουφέκι νὰ μὴ ρίξετε, τουφέκι νὰ μὴ πέση.
 Τ' ἀκονισμένα σας σπαθιά· νὰ κόψωμε τοὺς Τούρκους. —
 Κ' οἱ Τούρκοι τότε ἔσκουζανε κ' ἕνας τὸν ἄλλο λένε.
 „Τ' εἶν' τὸ κακὸ ποὺ γίνεται ἀπόψ' αὐτὴ τὴν νύχτα; —
 Κι' ὁ Μάρκος τοὺς ἐφώναξε καὶ Τούρκικα τοὺς λέγει·
 „Γιαγκίνι γίνεται παιδιὰ ἀπόψ' αὐτὴ τὴν νύχτα. —
 Δέκα τσαντήρια ἔκαψε, πασᾶ μέσα δὲν ἤδρε.
 Κι' ὁ Μάρκος ἐβαρέθηκε κι' ὁ Μάρκος ἐλαβώθη,
 Κ' ἡ συντροφιὰ τὸν πῆρανε, τὸν ἔβγαλαν στὴ ράχη.

ἔχτενες : (χτένω) χτίζω | *χαμπέρια* : (χαμπέρι· βλ. καὶ χαμπάρι) εἶδηση, νέο | *ὄρντι* : (βλ. καὶ ὄρντινάτσα) κέντρο λήψης ἀποφάσεων· διοικητικὴ ἐντολὴ δράσης· ἐπίσης, στρατιωτικὸ σῶμα ἔτοιμο γιὰ δράση | *τσαντήρια* : (τσαντήρι· βλ. καὶ τσαντίρι) παράπηγμα, πρόχειρο κατάλυμα | *τζαούση* : (τζαούσης· βλ. καὶ τσαούσης) λοχίας ὀθωμανικοῦ στρατοῦ· (ἐδῶ) ὑπασπιστὴς τοῦ ὀπλρχηγοῦ | *μπουλουκιμασίδες* : (μπουλουκιμασης) κατώτερος ἀξιωματικὸς τῆς Ὄθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας με ἀστυνομικὰ καθήκοντα· (ἐδῶ) μέλος μικροῦ ἀτακτοῦ στρατιωτικοῦ σώματος | *πασάδες* : (πασᾶς) ὀθωμανικὸς διοικητικὸς τίτλος | *μπέικα* : (μπέικος) αὐτὸς ποὺ ἀνήκει σὲ μπέη/βέη (ὀθωμανικὸς διοικητικὸς τίτλος) | *ἀντέτι* : συνήθεια | *ἀτός* : (αὐτός, ἐαυτός) ὁ ἴδιος, μονάρχος | *γιουρούσι* : ἐπίθεση | *γιαγκίνι* : φλόγα, πυρκαϊά

Τατάραινα : (βλ. καὶ Τατάρνα) Πρόκειται γιὰ παλιότερη ὀνομασία τοῦ χωριοῦ Τριπόταμο στὴν Εὐρυτανία. Στὸ ποίημα γίνεται πιθανότατα ἀναφορὰ στὸ μοναστήρι τῆς Τατάρνας, τὸ ὁποῖο λειτουργοῦσε ὡς κρησφύγετο καὶ ὀρμητήριο πολλῶν ἀγωνιστῶν τῆς Ἐπανάστασης, ὅπως ὁ Καραϊσκάκης καὶ ὁ Κατσαντώνης.

Σκοντραλίδες / Σκόντρα τὸν πασᾶ : Τουρκαλβανοὶ στρατιῶτες στὴν ὑπηρεσία τοῦ πασᾶ τῆς Σκόδρας, ὅπως συνήθιζαν μεταξὺ ἄλλων νὰ ὀνομάζουν τὸν Μουσταφᾶ Ρεσιτ Μπουσάτλι (1797-1860), ὁ ὁποῖος καταγόταν ἀπὸ τὴν πόλη αὐτή. Ὁ Μπότσαρης ἐπιτέθηκε στὰ στρατεύματα τοῦ Ρεσιτ στὸ Κεφαλόβρυσο πετυχαίνοντας σπουδαία νίκη, χάνοντας ὁμως τὴ ζωὴ του.

Μαραθιά : Πρόκειται γιὰ τὸ χωριὸ Μαραθιάς στὴν Εὐρυτανία, ὅπου —καθὼς φαίνεται— στρατοπέδευσε τὸ ἀσκέρι τοῦ πασᾶ τῆς Σκόντρας.

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

57.

Ὁ θάνατος τοῦ Μάρκου Βότσαρι.

— Τ' εἶναι τοῦτα τὰ κλάμματα, κι' αὐτὰ τὰ μυρολόγια,
Κύριε μου τί νὰ γίνηκε 'στὸ δόλιο Μισολόγγι;
— Τοῦτα τὰ κλάμματα ῥωτᾶς, κι' αὐτὰ τὰ μυρολόγια;
Γι' αὐτὸν τὸν Μάρκο γένονται τὸν ἐλευθερωτὴ μας.
"Ὅσοι Ρωμαῖοι κι' ἂν τῷμαθαν, κι' ὅσοι τ' ἀφουκρασθῆκαν
"Ὅλοι 'στὰ μαῦρα ἐμπήκανε, τὰ μελανὰ ἐφορέσαν.
Κίτσος Τσαβέλλας ῥώναξε καὶ τοὺς παρηγοροῦσε·
«Παιδιά μου μὴν πικραίνεστε καὶ μᾶς πλακώση ἀρρώστια,
»Καὶ νὰ μᾶς ζήση ὁ Κωσταντᾶς κι' ὁ υἱὸς τοῦ Καπετάνιου,
»Πρῶτων νὰ τονε κάμωμε 'σὰν ποῦχαμε τὸ Μάρκο.
»'Ετζι τόχει ἡ πατρίδα μας, ἔτζι τὸ Σοῦλι τόχει,
»Ἀπὸ τουφέκι, καὶ σπαθι κάνεις νὰ μὴ γλυτώση.
»Καθὼς κ' οἱ πατεράδες μας, ἔτζι κ' ἐμεῖς νὰ πᾶμε!»

ἀφουκρασθῆκαν : (ἀφουκροῦμαι) ἀφουγκράζομαι, ἀκούω προσεκτικά | μελανὰ : (μελανός) μαῦρος | νὰ πᾶμε : (ἔκφρ.) νὰ πεθάνουμε, νὰ σκοτωθοῦμε

ὁ Κωσταντᾶς κι' ὁ υἱὸς τοῦ Καπετάνιου : Ἀναφορὰ στὸν Δημήτριο Μπότσαρη (1813-1871), υἱὸ τοῦ Μάρκου.

Ναυμαχία εἰς τὸ στενὸν τῆς Σάμου

1 Ἴστὰ χίλια ὀκτακόσια καὶ ἔ τὰ εἰκοσιτρία, Τοπάλ-Πασιᾶ τοῦ κάμανε ὄ,τι τοῦ κάνει χρεῖα.	4 Ἄναργυρος ἐφώναξε μὲ τὴν τρόμπτα μαρίνα, καρδιά νὰ κάμετε παιδιά θαμβοῦμε εἰς τὴν λίνια.
2 Ἴστὴν ἀτάτσα τὸν ἐβάλανε τὰ ἄλγηνικὰ καράβια, καὶ τρεῖς φεργάδες τοῦκαψαν μέσα ἔ τὰ ντάρ μπογάτζια.	5 Οἱ Τοῦρκοι 'σὰν τοὺς εἶδανε πὼς πᾶν μὲ τὴν καρδιά των, ἀρχήνισαν καὶ ἔχαναν ὄλοι τὰ λογικά των.
3 Πέντε φεργάδες ἔβαλε ἔ τὴν ἀτάτσα ἡ ναβέτα, κι' ὁ καπετάνιος ἔστεικε 'πάνω ἔ τὰ φυλαρέτα.	6 Τὸν Μωχαμμέτ' ἐφώναζαν διὰ νὰ βοηθήση, ὁ Ντοναμᾶς νὰ μὴν χαθῆ εἰς τὸ Γαῖδουρονήση.

- 7 Τοπάλ-Πασιᾶς ἐτράβιξε
τὰ φοβερὰ Σιαρέτια,
τὸν Στόλον του ἐφώναζε
νὰ κάμουνε κοβέντα.
- 8 Τὸν Ριάλα ἐκιαμάρισε
γὰ νὰ τὸν συμβουλεύση,
[...]
- 9 Τ' ἀσκέρη του ἐσκόρπισε
πλέον δὲν τὸ μαζώνει,
ὁ Ντονανμάς πάγει 'ς τὴν Κῶ
πάγει καὶ 'ξαρματώνει.

χρεία : ἀνάγκη | *κάτζα* : γάντζος | *φεργάδες* : (φεργάδα· βλ. καὶ φρεγάδα, φρεγάτα) τύπος πολεμικοῦ πλοίου | *ντάρ μογάζια* : πρόκειται γιὰ τὴ στενὴ θαλάσσια λωρίδα ποῦ χωρίζει τὴν Σάμο ἀπὸ τὰ τουρκικὰ παράλια | *ναβέτα* : μικρὸ ἐμπορικὸ πλοῖο, ἐλαφρὸ καὶ εὐέλικτο, ποῦ μπορεῖ νὰ ἀξιοποιηθεῖ γιὰ πολεμικοὺς σκοποὺς | *φυλαρέτα* : (φυλαρέτο· βλ. καὶ φιλαρέτο) κιγκλίδωμα στὴν ἄκρη τῆς κουβέρτας τοῦ πλοίου | *τρόμπα μαρίνα* : ἐγχορδο μουσικὸ ὄργανο ποῦ παιζόταν μὲ δοξάρια | *λίγια* : σειρά, οὐρά | *Ντονανμάς* : (βλ. καὶ ντουναμάς, ντουναλμάς) ὁ στόλος | *σιαρέτια* : (σιαρέτι) σειρήτι, σιρίτι, στρατιωτικὰ διάσημα | *κοβέντα* : κουβέντα, συζήτηση | *ἐκιαμάρισε* : (κιαμαρίζω) φωνάζω κάποιον μὲ τ' ὄνομά του | *ἀσκέρη* : (βλ. καὶ ἀσκέρι) μικρὴ καὶ ἄτακτη στρατιωτικὴ μονάδα | *ρεμπελέψη* : (ρεμπελεύω) ἐπαναστατῶ

Πρόκειται γιὰ τὴ ναυμαχία ποῦ ἔλαβε χώρα κατὰ τὴν 5ῃ Αὐγούστου 1824 (ἂν καὶ στὸ ποίημα ἀναφέρεται τὸ ἔτος 1823), ἡ ὁποία ἔληξε μὲ νίκη τοῦ ἀπαρτιζόμενου ἀπὸ σπετσιώτικα καὶ ὕδραϊκά πλοῖα ἑλληνικοῦ στόλου.

Τοπάλ-Πασιᾶ : Πρόκειται γιὰ τὸν Μεχμέτ Χιουσρέφ πασᾶ (1769-1855), ὁ ὁποῖος ἔμεινε γνωστὸς ὡς Τοπάλ [=χωλός], ἀρχιναύαρχο τοῦ ὀθωμανικοῦ στόλου κατὰ τὴν περίοδο τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασης.

Ριάλα : Ἀντιναύαρχος τοῦ στόλου, διοικητῆς τῆς ἀντιναυαρχίδας «Ριάλα-Γεμισί».

Στὸ «Γαῖδουρονήση» ὁ ἐκδότης ἀναφέρει σὲ ὑποσελίδια σημείωση: «Νῆσος περὶ τὴν Σάμον ἔρημος». (σ. 67)

CCLV.

Τὸ Μισολόγγι.

1825.

Νάμουν πουλι νὰ πέταγα νὰ πῆγαινα τοῦ ψήλου,
Ν' ἀγνάντευα ἀπὸ μακρὰ τὸ δόλιο Μισολόγγι,
Σὰν πολεμοῦν οἱ Ἕλληνες μὲ Τούρκους, μὲ πασάδες.
Πέφτουν κανόνια σὰν βροχὴ κ' ἡ μπόμπες σὰν χαλάζι.
Κι' αὐτὰ τὰ λιανοτούφεκα σὰν ἄμμος τῆς θαλάσσης·
Ὅμερ πασᾶς ἐφώναξε τὸν Μάρκο καὶ τοῦ λέγει:
„Μάρκο νὰ φέρνης τὰ κλειδιὰ καὶ τ' ἄρματα σας ὅλα.

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

Κ' ἔλα μ' ἐμὲ στὴν Ρούμελη νὰ γένης καπετάνος.
 Στὴν Πόλι γράφω πάραυτα φερμάνι νὰ σοῦ φέρνουν.“—
 Κι' ὁ Μάρκος τοῦ 'ποικρίθηκεν' „Ὅμῆρ πασαῖ τί λέγεις;
 Δὲν εἶν' ἐδῶ τὰ Γιάννινα, ἐδῶ δὲν εἶν' ἡ Ἄρτα.“—

ψηλόν : (ψηλός) ὕψος | *πασάδες* : (πασᾶς) ὀθωμανικὸς διοικητικὸς τίτλος | *μπόμπες* : (μπόμπα· βλ. καὶ βόμπα) βόμβα, ἐκρηκτικὸ ὑλικό | *λιανοτούφεκα* : (λιανοτούφεκο· βλ. καὶ λιανοντούφεκο) χαμηλοῦ βεληνεκοῦς τυφέκιο | *πάραυτα* : ἀμέσως | *φερμάνι* : (βλ. καὶ φιρμάνι) ἐντολὴ ὑπογεγραμμένη ἀπὸ τὸν Σουλτάνο

Δὲν εἶν' ἐδῶ τὰ Γιάννινα, ἐδῶ δὲν εἶν' ἡ Ἄρτα : Ἡ ἀπάντηση τοῦ Μπότσαρη ἀφορᾷ στὴν πρότερη συνθηκολόγηση ἀρματολῶν ἀπὸ τὶς ἀναφερθεῖσες περιοχές, οἱ ὁποῖες τελοῦσαν ὑπὸ ὀθωμανικὴ κατοχὴ.

CCLVIII.

Τὸ Μισολόγγι.

1826.

Ποιός θὲ ν' ἀκούση κλάμματα, γυναίκια μυρολόγια,
 Πέρασ' ἀπὸ τὸ Κάρεσι κι' ἀπὸ τὸ Μισολόγγι,
 Κ' ἐκεῖ ν' ἀκούση κλάμματα, γυναίκια μυρολόγια,
 Πῶς κλαῖν' ἢ μάναις γιὰ παιδιὰ καὶ τὰ παιδιὰ γιὰ μάναις.
 Δὲν κλαῖνε γιὰ τὸ σκοτωμὸ ποὺ θὲ νὰ σκοτωθοῦνε,
 Μὲν κλαῖνε γιὰ τὸ σκλαβωμὸ ποὺ θὲ νὰ σκλαβωθοῦνε.
 Ἦταν σαββάτ' ἀπὸ βραδύ, ἀνήμερα Λαζάρου,
 Τρανὸ τελάλι βάρεσαν μέσα στὸ Μισολόγγι·
 Σταῖς ἐκκλησιαῖς μαζώχτηκαν ὅλοι μικροὶ μεγάλοι,
 Κ' ἕνας τὸν ἄλλον ἔλεγε κ' ἕνας τὸν ἄλλο λέγει·
 „Ἀδέρφια τί θὰ κάμωμε στὸ χάλι ποὺ μᾶς ἤϊρε;
 Εἴκοσι μέραις πέρασαν ποὺ ὁ ζαῖρὸς ἐσώθη,
 Φάγαμ' ἀκάθαρτα σκυλιὰ καὶ γάτους καὶ ποντίκια·
 Τὸ Βασιλάδι ἔπεσε, τ' Ἄντολικὸ ἐχάθη,
 Ἦλθαν καὶ τὰ καράβια μας καὶ πάλαι πίσω πᾶνε.“—
 Θανάσης Κότσικας φώναξε, Θανάσης Κότσικας λέγει·
 „Ἀδέρφι ἄς πολεμήσωμε τοὺς Τούρκους σὰ λιοντάρια,
 Καὶ τὸ γιουροῦσ' ἄς κάμωμε, ἄς καὶ διαβοῦμε πέρα.
 Μπροστὰ θὰ νάβγουν οἱ γεροί, στὴ μέσην ἢ γυναῖκες.“—
 Ἐγίνηκε τὸ τσάκισμα μὲς στὸ Μακρῆ τὴν τάπια,

Καὶ τὸ γεφύρι χάλασαν καὶ τὰ παιδιὰ τὰ πνίξαν·
 Ἄρρωστοι μέσα μείνανε μαζὺ μὲ τὸ Δεσπότη·
 Φωτιὰ ζτὸ κάστρο βάλανε κανέννας δὲ σκλαβώθη.

τρανό : (τρανός) μεγάλος, σπουδαῖος | *τελάλι* : τελάλισμα, δημόσια ἀνακοίνωση, διακήρυξη | *ζαῖρές* : (βλ. καὶ ζαχρές, ζαερές) ἐφόδια, προμήθειες | *γιουροῦσ'* : (γιουροῦσι) ἐπίθεση | *τάπια* : προμαχώνας | *Δεσπότη* : (δεσπότης) χριστιανὸς ἐπίσκοπος

Κάρελι : Πρόκειται γιὰ γεφύρι στὸν Εὐήνο ποταμό, στὴν εὐρύτερη περιοχή τοῦ Μεσολογγίου.

Βασιλάδι : Μικρὸ ἀκατοίκητο νησί στὴν εἴσοδο τῆς λιμνοθάλασσας τοῦ Μεσολογγίου.

Ἀντολικό : Τὸ Αἰτωλικό.

Θανάσης Κότσκας φώναζε, Θανάσης Κότσκας λέγει : Πρόκειται γιὰ τὸν Μεσολογγίτη ὄπλαρχηγὸ Ἀθανάσιο Ραζῆ-Κότσικα (1798-1826), ὁ ὁποῖος μεταξὺ ἄλλων ἠγήθηκε τῆς Ἐξόδου, πέφτοντας μαχόμενος. Ἡ συνεισφορά του ὑπῆρξε καθοριστική.

Ἐγίνηκε τὸ τσάκισμα μὲς ζτοῦ Μακρῆ τὴν τάπια : Πρόκειται γιὰ τὴν ἀριστερὴ πτέρυγα τῆς Ἐξόδου, τῆς ὁποίας ἠγούταν ὁ ὄπλαρχηγὸς Δημήτριος Μακρῆς (1772-1841), μέλος τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας καὶ ἰσχυρὸς στρατιωτικὸς ἠγέτης τῆς Δυτικῆς Στερεᾶς.

CCLXVI.

Ὁ Καραϊσκάκης.

1827.

Τρία πουλάκια κάθονται ἐπάνω ζτὸν Πειρέα,
 Μυρολογοῦσαν κ' ἔλεγαν, μυρολογοῦν καὶ λέγουν·
 Τρίτη, τετράδη θλιβερή, πέφτη φαρμακωμένη,
 Παρασκευὴ ξημέρωσε, νὰ μ' εἶχε ξημερώση.
 Νησιῶτες κάμουν τὴν βουλή, νὰ πᾶν νὰ πολεμήσουν,
 Ὁ Καραϊσκάκης τ' ἄκουσε, πολὺ τοῦ βαρυφάνη,
 Καὶ τὸν τσαούσην ἔκραξε καὶ τὸν σείζη λέγει·
 „Σείζη στρῶσε τ' ἄλογο, θὰ πάω νὰ πολεμήσω.
 Καὶ τὸ σπαθί του τὸ βγάλε καὶ πάει νὰ πολεμήση.“—
 Καὶ ζτὴν Τουρκιὰ ποὺ πῆγαινε γιὰ νὰ τοὺς πολεμήση,
 Πικρὴ βολιὰ τὸν χτύπησε, πικρὴ φαρμακωμένη.
 Κι' ὄλο τ' ἀσκέρι γειότεψε κι' ὄλα τὰ παλληκάρια,
 Κι' αὐτὸς τ' ἀσκέρι φώναξε, στέκει καὶ τὸ διατάζει·
 „Παιδιὰ μ' νὰ μὴ σκορπίσετε κι' ἀφήστε τὰ ταμπούρια,
 Κ' ἐγὼ θὰ πάω ζτὴν Κούλουρη νὰ γιάνω τὸν γιαιρά μου.

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

Σὲ πέντε μέραις εἴμ' ἐδῶ, σὲ δέκα θὰ γυρίσω.“—
 Κ' οἱ στρατηγοὶ σὰν τ' ἄκουσαν, πῆγαν νὰ πολεμήσουν.
 Κι' ὁ Κιουταχῆς τοὺς πλάκωσε μ' εἰκοσιοχτὼ χιλιάδες.
 Ἐμπρὸς τοὺς πῆρ' σὰν πρόβατα, σκοτώνει καὶ τοὺς κόβει,
 Χίλια κεφάλια πῆρ' αὐτῶν καὶ ζωντανοὺς τριακόσιους.
 Καὶ ἔτσι ἐχαθῆκανε τ' ἀντρεῖα παλληκάρια.

βουλή : συμβούλιο | *τσαούσην* : (τσαούσης· βλ. καὶ τζαούσης) λοχίας ὀθωμανικοῦ στρατοῦ (ἐδῶ) ὑπασπιστῆς τοῦ ὀπλαρχηγοῦ | *σεῖζη* : (σεΐζης) ἵπποκόμος, ὑπασπιστῆς ἀξιωματοῦχοῦ | *στρώσε* : (στρώνω) (ἐδῶ) σελώνω | *βολιά* : βολή | *ἀσκέρι* : μικρὴ καὶ ἄτακτη στρατιωτικὴ μονάδα | *γειότεψε* : (γειοτεύω > κιοτεύω) λιποψυχῶ | *ταμπούρια* : (ταμποῦρι) προμαχόνας, σημεῖο κάλυψης | *γιάνω* : (γιαίνω) ὑγιαίνω, γιατρεύω | *γιαρά* : (βλ. καὶ γιαράς) πληγή, τραῦμα | *κόβει* : (κόβω) (ἐδῶ) σφάζω

Πειρέα : Πειραιᾶς.

Κούλουρη : Ἄλλη ὄνομασία τῆς Σαλαμίνας, ὅπου διατηροῦσε τὸ ἀρχηγεῖο τοῦ ὁ Καραϊσκάκης. Ἄφησε τὴν τελευταία του πνοὴ τὸ ἀπόγευμα τῆς 22ας Ἀπριλίου 1827 στὸ Φάληρο. Δικομιίσθη στὴν Κούλουρη, ὅπου καὶ ἐτάφη.

58.

Ὁ θάνατος τοῦ Καραϊσκάκου.

Τρεῖς περδικούλαις κάθονται ς' τὸν κάμπο τῆς Ἀθήνας,
 Εἶχαν τὰ 'νύχια κόκκινα καὶ τὰ φτερὰ γραμμένα,
 Εἶχαν καὶ τὰ κεφάλια τους σ' τὸ αἶμα βουτισμένα,
 Ἀπὸ βραδὺς μυρολογοῦν καὶ τὸ ταχὺ φωνάζουν·
 «Τρίτη τετράδῃ θλιβερή, πέφτη φαρμακωμένη,
 Παρασκευὴ ἕξιμέρονε, νὰ μ' εἶχε ἕξιμερώση,
 Ἀφέντες ἔβαλαν βουλή τὸν πόλεμο νὰ πιάσουν»·
 Καραϊσκάκης φώναξεν ἀπάνω ἀπ' τ' ἄλογό του·
 — «Ποῦ ὅστε βρὲ Ρουμελιώταις μου, παιδιὰ μου ἀντρειωμένα,
 Γυμνῶστε τὰ 'λαφρὰ σπαθιά καὶ ρῆξτε τὰ ντουφέκια,
 Βάλτε μου Τούρκους ς' τὰ 'μπροστά, καὶ κόψτε, καὶ σκοτώστε!»!
 Ἦρτε μαντάτι τῶν Τουρκῶν πεζοὶ καὶ καβαλλάροι·
 Δὲν ἦταν ἴλιγοι οὐδὲ πολλοί, ἦταν ἐννιά χιλιάδαις·
 Πρῶτο γιουροῦσι πᾶναμαν, δεῦτερο τράκο ἰάμαν,
 Λαβόνεται ὁ Καραϊσκᾶς, κι' ὁ καπετὰν Νικήτας·
 Κι' ὁ Καραϊσκὸς φώναξε, ἕψηλὴ φωνίτζα ἰβγάζει·

— « Ἐλληνες μὴν κιοτέζετε, παιδιὰ μὴ φοβηθῆτε,
 Καὶ πάρ' τὸ γιοῦχα ἢ Τουρκιά, κί' ἐρθῆ καὶ μᾶς χαλάση.
 Σὰν Ἐλληνες βαστάξετε, κί' ὡσὰν Γραικοὶ σταθῆτε,
 Κί' ἐγὼ ἂν ἐλαβώθηκα, κί' ἂν εἶμαι πληγωμένος,
 Τώρα θὰ πάω ἴστην Κούλουρι, καὶ ἴστη Φανερωμένη
 Ποῦναι βασιλικὸς ἰατρός, πάει καὶ μὲ ἰατρέψηρ!»

ταχὺ : (ἐδῶ) πρῶτῃ | *βουλή* : συμβούλιο | *κόψτε* : (κόβω) (ἐδῶ) σφάζω | *μαντάτι* : (βλ. καὶ μιντάτι, μιντέτι) ἐνίσχυση, στρατιωτικὴ βοήθεια | *γιοροῦσι* : ἐπίθεση | *τράκο* : σύγκρουση | *κιοτέζετε* : (κιοτεύω) λιποψυχῶ | *γιοῦχα* : ἐπιφώνημα ἀποδοκιμασίας· (ἐδῶ) ἐπιφώνημα καὶ αἴσθημα ὑπεροχῆς | *πάει καί* : μήπως καί, μπάς

Τραγῳδίον τοῦ Κολοκοτρώνη.

Παιδιὰ Ἑλλήνων, τί καρτερεῖτε;
 Τ' ἄρματα πιᾶστε! ἦλθ' ὁ καιρός.
 Ὅσους ξένους τόπους ὡς πότε' ἀργεῖτε;
 Τρέξατ', ἐλάτε, ὄλ' ἐνωθῆτε,
 Καὶ ὁ ἀγῶνας εἶν' ἱερός.
 Ἡ μὲν ἐλπίδα κ' ἢ σωτηρία
 Εἶν' τὸ τουφέκι καὶ τὸ σπαθί!
 Μ' αὐτὰ θὰ ἔλθ' ἢ ἐλευθερία,
 Κ' ἢ εὐνομία θὰ στηριχθῆ.

Ὁ πόλεμός μας δὲν ὁμοιάζει
 Μὲ βασιλέων δοξομανῶν.
 Θεὸς καὶ φύσις μᾶς τὸν προστάζει,
 Τὸ Εὐαγγέλιον μᾶς φωνάζει
 Κατὰ βαρβάρων Ἀγαρηνῶν·
 Νόμους καὶ ἤθη καὶ τὴν τιμὴν μας,
 Ζωὴν καὶ πίστιν καὶ ἀρετὴν
 Μᾶς τὰ ἀρπάξαν οἱ τύρανοί μας,
 Οἱ αἰμοβόροι! οἱ μισητοί!

Γραικοὶ γενναῖοι! τὰ βλέμματά σας
 Τί τὰ γυρνᾶτε πρὸς τὸν Βορῆα;
 Εἰς τὴν ὁμόπιστιν γειτονειάν σας
 Ἀναισθησία διὰ τὰ δεινά σας·

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

Κοιμᾶτ' ὁ θρόνος πολλὰ βαρεά.
 Ἐκεῖν' οἱ ἄσπλαγχνοι Ἰνδιάρχαις,
 Ποῦ τὴν Εὐρώπην καταπατοῦν,
 Ὅλους ἐμάγευσαν τοὺς μονάρχαις,
 Καὶ εἰς τὰ δεινά μας ἀναισθητοῦν.

Ἄν, ὅσοι χώραν εἰς τοὺς θρόνους ἔχουν,
 Ὡς λυσσασμένοι Τουρκομανεῖς
 Τὸ μισοφέγγαρον τὸ συντρέχουν,
 Μὴ φοβηθῆτε ποσῶς κανεῖς!
 Ἡ νίκη εἶναι εἰς τὴν θέλησίν μας!
 Θεὸν νὰ συντρίψωμεν τὸν ζυγόν,
 Ἄν βάλωμ' ὅλοι τὴν δύναμίν μας
 Καὶ τὴν ὁμόνοιαν ὀδηγόν.

Γραικοί, σηκῶτε! οἱ Τοῦρκοι σφάζουν,
 Μᾶς ἀλυσόνουν καὶ μᾶς πωλοῦν!
 Λυσσοῦν, μουγγρίζουν, θάνατον βράζουν,
 Ξεσχίζουν, καίουν, τὸ πᾶν ῥημάζουν,
 Ἐς τὰ αἵματά μας παντοῦ κυλοῦν!
 Ἀδέλφια! ὅποιος μέσ' εἰς τὴν καρδιάν του
 Αἰσθάνετ' αἷμα Ἑλληνικόν,
 Ἄς ἔλθ' ἄς τρέξῃ μετ' ἄρματά του.
 Νὰ χύσῃ αἷμα Ὀσμανικόν!
 Αἷμα τυράννων τῶν ἀφρισμένων,
 Χριστιανομάχων τῶν φονικῶν,
 Θεοῦ καὶ νόμων ἀγριωμένων
 Ἐχθρῶν, ἀσπόνδων καὶ λυσσασμένων!
 Αἷμα θηρίων, αἷμα Τουρκῶν
 Χύσατ', ἀδέλφια, ἐκδικηθῆτε!
 Ἐκδικηθῆτε! ἦλθ' ὁ καιρός.
 Εἰς τὴν πατρίδα ὅλ' ἐνωθῆτε,
 Καὶ ὁ ἀγὼν μας εἶν' ἱερός!

καρτερεῖτε : (καρτερῶ) περιμένο | δοξομανῶν : (δοξομανής) ὑπέρμετρα φιλόδοξος, ματαιόδοξος | ἐμάγευσαν : (μαγεύω) (ἐδῶ) ἐξαπατῶ, παραπλανῶ | ἀναισθητοῦν : (ἀναισθητῶ) δὲν ἐπιδεικνύω συμπάθεια | συντρέχουν : (συντρέχω) συνδράμω, βοηθῶ | ποσῶς : καθόλου | ζυγόν : (ζυγός) (ἐδῶ) σκλαβιά, ὑποδούλωση | ἀλυσόνουν : (ἀλυσόνω· βλ. καὶ ἀλυσάω)

άλυσοδένω | *μουγγρίζουν* : (μουγγρίζω· βλ. και μουγκρίζω) βγάζω μουγκρητό, λαρυγγίζω σαν βοοειδές | *Όσμανικόν* : (όσμανικός) όθωμανικός | *χριστιανομάχων* : (χριστιανομάχος· βλ. και χριστομάχος) διώκτης τῆς χριστιανικῆς πίστεως

Άγαρηνῶν : Ἦδη ἀπό τὰ βυζαντινὰ χρόνια, οἱ Ἄραβες ὀνομάζονται «Άγαρηνοί» ἀπό τοὺς Βυζαντινοὺς, ἔνεκα τῆς Ἄγαρ, συζύγου τοῦ Ἄβραάμ και μητέρας τοῦ Ἰσμαήλ, γενάρχη τῶν ἀραβικῶν λαῶν. Σὺν τῷ χρόνῳ ἐπικράτησε ὡς χαρακτηρισμὸς γιὰ τοὺς μουσουλμάνους.

Γραικοὶ γενναῖοι! τὰ βλέμματά σας / Τί τὰ γυρνᾶτε πρὸς τὸν Βορηᾶ : Αναφορὰ στὴν πάγια προσδοκία σωτηρίας ἀπὸ τὶς Μεγάλες Δυνάμεις πάσης φύσεως, εἰδικὰ δὲ ἀπὸ τὴν ὀμόθηρσκη και ὀμόδοξη Ρωσσία.

Ἰνδιάρχαις : Αναφορὰ στὴν ἀποικιακὴ πολιτικὴ τῶν Ἄγγλων.

Σὲ σημείωσή του στὴν ἔκδοση ὁ Theodor Kind σημειῶνει μὲ ἀστερίσκο στὴ λέξη «μονάρχαις»: «Ich habe hier um des Reimes willen sowohl den Nominativ *Ἰνδιάρχαις* als den Accusativ *μονάρχαις*, welche beide Kasusendungen ich sonst, als *χυδαίως ὀμιλούμενα*, vermieden habe, beibehalten» [=Ἐν προκειμένῳ ἔχουν διατηρηθεῖ χάριν τῆς ὀμοιοκαταληξίας τόσο ἡ ὀνομαστικὴ *Ἰνδιάρχαις* ὄσο και ἡ αἰτιατικὴ *μονάρχαις*, οἱ ὀποῖες βέβαια πτωτικὲς καταλήξεις ἔχουν ἤδη ἀποφευχθεῖ ἀπὸ μέρους μου ὡς *χυδαίως ὀμιλούμενα* γλωσσικὰ στοιχεῖα].

«Ὁ Ζῆδρος.»

Πηγή: *Τραγούδια ρωμαῖκα. Popularia carmina. Graeciae recentioris*, (ἔπιμ.: Arnoldus Passow), Λειψία, In Aedibus B. G. Teubneri, MDCCCLX [=1860], σσ. 16-17.

«Ὁ Γιάνης Σταθᾶς.»

Πηγή: *Τραγούδια ρωμαῖκα*, ὄ.π., σσ. 14-15.

«Ὁ κλέφτης.»

Πηγή: *Τραγούδια ρωμαῖκα*, ὄ.π., σσ. 21-22.

«Τὰ ὄπλα τοῦ κλέφτου.»

Πηγή: *Τραγούδια ρωμαῖκα*, ὄ.π., σ. 105.

«Ὁ ἀποχαιρετισμὸς τοῦ κλέφτου.»

Πηγή: *Τραγούδια ρωμαῖκα*, ὄ.π., σσ. 118-119.

«15. Ἡ αἰχμαλωσία.»

Πηγή: *Ἄσματα δημοτικὰ τῆς Ἑλλάδος. Ἐκδοθέντα μετὰ μελέτης ἱστορικῆς περὶ μεσαιωνικοῦ ἔλλητισμοῦ ὑπὸ Σπυρίδωνος Ζαμπελίου Λευκαδίου*, Κέρκυρα, Τυπ. Ἐρμῆς Α. Τερζάκη και Θ. Ρωμαίου, 1852, σ. 608.

«Ὁ Ἄνδροῦτσος.»

Πηγή: *Τραγούδια ρωμαῖκα*, ὄ.π., σ. 30.

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

«52. Οί Ανδροῦσσοι.»

Πηγή: *Ἄσματα δημοτικὰ τῆς Ἑλλάδος...*, ὅ.π., σσ. 639-640.

«Ὁ Στέργιος.»

Πηγή: *Τραγούδια ρωμαίικα*, ὅ.π., σ. 48.

«Ἡ Μόσχω.»

Πηγή: *Τραγούδια ρωμαίικα*, ὅ.π., σσ. 152-153. [=Ἀπὸ τῆ σειρὰ Bella Suliotica]

«Ὁ Λάμπρος Τζαβέλας.»

Πηγή: *Τραγούδια ρωμαίικα*, ὅ.π., σσ. 153-154. [=Ἀπὸ τῆ σειρὰ Bella Suliotica]

«Ἡ Δέσπω.»

Πηγή: *Τραγούδια ρωμαίικα*, ὅ.π., σ. 157. [=Ἀπὸ τῆ σειρὰ Bella Suliotica]

«Ὁ Νικοτσάρας.»

Πηγή: *Τραγούδια ρωμαίικα*, ὅ.π., σσ. 65-66.

«16. Ὁ Καζαβέρνης.»

Πηγή: *Ἄσματα δημοτικὰ τῆς Ἑλλάδος...*, ὅ.π., σ. 609.

«Ὁ Κατσαντώνης.»

Πηγή: *Τραγούδια ρωμαίικα*, ὅ.π., σσ. 80-81.

«54. Ἡ μετανάστασις τῶν Παργίων.»

Πηγή: *Ἄσματα δημοτικὰ τῆς Ἑλλάδος...*, ὅ.π., σ. 641.

«19. Θάνατος τοῦ Κατσοκοϊάννη.»

Πηγή: *Ἄσματα δημοτικὰ τῆς Ἑλλάδος...*, ὅ.π., σ. 611.

«Ὁ Διάκος.»

Πηγή: *Τραγούδια ρωμαίικα*, ὅ.π., σσ. 173-175.

«Ὁ Κιαμὶλ μπέης.»

Πηγή: *Τραγούδια ρωμαίικα*, ὅ.π., σ.176.

«Τὸ Ἀνάπλι.»

Πηγή: *Τραγούδια ρωμαίικα*, ὅ.π., σσ. 177-178.

«66. Ὁ Νικηταρᾶς.»

Πηγή: *Ἄσματα δημοτικὰ τῆς Ἑλλάδος...*, ὅ.π., σ. 650.

«Μάρκος Μπότσαρης.»

Πηγή: *Τραγούδια ρωμαίικα*, ὅ.π., σσ. 185-186.

«57. Ὁ θάνατος τοῦ Μάρκου Βότσαρι.»

Πηγή: *Ἄσματα δημοτικὰ τῆς Ἑλλάδος...*, ὅ.π., σ. 644.

«Ναυμαχία εις τὸ στενὸν τῆς Σάμου»

Πηγή: *Στίχοι ἠρωϊκοὶ καὶ ἐρωτικοὶ διὰ τὴν ἀνθοῦσαν νεολαίαν τῆς Ἑλλάδος. Ἐκ διαφόρων ἀνεκδότων εἰς τύπον συνεραισθέντες, καὶ ἐκδοθέντες ὑπὸ Η. Χριστοφίδου, Αἴγινα, Τυπ. Α. Κορομηλά, 1834, σσ. 66-68.*

«Τὸ Μισολόγγι. (1825)»

Πηγή: *Τραγούδια ρωμαίϊκα, ὁ.π., σ. 190.*

«Τὸ Μισολόγγι. (1826)»

Πηγή: *Τραγούδια ρωμαίϊκα, ὁ.π., σσ. 192-193.*

«Ὁ Καραϊσκάκης.»

Πηγή: *Τραγούδια ρωμαίϊκα, ὁ.π., σ. 197.*

«58. Ὁ θάνατος τοῦ Καραϊσκάκου.»

Πηγή: *Ἄσματα δημοτικὰ τῆς Ἑλλάδος..., ὁ.π., σ. 645.*

«Τραγῆδιον τοῦ Κολοκοτρώνη.»

Πηγή: *Τραγῆδια τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων, συλλεχθέντα καὶ μεταφρασθέντα εἰς τὰ Γερμανικὰ καὶ ἐξηγηθέντα διὰ σημειώσεων ὑπὸ Καρόλου Θεοδώρου Κίνδ, Λειψία, Karl Friedrich Göschen Beyer, 1827, σσ. 32, 34, 36.*

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

Eugène Delacroix (1798-1863), *Ἡ σφαγή τῆς Χίου* (αὐθ. τίτλος: *Scène des massacres de Scio* [=Σκηνὴ ἀπὸ τῆς σφαγῆς τῆς Χίου]) (1824) | λάδι σὲ καμβᾶ (419 x 354 ἐκ.), Μουσεῖο τοῦ Λούβρου, Παρίσι.

Θούριος

ἤτοι ὀρμητικὸς Πατριωτικὸς Ὑμνος πρῶτος,
εἰς τὸν ἦχον

ΜΙΑ ΠΡΟΣΤΑΓΗ ΜΕΓΑΛΗ

Ὡς πότε παλικάρια, θὰ ζοῦμε στὰ στενά,
μονάχοι σὰ λεοντάρια, στὲς ράχες, στὰ βουνά;
Σπηλιᾶς νὰ κατοικοῦμε, νὰ βλέπομεν κλαδιά,
νὰ φεύγομ' ἀπ' τὸν κόσμον, γιὰ τὴν πικρὴ σκλαβιά;
Νὰ χάνομεν ἀδελφια, πατρίδα καὶ γονεῖς,
τοὺς φίλους, τὰ παιδιά μας κι ὅλους τοὺς συγγενεῖς;
Καλλιὸ 'ναί μίας ὥρας ἐλεύθερη ζωὴ,
παρὰ σαράντα χρόνοι σκλαβιά καὶ φυλακὴ.
Τί σ' ὠφελεῖ ἂν ζήσης καὶ εἶσαι στὴ σκλαβιά;
Στοχάσου πῶς σὲ ψένουν, καθ' ὥραν στὴν φωτιά.
Βεζίρης, δραγουμάνος, ἀφέντης κι ἂν σταθῆς
ὁ τύραννος ἀδίκως σὲ κάμνει νὰ χαθῆς.
Δουλεύεις ὅλ' ἡμέρα, σὲ ὅ,τι κι ἂν σὲ πῆ,
κι αὐτὸς πασχίζει πάλιν, τὸ αἷμα σου νὰ πιῆ.
Ὁ Σοῦτσος κι ὁ Μουρούζης, Πετράκης, Σκαναβής,
Γκίλιας καὶ Μαυρογένης, καθρέπτῃς, εἶν' νὰ ἰδῆς.
Ἄνδρεῖοι καπετάνοι, παπάδες, λαϊκοί,
σκοτώθηκαν κι ἀγάδες, μὲ ἀδικὸν σπαθί.
Κι ἀμέτρῃτ' ἄλλοι τόσοι, καὶ Τοῦρκοι καὶ Ρωμιοί,
ζωὴν καὶ πλοῦτον χάνουν, χωρὶς καμιὰ ἰσορροπία.
Ἐλᾶτε μ' ἕναν ζῆλον σὲ τοῦτον τὸν καιρόν,
νὰ κάμομεν τὸν ὄρκον ἐπάνω στὸν σταυρόν.
Συμβούλους προκομμένους, μὲ πατριωτισμόν,
νὰ βάλομεν εἰς ὅλα, νὰ δίδουν ὄρισμόν.
Οἱ νόμοι νὰ 'ν' ὁ πρῶτος καὶ μόνος ὁδηγός,
καὶ τῆς πατρίδος ἕνας νὰ γένη ἀρχηγός.
Γιατὶ κι ἡ ἀναρχία ὁμοιάζει τὴν σκλαβιά,
νὰ ζοῦμε σὰν θηρία, εἶν' πλιὸ σκληρὴ φωτιά.
Καὶ τότε μὲ τὰ χέρια, ψηλά στὸν οὐρανόν,
ἅς ποῦμ' ἀπ' τὴν καρδιά μας ἐτοῦτα στὸν Θεόν.

Ἐδῶ σηκώνονται οἱ πατριῶται ὀρθοί, καὶ ὑψώνοντες τὰς χεῖρας πρὸς τὸν οὐρανόν, κάμνουν τὸν ὄρκον.

ἽΟρκος κατὰ τῆς τυραννίας καὶ τῆς ἀναρχίας

ἽΩ Βασιλεῦ τοῦ κόσμου, ὀρκίζομαι σὲ σέ,
 στήν γνώμην τῶν τυράννων νὰ μὴν ἔλθῃ ποτέ.
 Μήτε νὰ τοὺς δουλεύσω, μήτε νὰ πλανηθῶ,
 εἰς τὰ ταξίματά τους, γιὰ νὰ παραδοθῶ.
 Ἐν ὄσῳ ζῶ στὸν κόσμον, ὁ μόνος μου σκοπός,
 γιὰ νὰ τοὺς ἀφανίσω, θε νὰ ἴναι σταθερός.
 Πιστὸς εἰς τὴν πατρίδα, συντρίβω τὸν ζυγόν,
 ἀχώριστος γιὰ νὰ ἴμαι ὑπὸ τὸν στρατηγόν.
 Κι ἂν παραβῶ τὸν ὄρκον, ν' ἀστράψ' ὁ οὐρανός
 καὶ νὰ μὲ κατακάψει, νὰ γένω σὰν καπνός.

Τέλος τοῦ ὄρκου.

Σ' ἀνατολὴ καὶ δύση καὶ νότον καὶ βοριά,
 γιὰ τὴν πατρίδα ὅλοι νὰ ἔχομεν μιὰ καρδιά.
 Στὴν πίστιν του καθέννας, ἐλεύθερος νὰ ζῆ,
 στήν δόξαν τοῦ πολέμου, νὰ τρέξομεν μαζί.
 Βουλγάροι κι Ἀρβανίτες, Ἀρμένιοι καὶ Ρωμιοί,
 Ἀράπηδες καὶ ἄσπροι, μὲ μιὰ κοινήν ὁρμή,
 γιὰ τὴν ἐλευθερίαν νὰ ζώσομεν σπαθί,
 πὼς εἴμαστ' ἀντρειωμένοι παντοῦ νὰ ξακουσθῆ.
 Ὅσ' ἀπ' τὴν τυραννίαν πῆγαν στήν ξενιτιὰ
 στὸν τόπον του καθέννας, ἄς ἔλθῃ τώρα πλιά.
 Καὶ ὅσοι τοῦ πολέμου τὴν τέχνην ἀγροικοῦν
 ἐδῶ ἄς τρέξουν ὅλοι, τυράννους νὰ νικοῦν.
 Ἡ Ρούμελη τοὺς κράζει, μ' ἀγκάλες ἀνοιχτές,
 τοὺς δίδει βιὸ καὶ τόπον, ἀξίες καὶ τιμές.
 Ὅς πότε ὀφικιῶλος σὲ ξένους βασιλεῖς;
 Ἐλα νὰ γένῃς στύλος δικῆς σου τῆς φυλῆς.
 Κάλλιο γιὰ τὴν πατρίδα κανέννας νὰ χαθῆ,
 ἢ νὰ κρεμάσῃ φούντα γιὰ ξένον στὸ σπαθί.
 Καὶ ὅσοι προσκυνήσουν, δὲν εἶναι πλιὸ ἐχθροί,
 ἀδέλφια μας θὰ γένουν, ἄς εἶναι κι ἔθνικοί.

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

Μὰ ὅσοι θὰ τολμήσουν ἀντίκρου νὰ σταθοῦν,
 ἐκεῖνοι καὶ δικοὶ μας ἂν εἶναι, ἄς χαθοῦν.
 Σουλῶτες καὶ Μανιάτες, λιοντάρια ξακουστὰ
 ὡς πότε στὲς σπηλιές σας κοιμᾶστε σφαλιστά;
 Μαυροβουνιοῦ καπλάνια, Ὀλύμπου σταυραητοί,
 κι Ἀγγράφων τὰ ξεφτέρια, γενῆτε μιὰ ψυχή.
 Ἀνδρεῖοι Μακεδόνες, ὀρμήσετε γιὰ μιὰ,
 καὶ αἷμα τῶν τυράννων ρουφήστε σὰ θεριά.
 Τοῦ Σάββα καὶ Δουνάβου, ἀδέλφια Χριστιανοί,
 μὲ τ' ἄρματα στὸ χέρι καθέννας ἄς φανῆ,
 τὸ αἷμα σας ἄς βράσῃ μὲ δίκαιον θυμόν,
 μικροί, μεγάλ' ὁμόστε τυράννου τὸν χαμόν.
 Λεβέντες ἀντρειωμένοι, Μαυροθαλασσινοί,
 ὁ βάρβαρος ὡς πότε θὲ νὰ σᾶς τυραννῆ.
 Μὴν καρτερῆτε πλέον, ἀνίκητοι Λαζοί,
 χωθῆτε στὸ μπογάζι, μ' ἐμᾶς καὶ σεῖς μαζί.
 Δελφίνια τῆς θαλάσσης, ἀζδέρια τῶν νησιῶν,
 σὰν ἀστραπὴ χωθῆτε, χτυπᾶτε τὸν ἐχθρόν.
 Τῆς Κρήτης καὶ τῆς Νύδρας θαλασσινὰ πουλιά,
 καιρὸς εἶν' τῆς πατρίδος ν' ἀκοῦστε τὴν λαλιά.
 Κι ὅσ' εἶστε στὴν ἀρμάδα, σὰν ἄξια παιδιὰ,
 οἱ νόμοι σᾶς προστάζουν νὰ βάλετε φωτιά.
 Μ' ἐμᾶς κι ἐσεῖς, Μαλτέζοι, γενῆτ' ἓνα κορμί,
 κατὰ τῆς τυραννίας ριχθῆτε μὲ ὀρμή.
 Σᾶς κράζει ἡ Ἑλλάδα, σᾶς θέλει, σᾶς πονεῖ,
 ζητᾷ τὴν συνδρομὴν σας, μὲ μητρικὴν φωνή.

[...]

Λοιπὸν γιατί ἀργεῖτε, τί στέκεσθε νεκροί;
 Ξυπνήσατε, μὴν εἶστε ἐνάντιοι κι ἐχθροί.
 Πῶς οἱ προπάτορές μας ὀρμοῦσαν σὰ θεριά,
 γιὰ τὴν ἐλευθερία πηδοῦσαν στὴ φωτιά.
 Ἔτσι κι ἡμεῖς, ἀδέλφια, ν' ἀρπάξομεν γιὰ μιὰ
 Τ' ἄρματα καὶ νὰ βγοῦμεν ἀπ' τὴν πικρὴ σκλαβιά.
 Νὰ σφάξομεν τοὺς λύκους, ποὺ στὸν ζυγὸν βαστοῦν,

καί Χριστιανούς καί Τούρκους σκληρά τοὺς τυραννοῦν.
 Σπεριᾶς καὶ τοῦ πελάγου νὰ λάμψη ὁ σταυρός,
 καὶ στὴν δικαιοσύνην νὰ σκύψη ὁ ἔχθρος.
 Ὁ κόσμος νὰ γλιτώσῃ ἀπ' αὐτὴν τὴν πληγὴν,
 καὶ ἐλεύθεροι νὰ ζῶμεν, ἀδέλφια εἰς τὴν γῆν.

θούριος : πολεμικὸ προτρεπτικὸ ἔσμα | *καλλιό* : καλύτερα | *Βεζίρης* : (βλ. καὶ βεζύρης) ὀθωμανικὸς διοικητικὸς τίτλος | *δραγομάνος* : διερμηνέας | *ἀγάδες* : (ἀγᾶς) ὀθωμανικὸς διοικητικὸς τίτλος | *ὀρισμόν* : (ὀρισμός) θέληση | *πλανηθῶ* : (πλανοῦμαι) παραπλανοῦμαι | *ζυγόν* : (ζυγός) σκλαβιά | *ἀγροικοῦν* : (ἀγροικῶ) ἀκούω, αἰσθάνομαι· (ἐδῶ) γνωρίζω, καταλαβαίνω | *κράζει* : (κράζω) φωνάζω | *ὀφικιάλος* : ἀξιωματοῦχος | *σφαλιστά* : (ἐδῶ) σφιχτά | *καπλάνια* : (καπλάνι) τίγρη | *ξεφτέρια* : (ξεφτέρι) εἶδος ἀρπακτικῶν πτηνοῦ τῆς οἰκογένειας τῶν γερακιῶν | *ὀμόστε* : ὀρκιστεῖτε | *μπογάζι* : πορθμός, πέραςμα | *ἀζδέρια* : (ἀζδέρι) μυθικὸ θαλάσσιο τέρας | *λαλιά* : ὀμιλία, γλώσσα | *ἀρμάδα* : πολεμικὸς στόλος

Ἡ παροῦσα ἀνθολογία χρησιμοποιεῖ ὡς βάση τὸ κείμενο ὅπως παραδίδεται στὴν παρακάτω ἀναφερόμενη ἔκδοση, μὲ ὀρισμένες ὀρθογραφικὲς καὶ πολυτονικὲς βελτιώσεις κατὰ τὰ εἰωθότα τῆς γραφῆς τῆς συγχρονίας μας.

Ὁ Σοῦτσος καὶ ὁ Μουρούζης, Πετράκης, Σκαναβῆς, / Γκίκας καὶ Μαυρογένης : Ἕλληνες Φαναριῶτες, πρίγκιπες, ἡγεμόνες τῶν Παραδουνάβιων Ἡγεμονιῶν, οἱ ὁποῖοι θανατώθηκαν ἀπὸ τὸν Σουλτάνο, θεωρούμενοι ὡς πρωτομάρτυρες τοῦ Ἁγῶνος.

Σάββα καὶ Δουνάβου : Πρόκειται γιὰ τοὺς ποταμοὺς Σάβο ἢ Σάβα (ἐδῶ: Σάββα) καὶ Δούναβη, καὶ συνεκδοχικὰ τὴν περιοχὴ τῆς Σερβίας, ὅπου καὶ ἐνώνονται.

Λαζοί : Λαὸς τοῦ Εὐξείνου Πόντου, ἀπὸ τίς περιοχὲς τῆς Τουρκίας καὶ τῆς Γεωργίας, χριστιανοὶ ἀρχικὰ καὶ μετέπειτα μουσουλμάνοι. Συγχέονται καὶ μὲ τοὺς Ποντίους.

Νύδρας : Ἡ νῆσος Ὑδρα, σὲ ἄλλη μορφή.

Ἡ Ἑλλάς πρὸς τὰ τέκνα τῆς

Ὡ παιδιὰ μου,	Ποὺ μὲ κόπους
Ὅρφανά μου,	Κατὰ τόπους
Σκορπισμένα ἄω κ' ἐκεῖ!	Τρέχετε γιὰ μιὰν τροφήν,
Διωγμένα,	Εἰς δεσπότης
Ὑβρισμένα	Κ' ἰδιώτας
Ἀπ' τὰ ἔθνη πανοικί!	Δούλου δέχεσθε μορφήν.
Ἐυπνῆστε, τέκνα! κ' ἦλθεν ἡ ὥρα	Ἐυπνῆστε, τέκνα! κ' ἦλθεν ἡ ὥρα
Ἐυπνῆστε ὅλα, τρέξατε τώρα,	Ἐυπνῆστε ὅλα, τρέξατε τώρα,
κ' ἦλθεν ὁ Δεῖπνος ὁ Μυστικός!	κ' ἦλθεν ὁ Δεῖπνος ὁ Μυστικός!

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

Νύκτα ἄμερα,
 Ὡς ἡ σφαῖρα,
 Περιφέρεσθε ἔς τὴν γῆν,
 Προπατεῖτε,
 Προσπαθεῖτε
 Δόξης ναῦρετε πηγῆν.
 Ἐυπνῆστε, τέκνα! κ' ἦλθεν ἡ ὥρα
 Ἐυπνῆστε ὅλα, τρέξατε τώρα,
 κ' ἦλθεν ὁ Δεῖπνος ὁ Μυστικός!

Καὶ ποθεῖτε
 Νὰ φανῆτε
 Ἵς τὴν πατρίδα εὐπειθεῖς.
 Νέος βγαίνει,
 Γέρον ἄμβαινει
 Ἄπ' τὰ ξένα ὁ καθεῖς.
 Ἐυπνῆστε, τέκνα! κ' ἦλθεν ἡ ὥρα
 Ἐυπνῆστε ὅλα, τρέξατε τώρα,
 κ' ἦλθεν ὁ Δεῖπνος ὁ Μυστικός!

Κι' ἀπομένει
 Ἡ ἄποθαίνει
 Ἐνδεῆς καὶ δυστυχής.
 Κ' ἐγὼ πλέον
 Τελευταῖον
 Μένω μόνη δυστυχής.
 Ἐυπνῆστε, τέκνα! κ' ἦλθεν ἡ ὥρα
 Ἐυπνῆστε ὅλα, τρέξατε τώρα,
 κ' ἦλθεν ὁ Δεῖπνος ὁ Μυστικός!

Συναχθῆτε
 Νὰ ἰδῆτε
 Τὰς πληγὰς μ' ἐλεεινῶς.
 Πῶς τὸ αἶμα
 Τρέχει ρεῦμα
 Ἄπ' τὰς φλέβας μου δεινῶς.
 Ἐυπνῆστε, τέκνα! κ' ἦλθεν ἡ ὥρα
 Ἐυπνῆστε ὅλα, τρέξατε τώρα,
 κ' ἦλθεν ὁ Δεῖπνος ὁ Μυστικός!

Τὴν στολὴν μου
 Τὴν καλὴν μου
 Ἐσχισμένην τὴν φορῶ,
 Σφαλισμένην
 Καὶ δεμένην
 Μὲ ἀλύτους τὴν θωρῶ.
 Ἐυπνῆστε, τέκνα! κ' ἦλθεν ἡ ὥρα
 Ἐυπνῆστε ὅλα, τρέξατε τώρα,
 κ' ἦλθεν ὁ Δεῖπνος ὁ Μυστικός!

Δὲν βαστάζω,
 Ὅλο κράζω
 Θάνατόν μου τὸν πικρόν,
 Σὰν μ' ἀφῆτε
 Κι' ἀμελήτε
 Σωτηρίας τὸν καιρόν.
 Ἐυπνῆστε, τέκνα! κ' ἦλθεν ἡ ὥρα
 Ἐυπνῆστε ὅλα, τρέξατε τώρα,
 κ' ἦλθεν ὁ Δεῖπνος ὁ Μυστικός!

πανοικί : (βλ. καὶ πανοικεῖ) μαζί με ὅλη τὴν οἰκογένεια | δεσπότης : (δεσπότης) χριστιανὸς ἐπίσκοπος | προπατεῖτε : (προπατῶ) περπατῶ | εὐπειθεῖς : (εὐπειθής) πιστός, ὑπάκουος | ἄμβαινει : (ἐμβαινω) μπαίνω | ἐνδεής : φτωχός | συναχθῆτε : (συνάζω) μαζεῖω, συγκεντρῶνω | ἀλύσιμος : (ἄλυσος· βλ. καὶ ἄλυσσος) ἀλυσίδα | θωρῶ : κοιτῶ, βλέπω

Ἄσμα Πολεμιστήριον

Ὁ καιρός, ἀδελφοί, τῆς ἐλευθερίας φθάνει,
Καὶ τὸ γένος ἡμῶν τὰς δυνάμεις του λαμβάνει.

Γενναῖοι Ρουμελιῶται,
Μωραΐται καὶ Νησιῶται.

Τὸ αἷμα τῶν τυράννων χῦστε ποταμηδόν.

Μὴ φοβεῖσθε, Γραικοί, ὅτι εἴσθε τάχα ἴλιγοι,
Ἡ Εὐρώπη, ἰδοὺ, τὰς ἀγκάλας τῆς ἀνοίγει.

Ὁ τύραννος κλονεῖται,
Τῆν πτώσιν του φοβεῖται.

Ὁ ζῆλος τῆς πατρίδος ἅς λάμψ' εἰς τὰς ψυχάς.

Μὴ φοβεῖσθε, Γραικοί, τοὺς λαοὺς τοὺς τρισβαρβάρους,
Εἶναι ὄχλος πολὺς δίχως τόλμης τε καὶ θάρρους.

Εἰς φάλαγγας ταχθῆτε,
Γενναίως πολεμεῖτε.

Τὸ αἷμα τῶν τυράννων νὰ τρέξῃ πρὸ ποδῶν.

Ἡ ἀθλία Ἑλλάς εἰς βαρὺν ζυγὸν στενάζει,
Τοὺς πιστοὺς τῆς υἱοὺς εἰς βοήθειάν τῆς κράζει,

Ἄλυσεις νὰ συντρίψουν,
Δεσμὰ τῆς ν' ἀπορρίψουν.

Καὶ τρόπαια θριάμβου νὰ στήσουν κατ' ἐχθρῶν.

Δοῦλοι σεῖς πλέον μὴ καταδέχεσθε

Μήτε νὰ εἴσθε, μήτε νὰ λέγεσθε·

Ἐλεύθερα φρονήσατε,

Γενναίως πολεμήσατε·

Τὰ ὅπλα λάβωμεν,

Ἑλληνες ἄγωμεν·

Ποταμηδόν

Ἐχθρῶν τὸ αἷμα ἅς ρεύσῃ πρὸ ποδῶν.

ποταμηδόν : σὰν ποτάμι | ζυγόν : (ζυγός) (ἐδῶ) σκλαβιά, ὑποδούλωση | κράζει : (κράζω)
φονάζω | ἄλυσεις : (άλυσος· βλ. καὶ ἄλυσσος) ἀλυσίδα | ρεύση : (ρέω) κυλάω, ρέω

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

Στὰ δύο παραπάνω ἄσματα ἐπιλέχθηκε ἡ μορφή τῆς *Πανελληνίου Ἀνθολογίας* (Κοκκινάκης), ἔνεκα τῶν πολλαπλῶν ἐκδοχῶν ποὺ ἐντοπίζονται, ἐλλείπει τῶν ἀρχικῶν πηγῶν τοῦ Ρήγα. Ἐπομένως, κρίθηκε σκόπιμη ἡ ἀναπαραγωγή τῶν ἐκδοχῶν τῆς *Ἀνθολογίας*, ἔνεκα τῆς διάδοσῆς τους στὸ κοινὸ τῆς ἐποχῆς.

Ρήγας Βελεστινλῆς (Βελεστίνο, 1757 – Βελιγράδι, Σερβία, 1798)

Συγγραφέας, πολιτικὸς στοχαστὴς καὶ ἐπαναστάτης. Τὸ πραγματικὸ τοῦ ὄνομα ἦταν Ἀντώνιος Κυριαζῆς. Μὲ τὴ δράση καὶ τὰ γραπτὰ του προετοίμασε τὴν Ἑλληνικὴ Ἐπανάσταση, πίπτοντας μάλιστα ὑπὲρ αὐτῆς, θεωρούμενος ἓνας ἐκ τῶν πρώτων μαρτύρων της. Ἡ ἰδεολογία του ἐπηρεάστηκε ἀπὸ τὰ ἐπαναστατικὰ κινήματα τῆς ἐποχῆς του, ἐνῶ τὸ πολιτικὸ του ὄραμα περὶ μιᾶς ἐνοποίησης στὸν βαλκανικὸ χῶρο, ὑπὸ τὴν ἡγεσία τῶν Ἑλλήνων, μὲ στόχο τὴν ἀποτίναξη τοῦ ὀθωμανικοῦ ζυγοῦ, συμπυκνώνεται στὴν *Χάρτα* του, καταστατικὸ ἔργο πολιτικῆς θεωρίας, εὐθέως ἐπηρασμένο ἀπὸ τὸν Εὐρωπαϊκὸ Διαφωτισμό. Συνελήφθη στὴν Τεργέστη καὶ θανατώθηκε μὲ φρικτὸ τρόπο στὸ Βελιγράδι μαζί μὲ τοὺς συντρόφους του. Ἡ φυσιογνωμία τοῦ Ρήγα ἀποτελεῖ ἓνα ὑπόδειγμα ἐπαναστατικότητας καὶ πολιτικοῦ ὀραματισμοῦ, ἐνῶ τὰ ἔργα του, ποιητικὰ καὶ πολιτικά, ἀποτελέσαν βάση γιὰ τὴ μετέπειτα διαμόρφωση τῆς ἐν Ἑλλάδι Ἐπανάστασης.

«Θούριος ἦτοι ὀρμητικὸς Πατριωτικὸς Ὕμνος πρῶτος, εἰς τὸν ἦχον *ΜΙΑ ΠΡΟΣΤΑΓΗ ΜΕΓΑΛΗ*»

Πηγή: Ρήγας Βελεστινλῆς, *Ἄπαντα τὰ σωζόμενα*, (εἰσαγ.-ἐπιμ.-σχόλ.: Πασχάλης Μ. Κιτρομηλίδης), Ἀθήνα, Βουλὴ τῶν Ἑλλήνων, 2000, σσ. 73-77.

«Ἡ Ἑλλὰς πρὸς τὰ τέκνα της»

Πηγή: *Πανελλήνιος Ἀνθολογία ἦτοι Ἀπάνθισμα τῶν ἐκλεκτοτέρων ἑλληνικῶν ποιημάτων*, (ἐπιμ.: Δημήτριος Κ. Κοκκινάκης), Ἀθήνα, Τυπ. Α. Ζ. Διαλησιμᾶ, 1899, σσ. 255-257.

«Ἄσμα Πολεμιστήριον»

Πηγή: *Πανελλήνιος Ἀνθολογία...*, ὁ.π., σσ. 293-294.

Σάλπισμα πολεμιστήριον

Ἦδὴ Πρώτη

[...]

9. Πολεμεῖ ὁ Φαβιέρος
ὁ συνταγματάρχης Γάλλος·
τακτικώτερος οὐκ ἄλλος,
κ' εὐτολμίας θαυμαστῆς.

Ἦλθ' αὐτὸς ἐκ τῶν Μεθένων
μὲ χιλίους στρατιώτας,
τακτικούς καὶ πατριώτας,
καὶ μετ' Ἄρεως ὀρμῆς.

10. Καὶ τρισχίλι' ἦσαν πρῶτον
μετ' ἀνδρὸς αὐτοῦ τ' ἀρίστου
ἀλλ' εἰς μάχην τῆς Καρύστου
δισπάρησαν δεινῶς.

Ἔρχονται ν' ἐκδικηθῶσιν
ἀδελφοὺς μαχιμωτάτους
μ' ὅσους δυνηθοῦν θανάτους,
ἐκατὸν ἀντὶ ἑνός.

[...]

30. Κ' εἶναι στρατοπεδευμένα
τῶν ἐχθρῶν τὰ τόσα πλήθη,
ὡς ἐπὶ τοὺς λίθους λίθοι
καὶ σωροὶ ἐγγυὲς τειχῶν,
Ὅστε τελευταῖον ὅλοι
μετὰ εἰσβολὰς χιλίας,
καὶ θυσίας των μυρίας
εἶλον πόλιν Ἀθηνῶν.

31. Τὴν ἡμίσειαν δὲ πρῶτον
ἕως τοῦ Πασσαῖ τὴν βρύσιν
διὰ τὴν μεγάλην χύσιν
αἵματος τοῦ Τουρκικοῦ.
Ὅστ' ἠνάγκασ' ἡ θυσία

τὸ κακόν των ν' αἰσθανθῶσι,
μήπως ἐξολοθρευθῶσι
ἀφ' Ἑλληνικοῦ στρατοῦ.

32. Καὶ οἱ Ἕλληνες πολέμου
δέκα μέρας πᾶσαν ὥραν
δι' ἡμίσειαν τὴν χώραν
τὴν ἑτέραν νὰ κρατοῦν.

Καὶ ἐξαίφνης μίαν νύκτα
ἀπὸ τῶν τειχῶν ἐκβαίνουν
εἰς τοὺς πύργους ἀναβαίνουν,
καὶ ἐκεῖθεν πολεμοῦν.

33. Ἀγωνίζοντ' ἔνθα κ' ἔνθα,
ἄλλοι μὲν εἰς Σαλαμίνα,
ἄλλοι δὲ εἰς Ἐλευσίνα,
ἄλλοι ὧδε, ἄλλοι κ'εῖ.
Ἀλαλάζουν εἰς τὰ ὄρη,
πολεμοῦν εἰς τὰ πεδία,
τρέχουσι καθὼς ἐν βίᾳ
θῆρες κυνηγετικοί.

34. Τριακόσιοι τειχῆρεις
ἔς τὴν ἀκρόπολιν τυρβάζουν
καὶ ὀλέθρους ἐτοιμάζουν
ἐπ' ἐχθρῶν τὰς κεφαλὰς.

Κ' ἤδη ἂν τὴν εἰσπηδήσουν,
θεωρῶ κυλινδομένας
ἄνω κάτω κρημισμένας

Τούρκων κεφαλὰς πολλὰς.

35. Ἐκεῖ μέσα εἶν' ὁ Γκούρας
ὁ περιδοξος φρουράρχης
καὶ τῆς Ἀττικῆς στρατάρχης,
καὶ τῶν Τούρκων φρικασμός.
Ἄν σωθῶσιν αἱ Ἀθῆναι,

εἰς αὐτὸν τὸ Γένος πρέπει
τὸν σωτήρα των νὰ βλέπη,
κ' εὖγε πατριωτισμός!

36. Τοῦτο τὸ ἀρχαῖον φρούριον
μ' ἔξοδά του καὶ μ' ἀνδρείαν
εἰς τὴν πᾶσαν αὐτοῦ χρεῖαν
ἐπρομήθευσ' ἀρκετά.

Καὶ δυσκόλως ἐκπορθεῖται
εἰς τὰ πάντ' ἐφωδιασμένον,
καὶ καλῶς ὀχυρωμένον
μ' ὅλα του τὰ δυνατά.

37. Εἶν' ὀλίγ' οἱ κεκλεισμένοι,
ναὶ ὀλίγοι, ἀλλ' ὁ Γκούρας
ὁ αὐτός, ἀλλ' ὁ Μεμούρας
μ' ἀρετὰς πολεμικάς.

Εἶν' ὀλίγοι, ἀλλ' ἐκεῖνοι,
ὁ ἀνδρεῖος Μακρυγιάννης,
ὁ θρασὺς Κατζικογιάννης,
ὁ Γεράσιμος Φωκᾶς.

[...]

ᾠδὴ Δευτέρα

[...]

14. Τότε θαύματ' εἶδ' ὁ Ἥλιος
τοῦ πολέμου φρικαλέα,
φρικαλέα, σμερδαλέα,
ἄφατα, πόλλ' ὑψηλά!

Εἶν' οἱ Ἕλληνες τῶ ὄντι
εἰς ὀλέθρους, καὶ θανάτους,
καὶ φωτίας παντὸς κράτους,
τέρατα πολεμικά!

[...]

35. Ἀλλὰ τρέχομεν ματαίως
ἢ εἰς Ἄγγλους, ἢ εἰς Γάλλους,
ἢ εἰς ξένους τινὰς ἄλλους
μὲ σκοποὺς αὐτοτελεῖς·

Ἐν ᾧ ἔχομεν προχείρους
κείνους τοὺς ὁποίους πρέπει,
τ' ὄμμα καὶ ὁ νοῦς νὰ βλέπη
μετὰ προσοχῆς πολλῆς.

36. Νὰ προστρέξωμεν ἡγὼ λέγω
εἰς ἡμᾶς αὐτοὺς ἰδίους,
τοὺς πόλλ' ἐμπαθεῖς, κ' αἰτίους
ἀτυχίας φοβερᾶς·

Ὅπως καὶ σωφρονισθέντες,
θεωροῦντες τὰ κακὰ μας,
ἔλθωμεν ἔς τὰ λογικά μας
μετὰ τόσας συμφοράς.

[...]

ᾠδὴ Τρίτη

[...]

79. Ζῆ ὁ Μπότζαρις ὁ Κώστας
ἀδελφὸς τοῦ Μάρκου κείνου
ὑψηλοῦ φιλοκινδύνου,
ὃν πόλλ' ἔκλαυσ' ἡ Ἑλλάς.

Ἐκλαυσε κ' ἐτίμησέ τον
τεθλιμμένη καὶ δειλέα,
ὡς ἡ Θέτις Ἀχιλλέα

εἰς τὰ ἔργα, καὶ βουλάς.

80. Ἐκλαυσέ τον τρίτος Κόσμος,
ἡ Ἀμερικὴ πενθοῦσα,
καὶ κηδεῖαν τραγωδοῦσα
πομπικὴν μ' ἄκρας τιμάς.

Τοῦ Ὠκεανοῦ ὁ φλοῖσβος
τοὺς θρηνώδεις κείνους ἤχους
ἔφερε ταχὺς εὐήχους,
κ' εὐαρέστους εἰς ἡμᾶς.

[...]

ᾠδὴ Τετάρτη

1. Ἀλλὰ πῶς νὰ σιωπήσω

καὶ τὰς τόσας καταχρήσεις,
ὅσας ἀπορεῖ κ' ἡ φύσις
εἰς τοὺς Ἕλληνας ἡμᾶς;
Ὅλοι θέλομεν ἐξίσοι
νὰ μᾶς ἐννοοῦν σωτῆρας
τῆς πατρίδος καὶ φωστῆρας,
ὅλοι δόξας καὶ τιμάς.

2. Ἀλλὰ ἴδωμεν καὶ τοῦτο
ἂν τὰ ἀξιομισθῶμεν
ὅταν δὲν ἐπιποθῶμεν
παρὰ τίτλους, καὶ καπνοὺς.
Ἀδιαφοροῦμεν ὅλως
διὰ τὸ κοινὸν συμφέρον
τῶν ἰδίων ἡμετέρων
τῶν, ὅπόσ' ἀπαιτεῖ νοῦς.

3. Κ' ἐν ταύτῳ (πρᾶγμα γελοῖον)
τὰ ἀσύμφων' ἀπαιτοῦμεν,
κ' εἰς σκιάς περιπατοῦμεν,
καὶ οὐκ οἶδα ποῦ, καὶ πῶς.
Φανταζόμεθα γενναῖοι
μεγαλοπρεπεῖς, ἀνδρεῖοι,
ἐν ᾧ ζῶμεν πόλλ' ἀχρεῖοι,
ἀγενῶς, μικροπρεπῶς.

4. Ὑπουργήματα ζητοῦμεν
ἐξ αὐτῶν νὰ δοξασθῶμεν,
καὶ ν' ἐξοικονομηθῶμεν
πάντοτ' ἰδιοτελεῖς.
Ἄλλ' οὐδὲν πότε' ἐρευνῶμεν
καὶ δυνάμεις τὰς ἰδίας,
ἂν ἀρκῶμεν εἰς τὰς χρεῖας
νὰ φανῶμεν ὠφελεῖς.

5. Οἱ πλειότεροι δ' οὐ τόλμων
τὰ τοιαῦτα νὰ ζητῶσι
ἂν δὲν εἶχον τους, ὅπόσοι
ἰκετεύουν γραμματεῖς.
Ἄλλ' οὐαὶ ὅς τις δὲν ἔχει

νὰ ξεσθῆ τοὺς ὄνυχάς του,
ταχὺ δείκνη τὰς πληγὰς του,
κ' ἀπορεῖ ὁ θεατής.

6. Κεῖνοι δὲ ὅσοι τὰ νέμουν
ἀρετὴν δὲν ἐξετάζουν,
σχέσεις μόνον λογαριάζουν
συγγενείας, προτροπάς.
Ἀλλὰ σφάλλω, κ' εἰς τὰ πάντα
εἶναι ὁ δοτὴρ ἐν πρώτοις
καθεκάστου ἀξιώτης
εἰς ὄργανισμοῦ γραφάς.

7. Διορθοῦνται δ' ὅλ' εὐκόλως,
κ' εἰς τὰς πράξεις τὰς ἀχρεῖας
ἔχομεν τὰς τιμωρίας,
κέρδη, καὶ λοιπάς τιμάς.
Καὶ κατὰ τὴν παροιμίαν,
«τὰ στραβά μας παραθύρια
»τὰ χρυσὰ φλωριά (καὶ μύρια)
»τὰ φθιάνουν, φεῦ ἡμᾶς!»

8. Ἀλλὰ ἔλθωμεν εἰς τ' ἄλλα
εἰς τὰ χεῖρω, καὶ φρικτέα
ὅσ' οὐκ ἔστι σιγητέα,
καὶ τὰ λέγω, τὰ φωνῶ.
Ἄλλος δ' ἀντ' ἐμοῦ τὰ λέγει,
μὰ τοὺς οὐρανοὺς, καὶ μόνος
τῆς καρδίας μου ὁ πόνος
καὶ στενάζω, καὶ θρηγῶ.

9. Οὐδεὶς εἶν' ἡσφαλισμένος
εἰς τὴν ἑαυτοῦ οἰκίαν,
ἔρχοντ' ἄλλοι καὶ μὲ βίαν
τὸν διώκουσ' ἀπ' ἐκεῖ.
Ἄλλος ἀναιτίως πάλιν
εὐθὺς ἔξω τὴν φωτίαν,
καὶ ἀνάπτει κατ' εὐθεῖαν,
ἄδεια ἐλληνική!

10. Τὸν ἐπέτυχ', ἐφονεύθη,

ἰδοὺ κείται νεκρωμένος,
 ἄ, ὁ δεδυστυχημένος
 ὁ ἀθῶος ἀδελφός!
 Ἄ, καὶ τίς τὸν ἐκδικεῖται;
 Θεὰ Θέμις οὐδεμία,
 ἦ ἢ ἰσοδυναμία,
 ἦ ἀπέθαν' ἀτυχῶς!
 [...]

Ἦδ' ἢ Ἐκτῆ

[...]

6. «Ἄλλὰ σφάλλω, προσπαθοῦμεν
 ἢ μᾶς ἐπικυρωθῶσι
 ἢ λογαριασμοὶ μας τόσοι

ἢν' ἀπορῆ ἢς τις θωρῆ
 ἢ Ἄλλ' ἀλλόκοτον τὸ πρᾶγμα,
 ἢ ἂν τὸ Γένος λάβῃ τάξιν,
 ἢ μᾶς ἀποκυροῖ τὴν πρᾶξιν,
 ἢ κ' ἂν φθορῆ τίς μᾶς πληροῖ;
 7. »Κατὰ πάντα λοιπὸν τρόπον
 ἢ σφάλλομεν, καὶ ἀριστείας
 ἢ μὲ τὰς φιλοχρηματίας
 ἢ ἀμαυροῦμεν ἀγενεῖς.
 ἢ Καὶ ν' ὄνομασθῶμεν πρέπει,
 ἢ ὄχι πλέον πατριῶται,
 ἢ μισθωτοὶ δὲ στρατιῶται,
 ἢ ὡς ὑπὸ ἄλλογενεῖς.
 [...]

εὐτολμίας : (εὐτολμία) ἀποφασιστικότητα | *τρισχίλι'* : (τρισχίλιοι) τρεῖς χιλιάδες | *διεσπάρησαν* : (διασπείρω) σκορπίζω· (ἐδῶ) χάνομαι, ἀφανίζομαι | *εἶλον* : (αἰρῶ) (ἐδῶ) κατακτῶ | *ἡμίσειαν* : (ἡμισυς) μισός | *ἐκβαίνου* : (ἐκβαίνω) (ἐδῶ) βγαίνω, ἐφορμῶ | *ἐκεῖθεν* : ἀπὸ ἐκεῖ | *ἐνθα* : ὅπου | *ὠδε* : ἐδῶ | *ἀλαλάζου* : (ἀλαλάζω) φωνάζω θριαμβευτικά | *ἐν βίᾳ* : (ἐκφρ.) βιαστικά | *θῆρες* : (θήρ) ἄγριο σαρκοβόρο ζῷο | *τειχῆρεις* : (τειχῆρης) πολεμιστὴς ποῦ μάχεται στὰ τεῖχη | *τυρβάζου* : (τυρβάζω) (ἐδῶ) γυροφέρνω | *κυλινδομένας* : (κυλινδόμενος < κυλίνδω) κατρακυλῶ, κουτρουβαλῶ | *περίδοξος* : φημισμένος | *φρικασμός* : φρίκη, τρόμος | *χρείαν* : (χρεία) ἀνάγκη | *ἐκπορθεῖται* : (ἐκπορθῶ) ἀλώνω, κυριεύω | *σμερδαλέα* : (σμερδαλέος) φρικτός, ἀποκρουστικός | *ἄφατος* : (ἄφατος) ἀνείπωτος, ἀπερίγραπτος | *αὐτοτελεῖς* : (αὐτοτελής) (ἐδῶ) αὐτὸς ποῦ δύναται νὰ ἐκπληρωθεῖ ἀπὸ τὶς δυνάμεις κάποιου | *ῥμμα* : μάτι | *σωφρονισθέντες* : (σωφρονισθεῖς < σωφρονίζω) συνετίζω | *πομπικὴν* : (πομπικός) αὐτὸς ποῦ συνοδεύεται ἀπὸ πομπή | *φλοῖστος* : ἦχος τῶν κυμάτων | *φωστήρας* : (φωστήρ) (ἐδῶ) ἀνόητος | *ἀξιομισθῶμεν* : (ἀξιομισθῶ) στέκομαι ἀντάξιος τῶν προσδοκιῶν | *ἐπιποθῶμεν* : (ἐπιποθῶ) ἐπιδιώκω, ποθῶ | *οὐκ οἶδα* : (ἐκφρ.) δὲν ξέρω, δὲν γνωρίζω | *ὑπουργήματα* : (ὑπούργημα) (ἐδῶ) ἀξίωμα | *ὠφελεῖς* : (ὠφελής) ὠφέλιμος | *οὐαί* : ἀλλοίμονο | *ξεσθῆ* : (ξύω) ξύνω· (ἐδῶ) ἢ φράση ὅς τις δὲν ἔχει νὰ *ξεσθῆ* τοὺς *δυνάεις* του ἀναφέρεται σὲ αὐτὸν ποῦ βρίσκεται σὲ καθεστῶς πενίας | *ταχύ* : γρήγορα | *νέμουν* : (νέμω) διανέμω, μοιράζω | *δοτήρ* : δότης, πάροχος | *φλωριά* : (φλωρί· βλ. καὶ φλουρί) (συνήθως χρυσό) νόμισμα, κέρμα· τὸ χρῆμα | *φεῦ* : ἀλλοίμονο | *τὰ χεῖρω* : τὰ χειρότερα | *σιγητέα* : (σιγητέος) αὐτὸς ποῦ πρέπει νὰ ἀποσιωπηθεῖ | *φωνῶ* : φωνάζω | *θωρῆ* : (θωρῶ) κοιτάζω | *ἀποκυροῖ* : (ἀποκυρῶ) ἀνακαλῶ, καταργῶ· (ἐδῶ) ἀποβάλλω, ἀπορρίπτω | *πληροῖ* : (πληρῶ) (ἐδῶ) πληρώνω, ἀνταμείβω | *ἀμαυροῦμεν* : (ἀμαυρῶ / ἀμαυρώνω) (ἐδῶ) ἐξαλείφω, ἐξαφανίζω | *ἀλλογενεῖς* : (ἀλλογενής) ἀλλόφυλος, ξένος

Φαβιέρος : Ὁ Κάρολος Φαβιέρος (1783-1855) ἦταν Γάλλος στρατηγός, διοικητὴς τοῦ τακτικοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ κατὰ τὴ διάρκεια τῆς Ἐπανάστασης. Συμμετεῖχε σὲ πληθώρα μαχῶν καὶ ἀγαπήθηκε ὅσο κανεὶς ἄλλος φιλέλληνας στρατιωτικός.

ἐκ τῶν Μεθένων : Ἀναφορά στὴ χερσόνησο τῶν Μεθάνων, ἡ ὁποία βρίσκεται στὴν Ἀργολίδα καὶ βρέχεται περιμετρικὰ ἀπὸ τὸν Σαρωνικό.

μάχη τῆς Καρύστου : Νικηφόρα μάχη μεταξύ Ἑλλήνων καὶ Τούρκων στὴν Κάρυστο τῆς Εὐβοίας στὶς 23 Νοεμβρίου τοῦ 1823. Τῶν Ἑλλήνων ἡγεῖτο Ὁδυσσεύς Ἀνδρούτσος.

πόλιν Ἀθηνῶν : Πρόκειται γιὰ τὴν πολιορκία τῆς Ἀκροπόλεως, ἡ ὁποία διήρκεσε ἀπὸ τὸν Αὐγούστο τοῦ 1826 ἕως τὸν Μάιο τοῦ 1827. Ἐληξε μὲ τὴν παράδοση τῆς Ἀθήνας στοὺς Τούρκους.

τοῦ Πασσᾶ τὴν βρύσιν : Δὲν μπορεῖ νὰ λεχθεῖ μὲ βεβαιότητα σὲ ποιά ἀκριβῶς βρύση ἀναφέρεται ὁ συγγραφέας. Ἀνὰ τὴν ἑλληνικὴ ἐπικράτεια ἀπαντοῦν πολυάριθμες τέτοιες κρήνες, κατασκευασμένες ἀπὸ τὶς ὀθωμανικὲς ἀρχές. Τὸ γεγονός τῆς κατασκευῆς μιᾶς κρήνης ἦταν ὑψηλῆς σημασίας τόσο γιὰ τοὺς κατοίκους ὅσο καὶ γιὰ τοὺς ἴδιους τοὺς Ὀθωμανοὺς διοικητές (πασάδες), καθὼς, βάσει τῶν ἱερῶν κειμένων τῆς μουσουλμανικῆς πίστεως, ἡ παροχὴ νεροῦ στὸν συνάνθρωπο, ἐλεύθερο ἢ δοῦλο, ἀποτελοῦσε κίνηση μεγάλης εὐσέβειας καὶ μέριμνας.

Γκούρας : (Γιάννης, 1791-1826) Ἕλληνας ὀπλαρχηγός, μὲ δράση στὴν Στερεὰ Ἑλλάδα. Ὑπῆρξε φρούραρχος τῆς Ἀκρόπολης καὶ διοικητὴς τῆς Ἀνατολικῆς Στερεᾶς. Εἶχε ἔντονη δράση στὸν Ἐμφύλιο. Ἦταν αὐτὸς ποὺ διέταξε τὴ δολοφονία τοῦ Ὁδυσσεῆ Ἀνδρούτσου. Σκοτώθηκε στὴν πολιορκία τῆς Ἀκροπόλεως.

Μεμούρας : (Γιάννης, 1797-1867) Ἕλληνας ὀπλαρχηγός, μὲ δράση στὴν Στερεὰ Ἑλλάδα. Ὑπὸ τὸν Γκούρα, ἐπέδειξε μεγάλη σκληρότητα κατὰ τὴ θητεία ὡς ὑποφρούραρχος τῶν Ἀθηνῶν, εἶχε ἔντονη δράση στὴν ἐμφύλια διαμάχη καὶ ἦταν ἓνας ἐκ τῶν τριῶν δολοφόνων τοῦ Ὁδυσσεῆ Ἀνδρούτσου. Προήχθη σὲ πληθῶρα ἀξιωματῶν στὸ στράτευμα, τόσο τὸ ἄτακτο ὅσο καὶ τὸ τακτικό.

ὁ ἀνδρεῖος Μακρυγιάννης : (Γιάννης, 1797-1864· πραγμ. ὄνομα: Γιάννης Τριανταφύλλου) Ἕλληνας ὀπλαρχηγός, στρατιωτικὸς καὶ πολιτικὸς τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασης. Ὑπῆρξε μία ἀπὸ τὶς σημαντικότερες φυσιογνωμίες τοῦ Ἀγῶνος, μέλος τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας καὶ πλήρης πολεμικῶν ἐμπειριῶν. Μία ἀπὸ τὶς σπουδαιότερες ἐνέργειές του, ὠστόσο, ὑπῆρξε ἡ συμμετοχὴ του στὸ κίνημα τῆς 3ης Σεπτεμβρίου 1843, ὅπου μαζί μὲ ἕτεροὺς ὀπλαρχηγούς, στρατιωτικὸς καὶ πολιτικὸς ἐπεδίωξαν καὶ κατάφεραν τὸ πέρασμα ἀπὸ τὴν ἀπόλυτη μοναρχία τοῦ Ὀθωνοῦ στὴν παραχώρηση συντάγματος καὶ τὴ μετάβαση στὴ συνταγματικὴ μοναρχία.

Κατζικογιάννης : (Εὐστάθιος/Στάθης, 1770-1836) Ἕλληνας ὀπλαρχηγός, μὲ δράση στὴν Στερεὰ Ἑλλάδα. Πολέμησε στὸ πλευρὸ τοῦ Ἀνδρούτσου καὶ τοῦ Γκούρα. Ὑπῆρξε ἀξιωματοῦχος τόσο τοῦ ἄτακτου ὅσο καὶ τοῦ τακτικοῦ στρατεύματος.

Γεράσιμος Φωκάς : (περ. 1785-1829) Μέλος τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας ἀπὸ τὴν Κεφαλονιά. Πλοιοκτῆτης. Συμμετεῖχε στὴν ἀντίσταση κατὰ τὴν πολιορκία τῆς Ἀκροπόλεως, στὸ πλευρὸ τοῦ Γιάννη Γκούρα.

Μπότζαρις ὁ Κώστας : (1792-1853) Γιὸς τοῦ Κίτσου, ἀδελφὸς τοῦ Μάρκου, ἀγωνιστὴς τοῦ 1821 ἀπὸ τὴν περιοχή τοῦ Σουλίου. Συμμετεῖχε σὲ πολλὰ μάχες τοῦ Ἐθνικοαπελευθερωτικοῦ Ἀγῶνος. Ἐφτάσε στὸν βαθμὸ τοῦ ὑποστράτηγου κατὰ τὰ χρόνια τοῦ Ὀθωνα.

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

ὡς ἡ Θέτις Ἀχιλλέα : Ὁ μυθικός ὁμηρικὸς ἥρωας τῆς *Ιλιάδος*, Ἀχιλλέας, ἦταν υἱὸς τοῦ Πηλέως, βασιλέα τῶν Μυρμιδόνων, καὶ τῆς Νηρηίδας Θέτιδος, κόρης τοῦ Νηρέα καὶ τῆς Ὠκεανίδας Δωρίδος.

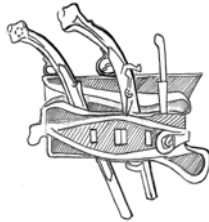
θεὰ Θέμις : Ἡ Θέμις ἀνῆκε στοὺς Τιτάνες καὶ ἦταν κόρη τοῦ Οὐρανοῦ καὶ τῆς Γαίας· ἦταν θεὰ τοῦ Δικαίου καὶ μέχρι σήμερα χρησιμοποιεῖται τὸ ὄνομά της ὡς συνώνυμο τῆς Δικαιοσύνης.

Δημήτριος Γουζέλης (Ζάκυνθος, 1774 – Πύργος Ἡλείας, 1843)

Γεννήθηκε στὴν Ζάκυνθο ἀπὸ εὐποροὺς γονεῖς. Ἀσχολήθηκε μὲ τὴν ποίηση καὶ τὴ συγγραφή θεατρικῶν ἔργων. Γνωστότερό του ἔργο εἶναι ἡ ἠθογραφικὴ ἔμμετρη κωμωδία *Ὁ Χάσης*. Συμμετεῖχε στὴν πολιορκία τῆς Τριπολιτσᾶς ὑπὸ τὸν Δημήτριο Ὑψηλάντη. Ἀπέκτησε στρατιωτικὰ ἀξιώματα ἀπὸ τὴν ἐμπλοκὴ του στὴν Ἐπανάσταση, ἐνῶ οἱ ὑπηρεσίες του ἀναγνωρίστηκαν τόσο ἀπὸ τὸν Δημήτριο Ὑψηλάντη ὅσο καὶ τὸν Θεόδωρο Κολοκοτρώνη.

Σάλπισμα πολεμιστήριον

Πηγή: Δημήτριος Γουζέλης, *Σάλπισμα πολεμιστήριον. Περιέχον τὰ τῆς Ἑλλάδος. Ποίημα νεοφανές*, Ναύπλιο, Τυπογραφία τῆς Διοικήσεως, 1827, σσ. 2, 4-5, 10, 13, 27-28, 28-29, 40-41.

Ἰακωβάκης Ρίζος Νερουλός

(1778-1849)

Εἰς Ψάρραιους.

Μέρος α'.

[...]

7.

Οὐτ' ὁ Σουλτάνος εἰς παρομοίαν
δυσθανατοῦσε παραλυσίαν
περὶ τὰ τέλη τοῦ τρίτου ἔτους,
καὶ μὲ τὴν πεῖραν τὸ μέλλον κρίνων
ὁρμᾶς ἐπρόβλεπε τῶν Ἑλλήνων
τρομερωτέρας κί' ἀκατασχέτους.

8.

Ὁ ἄδης ὅμως τὴν φιλαρχίαν
καὶ τὴν λυσιπώδη διχοστασίαν,
δίδυμα τέρατα δημοβόρα,
εἰς γῆν ἐξέβρασε τῶν Ἑλλήνων,
κί' ἔγιν' ὀρχήστρα παθῶν πανδείνων
ἐκάστη πόλις, ἐκάστη χώρα.

9.

Τότε τὸν Τοῦρκον ὁ προστατεύων
καὶ τὴν Ἑλλάδα κατασκοπεύων
κάκιστος δαίμων τῆς τυραννίας,
πατεῖ ἔς τὸν μαῦρον νυκτὸς ἀέρα,
καὶ καταβαίνει, σκιά νερτέρα,
εἰς τοῦ Σουλτάνου τὰς κατοικίας.

10.

Εὐρεν εἰς ὕπνον βαθὺν ἐκεῖνον,
καὶ τὴν φωνὴν του σκληρῶς τρα-
χύνων,
τὸν ἀπευθύνει τοὺς λόγους τούτους:
«Στάδιον βλέπεις πανδείνου πάλης
κί' ἐλπίζεις, ρέγγων, νὰ καταβάλης
ἐχθροὺς τοιούτους καὶ τηλικούτους;

11.

»Καὶ εἰς παχεῖαν σκίαν μηκώνων
ἐξαπλωμένος, τὴν τουρκοφόνον
φρονεῖς νὰ θραύσης ἐλευθερίαν;
Δὲν εἶχεν ἔμβλημα τὸν Μορφέα
τῶν προπατόρων σου ἡ σημαία,
ὅταν κατέστρεψε τὴν Γραικίαν.»

12.

Αὐτὰ ὁ πρόμαχος τῶν Ταρτάρων·
ὁ δὲ Σουλτάνος, μόλις βλεφάρων
ὑπνοκολλήτων τὸ σχίσμ' ἀνοιξας,
εἶπε μὲ γλώσσαν ξηράν, βραδεῖαν
ἔς τοῦ λάρυγγός του τὴν δυσπορίαν
τὴν χαυνωμένην φωνὴν του πνίξας.

13.

«Μῆτερ ὀνείρων μαυροπτερύγων!
ὦ νύξ βαθεῖα, ἄφες μ' ὀλίγον
φόβους ἡμέρας νὰ λησμονήσω,
καὶ μὴ μὲ φρίκην τῶν ἐνυπνίων
ώρων, εἰς σκότος μεσονυκτίων,
τὴν ταραχὴν μου ζητῆς ν' αὐξήσω.»

14.

Τόσα γογγύσας ἰκοιμήθη πάλιν,
εἰς τὴν πλευράν του στραφεῖς τὴν
ἄλλην·
ἀλλὰ τὸ φάσμα τὴν κλίνην σείει,
καὶ μὲ βροντώδη φωνὴν δευτέραν,
παρὰ τὴν πρώτην τρομερωτέραν,
μόλις τὸν κάρων του διαλύει.

15.

«Αἵματοβάπτων προστάτης θρόνων
παρρησιάσθην μὲ σκοπὸν μόνον
ἀπελπισμένον νὰ σ' ἐμψυχώσω·
πῶς τὴν Ἑλλάδα νὰ συνταράξῃς,
πῶς τὸν λαὸν τῆς νὰ κατασφάξῃς
τὰς ὁδηγίας μου νὰ σὲ δώσω.

16.

»Ἐὰν ὠρμούσες κατὰ Γραικίας
τοὺς πρώτους χρόνους τῆς ἀνταρ-
σίας
μὲ ὀλοκλήρους σου τὰς δυνάμεις,
δὲν ἦτο κίνδυνος ἤδη μήπως
πέσῃ τὸ σκῆπτρον σου βαρυκτύπως
διὰ τὴν ἔκλυσιν τῆς παλάμης.

17.

»Καθὸ πλὴν Τοῦρκος, καθὸ Σουλτάνος,
ἔξ ἀρχῆς εἶδες ὑπερηφάνως
τὴν ἐπανάστασιν τῶν Ἑλλήνων.
Βλέπων στρατῶν σου τὰς μυριάδας,
κατεφρονοῦσες ἑκατοντάδας
πτωχάς, ἀόπλους σχεδὸν ἐκείνων.

18.

»Δὲν ἐννοοῦσες, ὅτι ἀπείρων
γιγάντων μήτηρ ἑκατογχείρων
ἦν ἡ ὑψαύχην ἐλευθερία,
καὶ ὅτι ὅλους στρατοὺς θερίζει,
στόλους ᾗ τὰ σύννεφα σφενδονίζει
ἢ σφοδροτάτη φιλοπατρία.

19.

»Ναί! σωτηρίας ἐλπίς δὲν ἦτον,
ἔὰν οἱ Ἕλληνες μεταξύ των
σύνδεσμον εἶχον τῆς ὁμοιοίας·
εἰς μάτην τότε στόλοι Λιβύων,
καὶ ἐκστρατεύσεις τῶν Αἰγυπτίων
κί ὅλα τὰ φάσγανα τῆς Ἀσίας.

20.

»Ἡ ἔρις ὅμως κορυφωμένη
εἰς Πελοπόννησον, ὑπερβαίνει
τὰς ἀκρωρείας κί αὐτοῦ τοῦ Ταύ-
ρου,
κί ἐκεῖ πυρίπνους, ἐκεῖ μὲ λύσσαν
μελανωτέρα κί ἀπὸ τὴν πίσσαν,
πατεῖ τὸν νόμον τῆς Ἐπιδαύρου.

21.

»Καιρὸς εἶν' ἄρα οὗτος ὁ μόνος
γῆς καὶ θαλάσσης, ὅσας ὁ θρόνος
δυνάμεις ἔχει, νὰ τὰς συνάξῃς,
κί Ἑλλήνων παιῖδας διχονοοῦντας,
ἀπαρασκεύους, ἀμεριμνοῦντας
ἕνα πρὸς ἕνα τὰ κατασφάξῃς.»

22.

Ἴνώδη ράβδον ὅταν λυγίσουν
νευρώδεις χεῖρες καὶ τὴν ἀφήσουν,
καθὼς τινάσσεται τότε ἐκείνη,
μ' ὄρμην τοιαύτην ἀπὸ τὸ στρῶμα
ᾗ τινάχθ' ὁ Τοῦρκος μὲ γυμνὸν σῶμα,
κί ὁ δαίμων φεύγει καὶ τὸν ἀφίνει.

23.

Ἄνεμοθρέπτων βολαὶ σπινθήρων
ποτὲ σωρεῖαν ξηρῶν ἀχύρων

δὲν τὴν ἀνάπτουν μὲ τὴν βίαν,
ὅσον ἐξήφθη μ' ὄρμηγὴν θηρίου
ὁ ἀρχηγέτης τοῦ Βυζαντίου,
νέαν ἐλπίσας Γραικοκτονίαν.

[...]

οὗτ': (οὗτω) ἔτσι | *δημοβόρα*: (δημοβόρος) αὐτὸς ποὺ τρώει, σφετερίζεται, καταστρέφει ὅ,τι εἶναι κοινό, ὅ,τι ἀνήκει στὸν δῆμο | *νερτέρα*: (νέρτερος) κατώτερος, ὑπόγειος, χθόνιος | *ρέγγων*: (ρέγγω) ροχαλίζω | *τηλικούτους*: (τηλικούτος) τόσο μεγάλος ὡς πρὸς μέγεθος, ποσό, ποιότητα | *μηκώνων*: (μήκων) (ἐδῶ) ὀπιούχος παπαρούνα | *ὑπνοκόλλητων*: (ὑπνοκόλλητος) εὐρισκόμενος ἐν ὑπνώσει καίτοι ἀφυπνισμένος | *δυσπορίαν*: (δυσπορία) δυσκολία διάβασης | *χαυνωμένην*: (χαυνωμένος < χαυνῶ) χαλαρώνω | *γογγύσας*: (γογγύζων < γογγύζω) ἀγανακτῶ, μοχθῶ, ἐκφράζω δυσφορία | *φάσμα*: φάντασμα, πνεῦμα | *κάρων*: (κάρως) νάρκη, βαθὺς ὕπνος | *βαρυκτύπως*: ἠχώντας δυνατὰ | *ἔκλυσιν*: (ἔκλυσις) ἀδυναμία, ἐξασθένηση· (ἐδῶ) ἀπαλλαγὴ, χαλάρωση | *ὑψαύχην*: ἐπιβλητικός, ὑπερήφανος, ἀγέρωχος | *φάσγανον*: (φάσγανον) ξίφος | *ἀκρωρείας*: (ἀκρώρεια) πλαγιά τοῦ βουνοῦ | *πυρίπνου*: πνέων φλόγες | *ἀπαρασκεύους*: (ἀπάρασκευος) ἀπροετοίμαστος

περὶ τὰ τέλη τοῦ τρίτου ἔτους: Αναφέρεται στὸν πρῶτο ἐμφύλιο πόλεμο (1823-1824), ὁ ὁποῖος προέκυψε ἔπειτα ἀπὸ τὴ ρήξη τῶν σχέσεων μεταξύ τοῦ Ἐκτελεστικοῦ καὶ τοῦ Βουλευτικοῦ Σώματος, κατὰ τὴν Β' Ἐθνοσυνέλευση ποὺ διεξήχθη στὸ Ἄστρος Κυνουρίας (1823). *Ἡ ἔρις ὅμως κορυφωμένη / εἰς Πελοπόννησον, ὑπερβαίνει / τὰς ἀκρωρείας κι' αὐτοῦ τοῦ Ταύρου, / κι' ἐκεῖ πυρίπνου, ἐκεῖ μὲ λύσσαν / μελανωτέρα κι' ἀπὸ τὴν πίσσαν, / πατεῖ τὸν νόμον τῆς Ἐπιδάρου*: Πρόκειται γιὰ τὴν Α' Ἐθνοσυνέλευση, ἡ ὁποία ἔλαβε χώρα στὴν Ἐπίδαυρο (1821-1822). Σ' αὐτὴν ὀρίστηκε ὁ τριμερὴς διαχωρισμὸς τῶν ἐξουσιῶν στὸ Ἐκτελεστικό, τὸ Βουλευτικό καὶ τὸ ἀνεξάρτητο Δικαστικό Σῶμα.

Ἰακωβάκης Ρίζος Νερουλός (Κων/πολη, 1778 – Κων/πολη, 1849)

Λόγιος καὶ πολιτικός. Σπούδασε ἑλληνικὴ γραμματεία, μαθηματικά, φιλοσοφία καὶ γαλλικά. Διετέλεσε πρωθυπουργὸς τῆς Βλαχίας καὶ μεταφραστὴς τοῦ μεγάλου διερμηνέα τῆς Ὑψηλῆς Πύλης στὴν Κων/πολη. Ὑπῆρξε μέλος τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας. Επιμελήθηκε τὰ πρῶτα ἀναλυτικὰ προγράμματα ἐκπαίδευσης τοῦ νεοσύστατου κράτους καὶ πρωταγωνίστησε στὴν ἴδρυση τοῦ Πανεπιστημίου καὶ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας. Τὸ τελευταῖο ἀξίωμα ποὺ κατέλαβε ἦταν αὐτὸ τοῦ Πρέσβη τῆς Ἑλλάδος στὴν Κων/πολη. Συνέγραψε τὴν πρώτη Ἱστορία Νεοελληνικῆς Λογοτεχνίας στὰ γαλλικά, ἐκδίδοντάς τιν στὴν Γενεύη. Ἐπίσης, συνέθεσε δράματα καὶ ποιήματα.

«Εἰς Ψαρραίους.»

Πηγή: Ἰακωβάκης Ρίζος Νερουλός, *Ἀνέκδοτα ποιήματα*, (ἐπιμ.: Marquis de Queux de Saint-Hilaire), Παρίσι, Τυπ. Chamerot, 1876, σσ. 28-31.

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

Θάνατος τοῦ Μάρκου Μπότσαρη.
Τραγωδία εἰς πράξεις τρεῖς

Πράξις Α΄.
Σκηὴ Πρώτη.

ΜΠΟΤΣΑΡΗΣ

ΔΕΙΝΟΝ!!! ἀλλ' ὅ,τι ἔφθασεν ἡ Μοῖρα νὰ ψηφίσῃ,
Αὐτὸ κανεῖς δὲν δύναται νὰ τὸ ὑπερπηδήσῃ.
Ἄς γείνη ὅ,τ' ἐψήφισε· μακρὰν δὲ τοῦ νοός μου
Ἰδέα φόβου Πανικιοῦ στερήσεως τοῦ κόσμου.
Εἰς τοῦ Σουλίου γεννηθεῖς τοὺς ἀνικήτητους βράχους,
Ἄπὸ προγόνους ἥρωας ἀτρόμους ἀταράχους,
Εἴκοσι χρόνους πολεμῶν μ' ὀλίγους ὀπαδοὺς μου,
Ἔσπειρα τρόμον καὶ σφαγὴν εἰς τοὺς δειλοὺς ἐχθροὺς μου,
Μηδέποτε συλλογισθεῖς πῶς εἶν' θνητὸν τὸ σῶμα,
Πῶς νὰ τὸ χῶσ' ἐνδέχεται ὁ πόλεμος στὸ χῶμα.
Τώρα διὰ τοῦ ἔθνους μου τὴν ἀνεξαρτησίαν,
Νὰ φοβηθῶ τὸν θάνατον ἀπὸ ὀστομαντεῖαν;...
Ἄν θάνατον μὲ ἔδειξεν ἡ τοῦ ψητοῦ μου πλάτη,
(Ἐνῶ ἐνδέχεται αὐτὸ νὰ ἦναι καὶ ἀπάτη)
Πλὴν ὄχι ἕναν θάνατον ὑπὲρ ἐλευθερίας,
Ἄναριθμήτους δέχομαι μετ' ἄκρας προθυμίας!
Ναί, ὦ Πατρίς, ὦ ἔθνος μου, ὦ ἀνεξαρτησία,
Ἄς γείνω ἤδη δι' ἐσᾶς Ἡρωϊκὴ θυσία!
... Ἀπόφασις· ἡ σήμερον τὸν Σκόνηδραν νὰ φονεύσω.
Κ' εἰς τὸ ἐξῆς πλάτην ψητοῦ ποτὲ νὰ μὴ πιστεύσω,
Ἡ ἐκουσίως νὰ γενῶ τῆς εἰμαρμένης θῦμα,
Καὶ διὰ τὴν Πατρίδα μου νὰ καταβῶ στὸ μνημα...
Νὰ συγκροτήσω παρευθὺς, πρὸς τοῦτον τὸν σκοπὸν μου,
Ν' ἀνάψω τὸ φιλότιμον τῶν τόσων μου Ἑλλήνων,
Νὰ πέσωσιν εἰς ἄβυσσον Θανάτων καὶ κινδύνων.
[...]

Σικηνή Τετάρτη.
Μπότσαρης, Θανάσης, Κουτσονίκας,
Καλύβας και Στρατιῶται

ΜΠΟΤΣΑΡΗΣ

Ἀτρόμητοι Σουλιῶται,
Ἐξακουσμένοι Ἥρωες, πιστοὶ συστρατιῶται!
Γενναῖε Κουτσονίκα μου, Θανάση φημισμένε,
Πυρφόρε Ζέρβα πτερωτέ, Καλύβ' ἀνδρειωμένε,
Καὶ σεῖς οἱ λοιποὶ Ἕλληνες, μὲ τοὺς ὁποίους μόνους
Κατεπολέμουν τοὺς ἐχθροὺς τοσοῦτους ἤδη χρόνους!
Ἄν ἡμεθα οἱ ἴδιοι εἰς τόλμην καὶ ἀνδρείαν,
Ἄν θέλωμεν τοῦ ἔθνους μας τὴν ἀνεξαρτησίαν,
Καιρὸς, νὰ τ' ἀποδείξωμεν στὸν κόσμον, εἶναι τώρα·
Τῆς αἰωνίου δόξης μας προσήγγισεν ἡ ὥρα!
Ἄν αἱ ψυχαὶ τῶν Σουλιωτῶν τί ἄλλο δὲν ποθῶσιν,
Παρ' εἰς τοὺς κρότους τῶν μαχῶν νὰ ὑπερδοξασθῶσιν,
Ἄν δὲν ἐτρόμαξαν ποτὲ τῶν Σουλιωτῶν τὰ στήθη,
Ἄπ' ἀναρίθμητα δειλὰ τῆς τυραννίας πλήθη,
Ἴδου καιρὸς νὰ δείξωμεν τὸ ἴδιον καὶ πάλιν,
Κ' εἰς τοὺς ἐχθροὺς νὰ φέρωμεν καταστροφὴν μεγάλην,
Δὲν λέγω ὅσα λάφυρα θὰ λάβῃ ὁ καθεὶς μας·
Μόνον τὸ ὕψος θεωρῶ τῆς δόξης καὶ τιμῆς μας...
Τὸ ὅτι θὰ νικήσωμεν δὲν εἶν' ἀμφιβολία.
[...]

ΜΠΟΤΣΑΡΗΣ

Ἵπάγετε, δειπνήσατε, φίλτατοι ἀδελφοί μου,
Κ' ἂν εἰς τὸν δίκαιον Θεὸν εἰσακουσθ' ἡ εὐχή μου,
Στὸ Καρπενήσι αὐριο μαζῆ θὰ προγευθῶμεν.
Καὶ νίκην ἐορτάζοντες, κοινῶς θὰ ἐντροφῶμεν.
Ἄν ὄχι· ἐγὼ μὲν' ἐκεῖ φονεύων θ' ἀποθάνω.
Ἐξαπλωμένος στῶν ἐχθρῶν τὰ πτώματα ἐπάνω.
Κι' εἰς παραδείσου εἰσελθὼν σικηνὰς τὰς μακαρίας,
Θὰ γευματίσω μ' Ἡρώας καὶ μὲ ψυχὰς ἀγίας,
Ἐνθα συζοῦν εὐδαίμονες ὁ Ἡρως Λεωνίδας,

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

Θεμιστοκλῆς καὶ Περικλῆς καὶ θεῖος Ἀριστείδας,
 Ἐνθα ὁ πατριάρχης μας ὀρθοδοξίας ἤρωας,
 Ζῆ μακαρίως, καὶ μ' αὐτὸν ὁ ἱερός του κληῖρος·
 Σεῖς δ' ὅσοι ἐπιζήσετε ὅπου ποτὲ κι' ἂν ἦσθε,
 Αὐτό μου τὸ παράδειγμα παντοῦ νὰ ἐνθυμῆσθε.
 Καὶ πλήρεις πατριωτισμοῦ ποτὲ μὴ λησιμονῆτε,
 Πῶς στὴν πατρίδα τὴν ζωὴν θυσίαν χρεωστεῖτε·
 Μὴ βλέπετ' ἂν τὰ χρέη των πολλοὶ δὲν ἐκπληροῦσιν
 Ἄλλ' ὅ,τι ἀπαξάπαντες εἰς ταύτην χρεωστοῦσιν·
 Ἐκείνη μᾶς ἐγέννησε μᾶς ἔθρεψεν ὡς τώρα,
 Ψυχὴ, καὶ σῶμα καὶ ζωὴ εἶν' ἐδικὰ της δῶρα.
 Ἄν διὰ τὴν ἀνάγκην της ὀπίσω τὰ ζητήση,
 Νὰ τ' ἀποδώσῃ ἀπὸ σᾶς κανεὶς ἄς μὴν ἀργήσῃ, —
 Αἶ! ποῖαν ἄλλην παρ' αὐτὴν προσμέν' ὁ στρατιώτης,
 Περίστασιν τοῦ νὰ δειχθῆ εὐγνώμων πατριώτης;...
 Τυράννων πόδες ἀσεβεῖς πατοῦν τὴν θεῖαν γῆν μας.
 Ἀπὸ πνοὰς βαρβαρικὰς ἐφθάρη ὁ ἀήρ μας,
 Καὶ τὰ ἀνέχεται αὐτὰ λοιπὸν ὁ χαρακτήρ μας;
 Δεῦτε προθύμως ἅπαντες ἄς προετοιμασθῶμεν,
 Ἡ νὰ τοὺς ἀφανίσωμεν, ἢ νὰ ἀφανισθῶμεν. —

Τέλος τῆς Πρώτης Πράξεως

Πράξις Β'.

Σκηνὴ Τρίτη.

Μπότσαρης καὶ Καραμεϊμέτης

[...]

ΚΑΡΑΜΕΪΜΕΤΗΣ

[...]

Καὶ ἐν ταυτῷ τὸ ἔθνος σου πολὺ θὰ ὠφελήσῃς.
 Διότι τὴν φρικτὴν αὐτοῦ φθορὰν θὰ ἐμποδίσῃς.
 Ἡ μήπως σὲ ἐξαπατᾷ τυφλῶς ἡ φιλαυτία,
 Καὶ ἱκανὴ σὲ φαίνεται ἡ χεὶρ σου ἡ ἀνδρεία;...
 Ἀπόβαλε τὸ κάλυμμα ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν σου,
 Ἴδὲ τὸν μέγαν κίνδυνον τῶν συμπατριωτῶν σου.
 Καὶ πλέον ἀποφάσισε στοὺς λόγους μου νὰ κλίνῃς.
 Ὡστε μεσάζων δι' αὐτοὺς σωτήριος νὰ γείνης.

Ἄν ἐπινεύσης μάλιστα, ἐγὼ σὲ τάζω τώρα.
 Ὡς ἀπὸ μέρους τοῦ Πασσᾶ, λαμπρά, μεγάλα δῶρα.
 Θὲ νὰ σὲ δώσῃ παρευθὺς τὸ πατρικὸν ψωμί σου,
 Οἱ θησαυροὶ του ἐν ταυτῶ θὰ ἦναι θησαυροὶ σου.
 Ὡς καπητάνος δύνατος ἀφ' ὅλους θὰ καλῆσαι,
 Καὶ ὡς σωτῆρ τοῦ ἔθνους σου θὰ ὑπερεπαινεῖσαι.
 Τέλος, σὲ λέγω ἂν πεισθῆς, ὅ,τι ἐπιθυμήσης
 Ἀμέσως ἀπὸ τὸν Πασσᾶν θὲ νὰ τὸ ἀποκτήσης.

ΜΠΟΤΣΑΡΗΣ

Αἰ! φθάνει Καραμεϊμέτ! εἰς μάτην κοπιάζεις,
 Εἰς μάτην τὴν καρδίαν μου νὰ φθειρήσῃ δοκιμάζεις!
 Ὅ,τι ἐγὼ ἐπιθυμῶ δὲν κρέματ' ἀπ' ἐσένα,
 Δὲν κρέματ' ἀπὸ τὸν Πασσᾶν ν' ἀποδοθῆ σ' ἐμένα.
 Κρέματ' ἀπὸ τὴν τοῦ Θεοῦ εὐκαταίαν εὐδοκίαν,
 Νὰ δώσῃ εἰς τὸ ἔθνος μας τὴν ἀνεξαρτησίαν.
 Τὰ ὅσα δὲ μὲ ἀριθμεῖς, δόξας, τιμάς, βραβεῖα.
 Μὲ φαίνονται μικρότατα, οὐτιδανά, γελοῖα...
 Τί; Τὴν λαμπρὰν πατρίδα μου ἐγὼ νὰ τὴν πωλήσω,
 Καὶ δοῦλος, ὁ ἐλεύθερος, ἐγὼ, νὰ καταντήσω;
 Αἰ! κάλλιον ν' ἀφανισθῶ, καὶ τὴν ζωὴν νὰ χάσω,
 Κάλλιον μὲ τὰς σάρκας μου τοὺς λύκους νὰ χορτάσω!
 Ἄθλιε δοῦλε! Ἄγνοεῖς πρὸς ποῖον ρητορευεῖς,
 Κ' ἔτι πρὸς ποῖον λέοντα τολμᾶς ν' ἀντιπαλεύης;
 Παλεύεις μὲ τὸν Μπότσαρη, υἱὸν Ἐλευθερίας,
 Κ' ἐκ γενετῆς του ἄσπονδον ἐχθρὸν τῆς τυραννίας!...
 [...]

Σκηνὴ Ἐβδόμη.

Θανάσης, Κουτσονίκας, Ζέρβας, Στρατιῶται

[...]

ΣΤΡΑΤΙΩΤΑΙ

Πίνομεν τώρα καὶ ἡμεῖς	Νὰ εὐτυχῆ παντοτεινῶς
ὑπὲρ τῆς δόξης καὶ τιμῆς,	Εἰς τῶν μαχῶν τὸν κρότον
Τοῦ ἀρχηγοῦ μας πρῶτον.	Νὰ χύνη τρόμον πανικὸν
Καὶ ἐπευχόμεθα κοινῶς	Εἰς τὸν στρατὸν τὸν ἐχθρικὸν

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

Τὸ ὄνομά του μόνον, Ἡ παρουσία του φθορὰν Νὰ ἐπιφέρῃ τρομεράν, Καὶ τὸ σπαθί του φόνον! Καὶ δεύτερον ἔς τῶν σεβαστῶν Καπητανέων μας αὐτῶν Τὴν δόξαν καὶ ὑγείαν, Οἵτινες πάντα προσπαθοῦν Μὲ ἐκεῖνον νὰ ὁμοιωθοῦν	Εἰς φρόνησιν κ' ἀνδρείαν! Καὶ ἐπευχόμεθα κοινῶς Ν' ἀκολουθοῦν παντοτεινῶς Τοῦ ἀρχηγοῦ τὸ βῆμα, Νὰ ᾄῃν' ἀχώριστ' ἀπ' αὐτὸν Ἐν ὅσῳ ζοῦν καὶ εἰ δυνατὸν Καὶ εἰς αὐτὸ τὸ μνημα! [...]
---	--

Πράξις Γ'.
Σκητὴ Ὀγδόη.
Γραμματεὺς, Χρυσή, Δέσπω
καὶ εἷς Ψυχογυιός

[...]

ΔΕΣΠΩ

Ὅχι στὴν μάχην καὶ ἡμεῖς θὰ τρέξωμεν ταχέως,
Καὶ θὰ συμπολεμήσωμεν πλησίον του γενναίως.

ΓΡΑΜΜΑΤΕΥΣ

Σεῖς εἰς τὴν μάχην!

ΧΡΥΣΗ

Πῶς λοιπὸν;... Δὲν ἔχομεν ὁμοίαν,
Ὡς τόσαι Ἡρωίδες μας Σουλιώτισσαι, καρδίαν;
Ἡ εἰς τὸ θῆλυ τρομερὰ δεινῶν αἱμάτων θεά,
Ἐξ ἐναντίας εἰς ἡμᾶς εἶνε τερπνὴ, εὐκταία.
Σουλιώτισσαι δὲν ὤρμησαν εἰς τοὺς ἐχθροὺς πολλαίκις,
Καὶ μετὰ δόξης ἔστρεψαν νικήσασαι τοσάκις;
Κ' ἡμεῖς λοιπὸν θὰ τρέξωμεν, καὶ πλέον ἢ νικῶμεν,
Ἡ μετ' ἐκείνου σφάζουσαι γενναίως τελευτῶμεν.
Ποῦ εἶν' ὁ δρόμος; δεῖξε μας.

ΓΡΑΜΜΑΤΕΥΣ

Δὲν γίνεται, σᾶς λέγω.
Θὰ ὀρισθῇ ὁ Ἀρχηγός· ἰδοὺ σᾶς τὸ προλέγω...

Ποῦ πρώτον, ἀν ὑπάγετε, ὁ Ἀρχηγὸς νὰ δράμη;
 Νὰ πολεμῇ με τοὺς ἐχθρούς; Ἐσᾶς νὰ προφυλάττη;
 Νὰ διοικῇ τὸ στράτευμα; τοὺς ἄλλους νὰ ταράττη;...
 [...]

ψηφίση : (ψηφῶ) ὑπολογίζω | *έκουσίως* : ἐκούσια, ἠθελημένα, αὐτοπροαιρέτως | *εἰμαρμένης* : (εἰμαρμένη) μοῖρα | *παρευθός* : ἀμέσως | *τί* : (ἐδῶ) κάτι | *προγευθῶμεν* : (προγεύομαι) προγευματίζω, παίρνω πρωινό | *ἐνθα* : (ἐδῶ) ἐκεῖ | *κλήρος* : (ἐδῶ) ἱερατεῖο | *ἀπαξάπαντες* : (ἀπαξάπας) ὅλος, ὀλόκληρος | *ἀήρ* : ἀέρας | *φιλαντία* : ἐγώισμός, ναρκισσισμός | *χείρ* : χεῖρα, χέρι | *κλίνης* : (κλίνω) (ἐδῶ) συμφωνῶ | *μεσάζων* : διαμεσολαβητής | *ἐπινεύσης* : (ἐπινεύω) συναίνω, συμφωνῶ· (ἐδῶ) συνθηκολογῶ | *πασσᾶ* : (πασσᾶς· βλ. καὶ πασσᾶς) ὀθωμανικὸς διοικητικὸς τίτλος | *μάτην* : μάτια | *εὐκταίαν* : (εὐκταῖος) ἐπιθυμητός | *εὐδοκίαν* : (εὐδοκία) εὐνοια | *οὐτιδανά* : (οὐτιδανός) τιποτένιος | *κάλλιον* : καλύτερα | *ἔτι* : ἀκόμα | *οἴτινες* : οἱ ὅποιοι | *θῆλυ* : θηλυκὸ γένος, γυναῖκα | *τερπνή* : (τερπνός) εὐχάριστος, θαυμαστός | *τοσάκις* : τόσες φορές | *τελευτῶμεν* : (τελευτῶ) πεθαίνω | *ὀρισθῇ* : ὀργιστεῖ | *δράμη* : σπεύσει

ὄστομαντεῖαν : Πρακτικὴ πρόγνωση τοῦ μέλλοντος, γνωστὴ ἤδη ἀπὸ τὸν ἀρχαῖο κόσμο (κυρίως τὴν εὐρύτερη μεσογειακὴ λεκάνη καὶ τὸν ἀραβικὸ κόσμο). Ἀπαντᾶ καὶ ὡς *ὄστομαντεία*. Ὁ ὄστοεομάντης συμβουλευόμενος ζωϊκὰ ὄστα, κυρίως δὲ τὴν ὠμοπλάτη, ἀποπειρᾶται νὰ προβλέψει ὅ,τι ἐπίκειται γι' αὐτὸν καὶ τὸν λαὸ του.

Σκόνδραν : Πρόκειται γιὰ τὸν Μουσταφᾶ Ρεσίτ Πασᾶ Μπουσάτλι (1797-1860), ὁ ὅποιος προερχόταν ἀπὸ τὴν τουρκαλβανικὴ ἐπαρχία τῆς Σκόδρας. Τὸ περιστατικὸ πὺ ἀναπαρίσταται στὴν τραγωδία τοῦ Ἀλκαίου εἶναι ἡ ἱστορικὴ μάχη τοῦ Κεφαλόβρουσου (Αὐγούστος 1823), ὅπου οἱ Σουλιῶτες πέτυχαν σπουδαία νίκη, χάνοντας ὥστόσο σ' αὐτὴν τὸν Μάρκο Μπότσαρη.

Κουτσονίκα : Πιθανότατα ἀναφέρεται σὲ κάποιο μέλος τῆς περιώνυμης φάρας Κουτσονίκα, μεγάλης γενιᾶς Σουλιωτῶν ἀγωνιστῶν. Δὲν πρόκειται, πάντως, γιὰ τὸν Ἀθανάσιο (βλ. παρακάτω), μιᾶς καὶ κατονομάζεται ἄλλου ἄλλου ἄλλου. Ἐπομένως, βάσει τῆς ἡγετικῆς θέσης πὺ φέρεται νὰ ἔχει στὸ ἔργο, μᾶλλον πρόκειται γιὰ τὸν Λάμπρο Κουτσονίκα, νεότερο ἀδερφὸ τοῦ Ἀθανασίου.

Θανάση : Ὁ ὄπλαρχηγὸς Ἀθανάσιος Κουτσονίκας ὑπῆρξε σύντροφος τοῦ Μάρκου Μπότσαρη στὶς καθοριστικὲς μάχες, στὶς ὁποῖες προΐστατο ὁ Σουλιώτης ἡγέτης. Ἔμεινε στὴν ἱστορία ὡς μία ἀπὸ τὶς πλέον ἐξέχουσες φυσιογνωμίες τοῦ προεπαναστατικοῦ καὶ τοῦ πρώτου ἐπαναστατικοῦ Ἀγῶνος.

Τὸ ὄνομα «Μπότσαρης» ἀπαντᾶ στὴν τραγωδία ἄλλοτε μετὰ τὴ γνωστὴ προαναφερθεῖσα μορφή, κι ἄλλοτε μετὰ τὴ λαϊκότερη «Μπότσαρης», ἡ ὁποία ὡστόσο ἐντοπίζεται ἐξίσου συχνὰ σὲ κείμενα τῆς ἐποχῆς. Στὸ ἀνθολογημένο κείμενο διατηρεῖται ἀπὸ τὸν ἐπιμελητὴ γιὰ λόγους ὁμοιομορφίας ἢ πρώτη ἐκδοχή.

Στὴ σ. 37 τοῦ πρωτοτύπου παρατίθεται τὸ δίστιχο τῆς Δέσπως σὲ ἀνορθόδοξη γιὰ τὸ μέτρο καὶ τὴν ὁμοιοκαταληξία μορφή, ἡ ὁποία καὶ θεραπεύεται ἀπὸ τὸν ἐπιμελητὴ. Πιὸ συγκεκριμένα τό: «Ὅχι στὴν μάχην καὶ ἡμεῖς θὰ τρέξωμεν ταχῶς, Καὶ θὰ / Συμπολεμήσωμεν πλησίον του γενναίως», τρέπεται σέ: «Ὅχι στὴν μάχην καὶ ἡμεῖς θὰ τρέξωμεν ταχῶς, / Καὶ θὰ συμπολεμήσωμεν πλησίον του γενναίως».

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

Τὰ Ψαρά.

[...]

Ὅσοι ἐπεβιβάσθησαν ἐξ ὅλης τῆς Ἀσίας
 Καὶ νὰ χορτάσουν ἤρχοντο σφαγῆς κ' αἰχμαλωσίας,
 Κανένας δὲν ἐμπόρεσε νὰ φθάσῃ ὅπου θέλει
 Ὅσον τὸν Τάρταρον ὁ πέλεκυς τῶν Ψαριανῶν τοὺς στέλλει.
 Κανεῖς πλέον εἰς θάλασσαν τῶν Τούρκων δὲν ἐμβαίνει,
 Διότι βλέπει, ἂν ἐμβῆ, τί τέλος τὸν προσμένει.
 Ὁ θάνατος κυκλοφορῶν μὲ πτέρυγας μελαίνας,
 Διέχυνε τὸν τρόμον του, καὶ ἔφριττε καθένας.
 Ἐκαθαρίσθ' ἢ θάλασσα ἀπὸ τοὺς ἀντιχρίστους,
 Τὰ δὲ Ψαρά ἐγέμισαν ἀπ' αἰχμαλώτους πλείστους·
 Ἐγέμισαν πολυειδῶν λαφύρων τὰς οἰκίας.
 Οἱ τὸν Θεὸν δουλεύοντες πληροῦνται εὐτυχίας.

[...]

Ἐνῶ δὲ τοὺς συμμάχους τῶν ἐπρόσμενον νὰ φθάσουν,
 Μηδ' ὄραν ἀνεχόμενοι οἱ Ψαριανοὶ νὰ χάσουν,
 Ψηφίζουσι τὴν κατὰ Ἐηροῦ ἐκείνην ἐκστρατείαν,
 Ἥτις ταχέως ἔλαβε καὶ ἔκβασιν αἰσίαν.
 Διότι ἅμα ἔφθασαν οἱ Ψαριανοὶ πλησίον,
 Θανάτου φλόγας χύνοντες κατὰ τῶν πολεμίων,
 Οἱ Τοῦρκοι ἐβιάσθησαν τὸ φρούριον ν' ἀφήσουν
 Ὅσον τὴν θέλησιν τῶν νικητῶν, χωρὶς νὰ πολεμήσουν.
 Ὡς δ' ὅταν λέων νηστικός, τυχῶν τροφῆς παχείας,
 Μὲ βλέμμα σπινθηροβολοῦν ὀρμᾶ μετ' ἀπληστίας,
 Καὶ κατατρώγει πάραυτα ὅ,τι κί' ἂν ἀπαντήσῃ,
 Χωρὶς καὶ ἔχνος τῆς τροφῆς ὑπόλοιπον ν' ἀφήσῃ·
 Ὡσαύτως τῶν πρὸς πόλεμον αὐτοὶ ἐστερημένοι,
 Ἐφώρμησαν ἔς τὸ Φρούριον δεινῶς ἠγγιωμένοι,
 Κ' εὐθὺς τὸ ἐξεκένωσαν τῶν πολεμεφοδίων,
 Πασῶν τῶν ζωοτροφιῶν, κί' αὐτῶν τῶν κανονίων.
 Τριάκοντα εἰς τὰ Ψαρά κανόνια μεγάλα
 Μετέφερον, καὶ ἄπειρα πολεμεφόδι' ἄλλα.

[...]

Τὴν νίκην ἐκερδήσαμεν, ἐπιφωνοῦν συγχρόνως,

Σ' ἐνίκησεν, Ὀθωμανέ, εἷς τῶν Ἑλλήνων μόνος.
 Ἐν πλοῖον ἔδωκαν εὐθύς νὰ τὸ κατασκευάσῃ,
 Καὶ μ' ὅλα τὰ πρὸς τὸν σκοπὸν νὰ τὸ ἐφοδιάσῃ.
 Ὁ κεραυνὸς δ' ἐτοιμασθεὶς ἐρρίφθη παρ' Ὑδραίων,
 Ἄλλ' ἐκτραπείς, δὲν ἔλαβε τὸ τέλος τὸ εὐκταῖον.
 Ἄλλος εὐθύς ἐτοιμασθεὶς ἐβλήθη παρ' ἐτέρου,
 Ἰῆου γενναίου τῶν Ψαρῶν, δελφῖνος ταχυτέρου.
 Ἐπιτυγχάνει τοῦ σκοποῦ· μία τοιαύτη ὕλη
 Ἀπὸ Ὀμήρου ἔπρεπε νὰ ὑμνηθῇ τὰ χεῖλη!
 Ὅποτε τὸ ἠφαιστειὸν προσῆλθε νὰ ἐγγίσῃ,
 Ὅλα τὰ στόματ' ἀνοιξε νὰ τὸ καταρροφήσῃ
 Ἄλλ' ἀντ' αὐτοῦ τὸν ἠφαιστον ροφᾶ χωρὶς νὰ θέλῃ.
 Εὐθύς ἀστράπτει καὶ βροντᾶ καὶ γίνεται νεφέλη.
 Ναί· ὡς νεφέλη σύσσωμον ὑψοῦται πρὸς τὰ νέφη,
 Καὶ διαχύνετ' εἰς βροχὴν καὶ πάλιν ἐπιστρέφει.
 Ἄλλ' ὄχι ὕδατος βροχὴν· βοῶντων κανονίων,
 Ἀνθρώπων, ξύλων, μηχανῶν, σιδηρῶν καὶ ἰστίων.
 ὦ, εὐγε, Παπανικολῆ! Ἰῆε τῆς νίκης πρῶτε·
 Βρονταὶ καὶ πῦρ σ' ἀκολουθοῦν πιστοὶ σου στρατιῶται,
 Καὶ ὅταν εἰς τὴν θάλασσαν ἡ ὄψις σου προκύπτῃ,
 Εἷς στόλος σπᾶ τὴν ἄγκυραν καὶ τὴν σημαίαν ῥίπτει.
 Ἐνας λοιπὸν ἐνίκησε μὲ τέχνην καὶ σοφίαν
 Ὅ,τι εἰς ὅλους ἔφερε σχεδὸν ἀπελπισίαν.
 Πλὴν πόσους ἄλλους ἤρωας πλανᾶ ἡ ἐμπορία!
 Καὶ πόσους νόας ὑψηλοὺς κρατεῖ ἡ γεωργία!
 [...]

Οἱ θλιβεροὶ δὲ κάτοικοι μακρόθεν ἐκ τῶν πλοίων
 Μὲ ὄμματ' ἀτενίζοντες πλήρη πικρῶν δακρῶν·
 «Πατρίδες, οἴκοι φίλτατοι, ναοὶ τῆς πίστεώς μας,
 »Σεῖς μὲν κατετεφρώθητε, ἐβρών, ἢ δ' ἐμπρός μας,
 »Ἡμᾶς δὲ ποία θλιβερὰ πληγὴ μᾶς περιμένει,
 »Καὶ ποῦ ὁ τάφος πέπρωται τοῦ καθενὸς νὰ γένη!
 »Ἄ! κρεῖττον, ἂν ἐκείμεθα πυρίκαυστοι μαζῆ σας,
 »Κ' ἐσκέπαζε τὴν κόνιν μας ἡ κόνις ἡ σεπτῆ σας,
 »Παρὰ τῆς τύχης παίγνια, χωρὶς σκιάν ἐλπίδος,
 »Ἐδῶ κ' ἐκεῖ νὰ τρέχωμεν, στερούμενοι πατρίδος.»

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

Ὅχι, εὐθύς ἐφώναζαν οἱ Ψαριανοὶ εἰπόντες,
 Ὅσ' ἤκουσαν τοὺς θλιβεροὺς λόγους αὐτῶν τυχόντες.
 «Ὅχι, λαὸς ἠμόθησκει! μὴ χάνης τὴν ἐλπίδα.
 »Πᾶσα διὰ τοὺς Ἑλληνας εἶν' ἡ Ἑλλάς πατρίδα.
 »Ὅπου ποτὲ σεῖς, ἀδελφοί, ἐλθόντες ἂν σταθῆτε,
 »Ἐκεῖ πατρίδα ἔχετε, καὶ μὴν ἀνησυχῆτε.
 »Τέλος ἰδοὺ ἡ νῆσός μας, ἣτις σᾶς περιμένει,
 »Στὰ βάθη τοῦ ὀρίζοντος ἀρχίζει νὰ προβαίνει.
 »Αὐτὴ σᾶς ὑποδέχεται μετ' ἄκρας προθυμίας,
 »Κ' ἀφήσατε τὰς οἰμωγὰς κ' ἐλεεινολογίας.»

[...]

Ὡς δ' ὅταν κεραυνὸς πεσὼν ποιμένα πυρπολήσῃ,
 Καὶ ὀρφανὰ τὰ ποίμνια ἡ φρίκη τὰ σκορπίσῃ,
 Ὅρμα ὁ λύκος παρευθὺς ἐν μέσῳ των ν' ἀρπάσῃ
 Ὅ,τι τυχὸν ἀπὸ αὐτὰ ἐν τῇ φυγῇ προφθάσῃ·
 Ὡσαύτως εἰς τὴν φοβερὰν, φρικτὴν ἐκείνην ὥραν,
 Καθ' ἣν τὸ μέγα δίκροτον φλεχθὲν ἀπὸ τὴν πρῶραν,
 Τὴν νύκτα μετεμόρφωσεν εἰς λάμπουσαν ἡμέραν,
 Κ' ἐτάραξε τὴν θάλασσαν, τὴν γῆν, τὴν ἀτμοσφαιραν,
 Ἐντὸς τοῦ στόλου ὥρμησε πυρπολιστῆς Ὑδραῖος,
 Ἀλλ' ὅμως τὸ ἠφαιστειὸν κατέκαυσε ματαίως.
 Εἰς μόνους τοὺς ἀγχίνοας υἱοὺς Ψαρῶν ἐδόθη
 Νὰ πυρπολῶσι τοὺς ἐχθρούς· καὶ τοῦτο ἐδηλώθη.
 Καθὼς μετ' οὐ πολὺν καιρὸν καὶ ἄλλην ναυαρχίδα
 Ἐθυσεν ὀλοκαύτωμα ἔς τὴν φίλην του πατρίδα
 Καὶ πάλιν ὁ Κανάρης μας πλησίον τῆς Τρωάδος,
 Ἦν πέρ ποτε κατέσκαψαν οἱ παῖδες τῆς Ἑλλάδος,
 Ὡς Ἡρακλῆς, τὸ δεύτερον τῶν ἄθλων του ἀθλήσας,
 Καὶ τὰ πεσόντα τρόπαια τῶν πάλαι ἀναστήσας.

[...]

Ἐνῶ δὲ ὅλ' οἱ Ψαριανοὶ καὶ μέτοικοι τῆς νήσου
 Καθωπλισμένοι φοβερῶς καὶ ἄτρομοι ἐξίσου,
 Φυλάττοντες τὰς θέσεις των, μ' ἀνυπομονησίαν
 Τὴν τοῦ ἐχθροῦ ἐπρόσμενον ἐμφάνισιν ταχειᾶν·
 Ἦ δὲ σκληρὰ διχόνοια ἐδῶ κ' ἐκεῖ πετώσα,
 Τ' ὀλέθριον φαρμάκι τῆς διέχυνε φουσῶσα,

Καὶ καθενὸς ἐξήναπτε τῆς φιλαυτίας ζέσειν,
 Πῶς ἄλλος νὰ προτιμηθῆ εἰς δεινότεραν θέσιν,
 Ὡστ' ἕκαστος ἐσκόπευε δι' ἄλλον νὰ μὴ σπεύσῃ,
 Ἐὰν τυχὸν δὲν δυνηθῆ αὐτὸς ν' ἀντιπαλεύσῃ·
 Ἐξαίφνης ὁ τηλέγραφος τὸ σύνθημα ὑψώνει,
 Ὅτι ἐφάνη ὁ ἐχθρὸς καὶ πάραυτα σιμόνει.
 Οἱ Ψαριανοὶ τὸ σύνθημα τὸ προσφιλὲς ἰδόντες,
 Προσμένουσι τὸν ἄσπονδον ἐχθρὸν ἐνθουσιῶντες.
 [...]

Μόλις δ' ὁ στόλος τὴν αὐγὴν ἀνύψου τὸ σημεῖον,
 Καὶ διὰ σάλπιγγος καλῶν τὰς τάξεις τῶν ἀνδρείων,
 Ἐν Ξηροκάμπῳ ἔκραζεν ὁ Μαυρογιάννης τότε,
 «Ὁ κόσμος ὅλος θεωρεῖ ἡμᾶς, συστρατιῶται!
 »Καὶ ἀπὸ τῆς ἀνδρίας μας τὸν κεραικὸν προσμένει
 »Μὲ δόξης νὰ φωτοχυθῆ πυρὰν ἢ Οἴκουμένη.
 »Δεῦτε λοιπὸν νικήσωμεν ἢ πέσωμεν ἀνδρείως·
 »Τὸ χρέος εἶν' αἰώνιον κ' ἐφήμερος ὁ βίος.
 »Ἴδού, ὦ ἄνδρες· τῆς σφαγῆς ἐδόθη τὸ σημεῖον,
 »Καὶ ὁ κανονιοβολισμὸς ἀντιβοᾷ τῶν πλοίων.
 »Ἐμπρὸς λοιπὸν τὰς θέσεις σας προφθάνοντες δρομαῖοι,
 »Ἄς ἀναλάβῃ ἕκαστος τὰ ἰδιά του χρέη,
 »Καὶ πολεμῶν τὸν θάνατον καθεὶς ἄς προτιμήσῃ,
 »Παρὰ τὴν ὄχθην τῶν Ψαρῶν ὁ Τοῦρκος νὰ πατήσῃ.»
 [...]

Ὁ Μαυρογιάννης δ' ἀβλαβῆς μεθ' ὅλων τῶν ἰδίων,
 Ὡς ἀστραπὴ ἐπέρασε διὰ τῶν πολεμίων.
 Ἀφοῦ προέβη ἀρκετά, σκληρὰν ὀδύνην πνέων,
 Τοιαῦτα εἰς τοὺς φίλους του προσεῖπε τελευταῖον.
 «Συστρατιῶται, ὁ ἐχθρὸς παντόθεν ἀποβαίνει,
 »Ἡμεῖς δ' ὀλίγοι, κ' ἐνταυτῷ εἰς θέσεις μερισμένοι!
 »Ἀνάγκη νὰ προσδράμωμεν εἰς εὐθετόν τι μέρος...
 »Ἴδού ἡ πόλις· εἰς αὐτὴν ἄς τρέξωμεν ἐγκαίρως.
 »Ἐκεῖ κλεισμένοι ἅπαντες ἐντὸς τῶν οἰκιῶν μας,
 »Ἐν μέσῳ τῶν φιλτάτων μας συζύγων καὶ υἱῶν μας,
 »Θὰ πολεμῶμεν κάλλιον, ἐὰν ἐχθροὶ τολμήσουν
 »Καὶ μέχρι τοῦ ἀσύλου μας ποτὲ νὰ εἰσορμήσουν.

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

»Ναί· ὅσον ἡ ἀσφάλεια αὐτῶν ἐπαπειλεῖται,
 »Τοσοῦτον εἰς τὰς χεῖρας μας τὸ ξίφος θὰ κινῆται.
 »Ἀνίσως δ' ὃ μὴ γένοιτο! ποτὲ ἀπελπισθῶμεν,
 »Καὶ τὴν φθοράν μας ἀφευκτον πρὸ ὀφθαλμῶν ἰδῶμεν.
 »ὦ, τότε κατασφάξωμεν ὡς ἱεράς θυσίας
 »Συζύγους, τέκνα καὶ γονεῖς ὑπὲρ ἐλευθερίας.

[...]

Ὁ Κύκλωψ Ράδης μάλιστα πρὸς φόνον των ὠπλίσθη,
 Ἀλλὰ παρὰ τοῦ γηραιοῦ Βρατσάνου ἐμποδίσθη.
 Ἐκ τῶν προυχόντων Ψαριανῶν ἦτον καὶ οὗτος ἕνας,
 Τυφλὸς κατὰ τοὺς ὀφθαλμούς, ὄξυδερκῆς τὰς φρένας.
 Αὐτὸς λοιπὸν αὐθόρμητος πρὸς τοὺς ἀπεσταλμένους,
 Τοιαῦτα εἶπεν ἕξωθεν αὐτὸν ἀκροωμένους.
 «Ἐχθροί, οἵτινες ἤλθετε ὑπ' ἄσυλον πρεσβείας,
 »Νὰ μᾶς ἀποπλανήσητε εἰς χάος ἀπωλείας.
 »Γνωρίζεσθε ἀπὸ ἡμᾶς, ὅσον ἂν προσποιῆσθε,
 »Καὶ τίς σᾶς ἐξαπέστειλε, καὶ σεῖς ὅποιοι εἴσθε.
 »Προστάξεσθε δὲ παρ' ἐμοῦ, χωρὶς ν' ἀργοπορῆτε,
 »Ὅπίσω, καθὼς ἤλθατε, καὶ πάλιν νὰ στραφῆτε.
 »Πρὸς δὲ τὸν Καπετὰν-πασᾶν, ὅστις σᾶς ἀποστέλλει,
 »Εἰπέτε, πῶς κανεὶς ἡμῶν ν' ἀκούσῃ τὶ δὲν θέλει.
 »Κωφοὶ ᾿ς τὰς ὑποσχέσεις του καὶ τὰ προβλήματα του,
 »Ὡς τελετὴν προσμενόμεν τὴν ὥραν τοῦ θανάτου.
 »Ὅθεν ἀνίσως ἀγνοεῖ, πῶς αἴφνης δυστυχήσας,
 »Αὔριον πίπτει νικηθεὶς, ὃ σήμερον νικήσας,
 »Ἄς ἔλθῃ, ὅταν ἀγαπᾷ, ὅσον ταχέως θέλει,
 »Νὰ δοκιμάσῃ ἔσχατα ἀπηλπισμένων βέλη.»

πέλεκυς : δίκωπο τσεκούρι | *ἐμβαίνει* : (ἐμβαίνω) μπαίνω | *πέρυγας* : (πτέρυγα) (ἐδῶ) φτερούγα, φτερό | *μελαίνας* : (μέλαινα) μαύρη | *πολυειδῶν* : (πολυειδής) ποικιλόμορφος | *πληροῦνται* : (πληρῶ) γεμίζω, συμπληρώνω | *ἦτις* : ἡ ὁποία | *ἐκβασιν* : (ἐκβασίς· βλ. καὶ ἐκβαση) ἀποτέλεσμα | *αἰσίαν* : (αἴσιος) εὐνοϊκός | *πλησίον* : κοντά | *λέων* : λιοντάρι | *πάραυτα* : ἀμέσως | *ἀπαντήση* : (ἀπαντῶ) (ἐδῶ) συναντῶ | *ὡσαύτως* : ἔτσι ἀκριβῶς | *εἷς* : ἕνας | *εὐκταῖον* : (εὐκταῖος) ἐπιθυμητός | *δελφῖνος* : θαλάσσιο θηλαστικό | *ὄλη* : (ἐδῶ) τὰ γεγονότα | *ἠφαιστειον* : (ἐδῶ) πυρπολικὸ σκάφος | *νεφέλη* : σύννεφο | *ἰστίον* : (ιστίο) κατάρτι | *εὐγε* : συγχαρητήρια, μπράβο | *πλανᾷ* : (πλανῶ) παραπλανῶ, ἀποπροσανατολίζω | *ὄμματ'* : (ὄμματα· ὄμμα) μάτι | *ἀτενίζοντες* : (ἀτενίζω) κοιτῶ προσηλωμένος | *κατετεφρώθητε* : (κατατεφρώνω) καίω κάτι ὥσπου νὰ γίνεῖ στάχτη | *πέπρωται* : πρόκειται ἔνεκα

πεπρωμένοι, μοίρας | *κρεῖττον* : καλύτερα | *πυρίκαιστοι* : (πυρίκαιστος) καμένος | *κόνιν* : (κόνις) σκόνη, στάχτη | *σεπτή* : (σεπτός) αξιοσέβαστος, ιερός | *οίμωγας* : (οίμωγή) θρήνος, ὄδυρμός | *ποιμένα* : (ποιμήν / ποιμένας) βοσκός | *ἦν* : τὴν ὁποῖαν | *δίκροτον* : (δίκροτος) πολεμικὸ πλοῖο μὲ δύο κατάρτια | *πρῶραν* : (πρῶρα) πλώρη, τὸ ἐμπρόσθιο τμήμα τοῦ πλοίου | *ἀγχίνουας* : (ἀγχίνους) εὐστροφος, ἔξυπνος | *ναυαρχίδα* : τὸ ἐπικεφαλῆς πλοῖο ἑνὸς στόλου, στὸ ὁποῖο ἐπιβαίνει ὁ ναύαρχος | *ἔθυσεν* : (θύω) θυσιάζω | *ὀλοκαῦτωμα* : (ἐδῶ) θυσία | *πάλαι* : κάποτε | *μέτοικοι* : (μέτοικος) μετανάστης | *ἐξήναπτε* : (ἐξανάπτω) ἐξάπτω, ἐρεθίζω | *ζέσιν* : (ζέσις / ζέση) φλόγα, θερμὴ | *τηλέγραφος* : σύστημα ἐπικοινωνίας μέσφ ἀνταλλαγῆς ἠλεκτρικῶν σημάτων | *σιμόνει* : (σιμόνω· βλ. καὶ σιμώνω) πλησιάζω | *προσφιλές* : (προσφιλής) ἀγαπητός | *δρομαῖοι* : (δρομαῖος) αὐτὸς ποὺ τρέχει | *παντόθεν* : ἀπὸ παντοῦ | *μερισμένοι* : (μερίζω) μοιράζω, σκορπίζω | *εὐθετόν* : (εὐθετος) κατάλληλος χρονικά | *κάλλιον* : καλύτερα | *ἀσύλον* : (ἄσυλον) καταφύγιο | *φθοράν* : (φθορά) (ἐδῶ) χαμός, θάνατος | *ἄφευκτον* : (ἄφευκτος) ἀναπόφευκτος | *προυχόντων* : (προύχων / προύχοντας) προεστὸς, κοτσαμπάσης· εὐπορος | *ἀπωλείας* : (ἀπώλεια) ἔκπτωση ἀπὸ τὴν χάριν

Τὸ ποίημα ἀναφέρεται στὴν ὀλοκληρωτικὴ καταστροφὴ τῶν Ψαρῶν ἀπὸ τοὺς Ὄθωμανοὺς, ἡ ὁποία συνέβη τὴν 21ῆ Ἰουνίου τοῦ 1824.

Θεόδωρος Ἀλκαῖος (Λέσβος, 1780 – Ἄργος, 1833/4)

Συγγραφέας, γνωστὸς ἠθοποιὸς τοῦ νεότερου ἑλληνικοῦ θεάτρου, θεατρικὸς συγγραφέας καὶ ἀξιωματικὸς κατὰ τὴν Ἑλληνικὴ Ἐπανάσταση στρατευόμενος οἰκειοθελῶς σὲ ἄτακτα σώματα στὴν ἠπειρωτικὴ ἀλλὰ καὶ τὴ νησιωτικὴ Ἑλλάδα. Ἦταν παρὼν στὴν καταστροφὴ τῶν Ψαρῶν, ἀπὸ ὅπου κατάφερε νὰ διαφύγει κολυμπώντας· στὸ περιστατικὸ ἀφιέρωσε τὴν τραγωδίαν του *Ἡ ἄλωσις τῶν Ψαρῶν*, ὅπως καὶ τὴν ἐκτενὴ ποιητικὴ του σύνθεση *Τὰ Ψαρά*. Συμμετεῖχε στὸ πλευρὸ τῶν συνταγματικῶν στὸν ἐμφύλιο πόλεμο καὶ σκοτώθηκε ἀπὸ γαλλικὰ πυρὰ στὸ Ἄργος.

Θάνατος τοῦ Μάρκου Μπότσαρη. Τραγωδία εἰς πράξεις τρεῖς

Πηγὴ: Θεόδωρος Ἀλκαῖος, *Θάνατος τοῦ Μάρκου Μπότσαρη. Τραγωδία εἰς πράξεις τρεῖς*, Ἀθήνα, Μιχαῖλ Ι. Σαλίβερους, ⁴1905, σσ. 5-6, 12, 15-16, 19, 27, 37.

Τὰ Ψαρά.

Πηγὴ: Θεόδωρος Ἀλκαῖος, *Τὰ Ψαρά*, Ἀθήνα, Τυπ. Α. Δ. Βιλαρᾶ καὶ Β. Π. Λιούμη, 1853, σσ. 48, 49-50, 51, 53, 55, 63, 66, 70, 76.

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

Τῆ σεπτῆ σκιᾶ τοῦ μεγαλωνύμου
καὶ μεγαλοδόξου Μεσολογγίου

[...]

Σὺ ὅμως, πόλις Μεσολογγίου,
ἔγινες τάφος τῶν πολεμίων·
τοῦ Τουρκομάνου καὶ Αἰγυπτίου
εἶσαι πελώριον μαυσωλεῖον.

Τὰ τεφρωμένα ἐρείπιά σου,
οἱ μαῦροι βόθροι πλήρεις ὀστέων,
θὰ ἦν' αἰώνια τρόπαιά σου
θὰ ἦναι εἶδος τροπαίων νέον.

[...]

Ὁ Ἰβραῖμης, φυσιομένος,
δικτάτωρ νέος ἐπιστρατεύει·
Τουρκίας κράτος, Αἰγύπτου σθένος,
τὸ πᾶν τὸν ἥρωα συνοδεύει·

Ὡς καὶ Εὐρώπης ἡ ὀπλασκία
ὕπ' ἀρχηγέτας, φεῖ! Εὐρωπαίους,
ὡς καὶ Εὐρώπης πυροτεχνία
ὕπ' ἀντιχρίστους καὶ ἀντιθέους:

Τὸ πᾶν συνώμοσεν ἐναντίον
ἐνὸς φρουρίου πεπονημένου,
κι' ἐκ δισχιλίων ὡς τρισχιλίων
στηθῶν λασίων τετειχισμένου.

Ἐδῶ καὶ μᾶλλον ἐθαυμαστώθης,
ὦ Μεσολόγγι! ἐδῶ πρὸ πάντων
εἰς τὴν ὑφήλιον ἐγνωστώθης,
πὼς εἶσαι τεῖχος θνητῶν γιγάντων·

[...]

Ἄλῃς, Σουλτάνος, καὶ Ἰβραῖ-
μης,
Αἴγυπτος ὅλη, ὅλ' ἡ Τουρκία
θρηνοῦν στενάζουν, οἱ μὲν ἐκ φήμης,
ὁ δὲ στρατάρχης ἐν αὐτοψία·

Ὁ πρῶν οὗτος γεγαυρωμένος,
ὁ πρῶν ἥρωας μὲ κόπους ξένους,
ὁ πλήρης τύφου, θράσους καὶ μέ-
νους,

συγκεχυμένος, συνεσταλμένος,
Νῦν κεῖται σύννουσ καὶ σκυθρω-
πάζει·

τὸ Μεσολόγγιον ἐνθυμεῖται,
τὸ Μεσολόγγιον συλλογεῖται:
καὶ ἔτι τοῦτο αὐτὸν τρομάζει.

Ὡ Μεσολόγγι! ναί, δὲν ἐχάθης,
ναί, ζῆς, Παλλάδιον τῆς Ἑλλάδος·
ἔχι, δὲν ἔπαθες, δὲν θὰ πάθης,
μὲ τὴν βοήθειαν τῆς Παλλάδος.

Οἱ ἥρωές σου ζοῦν, καὶ θ' ἀρχί-
σουν

σειρὰν καὶ πάλιν νέων ἀγώνων:
αὐτοὶ σὺ εἶσαι, αὐτοὶ σὺ ἦσουν:
τόπον τῆς μάχης ἀλλάζεις μόνον.

[...]

φυσιομένος : (φυσίον < φυσίω/-ῶ) ἐπημένος, ἀλαζόνας | *ὀπλασκία* : ἐνοπλη ἄσκη-
ση (ἐδῶ) τὰ ἐνοπλια τμήματα μιᾶς χώρας | *λασίον* : (λάσιος) δασύτριχος | *γεγαυρωμένος* :
(γαυριῶν < γαυριάω/-ῶ) περηφανεύομαι, κομπάζω | *τύφου* : (τύφος) (ἐδῶ) ἀφροσύνη, κομ-
πορημοσύνη | *σύννουσ* : σκεπτικός | *ἔτι* : ἀκόμη

Ἰδὴ εἰς τὴν Μεσολογγίου φρουράν,
ἢ τοὺς περὶ Κώσταν Βότζαρην, Κύτζον Τζαβέλαν, Γεώργιον Κύτζου,
Χρῖστον Φωτομάραν, Γεώργιον Βαΐαν, Μῦτζον Κοντόγιαννον, Δημήτριον
Μακρύν, Γεώργιον Βαλτινόν, Βασίλειον Χασάνην, κτλ.

[...]

Οὗτοι οἱ βόθροι, οὗτοι οἱ ὄγκοι
πτωμάτων φύρδην καὶ ἐρειπίων...
φεῦ! ἐκ παντοίων φρικτῶν σημείων,
ἐδῶ ὑπῆρξε τὸ Μεσολόγγι!

[...]

Ἄν καὶ ὑπῆρξαν Σπάρτη, Ἀθῆναι
αἱ ἐπὶ Ἐερέζου, ἐπὶ Δαρείου,
πάλιν οὐχ ἤττον δύσπιστα εἶναι
τὰ τοῦ φρουρίου Μεσολογγίου.

[...]

Πρόσωπον, στῆθος, ἐνδυμασία,
ἀλκή καὶ ἦθος, λῆμα καὶ μένος,

δεικνύουν ὅτι ἐν ἀληθείᾳ
ὑπῆρξε πάλαι ἡρώων γένος.

Αἱ Θερμοπύλαι, οἱ Μαραθῶνες
ἐλησμονήθησαν ἔμπροσθέν σας,
ἄπερ ἐθαύμασαν οἱ αἰῶνες:
καὶ τί δὲν ἔμεινε ὅπισθόν σας!

Ἰσοσεῖς Σουλιῶται, σὺ Κακοσοῦλι,
ὄντως εἴς τὸ εἶδος σου ἐνιαῖον!
σὺ ὁμοιάζεις ὡσάν ἡ Θούλη,
ὡσάν ἡ χίμαιρα τῶν ἀρχαίων.

Ἡ ἱστορία σας ὁμοιάζει,
ὡσάν νὰ ἦναι μυθιστορία:
ἢ ὑπαρξίς σας, κἂν νῦν ἀκμάζῃ,
εἶναι πρὸς ἅπαντας ἀπορία.

[...]

βόθροι : (βόθρος) λάκκος, κοιλότητα στὸ ἔδαφος | *φύρδην* : ἀνάκατα | *ἀλκή* : εὐρω-
στία, δύναμη, ἀνδρεία | *λῆμα* : θέληση, σθένος, θάρρος | *μέμος* : ὀργή | *πάλαι* : κάποτε |
ἐλησμονήθησαν : (λησμονῶ) ξεχνῶ | *ἄπερ* : τὰ ὅποια | *κἂν* : καὶ ἂν | *νῦν* : τώρα

Κώσταν Βότζαρην : Ὁ Κώστας Μπότσαρης (1792-1853) ἦταν ἀγωνιστὴς τῆς Ἐπανάστασης
τοῦ 1821, γιὸς τοῦ Κίτσου καὶ ἀδελφὸς τοῦ Μάρκου Μπότσαρη. Κρατήθηκε ὄμηρος ἀπὸ
τὸν Ἀλῆ πασᾶ, ἀπελευθερώθηκε ὅμως καὶ πολέμησε στὸ πλευρὸ τοῦ Μάρκου, τὸν ὁποῖον
καὶ διεδέχθη.

Κύτζον Τζαβέλαν : Ὁ Κίτσος Τζαβέλλας (1801-1855) ἦταν Σουλιώτης ὄπλαρχηγὸς καὶ
ἀγωνιστὴς τῆς Ἐπανάστασης. Ἀργότερα ἐνεπλάκη στὴν πολιτικὴ φτάνοντας ἕως τὸ ἀξι-
ωμα τοῦ πρωθυπουργοῦ. Συμμετεῖχε σὲ πλῆθος σημαντικῶν μαχῶν τῆς Ἐπανάστασης καὶ
διακρίθηκε γιὰ τὴν ἀνδρεία του.

Γεώργιον Κύτζου : Ἀναφέρεται στὸν Γεώργιο Τζαβέλλα, ἀδελφὸ τοῦ Κίτσου, ὁ ὁποῖος
τραυματίστηκε κατὰ τὴ δευτέρη πολιορκία τοῦ Μεσολογγίου. Σκοτώθηκε στὴν πολιορκία
τῆς Ἀκρόπολης στὰ 1827.

Χρῖστον Φωτομάραν : Σουλιώτης καπετάνιος, ἐξάδελφος τοῦ Κίτσου Τζαβέλλα, ὁ ὁποῖος
συμμετεῖχε στὴν Ἐξοδὸ τοῦ Μεσολογγίου καταφέροντας νὰ σωθεῖ.

Γεώργιον Βαΐαν : Ὁ Γεώργιος Βάγιας ἦταν ὄπλαρχηγὸς κατὰ τὴν Ἐπανάστασι τοῦ 1821.
Συμμετεῖχε στὸ πλευρὸ τοῦ Κίτσου Τζαβέλλα στὴ δευτέρη πολιορκία τοῦ Μεσολογγίου.

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

Μυτιζὼν Κοντόγιαννον : Πρόκειται γιὰ τὸν Μῆτσο Κοντογιάννη, ἀγωνιστὴ καὶ Φιλικό, ὁ ὁποῖος πῆρε μέρος σὲ πληθώρα μαχῶν, μεταξὺ ἄλλων καὶ στὴ δευτέρη πολιορκία τοῦ Μεσολογγίου, ὅπως καὶ στὴν Ἐξοδο, ἀπ' ὅπου καὶ κατάφερε νὰ σωθεῖ.

Δημήτριον Μακρὸν : Ὁ Δημήτριος Μακρῆς (1772-1841) ἦταν ἀγωνιστὴς τῆς Ἐπανάστασης τοῦ 1821, μέλος τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας καὶ καθοριστικὸς παράγοντας κατὰ τὴν πολιορκία τοῦ Μεσολογγίου. Πρωταγωνίστησε σὲ πολλές μάχες στὴν Δυτικὴ Ἑλλάδα, στὸ Ἀργίριο, στὸ Αἰτωλικὸ καὶ ἄλλοῦ.

Γεώργιον Βαλτινόν : Ὁ Γεώργιος Βαλτινός (1775-1887) ἦταν ἀγωνιστὴς τῆς Ἐπανάστασης τοῦ 1821 μὲ καταγωγή ἀπὸ τὴν περιοχή τοῦ Βάλτου Αἰτ/νίας. Συμμετείχε σὲ πολλές καὶ καθοριστικὲς μάχες στὴν Στερεὰ Ἑλλάδα.

Βασίλειον Χασάνην : Μὲ τὸ προσωνύμιο «Χασάνης» ἐντοπίζεται ὁ Κραβαρίτης στὴν καταγωγή Παντελῆς Χασάνης, ὁ ὁποῖος κανονικὰ ὀνομαζόταν Μιχαλόπουλος, ὥστόσο ἔμεινε γνωστὸς μὲ τὸ τουρκικῆς προέλευσης ἐπώνυμο ἔνεκα ἐνὸς φόνου κάποιου Τούρκου «Χασάν» ποῦ εἶχε διαπράξει στὸ παρελθόν.

Θερμοπύλαι : Αναφορὰ στὴν ἡρωικὴ ἀντίσταση τῶν Σπαρτιατῶν, τῶν Θεσπιέων καὶ τῶν Θηβαίων στὸ στενὸ τῶν Θερμοπυλῶν (480 π.Χ.), ὅπου στὴν προσπάθειά τους νὰ ἀποκρούσουν τὴν περσικὴ ἐπίθεση κατάφεραν, ἂν καὶ χάθηκαν ὅλοι, νὰ ἀντιμετωπίσουν τοὺς Πέρσες προξενώντας τους σοβαρὲς ἀπώλειες.

Μαραθῶνες : Αναφορὰ στὴ σημαντικὴ νίκη τῶν Ἑλλήνων ἐναντίον τῶν Περσῶν στὸν Μαραθῶνα.

Γεώργιος Σερούϊος Κεῖος (1783 – 1849)

Λίγες πληροφορίες ὑπάρχουν γιὰ τὸν συγγραφέα Γεώργιο Σερούϊο Κεῖο. Ἀπὸ τὴν ἔρευνα προκύπτει ἓνας συνονόματος καὶ συνεπώνυμός του, μὲ καταγωγή ἀπὸ τὴν Κέα, υἱὸς τοῦ Ναπολέοντος Σερούϊου καὶ γεννηθεὶς στὰ 1887 (πεθαίνει στὰ 1939). Δὲν ἀποκλείεται ὁ νεώτερος Γεώργιος, νὰ εἶναι ἐγγονὸς τοῦ παραπάνω. Ἀπὸ τὴν ἔκδοση τοῦ ἔργου ποῦ ἀνθολογεῖται ἐν προκειμένῳ προκύπτει ἀφενὸς ἡ καταγωγή τοῦ Γεωργίου Σερούϊου ἀπὸ τὴν Κέα κι ἀφετέρου ἡ δήλωση ἐνὸς δευτέρου τύπου (καταγωγῆς, γέννησης ἢ διαμονῆς), ποῦ εἶναι ἡ Στεφανούπολη τῆς Τρανσυλβανίας (ἢ σημερινὴ Μπρασόβ). Ἀπὸ ἄλλο τοῦ ἔργο ὑπὸ τὸν τίτλο *Σκαλαθύρματα φιλολογικά*, τὸ ὁποῖο κυκλοφορεῖ στὰ 1846, πληροφοροῦμαστε ὅτι ὁ συγγραφέας διαμένει στὴν Ἐρμούπολη τῆς Σύρου ὑπηρετώντας ὡς γυμνασιάρχης.

«Τῆ σεπτῆ σκιᾶ τοῦ μεγαλονύμου καὶ μεγαλοδόξου Μεσολογγίου»

Πηγή: Γεώργιος Σερούϊος Κεῖος, *Τῆ σεπτῆ σκιᾶ τοῦ μεγαλονύμου καὶ μεγαλοδόξου Μεσολογγίου*, Αἴγινα, Ἐθνικὴ Τυπογραφία, 1828, σσ. 2-3, 5-6, 16-17.

«Ἐξοδή εἰς τὴν Μεσολογγίου φρουράν, ἢ τοὺς περὶ Κώσταν Βότζαρην, Κύτζον Τζα-βέλαν, Γεώργιον Κύτζου, Χρῖστον Φωτομάραν, Γεώργιον Βαΐαν, Μυτιζὼν Κοντόγιαννον, Δημήτριον Μακρὸν, Γεώργιον Βαλτινόν, Βασίλειον Χασάνην, κτλ.»

Πηγή: Γεώργιος Σερούϊος Κεῖος, *Τῆ σεπτῆ...*, ὁ.π., σσ. 23, 29, 33-34.

Παναγιώτης Τσοπανᾶκος

(1789-1825)

Ἡ Ἐταιρία ἢ Ὁ αἰόδιμος Ἀλέξανδρος Ὑψηλάντης.

ὦ Ἐταιρία θαυμαστή,
Καὶ ποιός τὴν ἔκαμεν αὐτή;
ὦ Ἐταιρία! Ἐταιρία!
ὦ μεγίστη συμφωνία!

Καὶ ποιός τὴν ἔκαμεν αὐτή
Τὸ κάδρον του γιὰ νὰ γενῆ,
Νὰ τὸν προσκυνῆ τὸ ἔθνος
Τὸ Ἑλληνικὸν τὸ γένος;

Ὁ Ὑψηλάντης ὁ σοφός,
Αὐτὸς εἶναι ὁ καινουργός,
Ἦ ἔκαμε τὴν Ἐταιρία,
Τὴν μεγάλην συμφωνία,

Γιὰ νὰ σκοτώσῃ τὴν Τουρκιά,
Γιὰ νὰ μὴ βασιλεύσῃ πλιά,
Γιὰ νὰ χάσῃ τὸ Δουβλέτι
Τ' ὄνομα τοῦ Μωχαμέτη.

Χαῖρε, Ἀλέξανδρε σοφέ,
Τῆς Ἐταιρίας καινουργέ!
Κἂν ἀπὸ τὴν γῆν εὐγῆκες,
Κἂν ἀπὸ τὸν Ἄδην ἦλθες.

Τὰ νέα σου συγγράμματα
Ἐκίνησαν τὰ ἄρματα,
Κι' ἀφανίσαν τὸ Δουβλέτι
Τοῦ Μαχμούτη τοῦ προπέτη.

Ὅπλα καὶ ξίφη καὶ σπαθιά
Ἐτοιμασθῆκαν, βρὲ παιδιά,
Τρέχουν μὲ ὄρμην μεγάλη
Στοῦ Μαχμούτη τὸ κεφάλι.

Τοῦ Ὑψηλάντη τὸ σπαθί
Στοὺς Τούρκους ἔκαμεν ἀρχή,
Ἐκαμε τῆ ἀληθεία
Ἐνα τράκο στὴν Βλαχία.

Ὁ Σάββας ὁ παγκάκιστος,
Θεόδωρος ὁ ἄπιστος
Ἐπρόδωσαν τὸν Ὑψηλάντη,
Νὰ τὸν πιάσουν μὲ ἀπάτη.

Ἡ Θεία Χάρις τὸν σοφεῖ,
Καὶ δίδει τόπον τῆ ὀργῆ,
Ἄνεργητος ἐγίνη,
Γιατ' ὁ Σάββας τὸν προδίνει.

αἰόδιμος : ἐρίτιμος (γιὰ ἀποβιώσαντες) | *καινουργός* : ἀνακαινιστής | *Δουβλέτι* : (βλ. καὶ δοβλέτι, ντοβλέτι) κράτος, διοίκηση | *κἂν* : ἂν καί | *προπέτη* : (προπέτης) αὐθάδης | *τράκο* : σύγκρουση· (ένν.) συνταράζω, προκαλῶ ἀναταραχή | *σοφεῖ* : (σοφῶ) καθιστῶ κάποιον σοφὸ, φωτίζω | *ἀνεέργητος* : ἄπραγος

Οἱ προδότες Θεόδωρος καὶ Σάββας.

Θεόδωρε κακόπαιδον
Ἐκρίθης στὸ στρατόπεδον,
Κ' ἐφονεύθης ἐν τῷ ἅμα
Μὲ τῆς προδοσιᾶς τὸ γράμμα.

Σάββα τί ἔκατόρθωσες!
Τὸν Ὑψηλάντη πρόδωσες,
Τῆς πατρίδος ἡ κατάρα
Δὲν θὰ σὲ παιδεύσει ἄρα!

Ἐθνανατώθης παρευθός,	Σάββα στὸν Ἄδη σὰν κριθῆς,
Γιατὶ ἐφάνης ἀπειθής,	Τί τάχα θεὸν ἀποκριθῆς!
Ἀπειθῆς καὶ παραβάτης	Ἡ δίκη σου προδοσία
Τῆς πατρίδος ἀποστάτης.	Ἐφθειρε καὶ τὴν Βλαχία.

ἐν τῷ ἄμα : (ἔκφρ.) ἀμέσως, ἀπευθείας | παρευθός : ἀμέσως | τάχα : ἄραγε

Ὁ Τσοπανᾶκος ἀναφέρεται στοὺς Θεόδωρο (Τοῦντορ) Βλαδημρέσκου (1780-1821) καὶ Σάββα Καμινάρη Φωκιανό (1785-1821). Καί οἱ δύο ἦταν μέλη τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας, ὑπὸ τὸν Ἀλέξανδρο Ὑψηλάντη. Παρὰ τὶς πολύτιμες ὑπηρεσίες τους στὴν Ἐταιρεία καὶ στὴν προετοιμασία τῆς Ἐπανάστασης στὴν περιοχή τῆς Μολδοβλαχίας, κι οἱ δύο κατέληξαν νὰ συνεργαστοῦν μὲ τοὺς Ὀθωμανούς. Ὁ πρῶτος, ἔπειτα ἀπὸ σειρὰ ἀποτυχημένων στρατιωτικῶν ἐπιχειρήσεων, ἔχασε τὴν ἐμπιστοσύνη τοῦ στρατεύματός του καὶ μὲ αἰτιολογία τὴν προδοσία ἐκτελέστηκε ἀπὸ τὴν Ἐταιρεία. Ὁ δεῦτερος, ἀφοῦ ἤλθε σὲ ρήξη μὲ τὸν Ἀλέξανδρο Ὑψηλάντη, θεωρώντας μάταιη τὴν προσδοκία βοήθειας ἀπὸ τὴν Ρωσσία, προσχώρησε μὲ τοὺς στρατιῶτες του στὶς τάξεις τῶν Ὀθωμανῶν. Ἐπειτα ἀπὸ τὴν ἧττα τοῦ Δραγατσάνιου καὶ τὴν ἀποτυχία τῆς ἐπιχείρησης τοῦ Ὑψηλάντη στὴν Βλαχία, οἱ Ὀθωμανοὶ τὸν ἐξολόθρευσαν μαζί μὲ τοὺς στρατιῶτες του.

Οἱ ὄπλαρχηγοὶ Στάϊκος Σταϊκόπουλος καὶ Γιατρᾶκος
ἢ Ὁ ἀποκλεισμὸς τοῦ Ναυπλίου.

Πάλιν ἄρχισ' ὁ πόλεμος,	Ἀπ' τοὺς πολέμους τοὺς πολλούς,
Καὶ τῶν Τουρκῶν ὁ ὄλεθρος,	Καὶ τῶν Τουρκῶν τοὺς διωγμούς,
Πόλεμο κάνει κι' ὁ Στάϊκος	Ἐλαβώθηκε στὸ χέρι,
Καθὼς κάνει κι' ὁ Γιατρᾶκος.	Γιατὶ τρέχει σὰν ἕξφτερι.

Τοὺς Τούρκους τοὺς ἀφάνισε,	Θάνατον δὲν ἐτρόμαξε
Τ' Ἀνάπλι τὸ πλοκάρησε,	Ἡρωϊκῶς ἐφώναξε,
Ὅλ' ἡμέρα τράκο κάνει	Ὅλ' ἡμέρα κάνει τράκο,
Νέος ἥρωας ἐφάνη.	Ἐλαβώθης πάλιν Στάϊκο.

Καὶ πόλεμος στὴν Μπερζοβά,
Ἡ Ἄγαρ κλαίει καὶ βοᾷ,
Καὶ μαζεύει τὰ παιδιὰ της,
Γιὰ νὰ πᾶν' στὰ προποδά της.

ὄλεθρος : χαμός, καταστροφή | πλοκάρησε : (μπλοκάρω) (ἐδῶ) ἀποκλείω | τράκο : σύγκρουση | ἕξφτερι : (ξεφτερί) εἶδος ἀρπακτικοῦ πτηνοῦ τῆς οἰκογένειας τῶν γερακιῶν | προποδά : (ἐδῶ) (μεταφ.) ποδιά, ἀγκαλιά, ἐστία

Τò ποίημα άναφέρεται στην πολιορκία του Ναυπλίου από ξηράς και θαλάσσης κατά τò 1822. Παραμονή του άγιου Άνδρέα, στις 29 Νοεμβρίου 1822, ό Στάϊκος Σταϊκόπουλος εισέβαλε λάθρα στο Παλαμίδι καταλαμβάνοντάς το και όλοκληρώνοντας έτσι την πολιορκία του Ναυπλίου. Ό Παναγιώτης Γιατράκος (1781-1851) ήταν άγωνιστής τής Έπανάστασης, ό όποιος έδρασε επίσης στην περιοχή τής Πελοποννήσου και συμμετείχε σε πληθώρα μαχών.

Μπερζοβά : Πρόκειται για τò χωριό Παρθένι στην Άρκαδία, άλλιώς *Μπερζοβά*, ή *Μπερτζοβά*, ή *Περζοβά*.

Ό έκδότης σημειώνει σε ύποσελίδια σημείωση για τή λέξη «Άγαρ»: «Γυνή, έξ ής έβλάστησεν έν πρώτοις τò Τουρκικόν γένος, έπωνομασθέν έκ ταύτης Άγαρηνοί.»

Ή μάχη τών Δολιανών, ή Ό στρατηγός Νικηταράς.

Πάλιν άρχισ' ό πόλεμος,	Μ' όγδόντα άνδρας 'κλείσθηκες,
Και τών Τουρκών ό όλεθρος.	Τούρκους δέν έφροβήθηκες.
Και στα Δολιανά ένας κρότος	Τρεΐς χιλιάδας δέν τρομάξεις,
'Που έρράγησεν ό τόπος.	'Ός τόν Λεωνίδα κράξεις.

Ώ ήρωα Νικηταρά!	Πατρίδα νά τιμήσωμεν,
Τò αίμα τών Τουρκών βοά,	Κι' όλοι μιάν ώρ' άς ζήσωμεν,
Για νά παύσης τò σπαθί σου	'Ηλθεν ό καιρός τής δόξης,
Τήν Έλληνικήν όρμήν σου.	Τήν εκδίκησιν νά δώσης.

Βάνει τούς Τούρκους έμπροστά,
Σάν ό τσοπάνος τά τραγιά,
Τους έπῆρε δυò πυργέλες.
Κι' όλους τούς τζεπιχανέδες.

όλεθρος : χαμός, καταστροφή | *κράξεις* : (κράζω) φωνάζω | *τσοπάνος* : ποιμένας, βοσκός | *τραγιά* : (τραγί· βλ. και τράγος) άρσενικό έρίφιο | *πυργέλες* : (πυργέλα) πύργος | *τζεπιχανέδες* : (τζεπιχανές· βλ. και τζεμπιχανές) πολεμοφόδια

Ή μάχη τών Δολιανών έλαβε χώρα στα Άνω Δολιανά στις 18 Μαΐου 1821. Από την πλευρά τών Έλλήνων ήγειτο ό Νικηταράς. Ή καθοριστική αυτή μάχη έληξε υπέρ τών Έλλήνων, ένω οι Τούρκοι υπέστησαν σημαντικές άπώλειες. Ό Τσοπανάκος άναφέρεται σε όγδόντα άνδρες του Νικηταρά, ένω οι πηγές μαρτυρούν δύναμη έξήντα άνδρων.

Ή λέξη «τζεπιχανέδες» διευκρινίζεται από τόν έκδότη ως εξής: «Τουρκική λέξις μεθερμηνεύουσα εις την γλωσσαν μας τò ύλικόν του πολέμου, τά πολεμοφόδια δηλαδή».

Χαιρε, ώ χαιρε, Έλευθεριά!

Ἡ περιβόητος μάχη τοῦ Λάλα.

Ὁ τρομερὸς ὁ πόλεμος,
Καὶ τῶν Τουρκῶν ὁ ὄλεθρος
Πόλεμος ἦτον στοῦ Λάλα,
Τοῦρκοι ἔλεγον ἄλλα ἄλλα.

Ὁ Δημητράκης καπετάν,
Ποῦ λέγει τὴν ἢ ἐπὶ τὴν
Τῶν Λαλαίων λέγει στήτε!
Κι' ὄλοι σας ν' ἀκροασθῆτε!

Παύομεν τὰ τουφέκια μας,
Καὶ σεῖς τὰ τουμπελέκια σας,
Ν' ἀκοῦστ' ἀστροπελέκια
Τὰ Καρυτινὰ τουφέκια.

Μιά μπαταριά τοὺς ἴδωσανε,
Τρακόσιους ἐσκοτώσανε,
Τὰ Καρυτινὰ τουφέκια
Ἦήσανε τὰ τουμπελέκια.

Ἕλληγες ἀνδριώτατοι
Ὅλ' εἶσθε θαυμαστώτατοι,
Ποῦ σκοτώστε τοὺς Λαλαίους
Τοὺς βαρβάρους καὶ χυδαίους.

Καὶ χώρια τὴν καβαλαριά
Τοὺς χαϊταλίδες, τὰ σκυλιὰ
Εὐαγγέλης μὲ τὰ τόπια,
Κόφτει τῶν Τουρκῶν τὰ πόδια.

Δώδεκα ὥρας πολεμοῦν,
Χωρὶς νὰ φᾶν χωρὶς νὰ πιοῦν,
Ἔως πότε τυραννία;
Ζήτω ἡ ἐλευθερία!

Λαλαῖοι ἀπ' τὸν φόβον τους
Ἐπήσανε τὸν δρόμον τους,
Καὶ τ' ἀφήσανε τοῦ Λάλα
Καὶ ἔλεισθήκανε στὴν Πάτρα.

Ἀπ' τὸ τουφέκι τὸ πολὺ
Στὸν Ἄδη πῆγεν ἡ βοή,
Καὶ τ' ἀκοῦσαν οἱ ἀνδρειωμένοι,
Κ' ἐχαρῆκαν οἱ καϊμένοι,

Ὁ Ἄδης ἐπωδύρετο,
Οἱ ἀνδρειωμένοι σύροντο,
Νὰ συντρίψουνε τὰς πύλας
Νὰ βρεθοῦν στὰς Θερμοπύλας,

Ὡ Ἀχιλλέα κ' Ἡρακλῆ,
Καὶ θαυμαστὲ Θεμιστοκλῆ,
σηκωθῆτ' ἀπὸ τοὺς τάφους
Νὰ ἰδῆτε νέους ἄθλους.

Νὰ δῆτε ἥρωας πολλοὺς,
Ἀνδρειωμένους θαυμαστούς,
Π' ἔχουν τὰ σπαθιά ζωσμένα,
Τὰ τουφέκια γεμισμένα.

Νὰ δῆτε νίκας τῶν Γραικῶν,
Καὶ τὴν φθορὰν Ὀθωμανῶν.
Εὐῆγετε, παρακαλῶ σας,
Τὼρ' ἂν εἶναι ὀρισμός σας.

ὄλεθρος : χαμός, καταστροφή | *στήτε* : (ἴστημι) σταθεῖτε | *ἀκροασθῆτε* : (ἀκροάομαι) ἀκοῦστε | *τουμπελέκια* : (τουμπελέκι) εἶδος κρουστοῦ μουσικοῦ ὄργάνου | *μπαταριά* : παράλληλοι πυροβολισμοί, ὀμβροντία | *καβαλαριά* : ἵππικό | *χαϊταλίδες* : (χαϊταλῆς· βλ. καὶ

χαϊτάλης) Ὁθωμανοὶ στρατιῶτες | *τόπια* : (τόπι) (ἐδῶ) βλήμα κανονιοῦ | *ἐπωδύρετο* : (ἐποδύρομαι) κλαίω γοερά, θρηνῶ | *ὄρισμός* : θέληση, διαταγή

Ἡ μάχη τοῦ Λάλα διεξήχθη στὴν περιοχή Λάλα τῆς Ἡλείας μεταξύ Ἑλλήνων ἀγωνιστῶν καὶ τῶν Λαλαίων, Τουρκαλβανῶν ἀρχόντων τῆς περιοχῆς, στὸ διάστημα 9-13 Ἰουνίου 1821. Ἡ ἔκβαση τῆς μάχης ἦταν αἶσια γιὰ τοὺς Ἕλληνες, οἱ ὁποῖοι μὲ ἠγέτες τοὺς Γεωργάκη καὶ Δημήτριο Πλαπούτα, Ανδρέα καὶ Κων/νο Μεταξᾶ καὶ Πανουργιᾶ Ἡλιόπουλο κατάφεραν νὰ κάμψουν τὴν ἀντίσταση ὑπερπολλαπλάσιων Τουρκαλβανῶν.

Δημητράκης καπετάν : Ὁ Δημήτριος Πλαπούτας (1786-1864) ἦταν Ἕλληνας ὄπλαρχηγὸς τῆς περιοχῆς τῆς Καρύταινας, ὁ ὁποῖος ἔφτασε στὸ ἀξίωμα τοῦ στρατηγοῦ. Πολέμησε στὸ πλευρὸ τοῦ Θεόδωρου Κολοκοτρώνη, ἠγούμενος τῆς Ἐπανάστασης στὴν Ἀρκαδία καὶ τιμήθηκε γιὰ τὶς ὑπηρεσίες του διοριζόμενος ἐπίτιμος ὑπασπιστὴς τοῦ Ὁθωνα. Ασχολήθηκε καὶ μὲ τὴν πολιτικὴ. Ὁ ἐκδότης τοῦ Τσοπανάκου σημειώνει: «Ἐννοεῖ τὸν Κολιόπουλον Πλαπούταν.»

Ἐπίσης, ἐπεξηγεῖ τὴ λέξη «χαϊταλίδες» ὡς «Τουρκικὴ ἐπωνυμία στρατιωτικοῦ τινος τάγματος». Ὡς «χαϊταλίδες» ὁ Τσοπανᾶκος ὀνομάζει πιθανότατα τὸ στρατιωτικὸ τάγμα τῶν Ἐφθαλιτῶν, ἐκ τῆς Αὐτοκρατορίας τῶν Ἐφθαλιτῶν στὴν Κεντρικὴ Ἀσία, τουρκικῶν καὶ ἱρανικῶν/περσικῶν φύλων.

Παναγιώτης (Κάλας) Τσοπανᾶκος (Δημητσάνα, 1789 – Δημητσάνα, 1825)

Λαϊκὸς ποιητὴς. Λόγω σωματικῆς δυσμορφίας δὲν μποροῦσε νὰ συμμετάσχει στὸν Ἀγῶνα, διὰ τοῦτο καὶ ἔγραφε ἐμψυχωτικὸς στίχους γιὰ τοὺς ἀγωνιστές, τοὺς ὄπλαρχηγούς καὶ τοὺς καπεταναίους. Τὰ ποιήματά του ἔχουν ὅλα νὰ κάνουν μὲ τὴν Ἐπανάσταση, ἀποπνέοντας τὴ λαϊκότητα καὶ τὴν ἀφέλεια ἐνὸς ἀπλοῦ μὴ λόγιου στιχοπλόκου. Ἐπειτα ἀπὸ τὸν θάνατό του, τὰ χειρόγραφα του συγκεντρώθηκαν ἀπὸ τὸν τυπογράφου Ν. Παπαδόπουλο καὶ ἐξεδόθησαν στὰ 1838.

«Ἡ Ἐταιρία ἢ Ὁ αἰοίδιμος Ἀλέξανδρος Ὑψηλάντης.»

Πηγή: Παναγιώτης Τσοπανᾶκος Δημητσάνιτης, *Ἄσματα πολεμιστήρια τοῦ ὑπὲρ τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς Ἑλλάδος Ἀγῶνος*, Αθήνα, Τυπ. Ν. Παπαδόπουλου, 1838, σσ. 3-5.

«Οἱ προδῶται Θεόδωρος καὶ Σάββας.»

Πηγή: Παναγιώτης Τσοπανᾶκος, *Ἄσματα πολεμιστήρια...*, ὁ.π., σσ. 5-6.

«Οἱ ὄπλαρχηγοὶ Σταΐκος Σταϊκόπουλος καὶ Γιατράκος ἢ Ὁ ἀποκλεισμός τοῦ Ναυπλίου.»

Πηγή: Παναγιώτης Τσοπανᾶκος, *Ἄσματα πολεμιστήρια...*, ὁ.π., σσ. 10-11.

«Ἡ μάχη τῶν Δολιανῶν, ἢ Ὁ στρατηγὸς Νικηταρᾶς.»

Πηγή: Παναγιώτης Τσοπανᾶκος, *Ἄσματα πολεμιστήρια...*, ὁ.π., σσ. 13-14.

«Ἡ περιβόητος μάχη τοῦ Λάλα.»

Πηγή: Παναγιώτης Τσοπανᾶκος, *Ἄσματα πολεμιστήρια...*, ὁ.π., σσ. 14-17.

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

Φίλιππος Μαργαρίτης (1810-1892), *Ο όπλαρχηγός Γκούρας* | λάδι σε μουσαμά (49 x 36 εκ.),
Συλλογή Ίδρύματος Ε. Κουτλίδη, Έθνικη Πινακοθήκη – Παράρτημα Ναυπλίου.

Ἡ Ἐξοδος τοῦ Μεσολογγίου

Πράξις Πρώτη
Σκηνή Α΄.

ΕΛΛΑΣ.

Φίλτατα τέκνα, εἰς βαθὺν
ὑπνον εὐρισκομένη
Φωνὴν ἀκού' ἐξ οὐρανοῦ
ἔς τὰ ὦτα μου χυμένη.
Ὁ ὑψιστος καθήμενος
ἔς τοῦ οὐρανοῦ τὸν θρόνον
Ἄγγελοι λέγουν, ἔφρασε
τὸ πλήρωμα τῶν χρόνων.
Αἰῶνες εἶμαι τέκνα μου
μ' ἀλύσεις δεδεμένη,
Εἰς σκότος εἰς φυλάκισιν
φώτων ἐστερημένη.
Ἀπὸ τὸν ὑπνον τὸν βαθὺν
τέκνα μου, σηκωθῆτε,
Εἶναι Θεοῦ ἀπόφασιν
τὰ ὄπλα νὰ ζωσθῆτε.
Ἀκούσατε τοὺς γογγυσμοὺς
ιδέτε τὰς πληγὰς μου,
Σπεύσατε μὲ τὰ ξίφη σας
σπάσατε τὰ δεσμά μου.
Ἑλλάς! μὲ λέγει ἡ φωνή,
παῦσε καὶ μὴ λυπεῖσαι,
Ἐλπίζε εἰς τὰ τέκνα σου,
θάρρει καὶ μὴ φοβεῖσαι.
Ἰδού, προστάζει ὁ Θεός,
νὰ γίν' ἐτοιμασία,
Θὰ ἀνατεῖλ' ὁ φωτισμὸς
καὶ ἡ ἐλευθερία.

Ἰδού, ἔρχεται ἄγγελος
νὰ μᾶς ἐστεφανώσῃ,
Καὶ μὲ τὴν θείαν χάριν του,
τὴν νίκην νὰ μᾶς δώσῃ.
Ἀπὸ τοῦ τάφου, τέκνα μου
ἐγείρατε μητέρα,
Τὸ ὄνομά σας ἔνδοξον,
νὰ μείνῃ μιὰν ἡμέρα.
Τὴν δεξιάν σας δώσατε
χωρὶς ἀργοπορίαν,
Ζήτω! κραυγάσατ' ἡ Ἑλλάς,
καὶ ἡ ἐλευθερία.

[...]

Πράξις Δευτέρα
Σκηνή Α΄.

ΒΕΪΚΟΣ.

Ἐπεμψα γράμμα τοῦ Ρεσσίτ,
γράφω, «Δὲν δειλιοῦμεν,
» ἔχει τροφὰς τὸ φρούριον
κ' ἤρωες τὸ φρουροῦμεν.
» Τοῦ γράφω, ἤμουν φίλος του,
πλὴν ἔπαυσ' ἡ φιλία,
Διότι τὴν διέλυσε
πατρίς, καὶ ἡ θρησκεία.
» Τοῦ γράφω πὼς ἀτρόμητοι
ἔδω τοὺς καρτεροῦμεν,
Ἵς ἐφόδους καὶ εἰς προσβολὰς
θ' ἀντιπαραταχθοῦμεν.
» Μάθε πὼς θὰ σὲ κάμωμεν
νύκτα ν' ἀναχωρήσης,

Καὶ ὄλον σου τὸ στράτευμα
νεκρὸν νὰ τὸ ἀφήσης.
»Γράψε δὲ ἔς τὸν Ὀμὲρ πασσᾶν
ἵνα σοὶ ἀπαντήσῃ,
Καὶ ὅσα εἶδε κ' ἔπαθε
νὰ σοῦ ἐξιστορήσῃ.
»Λάμπρος Βεΐκος φίλος σου,
νὰ ἡ ὑπογραφή του!
Καὶ καρτερεῖ νὰ σὲ δεχθῆ
τὸ φλογερὸν σπαθί του.»
[...]

Σκηὴ Στ'.

ΝΟΤΗΣ ΒΟΤΣΑΡΗΣ.

Ἀλλὰ θὰ χάσ' ἡ Ἡπειρος
ἓνα μεγάλον ἄνδρα,
Ἄπ' τὸν ὀποῖον ἔπρόσμενε
νὰ ἰδῆ πολλά συμβάντα.

Μ. ΒΟΤΣΑΡΗΣ.

Μένουσιν ἄνδρες ὡς ἐμέ,
τὴν Ἡπειρον νὰ σώσουν
Κι ἀπ' τὸν τυραννικὸν ζυγὸν
νὰ τὴν ἐλευθερώσουν.
Ἄφινω εἰς τὴν θέσιν μου
τὸν Λιόλιον νὰ φροντίσῃ,
Καὶ διὰ τὴν πατρίδα μας
αὐτὸς νὰ πολεμήσῃ.
Τὰ πάντα ἐθυσίασε
κι ὁ Λιόλιος ἔς τὴν πατρίδα,
Λοιπὸν ἄς ἔχ' ἡ Ἡπειρος
καὶ ἀπ' αὐτὸν ἐλπίδα.

Σκηὴ Ζ'.

ΤΡΙΚΟΥΠΗΣ.

Κάθησε, κ' ἔχωμεν ἐδῶ
ἐχθροὺς νὰ πολεμήσῃς
Καὶ μὴν ὑπάγῃς ἔς τὴν φωτιάν,
τὸ αἶμα σου νὰ χύσῃς.

ΤΣΑΒΕΛΑΣ.

Πολύτιμον τὴν ἔχομεν
Βότσαρη τὴν ζωὴν σου,
Πλὴν ὅμως σὲ ἀφίνομεν
κάμε τὴν θέλησίν σου.
Κι ἐγὼ σκοπεύω, φίλε μου,
τὴν Κλείσσοβα νὰ πιάσω,
Πλοῖα καὶ λέμβους τῶν ἐχθρῶν,
διὰ νὰ κατακαύσω.

Μ. ΒΟΤΣΑΡΗΣ.

᾽Ω! ἀδελφ' ἡ ἀνδρεία σας
εἶναι πάντα γνωστή μου,
Καὶ νὰ ἔμποδίσῃ δὲν μπορεῖ
οὐδεὶς τὴν θέλησίν μου.

ΚΟΤΣΗΚΑΣ.

Βότσαρη! ἀπεφάσισες;
κάμε τὴν θέλησίν σου.
Κ' οἱ Ἄγγελοι τοῦ οὐρανοῦ
ἄς ἦναι βοηθοί σου.
Ἄν δ' ὁ Θεὸς ἠθέλησε
νὰ σ' ἀποχωρισθῶμεν,
Μιὰ μέρα' εἰς τὸν οὐρανόν,
ὅλοι θ' ἀνταμωθῶμεν.

Μ. ΒΟΤΣΑΡΗΣ.

Παίρνω τριάντα ὀπλιτάς,
νὰ βρίσκωνται κοντά μου,

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

Ἄν φονευθῶ νὰ φέρωσιν
 ἐνταῦθα τὰ ὀστᾶ μου.
 Ὑγείαν ἔχετε λοιπὸν
 τὸ φρούριον κρατεῖτε,
 Κι ἄν, κακῆ μοίρα, φονευθῶ,
 ποσῶς μὴ λυπηθῆτε.
 Τὴν δεξιάν σας δότε μοι
 ἀγαπητοί μου, φίλοι.
 Τὸν τελευταῖον ἀσπασμὸν
 ἄς δώσωμ' εἰς τὰ χεῖλη.
 (ἀσπάζεται ὅλους ἔνδακρυς καὶ ἀπέρχεται.)

ΑΡΧΙΕΡΕΥΣ.

Ἦ ἐπουράνιε Θεέ!
 σῶζε τὸν ἥρωά μας,
 νὰ ἐπανεῖλθη νικητῆς
 κάμε 'ς τὸ στράτευμά μας.

[...]

Πράξις Πέμπτη
 Σικηνή Η'.

ΤΡΙΚΟΥΠΗΣ.

Ἦ Μεσολόγγι ἔνδοξον
 εἰς τὴν Τουρκίαν δεῖξε
 Ὅποια τέκνα φύλαττες
 καὶ σύ, Εὐρώπη, φρίξει!...
 Τὸ αἶμα μας πὼς χύνομεν
 'ς τὴν παραθαλασσίαν
 Ὅπως τὰ τέκνα μας ἰδοῦν,
 θεῖαν ἐλευθερίαν.
 Πατρίς, τὰ τέκνα σ' ἔπεσαν
 καὶ ξένοι δι' ἐσένα,
 Ἄλλ' ἱστορία θὰ ὑμνῆ
 πάντων τὰ πεπραγμένα.
 Ἦλθον εἰς τὴν πατρίδα μας
 νὰ πολιτογραφθῶσιν,
 Ἦνα συμπολεμήσωμεν
 μ' ἡμᾶς νὰ φονευθῶσιν.

ὄστα : (οὐς) αὐτί | *ἀλύσεις* : (ἄλυσος· βλ. καὶ ἄλυσσος) ἀλυσίδα | *γογγυσμούς* : (γογγυσμός) ἀγανάκτηση, μόχθος, ἔντονη δυσφορία | *καρτεροῦμεν* : (καρτερῶ) περιμένω | *ζυγόν* : (ζυγός) σκλαβιά, ὑποδούλωση | *λέμβους* : (λέμβος) βάρκα | *ἀνταμωθῶμεν* : (ἀνταμώνω) συναντῶ | *ἐνταῦθα* : ἐδῶ | *ποσῶς* : καθόλου | *ἀσπασμόν* : (ἀσπασμός) φιλί | *ἐνδακρυς* : δακρυσμένος | *ἦνα* : γιά νά

Ρεσιτ : Πρόκειται γιά τὸν Μεχμέτ Ρεσιτ πασᾶ, τὸν ἐπονομαζόμενο καὶ Κιουταχῆ (1780-1839), φημισμένο Ὄθωμανὸ στρατηγὸ καὶ Μέγα Βεζίρη.

Ὁμέρ πασσᾶν : Ὁ Ὁμέρ Βρυώνης ἦταν Ἀλβανὸς πασᾶς. Ἠγήθηκε πολλῶν μαχῶν ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων, ὅπως στὴν Ἀλαμάνα, ὅπου σκοτώθηκε ὁ Ἀθανάσιος Διάκος, καὶ στὸ Μεσολόγγι, τὸ ὁποῖο καὶ κυρίευσε μὲ τὸν Κιουταχῆ.

Λάμπρος Βεῖκος : Σουλιώτης ὄπλαρχηγός, ὁ ὁποῖος ἀγωνίστηκε στὴν Ἐπανάσταση τοῦ 1821. Σκοτώθηκε στὰ 1827. Γιά τὴν προσφορά του παραχωρήθηκαν ἐκτάσεις στὴν οἰκογένειά του στὴν περιοχὴ τῶν Τουρκοβουνίων, ὅπου σήμερα ὀνομάζεται «ἄλσος Βεῖκου».

Νότης Βότσαρης : Πρόκειται γιά τὸν Παναγιώτη (Νότη) Μπότσαρη, ἀδελφὸ τοῦ Κίτσου καὶ θεῖο τοῦ Μάρκου.

Λιόλιον : Ὁ Λιόλιος Ξηρολειβαδίτης ἦταν ἀρματολὸς τοῦ 18ου αἰῶνος. Ἦταν σύζυγος τῆς Δέσπως, ἀδελφῆς τοῦ Μάρκου Μπότσαρη.

Τρικούπης : Πρόκειται είτε για τὸν Μάνθο, είτε για τὸν Θεμιστοκλῆ Τρικούπη, υἱοὶ ἀμφότεροι τοῦ Ἰωάννη Τρικούπη. Πιθανότερο φαίνεται τὸ ἐνδεχόμενο νὰ ἀναφέρεται ὁ Μάνθος, μιᾶς καὶ συμμετείχε στὶς μάχες ποὺ ἔλαβαν χώρα κατὰ τὴν Πολιορκία τοῦ Μεσολογγίου, βρίσκοντας ἡρωϊκὸ θάνατο σὲ μιὰν ἐξ αὐτῶν.

Κότσηκας : Ὁ Ἀθανάσιος Ραζῆ-Κότσηκας ἦταν ἀγωνιστὴς τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασης. Ἠγήθηκε τῆς ἐπανάστασης στὸ Μεσολόγγι. Τὰ ἀνδραγαθήματά του, καίτοι ἄγνωστα, τραγουδήθηκαν σὲ πολλὰ δημοτικὰ ᾄσματα.

Ἀντωνούσα Καμπουράκη (Χανιά, 1790 – Ἀθήνα, 1875)

Ἀλλιῶς, Καμπουροπούλα. Συγγραφέας καὶ ἀγωνίστρια. Καταγόταν ἀπὸ εὐπορὴ οἰκογένεια. Τὸ ἔργο της περιλαμβάνει ποιήματα, ἔμμετρα δράματα, θεατρικὰ ἔργα, ἐνῶ διασώθηκαν ἐπιστολές καὶ ἡμερολογιακὲς σημειώσεις. Ἀποτελεῖ μία ἀπὸ τὶς λίγες ἐγγράμματες γυναικεῖες φωνές τοῦ αἰῶνος της· τὰ γραπτά της ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀντλοῦν τὰ θέματά τους ἀπὸ τὴν Ἐπανάσταση καὶ χαρακτηρίζονται ἀπὸ ζωηρὸ πατριωτικὸ πνεῦμα καὶ ἔντονη μαχητικότητα.

«Ἡ Ἔξοδος τοῦ Μεσολογγίου»

Πηγή: Ἀντωνούσα Καμπουράκη Κρήσσα, *Ἡ Ἔξοδος τοῦ Μεσολογγίου. Τραγωδία εἰς πράξεις πέντε*, Ἀθήνα, Τυπ. Σ. Κ. Βλαστοῦ, 1875, σσ. 7-9, 23-24, 33-35, 115.

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

Εἰς τὸν Ἱερὸν Λόχον. [IV]

στροφή α'.

Ἄς μὴ βρέξῃ ποτὲ
τὸ σύννεφον, καὶ ὁ ἄνεμος
σκληρὸς ἄς μὴ σκορπίσῃ
τὸ χῶμα τὸ μακάριον
ἵπου σᾶς σκεπάζει.

β'.

Ἄς τὸ δροσίση πάντοτε
με' τ' ἀργυρᾶ τῆς δάκρυα
ἢ ροδόπεπλος κόρη·
καὶ αὐτοῦ ἄς ξεφυτρώνουν
αἰῶνια τ' ἄνθη.

γ'.

Ἦ γνήσια τῆς Ἑλλάδος
τέκνα· ψυχαὶ ἵπου ἐπέσατε
εἰς τὸν ἀγῶνα ἀνδρείως,
τάγμα ἐκλεκτῶν Ἡρώων,
καύχημα νέον·

δ'.

Σᾶς ἄρπαξεν ἡ τύχη
τὴν νικητήριον δάφνην,
καὶ ἀπὸ μυρτιᾶν σᾶς ἐπλεξε
καὶ πένθιμον κυπάρισσον
στέφανον ἄλλον.

ε'.

Ἄλλ' ἂν τις ἀπεθάνῃ
διὰ τὴν πατρίδα, ἢ μύρτος
εἶναι φύλλον ἀτίμητον,
καὶ καλὰ τὰ κλαδιὰ
τῆς κυπαρίσσου.

ς'.

Ἄφ' οὗ εἰς τοῦ πρώτου ἀνθρώπου
τοὺς ὀφθαλμούς, ἢ πρόνοος
φύσις τὸν φόβον ἔχυσε,
καὶ τὰς χρυσᾶς ἐλπίδας,
καὶ τὴν ἡμέραν·

ζ'.

Ἐπὶ τὸ μέγα πρόσωπον
τῆς γῆς πολυβοτάνου,
εὐθύς τὸ οὐράνιον βλέμμα
βαθυσκαφῆ ἐφανέρωσε
μνήματα μύρια.

η'.

Πολλὰ μὲν σκοτεινά·
φέγγει ἐπ' ὀλίγα τ' ἄστρον
τὸ τῆς ἀθανασίας·
τὴν ἐκλογὴν ἐλεύθερον
δίδει τὸ θεῖον.

θ'.

Ἑλληνες, τῆς πατρίδος
καὶ τῶν προγόνων ἄξιοι·
Ἑλληνες σεῖς, πῶς ἦθελεν
ἀπὸ σᾶς προκριθεῖν
ἄδοξος τάφος;

ί'.

Ὁ Γέρων φθονερός,
καὶ τῶν ἔργων ἐχθρός,
καὶ πάσης μνήμης, ἔρχεται·
περιτρέχει τὴν θάλασσαν
καὶ τὴν γῆν ὅλην·

ια΄.

Ἀπὸ τὴν στάμναν χύνει
τὰ ρεύματα τῆς λήθης,
καὶ τὰ πάντα ἀφανίζει.
Χάνονται ἢ πόλεις, χάνονται
βασίλεια, κ' ἔθνη·

ιγ΄.

Αὐτοῦ ἀφ' οὗ τὴν ἀρχαίαν
πορφυρίδα, καὶ σκῆπτρον,
δώσωμεν τῆς Ἑλλάδος,
θέλει φέρειν τὰ τέκνα τῆς
παῶσα μητέρα.

ιβ΄.

Ἄλλ' ὅτε πλησιάσει
τὴν γῆν ὀποῦ σᾶς ἔχει,
θέλει ἀλλάξειν τὸν δρόμον του
ὁ Χρόνος, τὸ θαυμάσιον
χῶμα σεβάζων.

ιδ΄.

Καὶ δακρυχέουσα θέλει
τὴν ἱεράν φιλήσειν
κόνιν, καὶ εἰπεῖν· Τὸν ἐνδοξόν
λόγον, τέκνα, μιμήσατε,
λόγον Ἡρώων.

μακάριον : (μακάριος) γαλήνιος, ξέγνοιαστος | *ἀργυρᾶ* : (ἀργυρός) ἀσημένιος | *ροδόπεπλος* : με ρόδινο πέπλο ἢ με πέπλο διακοσμημένο με ρόδα | *κόρη* : (ἐδῶ) νεαρή κοπέλα | *μυρτιάν / μύρτος* : (μυρτιά· βλ. καὶ μυρσίνη) ἀρωματικὸ ἀνθοφόρο θαμνώδες φυτὸ | *τις* : κάποιος | *ἀτίμητον* : (ἀτίμητος) (ἐδῶ) ἀνεκτίμητος | *πρόνοος* : προνοητικός | *πολυβοτάνου* : (πολυβότανος) ὁ με ἔντονη βλάστηση τόπος | *βαθυσκαφῆ* : (βαθυσκαφής) σκαμμένος βαθιά | *ἐκλογὴν* : (ἐκλογή) ἐπιλογή | *προκριθεῖν* : (προκρίνω) (ἐδῶ) ἐπιλέγω | *φθονερός* : ζηλόφθων | *περιτρέχει* : (περιτρέχω) περιρρέω | *στάμναν* : (στάμνα· βλ. καὶ σταμνί) πῆλινο δοχεῖο γιὰ τὴ μεταφορὰ ὑγροῦ | *ρεύματα* : (ρεῦμα) (ἐδῶ) νεροσυρμὴ | *λήθης* : (λήθη) λησμονιά | *ὅτε* : ὅταν | *πορφυρίδα* : (πορφυρίς) βασιλικὸ ἔνδυμα | *δακρυχέουσα* : (δακρυχέων) δακρυσμένος | *κόνιν* : (κόνις) σκόνη· (ἐδῶ) τέφρα

Σὲ ὅλες τίς μεταγραφὲς τῶν ὠδῶν ἀπὸ τὴν παρακάτω ἔκδοση, τηροῦνται ἐπακριβῶς ἡ ὀρθογραφία, ἡ στίξις καὶ ἡ χρῆσις τοῦ πολυτονικοῦ συστήματος, με ὀρισμένους βελτιώσεις. Στὰ παρατιθέμενα γλωσσικὰ ὑπομνήματα καὶ στὸν παρακάτω πραγματολογικὸ σχολιασμό, ὅχι λίγες φορές, συμβουλευτήκαμε τὴν ἔκδοση τοῦ Μουσείου Μπενάκη.

Γέρον : Ὁ Χρόνος (στ. 59), ἀρχέγονη θεότητα ποὺ προσωποποιοῦσε τὴν ἔννοια τοῦ χρόνου.

Εἰς Χῖον. [VI]

στροφή α΄.

Ὡς ὅτε ἀπὸ τὸ στόμα
κρέμεται τῶν θνητῶν
αὐλὸς λελυπημένος
καὶ ἡ φωνή του με' κόπον
τρέμουσα ἐκβαίνει·

β΄.

Ὡς μέσα εἰς τὰ πολύδενδρα
δάση τὸ βράδου εἰσπνέει
τὸ τεθλιμμένον φύσημα
Μεσημβρινὸν καὶ φαίνεται
θρῆνος ἀνθρώπων·

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

γ'.

Εἰς τὸν ἡρημωμένον
αἰγιαλὸν τῆς νήσου
οὕτω φέρουν τὰ κύματα
καὶ τὸ παράπονόν τους
ἢ Ὠκεανίαι.

δ'.

Τὰ γαλακτώδη μέλη
τῶν παρθένων τῆς Χίου
πλέον ἐσὺ δὲν ραντίζεις
ᾧ λαμπρὸν τοῦ Αἰγαίου
ἱερὸν ρεῦμα.

ε'.

Ὅταν τὰ στήθη ἀφίλητα,
θρίαμβος τῶν Χαρίτων,
βράδου καὶ αὐγῆν ἐδρόσιζες
ἐκαταφρόνεις τότε
τὰ ρόδα ἤῤα.

ς'.

Τώρα χηρεῖς, τώρα
τοὺς βαρβάρους θαλάμους
ὑπηρετοῦν, μαινόνται
τὰ κάλλη τῶν παρθένων
θεοειδέων.

ζ'.

Ἐκεῖ ὅπου ἡ πανήγυρις
τῶν Μουσῶν τῆς Ἑλλάδος
ἀναπτε τὰ πυρά,
καὶ τῶν ποδῶν ἐσήμαινε
τ' ἄλυπον μέτρον·

η'.

Ἵβριστικά, ὑπερήφανα
τύμπανα ἀκούω· καὶ βλέπω
τὴν Ναβαθαῖαν· εἰς αἷμα
βαμμένη ἐπὶ τοὺς πύργους
ἀεροκινεῖται.

θ'.

Θλίβει ὁ καπνὸς τὸ διάστημα
γαλάζιον τῶν ἀέρων·
οὕτως εἰς τὴν ὁμίχλην
τοῦ θανάτου, μειδίασμα
πνίγεται νέον.

ι'.

Πόσους ναοὺς ἔδεδεχοντο
τὰς πτερωτὰς τῆς πίστεως
προσευχὰς καὶ τὰ δῶρα·
πόσους βλαστοὺς σοφίας,
πόσας ἐλπίδας·

ια'.

Αἶ, πόσους πνέοντας ἔρωτα
θαλάμους, τώρα ἢ φλόγα
βαρβάρως κατατρῶγει·
μισητὸν ὀλοκαύτωμα
ἐνὸς τυράννου.

ιβ'.

Στεναζούσης νυκτὸς
καὶ τοῦ βαθέος ἄδου
τρομεραὶ θυγατέρες,
ἐσᾶς φωνάζω, ἐσᾶς
τὰς Ἐρινύας.

ιγ'.

Τί ἀκαίρως τὰ βασιλεια
σκοτεινὰ κατοικεῖτε
τοῦ ὕπνου; ν' ἀποσπάσετε
τὰ δεσμὰ τῶν ὄνειρων
τί ἀργοπορεῖτε;

ιδ'.

Τρέξατε· ἐδῶ τὸν θόρυβον
τῶν μεγάλων πτερύγων
φέρει· ἐδῶ κυττάξατε,
σκληρὰν σᾶς δείχνω κ' ἄνανδρον
καρδίαν τυράννου.

ιε'.

Τὰς λαμπάδας αὐτοῦ
τινάξατε, αὐτοῦ ρίψατε
βροχὴν πεπυρωμένην,
αὐτοῦ Ἐρινύες πετάξατε
χιλίας ἐχίδνας.

ις'.

Ὁ μισαρός, τὴν μάχαιραν...
ἀνατριχιάζω... τρέμουσι
τὰ δάκτυλά μου... μίαν
πρὸς μίαν ἐσύντριψα
τὰς χορδὰς ὄλας.

ιζ'.

Ὡ λαιμοὶ τῶν ἀθῶων
παιδιῶν μας, ὧ πλευρὰ
σεβάσμια τῶν μητέρων,
γερόντων κόμαι εἰς τ' αἷμα
ἀθλίως βρεγμένοι!

ιη'.

Ἐκδίκησιν ζητεῖτε;
ἢ φωνή σας ἠκούσθη.
Ποτὲ εἰς τὴν γῆν οἱ ἀθάνατοι
τοὺς ληστὰς δὲν ἀφίνουσι
ἀτιμωρήτους.

ιθ'.

Ἄν φύγωσι τὸ δρέπανον
θανατηφόρον, φάρμακα
ἐπὶ τὰ χεῖλη εὐρίσκουσι
τοῦ ὕμεναίου, καὶ δράκοντας
εἰς τὰ ποτήρια.

κ'.

Οἱ φοῖνικες ξηραίνονται
τῆς Εἰλειθυίας· βαρύνεται
ἐπάνω εἰς τὴν καρδίαν των
τὸ σκότος τῆς νυκτὸς
ὡς πλάκα τάφου.

κα'.

Ὅχι φῶς καὶ χαράν,
ἀμὴ φλογώδεις ἀκανθαὶ
βρέχει δι' αὐτοὺς ὁ ἥλιος,
καὶ ἡ γῆ σχισμένη δίδει
αἷματος βρύσεις.

κβ'.

Ποῦ μ' ἔφερον ὁ πόνος μου;...
τί λέγω;... τιμωρίαν
ἀληθινὴν καὶ μόνην,
φρικτὴν, οἱ μισαροὶ
ἔχουσιν ἄλλην.

κγ'.

Τὴν ἔνδειαν τῆς γλυκειάς
γαλήνης τῶν δικαίων. —
Ἄς ἐρημώσῃ ὁ πόλεμος
τὴν Ἑλλάδα πρὶν εὕρῃ
τῆς Χίου τὴν μοῖραν.

κδ'.

Ὅμως ἂν μιμηθῇ
τὸ σκληρόν, τὴν ὀργὴν
παμμίαιρον τῶν ἐχθρῶν τῆς,
ἃς γένῃ, ἃς γένῃ μίσημα
παντὸς τοῦ κόσμου.

κε'.

Τί εἶπον!... διασκορπίσατε
ἄνεμοι τοὺς δυσφήμους
λόγους· ὦ τῶν ἀγγέλων
πάτερ καὶ ἀνδρῶν, βοήθησον
σὺ τὴν Ἑλλάδα!

ὄτε : ὅταν | αὐλός : πνευστὸ μουσικὸ ὄργανο | ἐκβαίνει : (ἐκβαίνω) βγαίνω | μεσημβρινόν : (μεσημβρινός) μεσημεριανός | αἰγιαλόν : (αἰγιαλός) παράλια ἀκτογραμμὴ | οὕτω : ἔτσι | γαλακτώδη : (γαλακτώδης) λευκός | ραντίζεις : (ραντίζω) ραίνω, σκορπῶ νερό | ἐκαταφρόνεις : (καταφρονῶ) περιφρονῶ | ρόδα : (ρόδο) τριαντάφυλλο | ἡψα : (ἡψος) αὐγινός | βαρβάρους : (βάρβαρος) ξένος, ἀλλόφυλος | μαίνονται / παμμίαιρος : (μαίνω) μολύνω | κάλλη : (κάλλος) ὁμορφιά | θεοειδέων : (θεοειδής) ὅμοιος στὴν ὄψη με θεό· (ἐδῶ) ἐξαιρετικὰ ὁμορφος | ἄλυπον : (ἄλυπος) χαρμόσυνος | ἀεροκινεῖται : (ἀεροκινουμαι) ἀνεμίζω, κυματίζω | θλίβει : (θλίβω) πιέζω· (ἐδῶ) θολώνω, θαμπώνω | οὕτως : ἔτσι | μειδίασμα : χαμόγελο | ὀλοκαύτωμα : (ἐδῶ) θυσία | περύγων : (πέρυγα) (ἐδῶ) φτερό, φτερούγα | πεπυρωμένην : (πεπυρωμένος < πυρόω) φλογισμένος· (ἐδῶ) με ἔντονο φρόνημα | ἐχίδνας : (ἐχίδνα) ὀχιά, δηλητηριώδες φίδι | κόμαι : (κόμη) τὸ τριχωτὸ μέρος τῆς κεφαλῆς | δρέπανον : (βλ. καὶ δρεπάνι) αἰχμηρὸ ἀγροτικὸ ἐργαλεῖο θερισμοῦ | ὑμεναῖον : (ὕμεναιος) ἄσμα γαμήλιον· (ἐδῶ) γάμος | ἀμή : παρὰ μόνον | ἄκανθας : (ἄκανθος) ἀγκάθι | ἔνδειαν : (ἐνδεια) φτώχεια

ἢ Ὠκεανίαι : (ἀντὶ τοῦ ἐπικρατέστερου τύπου Ὠκεανίδες) κόρες τοῦ Ὠκεανοῦ (βλ. στὴν ᾠδὴ Χ «Ὁ Ὠκεανός») καὶ τῆς Τηθύος, Νύμφες τῶν γλυκῶν ὑδάτων, ὅμοιες μετὶ τῶν γοργόνες· ἐδῶ ἐννοοῦνται ὡς θαλάσσιες αὔρες (βλ. στ. 19-20).

καὶ τῶν ποδῶν ἐσήμαινε / τ' ἄλυπον μέτρον : Ἡ χαρούμενη λυρική ποίηση ποὺ τραγουδιέται καὶ χορεύεται μετὰ ρυθμικὰ βήματα ἢ ἡ χαρούμενη λυρική ποίηση τῶν ποδῶν (ὁ ποὺς εἶναι ἡ μονάδα τοῦ μέτρου τῶν ἀρχαίων στίχων).

καὶ βλέπω / τὴν Ναβαθαῖαν : Ἡ σημαία τῶν Τούρκων (συνεκδοχή). Οἱ Ναβαταῖοι ἦταν ἀρχαῖος λαὸς τῆς Αραβίας, ταυτοσημοὶ μετὰ τοὺς Ἀγαρηνοὺς.

οἱ φοίνικες ξηραίνονται / τῆς Εἰλείθιας : Οἱ γυναῖκες μένουν ἄγονες· ἡ Εἰλείθια (ἢ Εἰλείθυια) εἶναι μιὰ μινωϊκὴ θεὰ ποὺ βοηθᾷ τὶς γυναῖκες στὸν τοκετό.

ἌΩκεανός. [X]

[...]

ιγ΄.

Ἔθλιψε τὴν Ἑλλάδα
νύκτα πολλῶν αἰώνων,
νύκτα μακρᾶς δουλείας,
αἰσχύνῃ ἀνδρῶν, ἣ θέλημα
τῶν ἀθανάτων.

ιδ΄.

Ἡ χώρα τότε ἐφαίνετο
ναὸς ἡριπομένοσ,
ὅπου οἱ ψαλμοὶ σιγάουσι
καὶ τοῦ κισσοῦ τὰ ἀτρέμητα
φύλλα κοιμῶνται.

ιε΄.

Ὡσὰν ἐπὶ τὴν ἄπειρον
θάλασσαν τῶν ὄνειρων,
ὀλίγαι, ἀπηλπισμέναι
ψυχαὶ νεκρῶν διαβαίνουσι
μεῖ δίχως βίαν·

ις΄.

Οὕτως ἀπὸ τοῦ Ἄθωνος
τὰ δένδρα, ἕως τοὺς βράχους
τῆς Κυθῆρας, κυλίουσα
τὴν ἄμαξαν βραδεῖαν,
οὐρανοδρόμον·

ιζ΄.

Ἡ τρίμορφος Ἐκάτη
ἐθεώρει τὰ πλοῖα,
εἰς τοῦ Αἰγαίου τοὺς κόλπους
λάμνοντα ἀδόξως, φεύγοντα
διασκορπισμένα.

ιη΄.

Σὺ τότε, ὦ λαμπροτάτη
κῆρη Διός, τοῦ κόσμου
μόνη παρηγορία,
τὴν γῆν μου σὺ ἐνθυμήθηκες
ὦ Ἐλευθερία.

ιθ΄.

Ἦλθ' ἡ θεά· κατέβη
εἰς τὰ παραθαλάσσια
κλειτὰ τῆς Χίου· τὰς χεῖρας
ἄπλωσ' ὀρθή, καὶ κλαίουσα
λέγει τοιάδε·

κ΄.

Ὡκεανέ, πατέρα
τῶν χορῶν ἀθανάτων,
ἄκουσον τὴν φωνήν μου,
καὶ τῆς ψυχῆς μου τέλεσον
τὸν μέγαν πόθον.

κα΄.

Ἐνδοξὸν θρόνον εἶχον
εἰς τὴν Ἑλλάδα· τύραννοι
πρὸ πολλοῦ τὸν κρατοῦσι,
σήμερον σὺ βοήθησον,
δός μου τὸν θρόνον.

κβ΄.

Ὅταν τοὺς ἀνοήτους
φεύγω θνητούς, μὲ δέχονται
ἢ πατρικαὶ σου ἀγκάλαι·
ἢ ἐλπίς μου εἰς τὴν ἀγάπην σου
στηρίζεται ὅλη.

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

κγ΄.

Εἶπε· κ' εὐθύς ἐπάνω
εἰς τὰς ροὰς ἐχύθη
τοῦ Ὠκεανοῦ, φωτίζουσα
τὰ νῶτα ὑγρὰ καὶ θεῖα,
πρόφαντος λάμψις.

κδ΄.

Ἀστράπτουσι τὰ κύματα
ὡς οἱ οὐρανοί, καὶ ἀνέφελος,
ξάστερος φέγγει ὁ ἥλιος
καὶ τὰ πολλὰ νησία
δείχνει τοῦ Αἰγαίου.

κε΄.

Πρόσσεχε τώρα· ὡς ἄνεμος
σφοδρὸς μέσα εἰς τὰ δάση,
ὁ ἀλαλαγμὸς σηκώνεται·
ἄκουε τῶν πλεόντων
τὸ εἶα μάλα.

κς΄.

Σχισμένη ὑπὸ μυρίας
πρόρας ἀφορίζει ἡ θάλασσα,
τὰ πτερωμένα ἀδράχτια
ἐλεύθερα ἐξαπλώνονται
εἰς τὸν ἀέρα.

κζ΄.

Ἐπὶ τὴν λίμνην οὕτως
αὐγερὶνὰ πετάουσι
τὰ πλήθη τῶν μελίσσω
ὅταν γλυκὺ τοῦ ἔαρος
φυσάῃ τὸ πνεῦμα·

κη΄.

Ἐπὶ τὴν ἄμμον οὕτως
περιπατοῦν οἱ λέοντες
ζητοῦντες τὰ κοπάδια,
τὴν θέρμην τῶν ὀνύχων
ἐὰν αἰσθανθῶσιν·

κθ΄.

Οὕτως ἐὰν τὴν δύναμιν
ἀκούσουν τῶν πτερύγων
οἱ ἀετοί, τὸ κτύπημα
τῶν βροντῶν ὑπερήφανοι
καταφρονοῦσι.

λ΄.

Πεφιλημένα θρέμματα
Ὠκεανοῦ, γενναῖα
καὶ τῆς Ἑλλάδος γνήσια
τέκνα, καὶ πρωτοστάται
Ἐλευθερίας·

λα΄.

Χαίρετε σεῖς καυχήματα
τῶν θαυμασίων (Σπετζίας,
Ἰδρας, Ψαρῶν,) σκοπέλων,
ὅπου ποτὲ δὲν ἄραξε
φόβος κινδύνου.

λβ΄.

Κατευοδοῖτε! — Ὁρμήσατε
τὰ συναγμένα πλοῖα
ὦ ἀνδρεῖοι· σκορπίσατε
τὸν στόλον, κατακαύσατε
στόλον βαρβάρων.

λγ΄.

Τὰ δειλὰ τῶν ἐχθρῶν σας
πλήθη καταφρονήσατε·
τὴν κόμην πάντα ὁ θρίαμβος
στέφει τῶν ὑπὲρ πάτρης
κινδυνεύόντων.

λδ΄.

Ὡ ἐπουράνιος χεῖρα!
σὲ βλέπω κυβερνοῦσαν
τὰ τρομερὰ πηδάλια,
καὶ τῶν ἡρώων ἢ πρῶραι
ἰδοῦ πετάουν.

λε΄.

Ἴδου κροτοῦν, συντριβουσι
τοὺς πύργους θαλασσίους
ἐχθρῶν ἀπειρών· σκάφη,
ναύτας, ἰστία, κατάρτια
ἢ φλόγα τρώγει·

λς΄.

Καὶ καταπίνει ἢ θάλασσα
τὰ λείψανα· τὴν νίκην
ὑψωσ', ὡ λύρα· ἂν ἤρωες
δοξάζονται, τὸ θεῖον
φιλεῖ τοὺς ὕμνους.

λζ΄.

Ὡθωμανὲ ὑπερήφανε
ποῦ εἶσαι; νέον στόλον
φέρε, ὡ μωρέ, καὶ σύναξε·
νέαν δάφνην οἱ Ἕλληνες
θέλουν ἀρπάξειν.

ἔθλιψε : (θλίβω) (ἐδῶ) θολώνω, θαμπώνω, σκοτεινιάζω | *αἰσχύνη* : ντροπή | *ἠριπομένος* : (ἐρειπώω) ἐρειπωμένος | *σιγάουσι* : (σιγῶ) σιωπῶ | *κισσοῦ* : (κισσός) ἀναρριχητικό φυτό | *ἀτρέμητα* : (ἀτρέμητος) ἀκίνητος | *διαβαίνουσι* : (διαβαίνω) περνῶ | *οὔτως* : ἔτσι | *βραδεῖαν* : (βραδύς) ἀργός | *ἐθεώρει* : (θεωρῶ) (ἐδῶ) ἐπιθεωρῶ | *λάμνοντα* : (λάμνων < λάμνω) τραβῶ κουπί | *κλειτά* : (κλειτός) ἔνδοξος, περιώνυμος | *τοιάδε* : αὐτά, τέτοια | *τέλεσον* : (τελῶ) (ἐδῶ) ἐκπληρώνω | *νῶτα* : (πληθ.) πλάτη | *πρόφαντος* : περιλαμπρος, φανερός ἀπὸ μακριὰ | *ἀνέφελος* : δίχως σύννεφα οὐρανός | *ζάστερος* : καθαρὸς οὐρανός | *σφοδρός* : δυνατός | *ἀλαλαγμός* : θριαμβικὴ κραυγὴ | *εἶα μάλα* : ναυτικὴ ἰαχὴ ἐν ᾧ ἔργασίας κ.λπ. | *πρῶρας* : (πρῶρα) πλώρη, τὸ ἐμπρόσθιο τμήμα ἐνὸς πλοίου | *περωμένα ἀδράχτια* : (ἐδῶ) φουσκωμένα πανιά | *αὐγερινά* : (αὐγερινός) αὐτὸς ποῦ ἐμφανίζεται τὴν αὐγὴ | *ἔαρος* : (ἔαρ) ἀνοιξη | *πνεῦμα* : πνοὴ ἀνέμου | *οὔτω* : ἔτσι | *λέοντες* : (λέων) λιοντάρι | *όνυχων* : (ὄνυχας) νύχι | *περύγων* : (πέρυγα) (ἐδῶ) φτερούγα, φτερό | *καταφρονοῦσι* : (καταφρονῶ) περιφρονῶ | *πρωτοστάται* : (πρωτοστάτης) μπροστάρης, καθοδηγητής | *σκοπέλων* : (σκόπελος) βράχος ποῦ ὑπερβαίνει τὴ στάθμη τῆς θάλασσας | *κατευδοῖτε* : (κατευδώνω) εὐχομαι σὲ κάποιον νὰ 'χει καλὸ ταξίδι | *συναγμένα* : (συναγμένος < συνάζω) συγκεντρώνω, συναθροίζω | *βαρβάρων* : (βάρβαρος) (ἐδῶ) ξένος, ἀλλόφυλος | *κόμην* : (κόμη) τὸ τριχोटὸ μέρος τῆς κεφαλῆς | *στέφει* : (στέφω) στεφανώνω | *πηδάλια* : (πηδάλιο) ὄργανο χειρισμοῦ τῆς πορείας ἐνὸς πλοίου | *ἰστία* : (ἰστιό) κατάρτι | *λείψανα* : (λείψανο) ἀπομεινάρια | *λύρα* : ἔγχορδο μουσικὸ ὄργανο | *μωρέ* : (μωρός) χαζός, ἀνόητος

τρίμορφος Ἐκάτη : Τιτανίδα, τρίμορφη θεότητα τῆς μαγικῆς τέχνης, προστάτευε τοὺς ἀν-

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

θρώπους ἀπὸ τὰ κακόβουλα φαντάσματα τῆς νύχτας, μὲ χῶρο δράσης τὸν Ἄδη (ὡς Περσεφόνη), τὴ γῆ (ὡς Ἄρτεμη) καὶ τὸν οὐρανὸ (ὡς Σελήνη)· ἐδῶ ὡς Σελήνη.

Τὰ Ἡφαίστια. [XIII]

στροφὴ πρώτη

Χλωρά, μοσχοβολοῦντα
νησίᾳ τοῦ Αἰγιαλοῦ πελάγους,
εὐτυχησμένα χῶματα
ὅπου ἢ χαρὰ κ' ἢ εἰρήνη
πάντα ἑκατοίκουν.

β'.

Τί τὰ θαυμάσια ἐγένηκαν
κοράσια σας ὅπ' εἶχαν
ψυχὴν ἴσ' ἀν φλόγα, χεῖλη
ἴσ' ἀν δροσισμένα ρόδα,
λαιμὸν ἴσ' ἀν γάλα;

γ'.

Ἵ τὰ πλούσια περιβόλια σας
βασιλικὸς καὶ κρίνοι
ματαίως ἀνθίζουν· ἔρημα,
οὐτ' ἓνα χεῖρ εὐρίσκειται
ἵνα τὰ ποτίζη.

δ'.

Τὰ δάση, τὰ λαγγάδια σας,
ὅπου ἢ φωναὶ ἀντιβόουν
τῶν κυνηγῶν, σιωπῶσι·
σκύλοι ἐκεῖ τώρα ἀδέσποτοι
μόνον βαυλίζου.

ε'.

Ἐλεύθερα, ἀχαλίνωτα
μέσα εἰς τ' ἀμπέλια τρέχουν
τ' ἄλογα, καὶ εἰς τὴν ράχην τους
τὸ πνεῦμα τῶν ἀνέμων
κάθεται μόνον.

ς'.

Εἰς τὸν αἰγιαλὸν
ἀπὸ τὰ οὐράνια σύγνεφα
ἀφόβως καταβαίνουν
κραυγάζοντες οἱ γλάροι
καὶ τὰ γεράκια.

ζ'.

Βαθυὰ εἰς τὸν ἄμμον βλέπω
χαραγμένα πατήματα
ζώντων παιδιῶν καὶ ἀνθρώπων·
ὅμως ποῦ εἶναι οἱ ἄνθρωποι,
ποῦ τὰ παιδιά;

η'.

Φρικτὸν θλιβερὸν θέαμα
τριγύρω μου ἐξανοίγω·
ποῖων εἶναι τὰ σώματα
ποῦ πλέουσ' εἰς τὸ κῦμα;
ποῖων τὰ κεφάλια;

θ'.

Αὐγερινὰ τοῦ ἡλίου
ἀκτῖνες τί προβαίνετε;
τάχα ἀγαπάει ἵνα βλέπη
ἔργα ληστῶν τὸ μάτι
τῶν οὐρανίων;

ι'.

Δημιουργὲ τοῦ κόσμου,
πατέρα τῶν ἀθλίων
θνητῶν, ἂν σὺ τοῦ γένους μας
ὄλου ζητῆς τὸν θάνατον,
ἂν σὺ τὸ θέλῃς·

ια΄.

Τὰ γόνατά μου ἐμπρός σου,
νά, πέφτουν· τὸ ὑπερήφανον
κεφάλι μου, ποῦ ἀντίκρου
τῶν βασιλέων ὑψόνετο,
τὴν γῆν ἐγγίζει.

ιβ΄.

Ἴδου εὐλαβεῖς οἱ Ἕλληνες
σκύπτουσιν ὅλοι· πρόσταξε,
κ' ἐπάνω μας ἄς πέσωσιν
ἢ φλόγες τῆς ὀργῆς σου
ἂν σὺ τὸ θέλῃς.

ιγ΄.

Πλὴν πολυέλεος εἶσαι,
καὶ βοηθὸν σὲ κράζω...
Βλέπω, βλέπω εἰς τὴν θάλασσαν
πετώμενον τὸν στόλον
ἀγρίων βαρβάρων.

ιδ΄.

Κύτταξε πῶς ὁ ἥλιος
χρυσόνει τὰ πανιά των·
κύτταξε πῶς τὸ πέλαγος
ἀπὸ σπαθιῶν ἀκτῖνας
τρέμον ἀστράπτει.

ιε΄.

Ἀπὸ τὰς πρύμνας χύνεται
γεμίζων τὸν ἀέρα
κρότος μυρίων κυμβάλων,
καὶ μέσα ἀπὸ τὸν θόρυβον
ψάλματα ἐκβαίνουν·

ισ΄.

«— Στάζουσι τὰ μαχαίρια μας
»ἀπὸ τὸ αἷμα ἀκάθαρτον
»τῶν χριστιανῶν· πρὶν πῆξῃ,
»ἐλάτε, ἐλάτε εἰς νέον
»αἷμα ἄς τὰ πλύνωμεν.

ιζ΄.

»Ἐλάτε ἵνα ζεστάσωμεν
»τὰ χέρια μας ἔς τὰ σπλάγχνα
»ὄσων θυσίας προσφέρουσιν
»εἰς τὸν σταυρὸν καὶ σέβονται
»ἀγρίων εἰκόνας.

ιη΄.

»Ἐλάτε, ἐλάτε, ὁ κόπος
»ἂν μᾶς καταδαμάσῃ,
»ἐπὶ σοροὺς σφαγμένων
»καθίζοντας, ἀνάπαυσιν
»θέλομεν εὔρει.

ιθ΄.

»Τὰ ρόδα τῆς Ἑλλάδος
»εἰς τ' αἷμα τῆς βαμμένα
»θέλει φανοῦν τερπνότατον
»δῶρον τῶν γυναικῶν μας,
»κ' ἔργον ἡρώων.»

κ΄.

Σκληρά, δειλὰ ἀναθρέμματα
τῆς ποταπῆς Ἀσίας,
ἔργον ἡρώων, ναί, βέβαια,
ποῖος τὸ ἀμφιβάλει, ὑπάρχει
τὸ τρόπαιόν σας.

κα΄.

Ἔργον ἠρώων, ἄν σφάζητε
 ἀδύνατα παιδία·
 ἔργον ἠρώων, ἄν πνίξητε
 τὰς τρυφερὰς γυναῖκας
 καὶ τὰ γερόντια.

κβ΄.

Ἴδου κ' ἄλλα νησία
 τὴν λύσσαν σας προσμένουσι·
 πόλεις ἰδοὺ καὶ ἀλίτυπος
 ξηρὰ κατοικημένη
 ἀπ' ἔθνη ἀθῶα.

κγ΄.

Διὰ σᾶς ἠρώων κοπάδια,
 δὲν φθάνει ἢ Χίος, ἢ Κύπρος·
 τῶν Κυδωνίων δὲν φθάνουσιν
 τῆς Κάσσου καὶ τῆς Κρήτης
 ἢ κατοικίαι.

κδ΄.

Ἄμμετε, μὴν ἀφήσετε
 ζῶντα κἀνένα· ἀπ' αἶμα
 τὰ αἰγαῖα νερὰ βαμμένα
 κύματ' ἄς ἔχουν γέμοντα
 ἀπὸ σφαγάδια.

κε΄.

Ἦ Ἕλληνας, ὦ θεῖαι
 ψυχαί, ποῦ εἰς τοὺς μεγάλους
 κινδύνους φανερόντε
 ἀκάμαντον ἐνέργειαν
 καὶ ὑψηλὴν φύσιν!

κς΄.

Πῶς ἀπὸ σᾶς κάμμια
 δὲν τρέχει τώρα; πῶς
 ἔκει μέσα εἰς τὰ πλεόμενα
 δὲν ρίχνεσθε καράβια
 τῶν πολεμίων;

κζ΄.

Πῶς, πῶς τῆς ταλαιπώρου
 πατρίδος δὲν πασχίζετε
 ἵνα σώσητε τὸν στέφανον
 ἀπὸ τὰ χέρια ἀνόσια
 ληστῶν τοσοῦτων;

κη΄.

Εἶναι πολλὰ τὰ πλήθη των
 καὶ φοβερὰ εἰς τὴν ὄψιν,
 ἀλλ' ἓνας Ἕλληνα δύναται,
 ἓνας ἄνδρα γενναῖος
 ἵνα τὰ σκορπίση.

κθ΄.

Ὅποιος τὴν δάφνην θέλει
 ἀθάνατον τῆς δόξης,
 ὅποιος δάκρυα διὰ τ' ἔθνος του
 ἔχει, διὰ δὲ τὴν μάχην
 νοῦν καὶ καρδίαν·

λ΄.

Ἄς ἔκβη αὐτός. – Νά, βλέπω
 ταχεῖαι, ὡς τ' ἀπλωμένα
 πτερὰ τῶν γερανῶν,
 ἔρχονται δύο κατάμαυροι
 τρομεραὶ πρῶραι.

λα΄.

Παύει ὡς τόσον ὁ κρότος
τῶν μουσικῶν ὀργάνων·
τ' ἀγαρηγὰ τραγουδία
παύουν καὶ τὰ ὑπερήφανα
βλάσφημα μέτρα.

λβ΄.

Μόνον ἀκούω τὸ φύσημα
τοῦ ἀνέμου ὁποῦ περνῶντας
εἰς τὰ κατάρτια ἀνάμεσα
καὶ εἰς τὰ σχοινία σχισμένους
βιαίως σφυρίζει.

λγ΄.

Μόνον ἀκούω τὴν θάλασσαν
τοῦ ὡσὰν μέγα ποτάμι
ἀνάμεσα εἰς τοὺς βράχους
κτυπόντας μυρμυρίζει
γύρω εἰς τὰ σκάφη.

λδ΄.

Νά ἢ κραυγαὶ καὶ ὁ φόβος,
νά ἢ ταραχὴ καὶ ἡ σύγχυσις
ἀπὸ παντοῦ σηκώνονται,
καὶ ἀπλόνουν πολυάριθμα
πανία ἴνα φύγουν.

λε΄.

Στενόν, στενόν τὸ πέλαγος
ὁ τρόμος κάμνει· πέφτει
ἓνα καράβι ἐπάνω
εἰς τ' ἄλλο καὶ συντρίβονται·
πνίγονται οἱ ναῦται.

λες΄.

᾽Ω! πῶς ἀπὸ τὰ μάτια μου
ταχέως ἐχάθη ὁ στόλος·
πλέον δὲν ξανοίγω τώρα
παρὰ καπνοὺς καὶ φλόγας
οὐρανομήχεις.

λζ΄.

᾽Εξω ἀπὸ τὴν θαλάσσιον
πυρκαϊὰν νικητρίαι
ἰδοὺ πάλιν ἐκβαίνουν
σωσμένοι ἢ δὺο κατὰμαυροὶ
θαυμάσαι προῶραι.

λη΄.

Πετάουν, ἀπομακρύνονται·
ἔς τὸ διάστημα τοῦ αἴρος
χωσμένοι γίνονται ἄφαντοι·—
διαβαίνουσαι ἐπαιάνιζον,
κ' ἤκουεν ὁ κόσμος.

λθ΄.

Κανάρι! —καὶ τὰ σπήλαια
τῆς γῆς ἐβόουν, Κανάρι.—
Καὶ τῶν αἰώνων τὰ ὄργανα
ἴσως θέλει ἀντηχήσουν
πάντα Κανάρι.

χλωρά : (χλωρός) πράσινος· (ἔδω) δενδροφυῆς | *κοράσια* : (κοράσιο) νεαρὴ κοπέλα | *ρόδα* : (ρόδο) τριαντάφυλλο | *βασιλικός* : ἀρωματικὸ φυτό | *κρίνοι* : (κρίνος) ἀρωματικὸ ἀνθοφόρο φυτό | *λαγγάδια* : (λαγγάδι· βλ. καὶ λαγκάδι) δενδροφυῆς κουλάδα ἀνάμεσα σὲ βουνά

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

| ἀντιβοῶν : (ἀντιβοῶ) ἀντιλαλῶ, ἀντιχῶ | βαυῖζον : (βαυῖζω) γαβγίζω | πνεῦμα : πνοή
 ἀνέμου | αἰγιαλόν : (αἰγιαλός) ἀκτογραμμὴ | ἐξανοίγω : (βλ. καὶ ξανοίγω) βλέπω, κοιτάζω |
 ἀυγεριναί : (ἀυγερινός) αὐγινός, πρωϊνός | πολυέλεος : ἐλεήμων, φιλεῦσπλαχνος | κράζω :
 φωνάζω | βαρβάρων : (βάρβαρος) ξένος, ἀλλόφυλος | πρύμνας : (πρύμνη) τὸ ὀπίσθιο μέρος
 ἐνὸς πλοίου | κυμβάλων : (κύμβαλο) κρουστὸ μουσικὸ ὄργανο | ψάλματα : (ψάλμα) (ἐδῶ)
 βλάσφημα τραγούδια Ὁθωμανῶν | ἐκβαίνον : (ἐκβαίνω) βγαίνω | πήξη : (πήζω) μετατρέ-
 πω ἓνα ὑγρὸ σὲ στερεὸ | σπλάγγνα : (σπλάγγνο· βλ. καὶ σπλάχνο) ἐντόσθιο, ζωτικὸ ὄργανο |
 καταδαμάση : (καταδαμάζω) ὑποτάσσω | ἀναθρέμματα : (ἀνάθρεμμα) θρέμμα, αὐτὸ ποῦ
 ἔχει μεγαλώσει σὲ μιὰ περιοχὴ | ποταπῆς : (ποταπός) τιποτένιος, οὐτιδανός | ἀλίκτηπος :
 αὐτὸς ποῦ δέρνεται ἀπὸ τῆ θάλασσα· (συνεκδ.) παραθαλάσσιος | ἄμμετε : (ἄγω) (προστ.)
 πηγαίνω, πηγαίνετε | γέμοντα : γεμάτα | σφαγάδια : (σφαγάδι) σφάγιο, σφαχτὸ | ἀκάμαντον :
 (ἀκάμαντος) ἀκάματος, ἀκούραστος | πολεμίον : (πολέμιος) ἐχθρός | γερανῶν : (γερανός)
 εἶδος ὑδρόβιων πτηνῶν | πρῶραι : (πρῶρα) πλῶρη, τὸ ἐμπρόσθιο τμήμα ἐνὸς πλοίου | ἀγα-
 ρηνά : (ἀγαρηνός) μουσουλμανικὸς | μυρμυρίζει : (μυρμυρίζω) παφλάζω | οὐρανομήκεις :
 (οὐρανομήκης) πανύψηλος | διαβαίνουσαι : (διαβαίνω < διαβαίω) περνῶ | ἐπαιάνιζον :
 (παιανίζω) τραγουδῶ ἐπινίκια ἄσματα

Εἰς Σάμον. [XIV]

στροφή πρώτη

δ'.

Ὅσοι τὸ χάλκεον χέρι
 βαρὺ τοῦ φόβου αἰσθάνονται,
 ζυγὸν δουλείας, ἃς ἔχωσι·
 θέλει ἀρετὴν καὶ τόλμην
 ἢ ἐλευθερίαν.

Μοῦσα τὸ Ἰκάριον πέλαγος
 ἔχεις γνωστόν. Νά ἡ Πάτμος,
 νά αἱ Κορασσίαι, κ' ἡ Κάλυμνα
 ποῦ τρέφει τὰς μελίσσας
 με' ἀθέριστα ἄνθη.

β'.

ε'.

Αὐτὴ (καὶ ὁ μῦθος κρύπτει
 νοῦν ἀληθείας) ἐπτέρωσε
 τὸν Ἰκάρων· καὶ ἂν ἔπεσεν
 ὁ πτερωθεὶς κ' ἐπνίγη
 θαλασσωμένος·

Νά τῆς ἀλόης ἡ νῆσος,
 καὶ ἡ Κῶς εὐτυχεστάτη,
 ἢ τις τοῦ κόσμου ἐχάρισε
 τὸν Ἀπελλῆν καὶ ἀθάνατον
 τὸν Ἴπποκράτην.

γ'.

ς'.

Ἀφ' ὑψηλᾶ ὅμως ἔπεσε,
 καὶ ἀπέθανεν ἐλεύθερος.—
 Ἄν γένης σφάγιον ἄτιμον
 ἐνὸς τυράννου, νόμιζε
 φρικτὸν τὸν τάφον.

Ἴδου καὶ ὁ μέγας τρόμος
 τῆς Ἀσίας γῆς, ἡ Σάμος·
 πλέξε δι' αὐτὴν τὸν στέφανον
 ὑμνητικὸν καὶ αἰώνιον
 λυρικὴ κόρη.

ζ΄.

Αὐτοῦ, ἐνθυμᾶσαι, ἐγέμιζες
τοῦ τέιου Ἀνακρέοντος
χαρμόσυνον κρατῆρα,
κ' ἔστρωνες διὰ τὸν γέροντα
δροσόεντα ρόδα.

η΄.

Αὐτοῦ, τοῦ Ὀμήρου ἐδίδασκες
τὰ δάκτυλα ἵνα τρέχουσι
μέ' τὴν ᾠδὴν συμφώνως,
ὅταν τὰ ἔργα ἱστόρει
θεῶν καὶ ἥρώων.

θ΄.

Αὐτοῦ, τὰ χρυσᾶ ἔπη
ἐμψύχωνες ἐκείνου,
δι' οὗ τὰ νέφη ἐσχίσθησαν
καὶ τῶν ἄστρων ἐφάνηκεν
ἡ ἁρμονία.

ι΄.

ὦ κατοικία Ζεφύρων,
ὅταν ἀλλοῦ τοῦ ἡλίου
καίουν τὰ βουνὰ ἢ ἀκτῖνες,
ἢ τὸν χειμῶνα ἢ νύκτα
κόπτη τὰς βρῦσεις·

ια΄.

Ἐσὺ ἀνθηρὸν τὸ στῆθος σου,
φαιδρὸν τὸν οὐρανὸν
ἔχεις, καὶ ἀπὸ τὰ δένδρα σου
πολλὴ πάντοτε κρέμεται
καρποφορία.

ιβ΄.

Καθὼς προτοῦ νυκτώσῃ,
μέσα εἰς τὸν κυανόχροον
αἰθέρα, μόνος φαίνεται
λάμπων γλυκὺς ὁ ἀστέρας
τῆς Ἀφροδίτης.

ιγ΄.

Καθὼς μυρτιὰ ὑπερήφανος
ἀπ' ἄνθη φορτωμένη
καὶ ἀπὸ δροσιᾶν ἀστράπτει,
ὅταν ἢ αὐγὴ χρυσοζώνος
τὴν χαιρετάῃ·

ιδ΄.

Οὕτω τὸ κῦμα Ἰκάριον
κυποῦσα ἢ βάρκα, βλέπει
σὲ εἰς τὰ νησιά ἀνάμεσα
λαμπρὰν καὶ ὑψηλοτάτην,
καὶ ἀγαλλιάζει.

ιε΄.

Τί ἐγίνηκαν ἢ ἡμέραι,
ὅτε εἰς τὰς κορυφὰς
τοῦ Κερκετέως δενδρόεντος
ἐχόρευον ἢ τέχνηαι
στεφανωμέναι.

ις΄.

Ἔρχονται, ὦ μακαρία
νησος, ἔρχονται πάλιν·
τὸ προμηγύουσι τ' ἄντρα σου
φλογώδη, ἐξ ὧν μυρταὶ
μάχαιραι ἐκβαίνουσι.

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

ιζ΄.

Ὡς ἢ σφῆρες μαζώνονται
ἐπὶ τὰ ὀλίγα λείψανα
σπαραγμένης ἐλάφου,
ἢ ταύρου ὀποῦ ἐκατάντησε
δειῖπνον λεαίνης,

ιη΄.

Ἄλλ' ἂν βροντήσῃ ἐξαίφνης,
πετάουν εὐθύς καὶ ἀφίνουσι
τὴν ποθητὴν τροφήν,
ὑπὸ τὰ δένδρα φεύγουσαι
καὶ ὑπὸ τοῦς βράχους·

ιθ΄.

Οὕτως, εἰς τὰ παράλια
ἀσιατικά, τὰ πλήθη
ἀγαρηνὰ ἀναριθμητά
βλέπω ἵνα ἐπισωρεύονται,
ὅμως ματαίως.

κ΄.

Σάλπιγγα μεγαλόφθογγος
«οἱ Σάμιοι», κράζει, «οἱ Σάμιοι»
καὶ ἰδοὺ τὰ πόδια τρέμουσι
μυρίων ἀνδρῶν καὶ ἀλόγων
θορυβουμένων.

κα΄.

«Οἱ Σάμιοι!» — καὶ ἐσκορπίσθησαν
τῶν ἀπίστων αἱ φάλαγγες —
Ἄ, τί, ὦ δειλοί, δὲν μένετε
ἵνα ἰδῆτε, ἂν τὸ σπαθί μας
κοπτερόν ᾖναι;

κβ΄.

Ἔρχονται, πάλιν ἔρχονται
χαρᾶς ἡμέραι, ὦ Σάμος·
τὸ προμηνύουν οἱ θρίαμβοι
πολλοὶ καὶ θαυμαστοί,
ποῦ σὲ δοξάζουν.

κγ΄.

Νῆσος λαμπρὰ εὐδαιμόνει·
ἔτε ἡ δουλεία σὲ ἀμαύρονε,
σ' εἶδον· ἄμποτε νᾶλθω
ἵνα φιλήσω τὸ ἐλεύθερον
ἱερόν σου χῶμα.

κδ΄.

Ἐὰν φιλοτιμούμεθα
ἵνα τὴν ἕξαναποκτήσωμεν
μ' ἴδρωτα καὶ με' αἶμα,
καλὸν εἶναι τὸ καύχημα
τῆς ἀρχαίας δόξης.

χάλκεον : (χάλκεος) χάλκινος : (ἐδῶ) σκληρός | ζυγόν : (ζυγός) σκλαβιά, ὑποδούλωσι | σφά-
γιον : σφαχτό· (ἐδῶ) σφαιρισθὲν θῦμα | ἀλόης : (ἀλόη) παχύφυτο μὲ εὐεργετικὴς δράσεις |
ἢ τις : ἢ ὅποια | τεῖου : ὁ καταγόμενος ἀπὸ τὴν ἀρχαία Τέω τῆς Ἰωνίας | κρατήρα : (κρατῆρ)
εἶδος ποτηριοῦ, κατάλληλο γιὰ τὴν πόσιν οἴνου | δροσόεντα : (δροσοίεις) δροσάτος, ὀλόδρο-
σος | ρόδα : (ρόδο) τριαντάφυλλο | ἱστόρει : (ιστορῶ) ἐξιστορῶ, ἀφηγοῦμαι | νέφη : (νέφος)
σύννεφο, νεφέλη | φαιδρόν : (φαιδρός) (ἐδῶ) λαμπρός | κυανόχροον : (κυανόχρους) βαθυ-
γάλανος | μυρτιά : (βλ. καὶ μύρτος, μυρσίνη) ἀρωματικὸ ἀνθοφόρο θαμνώδες φυτὸ | οὕτω :
ἔτσι | ἀγαλλιάζει : (ἀγαλλιάζω) χαίρομαι, εὐφραίνομαι | ὅτε : ὅταν | μακαρία : (μακάριος)
γαλήνιος, ξέγνοιastos | ἐκβαίνου : (ἐκβαίνω) βγαίνω | λείψανα : (λείψανο) ἀπομεινάρια |
σπαραγμένης : (σπαραγμένος < σπαραζώ) κομματιάζω | λεαίνης : (λέαινα) θηλυκὸ λιοντάρι |
οὕτως : ἔτσι | ἀγαρηνὰ : (ἀγαρηνός) μουσουλμανικὸς | ἐπισωρεύονται : (ἐπισωρεύω) συσ-
σωρεύω | μεγαλόφθογγος : μεγαλόφωνος, βροντόφωνος | κράζει : (κράζω) φωνάζω | ἄμπο-

τε : μακάρι, εἶθε | *ἀμαύρονε* : (ἀμαυρόνω· βλ. και ἀμαυρόνω) (ἐδῶ) ἐξαλείφω, ἐξαφανίζω
νά αἱ Κορασσίαι : Νησιωτικὴ συστάδα (τὰ περισσότερα νησιά εἶναι ἀκατοίκητες βραχονησί-
 δες) τοῦ Αἰγαίου, μεταξὺ Ἰκαρίας, Σάμου καὶ Πάτμου· σήμερα τὰ νησιά ὀνομάζονται Φοῦρνοι.
τὸν Ἀπελλῆν : Ζωγράφος τοῦ β' μισοῦ τοῦ 4ου αἰ. π.Χ., πού πέρασε μεγάλο διάστημα τῆς
 ζωῆς του στὴν Κῶ.

κατοικία Ζεφύρων : Ὁ Ζέφυρος (ἐδῶ προσωποποιημένος καὶ στὸν πληθυντικὸ ἀριθμὸ) εἶ-
 ναι ὁ δυτικὸς ἄνεμος, ἥπιος καὶ εὐεργετικὸς.

τοῦ Κερκετέως δενδρόεντος : Ὁ Κερκετεὺς ἢ Κέρκης, τὸ βουνὸ τῆς Σάμου μὲ τὴν ὑψηλό-
 τερη κορυφὴ τοῦ Αἰγαίου.

Ὁ βωμὸς τῆς πατρίδος. [XX]

στροφή πρώτη

Τρέξατε ἀδελφια, τρέξατε
 ψυχὰι θερμαί, γενναίαι·
 εἰς τὸν βωμὸν τριγύρω
 τῆς πατρίδος ἀστράπτοντα
 τρέξατε πάντες.

β'.

Ἄς παύσωσ' ἢ διχόνοιαι
 πού ρίχνουσι τὰ ἔθνη
 τυφλά, ὑπὸ τὰ σκληρότατα
 ὀνύχια τῶν ἀγρύπνων
 δολίων τυράννων.

γ'.

Τρέξατ' ἐδῶ· συμφώνως
 τοὺς χοροὺς ἅς συμπλέξωμεν,
 προσφέρων ὁ καθένας
 λαμπρὰν θυσίαν, πολῦτιμον,
 εἰς τὴν πατρίδα.

δ'.

Ἐδῶ ἅς καθιερώσωμεν
 τὰ πάθη μας προθύμως·
 τ' ἄρματα ἡμεῖς ἀδράξαμεν
 μόνον διὰ 'να πληγώσωμεν
 τοῦ Ὄσμαν τὰ στήθη.

ε'.

Ἐδῶ πάντα τὰ πλοῦτή μας
 ἅς χύσωμεν ἐν ὄσῳ
 γυμνὸν σπαθὶ βαστοῦμεν
 μᾶς φθάνουσι τὰ φύλλα
 τίμια τῆς δάφνης.

ς'.

Κ' ὕστερ', ἀφ' οὔ συντρίψωμεν
 τὸν ἔχθιστον ζυγόν,
 ἄλλα ὄχι ἀβέβαια πλοῦτη
 θέλει μᾶς δώσει πάλιν
 ἢ ἐλευθερία.

ζ'.

Ἐδῶ ἡδονὰς καὶ ἀνάπαυσιν
 ὧ φίλοι ἅς παραιτήσωμεν·
 ξηρὴ πέτρα τὸ στρῶμα,
 φαρμάκι τὸ ψωμί
 τῆς δουλείας εἶναι.

η'.

Ἐδῶ, σὰν ἀναθήματα,
 εἰς τὸν βωμὸν πλησίον,
 τοὺς συγγενεῖς, τὰ τέκνα μας
 ἀγαπητά, τοὺς γέροντας
 τώρα ἅς ἀφήσωμεν.

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

θ'.

Πάντα ὅσα εἰς τὴν καρδίαν μας
εἶναι ἀκριβῆ, δὲν πρέπεισιν
εἰς ἄνδρας ποῦ τρομάζουν
ἔμπροσθεν εἰς ἀνόητον
βάρβαρον σκῆπτρον.

ί'.

Οὔτε ἡ ζωὴ δὲν πρέπει.
Τρέξατε ἀδέλφια, τρέξατε
συμμέτρως ἐχορεύσαμεν,
σύμμετρα ἄς ἀποθάνωμεν
διὰ τὴν πατρίδα.

βωμόν : (βωμός) θυσιαστήριο | *διχόνοιαι* : (διχόνοια) διχογνωμία μιᾶς κοινότητας | *όνύχια* : (όνύχιον· βλ. καὶ ὄνυχας) νύχι | *δολίον* : (δόλιος) δολερός, πονηρός, πανοῦργος | *συμπλέζωμεν* : (συμπλέκω) συγκρούω, συμφύρω | *ἀδράζαμεν* : (ἀδράττω) ἀρπάζω | *ἔχθιστος* : (ἔχθιστος) ὁ πιὸ μισητός, ὁ μεγαλύτερος ἐχθρός | *ζυγόν* : (ζυγός) σκλαβιά, ὑποδούλωση | *ἡδονάς* : (ἡδονή) εὐχαρίστηση | *ἀναθήματα* : (ἀνάθημα) ἀφιερωματικὸ ἀντικείμενο πρὸς κάποια θεότητα | *πλησίον* : κοντὰ | *βάρβαρον* : (βάρβαρος) ξένος, ἀλλόφυλος | *συμμέτρως* : παράλληλα

Ἀνδρέας Κάλβος (Ζάκυνθος, 1792 – Λάουθ, Ἡνωμένο Βασίλειο, 1869)

Ἑπτανήσιος ποιητής, ἀπὸ τοὺς σημαντικότερους Ἑλληνες δημιουργοὺς τοῦ 19ου αἰῶνος. Ἡ ποιητικὴ του ταυτότητα συγκερνᾷ ἐντὸς της πολλὰ ἑτερόκλιτα στοιχεῖα, διακρίνεται ὁμως γιὰ τὸν ἀρχαῖζοντα τόνο της, τὴν ἀρχαῖζουσα γλῶσσα, τὴν ἰδιάζουσα στροφικὴ διαμόρφωση τῶν ποιημάτων του, ἢ ὅποια πῆρε τελικὰ τὸ ὄνομά του, τὴ σύζευξη νεοκλασικισμοῦ καὶ ρομαντισμοῦ, καὶ ἀσφαλῶς τὴν *πολύτροπον ἁρμονίαν*, τὴ μετρικὴ ὀργάνωση τῶν ὠδῶν του. Πέραν τῶν διάσημων ὠδῶν του, οἱ ὅποιες στὴν πλειονότητά τους ἀφοροῦν πατριωτικὴ θεματολογία, σώζονται διάφορα ἄλλα ἔργα του, κυρίως στὰ ἰταλικά, ἐνῶ μαρτυροῦνται διάφοροι μὴ εὐρισκόμενοι τίτλοι του. Διαμένει στὴν Ζάκυνθο, στὸ Ναύπλιο καὶ στὴν Κέρκυρα, ἐνῶ ἀπὸ τὸ 1852 ἕως καὶ τὸν θάνατό του ζεῖ στὴν Ἀγγλία.

«Εἰς τὸν Ἱερὸν Λόχον. [IV]»

Πηγή: Ἀνδρέας Κάλβος, *Ἔργα*, τ. Α', *Ποιητικά*, Μέρος Πρῶτο, *Δημοσιευμένα*, (ἐπιμ.-σχόλ.: Luigi Trenti, Εὐρ. Γαραντουδης), Ἀθήνα, Μουσεῖο Μπενάκη, 2016, σσ. 330-332.

«Εἰς Χῖον. [VI]»

Πηγή: Ἀνδρέας Κάλβος, ὅ.π., σσ. 343-351.

«Ὁ Ὠκεανός. [X]»

Πηγή: Ἀνδρέας Κάλβος, ὅ.π., σσ. 374-381.

«Τὰ Ἡφαίστια. [XIII]»

Πηγή: Ἀνδρέας Κάλβος, ὅ.π., σσ. 423-433.

«Εἰς Σάμον. [XIV]»

Πηγή: Ἀνδρέας Κάλβος, ὅ.π., σσ. 434-440.

«Ὁ βωμὸς τῆς πατρίδος. [XX]»

Πηγή: Ἀνδρέας Κάλβος, ὅ.π., σσ. 471-473.

Γεώργιος Λασσάνης

(1793-1870)

Ἑλλάς

[...]

ΕΛΛΑΣ

Τὸ κέντρον τῶν ἐλπίδων μου, ὦ ξένε, δὲν εἶναι μόνον πιθανόν, ἀλλὰ καὶ βέβαιον! — Ἴδε τὰ τέκνα μου ταῦτα, ἴδε...

ΠΕΡΙΗΓΗΤΗΣ

Ποῖα τέκνα σου λέγεις, ὦ Ἑλλάς;

ΕΛΛΑΣ

Ταῦτα τὰ τέκνα μου, ὦ ξένε, τὰ γνήσια, τὰ ὄντως εὐπειθῆ τέκνα τῆς δυστυχούσης μητρός. Αὐτοί, μόλις ἤκουσαν τοὺς στεναγμούς μου, μόλις ἠσθάνθησαν τὴν ἀνάγκην μου, καὶ ὤρμησαν μετ' ἑλπίδα ἀμίμητον, μ' ἐνθουσιασμὸν ἀπαραδειγμάτιστον νὰ βοηθήσωσι τὴν δυστυχῆ των μητέρα. Αὐτοὶ μετ' ἀγαθὰ των καταστήματα σπουδάζουν νὰ ἐξιλεώσωσι τοὺς παρωρισμένους θεοὺς, ν' ἀνακαλέσωσι τὴν χορείαν τῶν Μουσῶν εἰς τὰς ἀρχαίας των κατοικίας, νὰ θεραπεύσωσι τὰς πληγὰς μου! Αὐτοὶ ἀνεγείρουσι παιδευτήρια, εἰς τὰ ὅποια αἱ ψυχὰι τῶν νέων ὀδηγοῦνται εἰς τὴν ἀρετὴν καὶ τὴν φιλοπατρίαν, καὶ ἀπὸ τὰ ὅποια μέλλουν ν' ἀναλάμψωσιν ἐκεῖνα τὰ λαμπρὰ φρονήματα, τὰ ὅποια κινουσι τὸν ἄνδρα νὰ θεωρῇ τὴν πατρίδα, ὡς τὸ κέντρον πάσης ἐνεργείας του, καὶ νὰ μὴ γνωρίζῃ ἄλλην εὐδαιμονίαν, παρὰ τὴν εὐδαιμονίαν τῶν συμπολιτῶν του! Αὐτοὶ μὴ φειδόμενοι ἀδράς δαπάνης στέλλουν εἰς τὴν σοφὴν Εὐρώπην νέους, διὰ ν' ἀπανθήσωσιν ἐκεῖ, ὡς αἱ μέλισσαι, τὰ ὠφέλιμα τῶν μαθημάτων, καὶ νὰ τὰ μεταδώσωσιν εἰς τοὺς ὁμογενεῖς των! Αὐτοὶ καταβάλλουν μεγάλας χρηματικὰς ποσότητας πρὸς τύπωσιν κοινωφελῶν βιβλίων, διὰ νὰ ἐξαπλωθῶσι τὰ εὐεργετικὰ τῆς σοφίας φῶτα εἰς τοὺς συναδελφούς των! Αὐτοὶ ἀγωνίζονται νὰ συστήσωσι καὶ θέατρον, ὅπου παρασταίνωμεν αἱ ὑψηλαὶ ἀρεταὶ τῶν περικλειῶν προπατόρων των, θέλουσι τοὺς κινεῖ εἰς συμπαθητικὴν συναίσθησιν καὶ εἰς μίμησιν. Αὐτοὶ... Ἀλλὰ ποῦ ἔμπορῶ νὰ σ' ἀπαριθμήσω ὅλα των τὰ εὐεργετικὰ, τὰ θεάρεστα ἔργα; Τοῦτο μάθε μόνον, ὦ ξένε, ὅτι αὐτοὶ ὑπὲρ πάντας τοὺς ἄλλους ἀγωνίζονται νὰ με ἀναστήσωσι, καὶ νὰ με στολίσωσι πάλιν μετὰ τὴν λαμπρὰν μου ἐκείνην καὶ περιφανῆ στολήν.

ΠΕΡΙΗΓΗΤΗΣ

ὦ πόσον ἀγάλλεται ἡ καρδιά μου!

ΕΛΛΑΣ

Ναί, ὦ φίλτατά μου τέκνα, εἰς τὸ στάδιον τῆς δόξης τὸ ὁποῖον τρέχετε, μὴ ὀπισθοδρομήσητε, ἀλλὰ μὲ προθυμίαν ἐνθερμον καὶ ἀκάμαντον ζῆλον, ἐξακολουθεῖτε τ' ἀγαθὰ, τὰ θεάρεστα ἔργα σας! Κλείσατε τὰς ἀκοάς σας, μὴ τὰς μολύνωσιν οἱ δολεροί, οἱ ὑπουλοὶ, οἱ κακομήχανοι λόγοι τῶν κακοβούλων σοφιστῶν, τῶν ἐχθρῶν μου! Ἀφήσατέ τους νὰ κατασπαράττη ὁ φθόνος αὐτὰς αὐτῶν τὰς μισοκάλους καρδίας! Ἀκούσατε μόνον τὴν νοθετικὴν φωνὴν ἐκείνων, ὅσοι σᾶς δείχνουν νέας ὁδοὺς φερούσας εἰς τὴν ἀθάνατον δόξαν. Ὁ πλοῦτος τότε μόνον εἶναι κτῆμ' ἀγαθόν, ὅπταν ὁ ἔχων αὐτόν, τὸν μεταχειρίζεται φρονίμως. Τοῦναντίον δέ, γίνεται τερατόμορφον ἄγριον θηρίον, καὶ πρῶτον τὸν ἔχοντα κατασπαράττει. Ἐγὼ εἶμαι ἡ μήτηρ σας, ἡ πρῶτη λαμπρά, ἡ πρῶτη ἐνδοξος μήτηρ σας! Ἴδετε τώρα τὰ κατασχισμένα καὶ ρυπωμένα ταῦτα ράκη! Ἴδετε τὰς ἀλύσεις καὶ τὰς πληγὰς μου! Ἴδετε πόσα πάσχω δεινὰ ἢ παναθλία! Ἡ μουσαρὰ ἐμφύλιος διχόνοια, τὸ τερατόμορφον τοῦτο θηρίον, ὦ τέκνα μου, μ' ἔφευγεν εἰς ταύτην τὴν ἐλσεινὴν κατάστασιν! Φύγετε, ὦ τέκνα μου, σᾶς ἐξορκίζω εἰς τοὺς καταπληγωμένους τούτους μαστούς μου, οἱ ὅποιοι σᾶς ἐθήλασαν – φύγετε τὸ στασιαστικὸν πνεῦμα τῆς διχονοίας! Ἐναγκαλίσθητε συμφώνως τὴν ὁμόνοιαν, τὴν εὐεργετικὴν ὁμόνοιαν, τὴν ὁποίαν καὶ οἱ θεοὶ αὐτοὶ πάντοτε μᾶς παραγγέλλουν! Μὴ ἀπατᾶσθε ἀπὸ προσκαίρους μικροπρεπεῖς τιμάς· μάθετε, ὅτι ἐνόσω ἐγὼ ἡ κοινὴ σας μήτηρ δυστυχῶ, ὀνομάζεσθε καὶ σεῖς, ὁποῖου βαθμοῦ, ὁποῖας ἀξίας, ὁποῖας καταστάσεως καὶ ἂν ἦσθε, δυστυχεῖς! Ἡ μόνη ἀθάνατος δόξα εἶναι ἡ ἀρετή. Ἡ μεγίστη δὲ ἀρετὴ εἶναι ἡ φιλοπατρία. Ταύτην ἐξήσκησαν οἱ περικλεεῖς προπάτορές σας, καὶ διαλάμπουν εἰς αἰῶνα τὸν ἅπαντα· ταύτην ἐξασκήσατε καὶ σεῖς, ἐὰν θέλητε νὰ ὀνομάζησθε γνήσιοι ἀπόγονοι ἐκείνων! Οὐαί, οὐαί, οὐαί εἰς τοὺς, ὅσοι δὲν ἀκούουν τοὺς στεναγμούς μου! Ἐκεῖνοι δὲν εἶναι γνήσια μου τέκνα, εἶναι νόθα ἄσιανὰ σπέρματα!

Σεῖς δέ, ὦ μάκαρες θεοί, κινήθητε εἰς οἶκτον!
 Στρέψατε τὸ παντεύφορον ὄμμα σας πάλιν πρὸς με!
 Ἴδέτε μου τὴν γύμνωσιν, ἰδέτε τὰς πληγὰς μου,
 ἰδέτε πόσας συμφορὰς πάσχω ἢ παναθλία!
 Δὲν φθάνει ὅτ' ἐξέλειπεν ἡ χάρις σας ἡ θεία,
 κ' ἐρημωμένα ἔμειναν τὰ πρὶν φίλα σας ἔδη,

ὁ Ὀλυμπος, ὁ Παρνασσός, καὶ τὸ τῆς Πιερίας
 πολύφυλλον, φερώνυμον τῶν Πιερίδων ὄρος·
 ἀλλὰ κι ἀπὸ τὰ τέκνα μου πολλὰ μ' ἐγκαταλείπουν
 ἔρημον ἀβοήθητον, δίχως τινὰ προστάτην!
 Ἐγείνα δορυάλωτος, βαβαί! τῶν ἀνδραπόδων!
 Μ' ἐγύμνωσαν, μὲ τυραννοῦν, μὲ κατατραυματίζουν·
 καὶ πάσχουν οἱ οὐτιδανοὶ διὰ νὰ ἐξαλείψουν
 ἀπὸ τὴν μνήμην τῶν θνητῶν, κι αὐτὴν τὴν ὑπαρξίν μου!
 Κατεδαφίζουν ἀφειδῶς τὰ ἔκλαμπρα μνημεῖα,
 ὅσ' ἀβλαβῆ ἔσώθησαν δίχως νὰ φοβηθῶσι
 μηδὲ τὸν πανδαμάτορα καὶ παμφθορέα Κρόνον·
 κι ὡς αἰμοβόρα ὄρνεα τοὺς ὄνυχας ἐμπήγουν
 καὶ κατασχίζουσιν ὡμῶς τὰ εὐπειθῆ μου τέκνα!
 Ἐάν ποτε, ὦ μάκαρες, αἱ ἄπειρ' ἐκατόμβαι
 προβάτων, μόσχων καὶ αἰγῶν, κι ἀρνῶν νεογεννήτων·
 ὅσα μὲ αἶμα ἐρυθρὸν ἔβαψαν τοὺς βωμούς σας·
 ἐὰν λαμπρ' ἀναθήματα, σπονδαί, καὶ οὐλοχῦται,
 σᾶς εὐφραναν κατὰ θυμὸν μὲ τὴν τερπνὴν των κνίσσαν
 ταύτην μου εἰσακούσατε τῶρα τὴν ἱεσίαν·
 «Πέμψατε εἰς τὰ τέκνα μου τὰ φῶτα τῆς σοφίας,
 διὰ νὰ ἐξυπνήσωσι, καὶ νὰ ἐνθυμηθῶσιν
 ὅποιοι ἦσαν ἄλλοτε, καὶ ποῖοι εἶναι τῶρα!
 Κ' ἐμπνεύσατ' εἰς τοὺς δυστυχεῖς, τὰς ἀρετὰς ἐκείνας,
 ὅσαι ποτ' ἐμεγάλυναν τοὺς θεοὺς των Προγόνους·
 ἀνδρείαν, καὶ ὁμόνοϊαν, καὶ τὴν φιλοπατρίαν.
 Διὰ ν' ἀποφασίσωσι συμφώνως καὶ μὲ ζῆλον,
 ἢ ὄλοι ν' ἀποθάνωσιν, ἢ δοῦλοι νὰ μὴ ζῶσιν».

(Ἀστραπαὶ καὶ βρονταί· τὸ θέατρον φωτίζεται καὶ ἀπὸ τὸν οὐρανὸν καταβαίνει ὁ Ἑρμῆς. Ἡ Ἑλλάς καὶ ὁ Περιηγητῆς μένουν ἐκθαμβοί.)

ΣΚΗΝΗ ΤΡΙΤΗ

ΕΛΛΑΣ, ΠΕΡΙΗΓΗΤΗΣ, ΕΡΜΗΣ

ΕΡΜΗΣ

Θάρσει, ὦ Ἑλλάς! Οἱ θεοὶ εἰσήκουσαν τὰς δεήσεις σου. Εἰς τὴν βουλήν
 τῶν ἀθανάτων ἀπεφασίσθ' ἡ παῦσις τῶν δεινῶν σου. Ἡ Ἀθηνᾶ, ὁ Ἀπόλλων,

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

ἡ χορεία τῶν Μουσῶν, καὶ αὐτὸς ὁ θρασὺς Ἄρης, διωρίσθησαν ἀπὸ τὸν ὕψιστον Κρονίωνα νὰ γείνωσι καθοδηγοὶ τῶν υἱῶν σου. Λαμπρὰν πορφύραν σ' ἐτοιμάζουσι τὰ τέκνα σου! καὶ ἡ βιάσκανος τύχη δὲν θέλει κατισχύσει κατ' αὐτῆς· διότι αὐτ' εἶναι ἡ βουλή τοῦ οὐρανίου μας πατρός! Ἄγγελος αὐτοῦ εἶμ' ἐγώ, κ' ἐστάλην νὰ σὲ φέρω τὰ εὐαγγέλια! Σὺ δέ, ὦ ξένε, μὴν ἀργοπορῆς πλέον, ἀλλὰ τάχυνε νὰ ἐπιστρέψῃς εἰς τὴν πατρίδα σου, κ' ἐκεῖ θέλει ἰδῆ...

εὐπειθῆ : (εὐπειθής) πειθῆνιος, ὑπάκουος | *ἀπαραδειγμάτιστον* : (ἀπαραδειγμάτιστος) ἀσύγκριτος | *ἐξίλεώσωσι* : (ἐξιλεώνω) ἐξευμενίζω, λυτρώνω | *παρωργισμένους* : (παρωργισμένος < παρωργίζω) ἐξοργίζω | *ἀνακαλέωσι* : (ἀνακαλῶ) (ἐδῶ) ἀποσύρω | *χορείαν* : (χορεία) συντροφία, ομάδα, παρέα | *ἀνεγείρουσι* : (ἀνεγείρω) χτίζω, ἰδρύω | *παιδευτήρια* : (παιδευτήριο) ἐκπαιδευτήριο, σχολεῖο | *φιλοπατρίαν* : (φιλοπατρία) πατριωτισμός | *φρονήματα* : (φρόνημα) ἰδέα, σκέψη | *κινῶσι* : (κινῶ) (ἐδῶ) ἐνθαρρύνω, παρακινῶ | *φειδόμενοι* : (φειδόμενος < φειδομαι) συγκρατοῦμαι | *ἀδράς* : (ἀδρός) (ἐδῶ) μεγάλος, γενναῖος | *δαπάνας* : (δαπάνη) τὰ χρήματα πού ξοδεύονται γιὰ κάτι | *ἀπανθήσωσιν* : (ἀπανθῶ· ἀπανθίζω) (ἐδῶ) συλλέγω (γνώσεις) | *κοινοφελῶν* : (κοινοφελής) ὠφέλιμος γιὰ τὸ κοινὸ | *παρασταινόμενοι* : (παρασταινόμενος < παρασταίνω) ἀναπαριστῶ | *περικλεῶν* : (περικλεής) δοξασμένος, περιώνυμος | *προπατόρων* : (προπάτωρ) (ἐδῶ) πρόγονος | *συμπαθητικὴν* : (συμπαθητικός) αὐτὸς πού δειχνεῖ ἐνσυναίσθηση, κατανόηση | *συναίσθησιν* : (συναίσθησις) κατανόηση | *περιφανῆ* : (περιφανής) δοξασμένος, περιώνυμος | *ἀγάλλεται* : (ἀγάλλομαι) χαίρομαι, εὐφραίνομαι | *ὀπισθοδρομήσητε* : (ὀπισθοδρομῶ) κινεῖμαι πρὸς τὰ πίσω | *ἀκάμαντος* : (ἀκάμαντος) ἀκούραστος | *ὑπουλοὶ* : (ὑπουλος) δολερός | *σοφιστῶν* : (σοφιστής) (ἐδῶ) ἀπατεώνας | *κατασπαράττη* : (κατασπαράσσω) κομματιάζω, ξεσκίζω | *φθόνος* : ζήλεια | *μισοκάλους* : (μισόκαλος) αὐτὸς πού μισεῖ καθετὶ καλὸ | *νουθετικὴν* : (νουθετικός) συμβουλευτικός | *φρονίμως* : νουεχῶς, φρόνημα, λογικά | *τουναντίον* : ἀντίθετα, ἀπεναντίας | *ρυπωμένα* : (ρυπωμένος < ρυπώνω) βρωμίζω, μολύνω | *ράκη* : (ράκος) κουρέλι | *ἄλυσεις* : (άλυσος· βλ. καὶ ἄλυσος) ἀλυσίδα | *πάσχω* : ὑποφέρω | *δεινά* : (δεινόν) κακὸ, κακοτυχία | *μισαρά* : (μισαρός) βρώμικος, ρυπαρὸς | *διχόνοια* : διχογνωμία μιᾶς κοινότητας | *ἐξορκίζω* : βάζω κάποιον νὰ ὀρκιστεῖ γιὰ κάτι, τάζω κάποιον σὲ κάτι ἢ κάπου | *μαστούς* : (μαστός) βυζί, στήθος | *ἐθήλασαν* : (θηλάζω) βυζαίνω, ταίζω μὲ γάλα μέσῳ τῶν μαστῶν | *στασιαστικόν* : (στασιαστικός) ἐπαναστατικός, ἐξεγερτικός, ἀντάρτικος | *ἐναγκαλίσθητε* : (ἐναγκαλιζομαι) ἀγκαλιάζομαι | *παραγγέλλουν* : (παραγγέλλω) ζητῶ νὰ γίνει κάτι | *προσκαίρους* : (πρόσκαιρος) παροδικὸς | *διαλάμπουν* : (διαλάμπω) λάμπω | *οὐαί* : ἀλλοίμονο | *νόθα* : (νόθος) γεννημένος ἐκτὸς γάμου, μπάσταρδος | *ἄσιανά* : (ἄσιανός) καταγόμενος ἀπὸ τὴν Ἀσία ἢ γενικῶς τὴν Ἀνατολή | *σπέρματα* : (σπέρμα) γέννημα | *μάκαρες* : (μακάριος) γαλήνιος, ξέγνοιαστος | *οἶκτον* : (οἶκος) λύπηση | *παντεύφορον* : (παντεύφορος) διαρκῶς εὐφορος, παραγωγικός | *ῶμμα* : μάτι | *ἐξέλειπεν* : (ἐκλείπω) ἐξαφανίζομαι | *φίλα* : (φίλος) εὐνοϊκός | *ἔδη* : (ἔδος) κάθισμα· κατοικία | *φερώννυμον* : (φερώννυμος) (ἐδῶ) δημοφιλής, πασίγνωστος | *τινά* : (τις) κάποιος | *δορνάλωτος* : αὐτὸς πού ἔχει κατακτηθεῖ μὲ τὴ συνδρομὴ ὀπλων | *βαβαί* : ἐπιφώνημα ἐκπληξης, πόνου | *ἀνδράποδον* : (ἀνδράποδο) σκλάβος, ὑπόδουλος, ἐνεργούμενο | *τυραννοῦν* : (τυραννῶ) (ἐδῶ) διοικῶ μὲ σκληρότητα | *οὔτιδανόι* : (οὔτιδανός) μηδαμινός, τιποτένιος | *πανδαμάτορα* : (πανδαμάτωρ) κυρίαρχος, αὐτὸς πού δαμάζει τὰ πάντα | *παμφο-*

ρέα : (παμφθορέας) φθαρτικός, αὐτὸς ποὺ φθείρει τὰ πάντα | *αἰμοβόρα* : (αἰμοβόρος) αὐτὸς ποὺ τρέφεται μὲ αἷμα, αἰμοδιψής | *ὄρνεα* : (ὄρνεο· βλ. καὶ ὄρνιο) εἶδος πτωμοφάγου ἀρπακτικοῦ πτηνοῦ τῆς οἰκογένειας τῶν γυπῶν | *ὄνυχας* : (ὄνυξ) νύχι | *ἐκατόμβαι* : (ἐκατόμβη) θυσία ἐκατὸ ζώων | *μόσχων* : (μόσχος) μοσχάρι, βόδι | *αἰγῶν* : (αἶγα) ἐρίφιο | *ἀναθήματα* : (ἀνάθημα) ἀφιέρωμα σὲ θεότητα | *σπονδαί* : (σπονδή) προσφορά, θυσία | *οὐλοχῦται* : (πληθ.) χοντρὸ κριθάρι μὲ τὸ ὁποῖο ραίνεται τὸ θῦμα σὲ μιὰ θυσία ἢ/καὶ τὸ ἄγγειο ποὺ τὸ περιέχει | *εὐφρναναν* : (εὐφραίνω) εὐχαριστῶ, τέρω | *τερπνὴν* : (τερπνός) εὐχάριστος, θαυμαστός | *κνίσσαν* : (κνίσσα· βλ. καὶ κνίσσα) μυρωδιὰ κρέατος ποὺ ψήνεται | *πέμματα* : (πέμπω) στέλνω | *ἐμεγάλυναν* : (μεγαλύνω) δοξάζω | *θάρσει* : (θαρσέω) ἔχε θάρρος | *δεήσεις* : (δέηση) παράκληση | *βουλὴν* : (βουλή) (ἐδῶ) συμβούλιο | *παῦσις* : σταμάτημα | *βάσκανος* : κακεντρεχής | *ἄγγελος* : ἀγγελιαφόρος | *εὐαγγέλια* : (εὐαγγέλιο) καλὴ εἶδηση

Στὸ σημεῖο ὅπου ὁ Περιηγητὴς λέει: «Ποῖα τέκνα σου λέγεις, ὦ Ἑλλάς!», παρατίθεται ὑποσελίδια σημείωση: «Ἡ Ἑλλάς τὸν πιάνει ἀπὸ τὴν χεῖρα, τὸν ὀδηγεῖ πρὸς τὸ σπήλαιον, καὶ τὸν δείχνει μίαν ὀρθὴν στήλην, ἐπάνω εἰς τὴν ὁποίαν εἶν' ἐγχαραγμένα τὰ ὀνόματα ὄλων τῶν ζώντων εὐεργετῶν τοῦ γένους, ὡς ἀντικρῦ [στὴ σ. 130 τοῦ παρόντος] φαίνεται.»

Γεώργιος Λασσάνης (Κοζάνη, 1793 – Ἀθήνα, 1870)

Δάσκαλος, ἠθοποιὸς καὶ συγγραφέας. Μέλος τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας καὶ τοῦ Ἱεροῦ Λόχου. Σπούδασε στὴν Λειψία κοινωνώντας τὶς ἀρχὲς τοῦ Διαφωτισμοῦ καὶ τῆς Γαλλικῆς Ἐπανάστασης. Ἀνέλαβε χρέη γραμματέα στὸ πλευρὸ τοῦ Ἀλέξανδρου Ὑψηλάντη, ἐνῶ παράλληλα ἦταν ὑπασπιστὴς καὶ χιλιάρχος τοῦ ἐλληνικοῦ στρατεύματος. Πολέμησε στὸ Δραγατσάνι, ἐξορίζεται καὶ φυλακίζεται μαζὶ μὲ τὸν Ὑψηλάντη καὶ ἀπὸ τὸ 1828 ἐπιστρέφει στὴν Ἑλλάδα, ὅπου ἐξακολουθεῖ νὰ μάχεται. Διετέλεσε ὑπουργὸς Στρατιωτικῶν καὶ Οἰκονομίας. Ἀσχολήθηκε μὲ τὸ θέατρο, θεωρώντας τὸ ἐθνεγερτήριο μέσο.

Ἑλλάς

Πηγή: Γοργίδης Λυσάνιος [Γεώργιος Λασσάνης], *Ἑλλάς. Πρόλογος εἰς τὴν Τραγωδίαν Α... καὶ Α...*, (ἐπιμ.: Νικόλαος Β. Γκούστης), Μόσχα, Τυπ. Αὐγούστου Σεμένου, 1820, σσ. 129-134.

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

1. Louis Dupré (1789-1837), *Σουλιώτης στην Κέρκυρα. Ο Νικολός Περβόλης* (1825) | έγχρωμη λιθογραφία || **2.** Donato Francesco de Vivo (1834-μετά τὸ 1890), *Ὁ θάνατος τοῦ Λάμπρου Τζαβέλλα* | λάδι σὲ μουσαμᾶ (107 x 132 ἐκ.), Ἐθνικὴ Πινακοθήκη – Παράρτημα Ναυπλίου.

Διονύσιος Σολωμός

(1798-1857)

Ὕμνος εἰς τὴν Ἐλευθερίαν

*Libertà vo cantando, ch'è si cara
come sa chi per lei vita rifiuta.*
πβ. Dante, *Purg.* 171-72

1.
Σὲ γνωρίζω ἀπὸ τὴν κόψη
τοῦ σπαθιοῦ τὴν τρομερή,
σὲ γνωρίζω ἀπὸ τὴν ὄψη
ποῦ μὲ βία μετράει τὴ γῆ.

2.
Ἄπ' τὰ κόκαλα βγαλμένη
τῶν Ἑλλήνων τὰ ἱερά,
καὶ σὰν πρῶτα ἀνδρειωμένη,
χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

3.
Ἐκεῖ μέσα ἐκατοικοῦσες
πικραμένη, ἐντροπαλή,
κι ἓνα στόμα ἀκαρτεροῦσες,
(ἔλα πάλι), νὰ σοῦ πεῖ.

4.
Ἄργειε νὰ ἴθκει ἐκείνη ἡ μέρα,
κι ἦταν ὅλα σιωπηλά,
γιατὶ τὰ ἴσκιαζε ἡ φοβέρα
καὶ τὰ πλάκωνε ἡ σκλαβιά.

5.
Δυστυχής! Παρηγορία
μόνη σοῦ ἔμενε νὰ λές
περασμένα μεγαλεῖα
καὶ διηγώντας τα νὰ κλαῖς.

6.
Καὶ ἀκαρτέρει, καὶ ἀκαρτέρει
φιλελεύθερη λαλιά,
ἓνα ἐκτύπαε τ' ἄλλο χέρι
ἀπὸ τὴν ἀπελπισιά.

7.
Κι ἔλεες: «Πότε, ἄ! πότε βγάνω
τὸ κεφάλι ἀπὸ τσ' ἐρμιές;
Καὶ ἀποκρίνοντο ἀπὸ πάνω
κλάψες, ἄλυσες, φωνές.

8.
Τότε ἐσήκωνες τὸ βλέμμα
μὲς στὰ κλάιματα θολό,
καὶ εἰς τὸ ροῦχο σου ἔσταζ' αἷμα,
πλῆθος αἷμα ἐλληνικό.

9.
Μὲ τὰ ροῦχα αἵματωμένα
ξέρω ὅτι ἔβγαίνες κρυφὰ
νὰ γυρεύεις εἰς τὰ ξένα
ἄλλα χέρια δυνατά.

10.
Μοναχὴ τὸ δρόμο ἐπῆρες,
ἐξανάλθες μοναχὴ
δὲν εἶν' εὐκόλες οἱ θύρες,
ἐὰν ἡ χρεῖα τὲς κουρταλεῖ.

[...]

22.

Γκαρδιακά χαροποιήθη
καὶ τοῦ Βάσιγκτον ἡ γῆ,
καὶ τὰ σίδηρα ἐνθυμήθη
ποῦ τὴν ἔδεναν κι αὐτή.

23.

Ἄπ' τὸν πύργο του φωνάζει,
σὰ νὰ λέει σὲ χαιρετῶ,
καὶ τὴ χήτη του τινάζει
τὸ λιοντάρι τὸ Ἴσπανό.

24.

Ἐλαφιάσθη τῆς Ἀγγλίας
τὸ θηρίο, καὶ σέρνει εὐθὺς
κατὰ τ' ἄκρα τῆς Ρουσίας
τὰ μουγκρίσματα τσ' ὀργῆς.

25.

Εἰς τὸ κίνημά του δείχνει
πὼς τὰ μέλη εἶν' δυνατά·
καὶ στοῦ Αἰγαίου τὸ κύμα ρίχνει
μιὰ σπιθόβολη ματιά.

26.

Σὲ ξανοίγει ἀπὸ τὰ νέφη
καὶ τὸ μάτι τοῦ Ἄετοῦ,
ποῦ φτερά καὶ νύχια θρέφει
μὲ τὰ σπλάχνα τοῦ Ἴταλοῦ·

27.

Καὶ σ' ἐσὲ καταγυρμένος,
γιατὶ πάντα σὲ μισεῖ,
ἔκρωζ' ἔκρωζε ὁ σκασμένος,
νὰ σὲ βλάψει, ἂν ἤμπορεῖ.

[...]

31.

Δυστυχιά του, ὦ δυστυχιά του,
ὅποιανοῦ θέλει βρεθεῖ
στὸ μαχαίρι σου ἀποκάτου
καὶ σ' ἐκεῖνο ἀντισταθεῖ.

32.

Τὸ θηρίο π' ἀνανοιγέται,
πὼς τοῦ λείπουν τὰ μικρά,
περιορίζεται, πετιέται,
αἶμα ἀνθρώπινο διψᾷ·

33.

τρέχει, τρέχει ὅλα τὰ δάση,
τὰ λαγκάδια, τὰ βουνά,
καὶ ὅπου φθάσει, ὅπου περάσει,
φρίκη, θάνατος, ἐρμιά.

34.

Ἐρμιά, θάνατος καὶ φρίκη
ὅπου ἐπέρασες κι ἐσύ·
ξίφος ἔξω ἀπὸ τὴ θήκη
πλέον ἀνδρείαν σοῦ προξενεῖ.

35.

Ἴδου ἐμπρός σου ὁ τοῖχος στέκει
τῆς ἀθλίας Τριπολιτσᾶς·
τώρα τρόμου ἀστροπελέκι
νὰ τῆς ρίψεις πιθυμᾶς.

36.

Μεγαλόψυχο τὸ μάτι
δείχνει, πάντα ὅπως νικεῖ,
καὶ ἄς εἶν' ἄρματα γεμάτη
καὶ πολέμιαν χλαλοή.

37.

Σοῦ προβαίνουνε καὶ τρίζουν
 γιὰ νὰ ἰδεῖς πῶς εἶν' πολλὰ·
 δὲν ἀκοῦς πού φοβερίζουν
 ἄνδρες μύριοι καὶ παιδιὰ;

38.

Λίγα μάτια, λίγα στόματα
 θὰ σᾶς μείνουνε ἀνοιχτὰ
 γιὰ νὰ κλαύσετε τὰ σώματα
 πού θὲ νὰ ἔβρει ἡ συμφορά!

39.

Κατεβαίνουνε καὶ ἀνάφτει
 τοῦ πολέμου ἀναλαμπή·
 τὸ τουφέκι ἀνάβει, ἀστράφτει,
 λάμπει, κόφτει τὸ σπαθί.

40.

Γιατί ἡ μάχη ἐστάθη ὀλίγη;
 Λίγα τὰ αἵματα γιατί;
 Τὸν ἐχθρὸ θωρῶ νὰ φύγει
 καὶ στὸ κάστρο ν' ἀνεβεῖ.

[...]

46.

Τῆς σκηνῆς ἡ ὥρα, ὁ τόπος,
 οἱ κραυγές, ἡ ταραχή,
 ὁ σκληρόψυχος ὁ τρόπος
 τοῦ πολέμου, καὶ οἱ καπνοί,

47.

καὶ οἱ βροντές, καὶ τὸ σκοτάδι,
 ὅπου ἀντίσκοφε ἡ φωτιά,
 Ἐπαράσταιναν τὸν Ἄδη
 πού ἀκαρτέρειε τὰ σκυλιὰ.

48.

Τ' ἀκαρτέρειε. Ἐφαίνοντ' ἴσκιοι
 ἀναρίθμητοι γυμνοί,
 κόρες, γέροντες, νεανίσκοι,
 βρέφη ἀκόμη εἰς τὸ βυζί.

49.

Ὅλη μαύρη μυρμηγκιάζει,
 μαύρη ἡ ἐντάφια συντροφιά,
 σὰν τὸ ροῦχο ὅπου σκεπάζει
 τὰ κρεβάτια τὰ στερνά.

50.

Τόσοι, τόσοι ἀνταμωμένοι
 ἐπετιοῦντο ἀπὸ τῆ γῆ,
 ὅσοι εἶν' ἄδικα σφαγμένοι
 ἀπὸ τούρκικην ὀργή.

51.

Τόσα πέφτουνε τὰ θερι-
 σμένα ἀστάχια εἰς τοὺς ἀγρούς·
 σχεδὸν ὅλα ἐκεῖα τὰ μέρη
 ἐσκεπάζοντο ἀπ' αὐτούς.

52.

Θαμποφέγγει κανέν' ἄστρο,
 καὶ ἀναδεύοντο μαζί,
 ἀνεβαίνοντας τὸ κάστρο
 μὲ νεκρώσιμη σιωπή.

53.

Ἔτσι χάμου εἰς τὴν πεδιάδα,
 μὲς στὸ δάσος τὸ πυκνό,
 ὅταν στέλνει μίαν ἀχνάδα
 μισοφέγγαρο χλωμό,

54.

ἐὰν οἱ ἄνεμοι μὲς στ' ἄδεια
τὰ κλαδιὰ μουγκοφυσοῦν,
σειοῦνται, σειοῦνται τὰ μαυράδια,
ὅπου οἱ κλῶνοι ἀντικτυποῦν.

55.

Μὲ τὰ μάτια τους γυρεύουν
ὅπου εἶν' αἵματα πηχτά,
καὶ μὲς στὰ αἵματα χορεύουν
μὲ βρυχίσματα βραχνά,

56.

καὶ χορεύοντας μανίζουν
εἰς τοὺς Ἑλληνας κοντά,
καὶ τὰ στήθια τοὺς ἐγγίζουν
μὲ τὰ χέρια τὰ ψυχρά.

57.

Ἐκειὸ τὸ ἐγγίσιμα πηγαίνει
βαθιά μὲς στὰ σωθικά,
ὅθεν ὄλη ἢ λύπη βγαίνει,
καὶ ἄκρα αἰσθάνονται ἀσπλαχνιά.

58.

Τότε αὐξάνει τοῦ πολέμου
ὁ χορὸς τρομακτικά,
σὰν τὸ σκόρπισμα τοῦ ἀνέμου
στοῦ πελάου τῆ μοναξιά.

59.

Κτυποῦν ὄλοι ἀπάνου κάτου·
κάθε κτύπημα ποὺ ἐβγεῖ
εἶναι κτύπημα θανάτου
χώρας νὰ δευτερωθεῖ.

60.

Κάθε σῶμα ἰδρώνει, ρέει·
λὲς καὶ ἐκείθεν ἡ ψυχὴ
ἀπ' τὸ μίσος ποὺ τὴν καίει
πολεμάει νὰ πεταχθεῖ.

61.

Τῆς καρδίας κτυπιές βροντᾶνε
μὲς στὰ στήθια τους ἀργά,
καὶ τὰ χέρια ὅπου χουμᾶνε
περισσότερο εἶν' γοργά.

62.

Οὐρανὸς γι' αὐτοὺς δὲν εἶναι,
οὐδὲ πέλαγο, οὐδὲ γῆ·
γι' αὐτοὺς ὅλους τὸ πᾶν εἶναι
μαζωμένο ἀντάμα ἐκεῖ.

63.

Τόση ἡ μάνητα καὶ ἡ ζάλη,
ποὺ στοχάζεσαι μὴ πῶς
ἀπὸ μία μεριά καὶ ἀπ' ἄλλη
δὲν μείνει ἕνας ζωντανός.

64.

Κοίτα χέρια ἀπελπισμένα
πῶς θερίζουνε ζωές!
Χάμου πέφτουνε κομμένα
χέρια, πόδια, κεφαλές,

65.

καὶ παλάσκες καὶ σπαθία
μὲ ὄλοσκόρπιστα μυαλά,
καὶ μὲ ὄλοσχιστα κρανία
σωθικὰ λαχταριστά.

66.

Προσοχὴ καμία δὲν κάνει
 κανείς, ὄχι, εἰς τὴ σφαγῆ·
 πᾶνε πάντα ἐμπρός. ὦ, φθάνει,
 φθάνει· ἕως πότε οἱ σκοτωμοί;
 [...]

72.

Σὰν ποτάμι τὸ αἶμα ἐγένη
 καὶ κυλάει στὴ λαγκαδιά,
 καὶ τὸ ἄθῳο χόρτο πίνει
 αἶμα ἀντὶς γιὰ τὴ δροσιά.
 [...]

83.

Στὴ σκιά χεροπιασμένες,
 στὴ σκιά βλέπω κι ἐγὼ
 κρινοδάκτυλες παρθένες
 ὅπου κάνουνε χορό.

84.

Στὸ χορὸ γλυκογυρίζουν
 ὠραῖα μάτια ἔρωτικά,
 καὶ εἰς τὴν αὔρα κυματίζουν
 μαῦρα, ὀλόχρυσα μαλλιά.
 [...]

85.

Ἡ ψυχὴ μου ἀναγαλλιᾶζει
 πῶς ὁ κόρφος καθεμιᾶς
 γλυκοβύζαστο ἐτοιμάζει
 γάλα ἀνδρείας κι ἐλευθεριᾶς.

86.

Μὲς στὰ χόρτα, τὰ λουλούδια,
 τὸ ποτήρι δὲν βασιτῶ·
 φιλελεύθερα τραγούδια
 σὰν τὸν Πίνδαρο ἐκφωνῶ.
 [...]

93.

Ποιοὶ εἶν' αὐτοὶ ποῦ πλησιάζουν
 μὲ πολλὴ ποδοβολή,
 κι ἄρματ', ἄρματα ταράζουν;
 Ἐπετάχτηκες ἐσύ!

94.

Ἄ, τὸ φῶς ποῦ σὲ στολίζει,
 σὰν ἡλίου φεγγοβολή,
 καὶ μακρόθεν σπινθηρίζει,
 δὲν εἶναι, ὄχι, ἀπὸ τὴ γῆ.

95.

Λάμπιν ἔχει ὅλη φλογώδη
 χεῖλος, μέτωπο, ὀφθαλμός·
 φῶς τὸ χέρι, φῶς τὸ πόδι,
 κι ὅλα γύρω σου εἶναι φῶς.

96.

Τὸ σπαθί σου ἀντιστηκώνεις,
 τρία πατήματα πατᾶς,
 σὰν τὸν πύργο μεγαλώνεις,
 κι εἰς τὸ τέταρτο κυτυᾶς.
 [...]

111.

Σβιέται —αὐξαίνοντας ἡ πρώτη
 τοῦ Ἀχελώου νεροσυρμῆ—
 τὸ χλιμίτρισμα καὶ οἱ κρότοι
 καὶ τοῦ ἀνθρώπου οἱ γογγυσμοί.

112.

Ἔτσι ν' ἄκουα νὰ βουίξει
 τὸν βαθὺν Ὠκεανό,
 καὶ στὸ κύμα του νὰ πνίξει
 κάθε σπέρμα ἀγαρηνό!

113.

Καὶ ἐκεῖ ποῦ ἔναι ἡ Ἁγία Σοφία,
 μὲς στοὺς λόφους τοὺς ἑπτὰ,
 ὅλα τ' ἄψυχα κορμῖα,
 βραχοσύντριφτα, γυμνά,

114.

σωριασμένα νὰ τὰ σπρώξει
 ἢ κατάρρα τοῦ Θεοῦ,
 κι ἀπ' ἐκεῖ νὰ τὰ μαζώξει
 ὁ ἀδελφὸς τοῦ Φεγγαριοῦ.

115.

Κάθε πέτρα μνημια ἄς γένει,
 κι ἡ Ὀρησκεία κι ἡ Ἐλευθεριά
 μ' ἀργοπάτημα ἄς πηγαίνει
 μεταξύ τους καὶ ἄς μετρά.

[...]

138.

Τὴν ἀκούω, βροντάει, δὲν παύει
 εἰς τὸ πέλαγο, εἰς τὴ γῆ,
 καὶ μουγκρίζοντας ἀνάβει
 τὴν αἰώνιαν ἀστραπή.

139.

Ἡ καρδιά συχνοσπαράζει.
 Πλὴν τί βλέπω; Σοβαρὰ
 νὰ σωπάσω μὲ προστάζει
 μὲ τὸ δάκτυλο ἢ θεά.

140.

Κοιτάει γύρω εἰς τὴν Εὐρώπη
 τρεῖς φορές μ' ἀνησυχιά·
 προσηλώνεται κατόπι
 στὴν Ἑλλάδα, καὶ ἀρχινᾷ:

141.

«Παλληκάρια μου, οἱ πολέμοι
 γιὰ σᾶς ὅλοι εἶναι χαρά,
 καὶ τὸ γόνα σας δὲν τρέμει
 στοὺς κινδύνους ἐμπροστά.

142.

»Ἀπ' ἐσᾶς ἀπομακραίνει
 κάθε δύναμη ἐχθρική,
 ἀλλὰ ἀνίκητη μιὰ μένει
 ποὺ τὲς δάφνες σας μαδεῖ.

143.

»Μία, ποὺ ὅταν ὥσαν λύκοι
 ξαναρχόστενε ζεστοί,
 κουρασμένοι ἀπὸ τὴ νίκη,
 ἄχ, τὸ νοῦ σᾶς τυραννεῖ.

[...]

146.

»Ἀπὸ στόμα ὁποῦ φθονάει,
 παλληκάρια, ἄς μὴν ἴπωθεῖ,
 πῶς τὸ χέρι σας κτυπάει
 τοῦ ἀδελφοῦ τὴν κεφαλή.

147.

»Μὴν εἰποῦν στὸ στοχασμό τους
 τὰ ξένα ἔθνη ἀληθινά:
 “Ἐὰν μισοῦνται ἀνάμεσό τους
 Δὲν τοὺς πρέπει ἐλευθεριά”.

[...]

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

ἀκαρτεροῦσες : (ἀκαρτερῶ) περιμένω | σκιαζε : (σκιάζω) φοβίζω | ἄλυσες : (ἄλυσος· βλ. καὶ ἄλυσος) ἄλυσίδα | θύρες : (θύρα) πόρτα | χρεία : ἀνάγκη | κουρταλεῖ : (κουρταλῶ) κρούω μιὰ θύρα | καρδιακά : καρδιακά, ἀπὸ καρδιάς | χήτη : χაίτη | ἐλαφιάσθη : (ἐλαφιάζω) (ἐδῶ) ξυπνῶ | μουγκρίσματα : (μούγκρισμα· βλ. καὶ μούγγρισμα) μουγκανητό, μουγκρητό | σπιθόβολη : (σπιθόβολος) αὐτὸς ποὺ ἐκτοξεύει σπίθες | ξανοίγει : (ξανοίγω) κοιτῶ, βλέπω | νέφη : (νέφος) νεφέλη, σύννεφο | σπλάχνα : (σπλάχνο· βλ. καὶ σπλάγγχο) ἐντόσθιο, ζωτικὸ ὄργανο | καταγυρμένοις : (καταγυρνῶ) στραμμένοις πρὸς τὰ κάτω | ἐκρῶζε : (κρῶζω· βλ. καὶ κρᾶζω) φωνάζω | ἀνανογιέται : (ἀνανογιέμαι) ἀντιλαμβάνομαι | λαγκάδια : (λαγκάδι) δενδροφυτῆς κοιλὰδα ἀνάμεσα σὲ βουνὰ | πλεον : περισσότερο | χλαλοή : ὄχλοβοή | φοβερίζουν : (φοβερίζω) φοβίζω, τρομοκρατῶ | θωρῶ : κοιτῶ, βλέπω | ἀντίσκοφτε : (ἀντισκόπτω) διακόπτω | ἀκαρτέρειε : (ἀκαρτερῶ) περιμένω | βυζί : (γυναικεῖος) μαστός | στερνά : (στερνός· βλ. καὶ ὕστερνός) τελευταῖος | ἀναδεύοντο : (ἀναδεύω) ἀνακινῶ, ἀνακατεύω | ἀχνάδα : ἄχνό, ἀδύναμο φῶς | μουγκοφυσσῶν : (μουγκοφυσσῶ) ὁ “δῆχως ἦχο” ἦχος τοῦ ἀνέμου | σειοῦνται : (σειῶ) κουνῶ | μαυράδια : (μαυράδι) κάτι μαῦρο | κλώνοι : (κλώνος) (ἐδῶ) κλωνάρι, κλαρί | βρυχίσματα : (βρύχισμα) βρυχηθμός | μανίζουν : (μανίζω) θυμώνω, βρίσκομαι σὲ μανιώδη κατάσταση | ὄθεν : ἀπ’ ὅπου | ἀσπλαχνιά : σκληρότητα | κτυπίες : (κτυπία· βλ. καὶ κτυπία, χτυπία) κτύπος | χουμᾶνε : (χουμάω· βλ. καὶ χουμάω, χιμάω) ὄρμῶ | ἀντάμα : μαζὶ | μάνητα : μανία, θυμός | παλάσκες : (παλάσκα) δερμάτινη θήκη γιὰ μπαρούτι καὶ σφαῖρες | σωθικά : σπλάχνα, ζωτικά ὄργανα | αὔρα : πνοὴ ἀνέμου | ἀναγαλλιάζει : (ἀναγαλλιάζω) χαίρομαι, εὐφραίνομαι | κόρφος : στήθος | ποδοβολή : ἦχος βημάτων | σπινθηρίζει : (σπινθηρίζω) πετῶ σπίθες | ὀφθαλμός : μάτι | σβιέται : (σβίω) σβήνω | νεροσυρμή : ρεῦμα ποταμοῦ | χλιμίτρισμα : (βλ. καὶ χλιμίντρισμα) ἦχος ποὺ κάνει τὸ ἄλογο, χρεμέτισμα | γογγυμοί : (γογγυσμός) βαρὺς ἀναστεναγμός | σπέρμα : (ἐδῶ) ἀπόγονος, τέκνο | ἀγαρηνό : (ἀγαρηνός) μουσουλμανικός | κατοπί : ἔπειτα | γόνα : γόνато | φθονάει : (φθονῶ) ζηλεύω

Τὸ μὶστος τοῦ ποιήματος τοῦ Σολωμοῦ ἀποτελεῖ παράφραση τῶν στίχων 71-72 ἀπὸ τὸ πρῶτο ἔξσμα τοῦ *Καθαρηρίου τῆς Θείας Κωμωδίας* τοῦ Δάντη. Ὁ δαντικὸς στίχος «libertà va cercando, ch'è sì cara, / come sa chi per lei vita rifiuta.» («τὴν ἐλευθερία ἀναζητεῖ ποὺ εἶναι πολὺ ἀκριβή, / ὅπως γνωρίζει αὐτὸς ποὺ γιὰ χάρη τῆς ἀπαρνιέται τὴ ζωή.» γίνεται ἀπὸ τὸν Σολωμό: «Libertà vo cantando», ἦγουν «Τὴν Ἐλευθερία τραγουδῶ [...].» (μτφρ. Μιχαήλ Πασχάλης)

Ὁ ἴδιος ὁ Σολωμός φρόντισε νὰ ἀφήσει σημειώσεις γιὰ τὰ περισσότερα μείζονα ἔργα του, τὶς λεγόμενες «Σημειώσεις τοῦ ποιητῆ». Ἀπὸ αὐτὲς ἀντλοῦμε τὶς οἰκειές διευκρινίσεις γιὰ τὰ ἀποσπάσματα ποὺ ἀνθολογήσαμε:

ἄνδρες μύριοι καὶ παιδιά : Ἀρματώθηκαν τότε ὅλοι ἀπὸ δεκατέσσερους χρόνους καὶ ἀπάνου.

καὶ σὸ κάστρο ν' ἀνεβεί : Ἡ περιτειχισμένη Τριπολιτσὰ δὲν ἔχει κάστρον, καὶ εἰς τὸν τόπον τοῦ κάστρου ἐννοεῖ ὁ ποιητῆς τὴν μεγάλην *Τάπιαν* τῆς πόλης.

Στὴ σκιά χεροπιασμένους : Ὁ λόρδ Μπάιρον εἰς τὴν τρίτην ὥδην τοῦ *Don Juan* παρασταίνει ἕναν ποιητὴν Ἕλληνα, ὅπου ἀπελπισμένος καὶ παραπονεμένος διὰ τὴν σκλαβιὰν τῆς πατρίδος του, ἔχει ἐμπρός του ἕνα κρασοπότηρον, καὶ κοντὰ εἰς ἄλλα λέγει καὶ τὰ ἀκόλουθα λόγια: «Οἱ γυναῖκες μας χορεύουν ἀποκάτου ἀπὸ τὸν ἴσκιον· βλέπω τὰ θέληγτρα τῶν ματιῶν τους· ἀλλὰ ὅταν συλλογίζομαι ὅτι θὰ γεννηθῶν σκλάβου, γεμίζω τὰ μάτια μου δάκρυα». Ἐπέρασε ἕνας χρόνος ἀφοῦ ἐγράφηκε τοῦτος ὁ ἕγμος· ὁλοένα ὁ ποιητῆς ἐτοιμάζει ἕνα ποίημα γιὰ τὸν θάνατον τοῦ Λόρδ Μπάιρον.

ὁ ἀδελφός τοῦ Φεργαριοῦ : Εἶναι ἕνας ἀπὸ τοὺς τίτλους τοῦ Σουλτάνου.

Εἰς τὸν θάνατον τοῦ Λόρδ Μπάιρον.
Ποίημα Λυρικό

1. Λευθεριά, γιὰ λίγο πάψε
νὰ χτυπᾶς μὲ τὸ σπαθί·
τώρα σίμωσε καὶ κλάψε
εἰς τοῦ Μπάιρον τὸ κορμί·
2. καὶ κατόπι ἄς ἀκλουθοῦνε
ὅσοι ἐπράξαν λαμπρά·
ἀποπάνου του ἄς χτυποῦνε
μόνον στήθια ἡρωϊκά.
3. Πρῶτοι ἄς ἔλθουνε οἱ Σουλιῶτες,
καὶ ἀπ' τὸ λείψανον αὐτὸ
ἄς μακραίνουνε οἱ προδότες,
καὶ ἀπ' τὰ λόγια ὅπου θὰ πῶ.
4. Φλάμπουρα, ὅπλα τιμημένα,
ἄς γυρθοῦν κατὰ τὴ γῆ,
καθὼς ἦτανε γυρμένα
εἰς τοῦ Μάρκου τὴ θανή,
5. ποὺ βαστοῦσε τὸ μαχαίρι
ὅταν τοῦ ἔλειψε ἡ ζωὴ
μὲς στὸ ἀνδρόφονο τὸ χέρι
καὶ δὲν τ' ἄφηνε νὰ βγεῖ.
[...]
12. «Ψάλλε, Μπάιρον», τοῦ λαλοῦσε,
«ὅσες βλέπεις ὁμορφιές»·
καὶ κειός, ποὺ ἐκρυφαγρικοῦσε
ἀνταπόκριση μ' αὐτές,
13. βάνεται τὲς τραγουδάει
μ' ἓνα χεῖλο ἀρμονικό,
καὶ τὰ πάθη ἔτσι σοῦ γγιάει,
ποὺ τραγοῦδι πλέον ψηλὸ
14. δὲν ἀκούστηκεν, ἀπ' ὅτα
ἔψαλ' ὁ Ἄγγλος ὁ τυφλὸς
τ' ἀγκαλιάσματα τὰ πρῶτα
ποὺ ἔδωσ' ἀντρας γυναικίος.
15. Συχνὰ ἐβράχνησε ἡ μιλιὰ του
τραγουδώντας λυπηρά,
πὼς στὸν ἥλιον ἀποκάτου
εἶναι λίγη ἐλευθεριά.
16. «Κάθε γῆ», παραπονιέται,
«ἐσκιλαβώθηκε – εἶναι μιὰ,
ὅπου ὁ ἄνθρωπος τιμιέται,
ἀπὸ δώθενε μακριά,
17. »τὴν ὅποια χτυπάει τὸ νάμα
σύνορα τ' Ἀτλαντικό·
μετανώνει ἐν τῷ ἅμα
ὅποιος πάει μὲ στοχασμὸ
18. »τὴ γλυκειὰν Ἐλευθερίαν
νὰ τῆς βλάψει ἀπὸ κοντά·
τὸ δοκίμασεν ἡ Ἄγγλια!
κανεὶς πλέον ἄς μὴν κοτᾶ!»
[...]

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

28.

Χαῖρε! Κι ὅποιος σὲ μισάει
καὶ πικρὰ σὲ λαιδορεῖ
εὐτυχιὰ νὰ πιθυμάει
καὶ ποτὲ νὰ μὴ τῆ δεῖ·

29.

καὶ νὰ κλαίει πὼς ἤλθε ἡ ὥρα
ἢ πατρὶς του νὰ δεθεῖ
μὲ τὰ σίδερα ποὺ τῶρα
πᾶς συντρίβοντας ἼΕσύ.

30.

Χαίρου ὡστόσο ὅλους τοὺς τόπους
ποὺ ἐξανάλαβαν γοργὰ
πάλι ἐλεύθερους ἀνθρώπους·
καὶ τοῦ Μπάιρον τῆ χαρὰ

31.

χαίρου, ἀνάμεσα στὰ ἄλλα
πράγματα ποὺ σὲ τιμοῦν·
οἱ μεγάλοι τὰ μεγάλα
ποὺ τοὺς μοιάζουσε ἀγαποῦν.

32.

Βλέποντάς σε ἀναγαλλιάζει
ἡ θλιμμένη του ψυχῆ,
καὶ τοῦ λέγει: «Ὅπλα φωνάζει
τῶρα ἡ Ἑλλάδα· πᾶμε ἐκεῖ».

33.

Καὶ κινάει νὰ σ' ἀπαντήσῃ·
καὶ ἡ φήμη τοῦ Ποιητοῦ,
ποὺ τὸν κόσμο εἶχε γυρίσει
καὶ τῆ δέχτηκαν παντοῦ,

34.

μπροστοπάταε, νὰ σὲ κράξει
μὲ ὄνομα τόσο γλυκύ,
ποὺ ὅποιο μάτι σὲ κοιτάζει
σὲ ξανοίγει πλέον σεμνή.

[...]

47.

Ἀλλὰ ἀμέσως ὅλοι οἱ ἄλλοι
ποὺ εἶχαν ἐλευθερωθεῖ
καὶ ἔχουν δάφνη στὸ κεφάλι
ποὺ δὲ θέλει μαραθεῖ,

48.

τὲς σημαῖες τοὺς ξεδιπλώνουν
καὶ τὲς δάφνες ποὺ φοροῦν
χαιρετώντας τον σηκώνουν
καὶ μ' αὐτὲς τὸν προσκαλοῦν.

49.

Ποῦ θὰ πάει; Βουνὰ καὶ λόγγοι
καὶ λαγκάδια ἀίλογοῦν.
Ποῦ θὰ πάει; — Στὸ Μεσολόγγι,
κι ἄλλοι ἄς μὴ ζηλοφθονοῦν!

50.

Τέτοιο χῶμα, ἀπ' τὴν ἡμέρα
τῆ μεγάλη τοῦ Χριστοῦ,
ποὺ εἶχε φέρει ἀπ' τὸν αἰθέρα
τιμὴ ἐμᾶς καὶ δόξα Αὐτοῦ,

51.

εἶν' ἱερὸ προσκυνητάρι,
καὶ δὲ θέλει πατηθεῖ
ἀπὸ βάρβαρο ποδάρι,
πάρεξ ὅταν χαλαστεῖ.

52.

Δέν ἦταν τῆ μέρα τούτη
μοσχολίβανα, ψαλμοί·
νά, μολύβια, νά, μπαρούτι,
νά σπαθιῶν λαμποκοπή.

53.

Στὸν ἀέρα ἀνακατώνονται
οἱ σπιθόβολοι καπνοί,
καὶ ἀπὸ πάνου φανερώνονται
ἴσκιοι θεῖοι πολεμικοὶ

54.

κι εἶναι αὐτοὶ ποὺ πολεμώντας
ἐσκεπάσανε τῆ γῆ
πάνου εἰς τ' ἄρματα βροντώντας
μὲ τὸ ἐλεύθερο κορμί·

55.

κι ἐκεῖ ἀπάνου ἔλαβαν πλήθια
ἀγκαλιάσματα, φιλιά,
ὅσα ἐλάβανε εἰς τὰ στήθια
βόλια τούρκικα, σπαθιά.
[...]

65.

Ἀπὸ φόβο καὶ ἀπὸ τρόμο,
ἀπὸ βάρβαρους δεσμούς,
ποὺ ἔναι σκόρπιοι εἰς κάθε δρόμο,
καὶ ἀπὸ μύριους ὕβρισμούς,

66.

βγαίνει, ἀνάμεσα στοὺς κρότους
τῶν γενναίων ποὺ τὴν παινοῦν,
καὶ κοιτοῦνται ἀνάμεσό τους
γιὰ τὸ θαῦμα ποὺ θωροῦν,

67.

μία Γυναίκα, πού ᾄχε βάλει
μὲς στὰ βάσανα ὁ καιρός,
ξαναδείχνοντας τὰ κάλλη
ποὺ τῆς ἔσβησε ὁ ζυγός,

68.

μόνον ἔχοντας γιὰ σκέπη
τὰ τουφέκια τὰ ἐθνικά,
καὶ τὸ χαίρεται νὰ βλέπει
πὼς καὶ Αὐτὸς τὴν ἀκλουθᾷ.

69.

Ἄχ, συνέρχεται, ξανοίγει
Ἐρινύαν φαρμακερή,
ὅπου ἀγιάτρευτην ἀνοίγει
τῆς Ἑλλάδας μία πληγῆ·

70.

Ἐρινύαν ἀπὸ τὰ χθόνια
ποὺ ἡ Ἑλπίδα ἀπαρατᾷ.
Ἡ θεομίσητη Διχόνοια
ποὺ τὸν ἀνθρωπο χαλνᾷ,

71.

ἀφοῦ ἐδιώχτηκε ἀπὸ τ' ἄστρα
ὅπου ἐτόλμησε νὰ πᾶ,
πάει στοὺς κάμπους, πάει στὰ κάστρα,
χωρὶς νὰ βρεῖ δυσκολιά·

[...]

137.

Ἄκου, Μπάιρον, πόσο θρῆνον
κάνει, ἐνῶ σὲ χαιρετᾷ,
ἡ πατρίδα τῶν Ἑλλήνων·
κλαίγε, κλαίγε, Ἐλευθεριά·
[...]

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

152.

᾿Ω, νὰ μάθαινε ὁ Μεγάλος
πόσην ἔδειξε χαρὰ
ἀγρικῶντας ἕνας Γάλλος:
«Ἐχαθῆκαν τὰ Ψ'αρά!».

153.

Φωνὴ τρόμου ἢ Ἑλλάδα σύρνει,
σύρνει, κι ἔπειτα σιωπεῖ·
ὅμως κρότους μὲς στὴ Σμύρνη
ὄλη ἡ νύχτα ἠχολογεῖ.

154.

Νά, ἀνθοστόλιστο τραπέζι·
δὲν εἶν' γέννημα Τουρκῶν,
ὅπου τρώνοντας περιπαίζει
τὴν ἀντρέϊα τῶν Ψ'αριανῶν.

[...]

σίμωσε : (σιμώνω) πλησιάζω | *κατόπι* : ἔπειτα | *φλάμπουρα* : (φλάμπουρο) σημαία | *θανή* : θάνατος, τελευτή | *λαλοῦσε* : (λαλῶ) μιλῶ | *ἐκρυφαγρικοῦσε* : (κρυφαγρικῶ) κρυφακούω | *χεῖλο* : χεῖλος, ἄκρη | *γγίαιε* : (γγιάω) ἀκουμπῶ, ἀγγίζω | *πλέον* : περισσότερο | *νάμα* : νερό πηγῆς | *μετανώνει* : (μετανώνω) μετανιώνω | *ἐν τῷ ἅμα* : (ἔκφρ.) ἀμέσως | *κοτᾶ* : (κοτάω) τολμῶ | *λοιδορεῖ* : (λοιδορῶ) κατηγορῶ | *ἐξανάλαβαν* : (ἐκλαμβάνω) (ἐδῶ) ἀναλαμβάνω, ἀνακάμπτω | *ἀναγαλλιάζει* : (ἀναγαλλιάζω) χαιρομαι, εὐφραίνομαι | *μπροστοπάταε* : (μπροστοπατῶ) προηγούμαι | *κράζει* : (κράζω) φωνάζω | *λόγγοι* : (λόγγος· βλ. καὶ λόγκος) περιοχὴ ἐνὸς βουνοῦ μὲ πυκνὴ χαμηλὴ βλάστηση | *λαγκάδια* : (λαγκάδι) δενδροφυτῆς κοιλάδα ἀνάμεσα σὲ βουνά | *ἀίλογοῦν* : (ἀίλογῶ) παραληρῶ | *βάρβαρο* : (βάρβαρος) (ἐδῶ) ἀλλόφυλος | *πάρεξ* : ἐκτός | *μπαρούτι* : (βλ. καὶ μπαρούτη) πυρίτιδα | *λαμποκοπή* : λάμψη | *σπιθόβολοι* : (σπιθόβολος) αὐτὸς ποῦ ἐκπέμπει σπιθες | *πλήθια* : πλήθη | *βόλια* : (βόλι) βλήμα πυροβόλου ὄπλου | *παινοῦν* : (παινῶ) ἐπαινῶ | *θωροῦν* : (θωρῶ) κοιτῶ | *κάλλη* : (κάλλος) ὀμορφιά | *ζυγός* : (ἐδῶ) σκλαβιά, ὑποδοῦλωση | *χθόνια* : (χθόνιος) ὑπόγειος | *ἀγρικῶντας* : (ἀγρικῶ· βλ. καὶ ἀγροικῶ, γροικῶ) ἀκούω | *σύρνει* : (σύρνω) σέρνω | *περιπαίζει* : (περιπαίζω) κοροϊδεύω, περιφρονῶ

᾿Οπως καὶ στὸν «᾿Υμνο», ἔτσι καὶ σὲ αὐτὸ τὸ ποίημα, ὁ Σολωμὸς ἄφησε τὶς «Σημειώσεις» τοῦ πρὸς διευκρίνιση ὀρισμένων στίχων:

καὶ δὲν τ' ἄφηνε νὰ βγεῖ : Λέγουν πὼς εὔρηκαν δυσκολία νὰ τοῦ ἐβγάλουν τὸ σπαθὶ ἀπὸ τὸ χέρι, τόσο ἦταν πρησμένο ἀπὸ τὴ σφαγὴ ἐκείνων τοὺς ὁποίους:

ce héros a forcés d'accompagner son ombre

(Racine, *Bajazet* [Acte V, scène 11].)

δὲν ἀκούστηκεν, ἀπ' ὅτα : Ὁ Μπάιρον ἐπαρόμοιαζε εἰς διάφορα πράγματα τὸν Μίλτον —εἰς τὸ πάθος τοῦ γιὰ τὴν ἐλευθερίαν, εἰς τὴν προθυμία τοῦ νὰ γυμνάζεται εἰς τ' ἄρματα, εἰς τὰς διχόνοιες τοῦ μὲ τὴ γυναῖκα τοῦ, εἰς τὸ νὰ εἶναι δυστυχημένος (ὅταν κανεὶς στοχασθεῖ ὅτι εὐρίσκονται καὶ ἄλλες δυστυχίες ἐξω ἀπὸ τὸ νὰ εἶναι ὁ ἄνθρωπος φτωχὸς καὶ τυφλός)· καὶ τέλος πάντων εἰς τὸν τρόπον ὅπου ἐσχημάτισε τὰ καλῦτέρὰ τοῦ ποιήματα. Εἰς τὸ *Paradise Lost*, ἡ ἀντίθεση ἀνάμεσα εἰς τὰς πρωτόπλαστες εὐμορφίαις τῆς Κτίσης καὶ τοὺς τρόμους τῆς Κόλασης θέλει βέβαια ἕκαμε μεγάλην ἐντύπωσιν εἰς τὸν νοῦ τοῦ Μπάιρον. Ἡ μελαγχολικὴ τοῦ φύση ἀγριεμένη ἀπὸ δυσἀρέσκειες ἐσύντρεξε εἰς τὸ νὰ τὸν κάμει νὰ ξετυλίσει εἰς τὰ ποιήματά τοῦ αὐτὴ τὴν ἀντίθεσιν εἰς ἄλλον τρόπο. Ἀλλὰ ἐτοῦτο τὸ μοιάσιμον δὲν τὸ εὐρίσκει παρα ὅπου ὁ Μπάιρον τὸ ἠθέλησε, γιὰ τὸ Μίλτον ἐμελετοῦσε πολὺ τοὺς στίχους

του. Ἡ δυσκολιὰ τὴν ὁποίαν αἰσθάνεται ὁ συγγραφεὺς (ὀμιλῶ γὰρ τὸν μέγαν συγγραφεὴ) δὲν στέκει εἰς τὸ νὰ δείξει φαντασία καὶ πάθος, ἀλλὰ εἰς τὸ νὰ ὑποτάξει αὐτὰ τὰ δύο πράγματα, μὲ καιρὸ καὶ μὲ κόπο, εἰς τὸ νόημα τῆς τέχνης.

«*Κάθε γῆ*», παραπονιέται, : Ἴδε τὲς ὁδὲς του τὲς λυρικές [«*Venice, An Ode*», στ. 125-148].

Τέτοιο χῶμα, ἀπ' τὴν ἡμέρα : Οἱ δικοὶ μας ἔλαβαν εἰδηση πὺς οἱ Τοῦρκοι εἶχαν ἀπόφαση νὰ τοὺς πλάκωσιν ἕξω ἀπὸ τὸν Ἅγιον Ὄρος, νομίζοντας νὰ τοὺς εὔρουν μαζωμένους εἰς τὲς Ἐκκλησίες. Ἀλλὰ οἱ δικοὶ μας τὲς ἐσφάλισαν, ἐτοιμάσθησαν, καὶ ἕκαμαν θρῆνο εἰς τὸν ἐχθρό.

«*Ἐχάθησαν τὰ Ψαρά!*» : Παράρτημα τοῦ ἀριθμοῦ 34 τοῦ *Φίλου τοῦ Νόμου*:

«Σμύρνη 2 Ἰουλίου.

Ὁ ἐνταῦθα Κύριος Ἀρνῶδ Γάλλος (Arnaud) εὐθὺς ὡς ἔμαθε τὴν καταστροφὴν τῶν Ψαρῶν εὐθύμῃσε μὲ μεγάλην φαιδρότητα, καὶ συγκαλέσας εἰς λαμπρὸν συμπόσιον ὅλους τοὺς φίλους του συνεκρότησε χορὸν καὶ μουσικὴν καὶ ἔδειξε τὴν εὐφροσύνην τῆς ψυχῆς του μὲ τὰ πλεόν ζωντὰ αἰσθήματα. Ὁ ἀξέπαινος καὶ λαμπρὸς Πρόξενος τῆς Γαλλίας κύριος Π. Δαβίδ, τοῦ ὁποίου ἡ πρὸς τὴν πατρίδα μας φιλοτιμία γνωρίζεται καὶ κηρύττεται ἀπὸ ὅλους, ἐμέμφθη κατὰ πολλὰ καὶ ἤλεγξε τὸ χαϊρέκακον τοῦτο κίνημα. Ὅλοι οἱ εἰς ταύτην τὴν πόλιν εὐρεθέντες Ἄγγλοι καὶ Ἀμερικανοὶ, καὶ πολλοὶ τῶν Εὐρωπαϊῶν, ἐλυπήθησαν διὰ τῶν Ψαρῶν τὸ δυστύχημα καὶ ἔδειξαν μεγάλην κατῆφειαν.»

Οἱ Ἐλεύθεροι Πολιορκημένοι

Σχεδιάσμα Α΄.

1.

Τότες ἐταραχτήκανε τὰ σωθικά μου καὶ ἔλεγα πὺς ἦρθε ὦρα νὰ ξεψυχήσω· κὶ εὐρέθηκα σὲ σκοτεινὸ τόπον καὶ βροντερό, πὺ ἐσκιρτοῦσε σὰν κλωνὶ στᾶρι στὸ μῦλο ποῦ ἀλέθει ὀγλήγορα, ὡσὰν τὸ χόχλο στὸ νερὸ ποῦ ἀναβράζει· ἐτότες ἐκατάλαβα πὺς ἐκεῖνο ἦτανε τὸ Μεσολόγγι· ἀλλὰ δὲν ἔβλεπα μῆτε τὸ κάστρο, μῆτε τὸ στρατόπεδο, μῆτε τὴ λίμνη, μῆτε τὴ θάλασσα, μῆτε τὴ γῆ ποῦ ἐπάτουνα, μῆτε τὸν οὐρανὸ· ἐκατασκέπαζε ὅλα τὰ πάντα μαυρίλα καὶ πίσσα, γιομάτη λάμψη, βροντὴ καὶ ἀστροπελέκι· καὶ ὕψωσα τὰ χέρια μου καὶ τὰ μάτια μου νὰ κάμω δέηση, καὶ ἰδοὺ μὲς στὴν καπνίλα μία μεγάλη γυναικίκα μὲ φόρεμα μαῦρο σὰν τοῦ λαγοῦ τὸ αἷμα, ὅπου ἡ σπῖθα ἔγγιζε κὶ ἐσβενότουνε· καὶ μὲ φωνὴ ποῦ μοῦ ἐφαίνονταν πὺς νικάει τὴν ταραχὴ τοῦ πολέμου ἄρχισε:

«Τὸ χάραμα ἐπῆρα
 Τοῦ Ἥλιου τὸ δρόμο,
 Κρεμώντας τὴ λύρα
 Τὴ δίκαιη στὸν ὄμο,—
 Κὶ ἀπ' ὅπου χαράζει
 Ὡς ὅπου βυθᾶ,

Τὰ μάτια μου δὲν εἶδαν τόπον ἐνδοξότερον ἀπὸ τοῦτο τὸ ἀλωνάκι.»

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

2.

Παράμερα στέκει	Τῆς μάνας ὦ λαύρα!
Ὅ ἄντρας καὶ κλαίει·	Τὰ τέκνα τριγύρου
Ἄργα τὸ τουφέκι	Φθαρμένα καὶ μαῦρα
Σηκώνει καὶ λέει:	Σὰν ἴσκιους ὄνειρου·
«Σὲ τοῦτο τὸ χέρι	Λαλεῖ τὸ πουλάκι
Τί κάνεις ἐσύ;	Στοῦ πόνου τῆ γῆ
Ὅ ἐχθρός μου τὸ ξέρει	Καὶ βρίσκει σπυράκι
Πῶς μοῦ εἶσαι βαρύ.»	Καὶ μάνα φθονεῖ.

[...]

σωθικά : (πληθ.) σπλάγχνα, ἐντόσθια, ζωτικά ὄργανα | *ἐσκιρτοῦσε* : (σκιρτῶ) τινάζομαι | *κλωνί* : κλωνάρι, κλαρί | *χόχλο* : (χόχλος) κοχλασμός νεροῦ ποῦ βράζει | *ἐπάτουνα* : πατουσα | *δέηση* : παράκληση | *ἐσβενότουνε* : ἐσβηνε | *άλωνάκι* : (άλωνι) στρογγυλόσχημο ἄπλωμα σὲ μιὰ περιοχή | *λαύρα* : (βλ. καὶ λάβρα) καύσωνας | *λαλεῖ* : (λαλῶ) (ἐδῶ) κελαηδῶ | *σπυράκι* : σπόρος, καρπός | *φθονεῖ* : (φθονῶ) ζηλεύω

Σχεδιάσμα Β'.

1.

Ἄκρα τοῦ τάφου σιωπῆ στὸν κάμπο βασιλεύει·
 Λαλεῖ πουλί, παίρνει σπυρί, κι' ἡ μάνα τὸ ζηλεύει.
 Τὰ μάτια ἡ πείνα ἐμαύρισε· στὰ μάτια ἡ μάνα μνέει·
 Στέκει ὁ Σουλιώτης ὁ καλὸς παράμερα καὶ κλαίει:
 «Ἐρμο τουφέκι σκοτεινό, τί σ' ἔχω γὰρ στὸ χέρι;
 Ὅπου σὺ μοῦγινες βαρὺ κι' ὁ Ἀγαρηνὸς τὸ ξέρει.»

λαλεῖ : (λαλῶ) (ἐδῶ) κελαηδῶ | *σπυρί* : σπόρος, καρπός | *μνέει* : (μνέω) ὀρκίζομαι

Σχεδιάσμα Γ'.

1.

Μητέρα, μεγαλόψυχη στὸν πόνου καὶ στὴ δόξα,
 Κι' ἂν στὸ κρυφὸ μυστήριό ζοῦν πάντα τὰ παιδιὰ σου
 Μὲ λογισμό καὶ μ' ὄνειρο, τί χάρ' ἔχουν τὰ μάτια,
 Τὰ μάτια τοῦτα, νὰ σ' ἰδοῦν μὲς στὸ πανέρμο δάσος,
 Ποῦ ξάφνου σοῦ τριγύρισε τ' ἀθάνατα ποδάρια
 (Κοίτα) μὲ φύλλα τῆς Λαμπρῆς, μὲ φύλλα τοῦ Βαϊῶνε!
 Τὸ θεϊκό σου πάτημα δὲν ἄκουσα, δὲν εἶδα,
 Ἀτάραχη σὰν οὐρανὸς μ' ὅλα τὰ κάλλη πῶχει,

Ποῦ μέρη τόσα φαίνονται καὶ μέρη ἔναι κρυμμένα·
 Ἀλλά, Θεά, δὲν ἤμπορῶ ν' ἀκούσω τῆ φωνῆ σου,
 Κι' εὐθὺς ἐγὼ τ' Ἑλληνικοῦ κόσμου νὰ τῆ χαρίσω;
 Δόξα ἔχ' ἡ μαύρη πέτρα του καὶ τὸ ξερὸ χορτάρι.

(Ἡ Θεὰ ἀπαντᾷ εἰς τὸν ποιητὴ καὶ τὸν προστάζει νὰ ψάλλῃ τὴν πολιορκίαν τοῦ Μεσολογγίου).

2.

Ἔργα καὶ λόγια, στοχασμοί, —στέκομαι καὶ κοιτάζω—
 Λούλουδα μύρια, πούλουδα, ποὺ κρύβουν τὸ χορτάρι,
 Κι' ἄσπρα, γαλάζια, κόκκινα καλοῦν χρυσοὶ μελίσει.
 Ἐκεῖθε μὲ τοὺς ἀδελφούς, ἐδῶθε μὲ τὸ χάρο.—
 Μὲς στὰ χαράματα συχνά, καὶ μὲς στὰ μεσημέρια,
 Καὶ σὰ θολώσουν τὰ νερά, καὶ τ' ἄστρα σὰ πληθύνουν,
 Ἐάφνου σκιρτοῦν οἱ ἀκρογιαλιές, τὰ πέλαγα κι' οἱ βράχοι.
 «Ἀραπιᾶς ἄτι, Γάλλου νοῦς, βόλι Τουρκιᾶς, τόπ' Ἄγγλου!
 Πέλαγο μέγα πολεμᾶ, βαρεῖ τὸ καλυβάκι·
 Κι' ἀλιά! σὲ λίγο ξέσκεπα τὰ λίγα στήθια μένουν·
 Ἀθάνατῆ'σαι, ποὺ ποτέ, βροντῆ, δὲν ἤσυχάζεις;»
 Στὴν πλώρη, ποὺ σκιρτᾶ, γυρτός, τοῦτά 'π' ὁ ξένος ναύτης.
 Δειλιάζου γύρου τὰ νησιά, παρακαλοῦν καὶ κλαῖνε,
 Καὶ μὲ λιβάνια δέχεται καὶ φῶτα τὸν καημό τους
 Ὅ σταυροθόλωτος ναὸς καὶ τὸ φτωχὸ ξωκλήσι.
 Τὸ μίσος ὅμως ἔβγαλε καὶ κεῖνο τῆ φωνῆ του:
 «Ψ'αρού, τ' ἀγκίστρι π' ἄφησες, ἀλλοῦ νὰ ρίξης ἄμε.»

Μὲς στὰ χαράματα συχνά, καὶ μὲς στὰ μεσημέρια,
 Κι' ὅταν θολώσουν τὰ νερά, κι' ὅταν πληθύνουν τ' ἄστρα,
 Ἐάφνου σκιρτοῦν οἱ ἀκρογιαλιές, τὰ πέλαγα κι' οἱ βράχοι.
 Γέρος μακριά, π' ἀπίθωσε στ' ἀγκίστρι τῆ ζωῆ του,
 Τὸ πέταξε, τ' ἀστόχησε, καὶ περιτριγυρώνοντας:
 «Ἀραπιᾶς ἄτι, Γάλλου νοῦς, βόλι Τουρκιᾶς, τόπ' Ἄγγλου!
 Πέλαγο μέγ', ἀλίμονον! βαρεῖ τὸ καλυβάκι·
 Σὲ λίγην ὥρα ξέσκεπα τὰ λίγα στήθη μένουν·
 Ἀθάνατῆ'σαι, πού, βροντῆ, ποτέ δὲν ἤσυχάζεις;
 Πανερημιὰ τῆς γνώρας μου, θέλω μ' ἐμὲ νὰ κλάψης.»

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

κάλλη : (κάλλος) ὁμορφιά | πούλουδα : (πούλουδο) λουλούδι· (ἴσως ποιητικὴ ἐπινόηση: πούπουλο+λουλούδι) | ἄτι : ἄλογο | τόπ' : (τόπι) βλῆμα κανονιοῦ | ἀλιά : ἀλλοίμονο | ἄμε : (ἄγω) πήγαινε, φύγε | ἀπίθωσε : (ἀπιθώνω) ἀκουμπῶ κάτι κάπου | γνώρας : (γνώρα) γνωριμία, γνώση, ἐμπειρία

3.

Δὲν τοὺς βαραίν' ὁ πόλεμος, ἀλλ' ἔγινε πνοή τους,
 . . . . . κι' ἐμπόδισμα δὲν εἶναι
 Στὲς κορασιές νὰ τραγουδοῦν καὶ στὰ παιδιά νὰ παίζου.

4.

Ἄπὸ τὸ μαῦρο σύγνεφο κι' ἀπὸ τὴ μαύρη πίσσα,
 . . . . .
 Ἄλλ' ἥλιος, ἀλλ' ἀόρατος αἰθέρας κοσμοφόρος
 Ὅ στύλος φανερώνεται, μὲ κάτου μαζωμένα
 Τὰ παλληκάρια τὰ καλά, μ' ἀπάνου τὴ σημαία,
 Ποὺ μουρμουρίζει καὶ μιλεῖ καὶ τὸ Σταυρὸν ἀπλώνει
 Παντόγυρα στὸν ὁμορφον ἀέρα τῆς ἀντρείας,
 Κι' ὁ οὐρανὸς καμάρωνε, κι' ἡ γῆ χεροκροτοῦσε·
 Κάθε φωνὴ κινούμενη κατὰ τὸ φῶς μιλοῦσε,
 Κι' ἐσκόρπα τὰ τρισεύγενα λουλούδια τῆς ἀγάπης:
 «Ὅμορφη, πλούσια, κι' ἀπαρτη, καὶ σεβαστή, κι' ἀγία!»

κορασιές : (κορασιά) μικρὴ κοπέλα | ἀπαρτη : (ἄπαρτος) ἀπάτητος, ἀδύνατον νὰ κυριευθεῖ

Ἡ καταστροφή τῶν Ψαρῶν

Στῶν Ψαρῶν τὴν ὀλόμαυρη ράχη
 περπατώντας ἡ Δόξα μονάχη
 μελετᾷ τὰ λαμπρὰ παλληκάρια
 καὶ στὴν κόμη στεφάνι φορεῖ
 γεναμένο ἀπὸ λίγα χορτάρια
 ποὺ εἶχαν μείνει στὴν ἔρημη γῆ.

μελετᾷ : (μελετῶ) (ἐδῶ) μνημονεύω | κόμη : τὸ τριχωτὸ μέρος τῆς κεφαλῆς

Τὸ ποίημα ἀναφέρεται στὴν ὀλοκληρωτικὴ καταστροφὴ τῶν Ψαρῶν ἀπὸ τοὺς Ὀθωμανοὺς, ἡ ὁποία συνέβη τὴν 21ῃ Ἰουνίου τοῦ 1824.

Διονύσιος Σολωμός (Ζάκυνθος, 1798 – Κέρκυρα, 1857)

Ὁ Ἐθνικός Ποιητής τῆς Ἑλλάδος καὶ συγγραφέας τοῦ ἐθνικοῦ ὕμνου («Ὑμνος εἰς τὴν Ἐλευθερίαν»). Ἐλαβε ἰταλικὴ παιδεία καὶ καλλιέργησε στὴν ποίησή του τὴ δημοτικὴ γλῶσσα, ἀντλώντας ὕλικό ἀπὸ ὅλες τὶς φάσεις τῆς ἐλληνικῆς γραμματείας (κρητικὴ ἀναγέννηση, ἀκριτικὰ ἄσματα, δημοτικὰ τραγούδια) καὶ καλλιεργώντας τόσο τὴ ρομαντικὴ ὅσο καὶ τὴν κλασικιστικὴ εὐρωπαϊκὴ παράδοση σὲ ἓνα προσωπικό, μεικτὸ εἶδος, χαρακτηριστικὸ τῆς σύνολης δημιουργίας του. Τὰ σπουδαιότερα ἔργα τοῦ Σολωμοῦ ὑπῆρξαν Ὁ Κρητικός, Οἱ Ἐλεύθεροι πολιορκημένοι, Ὁ Πόρφυρας, Ἡ γυναῖκα τῆς Ζάκυθος, Ὁ Διάλογος, Ὁ Λάμπρος καὶ τὸ *Carmen Seculare*. Ἀποτέλεσε ἓνα ὄριο γιὰ τὴν ἐλληνικὴ λογοτεχνία, πανθομολογουμένως θεωρούμενος ὁ κορυφαῖος καὶ ἀξεπέραστος ποιητὴς τῆς νεοελληνικῆς γραμματείας.

«Ὑμνος εἰς τὴν Ἐλευθερίαν»

Πηγή: Διονύσιος Σολωμός, *Ποιήματα καὶ πεζά. Ἐκδοσὴ ἐπανεξενημένη*, (ἐπιμ.-εἰς.: Στ. Ἀλεξίου), Ἀθήνα, Στιγμὴ, 2007, σσ. 135-136, 138-139, 140-141, 143-146, 147, 149, 150-151, 153-154, 158-159.

«Εἰς τὸν θάνατον τοῦ Λόρδ Μπάιρον»

Πηγή: Διονύσιος Σολωμός, ὁ.π., σσ. 165-166, 167-168, 169-170, 173-174, 176-177, 188, 190.

«Οἱ Ἐλεύθεροι Πολιορκημένοι»

Πηγή: Διονύσιος Σολωμός, *Ἄπαντα. Ποιήματα*, τ. Α', (ἐπιμ.-σημ.: Λ. Πολίτης), Ἀθήνα, Ἴκαρος, ¹⁰2012 [1η: 1948], σσ. 211-212, 215, 238-241.

«Ἡ καταστροφὴ τῶν Ψαρῶν»

Πηγή: Διονύσιος Σολωμός, *Ποιήματα καὶ πεζά. Ἐκδοσὴ ἐπανεξενημένη*, (ἐπιμ.-εἰς.: Στ. Ἀλεξίου), Ἀθήνα, Στιγμὴ, 2007, σ. 310.

Ἡ Καταστροφή τῶν Ψαρῶν
(Κατὰ μίμησιν τῶν τοῦ Τυρταίου)

Εἶν' ὠραῖο μὲς τοὺς πολέμους
νά ἔχεις χέρα δυνατὴ
στὲς φωτιές καὶ στὴν καπνούρα
νά σοῦ χαίρεται ἡ ψυχὴ.
Δεξιὰ, ζερβιά σου τὸ βόλι
θυμωμένο νὰ φυσᾷ
καὶ σὺ τόσο νὰ μανίζεις
εἰς τὴν ἄματοχειλισιά.
Νὰ πατεῖς θανατωμένους
στὸ στομάχι τοὺς ἐχθροὺς
καὶ ν' ἀφήνεις σαπημένα
τὰ κορμιά τους στοὺς ἀγρούς.
Τὴν πατρίδα σου δοξάζεις,
ἔχεις ἄσβηστη ζωὴ
καὶ στὰ τέκνα, εἰς τὰ κορίτσια
μένει ἀπείραχτη ἡ τιμὴ.
Οὐτ' ἐχθρὸς θὰ ἔξολοθρεύσει
τοῦ σπιτιοῦ σου τὴν γωνιά
καὶ τοὺς τάφους τῶν γονιῶν σου
δὲν θὰ σκάψῃ ἡ ἀραπιά.
Εἰς τὴν μάνητα τῆς μάχης
τ' ἄλογα τὰ ἀραβικὰ
Εἰς τὰ χέρια μας θὰ ἴλθοῦνε
ἀπ' τὰ χέρια τὰ ἐχθρικά.
Καὶ μὲ τ' ἄτια πιλαλώντας
ἔπειτα στὲς γειτονιὰς
νικητάδες θὰ μᾶς ψάλλουν
τῶν ποιητάδων οἱ φωνές.
Διὰ μιὰ τέτοια ἀνδρειοσύνη
τοῦ Φιλίππου τὸ παιδί
χαίρεται μὲ τοὺς μακάριους
μακαριώτατη ζωὴ.

Πότ' εἰς τ' ἄστρα λημεριάζει,
πότε γέρνει ἐδῶ στὴν γῆ,
πεθυμώντας νὰ ξανοίξει
τοῦ πολέμου ἀναλαμπή.

Ἄλλ' ἂν θέλω ἐγὼ νὰ ψάλλω
ψάλσιμο ἠρωϊκὸ
τοὺς ἀνδρείους νὰ μὴ γυρεύω
στὸν καιρὸ τὸν παλαιό.
Μικροὶ τώρα καὶ μεγάλοι
μελετοῦνε τὰ Ψάρα,
ποὺ ἀφάνισαν χιλιάδες
στὴν φρικτὴν ἀκρογιαλιά.
Καιρὸς ἦτον καλοκαίρι,
τὰ λιβάδια μυριστά,
στὰ κλωνάρια ὠριμασμένα
καὶ τ' ἀφράτα ὀπωρικά.
Ἡ γλυκὸφεγγη ἀρχινοῦσε
τῆς ἀγῆς φεγγοβολή,
ὅταν τὰ ἐχθρικὰ τὰ πλοῖα
ξάνοιξαν οἱ Ψαριανοί.
Ἀναρίθμητα κινοῦνται
εἰς τὸν ἔρημο γιαλό,
ἀπ' τοὺς ἀνεμους φερμένα
κι ἀπ' τὸ κύμα τὸ ἄλμυρό.

.....
Πότε κίτρινοι χλωμιάζουν
τοῦ πολέμου εἰς τὸν χορὸ,
πότε γίνονται ὡσὰν φλόγα
ποὺ ἀφανίζει ἓνα χωριό.
Ἄλλ' ἡ μάχη ὡς περισσεύει,
ἀρχινοῦν οἱ Ψαριανοί

νὰ πλακώνονται ἀπ' τὸ πλῆθος   δύο σπινθόβολουσ δαυλοῦσ.
 στὴν δακρύχαρη σφαγὴ.   Λάμψη παίρνει ὄλο τὸ κάστρο
 Τότε ἓνασ ἀπὸ ἐκείνουσ   κι ἀπ' τὲσ ρίζεσ τὲσ βαθειὲσ
 τοὺσ γενναίουσ τοὺσ Ψαριανούσ   εἰσ τὰ νέφελα πετιέται
 χύνει μέσα στὴν μπαρούτη   μὲ γλωσσότρεχεσ φωτιέσ.

χέρα : χέρι | *καπνούρα* : πυκνὸσ καπνὸσ | *ζερβιά* : ἀριστερά | *βόλι* : βλήμα πυροβόλου ὄπλου | *μανίζεσ* : (μανίζω) θυμώνω, βρίσκομαι σὲ μανιώδη κατάσταση | *ματοχειλισιά* : (αἱματοχειλισιά) αἱματοχυσία | *μάνητα* : μανία, θυμὸσ | *ἄτια* : (ἄτι) ἄλογο | *πιλαλώντασ* : (πιλαλῶ) καλπάζω | *νικητάδεσ* : νικητέσ | *διά* : (ἐδῶ) γιά | *μακάριουσ* : (μακάριωσ) γαλήνιοσ, ξέγνοιαστοσ | *λημεριάζει* : (λημεριάζω) βρίσκω λημέρι, ἐγκαθίσταμαι κάπου προσωρινά | *πεθυμώντασ* : (πεθυμῶ) ἐπιθυμῶ, νοσταλγῶ | *ἀναλαμπή* : λάμψη | *ψάλσιμο* : ψαλμόσ | *ξάνοιζαν* : (ξανοίγω) κοιτάζω | *ἀναριθμητα* : (ἀναριθμητοσ) ἀδύνατον νὰ ἀπαριθμηθεῖ | *δακρύχαρη* : (δακρύχαροσ) αὐτόσ ποὺ προκαλεῖ εὐχαρίστωσ δάκρυα | *μπαρούτη* : (βλ. καὶ μπαρούτι) πυρίτιδα | *σπινθόβολουσ* : (σπινθόβолос) αὐτόσ ποὺ πετᾶ σπίθεσ | *δαυλοῦσ* : (δαυλόσ· βλ. καὶ δαυλί) πυρωμένο ξύλο, δᾶδα, λαμπάδα | *νέφελα* : (νέφελο· βλ. καὶ νεφέλη) νέφοσ, σύννεφο

Τὸ ποίημα ἀναφέρεται στὴν ὀλοκληρωτικὴ καταστροφὴ τῶν Ψαρῶν ἀπὸ τοὺσ Ὁθωμανούσ, ἡ ὁποία συνέβη τὴν 21η Ἰουνίου τοῦ 1824.

Ὁ Ἰμπραϊμῆσ καὶ ὁ Κιουταχῆσ (ἱστορικὸ)

Ὁ Ἰμπραϊμῆσ κίνησε νὰ πάει στὸ Μισολόγγι,
 ἔσθησε τὰ τσαντήρια του ἀγνάντια ἀπὸ τὸ κάστρο,
 τὸν Κιουταχῆ ἔκάλεσε διὰ νὰ συνομιλήσουν·
 «Κακὰ σὲ λένε, Κιουταχῆ, πὼσ εἶσαι πολεμάρχησ,
 τόσοσ καιρὸσ ἐδιάβηκε πού 'σαι στὸ Μισολόγγι,
 καὶ ἀκόμη δὲν ἐπάτησεσ τὰ κάστρα τῶν ραγιαδῶν.
 Σκόνη καὶ στάχτη ἔπρεπε νὰ 'ναι τὸ Μισολόγγι
 καὶ λύκοι νὰ φωλιάζουνε στὸν ἔρημο τὸν τόπον,
 ἂν ἤμουν μὲ τσ' Ἀράπηδεσ τόσον καιρὸ φερμένουσ.
 Ξεζώσου αὐτήνα τ' ἄρματα ποὺ ζώνουν τὸ κορμί σου,
 στ' ἀρέμια σου νὰ πολεμᾶσ μὲ εὐμορφα κοράσια,
 γιὰ αὐτὸ σὲ κρίνω δυνατόν, περίσσια παλληκάρια».
 Ὁ Κιουταχῆσ ἐθύμωσε στὰ λόγια τοῦ Ἰμπραϊμῆ.
 «Δὲν λόγιαζα τὴν Ἀραπιὰ ἓνασ ντελῆσ νὰ ὀρίζει,
 ἔλα μ' ἐμὲ καὶ ἀκλούθα με στὴν διάβα πού πηγαίνω».
 Καὶ ἐπῆγαν ξέμακρα ἀπὸ ἐκεῖ σὲ ἐξορία μεγάλη·

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

ἦτονε ράχες καὶ βουνά, καὶ βράχοι καὶ λαγκάδια,
καὶ ἦταν μνήματ' ἄπειρα στὲς ράχες, στὸ λαγκάδι.
« Ἐδῶ τὰ παλληκάρια μου τὰ θάψαν οἱ συντρόφοι,
τὰ ἴλωσε τῶν Ἑλλήνων τὸ βροντερὸ τουφέκι,
καὶ τώρα ἂν ξεσκεπάζαν τοῦ τάφου τους τὴν πλάκα,
καὶ ἐζώνουνταν τὰ ἔρημα σπαθιά τὰ ξακουσμένα,
ἐσένα καὶ τὴν Ἀραπιά διὰ μιὰ στιγμή ἀφανίζαν.
Οὔτε αὐτὰ τὰ φράγκικα τύμπανα καὶ οἱ φλογέρες
μποροῦν νὰ προξενήσουνε φόβο στοὺς πολεμάρχους.
Μ' αἶμα, ἄκουσ' με, δὲν παίρνεται ποτὲ τὸ Μισολόγγι,
ἂν τοῦτοι ὁποῦ κείτονται στὸ μνήμα πλαγιασμένοι
ἐφέτος δὲν τὸ πήρανε στὴ φοβερὴ ἐκστρατεία.
Σ' αὐτὰ τὰ τείχη ποὺ θεωρεῖς τὰ πολυρημασμένα,
εὐρίσκεται τῆς Ρούμελης ὁ διαλεκτὸς ἀθέρας.
Μακρῆς, Τζαβέλας, Βέικος, Μπότσαρης καὶ Στουρνάρης,
ἐδῶ ἔταν ὁ Νικηταρᾶς τὸ φοβερὸ λεοντάρι,
ποὺ τόση ἐθέρισε Τουρκιὰ στῆς Κλένιας τὴν πεδιάδα.
Μερόνυχτο νὰ πολεμοῦν, χαίρονται, πεθυμοῦνε,
βόλια καὶ τόπια καὶ σπαθιά παιγνίδι τὰ λογιάζουν,
γύρνα γοργὰ στὸν τόπο σου, μὴν εὔρεις τὸ χαμόν σου,
Φράγκοι καὶ Ἀράπηδες ἐδῶ ποσῶς δὲν ὠφελοῦνε).
Στὸ λειδινὸ Ἀρβανιτιά ἐσίμωσε στὰ κάστρα,
μπέσα γιὰ μπέσα ἐφώναζαν καὶ ἐπλήσιασαν τὰ τείχη
« Δέτε, μὴν ἀτιμήσετε τὸ Ἄλβανὸ τουφέκι).
Ἐκεῖνοι ἀποκρίθησαν ψηλὰ ἀπὸ τὰ τείχη.
« Ἐμεῖς δὲν ἐδειλιάσαμεν μὲ σᾶς νὰ πολεμοῦμε
καὶ θέλτε οἱ Φραγκαράπηδες τώρα νὰ μᾶς φοβίσουν;
Τάχια τὸ Ἀρβανίτικο τουφέκι θὰ βροντήσει
καὶ θέλει μαυροφορεθοῦν στὴν Ἀραπιά οἱ μαρνάδες,
καὶ οἱ πουτάνες τῆς Φραγκιάς, θὰ κλάψουν τὲς πορνιές τους»).

τσαντήρια : (τσαντήρι) σκηνή, παράπηγμα | ἀγνάντια : ἀπέναντι | κακά : κακῶς, ἄδικα | ρα-
γιαδάων : (ραγιαῖς) σκλάβος, ὑπόδουλος | αὐτήνα : τώρα, τώρα δά, ἀμέσως | ἀρέμια : (ἀρέμι
βλ. καὶ χαρέμι) μέρος ὅπου ζοῦν οἱ γυναῖκες τῶν Ὀθωμανῶν | κοράσια : (κοράσι· βλ. καὶ
κοράσιον) μικρὴ κοπέλα | περίσσια : ὑπερβολικά | ντελής : (βλ. καὶ δελής) στρατιώτης τοῦ
ὀθωμανικοῦ ἱππικοῦ· ἐπίσης, ὁ ἄγριος | διάβα : πορεία | ξέμακρα : μακριά | λαγκάδια : (λαγ-
κάδι) δενδροφυῆς κοιλάδα ἀνάμεσα σὲ βουνά | φράγκικα : (φράγκικος) γαλλικός | θεωρεῖς :

(θωρῶ) κοιτῶ | *πολυρρημασμένα* : (πολυρρημασμένος < ρημάζω) έρειπωμένος | *πεθυμοῦνε* : (πεθυμῶ) έπιθυμῶ, νοσταλγῶ | *βόλια* : (βόλι) βλήμα πυροβόλου ὄπλου | *τόπια* : (τόπι) (έ-δῶ) βλήμα κανονιοῦ | *λογιάζουν* : (λογιάζω) ὑπολογίζω, θεωρῶ | *γοργά* : γρήγορα | *ποσῶς* : καθόλου | *λειδινό* : δειλινό, ἡ ὥρα πρὶν τὴ δύση ἢ τὴν ἀνατολὴ τοῦ ἡλίου | *μπέσα* : λόγος τιμῆς | *ἀτιμάσετε* : (ἀτιμάζω) ντροπιάζω | *τάχια* : νωρίς | *πουτάνες* : (πουτάνα) πόρνη | *πορνιές* : (πορνιά) πορνεία

Ὁ Ίμπραΐμ πασᾶς (1789-1848) ἦταν ὁ έπικεφαλῆς τῆς στρατιάς τῶν Αἰγυπτίων ποὺ μετέβησαν στὴν Πελοπόννησο σὲ συνδρομὴ τῶν Ὁθωμανῶν καὶ έκπορθητῆς τοῦ Μεσολογγίου. Ὁ Μεχμέτ Ρεσίτ πασᾶς, ὁ έπονομαζόμενος καὶ Κιουταχῆς (1780-1839) ἦταν φημισμένος Ὁθωμανὸς στρατηγὸς καὶ Μέγας Βεζίρης.

Μακρῆς, Τζαβέλας, Βεΐκος, Μπότσαρης καὶ Στουρνάρης, / ἐδῶ 'ταν ὁ Νικηταρᾶς τὸ φοβερὸ λεοντάρι, / ποὺ τόση ἐθέρισε Τουρκιὰ στῆς Κλένιας τὴν πεδιάδα : Ὁ Δημήτριος Μακρῆς (1772-1841) ἦταν ἀγωνιστῆς τῆς Ἐπανάστασης τοῦ 1821, μέλος τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας καὶ καθοριστικὸς παράγοντας κατὰ τὴν πολιορκία τοῦ Μεσολογγίου. Πρωταγωνίστησε σὲ πολλὲς μάχες στὴν Δυτικὴ Ἑλλάδα, στὸ Ἄγρινιο, στὸ Αἰτωλικὸ καὶ ἄλλοῦ. Ὁ Λάμπρος Βεΐκος ἦταν Σουλιώτης ὄπλαρχηγός, ὁ ὁποῖος ἀγωνίστηκε στὴν Ἐπανάσταση τοῦ 1821. Σκοτώθηκε στὰ 1827. Γιὰ τὴν προσφορὰ του παραχωρήθηκαν ἐκτάσεις στὴν οἰκογένειά του στὴν περιοχὴ τῶν Τουρκοβουνίων, ὅπου σήμερα ὀνομάζεται «ἄλσος Βεΐκου». Ὁ Νικόλαος Στουρνάρης (ἢ Στουρνάρας) (1778-1826) ἦταν ὄπλαρχηγὸς ἀπὸ τὴν περιοχὴ τῆς Αἰτωλοκαρνανίας μὲ σημαντικὴ δρᾶση. Σκοτώθηκε στὴν ἡρωϊκὴ Ἔξοδο τοῦ Μεσολογγίου.

Γεώργιος Τερτσέτης (Ζάκυνθος, 1800 – Ἀθήνα, 1874)

Ἱστορικός, πολιτικός, νομικὸς καὶ ποιητῆς. Ἦταν ἐπιστήθιος φίλος τοῦ Διονυσίου Σολωμοῦ καὶ μέλος τοῦ Κύκλου του. Ἦμεινε —μεταξὺ ἄλλων— στὴν ἱστορία γιὰ τὴν ἄρνησή του νὰ ὑπογράψει τὴν καταδίκη εἰς θάνατον τοῦ Κολοκοτρώνη, τοῦ Πλαπούτα κ.ἄ. ἀγωνιστῶν, κατηγορούμενων ἐπὶ ἐσχάτῃ προδοσίᾳ. Συνέβαλε στὴ συγγραφὴ τῶν ἀπομνημονευμάτων τοῦ Κολοκοτρώνη καὶ τοῦ Νικηταρᾶ. Ἐργάστηκε ἐπὶ μακρὸν στὴ θέση τοῦ ἀρχαιοφύλακα τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Βουλῆς.

«Ἡ Καταστροφὴ τῶν Ψαρῶν (Κατὰ μίμησιν τῶν τοῦ Τυρταίου)»

Πηγὴ: Γεώργιος Τερτσέτης, *Μεταξὺ ὀνείρων καὶ ὀραμάτων*, (έπιμ.-ἀνθ.: Μάρη Θεοδοσοπούλου), Ἀθήνα, Ἐρμῆς, 1999, σσ. 32-34.

«Ὁ Ίμπραΐμης καὶ ὁ Κιουταχῆς (ἱστορικό)»

Πηγὴ: Γεώργιος Τερτσέτης, *Μεταξὺ ὀνείρων καὶ ὀραμάτων*, ὀ.π., σσ. 80-81.

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

Ἀλέξανδρος Σοῦτσος

(1803-1863)

Τὸ ὄνειρόν μου, ἦ Ὁ εἰς Δραγατσάνι θυσιασθεὶς ἱερός λόχος.

Εἰς τοῦ ὕπνου τὰς ἀγκάλας ἀνεπαύετο ἡ πόλις.
Ἦτον ὦρα μεσανύκτων, καὶ ὁ λύχνος τοῦ θαλάμου
Εἰς τὸ ἄγρυπνόν μου μάτι ἔφεγγε θολὰ καὶ μόλις·
Βαθηγηδὸν ἀπεναρκώθη κ' ἔκλεισα τὰ βλέφαρά μου·
Πλὴν τὸν Ἱερόν μας Λόχον στ' ὄνειρόν μου παρ' ἐλπίδα
Καὶ τὸν Ἑκατόνταρχόν του, τὸν Δημήτριόν μου εἶδα.

Ἦσφι εἶχε τοῦ θανάτου κ' ἔστεκε συλλογισμένος·
Ὁ ἀτρόμητός του Λόχος γύρω του συναθροισμένος,
Ἐξοχος εἰς τὴν ἀνδρείαν, τὴν νεότητα, τὰ κάλλη,
Εἰς τὸν νοῦν μου ἀνεκάλει
Τὸν ἐν Θερμοπύλαις Λόχον τοῦ μεγάλου Λεωνίδα,
Καὶ τὸν Ἑκατόνταρχόν του, τὸν Δημήτριόν μου εἶδα.

Ἐρριψε τ' ὠχρόν του βλέμμα εἰς τὸ βλέμμα μου ἐπάνω,
Μ' ἀνεγνώρισε, μ' ἠσπάσθη καὶ μὲ εἶπε· («Θ' ἀποθάνω»·
Καὶ γυμνώσας μέγα ξίφος, βῆμα ἤνοιξε δρομαῖον
Μόνος κατὰ χιλιάδων, καὶ πεζὸς κατὰ ἰππέων·
Κ' ἔτρεχε μ' αὐτὸν ὁ Λόχος, σφάγιον εἰς τὴν πατρίδα,
Καὶ τὸν Ἑκατόνταρχόν του, τὸν Δημήτριόν μου εἶδα.

Νὰ σαλεύουν καὶ νὰ τρέμουν εἶδα ὅλας τὰς κοιλάδας
Εἶδα, εἶδα νὰ γεμίζουν ἀπὸ Τούρκων χιλιάδας
Τοῦ βουνοῦ αἱ ράχαι ὅλαι καὶ τοῦ δάσους ὅλ' αἱ κῶχαι·
Κ' ἤκουσα φωνὴν μεγάλην, κράζουσαν· «Γενναῖε Λόχε,
Εἰς τὰς φλόγας, εἰς τὰ ξίφη ἀκολούθει με καὶ πῆδα!»
Καὶ τὸν Ἑκατόνταρχόν του, τὸν Δημήτριόν μου εἶδα.

Καὶ τὸν εἶδα τοὺς βαρβάρους εἰς τὴν γῆν νεκροὺς νὰ ρίπτῃ,
Νὰ κτυπᾶ καὶ νὰ κτυπᾶται, νὰ σηκώνεται, νὰ πίπτῃ·
Κ' ἔτρεξα τὴν συνδρομὴν μου εἰς τὸν ἥρωα νὰ φέρω·
Καὶ μὲ εἶπεν· «Ἀποθνήσκω... νέος ἔπεσα... πλὴν χαίρω·
Εἰς τῆς δόξης τὸν ἀγῶνα ἔλαβα κ' ἐγὼ μερίδα».
Κ' αἵματοβρεγμένον ὄλον τὸν Δημήτριόν μου εἶδα.

Δραγατσάνι, τῆς Δακίας μέρος ἄσημον τὸ πάλαι,
 Γύρω σου περιπλανῶνται σκιαὶ σήμερον μεγάλαι·
 «Τρισενδόξου, λέγε, μάχης ἔνδοξος ἐστάθην μάρτυς·
 »Εἰς τοὺς κόλπους μου οἱ νέοι τριακόσιοι τῆς Σπάρτης
 »Ἐχυσαν τοῦ αἵματός των τὴν ὑστερινὴν ρανίδα,
 »Καὶ τὸν Ἐκατόνταρχόν των, τὸν Δημήτριόν των εἶδα».

λύχνος : λυχνάρι, μέσο φωτισμοῦ | βαθμηδόν : σταδιακά | ἀπεναρκόθην : (ἀποναρκώνομαι) ξυπνῶ, ἀφυπνίζομαι | συναθροισμένος : (συναθροίζων < συναθροίζω) συγκεντρῶν | κάλλη : (κάλλος) ὁμορφία | ἀνεκάλει : (ἀνακαλῶ) θυμάμαι, φέρνω στὸν νοῦ μου | ἡσπάζθη : (ἀσπάζομαι) φιλῶ | δρομαῖον : (δρομαῖος) αὐτὸς ποὺ τρέχει | σφάγιον : σφαχτό, θυσία | σαλεύουν : (σαλεύω) κινῶμαι | κῶχαι : (κώχη· βλ. καὶ κόγχη) κοίλωμα στὸ πλάτωμα ἢ στὴν κορυφὴ ἐνὸς βουνοῦ | ἄσημον : (ἄσημος) δίχως φήμη | τὸ πάλαι : στὸ παρελθόν, κάποτε | ρανίδα : σταγόνα αἵματος

Τὸ ποίημα ἀναφέρεται στὸν τρίτο ἀδελφὸ τοῦ Παναγιώτη καὶ τοῦ Ἀλέξανδρου, Δημήτριο Σοῦτσο, ὁ ὁποῖος σκοτώθηκε στὴ μάχη τοῦ Δραγατσανίου στὰ 1821. Ἡ μάχη αὐτὴ ἔλαβε χώρα στὸ Δραγατσάνι τῆς Βλαχίας (σημερινὴ κεντρικὴ Ρουμανία), περιοχὴ ποὺ ἀναφέρεται ἀρχαιοπρεπῶς στὸ ποίημα ὡς «Δακία», στίς 19 Ἰουνίου τοῦ 1821. Τὰ δύο ἀντίπαλα στρατόπεδα ἦταν ἀπὸ τὴ μία οἱ στρατιωτικὲς δυνάμεις τῶν Φιλικῶν καὶ ὁ Ἰερὸς Λόχος Ἑλλήνες σπουδαστὲς τῶν Παραδουνάβιων Ἡγεμονιῶν, κι ἀπὸ τὴν ἄλλη οἱ δυνάμεις τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας. Ἡ μάχη ἔληξε μὲ νίκη τῶν Ὀθωμανῶν καὶ σηματοδότησε τὸ τέλος τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας καὶ τῶν δράσεών της στὴν Μολδοβλαχία· παρὰ ταῦτα, ὑπῆρξε ἐνδεικτικὴ γιὰ τὸ ὅ,τι ἀκολούθησε ἀργότερα μὲ τὴν Ἑλληνικὴ Ἐπανάσταση στὴν ἡπειρωτικὴ Ἑλλάδα.

Ὁ Περιπλανώμενος

[...]

Ἔσμα Τρίτον

[...]

Ἔμενε σιγῶν ὁ ξένος· εἶπεν ὅμως μετ' ὀλίγον
 Εἰς τὸν Ἀαρὼν τοῦ Γένους στόμα θλιβερὸν ἀνοίγων·
 «Τῆς Ἑλλάδος ἡ λαμπρότης ὡς πομφόλυξ διελύθη,
 »Καὶ ἡ γῆ της εἰς χειμάρρου ξηρὰν κοίτην μετεβλήθη,
 »Ὁ τυχὼν δὲ διαβάτης εἰς αὐτὴν τὴν κοίτην παίξει·
 »Τὴν διέρχονται ἀβρόχοις τοῖς ποσὶν οἱ Βαυαρέζοι,
 »Καὶ εἰς χεῖρας παραβόλους
 »Δράττοντες τὰς χάλικας της μᾶς λιθοβολοῦσιν ὅλους.

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

»Οἱ στρατοὶ τῆς Βαυαρίας ἐκμυζοῦντες τὴν Ἑλλάδα
 »Τὴν ὀλίγην τῆς ζωῆς της ἀπερρόφησαν ἰκμάδα,
 »Ἄφησαν τοὺς Προύχοντάς της ρακενδύτας εἰς τοὺς δρόμους,
 »Στρατηγοὺς δαφνηφοροῦντας ἔσυραν εἰς λαιμητόμους,
 »Μετεποίησαν εἰς φάτνας τὰς Μονὰς τῶν προπατόρων,
 »Ἦρπασαν κανδήλας, σκεύη, δωρεὰν Αὐτοκρατόρων
     »Παλαιὰν καὶ παμπλουσίαν,
 »Καὶ εἰς δύο τοῦ Φωτίου ἔτεμον τὴν Ἐκκλησίαν.

»Σχίζοντες διὰ τοῦ ράμφους τὸ φιλόστοργόν των στῆθος
 »Τρέφουσιν οἱ πελεκᾶνες νεοσσῶν πεινῶντων πλήθος·
 »Εἰς αὐτοὺς μετακενοῦντες τὸ χυνόμενόν των αἶμα
 »Ἄτενίζουσιν ἀγάπης ἔσχατον καὶ σβύνον βλέμμα.
 »Τῆς Ἑλλάδος οἱ πατέρες, μιμηταὶ τῶν πτηνῶν τούτων,
 »Ἐδωκαν τὸ ἴδιόν των αἶμα ὑπὲρ τοῦ λαοῦ των,
     »Βότσαρης εἰς Αἰτωλίαν,
 »Καραΐσκος εἰς Ἀθήνας, Τσαμαδὸς εἰς Σφακτηρίαν.

»Ἐπεσαν οἱ Γίγαντές της· φυλὴ σήμερον πυγμαίων
 »Καταισχύνει τὰ μνημεῖα τῶν ἀρχαίων καὶ τῶν νέων.
 »Οἱ νῦν ζῶντες παριστῶσιν εἶδος νόθων νομισμάτων,
 »Ὅπου ὑψηλὴν ἀξίαν ὁ Μονάρχης ἐγχαράττων
 »Δίδει πέρασιν εἰς ταῦτα, εἰς τὸν ὄχλον δὲ τιμῶνται
 »Ἄν καὶ εἰς τὸ κίβδηλόν των οἱ πολλοὶ δὲν ἀπατῶνται.
     »Φεῦ! ἡμέραι ἤλθαν δοῦλαι.
 »Ἐλειψαν οἱ Κανακάραι, οἱ Τομπάζαι, οἱ Μιαοῦλαι...

[...]

σιγῶν : (σιγῶ) σιωπῶ | *πομφόλυξ* : πυώδης φουσκάλα στὸ δέρμα (ἐδῶ) φληνάφημα, κε-
 νολογία | *κοίτην* : (κοίτη) τὸ κοῖλο τμήμα ἐνὸς ποταμοῦ | *ἀβρόχοις τοῖς ποσίν* : (ἐκφρ.)
 δίχως νὰ βρέξω τὰ πόδια μου· (μεταφ.) ἄκοπα, ἀβασάνιστα | *παραβόλους* : (παράβολος)
 προσποητός, ἐπικίνδυνος, παράτολμος | *χάλικας* : (χάλιξ) βότσαλο, μικρὴ πέτρα | *ἐκμυ-*
ζοῦντες : (ἐκμυζῶν < ἐκμυζῶ) (ἐδῶ) ἀποσπῶ κάτι ὑπουλα ἢ βίαια, ἐξαντλῶ κάποιον ἢ κάτι |
ἰκμάδα : (ικμάς) δροσιά· (ἐδῶ) ζωντανία, ζωηράδα | *ρακενδύτας* : (ρακενδύτος) κουρελῆς,
 ζητιάνος | *λαιμητόμους* : (λαιμητόμος) γκιλοτίνα, ὄργανο ἐκτέλεσης διὰ τῆς ἀποτομῆς τῆς
 κεφαλῆς | *φάτνας* : (φάτνη) τμήμα τοῦ στάβλου ποῦ ἀποθηκεύονται οἱ ζωοτροφές | *ἔτεμον* :
 (τέμνω) σπάζω, κόβω, διαχωρίζω | *μετακενοῦντες* : (μετακενῶν < μετακενῶ) μεταγγίζω,
 μεταφέρω ἕνα ὑγρὸ ἀπὸ ἕνα δοχεῖο/σκεῦος σὲ ἕνα ἄλλο | *ἀτενίζουσιν* : (ἀτενίζω) κοιτῶ

προσηλωμένος | *πυγμαίων* : (πυγμαίος) βραχύσωμη αφρικανική φυλή· (εδῶ) βραχύσωμοι αλλά και χαμηλῶν δυνατοτήτων ἄνθρωποι | *καταισχύνει* : (καταισχύνω) ντροπιάζω | *πέρασιν* : (πέρασις) πέραση, κυκλοφορία | *ὄχλον* : (ὄχλος) ἄτακτο και ἀσύντακτο πλῆθος χαμηλοῦ ἐπιπέδου | *κίβδηλον* : (κίβδηλος) πλαστός, ψεύτικος | *φεῦ* : ἀλλοίμονο

Βαυαρέζοι : Αναφορά στὸν διορισμὸ τοῦ Ὅθωνος (1815-1867) στὴ θέση τοῦ Βασιλέα τῆς Ἑλλάδος (1832), και στὴν Βαυαροκρατία (1832-1835), ἡ ὁποία ὑπῆρξε ἀποτέλεσμα τῶν χειρισμῶν τῆς Ἀντιβασιλείας ἀρχικά (Ἄρμανσπεργκ, Μάουερ, Χάιντεκ) και τοῦ Ὅθωνος στὴ συνέχεια (1835-1862).

Τσαμαδὸς εἰς Σφακτηρίαν : Πρόκειται γιὰ τὴ λεγόμενη Πτώση τῆς Σφακτηρίας, μάχη στὴν ξηρὰ και στὴ θάλασσα, ἡ ὁποία ἔλαβε χώρα στὶς 26 Ἀπριλίου 1825 στὴ νῆσο Σφακτηρία και στὶς γύρω περιοχὲς τῆς Πύλου, μεταξὺ ἑλληνικῶν στρατευμάτων ὑπὸ τὴν καθοδήγηση τῶν Ἀναγνωσταρᾶ, Τσαμαδοῦ και Μιαούλη και ὀθωμανικῶν/αἰγυπτιακῶν δυνάμεων. Ἡ πλάστιγγα ἐγείρε ὑπὲρ τῶν Αἰγυπτίων, ἐνῶ οἱ Ἀναγνωσταρᾶς και Τσαμαδὸς ἔχασαν τὴ ζωὴ τους ὑπερασπιζόμενοι τὶς θέσεις τους. Ὁ Ὑδραῖος ἀγωνιστὴς Αναστάσιος Τσαμαδὸς (1774-1825) ἀναφέρεται ἐν προκειμένῳ ὡς πρότυπο αὐταπάρνησης και ἀνδρείας.

Ἐλειψαν οἱ Κανακάραι, οἱ Τομπάζαι, οἱ Μιαοῦλαι... : Αναφορὲς σὲ μορφὲς τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασης πού (θὰ ἔπρεπε νά) ἀποτελοῦν παραδείγματα πρὸς μίμηση, ὅμως οἱ ἡγεσίες και ὁ γενικότερος ἐκφυλισμὸς τοῦ πατριωτικοῦ φρονήματος δὲν ἐπιτρέπουν κάτι τέτοιο. Ὁ Ἀθανάσιος Κανακάρης (1760-1823) διετέλεσε ἀντιπρόεδρος τοῦ Ἐκτελεστικοῦ κατὰ τὰ ἔτη 1822-1823, συμμετεῖχε στὴν Ἐπανάσταση και γενικότερα χαρακτηρίστηκε ἀπὸ πολλοὺς ὡς μιὰ εὐγενικὴ φυσιογνωμία τοῦ Ἀγῶνος. Ὁ Ὑδραῖος Ἰάκωβος Τομπάζης (1782-1829) διετέλεσε ναύαρχος τοῦ ἑλληνικοῦ στόλου, διαθέτοντας ὅλα του τὰ πλοῖα και τὴν περιουσία στὸν Ἀγῶνα. Συμμετεῖχε στὶς ναυμαχίες τῆς Χίου, τῆς Σάμου, τῆς Ἐρεσοῦ και ἄλλου, καταφέροντας σπουδαῖες νίκες. Παράλληλα, εἶχε ἐνεργὸ συμμετοχὴ και στὰ πολιτικὰ δρώμενα ὡς πληρεξούσιος τῶν Ὑδραίων στὶς Ἐθνοσυνελεύσεις. Τέλος, ὁ ἐπίσης Ὑδραῖος Ἀνδρέας Μιαούλης (1769-1835) διετέλεσε ναύαρχος τοῦ ἑλληνικοῦ στόλου και ἀσχολήθηκε μὲ τὰ πολιτικὰ πεπρωμένα τοῦ τόπου. Πέτυχε σημαντικὲς νίκες μὲ τὸν στόλο του σὲ διάφορες ναυμαχίες ἀνὰ τὴν ἑλληνικὴ θάλασσα ἐπικράτεια. Σημαντικὸ ἐν προκειμένῳ κρίνεται τὸ γεγονός ὅτι ὁ στίχος αὐτὸς περιλαμβάνει τρεῖς φυσιογνωμίες ὀλοκληρωμένων ἀγωνιστῶν, οἱ ὁποῖοι συνέβαλαν τόσο στὸ στρατιωτικὸ ὅσο και στὸ πολιτικὸ σκέλος τῆς Ἐπανάστασης, δείχνοντας τὴ μέριμνα τοῦ συγγραφέα γιὰ τὴν ἀπόλεια τέτοιων φυσιογνωμιῶν και τὴν ἀντικατάστασή τους ἀπὸ τοὺς λεγόμενους “ἄκαπνους”.

Ἀλέξανδρος Σούτσος (Κων/πολη, 1803 – Σμύρνη, 1863)

Φαναριώτης συγγραφέας. Τὸ ἔργο του περιλαμβάνει σατιρικὰ ποιήματα, ρομαντικὰ πεζογραφήματα και δραματικὰ ἔργα (τραγωδιὲς και κωμωδιὲς). Ἡ θεματικὴ του και ὁ συγγραφικὸς του τρόπος συντονίζονται μὲ τὰ προτάγματα τῆς Ἀ΄ Ἀθηναϊκῆς Σχολῆς, τῆς ὁποίας ὑπῆρξε κορυφαῖος ἐκπρόσωπος, μαζί μὲ τὸν ἀδελφὸ του, συγγραφέα και πολιτικὸ, Παναγιώτη Σούτσο και τὸν ἐξάδελφὸ τους, Ἀλέξανδρο Ρίζο Ραγκαβῆ. Τὴ μερίδα τοῦ λέοντος τοῦ ἔργου του καταλαμβάνουν τὰ σατιρικὰ του ποιήματα, τὰ ὁποῖα στρέφονται πρὸς τὸν Ὅθωνα, τὸν Καποδίστρια

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

καὶ γενικότερα τὶς ἡγεσίες τῆς μετεπαναστατικῆς Ἑλλάδος. Σημαντικὰ ἔργα του: *Σάτυροι* (1827), *Ὁ Περιπλανώμενος* (1839), *Ἡ Τουρκομάχος Ἑλλάς* (1850) καὶ ἀπὸ τὰ πεζά, *Ὁ Ἐξόριστος τοῦ 1831* (1835), ποὺ εἶναι τὸ πρῶτο νεοελληνικὸ μυθιστόρημα ποὺ μεταφράζεται σὲ ξένη γλῶσσα (τὸ 1837 στὰ γερμανικά). Πεθαίνει στὴν Σμύρνη στὰ 1863.

«Τὸ ὄνειρόν μου, ἢ Ὁ εἰς Δραγατσάνι θυσιασθεῖς ἱερός λόχος.»
Πηγή: Ἀλέξανδρος Σοῦτσος, *Ἄπαντα*, Ἀθήνα, Φέξη, 1916, σ. 101.

«Ὁ Περιπλανώμενος»
Πηγή: Ἀλέξανδρος Σοῦτσος, *Ἄπαντα*, ὀ.π., σσ. 156-157.

Γεώργιος Ζαλοκώστας

(1805-1858)

Ὁ Βότσαρης

Ὁ λέων ὅταν ἔξαφνα

Τὴν ἄλυσίν του σπάσῃ,
Τὴν ἀλαζόνα χαίτην του
Βρυχώμενος τινάσσει,
Καὶ βλέμματα τριγύρω του
Τοξεύει φλογερά.

Μὲ τοὺς ἀλκίμους ὄνυχας
Τοὺς φύλακὰς του σχίζει,
Κ' αἱματωμένα, σπαίροντα
Τὰ σπλάγχνα των σκορπίζει,
Καὶ σημαδεύει μὲ αἵματα
Τὸν δρόμον ποὺ περᾷ.

Ἑλλάς! Καὶ σύ, τοῦ λέοντος
Φοβερωτέρα ἀκόμα,
Ἠγέρθῃς περιστρέφουσα
Κεραυνοβόλον ὄμμα,
Ἀπὸ τὰ δοῦλα δάκρυα
Σχεδὸν ἀκόμη ὑγρόν.

Κ' ἠγέρθῃ βαρυσίδηρος
Ἡ σπάθη τῆς ὀργῆς σου,
Καὶ ἐθέρισε τὰ ἀμέτρητα
Καθάρματα τῆς γῆς σου,
Καθὼς θερίζει δρέπανον
Τοὺς στάχεις τῶν ἀγρῶν.

[...]

Ἐν ᾧ ἡ ἔρις ἐφλεγε

Τοὺς στρατηγούς ἀκόμα,
Ἦλθεν ἐμπρὸς ὁ Βότσαρης,
Καὶ μὲ τὸ καῖον ὄμμα
Καὶ μὲ τὴν ἔνθουν ὄψιν του
Ἐπέβαλε σιγὴν.

— Τὴν νύκτα ταύτην, φίλοι μου,
Μόλις κρυφθ' ἡ σελήνη,
Ὅπου στρατοπεδεύονται
Τὰ χριστομάχα κτήνη.
Ἐγὼ μὲ τοὺς ὀλίγους μου
Θ' ἀρχίσω τὴν σφαγὴν.

Ἐκ δεξιῶν φλεγόμενοι
Θ' ἀντιλαλοῦν οἱ βράχοι·
Ἀριστερὰ σεῖς ἔτοιμοι,
Χυθῆτε νυκτομάχοι,
Ν' ἀνάψ' ἡ γῆ νὰ καίεται,
Οἱ λόγγοι νὰ σεισθοῦν.—

Αὐτὰ μὲ στόμα πύρινον
Ὡμίλησε κ' ἐστάθη·
Ὁ λόγος του ἐμάλαξε
Τῶν στρατηγῶν τὰ πάθη,
Καὶ πάντες ἦδ' ἠγείροντο
Τὸν Μάρκον ν' ἀσπασθοῦν.

[...]

λέων : λιοντάρι | ἄλυσιν : (ἄλυσος· βλ. καὶ ἄλυσις, ἄλυσίς) ἄλυσίδα | ἀλκίμους : (ἄλκιμος) δυνατός, σφριγηλός | ὄνυχας : (ὄνυξ) νόχι | σπαίροντα : (σπαίρων < σπαίρω) (ἐδῶ) τινάζω | σπλάγχνα : (σπλάγχνον) ἐντόσθιο, ζωτικὸ ὄργανο | ὄμμα : μάτι | δρέπανον : (δρέπανος· βλ. καὶ δρεπάνι) αἰχμηρὸ ἀγροτικὸ ἐργαλεῖο θερισμοῦ | ἔρις : (βλ. καὶ ἔριδα) τσακωμός, φιλονικία | ἐνθουν : (ἐνθους) ἔνθεος, θεϊκός, θεόπνευστος | χριστομάχα : (χριστομάχος) διώκτης τῶν χριστιανῶν | λόγγοι : (λόγγος· βλ. καὶ λόγκος) περιοχὴ ἐνὸς βουνοῦ μὲ πυκνὴ χαμηλὴ βλάστηση | ἐμάλαξε : (μαλάζω) ἀκουμπῶ | ἀσπασθοῦν : (ἀσπάζομαι) φιλῶ

Τὸ ποίημα παρατίθεται σὲ συντομευμένη μορφή. Εἰς γνῶσιν μας, ἐπιλέγουμε τὴν ἐκδοχὴ τῆς *Ἀνθολογίας* τοῦ Κοκκινάκη, διατηρώντας ἀπὸ τὸ ποίημα τὶς καλύτερες στιγμὲς του.

Ὁ Πρωτομάρτυς Ρήγας

Ἐορτὴν τῶν Χριστουγέννων
Θεσσαλοὶ ἔλειτουργοῦντο
Εἰς χωρίον μονωμένον,
Εἰς ἀπόκεντρον ναόν,
Προσκυνοῦντες ἕναν μόνον,
Τρισυπόστατον Θεόν.

Τελειώνει ἡ λειτουργία,
Καὶ χαρμόσυνοι ἐξῆλθον
Χωρικοὶ πλὴν ἀγγαρεία
Τοὺς προσμένει ποταπή·
Τὸν ναὸν εἶχον ζωσμένον
Ὅπλοφόροι σκυθρωποί.

Ἐποχὴ πικρᾶς δουλείας!
Εὐπρεπῶς ἐνδεδυμένος
Ἦλθε τότε νεανίας
Νὰ ἰδῆ τοὺς συγγενεῖς.
Δὲν τὸν εἶπον, καλῶς ἦλθες,
Δὲν τὸν ἔφίλησε κανεῖς.

Μὲ τὴν μάστιγα δαρμένοι,
Εἰς ἕν ρεῦμα βορβορῶδες
Ἐπερνοῦσαν φορτωμένοι,
Ὅσαν κτήνη οἱ χωρικοί·
Καὶ ὁ νέος λυπημένος
Τοὺς ἐκύτταζεν ἐκεῖ.

Καὶ ἰδού, τὸν πλησιάζει
Βάρβαρος μαστιγοφόρος,
Καὶ λοξὰ λοξὰ κυττάζει,
Καὶ τοῦ λέγει μὲ ὀργήν·
Σκύψε κάτω καὶ φορτώσου,
Σκύψε, κτηῆνος, εἰς τὴν γῆν.

Ρίπτει πλήρες νομισμάτων
Ἐν βαλάντιον ὁ νέος,
Ἄλλ' ὁ βάρβαρος φρυάττων
Τὸν ὠθεῖ ἀγριωπά,
Καὶ τὸν δείχνει τὸ φορτίον,
Καὶ τὴν μάστιγα κτυπᾷ.

Φορτωμένος σάκκον σίτου,
Κολλημένος εἰς τὴν λάσπην,
Ἐσταμάτα, κ' ἡ ψυχὴ του
Πνιγομένη εἰς τὸν θυμόν,
Ἐνα ἔχυσε, σπαράκτην
Τῆς καρδίας, στεναγμόν.

— Ὅσοι οἱ κόκκοι τοῦ φορτίου,
Τόσους ὄφεις θὰ σκορπίσω
Εἰς τὰ σπλάγχνα τοῦ Θερίου,
Ποῦ μὲ νύχια σκληρὰ
Πρὸ τριῶν μακρῶν αἰώνων
Μᾶς σπαράττει τὰ πλευρά.—

Καὶ τὴν αὔριον μὲ πήραν
Καὶ μὲ ράσον καλογήρου
Ἐπλανᾶτο κρούων λύραν
Μὲ χορδὰς μεγάλας τρεῖς,
Καὶ χορδαὶ τῆς λύρας ἦσαν
Δόξα, Πίστις καὶ Πατρίς.

Οὕτως ἤρχισε νὰ ψάλλῃ,
Κ' ἐδυνάμονε τὸν ψάλτην
Ὅ θυμός, δι' οὗ προσβάλλει
Ὅ μικρὸς τοὺς δυνατούς,
Ὅ θυμός, ποῦ μεγαλύνει
Τοῦ Θεοῦ τοὺς ἐκλεκτούς.

Αὐτὸς ἔρριψε τοὺς σπόρους
 Ὅπου σήμερον ἀνθίζουν,
 Ἄλλ' ἀπ' ἀνδρας αἰμοβόρους
 Εὗρε βάσανα σκληρά,
 Κ' ἐκυλίσθη αἵματωμένος
 Εἰς τοῦ Ἰστρου τὰ νερά.

Διαβάται τὴν ἀκόμα,
 Ἄσκεπεῖς εἰς τὸ Βελγράδι
 Σκύπτουν καὶ φιλοῦν τὸ χῶμα
 Καὶ τὴν ἄμμον τῆς ἀκτῆς,
 Ὅπου ἔπεσαν ὁ Ρήγας,
 Ὁ Τυρταῖος ποιητῆς.

μάστιγα : (μάστιξ) (ἐδῶ) μαστίγιο | *βαλάντιον* : (βλ. καὶ βαλάντιο) δερμάτινο σακούλι πρὸς ἀποθήκευση χρημάτων | *σπαράκτην* : (σπαράκτης) ποῦ κατασπαράζει, κομματιάζει | *ὄφεις* : (ὄφις) φίδι | *σπλάγχνα* : (σπλάγχο· βλ. καὶ σπλάγχο) ἐντόσθιο, ζωτικὸ ὄργανο | *πήραν* : (πήρα) ὀδοιπορικὸς σάκκος | *ράσον* : (ράσο) ἄμφιο | *οὔτως* : ἔτσι | *βάσανα* : (βάσανο· βλ. καὶ βάσανος) βασανιστήριο, ταλαιπωρία | *διαβάται* : (διαβάτης) περαστικός, στρατοκόπος | *ἀσκεπεῖς* : (ἀσκεπής) αὐτὸς ποῦ δὲν φορᾷ καπέλο· (μεταφ.) ἀκηδεμόνευτος, ἐλεύθερος | *ἔπεσαν* : (πίπτω· βλ. καὶ πέφτω) (ἐδῶ) σκοτώνομαι, πεθαίνω

Κ' ἐκυλίσθη αἵματωμένος / Εἰς τοῦ Ἰστρου τὰ νερά : Ἀναφορὰ στὸν ἀποτρόπαιο θάνατο τοῦ Ρήγα Βελεστινλή καὶ τῶν συντρόφων του στὸ Βελιγράδι, ὅπου ἀφότου στραγγαλίστηκαν ἀπὸ τὴν ὀθωμανικὴ ἀρχὴς ρίχτηκαν στὸν Δούναβη (ἐδῶ: ποταμὸς Ἰστρου).

Ἄσκεπεῖς εἰς τὸ Βελγράδι : Μὲ τὸν στίχο αὐτὸ ὁ Ζαλοκώστας θέλει νὰ ὑπογραμμίσει ὅτι ἡ δράση τοῦ Ρήγα καὶ τῶν συντρόφων του ὀδήγησε στὴν ἀπελευθέρωση τῶν Βαλκανίων ἀπὸ τὸν ὀθωμανικὸ ζυγὸ, μὲ ἀποτέλεσμα πλεόν ὁ καθεὶς νὰ μπορεῖ ἀσκεπῆς (ἡγουν ὄχι δοῦλος) νὰ ἀποτιεῖ φόρο τιμῆς στὸν πρωτομάρτυρα ἀγωνιστῆ.

Κλείσοβα

(Διηγεῖται ὁ Δῆμος τὴν ἄλωση τοῦ Βασιλαδίου, τοῦ Τολμαῖ καὶ τοῦ Πόρου. Ἡ ρῆξις μιᾶς βόμβας ἐχθρικῆς μετέδωκε τὸ πῦρ εἰς τὴν πυρίτιδα τῶν δύο πρώτων θέσεων, καὶ ἀμαχητὶ κατέλαβεν αὐτὰς ὁ Ἰβραήμης. Ἡ πτώσις τοῦ Πόρου ἦτο συνέπεια τῆς ἀτυχῆς ταύτης περιστάσεως. Μετὰ τὴν βραχεῖαν διήγησιν ταύτην ὁ Δῆμος περιγράφει τὴν ἐν Κλεισόβῃ ἀριστείαν τοῦ Τζαβέλλα:)

«Σημαίαν εἰρήνης εἶς Τοῦρκος ἐκτείνων,
 φωνὴν πρὸ τοῦ τείχους μεγάλην ἐκχύνει·
 «— Ὁ μέγας Σατράπης, υἱοὶ τῶν Ἑλλήνων,
 ἐντίμους συνθήκας φυγῆς σᾶς προτείνει.

»Τὴν γλωῦσαν τῶν Τούρκων, τὴν γλωῦσαν τῶν Γάλλων
 ἐάν τις γνωρίζῃ, εἰς συνομιλίαν
 ἄς ἔλθῃ θαρρῶν.» Ἄλλ' ὁ Νότης προβάλλων,
 ἐκπέμπει φωνὴν ἐκ τοῦ τείχους ὀξεῖαν:

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

«— Τὴν γλῶσσαν τῶν ὅπλων γνωρίζομεν ὅλοι,
ἐκείνην λαλοῦμεν ἡμεῖς· ὁ Σατράπης
ἄς ἔλθῃ τὰ στίφη του φέρων. Τὸ βόλι
θὰ κλείσῃ μ' ἐκεῖνον συνθήκας ἀγάπης.»

»Κλεισμένας, σπαιρούσας τὰς χεῖρας τανύων,
ἀφροῦς ὁ Σατράπης ἐξέμεσε λύσσης.
Καλεῖ τὸν Ρεσίτην καὶ λέγει δεικνύων
τὴν Κλείσοβαν: «— Θέλεις ἐκεῖ νὰ κτυπήσῃς;

»Ἐγὼ μὲ τὰς λόγχας τῆς λίμνης τὸ στόμα,
ἐγὼ τὸν Τολμαῖν καὶ τὸν Πόρον ἐπῆρα·
ἀπόρθητος εἶναι ἡ Κλείσοβ' ἀκόμα,
δὲν θέλω νὰ μείνῃ ἡ δόξα σου στεῖρα.»

»Κ' ἐκεῖνος τὰ χεῖλη του δάκνων: «— Ὁραίας
κατάρθωσαν νίκας αἱ λόγχαι σου, ὅτε
ἐτέφρονε πῦρ τοὺς ἀνδρείους!... Ρομφαίας
ἀμύνης δὲν φέρουν νεκροὶ στρατιῶται.

»Δαιμόνων πλὴν χεῖρες καὶ ὄχι ἀνθρώπων
φυλάττουν ἐκεῖ τὰ κεράμεα τείχη,
τὰ ὅπλα μου δ' ἴσως μὲ ὅμοιον τρόπον
δὲν θέλει συνδράμει ἀόμματος τύχη.

»Ἄς ᾔναι. Τὴν Κλείσοβαν θέλω προσβάλει.
Ἐὰν νικημένος τὴν μάχην ἀφήσω,
τὰς λόγχας σου τότε ἄς φέρουν οἱ Γάλλοι,
καὶ βλέπομεν πόσοι γυρίζουν ὀπίσω.»

»Ἐπίσημος Τοῦρκος τὴν ἄλλην ἡμέραν
τὴν ἔριν αὐτὴν, ζωγρηθεὶς, διηγεῖται.
Ἐν τούτοις βαρύοπλοι πρὸς τὴν ἐσπέραν
τὰς λέμβους πληροῦντες ἐφαῖνοντ' ὀπλιῖται.

»Ἀπὸ τῶν τειχῶν μας ἐβλέπομεν στίφη
ἐκεῖ πολυφύλων βαρβάρων ἀθρόα,
καὶ ἤστραπτον ὅπλα καὶ ἤστραπτον ξίφη,
καὶ κρότος καὶ θόρυβος μέγας ἐβόα.

»Ἄλλὰ μετ' ὀλίγον εἰς μαύρην σκοτίαν
οἱ φέροντες τ' ἄστρα τυλίσσονται θόλοι.
Σκοποῦντες ἡμεῖς τῶν ἐχθρῶν τὴν πορείαν,
παννύχιον ὄπλον ἐφέρομεν ὅλοι.

»Ἄντειλε τέλος αὐγὴ πεπρωμένη
νὰ χύση παντοῦ τοῦ Τσαβέλλα τὸ κλέος.
Βαρύς, ἰδοῦ, στόλος ἐν κύκλῳ προβαίνει
κατὰ τῆς Κλεισόβης φλογώδης, σπουδαῖος.

»Τὸν ἥρωα πλήττει τοῦ στόλου ἡ θεά·
εἰς τὴν παραλίαν τὸ βλέμμα γυρίζει,
μονόξυλον βλέπει, ἐμβαίνει μ' ἐννέα
καὶ πρὸς τὴν ἀκέφαλον νῆσον βαδίζει.

»Ὁ ἕνατος ἦμην ἐγώ. Μὲ μανίαν
αἱ σφαῖραι, ἡμῶν ὑπεράνω ἐφύσων.
Γραμμὴν διαβαίνομεν λέμβων δασειᾶν
καὶ φθάνομεν ἤδη ταχεῖς εἰς τὴν νῆσον.

»Κραυγὴν ἀναπέμπουν χαρᾶς οἱ γενναῖοι,
τὸ πῦρ τῆς ἀλκῆς εἰς τὰ στήθη των βράζει.
Παντοῦ ὁ Τσαβέλλας τὸ θάρρος ἐμπνέει,
παντοῦ περιτρέχων τὰς θέσεις μοιράζει.

»Ἐν βλέμμα τοξεύσας ὀλόγυρα κρῦον
ἀπὸ τῆς ἀγίας Τριάδος τὰ ὕψη,
βροντώδης κραυγάζει: «— Ἄς ἔλθουν πλησίον!
Κανεῖς ἐμοῦ πρῶτος, κανεῖς νὰ μὴ ρίψη.»

»Ὁ στόλος ἐν τούτοις πυκνὸς καταβαίνει
μεγάλης ὀλκῆς πυροβόλα κενόνων.
Ἡ νῆσος μας πάλλεται σαλευομένη,
καὶ πίπτουν τὰ χώματα τῶν προμαχόνων.

»Ἡσύχους, σιγῶντας μᾶς ἔζωσε πλέον,
μᾶς ἔζωσε κύκλος πυρὸς ἀκοιμήτου,
καὶ μῖσος βαρύ, ἀδυσώπητον πνέων
βοᾶ ὁ κομπάζων στρατὸς τοῦ Ρεσίτου.

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

»Βοᾶ καὶ βοῶντες πεντήκοντα τότε,
οἱ σημαιοφόροι πηδοῦν ἐκ τῶν πλοίων,
πηδοῦν εἰς τὸ κῦμα παντοῦ στρατιῶται
κραυγῶν τὸν ἀέρα πληροῦντες ἀγρίων.

»Ἀπόκρυφος πάντοτ' ἐσίγα ἡ νῆσος,
καὶ μίαν στιγμὴν σταματοῦν· ἀλλὰ πάλιν
τὰς φρένας των καίει παράφορον μῆσος,
καὶ πάλιν ὄρμουν μὲ μανίαν μεγάλην.

»Πλὴν ὅτε ἄθροοι, πυκνοί, ταραχώδεις
σχεδὸν μὲ τὰ ξίφη τὰ τεῖχη μας τύπτουν,
ἀστράπτει κυκλόθεν ἡ νῆσος βροντώδης
καὶ πίπτουν σημαῖαι καὶ βάρβαροι πίπτουν.

»Καμμίαν βολὴν δὲν ἐχάσαμεν. Ἄλλοι
ἐπὶ τῶν προμάχων νεκρῶν λυσσασμένοι
πατοῦντες προβαίνουν· ἀλλ' ἀνεμοζάλη
θανάτου τὰς τάξεις αὐτῶν διαβαίνει.

»Μ' ὄργην φλογεράν, μὲ κραυγὰς φρικαλέας
ζητοῦν νὰ πηδήσουν τὸ τεῖχος ἐκεῖνοι.
Τετράκις ὄρθουν αἵματώδεις σημαίας,
τετράκις τὸ κῦμα τὰ αἵματα πλύνει.

»Εἰς πλήρη φυγὴν ἡ ὄργή μας τοὺς τρέπει,
καὶ ἄτακτοι φεύγουν παντοῦ Μουσουλμάνοι.
Ἀπὸ τῆς ἀκτῆς ὁ Ρεσίτης τοὺς βλέπει,
τὸν ἵππον κεντᾶ καὶ πελάγιος φθάνει.

»Τῶν λέμβων τὸν δρόμον κρατεῖ, καὶ πατήσας
τὴν πρῶραν, εἰς μίαν λυσσῶν ἀναβαίνει.
«— Ποῦ φεύγετε, Τοῦρκοι; βοᾶ, ἐντροπή σας!
Δὲν εἶν' ἕκατὸν ἐκεῖ πέραν κλεισμένοι.»

»Τὰς πρῶρας αἱ λέμβοι γυρίζουν ἐν τάχει,
καὶ πάλιν οἱ Τοῦρκοι θρασεῖς ἐπιπίπτουν.
Ἄνάπτει, βροντᾶ πεισματώδης ἡ μάχη·
τοὺς πρῶτους νεκροὺς ἄλλοι τόσοι καλύπτουν.

»Κρουνούς ἀστραπῶν ἐτοξεύομεν ὅλοι,
ἢ χεῖρ μας πτωμάτων τὴν λίμνην ἐπλήρου.
Ἐν βόλι ἐν τούτοις, ἐν ἄγιον βόλι
συρίζον κτυπᾶ τὸν μηρὸν τοῦ Βεζύρου.

»Καὶ τότε φυγὴ τῆς προτοῦ αἰσχροτέρα,
καὶ στρέφουν τὰ νῶτα κατάφοβοι, κρύοι,
καὶ θόρυβος μέγας· ὦ πόσων ἢ σφαῖρα,
ὦ πόσων φευγόντων τὰ γόνατα λύει!

»Ἡμεῖς εἰς τὸν Ὑψιστον ψάλλομεν αἴνους,
ὦχροί, τρομασμένοι μακρύνοντ' ἐκεῖνοι.
Βαρέως εἰς κοίτην ὑγρὰν κοιμωμένους,
χιλίους νεκροὺς ὁ Ρεσίτης ἀφίνει.

»Εἰς τὴν παραλίαν ὑπὸ λεγεόνων
τοῦ Μεχμεταλῆ ὁ υἱὸς κυκλωμένος,
τῶ λέγει: «— Σ' ἐδάμασαν χεῖρες δαιμόνων·
ἄς ἴδωμεν τώρα τῆς λόγχης τὸ σθένος.

»Γυρίζων ἐκεῖνος τὸ βλέμμα τὸ καῖον
πρὸς τὸν οὐρανὸν τὴν φωνὴν ἀνυψώνει:
«— Ἄν ἦσαι Θεός...!» καὶ δὲν λέγει τι πλέον,
ὁ νοῦς τὴν ὀργίλην ἀρὰν τελειώνει.

»Καὶ τότε τῶν λέμβων ὁ στόλος πληροῦται
μὲ τῶν Αἰγυπτίων τὰ εὐτακτα σμήνη.
Δὲν εἶν' Ἀλβανοὶ θορυβώδεις, ἀλλ' οὔτε
Ἀσίας τὰ πρίν, τ' ἀχαλίνωτα κτήνη.

»Ἐπὶ κεφαλῆς τακτικῶν λεγεόνων
ὁ Ἄραψ μὲ τύφου πομπὴν προοδεύει·
καὶ ἐνῶ πλησιάζει τὴν νῆσον κυκλόνων,
βαρεῖς κεραυνοὺς ἐκ τῶν λέμβων τοξεύει.

»Αἰ σάλπιγγες φθόγγους ἐκπέμπουν μυρίους,
τραχεῖς ἀντηχοῦν τῶν τυμπάνων οἱ κτύποι,
κ' ἐκ τῆς παραλίας βαρβάρους χιλίους
μας φέρουν κραυγάζοντας νήχοντες ἵπποι.

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

»Πηδοῦν εἰς τὴν λίμνην οἱ Ἀραβογάλλοι
καὶ στοίχους ἀπείρους λογχῶν σχηματίζουν.
Πᾶς στοῖχος πυρσούς ἀενάους ἐκβάλλει,
καὶ πάντες ὁμοῦ πρὸς τὴν νῆσον ἐγγρίζουν.

»Ἐγγρίζουν πεζοὶ καὶ ἵππεις· ἀσιγήτου
βροντῆς ἐκ τῆς νήσου οἱ φθόγγοι μυκῶνται,
κ' ἵππεις καὶ πεζοὶ τὴν ἀράν τοῦ Ρεσίτου
πληροῦντες σιδήρειον ὕπνον κοιμῶνται.

»Μὲ λόγγας προμήχεις καὶ μ' εὐρυθμον βῆμα
ἀντὶ τῆς νεκρᾶς φάλαγξ ἄλλη προβαίνει,
καθὼς διαδέχεται κύμα τὸ κύμα
εἰς θάλασσαν ἥτις ἀγρία κυμαίνει.

»Ἄγῶν φοβερός! Τὰ αἰγύπτια στίφη
εἰς τοὺς προμαχῶνας τὰς χεῖρας στηρίζουν,
ἀλλὰ τῆς Κλεισῶβης τ' ἀκάματα ξίφη
νεκροὺς εἰς τὸ κύμα τοὺς ἀνασκελίζουν.

»Τὸ ρῖγος τοῦ φόβου ὁ θάνατος πνέων
πολλάκις τὰς τάξεις αὐτῶν διαλύει,
τοὺς φέρει πλὴν βία εἰς τόλμημα νέον
κ' ἐπέρχονται πάντοτε τρέμοντες, κρύοι.

»Εἰς τρίωρον ἤδη μοχθοῦμεν ἀγῶνα·
τρεῖς ὥρας βροντοῦν οἱ ταρτάρειοι κτύποι,
καὶ τέλος τὰ ξίφη ἐργάζονται μόνα.
Σχεδὸν παντελῶς ἡ πυρῖτις ἐκλείπει.

»ὦ θαύματος! Πλοίων ἐνῶ πυκνωμένων,
λογχῶν ἐνῶ τόσων μᾶς σφίγγει πλεκτάνη,
ἐν μέσῳ καπνοῦ καὶ πυρὸς διαβαῖνον
μὲ δύο ἀνδρείους μονόξυλον φθάνει.

»Ὁ εἶς εἶναι κόρη. Ὠραία Ἑλένη,
ὦ τίς εἰς κρατῆρα πολέμων ἀγρίων,
τίς σ' ἔφερε δαίμων; ...Πηδῶσ' ἀποβαίνει
μὲ τὴν ποδιάν της μεστὴν φυσεκίων.

»Μ' ἀνήσυχον βλέμμα ἐτάζει τὴν τάφρον,
πλὴν μάτην ἐκεῖσε τὸν Νάσον ζητοῦσα,
εἰς τὴν ἐκκλησίαν ἐμβαίνει παράφρων
κ' ἐξέρχεται πάλιν τὸν Νάσον καλοῦσα.

»Κενὸς ὁ ναὸς καὶ τῆς τάφρου ὁ γύρος!
«— Ποῦ εἶσαι, κραυγάζει, ὦ Νάσε, ποῦ εἶσαι;»
Δὲν ἀντιβοᾷ ἡ φωνὴ τοῦ μνηστῆρος,
κλαγγὴ καὶ βρονταὶ ἀποκρίνοντ' ἐκεῖσε.

»Φρενήρης τῆς τάφρου ὀλόγυρα τρέχει
καὶ τοὺς φονευμένους ἐτάζουσα τρέμει.
Τὴν ὄψιν τῆς κρυδῆς ἰδρῶς περιβρέχει,
ὁ νοῦς τῆς γυρίζει καθὼς ἡ ἀνέμη.

»Ἄλλ' ἓνα νεκρὸν σκεπασμένον ἐμπρός τῆς
εὐρίσκουσα, σύρει κραυγὴν ὀξυτάτην.
Γνωρίζει, ταλαίπωρος! ἔργον χειρὸς τῆς
τὴν καθημαγμένην τοῦ Νάσου φλοκάτην.

»Βαρύλυπος θεά, ἀπαίσιος σκέπη!
μὲ φρίκην τὸ λείψανον ἀποκαλύπτει,
καὶ βλέπει τὸν Νάσον, τὸν Νάσον τῆς βλέπει,
καὶ λιποψυχοῦσα ἐπάνω του πίπτει.

. . . . .
. . . . .
. . . . .
. . . . .

»Οὐδεὶς πρὸς τὴν δύστηνον στρέφει τὸ βλέμμα·
καθεὶς τὸν ἐχθρόν του ζητεῖ νὰ δαμάσῃ.
Αἰγύπτιον βάπτει τὰ τείχη μας αἷμα,
πληθὺς φονευμένων τὴν θάλασσαν φράσσει.

»Ἀκούεται τότε φωνὴ τις μεγάλη:
«— Τοὺς ἐπωμιδούχους σκοπεῖτε, ἀνδρεῖοι!»
Τοὺς ἐπωμιδούχους ἡ σφαῖρα μας βάλλει
καὶ τάξεις καὶ λόγγας πυκνὰς διαλύει.

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

»Σκορπίζουν μὲ τρόμον τ' ἀκέφαλα κτήνη
ὡς φύλλα τοῦ δάσους εἰς ἀνεμοζάλην
τὴν μάστιγα ὅμως ἡ βία προτείνει,
κ' εἰς φάλαγγας νέας συντάσσονται πάλιν.

»Εἰς μίαν ἐν τούτοις τῶν λέμβων τοῦ στόλου
γαμβρὸς τοῦ Πασᾶ εἷς, πρωτεύων τῶν ἄλλων,
ἀνέκυπτεν ὀπισθεν τοῦ τηλεβόλου
προστάζων ἢ βλέπων τῆς μάχης τὸν σάλον.

»Τὸ τέρας! Κτηνώδη λατρείαν ἠσπάσθη
ἀφῆσας τὸ μύρον τῆς πρώτης θρησκείας,
καὶ περιτιμηθεὶς Σολιμᾶν ὠνομάσθη
ὁ φαῦλος, ὁ νόθος υἱὸς τῆς Γαλλίας.

»Ὁ ἥρωας Σουσμάνης τὸν εἶδε καὶ τάσσει
λαμπάδα μεγάλην εἰς τὴν ἐκκλησίαν,
ἂν εἰς τοῦ ἀπίστου τὸ μέτωπον φθάσῃ
νὰ ρίψῃ θανάσιμον σφαῖραν του μίαν.

»Εἰς τοὺς οὐρανοὺς εἰσηκούσθ' ἡ εὐχή του·
ὁ ἄπιστος πίπτει νεκρὸς εἰς τὸ πλοῖον...
Εἰς κόλασιν ἄδου κατέβ' ἡ ψυχὴ του
τὸ σῶμα λιποῦσα αἰμόρρυτον, κρύον.

»Λυσσῶν ὁ Σατράπης τὸ μέτωπον πλήττει,
καὶ τάττων ἐμπρὸς τὴν ἰδίαν σημαίαν
ποιναὺς ἀπειλεῖ, ἀμοιβὰς προκηρύττει·
σημαίνουν αἱ σάλπιγγες ἔφοδον νέαν.

»Σημαίνουν αἱ σάλπιγγες· μ' ἔμμετρον βῆμα
κατέρχονται σώματα σπεύδοντ' ἀθρόα.
Ἵπὸ τοὺς ὀπλίτας ἐβόα τὸ κύμα
καὶ ἡ ἀτμοσφαῖρα δεινὸν ἀντεβόα.

»Ἐν στῆθος ἐτέλουν τὰ στήθη συνάμα
κ' ἐπρότεινον δᾶδας πυρσῶν ἀκοιμήτων.
Φρικῶδες ὁ Ἄρης ἠνέωξε δρᾶμα·
Συντέλεια κόσμου ἐθάρρεις πῶς ἦτον.

»Ἀπὸ τῆς Κλεισόβης τὰ πῆλινα τείχη
κρεμαῖτ' αἵματώδης ἢ στάθμη τῆς μάχης.
Συντρίβονται δὲ οἱ αἰγύπτιοι στοῖχοι,
καὶ πίπτουν καθὼς τῶν ἀγρῶν οἱ ἀστάχεις.

»Ἡ πάλη τῶν ἄλλων πασῶν βαρυτέρα,
φλογῶδες τὸ πείσμα, ἡ μῆνις ἀγρία.
Παντοῦ ἢ πυρίφλεκτος μαίνεται σφαῖρα,
ὁ σίδηρος θραύει Ἀράβων κρανία.

»Ἄλλὰ μὲ φωνὴν ὁ Τσαβέλλας μεγάλην
«— Ὡς πότε' ἐκ τοῦ τείχους, βοᾶ, θὰ κτυποῦμεν;
'Ἐμπρός! Ἡ ρομφαία ἄς λύσῃ τὴν πάλην,
'Ἐμπρός! ἐκ τοῦ τείχους ὀργίλοι πηδῶμεν!»

»Ὀργίλοι πηδῶμεν, κτυποῦμεν ὀργίλοι.
Οἱ Ἄραβες φρίττουν, τὸ αἷμα των ρέει.
Μὲ τρέμοντας πόδας, μὲ τρέμοντα χεῖλη
πετῶντες τὰς λόγχας των φεύγουν δρομαῖοι.

»Οὐδεὶς ὑπακούει, μὲ θόρυβον τρέχουν,
Κ' οἱ πρῶην προστάζοντες τρέχουν κ' ἐκεῖνοι.
Φυγῆς πλὴν ἀνάγκη οἱ πλείστοι δὲν ἔχουν,
ὕγρα, πορφυρόχρους τοὺς δέχεται κλίνη.

»Αἰμόχρουν, πενθίμην παρίστων εἰκόνα
τὰ φῶτα τοῦ δύοντος τότε ἡλίου,
κ' ἐπέβαινον ἤδη τὸν μέγαν ἀγῶνα
εἰς δόξαν τοῦ στείρου ἐκείνου νησίου.

»Ἐπάνω νεκρῶν τοῦ Ρεσίτου χιλίων
νεκροὺς ὁ Σατράπης ἀφήνει χιλίους·
ἡμεῖς τοῦ ναοῦ τοῦ ἁγίου πλησίον
ἐθάψαμεν μόνον τριάκοντ' ἀνδρείους.»

πυρίτιδα : μαπαρούτι | *ἀμαχητί* : δίχως μάχη | *βραχεῖαν* : (βραχύς) σύντομος | *ὄξειαν* : (ὄξυς) (ἐδῶ) δυνατός | *λαλοῦμεν* : (λαλῶ) (ἐδῶ) μιλῶ | *στίφη* : (στίφος) ἀσύνταχτο πλήθος | *βόλι* : βλήμα πυροβόλου ὄπλου | *σπαιρούσας* : (σπαίρων < σπαίρω) τινάζω, τρέμω | *τανύων* : (τανύω) ἀπλώνω, τεντώνω | *ἐξέμεσε* : (ἐξεμῶ) ξερνῶ· εξαπολύω | *λόγχας* : (λόγχη) αἰχμή τοῦ δόρατος | *ἀπόρρητος* : αὐτὸς ποὺ δὲν ἔχει ἀλωθεῖ | *στεῖρα* : (στεῖρος) (ἐδῶ) ἄγονος· ἀνολο-

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

κλήρωτος | *δάκνων* : (δάκνω) δαγκώνω | *ὄτε* : ὅταν | *ἐτέφρονε* : (τεφρώνω· βλ. καὶ τεφρώνω) καίω κάτι ὥσπου νὰ μετατραπῆ σὲ στάχτες | *ρομφαίας* : (ρομφαία) πολεμικὴ λόγχη | *κεράμεια* : (κεράμειος) κεραμικός, πήλινος | *συνδράμει* : (συντρέχω) βοηθῶ | *προσβάλει* : (προσβάλλω) (ἐδῶ) ἐπιτίθειμαι | *ἔριν* : (ἔρις) ἔριδα, τσακωμός, φιλονικία | *ζωρηθείς* : (ζωγρέω) διασώζομαι | *ἐσπέραν* : (ἐσπέρα) βράδου | *λέμβους* : (λέμβος) βάρκα | *ἄθρόα* : (ἄθρόος) πολυπληθής | *σκοτιαν* : (σκοτία) σκοτάδι | *θόλοι* : (θόλος) (ἐδῶ) οὐρανός | *σκοποῦντες* : (σκοπῶν < σκοπῶ) (ἐδῶ) παρατηρῶ | *παννύχιον* : (παννύχιος) ὀλονύκτιος | *κλέος* : τιμὴ, δόξα | *ἐν κύκλω* : κυκλωτικά | *μονόξυλον* : σχεδία, αὐτοσχέδια βάρκα ἀπὸ ἓνα μόνον ξύλο | *ἀκέφαλον* : (ἀκέφαλος) (ἐδῶ) ἀκυβέρνητος, ἀπροστάτευτος | *δασειαν* : (δασύς) πυκνός | *ἀλκῆς* : (ἀλκή) εὐρωστία, δύναμη, ἀνδρεία | *πλησίον* : κοντά, δίπλα | *ὀλκῆς* : (ὀλκή) (ἐδῶ) βάρος | *κενόνων* : (κενώνω· βλ. καὶ κενώνω) ἀδειάζω | *σαλευομένη* : (σαλευόμενος < σαλεύω) δονῶ, σειώ, ταρακουνῶ | *ἀδυσώπητον* : (ἀδυσώπητος) βίαιος, βάρβαρος | *ἐσίγα* : (σιγῶ) σιωπῶ | *τύπτουν* : (τύπτω) χτυπῶ | *τετράκις* : τέσσερες φορές | *ὀρθοῦν* : (ὀρθῶ) ὀρθώνω, σηκώνω | *πελάγιος* : ἐρχόμενος ἀπὸ τῆ θάλασσα ἢ κινούμενος κατὰ μῆκος τῆς ἀκτῆς | *πρῶραν* : (πρῶρα) πλήρη, τὸ ἐμπρόσθιο τμήμα τοῦ πλοίου | *κρουνούς* : (κρουνός) πηγὴ, κρήνη | *συρίζον* : (συρίζω < συρίζω) παράγω ὄξυ, συριστικὸ ἦχο | *μηρόν* : (μηρός) μπουτί, τὸ τμήμα τοῦ ποδὸς ἀπὸ τὴν κνήμη ἕως τὴ λεκάνη | *Βεζύρου* : (Βεζύρης· βλ. καὶ Βεζίρης) ὀθωμανικός διοικητικὸς τίτλος | *νῶτα* : (πληθ.) πλάτη | *κοίτην* : (κοίτη) ὁ καμπύλος χώρος πού διατρέχει ἓνας ποταμός | *σθένος* : δύναμη | *ἄράν* : (ἄρά) κατάρα, ἀνάθεμα | *εὐτακτα* : (εὐτακτος) τακτικός, τακτοποιημένος, εὐσχημος | *σμήνη* : (σμήνης) (ἐδῶ) πληθος | *τύφον* : (τύφος) καπνός· ἐμπύρετη, συχνὰ θανατηφόρος ἀσθένεια· (ἐδῶ) παράνοια, ἀφροσύνη | *νήχοντες* : (νήχων < νήχω) κολυμπῶ | *στοίχους* : (στοῖχος) (ἐδῶ) στοιχισμένες πολεμικὲς γραμμές | *ἀεννάους* : (ἀένναος· βλ. καὶ ἀέναος) ἀσταμάτητος | *μυκῶνται* : (μυκῶμαι) μουγκρίζω | *σιδήρειον* : (σιδήρειος) σιδερένιος, μεταλλικός· (ἐδῶ) ὁ προερχόμενος ἀπὸ μέταλλο, ἦγουν λεπίδα ἢ λόγχη | *προμήκεις* : (προμήκης) προτεταμένος | *ἦτις* : ἢ ὅποια | *κυμαίνει* : (κυμαίνω) (ἐδῶ) κυματίζω | *ἀνασκελίζον* : (ἀνασκελίζω) (ἐδῶ) ξεπλύνω κάποιον κάτω, σκοτώνω | *τάξεις* : (τάξη) (ἐδῶ) στρατιωτικὴ θέση | *ταρτάρειοι* : (ταρτάρειος) ὁ ἐκ τοῦ Ταρτάρου, φρικώδης | *εἶς* : ἓνας | *φυσεκίον* : (φυσέκιον) φυσίγγι, πολεμοφόδια | *ἐτάζει* : (ἐτάζω) ἐξετάζω | *τάφρον* : (τάφρος) ἄνοιγμα στὴ γῆ, ὄρυγμα | *κλαγγή* : δυνατὸς μεταλλικός ἦχος | *ιδρώς* : ἰδρώτας | *ἀνέμη* : περιστρεφόμενος ἴστος πού τυλίγεται τὸ νῆμα | *σκέπη* : (ἐδῶ) σκέπασμα | *δύστηνον* : (δύστηνος) ταλαίπωρος, κακόμοιρος, οἰκτρός | *ἐπωμιδοῦχος* : (ἐπωμιδοῦχος) ἀξιωματοῦχος | *Πασᾶ* : (πασᾶς) ὀθωμανικός διοικητικὸς τίτλος | *τηλεβόλου* : (τηλεβόλο) ὄπλο μακροῦ διαμετρήματος, κανόνι | *αἰμόρρυτον* : (αἰμόρρυτος) αἰμόφυρτος | *ἠνέωξε* : (ἀνοίγνυμι) ἀνοίγω | *μῆνις* : ὀργή | *θραύει* : (θραύω) σπάζω | *δρομαῖοι* : (δρομαῖος) αὐτὸς πού σπεύδει τρέχοντας | *αἰμόχρουν* : (αἰμόχρους) βαμμένος μὲ αἷμα

Νότης : Πιθανότατα ἀναφέρεται στὸν Παναγιώτη (Νότη) Μπότσαρη, ἀδελφὸ τοῦ Κίτσου καὶ θεῖο τοῦ Μάρκου Μπότσαρη.

Ρεσίτην : Ἀναφορὰ στὸν Μεχμέτ Ρεσίτ πασᾶ, τὸν ἐπονομαζόμενο καὶ Κιουταχῆ (1780-1839), φημισμένο Ὄθωμανὸ στρατηγὸ καὶ Μέγα Βεζίρη.

ἐγὼ τὸν Τολμαῖν καὶ τὸν Πόρον ἐπήρα : Βλ. ἐπίσης, Ντολμαῖς, Ντουλμαῖς. Πρόκειται γιὰ ἀκατοίκητη νησίδα στὸν Πατραϊκὸ κόλπο. Στις 28 Φεβρουαρίου 1826 συνέβη σύρραξη Ἑλλήνων καὶ Ὄθωμανῶν ἐπὶ τῆς νήσου, στὴν ὅποια σκοτώθηκε ὁ ὑπερασπιστὴς τῆς νήσου Γρηγόρης Λιακατᾶς. Ὁ Πόρος εἶναι ἓνα ἐξίσου ἀκατοίκητο νησί τοῦ Πατραϊκοῦ κόλπου, τὸ

όποιο κατέλαβε ὁ Ὅμερ Βρυώνης τὴν ἴδια ἡμέρα ποὺ συνέβη ἡ μάχη τοῦ Τολμᾶ. Καί οἱ δύο νῆσοι ὑπῆρξαν σημαντικὲς ἀμυντικὲς γραμμὲς γιὰ τοὺς Μεσολογγίτες κατὰ τὴν ἄμυνά τους. *τοῦ Μεχμεταλῆ ὁ υἱός* : Ὁ Ἱμπραήμ πασᾶς (1789-1848) ἦταν ὁ ἐπικεφαλῆς τῆς στρατιᾶς τῶν Αἰγυπτίων ποὺ μετέβησαν στὴν Πελοπόννησο σὲ συνδρομὴ τῶν Ὀθωμανῶν καὶ ἐκπορθητῆς τοῦ Μεσολογγίου.

Στὴν πηγὴ τοῦ ποιήματος παρατίθενται κάποια σχόλια τοῦ ἐκδότη (σσ. 130-131):

ἐγὼ τὸν Τολμᾶν καὶ τὸν Πόρον ἐπῆρα : Μικροὶ ξηρόνησοι κείμενοι πλησίον τοῦ Μεσολογγίου, τὰς ὁποίας εἶχεν ὀχυρώσει ἡ ἀθάνατος ἐκείνη φρουρά.

θὰ κλείση μ' ἐκείνον συνθήκας ἀγάπης : Ἐν τῶν φερμανίων τοῦ Σουλτάνου, τὸ ὁποῖον περιέπεσαν εἰς χεῖρας τῶν Ἑλλήνων, περιεῖχε μόνον τὴν βραχυσύλλαβον ἀπειλήν·

«Τὸ Μεσολόγγιον ἢ τὴν κεφαλὴν σου.»

τὴν ἔριν αὐτὴν, ζωρηθεῖς, διηγεῖται : Ἡ μεταξὺ τῶν δύο Σατραπῶν ἔρις εἶναι ἱστορικὴ. Παρ' ὀλίγον οἱ ἄτακτοι τοῦ Κιουταχῆ νὰ ἐλθῶσιν εἰς χεῖρας μετὰ τῶν Ἀράβων.

ἀπὸ τῆς ἀγίας Τριάδος τὰ ὕψη : Ὁ ἐπὶ τῆς Κλεισόβης ναὸς ἐκαλεῖτο Ἁγία Τριάς.

Πηδοῦν εἰς τὴν λίμνην οἱ Ἀραβογάλλοι : Οὕτως ὠνόμαζον τοὺς τακτικούς τοῦ Ἰβραήμ οἱ ἀθάνατοι φρουροὶ τοῦ Μεσολογγίου.

Ἄλλ' ἕνα νεκρὸν σκεπασμένον ἐμπρὸς τῆς : Ἄμα ἐφονεύετο εἷς πολεμιστῆς, ἀμέσως ἐκάλυπτον αὐτὸν οἱ ἄλλοι.

Ὁ ἥρως Σουσμάνης : Ὁ ἐκ Κραβάρων ἀνδρεῖος Ι. Σωτηρόπουλος κατήγετο ἐκ τοῦ γένους τῶν Σουσμαναίων.

Τὸ ἐκτενὲς αὐτὸ ποίημα ἀναφέρεται στὴ μάχη τῆς Κλεισόβας, ἡ ὁποία ἔλαβε χώρα τὴν 25ῃ Μαρτίου τοῦ 1826 στὸ πλαίσιο τῶν προσπαθειῶν τῶν τουρκαίγυπτιακῶν στρατευμάτων νὰ κατακτήσουν τὸ Μεσολόγγι. Ἡ μάχη στέφθηκε ἀπὸ ἀπόλυτη ἐπιτυχία, μᾶς καὶ τὰ στρατεύματα τοῦ Κίτσου Τζαβέλλα συνέτριψαν τὶς ἀπείρους πολυπληθέστερες δυνάμεις τοῦ Κιουταχῆ καὶ τοῦ Ἱμπραήμ, ἀπαριθμώντας ἐλάχιστους νεκροὺς καὶ καταφέροντας σπουδαῖα πλῆγματα στοὺς ἀντιπάλους τους.

Ἡ μάχη τοῦ Σοβολάκου κατὰ τὸ 1822

Μὲ χιλιάδας Ἀλβανῶν καὶ τάγματα ἰππέων
τριῖπουρος πασᾶς κινεῖ ἀπὸ Βραχώρι, πένων
ἄγρια μίση.

Μὲ μέγα τάχος προχωρεῖ, ἄλλ' ἔξαφνα οἱ βράχοι
τοῦ Σοβολάκου τὸν κρατοῦν καὶ σταματᾶ· ἡ μάχη
πρέπει ν' ἀρχίσῃ.

Ἐνῶ τὴν λείαν του ἐκεῖ ὁ θάνατος προσμένει,
καὶ εἶν' αἱ μάχαιραι γυμναὶ καὶ οἱ λύκοι σηγωμένοι
τῶν τουφεκίων,

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

ἀπὸ στεντόρειον φωνὴν ἢ πέριξ γῆ κλονεῖται:
 «Κανεῖς ἐὰν δὲν ρίψω ἐγὼ μὴ κινηθῆ· σταθῆτε
 μὲ αἷμα κρῦον.»

Καὶ τοῦ Πασᾶ ὁ Κεχαγιᾶς, ἀπὸ τὸ πεπρωμένον
 ὠθούμενος καὶ ἀλαζών, τοῦ ἵππου καταβαίνων
 ὄπλον ἀρπάζει·
 προβαίνει μόνος καὶ πεζός. Τὴν χεῖρα του ἐκτείνων,
 εἰς θέσιν φθάνει ἀντικρῦ τοῦ λόχου τῶν Ἑλλήνων
 καὶ οὕτω κράζει:

— Ἀκίνητοι, ὦ Ἕλληνες, στὰ ὀχυρώματά σας
 ἀκούσατε· πρὶν γεμισθοῦν ἀπὸ τὰ πτώματά σας
 τάφοι καὶ λάκκοι,
 θέλω σᾶς κάμει θεατὰς ἐγὼ σκηνῆς ὠραίας.
 Σ' ἐγνώρισ' ἀπὸ τὴν φωνὴν, υἱὲ τῆς Καλογραίας
 Καραϊσκάκη!

Πόσον αἰσθάνεται δριμὺν καὶ μέγαν ἢ ψυχὴ μου,
 καὶ ἂν ψυχὴν ἔχης, πρόβαλε καὶ στάσου ἀντικρῦ μου
 νὰ σὲ σκοπεύσω·
 ἐὰν τοῦ τουφεκίου μου τὸ βόλι σὲ λανθάνη,
 ρίψε μου σύ. Μαρτύρομαι τὸ ἱερὸν Κοράνι
 νὰ μὴ σαλεύσω.—

Κ' ἰδοῦ, ἐξέρχεται ταχὺς ἀπὸ τ' ὀχύρωμά του
 ὁ ἀτενίσας πάντοτε τὴν ὄψιν τοῦ θανάτου
 μ' ἀταραξίαν.

Ὁ Κεχαγιᾶς πυροκροτεῖ· ἡ σφαῖρα του συρίζει
 ἄσκοπον τρέχουσα γραμμὴν, καὶ τὸν ἀέρα σχίζει
 χωρὶς ζημίαν.

— Υἱὲ τῆς Τούρκας, ἔκραξεν ὁ ἥρωας, μὴ σαλεύσης!
 Νὰ ἦσαι Τούρκος ἀνανδρος καὶ νὰ μὲ σημαδεύσης
 σ' ἄφησα πρῶτον
 ἐσίγησα καὶ ἐγέλασα διὰ τὸν κομπασμὸν σου,
 καὶ δὲν ἠσθάνθην ἄλλο τι εἰς τὸν τουφεκισμὸν σου
 εἰμὴ τὸν κρότον.

Πρέπει και σὺ τὸ βόλι μου νὰ δοκιμάσης τώρα·
 Ἴδὲ ἂν ἦσαι τυχηρὸς ἢ ἔφθασεν ἡ ὥρα
 τῆς τελευτῆς σου.

Ἐλπίζω τὸ Κοράνι σου νὰ μὴ σὲ ὠφελήσῃ,
 καὶ ἄλλο βόλι ἀπ' αὐτὸ ποτὲ νὰ μὴ γροικίσῃ
 ἢ ἀκοή σου.—

Εἶπε καὶ βόλι φλογερὸν κατὰ τοῦ Τούρκου ρίπτει,
 βόλι θανάτου· ὑψηλόν, βαρὺ τὸ σῶμα πίπτει
 τοῦ ἀλαζόνος.

Πίπτει, κ' ἤχει περὶ αὐτὸν ὅπλων κλαγγὴ μεγάλη,
 χαρᾶς φωνῆν οἱ Ἕλληνες, λύπης φωνῆν οἱ ἄλλοι
 πετοῦν συγχρόνως.

Διὰ νὰ πάρουν τὸν νεκρὸν οἱ Τούρκοι τρεῖς ὄρμῳσι,
 καὶ πάλιν τρεῖς βιάζονται ὀπίσω νὰ στραφῶσι
 κατησχυμένοι.

Οἱ ἔφιπποι μετὰ φθορᾶς πολλῆς παραμερίζουν,
 οἱ δ' Ἄλβανοὶ ὀλόγυρα τῶν βράχων τουφεκίζουν
 ὠχυρωμένοι.

Ὅρμᾶ πρὸς λείαν τοῦ νεκροῦ ὁ Δῆμος ὁ ἀνδρεῖος,
 ἀλλ' ἐξαπλώνεται πεσῶν αἵματωμένος, κρύος
 ἐκεῖ πλησίον.

Ὁ Καραῖσκος τὸν θρηνεῖ καὶ οἱ ἀνδρεῖοι ὄλοι.
 Ὅρμοῦν τρεῖς ἄλλοι... καὶ τοὺς τρεῖς ἐφόνευσε τὸ βόλι
 τῶν ἐναντίων.

«Φθάνουν οἱ ἄδικοι, βοᾶ ὁ Καραῖσκος, φόνοι!»
 Παρήκουσε τὴν προσταγὴν καὶ τὸ σπαθὶ γυμνώνει
 νέος ἀθῶος,
 νέος μικρός, ὁ Λυγαριᾶς, πρωτόπειρος πολέμου,
 τρέχει... δὲν τρέχει, χύνεται ὡσὰν πνοὴ ἀνέμου
 καὶ φθάνει σῶος.

Πρηγὴς καὶ προφυλακτικὸς μὲ κοπτερόν μαχαῖρι
 σχίζει τὴν ζώνην τοῦ νεκροῦ καὶ δράξας τὸ κημέρι
 καὶ τ' ἄρματά του,

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

ἐν μέσῳ ἐχθρικοῦ πυρὸς ταχὺς τὰ νῶτα στρέφει,
καὶ ζηλευμένος νικητῆς ἐκ νέου ἐπιστρέφει
στ' ὀχύρωμά του.

Ἀπὸ τὸν τάρταρον πετῶν εἰς πτέρυγας ἀνέμων
ἦλθε πλησίον τοῦ πασᾶ λόγους βαρεῖς ὁ Δαίμων
νὰ ἐμφυσήσῃ.
«Ἐκδίκησιν, εἶπε, ζητεῖ τοῦ Κεχαγιᾶ τὸ πτώμα,
πρὸς τοὺς ἀπίστους, τῶν πιστῶν ὀλόκληρον τὸ σῶμα
ἅς ἐφορμήσῃ».

τριῖπουρος : με ἄρμα τριῶν ἵππων | οὔτω : ἔτσι | βόλι : βλήμα πυροβόλου ὄπλου | πρηνής :
ξαπλωμένος μπρούμυτα | κημέρι : (βλ. καὶ κεμέρι) κομπόδεμα, θέση φύλαξης χρημάτων |
νῶτα : (πληθ.) πλάτη | πασᾶ : (πασᾶς) ὀθωμανικὸς διοικητικὸς τίτλος

Βραχώρι : Ἀγρίνιο.

Πρόκειται γιὰ τὴ μάχη τοῦ Σοβολάκου (16/17-28 Ἰανουαρίου 1823), ὅπου οἱ Ἕλληνες με
ἠγέτη τὸν Γεώργιο Καραϊσκάκη κατάφεραν σπουδαία νίκη ἐπὶ τῶν Ὀθωμανῶν. Ἡ ὄχι καὶ
τόσο γνωστὴ αὐτὴ σύρραξη, ἐκτός ἀπὸ τὸν Ζαλοκώστα, ἐμπνέει καὶ τὸν Διονύσιο Σολωμὸ
στὸν «Ὑμνον εἰς τὴν Ἐλευθερίαν» καὶ πῶς συγκεκριμένα στὶς στροφές 105-117.

Στὴν ἐκδοση τῶν Ἔργων τοῦ Γεωργίου Ζαλοκώστα, παρατίθενται δύο σχόλια τοῦ ποιητῆ
Γεωργίου Παράσχου (1822-1886). Στὴν ἔναρξη τοῦ ποιήματος σημειώνει:

*Τὸ Ὀμηρικὸν τοῦτον ἐπεισόδιον τοῦ ἀγῶνος ἐγράφη κατὰ τὰς νεανικὰς ἡμέρας τοῦ ποιητοῦ, ὅτε
ἀνήρτα καὶ αὐτὸς τὸ ξίφος τοῦ πολέμου εἰς δάφνην. Ἐντεῦθεν τὸ ποιημάτιον τοῦτον ἔχει τι ἀφελές
καὶ ἥρωικόν, ὡς ἦσαν οἱ ἡμίθεοι τοὺς ὁποίους σκιαγραφεῖ, ὡς ἦσαν αἱ ἡμέραι καθ' ἃς ἐξήλθομεν τοῦ
ἀγῶνος. Παρῆλθον αἱ ἡμέραι ἐκεῖναι, καθὼς παρῆλθεν ὁ ποιητῆς ἀφ' ἡμῶν, καὶ τὸ ἡμιτελές τοῦτο ποι-
ημάτιον εἶναι ἡμίθραυστος στήλη πενθοῦσα ἐπὶ μνήμης διτλῆς.

Διὰ τὴν μὴ δύναμιν νὰ προσφέρω πλήρες τὸ ἔργον του; Ἦτο περιγραφὴ νίκης ἀξίας τοῦ Καραϊ-
σκου, τὴν ὅποιαν τὸσάκις με διηγίθη ὁ ποιητῆς με ἀπληστον ἐνθουσιασμόν. (Γ.Π.)

Παρακάτω, καὶ πῶς συγκεκριμένα στοὺς στίχους «νέος μικρός, ὁ Λυγαριάς, πρωτόπειρος
πολέμου, / τρέχει... δὲν τρέχει, χύνεται ὡσὰν πνοὴ ἀνέμου», ὁ Γ.Π. σχολιάζει ἐκ νέου σὲ
ὑποσελίδια σημειώσῃ:

*Ἐνταῦθα ἡ μετριοφροσύνη τοῦ ποιητοῦ σημειώνει τὸν στίχον·

Non suse no, precipito di sella.

ὄν ἐμμήθη ἐκ τῆς ἐποποιίας τοῦ Τάσσου. Ὅποιον μάθημα ἠθικῆς διὰ τινος τῶν συγχρόνων του!

Ἀλλὰ μεταξὺ τῶν χειρογράφων αὐτοῦ εὐρίσκω καὶ τὴν ἐφεξῆς σημείωσιν, τὴν ὅποιαν ὀφείλω νὰ
παραθέσω ἐνταῦθα, ὡς συμπληροῦσαν ἐν τῶν ὠραιοτέρων ἔργων τοῦ ποιητοῦ καὶ ἐπιμαρτυροῦσαν τὸ
εὐγενές τοῦ χαρακτήρος του. Ἴδου ἡ σημείωσις:

ΤΟ ΣΠΑΘΙ ΚΑΙ Η ΚΟΡΩΝΑ

«Ἦρξισα τὴν 8 Μαρτίου 1854 καὶ ἐτελείωσα τὴν 22 τοῦ ἰδίου.

»Μετὰ τὴν στροφὴν 20 παρέλειψα τὴν ἐφεξῆς·

Καὶ ὁ ἀστρίτης στὴν ὀργὴν του
τὸ κεφάλι ἀνασηκώνει
καὶ τὴν γλῶσσαν τὴ λεπτὴ του
κονταρίζει με θυμό,

ποῦ θαρρεῖς ἢ μιὰ καὶ μόνη
εἶναι γλώσσαις δεκοχτώ.

»Διότι εἰς τὴν ἐκτύπωσιν τῆς μιᾶς κόλλας δὲν ἐχωροῦσαν 58 στροφαί, καὶ διότι μάλιστα μετὰ τὸ πέρας αὐτῆς, ρίψας τυχαίως ἐν βλέμμα εἰς τὴν *Ἱερουσαλήμ* τοῦ Τάσσου (ᾠδὴ Β΄. Στροφ. 55) ἐξεπλάγην εὐρὸν τὴν αὐτὴν παρομοίωσιν. Εἶναι δὲ τόσῳ μᾶλλον περιεργον, καθ' ὅσον τὴν ᾠδὴν ταύτην τοῦ Τάσσου δὲν εἶχον ἀναγνώσει ἀπὸ τριακονταετίας.

»Ἀφήρεσα δὲ καὶ τὴν 49 στροφήν του —διὰ τὸν πρῶτον λόγον— οὕτως ἔχουσαν:

Τρέμου σκόρπιοι οἱ κολασμένοι.
Κοπαδιὰ πουλιῶν ποῦ τύχη
στὴ βοσκή της ξαφισμένη
ὅμοια βλέπει τὸν ἀετὸ,
ὅμοια φεύγει ἀπὸ τὸ νύχι
καὶ τὸ στόμα τὸ σκληρό.»

(Γ.Π.)

Τὸ Μεσολόγγιον

Α΄.

[...]

Μυστηριώδη λαλιὰν λαλοῦν τ' ἀστραπηβόλα
χαλκῶν δρακόντων στόματα, βαρυεπῆς δ' ἀφ' ὅλα
κραυγὴ γεννᾶται μία:

«— Παράδος, λέγουν τὴν φρουράν, τὰ πέριξ τηλεβόλα
παράδος τὰ κλειδιά.»

«Εἰς τὴν ρομφαίαν κρέμανται» βοᾷ τὸ Μεσολόγγι
διὰ πολλῶν στομάτων,
καὶ μέχρι τῶν περάτων
τῆς γῆς βοοῦν οἱ φοβεροὶ τῆς διαμάχης φθόγγοι.

Ἀκοίμητον ἐκεῖ βοᾷ τὸ πῦρ τῶν ἠφαιστειῶν.

Πλὴν διατί τουφεκισμοὶ εἰς τὸ βουνὸν πλησίον
ἀστράπτουν ἐν τῷ σκότει;

Τί θορυβεῖ τὴν ὀπισθεν πλευρὰν τῶν πολεμιῶν;

Ἐγγυὲς ἤχοῦν οἱ κρότοι·

ἐγγυὲς κραυγάζουν μαχηταί... Πολλοὶ διώκουν ἕνα,

κ' ἐκεῖνος ἰδοῦ στέκει,

γυρίζει τὸ τουφέκι,

καὶ γονατίζει δεξιὰ καὶ κλίνει τὸν ἀνχένα.

Φλογώδης ἀπὸ τ' ὄπλον του λαμπὰς ἐξεκενώθη,

βωβὸν ἠκούσθη βρόντημα, κ' εἰς Τοῦρκος ἐξηπλώθη

βαρὺ τῆς γῆς φορτίον·

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

εἰς τὸ πλατύ του μέτωπον ὁ μόλυβδος ἐχώθη
 τῶν ὀφθαλμῶν πλησίον.
 Πῶς τρίζει τοὺς ὀδόντας του, πῶς τὰ παραλυμένα
 τανύει γόνατά του!
 Τὸ ρῖγος τοῦ θανάτου
 κατέστησε τὰ μέλη του ὠχρά, κρυσταλλωμένα.
 Οἱ Τοῦρκοι φεύγουν μετ' αὐτῶν λαμβάνοντες τὸ θῦμα.
 Γεμίζει τ' ὄπλον του αὐτὸς καὶ δὲν σαλεύει βῆμα,
 καὶ τοὺς ἐχθροὺς ὑβρίζει.
 «Τοῦρκοι, κρατεῖτε τον καλά· ἡ κεφαλὴ του, κριμα,
 τῆς γῆς τὸν χοῦν ἐγγίζει..»
 Καὶ στρέφων πρὸς τοὺς φεύγοντας ἀτάραχος τὰ νῶτα,
 εἰς τ' ὄρος ἀναβαίνει.
 Πλὴν προπατῶν ἀσθμαίνει,
 πολλάκις τοῦ μετώπου του σπογγίζων τὸν ἰδρῶτα.
 Βαστάζει τ' ὄπλον τὸ μακρὸν ἢ ἀνδρική του πλάτη.
 Ἴδέτε! Καίτοι κεκμηκῶς, τὰ στέρνα του προτάττει
 καὶ βαίνει μ' ὕφος γαῦρον·
 ἐξ εὐωνύμων κρέματα δασύμαλλος φλοκάτη
 βαμμένη μ' αἶμα μαῦρον.
 Σκεπάζει μακροθύσανος τὴν κεφαλὴν του πῖλος,
 ἐξ οὗ κυμαιομένη
 ἢ κόμη καταβαίνει·
 τοξεύει πῦρ τὸ βλέμμα του, πικρογελαῖ τὸ χεῖλος.
 Φορεῖ πιστόλας ἀργυρᾶς καὶ μὲ καμπύλον στόμα
 μακρὰν ρομφαίαν. Βλέπετε τὸ ὑψηλὸν του σῶμα,
 τὰς κνήμας τὰς εὐτόνους;
 Μικρὸς τὸ ξίφος ἔζωσε, δὲν ἔκλεισεν ἀκόμα
 τοὺς εἴκοσί του χρόνους.
 Κ' ἐν τούτοις, ὡς εἰς πόλεμον γηράσας, διαβαίνει,
 ψυχῆς ἐμφαίνων σθένος,
 ὀπλίτης γυμνασμένος.
 Πατρις τοιούτου μαχητοῦ ζυγὸν δὲν ὑπομένει!
 [...]

λαλιάν : (λαλιά) ὁμιλία, γλώσσα | βαρνεπής : μεγαλόστομος | περίζ : τριγύρω | τηλεβόλα : (τηλεβόλο) ὄπλο μακροῦ διαμετρήματος, κανόνι | ρομφαίαν : (ρομφαία) πολεμικὴ λόγχη | χοῦν : (χοῦς) χῶμα, ἔδαφος | νῶτα : (πληθ.) πλάτη | κεκμηκός : (κάμων < κάμνω) (ἔδῳ) κουρασμένος, ἀποκαμωμένος | γαῦρον : (γαῦρος) ὑπερήφανος, ἀλαζονικός | μακροθύσανος : ὁ ἔχων μακριὰ νήματα, φούντες | πῖλος : μάλλινο στρογγυλὸ κάλυμμα τῆς κεφαλῆς, καπέλο | κόμη : τὸ τριχωτὸ μέρος τῆς κεφαλῆς | κνήμας : (κνήμη) τὸ τμήμα τοῦ ποδὸς ἀπὸ τὸ γόνατο ἕως τὸ πέλμα | εὐτόνους : (εὐτονος) ἰσχυρός, ὀγκηρός, ζωηρός | σθένος : δύναμη | ζυγόν : (ζυγός) σκλαβιά, ὑποδούλωση

Τὸ Χάνι τῆς Γραβιᾶς (6 Μαΐου 1821)

*Μεγάλων δ' ἀέθλων
μοῖσα μέμνασθαι φιλεῖ*

ΠΙΝΔΑΡΟΣ

Ἀπὸ κρότον ὀργάνων βοῖζει
Τῆς Γραβιᾶς τὸ βουνὸν ἀντικρὺ·
λάμπουν ἔπλα χρυσᾶ, καὶ λερῆ
φουστανέλλα μαυρίζει.

Πρὸς τὸ Χάνι χορὸς καταβαίνει
ἀπ' ὀδὸν ἐλικώδη, λοξήν,
καὶ φλογέρα μὲ ἤχον ὄξυν
χοροῦ ἄσμα σημαίνει.

Ἵδουσεὺς ὁ ταχύπους ἠγεῖται
τοῦ μαχίμου ἐκείνου χοροῦ,
καὶ ἐγκύμων σκοποῦ τολμηροῦ
πρὸς τὸ Χάνι κινεῖται.

Ἐκεῖ δὲ τὸν χορὸν διαλύει,
κλεῖ τὴν μάνδραν καὶ οὕτω λαλεῖ:
«Ἡ πατρίς μας ἐδῶ μᾶς καλεῖ,
στρατιῶται ἀνδρεῖοι.

»Μετ' ὀλίγον ἐδῶ καταφθάνει
στρατιὰ μυριάνδρων ἐχθρῶν.
Εἶναι στάδιον δόξης λαμπρὸν
τὸ μικρὸν τοῦτο χάνι.

»Εἰς τὸ μέγα στενὸν θὰ ξυπνήσουν
οἱ ἀρχαῖοι τῆς Σπάρτης νεκροί,
καὶ τὸν τόπον αὐτὸν φοβεροὶ
Τουρκομάχοι θὰ σείσουν.

»Κ' ἡ σκιά τοῦ Διάκου παρέχει,
τοῦ εἰς σούβλαν ψηθέντος σκληράν,
μὲ μεγάλην θ' ἀκούση χαρὰν
νὰ βροντᾶ τὸ τουφέκι.

»Ἐκεῖ κάτω κυττάξετε· φθάνει
ὁ πομπώδης στρατὸς τῶν ἐχθρῶν.
Ἴδου στάδιον δόξης λαμπρὸν
τὸ μικρὸν τοῦτο χάνι...»

Στρέφουν ὄλοι καὶ βλέπουν. Διέβη
τὸ ποτάμι ἀπίστων πληθύς,
καὶ ἀκούεται δοῦπος βαθύς,
καὶ ὁ τόπος σαλεύει.

Πιστολίων ἀκούονται κτύποι
καὶ βαρβάρων φωναὶ συνεχεῖς,
καὶ τινάσσουν τὴν χαίτην ταχεῖς
καὶ ἀφρόντες ἴπποι.

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

Πρὸ τῶν ἄλλων ξιφῆρης προβαίνει
εἷς δερβίσης τὸν ἵππον κεντῶν·
ὁ υἱὸς τοῦ Ἀνδρίτσου αὐτὸν
ἔρωτᾷ ποῦ πηγαίνει.

«Ἄλλ' ἐδῶ, ὦ υἱὲ τοῦ προφήτου,
μιναρὲν δὲν θὰ βρῆς ὑψηλόν,
ἀλλὰ μόνον τουφέκι καλόν,
καὶ ἰδοὺ ἡ φωνή του!»

Ἄποκρίνετ' ἐκεῖνος: «Νὰ σφάξω
ἵππου βρωῶ τοῦ προφήτου ἐχθρούς,
καὶ πατῶν τοὺς ἀπίστους νεκρούς
τὸ ἀλλὰχ νὰ ἀνακραῶ.»

Καὶ ἠγίας καὶ σπάθην ἀφίνει
ὁ δερβίσης τὰ στέρνα πληγείς,
καὶ μὲ κρότον πεσῶν κατὰ γῆς,
ρεῖθρον αἵματος χύνει.

Τοῦ θανάτου ἰδρῶς περιβρέχει
τὸ χλωμὸν μέτωπόν του εὐθύς,
καὶ ὁ ἵππος αὐτοῦ πτοηθεὶς
κοῦφος κ' εὐκαιρος τρέχει.

B'

Καθὼς ὅταν βορρᾶς ριγοβόλος
μὲ ἀκάθεκτον πνέη ὄρμη,ν
κι' ὁ βαθὺς τοῦ πελάγους πυθμὴν
κατασειεται ὅλος

Οὔτε ἐν ὄπλον εἰς μάτην καπνίζει,
οὔτε ἐν ὄπλον εἰς μάτην βροντᾷ·
κάθε βόλι συρίζον πετᾷ
καὶ τὰ κρέατα σχίζει.

τῶν ἐχθρῶν οὕτω σείει τὰ στήθη
κραταιὰ ψυχοβόρος ὄργη,
καὶ ἀκούεται λύσσης κραυγὴ
ἀπὸ τ' ἄμετρα πλήθη.

Περίπτατ' ἐκεῖ πολυαίμων
ἐν νεφέλαις καπνοῦ καὶ πυρός,
μὲ τὸ βλέμμα δριμύ, φοβερὸς
τοῦ ὀλέθρου ὁ δαίμων.

Σῶμα μέγα, πυκνόν, ταραχῶδες,
ἀλαλάζων ὄρμα μὲ κραυγὴν,
καὶ βαρῦδουπον σκάπτουν τὴν γῆν
σιδηροῖ ἵππων πόδες.

Ταχυθάνατον πέλεκυν σείει,
καὶ ἀκόρεστον βλέμμα κολᾷ
ἵππου αἵματα ρέουν πολλὰ,
ἵππου θνήσκουν ἀνδρεῖοι.

Ἄλλ' ἀκοίμητον πῦρ ἐκ τῆς μάνδρας
τοὺς ὄρμῶντας προσβάλλει ἐχθρούς,
κ' ἐξαπλόνει τριγύρω νεκρούς,
νεκρούς ἵππους καὶ ἀνδρας.

Ἐκλαγγή, ὡς γλυκύφθογγον μέλος,
τοῦ θηρίου τὰ ὦτα κτυπᾷ,
καὶ τὰ μέλανα χεῖλη του σπᾷ
καταχθόνιος γέλως.

Τὸ πᾶν βλέπει μὲ ὄψιν ἀγρίαν
τὴν φριξότριχα κόμην κινῶν,
ὡς ὁ λέων ὀπότεν πεινῶν
ἐνεδρεύῃ τὴν λείαν.

Καταφλέγει ἐν ταύτῃ τῇ μάχῃ
τὰς ψυχὰς τῶν ἀνδρῶν ἢ ὀργῆ,
καὶ ἤχει κ' ἢ περίβουνος γῆ
καὶ οἱ λόγγοι κ' οἱ βράχοι.

[...]

Ε'

Σὺ, ὦ Μοῦσα, ὀδήγει μ' ἐν τάχει
νὰ ἰδῶ τοὺς ἀνδρείους φρουρούς,
νὰ μετρήσω κ' ἐκεῖ τοὺς νεκρούς
τοὺς πεσῶντας ἐν μάχῃ.

Οἱ ἀνδρεῖοι μεσάνυκτα σκάπτουν
τὰ κατάψυχα σπλάχνα τῆς γῆς,
κ' ἐν τῷ μέσῳ πενθίμου σιγῆς
ἕνα σύντροφον θάπτουν.

Θαῦμα μέγα μεγάλου ἀγῶνος
παριστᾷ ἢ ἐμπρός μου σκηνή.
Ἔνα μόνον ἢ νίκη θρηνεῖ,
εἷς ἀπέθανε μόνος.

Εἰς τὸ μνήμα δὲν καίει λιβάνι,
δὲν σὲ κλαίει ψαλμὸς ἱερός,
οὔτε θρήνους ἀκούω μητρὸς,
ὦ ἀνδρεῖε Καπλάνη.

Ἦ μονότεκνος μήτηρ του, οἴμοι!
νικητὴν τὸν υἷὸν καρτερεῖ.
Δυστυχῆς ὅταν φθάσῃ ἢ πικρὴ
τῆς ἀνδρείας του φήμη!

ΣΤ'

Ἄλλ' εἰς τ' ὄρος κρυμμένη ἐν μέρει
ἢ σελήνη γυρνᾷ, κ' ἢ πλειὰς
σημαδεύει τὸν ροῦν τῆς Θεᾶς
ποὺ τὸν ἥλιον φέρει.

Οἱ μογλοὶ τότε πίπτουν τῆς θύρας,
κ' ἢ ἀνδρεία τῆς μάδρας φρουρὰ
ὄρμα ἔξω πυκνὴ, τολμηρά,
μὲ τὰ ξίφη εἰς τὰς χεῖρας.

Τῶν βουνῶν ἢ πολύοσμος αὔρα
ἐκχυλίζουσα τ' ἄνθη φυσᾷ,
κ' ἢ αὐγὴ χρωματίζει χρυσᾷ
ὅσα ἦσαν πρὶν μαῦρα.

Σιγαλή, τακτικὴ κ' ἐνωμένη
εἰς σωρείας πτωμάτων πατεῖ·
καὶ εἷς ἄπιστος τὸ ὄπλον κροτεῖ,
καὶ βοᾷ παντὶ σθένει:

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

«Μουσουλμάνοι, βοᾶ τρομασμένος,
ὁ Γκιαούρ, ὁ Γκιαούρ μᾶς ἐπῆ...»
Δὲν ἐπρόφθασε («ρὲν» νὰ εἰπῆ,
πίπτει κάτω σφαγμένος.

Θανατώνουν τὰ τέκνα τῆς νίκης
τρεῖς προφύλακας ἄλλους, κ' εὐθὺς
φθάνουν ὅπου ἐχθροὶ παμπληθεῖς
ἐξυπνοῦν μετὰ φρίκης.

Ἐξυπνοῦν, δὲν ἐγείρονται ὅμως·
ἐξυπνοῦν, ἀλλὰ τρέμουν πρηνεῖς
οἱ δειλοὶ θεαταὶ τῆς σκηνῆς
πὺρ ἀνοίγει ὁ τρόμος.

Οὕτω πίπτουν πρηνεῖς οἱ κλεισμένοι
στρατιῶται φρουρίου ἐντός,
ὅταν βόμβα ἐν μέσῳ νυκτὸς
φλογερὰ καταβαίνει.

Ὡς δέ, ὅταν βαρύνκροτος σπάση,
ρίπτει κύκλῳ θανάτου πυρὰ,
οὕτως ἕκαστος Ἕλληνα περᾶ,
σφάζων ὅπου περάση.

Διαβαίνων καὶ σφάζων λαμβάνει
ὁ Σεφέρης βαρεῖαν πληγὴν,
καὶ ὀπλόδουπος πίπτ' εἰς τὴν γῆν,
ἀλλὰ πρὶν ἀποθάνῃ

εἰς τὸ στῆθος μὲ σφαῖραν εὐρίσκει
τὸν φονέα. — «Θεὲ τῶν πιστῶν,
εἰς τοὺς κόλπους σου δέξου αὐτόν,
ὕπὲρ σοῦ ἀποθνήσκει.»

βοῖζει : (βοίζω) βουῖζω, βοῶ | *λερῆ* : (λερός) λερωμένος, βρώμικος | *ἐλικώδη* : (ἐλικώδης) (ἐ-
δῶ) δρόμος μὲ στροφές | *λοξὴν* : (λοξός) πλάγιος, στροφικός | *ὄξυν* : (ὄξύς) διαπεραστικός |
ταχύπους : γρήγορος, γοργοπόδαρος | *ἐγκύμων* : (ἐγκύω) ἐγκυος (για γῆ καὶ φυτὰ) ὁ ἔχων τὸν
σπóρο σὲ ὥρα γονιμότητας (για διάνοια) περίσκεπτος | *οὕτω* : ἔτσι | *χάνι* : πανδοχεῖο | *σεί-
σουν* : (σεῖω) δονῶ, ταρακουνῶ | *πληθὺς* : πληθος, πολύκοσμος | *δοῦπος* : (βλ. καὶ γδοῦπος)
ὑπόκωφος ἤχος πὺρ παράγεται ἀπὸ πτώση | *σαλεύει* : (σαλεύω) κινῶ, κινουμαι | *ἀφρόεντες* :
ἀφρισμένοι | *ζιφίρης* : ὁ φέρων ξίφος | *εἷς* : ἕνας | *δερβίσης* : (βλ. καὶ δερβίσσης) μουσουλμάνος
μοναχός | *κεντῶν* : (κεντῶ) (ἐδῶ) κεντριζῶ ἕνα ἄλογο | *ἀνακράζω* : (ἀνακράζω) φωνάζω | *μιν-
αρέν* : (μιναρές) πύργος τοῦ τζαμιού, ἀπ' ὅπου ὁ μουεζίνησ καλεῖ τοὺς πιστοὺς σὲ προσευχή | *ἡνί-
ας* : (ἡνία) γκέμια, χαλινάρια | *στέρνα* : (στέρνο) στῆθος, θώρακας | *ρεῖθρον* : (ρεῖθρο) αὐλάκι |
κοῦφος : ἀνόητος, ἐπιπόλαιος | *κραταιά* : (κραταιός) δυνατός, δυναμικός | *σιδηροῖ* : (σιδηροῦς)
σιδερένιος, μεταλλικός | *ἐξαπλῶνει* : (ἐξαπλῶνω· βλ. καὶ ξαπλῶνω) ξαπλῶνω· (ἐδῶ) σκοτώ-
νω | *μάτην* : μάταια | *βόλι* : βλήμα πυροβόλου ὄπλου | *συρίζον* : (συρίζων < συρίζω) παράγω
συριστικὸ ἤχο, συριγμό, ἤχο πὺρ ὁμοιάζει μὲ σφύριγμα | *δριμύ* : (δριμύς) δυνατός, ἰσχυρός |
ὀλέθρον : (ὀλεθρος) καταστροφή | *πέλεκυν* : (πέλεκυς) δίκωπο τσεκούρι | *θνήσκουν* : (θνήσκω)
πεθαίνω | *κλαγγή* : δυνατὸς μεταλλικὸς ἤχος | *γλυκύφθογγον* : (γλυκύφθογγος) γλυκόλαλος |
μέλος : τραγούδι, μελωδία | *ὄτα* : (οὖς) αὐτὶ | *καταχθόνιος* : ὑπόγειος, πανοῦργος | *γέλως* : γέ-
λιο, ἐμπαιγμός | *φριζότριχα* : (φριζότριχος) αὐτὸς πὺρ κάνει τὴν κόμη νὰ ἀνασηκωθεί ἀπὸ φρί-
κη, φρικώδης | *λέον* : λιοντάρι | *περίβουνος* : περιτριγυρισμένη ἀπὸ βουνὰ περιοχὴ | *λόγγοι* :
(λόγγος· βλ. καὶ λόγκος) περιοχὴ ἐνὸς βουνοῦ μὲ πυκνὴ χαμηλὴ βλάστηση | *μονότεκνος* : αὐτὸς
πὺρ ἔχει ἕνα παιδί | *οἷμοι* : ἀλλοίμονο | *καρτερεῖ* : (καρτερῶ) περιμένω | *πλειάς* : σχηματισμὸς
ἀστερισμῶν | *ροῦν* : (ροῦς) ροή | *σιγαλή* : (σιγαλός) σιωπηλός, ἤσυχος | *σωρείας* : (σωρεία)

σωρός, στοίβα | *κροτεῖ* : (κροτῶ) προκαλῶ κρότο | *παντὶ σθένει* : μ' ὄλες μου τίς δυνάμεις | *γκιαοὺρ* : ἄπιστος· (ὕβρ.) χριστιανός | *πίπτει* : (πίπτω) πέφτω | *προφύλακας* : (προφύλαξ· προφύλακας) ὁ πρῶτος φύλακας τοῦ στρατοπέδου | *πρηνεῖς* : (πρηνής) ξαπλωμένοις μπρούμυτα

Καπλάνη : Πρόκειται γιὰ τὸν ἀγωνιστὴ Ἀθανάσιο Καπλάνη, σύντροφος τοῦ Ἀνδρούτσου, ὁ ὁποῖος σκοτώνεται στὴ μάχη.

Σεφέρης : Πρόκειται γιὰ τὸν ἀγωνιστὴ Ἀθανάσιο Σεφέρη, ἐπίσης σύντροφος τοῦ Ἀνδρούτσου.

Γιὰ τὸ ποίημα σημειώνει μεταξύ ἄλλων ὁ Κώστας Καιροφύλας (σσ. 97-98):

[...] Εἰς τὸ «Χάνι τῆς Γραβιάς» ὁ ποιητὴς ἠθέλησε ν' ἀποθανάτιση τὸν ἠρωϊσμὸν τοῦ Ὀδυσσεὺς Ἀνδρούτσου, ὁ ὁποῖος εἰς ἓνα χάνι πλησίον τοῦ χωριοῦ Γραβιά τῆς Παρνασσίδος ἐκλείσθη μαζὶ με τοὺς συντρόφους του τὸν Μάϊον τοῦ 1821 με τὸν σκοπὸν ν' ἀνακόψῃ τὴν προέλασιν τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ, ὁ ὁποῖος ἦτο ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Κιοσὲ Μεχμέτ καὶ τοῦ Ὀμέρ Βρυώνη καὶ ἀπετελείτο ἀπὸ ἑννέα χιλιάδας ἀνδρας. Ὁ Ὀδυσσεὺς εἶχε τὸν ἠρωϊσμὸν ν' ἀντιμετωπίσῃ τὸν στρατὸν αὐτὸν με μόνον 120 Ἕλληνας ἐθελοντάς, καταλαβὸν τὸ μικρὸν αὐτὸ χάνι με τοὺς ὁπαδούς του, οἱ ὁποῖοι ἐσώθησαν, πλὴν ἕξ φονευθέντων. Ἡ ἄμυνα τοῦ χανιοῦ τῆς Γραβιάς ἀνέκοψε τὴν πρόοδον τῶν Τουρκικῶν στρατευμάτων, τὰ ὁποῖα προωρίζοντο διὰ τὴν Πελοπόννησον, συνετέλεσε δὲ μεγάλως εἰς τὸν ἔθνικὸν ἀγῶνα. Εἰς τὴν θέσιν τοῦ περιφύτου Χανιοῦ ἐστήθη μνημεῖον τὸ ὁποῖον ἀπεκάλυψε ὁ βασιλεὺς Γεώργιος Α' τὸ 1888, παρευρισκομένων καὶ τῶν μόνων τότε ἐπιζώντων δύο συμπολεμιστῶν τοῦ Ἀνδρούτσου.

Γεώργιος Ζαλοκώστας (Συρράκο Ἰωαννίνων, 1805 – Ἀθήνα, 1858)

Ποιητὴς τοῦ 19ου αἰῶνος. Συνέγραψε ποιήματα πατριωτικά, λυρικά, ἐλεγειακά, ἀξιοποιώντας ἀρκετὰ τόσο ἔθνικα ὅσο καὶ προσωπικά θέματα, μιᾶς καὶ ἔχασε πολλὰ ἀπὸ τὰ τέκνα του σὲ νεαρὴ ἡλικία. Ἔτυχε εὐρείας ἀναγνώρισης στὴν ἐποχὴ του, χρησιμοποίησε ἐξίσου τὴν καθαρεύουσα καὶ τὴ δημοτικὴ, καὶ βραβεύτηκε γιὰ τὸ πολυσχιδές του ἔργο. Γνώριζε ἐπίσης τὴν ἰταλικὴ γλῶσσα καὶ μετέφρασε ἀρκετοὺς Ἰταλοὺς ποιητὲς στὰ ἑλληνικά. Ἀσχολήθηκε ἐπίσης με τὴ ζωγραφικὴ.

«Ὁ Βότσαρης»

Πηγή: *Πανελλήνιος Ἀνθολογία ἤτοι Ἀπάνθισμα τῶν ἐκλεκτοτέρων ἑλληνικῶν ποιημάτων*, (ἐπιμ.: Δημ. Κ. Κοκκινάκης), Ἀθήνα, Τυπ. Α. Ζ. Διαλησμά, 1899, σσ. 341-343.

«Ὁ Πρωτομάρτυς Ρήγας»

Πηγή: *Πανελλήνιος Ἀνθολογία...*, ὁ.π., σσ. 349-352.

«Κλείσοβα»

Πηγή: Γεώργιος Ζαλοκώστας, *Ἔργα*, (πρόλ.-σημ.: Κώστας Καιροφύλας· συνεργ.: Γ. Ε. Ζαλοκώστας), Ἀθήνα, Βιβλ. Ἰωάννου Ν. Σιδέρη, χ.χ., σσ. 121-131.

«Ἡ μάχη τοῦ Σοβολάκου κατὰ τὸ 1822»

Πηγή: Γεώργιος Ζαλοκώστας, *Ἔργα*, ὁ.π., σσ. 224-227.

«Τὸ Μεσολόγγιον»

Πηγή: Γεώργιος Ζαλοκώστας, *Ἔργα*, ὁ.π., σσ. 111-113.

«Τὸ Χάνι τῆς Γραβιάς (6 Μαΐου 1821)»

Πηγή: Γεώργιος Ζαλοκώστας, *Ἔργα*, ὁ.π., σσ. 99-102, 105-107.

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

Louis Dupré (1789-1837), *Ο Κωνσταντίνος Κανάρης* | λιθογραφία, ιδιωτική συλλογή.

Δημήτριος Δρωσσο

(1806-1877)

Εἰς τὸ Μισσολόγγιον Ἰσθμῶν.

Μισσολόγγιον, τάφος ἀνδρείων,
Ἄστρον λάμπων εἰς πᾶσαν τὴν γῆν!
Ἐγερθὲν ἐκ λαμπρῶν ἐρυπίων
Τὴν σεμνὴν δέξει ταύτην ᾠδὴν!

Τίς Θεὸς εὐμενῶς θέλ' ἀκούσει
Τῆς φωνῆς ἀσθενοῦς ἀοιδοῦ,
Εἰς αὐτὸν διδοὺς τόλμην νὰ κρούσῃ,
Νῦν ἀξίως, τὴν λύραν αὐτοῦ;

Ἐκ τῶν τύμβων ἐξέλθετε πᾶσαι
Τῶν ἐνδόξων προγόνων ψυχαί!
Μετ' αἰῶνα μακρὸν ἀναστᾶσαι
Πρὸς με σπεύσατε σεῖς, ἰλαραί!

Μετ' ἐμοῦ βροντερῶς δὲ σᾶς κράζει
Πρὸς αὐτὴν κ' ἡ πατρίς σας Ἑλλάς,
Τὴν ὁποῖαν πᾶς τώρα θαυμάζει
Κοσμημένην μ' ἀκτίνας φαιδράς.

Ὡς δὲν παύει ποτὲ τὴν ἐσπέραν,
Ὅτε κρύπτει τὸ ἥλιος τὸ φῶς,
Ἀλλὰ κάτω φωτίζει τὴν σφαῖραν
Κ' ἐφ' ἡμᾶς ἐπιστρέφει λαμπρῶς,

Τῶν Ἑλλήνων ὠσαύτως τὸ κλέος,
Ἄν ἐστάθῃ κρυπτὸν μέχρι νῦν,
Τέλος πάντων ἔς Εὐρώπην ἠδέως
Φέγγει πάλιν μὲ λάμψιν διπλήν.

Θῆβ', Ἀθῆναι καὶ Ἄργος ὑφόνουν
Μετ' ἀνδρείας πολέμου κραυγᾶς·
Τῆς Ἑλλάδος οἱ παῖδες πληρόνουν
Τὴν γῆν πᾶσαν μὲ πράξεις κλεινάς.

Ἐαυτὸν πᾶς γενναίως ὀπλίζει·
Τοῦ πολέμου βροντᾶ ὁ χαλκός·
Ἰσχυρῶς μ' ἐχθρῶν αἶμα ραντίζει
Τῆς πατρίδος τὴν γῆν ὁ Γραικός.

Ἐρωσ δόξης τὴν τόλμην ἐγχείει
Εἰς τὸ στῆθος τ' ἀνδρεῖον αὐτοῦ·
Φθόνος, μῖστος καὶ λύσσα συγγέει
Τὴν ψυχὴν τοῦ βαρβάρου ἐχθροῦ.

Ὡστ' ἀκτίνες ἐλπίδος γλυκείας
Ἦδη ἔλαμπων πάνυ λαμπραί,
Ὅτ' ἐξῆλθον ἐκ γῆς Αἰγυπτίας
Ἐφ' ἡμᾶς αἰ δειναὶ συμφοραί.

Εἰς τοῦ Νείλου τὰς ὄχθας ἀθροίζει
Εἷς σκληρός, στρατὸν μέγαν μ' ὄρμηγν
Κ' ἀπὸ γῆς φλογερᾶς φοβερίζει
Τῆς Ἑλλάδος τὴν εὐκρατον γῆν.

Πρὸς ἡμᾶς τὸν στρατὸν κατευθύνει
Χριστιανοὶ τοὺς ἐχθροὺς ὀδηγοῦν!
Ἑλλάς φρίζον! Ὡ πίκρα! Ὡ θρηῖνοι!
Ἀδελφοὶ καθ' ἡμῶν πολεμοῦν!

Ὅτε πύργους καὶ τείχη κρημνίζον
Διαβαίνει τὸ πῦρ τρομερῶς·
Ὅτε ὕδωρ τὰ ὄρια σχίζον
Τοὺς ἀγροὺς πλημμυρεῖ φοβερῶς,

Μὲ τοσαύτην πενίαν, μὲ τόσα
Ἄναριθμητὰ κ' ἄκρα δεινὰ
Τοὺς ἀνθρώπους δὲν θλίβουσι, μ' ὅσα,
Χεῖρ ἐχθρῶν ἡμᾶς θλίβει σκληρά!

Τρομεροὶ τῶν Ἑλλήνων οἱ πόνοι!
Αἰ πληγαὶ τῶν μαστιγῶν φρικταί!
Τοὺς ταράττουν ληστεῖαι καὶ φόνοι
Πῦρ, πανώλη, λιμός, ἀρπαγαί!

Ἄλλ' ἐνῶ εἰς τὴν τύχην μας τόσον
Πικρῶς θλίβονται πάντες ἐν γῆ,
Μισσολόγγιον, σὺ δείχνεις πόσον
Ἡ Ἑλλήνων ἰσχὺς ἐνεργεῖ.

Σὺ μὲν πίπτεις, ὁ δ' ἐνδοξος κρότος
Τῆς λαμπρᾶς πτώσεώς σου, δεινῶς
Τὸν ἐχθρὸν σου πληγόνει καὶ πρῶτος
Αὐτὸς φρίττει στενάζων πικρῶς!

Σὺ μὲν πίπτεις! Καὶ οἴκους καὶ τείχη
Καὶ ναοὺς κ' ἐγκατοίκους οἰκτρὰ
Ἐξάλειφ' ἀπὸ γῆς σκληρὰ τύχη,
Ἄλλ' ἢ πτωσὶς σου εἶναι λαμπρά!

Πόσων τέκνων καλύπτεις τὸ πτώμα!
Ὡ μητέρες αὐτῶν θλιβεραί,
Μὴ θρηνεῖτε! Θνητόν μιν τὸ σῶμα,
Ἄλλὰ ζῶσιν αὐτῶν αἱ ψυχαί!

Ζῶσι, χαίρουν, τῆς δόξης νῦν γέμει
Τ' ὄνομά των ἔς Εὐρώπην λαμπρῶς!
Αἰ σκιαὶ των δεικνύονται! Τρέμει
Αὐτὰς βλέπων ἀχρεῖος ἐχθρός!

Ἡ ἐκείνων ἀνδρεία λαμπρύνει
Νῦν τὴν δόξαν ἡμῶν ἐπὶ γῆς·
Πρὸς αὐτοὺς τὰς ἀγκάλας ἐκτείνει
Ἡ εὐγνώμων Ἑλλήνων πατρίς.

Μισσολόγγιον, πόλις ἀγία!
Ἡ σὴ μνήμη θέλ' εἶσθ' ἱερά!
Ἐπὶ σοῦ Θεοῦ εἶν' εὐλογία!
Ἐπὶ γῆς πᾶς σ' αἰνεῖ, σέ τιμᾷ!

Ἄλλὰ δύναται τίς νὰ τιμήσῃ
Νῦν ἀξίως τὸ κλέος τὸ σόν;
Λιθοξόος κανεὶς μὴ τολμήσῃ
Νὰ σ' ἐγείρῃ μνημεῖον σεμνόν!

Ἄλλὰ, ὅπ' ἐκ λαμπρῶν ἐρυπίων,
Τὴν κλεινὴν σου κηρύττεις ἰσχύν,
Μισσολόγγιον, καύχημ' ἀνδρείων,
Ἐχε τύμβον τὴν δόξαν τὴν σὴν!

φαιδράς : (φαιδρός) λαμπρός | *κλεινάς* : (κλεινός) περιώνυμος, ξακουστός | *συγγέει* : (συγγέω) μεπεδεύω, προκαλῶ σύγχυση | *πάνυ* : πολύ

Δημήτριος Δρῶσος (Τήνος, 1806 – Αθήνα, 1877)

Πιθανότατα πρόκειται γιὰ τὸν Ἑλληνα πολιτικὸ Δημήτριο Δρῶσο (ἐδῶ: Δρῶσος), ὁ ὁποῖος διετέλεσε μεταξὺ ἄλλων Πρόεδρος τῆς Βουλῆς τῶν Ἑλλήνων. Ἦδη ἀπὸ νεαρῆ ἡλικία συμμετεῖχε στὸν ἐθνικοαπελευθερωτικὸ ἀγῶνα· ὁ πατέρας του, Νικόλας Δρῶσος, συμμετεῖχε στὸ κίνημα τοῦ 1770. Ἀπὸ τὰ στοιχεῖα ποὺ ἀντλοῦμε ἀπὸ τὸ προλογικὸ σημεῖωμα τῆς ἐκδόσης, ὅπου ἐντοπίστηκε καὶ τὸ ποίημα, συνάγεται ὅτι ὁ συγγραφέας ὑπῆρξε γιὰ κάποιο χρονικὸ διάστημα κάτοικος Ἰταλίας (Λιβόρνο), ἐνῶ στὸ ἴδιο κείμενο παρατίθενται ἀρκετὲς πληροφορίες σχετικὰ μὲ τὴν παιδεία του.

«Εἰς τὸ Μισσολόγγιον. Ὡδή»

Πηγή: Δημήτριος Δρῶσος, *Πρόδρομος τῶν ποιητικῶν πονημάτων*, Λαβρόνιον, Τυπ. Σάρδι, 1833, σσ. 43-47.

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

Ἄσματα Πολεμιστήρια

Ἄσμα 1.

Πρὸς τοὺς Μωραΐτας.

Ὁ Ἀράπης ἕως πότε τὸν Μωρέαν θ' ἄλωνίζει;
Τ' ἄλογόν του ἕως πότε θὰ πηδᾷ θὰ χρεμετίζει,
Καὶ μὲ σιδερένια νύχια θὰ πατεῖ τὰ πτώματά σας;
Ἡ φωτιά ὡς πότε θέλει κατατρώγει τὰ σπαρτά σας;
Ὁ ἔχθρός σας, ἕως πότε ταῖς γυναίκαίς σας θ' ἀρπάζει;
Ἄνδρὸς αἷμα Μωραΐται εἰς ταῖς φλέβαις σας δὲν βράζει;
Ὁ καθεὶς σας τὸ τουφέκι, ὁ καθεὶς σας τὸ σπαθί
Στὸ πλευρόν του ἄς κρεμάσῃ κ' εἰς τοὺς Τούρκους ἄς ριφθῇ.

Τοὺς Ἀράπηδες, σὰν βρέφη τί φοβεῖσθε Μωραΐται;
Ὡσὰν κύματα θαλάσσης πρόπερσιν οἱ Ἀρβανῖται
Ὁρμησαν εἰς τὸν Μωρέαν, πλὴν δὲν γύρισε κἀνένας.
Δὲν ἐκάμετε πρὸ χρόνων τόσας νίκας ἀκουσμένας,
Καὶ ἡ δόξα σας πρὸ χρόνων δὲν ἀνέβη ἕως στ' ἄστρα;
Μὲ τὰ ρόπαλα στὸ χέρι δὲν ἀρπάσετε τὰ κάστρα;
Δὲν ἐμβήκατε εἰς πύργους πηδηκτοὶ ξεσπαθωτοί;
Στὴν Τριπολιτζὰν ἀμέσως φθάσετε σὰν ἀετοί.

Τὴν πατρίδα σας ἰδέτε, ὀρθωμένη μόλις στέκει.
Τῆς ἐνέκρωσε τὸ σῶμα, τοῦ ἔχθρου τ' ἀστροπελέκι.
Ἔχει τὰ χρυσᾶ μαλλιά της εἰς τὸ αἷμα βουτιγμένα
Καὶ τὰ μάτια της δακρύζουν ὡσὰν ἄστρα θολωμένα.
Σᾶς φωνάζει «τὴν μητέρα τέκνα μου! εὐσπλαγχνισθῆτε
Δὲν ἀντέχω... ἀποθνήσκω... τὴν μητέρα βοηθεῖτε.»
Εἰς τὰ ὄπλα Καλαβριῖται! τρέξετε Καρυτινοί!
Λεοντάρι ὁ καθεὶς σας, λεοντάρι ἄς φανῇ.

Κυνηγήσετε τῆς Νίκης τὸ κατάχρυσον ἀμάξι
Ἡ Τουρκία ὅλη πάλιν ἄς θρηνήσῃ ἄς τρομάξῃ
Ὁ ἀνδρεῖὸς ἔχει μόνον δύο δρόμους ἐμπροστά του
Τοῦ θριάμβου του τὸν δρόμον καὶ τὸν δρόμον τοῦ θανάτου
Ἔως πότε θὰ μᾶς λέγουν «ἀνανδρ' εἶσθε Μωραΐται!»

Ἡμεῖς ἄνδρῳ! ἐλάτε σήμερα νὰ μᾶς ἰδῆτε·
 Ἡμεῖς ἄνδρῳ! ἐλάτε στοῦ Μωρέως τὰ βουνὰ
 Νὰ ἰδῆτε πῶς παλεύουν τὰ παιδιὰ τ' Ἀρκαδινά.

Στὰ καλάμια τοῦ Εὐρώτα τί στενάζεις Λεωνίδα;
 Κύτταξε πῶς ἐκδικοῦνται τὰ παιδιὰ σου τὴν πατρίδα·
 Κυριακούλη! Κυριακούλη! σὲ γυρεύομεν· ποῦ εἶσαι;
 Σὰν τοῦ τάφου σου τὴν πέτραν δὲν σαλεύεις; δὲν κινεῖσαι;
 Σήκωσε τοῦ μνήματός σου τὸ ἀθάνατο λιθάρι,
 Εὐγάλε ἀπὸ τὴν σκόνην τὸ ἀνδρεῖον σου ποδᾶρι
 Δὲν ἀκούεις; σὲ φωνάζουν οἱ ἀνδρεῖοι τοῦ Μυστρά
 Τὴν σημαίαν αὐτὴν πάρε καὶ ὀδήγει τους μπροστά·

Ἄν νικήσετε ὦ νέοι! εἰς τοὺς βράχους τοῦ Μωρέως
 Μὲ τὸ κοπτερὸν σπαθί σας ἐγχαράττετε δικαίως:
 «Ἡμεῖς εἴμεθα γενναῖοι, ἔσφαλαν οἱ ἀρχηγοί μας,
 »Διὰ τοῦτο δύο χρόνους ἐδουλώθηκεν ἡ γῆ μας.
 »Σηκωθήκαμεν; ὁ Τοῦρκος ἀπ' ἐμπρός μας ἀνελήφθη·
 »Κινηθήκαμεν; ὁ Τοῦρκος ὡσὰν σκόνη ἐξαλείφθη.»
 Ἄλλ' ὀρμάτε· ἀλλ' ὀρμάτε· καὶ εἰς αἶμα Τουρκικὸν
 Ἀποπλύνετε τὸ αἶσχος δύο χρόνων δουλικῶν.

Μὴ φοβῆσθε μὴ φοβῆσθε· τοῦ θεοῦ τὸ δεξι χέρι
 Ἀοράτως σᾶς στηρίζει καὶ εἰς τὸν θρίαμβον σᾶς φέρει·
 Δὲν ἀκούετε τί λέγουν τοῦ ναοῦ μας τὰ βιβλία;
 Ἐφέτος γίνεται, μᾶς λέγουν, ἐλευθέρᾳ ἡ Γραικία.
 Εἰς τὴν πλάτην τῶν προβάτων δὲν κυττάζετε γραμμένον
 Τὸν χαμὸν τῶν Τούρκων ὄλων, τὸν Ἀράπην νικημένον;
 Τὸν Ἀράπην κυνηγᾶτε, καὶ μὲ σπάθαν κοπτερὰν
 Πελεκᾶτε τοῦ φιδιοῦ σας τὴν φαρμακερὴν οὐράν·

Ἐμπροστὰ Σημαιοφόροι! δυνατὰ νέοι! σαλπίστε
 Στὸ χρυσὸ αὐτὸ ποτῆρι, κρασί μαῦρον φίλοι χύστε.
 Τὸ κρασί αὐτὸ τὸ μαῦρον καθὼς χύνω μὲ τὸ χέρι,
 Τῶν ἐχθρῶν τὸ μαῦρον αἶμα χύστε σεῖς μὲ τὸ μαχαῖρι.
 Τὸ κρασί αὐτὸ τὸ μαῦρον καθὼς πίνω ἐμπροστὰ σας,
 Τῶν ἐχθρῶν σας αἶμα πιέτε, βάψετε τὰ στόματά σας.

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

Τὸ χρυσὸ αὐτὸ ποτῆρι καθὼς σπάνω κατὰ γῆς,
 Παρομοίως Ἰβραΐμη ἄμποτε νὰ συντριφθῆς.

άλωνίζει : (άλωνίζω) (ἐδῶ) (μεταφ.) περιπλανιέμαι, δρῶ ἀνεξέλεγκτα σὲ μιὰ περιοχὴ | *χρεμετίζει* : (χρεμετίζω) γλιμντριζώ, ὁ ἦχος ποὺ παράγει τὸ ἄλογο | *σπαρτά* : (πληθ.) σιτηρὰ | *ἐμβήκετε* : (ἐμβαίνω) μπαίνω | *πηδηκτοί* : (πηδηκτός) χοροπηδηκτός | *εὐσπλαγχνισθῆτε* : (εὐσπλαγχνίζομαι· βλ. καὶ σπλαγχνίζομαι) δείχνω συμπάθεια, κατανοῶ | *ἀποθνήσκω* : πεθαίνω | *γυρεύομεν* : (γυρεύω) ἀναζητῶ, ψάχνω | *σαλεύεις* : (σαλεύω) κινῶ, κινουῖμαι | *ποδᾶρι* : πόδι | *ἀνελήφθη* : (ἀναλαμβάνομαι) (ἐδῶ) ἀνεβαίνω στὸν οὐρανὸ | *ἐξαλείφθη* : (ἐξαλείφω) σβήνω, ἐξαφανίζω | *ἀποπλύνετε* : (ἀποπλένω) ξεπλένω | *αἴσχος* : ντροπὴ | *πελεκᾶτε* : (πελεκᾶω) κόβω ξύλα ἢ σπᾶω πέτρες μὲ σκοπὸ τὴν ἐπεξεργασία τους· (ἐδῶ) κόβω κάτι μὲ σπαθί | *φαρμακερὴν* : (φαρμακερός) δηλητηριώδης | *σπάνω* : σπάζω | *ἄμποτε* : μακάρι, εἶθε

Ὁ Ἀράπης | *Ἰβραΐμη* : Ὁ Ἰμπραὴμ πασᾶς (1789-1848) ἦταν ὁ ἐπικεφαλῆς τῆς στρατιᾶς τῶν Αἰγυπτίων ποὺ μετέβησαν στὴν Πελοπόννησο σὲ συνδρομὴ τῶν Ὀθωμανῶν καὶ ἐκπορθή-
 τῆς τοῦ Μεσολογγίου.

Μωραΐτας | *Μωρέαν* : (Ἀπαντᾶ καὶ ὡς *Μοριάς*) Οἱ Πελοποννήσιοι καὶ ἡ Πελοπόννησος. Ὀνομασία ποὺ ἐν πολλοῖς ἐπικρατεῖ ἕως σήμερα, δίχως νὰ ἐντοπίζεται ἡ ἐτυμολογικὴ τῆς ρίζα.

Στὴν Τριπολιτζάν : Ἀναφορὰ στὴν ἄλωση τῆς Τριπολιτσᾶς, ἡ ὁποία ἔλαβε χώρα στὶς 23 Σεπτεμβρίου 1821. Ἐπειτα ἀπὸ πολιορκία τριῶν μηνῶν, τὰ ἑλληνικὰ στρατεύματα, ὑπὸ τὴν ἡγεσία τοῦ Κολοκοτρώνη, κατάφεραν νὰ κυριεύσουν τὸ φρούριο, τὸ ὁποῖο ἦταν σημαντικὴ ὀθωμανικὴ ὀχυρωματικὴ θέσις καὶ κέντρο ἐξουσίας. Ἡ σταθεροποίηση τῶν Ἑλλήνων λειτούργησε καθοριστικὰ γιὰ τὴν ἀπελευθέρωση τοῦ συνόλου τῆς Πελοποννήσου.

Στὰ καλάμια τοῦ Εὐρώτα τί στενάξεις Λεωνίδα : Ἀναφορὰ στὸν βασιλιᾶ τῶν Σπαρτιατῶν, Λεωνίδα, ὁ ὁποῖος ὀδήγησε τοὺς Λακεδαιμόνιους στὴ μάχη τῶν Θερμοπυλῶν (480 π.Χ.), ὅπου μαζί μὲ τοὺς Θεσπεῖς καὶ τοὺς Θηβαίους ἐπιχείρησαν νὰ ἀποκρούσουν τὴν περσικὴ ἐπίθεση καὶ κατάφεραν, ἂν καὶ χάθηκαν ὅλοι, νὰ ἀντιμετωπίσουν τοὺς εἰσβολεῖς προκαλώντας τοὺς σοβαρὲς ἀπώλειες.

Κυριακούλη! Κυριακούλη! σὲ γυρεύομεν· ποῦ εἶσαι; / Σὰν τοῦ τάφου σου τὴν πέτραν δὲν σαλεύεις; δὲν κινεῖσαι : Ἀναφορὰ στὸν Κυριακούλη Μαυρομιχάλη (1765-1822), υἱὸ τοῦ Πιέρρου (1730-1800) καὶ ἀδελφὸ τοῦ Πετρόμπεη (1765-1848), ὁ ὁποῖος φημιζόταν γιὰ τὴν ἀνδρεία του. Συμμετεῖχε σὲ πολλὲς μάχες σὲ ὅλη τὴν ἑλληνικὴ ἐπικράτεια. Σκοτώθηκε στὸ Σούλι στὶς 4 Ἰουλίου 1822.

Γραικία : Ἡ Ἑλλάδα.

Εἰς τὴν πλάτην τῶν προβάτων : Πρόκειται γιὰ τὴν πρακτικὴ πρόγνωση τοῦ μέλλοντος, τὴν ὀστεομαντεία, γνωστὴ ἤδη ἀπὸ τὸν ἀρχαῖο κόσμο (κυρίως τὴν εὐρύτερη μεσογειακὴ λεκάνη καὶ τὸν ἀραβικὸ κόσμο). Ὁ ὀστεομάντης συμβουλευόμενος ζωϊκὰ ὄστᾶ, κυρίως δὲ τὴν ὠμοπλάτη, ἀποπειρᾶται νὰ προβλέψει ὅ,τι ἐπίκειται γι' αὐτὸν καὶ τὸν λαὸ του.

Στὸν στίχο «Ἡμεῖς εἴμεθα γενναῖοι, ἔσφαλαν οἱ ἀρχηγοὶ μας,» ὁ συγγραφεὺς παραθέτει ὑποσελίδια σημείωση, στὴν ὁποία ἀναφέρει: «Αἱ συμφοραὶ τῆς Πελοποννήσου προῆλθον ἀπὸ τὰς ἀντενεργείας καὶ διχονοίας ὀλίγων τινῶν Πολιτικῶν» (σ. 3), ὑπαινισσόμενος τὶς ἐμφύλιες διαμάχες μεταξὺ Ἐκτελεστικοῦ καὶ Βουλευτικοῦ Σώματος.

Ἕσμα 6.

εἰς τὴν ἰωνικὴν φάλαγγα.

(προφερθὲν εἰς τὰ 1826

εἰς τὸν Πλάτανον τοῦ Ναυπλίου)

Ἴωνες! σιδερωμένην
στερεάν, ἀνυψωμένην,
φέρετε τὴν κεφαλὴν.
Καὶ τὸ στῆθος τεντωμένον
καὶ τὸν ὤμον ὀρθωμένον·
τὸ ποδάρι σας στὴν γῆν
ἔχετε προσηλωμένον
ὡσὰν δένδρον ριζωμένον,
καὶ τὴν σπάθαν σας γυμνήν.

Στερεὰ τὴν γῆν πατεῖτε
πιθαμὴν μὴν παραιτῆτε
εἰς τὸν ἀνανδρον ἐχθρόν.
Σπάθα σπάθαν ἅς συντρίψῃ
Γραικοῦ θώρακας ἅς θλίψῃ
θώρακα βαρβαρικόν·
στῆθος στῆθος ἅς κυτπήσῃ,
χεῖρ Ἑλλήνων ἅς ραγίσῃ
χεῖρα τρέμουσαν Περσῶν.

Ὅστις στρέφει τὰ πλευρά του,
εἰς τὴν σπάθην τοῦ θανάτου
τὰ προσφέρει χαμερπῶς.
Νικᾷ πάντα ὁ ἀνδρεῖος
καὶ φονεύεται σπανίως·
ὁ δειλὸς καὶ ποταπὸς
κυνηγᾷτ' ἀπὸ τὸ βόλι·
κατ' αὐτοῦ ὀρμῶσιν ὄλοι,
πίπτει πάντοτε νεκρός.

Εἰς τὸ μέσον τῶν ἀγώνων
σειρὰ εἴκοσιν αἰώνων

Ἴωνες! σᾶς θεωρεῖ.
Καὶ εἰς σᾶς, τοῦ Λεωνίδου
τοῦ μεγάλου Ἀριστείδου
ὀφθαλμὸς ἐπαγρυπνεῖ·
ἡ Εὐρώπη σᾶς κυττάζει,
βάβια σᾶς ἐτοιμάζει
τῆς Ἀμερικῆς ἡ γῆ.

Βλέπετε ὀπόσαι νέαι
ἀθωόταται, ὠραῖαι
πόσα βρέφη δυστυχῆ
ἔμπροσθέν σας γονατίζουν;
Εἰς τὴν σπάθαν σας ἐλπίζουν
καὶ σᾶς λέγουν «δυνατοὶ
»νέοι, εὐμορφοί, ὀπλιῖται!
»στοὺς ἐχθροὺς μὴν παραιτῆτε
ὄντα τόσον ἀσθενῆ».

Ὅταν εἶναι πεπρωμένοι
ἀπὸ τὸν θεὸν γραμμένος
τοῦ ἀνθρώπου ὁ χαμός,
ὅ,τι κάμη, ἀποθνήσκει,
τὸν κρημνὸν παντοῦ εὐρίσκει.
Καὶ ὁ θάνατος αὐτὸς
στὸ κρεββάτι του τὸν φθάνει,
ὡσὰν βδέλα τὸν βυζάνει,
καὶ τὸν θάπτει μοναχός.

Ἄνδρὸς ἔχει ψυχὴν ἦθος
ὅστις δείχνει πλατὺ στῆθος
εἰς ἐχθρῶν ἑκατοσταῖς·
πλάτην ὅποιος δὲν δίδει

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

καὶ θαρρεῖ γλυκὸ παιγνίδι
 τοῦ πολέμου ταῖς βρονταῖς.
 Ἄλλὰ ἥρωες σεῖς εἴσθε·
 ὅσ᾽ ἀν γυναιῖκες δὲν φοβεῖσθε
 τῶν σπαθιῶν ταῖς ἀστραπαῖς.
 Ἐπληρώθητε πολλαῖς
 ἐχορεύσατε τσοάκας
 εἰς τῆς μάχης τὸν χορόν...
 Εἰς τὴν μίαν, τὴν σημαίαν,
 εἰς τὴν ἄλλην, τὴν ρομφαίαν,
 κυνηγᾶτε τὸν ἐχθρόν.
 Ὅποιος τυράννους σφάζει
 ἐκατόμβην θυσιάζει
 εἰς τὸν ὕψιστον θεόν.
 Εὐτυχής, ὅστις ἐκπνέει
 καὶ εἰς μαῦρον αἶμα πλέει
 χαμερπῶν Ὀθωμανῶν·
 τὸν ποθοῦν οἱ συγγενεῖς του
 τὸν λυπεῖται ἢ πατρίς του·
 καὶ εἰς ὕψη οὐρανῶν
 ζῶν χαίρει μακαρίαν·

αὐτοὺς ἔχει κατοικίαν,
 καὶ τὴν γῆν, λαμπρὸν ναόν.
 Θέλουν ὅλ' οἱ συγγενεῖς του
 ἢ χηρεύουσα Πατρίς του
 μαυροφόροι τὸν ἰδεῖ
 κατὰ γῆς αἱματωμένον,
 ἀπὸ δόξαν σιεπασμένον·
 θέλουν κλαίοντες εἰπεῖ
 «δι' ἡμᾶς ἐκολοβώθης
 »δι' ἡμᾶς ἐθανατώθης
 στρατιώτη εὐγενῆ!»
 Ἔλα! σφάζε τὰ θηρία
 ἱερά Ἐλευθερία!
 ἔλα εἰς αὐτὴν τὴν γῆν·
 αὐτὴν λάβε τὴν σημαίαν,
 βάλε περικεφαλαίαν
 χαλκωμένην ὑψηλὴν
 εἰς τὸ μέγα μέτωπόν σου,
 πῆδα εἰς τὸ ἄλογόν σου
 τρέπε Τούρκους εἰς φυγὴν.

προφερθέν : (προφέρω) (ἐδῶ) ἀπαγγέλλω | *ποδάρι* : πόδι | *προσηλωμένον* : (προσηλωμένος < προσηλώνω) (ἐδῶ) καρφώνω | *πιθαμὴν* : (πιθαμή· βλ. καὶ σπιθαμή) μονάδα μέτρησης μήκους ἴση μὲ ἀνοικτὴ παλάμη | *θώρακας* : στήθος | *θλίψη* : (θλίβω) (ἐδῶ) συσφίγγω ἕνα ἀντικείμενο μειώνοντας τὸν ὄγκο του | *βαρβαρικόν* : (βαρβαρικός) (ἐδῶ) ξένος, ἀλλόφυλος | *χείρ* : (βλ. καὶ χεῖρα) χέρι | *ὅστις* : ὁ ὅποιος | *χαμερπῶς* : ποταπῶς, ἀχρεῖως | *ποταπός* : ἀχρεῖος, μηδαμνός, οὐτιδανός | *βόλι* : βλήμα πυροβόλου ὄπλου | *πίπτει* : (πίπτω) πέφτω | *ὀφθαλμός* : μάτι | *ἐπαγρυπνεῖ* : (ἐπαγρυπνῶ) μένω ξύπνιος περιμένοντας | *βάια* : (βλ. καὶ βία) (πληθ.) τὰ κλαδιά τῆς φοινικιάς, ποὺ συμβολίζουν τὸν νικηφόρο θρίαμβο | *ἐμπροσθεν* : ἀπὸ μπροστά | *πεπρωμένος* : ἀναμενόμενος | *ἀποθνήσκει* : (ἀποθνήσκω) πεθαίνω | *κρημνόν* : (κρημνός) γκρεμός | *βδέλα* : (βλ. καὶ βδέλλα) ὄργανισμός ποὺ προσκολλᾶται σὲ ζῶα καὶ τρέφεται μὲ τὸ αἷμα τους | *βυζάνει* : (βυζαίνω) (ἐδῶ) ἀπομυζῶ | *ἐκατοσταῖς* : (ἐκατοστή) πληθος ἐκατὸ ἀτόμων | *ρομφαίαν* : (ρομφαία) πολεμικὴ λόγχη | *τυράννους* : (τύραννος) (ἐδῶ) δυναστικός κατακτητής | *ἐκατόμβην* : (ἐκατόμβη) θυσία ἐκατὸ ζώων | *ἐκπνέει* : (ἐκπνέω) ξεψυχῶ | *χαμερπῶν* : (χαμερπής) ποταπός, ἀχρεῖος | *μακαρίαν* : (μακάριος) γαλήνιος, ξέγνοιαστος | *ἐκολοβώθης* : (κολοβώνω) (ἐδῶ) ἀκρωτηριάζω

Τὸ ᾄσμα αὐτὸ ἀναφέρεται στὴν Ἰωνικὴ φάλαγγα (ἄλλως *Ἰώνιος φάλαγξ*), στρατιωτικὸ σῶ-

μα αποτελούμενο ως επί τὸ πλεῖστον ἀπὸ Μικρασιᾶτες, ποὺ συμμετείχε σὲ πολυάριθμες μάχες τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασης τοῦ 1821. Στὶς τάξεις της βρισκόνταν καὶ Κύπριοι. Ἀρχηγὸς της ἦταν ὁ Νικηταρᾶς.

εἰς τὸν Πλάτανον τοῦ Ναυπλίου : Φόρος τιμῆς στὸν τόπο συγκρότησης τῆς Ἴωνικῆς φάλαγγας, ἤγουν τὴν Πλατεία τοῦ Πλατάνου, γνωστὴ καὶ ὡς Πλατεία Συντάγματος στὴν πόλη τοῦ Ναυπλίου.

Στὴ λέξι «Ἴωνες», ποὺ εἶναι ἡ πρώτη τοῦ ποιήματος, ὁ συγγραφέας τοποθετεῖ ὑποσελίδια σημείωση στὴν ὁποία ἀναφέρει: «[Τ]ὸ ὕφος καὶ τὰ νοήματα αὐτοῦ τοῦ ἔσματος ἐπροσπάθησα νὰ ἦναι κατάλληλα εἰς τὸν χαρακτήρα τῶν Ἴωνων, ἐξευγενισμένων καὶ φιλησύχων πλειότερον ἀπὸ τοὺς ἄλλους [Ἑ]λληνας». (σ. 22)

Διθύραμβος εἰς τὴν εἰκοστὴν πέμπτην Μαρτίου.

[...]

42.

Τῶν ἐχθρῶν τὰς πυκνὰς βόμβας εἰς τὸ Μεσολόγγι τότε
φλογεράς πρὶν ἐκραγῶσιν ἄρπαζαν οἱ στρατιῶται·

κ' εἰς τὴν φοβερὰν στιγμὴν
ὄταν ἔς τὴν πυριτοθήκην ὄλοι ἔφεραν τὴν φλόγα,
τοῦ θανάτου τῶν τὴν ὥραν ὁ Ἀρχιερεὺς εὐλόγα
κι' αὐτοὶ ἔψαλλαν («Ἀμήν.»)

43.

Τέλος πουθενὰ ὁ μέγας Κιουταχῆς μὴν ἔχων φράκτην
τὸν Ἀλβανικὸν ἐμβάζει στὰς Ἀθήνας καταρράκτην.

Πλὴν λαμβάνει ὁδηγὸν
τὸν Καραϊσκάκη, ὅστις φέρει ἐν μιᾷ χειρὶ του
τοῦ Μουστάβη τὰς κάρας καὶ τοῦ Κεαγιαβέη του,
καὶ πληροῦται ὁ ἀγὼν.

44.

Καὶ ὦ θαῦμα! τοῦ Μαρτίου τὴν εὐάγγελον πρωΐαν,
τὸ πρωτόκολλον ἐκεῖνο εἰς τὴν ἀχανῆ Ρωσσίαν
ὑπογράφει Βελλεγκτών·
καὶ τὰ σκότῃ ὁ Μονόχειρ παραιτεῖ τῆς φυλακῆς του,
κ' ἐκ τῆς Βιέννης εἰς τὰ σκότῃ μεταβαίνει τῆς θανῆς του,
τὴν Ἑλλάδα χαιρετῶν.

[...]

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

51.

Εἰς τὴν σπάθην ἡμῶν, σπάθας ἔστειλεν ἡ Ἀλβανία,
 σπάθας καὶ ἡ Τουρκιστάνη, σπάθας καὶ ἡ Ἀραβία,
 σπάθας καὶ ἡ Βαβυλών.
 Στόλους ἔπεμψεν ὁ Νεῖλος, στόλους ἡ Μαυριτανία,
 στόλους καὶ ἡ δούλη Θράκη, στόλους καὶ ἡ Ἀλγερία
 ἔς τὸν Ἑλληνικὸν δαυλόν.

52.

Εἰς τὴν πᾶσαν ὁ Σουλτάνος φοβερὰν του ἐκστρατεῖαν,
 εἰς ἡμᾶς δι' αὐλῶν ξένων ἔδιδε τὴν πολιτεῖαν
 τῶν ὑποτελῶν Δακῶν·
 ἀλλ' ἡμεῖς εἰς προκηρύξεις βροντερὰς καὶ πολυτόλμους
 περικλείοντες τὰς σφαίρας, ἐγεμίζομεν τοὺς ὄλμους
 κ' ἐπατοῦμεν τὸν χαλκόν.

53.

Παριστῶσα ὑψιθρόνου ὄρους χιονοστιβάδα,
 ἥτις ἄνω μικρὰ ἦτον, κάτω δὲ εἰς τὴν κοιλάδα
 φθάνει πίπτουσα βουνόν,
 ἔπεσεν ἀπὸ τὸν μέγαν Αἴμον ἡ Ἐθνεγεργσία,
 κ' ἔγινεν εἰς τὸν Μαλέαν καταβᾶσα, βασιλεῖα
 τῶν ὠραίων Ἀθηνῶν.

54.

Τῆς ἀρχαίας ἱστορίας καὶ τῶν παλαιῶν αἰώνων,
 δύο θαύματα ὑπῆρξαν, ἡ Ἑλλάς, ἡ Ρώμη μόνον
 μήτηρ μετὰ θυγατρὸς·
 καὶ τῆς νέας ἱστορίας, τῶν καιρῶν αὐτῶν τῶν νέων
 δύο θαύματα ὑπῆρξαν, ἡ Ἑλλάς, ὁ Ναπολέων
 μήτηρ ἅμα καὶ υἱός...

55.

Σεβασθῆτε τοὺς ὀλίγους ἡμᾶς ἄνδρας τοῦ ἀγῶνος
 ἡμᾶς, παιῖδες τῆς Ἑλλάδος! ὅσους σέβεται ὁ χρόνος·
 εἰς καλύβας πενιχρὰς

ἐκρεμάσετε ὦ νέοι! τῶν Πασάδων τῆς Βεράτης,
 τῶν Πασάδων τῆς Αἰγύπτου, τῶν Πασάδων τῆς Βαγδάτης
 τὰς μακρὰς ἀλογουράς;

56.

Τῆς Δακίας καὶ τὰς δύο μητροπόλεις ὑποτάττων,
 ὁ σταυρὸς ὑμῶν διῆλθε τὰ κωδωνοστάσιά των
 μετὰ δόξης καὶ τιμῆς;
 κ' εἰς βαθμίδα μικροῦ κράτους ἐκρημνίσατε σεῖς μίαν
 ἐπὶ τῶν τριῶν Ἑπείρων πρώτην αὐτοκρατορίαν,
 ὡς οἱ γίγαντες ἡμεῖς;

57.

Εἴχετε σεις τὰς ἡμέρας τὰς λαμπρὰς ἡμῶν ἐκείνας;
 εἴχετε σεις Μαραθῶνας; εἴχετε σεις Σαλαμῖνας;
 εἴχετε σεις Πλαταιάς;
 Αἰ εἰκόνες σας διῆλθαν τὰς ὁδοὺς τῆς Γερμανίας;
 σᾶς ἐπεκαλέσθη ζῶντας εἰς τὸ βῆμα τῆς Γαλλίας
 Λαφαγέτης, ἡ Φοῶς;

58.

Σεῖς! τὸ ἔδαφος πατοῦντες τὸ αἰσθάνθητε Σεῖς! τρέμον
 ἀπὸ Νεῖλον εἰς Εὐφράτην, ἀπὸ Ταίναρον εἰς Αἶμον;
 ἡ αἰῶνες ἑκατὸν
 σᾶς ἐθαύμασαν κρατοῦντας τὴν σημαίαν τῆς πατρίδος,
 ὡς ἐθαύμασαν αἰῶνες ἑκατὸν τῆς πυραμίδος
 τὸν Κανάρην ἀετόν;

59.

Διὰ τὴν ἀγίαν Πίστιν, διὰ τὴν Ἐλευθερίαν
 ἀπεθάνετε δεσμῶται Ὑψηλάνται τρεῖς εἰς μίαν
 τῆς Μουνκάτσης φυλακῆς;
 εἴσθε οἱ τῆς Δραγατσάνης τριακόσιοι πεσόντες;
 ἡ ἐκάητε ἔς τοῦ Σάκου τὴν Μονήν, καὶ σεῖς λαβόντες
 τελευτὴν ἡρωϊκῆν;

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

60.

Ἦχε οὖριον ἀέρα ὦ Ἑλλάς! ὦ μέγα πλοῖον
 ὅπου φέρεις τὰς ἐλπίδας καὶ τοῦ γένους, καὶ χιλίων
 Ἀσιατικῶν λαῶν!
 ὡς πλανήτης ὅστις τρέχει τὸν αἰώνιον του δρόμον
 ὀδηγοῦ, ἐν ᾧ βαστάζεις λαοὺς τόσους εἰς τὸν ὦμον,
 ἀπὸ μόνον τὸν θεόν.

βόμβας : (βόμβα· βλ. καὶ μπόμπα, βόμπα) ἐκρηκτικὸς μηχανισμὸς | *πυριτοθήκη* : (πυριτοθήκη) πυριτιδαποθήκη | *ἐμβάζει* : (ἐμβάζω) μπάζω, βάζω | *ὅστις* : ὁ ὁποῖος | *κάρας* : (κάρα) κεφαλή | *πληροῦται* : (πληρῶ) γεμίζω | *πρωτόκολλον* : ἔντυπο καταγραφῆς ἐνεργειῶν ἢ ἀποφάσεων | *σκότη* : (σκότος) σκοτάδι | *θανῆς* : (θανή) τελευτή, θάνατος | *δαυλόν* : (δαυλός) πυρωμένο ξύλο, δᾶδα, λαμπάδα | *ὑποτελῶν* : (ὑποτελής) ὑπόδουλος, σκλαβωμένος, ἐξαρτώμενος | *ὄλμους* : (ὄλμος) συνήθως ἐμπροσθογεμῆς πυροβόλο μεγάλου βελιηνεκοῦς | *ὑμιθρόνον* : (ὑμίθρονος) ὑψηλόθρονος, αὐτὸς ποῦ βρίσκεται/κάθεται σὲ ὑψηλὴ θέση | *ἦτις* : ἡ ὁποία | *καταβάσα* : (καταβαίνω < καταβαίω) κατεβαίνω, κατεβάζω | *θυγατρός* : (θυγατέρα) κόρη | *ἄμα* : μαζὶ | *πενιχράς* : (πενιχρός) φτωχικός | *πασάδων* : (πασᾶς) ὀθωμανικὸς διοικητικὸς τίτλος | *ἀλογουράς* : (ἀλογουρά) οὐρὰ τοῦ ἀλόγου· ἐπίσης, κοτσίδα | *κωδωνοστάσια* : (κωδωνοστάσιο) καμπαναριό | *ἐκρημνίσαιτε* : (κρημνίζω) γκρεμίζω | *δεσμῶται* : (δεσμώτης) ὑπόδουλος, σκλάβος | *τελευτήν* : (τελευτή) θάνατος | *οὔριον* : (οὔριος) εὐνοϊκὸς γὰ τὸν πλοῦν ἄνεμος

Κιουταχῆς : Πρόκειται γιὰ τὸν Μεχμέτ Ρεσίτ πασᾶ, τὸν ἐπονομαζόμενον καὶ Κιουταχῆ (1780-1839), φημισμένο Ὄθωμανὸ στρατηγὸ καὶ Μέγα Βεζίρη.

τοῦ Μουστάβη τὰς κάρας καὶ τοῦ Κεχαγιάβεῆ του : Πρόκειται γιὰ τὶς σκληρὲς μάχες μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων ὑπὸ τὸν Γεώργιο Καραϊσκάκη, καὶ τῶν Ὄθωμανῶν, στὸ πλαίσιο τῆς μάχης τῆς Ἀράχωβας, στὸν ἀπόηχο τῆς ὁποίας ὁ Μουστάμπεης καὶ ὁ Κεχαγιάμπεης ἔχασαν τὴ ζωὴ τους ἀπὸ τοὺς στρατιῶτες τοῦ Καραϊσκάκη, καὶ οἱ κεφαλὲς τους παρεδόθησαν στὸν στρατηγὸ, ὁ ὁποῖος τοὺς εἶχε ἐπικηρῦξει μὲ ἀμοιβὴ ἐφόσον συλλαμβάνονταν ζωντανοί.

τὴν εὐάγγελον προῖαν : Ἡ ἐπέτειος τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασης (25 Μαρτίου) συμπίπτει μὲ τὴν ἑορτὴ τοῦ Εὐαγγελισμοῦ τῆς Θεοτόκου.

Βελλεγκτών : Πρόκειται γιὰ ἐξελληνισμένη μεταγραφὴ τοῦ Δούκα τοῦ Οὐέλλινγκτον, Ἄρθουρου Οὐέλσου (Arthur Wellesley [1769-1852]), Ἄγγλου πολιτικοῦ καὶ στρατιωτικοῦ, ὁ ὁποῖος ἦταν ἀπύθνητος γιὰ τὴ νίκη τοῦ Ἐβδόμου Συνασπισμοῦ ἐναντίον τοῦ Ναπολέοντα στὸ Βατερλώ.

Μονόχειρ : Ἀναφορὰ στὸν Ἀλέξανδρο Ὑψηλάντη (1792-1828), Ἕλληνα πρίγκιπα, στρατιωτικὸ καὶ ἀρχηγὸ τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας. Ὁ Ὑψηλάντης, πολεμώντας ἐναντίον τοῦ Ναπολέοντα, ἔχασε σὲ ἡλικία εἰκοσι-ένος ἐτῶν τὸ χέρι του στὴ μάχη τῆς Δρέσδης (Αὐγούστος 1813).

Τουρκιστάνη : Τὸ Τουρκεστὰν ἀποτελεῖ εὐρύτερη περιοχὴ στὴν ἀσιατικὴ λεκάνη ἀνατολικὰ τῆς Κασπίας καὶ στὰ νότια τῆς Ρωσσίας, ὅπου βρίσκονται γιὰ αἰῶνες ἐγκατεστημένες τουρκικὲς ἐθνότητες.

Δακῶν : Ἡ χώρα τῶν Δακῶν, ἡ Δακία, ἀποτελεῖ ἀρχαιοελληνικὴ ὄνομασία τῆς περιοχῆς τῆς Βλαχίας ποῦ βρίσκεται στὰ νότια τοῦ ποταμοῦ Δούναβη καὶ σήμερα συμπεριλαμβάνεται στὰ ἐδάφη τῆς Ρουμανίας.

Αἶμον | *Μαλέαν* : Ἀναφορὰ στὴ χερσόνησο τοῦ Αἶμου, ἡγουν τὴν Βαλκανικὴ χερσόνησο, καὶ στὸ ἀκρωτήρι τοῦ Μαλέα, ἀπόληξη τοῦ Νομοῦ Λακωνίας, ὡς τὸ δεύτερο νοτιότερο σημεῖο τοῦ ἡπειρωτικοῦ ἑλλαδικοῦ κορμοῦ.

τῶν Πασάδων τῆς Βεράτης : Ἀναφορὰ στὴν πόλη Βεράτιο ἢ Βεράτι ἢ Μπεράτ ἢ Μπεράτι τῆς Ἀλβανίας.

Λαφαγέτης, ἢ Φοῶς : Πρόκειται γιὰ τὸν Γάλλο εὐγενῆ Λαφαγιέτ (1757-1834), ὁ ὁποῖος πολέμησε στὸ πλευρὸ τῶν Ἀμερικανῶν κατὰ τὸν ἀγῶνα τους γιὰ τὴν ἀνεξαρτησία ἀπὸ τὶς βρετανικὲς ἀποικιακὲς δυνάμεις, ἐνῶ παράλληλα διεδραμάτισε καθοριστικὸ ρόλο στὴν ἐξέλιξη τῆς Γαλλικῆς Ἐπανάστασης.

τῆς Μουνκάτης φυλακῆν : Ἀναφορὰ στὸ φρούριο Μούνκατς, τὸ ὁποῖο πλέον βρίσκεται στὰ ἐδάφη τῆς Δυτικῆς Οὐκρανίας, ὅπου φυλακίστηκε ἐπὶ τριετία ὁ ἀρχηγὸς τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας, Ἀλέξανδρος Ὑψηλάντης. Ἀπελευθερώθηκε στὶς 24 Νοεμβρίου τοῦ 1827 καὶ ἀπεβίωσε λίγο ἀργότερα στὴν Βιέννη (31 Ἰανουαρίου 1828).

Στοὺς ἀκόλουθους στίχους ὁ συγγραφεὺς προβαίνει σὲ ὀρισμένες διευκρινιστικὲς σημειώσεις:

εἶσθε οἱ τῆς Δραγατσάνης τριακόσιοι πεσόντες : «Οἱ μετὰ τοῦ Δημητρίου Σούτσου καὶ Δρακούλη τοῦ Ἰθακησίου ἱερολοχῆται.»

ἢ ἐκάητε ἔς τοῦ Σάκου τὴν Μονὴν, καὶ σεῖς λαβόντες : «Ὁ Γεώργιος Ὀλύμπιος.»

τελευτὴν ἠρωϊκῆν : «Καὶ ἂν ἐγκαταλιμπάνητε ὡς λίθους ἀχρήστους ἡμᾶς τοὺς ὑμνωδοὺς τῶν ὑμετέρων πατέρων καὶ συναγωνιστὰς ἐκείνων, ἡμεῖς ἀκάμαντοι, διὰ τὴν Ἑλλάδα ζῶμεν, ποιοῦμεν καὶ συγγράφομεν τὴν γιγαντομαχίαν τῆς.»

Ἐπίσης, ἐπειτα ἀπὸ τὸ τέλος τοῦ ποιήματος, ὁ ποιητὴς σπεύδει νὰ τοποθετηθεῖ ὅσον ἀφορᾷ στὸν ἴδιο γιὰ τὴ στάση του ὡς ποιητὴ ἀπέναντι στὴν Ἐπανάσταση – μιλώντας καὶ ἐκ μέρους τοῦ ἀδελφοῦ του, Ἀλεξάνδρου Σούτσου (σ. 25), προετοιμαζόντας ἔτσι τὴν ἐνότητα τῶν ποιημάτων τῶν «Σκιῶν»:

Ὁ ἀγὼν τῆς Ἑλλάδος ὑπῆρξε τοσοῦτον μέγας καὶ τοσοῦτους ἥρωας παρήγαγεν, ὥστε ἐκτὸς τῆς διθύραμβου αὐτοῦ, εἰ καὶ συνεθέσαμεν τρισχίλια ἐτι ἔπη πλήρη αὐτοῦ ἐν τῇ Κιθάρα ἐν τοῖς Ἑλεγείοις καὶ ἐν τῇ τραγωδίᾳ τοῦ Καραϊσκάκη καὶ δώδεκα πανηγυρικοὺς λόγους ἐξεφωνήσαμεν πλήρεις αὐτοῦ, οὐκέτι ὁμως ἐξηντλήσαμεν τὸ θέμα. Ἐπειδὴ μεθ' ἡμᾶς ἐλθὼν ὁ ποιητὴς τοῦ Περιπλανωμένου συνέθετο τὴν Τουρκομάχον ὄλην Ἑλλάδα, εἰς τρισχίλια ἕτερα ἔπη μετὰ πολλῶν ἱστορικῶν σημειώσεων. Διὰ τῆς ἀνοήτου μεθόδου τῶν πεζῶν ἡμετέρων ἱστοριογράφων, οἵτινες οὐδόλως παρέλειψαν τὰς λεπτομερεῖς δημοκρατικοῦ ἔθνους ἐριδας καὶ σμικρότητας, ὡς ὁ Ἡρόδοτος ἐπραξε, καὶ οὐδόλως τὸ ἀποτελεσμα μόνον τῶν ἔργων ὡς ἐκεῖνος διηγῆθησαν, ὁ Ἑλληνικὸς ἀγὼν σμικρυνόμενος παρήρχετο μετὰ σμικροτάτης ἡχοῦς, εἰμὴ δύο ἀδελφοὶ κάλαμοι ἀνελαμβάνομεν τὴν σωτηρίαν τῆς Ἐθνικῆς δόξης καὶ τὴν ἀναπτέρωσιν τῆς νεωτέρας γενεᾶς.

Πρὸς συμπλήρωσιν σήμερον τοῦ Διθύραμβου τούτου, φρονοῦμεν καλόν, ἵνα χαράξωμεν ἐνταῦθα τὸν ἐξῆς ἀσπασμὸν δίδόμενον ὑπὸ τῶν σκιῶν πρὸς τὸν Καραϊσκάκην κοιμώμενον μετὰ τὴν νίκην τῆς Ἀραχόβης, ὡς περιέχοντα ἔργα καὶ πρόσωπα μὴ ἀναφερόμενα ἐν τῷ διθύραμβῳ.

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

Αἰ σκιαὶ τοῦ Δημητρίου Σούτσου καὶ Δρακούλη τοῦ Ἰθακησίου.

Εἰς τὸ σύνορον τὸ μέλλον τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς,
εἰς τὸν Ἴστρον πρόμαχοί της κείμεθα· καὶ ξένη χώρα
τῆς νεότητός μας τώρα
τρῶγει τ' ἄνθη τῆς καλῆς·
φεῦ! ἐπέσαμεν οἱ πρῶτοι καὶ μετὰ χαρᾶς καὶ θάμβους
δὲν ἐφθάσαμεν τοῦ ἔθνους νὰ ἰδῶμεν τοὺς θριάμβους.
Εἶθε εἰς ἡμῶν τὴν κόνιν τῆς πατρίδος ἡ ἀγκάλη
ν' ἀνοιχθῆ φιλότατη λάρναξ, καὶ ἡμᾶς νὰ περιβάλλῃ!
(Πλησιάζουσα πρὸς τὸν Καραϊσκάκη)
Στρατηγὲ Καραϊσκάκη! χαῖρε! χαῖρε! σ' εὐλογοῦμεν,
εἰς τὸν οὐρανὸν νὰ ἔλθῃς εἰς ἡμᾶς σὲ καρτεροῦμεν.

πρόμαχοι : (πρόμαχος) στρατιώτης ποὺ ἀγωνίζεται στὴν πρώτη γραμμὴ | *κείμεθα* : (κείμεαι) κείτομαι, εἶμαι ξαπλωμένος | *φεῦ* : ἀλλοίμονο | *ἐπέσαμεν* : (πέφτω) (ἐδῶ) πεθαίνω, σκοτώνομαι | *θάμβους* : (θάμβος) θάμπωμα, ἐκπληξή | *εἶθε* : μακάρι | *κόνιν* : (κόνις) σκόνη, τέφρα | *λάρναξ* : (ἐδῶ) τεφοδόχος | *καρτεροῦμεν* : (καρτερῶ) περιμένω

Τὸ ποίημα ἀναφέρεται στὸν τρίτο ἀδελφὸ τοῦ Παναγιώτη καὶ τοῦ Ἀλέξανδρου, Δημήτριο Σούτσο, ὁ ὁποῖος σκοτώθηκε στὴ μάχη τοῦ Δραγατσανίου στὰ 1821. Ἡ μάχη αὐτὴ ἔλαβε χώρα στὸ Δραγατσάνι τῆς Βλαχίας (σημερινὴ κεντρικὴ Ρουμανία, νοτιῶς τοῦ ποταμοῦ Δούναβη, ὁ ὁποῖος ἀναφέρεται ὡς «Ἴστρος» στὸ ποίημα) στὶς 19 Ἰουνίου τοῦ 1821. Τὰ δύο ἀντίπαλα στρατοπέδα ἦταν ἀπὸ τὴ μία οἱ στρατιωτικὲς δυνάμεις τῶν Φιλικῶν καὶ ὁ Ἰερὸς Λόχος, στρατιωτικὸ σῶμα ἰδρυθὲν ἀπὸ τὸν Ἀλέξανδρο Ὑψηλάντη καὶ ἀπαρτιζόμενο ἀπὸ νέους Ἕλληνες σπουδαστὲς τῶν Παραδουνάβιων Ἡγεμονιῶν, κὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη οἱ δυνάμεις τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας. Ἡ μάχη ἔληξε μὲ νίκη τῶν Ὀθωμανῶν καὶ σηματοδότησε τὸ τέλος τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας καὶ τῶν δράσεών της στὴν Μολδοβλαχία· παρὰ ταῦτα, ὑπῆρξε ἐνδεικτικὴ γιὰ τὸ ὅ,τι ἀκολούθησε ἀργότερα μὲ τὴν Ἑλληνικὴ Ἐπανάσταση στὴν ἡπειρωτικὴ Ἑλλάδα. Ὁ ἕτερος ἀγωνιστὴς ποὺ ἀναφέρεται, πρόκειται γιὰ τὸν ἠθοποιὸ ἐξ Ἰθάκης Σπυρίδωνα Δρακούλη (1795;-1821), ὁ ὁποῖος ὑπῆρξε μέλος τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας καὶ ἐκατόνταρχος τοῦ Ἱεροῦ Λόχου. Σκοτώθηκε ἐπίσης στὸ Δραγατσάνι.

Ἡ σκιά τοῦ Γεωργίου Ὀλυμπίου.

Τοῦ Δουνάβεως μεγάλους ἐγὼ ἔφραξα χειμάρρους,
τῆς Βιδίνης, τῆς Σιλίστρας, τοῦ Γιουργιόβου τοὺς βαρβάρους,
κ' εἰς τὴν ἄοπλον Ἑλλάδα καὶ ἀνέτοιμον ἀκόμη
δὲν ἐπέπεσε βαρεῖα ἡ ἀκμαζούσα τῶν ρώμη.
Ἄλλ' εἰς τὴν Μονὴν τοῦ Σέκου καὶ πεζοὶ τῶν καὶ ἵππεις τῶν
μ' ἔκλεισαν ... ἐγὼ δὲ τότε ἀναψα πυρίνας ὕλας

καὶ λαβῶν καυμένας δέκα χιλιάδας ἀλλοπίστων
 ἀνελήφθην καὶ μετέβην εἰς τὰς οὐρανίας πύλας·
 (Πλησιάζουσα πρὸς τὸν Καραϊσκάκη)
 Στρατηγὲ Καραϊσκάκη! χαῖρε! χαῖρε! σ' εὐλογοῦμεν·
 εἰς τὸν οὐρανὸν νὰ ἔλθῃς εἰς ἡμᾶς σὲ καρτεροῦμεν

βαρβάρους : (βάρβαρος) (ἐδῶ) ξένος, ἀλλόφυλος | *ἀκμάζουσα* : (ἀκμάζων < ἀκμάζω) ἀνα-
 πτύσσομαι | *ρόμη* : δύναμη | *ῦλας* : (ῦλη) (ἐδῶ) ξυλεία ἢ ἐκρηκτικές ῦλες | *ἀνελήφθην* :
 (ἀναλαμβάνομαι) ἀνεβαίνω στὸν οὐρανὸ | *καρτεροῦμεν* : (καρτερῶ) περιμένω

Ὁ Γεώργιος (Γεωργιάκης) Ὀλύμπιος ὑπῆρξε ἀγωνιστὴς τῆς Ἐπανάστασης καὶ μέλος τῆς
 Φιλικῆς Ἐταιρείας, στενὸς συνεργάτης τοῦ Ἀλέξανδρου Ὑψηλάντη. Ἀνατίναξε μαζί με
 τοὺς συντρόφους του τὴν πυριτιδαποθήκη τῆς μονῆς Σέκ(κ)ου στὴν Μολδαβία, προκειμέ-
 νου νὰ ἀποφύγει τὴ σύλληψη ἀπὸ τὰ ὀθωμανικὰ στρατεύματα.

τῆς Βιδίνης, τῆς Σιλίστρας, τοῦ Γιουργιόβου τοὺς βαρβάρους : Ἀναφορὲς στὶς πόλεις Βιδί-
 νι(ο) (σημερινὸ Βιντίν τῆς Βουλγαρίας), Σιλίστρα (ἐπίκειο στὴ βορειοανατολικὴ Βουλγα-
 ρία) καὶ Τζιούρτζιου στὴ νότια Ρουμανία.

Ἡ σκιά τοῦ Κυριακούλη.

Εἰς τὸν Μοῦρτον τῆς Ἡπείρου ἐγὼ ἔπεσα θανὼν
 τὸν ὑψίσωμον φονεύσας Κεαγιαῖν τὸν Ἀλβανόν·
 σηκωθεὶς εἰς τὴν σφαγὴν του, καὶ τὴν κεφαλὴν ὑψώσας
 ἄνωθεν τοῦ προμαχῶνος,
 βόλι ἔλαβαν εἰς ταύτην καὶ τὸ πνεῦμα παραδώσας
 ἔπεσα κ' ἐγὼ συγχρόνως·
 κ' ἐμετρήθησαν τὰ δύο σώματα ἡμῶν συνάμα,
 καὶ χεὶρ μία, ζωῶν δύο ἔκοψεν ὁμοῦ τὸ ράμμα.

θανών : (θνήσκω) πεθαίνω | *ὑψίσωμον* : (ὑψίσωμος) σωματώδης, ψηλός | *βόλι* : βλήμα πυ-
 ροβόλου ὄπλου | *συνάμα* : μαζί | *χεὶρ* : χέρι | *ὁμοῦ* : μαζί | *ράμμα* : (ἐδῶ) νῆμα τῆς ζωῆς

Ὁ Κυριακούλης Μαυρομιχάλης, υἱὸς τοῦ Πιέρρου καὶ ἀδελφὸς τοῦ Πετρόμπετη, φημισμέ-
 νος ὄπλαρχηγὸς καὶ διακριθεὶς σὲ πολλὰς μάχες, σκοτώθηκε κοντὰ στὰ Σύβοτα (παλιὰ ὄνο-
 μασία: Μοῦρτος), ὑπερασπίζοντας τὸ Σούλι ἀπὸ τὰ τουρκαλβανικὰ στρατεύματα.

Ἡ σκιά τοῦ Ἡλία Μαυρομιχάλη.

Πρῶτος τὴν πολιορκίαν τῶν Τρικώρφων ἐγὼ στήσας,
 ἀριστεύσας εἰς Βαλτέτσην, εἰς Γρανίτσαν, Θεσπιάς,
 νικητῆς κ' εἰς Πλαταιάς,

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

εἰς τὰ Στεῖρα τῆς Εὐβοίας κοίτομαι τὰς ὄψεις κλείσας·
 ὠρμησα κατὰ χιλίων μετὰ εἴκοσι γενναίων·
 καὶ ἡ τριανταφυλλέα, ἥτις ἔπιε τὸ νέον
 τῆς ἀνοίξεώς μου αἷμα, ρόδα κόκκινα βλαστάνει,
 τὴν νεότητά μου ἔτι καὶ τὸν φόνον μου βυζάνει·
 (πλησιάζουσα πρὸς τὸν Καραϊσκάκην!)
 Στρατηγὲ Καραϊσκάκη! χαῖρε, χαῖρε! σ' εὐλογοῦμεν·
 εἰς τὸν οὐρανὸν νὰ ἔλθῃς εἰς ἡμᾶς σὲ καρτεροῦμεν.

κοίτομαι : (βλ. καὶ κείτομαι) κεῖμαι, εἶμαι ξαπλωμένος | ὄψεις : (ὄψις) (ἐδῶ) μάτι, βλέμμα |
 ἥτις : ἡ ὁποία | ρόδα : (ρόδο) τριαντάφυλλο | ἔτι : ἀκόμα | βυζάνει : (βυζαίνω) (ἐδῶ) πίνω

Ὁ Ἡλίας Μαυρομιχάλης (1795-1822), υἱὸς τοῦ Πετρόμπεη, ἦταν ἀγωνιστὴς τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασης τοῦ 1821. Συμμετείχε σὲ πολυάριθμες μάχες καὶ διακρίθηκε γιὰ τὴν ἀνδρεία του σὲ πολλὰς ἀπ' αὐτές, οἱ ὁποῖες ἀπαριθμοῦνται στὸ παραπάνω ποίημα. Ἔχασε τὴ ζωὴ του σὲ πολὺ νεαρὴ ἡλικία στὰ Στύρα Εὐβοίας, ὅπου εἶχε πάει μὲ τὸν θεῖο του, Κυριακούλη Μαυρομιχάλη (βλ. ἀμέσως παραπάνω) γιὰ νὰ συνδράμουν στὴν ἐκεῖ Ἐπανάσταση.

Ἡ σκιά τοῦ Ἀναστασίου Τσαμαδοῦ.

Κατ' ἐμοῦ ὁ Ἰβραῖμης ἔστειλε κεραυνοβόλον
 μετὰ δώδεκα ταγματῶν εἰς τὴν Σφακτηρίαν στόλον·
 πλοῖον μ' ἔφεραν νὰ φύγω· ἀλλ' ἐγὼ πατρίδος θῦμα,
 ἔμεινα· καὶ τοῦ Βρασιῖδα ἐκεῖ ἔσφιγξα τὸ μνῆμα·
 κ' ἐν ᾧ ἔπιπτα σφαγμένος, ἀνωθέν μου φαινὸς
 ἀνοιχθεὶς μὲ ὑπεδέχθη μάρτυρα ὁ οὐρανός·
 καὶ χρυσὸν ἀκόμη νέφος θεωρεῖ ὁ διαβάτης
 ἐκεῖ, ὅπου ἡ ψυχὴ μου ἄφησε τὸ ἔνδυμά της·
 (πλησιάζουσα πρὸς τὸν Καραϊσκάκην)
 Στρατηγὲ Καραϊσκάκη! χαῖρε! χαῖρε! σ' εὐλογοῦμεν·
 εἰς τὸν οὐρανὸν νὰ ἔλθῃς, εἰς ἡμᾶς σὲ καρτεροῦμεν.

θῦμα : (ἐδῶ) αὐτὸς ποὺ θυσιάζεται | ἔπιπτα : (πίπτω) πέφτω | φαινός : φωτεινός | νέφος : σύννεφο, νεφέλη | θεωρεῖ : (θεωρῶ· βλ. καὶ θεωρῶ) βλέπω | καρτεροῦμεν : (καρτερῶ) περιμένω

Ὁ Ὑδραῖος ἀγωνιστὴς Ἀναστάσιος Τσαμαδὸς (1774-1825) ἀποτελεῖ πρότυπο αὐταπάρνησης καὶ ἀνδρείας. Συμμετείχε στὴν Πτώση τῆς Σφακτηρίας, μάχη στὴν ξηρὰ καὶ στὴ θάλασσα, ἡ ὁποία ἔλαβε χώρα στὶς 26 Ἀπριλίου 1825 στὴ νῆσο Σφακτηρία καὶ στὶς γύρω περιοχὲς τῆς Πύλου, μεταξύ ἐλληνικῶν στρατευμάτων ὑπὸ τὴν καθοδήγηση τῶν Ἀναγνωσταρᾶ, Τσαμαδοῦ καὶ Μιαούλη καὶ ὀθωμανικῶν αἰγυπτιακῶν δυνάμεων. Ἡ πλάστιγγα

ἔγειρε ὑπὲρ τῶν Αἰγυπτίων, ἐνῶ οἱ Ἀναγνωσταρᾶς καὶ Τσαμαδὸς ἔχασαν τὴ ζωὴ τους ὑπερασπιζόμενοι τὶς θέσεις τους.

Ἰβραΐμης : Ὁ Ἰμπραήμ πασᾶς (1789-1848) ἦταν ὁ ἐπικεφαλῆς τῆς στρατιᾶς τῶν Αἰγυπτίων ποῦ μετέβησαν στὴν Πελοπόννησο σὲ συνδρομὴ τῶν Ὀθωμανῶν, καὶ ἐκπορθητῆς τοῦ Μεσολογγίου.

ἔμεινα· καὶ τοῦ Βρασιῶδα ἐκεῖ ἔσφιζα τὸ μνημα : Αναφορὰ στὴν μάχη τῆς Πύλου καὶ τῆς Σφακτηρίας, ἡ ὁποία διεξήχθη στὰ 425 π.Χ. μεταξύ Ἀθηναίων καὶ Σπαρτιατῶν, λήγοντας μὲ νίκη τῶν Ἀθηναίων. Ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῶν Ἀθηναίων ἠγούντο οἱ Δημοσθένης καὶ Κλέων, ἐνῶ οἱ Σπαρτιάτες εἶχαν ἐπικεφαλῆς τοὺς Ἐπιτάδα, Θρασυμηλίδα, Βρασιῶδα, Στύφωνα καὶ Ἰπποκράτη. Βέβαια, ὁ Σούτσοι σφάλει τοποθετώντας τὸ μνημα τοῦ Βρασιῶδα στὴ Σφακτηρία νῆσο, μιᾶς κι ὁ τελευταῖος σκοτώθηκε στὴν Ἀμφίπολη στὰ 422 π.Χ. σὲ σύρραξη μὲ τοὺς Ἀθηναίους ὑπὸ τὸν Κλέωνα. Στὰ 1976 βρέθηκε ἡ λάρνακά του, ἐνῶ ἡ τοποθεσία στὴν Νέα Πέραμο Καβάλας ὅπου τελεῦτησε ὀνομάζεται καὶ Ἀκρωτήρι τοῦ στρατηγοῦ Βρασιῶδα.

Οἱ Ἑλληνας τοῦ ἀγῶνος

Μὴν ἐλεύθεραὶς ἰδέαις!
 Ταῖς ὠραίαῖς τὸ κρασί,
 Τὸ κρασί καὶ ταῖς ὠραίαῖς,
 Ψάλε λύρα μου χρυσῆ!

Ἡ Ἐλευθερία, βλέπεις, βαρὺν ὕπνον ἐκοιμήθη
 Καὶ τὰ ὄνειρά της εἶναι μάταια καὶ λυπηρά·
 Τῆς ἐπαναστάσεώς μας τὸ πῦρ ἔσβυσε κι' ἐχύθη·
 Τοῦ κρατῆρος της μᾶς μένει τέφρα μόνον ρυπαρά·
 Τὴν ἡρωϊκὴν Ἑλλάδα, Ἑλλάς χαύνη καὶ δειλὴ,
 Καὶ τοὺς γίγαντας πυγμαίων διαδέχεται φυλὴ.

Τῶν ἡρώων μας τὰ ἔργα λησμονοῦνται τὰ γενναῖα,
 Καὶ ὀνόματα ἐμβαίνουν εἰς τὸ ἔθνος ἄλλα νέα,
 Κ' ἐγὼ φάλτης τοῦ ἀγῶνος ἔμεινα εἰς κόσμον νέον
 Ὅμοιος μὲ γηραλέον
 Μὲ παλαιωμένον πεῦκος πεδιάδος γυμνωμένης,
 Ὅπου βλέπεις ἐμφυτεύσεις χθεσινῆς χειρὸς καὶ ξένης.

Μὴν ἐλεύθεραὶς ἰδέαις!
 Ταῖς ὠραίαῖς τὸ κρασί,
 Τὸ κρασί καὶ ταῖς ὠραίαῖς
 Ψάλε λύρα μου χρυσῆ!

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

Τῆς ἀγίας Λαύρας χαῖρε Συμμαχι' Ἀχαϊκή!
 Καὶ σεῖς χαίρετε τοῦ γένους πρῶτοι χρόν' ἡρωϊκοί!
 Καὶ σεῖς πρῶτοι ἀποστάται, χωρικοὶ τῆς Ἀρκαδίας
 Τέκνα τῆς Ἐλευθερίας,
 Τρέξαντες εἰς τὴν φωνὴν τῆς μὲ τὰ δρέπανα στὰς χεῖρας
 Στοῦ Ναυπλίου, στῆς Κορίνθου, στῆς Τριπολιτζᾶς τὰς θύρας.

Πόσον ἐλαμπρύνθη τότε ἡ ὡς κρύσταλα λευκὴ
 Κι' ἀληθῶς ἡρωϊκὴ
 Φουστανέλα μας, ἡ τόσον σήμερον ἀπερριμμένη!
 Ἡ Ἐλευθερία τότε μ' αὐτὴν ἔτρεχ' ἐνδυμένη,
 Καὶ ἡ βόμβρα τῆς ὡς ὕλας στὸν ἀέρα φλογισμένης
 Σικῆπτρα ἔχυνε θραυσμένα καὶ ἀλύσους συντριμμένας·

Μὴν ἐλεύθεραις ἰδέαις!
 Ταῖς ὠραίαις τὸ κρασί,
 Τὸ κρασί καὶ ταῖς ὠραίαις
 Ψάλε λύρα μου χρυσῆ.

Τώρα τρέξετε σεῖς ξένοι! καὶ κυκλώσετε τὸν θρόνον·
 Ὅ δικός μας νοῦς στοὺς βράχους ἐπαχύνθη τόσον χρόνον·
 Δὲν ἤξεύρουν νὰ χαϊδεύουν χέρι' ἀδρὰ ἔπὸ τὸ τουφέκι,
 Καὶ τὰ χεῖλῃ μας ἀκόμα μελαν' ἀπὸ τὸ φισέκι
 Μὲ τὸ στόμα μας σχισμένον,
 Γλυκεῖς ἤχους δὲν ἤξεύρουν κολακευτικῶν ἐπαίνων.

Καλλωπίζεσθε σεῖς τώρα μὲ λαμπρὰς ἐνδυμασίας,
 Μὲ Βασιλικὰς ταινίας·
 Ἐχομεν κ' ἡμεῖς ταινίας, καὶ στολὰς πλεον ὠραίας·
 Τὰ παράσημά μας εἶναι αἱ ἀθάνατοι πλληγαί μας·
 Καὶ μὲ ὅσας στοὺς πολέμους ἐχθρῶν πήραμεν σημαίας,
 Κρύπτοντ' εὐκόλα αἱ σάρκες αἱ ἀνδρεῖαι καὶ γυμναί μας.

πῦρ : φωτιά | κρατήρος : (κρατήρ) εἶδος ποτηριοῦ, κατάλληλο γιὰ τὴν πόσιν οἴνου | τέφρα :
 στάχτη | ρυπαρά : (ρυπαρός) βρώμικος, ἀκάθαρτος | χαῦνη : (χαῦνος) ἀποχανωμένος, μὲ
 ἀνοικτὸ τὸ στόμα, ἐνέος | πυγμαίων : (πυγμαῖος) βραχύσωμη ἀφρικανικὴ φυλὴ· (ἐδῶ) στε-
 ροῦμενος ἐκτοπίσματος, ἀνίκανος | λησμονοῦνται : (λησμονῶ) ξεχνῶ | ἐμβαίνουν : (ἐμβαίνω)
 μπαίνω | γηραλέον : (γηραλέος) γερασμένος | πεῦκος : (βλ. καὶ πεύκη, πεῦκο) εἶδος κωνοφό-
 ρου ἀειθαλοῦς δέντρου | ἀποστάται : (ἀποστάτης) (ἐδῶ) ἐπαναστάτης | δρέπανα : (δρέπανο·

βλ. καὶ δρεπάνι) αἰχμηρὸ ἀγροτικὸ ἐργαλεῖο | βόμβα : (βλ. καὶ μπόμπα, βόμπα) ἐκρηκτικὴ ὕλη | ὕλας : (ὕλη) (ἐδῶ) ξυλεία, ξύλα | θραυσμένα : (θραυσμένος < θραύω) σπάζω | ἀλύσοις : (άλυσος· βλ. καὶ ἄλυσος) ἀλυσίδα | ἀδρά : (ἀδρός) (ἐδῶ) μεγάλος, γενναῖος | μελαν' : (μελανός) σκουρόχρωμος, μαῦρος | φισέκι : (βλ. καὶ φυσέκι) φυσίγγι· (ἐδῶ) πυρομαχικά | καλλωπίεσθε : (καλλωπίζω) περιποιῶμαι | ταινίας : (ταινία) (ἐδῶ) ἀλυσίδα ὡς κόσμημα, διάδημα

Στὸν στίχο «Τῆς ἁγίας Λαύρας χαῖρε Συμμαχί' Ἀχαϊκή!» ὁ συγγραφέας σημειώνει στὰ σχόλια: «Ἡ Ἐπανάστασις τῆς Ἑλλάδος εἰς τὴν Πελοπόννησον ἀπεφασίσθη εἰς τὸ ἐν τῇ Ἀχαΐᾳ μοναστήριον τῆς ἁγίας Λαύρας παρὰ τοῦ Γερμανοῦ Ἱεράρχου τῶν Παλαιῶν Πατρῶν, παρὰ τοῦ Ἀνδρέου Ζαΐμη, Βενιζέλου Ρούφου, Α. Λόντου καὶ Χαραλάμπους.»

Τὸ ὄνειρον τῆς Ἐπαναστάσεώς μας.

Τοῦ Μονόχειρος καὶ πρώτου Ὑψηλάντου ἡ φωνὴ
 Ὅταν ἤρχισε τοὺς βράχους τῆς Ἑλλάδος νὰ κινήῃ,
 Στὰς Γαλλατικὰς Ἀθήνας γλυκὺ φῶς μου! εὐρισκόμην,
 Καὶ παιδίον, τὸν Βολναῖον τὸν Τρασῆν ἐδιδασκόμεν·
 Ἀλλὰ ποῖον δὲν ἤσθάνθην γενικὸν ψυχῆς σεισμόν
 Ποῖον ἐνθουσιασμόν!

Τὰ ὀνόματα τοῦ Μάρκου τοῦ Κανάρου ὅταν πρῶτα
 Ἐκρουσαν τὰ νεαρά μου καὶ ποιητικὰ μου ὦτα,
 Εἰς τὰς πόλεις καταβαίνων τῆς ὠραίας Ἰταλίας
 Τοῦ Βοτζάρου καὶ τοῦ Βρούτου ἔγραφον τὰς τραγωδίας,
 Ἐπευχόμενος ἡμέρας
 Εἰς τὸ ἔθνος ἐλευθέρας·

Ἦλθα τέλος στὴν Ἑλλάδα· ποῖα κίνησις πνευμάτων!
 Πόσοι θρίαμβοι! τί πλῆθος ἀνικῆτων στρατευμάτων!
 Στολισμέν' ἦτον ἡ Ἰδρα καὶ μὲ ναύτας καὶ μὲ πλοῖα·
 Ἐζων ὅλ' οἱ ἥρωές μας εἰς τῆς δόξης τὰ πεδία,
 Κ' ἔχαιρον κ' ἐγὼ εὐρίσκων
 Στὸ λαμπρὸν στρατόπεδόν του τὸν λαμπρόν μας Καραΐσκον.

Μὴ δὲν ἔλαβαν τὰ ὄπλα κατὰ τοῦ κοινοῦ τυράννου
 Καὶ ἡ Κρήτη καὶ ἡ Σάμος καὶ τὸ ὄρος τοῦ Λιβάνου;
 Κι' ἀπὸ τ' ἄχυρα τῆς μαύρης καὶ καυμένης μας καλύβας
 Δὲν εὐγῆκε τῆς Τουρκίας ἡ πυρκαϊὰ ἡ τόση;
 Κ' ὑποπτον τοσάκις βλέμμα στῶν ἀχύρων μας τὰς στίβας
 Δὲν ἐτόξευσαν κ' οἱ Ἄγγλοι καὶ οἱ Γάλλοι καὶ οἱ Ρῶσοι;

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

Βλέποντες θερμὸν οἱ ξένοι τῆς Ἑλλάδος τὸν κρατῆρα
 Νὰ ἐκτείνωσιν ἐτόλμων εἰς τὰς φλόγας του τὴν χεῖρα·
 Οὐρανέ! τὸ τόσον μέγα καὶ τρισένδοξόν μας δρᾶμα
 Ἦλαβε τοιαύτην λύσιν!
 Κ' ἔμελλεν μικρὸν νὰ εὐγῆ καὶ θολὸν τοιοῦτον νόμα
 Ἀπὸ τόσον καὶ μεγάλην καὶ διαυγαστάτην βρύσιν!

Τῶν μακρῶν διχονοιῶν μας, ὧ πληγαὶ θανατηφόροι!
 Εἰς τὰς χεῖρας τῆς Ἑλλάδος κατεθραύσθηκε τὸ δόρυ·
 Διηρέθημεν εἰς κλάδους μυριάδων φατριῶν,
 Κ' ἡ πατρὶς δὲν ἔχει πλέον ἓνα γνήσιον υἱόν·
 Εἰς τὸν ἄλλον δὲν πιστεύει,
 Καὶ τοῦ Σούτσου τὴν κιθάραν ὁ Κανάρης ὑποπτεύει.

ἔκρουσαν : (κρούω) χτυπῶ | *ὄτα* : (οὔς/ώτιον) αὐτί | *ἔζων* : ζοῦσαν | *στίβας* : (στίβα· βλ. καὶ στοίβα) σωρὸς ἀπὸ πράγματα | *ἐτόξευσαν* : (τοξεύω) ἐκτινάζω, ἐκτοξεύω | *κρατῆρα* : (κρατήρ) (ἐδῶ) στόμο ἠφαιστείου | *νόμα* : νερὸ πηγῆς· ἐπίσης, τὸ κρασί τῆς Θείας Κοινωνίας | *κατεθραύσθηκε* : (καταθραύω) σπάω σὲ κομμάτια | *δόρυ* : λόγχη, πολεμικὸ ὄπλο | *φατριῶν* : (φατρία) ομάδα ἀτόμων μὲ κοινούς στόχους καὶ δεσμούς | *εἷς* : ἓνας

Τοῦ Μονόχειρος καὶ πρώτου Ὑψηλάντου ἢ φωνή : Ὁ Ἀλέξανδρος Ὑψηλάντης ἔχασε τὸ δεξιὸν χεῖρ σὲ ἡλικία εἰκοσι-ἑνὸς ἐτῶν στὴ μάχη τῆς Δρέσδης (27 Αὐγούστου 1813) μαχόμενος στὸν συνασπισμὸ ἐναντίον τοῦ Ναπολέοντα.

Στὰς Γαλλτικὰς Ἀθήνας γλυκὸ φῶς μου! εὐρισκόμην, / Καὶ παιδίον, τὸν Βολναῖον τὸν Τρασηῖν ἐδιδασκόμην : Ὡς «Γαλλτικὴ Ἀθήνα» ἐννοεῖται τὸ Παρίσι, ὅπου μετέβησαν οἱ ἀφοὶ Σούτσοι κατὰ τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1820, συναντώντας τὸν Κοραῆ. Ἐκεῖ ἔμειναν ἐπὶ διετία.

Εἰς τὰς πόλεις καταβαίνων τῆς ὠραίας Ἰταλίας / Τοῦ Βοτζάρου καὶ τοῦ Βροῦτου ἔγραφον τὰς τραγωδίας : Ἐπειτα ἀπὸ τὸ Παρίσι, οἱ Παναγιώτης καὶ Ἀλέξανδρος Σούτσοι μετέβησαν στὴν Ἰταλία, ὅπου διέμειναν ἐπὶ τριετία. Οἱ τραγωδίαι *Μάρκος Βότσαρης* καὶ *Βροῦτος* σὲ ἄλλες πηγές πιστώνονται στὸν ἀδελφὸ του, Ἀλέξανδρο.

καὶ τὸ ὄρος τοῦ Λιβάνου : Ἀναφορὰ στὶς πολεμικὲς συγκρούσεις μεταξὺ Δρούζων καὶ Μαρωνιτῶν στὴν περιοχὴ τῆς Ὀροσειρᾶς τοῦ Λιβάνου κατὰ τὰ μέσα τοῦ 19ου αἰῶνος. Διαβάζουμε σχετικὰ στὴν *Ἱστορία τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους* («Τυχοδιωκτικὴ ἐπιχείρηση Ἑλλήνων στὸν Λίβανο»: τ. ΙΒ', σσ. 417-418): «Στὸ μεταξὺ εἶχε πραγματοποιηθῆ μιὰ τυχοδιωκτικὴ ἐπιχείρηση ὀρισμένων Ἑλλήνων ἀρχηγῶν στὸν Λίβανο, γιὰ τὴν ὁποία οἱ ἀρχειακὲς ἐρευνες ἔφεραν σὲ φῶς τὰ ἐξῆς: Στὶς 25 Ὀκτωβρίου τοῦ 1824 εἶχε παρουσιασθῆ στὸ Βουλευτικὸ ὁ Χατζηστάθης Ρέζης καὶ εἶχε ἰσχυρισθῆ ὅτι μετέφερε προτάσεις τοῦ ἐμίρη τοῦ Λιβάνου Μπεσῆρ καὶ τῶν προυχόντων τῆς χώρας γιὰ συμμαχία τοῦ Λιβάνου μὲ τὴν Ἑλλάδα, μὲ σκοπὸ τὴν ἀπελευθέρωση ἀπὸ τὸν τουρκικὸ ζυγὸ μὲ τὴ βοήθεια ἑλληνικῶν πλοίων τοῦ Λιβάνου καὶ τῆς Κύπρου. Ἔτσι θὰ προέκυπτε ἓνας ἀρκετὰ σοβαρὸς ἀντιπερισπασμὸς στὶς δυνάμεις τοῦ σουλτάνου καὶ τοῦ Μεχμέτ Ἀλῆ. Ἀπὸ τὴν πλευρὰ του ὁ Μπεσῆρ θὰ βοηθοῦσε τὸν ἑλληνικὸ Ἀγῶνα,

στέλνοντας στην Ἑλλάδα στρατεύματα καὶ ἵππους. Τὸ Βουλευτικὸ δέχθηκε τὴν πρόταση αὐτὴ καὶ ὄρισε ἀντιπροσώπους του γιὰ τὶς διαπραγματεύσεις τὸν Χατζηστάθη Ρέξη, τὸν Ἀντώνιο Τζούνη, ποὺ ἀντικαταστάθηκε ἀργότερα ἀπὸ τὸν ἐπίσκοπο Εὐδοκιάδος Γρηγόριο, καὶ τὸν Κύπριο ἀγωνιστὴ Χαράλαμπο Μάλη». Τὸ κίνημα τελικὰ ἀπέτυχε παταγωδῶς, μιᾶς καὶ οἱ ἄμεσα ἐμπλεκόμενοι ἐνεφοροῦντο ἀπὸ ἰδιοτελεῖς σκοποῦς, ἐνῶ οἱ δύο συμβαλλόμενες δι-οικῆσεις φάνηκε ὅτι δὲν ἔλαβαν στὰ σοβαρὰ τὴν ἀμοιβαία αὐτὴ διάθεση ὑποστήριξης.

Ὁ Γεώργιος Καραϊσκάκης

Λυρικὸν δράμα εἰς τρεῖς πράξεις μετὰ χορῶν.

[...]

Πράξι Πρώτη.

Σκηνὴ Τρίτη.

Κιουταχῆς καὶ Καραϊσκάκης.

ΚΙΟΥΤΑΧΗΣ.

Εὐαρεστοῦμαι, στρατηγέ! τὸν λόγον ἀποτείνων
Πρὸς ἀρχηγὸν πολυπείρον, τὸν πρῶτον τῶν Ἑλλήνων.

ΚΑΡΑΪΣΚΑΚΗΣ.

Εἰς τόσας εἶμαι φιλικὰς ἐκφράσεις σου εὐγνώμων·
Πλὴν πρῶτον ἔχομεν ἡμεῖς οἱ Ἕλληνες τὸν νόμον·
Ἐγὼ δὲν εἶμαι παρ' ἀπλοῦς τοῦ ἔθνους στρατιώτης.

ΚΙΟΥΤΑΧΗΣ.

Αὐτὴ σου, Ἕλλην! σὲ τιμᾷ ἢ τόση μετριότης.

(Δίδει κάθισμα εἰς τὸν Καραϊσκάκην καὶ κάθηται καὶ αὐτός.)

Θαυμάζω διατὶ λαὸς γενναῖος καὶ νοήμων
Τὴν κεφαλὴν του ὕψωσε κατ' αὐθεντῶν νομίμων,
Ἀγνώμων εἰς τὸν ἄρτον μας τετρακοσίων χρόνων.
Πῶς εἶν' ἐλπίς ὁ δικαστὴς τῶν ἐπὶ γῆς ἀγώνων
Νὰ δικαιώσῃ ἄνωθεν λαὸν ἐγκληματίαν,
Τὴν ἄδικήν του εὐλογῶν αὐτὴν ἀποστασίαν;

ΚΑΡΑΪΣΚΑΚΗΣ.

Σὲ διακόπτω· εἶχαμεν τὴν νέαν Ρώμην ὄλην,
Καὶ τὴν ἐθνοβασίλισσαν τοῦ Κωνσταντίνου πόλιν

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

Σεῖς, τὴν μισὴν σελήνην σας ἐπάνω τῆς Ἀγίας
Ἐστήσατε Σοφίας.

Ἡ πατουμένη σήμερον ἀπὸ Καλίφας χώρα
Τὸ πάλαι ἦτον κτῆμα μας· ἐξακολούθει τώρα.

ΚΙΟΥΤΑΧΗΣ.

Καὶ μεῖς ἡμᾶς τίνος καλοῦ, ἢ δόξης ἐστερεῖσθε;
Βλαχίας Ἀντιβασιλεῖς καὶ Μολδαυίας εἶσθε·
Καὶ σεῖς τὴν Ἄσπρην θάλασσαν καὶ σεῖς ἐκυβερνᾶτε,
Τῶν στόλων μας διερμηνεῖς, τῶν νήσων τῆς προστάται.
Συνθήκας σεῖς ἐκλείετε, καὶ σεῖς ἐπεκυροῦτε,
Πολέμους σεῖς ἀρχίζετε, καὶ σεῖς ἐτελειοῦτε·
Τὸν Κληῆρον εἶχετε κριτὴν· τοὺς δημογέροντάς σας
Εἰς τὰς φορολογίας σας κ' εἰς τὰς διαφοράς σας.
Οἱ ὡς τὰ ὄρη παλαιοὶ αὐτοὶ Ἀρματολοὶ σας
Ἵπῃρχαν πολιτάρχαι σας, κ' εἰς τὰ στενὰ φρουροὶ σας·
Ἐθουσιάσατε αὐτά, καὶ τάχα κέρδος ποῖον
Ἐκ τόσων ἀπελάυσατε ἀγώνων σας ἀθλίων;
Τὸ κῦμα αἱματόβαψαν ὡς πληγωμένα κήτη
Ἀπὸ κατοίκους ἔρημαι ἢ Χίος καὶ ἢ Κρήτη.
Τὰς πόλεις σας ἐσκέπασεν ἡ βιάτος τὰς ὥραιάς.
Ἐρήμους χώρας ἀπαντᾷ μεθ' ἄμβρος ὁ βορέας,
Καὶ ὀλολύζων μεταξὺ περνᾷ τῶν ἐρειπίων·
Εἰς πέτρας ἀσημάντους τρεῖς ἐμείνατε φρουρίων.

Ἐπιθυμῶ συμβιβασμόν, καὶ συμπαθῆς σας φίλος
Νὰ σᾶς κρατήσω ἔρχομαι εἰς τοῦ κρημνοῦ τὸ χεῖλος.

ΚΑΡΑΪΣΚΑΚΗΣ.

Κατ' Ἐπαρχίας ἔπεσαν μίας μετ' ἐπέντε στόλους,
Μετ' ὅλους των τοὺς θησαυρούς, μετ' ὅλους στρατούς των ὅλους,
Αἱ δύο τῆς Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως Τουρκίαι,
Ἡ Αἴγυπτος, τῆς Ἀφρικῆς αἱ τρεῖς Ἡγεμονίαι,
Τρεῖς βασιλεῖαι τῆς σοφῆς Εὐρώπης, αἱ μεγάλαι,
Ἡ μία ἐχθρὰ πάντοτε, κατὰ καιροὺς αἱ ἄλλαι.
Πλὴν διακόσiai πεζοῦ στρατοῦ σας χιλιάδες
Ἐσφάγησαν, καὶ μετ' αὐτὰς τριάκοντα Πασάδες·

Κ' ἐκαύσαμεν εἰς Ἐρεσσόν, Μεθώνην, Σάμον, Χίον,
Ναυάρχους τρεῖς μεθ' ἑκατὸν κεραυνοβόλων πλοίων.

Ζητεῖς εἰς θήκην νὰ βαλθῇ ἐκ νέου ἡ ρομφαία
Καὶ ἀντὶ δάφνης φονικῆς ν' ἀνθοβολῇ ἐλαία;
Ἴδου τὸ μόνον σχέδιον διηνεκοῦς εἰρήνης,
Καὶ τοῦτο παραδέχομαι, ἂν τοῦτο μὲ προτείνης·
Νὰ χωρισθῶμεν ἀπὸ σᾶς, νὰ ἔχωμεν ὅποιαν
Εὐνομουμένην καὶ σοφὴν φρονοῦμεν πολιτείαν,
Μὲ διαμένοντα στρατόν, μὲ στόλον ὀπλισμένον,
Καὶ Πρέσβεις ν' ἀποστέλλωμεν πρὸς τὰς Αὐλὰς τῶν ξένων·
Ἑλληνικὸν νὰ ἔχωμεν τὸ νόμισμα· σημαίαν
Ἑλληνικὴν· τὰ ὄρια ἡμῶν ἀπὸ Μαλέαν
Ὡς εἰς Κασσάνδραν κ' εἰς τὴν γῆν τοῦ ἀκουστοῦ Σουλίου,
Μετὰ τῆς Κρήτης, τῶν Ψαρῶν, τῆς Σάμου καὶ τῆς Χίου.

Εἰς τοῦ Μεσολογγίου μας τὴν ἀναμμένην δᾶδα
Τὸ σύνορον ἐδώκαμεν αὐτὸ εἰς τὴν Ἑλλάδα,
Εἰς τάφων πλάκας γράφοντες μὲ σπάθην γυμνὴν θήκης
Καὶ μὲ μελάνην αἵματος πᾶν ἄρθρον τῆς συνθήκης.
Αὐτὴν ὁ Κάνιγγ ἔλαβε γραπτὴν τὴν συμφωνίαν·
Ἄν θέλης, τὴν σφραγίζομεν ἐδῶ, εἰς ὥραν μίαν.

ΚΙΟΥΤΑΧΗΣ.

Καραϊσκάκη! ἄφησε αὐτά...

(Μετ' ὀλίγον.)

Ἀπὸ Ἀθήνας

Ὡς εἰς Βεράτην, κ' εἰς αὐτὴν τὴν γῆν τῆς Κατερίνας,
Σὲ ὀνομάζω ἀρχηγὸν καὶ πρῶτον Καπετάνον,
Ἄν προσκυνήσης σήμερον τὸν μέγαν μου Σουλτάνον.

ΚΑΡΑΪΣΚΑΚΗΣ.

Ἄν ὄλην εἰς ἀδάμαντα μὲ φέρης τὴν Ἰνδίαν,
Δὲν δίδω εἰς Ὀθωμανὸν Ἑλλάδος πέτραν μίαν.

[...]

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

ΚΙΟΥΤΑΧΗΣ *σηκονόμενος.*

Λοιπὸν εἰς τὸν Σουλτάνον μου δὲν προσκυνεῖς;

ΚΑΡΑΪΣΚΑΚΗΣ *ὁμοίως σηκονόμενος.*

Ἡ σπάθη

Σουλτάνος μου!

ΚΙΟΥΤΑΧΗΣ.

Ἔως ἐδῶ κάνεις δὲν μ' ἀντεστάθη;
Τίς θέλει μὲ ἀντισταθῆ καὶ μὲ ἀναχαιτήσει;

ΚΑΡΑΪΣΚΑΚΗΣ.

Ἐγώ, Πασᾶ· Πασᾶ, ἐγώ· ἂν ὁ θεὸς θελήσει.

ΚΙΟΥΤΑΧΗΣ.

Καὶ πόσους, πόσους ἔχεις σύ;

ΚΑΡΑΪΣΚΑΚΗΣ.

Τὸν ἀριθμὸν μὴ μέτρα·

Ὅπισω ἕναν Ἑλληνα ἢ κάθε κρύπτει πέτρα·
Αὐτὸς δὲ εἶναι φρούριον καλῶς ὠχυρωμένον,
Ἐφόδους, δίψαν καὶ λιμόν, τὰ πάντα ὑπομένων.
Εὐρίσκεται εἰς στένωμα; αἱ Θερμοπύλαι εἶναι·
Εἰς κάμπωμα; ὁ Μαραθῶν, αἱ Πλαταιαὶ ἐκειῖναι·
Εἰς πέλαγος; ἡ Σαλαμῖν.

ΚΙΟΥΤΑΧΗΣ *ἀναχωρῶν*

Καραϊσκάκη! φθάνει·

Αὐτὴν τὴν γῆν ἐνὸς ἡμῶν τὸ αἷμα θέλει ράνει.
Τοὺς Ἑλληνας σου προσκαλῶ καὶ σὲ εἰς νέαν πάλην.

ΚΑΡΑΪΣΚΑΚΗΣ.

Μᾶς εἶδες εἰς τὴν Κλείσοβαν· θὰ μᾶς ἰδῆς καὶ πάλιν.

[...]

Πρᾶξις Δευτέρα.
Σκηνή Ἑκτη.
(Ἐξακολουθεῖ ὁ πυροβολισμός.)

Ο ΜΟΥΣΤΑΜΠΕΗΣ *σύρεται καταγῆς πληγωμένος*·
Ο ΚΑΡΙΟΦΙΑΜΠΕΗΣ *ζητεῖ δις καὶ τρίς*
να τὸν θέσῃ ἐπὶ τοῦ ἵππου του.

ΜΟΥΣΤΑΜΠΕΗΣ *πίπτων ἀδόνατος.*

Δύναμιν δὲν ἔχω... ἄφες.

(Ἀναπνεύσας ὀλίγον.)

Ἀδελφέ μου, σὲ ὁμνῶ
Εἰς τὴν μητρικὴν κοιλίαν ὅπου ἦσουν μετ' ἐμοῦ,
Εἰς τὸ γάλα ὅπου βρέφη ἐθηλάσαμεν κ' οἱ δύο,
Εἰς τὴν κοίτην ὅπου χρόνους ἐκοιμήθημεν ὁμοῦ,
Σφάξε με τὴν στιγμὴν ταύτην, καὶ χωρὶς ἀναβολῆν
Κόψε μου τὴν κεφαλὴν...
Σφάξε με πριχοῦ μὲ σφάξῃ ἐχθροῦ σίδηρος ἀυθάδης.
Βλέπεις, ἀνοιξεν ἐμπρός μου καὶ μὲ καρτερεῖ ὁ ἄδης.
Οὔτε δύναμαι νὰ φύγω, οὔτε δύναμαι νὰ μένω
Καὶ μὲ σὲ νὰ πολεμήσω, κ' εἰς τὸν τάφον καταβαίνω...
Σφάξε με... σὺ ἀδελφός μου, φίλος μου δὲν ἦσουν μόνον,
Ἀλλὰ σύντροφός μου ὅλων τῶν κινδύνων καὶ ἀγῶνων.
Σ' ἐγκατέλειψα εἰς μάχην; Μὴ καὶ σὺ μ' ἐγκαταλείψῃς.
Σφάξε με, καὶ μὴ ἀλόγους συνειδότος ἔχῃς τύψεις.
Ἄν ἡ χεὶρ σου μὲ φονεύσῃ, καὶ ἂν ἀπὸ σὲ σφαγῶ,
Θὰ μὲ ἦναι καὶ ἡ χεὶρ σου καὶ ἡ μάχαιρα γλυκεῖα.
Ἄλλ' ἂν ζῶν εἰς τούτους πέσω, εἰς τί ὄνειδος ἐγώ!
Ἢ δόνη τῆς σαρκός μου καὶ ἡ βάσανός μου ποῖα!
Ὁ σφαγεὺς εἰς Μεσολόγγι τόσων των γυναικοπαίδων
Θέλω γέλωσ περιέλθει ὅλων των τῶν στρατοπέδων...

Ἀπ' ἐμὲ τὸ βλέμμα στρέφεις, καὶ εἰς μάτην σὲ ἀνοίγω
Λαιμόν, στῆθος, καὶ τὸ τρέμον γόνου σου εἰς μάτην θίγω.
Δὲν ἀκούεις τὰς φωνάς των κ' εἰς τὰ ὦτα σου αὐτὰ
Δὲν ἤχοῦσιν; Ἴδου τρέχουν, ἰδου ἦλθαν νικηταί.

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

Κύπτω, κύπτω τὸν λαϊμόν μου, καὶ χωρὶς ἀναβολὴν
Κόπτε μου τὴν κεφαλὴν.

[...]

εὐαρεστοῦμαι : χαίρομαι, ικανοποιούμαι | *ἀποτείνων* : (ἀποτείνω) ἀπευθύνω | *μετριότης* : (ἐδῶ) μετριοφροσύνη | *ἄρτον* : (ἄρτος) ψωμί· (ἐδῶ) τροφή | *ἀποστασίαν* : (ἀποστασία) (ἐδῶ) ἐπανάσταση | *Καλίφας* : (καλίφης· βλ. καὶ χαλίφης) μουσουλμάνος ἐλέφ Θεοῦ ἡγεμόνας | *τὸ πάλαι* : κάποτε | *δημογέροντας* : (δημογέρων) προεστός, πρῶχων, κοτσαμπάσης, χριστιανὸς διοικητὴς μιᾶς περιοχῆς, διορισμένος ἀπὸ τοὺς Ὀθωμανοὺς | *πολιτάρχαι* : (πολιτάρχης) τοπικὸς ἄρχων | *τάχα* : ἄραγε | *κῆτη* : (κῆτος) φάλαινα | *βάτος* : εἶδος θαμνώδους φυτοῦ | *ὀλολύζων* : (ὀλολύζω) θρηνῶ μεγαλοφώνως | *κρημνοῦ* : (κρημνός) γκρεμός | *Πασάδες* : (πασᾶς) ὀθωμανικὸς διοικητικὸς τίτλος | *ρομφαία* : πολεμικὴ λόγχη | *δηνεκοῦς* : (δηνεκῆς) μακροχρόνιος, αἰώνιος, ἀπειρόχρονος | *ἀδάμαντα* : (ἀδάμας) διαμάντι | *ἀναχαιτήσει* : (ἀναχαιτίζω) ἀποκρούω | *λιμόν* : (λιμός) πείνα | *ράνει* : (ραίνω) ραντίζω | *ἄφες* : (ἀφίημι) ἄσε | *ὀμνύω* : ὀρκίζω· (ἐδῶ) ξορκίζω | *κοίτην* : (κοίτη) τὸ κοῖλο τμήμα ἐνὸς ποταμοῦ | *ὀμοῦ* : μαζί | *πριχοῦ* : προτοῦ | *καρτερεῖ* : (καρτερῶ) περιμένω | *συνειδότος* : (συνειδός) συνειδηση | *ὄνειδος* : ντροπὴ | *γέλως* : γέλιο, περιγέλως | *γόνυ* : γόνατο | *ὄτα* : (οὖς/ὠτίον) ἀφτί

Βλαχίας Αντιβασιλεῖς καὶ Μολδαβίας εἶσθε : Πράγματι, οἱ Ἕλληνες κατελάμβαναν θέσεις προεστώων, βοεβοδῶν καὶ ἄλλα ἀξιώματα στὴν περιοχή τῆς Μολδοβλαχίας. Μάλιστα, οἱ Σοῦτσοι προέρχονταν ἀπὸ μιὰ τέτοια οἰκογένεια.

Ἄσπρην θάλασσαν : Ὡς «Ἄσπρην θάλασσα» κατὰ τὰ χρόνια τῆς Τουρκοκρατίας καὶ λίγο ἀργότερα ὀνομαζόταν τὸ Αἰγαῖο πέλαγος.

Τρεῖς βασιλεῖαι τῆς σοφῆς Εὐρώπης, αἱ μεγάλοι, / Ἡ μία ἐχθρὰ πάντοτε, κατὰ καιροὺς αἱ ἄλλαι : Ἐν προκειμένῳ ὁ Παναγιώτης Σοῦτσος ἀναφέρεται στὶς Μεγάλες Δυνάμεις τῆς Εὐρώπης, ἡγοῦν τὴν Βρετανία, τὴν Γαλλία καὶ τὴν Ρωσσία. Ἐνδιαφέρον ἔχει νὰ ἀναλογιστεῖ κανεὶς τὸν δεῦτερο στίχο, διαπιστώνοντας ποῦ κατανέμει τὶς τρεῖς αὐτὲς δυνάμεις στὸ σχόλιό του αὐτό.

Κ' ἐκάσασαμεν εἰς Ἐρεσσόν, Μεθώνην, Σάμον, Χίον, / Ναυάρχους τρεῖς μεθ' ἑκατὸν κεραυνοβόλων πλοίων : Ἀναφορά στὶς ναυμαχίες τῆς Ἐρεσσοῦ (27 Μαΐου 1821), τῆς Μεθώνης (30 Ἀπριλίου 1825), τῆς Σάμου (5 Αὐγούστου 1824) καὶ τῆς Χίου (6 Ἰουνίου 1822).

Μουστάμπης | Καριοφίλμπης : Πρόκειται γιὰ ὑπαρκτὸ δίδυμο Ὀθωμανῶν ἀξιωματούχων, οἱ ὁποῖοι ἦταν ἀδελφία καὶ κατὰ τὴ μάχη τῆς Ἀράχωβας ἔμειναν πίσω ἔνεκα τοῦ τραυματισμοῦ τοῦ Μουσταφάμπη (ἐδῶ: Μουστάμπης). Ὁ ἀδελφός του, Καριοφίλμπης (ἐδῶ: Καριοφίλμπης), τὸν ἀποκεφάλισε καθ' ὑπόδειξιν τοῦ πρώτου, προκειμένου νὰ μὴ πέσει στὰ χέρια τῶν Ἑλλήνων.

Σχολιάζοντας ὀρισμένους στίχους τοῦ ἔργου του, ὁ Σοῦτσος σημειώνει:

τὸν λόγον ἀποτείνων : «Οὐδὲ ἡ συνέντευξις τοῦ Κιουταχῆ μετὰ τοῦ Καραϊσκού εἶναι γέννημα τῆς φαντασίας – ἀλλ' ἄληθῶς οἱ δύο μεγάλοι στρατηγοὶ τῶν Ὀθωμανῶν καὶ τῶν Ἑλλήνων ἐπὶ τῆς Γαλλικῆς ναυαρχίδος συνωμίλησαν περὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ ἀγῶνος· τὸ μέγα μέρος τοῦ διαλόγου ἐπίσης, εἶναι ἀκριβῆς ἀπεικόνισις τῆς συνομιλίας των. Ὅμοίως ἡ κρίσις τοῦ Κιουταχῆ περὶ τοῦ Καραϊσκού ἀποθανόντος εἶναι ἱστορικὴ.»

καὶ σεῖς ἐκυβερνᾶτε : «Οἱ Διερμηνεῖς τοῦ Ὄθωμανικοῦ στόλου, Ἕλληνες ἐκ τοῦ Φαναρίου, διεύθυνον τὴν ἐπὶ τῶν ναυτικῶν Γραμματεῖαν τοῦ Ὄθωμανικοῦ Κράτους καὶ ἐκυβέρνηον ἐμμέσως τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου πελάγους, καὶ πολλὰς ἄλλας· διὰ τοῦτο καὶ διετηρήθησαν εἰς ταῦτας καὶ προνόμια, καὶ δημογερονταίαι ἐλεύθεραι.»

Πολέμους σεῖς ἀρχίζετε, καὶ σεῖς ἐτελειοῦτε : «Ἕλληνες τοῦ Φαναρίου διεύθυνον τὴν ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν Γραμματεῖαν τοῦ Ὄθωμανικοῦ κράτους καὶ ἔκλειον πολλάκις εἰρήνας, γενόμενοι πολλάκις καὶ θύματα τῆς αἰμοβόρου μανίας τῶν αὐθεντῶν τῶν· ὁ πατὴρ τοῦ ἐνγλώττου καὶ εὐφροεστάτου Πανελληνίου Γρηγορίου τοῦ Σούτσου, ὁ εὐφρῆς Ἀλέξανδρος Σούτσος, νέος ἐκαρποτομήθη, κλείσας τὴν μετὰ τῶν Γάλλων εἰρήνην τῆς Τουρκίας· τὴν αὐτὴν τύχην ἔλαβεν καὶ ὁ φιλογενῆς Δημήτριος Μουρούζης, κλείσας τὴν μετὰ τῆς Ρωσσίας εἰρήνην τῆς Τουρκίας.»

Αὐτὴν ὁ Κάνιγγ ἔλαβε γραπτὴν τὴν συμφωνίαν : «Τοιαύτην μεγαλοφυΐαν ἔδειξαν οἱ Ἕλληνες καὶ εἰς τὰς διπλωματικὰς τῶν ἐπιχειρήσεις! Ὅτε ἡ πτώσις τοῦ Μεσολογγίου ἐπέπεσεν ὡς βόμβα ἐν μέσῳ τῶν πληρεξουσίων τῆς ἐν Ἐπιδαύρῳ συνελεύσεως, κἀνεῖς τῶν πληρεξουσίων οὐδ' ἐταράχθη οὐδ' ἐλησιμόνησε τὸν προορισμὸν τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους. Ὅλοι συμφώνως ἔδωκαν τὰς ἀκολουθούσας ὁδηγίας εἰρήνης τῶν Ἑλλήνων μετὰ τῶν Ὄθωμανῶν. [...]»

Παναγιώτης Σούτσος (Κων/πολη, 1806 – Ἀθήνα, 1868)

Φαναριώτης πολιτικός, λόγιος καὶ συγγραφέας. Τὸ ἔργο του ἀπαρτίζεται ἀπὸ ρομαντικὰ πεζογραφήματα, λυρική ποίηση καὶ θεατρικὰ ἔργα. Ἡ ποίηση τοῦ Σούτσου συντονίζεται μὲ τὶς κλασικορομαντικὲς ἀρχὲς τῆς Ἀ' Ἀθηναϊκῆς Σχολῆς, τῆς ὁποίας ὑπῆρξε κορυφαῖος ἐκπρόσωπος μαζί μὲ τὸν ἀδελφὸ του, Ἀλέξανδρο, καὶ τὸν ἐξάδελφό του, Ἀλέξανδρο Ρίζο Ραγκαβῆ. Τὸ μυθιστόρημά του *Ὁ Λεάνδρος* (1834) θεωρεῖται ὅτι εἶναι τὸ πρῶτο νεοελληνικὸ μυθιστόρημα. Στὸν πολιτικὸ στίβο ἀνέλαβε σημαντικὲς θέσεις, γρήγορα ὅμως βρέθηκε στὴ δυσμένεια τῶν κυβερνητικῶν τοῦ Καποδίστρια, ἔνεκα διαφωνιῶν του μὲ τὶς πολιτικὲς τοῦ τελευταίου. Ἡ γλῶσσα του γνώρισε διάφορες φάσεις, ἀπὸ τὴν ἀπλουστευμένη καθαρεύουσα μὲ στοιχεῖα δημοτικῆς, ἕως τὴν ἀρχαίζουσα, στάση πού διαγιγνώσκεται ἀν ἐξεταστοῦν οἱ ἐπάλληλες μορφὲς τοῦ ἔργου του *Ὁ Ὀδοιπὸρος*, τὸ ὁποῖο ἐκδίδεται γιὰ πρώτη φορὰ στὰ 1831 κι ἐπανεκδίδεται γλωσσικὰ παραλλαγμένο στὰ 1842, 1851 καὶ 1864. Ἔζησε ταραχώδη βίο, γνωρίζοντας τὸν θάνατο τοῦ ἀδελφοῦ του Δημητρίου στὴ μάχη τοῦ Δραγατσανίου, καθὼς ἐπίσης καὶ δύο συζύγων του, καὶ τὴν ἐγκατάλειψη ἀπὸ τὴν τρίτη γυναῖκα του. Ἔχασε τὴν περιουσία του, ταλαιπωρήθηκε ἀπὸ προβλήματα υγείας καὶ πέθανε πένης στὴν Ἀθήνα στὰ 1868.

«Ἄσμα 1. Πρὸς τοὺς Μωραΐτας.»

Πηγή: Παναγιώτης Σούτσος, *Ἄσματα Πολεμιστήρια*, Ὑδρα, 1827, σσ. 1-4.

«Ἄσμα 6. εἰς τὴν ἰωνικὴν φάλαγγα.»

Πηγή: Παναγιώτης Σούτσος, ὁ.π., σσ. 22-26.

«Διθύραμβος εἰς τὴν εἰκοστὴν πέμπτῃν Μαρτίου.»

Πηγή: *Οἱ τρεῖς διθύραμβοι, Παναγιώτου Σούτσου, Αλεξάνδρου Σούτσου καὶ Διονυσίου Σολωμοῦ*, Ἀθήνα, Τυπ. Π. Β. Μωραΐτινῃ, 1868, σσ. 19, 22-25.

«Αἰ σκιαὶ τοῦ Δημητρίου Σούτσου καὶ Δρακούλη τοῦ ἰθακησίου.»

Πηγή: *Οἱ τρεῖς διθύραμβοι*, ὁ.π., σ. 26.

«Ἡ σκιά τοῦ Γεωργίου Ὀλυμπίου.»

Πηγή: *Οἱ τρεῖς διθύραμβοι*, ὁ.π., σ. 26.

«Ἡ σκιά τοῦ Κυριακούλη.»

Πηγή: *Οἱ τρεῖς διθύραμβοι*, ὁ.π., σ. 27.

«Ἡ σκιά τοῦ Ἡλίου Μαυρομιχάλη.»

Πηγή: *Οἱ τρεῖς διθύραμβοι*, ὁ.π., σσ. 27-28.

«Ἡ σκιά τοῦ Ἀναστασίου Τσαμαδοῦ.»

Πηγή: *Οἱ τρεῖς διθύραμβοι*, ὁ.π., σ. 28.

«Οἱ Ἕλληνες τοῦ ἀγῶνος»

Πηγή: Παναγιώτης Σούτσος, *Ἡ κιθάρα ἢ Ἡ συλλογὴ τῶν νέων λυρικῶν του ποιήσεων*, Ἀθήνα, Τυπ. Ἀφῶν Α. καὶ Ν. Ἀγγελίδη, 1835, σσ. 18-20.

«Τὸ ὄνειρον τῆς Ἐπαναστάσεώς μας.»

Πηγή: Παναγιώτης Σούτσος, *Ἡ κιθάρα...*, ὁ.π., σσ. 35-37.

«Ὁ Γεώργιος Καραϊσκάκης. Λυρικὸν δράμα εἰς τρεῖς πράξεις μετὰ χορῶν.»

Πηγή: Παναγιώτης Σούτσος, *Τρία λυρικά δράματα εἰς ἃ προστίθεται καὶ ᾠδή τις εἰς τὸν Ναπολέοντα ποιηθεῖσα ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ*, Ἀθήνα, Τυπ. Ἀγγ. Ἀγγελίδου, 1842, σσ. 101-104, 107-108, 129-130.

Ἀλέξανδρος Ρίζος Ραγκαβῆς

(1809-1892)

Τὸ δεῖπνον τῶν κλεφτῶν

Σκοπός: Ὁ χορὸς τῶν Κυνηγῶν, τοῦ Βέβερ, Α, ἀρ. 34

Εἰς δάση κ' εἰς βράχους κ' εἰς ἄγριον σκότος,
ἔδῳ ποῦ δὲν φθάνει τυράννου σπαθί,
ἀφῆτε, ἄς παύση τῶν ὄπλων ὁ κρότος,
καὶ δεῖπνον εἰς θάμνους χλωροὺς ἄς στρωθῆ.

Εἰς κύκλον καθίστε,
ταῖς πλώσκαις γεμίστε·
κ' ὁ δεῖπνος ἂν ᾗται λιτὸς καὶ μικρός,
ζοῦν ἄλλοι εἰς ἄλλας
τρυφὰς καὶ κραιπάλας,
πλὴν εἶναι ὁ ἄρτος τῶν δούλων πικρός.

Ἀδέσμευτοι ὡς τῶν βουνῶν μας ἡ αὔρα,
ὀρμῶμεν, πετῶμεν ὡσὰν ἀετοί·
τὰ βλέμματα φλόγες, τὰ ὄπλα μας μαῦρα,
τὸ βῆμα μας εἶναι θανάτου βροντή.
Εἰς χεῖρας τὸ ξίφος,
γελῶμεν ἀψήφως
μ' ἀγρίων τυράννων στρατοὺς καὶ ὀργήν·
κ' εἰς δάση κ' εἰς βάτους,
κ' εἰς βράχους ἀβάτους
ξεχνῶμεν τὴν δούλην καὶ ἄνανδρον γῆν.

Ἀνήσυχα τρίζουν τὰ ξίφη εἰς τὰς θήκας·
ἄς τρίζουν, θὰ ἔλθῃ κ' αὐτῶν ἡ στιγμή.
Θὰ εὔρουν ἀκόμη καὶ μάχας καὶ νίκας,
κ' εἰς αἶμα θὰ σβύσ' ἡ σκληρὰ των ὀρμή.
Καιρὸς ὅσον εἶναι,
τραγούδα καὶ πίνε.
Γλιστρᾶ ὁ καιρὸς, καὶ σὺ γλίστρα μαζῆ.
Εὐφραίνου ὡς νέος·
παντοῦ ὁ γενναῖος
γενναῖ' ἀποθνήσκει, γενναῖα καὶ ζῆ.

Ὁ δοῦλος ἐν ᾧ τὰ δεσμά του χρυσόνη,
 τὴν χεῖρα δειλῶς ἔπου τὸν σφάζει φιλεῖ.
 Ἡμεῖς εἰς κἀνένα δὲν κλίνομεν γόνυ,
 κ' ἐμπρὸς εἰς τὰ ξίφη μας κλίνουν πολλοί.
 Κιρνᾶτε, κιρνᾶτε·
 ταῖς πλώσκαῖς γυρνᾶτε,
 καὶ πίνετ' εὐθύμως καὶ μ' ἤσυχον νοῦν.
 Οἱ πλέοντες οὔτοι
 εἰς δόξαν καὶ πλούτη
 συχνὰ μὲ χολὴν τὸ κρασί των κιρνοῦν.

Ποτὲ εἰς κἀνὲν δὲν φωλεύομεν μέρος,
 ἀλλ' ὡς τὰ πετῶντα τοῦ δάσους πτηνά,
 μ' ἀτάραχον φρένα τερπνῶς κ' ἐλευθέρως
 πλανώμεθα ὡς ὁ καιρὸς μᾶς πλανᾷ.
 Ἐκλέγομεν στρῶμα
 τοῦ δάσους τὸ χῶμα,
 καὶ σκέπην τοὺς κλάδους ἀγρίας δρυός·
 τοῦ βράχου ἢ κρήνη
 τὴν δίψαν μας σβύνει,
 καὶ πρόχειρον δίδει τροφήν ὁ Θεός.

Ἢ πλώσκ' ἄς γυρνᾷ! Εἰς τὸν γείτονα δότε.
 Ἀστράπτουν οἱ λόφοι καὶ σείετ' ἡ γῆ.
 Ὡς ἄγραν ἡμᾶς κυνηγοῦν στρατιῶται.
 Ὁ πόλεμος ἦλθε καὶ ἦλθ' ἡ σφαγή.
 Κ' ἂν ἔλθῃ τὸ βόλι,
 κ' ἂν πέσωμεν ὅλοι,
 κ' ἂν ἔσχατον πίνωμ' αὐτὸ τὸ κρασί,
 κἀνεῖς δὲν θὰ κλαύσῃ,
 κ' ἡ γῆ δὲν θὰ παύσῃ
 νὰ ἔχῃ τυράννους καὶ νὰ τοὺς μισῇ.

πλώσκαῖς : (πλώσκα: βλ. καὶ πλώσκα) ξύλινο δοχεῖο γιὰ μεταφορὰ ὑγρῶν, κυρίως οἴνου |
 τρυφάς : (τρυφή) πολυτέλεια | κραιπάλας : (κραιπάλη) μεθύσι, καλοπέραση | ἀψήφως :
 ἀψήφιστα, ἄφοβα | βάτους : (βάτος) εἶδος μικροῦ θάμνου | κλίνομεν γόνυ : (ἔκφρ.) (κλίνω
 τὸ γόνυ) προσκυνῶ, ἐπιδεικνύω σεβασμὸ | κιρνᾶτε : (κιρνᾶω) κερνάω | φρένα : (πληθ.) τὰ
 λογικά | δρυός : (δρὺς) βαλανιδιά | ἄγραν : (ἄγρα) κυνήγι

Σκοπός: Ὁ χορὸς τῶν Κυνηγῶν, τοῦ Βέβερ, Α, ἄρ. 34 : Τὰ ποιήματα τοῦ Ραγκαβῆ, ὅπως καὶ πολλῶν ἄλλων ποιητῶν τοῦ 19ου αἰῶνος, γράφονται κατὰ τὸν σκοπὸ γνωστῶν δυτικῶν ἁσμάτων ἢ μελωδιῶν τῆς κλασικῆς μουσικῆς. Ἐν προκειμένῳ, πρόκειται γιὰ τὴν ὄπερα σὲ τρεῖς πράξεις τοῦ Carl Maria von Weber, *Der Freischütz* [=Ὁ Ἐλεύθερος Σκοπευτής] καὶ πρὸ συγκεκριμένα τὸ μέρος 15 ὑπὸ τὸν τίτλο Jägerchor: «Was gleicht wohl auf Erden» [=Τί εἶναι ὅμοιο πάνω στὴ γῆ;], ὅπου ἓνας χορὸς κυνηγῶν [=Jägerchor], εὐρισκόμενος στὴν ἐξοχή, τραγουδᾷ τις χαρὲς τῆς ζωῆς. Τὸ ἔργο παίχτηκε γιὰ πρώτη φορὰ στὶς 18 Ἰουνίου 1821 στὸ Βερολίνο.

Χορὸς πολεμιστῶν
(Ἐκ τῆς Παραμονῆς)

Τί κλονεῖται ἡ γῆ, τί γογγύζουν τὰ ὄρη,
τί σκιρτοῦν τῆς Ἑλλάδος οἱ τάφοι;
Ἐκ νεφέλης φωτὸς ἀργυρόπτερος κόρη
εἰς τ' ἀρχαῖα κατέρχετ' ἐδάφη.
Φέρει δόρυ πυρὸς καὶ ἠχοῦσαν φαρέτραν,
καὶ τὸ θεῖον τῆς ἵχνος εἰς πᾶσαν μας πέτραν
τὴν ἀρχαίαν μας δόξαν ἐγγράφει.

Ἡ Ἑλλὰς δὲν ἐσβέσθ' εἰς τὴν βίβλον τοῦ βίου·
ζῆ ἀκόμ' εἰς ψυχὰς ἐλευθέρως.
Οὐδ' ὁ Ἕλληνας, τοῦ πρὶν ἐκπεσῶν μεγαλείου,
λησμονεῖ τοίους εἶχε πατέρας.
Εἰς ὀρέων κρημνοὺς καὶ εἰς σκότη σπηλαίων
σεεῖ χαίτην ὀργίλον, βρυχᾶται ὁ λέων,
κ' ὠχρεῖ τῆς Ἀσίας τὸ τέρας.

Ἄν τὴν γῆν μας δουλείας ἐκάλυψε ζόφος,
πλὴν ἡ γῆ μας φωτὸς εἶν' ἐστία.
Πᾶν τῆς ὄρος μνημεῖον, βωμὸς πᾶς τῆς λόφος,
πᾶς τῆς λίθος λαμπρὰ ἱστορία.
Ὅπου τάφον Περσῶν μυριάδες εὐρίσκουν,
καὶ οἱ ἄνδρες νικοῦν ἢ νικώμενοι θνήσκουν,
δὲν ριζοῦται εὐκόλως δουλεία.

Κόμην ἔχον λυτὴν τῆς Ἑλλάδος τὸ φάσμα,
μᾶς φωνάζει: «Ἐμπρὸς πᾶς γενναῖος!»

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

Καὶ ἐντὸς τῶν ψυχῶν μας τὸ θούριον ἄσμα
 ψάλλει ἄγνωστος, ἔνθους Τυρταῖος.
 Ὅστις πέσ' εἰς τὴν μάχην, ἢ μνήμ' ἱερά του.
 Γενναιότης, κ' ἐμπρός! Ἡ ὁδὸς τοῦ θανάτου
 ὀδηγεῖ πρὸς ἀθάνατον κλέος.

κλονεῖται : (κλονῶ) κινῶ, ἀποσταθεροποιῶ | *γογγύζου*ν : (γογγύζω) ἀγανακτῶ, μοχθῶ, ἐκφράζω δυσφορία | *σκιρτοῦ*ν : (σκιρτῶ) κινεῖμαι, τινάζομαι | *φαρέτρα*ν : (φαρέτρα) θήκη γιὰ τὰ βέλη τοῦ τόξου | *ἐσβέσθ'* : (ἐσβέσθη < σβέννυμι) σβήνω | *λησμονεῖ* : (λησμονῶ) ξεχνῶ | *κρημνούς* : (κρημνός) γκρεμός | *σειεῖ* : (σειώ) κουνῶ, τινάζω | *ὠχρηᾶ* : (ὠχριῶ) γίνομαι ὠχρός, πανικοβάλλομαι ἔνεκα μειονεξίας | *ζόφος* : σκοτάδι | *βωμός* : θυσιαστήριο | *λίθος* : πέτρα | *ριζοῦται* : (ριζῶ) ριζώνω | *κόμην* : (κόμη) τὸ τριχωτὸ μέρος τῆς κεφαλῆς | *φάσμα* : φάντασμα, πνεῦμα | *θούριον* : (θούριος) προτρεπτικὸ πολεμικὸ ἄσμα | *ἐνθους* : ἐνθεος, θεϊκός, θεόπνευστος | *κλέος* : δόξα

Εἰς Δημήτριον Σοῦτσον μετὰ τοῦ Ἱεροῦ Λόχου

Ἦσουν ἐκεῖ, ὦ βλάστημα, γονέων Βυζαντιῶν,
 Δημήτριε, εἰς ἄνεσιν καὶ εἰς τρυφὴν αὐξήσας,
 Πλὴν μόλις τὴν ἀνάκρουσιν ἀκούσας τῶν πολέμων
 Καὶ τὴν χρυσῆν σου φωλεὰν περιχαρῶς ἀφήσας,
 Καὶ εἰς τὰ ὄρη ἀνελθὼν μὲ πτέρυγας ἀνέμων,
 Ἡ εὐγενὴς καρδιά σου Πατρίδα πνέει ὄλη·
 Νεκρώσιμα ἐμβλήματα τὰ ὄπλα σου σκεπάζου
 Οἱ ὀφθαλμοὶ σου τοὺς ἐχθροὺς μετροῦν σπινθηροβόλοι!
 Οἱ ὀπαδοὶ του ἴστανται. Πῶς, δειλιοῦν; διστάζου;
 Ἀπὸ τὰς χεῖρας τοῦ ἐνὸς ἀρπάζει τὴν σημαίαν·
 Ἐμπρός! ἐμπρός εἰς τοὺς ἐχθροὺς μὲ ξίφος γυμνωμένον,
 Εἰς τὸν σωρὸν ἐπέπεσε τὸν μᾶλλον πυκνωμένον,
 Καὶ σχίζει τοὺς συντρόφους του μὲ τὴν κακὴν ρομφαίαν
 Ἐπτὰ κατέσφαξε, κ' ἑπτὰ πληγαὶ θανατηφόροι
 Ἐξήντλουν τὰς δυνάμεις του, καὶ ὅμως ἐπροχώρει.
 Ἐν ᾧ δὲ πάλιν ὕψωνε τὴν χεῖρα καὶ ὀγδόην,
 Ἐπιπηδῆσας ἄγριος ἵππεὺς τῆς Νουμιδίας,
 Μὲ τὴν αἰχμὴν του εὔρηκε τὸν τόπον τῆς καρδιάς,
 Κ' εἰς τὴν ὑγρὰν τὸν ἔρριψεν αἵματωμένην χλόην.
 Ὅταν εὐρέθη ἔπειτα τὰς μετ' αὐτὴν ἡμέρας,

Ἀκόμ' ἡ χεὶρ του τὴν λαβὴν ἐκράτει τῆς μαχαίρας,
 Αἱ πτύχαι τῆς σημαίας του ἐκάλυπτον τὸ πτῶμα!
 Καὶ τὸν σταυρόν της ἔσφιγγε μὲ τὸ νεκρὸν του στόμα.
 — Κοιμοῦ! ὁ ὕπνος σου γλυκύς, πολεμιστὰ τῆς Θράκης!
 Ἐαρ αἰώνιον ζητεῖ τοῦ τάφου σου τὸ χῶμα!...

βλάστημα : γέννημα· (ἐδῶ) ἀπόγονος | *τροφήν* : (τροφή) πολυτέλεια | *αὐξήσας* : (αὐξάνω· βλ. καὶ αὐξάνω) μεγαλώνω, ἀναπτύσσομαι | *ρομφαίαν* : (ρομφαία) πολεμικὴ λόγχη | *πτύχαι* : (πτυχή) πτύχωση | *ἔαρ* : ἀνοιξη

Ὁ Δημήτριος Σοῦτσος, ἀδελφὸς τῶν ποιητῶν Παναγιώτη καὶ Ἀλέξανδρου Σούτσου, κι ἐξάδελφος τοῦ Ραγκαβῆ, ἦταν ἐκατόνταρχος τοῦ Ἱεροῦ Λόχου. Σκοτώθηκε στὰ 1821 στὴ μάχη τοῦ Δραγατσανίου.

ἄγριος ἵππεὺς τῆς Νουμιδίας : Ἡ Νουμιδία ἦταν ἀρχαῖο βερβερικὸ βασίλειο τῆς Βορείου Ἀφρικῆς. Ὁ Ραγκαβῆς χρησιμοποιεῖ μετωνυμικὰ τὴν ὄνομασία τῆς περιοχῆς γιὰ νὰ ἀναφερθεῖ στοὺς Ὀθωμανοὺς στρατιῶτες ποὺ προέρχονταν ἀπὸ τὶς βορειοαφρικανικὲς κτήσεις τῆς Αὐτοκρατορίας.

Ἀλέξανδρος Ρίζος Ραγκαβῆς (Κων/πολη, 1809 – Αθήνα, 1892)

Φαναριώτης συγγραφέας, λόγιος, πανεπιστημιακός, πολιτικὸς καὶ διπλωμάτης. Τὸ ποιητικὸ του ἔργο ἐπηρεάζεται ἀπὸ τὸ δημοτικὸ τραγούδι, τὰ γεγονότα τῆς Ἐπανάστασης καὶ δὴ τὴν προεπαναστατικὴ περίοδο. Ἡ συγγραφικὴ του ταυτότητα συντονίζεται μὲ τὸν κλασικορομαντισμὸ τῆς Ἀ' Ἀθηναϊκῆς Σχολῆς, τῆς ὁποίας ὑπῆρξε σπουδαῖος ἐκπρόσωπος μὲ πολυσχιδῆς ἔργο. Δίδαξε Ἀρχαιολογία στὸ Πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν καὶ συνέγραψε Ἱστορία τῆς Νεοελληνικῆς Λογοτεχνίας. Οἱ ἀδελφοὶ Σοῦτσοι, Παναγιώτης καὶ Ἀλέξανδρος, ἦταν ἐξάδελφοί του. Τὸ ἐκτενὲς ἔργο του κυκλοφόρησε σὲ περισσότερους ἀπὸ δέκα τόμους περιλαμβάνοντας ποιήματα, πεζά, θεατρικά, χρονογραφήματα, μελέτες, μεταφράσματα καὶ ἡμερολογιακὲς σημειώσεις.

«Τὸ δεῖπνον τῶν κλεφτῶν»

Πηγή: Ἀλέξανδρος Ρίζος Ραγκαβῆς, *Ἄπαντα τὰ φιλολογικά*, τ. Α', *Λυρική ποίησης*, Ἀθήνα, Τυπ. Ἑλληνικῆς Ἀνεξαρτησίας, 1874, σσ. 49-51.

«Χορὸς πολεμιστῶν»

Πηγή: Ἀλέξανδρος Ρίζος Ραγκαβῆς, *Ἄπαντα τὰ φιλολογικά*, τ. Α', ὁ.π., σσ. 107-108.

«Εἰς Δημήτριον Σοῦτσον μετὰ τοῦ Ἱεροῦ Λόχου»

Πηγή: *Πανελληνίος Ἀνθολογία ἧτοι Ἀπάνθισμα τῶν ἐκλεκτοτέρων ἑλληνικῶν ποιημάτων*, (ἐπιμ.: Δημήτριος Κ. Κοκκινάκης), Ἀθήνα, Τυπ. Α. Ζ. Διαλησημᾶς, 1899, σ. 323.

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

Α. Τάσος (1914-1985): **1.** *Ο Παπαφλέσσας* (1951) | έγχρωμη ξυλογραφία (39,5 x 57 έκ.), Έθνική Πινακοθήκη – Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτσου, Αθήνα || **2.** *Κανάρης* (1943) | ξυλογραφία σέ χαρτί (40 x 31,5 έκ.), Έθνική Πινακοθήκη – Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτσου, Αθήνα.

Ἐν Πύλῳ ναυμαχία

Θέλω ν' ἀρχινήσω,
φῶς μου, νὰ θρηνήσω
καὶ διηγηθῶ
τὴ θαυμαστὴ ἀνδρεία,
Ἑλλήνων ἐκστρατεία.

Ἵς τὰ χίλια ὀχτακόσια
καὶ εἰκοσιοχτῶ,
ὀχτῶ τοῦ Ὀκτωβρίου,
ποῦ ἔγεινεν ὁ θρῆνος,
ὁ φοβερὸς ἐκεῖνος.

Καράβια δεκατρία
ἐγγλέζικα θηρία
καὶ ρούσικα ὀχτῶ·
Φραντσέζικὰ ἦταν πέντε,
προσμέναν τὸν πουνέντε,
νὰμποῦν ἔς τὸ Νειόκαστρο.

Στέλνουν τὴ σκαμπαβία,
παγαίνει μὲ τὴ βία,
ἔς τὸν καπετὰν πασιᾶ·
τοῦ λένε τράβα χέρι,
ἀπ' τῶν Γραικῶν τὰ μέρη
μὴν ἀναμένης πλειά.

Κεῖνος τοὺς ἀποκρίθη
καὶ τοὺς ἀπολογήθη
τ' ἀνάσαινε σεκτίμ,
γκιαοῦρι πεζεβένι,
δὲν ξέρεις τί σοῦ μένει,
τώρα θενὰ τὸ ἰδῆς.

Κράζει τὸ δραγουμάνο
εἰς τὸ καράβ' ἀπάνω,
κόβει τὴν κεφαλὴ,
ποσῶς δὲ συλλογίσθη
τὸ ἄνομο σκυλί.

Ρίχνουν ἀπ' τὸ καράβι
πεντέξι τουφεκιές,
βαρέσαν τοὺς Ἑγγλέζους,
τοὺς δόλιους τοὺς μαρνέρους,
πληγῆς ἀγιάτρευτες.

Μὰ φεύγουν οἱ καυμένοι,
αἵματοπληγωμένοι,
καὶ ἔς τὸ καράβι πᾶν,
τοῦ λέν τοῦ ἀρμεράλιου
μὲ τόνο, μὲ κουράγιο·
μὴν ἀναμένης πλειά.

Εὐθύς ὁ ἀρμεράλιος
συνιάλο κἀν' εὐθύς,
νὰ ξέρη ὁ καθεὶς.
Κίνησαν ἕνα, ἕνα,
σὰν ποῦ ἦταν μαθημένα,
τς Εὐρώπης τὰ παιδιὰ.

Τὸ κόττερο πάει πρῶτα
μαζῆ μὲ τὰ μπουρλότα,
φωτιὰ δίνει εὐθύς·
τὰ ρούσικα βατσέλα,
μεγάλα σὰν κασέλα,
τὸ κάστρο πολεμοῦν.

πουνέντε : (πουνέντες· βλ. και πουνέντης, πονέντες) δυτικός άνεμος, ζέφυρος | *σκαμπαβία* : μικρὸ πλοιάριο | *πλειά* : πιά, άλλο | *τ' ἀνάσαινε* : (ἀνασαινω) τοῦ λέω, τοῦ φωνάζω | *σεκτίμ* : ὑβριστική ἀπειλή | *γκιασῶρι* : (βλ. και γκιαούρ, γκιαούρης) ἄπιστος· (ὑβρ.) χριστιανός | *πεζεβένι* : (βλ. και πεζεβέγκης, μπεζεβέγκης) μαστροπός, προαγωγός· ἀχρεῖος, ρουφιάνος | *δραγουμάνο* : (δραγουμάνος) διερμηνέας | *μαρνέρος* : (μαρνέρος) ναύτης | *ἀρμεράλιου* : (ἀρμεράλιος· παραφθορά τοῦ ἀμυράλης) ναυαρχος | *κόττερο* : εὐκίνητο ιστιοφόρο πλοῖο | *μπουρλότα* : (μπουρλότο) πλοιάριο ποῦ χρησίμευε στὴν πυρπόληση ἐχθρικών πλοίων | *βατσέλα* : (βατσέλο· βλ. ἐπίσης δελίνι ἢ ντελίνι) πλοῖο τῆς γραμμῆς

Πρόκειται γιὰ τὴ ναυμαχία τοῦ Ναυαρίνου, ἡ ὁποία ἔλαβε χώρα στὶς 20 Ὀκτωβρίου τοῦ 1827 στὸν ὁμώνυμο κόλπο, ἀνοικτὰ τῆς Πύλου. Στὴ μάχη αὐτὴ ἔλαβαν μέρος συμμαχικὰ στρατεύματα (γαλλικὰ, ἀγγλικὰ και ρωσσικὰ) ἐναντίον τοῦ στόλου τῆς Ὄθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας, καταλήγοντας σὲ συντριβὴ τοῦ τελευταίου. Ἡ ναυμαχία τοῦ Ναυαρίνου θεωρήθηκε καθοριστικῆς σημασίας γιὰ τὴν ἐξέλιξη τῆς Ἐπανάστασης και τὴ θετικὴ τῆς ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων ἔκβαση.

Ἐς τὰ χίλια ὀχτακόσια / και εἰκοσιοχτῶ, / ὀχτῶ τοῦ Ὀκτωβρίου : Βάσει τοῦ παλαιοῦ ἡμερολογίου, ἡ ναυμαχία ἔλαβε χώρα στὶς 8 Ὀκτωβρίου. Ὡστόσο, ὁ ποιητὴς σφάλει τοποθετώντας τὴν στὰ 1828, μιάς κι αὐτὴ πραγματοποιήθηκε ἕναν χρόνο πρὶν, στὰ 1827.

Καράβια δεκατρία / ἐγγλέζικα θηρία / και ρούσικα ὀχτῶ / Φραντσέζικὰ ἦταν πέντε, / προσμέναν τὸν πουνέντε, / νὰ μπόδῃ 'ς τὸ Νειόκαστρο : Οἱ πληροφορίες τοῦ Λελέκου εἶναι ἀκριβεῖς, μιάς και ὁ στόλος τῶν συμμάχων ἀποτελοῦταν ἀπὸ περίπου εἰκοσι-ἕνα πλοῖα ὄλων τῶν τύπων, ἐνῶ τὰ ρωσσικὰ ἦταν πράγματι ὀκτώ. Τὸ «Νειόκαστρο» εἶναι τὸ Νιόκαστρο Πύλου, τὸ ὀθωμανικὸ φρούριο ποῦ φύλαγε τὴν εἰσοδὸ στὸν κόλπο τῆς Πύλου.

Ὁ Σουλτάνος

Φύγε, φύγε, Σουλτάνε, τὶ πέρασ' ὁ καιρός,
τὰ τετρακόσια χρόνια ποῦ πρόσταξ' ὁ Θεός.
Τὸ γράφουν τὰ βιβλία κι ὁ Ἀγαθάγγελος,
τοῦτο τὸ καλοκαῖρι σὲ πῆρ' ὁ άνεμος.

Ἀγγλία και Γαλλία, ποῦ ἔχετε φλωριά,
ποῦ ἔχετε παμπόρια, κανόνια δυνατὰ.
Ἀγγλία και Γαλλία, νὰ μᾶς συνδράμετε,
τὸν ἄπιστο τὸν Τοῦρκο νὰ τὸν ξεβγάλετε.

Ποῦ ἡ δόξα σου, Σουλτάνε, ποῦ ἡ πρώτη σου στολή,
ποῦ τὸ πρῶτο σου ντουβλέτι, τὸ γιορτάμι τὸ πολὺ·
ποῦ εἶνε, ποῦ περιπατοῦσες σὰν ἐπίγειος θεός,

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

καὶ τὴν γῆν περιπατοῦσες κ' ἔτρεμ' ὄλος ὁ λαός;
 ποὺ ἤσουνα συνειθισμένος μὲ τὸ βούρ καὶ μὲ τὸ ντούρ,
 κι ὁ καλλίτερός σου λόγος ἦτο ἄη σιχτήρ, γκιαούρ.
 Εἰς τὸ αἶμα τῶν Ρωμαίων ἤσουν πλέον βουτηχτής,
 πρόβατα νὰ ἦσαν πάλι, ἤθελε τοὺς λυπηθῆς.

παμπόρια : (παμπόρι· βλ. καὶ βαπόρι) πλοῖο, καράβι | *ντουβλέτι* : (βλ. καὶ δοβλέτι) κράτος, ἐξουσία | *γιορτάμι* : (βλ. καὶ γιορτάνι, γιορντάνι) περιδέραιο· (ἐδῶ) στολίδι, ἢ ἐπίδειξή του | *μὲ τὸ βούρ καὶ μὲ τὸ ντούρ* : ἔκφραση ποὺ δηλώνει τὴν κακὴ μεταχείριση· *βούρ* : ἐπιφώνημα ἔνδειξης βιασύνης | *ἄη σιχτήρ* : τουρκικὴ βωμολοχία | *γκιαούρ* : (βλ. καὶ γκιαούρης) ἄπιστος· (ὑβρ.) χριστιανός

Τὸ γράφουν τὰ βιβλία κι ὁ Ἀγαθάγγελος : Προφητικό/Ἀποκαλυπτικό χριστιανικὸ κείμενο, στὸ ὁποῖο καλλιεργεῖται ἡ πεποίθηση ὅτι ὁ ἑλληνισμὸς θὰ καταφέρει νὰ ἀνασυστήσῃ μιὰν οἰκουμενικὴ χριστιανικὴ αὐτοκρατορία, ἀποσειόντας τοὺς κινδύνους τόσο τῶν ἀλλόθρησκων Ἀνατολιτῶν ὅσο καὶ τῶν ἑτεροδόξων ἐκ δυσμῶν.

Μιχαὴλ Σ. Λελέκος (Ἁγιονόρι Κορινθίας, 1811 – 1895;)

Δημοδιδάσκαλος τῆς εὐρύτερης περιοχῆς τῆς Κορινθίας. Συνεργάστηκε μὲ τὸν Νικόλαο Πολίτη, τὸν Γεώργιο Μιστριώτη καὶ τὸν Νικόλαο Χατζιδάκη. Ἀσχολήθηκε ἐπισταμένα μὲ τὴ συγκέντρωση, τὴν καταγραφή καὶ τὴν ἔκδοση λαογραφικοῦ ὕλικου. Ἐκδίδει τὴν πρώτη ἐν Ἀθήναις συλλογὴ δημοτικῶν τραγουδιῶν στὰ 1852. Στὰ 1868 ἐκδίδει τὴν *Δημοτικὴ Ἀνθολογία*, ὅπου περιλαμβάνονται σὲ ξεχωριστὸ τόμο τὰ *Πριάμεια*, ἢ πρώτη ἐν Ἑλλάδι συλλογὴ ἄσεμνων δημοτικῶν τραγουδιῶν. Τὸ τετράτομο αὐτὸ ἔργο συμπληρώνει ἡ δίτομη ἔκδοση *Ἐπιδόρπιον*, ἢ ὁποῖα κυκλοφορεῖ στὰ 1888. Ἄν καὶ τὰ ἔργα ποὺ περιλαμβάνονται στοὺς τόμους αὐτοὺς ἀποτελοῦν προῖον συλλογῆς ἀπὸ τὸν λαό, ἤγουν εἶναι δημοτικὰ τραγούδια, οἱ ἐπεμβάσεις τοῦ Λελέκου δικαιολογοῦν τὴν πίστωσή τους στὸ πρόσωπό του.

«Ἡ ἐν Πύλφ ναυμαχία»

Πηγὴ: Μιχαὴλ Λελέκος, *Ἐπιδόρπιον*, τ. Α', Ἀθήνα, Τυπ. Ἀλεξάνδρου Παπαγεωργίου, 1888, σσ. 60-62.

«Ὁ Σουλτάνος»

Πηγὴ: Μιχαὴλ Λελέκος, *Ἐπιδόρπιον*, ὁ.π., σσ. 62-63.

Ὁ θάνατος.

Τί νά ᾄχῃ ὁ Γέρο Δούναβις καὶ ἀφρίζουν τὰ νερά του;
 Καὶ μουρμουρίζουν φοβερὰ, καὶ τρέχουν θολωμένα;
 Μὴν τὰ πλακώνει χειμωνιά, μὴνα βροχὴ τὰ δέρνει;
 Δὲν τὰ πλακώνει χειμωνιά, κι' οὔτε βροχὴ τὰ δέρνει!
 Διαβαίνουν ἄτια ἀράπικα καὶ Τοῦρκοι ἀρματωμένοι,
 Καὶ σὰ βουβάλια ἔς τὴ σφαγὴ σέρνουν τὰ παλληκάρια.
 Κλάψτε μανάδαις καὶ παιδιὰ, μὴν κλαίγετε ἀνδρειωμένοι—

Γύρω ἀραδιάζονται σωρὸς καὶ Τοῦρκοι κι' Ἀρβανίταις·
 Νάτος κι' ὁ υἱὸς τραγουδιστῆς ἔς τὴ μέση τους προβαίνει
 Ὅλ' ἄλυσαις καὶ σίδερα, κι' ὄλος ἀνδρεῖα καὶ χάρι.
 Περνάει τ' ἀεράκι τοῦ βουνοῦ, λίγη δροσιὰ τοῦ φέρνει,
 Καὶ λάμπουν κυματίζοντας τὰ ὀλόμαυρα μαλλιά του.
 Φωνάζει ὁ Μαρασλήπασσας — «Λεβέντες μου τί ἀργῆτε;
 Βάρτε τοῦ Ρήγα βάρτε του, καὶ τὴν Τουρκιὰ θὰ σβύσει.»—
 Μὲ μιᾶς ὁ υἱὸς τὰ σίδερα συντρίβει καὶ πετιέται·
 Κτυπάει δεξιὰ, κτυπάει ζερβιά, δεξιὰ, ζερβιά σκοτώνει·
 Καὶ πάλι πέφτει ζωντανὸς εἰς τῶν Τουρκῶν τὰ χέρια.

«Σκυλιὰ κι' ἂν μὲ σκοτώσετε, ἕνας Γραικὸς ἐχάθη
 Μένουν χιλιάδες ζωντανοὶ νὰ σᾶς καταρηνιάξουν·
 Καὶ σὺ Παρθένα τ' Οὐρανοῦ, δέξου τὴν προσευχὴ μου—
 Νά ναι ἡ ψυχαῖς ἀδάμασταις, καὶ πύργος κάθε σῶμα.
 Φλόγα σὲ φλόγα ἀκοίμητη πυρκαϊὰ ν' ἀνάψῃ,
 Ὅστε ποτάμια τῆς Τουρκιᾶς τὸ αἶμα νὰ τὴν σβύσῃ·
 Νά — νὰ ἀντηχοῦν ἡ σάλπιγγες κι' ὁ βρόντος τῶν ἀρμάτων·
 Ἄφαντοι ἀγγέλοι τ' Οὐρανοῦ μᾶς ὀδηγοῦν ἔς τὴ μάχη.
 Σημαία ὑψῶστε τοῦ Σταυροῦ πού ναι σημεῖο τῆς νίκης,
 Ἄσπρη σὰν κρίνος, γαλανὴ σὰν τ' Οὐρανοῦ τὸ χρῶμα,
 Καὶ ἔς τῶν ἐχθρῶν τὰ βλέμματα σὰν ἀστραπὴ θὰ λάμψει.»
 Τὸ λόγῳ δὲν ἀπόσωσε κι' ἔπεσε σκοτωμένος,
 Σὰν κυπαρίσσι πού ὁ βορειᾶς κάτου ἔς τὴν γῆ πετάει.
 Ἐρημὴ ἡ νύκτα ἐπρόβαλε, λάμπουν ψηλὰ τ' ἀστέρια,
 Βρέχουν ἀκτῖνες λαμπυραῖς ἔς τὸ ματωμένο σῶμα.
 Τὰ μαῦρα μάτια ὀλάνοικτα ἔς τ' ἀπάνω γυρισμένα,

Καὶ πλιὸ ἔς τὸ φέγγος τῆς νυκτὸς δὲν ἀκτινοβολοῦσαν.
 Πέφτει ἡ δροσιὰ καὶ γύρω του ὅλη ἀναζει τὴν φύσι·
 Μόνος ὁ υἱὸς δὲν ἀναζει, κ' ὕπνο βαρὺ κοιμᾶται—
 Μέσα ἴστῃς νύκτας τὴν ἐρμιά, κινοῦν τὰ παλληκάρια,
 Πέρνουν τοῦ νιοῦ τραγουδιστῆ τὸ ματωμένο σῶμα,
 Νὰ βρῆ ταφή καὶ κλάυματα σὰν ἄξιο παλληκάρι.
 Σιγὰ, σιγὰ μαζώνονται ἔς τὴν ἔρημη ἐκκλησία.
 Πλῆθος γυναικίαις καὶ παιδιὰ, γέροι καὶ παλληκάρια,
 Τοῦ πλένουν ταῖς λαβωματιαῖς, ἀνθούς τὸν στεφανώνουν,
 Καὶ ἀρχίζουε τὰ κλάυματα, τὰ μαῦρα μοιρολόγια.
 Ἄγνάντια λάμπουν τρία κεριὰ ἔς τὴν Παναγία Παρθένα,
 Ποῦ ἐβάστα ἔς ταῖς ἀγκάλαις τῆς τὸ Ἀθάνατο Παιδί τῆς
 Μ' ἕνα θεϊκὸ χαμόγελο σὰ νὰ ἴλεε κκαρτερεῖτε.
 Καὶ ταῖς δέησές σας ταῖς θερμαῖς, καὶ τὰ πικρά σας δάκρυα
 Θὰ φέρω ἡ ἴδια σπλαχνική, εἰς τοῦ Θεοῦ τὸν θρόνον).

[...]

ἄτια : (ἄτι) ἄλογο | *ἀραδιάζονται* : (ἀραδιάζω) σωρεύω | *ἄλυσαις* : (ἄλυσος· βλ. καὶ ἄλυσσος)
άλυσίδα | *βάρτε* : (βαρᾶτε < βαράω) (ἐδῶ) χτυπήστε, σκοτῶστε | *ζεργιά* : ἀριστερά |
ἀδάμασταις : (ἀδάμαστος) ἀνυπότακτος, ἀδοῦλωτος | *ἀπόσωσε* : (ἀποσώνω) ὀλοκληρώνω
 τὸν λόγο μου | *ἀναζει* : (ἀναζῶ) ἀνασταίνομαι, ἀναζωογονοῦμαι | *ἀγνάντια* : ἀπέναντι |
καρτερεῖτε : (καρτερῶ) περιμένω

Μαρασλήπασσας : Κυβερνήτης τοῦ Βελιγραδίου γύρω στὸ 1815. Διεδέχθη στὴ θέση τοῦ
 Βεζίρη τοῦ Βελιγραδίου τὸν Σουλεϊμὰν πασᾶ.

Ώδη στὸν πατριάρχη Γρηγόριον

Ἐλλάδα μου, τί οὐράνιο φῶς εἰς τὰ βουνά σου ἐφάνη;
 Οἱ αὔρες γύρω ὕμνολογοῦν, σπιθοβολάει τὸ κῦμα...
 Μακριὰ στὰ ξένα ἕνας νεκρὸς ἀσκώνεται ἀπ' τὸ μνῆμα,
 Καὶ ἀνθεῖ στ' ἀχνό του μέτωπο μαρτυρικὸ στεφάνι.

Ἐνα καράβι καρτερεῖ, ἄπλωσε τὰ πανιά σου·
 Δέησες καὶ θρηνοὶ καὶ ψαλμοί! τὸ ξόδι κατεβαίνει.
 Σηκώσου σὰ βασίλισσα, Ἐλλάδα, ἀναστημένη,
 Καὶ δέξου στὲς ἀγκάλες σου τὸν πρωτομάρτυρά σου.

Κῦμα τοῦ πόντου φοβερό! μιὰ μέρα τάγιο σῶμα
 Σὺ σπλαχνικὰ ἐδέχτηκες, καὶ εἰς ξένης γῆς ἀγκάλη
 Εὗρηκε δάκρυα καὶ ταφή· συνόδευσέ το πάλι
 Τώρα ποὺ πάει ν' ἀναπαυθῆ στὸ πατρικὸ του χῶμα.

Νά, τὸ καράβι ἐκίνησε γοργά, κι' ὅθε διαβαίνει
 Ἀναγαλλιάζουν οἱ στεριές, ξάφνου τὰ δάση ἀνθίζουν·
 Ὁ οὐρανός, ἡ θάλασσα κ' ἡ γῆ πανηγυρίζουν,
 Τοῦ τάφου ὁ τάφος ὁμιλεῖ, ξυπνοῦν οἱ πεθαμένοι.

Στὸ βράχο, ποὺ παντέρημος τῆ θάλασσα κυττάει,
 Ὅθεν ὁ Δούναβης μ' ὄρμη ρίχτει τὰ κύματά του,
 ὦ, ποιός προβαίνει! τὰ μακριὰ κι' ὀλόμαυρα μαλλιά του
 Στ' ἀέρι κυματίζουνε, λύρα χρυσῆ βαστάει.

Φορεῖ κι' αὐτὸς μαρτυρικὸ στεφάνι, τ' ἀσκηώνει,
 Τὸν θεῖον διαβάτη χαιρετᾷ καὶ χάνεται στ' ἀέρι·
 ὦ! πές μου ἀνδρεῖε τραγουδιστή, τῆς Θεσσαλίας ἀστέρι,
 Ποιὰ ἄκρη γῆς ἀγνώριστη τὰ κόκκαλά σου χώνει;

Καὶ τὸ καράβι προχωρεῖ ἴσκιοι πολλοὶ προβαίνουν
 Στῆ μαύρη Χιὸ καὶ στὰ Ψαρά, δάση, βουνὰ σκεπάζουν·
 Οἱ τόσοι ἀδικοθάνατοι μὲ θαυμασμὸ κυττάζουν,
 Καὶ πάλι μὲς τὸ μνηῆμα τοὺς πέφτουνε καὶ προσμένουν.

Μόλις ἡ πρώτη σου φωνὴ ἀπελπισιᾶς γρικῆθη,
 Δύστυχη Ἑλλάδα, κ' ἔτοιμο ἦτο τὸ Μέγα Θῦμα!
 Σὲ βλέπω, νύχτα τρομερὴ. Νά, ἀνοίγει τάγιο Βῆμα
 Νὰ πῆ στὰ πέρατα τῆς γῆς ὅτι ἄδης ἐνικῆθη.

Στὸ δαφνοστόλιστο Ναὸν ὁ Πατριάρχης μπαίνει·
 Μύριες ὀλότρεμες καρδιές χτυποῦν ὀλόγυρά του·
 Γαλήνη τῆς παράδεισος λάμπει στὰ βλέμματά του,
 Κι' ὡς ἠγεμόνας νικητῆς στὸ θρόνο του ἀνεβαίνει.

«Χριστὸς ἀνέστη!» ξεφωνεῖ, καὶ τὴν πνοὴ γρικαίει
 Τοῦ μαρτυρίου ποὺ προχωρεῖ... τί θόρυβος μακριά;
 Φοιιάδες ἄμετροι μὲ μιᾶς ὁμοῦν στὴν Ἐκκλησία,
 Ποὺ ὅλη βλαστήμιες καὶ κραυγὲς καὶ χτύπους ἀντηχάει.

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

Ἐπάνω σου, γενναία ψυχή, ρίχνεται τᾶγριο πλήθος,
 Ἀστράφτου αἱματόβρεχτα γύρω σου τὰ μαχαίρια,
 Καὶ σὺ προσφέρεις γαληνὸς εἰς τὰ δεσμὰ τὰ χέρια,
 Καὶ δὲν σοῦ φεύγει ἓνα κρυφὸ παράπονο ἀπ' τὸ στῆθος.

Ψάνηθε ἄγγελος Θεοῦ σὰν ἀστραψὶὰ πετιέται
 Καὶ τὰ ἐρόπλαστα φτερὰ ἐπάνωθ' ἐσου ἀπλώνει,
 Γέρνει σ' ἐσὲ κι' ἀόρατος τὴν κεφαλὴ σοῦ ζώνει
 Μὲ μιὰν ἀχτίνα ὀλόλαμπρη ὅπου ποτὲ δὲ σβιέται.

Ἐσὺ εἶδες τὸ χρυσοφτερο καὶ πρὶν τὸν κόσμον ἀφήσῃς
 Τᾶγρια θερὶὰ λυπήθηκες τὰ αἱματοβαμμένα,
 Ὅπου σὲ πέραν στὴν σφαγὴ, κι' ἂν τότε ἄλυσωμένα
 Δὲν ἦτανε τὰ χέρια σου, τ' ἄσκωνες νὰ εὐλογῆσῃς.

Πέτε μου, ἄγγελοι τοῦρανοῦ, σεῖς ποῦ μ' ὀργὴ καὶ πόνου
 Τοῦ Ἁγίου παρασταθήκατε στὴν τρομερὴ ἀγωνία,
 Τί ἀλαλαγμοὺς ἀκούσατε γύρω, τί θρηνηδία,
 Ὅταν μὲ σᾶς ἐπέταξε εἰς τοῦ Θεοῦ τὸ θρόνο;

Μέσα στὰ σπλάχνα τῆς μητρὸς ἐσπάραξαν τὰ βρέφη,
 Τὸ φῶς τοῦ ἡλίου φοβούμενα, οἱ πλάκες τοῦ θανάτου
 Ἐσεῖσθησαν καὶ στεναγμοὶ ἐβγῆκαν ἀπὸ κάτου,
 Καὶ πάλι τὴν Ἁγία Σοφία σκέπασαν μαῦρα νέφη.

Ἄλλ' ἀπ' τοῦ Πίνδου τὴν κορφὴ κραυγὴ πολέμου ἐχύθη,
 Πέλαγα διάβηκε, νησιά, σχίζοντας τὸν ἀέρα,
 Ἀντήχησε στὸ Βόσπορο θανατερὴ φοβέρα,
 Καὶ κάθε γῆς ἐλληνικὴ βροντόφωνα ἀποκρίθη.

Ἄδραξαν ὅλοι τᾶρματα μὲ ἀπελπισιά κι' ἐλπίδα,
 Εἰς τὴ σημαία τους ἔγραψαν: Θεὸς κι' ἐλευθερία·
 Γῆ κι' οὐρανὸς ἐδέθησαν σὲ ἀχώριστη ἀρμονία,
 Καὶ ἡ πατρίδα ἔγινε βωμὸς, καὶ ὁ βωμὸς πατρίδα.

Κ' ἐνίκησαν ὁ Ὑψιστος ὅπου τὴ μάχη εὐλόγα,
 Κ' ἐγιόμιζαν τὲς λαγκαδιὲς τὰ θύματα τοῦ χάρου,
 Εἰς τοῦ Τυρταίου τὰ ὀλάρφανα παιδιὰ καὶ τοῦ Πινδάρου
 Ἄφησε τὸ ἄπαρτο σπαθί, τοῦ τραγουδιοῦ τὴ φλόγα.

Ἐνίκησαν· καὶ στῶν γονιῶν τῆ γῆ τῆ ματωμένη
Ἐλεύθεροι σὲ καρτεροῦν μὲ δάφνες εἰς τὸ χέρι.
Δὲν ἀγρικᾶς, Ἁγία Ψυχὴ, νὰ ὑμολογᾷ τᾶέρι;
Νά, ἔφθασες· ἡ Ἀκρόπολι ἀγνάντια σου προβαίνει.

Ὁ Νέος ποῦ μὲ σεμνότητα βασιλικὴ καὶ χάρη
Ἐμπρὸς ἀπ' ὅλους προχωρεῖ μὲ μάτια δακρυσμένα,
Τῆ σκόνῃ σου ἐλαχτάρισε νὰ πάρῃ ἀπὸ τὰ ξένα
Νὰ γίνῃ εἰς γῆν ἑλληνικὴν ἱερὸ προσκυνητάρι.

Κόρη ξανθὴ στὸ πλάγι του, σιμώνει στ' ἅγιο Σῶμα
Καὶ τῆς καρδιάς της οἱ παλμοὶ τάνθη νικοῦν τῆς νιότης,
Ἡ ἀγνή ὠμορφάδα τῆς ψυχῆς λάμπει στὸ μέτωπό της,
Στὰ βλέμματά της, τοῦρανοῦ τῶν Ἀθηνῶν, τὸ χρῶμα.

Πέλαο καὶ γῆ Σὲ χαιρετοῦν, πατέρα κ' εὐεργέτη·
Γιὰ ἰδέες, ἡ Ἑλλάδα σύσσωμη κλίνει τὸ γόνυ ἐμπρὸς σου,
Καὶ χύνει δάκρυα θλιβερὰ στὸ νεκροκρέββατό σου·
Ναί, τὸ μαρτύριο ἐνίκησε· ὦ! ἀσκώσου εὐλόγησέ τη.

ἀσκώνεται / ἄσκωνες / ἀσκώσου : (ἀσκώνομαι) σηκώνομαι | *καρτερεῖ* : (καρτερῶ) περι-
μένω | *δέησες* : (δέηση) παράκληση | *ζόδι* : ἐξόδιος ἀκολουθία, κηδεῖα | *πόντου* : (πόντος)
(ἐδῶ) θάλασσα | *σπλαχνικά* : στοργικά | *γοργά* : γρήγορα | *ὄθε* : ὅπου | *διαβαίνει* : (διαβαίνω)
περνῶ | *ἀναγαλλιᾶζον* : (ἀναγαλλιᾶζω) χαίρομαι, εὐφραίνομαι | *ὄθεν* : ἀπ' ὅπου | *γρικήθη*
/ γρικάει / ἀγρικᾶς : (γρικῶ· βλ. καὶ γροικῶ) ἀκούω | *ἄμετροι* : (ἄμετρος) (ἐδῶ) ἀμέτρως |
ψάνηθε : (ψηλά + ἄνωθεν) ἀπὸ ψηλά | *σβιέται* : (σβιέμαι· βλ. καὶ σβοῦμαι) σβήνομαι |
ἀλυσωμένα : (ἀλυσωμένος < ἀλυσώνω) ἀλυσοδένω | *ἀλαλαγμοῦς* : (ἀλαλαγμός) θριαμβικὴ
κραυγὴ | *ἐσείσθηκαν* : (σειῶ) δονῶ, ταρακουνῶ | *ἄδραξαν* : (ἀδράττω) πιάνω, ἀρπά-
ζω | *λαγκαδιές* : (λαγκαδιά· βλ. καὶ λαγκάδι) δενδροφυτῆς κοιλάδα ἀνάμεσα σὲ βουνά |
ἄπαρτο : (ἄπαρτος) ἀπόρθητος, ἀπάτητος | *ἀγνάντια* : ἀπέναντι | *ἐλαχτάρισε* : (λαχταρῶ)
ποθῶ | *σιμώνει* : (σιμώνω) πλησιάζω | *κλίνει τὸ γόνυ* : (ἐκφρ.) (κλίνω τὸ γόνυ) προσκυνῶ,
ἐπιδεικνύω σεβασμὸ

Ὁ Πατριάρχης Κων/πόλεως Γρηγόριος Ε' (1745-1821) ἀπαγχονίστηκε ἀνήμερα τοῦ ἁγίου Πάσχα ὡς ἀντίποινα πρὸς τὴν κήρυξη τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασης. Γεννήθηκε στὴν Δημητσάνα τῆς Πελοποννήσου καὶ βαπτίστηκε Γεώργιος, υἱὸς τοῦ Ἰωάννη Ἀγγελόπουλου. Ὑπῆρξε πατριάρχης γιὰ τρία χρονικὰ διαστήματα: τὴν πρώτη φορὰ γιὰ ἐνάμισι χρόνο, ἔπειτα ἀπὸ τὸν Σεπτέμβριο τοῦ 1806 ἕως τὸ 1808 καὶ τέλος ἀπὸ τὸν Ἰανουάριο τοῦ 1819 ἕως τὸν μαρτυρικὸ θάνατό του. Τὸ Πατριαρχεῖο Κων/πόλεως στὴ σημερινὴ μορφή του ὑποστηρίχθηκε οικονομικὰ καὶ ἠθικὰ ἀπὸ τὸν ἴδιον. Ἐχρημάτισε ἐπίσης μητροπολίτης

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

Σμύρνης. (Πληροφορίες ἀντληθεῖσες ἀπὸ τὸ ὑπόμνημα τοῦ πονήματος: Ἀλέξανδρος Κατακουζηνός, *Ὁ Πατριάρχης Γρηγόριος*, Ἀθήνα, Τυπ. Χ. Ν. Φιλαδελφείως, 1871).

τῆς Θεσσαλίας ἀστέρι: Ἀναφορὰ στὸν ἐξίσου μαρτυρικὰ θανόντα ὑπὲρ τῆς Ἐπαναστάσεως, Ρήγα Βελεστινλῆ.

ὅτι ᾄδης ἐνικήθη: Ἡ φράση αὐτὴ ἐμφανίζεται καὶ στὸν σολωμικὸ *Λάμπρο*, στὸ τμῆμα «Ἡ δέηση τῆς Μαρίας καὶ τὸ ὄραμα τοῦ Λάμπρου. Τὸ ἐσπέρας τῆς Λαμπρῆς»: «Μέρα εἶναι Ἀγάπης: Ἄδης ἐνικήθη».

146.

Ἡ καταδίκη τοῦ κλέφτου.

— «Ἐχετε ἡγία, ἡψηλὰ βουνά, καὶ κρουσταλλένιαις βρύσαις,
 Χαράμματα μὲ τῆ δροσιά, νύχταις μὲ τὸ Φεγγάρι,
 Καὶ σεῖς, μαῦρα Κλεφτόπουλα, ἴστα ἔρμα τὰ ἡμέρεια!
 Ἄρρώστια δὲ μ' ἐπλάκωσε καὶ πηαῖνω νὰ πεθάνω·
 Μ' ἂν πάρη βόλι τὸ κορμί, πάλ' ἢ ψυχὴ ἀπομένει.
 Μαῦρο πουλὶ θὲ νὰ γενῶ, μαῦρο χιλιδωνάκι,
 Τὰ καρπούλια νὰ ἔξυπνῶ, τὸν πόλεμο νὰ βλέπω·
 Καὶ ἴσ' σκολάσ' ὁ πόλεμος, καὶ κατακάτ' ἢ ἀντάρα,
 Νᾶρχωμαι καὶ νὰ κάθωμαι σ' ὄριο κυπαρισσάκι,
 Τοὺς λαβωμένους νὰ μετρῶ, καὶ τοὺς νεκροὺς νὰ κλαίω,
 Ν' ἀκούγουν ἢ μανάδαις τους, νὰ τοὺς μυρολογοῦνε.»
 Δέκα τὸν πηαῖναν ὀμπροστά, καὶ δώδεκ' ἀπ' ὀπίσω,
 Σαράντα τὸν ἐμπάσανε ἴστην πόρτα τοῦ Βεζύρη.
 — «Ἐχετε ἡγία, Κλεφτόπουλα, καὶ σεῖς καλοὶ συντρόφοι,
 Ἐχετε ἡγία, καὶ θάψτε με σὲ μιὰ ἡψηλὴ ραχοῦλα,
 Νὰ χαίρωμαι τὸ ξάγναντο, φλάμπουρα ν' ἄγναντεύω·
 Κι' ὄντες ἀπ' τὴν Ἁγία Σοφία, τὸ μέγα Μοναστήρι,
 Θᾶβγουν τὰ μοσκολίβανα μὲ τὸ Χριστὸς Ἀνέστη,
 Πάλε πουλὶ θὰ νὰ γενῶ, ἴστην Πόλι θὰ πετάξω,
 Τὴν Ἁγία τὴν Ἀνάστασι κ' ἐγὼ νὰ κιλαοιδῆσω!»
 Τὸ λόγῳ δὲν ἀπόσωσε, τὸ λόγῳ δὲν ἀπῶπε,
 Ἀκούονται πόρταις καὶ βροντοῦν, καὶ παρεθύρια τρέμουν·
 Τρεῖς τουφεκιάς τοῦ ρίξανε, κ' ἔπεσε σκοτωμένος.
 Δίνουν οἱ Τοῦρκοι τὸ κορμί, καὶ παίρνουν τὸ κεφάλι,
 Κ' ἐκεῖ ποὺ τὸν ἐθάψανε σὲ μιὰ ἡψηλὴ ραχοῦλα,

Κυπαρισσάκι ἐφύτρωσε, πῶχει φωλιὰ ἴστη μέση,
Κι' ἓνα πουλί, μαῦρο πουλί πᾶσ' ἄνοιξι στενάζει
Νᾶβγουν τὰ μοσκολίβανα μὲ τὸ Χριστὸς Ἀνέστη.

ἡμέρια : (λημέρι) ἄντρο κλεφτῶν | *καραούλια* : (καραούλι) φρουρά, σκοπιά, παρατηρητήριο | *σκολάσ'* : (σκολῶ) ὀλοκληρώνομαι, τελειώνω | *ἀντάρα* : ὀμίχλη | *Βεζύρη* : (βεζύρης· βλ. καὶ βεζίρης) ὀθωμανικὸς διοικητικὸς τίτλος | *ζᾶγναντο* : πλάτωμα μὲ θεά | *φλάμπουρα* : (φλάμπουρο) σημαία | *θά* : (βλ. καὶ θε) (ἐδῶ) θέλω | *ἀπόσωσε* : (ἀποσώνω) ὀλοκληρώνω τὸν λόγο μου

Σὲ ὑποσελίδια σημειώσῃ του ὁ Ζαμπέλιος σημειώνει: «Ποίημα Ἰουλίου Τυπάλδου, Κεφαλλήνος».

Ἰούλιος Τυπάλδος (Κεφαλονιά, 1814 – Κέρκυρα, 1883)

Ἑπτανήσιος ποιητής. Ἐργάστηκε στὸν δικαστικὸ κλάδο στὰ νησιά τῆς Ἑπτανήσου. Ἀσχολήθηκε μὲ τὴν ποίηση, εὐρισκόμενος στὸν κύκλο τοῦ Διονυσίου Σολωμοῦ. Τὸ ἔργο του ἀποτελεῖται ἀπὸ ποιήματα, μεταφράσεις, ἐλάχιστα πεζὰ καὶ ἐπιστολές. Πέθανε προτοῦ συγκεντρώσει τὰ ποιητικά του ἅπαντα σὲ μιὰν ἐνιαία ἔκδοση.

«Ὁ θάνατος.»

Πηγή: Ἰούλιος Τυπάλδος, *Ποιήματα διάφορα*, Ζάκυνθος, Τυπ. Ὁ Παρνασσός, 1856, σσ. 21-24.

«Ῥδὴ στὸν πατριάρχη Γρηγόριον»

Πηγή: Ἰούλιος Τυπάλδος, *Ποιήματα. Μετὰ βιογραφίας τοῦ ποιητοῦ ὑπὸ Μαρίνου Σιγούρου*, Ἀθήνα, Φέξης, 1916, σσ. 61-63.

«146. Ἡ καταδίκη τοῦ κλέφτου.»

Πηγή: *Ἄσματα δημοτικὰ τῆς Ἑλλάδος. Ἐκδοθέντα μετὰ μελέτης ἱστορικῆς περὶ μεσαιωνικοῦ ἑλληνισμοῦ ὑπὸ Σπυριδῶνος Ζαμπελίου, Λευκαδίου, Κέρκυρα, Τυπ. Ἐρμῆς, 1852, σσ. 708-709.*

Ὁ πρωτομάρτυς Ρήγας καὶ ἡ Ἑλληνικὴ Ἐπανάστασις.

Ποίημα

Διὰ τὴν 25 Μαρτίου ἡμέραν ἐπέτειον αὐτῆς.

[...]

Ἀλλοίμονον! πῶς πίπτουσι τὰ ἔθνη τῆς Γῆς πάσης!
Ἡ δόξα τῶν εἰν' ἄστατος ὡς κύμα τῆς θαλάσσης,
Καὶ μόλις τῆς καταστροφῆς λεπτὸν ἐπέλθη πνεῦμα,
Μόλις τὸ Θεῖον, ἄγριον τοῖς ἐπινεύσει νεῦμα,
Καὶ κόνις γίνεται ἀφροῦ ἀβοητὶ θλωμένη,
Κ' ἐκ τῆς Κροναίου ἐκπνοῆς ὡς πάχνη λυομένη.
Ἐρείπια σωρεύονται ἐπὶ τῶν ἐρειπίων,
Οἰκοῦνται ὄρη ἐκ λαῶν, καὶ πόλεις ἐκ θηρίων,
Καὶ μόνον ὁ αἰμοχαρῆς τῆς τυραννίας Δαίμων
Ὡς σκόπελος ἀκλόνητος εἰς λύσσαν τῶν ἀνέμων,
Ἐν μέσῳ σκότους παχυλοῦ, καταπληκτικωτάτου
Βαρεξυπνάει τὴν ἠχῶ μὲ γογγυσμοὺς θανάτου·
— Στρέψε κ' ἰδέ, πῶς κείτονται ἡμιταφεῖς ἀκόμη
Ὡς σκελετοὶ γιγάντειοι ἢ Αἴγυπτος κ' ἢ Ρώμη.

Πλὴν ἡ Ἑλλάς, ἡ κλασικὴ τῆς γῆς αὐτῆς γωνία,
Ὅ,που τὰ φῶτα ἔλαμψαν καὶ ἡ Ἐλευθερία,
Καὶ μ' ὄλην τὴν λαμπρότητα ἡ δόξα τῶν αἰώνων
Ἐπὶ τῆς γῆς τῆς ἔστησε τὸν χρυσαυγῆ τῆς θρόνον,
Ὅ,που γελᾷ ὁ Οὐρανός, ὅ,που εἰσέτι θείας
Ἡχοῦσι τὰ πελάγη τῆς ἀρχαίας ἀρμονίας,
Κ' ἐπὶ τῶν τόσων λίθων τῆς ἀνεξαλείπτως μένει
Ἡ ἱστορία μὲ χρυσᾶ στοιχεῖα γεγραμμένη·
Ἡ δαφνοστόλιστος Ἑλλάς, ὡς κόρη νεκρωθεῖσα,
Καὶ ὑπὸ τὰ ἐρείπια τῶν δόμων τῆς ταφεῖσα,
Εἰς τὸ βιβλίον τῶν Μοιρῶν ἐγράφη ὅτι πάλιν
Τῆς δόξης θὰ περιβληθῆ τὴν χλαῖναν τὴν μεγάλην.

Τίς εἶναι ὁ καθήμενος ὑπὸ ἰτέαν κοίλην
Εἰς παλαιοῦ τινος ναοῦ συντετριμμένην στήλην;...

Μὴν εἶναι μισοτύραννον τοῦ Ἄρμοδιου φάσμα
 Ἀπό τι καταχθόνιον ἀναπηδῆσαν χάσμα,
 Ἐμβεβλημένον ἐξ ἀτμῶν διαφανῆ χλαμύδα,
 Κ' ἔλθῃν μὲ δρόσου δάκρυα νὰ λούσῃ τὴν Πατρίδα;
 Ὅχι!... διότι φάσγανον δὲν κρύπτ' ὑπὸ μυρσίνην,
 Οὐδ' ἔχει τὴν παρὰ νεκροῖς ἀτάραχον γαλήνην,
 Ἀλλὰ εἰς τοῦ μετώπου του τὰς ἐλαφρὰς ρυτίδας
 Ἀνακαλύπτω λογισμῶν ἀγρίας καταιγίδας.
 Λοιπὸν τίς εἶναι... δῶξε τὸ νέφος, ὦ Σελήνη,
 Ὅπου ὡς παραπέτασμα τὴν λάμπιν σου σμικρύνει,
 Καὶ ρίψε πλόκαμον χρυσοῦν ἡδυπαθῶν ἀκτίων·
 Πέμψον τὸ νέφος πρὸς ἐμέ, τὸ φῶς σου ἐπ' ἐκεῖνον...
 Τὸν εἶδον!... τὸν ἐγνώρισα!... ὁ θεὸς ἦτον Ρῆγας,
 Ὁ μόνος τοῦ αἰῶνος μας ἐν μέσῳ νάνων, γίγας.

[...]

Ἄλλ' ὦ Θεέ! μὲ πάταγον ὁ Οὐρανὸς ἐσχίθη,
 Καὶ εἰς τὰ σκότη χεῖμαρρος φωτὸς ἐσχηματίσθη,
 Καὶ τὰ ἐδάφη τρέμουσι, καὶ ἀντηχοῦν τὰ ὄρη...
 Ἴδού! ἐν μέσῳ τοῦ φωτὸς κατερχομένη κόρη
 Μὲ χλαῖναν αἵματοβαφῆ καὶ κυματιζομένην,
 Μὲ κεφαλὴν περικαλλῆ ἐκ δάφνης ἐστεμμένην,
 Μ' ἀστράπτειν εἰς τὴν δεξιὰν ζίφος τυραννοκτόνον
 Δι' οὗ τοσοῦτους ἔσφαξε τυράννους τῶν αἰῶνων.
 Τὸ βλέμμα της, εἶναι ἀκτὶς ἑαρινοῦ Ἥλιου,
 Πατεῖ, κ' ὑπὸ τὸν πόδα της τὰ ἄνθη τοῦ πεδίου
 Θεῖαν λαμβάνουσιν ὄσμην Μαραθωνείων ρόδων,
 Νεύει, καὶ τόσαι ἐπὶ γῆς ἀγέλαι ἀνδραπόδων
 Ἡμέρας ἀποσεύσασαι καὶ δουλικὰς καὶ μαύρας
 Τὰς ἐλευθέρους πνέουσι τῆς εὐνομίας αὔρας,
 Εἰς τέφραν καταφρονητὴν μὲ ἐν της βλέμμα μόνον
 Νὰ μεταβάλλῃ δύναται τὰς πόλεις δέκα θρόνων.
 Μ' ἀγγέλου χάριν πτερωτὴ τὸν Ρῆγαν πλησιάζει,
 Καὶ μὲ φωνὴν μελίρρυτον τοιαῦτα σ' αὐτὸν κράζει.

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

«Ἐπάνω τοῦ διαφανοῦς ἐδάφους τῶν Ἡλίων
 »Ὅπου βιοῦσι τάγματα πνευμάτων ἀϊδίων
 »Εἶναι ἡ κατοικία μου· ὁ μ' ἔνα λόγον πλάσας
 »Τὰ φωτοβόλα σώματα, τὴν γῆν, καὶ τὰς θαλάσσας
 »Τοὺς ἐπὶ τῶν σφαιρῶν λαοὺς μ' ἐνεπιστεύθη ὅλους·
 »Ἐγὼ μὲ ἐν μειδίῳμα εἰς κήπους μοσχοβόλους
 »Νὰ μεταβάλλω δύναμαι ἀγριωμένην φύσιν,
 »Κ' εἰς ἰδεῶν ἀνατολὴν τὴν τοῦ Ἡλίου δύσιν.

»Υἱὲ τῆς Γῆς! τὸ ἔθνος σου τὸ προσφιλές μου πάλαι
 »Ἀγέλαι κατεπλάκωσαν βαρβαρικὰι μεγάλαι,
 »Ἐκ νέου βλέπεις πρὸς αὐτὸ νὰ καταβῶ σπουδάζω·
 »Μὲ τὸ προσέταξ' ὁ Θεός, κ' ἐγὼ ἐσὲ προστάζω.
 »Λάβε τὸ ξίφος μου αὐτό, καὶ ἐπὶ τοῦ ἐδάφους
 »Ἀναριθμήτους χάραξον τῆς τυραννίας τάφους,
 »Θραῦσον τὰ δουρικὰ δεσμὰ τῶν σκοτεινῶν αἰώνων,
 »Κί' ἀνάσυρον τὸ κλέος του ἐκ τοῦ βυθοῦ τῶν χρόνων.»

Εἶπε, καὶ μ' ἀριμάνειον ἐνθουσιῶδες ὕφος
 Τὸ στίλβον τῆς προσέφερε τυραννοκτόνον ξίφος,
 Καὶ ὡς ταχεῖα ἀστραπὴ εὐθὺς ἐξηφανίσθη·
 Ἐβρόντησεν ὁ Οὐρανός, ἡ Γῆ σφοδρῶς ἐσείσθη,
 Ἡ δὲ βροντὴ ἠκούετο μετὰ ἠχοῦς βοώσης
 Εἰς τοῦ Ὀλύμπου φάραγγας, κ' εἰς σπήλαια τῆς Ὀσσης.

Ὡς ἀπὸ ὕπνον ἔκπληκτος μετὰ στιγμὰς ὀλίγας
 Ἠγέρθη ὅλος ζωηρός, κ' ἐνθουσιῶν ὁ Ρήγας,
 Θεοῦ μεγάλος δάκτυλος ἐπὶ τὸ μέτωπόν του
 Ἐσφράγισε τὸν δύσκολον καὶ μέγιστον σκοπόν του,
 Τὰ βλέμματά του ἔπεμπον πετῶντα στὰς ἐκτάσεις
 Τοῦ ἐσωτερικοῦ φωτὸς λαμπρὰς ἀντανακλάσεις,
 Τέλος δὲ εἶπε, κ' ἡ φωνὴ ἠντήχησε βαρέως
 Καθὼς εἰς βράχους ἀντηχεῖ ἡ λύσσα τοῦ Βορέως·
 «Στὸ ἅγιον ὀρκίζομαι, Πατρίς μου, ὄνομά σου
 »Νὰ θραύσω τὰ ἀφόρητα καὶ ἄτιμα δεσμὰ σου,
 »Κί' ἀνοίξας τῶν τυράννων μας τὸ ταρταρῶδες μνῆμα
 »Εἰς τὸν βωμὸν τῆς δόξης σου νὰ πέσω πρῶτον θῦμα.»

[...]

Ὡ Σειῖς, μωροὶ μισέλληνες, ὀπόσων τοὺς ἀπείρους
 Κατὰ καιροὺς ἀκούομεν ἀναιδεστάτους λήρους!
 Ὡ νόες Φαλμεραϊκοὶ ἀναδεικνύντες μόνον
 Τῆς χαμερποῦς καρδίας σας τὸ μῖσος καὶ τὸν φθόνον
 Κι' ἀναδιφοῦντες, βέβηλοι! τὴν κόνιν ἡμιθέων
 Διὰ σκοπὸν πασίγνωστον καὶ καταφρονητέον!
 Οἱ καταισχύνην φέροντες στὴν γῆν τῆς γεννετῆς σας
 Συκοφαντίας γράφοντες καθυπαγορευθείσας!
 Ἄπατεῶνες τῶν Λαῶν! ἀγύρται τῶν γραμμάτων!
 Εἰπέτε! εἶναι Σλαβικὸν εἶδος κατορθωμάτων
 Μία δεκάς νὰ μάχεται μὲ ἑκατὸν ξιφήρεις,
 Καὶ ἓν σαθρὸν ἀκάτιον μὲ εἴκοσι τριήρεις;
 Ὁ Βότσαρης, ἀποθανὼν ὡς νέος Λεωνίδας,
 Καὶ ὁ Κανάρης, πυρπολῶν Σουλτάνων Ναυαρχίδας,
 Ὁ Κυριακούλης, ὁ πεσὼν ἐν μέσῳ μυριάδων,
 Ὁ Ρήγας, ὁ θανατωθεὶς τὸν θούριόν του ἄδων,
 Ὁ Καραΐσκος, κι' ἀριθμὸς Ἡρώων τόσων ἄλλων
 Εἶναι νωθρὰ γεννήματα τῶν Σλάβων καὶ Βανδάλων;
 Ἄν δὲν σᾶς πείθῃ, ἄθλιοι! τὸ ζωηρόν μας βλέμμα
 Πῶς βράζει εἰς τὰς φλέβας μας τῶν ἡμιθέων αἷμα,
 Τὴν θύραν τῶν βλασφημῶν σας ἅς κλείσῃ καὶ στομάτων
 Τὸ θάμβος τῶν ἡρωϊκῶν αὐτῶν κατορθωμάτων!

πνεῦμα : (ἐδῶ) φύσημα ἀνέμου | ἐπινεύση : (ἐπινεύω) συναινῶ κουνώντας τὸ κεφάλι | κό-
 νις : σκόνη, στάχτη, τέφρα | ἀβοητί : σιωπηρὰ | θλωμένη : (θλῶ) σπάζω | πάχη : πρωϊνὴ
 δροσιὰ πάνω στὰ φύλλα | εἰσέτι : ἀκόμα, ἔως τώρα | ἀνεξαλείπτως : ἀνεξίτηλα, αἰώνιος |
 χλαῖναν : (χλαῖνα· βλ. καὶ χλαῖνη) χοντρὸ ἀρχαιοελληνικὸ ἔνδυμα | κοίλην : (κοῖλος) κυρτός,
 ἡμισφαιρικός | μισοτύραννον : (μισοτύραννος) αὐτὸς ποὺ μισεῖ τοὺς τυράννους | φάσμα :
 φάντασμα, πνεῦμα | καταχθόνιον : (καταχθόνιος) ὑπόγειος, πανοῦργος | ἐμβεβλημένον : (ἐμ-
 βεβλημένος) ἐνδεδυμένος | χλαμύδα : ἀρχαιοελληνικὸ ἐλαφρὸ ἔνδυμα | φάσανον : ξίφος |
 μυρσίνην : (μυρσίνη· βλ. καὶ μυρτιά) εἶδος θαμνώδους ἀνθοφόρου φυτοῦ | σμικρύνει : (σμι-
 κρύνω) μικραίνω κάτι, μειώνω τὴ σημασία του | ἡδυπαθῶν : (ἡδυπαθής) ὁ ἔχων ἐπιρρέπεια
 στὴν ἡδονή | πέμψον : (πέμπω) στέλνω | νεύει : (νεύω) συμφωνῶ κλίνοντας τὸ κεφάλι |
 ἀγγελαί : (ἀγγέλη) ὁμοιογενὴς ὁμάδα, πλῆθος | ἀνδραπόδον : (ἀνδράποδο) ὑπόδουλος | ἀπο-
 σεΐσασαι : (ἀποσεΐων < ἀποσεΐω) ἀπαλλάσσομαι ἀπὸ κάτι | τέφραν : (τέφρα) στάχτη | μελίρ-
 ρυτον : (μελίρρυτος) γλυκόγαλος, γλυκομίλητος | βιοῦσι : (βιῶ) βιώνω, ζῶ | αἰδίων : (αἰδῖος)
 αἰώνιος, παντοτινός | μειδίαμα : χαμόγελο | σπουδάζω : (ἐδῶ) σπεύδω, βιάζω, ἐπιδεικνύω

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

σπουδὴ | *θραῦσον* : (θραύω) σπάζω | *ἀριμάνειον* : (ἀριμάνειος) πολεμοχαρής | *στίλβον* : (στίλβω) φωτίζω | *σφοδρῶς* : έντονα | *ἠχοῦς* : (ἠχώ) αντίλαλος | *λήρους* : (λήρος) φλυαρία, φληνάφημα | *χαμερποῦς* : (χαμερπής) ποταπός | *ἀναδιφοῦντες* : (ἀναδιφῶν < ἀναδιφῶ) έρευνῶ, εξετάζω | *ἀγύρται* : (ἀγύρτης) ἀπατεώνας | *δεκάς* : δεκάδα, δέκα ἄτομα | *ξιφήρεις* : (ξιφήρης) ὁ φέρων ξίφος | *σαθρόν* : (σαθρός) φθαρμένος, ἀσταθής | *ἀκάτιον* : (βλ. καὶ ἄκατος) μικρὸ σκάφος, πλοῖο | *θύραν* : (θύρα) πόρτα | *θάμβος* : θάμπωμα ἀπὸ δυνατὴ λάμψη

Ἀρμοδίου : Ὁ Ἀρμόδιος καὶ ὁ Ἀριστογείτων ἦταν ἕνα έρωτικό ζεῦγος Ἀθηναίων, οἱ ὁποῖοι ἔμειναν στὴν ἱστορία ὡς τυραννοκτόνοι, ἔπειτα ἀπὸ τὸν φόνο τοῦ Ἰπάρχου, υἱοῦ τοῦ Πεισίστρατου καὶ ἀδελφοῦ τοῦ Ἰπία.

διότι φάσανον δὲν κρύπτ' ὑπὸ μυσίνην : Οἱ δύο προαναφερθέντες εἶχαν κρύψει τὰ ὄπλα τους μέσα σὲ κλαδιὰ μυρτιάς: «Οὗτοι γὰρ ἀπὸ τῶν μυσίνων κλάδων τὰ ξίφη ἀποσπάσαντες τὸν τύραννον κατέβαλον».

νόες Φαλμεραϊκοί : Κατὰ τὸν Γιάκομπ Φίλιπ Φαλμεράϋερ (Jakob Philipp Fallmayer, 1790-1861), Αὐστριακὸ πολιτικό, περιηγητὴ, ἱστορικὸ καὶ δημοσιογράφο, ἡ καταγωγή τῶν Νεοελλήνων προήλθε ἀπὸ τοὺς Σλάβους καὶ τοὺς Ἀλβανούς, κι ὄχι ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους Ἕλληνες, γεγονός ποὺ προκάλεσε μεγάλη ἀναστάτωση στὸν ἑλληνικὸ κόσμο, ὁ ὁποῖος ἔσπευσε συλλήβδην νὰ καταδικάσει τὶς ἀπόψεις αὐτὲς ὡς ἀνυπόστατες.

Κυριακούλης : Ὁ Κυριακούλης Μαυρομιχάλης (1765-1822) ἦταν μέλος τῆς οἰκογενείας τῶν Μαυρομιχαλαίων ἀπὸ τὴν Μάνη, υἱὸς τοῦ Πιέρρου καὶ ἀδελφὸς τοῦ Πετρόμπεη. Ἠγήθηκε τῶν ἑλληνικῶν στρατευμάτων στὴν μάχη τοῦ Βαλτετσίου, συμμετεῖχε στὴν ἄλωση τῆς Τρίπολης, ἐνῶ ἐξεστράτευσε καὶ στὴν Ἀθήνα. Σκοτώθηκε ὑπερασπιζόμενος τὸ Σοῦλι στὰ 1822.

Βανδάλων : Γερμανικὸ φύλο τῆς περιοχῆς τῆς σημερινῆς νότιας Πολωνίας, τὸ ὁποῖο ἐπεκτάθηκε σὲ ὅλη τὴν Εὐρώπη, φτάνοντας στὴν Ἰσπανία καὶ στὴν Βόρειο Ἀφρική. Ἐν προκειμένῳ χρησιμοποιεῖται ὡς μετωνυμία τῶν Γερμανῶν καὶ ὡς ὑπόδειγμα βάρβαρης φυλῆς, ἡ ὁποία οὐδεμία σχέση ἔχει μὲ τοὺς Νεοέλληνες.

Θεόδωρος Γ. Ὁρφανίδης (Σμύρνη, 1817 – Ἀθήνα, 1886)

Ποιητὴς τῆς Α΄ Ἀθηναϊκῆς Σχολῆς. Ἐγραψε κατὰ βάση σατιρικά ποιήματα ἀκολουθώντας τὸ πρότυπο τοῦ Ἀλέξανδρου Σούτσου. Πέραν τῶν σατιρικῶν τοῦ ἔργου, ὁ Ὁρφανίδης συνέθεσε ἐπίσης ἐπικολυρικά ἔργα μὲ πατριωτικὸ περιεχόμενο. Ὑπῆρξε βοτανολόγος, ἀνακαλύπτοντας πολλὰ ἑλληνικὰ εἶδη φυτῶν καὶ συγκεντρώνοντας τὶς μελέτες του στὸ πολύτομο ἔργο του, *Flora Graeca exsiccata*.

«Ὁ πρωτομάρτυς Ρήγας καὶ ἡ Ἑλληνικὴ Ἐπανάστασις. Ποίημα διὰ τὴν 25 Μαρτίου ἡμέραν ἐπέτειον αὐτῆς.»

Πηγὴ: Θεόδωρος Γ. Ὁρφανίδης Σμυρναῖος, *Ὁ πρωτομάρτυς Ρήγας καὶ ἡ Ἑλληνικὴ Ἐπανάστασις. Ποίημα διὰ τὴν 25 Μαρτίου ἡμέραν ἐπέτειον αὐτῆς*, Ἀθήνα, Τυπ. Π. Κ. Παντελῆ, 1842, σσ. 4-5, 6-8, 13.

Ἀθανάσης Διάκος

[...]

Ἄσμα Τέταρτον
Ἀποκάλυψις

Κοιμᾶται ἀκόμα ἡ Ἀρβανιτιά, χορτάτη, ἀποσταμένη,
μὲς στὴν πυκνὴ τὴ χλωροσά. Τόσες χιλιάδες κόσμος,
κι οὔτ' ἓνα ὄνειρο γλυκό, οὔτ' ἓνα καρδιοχτύπι!
Στοῦ ὕπνου τῆς τὴ συγνεφιά δὲν ἔλαμπαν ἐλπίδες,
δὲ φέγγει πόθος μακρινός. Στὰ μάτια τῆς μαυρίλα
καὶ στὴν καρδιά τῆς ἐρημιά. Τ' ἀνθρώπινα κοπάδια
ἀπ' τὸ βαρὺν τὸν κάματο βουβά, ἀποκαρωμένα,
μὲς στὰ λουλούδια τ' Ἀπριλιοῦ μαυρολογοῦν, πλαγιάζουν,
σὰ νὰ ἔτανε συντροίμματα, χορταριασμένες πέτρες
ὅπου εἶχε πάρει ὁ χαλασμός ἀπὸ κανέναν πύργου
καὶ τὰ ἔχε σπείρει ἐδῶ κ' ἐκεῖ μὲ τοῦ σεισμοῦ τὸ χέρι.

Ἀκόμα ἡ Πούλια εἶναι ψηλὰ καὶ τῆς αὐγῆς ἀκόμα
τ' ὀρνίθι δὲν ἐλάλησε. Προτοῦ νὰ βασιλέψει
τὸ δρέπανο τοῦ φεγγαριοῦ, σ' ἑνὸς βουνοῦ τὴ ράχη
ἐστάθηκε γιὰ μιὰ στιγμή καὶ πικραμένο ρίχνει
τὴν ὕστερή του τὴ ματιά στὸ ἔρμο τὸ Ζητούνη.
Ἐμαύρισαν οἱ λαγκαδιές. Στὸ μελανό του κῦμα
τ' ἀγέρι πνίγει τὰ σπαρτά, τὰ δέντρα, τὰ λιβάδια·
γένονται θάλασσα οἱ στεριές, λὲς ὅτι αὐτὸ τὸ βράδυ
ἦρθε μὲ δυὸ μεσάνυχτα κι ἀργεῖ νὰ ξημερώσει.

Μὲς στὸ σκοτάδι τὸ βαθὺ χιλιόχρονο ρουπάκι
φοβέριζε τὸν οὐρανὸ μὲ τ' ἀγριομάνητό του.
Στοιχειὸ τῆς γῆς περήφανο, βουλήθηκε νὰ φτάσει
τὰ σύγνεφα μὲ τὰ κλαριά, τὸν Ἄδη μὲ τὴ ρίζα,
καὶ δὲν ἀνανοήθηκε ποὺ ὁ χαλαστής ὁ χρόνος
τοῦ ἔχε φωλιάσει στὴν καρδιά καὶ τῶσκαφτε λαγούμι
δουλεύοντας σιγὰ σιγὰ μὲ τὰ σκυλόδοντά του.

Εἰς τὸ βαρὺν τὸν ἴσκιον του, περίχαρον λουλούδι
ποτὲ δὲν ἐξεφύτρωσε. Οὔτε τὸ χαμομήλι
οὔτε ἡ χολάτη ἡ κυκλαμιὰ. Ὀλόγυρά του σπλόνιον
καὶ δρακοντιῆς φαρμακερές. Στὸ χῶμα κάπου κάπου
σπαρμένα ραχοκόκαλα, πού τὰ ἔχε ξεσαρκώσει
ὁ τραπεζίτης τοῦ σκυλιού, τοῦ κόρακα τὸ νύχι,
ἐσέποντο χωρὶς ταφή. Κι ἂν ἴσως πλανημένος
κανεὶς ἐδιάβαιν' ἀπ' ἐκεῖ, κ' ἐνιωθε τὰ σαράκια
νὰ προνίζουσαν ἄγρυπνα τὰ κούφια κατακλείδια,
κι ὀλονυχτιὸς νὰ τρίζουσε, ἔκανε τὸ σταυρὸ του
κι οὔτε πού γύριζε νὰ ἰδεῖ τὸ φοβερὸ τὸ δέντρο.

Στὴ μαύρη τὴν κουφάλα του ἐμόνιαζ' ἕνας γύφτος,
γέροντας, κακοτράχαλος, βουβός, φωτοκαμένος,
ἀνάθρεμμα τῆς εὐλογιάς, τῆς λώβας στερονοπαίδι.
Τὸν ἔβασκε βαθὺ χτικιό, τοῦ θέριζε τὰ σπλάχνα
ἔχθρα κρυφῆ, παντοτινῆ, γιὰ τ' ἄνθη, γιὰ τ' ἀστέρια,
γιὰ τοῦ παιδιοῦ τὴν εὐμορφία, κι ἔτρωγε μὲ τὸ μάτι
ὅ,τι τὸ χέρι τὸ σκληρὸ δὲν ἔφτανε νὰ φθείρει.
Ἔκλωθε τὴ σαπίλα του στρωμένος στὰ ξεσκλίδια
πού τ' ἔφερε πᾶσα φορὰ τὸ κλεψιμιό, ἡ κρεμάλα.
Ἀχώριστοὶ τοῦ σύντροφοι, σφυριά, τριχιές, ἀμόνι,
στουρνάρια γιὰ τὸ γδάρσιμο, παλιόκαρφα, ψαλίδες,
μιὰ νυχτερίδα, ἕνας σκορπιός, μιὰ κίσσα, μιὰ χελώνα.
Κανένας δὲν ἐγνώριζε στὴ Λιβαδιὰ πῶς ἦρθε.
Τὸν εἶχε ρίξει σύγγεφο; τὸν εἶχανε ξεράσει
τὰ χῶματα τοῦ ρουπακιοῦ;... Κανένας δὲν τὸ ξέρει.
Ὅταν τὴ νύχτα στὸν τροχὸ τὰ σύνεργα ἐπερνοῦσε
κι ἀνάδευε τὰ χέρια του κ' ἔτρεμε τὸ κεφάλι,
παρασαρκίδα ἀφύσικη μὲς στὴν κοιλιὰ τοῦ δέντρου,
ἐφάνταζεν ἀπὸ μακρὰ ὅτι ἦτον θεριεμένο
χταπόδι στὴ θαλάμη του, πού πρόσμενε κυνήγι
κι ἀνήσυχο παράδερνε μὲ τοὺς ἀπλοκαμοὺς του.

Σ' αὐτὸν τὸ λάκκο ἀποβραδὶς θαμμένος εἶν' ὁ Διάκος,
 τ' ἀστροπελέκι τοῦ βουνοῦ σβηέται σ' αὐτὸ τὸ μνῆμα.
 Χαρούμενο στ' ἄρπάγια του τὸν ἔχει τὸ σφαλάργι
 καὶ τοῦ βυζαίνει τὴν ψυχὴ. Ξερὲς παλαμονίδες
 τοῦ στρώνει μέσα στὴ σπηλιὰ καὶ τονε ρίχνει ἐπάνω.
 Μὲ δαγκανάρια, μὲ σχοινὶ τὰ χέρια ξεκλειδώνει
 καὶ τὰ φορτώνει σίδερα. Τοῦ δένει τὰ ποδάρια,
 χαλκὰ τοῦ σφίγγει στὸ λαιμό. Τὰ στήθια τοῦ πλακώνει
 μ' ἔν' ἀγκωνάρι κοφερό. Τὰ σερπετὰ μαυλίζει
 καὶ τὰ τινάζει ἐπάνω του... Ὑστερα, διπλοπόδι,
 τὰ παραμόνευε ὁ φονιάς μὴν ἀποκοιμηθοῦνε
 κι ἀφήσουν ἀτελείωτο τὸ νυχτοκάματό τους.

Ἀκοίμητο, ἀγρυπνοῦσ' ἐκεῖ καὶ τοῦ Θεοῦ τὸ μάτι.

Χιλιάδες ἤρθανε μεμιᾶς τριγύρω στὸ Θανάση
 ψυχὲς μεγαλοδύναμες ἀπὸ τὸν ἄλλον κόσμο
 μὲ τὰ παλιὰ τους βάσανα, μὲ τὴν παλικαριά τους,
 καὶ τοῦ φιλοῦν τὸ μέτωπο καὶ τὸν περιδροσίζουν.
 Στὴ σκοτεινὴ του φυλακὴ, γαλανοφορεμένες,
 ἀπλώνουν τὰ φτερούγια τους κ' ἐπάνωθὲ του ἀνοίγουν
 βαθὸν ἀπέραντο οὐρανὸ καὶ τοῦ τὸν ἀστερώνουν
 μ' ἀθάνατες ἐνθύμησες, μοσχοβολιὲς τοῦ τάφου.

Κατέβηκε ὁ Φιλόθεος μὲ θυμιατὸ στὸ χέρι
 καὶ λιβανίζει κ' εὐλογᾷ. Μαζί του κι ὁ Δημήτρης
 κρατώντας στὸ δισάκι του κρυμμένα τοῦ Δεσπότη
 τ' ἀγαπημένα λείψανα, σὰν νὰ ζητοῦσε νὰ βρεῖ
 λιγάκι χῶμα, ψυχικό, ἐλεύθερη μιὰν ἄκρη
 γιὰ νὰ τὰ θάψει ὁ δύστυχος. Τοὺς συντροφεύει ὁ Κούρμας.
 Πλατύς, ψηλὸς σὰν ἔλατος κι ὁ Πάνος Μεϊντάνης
 μὲ τὸ μικρὸ Χορμόπουλο καὶ μὲ τὸ Σπαθογιάννη.
 Εἶδε τοῦ Βάλτου τὸ θεριό, τὸ Χρῆστο τὸ Μιλιόνη,
 μὲ τὴ στερνὴ του τὴν πληγὴ. Τὸ Γιάννη Μπουκουβάλα
 γυμνὸ βαστώντας τὸ σπαθὶ σὰ νὰ ἔφτανε τρεχάτος

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

ψηλ' από τὸ Κεράσοβο. Σιμά του ὁ Μητρομάρας.
 Ἐφάνηκε ὕστερα ὁ Σταθαῆς, θολός, ἀνταριασμένος,
 θαλασσοπούλι πῶσταζεν ἀφρούς ἀπ' τὴν Κασσάνδρα.
 Ὁ Ζιδρος ὁ ἀνήμερος. Ὁ Θύμιος ὁ Βλαχάβας
 πού 'χε παράπονο κρυφὸ γιὰ τ' ἦτον πεθαμένος
 καὶ δὲ μπορούσε μιὰ φορὰ νὰ μαρτυρήσει ἀκόμα
 γιὰ τ' ὄνειρό του τὸ γλυκό. Ὁ Βλαχαρμάτας Βέργος.
 Ὁ Λιάς ἀπὸ τὴ Βίδαβη. Ἐπέρασε ὁ Λαμπέτης
 καὶ δείχνει τ' Ἀστραπόγιαννου τὴν κἀρα ματωμένη
 στὴν ἀγκαλιά του τὴν πιστή. Ἐκεῖ κι ὁ Ἀμπελογιάννης
 μὲ τρεῖς θηλιές πού ἐσφίγγανε τὸν ἄγριο τὸ λαϊμό του.
 Ὁ Κωσταντάρας πῶφερνε στὸν ὄμο τὸ παιδί του
 σφαμένο μὲ τὰ χέρια του, μονάκριβή του κλήρα,
 γιὰτί, κακούργιο, ἐντρόπιαζε τ' ἄρματα, τὴ γενιά του.
 Ὁ Λάζος, ὁ Βρικόλακας, ὁ γερο-Κώστα Πάλας,
 ὁ Καλιακούδας ὁ Λουκάς, ὁ Χρόνης, ὁ Γυφτάκης,
 τ' Ἀνδρούτσου τ' ἄσπρο φάντασμα, τρανὸ σὰν τὸ Βελούχι
 μὲ τὸν ψυχοπατέρα του, τὸ Βλάχο τὸ Θανάση,
 λιοντάρια πού δὲν ἄφηναν τὸν Ἄδη σ' ἠσυχία.
 Ὁ Λιάκος ἀπ' τὸν Ὀλυμπο. Ἐκεῖ κι ὁ Κοντογιάννης
 πού γύρευε συχώρηση νὰ πάρει γιὰ τὸ Μῆτσο.
 Ὁ Κατσαντώνης πῶδειχνε μὲ κρυφοπερηφάνια
 στὰ κόκαλά του τὸ σφυρί... Ὁ Δίπλας στὸ πλευρό του.
 Ὁ Ἀλέξης ὁ Καλόγερος, οἱ Κατσιογιανναῖοι,
 ἀχώριστοι στὸ σκοτωμό, στὸ μνημ' ἀδερφωμένοι.
 Τῆς Λάμιας ὁ σταυραϊτὸς πλακώνει, ὁ Χρῆστος Γρίβας.
 Σὲ φλογισμένο σύγνεφο διαβαίνει, θρονιασμένος
 ἐμπρὸς στὸ Διάκο ὁ Σαμουήλ, τῆς Κιάφας ὁ προφήτης.
 Κρατεῖ στὴ ζώνη τὰ κλειδιά πού πῆρε ἀπὸ τὸ Κούγκι
 ὅταν τὸν ἔφαγε ἡ φωτιά. Ἀχιτίδες τὰ μαλλιά του,
 τὰ γένια σπίθες καὶ καπνός. Οἱ πέντε του συντρόφοι
 στὸν ὄμο τους τονε βαστοῦν. Ἀνέμιζαν τριγύρω
 στὸ φοβερὸ καλόγερο παιδιὰ βυζασταρούδια,
 ἀγράμπελες πού ἐφύτρωσαν στὸ βράχο τοῦ Ζαλόγγου·
 καθένα τοῦ 'χε ἡ μάνα του στὴν τραχηλιά της ρόδο.
 Κι ἀνάμεσό τους φαίνεται ὁ γερο-πολεμάρχος

σάν περατάρης γερανός πού σέρνει στά φτερούγια
τὰ χιλιδόνια τοῦ Μαρτιοῦ δαρμέν' ἀπ' τὴν ἀντάρα.

Μ' ἀνέλπιστη παρηγοριά ὁ πεθαμένος κόσμος
τὸ πονεμένο τὸ κορμὶ ραντίζει τοῦ Θανάση.
Κ' ἐπίστεψεν ἀπὸ μακρὰ ὅτ' εἶδε τὸ λημέρι
πού τὴν ψυχὴ του ἐπρόσμενε. Ἐρίζωσε ἡ καρδιά του
βαθύτερα στὰ σωθικά, τοῦ φώλιασε στὰ μάτια
γλυκιὰ τῆς μάνας του ἡ εὐχὴ. Σκοτίδισε τὸ φῶς του
κι ἀποκαρώθηκε ὁ φτωχός. Τὰ σερπετὰ δειλιάζουν
στ' ἀγῶγι τους καὶ φεύγουνε. Νεκρώνεται κι ὁ γύφτος,
ἡ φύσις ὅλη ἐσίγησε, λὲς κ' ἤθελε ν' ἀφήσει
ἐλεύθερα νὰ κατεβοῦν τὰ ὀνειράτα τοῦ Διάκου.

Κ' ἰδού: τοῦ 'κάστηκε μεμιᾶς ὅτ' εἶδε τὴν κουφάλα
τοῦ δέντρου ν' ἀναδεύεται· τοῦ ρουπακιοῦ τὰ φύλλα
νὰ πέσουν ὅλα καταγῆς, νὰ μεταμορφωθοῦνε,
νὰ γένουν σάρκες ζωντανές, καὶ τ' ἄψυχο τὸ ξύλο
νὰ λάβει ἀνθρώπινη μορφή. Ἡ φλούδα μοναχὴ τῆς
χωρίζει, ξεδιπλώνεται, καὶ τότε, μὲ τὸ χέρι,
τὸ σιωπηλὸ τὸ φάντασμα πού στέκει ἐπάνωθ' του
τὴ σήκωσε, τὴν ἔριξε στὴν πλάτη του σὰ ράσο,
κ' ἔμειν' ἐμπρός του ἀκίνητο... Τριγύρω στὸ λαϊμό του
χαράκι κόκκινο βαθύ, σὰ νὰ 'θελε περάσει
ἐκεῖθε ἡ κόψη τοῦ σπαθιοῦ...

ΗΣΑΪΑΣ

Χριστὸς ἀνέστη, Διάκε!

ΔΙΑΚΟΣ

Παπά, τί θέλεις ἀπὸ μέ;... ποῦθ' ἔρχεσαι;... ποιός εἶσαι;...

ΗΣΑΪΑΣ

Ποιός εἶμαι, Διάκε;... καὶ ρωτᾶς;... Κοίταξε... ὁ Ἡσαΐας.
'Ἐλα μαζί μου γρήγορα μὴ μᾶς προλάβ' ἡ μέρα.

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

ΔΙΑΚΟΣ

Δεσπότη μου, μ' ἐδέσανε... τὰ σίδερά μου κόψε.

ΗΣΑΪΑΣ

Θανάση, μὴν εἶσ' ἄπιστος... δὲ σὲ κρατεῖ κανέννας.

Ἀνέβηκαν μεσουρανίς. Πετοῦν... πετοῦν ἀκόμα...
 Ἀφήνουν πίσω τους βουνὰ καὶ πέλαγα καὶ ἀστέρια.
 Τρυγόνια διαβατάρικα, ποὺ πήγαιναν στὴ Δύση
 τοὺς ἀπαντοῦν στὰ σύγνεφα καὶ τοὺς καλημερίζουν.
 Ὁ Διάκος τὰ χαιρέτησε, τὰ βλόγησε ὁ Δεσπότης
 καὶ τὰ ρωτᾷ ποῦ θὰ σταθοῦν νὰ ξεκαλοκαιρέψουν,
 κ' ἐκεῖν' ἀπολογήθηκαν: «Στὰ Σάλωνα, στὴ Γκιώνα,
 στὴ Λιάκουρα τὴ δροσερὴ, στῆς Γκούρας τ' ἀκροβούνια.»

ΗΣΑΪΑΣ

Ἀλλάξετε τὸ δρόμο σας, πουλιά μου εὐλογημένα,
 συρέτε ἄλλοῦ νὰ ζήσετε καὶ νὰ ζευγαρωθεῖτε.
 Ἐκεῖ ἐθολῶσαν τὰ νερά, εἶναι φωτιά τ' ἀγέρι,
 καὶ δὲ θὰ βρεῖτε γιὰ φωλιά οὔτε κλωνὶ χορτάρι.

Οἱ δυὸ ψυχὲς πάντα πετοῦν... πετοῦν ὀλίγο ἀκόμα
 καὶ φτάνουν σ' ἓνα ψήλωμα...

ΗΣΑΪΑΣ

Θανάση, στάσου τώρα
 καὶ ὀλόγυρά σου κοίταξε.

ΔΙΑΚΟΣ

Δεσπότη!... Ποιὰ εἶν' ἐκείνη
 ἡ χώρα ποὺ μαυρολογᾷ, χτισμένη σ' ἐφτὰ ράχες;...
 Μοῦ φαίνεται ἄγρια θάλασσα, καὶ τὸ ροχάλιασμά της
 τ' ἀκούω ποὺ φτάνει ὡς ἐδῶ...

ΗΣΑΪΑΣ

Προσκύνησε τὸ Θρόνο

τοῦ πρώτου μας τοῦ Βασιλιᾶ, τὸ μνήμα τοῦ στεροῦ μας...
Πῶς τρέμεις, Διάκε;... γιατί κλαῖς;... Θανάση, εἶναι δική μας.

ΔΙΑΚΟΣ

Ἐλεημοσύνη... ἓνα σπαθί... Πρὶν φέξει τῆνε παίρνω...

ΗΣΑΪΑΣ

Διάκε, δὲν ἦρθ' ἡ ὥρα μας. Θὰ βαφτιστοῦμε πρῶτα
στὸ αἶμα, στὰ παθήματα, καὶ κοφτερὰ στουρνάρια
στὸ μετερίζι τοῦ βουνοῦ τὸ γόνα μας θὰ τρίψουν.
Θὰ πιοῦμε τὸν ἰδρώτα μας. Θὰ μείνει μαύρη χήρα
ἡ γῆ μας ἡ ταλαίπωρη, καὶ τὰ κοιλόρφανά της
θὰ μάθουν νὰ χορταίνουνε λαθύρια, βρακανίδες
καὶ τοῦ νεροῦ τὰ κάρδαμα, παρὰ νὰ τὰ σαρκώνει
τοῦ ξένου τὸ ἄτιμο ψωμί πῶχει προζύμι πάντα
φαρμάκια, καταφρόνεςες, περίγελα καὶ δάκρυ.
Τότε θὰ ῥθει περήφανο τὸ γένος νὰ χτυπήσει
τὴ θύρα τῆς Ἁγία-Σοφιάς μὲ τοῦ σπαθιοῦ τὴ φούχτα·
τὰ σιδερένια μάνταλα στὴν προσταγὴ θὰ πέσουν,
κ' ἐκεῖ πού τῶρ' ἀνάσκελα, μ' ὀλόρθα δαγκανάρια,
μὲ τὸ λαρύγγι διάπλατο, θρασομανάει καὶ χάσκει
τὸ μισοφέγγαρο χρυσό —σὰν νὰ ἔλεγε μὲ πείσμα,
ἀφοῦ μᾶς ἔφαγε τὴ γῆ, νὰ πιεῖ τὸν οὐρανὸ μας—
ὁ Σταυρωμένος θὰ σταθεῖ... Μὴν κλαῖς... εἶναι δική μας.

ΔΙΑΚΟΣ

Κ' ἐμεῖς, πατέρα μου, οἱ φτωχοί, θὰ ἔμεθα πεθαμένοι;...

ΗΣΑΪΑΣ

Θὰ νὰ χτιστεῖ μὲ κόκαλα τὸ μακρινὸ γεφύρι.
Μὴν εἶσαι, Διάκε, ἀχόρταγος. Κοίταξ' ἐκεῖ ποιός ἄλλος
μὲ τὸ κορμί τὰ θέμελα θὰ νὰ στοιχειώσει τώρα.
Θανάση μου, γονάτισε... Κρεμοῦν τὸν Πατριάρχη.

Ἐγωνατίσανε βουβοί. Κ' εὐθὺς στὴν ἔρμη χώρα
ἔβρεξε φῶς ἀπὸ ψηλὰ καὶ τῆνε πλημμυρίζει.

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

Καὶ κόσμον εἶδανε πολὺν σιμὰ στὸ περιγιάλι,
 νὰ μερμηγκιάζει ἀνήσυχος καὶ μέσ' ἀπὸ 'να ξύλο,
 ὅπου εἶχε ἀράξει βιαστικά, τὸ Γέρο νὰ προβάλλει
 μὲ τ' ἀπανωκαλύμμαυκο, μὲ τὸ ραβδί στὸ χέρι.
 Τὰ βάσανά του, οἱ ἀγρυπνιές, τὰ χρόνια του, οἱ νηστεῖες,
 τὸ φοβερὸ τὸ μυστικὸ, ποὺ ἐκράτει κλειδωμένο
 βαθιὰ στὰ φυλλοκάρδια του, τὸν εἶχανε συντρίψει
 κ' εἶναι τὸ πάτημά του ἀργό. Φονιάδες λυσσασμένοι
 τὸν ἔσπρωχναν νὰ περπατεῖ, καὶ τὰ γεράματά του
 περιγελοῦσανε σκληρὰ: «Τὴ λαγουδιά σου χτύπα...
 Ἐμπρός! κ' οἱ λύκοι, πιστικέ, θὰ φᾶν τὰ πρόβατά σου.»
 Τὸν ἔσυραν σὲ μιὰ ἀδειά... Πέφτει στὴ γῆ... σταυρώνει
 τὰ χέρια νὰ τὸν κόψουνε... «Ἐμπρός... ἔμπρός, Δεσπότη,
 δὲν ἔχεις σβέρο για σπαθί... ἀκέριος θὰ πεθάνεις»
 μουγκρίζει ὁ ἀνεμοστρόβιλος. Σφιχτὰ τὸν ἀγκαλιάζουν
 καὶ τονε διώχνουν παρεμπρός: «Μόχτα, Δεσπότη, μόχτα...
 καὶ στὸ πατριαρχεῖο σου θὰ βρεῖς νὰ ξαποστάσεις.»
 Κι ἀνεμοδέρνει τ' ἀλαφρό, τὸ μαραμένο φύλλο...
 Ἄφοῦ τὸν ἔφεραν ἐκεῖ κι ἀφοῦ τὸν παραδῶκαν,
 ἐβουβαθήκανε μεμιᾶς. Ἐνας στὸν ἄλλο ἐπάνω
 λαχομανοῦν, ἀφρίζουνε... Στὴ μεσινή τὴ θύρα
 σὲ λίγο τρίζει τὸ σχοινί... Ἀλαλαγμός, κατάρες...
 Σπαράζει τ' ἅγιο λείψανο... Τ' ἀχόρταγα τὰ ὄρνια
 ὀλόγυρά του σφίγγονται... Τοῦ ξέσχισαν τὰ ράσα...
 Ξεγύμνωσαν τὰ στήθια του κι ἐφάνηκε στὸν ἥλιο
 ἀπόκρυφη λαβωματιά... Πλευρώνουν τὴν κρεμάλα
 γριές ἀρκουδογύφτισσες καὶ μὲ τὰ δοκανίγια
 τοῦ δέρνουνε τὸ πρόσωπο... Πλακῶσαν κ' οἱ Ἐβραῖοι
 καὶ ξεκρεμάσαν τὸ νεκρό... Ἀρπάζουν τὴν τριχιά του,
 δαιμονισμένοι τρέχουνε... Ὅπισωθε ἀλυχτοῦσαν
 χιλιάδες σκύλοι νηστικοί... Ἐφτάσαν στ' ἀκρογιάλι...
 Στοῦ Πατριάρχου τὸ λαϊμὸ δένουν σφιχτὰ μιὰ πέτρα
 καὶ μ' ἓνα ρυάσιμο βραχνό, ποὺ τ' ἄκουσαν οἱ τάφοι
 καὶ τὰ παιδιὰ μὲς στὴν κοιλιά, στὰ χέρια τονε παίρνουν
 καὶ τὸν πετοῦν στὴ θάλασσα... Νυχτώνει... ὁ πεθαμένος
 προβαίνει στὴν ἀστροφεγγιά... Σιωπηλὰ τ' ἀγέρι

φυσᾶ μὲς στ' ἄσπρα του μαλλιά... Τὸ λείψανο ἀρμενίζει...
 τ' ἀκολουθοῦν τὰ κύματα... Ἡ νεκροσυνοδεία
 σ' ἓνα καράβι σταματᾶ... Τοῦ μάρτυρα τὰ πόδια
 χτυποῦν στὴν πρύμη μιὰ φορά... χτυποῦν πάλε στὴν πλώρη...
 Ἐτρίζανε οἱ ξυλοδεσές... Ἐυπνοῦν... τὸν ἀνεβάζουν...
 ἐμπρός του γονατίζουνε. Ὁ πρωτοσύγγελός του
 τονε γνωρίζει... τοῦ φιλεῖ τὸ μέτωπο, τὰ χέρια...
 Σηκώνουνε τὸ σίδερο... Μὲ τὰ πανιὰ ἀπλωμένα
 σχίζει τὴν ἄβυσσο ὁ νεκρὸς στὸ ξυλοκρέβατό του...

ΗΣΑΪΑΣ

Θανάση μου, ἐνίκησαμε!... Τὸ ψυχομάχημά του
 μεταλαβή κι ἀντίδωρο...

ΔΙΑΚΟΣ

Πατέρα, δὲ θὰ νά ῥθει
 γιὰ μᾶς ποὺ πρωϊμίζουμε, Δευτέρα Παρουσία
 σ' αὐτὴν τὴν ἀκροπελαγιά;... Αὐτὸ τὸ ἔρμο χῶμα
 δὲ θὰ τὸ ἰδοῦν ἐλεύθερο μιὰ μέρα οἱ πεθαμένοι;

ΗΣΑΪΑΣ

Πίστευε, Διάκε, στοῦ Θεοῦ τὴν παντοδυναμία.

ΔΙΑΚΟΣ

Δεσπότη μου!... Πνευματικέ!... Στοῦ δέντρου τὴν κουφάλα
 πρὶν ξημερώσει νὰ μὲ πᾶς... Καὶ μὴ μὲ παραιτήσεις...

ΗΣΑΪΑΣ

Θὰ σοῦ ἴναι πάντα στὸ πλευρὸ μ' ἐμέ κι ὁ Πατριάρχης.

Ἀπλώνουν πάλε τὰ φτερά. Συχνὰ συχνὰ ὁ Θανάσης
 πετώντας ἔστρεφε νὰ ἰδεῖ στὴ νεκρωμένη χώρα
 τὸ θόλο τῆς Ἁγία-Σοφιάς, ὅπου φεγγοβολοῦσε
 στὸ πρῶτο γλυκοχάραμα, ὅσο ποὺ λίγο λίγο

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

τὸν ἔχασε ἀπ' τὰ μάτια του... Ἐλλάγησε τ' ὄρνιθι
καὶ τ' ὄνειρό του ἐσβήστηκε... Ξυπνᾷ καὶ βλέπει ἀκόμα
τὸ γύφτο, πὸν ροχάλιαζε κ' ἐπάνωθι του μαῦρα
τοῦ φοβεροῦ τοῦ ρουπακιοῦ τὰ φύλλα, τὰ κλωνάρια.

ἀποσταμένη : (ἀποσταμένος) κουρασμένος, ἐξουθενωμένος | *χλωροσά* : (βλ. καὶ χλωρασιά, χλωρωσιά) *χλωρίδα* | *κάματο* : (κάματος) κούραση, μόχθος | *βουβά* : (βουβός) σιωπηλός | *ἀποκαρωμένα* : (ἀποκαρωμένος < ἀποκαρώνω) ναρκώνω | *μαυρολογοῦν* : (μαυρολογῶ) μοιρολογῶ | *πλαγιάζου* : (πλαγιάζω) ξαπλώνω | *χαλασμός* : καταστροφή, χάος | *ὄρνιθι* : (βλ. καὶ ὄρνιθα) (ἐδῶ) πετεινός | *ἐλλάγησε* : (λαλῶ) (ἐδῶ) κακαρίζω, ὁ ἦχος ποὺ κάνει ὁ πετεινός τὸ πρῶτ | *δρέπανο* : (βλ. καὶ δρεπάνι) αἰχμηρὸ ἀγροτικὸ ἐργαλεῖο | *ὑστερη* : (ὑστερος· βλ. καὶ ὑστερός, στερνός) τελευταῖος | *λαγκαδιές* : (λαγκαδιά· βλ. καὶ λαγκαδί) δεινροφυῆς κοιλάδα ἀνάμεσα σὲ βουνά | *σπαρτά* : (πληθ.) σπαρμένα γεωργικὰ προϊόντα | *ρουπάκι* : (βλ. καὶ ρουπακιά) εἶδος θαμνώδους βαλανιδιάς | *ἀγριομάνητο* : (βλ. καὶ ἀγριομάνητα) ἀγριος καιρός, θύελλα | *βουλήθηκε* : (βούλομαι) σκέφτομαι, ἐπιθυμῶ, θέλω | *ἀνανοήθηκε* : (ἀνανοῦμαι· βλ. καὶ ἀνανογιέμαι) θυμᾶμαι, φέρνω στὴ μνήμη μου | *χαλαστής* : καταστροφέας | *λαγούμι* : ὑπόγεια στοά | *σκυλόδοντα* : (σκυλόδοντο) κυνόδοντα | *χολάτη* : (χολάτω) τρυφερὸς βλαστὸς | *κυκλαμιά* : κυκλάμινο, εἶδος ἄνθους | *σπλόνοι* : (σπλόνος) φλόμος, εἶδος φυτοῦ μὲ φαρμακευτικὴς ιδιότητες | *δρακοντιές* : (δρακοντιά) εἶδος φυτοῦ μὲ φαρμακευτικὴς ιδιότητες | *φαρμακερές* : (φαρμακερός) δηλητηριώδης | *σπαρμένα* : (σπαρμένος < σπέρνω) (ἐδῶ) διασκορπίζω | *τραπεζίτης* : τύπος δοντιοῦ μὲ τραπεζοειδὲς σχῆμα | *ἐσέποντο* : (σέπομαι) σαπίζω | *πλανεμένος* : (πλανεύω) παραπλανῶ | *σαράκια* : (σαράκι) ξυλοφάγος, μικρὸ ἔντομο ποὺ τρώει τὸ ξύλο· (ἐδῶ) μαράζι | *πριονίζου* : (πριονίζω) κόβω κάτι μὲ πριόνι | *κούφια* : (κούφιος) αὐτὸς ποὺ εἶναι κενὸς ἀπὸ περιεχόμενο | *κατακλειδία* : (κατακλειδί) σιαγόνα | *ἐμόνιαζ'* : (μονιάζω) (ἐδῶ) ζῶ μονήρης, μοναχικά | *κακοτράχαλος* : δύσβατος | *ἀνάθρεμμα* : θρέμμα, αὐτὸ ποὺ ἔχει μεγαλώσει σὲ μιὰ περιοχὴ | *εὐλογία* : (εὐλογία) εἶδος ιογενοῦς καὶ μολυσματικῆς νόσου | *λώβας* : (λώβα) (ἐδῶ) (μεταφ.) βρωμιά, ρυπαρότητα | *στερνοπαίδι* : τὸ τελευταῖο παιδί ποὺ ἔχει γεννήσει μιὰ γυναῖκα | *χτικιό* : φυματίωση | *σπλάχνα* : (σπλάγχο· βλ. καὶ σπλάγγχο) ἐντόσθιο, ζωτικὸ ὄργανο | *ἐκλώθε* : (κλώθω) γνέθω | *ξεσκλιδία* : (ξεσκλιδί) μικρὸ ξύλινο κομμάτι, ἀποκομμένο ἀπὸ κάποιο μεγαλύτερο· ἐπίσης, ἀποφόρι, παλιόρουχο | *πᾶσα* : καθεμιά, ὅλες | *κλεψιμιό* : κλοπὴ | *κρεμάλα* : ἀγχόνη | *τριχιές* : (τριχιά) σκoinί | *ἀμόνι* : μεταλλικὸ ἐργαλεῖο πάνω στὸ ὁποῖο σφυρηλατοῦν τὰ μέταλλα οἱ σιδηρουργοί | *στουρνάρια* : (στουρνάρι) αἰχμηρὴ πέτρα | *γδάριμο* : ἀφαίρεση δέρματος ἀπὸ ἄνθρωπο ἢ ζῶο | *παλιόκαρφα* : (παλιόκαρφο) παλαιὸ καρφί | *ψαλίδες* : (ψαλίδα) μεγάλο ψαλίδι | *ἀνάδευε* : (ἀναδεύω) ἀνακατεῶ | *παρασαρκίδα* : ἐξόγκωμα στὸν φλοιὸ ἐνὸς δέντρου | *ἀπλοκαμούς* : (ἀπλοκαμός) πλοκάμι | *λάκκο* : (λάκκος) κοιλότητα στὸ ἔδαφος | *ἀστροπελέκι* : κερανός | *σβητάι* : (σβητέμαι) σβήνω | *ἀρπάγια* : (ἀρπάγι· βλ. καὶ ἀρπάγη) γάντζος, ἀγκίστρι | *σφαλάγη* : ἀράχη | *βυζαίνει* : (βυζαίνω) θηλάζω | *παλαμονίδες* : (παλαμονίδα) εἶδος σκληροῦ ἀγκαθιοῦ | *δαγκανάρια* : (δαγκανάρι) δαγκάνα | *ποδάρια* : (ποδάρι) πόδι | *χαλκά* : (χαλκάς) κρίκος | *σερπετά* : (σερπετό) ἔρπετό | *μαυλίζει* : (μαυλίζω) ἐκμαυλίζω· (ἐδῶ) καλῶ ἓνα ζῶο | *διπλοπόδι* : σταυροπόδι | *φεροῦγια* : (φετεροῦγι· βλ. καὶ φερούγια) φερό, πτέρυγα | *ἀστερώνων* : (ἀστερώνω) ραῖνω μὲ ἄστρα | *ἐνθύμησες* : (ἐνθύμηση) ἀνάμνηση | *μοσχοβολιές* : (μοσχοβολιά) εὐχάριστη μυρωδιά, εὐωδία | *θυμιατό* : λιβανιστή-

ρι | *δισάκι* : διπλός σάκκος μεταφορᾶς ἀντικειμένων | *στερνή* : (στερνός· βλ. και ὑστερνός) τελευταῖος | *τρεχάτος* : αὐτὸς ποὺ τρέχει | *σιμά* : κοντά, πλάϊ | *ἀνταριασμένοις* : με βαριά ἀτμόσφαιρα, ὀμίχλη (γιὰ θάλασσα) φουρτουνιασμένοις | *κάρα* : κεφάλι | *θηλιές* : (θηλιά) σκοινὶ ποὺ σχηματίζει κυκλικὸ κόμπο και χρησιμοποιεῖται εἴτε γιὰ τὴ σύλληψη ἀνθρώπου ἢ ζώου εἴτε κατὰ τὸν ἀπαγχονισμό | *κλήρα* : κληρονομία | *κακούργιο* : κακούργο | *βαστούν* : (βαστῶ) κρατῶ | *βυζασταρούδια* : (βυζασταρούδι) παιδὶ ποὺ ἀκόμα θηλάζει | *ἀγράμπελες* : (ἀγράμπελη) εἶδος φυλλοβόλου ἀναρριχώμενου φυτοῦ | *τραχηλιά* : λαίμος | *ρόδο* : τριαντάφυλλο | *περατάρης* : περαστικός, ἀποδημητικός | *γερανός* : εἶδος πτηνοῦ | *ἀντάρρα* : ὀμίχλη | *ραντίζει* : (ραντίζω) σκορπῶ ὑγρὸ πᾶνω σὲ κάποιον | *λημέρι* : ἄντρο κλεφτῶν | *σκοτιδίασε* : (σκοτιδιάζω) σκοτεινιάζω, συσκοτίζω | *ἀγώγι* : διαδρομὴ ἀγωγιὰτη | *ἐσίγησε* : (σιγῶ) σιωπῶ | *ὄνειρατα* : ὄνειρα | *ράσο* : ἱερατικὸ ἄμφιο | *χαράκι* : χαρακιά, χάραγμα | *τρυγόνια* : (τρυγόνι) εἶδος πτηνοῦ | *διαβατάρικα* : (διαβατάρικος) ἀποδημητικός | *ξεκαλοκαίριεμον* : (ξεκαλοκαίριεω) περνῶ κάπου τὸ καλοκαίρι | *ροχάλισμα* : ρόγγος, ἀναπνευστικὴ δυσκολία | *φέζει* : (φέγγω) (ἐδῶ) ξημερώνω | *μετερίζι* : ὀχυρωμένη θέση, ὄρμητήριο | *γόνα* : γόνατο | *κοιλόρφανα* : (κοιλόρφανος· βλ. και κοιλάρφανος) ὄρφανὸς προτοῦ κᾶν γεννηθεῖ | *λαθύρια* : (λαθύρι· βλ. και λαθοῦρι) εἶδος ὄσπριου | *βρακανίδες* : (βρακανίδα) ἀγριολάχα· βλ. και περιέλωος | ἀντικείμενο κοροΐδιας, μομφῆς | *φούχτα* : χούφτα | *μάνταλα* : (μάνταλο) μεταλλικὸ ἢ ξύλινο ὄργανο ἀσφάλισης πόρτας ἢ παραθύρου | *ἀνάσκελα* : σὲ ὕπτια θέση | *θρασομανάει* : (θρασομανάω) μεγαλώνω, θεριεύω, φουντώνω | *χάσκει* : (χάσκω) μένω/εἶμαι ἀνοιχτός | *μερμηγκιάζει* : (μερμηγκιάζω· βλ. και μυρμηγκιάζω) (ἐδῶ) πλῆθος ποὺ συγκεντρώνεται | *ἀπανωκαλύμμακο* : κάλυμμα τῆς κεφαλῆς ἱερέα | *λαγονδιά* : βίτσα, κλαρὶ δίχως ξύλα κατᾶλληλο γιὰ κυνήγι λαγοῦ | *πιστικέ* : (πιστικός) μισθωτὸς βοσκός | *ἀδειά* : ἄνεση χρόνου, εὐκαιρία | *δεσπότη* : (δεσπότης) χριστιανὸς ἐπίσκοπος | *σβέρκο* : (βλ. και σβέρκος) αὐχένος | *ἀκέριος* : ὀλόκληρος | *μουγκρίζει* : (μουγκρίζω) παράγω μουγκρητό, λαρυγγίζω σὸν βοοειδῆς | *παρεμπρός* : ἀμέσως· ἐπίσης, πιὸ μπροστά | *μόχτα* : (μοχτῶ) σπεύδω, βιάζομαι | *λαχομανὸν* : (λαχομανῶ) ἀσθμαίνω | *μεσινή* : (μεσινός) μεσαῖος | *ἀλαλαγμός* : θριαμβικὴ κραυγὴ | *σπαράζει* : (σπαράζω) κομματιάζω | *λείγανο* : ἀπομεινάρι | *ὄρνια* : (ὄρνιο) εἶδος πτωμοφάγου ἀρπακτικοῦ πτηνοῦ τῆς οἰκογένειας τῶν γυπῶν | *κρεμάλα* : ἀγχόνη | *δοκανίικια* : (δοκανίικι· βλ. και δεκανίικι) ράβδος στήριξης κατὰ τὸ βᾶδισμα | *ἀλυχοῦσαν* : (ἀλυχτῶ) γαβγίζω | *ρυσάσιμο* : οὐρλιαχτὸ | *ἀρμενίζει* : ταξιδεύω στὸ νερό, πλέω | *νεκροσυνοδεία* : νεκροπομπή | *πρύμη* : τὸ ὀπίσθιο τμήμα ἐνὸς πλοίου | *πλώρη* : τὸ ἐμπρόσθιο τμήμα ἐνὸς πλοίου | *ξυλοδεσές* : (ξυλοδεσιά) ξύλινος σκελετὸς ἐνὸς οἰκήματος ἢ ἐνὸς πλεομένου | *πρωτοσύγγελος* : (βλ. και πρωτοσύγκελλος) ὑποδιοικητῆς μιᾶς μητρόπολης | *ξυλοκρέβατο* : φέρετρο, κάσα | *μεταλαβή* : Θεία Κοινωνία | *πρωϊμίζουμε* : (πρωϊμίζω) ὠρμάζω πρώϊμα | *θόλο* : (θόλος) (ἐδῶ) καμπυλόσχημη κατασκευὴ τῆς ὀροφῆς ἐνὸς κτηρίου

Ἀρβανιτιά : Οἱ Ἀρβανίτες (ἐδῶ, ἐνν.: Ἀλβανοί) ἐνὸς ὀθωμανικοῦ στρατεύματος.

Πούλια : Λαϊκὴ ὀνομασία τοῦ ἀστερισμοῦ τῶν Πλειάδων.

τὸ Ζητούνι : «Ζητούν» ὀνομαζόταν ἡ Λαμία. Τόπος ὅπου μαρτύρησε ὁ Ἀθανάσιος Διάκος στὶς 24 Ἀπριλίου 1821.

Κούρμας : Ὁ Ἡλίας Κορμαῆς (ἐδῶ: Κούρμας) (1780-1825) ἦταν ἀγωνιστῆς τῆς Ἐπανάστα-

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

σης τοῦ 1821. Μυήθηκε στήν Φιλική Ἐταιρεία ἀπό τὸν Παπαφλέσσα, στὸ πλευρὸ τοῦ ὁποίου καὶ ἔπασε, πολεμόντας στὸ Μανιάκι. Ἐνδεχομένως νὰ πρόκειται γιὰ ἕναν ἕτερο Κούρμα, ἀρματολὸ τῆς περιοχῆς τῆς Βοιωτίας, ὁ ὁποῖος ἔδρασε κατὰ τὰ τέλη τοῦ 17ου αἰῶνος.

Πάνος Μειντάνης : (βλ. καὶ Μεγδάνης, Μειτάνης) Κλέφτης ἀπὸ τὸ Πισοδέρι Φλωρίνης, ὁ ὁποῖος ἔδρασε στὰ τέλη τοῦ 17ου αἰῶνος. Τὸ κανονικὸ του ἐπώνυμο ἦταν Τσολάκης. Τὸ «Μειντάνης» προέρχεται ἀπὸ τὴν τουρκικὴ λέξι *mevdan*, πού σημαίνει ἐξοχή, ἀνοικτὴ περριοχή, συνεκδοχικὰ φέρνοντας στὸν νοῦ τὴν κλεφτουριά.

τὸ μικρὸ Χορμόπουλο : Ἐπώνυμο ἀρματολῶν ἀπὸ τὴν περιοχὴ τῶν Ἀγράφων μὲ δράση κατὰ τὸν 17ο αἰῶνα.

μὲ τὸ Σπαθογιάννη : Κλεφταρματολὸς τῆς Ἠπείρου καὶ τῆς Ρούμελης, ὁ ὁποῖος ἔδρασε κατὰ τὸν 17ο αἰῶνα.

τὸ Χρῆστο τὸ Μιλίονη : (βλ. καὶ Μηλιώνης, Μηλιόνης) Κλέφτης τοῦ 18ου αἰῶνος μὲ καταγωγή ἀπὸ τὴν Φωκίδα. Τὸ ὄνομά του συνδέθηκε μὲ μεγάλα ἀνδραγαθήματα καὶ θρύλους. Ἐγραψαν γι' αὐτὸν τόσο ὁ Καρκαβίτσας ὅσο καὶ ὁ Παπαδιαμάντης. Ὑπῆρξε διοικητὴς τοῦ ἀρματολικιοῦ τοῦ Ξηρομέρου.

Τὸ Γιάννη Μπουκουβάλα : Ἀναφορὰ στὴ γνωστὴ οἰκογένεια τῶν Μπουκουβαλαίων, οἱ ὁποῖοι διοικοῦσαν ἐπὶ μακρὸν τὸ ἀρματολικὸ τῶν Ἀγράφων. Γνωστοὶ Μπουκουβαλαῖοι ἦταν οἱ Γιάννης, Κώστας καὶ Θανάσης Μπουκουβάλας.

ἀπὸ τὸ Κεράσοβο : Ἡ σημερινὴ Ἁγία Παρασκευή (ἢ Κεράσοβο) εἶναι ὄρεινὸ χωριὸ στὴν περιοχὴ τῆς Κονίτισης Ἰωαννίνων.

ὁ Μητρομάρας : Ἀρματολὸς καὶ πρωτεργάτης τῶν Ὀρλωφικῶν. Ἐδρασε στὰ τέλη τοῦ 18ου αἰῶνος.

Σταθᾶς [...] / [...] ἀπ' τὴν Κασσάνδρα : Ὁ Γιάννης Σταθᾶς (1758-1812) ἦταν ἀρματολὸς ἀπὸ τὴν περιοχὴ τοῦ Βάλτου Αἰτ/νίας. Ἐδρασε στὰ τέλη τοῦ 18ου αἰῶνος στὰ Χάσια καὶ στὸν Ὀλύμπο. Ἐπειτα ἀπὸ τὸν Ρωσοτουρκικὸ Πόλεμο τοῦ 1806-1807 συνέστησε μὲ τὸν Εὐθύμιο (Θύμιο) Βλαχάβα καὶ ἄλλους ἀρματολοὺς ἕναν μικρὸ στόλο ἀπὸ ἐβδομηντα βαμμένα μαῦρα πολεμικὰ πλοίαρια, ἐπιδιδόμενοι στὴν πειρατεία. Ἡ ἀναφορὰ στὴν Κασσάνδρα ἀφορᾶ σὲ ἕνα σημαντικὸ χτύπημα ἐναντίον τουρκικῆς κορβέτας στὰ ἀνοιχτὰ τῆς Χαλκιδικῆς. Πέθανε στὴν Ἀμφιλοχία.

Ζῆδρος : (βλ. καὶ Ζῆδρος, Ζήτρος, Ζιοῦδρος) Γνωστὸ ἐπώνυμο κλεφταρματολῶν τῆς περιοχῆς τοῦ Ὀλύμπου. Ἀναφέρεται πιθανότατα εἴτε στὸν Πάνο, εἴτε στὸν γιὸ του, Φώτη Ζῆδρο. Ὁ Πάνος Ζῆδρος (ἀπαντᾷ κι ὡς Ζιοῦδρος) γεννήθηκε στὴν Τσαπουρνιά (νῦν Τρικοκιά) Γρεβενῶν γύρω στὰ 1630, κι ἔζησε ἕως τὰ 1750, πεθαίνοντας ἀπὸ φυσικὰ αἶτια στὸ Λιβᾶδι Ὀλύμπου. Ὑπῆρξε περιώνυμος ἀρματολὸς τῆς περιοχῆς τοῦ Ὀλύμπου. Περνώντας στὴν παράταξη τῶν κλεφτῶν συγκρούστηκε ἔντονα μὲ τοὺς Τούρκους, ἐνῶ συμμετεῖχε καὶ στὰ Ὀρλωφικά. Ὁ Ζῆδρος θεωροῦσε ὅτι ὁ υἱός του, Φώτης, ἦταν ἀνίκανος νὰ τὸν διαδεχτεῖ —κατὰ τὴν συνήθεια τῶν καιρῶν— στὸ ἀρματολικὸ, παραχωρώντας ἔτσι τὴν κηδεμονία του στοὺς Τσάρα, Γκέκα καὶ Βλαχοδόδωρο. Ἐπειτα ἀπὸ τὴ δολοφονία τοῦ Φώτη, ὁ Πάνος Τσάρας, πατέρας τοῦ ἕτερου περιώνυμου κλεφταρματολοῦ Νικοτσάρα, ἀνέλαβε τὴ διοίκησιν τοῦ ἀρματολικιοῦ.

Ὁ Θύμιος ὁ Βλαχάβας : Τὸ ἐπώνυμο «Βλαχάβας» ἀνταποκρίνεται σὲ μεγάλη οἰκογένεια Ἑλλήνων ἀγωνιστῶν κατὰ τὴν προεπαναστατικὴ περίοδο. Γνωστότερα μέλη τῆς οἰκογε-

νείας, είναι οι Αθανάσιος, Θεόδωρος, Δημήτριος και Ευθύμιος Βλαχάβας, οι οποίοι έδρασαν όλοι τους στην ευρύτερη περιοχή τών Χασίων. Το ποίημα αναφέρεται στὸν Εὐθύμιο (Θύμιο) Βλαχάβα (περ. 1760-1809), άρματολό με δράση στὸν ήπειρωτικό κορμό τής χώρας. Συνέπραξε με τὸν Σταθά στὴν κατασκευή πειρατικού στόλου.

Ὁ Βλαχαρμάτας Βέργος : Άρματολὸς πὸν ἔδρασε στὰ τέλη τοῦ 18ου αἰῶνος. Καταγόταν ἀπὸ τὸ Μαυρολιθάρι Φωκίδος. Ἐπесе στὴν Δεσφίνα.

Ὁ Λιδᾶς ἀπὸ τὴ Βίδαβη : Ἡ Βίδαβη (πλέον Ἁγιοι Πάντες) εἶναι χωριὸ στὴν Φωκίδα. Ἀπὸ ἐκεῖ καταγόταν ὁ Ἡλίας Βιδαβιώτης, ὄπλαρχηγός. Ἐκτελέστηκε στὰ 1801 στὰ Σάλωνα.

ὁ Λαμπέτης / [...] Ἀστραπόγιαννου : Σύντροφος τοῦ Ἀστραπόγιαννου, ὁ ὁποῖος διατάχθη ἀπὸ τὸν τελευταῖο νὰ τοῦ πάρει τὸ κεφάλι προκειμένου νὰ μὴν πέσει στὰ χέρια τὸν ἐχθρῶν. Ὁ Ἀριστοτέλης Βαλαωρίτης στὸ ἔργο του «Ἀστραπόγιαννος» ὑμνεῖ τὸ περιστατικό:

[...]

»Μόχτα κι ἐπλάκωσαν σάν ἄγριοι σκύλοι
γιὰ τὸ κεφάλι μου... Τί καρτερεῖς...
Φορτώσου τ' ἄρματα, τὸ καριοφίλι,
κόψε με γρήγορα... μὴ μ' ἀρνηθεῖς.

»Λαμπέτη, σφόγγισε, τρίψε με χῶμα
τὸ γιταγάνι σου, κι εἶναι θολό...
Πῶς κλαῖς... τί δέρνεσαι... Τρίψε το ἀκόμα...
Μὴν τρέμεις... ζύγωσε... δῶσ' μου νὰ ἰδῶ.

»Τὸ αἷμα τ' ἄπιστο με τὸ δικό μου
δὲ θέλω ἐπάνω του ν' ἀνταμωθεῖ,
φαρμάκι ἀγλύκαντο μὲς στὸ λαμιό μου
δὲ θέλω σύντροφο κάτω στὴ γῆ.

»Χτύπα, Λαμπέτη μου!... Ἄπλωσε, πιάσε,
σφίξε στὰ δάχτυλα τ' ἄσπρα μαλλιά...
Τὰ χέρια ἐσταύρωσα... Μὴ με φοβάσαι...
Κόψε με... πάρε με στὴν ἀγκαλιά».

Ὀλόρθο ἐπέταξε τ' ἄξιο λεπίδι,
τ' ἀγέρι ἐξέσχισε, παίρνει φτερό,
ἄστραψ', ἐσφύριζε γοργὸ σὰ φίδι...
Τὸ δέντρο ἐλύγισε στὴ γῆ νεκρό.

[...]

κι ὁ Ἀμπελογιάννης : Περιώνυμος κλέφτης. Ἀποσύρθηκε ὡς καλόγερος στὰ Μετέωρα.

Ὁ Κωνσταντάρης πῶφερνε στὸν ὦμο τὸ παιδί του / σφαιμένο με τὰ χέρια του, μονάκριβή του κλήρα, / γιατί, κακούργιο, ἐντροπίαζε τ' ἄρματα, τὴ γενιά του : Ὁ ἄρματολὸς ἀπὸ τὴν Παρνασσίδα Κωνσταντάρης, ὁ ὁποῖος ἔδρασε κατὰ τὸν 18ο αἰῶνα, εἶχε χάσει δύο γιουὺς στὸν ἀπελευθερωτικό ἀγῶνα. Ὁ τρίτος του γιός, καὶ μόνος κληρονόμος του, μάθαινε γράμματα, ὅμως εἶχε ντροπιάσει τὴν οἰκογένειά του με διάφορες ἐνέργειες. Ὁ Κωνσταντάρης, φέροντας βαρέως τὸ γεγονός, σκότωσε τὸν γιό του θεωρώντας ὅτι προσέβαλε τὸ ὄνομα τῆς οἰκογενείας του.

Ὁ Λάζος, ὁ Βρικόλακας, ὁ γερο-Κώστα Πάλας, / ὁ Καλιακούδας ὁ Λουκάς, ὁ Χρόνης, ὁ Γυφτάκης : Ὁ Λάζος ἀποτελεῖ ἀταύτιστη ἀναφορὰ κλεφταρματολοῦ. Ὁ Βρικόλακας (ἢ Βρυκόλακας, Βρουκόλακας) ἦταν κλέφτης πὸν ἀνήκε στις δυνάμεις τοῦ ὄπλαρχηγοῦ Τσόγκα. Ἀργότερα ἀποχώρησε ἀπὸ τὴ δούλεψη τοῦ Τσόγκα καὶ ἀνεζητεῖτο ἀπὸ τὸν Ἀλῆ, στις ὑπηρεσίες τοῦ ὁποῖου βρισκόταν πλέον ὁ Τσόγκας. Κατέφυγε στὴν Ἁγία Μαύρα τῆς Λευκάδος. Ὁ Κώστας Πάλας ἦταν καπετάνιος τοῦ προεπαναστατικού ἀγῶνος. Ὁ Λουκάς Καλιακούδας (ἢ Καλλιακούδας) ἦταν κλεφταρματολὸς με δράση κατὰ τὰ τέλη τοῦ 18ου αἰῶνος. Ὑπῆρξε πρωτοπαλικάρο τοῦ πατέρα τοῦ Ὀδυσσεᾶ Ἀνδρούτσου. Ὁ Χρόνης Ἴσκος ἦταν ἀγωνιστής, ὁ ὁποῖος ἔχασε τὸ χέρι του μαχόμενος καὶ σκοτώθηκε κατὰ τὴν Ἔξοδο τοῦ

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

Μεσολογγίου. Ὁ Γυφτάκης ἦταν κλέφτης κατὰ τὴν περίοδο τῆς Τουρκοκρατίας καὶ προερχόταν ἀπὸ τὴν οἰκογένεια τῶν Μπουκουβαλαίων.

τὸ Βλάχο τὸ Θανάση : Ὁ Θανάσης Βλάχος ἦταν ὄπλαρχηγὸς μὲ δράση κατὰ τὴ διάρκεια τῆς Ἐπανάστασης, γιὸς τοῦ Βλαχομιχάλη.

Ὁ Λιάκος ἀπ' τὸν Ὀλυμπο. Ἐκεῖ κι ὁ Κοντογιάννης / ποὺ γύρευε συχώρεση νὰ πάρει γιὰ τὸ Μῆτσο : Ὁ Μῆτρος Λιακόπουλος (ἢ Λιάκος) (θαν. 1829) ἦταν ὄπλαρχηγὸς τῆς Ἐπανάστασης, μὲ δράση στὸν Ὀλυμπο καὶ ἀλλοῦ. Ὁ Γιαννάκης Κοντογιάννης ἦταν ἀρματολὸς στὴν Ὑπάτη ἀπὸ τὸ 1750. Τὸν διαδέχτηκαν οἱ ἀπόγονοί του, Μῆτσος καὶ Κωνσταντῆς. Ὁ Μῆτσος (ἢ Μύτζος) Κοντογιάννης ἦταν ἀγωνιστὴς καὶ Φιλικός, ὁ ὁποῖος πῆρε μέρος σὲ πληθώρα μαχῶν, μεταξύ ἄλλων καὶ στὴ δευτέρη πολιορκία τοῦ Μεσολογγίου, ὅπως καὶ στὴν Ἐξοδο, ἀπ' ὅπου καὶ κατάφερε νὰ σωθεῖ.

Ὁ Δίπλας στὸ πλευρὸ του : Ὁ Βασίλης Δίπλας ἦταν κλέφτης τοῦ 18ου αἰῶνος, ποὺ πολεμοῦσε στὸ πλευρὸ τοῦ Κατσαντώνη, μὲ τὸν ὁποῖον συνδεόταν οἰκογενειακῶς.

Ὁ Αλέξης ὁ Καλόγερος, οἱ Κατσκογιανναῖοι : Ὁ Αλέξης Καλόγερος ἐνδεχομένως νὰ εἶναι κάποιος ἀπόγονος τοῦ ὄπλαρχηγοῦ Χρίστου Καλόγερου. Οἱ Κατσκογιανναῖοι ἦταν οἰκογένεια ἀρματολῶν τῆς περιοχῆς τοῦ Ξηρομέρου, ἀντίπαλοι τῶν Γριβαίων, ὡστόσο ἐξίσου ἀφιερωμένοι στὸν ἐθνικοαπελευθερωτικὸ σκοπὸ.

Τῆς Λάμιας ὁ σταυραῖτὸς πλακώνει, ὁ Χρῆστος Γρίβας : Μέλος τῆς μεγάλης οἰκογένειας τῶν Γριβαίων. Πιθανότερα ἀναφέρεται στὸν Χρῆστο Γρίβα, υἱὸ τοῦ Αποστόλου, ὁ ὁποῖος ἔδρασε στὴν Ρούμελη κατὰ τὶς ἀρχὲς τοῦ 18ου αἰῶνος.

ἐμπρὸς στὸ Διάκο ὁ Σαμουήλ, τῆς Κιάφας ὁ προφήτης. / Κρατεῖ στὴ ζώνη τὰ κλειδιὰ ποὺ πῆρε ἀπὸ τὸ Κούγκι : Ὁ ιερέας Σαμουήλ ἀνατίναξε στὰ 1803 τὴν πυριτιδαποθήκη τῆς ἐκκλησίας τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς στὸ Κούγκι τῆς Ἡπείρου, ἀφοῦ κλείστηκε ἐκεῖ ἀμυνόμενος μὲ τοὺς συντρόφους του.

τοῦ Ζαλόγγου : Ἀναφορὰ στὸν ἠρωϊσμὸ ποὺ ἐπεδείκνυαν οἱ Σουλιώτισσες, ἐπικεντρώνοντας τὸ ἐνδιαφέρον του στὸ θρυλούμενο γεγονός τοῦ Χοροῦ τοῦ Ζαλόγγου, βάσει τοῦ ὁποῖου περὶ τοῦ ἐξήντα Σουλιώτισσες, θέλοντας ν' ἀποφύγουν τὴν ἀτιμωτική σύλληψη ἀπὸ τοὺς Τούρκους ποὺ τὶς κατεδίωκαν, ἀποφάσισαν νὰ πετάξουν τὰ παιδιὰ τους ἀπὸ τὸ ὄρος Ζάλογγο, κι ἔπειτα νὰ τὰ ἀκολουθήσουν κι αὐτὲς πέφτοντας μία-μία ἐνῶ χόρευαν γιὰ τελευταία φορὰ.

Ἡσαΐας : Προφήτης τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης.

«Στὰ Σάλωνα, στὴ Γκιώνα, / στὴ Λιάκουρα τὴ δροσερή, στῆς Γκούρας τ' ἀκροβούνια.» : Τοποθεσίες στὴν Ρούμελη, οἱ ὁποῖες ἐλέγχονταν ἀπὸ κλέφτες δίνοντας πολλοὺς ἥρωες στὸν Ἀγῶνα.

Κρεμοῦν τὸν Πατριάρχη : Ὁ πατριάρχης Κων/πόλεως Γρηγόριος Ε΄ (1745-1821) ἀπαγονίστηκε ἀνήμερα τοῦ ἁγίου Πάσχα ὡς ἀντίποινα πρὸς τὴν κήρυξη τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασης. Γεννήθηκε στὴν Δημητσάνα τῆς Πελοποννήσου καὶ βαπτίστηκε Γεώργιος, υἱὸς τοῦ Ἰωάννη Ἀγγελόπουλου. Ὑπῆρξε πατριάρχης γιὰ τρία χρονικὰ διαστήματα: τὴν πρώτη φορὰ γιὰ ἐνάμιση χρόνο, ἔπειτα ἀπὸ τὸν Σεπτέμβριο τοῦ 1806 ἕως τὸ 1808 καὶ τέλος ἀπὸ τὸν Ἰανουάριο τοῦ 1819 ἕως τὸν μαρτυρικὸ θάνατό του. Τὸ Πατριαρχεῖο Κων/πόλεως στὴ σημερινὴ μορφή του ὑποστηρίχθηκε οἰκονομικὰ καὶ ἠθικὰ ἀπὸ τὸν ἴδιον. Ἐχρημάτισε ἐπίσης

μητροπολίτης Σμύρνης. (Πληροφορίες ἀντληθεῖσες ἀπὸ τὸ ὑπόμνημα τοῦ πονήματος: Ἀλέξανδρος Κατακουζηνός, *Ὁ Πατριάρχης Γρηγόριος*, Ἀθήνα, Τυπ. Χ. Ν. Φιλαδελφείως, 1871).

Ἐβραῖοι : Οἱ ἱστορικὲς καταγραφὲς ἀναφέρουν ὅτι στὸν φόνου τοῦ Γρηγορίου συνέργησαν τόσο οἱ Καθολικοὶ τῆς Κωνσταντινούπολης ὅσο καὶ οἱ Ἐβραῖοι, οἱ ὁποῖοι γενικὰ εὕρισκοντο ὑπὸ ἓνα εὐνοϊκὸ καθεστῶς στοὺς κόλπους τῆς Ὄθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας, συχνὰ λειτουργώντας ὡς “πραιτοριανοὶ” τῆς Ὑψηλῆς Πύλης.

*Ὁ ἀνδριάς τοῦ ἀοιδίμου Γρηγορίου τοῦ Ε' Πατριάρχου
Κωνσταντινουπόλεως*

Πῶς μᾶς θωρεῖς ἀκίνητος;... Ποῦ τρέχει ὁ λογισμὸς σου,
τὰ φτερωτά σου τὰ ὄνειρα;... Γιατί στὸ μέτωπό σου
νὰ μὴ φυτρώνουν, Γέροντα, τόσες χρυσὲς ἀχτίδες,
ὅσες μᾶς δίν' ἡ ὄψη σου παρηγοριᾶς κ' ἐλπίδες;...
Γιατί στὰ οὐράνια χεῖλη σου νὰ μὴ γλυκοχαράζει,
πατέρα, ἓνα χαμόγελο;... Γιατί νὰ μὴ σπαράζει
μέσα στὰ στήθη σου ἡ καρδιά, καὶ πῶς στὸ βλέφαρό σου
οὔτ' ἓνα δάκρυ ἐπρόβαλε, οὔτ' ἔλαμψε τὸ φῶς σου;...

Ὀλόγυρά σου τὰ βουνὰ κ' οἱ λόγχοι στολισμένοι
τὸ λυτρωτὴ τους χαιρετοῦν... Ἡ θάλασσ' ἀγριωμένη
ἀπὸ μακρὰ σ' ἐγνώρισε καὶ μ' ἀφρισμένο στόμα
φιλεῖ, πατέρα μου γλυκέ, τὸ ἐλεύθερο τὸ χῶμα,
ποῦ σὲ κρατεῖ στὰ σπλάχνα του... Θυμᾶται τὴν ἡμέρα,
ὅπου κι αὐτὴ στὸν κόρφο τῆς σὰν τρυφερῆ μητέρα,
πατέρα μου, σ' ἐδέχτηκε... Θυμᾶται στὸ λαιμό σου
τὸ ματωμένο τὸ σχοινί, καὶ στ' ἄγιο πρόσωπό σου
τ' ἄτιμα τὰ ραπίσματα... τὸ βόγχο... τὴ λαχτάρα...
τοῦ κόσμου τὴν ποδοβολή... Θυμᾶται τὴν ἀντάρα...
τὴν πέτρα ποῦ σοῦ ἐκρέμασαν... τὴ γύμνια τοῦ νεκροῦ σου...
τὸ φοβερὸ τὸ ἀνάβρασμα τοῦ καταποντισμοῦ σου...
Δὲν ἐλησμόνησε τὴ γῆ ποῦ σὸ γίνε πατρίδα,
οὔτε τὸ χέρι ποῦ εὐσπλαχνο μ' ὀλόχρυση χλαμύδα
τὴ σάρκα σου ἐσαβάνωσε τὴ θαλασσοδαρμένη,
ὅταν, πατέρα μου, ἄκαρδοι, γονατισμέν' οἱ ξένοι
τὸ αἷμα σου ἐγλείφαν κρυφὰ στὰ νύχια τοῦ φονιᾶ σου...
Τώρα σὲ βλέπει γίγαντα, πατέρα, ἡ θάλασσά σου...

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

Τὸ λείψανό σου τὸ φτωχό, τὸ ποδοπατημένο,
τ' ἀνάστησε ἡ ἀγάπη μας, κ' ἐδῶ μαρμαρωμένο
θὰ στέκει ὀλόρθο, ἀκλόνητο, κ' αἰώνιο θὰ νὰ ζήσει,
νά 'ναι φοβέρα ἀδιάκοπη σ' Ἀνατολή καὶ Δύση...

Πενήντα χρόνοι ἐπέρασαν σὰ νὰ 'τανε μιὰ μέρα!...
Γιὰ σᾶς ὅπου εἶσθε ἀθάνατοι φεύγουν γλυκιές, πατέρα,
πετοῦν οἱ ὥρες ἄμετρες στοῦ τάφου τὸ λιμάνι...
Γιὰ μᾶς... καὶ μόνη μιὰ στιγμή ἀρκεῖ νὰ μᾶς μαράνει...
Πενήντα χρόνοι ἐπέρασαν κι ἀκόμ' ἡ ἀνατριχίλα
βαθιά μας βόσκει τὴν καρδιά... Μὲ τὰ χλωρὰ τὰ φύλλα
ἀνθοβολεῖ κι ὁ τάφος σου, καὶ στὸ μνημόσυνό σου
ὕψώνεται στὸν οὐρανὸ τὸ νεκρολίβανό σου
μὲ τῶν ἀνθῶν τὴ μυρωδιὰ καὶ μὲ τὸ καρδιοχτύπι
τοῦ κόσμου ποὺ ἐζωντάνεψες... Γέροντα, τί σοῦ λείπει;...
Πῶς μᾶς θωρεῖς ἀκίνητος;... Ποῦ τρέχει ὁ λογισμός σου;...
Ποιός εἶν' ὁ πόθος σου ὁ κρυφός καὶ ποιὸ τὸ μυστικό σου;...

Εἶχαν ξυπνήσει ἀνέλπιστα οἱ νεκρωμένοι δοῦλοι
κι ἀπὸ τὸ γερο-Δούναβη ὡς τ' ἄγριο Κακοσοῦλι
ἔβραζε γῆ καὶ θάλασσα... Σεισμός, φωτιά, τρομάρα,
σπαθὶ καὶ ψυχομάχημα καὶ δάκρυ καὶ κατάρρα...
'Εβρόντουν κι ἄστραφταν παντοῦ τὰ κλέφτικα λημέρια...
Γοργὰ τοῦ Χάρου ἐθέριζαν τ' ἀχόρταγα τὰ χέρια,
κι ἦτον ὁ πόλεμος χαρά: τὰ φονικά, παιχνίδια...
Μεμιᾶς θολώνουν τοῦ Ὀλυμποῦ τὰ χιονισμένα φρύδια
καὶ μαῦρα νέφη ἀπλώνονται στοῦ Κίτσαβου τὴ ράχη...
'Ανατριχιάζουν τὰ κλαριά καὶ τὰ νερά κ' οἱ βράχοι
μένουν παράλυτα, νεκρά, σὰ νὰ 'χε διαπεράσει
κρυφὸ μαχαίρι αὐτὴν τὴ γῆ κ' ἐσκότωσε τὴν πλάση...

Εἶχε προβάλει ἀπὸ μακρὰ πουλι κυνηγημένο
σὰ σύγνεφο μὲ τὸ βοριά καί, μαυροφορεμένο,
σκοτίδισε τὸν οὐρανὸ μὲ τὰ πλατιά φτερά του,
καὶ μὲ φωνὴ ποὺ ἐξέσχιζε σκληρὰ τὰ σωθικά του
ἐρέκαξε κι ἐβρόντησε: «Χτυπᾶτε, πολεμάρχοι!...
'Απ' ἄκρη σ' ἄκρη ὁ χαλασμός... Κρεμοῦν τὸν Πατριάρχη!»...

Τοῦ μυστικοῦ διαλλαγητῆ πέφτει στή γῆ, στό κύμα
 τὸ φλογερὸ τὸ μήνυμα κι ἀπὸ ἓνα τέτοιο κρίμα
 ἐφύτρωσε ἄσβεστη φωτιά· καὶ μὲ τὴ δύναμή σου
 ἐθέριεψε, ἐζωντάνεψε τ' ἄτιμο τὸ σχοινί σου
 κ' ἔγινε φίδι φτερωτὸ στὸν κόρφο τοῦ φονιᾶ σου...
 Καλόγερε, πῶς δὲν ξυπνᾷς νὰ ἰδεῖς τὰ θαύματά σου;...

Ἄναστυλῶνεται ὁ Μοριᾶς... Ἡ Ρούμελη μουγκρίζει...
 Ἰδρώνουν αἶμα τὰ βουνά, τὸ δάκρυ πλημμυρίζει...
 Παντοῦ παράπονο βαθὺ κι ἀλλαγαμοὶ καὶ θρηῖνοι...
 Διαβαίνει μαύρ' ἢ ἀνοιξη... Τὰ ρόδα μας, οἱ κρίνοι
 λησμονημένοι τήκονται, καὶ τὰ πουλιὰ σκιασμένα
 ἀφήνουν ἔρμη τὴ φωλιά καὶ φεύγουνε στὰ ξένα...
 Στοῦ Γερμανοῦ τὸ μέτωπο κρυφὰ γλυκοχαράζει
 τοῦ Γένους τὸ ξημέρωμα... Πᾶσα ματιά του σφάζει...
 Διωγμέν' ἀπὸ τὸν Κάλαμο, μὲ τὴν ψυχὴ στό στόμα,
 χιλιάδες γυναικόπαιδα δὲ βρίσκουν φούχτα χῶμα
 νὰ μείνουν ἀκυνήγητα... Κι ὁ Χάρος δεκατίζει...
 Ρυάζεται ὁ Βάλτος, σὰ θεριὸ τὴ χαίτη του ἀνεμίζει...
 Φλόγα παντοῦ καὶ σίδηρο... δὲ θ' ἀπομείνει λῶθρα...
 Στὴν Κιάφα νεκρανάσταση... στοῦ Πέτα καταβόθρα...
 Πέτρα δὲ μένει ἀσάλευτη... κλαρὶ χωρὶς κρεμάλα...
 Ἐρμιὰ καὶ ξεθεμέλιωμα στὴν Τρίπολη, στοῦ Λάλα...
 Κι ὅταν τὸ χέρι ἐχόρταινε κ' ἔπεφτε στομωμένο
 νὰ ξανασάνει τὸ σπαθὶ στὴ θήκη ἀποσταμένο,
 ἐφώναζε ὁ ἀντίλαλος: «Χτυπᾶτε, πολεμάρχοι!...
 Ἄπ' ἄκρη σ' ἄκρη ὁ χαλασμός... Κρεμοῦν τὸν Πατριάρχη!»...

Φρυμάζουν τὰ Καλάβρυτα... Καπνίζει τὸ Ζητούνι...
 Κ' ἡ Μάνη ἢ ἀνυπόταχτη τεντώνει τὸ ρουθούνι
 σὰν τὸ καθάριο τ' ἄλογο, νὰ μυρισθεῖ τ' ἀγέρι
 πού, ταχυδρόμος τ' οὐρανοῦ, μὲ τὰ φτερά του φέρει
 τοῦ Διάκου τὴ σπιθοβολὴ καὶ τὴν ἀναλαμπή του...
 Ὁ γιὸς τ' Ἀνδρούτσου στὴ Γραβιὰ στυλῶνει τὸ κορμί του
 κ' ἐπάνω του, σὰ νὰ ἔτανε θεόχτιστο κοτρόνι,
 συντρίβεται ἢ Ἀρβανιτιὰ μὲ τὸν Ὀμὲρ Βριόνη...

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

Φεγγοβολοῦν τὰ πέλαγα στὴν Τένεδο, στὴ Σάμο
καὶ κάθε κύμα πῶρχεται νὰ ξαπλωθεῖ στὸν ἄμμο
ξερώνοντας αἶμα καὶ φωτιά, φωνάζει... «Πολεμάρχου!...
Ἐκδίκηση... ἄσπλαχνη... παντοῦ... Κρεμοῦν τὸν Πατριάρχη!»...

Τὸ Σοῦλι τὸ ἀνυπόμονο ψηλὰ στὸ Καρπενήσι
τοῦ Μπότσαρή του τὴν ψυχὴ γιὰ νὰ σὲ προσκυνήσει
σοῦ στέλλει αἱματοστάλαχτη... Στὸν τάφο του κλεισμένο
τὸ Μισολόγγι σκέλεθρο, γυμνό, ξεσαρκωμένο,
δὲν παραδίδει τ' ἄρματα, δὲ γέρνει τὸ κεφάλι...
Κρατεῖ γιὰ νεκροθάφτη του τὸ Χρῆστο τὸν Καψάλη,
τὸ ράσο τοῦ Δεσπότη του φορεῖ γιὰ σάβανό του,
καὶ φλογερὸ μετέωρο πετᾶ στὸν οὐρανὸ του
καὶ θάφτεται ὀλοζώντανο... Στὸ διάβα του τρομάζουν
τ' ἀστέρια ποὺ τὸ κοίταζαν, καὶ ταπεινὰ μεριάζουν...
Κλαρι δὲν φαίνεται χλωρὸ καὶ τὸ στερνὸ χορτάρι
πῶμενε ἀκόμα πράσινο, τ' ἀράπικο ποδάρι
τὸ μάρανε, τὸ σκότωσε... Χορτάσαν οἱ κοράκοι...
Στὴ Ράχωβα, στὸ Δίστομο μὲ τὸν Καραισκάκη
ἀδερφωμένο πολεμᾷ τῆς Λιάκουρας τὸ χιόνι...
Θερίζει τ' ἄσπλαχνο σπαθί κι ὁ πάγος σαβανώνει...

Πλαταίνει πάντα ἡ ἐρημιὰ καὶ τὸ σχοινὶ σου σφίγγει
τοῦ λύκου μας τοῦ ἑφτάψυχου τ' ἀχόρταγο λαρύγγι...
Ὁ κόσμος ἀνταριάζεται... Καὶ τὰ σκυλόδοντά του
ξεριζωμένα πνίγονται μὲ τὰ ρουσιμάτά του
στοῦ Ναβαρίνου τὰ νερά... καὶ φεύγει... Ἀνάθεμά τον!...
Ἐσκόρπισαν τὰ σύγνεφα μὲ τ' ἀστραπόβροντά των
καὶ κούφια ἀπέμεινε ἡ βοῆ τοῦ μαύρου καταρράχτη...

Μ' αὐτά... μ' αὐτά τὰ κόκαλα, τὰ τρίμματα, τὴ στάχτη
ἐχτίσαμε, πατέρα μου, τὴ φτωχικὴ φωλιά μας,
κ' ἐκεῖθ' ἐφύτρωσ' ἡ μυρτιά καὶ τὰ δαφνόκλαρά μας
π' ἀνοβολοῦν τριγύρω σου... Γιατί τὰ δάχτυλά σου,
ἀκίνητα, δὲν εὐλογοῦν τὰ μαῦρα τὰ παιδιά σου;...
Στ' ἀνδρειωμένα σπλάχνα σου, μακρὸ ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα
ἐρίζωσε τόσο βαθιὰ τοῦ Χάρου ἡ φαρμακάδα,

π' οὔτε τοῦ Ρήγα ἢ συντροφιά, καλόγερε, δὲ φθάνει
τὰ σφραγισμένα χεῖλη σου ν' ἀνοίξει, νὰ γλυκάνει;...
Οὔτε τὸ φῶς τὸ ἀκοίμητο, πού στὸ πλευρό σου χύνει
αὐτό μας τὸ περήφανο, τὸ φλογερὸ καμῖνι;...
Οὔτε τὰ δέντρα, τὰ πουλιά, τὰ πράσινα χορτάρια...
Οὔτε τὰ Βασιλόπουλα, τοῦ Θρόνου μας βλαστάρια,
πού θὰ ῥχονται νὰ χαιρετοῦν τοῦ ποιητῆ τῆ λύρα,
καὶ νὰ ρωτοῦν πῶς ἔγινε τὸ ράσο σου πορφύρα;...
Τί θέλεις, Γέροντ', ἀπὸ μᾶς;... Δὲ νιώθεις μιὰ ματιά σου
πόσες θὰ ἐφλόγιζε καρδιές, κι ἀπὸ τὰ σωθικά σου
πόση θὰ ἐβλάστανε ζωή;... Πῶς δὲν ξυπνᾶς, πατέρα;...
Δὲ φέγγει μὲς στὸ μνῆμα σου οὔτε μιὰ τέτοια μέρα;...

Τὸ μάρμαρο μένει βουβό... Καὶ θὰ νὰ μείνει ἀκόμα
ποιός ξέρει ὡς πότε ἀμίλητο τὸ νεκρικό του στόμα...
Κοιμᾶται κι ὄνειρεύεται... Καὶ τότε θὰ ξυπνήσει,
ὅταν στὰ δάση, στὰ βουνά, στὰ πέλαγα, βροντήσει
τὸ φοβερό μας κήρυγμα: «*Χτυπᾶτε, Πολεμάρχοι!*...
Μὴ λησμονεῖτε τὸ σχοινί, παιδιὰ, τοῦ Πατριάρχη!»...

1872

ἀνδριάς : (ἀνδριάντας) γλυπτὸ πού ἀπεικονίζει συνήθως ἕνα σημαῖνον πρόσωπο | *ἀοιδί-
μον* : (ἀοιδίμος) ἀείμνηστος | *θωρεῖς* : (θωρῶ) κοιτῶ | *λογισμός* : σκέψη | *σπαράζει* : (σπα-
ράζω) σκίζω | *λόγοι* : (λόγος· βλ. καὶ λόγγος) περιοχὴ ἐνὸς βουνοῦ μὲ πυκνὴ χαμηλὴ
βλάστηση | *σπλάχνα* : (σπλάχνο) (ἐδῶ) τὰ ἐνδότερα | *κόρφο* : (κόρφος) στήθος, στέρνο |
ραπίσματα : (ράπισμα) χτύπημα | *βόγγο* : (βόγκος) βογγητό | *ποδοβολή* : ποδοβολητό | *άν-
τάρα* : ὁμίχλη | *ἀνάβρασμα* : ἀναβρασμός | *καταποντισμοῦ* : (καταποντισμός) (ἐδῶ) κατα-
στροφή, φθορά | *ἐλησμόνησε* : (λησμονῶ) ξεχνῶ | *χλαμύδα* : (ἐδῶ) μανδύας | *ἐσαβάνωσε* :
(σαβανώνω) τυλίγω μὲ νεκρικὴ σινδόνη | *λείψανο* : αὐτὸ πού ἔχει μείνει ἀπὸ κάποιον ἢ
κάτι | *ἀκλόνητο* : (ἀκλόνητος) ἀκούνητος, σταθερός | *φοβέρα* : τρόμος, φόβος, ἀπειλή | *μα-
ράνει* : (μαραίνω) (ἐδῶ) ὀδηγῶ κάτι στὸν μαρασμό | *χλωρά* : (χλωρός) πράσινος, φρέσκος |
ἀνθοβολεῖ : (ἀνθοβολῶ) ἀνθίζω | *ψυχομάχημα* : χαροπάλεμα | *λημέρια* : (λημέρι) ἄντρο
κλεφτῶν | *σκοτιδίασε* : (σκοτιδιάζω) σκοτεινιάζω, συσκοτιζώ | *ἐρέκαξε* : (ρεκάζω) φωνάζω
ἀπὸ τρόμο | *διαλαλητῆ* : (διαλαλητής) τελάλης | *κρίμα* : ντροπὴ | *μουγκρίζει* : (μουγκρί-
ζω) παράγω μουγκρητό, λαρυγγίζω σὰν βοοειδῆς | *ρόδα* : (ρόδο) τριαντάφυλλο | *τήκονται* :
(τήκω) λιώνω | *σκιασμένα* : (σκιασμένος < σκιάζω) φοβίζω | *φούχτα* : χούφτα | *δεκατίζει* :
(δεκατίζω) (ἐδῶ) ἀποδεκατίζω | *ρυάζεται* : (ρυάζω) οὐρλιάζω | *λώθρα* : ἀκίδα | *καταβόθρα* :
ὑπόγειο ρεῦμα νεροῦ | *στομωμένο* : (στομωμένος < στομώνω) (ἐδῶ) καθιστῶ κάτι ἀνίκανο |

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

φρουμάζων : (φρουμάζω· βλ. καὶ φρουμάζω) ὁ ἦχος ποὺ κάνει ὁ ἀέρας ποὺ φυσᾷ μὲ δύναμη ἀπ' τὰ ρουθούνια του τὸ ἄλογο | *καπνίζει* : (καπνίζω) (ἐδῶ) βγάζω καπνοὺς | *στυλώνει* : (στυλώνω) ὀρθῶνω | *κοτρώνει* : (βλ. καὶ κοτρώνα) μεγάλη πέτρα | *σκελεθρο* : σκελετός | *σκυλόδοντα* : (σκυλόδοντο) κυνόδοντας | *τρίμματα* : (τρίμμα) ὄ,τι ἀπομένει ἀπὸ κάτι ποὺ τριβεται | *μυρτιά* : (βλ. καὶ μυρσίνη) εἶδος ἀνθοφόρου θάμνου | *φαρμακάδα* : δηλητήριο, κακία | *καμίνοι* : κατασκευὴ ποὺ συγκεντρώνει ὑψηλές θερμοκρασίες, στὴν ὁποία τήκονται καὶ τυγχάνουν κατεργασίας διάφορα μέταλλα | *ράσο* : ιερατικὸ ἄμφιο | *πορφύρα* : βυζαντινὸς αὐτοκρατορικὸς μανδύας

Τὸ ποίημα ἐκφωνήθηκε κατὰ τὰ ἀποκαλυπτήρια τοῦ ἀνδριάντα τοῦ πατριάρχου στὶς 25 Μαρτίου τοῦ 1872. Ἡ πρυτανεία τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν εἶχε ἦδη ἀπὸ τὴν 1η Φεβρουαρίου τοῦ ἴδιου ἔτους ζητήσει ἀπὸ τὸν ποιητὴ τὴ συγγραφὴ τοῦ ποιήματος. Ἐντὸς δέκα ἡμερῶν, καὶ πῶς συγκεκριμένα τὴ 10η Φεβρουαρίου, ὁ Βαλαωρίτης ἀπεδέχθη ταπεινὰ τὴν πρόσκληση. Ἐπειτα δὲ ἀπὸ τὴν ἀπαγγελίαν τοῦ ποιήματος, ὁ ποιητὴς ὑπέστη ἐλαφρῶν ἰσχυαμικὸ ἐπεισόδιο, τὸ ὁποῖο ἐπιδείνωσε ἔκτοτε τὴν ὑγεία του, ὀδηγώντας τελικὰ, λίγα χρόνια ἀργότερα στὸν θάνατό του. Αἰξίζει ἐπίσης νὰ ἀναφερθεῖ ὅτι ἡ πρυτανεία εἶχε ζητήσει τὸ ποίημα γραμμένο σὲ καθαρεύουσα, ἐνῶ ὁ Βαλαωρίτης ἦταν ὑπέρμαχος τῆς δημοτικῆς: τελικὰ τὸ ποίημα συνετέθη καὶ ἐκφωνήθηκε στὴ δημοτικὴ – ἡ ὑποδοχὴ του ἀπὸ τὸ κοινὸ ἦταν διθυραμβικὴ. Ὁ ἴδιος ὁ Βαλαωρίτης θεωροῦσε τὴν ἀπαγγελίαν αὐτὴ ὡς μιὰ τρόπον τινὰ θεσμικὴ κατοχύρωση τῆς δημοτικῆς γλώσσας στὸν ποιητικὸ λόγον.

Στοῦ Γερμανοῦ : Σύμφωνα μὲ τὴν παράδοση, ὁ μητροπολίτης Παλαιῶν Πατρῶν Γερμανὸς ἦταν ἐκεῖνος ποὺ ὕψωσε τὸ λάβαρο καθαργιάζοντάς το καὶ κοινωνώντας τὴν Θεῖα Εὐχαριστία στοὺς ἀγωνιστὲς κήρυξε τὴν ἔναρξιν τῆς Ἐπανάστασης.

Διωγμέν' ἀπὸ τὸν Κάλαμο : Μετὰ τὴ μάχη ποὺ διεξήχθη στὸ Πέτα Ἄρτης στὶς 4 Ἰουλίου 1822, οἱ κάτοικοι τῆς περιοχῆς ἔσπευσαν νὰ βροῦν καταφύγιον στὸ Μεσολόγγι. Ὅσοι δὲν τὰ κατάφεραν ἀποβιβάστηκαν στὴ νῆσο Κάλαμος, ἡ ὁποία βρίσκεται ἀπέναντι ἀπὸ τὸν Μύτικα Αἰτ/νίας. Τὸ νησὶ τελοῦσε ὑπὸ ἀγγλικὴ κατοχὴ καὶ ὁ διοικητὴς του, Τόμας Μαίτλαντ, θεώρησε ἀνεπιθύμητους τοὺς Πετανίτες, διώχνοντάς τους.

ὁ Βάλτος : Περιοχὴ στὰ βόρεια τοῦ νομοῦ Αἰτωλοακαρνανίας.

Στὴν Κιάφα [...] στοῦ Πέτα [...] // στὴν Τρίπολη, στοῦ Λάλα : Αναφορὲς σὲ διάφορες μάχες καὶ στρατηγικὰ σημεῖα, ὅπως τὸ φρούριον τῆς Κιάφας στὸ Σούλι, τὸ ἠρωϊκὸ Πέτα, ὅπου στὶς 4 Ἰουλίου 1822 τὸ ἑλληνικὸ στρατόπεδο γνώρισε τὴν ἧττα, τὴν ἄλωση τῆς Τριπολιτσᾶς ἀπὸ τὰ στρατεύματα τοῦ Μοριά καὶ τὴ μάχη τοῦ Λάλα, ποὺ διεξήχθη στὴν περιοχὴ Λάλα τῆς Ἠλείας μεταξύ Ἑλλήνων ἀγωνιστῶν καὶ τῶν Λαλαίων, Τουρκαλβανῶν ἀρχόντων τῆς περιοχῆς, στὸ διάστημα 9-13 Ἰουνίου 1821, μὲ θετικὴ γιὰ τοὺς Ἑλλήνες ἔκβαση.

Ὁ γιὸς τ' Ἀνδρούτσου στὴ Γραβιά : Ἀναφορὰ στὴ νικηφόρα μάχη τοῦ Ὀδυσσεᾶ Ἀνδρούτσου καὶ τῶν συντρόφων του ἐναντίον τῶν ὀθωμανικῶν στρατευμάτων στὸ Χάνι τῆς Γραβιάς στὶς 8/5/1821.

τὸ Χρῆστο τὸν Καψάλη : Ὁ Χρῆστος Καψάλης (1751-1826) ἦταν προεστὸς καὶ ἀγωνιστὴς τῆς Ἐπανάστασης. Ἀνατίναξε μαζί μὲ συγκεντρωμένα γυναικόπαιδα τὴν πυριτιδαποθήκη τοῦ Μεσολογγίου, λόγῳ τοῦ ὅτι ἔνεκα ἡλικίας δὲν μποροῦσε νὰ συμμετάσχει στὴν Ἐξέοδο.

Άριστοτέλης Βαλαωρίτης (Λευκάδα, 1824 – Λευκάδα, 1879)

Σημαντικός ποιητής, ύμνητής του έθνικοαπελευθερωτικού αγώνος του 1821. Πέραν της ποιητικής του ιδιότητας είχε και πολιτική δράση με το κόμμα των Ριζοσπαστών στην Ίονιο Βουλή. Σπούδασε Νομικά και ταξίδεψε πολύ στην Ευρώπη. Ύποστήριξε την Μεγάλη Ίδέα και τάχθηκε υπέρ της αλυτρωτικής πολιτικής του Έλληνικού Κράτους. Χρησιμοποίησε κατά βάση τη λαϊκή γλώσσα με χαρακτηριστικά της ήπειρώτικης διαλέκτου, ενώ κράτησε αποστάσεις από τον σολωμικό κύκλο. Αναγνωρίστηκε τόσο από την Έπτανησιακή Σχολή όσο και από το αθηναϊκό κέντρο, ενώ και γι' αυτόν χρησιμοποιήθηκε ο τίτλος του “Έθνικού ποιητή”. Το έργο του περιλαμβάνει ποιητικές συνθέσεις, συχνά μεγάλου μεγέθους, με περιεχόμενο άντλημένο από τον Αγώνα του 1821, την καθημερινή ζωή στην έπαρχια και λυρικά θέματα.

Άθανάσης Διάκος

Πηγή: Άριστοτέλης Βαλαωρίτης, *Άθανάσης Διάκος* (1867): *Β. Ποιήματα και Πεζά*, (έπιλ.-φιλολ. έπιμ.: Γ. Π. Σαββίδης· Έλένη Τσαντσάνογλου), Άθήνα, Ίκαρος, 1982, σσ. 129-139.

Ό άνδριάς του άοιδίμου Γρηγορίου του Ε΄ Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως

Πηγή: Άριστοτέλης Βαλαωρίτης, *Ό άνδριάς του άοιδίμου Γρηγορίου του Ε΄ Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως* (1872): *Β. Ποιήματα και Πεζά*, ό.π., σσ. 186-191.

Θεόφιλος Χατζημιχαήλ (1870-1934), *Ὁ Μητροπολίτης Παλαιῶν Πατρῶν Γερμανὸς εὐλογεῖ τὴν σημαίαν τῆς Ἐλευθερίας τὸ 1821* (περ. 1912) [λεπτομέρεια] | νωπογραφία (148 x 100 ἐκ.), Οἰκία Κοντοῦ – Μουσεῖο Θεόφιλου, Ἀνακασιά, Πήλιο.

Ἰωάννης Καρασούτσας

(1824-1873)

Ἡ πρὸς τοὺς εὐεργέτας τῆς Ἑλλάδος εὐγνωμοσύνη μας,
ἢ Ὁ σοφὸς Ἀδαμάντιος Κοραΐης.

Ἀνδρῶν ἐπιφανῶν πᾶσα γῆ τάφος.

ΘΟΥΚΥΔΙΔΗΣ

Ἐκ χρυσοῦ καὶ ἐξ ἀργύρου ἀνδριάντας στήσατέ του,
Καὶ πρὸς μνήμην τοῦ μεγάλου τῆς Ἑλλάδος εὐεργέτου,
Πανελλήμιος κατ' ἔτος ἑορτῆ ἅς συστηθῆ,
Καὶ ὡς ἑφορος τῶν φώτων στήν Ἑλλάδ' ἅς τιμηθῆ·
Καὶ χορὸς Ἑλληνοπαίδων ἀμετρήτων μυριάδων
Εἰς τὸν τάφον τοῦ τριγύρω τὸν λαμπρὸν τοῦ ὕμνον ἄδων,
Ἄς δεικνύη πόσῃν δόξαν, πόσον μέγεθος τιμῶν
Ἀποδίδ' εἰς τὴν Παιδείαν ἢ σεπτῇ Πατρὶς ἡμῶν·
Καὶ ἅς βλέπουν καὶ οἱ ξένοι
Κ' οἱ ἐχθροὶ ἡμῶν μακρόθεν ἔκθαμβοι κ' ἐκπεπληγμένοι.

Τ' ὄνομά σου, Μουσηγέτα, εἰς τοῦ Ἑλληνοῦ τὰ χεῖλη
Δὲν προφέρεται μὲ δίχως σεβασμὸν περικλεῆ,
Καὶ μὲ δίχως ἔκπληξίν των οἱ πιστοὶ τῶν φώτων φίλοι
Δὲν ἐξύμνησαν τὴν δόξαν τοῦ μεγάλου Κοραΐ.

Ὡχρὸς ἥλιος δουλείας ἔλαμπεν εἰς τοὺς αἰθέρας
Τὴν λαμπάδα κατὰ πρῶτον ὅτε εἶδε τῆς ἡμέρας·
Τὴν προγονικὴν Ἑλλάδα ἀνεζήτησεν εἰς μάτην,
Καὶ εἰς μάτην τοὺς υἱοὺς τῆς καὶ τὸν θεῖον τῆς Σωκράτην·
Εἰς τὴν γῆν τοῦ Περικλέους μὲ καρδίας εἶδε πόνον
Ἀνδραπόδων μόνον πλήθη καὶ ἀγέλας δούλων μόνον.
Καὶ αἱ πόλεις τῆς Ἑλλάδος αἱ περικλεεῖς ἐκεῖναι
Κρημνισμάτων ἦσαν πόλεις, κ' αἱ τρισένδοξοι Ἀθῆναι,
Κ' ἡ μεγάλη Λακεδαίμων,
Καὶ διέτριβεν εἰς ταύτας τοῦ βαρβαρισμοῦ ὁ δαίμων.

[...]

ἀργύρου : (ἄργυρος) ἀσήμι | *ἔφορος* : (ἐδῶ) πρεσβευτής, φορέας | *ᾄδων* : (ᾄδω) τραγουδῶ | *σεπτῆ* : (σεπτός) ἀξιοσεβάστος, ἱερός | *εἰς μάτην* : (ἔκφρ.) μάταια | *ἀνδραπόδων* : (ἀνδράποδο) δουλοπάροικος, ὑπόδουλος | *ἀγέλας* : (ἀγέλη) ομάδα | *περικλεεῖς* : (περικλεής) δοξασμένος, περιώνυμος | *κρημνισμάτων* : (κρήμνισμα) ἐρείπιο, γκρέμισμα | *διέτριβεν* : (διατρίβω) κατοικῶ | *βαρβαρισμοῦ* : (βαρβαρισμός) (ἐδῶ) βαρβαρότητα· (μεταφ.) ἡ κατοίκηση ἀπὸ ξένα φύλα ἢ ἡ ὁμιλία ξένης γλώσσας σὲ μιὰ περιοχή

Ὁ Ἀδαμάντιος Κοραῆς (1748-1833) ἦταν Ἕλληνας φιλόλογος καὶ σημαντικὸς ἐκπρόσωπος τοῦ Νεοελληνικοῦ Διαφωτισμοῦ. Ἐξέδωσε πληθώρα ἀρχαίων κειμένων, συνέβαλε στὴ διαμόρφωση τῆς ἐλληνικῆς γλώσσας μέσῳ μιᾶς μετριοπαθέστερης ἐκδοχῆς τῆς καθαρῆς, ὑποστήριξε μεταρρυθμίσεις στὴν Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία καὶ γενικὰ ὑπῆρξε μιὰ πολυσχιδῆς προσωπικότητα, καθοριστικὴ γιὰ τὴ διαμόρφωση τοῦ νεοελληνικοῦ πνεύματος.

Ὁ γέρων εἰκονοπώλης ἢ Αἱ ἀναμνήσεις τοῦ ἔθνικοῦ ἀγῶνος μας

*Τοῦ ἔθνικοῦ ἀγῶνος μας αἱ τόσαι ἀναμνήσεις
 Ἀγάζουσαι ποιήσεως καὶ ἱστορίας βρόσεις,
 Ἀπὸ τὴν χώραν βαθμηδὸν ἐκλείπον τῆς Ἑλλάδος,
 Ὡς εἰς τὴν πάχνην οἱ ἀγνοὶ ἀστέρες τῆς Πλειάδος*
 ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΣΟΥΤΣΟΣ, *Πλάστιγγ*

Τῆς ἐπαναστάσεώς μας τῆς λαμπρᾶς ἐκείνης ὄλης
 Τυπωμένους ἔχω, φίλοι, τοὺς περικλεεῖς ἀγῶνας,
 (Ἐκραζε μεγαλοφώνως γέρων τις εἰκονοπώλης,
 Τὰς ποικίλας του ἐκθέτων εἰς τὴν ἀγορὰν εἰκόνας),
 Τῆς ἐπαναστάσεώς μας τῆς λαμπρᾶς καὶ περιφήμου
 Ὅλας ἔχω, Κύριοί μου,
 Τὰς ἐνδόξους ναυμαχίας τοῦ Κανάρη καὶ Μιαούλη,
 Τοῦ Νικηταρᾶ τὰς μάχας μὲ τὰς τοῦ Κυριακούλη,
 Πλὴν τῆς δόξης μας παρῆλθον οἱ λαμπροὶ καιροὶ ἐκεῖνοι,
 Καὶ ὁ ἔρωσ τῆς πατρίδος τὴν ὑγείαν μας ἀφίνει.

Τὸν στρατὸν ἰδέτε, φίλοι, τὸν στρατὸν ἰδέτε τοῦτον·
 Βλέπετε τοὺς ἄνδρας τούτους μ' ἐνθουσιασμένον ὕφος;
 Βλέπετ' ἐπὶ κεφαλῆς των καὶ αὐτὸν τὸν νέον Βροῦτον;
 Οὗτος εἶν' ὁ Ὑψηλάντης τουρκοβόρον φέρων ξίφος,
 Καὶ ὁ ἱερός του Λόχος εἶν' τὸ πλῆθος τῶν Ἑλλήνων
 Τὸ ἀκολουθοῦν ἐκεῖνον,
 Τὸ πρὸς τὴν Ἑλλάδα τρέχον μὲ σημαίας ὑψωμένας,
 Μὲ ρομφαίας, Κύριοί μου, καὶ μὲ σπάθας γυμνωμένας·

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

Πλὴν τῆς δόξης μας παρῆλθον οἱ λαμπροὶ καιροὶ ἐκεῖνοι,
Καὶ ὁ ἔρωσ τῆς πατρίδος τὴν ὑγείαν μας ἀφίνει.

Νὰ ἐδῶ ἢ κατὰ Τούρκων εὐτυχῆς μας μάχ' ἢ πρώτη
Ἐδῶ Ἑλληνας πενήντα πλὴν ὑπ' ἀρχηγοὺς ἀξίους,
Τὸν Στριφτόμπολ' Ἀναγνώστην καὶ Νικόλαον Σουλιώτη
Καταστρέφουν στὸ Λεβίδι ἐχθροὺς τετρακισχιλίους.
Τὴν ἀθάνατον ἰδέτε τὴν ἐν Βαλτετσίῳ πάλην·

Ἐδέτε τὸν Μαυρομιχάλην,

Τὸν Κυριακούλην ἴδέτε μετὰ τοῦ Κολοκοτρώνη
Τοὺς ἐχθροὺς κατατροπῶν τὴν πατρίδα πῶς λυτρώνει.
Πλὴν τῆς δόξης μας παρῆλθον οἱ λαμπροὶ καιροὶ ἐκεῖνοι,
Καὶ ὁ ἔρωσ τῆς πατρίδος τὴν ὑγείαν μας ἀφίνει.

Νὰ κυττάζετ' ἐδῶ πάλιν ὁ Γρηγόριος Δικαῖος
Μὲ τριακοσίους μείνας ὡσὰν ἄλλος Λεωνίδα,
Πῶς παλαίει κατὰ τόσων στὸ Κρεμμίδιον γενναίως,
Κι ἀποθνήσκει καταλύων τῶν ἐχθρῶν τὰς τυραννίδας.
Νὰ κι ὁ Δράμαλης μὲ θάρρος, καὶ μὲ νίκης κάθ' ἐλπίδα

Προχωρῶν στὴν Ἀργολίδα,

Καὶ τὴν γῆν μὲ Τούρκων αἷμα τῆς Πελοποννήσου βάφω,
Καὶ αὐτοῦ καὶ τοῦ στρατοῦ του ἀπαντᾷ τὸν μέγαν τάφον.
Πλὴν τῆς δόξης μας παρῆλθον οἱ λαμπροὶ καιροὶ ἐκεῖνοι,
Καὶ ὁ ἔρωσ τῆς πατρίδος τὴν ὑγείαν μας ἀφίνει.

Τοῦ ἡλίου ὡς ὁ μέγας καὶ ἀκτινοβόλος δίσκος,
Φωτεινὸς κι ἀκτινοβόλος νὰ ὁ Μάρκος ὁ γενναῖος·
Ὡς ἀστὴρ λελαμπρυσμένος νὰ ὁ μέγας Καραϊσκος,
Περικλῆς, Ἐπαμεινώνδας, Μιλτιάδης, Κίμων νέος·
Νὰ τὸ γνήσιον τὸ τέκνον τῆς ἀγνῆς ἐλευθερίας

Ὁ ἀείμνηστος Ἡλίας,

Τῆς ἐλευθερίας μάρτυς ὡς οὐδεὶς ποτέ τις ἄλλος,
Πρὸς τὸν θάνατον βαδίζων νὰ ὁ Διάκος ὁ μέγας.
Πλὴν τῆς δόξης μας παρῆλθον οἱ λαμπροὶ καιροὶ ἐκεῖνοι
Καὶ ὁ ἔρωσ τῆς πατρίδος τὴν ὑγείαν μας ἀφίνει.

Ἀλλὰ βλέπω μετὰ φρίκης καὶ μετ' ὀφθαλμῶν ἐκθάμβων
Εἰς τὰς τόσας ἀναμνήσεις ἀντὶ νὰ ἐνθουσιᾶτε

Εἰς τὰς ἀναμνήσεις, λέγω, τῶν μεγάλων μας θριάμβων,
 Τὸν ἀναμνηστὴν ἐκείνον ὡς μωρὸν περιγελάτε.
 Τὰς ἡμέρας τοῦ ἀγῶνος ἐπεσκίασεν ἡ λήθη,
 Κι ἀπὸ τ' ἀνδρικά μας στήθη
 Ἄπ' ὀλίγον κατ' ὀλίγον ὁ ἔλλητισμός ἐκλείπει,
 Κ' ἐγὼ κρᾶζω ὄλος θλίψις καὶ κατήφεια καὶ λύπη,
 Ἄ! τῆς δόξης μας παρῆλθον οἱ λαμπροὶ καιροὶ ἐκείνοι,
 Καὶ ὁ ἔρωσ τῆς πατρίδος τὴν ὑγίαν μας ἀφίνει.

αὐγάζουσαι : (αὐγάζω) φωτίζω, φέγγω | *περικλειεῖς* : (περικλειής) δοξασμένος, περιώνυμος | *τουρκοβόρον* : (τουρκοβόρος) ὁ τρεφόμενος μὲ τουρκικὸ αἷμα (ἐδῶ) (μεταφ.) ξίφος ποῦ σκοτώνει Τούρκους | *ρομφαίας* : (ρομφαία) πολεμικὴ λόγχη | *παλαίει* : (παλαίω) παλεύω, μάχομαι | *καταλύων* : (καταλύω) καταστρέφω, καταργῶ | *ἀπαντᾷ* : (ἀπαντῶ) (ἐδῶ) συναντῶ, βρίσκω | *μωρὸν* : (μωρός) ἀνόητος | *λήθη* : λησμονιά | *κατήφεια* : κακοκεφιά, στεναχώρια, δυσθυμία

Τοῦ Νικηταρᾶ τὰς μάχας μὲ τὰς τοῦ Κυριακούλη : Ὁ Κυριακούλης Μαυρομιχάλης (1765-1822) ἦταν μέλος τῆς οἰκογενείας τῶν Μαυρομιχαλαίων ἀπὸ τὴν Μάνη, υἱὸς τοῦ Πιέρρου καὶ ἀδελφὸς τοῦ Πετρόμπεη. Ἠγήθηκε τῶν ἐλληνικῶν στρατευμάτων στὴν μάχη τοῦ Βαλτετσίου, συμμετεῖχε στὴν ἄλωση τῆς Τρίπολης, ἐνῶ ἐξεστράτευσε καὶ στὴν Αθήνα. Σκοτώθηκε ὑπερασπιζόμενος τὸ Σούλι στὰ 1822.

Τὸν Στριφτόμπολ Ἀναγνώστην καὶ Νικόλαον Σουλιώτη : Ὁ Αναγνώστης Στριφτόμπολας καὶ ὁ Νικόλαος Σουλιώτης ἦταν ἀγωνιστὲς τῆς Ἐπανάστασης τοῦ 1821 μὲ δράση στὴν Πελοπόννησο.

Τὴν ἀθάνατον ἰδέτε τὴν ἐν Βαλτετσίῳ πάλιν : Ἡ μάχη τοῦ Βαλτετσίου (12-13 Μαΐου 1821) ὑπῆρξε μιὰ καθοριστικὴ γιὰ τὴν Ἐπανάσταση μάχη, μιᾶς καὶ ἀποτελέσσει τὸ προεόρτιον τῆς ἄλωσης τῆς Τριπολιτσᾶς. Ἀρχηγέτες τῆς νικηφόρας αὐτῆς σύρραξης ἦταν οἱ Κολοκοτρώνης, Ἀναγωσταρᾶς καὶ Κυριακούλης Μαυρομιχάλης.

Νά κυττάξετ' ἐδῶ πάλιν ὁ Γρηγόριος Δικαῖος / [...] / Πῶς παλαίει κατὰ τόσων στοῦ Κρεμμυδίου γενναίως : Ὁ Γρηγόριος Φλέσσας (γενν.: Γεώργιος Δικαῖος), ὁ ἐπονομαζόμενος Παπαφλέσσας, ἦταν ἀγωνιστὴς κληρικὸς τῆς Ἐπανάστασης τοῦ 1821. Ἡ μάχη τοῦ Κρεμμυδίου, ποὺ ἀναφέρεται παρακάτω, ἔλαβε χώρα στὶς 7 Ἀπριλίου τοῦ 1825 πλησίον τοῦ οἰκισμοῦ Κρεμμύδια στὴν Πύλο, στὴν ὁποία τὰ ἐλληνικὰ στρατεύματα ἠττήθηκαν ἀπὸ τὸν στρατὸ τοῦ Ἴμπραήμ.

Νά κι ὁ Δράμαλης : Πρόκειται γιὰ τὸν Μαχμοῦτ Ἀλῆ πασᾶ (1770-1822), τὸν ἐπονομαζόμενο καὶ Δράμαλη, Ὄθωμανὸ ἀρχιστράτηγο, ποὺ δραστηριοποιήθηκε ἀντεπαναστατικὰ στὴν Πελοπόννησο, γνωρίζοντας συντριπτικὴ ἧττα στὴ μάχη τῶν Δερβενακίων, στὶς 26 Ἰουλίου 1822.

Ὁ ἀείμνηστος Ἡλίας : Πιθανότατα ἀναφέρεται στὸν Ἡλία Μαυρομιχάλη (1795-1822), πρωτότοκο τοῦ Πετρόμπεη, ὁ ὁποῖος διακρίθηκε γιὰ τὴν ἀνδρεία του, ἀλλὰ σκοτώθηκε σὲ νεαρὴ ἡλικία σὲ μάχη στὰ Στύρα Εὐβοίας. Συμμετεῖχε στὴ μάχη τοῦ Βαλτετσίου καὶ στὴν ἄλωση τῆς Τριπολιτσᾶς.

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

Ὁ Σκενδέρβηης.

Μιὰ μόνη φουστανέλα φαίνεται στὰ σόνορά των,
 Εὐθὺς τρέχουν στ' ἄρματά των,
 Κ' εἶναι αὐτός! ἀκόμα κράζουν οἱ πασσάδες τῆς Τουρκίας,
 Ἐρχεται νὰ μᾶς ἀρπάσῃ νέας πάλιν ἐπαρχίας.

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΣΟΥΤΣΟΣ, Κιθάρα

Τὸ κοράνιον κρατοῦσα καὶ τὴν σπάθην εἰς τὰς χεῖρας,
 Ἦ ἀπὸ τὴν Ἀραβίαν ἐξελθοῦσα βαρβαρότης,
 Ὅσ τῶν Γραικῶν τῆς πρωτευούσης παρεκάθητο τὰς θύρας,
 Κ' ἡ Ἀσία ἠκολούθει τὰς σημαίας της δεσμῶτις.
 Ἦ Εὐρώπη δειλὴ τότε ἀμαθῆς καὶ δεισιδαίμων,
 Τὴν Ἀραβικὴν ρομφαίαν
 Ὑπετήρει μ' ὄμμα τρέμον,
 Καὶ τὴν τῆς ἡμισελήνου ἐρυθρόχρωμον σημαίαν·
 Ὅτ' ἐξαίφνης ἐξαστράψας ἔλαμψεν ὁ οὐρανὸς
 Τῆς πετρώδους Ἀλβανίας,
 Καὶ μὲ κεραυνοὺς βροντώδεις ὀπλισμένους Ἀλβανός,
 Ὁ Σκενδέρβηης ἐφάνη ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας.

Ἀναμέσον τῶν βαρβάρων βρέφος ἔτι ἀνετράφη
 Μέγαν κρύπτων εἰς τὸ στῆθος πατριωτισμοῦ κρατῆρα,
 Ἦ ἐλευθερία ὅμως πρὸς τὸ τέκνον της ἐστράφη,
 Καὶ προσφέρασα εἰς τοῦτο τὴν θαυματουργὸν της χεῖρα,
 Καὶ ἐμπνεύσασα τὸ μῖσος τὸ κατὰ τῆς δεσποτείας,
 Καὶ υἱοθετήσασά το,
 Τῆς Κορανικῆς θρησκείας,
 Ὡ Σκενδέρβηη, τὸν εἶπε, τὴν κηλίδαν ρίψον κάτω·
 Καὶ τὰς φήμας καὶ τὰ πλούτη τῆς Τουρκίας παραιτῶν,
 Ὅπλον δόξης καθοπλίσου,
 Καὶ ὡς μόνον λυτρωτὴν της τοῦ ζυγοῦ τῶν δεσποτῶν,
 Κ' εὐεργέτην της σὲ μόνον ἄς γνωρίσῃ ἡ Πατρίς σου.

Εἰς τὸν λόγον της ὁ ἦρωες τὸ ὠτίον ὑποκλίνας,
 Καὶ ποθῶν ἀθανασίας τελειότητα νὰ φθάσῃ,
 Καὶ μὲ τὴν ἐλευθερίαν τὴν δουλότητα συγκρίνας,
 Ἐπροτίμησε τὰ ὄπλα εἰς τὰς χεῖρας νὰ ἀρπάσῃ,

Καὶ τοῦ ἔθνους του νὰ γίνῃ ἀρχηγὸς λαοῦ γενναίου,
 Καὶ νὰ τὸ ἐλευθερώσῃ,
 Καὶ ἐνδόξου ἡμιθέου
 Στ' ὄνομά τ' ἐπωνυμίαν ἐπροτίμησε νὰ δώσῃ,
 Καὶ ἐνίσχυσις νὰ γίνῃ εἰς λαοὺς ὑποτελεῖς,
 Καὶ παράδειγμα γενναῖον,
 Πῶς νικῶντες καὶ τυράννους καὶ ἀνόμους βασιλεῖς,
 Παντελεύθερον ἀέρα ν' ἀναπνέουν τελευταῖον.

Τοῦ αἰῶνος σου ὦ θαῦμα! μυριάκις ἀποκρούσας
 Ἐκ τῆς γῆς σου τοὺς βαρβάρους κατηφεῖς, κατησχυμένους,
 Ἐτελεύτησας ἐνδόξως τῶν αἰῶνων προακούσας
 Τοὺς τοσοῦτους καὶ τοιούτους πρὸς ἐσὲ λαμπροὺς ἐπαίνους·
 Εἰς τὴν γῆν ἐνόσφ' ἔζης, καὶ τὸ ἔθνος σου ποιμένα
 Καὶ προστάτην τῆς πατρίδος
 Ἔχον πάντοτε ἐσένα,
 Εἰς τὰς προσβολὰς ἀντεῖχε τῆς φρικώδους τυραννίδος.
 Τοῦ ποιμνίου ὅταν ἦμωσ' κάτω πέσῃ ὁ ποιμὴν,
 Τότε κατὰ τῶν προβάτων
 Ὁ καιροφυλάκτης λύκος τρέχει πάραυτα μ' ὄρμην,
 Καὶ κτυπῶν αὐτὰ καὶ σφάζων κολυμβᾷ στὰ αἵματά των.

ὑπετήρει : (ὑποτηρῶ) παρατηρῶ, παρακολουθῶ | *ὄμμα* : μάτι | *κηλίδα* : (κηλίσ) βρωμιά· (ἐδῶ) (μεταφ.) τὸ μίasma τῆς Τουρκίας | *ὀτίον* : (οὖς / ὀτίον) αὐτί | *κατηφεῖς* : (κατηφής) κακόκεφος, στεναχωρημένος, δύσθυμος | *κατησχυμένους* : (καταισχύνων < καταισχύνω) αἰσθανόμενος μεγάλη ντροπή, ἐξευτελισμένος | *ἐτελεύτησας* : (τελευτῶ) πεθαίνω | *ποιμένα* : (ποιμὴν / ποιμένας) βοσκός· (ἐδῶ) ἡγέτης, καθοδηγητής | *καιροφυλάκτης* : ὁ ἀναμένων τὴν εὐκαιρία νὰ διαπράξει κάτι

Ὁ Γεώργιος Καστριώτης ἢ Σκεντέρμπεης (1404/5-1468) εἶναι ὁ ἐθνικὸς ἥρωας τῆς Ἀλβανίας, ὁ ὁποῖος ἀντιστάθηκε στὴν Ὄθωμανικὴ Αὐτοκρατορία, προσπαθώντας νὰ ἀνακόψει τὴν κατάκτηση τῆς πατρίδας του.

Ὁ συγγραφέας σημειώνει σὲ ὑποσελίδια σημείωση, ἐπεξηγώντας τὸ *τῆς πρωτευούσης* τοῦ τρίτου στίχου, τὸ ἐξῆς (σ. 12): «Τῆς Κωνσταντινουπόλεως».

Στροφαὶ εἰς τὴν ἐλευθερίαν

[...]

Ἐπλημμύρει ἡ Ἀσία μὲ τὰ βάρβαρα τῆς σμήνη
 Τὴν Ἑλλάδα τῆς ὁποίας τὸ ἐλεύθερον μισεῖ·

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

Ἦ ἐλπίς τοῦ κόσμου εἶχεν εἰς ὀλίγων χεῖρας μείνει,
 Ὅμως μετὰ τῶν ὀλίγων τούτων συνεμάχεις Σὺ,
 Καὶ τὸ κομητολαμπές σου, κομητόμηκές σου ξίφος
 Ἐξωλόθρευσε μυρίων μυριάδων ἐχθρῶν στίφος.

Ἀθανάτου θεᾶς ἔχεις καὶ ἀνάστημα καὶ εἶδος.
 Τὸ ἀρρενωπὸν σου κάλλος πόρρω κείται τῆς τρυφῆς.
 Τὸ μεσόφρυν σου εἶναι θρόνος φόβου καὶ ἐλπίδος,
 Οὐρανὸς γαληνιαῖος ἐναλλάξ καὶ συννεφής.
 Κτείνεις ἐνταυτῶ καὶ σώζεις, ἐπειδὴ ὑπάρχεις μία
 Κ' ἡ αὐτὴ τυράννων μάστιξ καὶ λαῶν παραμυθία.

[...]

Τόσῃς καὶ μετὰ αἰῶνας τῆς ἐλευθερίας εἶναι
 Ἦ ἀδάμαστος μαγεία! Δόξης ζώπυρον μακρὸν
 Εἰς τὰ στήθη τῶν ὀρώντων κεῖνται αἱ ἀπλαὶ ἐκεῖναι
 Δημοκρατικαὶ ἐπαύλεις, καὶ οἱ τάφοι τῶν νεκρῶν
 Ὑπὲρ πᾶσαν φωνὴν ζῶσαν εὐγλωττότερον λαλοῦσι
 Πρὸς τὸν νοῦν ὅστις νὰ ἴδῃ δύναται καὶ νὰ ἀκούσῃ.

Τὸ ἀποδημῆσαν Πνεῦμα ἐξ Ἑλλάδος εἰς σὲ τῶρα
 Ὕκησε, καὶ ὑπὸ λάμπιν οὐρανῶν διηνεκῆ,
 Μὲ γλαυκῶν πτερύγων ἴριν σὲ περισκιάζει, χώρα
 Τῶν μακάρων καὶ ὀλβίων, Ἀτλαντὶς Ἀμερικὴ!
 Καὶ ἐν σοὶ ἡ παλαιὰ τῆς ἀρετῆς, ἥτις ὑμνεῖται,
 Ἀμυδρῶς κ' ὡς ἐν ἐσόπτρῳ ἄγαλμα σκιαγραφεῖται.

Ὡς τὸ ἀρτοφόρον δένδρον τὸ ἐντός σου ὠριμάζον,
 Ἦ ἐλευθερία ἄρτον ζωῆς φέρ' ὑγιεινὸν
 Εἰς τὰ τέκνα σου, καὶ ὅλας τὰς ἀκτάς σου προσπελάζον
 Κῦμα δύο βαθυρρόων, ἀχανῶν ὠκεανῶν,
 Σὲ χωρίζει ἐξ Εὐρώπης ἔνθεν τῆς παρηκμακυίας,
 Κ' ἔνθεν ἐκ τῆς δουλοτρόφου καὶ παλίμπαιδος Ἀσίας.

[...]

κομητολαμπές : λαμπερὸ ὅπως ἕνας κομήτης | *κομητόμηκες* : μακρὸ ὅπως ἡ οὐρὰ τοῦ μετεωρίτη | *στίφος* : ἄτακτο πλῆθος | *εἶδος* : (ἐδῶ) ὄψη | *πόρρω* : μακριά, πολὺ | *μάστιξ* : (ἐδῶ) μαστίγιο | *ζώπυρον* : κάρβουνο ποὺ χρησιμεύει στὴν ἀναζωπύρωση μιᾶς φλόγας· (ἐδῶ) ὅ,τι ἀναζωογονεῖ, ἀναγεννᾷ κάτι | *ῶκησε* : (οἰκῶ) κατοικῶ· (ἐδῶ) ἐγκαθίσταμαι | *διηνεκῆ* : (διηνεκίης) ἀτελεύτητος χρονικά, ἀτελείωτος | *ὡς ἐν ἐσόπτρῳ* : (ἔσοπτρον) ὡς ἀντανάκλαση | *παρηκμακίαις* : (παρακμάζων < παρακμάζω) παρηκμασμένος | *παλίμπαιδος* : (παλίμπαις) ὁ ἔχων παιδιάστικη, ἀνώριμη συμπεριφορὰ

ἀρτοφόρον δένδρον : Ὡς «ἀρτοφόρον δέντρο» ἀναφέρεται συχνὰ ἡ κουτσουπιά. Ὁ ἀλεσμένος καρπὸς τῆς κουτσουπιᾶς χρησιμοποιήθηκε εὐρέως κατὰ τὸ παρελθὸν στὴν παρασκευὴ ψωμιοῦ, εἰδικὰ σὲ περιόδους μεγάλης φτώχειας ἢ πολέμου. Ἐξ οὗ καὶ ἡ ἀναφορὰ τοῦ Καρασούτσα.

Ὁ ποιητὴς σημειώνει σὲ ὑποσελίδια σημείωση σχετικὰ μὲ τὸ παρὸν ποίημα τὸ ἐξῆς (σ. 63): «(α) Αἱ στροφαι αὗται ἐλήφθησαν ἐκ τμήματος ἐκτενεστέρου ἐκδοθέντος κατὰ πρῶτον τῷ 1847».

Ἰωάννης Καρασούτσας (Σμύρνη, 1824 – Αθήνα, 1873)

Ποιητὴς καὶ μεταφραστὴς. Συνέγραψε πλῆθος ποιητικῶν ἔργων στὴν καθαρεύουσα, μετέφρασε ἀρκετὰ κείμενα στὰ ἑλληνικά καὶ ὑπῆρξε ἕνας ἐκ τῶν σημαντικότερων συγγραφέων τῆς ἐποχῆς του, λαμβάνοντας τιμὲς καὶ βραβεύσεις γιὰ τὸ ποιητικὸ του ἔργο. Μεταξὺ ἄλλων, συνετέλεσε στὴν προώθηση τῶν εὐρωπαϊκῶν ἀνθρωπιστικῶν ιδεωδῶν στὴν Ἑλλάδα τοῦ 19ου αἰῶνος. Ὑπῆρξε ἕνας ἐκ τῶν μειζόνων κλασικορομαντικῶν συγγραφέων τοῦ ἀθηναϊκοῦ κέντρου μὲ ἀξιοσημείωτο ἔργο. Αὐτοκτόνησε σὲ ἡλικία σαράντα-έννέα ἐτῶν, ἔχοντας ὑποστῆι δυσμένειες καὶ στερήσεις κατὰ τὰ τελευταῖα χρόνια τοῦ βίου του.

«Ἡ πρὸς τοὺς εὐεργέτας τῆς Ἑλλάδος εὐγνωμοσύνη μας, ἢ Ὁ σοφὸς Ἀδαμάντιος Κοραΐς.»

Πηγή: Ἰωάννης Καρασούτσας, *Ἡ Λύρα ἥτοι Συλλογὴ λυρικῶν του τινῶν ποιημάτων*, Ἐρμούπολη, Τυπ. Γ. Πολυμέρη, 1839, σσ. 1-2.

«Ὁ γέρον εἰκονοπώλης ἢ Αἰ ἀναμνήσεις τοῦ ἐθνικοῦ ἀγῶνος μας»

Πηγή: Ἰωάννης Καρασούτσας, *Ἡ Λύρα...*, ὁ.π., σσ. 7-9.

«Ὁ Σκενδέρβης.»

Πηγή: Ἰωάννης Καρασούτσας, *Ἡ Λύρα...*, ὁ.π., σσ. 12-14.

«Στροφαι εἰς τὴν ἐλευθερίαν»

Πηγή: Ἰωάννης Καρασούτσας, *Ἡ Βάρβιτος ἥτοι Συλλογὴ τῶν λυρικῶν αὐτοῦ ποιημάτων*, Αθήνα, Τυπ. Π. Σούτσα – Α. Κτενᾶ, 1860, σσ. 63, 66.

Ἀλέξανδρος Κατακουζηνός

(1824-1892)

Ὁ Πατριάρχης Γρηγόριος

Μέρος Πρῶτον
Κωνσταντινούπολις

[...]

Ἄγρυπνος ὁ πατριάρχης καὶ περίλυπος καὶ κλαίων,
Ὡς ὁ θνήσκων κύκνος, ὕμνον ἀναμέλπει τελευταῖον.
Καὶ αὐτὸς πληγῆν θανάτου φρικαλέαν περιμένων
Τὸν Θεὸν ἐπικαλεῖται ὑπὲρ τῶν θανατουμένων·

Τὸν Θεὸν ἐκεῖνον, ὅστις

Εὐσπλαγχνος καὶ λαοσώστης

Διὰ χάριτος ἀγίας

Τὴν δεινὴν νὰ παύσῃ σπάθην δύναται τῆς ἀπωλείας.

[...]

Ἐφθασεν ἰδοὺ ἡ ὥρα· ὁ πρεσβύτης καταβαίνει·
Τοῦ ναοῦ ἐντὸς ἡ ποίμνη τὸν ποιμένα περιμένει.
Ἐνδον Πάσχα, Πάσχα μέγα, τῶν πιστῶν ἡ σωτηρία,
Καὶ ἀγάπης περιπτύξεις, καὶ πανήγυρις ἀγία,

Καὶ φιλήματα εἰρήνης

Καὶ χαρᾶς καὶ εὐφροσύνης,

Ἄλλ' ἐκτὸς στρατὸς σταθμεύει,

Καὶ τῶν πανηγυριζόντων βῆμα πᾶν κατασκοπεύει.

Τὸν λαὸν ὁ ἱεράρχης εὐλογήσας ἀπολύει·

Ἡ φωνὴ του, ὡς πενθοῦσα, λυπηρόν τι προμηνύει.

Ἀνεχώρησαν σιγῶντες οἱ πιστοὶ κ' ἐν ἄθυμια.

Σκυθρωπότης εἰς τοὺς οἴκους, εἰς τοὺς δρόμους ἐρημία.

Ἄλλαχοῦ ἀντήχουν θρηῆνοι

Καὶ κλαυθμὸς κλαυθμὸν ἐκίνει,

Μόνον γέλως ἀντὶ θρηῆνων

Εἰς τὰ στόματα τῶν Τούρκων, τῶν Ἑβραίων, τῶν Λατίνων.

[...]

Εἰς τ' ἀνάκτορα τ' ἀρχαῖα τῶν ἐνδόξων Κωνσταντίνων
 Ὁ κατάδικος ἀπήχθη· μετ' ὀλίγον ἐξ ἐκείνων
 Ἐπὶ λέμβου μετετέθη, καὶ τοῦ μάρτυρος πλησίον
 Ὁ αἰμοχαρῆς ἐπέβη ἀρχηγέτης τῶν δημίων.

Ἡ πομπὴ πορευομένη
 Ἐπ' ἀριστερὰ προβαίνει,
 Καὶ ἡ λέμβος τοῦ φρουράρχου

Προπορεύεται τῆς λέμβου τοῦ σιγῶντος πατριάρχου.

Διασχίζουσαι τὸ ὕδωρ αἱ ταχεῖαι λέμβοι πλέουν·
 Εἰς τὴν παραλίαν Τοῦρκοι καὶ ἀλλόθρησκοι συρρέουν.
 Τέλος εἰς τὴν ἀποβάθραν ἔφθασαν τοῦ Φαναρίου·
 Ἐκ τοῦ ἀπεχθοῦς ἐξῆλθεν ὁ πρεσβύτες ἀκατίου.

Ἔνοπλοι αὐτὸν φρουροῦσι·
 Βλασφημίαι ἀντηχοῦσι,
 Καὶ πληθὺς πεπυκνωμένη

Συνωθεῖται, συμβαδίζει καὶ τὸ τέλος περιμένει.

Βήματα προβάς ὀλίγα ἐγονάτισεν ὁ γέρων
 Ὡσεὶ πρὸς καρατομίαν κεφαλὴν λευκὴν προσφέρων.
 Ἄλλ' ὁ δήμιος, λακτίσας τὸ σεπτὸν ἐκείνου σῶμα,
 «Βάδιζε, τῷ εἶπε, γέρων· δὲν ἐφθάσαμεν ἀκόμα.»

Καὶ ἀνώρθωσεν ἐκεῖνον
 Χεῖρα στιβαρὰν προτείνων,
 Κ' ἐπορεύοντο καὶ πάλιν

Πρέπουσαν ἀναζητοῦντες μαρτυρίου θέσιν ἄλλην.

Ἀπὸ τοῦ πατριαρχείου τὸ κλεινὸν ἠρπάγη θῦμα
 Καὶ πρὸς τὸ πατριαρχεῖον ὁδηγοῦν αὐτοῦ τὸ βῆμα,
 Περιφέροντες ὡς πταίστην τὸν ἀγνὸν κακίας πάσης
 Ἐπὶ τῆς ξηρᾶς ἠπείρου, ἐπὶ τῆς ὑγρᾶς θαλάσσης,

Λακτιζόντων τῶν δημίων,
 Ἐμπαιζόντων τῶν ἀγρίων,
 Ἴνα δῶσι μαρτυρίας

Οὐρανὸς καὶ γῆ καὶ πόντος τῆς τοσαύτης ἀδικίας.

[...]

Ὡ Γρηγόριε, τὸ νέον κόσμημα τῆς ἐκκλησίας,
Καύχημα τῶν ὀρθοδόξων καὶ ὁ στύλος τῆς θρησκείας,
Ὅστις τοῦ Δικαιοκρίτου τῶρα κάθησαι πλησίον
Καὶ τὰ τάγματα στολίζεις τῶν μαρτύρων καὶ ἀγίων,
Καὶ εἰς δόξαν ἄνευ τέλους
Θεωρεῖς τοὺς ἀρχαγγέλους,
Μὴ παρίδης μου τὰ ἔπη·
Τὸ γνωρίζω ποῖος αἴνος, ποῖος ὕμνος εἰς σέ πρέπει.

[...]

Ποία τῶρα νέα ὕβρις τὸν πρεσβύτην περιμένει;
Τίνες, μυσσαροὶ τῆν ὄψιν, ρυπαρῶς ἐνδεδυμένοι
Τὸ συνηθρισμένον πλῆθος ἀπωθοῦντες διασχίζουν
Καὶ κακίαν μελετῶντες πρὸς τὸν μάρτυρα βεδίζουν;
Οἱ ρακένδυτοι ἐκεῖνοι
Ἢ τοῦ κόσμου καταισχύνη,
Εἶναι ἄπιστοι Ἑβραῖοι,
Τὴν ψυχὴν διεφθαρμένοι καὶ τὸ σῶμα ψωραλέοι.

Εἶναι ἄπιστοι Ἑβραῖοι, συνεργάται τῶν δημίων,
Προθυμούμενοι δι' ἔργων ν' ἀποδείξουν ἀναξίων,
Ὅτι ἀληθῶς ὑπάρχουν ἔκγονοι τῶν σταυρωσάντων
Τὸν υἱὸν τῆς παναμώμου καὶ τὸν πλάστην τῶν ἀπάντων,
Οἵτινες ὑψοῦντες χεῖρα
Ἐμαστίγουν τὸν Σωτῆρα,
Καὶ ἀντὶ διὰ χρυσίνου
Ἐστεψαν διὰ στεφάνου τὸν Δεσπότην ἀκανθίνου.

Ἀπὸ τῆς ἀγχόνης ἤδη ὁ νεκρὸς κατεβιβάσθη,
Ἄλλ' αὐτῷ καινὸν μνημεῖον λαξευτὸν δὲν ἤτοιμάσθη.
Οἱ παράνομοι Ἑβραῖοι σύροντες ἐκ τοῦ σχοινοῦ
Εἰς τὰς ἀγυῖας τὸ σῶμα περιφέρουν τοῦ ἁγίου,
Καὶ σωρὸς λαοῦ ὕβριζων
Καὶ κραυγάζων καὶ συρίζων
Συνωθεῖ καὶ συνωθεῖται,
Καὶ ἀγγεληδὸν κατόπιν τοῦ θεάματος κινεῖται.

Τοὺς ἀνόσια τελοῦντας δέχεται ἡ παραλία.
 Ἐπὶ πόντου ἀταράχου σιωπὴ καὶ ἡσυχία.
 Εἰς αἰγιαλὸν γελῶντα μόλις ἔπαιζε τὸ κύμα,
 Ὡς νὰ ἔλεγεν ὁ πόντος· «Ἵλγηστῶν ἀδίκων θῦμα,
 Εἰς τὰ βάθη τῆς θαλάσσης
 Πρόφθασον νὰ ἡσυχάσης,
 Ἀφοῦ νόμος ἀπανθρώπων
 Τῆς ἐν γῆ σοὶ ἀπαρνεῖται ἀναπαύσεως τὸν τόπον.»

[...]

ἀναμέλπει : (ἀναμέλω) τραγουδῶ, ψάλλω | *πρεσβύτης* : ἡλικιωμένος | *ἀθυμία* : (ἀθυμία) λύπη, θλίψη | *ἀκατίου* : (ἀκάτιον· βλ. καὶ ἄκατος) μικρὸ κι ἐλαφρὸ πλοῖο ἢ μεγάλη λέμβος πολεμικοῦ πλοίου | *πληθὺς* : πληθός, ὄχλος | *συνωθεῖται* : (συνωθῶ) σπρώχνω, στριμώχνω | *ὡσεὶ* : σάν | *κλεινόν* : (κλεινός) περιώνυμος, ξακουστός | *αἶνος* : ἔπαινος, ὕμνος | *μυσαροὶ* : (μυσαρός) ἀπεχθής, ἀπωθητικός | *ρυπαρῶς* : βρώμικα· (ἐδῶ) αἰσχρά, ἀνήθικα | *συνηθροισμένον* : (συνηθροισμένος < συναθροίζω) συγκεντρωμένος (γιά πληθός) | *ἔκγονοι* : (ἔκγονος) ἀπόγονος | *παναμώμου* : (πανάμωμος) ἄσπιλος, πάναγνος | *καινόν* : (καινός) καινούργιος | *ἀγνιάς* : (ἀγνιά) σοκάκι, δρομάκι | *συρίζων* : (συρίζω) σφυρίζω· (ἐδῶ) ἀποδοκιμάζω | *ἀγελήδον* : συνιστώντας ἀγέλη, δημιουργώντας πληθός

Ὁ συγγραφέας (ἢ ὁ ἐκδότης του) παραθέτει στὸ τέλος τῆς ἔκδοσης «Σημειώσεις εἰς τὸν πατριάρχην Γρηγόριον». Ἐκεῖ μᾶς πληροφορεῖ ἀναφορικά μὲ τὸν πρῶτο στίχο τοῦ ἀνθολογημένου ἀποσπάσματος («Ἄγρυπνος ὁ πατριάρχης [...]») τὰ ἐξῆς (σ. 27):

1. Ὁ πατριάρχης Γρηγόριος, ὁ τὴν ἡμέραν τοῦ ἀγίου Πάσχα 1821 τὸν δι' ἀγρόνης ἐν Κωνσταντινουπόλει λαβὸν μαρτυρικὸν θάνατον, ἐγεννήθη ἐν Δημητσάνῃ τῆς Πελοποννήσου ἐν ἔτει 1745 ἐκ πατρὸς Ἰωάννου Ἀγγελοπούλου, Γεώργιος ἐν τῷ θεῷ βαπτίσματι ὀνομασθεὶς. Ὁ Γρηγόριος τρεῖς ἐκόσμησε τὸν πατριαρχικὸν θρόνον, καὶ πρῶτον μὲν ἐν ἔτος καὶ μῆνας ἕξ· δεύτερον δέ, ἀπὸ Σεπτεμβρίου 1806 μέχρι 1808, δύο ὅλα ἔτη· τρίτον δὲ ἀπὸ Ἰανουαρίου 1819 μέχρι τοῦ θανάτου αὐτοῦ. Τὸ κτίριον τῶν πατριαρχείων, οἷον ὑπάρχει τὴν σήμερον, ἐκτίσθη συνεργεῖα καὶ συνδρομῇ αὐτοῦ· καὶ τὸ πατριαρχικὸν τυπογραφεῖον χρεωστεῖται εἰς αὐτόν, ὃς καὶ τὸ κιβώτιον τοῦ ἐλέους συνέστησε πρὸς περιθάλψιν ἐνδεῶν καὶ ἀπόρων. Χρηματίσας μητροπολίτης Σμύρνης συνήργησεν, ὥστε ὁ ναὸς τῆς ἁγίας Φωτεινῆς ν' ἀνακτισθῇ οἷος φαίνεται μέχρι σήμερον.

τῶν Τούρκων, τῶν Ἑβραίων, τῶν Λατίνων / εἶναι ἄπιστοι Ἑβραῖοι, συνεργάται τῶν δημιῶν : Οἱ ἱστορικὲς καταγραφὲς ἀναφέρουν ὅτι στὸν φόνο τοῦ Γρηγορίου συνέργησαν τόσο οἱ Καθολικοὶ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὅσο καὶ οἱ Ἑβραῖοι, οἱ ὁποῖοι γενικὰ εὕρισκοντο ὑπὸ ἓνα εὐνοϊκὸ καθεστῶς στοὺς κόλπους τῆς Ὄθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας, συχνὰ λειτουργώντας ὡς “πραιτοριανοὶ” τῆς Ὑψηλῆς Πύλης. Καί γιὰ τοὺς δύο σημειώνεται στίς συνοδευτικὲς «Σημειώσεις» ὅτι:

5. Οἱ Κατόλικοι τοῦ Γαλατᾶ ἐπέχαιρον εἰς τὴν συμφορὰν τῆς ἐκκλησίας καὶ οἱ φράτορες αὐτῶν ἔμαλαν δοξολογίαν, μαθόντες, ὅτι ὁ πατριάρχης ἀπηγχονίσθη.

καί:

12. Οἱ Ἑβραῖοι, προσδέσαντες πέτραν εὐμεγέθη εἰς τὸ σχοινίον, ἐνέβαλον τὸ πολυάθλον σῶμα εἰς

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

ἀκάτιον καὶ ἀπαγαγόντες ἔρριψαν αὐτὸ εἰς τὸ μέσον τοῦ Κερατίου κόλπου. Αὐτόπται μαρτυροῦσιν, ὅτι προσδεθείσης τῆς πρώτης πέτρας τὸ ἱερόν λείψανον οὐ κατέδυε· τότε προσέδεσαν καὶ δευτέραν μείζονα ἐκ τῆς μέσης τοῦ νεκροῦ, ἀλλὰ καὶ αὕτη οὐκ ἤρκεσεν εἰς καταβύθισιν αὐτοῦ. Τέλος οἱ Ἑβραῖοι κατεσπάραξαν τὴν κοιλίαν τοῦ μάρτυρος πρὸς εὐχερεστέραν ἐπίτευξιν τοῦ σκοπομένου.

Ἀλέξανδρος Κατακουζηνός (Τεργέστη, 1824 – Ἀθήνα, 1892)

Συνθέτης, μουσικὸς παιδαγωγός, χοράρχης καὶ ποιητής. Γεννήθηκε στὴν Τεργέστη ἀπὸ Ἑλληνες γονεῖς μὲ καταγωγή ἀπὸ τὴν Σμύρνη. Ἔκανε σπουδὲς μουσικῆς καὶ διηύθυνε σημαντικὲς χορωδίες στὴν Εὐρώπη. Εἰσήγαγε τὴν τετράφωνη μουσικὴ καὶ τὸ πολυφωνικὸ σύστημα στὶς ἐκκλησιαστικὲς χορωδίες τῆς Ἑλλάδος. Δίδαξε στὸ Ὡδεῖο Ἀθηνῶν, στὸ Ἀρσάκειο κι ἄλλα ἰδιωτικὰ ἰδρύματα. Τὸ συγγραφικὸ του ἔργο περιλαμβάνει ποιητικὲς συνθέσεις σὲ ἀρχαῖζουσα γλώσσα κατὰ τὰ φαναριώτικα πρότυπα, μὲ ρομαντικά, φυσιολατρικὰ καὶ πατριωτικὰ θέματα. Ἐπίσης, συνέγραψε πλῆθος παιδικῶν ἄσμάτων στὴν καθομιλουμένη τῆς ἐποχῆς του, ὅπως τὸ γνωστὸ «Ἀρνάκι ἄσπρο καὶ παχύ...».

«Ὁ Πατριάρχης Γρηγόριος»

Πηγή: Ἀλέξανδρος Κατακουζηνός, *Ὁ Πατριάρχης Γρηγόριος*, Ἀθήνα, Τυπ. Χ. Ν. Φιλαδελφῆως, 1871, σσ. 7, 8, 9-10, 11, 14-15.

Ἀποχαιρετισμός.

Ἔλα, μητέρα, γιὰ ἴστερνή φορὰ κι' ἀγκάλιασέ με!
Τῆ φουστανέλλα τὴν κοντὴ φέρ', μάνα, ἔς τὸ παιδί σου·
Ἐεκρέμασέ μου τ' ἄρματα, ἔς τὰ ἔματα φίλησέ με
Καὶ δός μου τὴν εὐχὴ σου.
Μητέρα, γιὰ τὸν πόλεμο κ' ἐγὼ θ' ἀναχωρήσω·
Εὐχῆσου νὰ νικήσουμε καὶ νὰ γυρίσω πίσω...

Βουρκώνεις, μάνα, ποῦ μ' ἀκοῦς; φοβᾶσαι τοὺς κινδύνους;
Γιὰ τήρα, πόσ' εἶν' ἔτοιμοι, ἔς τὸν πόλεμο νὰ πᾶμε.
Ἡ ἴδιαις ἢ μητέρες τους ἀρμάτωσαν ἐκείνους·
Καὶ σὺ τὸ ἴδιο κάμε.
Λεβένταις ὄλοι, τήρα τους! συνάζονται ἔς τ' ἀλῶνι,
Καὶ τὸ παιδί της κάθε μιὰ μητέρα καμαρώνει...

Βλέπεις τῆς μάχης τὴν ἕψηλὴ σημαία τυλιγμένη;
Ἡ ἀδερφή τὴν κέντησε ἐνὸς παλληκαριοῦ μας·
Μιὰ κόρη δώδεκα χρονῶν, μικραρρεβωνιασμένη,
Λουλοῦδι τοῦ χωριοῦ μας...
Θὰ φύγουν!... φέρε τ' ἄρματα κ' ἐγὼ νὰ τὰ φορέσω,
Κ' εὐχῆσου, μάνα, νικητῆς ἢ νάρθω ἢ νὰ πέσω!...

— Παιδί μου, κι' ἄλλη συμφορὰ τὴ μάνα σου θές ναῦρη;
Ἄ, φθάνουν... Σὺ μ' ἀπόμεινες νὰ με παρηγορήσης,
Καὶ νὰ μοῦ φύγης θές καὶ σὺ, κ' ἔρμη, παιδί, τὴ μαύρη
Μητέρα σου ν' ἀφήσης;
Ἡ δόλια νύφη τὰ προικιά κεντάει μὲ τὰ τραγούδια,
Καὶ ταῖς χαραῖς σας καρτερῶ τὸ Μάϊ μὲ τὰ λουλούδια...

— Ἄς τραγουδάη κι' ἄς κεντάη ἡ νύφη, ὡς νὰ γυρίσω.
Ψηλαῖς λαμπάδες, πέτε της, νὰ πάη ἔς ταῖς ἐκκλησιαῖς μας·
Νὰ περκαλιέται, νικητῆς νὰ ἔρθω, μάνα, πίσω,
Νὰ γένουν ἡ χαραῖς μας.
Κι' ἂν σκοτωθῶ ἔς τὸν πόλεμο· ἐκείνον ἄνδρ' ἄς πάρη,
Ὅποιο τὴν ἀρρεβῶνα μας τῆς φέρει παλληκάρι.

Τ' ἀθάνατ' ἄρματα κ' ἐγὼ νὰ βάλω, μάννα, δός μου.
 Ὅσαις φοραῖς μοῦ τ' ἄδειχνες, τί μοῦλεγες ἄθυμῆσου...
 Ἐβούρκωνες καὶ μοῦλεγες ταῖς νίκαις τοῦ πατρός μου,
 Μὰ ἔχαιρε ἡ ψυχὴ σου.
 Ἵσκοτώθηκε καὶ τ' ἄφησε κληρονομιά 'ς τὸ γυιό του...
 ὦ, φέρ' τα νὰ ἐκδικηθῶ μ' αὐτὰ τὸ θάνατό του!...

Φρικτὸ χθὲς βράδῳ ὄνειρο μ' ἐξύπνισε μὲ ζάλη·
 Ἵ τὸν ὕπνο μ' ὁ πατέρας μου ἀπὸ τὸν τάφο ἔβγῆκε,
 Τὰ πληγωμένα στήθια του μοῦ ἔδειξε, καὶ πάλι
 Ἵ τὸν τάφο του ἐμπῆκε!
 Νεκρός, ἐκδίκησι ζητεῖ ἀπὸ ἐμὲ τὸ γυιό του·
 ὦ! φέρ' τα νὰ ἐκδικηθῶ μ' αὐτὰ τὸ θάνατό του!...

Συλλογισμέν' ἡ μάννα του 'ς αὐτὰ τὰ λόγια στέκει·
 Μιὰ φοβερὴ ἐνθύμισι βαθεῖα τὴν κατακαίγει·
 Τινάζεται, σφουγγίζεται, ἀρπάζει τὸ τουφέκι,
 Καί, — λάβε το! τοῦ λέγει·
 Νὰ σᾶς φυλάγῃ, εὔχομαι, ἡ Δέσποινα ἀπὸ ἴπτανω,
 Νὰ ἔρθῃς ἴπισω νικητῆς, καὶ τότε ν' ἀποθάνω!... —

Φιλεῖ τὸ χέρι τῆς ὁ νεῖδς μὲ ἴματα δακρυσιμένα,
 Κ' ἔξω πετιέται ἴσαν πουλί, εἰς τ' ἄλλα παλληκάρια.
 Ἀνοίγουν τὴ σημαία τους, καὶ ὄλα μαζωμένα,
 Φτερώνουν τὰ ποδάρια!...
 Ὁ παντοδύναμος Θεός, αὐτὸς ἴπὸ προσκυνεῖτε,
 Σᾶς εὐλογεῖ, λεβένταις μου, 'ς τὴν Πόλι νὰ ἐμβῆτε...

τήρα : (τηρῶ) κοίτα | *συνάζονται* : (συνάζω) συγκεντρώνομαι (γιὰ πλῆθος) | *προικιά* : (προικίω) περιουσιακὸ στοιχεῖο ποὺ δινόταν ἀπὸ τὴ νύφη στὸν γαμπρό | *περκαλιέται* : (περκαλιέμαι/περκαλοῦμαι) παρακαλῶ (μιὰν ἀνώτερη δύναμη) | *ἐνθύμισι* : (ἐνθύμησις) ἀνάμνηση | *σφουγγίζεται* : (σφουγγίζομαι < σφουγγῶ) σκουπίζω κάτι ὑγρὸ μὲ ἓνα πανί | *ἐμβῆτε* : (ἐμβάινω) μπαίνο

Ἐν καὶ τὸ ποίημα πιθανότατα ἀφορᾷ στὴν περίοδο μετὰ τὴν Ἐπανάσταση τοῦ 1821, κατὰ τὴν ὁποία οἱ Ἕλληνες ἐπεδίωκαν τὴν προσάρτηση τῶν ἐκτὸς συνόρων ἐδαφῶν τους, ἐπιλέγεται νὰ ἀνθολογηθεῖ τόσο ἔνεκα τοῦ “ἀνοικτοῦ” θεματός του ὅσο κι ἔνεκα τῆς συνέχειας τῆς Ἐπανάστασης σὲ ἄλλο πλέον ἐπίπεδο καὶ μὲ διαφορετικὴ στοχοθεσία.

Τὸ ποίημα ἐντοπίζεται καὶ σὲ δύο ἀκόμα ἐκδοχές. Ἡ πρώτη κατὰ τι παραλλαγμένη ἐκδοχὴ

παρουσιάζει αλλαγές στη στίξη και στην ὀρθογραφία. Ἡ παρούσα ἐκδοχή τηρεῖ τὴ στίξη τῆς παραπάνω πηγῆς, καὶ συντονίζει ὀρισμένα στοιχεῖα ὀρθογραφίας μὲ τὴ νεώτερη ἐκδοχή. Ὅσον ἀφορᾷ ἀλλαγές στίχων, στὴν τέταρτη στροφή τὸ «Ἄ, φθάνουν» ἀντικαθίσταται ἀπὸ τὸ «Δὲν σώνουν;...», ἐνῶ τὸ τελευταῖο δίστιχο τοῦ ποιήματος ἐμφανίζεται ὡς ἐξῆς: «Πηδᾶν φραγμοὺς καὶ βεμματιαῖς, σὲ κάμπο ξαγναντᾶνε... / Ἀκούσατέ τους! τ' ἄσματα τοῦ Ῥήγα τραγουδᾶνε!...». Ἡ δευτέρη μόνον σὲ ἐλάχιστα σημεῖα ὁμοιάζει μὲ τὴν ἐδῶ ἀνθολογημένη – κι ὁ τίτλος ἀκόμα διαφέρει («Ὁ ἀποχαιρετισμὸς τοῦ Ἑλλήνος»). Ἐνεκα τοῦ ἐξημμένου πατριωτικοῦ τῆς τόνου ἀξίζει νὰ παρατεθεῖ ὁλόκληρη ἐδῶ:

Ὁ ἀποχαιρετισμὸς τοῦ Ἑλλήνος.

«Ἡ τὰν ἢ ἐπὶ τάν.» [sic]

Ἐλα, μητέρα γλυκεῖα, γλυκεῖα μου μάνα ἔλα,
Φέρ' νὰ φορέσω τὴν κοντὴ' τῆς μάχης φουστανέλλα',
Καὶ τὸ 'στερνό' σου δόσε μου φιλί σου εἰς τὰ χεῖλη·
Ξεκρέμασέ μου τὸ σπαθί, τὸ μαῦρο' καρνοφύλλι,
Καὶ φέρ' νὰ τὰ φορέσω,
Κ' εὐχῆσου, μάνα, νικητῆς ἢ νάρθω ἢ νὰ πέσω.

Βουρκόνεις, μάνα, 'πὸ μ' ἀκούς; λυπεῖσαι πὸ σ' ἀφίνω;
Ἔνα παιδί σ' ἀπόμεινε, σὲ παραιτεῖ κ' ἐκεῖνο.
Γιὰ σκύψε, μάνα, κάτω διέ, γιὰ κύττα καὶ παρέκει.
Τρακόσιοι νέοι εἴμεθα, τρακόσιοι 'ς τὸ γελέκι.
Ὡ! φέρ' νὰ τὰ φορέσω,
Κ' εὐχῆσου, μάνα, νικητῆς ἢ νάρθω ἢ νὰ πέσω.

Εἶν' ὅλοι νέοι Βότσαροι, Νικῆται καὶ Κεφάλαι,
Εἰς τοῦ πολέμου τὴν φωτιά' γιὰ νὰ ριφθοῦμε πάλε.
Ἔχουν μητέρες καὶ αὐτοί, ταῖς ἄφησαν κ' ἐτοῦτοι.
Ἡ ἴδιαις τοὺς ἀρμάτωσαν, τοὺς ἐδῶκαν μαρουῖτι.
Καὶ σὺ μητέρα, φέρε,
Καταίβασέ μου τὸ σπαθί, κ' ἀντὶ νὰ κλάψης, χαῖρε!

Ὅποταν εἴμουνα μικρὸς ὀκτῶ χρονῶν, μητέρα,
Καὶ σ' ἐρωτοῦσα, πῶς κ' ἐγὼ δὲν ἔχω μὲτ' πατέρα;
Δὲν ἐπετοῦσες εἰς τὴν γῆν τὴν ρόκα' 'πὸ κρατοῦσες,
Δὲν μ' ἄρπαζες 'ς τὴν ἀγκαλιά' καὶ μ' ἐθερμοφιλοῦσες,
Καὶ μ' ἔλεγες νὰ ζήσω,
Νὰ ζήσω τὸν πατέρα μου ἐγὼ νὰ ἐκδικήσω;

Καὶ τοὺς φρικτοὺς πολέμους σας μὲ ἱστοροῦσες ὅλους,
Τὰ ἴλια σας στρατεύματα καὶ τοῦ ἐχθροῦ τοὺς στόλους.
Καὶ τὰ ἀνδραγαθήματα τὰ τόσα τοῦ πατρός μου.
Κι' ὅταν τὸν εἶδες νὰ σφαγῇ ἐμπρός σου καὶ ἐμπρός μου,
Δὲν ἠῦχεσο νὰ ζήσω,
Νὰ ζήσω τὸν πατέρα μου ἐγὼ νὰ ἐκδικήσω;

Καὶ μ' ἔλεγες 'πὸ μ' ἔφερνες σφιχτὰ 'ς τὴν ἀγκαλιά' σου,
Κι' ἀπὸ φυσέκια, μάνα μου, γεμάτη' τὴν ποδιά' σου.
Καὶ μ' εἰδειχνες τὰ στήθη σου τὰ μαρουτοκαυμένα,
Καυμέναις ταῖς πλεξιδαῖς σου, τὰ πόδια σου πρησμένα,
Καὶ ἠῦχεσο νὰ ζήσω,
Νὰ ζήσω τὸν πατέρα μου ἐγὼ νὰ ἐκδικήσω;

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

Δὲν ἔλεγε, ἄς μὲ ἰδῆς κ' ἐγὼ νὰ μεγαλώσω,
Σπαθὶ 'σὰν τὸν πατέρα μου 'ς τὴν μέσην μου νὰ ζώσω,
Καὶ 'σὰν αὐτὸν ἡρωϊκὰ κ' ἐγὼ νὰ πολεμήσω,
Νὰ πέσω μέσα 'ς τὴν Τουρκία, νὰ κάψω, νὰ θερίσω.
Καὶ νικητῆς μητέρα,
Δὲν εὐχεσο νὰ μὲ ἰδῆς νὰ ἔλθω μιὰν ἡμέρα';

Ἴδου ἐκείνη ἔφθασεν ἡ ποθουμένη ὥρα.
'Ω! φέρ' τα, φέρ' τα, μάνα μου, νὰ τὰ φορέσω τώρα.
Δὲν θὰ τὰ ρίψω, παρ' ἄφοῦ μὲ κάμουνε κομμάτια.
'Ω! ἔλα ξαναφίλει με 'ς τὰ χεῖλη καὶ 'ς τὰ μάτια,
Καὶ σοβαρὰ εἶπέ μου·
Λάβε τὰ ὅπλα καὶ ἡ τὰν ἡ ἐπὶ τὰν, υἱέ μου.

— Ποῦ φεύγεις; στάσου μιὰ' στιγμὴ' ἀκόμ', υἱέ μου, στάσου
Κι' αὐτὰ τὰ βόλια ἀνοίξε νὰ ρίξω 'ς τὴν ποδιά' σου,
Καὶ πέτα· κι' ὅταν σοῦ σωθοῦν, χωρὶς νὰ στρέψης 'πίσω,
Φυσέκια, μάνα, φώναξε, φυσέκια νὰ γεμίσω.
— Καὶ ὅταν, μάνα, πέσω;...
— Ἐγὼ, ἐγὼ τὴν σπάθην σου θ' ἀρπάξω νὰ φορέσω.

Μὴ φεύγης, στάσου μιὰ' στιγμὴ' νὰ σὲ εἰπῶ, υἱέ μου.
Γυναῖκες εἰς τὸν πόλεμον δὲν ἔρχονται; εἶπέ μου.
— 'Ω! ἤσυχη μὲ ταῖς λουπαῖς μητέραις, μάνα, μεῖνε.
'Εμπρὸς εἰς τὸ εἰκόνημα τὰ γόνατά σου κλῖνε,
Κ' εἰς τὸν Θεὸν δεήσου,
Νὰ ἴδῆς, μάνα, νικητῆς νὰ ἔλθῃ τὸ παιδί σου.

Κι' ἂν μάθης ὅτι ἔπеса 'ς τὸν πόλεμον, μητέρα,
Μὴν κλάψης, ἀλλ' ἐόρτασε ἐκείνην τὴν ἡμέρα'...
— Παιδί μου, φθάνει' δεῖξε μου τὸν δρόμο τῆς Ἠπείρου.
Θέλω καὶ πάλιν νὰ ἰδῶ ἀρματωλοῦς τριγύρου,
Φωτιά' 'ς ὅλα τὰ μέρη,
Καὶ νὰ ριφθῶ κ' ἐγὼ ἐκεῖ μὲ τὸ σπαθὶ 'ς τὸ χέρι.

Ἐκεῖ, ἐκεῖ ἐκδίκησιν κ' ἐγὼ διὰ νὰ δώσω.
Αὐτὸ τὸ ξίφος 'ς τοῦ ἐχθροῦ τὸ στήθος νὰ τὸ χώσω.
Εἰς βράχους καὶ τραχεῖς κρημνοὺς νὰ ἀναιβῶ καὶ πάλι·
Νὰ ἰδῶ νὰ καίῃ τὴν Τουρκία' πυρκαϊὰ μεγάλη.
Κι' ἂν πέσω, ἂν 'ποθάνω,
Νὰ πέσω κἂν εἰς αἵματα καὶ πτώματα ἐπάνω.

Εἶπε, κ' ἐπέταξεν εὐθὺς μαζῆ μὲ τὸ παιδί της·
Ἡ ἄλλαις μάναϊς τώμαθαν κ' ἐπέταξαν μαζῆ της.
Κ' εἶδες νὰ τρέξουν μὲ χαρὰ, γυναῖκες, νέοι, γέροι,
Μὲ γυμνωμένα τὰ σπαθιά, ὡς νᾶτρεχαν 'ς τὰ θέρη,
'Εμπρὸς 'ς τὴν Θεσσαλία!
'Εμπρὸς! παιδιά, φονάζοντες, φωτιά' εἰς τὴν Τουρκία'!

Καὶ εἶδες κι' ἀραδιάστηκαν μὲ καριοφύλλια ὅλοι·
Καὶ μὲ θυμὸν τυλίγοντες εἰς τὸ χαρτί τὸ βόλι,
Βράχους πηδῶντες καὶ βουνὰ καὶ βάλτους 'σὰν ξεφτέρια,
'Σ τὴν Θράκην ἐπετάχθησαν μὲ τὰ σπαθιά 'ς τὰ χέρια.
Καὶ εἶδες... ὦ Θεέ μου!
Εἶδες ἀνεμοστρόβιλον καὶ ταραχὴν ἀνέμου;

Κ' εἶδες τὴν Θράκην ἔς τ' ἄρματα, κ' εἶδες φωτιαῖς καὶ λαύραις.
 Κ' εἶδες τὰ ὄρη πανταχοῦ νὰ ζόνουν φλόγαις μαύραις!
 Κ' ἤκουες βρόντους τουφεκιῶν! καὶ ἤκουες ἀντάραις!
 Μητέρες νὰ ξεσχίζονται· λαχτάραις καὶ τρομάραις!
 Ἐδῶ κατακομμένους,
 Ἐκεῖ δαγκάνοντας τὴν γῆν κ' ἐκεῖ ἀποθαμμένους!

Κι' ὀλόκληρα ἡμερόνυχτα οἱ Ἕλληνες θερίζουν.
 Κι' ὀλόκληρα ἡμερόνυχτα τὸ φῶς δὲν ξεχωρίζουν.
 Καὶ ἴσω εἰς τὴν θήκη' του δὲν βάλλουν τὸ σπαθὶ τους,
 Ἄν δὲν ἰδοῦν νὰ πέσουνε ἐγγένει οἱ ἐχθροὶ τους
 Σφαγμένοι, πληγωμένοι,
 Ἡ λαφιασμένοι φύγουνε εἰς ἄλλην χώραν ξένη'.

[Πηγή: Σοφοκλῆς Κ. Καρύδης, *Ἡ Λύρα ἦτοι Συλλογὴ διαφόρων ποιημάτων*, Μέρος Πρῶτον, Ἀθήνα, Τυπ. Ἀλεξάνδρου Κ. Γκαρπολά, 1849, σσ. 54-58.]

Ὁ θάνατος τοῦ ἀγωνιστοῦ.

Ὁ γίγαντας, ποῦ τὸ σπαθὶ ἔς τὰ δόντια του βαστώντας,
 Μὲ τὴν σημαίαν ἀνοιχτὴν ἐχύνετο βροντῶντας,
 Εἰς τὰ βουνα τῶν Δολιανῶν, ἔς τοῦ Βαλτετεσιῦ ταῖς ράχαις
 Καὶ ἔς τοὺς κρημνοὺς τοῦ Λεβειδιοῦ καὶ ἀναφτε ταῖς μάχαις·
 Καὶ τὰ μπαϊράκι' ἀρπάζοντας ἀπ' τῶν ἐχθρῶν τὰ χέρια,
 Ἐπὶ δ' ἀπάνω ἔς ταῖς φωτιαῖς καὶ ἔς τὰ γυμνά μαχαίρια·
 Ἀπὸ μπαροῦτι καὶ βολιαῖς τὸ στῆθος του μαυρίζει,
 Κ' εἰς μίαν ψάθην σήμερα κυλιέται καὶ γογγύζει.
 Εἰς ἓνα σπῆτι πενιχρό, ποῦ φῶς ποτὲ δὲν ἔχει,
 Καὶ λίμνα ὅλη γίνεται ἡ γῆ του, ὅταν βρέχη·
 Κ' ἓνα λυχνάρι κρέμεται ἔς τὸν τοῖχο' κι ὠχρὸ' καίει,
 Καὶ τὰ δεινὰ τ' ἀγωνιστοῦ θαρρεῖς κι αὐτὸ πῶς κλαίει.

Ἡ δυστυχοῦς γυναῖκα του ἔς τὰ δύο γόνατά της
 Ἐβαλε τὸ κεφάλι της καὶ κλαίει τὰ μοίρινά της.
 Ἡ μιά του κόρη κάθεται εἰς τὸ προσκέφαλό' του,
 Καὶ τρέχουνε τὰ δάκρυα της θερμὰ ἔς τὸ μέτωπό' του.
 Ὀλόρθ' ἡ ἄλλη τὸ σταμνὶ μὲ τὸ νερὸ' τοῦ δίνει·
 Καὶ τὸ μικρὸ' διὰ ψωμὶ φωναῖς καὶ δάκρυα χύνει.
 Κι ὁ θεατῆς μὲ βλέμμα
 Τοὺς εἶδε, ποῦ ἐπάγωσε ἔς τὰς φλέβας του τὸ αἷμα.

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

Μὴν κλαίετε, παιδάκια μου, ὁ δυστυχῆς τοὺς λέγει,
 Μὴν κλαίετε· κι ὁ ἴδιος τὰ θεωρεῖ καὶ κλαίγει.
 Ἔλα γυναῖκα μου χρυσῆ, κοντά μου νὰ καθίσης,
 Νὰ πιάσης τὰ σαγόνια μου, τὰ μάτια μου νὰ κλείσης.
 Καὶ μὴ στενάζης, μὴ θρηνηῖς, ἂν χήρα' θὰ σ' ἀφήσω.
 Μὴ λυπηθῆς, ἂν μ' ὀρφανὰ θὰ σὲ ἀφήσ' ὀπίσω.
 Εἰς τὸν Θεὸν νὰ ἔχετε μονάχα τὴν ἐλπίδα.
 Αὐτὸς δι' ὅλους τοὺς πτωχοὺς λαμβάνει τὴν φροντίδα·
 Ὁ ἴδιος καὶ διὰ σᾶς ὁμοίως θὰ φροντίση.
 Ὁ θάνατός μου μὴ πολὺ, γυναῖκα, σᾶς λυπήση.

Καὶ σεῖς, ὠραῖαις κόραις μου, γλυκύταταίς μου κόραις,
 Εἰς τοῦ θανάτου μου αὐταῖς ταῖς τελευταῖαις ὥραις,
 Ἐλᾶτε ἔς ταῖς ἀγκάλαις μου διὰ νὰ σᾶς κρατήσω.
 Ἐλᾶτε νὰ σᾶς εὐχηθῶ, νὰ σᾶς γλυκοφιλήσω.
 Ὁ Πλάστης βλέπει ὅλους μας, παιδιὰ μου, ἀπὸ ἄπάνω
 Καὶ ὅ,τι θέλει, γίνεται· ἂν θέλῃ, ἄς ποθάνω.
 Δὲν θὰ χαθῆτε, τέκνα μου, ἡ μάνα σας θὰ μείνῃ,
 Ἐκεῖνη διὰ ροῦχα σας, καὶ γιὰ ψωμί ἐκεῖνη,
 Καὶ διὰ ὅσα ἔχετε ἀνάγκη θὰ φροντίση.
 Ὁ θάνατός μου μὴ πολὺ, παιδιὰ μου, σᾶς λυπήση.
 Ποτὲ ἀπὸ τὴν μάνα' σας νὰ μὴν παραμερῆστε.
 Ἀγαπημένα πάντοτε κ' ὑπήκοα νὰ ἦστε.
 Πατέρα πλέον τὸν Θεὸν θὰ ἔχετε ἐπάνω·
 Ὡς αὐτὸν θερμὰ νὰ εὐχεσθε, ἐγὼ θεν' ἀποθάνω.

Καὶ σύ, ἀθῶο' μου παιδί, ποὺ κλαῖς ἢ χαίρεις τῶρα,
 Κι ἀπὸ πατέρα ὀρφανὸ' μετὰ ὀλίγην ὥρα'.
 ὦ! ἔλα ἔς ταῖς ἀγκάλαις μου νὰ σὲ σφιχταγκαλιάσω,
 Τὸν πόνον καὶ τὴν λύπην μου ὀλίγον νὰ ξεχάσω.
 Ὡς ἐσένα ὦ ἀγαπητό', ἀληθινὸ' παιδί μου,
 Ὡς ἐσένα δίδω τὴν εὐχὴ' κι ἐσχάτη' συμβουλή' μου·
 Νὰ ζήσης, ἄνδρας νὰ γενῆς, ἀπ' ὅλους ν' ἀγαπᾶσαι.
 Ν' ἀκούης τοὺς ἀγῶνας μας, κ' ἐμὲ νὰ ἐνθυμᾶσαι.
 Καὶ ὡς ἐγὼ ἐδούλεψα μὲ μοναχὴν ἐλπίδα,
 Νὰ ἀπελευθερώσουμε τὴν δούλην μας Πατρίδα·
 Καὶ ἔχασα διὰ αὐτὴν νεότητα καὶ πλοῦτη,

Καὶ ἔφαγα γι' αὐτὴν σπαθιαῖς, καὶ μ' ἔκαψε μπαροῦτι,
Καὶ εἰς κινδύνους δι' αὐτὴν καὶ φόβους ἐπηδοῦσα·
Κ' ἔμεινα ἕμεραις νηστικός καὶ ἕμεραις ἐδιψοῦσα·
Καὶ τῆς θαλάσσης ἔφαγα διὰ ψωμί τὸ φύκι,
Καὶ ἐζητοῦσα πανταχοῦ ἢ θάνατον ἢ νίκη·
Καθὼς ἐγώ, παιδάκι μου, καὶ σὺ γιὰ τὴν Πατρίδα
Νεότητα καὶ ἀγαθὰ, καθ' ἄλλην σου ἐλπίδα,
Ἀπόρριπέ τα· δι' αὐτὴν παντοῦ μὲ τ' ὄπλον δράμε,
Εἰς τοὺς κινδύνους πήδηξε, τὸ πᾶν θυσίαν κάμε.

Ἄν ὅμως ζήσης, ὡς ἐγώ, μὲ πληγωμένο' σῶμα
Χωρὶς ψωμί ἡμίγυμνος νὰ κοίτεσαι ἔς τὸ χῶμα.
Καὶ διὰ τοὺς ἀγῶνας σου καὶ διὰ τὰ δεινά σου
Ὅμοίως καταφρονηθῆς, παιδί, παιδί μου, στάσου.
Μή! μὴ γιὰ τὴν Πατρίδα σου ποσῶς βαρυγογγύσης!
Μή! μὴ στενάξῃς κατ' αὐτῆς, μηδὲ νὰ βλασφημήσης!
Ἄλλὰ γι' αὐτούς, τὰ πράγματα τοῦ ἔθνους εἰς τὰς χεῖρας
Ὅπου λαμβάνουν κι ἀμελοῦν δι' ὄρφανὰ καὶ χήρας,
Κ' ἐκείνους ποὺ ἐψήθησαν ἔς τὰς μάχας τόσους χρόνους·
Γι' αὐτούς, ἐνῶ τὸ στῆθος σου κτυπᾷ ἀπὸ τοὺς πόνους,
Τοὺς ὀφθαλμούς σου ὑψηλά, παιδί μου, σήκωσέ τους,
Κ' εἰπέ, Θεέ! μ' ἀδίκησαν!... ἀλλὰ συγχώρησέ τους...

Αὐτά, αὐτὰ τοὺς ἔλεγε, κ' εὐθύς ἔς τὴν ἀγκαλιά' του
Ἐρρίφθησαν μὲ δάκρυα ποτάμι τὰ παιδιὰ του.
Τὰ εἶδε, τὰ ἐφίλησε, τὰ ἔσφιξε δακρῦζων,
Καὶ πάλιν τὰ ξανάσφιξε κ' ἐφίλησε γογγύζων·
Τοὺς οὐρανοὺς ἐκύτταξαν οἱ δύο ὀφθαλμοὶ του,
Κ' ἐπέταξε ἔς τοὺς οὐρανοὺς ἐπάνω ἢ ψυχὴ του.

κρημνούς : (κρημνός) γκρεμός | *μπαῖράκι* : πολεμικὴ σημαία | *μπαροῦτι* : (βλ. καὶ μπαρούτη) πυρίτιδα | *βολιαῖς* : (βολιά· βλ. καὶ βόλια) βλήμα πυροβόλου ὄπλου | *ψάθην* : (ψάθη) ψάθα, ψάθινο στρωσίδι | *πενιχρό* : (πενιχρός) φτωχικός | *λίμνα* : λίμνη | *λυχνάρι* : λύχνος, μέσο φωτισμοῦ | *μοίρινα* : κακὴ μοῖρα | *θεωρεῖ* : (θεωρῶ· βλ. καὶ θεωρῶ) κοιτάω, βλέπω | *δράμε* : σπεῦσε, τρέξε | *βαρυγογγύσης* : (βαρυγογγύζω) δυσανασχετῶ | *ὀφθαλμοὶ* : (ὀφθαλμός) μάτι

Εἰς τὰ βουνὰ τῶν Δολιανῶν : Πρόκειται γιὰ τὴ μάχη τῶν Δολιανῶν, ἡ ὁποία ἔλαβε χώρα στὰ Ἄνω Δολιανὰ στὶς 18 Μαΐου 1821. Ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῶν Ἑλλήνων ἠγεῖτο ὁ Νικηταρᾶς. Ἡ καθοριστικὴ αὐτὴ μάχη ἔληξε ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων, ἐνῶ οἱ Τοῦρκοι ὑπέστησαν σημαντικὲς ἀπώλειες.

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

Καὶ ἔς τοὺς κρημνοὺς τοῦ Λεβειδιοῦ : Ἀναφορά στὴ μάχη τοῦ Λεβιδίου (14 Ἀπριλίου 1821), ἢ ὁποία εἶχε νικηφόρα ἔκβαση γιὰ τοὺς Ἕλληνας. Στὴ μάχη αὐτὴ τραυματίστηκε θανάσιμα ὁ ἀγωνιστὴς Ἀναγνώστης Στριφτόμπολας.

Σοφοκλῆς Κ. Καρύδης (Τρίπολη, 1832 – Ἀθήνα, 1893)

Δημοσιογράφος, ποιητὴς καὶ θεατρικὸς συγγραφέας. Ὁ πατέρας του, Κωνσταντῖνος Καρύδης, ἦταν ἀγωνιστὴς τῆς Ἐπανάστασης. Οἱ στίχοι του ἦταν κατὰ βάση σατιρικοί, εὐστοχοὶ καὶ ὀξύτατοι, ἀπὸ τοὺς δραστικότερους τῆς ἐποχῆς του. Ἐξέδιδε τὴ σατιρικὴ ἐφημερίδα *Φῶς*. Λόγω τῆς ἀντιθωνικῆς του στάσης δέχτηκε πρόστιμα, ξυλοδαρμούς καὶ φυλακίσεις. Τὰ θεατρικὰ του κείμενα ἦταν ἐπίσης σατιρικοῦ προσανατολισμοῦ, ἀσκώντας κριτικὴ στὴν ἐποχὴ του καὶ στὴν πολιτικὴ ἐπικαιρότητα.

«Ἀποχαιρετισμός.»

Πηγή: Σοφοκλῆς Κ. Καρύδης, *Βωμός, ἦτοι, Ἀγῶνες καὶ μαρτύρια τῆς Κρήτης, Ἡπείρου καὶ Θεσσαλίας*, Ἀθήνα, Τυπ. Σοφοκλέους Κ. Καρύδου, 1869, σσ. 106-108.

«Ὁ θάνατος τοῦ ἀγωνιστοῦ.»

Πηγή: Σοφοκλῆς Κ. Καρύδης, *Ἡ Λύρα ἦτοι Συλλογὴ διαφόρων ποιημάτων*, Μέρους Πρῶτον, Ἀθήνα, Τυπ. Ἀλεξάνδρου Κ. Γκαμποῦ, 1849, σσ. 51-53.

Άγνωστος

(χ.χ.)

Ώδὴ, ἡ ἀκροστιχὶς τῆς ὁποίας λέγει Ἀθάνατε Α. Μιαούλη!

Ἀπεφάσισεν ὁ κτίστης οὐρανοῦ, γῆς καὶ θαλάσσης·
Σὺ τὴν τρίαιναν νὰ πιάσῃς, νέε ἄλλε Ποσειδῶν!
Θαυμαστὲ ναύαρχ' Ἑλλάδος, ὅπου ἔμελλες νὰ καύσῃς,
Νὰ συντρίψῃς, νὰ χαλάσῃς Τούρκων πλοῖα σωρηδόν·
Ἄρπαν λάβε, ὦ Ἑλλάς μου, καὶ ὡς φύσει γλυκυλάλος
Ψάλλε· Μέγας θεὸς ἄλλος εἶν' ὡς ὁ θεὸς ἡμῶν;
Νίκης στέφανα Σᾶς πλέκει, ὦ Σακτούρη καὶ Κανάρη,
Νέοι Ἡφαιστε καὶ Ἄρη! ἡ πατρὶς ἡμῶν Ἑλλάς·
Ἀμαράντινα δ' ὁ πλάστης μετὰ ταῦτα θέλει πλέξει,
Ἄλλοι Κίμωνες, νὰ στέψῃ ὅλων Σας τὰς κεφαλὰς.
Τὰ ναυμαχικὰ Σας ἔργα θὰ Πινδαροστιχουργοῦνται
Κι' Ὀρφικὰ θὰ κελαιδοῦνται, ὡς ποῦ μὲν' ὄλο τὸ πᾶν.
Ἐλαμψαν Χριστοῦ τὰ τέκνα, λάμπει ὄλ' ἡ ἐκκλησία,
Ἐπεται κι' ἡ ἑλευθερία τῆς Ἑλλάδος μας μητρὸς.
Ἀναστήθητε, ὦ ἄνδρες! Πρόγονοι Θεμιστοκλεῖδαι!
Ὁ Μιαούλης, Ναυαρχεῖδαι! σᾶς φωνάζει ὁ λαμπρός.
Μεθ' ἡμῶν ὁ θεός! γινῶτε ἔθνη καὶ ἡττᾶσθε!
Τοῦρκοι, πλέον ἀπατᾶσθε, ἡ Ἑλλάς δὲν εἶν' γιὰ σᾶς!
Ἴδατε τῶρα πέντ' ἔτη Ἑλλήνος ψυχὴν γνησίαν,
Διὰ τὴν ἑλευθερίαν τῆς Ἑλλάδος ν' ἀφειθῆ;
Ἄπ' τὴν γέννησίν τ' ὁ Ἕλληνας, Διὰ πίστιν καὶ πατρίδα
Μάχου, ἤκουσε, κι' αἰγίδα βάλε, ζώσου καὶ σπαθί.
Ὁ βραχίων τοῦ Ὑψίστου ἄπ' τὰς χεῖρας σας ἀρπάξει
Τὴν Ἑλλάδα, καὶ τὴν βάζει εἰς τὴν πρώτην τῆς ἀρχῆν.
Ὑποτάγητε, ὦ Τοῦρκοι! εἶν' καιρός, καὶ μὴν ἀργῆτε,
Κ' εἰς τοὺς Ἑλληνας ἀφῆτε τῶν πατέρων τους τὴν γῆν.
Λαμπρὲ Ναύαρχε Ἑλλάδος, Μιαούλη! κάμνω τέλος,
Διὰ Σὲ Εὐρώπην μέλος παραιτῶ νὰ κελαιδῆ·
Ἡ Ἑλλάς δ', ὥστε ὑπάρχει, θέλ' ὑμνεῖ τὰς ναυμαχίας,
Ὅλων καὶ ἀνδραγαθίας τῆς θαλάσσης καὶ ξηρᾶς.

σωρηδόν : ἓνα σωρό, πάρα πολλά | ἀμαράντινα : (ἀμαράντινος) φτιαγμένος ἀπὸ ἀμάραντο, εἶδος ἀρωματικοῦ φυτοῦ, τοῦ ὁποίου ἡ εὐωδία προσομοιάζει ἐκείνης τοῦ μόσχου· πιθανό-

τατα κάποιο είδος ίβίσκου (*Abelmoschus moschatus*) ή τò φυτό έλίχρυσος (*Helichrysum stoechas*), γνωστό κι ώς άμάραντος | *αίγίδα* : άσπίδα | *βραχίων* : τò τμήμα τού χεριού από τόν ώμο έως τόν άγκώνα | *μέλος* : (έδω) τραγούδι | *παραιτώ* : σταματώ, παρατώ

Σακτούρη : Αναφορά στόν άγωνιστή τού 1821, Γεώργιο Σαχτούρη (1783-1841), ό όποιος ένεπλάκη στόν θαλάσσιο έθνικοαπελευθερωτικό άγώνα, συμμετέχοντας σέ ναυμαχίες. Έφτασε στόν βαθμό τού άντιναύρχου. Δισέγγονός του ήταν ό ποιητής τής Α΄ Μεταπολεμικής Γενιάς, Μίλτος Σαχτούρης.

Άγνωστος

Δέν κατέστη δυνατή ή ταυτοποίηση τού συγγραφέα.

«Ωδή, ή άκροστιχίς τής όποιας λέγει Αθάνατε Α. Μιαούλη!»

Πηγή: *Νεώτατα τής Ελλάδος κατά τής Ασίας τρόπαια. Ήτοι βιογραφίαι τών νεωτάτων Έλλήνων Ήρώων τών έν τῷ ύπέρ τής έλευθερίας ιερῷ άγῶνι διαπρεψάντων, Έν Λειψία τής Σαξωνίας, Έκ τής τυπογραφίας τού Ίρσφελδ, 1835, σσ. 21-22.*

*Ὁ Καλαματιανὸς Παναγιώτης ἦτοι
Ἡ' Ἐπανάστασις τοῦ 1821 ἐν Μεσσηνίᾳ*

Μέρος Α'.

Σκηνή Α'.

(Μεσάνυκτα. Πύργος τοῦ Παναγιώτη ἔς τὴν Καλαμάτα.)

Παππᾶς, Παναγιώτης καὶ Μαρία.

[...]

ΠΑΠΠΑΣ.

Ἀκούσατε καμμιά φορὰ πὼς βρῆκαν μία πέτρα
ποῦ κάνει ἀπ' τὸ χάλκωμα τὸ μάλαμμα τὰσῆμι;

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ.

Τὸ ἄκουσα πολλᾶς φοραῖς, κ' ἐδῶ κοντὰ μοῦ λένε
πὼς ἕνας γείτονας μ' αὐτὸ κοντεύει νὰ πλουτήσῃ.

ΠΑΠΠΑΣ.

Ἀκούσατε καμμιά φορὰ πὼς θέλα ἔρθ' ἡ ὥρα,
οἱ Τοῦρκοι ποῦ θὰ φύγουνε, Ρωμαίτικο νὰ γείνη;

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ.

Μονάχοι τους τὸ λέν αὐτὸ οἱ Τοῦρκοι, πὼς χαράμι
τὸ τρῶνε τώρα τὸ ψωμί.

ΜΑΡΙΑ.

Λένε ἀκόμη κι' ἄλλο,
πὼς θάνατος ἀπὸ ξανθὸ θέλα τοὺς ἔρθῃ γένος.

ΠΑΠΠΑΣ (μ' ἐνθουσιασμό).

Κ' ἐγὼ θεοῦ ἀπόστολος καὶ τῶν Ἐλευσινίων
μυστηριώδης ἱερεὺς, εἶμαι σπαθὶ ζωσμένος·
ἔχω σταυρὸ ἔς τὸ στῆθος μου, ἀπάνω σὲ κορδέλλα
ζωγραφισμένο, καὶ πατεῖ τὸ μισοφέγγαρό τους.

(Ἀνοίγει τὸ στῆθος του καὶ φαίνεται ἡ κορδέλλα μὲ σταυρὸ
ἀπὸ ἄνω σὲ μισοφέγγαρο.)

Ἄκου, παιδί μου! Ἀπὸ 'κεῖ ὁποῦ ποτὲ δὲ λείπει
τὸ χιόνι, ἀπ' τῆ Μοσκοβιά νὰ πᾶς ὡς τῆ Μαρσίλια,
ἐκάμαν οἱ χριστιανοὶ μεγάλην ἑταιρεία,
νὰ διώξουν τὸν Ἀγαρηνὸ νὰ πᾶ πίσω τὸν ἥλιο.
Ἔϊνε κρυφὴ ἡ συντροφιά· νὰ τὴν εἰπῆς μονάχα,
εὐθύς θὰ σὲ σκοτώσουνε οἱ ἄλλοι σύντροφοί σου.

(Εἰς τὴ Μαρία.)

Τί λὲς σύ, μάννα; τοῦ παιδιοῦ τὴν ἄδεια θὰ δώσῃς
νὰμπῆ 'ς τὴ συντροφίαν αὐτῆ;

ΜΑΡΙΑ.

Καὶ ποιός ἐσυλλογίστη
ζωή, γιὰ τὴν πατρίδα του σὰν πρέπη νὰ δουλέψῃ;
νὰμπῆ 'ς αὐτὴ τὴ συντροφιά, κι' ἂν ἐβγῆ ἀπὸ τὸ στόμα
τῶν δυό μας λόγος, γλήγορα νὰ ἐρθῆς νὰ μᾶς κόψῃς,
νὰ μὴ φανοῦμε πειὰ 'ς τὴ γῆς προδόταις 'ς τὴν πατρίδα.

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ.

Ἦέ μου τί θέλεις; τί ζητεῖς; Μέσα σὲ χίλιους Τούρκους
θέλεις εὐθύς τὴν ὥρ' αὐτὴ μονάχος μου νὰ πέσω;

ΠΑΠΠΑΣ.

Δὲ θέλω τώρα· τὴ στιγμὴ ποῦ θὰ σοῦ κάμω νέμμα,
θέλω μὲ τὸ τουφέκι σου, μὲ χίλιους συντρόφους,
ποῦ ἔχεις, ξέρω 'γὼ καλά, νὰ εὔρεθῆς 'ς τὸν τόπο
ποῦ θὰ σοῦ 'πῆ μία ἀρχή, ποῦ λένε Ἰπερτάτη.

ΜΑΡΙΑ.

Μὴν τὸν ῥωτᾶς αὐτόν, ἐμὲ τὴ μάννα νὰ ρωτήσῃς,
ποῦ δὲν τὸν θέλω γιὸ μου πειὰ σὰν δὲ θελᾶνε τέτοιος.

ΠΑΠΠΑΣ.

Λοιπόν, παιδί μου, τὸ χρυσὸ πάρ' τοῦτο δακτυλίδι.

(Τοῦ δίνει τὸ χρυσὸ δακτυλίδι.)

'Σ ἐμένα δὲν ταιριάζει πειὰ, γιὰτ' εἶμαι τώρα γέρος·
σένα ταιριάζει νὰ φορῆς τοῦ Γεδεὼν ρομφαίαν.

(Βγάζει ἓνα σπαθί.)

Νά! ζώσου το, καὶ ξέρε το ποιό εἶνε τῶνομά σου,
τῆς Ἐταιρείας στρατηγὸ τῶν Φιλικῶν σὲ λένε.
[...]

Μέρος Β΄.

Σκηνή Β΄.

(Πύργος ἀπομονωμένος εἰς τὰ Γιαννιτσάνικα,
σύνορο Καλαμάτας. Νύκτα.)

Καβηλιέρης, Κεφάλας, Πέτροβας, Παπαφλέσσας.

[...]

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ.

Γιατὶ ᾿ς τὸν ὄρκο ποῦδωκα εἶνε κι' αὐτὸ γραμμένο,
νὰ μὴν πειράζω βλάμηδες καὶ Φιλικούς διόλου.

ΚΑΒΗΛΙΕΡΗΣ.

Στάσου! Μὴν ἔγεινες καὶ σύ;...

ΜΑΡΙΑ.

Κύτταξε τὸ σπαθί του!
εἶνε ζωσμένος ἀπὸ χθὲς τοῦ Γεδεῶν ρομφαία.

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ.

Μ' ἐμύησεν ὁ ἱερεὺς ὁ τῶν Ἐλευσινίων.

(Ἀνοίγει τὸν κήφο καὶ φαίνεται ὁ σταυρὸς πατώντας
τὸ μεσοφέγγαρο· σὲ λίγο λέει ᾿ς τὸν Καβηλιέρη.)

Ὅταν καὶ σὺ τώρα κοτᾶς, σήκωσε τὸ μαχαίρι,
τὸν ἀδερφὸ μαχαίρωσε.

ΜΑΡΙΑ.

Δὲν μαχαιρώνεις τοῦτον,
᾿ς τὴν ἄμοιρη πατρίδα μας θάμπήξης τὴ λεπίδα.
Φωνάζουνε τᾰδέρφια μας, φωνάζουν ἀπ' τοὺς τάφους
τὰ ματωμένα κόκκαλα τῶν ἀδικοσφαγμένων·
ἄφῃστε τῆς διχόνουαις, ἀφήσετε τὰ πάθη,
τὴ μάinna σας γλυτώσετε ποῦν' καταπληγωμένη».

ΠΑΠΑΦΛΕΣΣΑΣ (᾿ς τὸν Καβηλιέρη).

Ἔτσι, παιδί μου, θὰ γενῆ· τί στέκεις καὶ τὸν βλέπεις;

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

ἄφησ' τὴ λαύρα, τὴ φωτιά, ποὺ ἔχεις μέσ' εἰς τὸ στῆθος,
καὶ σκύψ' ἀγκάλιασέ τονε.

[...]

ΠΑΠΑΦΛΕΣΣΑΣ.

Ὁ γέρος σὺ δὲν εἶσαι
ὁ πρῶτος ἔλου τοῦ Μωρειᾶ; εὐθὺς συμβούλεψέ μας,
'πέ μας τί θελὰ κάμωμε.

ΚΟΛΟΚΟΤΡΩΝΗΣ.

Ἦτανε γιὰ νὰ πᾶμε
'ς τὴ Μάνη, 'ς τὸν Πετρόμπετη; μὰ τώρα κάλλιο πᾶμε
'ς τὴν Καλαμάτα, καὶ μὴνῶ εἰς τὸν Μαυρομιχάλη
ἐκεῖ νάρθῃ· τί λέτε σεῖς;

ΚΕΦΑΛΑΣ.

Ἐμεῖς τί νὰ εἰποῦμε;
ὁ καπετάνιος ἔ,τι 'πῆ εἶνε δικός μας νόμος.

ΚΟΛΟΚΟΤΡΩΝΗΣ.

Νὰ πᾶμε, ναί· μοῦ μῆγυσαν οἱ ἄρχοντες οἱ πρῶτοι
τῆς Καλαμάτας, δέχονται νὰ δώσουν ἔ,τι ἔχουν,
φθάνει νὰ γείνη ὁ πόλεμος· θὰ σηκωθῇ σημαία
γαλάζια νάχη τὸ σταυρό, καὶ γύρω γύρω μ' ἄστρα
θελὰ γραφῇ, ἢ λευτεριά ἢ θάνατο ζητοῦμε.
Σὰν τὰ τραγιά ποὺ βόσκουνε σκυφτὰ εἰς τὰ λειβάδια
δὲ θέλομε νὰ ζοῦμε πειά, θάνοίξωμε τοὺς τάφους
τῶν πάππων, τῶν πατέρων μας, ἐκεῖ νάμποῦμε μέσα,
παρὰ σὲ Τούρκου πειὰ ζυγὸ νὰ μείνουν τὰ παιδιὰ μας.

ΠΑΠΑΦΛΕΣΣΑΣ.

Τὰ ἴδια, ἀπαράλλακτα καὶ ὁ μητροπολίτης
Μονεμβασίας χίλιας φοραῖς μοῦχει 'πωμένα.

ΚΟΛΟΚΟΤΡΩΝΗΣ.

Αὐτὸς ὁ ἄγιος ἐκεῖ θάρθῃ νὰ εὐλογήσῃ
ἐτούτη τὴ σημαία μας.

(Σηκώνει τὴ σημαία.)

Ἔτσι μίαν ἡμέρα
 ἐφάνηκε ἔς τὸν ὕπνο μου ἐδῶ καὶ δύο μῆνες
 ἓνας δεσπότης ἀψηλός· γύρω τριγύρω νέφη
 χρυσᾶ τῆ μίτρα σκέπαζαν, ποὺ εἶχε ἔς τὸ κεφάλι.
 Τὸν εἶδα κ' ἐθαμπώθηκα, δὲν μπόρουν νὰ τὸν βλέπω,
 μόν' ἔπεσα ἔς τὰ γόνατα· μ' ἐσήκωσεν ἐκεῖνος,
 μία σημαία μοῦδωκε καὶ μοῦπ' ἀρματαλωέ μου
 Κολοκοτρώνη, φθάνουνε ἡμέραις δοξασμέναις·
 τὸ ὄνομά σου θὰ γραφῆ μ' ἀθάνατα ψηφία
 ἔς τὴν ἱστορία, θενὰ λέν πῶς ὁ Κολοκοτρώνης
 ἀπ' τὸ Μωρειὰ αἰώνια τοὺς ἔδιωξε τοὺς Τούρκους».

ΠΑΠΑΦΛΕΣΣΑΣ.

Μεγάλος εἶνε ὁ Θεός, γλήγορ' αὐτὸ νὰ γείνη.

χάλκωμα : ἀντικείμενο κατασκευασμένο ἀπὸ χαλκό | *μάλαμα* : (βλ. καὶ μάλαμα) χρυσός, λευκόχρυσος | *χαράμι* : ἀνώφελα | *κορδέλλα* : (βλ. καὶ κορδέλα) (ἐδῶ) ἀλυσίδα | *Μαρσίλια* : Μασσαλία | *βλάμηδες* : (βλάμη) ἀδελφός, σύντροφος | *μηνῶ* : λέω, πληροφορῶ, ἐνημερώνω | *μίτρα* : τὸ (συνήθως χρυσοποίκιτο) κάλυμμα τῆς κεφαλῆς τῶν ἀρχιερέων

Τὸ δράμα ἀναφέρεται στὴν Ἀπελευθέρωση τῆς Καλαμάτας, ἡ ὁποία συνέβη στὶς 23 Μαρτίου τοῦ 1821 καὶ ἀποτελεῖ ἓνα ἀπὸ τὰ πρῶτα μείζονα γεγονότα τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασης. Σὲ αὐτὴν καθοριστικὸ ρόλο διεδράματίσαν οἱ Κολοκοτρώνης, Παπαφλέσσας, Ἀναγνωσταρᾶς καὶ οἱ δυνάμεις τῆς Μάνης μὲ πρωτοστάτη τὸν Πετρόμπεη Μαυρομιχάλη.

Λένε ἀκόμη κι' ἄλλο, / πὼς θάνατος ἀπὸ ζανθὸ θέλα τοὺς ἔρθη γένος : Ἀναφορὰ στὴν κοινὴ δοξασία τῆς ἐποχῆς ὅτι ἡ σωτηρία θὰ ἔρθει μακρόθεν καὶ πιὸ συγκεκριμένα ἀπὸ τὴν ἀρωγὴ τῶν Ὀρθόδοξων Ρώσων, ἐκπληρώνοντας ἔτσι προφητείες ποὺ ἐπιβιώνουν μέχρι σήμερα, ἔχοντας ὥστόσο κάνει τὴν πρώτη τους ἐμφάνιση ἤδη ἀπὸ τὸν 18ο αἰῶνα. Στὸ κείμενο, μάλιστα, θίγονται ἐκτὸς τῶν ἄλλων ἡ ἀλχημεία καὶ ὁ μαγνητισμός, δημοφιλεῖς δοξασίες τοῦ 19ου αἰῶνος, οἱ ὁποῖες συχνὰ σατιρίζονται ἀπὸ συγγραφεῖς τῆς ἐποχῆς (βλ., λ.χ., τὸ ἀνυπόγραφο ποίημα «Ὁ μαγνητισμός», τὸ ὁποῖο πιστώνεται στὸν Π. Σοῦτσο [ἔφ. *Ἀθηνᾶ* (19/8/1853)], ἢ τὸ χωρίο ἀπὸ τὴν *Πάπισσα Ἰωάννα* τοῦ Ροῖδη: «Οἱ πιστοὶ κατέφευγον τότε ἐν τῇ ἀμχανίᾳ τῶν εἰς τὰ οὐρανόπεμπτα ὄνειρα, ἡ δὲ Ἐκκλησία, καίτοι καίουσα τοὺς μάντεις, παρεδέχετο τὴν ὄνειρομαντίαν, ὡς σήμερον ἰατροὶ τινεὶ καταδιώκουσι τοὺς μαγνητιστὰς καίτοι μεταχειριζόμενοι τὸν μαγνητισμόν.»).

τοῦ Γεδεῶν ρομφαίαν : Παλαιοδιαθηκικὸ πρόσωπο ποὺ ἐπιδόθηκε σὲ ἀγῶνες ἐναντίον τῶν εἰδωλολατρῶν. Ἐδῶ λαμβάνει μεταφορικὰ τὸν χαρακτήρα τοῦ τιμωροῦ.

Τὰ ἴδια, ἀπαράλλακτα καὶ ὁ μητροπολίτης / Μονεμβασιάς χίλιαι φοραῖς μοῦχει ἴωμένα : Πρόκειται γιὰ τὸν μητροπολίτη Χρῦσανθο Παγώνη (1769-1821), Μητροπολίτη Μονεμβασιάς καὶ Καλαμάτας, ὁ ὁποῖος πρωτοστάτησε στὴν Ἐπανάσταση στὴν περιοχὴ τῆς Πελο-

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

πονήσου· ὑπῆρξε Φιλικὸς ἀπὸ τὸ 1819 καὶ μαρτύρησε στὴν Τρίπολη, πέφτοντας στὰ χέρια τῶν Ὁθωμανῶν τὸν Σεπτέμβρη τοῦ 1821.

Ἀντώνιος Ἰω. Ἀντωνιάδης (Πειραιᾶς, 1836 – Ἀθήνα, 1905)

Ἕλληνας ἐθνικὸς εὐεργέτης. Ἀσχολήθηκε μεταξὺ ἄλλων καὶ μὲ τὴ λογοτεχνία συγγράφοντας ἐκτενῆ ἔργα (κατὰ βάση ἔμμετρα δράματα) γιὰ τὸν ἐθνικοαπελευθερωτικὸ ἀγῶνα τῆς Κρήτης, ἀπὸ ὅπου καὶ καταγόταν. Διετέλεσε γυμνασιάρχης στὸ Γυμνάσιο τῆς Πάτρας καὶ στὸ Γυμνάσιο τοῦ Πειραιᾶ. Ἰδρυσε τὸν Ἐθνικὸ Δραματικὸ Σύλλογο.

Ὁ Καλαματιανὸς Παναγιώτης ἦτο Ἡ Ἐπανάστασις τοῦ 1821 ἐν Μεσσηνίᾳ

Πηγή: Ἀντώνιος Ἰω. Ἀντωνιάδης, *Ὁ Καλαματιανὸς Παναγιώτης ἦτο Ἡ Ἐπανάστασις τοῦ 1821 ἐν Μεσσηνίᾳ. Δράμα εἰς γλῶσσαν δημώδη καὶ μέρη τέσσαρα*, Ἀθήνα, Τυπ. Κ. Ἀντωνιάδου, 1890, σσ. 26-27, 69, 78-79.

Εἰς τὸν θάνατον τοῦ Κανάρη,

Ἰσθμῆ.

Ἐνῶ στερηαῖς καὶ πέλαγα
Μὲ πόνου ἀντιβοοῦνε
«Ὁ Μέγας Ναύτης ἔπεθανε»
Κ' εἰς εὐγενῆ χορὸν
Χίλιαις φωναῖς μελίφθογγαῖς
Μακρόθε τὸν ὕμνοῦνε,
Ἄς ἐνωθῆ ἔς τὸν ἦχο τους
Ἐν ἄσμα ἑλληνικό.

Μισὸς αἰῶνας ἔπερασε
Τρομακτικὰ βαμμένους
Ἵς τὸ αἶμα καὶ ἔς τὰ δάκρυα,
Γεμάτος συμφοραῖς·
Κι' ὁ κόσμος, εἰς τὰ θαύματα
Τοῦ Ναύτη ἔξαφνισμένος,
Τὰ ματαβλέπει ὀλόστατα,
Ὡς νᾶγιναν ἐχθές.

Ὅταν μὲ μιᾶς ἐξέσχισε
Ἡ Ἑλλάς τὰ σάβανά της
Κι' ὀλόρθη ἀπὸ τὸ μνήμα της
Ἐθάμπωσε τὴν γῆν,
Καὶ τὰ δεσμὰ τους ἔσπασαν
Τ' ἀθάνατα παιδιὰ της,
Ποῦ ἐκδίκησι ὠρμισθήκανε
Ἵς τὸ τρομερὸ σπαθί,

Τὰ ἔθνη, ποῦ ἔς τὰ πάθη της
Τὴν εἶχανε συγκλάψη,
Τὸ θαῦμα δὲν ἐνόησαν·
Κ' ἐπίστευαν τυφλὰ
Ποῦ ἢ βαρβαρότης ἔμελλε
Βαθύτερα νὰ θάψη
Τοῦ ἀνασκαμμένου πτώματος
Τὰ μέλη τὰ σπαρτά.

Ἄλλ' ὅταν ἐβροντήσανε
Τὰ πέλαγα ἔς τὰ βάθη
Κ' αἱ φλόγαῖς ἀνεβήκανε
Ψῆλὰ ἔς τὸν οὐρανό,
Ὁ κόσμος, ποῦ ἐταράχθηκε,
Ἀμίλητος ἐστάθη
Νὰ νοιώσῃ τ' ἀνεξήγητο
Μυστήριο φοβερό.

Κ' εἰς μία βαρκοῦλ' ἀδύνατη
Μὲς τὴν φωτιά θωρῶντας
Τὸν ἀθλητῆ, ποῦ ἔσφιγγε
Τοῦ ὀλέθρου τὸ δαυλί,
Βοὴν ὁ κόσμος ἔβγαλε,
Τὴν ἄβυσσο ρωτῶντας
— Ποιὸς εἶν' αὐτὸς ὁ ἡμίθεος
Ποῦ τὰ στοιχεῖα κρατεῖ;

Μὲς τ' ἀναμμένα κύματα
Τὸν εἶδε νὰ περάσῃ,
Νὰ πεταχθῆ ἴσ' ἄγγελος
Ἵς τὰ ὀλόχαρα Ψαρά,
Καὶ ἴσ' ἄν παιδάκι κλαίγοντας
Ἵς τὴν Ἐκκλησιὰ νὰ φθάσῃ,
Κ' ἐκεῖ τ' ὠραῖο στεφάνι του
Ν' ἀφήσῃ προσφορά.

Ἄξιον ἔς ἐμᾶς παράδειγμα
Ἄγνης ταπεινοσύνης,
Νὰ κλίνῃ ὁ μεγαλόδοξος
Σεμνὰ τὴν κεφαλῆν,
Γιὰ νὰ προσφέρῃ ἀσύγκριτο
Σημεῖον εὐγνωμοσύνης
Ἵς τὸν Ἐνα, ποῦ τὴν δύναμι
Χαρίζει κι' ἀφαιρεῖ.

Ἄμα τὸν πρῶτον ὕμνο του
 Εἶχαν αἱ μούσαις ψάλῃ
 Καὶ τ' ὄνομά του ἐγέμιζε
 Κάθε γωνίαν τῆς γῆς,
 Τοὺς κεραυνούς του ρίχνοντας
 Καὶ νικηφόρος πάλι,
 Τὴν φήμη του ἀθανάτιζε
 Ὁ νέος πυρπολητής.

Ἄπλὸς πολίτης ἔπειτα,
 Φιλέρημος ἐξοῦσε·
 Κι' ὁ ξένος, μὲ συγκίνησι
 Πατῶντας τὸ ἱερό
 Τοῦ Παρθενῶνος ἔδαφος,
 Τὸν Ἕρωα ζητοῦσε,
 Γιὰ ν' ἀσπασθῆ τὸ χέρι του
 Κι' ἀκούσῃ τὸν παλμό.

Ἐς τὴν ἀρετὴν ἡ δόξα του
 Ἐπερήφανα ἐνωμένη,
 Τὸν φθόνο δὲν ἀπάντησε,
 Δὲν ἐπλασεν ἐχθρούς·
 Πάντα σεμνὴ κι' ἀθάμπωτη
 Πετᾶει ἔς τὴν οἰκουμένη,
 Ἐλευθεριᾶς αἰσθήματα
 Νὰ σπεύρῃ ἔς τοὺς λαούς.

Τὰ δοξασμένα λείψανα
 Τοῦ ὑπερανθρώπου Ἀγῶνος
 Ἔνα πρὸς ἓνα ἐθρήνησε
 Ἡ σπαραγμένη Ἑλλάς·
 Μόνος Αὐτὸς τῆς ἔμενε
 Παρηγοριά, καὶ μόνος
 Μεγάλος ἀντιπρόσωπος
 Μεγάλῃς γενεᾶς.

Εἰς τὸ σεβάσμιο μέτωπο
 Ἐλάμπριζεν ἡ ἀκτίδα,
 Ποὺ χύν' εἰς κᾶποια πλάσματα
 Ἡ λάμψι τοῦ Θεοῦ.
 Αὐτὴ καὶ μόν' ἠμπόρεσε
 Τὴν λατρευμένη Ἐλπίδα
 Νὰ διατηρήσῃ ἀσάλευτη
 Ἐς τὰ σπλάγχνα τοῦ λαοῦ.

Ἄμα βαρὺς ἀκούσθηκε
 Τοῦ πυροβόλου ὁ κρότος,
 Π' ἀκόμα ἔς τὴν ὑπόδουλη
 Ἀνατολὴ βροντᾶ,
 Ἐς Αὐτὸν ἡ Ἑλλάς εὐχήθηκε
 Νὰ κυβερνήσῃ πρῶτος,
 Καὶ σῶσῃ τὰ πολύζηλα
 Συμφέροντα ἐθνικά.

Ὁ κόσμος ἐχαιρέτησε
 Τὸ ἱστορικὸ κειμήλιο,
 Ποὺ φοβερὴν ἐσήκωσε
 Τὴν ἄσπρη κεφαλή,
 Εἰς τὴν Ἑλλάδα δείχνοντας
 Γιὰ μία στιγμὴ τὸν ἥλιο
 Τῶν Ἐθνικῶν ἐλπίδων της,
 Ποῦχε κι' αὐτὸς κρυφθῆ!

Μὲ πίστιν ὁ ἀνεκτίμητος
 Θαρρῶντας εἰς τὸ μέλλον,
 Εἶδε σιμὰ τὴν ἔνωσι
 Τοῦ ὅλου ἑλληνισμοῦ...
 Τώρα, γιὰ ποιό μας ἔργλημα
 Ἐς τὸν κόσμον τῶν ἀγγέλων
 Μᾶς τὸν ἐπῆρε ἔξαφνα
 Τὸ χέρι τοῦ Θεοῦ;

ἀντιβοῶντες : (ἀντιβοῶ) ἀντιλαλῶ | μελίφθογγαις : (μελίφθογγος) ἠδύφωνος, καλλίφωνος | μακρόθε : ἀπὸ μακριά | μεταβλέπει : (μεταβλέπω) ξαναβλέπω | ὀλόστατα : (ὀλόστατος) ὀλόκληρος | σάβανα : (σάβανο) νεκρική συνδόνη | ἐθάμπωσε : (θαμπῶνω) ἐκθαμβῶνω ἀπὸ τῆ

λάμψη | *ἐννόησαν* : (ἐννοῶ) (ἐδῶ) κατανοῶ, καταλαβαίνω | *σπαρτά* : (σπαρτός) διάσπαρτος, σκορπισμένος | *θωρῶντας* : (θωρῶ) κοιτάζω, βλέπω | *δαυλί* : μικρὸς δαυλός, πυρωμένο ξύλο, δᾶδα, λαμπάδα | *ἀσπασθῆ* : (ἀσπάζομαι) φιλῶ | *σπλάγγνα* : (σπλάγγνο) ἐντόσθιο, ζωτικό ὄργανο | *πολύζηλα* : (πολύζηλος) πολυζήλευτος, θυμαστός | *σιμά* : κοντά· (ἐδῶ) σύντομα

Ὁ ἀγωνιστὴς τοῦ 1821 καὶ μετέπειτα ναύαρχος καὶ πρωθυπουργὸς Κωνσταντῖνος Κανάρης πέθανε στὶς 2 Σεπτεμβρίου τοῦ 1877.

13

Ὀδυσσέας Ἀνδρούτσου

Τ' ὀρκίσθηκε ὁ περήφανος, καὶ χύνεται λειοντάρι
 ἔς τὴν πατρικὴν ἐκδίκησι· κί' ἀρπάζοντας τὴν νίκη,
 πλειὸ τ' ἀνυπόμονο σπαθί δὲν βάζει ἔς τὸ θηκάρι,
 ἀλλ' ὅπου πέση, χαλασμός κί' ἀπελπισιὰ καὶ φρίκη.

Ὅπου πατήση ὁ γίγαντας τὸ φτερωτὸ ποδάρι,
 σκληρῆ πλακόνει τοὺς ἐχθροὺς φθορὰ καὶ καταδίκη.
 Αἱ Θερμοπύλαις κ' ἡ Γραβιὰ ἔς ἀνέσπερο δοξάρι
 μεσουρανεὶς ἐχάραξαν τὴν δόξα πού τοῦ ἀνήκει.

Πικρὴ τὸν ἠῦρεν ἀδικιὰ πῶς ἦτανε προδότης
 κ' ἡ δολερὴ τὸν ἔχασε τοῦ φθόνου πανουργία,
 ἀλλ' ἡ παρθένα Ἐλευθεριὰ θρηγεῖ τὸν ἀκριβὸς της.

Τέτοιον ἐχθρὸ θυμούμενη ἔς τὸ μέλλον ἡ Τουρκία,
 θὰ φοβηθῆ μὴ καὶ νεκρὸς πατήση τὸν λαϊμὸς της,
 κί' ὡς νᾶβλεπε τὸν ἴσκιό του, θὰ τρέμη ἀπὸ δειλιά.

πλειό : πλεόν | *ἀνέσπερο* : (ἀνέσπερος) ἀβασίλευτος, αὐτὸς πού δὲν δύνει, πού λάμπει διαρκῶς | *δοξάρι* : ξύλινη ράβδος γιὰ τὴν παραγωγή ἤχου βιολιοῦ ἢ λύρας | *φθόνου* : (φθόνος) ζήλεια | *πανουργία* : κακία σὲ συνδυασμὸ μὲ πονηρία

Στὸν τίτλο ἀναγράφεται «Ἀνδρούτσου» σὲ γενικὴ πώση, μιᾶς καὶ τὸ ἐπώνυμο τοῦ Ὀδυσσέα ἦταν Βερούσης· τὸ «Ἀνδρούτσος» προέκυψε ἐκ τοῦ «Ἀνδρίτσος», ὑποκοριστικὸ τοῦ Ἀνδρέα Βερούση, πατέρα τοῦ Ὀδυσσέα. Ὁ πατέρας τοῦ Ἀνδρούτσου, Καπετὰν Ἀνδρέας (Ἀνδρίτσος) Βερούσης, Βερούτσος ἢ Μουτσανᾶς, ἦταν φημισμένος ὀπλαρχηγός, ὁ ὁποῖος ἔζησε κατὰ τὰ ἔτη 1740-1797. Ἔδρασε ἔντονα κατὰ τὰ προεπαναστατικὰ χρόνια πολέμωντας εἴτε ἀπὸ ξηρᾶς εἴτε ἀπὸ θαλάσσης τοὺς Ὀθωμανούς. Ὑπῆρξε συμπολεμιστὴς τοῦ Λάμπρου Κατσώνη. Ὑπέκυψε ἀπὸ τὰ βασιανιστήρια στὴν Κωνσταντινούπολη, κατόπιν τῆς σύλληψής του ἀπὸ τοὺς Βενετούς, οἱ ὁποῖοι τὸν παρέδωσαν στὶς ἀρχές.

Πικρὴ τὸν ἠῦρεν ἀδικιὰ πῶς ἦτανε προδότης : Ἐνεκα τῆς στρατιωτικῆς ἐκπαίδευσής του στὴν

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

αὐλὴ τοῦ Ἀλῆ πασᾶ καὶ πολλῶν φιλικῶν δεσμῶν τοῦ Ὀδυσσεᾶ μετ' Ὀθωμανοὺς τοπικοὺς ἀξιωματούχους, θεωρήθηκε ὅτι ὑπῆρξε προδότης, γεγονός ποὺ ὀδήγησε στὴν φυλάκισή του στὴν Ἀκρόπολι κι ἐπειτα στὴν ἐκτέλεσή του ἀπὸ πρῶην συντρόφους του.

19

Τὸ τάγμα τῶν Φιλελλήνων

Ὡ πόσοι ξένοι, π' ἄδολη τὴν θέλησί τους ἔχουν,
καταφρονῶντας τὴν αἰσχρὴ τῆς γῆς διπλωματία
κ' ὑπηρετῶντας τὸν Θεό, τοὺς χριστιανοὺς συντρέχουν,
καὶ θησαυροὺς προσφέρουνε καὶ συμβουλή κι' ἀνδρεία!

Καὶ ἔς τοῦ πολέμου τοῦ φρικτοῦ ταῖς συμφοραῖς ἀντέχουν,
ὅσο ποὺ ἐκεῖ ἔς τὴν φοβερὴ τοῦ Πέτα δυστυχία
μ' ὀλόκληρο τὸ αἶμα τους τὸν ἄγριο κάμπο βρέχουν,
μῆτε νικᾷ τὴν τόλμη τους ἢ ἀπάνθρωπη ἀγωνία.

Ἀπελπισμένοι ἐπάλευσαν ὀλόκληρην ἡμέρα,
κι' ἀφοῦ ἀναρίθμητους ἐχθροὺς ἀφάνισεν ἡ ὀρμὴ τους,
ὄλους κομμᾶτια σκορπιστὰ τοὺς εὕρηκεν ἡ ἔσπερα.

Τὰ ὀνόματά σας, ἤρωες, γραμμένα ἔς τὴν ψυχὴ τους
θὰ διατηροῦν οἱ Ἕλληνες, γιὰ νὰ τὰ στείλουν πέρα
ἔς τὴν ὕστερή τους γενεά, ἔς τὸ τελευταῖο παιδί τους.

συντρέχουν : (συντρέχω) συνδράμω, βοηθῶ | *ἔσπερα* : βράδυ

τὴν φοβερὴ τοῦ Πέτα δυστυχία : Ἡ μάχη τοῦ Πέτα ἔλαβε χώρα στὸ ὀμόνυμο χωριό, λίγο ἔξω ἀπὸ τὴν Ἄρτα, στίς 4 Ἰουλίου 1822. Στὸ πλευρὸ τῶν Ἑλλήνων βρέθηκε τὸ Τάγμα τῶν Φιλελλήνων, τὸ ὁποῖο ἀποτελεῖτο ἀπὸ στρατιῶτες ποικίλων εὐρωπαϊκῶν ἐθνικοτήτων, κατὰ βάση Γερμανῶν. Ἡ μάχη ἔληξε μετ' σφοδρὴ ἥττα τῆς ἐλληνικῆς πλευρᾶς.

21

Ἡ Μπουμπουλίνα

Ποιά τοῦ πελάου βασίλισσα μετ' τὴν φωτιὰ προβαίνει;—
Εἶναι μιὰ χήρα δυστυχῆς ποὺ στόλον κυβερνάει,
κ' ἔχει σιμὰ τὸ τέκνο τῆς, τὸ μόνον ποὺ τῆς μένει!
Εἶναι ἡ Νεράϊδα τῶν Σπετσῶν, ποὺ ἐκδίκησι διψάει.

Ἄγριωμένη, ἀτρόμητη, τὴν πρῶραν ἀνεβαίνει,
 ὀρμάει, ξαφνίζει τοὺς ἐχθροὺς, σὰν ἄνδρας πολεμαί·
 ρίχνουν αἱ σφαίραις τὸ παιδί, ἔς τὰ πόδια της πεθαίνει,
 κι' αὐτὴ καταφιλῶντας το, τὴν μάχη ἀκολουθάει.

Ὁ φλογερὸς ἐνθουσιασμός, ἡ τόλμη της, ἡ ἀνδρεία,
 τὰ σπιθοβόλα βλέμματα, τὸ ἀνάστημα, τὰ κάλλη,
 τὴν παρασταίνουν ὡς θεὰ ποὺ ὀρίζει τὰ στοιχεῖα.

Ἐκείναις ποὺ ἐγεννούσανε τῆς Σπάρτης τὰ θηρία
 κι' αἱ φοβεραὶς Σουλιώτισσαις, ἂν ξαναζοῦσαν πάλι,
 ἔς τὴ Μπουμπουλίνα θᾶδιναν κι' αὐταὶς τὴν βασιλεία.

σιμά : κοντά | *πρῶρα* : (πρῶρα) πλῆρη, τὸ ἐμπρόσθιο τμήμα ἐνὸς πλοίου | *σπιθοβόλα* : (σπιθοβόλος) αὐτὸς ποὺ πετᾷ σπίθες | *κάλλη* : (κάλλος) ὁμορφιά

Εἶναι μιὰ χήρα δυστυχῆς ποὺ στόλον κυβερνάει : Ἡ Λασκαρίνα Πινότση (1771-1825) ἦταν ἡρώιδα τῆς Ἐπανάστασης τοῦ 1821, ἀπὸ τίς πλέον σημαίνουσες γυναικεῖες μορφές, χήρα τοῦ πλοιάρχου καὶ πλοιοκτήτη Δημητρίου Μπούμπουλη, ἐξ οὗ καὶ τὸ κατὰ κόσμον ὄνομα “Μπουμπουλίνα”. Ἐόδεψε ὅλη της τὴν περιουσία ναυπηγώντας πλοῖα καὶ ἐνισχύοντας τὸν Ἀγῶνα σὲ κάθε ἔκφρασή του.

κι' ἔχει σιμά τὸ τέκνο της : Πιθανότατα ὁ Μαρτινέλης ἀναφέρεται στὸν Γιάννο Γιάννουζα, γιὸ τῆς Μπουμπουλίνας ἀπὸ τὸν πρῶτο της γάμο, ὁ ὁποῖος σκοτώθηκε κατὰ τὴν πολιορκία καὶ τὸν ἀποκλεισμό τοῦ Ναυπλίου ἀπὸ τὰ τουρκικὰ στρατεύματα τοῦ Κεχαγιάμπεη.

22

Λάζαρος Κουντουριώτης

Τύπος ἀγνὸς τῆς ἀρετῆς, γιὰ τὴν πατρίδα ἐζοῦσε
 καὶ τῶν πολλῶν της συμφορῶν τὸν ἔθλιβεν ὁ πόνος·
 ἀλλ' ὅταν μὲ τὰ πλούτη του τὸν στόλο ἔδιατηροῦσε,
 εἶχεν ὑπέρτατη ἀμοιβὴ τὴν πρόοδο τοῦ ἀγῶνος.

Ἐνῶ ἡ μεγάλη του καρδιά τιμαὶς δὲν ἀγαποῦσε,
 νὰ μετρηθῆ ἔς τὸ ὕψος του δὲν ἔφθαν' ἕνας θρόνος.
 Δὲν ἦτο χώρα ἐλληνικὴ νὰ μὴ τὸν εὐλογοῦσε,
 καὶ ἔς τὴν μεγάλη δόξα του τὸν ἐσεβάσθη ὁ φθόνος.

Μήτ' ὁ γενναῖος ἐδέχθηκε ποτὲ τὴν Ἐξουσία·
 ἀλλ' ἐνεργοῦσε πατρικὰ ταῖς ἔριδαὶς νὰ σβύσῃ,
 κι' ἡ συμβουλή του ἐφύλαξε συχνὰ τὴν πολιτεία.

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

Μὲ ποιόν τῆς ἀρχαιότητος μέγαν πατριώτη,
ὅταν ἡ κρίσις τῶν θνητῶν ἀγνότερα βαδίσῃ,
θὰ παραβάλλον οἱ καιροὶ τὸν εὐσεβῆ νησιώτη;

φθόνος : ζήλεια | ἔριδας : (ἔρις) τσακωμός, φιλονικία | παραβάλλον : (παραβάλλω) συγκρίνω
Ὁ Λάζαρος Κουντουριώτης (1769-1852) ἦταν Ὑδραῖος ἐπαναστάτης τοῦ 1821. Διακρίθηκε γιὰ τὸ ταλέντο του στὶς ἐμπορικὲς δραστηριότητες ἐπεκτείνοντας κατὰ πολὺ τὴν πατρικὴ περιουσία του. Διέθεσε τεράστιο τμῆμα τῆς περιουσίας του στὸν Ἀγῶνα.

27

Τὸ πλοῖον «Ἄρης» εἰς τὸν λιμένα τῆς Σφακτηρίας

Πλῆθος καράβια φοβερὰ μὲς τὸν λιμένα κλειοῦνε
ἓνα πλοιάρι, καὶ πυκνὴ μιὰ φράκτη σχηματίζουν.
Νὰ φύγη;.. Πῶς! Ὀλόγυρα σαράντα τὸ ἐμποδίζουν.
Νὰ ὑποχωρήσῃ ἔς τοὺς ἐχθρούς;.. Ποτὲ νὰ μὴ τὸ ἰδοῦνε.

Φωτιά λοιπόν!.. Ὅσον τὸ λῆμα τοῦ ἔλα μεμιᾶς βροντοῦνε
τὰ πυροβόλα τῶν ἐχθρῶν, ἀλλὰ δὲν τ' ἀπελπίζουν·
πέφτουν αἱ σφαίραις χάλαζα, βαθιὰ τὸ κοσκινίζουν,
κ' ἐκεῖνο ἀκόμα πολεμᾷ, θεοὶ τὸ κυβερνοῦνε.

Ὁραὶς πολλαὶς ἐμόχθησε· καὶ τέλος... Τάχα ἐκάη;
Τάχα τὸ βύθισε ἢ φωτιά κ' ἢ λύσσα τῶν κυμάτων;
Ὅχι! — Τὸν στόλον ἔσπασε καὶ ἔς τὰ πανιὰ πετάει.

Σύ, Δόξα, πάντα σύντροφη τόσων κατορθωμάτων,
δειῖξε ἔς τὸν κόσμον ὅτ' ἡ Ἑλλάς, κ' ἂν δούλη καταντάῃ,
εἶναι ἢ πατρίδα τῶν θεῶν, ὁ τόπος τῶν θαυμάτων.

κλειοῦνε : (κλείω) κλείνω | πλοιάρι : (πλοιάριο) μικρὸ πλοῖο | φράκτη : (βλ. καὶ φράκτης) φράκτης, τείχος | χάλαζα : χαλάζι | κοσκινίζουν : (κοσκινίζω) (ἐδῶ) τρυπῶ | ἐμόχθησε : (μοχθῶ) κοπιᾶζω, καταβάλλω προσπάθεια

Πρόκειται γιὰ τὸ βρίκιον (βλ. καὶ μπρίκι· δικάταρτο ἐμπορικὸ ἢ πολεμικὸ πλοῖο) «Ἄρης», τὸ ὁποῖο ναυπηγήθηκε στὴν Βενετία στὰ 1807 τῆς χορηγία τοῦ Ἀναστασίου Τσαμαδοῦ. Ἀνῆκε στὸν στόλο τῆς Ὑδρας. Ἐλαβε μέρος σὲ πολλὰς ναυμαχίες, σημαντικότερη ἐκ τῶν ὁποίων ὑπῆρξε ἐκείνη ποὺ διεξήχθη στὸν κόλπο τοῦ Ναυαρίνου, ὅταν κατάφερε παρὰ τὰ κατὰ ριπὰς πυρὰ τοῦ αἰγυπιακοῦ στόλου νὰ διασπάσει τὸν κλοιὸ τοῦ περνώντας στὸν κόλπο.

30

Ὁ Καραϊσκάκης

Μὲς τὴν μεγάλη ἀπελπισιὰ πού θλίβει τὴν πατρίδα,
τῆς Ρούμελης ὁ ἥρωας σὰν ἀστραπὴ πετάει,
χύνει παντοῦ σπιθόβολη τοῦ βλέμματός του ἀκτίδα,
κι' ὅπου φωλειάζουν βάρβαροι, τὸν ὄλεθρο σκορπάει.

Ἀναστηλώνοντας παντοῦ τὴν ἐθνικὴν ἐλπίδα,
εἰς χίλια μέρη πολεμᾷ κι' ἀδιάκοπα νικάει·
κι' ἀκόμα φιλοπόλεμος, ἔχει θερμὴ φροντίδα
τὴν ἔνδοξην Ἀκρόπολι, πού ὁ βάρβαρος κτυπάει.

Χύσου, λεβέντη ἀληθινέ, 'ς τὴν γῆ τοῦ Παρθενῶνος,
κι' ἄμ' ἀνεβῆς, ὕψωσ' ἐκεῖ 'ς τὸ πανελλήνιο κάστρο
μιὰ στήλη σου 'περήφανη, νὰ τὴν δοξάσῃ ὁ χρόνος.

Ἄλλ' ὦ, ποιό βόλι δολερὸ σοῦχε φυλάξει ὁ φθόνος!...
'Εκρύφθη τώρα ἡ δόξα σου, καυμένη Ἑλλάς, μὲ τ' ἄστρο
πού ἐστάθη τὸ λαμπρότερο καὶ τὸ στερνὸ τοῦ Ἀγῶνος!

σπιθόβολη : (σπιθόβολος) ὁ ἐκπέμπων σπίθες | *βάρβαρος* : (ἐδῶ) ξένος, ἀλλόφυλος | *βόλι* : βλήμα πυροβόλου ὄπλου | *φθόνος* : ζήλεια | *στερνὸ* : (στερνός βλ. καὶ ὑστερνός) τελευταῖος

32

Οἱ ἄγνωστοι ἥρωες

Στὰ τέκνα πού Σ' ἐδόξασαν κ' εἶν' ὅλα ξακουσμένα,
τώρα μοιράζεις στέφανα καὶ τῆς τιμῆς τὰ κρῖνα·
κι' ἂν ἄλλα κλαῖς, πού ἐπέσανε γιὰ λευθεριάς ἐλπίδα,
ἔχεις καλὴ παρηγοριὰ τὴν κοσμικὴ τους φήμη.

Κι' ὅμως πόσ' ἄλλα τέκνα σου, 'ς τὴν λησμονιὰ θαμμένα,
σὰν γίγαντες ἐπάλευσαν, Σ' ἐδόξασαν κ' ἐκεῖνα,
καὶ μόνον ἀπὸ αἴσθημα ἱερό, γλυκειὰ Πατρίδα,
σοῦδωκαν πλούτη καὶ ζωή, δίχως ν' ἀφήσουν μνήμη!

Ἄν μαύρη μοῖρα σοῦκρυψε σκληρὰ καὶ τ' ὄνομά τους,
ποιό κλάμα, ποιό μνημόσυνο, ποιό θαυμασμὸ σημεῖο
μπορεῖ ν' ἀνάψῃ 'ς τὸ πικρὸ σκοτάδι τους λυχνάρι;

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

ὦ, νᾶξερεις ποῦ βρίσκονται σπαρτὰ τὰ κόκκαλά τους
 κι' ἀντάμα νὰ τὰ ἴσώρευες εἰς ὑψηλὸ μνημεῖο,
 γιὰ νᾶναι ἔσ' ἄλλαις γενεαῖς ἱερὸ προσκυνητᾶρι!

λησμονιά : λήθη | λυχνάρι : λύχνος, μέσο φωτισμοῦ | σπαρτά : (σπαρτός) διάσπαρτος, διασκορπισμένος | ἀντάμα : μαζί | ἴσώρευες : (σωρεύω) κάνω σωρό, συσσωρεύω

Γεώργιος Μαρτινέλης (Κέρκυρα, 1836 – Κέρκυρα, 1896)

Ἑπτανήσιος ποιητής. Καταγόταν ἀπὸ εὐπορὴ οἰκογένεια. Αγωνίστηκε γιὰ τὴν ἔνωση τῆς Ἑπτανήσου μὲ τὴν Ἑλλάδα. Ἐγραψε ποιήματα στὴ δημοτικὴ, ἐνταγμένα στὸ πλαίσιο τῆς Ἑπτανησιακῆς Σχολῆς. Ἡ φόρμα ποὺ χρησιμοποιεῖ κατὰ βάση εἶναι τὸ σονέτο. Μεταξὺ ἄλλων συνέθεσε μιὰν ἐκτενῆ σειρὰ σονέτων γιὰ πρόσωπα τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασης. Ἐπηρεάστηκε ἀπὸ τὸν Διονύσιο Σολωμό. Πέραν τῶν σωζόμενων ἔργων του, ἔγραψε ἐπίσης στὰ ἰταλικά καὶ στὰ γαλλικά. Ὑπῆρξε μέλος τῆς Μεγάλης Τεκτονικῆς Στοᾶς τῆς Ἑλλάδος.

Εἰς τὸν θάνατον τοῦ Κανάρη, Ξοδῆ.

Πηγή: Γεώργιος Μαρτινέλης, *Εἰς τὸν θάνατον τοῦ Κανάρη, Ξοδῆ. Γραμμὴν τὸν Σεπτέμβριον 1877, καὶ τώρα κατὰ πρῶτον δημοσιευομένη*, Κέρκυρα, Τυπ. Ἡ Κέρκυρα, 1881, σσ. 5-10.

«13. Ὀδυσσεᾶς Ἀνδρούτσου»

Πηγή: Γεώργιος Μαρτινέλης, *Σειρὰ τῶν ποιητικῶν ἔργων*, Τεύχος 1, *ἐκδίδεται δαπάνῃ Ἀνέστη Κωνσταντινίδου*, Αθήνα, Τυπ. Ἀνέστη Κωνσταντινίδου, 1886, σ. 25.

«19. Τὸ τάγμα τῶν Φιλελλήνων»

Πηγή: Γεώργιος Μαρτινέλης, *Σειρὰ τῶν ποιητικῶν ἔργων*, ὁ.π., σ. 31.

«21. Ἡ Μπουμπουλίνα»

Πηγή: Γεώργιος Μαρτινέλης, *Σειρὰ τῶν ποιητικῶν ἔργων*, ὁ.π., σ. 33.

«22. Λάζαρος Κουντουριώτης»

Πηγή: Γεώργιος Μαρτινέλης, *Σειρὰ τῶν ποιητικῶν ἔργων*, ὁ.π., σ. 34.

«27. Τὸ πλοῖον “Ἄρης” εἰς τὸν λιμένα τῆς Σφακτηρίας»

Πηγή: Γεώργιος Μαρτινέλης, *Σειρὰ τῶν ποιητικῶν ἔργων*, ὁ.π., σ. 39.

«30. Ὁ Καραϊσκάκης»

Πηγή: Γεώργιος Μαρτινέλης, *Σειρὰ τῶν ποιητικῶν ἔργων*, ὁ.π., σ. 42.

«32. Οἱ ἄγνωστοι ἥρωες»

Πηγή: Γεώργιος Μαρτινέλης, *Σειρὰ τῶν ποιητικῶν ἔργων*, ὁ.π., σ. 44.

Ἑλλάς καὶ Ρωσσία

Ποιητικὸν Ἄλμα

Ἐκφωνηθὲν κατὰ τινα ἐσπέραν τοῦ 1875

ἐν τῷ φιλολογικῷ συλλόγῳ Βύρωνος

[...]

Γ'.

[...]

Λαὲ ὅστις καὶ Βασιλεῖς ἀνάγκασες ν' ἀφήσουν
Τὸ σκῆπτρο μὲ τὸν φίλαυτο τοῦ Στέμματος κανόνα
Καὶ μὲ καρδιὰ ποιητικὴ τῆ λύρα νὰ τονίσουν·
Λαὲ 'ποῦ μὲ τὸν Κυριακὸ καὶ μὲ τὸν Ἀμιλτῶνα
Τὸν ἄφοβον ὠκεανὸ ἔκαμες νὰ νομίση
Ἄτ' ἢ στενὴ Μεσόγειος θὰ τὸν ἀπορροφήση.

Κατάντησες περίγελως καὶ ἥρωες κωμωδίας·
Καὶ ὅταν λένε πρότυπον ὅτ' εἶσαι βασιλείου
Γέλοιου καὶ πόνου γύρω Σου ἀκούεις χασμωδίας
Γιατ' εἶσ' ὁ ἀθλιότερος λαὸς τῆς ὑψηλίου.
Καιρὸς σοῦ μένει... Σύνελθε λαὲ καὶ ἀνεγείρου
Καὶ γίνου ἥρωες καὶ τιμὴ χριστιανοῦ Ὀμήρου.

Μά τὸ μυρσινοστόλιστο μαχαῖρι τοῦ Ἀρμοδίου!
Μά τ' ἅγιο Χωνευτήριον πῶχει τὸ Λεωνίδα!
Μά τὸ Σπαθὶ 'ποῦ ἔκοψε τὸ Κόμπο τοῦ Γορδίου
Καὶ μά τοῦ Κωνσταντίνου Σου τὴν ὑστερὴν ἐλπίδα!
Σ' ὀρμίζω τρέξε! Τόνισε τοῦ Ρήγα τὴν Κιθάρα
Νὰ Σ' εἶδουν πολυκέφαλον οἱ Ξένοι Νικοτσάρα.

Μά τὸ Σφυρὶ 'ποῦ ἐσύντριψε τὰ γόνατα τοῦ Δράκου!
Καὶ μά τὰ Δερβενάκια Σου καὶ τὸ Νικηταρά Σου!
Μά τὸ σουβλὶ 'ποῦ ἐσπάρραξε τὴν ὠμορφιά τοῦ Διακού,
'Γδύσου τὰ φράγκικα σκουτιά, στολίσου τ' ἄρματά Σου.
Γιατὶ ἀπ' τὸν Ταῦγετον εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν
Νὰ τελειώσης Σοῦ ζητοῦν τὴν ἄτυχον θυσίαν...

.....
 .....
 Ἄν εἰς τοὺς Ξένους ἢ Ἑλλάς σταθῆ προσηλωμένη
 Θὰ εἶναι πάντα Τῆς μικρῆ καὶ πάντ' ἄλυσσομένη.
 [...]

ὄστις : ὁ ὁποῖος (ἐδῶ) πού | *φίλαυτο* : (φίλαυτος) ἐγώιστής, νάρκισσος | *περίγελος* : (βλ. καὶ περίγελος) ἀντικείμενο κοροϊδίας, μομφῆς | *χασμωδίας* : (χασμωδία) (ἐδῶ) (μεταφ.) σύγχυση | *ἀνεγείρου* : (ἀνεγείρω) ξεσηκώσου | *μυρσινοστόλιστο* : (μυρσινοστόλιστος) στολισμένος με ἄνθη μυρτιάς (μυρσίνης) | *χωνευτήριον* : (βλ. καὶ χωνευτήρι) μέρος ὅπου καίγονται τὰ ὄσα ἔπειτα ἀπὸ ἐκταφῆ ἢ ἔπειτα ἀπὸ κοινῆ ταφῆ | *ύστερνός* : (ύστερνός) βλ. καὶ στερνός) τελευταῖος | *φράγκικα* : (φράγκικος) (ἐδῶ) δυτικός, δυτικότροπος | *σκουτιά* : (σκουτί) ἔνδυμα, ρούχο | *προσηλωμένη* : (προσηλωμένος) βλ. καὶ προσηλωμένος) καρφωμένος (ἐδῶ) ἐξαρτώμενος | *άλυσσομένη* : (άλυσσομένος < ἄλυσσώνω) ἄλυσσοδεμένη

ῥοὺ με τὸν Κυριακὸ καὶ με τὸν Ἀμιλτῶνα : Ἀναφορὰ στὸν Ἄγγλο ναύαρχο Χάμιλτον, ὁ ὁποῖος ἐπέδειξε φιλελληνικὴ δράση καθ' ὅλη τὴ διάρκειά τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασης. Ὁ Κυριακὸς πού ἀναφέρεται, ἐνδεχομένως νὰ ἀντιστοιχεῖ στὸν Ὑδραῖο πλοίαρχο Κυριακὸ (ἢ Κυριακὸ) Σκούρτη.

μαχαίρι τοῦ Ἀρμωδίου : Ὁ Ἀρμόδιος καὶ ὁ Ἀριστογείτων ἦταν ἓνα ἐρωτικὸ ζεῦγος Ἀθηναίων, οἱ ὁποῖοι ἔμειναν στὴν ἱστορία ὡς τυραννοκτόνοι, ἔπειτα ἀπὸ τὸν φόνο τοῦ Ἰπάρχου, υἱοῦ τοῦ Πεισίστρατου καὶ ἀδελφοῦ τοῦ Ἰππία.

Μὰ τὸ Σπαθὶ ῥοὺ ἔκοψε τὸ Κόμπο τοῦ Γορδίου : Ἀναφορὰ στὸ ἐπεισόδιο τῆς λύσης τοῦ Γόρδιου Δεσμοῦ, ἐνὸς περιπλοκοῦ κόμπου, ὁ ὁποῖος δὲν μπορούσε νὰ λυθεῖ ἀπὸ κανέναν, με τὸν θρύλο νὰ θέλει ἐκεῖνον πού θὰ βρεῖ τὴν ἀνεύρετη ἄκρη του νὰ κυριαρχεῖ στὴν Ἀσία. Ἡ παράδοση θέλει τὸν Μέγα Ἀλέξανδρο νὰ λύνει τὸν δεσμό, εἴτε κόβοντάς τον με τὸ σπαθὶ του εἰς ἐνδειξὴν κυριαρχίας, εἴτε βρίσκοντας τελικὰ λύση στὸ πρόβλημα πού αὐτὸς παρουσίαζε. Στὸ περιστατικὸ ἀναφέρονται ποικίλες ἱστορικὲς πηγές, μεταξὺ αὐτῶν ὁ Ἀρριανὸς (*Ἀλεξάνδρου ἀνάβασις*, Β', 3:6-8) καὶ ὁ Πλούταρχος (*Βίοι παράλληλοι/Ἀλέξανδρος*, 18:1-4).

Νικοτσάρα : Ὁ Νίκος Τσάρας (Νικοτσάρας) (1774-1807) ἦταν ἄρματολὸς τῆς περιοχῆς τοῦ Ὀλύμπου, υἱὸς τοῦ Πάνου Τσάρα, ἀπὸ τοὺς πλέον τραγουδισμένους ἀπὸ τὴ δημοτικὴ ποίηση γιὰ τὰ κατορθώματά του. Ἐπιδόθηκε τόσο στὸν ἀπὸ ξηρᾶς ὄσο καὶ στὸν ἀπὸ θαλάσσης ἀγῶνα, συμμετέχοντας σὲ πειρατικὸς στόλους πού κατάφεραν σημαντικὲς φθορὲς στὰ ὀθωμανικὰ στρατεύματα.

Σ' ἐσκάσανε Κανάρη
 Αὐτοσχέδιον ἐλεγείον

[...]

Ἐεψύχησε καὶ τὸ ῥστερνὸ τοῦ Γένους μας λιοντάρι!
 Νὰ ἦναι ἀσυχώρητοι!.. Σ' ἐσκάσανε Κανάρη,

Ἐκεῖνοι 'πού 'στὸν Κέδρο μας καθέννας τους σαράκι
 Τῆς σιδερένιας ρίζαις του 'σαπίσαν 'στὸ φαρμάκι·
 Χωρὶς Νυμφίο ἀφήκανε τὸν ἔθνικόν μας γάμο...
 ... Τὸ Σαντερμαῖ 'πού ἐφούχτωνες 'στὴ Χίο καὶ 'στὴ Σάμο
 Ὅταν τῆ γῆ, τὸν οὐρανό, τὰ τάρταρ' ἀνοιγμένα
 Ἐστὸν κεραυνό Σου ἀντίκρυτα ἔκανες ὅλα ἕνα,
 Καὶ τὸ τραγοῦδι τῆς ζωῆς ἀντήχασε 'στὸ κουπί Σου
 Καὶ ταξιάρχη ἀγγιαχτοῦ ἐξάστραφτ' ἡ μορφή Σου,
 Ἐκείνονε θὰ Σ' ἄρπαξε τὸ σανταρμαῖ ὁ χάρος
 Καὶ ἀπάνου Σου ἐχούμισε μὲ τὸ 'δικό Σου θάρρος.

[...]

Καλάκαμες κ' ἐπέθανες ἀθάνατε Κανάρη!
 Δὲ 'μοιάζει τῆς παληκαριᾶς ἡ μυρομένη χάρη
 Ἄστέρι γλυκοχάραχτο 'στὸν Ἄδη νὰ χαράζει
 Δὲ 'μοιάζει βάλιο τοῦ Χριστοῦ τὰ φείδια νὰ σκεπάζει·
 Δὲν τέριαζε νὰ ζῆς ἐδῶ 'πού ὅ,τι θέλει κάνει
 Ἡ προδοσιὰ μὲ ψεύτικο 'στὸ μέτωπο στεφάνι.
 Καλάκαμες κ' ἐπέθανες σὰν γύρισες καὶ εἶδες
 Τοῦ ἥλιου τοῦ Μαρτιάτικου σβυσμέναις τῆς ἀχτίδες,
 Καὶ ἀπήκασες τὸ στῆθος Σου τὸ ἀμέτρητο κρυψώνα
 Ἐκείνων 'πού γκρεμίζουσε τὴ νέα Βαβυλῶνα.
 Τὸν ἔσκασαν...! — Ἐστὸ μνημα τοῦ ἀνάψετε μαπαρούτη
 Γιὰ νὰ 'ξαφνίζη καὶ νεκρὸς 'στὸν Ἄδη τὸ Μαχμούτη!
 Καὶ τὸ δαυλι 'πού ἀνάστησε τὴν ἄμοιρη Ἑλλάδα
 Στυλῶστε εἰς τὸ μνημα τοῦ ἀκοίμητη λαμπάδα.
 Δὲ σ' ἔπνιξεν ἡ Ἀφρικὴ, δὲ σ' ἔφαγε ἡ Ἀσία
 Γιὰ νὰ σ' ἀνοίξη σήμερα τὸ λάκκο ἡ προδοσιὰ.

Ἐν Ἀθήναις, 4 Σεπτεμβρίου 1877.

'στερνό : (ύστερνός· βλ. καὶ στερνός) τελευταῖος | *σαράκι* : ξυλοφάγος, μικρὸ ἔντομο ποὺ τρώει τὸ ξύλο· (ἐδῶ) μαράζι | *Σαντερμαῖ* / *σανταρμαῖ* : (σαντερμαῖς ἢ σανταρμαῖς ἢ τζαντερμαῖς ἢ τζανταρμαῖς) Τοῦρκος χωροφύλακας | *τάρταρ* : (τάρταρα) Ἄδης, ὁ Κάτω Κόσμος | *ἀντίκρυτα* : ἀπέναντι, ἀντικριστά | *ἀντήχασε* : (ἀντηχῶ) ἀντιλαλῶ | *ἀγγιαχτοῦ* : (ἀγγιαχτος) ἀνέγγιχτος, ἀνεπαφός | *ἐχούμισε* : (χουμάω· βλ. καὶ χιμάω) ὀρμῶ | *βάλιο* : τὸ κλαδί τοῦ φοίνικα | *ἀπήκασες* : (ἀπεικάζω) παραβάλλω, ὁμοιάζω μὲ κάτι | *δαυλι* : μικρὸς δαυλός, πυρωμένο ξύλο, δᾶδα, λαμπάδα | *στυλῶστε* : (στυλώνω) θεμελιώνω, ὀρθώνω, ὑψώνω στύλο / στήλη | *λάκκο* : (λάκκος) κοιλότητα στὸ ἔδαφος

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

Τοῦ ἡλίου τοῦ Μαρτιάτικου : Ἀναφορὰ μετωνυμικὴ στὴν Ἐπανάσταση τοῦ 1821 καὶ στὴν ἐπέτειο τοῦ ἑορτασμοῦ τῆς στίς 25 Μαρτίου.

τῆ νέα Βαβυλῶνα : Ἡ Ὄθωμανικὴ Αὐτοκρατορία ὀνομάζεται ἀπὸ τὸν συγγραφέα «νέα Βαβυλῶνα», ἔνεκα τοῦ βέβηλου, φαύλου καὶ ἀνήθικου χαρακτήρα τῆς ἀρχαίας Βαβυλῶνος στὴ συνείδηση τοῦ ἀρχαίου κόσμου.

τὸ Μαχμούτη : Ὁ προφήτης Μωάμεθ καὶ συνεκδοχικὰ ὄλοι οἱ μουσουλμάνοι Ὄθωμανοί.

Ἐν Ἀθήναις, 4 Σεπτεμβρίου 1877 : Πρόκειται γιὰ τὴν ἡμερομηνία θανάτου τοῦ Κων/νου Κανάρη.

Ἡ ὀστεομαντεία

ἱστορικὸν ἐπεισόδιον τοῦ 1821

εἰς ἄσματα τέσσαρα καὶ στίχους 604.

(ἀπαγγελλθὲν ἐν τῷ Φιλολ. συλλόγῳ «Παρνασσῶ») κατὰ Ἰανουάριον
καὶ τῆ 25 Μαρτίου 1888 ἐν τῷ συλλόγῳ τῆς «Ἀναπλάσεως.»)

Α'.

Ἡ Παναγία καὶ ἡ Ἑλλάς.

[...]

Ἄπιστοι μετεβλήθημεν ἐς συρφετοὺς Γραικύλων
κ' ἐν φραγκισμῷ οἱ λέοντες εἰς πίθηκας γελοίους·
συγχρόνως ἐκηδεύσαμεν Χρυσόστομον κ' Αἰσχύλον,
τὰς βλασφημίας ἔχοντες συγχρόνους μας θουρίους.
Προληπτικοὶ κατέστημεν νομίζοντες προλήψεις
ὅσα δὲν φθάνουν αἰ στεναὶ τῶν νάνων ἀντιλήψεις.

Ἐπαυσεν οὕσα μεθ' ἡμῶν ἡ Ἄνασσα τῶν πάντων
κ' ἔπαυσεν οὕσα ἡ Ἑλλάς ἡ Γῆ τῶν θαυμασίων.—
Ἀκούσατ' ἐν ἐκ τῶν πολλῶν θαυματουργῶν συμβάντων
τῆς ποιησάσης κραταιὸν τῆς Λαύρας τὸν Νυμφίον·
ἂν καὶ τὸ θαῦμα ζωντανὸν μωρῶς θὰ μειδιάσουν
ὅσοι νομίζουν εὐφυῆς τὰ πάντα νὰ χλευάσουν.

Β'.

Ἡ Σκόπελος.

Ἀθάνατον ἀπόφθεγμα ἀγνοουμένης γλώσσης,
ἄθλον ὑπὲρ τῆς ἀρετῆς καρδίας ὀργιώσης,

πίστεως ἔργον ἅγιον συζύγου Κλυταιμνήστρας,
ὠδὴ προσευχητήριος Πριαπικῆς ὀρχήστρας,
φιλανθρωπίας δάκρυα εἰς ὄμματα δημίου
καὶ συμβουλαὶ πολύπειροι θηλάζοντος νηπίου

εἶν' ἔτι πιστευτότερα διὰ τοὺς ἀπιστοῦντας
καὶ τὰ ζῶφι' ἀδελφούς γνησίους των φρονοῦντας,
ἢ ὅτ' ἡ Μήτηρ τοῦ Θεοῦ θαυματουργὸς ἐφάνη
κ' εἰς ἓν της νεῦμα ἔκυψαν οἱ γαῦροι Μουσουλμάνοι
καὶ κατεθρυμματίσθησαν τριήρεις ἀλαζόνες
καὶ ἠττημένοι ἔφυγαν πρὸ δούλων ἠγεμόνες.

Ἐπουρανίου μουσικῆς ἄγνωστος ἔτι στόνος,
ἀκτὶς ἐπὶ τῆς δάφνης μας πνευματικῶ Σειρίου
τὸ ἐπεισόδιον αὐτὸ τοῦ ἱεροῦ ἀγῶνος
ζῶντα τὸν φιλελλητισμὸν δεικνύει τοῦ Κυρίου.

Τὸ ἐκτυλίσσω γνήσιον ὡς μοι τὸ διηγήθη
ὁ Ἰωάννου Φίλιππος, διδάσκαλος τοῦ Γένους
μετὰ παλμοῦ τινάσσοντας τὰ ἀπαθῆ του στήθη,
μὲ ὀφθαλμούς δακρύνοντας εἰς λόγους ἐμπνευσμένους.

.....
Ὡς πρὸ στόματος εὐγλώττου γίγαντός τινος εὐρέος,
εἰς τὸ ἀνοιγμα τοῦ κόλπου τῆς Θεσσαλονίκης κεῖται,
ὡς κρυσταλλωμένος λόγος εὐρωστος, βαρὺς, ὠραῖος,
ἢ Ἐδὲμ ἢ σκοπελώδης, ἥτις Σκόπελος καλεῖται.

[...]

Φθινοπωρινὴν ἡμέραν, τὴν ὀγδόην Σεπτεμβρίου
τὰ γενέθλια ὁπόταν ἑορτάζ' ἡ Ἐκκλησία
τῆς Ἀνάσσης τῶν ἀγγέλων, τῆς Μητρὸς τοῦ Αἰωνίου,
παρεστάθη ἐν Σκοπέλῳ ἡ σκηνὴ ἡ θαυμασιά!

Ἡ ἀσύγκριτος ἡμέρα ὡς χαρὰ Θεοῦ ἐχώρει
λούουσα πανόπλους ἄνδρας διὰ θαλπερῶν ἀκτίνων,
ὡς τὸν Ἄρην τῆς Ἑλλάδος στέφουσα ἡ θεία Κόρη
πρὸ μιᾶς ἐγρηγοροῦντα τῶν μικρῶν Μονῶν Ἐκείνων.

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

Ἄπ' ἐκεῖ τὴν Νιάουσάν των ἔβλεπον οἱ Καρατάσοι
εἰς τὰ προσφιλῆ των ὄρη ὡς ζητοῦντες νὰ πηδῆσουν.
Μὲ τὸ ξίφος του ὁ Μπῆνος σχέδια μαχῶν χαράσσει,
ἄσματα ἐφόδων θέλουν οἱ Μπασδέκκι νὰ σαλπίσουν.
Τοῦ Φιλίππου Ἰωάννου ἡ καρδιά Τυρτατίζει
κι' ὁ Γιωργάρας τοὺς ἀθῶους Σκοπελίτας του ὀρκίζει.

Ἦγγιζεν ἡ μεσημβρία, γραφικῶς ἐστρώθ' ἡ πτέρη,
τοὺς ὀπτοὺς ἀμνοὺς νὰ κόπτη ἤρξατο τὸ γιαιταγάνι
κ' ἡ ὀσμὴ εἰς τοὺς στομάχους τὰς καρδίας ὄλων φέρει...
ὅτε γέρων στρατιώτης κάτωχρος, γοργὸς ἐφάνη
κράζων «εἰς τὰ ὄπλα ὄλοι! πόλεμον ἡ ὠμοπλάτη,
στόλους φθάνοντας ἀπίστων καὶ κατακλυσμὸν χαράττει!»

Σταυροποδητὶ ὡς μόλις ἐκαθέσθησαν οἱ πάντες
ὡς οἱ κεραυνοπληγέντες ἀνεγείρονται καὶ πίπτουν.
Μόν' οἱ ὀφθαλμοὶ δεικνύουν ὅτι δὲν εἶν' ἀνδριάντες,
πλὴν φρενήρη τὸν βοῶντα ἐκλαβόντες ἀνακύπτουν.
Ὁ Διδάσκαλος τοῦ Γένους διηγεῖτ' ἐν ἡρεμίᾳ
ὅτ' ἡ ὀστεομαντεία εἶν' ἀρχαϊκὴ μωρία.

Τῶν ὀμηρικῶν ἡρώων ἡ χορεία πάλιν κλίνει
ἐπὶ τῆς πανδρόσου πλόσκας κ' ἐπὶ τῶν ὀπτῶν κρεάτων...
Πλὴν τοῦ Γέροντος καὶ πάλιν ἡ κραυγὴ δὲν τοὺς ἀφίνει
κ' οἱ πεινῶντες δι' ὀργίλων τὸν λακτίζουσιν ὀμμάτων,
ἐν' ὁ Γέρον στεντορεῖως κράζ' «ἰδοὺ ἡ ὠμοπλάτη,
στόλους, τρικυμίας, μάχας καὶ χαρὰν ἔμᾶς χαράττει...»

Ἡ θρασεῖα ὀρεξίς των κ' ἡ διάθεσις νεκροῦνται
καὶ πηδῆματα καὶ δίσκον παραιτοῦν οἱ στρατιῶται
καὶ πρὸς τὸν ὀστεομάντιν ἀνησυχῶς προσηλοῦνται...
Εἰς τὰ στέρνα συνεκρότουν πάλιν οἱ παλμοί, ὅποτε
ἐκ τοῦ φάρυγγος τοῦ κόλπου ὡς κατάρ' ἐνσαρκωμένοι
ὠφθησαν πολλοὶ τριήρεις ἐκ πυρὸς πεπληρωμένοι.

συρφετός : (συρφετός) ἄτακτο πλῆθος | *φραγκισμῶ* : (φραγκισμός) υἰοθεσία δυτικῶν τρόπων | *λέοντες* : (λέων) λιοντάρι | *θουρίους* : (θούριος) πολεμικὸ ἄσμα | *ἄνασσα* : βασίλισσα | *κραταιόν* : (κραταιός) δυνατός, δυναμικός | *μωρᾶς / μωρία* : ἀνοήτως, ἀνοησία | *μειδιάσουν* : (μειδιῶ) χαμογελῶ | *εὐφύες* : (εὐφύης) ἐξυπνος | *χλευάσουν* : (χλευάζω) κοροϊδεύω, περιφρο-

νῶ | *ἀπόφθεγμα* : (ἐδῶ) λόγος, ιστορία | *ὀργιώσης* : (ὀργιῶν < ὀργιῶ) ὀργιαστικός, ὀργιώδης | *ὄμματα* : (ὄμμα) μάτι | *πολύπειροι* : (πολύπειρος) πεπειραμένος | *νηπίου* : (νήπιον) μικρὸ παιδί | *ἔτι* : ἀκόμα, περισσότερο | *ἦ* : παρά | *ἔκνυαν* : (κύπτω) σκύβω· (ἐδῶ) κάμπτομαι | *γαῦροι* : (γαῦρος) ὑπερήφανος· (ἐδῶ) ἀλαζόνας | *κατεθρυμματίσθησαν* : (καταθρυμματίζομαι) σπῶ σὲ μικρὰ κομμάτια, κομματιάζομαι | *στόνος* : στεναγμός | *ἀκτίς* : ἀκτίνα | *ἐκτυλίσσω* : ξετυλίγω, ἀναπτύσσω· (ἐδῶ) ἀφηγοῦμαι, ἐξιστορῶ | *παλμοῦ* : (παλμός) καρδιοχτύπι | *ἀπαθῆ* : (ἀπαθής) ἥρεμος, ἀτάραχος | *ὀφθαλμούς* : (ὀφθαλμός) μάτι | *εὐγλώττου* : (εὐγλωττος) ἐκφραστικός, γλαφυρός | *εὐρωστος* : ὑγιής, ρωμαλέος, ἀκμαῖος | *ἦτις* : ἡ ὅποια | *θαλπεράν* : (θαλπερός) ζεστός, φιλόξενος, οἰκεῖος | *ἐγρηγοροῦντα* : (ἐγρηγορῶν < ἐγρηγορῶ) βρίσκομαι σὲ ἐτοιμότητα | *Τυρταῖζει* : (τυρταῖζω) χρησιμοποιῶ ὑπιπετὲς ὕφος στὸν λόγο μου | *μεσημβρία* : μεσημέρι | *πτέρη* : (βλ. καὶ φτέρη) θαμνώδες φυτό, τοῦ ὁποίου τὰ φύλλα χρησιμοποιοῦνται ἐν προκειμένῳ ὡς ὑπόστρωμα γιὰ τὸ σερβίρισμα τοῦ σφαγίου | *ὀπτούς* : (ὀπτός) ψητὸς | *ἀμνοῦς* : (ἀμνός) πρόβατο, ἀρνί | *γιαταγάνι* : μακρὸ καὶ κυρτὸ σπαθί | *ὄτε* : ὅταν | *κράζων* : (κράζω) φωνάζω | *σταυροποδητί* : καθήμενος σὲ σταυροπόδι | *κεραυνοπληγέντες* : (κεραυνοπληγείς < κεραυνοπλήττομαι) ὡς νὰ χτυπήθηκε κάποιος ἀπὸ κεραυνό, κεραυνοβολημένος, ἐνέος | *φρενήρη* : (φρενήρης) ξέφρενος, ἔξαλλος | *χορεία* : συντροφιά, ὁμάδα, παρέα | *κλίνει* : (κλίνω) τείνω πρὸς μία κατεύθυνση· (ἐδῶ) ἐπιστρέφω, στρέφομαι | *πανδρόσου* : (πάνδροσος) ὀλόδροσος, πολὺ δροσερός | *πλόσκα* : (πλόσκα) ξύλινο δοχεῖο μεταφορᾶς ὑγρῶν, κυρίως νεροῦ | *λακτίζουσιν* : (λακτίζω) κλοτσῶ | *στεντορείως* : μὲ πολὺ δυνατὴ φωνή | *προσηλόνται* : (προσηλώω) καρφώνω· (ἐδῶ) συγκεντρώνω τὸ ἐνδιαφέρον μου | *στέρνα* : (στέρνο) στήθος, θώρακας | *φάρυγγος* : (φάρυγγας) ἡ κοιλότητα ποῦ ἐνώνει τὴ ρινικὴ μὲ τὴ στοματικὴ κοιλότητα· (ἐδῶ) (μεταφ.) θαλάσσιος ὀρίζοντας | *ὄφθησαν* : (ὄρω) φαίνομαι, ἐμφανίζομαι

Γρακύλων : Προερχόμενος ἐκ τοῦ «Γραικός», ὑβριστικός καὶ μειωτικός τρόπος δήλωσης τῆς ἑλληνικῆς ταυτότητας.

ἡ Ἀνασσα τῶν πάντων : Ἐννοεῖται ἡ Θεοτόκος.

πίστεως ἔργον ἅγιον συζύγου Κλυταιμνήστρας : Ἀπαριθμώντας ἀπιθανότητες, ὁ Συνοδινὸς ἀναφέρει μεταξὺ ἄλλων ὡς ἀπίθανη τὴν τέλεση ἐνὸς ἁγίου, ἁγίου ἔργου ἀπὸ πλευρᾶς Ἀγαμέμνονος, ὁ ὁποῖος ἦταν γνωστὸς γιὰ τὴν ἀπιστία του πρὸς τὴν Κλυταιμνήστρα, ἀπαγάγοντας τὴν Κασσάνδρα καὶ μεταφέροντάς την στὶς Μυκῆνες, ὅπου δολοφονήθηκαν ἀμφότεροι ἀπὸ τὴν Κλυταιμνήστρα καὶ τὸν Αἴγισθο.

ὀδῆ προσευχητήριος Πριαπικῆς ὀρχήστρας : Ὅπως καὶ παραπάνω, ἔτσι κι ἐδῶ παρουσιάζεται ἡ ἀντιθετικὴ εἰκόνα μιᾶς ὀργιαστικῆς ὀρχήστρας ἀκολουθῶν τοῦ Πρίαπου, θεοῦ τῆς γονιμότητας, ἡ ὅποια ἀπαγγέλλει προσευχητήριες ᾠδές.

πνευματικοῦ Σερίου : Ὁ Σερίριος πρόκειται γιὰ λαμπρὸ ἀστερισμό. Ἐδῶ ἀξιοποιεῖται ἀπὸ τὸν ποιητικὸ λόγο τοῦ συγγραφέως γιὰ νὰ δηλώσει μιὰ λαμπρὴ ἐνδόμυχη σκέψη καὶ παράσταση.

ὁ Ἰωάννου Φίλιππος, διδάσκαλος τοῦ Γένους : Ὁ Φίλιππος Ἰωάννου (1796-1880) ἦταν πανεπιστημιακὸς δάσκαλος, πολιτικὸς καὶ λόγιος. Ὑπῆρξε μέλος τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας. Συμμετεῖχε στὴν Ἑλληνικὴ Ἐπανάσταση. Ἐξῆσε μεταξὺ ἄλλων στὴν Κων/πολη, στὴν Σκιάθο, στὴν Σκόπελο, στὴν Σύρα, στὸ Μόναχο καὶ στὴν Ἀθήνα.

Φθινοπωρινὴν ἡμέραν, τὴν ὀγδόην Σεπτεμβρίου / τὰ γενέθλια ὁπότεν ἐορτάζ' ἡ Ἐκκλησία /

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

τῆς *Ἀνάσης τῶν ἀγγέλων, τῆς Μητρὸς τοῦ Αἰωνίου* : Κατὰ τὴν ὀγδὴ Σεπτεμβρίου εορτάζεται ἀπὸ τὴν Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία τὸ Γενέσιον τῆς Θεοτόκου.

τὴν *Νιάουσάν των ἐβλεπον οἱ Καρατάσοι* : Ἀναφορὰ στοὺς ὀπλαρχηγοὺς Καρατάσους, Ἀναστάσιο (1764-1830) καὶ Δημήτριο (ἢ Τσάμη) (1798-1861), οἱ ὁποῖοι ἔδρασαν στὴν περιοχὴ τῆς Μακεδονίας. Τὸ περιστατικὸ ποὺ ἀναφέρεται πρόκειται γιὰ τὴν Καταστροφὴ τῆς Νάουσας (13 Ἀπριλίου 1822).

Μπίνος : Ὁ Κωνσταντῖνος Μπίνος (1785-1861) ἦταν ὀπλαρχηγὸς τῆς Ἐπανάστασης τοῦ 1821 καὶ συμπολεμιστὴς τοῦ Ἀναστασίου Καρατάσου στὴν περιοχὴ τῆς Μακεδονίας καὶ ἀλλοῦ. Ἔπειτα ἀπὸ τὴν ἀποτυχημένη ἀπόπειρά του νὰ ὑποστηρίξει τὴν ἐπανάσταση στὴν Κεντρικὴ Μακεδονία μετοίκησε στὴν Σκόπελο.

Μπασδέκαι : Πρόκειται γιὰ οἰκογένεια ἀγωνιστῶν τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασης, ἡ ὁποία ἔδρασε στὴν εὐρύτερη περιοχὴ τῆς Θεσσαλίας. Ἀναφέρονται καὶ ὡς «Βασδέκαι».

κι' ὁ Γιωργάρας τοὺς ἀθῶνους Σκοπελίτας του ὀρκίζει : Ὁ Νικόλαος Ἴω. Γεωργάρας (ἐδῶ: Γιωργάρας) ἦταν Σκοπελίτης καθηγητῆς καὶ λόγιος.

Ὁ Διδάσκαλος τοῦ Γένους διηγεῖτ' ἐν ἡμερῶν ἴστ' ἡ ὀστεομαντεία εἶν' ἀρχαϊκὴ μορφή : Παρόμοιο περιστατικὸ, ἐνὸς ἐπιρρασιμένου ἀπὸ τὶς ἰδέες τοῦ Διαφωτισμοῦ διδασκάλου ἢ γραμματικοῦ, ποὺ ἀρνεῖται τὴν ἀρχέγονη πρακτικὴ τῆς ὀστεομαντείας, ἀπαντᾷ καὶ στὸ δράμα τοῦ Θεόδωρου Ἀλκαίου, *Θάνατος τοῦ Μάρκου Μπότσαρη. Τραγωδία εἰς πράξεις τρεῖς*.

Παναγιώτης Σ. Συνοδινός (Πάτρα, 1836 – Ἀθήνα, 1914)

Πολυγράφος ποιητῆς. Ἐκίνησε τὴν ποιητικὴ του σταδιοδρομίαν ἐνστερνιζόμενος τὰ προτάγματα τῆς Ἑπτανησιακῆς Σχολῆς καὶ γράφοντας στὴ δημοτικὴ, ὡστόσο μὲ τὴ μετοικεσία του στὴν Ἀθήνα συντονίστηκε μὲ τὶς ἐκεῖ ποιητικὰς τάσεις υἰοθετώντας τὴν καθαρεύουσα. Ἡ ποίησί του ἀντλεῖ τὰ θέματά της ἀπὸ τὴν καθημερινότητα καὶ τὸ ἄμεσο ἠρωϊκὸ παρελθόν, ἐνῶ ὑπῆρξε χαρακτηριστικὴ ἡ ἀντιοθωvικὴ του στάση παρὰ τὴ φιλοβασιλικὴ στάση τῆς οἰκογένειάς του.

«Ἑλλὰς καὶ Ρωσσία. Ποιητικὸν Ἄλμα Ἐκφωνηθὲν κατὰ τινὰ ἐσπέραν τοῦ 1875 ἐν τῷ φιλολογικῷ συλλόγῳ Βύρωνος»

Πηγὴ: Π. Σ. Συνοδινός, *Διάττοντες ἐθνικῶν ποιήσεων*, Ἀθήνα, Τυπ. Θ. Παπαλεξανδρῆ, 1878, σσ. 125-126.

«Σ' ἐσκάσανε Κανάρη. Αὐτοσχέδιον ἐλεγεῖον»

Πηγὴ: Π. Σ. Συνοδινός, *Διάττοντες...*, ὁ.π., σσ. 181, 182-183.

«Ἡ ὀστεομαντεία. Ἱστορικὸν ἐπεισόδιον τοῦ 1821 εἰς ἄσματα τέσσαρα καὶ στίχους 604. (ἀπαγγελθὲν ἐν τῷ Φιλολ. συλλόγῳ «Παρνασσῶ» κατὰ Ἰανουάριον καὶ τῇ 25 Μαρτίου 1888 ἐν τῷ συλλόγῳ τῆς «Ἀναπλάσεως.»)»

Πηγὴ: Π. Σ. Συνοδινός, *Παῖνες, στόνοι, γέλωτες ἐθνικῶν ποιήσεων*, Ἀθήνα, Τυπ. Ἀνέστη Κωνσταντινίδου, 1892, σσ. 232-233, 234-236.

Ἀχιλλεὺς Παράσχος

(1838-1895)

Ὁ δερβίσσης (Παράδοσις)

[...]

Γ'.

Αἰῶν παρῆλθεν ἡ Ἑλλάς ἀκόμη δούλη δούλων,
Ἐσίγα ὑπὸ τὸν βαρὺν ζυγὸν τῶν ἀλλοφώνων·
Ὁ Παρθενῶν ἦτο τζαμί κ' ἡ γῆ τῶν Θρασυβούλων
Δὲν ἦτο πλεόν ἡ πατρίς παιάνων καὶ δαφνώνων!
Ὁ Χασεκῆς, αἰμοχαρῆς, ἀκόρεστος Σατράπης,
Ἐδέστοζ' εἰς τῆς Ἀθηνᾶς τὴν πόλιν μὲ τὸ ξίφος
Κ' ἦτο τὸ Ἄστου τῆς θεᾶς ποδῶν βαναύσων τάπης·
Τῶν οἰκετῶν του ἔτρεχεν εἰς τὰς ὁδοὺς τὸ στίφος
Καὶ ἤρπαζεν, ἐφόνευεν, ἠτίμαζεν, ἐκτύπα·
Ἡ πόλις δὲν εἶχεν ἰδῆ ποτὲ τοιοῦτον γῦπα!
Καὶ δὲν ἤρκειτο εἰς αὐτὰ ὁ βάρβαρος καὶ μόνον,
Κ' εἰς τὰ τεμένη ἔθεσε τὴν χεῖρα τῶν προγόνων!
Ἦθελεν ἄσβεστον καλὴν οἰκοδομῶν οἰκίαν
Καὶ τοῦ Διὸς εἰς ἄσβεστον μετέβαλλε τὰς στήλας,
Κ' αἰώνων τόσων ἔθραυε τὴν μεγαλοφυΐαν,
Κρημνίζων ὅ,τι ἄφησε πῦρ, χρόνος καὶ Ἀττίλας!
Δὲν ἔσπερεῖτο βλέπετε ποσῶς καλαισθησίας,
Τοὺς ἀχυρῶνας ἔχριε μὲ ἄσβεστον εὐκλείας·
Φεῦ· χρησιμεῖ ἡ εὐκλεία καὶ φῶς τόσων ἀκτίων,
Εἰς ἀχυρῶνας Χασεκῆ καὶ σύλησιν Ἐλγίνων.....

[...]

ΣΤ'.

Τίς ὁ ἐκεῖ καθήμενος κ' ἐπισκοπῶν Δερβίσσης;
Ἀλλόκοτον τὰς ἱεράς τοῦ γένους ἀναμνήσεις,
Ναοῦ μεγάλου λείψανα περιλαλήτων χρόνων,
Εἷς τοῦ προφήτου ἱερεὺς μοχθεῖ νὰ σώσῃ μόνον.
Κ' ἡ Δύσις ἡ μέγαλαυχος, νυκτὸς ζοφωδεστέρα,
Συντρίβει, κλέπτει καὶ συλεῖ τόσα λαμπρὰ τεμένη!

Κρύπτει ὁ κλέπτης τὸ κλαπέν, πλὴν ἀναισχυντοτέρα
 Αὐτὴ καὶ τούτου ἔτι,
 Ἐντὸς μουσειῶν κ' ὑπὸ φῶς τὰ συληθέντα θέτει....

· · · · ·
 Τὸ ἔργον ἤδη ἔληξε καὶ κλῖμαξ ἐκ σχοινίου
 Φέρει πρὸς τὸν νεόδμητον οἰκίσκον ἀκινδύνως.
 Πρῶτον εἰσῆλθεν εἰς αὐτὸν τὸ φῶς φαιδροῦ ἡλίου
 Καὶ ὁ Δερβίσισης δεύτερος· μετὰ τὸ φῶς ἐκεῖνος....
 Καὶ δὲν κατῆλθεν ἢ νεκρός.... Ἐκεῖ, πᾶσαν πρωΐαν,
 Κόφινον ἀπὸ τὸ μικρὸν αὐτοῦ ἐκρέμα δῶμα
 Κ' ἔθετον πλήρη ὕδατος ἐντὸς αὐτοῦ ὑδρίαν,
 Ἐλαιον, ἄρτον καὶ τινὰς ξηροὺς καρποὺς ἀκόμα.
 Καὶ δὲν ἐτόλμησ' ὁ θρασὺς Σατράπης νὰ κρημνίσῃ
 Τοὺς στύλους πλέον· ἱερὸς ὁ χῶρος κατεστάθη·
 Ὑψώθ' εἰς οἶκον τοῦ Θεοῦ ὁ οἶκος τοῦ Δερβίσισης·
 Ἐως ἐκεῖ δὲν ἔφθανεν ἢ βέβηλός του σπάθη!
 ὦ, ἱερὰ ἐπίνοια, ἰδέα τρισαγία
 Κ' ἔξοχος ἀφοσίωσις ἀνδρὸς ἡμιβαρβάρου·
 Ἐνόσω ἴστατ' ὁ ναὸς καὶ στήλη αὐτοῦ μία,
 Ἐνόσω μένει τμῆμα ἐν ἐκ τοῦ σεπτοῦ μαρμάρου,
 Εἷς Ἕλλην, εἷς ἀλλόφυλος καὶ μία λύρα μόνον,
 Θ' ἀρωματίζῃ τὴν σειρὰν ἀτελευτήτων χρόνων·
 Κ' ἡ μνήμη, ἄνω τῶν στηλῶν, εἰς ἄσμα θὰ τονίσῃ
 Τὴν αὐταπάρνησιν αὐτῆν τοῦ γέροντος Δερβίσισης!
 Καμμία αὐταπάρνησις αὐτῆς δὲν ὑπερέχει·
 Τίς μὲ τὸν Τοῦρκον δύναται νὰ μετρηθῇ ἐκεῖνος;
 Ἀλλοίμονον· ἐφάμιλλον ὁ γέρον μου δὲν ἔχει·
 Πλὴν ἔχει καὶ ἀντίποδα τὸν Βρεττανὸν Ἐλγῖνον!

[...]

δερβίσισης : (βλ. καὶ δερβίσις, ντερβίσις) μουσουλμάνος μοναχός | ἐσίγα : (σιγῶ) σιωπῶ |
 ζυγόν : (ζυγός) (ἐδῶ) σκλαβιά | ἀλλοφώνων : (ἀλλόφωνος) αὐτὸς ποὺ μιλά ἄλλη γλώσ-
 σα | τζαμί : μουσουλμανικὸ τέμενος | παιάνων : (παιάνας) πολεμικὸς προτρεπτικὸς ὕμνος |
 ἀκόρεστος : ἀχόρταγος | Σατράπης : (ἐδῶ) τυραννικὸς ἡγέτης | βαναύσων : (βάνουσος)
 βίαιος | τάπης : τάπητας, μάλλινο χαλί | οἰκετῶν : (οἰκέτης) οἰκιστής, κάτοικος | στίφος :
 μὴ συνεκτικὸ πλῆθος | γῦπα : (γύπας) εἶδος ἀρπακτικοῦ πτηνοῦ | τεμένη : (τέμενος) τόπος
 ἄσκησης λατρείας | ἄσβεστον : (ἄσβεστος) (ἐδῶ) ἀσβέστης· δομικὸ καὶ χρωστικὸ ὕλικό

| *ἔθραυε* : (θραύω) σπάζω | *κρημνίζων* : (κρημνίζω) γκρεμίζω | *ποσῶς* : καθόλου | *ἔχριε* : (χρίζω) ἐπαλείφω μιὰν ἐπιφάνεια | *εὐκλείας* : (εὐκλεία) καλὴ φήμη | *φεῦ* : ἀλλοίμονο | *σύλησιν* : (σύλησις) κλοπὴ πολύτιμων, ἱερῶν ἢ ἀρχαίων κειμηλίων | *λείψανα* : (λείψανο) (ἐδῶ) ἀπομεινάρια | *μεγάλανχος* : κομπορρήμων, μεγαλόστομος | *ζοφωδεστέρα* : (ζοφώδης) σκοτεινός | *ἔτι* : ἀκόμη | *κλίμαξ* : σκάλα | *νεόδημτον* : (νεόδημος) πρόσφατα χτισμένος | *φαιδρῶν* : (φαιδρός) (ἐδῶ) λαμπερός | *ἦ* : παρὰ | *κόφινον* : (κόφινος) κοφίνι, μεγάλο καλάθι | *ὕδριαν* : (ὕδρια) στάμνα γιὰ μεταφορὰ νεροῦ | *ἄρτον* : (ἄρτος) ψωμί | *βέβηλος* : βλάσφημος, ἀσεβής | *ἐπίνοια* : ἡ ιδιότητα τοῦ ἐπινοητικοῦ | *σεπτοῦ* : (σεπτός) ἀξιοσεβαστός, ἱερός | *εἶς* : ἕνας

Χασεκῆς : Ὁ Χατζῆ Ἀλῆ Χασεκῆ(ς) ἦταν Ὁθωμανὸς διοικητὴς τῶν Ἀθηνῶν κατὰ τὸν 18ο αἰῶνα, περιώνυμος γιὰ τὴ σκληρότητά του ἐναντίον τῶν ὑπόδουλων Ἑλλήνων. Στὴν ἔκδοση παρατίθεται ὑποσημείωση (ἀπὸ τὸν Παράσχο ἢ τὸν ἐκδότη του) ὅπου σημειώνεται: «Μικροσκοπικὸς Ἀλῆ-Πασσᾶς τῶν Ἀθηνῶν· Σατράπης ἀφόρητος διὰ τὴν τυραννίαν καὶ ἀπληστίαν του.»

Καὶ τὸν Διὸς εἰς ἄσβεστον μετέβαλλε τὰς στήλας : Πρόκειται γιὰ τὸν Ναὸ τοῦ Ὀλυμπίου Διός, εὐρύτερα γνωστὸς ὡς *Στύλοι τοῦ Ὀλυμπίου Διός* (συχνὰ ἀπαντᾶ καὶ ὡς *Στήλες*), ὁ ὁποῖος βρίσκεται στὸ κέντρο τῆς Ἀθήνας.

Ἀτίλας : Ὁ Ἀτίλας, βασιλιάς τῶν Οὐννων, ὑπῆρξε κατὰ τὰ χρόνια τῆς ἡγεμονίας του σημαντικὸς ἐχθρὸς τῶν δύο Ρωμαϊκῶν Αὐτοκρατοριῶν, καταφέρνοντας ἰσχυρὰ πλήγματα ἐναντίον τους. Ἦταν γνωστὸς γιὰ τὴ σκληρότητά του, ἀφήνοντας ἐρειπωμένες πόλεις στὸ πέρασμά του. Ἡ ἐκστρατεία του ἐναντίον τῆς Ἀνατολικῆς Ρωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας ἐπὶ Θεοδοσίου Α΄ σταμάτησε στὴν Μακεδονία μὲ συμβιβασμό· δὲν κατέλαβε, ἐπομένως, οὔτε τὴν Ἀθήνα οὔτε φυσικὰ τὴν Κων/πολη. Ἡ ἀναφορὰ τοῦ Παράσχου προφανῶς ἔχει νὰ κάνει μὲ τὴν καταστροφικὴ μανία τοῦ Ἀτίλα καὶ τοῦ στρατεύματός του.

σύλησιν Ἑλγίνων : Ὁ Παράσχος οὐκ ὀλίγες φορὲς ἀναφέρεται στὰ συληθέντα ἀπὸ τὸν λόρδο Ἑλγιν μάρμαρα τοῦ Παρθενῶνος, τὰ ὁποῖα ἀφαιρέθηκαν παράνομα κατὰ τὸ διάστημα 1799-1803.

Ἐντὸς μουσείων κ' ὑπὸ φῶς τὰ συληθέντα θέτει : Τὰ προαναφερθέντα γλυπτὰ ἀποθηκεύτηκαν στὸ Μουσεῖο τοῦ Λονδίνου στὰ 1816, κὶ ἐκτοτε ἐκτίθενται στὸ κοινό.

Γιὰ τὸν ἐν λόγῳ φιλέλληνα δερβίση, σημειώνεται σὲ ἄλλη ὑποσημείωση τῆς ἔκδοσης : «Πολλοὶ θὰ τὸν ἐνθυμοῦνται· μόλις πρό τινων ἐτῶν τὰ ἐρείπια τοῦ οἰκίσκου τούτου κατηδαφίσθησαν κατὰ διαταγὴν τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρίας.»

Ἀνταπόδοσις

[...]

Β΄.

Τοῦ κάκου ἐπολεμούσανε· δὲν ἔπεφτε κανεὶς τους·

Τῆ δύναμί τους δίπλαζε ἢ δίψα τῆς ψυχῆς τους.

Χίλια κομμάτια ἐπέσανε στὸ χῶμα τ' ἄρματά τους·

Μέση μὲ μέση ἀρπάχθησαν· τὰ δόντια ἐπολεμοῦσαν,

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἑλευθεριά!

Τὰ νύχια ἐξεσχίζανε, ματόναν τὰ κορμιά τους
 Καὶ σὰν ἀμμόνι μὲ σφυρὶ τὰ στήθια τους ἤρχοῦσαν!
 Κ' ἤρχουνταν, ἤρχουνταν νὰ ἰδοῦν ἀπὸ τὸν κόσμον ὅλο,
 Τὴ φοβερὴ κι' ἀγέννητη αὐτὴ μονομαχία,
 Ἀπὸ τὰ πέρατα τῆς γῆς, ἀκόμα κι' ἀπ' τὸν Πόλο,
 Καὶ μόνο ἢ ὁμόδοξη δὲν φάνηκε Ρωσσία!.....

Γ'.

Μιὰ μέρα ποὺ ὁ πόλεμος γιὰ λίγο εἶχε πάψει,
 Ὅπου δὲν μάτωσε σπαθί, οὔτε τουφέκι ἀνάψει,
 Στὸ Φαληρέα ναύαρχος εἶχε ἀράξει Γάλλος·
 Μικρὸς κομματί στὸ κορμί, μὰ στὴν καρδιά μεγάλος.
 Ἦρχουνταν ὄψεις λειονταριῶν κι' ἀητῶν νὰ χαιρετίσῃ,
 Νὰ ἰδῇ τὸ γιὸ τῆς Καλογρηᾶς, τὸν Τούσα, τὸν Τζαβέλλα·
 Τὰ πεινασμένα ὄπλα τους κρυφὰ νὰ τοὺς γεμίσῃ
 Καὶ νὰ χαρῇ τὸ μάτι του χιονάτη φουστανέλλα!
 Γεμάτη ἀπὸ ὄνειρα κ' Ἑλλάδα ἢ καρδιά του,
 Τοῦ Καραϊσκού τὰ παιδιὰ τὰ ἔκαμε δικά του....
 Συχνὰ τὸν ἐκυττάζανε ἀπάνω στὰ λιθάρια,
 Μὲ δραγουμάνο νὰ μιλῇ στοῦ Δράκου τὰ λειοντάρια.
 Γιὰ τὸν Καραϊσκάκη τους ὁ Γάλλος ἐρωτοῦσε,
 Καὶ γιὰ τὸν Ναπολέοντα ρωτοῦσαν κεῖνοι πάλι,
 Ἄν στὸ κορμί τὸν γίγαντα Γριζιώτη τους περνοῦσε
 Κι' ἂν εἶχε σὰν τῆς Καλογρηᾶς τὸ γιὸ ψυχὴ μεγάλη...
 Κι' ἄλλαις φοραῖς νὰ κάθεται τὸν βλέπαν στὸ χορτάρι
 Κι' ὀλόχαρες παλληκαριῶν μορφαῖς νὰ ξεσηκόνῃ·
 Πότε ζωγράφιζε ἀητοῦ μορφὴ, πότε λειοντάρι,
 Πότε ψηλαῖς βελανιδιαῖς μὲ φουστανέλλα χιόνι...
 Οἱ Τοῦρκοι τὸν λοξόβλεπαν, Γιακούρη τὸν καλοῦσαν,
 Μὰ στὴ σημαία του μπροστὰ τὴ γλῶσσα τους κρατοῦσαν...

Δ'.

Τὸν Καραῖσκο κάλεσε μιὰ μέρα νὰ φιλέψῃ·
 Μέσα στὴ ναυαρχίδα του μαζῆ νὰ γευματίσουν·
 Καὶ εἶχε καὶ τοὺς ναῦτες του κρυφά, κρυφ' ἀρμηνέψει,

Νὰ ρίξουν τὰ κανόνια τους μὲ μιᾶς σὰν τοὺς μηνύσουν...
 Νὰ ἰδῆ ζητοῦσε ὁ μωρὸς μὲ τὴ δική του πήχη,
 Ἄν ἔχῃ ὁ ἀητὸς φτερό καὶ τὸ λειοντάρι νύχι!
 Στοῦ καραβιοῦ ὁ Ναύαρχος τὸν δέχθηκε τὴ σκάλα,
 Μ' ἐκείνη τὴν εὐγένεια ποὺ βλέπομε στὸ Γάλλο·
 Γιορτῆς σημαία σήκωσαν καὶ τὰ καράβια τ' ἄλλα,
 Γιατ' ἤρωα καὶ στρατηγὸ ἐφίλευαν μεγάλο...
 Καὶ τὴ στιγμή ποὺ κάθησαν ἀντάμα γιὰ νὰ φᾶνε
 Καὶ τὸ ποτῆρι ἄδειασαν χαρούμενοι τὸ πρῶτο,
 Μὲ μιᾶς ἀκοῦσαν ἕκατὸ κανόνια νὰ βροντᾶνε
 Καὶ χίλιοι κρότοι ἔσμιζαν εἰς ἓνα μόνο κρότο.
 Στὴν ταραχὴ ὁ στρατηγὸς λαφιάσθηκε κομματί·
 Συνέφιασαν τὰ φρύδια του, φωσφόρισε τὸ μάτι,
 Καὶ δίχως νὰ τὸ στοχασθῆ καὶ δίχως νὰ τὸ ξέρῃ,
 Εἰς τὸ σπαθὶ ἀθέλητα κατέβηκε τὸ χέρι...
 Παλῆα συνήθεια δὲν μπορεῖ κανένας νὰ τὴ βγάλῃ!...
 Τοῦ Γάλλου σὰν χαμόγελο ἐχάραξε τὸ στόμα
 Κ' εἶπε· — Φοβήθης, Στρατηγέ;... — Τί λές, κὺρ Ἀμιράλη!
 Ἀκοῦς ἐκεῖ... μοῦ φαίνεται ὅτι φοβοῦμαι ἀκόμα!
 Κι' ὁ Γάλλος πάλι γέλασε· σὰν πέρασε ἡ ὥρα,
 Κι' ἀντάμα εἰς τοῦ καραβιοῦ ἀνέβαιναν τὴν πρῶρα,
 Τὸ Γάλλο εὐχαρίστησε μ' ἀπλότητα μεγάλη·
 Μὰ πρὶν νὰ φύγῃ, — Αὔριο, τοῦ εἶπε, Ἀμιράλη,
 Γιορτάζομε τὸν Ἅγιο, τὸν συνωνόματό μου.
 Πῶχει κοντάρι καὶ σταυρό... "Ἐλα στὸ φτωχικό μου,
 Μαζῆ μὲ τὰ πρωτάτα σου καὶ μὲ τὸ ψυχογιό σου,
 Νὰ σὲ φιλέψω ἓνα σφαχτὸ καλὸ στὴν πρασινάδα·
 Δὲν θᾶναι τὸ τραπέζι μου ὡσὰν καὶ τὸ δικό σου,
 Μὰ ὅ,τι δίνῃ ἢ καρδιὰ ἔχει πολὺ γλυκάδα!))

[...]

Η'.

Ὁ Ἥλιος ἐβασίλευε· σηκῶσαν τὸ τραπέζι,
 Καὶ ξακουσμένος Λυριστῆς σὲ ὅλη τὴν Ἑλλάδα,
 Τοῦ Διάκου τὸ μαρτύριο ἀρχήνισε νὰ παίζῃ,

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

Κ' ἔβαζε μέσα στὴ καρδιά τῆς Λύρας τὴ γλυκάδα.
 Οἱ ἥρωες τριγύρω του ἀκοῦγαν δακρυσμένοι·
 Τοῦ Καραϊσκού γίνονταν χλωμότερο τὸ χρῶμα
 Καὶ οἱ Φραντσέζοι ἔστεκαν γλυκὰ συγκινημένοι·
 Δὲν ἔνοιωθαν· ὅμως κι' αὐτοὶ ἔδάκρυζαν ἀκόμα·
 Γιατ' ὁ καλὸς τραγουδιστὴς κάθε καρδιά φτερόνει·
 Γλῶσσα δὲν χρειάζεται καμμιά καθὼς καὶ τὸ ἀηδόνι.
 Ἔξαφνα· — «πάψε τὸ σκοπὸ» ὁ Καραϊσκὸς λέει·
 «Δὲν μοῦ ἄρῆς· ἡ λύρα σου ποὺ σὰν γυναῖκα κλαίει.
 Ἡ Λύρα θέλω τὸ σπαθὶ μονάχα ν' ἀκονίζη,
 Φωτιά ν' ἀνάφτη στὴν καρδιά, τουφέκια νὰ γεμίζη!»
 Στὸ ψυχογιὸ του ἔστράφηκε· «σύρε καφέ νὰ φέρης,
 Νὰ πιοῦν οἱ ξένοί μας κ' ἐμεῖς· κ' ἐκεῖνο τ' ἄλλο... ξέρεϊς».
 Καὶ πεταχτὰ τοῦ ἔγνεψε τὸ γλήγορό του μάτι.
 Ἦλθ' ὁ καφές· τὸν μοίρασαν εἰς ὄλους σὲ κομμάτι,
 Καὶ τοῦφερε ὁ ψυχογιὸς τὸ γιασεμί του ἀκόμα,
 Κι' ἀφοῦ ἐγέμισε καπνὸ τὸ κόκκινό του στόμα,
 Μικρὸ βαρέλι ἔφερε μπαροῦτι γεμισμένο,
 Καὶ εἰς τὰ πόδια τάβαλε τοῦ Στρατηγοῦ ἀνοιγμένο...
 Μὲ ἀπορία ἔβλεπαν κ' οἱ ξένοί κ' οἱ δικοὶ του·
 Τὴν ταραχὴ τους δὲν μπορῶ καλὰ νὰ ζωγραφίσω.
 Πλὴν στὸ βαρέλι ἔβαλε αὐτὸς τὸ γιασεμί του
 Καὶ εἶπε· «φέρε μου φωτιά κομμάτι νὰ καπνίσω.....»
 Κ' ἦλθ' ἡ φωτιά· τὸ γιασεμί σὲ τάφο ἀνοιγμένο
 Εὐρίσκουνταν ἀπάνω
 Κι' ὁ ψυχογιὸς τὸ κάρβουνο τοῦ ἔβαζε ἀναμμένο.
 — Χαρὰ σὲ τέτοιοι ψυχογιό, χαρὰ στὸν Καπετάνο!...
 Ἔβαζ' ἐκεῖνος τὴ φωτιά κ' ἐκάπνιζε ὁ ἄλλος
 Χωρὶς ἀπὸ τὰ φρούδια του μιὰ τρίχα νὰ σαλέψη·
 Ὅλοι ἐταραχθῆκανε, φοβήθηκε ὁ Γάλλος·
 Δὲν ἤξερε στὰ μάτια του ἂν πρόπη νὰ πιστέψη·
 Ἀπάνω ἐπετάχθηκε κατὰχλωμος σὰν κρίνος,
 Καί· «θὰ μᾶς κάψης» μὲ φωνὴ ἐφώναξε μεγάλη·
 Μέσα στὰ μάτια ἤσυχα τὸν κύτταξε ἐκεῖνος,
 Καὶ εἶπε μὲ χαμόγελο· «φοβήθηκε Ἀμιράλη;.....»

τοῦ *κάκου* : (ἔκφρ.) μάταια | *δίπλαζε* : (διπλιάζω) διπλασιάζω | *ἀμμώνι* : (βλ. και ἀμόνι) μεταλλικό εργαλείο πάνω στο ὅποιο σφρηλατοῦν τὰ μέταλλα οἱ σιδηρουργοί | *χιονάτη* : (χιονάτος) ὁ ἔχων λευκὸ σὰν χιόνι χρῶμα | *λιθάρια* : (λιθάρι) πέτρα | *δραγουμάνο* : (δραγουμάνος) διερμηνεὺς | *Γκιαούρη* : (γκιαούρης) ἄπιστος· (ὑβρ.) χριστιανός | *φιλέψη* : (φιλεύω) κερνάω φαγητό | *ναυαρχίδα* : τὸ ἐπικεφαλῆς πλοῖο ἐνὸς στόλου, στο ὅποιο ἐπιβαίνει ὁ ναύαρχος | *ἀρμηνέψει* : (ἀρμηνεύω· βλ. και ὄρμηνεύω) συμβουλευέω, συνεννοοῦμαι· (ἐδῶ) προτρέπω, διατάζω | *πήχη* : (πήχης) (ἐδῶ) τὸ ἀνθρώπινο μέτρο | *ἀντάμα* : μαζὶ | *λαφιάσθηκε* : (λαφιάζομαι· βλ. και ἀλαφιάζομαι) τρομάζω, φοβᾶμαι | *κομμάτι* : (ἐδῶ) κάπως, λίγο | *πρῶ-ρα* : πλῶρη, τὸ ἐμπρόσθιο τμήμα τοῦ πλοίου | *πρωτάτα* : (ἐδῶ) κορυφαῖο ἀξιωματικοί | *ψυχογιό* : (ψυχογιός) παραγιός, ἔμπιστος παρατρεχάμενος | *σφαχτό* : σφάγιο | *ἀκονίζη* : (ἀκονίζω) τροχίζω μὴ λεπίδα κἀνοντάς την πιὸ κοφτερῆ | *μπαροῦτι* : (βλ. και μπαρούτη) πυρίτιδα | *σαλέψη* : (σαλεύω) κουνιέμαι | *Ἀμιράλη* : (ἀμιράλης) ναύαρχος

Καὶ μόνο ἡ ὁμόδοξη δὲν φάνηκε Ρωσσία! : Ἐν ἀντιθέσει μὲ τὴν πάνδημο προσδοκία σωτηρίας ἀπὸ τὸ “ζανθὸ γένος”, ὁ ρεαλιστὴς ὡς πρὸς τὰ πολιτικὰ Παράσχος ἐπικρίνει τὴν ἀμφίθυμη στάση τῆς Ρωσσίας κατὰ τὸν ἐθνικοαπελευθερωτικὸ ἀγῶνα, εἰδικὰ δὲ κατὰ τὴν περίοδο ἐκεῖνη ὅπου διαφαινόταν ἡ ἑλληνικὴ ἐπικράτηση.

Στὸ Φαληρέα ναύαρχος εἶχε ἀράξει Γάλλος : / *Μικρὸς κομμάτι στο κορμί, μὰ στήν καρδιά μεγάλος* : Πρόκειται γιὰ τὸν ναύαρχο Δεριγνύ (Ανρί ντε Ρινύ· πλήρες ὄνομα: Marie Henri Daniel Gauthier, comte de Rigny), ὁ ὅποιος ναυλόγησε στο Φάληρο κατὰ τὴ διάρκεια τῆς πολιορκίας τῆς Ἀκροπόλεως (1826-27), ἀναλαμβάνοντας τὴ διαμεσολάβηση γιὰ τὴ συνθήκη παράδοσης τῶν Ἑλλήνων.

τὸ γιὸ τῆς Καλογηρᾶς, τὸν Τούσα, τὸν Τζαβέλλα : Ὡς «γιὸς τῆς Καλογηρᾶς» προσφωνεῖται συχνὰ ὁ Καραϊσκάκης, νόθο τέκνο χριστιανῆς μοναχῆς. Ὁ Τούσας (Τούσιας· Ἀθανάσιος) Μπότσαρης, ὁ ἐπονομαζόμενος «νεότερος» προκειμένου ν’ ἀποφευχθεῖ ἡ σύγκυση μὲ τὸν συνονόματο πατέρα του, ξάδερφος τοῦ Μάρκου και μέλος τῆς μεγάλης οἰκογένειας τῶν Σουλιωτῶν ἀγωνιστῶν, ἀκολούθησε τὸν Γεώργιο Καραϊσκάκη στήν υπεράσπιση τῶν Ἀθηνῶν και τῆς Ἀκροπόλεως, γιὰ νὰ πέσει μαχόμενος στο Φάληρο στὰ 1827. Ὁ Κίτσος Τζαβέλλας ἦταν σπουδαῖος ἀγωνιστὴς τῆς Ἐπανάστασης μὲ συμμετοχὴ σὲ πολυάριθμες μάχες· μνημονεύεται, μᾶς και συνέδραμε και αὐτὸς τὸν Καραϊσκάκη στὶς μάχες στήν Ἀθήνα και τὸν Πειραιᾶ.

τὸν γίγαντα Γριζιώτη : Ὁ Δημήτριος Γριζιώτης ὑπῆρξε σύντροφος τοῦ Ὀδυσσεᾶ Ἀνδρούτσου και συμμετεῖχε στήν υπεράσπιση τῶν Ἀθηνῶν.

Στὸ ποίημα παρατίθενται δύο ὑποσελίδιες σημειώσεις, γραμμένες ἀπὸ τὸν συγγραφέα. Στὴν πρώτη διευκρινίζει τὴν ἐπιλογὴ τῆς λέξης «γιασεμί»:

Ἐννοῶ τὸ λεγόμενον τουρκιστὶ — Τσιμποῦκι. Ἕλληνες και Τοῦρκοι ἐκάπνιζον δι’ αὐτοῦ· πολυτελὲς ἐθεωρεῖτο, ὅταν ἦτο ἐκ ξύλου εὐόσμου. Τὸ καλλίτερον ἦτο τὸ ἐκ Γιασεμίου κατασκευαζόμενον. Ἐλεγον τότε «φέρε τὸ γιασεμί μου» ἀντὶ τσιμποῦκι. Μετεχειρίσθη δὲ τὸ Γιασεμί διὰ νὰ ἀποφύγω τὸ βάρβαρον τῆς λέξεως.

Και στὴ δευτέρη δικαιολογεῖ ξανά τὴ γλωσσικὴ του ἐπιλογὴ:

Και — τὸ κόκκινὸ του στόμα· ἀντὶ τοῦ βαρβάρου=Λουᾶς.

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

1. Georg Perlberg (1807-1884), *Σκηνή μάχης από τὸν Ἑλληνικὸ Ἀπελευθερωτικὸ Ἀγῶνα – Ἡ πολιορκία τῆς Ἀκροπόλεως* | λάδι σὲ καμβᾶ (58 x 72 ἐκ.), ἰδιωτικὴ συλλογὴ || 2. Peter von Hess (1792-1871), *Ἄφιξη τοῦ Βασιλέως Ὀθωνοῦ τῆς Ἑλλάδος στὴν Ἀθήνα* (1839) | λάδι σὲ καμβᾶ (250 x 415 ἐκ.), Νέα Πινακοθήκη, Μόναχο.

Ο γερο-Δράκος

[...]

Δ΄.

Όταν για τους άρματωλούς ο γέρος ώμιλοῦσε,
 Μοῦ φαίνονταν πῶς τὴν στιγμὴ ἐκείνη ἐπολεμοῦσε·
 Ἀστράφτανε τὰ μάτια του ὡσὰν σπαθιοῦ λεπίδα
 Κ' ἐνόμιζα πῶς διάβαζα Ὀμηρικὴ σελίδα·
 Πότε τουφέκι ἄκουγα καὶ πότε ροβολοῦσα
 Ἀπ' τῶν βουνοῦν ταῖς κορυφαῖς καὶ πότε σὲ λημέρι
 Μὲ τὰ παιδιὰ τοῦ Ζαχαριᾶ καὶ Ζίδρου τραγουδοῦσα,
 Ἡ ἔβλεπα Κλεφτόπουλα μὲ τὸ σπαθὶ στὸ χέρι...
 Γιατί δὲν ἔδωσε ζωὴ καὶ εἰς ἐμὲ ἡ μοῖρα
 Στὸ φλογερὸ κείνο καιρὸ, τὸ μαῦρο, τὸ μεγάλο,
 Μὲ τὸ τουφέκι νὰ κτυπῶ, νὰ ψάλλω μὲ τὴ λύρα,
 Νὰ γράφω, ὅ,τι θάκανε τῶνα μου χέρι, τ' ἄλλο;
 Γιατί, γιατί δὲν ἄνοιξε καὶ τὸ δικό μου μάτι,
 Σ' ἐκείνη τὴ σαρακοστὴ ἀνάστασι γεμάτη,
 Μέσ' στὴν ἐλεύθερη σκλαβιά, στὴ φωτεινὴ νυχτιὰ της,
 Ποῦ εἶχε ἥλιο τὸ σπαθὶ καὶ γι' ἄστρα τὰ παιδιὰ της;
 . . . . .
 Ἀλλὰ γιὰ πάντα οἱ καιροὶ ἐπέρασαν ἐκεῖνοι
 Καὶ τ' ἄστρα ἀκόμη χάνονται, κι' αὐτὸς ὁ ἥλιος σβύνει.
 Τὸ Γένος τὸν ἀνήφορο παρατημένο ἔχει,
 Ἐπῆρε τὸν κατήφορο κατακυλᾶ καὶ τρέχει
 Στὰ στήθεια τοῦ πολιτισμοῦ, στὰ φράγκικα τὰ φῶτα·
 Δὲν εἶν' ἀγρίμι τοῦ βουνοῦ, χωριάτης καθὼς πρῶτα....
 Μικρὸ Παρίσι ἐκάμαμε τὴν ἔρημὴ μας χώρα
 Καὶ ποιός τ' Ἀνδρούτσου τῶνομα καὶ Δίπλα ξέρει τώρα!
 Ἐκεῖνοι ποῦ τοὺς ἤρωας τοῦ Πῶλ δὲ-Κὸκ ἤξέρουσαν,
 Τὸ βάρβαρό τους ὄνομα μποροῦν νὰ τὸ προφέρουν;....
 Ἄχ, κοιμηθῆτε, τοῦ Χριστοῦ λειοντάρι' ἀγαπημένα,
 Καὶ μὴ λιβάνι, μὴ κερί, μὴ μνήματα ζητᾶτε,
 Ἀπὸ ἀχάριστης γενιᾶς παιδιὰ καταραμένα·
 Ποιός σᾶς γνωρίζει; ποιός μπορεῖ γιὰ σᾶς νὰ συλλογᾶται;
 Τὴ φωτεινὴ σας τὴ ζωὴ νυχτιᾶς σκεπάζει σκέπη·
 Τυφλὰ μπροστὰ σας πέρασε καὶ Μοῦσα κ' Ἴστορία,

Σᾶν τὸν τυφλὸ πού δρασκελᾶ διαμάντια πού δὲν βλέπει...
 Κανεῖς δὲν εἶνε πειδὸ τυφλὸς ἀπ' τὴν ἀχαριστία!
 Μνηῆμα τριπλό, ἀλύπητο βαθειὰ σᾶς καταπίνει·
 Ὁ χάρος, ἡ λησμονησιὰ καὶ ἡ ἀγνωμοσύνη,
 Ὅπου κι' αὐτὸς ὁ θάνατος εἶνε ζωὴ μπροστά της
 Καὶ ἀπερνᾷ τὴν νύχτα του ἡ ἀσπλαχνη νυχτιά της!
 Πλὴν ἂν σᾶς ἐξεχάσανε, λησμονησιᾶς σφαχτάρια,
 Σᾶν κάστρου ἂν κοίτεσθε παληοῦ θεόρατα λιθάρια·
 Ἡ ταπειναῖς ἡμέραις μας ἂν δὲν σᾶς συλλογοῦνται,
 Τὰ χρόνια, οἱ ἀτέλειωτοι καιροὶ θὰ σᾶς θυμοῦνται...
 Τάφους ἐσεῖς δὲν θέλετε γῆς πατημένης χῶμα·
 Ἐχετε τάφους γείτονας μὲ τ' οὐρανοῦ τὸ δῶμα
 Τὰ ὄρη σας τ' ἀπάτητα· σταυροὺς τὰ ἔλατά σας
 Καὶ τάφου ἐπανάγραμμα, τὸ φῶς καὶ τὴν ἀλήθεια·
 Ἀστροπελέκια κρᾶζουνε, βοριάδες τῶνομά σας,
 Πού τὰ σπαθιά σας γράψανε εἰς τοῦ καιροῦ τὰ στήθεια!

[...]

ροβολοῦσα : (ροβολῶ) κατηγορίζω | *λημέρι* : ἄντρο κλεφτῶν | *φράγκικα* : (φράγκικος) (ἐδῶ) δυτικός, δυτικότερος | *δρασκελᾶ* : (δρασκελῶ) περνῶ πάνω ἀπὸ ἓνα ἐμπόδιο | *λησμονησιὰ* : λησμονιά | *ἀγνωμοσύνη* : ἀχαριστία | *σφαχτάρια* : (σφαχτᾶρι) ζῶο πού προορίζεται γιὰ σφαγὴ | *λιθάρια* : (λιθᾶρι) πέτρα | *ἐπανάγραμμα* : διεύθυνση πού γράφεται σὲ γράμμα ἢ δέμα | *κρᾶζουνε* : (κράζω) φωνάζω

τοῦ Ζαχαριᾶ καὶ Ζίδρου τραγουδοῦσα : Αναφορὰ σὲ γνωστὰ κλέφτικα τραγούδια, πού ἐξυμνοῦν κατορθώματα περιώνυμων κλεφτῶν.

Δίπλα : Ὁ Βασίλης Δίπλος ἦταν κλέφτης, σαρακατσανικῆς καταγωγῆς, κατὰ τὴν περίοδο τῆς Τουρκοκρατίας. Ἐδράσε τὸν 18ο αἰῶνα στὴν εὐρύτερη περιοχή τῆς Ἀκαρνανίας μαζί μὲ τὸν συγγενή του, Κατσαντώνη.

Πῶλ δὲ-Κόκ : Ὁ Σὰρλ Πῶλ ντέ Κόκ (Charles Paul de Kock) ἦταν Γάλλος μυθιστοριογράφος τοῦ 19ου αἰῶνος, τὰ ἔργα τοῦ ὁποίου εἶχαν σημαντικὴ διάδοση στὴν Ἑλλάδα τῆς περιόδου. Στὸ περ. *Μπουκέτο* τῆς 20ῆς Ἰανουαρίου τοῦ 1927 στὸ ἄρθρο «Πῶς ἐντεμπουτάρισε ὁ Πῶλ ντέ Κόκ» (σ. 89) διαβάζουμε: «Σὲ ὅλους σχεδὸν εἶνε γνωστὸς ὁ Πῶλ ντέ Κόκ, ὁ περίφημος αὐτὸς Γάλλος μυθιστοριογράφος, ὁ ὁποῖος ἔγραψε 400 ἐν ὄλῳ τόμους μυθιστορημάτων, ἠθογραφιῶν, βαντεβίλλ καὶ τραγουδιῶν, μεταφρασθέντας σὲ ὅλες τῖς γλώσσες τοῦ πολιτισμένου κόσμου». Παρὰ τὴ διάδοση τοῦ ἔργου του, ἡ λόγια καθ' ἡμᾶς ποίηση τῆς περιόδου τὸν ἔφεγε γιὰ «εὐκολία». Διαβάζουμε σὲ ποίημα τοῦ Τριαντάφυλλου Κλεάνθη (1850-1889): «Νὰ μελετᾶς τὸν Πῶλ ντέ Κόκ, ὡς μόνην ἱστορία, / νὰ εἶναι παιδοφάμπρικα ἢ πρώτη σου δουλειά... / Κι ἂν τὰ τινάξεις, νὰ γραφεῖ στὴν πλάκα σου τὴν κρύα: / “Ἐνθάδε κεῖται τὸ κορμὶ βαρβᾶτου βασιλιᾶ!”» («Ἀβδηριτοβασιλιᾶς»).

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

Ἡ φουστανέλλα

Ἀφιερῶται τῷ προσφιλεῖ ἀδελφῷ μου Γεωργίῳ

- Ἔνας χλωμὸς ἀγωνιστής, τοῦ Διάκου παλληκάρι,
 Ἀπ' ὅσους ἄφησε νὰ ζοῦν ὁ θάνατος ἀκόμα,
 Μισογερμένος ἐπροχθὲς στὸ ἔρημο χορτάρι,
 Αὐτὰ τὰ λόγια ἔλεγε μὲ πικραμένο στόμα·
 «Παιδί μου, φράγκεψες κ' ἐσύ καθὼς φραγκέψαν ὄλοι.
 »Μέσ' στὰ στενὰ φυλάκωσες τὸ ἐλεύθερο κορμί σου·
 »Τὸ φόρεμα ποὺ ἔπαιζε μὲ τῶν ἐχθρῶν τὸ βόλι,
 »Τὸ ἐθνικό μας φόρεμα ἐπρόδωσ' ἡ ψυχὴ σου....
 »Κάνεις τῆ φουστανέλλα μας δὲν θέλει νὰ φορέση,
 »Κι' ἄς τὴν ἐζώσθη μιὰ φορὰ τοῦ Διάκου μας ἡ μέση!
- »Τῆς φουστανέλλας ἔρχονται προσκυνηταὶ οἱ ξένοι,
 »Καὶ δὲν τῆ βρίσκουν εὐκόλα γιὰ νὰ τὴν χαιρετήσουν·
 »Τὴν βλέπουν μόνο κάποτε λερὴ καὶ ξεσχισμένη,
 »Ὅταν κανένα ζήτουλα στὸν δρόμο ἀπαντήσουν....
 »Ἄ, ὄχι· μὰ τὴν ὕστερη ματιὰ τοῦ Κατσαντώνη,
 »Τῆ φουστανέλλα πάντοτε ζητιάνοι δὲν φοροῦσαν·
 »Κλεφτόπουλα τὴν ἐζωναν, λευκὴ ὡσὰν τὸ χιόνι,
 »Καὶ γέροντες ἀρματωλοὶ σὰ μάνα τὴν τιμοῦσαν.
 »Τώρα.... δὲν θέλει ἀπὸ σᾶς κανεὶς νὰ τὴν φορέση,
 »Κι' ἄς τὴν ἐζώσθη μιὰ φορὰ τοῦ Βύρωνος ἡ μέση!
- »Τῆς φουστανέλλας τὰ παιδιὰ τῆ μάνα τους μισοῦνε,
 »Τῆ μάνα ποὺ τὰ γέννησε ξεχνοῦν καὶ δὲ γνωρίζουν·
 »Κι' ὅταν κανένα γέροντα τῆς Κλείσοβας ἰδοῦνε,
 »Ἄν δὲν τὸν περιπαίξουνε, τὸ πρόσωπο γυρίζουν!
 »Ἄς μὴ μᾶς θέλουν τὰ παιδιὰ κι' ἄς μὴ μᾶς συμπονοῦνε,
 »Ἄς περιπαίξουν τ' ἄρρωστα καὶ γέρικα λειοντάρια,
 »Ἄς σχίσουνε τὸ φόρεμα ὅπου καταφρονοῦνε,
 »Κι' ἄς ξεγραφθοῦν τ' ἀπόμαχα τοῦ Φλέσσα παλληκάρια!
 »Κάνεις τῆ φουστανέλλα μας ἄς μὴ τὴν ἐφορέση,
 »Γιατὶ τὴν ζώσθη μιὰ φορὰ τοῦ Βείκου μας ἡ μέση.»

[...]

χλωμός : ώχρός | φράγκεμες : (φραγκεύω) υίοθετῶ δυτικούς τρόπους | στενά : (ἐδῶ) παντελόνι | βόλι : βλήμα πυροβόλου ὄπλου | λερή : (λερός) λερωμένος, βρώμικος | ζήτουλα : (ζήτουλας) ζητιάνος, ἐπαίτης | ἀπαντήσουν : (ἀπαντῶ) (ἐδῶ) συναντῶ | περιπαίζουνε : (περιπαίζω) κοροϊδεύω | καταφρονῶνε : (καταφρονῶ) περιφρονῶ, κοροϊδεύω | ἀπόμαχος : (ἀπόμαχος) βετεράνος, παλαίμαχος ἀγωνιστής

Μέσ' στὰ στενά φυλάκωσες τὸ ἐλεύθερο κορμί σου : Ἐννοεῖ ὅτι τὸ ἀπελευθερωμένο πλέον σῶμα τοῦ Ἑλλήνα ἐγκλωβίζεται στὰ στενά ρούχα δυτικῆς προελεύσεως. Ὁ Ἀχιλλεὺς Παράσχος κάνει οὐκ ὀλίγες φορές ἀναφορά στὴ δυτικῆς προέλευσης ἐνδυμασία ψέγοντάς την, ἐνῶ καὶ ὁ ἴδιος φοροῦσε πολὺ συχνὰ στὶς δημόσιες ἐμφανίσεις του τὴν παραδοσιακὴ ἐνδυμασία.

γέροντα τῆς Κλείσοβας : Ἐννοοῦνται οἱ γέροι ἀγωνιστὲς ποὺ συμμετεῖχαν στὴ μάχη τῆς Κλείσοβας (25/3/1826) καὶ συνεκδοχικὰ ὅλοι οἱ ἐπιβιώσαντες ἀγωνιστὲς τοῦ ἐθνικοαπελευθερωτικοῦ ἀγῶνος.

Βεῖκου : Σουλιώτης ὄπλαρχηγός, ὁ ὁποῖος ἀγωνίστηκε στὴν Ἐπανάσταση τοῦ 1821. Σκοτώθηκε στὰ 1827. Γιὰ τὴν προσφορά του παραχωρήθηκαν ἐκτάσεις στὴν οἰκογένειά του στὴν περιοχή τῶν Τουρκοβουνίων, ὅπου σήμερα ὀνομάζεται «ἄλσος Βεῖκου».

Πρὸς τὸν στρατηγὸν Καλλέργη

[...]

Β'

Καλλέργη! ἦτον ἐποχή, ὀπότε τ' ὄνομά σου
 Ἦκτινοβόλει ὡς ἀστὴρ ἑλληνικοῦ αἰθέρος,
 Ὅτε ὡς μύρον ἔτρεχε παντοῦ ἡ εὐκλεία σου,
 Καὶ ἦσουν ἄσμα τοῦ λαοῦ καὶ τῶν ψυχῶν ὁ ἔρωσ!
 Παιδίον ἐσυλλάβιζα τὸ ὄνομά σου· οἶμοι,
 Ὅ πρῶτος τότε στίχος μου, ἡ πρώτη μουσική μου,
 Τὸ πρῶτον ἦτον ἄσμα μου ἡ ἐδική σου φήμη,
 Καὶ με θεοὺς σ' ἐσύγχυζεν ἡ παιδικὴ ψυχὴ μου....
 Σὺ ἀγνοεῖς· ὅμως ἐγώ, ἀνήλικος ἀκόμα,
 Ἐπροσευχήθην χάριν σοῦ ἐμπρὸς σεπτῆς Εἰκόνας,
 Καὶ πάλλων σὲ ἠτένιζα μ' ἐκθαμβωμένον ὄμμα....
 Φεῦ· πόσον τὴν καρδίαν σου μετέβαλεν ὁ χρόνος!
 Καὶ νῦν ὁ παῖς, κατασταθεὶς ἀκμαῖος νεανίας,
 Ὡδὴν δὲν ψάλλει διὰ σέ· πικρὸν ἀφίνει μέλος,
 Καὶ στρέφω πρὸς τὸ εἶδωλον τῆς πλάνου ἡλικίας,
 Ἐν δάκρυ χύνει καὶ πικρὸν συνάμα ρίπτει βέλος!

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

Γ'

Καλλέργη! Ἐζήσες πολὺ· ὦ, διὰ τί νὰ ζήσης;...
 Φεῦ, ἦτο προτιμότερον νὰ εἶχες ἀποθάνει,
 Πρὶν ἀποθάνης ἔτι ζῶν, πρὶν ζῶν νὰ τελευτήσης,
 Καὶ τὴν ἀνθοῦσαν δάφνην σου ὁ χρόνος νὰ μαράνη!
 Ἀφ' ἧς στιγμῆς ὁ νεαρὸς τῆς Λαύρας στρατιώτης
 Ὑπὸ τὸ νεῦμα ἔκυψε δεσπότη ἀπαισίου,
 Κ' ἐχρίσθη ὁ πολέμαρχος κομψοπρεπῆς ἱππότης,
 Ἀπέθανεν ὁ ἀρχηγὸς τῆς τρίτης Σεπτεμβρίου...
 [...]

ὄτε : ὅταν | εὐκλεία : καλὴ φήμη | οἴμοι : ἀλλοίμονο | ἐσύχουζεν : (συγχύζω· βλ. καὶ συγχέω) μπερδεύω, προκαλῶ σύγχυση | σεπτῆς : (σεπτός) ἀξιοσέβαστος, ἱερός | πάλλων : (πάλλω) (ἐδῶ) καρδιοχτυπῶ | ἠτένιζα : (ἀτενίζω) κοιτάζω με θαυμασμό | ἐκθαμβωμένον : (ἐκθαμβωμένος) θαμπωμένος | ὄμμα : μάτι· (ἐδῶ) βλέμμα | φεῦ : ἀλλοίμονο | νῦν : τώρα | μέλος : (ἐδῶ) μουσική, μελωδία | ἔτι : ἀκόμα | νεῦμα : χαιρετισμός, σινιάλο | ἔκυψε : (κύπτω) (ἐδῶ) σκύβω, ὑποκύπτω | κομψοπρεπῆς : κομψευόμενος, προσεγμένος

Πρόκειται γιὰ τὸν Δημήτριο Καλλέργη (1803-1867), ἀγωνιστὴ τῆς Ἐπανάστασης τοῦ 1821 καὶ ἡγετικὴ φυσιογνωμία τῆς ἐπανάστασης τῆς 3ης Σεπτεμβρίου, κατὰ τὴν ὁποία οἱ Ἕλληνες αἰτήθηκαν ἀπὸ τὸ Παλάτι καὶ τὸν Ὅθωνα τὴν κατάργηση τῆς ἀπόλυτης μοναρχίας καὶ τὴν παραχώρηση συντάγματος, περνώντας στὴ συνταγματικὴ μοναρχία.

Ὁ δίσκος τοῦ γέρου ἀγωνιστοῦ

Δίσκο τὸ Εἰκοσιένα εἰς τὰ χέρια του κρατεῖ,
 Καὶ μὲ μέτωπο σκυμμένο τρέχει καὶ ψωμοζητεῖ.
 Γέρασε κί' αὐτό, καὶ μοιάζει τὸν αἰτὸ πού μιὰ φορὰ
 Μέσ' στὰ σύννεφα πετοῦσε καὶ τοῦ πέσαν τὰ φτερά....
 Δὲν μπορεῖ νὰ λημεριάσῃ στὴ φωτιά τῆς ἀστραπῆς,
 Καὶ γυρίζει μέσ' στοὺς δρόμους μὲ τὸ δίσκο τῆς ντροπῆς!
 Ἄν στὸ χέρι του ὁ δίσκος δὲν μπορῆ νὰ κρατηθῆ,
 Συχωρᾶτε το, δὲ ξέρει.... χθὲς κρατοῦσε τὸ σπαθί,
 Τὸ σπαθί πού νὰ τὸ σπάσῃ δὲν εὐρέθηκε πασσᾶς.
 Ἄν ντροπῆ γιὰ κεῖνο ἦναι, εἶναι πιὸ ντροπῆ γιὰ σᾶς!
 Ρίξτε στὸ Εἰκοσιένα! ἓνα ψίχουλο ζητῶ·
 Σὲ λιγάκι κλεῖ τὰ μάτια καὶ γλυτόνετ' ἀπ' αὐτό....

Λίγα μείναμε ακόμη απ' τῆς Λαύρας τὰ παιδιὰ·
 Λίγα σώθηκαν πλατάνια στὴ μεγάλη λαγκαδιά.
 Ἄλλα πέσανε στῆς μάχης τῆ βοῆ καὶ τῆ φωτιά,
 Ἄλλα κούφωσαν τὰ χρόνια καὶ τὰ κρύα γερατεία.
 Καὶ τὰ λίγα ποὺ ὡς τοῦτον βασταχθῆκαν τὸν καιρό,
 Πέφτουνε γιατί μιὰ στάλα δὲν τοὺς ρίχνετε νερό!

Μὴ μὲ βλέπετε στῆς θύρας μαζωμένο τὴ γωνιά·
 Ἀπ' τῆς Λαύρας κ' ἐγὼ εἶμαι τὴν εὐγενικὴ γενιά.
 Ἀπ' τοῦ Γερμανοῦ τὸ χέρι πῆρ' ἀντίδωρο, ἐκεῖ,
 Πῶσπασε ἡ ἀλυσίδα κι' ἄνοιξε ἡ φυλακὴ,
 Καὶ Χριστὸ κ' Ἐλευθερία σὲ μιὰ πῆρα κουταλιά,
 Σὰν ἀνοίχθηκ' ἡ σημαία εἰς τῆς αὔρας τὰ φιλιὰ!

Ἄχ! ὁ γέρος ποὺ προσμένει στὸ κατώφλι σας, αὐτὸς
 Σὰν ξεφτέρι ροβολοῦσε μιὰ φορὰ καὶ σὰν αἰτός,
 Καὶ μαζῆ μὲ τοὺς Γριβαίους ἔτρεχε σὰν τὸ βοριά,
 Καὶ τὸ Δράμαλη σφαλοῦσε μὲ τὸ Γέρο τοῦ Μοριᾶ!
 Στὴν πρωτομαγιά τοῦ Γένους δὲν τὸν εἶδαν νὰ σταθῆ,
 Γιατ' ἐθέριζε λουλούδια κόκκινα μὲ τὸ σπαθί.

Χάθηκαν τὰ χρόνια κεῖνα, οἱ καλοὶ μας οἱ καιροί,
 Κ' ἡ μεγάλη φωτιά σβύνει σὰν τοῦ τάφου τὸ κερί.
 Σὰ σβυστὸ ἀστροπελέκι τῶρα κείτομαι νεκρός·
 Χαλασμένο ἐρημοκλιῆσι ποὺ γκρεμίζει ὁ καιρός.
 Τὸ καντῆλι μου στερεύει· λίγο λάδι πρὶν σβυστῆ...
 Κὰν τὸ γέρο λυπηθῆτε, ὄχι τὸν Ἀγωνιστῆ!

1876

ψωμοζιτῆ : (ψωμοζιτῶ) ζητιανεύω | *λημεριάση* : (λημεριάζω) βρίσκω λημέρι, ἐγκαθίσταμαι κάπου προσωρινά | *πασσᾶς* : (βλ. καὶ πασσᾶς) ὀθωμανικὸς διοικητικὸς τίτλος | *κλεῖ* : κλείνει | *λαγκαδιά* : (βλ. καὶ λαγκάδια, λαγκάδι) δενδροφυτῆς κοιλάδα ἀνάμεσα σὲ βουνά | *κούφωσαν* : (κουφώνω) (ἐδῶ) χάνομαι, πεθαίνω | *βασταχθῆκαν* : (βαστάζω) κρατῶ | *στάλα* : σταγόνα | *θύρας* : (θύρα) πόρτα | *ξεφτέρι* : εἶδος ἀρπакτικῆς πτηνοῦ τῆς οἰκογένειας τῶν γερακιῶν | *σφαλοῦσε* : (σφαλνῶ) (ἐδῶ) νικῶ, κατατροπώνω | *στερεύει* : (στερεύω) ὑγρὸ ποὺ ἐξαντλεῖται

ἀπ' τῆς Λαύρας τὰ παιδιὰ : Ἐννοεῖται ἡ πρώτη γενιὰ τῶν ἀγωνιστῶν, ποὺ ὑψωσαν τὸ λάβαρο τῆς Ἐπανάστασης στὴν Ἱερὰ Μονὴ Ἀγίας Λαύρας στὰ Καλάβρυτα κατὰ τὴν 25η Μαρτίου τοῦ 1821 (περιστατικὸ ποὺ ἀμφισβητεῖται, θεωρούμενο ὡς ἐπινοημένο).

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

Ἀπ' τοῦ Γερμανοῦ τὸ χέρι : Σύμφωνα μὲ τὴν παράδοση, ὁ μητροπολίτης Παλαιῶν Πατρῶν Γερμανὸς ἦταν ἐκεῖνος ποὺ ὕψωσε τὸ λάβαρο καθαγιάζοντάς το καὶ κοινωνώντας τὴ Θεία Εὐχαριστία στοὺς ἀγωνιστὲς κήρυξε τὴν ἔναρξη τῆς Ἐπανάστασης.

Καὶ μαζὴ μὲ τοὺς Γριβαίους : Πρόκειται γιὰ τὴν περιώνυμη οἰκογένεια Γρίβα μὲ καταγωγή ἀπὸ τὴν Ἀκαρνανία, ἡ ὁποία περιέλαβε στοὺς κόλπους τῆς ἀγωνιστῆς καὶ ἀρματολοῦς τῆς Ἐπανάστασης τοῦ 1821.

Καὶ τὸ Δράμαλη : Πρόκειται γιὰ τὸν Μαχμοῦτ Ἀλῆ πασᾶ (1770-1822), τὸν ἐπονομαζόμενο καὶ ὡς Δράμαλη, Ὁθωμανὸ ἀρχιστράτηγο, ποὺ δραστηριοποιήθηκε ἀντεπαναστατικὰ στὴν Πελοπόννησο, γνωρίζοντας συντριπτικὴ ἦττα στὴ μάχη τῶν Δερβενακίων, στίς 26 Ἰουλίου 1822.

Τὸ ποίημα φέρει ὑποσελίδια σημείωση, ἡ ὁποία ἀναφέρεται στὸν τίτλο του κι ἡ ὁποία ἀναφέρει: «Κατ' αἴτησι πτωχοῦ Ἀγωνιστοῦ τοῦ 1821.»

Ἐλεγείον ἐπὶ τῷ μνημοσύνῳ τοῦ στρατάρχου Θεόδωρου Γρίβα

Ἐν ᾧ ἀκόμη ἀντηχεῖ τοῦ ρήτορος τὸ ρῆμα,
 Καὶ φέρ' εἰς τὴν καρδίαν μας παράπονον καὶ σάλον,
 Δὲν ἔπρεπε τὸ ἄτολμον ἐδῶ νὰ φέρῃ βῆμα,
 Ὅστις ποτὲ δὲν ἔκλαυσεν ἐνώπιον τῶν ἄλλων.
 Πλὴν μόνη κλαί' ἡ ἀηδών;... Καθὼς αὐτὴ ἀκόμα
 Καὶ τὸ στρουθίον δὲν θρηνεῖ χειμῶν ὁπότεν πνέη;
 Πρέπει νὰ ἦναι θελκτικὸν τοῦ κλαίοντος τὸ ὄμμα;
 Ὅποτεν κλαίῃ δυστυχῆς, τίς ἐρωτᾷ τίς κλαίει; —
 ὦ, καὶ τοῦ νέου ἄφετε νὰ πλημμυρῆσ' ἡ λύπη·
 Ἴσως τοῦ λείπ' ἡ λαλιά, πλὴν πόνος δὲν τοῦ λείπει!

Ναί, ἄφετε τοῦ ἥρωος τὴν μνήμην νὰ θρηνήσω·
 Ἀφῆτε με, μὲ τῆς ψυχῆς τὸ ἀνιχνεῦον ὄμμα,
 Εἰς τὸ εὐρὺ μνημεῖον του νὰ τὸν ἀναζητήσω,
 Νὰ τὸν ἰδῶ μίαν φορὰν, μίαν φορὰν ἀκόμα!
 Θέλω νὰ ἰδῶ ὁ καιρός, ὁ θάνατος, ἡ μοῖρα,
 Εἰς τί, εἰς τί μετέβαλον τοῦ ἥρωος τὸ σῶμα·
 Ἄν εἰς τὸ ξίφος καὶ νεκρὸς ἐπικρεμᾷ τὴν χεῖρα,
 Καὶ ἂν ὁ Γρίβας ἔγεινε καθὼς κ' οἱ ἄλλοι χῶμα....
 ὦ, πόσον παραφέρουσι τὸν νοῦν μας αἱ ὀδύνη·
 Ναί· εἰς τὸν τάφον, καὶ αὐτὸς ὁ Γρίβας χῶμα εἶναι!

Ἐν ᾧ τὸν ἐπροσμέναμεν κ' ἐλέγαμεν («θὰ ἔλθῃ»),
 Καὶ ἄνθη ἔδρεπεν ὁ εἷς, ὁ ἄλλος μύρτων στίβας·
 Ἐν ᾧ ἐσκίρτα σύσσωμος ἡ πόλις – ἀνηγγέλθη
 Φαρμακευμένη εἶδησις· («Ἀπέθανεν ὁ Γρίβας!»)
 Καὶ δὲν τὸν εἶδομεν, καὶ δὲν ἐφάνη, δὲν ἐφάνη·
 Ἐκ τῶν χειρῶν μας ὀρφανὰ κατέπεσαν τὰ ἄνθη·
 Τὸ πάσχα μας ἦτο πικρὸν, ἡ προσδοκία πλάνη,
 Καὶ τῆς ἐπαναστάσεως ὁ φοῖνιξ ἐμαράνθη....
 Καὶ ἦρκευς εἰς δώματα λαμπρὰ καὶ εἰς καλύβας,
 — Ὁ Ταξιάρχης ἔπεσεν, ἀπέθανεν ὁ Γρίβας! —

Τὸ Παλαμῆδι θλιβεράν στολὴν εἶχε φορέσει·
 Ἐσίγα εἰς τὸ Ἅγιον Ἡλίαν τὸ κανόνι·
 Ἡ Ἄρεια εἶχε χαθῆ, ὁ Δυοβουνιώτης πέσει,
 Καὶ χῶμα, χῶμα ἔτρωγε τὸ ξίφος τοῦ Παγώνη!
 Τὸ πᾶν ἐχάνετο, τὸ πᾶν· τὸ ἔθνος ἠγωνία,
 Ἀλλὰ τὸ δρᾶμα ἔπνιγε τῆς Κύθνου κάθε πτόθον,
 Ὅποτε («Γρίβας!») ἤχησε μακρὰν ὡς τρικυμία,
 Καὶ («Γρίβας!») ἔκραξ' ἡ Ἑλλάς κ' ἐξέλιπεν ὁ Ὅθων!
 Ὡ δόξα· μόνον τ' ὄνομα, μὲ τὸνομά του μόνον
 Ἐνὸς δυνάστου ἔριψε τὸ σκῆπτρον καὶ τὸν θρόνον.—

Ναί· ἔπρεπε τὸ γηραιὸν Εἰκοσιένα πάλιν,
 Μὲ τὴν λευκὴν φλοκάταν του, μὲ τὰ γηράματά του,
 Μὲ τοῦ Μαρτίου τὴν αἰχμὴν ν' ἀναδεχθῆ τὴν πάλην,
 Καὶ νὰ συντρίψῃ δι' αὐτοῦ τὸ ἔθνος τὰ δεσμά του!
 Ἐπέπρωτο τὸ παρελθὸν τὴν χεῖρα του ν' ἀπλώσῃ·
 Ὁ γέρων νὰ διαδεχθῆ τὸν πόλεμον τῶν νέων,
 Νὰ διαγράψῃ τὸ παρὸν καὶ μέλλον νὰ μᾶς δώσῃ....
 Ναί· ἔπρεπεν ὁ γηραιὸς τῶν Ἀκαρνάνων λέων
 Τὰ πρῶτα νὰ ἐνθυμηθῆ, τὴν χαίτην του νὰ σείσῃ,
 Καὶ ὀδηγῶν τοὺς σκύμνους του ἐν στέμμα νὰ κρημνίσῃ!

Ὅποῖον ἐστερήθημεν Στρατάρχη, ποῖον κλέος!
 — Τὸν ἐνθυμεῖσθε, Ἕλληνας; τὸν ἐνθυμεῖσθε, φίλοι;
 Ἐπέρα καὶ ἔλεγες· «περᾶ τὸ πνεῦμα τοῦ βορέως,»
 Ἐλάλει κ' ἔλεγες· «ἰδοῦ, ἀνοίγει καρυοφύλλι.»

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

Ναί, εἶδα τὸν Νικηταρᾶν, ναί, εἶδα τὸν Τζαβέλλαν
 Ὡς εἰς ἐκεῖνον κ' εἰς αὐτοὺς ἡ εὐκλεία ὠμίλει,
 Ἄλλ' ὡς αὐτὸς δὲν ἔφερεν οὐδεὶς τὴν φουστανέλλαν!
 — Τὸν ἐνθυμεῖσθε, Ἕλληνες; τὸν ἐνθυμεῖσθε, φίλοι; —
 Ἐνώπιόν μας ἤρχετο μὲ πανοπλίαν πλήρη,
 Κ' ἐνόμιζες τὴν Ρούμελην ὀπίσω του πῶς σύρει!

Νὰ σκάψουν μνηῆμα ἔπρεπεν εὐρύ, βαθύ, μέγανον,
 Κ' ἐκεῖ νὰ θέσουν εὐλαβῶς τὸ τίμιόν του σώμα·
 Αἱ χεῖρες του νὰ μὴ δεθοῦν ὡς τῶν νεκρῶν τῶν ἄλλων,
 Κ' ἐπάνω του πυρίτιδα νὰ ρίψουν, ὄχι χῶμα....
 Ἐπρεπεν εἰς τὰ σύνορα τὸ μνηῆμα του νὰ γείνη·
 Πολέμου μίαν εἰς αὐτὸ ν' ἀνοίξωσι θυρίδα,
 Τὴν νύκτα νὰ ἐγείρεται, τὸν ὕπνον του ν' ἀφίνη,
 Καὶ νὰ φυλάττη καὶ νεκρὸς ἀκόμη τὴν πατρίδα.
 Καὶ ὅταν ψάλουν τ' οὐρανοῦ ἀνάστασιν οἱ θόλοι,
 Νὰ ρίψη κατὰ τοῦ ἐχθροῦ αὐτὸς τὸ πρῶτον βόλι!

Δουλοὶ λαοί! ὁ πόνος σας δὲν ἐξαρκεῖ, δὲν φθάνει!
 Μακεδονία, Ἡπειρος, τὸ δάκρυ σας ἄς ρέη·
 Χαρῆτε εἰς τὸ πένθος μας, χαρῆτε, Μουσουλμάνοι,
 Καὶ μόνον ὁ Ὀκτώβριος καὶ Μάρτιος ἄς κλαίη.
 Ἀπέθανεν ὁ Ἀχιλλεὺς τῶν Ἀκιαρνάνων πλέον,
 Καὶ μάτην τὸν ρεμβάζομεν καὶ τὸν θρηνοῦμεν ὄλοι.
 Ἐξέλιπε διὰ παντὸς ὁ πρῶτος τῶν Γριβαίων,
 Ὁ πρῶτος ὅστις ἔρριπτε τὸ τουρκομάχον βόλι!
 Φεῦ· ἂν ἡ μοῖρα τὴν ζωὴν ἐκείνου δὲν ἐφθόνηι,
 Γοργότεροι θὰ ἔρρεον τοῦ Ἑλληνοσ οἱ χρόνοι.

Καὶ τώρα, ὅταν ἔρχονται νὰ μᾶς ἰδοῦν οἱ ξένοι,
 Καὶ μᾶς ζητοῦν ἀρματαῶλὸν καὶ φουστανέλλαν – ποῖον,
 Ποῖον θὰ δείξης ἀντ' αὐτοῦ, Πατρὶς ὠρφανευμένη;
 Ὅλοι ἐσβέσθησαν· οὐδεὶς δὲν μένει τῶν ἀνδρείων!
 Ἄλλ' ὄχι, ὄχι· βλασφημοῦν τὰ τεθλιμμένα χεῖλη.
 Μικρὸν ἂν στρέψω, ἥρωα δὲν ἀπαντῶ τοιοῦτον;
 Ὁ Γρίβας δὲν ἀπέθανεν, ἐμπρός μας εἶναι φίλοι·
 Νὰ τὸν ἰδῆτε θέλετε; — Ἰδέτε τον, ἰδοῦ τον!

Ναί· ὅταν, ὅταν ἡ Ἑλλάς χορὸν ἀνοίξῃ πάλιν,
Μονόχειρ θέλει καταβῆ ὁ Γρίβας εἰς τὴν πάλην.

1863

ρῆμα : (ἐδῶ) λόγος | σάλον : (σάλος) ταραχή | ὅστις : ὁ ὁποῖος | ἀηδών : ἀηδόνι | στρουθίον : τὸ μικρὸ πτηνὸ | θελκτικόν : (θελκτικός) ἐλκυστικός | ὄμμα : μάτι | λαλιά : ὀμιλία, μιλιὰ, γλώσσα | ἔδρεπεν : (δρέπω) περισυλλέγω, μαζεύω | εἷς : ἕνας | μύρτων : (μύρτος) μυρτιά | στίβας : (στίβα· βλ. καὶ στοίβα) σωρός, μεγάλη ποσότητα | ἐσκίρτα : (σκιρτῶ) τινάζομαι (ἐδῶ) βρίσκομαι σὲ ἀναβρασμό | σύσσωμος : ἀνδῆμος, πολυπληθής | φοίνιξ : εἶδος ἐξωτικοῦ δέντρου | εἶγα : (σιγῶ) σιωπῶ | ἐξέλιπεν : (ἐκλείπω) χάνομαι, ἐξαφανίζομαι | φλοκάταν : (φλοκάτα) μάλλινη κουβέρτα | ἐπέπρωτο : (πέπρωται) πρόκειται ἔνεκα πεπρωμένου, μοίρας | σκύμνος : (σκύμνος) νεαρὸ λιοντάρι | κλέος : τιμὴ, δόξα | ἐπέρα : περνοῦσε | καρροφύλλι : (βλ. καὶ κариоφύλλι) ἐμπροσθογεμὲς πυροβόλο ὄπλο | εὐκλεια : καλὴ φήμη | θυρίδα : μικρὴ πόρτα | βόλι : βλήμα πυροβόλου ὄπλου | ἐξαρκεῖ : (ἐξαρκῶ) ἀρκῶ | μάτην : μάταια | ρεμβάζομεν : (ρεμβάζω) σκέφτομαι, ὄνειροπολῶ | φεῦ : ἀλλοίμονο | ἐφθόνηι : (φθονῶ) ζηλεύω | γοργότεροι : (γοργότερος < γοργός) ταχύς, γρήγορος

Ὁ Θεόδωρος Γρίβας ἦταν ὄπλαρχηγὸς καὶ ἀγωνιστὴς τῆς Ἐπανάστασης τοῦ 1821. Ἐφτασε νὰ καταλάβει τὴ θέσι τοῦ στρατηγοῦ καὶ ἀσχολήθηκε μὲ τὴν πολιτικὴν κατὰ τὰ χρόνια τῆς Ἀνεξαρτησίας. Ἐδρασε στὴν εὐρύτερη περιοχὴ τοῦ Ξηρομέρου, περιοχὴ στὰ βορειοδυτικὰ τῆς Ἀκαρνανίας. Συγκρούστηκε μὲ τὸν Ὁθωνα, ὀργανώνοντας ἐπανάσταση ἐναντίον του, ἀρχῆς γενομένης ἀπὸ τὴν Δυτικὴ Ἑλλάδα μὲ στόχο τὴν Αθήνα.

Δυοβουνιώτης : Ὁ Ἰωάννης Ξύκης, κοινῶς καλούμενος ὡς “Δυοβουνιώτης” ἔνεκα τῆς καταγωγῆς του ἀπὸ τὰ Δυὸ Βουνὰ Φθιώτιδος, ἦταν ὄπλαρχηγὸς τῆς Ρούμελης κατὰ τὴν Ἐπανάστασι τοῦ 1821.

τὸ ξίφος τοῦ Παγώνη : Ὁ Γεράσιμος Παγώνης ἦταν ἐπίσκοπος Ἀργολίδας καὶ παράλληλα ἀγωνιστὴς τοῦ 1821. Ἦταν σύμβουλος τῆς οἰκογένειας τῶν Μαυρομυχαλαίων, καὶ συμμετεῖχε στὴν πολιορκία τῆς Τριπολιτσᾶς.

Ἐλεγείον ἐπὶ τοῦ τάφου τοῦ στρατηγοῦ Μακρυγιάννη

Ἐπεσεν, ἔπεσεν ἡ δρῦς ἐκπληκτικῶς ἠχοῦσα,
Ὡς ἐκεῖ κάτω ἄλλοτε ἡ Ὀλυμπία στήλη·
Ἐπεσεν, ἔπεσεν ἡ δρῦς κ' ἐδούπησε πεσοῦσα,
Κ' ὑπὸ τοῦ βάρους τὴν ὄρμην ἡ γῆ κατέστη κοίλη.
Μάτην ὁ Χάρων ἔπασχεν ἐπτὰ δεκάδας χρόνων
Μὲ δόλον ἢ μὲ πέλεκυν νὰ τὴν σωρεύσῃ κάτω.
Μάτην ἐπτάκις ἔπληξε τὸ δένδρον τῶν τυφόνων·
Ἡ δρῦς δὲν ἔπιπτε χαμαί, ἡ δρῦς δὲν ἐνικᾶτο.
Καὶ ἀνυψοῦτο ἕως χθὲς εἰς πείσμα τῶν κλυδώνων,
Ἐμπαίζουσα τὸν κεραινόν, ἐμπαίζουσα τὸν χρόνον!

Χαιῖρε, ὦ χαιῖρε, Ἐλευθεριά!

Καὶ ποῖος, ποῖος δύναται ἐδῶ νὰ ἐρωτήσῃ,
 Τίς εἶν' ἡ δρῦς; — Ἴδου αὐτῆ, ἐνώπιόν μας κεῖται·
 Ἴδου, ἰδου κ' ἡ ἄβυσσος, ἣτις θὰ τὴν ροφήσῃ,
 Τὸ μνήμα, ὅπερ ἐν σιγῇ καὶ πόνῳ θεωρεῖτε...
 Μὴ τὸ νομίζετε στενόν· τὸ χαῖνον αὐτοῦ στόμα
 Ἐπ' ἄπειρον εὐρύνεται, τὸ πᾶν περιλαμβάνει,
 Καὶ δὲν θὰ στενοχωρηθῇ τοῦ ἥρωος τὸ σῶμα...
 Μὴ τὸ νομίζετε στενόν· χωρεῖ τὸν Μακρυγιάννη!
 Πολλοὺς ἐχώρησεν αὐτό, πολλοὺς χωρεῖ ἀκόμα·
 Εἶν' ἀνοιγμένος οὐρανὸς τοῦ μνήματος τὸ στόμα.—

Ἀφήσατε τὴν κρύαν γῆν, τὴν μαύρην γῆν ἀφῆτε,
 Κολοκοτρῶνη, Βότσαρη καὶ Γρίβα καὶ Τζαβέλλα·
 Ὅσοι ἐδῶ ὑπνώττετε, ἀνδρεῖοι, ἐγερθῆτε·
 Πλησίον σας προσέρχεται καὶ ἄλλη φουστανέλλα!
 Φεῦ, δὲν θ' ἀναγνωρίσετε τὸν Μακρυγιάννην πλέον·
 Πενία, πόνος καὶ δεσμά, πικρῶν βασάνων πλῆθος,
 Ἡ τύχη τῆς πατρίδος του, τὸ μέλλον τῆς ἐκπνέον,
 Παρήλλαξαν τοῦ φλογεροῦ συντρόφου σας τὸ ἦθος!
 Σὺ κἄν, ψυχή τοῦ τέκνου του, σὺ ἀναγνώρισέ τον,
 Δὸς εἰς αὐτὸν ἐν φίλημα καὶ παρηγόρησέ τον.

Ἦ, ἐὰν ἐπιπτε κρατῶν τὴν σπάθην εἰς τὴν χεῖρα,
 Ὅτε ἀνέτρεπεν ὀρμῶν τὰς τάξεις τῶν τυράννων·
 Ἄν θάνατον προσέφερε καὶ εἰς αὐτὸν ἡ μοῖρα
 Μ' ἐν γιαταγάνι Ἀλβανοῦ, μ' ἐν βόλι Τουρκομάνων·
 Ἐὰν προσήρχετο εἰς σᾶς θερμὸς ἐκ τοῦ ἀγῶνος,
 Θὰ τὸν ἀνεγνωρίζατε, γενναῖοι σύντροφοί του!
 Ἀλλὰ ἐπέζησε πολὺ· τὸν ἥλλαξεν ὁ πόνος,
 Καὶ κατεστάθη ἄγνωστος ἡ ἀνδρική μορφή του.
 Ὅταν ὁ λέων στερηθῇ τὴν χαίτην αὐτοῦ πλέον,
 Μόλις ἀναγνωρίζεται πῶς ἦτο ποτε λέων.

Ἄλλ' ὄχι, ὄχι· ὁ Θεὸς τὸν ἤξευρεν ἐκειῖνον·
 Ἐγνώριζε τὴν χεῖρα του· τῷ ἦτον ἀναγκαῖος.
 Οἱ Βαυαροὶ ἐξύβριζον τὴν χώραν τῶν Ἑλλήνων,
 Καὶ νέαν δόξαν εἰς αὐτὸν ἐφύλαττε καὶ κλέος...

Συσπῶν ὀργίλως τὰς ὀφρῦς τὸ τέκνον τοῦ Μαρτίου,
 Ἐν βλέμμα πρὸς τ' ἀνάκτορα ἠκόντισε λαθραῖον,
 Καὶ κλίνας, ὠνειρεύετο τὴν τρίτην Σεπτεμβρίου·
 Ὅτε ἠγέρθη, ἡ Ἑλλάς δεσμὰ δὲν εἶχε πλέον.
 ὦ, δόξα· μία του στιγμῆ, ἐν ὄνειρόν του μόνον
 Ἐξύπνισε τὸν Ἑλληνα κ' ἠλάττωσε τὸν θρόνον!

Πλὴν τίς σκηπτοῦχος λησιμονεῖ τὸ κτύπημα;... Ὁ Ὅθων
 Εἶχ' ἐρυθρὰν τὴν παρεῖαν ἀπὸ τὸ ράπισμά του,
 Κ' ἐπρόσμενε μ' ἐνδόμυχον καὶ λυσσαλέον πόθον.
 Πότε νὰ δώσῃ καὶ αὐτὸς ἐν κτύπημα θανάτου.—
 ὦ, ἡ καρδία θραύεται, σπαράσσειτ' ἡ καρδία,
 —Μὰ τὰ ἐπτά του τραύματα τὰ χαλίνοντα ἀκόμα—
 Ὅτε ἀναλογίζεται, ὅτ' ἐνθυμεῖται ποῖα
 Ἵπέφερε μαρτύρια τὸ γηραιόν του σῶμα!
 Πλὴν μάτην τὸν ἐπίεζον οἱ ἄνανδροι ἐχθροὶ του·
 Ἐθραύετο τὸ σῶμα του καὶ ἠῤῥξαν' ἡ ψυχὴ του.

Ναί, μάτην τὸν κατέθλιβον μετὰ βαρβάρου λύσσης!
 Ποτὲ δὲν κατεβάλλετο ὁ μέγας πατριώτης·
 Πότε ρομφαίαν ἔφερε, πότε σιληρὰς ἀλύσεις,
 Ἐπαναστάτης σήμερον καὶ αὔριον δεσμώτης.—
 Πόλεμος ἢ μαρτύριον ὑπῆρξεν ἡ ζωὴ του.
 Δὲν ἤξευρε τί θὰ εἴπη ἐκεῖνος ἡσυχία·
 Ἐζήτει μάρτυρος σταυρὸν ἢ νίκην ἢ ψυχὴ του,
 Καὶ δύσπνοιαν τὸν ἔφερε καὶ βάρος ἡ δουλεία.
 Συνωμοσίας ἦτο νῦξ μὲ λάμπεις ἀνταρσίας,
 Κ' ἐπαναστάτης κεραυνὸς κατὰ τῆς τυραννίας!

— Ἡμιθανής, κατάκοιτος εἰς ἐν νοσοκομεῖον,
 Μὴ ἔχων ἄρτον πάντοτε, μὲ χεῖρας δεσμευμένας,
 Ἐξέπνεε τῶν τέκνων του μακρὰν καὶ τῶν οἰκείων,
 Μὲ σκότος εἰς τοὺς ὀφθαλμούς, μὲ σκότος εἰς τὰς φρένας...
 Κλίνατε γόνου, ἀδελφοί, ἐμπρὸς τοῦ μαρτυρίου!
 Πολλάκις τὸν ἐχλεύαζον εἰς τὸ ψυχρὸν του δῶμα,
 Καὶ μία χεὶρ κατάρατος, καὶ μία χεὶρ ἀχρείου,
 Ἐξύβρισε τοῦ ἥρωος τὸ πρόσωπον ἀκόμα...

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

Νὰ ξηρανοθῆ ἡ χεὶρ αὐτοῦ, τὸ κρῖμα νὰ κηρύξη,
Καὶ ὄφρις πᾶς τῆς δάκτυλος νὰ γείνη νὰ τὸν πνίξῃ!

‘Ὅτ’ ἡ ψυχὴ του ἄφινε τὸ κάτωχρόν του στόμα,
Ἐσείετο ὁ Παρθενῶν ὁ γέρον τεθλιμμένος,
Νομίζων μίαν στήλην του πῶς ἔχανεν ἀκόμα,
Κ’ ἐστέναζεν ἡ Ροῦμελη, ἡ ἄλκιμος παρθένος!
Καὶ ὅτε εἰς τὸ ἔλεος ἀφέθη τοῦ Κυρίου,
Καὶ ἄπνουν πτώμα ἔπεσεν ὁ μάρτυς εἰς τὴν κλίνην,
‘Ὁ τουρκομάχος Μάρτιος κ’ ἡ τρίτη Σεπτεμβρίου,
Ἐλθόντες ἀπὸ τ’ οὐρανοῦ τὴν ἱεράν γαλήνην,
Προσέκλιναν κ’ ἐφίλησαν τὸ παγωμένον σῶμα,
Καὶ τὴν ψυχὴν του ἔφερον εἰς τ’ οὐρανοῦ τὸ δῶμα!

1864

δρῶς : βαλανιδιά | ἐδόυπησε : (δουπῶ· βλ. καὶ γδουπῶ) πίπτω μὲ κρότο | κοίλη : (κοῖλος) κυρτός, ἡμισφαιρικός | μάτην : μάταια | πέλεκυν : (πέλεκυς) δίκωπο τσεκούρι | ἐπάκις : ἐπὶ τὰ φορές | τυφάνων : (τυφάνας) πανίσχυρος ἄνεμος, ἀνεμοθύελλα | χαμαί : κάτω | κλυδῶνων : (κλυδῶν) κύμα, θαλασσοταραχὴ | ἐμπαίζουσα : (ἐμπαίζων < ἐμπαίζω) κοροϊδεύω, περιφρονῶ | κείται : (κεῖμαι) βρίσκομαι ξαπλωμένος | χαῖνον : (χαίνω) χάσκω, μένω/εἶμαι ἀνοικτός | εὐρύνεται : (εὐρύνω) διευρύνω, διαδίδω | πλησίον : κοντά, μαζί | πενία : φτώχεια | ὅτε : ὅταν | τάξεις : (τάξη) (ἐδῶ) στρατιωτικὴ θέση | γιαταγάι : μακρὸ καὶ κυρτὸ σπαθί | βόλι : βλήμα πυροβόλου ὄπλου | ποτέ : κάποτε | κλέος : τιμὴ, δόξα | σκηπτοῦχος : ἀξιωματοῦχος· (ἐδῶ) κάτοχος βασιλικῶν ἀξιομάτων | λησμονεῖ : (λησμονῶ) ξεχνῶ | παρειάν : (παρειά) μάγουλο | ράπισμα : χτύπημα | θραύεται : (θραύω) σπάζω | ρομφαίαν : (ρομφαία) πολεμικὴ λόγχη | ἄλυσεις : (ἄλυσος· βλ. καὶ ἄλυσσος) ἄλυσίδα | δεσμότης : φυλακισμένος | νύξ : νύκτα | ἡμυθανής : μισοπεθαμένος | κατάκοιτος : κλινήρης | ἄρτον : (ἄρτος) ψωμί | φρένας : (φρένα) (πληθ.) τὰ λογικά | κλίνετε γόνυ : (ἔκφρ.) (κλίνω τὸ γόνυ) προσκυνῶ, ἐπιδεικνύω σεβασμὸ | ἐχλεύαζον : (χλευάζω) κοροϊδεύω | κατάρατος : καταραμένος | ὄφρις : φίδι | ἐσείετο : (σειομαι < σειῶ) δονῶ, ταρακουνῶ | ἄλκιμος : δυνατός, σφριγηλός | ἄπνουν : (ἄπνους) δίχως πνοή, νεκρός | κλίνην : (κλίνη) κρεβάτι | προσέκλιναν : (προσκλίνω) (ἐδῶ) πλησιάζω καὶ προσκυνῶ

‘Ὁ στρατηγὸς Μακρυγιάννης (Ἰωάννης, 1797-1864· πραγμ. ὄνομα: Ἰωάννης Τριανταφύλλου) ἦταν Ἕλληνας ὄπλαρχηγός, στρατιωτικὸς καὶ πολιτικὸς τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασης. Ὑπῆρξε μία ἀπὸ τίς σημαντικότερες φυσιογνωμίες τοῦ Ἀγῶνος, μέλος τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας καὶ πλήρης πολεμικῶν ἐμπειριῶν. Μία ἀπὸ τίς σπουδαιότερες ἐνέργειές του, ὡστόσο, ὑπῆρξε ἡ συμμετοχὴ του στὸ κίνημα τῆς 3ης Σεπτεμβρίου 1843, ὅπου μαζί μὲ ἕτερος ὄπλαρχηγούς, στρατιωτικὸς καὶ πολιτικὸς ἐπεδίωξαν καὶ κατάφεραν τὸ πέρασμα ἀπὸ τὴν ἀπόλυτὴ μοναρχία τοῦ Ὁθωνος στὴν παραχώρησι συντάγματος καὶ τὴ μετὰβασι στὴ συνταγματικὴ μοναρχία.

Πενία, πόνος καὶ δεσμά, πικρῶν βασάνων πλῆθος : Ὁ στρατηγὸς Μακρυγιάννης κατηγορήθηκε γιὰ συνωμοσία ἐναντίον τοῦ Παλατιοῦ, φερόμενος ὡς ἐπίδοξος δολοφόνος τοῦ βασιλικοῦ ζεύγους. Καταδικάστηκε σὲ θάνατο, ἐνῶ κατόπιν παρέμβασης τοῦ Δημητρίου Καλλέργη ἡ ποινή του μετετράπηκε σὲ ισόβια. Ἀποφυλακίζομενος, ἀποκαταστάθηκε ὁ στρατιωτικὸς βαθμὸς του τιμῆς ἕνεκεν, ὡστόσο ἡ σωματικὴ ἐξάντληση καὶ οἱ κακουχίες ὁδήγησαν στὸν θάνατό του.

Τουρκομάνων : Πρόκειται γιὰ τοπωνύμιο τῶν κατοίκων τοῦ Τουρκμενιστάν, ὡστόσο στὴν ποίηση τῆς περιόδου δὲν εἶναι ξεκάθαρο ἂν πράγματι ἀναφέρεται στοὺς Τουρκομάνους ἢ στοὺς Ὀθωμανοὺς Τούρκους.

Ἡ ἑλληνικὴ σημαία

Ἀφιεροῦται τῷ σεβαστῷ φίλῳ Ἀνδρέᾳ Κουντουριώτῃ

Γνωρίζετε τὴν ξακουστή, τὴν ἔμμορφη Ἀμαζόνα
 Ποῦναι γεμάτη οὐρανὸ καὶ κύματα γεμάτη;
 Πῶχει ἀτίμητο σταυρὸ στὴν κορυφὴ κορώνας,
 Καὶ καβαλλάρη ἀπάνω τῆς σὲ χιονισμένο ἄτι;...
 Γνωρίζετε τὴ δυνατὴ τῆς Λαύρας θυγατέρα,
 Πῶχει νωνὰ τὴν Παναγιά, τὸ Γερμανὸ πατέρα;

Γνωρίζετε τὴ δροσερὴ τοῦ Ὑψηλάντη κόρη,
 Τοῦ δούλου τὸ ξεσπάθωμα, τῆς νίκης τὸν ἀγέρα;
 Τὴν ἀστραπὴ, ποὺ ἄστραφτε σὲ κύματα καὶ ὄρη,
 Καὶ τ' ὄνειρο, ποὺ ἔβλεπε ὁ Ρήγας νύχτα μέρα;
 Γνωρίζετε τὸ γαλανὸ τῆς μάνας μας λημέρι,
 Τοῦ Διάκου τὸ ροβόλημα, τοῦ Μάρκου τὸ ξεφτερί;

Τὴν κόρη, ποὺ μὲ τὴν ψυχὴ ἐπρόσμεναν στὸ στόμα
 Τόσαις γενιαίς, μέσ' στὴ νυχτιὰ τοῦ Γένους τὴ μεγάλη,
 Κ' ἐκαρτεροῦσαν μιὰ φορὰ νὰ ξαναἰδοῦν ἀκόμα,
 Σὰν κεῖνον ποὺ ναυάγησε κι' ἀπὸ τὸ περιγιάλι
 Μ' ἐλπίδα καὶ μ' ἀπελπισιὰ κυττάει στὸ κῆμα πέρα,
 Ἄν θὰ προβάλῃ κάτασπρο πανάκι στὸν ἀέρα!

Γνωρίζετε τοῦ Κάνιγκος τὸ γαλανὸ λουλουῖδι;
 Τὸ σάβανο τοῦ Βύρωνος, τοῦ Σατωβριὰν τὴ μοῦσα;
 Τοῦ Σάντα-Ρόζα τ' ὄνειρο, τοῦ Οὐγγου τὸ τραγοῦδι,
 Ποὺ γέννησ' ἡ Ἐλευθεριὰ τάφο παλῆθ φιλοῦσα;

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

Γνωρίζετε τὸ σταυραῖτὸ πού τ' ἄστρα ἐχαιρέτα,
Τὴν ἴριδα τοῦ Γλάδστωνος, τὸν πόθο τοῦ Γαμβέτα;

Ἄχ ναί· τὴν Καπετάνισσα τὴν πολεμοθρεμμένη,
Ὅπου μπαροῦτι ἐθύμιασε σ' ἀπάτητο θυμάρι,
Πῶχει στολὴ ἀπ' τοῦ ἐχθροῦ τὰ βόλια κεντημένη,
Τῆς Λαύρας τὴ βασιλίτσα, τοῦ Μάρτη τὸ λειοντάρι!
Ἄ, ποιὸς δὲν ξέρει ἀπὸ σᾶς τὴ μάνα τοῦ Μιαούλη,
Τὸ Μεσολόγγι, τὴ Γραβιά, τὴν Τένεδο, τὸ Σοῦλι!...

Τὴν ξέρετε!... Ἀκόμη χθὲς ὡσὰν ἀνεμοζάλη
Τὸ ἄπιστο σκοτείνιασε κ' ἐπάτησε ἀστέρι,
Ἐκεῖνη ἀπ' τὴ μιὰ μεριά, ἡ νίκη ἀπὸ τὴν ἄλλη,
Καὶ τοῦ Κανάρη ἐφώτιζε τὸ δρόμο τους τὸ χέρι!
Ἡ λήθη ἂν κάμμιά φορὰ ἀπὸ τὸ νοῦ τὴν παίρνη,
Τὸ κύμα καὶ ὁ οὐρανὸς στὴ μνήμη τήνε φέρνει.

Σκέπασε, Μάνα, σκέπασε, γαλανομμάτα κόρη,
Καθὼς ἐσκέπασες ἐμᾶς, καὶ τ' ἄλλα τὰ παιδιὰ σου·
Ροβόλα χῶραις καὶ χωριὰ καὶ θάλασσαις καὶ ὄρη,
Καὶ βάλε τα μέσ' στὴν πλατεῖα καὶ γαλανὴ σκιά σου...
Λυπήσου τόσα ὄρφανὰ ἀστέρια τοῦρανοῦ σου,
Καὶ μὲ τὸν ἴσκιό σκέπασε κ' ἐκεῖνα τοῦ σταυροῦ σου!

Τόσοι χειμῶνες σκοτεινοὶ ἐπέρασαν καὶ χρόνια,
Τόσαις ὀλόμαυραις νυχταίς, ἀφώτισταις ἡμέραις,
Τόσων καιρῶν ἐλυώσανε καταραμμένα χιόνια,
Κ' ἡ ὄρφαναίς σου σὲ ζητοῦν ἀκόμη θυγατέρες!
Μητρυιὰ σ' αὐταίς, μόνο σ' ἐμᾶς ἐφάνηκες μητέρα.
Ἔλα κ' ἐδῶ, ἔλα κ' ἐδῶ, ἐλευθεριᾶς ἀγέρα!

ὦ, ναί· γαλάζιε οὐρανέ, τοῦ Ἄι-Γεώργη κάμπε,
Πῶχεις χιονάτο σύννεφο τ' ἀλόγου του τὸ χρῶμα,
Σὰν ἥλιος σ' ὄλη σου τὴ γῆ καὶ τὰ πελάγη λάμπε·
Ἔχεις νὰ κάμης γαλαναῖς τόσαις μεριαῖς ἀκόμα.
Ἐλ' ἀσημένιε οὐρανέ, τῆς Λαύρας περιστέρι,
Φέρε κλωνάρι τῆς ἐλιᾶς κ' ἐδῶ, σ' αὐτὰ τὰ μέρη!

Γνωρίζετε τοῦ Κάνιγκος τὸ γαλανὸ λουλοῦδι;
 Τὸ σάβανο τοῦ Βύρωνος, τοῦ Σατωβριάν τῆ μοῦσα;
 Τοῦ Σάντα-Ρόζα τ' ὄνειρο, τοῦ Οὐγγου τὸ τραγοῦδι,
 Ποὺ γέννησ' ἡ Ἐλευθεριὰ τάφο παλῆ φιλοῦσα;...
 Γνωρίζετε τὸ σταυραῖτὸ ποὺ τ' ἄστρα ἐχαιρέτα,
 Τὴν Ἴριδα τοῦ Γλάδστωνος, τὸν πόθο τοῦ Γαμβέτα!

Κωνσταντινούπολις, κατὰ Μάρτιον τοῦ 1880

ἀτίμητο : (ἀτίμητος) ἀνεκτίμητος | *χιονισμένο* : (χιονισμένος) (ἐδῶ) λευκὸς σὰν τὸ χιόνι | *ἄτι* : ἄλογο | *νονά* : (βλ. καὶ νονά, νουνά) ἡ ἐν Χριστῷ ἀνάδοχος ἐνὸς παιδιοῦ κατὰ τὴ βάρφτιση· ἐπίσης, ἡ γιαγιά, ἀκόμα καὶ ἡ μητέρα | *λημέρι* : ἄντρο κλεφτῶν | *ροβόλημα* : κατηφόρισμα | *ξεφτέρι* : εἶδος ἀρπακτικοῦ πτηνοῦ τῆς οἰκογένειας τῶν γερακιῶν | *ἴριδα* : τὸ χρωματιστὸ δισκοειδὲς τμήμα τοῦ ματιοῦ | *λήθη* : λησμονία | *θυγατέρες* : (θυγατέρα) κόρη | *μητριὰ* : (βλ. καὶ μητριὰ) θετὴ μητέρα | *κλωνάρι* : κλώνος, κλαρί | *σάβανο* : νεκρικὴ σινδὼνη

Ὁ Ἀνδρέας Κουντουριώτης, στὸν ὁποῖον ἀφιερώνεται τὸ ποίημα, ἦταν πολιτικὸς καὶ διπλωμάτης τοῦ 19ου αἰῶνος. Διετέλεσε πολλακίς ὑπουργὸς Ἐξωτερικῶν, ἐνῶ ὑπῆρξε πρέσβης καὶ διπλωματικὸς ἀκόλουθος τῆς Ἑλλάδος στὸ ἐξωτερικόν.

τοῦ Κάνιγκος τὸ γαλανὸ λουλοῦδι : Ὁ Τζῶρτζ Κάννινγκ (George Canning) ἦταν Ἄγγλος πολιτικὸς καὶ γνωστὸς φιλέλληνας. Προώθησε ἀπὸ κάθε θέση στὴν ὁποία βρέθηκε τὴν ἀνεξαρτησία τῆς Ἑλλάδος, ὑποστηρίζοντας τὴν ἀπελευθέρωσή της ἀπὸ τὸν ὀθωμανικὸ ζυγόν.

τοῦ Σατωβριάν τῆ μοῦσα : Ὁ Σατωβριάνδος (François-Auguste-René, vicomte de Chateaubriand) ἦταν Γάλλος συγγραφέας καὶ φιλέλληνας πολιτικὸς. Ἐκανε ταξίδια στὴν ὑπόδουλη Ἑλλάδα συγγράφοντας τὸ *Ὀδοιπορικὸ του*, ἐνῶ συνέταξε τὸ *Ἔπομνημα περὶ τῆς Ἑλλάδος*, ὅπου ὑπεραμυνόταν τῆς ἐλληνικῆς ἀνεξαρτησίας.

Τοῦ Σάντα-Ρόζα τ' ὄνειρο : Ὁ κόμης Σαντόρρε ντι Σανταρόζα (Santorre di Santarosa) ἦταν Ἰταλὸς πολιτικὸς, ἐπαναστάτης καὶ φιλέλληνας. Συμμετεῖχε μ' ἐνθουσιασμὸ στοὺς ἀγῶνες τῆς ἀνεξαρτησίας, πέφτοντας μάλιστα στὸ πεδίο τῆς μάχης, στὴν Πύλο στὰ 1825.

τοῦ Οὐγγου τὸ τραγοῦδι : Ὁ Βίκτωρ Οὐγκώ (Victor Hugo) ὑπῆρξε ἡ σπουδαιότερη μορφή τῶν γαλλικῶν γραμμάτων τοῦ 19ου αἰῶνος κι ὁ κορυφαῖος ἐκπρόσωπος τοῦ γαλλικοῦ ρομαντισμοῦ. Διακρίθηκε καὶ αὐτὸς γιὰ τὰ φιλελληνικά του αἰσθήματα, γράφοντας σειρὰ ποιημάτων γιὰ τὴν Ἑλληνικὴ Ἐπανάσταση τοῦ 1821.

Τὴν Ἴριδα τοῦ Γλάδστωνος : Ὁ Οὐῆλιαμ Γκλάντστοουν (William Gladstone) ἦταν Ἄγγλος φιλελεύθερος πολιτικὸς, γνωστὸς φιλέλληνας τοῦ καιροῦ του. Τάχθηκε ἐναντίον τῆς φιλοτουρκικῆς πολιτικῆς τοῦ πολιτικοῦ του ἀντιπάλου, Μπέντζαμιν Ντισραέλι.

τὸν πόθο τοῦ Γαμβέτα : Ὁ Γαμβέτας (βλ. καὶ Γαμβέτας· [γαλλ.] Léon Gambetta) ἦταν Γάλλος πολιτικὸς καὶ φιλέλληνας.

τὴν Τένεδο : Ἀναφορὰ στὴ ναυμαχία τῆς Τενέδου (28/10/1822), ὅπου ὁ Κανάρης πυρπόλησε ἀκόμα μία ναυαρχίδα τοῦ τουρκικοῦ στόλου, κατόπιν τεχνάσματος.

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

Αχιλλεύς Παράσχος (Ναύπλιο, 1838 – Αθήνα, 1895)

Ρομαντικός ποιητής τῆς Α΄ Αθηναϊκῆς Σχολῆς. Τὸ πραγματικό του ὄνομα ἦταν *Νασάκης* ἢ *Νασίκογλου*, ἐνῶ *Παράσχος* ἦταν τὸ πατρώνυμό του. Ὑπῆρξε μία ἐκ τῶν σημαντικότερων καὶ δημοφιλέστερων πνευματικῶν μορφῶν τοῦ καιροῦ του. Ἡ ποίησή του, ἀντλώντας τὰ θέματά της ἀπὸ τὴν ἐπικαιρότητα, ἀλλὰ καὶ τὸ ἱστορικό παρελθόν, κι ὁ πατριωτικός, ρομαντικός καὶ συχνὰ ἐρωτικός της τόπος, τὸν κατέστησαν γνωστὸ σ' ὀλόκληρο τὸν ἐλληνισμό τοῦ 19ου αἰῶνος. Ἡ κηδεία του ὑπῆρξε πάνδημος καὶ χαρακτηρίστηκε ἕως καὶ «ἐθνικός ποιητής». Τὸ ποιητικό του ἔργο κυκλοφόρησε σὲ τρεῖς ὀγκώδεις τόμους, ἀποφέροντάς του ἓνα ἀστρονομικὸ γιὰ τὴν ἐποχὴ ποσό, ἐνδεικτικὸ τῆς φήμης καὶ τῆς θέσης του.

«Ὁ δερβίσσης (*Παράδοσις*)»

Πηγή: Αχιλλεύς Παράσχος, *Ἀνέκδοτα ποιήματα*, τ. Α΄, Αθήνα, Τυπ. Παρασκευᾶ Λεῶνη, 1904, σσ. 78-79· 83-85.

«Ἀνταπόδοσις»

Πηγή: Αχιλλεύς Παράσχος, *Ἀνέκδοτα ποιήματα*, τ. Α΄, ὁ.π., σσ. 105-108, 111-112.

«Ὁ γερο-Δράκος»

Πηγή: Αχιλλεύς Παράσχος, *Ἀνέκδοτα ποιήματα*, τ. Α΄, ὁ.π., σσ. 126-128.

«Ἡ φουστανέλλα. Ἀφιερῶται τῷ προσφιλεῖ ἀδελφῷ μου Γεωργίῳ»

Πηγή: Αχιλλεύς Παράσχος, *Ποιήματα*, τ. Β΄, Αθήνα, Ἐκδ. Ἀνδρέα Κορομηλά, 1881, σσ. 87-88.

«Πρὸς τὸν στρατηγὸν Καλλέργην»

Πηγή: Αχιλλεύς Παράσχος, *Ποιήματα*, τ. Β΄, ὁ.π., σσ. 124-125.

«Ὁ δίσκος τοῦ γέρου ἀγωνιστοῦ»

Πηγή: Αχιλλεύς Παράσχος, *Ποιήματα*, τ. Β΄, ὁ.π., σσ. 167-168.

«Ἐλεγεῖον ἐπὶ τῷ μνημοσύνῳ τοῦ στρατάρχου Θεόδωρου Γρίβα»

Πηγή: Αχιλλεύς Παράσχος, *Ποιήματα*, τ. Β΄, ὁ.π., σσ. 234-238.

«Ἐλεγεῖον ἐπὶ τοῦ τάφου τοῦ στρατηγοῦ Μακρυγιάννη»

Πηγή: Αχιλλεύς Παράσχος, *Ποιήματα*, τ. Β΄, ὁ.π., σσ. 253-257.

«Ἡ ἐλληνικὴ σημαία. Ἀφιερῶται τῷ σεβαστῷ φίλῳ Ἀνδρέα Κουντουριώτῃ»

Πηγή: Αχιλλεύς Παράσχος, *Ποιήματα*, τ. Γ΄, Αθήνα, Ἐκδ. Ἀνδρέα Κορομηλά, 1881, σσ. 227-230.

Ἀλέξανδρος Σ. Βυζάντιος

(1841-1898)

Πρὸς τὸν Κανάρην

Ὡς λείψανον εἰσέτι ζῶν, μεμακρυσμένων χρόνων,
Ὡς τμήμα ἔργου εὐκλεοῦς τῶν εὐκλεῶν προγόνων,
Μὲ λύπην τὴν σμικρότητα τῆς νῦν Ἑλλάδος καθορῶν,
Οὕτω καὶ σὺ παρίστασαι ἐν μέσῳ μας Κανάρη,
Μνημεῖον μέγα γενεᾶς, ἥτις σχεδὸν ἐφθάρη,
Ἦρωσ ἠρωϊκῶν καιρῶν.

Νήπιον ἔτι ἤκουον, ἐκάστοτε ἀλλοῖον,
Ἀπὸ τὰ χεῖλη τῶν τροφῶν τὸν σύγχρονόν σου βίον,
Ὡς βίον ἠρωὸς τινος ἢ ἡμιθέου παλαιοῦ·
Μ' ἔλεγον : «ναύτης τῶν Ψαρῶν εἷς μόνος μὲ ἐν πλοῖον
»Σωρείας ἀπετέφρωσε τρικρότων γιγαντείων!»
Κ' ἴσος μ' ἐφαίνεσο Θεοῦ.

Ἀνέγων νέος ἔπειτα μὲ ἔκπληξιν παιδίου
Τὰς πράξεις τοῦ γονίμου σου καὶ εὐγενοῦς σταδίου.
Σὲ ἠκολούθησα παντοῦ τὰ βήματά σου εὐλογῶν,
Ὅποτε περιέτρεχες τοῦ πόντου τὰς ἐκτάσεις,
Καὶ τρίκοτα μὲ λέμβον σύ, ὁ δαίμων τῆς θαλάσσης,
Ἦκαμνες θύματα φλογῶν.

Τὸ ὄνομά σου πανταχοῦ ἀπέστελλεν ἡ φήμη·
Ἦ οἰκουμένη ἄφωνος ἀνέμενεν, ἐτοίμη
Πάντα σου νέον θρίαμβον νὰ χαιρετίσῃ μὲ χαράν.
Ὡς ἀετός, καταπεσῶν ἐκ κορυφῶν ὑψίστων,
Ἐν μέσῳ στόλων ἐπιπτες, ἐξαίφνης πολυῖστων,
Ἐκλέγων πλοῖον ὡς βοράν.

Ὅτε εἰς νύκτα ζοφερὰν ἐν μέσῳ τῶν κυμάτων
Ἀντήχουν αἴφνης γοεροὶ ὀλολυγμοὶ θυμάτων,
Κ' ἔβλεπον λάμπιν ἀστραπῆς κ' ἤκουον κρότον κεραυνῶν,
Ἦλεγον, τρίκοτον κανὲν θὰ καίῃ ὁ Κανάρης...
Κ' ἡ θάλασσα κατέπινεν ὄπλα, ἰστούς, κιδάρεις,
Πασσάδων πτώματα κλεινῶν.

εἰσέτι : ἀκόμη | εὐκλεοῦς : (εὐκλεῆς) δοξασμένος | οὔτω : ἔτσι | νήπιον : μικρὸ παιδί | ἔτι : ἀκόμη | ἀλλοῖον : διαφορετικά, μὲ διαφορετικὸ τρόπο, σὲ διαφορετικὴ ἐκδοχή | πόντου : (πόντος) (ἐδῶ) θάλασσα | τρίκροτα : (τρίκροτος) πολεμικὸ πλοῖο μὲ τρία κατάρτια | λέμβον : (λέμβος) βάρκα | πολυῖστων : (πολυῖστος) πολεμικὸ πλοῖο μὲ πολλὰ κατάρτια κι ὡς ἐκ τούτου καὶ μὲ πολλὰ πανιά | βοράν : (βορά) λεία, τροφή | αἴφνης : ξαφνικά | γοεροί : (γοερός) σπαραχτικός | ὀλολυγμοί : (ὀλολυγμός) ἔντονος θρήνος | ἰστούς : (ιστός) (ἐδῶ) κατάρτι | κιδάρεις : (κίδαρις) τουρμπάνι, κάλυμμα τοῦ κεφαλιοῦ ποῦ συνήθιζαν νὰ φοροῦν οἱ ἀνατολικοὶ λαοί | κλεινῶν : (κλεινός) περιώνυμος, ξακουστός

Ἡ αὐθεντικὴ κι ὀλοκληρωμένη μορφή τοῦ ποιήματος «Πρὸς τὸν Κανάρην» βρίσκεται στὴν ἐκδόση *Ἔργα Ἀλεξάνδρου Σ. Βυζάντιου*, (ἐπιμ.: Γρηγόριος Σ. Βυζάντιος), Ἀθήνα, Τυπ. Π. Δ. Σακελλαρίου, 1902, σσ. 14-18, ἀπὸ τὴν ὁποία μάλιστα μαθαίνουμε ὅτι ἔτος συγγραφῆς του εἶναι τὸ 1860 καὶ ἡ ἑκτασὴ του εἶναι κατὰ πολὺ μεγαλύτερη ἀπὸ τὴν ἐκδοχὴ τῆς *Ἀνθολογίας* τοῦ Κοκκινάκη. Γιὰ τὴν ἀκρίβεια, τὸ ποίημα ἀριθμεῖ εἴκοσι στροφές, ἐνῶ στὴν ἀνθολογημένη ἐκδοχὴ, ἡ ὁποία ἐπιλέγεται κι ἀπὸ τὴν παροῦσα ἀνθολογία γιὰ αἰσθητικούς λόγους, μόλις πέντε. Τὴν ἴδια συντομευμένη ἐκδοχὴ ἐπιλέγει νὰ ἀνθολογήσει καὶ ὁ Ἰωάννης Πολέμης στὴν *Λύρα* του (Βλ.: *Ἀνθολογία τῆς νεωτέρας ἑλληνικῆς ποιήσεως*, Ἀθήνα, Ἑλληνικὴ Ἐκδοτικὴ Ἑταιρεία, 1910, σσ. 148-149).

Ἀλέξανδρος Σ. Βυζάντιος (Ναύπλιο, 1841 – Ἀθήνα, 1898)

Ἕλληνας πολιτικὸς δημοσιογράφος καὶ συγγραφέας. Διευθυντὴς τῆς ἑβδομαδιαίας ἐφημερίδας *Νέα Ἡμέρα*, τὴν ὁποία συνέγραφε σχεδὸν ἐξ ὀλοκλήρου ὁ ἴδιος. Πολύγλωσσος καὶ ἰδιαίτερα χαρισματικός, ὑπῆρξε μία ἀπὸ τὶς πιὸ εὐρυμαθεῖς φυσιογνομίες τῆς ἐποχῆς του.

«Πρὸς τὸν Κανάρην»

Πηγή: *Πανελληνίος Ἀνθολογία ἤτοι Ἀπάνθισμα τῶν ἐκλεκτοτέρων ἑλληνικῶν ποιημάτων*, (ἐπιμ.: Δημ. Κ. Κοκκινάκης), Ἀθήνα, Τυπ. Α. Ζ. Διαλησιμᾶ, 1899, σσ. 325-326.

Βασίλης Μιχαηλίδης

(1849-1917)

Ἡ 9ῃ Ἰουλίου τοῦ 1821 ἐν Λευκωσίᾳ (Κύπρου)

Ἄντ' ἀρτζιέψαν οἱ κρυφοὶ ἀνέμοι τζι ἐφουσοῦσαν
τζι ἀρκίνησεν εἰς τὴν Τουρτζιανὰ νὰ κρυφοσυννεφιαῖζη
τζιαὶ ποὺ τὲς τέσσερις μερκές τὰ νέφη ἐκουβαλοῦσαν,
ὥστι νὰ κάμουν τὸν τζιαῖρὸν ν' ἀρτζιεύκη νὰ στοιβάζη
εἶσιεν σγιὰν εἶχαν οὔλλοι τοὺς τζ' ἢ Τζύπρου τὸ κρυφόν της
μέσ' στοὺς ἀνέμους τοὺς κρυφοὺς εἶσιεν τὸ μερτικόν της.
Τζι ἀντὰν ἐφάνην ἡ στραπὴ εἰς τοῦ Μωρηᾶ τὰ μέρη
τζι ἐξάπλωσεν τζι ἀκούστηκεν παντοῦ ἢ πουμπουρκὰ της,
τζι οὔλλα ξηλαμπρατζίσασιν τζιαὶ θάλασσο τζιαὶ ξέρη
εἶχεν σγιὰν εἶχαν οὔλλοι τοὺς τζ' ἢ Τζύπρου τὰ κακὰ της.

Μιὰν νύχταν, νύχταν σιανὴν, καιρὸν Δευτερογιούνην,
νύχταν Παρασσιευκόνυχταν, ποὺ τ' ἄστρα μιλιούνια
ἐλάμπασιν ποὺ πανωθικὸν τζι ἐν εὔρισκες ρουθούνιν
μέσα στῆς Χώρας τὰ στενά, στῆς Χώρας τὰ καντούνια·
σιανειμιά, δὲν ἄκουες δεντροῦνιν νὰ ταράξη
μήτε τοῦ σσύλλου λάξιμον, μὲ πετεινὸν νὰ κραῖξη:
Ἦτουν μιὰ νύχτα μουλλωτὴ, μιὰ νύχτα μουρρωμένη,
ποὺ θάρειες πὼς χώννεται ποὺ τοῦ Θεοῦ τὴν κρίσιν·
σὲ τέθοικιαν νύχταν σιανὴν οἱ Τοῦρτζιοὶ βαωμένοι
μέσ' στὸ Σαράγιον εἶχασιν μὴάλον μετζιλίσιν.

Ἐγεῖραν τὰ μεσάνυχτα τζι ἐπῆρην τὸ ξιφώτιν,
τζι ὁ Κκιόρ-ὀγλοῦς ποῦτουν καλή, πολλὰ καλ' ἢ ψυσιή του
ἐξέβην πῶσσω του κρυφὰ τζι ἐπῆεν στὸν Δεσπότην,
τζι ἐξύπνησέν τον τζι ἔκατсен κοντὰ του τζιαὶ λαλεῖ του:
«Ἐν ἔσσω μου, Τζυπριανέ, τ' ἀμάξιν μου ζεμένον,
τ' ἀμάξιν μου, Τζυπριανέ, ἐν ἔσσω ἀντροσιασμένον,
τζ' ἂν θέλῃς γιὰ νὰ ποσπαστῆς ποὺ σίουρην κρεμμάλλαν
τζ' ἂν θέλῃς ποὺ τὸν θάνατον νὰ φύῃς νὰ γλυτώσης,
νὰ πᾶς μὲ τὸ χαρέμι μου κρυφὰ κρυφὰ στὴν Σιάλλαν,
τὰ κουσουλᾶτα ν' ἀννοιχτά, νὰ πάῃς νὰ τρυπώσης.

» Ἦρτεν τοῦ Μουσελλίμ-ἄγᾶ φερμάνιν ἴπου τὴν Πόρταν
 τζ᾽ ἐψὲς ἄρπα τζι ἀνόρπιστα ἐγίνην μετζιλίσιν,
 τζι ἔσειε πκειὸν εἰς τὸ σιέριν του τὴν μαύρην σας τὴν σόρταν
 στὸ σιέριν του τὸν θάνατον, στὸ σιέριν του τὴν κρίσιν·
 νὰ μὲν ἀρχῆς, Τζυπριανέ, νὰ χάννης τὸν τζαιρόν σου·
 νὰ πάης νὰ φαρατζιστῆς, ἂν θέλῃς τὸ καλόν σου.
 Πρέπει νὰ πᾶς, εἰ δὲ κἂν οὐ, ἐχάθῃς δίχως ἄλλον·
 ἂν σ' εὔρ᾽ ἡμέρα τὸ πωρὸν δὰ μέσα δά, ἐν νᾶσαι
 νεκρὸς εἰς τὴν κρεμμασταρκάν, εἴτε νεκρὸς στὸν πᾶλλον.
 Ἄνου νὰ πᾶμεν γλήρορα, τ' ἀμάξιν καρτερᾶ σε!»

Ἔσσιυφεν ὁ Τζυπριανὸς τζ᾽ ἔμεινε νάκκον ὥραν
 τζι ἐδκιαλοῖστην νακκουρὶν τζ᾽ ἀννοίει τζιαὶ λαλεῖ του:
 «Δὲν θέλω Κκιόρ-ὀγλοῦ ἐγιῶ νὰ φύω ἴπου τὴν Χώραν
 γιατί ἂν φύω, τὸ κακὸν ἐν' νὰ γινῆ περίτου.
 Θέλω νὰ μείνω, Κκιόρ-ὀγλοῦ, τζ᾽ ἄς πᾶ νὰ μὲ σκοτώσουν,
 ἄς μὲ σκοτώσουσιν ἐμὲν τζι οἱ ἄλλοι νὰ γλυτώσουν.
 Δὲν φεύκω, Κκιόρ-ὀγλοῦ, γιατί, ἂν φύω, ὁ φευκός μου
 ἐν' νὰ γενῆ θανατικὸν εἰς τοὺς ρωμηοὺς τοῦ τόπου.
 Νὰ βάλω τὴν συρτοθηλίαν εἰς τὸν λαίμδον τοῦ κόσμου;
 Παρὰ τὸ γαιῖμαν τοὺς πολλοὺς ἐν' κάλλιον τοῦ ἴπισκόπου.»

Λαλεῖ του πάλ' ὁ Κκιόρ-ὀγλοῦς: «Λυποῦμαι σε, Δεσπότη
 νὰ μὲ σ' εὔρῃ ἴπου τὸ πωρὸν ὁ ἥλιος μέσ' στὴν Χώραν,
 γιατί εὐτὸς ἐν' νὰ κοπῆ ἢ τζιεφαλή σου πρώτη.
 Ἔνας Μουρούζης τζ᾽ ἔφυεν· ἔσειε τωρὰ μιὰν ὥραν
 ποὺ κρεμμαλλίστην τοῦ τεισιοῦ τζ᾽ ἐξέβην εἰς τὴν στράταν,
 τζιαὶ πᾶ κατὰ τὸν Λάρνακαν νὰ μπῆ στὰ Κουσουλᾶτα.
 Ἐφέραν του τζ᾽ ἐφόρησεν μιὰν ἀλλαγὴν, ἴπου τζείναις
 τοὺς πίτσιλλους, συλλούρικην, λιμὶν λιμίν, σαλάταν
 τζιαὶ σέρτουρα τζιαὶ μέρτουρα, στὰ πόδικια του ποδίνες
 μὲν τύσιη τζ᾽ ἀγρωνίση τον κανέννας εἰς τὴν στράταν.»

«Εὐχαριστῶ σου, Κκιόρ-ὀγλοῦ», λαλεῖ του ὁ Δεσπότης,
 «θωρῶ σε μὲ καλὸν γάλαν πῶς εἶσαι βυζασμένος,
 μμὰ φύε, μὴν σὲ δοῦν τζιαὶ ποῦν πῶς γένεσαι προδότης».

Λαλεῖ τ' «ἂν μὲν θέλης πολλὰ νᾶσαι ξωμακρυσμένους,
 ἀμμάγκου πᾶμεν ἔσσω μου νὰ μὲν μείνης ἄπαίνω».
 («Ἐγιώνη θέλω, Κκιόρ-όγλοῦ, νὰ μείνω τζι ἄς πεθάνω.»)
 Ὁ Κκιόρ-όγλοῦς ἐμάσιετον νὰ κάμη καλωσύνην,
 ἀμμά ἐπῆεν ἄδικα ὁ κόπος του χαμένος.
 Περίτου ὥραν ἔν εἴσιεν τζι ἔν ἔπρεπεν νὰ μείνη,
 τζι ἔφυνε πκιὸν περιλύπος τζιαὶ παραπονημένος.

[...]

«Ἦρταμεν νὰ σὲ πκιάσωμεν», εἶμαστον προσταμένοι
 ἀπὸ τὸμ Μουσελλίμ-ἀγᾶν, τὸν ἄρκονταν τῆς Χώρας).
 Λαλεῖ τους: «Μὲ καλὸν γαλαν ἂν ἦστε βυζασμένοι,
 σταθῆτε, καρτερᾶτε με πέντε λεφτὰ τῆς ὥρας»
 (τζιαὶ πκοιὸς -ι-ξέρ' εἶντὰ ἄρυφεν ἄποῦ μέσα στὴν καρκιάν του).
 Ἐξέβην πάνω βκιαστικὸς τζι ἐνέην στὸν νοτάν του
 τζι ἄψεν λαμπάδιν τζι ἔκρουσεν κάτι χαρκιὰ γραμμένα
 τζ' ὕστερα στράφην τζ' εἶπεν τους: «Ἐλᾶτ' ἀντρειωμένοι,
 τώρα πῶχω τὰ πράγματα σγιὰν θέλω τελειωμένα,
 ἐπάρτε με νὰ πάμεντε σγιὰν εἴστε προσταμένοι.

»Ἐπάρτε με νὰ πάμεντε ν' ἀδικοθανατίσω,
 ἐπάρτε με σκοτῶστέ με χωρὶς καμιὰν αἰτίαν.»
 Τζι ἄλλοι δεξιὰ τζ' ἄλλοι ζαβρὰ τζι ἄλλοι ὀμπρὸς τζιαὶ πίσω
 εὐτὺς ἐτριυρχάσαν τον τζι ἐπῆραν τον τζι ἐπῆαν.
 Ὁ Μουσελλίμης κάθεται μὲ οὔλλους τοὺς ἀγάδες
 μέσ' στὸ Σαράγιον τζιαὶ λαλεῖ τοὺς ἄλλους Δεσποτάδες:
 «Ἄκουσα πῶς ἐσεῖς οἱ τρεῖς τζιαὶ ὁ μιλλὲτ πασιῆς σας
 τζ' οἱ προεστοὶ τοῦ τόπου σας, τ' ἄρκοντολὸιν οὔλλον,
 ἐτάξετε εἰς τοὺς ρωμηοὺς τὸ μάλιν τῆς ζωῆς σας,
 νὰ μὲν ἀφήκετε ρωμηὸν εἰς τὸ ντοβλέττιν δοῦλον.»

[...]

«Πίσκοπε, ἴγιὸ τὴν γνώμη μου ποττὲ δὲν τὴν ἀλλάσσω
 τζ' ὅσα τζ' ἂν πῆς μὲν θαρρευτῆς πῶς ἔν' νὰ σοῦ πιστέψω·
 ἔχω στὸν νοῦν μου, πίσκοπε, νὰ σφάξω, νὰ κρεμμᾶσω,

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

τῷ ἄν-ι-μπορῶ ποῦ τοὺς ρωμηοὺς τὴν Τζύπρον νὰ παστρέψω
 τῷ ἀκόμα ἄν -ι-μπόρεια τὸν κόσμον νὰ γυρίσω
 ἔθην νὰ σφάξω τοὺς ρωμηοὺς, ψυσιὴν νὰ μὲν ἀφήσω.»
 «Ἡ Ρωμηοσύνη ἔν' φυλὴ συνότζιαιρη τοῦ κόσμου,
 κανέννας δὲν εὐρέθηκεν γιὰ νὰ τὴν -ι-ξηλείψη,
 κανέννας, γιὰτὶ σσιέπει τὴν ποῦ τᾶψη ὁ Θεός μου.
 Ἡ Ρωμηοσύνη ἔν' νὰ χαθῆ ὄντας ὁ κόσμος λείψη.

Σφάξε μας οὐλλοὺς τζι ἄς γενῆ τὸ γαῖμαν μας αὐλάτζιν,
 κάμε τὸν κόσμον ματζιελειδὸν τζιαὶ τοὺς ρωμηοὺς τραοῦλια,
 ἀμμά ἔξερε πῶς ὕλαντρον ὄντας κοπῆ καβάτζιν
 τριγύρου του πετάσσονται τρακόσια παραπούλια.
 Τὸ ἴνι ἀντὰν νὰ τρώ' τὴν γῆν, τρώει τὴν γῆν θαρκέται,
 μὰ πάντα τζεῖνον τρώεται τζιαὶ τζεῖνον καταλυέται.
 Εἶσαι πολλὰ πικράντερος, ὅμως ἄν θέν νὰ σφάξης,
 σφάξε τοὺς λᾶς ποῦ πολεμοῦν ἄλλοῦ ἄρματωμένοι·
 ἐμᾶς μὲ σιέρκα ὄφτζιαира γιὰτὶ νὰ μᾶς πειράξης,
 ποῦμαστον δίχως ἄρματα, τζ' ἤμαστον ἵνεπαμένοι;»

[...]

Τότες λαλεῖ ὁ Κκιόρ-ὀγλοῦς: «Τοῦτον τοὺς δεσποτάες,
 φοοῦμαι μὲν τζιαὶ φέρη μας ἵνεκατωσιὰν στὴν χώραν,
 μὲν τζ' ἀναδόξη τοὺς ρωμηοὺς τζ' ἔν' νᾶχουμεν πελάες.
 Νὰ βάλουμεν κόλια πολλὰ τζιαὶ θέμι ποῦ τὰ τῶρα.
 Μπορεῖ νὰ δισπικάσουσιν τζιαὶ νὰ ἵνεκατωθοῦσιν.
 Σὰν δοῦν τὰ κόλια μας πολλὰ, τότε ἔν' νὰ φοηθοῦσιν.»
 Λαλεῖ τοὺς ὁ Μεττέσ-ἀγᾶς: «Ἀφῆστε τὲς φοβέρες,
 γιὰ τοὺς πικρόπους τὴν δουλειὰν δὲν πρέπει νὰ βικιαστοῦμεν,
 πρέπει νὰ μείνη νὰ διαβοῦν ἀλλό-πεντέξι μέρες,
 νὰ ξωμακρύση ἡ δουλειὰ τζιαὶ νὰ διαλοῖστοῦμεν.

»Νὰ ξανανεκουτρέψωμεν εἰς τοὺς ρωμηοὺς, νὰ δοῦμεν
 μὲν τζ' ἔχουν τζ' ἄλλα ἄρματα στὰ σπιδικια τοὺς χωσμένα
 τζ' ὅτι σκοπήσουμεν καλὰ τζιαὶ σιουραριστοῦμεν,
 νᾶμαστον τότες ἀνενοιας, νᾶμαστον ἵνεπαμένοι.»

Ἐπολοήθη τζιαὶ λαλεῖ ὁ Μουσελλίμης τότες:
 «Κανέναν φόνον ἔν ἔω ἀπὸ τοὺς Τζυπριῶτες.
 Θωροῦν εἰς τὴν Καραμανιὰν πῶς ἡ Τουρτζιά ἔν λιμπούριν,
 τέλεια κοντὰ π' ἀκούονται τζ' οἱ σιύλλ' ἀντὰν νὰ λάξουν·
 μὲ μιὰν σφυρκὰν πετάσσονται ἔποδῶθ' ἕναν λιγγούριν
 τζι οὐλλλους μέσα σὲ μιὰν ὥραν μποροῦν νὰ τοὺς -ι-σφάξουν.

»Ἀπὸ τὴν ἄλλην ἔχουσιν κοντὰ τοὺς τὸ Μισίριν·
 ἄν πῆς καράβκια; ἔν ἔχουν, ἔν τοῦ ἀλέτρ' ἀθθρῶποι.
 Μὲ τοῦτα οὐλλα δὲν μποροῦν νὰ κάμουσιν χαῖριν
 τζ' ἐβάλαν τα ἔπου μιᾶς ἀρκῆς στὸν νοῦν τοὺς οἱ π'ισκόποι,
 εἰδὲ κἄν οὐ, ἐκάμναν μας τζιαὶ τοῦτοι τὸ δικόν τους
 τζιαὶ πάλε ἔτζεῖ ποὺ πολεμοῦν ἔχουν τὸ μερτικόν τους.
 Δὰ κάτω τοῦτοι ἔν πολλὰ, πολλὰ ξωμαχρυσμένοι,
 περνοῦν μηνάες τζι ἔν ἔχουν χαπάριν ἔπου τὰ ξένα
 τζιαὶ θέμι ἔν ἔπου τὴν Τουρτζιὰν στενὰ τριυρκασμένοι.
 Δὰ κάτω τοῦτ' ἔσ' ἄν τ' ἀρνιὰ πῶν χώρκα μαντρισιμένα.

»Ἀρκήσαμεν, ἀνοῦτε πκιόν, νὰ πάμεντε τζι ἔν δειλῆς
 τζιαὶ ἔπου καμιὰν ἔνεκατωσιὰν στὴν Τζύπρον μὲν φοῶστε
 τζιαὶ δὲν γίνεται τίποτες, ἐγιῶ εἶμαι βεκκίλης,
 γιὰ τούν' τὴν δουλειὰν τίποτες νὰ μὲν -ι-δικαλοῶστε.»
 Οὐλλοι τότες συλλόβρωτοι εὐτὺς ἐσηκωθῆκαν
 τζ' ἀππεξωθικὸν τοῦ Σαραγιῶ ἐπῆσαν τζι ἔσταθῆκαν.
 Ἦτουν δεξιὰ στὸν πλάτανον οἱ δικυὸ οἱ κρεμμασμένοι
 τζ' ἦτουν ζαβρὰ στὴν συκαμιὰν κρεμμασταρκὰ χαζίριν
 τζ' οἱ δεσποτάες ἔτζεῖ χαμαὶ ἀξάγκωνα δημμένοι
 τζ' ἦτουν τζιαὶ τὸ μουσουλμανιὸν τριγύρου παναῦριν.

Ἐφαίνονταν περίλυποι οἱ Τοῦρτζ' οἱ Τζυπριῶτες,
 γιὰτ' ἦτουν οὐλλοι τοὺς βριχτοὶ τζιαὶ σγιὰν δικαλοῖσιμένοι.
 Ἐπρόσταξεν χαρούσιμος ὁ Μουσελλίμης τότες
 τζ' ἐπῆσαν τὸν Τζυπριανὸν δικυὸ τρεῖς ἀρματωμένοι
 ἔπουκάτω ἔπου τὴν συκαμιὰν, κοντὰ στὸν θάνατόν του
 τζι ἐφάκκαν ἡ συρτοθλιὰ πάνω στὸ μέτωπόν του.
 Ὑστερα γονατίσασιν τοὺς ἄλλους τρεῖς ἔπισκόπους

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

κατὰ τὴν δύσιν τζιαὶ τοὺς τρεῖς ἀράδαν, τζ' ὀμπροστά τους
ἦτουν οἱ τρεῖς τζελλάττηδες οὔλα τοὺς ἀρκαθθρώπους
τζ' ἐλάμνασιν 'πουπανωθικὸν τζ' ἐπαῖζαν τὰ σπαθικιά τους.

Τότες Ἀρχιεπίσκοπος ἐψήλωσεν τὸ δεῖν του
στὸν οὐρανὸν τζ' ἐφάνησαν τὰ μμάδκια του κλαμένα.
Ἐφάνην πῶς ἐπόνησεν 'πού μέσα στὴν ψυσὴν του
τζι εἶπέν τα τοῦν' τὰ δκυὸ λόγια μὲ δκυὸ χεῖλη καμένα:
«Θεὲ πού νάκραν δὲν ἔσεις ποττὲ στὴν καλωσύνην,
λυπήθου μας τζιαὶ δῶσε πκιὸν χαρὰν στὴν Ρωμηωσύνην.»
Τζ' ἐτρέξασιν τὰ ὄρώματα ἀπὸ τὸ πρόσωπόν του,
ἀπὸ τοῦ ἥλιου τὴν πολλὴν τὴν καψερὴν τὴν αὔραν
τζ' ἐβάλαν τὴν συρτοθηλιὰν εὐτὺς εἰς τὸν λαϊμόν του
τζιαὶ τζεῖ ἐτελειώσασιν τὰ κάστια πού τάβραν.

[...]

ᾄσσι : ᾄσπου | *πουμπουρκά* : βροντή | *ξηλαμπρατζίζω* : φλέγομαι | *σιανεμιά* : ἀπανεμιά, νηνεμιά | *μουλλωτός* : σιωπηλός | *μουρρωμένη* : (μουρρωμένος < μουρρώνω) κατσουφιάζω | *βα(δ)ωμένος* : (βα[δ]ώνουμαι) κλείνω, ἐγκλωβίζω | *Σαράγιον* : (βλ. καὶ σαράϊ, σεράϊ) ἀνάκτορο, μέγαρο | *μετζιλίσιν* : συνέδριο, συμβούλιο | *ζιφώτιν* : ξημέρωμα, χάραμα | *ἀντροσιασμένους* : σταματημένους, ἐκ τοῦ ἀντρόχιν : τροχοπέδη | *κουσουλάτα* : (κουσουλάτον) προξενεῖο | *Πόρτα* : ἡ Ὑψηλὴ Πύλη (μετων. γιὰ τὸν Σουλτάνο καὶ τὴν ἐξουσία του) | *ἄρπα τζι ἀνόρπιστα* : (ἔκφρ.) ξαφνικὰ κι ἀνέλπιστα, ἀπροσδόκητα | *σόρτα* : τύχη | *φαρατζίζομαι* : ἐξαφανίζομαι (μέσα σὲ φαράγγι) | *πάλλος* : παλούκι | *νάκκον* : *νακκουρίν* : λίγο | *τεισιόν* : *τεῖχος* | *συλλούρικός* : ξεσκισμένος | *λιμὴν λιμίν* : (ἔκφρ.) σὲ κουρέλια | *σέρτουρα τζιαὶ μέρτουρα* : (ἔκφρ.) λουριδες ροῦχο μὲ τίς ὁποῖες τύλιγαν τὰ πόδια ἀντὶ γιὰ κάλτσες | *πο(δ)ίνα* : ψηλὸ ὑπόδημα μέχρι τὰ γόνατα | *ἀγρωνίζω* : ἀναγνωρίζω | (*ἀμμάγκου* : ἀλλὰ τουλάχιστον) | *ἐμάσιετον* : (μάχουμαι) πασχίζω, προσπαθῶ | *περίτου* : παραπάνω, περισσότερο | *ἐνέ(β)ην* : (ἐμβραῖον) μπαίνω | *νοτάς* : *όντάς* : δωμάτιο | *χαρκιά* : ἐγγραφα (τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας) | *ἐτριρκάσαν* : (τριυρκάζω) τριγυρίζω | *μιλλέτ πασιῆς* : ὁ ἀρχιεπίσκοπος ὡς ἐθνάρχης | *μάλιν* : κτῆμα, περιουσία | *νιοβλέτιν* : *δοβλέτιν* : τὸ κράτος, ἡ αὐτοκρατορία | *παστρέψω* : (παστρεύω< σπαστρέυω) καθαρίζω | *ἔθεν νά* : θά | *σινότζιαιρος* : συνομήλικος | *σισίπει* : (σκέπω) προστατεύω | *τᾶγη* : τὰ ὕψη | *ματζιελειόν* : σφαγή, σφαγεῖο, μακελειό | *τραούλια* : (τραούλι· τράουλλος) τραγί, τράγος | *ἄλαντρον* : αἰωνόβιο (δέντρο) | *καβάζτιν* : καβάκι, λεύκα | *τὸ 'νίν* : τὸ ὑνί | *πικράντερος* : ἐμπαθῆς | *ὄφτζιαира* <*σιέρκα*> : ἄδεια <χέρια> | *'νεπαμένοι* : ('νεπαμένος < 'νεπαῖω) ἠσυχάζω | *'νεκατωσιά* : βίαιη ἀντίδραση, ἀνακατωσούρα | *μὲν τζιαί* : μήπως καί | *ἀναδόξη* : (μήπως) ἀλλάξουν γνώμη | *πελάς* : μελεᾷς | *κόλι* : στρατιωτικὴ περίπολος | *θέμι* : *θέμα* : ἀκόμα | *δισπικάζω* : δυσανασχετῶ | *'νεκουτρέω* : ἀνακατώνω, ἐρευνῶ | *σκοπῶ* : *ἀσκοπῶ* : ἐξετάζω προσεκτικὰ | *σιουρραρίζομαι* : σιγουρευόμαι | *ἀνενοιας* : ξέγνοιαστα | *λιμπούριν* : μικρὸ μυρμήγκι | *λάσσω* : γαβγίζω | *σφουρκά* : σφου-

ριγματιά | *λιγυόριν* : μεγάλο πήδημα | *ἄλετρον* : ἄροτρο | *᾿ποὺ μᾶς ἀρκῆς* : (ἔκφρ.) εὐθὺς ἐξαρχῆς | *μηνᾶες* : μῆνες | *τριυρκασμένοι* : (τριυρκασμένος < τριυρκάζω) τριγυρνῶ | *ἀνοῦτε* : σηκωθῆτε | *βεκκίλης* : ἀντιπρόσωπος (ἐγγυητής) | *διαλοοῦμαι, διαλοῖζομαι* : σκέφτομαι | *συλλόβρωτοι* : (συλλόβρωτος) φεύγοντας βιαστικά | *μουσουλμανιόν* : μουσουλμανικό πλῆθος | *ἐφάκκαν* : (< φακκῶ) χτυπῶ | *ἄρκος* : ἄγριος | *ἐλάμνασιν (τὰ σπαθκιά)* : ἀνέμιζαν τὰ σπαθιά | *νάκρα* : ἄκρα | *τὰ ᾿δρώματα* : ἰδρώτας, κόπος, μόχθος | *κάστια* : βάσανα | *τάβραν* : τραβοῦσε, ὑπέφερε

Τὸ ἐκτενὲς αὐτὸ ποίημα ἀναφέρεται στὸν ἀπαγχονισμό τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κύπρου, Κυπριανοῦ (1756-1821), σὲ ἀντίποινα γιὰ τὴν Ἑλληνικὴ Ἐπανάσταση. Μαζί του ἐκτελέστηκαν ἄλλοι τρεῖς μητροπολίτες (βλ. παρακάτω). Ὁ Κυπριανὸς ἦταν μέλος τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας, ἐξαιρετικὰ σεβαστὸς καὶ ἀγαπητὸς τόσο ἀπὸ τὸ ποίμνιό του ὅσο καὶ εὐρύτερα ἀπὸ τὸν τότε ἑλληνισμό. Τὸ περιστατικὸ τῆς ἐκτέλεσης ἔχει ἀποτελέσει ἔμπνευση γιὰ ἀρκετὰ λογοτεχνικὰ καὶ εἰκαστικὰ ἔργα. Τόσο τὸ γλωσσικὸ ὅσο καὶ τὸ πραγματολογικὸ ὑπόμνημα βασίζονται κυρίως στὴν ἐκδοσὴ ἀπ' ὅπου ἀντλήθηκε τὸ ποίημα (βλ. παρακάτω), μὲ ὀρισμένες διευκρινιστικὲς προσθήκες.

Γιὰ λόγους τάξεως παρατίθενται οἱ εὐχαριστίες τοῦ ἐπιμελητῆ τῆς ἐκδοσης, Γιώργου Μοράρη, πρὸς τὶς βοηθοὺς του στὴ σύνταξη τῶν ὑπομνημάτων αὐτῶν (γλωσσικῶ καὶ πραγματολογικῶ), τὰ ὁποῖα ἀναπαράγονται καὶ ἐδῶ: «*Γιὰ τὴ στήριξή τους στὴν προσπάθεια αὐτὴ θερμὲς εὐχαριστίες στὴ μορφωτικὴ ἀκόλουθο κ. Μαρία Παναγίδου καὶ στὴν κ. Σοφία Γαρπόζη ἀπὸ τὸ Σπίτι τῆς Κύπρου.*» (σ. 75 τῆς ἐκδοσης)

Χώρα : Ἡ Λευκωσία.

Κκιόρ-όγλοῦς : Τουρκοκύπριος φίλος τοῦ Κυπριανοῦ.

Σκάλαν : Ἡ Λάρνακα μαζί μὲ τὸ λιμάνι της.

Μουσελλίμ-ἀγᾶ (ἢ *Κιουτσιοῦκ Μεχμέτ*) : Ὁ Τοῦρκος πασᾶς τῆς Κύπρου τὴν ἐποχὴ τῶν ἀφιγούμενων γεγονότων.

Μουρούζης : Ὁ Κωνσταντῖνος Μουρούζης (1786-1821) ἦταν Φαναριώτης ἀξιωματοῦχος καὶ πρίγκιπας καὶ δραγουμάνος τῆς Ὄθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας. Ἐνεπλάκη στὴν Φιλικὴ Ἐταιρεία καὶ ἔχασε τὴ ζωὴ του καταπομύμενος ἔνεκα ἀπόκρυψης στοιχείων πρὸς τὸν Σουλτάνο.

πίτσιλλος : Κάτοικοι τῆς Πιτσιλιᾶς, ὄρεινῆς περιοχῆς κοντὰ στὸ ὄρος Τρόδος.

τοὺς ἄλλους Δεσποτάδες : Ἀναφορὰ στοὺς τρεῖς μητροπολίτες ποὺ εἶχαν συλληφθεῖ στὸ μεταξὺ καὶ ἐκτελέστηκαν μαζί μὲ τὸν Κυπριανὸ δι' ἀποκεφαλισμοῦ. Πρόκειται γιὰ τοὺς μητροπολίτες Πάφου Χρῦσανθο, Κιτίου Μελέτιο καὶ Κυρηνείας Λαυρέντιο.

Καραμανιάν : Ὁρσειρὰ στὰ νότια τῆς Τουρκίας.

Μισίριν : Ἡ Αἴγυπτος, ἢ ὁποῖα ὑπαγόταν τότε στὴν Ὄθωμανικὴ Αὐτοκρατορία. Μετὰ τὴν ἐκτέλεση τῶν μητροπολιτῶν καὶ τοῦ ἀρχιεπισκόπου, ἐκστρατευτικὸ σῶμα Αἰγυπτίων ἀποβιβάστηκε στὴν Κύπρο γιὰ τὴν περαιτέρω καταστολὴ τοῦ ἀναβρασμοῦ.

οἱ Τοῦρτζ' οἱ Τζυπριῶτες : Οἱ Τουρκοκύπριοι ποὺ διαχωρίζονται ἀπὸ τοὺς Τοῦρκους ἀξιωματοῦχους καὶ τοὺς προερχόμενους ἀπὸ τὴν Τουρκία στρατιῶτες.

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

Βασίλης Μιχαηλίδης (Λευκόνικο Αμμοχώστου, Κύπρος, 1849 – Λεμεσός, Κύπρος, 1917)

Ποιητής, ό θεωρούμενος έως σήμερα σημαντικότερος ποιητής τής Μεγαλονήσου. Τά έργα του γράφτηκαν τόσο στη δημοτική και τήν καθαρεύουσα όσο και στην κυπριακή διάλεκτο. Τά σημαντικότερα έργα του περιέχουν στοιχεία καί τών τριών επιπέδων τής νεοελληνικής γλώσσας, ενώ σχεδόν πάντοτε έχουν ως κέντρο αναφοράς τους τήν ιστορία ή τήν επικαιρότητα. Τό έργο του αποτελεί σημείο αναφοράς για τή νεοελληνική και κυπριακή γραμματεία.

«Η 9η Ίουλίου τοῦ 1821 ἐν Λευκωσία (Κύπρου)»

Πηγή: *Μιά διπλή απόκλιση τής κυπριακής διαλέκτου και τοῦ ποιητικοῦ λόγου. Ὁ ποιητής Βασίλης Μιχαηλίδης (1849-1917)*, (εἰσαγ.-άνθολ.: Γ. Μοράρης), Ἀθήνα, Ἴδρυμα Τάκης Σινόπουλος – Ἐκδ. Γαβριηλίδης, 2016, σσ. 55-57, 58-59, 61, 71-73.

Ἀριστομένης Προβελέγγιος

(1850-1936)

Εἰς τὸν Λόρδον Βύρωνα

Ἄστρον ὁποῦ ἀνέτειλες στὴν πάχνη καὶ τὰ χιόνια
κ' ἐφωτοβόλησες λαμπρὸ κατὰ τὴν Οἰκουμένη,
σὰν ποιά συγγένεια κρυφὴ, ἀγάπη μαγεμένη
πρὸς τὴν Ἑλλάδα σ' ἔσυρνε ἀπ' τὰ μικρά σου χρόνια;

Γιατὶ ἡ Ἑλλάς ἐξύπνησε τὴ φλογερὴ ψυχὴ σου
κ' ἐχάρισεν ἀετοῦ φτερὰ στὴν πρώτη ἐμπνευσή σου,
αὐτὴ σοῦ πρωτοφίλησε τὸ στόμα ποῦ κατόπι
ἐμάγεψε μ' ἀθάνατα τραγούδια τὴν Εὐρώπη.

Ναί, ὅταν νέος κι' ἄγνωστος στῶν ποιητῶν τὴ σφαῖρα,
ἔτρεξες καὶ προσκύνησες τὴ δόλια μας μητέρα
κι' ἀντίκρυσες τὴ θλιβερὴ τῆς ἐρημιᾶς εἰκόνα
ἀπ' τῆς σκλαβιάς τὸν ἄχαρο καὶ ἄγριο χεῖμῶνα,

Τότε ὁ πόνος ἀνοιξε τοῦ τραγουδιοῦ τὴ βρύση
ποῦ ἡ μοίραις ἢ καλόγνωμαις σοῦ ἔκρυψαν στὰ στῆθη,
καὶ σὰν ἀγγέλου κλάμματα ὁ στεναγμὸς σου ἐχύθη,
γιατὶ θαρροῦσες ἡ Ἑλλάς πὼς εἶχε ξεψυχήσει.

Μὰ μέσα εἰς τὴ θλίψη σου, τὴ ζάλη, τὴ λαχτάρα
δὲν ἄκουες τῆς ἑλευθεριᾶς τὴ μακρινὴ ἀντάρα,
ποῦ πάνω ἀπὸ τὰ ἄπαρτα βουνά μας ροβολοῦσε
καὶ μέσ' ἀπὸ τ' ἀδούλωτα πελάγη ἀντιλαλοῦσε.

Γιὰ τὴν ἀναισθησία μας λυπήθηκες κ' ἐντράπηξ
καὶ καταράσθης τὴ σκλαβιά ποῦ εἶχεν ἐρημώσει
αὐτὴ τὴ χώρα τῆς ζωῆς, τοῦ ἡλίου, τῆς ἀγάπης,
τὴ χώρα, ποῦ ἀνάσταση στὸν κόσμον εἶχε δώσει.

Ἔτσι θαρροῦσες, κ' ἔφυγες μὲ στῆθος πικραμένο,
κ' ἐκύτταξες μὲ δάκρυα τὸ κῦμα, τὰ βουνά μας.

Ἔτσι ἡ ματιὰ μας στρέφεται σὲ μνημῆα νιοσκαμμένο,
ποῦ ἀγκάλιασε κ' ἐσκέπασε γιὰ πάντα τὴ χαρὰ μας.

Ἔφυγες· μὰ ἦτανε γραφτὸ νὰ ἰδῆς πὼς ἀναστήθηκε
ἐκείνη πού ἐνόμιζες πὼς εἶχεν ἀποθάνει.

Γραμμένο ἦτανε νεκρὸν μὲ δάκρυα νὰ σὲ ράνη
ἐκείνη πού γιὰ χάρη της τὸ δάκρυ σου ἐχύθηκε.

Ἔφυγες· στῆς ποιήσεως ἀνέβηκες τὰ ὕψη,
εἶχες χαραῖς, εἶχες τιμαῖς καὶ δόξα καὶ λατρεία·
μὰ μέσα στὸ ποτῆρι σου ἡ μοῖρα εἶχε ρίψει
ἓνα φαρμάκι φονικό. – Τὴ μαύρη ἐξορία.

Ἄλλα δὲν ἐμαράθηκες· τῶν φθονερῶν τὰ βέλη
τ' ἔκαμαν μαγικώτερο τὸ μέγα ὄνομά σου
ἢ πίκρα πού σοῦ πότισαν ἐκεῖνοι τὴν καρδιά σου
σὰν θεία φλόγα ἀπ' τὸ βαθὺ τραγοῦδι σου ἀνατέλλει.

Σὰν τὸ ποτάμι ἔτρεχαν ἡμέραις σου στὰ ξένα
πού δὲν ἤξεύρει, δὲν ρωτᾷ πού ἔχει τὴν πηγὴ του·
τρέχει, ποτίζει, τραγουδεῖ, κυλάει ὀλοένα
κ' ὅπου περνᾷ τὸ εὐλογοῦν, κ' εἶνε ἡ γῆ ἐδική του.

Ναί, τὴν ψυχὴ σου ἔδωκες ἐσὺ στὴν Οἰκουμένη.
Οἱ δοῦλοι καὶ οἱ δυστυχεῖς καὶ οἱ ἀδικημένοι
εὐρήκανε προστάτρια τὴ φλογερὴ ψυχὴ σου,
καὶ σάλπιγγα τοῦ δίκηρου των τὴ θεϊκὴ φωνὴ σου!

Κι' ὅταν τῆς γῆς οἱ ἄρχοντες καὶ τὰ νευρόσπαστά των
ἀφώρισαν τὴ λευθεριά στοῦ Λαίμπάχ τὴν πόλη
καὶ δὲν ἀκούσθηκε φωνὴ μέσ' στὴν Εὐρώπην ὅλη,
νὰ κατακρίνη τολμηρὰ τὴ βαρβαρότητά των,

Σὺ μόνος ἐτινάχτηκες, ὠραῖος στὴν ὀργή σου,
σὰν τὸν θεὸν Ἀπόλλωνα, κ' ἐβρόντησ' ἡ κραυγὴ σου
σὰν κεραυνοῦ ἀντίκτυπος ἀπ' τὸ οὐράνιο δῶμα,
σὰν Σατανᾶ περίγελως ἀπὸ ἀγγέλου στόμα.

Προφητικὰ ἐλάλησες. Τῆς λευθεριᾶς τὸ ρεῦμα
στὰ φλογερά, ὀρμητικὰ ἐπῆρε κύματά του
ὅσα εὐρήκε ταιριαστὰ αὐτοκρατόρων πνεῦμα
κ' ἐχάραξε τὸ δουλικὸ κοντύλι διπλωμάτου.

Βαριά πολέμου σάλπιγγα πέρ' ἀπ' τὸ κῦμ' ἀκούστηκε!
ναί, ἡ Ἑλλάς ὅλη ζωὴ καὶ λεβεντιὰ σηκώθη,
καὶ εἰς αἱμάτων βάπτισμα τὸ στῆθος τῆς ἐλούστηκε!
τὴν ἀντρείωνουν δίκαιοι καὶ προαιώνιοι πόθοι.

Ἄστραψε ἑλεύθερο σπαθὶ μέσ' στῆς σκλαβιάς τῆ φρίκη,
λαγκάδια ποὺ τὰ πλάκωνε ὡς τώρα καταφρόνια
ἀντιλαλοῦν ὀνόματα ἡρωϊκὰ αἰώνια·
τὰ κύματα καὶ τὰ βουνὰ σαλπίζουσε τὴν νίκη.

Καὶ σὺ τῆς δάφναις πέταξες, τῆ δόξα σου ἀφῆκες,
ἐπέρασες τὰ κύματα κ' ἐπάτησες τὰ μέρη,
ποὺ φωτεινὸ ἐπρόβαλλε τῆς ἑλευθεριᾶς τὸ ἀστέρι
καὶ ὑψηλὰ γιγάντεια φρονήματα ἐβρῆκες.

Εἶδες ἐμπρός σου ἄγνωστον ὀρίζοντα ν' ἀνοίξῃ,
ἐσὺ ποὺ νέους οὐρανοὺς στὸν κόσμον εἶχες δεῖξει,
καὶ τὴν καρδιά σου ἐννοιώσες ὅτι ξαναγεννήθη
ἐπάνω στῶν στρατιωτῶν τῆς ἑλευθεριᾶς τὰ στήθη.

Βαρὺς ἐμπρός σου ἐγόγγυζε τῶν ἔργων ὁ χειμῶνας,
καὶ τῶν πολέμων ἡ φρικτὴ καὶ ἄστατος πλημμύρα,
μὰ τὸ σπαθὶ ἐζώστηκες, κ' ἐκρέμασες τὴν λύρα,
μεγάλος στὸ τραγοῦδι σου, μέγας στὸς ἀγῶνας.

Ἀλλὰ καθὼς ὁ Μωϋσῆς ἀπέθανε τὴν ὥρα
ποὺ ἀγνάντεψε πρώτη φορὰ τὴν ποθητὴ του χώρα,
ἔτσι ἐσβύστηκες καὶ σὺ τὴν ὥραν ὅπου εἶδες
νὰ ζωντανεύουν γύρω σου χρυσόφτερες ἐλπίδες.

Ἄχ, ἂν ἐζοῦσες! μὰ σκληρὰ σ' ἐθέρισεν ἡ μοῖρα!
κι' ὅσα τραγοῦδια ἔκρυβεν ἡ θεϊκὴ σου λύρα,
ὅση ἀγάπη, ὀνειράτα μέσ' στὴν καρδιά σου ἦσαν
γιὰ μᾶς, γιὰ τὸν ἀγῶνα μας, ὅλα μὲ μιᾶς ἐσβύσαν!

Ἐδῶ ν' ἀράξης ἔπρεπε! αὐτὸ καὶ σὺ ποθοῦσες.
Στὸ ὕστερον τραγοῦδι σου, αὐτὸ ἐτραγουδοῦσες.
Σ' ἀρνήθηκε ἡ πατρίδα σου, μὰ τὴ στερνὴ πνοή σου,
ἐδέχτηκε ἡ παντοτεινὴ, ἀθάνατη πατρὶς σου.

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἑλευθεριά!

Ναί, ἡ Ἑλλάς, ἡ παλαιὰ τῆς ἑλευθεριᾶς μητέρα,
καὶ ἡ πηγὴ τοῦ τραγουδιοῦ ἢ πρώτη μέσ' στῆ σφαιῖρα,
ἀγκάλιασε στὰ στήθη της, τ' ἅγια καὶ πονεμένα
ἐσένα τὸν ἐλεύθερο, τὸν ποιητὴν ἐσένα.

Ἐδῶ ἡ τελευταία σου ἀναπνοὴ ἐχύθηκε!
ἐπέταξε σὲ μυρωδιαὶς καὶ λάμψη κ' ἐφιλήθηκε,
κ' ἐνώθηκε μὲ τὸν ἀγνὸ τῆς ἑλευθεριᾶς ἀγέρα
ποῦ ἐδρόσιζε κι' ἀνάστανε τῆ γῆ μας πέρα πέρα.

Κ' ἓνα τραγοῦδι ἀγγελικό, σὰν ὕμνος κ' εὐλογία,
σκοροπίστηκε γλυκὰ γλυκὰ μέσ' τοῦρανοῦ τὸ δῶμα,
καὶ τοῦ Αἰσχύλου ἢ σκιὰ κατέβηκ' ἢ ἅγια
κ' ἐφίλησε σὰν μουσικὴ τὸ μουσικό σου στόμα.

Ἡ Οἰκουμένη σ' ἔκλαψε. Μὰ στὸ στερνὸ κρεββάτι
μόνον Ἑλλήνων δάκρυα ἐγκάρδια σ' ἔχουν ράνει!
Ἦταν τὸ δάκρυ ποῦ ἔσταξε τῆς ἑλευθεριᾶς τὸ μάτι,
διαμάντι στοῦ τραγουδιστῆ τὸ δάφνινο στεφάνι.

Μὲ δάκρυα σ' ἐσήκωσανε τῆς δόξης τὰ ξεφτέρια,
ποῦ καὶ τοῦ Μάρκου ἐσήκωσαν τὸ νεκρωμένο σῶμα
μὲ πόνο σ' ἀγκαλιάσανε τὰ εὐλογημένα χέρια,
ποῦ τὴν σκλαβιά ξερρίζωσαν ἀπὸ αὐτὸ τὸ χῶμα.

Μποροῦσαν ὠραιότερα καὶ πλέον ζηλεμένα
νὰ κλείσουνε τὰ χρόνια σου τὰ δαφνοστολισμένα;
Ἀνάμεσα στὰ λούλουδα τοῦ ποιητοῦ τοῦ πρώτου,
λάμπει καὶ τὸ ἀτίμητο σπαθί τοῦ στρατιώτου.

Τοῦ τραγουδιοῦ σου ἂν ποτὲ ἡ δύναμη γεράση
καὶ σβύση μέσ' στῆ θάλασσα τῶν χρόνων καὶ περάση,
ἢ μνήμη τοῦ ἀγωνιστοῦ τῆς ἑλευθεριᾶς θὰ μένη
μέσ' στῶν Ἑλλήνων τῆς καρδιαὶς αἰώνια γραμμένη.

πάχνη : πρῶνι ἡ δροσιά | ἀντάρα : ὀμίχλη | ἄπαρτα : (ἄπαρτος) ἀπάτητος, ἀδύνατον νὰ
κυριευθεῖ | ροβολοῦσε : (ροβολῶ) κατηφορίζω | ράνη : (ραίνω) ραντίζω | νευρόσπαστα :
(νευρόσπαστος) μαριονέτα· (ἐδῶ) ὑποχείριο, ὑποκινούμενος ἄνθρωπος | περίγελως : (βλ.

καὶ περίγελος) ἀντικείμενο κοροϊδίας, μομφῆς | *κοντόλι* : ὄργανο γραφῆς κατασκευασμένο ἀπὸ καλάμι | *λαγκάδια* : (λαγκάδι) δενδροφυτῆς κουλάδα ἀνάμεσα σὲ βουνὰ | *καταφρόνια* : περιφρόνηση | *ἐρόγγυξε* : (γογγύζω) ἀγανακτῶ, μοχθῶ, ἐκφράζω δυσφορία | *ύστερνό* : (ύστερνός· βλ. καὶ στερνός) τελευταῖος | *ζεφτέρια* : (ζεφτέρι) εἶδος ἀρπακτικοῦ πτηνοῦ τῆς οἰκογένειας τῶν γερακιῶν

Ἄστρον ὅπου ἀνέτειλες στὴν πάχνη καὶ τὰ χιόνια : Αναφορὰ στὸν τόπο γέννησης τοῦ Βύρωνος, τὸ Λονδίνο τοῦ 18ου αἰῶνος.

σὰν ποιά συγγένεια κρυφῆ, ἀγάπη μαγεμένη / πρὸς τὴν Ἑλλάδα σ' ἔσυρνε ἀπ' τὰ μικρά σου χρόνια : Ὁ Βύρων ἔκανε δύο ταξίδια στὴν Ἑλλάδα. Τὸ πρῶτο ἀπ' αὐτὰ ἔλαβε χώρα τὴ διετία 1809-1810, στὸ πλαίσιο μιᾶς περιοδείας τοῦ ποιητῆ στὰ νοτιοανατολικά τῆς Εὐρώπης.

Γραμμένω ἦτανε νεκρὸν μὲ δάκρυα νὰ σὲ ράνη / ἐκείνη πού γιὰ χάρη της τὸ δάκρυ σου ἐχύθη-κε : Ὁ ποιητῆς ἀπεβίωσε στὶς 19 Ἀπριλίου 1824 στὸ Μεσολόγγι, μόλις τριάντα-ἑπτὰ ἐτῶν.

μὰ μέσα στὸ ποτήρι σου ἡ μοῖρα εἶχε ρίψει / ἕνα φαρμάκι φονικό. — Τῆ μαύρη ἐξορία. καὶ Σ' ἀρνήθηκε ἡ πατρίδα σου, [...] : Ὁ ταραχώδης ἔγγαμος βίος τοῦ Βύρωνος, οἱ ἐξωσυζυγικές του σχέσεις, ὁ χωρισμὸς του ἀπὸ τὴ νόμιμη σύζυγο καὶ ἡ οἰκτρὴ οἰκονομικὴ του κατάστασις ἔνεκα χρεῶν ὀδήγησαν στὴν ἀνεπίστρεπτη φυγὴ του ἀπὸ τὴν Ἀγγλία στὰ 1816.

Κι' ὅταν τῆς γῆς οἱ ἄρχοντες καὶ τὰ νευρόσπαστά των / ἀφώρισαν τὴ 'λευθεριὰ στοῦ Λαίμπαχ τὴν πόλη : Πρόκειται γιὰ τὸ Συνέδριο τοῦ Λαίμπαχ (ἡ σημερινὴ Λιουμπλιάνα τῆς Σλοβενίας), τὸ ὁποῖο ἔλαβε χώρα κατὰ τὸ διάστημα 26/1-12/5/1821. Σ' αὐτὸ συμμετεῖχαν τὰ κράτη-μέλη τῆς Ἱερᾶς Συμμαχίας, προκειμένου νὰ διευθετήσουν τὶς διαφορὲς πού εἶχαν προκύψει ἀπὸ τοὺς Ναπολεόντειους πολέμους. Αὐτὸ πού ἐπισημαίνει ἐν ὀλίγοις ὁ Προβελέγγιος ἀφορᾷ στὴ διακοίνωση τῶν ἡγετῶν Ρωσσίας, Αὐστρίας καὶ Πρωσσίας ὅτι σκοπεύουν νὰ καταστείλουν κάθε ἐπαναστατικὸ κίνημα ἐντὸς τοῦ εὐρωπαϊκοῦ χώρου, μιᾶς κι ἀφενὸς κατὰ τὴν περίοδο ἐκείνη πολλὰ κινήματα ἔκαναν αἰσθητὴ τὴν παρουσία τους καὶ ἀφετέρου οἱ ἡγεσίες τῶν μεγάλων εὐρωπαϊκῶν δυνάμεων ἔνιωθαν ἀπειλὴ ἀπὸ τὸν ἐπαναστατικὸ ἀναβρασμὸ στὴν Εὐρώπη, τὸν ὁποῖον καὶ θεωροῦσαν ἐνιαῖο ὡς κίνημα.

Ἀλλὰ καθὼς ὁ Μωϋσῆς ἀπέθανε τὴν ὥρα / πού ἀγνάντευε πρώτη φορὰ τὴν ποθητὴ του χώρα : Τὸ περιστατικὸ παρατίθεται στὸ *Δευτερονόμιον* τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης (34,1-7):

Καὶ ἀνέβη Μωϋσῆς ἀπὸ Ἀραβὼθ Μωᾶβ ἐπὶ τὸ ὄρος Ναβαῦ, ἐπὶ κορυφῆν Φασγά, ἣ ἐστὶν ἐπὶ προσώπου Ἰεριχώ. καὶ ἔδειξεν αὐτῷ Κύριος πᾶσαν τὴν γῆν Γαλαὰδ ἕως Δὰν καὶ πᾶσαν τὴν γῆν Νεφθαλί καὶ πᾶσαν τὴν γῆν Ἐφραΐμ καὶ Μανασσῆ καὶ πᾶσαν τὴν γῆν Ἰουδα ἕως τῆς θαλάσσης τῆς ἐσχάτης καὶ τὴν ἔρημον καὶ τὰ περίχωρα Ἰεριχώ, πόλιν φοινίκων ἕως Σηγώρ. καὶ εἶπε Κύριος πρὸς Μωϋσῆν· αὕτη ἡ γῆ, ἦν ὅμοια τῷ Ἀβραάμ καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακώβ λέγων· τῷ σπέρματι ὑμῶν δώσω αὐτήν· καὶ ἔδειξα τοῖς ὀφθαλμοῖς σου, καὶ ἐκεῖ οὐκ εἰσελεύση. καὶ ἐτελεύτησε Μωϋσῆς ὁ οἰκέτης Κυρίου ἐν γῆ Μωᾶβ διὰ ῥήματος Κυρίου. καὶ ἔθαψαν αὐτὸν ἐν Γαὶ ἐγγὺς οἴκου Φογώρ· καὶ οὐκ εἶδεν οὐδεὶς τὴν ταφὴν αὐτοῦ ἕως τῆς ἡμέρας ταύτης. Μωϋσῆς δὲ ἦν ἑκατὸν καὶ ἑξοκιστὶν ἔτων ἐν τῷ τελευτᾶν αὐτόν· οὐκ ἡμαυρώθησαν οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτοῦ, οὐδὲ ἐφθάρησαν τὰ χεῖλόνια αὐτοῦ.

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

Τὰ δυὸ λάβαρα

Τρύπια, σκισμέν' ἀπὸ τὸν ἅγιον Ἀγῶνα
καὶ μαυρισμέν' ἀπὸ τῆς δόξας τὸν καπνό,
στῆς δόξας κυματίζουσε τὸν οὐρανὸ
περήφανα. Ἦλθε τῶνα
ἀπ' τῆς Ἀγίας Λαύρας τὸν βωμό,
στεφανωμένο μὲ μιὰ λάμπιν αἰωνία.
Καὶ τ' ἄλλο, ἀπ' τοῦ θριάμβου τῆ φωτιᾶ θερμό,
ἦλθεν ἀπὸ τὴν Ἡπειρο καὶ τῆ Μακεδονία.

Στ' ἀντίκρουσμα, στὸ συναπάντημά των
τὸ βάθος τῶν καιρῶν ἀνοίγει
καὶ κόσμος ἀνατέλλ' ἠρώων ἀθανάτων
καὶ μὲ τοὺς ἥρωας τοὺς νέους σμίγει
σὲ φίλημα, σ' ἀγκάλιασμα,
σὲ οὐράνιον ἀναγάλιασμα.

Καὶ λάμπουσε τριγύρου
στὰ λάβαρα τὰ τιμημένα,
τ' ἀστέρια τοῦ Εἰκοσιένα,
τ' ἀστέρια τῆς Ἡπείρου.

Δυὸ λάβαρα, δυὸ δόξες, δυὸ αἰῶνες,
δυὸ μεγαλότολμοι, τροπαιοφόροι Ἀγῶνες!
Τὸ ἓνα τ' ἄλλο μ' ἔκστασι ἀντικρύζει,
τῶνα μὲ τ' ἄλλο ψιθυρίζει.

ᾠ δυὸ αἰώνων ὑψηλὸν ἀντίκρουσμα,
ᾠ δυὸ μεγάλων γενεῶν ψιθύρισμα,
ποῦ γλῶσσα δὲν τὸ ἐρμηνεύει,
ἀλλ' ἡ καρδιά μας τὸ μαντεύει.

Μέσα σ' αὐτὴ τὴν ἀρμονία τῶν ἀγγέλων
πάλλει καὶ τρέμει κατανυκτικὴ καὶ ἀγία
ἡ ὑπέρτατη τοῦ Γερμανοῦ εὐλογία,
καὶ σὰν αὐγὴ ροδόχρυση γελᾷ τὸ μέλλον.

Ἐμπρὸς στὴν ὠραιότητα τῆς ὀπτασίας,
 ἔμπρὸς στὴν ἄφατην εἰκόνα τῆς ἀθανασίας,
 στοὺς οὐρανοὺς τὸ πνεῦμα μου ἀνυψώνεται
 κι' ἡ ψυχὴ μου μ' ἓνα δάκρυ ἀπολυτρώνεται.

Τὸ δάκρυ τῆς στιγμῆς αὐτῆς δὲν εἶνε μιᾶς ψυχῆς θνητῆς.	Σὲ κάθε στάλα τῶν δακρύων περνοῦν αἰῶνες μαρτυριῶν.
Ἔχει πηγὴ τοῦ ἀθάνατου, ἔχει πηγὴ του, ἔχει ἀρχὴ	Σὲ κάθε φωτεινὴ του στάλα λάμπουν ὀνόματα μεγάλα.
τοῦ Γένους τὴν πολύπαθη, ἀλλὰ νικητρία ψυχῆ.	Σὲ κάθε στάλα του διαβαίνει μιὰ ἱστορία δοξασμένη.

Αὐτὸ τὸ δάκρυ μ' αἵματα ἔτρεξε,
 μ' αὐτὸ τὸν ἄρτον τοῦ ὁ σκλάβος ἔβρεξε
 μέσα στὰ χρόνια τὰ βαριά.

Μὲ δάκρυα λαχτάρας γιὰ τὴ λευτεριά,
 μὲ δάκρυ ὀργῆς ἔχει ὀρμήσει
 στὸ ξίφος ὁ ἐκδικητής.

Δάκρυ θριάμβου καὶ χαρᾶς ἔχει δακρῦσει
 ὁ λυτρωμένος καὶ ὁ λυτρωτής.

τῶνα : τὸ ἓνα | *βωμό* : (βωμός) θυσιαστήριο | *συναπάντημα* : τυχαία συνάντηση | *σμίγει* : (σμίγω) συναντῶ· ἐνώνω, ἐνώνομαι | *ἀναγάλλισμα* : εὐχαρίστηση μαζί μὲ ἠρεμία | *λάβαρα* : (λάβαρα) σημαία | *μεγαλότολμοι* : (μεγαλότολμος) πολὺ τολμηρὸς | *κατανυκτικὴ* : (κατανυκτικός) αὐτὸς ποὺ διενεργεῖται μὲ σεβασμὸ καὶ εὐλάβεια | *ροδόχρυσος* : (ροδόχρυσος) χρυσοκόκκινος | *ὀπτασίας* : (ὀπτασία) φανταστικὴ εἰκόνα, παράσταση, ὄραμα | *ἄφατην* : (ἄφατος) ἀνείπωτος, ἀπερίγραπτος | *στάλα* : σταγόνα | *ἄρτον* : (ἄρτος) ψωμί

Στὴν ἔκδοση, ὁ τίτλος τοῦ ποιήματος συνοδεύεται ἀπὸ ἀστερίσκο καὶ ὑποσελίδια σημείωση στὴν ὁποία ἀναφέρεται (σ. 80): «Ἡ σημαία τῆς Ἁγίας Λαύρας καὶ ἡ σημαία τῆς 4ης Μεραρχίας συνηγήθησαν εἰς τὴν κηδεῖαν τοῦ ἀειμνήστου Βασιλέως.»

Ἁγίας Λαύρας : Αναφορὰ στοὺς πρώτους ἐν Ἑλλάδι ἀγωνιστές, οἱ ὁποῖοι ὕψωσαν τὸ λάβαρο τῆς Ἐπανάστασης στὴν Ἱερὰ Μονὴ Ἁγίας Λαύρας στὰ Καλάβρυτα κατὰ τὴν 25η Μαρτίου τοῦ 1821 (περιστατικὸ ποὺ ἀμφισβητεῖται, θεωρούμενο ὡς ἐπινοημένο).

τοῦ Γερμανοῦ : Σύμφωνα μὲ τὴν παράδοση, ὁ μητροπολίτης Παλαιῶν Πατρῶν Γερμανὸς ἦταν ἐκεῖνος ποὺ ὕψωσε τὸ λάβαρο καθαγιάζοντάς το καὶ κοινωνώντας τὴν Θεία Εὐχαριστία στοὺς ἀγωνιστές κήρυξε τὴν ἐναρξὴ τῆς Ἐπανάστασης.

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

Άριστομένης Προβελέγγιος (Σίφνος, 1850 – Σίφνος, 1936)

Έλληνας ποιητής, θεατρικός συγγραφέας και πολιτικός. Διετέλεσε μέλος της Ακαδημίας Αθηνών και γραμματέας του Έθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών. Έλαβε γερμανική παιδεία και μετέφρασε τον *Φάουστ* του Γκαίτε για πρώτη φορά στα έλληνικά· επίσης μετέφρασε τὸ μνημειώδες ἔργο τοῦ Λέσσιγκ, *Ὁ Λαοκόων*. Ξεκίνησε νὰ γράφει σὲ αὐστηρὴ καθαρεύουσα καταλήγοντας ὡστόσο θιασώτης τοῦ δημοτικισμοῦ. Ἐγραψε ποιήματα ἐμπνευσμένα ἀπὸ τὴν ἀρχαιοελληνικὴ μυθολογία καὶ τὴν ἑλληνικὴ ἱστορία, κι ἀκόμη τραγωδίες καὶ δράματα. Μεταξὺ ἄλλων ἀσχολήθηκε καὶ μὲ τὴν παιδικὴ λογοτεχνία.

«Εἰς τὸν Λόρδον Βύρωνα»

Πηγή: Άριστομένης Προβελέγγιος, *Ποιήματα παλαιὰ καὶ νέα, τ. Α΄*, Φθινοπωριναὶ Ἀρμονίαι – Γερμανικαὶ Ἀναμνήσεις – Σελίδες τῆς Ζωῆς – Νεκρολόγιοι – Θάλασσα, Ἀθήνα, Βιβλιοπωλεῖον τῆς Ἑστίας Γ. Κασδόνη, 1896, σσ. 240-246.

«Τὰ δυὸ λάβαρα»

Πηγή: Άριστομένης Προβελέγγιος, *Ποιήματα. Διπλὴ ζωὴ – Νικητήρια – Τὰ νησιά μας*, Ἀθήνα, Βιβλιοπωλεῖον τῆς Ἑστίας, 1916, σσ. 80-82.

Ἀλέξανδρος Πάλλης

(1851-1935)

Κανάρης

Ὅλη ἡ βουλή τῶν προεστῶν στὸ μῶλο συναγμένη
εἶπε πῶς ὄξω στὴ στεριά τοὺς Τούρκους θὰ προσμένει.
Τότε ἔβγαλα τὸ φέσι
καὶ νὰ μιλήσω θάρρεψα προβάλλοντας στὴ μέση
«Τίποτα, ἀρχόντοι, δὲ φελᾶ, μονάχα τὸ καράβι.»
Σὰ μ' ἄκουσε ἓνα ἀπ' τὰ τρανὰ καλπᾶκια μας, ἀνάβει
καὶ τὸ φαρμάκι χύνει
«Ποιός εἶναι ἀφτός, καὶ πῶς τὸν λέν, ποὺ συμβουλὲς μᾶς δίνει;»

Νά τὰ Ψ'αρά πῶς χάθηκαν. Κι' ἐγὼ φωτιά στὸ χέρι
πῆρα, καὶ πέρα τράβηξα κατὰ τῆς Χιὸς τὰ μέρη,
κι' εἶπα ἀπὸ κεῖ —δὲ βάσταξα— μὲ χεῖλια πικραμένα
«Νά! πῶς μὲ λέν ἐμένα!»

προεστῶν : (προεστός) διορισμένος ἀπὸ τὴν ὀθωμανικὴ διοίκηση χριστιανὸς ἄρχοντας μᾶς περιοχῆς | *μῶλο* : (μῶλος) προκυμαία | *συναγμένη* : (συναγμένος < συνάζω) συγκεντρώνω | *προσμένει* : (προσμένω) περιμένω | *φέσι* : κάλυμμα τῆς κεφαλῆς τῶν ἀπλῶν ἀνθρώπων | *θάρρεψα* : (θαρρεύω) ἐπιχειρῶ μὲ θάρρος | *φελᾶ* : (ὠφελῶ) χρησιμεύω, ἐπιδρῶ θετικά | *τρανά* : (τρανός) μεγάλος· (ἐδῶ) σημαντικός | *καλπᾶκια* : (καλπᾶκι) κάλυμμα τῆς κεφαλῆς τῶν προυντότων

Στὸν τίτλο τοῦ ποιήματος τίθεται ἀστερίσκος ποὺ ὀδηγεῖ σὲ ὑποσελίδια σημείωση ὅπου διευκρινίζεται: «Οἱ στίχοι ἀφοῦ κλιοῦν ἀναχρονισμό, μὰ κανεὶς δὲν τὸν παρατήρησε. Γιατί; Γιατί ἐμεῖς οἱ Ἕλληνες δὲ μαθαίνουμε τῆς ἱστορίας μας ἄλλο παρὰ τὰ Μηδικά.»

Μεσολογγίτης

Εἶχα ντουφέκι ἀλάθεφτο, περήφανο σὰν ἄτι,
ποὺ μῆνες δὲν παραίτησε τὸ ἀσάρκωτό μου χέρι,
κι' ὅσες οἱ τρίχες μου ἔφαγε τόσων ὀχτρῶν τὸ μάτι·
φτάνει ἢ Ἀραπιά, τὸ πέταξα κι' ἀδράζω τὸ μαχαίρι.

Εἶταν μαχαίρι γονικό, σὰ σκύλος μπιστεμένο,
κι' εἶχε ἀπ' τὰ χρόνια τὰ παλιά, τὰ κλέφτικα, συνήθια
νὰ κυνηγᾶει τὶς ἄπιστες καρδιὲς σὰ λυσσασμένο·
εἶδα πολλοὶ εἶταν, τὸμπηξα στῆς Δέσπως μου τὰ στήθια.

Στῆς Δέσπως ποῦ μοῦ πείνασε, ποῦ δίψασε μαζί μου,
 ποῦ λάμπανε ἀπ' τὰ κάλλη της τὰ κορφοβούνια, οἱ λόγγοι...
 Μὰ τί; τῆ Δέσπω θὰ θρηνάει καί τὰ ἄρματα ἡ ψυχή μου;
 Δὲν κλαίω γιὰ κεῖνα, χάθηκε σᾶς λέω τὸ Μεσολόγγι.

ἀλάθεφτο : (ἀλάθεφτος· βλ. καὶ ἀλάθευτος) ἀλάνθαστος | *ἄτι* : ἄλογο | *ἀσάρκωτο* : (ἀσάρκωτος) ἄσαρκος, πολὺ ἀδυνατισμένος | *ἀδράζω* : (βλ. καὶ ἀδράττω) ἀρπάζω, πιάνω | *γονικό* : (γονικός) προερχόμενος ἀπὸ τὸ οἰκογενειακὸ παρελθόν | *μπιστεμένο* : (μπιστεμένος < ἐμπιστεύομαι) ἐμπιστος | *ἄπιστες* : (ἄπιστος) (ἐδῶ) ἀλλόθρησκος, μουσουλμάνος | *λόγγοι* : (λόγγος· βλ. καὶ λόγγος) περιοχὴ ἐνὸς βουνοῦ μὲ πυκνὴ χαμηλὴ βλάστηση

Ἀλέξανδρος Πάλλης (Πειραιᾶς, 1851 – Λίβερπουλ, Ἀγγλία, 1935)

Δημοτικιστὴς, μεταφραστὴς καὶ ποιητὴς. Σπούδασε στὴν Ἀθήνα, ἀλλὰ μετοίκησε στὴν Ἀγγλία πρὸς ἀναζήτηση καλύτερης ἐπαγγελματικῆς τύχης. Ἀσχολήθηκε μὲ τὸ ἐμπόριο. Πρωτοστάτησε στὸν ἀγῶνα ὑπὲρ τῆς ἐπικράτησης τῆς δημοτικῆς γλώσσας, μεταφράζοντας πολυάριθμα ἔργα στὴν κοινὴ ὀμιλούμενη γλώσσα, συχνὰ προκαλώντας τὴν μῆνιν τῶν καθαρολόγων. Σπουδαιότερο ἔργο του ὑπῆρξε ἡ μετάφραση τῆς *Ἰλιάδος* στὴ δημοτικὴ, ἐνῶ ἡ μετάφραση τῶν *Εὐαγγελίων* (1901) ἔγινε ἀφορμὴ σοβαρῶν ταραχῶν στὸ κέντρο τῆς Ἀθήνας, ὅπου φοιτητὲς καὶ ὑποστηρικτὲς τῆς χρήσης τῆς εὐαγγελικῆς κοινῆς συγκρούστηκαν μὲ τὴν Ἀστυνομία, μὲ τραγικὸ ἀπολογισμό νεκρῶν καὶ τραυματίες. Ὁ Πάλλης στήριξε οἰκονομικὰ δημοτικιστικὲς ἐκδοτικὲς πρωτοβουλίες, παρακολουθώντας πάντοτε ἐκ τοῦ σύνεγγυς τὶς ἐξελίξεις, καίτοι εὐρισκόμενος στὸ ἐξωτερικόν.

«Κανάρης»

Πηγή: Ἀλέξανδρος Πάλλης, *Ταμπουρᾶς καὶ κόπανος. Τραγούδια*, Τυβίγγη, Τυπ. Ἐρρίκου Λάουπ τοῦ νεωτέρου, 1910, σ. 60.

«Μεσολογγίτης»

Πηγή: Ἀλέξανδρος Πάλλης, *Ταμπουρᾶς καὶ κόπανος. Τραγούδια*, ὅ.π., σ. 75.

Γιορτὲς στὸ Χάνι τῆς Γραβιάς
Φασουλλῆς καὶ Περικλέτος – ὁ καθέννας νέτος σκέτος

ΦΑΣΟΥΛΗΣ

Ἔ! σεῖς ὅπου πηγαίνετε εἰς τῆς Γραβιάς τὸ Χάνι
μὲ τόσον ἐνθουσιασμό, κουράγιο καὶ φωτιά,
εἰς τοῦ Ἄνδρούτσου τὸ παιδί νὰ κάψετε λιβάνι
καὶ νὰ μᾶς τραγουδήσετε τὴν πρώτη λεβεντιά,
καὶ σὲ παλῆ νὰ τρέξετε καὶ δοξασμένα χρόνια,
ποῦ ἄστραφταν ἀπὸ παντοῦ τσαπράζια καὶ μηλιόνια.

Ἔ! σεῖς ποῦ πᾶτε στῆς Γραβιάς τὸ πρῶτο πανηγύρι
νὰ πάρουνε τὰ στήθη σας ἀέρα τοῦ βουνοῦ,
νὰ κοιμηθῆτε μιὰ νυχτιὰ σὲ ἀνοικτὸ τσαντίρι,
καὶ κάθε κακοπέραση δὲν βάζετε στὸν νοῦ,
κι' ἀφήνετε τὴν ἄνεση, τὸ ζεῦκι, τὴν Ἀθήνα,
χωρὶς νὰ συλλογίζεσθε τὸ κρῦο καὶ τὴν πεῖνα.

Ἔ! σεῖς ποῦ πᾶτε στὴ γιορτὴ μ' ὀλόχρυσαις ἐλπίδες,
χωρὶς νὰ συλλογίζεσθε ἀγκάθια καὶ τσουκνίδες,
καὶ τί καρφὶ θὰ κόψετε ἀπάνω στὴ Γραβιά
καὶ ἄς ἀρκούδας μαλλιαρῆς φορέσετε προβιά,
κι' ἂν εὐρεθῆ σταλιά νερό, κι' ἂν δῆτε εἰς τὸ μάτι
καμμιά γαλέτα καὶ ψωμιοῦ κατάξερο κομμάτι.

Ἔ! σεῖς ποῦ πᾶτε στὴ γιορτὴ μ' ὀνειράτα μεγάλα,
χωρὶς νὰ συλλογίζεσθε κοντὰ εἰς ὅλα τ' ἄλλα
ὅτι θὰ πᾶτε στὴ Γραβιά μὲ μούλαρο βαρβάτο,
ὅπου δὲν τῶχει τίποτα νὰ σᾶς γιρεμίση κάτω,
καὶ ἂν λυθῆ ὁ γόφος σας καθὼς κι' ὁ ἀφαλός σας,
καθόλου δὲν τὸ βάζετε καὶ τοῦτο στὸ μυαλό σας.

Ἔ! σεῖς ποῦ πᾶτε στῆς Γραβιάς τὸ ἀγιασμένο χῶμα
καὶ ἄς τραβήξετε αὐτοῦ τῆς κακοπάθειαις ἴλαις,
κι' ἄς κοιμηθῆτε μιὰ βραδιά ὀλόρθοι δίχως στρῶμα,
καὶ παπουτσιῶν ἄς φάγετε ἀκόμη μεντζισόλαις,

καὶ τί θὰ πῆ ξεθέωμα ὁ νοῦς σας δὲν τὸ βάνει
γιὰ τοῦ Ἀνδρούτσου τὸ παιδί, γιὰ τῆς Γραβιάς τὸ Χάνι.

Ἔ! σεῖς ποὺ πᾶτε στὴ Γραβιά μὲ μύρτα καὶ στεφάνια
εἰς τοῦ Ἀνδρούτσου τὸ παιδί νὰ κάμετε μετάνοια,
νὰ δῆτε βράχους καὶ σπηλιαῖς, λημέρια καὶ κοτρόνια,
καὶ τὸν χορὸ τὸν κλέφτικο νὰ στήσῃ ἐκεῖ πέρα,
προσέχετε γιὰ τὸ θεό, τῆς κλεφτουριάς ἐγγόνια,
καὶ τοῦ Ἀνδρούτσου τ' ἄγαλμα μὴν κλέψετε μιὰ μέρα.

[...]

νέτος : καθαρὸς, ἀνόθευτος | *τσαπράζια* : (τσαπράζι) σταυρωτὸ ἀλυσιδωτὸ ἐπιστήθιο κόσμημα | *μηλιόνια* : (μηλιόνι· βλ. καὶ μιλιόνι) ἐμπροσθογεμὲς τυφέκιο | *τσανίρι* : πρόχειρο, προσωρινό, αὐτοσχέδιο κατάλυμα, παράπηγμα | *ζεῦκι* : (βλ. καὶ ζέφκι) καλοπέραση, φαγοπότι, γλέντι | *τσουκνίδες* : (τσουκνίδα) εἶδος ζιζανίου ποὺ φύεται στοὺς ἀγρούς καὶ ἡ ἐπαφὴ μὲ τὰ φύλλα του προξενεῖ ἔντονο ἐξάνθημα, κνησμό καὶ ἐρεθισμό | *προβιά* : κάπα ἀπὸ τομάρι ζώου, συνήθως προβάτου | *σταλιά* : σταλαγματιά, σταγόνα | *γαλέτα* : ξεραμένο ψωμί, φρυγανιά, παξιμάδι | *μούλαρο* : (μούλαρος· βλ. καὶ μοῦλος, μουλάρι) ἡμίονος· στείρο ὑποζύγιο ποὺ προκύπτει ἀπὸ τὸ ζευγάρωμα γαϊδάρου μὲ φοράδα | *βαρβάτο* : (βαρβάτος) δυνατός, ἀτίθασος· (ἐδῶ) ζῶο πρὸς ἀναπαραγωγὴ, μὴ εὐνοουχισμένο | *γόφος* : (βλ. καὶ γοφός· [πληθ. μόνο: τὰ γοφιά]) τὸ ἄνω τμῆμα τοῦ μηροῦ | *ἀφαλός* : τὸ σημάδι ἀπὸ τὸ κόψιμο τοῦ ὀμφάλιου λώρου | *κακοπάθειαις* : (κακοπάθεια) κακουχία, κούραση, ταλαιπωρία | *μεντζισόλαις* : (μεντζισόλα· βλ. καὶ μετζισόλα, μετζεσόλα) τὸ τμῆμα ἀνάμεσα στὴ σόλα καὶ τὴν ἐσωτερικὴ ἐπένδυση τοῦ ὑποδήματος | *ξεθέωμα* : ταλαιπωρία, ὑπερβολικὴ κούραση | *μύρτα* : (μύρτο) μυρτιά, μυρσίνη, ἀρωματικὸ ἀνθοφόρο θαμνώδες φυτὸ | *λημέρια* : (λημέρι) ἄντρο κλεφτῶν | *κοτρόνια* : (κοτρόνι· βλ. καὶ κοτρόνα) μεγάλη πέτρα, λιθάρι | *κλεφτουριάς* : (κλεφτουριά) τὸ σύνολο τῶν κλεφτῶν μιᾶς περιοχῆς

Τὸ ποίημα συνοδεύεται ἀπὸ τὴν ἐνδειξὴ (Φ. 209 – 28.5.1888), ἡγουν τὰ στοιχεῖα τῆς κυκλοφορίας του.

Ὁ Φασουλῆς στὸν Ρῆγα Φεραῖο
Ὁ Φασουλῆς πρὸς τὸν Φεραῖον – λαλῶν περὶ τῶν Ἀρουραίων
(Ὁ πατριώτης Φασουλῆς, μὲ τὸν γνωστὸ κολλήγα,
πρὸς τὸν Φεραῖον ὀμιλεῖ καὶ λέγει οὐκ ὀλίγα.)

ΦΑΣΟΥΛΗΣ

Μὲ τὴν μεγάλην ἑορτὴν τῆς Λαύρας τῆς Ἀγίας,
ἡμέραν τῆς ρητορικῆς καὶ τῆς ψαροφαγίας,

κι' ἐγὼ τὸν κάθε πρόγονον θὰ χρυσοστεφανώσω
καὶ μὲ θερμὴν προσφώνησιν ταῦτιά του θὰ γανώσω.

Χαρῆτε κι' ἐπανετίλειν ἡ Λαύρα ἡ μεγάλη
καὶ κάθε τρελλο-Κωνσταντῆς τὸ ἄχτι του θὰ βγάλῃ...
πολλοὶ τὰ ξύλινα σπαθιά πετοῦν ἀπ' τὰ φικάρια
κι' ἐγὼ φωνάζω μετ' αὐτῶν «ὡς πότε παλληκάρια;»
«Ὡς πότε πλέον πυρετοὶ ρητόρων τεταρταῖοι;
ὡς πότε δάφναι, βρὲ παιδιὰ, καὶ τῆς μυρσίνης κλάδοι;
ὡς πότε τόσοι Πίνδαροι κι' ἀτίθασοι Τυρταῖοι
θὰ μᾶς ποτίζουν στανικῶς μὲ τῆς μουρούνας λάδι;
«Ὡς πότε πιά τὰ λάβαρα, τὰ χάβαρα καὶ τᾶλλα;
ὡς πότε πιά θὰ τρώγεται ἡ δόξα μὲ κουτάλα;

Ἀκούσετε... ἀκούσετε... κλονοῦνται τὰ ἐδάφη...
Πολλοὶ φωνάζουν γύρω σας «ὡς πότε παλληκάρια;»
κι' ἐγὼ ἐνθουσιάζομαι μὲ τοῦτο τὸ συνάφι,
ὅπου θαρρῶ νερόβραστα, πὼς τρώγω σαλιγκάρια.
Φωνάζει ἄλλος ἀπ' ἐκεῖ: «ἀπόγονοι Ἑλλήνων,
ἐνθυμηθῆτε πρὸς στιγμὴν τοὺς Μαραθωνομάχους,»
κι' ἐγὼ ἀκούων σύνοφρυς τὸν ρήτορα ἐκεῖνον,
θαρρῶ πὼς τρώγω σκορδαλιὰ τοῦ Ἰλισσοῦ βατράχους.
Νὰ κι' ἄλλος πάσχων καὶ νοσῶν ἀπὸ φιλοπατρίαν:
«ἐμεῖς πατοῦμεν ἔδαφος παντὸς καλοῦ κι' ὠραίου»,
κι' ἐγὼ ἐνθουσιάζομαι μ' αὐτὴν τὴν ρητορίαν,
ὅπου νομίζω τᾶντερα πὼς τρώγω Ἀρουραίου.

[...]

Μπάμμπούμ... πρὸς πόλεμον ὄργῳ...
ἐμπρὸς ἡ φουστανέλα...
κολοιὸς καὶ σύ, κολοιὸς κι' ἐγὼ,
καὶ ἀπὸ μιὰ βαρέλα.

Ὁ Μαραθὼν, ἡ Σαλαμίς,
τὸ κλέος τὸ πατρῶον...
κτυπᾶτε Ἀρουραίους Μῦς,
ὦ παιᾶδες τῶν ἡρώων.

Ἄς δρέψωμεν κι' ἐμεῖς καλὰς
κατ' Ἀρουραίων νίκας,
κι' ἐλευθερώσωμεν πολλὰς
Ρωμηῶν σιταποθήκας.

Μὲ φώσφορον κι' ἄρσενικόν,
Ἑλλήνων παιᾶδες ἴτε,
κατὰ βαρβάρων ποντικῶν,
κι' ἀνδρείως πολεμεῖτε.

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

Μὰ τοὺς προγόνους τοὺς κλεινοὺς
θὰ ἔχη κλέος ζηλευτὸν
ὅποιος τσακώσῃ ζωντανούς
καὶ δύο μόνον ἐξ αὐτῶν.

Πατρίς, σὲ βλέπω νὰ πετᾷς
ὡς τροπαιοῦχος Ἀμαζῶν...
ἐμπρός, ἢ τὰν ἢ ἐπὶ τᾶς...
κανείς, κανείς μὴ μείνη ζῶν.

Νύκτα κι' ἡμέραν πολεμεῖς
μὲ φῶς ἡλίων καὶ πυρσῶν
νὰ φύγουν οἱ ἐπιδρομεῖς,
καθὼς ὁ Ξέρξης τῶν Περσῶν.

(Ὁ Περικλῆς προχωρεῖ
καὶ γονατίζων φλυαρεῖ.)

[...]

ΦΑΣΟΥΛΗΣ

Ἦ Ρήγα μεγαλόγλωσσε, δὲν θέλεις νὰ μιλήσῃς;
πῶς μένεις κρύο μάρμαρο εἰς τόσας προσφωνήσεις;
Ἐνῶ τὴν εὐλογία σου ζητεῖ ὁ Περικλέτος
γιατί ποσῶς δὲν ὁμιλεῖς καὶ δὲν χαμογελᾷς;
εἰπέ μου, μάρτυ Θεσσαλέ, πῶς τόπαθες ἐφέτος
κι' εἰς ἀπογόνων μούτσουνα πεντάλφαις δὲν κολλᾷς;
Ἄλλοτε μόλις ἔφεγγε τῆς Λαύρας μας ἡ σχόλη
ἐδέχοντο τῆς μούντζαις σου οἱ συμπολιταὶ ὅλοι,
μὰ σήμερα στοὺς λόγους μας ποσῶς δὲν συγκινεῖσαι
κι' εἰς πατριώτας ρήτορας τὴν μούντζα σου ἀρνεῖσαι.

Δὲν ἔχεις πλέον δύναμιν τὸ χέρι σου ν' ἀπλώσῃς;
δὲν ἔχεις πλέον ὄρεξιν μὴδὲ νὰ φασκελώσῃς;
Πρὸς τί, μεγάλε πρόγονε, βαθεῖα σιωπῆ
ἐνῶ παντοῦ εὐμάρεια δεσπάζει κι' εὐεξία;...
τί διάβολο!... τοῦ ἔθνους μας ἡ τόση προκοπῆ
μιᾶς μούντζας σου τουλάχιστον δὲν εἶναι ἀνταξία;

(Ὁ Ρήγας δίχως λέξι νὰ προφέρῃ
τὸν Φασουλῆν μουντζώνει μ' ἓνα χέρι.)

ΦΑΣΟΥΛΗΣ

Εὐχαριστῶ, εὐχαριστῶ, μεγάλε πρόγονέ μου,

αί τόσαι παρακλήσεις μου δὲν πῆγαν τοῦ ἀνέμου.
 Εὐχαριστῶ, εὐχαριστῶ, Ἑλλήνων παῖδες ἴτε...
 ὁ Ρήγας μ' ἐφασκέλωσε... σκιρτήσετε, χαρῆτε.
 Αὐτὸ θὰ πῆ, πὼς ἀληθῶς ἐπρόκοψε τὸ γένος,
 αὐτὸ θὰ πῆ, πὼς φαίνεται κατευχαριστημένος,
 αὐτὸ θὰ πῆ, πὼς στάδιον ἀνοίγεται τιμῆς,
 αὐτὸ θὰ πῆ, πὼς θὰ χαθοῦν κι' οἱ Ἀρουραῖοι Μῦς.

(Ὁ Ρήγας δίχως νὰ ὀμιλῆ – διπλομουντζώνει τὸν Φασουλῆ).

ΦΑΣΟΥΛΗΣ

Εὐχαριστῶ, εὐχαριστῶ, μεγάλε πρόγονέ μου,
 αἱ τόσαι παρακλήσεις μου δὲν πῆγαν τοῦ ἀνέμου.
 Γιὰ νὰ σηκώση τὸ βαρὺ μαρμάρινό του χέρι
 καὶ νὰ δεχθοῦμε φάσκελο ἀπὸ τὸν πρωτομάρτυ,
 ἐκείνη' ἡ μοῦντζα του θὰ πῆ, πὼς γιὰ τὴν μοῦντζα χαίρει,
 ὁποῦ ὁ Ράλλης ἔστειλε ποτέ τοῦ Βοναπάρτη.
 Αὐτὸ δὲν εἶναι γέλασμα προγονικὸ καὶ σκῶμμα,
 αὐτὸ θὰ πῆ, πὼς εὐλογεῖ τὸ ἓνα κι' ἄλλο κόμμα.
 πὼς καὶ τῆς Κυβερνήσεως τὸ πρόγραμμα θαυμάζει,
 πὼς ὅλους τοὺς συνδυασμοὺς τοὺς ἐπιδοκιμάζει,
 αὐτὸ θὰ πῆ, πὼς εὐλογεῖ τὰ χρώματά μας ὅλα,
 αὐτὸ θὰ πῆ, πὼς εὐλογεῖ τοῦ Λόρδου τὰ φωκίλα,
 αὐτὸ θὰ πῆ, πὼς εὐλογεῖ τοὺς φωτεινοὺς κομήτας,
 τοὺς ἀποτρίτους δηλαδὴ καὶ τοὺς τριτοκομίτας
 αὐτὸ θὰ πῆ, πὼς εὐλογεῖ σωτῆρας νεαροὺς
 ποὺ τοὺς θερίζει κόψιμο καὶ πίνουν χαμομήλια,
 αὐτὸ θὰ πῆ, πὼς εὐλογεῖ ἀντάρτας φλογερούς,
 ὁποῦ βρωμοῦν τὰ χινῶτα των ἐδῶ καὶ δέκα μίλια.
 Αὐτὸ θὰ πῆ, πὼς εὐλογεῖ κι' ἐπιθυμεῖ νὰ στέψη
 κι' ἐκεῖνον ὁποῦ ἔκλεψε κι' ἐκεῖνον ποὺ θὰ κλέψη.
 Αὐτὸ θὰ πῆ, πὼς εὐλογεῖ πεινόντων λαιμαργίας
 καὶ τῶν στομάχων τακτικὰς κι' ἀτάκτους λειτουργίας,
 τὸ κράτος τοῦ Συντάγματος καὶ τὴν ἰσχὺν τῶν νόμων,
 ἐφ' ᾧ μ' αὐτὰ τὰ φάσκελα διατελεῖ εὐγνώμων.

[...]

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

κολλήγα : (κολλήγας· βλ. καὶ κολήγας, κολλίγας, κολίγας, κολλήγος, κολήγος, κολλίγος, κολίγος) ἐξαρτημένος ἀγρότης· σέμπρος | γανώσω : (γανώνω) ἐπαλείφω χάλκινα σκευὴ μὲ κασσίτερο | ἐπανέτειλεν : (ἐπανατέλλω) ἀναγεννώμαι, ἀνακάμπτω | ἄχτι : ἐπιθυμία ἐκδίκησης | φικάρια : (φικάρι· βλ. καὶ φηκάρι, θηκάρι) θήκη ξίφους, ξιφοθήκη, κολεός | τεταρταῖοι : (τεταρταῖος) ἐπαναλαμβανόμενος ἀνὰ τέσσερες ἡμέρες πυρετός | μυρσίνης : (μυρσίνη· βλ. καὶ μυρτιά, μύρτος) εἶδος ἀνθοφόρου ἀρωματικοῦ φυτοῦ | στανικῶς : ἐξαναγκαστικά | μουρούνας : (μουρούνα) τὸ ψάρι ὀξύρρυγχος | λάβαρα : (λάβαρα) σημαία | χάβαρα : (χάβαρο) στρεῖδι | κλονοῦνται : (κλονοῦμαι· βλ. καὶ κλονίζομαι) ταραζομαι | συνάφι : (βλ. καὶ σινάφι) ὁμάδα ἀποτελούμενη ἀπὸ ὁμότεχνους ἢ συναδέλφους | σύννοφρος : σκυθρωπός, δύσθυμος | πάσχω : (πάσχω) παθαίνω, ὑποφέρω, εἶμαι ἄρρωστος | τάντερα : (ἄντερο· βλ. καὶ ἔντερο) (ἐδῶ) (πληθ.) ἐντόσθια | ὀργῶ : βρίσκομαι σὲ οἶστρο, σὲ ὄργασμό· ἐπιδίδομαι σὲ ἓνα ἔργο μὲ ζήλο | κολιός : (βλ. καὶ κολιός) εἶδος ψαριοῦ | κλέος : δόξα, φήμη | πατρῶον : (πατρῶος) πατροπαράδοτος, πατρογονικός, προγονικός | μῦς : ποντικός | δρέπωμεν : (δρέπω) ἀρπάζω, πιάνω, συλλαμβάνω | Ρωμηῶν : (Ρωμηός) ὁ Ἕλληνας κατὰ τὴν περίοδο τῆς ὕστερης Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν Τουρκοκρατία (μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων) | φώσφορον : (φώσφορος· βλ. καὶ φωσφόρος, φώσφορο) χημικὸ στοιχεῖο | ἀρσενικόν : (ἀρσενικό) χημικὸ στοιχεῖο μὲ δηλητηριώδη γιὰ τὸν ἄνθρωπο ἐπίδραση σὲ περίπτωσι ἐκθεσης σ' αὐτό | κλεινός : (κλεινός) ξακουστός, φημισμένος | τσακώση : (τσακῶν) συλλαμβάνω, ἀρπάζω, πιάνω | πυρσῶν : (πυρσός) δαυλός, δῆδα, λαμπάδα, πυρωμένο ξύλο | ποσῶς : καθόλου | μούτσουνα : (βλ. καὶ μουτσούνα) μάσκα· τὸ πρόσωπο κάποιου | πεντάλφαις : (πεντάλφα) (ἐδῶ) μούντζα | μούντζαις : (μούντζα) ἑλληνικὴ ὕβριστικὴ χειρονομία | φασκελώσης : (φασκελώνω) μουντζώνω | εὐμάρεια : πλοῦτος, ἀνεση, τρυφή | εὐεξία : καλὴ σωματικὴ καὶ ψυχοπνευματικὴ κατάστασι | σκιρτήσετε : (σκιρτῶ) τρέμω ἀπὸ εὐχάριστα συναισθήματα | γέλασμα : κοροϊδία, παραπλάνησι | σκῶμμα : ἄστειο, πείραγμα | ἐπιδοκιμάζει : (ἐπιδοκιμάζω) ἐκφράζομαι θετικὰ γιὰ κάποιον ἢ κάτι | φωκόλα : (ἐκ τοῦ γαλλ. φακόλ < faux col) περιλάιμο, κολάρο | κομήτας : (κόμησ/κομήτης) τίτλος εὐγενείας· μετεωρίτης, πεφταστέρη | κόψιμο : ἐπείγουσα ἀνάγκη κένωσης | ἀντάρτας : (ἀντάρτης) ἐπαναστάτης | χνώτα : (χνώτο· βλ. καὶ χνότο) ἀνάσα | στέψη : (στέφω) στεφανώνω, ἀναγορεύω βασιλεῖα | διατελεῖ : (διατελῶ) εἶμαι, βρίσκομαι

ἡμέραν τῆς ρητορικῆς καὶ τῆς ψαροφαγίας : Ἀναφορὰ στὴν ἐορτὴ τοῦ Εὐαγγελισμοῦ τῆς Θεοτόκου στὶς 25 Μαρτίου· κατὰ τὸ ἔθιμο τὴν ἡμέρα ἐκείνη καταναλώνουμε μπακαλιάρο.

μὲ τῆς μουρούνας λάδι : Ἀναφορὰ στὸ γνωστὸ μουρουνέλαιο, τὸ ὁποῖο εἶναι πλοῦσιο σὲ ὠφέλιμα λιπαρὰ καὶ προσφερόταν κατὰ κόρον σὲ λιπόσαρκα παιδιὰ προκειμένου νὰ προσθέσουν βάρος. Παρὰ τὴν εὐεργετικὴ του δράση, ἡ γεύση του εἶναι ἔντονη καὶ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀπεχθής.

Ὁ Μαραθῶν, ἢ Σαλαμίς, / τὸ κλέος τὸ πατρῶον : Ἀναφορὰ στὶς μάχες ἐναντίον τῶν Περσῶν στὸν Μαραθῶνα καὶ στὴν Σαλαμίνα, οἱ ὁποῖες εἶχαν νικηφόρα ἐκβασὴ ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων ἀνακόπτοντας τὴν προέλαση τοῦ περσικοῦ στρατοῦ στὸν ἑλλαδικὸ χῶρο.

Ἑλλήνων παῖδες ἴτε : Πρόκειται γιὰ ἀπόσπασμα ἀπὸ τοὺς πασίγνωστους στίχους τῆς αἰσχύλειας τραγωδίας *Πέρσαι* (στ. 402-405): «[...] Ὡ παῖδες Ἑλλήνων, ἴτε, / ἔλευθεροῦτε πατρίδ', ἔλευθεροῦτε δὲ / παῖδας, γυναῖκας, θεῶν τε πατρῶων ἔδη, / θήκας τε προγόνων· νῦν ὑπὲρ πάντων ἀγών.» [Μτφρ. I. N. Γρυπάρη: «Ἐμπρός, τῶν Ἑλλήνων γενναῖα παιδιά! /

νὰ ἐλευθερώσετε πατρίδα, / τέκνα, γυναῖκες καὶ τῶν πατρικῶν θεῶν σας / νὰ ἐλευτερώστε
τὰ ἱερά καὶ τῶν προγόνων / τοὺς τάφους· τώρα γιὰ ὅλα `ναι ποὺ πολεμάτε.»]

Ἀμαζῶν : Οἱ Ἀμαζόνες ἦταν πολεμικὸς λαὸς σκυθικῆς προέλευσης, κυρίως γνωστὸς γιὰ τὶς
θαρραλέες γυναῖκες πολεμίστριες, οἱ ὁποῖες εἶχαν ἀποκτήσει εὐρεία φήμη γιὰ τὰ κατορ-
θώματά τους.

καθὼς ὁ Ξέρξης τῶν Περσῶν : Ὁ Ξέρξης, γιὸς τοῦ βασιλιᾶ Δαρείου Α΄, ἦταν βασιλιάς τῶν
Περσῶν. Κινήθηκε ἐναντίον τῆς Ἑλλάδας προετοιμάζοντας γιὰ πέντε ὀλόκληρα ἔτη τὴν
εἰσβολή του, συγκεντρώνοντας ἕναν πολὺ ὑψηλὸ γιὰ τὰ μέτρα τῆς ἐποχῆς στρατό.

Μὲ τὴν εὐκαιρία τῆς ἐθνικῆς ἐορτῆς

[...]

ΦΑΣΟΥΛΗΣ

Ἄς ἔλθουν, Περικλέτο...

χίλια τσαρούχια δὲν τιμῶ σὰν ἕνα στιβαλέτο.

(Ὁ Ρήγας πλησιάζει καὶ δυνατὰ φωνάζει.)

Ἦ παιδιὰ μου, ὄρφανὰ μου,
σκορπισμένα δῶ κι' ἐκεῖ,
τὰ μεγάλα βάσανά μου
ἄς τὰ ψάλ' ἡ μουσική.
Τόσους χρόνους ὁ καυμένος
στῶν γραμμάτων τὸ καμίνι
καρτερεῶ μαρμαρωμένος
κάτι ξαφνικὸ νὰ γίνη.

Καὶ προσμένω καὶ προσμένω
νὰ ξυπνήση τὸ ρημάδι
κι' ἐγερτήρια σημαίνω
μὲς στῆς νύκτας τὸ σκοτάδι.

Καὶ διαβαίνουν οἱ καιροὶ
καὶ κυττάζω μὲ καμάρι,
πὼς στὴ ράχη του φορεῖ
καθ' ἐγγόνι μου σαμάρι.

Κι' ὅταν βλέπω τὸν ἀγῶνα
ἀπογόνων ζηλευτῶν
στρέφω πρὸς τὸν Παρθενῶνα
κι' ὀμιλῶ καθ' ἑαυτόν:

«Ἦ συφοριασμένη Ρήγα,
τὰ ψωμιά σου εἶναι λίγα...
γενεὰ γενναιοτέρα
ἐξεφύτρωσ' ἐδῶ πέρα.

Τόσος χρόνος πιά σὲ φθάνει,
ποὺ τιμᾶται τὸνομά σου,
κι' ὄλ' ἡ θέσις, ὅπου πιάνει
τὸ μέγαλον ἄγαλμά σου
στῶν γραμμάτων τὸ καμίνι,
ἐλευθέρ' ἄς ἀπομείνη
δι' ἀγάλματ' ἀπογόνων,
ποὺ κινοῦν τὸν ξένον φθόνον.

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

Τόπο γιὰ τὴν νέα ράτσα
κι' ὅποιος πρόγονος δὲν χαίρει
θὰ τοῦ δώσῃ μία μπάτσα
τὸ μαρμάρινό μου χέρι.

Βάλετε σὲ μαύρη κάσση
τ' ἄρματά μας τὰ βαρειά,
σχίστε τοῦ παπᾶ τὰ ράσα
καὶ τοῦ Ρήγγα τάντεριά.

Καιρὸς εἶναι νὰ ξεπέσῃ
ὄλ' ἡ δόξα τῶν προγόνων
καὶ στεφάνια νὰ φορέσῃ
ἡ φυλὴ τῶν φαμφαρόνων.

Σὰν κι' ἐμένα τόσους ἄλλους
κι' ἔθνομάρτυρας μεγάλους
ἐμπροστά μου ἀντικρύζω
καὶ μονάχος ψιθυρίζω:

«Δόλιε Ρήγγα καὶ πατέρα,
τί χαζεύεις ἐδῶ πέρα,
καὶ παιᾶνας ἀπαγγέλλεις
κι' ἄραις μάραις τσαμπουνᾶς,
καὶ καλὰ καὶ σώνει θέλεις
ἔθνομάρτυς νὰ περνᾶς;

«Τί θαρρεῖς πὼς εἶσαι σὺ
καὶ τὰ μάτια σου γουρλώνεις,
καὶ τὸ χέρι σου θρασὺ
στοὺς ἐγγόνους σου ξαπλόνεις;

«Μ' ἔθνομάρτυρας γενναίους,
ὄλους φλογεροὺς καὶ νέους,
ἐπλημμύρισεν ἡ πλάσις
τῆς ξηρᾶς καὶ τῆς θαλάσσης.
Τίς ἐκ τούτων ἐν σπουδῇ

στῶν μαρτύρων τὸν σωρὸν
καταδέχεται νὰ δῆ
καὶ τὸν Ρήγγα τῶν Φερῶν;

᾿Ω παιδιὰ μου, σκορπισμένα
δεξιὰ κι' ἀριστερά,
ἐνδοξα κι' εὐτυχημένα,
ποὺ κλωτσᾶτε τὸν παρᾶ,

διώξετέ με ἀπ' ἐδῶ
μὲ τοὺς ἄλλους τοὺς κουτούς,
δικεφάλους πρὶν ἰδῶ
τῆς Αὐστρίας ἀετούς.

Διώξετέ με ἄρον ἄρον
πρὶν νὰ πέσουν βουρδουλιαῖς
τῶν Ἀψβούργων καὶ Μαγυάρων
εἰς τῆς ἄδειαις σας κοιλιαῖς.

Ἄλλων πρόσωπα σκαλίστε
σὲ Πεντέλης ἄσπρους λίθους,
καὶ στὴν θέση μου καθίστε
νέον Ρήγγαν ἐκ τοῦ πλήθους
τῶν γενναίων σας μαρτύρων
τροβαδούρων καὶ Σωτῆρων.

Τόνος νέος ἄς ἠχήσῃ
κι' ὅποιος ἄλλος κι' ἂν καθίσῃ
εἰς τὴν θέσι μου μουρλὸς
καὶ φιλόπατρις ἀντάρτης,
πάντα θᾶναι πιὸ καλὸς
ἀπὸ μένα ἔθνομάρτυς.

Ἐβαρέθηκα νὰ χάσκω
στὸ καμίνι τῶν γραμμάτων,
κι' ἀηδίαις νὰ διδάσκω
παλαιῶν κατορθωμάτων.

Ἐβαρέθηκα ν' ἀκούω
τῶν ρητόρων τὰς παλαύρας,
καὶ θουρίους ν' ἀνακρούω
στὸ ξημέρωμα τῆς Λαύρας.

Ἐγινε κι' αὐτὸς ὁ γέρος
τῆς ἐσχάτης συμφορᾶς,
καὶ μὲ παίρνει πνεῦμ' ἄερος
καὶ μὲ φέρει στὰς Φεράς.

Ἐβαρέθηκα τὰ πάντα,
τὰς ὠδὰς τοῦ μαρτυρίου,
μὰ κι' αὐτὸν τὸν ἀνδριάντα
τοῦ πλησίον Γρηγορίου.

Νέα ράτσα μ' ἐνθαρρύνει,
φεύγ' ἢ πλάσις ἢ σαχλή,
ποὺ καὶ σᾶς παραβαρύνει,
μὰ κι' ἐμένα μ' ἐνοχλεῖ.

Ὅσοι δὲ γιατροὶ θὰ γίνουν
εἰς τὸν μετ' ὀλίγον χρόνον
γιὰ καθάρσιο θὰ δίνουν
καὶ τὴν δόξα τῶν προγόνων.

[...]

στιβαλέτο : γυναικεῖο κλειστὸ ὑπόδημα τῆς ἐποχῆς | *καμίνι* : κατασκευὴ ποὺ συγκεντρώνει ὑψηλὲς θερμοκρασίες, στὴν ὁποία τήκονται καὶ τυγχάνουν κατεργασίας διάφορα μέταλλα | *καρτερῶ* : ἀναμένω, περιμένω | *προσμένω* : ἀναμένω, περιμένω | *ρημάδι* : ἐρείπιο | *ἐγερτήρια* : (ἐγερτήριο) κάλεσμα γιὰ ἀφύπνιση | *σημαίνω* : ἐκπέμπω ἦχο | *καμάρι* : ὑπερφάνεια | *σαμάρι* : ἐξάρτημα φόρτωσης ὑποζυγίου | *συφοριασμένε* : (συφοριασμένος < συφοριάζω) δυστυχῆς | *φθόνον* : (φθόνος) ζήλεια | *μπάτσα* : (βλ. καὶ μπάτσος, μπάτσο) χαστούκι | *ράσα* : (ράσο) ἄμφια | *τάντεριά* : (ἄντερο· βλ. καὶ ἔντερο) σπλάγγνα, ἐντόσθια | *φαμφαρόνων* : (φαμφαρόνος· βλ. καὶ φανφαρόνος) φλύαρος | *δόλιε* : (δόλιος) δύστηνος, καημένος | *παιᾶνας* : (παιάνας) πολεμικὸς ὕμνος | *ἄραις μάραις* : (βλ. καὶ ἄρες μάρες) (ἔκφρ.) συνήθως συνοδεύεται ἀπὸ τίς λέξεις «κουταμάρες» ἢ «κουκουνάρες»· ἀδολεσχία, ἀσυναρτησίες | *τσαμπουνᾶς* : (τσαμπουνῶ) φλυαρῶ, ἀδολεσχῶ | *καὶ καλὰ καὶ σώνει* : (ἔκφρ.) ὅπωςδήποτε, σίγουρα | *γουρλόνεις* : (γουρλόνω· βλ. καὶ γουρλώνω) ἀνοίγω ὑπερβολικὰ τὰ μάτια μου | *πλάσις* : (βλ. καὶ πλάση) Κτίση, κόσμος, φύση | *σπουδῆ* : (σπουδῆ) βιασύνη, γρηγοράδα | *σωρόν* : (σωρός· βλ. καὶ σορός) σύνολο ἀπὸ πράγματα ἀτάκτως ἐρριμμένα | *παρᾶ* : (παρᾶς) χρῆμα | *κουτούς* : (κουτός) σαχλός, ἀνόητος | *ἄρον ἄρον* : (ἔκφρ.) γρήγορα-γρήγορα | *βουρδουλιαῖς* : (βουρδουλιά) χτύπημα μὲ μαστίγιο | *τροβαδούρων* : (τροβαδοῦρος) λαϊκὸς περιπλανώμενος τραγουδιστὴς τοῦ Μεσαίωνα· (ἐδῶ) ποιητὴς ποὺ ἐξιστορεῖ λαϊκὰ ἥρωϊκὰ κατορθώματα | *μουρλός* : τρελός | *ἀντάρτης* : ἐπαναστάτης | *χάσκα* : μένω μὲ τὸ στόμα ἀνοικτὸ | *παλαύρας* : (παλαύρα· βλ. καὶ παλάβρα) τρέλα, ἀπερισκεψία | *θουρίους* : (θούριος) πολεμικὸ ἄσμα | *ἀνακρούω* : ἐκτελῶ μουσικὸ ἔργο | *ράτσα* : φυλὴ | *σαχλή* : (σαχλός) ἀνόητος | *καθάρσιο* : καθαρτικὸ φάρμακο

δικεφάλους πρὶν ἰδῶ / *τῆς Αὐστρίας ἀετούς* : Ὁ δικεφαλὸς ἀετὸς κοσμοῦσε τὸν θυρεὸ τῆς Αὐστροουγγρικῆς Αὐτοκρατορίας.

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

τῶν Ἀψβούργων καὶ Μαγυάρων : Οἱ Ἀψβούργοι ἦταν εὐρωπαϊκὸς βασιλικὸς οἶκος. Οἱ Μαγυάροι ἀπὸ τὴν ἄλλη ἀντιστοιχοῦν στοὺς Οὐγγρους. Ἡ ἐξέλιξη ἐνὸς κλάδου τῶν Ἀψβούργων στοὺς βασιλεῖς τῆς Αὐστρίας μαζί με τοὺς Μαγυάρους ἡγεμόνες συνέστησαν τὸ αὐστροουγγρικό αὐτοκρατορικό μὲροφμα.

μὰ κι αὐτὸν τὸν ἀνδριάντα / τοῦ πλησίον Γρηγορίου : Ἀναφορὰ στὸν ἀνδριάντα τοῦ Γρηγορίου Ε΄, ὁ ὁποῖος βρίσκεται ἀντιδιαμετρικά σ' ἐκεῖνον τοῦ Ρήγα στὰ Προπύλαια τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν.

Πρόγραμμα κομητάτου – πανελληνικωτάτου

Εὐπνα, Ρήγα πρωτομάρτυ, με σπαθι καὶ με κοντύλι
βροντοκτύπημα ν' ἀκούσης σὲ πελάγη καὶ στεριαῖς,
κι' ἄς χαράξῃ χαμογέλοιο στὰ κατάκλειστά σου χεῖλη,
ποὺ κελάϊδῃσαν μιὰ μέρα χίλιαις δυὸ παρηγοριαῖς.

Εὐπνα νέα νὰ βλογήσῃς Ἐταιρεία Φιλική,
ποὺ κρυμμένη μες σὲ τούτη τὴν ἐλεύθερη γωνιά
τὰ παιδιὰ σου, ποὺ στενάζουσαν σκορπισμένα δῶ κι' ἐκεῖ,
δὲν τὰ φῆνει μοναχὰ τῶν στὸ χαντζάρι τοῦ φονιά.

Γροῖκα πόθους καὶ λαχτάραις μες στὸ πρῶτο πρόγραμμά της,
μυριανθίζουσαν μαραμένα καὶ κατάξερα στεφάνια,
ξύπνησε, Βελεστινιώτη, νὰ ρωτήσῃς τ' ὄνομά της,
σύ ποὺ κλαῖς καὶ μαρμαρένιος γιὰ τῶν σκλάβων τὴν ὄρφανια.

Μὲς στὰ χρόνια, ποὺ βουβάθη κάθε μάρτυρος φωνή,
δὲς ψηλά πὼς κυματίζει μιὰ σημαία γαλανή,
καὶ μιὰ κόρη λευκοφόρα σὰν πανώρια Παναγιὰ
τὸν ἐλεύθερο φτερώνει, ζωντανεύει τὸν ραγιᾶ.

κομητάτου : (κομητάτο· βλ. καὶ κομπάτο) μυστικὴ ἐπαναστατικὴ/ἀπελευθερωτικὴ ὀργάνωση | κοντύλι : ὄργανο γραφῆς ἀποτελούμενο ἀπὸ ἓνα ὀξυμμένο καλάμι | στενάζουσαν : (στενάζω) ἀναστενάζω | χαντζάρι : μεγάλο κυρτὸ μαχαίρι | γροῖκα : (γροικῶ) ἀκούω, ἀφουγκράζομαι | μυριανθίζουσαν : (μυριανθίζω) εἶμαι ὑπερβολικὰ ἀνθισμένους | βουβάθη : (βουβαίνομαι) σιωπῶ | πανώρια : (πανώριος) πανέμορφος | φτερώνει : (φτερόνω· βλ. καὶ φτερόνω) δίνω φτερά | ραγιᾶ : (ραγιᾶς) ὑπόδουλος, σκλάβος

Στὸ θάνατο τοῦ Γλάδστονος

Κι' ἐγὼ τῶν Ἄγγλων ψάλλω – τὸν γέρο τὸν μεγάλο

Ἄγγελοι χρυσοπτέρωτοι τοῦ πῆραν τῆ φωνῆ,
γέλασαν μαῦροι τύραννοι σὰν ἔσβυσε τὸ φῶς του,
μὰ κλαίει κόσμος τῆς σκλαβιάς στοῦ γέρου τῆ θανά,
θαρρεῖς πῶς κάποιος χάθηκε πατέρας, σύντροφός του.

Βόγγα τῆς γῆς κάθε γωνιά, πὺς σ' εἶχε γιὰ πατρίδα,
τὴν δοξασιμένη του κορφὴ στεφάνωσέ την, Πίστις,
στάλαζες μὲ τὰ χεῖλη του στὸν κόσμο τὴν ἐλπίδα,
πὺς καὶ κλεισιμένα ψάλανε τὸ «Δόξα ἐν ὑψίστοις».

Ἐμπρὸς στὸν γέρο σκύψετε χρυσοῦ Πανθέου θόλοι
γιατὶ σὰν κι' ἄλλους δὲν θὰ πῆ «ταπεινωθῆτε μπρὸς μου»,
τέτοιαις κορφαῖς σὰν γέρνουνε γέρνει κι' ἡ πλάσις ὅλη,
τέτοιαις κορφαῖς μορφαίνουνε τὴν ἀσχημιὰ τοῦ κόσμου.

Σαβανωμένος κι' ἄφωνος ὁ γέρος ὁ μεγάλος,
γιὰ νὰ τοῦ πλέκη στέφανα κουράστηκε κι' ὁ χρόνος,
κι' ἂν στῆς τιμῆς τὸ Πάνθεο κανεὶς δὲν ἦταν ἄλλος
αὐτὸς ὁ γέρος ἔφθανε νὰ τὸ γεμίση μόνος.

Λὲς πῶς μὲ τέτοιον θάνατο κι' ἡ σφαῖρα θὰ χαλάσῃ,
θαρρεῖς πῶς ἥλιος λαμπερὸς σκοτείνιασε καὶ σβύνει,
θαρρεῖς πῶς κάτι πέρασε μέσ' ἀπ' αὐτὴν τὴν πλάσι
κι' ἐπῆρε τὴν ἀλήθεια της καὶ τὴν δικαιοσύνη.

θανή : θάνατος | θαρρεῖς : (θαρρῶ) νομίζω | βόγγα : (βογγῶ) ἀναστενάζω | στάλαζες : (σταλάζω) στάζω | θόλοι : (θόλος) καμπυλόσχημη κατασκευὴ τῆς ὀροφῆς ἐνὸς κτηρίου | πλάσις : Κτίσις, φύσις, κόσμος | σαβανωμένος : (σαβανώνω) τυλιγμένος μὲ σάβανο, νεκρικὴ σινδὼν

Ὁ Γλάδστον (William Gladstone, 1809-1898) ἦταν σπουδαῖος Ἄγγλος πολιτικὸς τοῦ Φιλελεύθερου κόμματος καὶ ἐνθερμος φιλέλληνας. Ἐμπνεύστηκε ἀπὸ τὴν Ἑλληνικὴ Ἐπανάσταση, ὑποστήριξε τὴν προσάρτησι νῶν γαιῶν στὸν ἐλλαδικὸ κορμὸ, πρόβαλε ὡς αἴτημα τὴν ἔνωσι Ἑλλάδος-Κύπρου, ἐνῶ προασπίστηκε τὰ δικαιώματα τῶν ὀρθοδόξων χριστιανῶν τῶν ἐδαφῶν τῆς Ὄθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας. Πέθανε στίς 19 Μαΐου 1898.

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

Γεώργιος Σουρής (Ερμούπολη, Σύρος, 1852 – Ν. Φάληρο, Πειραιάς, 1919)

Σημαντικός σατιρικός ποιητής της Νέας Αθηναϊκής Σχολής. Έργάστηκε σε διάφορες θέσεις, έως ότου έφτασε στην Αθήνα, απέτυχε να αποφοιτήσει από την Φιλοσοφική Σχολή και έβγαζε τα προς το ζην δημοσιογραφώντας. Στα 1883 ξεκίνησε να εκδίδει την έμμετρη σατιρική έφημερίδα του, *Ο Ρωμηός*, ή οποία σχολίαζε τα τεκταινόμενα της εποχής. Η έφημερίδα κυκλοφορούσε έως το 1918 ανέλλιπώς για τριάντα-έξι χρόνια και όκτώ μήνες. Πέραν της έφημερίδας, ο Σουρής συνέθεσε ποιήματα, έμμετρες κωμωδίες και σατιρικά δράματα, ενώ μετέφρασε τις *Νεφέλες* του Άριστοφάνη. Χρησιμοποίησε τη δημοτική γλώσσα, ωστόσο στο έργο του επιστρατεύεται και η καθαρεύουσα. Προτάθηκε πέντε φορές για τὸ Νόμπελ Λογοτεχνίας.

«Γιορτές στο Χάνι της Γραβιάς»

Πηγή: Γεώργιος Σουρής, *Τὰ Άπαντα. Έκδοση Πλήρης*, τ. Α', (έπιμ.-σημ.: Μ. Βαταλάς), (προλ. σημ.: Στ. Μελισσινός), Αθήνα, Δαρεμά, χ.χ., σ. 893.

«Ο Φασουλής στον Ρήγα Φεραίο»

Πηγή: Γεώργιος Σουρής, *Τὰ Άπαντα. Έκδοση Πλήρης*, τ. Β', (έπιμ.-σημ.: Μ. Βαταλάς), (προλ. σημ.: Στ. Μελισσινός), Αθήνα, Δαρεμά, χ.χ., σσ. 116-117, 118, 120-121.

«Με την ευκαιρία της έθνικης έορτής»

Πηγή: Γεώργιος Σουρής, *Τὰ Άπαντα. Έκδοση Πλήρης*, τ. Β', ό.π., σσ. 230-231.

«Πρόγραμμα κομητάτου – πανελληνικωτάτου»

Πηγή: Γεώργιος Σουρής, *Τὰ Άπαντα. Έκδοση Πλήρης*, τ. Β', ό.π., σ. 342.

«Στο θάνατο του Γλάδστωνος. Κι' εγώ των Άγγλων ψάλλω – τον γέρο τον μεγάλο»

Πηγή: Γεώργιος Σουρής, *Τὰ Άπαντα. Έκδοση Πλήρης*, τ. Β', ό.π., σ. 426.

Πρὸς τὸν Κανάρην

[...]

Πέραν ἐκεῖ ὁ Βόσπορος αἰμόβρεκτος γογγύζει
Κ' ἡ Θράκη καὶ ἡ Ἑπειρος ἀγωνιᾷ καὶ κλαίει,
Μάτην ἡ Κρήτη τὰς ὠδὰς τοῦ Ρήγγα ψιθυρίζει
Καὶ δάφνας ὁ ἑλληνισμὸς ἀναπολῶν ἐκπνέει.

Ἄ! μάτην νέους Ἀχιλλεῖς σωτῆρας ἀναμένει,
Τὰ στήθη πλέον οὐδενὸς ἐν αἴσθημα θερμαίνει.

Κ' ἐνῶ καρχάζει ἄδακρυς ἡ γραῦς διπλωματία
Καὶ νέα ὄρια ἔθνῶν μετρεῖ καὶ σημειώνει,
Ἐνῶ ἡ γείτων ἔκλυτος ψυχόραγεῖ Τουρκία
Καὶ τοῦ ἑλληνισμοῦ βορρᾶς τὰ τρίμματα σαρώνει,
Οἱ διεκδικηταὶ τῆς γῆς, ἡ Ἄρκτος καὶ ἡ Δύσις,
Συσφίγγουν τῆς Ἀνατολῆς τὰς δουλικὰς ἀλύσεις.

Κ' ἡμεῖς; ἀναπαυόμενοι εἰς ἀναμνήσεις μόνον
Πέραν ἡμῶν δὲ στρέφομεν εὐγνώμονες τὸ βλέμμα,
Κ' ἐνῶ βαυκαλιζόμεθα μὲ τ' ἄθλα τῶν προγόνων
Ρεῖε τῶν δούλων ἀδελφῶν ἀκράτητον τὸ αἶμα.

Τοῦ μεγαλείου τ' ὄνειρον ἐκεῖνο διεκόπη,
Κ' ἡμεῖς τοὺς νάνους σήμερον σαρκάζει ἡ Εὐρώπη.

ᾠ! κλαῦσον, κλαῦσον γηραιὲ πυρπολητὰ τῆς Χίτου,
Ὅ ἄλλοτε πυριφλεγεῖς τοὺς κεραυνούς σου στέλλων
Καὶ θρήνησον τοῦ ἔθνικοῦ τὴν δύσιν μεγαλείου
Ὅ ψηλαφήσας καὶ παρὸν καὶ παρελθὸν καὶ μέλλον.

ᾠ! κλαῦσον, κλαῦσον, διὰ σοῦ καὶ ἡ πατρίς μας κλαίει,
Διότι μετ' αὐτῆς δεσμὸς ὠραῖος σὲ συνδέει.

Ἄ! ζῆθι, γέρον ἀετὲ διὰ τὸ ἔθνος, ζῆθι·
Τίς οἶδε τίς μυσταγωγὸς τοῦ μέλλοντος προσμένει
Τῶν ἀδελφῶν μας τὰ ψυχρὰ νὰ ἀναφλέξη στήθη,
Νὰ σώσῃ τὰ συλούμενα πατρῶα μας τεμένη.

Ἄ! ζῆθι, τὸν γεννώμενον Φερραῖον νὰ ὀπλίσης
Κ' εἰς τὸν ἀγῶνα αὐριον κ' ἡμᾶς νὰ εὐλογήσης.

αἰμόβρεκτος : βρεγμένος ἀπὸ αἷμα | *γογγύζει* : (γογγύζω) ἀγανακτῶ, μοχθῶ, ἐκφράζω δυσφορία | *μάτην* : μάταια | *ἀναπολῶν* : (ἀναπολῶ) θυμᾶμαι νοσταλγικά | *ἐκπνέει* : (ἐκπνέω) πεθαίνω, ξεψυχῶ | *καγχάζει* : (καγχάζω) γελᾶω ἐπιδοκιμαστικά | *γραῦς* : γριά | *ἔκλυτος* : ἀνήθικος, ἀκόλαστος | *τρίμματα* : (τρίμμα) (ἐδῶ) ἀπομεινάρια | *Ἄρκτος* : (ἐδῶ) Βορρᾶς | *ἀλύσσεις* : (ἄλυσσος· βλ. καὶ ἄλυσος) ἀλυσίδα | *βανκαλιζόμεθα* : (βανκαλίζω) καθησυχάζω τὸν ἑαυτό μου μὲ φροῦδες ἐλπίδες | *ἀκράτητον* : (ἀκράτητος) ἀσταμάτητος | *σαρκάζει* : (σαρκάζω) κοροϊδεύω | *κλαῦσον* : κλάψε | *πυριφλεγεῖς* : (πυριφλεγής) φλεγόμενος | *ψηλαφήσας* : (ψηλαφῶν < ψηλαφῶ) ἀκουμπῶ κάτι ἀπαλά | *ζῆθι* : ζῆσε | *τίς οἶδε* : (ἔκφρ.) ποίος ξέρει | *συλούμενα* : (σουλῶν < συλῶ) κλέβω ἱερὰ ἢ πολύτιμα κειμήλια

Κωνσταντῖνος Φ. Σκόκος (Ἀθήνα, 1854 – Ἀθήνα, 1929)

Συγγραφέας καὶ χρονογράφος. Ἔμεινε στὴν ἱστορία τῶν νεοελληνικῶν γραμμάτων μέσῳ τοῦ εἰκονογραφημένου *Ἡμερολογίου Σκόκου*, τὸ ὁποῖο ἐκδιδόταν ἀπὸ τὸ 1886 ἕως καὶ τὸ 1918 ἀνελλιπῶς. Στὸ συγγραφικὸ του ἔργο ἀξιοποίησε τόσο τὴ δημοτικὴ ὅσο καὶ τὴν καθαρεύουσα, ἐνῶ τὰ θέματά του συντονίζονται μὲ τὴν ἐποχὴ του, δίνοντας βάση στὴν καθημερινότητα καὶ στὶς ἀσχολίες τῶν ἀνθρώπων.

«Πρὸς τὸν Κανάρην»

Πηγή: Κωνσταντῖνος Φ. Σκόκος, *Ἄκτινες καὶ μύρα. Λυρική συλλογὴ τυχοῦσα τοῦ πρώτου ἐπαίνου ἐν τῷ Βουτσιναίῳ ποιητικῷ διαγωνίῳ τοῦ 1876*, Ἀθήνα, Τυπογραφεῖον τῆς Φιλοκαλίας, 1877, σσ. 9-10.

Ὁ στρατιώτης τοῦ Μεσολογγίου

Χλωμὸ φεγγάρι ἐδιάβαινε σιγὰ μέσα στ' ἀστέρια.
Κ' ἐφώτιζε τῆς Κλείσοβας τοῦ Βάλτου τὰ λημέρια·
Ἦταν δροσάτη ἄνοιξη... ἀνθοῦσαν τὰ λουλούδια,
Κ' ἐτόνιζαν οἱ πιστικοὶ χαρούμενα τραγουδία·
Καὶ κάπου, κάπου ἀκούγονταν κούφιο, βουβὸ τουφέκι.
Ν' ἀστράφτη στὰ χαμόκλαδα ὡσὰν ἀστροπελέκι·
Χίλιοι βοσκοὶ ξαπλόνανε φλοκάτη σὰν τὸ χιόνι,
Στῆ ρίζα τ' ἀγριοπρίναρου, καὶ μὲ τοῦ Κατσαντώνη
Γλυκὰ ἀποκοιμιούντανε τὸ κλέφτικο τραγουδι...
Μὲς ἔς τὰ μαλλιά τους ἔχυνε τὸ μύρο τὸ λουλουδι.
Ἐηφτέρια κοιμισμένα,
Στὸ πρῶτο γλυκοχάραγμα πηδοῦν ἀνδρειωμένα.

Ἐκεῖ π' ἀκόμη φαίνεται ἡ γῆ αἵματωμένη,
Ἀπὸ κανόνια τούρκικα καὶ βόμβαις ξεγδαρμένη·
Ἐκεῖ ποὺ ἀνατρίχιασαν τοῦ Κιουταχῆ τὰ πλήθη,
Κ' ἠῦραν σπαθι καὶ θάνατο, καὶ ἠῦραν φλόγα στήθη·
Ἐκεῖ π' ἀντιβουΐζουσε τὴν νύχτ' ἀκόμ' οἱ λόγγοι,
Καὶ φαίνεται ὀλοφώτιστο, λαμπρὸ τὸ Μεσολόγγι·
Ἐκεῖ στ' ἀνδρεῖα χώματα μὲ μέτωπο θλιμμένο,
Ἀπὸ τοῦ χρόνου τὸ βαρὺ ἀρότρι αὐλακωμένο·
Κάθετα μ' ἄσπρα τὰ μαλλιά μὲ σταυρωμένα χέρια,
Καὶ βλέπει μὲ καρδιόχτυπο τὰ πρῶτα του λημέρια·
Θυμᾶται χρόνια νιότης,
Ἀπὸ τὸ Σοῦλι ἓνα παιδί, καὶ Γέρο-Στρατιώτης.

.....
Τοῦ φαίνεται ὅτι θωρεῖ ἐμπρός του τὴν πατρίδα...
Κυτάχτε τον, εἰς τὴν χλωμῇ τοῦ φεγγαριοῦ ἀχτιῖδα·
Λιγᾶ τὸ γόνατο στῆ γῆ, τὴν κεφαλὴ του κλίνει,
Καὶ μὲ βροχὴ τὰ δάκρυα αὐτὰ τὰ λόγια χύνει·

— Μητέρα μου!... κατάδικο μὴ μὲ περιφρονήσης,
Καὶ πρὶν ἀκούσης τῆς καρδιάς τὸν πόνο μὴ μισήσης.

— Μικρὸ πουλὶ ἀδύνατο δίχως φτερὸ ἀκόμα,
Μὲ τὴν ψυχὴ στὸ στόμα·
Ἀχνότρεμο γυμνό,
Παράτησα τὸ Σοῦλι μας στὸ αἶμα βουτηγμένο·
Κ' εὐγῆρα σὰ χαμένο.
Σὲ πέλαγο ἀνοιχτό.

Ἐσφύριζε τ' Ἀλῆ-Πασᾶ τ' ἀχόρταγο μαχαῖρι
Κ' εἶχε τὸ Χάρο ταῖρι
Καὶ μάνα τὴ σφαγῆ,
Τὸ Δράκο ἐκοπάνιζεν ὁ ἄγριος θυμός του,
Καὶ ἔσκυβεν ἐμπρός του
Θρησκεία καὶ τιμῆ.

Ξεφωλιασμένοι, ἔρημοι ἀπ' τὸ γλυκὸ μας Σοῦλι,
Ἐλευθέροι ὄχι! δοῦλοι...
Καὶ μὲ γυμνὸ σπαθί,
Χίλιες φοραῖς λυγίσαμε τ' ἀλύγιστο κορμί του,
Κ' ἔκρυψε τὴ ντροπὴ του·
Στὰ Γιάννινα, ἐκεῖ...

Οἱ Ἀρβανίταις, Γκέγκιδες κ' Ἀσσιανοὶ τὸ ξέρουν...
ἀκόμ' ἀκόμα σπαίρουν·
Στὸ Σοῦλι ἐμπροστά!
Κι' ὅταν τὴν νύχτα φοβερὴ τὴν ὄψι του ἀπλόνει,
Κ' ἡ Ἡπειρο θολόνει
Χλωμιάζει ἡ Τουρκιά.

Κ' ἔπειτα ὅταν ἔπεσε στὸ χέρι τοῦ Χουρσίτου,
Ἡ ἄγρια κεφαλὴ του·
Χλωμὴ καὶ φοβερή,
Κι' ὅταν τὰ πλήθη ἐπλάκωσαν τ' ἀμέτρητα ἐδῶ πέρα
Μαζῆ μὲ τὸν ἀγέρα
Πετάξαμε γοργοί.

Καὶ μ' εἶδανε οἱ Βάλτοι αὐτοὶ καὶ τ' γκρεμὰ κ' οἱ λόγγοι.

Μ' εἶδε τὸ Μεσολόγγι·

Ρουφῶντα τὴ φωτιά,

Ἐπότισα μὲ αἷμα μου τὴν γῆ τὴν τιμημένη,

Ξερὸ τ' ἀλλάκι μένει·

Στὸ μέτωπο βαθειά.

Γιὰ σέ, γλυκειὰ Μητέρα μου, γιὰ τὴν ἐλευθερία,

Πληγιαῖς καὶ ἀγρυπνία·

Καὶ πείνα καὶ σφαγή,

Στὸ ἅγιό σου ὄνομα τὸ αἷμα μου ἄς τρέξῃ,

Καὶ φλογερὸ ἄς βρέξῃ·

Ἐλεύθερη τὴ γῆ.

Ἐσὺ μὲ εἶδες νηστικὸ τὴ φοβερὴ ἡμέρα,

Τὸ γέρο μου Πατέρα·

Ἀνήμπορο, χλωμό,

Ὅταν πλατὺν ἀνοίξαμε μέσα στοὺς Τούρκους δρόμο

Νὰ φέρω εἰς τὸν ὄμο·

Μὲ τὸ σπαθὶ γυμνό.

Τοῦ Γέρο-Πλέσα ἡ ψυχὴ σὲ τούτῃ τὴν ἀγκάλη,

Εὐγῆκ' ἀγάλι, ἀγάλι·

Νὰ πάῃ στὸν οὐρανό,

Κ' ἔκλεισα τοῦ Πατέρα μου τὰ μάτια παγωμένα·

Μὲ δάκρυα φλογισμένα,

Τὸν ἔβρεξα νεκρό.

Καὶ στὸ χλωμό του μέτωπο ὠρκίσθηκα, Μητέρα,

Γιὰ σένα ἠνύχτα ἡμέρα·

Καὶ πείνα καὶ σπαθί...

Κι' ὅμως γιὰ ἑδές... μὲ σέρνουνε σὲ μαύρη καταδίκη,

Καὶ ξέχασαν οἱ λύκοι

Ποιὰ τρώγουνε ψυχὴ.

Μὲ σκόζουν, μάννα, ἄπατρι καὶ ἄνομο καὶ ξένο...

Εἶμαι πουλὶ θλιμμένο

Τοῦ ἔρημου Σουλιῶ,

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

Καὶ τὸ ψωμί πού ἐζύμωσα μὲ αἷμα τῆς καρδιάς μου,
 Στὰ κρύα γηρατεία μου
 Τὸ παίρνουν τοῦ φτωχοῦ...

.....
 Ἐσὺ πιστεύεις, Μάννα μου, σὰν κρᾶζεται προδότης,
 ὁ Γέρο-Στρατιώτης
 Τοῦ λόγγου τὸ πουλί;...

.....
 .....
 .....
 Μητέρα μου, σ' ἐλύπησα... Συμπάθα τὸ παιδί σου.
 Δὲν τῶλπιζ' ἡ ψυχὴ σου
 Ἡ μητρικὴ ψυχὴ,

Πὼς μετὰ τόσα βάσανα ὁ φθόνος κ' ἡ κακία,
 Θεὲ νὰ γεινῆ καρδιά
 Σὲ στήθη ἐλληνικά...

.....
 .....
 .....
 Ἐσώπασε... τὸν εὐλογεῖ... τοῦ δίδει τὰ δυὸ χέρια...
 Ἀστράφτουνε τ' ἀστέρια...
 Καὶ τὰ φιλεῖ γλυκά.

Ξάφνου τὸ γλυκοχάραγμα σὰν ντροπαλὴ παρθένο,
 Βουβό, γονατισμένο
 Τὰ ἄσπρα του μαλλιὰ
 Μὲ μυστικαῖς ἀχτίδες του, ὀλόλαμπραις χρυσόνει...
 Τοῦ Ὀλυμποῦ τὸ χιόνι,
 Ἔτσι φωτοβολᾷ...

Καὶ ψάλλουνε χίλια πουλιά — Δὲν κρᾶζεται προδότης
 Ὁ Γέρο-Στρατιώτης
 Τῆς μάχης τὸ παιδί!...

λημέρια : (λημέρι) ἄντρο κλεφτῶν | *πιστικοί* : (πιστικός) μισθωμένος βοσκός, σέμπρος | *φλοκάτη* : (βλ. καὶ φλοκάτα) μάλλινη κουβέρτα | *ἀγριοπρίναρο* : (ἀγριοπρίναρο) εἶδος ἀκανθώδους θάμνου | *ξηφτέρια* : (ξηφτέρι· βλ. καὶ ξεφτέρι) εἶδος ἀρπακτικοῦ πτηνοῦ τῆς οἰκογένειας τῶν γερακιῶν | *λόγγοι* : (λόγγος· βλ. καὶ λόγκος) περιοχὴ ἐνὸς βουνοῦ μὲ πυκνὴ χαμηλὴ βλάστηση | *ἄροτρι* : ἄροτρο | *λιγᾶ* : (λιγῶ) λυγίζω | *σπαίρον* : (σπαίρω) τινάζομαι, πηδῶ, σπαρταρῶ | *ἀγάλι*, *ἀγάλι* : σιγά-σιγά | *σκοζόν* : (σκοζών· βλ. καὶ σκούζω) φωνάζω δυνατά, οὐρλιάζω· (ἐδῶ) κατονομάζω δημοσίως κάποιον, κάτι κακὸ | *φθόνος* : ζήλεια | *βουβό* : (βουβός) σιωπηλός | *κράζεται* : (κράζω) (ἐδῶ) ὀνομάζω δημοσίως

Βάλτου : Πρόκειται γιὰ τὴν ἐπαρχία Βάλτου στὴν Αἰτ/νία, ἡ ὁποία βρίσκεται στὸ βόρειο τμῆμα τοῦ νομοῦ.

Οἱ Ἀρβανίταις, Γκέγκιδες κ' Ἀσσιανοὶ τὸ ξέρον... : Ἀναφορὰ στὸν ἐχθρὸ βάσει τῆς καταγωγῆς του. Οἱ Ἀρβανίτες θεωροῦνται ἄλβανικῆς καταγωγῆς φύλο ποῦ μετοίκησε νότια πρὸς τὴν Ἑλλάδα, οἱ Γκέγκιδες (Γκέκηδες) εἶναι Ἀλβανοὶ προερχόμενοι ἀπὸ τὸ βόρειο τμῆμα τῆς Ἀλβανίας, ἐνῶ ὡς Ἀσσιανοὶ προσδιορίζονται οἱ Ὁθωμανοὶ ποῦ προέρχονται ἀπὸ τὸ ἀσιατικὸ τμῆμα τῆς αὐτοκρατορίας (ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον Τούρκοι).

Χουρσίτου : Ὁ Χουρσίτ πασᾶς ἦταν ὑψηλόβαθμος ἀξιωματοῦχος τῆς Ὁθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας καὶ Μέγας Βεζίρης. Συμμετεῖχε σὲ ποικίλες ἐπιχειρήσεις ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων ἐπαναστατῶν. Ἀντιστρατεύθηκε τὸν Ἀλῆ καὶ προετοίμασε τὴν ἐπίθεση ἐναντίον τῶν Σουλιωτῶν, τὴν ὁποία δὲν ὀλοκλήρωσε, στρέφοντας τὸ ἐνδιαφέρον του στὴν Πελοπόννησο.

Ἐμμανουὴλ Κ. Στρατουδάκης (Ζάκυνθος, 1854 – Αθήνα, 1883)

Ποιητῆς καὶ ἀγωνιστῆς τοῦ Κρητικοῦ Ἀγῶνος γιὰ τὴν Ἀνεξαρτησία. Ἐγραψε λυρικοὺς καὶ πατριωτικοὺς στίχους. Ὅσο ἐζήσε, ἐξέδωσε τρεῖς ποιητικὲς συλλογές.

«Ὁ στρατιώτης τοῦ Μεσολογιοῦ»

Πηγή: Ἐμμανουὴλ Κ. Στρατουδάκης, *Παλμοὶ καὶ στόνοι. Λυρική συλλογή*, [Ἀθήνα], [Τυπ. Θ. Παπαλεξανδρῆ], [1873;], σσ. 41-46.

Νικηφόρος Λύτρας (1832-1904), *Η πυρπόληση τῆς τουρκικῆς ναυαρχίδας ἀπὸ τὸν Κανάρη*
(περ. 1873) | λάδι σὲ μουσαμᾶ (143 x 109 ἐκ.), Πινακοθήκη Ε. Ἀβέρωφ, Μέτσοβο.

Περικλῆς Καλαθάκης

(χ.χ.)

Ὁ ἥρωες Κανάρης

Ἄσμα Πρωτον

[...]

Β΄.

[...]

«Συνωμοσία νέα ὑπάρχει
»Κατὰ τοῦ θρόνου μου φοβερά,
»Ἦς ὁ Γρηγόριος προεξάρχει
»Κ' ἡ Σύνοδος του ἡ βδελυρά·
»Θέλω ὁ δόλιος Πατριάρχης,
»Ὁ τῶν Ἑλλήνων γκιαοῦρ Ἐθνάρχης,
»Μ' ὅλους τοὺς ἄλλους του συνωμότας
»Σήμερον θέλω νὰ συλληφθῆ,
»Τοὺς ἀποστάτας του πατριώτας,
»Καὶ εἰς ἀγχόνην νὰ κρεμασθῆ

»Εἰς τὸ Αἰγαῖον θέλω νὰ πλεύσῃ
»Οὗτος ὁ στόλος ὁ φοβερός,
»Καὶ τοὺς ἀντάρτας νὰ ἀνιχνεύσῃ,
»Σπεῦσον, δὲν μένει πλέον καιρός.
»Σᾶς ἀποστέλλω ἐκεῖ δημίους
»Νὰ κατασφάζετε πολεμίους,
»Τοὺς παῖδας μόνον ζῶντας ἀφῆτε
»Αἰχμαλωτίζοντες ἱκανούς·
»Σᾶς διατάσσω νὰ τοὺς φεισθῆτε,
»Ὅπως τοὺς κάμω Ὀθωμανούς.»

Στόλος ἀπῆρεν ἐκ Βυζαντίου

Τὴν τοῦ Αἰγαίου πλέων ὁδόν,

Κ' εἰς τὸν λιμένα φθάσας τῆς Χίου

Ἀποβιβάζει πληθὺν ὀρδῶν.

Τὸν Ἱεράρχην ἀπαγχονίζου,

Παῖδας, παιδίσκας αἰχμαλωτίζου·

Δίστομος μάχαιρα τῶν δημίων

Εἰς τὰς οἰκίας, εἰς τὰς ὁδοὺς,

Κεφαλάς ἔκοψε τρισμυρίων
 Εἰς τὰ τεμένη καὶ τοὺς ἀγρούς.

Ἡ γῆ τῆς νήσου ἐπορφυρώθη
 Ἀπὸ τὸ αἶμα φρικτῆς σφαγῆς,
 Ἐπὶ ὀρέων μόλις ἐσώθη
 Λαὸς ὀλίγος διὰ φυγῆς.
 Ὁ δῆμιός του φεῦ! ἐβρυχᾶτο
 Καὶ εἰς τὰς δάφνας του ἔκαυχᾶτο,
 Ἀθῶν, ἄοπλον λαὸν θύσας
 Κάγχασμα χύνων πέριξ πικρόν,
 Καὶ εἰς τὸ αἶμα του κολουμβήσας
 Χαίρων ἐπάτει ἐπὶ νεκρῶν.

[...]

Δ'.

[...]

Φόβος τοὺς Τούρκους καταλαμβάνει,
 Ὅτε μὲ σκάφος πλήρες ὑλῶν
 Πρὸ τοῦ λιμένος δίκροτον φθάνει,
 Κρατῶν εἰς χεῖρας του τὸν δαυλόν.
 Καὶ κατὰ πρόσωπον τοὺς χλευάζει,
 Δευτέραν ἤδη φορὰν φωνάζει,
 «Εἰς τὸν Προφήτην ἐτοιμασθῆτε,
 »Τούρκοι, νὰ κάμετε προσευχήν,
 »Ὅν ᾽ς τὸν Παράδεισον θὰ ἰδῆτε,
 »Αὐτοῦ νὰ λάβετε τὴν εὐχήν.»

Εἶπε, κ' ἀνάψας τὴν θρυαλλίδα,
 Τὰς φλόγας ἔβλεπε τοῦ πυρός,
 Καὶ πρὸ τοῦ Πάριδος τὴν πατρίδα
 Τὸν οἶακά του στρέφει φαιδρός.
 Τὴν ἀρπαγεῖσαν ἐκεῖ Ἑλένην
 Τοῦ Μενελάου ἀπὸ γῆν ξένην,
 Ὁ φαῦλος εἶχεν ἀποπλανήσει
 Τὴν χαριτόβρυτον καὶ καλὴν

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἑλευθεριά!

Πάρις, ὃν εἶχε φιλοξενήσῃ
Ὁ Σπαρτιάτης χρόνον πολύν.

[...]

Εἰς τὴν πατρίδα ὅταν ἀφίχθῃ
Μόλις ἐπάτησε ἔς τὰ Ψαρά,
Τὸ πλῆθος τοῦτον περιεπτύχθη
Καὶ διεχύθη παντοῦ χαρά.
Σπεύδει στεφάνους νὰ τῷ προσφέρῃ,
Συναγαλλόμενον τὸν συγχαίρει,
Τὸν στολοκαύτην ἀποθαυμάζει,
Ἐκεῖνος ὅμως μὲ ἰλαρὸν
Βλέμμα τὸν Πλάστην μόνον δοξάζει,
Τὸν κεραινώσαντα τὸν ἐχθρόν.

[...]

Ἄσμα Δεύτερον

Α΄.

Χώρα εὐδαίμων τῆς Θεσσαλίας,
Αἰῶνας ἦσο εἰς Βασιλεῖς
Ἐπιδραμόντας ἐκ τῆς Ἀσίας,
Ἵμμούς, ἀγρίους, ὑποτελής.
Ποῦ τὸ ἀρχαῖον σου μεγαλεῖον;
Ἡ σῶφρων Πύρρα; ὁ Δευκαλίων;
Μόνοι σωθέντες ἀπὸ τὸν Δία
Ἵς τὸν ἐπελθόντα κατακλυσμόν;
Ὅτε παλαίστραν ἦ τυραννία
Ὅργίων σ' εἶχε καὶ σπαραγμῶν.
Κλεινός σου γόνος ὁ Ρήγας πρῶτος
Ἵς ὁ Τυρταῖος ὁ παλαιὸς
Πρὶν ἀντηχήσῃ τῶν ὅπλων κρότος,
Θούριον ψάλλει ὁ ἀοιδός.
Αἰ τὸν δαφνόσκιον κατοικοῦσαι
Ἵψηλὸν Ὀλυμπον θεῖαι Μοῦσαι,
Καὶ ὁ Ἀπόλλων οἰστρηλατοῦσι,
Τὸν γιγαντόσωμον ἀθλητήν,

Ἐθνεγέρτην ἀνευφημοῦσι,
Καὶ Πανελλήνιον ποιητήν.

Τοὺς δούλους Ἑλληνας ἐξεγείρει,
Καὶ ἀποστάτας τοὺς προσκαλεῖ,
Ἐλευθερίαν παντοῦ ἐνσπείρει
Ὁ θούριός του τάδε λαλεῖ:
«Δράξατε ὅπλα, σπάθην ζωσθῆτε,
»Τὸν τύραννόν σας μὴ πτοηθῆτε,
»Ἄρατε πλεόν τὴν λεοντῆν του
»Κ' εἰς τὴν Εὐρώπην τὴν ἀπαθῆ,
»Δείξατε, Ἑλληνες τὴν μορφὴν του,
»Τὴν τερατώδη καὶ εἰδεχθῆ.»

Σουλτὰν Σελήμης μήνυμα στέλλει
Κατὰ τοῦ Ρήγα παροργισθεὶς
Εἰς τὸν Βεζύρην ὅτι τὸν θέλει,
Αὐτὸς δὲ ἔσπευσε παρευθὺς.
«Βεζύρη, λέγει, χεῖρα προτείνω
»Τοὺς σκοποὺς ἔμαθες τῶν Ἑλλήνων;
»Ἐμαθες ὅτι θὰ ἐγερθῶσι
»Ἐντὸς ὀλίγου ὅλοι ὁμοῦ
»Καὶ ὅτι πάντως θὰ πειραθῶσι
»Ὅπλα νὰ στρέψωσι κατ' ἐμοῦ;

»Ἐντὸς τοῦ κράτους μου ἐμφωλεύει
»Ἡ ἑταιρία ἡ Φιλική,
»Ἦτις τὰς χώρας περιοδεύει
»Μέχρι τῆς σήμερον μυστική.
»Σὲ διατάσσω νὰ τὴν συλλάβῃς,
»Σπεῦσον τὴν ἔκρηξιν νὰ προλάβῃς,
»Ἐρεῦνας θέλω εὐθὺς νὰ κάμῃς
»Ὁ Ρήγας πρῶτος ἂς εὑρεθῆ,
»Ὁ λαοπλάνος αὐτὸς Ἰμάμης
»Κ' ὑπὸ δημίων ἂς σπαραχθῆ.»

[...]

προεξάρχει : (προεξάρχω) προϊσταμαι | *βδελυρά* : (βδελυρός) ἀηδιαστικός | *γκιαοὺρ* : ἄπιστος· (ὕβρ.) χριστιανός | *ἀγγόνην* : (ἀγγόνη) κρεμάλα | *φεισθῆτε* : (φειδομαι) συγκρατοῦμαι | *ἀπῆρην* : (ἀπαίρω) ἀποσύρομαι, φεύγω ἀπὸ κάπου | *πληθύν* : (πληθύς) πλῆθος, πολύκοσμος | *ὀρδῶν* : (ὀρδή) ἄτακτο στρατιωτικό σῶμα | *δίστομος* : δίκωπος | *τεμένη* : (τέμενος) τόπος ἄσκησης λατρείας | *ἐπορφυρώθη* : (πορφυρώνω) κοκκινίζω | *φεῦ* : ἀλλοίμονο | *θύσας* : (θύω) θυσιάζω· (ἐδῶ) σφαγιάζω | *κάγχασμα* : εἰρωνικό γέλιο | *πέριζ* : γύρω | *ὄτε* : ὅταν | *ύλῶν* : (ύλη) (ἐδῶ) πολεμοφόδια | *δίκροτον* : (δίκροτος) πολεμικό πλοῖο μὲ δύο κατάρτια | *δανλόν* : (δανλός) δαυλί, πυρσός, πυρωμένο ξύλο, δᾶδα, λαμπάδα | *χλευάζει* : (χλευάζω) κοροϊδεύω | *θρυαλλίδα* : (θρυαλλίς) (ἐδῶ) φιτίλι πού πυροδοτεῖ ἐκρηκτικό μηχανισμό | *οἶακα* : (οἶαξ > οἶακας) τιμόνι πλοίου, πηδάλιο | *φαιδρός* : (ἐδῶ) λαμπρός | *φαῦλος* : κακός | *χαριτόβρυτον* : (χαριτόβρυτος) εὐχαρις, χαριτωμένος | *περιεπτύθη* : (περιπτύσσομαι) ἀγκαλιάζω | *στολοκαύτην* : (στολοκαύτης) πυρπολητής πλοίων | *ίλαρόν* : (ίλαρός) χαρούμενος, χαρωπός | *κλεινός* : περιώνυμος, ξακουστός | *οἰστρηλατοῦσι* : (οἰστρηλατῶ) προκαλῶ ἔνθουσιασμό, ἔξαρση | *ἀνευφημοῦσι* : (ἀνευφημῶ) ἐπαινῶ | *θούριος* : πολεμικός προτρεπτικός ὕμνος | *δράζατε* : (δράττω) ἀρπάζω | *ἄρατε* : (αἶρω) πετῶ, βγάζω | *εἰδεχθῆ* : (εἰδεχθῆς) ἀποτρόπαιος, ἀπεχθῆς | *παρευθύς* : ἀμέσως | *Βεζύρη* : (βεζύρης· βλ. καὶ βεζίρης) ὀθωμανικός διοικητικός τίτλος | *πειραθῶσι* : (πειράομαι) ἐπιχειρῶ | *ἐμφωλεύει* : (ἐμφωλεύω) κρύβω, κρύβομαι | *ἦτις* : ἡ ὁποία | *ιμάμης* : (ἐδῶ) καθοδηγητής

τοῦ Πάριδος τὴν πατρίδα / [...] / *Τὴν ἀρπαγεῖσαν ἐκεῖ Ἑλένην* / *Τοῦ Μενελάου ἀπὸ γῆν ξένην* : Ἀναφορὰ στὸν μῦθο πού πλαισιώνει τὴν *Ἰλιάδα* τοῦ Ὀμήρου. Ὁ Τρώας πρίγκιπας, Πάρις, γιὸς τοῦ Πριάμου, ἐνῶ φιλοξενοῦταν ἀπὸ τὸν βασιλέα τῆς Σπάρτης, Μενέλαο, στὸ παλάτι τοῦ τελευταίου, ἐρωτεύθηκε τὴν Ἑλένη παίρνοντάς τὴν μαζί του στὴν Τροία. Τὸ γεγονός αὐτὸ ὑπῆρξε ἡ ἀφορμὴ ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴ πλευρὰ, προκειμένου νὰ καταπλεύσει ἐναντίον τῆς Τροίας.

Ἡ σῶφρων Πύρρα; ὁ Δευκαλίων; : Ὁ Δευκαλίων ἦταν βασιλιάς τῆς Θεσσαλίας καὶ υἱὸς τοῦ Προμηθέα. Κάποια στιγμή, ὅταν ἀποφασίστηκε ἡ καταστροφὴ τοῦ χάλκινου γένους τῶν ἀνθρώπων, ὁ Δευκαλίων κατασκεύασε ἓνα πλοῖο, πῆρε μαζί του τὴν σύζυγό του, Πύρρα, καὶ περιπλανήθηκαν στὴ θάλασσα ἕως ὅτου παῦσει ὁ κατακλυσμός. Ἐπειτα ἀπὸ τὴν περιπλάνηση προσάραξαν στὴν κορυφὴ ἐνὸς βουνοῦ, ἡ ταυτότητα τοῦ ὁποίου διεκδικεῖται ἀπὸ πολλὰς περιοχάς, κι ἐκεῖ ξεκίνησαν νὰ δημιουργοῦν ἐξαρχῆς τὸ ἀνθρώπινο γένος πετώντας πέτρες πίσω ἀπὸ τὴν πλάτη τους. Ἀπὸ τίς πέτρες αὐτὲς ξεπήδησαν οἱ Ἕλληνες.

Κλεινός σου γόνος ὁ Ρήγας : Ἡ Θεσσαλία ἦταν ἡ πατρίδα τοῦ σπουδαίου ἐπαναστάτη καὶ λογιῶ, Ρήγα Βελεστινλή.

Ψδὴ εἰς τὴν ἀνακομιδὴν τῶν λειψάνων
τοῦ ἀπαρχονισθέντος πατριάρχου Γρηγορίου τοῦ Ε΄

[...]

Β΄.

Μετὰ ἤμισυν πλεῦσαν αἰῶνα
Τὸ Βυζάντιον δίκην δελφίνος,

Διασχίζον τὸν πόντον ἡρέμα
Τῆς τερπνῆς καὶ κλεινῆς Σαλαμῖνος,

Τὰς δεσμώτιδας νήσους διῆλθε,
 Τοῦ Αἰγαίου τὰ κύματα πλέει,
 Ἐνθα ἄλλοτ' ὁ Ἥρωσ ΚΑΝΑΡΗΣ
 Τῶν βαρβάρων τὰ τρίκροτα καίει.

Τὸν διάπλουν περαίν' εἰς λιμένα
 Ὀδησοῦ, τοὺς λαοὺς ἤλεκτρίζει,
 Καὶ δεινὰ παρελθόντα Ἑλλήνων,
 Πρὸς τὰ τέκνα αὐτῶν ἐνθυμίζει.

Τελεταὶ πενθηφόροι τελοῦνται,
 Εὐλαβῶς ἠνεύχθη τὸ μνημα
 Πᾶς πιστὸς εἰς προσκύνησιν σπεύδει,
 Ν' ἀσπασθῆ τὸ πολύτιμον θῦμα.

Τὸν πατέρα λαμβάνει τοῦ Ἔθνους
 Φεῦ! νεκρὸν ἐπιβάτην, πλὴν ζῶντα
 Ἐως οὗ θὰ κινῆται τὸ σύμπαν
 Θὰ τὸν βλέπη ὁ Ἑλληγ παρόντα.

Τίνος Ἑλληγος, ὅταν ἐφάνη
 Τὴν μεσίστιον φέρον σημαίαν,
 Ὀφθαλμὸς δὲν ἐξέχυσε δάκρυ
 Εἰς τὴν μάρτυρος πένθιμον θέαν;

Τὰ νερὰ τοῦ Βοσπόρου χαράσσει,
 Πρὶν ἐμβῆ ἔς τὴν καλὴν Προποντίδα
 Ἐστὸν Κεράτιον αἴφνης ἡ πρόρα
 Βυζαντίου ἐστράφη, τὴν εἶδα,

Ὡς νὰ ἔλεγ' ἐκεῖ Ἐθνομάρτυς
 Ἐστὴν ἀγχόνην τῶν Τούρκων ἀνέβην.
 Ἐμπαιγμὸς ἀλλοφύλων ἐσύρθην
 Ἐνθυμοῦμαι ἀκόμη τὴν χλεύην.

Κατευθύνεται ὅπου Ἑλλήνων
 Τὰ ἥρωα ὑψοῦνται μνημεῖα,
 Πρυτανεύων αὐτὸς θὰ στολίζει
 Ἀθανάτων ἀνδρῶν Μαυσωλεῖα.

Ποιητά! Ἐπιτύμβιον μάτην
 Προσφυές, μὴ ζητῆς νὰ συντάξης,
 Τὸ σεπτὸν καὶ κλεινὸν ὄνομά του
 Ἐπὶ λίθου ἀρκεῖ νὰ χαράξης.

ἡμισυν : (ἡμισυς) μισός | δελφῖνος : (ἐδῶ) θαλάσσιο θηλαστικό | ἡρέμα : ἡρεμα, ἀργά |
 τερπνῆς : (τερπνός) εὐχάριστος, θαυμαστός | κλεινῆς : (κλεινός) περιώνυμος, ξακουστός |
 δεσμώτιδας : (δεσμώτης) φυλακισμένος (ἐδῶ) ὑπόδουλος | ἐνθα : ὅπου | τρίκροτα :
 (τρίκροτος) πολεμικὸ πλοῖο μὲ τρία κατάρτια | περαίν' : (περαίνει περαίνω) ὀλοκληρώνω,
 καταλήγω | ἠνεύχθη : (ἀνοίγνυμι) ἀνοίγω | φεῦ : ἀλλοίμονο | ἕως οὗ : ὥσπου | μεσίστιον :
 (μεσίστιος) σημαία ποῦ κυματίζει εἰς ἔνδειξιν πένθους στὸ μέσον τοῦ ἰστοῦ | πρόρα :
 (βλ. καὶ πρῶρα) πλώρη, τὸ ἐμπρόσθιο τμήμα ἐνὸς πλοίου | ἀγχόνην : (ἀγχόνη) κρεμάλια |
 ἀλλοφύλων : (ἀλλόφυλος) ξένος | χλεύην : (χλεύη) χλευασμός, κοροϊδία | πρυτανεύων :
 (πρυτανεύω) κυριαρχῶ, προεδρεύω, προϊστάμαι | μάτην : μάταια | προσφυές : (προσφυής)
 (ἐδῶ) κατάλληλος, ἀρμόζων | σεπτόν : (σεπτός) ἀξιοσέβαστος, ἱερός | λίθου : (λίθος) πέτρα

Ὁ πατριάρχης Κων/πόλεως Γρηγόριος Ε' (1745-1821) ἀπαγχονίστηκε ἀνήμερα τοῦ ἀγίου Πάσχα ὡς ἀντίποινα πρὸς τὴν κήρυξη τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασης. Γεννήθηκε στὴν Δημητσάνα τῆς Πελοποννήσου καὶ βαπτίστηκε Γεώργιος, υἱὸς τοῦ Ἰωάννη Ἀγγελόπουλου. Ὑπῆρξε πατριάρχης γιὰ τρία χρονικὰ διαστήματα: τὴν πρώτη φορὰ γιὰ ἐνάμιση χρόνο, ἔπειτα ἀπὸ τὸν Σεπτέμβριο τοῦ 1806 ἕως τὸ 1808 καὶ τέλος ἀπὸ τὸν Ἰανουάριο τοῦ 1819

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

ἕως τὸν μαρτυρικό θάνατό του. Τὸ Πατριαρχεῖο Κων/πόλεως στὴ σημερινὴ μορφή του ὑποστηρίχθηκε οἰκονομικὰ καὶ ἠθικὰ ἀπὸ τὸν ἴδιον. Ἐχρημάτισε ἐπίσης μητροπολίτης Σμύρνης. (Πληροφορίες ἀντληθεῖσες ἀπὸ τὸ ὑπόμνημα τοῦ πονήματος: Ἀλέξανδρος Κατακουζηνός, *Ὁ Πατριάρχης Γρηγόριος*, Ἀθήνα, Τυπ. Χ. Ν. Φιλαδελφέως, 1871).

Ὁ Ναύαρχος Νικόδημος

Ἄσμα Πρῶτον

Α΄.

[...]

«Ἦλθα πλησίον σας ἐσπευσμένως
Τοῦρκοι, ὁ Ἕλληνας αὐτῆς ἐγὼ
Κ' εἶμαι ἔς τὸ πῦρ σας ἐκτεθειμένος
Ἦ νὰ σᾶς καύσω ἢ νὰ καῶ.
Ἀπὸ τὰς τάξεις σας μὴ κινεῖσθε,
Μὲ ναῦς τριάκοντα τί φοβεῖσθε;
Εἰς τὸ πυρπόλον αὐτὸ ἐπάνω
Ρίπτετε βόμβας, σφαίρας πολλάς,
Ἐδῶ μ' ἀπέστειλε ν' ἀποθάνω
Ἦ δούλη μήτηρ μου, ἢ Ἑλλάς.»

[...]

Β΄.

[...]

Ἦρωσ Νικόδημος πλησιάζει
Πρὸς Ναυαρχίδα Βυζαντινὴν
Καὶ πρὸς τὸν στόλαρχον ἀνακράζει
Μὲ τὴν βροντώδη αὐτοῦ φωνήν·
«Βάρβαρε, στῆθι νὰ ἰδωθῶμεν
Κ' ἐκ τοῦ πλησίον νὰ μετρηθῶμεν.
Μονομαχίαν νὰ σοὶ ζητήσω
Ἦλθα μ' ἀπόφασιν σταθεράν.
Θέλω τὸ θάρρος σου νὰ γνωρίσω
Καὶ τὴν ἰσχύν σου τὴν σιδηρᾶν.»

[...]

Ἄσμα Δεύτερον

Α΄.

Ἐπλευσε στόλος τοῦ Βυζαντίου
 Περὶ τὸν ΓΕΡΟΝΤΑ φοβερός,
 Ἄλλος δὲ φθάνει τοῦ Αἰγυπτίου
 Πλήρης Ἀράβων καὶ ἰσχυρός.
 Ἐλλήνων ὄντων εἰς τὸν μυχόν του
 Φράζουσι οἱ Τοῦρκοι τὸ στόμιόν του
 Ὑπὸ κινδύνου καταληφθέντες
 Νὰ διανοίξουσι ζητοῦν ὁδόν,
 Πλὴν νὰ ἐξέλθουσι μὴ δυνηθέντες
 Σφαίρας ἐδέχοντο βροχηδόν.

Ψαριανὸς ἦρωας μὲ ἐν πυρπόλον
 Πλεύσας ἔς τὸ στόμιον τοῦ μυχοῦ
 Ὅρμα ἔν μέσῳ τοσοῦτων στόλων
 Σφαιροβολουμένους πανταχοῦ.
 Ζητεῖ τοὺς Τούρκους νὰ διασπάσῃ,
 Ἴνα ἐκεῖθεν τοὺς ἐξελάσῃ·
 Πλὴν μετὰ τρίωρον ναυμαχίαν
 Ὅλον διάτρητον ἐκ σφαιρῶν
 Κολλᾷ τὸ σκάφος εἰς νῆα μίαν
 Τὸν ὄλεθρόν της ἐπιχειρῶν.

Περὶ τὴν δειλίην ὁ ἦρωας φθάνει
 Ἐκεῖ Νικόδημος ἔς τὸν μυχόν
 Μέγαν ἀγῶνα ἀναλαμβάνει
 Πρὸς ναῦς πεντήκοντα ναυμαχῶν.
 Ἐλικοδρόμει μὲ τὸ πυρπόλον
 Τὸ πῦρ δεχόμενος τόσων στόλων.
 Ὅτε δ' ἐσβέννυτο τῆς ἡμέρας
 Τὸ φῶς κ' οἱ Τοῦρκοι ἀνακωχὴν
 Μάτην ἐζήτουσι, ἔρριπτε σφαίρας,
 Σφαίρας δεχόμενος ὡς βροχήν.

Ταχὺς τοὺς στόλους των καταφθάσας
 Σαλπίζει, Τοῦρκοι, νὰ σᾶς ἰδῶ
 Ἦλθα καὶ θέλω τὰς ναῦς σας πάσας
 Νὰ κατακαύσω, κτήνη, ἐδῶ.
 Οἱ Τοῦρκοι τάχιστα μακρυθέντες
 Πλέον τὸν ἦρωα πτοηθέντες,
 Ὅτε ἀπόγειος αὔρα πνέει
 Καὶ ὁ Μιαούλης ἀπὸ ἐκεῖ
 Μὲ τὸν στολίσκον του ἀποπλέει
 Καὶ μάχη γίνεται φονικῆ.

[...]

Ἄσμα Τέταρτον

Α΄.

Ὁ Ἕλληγν δέχεται τὰς προτάσεις
 Τοῦ θρασυδείλου Ὀθωμανοῦ,
 Παύει ἐνδόξους ἐπαναστάσεις
 Καὶ εἰς τὸν θόλον τοῦ οὐρανοῦ
 Αἶρων τὰς χεῖρας Θεὸν δοξάζει,
 Ὅστις μὲ ρήματα τὸν προστάζει
 Εἰς τὸν πλησίον φιλανθρωπίαν
 Νὰ δαφιλεύῃ αὐτὸς κληθεῖς,
 Τὴν λαοσώτειραν καὶ ἁγίαν
 Καὶ εἰς ἀσπόνδους ἐχθροὺς εὐθύς.
 Ἡ Τουρκοπόθητος ὑπεγράφη
 Συνθήκη, ἐνθα χριστιανῶν
 Ἐνδοξοὶ κεῖνται, ἡρώων τάφοι,
 Αἱ δὲ ψυχαὶ των ἔς τὸν οὐρανόν,
 Εἰς τὴν χορείαν τόσων μαρτύρων,
 Ἀθανασίας χρισθεῖσαι μύρον,
 Ἄει τὸν Πλάστην ἐκλιπαροῦσι,
 Ἴνα ὁ τύραννος ἡττηθῇ,
 Ὅν τόσοι ἦρωες πολεμοῦσι
 Καὶ Μουσουλμάνος νὰ μὴ σωθῇ.

«Πασσάδες, Βέηδες, ἐσμὲν φίλοι,
 Λέγει Νικόδημος πρὸς αὐτούς,
 Εἰς τὸν στολίσκον, ποῦ σᾶς ἠπείλει
 Ἑπτὰ καὶ πλέον ἐνιαυτούς,
 Ἦδη εἰσέλθετε μ' ἀφοβίαν
 Νὰ ἐπανέλθητε ἔς τὴν Ἀσίαν·
 Εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὅστις πατήσῃ
 Τύραννος φεύγων μετὰ καιρόν,
 Βάρβαρα μόνον ἔχνηθ' ἀφήσῃ
 Ὡς τὸ ἔδαφός της τὸ ἱερόν.»

Ὅτε κατέληξε τῆς Ἑλλάδος
 Ὁ ἐπταέτης κλεινὸς ἀγὼν
 Καὶ ἐκ τῆς πόλεως τῆς Παλλάδος
 Ἐφυγ' ὁ Τοῦρκος μετ' οἰμωγῶν
 Κ' εὐηγγελίσθη ἐλευθερία,
 Κ' ἐνεθρονίσθη ἡ βασιλεία,
 Ὁ κλεινὸς ναύτης ἔς τὴν ἐφορίαν
 Τότε ἐν Πόρῳ διορισθεὶς
 Τὴν τοῦ Ναυστάθμου μὲ προθυμίαν
 Καὶ ζῆλον ἐνθερμον ἐργασθεὶς,

«Ἐλεγεν ὅτι ἡ ναυτιλία
 Πλοῦτον μᾶς ἔδωκεν καὶ ἰσχύν,
 Εἶναι τοῦ ἔθνους ἡ σωτηρία,
 Ὡς αὐτὴν ἂν δώσωμεν προσοχὴν
 Πάντας τοὺς Ἕλληνας θὰ ἐνώσῃ
 Καὶ τῆς δουλείας θ' ἀπολυτρώσῃ,
 Καθὼς τὸ πάλαι ἔς τῆς Σαλαμῖνος
 Τὸ κῦμα πνίξας μ' ἠρωϊσμὸν
 Ὁ μέγας ναύτης Περσῶν τὸ σμῆνος
 Ἔσωσε κόσμου πολιτισμόν.»

[...]

πλησίον : πλάϊ, κοντά | ἐσπευσμένως : βιαστικά | πῦρ : (ἐδῶ) τὰ πυρά | τάξεις : (τάξη) (ἐδῶ) στρατιωτικὴ θέση | πυρπόλον : πυρπολικό, πολεμικὸ πλοῖο ποῦ ἔχει ὡς στόχο τὴν πυρπόληση τοῦ ἀντιπάλου | *Ναυαρχίδα* : τὸ ἐπικεφαλῆς πλοῖο ἐνὸς στόλου, στὸ ὁποῖο

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

ἐπιβαίνει ὁ ναύαρχος | *Βυζαντινήν* : (ἐδῶ) ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη | *στῆθι* : στάσου | *σιδηρᾶν* : (σιδηροῦς) μεταλλικός, σιδερένιος | *μυχόν* : (μυχός) τὸ ἐσώτερο σημεῖο, τὸ πιὸ βαθὺ μέρος | *βροχηδόν* : καταγιγιστικά, ὡς βροχή | *πανταχοῦ* : παντοῦ, ἀπὸ παντοῦ | *ἴνα* : ὥστε | *ἐξελάσῃ* : (ἐξελαύνω) ἀποδιώκω, ὀδηγῶ κάποιον ἢ κάτι κάπου μακριά | *νῆα* : (ναῦς) πλοῖο, βάρκα | *δείλῃν* : (δείλη) δειλινό, ἡ ὥρα πρὶν τὴ δύση ἢ τὴν ἀνατολὴ τοῦ ἡλίου | *ἐλικοδρόμει* : (ἐλικοδρομῶ) κινουμαι περιελισσόμενος | *ὄτε* : ὅταν | *ἐσβέννυτο* : (σβέννυμι) σβήνω | *μάτην* : μάτατα | *ἀπόγειος* : ἄνεμος προερχόμενος ἀπὸ ξηρᾶς | *ὄστις* : ὁ ὁποῖος | *ρήματα* : (ρήμα) λόγος, λόγια | *δαψιλεύῃ* : (δαψιλεύω) χορηγῶ, παρέχω κάτι σὲ ἀφθονία | *χορείαν* : (χορεία) συντροφιά, ὁμάδα, παρέα | *Πασσάδες* : (πασσᾶς· βλ. καὶ πασᾶς) ὀθωμανικὸς διοικητικὸς τίτλος | *Βέηδες* : (βέης· βλ. καὶ μπέης) ὀθωμανικὸς διοικητικὸς τίτλος | *ἐνιαυτούς* : (ἐνιαυτός) ἔτος | *κλεινός* : περιώνυμος, ξακουστός | *οἰμωγῶν* : (οἰμωγή) θρήνος, ὄδυρμός | *τὸ πάλαι* : κάποτε

Περὶ τὸν ΓΕΡΟΝΤΑ φοβερός : Πρόκειται γιὰ τὴ ναυμαχία τοῦ Γέροντα, ἡ ὁποία ἔλαβε χώρα στὶς 29 Αὐγούστου 1824 κοντὰ στὴ νῆσο Λέρο, καὶ στὴν ὁποῖαν οἱ Ἕλληνες ὑπὸ τὴν ἡγεσία τοῦ Μιαούλη καὶ τοῦ Σαχτούρη κατάφεραν σημαντικὴ νίκη ἔναντι τοῦ τουρκαϊστικῶς στόλου.

Τὸ ποίημα ἀναφέρεται στὸν Κωνσταντῆ Νικόδημο (1795/96-1879), πυρπολητὴ ἐκ Ψαρῶν, ὁ ὁποῖος πρωτοστάτησε μαζί μὲ τὸν Κανάρη, τὸν Μιαούλη καὶ ἄλλους στὸν θαλάσσιο ἀγῶνα γιὰ τὴν Ἀπελευθέρωση. Συμμετείχε σὲ ἀρκετὲς μάχες, ἐνῶ ἦταν αὐτὸς ποῦ κατέγραψε στὰ ἀπομνημονεύματά του τὶς ναυτικὲς πολεμικὲς ἐπιχειρήσεις τῶν Ἑλλήνων.

Περικλῆς Καλαθάκης

Δὲν κατέστη δυνατὴ ἡ εὑρεση βιογραφικῶν στοιχείων γιὰ τὸν συγγραφέα, ἐνῶ παραδίδονται ἀρκετὰ καὶ ἐκτενῆ ποιήματά του σὲ διάφορες βιβλιοθηκὲς ἀνά τὴ χώρα.

«Ὁ ἥρως Κανάρης»

Πηγή: Περικλῆς Καλαθάκης, *Ὁ ἥρως Κανάρης. Ποίημα ἐπικόν*, Ἀθήνα, Τυπ. Βλαστοῦ Βαρβαρρήγου, ²1885, σσ. 9-11, 17, 21, 22-24.

«Ἐδὴ εἰς τὴν ἀνακομιδὴν τῶν λειψάνων τοῦ ἀπαγχονισθέντος πατριάρχου Γρηγορίου τοῦ Ε΄»

Πηγή: Περικλῆς Καλαθάκης, *Ὁ ἥρως Κανάρης. Ποίημα ἐπικόν*, ὁ.π., σσ. 53-56.

«Ὁ Ναύαρχος Νικόδημος»

Πηγή: Περικλῆς Καλαθάκης, *Ὁ Ναύαρχος Νικόδημος. Ποίημα ἐπικόν*, Ἀθήνα, Τυπ. Χ. Ν. Φιλαδελφέως, 1886, σσ. 7, 12, 14-16, 35-37.

Ἰωάννης Κ. Καμπούρογλου(ς)

(1855-1903)

Οἱ ἄγνωστοι ἥρωες

Ἵτὰ τέκνα ποῦ Σ' ἐδόξασαν κ' εἶν' ὅλα ξακουσμένα,
τώρα μοιράζεις στέφανα καὶ τῆς τιμῆς τὰ κρίνα·
κι' ἂν ἄλλα κλαῖς, ποῦ πέσανε γιὰ λευθεριᾶς ἐλπίδα
ἔχεις καλὴ παρηγοριὰ τὴν κοσμικὴ τους φήμη.

Κι' ὅμως πὸς' ἄλλα τέκνα σου, στὴν λησμονιὰ θαμμένα
σὰν γίγαντες ἐπάλευσαν, Σ' ἐδόξασαν κ' ἐκεῖνα,
καὶ μόνον ἀπὸ αἴσθημα ἱερό, γλυκειὰ Πατρίδα,
σοῦδωκαν πλοῦτη καὶ ζωὴ, δίχως ν' ἀφήσουν μνήμη!

Ἄν μαύρη μοῖρα σοῦκρυψε σκληρὰ καὶ τ' ὄνομά τους,
ποιό κλάμα, ποιό μνημόσυνο, ποιό θαυμασμοῦ σημεῖο
μπορεῖ ν' ἀνάψη στὸ πικρὸ σκοτάδι τους λυχάρι;

Ἦ, νᾶξερές ποῦ βρίσκονται σπαρτὰ τὰ κόκκαλά τους
κι' ἀντάμα νὰ τὰ ἴσώρευες εἰς ὑψηλὸ μνημεῖο,
γιὰ νᾶνε ἔσ' ἄλλαις γενεαῖς ἱερὸ προσκυνητᾶρι!

σπαρτά : (σπαρτός) διάσπαρτος

Ἦ ἀνδριάς Ρήγα τοῦ Φεραίου.

Ἀφιεροῦται εἰς τὸ Πανεπιστήμιον.

[...]

Ἦ τελευταία μου χορδὴ τῆς λύρας δὲν ἐκρούσθη
καὶ μυριόστομος μακρὰν φωνὴ λαοῦ ἤκούσθη,
ἐν ὄνομα προφέρουσα! Κ' ἐγείρ' ἤχοῦς μυρίας
τ' ὄνομ' αὐτό, τοῦ μέλλοντος τὰ βᾶθη συγκλονίζον,
ὡς εἰς ἀβύσσου ἀντηχεῖ κοιλότητος βαθείας
εἷς βράχος κυλιόμενος καὶ πέτρας συγκρημνίζων.
Ἐν ὄνομα, ἀθάνατον προσφέρον κ' ἔχον κλέος,
ἐν ὄνομα, ἐν ὄνομα — Ὁ Ρήγας ὁ Φεραῖος! —
Ἦ Ρήγας! Μὴ ἐχάσαμεν, Θεέ μου, τὴν Ἑλλάδα

καὶ νέαν ἔρχεται αὐτὸς πατρίδα νὰ προσφέρει;
 Ὁ Ρήγας ὅπου, κ' ἡ Ἑλλάς ἐκεῖ, μὰ τὴν φυγάδα
 ἐλπίδα, ἦν τὸ ὄνομα αὐτὸ κρατεῖ καὶ φέρει.
 Ποῦ εἶνε;... Ἡ ἐλληνικὴ σημαία κυματίζει
 ἐκεῖ μακράν· ἐκεῖ, ἐκεῖ θὰ ἦνε καὶ ὁ Ρήγας!
 Θαρρεῖτε, ἂν κλονίζησθε! τὸ ἔδαφος κλονίζει
 ἐπάνω τῆς Ἑλλάδος μας σωτῆρ βαδίζων γίγας.

[...]

— Εἰς τὸ μαρμάρινον αὐτὸ ἀφῆτε με μνημεῖον,
 ἀφήσατέ με μάρτυρος ν' ἀναγνωρίσω βίον,
 νὰ ἀναγνώσω ἐποχὴν μεγαλουργόν, βραχεῖαν,
 ἀλλὰ αἰωνιότητα διὰ τὴν ἱστορίαν·
 καὶ ἦτις πρὸς τὸν ἀριθμὸν τῶν τάφων ὑπερέχει
 κ' ὡς μήτηρ γῆ παλαίγονος, νέαν ζωὴν παρέχει.
 Λαλοῦν αἰῶνες τέσσαρες ἐδῶ πικρᾶς δουλείας!
 Τόσους αἰῶνας ἔτρεφον δειλαί, μετ' ἀγωνίας
 τοὺς δούλους αἰ μητέρες μας ἐδῶ διὰ τυράννους·
 τόσους αἰῶνας ἤκουον παραμυθίας πλάνους
 οἱ ἄτυχοι πατέρες μας παρ' εὐδαιμόνων ξένων.
 — Δὲν φθάνει, οἴμοι, ἡ φωνὴ λαῶν δεδουλωμένων,
 καὶ μέχρις ἔτι σήμερον, εἰς ὧτα βασιλέων·
 ἂν ἔφθανε, τὸν θρόνον του τίς θὰ ἠγάπα πλέον;—
 Πίπτει ἐν' ἔθνος! καὶ Ἑλλάς τὸ ἔθνος ἂν καλῆται,
 οὐδεὶς πρὸς ὑποστήριξιν τοῦ πίπτοντος κινεῖται.
 Ἄλλ' ὅμως καὶ τίς δύναται νὰ σώσῃ τὴν Ἑλλάδα;
 Οὕτως, ἂν πέσῃ ὁδηγὸς εἰς νύκτα φέρων δᾶδα,
 οἱ ὁδηγούμενοι ἐκεῖ εἰς σκότος ἀπομένουν,
 —πίπτει εἰς ἄβυσσον αὐτός— δειλοί, οὔτε προβαίνου
 καὶ περιμένουν τὴν αὐγὴν, τὸ πτώμα του νὰ ἴδουν!
 Καὶ οὕτως ἔπεσ' ἡ Ἑλλάς! κ' οἱ χρόνοι παραδίδουν
 εἰς χρόνους καὶ ὁ εἷς αἰὼν εἰς ἕτερον αἰῶνα
 δεινῶν πικρὰ διδάγματα καὶ παθημάτων μόνα...
 Ἡ δόξα ἔχει ἐπὶ γῆς φρικτὰ τὰ σύμβολά της·
 οἱ μᾶλλον εὐνοοῦμενοι αὐτῆς, καὶ θύματά της·

πᾶν ἔξοχον ὑπόκειται εἰς φοβερὰς θυέλλας
καὶ εἰς ὀρέων κορυφὰς προσβλέπω τὰς νεφέλας,
ἐκεῖ καὶ πίπτει κεραυνός! Ἐπὶ τῆς ἀτυχίας
τὸ μεγαλεῖον ἔχει, φεῦ, δικαίωμα πρωτείας.
Τοιοῦτος εἶναι ὁ πικρὸς τῆς γῆς αὐτῆς μας φόρος,
ὅπότεν στέλλητ' εἰς αὐτὴν κ' εἷς Προμηθεὺς τυρφόρος!
Λαλοῦν αἰῶνες τέσσαρες ἐδῶ πικρᾶς δουλείας
κ' ὁ ἀνδριάς αὐτὸς ὁμοῦ μοιραίας ἀληθείας.

—Εἰς τὸ μαρμάρινον αὐτὸ ἀφῆτε με μνημεῖον
ἀφήσατέ με μάρτυρος νὰ ἀναγνώσω βίον.—

Τότε, ὅπότεν πανταχοῦ ὑπὸ τὴν πτέρυγὰ του
καλύπτει, θλίβει θύματα τὸ φάσμα τοῦ θανάτου,
καὶ εἶν' ὁ θάνατος αὐτὸς βαρὺς, χωρὶς ἐλπίδος,
διότι εἶναι ὁ τροφεὺς τυράννων τῆς πατρίδος,—
Τότε, ὅπότεν Ἔθνος ἔν, ὡς εἷς δεσμώτης μόνος,
μίαν φωνὴν ὀδυνηρὰν διὰ πολλὰς συγχρόνως
ὀδύνας τῶν θυμάτων του, μίαν φωνὴν ἀφίνει,
κ' ἡ μὲν φωνὴ εἶν' ἀσθενής, δριμεῖα δ' ἡ ὀδύνη,—
Τότε ἐγείρονται θνητοί, ὧν ἡ ψυχὴ πῦρ θεῖον·
εἰς τὸ ἀστράπτον βλέμμα των, μετὰ παλμῶν μυχίων
πᾶς ἀπελπὶς τὴν τύχην του ζητεῖ νὰ ἀναγνώσῃ,
καὶ εἶν' ἡ τύχη του ἐλπὶς ἐν δυστυχίᾳ τόσῃ!
«Θαρρεῖτε, λέγουν οἱ θνητοὶ ἐκεῖνοι, ὦ, θαρρεῖτε·
ἰδοὺ ἡμεῖς ὑπὲρ ὑμῶν, θυσία ἂν ἀπαιτῆται!»

Τίς θρίαμβος καλεῖ αὐτούς, ἢ τίς ἐλπὶς μεθύει
τὰς φρένας των; τί θησαυρούς, τί ἀγαθὰ δεικνύει,
ποίας τιμάς, ὡς ἀμοιβήν, ὁ ἔνθεος σκοπὸς των;
Πέριξ αὐτῶν ὁ θάνατος, ἀλλ' ὅμως τί ἐντὸς των;
— Ὁ κόσμος ὁ τὴν ὑλικὴν εὐδαιμονίαν κλείων
δὲν ἔχει μέτρον ἀρετῆς μετροῦν τὸ μεγαλεῖον·
πρὸς τί λοιπὸν ἡ ἀμοιβὴ θὰ μετρηθῇ; Ὁμίλει
τοῦ Ρήγα μάρμαρον βωβόν, ὦ, ἄνοιξε τὰ χεῖλη!

[...]

ᾠ Ρήγα, ὅταν ἔκλινες τὴν κεφαλὴν βαρεῖαν

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

μετ' ἄσμα πόνου καὶ στοργῆς τῆς λύρας σου, ὅποίαν,
ὅποίαν, λέγε, θύελλαν ἠσθάνεσο ἐντός σου
καὶ τί Ἑλλάδα ἔπλαττεν ὁ μαῦρος λογισμός σου;
καὶ τότε ποῖος κεραυνὸς ἢ ἔμπνευσίς σου ἦτο
καὶ ἡ ψυχὴ σου εἰς αὐτοῦ τὴν λάμψιν ὠδηγεῖτο;
Εἰπέ μοι πῶς ἀνέκυπτες, εἰπέ μοι, ν' ἀνακύψω·
τὸν πόνον σου αἰσθάνομαι καὶ οὔτε κἂν νὰ κρύψω,
ὡς θησαυρὸν τὸν πόνον μου, δυνάμεις μ' ἀπομένουν.
Ἔ, κ' ἔπρεπε οἱ λόγοι μου ἐλπίδα νὰ ἐμφαίνουν!
Ἔ, κ' ἔπρεπε ἡ λύρα μου νὰ σέ ὑμνήσῃ μόνον!
Ἔολην σου, ὄλην τὴν ζωὴν μᾶς ἔδωκες πρὸ χρόνων·
καὶ ἦλθες, ἄστεγος πατήρ, ὅστις εἰς τοὺς υἱοὺς του
εἰσέτι ζῶν διένειμε τοὺς τόσους θησαυρούς του,
μέρος αὐτῶν τουλάχιστον, στοργὴν νὰ ἐπαιτήσῃς...
Μόνον αὐτὴ τῶρα σ' ἀρκεῖ, ὦ Ρήγα, ἵνα ζήσῃς.
Ἔ, κ' ἔπρεπε ἡ λύρα μου νὰ σέ ὑμνήσῃ μόνον!
Ἄλλ' οἴμοι, κλίνω κεκμηκῶς, οὐχὶ ὑπὸ ἀγώνων,
οὐχὶ διότ' ἠσθένησα τὰ πλούτη σου ἀξάνων·
ἀλλ' ὑπὸ βίου ἀδρανοῦς καταβληθεῖς, τὴν πλάνον
τῶν ἀγαθῶν σου ὑλικὴν εὐδαιμονίαν δρέπων,
ἰδοὺ ἐγώ, ὦ πάτερ μου, δειλὸν τὸ βῆμα τρέπων
καὶ ἀσθενὲς πρὸς εὐμενῆ ἐδῶ ὑποδοχὴν σου...

Καὶ νὰ φαιδρύνω ἔπρεπε τὴν πατρικὴν ψυχὴν σου!

Ἦσθάνθης πόνον, ὡς αὐτόν, ποτὲ εἰς τὴν καρδίαν;
Οἴμοι, ὦ Ρήγα, θέλομεν καὶ ἄλλην εὐλογίαν.
Μὴ μὲ τὴν δεξιὰν ἐκεῖ, ἐκεῖ μακρὰν δεικνύης·
συγγνώμην, ἂν ἐπταίσασαμεν! ὦ Ρήγα, μὴ δακρύης,
ἂν ἀφειδῶς τοῦ πλούτου σου ἐν μέρος ἀπωλέσθῃ...
ὦ, μὴ δεικνύης πρὸς Ἐκεῖ... ὁ βίος μας ἐπταίσθη·
εὐλόγησον τὰ τέκνα σου τὴν δεξιὰν ἐκτείνων
κ' ἐλπίζε ἔτι! ἢ ἐλπίς ἢ σὴ κ' ἐλπίς ἐκείνων.

.....

Φεῦ, τί λαλῶ; Ἡ χεῖρ αὐτὴ χεῖρ εἶνε μαρμαρίνη,
ἀκίνητος δεικνύουσα ἐκεῖ, ἐκεῖ... θὰ μείνῃ.

[...]

ἐκρούσθη : (κρούω) χτυπῶ | μυριόστομος : ὁ ἔχων ἑκατοντάδες στόματα, φωνές· βροντό-
λαλος | προφέρουσα : (προφέρω) ἐκφωνῶ, λέω | ἡχοῦς : (ἡχώ) ἀντίλαλος | συγκρημνίζων :
(συγκρημνίζω) ρίχνω, κατεδαφίζω, διαλύω | κλέος : δόξα | ἦν : τὴν ὅποιαν | κλονίζησθε :
(κλονίζω) ταρακουνῶ, ἀποσταθεροποιῶ | ἦτις : ἡ ὅποια | παλαίγονος : ἀρχαῖος | οἴμοι : ἀλ-
λοῖμονο | ἔτι : ἀκόμη | ὄτα : (οὖς) αὐτί | τίς : ποῖός | πίπτει : (πίπτω) πέφτω | οὕτως : ἔτσι |
δᾶδα : δαυλός, δαυλί, πυρσός, πυρωμένο ξύλο | φεῦ : ἀλλοῖμονο | πυρφόρος : ὁ φέρων τὴ
φωτιά | ὁμοῦ : μαζὶ μέ | πτέρυγα : (βλ. καὶ πτέρυξ) (ἐδῶ) φτεροῦγα πτηνοῦ | θλίβει : (θλίβω)
(ἐδῶ) χαϊδεύω, ἀκουμπῶ | φάσμα : φάντασμα, πνεῦμα | μυχίον : (μύχιος) ἐσωτερικός, ἐνδό-
τερος | ἀπελιπς : αὐτὸς ποῦ ἔχει χάσει τὴν ἐλπίδα του, ἀπελιπισμένος | πέριξ : τριγύρω | ἦτο :
ἦταν | ἀνεκυπτες : (ἀνακύπτω) προκύπτω, ἐμφανίζομαι, ὑψώνομαι | ἐμφαίνου : (ἐμφαίνω)
ἐμφανίζομαι, προκύπτω | ὅστις : ὁ ὅποιος | εἰσέτι : ἀκόμα | ζῶν : ζωντανός | ἐπαιτήσης :
(ἐπαιτῶ) ζητιανεύω | ἴνα : γιὰ νά | κεκμηκός : (κάμνω) κουρασμένος, ἀποκαμωμένος | οὐ-
χί : δέν, μήν, καθόλου, διόλου | πλάνον : (πλάνος) ἀπατηλός | δρέπων : (δρέπω) συλλέγω,
μαζεύω | παιδρύνω : πλένω, καθαρίζω· χαροποιῶ | ἀφειδῶς : δίχως φειδώ, ἀνεξέλεγκτα,
ἀμετροεπῶς | ἀπωλέσθη : (ἀπολλύω/ἀπόλλυμι) χάνομαι, καταστρέφομαι | ἡ σή : δική σου

Τὸ ποίημα συνετέθη μὲ ἀφορμὴ τὰ ἀποκαλυπτήρια τοῦ ἀνδριάντα τοῦ Ρήγα στὰ Προ-
πύλαια τοῦ Πανεπιστημίου. Παρατίθεται ὑποσελίδια σημείωση τοῦ συγγραφέα, ἡ ὅποια
ἀναφέρει (σ. 16): «Τὸν ἀνδριάντα ἐκάλυπτεν εὐρεῖα κυματίζουσα ἑλληνική σημαία, μέχρι
τῆς στιγμῆς, καθ' ἣν εἰς ἓν τοῦ Πρυτάνεως νεῦμα κατέπεσεν αὐτὴ κ' ἐπεφάνη μαρμάρινος
ὁ Ρήγας εἰς τὰ περισυναχθέντα, ἐνθουσιῶντα πλήθη».

ὁπότεν σέλλητ' εἰς αὐτὴν κ' εἶς Προμηθεὺς πυρφόρος : Κατὰ τὴν ἀρχαιοελληνικὴ μυθικὴ
παράδοση, ὁ Προμηθεὺς ἐκλεψε τὴ φωτιά ἀπὸ τὸ ἐργαστήρι τοῦ Ἥφαιστου καὶ τὴν παρέ-
δωσε στοὺς ἀνθρώπους· γιὰ τὴν ἐνέργειά του αὐτὴ τιμωρήθηκε φυλακίζόμενος σιδηροδέ-
σμιος στὸν Καύκασο, ἐνῶ ἕνα ἀρπακτικὸ πτηνὸ θὰ τοῦ ἔτρωγε καθημερινὰ τὸ ἦπαρ, τὸ
ὁποῖο θ' ἀναπληρωνόταν τὸ βράδυ προκειμένου τὸ μαρτύριο νὰ συνεχίζεται στὸ διηνεκές.

Μὴ μὲ τὴν δεξιὰν ἐκεῖ, ἐκεῖ μακρὰν δεικνύης : Τὸ ἄγαλμα τοῦ Ρήγα, γιὰ τὸ ὁποῖο γίνεται λό-
γος, τὸν ἀναπαριστᾷ τηβνοφοροῦντα νὰ κρατᾷ στὴν ἀριστερὴ του χεῖρα ἕνα βιβλίο, ἐνῶ
μὲ τὴ δεξιὰ νὰ δείχνει πρὸς ἀόριστη κατεύθυνση.

; ; ;

Γιατί δὲν τραγουδεῖς, μοῦ λέν', νεώτερα ἀνδρειωμένα,
μὰ ὄλω καὶ ξαναγυρνᾶς εἰς τὸ Εἰκοσιένα;

Γιατί δὲν ψάλλεις καὶ αὐτὴ
τὴν ὁπωσδήποτε' ἀνεκτὴ,

τὴν ζωηφόρον ἦτταν μας τοῦ ἐνενηντα ἐπτά;

Γιατί μὲ τὸ Εἰκοσιένα σου, γιατί μὲ περιττὰ

κι' ὄλ' οἱ καῦμοί σου; — Νὰ σᾶς πῶ! γιατί, γιατί, μ' αὐτὰ

ποῦ λέτε πῶς δὲν παραιτῶ,

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

μ' αὐτά, μ' αὐτὸ ἐζήσαμεν ὡς χρόνια ἐβδομηῆντα,
 λέγω μ' αὐτὸ νὰ ζήσωμεν ἀκόμη κ' ἐνενηῆντα,
     ἀκόμα κ' ἑκατό,
     ἄχ! καὶ νὰ ζῶ μόνο μ' αὐτό,
     τοῦ Εἰκοσιένα τὸ Χριστό,
 μόνο μ' ἐκεῖνο τ' ὄνειρο, ποὺ ἀπὸ παιδὶ κρατῶ!...
 Θεέ μου, ἔ τὰ συντρίμματα, ποὺ σήμερα πατῶ,
     νὰ δεῖξω ἔ τὰ παιδιὰ μου
 τὰ τότε μας τῆς δόξης μας... νὰ δεῖξω τὴν καρδιά μου!

ζωηφόρον : (ζωηφόρος) ὁ φέρων καὶ δίδων ζωὴ· ζωογόνος, ἀναζωογονητικός | παρατῶ : ἀφήνω, παρατῶ

τὴν ζωηφόρον ἦταν μας τοῦ ἐνενηῆντα ἐπτά : Ἀναφορὰ στὸν Ἑλληνοτουρκικὸ πόλεμο τοῦ 1897. Διεξήχθη στὴ σκιά τῶν γεγονότων τοῦ Κρητικοῦ ζητήματος κατὰ βάση στὴν περιοχή τῆς Θεσσαλίας, τὸν Ἀπρίλιο-Μάιο τοῦ 1897, καὶ ἔληξε μὲ νίκη τῶν Ὀθωμανῶν.

Ὁ Κανάρης

Μᾶς διηγεῖτο ὁ ναύαρχος, ὁ Κωνσταντῆς Κανάρης
 (ὦ χάρις λόγου φλογερά, ὦ φλόγα κι' ὄλω χάρις!):

— «Μ' ἐρώτησε μίαν φορὰν
 »ὁ βασιληᾶς μας Ὅθων,
 »μ' ἐκείνην τὴν γερμανικὴν καλὴν του προφοράν,
 »καὶ διὰ τὰ τῆς Δόξης μας μὲ πόνον καὶ μὲ πόθον:
 »— Καὶ δὲν μοῦ λέγεις, ναύαρχε, ἄχ! σὲ παρακαλῶ,
     »τί ἡσθάνεσο, τί ἀκριβῶς,
     »ἐκείνην τὴν στιγμὴν, βωβός,
     »ποῦ μὲ τῆς Μοίρας τὸ καλό,
     »μὰ τὴν στιγμὴν ἐκείνην πιά,
     »ἐκείνην, ποὺ ἔβαζες φωτιά
     »ἔς τὰς ναυαρχίδας;... Ἰπέ μου,
     »εἰπέ μου, ναύαρχέ μου!

»— Ἀκοῦτε δὰ ἐρώτησι ποὺ μοῦκαμε, παιδιὰ!»
 — Καὶ τί τοῦ ἀπαντήσατε; — «Τί νὰ τοῦ ἀπαντήσω;
 »Νά! τοῦεἶπα, βασιλέα μου, ἐκείνη τὴ στιγμὴ,
 »ποῦ ἡ πατρίδα μου ἔλεγεν: Ἐμπρός! κι' ὁ φόβος: Μή!

»ἐγὼ μὲ τῆ φωτίτσα μου — Ὁθωνα, μὴν τὰ χάνης—
 »ἔλεγα μόνο μέσα μου: Κανάρη, θὰ πεθάνης!»

Ἐν Πόρῳ 25 Ἰουνίου 1899

ναυαρχίδας : (ναυαρχίδα) τὸ ἐπικεφαλῆς πλοῖο ἐνὸς στόλου, στὸ ὁποῖο ἐπιβαίνει ὁ ναύαρχος

ΚΕ'. Μαρτίου τοῦ 1899

Μετὰ πάθη καὶ ὀδύνην,
 μετὰ τούρκων πάτημα
 ἔς τὴν θεσσαλικὴν γαλήνην,
 μετὰ τόσα ἄχ! ἄτιμα.

Ἔλα! ἄς χαιρετίσωμεν
 πάλιν τὸ Εἰκοσιένα,
 πάλι ἄς γονατίσωμεν,
 πάλιν ἄς ἀρχίσωμεν,
 μὲ τὸ πάλαι, μὲ τὸ πένα,
 τοὺς καῦμοὺς νὰ σβύσωμεν
 τόσης δηλητηριώδους,
 ἐποχῆς οἰκτρᾶς, δυσώδους...

Καὶ μὲ τὰ παλῆα
 νὰ ζητήσωμεν τὰ νέα,
 νὰ ζητήσωμεν ἀκμαία
 τῆς Πατρίδος μας δουλειά.

πάλαι : γιαταγάνι | οἰκτρᾶς : (οἰκτρός) αὐτὸς ποὺ προκαλεῖ τὸν οἶκτο, ὁ ἐλεεινός | δυσώ-
 δους : (δυσώδης) βρομερός, ρυπαρός

Ἡ Ἑλλὰς ἐορτάζουσα τὴν ΚΕ'. Μαρτίου
 (Ἀπηγγέλθη ἐν τῷ «Παρνασσῶ» τῷ 1874).

[...]

Μὲ θάρρος ἀτενίσατε! τοιαύτη ὀπτασία
 εἰς τοὺς μικροὺς αἰείποτε ὑπῆρξε σωτηρία!

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

ὦ τί ώραία ἐορτή! τὸ παρελθὸν προβάλλει
 μὲ τὴν λευκὴν σινδόνα του, μὲ τ' ἄγρια του κάλλη.
 Αἰώνων ἔλων σύρουσιν ὀδύναι τρέμον βῆμα...
 Πᾶσα ὀδύνη κ' εἷς σταυρός, κάθε σταυρός καὶ μνήμα,
 καὶ κάθε μνήμα ἥρωα καὶ μάρτυρα μᾶς στέλλει.
 Κι' ὁ κόσμος οὗτος ὁ νεκρὸς νὰ ἴδῃ τώρα θέλει,
 ἐὰν καλῶς ἐπίστευσε, πιστεύσας, ὅτι μόνον
 μνήμη σεπτὴ καὶ ἔνδοξος νικᾷ τὸν μαῦρον Χρόνον.
 Θέλει νὰ ἴδῃ, ἂν αὐτὸ πιστεύουσιν ἀκόμα,
 ὅσοι πατοῦν τοῦ τάφου των τ' ἁγιασμένον χῶμα,
 καὶ ὅσ' εἶν' ἔτοιμοι κι' αὐτοί, ἀντὶ θανάτου, μίαν
 ν' ἀφήσουν εἰς τὰ τέκνα των ἀνάμνησιν γλυκεῖαν.
 Τοῦτο νεκροὶ ἐγείρονται νὰ ἴδωσι μεγάλοι,
 αὐτὸ παρηγορία των, καὶ δὲν τοῖς μένει ἄλλη!

[...]

Κ' αἴφνης ἠγέρθη Ἀθηνᾶ, ἀήττητος ὀπλίτης,
 «Ἀνοιξατε! Ἀνοιξατε!» ἀντήχησ' ἡ φωνή της...
 Λόγχην κρατοῦσα ὤρησεν, ἐξέτεινε τὴν χεῖρα,
 κ' εἰς νέους χρόνους ἤνοιξε τοῦ μέλλοντος ἡ θύρα.
 Κόσμος νεκρὸς μὲ τὴν πνοὴν αὐτῆς ζητεῖ νὰ ζήσει.
 Ἡ κόρη τρέχει· τίς αὐτήν, τίς πλέον θὰ κρατήσῃ;
 Ἄ, ἔζη τότε δι' αὐτῶν καὶ διὰ κόσμου νέου,
 νέου ἢ πλάστιγξ ἔκλινεν ὑπὲρ αὐτῆς δικαίου.
 Ναί, δι' αὐτῶν, ὧν αἰ σκιαὶ ἐνταῦθα νῦν πετῶσι
 ἠγέρθη αἴφνης ἡ Ἑλλάς τοιαύτη τότε, τόση!

[...]

Ἴδου, ἰδού, πῶς σβέννυται ἡ δόξα τῶν πατέρων
 κ' εἰς ἐορτὴν ὠχρὰν θρηνεῖ ὁ ἐπιζῶν τις γέρων.
 ὦ, μὰ τὸ δάκρυον αὐτό, ὦ νέοι, φαντασθῆτε
 ἐὰν τις ξένος ἤρχετο νὰ εἶπη: «Ἀρνηθῆτε
 »τὴν δόξαν σας, μὲ ἐνοχλοῦν τ' ἀπομεινάριά σας,
 »ἀγῶνος σας πολυετοῦς τὰ λείψανα τὰ ζῶντα,
 »καὶ αἰ εἰκόνες σας αὐταί, τὰ μάρμαρα σιγῶντα,
 »εἷς Ρήγας μισητὸς ἐμπρὸς τοῦ Πανεπιστημίου

»καὶ εἷς Γρηγόριος ἐγγὺς εἰς μνήμην μαρτυρίου,
 »δι' ὃν εἶπε καὶ ποίημα εἷς ψάλτης Πίνδαρός του,
 »μὲ βασιλεῖς καὶ μὲ λαὸν δακρύνοντας ἐμπρός του·
 »μὲ ἐνοχλοῦν· καὶ δότε μοι αὐτά!» ὦ, φαντασθῆτε
 ὅποια λύσσα, ὄνειδος καὶ ὕβρις! Ἐγερθῆτε,
 θὰ ἀνεκράζομεν ὁμοῦ. Ποτέ! ποτέ! ὦ φρίκη,
 ποτέ! ὦ ξένη, ἂν εἰς σέ ἡ δύναμις ἀνήκη,
 ἀλλ' εἰς ἡμᾶς ὁ θάνατος, ἰσχυρὸς τοῦ ἀδυνατοῦ,
 ὁ προφυλάττων ἔνδοξον μέλλον μὲ τὰ πτερά του.

[...]

ἀτενίσαιτε : (ἀτενίζω) κοιτάζω | *ὄπτασία* : ὄνειρική εἰκόνα, ὄνειρο, ὄραμα | *ἀείποτε* : πάντοτε | *σινδόνα* : (σινδόνη) σεντόνι | *σεπτῆ* : (σεπτός) ἅγιος, ἱερός | *ἠγέρθη* : (ἐγείρομαι) σηκώνομαι | *λόγην* : (λόγη) αἰχμή τοῦ δόρατος | *ἐξέτεινε* : (ἐκτείνω) τείνω, τεντώνω, ἀπλώνω τὸ χέρι μου | *ἔζη* : (ζῶ) ζοῦσε | *πλάστιγξ* : (βλ. καὶ πλάστιγγα) ζυγαριά, παλάντζα | *ὦν* : αὐτῶν, τῶν ὁποίων | *ἐνταῦθα* : ἐδῶ πέρα | *νῦν* : τώρα | *αἴφνης* : ξαφνικά | *σβέννυται* : (σβέννυμι) σβήνω, σβήνομαι, χάνομαι | *δότε* : (δίδω) δίνω, δώστε | *ὄνειδος* : ντροπή | *ὁμοῦ* : μαζί

εἷς Ρήγας μισητὸς ἐμπρός τοῦ Πανεπιστημίου / καὶ εἷς Γρηγόριος ἐγγὺς εἰς μνήμην μαρτυρίου : Αναφορὲς στὰ ἀγάλματα τῶν Ρήγα Βελεστινλή καὶ πατριάρχη Γρηγορίου Ε΄, τὰ ὅποια κοσμοῦν τὰ Προπύλαια τοῦ Πανεπιστημίου. Λίγο παρακάτω ὁ Καμπούρογλου ἀναφέρει γιὰ τὸν τελευταῖο: «δι' ὃν εἶπε καὶ ποίημα εἰς ψάλτης Πίνδαρός του», στίχος πὸ σχολιάζεται ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν συγγραφέα μὲ ὑποσελίδια σημείωση (σ. 133): «Ὁ Ἀριστοτέλης Βαλαωρίτης». Πράγματι, ὁ μεγάλος βάρδος ἐκλήθη στὰ ἀποκαλυπτήρια τοῦ μνημείου καὶ ἀπήγγειλε τὸ ποίημά του «Ὁ ἀνδριάς τοῦ αἰοίδιμου Γρηγορίου τοῦ Ε΄, Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως».

Εἰς τὸν Βίκτορα Οὐγγῶ

(ἐν Λευκώματι διεθνεῖ προκληθέντι ὑπὸ τοῦ «Figare» τῶν Παρισίων,
 εἰς ἰδιαίτερον πανηγυρικόν του φύλλον).

Δὲν ξεχνᾷ ἡ Ἑλλάς ἐκεῖνον, πού μὲ φλόγα τοῦ Κανάρη,
 ἔψαλλε τῆς ἑλευθερίας της τὴν ἀγρία πρώτη χάρι...
 κι' ἀπ' τῆ γῆ, πού ζῆ ἀκόμα, φθάνει ἐκεῖ, πού θεῖα μοῖρα,
 εἶπε νᾶν' ἀνταμωμένοι ὁ Πυρπολητῆς κι' ὁ Νοῦς!
 μὲ δαυλὸ ἀναμμένο ὁ ἕνας, καὶ ὁ ἄλλος μὲ τῆ λύρα,
 ἡ μιὰ δόξα μὲ τὴν ἄλλη ἀψηλὰ ἔς τοὺς οὐρανοὺς!

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

Ἀναφέρεται στὴ σειρά ποιημάτων ποὺ συνέθεσε ὁ σπουδαῖος Γάλλος ποιητὴς γιὰ τὴν Ἑλληνικὴ Ἐπανάσταση, καὶ πιὸ συγκεκριμένα στὸ ποίημα «Κανάρης» («Canaris»). Τὸ ἔντυπο *Figare* ποὺ ἀναφέρεται πρόκειται πιθανότατα γιὰ τὴ γνωστὴ παριζιάνικη ἐφημερίδα *Figaro*.

Ἰωάννης Κ. Καμπούρογλου(ς) (Φανάρι, 1855 – Πόρος, 1903)

Συγγραφέας καὶ δημοσιογράφος, ἐκδότης τῆς *Ἐφημερίδας* κι ἔπειτα τῆς *Νέας Ἐφημερίδας*. Συνδέθηκε φιλικὰ μὲ τοὺς Γεώργιο Βιζυηνὸ καὶ Νικόλαο Πολίτη. Μετέφρασε σημαντικὰ ἔργα στὰ ἑλληνικά, προεξάρχοντος τοῦ μυθιστορήματος *Νανὰ* τοῦ Ἐμίλ Ζολά.

«Οἱ ἄγνωστοι ἥρωες»

Πηγή: *Λύρα. Ἀνθολογία τῆς νεωτέρας ἑλληνικῆς ποιήσεως*, (ἐπιμ.: Ἰωάννης Πολέμης), Ἀθήνα, Ἑλληνικὴ Ἐκδοτικὴ Ἐταιρεία, 1910, σ. 176.

«Ὁ ἀνδριάς Ρήγα τοῦ Φεραίου.»

Πηγή: Ἰωάννης Κ. Καμπούρογλου, *Πατρίς-νεότης*, Ἀθήνα, Τυπ. Ἀφῶν Περρῆ, 1873, σσ. 16, 17-19, 21-23.

«;»

Πηγή: Ἰωάννης Κ. Καμπούρογλου, „1900“. *Ποιητικὴ συλλογὴ, μετὰ εἰκόνων καὶ τινῶν ὄλως πρωτοτύπων τῶν κ.κ. Ν. Λύτρα, Ἀλ. Φιλαδέλφεως καὶ ἄλλων καλλιτεχνῶν*, (πρόλ.: Βασ. Κυρέλλος), Ἀθήνα, «Παλιγγενεσία», 1900, σσ. 14-15.

«Ὁ Κανάρης»

Πηγή: Ἰωάννης Κ. Καμπούρογλου, „1900“..., ὁ.π., σσ. 42-43.

«ΚΕ'. Μαρτίου τοῦ 1899»

Πηγή: Ἰωάννης Κ. Καμπούρογλου, „1900“..., ὁ.π., σσ. 50-51.

«Ἡ Ἑλλὰς ἐορτάζουσα τὴν ΚΕ'. Μαρτίου»

Πηγή: Ἰωάννης Κ. Καμπούρογλου, „1900“..., ὁ.π., σσ. 128-129, 130, 133-134.

«Εἰς τὸν Βίκτορα Οὐγγώ»

Πηγή: Ἰωάννης Κ. Καμπούρογλου, „1900“..., ὁ.π., σ. 270.

Στέφανος Μαρτζώκης

(1855-1913)

25η Μαρτίου

Ἡ δοξασμένη Ἐλευθεριὰ π' ἄγρυπνη πάντα μένει,
κι' ἀπ' ἄκρη σ' ἄκρη τριγυρνᾷ στήν ἄπειρη οἰκουμένη,
ποῦ κάθε χέρι ἐλεύθερο κ' ἐλεύθερη τὴ σκέψη
θέλει νὰ βλέπει ἀδιάκοπα ὅπου τὸ μάτι στρέψει,
μὲ τῶν πουλιῶν τὸ λάλημα, μὲ τῶν παιδιῶν τὸ κλάμα,
στὰ μητρικὰ παράπονα, μὲ τοὺς ἀνθοὺς ἀντάμα,
ἦλθε σὰν ἄκουσε φωνὴ πολέμου νὰ πετιέται,
καὶ τὴ ζωὴ γέρος καὶ νιὸς γιὰ κείνη ν' ἀπαρνιέται,
ἦλθε κι' εὐθύς ἐφώλιασε στὰ στήθη, κι' ἡ θυσία
γιὰ τὴν πατρίδα ἐνώθηγε μαζί μὲ τὴ θρησκεία,
κι' ἀρχίνησεν ὁ πόλεμος κι' ἀρχίνησεν ἡ μάχη
κι' ἦτανε μάρτυρες ἐδῶ κι' ἐκεῖ γιγαντομάχοι.

στρέψει : (στρέφω) γυρνᾷ | λάλημα : κελήδισμα | ἀντάμα : μαζί

Στέφανος Μαρτζώκης (Ζάκυνθος, 1855 – Ἀθήνα, 1913)

Ἕλληνας ποιητὴς τῆς Ἑπτανησιακῆς Σχολῆς. Σπούδασε στὸ Παρίσι. Τὸ ἔργο του περιλαμβάνει ποιήματα, τὰ ὁποῖα διαπνέονται ἀπὸ μιὰ μελαγχολικὴ διάθεση, γραμμένα στὴ δημοτικὴ. Μετοικώντας στὴν Ἀθήνα διαμόρφωσε τὸν δικό του κύκλο. Ἀδελφός του ἦταν ὁ ἐπίσης ποιητὴς Ἀνδρέας Μαρτζώκης. Τὰ *Ἄπαντά* του ἐκδόθηκαν δέκα χρόνια ἔπειτα ἀπὸ τὸν θάνατό του.

«25η Μαρτίου»

Πηγή: Στέφανος Μαρτζώκης, *Ἄπαντα*, Ἀθήνα, Π. Γ. Μακρῆς & Σία, [1925], σσ. 196-197.

Ν. Γ. Καμπᾶς

(1857-1932)

Ἰανουάριος

III

— Τώρα ἐσὺ γιὰ ὅλ' αὐτὰ τί θέλεις νὰ σοῦ γράψω;
Κανένα δρᾶμα; Πήγαινε ἴστον Ἀφεντούλη τότε.
Ἦ νὰ βροντήξω θέλεις δὲ κ' ἐγὼ καὶ νὰ ἀστράψω,
Νὰ πῶ πῶς οἱ πολιτικοὶ εἶναι αἰσχροί, προδόται,
Νὰ κλάψω τὴν Ἑλλάδα μας καὶ τὴ μεγάλη Ἰδέα;
— Ἄν ἦναι ἔτσι, ζήτησε ἀπ' τὸν διανομέα
Τοὺς στίχους τῆς πρωτοχρονιαῆς ἢ πρόσμενε ἡλιγάκι
Τὸν Μάρτη, τί θὰ πῆ νὰ δῆς ποιητικὸ φαρμάκι.
— Θὰ κλάψετε — αἶ ποιηταί — καὶ πάλι τὴν Ἑλλάδα
Καὶ ἴστο Εἰκοσιένα τῆς θ' ἀνάψετε λαμπάδα!
Ἔως πότε θὰ τοῦ καίετε ὡς πότε πλεῖα λιβάνι,
Θὰ σκάση, δὲν τ' ἀφίνετε ὀλίγο ν' ἀνασάνη;

φαρμάκι : δηλητήριο | πλεῖα : πιά

Πήγαινε ἴστον Ἀφεντούλη τότε : Ὁ Θεόδωρος Ἀφεντούλης (1824-1893) ὑπῆρξε ἰατρός, καθηγητὴς φαρμακολογίας καὶ βοτανολογίας, ἐνῶ διετέλεσε πρύτανης τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν. Ἄφησε ἀξιοσημεῖωτο ἔργο μὲ ἀναφορὰς σὲ πολλοὺς κλάδους τοῦ ἐπιστητοῦ. Ἐπίσης, συνέγραψε ποιήματα καὶ ὑπῆρξε μέλος τῆς εἰσηγητικῆς ἐπιτροπῆς πολλῶν ποιητικῶν καὶ δραματουργικῶν διαγωνισμῶν, ἐξ οὗ κι ἡ παροῦσα ἀναφορὰ τοῦ Καμπᾶ. Πέραν τούτων, πολέμησε στὶς ἐπαναστάσεις τῆς Θεσσαλίας καὶ τῆς Κρήτης καὶ ὑπῆρξε πληρεξούσιος στὴν Β' Ἐθνοσυνέλευση στὰ 1862.

Ν. Γ. Καμπᾶς (Λέσβος, 1857 – Ἀλεξάνδρεια, 1932)

Νομικὸς καὶ ποιητὴς τῆς Νέας Ἀθηναϊκῆς Σχολῆς. Τὰ πρῶτα τοῦ ποιήματα γράφονται στὴ δημοτικῆ, κατὰ πρωτοφανὲς γιὰ τὴν περίοδο, ἀποκτώντας ἔτσι μαζὶ μὲ τὸν Γεώργιο Δροσίνη τὸν τίτλο τῶν πρώτων ποιητῶν τῆς νέας αὐτῆς γενιᾶς, ἡγουν ἐκείνης τοῦ 1880, ἢ ὅποια διαφοροποιεῖται ἀπὸ τοὺς προγόνους τῆς πρῶτα-πρῶτα ὡς πρὸς τὴ χρῆση τῆς δημοτικῆς ἐναντι τῆς καθαρευούσας. Ἀπὸ τὸ 1880 ὡστόσο, κι ἐξῆς, μετοικεῖ στὴν Ἀλεξάνδρεια τῆς Αἰγύπτου, ὅπου καὶ ζεῖ μέχρι τὸ τέλος τῆς ζωῆς του. Ἡ συμβολὴ του στὰ ἑλληνικὰ γράμματα ἐκτιμήθηκε δεόντως ἀπὸ τοὺς συνομήλικούς του ποιητῆς, οἱ ὅποιοι ἀναγνώρισαν σ' αὐτὸν τὴν ἐπίδρασή του στὰ ποιητικὰ πράγματα τοῦ καιροῦ τους.

«Ἰανουάριος. III»

Πηγή: Ν. Γ. Καμπᾶς, *Ποιήματα καὶ πεζά*, (πρόλ.-ἐπιμ.: Γ. Ἀνδρειωμένος), Ἀθήνα, Ἴδρυμα Κώστα καὶ Ἑλένης Οὐράνη, 2002, σ. 139.

Γεώργιος Δροσίνης

(1859-1951)

Ἡ κόρη τῆς Ρούμελης

Α΄.

Εἶνε γλυκεῖα τῆς ἀνοιξῆς ἡμέρα·
Ὁ οὐρανὸς χαρούμενος γελᾷ,
Πετοῦν τὰ χελιδόνια ἔς τὸν ἀέρα...
Καὶ μόν' ἡ γῆ ἀστράφτει καὶ βροντᾷ.

Χρυσᾶ κιουστέκια, πάλλαις, καρυοφύλλια
Ἐστὸν ἥλιο τ' ἀπριλιοῦ φεγγοβολοῦν
Καὶ βρόντους μὲ τὰ πέτρινά τους χεῖλια
Οἱ βράχοι κ' ἡ σπηλαιὸς ἀντιλαλοῦν.

Πενήντα παλληκάρια ἓνα κ' ἓνα,
Ποὺ λὲς θεριὰ μαννάδες τὰ γεννοῦνε,
Ἐστὴ ράχη τοῦ βουνοῦ ταμπουρωμένα
Μὲ πεντακόσσους Τούρκους πολεμοῦνε.

Ἀλάθευτο μέσ' ἔς τῶν ἐχθρῶν τὰ πλήθη
Τὸ βόλι τους πετᾷ κρυφά, κρυφά
Καὶ αἶμα' ἀπ' τῶν τυράννων τῆς τῆς στήθη
Ἡ σκλάβα γῆ ἀχόρταγη ρουφᾷ.

Αἶμα ρουφᾷ! Ἄς τρέμουν οἱ Σουλτάνοι·
Αὐτὸ τὸ αἶμα μέσ' ἔς τῆ γῆ στοιχειώνει
Κ' ἓνας σωρὸς παιδιὰ καὶ καπετᾶνοι
Γεννιοῦντ' ἀπὸ τὸ χῶμα ποὺ ματώνει.

Πιὲ νὰ χορτάσης, γῆ τυραννισμένη!
Ἄς κοκκινίσῃ Ρούμελη, Μωριᾶς,
Μόνον ἔς τὸ αἶμα ριζωμένο βγαίνει
Τ' ἀμάραντο δέντρο τῆς ἑλευθεριᾶς.

Β΄.

Φωναίς, βοή, κατάραις δὲν τρομάζουν
 Τοῦ Γεροκαπετάνου τὰ ξεφτέρια·
 Αὐτοὶ σκυφτοὶ σωπαίνουν – καὶ φωνάζουν
 Τὰ καρυοφύλλια ἔς τὰ γερά τους χέρια.

Μόνον προσμένουν μὲ κρυφὸ καμάρι,
 Καθὼς προσμέν’ ἡ νύφη τὸ χορό,
 Πότε θὰ πέσουν πλειὰ μὲ τὸ χαντζάρι
 Ἵς τῶν Τούρκων τὸν ἀτέλειωτο σωρό.

— Αἴ, καπετᾶνε, πέρασεν ἡ ὥρα,
 Ἴμουδιάσαμε ἔς τὸ χῶμα καθισμένοι·
 Πρόσταξε πλειὰ νὰ τοὺς ριχτοῦμε τώρα
 Καὶ οὔτε ἕνας ζωντανὸς δὲν μένει!

Ἔτσι ἴμιλεῖ ἔς τοῦ γέροντα τὸ πλάϊ
 Παλληκαράκι πρῶτο ἔς τὴν καρδιά,
 Κι’ ὁ γέροντας τὴν κάπα του πετάει:
 — Εμπρὸς λοιπόν! ἀπάνω τους, παιδιὰ!

Καθὼς ὅταν χωριὸ σεισμὸς ταράζη,
 Καὶ τοίχους ὑψηλοὺς ξεθεμελιώνη,
 Καὶ πέφτουνε ἡ πέτραις ἴσ᾿ ἄν χαλάζη,
 Τὰ πόδια ἢ τρομάρα τὰ φτερώνει·

Καὶ ὁ καθεὶς, χωρὶς νὰ συλλογιέται
 Τοὺς ἄλλους, τρέχει μόνον νὰ σωθῆ,
 Ἔτσι τῶν Τούρκων ὁ σωρὸς σκορπιέται
 Ἵς τ’ ἀστραφτερὸ τῆς κλεφτουριάς σπαθί.

Πρῶτο τὸλόξανθὸ μας παλληκάρι
 Ὅλο φωτιά πηδᾶ μέσ’ ἔς τὰ κοτρώνια,
 Παίζει ἔς τὸ χέρι τὸ σπαθί μὲ χάρι
 Κι’ ὅπου κτυπᾶ, κτυπᾶ μὲ καταφρόνια.

Μὰ εἶνε μαῦρ’ ἡ μοῖρα του γραμμένη·
 Κάποιος Ἀράπης φεύγοντας γυρνᾶ

Κ' ἢ τουφεκιά του σὰν φαρμακωμένη
Τὰ στήθη τοῦ παλληκαριοῦ περνᾶ.

Ὁλόχλωμο σωριάσθηκε ἔς τὸ χῶμα...
Τ' ἀδέρφια ὅλα σκύφτουν ἔς τὴν πληγή του,
Μ' αὐτὸ σιγὰ τὰ διώχνει, κ' ἀπ' τὸ στόμα
Βγαίνει γλυκειὰ ἠμισόσβυστ' ἢ φωνή του:

— Τῆς Ρούμελης τὴν κόρη λαβωμένη
Ἄς μὴν ἀγγίξῃ χέρι ἀνδρικό·
Ἐζῆσ' ὡς τόρα κόρη καὶ πεθαίνει
Μὲ στῆθος καὶ κορμὶ παρθενικό.

Ἀδέρφια, ποὺ μὲ εἶχατ' ἀδελφό σας,
Γιὰ νὰ μὴν πάω σκλάβα μέσ' ἔς τὴν Πόλι
Ντύθηκ' ἀνδρῖκια κ' ἤρθα ἔς τὸ πλευρό σας,
Ἄν πέσω κἂν νὰ πέσω ἀπὸ βόλι.

Τὸ μυστικό μου πλειὰ νὰ τὸ κρατήσω
Δὲν ὠφελεῖ· μοῦ ἔζεπετᾶ ἡ ψυχὴ...
Συντρόφια μου καλὰ, θὰ σᾶς ἀφήσω!
Πατρίδα, ἄχ πατρίδα μου φτωχή!

Ἀπὸ τὸν ἥλιο, ποὺ καταντικρὺ της
Ὁλόχρυσος κατέβαινε ἔς τὴ δύσι
Καὶ ἤρχουνταν θλιμμένος ἔς τὴ μορφὴ της
Γιὰ ὕστερη φορὰ νὰ τὴ φιλήσῃ.

Ἀκτῖνες ἑλευθεριᾶς στεφανωμένη,
Μὲ τὸ ξανθὸ τῆς ἡμέρας δειλινό,
Ἐπέταξ' ἡ ψυχὴ της ἀγιασμένη
Κ' ἔγειν' ἀστέρι ἐκεῖ ἔς τὸν οὐρανό.

Ἐκεῖνοι ποὺ μέσ' ἔς τῆς φωτιᾶς τὴ ζάλη
Τόσαις ζωαῖς σὰν στάχια τίς θερίζουν,
Μὲ ξέσκεπο κ' ὀλόσκυφτο κεφάλι
Ἐς τὴν πεθαμένη γύρω γονατίζουν.

Αὐτοὶ ποῦ μὲ τὸν θάνατο γελοῦνε,
 Πῶχουν ἔς τὰ στήθη λιονταριῶν καρδιά,
 Ἐνῶ τῶχρό της μέτωπο φιλοῦνε
 Δακρῦζουσε καὶ κλαῖνε σὰν παιδιά.

Μὰ ἡ φωνὴ τοῦ καπετάνου κράζει:
 — Παιδιά, γονατισμένα ὀρκισθῆτε,
 Τὸ αἷμα π' ἀπ' τὰ χεῖλη της σταλάζει
 Μὲ αἷμα τουρκικὸ νὰ πληρωθῆτε!

Ἄς κονισθῆ ἔς τ' ἀκούραστό σας χέρι
 Κι' ἄς λάμψη διψασμένο γιὰ σφαγὴ
 Τῆς ἑλευθεριᾶς τὸ δίκικο μαχαῖρι
 Ἐς τῆς σκλαβωμένης Ρούμελης τῆ γῆ!

Μὰ πρῶτ' ἀνοῖξετε μνημα γιὰ νὰ πάρη
 Καὶ νὰ φυλάξ' ἡ γῆ ἔς τὴν ἀγκαλιά της
 Μὲ μάνας ἑπερηφάνεια καὶ καμάρι
 Τὴν πλειὸ ἀνδρειωμένη ἑμμορφιά της,

Κι' ἀγκαλιαστὰ τὸ χῶμα της ἄς βγάνη
 Δαφνούλα καὶ κλωνάρι λυγαριᾶς·
 Τὸ ἔν' ἀγάπης κ' ἑμμορφιᾶς βοτάνι
 Τᾶλλο πικρὸ δεντρὶ παλληκαριᾶς.

Γ'.

Πολὺ βαθειὰ ἐσκάφθηκε τὸ χῶμα
 Καὶ ἔς τὰ χρυσᾶ τὰ ροῦχα του ἔντυμένο
 Κατέβηκε τῆς λυγερῆς τὸ σῶμα
 Λεβέντικο, σὰν νᾶταν κοιμισμένο.

Κ' ἐκλείσθηκεν ἡ γῆ. — Οὔτε λιθάρι,
 Οὔτε σταυρὸς τῆς ἔχει χαρισθῆ,
 Μήπως σκοντάψη τούρκικο ποδᾶρι
 Κ' ἡ ἥσυχη φωλιά της γνωρισθῆ.

.....
 .....

Σιγά, σιγά μὲ τὴ χλωμὴ του χάρι
 Ἄπ' τοῦ βουνοῦ τὴ μαύρη ράχη βγαίνει
 Ὀλόφωτο τ' ἀπρίλη τὸ φεγγάρι
 Καὶ μὲ τὸ φῶς τὴ γῆ τῆς μάχης ραίνει...

Τῆς Ρούμελης ἡ κόρη 'ς τὰ ὕψηλά της
 Κοιμᾶται... καὶ 'ς τὴν τόσην ἐρημιὰ
 Ἔχει τριγύρω μόνη συντροφιά της
 Διακόσσω Τούρκων ἄθαφτα κορμιά!

κιουστέκια : (κιουστέκι) κόσμημα· πολλαπλές, ἀργυρὲς συνήθως ἀλυσίδες ποὺ φοριοῦνται
 στὸν λαιμὸ ἢ στὴ μέση | πάλλαις : (πάλα· βλ. καὶ πάλλα) γιαταγάνι

Ὕμνος τῶν προγόνων

Ἐσεῖς, ποὺ πρωτοσπεύρατε	Σὰν ἴσκιοι μεγαλόκορμοι
Τῆς λευτεριάς τὸ σπόρο,	Κι' ἀπείραχτοι ἀπ' τὰ χρόνια
Λαχταρισμένο δῶρο	Σέρνετε ἐμᾶς τ' ἀγγόνια
Στὴ σκλαβωμένη γῆ,	Στὸ δρόμο τῆς τιμῆς,
Ἐσεῖς, κι' ὅταν ὠρίμασαν	Κι' ὅπου πολέμου κράξιμο
Τὰ στάχυα καρποφόρα,	Κι' ὅπου τῆς μάχης κρότοι,
Τοῦ θερισμοῦ τὴν ὥρα	Ἐσεῖς περναῖτε πρῶτοι
Μᾶς γίνατε ὁδηγοί.	Κι' ἀκολουθοῦμ' ἐμεῖς.

Στὴ μνήμη σας ἀνάβομε
 Χρυσὰ λιβανιστήρια,
 Γιὰ σᾶς τὰ νικητήρια
 Τὰ χεῖλη μας ὕμνοῦν,
 Καὶ πλέκοντας τὰ χέρια μας
 Τῆς δόξας τὰ στεφάνια
 Δικὴ σας περηφάνεια
 Στοὺς τάφους σας κρεμνοῦν.

λαχταρισμένο : πολυπόθητο | κρεμνοῦν : (κρεμνῶ) κρεμῶ

Γεώργιος Δροσίνης (Ἀθήνα, 1859 – Κηφισιά, 1951)

Δημοσιογράφος, πεζογράφος καὶ ποιητὴς τῆς Νέας Ἀθηναϊκῆς Σχολῆς. Πρόγονοί του συμμετεῖχαν στὴν ἡρωϊκὴ Ἔξοδο τοῦ Μεσολογγίου. Ὑπέρμαχος τῆς δημο-

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

τικῆς. Ανέλαβε τὴ διεύθυνση τοῦ καλλιτεχνικοῦ περιοδικοῦ *Ἡ Ἑστία* μετατρέποντάς το σὲ ἡμερήσια ἐφημερίδα. Τὰ πεζὰ του κείμενα συντονίζονταν μὲ τὴν ἠθογραφικὴ τάση τῆς περιόδου, ἐνῶ ἡ ποίησή του — ὅπως κι ἐκείνη τοῦ Παλαμᾶ, κι ἄλλων συνομηλίκων του— κινουῦταν στὸν ἀντίποδα τῆς ποίησης τῆς φαναριώτικης Α΄ Ἀθηναϊκῆς Σχολῆς.

«Ἡ κόρη τῆς Ρούμελης»

Πηγή: Γεώργιος Δροσίνης, *Εἰδύλλια*, Ἀθήνα, Τυπ. Ἀττικὸν Μουσεῖον, 1884, σσ. 289-295.

«Ὕμνος τῶν προγόνων»

Πηγή: Γεώργιος Δροσίνης, *Ἄπαντα*, τ. Β΄, *Ποίηση (1903-1922)*, (πρόλ.-φιλολ. ἐπιμ.: Γιάννης Παπακώστας), Ἀθήνα, Σύλλογος πρὸς Διάδοσιν Ὠφελίμων Βιβλίων, 2009, σ. 308.

Δ. Α. Κουμουνδουράκης

(χ.χ.)

Ἡ Μάνη
Κατὰ τὸ ἔτος 1826.

Μολὼν λάβε.

Α.

Οὐρανομῆχες ἴσταται τὸ ὄρος Ταυγέτου,
Καὶ ὑψηλὰ τὸν οὐρανὸν πλήττουν αἱ κορυφαὶ του.
Ἐπάνω νέφη κρέμανται, ὡσάν σκιαὶ γιγάντων,
Καὶ κάτω δράκοντες τηροῦν ἔς τὰ ἄντρα τὴν φωλιάν των.
Σκιαὶ εἶν' ἄρα γε αὐταὶ Προγόνων ἀθανάτων,
Ποῦ ἐθαμάζοντο ποτὲ ἔς τὴν Γῆν μέχρι περάτων;
Εἶναι σκιαὶ Σπαρτιατῶν Λυκούργου, Λεωνίδα,
Καὶ λέγουν ἔς τοὺς βλαστοὺς αὐτῶν· «φρουρεῖτε τὴν Πατρίδα!»

Πετρώδης κεῖται κι' ἄγονος ἔς τοὺς πρόποδας ἡ χώρα,
Ἡ Δήμητρα δὲν τὴν κοσμεῖ μετ' ἄφθονά της δῶρα,
Καὶ ὁ ζωμὸς τῶν σταφυλῶν δὲν τέρπει τὰς καρδίας·
Ἐκεῖ σπανίως ἄσματα ἤχοῦν τῆς εὐθυμίας.
Εἶν' ὅμως χώρα γόνιμος ἀνδρῶν ἀρειμανίων,
Μὴ ὑποστάντων πώποτε ζυγὸν τῶν πολεμίων·
Εἶναι ἡ γῆ Σπαρτιατῶν, ποῦ φεύγοντες δουλείαν,
Τοῦ Ταυγέτου σπήλαια εὖρον ὡς κατοικίαν.

Ἐκεῖ ἐνεφωλίαζεν αἰεὶ ἐλευθερία,
Ὅταν ἐδέσποζεν ἀλλοῦ βαρβάρων τυραννία.
Ἐκεῖ κατέφευγον ποτὲ ἀνδρεῖοι Ζαχαριάδες,
Κολοκοτρῶναι ἥρωες, ταχεῖς Νικηταράδες·
Ἐκεῖ ἀκόνιζον συχνὰ οἱ Ἕλληνες τὰ ξίφη,
Κ' ἐπέπιπτον μετ' ὄλεθρον εἰς τῶν ἐχθρῶν τὰ στίφη·
Κι' ὅταν ἡ σάλπιγξ ἤχησε κατὰ τῶν Μουσουλμάνων,
Ὅς λέοντες ἐφώρμησαν ἔς τὰ πλήθη τῶν τυράννων,
Καὶ τοὺς ἐδίωκον παντοῦ μ' ἀφανισμὸν καὶ φρίκην,
Καὶ τρόπαια ἀνήγειρον κερδίζοντες τὴν νίκην.

Μετὰ τὰς νίκας δὲ ἐτῶν ὄλων ἤδη τεσσάρων,
Ποῦ ἔφεραν οἱ Ἕλληνες κατὰ πολλῶν βαρβάρων,

Ἀφοῦ ἐσίγησε μικρὸν ὁ Ἄρης ἔς τὴν Ἑλλάδα,
 Ἡ Ἔρις ἀναψεν εὐθὺς τὰ πάθη μὲ τὴν δᾶδα·
 Καί, διασπείρασα κακὰ ζιζάνια κινδύνων,
 Ἑλλήνων ὄπλα ὕψωσε καθ' ὄπλων τῶν Ἑλλήνων·
 Ὁ Ἄδης τότ' ἐξέμεσεν ἐν τέρας, ποῦ τὸν δρόμον
 Ἐχάραξεν εἰς τὸν Μωριᾶν ἐνσπεῖρον φόβον, τρόμον,
 Καί διαβαῖνον ἔκαιε καὶ πόλεις καὶ χωρία·
 Μηδὲ φυτῶν ἐφείδετο ἢ βάρβαρος καρδία.

Λοιπὸν ἐν μέσῳ ταραχῶν κ' ἐρίδων ἐμφυλίων
 Ὁ Ἰβραῆμ εἰσέβαλε μ' ἑκατοντάδας πλοίων,
 Ὡς λύκος, ὠφελούμενος εἰς τὴν ἀνεμοζάλην,
 Εἰσβάλλει εἰς τὰ ποίμνια μ' εὐχέρειαν μεγάλην·
 Κι' ὡς χεῖμαρρος ὀρμητικὸς τὰ προστυχόντα δρέπει,
 Ζῶα καὶ λίθους καὶ φυτά, τὰ πάντα ἀνατρέπει,
 Ὁ Ἰβραῆμ καταστροφὰς ἔφερε φρικαλέας
 Κόπτων γυναῖκας καὶ παιδιὰ, μωρέας καὶ ἐλαίας!
 Ἄν φοβερὰν ἐκδίκησιν κατὰ Ἑλλήνων πνέων,
 Μὲ ἀναρίθμητον στρατὸν πεζῶν τε καὶ ἱππέων,
 Τοὺς Ἑλληνας ἐδίωκε νὰ βάλῃ εἰς ἀλύσεις,
 Καὶ τούτου ἀπετύγχανε, τί ἔπταιεν ἡ φύσις;

Τοὺς Ἑλληνας ἐκτύπησεν ἐδῶ κ' ἐκεῖ σποράδην·
 Οἱ Ἑλληνες τοῦ ἔστειλαν μυρίους εἰς τὸν ἄδην,
 Τὰ πτώματά των δ' ἔφαγον ὄρνεα ἔς τὸ Μανιάκι,
 Εἰς τὸ Κρομμύδι, Νιόκαστρον, καὶ ὅπου συνεπλάκη·
 Ὁ Φλέσσας κι' ἄλλοι μαχηταί, ὅλοι ἀνδρειωμένοι,
 Ἀπέθανον ὡς νικηταί, καὶ ὄχι νικημένοι,
 Καθὼς οἱ τριακόσιοι ὑπὸ τὸν Λεωνίδα
 Εἰς Θερμοπύλας ἔπεσαν σώσαντες τὴν Πατρίδα.

Ὁ ἀλαζῶν Αἰγύπτιος μὲ δέκα μυριάδας
 Τῆς Μεσσηνίας ἐμπληρῶν ὅλας τὰς πεδιάδας
 Καὶ λίαν ἐρειδόμενος εἰς τὰς ἐπιτυχίας
 Ὅλον τὸν νοῦν ἐπέστησε κατὰ τῆς Λακωνίας.

Καθὼς ὁ Ξέρξης ἄλλοτε τοὺς κήρυκας του στείλας
 Τὰ ὄπλα τῶν Σπαρτιατῶν ἐζήτ' εἰς Θερμοπύλας,

Κ' (ἐλθὼν λαβέ) ἀπήντησαν αὐτοὶ ἔς τὸν ἀλαζόνα,
 Κι' ἀνέμενον ὑπὸ σκιὰν δοράτων τὸν ἀγῶνα,
 Ὁ Ἰβραῆμ ἐζήτησε τὰ ὄπλα τῶν Λακῶνων,
 Τοὺς ἀρχηγούς των κ' ἕκατὸν δεκάδας ἡμιόνων·
 Ἄλλος αὐτὸς πανστρατιᾶ θά τοὺς καταφανίση,
 Τὰς δὲ γυναῖκας καὶ παιδιὰ θὰ ἐξανδραποδίση·
 «Ἐλθὼν λαβέ,» ἀπήντησαν κ' οἱ Λάκωνες γενναίως,
 Καὶ ἤδη ἐξάνιστανται νὰ φθάσωσι ταχέως
 Ἐνθα ἀγῶν τοὺς προσκαλεῖ, ταχθείσης προθεσμίας
 Ἐς τοῦ Ταυγέτου τοὺς υἱοὺς μόνον πενθημερίας.

B.

[...]

Τὴν βέργαν προσεγγίσαντες, ἐφ' ὅσον φθάνει σφαῖρα,
 Τὰ ὄπλα ἐξεκένωσαν ὅλοι εἰς τὸν ἀέρα·
 Ἀλλάχ! Ἀλλάχ! ἐφώναξαν τὰ σμήνη Μουσουλμάνων,
 Καὶ σάλπιγγες ἀντήχησαν καὶ κρότοι τῶν τυμπάνων.
 Εὐθὺς ἐμπρὸς οἱ Ἄλβανοὶ ἔς τὴν βέργαν ἐπιπίπτουν,
 Κ' οἱ Λάκωνες μὲ πρῶτον πῦρ τοὺς πλείστους κάτω ρίπτουν.
 Ὅρμουῦν κατόπιν οἱ ἵππεῖς τὸ τεῖχος νὰ περάσουν·
 Οἱ Λάκωνες τοὺς ἀπωθοῦν, τὸ τεῖχος πρὶν νὰ φθάσουν.
 Τὸ πῦρ ἀνάπτει πανταχοῦ ἔς ἀμφοτέρα τὰ μέρη,
 Ὁ Ἄρης ὄλεθρον πολὺν ἔς τοὺς Μουσουλμάνους φέρει·
 Ὅπλα ξεροῦν, ὡς δράκοντες, καπνοὺς φλόγας καὶ σφαῖρας,
 Καὶ νέφη ἀνυψόνονται ἔς τοὺς τέσσαρας ἀέρας.
 Κραυγαὶ ἠχοῦσι γοεραὶ καὶ γογγισμοὶ θνησκόντων·
 Ὁ Ἄδης τοὺς ἀπορροφᾷ ἐν χάσματι ὀδόντων.
 Κ' ἐν ᾧ αἱ σφαῖραι χάλαζαν ὁμοιάζον ραγδαίαν,
 Κατάρθωσαν Ὀθωμανοὶ νὰ στήσωσι σημαίαν
 Ἐς τὸ τεῖχος, πλὴν οἱ Λάκωνες τοὺς ἀναψαν ἔς τὸ κρέας,
 Καὶ φύρδην μίγδην ἔφυγον καὶ δίχως τῆς σημαίας·
 Τὴν δὲ σημαίαν ἔλαβον οἱ Λάκωνες ὡς λείαν,
 Καὶ ἔστησαν ἔς τὴν θέσιν τῆς σημαίαν των ἰδίαν·
 Τὸ γεγονός ἐνέπλησε μὲ θάρρος τὰς καρδίας,
 Κι' ἀλαλαγμοὶ ἀντήχησαν εἰς ὅλους εὐθυμίας,
 Καὶ πάντες ἐτοιμάζονται ἔς τοὺς Τούρκους νὰ ὀρμήσουν,

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

Ὡς τίγρεις καὶ ὡς λέοντες νὰ τοὺς καταξοσχίσουν,
 Ποῦ μὲ τὰ ἴχνη των ζητοῦν τὴν Μάνην νὰ μολύνουν,
 Καὶ μὲ ζυγὸν ἀφόρητον νὰ τὴν καταβαρύνουν.
 Ἐν σῶμα τότε Ἀλβανῶν ἔτ' ἄνω μέρος φθάνει
 Τῆς βέργας ποῦ ἐνήδρευον οἱ Λάκωνες Σκιφιάνοι,
 Καὶ κτυπηθέντες ἔξαφνα μ' ἀφανισμὸν μεγάλον
 Εἰς τὴν φυγὴν ἐτράπησαν ὁ εἷς μετὰ τὸν ἄλλον·
 Τότε δὲ ὡς ἠλεκτρισμός ἔς τοὺς Τούρκους διεδόθη
 Ἡ φρίκη καὶ τις σύγχυσις ἔς αὐτοὺς ἐκορυφώθη.
 Κτυποῦνται χωρὶς νὰ κτυποῦν καὶ τὴν φυγὴν ἀρχίζου,
 Αὐτοὺς εἰς μάτην ἀρχηγοὶ ξιφῆρεις ἐμποδίζου.
 Οἱ Λάκωνες τὴν σύγχυσιν τῶν Τούρκων ἤδη βλέπου,
 Κ' ἐμπρὸς ὁρμοῦν ἀστραπηδὸν καὶ εἰς φυγὴν τοὺς τρέπου.
 Ὅσα τὰ νῶτα τοὺς πυροβολοῦν κι' ὅσους προφθάσου κόπτου,
 Ὅρμῶντες δὲ εἰς πτώματα Ὀθωμανῶν προσκίπτου,
 Ἐξ ὧν οἱ μὲν ἀπέθανον, οἱ δὲ ψυχορραγοῦσι,
 Καὶ κάτωχροι, ὡς θάνατοι, τοὺς ὀφθαλμοὺς σφαλοῦσι.
 Κ' ἕνας παπαῆς ἐφόνευσεν ἐκεῖ ἔς τὴν παραλίαν
 Ἴππέα Τοῦρκον κι' ἀναβάς ἔς τὸν ἵππον, ὡς εἰς λείαν,
 Τὸν ἔφερεν, ὡς Ἡρακλῆς μὲ λέοντα παλεύσας
 Τὴν λεοντὴν του ἔφερε, τὸν λέοντα φονεύσας.

Οἱ Τοῦρκοι ἐνικήθησαν καὶ ἔφυγον δρομαίως
 Ἀφήσαντες ἔς τὸ στάδιον ὀκτακοσίους ἕως,
 Οἵτινες ἔγειναν τροφὴ κοράκων πειναλέων·
 Ὅσα τὸ Ἀλμυρὸν Ὀθωμανοὶ δὲν ἐπανῆλθον πλέον.

Γ.

[...]

Οἱ κώδωνες ἐσήμαναν τριγύρω ἔς τὰ χωρία,
 Κι' ἄντι Λακώνων, Λάκαιναι καὶ γέροι καὶ παιδία
 Στρατὸν συνεκροτήσαντο πέραν τῶν δισχιλίων
 Καὶ ἤδη ἐτοιμάζονται κατὰ τῶν πολεμίων.
 Ὡς ἀμαζόνες, Λάκαιναι, ὡς ἄνδρες τὰ παιδία
 Κι' ὡς νεανίσκοι, γέροντες ὑψοῦνται ἐν ἀνδρίᾳ·
 Κι' ὁρμῶντες ὁμοθυμαδὸν ἔς τοὺς Τούρκους ἐπιπίπτου,
 Κι' ὡς χάλαζαν ἐπάνω των σφαίρας καὶ πέτρας ρίπτου.

Ὡς ὅταν λέαιναι ἰδοῦν ποτὲ εἰς τὴν φωλιάν των
 Θηρία ἄλλα νὰ ὀρμοῦν σιμὰ ἔς τὰ νεογνά των,
 Λυσσῶσαι τρέχουν κατ' αὐτῶν καὶ τὰ κατασπαράττουν,
 Ἐπίσης καὶ αἱ Λάκαιναι κατὰ τῶν Τούρκων πράττουν·
 Μὲ κλαδευτήρια κοπτερά, ἀντὶ ξιφῶν τῆς μάχης,
 Τὰς κεφαλὰς Ὀθωμανῶν χωρίζουν ὡς ἀστάχεις.
 [...]

Δ.

[...]

Προδότης ἐκ Βαρδούνιας, ὡς Ἐφιάλτης νέος,
 Ὁ Βόσινας ἔς τὸν Ἰβραῆμ ἐμφανισθεὶς ταχέως
 Τὴν Μάνην τῷ ὑπόσχεται ὅλην ἔς τὰ νεύματά του,
 Ἄν ὁδηγὸς διορισθῇ εἰς τὰ στρατεύματά του.
 Ὁ Ἰβραῆμ τὴν πρότασιν ἀποδεχθεὶς τῷ λέγει,
 Ὅτι καὶ ἄρχοντα εὐθὺς τῆς Μάνης τὸν ἐκλέγει,
 Ἄν τελεσφόρον εἰς αὐτὸν παράσχη ὁδηγίαν
 Τοῦ πῶς νὰ φέρῃ εἰς ζυγὸν βαρὺν τὴν Λακωνίαν.
 Ὁ Βόσινας εὐχαριστῶν διότι τῷ παρέχει
 Ὁ ἀλαζῶν Αἰγύπτιος ἐκεῖνο ποῦ δὲν ἔχει,
 «Νὰ στείλῃς, λέγει, προσεχῶς ὡς δύο μυριάδας
 Εἰς τὰς εὐφόρους τοῦ Μιστρῶς καὶ Ἐλους πεδιάδας·
 Συγχρόνως νὰ ἀποσταλῇ εἰς στόλος ἔς τὸ Λιμένι
 Καὶ πρὸς ἀπόβασιν ἐκεῖ σημεῖον ν' ἀναμένῃ·
 Ἄφοῦ τὰ ἀνατολικά καταληφθοῦν χωρία,
 Νὰ γίνῃ ἡ κατάληψις παντοῦ ἐν Λακωνίᾳ.»
 Κατάλληλος ἡ συμβουλὴ τοῦ Βόσινᾶ ἐφάνη,
 Εἰπόντος κι' ἀνατολικῶς νὰ κτυπηθῇ ἡ Μάνη.

Μετὰ καιρὸν δὲ τὸ ζεστόν ἀφοῦ ἐμβῆκε θέρος,
 Μὲ τὸν προδότην ἔφθασεν εἰς τοῦ Μιστρῶς τὸ μέρος,
 Καὶ ὁδηγὸν ἔχων αὐτὸν ἀνέβη τὴν ὑψίστην
 Τοῦ Ταυγέτου κορυφῆν, ἀφ' ὅπου τὴν μεγίστην
 Ἦ ὄψις ἔχει ἕκτασιν ἐπὶ τῆς Λακωνίας
 Καὶ τῆς Ἑλλάδος πανταχοῦ μέχρι τῆς Ἰταλίας.
 Ἐκεῖθεν οὖν τὴν γενικὴν ποιήσας ἐποπτεῖαν
 Κατέβη πάλιν ἔς τὸν Μιστραῖν κ' ἐτοίμασ' ἐκστρατεῖαν·

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

Ἐκπέμπει δὲ εἰς Γύθειον ἱππεῖς διακοσίους,
 Καὶ εἰς τὸν Πολυάραβον πεζοὺς ἕως μυρίους·
 Οἱ μὲν ἱππεῖς ἀμαχητὶ ἐπέστρεψαν κατόπι,
 Οἱ δὲ πεζοὶ ἔς τὸν ὄρον τῶν βαδίζουσι, ἔνθα τόποι
 Ὅσον τὸν δρόμον εἶναι δίσβατοι, μεστοὶ πολλῶν τριβόλων·
 Ἐκεῖ λοιπὸν ὁ Ἰβραῆμ τὸ στράτευμ' ἄγει ὄλον.

Πρὶν ἢ ἔς τὸν Πολυάραβον οἱ Τοῦρκοι ν' ἀναβῶσι,
 Μεγάλον πύργον κί' ὀχυρὸν ἔς τὸν δρόμον ἀπαντῶσι.
 Κλεισμένος ἦτον ἐν αὐτῷ εἷς ἦρωσ, τ' ὄνομά του
 Σταθάκος μὲ τὴν σύζυγον καὶ μ' ὅλα τὰ παιδιὰ του.
 Ὅρμουῖν οἱ Τοῦρκοι καὶ εὐθὺς τὸν πύργον περιζώνουν·
 Οἱ ἔσωθεν πυροβολοῦν, πολλοὺς αὐτῶν ξαπλώνουν.
 Τρέχουν τινὲς μὲ πέλεκυν νὰ θλάσωσι τὰς θύρας,
 Αἱ σφαῖραι ὅμως ἔθλασαν αὐτῶν πόδας καὶ χεῖρας.
 Ὅ Βόσινας ἐφώναξε («Σταθάκο τ' ἄρματά σου
 Δὸς εἰς ἐμὲ καὶ θὰ σωθῆς, καὶ σὺ καὶ τὰ παιδιὰ σου.»)
 Ὅ ἦρωσ δὲ ἔς τὴν μιανὰν προδοτικὴν καρδίαν,
 Ἄντι ἀρμάτων, ποὺ ζητεῖ, τοῦ στέλλει σφαῖραν μίαν·
 «Καλὰ νὰ πάθῃς Βόσινα, εἶπ' ὁ Σταθάκος τότε,
 Καθὼς ἐσὺ νὰ πάθωσι καὶ ὄλοι οἱ προδότες.»

οὐρανομήκης : (οὐρανομήκης) αὐτὸς ποὺ φτάνει ὡς τὸν οὐρανὸ | νέφη : (νέφος) νεφέλη, σύννεφο | ἄντρα : (ἄντρο) σπήλαιο· (ἐδῶ) καταφύγιο κλεφτῶν | περάτων : (πέρας) (ἐδῶ) ἄκρη | ἀρειμανίων : (ἀρειμάνιος) τραχὺς στοὺς τρόπους, πολεμοχαρὴς | πόποτε : οὐδέποτε | ζυγόν : (ζυγός) (ἐδῶ) σκλαβιά | αἰεῖ : πάντα | ἀκονίζον : (ἀκονίζω) τροχίζω μὴ λεπίδα κἀνοντάς τὴν πιὸ κοφτερὴ | ὄλεθρον : (ὄλεθρος) χαμὸς, καταστροφή | στίφη : (στίφος) ἀσύντακτο πλῆθος | λέοντες : (λέων) λιοντάρι | δᾶδα : δαυλός, πυρσός, λαμπάδα | ζιζάνια : (ζιζάνιο) (ἐδῶ) (μεταφ.) παράσιτο | ἐξέμεσεν : (ἐξεμῶ) κάνω ἐμετό, ξερνώ | ἐνσπεῖρον : (ἐνσπεῖρω) διαδίδω κάτι κακὸ | ἐφείδετο : (φείδομαι) δείχνω ἐγκράτεια, ἐξοικονομῶ | βάρβαρος : (ἐδῶ) ξένος, ἀλλόφυλος | ἐρίδων : (ἐρις· βλ. καὶ ἔριδα) τσακωμός, φιλονικία | ποίμνια : (ποίμνιο) κοπάδι | προστυχόντα : (προστυγάνων < προστυγάνω) προσφέρω κάτι, τοποθετῶ κάτι στὸν δρόμο κάποιου | δρέπει : (δρέπω) περισυλλέγω, μαζεύω· (μεταφ.) ἀπολαμβάνω | κόπτων : (κόπτω) (ἐδῶ) σφάζω | μωρέας : (μωρέα) μουριά | ἄλυσσις : (ἄλυσος· βλ. καὶ ἄλυστος) ἄλυσίδα | σποράδην : σποραδικά, σκόρπια | ἐμπληρῶν : (ἐμπληρῶ) (ἐδῶ) γεμίζω | λίαν : πολὺ | ἐρεϊδόμενος : (ἐρεῖδομαι) στηρίζομαι, βασίζομαι | δοράτων : (δόρυ· βλ. καὶ δόρατο) λόγχη, αἰχμὴ | ἡμίονων : (ἡμίονος) μουλάρη | ἔνθα : ὅπου | ἐξανίστανται : (ἐξανίσταμαι) ἀγανακτῶ | ἐξέκένωσαν : (ἐκκενώνω) ἀδειάζω | γογγισμοί : (γογγισμός· βλ. καὶ γογγισμός) ἀναστεναγμός | φύρδην μίγδην : (ἐκφρ.) ἀκατάστατα | ἐνέπλησε : (ἐμπίμπλημι) γεμίζω κάτι ὡς ἐπάνω | εἷς : ἕνας | μάτην : μάταια | ξιφήρεις : (ξιφήρης) ὁ φέρων ξί-

φος | *νῶτα* : (πληθ.) πλάτη | *σφαλοῦσι* : (σφαλῶ) κλείνω | *ἵππον* : (ἵππος) ἄλογο | *δρομαίως* : τρέχοντας | *οἴτινες* : οἱ ὅποιοι | *κώδωνες* : (κώδων) (ἐδῶ) καμπάνα | *ὀμοθυμαδόν* : ὁμόφωνα, αὐτοπροαιρέτως | *χάλαζαν* : (χάλαζα) χαλάζι | *σιμά* : κοντά | *οἶν* : λοιπόν | *ὄρον* : (ὄρος) (ἐδῶ) βάδισμα σὲ στοῖχο, σὲ σειρά | *μεστοί* : (μεστός) γεμάτος | *τριβόλων* : (τριβόλι) ἀγκαθωτὸ φυτὸ | *πέλεκυν* : (πέλεκυς) δίκωπο τσεκούρι | *θλάσσει* / *ἔθλασαν* : (θλῶ) σπάζω | *μιαρὰν* : (μιαρός) μολυσμένος, βέβηλος

Ζαχαριάδες : Ὁ Ζαχαριᾶς Μπαρμπιτσιώτης (1759-1803/4) ἦταν περιώνυμος κλέφτης κατὰ τὴν Τουρκοκρατία, μὲ δράση στὴν περιοχὴ τῆς Πελοποννήσου. Οὐκ ὀλίγα δημοτικὰ τραγούδια ἀναφέρονται στὰ ἀνδραγαθήματά του.

Ἡ Ἐρις ἀναγενεὺς εὐθὺς τὰ πάθη μὲ τὴν δᾶδα : Αναφορὰ στὸν Β΄ Ἐμφύλιο πόλεμο τοῦ 1825.

Τὰ πτώματά των δ' ἔφαγον ὄρνεα 'ς τὸ Μανιάκι, / Εἰς τὸ Κρομμύδι, Νιόκαστρον, καὶ ὅπου συνεπλάκη : Ὁ συγγραφέας συμπαραθέτει μάχες κατὰ τὶς ὁποῖες οἱ Ἕλληνες ὑπέστησαν καθοριστικὲς ἤττες μὲ τὴν ἐπέλαση τοῦ Ἱμπραήμ στὴν Πελοπόννησο. Πιὸ συγκεκριμένα, ἀναφέρεται στὴ μάχη στὸ Μανιάκι (20 Μαΐου 1825), στὴ μάχη τοῦ Κρεμμυδίου (7 Ἀπριλίου 1825) καὶ στὴν κατάληψη τοῦ Νεοκάστρου Ναυαρίνου ἀπὸ τὸν Ἱμπραήμ στὶς 11 Μαΐου τοῦ ἴδιου ἔτους.

Σκυφιάνοι : «Σκυφιάνοι» ὀνομάζονται οἱ κάτοικοι τοῦ χωριοῦ Σκυφιάνικα, ποὺ βρίσκεται κοντὰ στὸ Γύθειο τῆς Λακωνίας.

Ἀλμυρόν : Ὁ Ἀλμυρὸς εἶναι παραθαλάσσια τοποθεσία τῆς Μάνης.

Προδότης ἐκ Βαρδούνιας, ὡς Εφιάτης νέος, / Ὁ Βόσινιας 'ς τὸν Ἰβραήμ ἐφανισθεῖς ταχέως : Ὁ Γεώργιος Βόσινιας (Μπόσινιας) καταγόταν ἀπὸ τὰ Μπαρδουνοχώρια Λακωνίας.

τοῦ Μιστρῶς καὶ Ἐλους πεδιάδας : Ἡ πεδιάδα τοῦ Ἐλους βρίσκεται κοντὰ στὴν Σκάλα Λακωνίας, ΝΑ τῆς Σπάρτης.

'ς τὸ Λιμένι : Παραθαλάσσιο χωριὸ τῆς Μάνης.

Πολυάραβον : Πρόκειται γιὰ χωριὸ στὴν Μάνη (ἀπαντὰ καὶ μὲ τὸ ὄνομα Πολυτσάραβο), στὸ ὁποῖο στὶς 28 Αὐγούστου τοῦ 1826 διεξήχθη ὀλοήμερη μάχη, καθοριστικὴ γιὰ τὴν ἔκβαση τῆς πολιορκίας τῆς Μάνης ἀπὸ τὸν Ἱμπραήμ. Δύναμη δύο χιλιάδων Μανιατῶν ἀπέκρουσε μὲ ἐλάχιστες ἀπώλειες τὰ αἰγυπτιακὰ στρατεύματα ἀποτρέποντας τὴν κατάκτηση τῆς Μάνης.

Σταθάκος : Ὁ Θεοδωράκης Σταθάκος, Μανιάτης ὄπλαρχηγός, κλείστηκε μὲ τὴν οἰκογένειά του στὸν πύργο του στὴν Δεσφίνα. Τελικὰ, ὑπέκυψε στὴν πίεση τῶν στρατευμάτων τοῦ Ἱμπραήμ.

Δ. Α. Κουμουνδουράκης

Πέρα ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι κάποιος Δ. Κουμουνδουράκης ἐμφανίζεται ὡς πληρεξούσιος τῆς ἐπαρχίας Οἰτύλου στὴν Β΄ Ἐθνοσυνέλευση, δὲν κατέστη δυνατὴ ἡ ταυτοποίηση τοῦ συγγραφέα.

«Ἡ Μάνη κατὰ τὸ ἔτος 1826»

Πηγή: Δ. Α. Κουμουνδουράκης, *Ἡ Μάνη κατὰ τὸ ἔτος 1826 ἦτο Τὰ Ἰβραημικά, ἕπος ἱστορικόν*, Ἀθήνα, Τυπογραφεῖον τῆς Λακωνίας, 1859, σσ. 5-7, 9-10, 12, 14-15.

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

Περασμένα νιάτα

Μέσα ἔς ἓνα σπιτάκι, ἓνα φτωχόσπιτο,
Ἐμπροστὰ ἔς τῆς Παναγίας τὸ εἰκόνησμα
Ἐνα καντύλι ρίχνει θαμπωμένο φῶς,
Καὶ πάει καὶ σκορπιέται πειθὸ θαμπότερο
Ἐνὸς νοτισμένους τοίχους καὶ ἔς ὀλόγυμνους.
Ἐς τὸν τοῖχο καρυοφύλλι στέκει κρεμαστὸ
Ἀσημοκεντισμένο καὶ μακρόλιγνο,
Καὶ κομπολόι κρεμιέται ἐκεῖ ἔς τὸ πλάι του
Ἐανθὸ, κεχριμπαρένιο, μικροκάμωτο.
Γρηᾶς πρραμματευτίνας λείψανα στερνὰ
Ἀπούλητ' ἀπομένουν καὶ ξεχάνονται.
Ἀπὸ καιρὸ μι' ἀράχνη τὰ στεφάνωσε,
Καὶ τᾶχει ζευγαρώσει τᾶζευγάρωτα.

Ἐρθεν ἡ νύχτα κ' ἤρθαν τὰ μεσάνυχτα
Μὲ τὰ στοιχειά, τὸν ὕπνο καὶ τὰ ὄνειρα·
Ἐς τὸν κρῦο φόβο τρέμει κρῦο τὸ κορμί
Κι' ἀνοίγουνται τὰ μάτια ἔς τὸ μυστήριο.
Τότε ἔς τὸν τοῖχο ἀπάνου οἱ δυὸ γείτονες
Ταράζονται καὶ σειοῦνται καὶ ξαφνίζονται,
Ἐὰ φύλλα πού τὰ δέρνει ξαφνικὴ πνοή
Ἐς τοῦ τρυγητῆ τῆ λαύρα καὶ τῆ νέκρωσι.
Μέσα ἔς τὸ μεσονύχτι, μέσ' ἔς τὴ σιγαλιὰ
Ἀρχίζουν καὶ ἰμιλοῦνε κι' ὄνειρεύονται.

— Ἀφέντη μ', ἔλα, ἔλ', ἀφέντη, πάρε με!
Κυττάζω καὶ προσμένω κι' ἀπελπίζομαι
Νάρθηξ, νὰ ξανανιώσω μέσ' ἔς τὰ χέρια σου,
Ἄρματωλὲ κι' ἀφέντη μου περήφανε,
Τῆς κλεφτουριᾶς καμάρι, χάρε τῆς Τουρκιᾶς.
Μ' ἔσταύρωσαν ἔς τὸν τοῖχον ἀνωφέλευτο,
Ἐγέρασα, μοῦ πρέπει πλειά ὁ θάνατος.
Βάλε φτερά ἔς τὰ πόδια, πρόφθασέ μ', ἄν ζῆς,

Κι' ἂν πάλ' ἦσαι 'ς τὸ μνῆμα, μὴ με βαρεθῆς,
 'Σ τὸ σάβανο διπλώσου καὶ ροβόλησε,
 Κ' ἔλα καὶ μὴ μ' ἀφίσης νὰ πεθάνω ἐδῶ
 Μέσ' 'ς τὴ σκουριά, 'ς τὴν πίκρα καὶ 'ς τὴν ἐρημιά.
 Δὲ' θέλω σάβανό μου ἀσβεστόσκονη,
 Δὲ' θέλω γιὰ στεφάνι μ' ἀραχνιάσματα,
 Καὶ μιὰν ἀχνὴ καντύλα γιὰ λαμπάδα μου.
 'Εγὼ εἶχα συντρόφους μέσ' 'ς τὰ νιάτα μου
 Χιλιάδες καρυφύλλια σὰν κ' ἐμένανε,
 'Εγὼ καὶ μέσ' 'ς τὰ ὄρη ἐλημέριασα,
 'Εγὼ καὶ μέσ' 'ς τοὺς κάμπους ξενυχτέρεψα,
 'Σ τὴ ράχι τοῦ Ὀλύμπου ἐγὼ ἄστραψα,
 'Εγὼ 'ς τὸ Μισολόγγι μέσα ἐβρόντησα·
 Τὰ ἔλατα μὲ ξέρουν τοῦ Μαυρόλογγου,
 Μὲ τρέμανε τὰ πεῦκα καὶ οἱ καστανιές,
 Μὲ τὰ 'ψηλὰ πλατάνια κρυφομίλαγα,
 Κοιμώμουνα 'ς τὸν ἴσκιο τῆς ἀγριελιάς,
 Τῆς λιγαριάς οἱ κλῶνοι μ' εὐωδιάζαν,
 Καὶ τότε ἡ ροδοδάφνη ποὺ μ' ἀγάπαε
 Ζηλοφθονοῦσε κ' ἔρριχνε τὰ ρόδα της,
 Κ' εἶχα γειτόνους πάντα χιόνια, σταυραϊτούς.
 'Ἐλα, ξεκρέμασέ με, τρέξε, πάρε με,
 Κι' ἂν δὲ' μπορῶ 'σὰν πρῶτα μέσ' 'ς τὰ χέρια σου
 Νὰ γίνω ἀστροπελέκι τῆς ἐλευθεριάς,
 'Ἀχ! γιόμισέ τ', ἀφέντη, γιὰ στερνὴ φορὰ
 Τὰ πεινασμένα σπλάγχνα μου καὶ ρίζε με
 Νὰ πέσω νὰ πεθάνω, νὰ κομματιαστῶ,
 Μέσα σὲ βρόντο, λάμψι, κι' ἄσπρο σύννεφο.
 Θέλω, ἂν χαθῶ, νὰ σβύσω ἀπὸ τὰ χέρια σου,
 Νὰ μὴ με μαραζώνη, ταῖρι ἄχαρο,
 Αὐτὸ τὸ κομπολόι τάρρωστιάτικο,
 Πλασμένο γιὰ τὸν ὄρθρο τοῦ καλόγερου,
 Πλασμένο γιὰ τὶς ἔγνοιες τοῦ γραμματικοῦ,
 Γιὰ τὰ στολίδια μόνο τῆς ἀρχόντισσας,
 Μόνο γιὰ τὰ παιγνίδια τοῦ μικροῦ παιδιοῦ.
 Ἀφέντη μ', ἔλα, ἔλ', ἀφέντη, πάρε με!

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

— Μεγάλο καρυοφύλλι καὶ περήφανο,
 Τὸ ταπεινὸ ἐμένα μὴν καταφρονᾷς!
 Ἐγὼ δὲν εἶχ' ἀφέντη τὸν ἀρματωλό,
 Σὲ σιδερένιες πλάτες δὲν κρεμάστηκα,
 Δὲν ἔλαμψα ἔς τὸν ἥλιο τῆς ἐλευθεριᾶς.
 Ἐμέ' ἔς τῆς ἀγιασμένης Μέκκας τὸ ντζαμί
 Ἐνὸς χαντζῆ τὰ χέρια τὰ τρεμουλιαστὰ
 Τὰ πρῶτα μου τὰ νιάτα ἐβασάνισαν.
 Καὶ μέσα ἔς τὸ Πηγάδι τὸ θαυματουργὸ
 Μέσ' ἔς τὸ νερὸ τ' ἀγγέλου τ' ὀλοῖσκιωτο
 Τῆ φοβισμένη ὄψι ἐκαθρέφτισα.
 Ἐνας τρανὸς βεζύρης μ' εἶχεν ὕστερα
 Σὲ θησαυροὺς χωμένος καὶ σὲ φονικά.
 Τὰ χέρια του ἀστράφταν καταπόρφυρα
 Ἀπὸ ρουμπίνια πάντα κι' ἀπὸ αἵματα
 Καὶ δύσκολα καθένας θὰ ξεχώριζε
 Ποιὰ ἦταν τὰ ρουμπίνια, ποιὰ τὰ αἵματα.
 Σφιχτὰ σφιχτὰ μ' ἐβάστα μέσ' ἔς τὰ δάχτυλα,
 Γιατ' ἤμουν ἀγιασμένο ἀπὸ τὸ ντζαμί.
 Ποὺ νὰ μὴν εἶχα σώσει τὸ βαριόμοιρο!
 Κατάρα ἄ' νὰ εἶχε γιὰ νὰ τυραννᾷ
 Ἐς τὸν κόσμον ἐδῶ κάτου κάθε ὠμορφιά
 Καὶ κάθε καλωσύνη, χάρι καὶ χαρά,
 Κ' ἐμένα τὸ καυμένο μ' ἐτυράννεψε,
 Κ' ἐμένανε μ' ἐβάστα μέσ' ἔς τὰ φονικά
 Κ' ἐμέτραγα γιὰ κείνον κ' ἐλογάριαζα
 Τῶν χριστιανῶν τοὺς φόνους, τὰ μαρτύρια·
 Κ' οἱ θλιβεροὶ μου χτύποι δὲν τοῦ ἔδειχναν
 Τὸ φόβο μου, τὸν πόνο, τὸ παράπονο.
 Καὶ ἔς τὸ χρυσὸ σελάχι τ' ἔταν μ' ἔκρυβε
 Σὲ φείδια μ' εἶχε ἀπάνου νὰ ἀποκοιμηθῶ,
 Ἐς ὀλόχρυσες πιστόλες κι' ἀργυρᾷ χαρμιτιά.

Ἀλλὰ ἔς τὴ δούλεψί σου, ἔς τὰ χεράκια σου,
 Γλυκειὰ Ἑλληνοποῦλα, μεγάλoκαρδη,
 Τοῦ φοβεροῦ βεζύρη σκλάβα καὶ κυρά,

Πρώτη φορά ό ήλιος έφεξε για μέ,
 Πρώτη φορά τον κόσμο τον έχάρηκα,
 Τό μοσχοβόλημά μου πρώτα τό 'νοιώσα.
 'Ο φοβερός βεζύρης μ' έδωκε 'ς έσέ.
 Μέσ' 'ς τάκριβά σου κάλλη, 'μπρός 'ς τὰ πόδια σου
 Τού λύκου ή άγριάδα ξάφνου έχάνοταν,
 Καθώς μέσ' 'ς τὰ μαλλιά σου τὰ όλόξανθα
 Τὰ μακρυά του γένεια τὰ όλόασπρα,
 'Όταν σ' έκράτει μέσα 'ς τις άγκάλες του...
 Άπ' τήν ήμέρα εκείνη πού θυμήθηρες
 Τόν ήλιο τής πατρίδος και τής 'λευθεριάς
 Κ' έστάξανε τὰ δάκρυά σου άπάνω μου,
 Μέσα 'ς τὰ δάκρυά σου έβαφτίστηκα,
 Μέσα 'ς τὰ δάκρυά σου έχριστιάνεψα!
 Κι' άς μήν είπῃ κανένας πώς παράδωκες
 'Σ τήν άγκαλιά του Τούρκου άρχοντόκορμο,
 Κι' άς μήν είπῃ κανένας πώς τό χνοῦδι σου
 Τό μάρανε για πάντα χνοῦτο βρωμερό.
 'Άς 'πῃ πώς για τό Γένος έμαρτύρεψες,
 Πώς σε φωληά θηρίου έπεσες έσύ
 Για να ξεφύγουν άλλοι άπ' τὰ δόντια του.
 'Άς 'πῃ πώς με λαχτάρα μ' έπαράδινες
 'Σ τὰ χέρια ένός Άράπη 'μπιστεμμένου σου,
 Και πώς σε άλλα χέρια δέν έχάρηκα
 Τόση τιμή και δόξα και καμάρωμα
 'Όσο 'ς τὰ χέρια εκείνα, ώ! ποτέ, ποτέ!
 Γιατί 'μπρός 'ς τό Βεζύρη μ' έφερναν αυτὰ
 Τήν ώρα όπουχε κρίσι 'ς τό διβάνι του·
 Άνθρώπους είχ' έμπρός του, σύνεργα σιμά,
 Κι' ό μπόγιας άπό 'πίσω έπερίμενε
 Μια γνέψι, για να πάρη τὰ κεφάλια των.
 'Όμως έγώ 'ς τή μέση τότ' έπρόβαλλα.
 Τού Γαβριήλ τό κρινο, 'σά' βαγγέλιζε
 Τό Λυτρωτή του κόσμου 'μπρός 'ς τήν Παναγιά
 Δέν είχε τόση χάρι 'σαν έμένανε·
 'Άς 'πῃ πώς γλώσσα έγώ και προσευχούλα σου,

Χαίρε, ώ χαίρε, Έλευθεριά!

Χάρι γι' αὐτοὺς ζητοῦσα ἀπὸ τὸν Παῶ,
 Πῶς μ' ἔβλεπεν ἐκεῖνος, ἄπλωνε ἔς ἐμέ,
 Μ' ἐγγίζανε μὲ φλόγα τὰ δυὸ χεῖλη του,
 Ὅσ' τὰ χεῖλη του ἐπάνω ἐξεψύχαγα,
 Μὰ γλύτωνεν ὁ μαῦρος, ὁ φτωχὸς ραγιᾶς.
 Ἄς 'πῆ: ἄγιο τὸ χῶμα, ὅπου σ' ἔλυωσε!

Ὅσες ζωὲς ἐπῆρες, καρυοφύλλι, ἐσύ,
 Τόσες ζωὲς ἔς τὸν κόσμον, τόσες χάρισα.
 Κι' ὅπως τὸ Τίμιο Εὐλό χριστιανὸς φιλεῖ,
 Κι' Ἀγαρηνὸς τῆς Μέκκας τῆ μαυρόπετρα,
 Ὅλοι ἐκεῖνοι ἤρθαν καὶ μ' ἐφίλησαν
 Τριγύρω ἔς τὸ χεράκι τῆς ἀρχόντισσας.
 Κι' αὐτὴ ποὺ εἶχε δώσει ἔς ὅλους τῆ ζωή,
 Ἐμπροστὰ τοὺς ντροπιασμένη ἔσκυβε, χλωμῆ.
 Συμπάθειο λὲς ζητοῦσε καὶ συχώρεσι
 Ἡ πιστικιὰ τοῦ Τούρκου ἀπὸ τὰ δέρφια τῆς...

Ἐσὺ γιὰ τὴν πατρίδα Τούρκους θέριζες,
 Κ' ἐγὼ γιὰ τὴν πατρίδα γλύτωνα κορμιᾶ,
 Κ' ἐγὼ γιὰ σένα χέρια, χέρια ἐτοίμαζα.
 Μεγάλον καρυοφύλλι καὶ περήφανον,
 Τὸ ταπεινὸ ἐμένα μὴν καταφρονᾷς!

Μάρτιος 1885

λείψανα : (λείψανο) (ἐδῶ) ὅ,τι ἀντικείμενον ἀπέμεινε ἀπὸ κάποιον | *σειοῦνται* : (σειῶ) κουνιέμαι, ταλαντεύομαι | *τρυγητῆ* : (τρυγητής) αὐτὸς ποὺ τρυγᾷ (ἐδῶ) Σεπτέμβριος | *λαύρα* : πολὺ θερμὸς ἀέρας | *ἀνωφέλευτο* : (ἀνωφέλευτος) (ἐδῶ) αὐτὸς ποὺ ἔχει θεθεῖ σὲ ἀγρησία | *σάβανο* : νεκρικὴ σινδόνη | *διπλώσου* : (διπλώνω) (ἐδῶ) σκεπάζω | *ροβόλησε* : (ροβολῶ) κατηφορίζω, σπεύδω | *ξενυχτέρεψα* : (ξενυχτερεύω) ξενυχτῶ | *χαντζῆ* : (χαντζής) προσκυνητὴς στοὺς Ἁγίους Τόπους | *βεζῆρης* : (βλ. καὶ βεζίρης) ὀθωμανικὸς διοικητικὸς τίτλος | *σελάχι* : δερμάτινη ζώνη ἢ ὁποῖα χρησίμευε ὡς θήκη γιὰ τὰ ὄπλα στὴν παραδοσιακὴ ἐνδυμασία | *χαρμπιά* : (χαρμπί) ἐργαλεῖο γιὰ τὸ γέμισμα τοῦ ὄπλου καὶ τὸ τρόχισμα τῶν σπαθιδῶν | *ἔμπιστεμένον* : (*ἔμπιστεμένος < ἔμπιστευομαι) ἔμπιστος | *διβάνι* : (βλ. καὶ ντιβάνι) χαμηλὸ κρεβάτι | *μπόγιας* : δήμιος | *ραγιᾶς* : μὴ μουσουλμάνος, ὑπόδουλος, σκλάβος | *πιστικιά* : (πιστικὸς) ἔμμισθος βοσκὸς, σέμπρος (ἐδῶ) ἔμπιστος, ὁ ἐξ ἀπορρήτων

Μαυρόλογγον : Ἐνδεχομένως ἀναφέρεται εἴτε σὲ ὄρεινὸ οἰκισμὸ τῆς Εὐρυτανίας, εἴτε σὲ κάποιον ἄλλο κοινὸ τοπωνύμιον τῆς ἠπειρωτικῆς Ἑλλάδος.

ἀγιασμένης Μέκκας τὸ ντζαμί : Πρόκειται γιὰ τὸ Μασγίντ ἄλ-Χαράμ, τὸ ἱερότερο καὶ μεγαλύτερο τέμενος τοῦ μουσουλμανικοῦ κόσμου. Ἕνας ἀπὸ τοὺς πυλῶνες τῆς μουσουλμανικῆς θρησκείας, περιλαμβάνει τὸ χάτζ, τὸ —ἔστω γιὰ μία φορὰ στὴ ζωὴ ἐνὸς μουσουλμάνου— προσκύνημα στὴν Μέκκα.

Ἀγαρηνὸς τῆς Μέκκας τῆ μαυρόπετρα : Ἀναφορὰ στὴν Κάαμπα, τὸν ἱερότερο τόπο τῆς μουσουλμανικῆς θρησκείας. Πρόκειται γιὰ ἓνα γρανιτένιο κυβοειδὲς κτίσμα ποῦ βρίσκεται στὸ μέσον τοῦ Μασγίντ ἄλ-Χαράμ (βλ. παραπάνω), πρὸς τὸ ὁποῖο στρέφονται οἱ μουσουλμάνοι ὅταν προσεύχονται. Στὸ κέντρο του βρίσκεται ὑπόλειμμα μετεωρίτη, τὸ ὁποῖο ποικίλθηκε κι ἀνοικοδομήθηκε πολλὲς φορὲς ἀπὸ πολυάριθμους σουλτάνους ἀνὰ τοὺς αἰῶνες.

Τὸ κήρυγμα τῶν Ὑδραίων

«Ἀπὸ τὴν σήμερον καὶ εἰς τὸ ἐξῆς ὅποιοι συμπατριώτης (ὃ μὴ γένοιτο!) θανατωθῆ εἰς τὸν πόλεμον, ἢ φαμηλία του ἔχει νὰ τρέφεται ἀπὸ τὴν κάσσαν τῆς πατρίδος μας ἐνόσω ἢ χηρευμένη γυναικῶν του μένει ἀνύπανδρος, καὶ τὸ ὄνομά του ἔχει νὰ μνημονεύεται παρησίᾳ εἰς ὅλας τὰς ἐκκλησίας... Κάθε καπετάνιος νὰ γράφῃ τὸ ὄνομα τοῦ ἀνδρός, ὃ ὁποῖος ἤθελε κάμει κανένα ἠρωϊκὸν ἔργον ἢ εἰς τὴν ξηρὰν ἢ εἰς τὴν θάλασσαν· καὶ ἢ πατρὶς νὰ δίδῃ εἰς ἐκεῖνον τὸν ναύτην ἀποδεικτικὸν τοῦ ἠρωϊσμοῦ του, διὰ νὰ παρησιασθῆ μίαν ἡμέραν εἰς τὸν ὀρθόδοξον βασιλέα μας καὶ νὰ λάβῃ τὴν πρέπουσαν τιμὴν καὶ δόξαν.»

(Παλαιὸν Ὑδραϊκὸν ἔγγραφο).

Στὴν κυματόδαρτη Ὑδρα μίαν ἡμέρα
θαλασσινὰ τῆς Ὑδρας τὰ παιδιὰ,
ὄλοι μικροί, μεγάλοι πέρα ὡς πέρα
τὸ βάλανε τὸ χέρι στὸ Εὐαγγέλιο
καὶ κήρυξαν μ' ἀτρόμητη καρδιὰ
καὶ μὲ τῆς λεβεντιᾶς τὸ χαμογέλιο:

«Καλότυχος αὐτὸς ποὺ ἐγράφῃ νᾶβρη
στὸν πόλεμο τὸ θάνατο καὶ πάει
ἀπὸ τὸν Τοῦρκο· ἢ γῆ τοῦ τάφου ἢ μαύρη
δὲ θὰ τὸν φάῃ.

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

Ἡ δόξα ἀπὸ τῆ νύχτα τοῦ θανάτου
γεννιέται σὰν ἀύγῃ ροδοβαμένη,
μέσ' στὴν καρδιά τοῦ Γένους τῶνομά του
γραφτὸ θὰ μένη.

Θεὲ νὰ τὸ μνημονεύῃ πρωτὶ καὶ βράδι
στὴν ἐκκλησιάν ὁ Λειτουργός, κι ἀκόμα
θ' ἀντιλαλῇ πολεμικὸ σημάδι,
σὲ κάθε στόμα,

σὰν τὸ τραχὺ τὰ γέρι ποὺ σφυρίζει
σὲ πλοίου πανὶ ἀσάλευτο ἀπλωμένο,
κ' ἐκεῖνο εὐτύς ταράζεται καὶ τρίζει
ἀγριεμένο.

Καὶ θάνεβαίνῃ στοῦ Θεοῦ τὸ θρόνο
πιὸ μοσχομυρισμένο ἀπ' τὸ λιβάνι·
σὰν προσευχὴ ποὺ ἐλπίδα κλεῖ καὶ πόνου
ψηλὰ θὰ φτάνῃ.

Κι ὅποιος ἀφήσῃ ἐδῶ γυναῖκα χήρα,
ἢ χήρα του κυρὰ καὶ δέσποινά μας,
καὶ τὰ ὄρφανά του — ὦ ζηλεμένη μοῖρα! —
θὰ εἶν' ὄρφανά μας.

Θάχῃ γι' αὐτὰ ἢ πατρίδα, ἐγκάρδια μάνα,
καὶ κάσσα κι ἀγκαλιὰ πάντ' ἀνοιγμένη,
κι ἂν ὁ Θεὸς τὸ θέλει, καὶ ζητιάνια
γι' αὐτὰ νὰ γένη.

Κι ὅποιος γιὰ τὴν πατρίδα του τὰ νιάτα
βαφτίσῃ στὴ φωτιὰ σὰν παλληκάρια
καὶ δὲν τοῦ κλείσῃ ὁ θάνατος τὴ στράτα
καὶ δὲν τὸν πάρῃ,

καλότυχος! θὰ φτάσῃ μιὰν ἡμέρα,
κι ὁ Τοῦρκος δίχως δύναμη καὶ γνώση
στὴν Κόκκινη Μηλιὰ κι ἀκόμα πέρα
θὰ τὰ ζαρῶσῃ.

Κ' ἢ Ἐλευτεριά θ' ἀστράφη σάν τὸν ἥλιο
καὶ σάν τὸ δέντρο ἓνα καρπὸ θὰ βγάλῃ:
ἓνα πλατὺ κι ἀπέραντο βασιλῆιο
σάν πρῶτα πάλι.

Καὶ θὰ εἶν' ἢ Ἑλλάδα, ὡς πρῶτα, καὶ μεγάλη
θὰ ἔξαπλωθῇ σ' Ἀνατολὴ καὶ Δύση,
κ' ἐμπρὸς στὸ βασιλιὰ τὸν ξανθομάλλη
θὰ γονατίσῃ.

Σ' Αὐτόν. Σάν οὐρανόσταλτην εἰκόνα
καιροὺς τὸν ὄνειρεύεται τὸ Γένος·
θὲ νᾶρθῇ μὲ δικέφαλη κορῶνα
στεφανωμένος.

Σ' Αὐτόν. Καιροὺς τὸν καρτεροῦμεν ὄλοι
σάν ἄγιο φῶς καὶ σάν αὐγῆς ἀκτῖνα.
Αὐτὸς θὰ σμίξῃ ἀδερφικὰ τὴν Πόλη
μὲ τὴν Ἀθήνα.

Ὅποιος γιὰ τὴν πατρίδα πολεμήσῃ,
τῆς Ρωμιοσύνης ἄξιο παλληκάρι,
καὶ μὲ τὴ χάρη τοῦ Σταυροῦ γκρεμίσῃ
τὸ ἀχνὸ Φεγγάρι,

χίλιες φορὲς καλότυχος! Μιὰ μέρα
μπροστὰ στὸ βασιλιὰ τὸν ξανθομάλλη
μὲ τῆς παλληκαριᾶς του τὸν ἀέρα
θὲ νὰ προβάλλῃ.

Καὶ τᾶρματα θὰ φέρῃ νὰ τοῦ δείξῃ
μὲ μαῦρες ἀπὸ Τούρκων αἶμα στάλες,
κι ὅσες λαβωματιὲς τῶχουν ἀνοίξει
βόλια καὶ πάλες.

Καὶ τὰ χαρτιὰ τοῦ Ἀγώνα θὰ τοῦ φέρῃ
γεμάτα ἀπ' τὸνομά του ἓνα κ' ἓνα,
ἀπ' τῆς Πατρίδας τὸ τρισάγιο χέρι
ὅλα γραμμένα.

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

Κι ἀπὸ τὸ θρόνο ὁ βασιλιάς θὰ γείρη,
θὰ τόνε σφίξει μές' στὴν ἀγκαλιά του,
καὶ θὰ τὸν ἔχη πάντα ἀκουμπιστῆρι
στὰ δεξιά του!»

Στὴν κυματόδαρτη Ὑδρα μιὰν ἡμέρα
πολεμικὰ τῆς Ὑδρας τὰ παιδιὰ,
ὅλοι μικροί, μεγάλοι, πέρα ὡς πέρα,
ὠρμιστῆκαν ἀπάνου στὸ Εὐαγγέλιο,
κι αὐτὰ ὠνειρεύονταν μὲ τὴν καρδιά
τῆς λεβεντιάς καὶ μὲ τὸ χαμογέλιο!

φαμηλία : οἰκογένεια | *κάσσα* : (κάσσα) κασέλα: (ἐδῶ) κρατικό θησαυροφυλάκιο | *παρρησία* : (βλ. καὶ παρρησία) τὰ ὀνόματα τῶν πιστῶν, ζώντων ἢ/καὶ τεθνεώτων, πὺ μνημονεύονται καὶ δοξολογοῦνται κατὰ τὴν ὀρθόδοξη Θεία Λειτουργία | *κυματόδαρτη* : (κυματόδαρτος) δαρμένος ἀπὸ τὸ κύμα | *στάλες* : (στάλα) σταγόνα | *βόλια* : (βόλι) βλήμα πυροβόλου ὄπλου | *πάλες* : (πάλα) γιαταγάνι, μακρὺ καὶ κυρτὸ σπαθί

Κόκκινη Μηλιά : Μυθικός τόπος τῆς ἑλληνικῆς λαϊκῆς παράδοσης, στὸν ὅποιον θὰ καταφύγουν οἱ Τοῦρκοι, ἀφοῦ ἐκδιωχθοῦν ἀπὸ ὅλες τὶς ἀλύτρωτες πατρίδες, προεξαρχούσης τῆς Κωνσταντινούπολης.

κ' ἐμπρὸς στὸ βασιλιά τὸν ξανθομάλλη / θὰ γονατίση. / Σ' Αὐτόν. Σὰν οὐρανόσταλτην εἰκόνα / καιροὺς τὸν ὄνειρεύεται τὸ Γένος· / θε' νάρθη μὲ δικέφαλη κορῶνα / στεφανωμένος :
Πρόκειται γιὰ ἀκόμα μιὰ ἀναφορά στὴ λαϊκὴ δοξασία περὶ τοῦ ξανθοῦ γένους, τὸ ὅποιο θὰ ἐξασφαλίσει ὡς ἀπὸ μηχανῆς θεὸς τὴν ἀπελευθέρωση τῶν ἀλύτρωτων πατρίδων τοῦ ἑλληνισμοῦ, ἀλλὰ καὶ συμπάσης τῆς ὀρθοδοξίας. Ἡ προσδοκία σωτηρίας μὲσφ ρωσικῆς ἐπέμβασης, ἐναντίον τῆς τουρκικῆς ἀπειλῆς, ἐπιβιώνει ἕως καὶ σήμερα.

τὸ ἀχνὸ Φεγγάρι : Κατ' ἀντιδιαστολὴ τοῦ σταυροῦ, συμβόλου τοῦ χριστιανισμοῦ, τίθεται ἡ μουσουλμανικὴ ἡμισέληνος, ἐδῶ «ἀχνὸ Φεγγάρι».

[Ἡ Ρούμελ' εἶναι μιὰ κορών' ἀπὸ ρουμπίνι]

Ἡ Ρούμελ' εἶναι μιὰ κορών' ἀπὸ ρουμπίνι,
κ' εἶν' ὁ Μοριῶς μιὰ σμαραγδένια λαμπυράδα,
κ' ἐφτάδιπλο τὰ Ἐφτάνησα εἶναι μπουγαρίνι,
νεράϊδα εἶν' ἀφρογέννητη κάθε Κυκλάδα.

Κομματιασμένη κ' ἡ Ἡπειρο γελάει κ' ἐκείνη,
κ' ἡ Θεσσαλία σκορπίζει μιὰ ξανθὴ ὀμορφάδα·

κρυμμένη στὴν πολὺπαθη τῆ Ρωμιοσύνη
σὰ νὰ ξανοίγω τῆ βασίλισσα Ἑλλάδα.

Ἀκόμα τὸ ἔλατο τῆς λεβεντιᾶς φουντώνει,
κι ἀπ' τῶν αἰώνων τοὺς καημοὺς κι ἀπὸ τὰ πάθη
τοῦ Διγενῆ ἢ πνοὴ παντοῦ χυμένη πλάθει

Κανάρη, Καραϊσκάκη καὶ Κολοκοτρώνη·
καὶ μέσ' στῆς χρυσοπράσινης νυχτιᾶς τὰ βάρθη
ἀκόμ' ἀργολαλεῖ τοῦ Κολωνοῦ τ' ἀηδόνι.

ρουμπίνι : πολύτιμος λίθος ἐρυθροῦ χρωματισμοῦ | *σμαραγδένια* : (σμαραγδένιος) αὐτὸς ποὺ ἔχει τὸ χρῶμα τοῦ σμαραγδιοῦ, πολύτιμο λίθου πράσινου χρωματισμοῦ | *λαμπυράδα* : λαμπρότητα | *μουγαρίνι* : εἶδος γιασεμιοῦ | *πολύπαθη* : (πολύπαθος) ταλαιπωρημένος | *ξανοίγω* : κοιτάζω

τοῦ Κολωνοῦ τ' ἀηδόνι : Ἀναφορὰ στὸν στίχο ἀπὸ τὸ πρῶτο Στάσιμον τῆς σοφόκλειας τραγωδίας *Οἰδίπους ἐπὶ Κολωνῶ* «τὸν ἀργῆτα Κολωνόν, ἔνθ' / ἄ λῖγεια μινύρετα» (=τὴν ἄσπρη γῆ τοῦ Κολωνοῦ ποὺ κελαηδεῖ τ' ἀηδόνι).

Ἀπὸ τὰ Σατιρικὰ γυμνάσματα

17

Χαλκόπλαστος γιὰ πάντα καβαλλάρης,
ὁ στοχασμένος νὰ Κολοκοτρώνης!
— Τὸ φύσημά σου ποῦ θὰ ξαναπάρης;

Κάπου τὸ χέρι ἀπλώνεις· ποῦ τ' ἀπλώνεις;
— Μακριά, πολὺ μακριά, ἄλλοῦ πέρα!
Στ' ἀγνά· δὲν τὰ πατᾶς, δὲν τὰ ζυγώνεις·

στὸν πόλεμο, στῶν ὄλων τὸν πατέρα,
στὴ ρίζα, στὴν ἀγράμματη σοφία,
στὴν κλεφτουριά, στοῦ Τούρκου τὴ φοβέρα! —

— Καὶ γύρω σου κ' ἐμπρός σου ἡ Πολιτεία
μὲ τὰ λογῆς παλάτια τὰ πλατιά,
σκολειά, καζάρμες, θέατρα, ὑπουργεῖα;

Μ' ἀποκρίθη: — *Τσεκούρι καὶ φωτιά!*

χαλκόπλαστος : κατασκευασμένος ἀπὸ χαλκὸ | *καζάρμες* : (καζάρμα) στρατώνας

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

χαλκόπλαστος και *τὸ χέρι ἀπλώνεις* : Αναφορά στὸ μπρούντζινο ἄγαλμα τοῦ Θεόδωρου Κολοκοτρώνη, στὸ ὁποῖο ἀναπαρίσταται ἔφιππος τείνοντας τὸ δεξί του χέρι πρὸς τὰ ἔμπρός. Τὸ μεγάλων διαστάσεων αὐτὸ ἄγαλμα φιλοτεχνήθηκε στὰ 1894 ἀπὸ τὸν γλύπτη Λάζαρο Σῶχο. Γιὰ τὴν κατασκευή του χρησιμοποιήθηκε μπρούντζος ἀπὸ τὰ κανόνια τοῦ φρουρίου τοῦ Παλαμηδίου.

στὸν πόλεμο, στῶν ὄλων τὸν πατέρα : Αναφορά στὴν ἡρακλείτεια ρήση «Πόλεμος πάντων μὲν πατήρ ἐστι».

4

Σκύλος κοκκαλογλύφτης φέρνει γύρα
κράκ! τάκ! τῆς γειτονιαῶς τοὺς τενεκέδες.
Ὁ ποσαπαίρνης μὲ τὸ θεσιθήρα

γιὰ τὴν πατριὸς καυγὰ στοὺς καφενέδες.
Οἱ γάτοι λιγεροὶ στὰ κεραμίδια
ταιριαζοῦν ἐρωτόπαθους γιარέδες.

Φαγοπότι, ξαπλωταριό, τὰ ἴδια.
Τὰ θέατρα, τὶς ταβέρνες, τὰ πορνεῖα,
φάμπρικες, μπάνκες, σπίτια, ἀποκαΐδια,

τ' ἀνταμώνει ἀττικώτατη ἄρμονία.
Καὶ κοιμισμένη στὰ ὄνειρά της βλέπει
μουρλὴ γλωσσοκοπάνα Πολιτεία

τὸν Περικλῆ. Μὰ ὁ Χασεκῆς τῆς πρέπει.

θεσιθήρα : (θεσιθήρας) αὐτὸς ποὺ ἐπιδιώκει τὴν κατάληψη κάποιας ἐργασιακῆς θέσης στὸν δημόσιο τομέα, συνήθως μὲ ἀθέμιτα μέσα | *γιარέδες* : (γιαρές· βλ. καὶ γιαράς) ἄργό, μακρόσυρτο ἀνατολίτικο τραγούδι | *φάμπρικες* : (φάμπρικα) ἐργοστάσιο, βιοτεχνία, βιομηχανία | *μπάνκες* : (μπάνκα) τράπεζα | *μουρλὴ* : (μουρλός) τρελός | *γλωσσοκοπάνα* : χαρακτηρισμὸς ἀνθρώπου ποὺ δὲν σταματᾷ νὰ μιᾷ

Χασεκῆς : Ὁ Χατζῆ Ἀλῆ Χασεκῆ(ς) ἦταν Ὁθωμανὸς διοικητὴς τῶν Ἀθηνῶν κατὰ τὸν 18ο αἰῶνα, περιώνυμος γιὰ τὴ σκληρότητά του ἐναντίον τῶν ὑπόδουλων Ἑλλήνων.

5

Οἱ βωμοὶ συντριμμένοι, καὶ σβυσμένα
τὰ πολυκάντηλα ὅλα τῆς λατρείας.
Οὔτ' ἢ Ἀθηνᾶ, πολεμικὴ παρθένα,

καὶ μήτε ἡ εὐλογία τῆς Παναγίας.
 Σ' ἀρχαῖα καὶ νέα, παλάτια καὶ ρημάδια,
 τ' ἄδειο παντοῦ· τὸ κρῦο τῆς ἀθεΐας.

Σὰν ἀγριμιῶν καὶ σὰν ἀρνιῶν κοπάδια,
 ζοῦν οἱ ζωές, τρῶν, τρώγονται, καὶ πᾶνε.
 Κι ἀπάνου ἀπ' ὅλα τῶν θεῶν τὰ βράδια

ὑπέρθεα ξωτικά φεγγοβολᾶνε
 μακριὰ ἀπὸ μᾶς Ἰδέα καὶ Ἐπιστήμη.
 Βάββαροι σὲ ναοὺς τίς προσκυνᾶνε.

Τ' ἄτι σου ἀκόμα μᾶς πατᾶ, Μπραΐμη!

βωμοί : (βωμός) θυσιαστήριο | *πολυκάντηλα* : (πολυκάντηλο) καντηλέρι, λιβανιστήρι, πολυέλαιος | *ρημάδια* : (ρημάδι) ἐρείπιο | *ἄτι* : ἄλογο

Μπραΐμη : Ὁ Ἰμπραήμ πασᾶς (1789-1848) ἦταν ὁ ἐπικεφαλῆς τῆς στρατιᾶς τῶν Αἰγυπτίων πού μετέβησαν στὴν Πελοπόννησο σὲ συνδρομὴ τῶν Ὀθωμανῶν καὶ ἐκπορθητῆς τοῦ Μεσολογίου.

Ἡ παιδούλα στὸν τάφο τοῦ Μπότσαρη

Ἐπάνου στὸν τάφο τοῦ Μάρκου Μπότσαρη μέσα στὸ περιβόλι πού κοιμοῦνται τὸν ἀξύνπητον οἱ ἄνθρωποι τῶν ἡρωϊκῶν ἀγώνων ὑψώνονταν τὸ ἀγαλμα μιᾶς κόρης· τῆς Ἑλληνοπούλας ἡ τῆς Ἑλλάδας-Παιδούλας, καθὼς τὴν εἶπαν. Ἔργο τοῦ πολυφημισμένου στὸν καιρὸ του, σὰν τὸν Κανόβα, γάλλου γλύπτη David d'Angers, στὴν ἀρχὴ μεγάλου φίλου, καὶ ὕστερα μεγάλου κατακριτῆ τῶν τωρινῶν Ἑλλήνων· τὸν εἶχε γνωρίσει ὁ Goethe καὶ τὸν ἀθανάτισε μὲ τὸ στίχο του ὁ Victor Hugo. Τὸ ἀγαλμα, κακὴ τύχη! βάββαρα κολοβώθηκε —περάσαν ἀπὸ τότε χρόνια— σὲ καιρὸν ἐπαναστατικῆς ταραχῆς, ποιός ξέρει! κ' ἔκαμεν ἡ ἀνάγκη νὰ μεταφερθῆ σ' ἓνα Μουσεῖο, ὅπου ἴσα μὲ τὰ τῶρα βρίσκεται φυλακωμένο. Ἀπὸ τὸ σπόρο τοῦτο ξετυλίχτηκε – κ' ἐγὼ δὲν ξέρω πῶς —ἦ, καλύτερα, ἐγὼ τὸ ξέρω πῶς— τὸ τραγοῦδι τοῦτο:

Ἡ παιδούλα στὸν τάφο τοῦ Μπότσαρη
 πῶς ξανοίγεται, σὰν κρινολούλουδο!
 Σταλαξιά πετροχάλαζου
 τ' ἀλαφρόγειρε ἀπάνου στὴ γάστρα
 τὸ λευκὸ κρινολούλουδο·
 κι ὅμως ἔτσι ἀλαφρόγυρτο, κοίτα
 πῶς ἀπείραχτο στέκεται, ὦ! πῶς
 ξεχωρίζει, κορόνα τῆς γάστρας!

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

Ἡ παιδούλα στὸν τάφο τοῦ Μπότσαρη
 γέρνει ὀλόγυμνη, καὶ εἶναι σὰ νὰ εἶναι
 σὰ μαβιὰ σκαλιστὴ τῶν ἀέρηδων,
 ὄχι ἀπάνου στὴν πέτρα.
 Τὴν ἀέρινη γύμνια τῆς ἔχει
 φορεσιά τῆς καὶ σκέπη τῆς μέσα
 στὴν πετρένια ζωὴ καὶ στὴ μοῖρα τῆς.
 Μὰ καὶ ποιά μὲ τὸ πλάσμα τῆς πέτρας
 βεργολίγερη χάρη καὶ ποιῶν
 ἢ πουλιῶν ἢ κλαδιῶν ἢ κορμιῶν
 θὰ μπορούσε νὰ βγῆ νὰ παλέψη;

(Πρὸς ἐσὲ καὶ ἡ καρδιά μου κ' ἡ σκέψη).

Νά! Ἡ παιδούλα στὸν τάφο τοῦ Μπότσαρη,
 νά! Ἀλαφρόγυρτη σὰ νὰ ἐτοιμάζεται
 στὸ κληρὸ νὰ πλαγιάσῃ κλινάρι τῆς
 γιὰ τὸν ὕπνο ἀπαλὰ τὸ χρυσόνειρο,
 Μὰ ἡ παιδούλα στὸν τάφο τοῦ Μπότσαρη
 δὲ γυρεύει τὸν ὕπνο οὐδὲ τ' ὄνειρο.
 Μελετᾶει τὰ λαμπρὰ παλληκάρια,
 καὶ στὴν πλάκα τοῦ τάφου ἀλαφρόγυρτη
 γιὰ κοντύλι κρατώντας αἰτόφτερο,
 γράφει ἀπάνου στὸ μνημα σου, Μπότσαρη,
 μὲ μιὰ λέξη τὸν ὕμνο σου: Δόξα!
 Καὶ δικός σου εἶν' ὁ ὕμνος κι ἀχώριστα
 τοῦ Σουλιοῦ τουρκοφάγου τοῦ βράχου σου
 καὶ τῆς ἄλλης μεγάλης μητέρας
 ποὺ εἶν' ἀπάνου κι ἀπ' ὄλα κι ἀπ' ὄλους μας
 ὕμνος.

Ποιός τ' ὄνομά τῆς,
 τὸ νόημά τῆς καὶ ποιός θὰ γνωρίσῃ,
 νόημα κι ὄνομα ποιός θὰ μαντέψῃ;

(Πρὸς ἐσὲ καὶ ἡ καρδιά μου καὶ ἡ σκέψη).

Τ' ὄνομά τῆς καὶ τὸ νόημά τῆς
 γλυκοφέγγουν ἐπάνω στὸ μνημα

καί μ' αὐτὸ σφιχτοδένονται.
 Καὶ τὸ νόημα της καὶ τ' ὄνομά της
 θὰ τὰ ξέρουν,
 ἐσύ, τάφε, ποὺ πῆρες τὸν ἥρωα,
 θὰ τὰ ξέρης, κ' ἐσύ, ἥρωα,
 ποὺ θὰ ζῆς καὶ στὸν τάφο,
 κ' ἐσύ, ξένε τεχνίτη, ποὺ γέννησες
 τὴν παιδούλα στὸν τάφο τοῦ Μπότσαρη
 μὲ τῆς σμίλης σου τ' ἄγγισμα δίνοντας
 τὴ μορφὴ τὴν ἰδέα στὴ φλόγα·
 καὶ εἶν' ἡ φλόγα, κ' ἐσὺ θὰ τὸ ξέχασες,
 μὲ τὴν ἔκσταση ἐσὺ πλαστοουργός,
 ἀπὸ ποῦθε καὶ πῶς
 θὰ τὴν ἔχεις ἢ κλέψει ἢ γυρέψει.

(Πρὸς ἐσὲ καὶ ἡ καρδιά μου καὶ ἡ σκέψη).

Καὶ τὸ νόημα της καὶ τ' ὄνομά της
 θὰ τὰ ξέρουν αὐτοὶ καὶ τὴ μοῖρα της.
 Μυστικά, φωναχτὰ θὰ τὰ λένε
 σὲ καιροὺς καὶ σὲ τόπους καὶ σ' ὅποιους
 οἱ ματιές τους, τρυπώντας τ' ἀπόξω,
 παραμέσα κοιτάζουν.
 Τοῦ βιβλίου κοσμικοῦ διαβασμένοι,
 κάποιον ἄλλο διαβάζουν
 κόσμος ἐκεῖ· φεγγοςάλεμα·
 πνέματα εἶναι τοῦ κόσμου τὰ πρόσωπα.

Στὸ ἱερὸ περιβόλι ποὺ χαίρονται
 τὸν ἀξύπνητον ὕπνο οἱ πολέμαρχοι
 ξεχωρίζει ὀρθοστύλωτο ἀνάμεσα
 στὰ μνημεῖα τῶν πολέμαρχων
 τὸ ποὺ σφάλησε μνηῖμα τὸν ἥρωα,
 καθὼς μέσα κι ἀπάνου ἀπὸ σπίτια
 ξεχωρίζει ἓνας πύργος· κι ἀκόμα,
 ἡ παιδούλα στὸ μνηῖμα κατάκορφα
 γυρτὴ ἀνάλαφρη, ἀσάλευτη, ἀκέρια,

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

ξεχωρίζει καθὼς θὰ ξεχώριζαν
 ξανοιχτὰ πρὸς τὰ τέσσερα πέρατα,
 στυλωμένα στοῦ πύργου τὸ μέτωπο,
 σκαλισμένα τοῦ ἀφέντη τοῦ πύργου
 τὰ σημάδια καὶ τ' ἄρματα.
 Κι ὅλα γύρω στὸν τάφο τ' ἀκοίμητα
 ξαφνισμένα ρωτιοῦνται, στοχάζονται,
 πὼς ρωτιοῦνται συχνὰ καὶ στοχάζονται
 καὶ οἱ πολλοὶ τῶν ἀνθρώπων, μπροστὰ τους
 ὅταν ἔξαφνα, ἀπάντεχα,
 σταθῇ ξένος πρωτόφαντος,
 [...]

σταλαζιά : σταλαγματιά | γάστρας : (γάστρα) γλάστρα | μαβιά : (μαβής) ὁ ἔχων μώβ χρῶ-
 μα | βεργολίγερη : (βλ. καὶ βεργολυγερή) κοπέλα λεπτή καὶ λυγερή | κληρό : αὐτὸ ποὺ ἔχει
 κανεὶς λάβει ὡς κληρο, κάτι τὸ προσωπικό | κλινάρι : κλίνη, κρεβάτι | κοντύλι : ὄργανο γρα-
 φῆς κατασκευασμένο ἀπὸ καλάμι | σμίλης : (σμίλη) καλέμι | φεγγοσάλεμα : τρεμοπαΐξιμο
 τοῦ φωτός | πνέματα : (πνέμα) πνεῦμα | πρωτόφαντος : πρωτοφανής, πρωτοφανερωμένος

*Ἐπάνω στὸν τάφο τοῦ Μάρκου Μπότσαρη μέσα στὸ περιβόλι ποὺ κοιμοῦνται τὸν ἀζόπνητον
 οἱ ἄνθρωποι τῶν ἠρωϊκῶν ἀγώνων :* Ὁ ἐπιβλητικὸς τάφος τοῦ Μάρκου Μπότσαρη βρίσκε-
 ται στὸν Κήπο τῶν Ἡρώων στὸ Μεσολόγγι, μαζί μὲ δεκάδες ἄλλους τάφους καὶ ἀφιερωμα-
 τικὰ μνημεῖα πεσόντων τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασης.

*Ἔργο τοῦ πολυφημισμένου στὸν καιρὸ του, σὰν τὸν Κανόβα, γάλλου γλύπτη David d' Angers,
 στὴν ἀρχὴ μεγάλου φίλου, καὶ ὕστερα μεγάλου κατακριτῆ τῶν τωρινῶν Ἑλλήνων :* Ὁ Ἀντόνιο
 Κανόβα (Antonio Canova), Ἴταλὸς γλύπτης, ὑπῆρξε ὁ πλέον περιώνυμος νεοκλασικιστῆς
 καλλιτέχνης τοῦ καιροῦ του. Ὁ Νταβίνι ντ' Ἀνζέ (David d'Angers) ἦταν κάτι ἀντίστοιχο
 γιὰ τὴν Γαλλία. Φιλοτέχνησε τὸ γλυπτὸ ποὺ κοσμεῖ τὸν τάφο τοῦ Μάρκου Μπότσαρη·
 ἔπειτα ἀπὸ τὸν βανδαλισμὸ τοῦ μνημείου (βλ. παρακάτω), τὰ φιλελληνικά του αἰσθήματα
 μετεβλήθησαν ἄρδη.

*Τὸ ἄγαλμα, κακὴ τύχη! βάρβαρα κολοβώθηκε —περάσαν ἀπὸ τότε χρόνια— σὲ καιρὸν ἐπα-
 ναστατικῆς ταραχῆς, ποιὸς ξέρει! κ' ἔκαμεν ἢ ἀνάγκη νὰ μεταφερθῇ σ' ἓνα Μουσεῖο, ὅπου ἴσα
 μὲ τὰ τώρα βρίσκεται φυλακωμένο :* Στὰ 1862, ἔπειτα ἀπὸ τὴν πρόσληψη τοῦ Δημητρίου,
 υἱοῦ τοῦ Μάρκου Μπότσαρη, στὴν ὑπηρεσία τοῦ Ὁθωνα, ὀρισμένοι ἀντίοθωνικοὶ βανδά-
 λισαν τὸ μνημεῖο, ἀκρωτηριάζοντας τὸ γλυπτὸ καὶ σκορπίζοντας τὰ ὀστὰ τοῦ ἀγωνιστῆ.
 Τὸ γλυπτὸ μεταφέρθηκε στὸ Ἐθνικὸ Ἱστορικὸ Μουσεῖο, ἐνῶ ἀρκετὰ χρόνια ἀργότερα ὁ
 Ἐλευθέριος Βενιζέλος ἔδωσε ἐντολὴ κατασκευῆς ἐκμαγείου, οὕτως ὥστε νὰ τοποθετηθεῖ
 πάνω ἀπὸ τὸν τάφο τοῦ σπουδαίου Ἑλληνα ἀγωνιστῆ.

Μελετάει τὰ λαμπρὰ παλληκάρια : Ὁ στίχος παρατίθεται μὲ πλάγια στοιχεῖα ἀπὸ τὸν Παλαμᾶ,
 διότι προέρχεται ἀπὸ τὸ ποίημα τοῦ Διονυσίου Σολωμοῦ, «Ἡ καταστροφή τῶν Φαρῶν».

Ἀπὸ τὰ Δεκατετράστιχα

93

Πόλεμος θάρχιζε. Στὰ ξάγναντα, μπροστά μου,
κορφή, γκρεμός· τὸ βουνὸ μαῦρο. Ἐαφνικὰ
τὸ βουνὸ ἀστράφτει μέσ' στὴν ὑπνοφантаσία μου,
σὰν ἀπὸ φάσγανα γυμνὰ γιὰ φονικά.
"Ὅσο κι ἂν ἔγερν' ἐμὲ δείλια πρὸς τὰ χάμου,
μὲ μάτια πρόσμενα ὑψωμένα ἐκστατικὰ
τὰ πρῶτα βόλια νὰ σφυρίζουσε στ' αὐτιά μου
κ' ἐνιωθα κάτι σὰ φτερὸ στὰ σωθικά.
Καὶ νά! ἀπὸ τοῦ βουνοῦ τὴν κορωμένη ράχη
δὲ χύμησε μουγγρίζοντας ἡ ἀντάρα ἡ μάχη.
Τὸ βουνὸ χρυσὴ σκάλα, κλέφτες καὶ κουρσάροι
τὴν κατεβαίνανε, καὶ σ' ὄλους μέσα ποιός;
"Ἐνας ξεχώριζε, τοῦ Γένους τὸ καμάρι,
τῆς Καλογοριᾶς ὁ Γιός!

ξάγναντα : ἀπέναντι | φάσγανα : (φάσγανον) ξίφος | κορωμένη : (κορωμένος < κορώνω) πύρινος, φλογισμένος, φουντωμένος | ἀντάρα : ὀμίχλη | κουρσάροι : (κουρσάρος) πειρατὴς | καμάρι : ὑπερηφάνεια

τῆς Καλογοριᾶς ὁ Γιός : Ἡ Ζοὴ Ντιμισκὴ ἦταν ἀδελφὴ τοῦ κλέφτη Κώστα Ντιμισκὴ. Καταγόταν ἀπὸ τὴν Σκουληκαριά τῆς Ἄρτας. Ἐπειτα ἀπὸ ἓναν ἀποτυχημένο γάμο ὀδηγήθηκε στὴ μοναστικὴ ζωὴ στὸν Ἅγιο Γεώργιο Μαυροματίου Καρδίτσας, μέρος ποὺ γύρω στὰ 1780 ἐπισκέφτηκε ὁ ἀρματολὸς Δημήτρης Καραϊσκος, ὁ ὁποῖος κατέστησε ἔγκυο τὴ μοναχί, ποὺ μὲ τὴ σειρά τῆς ἔφερε στὸν κόσμον τὸν μετέπειτα στρατηγὸ Γεώργιο Καραϊσκάκη, τὸν ἐπονομαζόμενον «Γιὸ τῆς καλογοριᾶς».

Ἀπὸ τὰ Ἐπιγράμματα

1

Χαραγμένο στὸ μνημεῖο τοῦ Νικηταρᾶ

Ἐδῶ στὴν πέτρ' ἀσάλευτος ὁ στρατηγὸς Νικήτας,
ὁ τουρκοφάγος ἀθλητῆς, τοῦ γένους νέος Ἀκρίτας.
Πάντ' ἀνθισμένη ἄς τὴν κρατᾶ τὴ δάφνη τῶν Ἑλλήνων
καὶ στῶν πολέμων τὴν ἱερὴ φωτιά καὶ στῶν κινδύνων.

1930.

ἀσάλευτος : ἀκίνητος

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

2

Στὸ Μάρκο Μπότσαρη

Κάστρα τὰ κὰν' ἢ λευτεριά τὰ κλέφτικα λημέρια.
 Νεκρός, κι ἀκόμα φοβερὸς μὲ τ' ἄρματα στὰ χέρια.
 Στὸν ἴσκιό σου ἀρματώνονταν θριαμβευτὲς καὶ οἱ δοῦλοι.
 Ἐσὺ εἶσουν πάντα ἐλεύθερος γιὰτ' εἶσαι ἀπὸ τὸ Σοῦλι.

1938.

λημέρια : (λημέρι) ἄντρο κλεφτῶν

Στὴ νεολαία μας

Αὐτὸ κρατάει ἀνάλαφρο μέσ' στὴν ἀνεμοζάλη
 τὸ ἀπὸ τοῦ κόσμου τῆ βοῇ πρεσβυτικὸ κεφάλι,
 αὐτὸ τὸ λόγο θὰ σᾶς πῶ, δὲν ἔχω ἄλλο κανένα,
 ΜΕΘΥΣΤΕ ΜΕ Τ' ΑΘΑΝΑΤΟ ΚΡΑΣΙ ΤΟΥ ΕΙΚΟΣΙΕΝΑ!

1η Νοεμβρίου 1940.

πρεσβυτικό : (πρεσβυτικός) γεροντικός

Ἄν καὶ τὸ ποίημα ἀποτελεῖ προτρεπτικὸ κάλεσμα πρὸς τὴν ἐλληνικὴ νεολαία γιὰ τὴν Ἐθνικὴ Ἀντίσταση στὸν Ἑλληνοϊταλικὸ πόλεμο τοῦ 1940, τρεῖς μόλις ἡμέρες μετὰ τὴν ἔναρξή του, ἐπιλέγεται ἐν προκειμένῳ ἕνεκα τῆς ἀντιπαραβολῆς τοῦ ἐνὸς ἀγῶνος πρὸς τὸν ἄλλον ἀπὸ πλευρᾶς Παλαμᾶ, διατηρώντας πάντοτε σὲ ἐξέχουσα θέση καὶ ὡς πάγιο σημεῖο ἀναφορᾶς τὴν Ἐπανάσταση τοῦ 1821 καὶ τὴν Ἑλληνικὴ Παλιγενεσία.

Κωστής Παλαμᾶς (Πάτρα, 1859 – Ἀθήνα, 1943)

Ποιητής, πεζογράφος, ἱστορικὸς καὶ κριτικὸς τῆς λογοτεχνίας. Μία ἐκ τῶν κορυφαίων φυσιογνωμιῶν τῆς νεοελληνικῆς γραμματείας. Καλλιέργησε ὅλα τὰ εἶδη τοῦ λόγου, ἀφήνοντας ἐκτενὲς ἔργο. Ἀνῆκε στὴν Γενιά τοῦ 1880 (ἄλλως Νέα Ἀθηναϊκὴ Σχολή), σύντομα ὅμως χάραξε ἕναν ἀμιγῶς προσωπικὸ δρόμο, ἀποτελώντας ὄριο γιὰ τὴ νεοελληνικὴ λογοτεχνία. Γεννήθηκε στὴν Πάτρα, ὀρφάνεψε γρήγορα καὶ μεγάλωσε ὑπὸ τὴν προστασία τοῦ θείου του στὸ Μεσολόγγι. Γράφτηκε στὴ Νομικὴ Σχολὴ Ἀθηνῶν, τὴν ὁποία δὲν ὀλοκλήρωσε γιὰ νὰ ἀφοσιωθεῖ στὴ λογοτεχνία. Δημοσίευσε ἀμέτρητα ἔργα σὲ περιοδικὰ κι ἐφημερίδες τῆς ἐποχῆς του. Τὸ πολύτομο ἔργο του ἐπανεκδίδεται ἐπιμελημένο ἀπὸ τὸ Ἴδρυμα Κωστή Παλαμᾶ στὴν Ἀθήνα καὶ τὴ Στέγη Γραμμάτων «Κωστής Παλαμᾶς» στὴν Πάτρα, ὑπὸ τὴ γενικὴ ἐπίβλεψη τοῦ Κ. Γ. Κασίνη.

«Περασμένα νιάτα»

Πηγή: Κωστής Παλαμᾶς, «Περασμένα νιάτα»: συλλ. *Τὰ τραγούδια τῆς πατρίδος μου* (1886): *Ἄπαντα*, τ. Α΄, Ἀθήνα, Μπίρη-Γκοβόστη, χ.χ., σσ. 55-59.

«Τὸ κήρυγμα τῶν Ὑδραίων»

Πηγή: Κωστής Παλαμᾶς, «Τὸ κήρυγμα τῶν Ὑδραίων»: συλλ. *Τὰ μάτια τῆς ψυχῆς μου* (1892): *Ἄπαντα*, τ. Α΄, ὁ.π., σσ. 319-322.

«[Ἡ Ρούμελ' εἶναι μιὰ κορών' ἀπὸ ρουμπίνι]»

Πηγή: Κωστής Παλαμᾶς, «[Ἡ Ρούμελ' εἶναι μιὰ κορών' ἀπὸ ρουμπίνι]»: συλλ. *Πατρίδες – Ἡ ἀσάλευτη ζωὴ* (1895· 1904): *Ἄπαντα*, τ. Γ΄, Ἀθήνα, Μπίρη-Γκοβόστη, χ.χ., σ. 19.

«17»

Πηγή: Κωστής Παλαμᾶς, «17»: συλλ. *Σατιρικὰ γυμνάσματα* [α΄ σειρά] (1912): *Ἄπαντα*, τ. Ε΄, Ἀθήνα, Μπίρη-Γκοβόστη, χ.χ., σ. 247.

«4»

Πηγή: Κωστής Παλαμᾶς, «4»: συλλ. *Σατιρικὰ γυμνάσματα* [β΄ σειρά] (1912): *Ἄπαντα*, τ. Ε΄, ὁ.π., σ. 254.

«5»

Πηγή: Κωστής Παλαμᾶς, «5»: συλλ. *Σατιρικὰ γυμνάσματα* [β΄ σειρά] (1912): *Ἄπαντα*, τ. Ε΄, ὁ.π., σ. 255.

«Ἡ παιδούλα στὸν τάφο τοῦ Μπότσαρη»

Πηγή: Κωστής Παλαμᾶς, «Ἡ παιδούλα στὸν τάφο τοῦ Μπότσαρη»: συλλ. *Τὰ παράκαιρα* (1919): *Ἄπαντα*, τ. Ζ΄, Ἀθήνα, Μπίρη-Γκοβόστη, χ.χ., σσ. 275-278.

«93»

Πηγή: Κωστής Παλαμᾶς, «93»: συλλ. *Τὰ Δεκατετράστιχα* (1919): *Ἄπαντα*, τ. Ζ΄, ὁ.π., σ. 420.

«1. Χαραγμένο στὸ μνημεῖο τοῦ Νικηταῖ»

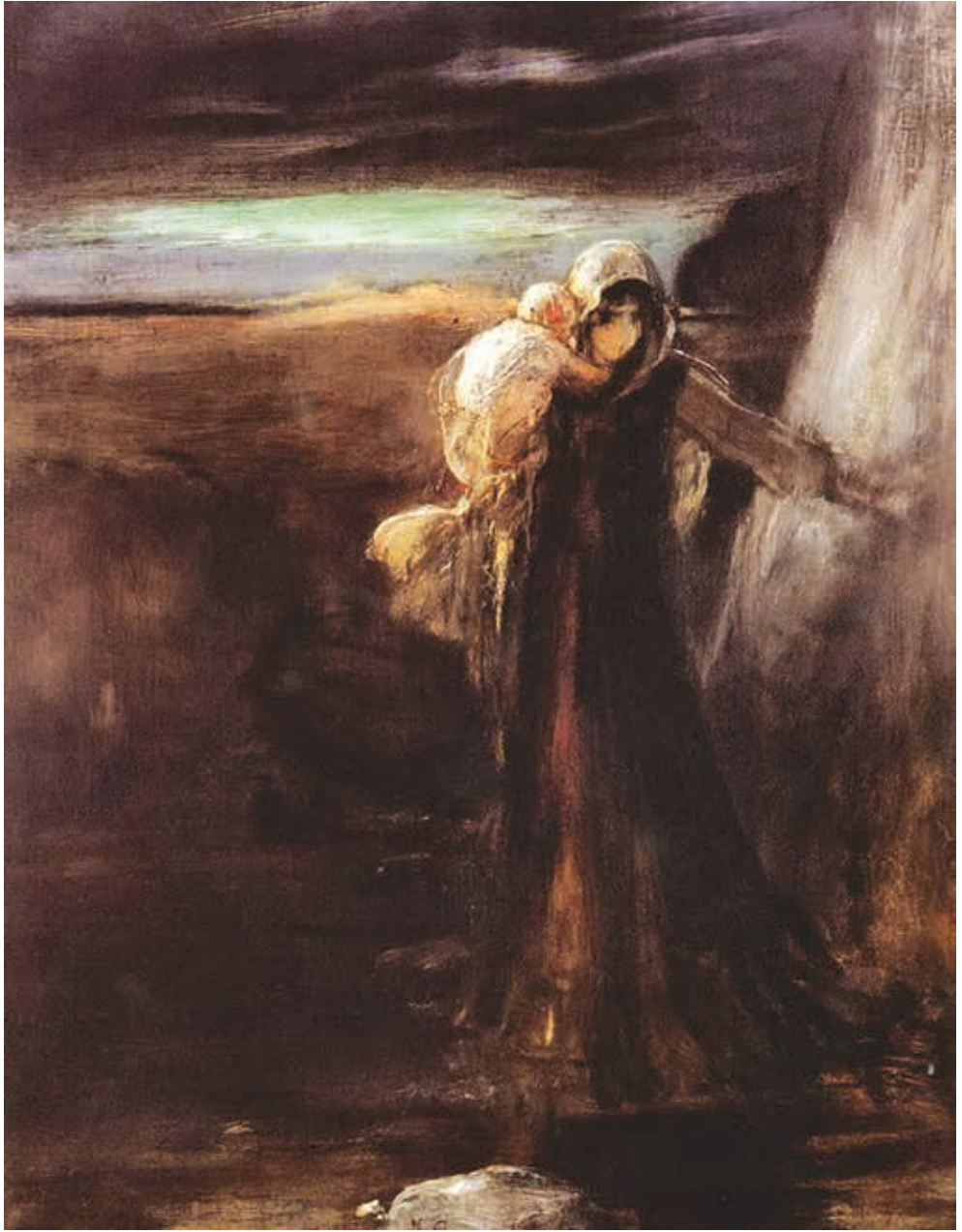
Πηγή: Κωστής Παλαμᾶς, «1. Χαραγμένο στὸ μνημεῖο τοῦ Νικηταῖ» (σειρά: *Ἐπιγράμματα*): συλλ. *Πρόσωπα καὶ μονόλογοι* (1967): *Ἄπαντα*, τ. ΙΑ΄, Ἀθήνα, Μπίρη-Γκοβόστη, χ.χ., σ. 139.

«2. Στὸ Μάρκο Μπότσαρη»

Πηγή: Κωστής Παλαμᾶς, «2. Στὸ Μάρκο Μπότσαρη» (σειρά: *Ἐπιγράμματα*): συλλ. *Πρόσωπα καὶ μονόλογοι* (1967): *Ἄπαντα*, τ. ΙΑ΄, ὁ.π., σ. 139.

«Στὴ νεολαία μας»

Πηγή: Κωστής Παλαμᾶς, «Στὴ νεολαία μας»: *Ἄπαντα*, τ. ΙΑ΄, ὁ.π., σ. 194.

Νικόλαος Γύζης (1843-1901), *Η φυγή μετά την καταστροφή* | λάδι σέ καμβά.

Τριαντάφυλλος Μπάρτας

(χ.χ.)

Ἡ Ἑλλάς ἐν τῷ ἀγῶνι

Ὡ παῖδες Ἑλλήνων, ἴτε,
ἐλευθεροῦτε πατρίδ', ἐλευθεροῦτε δὲ
παῖδας, γυναῖκας, θεῶν τε πατρῶων ἔδην,
θήμας τε προγόνων· νῦν ὑπὲρ πάντων ἀγῶν.

ΑΙΣΧΥΛΟΣ

Ἄσμα Β'.

Στὴν φωνήν μου τὴν ἀγία
ὡς ὁ παλαιὸς Τυρταῖος,
μὲ τὰ ἄσματα τὰ θεῖα
σπεύδει Ρῆγας ὁ γενναῖος.

Καὶ νὰ τρέξῃ συμβουλεύει
εἰς τὰ ὄπλα τὸν καθένα,
καὶ νὰ παύσῃ νὰ δουλεύῃ
τοὺς τυράννους στὰ χαμένα.

Εἰς τὰ στόματα Ἑλλήνων
οἱ παιᾶνες τοῦ ἠχοῦσαν,
καὶ τοὺς φόβους τῶν κινδύνων
ὄλοι τοὺς καταφρονοῦσαν.

Πλὴν εἰς Τούρκους παρεδόθη
δέσμιος στὸ Μπελιγράδι,
κ' ἀπ' αὐτοὺς ἐθανατώθη
εἰς τὸ φοβερὸν σκοτάδι.

Μετὰ τέσσαρας αἰῶνας,
τῶν Ἑλλήνων καρτερία
εἰς ἡρωϊκοὺς ἀγῶνας
ἀνεφάνη ἐξαισία.

Ὑψηλάνται στὴν Δακίαν
τὴν σημαίαν μου ὑψώνουν,
καὶ πρὸς τὴν ἐλευθερίαν
Ἑλληνάς μου ἐμψυχώνουν.

Ἄλλ' ὁ φθονερὸς ὁ Δαίμων...
τὰς χρηστάς μου προσδοκίας,
καταστρέφει διανέμων
στάσεις καὶ λιποταξίας.

Μάρτυρες φυλακισμένοι
τόσα ἔτη διαμένουν,
καὶ σχεδὸν ἀποθαμένοι
ἀπ' τὰ φρούρια ἐκβαίνουν.

Ὁ ἀτρόμητος Γεωργάκης
σταθερὸς στὴν εὐορκίαν,
τοὺς ἐχθροὺς νικᾷ τοςάκις
εἰς αὐτὴν τὴν Μολδαυίαν.

Τοῦ Ὀλύμπου ρωμαλέος
ἀνεδείχθη στρατιώτης,
μετ' αὐτοῦ δὲ κι' ὁ γενναῖος
ἱερέυς μας Ἡπειρώτης.

Πανταχόθεν κεκλεισμένοι
τὴν πυρίτιδα ἀνάπτουν,
ἔμειναν τετεφρωμένοι
καὶ τὸ Σέκον κατασκάπτουν.

Ὁ δὲ ἱερός μου Λόχος
συνηγμένος ἐκ λογιῶν,
ἠγωνίσθηκεν ἐξόχως
εἰς τὸ Δακικὸν πεδῖον.

Τὰ ὁστᾶ τῶν κεχωσμένα
εἰς τὴν γῆν τῆς Ρωμανίας
ἀναφύουν ὀλονένα
τὸν καρπὸν ἐλευθερίας.

[...]

Ἐκ τῆς τόλμης καὶ ἀνδρείας
εἰς μικρὰν του ναυαρχίδα
ὁ Μιαούλης ναυμαχίας
ἔκαμε διὰ τὴν πατρίδα.

Καὶ ἀτρόμητος ἐδείχθη
πρὸς τοὺς ἐχθρικούς μου στόλους,
ἐθαυμάσθη, ἐτιμήθη
ἀπὸ τοὺς ναυάρχους ὄλους.

Ἐξοδος Μεσολογγίου
μένει ἐν τῇ ἱστορίᾳ,
δόξα Ἕλληνος ἀνδρείου
εἰς τὸν κόσμον αἰωνία.

Τῶν Ἑλλήνων καρτερία
εἰς τὰς μάχας διεκρίθη,
καὶ ἡ βάρβαρος Τουρκία
πάντοτε κατενικήθη.

Ἡ μεγάλη ἡ Τουρκία
εἰς γυναῖκας καὶ τ' ἄθῶα
κατεδείκνυεν ἀνδρεία
νὰ πωλήσῃ ὡς τὰ ζῶα.

Καὶ νὰ σφάξῃ με μανία
Κληρὸν καὶ τοὺς ἱεράρχας,
νὰ κρεμάσῃ ἡ ἀγρία
καὶ αὐτοὺς τοὺς Πατριάρχας!

Εἰς τὴν κλασικὴν μου χώρα
ἀνεδείχθη ἡ ἀνδρεία,
καθὼς πάντοτε καὶ τώρα,
πατρικὴ κληρονομία.

Τοὺς ἑπταετεῖς ἀγῶνας
καὶ Ἑλλήνων καρτερία,
στοὺς ἀρχαίους μου αἰῶνας
ἀναθέτ' ἡ ἱστορία.

Ἐνα θαυμασμὸν μεγάλον
ἔκίνησαν με τὴν ἀνδρεία,
κ' ἀνεδείχθηκε τῶν Γάλλων
ἡ γενναία προθυμία.

Οἱ ἀπόγονοι τ' ἀγίου
Λουδοβίκου τῆς Γαλλίας,
κατὰ Ἄραβος ἀγρίου
ἔπεμψαν τὰς ἐκστρατείας.

Τὸν δὲ στρατηγὸν Μαιζῶνα
Ἕλληνες θέλουν τιμῆσει
εἰς τὸν ἅπαντα αἰῶνα,
καὶ μνημεῖον θέλουν στήσει.

Καὶ τὰ τέκνα τῆς Ἀγγλίας
μ' ἓνα αἶσθημα μεγάλον,
ἔπεμψαν τὰς βοηθείας
κατὰ μίμησιν τῶν Γάλλων.

Εἰς τὸ Μεσολόγγι κεῖται
θεῖου Βύρωνος τὸ σῶμα,
καὶ με ὕμνους εὐλογεῖται
ἀπὸ ἱερέων στόμα.

Οἱ λαοὶ τῆς Γερμανίας
ὑψωναν με προθυμίαν
τὴν φωνὴν τῆς συμπαθείας
δι' ἐμὲ τὴν παναθλίαν.

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

Τῆς Ἀμερικῆς ὁ ζῆλος
ἀνεδείχθηκε μέγας,
καθὼς πρὸς αὐτὴν ὁ φίλος
τῆς ἐλευθερίας Γάλλος.

Ἡ ὁμόδοξος Ρωσσία
ἐνδομύχως ἐλυπεῖτο,
καὶ μὲ ἄκραν εὐσπλαχνία
Ἕλληνας περιποιεῖτο.

Τὸν ἀγῶνα μου ἠσπάσθη,
ἔπεμψε καὶ βοηθείας,
καὶ τὸν Τοῦρκον κατηράσθη
γέννημα τῆς τυραννίας!

Ὁ δὲ εὐλαβῆς τῆς Κλῆρος
Αὐτοκράτορ' ἰκετεύει,
κι' ὁ Νικόλαος ὁ ἥρωας
τὴν Ἑλλάδα προστατεύει.

Ἐπὶ θρόνου τῆς Ρωσσίας
ὁ Νικόλαος ἀνέβη,
καὶ τῆς ἀνεξαρτησίας
ὡς ἀξίαν μὲ βραβεύει.

παιᾶνες : (παιάνας) πολεμικὸς ὕμνος | καρτερία : ὑπομονή | χρηστάς : (χρηστός) ἐνάρετος | στάσεις : (στάσις) ἐπανάσταση, κίνημα | ἐκβαίνου : (ἐκβαίνω) (ἐδῶ) βγαίνω | εὐορκίαν : (εὐορκία) τήρηση ὄρκου | τετεφρωμένοι : (τετεφρωμένος < τεφρώνω) καίγομαι ὥσπου μετατρέπομαι σὲ στάχτες | συνηγμένοι : (συνάγων < συνάγω καὶ συνάζω) συναθροίζω, συγκεντρώνω πλῆθος | κληρον : (κλήρος) (ἐδῶ) ἱερατεῖο | ἠσπάσθη : (ἀσπάζομαι) (ἐδῶ) ἐνστερνίζομαι, υποστηρίζω | ἐνδομύχως : βαθύτερα

Μπελιγράδι : Βελιγράδι

Δακίαν : Περιοχὴ τῆς βαλκανικῆς χερσονήσου στὰ νότια τοῦ Δούναβη, ἡ ὄνομασία τῆς ὁποίας ἐπιβιώνει ἀπὸ τὴν ἀρχαιοελληνικὴ ἐποχὴ. Χονδρικά, περιλαμβάνει τὴ σημερινὴ Ρουμανία, τὴν Μολδαβία καὶ τμήματα τῆς Σερβίας, τῆς Βουλγαρίας, τῆς Οὐγγαρίας καὶ τῆς ΝΔ Οὐκρανίας.

Γεωργάκης : Πρόκειται γιὰ τὸν Γεωργάκη Ὀλύμπιο (1772-1821), ὁ ὁποῖος ἦταν ἀρματολὸς καὶ ἀγωνιστὴς τῆς Ἐπανάστασης. Ὑπῆρξε μέλος τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας καὶ συνεργάτης τοῦ Ἀλέξανδρου Ὑψηλάντη. Ἔδρασε κατὰ βάση στὶς Παραδουνάβιες Ἡγεμονίες. Ἀνατίναξε μαζί μὲ τοὺς συντρόφους του τὴν πυριτιδαποθήκη τῆς μονῆς Σέκκου στὴν Μολδαβία, προκειμένου νὰ ἀποφύγει τὴ σύλληψη ἀπὸ τὰ ὀθωμανικὰ στρατεύματα.

ἱερεύς μας Ἡπειρώτης : Κατ' ἀντιστοιχίαν τοῦ Γεωργάκη Ὀλυμπίου, ὁ συγγραφέας φέρνει τὸ παράδειγμα τοῦ ἱερέα Σαμουήλ, ὁ ὁποῖος ἀνατίναξε στὰ 1803 τὴν πυριτιδαποθήκη τῆς ἐκκλησίας τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς στὸ Κούγκι τῆς Ἡπείρου, ἀφοῦ κλείστηκε ἐκεῖ ἀμνό-μενος μὲ τοὺς συντρόφους του.

Σέκον : Ἀναφορὰ στὴν Ἱερὰ Μονὴ Σέκκου στὴν Μολδαβία, ὅπου συνέβη τὸ περιστατικὸ τῆς ἀνατίναξης ἀπὸ τὸν Γεωργάκη Ὀλύμπιο.

Ρωμανίας : Ρουμανία

ἑπταετεῖς ἀγῶνας : Ὁ Τριαντάφυλλος Μπάρτας ὀριοθετεῖ τὸν ἑλληνικὸ ἐθνικοαπελευθερωτικὸ ἀγῶνα στὴν ἑπταετία 1821-1827.

Οἱ ἀπόγονοι τ' ἀγίου / Λουδοβίκου τῆς Γαλλίας : Πρόκειται γιὰ τὸν Λουδοβίκο Θ' τῆς Γαλλίας, ὁ ὁποῖος ἔμεινε στὴν ἱστορία μὲ τὸ προσωνύμιο «Ἅγιος». Ἡ ἀναρρήσή του στὸν θρόνο ἔγινε στὰ 1226 καὶ παρέμεινε ἐκεῖ ἕως τὰ 1270. Ἡ ἀναφορά στὸ πρόσωπό του γίνεται ἐπ' ἀφορμῆς τῆς ἀπόφασής του νὰ ὀργανώσει τὴν Ζ' Σταυροφορία, κι ἔπειτα τὴν Η'. Ἄν καὶ τὰ ἀποτελέσματά τους δὲν ἦταν τὰ ἀναμενόμενα, ὁ Λουδοβίκος θεωρήθηκε προστάτης τῆς χριστιανικῆς θρησκείας, μιᾶς καὶ πολέμησε ἐναντίον τῶν αἱρέσεων καὶ βρισκόταν διαρκῶς σὲ ἐπαγρύπνηση γιὰ τὴν ἀραβικὴ ἀπειλή. Κατ' ἀντιστοιχίαν τῶν ἐνεργειῶν του, λοιπόν, ἡ Γαλλία ἀναλαμβάνει νὰ στελεχίει βοήθεια στὴν Ἑλληνικὴ Ἐπανάσταση ἐναντίον τῶν Ὄθωμανῶν.

Τὸν δὲ στρατηγὸν Μαιζῶνα : Ὁ Νικόλαος-Ἰωσήφ Μαιζόν (1771-1840) ἦταν Γάλλος ἀνώτατος στρατιωτικὸς. Διετέλεσε διοικητὴς τοῦ γαλλικοῦ σώματος στρατοῦ στὴν Πελοπόννησο κατὰ τὴν Ἐπανάσταση, ἀπελευθερώνοντας πλῆθος φρουρίων καὶ πόλεων στὸ δυτικὸ τῆς τμῆμα.

κι' ὁ Νικόλαος ὁ ἥρωας : Ὁ τσάρος Νικόλαος Α' (1796-1855) ὑπῆρξε κατὰ τὰ χρόνια τῆς Ἐπανάστασης θερμὸς ὑποστηρικτὴς τῆς ἀπελευθέρωσης τῶν χριστιανικῶν πληθυσμῶν ἀπὸ τὸν ὀθωμανικὸ ζυγὸ καὶ παράλληλα σφοδρὸς πολέμιος τῆς μουσουλμανικῆς θρησκείας. Ὑποστήριξε τὴν Ἑλληνικὴ Ἐπανάσταση, ἐξ οὗ καὶ ἡ παροῦσα μνεία.

Τριαντάφυλλος Μπάρτας

Δὲν κατέστη δυνατὴ ἡ εὔρεση ἀναλυτικῶν βιογραφικῶν στοιχείων γιὰ τὸν συγγραφέα. Ἀπὸ τὴν ἔρευνα προκύπτει ὅτι γεννήθηκε κατὰ τὰ τέλη τοῦ 18ου ἢ στίς ἀρχές τοῦ 19ου αἰῶνος. Φέρεται νὰ συμμετεῖχε στὸν Ἱερὸ Λόχο. Ἐζήσηε στὸ Παρίσι καὶ στὸ Βουκουρέστι. Στὰ 1850 καὶ στὰ 1857 προβαίνει σὲ χρηματικὲς δωρεές πρὸς «τὸ νοσοκομεῖον τῶν ὀφθαλμιῶντων», ἀλλὰ καὶ σὲ «δωρεὰ ὀπτικῶν καὶ χειρουργικῶν ἐργαλείων» (ἀπὸ τὴν ἐφ. *Ἀθηνᾶ* [23/10/1857]). Τέλος, ἐνῶ διαμένει στὸ Βουκουρέστι (1878), διακηρύσσει σὲ κείμενό του τὴν ἑλληνικὴ καταγωγὴ τῶν Βλάχων.

«Ἡ Ἑλλάς ἐν τῷ ἀγῶνι»

Πηγή: Τριαντάφυλλος Μπάρτας, *Ἀναμνήσεις φιλοπάτριδος ἦτο Ποίησις εἰς ἄσματα τρία μετὰ διαφόρων ἄλλων ποιημάτων καὶ συλλογῆς τινος δημοτικῶν ἁσμάτων*, Παρίσι, Ad. Lainé et J. Havard, 1861, σσ. 35-37, 44-47.

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

Μιχαήλ Αργυρόπουλος

(1862-1949)

Ὁ θάνατος τοῦ Πατριάρχῃ

Βαρὺς χειμῶνας ὁ καὺμὸς κι' οἱ στεναγμοὶ σου μπόρα·
βαρὺ καὶ τὸ φελόνι σου σὰν μαύρη συννεφιά·
κι' ὀλοῦθε, στὴ μακρυὰ ζωὴ καὶ στὴ στενὴ τὴ χώρα,
τρεμουλιασμένα πρόβατα σὲ λύπης ζωγραφιά...

Μὰ ὁ ἥλιος ἀργοφάνηκε στὴν κουρασμένη δύσι·
οἱ κάμποι καταπράσινοι· χρυσὸ τὸ παληοκκλῆσι·
καὶ πίσω ἀπ' τὴ διαμάντινη, μὲς στὸ ἡλιοβρόχι, Θύρα
τὸ μαῦρο ράσο ἐφάνταξε σὰν Βασιληᾶ πορφύρα.

18 Νοεμβρίου 1912

φελόνι : (βλ. καὶ φαιλόνιο) ἄμφιο τῶν πρεσβυτέρων καὶ τῶν ἐπισκόπων | *παληοκκλῆσι* : ἐκκλησία παλαιᾶς κατασκευῆς

Ὁ πατριάρχης Κων/πόλεως Γρηγόριος Ε' (1745-1821) ἀπαγχονίστηκε ἀνήμερα τοῦ ἁγίου Πάσχα ὡς ἀντίποινα πρὸς τὴν κήρυξη τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασης. Γεννήθηκε στὴν Δημητσάνα τῆς Πελοποννήσου καὶ βαπτίστηκε Γεώργιος, υἱὸς τοῦ Ἰωάννη Ἀγγελόπουλου. Ὑπῆρξε πατριάρχης γιὰ τρία χρονικὰ διαστήματα: τὴν πρώτη φορὰ γιὰ ἐνάμιση χρόνο, ἔπειτα ἀπὸ τὸν Σεπτέμβριο τοῦ 1806 ἕως τὸ 1808 καὶ τέλος ἀπὸ τὸν Ἰανουάριο τοῦ 1819 ἕως τὸν μαρτυρικὸ θάνατό του. Τὸ Πατριαρχεῖο Κων/πόλεως στὴ σημερινὴ μορφή του ὑποστηρίχθηκε οἰκονομικὰ καὶ ἠθικὰ ἀπὸ τὸν ἴδιον. Ἐχρημάτισε ἐπίσης μητροπολίτης Σμύρνης. (Πληροφορίες ἀντληθεῖσες ἀπὸ τὸ ὑπόμνημα τοῦ πονήματος: Ἀλέξανδρος Κατακουζηνός, *Ὁ Πατριάρχης Γρηγόριος*, Ἀθήνα, Τυπ. Χ. Ν. Φιλαδελφείως, 1871).

Μιχαήλ Αργυρόπουλος (Σμύρνη, 1862 – Ἀθήνα, 1949)

Δικηγόρος, πολιτικὸς καὶ ποιητής. Πολιτεύθηκε μὲ τὸ Κόμμα τῶν Φιλελευθέρων καὶ ἐξελέγη βουλευτής. Ὑπηρέτησε, ἐπίσης, ὡς ἀντιπρόεδρος τῆς Βουλῆς. Ἐπιπλέον, διετέλεσε πρόεδρος τῆς Ἑνώσεως Ἑλλήνων Λογοτεχνῶν γιὰ τὸ διάστημα 1939-1943. Στὴν ποίηση χρησιμοποίησε τὸ ψευδώνυμο Ρήγας Ραγιάς. Τὸ ἔργου του χαρακτηρίζεται ἀπὸ τὴ διαρκῆ ἐπιστροφή σὲ θέματα ποῦ ἀφοροῦν στὴν Μικρασιατικὴ Καταστροφή καὶ στὴν ἀποκατάσταση τῶν προσφύγων, ἐνῶ δὲν λείπουν ἀναφορὲς γενικότερα στὴν ἑλληνικὴ ἱστορία καὶ τὴν παράδοση.

«Ὁ θάνατος τοῦ Πατριάρχῃ»

Πηγή: Μιχαήλ Αργυρόπουλος (Ρήγας Ραγιάς), *Τραγοῦδια τοῦ γένους. Μπόρες – Μαῦρα χρόνια – Γλυκοχαράματα (1908-1919)*, Ἀθήνα, Λαϊκὴ, 1919, σ. 63.

Εἰς τὴν ΚΕ' Μαρτίου 1821

(Ποίημα ἀπαγγελοθέν, τῇ προσκλήσει τῆς Ἐπιτροπείας Δήμου,
ἐν τῇ πλατείᾳ Θεμιστοκλέους).

Γιατί, γιατί σὰ σήμερα, ὅπου σκορπάει ὁ Μάρτης
ὀλόγυρα τίς χάρες του, κι ὅλη τὴ γῆ στολίζει,
ποῦ χελιδόνια ὀλόμαυρα τριγύρω φτερουγίζουν,
κι ἡ θάλασσα καμαρωτὴ τὸ περιγιάλι γλείφει,
γιατί ἡ ψυχὴ μου ἀθέλητα, γιατί νὰ ξεπετάει,
σὲ περασμένες ὁμορφιές, σὲ περασμένα χρόνια;
Γιατί ἀξάφνου σ' ὄνειρο ὁ νοῦς μου σὰν νὰ τρέχει,
θαρρῶ, πῶς ἀκουρμαίνομαι τῆς Λαύρας τὴν καμπάνα,
καὶ πῶς ξανοίγω ἄξαφνα στοῦ Γερμανοῦ τὰ χέρια,
τὴν γαλανὴ τῆς λευθεριάς καὶ τοῦ Χριστοῦ σημαία;
Γιατί ὁ νοῦς μου σήμερα στὰ περασμένα τρέχει:
καὶ ἡ καρδιά μου ἀθέλητα γιατί γοργοκυπάει;
Γιατί; Καὶ ποιὸς ἀπὸ σᾶς, καὶ ποιός δὲν τὸν γνωρίζει,
Ποιός Ἕλληνας, ποῦ ἔμαθε ἀπὸ παιδὶ νὰ κάνει,
στὴν ἐκκλησιά του τὸ σταυρὸ καὶ νὰ μεταλαβαίνει,
ποιός Ἕλληνας, ποῦ ἔμαθε νὰ προσκυνᾷ μονάχα,
ἐκεῖ ψηλὰ τὸν Πλάστη του καὶ κάτω τὴν πατρίδα,
π' ἀκόμα δὲν ἐφράγχεψεν ἡ ἑλληνικὴ καρδιά του,
ποιός δὲν γνωρίζει τί γιορτὴ γι' αὐτὸν ὁ Μάρτης ἔχει
κρυμμένη στὶς ἡμέρες του τίς ἀνθοστολισμένες;
Καὶ ποιός καὶ ποιός, τί θεὸ νὰ εἰπεῖ, δὲν ξέρ' *Εἰκοσιένα*;
Ποιός εἶν' ἐκεῖνος; Μοναχὰ αὐτὸς ποῦ σκύβει κάτω,
καὶ προσκυνᾷ τὸ βρωμερὸ σκουλήκι γιὰ Θεὸ του,
αὐτὸς ποῦ ἔχει τὴ καρδιά δεμένη στὸ πουγγί του,
καὶ τῶν γονιῶν του ἀνοιξε τὸν τάφο μοναχός του,
μονάχα τέτοιος ἄνθρωπος δὲν ξέρει τὴν ἡμέρα,
ὅπου ἐλευθερώθηκε ἡ μάνα του, ἡ πατρίδα!...

[...]

Γιὰ δὲς παρέχει, στὸ βουνό, ποῦ ἡ ἐκκλησιά τοῦ Πλάστη,
ἀσήκωνε στὸν οὐρανὸ τὸν ἅγιο σταυρὸ της,

κεῖ ποῦ τὸ Κούγκι ἦτανε, τὸ δοξασμένο Κούγκι,
 γιὰ δέξ, ἀπλώνεται σωρός, καπνίλα καὶ σκοτάδι!...
 Τὴν ἀθρακόβολη, θαρρεῖς, σαρώνοντας ὁ ἀέρας,
 σπέρνει ἀστέρια ἕνα σωρὸ στὸν οὐρανό, ποῦ εἶναι
 συννεφιασμένος, σὰν κι αὐτὸς τὸ Κούγκι του νὰ κλαίει!
 Ποῦναι τὸ Κούγκι; Τί ἔγινε; Ποῦ εἶναι ὁ παπάς του;
 Ποῦναι τὸ Κούγκι: Πέταξε στὸν οὐρανό, στὸν Πλάστη,
 παρὰ νὰ πέσει ταπεινὸ σὲ χέρια Τουρκαλάδων!
 Τοῦ Σαμουήλ ποιός ἀπὸ σᾶς δὲν ἄκουσε τὸ θαῦμα
 [...]

ἀκουρμαίνομαι : ἀκούω, γροικῶ | *μεταλαβαίνει* : (μεταλαμβάνω) κοινωνῶ τῶν ἀχράντων
 μυστηρίων | *ἐφράγγεμιν* : (φραγκεύω) υἰοθετῶ δυτικούς τρόπους | *πουγγί* : (βλ. καὶ πουγκί)
 δερμάτινο σακούλι πρὸς ἀποθήκευση χρημάτων | *ἀθρακόβολη* : (ἀνθρακόβολη) στρῶμα
 στάχτης

κεῖ ποῦ τὸ Κούγκι ἦτανε, τὸ δοξασμένο Κούγκι : Αναφορὰ στὸν ἱερέα Σαμουήλ, ὁ ὁποῖος
 ἀνατίναξε στὰ 1803 τὴν πυριτιδαποθήκη τῆς ἐκκλησίας τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς στὸ Κούγκι
 τῆς Ἡπείρου, ἀφοῦ κλειστικὴ ἐκεῖ ἀμυνόμενος μὲ τοὺς συντρόφους του.

Ὁ θάνατος τοῦ ἀγωνιστοῦ

Τῆ σκιᾷ Νικολάου Σκούρητῃ ἱερόν

Τὸν κόσμον ἀλησιμόνησες καὶ τὴ ζωὴ ἀρνήθης!
 Γιὰ ξύπνησε, παππούλη μου! Πάρα πολὺ κοιμήθης.
 Ξύπνα, παππούλη, ὁ ὕπνος σου ὀνειράτα σοῦ φέρνει,
 καὶ τὴν ψυχὴ σου ἄθελα σὲ τρόμο συνεπαίρνει!
 Γύρω λαλοῦνε τὰ πουλιὰ κι ἡ ἀνοιξὴ χαράζει.
 Μόν' τὴ δική σου τὴν καρδιά τὴν τρώει τὸ μαράζι.
 Παππούλη μου, παραμιλᾷς, παππούλη μου, φοβᾷμαι,
 γιὰ σήκω μιά, περίπατο χειροπιαστοὶ νὰ πᾶμε!
 Παντοῦ σημαῖες γαλανὲς ἀπλώνουν κι ἀπ' ἀνάρια
 γύρω τουφέκια ρίχνουνε ὅλα τὰ παλληκάρια,
 γιὰτ' εἶναι λένε, σήμερα ἡμέρα ἀγιασμένη
 καὶ τὸ Εἰκοσιένα μας γιορτάζουν, μαζωμένοι!
 . . . . .
 Λέει ὁ μικρὸς ὁ ἐγγονὸς στὸ γέρο, ποῦ κοιμᾶται
 κι ὁ γέρος μὲς στὸν ὕπνο του θαρρεῖς πὼς ἀφουγκρᾶται.

Καί, σάν σ' ὀνειράτα γλυκὰ ὁ νοῦς νὰ τὸν πλανάει
γλυκὰ χαμογελάει!

Ἦταν κι ἐκεῖνος μιὰ φορά, ἦτανε παλληγάρι,
ποῦ δὲν τὸν ἔφθανε κανεὶς στὴ λεβεντιά, στὴ χάρη!
Στῆς Ἰδρας τὸ περήφανο νησάκι γεννημένος
σὲ χρόνους ποῦ εἰς τὴν σκλαβιά ἐστέναζε τὸ γένος,
ἔμαθε νᾶναι ἥρωας ἀπὸ μικρὸ παιδάκι
κι ἔμαθε ἀκόμα νὰ βαστᾶ ἀπὸ μικρὸς τὸ δίακι!
Ἔμαθε μὲς στὰ κύματα νὰ παίξει, νὰ παλεύει,
καὶ μὲς στὸ πέλαγο γλυκειὰ γαλήνη νὰ γυρεύει...
...Μιὰ μέρα ἐσηκώθηκε στὰ ὄπλα ἡ πατρίδα
κι αὐτὸς μὲ θάρρος λιονταριοῦ, μὲ μιὰ χρυσὴ ἐλπίδα
πολέμησε στὴ θάλασσα, μὲ τὴ γενιὰ ἐκείνη,
γιὰ τὴ θρησκεία τοῦ Χριστοῦ καὶ γιὰ τὴ Ρωμιοσύνη!
Ὁ χάρος τοὺς συντρόφους του ἐθέρισ' ἕνα-ἕνα
καὶ λίγα μείνανε παιδιὰ ἀπ' τὸ Εἰκοσιένα.
Ἀπὸ τοὺς λίγους σήμερα κι αὐτὸς, κι αὐτὸς ἐζοῦσε,
λιοντάρι μέσα στοὺς λαγοὺς ὁ γέρος περπατοῦσε.
Μὰ ἐγέρασε ὁ Νικολός, ὁ καπετάνιος τώρα
καὶ τοῦ θανάτου ἀναζητεῖ τὴ βλογημένη ὥρα!
Ἄρρωστος τώρα κοίτεται κι ἕνα μικρὸ ἀγγόνι
κοντὰ στὸ ξερὸ στρῶμα του τὰ χέρια του ἀπλώνει
καὶ πότε βλέπει τὸν παπποῦ καὶ πότε τὸ σπαθί του,
ποῦ πάνω ἀπὸ τὴ στρώση του τὸ ἔχει κρεμασμένο.
Θυμᾶται αὐτὰ ποῦ τοῦλεγε ὁ γέρος, τὸ καημένο,
γιὰ τὰ παλιὰ τὰ νιάτα του καὶ λαχταρᾷ ἡ ψυχὴ του!

— Εὐπνα, παππούλη νὰ μοῦ εἰπεῖς γιὰ τὰ παλιὰ σου νιάτα,
γιὰ τὰ ὠραῖα χρόνια σου, τὰ χρόνια τὰ φευγάτα.
Θέλω, παππούλη, νὰ μοῦ εἰπεῖς, γιὰ τὸ Εἰκοσιένα,
γιατὶ μ' ἀρέσουνε αὐτά, ὅπου μοῦ λὲς ἐμένα!

Ἄκουσ' ὁ γέρος ἔξαφνα στῆς ἀρρωστιᾶς τὸ βύθος
καί, σάν καινούργια νᾶβαλε ζωὴ μέσα στὸ στῆθος,
τὰ μάτια του π' ἀστράφτανε μέσα στὰ γηρατεία του,
ἄνοιξε λίγο ὁ γέροντας, τίναξε τὰ μαλλιά του,
ποῦ σάν τὸ χιόνι πέφτανε, σάν χήτη στὸ λαιμὸ του,

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

μιὰ τὸ σπαθί του κοίταξε καὶ μιὰ τὸν ἔγγονό του,
 ἔχαμογέλασε γλυκὰ κι ἔγειρε στὸ πλευρό του!
 Ἦταν ἡ διαθήκη του αὐτὴ ἢ διπλὴ ματιά του,
 κλεῖσαν τὰ βλέφαρά του!

Ὅξω τὰ σήμαντρα βαροῦν!... Σὰ σήμερα, ἡ Παρθένα
 τὸν κρίνο ἀπ' τοῦ Γαβριήλ ἐδέχθηκε τὸ χέρι!
 Ὅξω τουφέκια πέφτουνε!... Εἰς τὸ Εἰκοσιένα
 σὰ σήμερα ἐφύσησε τῆς Λευθεριᾶς τ' ἄερι!
 Ὅξω τὰ σήμαντρα χτυποῦν! Εἰς τὸ νεκροταφεῖο
 τὸ λείψανο τοῦ Νικολοῦ διαβάζουνε τὸ κρῦο.
 Μόνο τὰ ἐγγονάκια του, τὰ μαυροφορεμένα,
 ἀκολουθοῦν τὸ ξόδι του καὶ μετρημένο ἀσκέρι!..
 Ὅλιγοι τοῦ φιλήσανε τ' ἀντρειωμένο χέρι,
 γιὰτὶ γιορτάζουν ὅλοι τους, ὅλοι τὸ Εἰκοσιένα!..

ἀνάρια : ἀραϊά, σκόρπια | *ἀφουγκρᾶται* : (ἀφουγκράζομαι) (ἐδῶ) καταλαβαίνω, κατανοῶ | *διάκι* : (βλ. καὶ δοιάκι) τὸ πηδάλιο πλοήγησης τοῦ πλοίου | *ἀγγόνι* : ἐγγόνι | *χήτη* : χαιτή | *σήμαντρα* : (σήμαντρο) (ἐδῶ) καμπάνα | *ξόδι* : ἐξόδιος ἀκολουθία, κηδεία | *ἀσκέρι* : μικρὴ καὶ ἄτακτη στρατιωτικὴ μονάδα· (ἐδῶ) ὀλιγάνθρωπο πλῆθος

Παῦλος Νιρβάνας (Μαριούπολη, Οὐκρανία, 1866 – Ἀθήνα, 1937)

Συγγραφέας τῆς ἐποχῆς τῆς Γενιᾶς τοῦ 1880. Τὸ πραγματικὸ του ὄνομα ἦταν Πέτρος Κ. Ἀποστολίδης. Ὑπηρέτησε ὡς ἰατρός στὸ Πολεμικὸ Ναυτικόν. Ἔγραψε ποιήματα καὶ χρονογραφήματα. Συνδέθηκε μὲ πολλοὺς συγγραφεῖς τοῦ καιροῦ του, ἰδιαίτερα δὲ μὲ τοὺς Παλαμᾶ, Παπαδιαμάντη καὶ Καββαδία. Τὸ ἔργο του χαρακτηρίζεται ἀφενδὸς ἀπὸ ἓναν ἔντονο λυρισμὸ κι ἀφετέρου ἀπὸ μιὰ περιώνυμη σαρκαστικὴ διάθεση. Μεταξὺ ἄλλων δέχτηκε ἐπιδράσεις καὶ ἀπὸ τὸ ἔργο τοῦ Φρειδερίκου Νίτσε. Ἔγινε μέλος τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν στὰ 1928.

«Εἰς τὴν ΚΕ΄ Μαρτίου 1821»

Πηγή: Παῦλος Νιρβάνας, «Εἰς τὴν ΚΕ΄ Μαρτίου 1821»: συλλ. *Δάφναι καὶ διάφορα ἄλλα πρωτόλεια* (1881-1886): *Τὰ Ἄπαντα τὰ λογοτεχνικά καὶ κριτικά μὲ τὰ καλλιτέρα χρονογραφήματα*, τ. Δ΄, *Τὰ φιλολογικὰ καὶ κριτικά. Τὰ ποιήματα*, (ἐπιμ.: Γ. Βαλέτας), Ἀθήνα, Ἐκδ. Χ. Γιοβάνη, 1968, σσ. 461, 464.

«Ὁ θάνατος τοῦ ἀγωνιστοῦ»

Πηγή: Παῦλος Νιρβάνας, «Ὁ θάνατος τοῦ ἀγωνιστοῦ»: συλλ. *Δάφναι καὶ διάφορα ἄλλα πρωτόλεια* (1881-1886): *Τὰ Ἄπαντα τὰ λογοτεχνικά...*, ὅ.π., σσ. 466-467.

Ἔσωσα τὴν πατρίδα.

Λησμονημένος καὶ φτωχὸς περνοῦσε τὴ ζωὴ του
Ἔνας μικρὸς ἀγωνιστής, μὰ μὲ καρδιὰ μεγάλη.
Ἐστὸς πόνους τῆς πατρίδος μας πονοῦσε ἡ ψυχὴ του,
Κι' ἔλεγε πῶς δὲν ἦτανε γι' αὐτὸν ἔστω κόσμος ἄλλη
Πληγὴ βαθύτερη παρὰ νὰ σβύσῃ ἡ πατρίδα
— Ἐκείνη πού τοῦ στέρησε τὴν ὑστερνή τ' ἐλπίδα
— Ἐκείνη πού τὸν πέταξε ἔστω δρόμους γυμνωμένο,
Ἄχ! καὶ πού τὸν θεώρησε ἔστω τόπον του γιὰ ξένο,
— Ἐκείνη πού τ' ἀρνήθηκε τὸ ἄφθονό του αἷμα
Γιὰ νὰ λαμπρύνῃ μὲ αὐτὸ τὸ φραγκεμένο στέμμα!
Ἐστὴν ὑστερνή του τὴ στιγμὴ, ἔστω φτωχικὸ κρεββάτι,
Πρὶν κλείσῃ ὁ ἀγωνιστής τὸ ζωηρό του μάτι,
Τὸν ἔγγονά του προσκαλεῖ, παιδί ἀγαπημένο,
Πού εἶχε βλέμμα τ' ἀετοῦ καὶ ἦταν ζηλεμένο,
Καὶ μὲ φωνὴ τρεμουλιαστή, ἄρχισε νὰ τοῦ λέγῃ,
Μὰ τὸ παιδί δὲν βάσταξε καὶ φάνηκε νὰ κλαίῃ...
— Μὴν κλαῖς, παιδί μου, τί νὰ πῶ πού ἔχω τόσα χρόνια
Καὶ δάκρυα δὲν ἔχυσα ἔστω τόση καταφρόνια;
Παιδί μου σὺ δὲν ἔνοιωσες τί θὰ εἶπῃ νὰ χύνης
Τὸ ἀχρισμένο αἷμα σου καὶ ἔστερα νὰ πίνῃς
Φαρμάκια γιὰ ἀνταμοιβὴ καὶ νᾶνε ἡ πατρίδα
Ὁ δῆμιος μὲ δῆμιου ἀξένοιαστη φροντίδα!
Μὴν κλαῖς, παιδί μου, κι' ἄκουσε, ὅταν σὺ μεγαλώσῃς
Καὶ μάθῃς ἄλλα γράμματα θέλω νὰ διαδώσῃς
Ἐστὸν κόσμον ὅ,τι θὰ σοῦ πῶ — Ἐμπρὸς λοιπὸν παπποῦ μου,
Ὁ,τι μοῦ πῆς ἀξέγραφτο θὰ μείνῃ μέσ' τὸ νοῦ μου.
— Ἐστὰ περασμένα χρόνια μας, εἰς τὸ εἰκοσιένα
Ἐνα μεγάλο ἥρωα παρέδωσαν κι' ἐμένα.
Αὐτὸς καράβια ἔκαυσε πολλὰ εἰς τὴν ἀράδα
Ἄς εἶνε... Ἀπαντήσαμε μιὰ Τούρκικη ἀρμάδα
Ἐστὴ Κρήτη... Βοήθα με παιδί καὶ δῶσε μου τὸ χέρι,
Θαρρῶ πῶς ξαναηθόμαι κι' ὁ νοῦς μου σ' ἄλλα μέρη

Μὲ φέρνει — Ὑψάσε παπποῦ, καὶ ἔπες τὸ μυστικὸ σου
 Θὰ γράψω μιὰ φορὰ κι' ἐγὼ τὸ μόνον τὸν καὶμό σου.
 — Αὐτὸν λοιπὸν τὸν ἥρωα τὸν ἔσωσα παιδί μου,
 Στάσου δὲν εἶνε μόν' αὐτό, ποὺ δέρνει τὴν ψυχὴ μου.
 Αὐτὸς ὕστερα γείνηκε καὶ ναύαρχος ἀκόμα
 Καὶ καθενὸς τραγουδιστοῦ τὸν ἔψαλλε τὸ στόμα...
 Μιὰ μέρα μὲς τῆς δόξαις του νὰ περπατῆ τὸν εἶδα
 Ὑστὸ δρόμο, τὸν χαιρέτισα, μὰ ἔκείνος ἐκαμώθη
 Πῶς δὲν μὲ εἶδε... — Τί, παπποῦ; Καὶ ἀπὸ σὲ ἐσώθη!
 — Παιδί μου ἐβλαστήμησες... Ἔσωσα τὴν πατρίδα!
 Μὲ τὴν πατρίδα ἔσβυσεν ἡ ὕστερνὴ πνοή του,
 Μὲ τῆς πατρίδος τὰ φτερὰ πετάχθηκ' ἡ ψυχὴ του,
 Γιὰ τὴν πατρίδ' ὁ ἔγγονος τοὺς στίχους ζευγαρώνει
 Καὶ τὴν ψυχὴ τοῦ πάππου του μὲ τούτους ξελαφρώνει.

ὕστερνῃ : (ὕστερνός· βλ. καὶ στερνός) τελευταῖος | *φραγμαμένο* : (φραγμαμένος < φραγμα-
 κεύω) μιμοῦμαι τοὺς δυτικούς τρόπους, παραδίδομαι στὴν Δύση | *καταφρόνια* : περιφρόνη-
 ση | *ἀχνισμένο* : (ἀχνίζων < ἀχνίζω) βγάζω ἀτμούς, καπνοὺς | *ἀξένοιαιστη* : (ἀξένοιαιστος)
 ξένοιαιστος, χαλαρός, ἀτάραχος | *εἰς τὴν ἀράδα* : (ἔκφρ.) στὴ σειρά | *ἀρμάδα* : στόλος |
ξαναηόνομαι : (ξαναηιώνω) ἀναγενῶμαι, ἀναζωογονοῦμαι

Γεράσιμος Θ. Βῶκος (Πάτρα, 1868 – Παρίσι, 1927)

Δημοσιογράφος, λόγιος, ζωγράφος καὶ συγγραφέας. Ἔργαστηκε ὡς δημοσιογρά-
 φος καὶ χρονικογράφος. Ἐπίσης, ἴδρυσε καὶ διηύθυνε δύο περιοδικά (*Τὸ περιο-
 δικό μας* καὶ *Ὁ καλλιτέχνης*). Τὸ συγγραφικὸ του ἔργο περιλαμβάνει ποιήματα,
 διηγήματα, νουβέλες, πρώϊμα μυθιστορήματα καὶ λυρικά δράματα/θεατρικὰ ἔργα.
 Ἐπιπλέον, κατὰ τὴ διαμονή του στὸ Παρίσι — ὅπου καὶ πέθανε— ἐπιδόθηκε στὴ
 ζωγραφικὴ, ἀποκτώντας μάλιστα φήμη.

«Ἔσωσα τὴν πατρίδα.»

Πηγή: Γεράσιμος Θ. Βῶκος, *Τὰ πρώτα ποιήματα*, Ἀθήνα, Τυπ. Βασιλικῆς Αὐλῆς
 – Ν. Ἰγγλέση, 1886, σσ. 10-12.

Κώστας Κρυστάλλης

(1868-1894)

Ὁ καλόγηρος τῆς Κλεισούρας τοῦ Μεσολογγίου

*Ἡ καρδία μου θὰ πάλλῃ
πάντοτε ὑπὲρ τῆς Ἡπείρου.*

ΒΑΛΛΩΡΙΤΗΣ

Α'

[...]

Ἦτον ἐκεῖνος ὁ καιρός, καιρὸς τοῦ εἰκοσιένα!...
Ποῦν' τὰ τὰ χρόνια τῶρ' αὐτά! χρόνια χαριτωμένα,
χρόνια ἐκεῖνα λεβεντιᾶς, ἀνδρειωμένα χρόνια,
χρόνια ποὺ κάθε ὄνειρο, κάθε χρυσῆ ἐλπίδα,
καὶ κάθε δάκρυ ἔλαμπε γιὰ μιὰ... γιὰ τὴν Πατρίδα!
Χρόνια, ποὺ ἐμεῖς τὰ θάψαμε σκληρὰ σὲ καταφρόνια.
Τὴν ἄσπρη φουστανέλλα μας τὴν ἔλυσε σὰν χιόνι
ὁ ἥλιος ὁ Εὐρωπαϊκός, κι ἂν κάπου-κάπου ἀσπρίζῃ,
σὰν χιόνι ἀσπρίζει σὲ βουνοῦ λακκιά, ποὺ δὲν τὸ γγίζει
καμιὰ ἀχτίδα τοῦ ἡλιοῦ, καὶ βρίσκεται, δὲν λυώνει.
Ποῦν' τὰ τραγούδια τὰ ἐθνικά, τὰ κλέφτικα τραγούδια!
Στὶς ἐρημιές ποὺ φύτρωσαν χάνονται, σὰν λουλούδια.
Ποῦν' τὰ τσαρούχια! Ἰδέτε τα! τᾶχομε πεταγμένα.
Τὰ φλωροκαπνισμένα μας τάρματα κρεμασμένα
στοῦ Παρνασσοῦ, στοῦ Ὀλυμποῦ, στοῦ Πίνδου τὰ πρινάρια
σκουριάζουν τώρα στὶς βροχές, καὶ μόνο ἀνάρια-ἀνάρια
κανένα ἀναταράζεται, ξυπνάει στὸν Ψῆλορείτη!
Ἄκου... καὶ τώρα ἐβρόντησε. Γεῖά σου καυμένη Κρήτη!
Ταράξου σὺ καὶ δεῖξε τοὺς στὴ Δύσι, στὴν Εὐρώπη,
πὼς ὅλοι δὲν κοιμώμαστε..., φυλάει καρπούλι
ὁ γέρο-Ψῆλορείτης σου, ἂν Πίνδος καὶ Ροδόπη
κοιμῶνται, ἂν τὸ γέρικο κοιμᾶται ἀκόμα Σοῦλι...
Ἄχ, δὲν κοιμᾶται... ρήμαξε!
Ἐκεῖνες ἦτανε χρονιές ἐλληνικές, ἀλήθεια·
τότ' ἔβραζε ζεστὴ καρδιά στ' ἀνδρειωμένα στηθία!

[...]

Ε΄

[...]

Κι ἀπ' τότε ὡς πούε μεγάληωσα κάθε χειμῶνα βράδου,
 ἐνῶ ἀπ' ὄξω οἱ ἀστραπέδες ἔσχιζαν τὸ σκοτάδι
 κι ἔβρεχε κι ἔρριχνε ψηλὰ στὰ κορφοβούνια χιόνι
 καὶ δὲν ἀκούγονταν ψυχὴ οὔτε φωνὴ τοῦ γαιῶνη,
 μ' ἔπαιρνε ἡ μάνα στὴ φωτιά κι ἄρχιζε νὰ μοῦ λέη
 ἄ, ὄχι τὰ συνήθια

πούε λέν γριουῦλες στὰ μικρὰ παιδάκια παραμῦθια·
 μῶλεγε λόγια, πούε κι αὐτὴ διηγώντας τα νὰ κλαίη.
 Γιὰ τὸ Βλαχάβα μῶλεγε τοῦ Ὀλύμπου τὸ θρεφτάρη,
 τὸ Γρίβα τοῦ Ξηρόμερου τὸ δράκο τὸ λιοντάρη,
 τ' ἀδέρφια τ' ἀξεχώριστα τοὺς Κατσοκογιανναίους,
 καὶ γιὰ τῆς Μάνιας τὰ παιδιά, τοὺς Κολοκοτρωναίους.
 Γιὰ τὸν Ἀνδρουῦτσο μῶλεγε, γιὰ τὸ Βλαχοθανάση,
 τῆς Ἀλαμάνας τὸ στοιχειὸ τὸ Διάκο τὸ Θανάση,
 τὸν Κούρμα τὸν πελώριο, τὸν Πάνο Μεϊτάνη,
 γιὰ τὸ μικρὸ Χορμόπουλο, καὶ γιὰ τὸ Σπαθογιάννη
 καὶ γιὰ τοῦ Βάλτου τὸ θεριὸ τὸ Χρῆστο τὸ Μιλιῶνη·
 γιὰ τοῦ πελάγου τὸ πουλι μῶλεγε τὸν Κατσῶνη,
 γιὰ τῆς Κασσάνδρας τὸ Σταθᾶ, τὸ γέρο Μπουκουβάλα,
 τὸ Ζῆτρο τὸν ἀνήμερο, τὸν ἄγριο Κώστα Πάλλα,
 τὸ Χρῆστο Γρίβα τὸν ἀετὸ τῆς Λάμιας, τὸ Λαμπέτη·
 γιὰ τὸν χαμένο ἀδερφὸ τοῦ Διάκου Μασσαβέτη,
 καὶ γιὰ τὸν πάτερ-Σαμουήλ τῆς Κιάφας μας τ' ἀστέρι.
 Γιὰ τὸ Μαλάμο μῶλεγε τῆς Λάμαρης ξεφτέρι,
 γιὰ τοῦ Ζαβέλλα τὰ παιδιά, τοῦ Βότσαρη τῆς Λένης,
 τῆς Μόσχω, καὶ τῆς Λιάκενα τῆς μπαρουτοθρεμμένη·
 γιὰ τὸ Γυφτάκη μῶλεγε, καὶ γιὰ τὸ Μητρομάρα,
 τὸν Καλιακούδα, τὸ Λουκᾶ, καὶ γιὰ τὸν Νικοτσάρα.
 Καὶ μιὰ τρισκότειδη βραδιά, μιὰ Κυριακὴ, μιὰ σκόλη,
 μοῦ εἶπε πῶς μᾶς πήρανε τὴν ὄμορφη τὴν Πόλι.

Μὰ μοῦ εἶπε καὶ μιὰ ἐλπίδα,
 μοῦ εἶπε πῶς θὲ νάναστηθῆ ἡ ἔρμη μας Πατρίδα·
 μοῦ εἶπε πῶς πάλι θὰ νὰ ἰδῆ μέσ' στὴν Ἁγιά-Σοφία της

τὸν Κωνσταντῖνο μὲ χρυσῆ κορώνᾳ, βασιλιά τῆς.
 Ὡς τότε δὲν τὸν ἤξερα ἐγὼ τὸν Τοῦρκο, ἀλήθεια.
 Τὰ λόγια αὐτὰ τῆς μάνας μου μ' ἀναψαν μέσ' στὰ στήθια
 ἄσβεστη φλόγα, κι ἔλεγα πότε νὰ μεγαλώσω
 τὰ κλέφτικα τὰ ἄρματα στὴ μέση μου νὰ ζώσω,
 νὰ πάω νὰ ζήσω στὰ βουνά, μ' ἀγρίμια νὰ φωλιάζω,
 μὲ τ' ἄλλα τὰ κλεφτόπουλα νὰ πολεμῶ νὰ σφάζω.

[...]

καταφρόνια : περιφρόνηση | *λακκιά* : (βλ. καὶ λάκκος) κοιλότητα στὸ ἔδαφος | *φλωροκαπνισμένα* : (φλωροκαπνισμένος < φλωροκαπνίζω) χρυσοκέντητος | *πρινάρια* : (πρινάριον) πουρνάρι | *ἀνάρια* : ἀραιά | *καραούλι* : ἐνέδρα | *ρῆμαζε* : (ρημάζω) ἐρημώνω, καταστρέφω | *γκιώνη* : (γκιώνης) εἶδος νυκτόβιου ἀρπακτικοῦ πτηνοῦ | *συνήθια* : (συνήθιος) συνηθισμένος | *θρεφτάρι* : (θρέφω) καλοαναθρεμμένο ζῶο· (ἐδῶ) τὸ θρέμμα, αὐτὸς ποὺ μεγάλωσε κάπου | *στοιχειό* : φάντασμα, πνεῦμα | *ζεφτέρι* : εἶδος ἀρπακτικοῦ πτηνοῦ τῆς οἰκογένειας τῶν γερακιῶν | *μπαρουτοθρεμμένη* : (μπαρουτοθρεμμένος) ἐμπειροπόλεμος | *τρισκότειδη* : (τρισκότειδος) πάρα πολὺ σκοτεινός | *σκόλη* : ἀργία, ἐορτή

Βλαχάβα : Τὸ ἐπώνυμο «Βλαχάβας» ἀνταποκρίνεται σὲ μεγάλη οἰκογένεια Ἑλλήνων ἀγωνιστῶν κατὰ τὴν προεπαναστατικὴ περίοδο. Γνωστότερα μέλη τῆς οἰκογενείας, στὰ ὁποῖα ἐνδεχομένως νὰ ἀναφέρεται ὁ Κρυστάλλης, εἶναι οἱ Ἀθανάσιος, Θεόδωρος, Δημήτριος καὶ Εὐθύμιος Βλαχάβας, οἱ ὁποῖοι ἔδρασαν ὅλοι τους στὴν εὐρύτερη περιοχὴ τῶν Χασιῶν. Πιθανότερο εἶναι ἡ παροῦσα ἀναφορὰ νὰ γίνεται στὸν Εὐθύμιο (Θύμιο) Βλαχάβα, ἂν κρίνει κανεὶς ἀπὸ τοὺς ὑπόλοιπους κλεφταρματολοὺς ποὺ ἀναφέρονται.

τὸ Γρίβα τοῦ Ξηρομέρου : Ὁ Θεόδωρος Γρίβας ἦταν ὄπλαρχηγὸς καὶ ἀγωνιστὴς τῆς Ἐπανάστασης τοῦ 1821. Ἐφτασε νὰ καταλάβει τὴ θέση τοῦ στρατηγοῦ καὶ ἀσχολήθηκε μὲ τὴν πολιτικὴ κατὰ τὰ χρόνια τῆς Ἀνεξαρτησίας. Ἐδρασε στὴν εὐρύτερη περιοχὴ τοῦ Ξηρομέρου, περιοχὴ στὰ βορειοδυτικὰ τῆς Ἀκαρνανίας. Συγκρούστηκε μὲ τὸν Ὅθωνα, ὀργανώνοντας ἐπανάσταση ἐναντίον του, ἀρχῆς γενομένης ἀπὸ τὴν Δυτικὴ Ἑλλάδα μὲ στόχο τὴν Ἀθήνα.

τοὺς Κατσικογιανναίους : Οἰκογένεια ἀρματολῶν τῆς περιοχῆς τοῦ Ξηρομέρου, ἀντίπαλοι τῶν Γριβαίων, ὡστόσο ἐξίσου ἀφιερωμένοι στὸν ἐθνικοαπελευθερωτικὸ σκοπὸ.

τῆς Μάνιας τὰ παιδιὰ : Ἀναφορὰ στὴν καταγωγὴ τῆς οἰκογενείας τῶν Κολοκοτρωναίων ἀπὸ τὸ Ραμοβοῦνι Μεσσηνίας. Βλ. καὶ στὸ *Αἶ Σκιαὶ τοῦ Ἄδου*, Ἄσμα Β', «Ὁ Παράδεισος»:

[...]

Ἐκεῖνος, ὅπου 'ς τὸ βουνὸ
 τῆς Μάνιας Ραμοβοῦνι
 Εἶδε τὸν Ἥλιο, κ' ἔπαι
 Ἄρκτου ἀργίας γάλα...

[...]

γιὰ τὸ Βλαχοθανάση : Ὁ Μῆτρος Βλαχοθανάσης ὑπῆρξε διάσημος κλέφτης τῆς περιοχῆς

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

τῆς Λοκρίδας. Στὴν ὑπηρεσία του βρέθηκε κάποια στιγμή καὶ ὁ καπετὰν Ἀνδρίτσος, πατέρας τοῦ Ὀδυσσεᾶ Ἀνδρούτσου, ὁ ὁποῖος διεδέχθη τὸν Βλαχοθανάση στὸ ἀρματολίκι του.

τὸν Κούρμα τὸν πελώριο : Ἀρματολὸς τῆς περιοχῆς τῆς Βοιωτίας, ὁ ὁποῖος ἔδρασε κατὰ τὰ τέλη τοῦ 17ου αἰῶνος.

τὸν Πάνο Μεϊτάνη : (βλ. καὶ Μεϊντάνης ἢ Μεγδάνης) Κλέφτης ἀπὸ τὸ Πισοδέρι Φλωρίνης, ὁ ὁποῖος ἔδρασε στὰ τέλη τοῦ 17ου αἰῶνος. Τὸ κανονικὸ του ἐπώνυμο ἦταν Τσολάκης. Τὸ «Μεϊντάνης» προέρχεται ἀπὸ τὴν τουρκικὴ λέξι *mevdan*, πού σημαίνει ἐξοχή, ἀνοικτὴ περιοχή, συνεκδοχικὰ φέρνοντας στὸν νοῦ τὴν κλεφτουριά.

γιὰ τὸ μικρὸ Χορμόπουλο : Ἐπώνυμο ἀρματολῶν ἀπὸ τὴν περιοχή τῶν Ἀγράφων μὲ δράση κατὰ τὸν 17ο αἰῶνα.

καὶ γιὰ τὸ Σπαθογιάννη : Κλεφταρματολὸς τῆς Ἠπείρου καὶ τῆς Ρούμελης, ὁ ὁποῖος ἔδρασε κατὰ τὸν 17ο αἰῶνα.

καὶ γιὰ τοῦ Βάλτου τὸ θεριὸ τὸ Χρῆστο τὸ Μιλιώνη : (βλ. καὶ Μηλιώνης, Μηλιόνης) Κλέφτης τοῦ 18ου αἰῶνος μὲ καταγωγή ἀπὸ τὴν Φωκίδα. Τὸ ὄνομά του συνδέθηκε μὲ μεγάλα ἀνδραγαθήματα καὶ θρύλους. Ἔγραψαν γι' αὐτὸν τόσο ὁ Καρκαβίτσας ὅσο καὶ ὁ Παπαδιαμάντης. Ὑπῆρξε διοικητὴς τοῦ ἀρματολικιοῦ τοῦ Ξηρομέρου.

γιὰ τῆς Κασσάνδρας τὸ Σταθᾶ : Ὁ Γιάννης Σταθᾶς (1758-1812) ἦταν ἀρματολὸς ἀπὸ τὴν περιοχή τοῦ Βάλτου Αἰτ/νίας. Ἔδρασε στὰ τέλη τοῦ 18ου αἰῶνος στὰ Χάσια καὶ στὸν Ὀλυμπο. Ἐπειτα ἀπὸ τὸν Ρωσοτουρκικὸ Πόλεμο τοῦ 1806-1807 συνέστησε μὲ τὸν Εὐθύμιο (Θύμιο) Βλαχάβα καὶ ἄλλους ἀρματολοὺς ἕναν μικρὸ στόλο ἀπὸ ἐβδομηντα βαμμένα μαῦρα πολεμικὰ πλοίαρια, ἐπιδιδόμενοι στὴν πειρατεία. Ἡ ἀναφορὰ στὴν Κασσάνδρα ἀφορᾶ σὲ ἕνα σημαντικὸ χτύπημα ἐναντίον τουρκικῆς κορβέτας στὰ ἀνοιχτὰ τῆς Χαλκιδικῆς. Πέθανε στὴν Ἀμφιλοχία.

τὸ γέρο Μπουκουβάλα : Ἀναφορὰ στὴ γνωστὴ οἰκογένεια τῶν Μπουκουβαλαίων, οἱ ὁποῖοι διοικοῦσαν ἐπὶ μακρὸν τὸ ἀρματολίκι τῶν Ἀγράφων. Γνωστοὶ Μπουκουβαλαῖοι ἦταν οἱ Γιάννης, Κώστας καὶ Θανάσης Μπουκουβάλας.

τὸ Ζῆτρο τὸν ἀνήμερο : (βλ. καὶ Ζῆδρος, Ζιοῦδρος) Γνωστὸ ἐπώνυμο κλεφταρματολῶν τῆς περιοχῆς τοῦ Ὀλύμπου. Ἀναφέρεται πιθανότατα εἴτε στὸν Πάνο, εἴτε στὸν γιό του, Φώτη Ζῆδρο. Ὁ Πάνος Ζῆδρος (ἀπαντᾷ κι ὡς Ζιοῦδρος) γεννήθηκε στὴν Τσαπουρνιά (νῦν Τρικοκκιά) Γρεβενῶν γύρω στὰ 1630, κι ἔζησε ἕως τὰ 1750, πεθαίνοντας ἀπὸ φυσικὰ αἷτια στὸ Λιβάδι Ὀλύμπου. Ὑπῆρξε περιώνυμος ἀρματολὸς τῆς περιοχῆς τοῦ Ὀλύμπου. Περνώντας στὴν παράταξη τῶν κλεφτῶν συγκρούστηκε ἔντονα μὲ τοὺς Τούρκους, ἐνῶ συμμετεῖχε καὶ στὰ Ὀρλωφικά. Ὁ Ζῆδρος θεωροῦσε ὅτι ὁ υἱός του, Φώτης, ἦταν ἀνίκανος νὰ τὸν διαδεχτεῖ —κατὰ τὴν συνήθεια τῶν καιρῶν— στὸ ἀρματολίκι, παραχωρώντας ἔτσι τὴν κηδεμονία του στοὺς Τσάρα, Γκέκα καὶ Βλαχοθόδωρο. Ἐπειτα ἀπὸ τὴ δολοφονία τοῦ Φώτη, ὁ Πάνος Τσάρας, πατέρας τοῦ ἕτερου περιώνυμου κλεφταρματολοῦ Νικοτσάρα (βλ. ἐδῶ παρακάτω), ἀνέλαβε τὴ διοίκηση τοῦ ἀρματολικιοῦ.

τὸν ἄγριο Κώστα Πάλλα : Ὁ Καπετὰν Κώστας Πάλλας ἦταν ἀρματολὸς τῆς περιόδου τῶν ἀρχῶν τοῦ 18ου αἰῶνος.

τὸ Χρῆστο Γρίβα τὸν ἀετὸ τῆς Λάμιας : Μέλος τῆς μεγάλης οἰκογένειας τῶν Γριβαίων. Πι-

θανότερα αναφέρεται στὸν Χρῆστο Γρίβα, υἱὸ τοῦ Ἀποστόλου, ὁ ὁποῖος ἔδρασε στὴν Ρούμηλη κατὰ τὶς ἀρχὲς τοῦ 18ου αἰῶνος.

τὸ Λαμπέτη : Σύντροφος τοῦ Ἀστραπόγιαννου, ὁ ὁποῖος διετάχθη ἀπὸ τὸν τελευταῖο νὰ τοῦ πάρει τὸ κεφάλι προκειμένου νὰ μὴν πέσει στὰ χέρια τῶν ἐχθρῶν. Ὁ Ἀριστοτέλης Βαλαωρίτης στὸ ποίημά του «Ἀστραπόγιαννος» ὑμνεῖ τὸ περιστατικό:

[...]

»Μόχτα κι ἐπλάκωσαν σὰν ἄγριοι σκύλοι
γιὰ τὸ κεφάλι μου... Τί καρτερεῖς;...
Φορτώσου τ' ἄρματα, τὸ καριοφίλι,
κόψε με γρήγορα... μὴ μ' ἀρνηθεῖς.

»Λαμπέτη, σφόγγισε, τρίψε μὲ χῶμα
τὸ γιαταγάνι σου, κι εἶναι θολό...
Πῶς κλαῖς;... τί δέρνεσαι;... Τρίψε το ἀκόμα...
Μὴν τρέμεις... ζύγωσε... δῶσ' μου νὰ ἰδῶ.

»Τὸ αἷμα τ' ἄπιστο μὲ τὸ δικό μου
δὲ θέλω ἐπάνω του ν' ἀνταμωθεῖ,
φαρμάκι ἀγλύκαντο μὲς στὸ λαιμό μου
δὲ θέλω σύντροφο κάτω στὴ γῆ.

»Χτύπα, Λαμπέτη μου!... Ἄπλωσε, πιάσε,
σφίξε στὰ δάχτυλα τ' ἄσπρα μαλλιά...
Τὰ χέρια ἐσταύρωσα... Μὴ μὲ φοβᾶσαι...
Κόψε με... πάρε με στὴν ἀγκαλιά».

Ὁλόρθο ἐπέταξε τ' ἄξιο λεπίδι,
τ' ἀγέρι ἐξέσχισε, παίρνει φτερό,
ἄστραψ', ἐσφύριξε γοργὸ σὰ φίδι...
Τὸ δέντρο ἐλύγισε στὴ γῆ νεκρό.

[...]

γιὰ τὸν χαμένο ἀδερφὸ τοῦ Διάκου Μασσαβέτη : Τὸ πραγματικὸ ὄνομα τοῦ ἀγωνιστῆ Ἀθανασίου Διάκου ἦταν Ἀθανάσιος Μασσαβέτας (ἢ Μασσαβέτης ἢ Γραμματικὸς). Ὁ Κρυστάλλης ἀναφέρεται στὸν ἀδελφὸ τοῦ Διάκου, Ἀπόστολο, ὁ ὁποῖος σκοτώθηκε ἀπὸ τοὺς Τούρκους λόγῳ τοῦ ὅτι παρεῖχε βοήθεια σὲ κλέφτες.

Γιὰ τὸ Μαλάμο μῶλεγε τῆς Λάμαρης ξεφτέρι : Ὁ Μαλάμος ἦταν κλεφταρματολὸς, ὁ ὁποῖος ἔδρασε στὴν περιοχὴ τῆς Ἡπείρου.

τοῦ Βότσαρη τῆς Λένης : Αναφέρεται στὴν Ἑλένη (Λένω) Μπότσαρη, κόρη τοῦ Κίτσου Μπότσαρη.

τῆς Μόσχω, καὶ τῆς Λιάκενα τῆς μαρουτοθρεμμένης : Ἡ «Μόσχω» πρόκειται γιὰ τὴν Μόσχω Τζαβέλλα, σύζυγο τοῦ Λάμπρου καὶ μητέρα τοῦ Φώτου Τζαβέλλα. Ἡ «Λιάκενα» (ὀρθότερα, Λιάκαινα) φέρεται νὰ εἶναι ἡ σύζυγος τοῦ κλέφτη Λιάκου Παναρίτη, κλεφταρματολοῦ ἀπὸ τὸν Ὀλυμπο. Αναφέρεται συχνά, ὅπως καὶ ἡ Μόσχω, σὲ πλῆθος δημοτικῶν τραγουδιῶν.

γιὰ τὸ Γυφτάκη μῶλεγε : Κλέφτης τὴν περίοδο τῆς Τουρκοκρατίας. Προερχόταν ἀπὸ τὴν οἰκογένεια τῶν Μπουκουβαλαίων.

καὶ γιὰ τὸ Μητρομάρα : Ἀρματολὸς καὶ πρωτεργάτης τῶν Ὀρλωφικῶν. Ἐδρασε στὰ τέλη τοῦ 18ου αἰῶνος.

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

τὸν Καλιακούδα, τὸ Λουκά, καὶ γιὰ τὸν Νικοτσάρα : Ὁ Λουκάς Καλιακούδας (ἢ Καλλιακούδας) ἦταν κλεφταρματολὸς μὲ δράση κατὰ τὰ τέλη τοῦ 18ου αἰῶνος. Ὑπῆρξε πρωτοπαλίκарο τοῦ πατέρα τοῦ Ὀδυσσεά Ανδρούτσου. Τὸ ὄνομα «Λουκάς» ἀνταποκρίνεται σὲ πληθώρα ἀγωνιστῶν τόσο κατὰ τὴν προεπαναστατικὴ ὅσο καὶ κατὰ τὴν ἐπαναστατικὴ περίοδο, ἐπομένως εἶναι δύσκολο νὰ ταυτιστεῖ μὲ κάποιον. Ὁ Νίκος Τσάρας (Νικοτσάρας) (1774-1807) ἦταν ἄρματολὸς τῆς περιοχῆς τοῦ Ὀλύμπου, υἱὸς τοῦ Πάνου Τσάρα, ἀπὸ τοὺς πλέον τραγουδισμένους ἀπὸ τὴ δημοτικὴ ποίηση γιὰ τὰ κατορθώματά του. Ἐπιδόθηκε τόσο στὸν ἀπὸ ξηρᾶς ὅσο καὶ στὸν ἀπὸ θαλάσσης ἀγῶνα, συμμετέχοντας σὲ πειρατικὸς στόλους ποὺ κατάφερναν σημαντικὰς φθορὰς στὰ ὀθωμανικὰ στρατεύματα.

Ἡ καπετάνισσα

κ. Μ. Μητσάκη

Ἡ Ρούσιω ἡ καπετάνισσα, τοῦ Γέρο-Δήμου ἡ νύφη,
στὰ παραθύρια κάθετα, στοὺς κάμπους ἀγναντεύει
κι ἀναστενάζει ἀπ' τὴν καρδιά καὶ μὲ τὸ νοῦ της λέει:

— Μάνα μ' ἐκακοπάντρεψες καὶ μ' ἔδωκες σὲ κλέφτη,
ποὺ βρίσκεται στὸν πόλεμο ἀπ' τὴν αὐγὴ ὡς τὸ βράδυ,
κι ἀπὸ τὸ βράδυ ὡς τὴν αὐγὴ φυλάει στὸ καραούλι,
καὶ δὲν τὸν εἶδα μιὰ φορὰ νὰ κοιμηθῆ σιμά μου.
Ἐγὼ τουφέκια σκιάζομαι, τάρματα ἐγὼ τὰ τρέμω,
γιὰ νὰ τὰ ζώσω στὸ κορμὶ νὰ πάω ἀπὸ κοντά του,
κι ἐχτίκιασαν τὰ στήθια μου, ἐμάλλιασε ἡ καρδιά μου,
μαράθηκαν τὰ νιάτα μου κ' ἡ ἔμορφιά μου ἐχάθη.
Σὰν τί τὰ θέλω τὰ χρυσὰ κι ἀσημωμένα ροῦχα,
σὰν δὲν κοιμοῦμαι μιὰ φορὰ στὸ πλάι τοῦ καλοῦ μου;
Νάμouνα κάλλια πιστικιά, τοῦ Γέρο-Δήμου ἡ νύφη.
Γιὰ ἰδῆς θερίστρες, πιστικιές, ὀλημερίς γυρνᾶνε
στὰ ρέματα, στὲς λαγκαδιές, στοὺς κάμπους καὶ στὰ πλάια
μὲ τὸν καλό τους στὸ πλευρὸ καὶ μὲ μικρὰ στὰ χέρια.
Κι ἐγὼ, κλεισμένη μοναχὴ ψηλὰ στὰ κορφοβούνια,
τὰ λερωμένα του σκουτιὰ μπεζέρισα νὰ πλένω,
κι ὥρα τὴν ὥρα μὲ καρδιά καταλαχταρισμένη
τὸν καπετάνιο καρτεροῦ τόσες βραδυές κι αὐγοῦλες,
πότε νὰ τὸν ἰδῶ γερός ν' ἀφήσῃ τὰ λημέρια,
νάρθῃ στὸ σπίτι μιὰ φορὰ, νὰ κοιμηθοῦμε ἀντάμα!

καραούλι : ἐνέδρα | *σιμά* : κοντά, πλάι | *σκιάζομαι* : (βλ. καὶ σκιάζωμαι· σκιάζω) φοβᾶμαι | *ἐχτίκιασαν* : (χτικιάζω) παθαίνω φυματίωση· (ἐδῶ) ταλαιπωροῦμαι ἀπὸ στεναχώρια | *πιστικιά* : (πιστικός· βλ. καὶ μπιστικός) ἔμμισθος βοσκός, σέμπρος | *θερίστρες* : (θερίστρα) γυναῖκα πὺν θερίζει χωράφια | *σκουτιά* : (σκουτί) ροῦχο, ὕφασμα | *μπεζέρισα* : (μπεζερίζω) κουράζομαι, ἀγανακτῶ | *καρτερῶ* : περιμένω | *λημέρια* : (λημέρι) ἄντρο κλεφτῶν | *ἀντάμα* : μαζί

Κώστας Κρυστάλλης (Συρράκο Ἰωαννίνων, 1868 – Ἄρτα, 1894)

Συγγραφέας τῆς Γενιάς τοῦ 1880. Συνέθεσε ποιήματα καὶ πεζά. Ἐζήσε στὰ Ἰωάννινα, στὴν Αθήνα, στὴν Πελοπόννησο καὶ στὴν Κέρκυρα. Τὸ ποιητικὸ τοῦ ἔργο ἐπηρέαστηκε εὐθέως ἀπὸ τὸ δημοτικὸ τραγοῦδι καὶ τοὺς ρομαντικοὺς ποιητὲς τῆς Α' Αθηναϊκῆς Σχολῆς, ἐνῶ τὰ θέματά του ἀντλοῦνται ἀπὸ τὴν καθημερινότητα τῆς ἐπαρχίας, τὴν Ἐπανάσταση τοῦ 1821 καὶ γενικότερα τὴ φύση καὶ τὴν Ἱστορία. Τὰ πεζογραφήματά του συντονίζονται μὲ τὴν ἠθογραφία τῆς ἐποχῆς, ἐνῶ πολλὲς φορὲς στὰ ἔργα του φαίνεται ὡς νὰ παρουσιάζει τὰ λαογραφικὰ ἔθιμα τῆς ἐλληνικῆς περιφέρειας. Πέθανε πολὺ νέος στὴν Ἄρτα. Τὸ πολυσχιδὲς καὶ αὐθεντικὸ ἔργο του ἀναγνωρίστηκε ἀπὸ τοὺς σημαντικότερους συγκαιρινοὺς ὁμότεχνούς του.

«Ὁ καλόγηρος τῆς Κλεισούρας τοῦ Μεσολογγίου»

Πηγή: Κώστας Κρυστάλλης, *Ἄπαντα ποιήματα-πεζογραφήματα-μελέτες-γράμματα κ.λ.π.*, (εἰς.-ἐπιμ.: Π. Βραχιώτης), Αθήνα, Μαίναλον, 1967, σσ. 86, 95-96.

«Ἡ καπετάνισσα»

Πηγή: Κώστας Κρυστάλλης, *Ἄπαντα...*, ὁ.π., σσ. 159-160.

Ὁ Τάκη-Πλούμας

Στὰ παιδικὰ μου χρόνια, ὁ πιὸ μεγάλος
Ἀξάδερφός μου, μ' ἔπαιρνε μαζὺ
Στὰ πανηγύρια, ποὺ ἦτανε, παρ' ἄλλος,
Πρῶτος στὴν ὁμορφιά καὶ στὴν ὀρμή.

Τί ὠραῖος! τὸν θυμοῦμαι, ἀστροβολοῦσε
Καβάλα στὸ φαρί του, βυσσινιά
Φέρμελη χρυσοκέντητη ἐφοροῦσε,
Γιουρντάνια ἀπὸ βενέτικα φλουριά.

Τοῦ Καπετὰν πασαῖ φόραε τὴν πάλα
Καὶ τὸ χαρμπὶ τοῦ Μπότσαρη, καὶ δυό,
Στῆς σέλας του δεξόζερβα τὴ σπάλα,
Πιστόλια ἀπὸ τ' Ἀλῆ τὸ θησαυρό.

Φουστανελίτσα φόραε ζυγισμένη
Καὶ κάλτσες καὶ τσαρούχια φουντωτά,
Παραγγελιά ἀπ' τὰ Γιάννενα φερμένη,
Γαντζοῦδια πρεβεζάνικα, ἀσημιά.

Ἔτσι σιαγμένος, κ' ἔχοντας στὸν ὤμο
Τὸ καριοφίλι, χαίτη καὶ λουριά
Στὸ χέρι του, ἐλαμπάδιζε τὸ δρόμο,
Χυμῶντας ἀπ' τὴν Πύλη τὴν πλατειά.

Κ' ἐγώ, λίγο ξοπίσω του, ὄλο θάμπως,
Στὸ γλήγορο ἀλογάκι μου κ' ἐγώ,
Δυνόμουν νὰν τὸν φτάνω, κ' ἤμουν σάμπως
Νά 'χα φτερά, κορμάκι ἀερινό.

Κι' ὡς τρέχαμε, θυμᾶμαι, τὰ κλεισμένα
Στὸ τουνεζὶ φεσάκι του, σγουρά,
Σκόρπια τριγύρα, φέγγανε, σὰν ἓνα
Γνεφάκι ἀπ' ἀναμμένη ἀθημωνιά.

Κι' ὡς πύρωνεν ἀκόμα στὴ φευγάλα,
 Τρικυμισμένος κι' ἄλλος μὲς στὸ φῶς,
 Χρυσόχυτος μοῦ ἐφάνταζε καβάλα,
 Σὰν τὸν Ἄη-Γιώργη, λίγο πιὸ μικρός.

Ἦ τὸ λεβέντη τοῦ Μεσολογγιοῦ μας,
 Τὸν ἥλιο τῆς αὐγούλας μου ζωῆς!
 Καὶ νὰ μετρῶ καὶ νὰ ἴναι, ὁ Τάκη-Πλούμας,
 Τριάντα τρία χρόνια μὲς στὴ γῆς...

φαρί : ἄλογο | *φέρμελη* : τὸ χρυσοκέντητο γιλέκο τῆς παραδοσιακῆς ἐνδυμασίας | *γιουρντάνια* : (γιουρντάνι· βλ. καὶ γιορτάνι, γιορντάνι) περιδέραιο, στολίδι | *πάλα* : γιαταγάνι, μακρὸ καὶ κυρτὸ σπαθί | *χαρμπί* : ἐργαλεῖο γιὰ τὸ γέμισμα τοῦ ὄπλου καὶ τὸ τρόχισμα τῶν σπαθιῶν | *δεξόξερβα* : δεξιὰ καὶ ἀριστερά | *σπάλα* : τὸ ὅστυ τῆς ὀμοπλάτης· (ἐδῶ) τὸ κύρτωμα τῆς σέλας | *γαντζούδια* : (γαντζούδι) μικρὸς γάντζος· (ἐδῶ) στολίδι τῆς φορεσιᾶς | *καριοφίλι* : (βλ. καὶ καριοφύλι) εἶδος μακρύκαννου ἐμπροσθογεμοῦς ὄπλου | *χαίτη* : φούντα ἀπὸ τρίχες ζώου· (ἐδῶ) χρῆση ὡς στολίδι | *τουνεζί* : βαθθὸ κόκκινο χρῶμα | *φεσάκι* : φέσι, εἶδος καλύμματος τῆς κεφαλῆς | *γνεφάκι* : μικρὸ νέφος | *ἀθμωινιά* : (βλ. καὶ θημωινιά) σωρὸς ἀπὸ θερισμένα φυτὰ

Μπάϋρον

Στοὺς τοίχους ἄρματα ἀσημιὰ καὶ φλωροκαπνισμένα,
 Τακίμια ἀπὰ στὰ χαμηλὰ διβάνια τὰ νταμάδα,
 Τὰ φυσεκλίκια ἀραδιαστά, τὰ χαϊμαλιὰ ἕνα ἕνα,
 Κι' ἀπ' τ' ἀνοιχτὰ παράθυρα τῆς λίμνης φῶς, ἡ ἀχνάδα.

Μέσ' ἀπὸ τὴν αὐλόπορτα, τὸ σελωτὸ σπαθᾶτο
 Τῆς Ἀραπιᾶς, μὲ τὰ κροσσὰ τὰ φάλαρα φρουμάζει,
 Καὶ μπρὸς στὸ μόντζο τὸ σκεπὸ, ποὺ τὰ νερὰ ἀπὸ κάτω,
 Μονόξυλο μὲ τὸ μακρὸ σταλίκι γλεῖ καὶ ἀράζει.

Σουλιῶτες, Φράγχοι, ἀδάμαστοι Μεσολογγῖτες, γόνα
 Τὸ γόνα, χάμου κάθονται, νὰ τιναχτοῦν καὶ πάλι,
 Σὰ θὰ προβάλει ἰσόθεος ὁ ἀσύγκριτος, κορῶνα
 Φορῶντας τὸν ἠλιόγυρο στὸ ἀγγελικὸ κεφάλι.

Ὅμως καὶ τὸ ψαρόπουλο, στὸ νιοβαμμένο πριάρι,
 Ποὺ τὸ σαλεύει μιὰ ριπὴ τοῦ κόρφου ἀριά χυμένη,

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

Χαρούμενο πού κι' ὀ γιαλὸς ἀρχίναε νὰ φρεσκάρει,
Στρώνει στὴν πρύμη τὸ χαλί κι' ὀρθὸ τὸν περιμένει.

Μὰ Κεῖνος, πρὶν νὰ δώσ' ἡ αὐγή, μὲ τὸ φτερό κοντύλι,
Σὰν ἀπὸ χᾶδι ἢ κρούσιμο στὸν ὕπνο μηνυμένος,
Ριμάρει ἀκόμα τὸν καῦμὸ τοῦ ὕστερινοῦ τοῦ Ἀπρίλη,
Δοξάζοντας πάλε καὶ σέ, κατατρεγμένο Γένοε.

Κ' ἐγώ, πού τότε σέ δασὰ πρόγονου στήθια μέσα,
Νιόβγαλτου ἐκεῖ στοὺς διαλεχτούς, ἔσφυζα στάλα αἱμάτου,
Καὶ σὰν ἰδέα κυμάτιζα μὲς στὴν πλατειά του ἀνέσα,
Καὶ στὴν ἀητένια του γοργῆ σπίθιζα ἀναβλεψιά του,

Ποιὸς ξέρει, σὲ ποιὸ στρόφιλο νὰ πόντισα ἄξαφνα, ὄντας
Ἄνοιξε ἡ θύρα κ' ἔτριξαν βαρειὰ τὰ σκαλοπάτια
Κ' ἐστάθη στοὺς ἀρματολοὺς μπροστὰ χαμογελῶντας,
Κ' ἔδωσε ἀράδα τὸ δεξί, θωρῶντας τους στὰ μάτια...

φλωροκαπνισμένα : (φλωροκαπνισμένος < φλωροκαπνίζω) χρυσοκέντητος | *τακίμια* : (τακίμι) τὸ σύνολο τῆς σκευῆς· (ἐδῶ) τὰ συμπαρομαρτοῦντα τοῦ ὀπλισμοῦ καὶ τῆς φορεσιᾶς | *διβάνια* : (διβάνι· βλ. καὶ ντιβάνι) χαμηλὸ κρεβάτι | *νταμάδα* : (νταμάδος· βλ. καὶ νταμάτος) κάλυμμα μὲ μικρὰ τετράγωνα (σὰν τῆς ντάμας) | *φουσεκλίκια* : (φουσεκλίκι) θήκη γιὰ τὸ φυσίγγι | *χαιμαλιά* : (χαιμαλί) φυλαχτὸ κρεμαστὸ στὸν λαιμὸ | *ἀχνάδα* : ὠχρότητα· (ἐδῶ) ἀμυδρὸ ἀχνὸ φῶς | *σελωτό* : (σελωτός) κρεμασμένος στὴ σέλα τοῦ ἀλόγου | *κροσσά* : (κρόσσι) κρόσσι | *φάλαρα* : χάμουρα, ἡνία | *φρουμάζει* : (φρουμάζω) φυσῶ δυνατὰ ἀέρα ἀπὸ τὰ ρουθούνια | *μόντζο* : (μόντζος) σκεπαστὸ ξύλινο μπαλκόνι | *σκεπό* : (σκεπός) σκεπαστός | *σταλίκι* : πᾶσσαλος στὸν ὁποῖον οἱ ψαράδες δένουν τὶς βάρκες τους | *γλεῖ* : (γλέω) (γιὰ πλοῖο) ἐλλιμενίζομαι, εἶμαι στὸ νερό | *γόνα* : γόνατο | *πριάρι* : (πλοιάριο) εἶδος ἐπίπεδης βάρκας, εἰδικὴ γιὰ τὰ ἀβαθῆ νερὰ τῶν λιμνῶν | *κοντύλι* : ὄργανο γραφῆς κατασκευασμένο ἀπὸ καλάμι | *μηνυμένος* : (μηνύων < μηνύω) ἐνημερώνω | *ριμάρει* : (ριμάρω) γράφω ὁμοιοκατάληκτη ποίηση | *δασά* : (δασύς) ὁ ἔχων πυκνὴ τριχοφυΐα | *ἀνέσα* : ἀνάσα | *ἀναβλεψιά* : ματιὰ | *στρόφιλο* : (στρόφιλος· βλ. καὶ στρόβιλος) δυνατὸς περιστρεφόμενος ἀέρας, ἀνεμοδίνη | *πόντισα* : (ποντίζω) βυθίζω (συνήθως σὲ νερό) | *ἀράδα* : μὲ τὴ σειρά

Μιλτιάδης Μαλακάσης (Μεσολόγγι, 1869 – Ἀθήνα, 1943)

Ποιητής, πεζογράφος καὶ μεταφραστής. Ὑπῆρξε μία ἀπὸ τὶς σημαντικότερες συγγραφικὲς φυσιογνωμίες τοῦ καιροῦ του. Ἐζησε στὸ Παρίσι καὶ ταξίδεψε στὴν Εὐρώπη. Ἦταν ὑπέρμαχος τῆς δημοτικῆς. Ἡ οἰκογένειά του πολέμησε στὴν Ἐπανάσταση τοῦ 1821, ἐνῶ ὁ ἴδιος ἦταν πολὺ ἐνεργὸς στὰ πράγματα τῆς ἐποχῆς του.

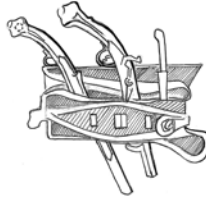
Έργαστηκε στην Βιβλιοθήκη της Βουλῆς καὶ διετέλεσε πρόεδρος τῆς Ἑνώσης Ἑλλήνων Λογοτεχνῶν. Τὸ ἔργο του διακρίνεται γιὰ τὴ μορφικὴ του ἀριτιότητα καὶ τὴ συνύπαρξη σύγχρονων κι ἐπίκαιρων θεμάτων, παράλληλα μὲ τὴν παράδοση καὶ τὸ ἱστορικὸ παρελθόν.

«Ὁ Τάκη-Πλούμας»

Πηγή: Μιλτιάδης Μαλακάσης, *Ποιήματα*, (εἰς.-φιλολ. ἐπιμ.: Γ. Παπακόστας), Ἀθήνα, Πατάκης, 2005, σσ. 169-170.

«Μπάϋρον»

Πηγή: Μιλτιάδης Μαλακάσης, *Ποιήματα*, ὁ.π., σσ. 171-172.

Θεόφιλος Χατζημιχαήλ (1870-1934): **1.** *Ὁ Στρατηγὸς τῆς Πελοποννήσου, Θεόδωρος Κολοκοτρώνης εἰς τὸν κάμπον τῆς Λέρνης λίμνης συναθροίζει τοὺς Νικητὰς τοῦ Δράμαλη* (μὲ πρότυπο πίνακα τοῦ Peter von Hess) (1933), Οἰκία Κοντοῦ – Μουσεῖο Θεόφιλου, Ανακασιά, Πήλιο || **2.** *Ὁ Γεώργιος Καραϊσκάκης καταδιώκων τὸν Ρεσίτ πασᾶ ἢ Κιούταχῆ ἐν ξιφίρεις τὸ 1826* | φυσικὲς χρωστικὲς σὲ χαρτόνι (71 x 101 ἐκ.), ἰδιωτικὴ συλλογὴ.

Τὸ τραγοῦδι τῶν πεύκων

Πεῦκα τρανά, πεῦκα μικρά,
Πεῦκα σγουρά κι' ἀνάρρα,
Πεῦκα μέσ' τὰ χαμόκλαδα,
Καὶ μέσα στὰ χορτάρια,
Στὰ φρύδια πάνω τῶν βουνῶν,
Τῶν ρεματιῶν τὰ πλάγια,
Πεῦκα γεμάτα ὄνειρα,
Πεῦκα γεμάτα μάγια,
Μὲ κάποιον ἀγέρι σμίγετε,
Δροσᾶτο ἀγέρι πλόνο,
Καὶ πᾶτε τὸ τραγοῦδι μου
Στὸν Οὐρανὸν ἀπάνω.

Δὲν εἶνε ὁ κάμπος γιὰτ' ἐσᾶς
Μηδὲ τὰ βάλτα ἀκόμα,
Πεῦκα, μιᾶς ἀλησιμόνητης,
Γενῆς δροσᾶτο στρώμα,
Ξαπόσταμα παλληκαριῶν,
Καὶ λεβεντιῶν ἀνάσα,
Ἄπ' τὰ λαγιόλια τ' ἀλαφρά,
Ὡς τὰ βαρειὰ τὰ ράσα,
Ἀκόμα τὸν ἀντίλαλον
Σκορπᾶτε εὐλογημένα
Μιανῆς γενῆς ποὺ πέθανε
Καὶ ζῆ – τοῦ Εἰκοσιένα.

Δὲν εἶνε τὸ τραγοῦδι σας
Τραγοῦδι ξένου κόσμου·
Τὸν κόσμον ἐσεῖς ποὺ ψέλνετε
Τὸν νοιώθω ἐγὼ ἐντός μου,

Παιδὶ τῶν χρόνων τῶν παληῶν
Ἀναστημένο τώρα,
Νὰ δείξω τὰ χιλιάκριβα
Παρθενικά σας δῶρα,
Σᾶς τραγοῦδῶ στοχαστικά,
Πεῦκα ἱερά καὶ θεῖα,
Τὸ μαγικὸ τραγοῦδι σας
Εἶνε ἡ Ἀθανασία.
Πρὶν ἔλθῃ ὁ Μάρτης ὁ καλὸς
Κάτω ἀπὸ σᾶς τὰ βράδυα,
Γεννιῶνταν τῆς Ἀνάστασης
Τὰ μυστικὰ σημάδια,
Κι' ἐκεῖθε βγήκεν ἡ ὄρμη
Τῆς Λευτεριᾶς μιὰ Μέρα,
Πῶσκισε σὰ μιὰ Σάλπιγγα
Μεγάλῃ τὸν αἰθέρα.

Πεῦκα τρανά, πεῦκα μικρά,
Πεῦκα σγουρά κι' ἀνάρρα,
Πεῦκα μέσ' τὰ χαμόκλαδα,
Καὶ μέσα στὰ χορτάρια,
Φυσῆξετε τὴν παρθενική,
Πνοή σας πέρα ὡς πέρα,
Καὶ διώξτε ἀπὸ τὰ στήθια μας
Κάθε μικρὴ φοβέρα·
Πεῦκα ἱερά, ποὺ οἱ κλώνοι σας
Στρωμένοι ἀράδα-ἀράδα
Ἀνάστησαν ἕναν καιρὸ
Τὴ δοξασμένη Ἑλλάδα.

τρανά : (τρανός) μεγάλος | ἀνάρρα : ἀραιά | χαμόκλαδα : (χαμόκλαδο) χαμηλὸ κλαδί δέν-
τροῦ ἢ θάμνου | ρεματιῶν : (ρεματιά) ρέμα | μάγια : (πληθ.) μαγεία, γητεία | ἀγέρι : ἀέρας,

ἄνεμος | *σμίγεται* : (σμίγω) ἔρχομαι κοντά, συναντιέμαι, ἐνώνω/ἐνόνομαι | *δροσᾶτο* : (δροσᾶτος) δροσερός | *πλάνο* : (πλάνος) ἀπατηλός | *μηδέ* : οὔτε | *βάλα* : (βάλτο· βλ. καὶ βάλτος) ἔλος | *ἀλησμόνητης* : (ἀλησμόνητος) ἀξέχαστος | *ξάποσταμα* : ξεκούραση | *λαγγιόλια* : (λαγγιόλι) κομμάτι ὑφάσματος πού χρησιμεύει στὴ μεγέθυνση τῆς φουστανέλας | *ράσο* : (ράσο) ἱερατικὸ ἄμφιο | *κλώνοι* : (κλώνος) (ἐδῶ) κλωνάρι | *ἀράδα-ἀράδα* : (ἔκφρ.) στὴ σειρὰ

Στὸ Διάκο τῆς Ἀλαμάνας

Δόξα σὲ σένα ἀρματωλὲ	Τὸ θλιβερὸ μαρτύριο
Καὶ τοῦ Χριστοῦ βλαστάρη!	Τοῦ Σταυρωμένου μόνο
Τὸ ράσο σου ποὺ τ' ἄλλαξες	Μᾶς φανερώνη ζωντανὸ
Μὲ φουστανέλας χάρι,	Τὸν ἰδικὸ σου πόνο.
Ἀνέμισε στὸν οὐρανό,	Μαρμαρωμένη λεβεντιά!
Κ' ἔκρυσ' ἀνταριασμένο	Γιὰ μιὰ Πατρίδα ἀγία
Τ' ἄχνὸ τὸ μεσοφέγγαρο	Πῶνα γεφυρί ἐπέρασε
Τὸ ἄματωποτισμένο!	Εἰς τὴν Ἀθανασία.

ράσο : ἱερατικὸ ἄμφιο | *ἀνταριασμένο* : (ἀνταριασμένος < ἀνταριάζω) ἀναστατώνω | *ματωποτισμένο* : (αἱματοποτισμένος) ποτισμένος, βαμμένος μὲ αἷμα

Τὸ ράσο σου ποὺ τ' ἄλλαξες : Ὁ Ἀθανάσιος Διάκος εἶχε ἀφιερωθεῖ ἀπὸ τὴ μητέρα του σὲ νεαρὴ ἡλικία στὸ μοναστήρι τοῦ Ἁγίου Ἰωάννη τοῦ Προδρόμου στὴν Ἀρτοτίνα Φωκίδας, ὅπου καὶ ἐκάρη μοναχὸς στὰ δεκαεπτὰ του ἐτη· κατὰ διάφορες παραδόσεις, εἴτε λόγῳ δολοφονίας Τούρκου ἀξιωματοῦχου, εἴτε λόγῳ πίστωσης ἀτυχοῦς φόνου σὲ γαμήλιο γλέντι ἀπὸ ἀδέσποτη σφαῖρα, εἴτε λόγῳ ἐρωτικῆς παρέκκλισης ἀπὸ τοὺς μοναχικοὺς κανόνες καὶ κατοπινῆς ἀπογοήτευσης, ὁ Διάκος ἔφυγε ἀπὸ τὸ μοναστήρι ἐγκαταλείποντας τὸ ἱερατικὸ σχῆμα καὶ ἐντάχθηκε στὶς τάξεις τῶν ἀρματολῶν καὶ τῶν κλεφτῶν.

25 Μαρτίου

Σκίζουν τ' ἀγέρι τ' ἄχολο	Καὶ λὲς γυρίζουνε μαζῆ
Μαῦρα χιλιδονάκια,	Σὲ χρόνια περασμένα.
Διπλώνουν τὲς φτεροῦγες τους,	Ἐσεῖς χιλιδονάκιά μου,
Χτίζουνε τὲς φωληγές τους,	Πουλάκια ἐλπιδοφόρα,
Βγάνουν φωνὲς χαρούμενες,	Φέρατε κάποιαν ἄνοιξη
Σκορποῦν ἀνατριχίλες,	Γλυκά, τὴν πρώτη πρώτη,
Πέρνουν μαζῆ τους τὲς καρδιές	Στὲς στέγες κάστρων καὶ σπητιῶν
Καὶ τὲς ψυχὲς ἀντάμα,	Πολυβασιτισμένων.

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

Ἐσεῖς στ' αὐτὶ τῶν πρόμαχων
 Μὲ τὸν κελαιδισμό σας
 Κρυφομηνύσατε ἀπαλὰ
 Τῆς ἀνοιξῆς τὴ χάρι,
 Καὶ στὴ καρδιὰ ξυπνήσατε
 Ἐλευτεριᾶς ἀγέρι.

Καὶ πῆρεν ἡ καρδιὰ φτερὰ
 Καὶ πῆρ' ὁ νοῦς ἀγέρα,
 Ἀγέρα τὸν καλόβουλον,
 Τὸν δροσερὸν ἀγέρα,
 Καὶ στάθησαν τὰ θάματα
 Τῆς ἀντρεῖᾶς καὶ ἡ δόξες
 Καὶ γίνηκε τὸ μῆνυμα
 Τοῦ κελαιδήματός σας
 Μῆνυμα τῆς Ἐλευτεριᾶς,
 Καὶ μυρολόγι ἀκόμα
 Τῆς πικραμμένης τῆς σκλαβιᾶς·
 Ποῦ ξωρκισμένη νᾶνε!
 Καὶ τόρα ποῦ ξεχάστηκαν
 Τὰ μαῦρα περασμένα,
 Ἡ στὸ ποτῆρι τῆς χαρᾶς,
 Τῆς λύπης τὸ κροντῆρι,
 Τὴν κάθε ἀνοιξή τρελλὰ

Καθὼς γυρνᾶτε πίσω,
 Ἐκεῖ γυρίζει ὁ νοῦς γοργός,
 Σὰν τὸ γοργό σας διάβα·
 Κι' ἂν δὲν μὴνᾶτε ἀνοιξες
 Τρανές καθὼς ἐκεῖνες
 Καὶ καλοκαίρια δροσερά,
 Ὅμως κρυφομηνᾶτε:
 Εἶναι μακρυὰ στὰ πέλαγα
 Κι' ἀπόμακρα στὰ ὄρη
 Ψυχές παραπονήρικες,
 καρδιές δυναστεμένες
 Καὶ ἴδῳ ποῦ τέτοιες πικριές
 Δὲν καῖνε, δὲν μαραίνουν,
 Ἐρχονται στὰ φτερούγια σας
 Ἀπάνω σὰ λαχτάρια
 Τῶν σκλαβωμένων ἀδερφῶν
 Ὁ πόνος ὁ μεγάλος.
 Καὶ μᾶς θυμίζει ὁ νοῦς σκλαβιές
 Κάποιες σκλαβιές ἀκόμα
 Ποῦ περιμένουν ἀνοιξες
 Καὶ θέλουν καλοκαίρια
 Μὲ σᾶς πετροχελίδονα
 Μὲ σᾶς χελιδονάκια.

ἀγέρι : ἀέρας, ἄνεμος | ἄχολο : (ἄχολος) ἀπαθής, ἤρεμος | βγάνουν : (βγάνω) βγάζω | ἀντάμα : μαζί | πρόμαχων : (πρόμαχος) πρῶτος στὴ μάχη | κρυφομηνύσατε : (κρυφομηνῶ) λέω κάτι σὲ κάποιον κρυφά | καλόβουλον : (καλόβουλος) συνετός | ξωρκισμένη : (ξωρκισμένος· βλ. καὶ ξωρκισμένος < ξωρκίζω) βάζω κάποιον νὰ ὀρκιστεῖ γιὰ κάτι, τάζω κάποιον σὲ κάτι ἢ κάπου | κροντῆρι : πῆλινο ἢ ξύλινο δοχεῖο γιὰ νερὸ ἢ κρασί | διάβα : πέρασμα | τρανές : (τρανός) μεγάλος | λαχτάρια : ἔντονος πόθος

Σπυρίδων Ι. Μатσοῦκας (Υπάτη, 1873 – Ἀθήνα, 1928)

Ποιητής. Σπούδασε Νομικὰ στὴν Ἀθήνα καὶ ἐνεπλάκη στὸ φοιτητικὸ κίνημα. Πολέμησε στὴν πρώτη γραμμὴ κατὰ τὸν ἀπελευθερωτικὸ ἀγῶνα τῆς Κρήτης, ἐνῶ συνέθεσε πληθώρα πατριωτικῶν ποιημάτων. Ὁργάνωσε ἐράνους γιὰ τοὺς ἀγῶνες κἀνοντας περιοδεῖες σὲ ὁλόκληρο τὸν ἑλληνισμό, συνέλεξε χρήματα ποῦ κατετί-

θεντο στην Πολιτεία, ἐνῶ ἀπὸ τὶς περιοδεῖες αὐτὲς προέκυψαν ἔσοδα ποὺ ἐξαργυρώθηκαν στὴν ναυπήγηση δύο ἀντιτορπιλικῶν. Παράλληλα, προικοδοτοῦσε κορίτσια καὶ ἐνδιαφερόταν γιὰ τὴν ἀποκατάσταση τῶν πολεμιστῶν μετὰ τὸ πέρας τῶν στρατιωτικῶν τους ὑποχρεώσεων στὸ μέτωπο. Ἡ ἀνυπολόγιστη προσφορά του ἀναγνωρίστηκε ἀπὸ σύσσωμο τὸ ἔθνος, γεγονός ποὺ φάνηκε ἀπὸ τὴν πάνδημη προσέλευση στὴν κηδεῖα του, ὅπου παρευρέθηκαν πλῆθος ποιητῶν, πολιτικῶν καὶ ἀξιωματούχων, μὲ τὸν Κωστῆ Παλαμᾶ νὰ ἐκφωνεῖ τὸν ἐπικήδειο.

«Τὸ τραγοῦδι τῶν πεύκων»

Πηγή: Σ. Ι. Ματσούκας, *Σαλπίσματα*, Ἀθήνα, Τυπ. Ὑπουργείου Στρατιωτικῶν, 1907, σσ. 39-41.

«Στὸ Διάκο τῆς Ἀλαμάνας»

Πηγή: Σ. Ι. Ματσούκας, *Σαλπίσματα*, ὁ.π., σ. 58.

«25 Μαρτίου»

Πηγή: Σ. Ι. Ματσούκας, *Σαλπίσματα*, ὁ.π., σσ. 62-64.

Ὁ Γέρος τοῦ Μωριᾶ

Σ' ἓνα μεγάλο μπρὸς βιβλίο
δίδασκε ὁ δάσκαλος σκυμμένος·
τῆς γνώσης τὸ βιβλίο ἦταν ταμεῖο
κι ὁ κάθε μαθητῆς προσέχει
μὴ χάσει λόγο μαγεμένος.

Ἡ χώρα πόλεμο ἔξω ἔχει,
καὶ μπαίνει ὁ Γέρος τοῦ Μωριᾶ,
καὶ κάθεται σὲ μιὰ μεριά.
Ἀκούει γιὰ λίγο κι ὕστερα
ὀρθὸς πετιέται
καὶ πάει κατὰ τὴν ἔδρα γελαστός
ὁ Γέρος τοῦ Μωριᾶ ὁ ξακουστός.

— Δάσκαλε, τ' εἶναι τοῦτα, λέει,
ποῦ στὰ παιδιὰ μαθαίνεις τώρα;
Δὲν ἄκουσες πὼς ἦλθ' ἡ ὥρα
νὰ διώξουμε Πασᾶ καὶ Μπέη;

Ὅταν βροντοῦνε τὰ τουφέκια
κάθε σοφία ἀπ' τὰ βιβλία
μιὰ περιττὴ εἶναι φλυαρία:
τὰ φύλλα ξέσκα, μάθε τους νὰ κάνουνε φυσέκια!

Πασά : (πασᾶς) ὀθωμανικὸς διοικητικὸς τίτλος | *Μπέη* : (μπέης· βλ. καὶ βέης) ὀθωμανικὸς διοικητικὸς τίτλος | *ξέσκα* : ξέσκισε | *φυσέκια* : (φυσέκι) φυσίγγι

Ἀναφορὰ στὸν Θεόδωρο Κολοκοτρώνη (1770-1843), σπουδαῖο ὄπλαρχηγὸ καὶ μετέπειτα ἀρχιστράτηγο τῶν ἐλληνικῶν στρατευμάτων κατὰ τὴ διάρκεια τῆς Ἐπανάστασης καὶ τὴ μετεπαναστατικὴ περίοδο, ποῦ ἠγήθηκε τῶν ἀπελευθερωτικῶν ἀγώνων στὴν Πελοπόννησο, γνωστός μὲ τὸ προσωνύμιο «Γέρος τοῦ Μωριᾶ». Εἶχε ἔντονη πολιτικὴ δράση, διώχθηκε πολλὲς φορὲς ἀπὸ τοὺς πολιτικούς του ἀντιπάλους, ὡστόσο κατάφερε νὰ ἐπιβιώσει ἀποκτώντας μετὰ θάνατον τὸν βαθμὸ τοῦ Στρατάρχη καὶ ἔχοντας κατακτήσει μιὰ ξεχωριστὴ θέση στὴ λαϊκὴ συνείδηση γιὰ τὴν εὐθυκρισία, τὴς τακτικὲς καὶ τὴ γενναιότητά του.

Άγγελος Θ. Σημηριώτης (Δεκελί, Μικρά Ασία, 1873 – Αθήνα, 1944)

Ποιητής, θεατρικός συγγραφέας, μεταφραστής και εκπαιδευτικός. Γεννήθηκε στην Μικρά Ασία, ενώ έζησε στην Κωνσταντινούπολη, την Σμύρνη, την Λέσβο και την Αθήνα. Ταξίδεψε αρκετά. Έξέδωσε περιοδικά και εργάστηκε ως ανταποκριτής σε διάφορα έντυπα, συνεργαζόμενος παράλληλα με γνωστά περιοδικά της εποχής του. Η ποίησή του συντονίζεται με το κλίμα του πρώιμου 20ού αιώνα και με το μεσοπολεμικό κλίμα, ωστόσο συχνά εμφανίζονται στα ποιήματά του θέματα που αφορούν στις χαμένες και τις αλύτρωτες πατρίδες. Το έργο του, έκδομένο κι ανέκδοτο, συγκεντρώθηκε σε δύο τόμους.

«Ο Γέρος του Μωριά»

Πηγή: Άγγελος Θ. Σημηριώτης, *Τα ποιήματα [1893-1943]*, τ. Β', (εισαγ.-έπιμ.-φιλολ. και τυπογρ. έπιμ.: Έλσα Λιαροπούλου, Γιάννης Πατίλης), Αθήνα [Νέα Ίωνία], Πνευματικό Κέντρο Δήμου Νέας Ίωνίας Αττικής, 1995, σ. 59.

Ἄγνωστος

(χ.χ.)

Τὰ δάκρυα τῆς χήρας τοῦ Μάρκου Βότσαρη

[...]

Ἄν τοῦ Ἑκτορος τὸ αἶμα ἔλ' αἰ γενεαὶ τὸ κλαίουν,
κι' ἔλ' οἱ ποιηταὶ τὸ ψάλλουν, καὶ ὡς ἅγιον ὑμνήθη,
δὲν τὸ κλαίουν, δὲν τὸ ψάλλουν, διότ' ἦτο βασιλόπαις,
ὑπὲρ τῆς πατρίδος μόνον τιμοῦν αἶμα ἂν ἐχύθη,
εἴτε εἶναι βασιλέως,
εἴτε εἶναι ἀλιέως.

[...]

Ἄν τὰ τρόπαια τῶν ἄλλων εἶναι κατεσκευασμένα
ἐκ χαλκοῦ ἢ ἐκ μαρμάρου, ἀπὸ βάρων ἕως ἄνω,
ἀπὸ κόκκαλα ἠρώων τὰ ἴδικά μας ὑψωμένα,
φυσικώτερα δὲν εἶναι; Ποῦ ἄλλοῦ νὰ ἀποθάνω
ποῦ ἄλλοῦ παρὰ ἴστην μάχην,
ψάλλ' ὁ νέος, ὅταν βλέπη
ὅτι, καὶ θανόντες, ζῶσι
μετὰ ζώντων, ὡς τοὺς πρέπει.

Τὸ Ἡρώων θεὸν νὰ ἦτον ἕνας Ὀλυμπος ὀστέων,
Ὀλυμπος συγκροτημένος ἐκ σωρείας ἡμιθέων!
Εἶναι ἔλων τῶν πεσόντων δυνατὸν νὰ συναχθῶσι
τὰ ὀστᾶ, κ' εἰς ἕνα ὄρος ἅπαντα νὰ σωρευθῶσι;
ὦ! Τί τρόπαιον θὰ ἦτο!
φόβος τρόμος τῶν τυράννων,
καὶ φρουρόν του θεὸν νὰ εἶχε
τὴν Ἑλλάδα μὲ τὸ κράνον.

[...]

ὦ Ἀθηναί, ὦ Ἀθηναί! Εἰς τὴν νέαν σας δουλείαν
χαίρετε χαρὰν μεγάλην, καταισχύνῃ καὶ δειλίαν
ἐνεδύθητε, ἀφότου κομπασμὸς σᾶς κυριεύει
νὰ λατρεύετε τοὺς ξένους, δὲν σᾶς μέλ' ἂν τυραννεύῃ
βαυαρός, ἢ ἄλλος ξένος,
ἢ τοῦ Σατανᾶ τὸ γένος!

άλιεύς : (άλιεύς· βλ. καὶ ἀλιέας) ψαράς | σωρείας : (σωρεία) σωρός, σειρά | συναχθῶσι : (συναζῶ) συγκεντρῶνω, μαζεύω | κράνον : κράνος

Ἡρῶν : Ὁ συγγραφέας σημειώνει σὲ ὑποσελίδια σημείωση: «Τὸ ἐν Μεσολογγίῳ γνωστὸν Ἡρῶν. Πυραμὶς ἐκ τῶν περισωθέντων ὀστέων τῶν πεσόντων.»

Τὰ δύο ἐρωτηματικά τοῦ ποιήματος δηλώνονται στὸ πρωτότυπο μὲ τὴν λατινικὴ τους μορφή (?) καὶ ἀντικαθίστανται ἀπὸ τὸν ἐπιμελητὴ μὲ ἑλληνικὰ ἐρωτηματικά (;).

Ἄγνωστος

Δὲν κατέστη δυνατὴ ἡ ταυτοποίηση τοῦ συγγραφέα.

Τὰ δάκρυα τῆς χήρας τοῦ Μάρκου Βότσαρη

Πηγή: Ἄγνωστος, *Τὰ δάκρυα τῆς χήρας τοῦ Μάρκου Βότσαρη (Ἀναμνήσεις ἐποχῆς ἄλλης, γραφεῖσαι τὸ 1858)*, Ἀθήνα, Τυπογραφεῖον Σ. Κ. Βλαστοῦ, 1875, σσ. 6, 14-15, 18.

Σωτήρης Σκίπης

(1881-1952)

Μεσολόγγι

Στὴν ἄφωτὴ τους ἐκκλησιά, γονατιστοὶ δεήθησαν
οἱ Πολιορκημένοι,
κι εἶχαν, σὰ βγῆκαν, στὴν ἀχνή, τὴν ὕστατην ἀπόφαση,
τὴν ὄψη τους γραμμένη.

Τοῦ κάκου ὁ Ἀπρίλης ὁ χλωρός, μὲ τὰ πουλιὰ καὶ τ' ἄνθια του
ζητάει νὰ τοὺς λυγίσει.
Μέσα στὸ νοῦ τους τώρα πιά γενῆκαν ἓνα, σμίξανε
ὁ θάνατος κι ἡ ζήση.

Ἄρρωστοι, γέροι καὶ παιδιὰ μὲ δάκρυα τοὺς ξεβγάζουνε
καὶ τοὺς κατευδώνουν
κι αὐτοὶ μὲ πίστη στὴν καρδιά τοὺς ἄλλους πᾶν ἄρματωλοὺς
στὸ κάστρο κι ἀνταμώνουν.

Κι ἦρθεν ἡ ὥρα! «Ἐμπρὸς παιδιὰ!» Σκούζει ὁ Μακρῆς, ὁ Μπότσαρης
κι οἱ ἄλλοι καπετανέοι.
Κι ὅλοι, κρατῶντας τὶς γυμνές τὶς πάλες τους, ἀκολουθοῦν
μαρτυρικοὶ κι ὠραῖοι.

Σὰν πεινασμένοι γυπαητοὶ ποὺ ψόφιο ἀγρίμι, ἀπὸ βουνοῦ
ράχη ψηλὴ, ἀντικρύζουν,
ἔτσι στ' ἀσκέρια τὰ πυκνὰ τοῦ Κιουταχῆ καὶ τοῦ Ἰμπραήμ
ὄρμουν καὶ τὰ διασκίζουν.

Κι «ὄσοι σωθοῦμε!» κράζουνε. Καὶ 'πὰ στ' ἀράπικα κορμιὰ
τὰ γιαταγάνια μπήγουν
καὶ τὰ τειχιὰ τ' ἀνθρώπινα γκρεμίζοντας, τῆς Λευτεριάς
πλατὺ τὸ δρόμο ἀνοίγουν.

Ὁ Τουρκαράπης ἄλαλος στέκει θωρῶντας τὸ πουλι
ποὺ τοῦφυγε ἀπ' τὸ χέρι
καὶ μὲς στὴν πόλη ρίχνεται, —τὴν ἔρμη!— βάζοντας φωτιὰ
ὀλοῦθε καὶ μαχαῖρι.

Ὅμως τοῦ κάκου ἀναζητάει, μέσ' ἀπὸ τὰ χαλάσματα
καὶ μέσ' ἀπὸ τὴ μαύρη
καταστροφή, τῶν τόσων του τῶν θυσιῶν τὸ ἔπαθλο, —
τὸ Μεσολόγγι ναῦρει!

Τὸ Μεσολόγγι στὶς γενναῖες καρδιές τους, —δὲν κατάλαβε,—
πὼς τὸ κλεισαν Ἀκρίτες
καὶ πὼς ἀθάνατο, ἄπαρτο ζεῖ πιά στῆς Φήμης τὰ βουνὰ
μὲ τοὺς Μεσολογγῖτες.

κατευδώνουν : (κατευδώνω) ξεπροβοδίζω κάποιον | *πάλες* : (πάλα) γιαταγάνι, μακρὸ καὶ κυρτὸ σπαθί | *ἀσκέρια* : (ἀσκέρι) μικρὴ καὶ ἄτακτη στρατιωτικὴ μονάδα

Σκούζει ὁ Μακρῆς, ὁ Μπότσαρης : Ὁ Δημήτριος Μακρῆς (1772-1841) ἦταν ἀγωνιστὴς τῆς Ἐπανάστασης τοῦ 1821, μέλος τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας καὶ καθοριστικὸς παράγοντας κατὰ τὴν πολιορκία τοῦ Μεσολογγίου. Πρωταγωνίστησε σὲ πολλὲς μάχες στὴν Δυτικὴ Ἑλλάδα, στὸ Ἀργίριο, στὸ Αἰτωλικὸ καὶ ἄλλοῦ.

ἔτσι σ' ἀσκέρια τὰ πυκνὰ τοῦ Κιουταχῆ καὶ τοῦ Ἰμπραήμ : Ἀναφορὲς στοὺς Μεχμέτ Ρεσίτ πασᾶ, τὸν ἐπονομαζόμενον καὶ Κιουταχῆ (1780-1839), φημισμένο Ὀθωμανὸ στρατηγὸ καὶ Μέγα Βεζίρη, καὶ τὸν Ἰμπραήμ πασᾶ (1789-1848), ἐπικεφαλῆς τῆς στρατιᾶς τῶν Αἰγυπτίων ποὺ μετέβησαν στὴν Πελοπόννησο σὲ συνδρομὴ τῶν Ὀθωμανῶν καὶ ἐκπορθητὴ τοῦ Μεσολογγίου.

Ὁ ἀργαλιὸς τοῦ Αἰγαίου

Στὸν ἀγαπητό μου Μιχάλη Μαντούδη.

(... κι οἱ Κόρες τῆς θαλάσσης
ἀπ' ὦρα σ' ὦρα σήμαντρο βαροῦν...
ΣΑΙΞΠΗΡ: *Τρικυμία*, μετφ. Ι. Πολυᾶ.)

[...]

Μὲς στὸ βυθὸ τοῦ Αἰγαίου οἱ ἀφρογέννητες,
στὸν ξωτικό τους ἀργαλιό,
ὕφαινον τὴν δόξα τοῦ δόξουμιστο
πανὶ καὶ μαγικό.
Χοροὺς Ζαλόγγων ζωγραφίζουνε
ἀπάνω του καὶ κλέφτικα λημέρια,
ἄπαρτα Σούλια καὶ σουβλίσματα

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

Διάκων κι Ἀνοίξεων χαραμέρια.
 Ξομπλιάζουν δόλια Μεσολόγγια ἀπάνω του
 ἐλεύτερα κι ὠραίους Μποτσαρέους
 Τριπολιτσιῆς ξομπλιάζουν κοσμολόγητες
 καὶ Πολεμάρχους καὶ Καπεταναίους.
 Ξομπλιάζουν πασκαλιῆς γλυκῆς κι ἀνάστασες
 καὶ δαφνολούλουδα ἀγιασμένα,
 λιβάνια καὶ καπνοὺς καὶ κατακόρυφα
 σὰν ἄστρου ἀναλαμπὴ τὸ Εἰκοσιένα!...

ἀργαλιός : (βλ. καὶ ἀργαλιεύς) χειροκίνητη μηχανὴ κεντήματος | *ζωτικό* : (ζωτικός) ἐξω-
 τικός | *δοξοπλούμιστο* : (δοξοπλούμιστος) ἔνδοξος καὶ πλουμιστός | *λημέρια* : (λημέρι)
 ἄντρο κλεφτῶν | *ἄπαρτα* : (ἄπαρτος) ἀπάτητος, ἀδύνατον νὰ κυριευθεῖ | *σουβλίσματα* :
 (σούβλισμα) (ἐδῶ) ἀνασκολοπισμός | *χαραμέρια* : (χαραμέρι) χάραμα | *ξομπλιάζουν* : (ξομ-
 πλιάζω) στολίζω, κεντῶ | *κοσμολόγητες* : (κοσμολόγητος) φημισμένος | *πασκαλιῆς* : Πάσχα,
 Λαμπρὴ

Παιᾶνες

[...]

6

ᾠ Νιᾶτα πού σᾶς μέθυσαν τὰ τέσσερα κρασιά,
 τῆς Ὀμορφιάς, τῆς Λευτεριάς, τῆς Δόξας, τῆς Πατρίδας,
 ποιός τάχα Μάρκος Μπότσαρης παντοῦ σᾶς ὀδηγᾷ;
 Ποιός τάχα Λεωνίδας;

Καὶ τὴν ὀρμὴ σας δὲν τὴ σπᾶν, ᾠ Νιᾶτα Ἑλληνικά,
 μῆτε τὰ ἐμπόδια πού οἱ ἐχθροὶ σᾶς ἔχουνε στημένα,
 μῆτε τὰ στουρνάρóchτιστα τῆς Λιαπουριάς βουνά,
 ᾠ νιᾶτα ἀρματωμένα.

[...]

στουρνάρóchτιστα : (στουρνάρóchτιστος) χτισμένος μὲ στουρνάρια, ξερὲς πέτρες

τῆς Λιαπουριάς βουνά : Ὀρεινὴ περιοχὴ στὴ σημερινὴ ΝΔ Ἀλβανία.

Μάρκος Μπότσαρης

— Τί χάνεστε στὰ λόγια τώρα;
 »Ο ὀχτρός ζυγώνει. Τὸ χαρτί
 »δόςτε στὸ Μάρκο. Ἄλλος δὲν εἶναι
 »ποὺ νὰ τοῦ πρέπει αὐτὴ ἡ τιμὴ.» —

Μὰ χολωμένοι στέκονται ὅλοι
 κι ἄχνα δὲ βγάζουν. Τὴν καρδιά
 σὰ φίδι τοὺς δαγκώνει ἡ ζήλια.
 Καὶ νά, ποὺ κάποιος βιαστικὰ

Ἔρχεται τέλος καὶ στὸ Μάρκο
 δίνει τὸ δίπλωμα. Μ' αὐτὸς
 τὸ σκίζει καὶ στὰ παλληκάρια
 βροντόλαλα χουγιάζει: — «Ἐμπρός!

Ἐμπρός, σᾶς λέω! Κι ἄξιος ποιός εἶναι
 γιὰ στρατηγός σας θὰ φανεῖ
 σὲ λίγην ὥρα ἐκεῖ, στὴ μάχη!...» —
 Κι ὅλοι χυμῆξαν σὰν ἀητοί.

Πολέμησε ὦρες σὰ λιοντάρι,
 ὡς ποὺ τὸ βόλι τὸ ἐχθρικό
 τὸν βρίσκει, ἀλίμονο, καὶ χάμου
 τὸν ρίχνει ξαφνικὰ νεκρό.

Σκύβουν καὶ κλαῖν τὴ λεβεντιά του
 ρουμάνια, ποταμοὶ καὶ λόγγοι,
 σκύβουν καὶ κλαῖν Σουλιωτοποῦλες,
 σκύβει καὶ κλαίει τὸ Μεσολόγγι.

χολωμένοι : (χολωμένος < χολώνω) γεμίζω ἀπὸ χολή, θυμώνω, παρεξηγοῦμαι | *ἄχνα* : ἀνά-
 σα· (ἐδῶ) κουβέντα, φωνή | *τέλος* : (ἐδῶ) τελικά | *βροντόλαλα* : μεγαλόφωνα, μὲ δυνατὴ
 φωνή | *χουγιάζει* : (χουγιάζω) φωνάζω | *χυμῆξαν* : (χυμάω· βλ. καὶ χιμάω) ὀρμῶ | *βόλι* : βλή-
 μα πυροβόλου ὄπλου | *χάμου* : (βλ. καὶ χάμω, χαμαί) κάτω | *ρουμάνια* : (ρουμάνι) δύσβατο
 λόγῳ βλάβστησης δάσος | *λόγγοι* : (λόγγος· βλ. καὶ λόγκος) περιοχὴ ἐνὸς βουνοῦ μὲ πυκνὴ
 χαμηλὴ βλάστηση

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

Σωτήρης Σκίπης (Αθήνα, 1881 – Ρονιάκ, Γαλλία, 1952)

Ποιητής, πεζογράφος, θεατρικός συγγραφέας και μεταφραστής. Σπούδασε στην Δραματική Σχολή του Βασιλικού Θεάτρου κι επίσης έκανε σπουδές Αισθητικής και Λογοτεχνίας στο Παρίσι. Συνεργάστηκε στην Νέα Σκηνή του Κωνσταντίνου Χρηστομάνου. Στά 1946 εκλέχθηκε μέλος της Ακαδημίας Αθηνών. Ή ποιήσή του ήταν συντονισμένη με τις άρχες της Νέας Αθηναϊκής Σχολής, ενώ το έργο του άντλει τα θέματά του από τη λυρική θεματική της εποχής, αλλά και από ζητήματα της επικαιρότητας όπως επίσης και από την Ιστορία. Πέθανε στο Ρονιάκ της Προβηγκίας, αφού πρώτα είχε τιμηθεί με το παράσημο της Λεγεώνας της Τιμής από την Γαλλία για το έργο του.

«Μεσολόγγι»

Πηγή: Σωτήρης Σκίπης, *Κασταλία κρήνη. Έκλογή, τ. Α΄, (1900-1950)*, Αθήνα, 1950, σσ. 10-11.

«Ό άργαλιός του Αιγαίου»

Πηγή: Σωτήρης Σκίπης, *Κασταλία κρήνη. Έκλογή, τ. Α΄, ό.π.*, σσ. 199-200.

«Παιῖνες»

Πηγή: Σωτήρης Σκίπης, *Κασταλία κρήνη. Έκλογή, τ. Β΄, ό.π.*, σσ. 149-150.

«Μάρκος Μπότσαρης»

Πηγή: Σωτήρης Σκίπης, *Κασταλία κρήνη. Έκλογή, τ. Β΄, ό.π.*, σ. 178.

Κώστας Βάρναλης

(1884-1974)

V

Ἄπ' ὅλα, ποῦ σφυρᾶνε στὴν ἀκοή μου,
τὰ βέλη σου, ν-ἀπὸ γυναιῖκα οὐδ' ἓνα!
Τόσο πολὺ μοῦ ἀργάσαν τὴν ψυχὴ μου
χρόνια ἄδικα, πολὺ τυραγνισμένα!
Γιατί νὰ μὴ μοῦ δένεται ἡ πνοή μου
μὲ θύμηση καμιά γλυκὰ κι ἐμένα;
Μ' ἓνα δάκρυ στὸ μάτι, σᾶς κοιτάζω
μακριά μου, ὅλες μαζί, ὄραμα γαλάζιο.

Δὲ μ' ἔφερε, σταράτες Ρωμιοποῦλες,
ποῦ τοῦ σπιτιοῦ λαμποβολεῖ τὸ τζάκι
στὴν καρδιά καὶ στοῦ γέλιου σας τίς βοῦλες,
κανένα νέο κι οὐδὲ παλιὸ μεράκι·
κάποια λατρεία ἐσώτερη, ἀδερφοῦλες:
νὰ ἰδῶ ποιανοῦ φωτὸς θενά 'βγει αὐλάκι,
ποιές καλὲς ἀπ' τὰ σπλάχνα σας γιορτάδες
τῆς ράτσας – βάρδοι καὶ πολεμιστάδες.

Πῶς σᾶς χτυπάει στὸ πρόσωπον ὁ ἀγέρας
ποῦ ἀπ' τὰ Φάληρα πνέει καὶ τὴν Πεντέλη!
Πῶς λαϊμὰ κυματᾶτε περιστέρας
ποῦ τὴν ἀγάπη ἀρνιέται, μὰ τὴ θέλει!
Μ' ὄνειρα τῆς νυχτὸς καὶ τῆς ἡμέρας
καρπολογᾶτε – ἥλιοθρεμμένο ἀμπέλι!
Ἄπ' τὸ Τραγοῦδι οὐράνιο τόξο βγαίνετε
καὶ στὸ Τραγοῦδι νὰ βυθίστε πγαίνετε.

Ὅνόματα (ποιὰ ἀνάγκη!) δὲ θυμᾶμαι!
Σὰν πελαγίσσα βοή σᾶς νιώθω ἐντός μου.
Ἄντάμα ἀπὸ τὸ θάνατο περνᾶμε
στὰ ὀλόφωτα ρηγάτα ἀλλουνοῦ κόσμου:
Ζάλογγο, Μεσολόγγι, Ἀνάπλι, νά με!
Μέσα στὸ φῶς σας στέκω μὲ τὸ φῶς μου.

Κι ἐμένα σῶμα γήινο δὲ μὲ ὀρίζει
κι ὄνομα κάποιο δὲ μὲ ξεχωρίζει.

Πόσοι ἀργαστήριαν αἰῶνες, μαῦροι αἰῶνες,
τοῦ Ζάλογγου τὸ πῆδημα νὰ κάνουν!
Μὲ τὸ τραγούδι τ' Ἀναπλιοῦ οἱ τρυγόνες
πῶς μοσκοσαπουνᾶνε νὰ λευκάνουν
τὰ ματωμένα ροῦχα! Τίς εἰκόνες
καὶ τὰ σεμνὰ κρεβάτια, πρὶν πεθάνουν
μάνες Μεσολογγίτισσες, τὰ ρίχνουν
στὴ φωτιά καὶ γαλήνιαν ὄψη δείχνουν!

Σὲ σᾶς τὸ χῶμα ἐτοῦτο, ποῦ σᾶς ξέρει,
τὰ χτυποκάρδια του ὅλα ἔκλεισε πάλι.
Τῶν περασμένων ἀρετῶν τὰ θέρη
σὲ σᾶς λουφάζουν κορφωτά. Μεγάλη
συρμὴ καιροῦ στὸ φῶς θεὸν τίς φέρει
ὅλες μαζί νὰ δέσουνε μιὰν ἄλλη
καὶ θὰ χυθεῖ στὴν ὄψη μας, ποῦ τρέμει,
πάλι ἀπὸ σᾶς δροσιτικὸ μελτέμι.

ἀργάσαν / ἀργαστήριαν : (ἀργάζω) ζυμώνω, ἀναδεύω, ἀνακινῶ | *σταράτες* : (σταράτος) αὐτὸς ποὺ σχετίζεται ἢ ὁμοιάζει μὲ τὸ σᾶρι· (ἐδῶ) μὲ σταρένιο δέρμα ἢ μὲ κορμοστασιά εὐθυτενὴ καὶ λυγερὴ σὰν τοῦ σταριοῦ | *μεράκι* : ἔντονη ἐπιθυμία | *γιορτάδες* : (γιορτάδα) γιορτή, ἀργία | *βάρδοι* : (βάρδος) ποιητής/τραγουδιστής τῆς προφορικῆς παράδοσης τοῦ ἀγγλοσαξονικοῦ κόσμου· (συνεκδ.) δημοφιλῆς, κοσμογάπητος ποιητής-τραγουδιστής | *λαιμά* : λαιμός | *κυματᾶτε* : (κυματῶ) κυματίζω | *καρπολογᾶτε* : (καρπολογῶ) συλλέγω καρπούς | *πγαίνετε* : (π'γαίνω) πηγαίνω | *ἀντάμα* : μαζί | *ρηγάτα* : (ρηγάτο) βασιλεῖο | *ὀρίζει* : (ὀρίζω) διοικῶ, κυβερνῶ, διατάζω | *τρυγόνες* : (τρυγόνα) θηλυκὸ τρυγόνι, εἶδος πτηνοῦ | *μοσκοσαπουνᾶνε* : (μοσκοσαπουνῶ) σαπουνίζω κάτι μὲ μοσχοσάπουνο | *θέρη* : (θέρος) καλοκαίρι | *συρμὴ* : φυσικὸ αὐλάκι μὲ κατηφορικὴ τροχιά | *μελτέμι* : θερινὸς βόρειος ἄνεμος τῆς ἀνατολικῆς Μεσογείου

Κώστας Βάρναλης (Μπουργκάς, Βουλγαρία, 1884 – Ἀθήνα, 1974)

Δημοσιογράφος καὶ συγγραφέας. Τὸ ἔργο του περιλαμβάνει ποιήματα, πεζά, κριτικὰ ἔργα καὶ μεταφράσεις. Τιμήθηκε μὲ τὸ Βραβεῖο Λένιν. Σπούδασε στὴ Φιλοσοφικὴ Σχολὴ τῆς Ἀθήνας καὶ συμμετεῖχε στὴν ἴδρυση τοῦ περιοδικοῦ *Ἠγησώ*. Ἐργάστηκε ὡς καθηγητῆς καὶ ὡς δημοσιογράφος. Μετέφρασε ἀρχαιοελληνικὲς

τραγωδίες και Φλωμπέρ. Το έργο του γράφτηκε έξ ολοκλήρου στη δημοτική, της οποίας ήταν υπέρμαχος, και χαρακτηρίζεται τόσο από λυρισμό και προσήλωση στις παραδοσιακές φόρμες όσο κι από τη χρήση τρόπων της νεωτερικής ποίησης. Το σύνολο του ποιητικού του έργου συγκεντρώθηκε και κυκλοφορεί σε έναν ένι-αίο και έκτενη τόμο από τις εκδόσεις Κέδρος.

«V»

Πηγή: Κώστας Βάρναλης, «V»: *Ποίηση 1904-1975*, Αθήνα, Κέδρος, 2014, σσ. 102-103.

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

Μακρυγιάννης

Χαρά σ' ἐκειὸν ποῦ πρωτοσήκωσε,
ἀπ' τὶς σκόνες σκεπασμένο,
τὸ δίστομο σπαθί τοῦ Λόγου Σου
στὸν ἥλιο, Μακρυγιάννη,
κ' εἶδε ποῦ οἱ κόψες του μεμιᾶς ξαστράψαν,
ἀνέγγιχτες, στὸ φῶς,
κι οἱ δυὸ πλευρές του λάμψαν
γυμνές,
σὰ νὰ βγαιναν τὴν ἴδια τούτην ὥρα ἀπὸ τ' ἀκόνη,
καὶ πὼς βωδοῦσαν, ἀπ' τὴ μιὰ μεριά πλυμένες
μὲ τὸ αἷμα τῶν ὀχτρῶνε,
κι ἀπ' τὴν ἄλλη
σάμπως νὰ θέρισαν αὐτὴ τὴν ἴδιαν ὥρα
μοσικιές καὶ βιόλα ἀπ' τοῦ μπαζέ Σου τὰ λουλούδια!

Κι ἀπάνω καὶ στὶς δυὸ πλευρές γραφή.

Ἀπ' τὴ μιὰ,
τὰ λόγια αὐτά Σου χαραγμένα, στρατηγέ μας:
«Τῆ λευτεριά μας τούτη δὲν τὴν ἤβραμε στὸ δρόμο,
καὶ δὲ θὰ μποῦμεν εὐκόλα στοῦ αὐγοῦ τὸ τσόφλι,
γιατὶ δὲν εἴμαστε κλωσόπουλα, σ' αὐτὸ νὰ ξαναμποῦμε πίσω·
μὰ ἐγίναμε πουλιά,
καὶ τώρα πιὰ στὸ τσόφλι μέσα δὲ χωροῦμε.»

Κι ἀπὸ τὴ δεύτερη πλευρά,
γραφή ἄλλη χαραγμένη:
«Ἀπάνω στὴν ἀλήθεια μου
ἀκόμα καὶ τὸ θάνατο τὸν δέχομαι·
τὶ τόσες φορές τὸ θάνατον ἐζύγωσα, ἀδερφοί μου,
καὶ δὲ μὲ πῆρε,
πού, γιὰ τοῦτο,
τὸ θάνατο καταφρονῶ,
κι ἀπάνω στὴν ἀλήθεια μου πεθαίνω.»

Χαρά σ' έκειόν πού πρωτοσήκωσε άπ' τὸ χῶμα αὐτὴ τὴ σπάθα
καὶ τέτοια διάβασεν ἀπάνω τῆς βαγγέλια.

Χαρά, λοιπόν, σ' Ἐσένα πρῶτα, γερο-Βλαχογιάννη!

Μὰ τώρα καὶ σ' ἐμᾶς χαρὰ
πού άπ' τίς έφτὰ πληγές τοῦ στρατηγοῦ μας,
πού σιωπηλὰ ξανάνοιξαν καὶ τρέχουν,
σάν άπό έφτὰ πηγές
κι ὡσάν έφτὰ ν' ἀνάβρυσαν μπροστά μας ἅγια κεφαλάρια,
σέ τοῦτα σκύβοντας,
πλατιά τὴ δίψα μας,
βαθιά τὴν πίκρα μας
νὰ ξαλαφρώσουμε μποροῦμε!

Καὶ νά πού, σκῶνοντας τὰ μάτια άπ' τίς πληγές του,
θαρροῦμε τώρα πῶς ἀκέριο θὰ τὸν δοῦμε
μὲς στὰ χρυσάρματά του, ὅπως τὴ μέρα
πού, σὰ ν' ἀνέβαινε ψηλότερα κι άπ' ὅποιο θρόνον,
ἐκαβαλίκεψε πὰ στ' ἄλογο τοῦ Καραϊσκάκη,
ἢ τὴ βαθιά πῶς θὲ ν' ἀκούσουμε φωνή του,
καθὼς ἀπάνω στὴν πιὸ πλούσια τῆς καρδιάς του ἀνάβρα
κάνοντας έφοδο γιὰ τοῦ ἴδιου τ' οὐρανοῦ τίς πύλες,
ἤρωας μιλοῦσε μὲ τὸ Θεό, στόμα μὲ στόμα,
κ' εἶχε σὲ χεῖλη καὶ καρδιά φωτιά τὸ Λόγο:

«Τί καρτερεῖς ἀκόμα τάχα, Δικαιοκρίτη;
Ποιός μὲ χαλκὰ τοὺς ἄνεμους θὲ νὰ Σοῦ δέσει,
ἢ ποιός στὰ νέφη Σου θὰ βάλει χαλινάρι;
Στὴ γῆ, πού ἀπόμεινε ἄνδρη, ἄκαρπη καὶ στείρα,
ποτιστικιὰ πότε θὰ στείλεις τὴ βροχὴ Σου
νὰ σκῶσει, κύματα ψηλὰ ἀσταχυῶν, τὸ σπῆρο
πού στ' ὄνομά Σου ἐγώ 'σπειρα ἀπὸ τόσα χρόνια;»

Κ' ἐμεῖς, π' ἀκοῦμε, ἀναταράζεται ἡ καρδιά μας
σὰ σβόλος χῶμα πού τὸν ἔκοψε τ' ἀλέτρι

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

καὶ νιώθει μέσα του τὴ ζωὴ νὰ μυρμηγκιάζει,
 κι ὡσὰν τὴ μήτραν ὅπου δέχτηκε τὸ σπόρο
 σκιρτάει νὰ θρέψει καὶ νὰ δέσει καὶ νὰ πλάσει
 τὸν κόσμο πὺν καρτέραγε ἀπὸ τόσα χρόνια,
 σπαρτὸς ἀπ' τὸ δικό Σου Λόγο, Μακρυγιάννη!

Κι ὅλων μας τὸ αἶμα θέλει νὰ ἔμπει μὲς στ' αὐλάκι,
 τὸ ἴδιο χωράφι νὰ ποτίσει, στρατηγέ μας!
 Τὶ πὰ δὲν εἶμαστε στὸ «ἐγὼ», ὡς Ἐσὺ μᾶς τό 'πες,
 μὰ σήμερα εἶμαστε στὸ «ἐμεῖς», κι ἄς μαζωχτοῦμε
 σ' ἓνα σκοπόν, ἂν θέλουμε νὰ φκιάσουμε χωριὸ καὶ κόσμο!...
 Κι ἄξιο ξαντίμεμα τοῦ μόχτου μας ἄς εἶναι
 πὺν ἀπ' τίς ἐφτὰ πληγές Σου, στρατηγέ μας,
 πὺν σιωπηλὰ ξανάνοιξαν καὶ τρέχουν,
 σὰν ἀπὸ ἐφτὰ πηγές
 κι ὡσὰν ἐφτὰ ν' ἀνάβρυζαν μπροστὰ μας ἄγια κεφαλάρια,

σὲ τοῦτα σκύβοντας,
 πλατιὰ τὴ δίψα μας,
 βαθιὰ τὴν πίκρα μας
 νὰ ξαλαφρώσουμε μποροῦμε!

ἐκειόν : (ἐκειός) ἐκεῖνος | *δίστομο* : (δίστομος) δίκωπος | *ἄκονι* : πέτρινη ἐπιφάνεια ὅπου τροχίζονται τὰ μαχαίρια | *βωδοῦσαν* : (εὐωδιάζω) μυρίζω εὐχάριστα | *ὄχτρῶνε* : ἐχθρῶν | *μοσκιές* : (μοσκιά) εἶδος ἀναρριχώμενης ἀρωματικῆς τριανταφυλλιᾶς | *βιόλα* : εἶδος ἀνθοφόρου φυτοῦ | *μπαξέ* : (μπαξές· βλ. καὶ μπαχτσές) περιβόλι | *τί* : γιατί | *ἐζύγωσα* : (ζυγώνω) πλησιάζω | *ἀνάβρυζαν* : (ἀναβρύζω· βλ. ἀναβλύζω) πηγάζω | *κεφαλάρια* : (κεφαλᾶρι) (ἐδῶ) πηγὴ νεροῦ | *ἀκέριο* : (ἀκέριος) ὀλόκληρος | *ἀνάβρα* : πηγὴ | *χαλκά* : (χαλκάς) κρίκος | *χαλινάρι* : ἐξάρτημα τῆς σκευῆς ὑποζυγίου (ἀλόγου/γαῖδουριοῦ) γιὰ τὸν ἔλεγχο τοῦ ζώου, γκέμι | *σκώσει* : (σκώνω) σηκώνω | *σβόλος* : (βλ. καὶ σβῶλος) σφαῖρα χώματος ἢ λάσπης | *ἀλέτρι* : ἐργαλεῖο ὀργώματος | *σκιρτάει* : (σκιρτάω) τινάζομαι | *μαζωχτοῦμε* : (μαζώνομαι) μαζεῦομαι, συγκεντρώνομαι (γιὰ πλῆθος) | *ξαντίμεμα* : ξεπλήρωμα χρέους | *μόχτου* : (μόχτος· βλ. καὶ μόχθος) κόπος, ἐντονη προσπάθεια

Ὁ στρατηγὸς Μακρυγιάννης (Ἰωάννης, 1797-1864· πραγμ. ὄνομα: Ἰωάννης Τριανταφύλλου) ἦταν Ἑλληνας ὀπλαρχηγός, στρατιωτικὸς καὶ πολιτικὸς τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασης. Ὑπῆρξε μίᾳ ἀπὸ τίς σημαντικότερες φυσιογνωμίες τοῦ Ἀγῶνος, μέλος τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας καὶ πλήρης πολεμικῶν ἐμπειριῶν. Μία ἀπὸ τίς σπουδαιότερες ἐνέργειές του, ὡστόσο, ὑπῆρξε ἡ συμμετοχὴ του στὸ κίνημα τῆς 3ης Σεπτεμβρίου 1843, ὅπου μαζὶ μὲ ἕτερουσ ὀπλαρχηγούσ, στρατιωτικουσ καὶ πολιτικουσ ἐπεδίωξαν καὶ κατάφεραν τὸ πέρασμα ἀπὸ τὴν ἀπόλυτη μοναρχία τοῦ Ὁθῶνος στὴν παραχώρηση συντάγματος καὶ τὴ μετᾶβαση

στη συνταγματική μοναρχία. Κατηγορήθηκε για συνωμοσία έναντίον του Παλατιού, φερόμενος ως επίδοξος δολοφόνος του βασιλικού ζεύγους. Καταδικάστηκε σε θάνατο, ενώ κατόπιν παρέμβασης του Δημητρίου Καλλέργη ή ποιητή του μετετράπηκε σε ισόβια. Αποφυλακίζόμενος, αποκαταστάθηκε ο στρατιωτικός βαθμός του τιμής ένεκεν, ωστόσο η σωματική εξάντληση και οι κακουχίες οδήγησαν στον θάνατό του.

Οι φράσεις που παρατίθενται έντος κατωφερών εισαγωγικών προέρχονται από τα απομνημονεύματα του στρατηγού Μακρυγιάννη.

Χαρά, λοιπόν, σ' Έσένα πρώτα, γερο-Βλαχογιάννη! : Αναφορά στην ανακάλυψη των χειρογράφων του Μακρυγιάννη από τον Βλαχογιάννη, ό οποίος κατά τὸ διάστημα 1904-1907 δημοσίευσε τὰ απομνημονεύματα του στρατηγού, αφήνοντας ωστόσο πεδίο για πολλή συζήτηση, μιὰς και τὰ χειρόγραφα είτε χαθήκαν είτε καταστράφηκαν από τον ίδιο, καλλιεργώντας έτσι την ύποψια ύπαρξης παρεμβάσεων στα γραφόμενα του στρατηγού.

Βλαχογιάννης

Ἐψυχομάχα ὁ Διγενῆς στὸ σιδερὸ κρεβάτι.
Τὸν τριγυρίζαν οἱ γιατροὶ μὲ τὰ χαρτιά στὸ χέρι,
κι ἀπόξω καρτερούσανε δικοὶ καὶ συντοπίτες.
Θέλαν νὰμποῦνε νὰ τὸν δοῦν, κι ἀκόμα ἀκροφοβοῦνταν.

Σηκώνει τὸ κεφάλι του καὶ λέει στὴν ἀδερφή του:
«Ἄσ' τους νὰμποῦνε νὰ μὲ ἰδοῦν κ' ἔχω καλὰ μαντάτα.
Τὶ τώρα δὲ εἶχ' ἀντάμωση μὲ τὸν Καραϊσκάκη,
κι ὁ Μακρυγιάννης ἔστειλε σιμὰ κι ἀφουκραζόταν:
“Γιάννη, ἐτοιμάσου νὰ ῥχεσαι νὰ στήσουμε ταμπούρι
στὸν κάτου-κόσμο μυστικό, καὶ θέμε τ' ἄρματά Σου.
Καὶ θέλουμε τὴ γνώμη Σου, καὶ θὰ ἔχεις τὴ δική μας.
Τὶ τώρα κρίνεται ἡ ζωὴ βαριά τῆς Ρωμιούνης,
καὶ πρωτοσυβουλάτορα Σὲ κράζουμε κοντά μας!”»

Ἀκούμπησεν ὁ Διγενῆς στὸ σιδερὸ κρεβάτι,
κι ἀπέ, τὰ μάτια γύρισε στὴν πόρτα, καὶ ξανάπε:
«Πές τους νὰμποῦν ὅλοι μαζί, κι ἄς μὴν ἀκροφοβοῦνται.
Τ' ἦρτ' ὁ καιρὸς γιὰ σὺνάξη τρανὴ παλικαριῶνε.
Μιὰ ὀρμήνια θέλω νὰ τοὺς πῶ, καὶ βιάζομαι νὰ φύγω:
Τὴ Λευτεριά, τὴ Λευτεριά, τὴ Λευτεριά ὡς τὰ ὕψη,
τὴ Λευτεριά ὡς τὸ θάνατο, τὴ Λευτεριά ὡς τὸν Ἄδη,
κι ἀπέκει τ' ἄλλα εἶναι καλὰ, ἀπάνω ἢ κάτου-κόσμος!»

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

Χιμήζανε ν' ακούσουνε ὅσοι ἔστεκαν στὴ θύρα,
 κι ὅσοι δὲ μπήκανε προχτές, τριγύρα Σου εἶναι τώρα.
 Μὰ δὲν τοὺς παίρνει, δὲ χωρεῖ τόσο μικρὸν ἀλώνι
 νὰ Σὲ κυκλώσουν καὶ χορὸ τριγύρα Σου νὰ στήσουν.
 Τὸ πανηγύρι εἶναι πολὺ, κι ὁ τόπος εἶναι λίγος.

Τραβᾶμε στὴν ἀπλοχωριά, πᾶμε στὸν ὄξω ἀγέρα·
 πιάστε, ἀπ' τὴ μιὰ τῆς τῆ γωνιὰ στὴν ἄλλη, τὴν Ἑλλάδα,
 γιὰ νὰ γιομίσου' τὰ βουνά, καὶ νὰ γιομίσου' οἱ κάμποι,
 τότε νὰ στήσουμε χορὸν ἄξιο Σου, ἀντρειωμένε!
 Ν' ἀκοῦς ἀχῶ ἀπ' τὴν κάσα Σου τριγύρα ν' ἀνεβαίνει,
 ν' ἀκοῦς τὸ ποδοβολητό, ν' ἀκοῦς καὶ τὸ τραγουδί,
 νὰ σειέται ἡ γῆ ὡς τὰ Τάρταρα γιὰ Σένα, Βλαχογιάννη!

ἐψυχομάχα : (ψυχομαχῶ) χαροπαλεύω | *σιδερό* : (σιδερός) σιδερένιος | *δικοί* : (δικός) (ἐδῶ) συγγενής | *μαντάτα* : (μαντάτο) εἶδηση | *τί* : γιατί | *ἀντάμωση* : συνάντηση | *σιμά* : κοντά, πλαί | *ἀφουκράζοταν* : (ἀφουκράζομαι· βλ. καὶ ἀφουγκράζομαι) ἀκούω προσεκτικά | *ταμπούρι* : προμαχῶνας, σημειὸ κάλυψης | *θέμε* : θέλουμε | *κράζουμε* : (κράζω) (ἐδῶ) ὀνομάζω, ἀναγορεύω | *κι ἀπέ* : ἔπειτα | *σύναξη* : συγκέντρωση | *τρανή* : (τρανός) μεγάλος, σπουδαῖος | *ὄρμηγνα* : ὄδηγία | *χιμήζανε* : (χιμιάω· βλ. καὶ χουμάω) ὀρμῶ | *θύρα* : πόρτα | *ἀλώνι* : στρογγυλὸς ἐπίπεδος ἀνοικτὸς χῶρος | *ἀπλοχωριά* : ἀνοιγμα, ἄπλα, ἀνοιχτωσιά | *ἀχῶ* : (ἐδῶ) ἠχώ | *σειέται* : (σειῶ) δονῶ

Ὁ Γιάννης Βλαχογιάννης ([Γιάννης Βλάχος] 1867-1945) ἦταν ἱστορικός καὶ συγγραφέας. Ἀσχολήθηκε μὲ τὴ συγγραφὴ λογοτεχνικῶν κειμένων, ὥστόσο ἐγινε γνωστὸς γιὰ τὴ συγκέντρωση καὶ ἐκδοσὴ ἀρχαίων ἀπὸ τὴν περίοδο τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασης. Μεταξὺ ἄλλων, ἐξέδωσε τὰ ἀπομνημονεύματα τοῦ Μακρυγιάννη, ἐνῶ πρωτοστάτησε στὴν ἴδρυση τῶν Γενικῶν Ἀρχαίων τοῦ Κράτους. Τὸ ἔργο του εἶναι ἀνεκτίμητο γιὰ τὴ μελέτη τῆς Ἱστορίας.

25 Μαρτίου 1821 – 25 Μαρτίου 1946

Τοῦ ἀγώνα μας πρωτόφλεβα, καρδιὰ τοῦ Εἰκοσιένα,
 γιὰ νὰ Σὲ χαιρετίσουμε, ὄρθρο εἶναι σηκωμένοι
 γυναῖκες, γέροντες, παιδιά, κ' ἐγὼ στὴ σύναξή τους
 γιὰ βιαστικὸ ἀντροκάλεσμα, γιὰ σημερινὸ σημάδι...
 Τὶ τώρα σμίγει τὸ αἷμα Σου στὴν πιὸ πλατιά του κοίτη
 μ' ὅσο αἷμα χύθηκεν ἐχτές, καί, ἴδες το, ξεχειλίζει
 νὰ μπει ποτάμι ἀκράταγο μὲ τὰ ποτάμια τ' ἄλλα
 τῶν Λαῶν, πού ὀρμᾶν στὴ λευτεριά π' ἀνοίγεται μπροστά τους
 ἀνθρωποθάλασσα τῆς Ζωῆς, σ' Ἐσέ, Δημοκρατία!

πρωτόφλεβα : πηγή, άφετηρία | *ὄρθρο* : (ὄρθρος) πρωινή χριστιανική λειτουργία (έδω) νωρίς τήν αύγή | *σύναξη* : συγκέντρωση, συνάθροιση | *τί* : γιατί | *σμίγει* : (σμίγω) ένώνω, ένώνομαι | *κοίτη* : ὁ καμπύλος χῶρος πού διατρέχει ἕνας ποταμός, ἕνα ρέμα | *ἀκράταγο* : (ἀκράταγος) ἀσυγκράτητος

Ἄγγελος Σικελιανός (Λευκάδα, 1884 – Ἀθήνα, 1951)

Ἕνας ἐκ τῶν σημαντικότερων Ἑλλήνων ποιητῶν τοῦ 20οῦ αἰῶνος. Τό πολύπτυχο ἔργο του περιλαμβάνει ποιήματα, πεζά καί τραγωδίες. Ὁ Σικελιανός ἐπηρέαστηκε ἀναφανδόν ἀπό τό ἀρχαιοελληνικό παρελθόν, τή μυθολογία καί τήν ἱστορία, συνθέτοντας μεγαλόπνοα ἔργα, ἐντός τῶν ὁποίων ἐπεδίωκε τήν κατάθεση μιᾶς ὀλιστικῆς πρότασης γιά τόν ἑλληνισμό καί τό ἑλληνικό πνεῦμα. Στήν κατεύθυνση αὐτή ἐπεδίωξε ἀπό κοινού μέ τήν τότε σύζυγό του, Εὔα Πάλμερ, τήν ἀναβίωση τῶν Δελφικῶν Ἑορτῶν, χρηματοδοτώντας ἐξ ὀλοκλήρου τό ἐγχείρημα αὐτό. Συνδέθηκε στενά μέ τόν Νίκο Καζαντζάκη καί τόν Κωστή Παλαμά, στήν κηδεία τοῦ ὁποίου ἀνέλαβε νά νεκρολογήσει ποιητικά τόν ποιητή, ἀλλά καί νά ἀρθρώσει ἕναν λόγο ἀέναντι στόν κατακτητή. Τά *Ἄπαντά* του κυκλοφοροῦν σέ πολύτομες ἐκδόσεις.

«Μακρυγιάννης»

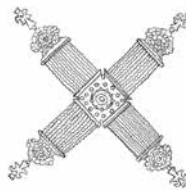
Πηγή: Ἄγγελος Σικελιανός, *Λυρικός βίος*, τ. Ε΄, *Λυρικά (Σειρά δεύτερη)*, (φιλόλ. ἐπιμ.: Γ. Π. Σαββίδης), Ἀθήνα, Ἴκαρος, 1965-1969, σσ. 15-18.

«Βλαχογιάννης»

Πηγή: Ἄγγελος Σικελιανός, *Λυρικός βίος*, τ. Ε΄, ὀ.π., σσ. 23-24.

«25 Μαρτίου 1821 – 25 Μαρτίου 1946»

Πηγή: Ἄγγελος Σικελιανός, *Λυρικός βίος*, τ. Ε΄, ὀ.π., σ. 165.

Μυρτιώτισσα

(1885-1968)

Μπουμπουλίνα

Τώρα που ὁ νοῦς μου πάει στῆς Ἐπανάστασης
τὰ ἐπίσημα καὶ τ' ἅγια χρόνια ἐκεῖνα,
σὲ ξαναφέρνω ἐμπρός μου πρώτη ἐσένανε,
ἀτρόμητη, ἀτσαλένια Μπουμπουλίνα!

Ὡ τῶν Καπεταναίων Καπετάνισσα!
που κυβερνᾷς τοῦ τιμονιοῦ τὸ δοιάκι,
στὸ πρόσταγμα σου ὁ ἄντρας ὑποτάσσεται,
καὶ φαίνεται σὰν ἄπραγο παιδάκι.

Σοῦ καμαρώνω τὸ κορμὶ τὸ μπρούντζινο,
τὰ χέρια τὰ τραχιὰ καὶ τὰ μαλλιά σου
που ἀναλυτὰ σὰ φίδια ἀναταράζονται·
καὶ μοναχὰ ἀποφεύγω τῆ ματιά σου...

Φοβοῦμαι αὐτὰ τὰ δυὸ τὰ μαῦρα κάρβουνα,
που καίγοντ' ἀπ' τὴν πύρα τῆς ψυχῆς σου·
μ' ἐκμηδενίζουν· δὲ βαστῶ τ' ἀντίκρισμα
τῆς ἀγρίας κι ὑπεράνθρωπης ζωῆς σου!

Κι ἐσύ, σὰ νὰ τὸ νιώθεις, φεύγεις, χάνεσαι,
καὶ ξαναφανερώνεσαι μπροστά μου
μὲς στὴν Τριπολιτσά, καβάλα στ' ἄτι σου
τὸ κάτασπρο· παντοῦ, δεξιά, ζερβά μου,

σωρὸς τοῦ ἐχθροῦ τὰ ἔρμα γυναικόπαιδα
τρέμουν ἀλαφιασμένα, καὶ σπαράζουν,
κι οἱ νικητὲς ὀλόγυρα ἀλαλάζουνε,
καὶ πανηγύρι ἀκόλαστο ἐτοιμάζουν...

Μὰ ἐσύ, καβάλα πάντα στ' ἄσπρο τ' ἄτι σου,
σταμάτησες στὴν πόρτα τοῦ φρουρίου,
σήκωσες τὸ σπαθί σου καὶ τοὺς κοίταξες
ἀπὸ ψηλά, σὰν ἄγγελος Κυρίου,

καὶ φώναζες: «Αὐτὲς ἐδῶ ποῦ βλέπετε,
κανεὶς δὲ θὰ τις ἰγγίξει, εἶναι δικές μου.
Γυναῖκες, μάνες, ὅπου κι ἂν γεννήθησαν
ὅμοια τίς λογαριάζω γι' ἀδερφές μου!»

Κι ἐγώ, γυναῖκα σημερινή, λαχτάρησα
στὰ θεῖα ἐτοῦτα λόγια τῆς καρδιάς σου,
κι ἤρθα μὲ τὴν ψυχὴ μου καὶ γονάτισα
κάτω ἀπ' τὸ φῶς τὸ πρᾶο τῆς ματιᾶς σου,

ἐνῶ, μὲ τὸ σωρὸ τὰ γυναικόπαιδα,
περνᾶς ἀργὰ τὴν πόρτα τοῦ φρουρίου,
ἀγαλματένια στ' ἄσπρο ἐπάνω τ' ἄτι σου,
ἀχνὴ κι ὠραία, σὰν ἄγγελος Κυρίου.

δοιάκι : (βλ. καὶ διάκι) πηδάλιο πλοήγησης τοῦ πλοίου | *ἀναλυτά* : (ἀναλυτός) λυμένος |
ἄτι : ἄλογο | *ζεβρά* : ἀριστερά | *ἀλαφιασμένα* : (ἀλαφιασμένος < ἀλαφιάζω) τρομαγμένος,
φοβισμένος | *ἀλαλάζουνε* : (ἀλαλάζω) φωνάζω θριαμβευτικά

Ἡ Λασκαρίνα Πινότση (1771-1825) ἦταν ἡρωίδα τῆς Ἐπανάστασης τοῦ 1821, ἀπὸ τίς
πλέον σημαίνουσες γυναικεῖες μορφές, χήρα τοῦ πλοιάρχου καὶ πλοιοκτήτη Δημητρίου
Μπούμπουλη, ἐξ οὗ καὶ τὸ κατὰ κόσμον ὄνομα “Μπουμπουλίνα”. Ἐόδεψε ὅλη της τὴν πε-
ριουσία ναυπηγώντας πλοῖα καὶ ἐνισχύοντας τὸν Ἀγῶνα σὲ κάθε ἐκφρασὴ του.

Σουλιώτισσες

ᾠ! σεῖς ποῦ μοῦ γεννήσατε τὴν πρώτη ἀνατριχίλα
τοῦ ὄνειρου καὶ τοῦ θαυμασμοῦ στὴν παιδικὴ ψυχὴ,
καὶ τῆς καρδιάς μου πρῶίμα τ' ἀνοίξατε τὰ φύλλα,
γιὰ νὰ ῥτ' ἢ θεῖα τῆς ποίησης πνοὴ νὰ ξεχυθεῖ,

ᾠ! σεῖς, ποῦ μοῦ ξυπνήσατε πλατιὰ τὴν περηφάνια,
τί τάχ' ἂν εἶναι μου ἡ ζωὴ σὰν ἀναστρη νυχτιὰ,
τί κι ἂν μὲ ζώνει ὀλόγυρα πικρὴ καὶ μαύρη ὀρφάνια,
σὰ μοῦ χτυπάει τοῦ αἱμάτου σας μιὰ στάλα τὴν καρδιά!

ἽΟταν παιδούλα, στῆς γιαγιᾶς τὰ γόνατ' ἀκουμποῦσα,
ν' ἀκούσω τὴν Πεντάμορφη, τὸ Ρῆγα τὸν τρανό,

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

Θυμᾶμαι πάντα πῶς γιά σᾶς στὸ τέλος τῆ ρωτοῦσα:
«Πές μου τὸ παραμῦθι σου, γιαγιά, τ' ἀληθινό».

Κι ὡς ἄρχιζε, σᾶς ἔβλεπα μπροστά μου, νὰ περνᾶτε
σάμπως πανώριες ρήγισσες, ὀρθόστηθες μιὰ μιὰ,
καὶ τραγουδώντας στὴ σπηλιὰ τοῦ δράκου νὰ κυλᾶτε,
ποῦ ἦταν στὴ ρίζα τοῦ γκρεμοῦ χωμένη ἐκεῖ βαθιά.

Καὶ τρομαγμένη τὰ κλεινα τὰ μάτια μου, καὶ πάντα
στ' αὐτιά μου ὁ βόγκος ἔφτανε τ' ἄγριου τοῦ τραγουδιοῦ·
μοῦ στριφογύριζε στὸ νοῦ μιὰ ζωντανὴ γιρλάντα
καὶ στόματα ποῦ χάσκανε ἀθώρητου θεριοῦ.

Μὰ ἂν ἀπὸ σᾶς τὰ πρῶτα μου τὰ χρόνια εἶχαν γιομίσει,
τὸ νόημά σας ξέφευγε, δὲ χώραε στὸ μυαλό,
μὲ μιὰ καρδούλα ἐφτάχρονη σᾶς εἶχα ἐγὼ ἀγαπήσει,
σᾶς στοχαζόμουν μ' ἔρωτα τρεμάμενο, δειλό.

Μόνο σὰ μέστωσ' ἡ καρδιά κι ὠρίμασέ μου ἡ σκέψη,
κάτ' ἀπ' τὸν αἱματόχρυσο, μιὰ μέρα, ἡλιοσωρό,
ποῦ ἀπλώνονταν στὸ Ζάλογγο, προτοῦ νὰ βασιλέψει,
ὦ! θάμα! ὄραματίστηκα τὸν τραγικὸ χορό!

Κι εἶδα νὰ σκαρφαλώνετε μαζί μὲ τὰ παιδιά σας
ἴδιες λαφίνες, σὲ κορφή τετράψηλη, τραχιά·
ὁ ἥλιος ἐστεφάνωνε τὰ φιδωτὰ μαλλιά σας,
κουρέλια τὰ ὀλοζώντανα σᾶς τύλιγαν κορμιά·

καὶ τὰ πετάχτε τὰ παιδιά, τὰ βρέφη ὀιμέ! κι ἐκεῖνα
παιγνίδι λὲς καὶ παίζανε χαρούμενο, τρελό,
γιόμισ' ὡς κάτου ὁ ἐγκρεμὸς τριαντάφυλλα καὶ κρίνα
καὶ σὰν περβόλι τ' Ἀπριλιοῦ ἐφάνταζε ἀπαλό!

Κι ὕστερα στήσατε μεμιᾶς ἐν' ἄγριο πανηγύρι,
μ' ἀπ' τὸ χορὸ ξεφεύγατε, γλιστρούσατε μιὰ μιὰ,
καὶ στένευε ἡ γιρλάντα σας καὶ μίκραιναν οἱ γύροι,
κι ἀνέμιζαν πολύχρωμα κουρέλια καὶ μαλλιά!

Ξάφνου, ἡ καρδιά μου σείστηκε, λειτουργικὴ καμπάνα,
 γιὰ σένανε ποὺ ἀπόμεινες μονάχη στὴν κορφή,
 καὶ σύγκορμη λαχτάριζα, σὰν τρομαγμένη μάνα...
 Μὰ ἦσουν βουβὴ κι ἀλύγιστη, Σουλιώτισσα ὕστερνή!

Πῶς! ὅταν ἔσβησ' ἡ φωνή, χαθῆκαν τὰ ποδάρια,
 τὰ χέρια ὅταν ποὺ φούχτωνες πετάζανε, πουλιά.
 κι εἶδες ἀγκάθια γύρω σου μονάχα καὶ λιθάρια,
 στὴ φοβερὴ κι ἀπέραντη ποὺ σ' ἔζωνεν ἔρμιά,

ἡ φρίκη δὲν ἐγλίστρησε σὰ φίδι στὴν καρδιά σου;
 Μπροστά σου δὲ στυλώθηκε γιὰ λίγο ὁ δισταγμός;
 Σὰν ξάνοιγες τὴν ἄβυσσο ποὺ ἀνοίγονταν μπροστά σου,
 ὁ Χάρος δὲ σοῦ φάνηκε πιὸ κι ἀπ' τὸν Τοῦρκο ὄχτρος;

Οἱ ἄλλες μὲς ἀπ' τ' ἅγιο τους χορευτικὸ μεθύσι
 στῆς δόξας γλυκογείρανε τὴ φτερωτὴ ἀγκαλιά,
 μὰ σέναν ἦρθεν ἡ Σιωπὴ νὰ σὲ πικροξυπνήσει,
 καρφώνοντας ἀπάνω σου τὴν κρύα τῆς ματιᾶ!

Τότε δὲ σὲ τριγύρισαν τ' ἀγαπημένα μέρη;
 Τὸ μονοπάτι τὸ τραχὺ ποὺ φτάνει στὸ χωριό;
 Τῆς μάνας σου τρεμάμενο δὲ σ' ἄγγιξε τὸ χέρι
 κάτ' ἀπ' τὸν πεῦκο ποὺ φυλάει τὸ σπίτι σὰ θεριό;

Δὲν ἄκουσες τὸ σκύλο σου μὲ θρῆνο ποὺ ἀλυχοτοῦσε;
 δὲν εἶδες τοὺς γερόντους σας ποὺ ἀφοῆστε μοναχοὺς;
 Δὲν ἔνωσες καὶ τὴ ζωὴ ποὺ σὲ μοιρολογοῦσε
 μὲ τῶν πουλιῶν καὶ τοῦ βοριᾶ τοὺς ἀναστεναγμοὺς;

Τὰ στήθια σου ποὺ ἐφούσκωναν ἀπ' τὸ πολὺ τὸ γάλα,
 βουνίσιο καὶ πρωτόγονο τ' ἄδρὸ σου τὸ κορμί,
 τὴν ὥρα ποὺ τὸ ζύγιαζες στοῦ βράχου τὴν κουφάλα,
 δὲ σοῦ εἶπεν «ὄχι», ἐνάντιά σου δὲ στάθηκε στιγμὴ;

... Ἐγείρ' ὁ ἥλιος κι ἔσβησε μαζί καὶ τ' ὄραμά σας,
 μὰ ἐγώ, ποὺ λὲς καὶ πέτρωσα μπρὸς στὸ ἱερὸ βουνό,

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

τῆ ζέστα ἀπὸ τὸ αἶμα σας, τῆ δρόσο ἀπ' τὰ μαλλιά σας,
ὥρα πολὺ δεχόμουνα μ' ἓνα βαθὺ παλμό...

Σουλιώτισσες! ριζώσανε στὰ βράχια τὰ κορμιά σας
κι ἀγριοβιόλες φύτρωσαν στῆ ματωμένη γῆ,
μὰ τὸ κρινάνθι τῆς στερνῆς ἀφρὸς τῆς εὐωδιᾶς σας
κι ὑπέρτατο ἓνα σύμβολο, βλασταίνει στὴν κορφή!

πανώριες : (πανώριος) πανέμορφος | ρήγισσες : (ρήγισσα) βασίλισσα | ὀρθόστητες : (ὀρθόστητη) γυναῖκα μ' ὄρθα στήθη, ὑπερήφανη | γιρλάντα : μακρὺ διακοσμητικὸ ἀπὸ ἄνθη, φύλλα ἢ ἄλλα ὑλικά· (ἐδῶ) (μεταφ.) τὸ ἐπίμηκες σχῆμα | χάσκανε : (χάσκω) μένω μὲ τὸ στόμα ἀνοικτό· (ἐδῶ) κάτι ποὺ ἐμφανίζει κάποιο ἀνοιγμα | ἠλιοσωρό : (ἠλιοσωρός) ἡ πολλὴ ἠλιοφάνεια ἢ τὸ μάζεμα τοῦ ἡλιου κατὰ τὴ δύση του | λαφίνες : (λαφίνα· βλ. καὶ ἐλαφίνα) θηλυκὸ ἐλάφι | ὀίμέ : ἀρχαῖο θρηνητικὸ ἐπιφώνημα | ὕστερνῆ : (ὕστερνός· βλ. καὶ στερνός) τελευταῖος | ἀλυχοῦσε : (ἀλυχῶ) γαβγίζω

Τὸ ποίημα θεματοποιεῖ τὸν ἡρωϊσμό ποὺ ἐπεδείκνυαν οἱ Σουλιώτισσες, ἐπικεντρώνοντας τὸ ἐνδιαφέρον του στὸ θρυλούμενο γεγονός τοῦ Χοροῦ τοῦ Ζαλόγγου, ὅπου περίπου ἐξήντα ἀπὸ αὐτές, θέλοντας ν' ἀποφύγουν τὴν ἀτιμωτικὴ σύλληψη ἀπὸ τοὺς Τούρκους ποὺ τὶς κατεδίωκαν, ἀποφάσισαν νὰ πετάξουν τὰ παιδιά τους ἀπὸ τὸ ὄρος Ζάλογγο, κι ἔπειτα νὰ τὰ ἀκολουθήσουν κι αὐτές πέφτοντας μία-μία ἐνῶ χόρευαν γιὰ τελευταία φορά.

Μυρτιώτισσα (Κων/πολη, 1885 – Ἀθήνα, 1968)

Ἡθοποιὸς καὶ ποιήτρια. Τὸ πραγματικὸ της ὄνομα ἦταν Θεώνη Δρακοπούλου. Ἡ πρώτη της ἐμφάνιση ὡς ἠθοποιῶ ἔγινε σὲ παράσταση τῆς Νέας Σκηνῆς τοῦ Κωνσταντίνου Χρηστομάνου. Ἡ θεατρικὴ της σταδιοδρομία ὀλοκληρώθηκε σύντομα. Παρὰ τὸν γάμο καὶ τὴν ἀπόκτηση παιδιοῦ, ἡ Μυρτιώτισσα ἦταν ἐρωτευμένη μὲ τὸν ποιητὴ Λορέντζο Μαβίλη, ὁ θάνατος τοῦ ὁποίου στὸν Δρίσκο στάθηκε ἀφορμὴ γιὰ τὴν ποιητικὴ της σταδιοδρομία. Ἡ ποίησή της χαρακτηρίζεται ἀπὸ ἔντονο λυρισμὸ καὶ συναισθηματικὴ φόρτιση, ἐνῶ δὲν ἀπουσιάζει τὸ γυναικεῖο ζήτημα, εἰδοποιὸ στοιχεῖο τοῦ ἔργου της ἀπὸ ἓνα σημεῖο κι ἔπειτα.

«Μπουμπουλίνα»

Πηγὴ: Μυρτιώτισσα, *Ἄπαντα*, Ἀθήνα, Alvin Redman Hellas, 1965, σσ. 175-176.

«Σουλιώτισσες»

Πηγὴ: Μυρτιώτισσα, *Ἄπαντα*, ὁ.π., σσ. 176-179.

Πολεμιστής

Αφιερώνεται
ΨΥΧΑΡΗ και ΠΑΛΑΜΑ

1

Κάστρο εἶν' ὁ λόγος σου, Τρανέ, καὶ λάβαρο ἡ ψυχὴ μας
κι ὁ βράχος ποῦ τὸ στέριωσες χλωρὸ χορτάρι βγάνει.
"Ὄξω του βράζει ὁ πόλεμος καὶ μέσα τὸ γιορτάσι,
κι ἄ σοῦ γυρέψουμε ἄρματα βγάλε φωνὴ καὶ δῶσ' μας.

2

Ἐδῶ πεθαίνει μιὰ ζωὴ, ἐδῶ ἓνας κόσμος ρέβει,
ἐδῶ τὰ νιάτα χάνονται καὶ ἡ ἀνοιξή πονεῖ,
ἐδῶ δὲν ἔρχεται κανεὶς στ' ἀγκαθερὰ ν' ἀνέβει.
Μόνο πλανιέται μιὰ βαρειὰ προφητικὴ φωνή.

3

Ἀπόψε, ὦ ἰδέα, μὲ κοίμησες στὸν κόρφο σου τὸν πλάνο.
Ἐσὺ μπροστὰ σὰ λυτρωμὸς καὶ μιὰ σκλαβιὰ ἀπὸ πίσω
καὶ πλῆθος γύρα οἱ ἀρνητές. Ξυπνῶ, πετιέμαι ἀπάνω,
μιὰ πέτρα ἀδράχνω ἀπὸ τὴ γῆς καὶ πάω νὰ πολεμήσω.

4

Ἀπ' τ' ἀψηλὸ σου τὸ θρονὶ σκύβεις καὶ πρὸς ἐμᾶς,
καὶ θαμπωμένος δὲ θωρεῖς κάποιο σπαθὶ μεγάλο,
μὰ ξύνοντας τὴν κάρρα σου φουσκώνεις καὶ γελαῖς.
Ἵπαντογνώστη καὶ σοφέ, δὲν ξέρεις τίποτ' ἄλλο!

5

Στὰ χέρια σας, Γραμματικοί, ποῦ χάσκουν γύρα ὡς μνηῆμα,
πάντ' ἀνοιχτὰ κι ἀχόρταγα καὶ τοὺς διαβάτες κράζουν,
στ' ἀκάθαρτα τὰ χέρια σας χιλιόχρονα στὸ κρίμα
ὅλα τὰ νιάτα δέρνονται καὶ κλαῖνε καὶ σπαράζουν.

6

Πλημμύρα ἐντός μας ἡ ζωὴ καὶ κῦμα μιᾶς δροσᾶς.
 Μὰ ἐσεῖς στῆς δίψας τὸ στρατὶ σκυφτοὶ σκυφτοὶ πλανιέστε.
 Σημαίνουμε, κηρύττουμε, ἐρχόμαστε σὲ σᾶς,
 κι ἂ δὲ μᾶς νιώθετε, ὦ τυφλοί, τὸ φῶς τοῦ ἥλιου ἀρνιέστε.

7

Φύγαν καὶ τὰ χινόπωρα, πεθάναν κ' οἱ ἀνεμῶνες.
 Ἄχ! πόσα νιάτα χάθηκαν στοὺς ἄγριους τοὺς χειμῶνες.
 Ὅλα περνᾶν ἐδῶ καὶ πᾶν κατὰ που ἡ μοῖρα γράφει.
 Καὶ σεῖς; κορακοζώητοι. Σᾶς διώχνουν ὡς καὶ οἱ τάφοι.

8

Σὲ μᾶς ταμπούρια τὰ ἔργα μας, σὲ σᾶς τὰ κούφια λόγια.
 Μεῖς τὸ κλαδὶ τῆς λευτεριᾶς, σεῖς τὸ σκοινὶ τοῦ μπόγια.
 Γιὰ σᾶς μιὰ ὀργὴ ἀντρειεύει μας, γιὰ μᾶς σᾶς τρώει μιὰ φρίκη.
 Γραφτὸ σας τύφλα καὶ χαμὸς, γραφτὸ μας φῶς καὶ νίκη!

9

Κι ἂ στὴν ὀρμὴ τοῦ πελεκιοῦ στέκονται ἐδῶ σημάδια,
 Δασκάλοι, τὰ κεφάλια σας τ' ἄμυαλα κούφια καὶ ἄδεια,
 βάλτε τὸ μάτι, ὦ ποιητῆ, στῆς τσεκουριᾶς τὴν τρύπα.
 Φωλιάζουν πίσω οἱ ἄνομοι. Ὁρθώσου ἐκεῖ καὶ χτύπα!

10

Γιὰ σᾶς δὲ φτάνει τὸ σπαθὶ καὶ ἡ ντουφεκιὰ τοῦ στίχου,
 πὸν μπρὸς στὸ θεῖο τὸ διάβα του τίποτα ὀρθὸ δὲ στέκει.
 Ἢ πόρτα ἐντός σας σφαλιστὴ καὶ τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ ἤχου.
 Γιὰ σᾶς, μονάχα οὐρανικὸ ταιριάζει ἀστροπελέκι.

11

Κοίτεται τῆς γενιᾶς μου ἀργὸ τώρα τὸ καρυοφύλλι.
 Μὰ τὸ δικό της τ' ἄτρομο μέσα μου βράζει τὸ αἷμα,
 κι ἂν τὸ ραγιαδικο κρατῶ στὸ χέρι μου κοντύλι,
 κάποια κατάρρα της ἡ εὐκὴ: «Μ' αὐτό», μοῦ λέει, «πολέμα!»

12

Ψάξτε και μέσα στὰ βουρκὰ και μὲς στὴ λασπουριά.
 Τὰ λόγια ποὺ ζητᾶτε ἐσεῖς δὲ θὰ τὰ βρεῖτε. Κρίμας!
 Τὸ μέγα σας ἀνάθεμα γιὰ μᾶς ἡ λευτεριά,
 καὶ ἡ πύρινη κατάρρα σας ἡ δόξα και ἡ τιμὴ μας.

13

Τί ἂν πλημμυρίσαν οἱ ἄπιστοι και οἱ ἀρνητὲς τὴ χώρα;
 Ἐμεῖς μὲ τῆς ἀνάστασης τὰ βάρια, τὰ κλαδιά,
 ἐμεῖς χαμὸς και χαλασμὸς στὸ δολερὸ τὸ Τῶρα,
 ἐμεῖς τοῦ πόλεμου ἡ φωτιά. Οἱ νέοι και τὰ παιδιὰ.

14

Σάλευε πλούσια ἡ χλωρασιά, σὰ γυναικὸς τὰ στῆθη.
 Κι ἂ φώλιασεν ὁ μαδημὸς και ἡ κιτρινὰ στὰ φύλλα,
 κι ἂν ὄνειρο εἶν' τὸ πράσινο κι ὁ Ἀπρίλης παραμῦθι,
 κι ἂν τὸ κλαράκι ἀνάθιστο τὸ θλίβει ἡ ξεραίλια—
 Σοφοί, ἡ πνοὴ ἀπ' τὰ λιβυκὰ σᾶς ξέφυγε τὰ στῆθη,
 και κεῖ ποὺ γιόρταζε ἡ ζωὴ πῆγε ἡ κακὴ και χύθη.

15

Μὲς στὸ μουσεῖο ἀραδιαστά, νεκρὰ τὰ γιαταγάνια,
 τὰ καρυοφύλλια, τὰ σπαθιά, οἱ πάλες, τὰ νταλιάνια
 και τὰ ντρομπόνια, τὰ χαρμπιά, οἱ πιστόλες, τὰ μιλιόνια.
 Ἄρματα, πρῶτοι τῆς σκλαβιάς ὀχτροὶ στὰ τίμια χρόνια,
 πάρτε ψυχὴ και φύγετε κι ἀστράψτε και βροντῆξτε,
 κι ἀκόμα μιὰ φορά, ὦ ἐσεῖς, δρόμο στὴ νύχτα ἀνοῖξτε.

16

Σᾶς κλαίω ποὺ δὲ γνωρίσατε μὲς στὴν πικρὴ σας ζήση
 τὴ φλόγα τῆς παλληκαριάς ποὺ τὴν Ἰδέα κεντρώνει
 και σέρνει τὸν πολεμιστὴ νάρθει νὰ πολεμήσει
 μέσα στοῦ κόσμου τὸ πλατὺ τὸ μαρμαρένιο ἀλώνι.
 Σᾶς κλαίω, ἐσᾶς ἀβάφτιστους στοῦ μίσους τὸ μπαρούτι.
 Φτωχοὶ διαβήκατε, ἄνθρωποι, ἀπ' τῆς ψυχῆς τὰ πλούτη.

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

17

Μάνα μου Ρούμελη, πλατειά ή αγάπη μου για σένα.
 Μέσα μου λάμπεις σύψυχη και σύγκορμη βλασταίνεις,
 κι ἄ με λυγίζει ὁ πόλεμος σὲ κακοτόπια ξένα,
 τὰ νιάτα τῆς ὁρμῆς μου ἐσὺ πυρώνεις κι ἀνασταίνεις.
 Μάνα, ζωὴ και δύναμη πῆρα ἀπ' τὰ σωτικά σου
 και πρῶτα ἀπ' ὅλα ἀρίφνητο τὸ γάλα τῆς λαλιᾶς σου.

18

Τὸ πλῆθος κι ἄ μοῦ τίναξε στὸ πρόσωπο τὸ γιοῦχα
 και δίψασε και λόγιασε μπροστά του νὰ σφαγῶ—
 μαυροντυμένη του ἡ ψυχὴ με τὰ στενά σου ροῦχα,
 ὑποκριτὴ και ρουφηχτὴ και ψεύτη. Μὰ κ' ἐγὼ
 πολεμιστῆς, ἀγωνιστῆς, κριτῆς και παλληκᾶρι
 μέσα μου κλείνω ἓνα Λαό – και ὑψώνω τὸ κοντάρι.

19

Ἦ ἐσεῖς ποὺ ξεφυτρώνετε στῆς κοινωνίας τὰ σπλάχνα,
 Δάσκαλοι τῆς ζωῆς, στὸ νοῦ και στὴν καρδιὰ στενοί,
 ποὺ τρώει τὴ στέρφα σκέψη σας ἡ μούχλα και ἡ ἀράχνα,
 παραμερίστε, ἐρχόμαστε. Μπροστά μας οἱ οὐρανοὶ
 και τὰ πλατιὰ τὰ ξέφωτα κ' οἱ στράτες οἱ ἀνοιχτές,
 κι ὅλα τὰ πάντα τοῦ αὔριο και τίποτα τοῦ χτές.

20

Τῆς ὁμορφιάς σου τ' ἄρματα στὸ σπίτι μου βροντᾶνε.
 Στὴν κάμαρά μου τὴ μικρὴ, νύχτα με τὸ κοντύλι
 με βρῆκες και γλυκόσκυψες: «Τραγουδιστὴ και πλάνε,
 νὰ σὲ μεθύσω λαχταρῶ, και νὰ τὰ δυό μου ἀχείλη».
 Σοῦ εἶπα: «Ἡ ψυχὴ μου δὲ διψᾷ, με μέθυσε ἡ ὀργὴ
 και μεθυμένο θὰ με ἰδεῖς ὡς νὰ σημάνει αὐγὴ».

τρανέ : (τρανός) μεγάλος, ὀγκώδης, σπουδαῖος | λάβαρο : σημαία, ἔμβλημα | στέριωσες :
 (στεριώνω) στερεώνω, ἐγκαθιδρύω κάτι | γιορτάσι : γιορτὴ | ἄ : ἄν | ρέβει : (ρέβω) κα-
 ταρρέω, καταβάλλομαι | ἀγκαθερά : (ἀγκαθερός) ἀγκαθωτός | πλάνο : (πλάνος) ἀπατηλός,

παραστρατημένος | *λυτρωμός* : λύτρωση | *ἀδράχνο* : ἀράζω | *θωρείς* : (θωρῶ) κοιτάζω | *χάσκουν* : (χάσκω) μένω με τὸ στόμα ἀνοικτὸ | *κράζουν* : (κράζω) φωνάζω δυνατὰ | *σπαράζουν* : (σπαράζω) κατακερματίζω, σπάζω σὲ κομμάτια | *στρατί* : μικρὸς δρόμος | *πλανιέστε* : (πλανιέμαι· βλ. καὶ πλανῶμαι) περιπλανιέμαι, περιφέρομαι | *χινόπωρο* : (χινόπωρο) φθινόπωρο | *ἀνεμώνες* : (ἀνεμώνη) ποῶδες ἀνθοφόρο φυτὸ | *κορακοζῶητοι* : (κορακοζῶητος) μακρόβιος, αὐτὸ ποὺ ζεῖ ὑπερβολικὰ πολλὰ χρόνια | *ταμπούρια* : (ταμπούρι) ἀμυντικὴ θέση, σημεῖο ἄμυνας | *μπόγια* : (μπόγιας) δήμιος· ὑπεύθυνος γιὰ τὰ ἀδέσποτα σκυλιὰ, αὐτὸς ποὺ τὰ μαζεύει | *ἀντρειέει* : (ἀντρειεύω) δυναμώνω, ἰσχυροποιῶ | *πελεκιοῦ* : (πελέκι) τσεκούρι, πέλεκυς | *διάβα* : (διάβας) πέρασμα | *σφαλιστή* : (σφαλιστός) ἐρμητικὰ κλειστός | *ἀστροπέλεκι* : κεραυνός | *καρνοφύλλι* : (βλ. καὶ καριοφίλι) ἐμπροσθογεμὲς πυροβόλο ὄπλο | *ραγιάδικο* : (ραγιάδικος) ὁ ἀνήκων στοὺς ραγιάδες, στοὺς ὑπόδουλους | *κοντύλι* : ὄργανο γραφῆς μετὸ ὁποῖο ἔγραφαν οἱ μαθητὲς πάνω σὲ πλάκες | *βουρκά* : (βουρκό) βουρκός, ἔλος, στάσιμα ὕδατα | *λασπουριά* : περιοχὴ μετὰ λάσπη | *βάγια* : (βάγιο) κλαδί φοίνικα | *δολερό* : (δολερός) δόλιος, αὐτὸς ποὺ ἐμφορεῖται ἀπὸ δόλο | *σάλευε* : (σαλεύω) κινεῖμαι | *χλωρασιά* : χλοερὴ περιοχὴ | *ἀνάνθιστο* : (ἀνάνθιστος) μὴ ἀνθισμένος, παρηκμασμένος | *λιβυκά* : (λιβυκός) προερχόμενος ἀπὸ τὴν περιοχὴ τῆς Λιβύης· (συνεκδ.) νότιος | *ἀραδιαστά* : (ἀραδιαστός) τοποθετημένος σὲ σειρά | *γιαταγάνια* : (γιαταγάνι) μακρὸν καὶ καμπυλωτὸ σπαθί | *πάλες* : (πάλα) γιαταγάνι (βλ. παραπάνω) | *νταλιάνια* : (νταλιάνι) κοντὸ ἐμπροσθογεμὲς τυφέκιο | *ντρομπόνια* : (ντρομπόνι· βλ. καὶ τρομπόνι) ἐμπροσθογεμὲς πυροβόλο ὄπλο μετὰ κάννη ὅμοια μετὰ χωνί | *χαρμπιά* : (χαρμπί) ὄργανο γιὰ τὸ γέμισμα τῶν ἐμπροσθογεμῶν ὄπλων καὶ τὸ τρόχισμα τῶν σπαθιῶν | *μιλιόνια* : (μιλιόνι) εἶδος ἐμπροσθογεμοῦς τυφεκίου | *ζήση* : βίος, ζωὴ | *κεντρώνει* : (κεντρώνω) μπολιάζω· εἰσηγοῦμαι νέες ἰδέες | *ἀλώνι* : ἐπίπεδος ἀνοικτὸς χώρος | *σύγκορμη* : (σύγκορμος) αὐτὸς ποὺ ἀφορᾷ σὲ ὀλόκληρο τὸ σῶμα | *σωτικά* : (πληθ.: βλ. καὶ σωθικά) τὰ σπλάχνα, τὰ ἐνδότερα τοῦ ἀνθρώπου | *ἀρίφνητο* : (ἀρίφνητος) ἀναρίθμητος | *γιοῦχα* : ἔντονη ἀποδοκιμασία | *στέρφα* : (στέρφος) στεῖρος | *σημάνει* : (σημαίνω) δείχνω κάτι ἐναργῶς

Ρήγας Γκόλφης (Μεσολόγγι, 1886 – Αθήνα, 1958)

Κριτικὸς καὶ ποιητὴς. Τὸ πραγματικὸ τοῦ ὄνομα ἦταν Δημήτρης Δημητριάδης· ὑπῆρξε ἐνθερμος δημοτικιστὴς καὶ συνεργάτης τοῦ περιοδικοῦ *Ὁ Νουμάς*. Πέραν τοῦ ποιητικοῦ τοῦ ἔργου, ὁ Γκόλφης συνέθεσε ἐπίσης ἓνα μονόπρακτο κοινωνικῆς ἠθογραφίας κι ἓνα βιβλίο διηγημάτων. Ἐπίσης, μετέφρασε τὸν «Ὑμνο τῆς Διεθνοῦς» καὶ τὸ καταστατικὸ τοῦ σοσιαλιστικοῦ κόμματος.

«Πολεμιστής»

Πηγή: Ρήγας Γκόλφης, *Ποιήματα. Συγκεντρωτικὴ ἔκδοση*, (ἐπιμ.-εἰσαγ.-σχόλ.: Κώστας Στεργιόπουλος), Αθήνα, Ἑστία, 2002, σσ. 138-142.

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

Θεόδωρος Βρυζάκης (1814/1819-1878), *Ὁ Παλαιῶν Πατρῶν Γερμανὸς εὐλογεῖ τὴ σημαία τῆς Ἐπανάστασης* (1865) | λάδι σὲ μουσαμᾶ (164 x 126 ἐκ.), Ἐθνικὴ Πινακοθήκη – Μουσεῖο Ἀλεξάνδρου Σούτσου, Ἀθήνα.

Ρῶμος Φιλύρας

(1888-1942)

Τὸ '21

Κειμήλιο κλήρας, καπνιστὸ μπαρούτι, καριοφίλι,
σπαθὶ τῆς θήκης, ἀπλωτὸ στὴ φέλπα, χιαστί,
οἱ πρόγονοι, ὄλοι, ὀρκίζονταν, φιλιόντουσαν στὰ χεῖλη,
ἀπ' τὸ καλύβι, ἀνεβατοί, στὸν ὄρκο, κληρωτοί.

Τὸ ἀρχοντικὸ τὸ σπίτι σας, ἀγωνιστὰὶ καὶ φίλοι
ἦταν, μικρό, ἓνα δίπατο, πού, κόνευαν, πιστοὶ
κι οἱ γέροι, παλαιοὶ ἀρχηγοί, κι οἱ νέοι, κατὰ τὸ δεῖλι,
καί, πού, γιὰ δῶρα, τάλαρα, σφάντζικες, οἱ μιστοί.

Ἐκεῖ, μιὰ φούχτα γενεᾶς, λίγοι κι ἀντρειωμένοι,
εἶχαν σκεβρώσει, πέθαιναν, γιὰ τὸν Ἀγαρηνό,
τὸ θέλημα, ἦταν, θεϊκό, φάρα καταραμένη,

μακριά, νὰ διώξουν, μπόσικους σφαγεῖς, ἀπ' τὸ νὰό,
κι ὁ ποιητῆς πού γήτευε, τὰ πλήθη, ὁ ἔνθους Ρήγας,
περιφρονήθη, σὰν Χριστός, ἀπ' τοὺς φρουροὺς τῆς βίγλας.

1.3.1932 [Δημ.ο.σ.: 1981]

κλήρας : (κλήρα) κληρονομιά | *καιοφίλι* : ἐμπροσθογεμὲς πυροβόλο ὄπλο | *φέλπα* : μαλακό, βελούδινο ὕφασμα | *χιαστί* : σταυρωτά | *ἀνεβατοί* : (ἀνεβατός) ἀνεβασμένοι | *κληρωτοί* : (κληρωτός) ἐπιλεγμένοι μὲ κληρὸ | *δίπατο* : διώροφο | *δεῖλι* : δειλινό, ἡ ὥρα τῆς δύσης τοῦ ἡλίου | *τάλαρα* : (τάλαρο· βλ. καὶ τάλιρο, τάληρο) νόμισμα ἀξίας πέντε μονάδων | *σφάντζικες* : (σφάντζικα· βλ. καὶ σφάντζικο) αὐστριακὸ νόμισμα τοῦ 19ου αἰῶνος | *μιστοί* : (μιστός) μισθός | *σκεβρώσει* : (σκεβρώνω) παραμορφώνω, στραβώνω, καμπυλώνω (ἀπὸ τὰ χρόνια, τὴν ὑγρασία, τὸ νερό) | *Ἀγαρηνό* : (Ἀγαρηνός) μουσουλμάνος· (συνεκδ.) Ὀθωμανός | *φάρα* : οἰκογένεια, καταγωγή | *μπόσικους* : (μπόσικος) χαλαρός, μὴ τενωμένος· ἐκτεθειμένος | *ἐνθους* : ἔνθεος, θεϊκός, πεφωτισμένος | *βίγλας* : (βίγλα) παρατηρητήριο, σκοπιά

Ρῶμος Φιλύρας (Κιάτο, 1888 – Ἀθήνα, 1942)

Ποιητῆς τοῦ Μεσοπολέμου. Τὸ πραγματικὸ του ὄνομα ἦταν Ἰωάννης (Γιάγκος) Β. Οἰκονομόπουλος. Ἐργάστηκε ὡς δημοσιογράφος στὴν Ἀθήνα. Μολύνθηκε ἀπὸ σύφιλη καὶ νοσηλεύθηκε σὲ ψυχιατρικὲς κλινικὲς ἀπὸ τὸ 1927 ἕως τὸ τέλος τοῦ βίου του. Ἡ ποίησή του ἀντλεῖ τὰ θέματά της ἀπὸ τὴν ἐποχὴ του, συντονιζόμε-

νη εϋθέως με τὸ μεσοπολεμικὸ spleen πὸν χαρακτήρισε ὅλη τὴν ποιητικὴ γενιὰ τῆς δεκαετίας τοῦ 1920. Τόσο γλωσσικὰ ὅσο καὶ τεχνοτροπικὰ ἐπεδίωξε νεωτερισμούς. Τὸ ἔργο του συγκεντρώθηκε σὲ δύο φροντισμένους καὶ ἐκτενεῖς τόμους ἀπάντων. Πέρα ἀπὸ ποιήματα συνέγραψε καὶ πεζά.

«Τὸ '21»

Πηγή: Ρῶμος Φιλύρας, *Ποιήματα. Ἄπαντα τὰ εϋρεθέντα*, τ. Α΄, (ἐπιμ.: Χ. Λ. Καραογλου, Ἀμαλία Ξυνογαλᾶ), Θεσσαλονίκη, University Studio Press, 2013, σ. 160.

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

Λιποτάχτης

Λόγγο σὲ λόγγο περπατεῖ κι' ἀναπαμὸ δὲν ἔχει.
Σπηλιὰ νὰ μπεῖ δὲ βρίσκεται στὸ δρόμο του ἔταν βρέχει.

Καινούργι' ἀγκάθια βγάζουνε τὰ βάτα νὰ τοῦ στρώσουν.
Σαπίζουνε τὰ μουῦρα τους παρὰ νὰ τοῦ τὰ δώσουν!

Τ' ἀνεμοσάλευτα κλαριά τοῦ λόγγου χαμηλώνουν
Τοῦ δίνουν κατακέφαλα καὶ με χαρὰ ψηλώνουν!

Στὸ χιονισμένο διάσελο λύκοι τὸν ἀπαντᾶνε
Καὶ φεύγουν! Τὸν σιχαίνονται κ' οἱ λύκοι νὰ τὸν φᾶνε!

Στοῦ λόγγου τίς κακοτοπιὲς ψάχνει νὰ βρεῖ συρίμια
Νὰ πέσει στὰ κατσάβραχα, νὰ ζήσει με τ' ἀγρίμια.

Φράχτης τοῦ φράζει τὸ χωριό, τὸν ἄγριο λόγγο φράχτης, —
Οὔτε γιὰ τάφο χουῖφτα γῆς δὲ βρίσκει ὁ λιποτάχτης.

Θάμα καὶ πῶς τὸν δέχτηκε τὸ ταπεινὸ ἐξωκλήσι,
Πῶς τ' ὀδωκε μιὰ σπιθαμὴ μεριὰ νὰ γονατίσει:

— Θέ μου! καὶ σὺ μὴν ἀρνηθεῖς ἀπολογία νὰ δώσω:
Δὲν ἤθελα νὰ σκοτωθῶ! Δὲ θέλω νὰ σκοτώσω!

λόγγο : (λόγγος· βλ. καὶ λόγκος) δενδροφυτῆς ὄρεινῆ περιοχῆ | ἀναπαμὸ : (ἀναπαμός) ξεκούραση, ἀνάπαυση | βάτα : (βάτο· βλ. καὶ βάτος) βατομουριά | ἀνεμοσάλευτα : (ἀνεμοσάλευτος) κινημένος ἀπὸ τὸν ἀέρα | κατακέφαλα : (κατακέφαλο) χαστούκι, σφαλίαρα | διάσελο : αὐχένιας ποῦ ἐνώνει δύο ὄρεινους ὄγκους | συρίμια : (συρίμι) λεπτὲς λαορίδες ἀπὸ δέρμα ζώου, με τίς ὁποῖες οἱ βοσκοὶ μάλωναν τὰ ὑποδήματά τους | θάμα : θαῦμα

Οἱ μάνες τῶν πολεμιστῶν

ᾠ ἐσὺ μανούλα, πῶχασες βλαστάρια σου ἀκριβὸ
Καὶ κλαῖς καὶ δὲ στερεύουνε τὰ δάκρυα τῆς ψυχῆς σου.
Χῦσ' ἓνα δάκρυ γι' ἄλλης μιᾶς φτωχῆς μανούλας γιό,
Ποῦ αὐτὴς στὴ μάχη ἐσκότωσε τὸ δύσμοιρο παιδί σου.

Κ' ἐσὺ μανούλα τυχερή, πῶχαις καλοδεχτεῖ,
 Κλαμένη, τὸ παιδάκι σου στὴν πόρτα τοῦ σπιτιοῦ σου
 Χῦσ' ἓνα δάκρυ γι' ἄλλης μιᾶς μανούλας τὸ παιδί,
 Ποὺ ἐπῆγγε καὶ τὸ σκότωσε τὸ βόλι τοῦ δικοῦ σου.

βόλι : βλήμα πυροβόλου ὄπλου

Γεώργιος Ἀθάνας (Ναύπακτος, 1893 – Ναύπακτος, 1987)

Πολιτικός, νομικός, δημοσιογράφος καὶ λογοτέχνης. Τὸ πραγματικό του ὄνομα ἦταν Γεώργιος Ἀθανασιάδης-Νόβας. Διετέλεσε πρωθυπουργὸς τῆς Ἑλλάδος κατὰ τὸ ἔτος 1965, διατήρησε πολλοὺς ὑπουργικοὺς θώκους, ἐνῶ ὑπῆρξε καὶ Πρόεδρος τῆς Βουλῆς τῶν Ἑλλήνων (1964). Στὰ 1955 ἐξελέγη Ἀκαδημαϊκός. Ποτὲ δὲν ἔπαυε νὰ ἀσχολεῖται μὲ τὴ λογοτεχνία, ἀφήνοντας πίσω του πληθώρα ποιητικῶν συλλογῶν καὶ διηγήματα. Ἡ λογοτεχνική του παραγωγή ἀντλεῖ τὰ θέματά της ἀπὸ τὴ ζωὴ στὴν ἐπαρχία, τὴν παράδοση καὶ τὸ ἐθνικὸ ἠρωϊκὸ παρελθόν.

«Λιποτάχτης»

Πηγή: Γεώργιος Ἀθάνας, *Ἀνθολογία*, (ἐπιλ.: Θ. Παπαθανασόπουλος), Ναύπακτος, Ἴδρυμα Γ. καὶ Μ. Ἀθανασιάδη-Νόβα, 2001, σ. 49.

«Οἱ μάνες τῶν πολεμιστῶν»

Πηγή: Γεώργιος Ἀθάνας, *Ἀνθολογία*, ὁ.π., σ. 54.

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

Ἡ ἔθνεγερσία

Δὲν πρόκειται γιὰ τὴ Δόξα,
αὐτὴ ὅπωςδὴποτε ἔχει καταμερισθεῖ·
δὲν πρόκειται οὔτε γιὰ τὴ Μέρα,
γιατὶ συχνὰ κι' αὐτὴ ἀμφισβητεῖται·
δὲν πρόκειται γιὰ τὸν τόπο,
γιατὶ πολλοὶ τόποι ἐρίζουσιν.

Ἄλλ' ἀκέραιο μένει κι' ἀδιαίρετο
τὸ μέγα Μυστήριον τῶν ἐνωμένων ἀνθρώπων
(κι' ἄς εἶναι τόσες οἱ διαίρεσές τους)
κι' ἡ πρόδός τους μὲ ζῆλο πανηγυριοῦ
γιὰ τὸ Μαρτύριον τὸ θελημένο τοῦ πληρώματος.

Ὅργώθηκε ἡ Πατρίδα γιὰ τὴ λύτρωσή της
καὶ σπάρθηκε ἀπὸ Ἄγγελον ἐπιτήδειον.
Θολὰς ἦταν οἱ μέρες, βροχερὲς
πλουτίζανε ποτιστικὰ τὴ γῆς
κι' ὅλη ἡ λαμπράδα ἔφεγγε κρυμμένη
μὲ τίς μπαροῦτες ἔτοιμες νὰ σιάσουν.

Ἦταν ἡ ὥρα δειλινοῦ, κι' ἀποσπερὶς
ψαλθήκανε οἱ οὐράνιοι παιᾶνες.

Ὅσο κι' ἂν ἔδειχνε ὁ χειμῶνας
πὼς δὲ θὰ φύγει, ἀπ' ὅπου εὐρέθη,
μεγάλῃ κίνησῃ εἶχε ὁ οὐρανὸς
καὶ τὰ φτερὰ τὰ ἑαρινὰ
πολὺ δουλέψαν.

Ὁ ἄπιστος κι' ὁ ἀγριωπὸς δὲν εἶχε θέσῃ
σὲ μιὰν Ἑλλάδα ποὺ ἀφιερώθηκε στὸ Θεό της
ἀπόκομμα ἀσημένιο κολλημένο
στὸ εἰκόνησμα τὸ πολυφιλημένο.

Ἦρθε στιγμὴ ποὺ ὁμοιώθηκε ἡ Ἑλλάδα
μὲ Παναγία κι' εἶπε πάλι Ἐκείνη
τὸ Ἴδού, ἡ δούλη κι' ἐγὼ τοῦ Κυρίου.

Κοινολογεῖτο ἀπὸ παντοῦ ὁ θεῖος ὁ λόγος
στὰ φανερά: Ἐγγὺς τὸ Πάσχα, ἐτοιμασθεῖτε.

Κι' ἦρθε τὸ Πάσχα τῷ ὄντι,
ἀφοῦ τοῦ προηγήθη
ὁ Μυστικὸς ὁ Δεῖπνος
τοῦ Μεσολογγιοῦ.

καταμερισθεῖ : (καταμερίζω) ἐπιμερίζω, ἰσομοιράζω | *ἐρίζουσιν* : (ἐρίζω) τσακάνομαι, φιλονικῶ | *διαίρεσες* : (διαίρεση) χωρισμὸς σὲ μέρη· (ἐδῶ) σὲ παρατάξεις, ὀμάδες | *ζῆλο* : (ζῆλος) ὄρεξη, ἔντονη ἐπιθυμία | *θελημένο* : (θελημένος < θέλω) ἐπιθυμητός, ἐπιδιωκόμενος | *ὀργώθηκε* : (ὀργώνω) (ἐδῶ) διασχίζω μιὰν ἔκταση πολλές φορές ἢ μὲ μεγάλη ἔνταση | *σπάρθηκε* : (σπέρνω) διασπείρω σπόρους σὲ μιὰ περιοχὴ | *λαμπράδα* : λαμπρότητα | *μπαροῦτες* : (μπαρούτη· βλ. καὶ μπαρούτι) πυρίτιδα | *ἀποσπερίς* : ἀπὸ τὸ προηγούμενο βράδου | *παιᾶνες* : (παιάνας) πολεμικὸς ὕμνος | *ἐαρινά* : (ἐαρινός) πρωϊνός, ἀγνινός | *ἀγριωπός* : μὲ ἄγρια ὄψη, ἐμφάνιση | *κοινολογεῖτο* : (κοινολογῶ) γνωστοποιῶ κάτι σὲ πολὺ κόσμον | *ἐγγύς* : κοντά | *τῷ ὄντι* : (βλ. καὶ τῶντι) πράγματι

δὲν πρόκειται οὔτε γιὰ τὴ Μέρα, / γιὰτὶ συχνὰ κα' αὐτὴ ἀμφισβητεῖται / δὲν πρόκειται γιὰ τὸν τόπον, / γιὰτὶ πολλοὶ τόποι ἐρίζουσιν : Τόσο ἡ ἡμέρα ποὺ ἔχει καθοριστεῖ ὡς ἑναρξὴ τῆς Ἐπανάστασης (23 ἢ 25 Μαρτίου) ὅσο καὶ ἡ τοποθεσία (Καλαμάτα ἢ Μονὴ Ἁγίας Λαύρας στὰ Καλάβρυτα) ἀποτελοῦν ἀμφισβητούμενες συμβάσεις ἱστοριογραφικά.

τὸ Ἰδοῦ, ἡ δούλη κα' ἐγὼ τοῦ Κυρίου : Ὁ στίχος ἀπηγεῖ τὸ ἐδάφιο ἀπὸ τὸ *Κατὰ Λουκᾶν*: «Ἐῖπεν δὲ Μαριάμ· Ἰδοῦ ἡ δούλη Κυρίου· γένοιτό μοι κατὰ τὸ ρῆμα σου. Καὶ ἀπήλθεν ἀπ' αὐτῆς ὁ ἄγγελος» (*Κατὰ Λουκᾶν* 1:38).

Τάκης Κ. Παπατσώνης (Αθήνα, 1895 – Αθήνα, 1976)

Μεταφραστής, δοκιμογράφος, πεζογράφος καὶ ποιητής. Σπούδασε Νομικὰ καὶ Πολιτικὰς Ἐπιστήμες στὴν Αθήνα καὶ Οἰκονομικὰ στὴν Γενεύη. Ἐργάστηκε γιὰ χρόνια στὸ Ὑπουργεῖο Οἰκονομικῶν σὲ ὑψηλόβαθμα κλιμάκια. Τὸ ἔργο του περιλαμβάνει ποιητικὰς συλλογές, συλλογές διηγημάτων, μελετῶν, δοκιμίων, ταξιδιωτικῶν κειμένων, καθὼς ἐπίσης καὶ μεταφράσεις. Συνεργάστηκε ἐπὶ χρόνια μὲ τὴν ἐφημερίδα *Καθημερινή*. Ὑπῆρξε ἓνας ἐκ τῶν σπουδαιότερων ἐκπροσώπων τοῦ Μεσοπολέμου καὶ τιμήθηκε πολλακίς γιὰ τὸ ἔργο του, τὸ ὁποῖο χαρακτηρίστηκε ἀπὸ τὴν προσήλωσή του στὴ χριστιανικὴ πίστη καὶ τὴ συνολικὴ προσφορά του στὰ γράμματα.

«Ἡ ἐθνεγεργσία»

Πηγὴ: Τ. Κ. Παπατσώνης, *Ἐκλογὴ Α΄*, *Ursa Minor*, *Ἐκλογὴ Β΄*, Αθήνα, Ἴκαρος, 1988, σσ. 305-306.

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

Κώστας Γ. Καρυωτάκης

(1896-1928)

Διάκος

Μέρα τοῦ Ἀπρίλη.
Πράσινο λάμπος,
γελοῦσε ὁ κάμπος
μὲ τὸ τριφύλλι.

Ὡς τὴν ἐφίλει
τὸ πρωῖνὸ θάμπος,
ἡ φύση σάμπως
γλυκὰ νὰ ὀμίλει.

Ἐκελαδοῦσαν
πουλιά, πετώντας
ὄλο πιὸ πάνω.

Τ' ἄνθη εὐωδοῦσαν.
Κι εἶπε ἀπορώντας:
(«Πῶς νὰ πεθάνω;»)

λάμπος : λάμψη | σάμπως : ὡς ἐάν, μήπως

Ὁ Γ. Π. Σαββίδης ἀναφέρει στὰ σχόλια τῆς ἐκδοσης (σ. 348):

«στ. 1. *Μέρα τοῦ Ἀπρίλη* : Ὁ Ἀθανάσιος Διάκος ἐμαρτύρησε στὶς 23 Ἀπριλίου 1821.»

Ὅλο τὸ σονέτο κατ' οὐσίαν ἀναπτύσσει τὸ δίστιχο ποῦ κατὰ παράδοση ἀποδίδεται στὸν θνήσκοντα Διάκο:

*Γιὰ ἰδῆς καιρὸ ποῦ διάλεξε ὁ Χάρος νὰ μὲ πάρῃ,
τώρα ποῦ ἀνθίζουν τὰ κλαριά, ποῦ βγάν' ἡ γῆ χορτάρι.*

Κανάρης

Κάποιοι δαιμόνοι
τὸν εἶχαν στείλει.
Ἐγινε ἀχείλι
κόσμου ποῦ ἐπόνει.

(“Ἡρώες χρόνοι!”)

Καὶ πῶς ἐμίλει
μὲ τὸ φιτίλι,
μὲ τὸ τρομπόνι!

Τὸ πέρασμά του,
μῆνυμα κρύο
μαύρου θανάτου.

Κι εἶχε τὸ θεῖο
χέρι ποὺ φλόγα
κράταε κι εὐλόγα.

ἔγινε ἀχείλι : ἐξέφρασε, μίλησε γιὰ λογαριασμό κάποιου ἄλλου | *φιτίλι* : εὐφλεκτο νῆμα ποὺ βοηθᾷ στὴν ἀνάφλεξη· (ἐδῶ) θρυαλλίδα ποὺ προκαλεῖ ἀνάφλεξη | *τρομπόνι* : (ἐδῶ) ἐμπροσθογεμὲς πυροβόλο ὄπλο μὲ κάννη ὁμοία μὲ χωνί

Κώστας Γ. Καρυωτάκης (Τρίπολη, 1896 – Πρέβεζα, 1928)

Συγγραφέας τοῦ Μεσοπολέμου. Ἐργάστηκε σὲ διάφορες θέσεις ὡς δημόσιος υπάλληλος, θεματοποιώντας τὴν ἐργασία του καὶ στὴν ποίησή του. Συνέγραψε ποιήματα καὶ πεζά, ἤδη ἀπὸ τὴν παιδική του ἡλικία. Τὸ ἔργο του ἀποτελεῖ τὴν πλέον χαρακτηριστικὴ ἔκφραση τοῦ νεωτερικοῦ λυρισμοῦ στὴ νεοελληνικὴ γραμματεία, ἐνῶ τὰ θέματά του, τὰ ὁποῖα προέρχονται κυρίως ἀπὸ τὴν κοινωνία καὶ τὴν πραγματικότητα τοῦ καιροῦ του, παρουσιάζονται μέσῳ τοῦ μικτοῦ ἐλεγιοσατιρικοῦ του τρόπου, ὁ ὁποῖος καθόρισε μιὰν ὀλόκληρη ποιητικὴ γενιά, δημιουργώντας πλῆθος συνεχιστῶν καὶ μιμητῶν. Ἐξέδωσε σατιρικὰ ἔντυπα, ἐπιδόθηκε σὲ φάρσες, συνέθεσε μιὰ θεατρικὴ ἐπιθεώρηση καὶ συνδέθηκε μὲ τὴν ποιήτρια Μαρία Πολυδούρη. Ἡ ἐλεγκτικὴ του φυσιογνωμία, ἡ συνδικαλιστικὴ του δράση καὶ οἱ δημόσιες παρεμβάσεις του ὑπῆρξαν οἱ αἰτίες γιὰ τὶς δυσμενεῖς του μεταθέσεις, ἐνῶ οἱ πιέσεις ποὺ τοῦ ἀσκήθηκαν ποικιλοτρόπως, σὲ συνδυασμὸ μὲ τὸ γεγονός ὅτι ἦταν συφιλιδικός, ὀδήγησαν τελικὰ στὴν αὐτοκτονία του.

«Διάκος»

Πηγή: Κ. Γ. Καρυωτάκης, *Τὰ Ποιήματα (1913-1928)*, (φιλόλ. ἐπιμ.: Γ. Π. Σαββίδης), Ἀθήνα, Νεφέλη, 1992, σ. 151.

«Κανάρης»

Πηγή: Κ. Γ. Καρυωτάκης, *Τὰ Ποιήματα (1913-1928)*, ὁ.π., σ. 152.

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

Μὲ τ' αὐγινὸ τὸ σήμαντρο

Μὲ τ' αὐγινὸ τὸ σήμαντρο, στὸν ὄρθρο τῶν ψυχῶν,
πρωτοπανηγυριώτισσα, στῆς Λευτεριᾶς τῆ μέρα,
φτάνεις, γυναῖκα ἠρώϊσσα, ἀπ' τὰ βάρη τῶν καιρῶν,
τῆς νίκης παραστάτισσα καὶ τῆς θυσίας μητέρα.

Πετιέσαι ἀπὸ τὸ Ζάλογγο, μ' αἱμάτινο στεφάνι
κι ἀπὸ τὸ Μεσολόγγι ὄρμᾶς, κατάχλωμη ἀπ' τὴν πείνα,
μὲ τὸ δρεπάνι σου, σπαθί, γυναῖκα ἀπὸ τὴν Μάνη,
καὶ μὲ τὰ κάτασπρα πανιά, φτερά σου, Μπουμπουλίνα.

Στῆς Ἁγίας Λαύρας τὴν αὐλή, χορὸ πανώριο στήνεις:
Ἀτέλειωτες οἱ δίπλες του κι οἱ λιγερές του πληῆθος.
Σὲ κάθε γύρο χάνεσαι, τὴν ἄλλη πρώτη ἀφήνεις,
τὸ πορφυρὸ τριαντάφυλλο γιὰ νὰ δεχτῆ στὸ στῆθος...

Μὲ τ' αὐγινὸ τὸ σήμαντρο, πῶς ὁ χορὸς φουντώνει!
σμίγουν νεκρές καὶ ζωντανές, μ' ἓνα σκοπὸ στὰ χεῖλη·
χέρι μὲ χέρι δένεται, δίπλα τῆ δίπλα ἐνώνει
κι ὅλη ἡ Ἑλλάδα κρέμεται σ' ἓνα λευκὸ μαντήλι.

αὐγινὸ : (αὐγινός) πρωϊνός | *σήμαντρο* : ἐκκλησιαστικὸ μουσικὸ ὄργανο ποὺ κρούεται ἔρ-
ρυθμα πρὸς ἀναγγελίαν τῶν λειτουργιῶν | *πρωτοπανηγυριώτισσα* : (πρωτοπανηγυριώτης)
ἐπικεφαλῆς μιᾶς πανήγυρης· (μεταφ.) μπροστάρης ἐνὸς γεγονότος | *παραστάτισσα* : (παρα-
στάτης) συμπαραστάτης, αὐτὸς ποὺ συνοδεύει κάποιον ἢ κάτι | *δρεπάνι* : αἰχμηρὸ ἀγρο-
τικὸ ἐργαλεῖο θερισμοῦ | *πανώριο* : (πανώριος) πανέμορφος | *δίπλες* : (δίπλα) δίπλωμα,
περιέλιξη τῆς κυκλικῆς διάταξης τῶν χορευτῶν· στροφὲς τῶν χορευτῶν | *λιγερές* : (λιγερή·
βλ. καὶ λυγερή) νεαρὴ κοπέλα μὲ εὐλύγιστο κορμὸ | *πορφυρὸ* : (πορφυρός) βαθυκόκκινος |
σμίγουν : (σμίγω) ἔρχομαι κοντά, συναντιέμαι, ἐνώνω/ἐνώνομαι

Ζάλογγο : Ἀναφορὰ στὸν ἠρωϊσμὸ ποὺ ἐπεδείκνυαν οἱ Σουλιώτισσες, ἐπικεντρώνοντας τὸ
ἐνδιαφέρον στὸ θρυλούμενο γεγονός τοῦ Χοροῦ τοῦ Ζαλόγγου, βάσει τοῦ ὁποῖου περίπου
ἐξήντα Σουλιώτισσες, θέλοντας ν' ἀποφύγουν τὴν ἀτιμωτικὴ σύλληψη ἀπὸ τοὺς Τούρκους
ποὺ τὶς κατεδίωκαν, ἀποφάσισαν νὰ πετάξουν τὰ παιδιά τους ἀπὸ τὸ ὄρος Ζάλογγο, κι
ἔπειτα νὰ τὰ ἀκολουθήσουν κι αὐτὲς πέφτοντας μία-μία ἐνῶ χόρευαν γιὰ τελευταία φορὰ.

Μπουμπουλίνα : Ἡ Λασκαρίνα Πινότση (1771-1825) ἦταν ἠρωίδα τῆς Ἐπανάστασης τοῦ
1821, ἀπὸ τὶς πλέον σημαίνουσες γυναικεῖες μορφές, χήρα τοῦ πλοιάρχου καὶ πλοιοκτῆτη

Δημητρίου Μπούμπουλη, ἐξ οὗ καὶ τὸ κατὰ κόσμον ὄνομα “Μπούμπουλίνα”. Εἰδὼμε ὅλη τῆς τὴν περιουσία ναυπηγώντας πλοῖα καὶ ἐνισχύοντας τὸν Ἄγωνα σὲ κάθε ἔκφανσή του.

Ἄγιας Λαύρας : Ἀναφορὰ στοὺς πρώτους ἐν Ἑλλάδι ἀγωνιστές, οἱ ὁποῖοι ὕψωσαν τὸ λάβαρο τῆς Ἐπανάστασης στὴν Ἱερά Μονὴ Ἀγίας Λαύρας στὰ Καλάβρυτα κατὰ τὴν 25ῃ Μαρτίου τοῦ 1821 (περιστατικὸ πού ἀμφισβητεῖται, θεωρούμενο ὡς ἐπινοημένο). Σύμφωνα μὲ τὴν παράδοση, ὁ μητροπολίτης Παλαιῶν Πατρῶν Γερμανὸς ἦταν ἐκεῖνος πού ὕψωσε τὸ λάβαρο καταγιάζοντάς το, καὶ κοινωνώντας τὴ Θεία Εὐχαριστία στοὺς ἀγωνιστὲς κήρυξε τὴν ἔναρξή τῆς Ἐπανάστασης.

Σοφία Μαυροειδῆ-Παπαδάκη (Φουρνή, Κρήτη, 1898 – Ἀθήνα, 1977)

Πεζογράφος καὶ ποιήτρια. Ἔμαθε γράμματα στὸ Ἡράκλειο Κρήτης καὶ δίδαξε στὴν Μέση Ἐκπαίδευση. Σπούδασε στὴν Ἀθήνα καὶ στὸ Γαλλικὸ Ἰνστιτοῦτο. Ἐπίσης, δίδαξε στὸ Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν. Ὑπῆρξε μέλος τοῦ ΕΛΑΣ καὶ διώχθηκε γι' αὐτό. Συνέθεσε ἐπίσης θεατρικὰ ἔργα, ἐνῶ ἐπιδόθηκε στὴν κριτική, τὴ δοκιμογραφία, τὰ ταξιδιωτικὰ κείμενα καὶ τὴ μετάφραση. Πέραν τοῦ ποιητικοῦ τῆς ἔργου ἄφησε πίσω τῆς παιδικὰ διηγήματα καὶ μυθιστορήματα.

«Μὲ τ' αὐγινὸ τὸ σήμαντρο»

Πηγὴ: Σοφία Μαυροειδῆ-Παπαδάκη, *Λουλούδι τῆς τέφρας*, Ἀθήνα, Μαυρίδης, 1966, σ. 29.

Ἄγνωστος

(χ.χ.)

Ἡ Ἑλληνίς

Ἐνώπιόν σου, Δέσποινα, μὲ σέβας γονατίζω,
Καὶ τὴν πυρὰν τοῦ στήθους μου τὴν καίουσαν κομίζω,
Ἄντὶ λαμπάδος ἄλλης.

Δὲν ἤμπορῶ δὲν δύναμαι τὰ βλέφαρα νὰ κλείσω,
Θέλω κ' ἐγὼ ἐθελοντῆς ἐν μέσῳ νὰ πηδήσω
Τῆς Τουρκομάχου πάλης...

Βοήθησέ με, Δέσποινα, τὸ φίλτρον νὰ δαμάσω,
Τὴν φουστανέλλαν νὰ ζωσθῶ, τὸ ξίφος νὰ κρεμάσω
Τὴν μέσην μου κοσμοῦσα.
Καὶ τὴν σημαίαν δράττουσα τοῦ ἐθνικοῦ πολέμου,
Εἰς τὰ πεδία τῶν μαχῶν μὲ πτέρυγας ἀνέμου,
Θὰ φθάσω ξιφουλκοῦσα...

Πῶς θὰ προσέλθω ν' ἀσπασθῶ τὴν χεῖρα τοῦ πατρός μου;
Θὰ τοὺς ἐκπλήξῃ ἡ θέα μου, κ' εἰς τοῦ κινήματός μου
Τὴν τόλμην θὰ ριγῆσουν!...
Θὰ φύγω λάθρα, τῆς αὐγῆς πρὶν τ' ἄστρον ἀνατείλῃ...
Εἰς τοὺς γονεῖς μου ἄνοιξε σύ, Δέσποινα, τὰ χεῖλη,
Σύ, νὰ μὲ συγχωρήσουν...

Θέλω ἐκεῖ πού πολεμᾷ ὡς ἥρωας ὁ μνηστήρ μου,
Θέλω τοὺς Τούρκους νὰ κτυπᾷ ἡ χεῖρ του καὶ ἡ χεῖρ μου,
Ὡς πάλλει κ' ἡ καρδιά.
Κ' εἰς τὰς ἀγκάλας πίπτουσα ἐκείνου πληγωμένη,
Ν' ἀνέλθω εἰς τοὺς οὐρανούς, ὡς μάρτυς ἐστεμμένη,
Ὡς νύμφη οὐρανία...

σέβας : σεβασμός | πυρὰν : (πυρά) φωτιά | κομίζω : φέρνω, προσφέρω | δράττουσα :
(δράττων < δράττω) ἀρπάζω, πιάνω | πτέρυγας : (πέτερυγα) (ἐδῶ) φτερούγα | ξιφουλκοῦσα :
(ξιφουλκῶ) μάχομαι μὲ ξίφος | ἀσπασθῶ : (ἀσπάζομαι) φιλῶ | θέα : (ἐδῶ) ὄψη | λάθρα :
κρυφά | μνηστήρ : (μνηστήρας) ἀγαπητικός, ἐραστής | πάλλει : (πάλλω) χτυπῶ | πίπτουσα :
(πίπτων < πίπτω) πέφτω

Άγνωστος

Δέν κατέστη δυνατή ἡ ταυτοποίηση τοῦ συγγραφέα.

«Ἡ Ἑλληνίς»

Πηγή: *Πανελληνίος Ἀνθολογία ἤτοι Ἀπάνθισμα τῶν ἐκλεκτοτέρων ἐλληνικῶν ποιημάτων*, (ἐπιμ.: Δημήτριος Κ. Κοκκινάκης), Ἀθήνα, Τυπ. Α. Ζ. Διαλησμᾶ, 1899, σσ. 334-335.

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

Γιῶργος Σεφέρης

(1900-1971)

Μνήμη τοῦ Μακρυγιάννη

Κι οἱ μέρες τοῦτες εἶναι σὰ νὰ ζεῖς
μὲς στὴν κοιλιὰ ἐνὸς ζώου ποὺ τὸ δέρνει ἢ θέρμη,
οἱ ἄνθρωποι στοὺς δρόμους φεύγουν καὶ γίνονται
καθὼς μιὰ λάσπη λιπαρὴ ποτισμένη ἰδρώτα.
«Γνωρίζετε ἀδελφοί! ὅτι ὁ Ἀδάμ καὶ ἡ Εὐὰ
εἶναι ἡ ἀρχὴ ἐξ ἧς τὸ ἀνθρώπινον γένος κατάγεται...»
κῆρυχνε ὁ Πολωνὸς Μίλβιτς,
κι ὁ Μακρυγιάννης σάπιος ἀπ' τὶς πληγές
δυὸ στὸ κεφάλι κι ἄλλες στὸ λαιμὸ καὶ στὸ ποδάρι·
τὸ χέρι χωρὶς κόκκαλα καὶ σίδερα στὴ γαστέρα
γιὰ νὰ κρατιοῦνται τ' ἄντερα —
γεμάτος ὄνειρα σὰν τὸ μεγάλο δέντρο
γράφοντας γράμματα στὸ Θεό.
Τί εἶχε νὰ κάνει μὲ τοὺς Πολωνοὺς ὁ Μακρυγιάννης;
μὲ τὰ κηρύγματα τῶν καρμπονάρων,
ἢ μὲ τοὺς Βαυαροὺς ἢ μὲ τοὺς Φαναριῶτες;
Ἦταν ἓνας ἄντρας ἀπὸ δῶ
γεννημένος σὲ μιὰ ρεματιά σὰν τὸ σκίνο
κι αὐτὸ ἦταν ὅλο : μοναξιά κι ἔχτρα,
κι ὁ μοίραρχος Πτολεμαῖος.

Σκορπάει σκυλόδοντα τὸ φῶς, ἢ ἄσφαλτο λιώνει
τὰ σπίτια μὲ χαμηλωμένα βλέφαρα πονοῦν
κι οἱ μηχανές προιονίζουν σάρκες χωρὶς αἷμα —
Καὶ δὲ μᾶς ἀκοῦς καὶ δὲ μᾶς βλέπεις
ἔξι μῆνες φυλακωμένος σὲ δυὸ δρασκελιές κάμαρη
καὶ σκούζω νύχτα-μέρ' ἀπ' τὶς πληγές μου.
Τοῦτο γινότανε στὶς δεκατρεῖς
τουτ'νοῦ τοῦ μήνα (Αὐγούστος 1852).
Κι ὁ ἀνακριτὴς τονίζοντας τὶς γενικὲς πληθυντικὲς
ἔκανε τὴν κατ' οἶκον ἔρευνα χωρὶς ν' ἀφήσει τίποτε·
κατώγια, ταβάνια, κασέλες, εἰκόνες δικές σου (τοῦ Θεοῦ)
κι ὁ ἄλλος κοντὸς κι ἀρχάριος

ρωτοῦσε ἐπίμονα ὄλους μὲς στὸ σπίτι
 ποιός ἦταν ὁ καλόγερος ποὺ χάρισε
 τοῦ στρατηγοῦ τὸ κομπολόι,
 τόσο ἀσυνήθιστα μακρὺ.
 Κι ὁ μοίραρχος μὲ τὴ στολή του, ὁ Πτολεμαῖος
 πῆρε τὸ γέρο ἀνήμερα τῆς Παναγιᾶς
 στὸ Μεντρεσέ ποὺ φυλακίζουν τοὺς κακούργους.

θήρμη : πυρετὸς ποὺ προκύπτει (συνήθως) ἀπὸ ἐλονοσία | *ἦς* : τῆς ὁποίας | *γαστέρα* : κοιλιά | *ἀντερα* : (ἐδῶ) σπλάγχνα, ἐντόσθια | *ρεματιά* : ρέμα, φαράγγι | *σκίνο* : (βλ. καὶ σχίνος) εἶδος δέντρου· μαστιχόδεντρο | *ἔχτρα* : ἐχθρα, μίσος | *μοίραρχος* : διοικητὴς μοίρας, στρατιωτικῆς καὶ διοικητικῆς μονάδας | *δρασκειλιές* : (δρασκειλιά) μεγάλο βῆμα | *κατόγια* : (κατώγι· βλ. καὶ κατώϊ) ὑπόγειο ἐνὸς σπιτιοῦ | *κασέλες* : (κασέλα) κάσα, σεντούκι, μπαούλο | *Μεντρεσέ* : (μεντρεσές) μουσουλμανικὸ ἱεροσπουδαστήριον· (ἐδῶ) φυλακὴ, κρατητήριον

Ὁ στρατηγὸς Μακρυγιάννης (Ἰωάννης, 1797-1864· πραγμ. ὄνομα: Ἰωάννης Τριανταφύλλου) ἦταν Ἕλληνας ὄπλαρχηγός, στρατιωτικὸς καὶ πολιτικὸς τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασης. Ὑπῆρξε μία ἀπὸ τὶς σημαντικότερες φυσιογνωμίες τοῦ Ἀγῶνος, μέλος τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας καὶ πλήρης πολεμικῶν ἐμπειριῶν. Τὸ ποίημα ἀναφέρεται στὴ σχεδὸν ἐξάμηνη φυλάκισή του, ἔνεκα ψευδῶν κατηγοριῶν ὅτι ὁ στρατηγὸς σκόπευε κατὰ τὴν περίοδο 1851-1852 τὴ συνεργία Πολωνῶν ἐπαναστατῶν νὰ δολοφονήσει τὸ βασιλικὸ ζεῦγος καὶ νὰ ἀνατρέψει τὴ βασιλεία. Πολλοὶ στίχοι τοῦ παραπάνω ποιήματος προέρχονται ἀπὸ γραπτὰ κείμενα τοῦ Μακρυγιάννη· ὁ Σεφέρης τοὺς ἐντάσσει στὸ ἔργο του εἴτε αὐτοῦσια, εἴτε παραλλάσσοντάς τους. Τὸ ποίημα αὐτὸ περιλαμβάνεται στὸν τρίτο τόμο τῶν ἡμερολογίων τοῦ Σεφέρη (βλ. παρακάτω) στὴν ἐγγραφή μὲ τίτλο «*Κυριακή, 20 Αὐγούστου. Ἀθήνα*» τοῦ ἔτους 1939.

Μίλβιτς : Ὁ συνταγματάρχης Μίλμπιτς (ἐδῶ: Μίλβιτς) ἦταν μέλος τῆς Πολωνικῆς Λεγεώνας ποὺ ἰδρύθηκε στὰ 1848 ἀπὸ τὸν ἐθνικὸ ποιητὴ τῆς Πολωνίας, Ἄνταμ Μιτσκιέβιτς (Adam Mickiewicz, 1798-1855), μὲ σκοπὸ τὴ συμμετοχὴ τοῦ ἐνόπλου αὐτοῦ σώματος σὲ διάφορα ἐπαναστατικὰ κινήματα ἀνά τὴν Εὐρώπη. Ἀρκετοὶ Πολωνοὶ βρέθηκαν στὴν Ἑλλάδα καὶ εἶχαν ἐπαφές μὲ Ἕλληνας ἐπαναστάτες, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ θεωρηθοῦν ὑποπτοὶ ἀπὸ τὸ Παλάτι, τόσο οἱ μὲν ὅσο καὶ οἱ δέ, γιὰ συνωμοσία καὶ ἀπόπειρα ἀνατροπῆς τοῦ πολιτεύματος.

καρμπονάρων : Οἱ καρμπονάροι ἦταν ἰταλικὲς μυστικὲς ἐπαναστατικὲς ὀργανώσεις μὲ δράση κατὰ τὸν 19ο αἰῶνα. Πολλὲς ἀντίστοιχες ὀργανώσεις ἄλλων χωρῶν ἐπηρεάστηκαν καθοριστικὰ ἀπὸ τὸν καρμποναρισμὸ δημιουργώντας μιὰ δυσάρεστη γιὰ τοὺς κρατοῦντες πανευρωπαϊκὴ τάση.

ἦ μὲ τοὺς Βαυαρὸς ἢ μὲ τοὺς Φαναριῶτες : Ἀναφορὰ στὴν Βαυαροκρατία ἀπὸ τὰ χρόνια τῆς Ἀντιβασιλείας ἕως τὴν ἀνάληψη τοῦ θρόνου ἀπὸ τὸν Ὅθωνα καὶ στοὺς Φαναριῶτες, οἱ ὁποῖοι ἐνεπλάκησαν μὲ τὸν δικὸν τους τρόπο τόσο στὴν Ἐπανάσταση ὅσο καὶ στὰ πολιτικὰ πράγματα τῆς χώρας, εὐρισκόμενοι πολὺ συχνὰ ἀπέναντι ἀπὸ τοὺς ὄπλαρχηγοὺς ποὺ συμμετεῖχαν ἐνεργὰ στὸν Ἀγῶνα.

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

Πτολεμαῖος : Ὁ Γεώργιος Πτολεμαῖος ἦταν διοικητὴς τῆς μοιραρχίας Παρνασσίδος καὶ πρῶην μέλος τοῦ Ἱεροῦ Λόχου. Εἶχε πολεμήσει στὸ Δραγατσάνι καὶ ἀνῆκε στοὺς λίγους ἱερολοχίτες ποὺ κατάφεραν νὰ σωθοῦν. Κατὰ τὴν ἱστορικὴ ἀφήγηση, κλήθηκε νὰ μεταφέρει τὸν Μακρυγιάννη στὴ φυλακὴ, μὴ ἀφήνοντας τὸν τελευταῖο νὰ ὀλοκληρώσει τὴν προσευχὴ του, καθυβρίζοντας καὶ γελοιοποιώντας τὸν στρατηγὸ σὲ κοινὴ θέα.

τοῦ στρατηγοῦ τὸ κομπολόι : Ὁ Μακρυγιάννης ἀναφέρεται στὰ *Ἀπομνημονεύματά* του σχετικὰ μὲ τίς ἐρωτήσεις ποὺ εἶχε δεχτεῖ γιὰ τὸ μῆκος τοῦ κομπολογιοῦ του.

Γιώργος Σεφέρης (Βουρλά, Σμύρνη, 1900 – Ἀθήνα, 1971)

Διπλωμάτης, μεταφραστής, δοκιμιογράφος, ἡμερολογιογράφος, πεζογράφος καὶ ποιητὴς τῆς Γενιᾶς τοῦ '30. Ὑπῆρξε μέσα ἀπὸ τὸ πολυσχιδὲς ἔργο του πρωτόπορος γιὰ τὰ ἑλληνικὰ γράμματα ἐπιτελώντας μιὰ στροφὴ γιὰ τὴ νεοελληνικὴ λογοτεχνία. Τὸ ἔργο του ἐπηρέασε καθοριστικὰ τόσο τὴν ἐποχὴ του ὅσο καὶ ὅ,τι ἀκολούθησε. Ἐργάστηκε γιὰ πολλὰ χρόνια στὸ διπλωματικὸ σῶμα καὶ παρακολούθησε ἀπὸ πολὺ κοντὰ σημαντικὰ γεγονότα ποὺ ἀφοροῦν στὴ νεοελληνικὴ ἱστορία, διαδραματίζοντας συχνὰ καθοριστικὸ ρόλο σὲ αὐτά. Στὰ 1963 τιμήθηκε μὲ τὸ βραβεῖο Νόμπελ γιὰ τὴν λογοτεχνικὴ καὶ πολιτιστικὴ του προσφορά.

«Μνήμη τοῦ Μακρυγιάννη»

Πηγὴ: Γιώργος Σεφέρης, *Μέρες*, Γ', 16 Ἀπρίλη 1934 – 14 Δεκέμβρη 1940, Ἀθήνα, Ἴκαρος, 1984 [1η: 1977], σσ. 127-128.

Ἀνδρέας Ἐμπειρικός

(1901-1975)

Ὁ Δρόμος

[...]

Ὅμως ὁ δρόμος, ἂν καὶ ἀπὸ παντοῦ περνᾷ, δὲν εἶναι πάντα τῆς ἀμεριμνησίας, ἢ τῆς συνήθους συλλογῆς. Καμιὰ φορά, φωνές ἀκούονται τὴν νύκτα, φωνές μιᾶς γυναικός, ποὺ ἄνδρες πολλοὶ σ' ἕνα χαντάκι τὴν βιάζονται, ἢ, ἄλλες φορές, ἄλλες φωνές – ἐκεῖνο τὸ δυσοίωνα παράγγελμα: «Στὸν τόπο!» ποὺ μέγαν τρόμον ἔσπερνε μέσ' στὶς ψυχές τῶν ὁδοιπόρων, ὅταν μαχαίρια ἄστραφταν καὶ καριοφίλια ἢ γκράδες, ἐμπρὸς στὰ στήθη τῶν ταξιδιωτῶν, ὅταν, στὸν δρόμο αὐτόν, μοῖρα κακὴ τοὺς ἔρριχνε στὰ χέρια τῶν ληστανταρτῶν, ποὺ φουστάνελα λερὴ φορώντας, ἔτσι καθῶς προβάλλανε ἀπὸ τὴν μπούκα μιᾶς σπηλιᾶς, μὲ παλληκάρια μοιάζανε τοῦ Ὀδυσσεῆ Ἀνδρούτσου, σὰν νὰ ἔταν ὁ τόπος τὸ Χάνι τῆς Γραβιᾶς καὶ οἱ ταξιδιωτῶν τοῦτοι, στρατιῶται τοῦ Κιοσέ Μεχμέτ ἢ τοῦ Ὀμέρ Βρυώνη – ἔτσι καθῶς ἀπ' τὸ Πικέρμι ξεκινώντας, περνώντας μέσ' ἀπ' τὴν Νταοῦ Πεντέλη, ἀπὸ τὸν δρόμο αὐτόν, πρὸς μονοπάτια δύσβατα τοὺς λόρδους ὠδηγοῦσαν (ξανθὰ παιδιὰ τῆς Ἰνγκλιτέρας ποὺ στὴν Ἑλλάδα ἤρθανε καὶ ἀγίασαν) μὲ τὰ χαντζάρια οἱ λησταὶ κεντρίζοντάς τους (ὦ, Ἐδουάρδε Χέρμπερτ! ὦ, Βάνιερ, ντὲ Μπόιλ καὶ Λόιντ!) ὥσπου νὰ φθάσουν σὲ σίγουρα λημέρια, κοντὰ στὴ Σκάλα τοῦ Ὀρωποῦ, στοῦ Δήλεσι τὰ μέρη, γιὰ λύτρα βασιλικὰ ἢ γιὰ μαχαίρι (στὰ Σάλωνα σφάζουν ἀρνιά καὶ στὸ Χρυσὸ κριάρια), γιὰ λύτρα βασιλικὰ ἢ γιὰ σφαγὴ (γιὰ δὲς καιρὸ ποὺ διάλεξε ὁ χάρος νὰ μὲ πάρῃ), ἐνῶ ὁ χειμῶνας τέλειωνε καὶ ζύγωνε ἢ Λαμπρὴ, καὶ μύριζε παντοῦ πολὺ τὸ πεῦκο, τὸ θυμάρι, γιὰ λύτρα βασιλικὰ ἢ γιὰ σφαγὴ, (ὦ Ἀρβανιτάκη Τάκο! ὦ Ἀρβανιτάκη Χρῆστο! ὦ Γερογιάννη καὶ μαῦρε ἐσὺ Καταρραχιά!) γιὰ λύτρα βασιλικὰ ἢ γιὰ σφαγὴ, κοντὰ στὴ Σκάλα τοῦ Ὀρωποῦ, στοῦ Δήλεσι τὰ μέρη.

χαντάκι : μικρὸς λάκκος | *δυσοίωνα* : (δυσοίωνος) αὐτὸς ποὺ προμηνύει κάτι κακὸ | *παράγγελμα* : πρόσταγμα, διαταγή | *καριοφίλια* : (καριοφίλι) ἐμπροσθογεμὲς πυροβόλο ὄπλο | *γκράδες* : (γκράς) ἐμπροσθογεμὲς τυφέκιο | *λερὴ* : (λερός) λερωμένος | *μπούκα* : ἄνοιγμα, εἴσοδος | *χαντζάρια* : (χαντζάρι) τύπος μεγάλου κυρτοῦ μαχαιριοῦ | *κεντρίζοντας* : (κεντρίζω) (ἐδῶ) μαχαιρώνω | *λημέρια* : (λημέρι) ἄντρο κλεφτῶν | *ζύγωνε* : (ζυγώνω) πλησιάζω | *θυμάρι* : ἀρωματικὸς θάμνος, βότανο

Τὸ ἀπόσπασμα ἀπὸ τὸ συνθετικὸ αὐτὸ ποίημα τοῦ Ἀνδρέα Ἐμπειρικοῦ ἀναφέρεται στὸ περιστατικὸ ἐκεῖνο ποὺ ἔμεινε γνωστὸ ὡς «Σφαγὴ τοῦ Δηλεσιοῦ». Πρόκειται γιὰ τὴ σύλλη-

ψη, όμηρία και τελικά θανάτωση μιᾶς ομάδας περιηγητῶν ἀπὸ τὴν Ἰταλία και τὴν Ἀγγλία, ἀπὸ τὴν ληστρική συμμορία τῶν Ἀρβανιτάκηδων τὸ Πάσχα τοῦ 1870, ἀρχῆς τοῦ μηνὸς Ἀπριλίου, γεγονός πὸν ὀδήγησε στὴ λαϊκὴ κατακραυγὴ τῶν ληστῶν, τὴν ἐκτέλεσή τους και τὴν ἔκθεση τῶν τετημημένων κεφαλῶν τους στὸ Πεδίον τοῦ Ἄρεως πρὸς παραδειγματισμό. Ὑπῆρξε διεθνὴς ἀντίδραση μὲ τὶς πρεσβεῖες τῆς Ἰταλίας και τῆς Ἀγγλίας νὰ δηλώνουν ἀνοικτὰ τὴ δυσαρέσκεία τους κλονίζοντας τὶς σχέσεις τῆς Ἑλλάδος μὲ τὶς δύο χῶρες.

Κιοσὲ Μεχμέτ : Ὁ Κιοσὲ Μεχμέτ πασᾶς (1780-1832) ἦταν Τοῦρκος ἀξιωματικός στὴν ὑπηρεσία τοῦ Χουρσίτ πασᾶ, ἄλλως Κιουταχῆ, μὲ δράση στὴν ἀνατολικὴ Στερεὰ Ἑλλάδα κατὰ τὰ πρῶτα χρόνια τῆς Ἐπανάστασης.

Πικέρμι : Οἰκισμὸς στὴν Ἀνατολικὴ Ἀττικὴ, γνωστὸς κι ὡς Λιόπεσι. Πρόκειται γιὰ τὸ μέρος ὅπου συνέβη ἡ ἀπαγωγὴ τῶν περιηγητῶν ἀπὸ τοὺς Ἀρβανιτάκηδες.

ἀπ' τὴν Νταοὺ Πεντέλη : Ἡ Νταοὺ Πεντέλης εἶναι οἰκισμὸς στὰ ἀνατολικά τοῦ ὄρους Πεντέλης, στὸν ὁποῖον βρίσκεται ἡ ἱστορικὴ Ἱερὰ Μονὴ Παντοκράτορος Χριστοῦ, καθὼς ἐπίσης και οἱ ἐγκαταστάσεις Ἰδρύματος γιὰ παιδιὰ μὲ ψυχοπαθολογικά νοσήματα.

Ἐδουάρδε Χέρμπερτ : Μέλος τῆς ομάδας τῶν περιηγητῶν, γραμματέας τῆς ἀγγλικῆς πρεσβείας.

Βάινερ, ντὲ Μπόιλ και Λόιντ : Ὁ Φρειδερίκος Βάινερ (ἢ Βίνερ) ἦταν ἐγγονὸς τοῦ κόμη Γκρέϋ, ὁ κόμης Ἀλβέρτος ντὲ Μπόιλ ἦταν γραμματέας τῆς ἰταλικῆς πρεσβείας, και ὁ δικηγόρος Λόιντ, ὁ ὁποῖος συνοδεύταν ἀπὸ τὴ σύζυγό του – ὅλοι τους μέλη τῆς ἀτυχῆς ομάδας τῶν περιηγητῶν.

κοντὰ στὴ Σκάλα τοῦ Ὠρωποῦ, στοῦ Δήλεσι τὰ μέρη : Ἡ Σκάλα Ὠρωποῦ εἶναι παραθαλάσσιος οἰκισμὸς στὰ ΒΑ τῆς Ἀττικῆς. Τὸ Δήλεσι εἶναι παραθαλάσσιος οἰκισμὸς στὰ ἀττικοβιοτικὰ σύνορα.

(στὰ Σάλωνα σφάζουν ἀρνιά και στὸ Χρυσὸ κριάρια) : Στίχος ἀπὸ δημοτικὸ ἄσμα γιὰ τὴν Μαρία τὴν Πενταγιώτισσα: «Στὰ Σάλωνα σφάζουν ἀρνιά και στὸ Χρυσὸ κριάρια / και στὴς Μαρίτσας τὴν ποδιὰ σφάζονται παλληκάρια. / Μαρίτσα Πενταγιώτισσα, μωρὴ δασκαλοπούλα / ἐσὺ τὰ 'καμες οὔλα!».

(γιὰ δὲς καιρὸ πὸν διάλεξε ὁ χάρος νὰ μὲ πάρη) : Ἀναφορὰ στὸν πρῶτο στίχο τοῦ γνωστοῦ δίστιχου πὸν φέρεται νὰ εἶπε ὁ ἀγωνιστὴς Ἀθανάσιος Διάκος κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ μαρτυρίου του: «Γιὰ ἰδὲς καιρὸ πὸν διάλεξε ὁ Χάρος νὰ μὲ πάρη, / τώρα πὸν ἀνθίζουν τὰ κλαριά, πὸν βγάν' ἡ γῆ χορτάρη».

ὦ Ἀρβανιτάκη Τάκο! / ὦ Ἀρβανιτάκη Χρήστο! : Οἱ δύο ἀδελφοὶ Ἀρβανιτάκη, οἱ ὁποῖοι προΐσταντο τῆς ληστρικῆς συμμορίας.

ὦ Γερογιάννη και μαῦρε ἐσὺ Καταραχιά : Λήσταρχοι τῆς συμμορίας, οἱ φερόμενοι ὡς ἐκτελεστὲς ὀρισμένων ἐκ τῶν μελῶν τῆς ομάδας μπροστὰ στὰ μάτια τῶν ἀρχῶν.

Ἀνδρέας Ἐμπειρικός (Μπραῖλα, Ρουμανία, 1901 – Κηφισιά, 1975)

Ψυχαναλυτὴς, φωτογράφος, πεζογράφος και ποιητὴς τῆς Γενιᾶς τοῦ '30. Ὑπῆρξε ὁ βασικὸς εἰσηγητὴς και ἐκφραστὴς τοῦ ὑπερρεαλισμοῦ στὴν Ἑλλάδα, ἐνῶ

ασχολήθηκε ενεργά με την ψυχανάλυση για αρκετά χρόνια, εισάγοντας πρώτος απ' όλους πρωτοποριακές μεθόδους θεραπείας στη χώρα μας. Έκανε σημαντικές σπουδές στην Ευρώπη, καταγόμενος από πολύ πλούσια οικογένεια έφοπλιστών. Πέρα από το σημαντικό ποιητικό του έργο, ο Έμπερικός άφησε πίσω του ένα πολύτομο πεζογράφημα (*Ο Μέγας Ανατολικός*), αρκετά άλλα μικρότερα πεζά κείμενα, μελέτες, δοκίμια, αυτοβιογραφικού τύπου χρονικά, καθώς επίσης κι ένα πλούσιο φωτογραφικό αρχείο. Το μεγαλύτερο μέρος του έργου του εκδόθηκε αργότερα από τον θάνατό του. Αν και αρχικά ή ποιήσή του αντιμετώπιστηκε με αμφιθυμία λόγω του καινοτόμου χαρακτήρα της, σύντομα ή συμβολή του Έμπερικού εκτιμήθηκε όπως αναμενόταν για το μέγεθος της επίδρασης που άσκησε στον καιρό του, αλλά και στην πορεία των ελληνικών γραμμάτων.

«Ο Δρόμος»

Πηγή: Ανδρέας Έμπερικός, *Ο Δρόμος*, Θεσσαλονίκη, Τράμ, 1974, σσ. 11-14.

Διπλογιόρτι στὴν Ἀράχωβα

Τ' Ἄη Γιώργη στὴν Ἀράχωβα ἡ γιορτὴ
στὴν ἐκκλησιὰ τὴν δαφνοστολισμένη
νταβούλια καὶ ζουρνέδες, χλαλοῆ
κ' ἡ κνίσσα τοῦ ὄβελια ποὺ ἀνασταίνει.

Δοξαστικά βαροῦνε μπαλωθιές
κι' ὁ ντουλαμᾶς ὄλοῦθε ριπιδίζει·
μοσχοβολοῦν γαρύφαλλα οἱ βραγιές
καὶ τὸ τραγοῦδι λεβεντιὰ καπνίζει.

Στὴν σκιά τοῦ δρῦ χρορεύουν πεντοζάλη
κι' ὅθε πατοῦνε ἀναστενάζει ἡ γῆ
κι' οἱ λυγερές γιορτάνι καὶ φλουρί
ὅθε κυτοῦν φωτιὰ κι' ἀνεμοζάλη.

Τ' ἄη Γιώργη καὶ τοῦ ἁγίου Καραϊσκάκη
τὸ διπλογιόρτι θρύλε Παρνασσέ·
μέριασε νὰ διαβοῦνε οὐρανὸ
οἱ δυὸ Ἀρχαγγέλοι μὲ ὕμνο καὶ κοντάκι...

νταβούλια : (νταβούλι· βλ. καὶ νταούλι) κρουστὸ μουσικὸ ὄργανο | ζουρνέδες : (ζουρνές· βλ. καὶ ζουρνάς) πνευστὸ μουσικὸ ὄργανο | χλαλοῆ : φασαρία, ὄχλαγωγία | κνίσσα : (βλ. κνίσσα) μυρωδιὰ κρέατος ποὺ ψήνεται στὰ κάρβουνα | ὄβελια : (ὀβελίας) ἄρνι ἢ κατσίκι ποὺ ψήνεται στὴ σούβλα | ἀνασταίνει : (ἀνασταίνω) (ἐδῶ) δίνω ζωὴ σὲ κάτι, ἀναζωογονῶ | δοξαστικά : (δοξαστικὸ) ιδιόμοελο τῆς χριστιανικῆς λειτουργίας ποὺ ξεκινᾶ μὲ τὸν στίχο «Δόξα Πατρὶ καὶ Υἱῷ καὶ Ἁγίῳ Πνεύματι...» | μπαλωθιές : (μπαλωθιά) πανηγυρικὸς πυροβολισμὸς στὸν ἀέρα | ντουλαμᾶς : πολύπτυχο παραδοσιακὸ ἔνδυμα | ὄλοῦθε : παντοῦ | ριπιδίζει : (ριπιδίζω) ἀερίζω | βραγιές : (βραγιά) τμῆμα κήπου χωρισμένο ἀπὸ τὸν ὑπόλοιπο, γιὰ τὴν καλλιέργεια λαχανικῶν ἢ τὴ φύτευση λουλουδιῶν | δρῦ : (δρῦς) βελανιδιά | πεντοζάλη : (πεντοζάλης) παραδοσιακὸς χορὸς | ὅθε : ὅπου | λυγερές : (λυγερός) (ἐδῶ) νεαρὴ γυναῖκα μὲ λεπτοκαμωμένη κορμοστασιά | γιορτάνι : (βλ. καὶ γιορντάνι) περιδέραιο | φλουρί : χρυσὸ νόμισμα | ἀνεμοζάλη : παραζάλη, ταραχὴ, σύγχυση | διπλογιόρτι : διπλὴ ἑορτὴ | μέριασε : (μεριάζω) κάνω στὴν ἄκρη | διαβοῦνε : (διαβαίνω) περνῶ ἀπὸ κάπου | κοντάκι : σύντομος ἐκκλησιαστικὸς ὕμνος· ὀπίσθιο τμῆμα τυφεκίου

Ὁ πυρπολητής

Ταπεινὲ γιεμιτζῆ θάλασσομάχε, ψαριανὲ Κωνσταντῆ
τὸ κουπί σου ξεκινᾷ ἀπὸ τὸ χορικό τῶν Περσῶν
κι ἄρμενίζει μὲ χορικό καὶ ψαλμὸ
ἀπὸ τὰ νερά τοῦ Ἑλλησπόντου μέχρι τὴν Κρήτη.

Σὲ δοξολογεῖ μὲ ὠσαννὰ καὶ μὲ βάγια
ἢ ἐπέτεια θαλασσινή σου γιορτῆ
σὲ ἀποκαλοῦν Διγενὴ τῶν κυμάτων
οἱ πολεμάρχοι τοῦ Γένους, οἱ καπεταναῖοι ἀετοὶ
τὰ θαλασσοπόρα γεράκια ποὺ βιγλίζουν τὰ πέλαγα.

Εἶσαι τάρχαϊο κυματοδαρμένο ριζικό τῆς φυλῆς
π' ἀντρεῖυει μὲ τὸν ἐπικό κυανόδοξον ἄνεμο
ποὺ πίνει τὸν Σαλαμίσιον παιάνα.

Εἶσαι ὁ ραψωδικὸς Ἰθακήσιος ἥρωας
μὲ τὸν πυρωμένο δαυλὸ στὸ μάτι τοῦ Κύκλωπα
Τάφροπούλι στὴν μπόρα.
Τὸ γεράκι στὴν Ὀστρια.

Σὲ κάθε σκαρί, μπρατσέρα, τρεχαντήρι καὶ σκούνα
κρεμᾶνε τὸ θυμητικό σου εἰκόνησμα
στὸ θαλασσοφίλητο ἄρμπουρο.
Σὲ κάθε ριψοκίνδυνη ἰδέα, καὶ πράξη
τραγουδοῦν τὸνομά σου.

γιεμιτζῆ : (γιεμιτζής· βλ. καὶ γιεμιτζής) βαρκάρης | *θάλασσομάχε* : (θάλασσομάχος) αὐ-
τὸς ποὺ ἐργάζεται στὴ θάλασσα ἢ ποὺ ἔχει ταξιδέψει πολὺ ἔχοντας κινδυνεύσει | *ἀρμε-
νίζει* : (ἀρμενίζω) ταξιδεύω μὲ ἀνοικτὰ πανιά | *χορικό* : κομμάτι τῆς ἀρχαίας τραγωδίας,
τὸ ὁποῖο ψάλλει ὁ χορὸς ἀνάμεσα σὲ δύο ἐπεισόδια | *ὠσαννὰ* : λατρευτικὸ ἐπιφώνημα |
βάγια : (συνήθως πληθ.: βάγιο) κλαδὶ φοίνικα | *ἐπέτεια* : (ἐπέτειος) αὐτὸς ποὺ συμβαίνει
κάθε χρόνο σὲ καθορισμένη ἡμερομηνία | *θαλασσοπόρα* : (θαλασσοπόρος) αὐτὸς ποὺ ἔχει
ταξιδέψει πολὺ στὴ θάλασσα | *βιγλίζουν* : (βιγλίζω) φρουρῶ· ἐξερευνῶ, παρατηρῶ | *ριζι-
κό* : μοῖρα | *κυανόδοξον* : (κυανόδοξος) σχετικὸς καὶ σχετιζόμενος μὲ τὸ κυανοῦν χρῶμα |
παιάνα : (παιάνας) πολεμικὸ τραγοῦδι | *δαυλό* : (δαυλός) πυρωμένο ξύλο, δᾶδα, λαμπάδα |
τάφροπούλι : (τὸ ἀφροπούλι) θαλασσοπούλι | *Ὀστρια* : νότιος ἄνεμος | *σκαρί* : σκελετὸς
πλοίου | *μπρατσέρα* : (βλ. καὶ βρατσέρα) μικρὸ καὶ ἐλαφρὸν δικάταρτο ἰστιοφόρο μὲ τριγων-
ικὰ πανιά | *τρεχαντήρι* : μικρὸ, ἐλαφρὸ, ξύλινο χειροποίητο ἰστιοφόρο σκάφος | *σκούνα* :

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἑλευθεριά!

δικάταρτο ἰστιοφόρο | *θυμητικό* : μνήμη· ἀναμνηστικό | *θαλασσοφίλητο* : (θαλασσοφίλητος) αὐτὸς ποὺ βρίσκεται πλησίον τῆς θαλάσσης | *ἄρμπουρο* : κατάρτι, ἰστίο

ἀπὸ τὸ χορικό τῶν Περσῶν : Ἀναφορὰ στὴν ἀρχαιοελληνικὴ τραγωδία *Πέρσαι* τοῦ Αἰσχύλου.

Διγενὴ τῶν κυμάτων : Ἐδῶ ὁ Κανάρης παρομοιάζεται μὲ τὸν Διγενὴ Ἀκρίτα, τὸν θρύλο καὶ τὰ ἀνδραγαθήματα τοῦ ὁποίου ἐξυμνοῦν πολυάριθμα δημοτικὰ τραγούδια ἤδη ἀπὸ τὰ μεσαιωνικὰ χρόνια.

τὸν Σαλαμίνιον παιάνα : Ἀναφορὰ στὴ ναυμαχία τῆς Σαλαμίνας, τὴ σπουδαία θαλάσσια μάχη μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Περσῶν, ἡ ὁποία κατέληξε σὲ σημαντικὴ νίκη τῶν Ἑλλήνων.

ὁ ραψωδικὸς Ἰθακήσιος ἥρωας : Πρόκειται, φυσικὰ, γιὰ τὸν πολυμήχανο Ὀδυσσεὺς τῶν ὀμηρικῶν ἐπῶν.

μὲ τὸν πυρωμένο δαυλὸ στὸ μάτι τοῦ Κύκλωπα : Ἀναφορὰ στὸ ἰ τῆς *Ὀδύσσειας*, ὅπου ὁ Ὀδυσσεὺς καὶ οἱ σύντροφοί του καταλήγουν στὸ νησί τοῦ Κύκλωπα Πολύφημου, ἐγκλωβίζονται στὴ σπηλιά του καὶ γιὰ νὰ ξεφύγουν μεθοῦν τὸν Πολύφημο —κατόπιν σχεδίου τοῦ Ὀδυσσεὺς— κι ἔπειτα τὸν τυφλάνουν, ἐνῶ αὐτὸς κοιμόταν, μὲ ἓναν πυρωμένο δαυλό.

Παῦλος Κριναῖος (Πάφος, 1902 – Ἀθήνα, 1986)

Δημοσιογράφος καὶ ποιητής. Ἐργάστηκε σὲ διάφορες ἐφημερίδες, ἐνῶ εἶχε τακτικὴ συνεργασία μὲ ἐπιστημονικὰ καὶ λογοτεχνικὰ περιοδικὰ τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Κύπρου.

«Διπλογιόρτι στὴν Ἀράχωβα»

Πηγή: Παῦλος Κριναῖος, *Τὸ βιβλίο τῆς Μυρτῶς (Ὄνειρο καὶ φαντασία)*, Ἀθήνα, 1978, σ. 25.

«Ὁ πυρπολητής»

Πηγή: Παῦλος Κριναῖος, *Τὸ βιβλίο τῆς Μυρτῶς...*, ὅ.π., σ. 41.

Άλεξάνδρα Πλακωτάρη

(1902-1993)

Χορικό

Πόνος τὸν πόνο φτάσαμε στὴν ἡλικία τοῦ πλατάνου
μὲ τὴ βαθιά, παρήγορη σκιά τὸ καλοκαίρι
τὴ γύμνια στοὺς ἀνέμους τοῦ χειμῶνα
κι οἱ ρίζες μας μέσα στὰ νερὰ τῆς γῆς.
Εἴμαστε γυναῖκες, δὲν ἔχουμε ἄρματα
νὰ σοῦ κρεμάσουμε στὰ κλώνια, τιμητικά,
κι ἡ Μπουμπουλίνα καιρὸς ποὺ ἔφυγε
μ' ἓνα βόλι ἔκρηκτο στὸ μέτωπό της.
Εἰρηνικὲς ἐμεῖς, δένουμε τὰ χέρια
ὄχι πάνω ἀπὸ γκρεμὸ ἀπελπισμένα
μὰ γύρω στὸν πλατὺ κορμὸ σου
καὶ χορεύουμε τῆς εὐφορίας τὸ χορὸ.

κλώνια : (κλώνι· βλ. καὶ κλωνί, κλωνος) κλωνάρι, κλαρί | βόλι : βλήμα πυροβόλου ὄπλου |
ἔκρηκτο : (ἔκρηκτος) αὐτὸς ποὺ ἔχει ἐκραγεῖ

ἡ Μπουμπουλίνα : Ἡ Λασκαρίνα Πινότση (1771-1825) ἦταν ἡρώιδα τῆς Ἐπανάστασης τοῦ 1821, ἀπὸ τὶς πλέον σημαίνουσες γυναικεῖες μορφές, χήρα τοῦ πλοιάρχου καὶ πλοιοκτῆτη Δημητρίου Μπούμπουλη, ἐξ οὗ καὶ τὸ κατὰ κόσμον ὄνομα “Μπουμπουλίνα”. Εἰσέδεψε ὅλη τῆς τὴν περιουσία ναυπηγώντας πλοῖα καὶ ἐνισχύοντας τὸν Ἄγωνα σὲ κάθε ἐκφανσή του.

μ' ἓνα βόλι ἔκρηκτο στὸ μέτωπό της : Ἡ Μπουμπουλίνα τραυματίστηκε θανάσιμα στὸ κεφάλι, ἔπειτα ἀπὸ ἀνταλλαγὴ πυρῶν μὲ τὴν οἰκογένεια τῶν Κουτσαίων. Ὁ μικρότερος υἱὸς τῆς (ἀπὸ τὸν γάμο τῆς μὲ τὸν Δημήτριο Γιάννουζα) θέλησε νὰ παντρευτεῖ τὴν κόρη τῶν Σπετσιοτῶν προκρίτων, Κουτσαίων, ἡ ὁποία ἦταν ἤδη λογοδοσμένη. Αποτέλεσμα αὐτοῦ ἦταν οἱ δύο νέοι νὰ κλεφτοῦν καταφεύγοντας στὸ σπίτι τοῦ πατέρα τοῦ νεαροῦ Γιάννουζα. Οἱ Κουτσαῖοι, αἰσθανόμενοι προσβεβλημένοι, ἔσπευσαν νὰ ἐκδικηθοῦν τὴν ντροπή· ἡ Μπουμπουλίνα συνέδραμε τὸν υἱὸ τῆς, ὅμως λογομαχώντας μὲ τὸν Ἰωάννη Κούτση ἀπὸ τὸ παράθυρο τοῦ ὀρόφου, ὁ τελευταῖος πυροβόλησε σκοτώνοντας τὴν ἀγωνίστρια μὲ μιὰ σφαῖρα ἀνάμεσα στὰ μάτια.

Άλεξάνδρα Πλακωτάρη (Κων/πολη, 1902 – Ἀθήνα, 1993)

Φιλολόγος, δοκιμογράφος καὶ ποιήτρια. Σπούδασε Ἀγγλικὴ Φιλολογία στὴν Γερμανία καὶ τὴν Γαλλία. Ἐξέδωσε ποιητικὲς συλλογὲς καὶ δοκίμια-μελέτες γιὰ τὴν ἀγγλικὴ λογοτεχνία.

«Χορικό»

Πηγή: Άλεξάνδρα Πλακωτάρη, *Χαρμολύπη*, Ἀθήνα, Οἱ Ἐκδόσεις τῶν Φίλων, 1978, σ. 40.

Γ. Θ. Βαφόπουλος

(1903-1996)

Ἀθήνα

Ἦ Ἀθήνα, πόλις ἀπὸ φῶς, στέμμα λαμπρὸ τῆς Ἀττικῆς,
ποῦ ἕνα πανάρχαιο παρελθὸν τὰ στέρνα σου βαραίνει,
ἂν σὰν ἑταίρα ἀδιάντροπη σὲ διαγουμίζει ὁ Χασεκῆς
τῆς («προόδου») κι' ὁ («πολιτισμός») τὸ ἀρχαῖο σου κλέος μαραίνει,

ἐγώ, μιᾶς χώρας σκυθικῆς βάρβαρο τέκνο, μιὰ φορὰ
ξεκίνησα προσκυνητῆς τῶν ἔνδοξόν σου χρόνων,
μὰ ἀδιάφορος ἐπέρασα, τυφλός, τὴ σύγχρονη ἀγορά,
ἀνάμεσ' ἀπὸ ἀλαλαγμοὺς ἀνάξιων ἀπογόνων.

στέρνα : (στέρνο) τὸ θωρακικὸ ὀστό | *ἑταίρα* : τύπος πόρνης τῆς ἀρχαιότητος μὲ εὐρεία καλλιέργεια καὶ μόρφωση | *ἀδιάντροπη* : (ἀδιάντροπος) αὐτὸς ποῦ δὲν νιώθει ντροπή | *διαγουμίζει* : (διαγουμίζω) ληλατῶ, ἀλώνω | *κλέος* : δόξα, φήμη | *μαραίνει* : (μαραίνω) ὀδηγῶ κάτι σὲ μαρασμό | *ἀλαλαγμοὺς* : (ἀλαλαγμός) θριαμβικὴ ἀκατάληπτη κραυγὴ

σὲ διαγουμίζει ὁ Χασεκῆς : Ὁ Χατζῆ Ἀλῆ Χασεκῆ(ς) ἦταν Ὁθωμανὸς διοικητῆς τῆς Ἀθήνας κατὰ τὸν 18ο αἰῶνα, γνωστὸς γιὰ τὴ σκληρότητα καὶ τὴ βιαιότητά του.

μιᾶς χώρας σκυθικῆς : Οἱ Σκύθες ἦταν νομάδες τῆς δυτικῆς Ἀσίας καὶ τῆς βορειοανατολικῆς Εὐρώπης. Ὡς σκυθικὸς χαρακτηρίζεται συχνὰ ὁ βάρβαρος καὶ πολεμοχαρῆς, ὁ ἀπολίτιστος καὶ ὀπισθοδρομικός. Αὐτὴ εἶναι ἐν πολλοῖς καὶ ἡ χρῆση ἐν προκειμένῳ ἀπὸ τὸν συγγραφέα.

Γ. Θ. Βαφόπουλος (Γευγελή, 1903 – Θεσσαλονίκη, 1996)

Ποιητὴς τοῦ Μεσοπολέμου. Ἐξῆσε τὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς ζωῆς του στὴν Θεσσαλονίκη, ἐνῶ πέρασε καὶ ἀπὸ τὴν Ἀθήνα, τὴν Ἑδέσσα καὶ ἄλλοῦ. Διηύθυνε τὸ περιοδικὸ *Μακεδονικὰ Γράμματα*. Ταξίδεψε ἀρκετὰ σὲ ὅλη του τὴ ζωή. Τὸ ἔργο του ἀποτελεῖται κατὰ βάση ἀπὸ ποιήματα, ἐνῶ ἐξέδωσε αὐτοβιογραφικὲς σημειώσεις καὶ ἔγραψε καὶ λίγα διηγήματα· σώζεται ἀκόμη ἀλληλογραφία του. Ἡ ποίησή του συντονίζεται μὲ τὶς μεσοπολεμικὲς ἐπιταγές, ἐνῶ προοδευτικὰ μοιάζει νὰ ἐγκολπώνεται νέους ἐκφραστικὸς τρόπους τῆς νεωτερικῆς ποίησης.

«Ἀθήνα»

Πηγὴ: Γ. Θ. Βαφόπουλος, *Τὰ Ποιήματα*, Ἀθήνα, Κέδρος, 1978, σ. 29.

Γιάννης Κουτσοχέρας

(1904-1994)

Λ

Καὶ ἦρθε τοῦ Εἰκοσιένα τὸ πλήρωμα
μὲ τὸ καριοφύλι καὶ μὲ τὸ δαυλό·

μὲ τὸ δάσκαλο
τὸ κρυφὸ σκολειό
τὸ ‘ποθούμενο’ τοῦ Αἰτωλοῦ·

μὲ τοὺς φιλικούς
τοὺς ἱερολοχίτες
μὲ τὸ ράσο τὸ φλεγόμενο τοῦ Παπαφλέσσα
μὲ τὸ Σούλι — μὲ τὸ Κούγκι — μὲ τὸ Ἀρκάδι·

οἱ Σουλιώτισσες
τὰ βρέφη
τὸ Ζάλογγο.

— Ἔχετε γειὰ βρυσουῖλες.

καριοφύλι : ἐμπροσθογεμὲς πυροβόλο ὄπλο | *δαυλό* : (δαυλός) πυρωμένο ξύλο, δᾶδα, λαμπάδα

τὸ ‘ποθούμενο’ τοῦ Αἰτωλοῦ : Τὸ «ποθούμενον» τοῦ Κοσμᾶ τοῦ Αἰτωλοῦ ἀνταποκρίνεται στὴ γενικότερη προσδοκία ἀπελευθέρωσης τῶν ἐλληνικῶν καὶ χριστιανικῶν πληθυσμῶν ἀπὸ τὸν ὀθωμανικὸ ζυγὸ. Ἐντοπίζεται σὲ πλῆθος προφητικῶν του ρήσεων, ὅπως, λ.χ.: «Τὸ ποθούμενο θὰ γίνῃ στὴν τρίτη γενεά. Θὰ τὸ ἰδοῦν τὰ ἐγγόνια σας» ἢ «Τὸ ποθούμενο θὰ ἔρθῃ ὅταν θάρθοῦν δυὸ πασχαλιὲς μαζί».

ἱερολοχίτες : Ὁ Ἱερὸς Λόχος ἦταν τὸ στρατιωτικὸ σῶμα ποὺ ἰδρύθηκε ἀπὸ τὸν Ἀλέξανδρο Ὑψηλάντη στὴν Μολδοβλαχία τὸν Μάρτιο τοῦ 1821, ἀποτελούμενο ἀπὸ Ἑλληνες φοιτητές, οἱ ὁποῖοι ἦταν διατεθειμένοι νὰ ἐπιδοθοῦν στὸν ἔνοπλο ἀγῶνα γιὰ τὴν ἐλληνικὴ Ἀνεξαρτησία καὶ τὴν ἀπόσχιση τοῦ ὀθωμανικοῦ ζυγοῦ. Ἡ μάχη στὸ Δραγατσάνι, πρώτη τῶν ἱερολοχιτῶν, ἔμελλε νὰ εἶναι καὶ ἡ τελευταία, μιᾶς καὶ ἡ συντριβὴ τους συνοδεύτηκε ἀπὸ τὴ διάλυση τοῦ Ἱεροῦ Λόχου.

Κούγκι : Στὶς 13 Δεκεμβρίου 1803, ὁ ἱερομόναχος Σαμουὴλ μαζί μὲ κατοίκους τῆς περιοχῆς τοῦ Σουλίου ἀποφάσισαν νὰ θυσιαστοῦν ἀνατινάζοντας τὴν πυριτιδαποθήκη τῆς ἐκκλησίας τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς.

Ἀρκάδι : Κατὰ τὴν Κρητικὴ Ἐπανάσταση τοῦ 1866 καὶ πρὸ συγκεκριμένα τὸν Νοέμβριο

τοῦ ἴδιου ἔτους, ἀγωνιστές καὶ κάτοικοι τῆς εὐρύτερης περιοχῆς κατέφυγαν στὴ μονὴ ἀποφασίζοντας νὰ ἀνατινάξουν τὴν πυριτιδαποθήκη της, προκειμένου νὰ ἀποφύγουν τὴ σύλληψη ἀπὸ τοὺς ἐπιτιθέμενους Ὀθωμανούς.

Γιάννης Κουτσοχέρας (Ζήρια Ἀχαΐας, 1904 – Ἀθήνα, 1994)

Νομικός, πολιτικός καὶ ποιητής. Σπούδασε στὴν Ἀθήνα καὶ στὸ Παρίσι νομικά, οἰκονομικά καὶ ἀνθρωπιστικὲς σπουδές. Πολιτεύθηκε μὲ τὸ ΠΑΣΟΚ καταλαμβάνοντας τὰ ἀξιώματα τοῦ βουλευτῆ, εὐρωβουλευτῆ καὶ τοῦ πρέσβη τῆς Ἑλλάδος στὴν ΟΥΝΕΣΚΟ. Πρωτοστάτησε στὴν καθιέρωση τοῦ μονοτονικοῦ συστήματος. Τὸ συγγραφικὸ ἔργο του περιλαμβάνει ποιήματα, δοκίμια καὶ ἐκτενῆ ἀρθρογραφία.

«Λ»

Πηγή: Γιάννης Κουτσοχέρας, *Ἑλλαδικά. Ποιητικό*, Ἀθήνα, Κέδρος, 1980, σ. 40.

Ρίτα Μπούμη-Παπᾶ

(1906-1984)

Βουκουρέστι

Περπάτησα μ' ἐξόριστους στήν πόλη
πού 'κρυψε μέσ στα σπίτια της τούς Φιλικούς
πού εἶδε τὸ Ρήγα κι ἄκουσε τὸ πλάνταγμα του
ἀπὸ θεσσαλικὴ φλογέρα. Χαιρετῶ
κάθε διαβάτη πού 'χει στὸ βλέμμα ἕνα λουλούδι
προσκυνῶ κάθε ἄντρα πού φέρνει τραύματα στὸ στῆθος
νιῶθω ἀδερφὸ κάθε ἠττημένο ἐπαναστάτη
κάθε ἀπροσάρμοστο στὴ λήθη.

[...]

Πατρίδα μακρινή, Ρήγα Βελεστινλή,
καθισμένε ἀνάμεσά μας, στὸ ἴδιο παγκάκι,
δὲ χάθηκε ἡ φλογέρα σου στὸ Δούναβη, ὅπως εἶπαν,
χλωρὴ κλωστή στὰ χεῖλῃ μου ἢ φωνή σου
ὅλοι στὰ μάτια μου τῆς ἐξορίας σας οἱ δρόμοι.
Ἐδῶ, στὰ ἴδια χόματα, κοντά σας,
μὲ μάρτυρα τὸ νέο φεγγάρι καὶ τὶς δάλθιστες φιλλύρες,
αἰσθάνονται κι οἱ ρίζες μου
τὸ φύλλωμά μου νὰ πλαταίνει
σὰν μιὰ ὀλοπράσινη σημαία.

[...]

πλάνταγμα : ἰσχυρὴ στεναχώρια, θρήνος | *φιλλύρες* : (φιλλύρα: βλ. καὶ φιλύρα) οἰκογένεια δέντρων μὲ προεξέχον εἶδος τὴν φλαμουριά

Σὲ ἡλικία τριάντα ἐτῶν, ὁ Ρήγας Βελεστινλῆς μετέβη στὸ Βουκουρέστι, ὅπου διορίστηκε ὡς γραμματέας τοῦ τότε ἡγεμόνα τῆς Βλαχίας, Νικολάου Μαυρογένη.

Ρίτα Μπούμη-Παπᾶ (Σύρος, 1906 – Αθήνα, 1984)

Μεταφράστρια, πεζογράφος καὶ ποιήτρια. Ἀπαντᾶ καὶ ὡς «Παπᾶ». Ὑπῆρξε σύζυγος τοῦ Νίκου Παπᾶ. Ἐξῆσε στήν Ἰταλία, συνέθεσε πολυάριθμα ποιήματα καὶ ἐκπόνησε μεταφράσεις. Συμμετεῖχε στήν Ἐθνικὴ Ἀντίσταση ἀπὸ τὶς θέσεις τοῦ ΕΑΜ. Ἄφησε πίσω της πλούσιο ἔργο πού περιλαμβάνει ποιητικὲς συλλογές, πεζογραφήματα, δοκίμια, ταξιδιωτικὰ κείμενα καὶ συνεργασίες μὲ περιοδικὰ καὶ ἐφημερίδες.

«Βουκουρέστι»

Πηγή: Ρίτα Μπούμη-Παπᾶ, *Ἡ σκληρὴ Ἀμαζόνα*, Αθήνα, Μέλισσα, 1964, σσ. 87, 90.

Νίκος Έγγονόπουλος

(1907-1985)

Ἡ πόλις τοῦ φωτός Εἰς Ἰωάννην Παππᾶν, γλύπτην

Δῶθε ἀπὸ τίς γραμμὲς τοῦ σιδηροδρόμου, πέρ' ἀπ' τὰ σπαρτά, στοὺς πρόποδες τοῦ ψηλοῦ βουνοῦ, ἐκτείνεται, μέσ' στοὺς κήπους καὶ στὰ χωράφια, ἡ ώραία ἑλληνικὴ πόλις. Ἀρχαίόθεν ἑλληνίς. Τὸ βουνό, ἀκόμα δὲν καλοκόπιασε τὸ φθινόπωρο, καὶ τὸ βαροῦν οἱ ἀνέμοι κι' οἱ βροχές. Μὲ τίς πρῶτες μέρες τοῦ χειμῶνα φαντάζει ὀλόασπρο, ὡς τὸ σκεπάζει τὸ χιόνι. Τὰ νερὰ κρυσταλλώνουν.

Εἶπα πὼς ἡ πόλις εἶναι ώραία. Εἶναι καὶ περίεργη. Κοσμεῖται μὲ λαμπρὲς οἰκοδομὲς, ποὺ κλιμακοῦνται σ' ὅλες τίς διαδοχικὲς ἐποχὲς τῆς ἱστορίας τοῦ ἔθνους. Τὰ κτίρια στέκονται πολὺ καλὰ, καὶ μόνο ποῦ καὶ ποῦ, κατ' ἀραιὰ διαστήματα, ἀπαιτεῖται κανένα μικρὸ μερεμέτι, γιὰ τὴν ἄρτια, τὴν ἀφογὴ ἐμφάνισή τους. Τὸ περίεργο τῆς πόλης ἐγκριεῖται στ' ὅτι ἐκεῖ συγκατοικοῦν ἀρμονικὰ καὶ μὲ κατανόηση, μὲ τὰς ἐκατέρωθεν, φυσικὰ, παραχωρήσεις, οἱ ζωντανοὶ μὲ τοὺς νεκρούς.

Κι' ἔτσι, παρὰ τὴ μετανάστευση τοῦ πληθυσμοῦ, μέχρις ἐρημώσεως τῆς ὑπολοίπου ἐπαρχίας, ἡ πόλις ἐξακολουθεῖ νὰ πυκνοκατοικῆται.

Κάποτε κατὰ τὰ ἀπέραντα ταξίδια μου, εὐτύχησα νὰ περάσω κι' ἀπὸ κεῖ. Πῶς νὰ περιγράψω τὴν ἀγαλλίασή μου, ὅταν σᾶς πῶ, πὼς ἐκεῖ, συναντήθηκα καὶ μὲ τὸν πατέρα μου, ποὺ εἶχα πολλὰ, μὰ πάρα πολλὰ χρόνια νὰ τὸν δῶ, ἀλλὰ καὶ μὲ τὸν Σκεντέρμπεη, τὴν κόμησση ντὲ Νοάιγ, τὸν Ἐμπεδοκλῆ τὸν φιλόσοφο, τὸν θεῖο μαρκήσιο ντὲ Σάντ, τὸν Μότσαρτ καθήμενο στὸ κλειδοκύμβαλό του, τὸν Ὀδυσσεά Ἄντροῦτσο, τὸν Ρήγα τὸν Βελεστινλῆ μὲ τὸ μπουζοῦκι του, καὶ τόσα, καὶ τόσα ἄλλα προσφιλῆ μου πρόσωπα.

μερεμέτι : μικροεπισκευή | κλειδοκύμβαλο : πιάνο

Σκεντέρμπεη : Ὁ Γεώργιος Καστριώτης ἢ Σκεντέρμπεης (1404/5-1468) εἶναι ὁ ἐθνικὸς ἥρωας τῆς Ἀλβανίας, ὁ ὁποῖος ἀντιστάθηκε στὴν Ὄθωμανικὴ Αὐτοκρατορία, προσπαθώντας νὰ ἀνακόψει τὴν κατάκτηση τῆς πατρίδας του.

τὴν κόμησση ντὲ Νοάιγ : Ἡ κόμησση ντὲ Νοάιγ (1876-1933) ἦταν Γαλλίδα συγγραφέας, ἑλληνικῆς καταγωγῆς ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῆς μητέρας της (Ραλλοῦ Μουσοῦρου), ἡ ὁποία ἐπηρεάστηκε ἀπὸ τὸ παρνασσικὸ κίνημα καὶ τοὺς Γάλλους τῆς ἐποχῆς της, ἐνῶ στὸ σαλόνι της φιλοξένησε τίς σπουδαιότερες φυσιογωμίες τοῦ καιροῦ της.

τὸν Ἐμπεδοκλῆ τὸν φιλόσοφο : Ὁ Ἐμπεδοκλῆς ὁ Ἄκραγαντινός (495-435 π.Χ.) ἦταν

προσωκρατικός πυθαγόρειος φιλόσοφος, γνωστός για τὸ σχῆμα τῆς ἀένας πάλης μεταξύ *Φιλότητος* καὶ *Νείκου*, ἡ ὁποία διαδραματίζεται πάνω στὰ τέσσερα ριζώματα ποῦ συνιστοῦν τὸν κόσμο (πῦρ, ἀήρ, ὕδωρ, γῆ).

τὸν θεῖο μαρκήσιο ντὲ Σάντ : Ὁ μαρκήσιος ντὲ Σάντ (1740-1814) ἦταν Γάλλος συγγραφέας καὶ φιλόσοφος, γνωστός για τὰ ἀκραία ἡδονιστικὰ ἔργα του, τὰ ὁποῖα ὑπῆρξαν καθοριστικὰ για τὴ διαμόρφωση νεωτερικῶν ιδεῶν τῆς ἐποχῆς του καὶ τροφοδότησαν ιδεολογικὰ αὐτὸ ποῦ ὀνομάστηκε ἐξ αὐτοῦ καὶ δι' αὐτοῦ *σαδισμός*.

τὸν Μότσαρτ : Ὁ Βόλφγκανγκ Αμαντέους Μότσαρτ (1756-1791) ὑπῆρξε μία σπουδαία ιδιοφυΐα τῆς κλασικῆς μουσικῆς, ὁ κορυφαῖος ἐκπρόσωπος τοῦ βιεννέζικου κλασικισμοῦ.

τὸν Ρήγα τὸν Βελεστινλῆ μὲ τὸ μπουζοῦκι του : Ἀναφορὰ σὲ λαϊκὴ ζωγραφικὴ ἀπεικόνιση τοῦ Ρήγα, ὁ ὁποῖος κρατᾷ ἓνα ὄργανο ποῦ μοιάζει μὲ λαοῦτο καὶ καθιστὸς τραγουδᾷ στοὺς συντρόφους του τὸν *Θούριο*. Παρόμοια ἀπεικόνιση τοῦ Ρήγα φιλοτεχνήθηκε καὶ ἀπὸ τὸν ζωγράφο Δημήτρη Μυταρᾶ ἐν προκειμένῳ, ὥστόσο, ὁ Ἐγγονόπουλος ἀναφέρεται στὴ λαϊκὴ εἰκονογραφικὴ ἐκδοχὴ τοῦ Ρήγα ποῦ περιγράφεται παραπάνω.

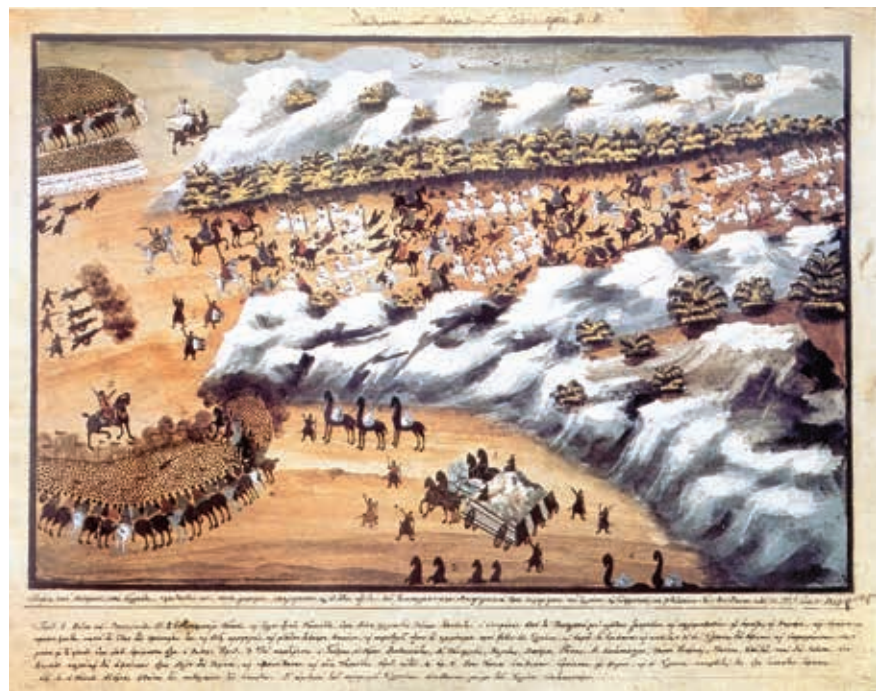
Νίκος Ἐγγονόπουλος (Ἀθήνα, 1907 – Ἀθήνα, 1985)

Ζωγράφος, σκηνογράφος καὶ ποιητὴς τῆς Γενιάς τοῦ '30, ἓνας ἐκ τῶν κορυφαίων ἐκπροσώπων τοῦ ὑπερρεαλιστικοῦ κινήματος στὴν Ἑλλάδα. Ὑπῆρξε καθηγητὴς στὸ Ἐθνικὸ Μετσόβιο Πολυτεχνεῖο. Συμμετεῖχε στὴν Ἀντίσταση τοῦ 1940. Τὸ συγγραφικὸ ἔργο του περιλαμβάνει ποιητικὲς συλλογές, πεζὰ κείμενα, δοκίμια καὶ μεταφράσεις.

«Ἡ πόλις τοῦ φωτός»

Πηγή: Νίκος Ἐγγονόπουλος, *Στὴν κοιλάδα μὲ τοὺς ροδῶνες, μὲ εἴκοσι ἔγχρωμους πίνακες καὶ ἓνα σχέδιο*, Ἀθήνα, Ἴκαρος, 1978, σσ. 73-74.

Παναγιώτης Ζωγράφος: **1.** *Ἡ μάχη τῶν Βασιλικῶν. Σκέψις Μακρυγιάννη* (1836-1839) ||
2. *Πολιορκία τῆς Τριπόλεως. Σκέψις Μακρυγιάννη* (1836-1839) | ἀύγοτέμπερες σὲ ξύλο (ἔκαστη 56,5 x 40 ἐκ.), Ἐθνικὸ Ἱστορικὸ Μουσεῖο, Ἀθήνα.

Γιῶργος Κοτζιούλας

(1909-1956)

Ἀπολογία μελλοθανάτου

“Ὅποιο κι ἂν ἔχουμε ὄνομα, λεγόμεσθε Ἑλληνίδες,
φύτρα τῆς γῆς ποὺ δόξασαν Τζαβέλαινες καὶ Διάκοι.
Τέτοιαν ἀντρίκια ἀπόφαση, πέες μας, ποῦ ἄλλοῦ τὴν εἶδες,
χλωμὲ κριτὴ, ποὺ στάζουνε τὰ λόγια σου φαρμάκι;

Καὶ τί μᾶς ἔφερες ἐδῶ, γιατί νὰ μᾶς δικάσεις;
Κοίτα πῶς λάμπουν ξάστερα τὰ μέτωπά μας, κοίτα.
Γιὰ τῶν λαῶν τὴν ἀνοιξη γίναμε ἀνθὸς τῆς πλάσης,
τόση δροσιὰ οὔτε τὸ πρῶτὶ δὲν ἔχει ἢ μαργαρίτα.

Ποιός, Λευτεριά, τὸ πίστευε πῶς σάβανό μας θά ’σουν;
Ἀμάλαγα ἂν δὲν πρόφτασαν τὰ στήθη τὰ παρθένα
μὲ γάλα ἀγνὸ τῆς σάρκας μας παιδιὰ νὰ προστηλάσουν
μὰ ἀπ’ ὅπου πέσουμε θὰ βγεῖ τοῦ ἀντρειωμένου ἢ γέγνα.

φύτρα : ρίζα, παραφυάδα, βλαστὸς | *ἀντρίκια* : (ἀντρίκιος) (ἐδῶ) γενναῖος | *φαρμάκι* :
δηλητήριο | *ξάστερα* : (ξάστερος) καθαρὸς | *πλάσης* : (πλάση) ὁ κόσμος, ἡ Κτίση |
σάβανο : νεκρική σινδὸνη | *ἀμάλαγα* : (ἀμάλαγος) ἀνέγγιχτος, παρθένος | *προστηλάσουν* :
(προστηλάζω) θηλάζω

Γιῶργος Κοτζιούλας (Πλατανούσσα Ἰωαννίνων, 1909 – Ἀθήνα, 1956)

Κριτικός, θεατρικὸς συγγραφέας, πεζογράφος καὶ ποιητής. Σπούδασε στὴν Φιλοσοφικὴ Σχολὴ τῆς Ἀθήνας. Πῆρε μέρος στὴν Ἐθνικὴ Ἀντίσταση στὶς τάξεις τοῦ ΕΑΜ/ΕΛΑΣ. Ὁργάνωσε τὴν καλλιτεχνικὴ σκηνὴ τοῦ ἔνοπλου ἀγώνα, διοργανώνοντας θεατρικὲς παραστάσεις καὶ φροντίζοντας γιὰ τὴν καλλιτεχνικὴ ἀγωγή τῶν νέων ἀγωνιστῶν. Τὸ ἔργο του περιλαμβάνει πεζογραφήματα, ἀφηγήματα, διηγήματα, ποίηση καὶ δράματα. Ἐπίσης, κατέγραψε τὶς ἐμπειρίες του ἀπὸ τὴ συμμετοχὴ του στὴν Ἀντίσταση. Ἡ ποίηση καὶ τὰ πεζὰ του χαρακτηρίζονται ἀπὸ λυρισμὸ καὶ νοσταλγία γιὰ τὸν γενέθλιο τόπο, ἐνῶ μορφικὰ δὲν ἐπιδόθηκε στὴν ἀναζήτηση καινοφανῶν τρόπων ἔκφρασης, ἀξιοποιώντας τὸν παραδοσιακὸ στίχο.

«Ἀπολογία μελλοθανάτου»

Πηγή: Γιῶργος Κοτζιούλας, *Ἄπαντα*, τ. Γ', *Ποιήματα 1943-1956*, (πρόλ.: Σταμάτης Μερσινιάς), (ἐπιμ.: Λεάνδρος Ι. Βρανούσης), Ἀθήνα, Δίφρος, ²2013 [1η: 1956], σ. 213.

Τὸ ὑστερόγραφο τῆς δόξας

Στὸν Ἄρη

I

Ἄρη
Στὰ βουνὰ στὰ βουνὰ
πάνου ψηλά
τ' ἄλογα
ὁ καλπασμός σου
Ζήτηω.

Ἄρη
τ' ὄνομά σου
ἢ σάλπιγγα
ἢ ἀνηφόρα τῆς ψυχῆς σου
ψηλά-ψηλά
— ποῦ πᾶς
ἀγγόνι τοῦ Κολοκοτρώνη;

Ἄρη
ρωμιὲ λεβέντη
ἀσίκη τῆς παλληκαριᾶς
οἱ Ἄγγελοι σὲ παράταξη
δείχνουν ὅπλα
καθὼς ἀνεβαίνεις.

[...]

II

[...]

Ἀποκοιμήθη τὸ λιοντάρι τῆς ἀν-
τρεϊᾶς.
Σιωπὴ τρεῖς μέρες καὶ τρεῖς νύχτες
καὶ τὰ χαράματα ταχιά
νὰ σκούξουν μονομιᾶς τὰ καριοφίλια
διακόσες μπαταριῆς
ν' ἀντιβουῖξει ἡ Λιάκουρα κι ἡ Πίντο
ν' ἀντιβουῖξουν οἱ σπηλιές τοῦ 21
ν' ἀρχίσουν τὰ βιολιά καὶ τὰ λαγοῦτα
ν' ἀνοίξουνε τὰ πορτοπαραθύρια
τὶ δέστε πάνου ἐκεῖ ψηλά
στὸ ξάγναντο τῆς δόξας
ψηλά-ψηλά μέσα στὸ φῶς
στὰ χρυσὰ σύγνεφα τῆς δύσης
δυὸ κόκκινα φαριά τραβᾶν
καὶ πάνου στὸνα ἡ Λευτεριά
καὶ στ' ἄλλο πάνου ὁ Βελουχιώτης.

Ἄρης Βελουχιώτης

II

ΠΕΦΤΕΙ ΒΑΡΥ τὸ βράδι σὰν τὸ βράχο ποὺ ξεκόλλησε ἀπὸ τὸ βουνὸ καὶ πάει
κατρακυλώντας στὸ λαγκάδι
τὰ σύγνεφα ἄδεια ξεφτισμένα σὰν τὶς τσέπες τοῦ παντελονιοῦ τοῦ σκοτω-
μένου ἀντάρτη
σκοντάφτει τὸ ραβδί τῆς σιγαλιᾶς ἀπάνου στὰ λιθάρια

κεῑ ποὺ περπάταες ἄλλοτε κρατώντας μὲς στὰ χέρια σου τὴν τύχη τοῦ
λαϊκοῦ ἀγώνα.

Ἐἶ τώρα ποιός θὰ πεῖ τὴ λέξη ἐκείνη τῆς φωτιᾶς ποὺ ἀναβε τὴν καρδιά τῆς

Ρωμιοσύνης

ποιός τὸ τραγοῦδι ἐκεῖνο ποὺ λαμπάδιαζε τῆς Ρούμελης τὸν κόρφο
κι ἀνέμιζαν μὲς στὶς καλαμποκιές τὰ σπίτια σὰν τὰ φλάμπουρα
κι ἔβγαине ὁ γεροντάκος ἀπ' τὴν τρύπα του κι ἔστριβε πάλι τὸ ψαρὸ μου-
στάκι του

κι ἔβγαине ἡ γριούλα καὶ πλατάγιζε ἡ πικρὴ ποδιά της σὰν προικιὸ τῆς
ἄνοιξης

κι ἔβγαине κι ὁ σκυφτὸς παπαῆς μὲ τὸ βαγγέλιο τοῦ 21 κι ἄγιαζε τὸ διάβα σου
καὶ ξύπναν οἱ καμπάνες τῆς Δομνίτσας μὲ τὸν ἄνεμο κατάστηθα
καὶ βγαίνανε οἱ ἄητοὶ ἀπ' τὴ Γκιώνα κι ἀφουγκράζονταν
καθὼς ὀρθὸς ἀπάνου στ' ἄλογό σου διάβαζες τῆς λευτεριᾶς τὴ διάτα.

[...]

IV

Ω ΤΙ ΤΣΟΥΓΒΑΛΙΑ ὄνειρατα κουβάλησες πάνου στὴ ράχη σου ἀπὸ τῶνα στ'
ἄλλο κορφοβούνη

ἀπὸ πέτρα σὲ πέτρα κι ἀπὸ δέντρο σὲ φῶς κι ἀπὸ χιόνι σὲ φλόγα
ὦ τί ζεστὰ ψωμιὰ μπουκίωσανε τὰ σκλαβωμένα στόματα
τί μῆλα καὶ τί φῶτα πέσαν στὶς ποδιές τῶν κοριτσιῶν μας
τί βόλια ἀστράψανε στὶς φουῦχτες τῆς Ἑλλάδας
καθὼς ξεκλείδωνες τὰ δώδεκα σεντούκια τοῦ Κανάρη
ὡς ἀναβες τὶς πυρκαϊές μέσα στῆς θύμησης τὰ δάσα
καὶ φεγγοβόλαγαν τὰ Μισολόγγια καὶ τὰ Χάνια τῆς Γραβιᾶς
καὶ σπάθιζε ἡ φωτιὰ στὰ δυὸ τὸ μεσονύχτι
καὶ μὲς στὴ λάμψη φτάνανε οἱ καβαλλαρέοι
καὶ σταύρωναν διπλὰ σπαθιὰ μπροστὰ στὴ φλόγα δίνοντας τὸν ὄρκο: Λευ-
τεριά γιὰ θάνατος.

V

ΜΑΥΡΙΑΙΟ Δομοκὸς Βελούχι καὶ Παλιόκαστρο
πρῶτο ταμπούρι πρῶτο σάλπισμα πρώτη σημαία

κι ἀντιλαλοῦσαν τὰ ρουμάνια, οἱ λαγκαδιές: «Μαύρη ἴναι ἡ νύχτα στὰ βου-
 νά»
 τὴν ὥρα ποῦ Ἄγγελιοι μπαρουτοκαπνισμένοι ροβολάγανε μὲ φωτοσκάλες
 ἀπ' τὰ καταρράχια
 κι ἡ ἀστροφεγγιὰ τίναζε ὀγρὴ τὴν κίτρινη ποδιά της
 καὶ τὸ κουδούνισμα τοῦ τράγου ὅλο μαλάκωνε μὲς στὴ νυχτιὰ σὰν τὸ στα-
 ρένιο παξιμάδι στὴ βρυσούλα
 καὶ μέσα στὰ τσαρδιά οἱ τσοπάνοι κοιμισμένοι βλέπαν πίσω ἀπ' τὰ ματό-
 κλαδά τους
 χρυσὰ τὰ δέντρα, ὀλόχρυσα καὶ τὰ βουνά, χρυσὰ καὶ τ' ἄλογα πάνου ἀπ'
 τὸν ἴσκιό τους,
 ὀλόγιομους τοὺς κάμπους φῶς καὶ συλλογὴ σὰν τὰ τοπία τῆς Γέννησης
 τὸ πλίθινο μαντρί πελεκημένο μάλαμα τετράγωνα-τετράγωνα
 τὰ κυπαρίσσια πέρα σκοτεινοὶ βιγλάτορες χαμένοι μὲς στὴ λάμψη
 καὶ νὰ στῆς ἐκκλησιᾶς τὸ χρυσὸ τροῦλλο τὸ ρωμείκο πάλε φλάμπουρο
 καὶ νὰ τὰ περιστέρια τῆς Γραφῆς μ' ἓνα χρυσὸ ρουλό στὸ στόμα
 χρυσὴ γραφὴ καὶ λέει: «ἀντάρτες βγῆκαν στὰ βουνὰ βγῆκαν οἱ ἀρματωλοὶ
 κι οἱ κλέφτες»

[...]

VI

ΚΙ ΑΝΑΣΤΑΛΕΨΑΝ τὰ παιδιὰ μέσα στὸν ὕπνο τους, γεῖραν ἀπ' τ' ἄλλο τους
 πλευρὸ οἱ τσοπάνοι
 σὰ νὰ τοὺς ἀνασήκωνε τὸ φῶς δυὸ σπιθαμὲς πάνου ἀπ' τὸ χῶμα
 κι ὡς ξύπνααν βρίσκαν τὴν ἀγκλίτσα τους νάχει πετάξει κόκκινα μπουμ-
 πούκια
 βρίσκαν οἱ γέροι στὴν καπνοσακκούλα τους τὰ τρία ψηφία τῆς λευτεριᾶς
 χρυσογραμμένα
 βρίσκαν τ' ἀγόρια μέσα στὰ τσαρούχια τους τὴ μυστικὴ γραφὴ τοῦ Παπα-
 φλέσσα
 βρίσκανε τὰ κορίτσια μὲς στὶς τσέπες τους ἀντὶς ἀμύγδαλα μιὰ φούχτα
 δαγκωμένα βόλια
 βρίσκανε στὰ κρουσταλλιασμένα γένεια τοῦ παπποῦ πέντε ξανθὰ κλωσσό-
 πουλα
 βρίσκανε μὲς στῆς κόττας τὴ φωλιά ζεστὰ μεγάλα δίκωρκα ὄνειρα
 βρίσκανε πλάϊ στὸ χιονισμένο ἀλέτρι παπαροῦνες

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

κι ἀφῆναν τὰ μαντριὰ καὶ τὰ κοπτέτσια τους καὶ βγαῖναν στὸ κλαρὶ κλε-
φτόπουλα
καθὼς πετιοῦνται στὸ δεντρὶ τὴν Ἄνοιξη τὰ φύλλα
ποτάμι-ποταμάκι μέγα ρέμα ὁ Γοργοπόταμος κι ἡ θάλασσα πίσω ἀπ' τὸν
Ἄρη.

VII

ΑΡΗ ΠΑΙΔΙ τῆς Λιάκουρας σπαθὶ τοῦ Γερανοβουνοῦ κι ἀητὲ τῆς Γκιώνας
ἐσὺ δὲν ἤξερες μαθὲς ἀπὸ χαρτιά καὶ μπερδεμένα λόγια
ἐσὺ μὲ τὸ σπαθὶ σου γύρναγες τοῦ κόσμου τὶς σελίδες
καὶ διάβαζες ὀλίγισια τὴν καρδιά χωρὶς πολλὰ τερτίπια μ' ἓνα NAI μ' ἓνα OXI.

Ὅταν τὰ σύγγεφα διπλώνονταν στὶς μάλλινες καπότες τους
κι ὁ γήλιος κρύβονταν στὴν τρύπα του σὰν τὸν ἀσπάλακα
ὅταν ἡ Ἑλλάδα χώνονταν μὲς στὸ καβούκι τῆς σὰν τὴ χελώνα
καὶ πάνου τῆς χτυποῦσε ἡ μπότα τοῦ Ἀλαμάνου
ὅταν διπλώνονταν στὰ τέσσερα οἱ καρδιές καὶ κρύβονταν μέσα στὸ χῶμα
σὰν τὰ παλιὰ ντουφέκια μὴ καὶ πέσουνε στοῦ ὀχτροῦ τὰ χέρια

ἐκεῖνο τὸν καιρὸ πού τὰ κανόνια τοῦ Κολοκοτρώνη σκοούριαζαν
κι οἱ μέρες πάγωναν κι οἱ νύχτες φούμερναν μισὸ ἀποτσιγάρο ἄστρο
καὶ μὲς στὰ χιόνια τὰ Θεσσαλικά καὶ στὰ Μακεδονίτικα λαγκάδια σάπιζαν
ἄλογα πεθαμένα καὶ φαντάρου κι ἀραβίδες καὶ σπασμένα ἀμάξια
τὰ τρόπαια τ' ἀλβανικά κι οἱ παλιές δόξες κι οἱ παλιές σημαῖες

τότες πού ὁ ἀγκυλωτὸς σταυρὸς σκορπιδὸς περπάταγε μέσα σ' ἓνα γυμνὸ
κρανίο

καὶ μὲς στοὺς δρόμους τῆς Ἀθήνας πέθαιναν ἀγκαλιασμένοι τὰ σκυλιὰ κι
οἱ ἀνθρώποι

σφίγγοντας μὲς στὰ δόντια μιὰ ξερὴ πορτοκαλόφλουδα
σφίγγοντας τὴν ψυχὴ τους μὲς στὰ μάτια τους σάμπως στεγνὸ κουκούτσι
κι ὁ πιὸ μεγάλος δρόμος τῆς ἐλπίδας εἶτανε τὸ κατσαρόλι τοῦ συσσίτιου
καὶ τὸ σπαθὶ τὸ πιὸ μεγάλο τῆς ψυχῆς εἶταν τὸ δάκρυ
τότες πού κρέμονταν τὸ λιόγερμα σὰ σκοτωμένο κόκκινο ἄλογο σὲ μιὰ
κατηφοριὰ τῆς Γκούρας

μὲ τὸ κεφάλι πρὸς τὰ κάτω καὶ μὲ τὸ αἷμα του νὰ πῆζει ἀνάμεσα στὰ δόντια
κι οὔτε ἓνα σαλιγκάρι νὰ σουρθεῖ στὸν τοῖχο οὔτε φωνὴ νὰ πεῖ τὸ μίσος

τότες πού λίγο-λίγο κάπου-κάπου μιὰ φωτιά τίναζε τὸ σινιάλο τῆς στὴ
 νύχτα
 καὶ κάπου-κάπου ἀπόμακρος καπνὸς ἀνέβαινε ἀπ' τὸ τζάκι τῆς Ἰθάκης
 καὶ μυστικά δυὸ-δυὸ τρεῖς-τρεῖς στὰ σταυροδρόμια τῆς σκλαβιάς δίναν
 τὸν ὄρκο
 καὶ μὲς στὸν ὄρθρο βιαστικοὶ μαντατοφόροι ξεκινάγαν μὲ τὸ μήνυμα δι-
 πλοραμμένο στὴν καρδιά τους

τότε πού ἡ Φιλικὴ Ἑταιρεία σκυφτὴ στὸ μοναστήρι τῆς νυχτιάς κάτου ἀπ'
 τὸ τρίφλογο ἄστρο Κ.Κ.Ε.
 ἀργὰ ἱερὰ συλλάβιζε τὸ νέο τῆς ὄνομα πάνου στὸ ἀλφαβητάρι τοῦ 41
 μὲ τρία μονάχα κεφαλαῖα: ΕΑΜ – μὲ τρεῖς δαυλοὺς φερμένους ἀπ' τὸ Μισο-
 λόγγι
 καὶ οἱ νέοι βουβοὶ διαβάζανε τὴ νιότη τους μέσα στὸ μυριοσέλιδο βιβλίο τοῦ
 Ἀγώνα
 ποῦχε νωπὲς ἀκόμα πάνου του σταλαματιῆς ἀπ' τὸ κερί τῆς Ἁγίας Λαύρας
 ποῦχε νωπὰ τὰ χνάρια ἀπ' τὰ χοντρά μπαρουτοκαπνισμένα δάχτυλα τοῦ
 Παπαφλέσσα

τότες πού τὸ χαρτόνι ἀπ' τὴ φωτογραφία τοῦ Ρήγα τῶφτιαχναν χουνὶ
 τὰ πρωτοζάδερφα τοῦ Ρήγα καὶ ξυπνοῦσε ἡ συνοικία ξεχτένιστη μὲς στ'
 ἄστρο
 καὶ οἱ τραυματίες τοῦ Ἀλβανικοῦ σκαρφάλωναν στὰ δεκανίκια τους μὲ τὰ
 κομμένα τους ποδάρια
 σὰ ν' ἀνεβαῖναν σὲ ἀνεμόσκαλες νὰ χτίσουνε τὴ δόξα
 καὶ ἔβγαине ὁ Μπάϋρον μυστικά μὲ τίς παρέες τῶν φοιτητῶν στὰ μεσονύ-
 χτια συνεργεῖα
 καὶ ἔγραφε τὸ καινούργιο του τραγούδι στὰ βουβὰ ντουβάρια
 καὶ ἄστραφτε ἡ πολιτεία μὲς στὰ χαράματα μ' ὀλάνοιχτο τὸ πέτρινο βαγγέ-
 λιο τῆς
 μ' ὀλάνοιχτο τὸν πληγωμένο κόρφο τῆς στὸ φῶς μ' ὀλάνοιχτο τὸ στόμα τῆς
 νὰ πεῖ τὸ νέο τῆς θούριο ΕΑΜ ΕΑΜ ΕΑΜ στὸ αὐτὶ τοῦ νιόβγαλτου ἡλίου
 καὶ ἔφευγε τὸ μαντάτο στὰ κρυφὰ μαλαματένια σύρματα μακριὰ ὡς τὰ πέ-
 ρατα
 καὶ στὸ σκοινὶ τοῦ ὀρίζοντα ζυγιάζονταν σὲ σχῆμα ΕΑΜ τρία καινούργια
 χελιδόνια

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

τότες ἀκούστηκε ἡ φωνή σου ἀπὸ τὸ πιὸ ἀψηλὸ κατάρραχο
ὁ πρῶτος κοῦκος τῆς καινούργιας Ἄνοιξης — ποιός εἶναι; τί εἶναι; —
τὸ πρῶτο ντουφειδί χελιδόνισμα πρῶτο καψούλι στῆς Ἀντίστασης τὸ
καριοφίλι
κι ἄστραψες στεριανὸς Κανάρης μὲς στὶς φλόγες βάνοντας μπουρλότο στὰ
καράβια τῆς νυχτιᾶς
κι ἄστραψε φλόγα ΕΛΑΣ ἡ πρώτη σου φωνή — ποιός εἶναι; ποιός μᾶς κρᾶ-
ζει; —
κι ἄκουσαν κάτου τὰ χωριά κι εἶπανε «τούτη εἶναι ἡ φωνή μας»
κι ἄκουσαν κάτου τὰ δεντρά κι εἶπανε: «βγῆκε ὁ ἥλιος»
κι ἄκουσαν οἱ βουνοκορφές κι εἶπανε: «τοῦτος εἶν' ὁ ἀητός μας»
κι ἄκουσε ἡ Ρωμιοσύνη ὀλάκερη κι εἶπε: «ὁ ἀκριβογιός μου».

[...]

IX

ΤΟΤΕΣ ΤΑ ΒΡΑΔΙΑ μὲς στὰ δάσα πού πολὺ σωπαῖναν καὶ πολὺ ἀφουγκρά-
ζονταν
ἀπάνου σ' ἓνα κέδρινο κορμὸ κομμένον γιὰ τραπέζι
κράταγες μὲς στὴ φούχτα σου τὸ ἀπλὸ καλέμι καὶ μαζὶ τὰ τρία τὰ δάχτυ-
λα τῆς Ρωμιοσύνης
μαθαίνοντάς την σὰν παιδί νὰ βάνει πάλι τὴν ὑπογραφή της: ΛΕΥΤΕΡΙΑ ΓΙΑ
ΘΑΝΑΤΟΣ.

Καὶ δίπλα σου μέσα στὸ δάσο ἓνα κουτσούβελο τριζόνι συλλαβὴ μὲ συλ-
λαβὴ
διάβαζε κάτου ἀπ' τ' ἄστρα: λευτεριά γιὰ θάνατος —
ἔτσι ὅλο συλλαβὴ μὲ συλλαβὴ τριζόνι μὲ τριζόνι κι ἄστρο μὲ ἄστρο
μὲς στὸ βαθὺ ξωκλήσι τῆς Ἑλλάδας ψαλμουδιές βουή θυμιάματα
καὶ τὰ ψαλτήρια δέντρα στῆς νυχτιᾶς τὴν Ἅγια Λαύρα
καὶ τ' ἀναλόγια καριοφίλια τὸ λιβάνι βόλια.
Δόξα ἐν Ὑψίστοις νά κι ὁ Παπαφλέσσας μ' ἀνασκουμπωμένα ράσα
νά τὸ χρυσὸ σπαθὶ τοῦ Ὁρίωνα στὴ μέση τοῦ Χριστοῦ καταμεσῆς ἐκεῖ
στὸν τροῦλλο
νά τὸ χρυσόμαλλο τομάρι τῆς Μεγάλης Ἄρκτου κρεμασμένο στὸ λιγνὸν
ᾧμο τ' ἄη-Γιάννη
νά κι ὁ ἱερέας ὁ Ἄρης στὴν Ἱερὴ Πύλη τοῦ Σύμπαντου

μέ τὸ χρυσὸ βαγγέλιο: Λευτεριά γιά Θάνατος
 κι ἄγγελιοι ἐδῶ στή γῆς μέ τὰ ντουφέκια τους
 κι ἄγγελιοι στὰ μπαλκόνια τ' οὐρανοῦ μέ τὰ κεριά τους
 ἕνα οὐρανόσ και γῆς μέσ στή γιορτὴ τῆς λευτεριάς και τοῦ θανάτου.

[...]

ρωμιέ : (ρωμιός) ὀνομασία γιά τὸν Ἑλληνα τὴν περίοδο τῆς Τουρκοκρατίας | *ἀσίκη* : (ἀσίκης) λεβέντης | *ταχιά* : νορίς | *σκούζουν* : (σκούζω) φωνάζω δυνατά, οὐρλιάζω | *καριοφίλια* : (καριοφίλι) ἐμπροσθογεμὲς πυροβόλο ὄπλο | *μπαταριές* : (μπαταριά) πυροβολισμός, ὁμοβροντία | *λαγοῦτα* : (λαγοῦτο· βλ. και λαοῦτο) ἔγχορδο μουσικὸ ὄργανο | *ζάγναντο* : πλάτωμα μέ θέα | *φαριά* : (φαρί) ἄλογο | *λαγκάδι* : (βλ. και λαγκαδιά) δενδροφυῆς κοιλιάδα ἀνάμεσα σὲ βουνά | *σιγαλιᾶς* : (σιγαλιά) σιωπὴ, ἡσυχία, γαλήνη | *λιθάρια* : (λιθάρι) πέτρα | *λαμπαδιάζε* : (λαμπαδιάζω) φλέγομαι | *κόρφο* : (κόρφος) στέρνο | *φλάμπουρα* : (φλάμπουρο) σημαία | *ψαρό* : (ψαρός) γκριζός | *πλατάγιζε* : (πλαταγιζώ) προκαλῶ κρότο | *προικιό* : περιουσιακὸ στοιχεῖο ποὺ δινόταν ἀπὸ τὴ νύφη στὸν γαμπρό· (ἐδῶ) παρακαταθήκη | *διάβα* : πέρασμα | *ἀφουγκράζονταν* : (ἀφουγκράζομαι) ἀκούω προσεκτικά | *διάτα* : διαταγή | *βόλια* : (βόλι) βλήμα πυροβόλου ὄπλου | *θύμησης* : (θύμηση) ἀνάμνηση | *ταμπούρι* : ἀμυντικὴ θέση, σημειο ἄμυνας | *ρουμάνια* : (ρουμάνι) δὺσβατο λόγφ βλάστησης δάσος | *ροβολάγανε* : (ροβολῶ) κατηφορίζω | *καταρράχια* : (καταρράχι· βλ. και καταράχι, κατάρραχο, κατάραχο) βουνοκορφὴ | *τράγου* : (τράγος) ἄρσενικὸ ἐρίφιο | *παξιμάδι* : γαλέτα, ξεραμένο ψωμί | *τσαρδιά* : (τσαρδί) παράπηγμα, κατάλυμα | *τσοπάνοι* : (τσοπάνος) ποιμένας, βοσκός | *ματόκλαδα* : (ματόκλαδο) βλέφαρο | *ὀλόγιμοι* : (ὀλόγιομος) γεμάτος, ἔμπλεος | *πλίθινο* : (πλίθινος· βλ. και πλίνθινος) κατασκευασμένος ἀπὸ πλίνθους, κεραμικὰ τοῦβλα, πυρότουβλα | *μαντρί* : στάνη, ποιμνιοστάσιο, στρουγγα | *πελεκημένο* : (πελεκημένος < πελεκῶ) κόβω ἢ κατεργάζομαι ξύλα | *μάλαμα* : χρυσός, λευκόχρυσος | *βιγιάτορες* : (βιγιάτορας) φρουρός | *τροῦλλο* : (τροῦλλος· βλ. και τροῦλος) θόλος ποὺ βρίσκεται στὴν κορυφὴ ἑνὸς ναοῦ ἢ ἑνὸς κτίσματος παλαιᾶς ἀρχιτεκτονικῆς | *ρουλό* : ρολό (πιθανὸν εἰλητάριο) | *ἀνασαλέψαν* : (ἀνασαλεύω) κουνιέμαι, τινάζομαι ἤρεμα | *ἀγκλίτσα* : (βλ. και γκλίτσα) ποιμενικὴ ράβδος, συνήθως μέ περίτεχνη λαβὴ | *τσαρούχια* : (τσαρούχι) παραδοσιακὸ ὑπόδημα τῆς ἐθνικῆς ἐνδυμασίας | *δίκορκα* : (δίκορκο· βλ. και δίκροκο) ἄβγὸ μέ δύο κρόκους | *ἀλέτρι* : ἐργαλεῖο ὀργώματος | *κοττέτσια* : (κοττέτσι· βλ. και κοτέτσι) ὀρνιθώνας | *μαθές* : (ἐδῶ) βεβαίως, ἀσφαλῶς | *τερτίπια* : (τερτίπι) τέχνασμα, στρατήγημα | *καπότες* : (καπότα) χοντρή μάλλινη κάπα μέ κάλυμμα κεφαλῆς | *γῆλιος* : ἥλιος | *ἀσπάλακα* : (ἀσπάλακας) τυφλοπόντικας | *καβούκι* : τὸ σκληρὸ περίβλημα ὀρισμένων ζώων· (ἐδῶ) τὸ χέλυο τῆς χελώνας | *φουμέρναν* : (φουμέρνω· βλ. και φουμάρω) καπνίζω | *ἀραβίδες* : (ἀραβίδα) φορητὸ ἐπαναληπτικὸ πυροβόλο ὄπλο | *σινιάλο* : νεῦμα, σῆμα | *ὄρθρο* : (ὄρθρος) πρωϊνὴ χριστιανικὴ λειτουργία· νορίς τὴν αὐγή | *μαντατοφόροι* : (μαντατοφόρος) ἀγγελιαφόρος | *δαυλούς* : (δαυλός) πυρσός, διαδί, πυρωμένο ξύλο | *βουβοί* : (βουβός) σιωπηλός | *νοπές* : (νοπός) φρέσκος | *σταλαματιές* : (σταλαματιά) σταγόνα | *χουνί* : χωνί | *δεκανίκια* : (δεκανίκι) ράβδος στήριξης κατὰ τὸ βάδισμα | *ντουβάρια* : (ντουβάρι) τοῖχος, τείχος | *θούριο* : (βλ. και θούριος) προτρεπτικὸς πολεμικὸς ὕμνος | *ντουφεκίδι* : ἐνοπλη σύρραξη | *καουσὺλι* : θήκη ποὺ περιέχει τὸ ὑλικὸ τοῦ βλήματος | *μπουρλότο* : ἀνάφλεξη ἐκρηκτικῶν ὑλικῶν | *κράζει* : (κράζω) φωνάζω | *κέδρινο* : (κέδρινος) κατασκευα-

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

σμένους ἀπὸ ξύλο κέδρου | *καλέμι* : σμίλη | *κουτσούβελο* : (βλ. καὶ κουτσουβέλι) μικρὸ παιδί | *τριζόνι* : γρύλλος· εἶδος ἐντόμου ποὺ παράγει χαρακτηριστικὸ ἐπαναλαμβανόμενον ἦχο | *θυμιάματα* : (θυμίαμα) ἀρωματικὴ οὐσία ποὺ καίγεται τελετουργικὰ σὲ μυστήρια καὶ τελετές | *ἀναλόγια* : (ἀναλόγιο) βάση τοποθέτησης ἀναγνώσματος | *λιβάνι* : ἀρωματικὴ ρητίνη ποὺ παράγει ἄρωμα ὅταν καίγεται | *ἀνασκουμπωμένα* : (ἀνασκουμπωμένος < ἀνασκουμπώνω) ἐργάζομαι με σηκωμένα τὰ μανίκια | *τομάρι* : δέρμα | *λιγνόν* : (λιγνός) ἀδύνατος

Τὸ παραπάνω ποίημα ἀποτελεῖ ἕναν ὕμνο στὸν πολιτικὸ τοῦ Κομμουνιστικοῦ Κόμματος (ΚΚΕ) καὶ ἡγέτη τοῦ Ἑλληνικοῦ Λαϊκοῦ Ἀπελευθερωτικοῦ Στρατοῦ (ΕΛΑΣ) Ἄρη Βελουχιώτη (πραγμ. ὄνομα: Θανάσης Κλάρας, 1905-1945), ὁ ὁποῖος συμμετεῖχε στὸν Ἑλληνοϊταλικὸ πόλεμο καὶ τὴν Ἐθνικὴ Ἀντίσταση, καὶ ἔδρασε στὸν ἑλληνικὸ ἠπειρωτικὸ κορμὸ στὸν Ἐμφύλιο ποὺ ἀκολούθησε. Ὑπῆρξε ἀμφιλεγόμενη φυσιογνωμία, ἀκόμα καὶ ἐντὸς τῆς Ἀριστερᾶς, μετὰ τὸ ΚΚΕ νὰ τὸν διαγράψει στὰ 1945 καὶ νὰ τὸν ἀποκαθιστᾷ πολιτικὰ στὰ 2011, ἐπιστρέφοντάς του τὴν κομματικὴ ἰδιότητα στὰ 2018. Πέραν τῆς στρατιωτικῆς του δράσης εἶχε ἀξιόλογη δημοσιογραφικὴ παραγωγή γιὰ λογαριασμὸ τοῦ *Ριζοσπάστη*, ἐφημερίδας τοῦ ΚΚΕ, στὴν ὁποία χρημάτισε ἀρχισυντάκτης. Ὑπάρχουν διάφορες ἐκδοχὲς γιὰ τὸν θάνατο τοῦ Βελουχιώτη, μετὰ ἐπικρατέστερη ὅλων τὴν αὐτοκτονία.

ἀγγόνι τοῦ Κολοκοτρώνη : Ὁ Θεόδωρος Κολοκοτρώνης (1770-1843) ἦταν σπουδαῖος ὀπλαρχηγὸς καὶ μετέπειτα ἀρχιστράτηγος τῶν ἑλληνικῶν στρατευμάτων κατὰ τὴ διάρκεια τῆς Ἐπανάστασης καὶ τῆ μετεπαναστατικῆς περιόδου, ποὺ ἡγήθηκε τῶν ἀπελευθερωτικῶν ἀγῶνων στὴν Πελοπόννησο, γνωστὸς μετὰ τὸ προσωνύμιο «Γέρος τοῦ Μωριά». Εἶχε ἔντονη πολιτικὴ δράση, διώχθηκε πολλὰς φορὲς ἀπὸ τοὺς πολιτικούς του ἀντιπάλους, ὥστόσο καταφέρε νὰ ἐπιβιώσει ἀποκτώντας μετὰ θάνατον τὸν βαθμὸ τοῦ Στρατάρχη καὶ ἔχοντας κατακτήσει μιὰ ξεχωριστὴ θέση στὴ λαϊκὴ συνείδηση γιὰ τὴν εὐθκρισία, τὶς τακτικὲς του καὶ τὴ γενναϊότητά του.

ἡ Διάκουρα καὶ ἡ Πίντο : Τοποθεσίες τόσο τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασης ὅσο καὶ τῶν ἀγῶνων τοῦ ΕΛΑΣ ὑπὸ τὸν Βελουχιώτη. Εἰδικὰ δὲ ἡ Πίνδος ὑπῆρξε πεδίο πολλῶν μαχῶν κατὰ τὴν περίοδο 1940-1945.

καμπάνες τῆς Δομνίστας : Ἐναλλακτικὴ γραφὴ τοῦ «Δομνίστα». Στὴν Δομνίστα Εὐρυτανίας ὁ Ἄρης Βελουχιώτης εἰσήλθε παρελθόντας στίς 7 Ἰουνίου 1942 μετὰ τοὺς ἀντάρτες του, ἐπιχειρῶντας νὰ μιλήσει μετὰ τοὺς κατοίκους σὲ μιὰ προσπάθεια προσεταιρισμοῦ τους.

Γκιώνα : Βουνὸ τῆς ἠπειρωτικῆς Ἑλλάδας στὸ ὁποῖο ἐπιχείρησε πολλὰς φορὲς ὁ Βελουχιώτης.

τὰ δώδεκα σεντούκια τοῦ Κανάρη : Ὁ Κωνσταντῖνος Κανάρης (1793-1877) ἦταν Ἑλληνας ἐπαναστάτης ἀπὸ τὰ Ψαρά, μετὰ ἀξιοσημεῖωτη στρατιωτικὴ δράση στὸν ἀπὸ θαλάσσης ἀπελευθερωτικὸ ἀγῶνα καὶ μετὰ σπουδαία πολιτικὴ συνεισφορά. Στὰ 1822 πυρπόλησε τὴν τουρκικὴ ναυαρχίδα στὴν Χίο καὶ καθ' ὅλα τὰ ἐπόμενα χρόνια ἐπιδίδεται σὲ παράτολμα ἐγχειρήματα, θαλάσσιες μάχες καὶ πυρπολισμούς, μετὰ κορυφαῖο καίτοι μὴ συντελεσμένο γεγονός τὴν ἀπόπειρα ἐπίθεσης μετὰ πυρπολικὰ στὸν αἰγυπτιακὸ στόλο στὴν Ἀλεξάνδρεια.

τὰ Μισολόγγια καὶ τὰ Χάνια τῆς Γραβιάς : Αναφορὲς σὲ ἐμβληματικὰ τοπὸσημα τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασης, ὅπως εἶναι τὸ Μεσολόγγι, ὅπου ἔλαβε χώρα ἡ ἠρωικὴ Ἔξοδος στίς 10 Ἀπριλίου 1826 ἔπειτα ἀπὸ πολὺμηνη σθεναρὴ ἀντίσταση στὴν ὀθωμανικὴ καὶ αἰγυπτιακὴ

πολιορκία, και τὸ Χάνι τῆς Γραβιάς, ὅπου στὶς 8 Μαΐου 1821 οἱ Ἕλληνες ὑπὸ τὸν Ὀδυσσεά Ἀνδρουῦτσο κατάρφρασαν σπουδαία νίκη ἐπὶ τῶν ὀθωμανικῶν στρατευμάτων.

Μαυρίλο Δομοκὸς Βελοῦχι καὶ Παλιόκαστρο : Ἀναφορὲς στὶς κομπολόεις καὶ τὰ χωριά Μαυρίλο Τυμφορηστοῦ, Δομοκὸ Φθιώτιδος, Βελοῦχι Εὐρυτανίας καὶ Παλιόκαστρο Φθιώτιδος, μέρη ὅπου ἔδρασε ὁ Ἄρης Βελουχιώτης.

«Μαύρη ἴνα ἡ νύχτα σὰ βουνά» : Πολεμικὸ ἐμβατήριο τοῦ Ἑλληνικοῦ Στρατοῦ σὲ στίχους τοῦ Ἀλέξανδρου Ρίζου Ραγκαβῆ. Τὸ ἄσμα ἐμφανίζεται σὲ πολλὲς δημῳδίες ἐκδοχῆς ποὺ ἀποκλίνουν ἀπὸ τὴν ἀρχικὴ τοῦ Ραγκαβῆ.

σὰν τὰ τοπία τῆς Γέννησης : Ἀναφορὰ στὸ πρῶτο βιβλίο τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, τὴν *Γένεσιν*, ὅπου περιγράφεται ἡ δημιουργία τοῦ Κόσμου ἀπὸ τὸν Θεό.

τὰ περιστέρια τῆς Γραφῆς : Ἀναφορὰ στὸ περιστέρι ποὺ ἔστειλε ὁ Νῶε προκειμένου νὰ δεῖ ἂν ὑπῆρχε κάπου στεριά μετὰ τὸν κατακλυσμὸ. Τὸ περιστέρι ἐπέστρεψε κρατώντας στὸ ράμφος του ἓναν κλάδο ἐλαίας: «καὶ ἀνέστρεψε πρὸς αὐτὸν ἡ περιστέρα τὸ πρὸς ἐσπέραν, καὶ εἶχε φύλλον ἐλαίας κάρφος ἐν τῷ στόματι αὐτῆς, καὶ ἔγνω Νῶε ὅτι κεκόπακε τὸ ὕδωρ ἀπὸ τῆς γῆς». (*Γένεσις* 8:11)

τῆ μυστικῆ γραφῆ τοῦ Παπαφλέσσα : Ὁ Γρηγόριος Φλέσσας (γενν.: Γεώργιος Δικαῖος), ὁ ἐπονομαζόμενος Παπαφλέσσας (1788-1825), ἦταν ἀγωνιστὴς κληρικὸς τῆς Ἐπανάστασης τοῦ 1821. Ἡ ἀναφορὰ στὴ «μυστικῆ γραφῆ» ἐνδεχομένως παραπέμπει στὴ συμμετοχὴ τοῦ Παπαφλέσσα στὴν Φιλικὴ Ἑταιρεία.

Γοργοπόταμος : Στὶς 25 Νοεμβρίου 1942 τὰ στρατεύματα τοῦ ΕΛΑΣ, τοῦ ΕΔΕΣ καὶ μιᾶς ὁμάδας Βρετανῶν ἀνατίναξαν τὴ γέφυρα τοῦ Γοργοποτάμου, ἐνέργεια ποὺ θεωρήθηκε σημαντικὴ νίκη τῆς Ἑθνικῆς Ἀντίστασης ἐναντίον τῶν γερμανικῶν καὶ ἰταλικῶν κατοχικῶν δυνάμεων.

Γερανοβουνοῦ : Τὸ Γερανοβούνη (Γερακοβούνη ἢ Γυρνοβούνη) πρόκειται γιὰ τοποθεσία στὰ Τζουμέρκα (Ἀθαμανικὰ ὄρη).

ἡ μπότα τοῦ Ἀλαμάνου : Ἀναφορὰ στὴ γερμανικὴ Κατοχὴ τῆς περιόδου 1941-1944.

ἀγκυλωτὸς σταυρὸς : Ὁ ἀγκυλωτὸς σταυρὸς ἢ σβάστικα ἦταν τὸ ἔμβλημα τοῦ Γ' Ράιχ τῆς Ναζιστικῆς Γερμανίας.

Γκούρας : Τοποθεσία στὸ παραπάνω ἀναφερθὲν χωριὸ Μαυρίλο Φθιώτιδος.

Φιλικὴ Ἑταιρεία : Μυστικὴ ὀργάνωση ποὺ προετοίμασε τὴν Ἐπανάσταση τοῦ 1821. Ἰδρύθηκε στὴν Ὀδησσοῦ στὰ 1817 μὲ ἐπικεφαλῆς τὴν τριανδρία Ἐμμανουὴλ Ξάνθο, Ἀθανάσιο Τσακάλωφ καὶ Νικόλαο Σκουφᾶ. Ἀρκετὰ ἀρχικὰ μέλη τῆς ἦταν ἔμποροι καὶ ἐλευθεροτέκτονες διατηρώντας ἔτσι τὸν μυστικὸ χαρακτῆρα τῆς καὶ ὀργανώνοντας κρυφὰ ἀπὸ τὶς ἀρχὲς τὸν ἐπαναστατικὸ ἀναβρασμὸ στρατολογώντας ὀλοένα καὶ περισσότερους ἀγωνιστὲς ἀπὸ τὴν ἡπειρωτικὴ Ἑλλάδα.

ΕΛΑΣ : Τὸ Ἐθνικὸ Ἀπελευθερωτικὸ Μέτωπο ἦταν ἡ ἀντιστασιακὴ ὀργάνωση τῆς ὁποίας στρατιωτικὸ σκέλος ἦταν ὁ ΕΛΑΣ (Ἑλληνικὸς Λαϊκὸς Ἀπελευθερωτικὸς Στρατός).

Ἄγιας Λαύρας : Πρόκειται γιὰ τὴν Μονὴ τῆς Ἁγίας Λαύρας στὰ Καλάβρυτα, ὅπου κατὰ τὴν παράδοση κηρύχθηκε σ' αὐτὴν ἡ ἔναρξη τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασης κατὰ τὴν 25ῃ

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

Μαρτίου 1821 ὑπὸ τὸ βλέμμα τοῦ Παλαιῶν Πατρῶν Γερμανοῦ, ὁ ὁποῖος εὐλόγησε τὸ λάβαρο τῶν ἀγωνιστῶν, τὸ ὁποῖο φυλάσσεται ἕως καὶ σήμερα στὴ Μονή (περιστατικό πού ἀμφισβητεῖται, θεωρούμενο ὡς ἐπινοημένο).

τὸ χαρτόνι ἀπ' τὴ φωτογραφία τοῦ Ρήγα : Ὁ Ρήγας Βελεστινλῆς (1757-1798) ἦταν συγγραφέας, πολιτικὸς στοχαστὴς καὶ ἐπαναστάτης. Μὲ τὴ δράση καὶ τὰ γραπτά του προετοίμασε τὴν Ἐπανάσταση, πέφτοντας μάλιστα νεκρὸς ὑπὲρ αὐτῆς, θεωρούμενος ἕνας ἐκ τῶν πρώτων μαρτύρων τῆς. Ἡ φυσιογνωμία τοῦ Ρήγα ἀποτελεῖ ἕνα ὑπόδειγμα ἐπαναστατικότητας καὶ πολιτικοῦ ὀραματισμοῦ, ἐνῶ τὰ ἔργα του, ποιητικὰ καὶ πολιτικά, ἀπέτελεσαν βάση γιὰ τὴ μετέπειτα διαμόρφωση τῆς ἐν Ἑλλάδι Ἐπανάστασης. Ἡ ἀναφορὰ στὸ «χαρτόνι ἀπ' τὴ φωτογραφία τοῦ Ρήγα» ἐνδέχεται νὰ δηλώνει ἀφίσεις μὲ τὴν προσωπογραφία τοῦ Βελεστινλῆ ἢ ἀκόμα καὶ φυλλάδια ἢ ἐκδόσεις ἀπὸ τὸν Ἐκδοτικὸ Ὄργανισμὸ «Ὁ Ρήγας» πού κατὰ τὴ δεκαετία τοῦ 1940 ἐξέδιδε κείμενα φίλα προσκείμενα στὸ ΕΑΜ καὶ στὸν ΕΛΑΣ.

Μπάϋρον : Ὁ λόρδος George Gordon Byron (1788-1824), κοινῶς ὀνομαζόμενος Λόρδος Βύρων, ἦταν Ἄγγλος πολιτικὸς καὶ ποιητὴς, ἕνας ἐκ τῶν σημαντικότερων ἐκπροσώπων τοῦ κινήματος τοῦ Ρομαντισμοῦ στὴν Ἀγγλία καὶ τὴν Εὐρώπη. Ὑπῆρξε ἐνθερμος φιλέλληνας, φτάνοντας στὸ σημεῖο νὰ στρατευθεῖ ὀλοκληρωτικὰ στὸ πλευρὸ τῶν ἐπαναστατημένων Ἑλλήνων, παραμένοντας πιστὸς στὰ ἰδανικὰ τῆς Ἐπανάστασης· βρέθηκε στὴν πρώτη καὶ τὴ δεύτερη πολιορκία τοῦ Μεσολογγίου πεθαίνοντας γιὰ τὴν ἐλευθερία.

τὸ χρυσὸ σπαθὶ τοῦ Ὠρίωνα καὶ τὸ χρυσόμαλλο τομάρι τῆς Μεγάλης Ἄρκτου : Ἀναφορὲς στοὺς ἀστερισμοὺς τοῦ Ὠρίωνα καὶ τῆς Μεγάλης Ἄρκτου. Ὁ σχηματισμὸς τοῦ Ὠρίωνα πῆρε τὸ ὄνομά του ἔνεκα τοῦ σχήματός του πού φαίνεται νὰ ἀπεικονίζει ἕναν ξιφηφόρο ἄνδρα, ἐνῶ ἡ ἀναφορὰ στὴν Μεγάλη Ἄρκτο σχετίζεται μὲ τοὺς χρυσοὺς ἰριδισμοὺς τοῦ τριγώματος τῆς καφεῖ ἀρκούδας.

Γιάννης Ρίτσος (Μονεμβασιά, 1909 – Ἀθήνα, 1990)

Χρονογράφος, δοκιμιογράφος, μεταφραστής, θεατρικὸς συγγραφέας, πεζογράφος καὶ ποιητὴς τῆς Γενιᾶς τοῦ '30. Θεωρεῖται ἕνας ἐκ τῶν κορυφαίων Ἑλλήνων συγγραφέων τοῦ περασμένου αἰώνα. Τὸ ἔργο του συνδέθηκε μὲ τὴν ἰδεολογία τοῦ μαρξισμοῦ καὶ τὴν Ἀριστερά. Συμμετεῖχε ἐνεργὰ στὰ κινήματα τοῦ καιροῦ του μὲ ἀποτέλεσμα νὰ ἐξοριστεῖ πολλὰ φορές. Ὑπῆρξε πολυγραφότατος μὲ πολὺτροπο καὶ πολυσχιδὲς ἔργο. Ποιητικὲς συνθέσεις του ἔχουν μελοποιηθεῖ καὶ τραγουδηθεῖ εὐρέως φτάνοντας νὰ θεωρηθοῦν λαϊκοὶ ὕμνοι. Στὰ 1977 τιμήθηκε μὲ τὸ Βραβεῖο Λένιν.

«Τὸ ὑστερόγραφο τῆς δόξας»

Πηγή: Γιάννης Ρίτσος, *Ποιήματα, 1945-1969, Τὰ Ἐπικαιρικά*, τ. Ε', Ἀθήνα, Κέδρος, ¹²1987, σσ. 141, 143, 146, 148-152, 154.

Νίκος Καββαδίας

(1910-1975)

Ἀντίσταση

Στὴ Μέλπω Ἀξιότῃ

Στὸ παιδικό μας βλέμμα πνίγονται οἱ στεριές.
Πρώτῃ σου ἀγάπῃ τὰ λιμάνια σβηοῦν κι ἐκεῖνα.
Θάλασσα τρώει τὸ βράχο ἀπ' ὄλες τὶς μεριές.
Μάτια λοξὰ καὶ τ' ἀγαπᾶς: Κόκκινη Κίνα.

Γιομάτα πᾶν τὰ Ἰταλικά στὴν Ἐρυθρά.
Πουλιὰ σὲ ἀντιπερισπασμό – Μαύρη Μανία.
Δόρατα μέσα στὴ νυχτιὰ παίζουσι νωθρά.
Λάμπει ἀρραβώνα στὸ δεξί σου: Ἀβησσυνία.

Σὲ κρεμεζί, Νύφη λεβέντρα Ἰβηρικὴ.
Ἀνάβουνε τοῦ Barrio Chino τὰ φανάρια.
Σπανιόλοι μου θαλασσοβάτες καὶ Γραικοί.
Γκρέκο καὶ Λόρκα – Ἰσπανία καὶ Πασσιονάρια.

Κῦμα θανάτου ξαπολιοῦνται οἱ Γερμανοί.
Τ' ἄρματα ζώνεσαι μ' ἀρχαία κραυγὴ πολέμου.
Κυνήγι παίζουσι μαχαίρι καὶ σκοινί,
Οἱ κρεμασμένοι στὰ δέντρα, μπαίγνιο τοῦ ἀνέμου.

Κι ἀπὲ Δεκέμβρη στὴν Ἀθήνα καὶ Φωτιά.
Τοῦτο τῆς Γῆς τὸ θαλασσόδαρτο ἀγκωνάρι,
Λικνίζει κάτου ἀπὸ τὸ Δρῦ καὶ τὴν Ἰτιά
τὸ Διάκο, τὸν Κολοκοτρώνη καὶ τὸν Ἄρη.

σβηοῦν : σβήνουν | *λοξά* : (λοξός) στραβός, διαγώνιος | *ἀρραβώνα* : (βλ. καὶ ἀρραβώνας) δαχτυλίδι ποὺ μαρτυρᾷ τὴ σχέση καὶ τὸν ἐπικείμενο γάμο ἐνὸς ζευγους | *κρεμεζί* : φυτικὴ οὐσία ποὺ βᾶφει κάτι κόκκινο | *λεβέντρα* : θηλ. τοῦ *λεβέντης* | *θαλασσοβάτες* : (θαλασσοβάτης) θαλασσόλυκος, ἐργαζόμενος στὰ πλοῖα ποὺ ἔχει μεγάλη ἐμπειρία ἀπὸ θάλασσες | *ξαπολιοῦνται* : ἐξαπολύονται | *μπαίγνιο* : παίγνιο | *θαλασσόδαρτο* : (θαλασσόδαρτος) ταιλαιωρημένος ἀπὸ τὴ θάλασσα | *ἀγκωνάρι* : λίθος, ξερόλιθος, μεγάλη πέτρα | *λικνίζει* : (λικνίζω) κουνῶ κάτι

Τὸ ποίημα δημοσιεύτηκε πρώτη φορὰ στὰ *Ἐλεύθερα Γράμματα* (τχ. 14, 10.08.1945), κι ἔπειτα συμπεριελήφθη στὸ ἀνθολόγιο *Τραγούδια τῆς Ἀντίστασης* (ἐπιμ.: Φούλα Χατζιδάκη), Ἀθήνα, Νέα Ἑλλάδα, 1951.

του *Barrio Chino* τα φανάρια : Το Barrio Chino είναι γειτονιά του Μπουένος Άιρες στην Αργεντινή. Πρόκειται για την Chinatown της αργεντινικής πρωτεύουσας, όπως μαρτυρά και το όνομά της.

Γκρέκο και Λόρκα – Ισπανία και Πασσιονάρια : Στόν στίχο αυτόν κατά τη συνήθεια της στιχουργίας του Καββαδία “συγκατοικούν” έν είδει μιιάς άτυπης ώσμωσης ό παγκόσμιας φήμης ζωγράφος Δομήνικος Θεοτοκόπουλος (1541-1614), γνωστός και ώς Έλ Γκρέκο, ό όποιος σταδιοδρόμησε στην Ίσπανία, ό συγγραφέας Φεδερίκο Γκαρθία Λόρκα (1898-1936), ό όποιος ήταν γνωστός για τιά άριστερά του φρονήματα, γεγονός που τό πλήρωσε με τήν ίδια του τή ζωή, ή Ίσπανία ώς τόπος συνάντησης τών δύο, πλάι στην Ντολόρες Ίμπάρρουρι (1895-1989), γνωστή και ώς *Πασσιονάρια*, ισπανίδα κομμουνίστρια που άσκησε σημαντική έπιρροή στο ίβηρικό αλλά και ευρύτερα στο ευρωπαϊκό κομμουνιστικό κίνημα.

Κι άπέ Δεκέμβρη στην Αθήνα και Φωτιά : Αναφορά στα γεγονότα που διαδραματίστηκαν στην Αθήνα κατά τόν Δεκέμβριο του 1944 και τόν Ίανουάριο του 1945, τιά *Δεκεμβριανά*, δηλ. τίς ένοπλες συγκρούσεις μεταξύ του ΕΑΜ / ΕΛΑΣ και τών βρετανικών δυνάμεων.

τό θαλασσόδαρτο άγκωνάρι : Μεταφορά για τήν Ελλάδα.

τό Διάκο, τόν Κολοκοτρώνη και τόν Άρη : Στην ίδια κλίμακα αντίστασης άπέναντι στον έξωτερικό ζυγό τίθενται όί όπλαρχηγοί και άγωνιστές τής Έπανάστασης του 1821 Άθανάσιος Διάκος (1788-1821) και Θεόδωρος Κολοκοτρώνης (1770-1843), και ό ήγέτης του ΕΛΑΣ, Άρης Βελουχιώτης (= Θανάσης Κλάρας, 1905-1945).

Νίκος Καββαδίας (Χαρμπίν, Κίνα, 1910 – Αθήνα, 1975)

Μεταφραστής, πεζογράφος και ποιητής. Τιά παιδικά του χρόνια ή οικογένειά του μετακινείται συχνά άπό τό ένα μέρος στο άλλο. Γνωρίζεται σε νεαρή ήλικία με σημαντικούς συγγραφείς του καιρού του, δημοσιεύοντας ήδη άπό τιά έφηβικά του χρόνια. Η γνωριμία του με τόν Παύλο Νιρβάνα ήταν καθοριστική. Έργάζεται για χρόνια στα καράβια. Στόν Β΄ Παγκόσμιο τάχθηκε στο πλευρό του ΕΑΜ. Βρίσκεται διαρκώς έν πλῆ, γράφοντας ποίηση και κάποια λίγα πεζά, ένῶ στο έργο του περιλαμβάνονται και μεταφράσεις. Τό έργο του γνώρισε τεράστια διάδοση μετά θάνατον μέσω τών μελοποιήσεων τών ποιημάτων του.

«Αντίσταση»

Πηγή: Νίκος Καββαδίας, *Τό ήμερολόγιο ένός τιμονιέρη. Αθησαύριστα πεζογραφήματα και ποιήματα*, (έπιμ.: Guy [Michel] Saunier), Αθήνα, Άγρα, 2005, σ. 102.

Φώτης Αγγουλές

(1911-1964)

Μπάϋρον

Γιατί νὰ ῥθεις στὴν ὁμορφὴν Ἑλλάδα νὰ πεθάνεις;
Ξανθὲ ποιητῆ,
γιατί;

Ἐμεῖς, τὴν ἐχτιμοῦμε τὴ φιλία.
Ἐμεῖς, τὴ Λευτεριά τὴν ἀγαποῦμε.
Τώρα πού βάρβαρα οἱ δικοί σου
μας τυραγοῦν, τί νὰ τοὺς ποῦμε;

Κοίταξε, ἀπ' ἔξω μας φρουροῦνε
διπλοφρουροί.
Τούτῃ τὴ νύχτα, δὲν μποροῦμε
νὰ θυμηθοῦμε τὴ μορφὴ σου,
γιατί στὰ σύρματα μπορεῖ ἡ σκέψη μας ν' ἀγκυλωθεῖ
καὶ νὰ ματώσει τὴν ψυχὴ σου.

Φώτης Αγγουλές (Τσεσμέ, Τουρκία, 1911 – ἐν πλῶ ἀπὸ Χίο πρὸς Πειραιᾶ, 1964)

Ποιητῆς, μέλος τοῦ ΕΑΜ. Τὸ πραγματικό του ὄνομα ἦταν Φώτης Χονδρουλάκης. Συμμετεῖχε στὰ κινήματα τοῦ ΕΑΜ στὴν Μέση Ἀνατολή. Ἔπειτα ἀπὸ τὸν διωγμὸ τοῦ 1922 ἐγκαταστάθηκε μὲ τὴν οἰκογένειά του στὴν Χίο. Ἀσχολήθηκε μὲ τὴν τυπογραφία καὶ τὶς ἐφημερίδες προσπαθώντας νὰ καλύψει τὰ μαθησιακὰ κενὰ πού δημιουργήθηκαν ἔνεκα τῆς Καταστροφῆς. Ἐξέδιδε τὴν *Καμπάνα*, σατιρική ἐφημερίδα. Ἡ πολιτικὴ του στράτευση ὑπῆρξε οὐκ ὀλίγες φορές ἀφορμὴ γιὰ τὶς διώξεις καὶ τὶς φυλακίσεις πού ὑπέστη. Ἐξέδωσε ἀρκετὲς ποιητικὲς συλλογὲς ἐνόσφζοῦσε παρὰ τὸ διαρκὲς καθεστῶς παρακολούθησης καὶ δίωξης, στὸ ὅποιο βρισκόταν ἔνεκα τῶν πολιτικῶν του πεποιθήσεων καὶ τῆς μὴ συμμόρφωσής του πρὸς τὶς παραίνεσεις τῶν ἀρχῶν. Πέθανε ἐν πλῶ μεταβαίνοντας ἀπὸ τὴν Χίο στὸν Πειραιᾶ.

«Μπάϋρον»

Πηγή: Φώτης Αγγουλές, *Ἄπαντα*, τ. Α', Χίος, Ὁμήρειο Πνευματικὸ Κέντρο Δήμου Χίου, 1990, σ. 157.

Ἀπὸ *Τὸ Ἄξιον Ἐστί*

Τὰ Πάθη

Β'

Τῇ γλώσσα μου ἔδωσαν ἑλληνική·
τὸ σπίτι φτωχικὸ στίς ἀμμουδιές τοῦ Ὀμήρου.
Μονάχη ἔγνοια ἡ γλώσσα μου στίς ἀμμουδιές τοῦ Ὀμήρου.
Ἐκεῖ σπάροι καὶ πέρκες
ἀνεμόδαρτα ρήματα
ρεύματα πράσινα μὲς στὰ γαλάζια
ὅσα εἶδα στὰ σπλάχνα μου ν' ἀνάβουνε
σφουγγάρια, μέδουσες
μὲ τὰ πρῶτα λόγια τῶν Σειρήνων
ὄστρακα ρόδινα μὲ τὰ πρῶτα μαῦρα ρίγη.
Μονάχη ἔγνοια ἡ γλώσσα μου, μὲ τὰ πρῶτα μαῦρα ρίγη.
Ἐκεῖ ρόδια, κυδῶνια
θεοὶ μελαχρινοί, θεῖοι κι ἐξάδελφοι
τὸ λάδι ἀδειάζοντας μὲς στὰ πελώρια κιούπια·
καὶ πνοές ἀπὸ τῆ ρεματιὰ εὐωδιάζοντας
λυγαριὰ καὶ σχίνο
σπάρτο καὶ πιπερόριζα
μὲ τὰ πρῶτα πιπίσματα τῶν σπίνων
ψαλμωδιές γλυκές μὲ τὰ πρῶτα πρῶτα Δόξα Σοι.
Μονάχη ἔγνοια ἡ γλώσσα μου, μὲ τὰ πρῶτα πρῶτα Δόξα Σοι!
Ἐκεῖ δάφνες καὶ βάγια
θυμιατὸ καὶ λιβάνισμα
τίς πάλες εὐλογώντας καὶ τὰ καριοφίλια.
Στὸ χῶμα τὸ στρωμένο μὲ τ' ἀμπελομάντιλα,
κνίσες, τσουγκρίσματα
καὶ Χριστὸς Ἄνέστη
μὲ τὰ πρῶτα συμπάρα τῶν Ἑλλήνων.
Ἀγάπες μυστικὲς μὲ τὰ πρῶτα λόγια τοῦ Ὕμνου.
Μονάχη ἔγνοια ἡ γλώσσα μου, μὲ τὰ πρῶτα λόγια τοῦ Ὕμνου!

σπάροι : (σπάρος) είδος ψαριού | *πέρκες* : (πέρκα) είδος ψαριού | *σπλάχνα* : (σπλάχνο· βλ. και σπλάχνο) εντόσθιο, ζωτικό ὄργανο | *σφουγγάρια* : (σφουγγάρι) σπόγγος | *μέδουσες* : (μέδουσα) θαλάσσιος οργανισμός | *ρόδινα* : (ρόδινο) ὁ ἔχων ἀνοιχτὸ κόκκινο χρῶμα | *ρίγη* : (ρίγος) ἀνατριχίλα | *κυδώνια* : (κυδώνι) είδος φρούτου· επίσης, είδος μαλάκιου | *κιούπια* : (κιούπι) μικρὸ πήλινο πιθάρι | *ρεματιά* : ρέμα, φαράγγι | *λυγαριά* : είδος φυτοῦ | *σχίνο* : (βλ. και σκίνο, σχίνος, σκίνος) μαστιχόδεντρο | *σάρτο* : είδος ἀνθοφόρου φυτοῦ | *πιπερόριζα* : είδος φυτοῦ ποῦ ἡ ρίζα του χρησιμοποιεῖται ὡς μπαχαρικό, τὸ τζίντζερ | *πίψιμα* : (πίψιμα) ἐπαναλαμβανόμενο κάλεσμα πτηνῶν | *σπίνων* : (σπίνος) είδος μικροῦ σποροφάγου πτηνοῦ | *δάφνες* : (δάφνη) είδος φυτοῦ, τὰ κλαδιὰ τοῦ ὁποῖου συμβολίζουν τὸν νικηφόρο θρίαμβο | *βάγια* : (πληθ.) τὰ κλαδιὰ τῆς φοινικιάς, ποῦ συμβολίζουν ὅ,τι και ἡ δάφνη | *θυμιατό* : λιβανιστήρι | *πάλες* : (πάλα· βλ. και πάλλα) γαταγάνι, μακρὸ και κυρτὸ σπαθί | *καριοφίλια* : (καριοφίλι· βλ. και καριοφύλι) είδος μακρὸ καννῶν ἐμπροσθογεμοῦς ὄπλου | *ἀμπελομάντιλα* : (ἀμπελομάντιλο) μαντίλι γιὰ ἄπλωμα στὸ ἀμπέλι κατὰ τὸν τρύγο | *κνίσες* : (κνίσα· βλ. και κνίσσα) ἡ μυραδιὰ κρέατος ποῦ ψήνεται | *τσουγκρίσματα* : (τσούγκρισμα) χτύπημα ἐνὸς ἀντικειμένου μὲ ἓνα ἄλλο· (ἐδῶ) χτύπημα τοῦ ποτηριοῦ μὲ ἓνα ἄλλο κάνοντασ πρόποση | *σμπάρα* : (σμπάρο) πυροβολισμός

ΣΤ΄

Ὁ ποιητῆς τῶν νεφῶν και τῶν κυμάτων κοιμᾶται μέσα μου!
 Στῆ θηλὴ τῆς θύελλας τὰ σκοτεινά του χεῖλη
 και ἡ ψυχὴ του πάντοτε μὲ τῆς θαλάσσης τὸ λάχτισμα
 πάνω στὰ πόδια τοῦ ὄρους!
 Ξεριζώνει δρυὲς και δριμύς κατεβαίνει ὁ θρηϊκιος.
 Μικρὰ καράβια στοῦ κάβου τὸ γύρισμα
 ξάφνου μπατάρουν και χάνονται.
 Καὶ πάλι προβαίνουν ψηλὰ μὲς στὰ νέφη
 ἀπ' τὴν ἄλλη μεριὰ τοῦ βυθοῦ.
 Στὶς ἄγκυρες ἔχουν κολλήσει τὰ φύκια
 στὰ γένια θλιμμένων ἀγίων.
 Ὡραῖες ἀχτίδες γύρω στὴν ὄψη
 τὴν ἄλω τοῦ πόντου δονοῦν.
 Νηστικοὶ κατὰ κεῖ τ' ἄδεια μάτια γυρίζουν οἱ γέροντες
 Κι οἱ γυναῖκες τὴ μαύρη σκιά τους ἐπάνω
 στὸν ἄχραντο ἀσβέστη φοροῦν.
 Μαζὶ τους ἐγώ, τὸ χέρι κινῶ
 Ποιητῆς τῶν νεφῶν και τῶν κυμάτων!
 Στὸ σεμνὸ τενεκὲ μὲ τὸ χρῶμα βουτῶ
 τὰ πινέλα μαζὶ τους και βάφω:

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

Τὰ καινούρια σκαριὰ
 τὰ χρυσὰ καὶ τὰ μαῦρα εἰκονίσματα!
 Βοηθὸς καὶ σκέπη μας ἄι-Κανάρη!
 Βοηθὸς καὶ σκέπη μας ἄι-Μιαούλη!
 Βοηθὸς καὶ σκέπη μας ἄγια-Μαντώ!

νεφῶν : (νέφος) νεφέλη, σύννεφο | θηλή : ρώγα τοῦ μαστοῦ | λάχτισμα : κλοτσιὰ | δρῆς : βελανιδιά | δριμύς : δυνατός, σθεναρός | θρηίκιος : θρακικός· (ἐδῶ) βοριάς | κάβου : (κάβος) καραβόσκοινο | μπατάρουν : (μπατάρω) ἀναποδογυρίζω | ἄλω : (ἄλω) ἄλωνι | πόντου : (πόντος) θάλασσα | δονοῦν : (δονῶ) ταρακουνῶ | ἄχραντο : (ἄχραντος) ἀμόλυντος | τενεκέ : (τενεκές) κασσίτερος | σκαριὰ : (σκαρί) (ἐδῶ) σκελετὸς πλοίου | σκέπη : σκεπή, σκέπασμα

Ὁ Κωνσταντῖνος Κανάρης, ὁ Ἀνδρέας Μιαούλης καὶ ἡ Μαντὼ Μαυρογένους, οἱ ὅποιοι παρουσιάζονται ἐδῶ ἀγιοποιημένοι ἀπὸ τὸν ποιητὴ, ἦταν σημαντικὲς προσωπικότητες τοῦ ἀπὸ θαλάσσης ἐπαναστατικοῦ ἀγῶνος τοῦ 1821.

Ὁ Μικρὸς Ναυτίλος [Προβολέας δ']

Σκηρὴ πρώτη: Ὁ Ὀδυσσεύς Ἀνδροῦτσος δίνει τὴ διαταγὴ νὰ συλλάβουν καὶ νὰ ἐκτελέσουν τοὺς ἀπεσταλμένους τοῦ Ἀρείου Πάγου, Νοῦτσο καὶ Πανουργιᾶ.

Σκηρὴ δευτέρη: Μιὰ εἰδικὴ ἐπιτροπὴ ποὺ ἐπέχει θέση Στρατοδικείου καταδικάζει τὸν Γεώργιο Καραισκάκη ὡς («ἐπίβουλον καὶ προδότην τῆς πατρίδος»).

Σκηρὴ τρίτη: Μὲ καταδίκη σὲ θάνατο ρίχεται στὶς φυλακὲς ὁ Θεόδωρος Κολοκοτρώνης.

Σκηρὴ τέταρτη: Κυριακὴ πρωτὶ, στὸ Ναύπλιο, ἔξω ἀπ' τὴν ἐκκλησίαν, ὁ Κυβερνήτης Ἰωάννης Καποδίστριας πέφτει κάτω ἀπ' τὶς σφαῖρες τῶν Μαυρομιχαλαίων.

Σκηρὴ πέμπτη: Βγαίνοντας ἀπὸ τὸ σταθμὸ τῆς Λυόν, στὸ Παρίσι, μετὰ τὴν ὑπογραφὴ τῆς Συνθήκης τῶν Σεβρῶν, ὁ Ἐλευθέριος Βενιζέλος δέχεται τὶς σφαῖρες δύο Ἑλλήνων ἀξιωματικῶν.

Σκηρὴ ἕκτη: Κάτω ἀπὸ τὴ Γερμανικὴ Κατοχὴ, ὁ Ἑλληνικὸς Λαϊκὸς

Ἀπελευθερωτικὸς Στρατὸς ἐξοντώνει τὸν Συνταγματάρχη Ψαρρό, ποὺ ἀγωνίζεται γιὰ τὸν ἴδιο ἀκριβῶς σκοπὸ ἐπικεφαλῆς ἀνεξάρτητης ἀνταρτικῆς ομάδας.

Σκηνὴ ἑβδομη: Στὴν Κύπρο, ἄνθρωποι σταλμένοι ἀπὸ τὴ δικτατορικὴ κυβέρνησι τῶν Ἀθηνῶν, στήνουν —μὲ σκοπὸ νὰ τὸν δολοφονήσουν— ἐνέδρα στὸν Ἐθνάρχη Μακάριο, ποὺ μόλις καταφέρει νὰ διαφύγει.

Ὀδυσσεὺς Ἐλύτης (Ἡράκλειο Κρήτης, 1911 – Ἀθήνα, 1996)

Σημαντικὸς δοκιμιογράφος, μεταφραστὴς καὶ ποιητὴς τῆς Γενιᾶς τοῦ '30. Τὸ πολυσιχιδὲς ἔργο του περιλαμβάνει συλλογὲς δοκιμίων, ποιητικὲς συνθέσεις ἀρκετὲς ἐκ τῶν ὁποίων ἔχουν μελοποιηθεῖ, εἰκαστικὰ ἔργα καὶ κολλάζ. Ὑπῆρξε ἓνας ἐκ τῶν πρωτοπόρων τοῦ κινήματος τοῦ ὑπερρεαλισμοῦ στὴν Ἑλλάδα, σύντομα ὅμως ἐνστερνίστηκε τὶς ἀρχὲς τοῦ μοντερνισμοῦ διαμορφώνοντας ἓνα δικό του ποιητικὸ ἰδίωμα καὶ ὕφος, στὸ ὁποῖο ἡ Ἑλλάδα, ἡ ἐλληνικὴ γλῶσσα καὶ ὁ νεοελληνικὸς πολιτισμὸς κατέχουν σημαντικὸ ρόλο, δίνοντας ἰδιαίτερη ἐμφαση στὸ Αἰγαῖο, τὴν ἐλληνικὴ παράδοση καὶ τὴ γυναῖκα ὡς κέντρα τῆς ποίησής του. Στὰ 1979 τιμήθηκε μὲ τὸ βραβεῖο Νόμπελ γιὰ τὴ λογοτεχνικὴ καὶ πολιτιστικὴ του προσφορά.

«Β'»

Πηγὴ: Ὀδυσσεὺς Ἐλύτης, *Τὸ Ἄξιον Ἐστί* (1959): *Ποίηση*, Ἀθήνα, Ἴκαρος, 2015 [1η: 2002], σ. 135.

«ΣΤ'»

Πηγὴ: Ὀδυσσεὺς Ἐλύτης, *Τὸ Ἄξιον Ἐστί* (1959): ὁ.π., σ. 146.

«Ὁ Μικρὸς Ναυτίλος [Προβολέας δ']»

Πηγὴ: Ὀδυσσεὺς Ἐλύτης, *Ὁ Μικρὸς Ναυτίλος* (1985): ὁ.π., σ. 540.

Τὸ '21

Κολοκοτρώνης πάει δεξιά, ζερβά Καραϊσκάκης
κι ἀπόζερβα τῆς κλεφτουριάς βροντάει τὸ καριοφίλι.
Πίσω ὁ λαὸς ξυπόλητος μὲ κάμες καὶ τσεκούρια.
Σαῖνια μᾶς ξεπροβοδοῦν καὶ πέρδικες μᾶς κρένουν.
— Τραβᾶτε, ἀδέλφια, στὸ καλὸ, γυρίστε μὲ τὴ νίκη,
τὴ νίκη καὶ τὴ λευτεριά καὶ τοῦ φτωχοῦ τὸ δίκιο.

Τὸ βόλι ἀναζητοῦσε τὸ στόχο,
νὰ ραγίσει ὁ καιρός,
ν' ἀναβρῦσουν αἶμα οἱ λόφοι,
ν' ἀναστηθοῦν οἱ πεθαμένοι Ἀπρίληδες
ἀπλώνοντας στὸν ἥλιο τὰ τρυφερά τους βλαστάρια,
ν' ἀκουστοῦν οἱ νεογέννητοι κορυδαλλοὶ
ψελίζοντας τὴν πρώτη τους τρίλλια.
Τὸ βόλι, ἀναζητοῦσε τὸ στόχο,
νὰ παίζουμε τίς μέρες
στὰ πληγωμένα μας δάχτυλα,
νὰ ἐξουσιάσουμε
τὸ ἀνάστημα καὶ τὰ βήματά μας.

ζερβά : ἀριστερά | ἀπόζερβα : πὸ ἀριστερά | κλεφτουριάς : (κλεφτουριά) τὸ σύνολο τῶν κλεφτῶν μιᾶς περιοχῆς | βροντάει : (βροντῶ) παράγω θόρυβο μὲ κρότο | καριοφίλι : ἐμπροσθογεμὲς πυροβόλο ὄπλο | ξυπόλητος : ἀνυπόδητος | κάμες : (κάμα) μικρὸ μαχαίρι, ἐγχειρίδιο | σαῖνια : (σαῖνι) εἶδος ἀρπακτικοῦ πτηνοῦ | ξεπροβοδοῦν : (ξεπροβοδῶ· βλ. καὶ ξεπροβοδίζω) συνοδεύω κάποιον ἕως τὴν ἔξοδο | κρένουν : (κρένω) ἀπευθύνω τὸν λόγο | βόλι : βλήμα, σφαῖρα | ἀναβρῦσουν : (ἀναβρῦζω· βλ. καὶ ἀναβλύζω) ἐκπηγάζω | κορυδαλλοὶ : (κορυδαλλός) εἶδος ἡμεδαφόβιου πτηνοῦ | ψελίζοντας : (ψελίζω· βλ. καὶ ψελιίζω) ψιθυρίζω | τρίλλια : (βλ. καὶ τρίλια) γρήγορη ἐπανάληψη (μουσικῶν) φθόγων

οἱ πεθαμένοι Ἀπρίληδες : Ὁ ποιητὴς ἐν προκειμένῳ ἀναφέρεται στὸ καθεστῶς τῆς Χούντας τῶν Συνταγματαρχῶν, ἢ Ἀπριλιανῶν, ἔνεκα τῆς ἡμερομηνίας κατάλυσης τῆς ἐξουσίας, ἥτοι τῆς 21ης Ἀπριλίου τοῦ 1967.

Ἡ προδοσία

[...]

2

Λαὸς περήφανος, λαὸς προδομένος!
 Ὁ εὐγενικὸς σπóρος τοῦ Ρήγα
 γέννησε μεταπράτες
 ἰδανικῶν καὶ μπαχαρικῶν.
 Τ' ὄραμα τῆς λευτεριάς
 ἔσβησε στὰ κεμέρια τῶν Κοτζαμπάσηδων
 τ' ὄνειρο τῆς δικαιοσύνης καταποντίστηκε
 στὰ χρηματοκιβώτια τῶν τοκογλύφων.
 Τὸ ἀνασκολοπισμένο λείψανο τοῦ Διάκου
 τουμπανιασμένο στοὺς βάλτους τῆς Ἀλαμάνας,
 τὸ στραγγαλισμένο κουφάρι τοῦ Ἄντρούτσου
 τσακισμένο στοὺς βράχους τῆς Ἀκρόπολης.
 Ὁ Κολοκοτρώνης στὴ χάψη τοῦ Παλαμηδιοῦ.

Ἄνεργοι πρίγκιπες
 στὸ σαρακοφαγωμένο θρόνο τοῦ Βυζάντιου.
 Ἀποβράσματα ξένων δυναστειῶν
 σημαδεμένα ἀπὸ αἰμαμηχτικὰ στίγματα,
 διψασμένα γιὰ δόξα κι ἀρπαγή.

Κι ἐμεῖς ἴσοι ἐνώπιον τοῦ νόμου,
 ἀδελφοὶ ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ,
 ἐλεύθεροι νὰ γλείφουμε τὴ μπότα τῆς ἐξουσίας.
 Ἔσχατοι στὸ τραπέζι τῆς ζωῆς,
 ἔσχατοι στὴ μοιρασιά τῆς ἀμαρτίας.

Πρῶτοι στὸν παράδεισο τῶν νεκρῶν!

μεταπράτες : (μεταπράτης) μεταπωλητής | *μπαχαρικῶν* : (μπαχαρικό) καρύκευμα | *κεμέρια* : (κεμέρι) πορτοφόλι· ζώνη με θέσεις γιὰ ἀποθήκευση χρημάτων | *Κοτζαμπάσηδων* : (Κοτζαμπάσης) προεστός, πρoύχων, δημογέροντας, χριστιανὸς διοικητὴς μιᾶς περιοχῆς, διορισμένος ἀπὸ τοὺς Ὀθωμανοὺς | *καταποντίστηκε* : (καταποντίζομαι) πνίγομαι στὴ θάλασσα | *τοκογλύφων* : (τοκογλύφος) παράνομος δανειστής χρημάτων με ὑψηλὸ τόκο | *ἀνασκολοπισμένο* : (ἀνασκολοπισμένος < ἀνασκολοπίζω) ὑποβάλλω στὸ μαρτύριο τοῦ ἀνασκολοπισμοῦ· σου-

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

βλίζω | λείψανο : (ἐδῶ) νεκρὸ σῶμα | τουμπανιασμένο : (τουμπανιασμένος < τουμπανιάζω) (ἐδῶ) σῶμα φουσκωμένο ἀπὸ τὴ σήψη | βάλτους : (βάλτος) ἔλος, περιοχὴ μὲ στάσιμα ὕδατα | στραγγαλισμένο : (στραγγαλισμένος < στραγγαλίζω) προξενῶ τὸν θάνατο κάποιου πνίγοντάς τον | κουφάρι : πτώμα σὲ σήψη | χάψη : φυλακὴ | σαρακοφαγωμένο : (σαρακοφαγωμένος < σαρακοφαγώνομαι) φθαρμένος ἀπὸ τὸν ξυλοφάγο, τὸ σαράκι μαραζωμένος καὶ κατεστραμμένος, ἐρειπωμένος | ἀποβράσματα : (ἀπόβρασμα) ἄνθρωπος χειρίστης ποιότητος | αἱμαμηχικά : (αἱμαμηχικός [sic]· αἱμομικτικός) ὄργανισμός ποῦ ἔχει προκύψει ἀπὸ αἱμομιξία, δηλ. ἀπὸ γονεῖς κοντινῆς, ἐξ αἵματος συγγένειας | ἔσχατοι : (ἔσχατος) τελευταῖος· χειρότερος

Τὸ ἀνασκολοπισμένο λείψανο τοῦ Διάκου / τουμπανιασμένο στοὺς βάλτους τῆς Αἰαμάνας : Στὶς 24 Ἀπριλίου τοῦ 1821 ὁ Ἀθανάσιος Διάκος ἄφησε τὴν τελευταία του πνοὴ ἔχοντας πρῶτα ὑποβληθεῖ στὸ μαρτύριο τοῦ ἀνασκολοπισμοῦ ἀπὸ τοὺς Ὄθωμανοὺς ποῦ τὸν εἶχαν συλλάβει.

τὸ στραγγαλισμένο κουφάρι τοῦ Ἀντρούτσου / τσακισμένο στοὺς βράχους τῆς Ἀκρόπολης : Ὁ Ὀδυσσεὺς Ἀντρούτσος καταδικάστηκε σὲ κάθειρξη ἐπὶ προδοσίᾳ ἀπὸ τοὺς παλαιούς του συντρόφους στὶς φυλακὲς τῆς Ἀκροπόλεως τῶν Ἀθηνῶν καὶ θανατώθηκε στὶς 5 Ἰουνίου τοῦ 1825.

Ὁ Κολοκοτρώνης στὴ χάψη τοῦ Παλαμηδιοῦ : Ἐχοντας ὑποστεῖ τὴ δυσμένεια τῶν Ὑδραίων, τῶν ὑποστηρικτῶν τοῦ Ἀγγλικοῦ καὶ τοῦ Γαλλικοῦ κόμματος καὶ τῆς Ἀντιβασιλείας ὁ Θεόδωρος Κολοκοτρώνης φυλακίστηκε στὰ 1833 στὸ φρούριο τοῦ Παλαμηδίου στὸ Ναύπλιο.

Ἡ Μπαλάντα τῆς Νύχτας

[...]

3

Ἔλα μᾶς φαίνονται ξένα ἐδῶ μὰ ἐμεῖς
 δὲν ἔχουμε ἄλλον τόπο νὰ θάψουμε τοὺς νεκροὺς μας.
 Τὸ αἶμα τους εἶναι χυμένο σ' αὐτὴ τὴ γῆ.
 Ἐδῶ σπεύρανε τὶς ἐλπίδες τους
 καὶ πέθαναν περιμένοντας τὴν ὥρα τοῦ θερισμοῦ.
 Ἐδῶ θὰ χύσουμε καὶ τὸ δικό μας αἶμα,
 θὰ σπεύρουμε καὶ τὰ δικά μας ὄνειρα.
 Δὲν ξέρουμε ἄλλον τόπο.
 Αὐτὴ εἶναι ἡ πατρίδα μας.
 Ἐδῶ περιμένουν ἄθαφτοι
 ὁ Ρήγας καὶ ὁ Παπαφλέσας,
 ὁ Ἀντροῦτσος καὶ ὁ Μπότσαρης,
 ὁ Καρατζᾶς καὶ ὁ Οἰκονόμου,
 οἱ νεκροὶ τῆς Κλεισούρας καὶ τοῦ Πόγραδου.

Ἄπὸ τοὺς δρόμους τῆς πατρίδας
κοιτάζουν ἱκετευτικά
χιλιάδες ἀπελπισμένα παιδικὰ μάτια.

Στοὺς ὤμους μας σηκώνουμε
ἀναρίθμητες μέρες φυλακῆς κι ἐξορίας,
ἄγριες ἐμπειρίες βασανισμῶν,
φτυσίματα, ταπεινώσεις.
Σηκώνουμε ὅλες τὶς σκοτεινὲς νύχτες τῆς ἱστορίας.
Στὶς καρδιές μας χοχλάζει ὀδύνη καὶ ὀργή.
Στὴ σκέψη μας χαράζει
ἢ ἀυγὴ τῆς δικαιοσύνης,
ἢ ὠρα τῆς πληρωμῆς.

χοχλάζει : (χοχλάζω· βλ. καὶ κοχλάζω) βράζω βγάζοντας φυσαλίδες

ὁ Καρατζᾶς κι ὁ Οἰκονόμου : Ὁ Παναγιώτης Καρατζᾶς (1776-1821) ἦταν ὄπλαρχηγὸς τῆς Ἐπανάστασης τοῦ 1821 καὶ πρωτεργάτης τῆς ἐξέγερσης τῆς Πάτρας. Συμμετεῖχε σὲ πολυ-ἀριθμους μάχες, ἐπιδεικνύοντας ἀνδρεία καὶ αὐταπάρνηση. Ὁ Ἀντώνης Οἰκονόμου (1785-1821) ἦταν πλοίαρχος καὶ ἀγωνιστὴς τοῦ 1821. Ἦταν μέλος τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας, πρωτοστάτησε στὴν ἐξέγερση τῶν Ὑδραίων, ξεκινώντας τὴν ἐπανάσταση στὶς 14 Ἀπριλίου 1821. Δυστυχῶς, δὲν πρόλαβε νὰ δεχτεῖ τὴν προστασία καὶ τὶς ἐνισχύσεις τοῦ Θεόδωρου Κολοκοτρώνη, κι ἔτσι οἱ πρόκριτοι τῆς Ὑδρας τὸν δολοφόνησαν.

οἱ νεκροὶ τῆς Κλεισούρας καὶ τοῦ Πόγραδετς : Ἀναφορὰ στὰ γεγονότα τῆς Σφαγῆς τῆς Κλεισούρας (1944), ὅπου οἱ Γερμανοὶ κατακτητὲς σκότωσαν διακόσιους-ἑβδομήντα κατοίκους τοῦ χωριοῦ, ὡς ἀντίποινα σὲ ἐπιχείρηση τοῦ ΕΛΑΣ, καὶ στὴ μάχη τοῦ Πόγραδετς (1940), κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ Ἑλληνικὸς Στρατὸς κατάφερε σημαντικὴ νίκη ἐναντίον τῶν Ἰταλῶν, ἀφήνοντας ὡστόσο τρεῖς χιλιάδες νεκροὺς στὸ πεδίο τῆς μάχης.

Κώστας Καραχάλιος (Πλανητέρο Καλαβρύτων, 1914 - Ἀθήνα, 2002)

Δικηγόρος καὶ συγγραφέας. Συμμετεῖχε στὴν Ἐθνικὴ Ἀντίσταση καὶ ἦταν γνωστὸ μέλος τοῦ ΚΚΕ. Τὸ ἔργο του περιλαμβάνει ποιητικὲς συλλογές, πεζά, μελετήματα καὶ δοκίμια.

«Τὸ '21»

Πηγή: Κώστας Καραχάλιος, *Ρωγμές στὴ νύχτα*, Ἀθήνα, Θουκυδίδης, 1986, σ. 22.

«Ἡ προδοσία, 2.»

Πηγή: Κώστας Καραχάλιος, *Ρωγμές...*, ὁ.π., σ. 24.

«Ἡ Μπαλάντα τῆς Νύχτας, 3.»

Πηγή: Κώστας Καραχάλιος, *Ρωγμές...*, ὁ.π., σ. 47.

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

Γιώργης Κότσιρας

(1920-1998)

Β'

Ὁ φόνος εἶταν μὲ τὸν Κάιν ἀπ' τὴν ἀρχὴ καὶ τώρα κ' ὕστερα καὶ πρὶν
μπορεῖ καὶ αὔριο

Ἀπ' τὴ μεγάλη ἀκόμα τὴν ἐπανάσταση

Τὴν ἐποχὴ τῆς φουστανέλας ποὺ βροντοῦσε τροφαντὸ τὸ καριοφύλι

Οἱ ἐλπίδες μας μιὰ μιὰ μαχαιρωμένες κ' οἱ μαχαιροβγάλτες ἀλώβητοι

Λεπίδες ἀσημένιες τὰ μάτια τους καὶ βελόνες χρυσές τὰ βλέφαρα

Μὲ στρύχνους μεθυσμένους ὁ καημὸς καὶ νὰ μυρίζουν οἱ τριανταφυλλίες
καὶ τὰ γαρύφαλα

Τόσες μπιγόνιες νὰ στάζουν αἷμα καὶ τὰ παράθυρα μισὰ φωτισμένα

Μιὰ νηνεμία πνιγερὴ πρὶν κάθε φόνο ποὺ θὰ ξεσπάσει

Κ' ἡ σιωπὴ σκληρὸς γρανίτης

Μιὰ σκοτοδίνη τὸ φῶς

Μέσα στ' ἀμπέλια τὶς ἐλιές καὶ τὶς πορτοκαλιές

Κι ὁ θάνατος αἰφνίδιο γεγονὸς παντοτινὸ καθὼς ὁ ἄρτος τῶν Ἀγγέλων

Μιὰ ἐξουσία καθημερινὴ τὸ Ἀναπότρεπτο

Κι ὁ Ἀνδροῦτσος — Ὀδυσσεάς στεριανός — πιὸ κάτω ἀπ' τὴν Ἀκρόπο-
λη τσακισμένος!

τροφαντὸ : (τροφαντός) καλοθρεμμένος | *καριοφύλι* : (βλ. καὶ καριοφίλι) εἶδος μακρὸκάννου ἐμπροσθογεμοῦς ὄπλου | *ἀλώβητοι* : (ἀλώβητος) ἀπείραχτος, ἀκέραιος, ἀβλαβής | *στρύχνους* : (στρύχνος) τοξικὸ, δηλητηριῶδες φυτὸ· χρησιμοποιοῦταν ἀπὸ τὴ λαϊκὴ ἰατρικὴ ὡς ἀναλγητικὸ | *μπιγόνιες* : (βλ. καὶ μπιγκόνια) εἶδος καλλωπιστικοῦ ἄνθους | *νηνεμία* : ἄπνοια | *γρανίτης* : εἶδος πετρώματος | *σκοτοδίνη* : σκοτούρα, ζάλη σὲ συνδυασμὸ μὲ ἴλιγγο

Κι ὁ Ἀνδροῦτσος — Ὀδυσσεάς στεριανός — πιὸ κάτω ἀπ' τὴν Ἀκρόπολη τσακισμένος! : Αναφορά στὸν μαρτυρικὸ θάνατο τοῦ Ὀδυσσεά Ἀνδροῦτσου, ὁ ὁποῖος ἐκετέλεσθη ἀπὸ παλαιούς του συντρόφους, ἀφοῦ πρῶτα εἶχε φυλακιστεῖ στὴν Ἀκρόπολη Ἀθηνῶν, κατηγορούμενος γιὰ προδοσίαν καὶ συνεργασίαν μὲ τοὺς Τούρκους.

Γ'

Και νά πού τώρα χρόνια και καιρούς ἔξω ἀπ' τὴν ἐκκλησιὰ στ' Ἀνάπλι
Μόλις και εἶχανε προλάβει νὰ τελειώσουν τ' ἀλληλοῦα
Λιανὸς μὲ τὸ κορμί μου ζαπλωμένο
Φάνταζε ἐκεῖ στὶς πλάκες σὰν δεινόσαυρος πού ἦρθε ἀπ' τὰ παλιά

Ποιὸς νὰ καθίσει ποιὸς μπροστὰ ἀπὸ τὸν πυλώνα τῆς καρδιάς του;
Ποιὸς τώρα πιὰ πού δὲν ὑπάρχουν
Λιοντάρια μὲς στὸ δάσος τῆς Νεμέας!

Τὸ κρίνο τοῦ Εὐαγγελισμοῦ μὲς στὸν φτενὸ τὸν ἥλιο
Και τὸ τοπίο ν' ἀπλώνει κάτω ἀπ' τὸ συγνεφιασμένο ἐδῶ τὸ πεπρωμένο

Και νεκρὸς μὲ τὴν καπνιά τῆς τουφεκιᾶς ν' ἀχνίζει ἀκόμα ὁ Κυβερνήτης!

Ἀροκάρειες πυράκανθους και μαγνόλιες φορτωμένους φυσοῦσε λαφρὸς ὁ
ἄνεμος

Τὸ γδοῦπο σέρνοντας μακριὰ στὸ ποδοβολητὸ μὲ τ' ἀλόγατα κεντρισμένα

Στενάξανε τὰ σήμαντρα στῶν ἤχων δροσερὰ τὰ φύλλα

Μιὰ λύπη ἐδῶ νὰ θρονιαστεῖ ἀνοιξιάτικη

Μὲ τὸ φονιά πιασμένο μὲς στὸ δόκανο

Νὰ στέκει ὀρθὸς – χρώματα μίσους σπέρνοντας ὀλόγυρά του

Κι ὁ ἀδερφὸς ὁ ἄλλος ὁ Μαυρομιχάλης

Ὅπου φύγει φύγει

Διπλομουλαράτος πού εἶχε πεῖ κι ὁ Φτωχοπρόδρομος!

λιανός : λεπτός | *φτενός* : (φτενός) δίχως ὄγκο, ἰσχνός | *ἀροκάρειες* : (ἀροκάρια) εἶδος ἀειθαλοῦς κωνοφόρου δέντρου | *πυράκανθους* : (πυράκανθος) εἶδος ἀκανθώδους θάμνου μὲ κόκκινο, σφαιρικό καρπὸ | *μαγνόλιες* : (μαγνόλια· βλ. και μανόλια) εἶδος καλλωπιστικοῦ ἀνθοφόρου δέντρου | *γδοῦπο* : (γδοῦπος) ἦχος πού συνοδεύει πτώση | *κεντρισμένα* : (κεντρισμένοι < κεντρίζω) (ἐδῶ) ἐρεθίζω | *στενάξανε* : (στενάζω) ἀναστενάζω | *σήμαντρα* : (σήμαντρο) ἐκκλησιαστικὸ μουσικὸ ὄργανο πού κρούεται ἔρρυθμα πρὸς ἀναγγελίαν τῶν λειτουργιῶν | *δόκανο* : εἶδος κυνηγετικῆς παγίδα

Και νεκρὸς μὲ τὴν καπνιά τῆς τουφεκιᾶς ν' ἀχνίζει ἀκόμα ὁ Κυβερνήτης! : Ἀναφορὰ στὸ γεγονός τῆς δολοφονίας τοῦ πρώτου κυβερνήτη τῆς Ἑλλάδος, Ἰωάννη Καποδίστρια, ἀπὸ τοὺς Κωνσταντῖνο και Γεώργιο Μαυρομιχάλη, ἀδελφὸ και υἱὸ τοῦ Πετρόμπεη Μαυρομι-

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

χάλη, ως αντίποινα για τη φυλάκιση του τελευταίου. Η δολοφονία συνέβη έξω από τον ναό του Αγίου Σπυρίδωνος στο Ναύπλιο, στις 9 Οκτωβρίου 1831.

Κι ὁ ἀδερφὸς ὁ ἄλλος ὁ Μαυρομιχάλης / Ὅπου φύγει φύγει : Ὁ Κωνσταντῖνος Μαυρομιχάλης δέχτηκε πυροβολισμούς ἀπὸ τὸν μονόχειρα σωματοφύλακα τοῦ Ἰωάννη Καποδίστρια, Γεώργιο Κοζώνη, καὶ λιντσαρίστηκε βίαια ἀπὸ τὸ παρακείμενο πλῆθος. Ὁ δὲ Γεώργιος κατέφυγε στὴν πρεσβεία τῆς Γαλλίας· ὑπὸ τὶς ἀπειλὲς τοῦ λαοῦ παραδόθηκε στὴ δικαιοσύνη καὶ τελικὰ καταδικάστηκε σὲ θάνατο διὰ τυφεκισμοῦ.

Διπλομουλαράτος πὸν εἶχε πεῖ κι ὁ Φτωχοπροδρόμος! : Ἐνδεχομένως εἰρωνικὴ παραφθορὰ τοῦ στίχου τοῦ Θεοδώρου Προδρόμου ἀπὸ τὰ *Πτωχοπροδρομικά*: «Βλέπεις τὸν δεῖνα, τέκνον μου, πεζὸς περιπάτει, / καὶ τώρα διπλοεντέλῃνος καὶ παχυμουλαράτος».

Γιώργης Κότσιρας (Ἀθήνα, 1920 – Ἀθήνα, 1998)

Ποιητής, πεζογράφος, μεταφραστής καὶ δοκιμιογράφος τῆς Α΄ Μεταπολεμικῆς Γενιάς. Καλλιέργησε ὅλα τὰ εἶδη τοῦ λόγου καὶ ἀσχολήθηκε ἐπισταμένως μὲ τὴ μετάφραση τοῦ Δάντη. Τὰ ποιήματά του κυκλοφοροῦν σὲ δύο τόμους.

«Β΄»

Πηγή: Γιώργης Κότσιρας, «Β΄»: συλλ. *Αὐτοψία ἐγκλήματος: Τὰ ποιήματα*, τ. Β΄, 1959-1977, Ἀθήνα, Οἱ Ἐκδόσεις τῶν Φίλων, 1978, σ. 281.

«Γ΄»

Πηγή: Γιώργης Κότσιρας, «Γ΄»: ὁ.π., σ. 282.

Νέλλη Ανδρικοπούλου

(1921-2014)

Ἡ εὐθεία

Μπρὸς στή μεγάλη αὐτὴ καρῶ κουβέρτα
ποὺ κρέμεται σὰ δίχτυ ἀπλωμένο
τετραγωνίζεται γιὰ σένα ὁ κόσμος—
καμπύλη δὲ χωράει ἐδῶ καμιά
ὅλα σ' ἐπαναφέρουν στὴν εὐθεία
ὅπως
ὁ δείκτης τοῦ Κυρίου
τὸ ξίφος τοῦ Ἀρχάγγελου
ἡ ἀρχιτεκτονικὴ τοῦ Ἄρη Κωνσταντινίδη
τὰ σίδερα τῆς φυλακῆς
ἡ σοῦβλα τοῦ Ἀθανασίου Διάκου.

καρῶ : (βλ. καὶ καρὸ) μοτίβο σὲ σχῆμα ρόμβου

ὁ δείκτης τοῦ Κυρίου : Πιθανότατα ἀναφέρεται στὸ ἔργο τοῦ Μιχαὴλ Ἄγγελου, *Ἡ δημιουργία τοῦ Ἀδάμ* (*Creazione di Adamo*) [περ. 1508-1512], τὸ ὁποῖο βρίσκεται στὴν ὄροφὴ τῆς Καπέλα Σιστίνα.

τὸ ξίφος τοῦ Ἀρχάγγελου : Ἀναφορὰ στὸ ξίφος τοῦ Ἀρχαγγέλου Μιχαήλ, ἀπὸ τὴ γνωστὴ ἀγιογραφία στὴν ὁποία ὁ Ἀρχάγγελος ἀπεικονίζεται φέρων ξίφος.

ἡ ἀρχιτεκτονικὴ τοῦ Ἄρη Κωνσταντινίδη : Ὁ Ἄρης Κωνσταντινίδης (1913-1993) ἦταν Ἑλληνας ἀρχιτέκτονας. Τὸ ἔργο του χαρακτηρίζεται ἀπὸ μιὰ στροφὴ στὴ λειτουργικότητα τῶν κτηρίων καὶ στὴν ἀνάδειξη τῶν ὑλικῶν κατασκευῆς, τονίζοντας τὶς γραμμὲς καὶ τὶς γωνίες τῶν ἔργων του.

Νέλλη Ανδρικοπούλου (Κων/πολη, 1921 – Ἀθήνα, 2014)

Ζωγράφος, ποιήτρια καὶ μεταφράστρια. Ὑπῆρξε ἡ πρώτη σύζυγος τοῦ Νίκου Ἐγγονόπουλου. Τὸ ἔργο της περιλαμβάνει ποιήματα, αὐτοβιογραφικὲς σημειώσεις, σημειώματα γιὰ τὸν Νίκο Ἐγγονόπουλο καὶ τὸ ἔργο του, καθὼς ἐπίσης καὶ τὴν ἀφήγηση τοῦ χρονικοῦ τοῦ «Ματαρόα», τοῦ πλοίου ποὺ φυγάδευσε Ἑλληνες ἐπιστήμονες καὶ καλλιτέχνες στὴν Γαλλία τὸν καιρὸ τοῦ Ἐμφυλίου.

«Ἡ εὐθεία»

Πηγὴ: Νέλλη Ανδρικοπούλου, *Νοοπαίγνια*, Ἀθήνα, Ἄγρα, 2005, σ. 30.

Τὸ μάντευμα τῆς μάγισσας καὶ ὁ θάνατος τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ

Μιὰ ἄφορεσμένη μάγισσα τῆς ἀμαρτίας θρέμμα,
ποὺ ἔβραζε σταῖς φλέβες τῆς καὶ βρυκολάκου αἷμα.
Τοῦ τῶχε ἄπῃ τ' Ἀλῆ Πασᾶ τὸ μαῦρο ριζικό του,
πὼς ὅσων ἄδικ' ἔσφαξε καὶ πῆρε στὸ λαϊμό του,
τὰ αἷματα μουγκρίζουνε μιὰ φοβερὴ κατάρρα
ποὺ θὰ τὸν σύρη ἀνέλπιστα στοῦ Χάρου τὴν λαχτάρα,
ὅταν στῆς Κιάφας τὴν κορφὴ στὸ ξακουσμένο Σοῦλι,
θὰ στηθῶν πάλιν φλάμπουρο οἱ σκορπισμένοι δούλοι.

Σὲ νύχτα χειμωνιάτικη, ὅπου τ' ἀγέρι ἐφύσα
σὰ ἄγριος δρόλοπας ποὺ σὰ κλαριά κτυπάει,
κάποιος ἐπαραδέρνεται, ποιόν τυραννᾶ ἢ λύσσα
ποὺ σὰν θεριὸ ἀνήμερο μουγκρίζει, ἀγκομαχάει;
Ὁ Τύραννος ὁ Ἀλῆ Πασᾶς κρατιέται σκλαβωμένος
κι' ἀπελπισμένος δέρνεται σ' ἓνα κελὶ κλεισμένος.
Τὰ παληγάρια τοῦ Σουλιῶ ὁ ἀντίχριστος θυμᾶται
καμώνοντας πὼς ἔκλαιγε, νὰ δείξῃ πὼς λυπᾶται.
Ἐγνώριζε ποὺ κλειούσανε σὲ στήθ' ἀνδρειωμένα
μιὰ λύπ' ἓνα παράπονον π' ἐζούσανε στὰ ξένα,
καὶ στὴν ψυχὴ του ἔνηωσε μιὰ πλανεμέν' ἐλπίδα,
νὰ τοὺς καλέσῃ σύμμαχους γιὰ μιὰ κοινὴ πατρίδα.
Μπέσσα γιὰ μπέσσα τοὺς μηνάει νὰ πᾶν νὰ τὸν βοηθήσουν
καὶ μουτουλάκ ἐλεύθερο τὸ Σοῦλι θ' ἀποκτήσουν.

Καὶ ὁ Σουλτᾶνος ἔταξε πὼς θὰ τοὺς ξεσκλαβώσῃ,
ἐλευθεριὰ παντοτεινὴ στὸ Σοῦλι πὼς θὰ δώσῃ,
ἂν πᾶν μὲ τὸν Πασόμπτην μαζὺ νὰ συμμαχήσουν,
τὸν τύραννόν τους τὸν Ἀλῆ ἂν θέλουν ν' ἀφανίσουν.
Μὰ οἱ Σουλιῶτες γνώριζαν μιὰ μεγάλη ἀλήθεια,
τῶν Τούρκων τὰ ταξίματα πὼς εἶναι παραμύθια.
Ἀλλὰ κι' ὅπου δὲν εἶχανε καμμιά στὸ νοῦ φροντίδα,
παρὰ πῶς ν' ἀποκτούσανε ἐλεύθερη πατρίδα.
Κάνουν γενναί' ἀπόφασι κι' ἀδελφομένοι ὅλοι,

ὀρκίζονται εἰς τὸ Σταυρό, εἰς τὸ σπαθί, στὸ βόλι,
 νὰ ψευτοσυμμαχήσουν μὲ τὴν ἄπιστη τὴ φάρα,
 εἶνε τύραννοι κ' οἱ δυό τους, εἶν' τοῦ Γένους μας κατάρρα.
 Κι' ἀπ' τὸ Κοῦργι τ' ἀγιασμένο, πῶχει χάρι θεϊκή,
 τὴν ἐλευθεριὰ τοῦ Γένους νὰ κηρύξουν ἀπ' ἐκεῖ.

Μί' ἀνάστερη νυχτιὰ ποὺ τὸ πυκνὸ σκοτάδι
 ὅλον τὸν τόπον ἔκρυβε μαυρίλα σὰν στὸν Ἄδη,
 Γονάτισαν κι' ἐφίλησαν τῆς Κέρκυρας τὸ χῶμα
 καὶ τοῦ Ἁγιοῦ τὸ Λεῖψανο, τοὺς συγγενεῖς κι' ἀκόμα.
 Στὴ Πλατυτέρα ἐκάρφωσαν τὰ δακρυσμένα μάτια·
 ἐμπῆκαν στὰ πλεούμενα, σηκώνουνε τὰ ξάρτια,
 καὶ ξεκινᾶν μὲ τὴν εὐχὴ ποὺ δίνει τὴν ἐλπίδα,
 ἐλευθεριὰ νὰ φέρουνε στὴ σκλάβα τὴν Πατρίδα.
 Κ' ἡ νύχτα ἡ ἀργοδιάβατη ποὺ πέραναγε μπροστά τους,
 ἀχνάρι' ἀφίνει πίσω της στὴ δόξα τ' ὄνομά τους.
 Γλυκὸς ἀχρὸς ἀκούστηκε στῶν Μουραγιῶν τὸ πλάι,
 ἓνα τραγοῦδ' ἠρωϊκὸ ὃ ἀντίλαλος σκορπάει.
 Ἀγέρι ἐλαφροκίνητο εἰς τὴν στερεῆν τοὺς φθάνει,
 ἀράξανε καὶ βγήκανε σὲ τσάμικο λιμάνι.
 Στὸν ἐρχομὸν τους τρόμαζαν τῶν τσάμηδων τὰ πλήθη,
 παληῆς λαχτάρεις ζύπνησαν εἰς τὰ δειλά τους στῆθη.
 Παίρνουνε δρόμο, διάβαιναν μὲ τ' ἀλαφρό τους βῆμα,
 τὰ κακοτρόχαλα γκρεμά, τῶν ποταμῶν τὸ κῦμα.
 Ὅλα τριγύρω τὰ βουνά, ἀπὸ τὸ νοῦ ξεθάφτουν,
 παλαιηκὲς ἐνθύμησες ποὺ τὴν ψυχὴ θεριεύουν.
 Ἐφθάσανε στὰ Γιάννενα καὶ πειὸ πολὺ ἀνάφτουν,
 οἱ πόθοι τῆς πατρίδος των ποὺ στὴν καρδιὰν φωλεύουν.
 Καὶ χίμιζαν στὸν πόλεμο, κτυπᾶνε καὶ κτυπιῶνται,
 ἴλιγοι Σουλιῶτες ἥρωες μὲ τοὺς πολλοὺς μετριῶνται.
 Τοῦ ντουφεκιοῦ τους ἡ φωτιά, τρομάζει τοὺς Ἀγάδες,
 κακὸ στὸν νοῦν τους ἔβαλαν οἱ ἄπιστοι Πασάδες.
 Γελιέτ' Ἀλῆς ὁ τύραννος τὸ Μοῦρτο Τσάλη κράζει,
 «τὸ Σοῦλι νὰ παραδοθῆ στὸν Μπότσαρη» προστάζει.
 «Γιατ' αὐτουνοῦ ἐφάνηκε εἰς τῆς σκλαβιᾶς τὸ χάλι,
 »στῆς συμφορᾶς μου τὸ κακὸ ἡ μπέσα του μεγάλη.»

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

Μιὰ μέρα ποὺ ὁ πόλεμος τὸ δειλινό 'χε πᾶψει,
 ἐπρόσταξ' ὁ Πασόμπετης φωτιά κανεὶς μὴ ἀνάψη.
 Τότ' οἱ Σουλιώταις ἔβαλαν δικά τους καρπούλια,
 κάνουνε σύνθημα κρυφὸ στ' Ἀλῆ Πασᾶ τὴν κούλια.
 Μετὰ 'πὸ τὰ μεσάνυχτα π' ἠ Πούλια βασιλεύει,
 καὶ στῶν βουνῶν τὲς κορυφὲς ἡ χαραυγὴ λαγκεύει,
 ἄρματωθῆκαν ὅλοι τους, φοροῦν καὶ τὴν φλοκάτα,
 γύρω οἱ σκοποὶ ἀγνάντευαν τὰ τούρκικα φουσατά.
 Μπαροῦτι ἐφόρτωσαν στὰ ζᾶ, στρινάρια καὶ φυσέκια,
 καὶ κάθε ἀργὴ ἄρματωσιά καὶ τὰ ὄρφανὰ ντουφέκια.
 Μὲς τὸ σκοτάδι τὸ πυκνὸ δὲν τοὺς ξανοίγει μάτι,
 βγῆκαν ὀλίγ' ἀπὸ μπροστὰ μὲς 'ς ἓνα μονοπάτι.
 Φωνὴ δὲν ἀκουόντανε ἢ γαύγισμα σκυλιοῦ,
 οὔτε ἀνθρώπου μίλημα ἢ λάλημα πουλιοῦ.
 Κι' ἀφίνουν τὸ στρατόπεδον οἱ σκόρπγ' ἀνδρειωμένοι,
 παίρνουν τὸ δρόμο τοῦ Σουλιοῦ ὅλοι μαζὺ ἐνωμένοι.
 Στὸ δρόμο αὐτὸ ποὺ πήρανε, ποιὸς Τοῦρκος θὰ τολμήσῃ,
 γιὰ νὰ τοὺς βγῆ ἀπὸ μπροστὰ καὶ νὰ τοὺς σταματήσῃ;
 Τὰ μονοπάτια ποὺ περνᾶν τὰ σκέπαζαν τὰ δάση,
 καιροὶ καὶ χρόνια ποὺ κανεὶς δὲν εἶχε ἐκεῖ περάσει.
 Ἐνα Μαντουκιωτόπουλο ἀγένειο παληκάρι,
 ποὺ στὴ θωρηχὰ ἦταν ἄγγελος μὰ στὴν καρδιὰ λιοντάρι,
 τοῦ Μάρκου ἀναδεξιμιός, βαστάει λευκὴ σημαία,
 μὲ τ' Ἄϊ Γιωργιοῦ τὴ ζωγραφιά, μεταξιά κι' ὠραία.
 Τοῦ φάνηκε φανταστικὰ πὼς στ' οὐρανοῦ τὸ χάος,
 κάποιος Παπᾶς ἀγωνιστὴς ἀρχαῖος Τουρκοφάος,
 σὰν ἄστρο διαβατάρικο στ' ἀπέραντου τὴν ὄψι,
 τοῦ δείχνει τὴν Ἁγιά Σοφιά, μὲ τοῦ σπαθιοῦ τὴν κόψη.
 Σταυροκοπιέται ὁ ἥρωας κρατῶντας τ' ἄγιο σῆμα,
 'στὸ πέρασμά του προσκυνοῦν, ἄντρες, γυναῖκες, γέροι.
 Τοὺς ἄλλους π' ἀκλουθάγανε μὲ τὸ γοργό τους βῆμα,
 οἱ δάφνες τοὺς ἐμύρωναν, τοὺς δρόσιζε τ' ἀγέρι.
 Καὶ πρὶν τοὺς καταλάβουε τ' ἀσκέρια τῶν Πασάδων,
 ἐπιάσανε οἱ ἥρωες τὸν πύργον τῶν Βαριάδων.

Μία βραδυὰ ἀπὸ μακριὰ στῆς νύχτας τὸ σκοτάδι,

ἐφάνηκαν πολλές φωτιές εἰς τοῦ Σουλιῶ τὸ σιάδι.
 Χαρούμενα καθ' ἐκκλησιᾶς τὸ σήμαντρο σημαίνει,
 γιατί ἐξαναγύρισαν τ' Ἀλῆ Πασᾶ οἱ διωγμένοι.
 Καὶ 'κεῖ πού πρωτοέστησε ἡ λευθεριά λημέρι,
 τραγούδαγαν καὶ χόρευαν μὲ τὸ σπαθὶ στὸ χέρι.
 Ἄνδρες γενναῖοι, ἀθάνατοι, μ' Ἑλλάδα τὴν μητέρα,
 τοῦ Γένους τὸ καμάρωμα καὶ τῆς Τουρκιᾶς φοβέρα.
 Οἱ κοῦκοι καὶ οἱ πέρδικες καὶ τὰ πουλιά τ' ἀηδόνια,
 ὅπου βουβά ἐμένανε ἐδῶ καὶ τόσα χρόνια.
 Τινάζουν τὴν φτεροῦγα τους στοῦ δένδρου τὸ κλωνάρι,
 καὶ ἀρχινήσανε καὶ αὐτὰ νὰ κελαδοῦν μὲ χάρι.
 Μὲς τῆς αὐγῆς τὸ λάγκεμα, πρὶν τὸ σκοτάδι σβύση,
 καὶ πρὶν τὸ γλυκοχάραμα τὸ Ζάλογγον φωτίση.
 Ψῆλὰ στὸ Κάστρο ἔστησε ὁ Μπτόσαρης ὁ Νώτης,
 τὸ Φλάμπουρο πού εὐλόγησε τῆς Ἄρτας ὁ Δεσπότης.
 Κάθε καρδιά δυνάμωσε στοῦ Φλάμπουρου τὴ χάρι,
 περήφανα τ' ἀντίκρυσε τὸ κάθε παληκάρι.
 Ἐθυμηθῆκανε τιμὲς παληγῆς ἀπερασμένες,
 ἡρωϊσμοὺς παληκαριῶν σὲ μάχες δοξασμένες.
 Τὸ Φλάμπουρ' ἐχαιρέτησαν στὴν πρωϊνὴ τὴν ὥρα,
 μὲ ντουφεκιὲς καὶ κανονιὲς, ξαφνίστηκ' ὅλη ἡ χώρα.
 Ἐξύπνησε κι' ὁ Ἀλῆ Πασᾶς μὲ μάτ' ἀγριεμένο,
 μὲ πρόσωπο λιπόθυμο, χλωμὸ καὶ φοβισμένο.
 Τὸ μάντευμα τῆς μάγισσας σ' ἄν φοβερὸ σαράκι,
 τοῦ τρώει μέσα τὴν καρδιά, τὴν πότιζε φαρμάκι.
 Ματανοιωμένος ἄγρια τὸ μέτωπο κτυπάει,
 τρίζει τὰ δόντια, δέρνεται, τὰ γένεια του μαδάει.
 Μὰ οἱ Σουλιῶτες μὲ χαρὰ στῆς Λάκκας τὰ πλατάνια,
 ἐτραγουδοῦσαν κι' ἔλεγαν γεμαῖτοι περηφάνεια:

Ἡ ὥρα ἔφθασε βρὲ παληκάρια,
 νὰ φᾶμε τὴν Τουρκιὰ σ' ἄν λεοντάρια.
 Τὰ ὄπλ' ἄς δράξουμε κι' ἐμπρός,
 παντοῦ ἄς λάμψη ὁ Σταυρός.
 Ἄς κράξουμε μ' ἀνδρεία,
 ζήτω ἡ ἐλευθερία.

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

Δὲν προσκυνῶ Τουρκιά, τὸ λέει ἡ καρδιά μου.
 Στὸ Κοῦγκι προσκυνῶ μὲ τ' ἄρματά μου.
 Καὶ στοῦ Ζαλόγγου τὸ κρεμό,
 νὰ ζῶ λιοντάρ' ἐπιθυμῶ,
 καὶ τοὺς ἐχθροὺς νὰ σφάζω,
 ζήτ' ἢ Ἑλλάς νὰ κράζω.

Δὲν ζῶ ραγιᾶς ἐγὼ τὸ παληκάρι,
 τὸ βόλι καρτερῶ καὶ ἄς μὲ πάρη.
 Μὰ πρὶν ὁ θάνατος ἐλθῆ,
 θὰ τὸ χορτάσω τὸ σπαθί.
 Πολλοὺς ἐχθροὺς θὰ σφάζω,
 ζήτω ἡ Πατρὶς θὰ κράζω.

Στὴ μάχη ὅταν χιμίξῃ ὁ Σουλιώτης,
 ἂν δὲ τὸ δείξῃ εἶναι δειλὸς προδότης.
 Εἶναι δειλὸς κι' ἄς πάῃ νὰ ζῆ,
 δεμένος μὲ σκυλιὰ μαζύ,
 γιὰτὶ αὐτὸς δὲν πρέπει,
 ἐλευθεριὰ νὰ βλέπη.

Πέρασε ἡ μέρα μὲ χαρές, ὁ ἥλιος βασιλεύει,
 πίσω σὲ μαῦρα σύγνεφα ποὺ ὁ βορηᾶς μαζεύει.
 Γύρ' ἡ πλαγὴς ἐκρύφτηκαν μὲς τὰ ἀχνὰ σκοτάδια,
 κακὴ νυχτιὰ ἀνάστερη, μαυρίζουν τὰ λαγκάδια.
 Κι' ἀγριεμένος ὁ βορηᾶς βοτίζει εἰς τὰ δάση,
 μὲ μίαν ἄγρια ὀρμή, μὲ λύσσα, μὲ μανία.
 Λὲς καὶ βουλήθηκ' ὁ Θεὸς τὴν πλάσι νὰ χαλάσῃ,
 ὅλα τριγύρω πάλευαν τοῦ κόσμου τὰ στοιχεῖα.
 Τὰ καρπούλια τοῦ Σουλιῶ δὲν ἀκουῶνταν μήτε,
 ἀφ' τὴν πολὺ κακὴ νυχτιὰ νὰ κράζουν γρηγορεῖτε.
 Κάπου μακρὰ οὐρλιάζανε ἀγρίμια σκορπισμένα,
 ποὺ τούρκια ξελκίζανε κορμιὰ μισοθαμμένα.
 Μὲ τοῦ Ἀλῆ τὸ γογγυτὸ ποὺ στὸ κελὶ ἀγρυπνάει,
 στὸ Χάρον ὅπου διάβαινε, στὸν Χάρο ποὺ περνάει.
 Τὸ στριγγλοποῦλι ἔσκουζε μὲ λυπερὸ κλαῦμό,
 ἀπὸ τοῦ γέρου πλάτανου τὸν κούφιο τὸν κορμό.

Κ' ἔσπερνε ὁ Χάρος τέρατα βγαλμέν' ἀπὸ τὸν Ἄδη,
 ὅπου μὲ μάτια σὰν φωτιές καὶ ματωμένο στόμα,
 μπῆχαν στοῦ ἄχαρου κελιοῦ τὸ παγερὸ σκοτάδι,
 ποὺ τρομαγμένος ὁ Ἄλῃς στριφογερνάει στὸ στρῶμα.
 Αἶμα τοῦ φτιοῦν κατάμουτρα κι' ἀνάθεμα, κατάρρα,
 τοῦ χούγιαζαν, κι' ὁ Τύραννος μὲ φόβο, μὲ λαχτάρα,
 δὲν βρίσκει τόπο νὰ κρυφτῆ ὡς ποὺ τὸν πῆρ' ἡ μέρα,
 ἀνοίγει τὸ παράθυρο στὸν παγερὸν ἀγέρα.
 Ψυχὴ δὲν ἀκούοντανε, μονάχ' ἀνάρι' ἀνάρια,
 π' ἀκροσταλάζαν τὰ γυμνά τῶν δένδρων τὰ κλωνάρια.
 Μέσα σ' αὐτὴ τὴν σιγαλιὰ ξαναθυμήθη πάλι,
 τῆς μάγισσας τὸ μάντεμα, κτυπάει τὸ κεφάλι,
 τηράει δεξιὰ, τηράει ζερβιά, σὰν νὰ ζητᾷ κάτι,
 μὲ τὴν τρομάρα στὴν καρδιὰ καὶ φοβισμένο μάτι.
 Βλέπει τ' ἀσκέρια τοῦ Χουρσίτ νὰ ζώνουν τὸ κελί του,
 ἀγριεμένος βλαστημᾶ, σὰν τὸ θεριὸ μουγγρίζει.
 Ξαφνίζονται, τὸν παραιτοῦν κ' οἱ πιὸ στενοὶ δικοὶ του,
 ραί τοῦ λέει ὁ Χουρσίτ, μὰ κείνος τὸν ὑβρίζει.
 Χυμοῦν τ' ἀσκέρια πάνου του βαρῶντας τουμπελέκια,
 μαζὺ μ' αὐτὰ 'κουστήκανε καὶ δυὸ μαζὺ ντουφέκια.
 Πέφτει, κυλιέται στὸ αἶμα του, σπαράζουν τὴν καρδιὰ του,
 τὰ βόλια ποὺ τοῦ θέρισαν τὰ μαῦρα σωθηγὰ του.
 Μ' ἀγριεμένη τὴν μορφὴ, σὰν τὴν μορφὴ τοῦ Κάι,
 ἀνοιγοκλεῖ τὸ στόμα του, ξεφύχισε καὶ πάει.

Πρὶν σκοτωθῆ ὁ Ἄλῃ Πασᾶς ποὺ θρέφονταν μὲ αἶμα,
 μὲ σκλάβωνε μαρτύρια, μὲ δόλο καὶ μὲ ψέμμα,
 εἰς τὲς στερηές, στὰ πέλαγα προβάλλει στὴν ἀράδα,
 ἀνδρειωμένη σὰν καὶ πρὶν ἡ δοξασμέν' Ἑλλάδα.
 Τὸ τροχισμένο της σπαθὶ τινάζει στὸν ἀέρα,
 καὶ τὴν ἐθαύμαξ' ὄλ' ἡ γῆ κ' ἐσείσθη πέρα πέρα.
 Μπουρλότα 'δῶ, σπαθιά ἀπ' ἐκεῖ τοὺς Τούρκους κυνηγᾶνε,
 ποὺ βρέχανε μὲ αἶματα τὸ δρόμ' ὅθε περνᾶνε.
 Μερονυχτὶς ἐβρόνταγαν ντουφέκια καὶ κανόνια,
 σφαγῆ, φωτιά, ξεκλήρισμα, περάσαν τόσα χρόνια.
 Π' ἀκόμα νὰ καὶ σήμερα ἰδέτε δὲν εἶν' ψέμμα,

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

οἱ λεοντόκαρδ' ἦρωες, τ' ἀγγόνια τοῦ εἰκοσιένα,
 σὰν τοὺς προγόνους τοὺς παληοὺς στὴν ἀνδρεία, στὴ χάρι,
 ὁ ἔθνικός μας ὁ Στρατός, τοῦ Γένους τὸ καμάρι,
 τὴν κυνηγᾷ ἀκράτητος τ' ἀντίχριστου τὴ φάρα,
 σὰν νᾶτανε ὀργὴ Θεοῦ τοῦ Γένους ἡ κατάρρα.
 Καὶ φεύγει, πάει στ' ἀνάθεμα, στὴν Κόκκινη Μηλιά,
 δὲν θὰ τολμήσ' ὁ τύραννος νὰ ξαναγύρη πειά.

Γλυκοχαράζει ἄγι' αὐγὴ, ἡ μέρα ἡ μεγάλη,
 ποὺ μὲ τὸν Κωνσταντῖνον μας θὰ δοξαστοῦμε πάλι.
 Μ' αὐτὸν θὲ ν' ἀποπλύνουμε τὸ ἔθνικό μας κρῖμα,
 μ' αὐτὸν θὰ ἐμποῦμε νικηταὶ στοῦ Γένους τ' Ἅγιο Βῆμα.
 Κτύπα στρατέ μου ἀθάνατε κ' οἱ αἰῶνες διαλαλᾶνε,
 πάλε μὲ χρόνια, μὲ καιρούς, πάλε δικά μας θᾶναι.

ῥορεσμένη : (ἀφορεσμένος < ἀφορίζω) ἀφορισμένος ἀπὸ τὴν ἐκκλησία· (ἐδῶ) ἀπεχθής, μιαιφός | *θρέμμα* : αὐτὸ ποὺ μεγαλώνει σ' ἓνα μέρος | *ριζικό* : μοῖρα | *μουγκρίζου* : (μουγκρίζω· βλ. καὶ *μουγγρίζω*) παράγω μουγκρητό, λαρυγγίζω σὰν βοοειδές | *λαχάρα* : τρόμος, φόβος | *φλάμπουρο* : σημαία | *δρόλοπας* : (βλ. καὶ δρολάπι) ἀνεμοβρόχι | *επαπαδέρνετο* : (παραδέρνω) ταλαιπωροῦμαι, ὑποφέρω | *καμώνοντας* : (κάμνω· βλ. καὶ *κάνω*) (ἐδῶ) προσποιοῦμαι | *κλειούσανε* : (κλείω) κλείνω | *μπέσα* : λόγος τιμῆς | *μηνάει* : (μηνᾶω· βλ. καὶ *μηνύω*) πληροφορῶ, ἐνημερώνω | *μουτουλάκ* : σώνει καὶ ντέ, ὅπωςδῆποτε, μὲ κάθε τρόπο | *βόλι* : βλήμα πυροβόλου ὅπλου | *φάρα* : οἰκογένεια, ὁμάδα μὲ στενοὺς δεσμούς | *ἀνάστερη* : (ἀνάστερος) δίχως ἄστρα | *ξάρτια* : (ξάρτι) μηχανισμὸς πλοήγησης ἱστιοφόρου πλοίου | *ἀργοδιάβατη* : (ἀργοδιάβατος) μιὰ χρονικὴ διάρκεια ποὺ κυλᾷ μὲ ἀργὸ ρυθμὸ | *ἀχός* : συγκεχυμένος ἦχος | *τσάμικο* : (τσάμικος) ὁ ἀνήκων σὲ Τσάμηδες, ὁ προερχόμενος ἀπὸ τὴν Τσαμουριά | *γκρεμά* : (πληθ.) περιοχὴ μὲ γκρεμούς | *φωλεύουν* : (φωλεύω) φωλιάζω, βρίσκω καταφύγιο | *κούλια* : πυργόσπιτο | *λαγκεύει* : (λαγκεύω· βλ. καὶ *λαγγεύω*) καταστρέφω, ἰσοπεδώνω | *φλοκάτα* : μάλλινη κουβέρτα | *φουσάτα* : (φουσάτο) στράτευμα | *μπαροῦτι* : (βλ. καὶ *μπαρούτι*) πυρίτιδα | *ζᾷ* : ζῶα | *στρινάρια* : (στρινάρι) πέτρα, λιθάρι· (ἐδῶ) ἐνδεχομένως τὸ βλήμα τοῦ κανονιοῦ | *φυσέκια* : (φυσέκι) φυσίγγι | *ξανοίγει* : (ξανοίγω) κοιτάζω, βλέπω | *ἀγένειο* : δίχως γένια, νεαρὸ σὲ ἡλικία | *θωρηά* : ὄψη | *ἀναδεξιμός* : ἀναδεχτός, βαφτισιμὸς | *ἀσκέρια* : (ἀσκέρι) μικρὴ καὶ ἄτακτη στρατιωτικὴ μονάδα | *σιάδι* : ἴσιωμα, ὁμαλὸ ἔδαφος | *σήμαντρο* : (ἐδῶ) καμπάνα | *λημέρι* : ἄντρο κλεφτῶν | *σαράκι* : ὁ ξυλοφάγος, εἶδος ἐντόμου· (ἐδῶ) μαράζι | *δράζωμε* : (δράττω) ἀρπάζω | *ραγιᾶς* : ὑπόδουλος, σκλάβος | *λαγκάδια* : (λαγκάδι) δενδροφυῆς κουλάδα ἀνάμεσα σὲ βουνά | *ξεκλίζανε* : (ξεκλίζω) ξεσκίζω | *γογγυτό* : ἀναστεναγμὸς | *στριγγλοπῶλι* : πιθανότατα ἡ πεπλόγλαυκα, νυκτόβιο πτηνὸ | *κλαῦμό* : κλαυθμὸς, κλάμα, ἀναφιλητό | *φποῖν* : φτύνουν | *χούγιαζαν* : (χουγιάζω) φωνάζω δυνατὰ ἀπὸ μακριά, δείχνω ἐπιδοκιμασία, διώχνω μὲ φωνές | *ἀνάρι* ' *ἀνάρια* : κάπου-κάπου, ἀραϊά | *σιγαλιά* : σιωπὴ, ἡσυχία, γαλήνη | *τηράει* : (τηράω) κοιτάζω | *ζεβιά* : ἀριστερά | *τουμπελέκια* : (τουμπελέκι) κρουστὸ μουσικὸ ὄργανο | *ξεφύχισε* : ξεφύσηξε (ἐνδεχομένως καὶ *ξεψύχησε*) | *ἀράδα* : σειρὰ | *ἀποπλύνουμε* : (ἀποπλένω) ξεπλένω | *κρῖμα* : ντροπὴ

Τὸ ποίημα συνοδεύεται ἀπὸ ὑποσελίδιες σημειώσεις τοῦ συγγραφέως, οἱ ὁποῖες μεταφέρονται στὸ παρὸν ὑπόμνημα μὲ τὴν ἔνδειξη [Σ.τ.Σ.]. Ὅπου αὐτὴ λείπει, τότε ὁ σχολιασμός ἀνήκει στὸν ἐπιμελητὴ.

Τὸ μάντευμα τῆς μάγισσας : Ἴδε Ἱστορίαν Ἑλλην. Ἔθνους Παπαρρηγοπούλου, Τόμος 5ος Σελ. 678-692. Καρόλου Μενδελσώνος Βαρθόλδη Ἱστορία Ἑλλ. μέρος Α'. Σελ. 169-112. Ἡμερολόγιον Βρεττοῦ, ἔκδοσις Παρισίων τοῦ 1868. Σελὶς 373. [Σ.τ.Σ.]

στῆς Κιάφας τὴν κορφή : Κορυφὴ τοῦ ὄρους Γράμμου στὰ 2.395 μ.

Μπέσα γιὰ μπέσα : Παρ' Ἀλβανοῖς ὄρκος ἀμοιβαίας πίστεως. [Σ.τ.Σ.]

καὶ μουτουλάκ ἐλεύθερο τὸ Σοῦλι θ' ἀποκτήσουν : Μουτουλάκ = πρὸς τὸ δίχως ἄλλο. [Σ.τ.Σ.]

Πασόμπειν : Ὁ Ἰσμαῖλ Πασόμπεις (1770-1821) ἦταν Ἀλβανὸς πασᾶς, ἐχθρὸς τοῦ Ἀλῆ. Ὑπῆρξε ὁ ὀρισμένος ἀπὸ τὸν Σουλτάνο ἀρχηγὸς τῶν στρατευμάτων ποὺ τέθηκαν ἀντιμέτωπα μὲ ἐκεῖνα τοῦ Ἀλῆ.

τῆς Κέρκυρας τὸ χῶμα / καὶ τοῦ Ἁγιοῦ τὸ Λεῖψανο : Οἱ Σουλιῶτες, ἀφότου ἐκδιώχθηκαν ἀπὸ τὰ χωριὰ τοῦ Σουλίου, βρῆκαν καταφύγιο στὰ Ἴονια νησιὰ καὶ ἰδιαίτερα στὴν Κέρκυρα. Ὁ ἀναφερόμενος ἅγιος καὶ τὸ λείψανό του εἶναι ὁ προστάτης τῆς νήσου, ἅγιος Σπυρίδωνας.

Στὴ Πλατυτέρα : Πρόκειται γιὰ τὴν Μονὴ τῆς Παναγίας Πλατυτέρας, ἡ ὁποία βρίσκεται στὸ κέντρο τῆς πόλης τῆς Κέρκυρας.

στῶν Μουραγιῶν : Παραθαλάσσιος συνοικία. [Σ.τ.Σ.] Στὴν περιοχὴ τῶν Μουραγιῶν βρίσκεται ἡ οἰκία τοῦ κόντε Διονυσίου Σολωμοῦ. [Σ.τ.Ε.]

τὸ Μοῦρτο Τσάλη κράζει : Ὁ Φρούραρχος τοῦ Σουλίου. [Σ.τ.Σ.]

δικὰ τους καραούλια : Προφυλακάς. [Σ.τ.Σ.]

ἡ Πούλια βασιλεύει : Λαϊκὴ ὀνομασία τοῦ ἀστερισμοῦ τῶν Πλειάδων.

Μαντουκιωτόπουλο : Παιδὶ καταγόμενο ἀπὸ τὸ Μαντοῦκι, προάστιο τῆς πόλεως τῆς Κέρκυρας.

βαστάει λευκὴ σημαία : Τὴν σημαίαν τὴν εἶχε δωρήσει εἰς τὴν Στανούτσα Μπότσαρη ἢ Αὐτοκράτειρα Αἰκατερίνη ἐπὶ Ὀρλώφ. Παρευρέθη εἰς πολλὰς μάχας καὶ εἰς τὴν πολιορκίαν τοῦ Μεσολογγίου. Σώζεται εἰς τὴν οἰκογένειαν Μποτσαραίων. [Σ.τ.Σ.]

τὸν πύργον τῶν Βαριάδων : Ἀναφορὰ στὸ φρούριο τῆς τοποθεσίας Βαριάδες (ἢ Βαρυάδες ἢ Βαργιάδες), ὄρεινῳ χωριῷ στὴν περιοχὴ τῆς Δωδώνης στὴν Ἠπειρο, τὸ ὁποῖο κατελήφθη στὶς 7 Δεκεμβρίου τοῦ 1820 ἀπὸ τοὺς Νότη καὶ Μᾶρκο Μπότσαρη καὶ στὸ ὁποῖο στὶς 14 Ἰουλίου τοῦ 1821 ἔλαβε χώρα ἡ μάχη τῶν Βαριάδων, ὅπου οἱ Σουλιῶτες πέτυχαν ἀποφασιστικὴ νίκη ἐναντίον τῶν Ὀθωμανῶν Τούρκων.

ὁ Μπότσαρης ὁ Νότης : Ὁ Παναγιώτης (Νότης) Μπότσαρης (1756-1841) ἦταν Σουλιώτης ὀπλαρχηγὸς τῆς οἰκογένειας τῶν Μποτσαραίων καὶ θεῖος τοῦ Μάρκου. Συμμετεῖχε σὲ πολυάριθμες μάχες καὶ συνέβαλε τὰ μέγιστα στὴν Ἐπανάσταση.

τῆς Ἄρτας ὁ Δεσπότης : Ὁ Ἰγνάτιος. [Σ.τ.Σ.] Ὁ Ἰγνάτιος Οὐγγροβλαχίας (1765-1828) διετέλεσε Μητροπολίτης Ἄρτας κατὰ τὸ διάστημα 1794-1805. Συνέβαλε στὴν Ἐπανάσταση

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

καὶ εἶχε ἐνεργὸ ρόλο στὴν εὐρύτερη περιοχή, πετυχαίνοντας ἀνακωχές, συνθηκολογήσεις, εὐνοϊκοὺς ὄρους μεταχείρισης τῶν χριστιανῶν κ.λπ. [Σ.τ.Ε.]

στῆς Λάκκας τὰ πλατάνια : Τοποθεσία καὶ ἡμιορεινὸ χωριὸ στὴν Θεσπρωτία.

Ἡ ὥρα ἔφθασε βρὲ παληκάρια : Ἄδεται μὲ τὸν ἦχον τοῦ «Ἦ λιγερὸν καὶ κοπτερὸν σπαθί μου». [Σ.τ.Σ.]

Χουρσίτ : Ὁ Χουρσίτ πασᾶς ἦταν ὑψηλόβαθμος ἀξιωματοῦχος τῆς Ὄθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας καὶ Μέγας Βεζίρης. Συμμετεῖχε σὲ ποικίλες ἐπιχειρήσεις ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων ἐπαναστατῶν. Ἀντιστρατεύθηκε τὸν Ἀλῆ καὶ προετοίμασε τὴν ἐπίθεση ἐναντίον τῶν Σουλιωτῶν, τὴν ὁποία δὲν ὀλοκλήρωσε, στρέφοντας τὸ ἐνδιαφέρον του στὴν Πελοπόννησο.

ραΐ : Παραδόθητι. [Σ.τ.Σ.]

Καΐ : Ἐννοεῖται ὁ Κάϊν, ἀπὸ τὸ βιβλικὸ ἐπεισόδιο τῆς ἀδελφοκτονίας, ὅπου ὁ Κάϊν σκότωσε τὸν ἀδελφό του, Ἄβελ. (*Γένεσις* 4:1-15)

στὴν Κόκκινη Μηλιά : Μυθικὸς τόπος τῆς ἐλληνικῆς λαϊκῆς παράδοσης, στὸν ὁποῖον θὰ καταφύγουν οἱ Τοῦρκοι, ἀφοῦ ἐκδιωχθοῦν ἀπὸ ὅλες τὶς ἀλύτρωτες πατρίδες, προεξαρχούσης τῆς Κωνσταντινούπολης.

Βασίλειος Τζούρας (ἢ Τζουρᾶς).

Πέραν τῆς πληροφορίας ὅτι ὑπῆρξε ἀπόστρατος ταγματάρχης τοῦ Ἑλληνικοῦ Στρατοῦ, δὲν κατέστη δυνατὴ ἡ εὐρεση περαιτέρω στοιχείων γιὰ τὸν συγγραφέα τοῦ παρόντος ἔργου, πέραν μίας ἀκόμα ἐκδοσης ὑπὸ τὸν τίτλο *Ἱστορικὴ μελέτη περὶ τῆς ἐλληνικῆς σημαίας*, Κέρκυρα, Τυπ. Σ. Α. Λάντζα, 1908.

«Τὸ μάντευμα τῆς μάγισσας καὶ ὁ θάνατος τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ»

Πηγή: Βασίλειος Τζούρας, *Τὸ μάντευμα τῆς μάγισσας καὶ ὁ θάνατος τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ. 1821-1921. Ἐπὶ τῇ ἑκατονταετηρίδι τοῦ ὑπὲρ ἐλευθερίας τῶν Ἑλλήνων ἱεροῦ ἀγῶνος*. Ἐμμετρος ἱστορικὴ ἀφήγησις ἀνέκδοτος, Κέρκυρα, Τυπ. Σ. Α. Λάντζα, 1921, σσ. 1-8.

Γράμμα εξορίας, 1967

*Μνημονεύετε Διονύσιο Σολωμό
Μνημονεύετε Άλέξανδρον Παπαδιαμάντη
ΟΔΥΣΣΕΑΣ ΕΛΥΤΗΣ*

Δέν εἶναι πιά ἡ ἀπόσταση
μὰ οἱ κάθετες παρεμβολές
δέν εἶναι οἱ λέξεις
μὰ ἡ παγίδα τῆς φωνῆς
φίλε, τί νὰ σοῦ γράψω, πῶς
νὰ δονήσω τίς φρικτές μεμβράνες
τί νὰ σοῦ πῶ γιά τοὺς τυφλοὺς
τόν νοῦν τὰ ὄμματα.
Πικρὸ εἶναι τὸ ψωμί τῆς ἐξορίας,
εἶπε ὁ Κάλβος, κρούοντας
τὴν ἀυθεντικὴ τοῦ λύρα.

Εἴμαστε τώρα ἐξόριστοι
μέσα στὸ ἴδιο μας τὸ σπίτι
καὶ γύρω μας ἀσχημονοῦν
οἱ μεταμφιεσμένοι ἐπιδρομεῖς.
Ἡ Ἑλλάς ξεφεύγει ἀπὸ τὰ χέρια μας.

Καὶ στὴ γυμνὴ ἐπιφάνεια
τῶν καιρῶν οἱ κούφιοι
τῆς στιγμῆς ἀξιοματοῦχοι
νοθεύοντας τίς λέξεις
ἀσελγοῦντες ἐπὶ τῆς σεπτῆς
τοῦ Γένους ἱστορίας
οἱ κορακόφθαλμοι...

Τέτοιες στιγμές, διαβάζοντας
τόν πληγωμένο βάρδο, κρούω
κι ἐγὼ τὴν λύρα του, κράζω
μέσ' στίς στροφές του: σωθήτωσαν
αἱ Ὠδαί, σώσατε τὴν ψυχὴ σας!

Ὁ Μακρυγιάννης εἶπε:
 «σημειῶν τὰ λάθη ὀλονῶν
 καὶ φτάνω ὡς τὴν σήμερον...»
 Πιὸ πέρα: «καὶ ἡ πατρίς κατάντησε
 παλιόψαθα τῶν ἀτίμων...»
 Πιὸ πέρα: «Πάρ' το αὐτὸ
 τὸ χαρτὶ καὶ βάλ' το σὲ μιὰ πέτρα
 νὰ εἶναι σίγουρο, μὴν κάψουν
 τὸ σπίτι καὶ καγεῖ...»
 Πιὸ πρὶν: «Κι ἂν εἶν' ἐκεῖνοι φτωχοὶ
 εἰς τὰ προσωρινὰ καὶ μάταια, εἶναι πλούσιοι
 πολὺ εἰς τὰ ἱστορικά τοῦ κόσμου...»
 Κι ἐγὼ τὰ λόγια του στοιχειοθετῶ.

Φίλε μου, τόσα χρόνια
 προσπαθώντας νὰ ἐκφρασθῶ
 μὲ συγχωρεῖς τὴν γλώσσα μου
 δὲν ξέρω νὰ μιλῶ· καὶ ὅμως
 ἓνα τοπίο μοναχὰ
 μὲ συντηρεῖ καὶ λίγες λέξεις
 ἀπὸ τὴν ἐλληνικὴ λαλιά μας.

ὄμματα : (ὄμμα) μάτι | *ἀσημονοῦν* : (ἀσημονῶ) πράττω ἄσεμνα ἔργα | *νοθεύοντας* : (νοθεύω) ἀναμειγνύω ἓνα στοιχεῖο μὲ κάτι κατώτερο τοῦ κρύβοντας δόλο | *ἀσελγοῦντες* : (ἀσελγῶ) κακοποιῶ (συν.: σεξουαλικὰ) | *σεπτῆς* : (σεπτός) ἅγιος, ἱερός | *κορακόφθαλμοι* : (κορακόφθαλμος) ὁ ἔχων μάτι κοράκου· πονηρός, δόλιος | *βάρδο* : (βάρδος) ποιητῆς/τραγουδιστῆς τῆς προφορικῆς παράδοσης τοῦ ἀγγλοσαξονικοῦ κόσμου· (συνεκδ.) δημοφίλης, κοσμαγάπητος ποιητῆς-τραγουδιστῆς | *κράζω* : φωνάζω δυνατὰ | *σωθήτωσαν* : νὰ σωθοῦν | *παλιόψαθα* : εὐτελεῖς ψάθινο κάλυμμα | *καγεῖ* : καεῖ | *ἱστορικά* : ἱστορία | *στοιχειοθετῶ* : (ἐ-δῶ) τοποθετῶ σὲ σειρά· θεμελιώνω μιὰν ὑπόθεση, ἓνα γεγονός | *λαλιά* : γλώσσα

Κάλβος : Ὁ Ἀνδρέας Κάλβος (Ζάκυνθος, 1792 – Λάουθ, Ἡνωμένο Βασίλειο, 1869) ἦταν Ἑπτανήσιος ποιητῆς, ἀπὸ τοὺς σημαντικότερους Ἑλληνες. *Αἱ Ὠδαί* του ἀποτελοῦν τὸ σπουδαιότερο καὶ πιὸ ἀναγνωρίσιμο ἔργο του (βλ. ἐδῶ, τὸ οἰκεῖο λήμμα).

Στὸ ποίημα παρατίθενται ἀποσπάσματα ἀπὸ τὰ *Ἀπομνημονεύματα* τοῦ Μακρυγιάννη, τὰ ὁποῖα κυκλοφόρησαν κατὰ τὸ διάστημα 1904-1907 ἀπὸ τὸν Βλαχογιάννη.

Ἀριστοτέλης Νικολαΐδης (Μυτιλήνη, 1922 – Ἀθήνα, 1996)

Ψυχίατρος, δοκιμογράφος, μεταφραστής, πεζογράφος καὶ ποιητῆς τῆς Α΄ Μετα-

πολεμικής Γενιάς. Συμμετείχε ενεργά στην Έθνική Αντίσταση. Κατά τὸ διάστημα τῆς Δικτατορίας βρισκόταν στὸ ἐξωτερικό. Ἐπέστρεψε μὲ τὴν ἀποκατάσταση τῆς Δημοκρατίας. Συνεργάστηκε κατὰ καιροὺς μὲ διάφορα περιοδικὰ καὶ ἐφημερίδες ἀρθρογραφώντας καὶ ὑπογράφοντας δοκίμια καὶ ἐπιστημονικὰ κείμενα. Τὸ ἔργο του περιλαμβάνει ποιήματα, πεζὰ κείμενα, μεταφράσεις καὶ δοκίμια.

«Γράμμα ἐξορίας, 1967»

Πηγή: Ἀριστοτέλης Νικολαΐδης, *Συγκεντρωμένα ποιήματα 1952-1990*, Ἀθήνα, Πλέθρον, 1991, σσ. 119-120.

PAPA

2000 7 42

Α.Τάσσος (1914-1985), *Ο Κανάρης* (1948) | έγχρωμη ξυλογραφία (50 x 27 εκ.), Έθνική
Πινακοθήκη – Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτσου, Αθήνα.

Νίκος Καρούζος

(1926-1990)

Τέλεση λειτουργίας

Νενανώ τὰ συστατικὰ τῶν οὐράνιων ἤχων
ἓνα μακρόπνοο τερερέ στήν ἄκαπνη συντέλεια
γοργά καί δίγοργα καί τρίγοργα
νέ νέ... νέ νέ / μηχανισμός ἀπολαύσεως /
ἓνα τερερέ δίπλα-δίπλα στό Ὀχτώηχι τῆς τουρκοκρατίας
πλαταίνοντας τίς ὀλονυχτίες τέρπει τερερέ τὰ χριστεπώνυμα
νανά... νανά, ἄγια... Δόξα καί Νῦν ἐννεάσημος ὁ μάχιμος ρυθμός ἐκειῖθε
νέ νέ... νέ νέ / χορίαμβος-νηρηίδα /
ὁ μείζων καί ὁ ἐλάχιστος ἡ πεταστή χειρονομούμενη
τὸ παλαιὸ πολυσύλλαβον ἀπήχημα
μ' ὅλα τοῦτα βγῆκαν οἱ Παπαφλέσσηδες κ' οἱ Κολοκοτρωναῖοι.

νενανώ : ἓνας ἐκ τῶν ἐνδιάμεσων ἤχων (φθορῶν) τῆς βυζαντινῆς μουσικῆς | τερερέ : κρά-
τημα τῆς βυζαντινῆς μουσικῆς, μουσικό μέλος μὲ ἄσημες συλλαβές | ἄκαπνη : (ἄκαπνος)
(ἐδῶ) ἀναίμακτη, ἀνεπαίσθητη | συντέλεια : (ἐδῶ) τέλος τοῦ κόσμου | δίγοργα καί τρίγοργα :
σύμβολα πού χαρακτηρίζουν τίς ὑποδιαρέσεις τοῦ χρόνου στή σημειογραφία τῆς βυζαν-
τινῆς μουσικῆς | Ὀχτώηχι : (βλ. καί Ὀκτώηχι) Ὀκτώηχος, ἐκκλησιαστικὸ βιβλίον | χριστε-
πώνυμα : (χριστεπώνυμος) χριστιανός, χριστιανικός | ἐννεάσημος : ρυθμὸς τῆς ἐλληνικῆς
παραδοσιακῆς μουσικῆς | χορίαμβος : ἀρχαῖο μέτρο ἀποτελούμενο ἀπὸ ἀκολουθία μίας
μακρᾶς, δύο βραχέων καί ξανά μίας μακρᾶς συλλαβῆς (-UU-) | πεταστή : χαρακτήρας
ποσότητας καί ποιότητας τῆς βυζαντινῆς μουσικῆς ὁ ὁποῖος δηλώνει ἀνάβαση | ἀπήχημα :
ὄρος τῆς βυζαντινῆς μουσικῆς πού ἀναφέρεται στή μουσικὴ φράση «νέ», πού ψέλνεται εἰ-
σαγωγικά ὡς βάση τοῦ ἐκάστοτε ἤχου

Νίκος Καρούζος (Ναύπλιο, 1926 – Ἀθήνα, 1990)

Ποιητὴς τῆς Α΄ Μεταπολεμικῆς Γενιάς. Εἰσήχθη στή Νομικὴ Σχολὴ Ἀθηνῶν χω-
ρὶς ὡστόσο νὰ τὴν ὀλοκληρώσει. Συμμετεῖχε στήν Ἐθνικὴ Αντίσταση στὶς τάξεις
τῆς ΕΠΟΝ. Ἐξορίστηκε στήν Ἰκαρία. Πέραν τῶν ποιημάτων του, ὁ Καρούζος συ-
νέγραψε πεζά, κριτικὰ κείμενα, κείμενα γιὰ τὰ εἰκαστικά, ἐνῶ σῶζονται ἀρκετὲς
ραδιοφωνικὲς του ἐκπομπὲς στὸ ἀρχεῖο τῆς ΕΡΤ.

«Τέλεση λειτουργίας»

Πηγή: Νίκος Καρούζος, *Τὰ Ποιήματα*, τ. Β΄, (1979-1991), Ἀθήνα, Ἴκαρος, 1994,
σ. 202.

Θανάσης Κωσταβάρας

(1927-2007)

Θάνατος και αποθέωσις τοῦ Καπετάν Θύμιου Βλαχάβα καὶ τοῦ
ἱερομονάχου Δημητρίου στὰ Γιάννινα

Σὰν πῆρε νὰ βραδιάζει τὴ δεύτερη μέρα τοῦ μαρτυρίου
—μὲ τὸν ἀγέρωχο καπετάνιο δεμένον στὸ στύλο
καταξεσχισμένον κι αἰμόφυρτο—
σὰν πῆρε λοιπὸν νὰ βραδιάζει
κι ὁ ἀποσπερίτης εἶχε ἀρχίσει νὰ χτυπάει ρυθμικὰ
ψηλὰ στὸ στερέωμα,
σῆκωσε, ἔτσι ὅπως ἦταν πρησμένος, τὸ βαρὺ του κεφάλι ὁ αἰχμάλωτος
κι εἶπε μέσα ἀπὸ τὰ σπασμένα του δόντια
τόσο δυνατὰ πάντως ποὺ νὰ τὸν ἀκούσουν, ὄχι μόνον ἐκεῖνοι ποὺ κρατοῦ-
σαν τὰ σύνεργα
μὰ καὶ οἱ ἄλλοι, ἓνα γύρω, ποὺ κοίταζαν.

(Ἦξερε ποιό θά 'ταν τὸ τέλος.
'Ἦξερε πὼς δὲ θὰ ξαναδιάβαζε τὰ σημάδια τῶν ἄστρων
καὶ πὼς δὲ θὰ ξανάκουγε τὸ τραγούδι τῶν γρούλων
—ποὺ τόσο πολὺ ἀγαποῦσε—
καὶ πὼς αὔριο τὰ χαράματα θά 'ταν ἡ τελευταία φορὰ
ποὺ θά 'βλεπε νὰ ξεπροβάλλει κατακόκκινος
πάνω ἀπ' τὸ Μιτσικέλι ὁ ἥλιος.)

«Ὅρὲ μουρτάτες, εἶπε, ἐμένα καλὰ μὲ παιδεύετε.
Καὶ καλὰ μοῦ μπήγετε τὰ καλάμια στὰ νύχια.
Καὶ κρεμάστε με ἀκόμα τ' ἀνάποδα πάνω ἀπὸ τὴ φωτιὰ
καὶ τσακίστε μου ἓνα-ἓνα τὰ κόκαλα.
Κι ὕστερα γδάрте μου τὸ τομάρι, ἐμένα τὸν ἀντάρτη καὶ τὸν ἀρχικαπετάνιο
καὶ χτίστε με.
'Ὅχι, γιατί μοῦ ἀξίζει, μὰ γιατί ἔτσι εἶναι ὁ νόμος:
'Ὁ νικημένος νὰ πληρώνει τὴ λεβεντιά του μὲ τὸν πιὸ ἄγριο θάνατο.
'Ὁμως αὐτὸν τὸν δυστυχισμένο καλόγερο
τί τὸν τυραννάει καὶ δὲν τὸν τελειώνει ὁ σκύλος;
Αὐτός, ἔτσι κι ἀλλιῶς, δὲν ἦταν δικός μας.
Αὐτὸς δὲν εἶχε σηκώσει ντουφέκι, μήτε καὶ τραγουδοῦσε τὰ τραγούδια
τ' ἀντάρτικα.

Αὐτὸς τὸ σταυρὸ μόνον κρατοῦσε
παρακινώντας τοὺς σηκωμένους νὰ προσκυνήσουν
νὰ γονατίσουν ἀκόμα μπροστὰ στὸν ἀφέντη
ἄλλη Δικαιοσύνη ζητώντας κι ἄλλη Ἐλευθερία, μέσα ἀπ' τὴν πίστη του,
τάζοντας».

Ἔτσι τοὺς μίλησε ὁ ἀνδρεῖος.

Ὅμως ἐκεῖνοι καμιὰ σημασία δὲν τοῦ ἔδωσαν.
Παρὰ συνέχισαν νὰ βασανίζουν καὶ νὰ χτίζουν τὸν δύστυχο.

Ὁ κόσμος τῶν ἄστρων πλήθαινε λίγο-λίγο
καὶ τὰ τριζόνια εἶχαν ἀρχίσει τὸ γαλήνιο τραγούδι τους
καὶ ἡ ἀρμονία τοῦ σύμπαντος κρατοῦσε ὅπως πάντα τὴν τάξη της.

Καὶ καὶ, στὴν αὐλὴ τοῦ Ἀλῆ, οἱ δυὸ ἄνθρωποι βασανίζονταν.
Μὲ καρτερία πάντως ἀξιοθαύμαστη ὑπομένοντας τὰ μαρτύρια
καὶ μὲ ἀξιοπρέπεια ἀδιάπτωτη προχωρώντας —καὶ οἱ δυό— πρὸς τὸ
θάνατο.

Ἔτσι γίνονταν στὰ 1808 κι ἔτσι θὰ γινόταν καὶ 140 χρόνια ἀργότερα.
Κι ἔτσι γίνεται πάντα ὅταν πέφτουν δίσεχτα χρόνια.

Γιατὶ δὲν ὑπάρχει ἄλλος τρόπος.

Γιατὶ σ' ἓναν κόσμον μαγαρισμένο
ποῦ νὰ βαδίσει ὁ ἅγιος
καὶ ποῦ ὁ ἀπροσκύνητος νὰ σταθεῖ;

Καὶ πῶς νὰ σωθεῖ ὁ ἀμόλυντος;

Ὅμως μὲ τὴ ζωὴ του πάντα ὁ γενναῖος
ζεσταίνει τοὺς σκλαβωμένους.
Καὶ μὲ τὸ θάνατό του τοὺς ὀδηγεῖ
ἀπ' τὴν ὑποταγὴ
στὴν ἀνάσταση.

ἀποσπερίτης : λαϊκὴ ὀνομασία τοῦ πλανήτη Ἀφροδίτη, ὅπως φαίνεται στὸ οὐράνιο στερέωμα | *γρύλων* : (γρύλος) τριζόνι· εἶδος ἐντόμου ποὺ παράγει χαρακτηριστικὸ ἐπαναλαμβανόμενο ἦχο | *μουρτάτες* : (μουρτάτης) ἀλλόθρησκος | *μπήγετε* : (μπήγω) βάζω κάπου μὲ δύναμη κάτι μυτερό | *γδάрте* : (γδέρνω) ἀφαιρῶ τὸ δέρμα ἀπὸ ἄνθρωπο ἢ ζῶο | *τομάρι* :

δέρμα | *ἀντάρτη* : (ἀντάρτης) ἀποστάτης, ἐπαναστάτης | *τελειώνει* : (τελειώνω) σκοτώνω, ἀποτελειώνω | *σκύλος* : (ἐδῶ) μειωτική ὕβρις γιὰ μουσουλμάνο | *τριζόνια* : (τριζόνι) βλ. ἐδῶ, παραπάνω, *γρόλων* | *ἀδιάπτωτη* : (ἀδιάπτωτος) ἀμείωτος | *δίσεχτα* : (δίσεχτος· βλ. καὶ δίσεκτος) ἔτος 366 ἡμερῶν, δηλ. ποὺ περιλαμβάνει μία ἐπιπλέον ἡμέρα | *μαγαρισμένο* : (μαγαρισμένος < μαγαρίζω) λερωμένος

Ὁ Θύμιος Βλαχάβας (περ. 1760-1809) ἦταν ὄπλαρχηγὸς στὰ Χάσια ὄρη κατὰ τὰ προεπαναστατικὰ ἔτη. Υἱὸς τοῦ Ἀθανασίου Βλαχάβα, διαδέχθηκε τὸν πατέρα του στὴν ἡγεσία τοῦ ἀρματολικιοῦ σὲ νεαρὴ ἡλικία. Συμμετεῖχε σὲ πολυάριθμες μάχες ἐναντίον τῶν Ὀθωμανῶν, ἐνῶ συνέστησε, μαζί μὲ τοὺς Νικοτσάρα, Σταθᾶ κ.ἄ., πειρατικὸ στόλο ἐβδομηνταπλοίων, τὰ ὁποῖα πέτυχαν σημαντικὰ πλήγματα ἐναντίον τῶν Ὀθωμανῶν. Ὁ Αἰὴ πασᾶς τὸν κατεδίωκε διαρκῶς, σὲ μία ἔριδα ποὺ ἔφτασε νὰ εἶναι προσωπικὴ. Τελικὰ, συνελήφθη καὶ ὀδηγήθηκε στὸν Ἀλῆ, ὁ ὁποῖος διέταξε βασανιστήρια ποὺ περιελάμβαναν μεταξὺ ἄλλων τὸν διαμελισμὸ του. Ὁ μοναχὸς Δημήτριος ἦταν ἀχώριστος σύντροφος τοῦ Βλαχάβα. Αἰχμαλωτίστηκε ἐπίσης καὶ βασανίστηκε στὸ πλευρὸ τοῦ τελευταίου.

Μιτσικέλι : Βουρὸ τῆς Ἡπείρου, πλησίον τῆς πόλης τῶν Ἰωαννίνων.

Ἔτσι γίνονταν στὰ 1808 κι ἔτσι θὰ γινόταν καὶ 140 χρόνια ἀργότερα : Ἀναφορὰ σὲ περιστατικὰ βίας τοῦ Ἐμφυλίου πολέμου, στὰ 1948.

Ὁ μικρὸς πυρετὸς ἢ Ἡ πολιορκία τοῦ Ναυαρίνου

Ἀπὸ «μικρὸν πυρετὸν» ἔπασχε ὁ Γεώργιος Κουντουριώτης
στὰ τέλη τοῦ Μάρτη τοῦ χίλια ὀκτακόσια εἴκοσι πέντε
ἀπὸ «μικρὸν πυρετὸν» φαίνεται ἔπασχε τότε καὶ ἡ Ἑλλάδα ὀλόκληρη.

Κι ἔτσι βρῆκε τὴν εὐκαιρία ὁ Ἰμπραήμης νὰ πολιορκήσῃ τὸ Νιόκαστρο
κι ἔτσι κατόρθωσε, αὐτὸς ποὺ τόσο τὸν εἶχαν ὑποτιμήσῃ οἱ Ἕλληνες
νὰ τοὺς κατακόψει λίγες μέρες ἀργότερα.

Ἔτσι κι ἀλλιῶς πάντως δὲ θὰ εἶχε ἄλλη ἐκβασὴ ἐκείνη ἡ μάχη.

Μὲ τοὺς καπετανέους τοῦ ἀγῶνα ριγμένους στὰ σίδερα.

Μ' ἔναν Ἰδραῖο ἀρχιστράτηγο.

Καὶ μὲ κάτι φραγκοραφτάδες γιὰ ἐπιτελάρχες καὶ μὲ κάτι μπαρμπέρηδες.

Μὲ τόσους καὶ μὲ τέτοιους γενναίους πολέμαρχους.

Τί χρειάζονταν ἐπομένως τὰ μεγαλεπήβολα σχέδια;

Καὶ τί νόημα εἶχαν καὶ οἱ ἐμπνευσμένοι λόγοι καὶ οἱ ὅρκοι καὶ τὰ δάνεια
ἀκόμα;

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

Ὅταν οἱ Ἀναγνωσταράδες καὶ οἱ Σκούρτηδες διέταζαν («ὄρτζα») τοὺς πεζι-
κάριους

καὶ ὅταν οἱ Γούσηδες καὶ οἱ Βλαντάδες τὸ ἔβαζαν προτροπάδην στὰ πόδια.

Ρίχνοντας πίσω τοὺς ὅπως-ὅπως τὶς μαλαματοκαπνισμένες πιστόλες τοὺς.

Καὶ ὕστερα νὰ ῥχονται οἱ ἀπόλεμοι καὶ νὰ ζητοῦν εὐθύνες ἀπὸ τοὺς ἄλλους
καὶ νὰ ἔχουν στείλει οἱ ἀναίσχυντοι τὸν Κολοκοτρώνη στὴν Ὑδρα.

Καὶ νὰ στήνουν στὸ τέλος οἱ ἀδίστακτοι
τὸν δύστυχο τὸν Καπετάν-Γιαννούλη στὸν τοῖχο.

Πῶς ἦταν λοιπὸν δυνατὸν νὰ ὑπάρξει ἄλλη ἐξέλιξη;
Ἀπὸ «μικρὸν πυρετὸν» ἔπασχαν ἄλλωστε οἱ ἄνθρωποι.

Καὶ μὲ «μικρὸν» ἀλλίμονο «πυρετὸν»
ρίχναν τ' ἀνύποπτα παλικάρια στὴ μάχη.

κατακόψει : (κατακόβω) κυριαρχῶ, κατισχύω | *στὰ σίδερὰ* : (ἔκφρ.) στὴ φυλακὴ | *φραγκο-
ραφτάδες* : (φραγκοράφτης) ράφτης ποὺ ἔραβε δυτικοῦ τύπου ἐνδύματα | *μπαρμπέρηδες* :
(μπαρμπέρης) κουρέας | *μεγαλεπήβολα* : (μεγαλεπήβολος) μακρόπνοος καὶ αἰσιόδοξος | *ὄρ-
τζα* : (βλ. καὶ ὄρτσα) παράγγελα γιὰ ἄνοιγμα ὄλων τῶν πανιῶν ἐνὸς ἱστιοφόρου πλοίου |
προτροπάδην : γρήγορο τρέξιμο δίχως κοίταγμα πίσω | *μαλαματοκαπνισμένες* : (μαλαματο-
καπνισμένος < μαλαματοκαπνίζω) ἐπιχρυσωμένος | *πιστόλες* : (πιστόλα) ἐπίμηκες μικρὸ
ὄπλο | *ἀπόλεμοι* : (ἀπόλεμος) αὐτὸς ποὺ δὲν ἔχει ἐμπειρία ἀπὸ τὸ πεδίο τῶν μαχῶν

Γεώργιος Κουντουριώτης : Ὁ Γεώργιος Κουντουριώτης (1782-1858) ἦταν Ὑδραῖος πλοιο-
κτητῆς, ὁ ὁποῖος διετέλεσε πρωθυπουργὸς τῆς Ἑλλάδος γιὰ ἓνα σύντομο χρονικὸ διάστημα
στὰ 1848. Διετέλεσε ἐπίσης πρόεδρος τοῦ Ἐκτελεστικοῦ καὶ συμμετεῖχε στὶς Ἐθνοσυνε-
λεύσεις τοῦ 1829 καὶ τοῦ 1843.

Κι ἔτσι βρῆκε τὴν εὐκαιρίαν ὁ Ἱμπραήμης νὰ πολιορκήσῃ τὸ Νιόκαστρο : Ἐκμεταλλεόμενος
τὴν ἐμφύλια διαμάχη ποὺ εἶχε ξεσπάσει στὸ ἐσωτερικὸ τῶν Ἑλλήνων, ὁ Ἱμπραὴμ πασᾶς
ἐπιτέθηκε στὰ 1825 στὸ Νιόκαστρο Ναυαρίνου, καταλαμβάνοντάς το ἕως τὸ 1827, ὅταν μὲ
τὴ ναυμαχία τοῦ Ναυαρίνου τὸ ἔχασε.

Μὲ τοὺς καπετανεῶς τοῦ ἀγώνα ριγμένους στὰ σίδερὰ : Ὁ ἐμφύλιος πόλεμος τοῦ 1823-1825
ἔλαβε χώρα μεταξὺ τῶν ἐνόπλων ποὺ πολέμησαν καὶ τῶν προεστώδων. Πιὸ συγκεκριμένα,
στὴ δευτέρη φάση τοῦ ἐμφυλίου, τὰ δύο κυρίαρχα ἀντίπαλα στρατόπεδα ἦταν ἀπὸ τὴ μία οἱ
Ὑδραῖοι, μὲ ἐπικεφαλῆς τὴν οἰκογένεια Κουντουριώτη, καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη οἱ ὀπλαρχηγοὶ τοῦ
Μοριά. Ἡ σύγκρουση ὀδήγησε στὸν ἐκτοπισμὸ καὶ τὴ φυλάκιση πολυἀριθμῶν καπετανάι-
ων ἀπὸ τοὺς κοτσαμπάσηδες ποὺ εἶχαν κατὰ βάση ἀγγλικὴ ὑποστήριξη.

Μ' ἓναν Ὑδραῖο ἀρχιστράτηγο : Ἐπειτα ἀπὸ τὴν ἀφαίρεση τῆς ἀρχιστρατηγίας ἀπὸ τὸν Κο-
λοκοτρώνη, τὸ ἀξίωμα ἀπονεμήθηκε στὸν πλοίαρχο Κυριάκο Σκούρτη.

Και με κάτι φραγκοραφτάδες για επιτελάρχες και με κάτι μπαρμπέρηδες : Ψέγεται ή απουσία πολεμικής εμπειρίας στην παράταξη τῶν Ὑδραίων, οἱ ὁποῖοι με τὴν ὑποστήριξη παλαιῶν ὀπλαρχηγῶν τῆς Πελοποννήσου κατάφεραν καὶ ἐπικράτησαν.

Ὅταν οἱ Ἀναγνώσταράδες καὶ οἱ Σκούρηδες διέταζαν «ὄρτζα» τοὺς πεζικάριους / κι ὅταν οἱ Γούσηδες καὶ οἱ Βλαντάδες τὸ ἔβαζαν προτροπάδην στὰ πόδια : Ὁ Ἀναγνώσταρᾶς (1760-1825) εἶχε προσχωρήσει στὴν παράταξη τῶν Ὑδραίων καὶ διορίστηκε ὑπουργὸς Πολέμου ἀπὸ τὴν κυβέρνηση Κουντουριώτη· ὁ Κυριάκος Σκούρητς ἦταν Ὑδραῖος πλοίαρχος, ὁ ὁποῖος διορίστηκε ἀρχιστράτηγος ἀπὸ τὴν ἴδια κυβέρνηση. Οἱ δύο τοὺς ἠγήθησαν τῆς ἄμυνας ἀπέναντι στὸν Ἰμπραήμ. Ἐν προκειμένῳ, οἱ ἀναφορὲς σὲ «Γούσηδες» καὶ σὲ «Βλαντάδες» ἔχουν νὰ κάνουν με τὶς ἀμφιλεγόμενες —καὶ ἐν πολλοῖς προδοτικὲς— φυσιογνωμίες τοῦ Πήλιου Γούση καὶ τοῦ Δημήτρη Βλαντᾶ ἀντιστοίχως. Ὁ πρῶτος, Σουλιώτης ἀγωνιστῆς, θεωρήθηκε προδότης κατὰ τὴ διάρκεια τῆς Ἐπανάστασης τοῦ 1821 ἀπὸ τὸν Χριστόφορο Περραιβό, ἐνῶ ὁ δεύτερος, ἠγετικὸ στέλεχος τοῦ ΚΚΕ καὶ τοῦ ΔΣΕ, ὑπῆρξε ἀμφιλεγόμενη φυσιογνωμία, ἔνεκα τοῦ ἡμερολογίου του ποὺ βρέθηκε μετὰ θάνατον, στὸ ὁποῖο φαίνεται νὰ μὴ ἐμπιστεύεται τοὺς συντρόφους του, ἀποκηρύσσοντας τὸ κομμουνιστικὸ παρελθόν του.

Κι ὕστερα νὰ ῥχονται οἱ ἀπόλεμοι καὶ νὰ ζητοῦν εὐθύνες ἀπὸ τοὺς ἄλλους / καὶ νὰ ῥχουν στείλει οἱ ἀναίσχυντοι τὸν Κολοκοτρώνη στὴν Ὑδρα : Τὰ περιγραφόμενα περιστατικὰ ἐλάμβαναν χώρα κατὰ τὴ διάρκεια τῆς ἐμφύλιας διαμάχης στὴν Ἑλληνικὴ Ἐπανάσταση· ὡστόσο, ὁ Κωσταβάρας μὲσω αὐτοῦ τοῦ ἱστορικοῦ παραδείγματος ἀσκεῖ ἔμμεση κριτικὴ στὸν ἐσωτερικὸ κομματικὸ μηχανισμό τοῦ ΚΚΕ, καταδεικνύοντας τὰ κακῶς κείμενα.

Καὶ νὰ στήνουν στὸ τέλος οἱ ἀδίστακτοι / τὸν δύστυχο τὸν Καπετάν-Γιαννούλη στὸν τοῖχο : Ὁ Καπετάν Γιῶργος Γιαννούλης ἦταν ἀξιωματικὸς τοῦ ΔΣΕ με πλούσια δράση τόσο στὴν Ἀντίσταση ὅσο καὶ ἀργότερα στὸν Ἐμφύλιο. Ἐνεκα ἐσωκομματικῶν διενέξεων τελικὰ ἐκτελέστηκε στὰ 1948, σὲ μιὰν ἀπόφαση ποὺ θεωρήθηκε ἀμφιλεγόμενη ἀπὸ τὴ βάση τοῦ κομμουνιστικοῦ κινήματος.

Θανάσης Κωσταβάρας (Ανακασιὰ Βόλου, 1927 – Αθήνα, 2007)

Θεατρικὸς συγγραφέας καὶ ποιητῆς τῆς Α΄ Μεταπολεμικῆς Γενιᾶς. Σπούδασε Ὀδοντιατρικὴ στὴν Αθήνα. Πολέμησε στὶς τάξεις τοῦ ΕΛΑΣ στὴν Ἐθνικὴ Ἀντίσταση. Ἐξορίστηκε στὴν Μακρόνησο. Συνεργάστηκε με πολυάριθμα ἔντυπα τοῦ καιροῦ του. Τὸ ποιητικὸ του ἔργο ἐντάσσεται στὸν ἀστερισμὸ τῆς ἐπονομαζόμενης *Ποίησης τῆς ἥττας*, χωρὶς ὡστόσο νὰ στερεῖται μαχητικότητας ἢ πίστεως στὴν προοπτικὴ μιᾶς ἀνατροπῆς.

«Θάνατος καὶ ἀποθῆσις τοῦ Καπετάν Θύμιου Βλαχάβα καὶ τοῦ ἱερομονάχου Δημητρίου στὰ Γιάννινα»

Πηγή: Θανάσης Κωσταβάρας, *Ἱστορήματα*, Αθήνα, Θεμέλιο, 1985, σσ. 18-20.

«Ὁ μικρὸς πυρετὸς ἢ Ἡ πολιορκία τοῦ Ναυαρίνου»

Πηγή: Θανάσης Κωσταβάρας, *Ἱστορήματα*, ὁ.π., σσ. 32-33.

Διάλεξη γιὰ τὴν Ἑλλάδα

[...]

Φτάνοντας καὶ στὴν τωρινὴ κατάσταση τῆς χώρας
Τῶν πόλεων, τῆς παιδείας μας, τῆς γλώσσας καὶ τοῦ τύπου
Κι ἐνῶ μ' ἀκοῦγαν σὰν τρελλὸ στὴν ἔξαρση τοῦ πάθους
Συμπλήρωσα τὴ διάλεξη μὲ τοῦτα δῶ περίπου.

«ΝΟΜΙΖΩ ὅτι εἶναι ζήτημα μιᾶς-δυὸ γενιῶν ἀκόμα
Καθὼς ὁ κόσμος προχωρεῖ μὲ τόση γρηγοράδα,
Δίχως ἀντίσταση ἠθικὴ στὸν ὕλισμὸ τῆς Δύσης
Νὰ πᾶψει πιά νὰ ὑφίσταται ἡ Ἑλλάδα σὰν Ἑλλάδα.

Μπροστὰ στὴν πολιτιστικὴ τὴν ἄνευ προηγούμενου
Ἐπίθεση ποὺ δέχεται χρόνια καὶ χρόνια τώρα,
Ἀποκομμένος ὁ λαὸς ἀπ' τὴν παράδοσή του,
Χωρὶς θρησκεία καὶ χωρὶς πνευματικὴ ἐνδοχώρα,

Δὲν ἔχει τί ἀντιπρόταση στὸν κόσμο μας νὰ κάνει·
Δὲν ἔχει μῆνυμα καθὼς, ἄς ποῦμε, τὸ Βυζάντιο,
Δικὴ του δηλαδὴ ἐκδοχὴ τοῦ κόσμου καὶ τ' Ἀνθρώπου
Ποὺ σ' ὅποιες ἄλλες ἐκδοχὲς στέκει μὲ πίστη ἐνάντιο.

Καὶ τώρα πῶς ν' ἀντισταθεῖ στὴ γοητεία τῆς Δύσης
Ποὺ ἀπὸ τὴν ἐνδοχώρα της, Λάιπτσικ Ρώμη Ὁξφόρδη,
Κίνησε ὁ ματεριαλισμὸς νὰ ῥθεῖ καὶ στὴν Ἑλλάδα,
Κι ἄς κάναν μεταφυσικὲς οἱ κόμητες κι οἱ λόρδοι!

Ἡ Λόκχηντ, ἡ Γιουνάιντεντ Φρούτ, ἡ Τζένεραλ Ἐλέκτρικ,
Ἡ μπόμπα, τὸ Ἐιτζ, ἡ ρύπανση κι ἄλλα πολλὰ εἶναι ἀπόρροια
Τῶν χρόνων τοῦ διαφωτισμοῦ, τοῦ Χιούμ καὶ τοῦ Βολταίρου—
Δικά τους κακουργήματα, δικά τους πανωφόρια.

Ἔτσι κι ἂν ἀποβλακωθοῦν στὸ τέλος οἱ Εὐρωπαῖοι
Ἀπ' ὅποιο χολυγουντιανὸ ναρκωτικὸ ἢ σιρόπι,
Ἄν τὸ συλλογιστεῖ κανεὶς, τί ἔχανε καὶ τί χάσαν!
Μήπως ὁ ἀμερικανισμὸς δὲν βγῆκε ἀπ' τὴν Εὐρώπη;

Καὶ νά ἡ Ἑλλάδα, ἡ κιβωτός τῆς μνήμης τῶν Ἀρχαίων,
 Ἡ Ἑλλάδα τῶν Βυζαντινῶν, ἡ Ἑλλάδα τ' Ἀγιονόρους
 Ποῦ ξεκωλιάρα καὶ λωλή ἀναγνωρίζει τώρα
 Πνευματικούς προγόνους τῆς κι αὐτὴ τοὺς σταυροφόρους.

Χωρὶς καὶ νά ἔχουμε οἱ Ρωμιοὶ τῶν Φράγκων τὴν παιδεία
 Μῆτε τίς ἰκανότητες ἄλλοῦ παρὰ στὸ τάβλι·
 Ἀγράμματοι κι ἀτομιστὲς σὰν πίθηκοι στὰ δέντρα
 Κι ὅπως ἐκείνοι εὐέλικοι, μιμητικοὶ καὶ φαῦλοι.

Διόλου παράδοξο λοιπὸν ποῦ μιὰ κι ἀπαρνηθῆκαν
 Τὸ πρόσωπό τους οἱ Ἕλληνες σκαρτέψαν καὶ τὴ φύση·
 Σὰν ἐξουσία ἀνάλγητη κι ἐφιαλτικὴ ἡ Ἀθήνα
 Μᾶς κυβερνᾷ προσποιούμενη τὸ Τόκιο ἢ τὸ Παρίσι...

Ψῆλὰ πάνω ἀπ' τὴν Ἀττικὴ πετᾶς μὲ τ' ἀεροπλάνο
 Κι ὅλα εἶναι ἀγνὰ κάθε βουνὸ καὶ κάθε λιμανάκι·
 Μὰ κάτω ἡ πίκρα, ὁ κυνισμός, ἡ ματαιωμένη ἐλπίδα·
 Κάτω ἡ Σταδίου, ἡ Ἀχαρνῶν, ἡ Ἐμμανουήλ Μπενάκη.

Ἐξω ἀπὸ πόρτα ὅταν περνᾶς σὲ διάδρομο ἢ σὲ δρόμο
 Μέσα θὰ διαπληκτίζονται σ' ἀχρεία πάντα γλώσσα.
 Γιὰ χρήματα θὰ ἔναι ὁ καυγᾶς ὅπου σταθεῖς κι ἀκούσεις:
 Γιὰ μπάζα μάσα καὶ λουφέ, γιὰ “πόσα” καὶ γιὰ “τόσα”...

Ἀνασφαλεῖς γιὰ χρήματα, δουλοπρεπεῖς γιὰ θέσεις,
 Γινόμαστε ἀπ' ἀντίδραση θρασεῖς καὶ βωμολόχοι,
 Βρίζουν ἀνεύθυνα οἱ Ρωμιοὶ καὶ βλαστημοῦν σὰν βόθροι
 Ἀλλὰ τὴν κρίσιμη στιγμή δὲν ἔχουν “ναί” ἢ “ὄχι”!

Μὲ τὴν κινητικότητα τοῦ νοῦ πίσω ἀπ' τὸ βλέμμα
 Τὴν ἔλλειψη εἰλικρίνειας, τὴν ἀπουσία σθένους
 Σοῦ κουβεντιάζουν μὲ διπλὴ στὰ μάτια τους ἐστία
 Ἐκτὸς μονάχα ἀπ' τοὺς τυφλοὺς κι ἀπὸ τοὺς πεθαμένους...

Ὅπως ἐκείνοι εἶμαι κι ἐγώ, μὴν ἔχετε αὐταπάτες·
 Ὅπως κι οἱ ἄλλοι τῆς φυλῆς λέτσοι καὶ καρκαλέτσοι·
 Μὰ στὰ κουσούρια τὰ ἐθνικὰ μοῦ ἔχει προσθέσει ἡ φύση
 Μιὰ διαστροφή πρωτότυπη τοῦ χαρακτήρα κι ἔτσι

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

Μπορῶ βαθιὰ νὰ ἐρωτευτῶ κάθε σημεῖο τοῦ κόσμου:
 Τὸν Καναδὰ τὸ Μπάνγκλα Ντὲς τὸ Τσάντ τὸ Νότιο Πόλο,
 Μόνο μὲ μιὰ προϋπόθεση: νὰ ἴναι πατρίδα κάποιου
 Καὶ σὰν πατρίδα τὴν πονεῖ – ἄς εἶναι αὐτὸ ὅλο κι ὅλο!

Μ' αὐτὸν ποὺ τῶν προγόνων του τιμᾶει σεμνὰ τοὺς τάφους
 Μαζί του τοὺς τιμῶ κι ἐγώ, ὅποιος κι ἂν εἶναι ἐκεῖνος·
 Ἔνα τραγοῦδι ἄλλου λαοῦ μὲ κάνει νὰ ξεχνιέμαι:
 Γίνομαι Ἰνδὸς ἢ Νορβηγὸς ἢ Τοῦρκος ἢ Βεδουῖνος.

Ἔνα λοιπόν, αἰσθάνομαι πῶς σήμερα ἡ Ἑλλάδα,
 Τοῦ Μακρυγιάννη ἢ Ρούμελη κι ἢ Σπάρτη τοῦ Λεωνίδα,
 Κανένα δὲν τὴν ἀγαπᾶ δὲν τὴν πονεῖ κανένας,
 Δὲν εἶναι χώρα κανενὸς καὶ κανενὸς πατρίδα.

Αἰσθάνομαι (καὶ κόμπιαζα) πῶς ὅπως ἤδη ἡ Ἀθήνα,
 Ἀπὸ τὴν ἅγια Κρήτη μας μέχρι τὴν ἅγια Θράκη,
 Καὶ μὲ τὸ μπουὺμ τοῦ τουρισμοῦ γίνεται χρόνο-χρόνο
 Ξενόγλωσσο κι ἀπάτριδο καὶ δοῦλο Κολωνάκι.

Γιὰ μένα ὁ μεγαλύτερος πολιτικὸς τῆς χώρας
 Θά ἴναι ἓνας νέος Περικλῆς ποὺ μὲ καημὸ καὶ θάρρος
 Θὰ κάνει ἀπλῶς μιὰν ἔνεση στὸν τόπο εὐθανασίας
 Νά ῥθει ταχὺς ὁ θάνατος καὶ σπλαχνικὸς ὁ χάρος.

[...]

τύπου : (τύπος) (ἐδῶ) τὰ μέσα ἐνημέρωσης | γρηγοράδα : ταχύτητα, σπουδή | ὕλισμός : (ὕλισμός) φιλοσοφικὸ ρεύμα ποὺ ἀπορρίπτει τὴ μεταφυσικὴ καὶ ἀνάγει σὲ κινητήριον αἶτιον τοῦ κόσμου τὴν ὕλη | ἀνευ : δίχως, χωρὶς | ἐνδοχώρα : στεριά, ἢ περιοχὴ ποὺ βρίσκεται σὲ ἠπειρωτικὸ ἔδαφος | ἐνάντιο : (ἐνάντιος) ἀντιτιθέμενος | ματεριαλισμός : (βλ. ὕλισμός) | κόμητες : (κόμης) ἀριστοκρατικὸς τίτλος τῆς Δύσης | λόρδοι : (λόρδος) ἀριστοκρατικὸς καὶ πολιτικὸς τίτλος τῆς Δύσης | ἀπόρροια : ἀποτέλεσμα | πανωφόρια : (πανωφόρι) τύπος ἐνδύματος | σιρόπι : (ἐδῶ) φαρμακευτικὴ οὐσία σὲ ρευστὴ, ὕγρὴ μορφή | συλλογιστεῖ : (συλλογίζομαι) σκέφτομαι | κιβωτός : (ἐδῶ) (μεταφ.) τὸ μέρος ποὺ διασώζει κάτι | ξεκωλιάρα : γυναικα ἐλαφρῶν ἠθῶν καὶ προκλητικῆς ἐμφάνισης | λωλή : (λωλός) τρελός | τάβλι : ἐπιτραπέζιο παιχνίδι μὲ ζάρια | διόλου : καθόλου | σκαρτέψαν : (σκαρτεύω) ἀχρηστεύω, ἐκφυλίζω | ἀνάληγη : (ἀνάληγος) ἄπονος, σκληρός | κινισμός : φιλοσοφικὸ σύστημα τῆς ἀρχαιότητος, ποὺ πρέσβευε τὴν ἀπόρριψη τῆς κοινωνίας καὶ τὴν προώθηση τῆς λιτότητας· (ἐδῶ) σκληρὴ εἰλικρίνεια | διαπληκτίζονται : (διαπληκτίζομαι) τσακώνομαι, λογοφέρνω | ἀχρεία : (ἀχρεῖος) ἀνήθικος, ἀχαρακτήριστος | κανιάς : τσακωμός, διαπληκτισμός | μπά-

ζα : (μπάζο) άπόρριμμα, σκουπίδι, άχρηστο ύλικό | μάσα : φαγητό· (έδω) έκνομο κέρδος | λουφέ : (λουφές) (έδω) έκνομο κέρδος | δουλοπρεπείς : (δουλοπρεπής) κόλακας, έθελούσια δουλικός | θρασεΐς : (θρασύς) αυτός που έπιδεικνύει θράσος, που ύπερβαίνει τά έσκαμμένα | βωμολόχοι : (βωμολόχος) άθυρόστομος, αυτός που βρίζει άισγρά | βλαστημοΰν : (βλαστημώ) βρίζω κάτι ιερό | βόθροι : (βόθρος) (έδω) άθυρόστομος, βωμολόχος | σθένους : (σθένος) δύναμη | λέτσοι : (λέτσος) έξαθλιωμένος, κουρελής | καρκαλέτσοι : (καρκαλέτσος) (ύποτιμ.) ψηλόλιγνος | κουσουρία : (κουσουρί) έλάττωμα | κόμπιαζα : (κομπιάζω) διστάζω | μπούμ : ήχος έκρηξης· (έδω) έξαρση | άπάτριδο : (άπατρις) άρνησίπατρις, αυτός που δέν έχει πατρίδα | σπλαχνικός : (βλ. και εϋσπλαχνικός) οικτίρμων, πονόψυγος

Λάιπτσικ Ρώμη Οξφόρδη : Απαρίθμηση σημαντικών πνευματικών κέντρων τής Εϋρώπης. «Λάιπτσικ» [=Leipzig] είναι ή γερμανική όνομασία τής Λειψίας, όπου βρίσκεται σπουδαίο Πανεπιστήμιο με παράδοση στα κλασικά γράμματα, όπως και στην Οξφόρδη. Η Ρώμη ύπηρεξε ένα από τά κέντρα του σπουδαίου έλληνορωμαϊκού πολιτισμού.

Η Λόκχηντ, ή Γιουνάιντεντ Φρούτ, ή Τζένεραλ Έλέκτρικ : Αμερικανικών συμφερόντων εταιρείες-κολοσσοί. Η Λόκχηντ [=Lockheed] κατασκεύαζε αεροσκάφη, πυραύλους και όπλικά συστήματα. Η Γιουνάιντεντ Φρούτ [=United Fruit] άσχολούταν με τó εμπόριο φρούτων από χώρες τής Λατινικής Αμερικής. Τέλος, ή Τζένεραλ Έλέκτρικ [=General Electric] έχει άπασχοληθεί με ότιδήποτε άφορά σε ηλεκτρικές συσκευές, οικιακές ή μη, ενώ πλέον έχει έπεκτείνει τις έργασίες της και στις αερομεταφορές, την υγεία, την ένέργεια κ.λπ.

Η μόμπα, τó Έιτζ [...] : Αναφορά στους κινδύνους που άντιμετώπιζε —και έξακολουθεί νά άντιμετωπίζει— ή Υφήλιος. Στην κούρσα των έξοπλισμών κατά τή διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου, οι Μεγάλες Δυνάμεις, προεξαρχόντων των ΗΠΑ και τής ΕΣΣΔ (μετέπειτα Ρωσίας), έπεδίδοντο σε έναν άτυπο άνταγωνισμό κατασκευής πυρηνικών όπλων, δημιουργώντας έτσι μιá δυναμική κατάσταση άμοιβαίας καταστροφής, ή όποία άποσοβοΰσε μιάν ένδεχόμενη πολεμική σύρραξη και ένα επακόλουθο πυρηνικό όλοκαύτωμα. Τό Έιτζ [=HIV/AIDS] πρόκειται για πανδημική νόσο του άνοσοποιητικού συστήματος, ή όποία τρομοκράτησε ιδίως από τή δεκαετία του '70 κ.έ. κυρίως τους νέους άνθρώπους όλου του κόσμου.

Τών χρόνων του διαφωτισμού, του Χιούμ και του Βολταίρου : Διεθνές πνευματικό κίνημα, τó όποίο προωθοΰσε τήν κυριαρχία του όρθολογισμού, του προοδευτισμού και συνακολούθως του θετικισμού. Άμεσο άπότοκο του Διαφωτισμού ήταν ή Γαλλική Έπανάσταση (1789). Οι Χιούμ (David Hume, 1711-1776) και Βολταίρος (Voltaire, 1694-1778) ύπηρεξαν δύο κορυφαίοι εκπρόσωποί του, στο Ήνωμένο Βασίλειο και τήν Γαλλία άντίστοιχα.

ή Ελλάδα τ' Αγιονόρους : Η Αθωνική Πολιτεία (Άγιον Όρος) βρίσκεται στο τρίτο πόδι τής Χαλκιδικής και είναι ή μεγαλύτερη μοναστική πολιτεία του όρθόδοξου χριστιανικού κόσμου. Είναι αυτόνομη και αυτοδιοικήτη, ύπαγόμενη στο Πατριαρχείο Κων/πόλεως.

τους σταυροφόρους : Στρατιώτες των ιερών πολέμων που διεξήγαγε ή παπική εκκλησία κατά τόν Μεσαίωνα. Σε έναν από αυτούς, μάλιστα, και πιό συγκεκριμένα στην Δ' Σταυροφορία, οι σταυροφόροι δέν δίστασαν νά κατακτήσουν και τήν Κων/πολη (1204) προκαλώντας σημαντικές φθορές.

Κάτω ή Σταδίου, ή Αχαρνών, ή Έμμανουήλ Μπενάκη : Κεντρικοί δρόμοι των Αθηνών.

Του Μακρυγιάννη ή Ρούμελη κι ή Σπάρτη του Λεωνίδα : Πρόκειται για τόν Ίωάννη Μακρυ-

Χαΐρε, ό χαΐρε, Έλευθεριά!

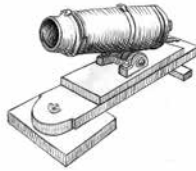
γιάννη (1797-1864· πραγμ. όνομα: Ιωάννης Τριανταφύλλου), Έλληνα όπλαρχηγό, στρατιωτικό και πολιτικό της Έλληνικής Έπανάστασης, και τόν Λεωνίδα, βασιλιά της Σπάρτης και στρατηγό των Σπαρτιατών στην ιστορική μάχη των Θερμοπυλών.

Νίκος Φωκάς (Κεφαλονιά, 1927)

Μεταφραστής, δοκιμιογράφος και ποιητής. Σπούδασε Ιστορία και Αρχαιολογία στην Αθήνα. Έργάστηκε στο BBC και σε έλληνικούς ραδιοφωνικούς σταθμούς. Το έργο του περιλαμβάνει ποιητικές συλλογές και συνθέσεις, μεταφράσεις και δοκίμια για τόν πολιτισμό, τή λογοτεχνία και τή γλώσσα.

«Διάλεξη για την Ελλάδα»

Πηγή: Νίκος Φωκάς, *Παρτούζα ή Ένα κλείσιμο ματιού: Έμμετρο άφηγηματικό ποίημα*, Αθήνα, Έστία, 1991, σσ. 100-103.

Τὸ χάνι

Φιλέλληνας τουρίστας ρωτοῦσε νὰ μάθει
γιὰ τὸ παλιὸ τὸ χάνι ὅπου ἐσύχναζαν ληστές,
ὄβριοί, ξωμάχοι καὶ καλόγεροι,
κι ἡ κόρη τοῦ χανιτζῆ ἀναδύονταν
κατάστιχτη ἀπὸ παλικαριῶν μάτια.
Ἄναζητοῦσε τὰ χνάρια τοῦ καπετάνιου.
Δὲν ἤξερε πῶς μὲ τὸ φράγμα σηκωθήκανε τὰ νερὰ
καὶ τὸ πῆραν μαζί τους τὸ χάνι στὸ Γαλαξία
καὶ μαζί τὰ ἔρημα τ' ἄρματα καὶ τὰ τσαπράζια·
κι ἀπόμεινε μόνο κάτω τοῦ καπετάνιου ὁ ἴσκιος,
ξαρμάτωτος, ἀνήμπορος,
πατικωμένος μέσα στὰ λευκώματα ἀντάμα μὲ τὶς πεταλοῦδες.

χάνι : πανδοχεῖο | ὄβριοί : (Ὀβριός) Ἑβραῖος | ξωμάχοι : (ξωμάχος) χωρικός, ἀγρότης | χανιτζῆ : (χανιτζής) πανδοχέας | ἀναδύονταν : (ἀναδύομαι) (ἐδῶ) ξεπροβάλλω | κατάστιχτη : (κατάστιχος· βλ. καὶ κατάστικτος) γεμάτος στίγματα | χνάρια : (χνάρι) ἶχνος | τσαπράζια : (τσαπράζι) στολίδι, κόσμημα | ξαρμάτωτος : δίχως ἄρματα, ἄοπλος | πατικωμένος : (πατικώνω) παραμορφωμένος, πιεσμένος | λευκώματα : (λευκωμα) βιβλίο μὲ φωτογραφίες ἢ μὲ λευκὲς σελίδες πρὸς συγγραφή ἢ συμπλήρωση | ἀντάμα : μαζί

Ἀθήνα

Κοιμοῦνται τέτοια ὥρα πεθαιμένοι καὶ ζωντανοί,
ὁ ἕνας στὴν ἀγκαλιὰ τοῦ ἄλλου· κοιμοῦνται
βαθιὰ σὰν τ' ἀγάλματα ἢ λαγοκοιμοῦνται
κι ἀφτιάζονται τ' ἀλαφροπάτημα τῶν φαντασμάτων.

Καὶ τὸ φάντασμα Κ βγῆκε σεργιάνι στὴν ὁδὸ Σταδίου.
Τώρα χαζεύει στὸ κατάστημα παλαικῆς τέχνης
ΚΑΡΑΪΣΚΑΚΗΣ ΚΑΙ ΥΪΟΙ. Δίπλα του ὁ Κιουταχής,
πελάτης ταχτικός, μπαίνει κι ὅλα τ' ἀνασκαλεύει,
ἐπίμονα ζητώντας τὴ λιθογραφία μιᾶς μάχης
δὲ θυμᾶται χαμένης ἢ κερδισμένης.

Καὶ τὸ φάντασμα Κ προχωρεῖ καὶ σταματᾷ
 κάτω ἀπ' τὴν ταμπέλα ΣΤΗΘΙΚΑ ΝΟΣΗΜΑΤΑ.
 Κάνει νὰ μπεῖ ἀλλὰ κοντοστέκεται.
 Ξέρει πού δὲ γιατρεύονται τῆς καρδιᾶς τὰ μαράζια.

Ποτέ του δὲν κατάλαβε τὰ σχέδια τῶν ξένων:
 ἐκεῖνο τὸ “Emergency Plan” γιὰ ὅλες τὶς περιστάσεις.
 Στῆς Πλάκας τὰ στενὰ βλέπει τὸ ἀρνητικὸ τῆς πλάκας του
 νὰ κυνηγᾷ τὸν Τσῶρτς καὶ τὸν Κόχραν,
 ἀλλὰ ἢ τουριστικὴ ἀστυνομία τοῦ φράζει τὸ δρόμο.

Κάθεται σ' ἓνα παγκάκι τοῦ πάρκου.
 Εἶναι ὠραῖα τ' ἀπογέματα στὸ Ζάππειο,
 κάτω ἀπ' τὸν ἀνεξίκακο ἀττικὸ οὐρανό,
 μὲ τὰ ξανθὰ παιδιὰ τῶν Δωριέων
 νὰ περιεργάζονται τὸ ὁμοίωμα τοῦ Κενταύρου
 καὶ νὰ ρωτοῦν ἀνέμελα: “Who's that, mammy?”

Τελικὰ τὴν ἀράζει στὴν Πλατεία Συντάγματος.
 Πίνει τὴν Coca-Cola του καὶ χαζεύει
 τὰ νέα παιδιὰ μὲ κεφάλι μινώταυρου,
 ξεδοντιασμένα σὲ εἰκονικὴ πυγμαχία.

λαγοκοιμοῦνται : (λαγοκοιμᾶμαι) κοιμᾶμαι πολὺ ἐλαφριά | ἀφτιάζονται : (ἀφτιάζομαι)
 ἀκούω | σεργιάνι : βόλτα, ἀσκοπος περίπατος | παλαιικῆς : (παλαιϊκός) παλιακός, παλιάς κο-
 πῆς | ἀνασκαλεῖται : (ἀνασκαλεύω) σκαλίζω, ἀναζητῶ κάτι μετακινώντας πράγματα | λιθο-
 γραφία : μορφή τυπογραφίας πού ἀξιοποιεῖ λίθινη ἐπιφάνεια μὲ μελάνη, λίπανση καὶ νερό |
 στηθικά : (γιὰ νοσήματα) νοσήματα πού ἀφοροῦν στὴ θωρακικὴ χώρα | μαράζια : (μαράζι)
 ἔντονη παρατεταμένη θλίψη | “Emergency plan” : [=σχέδιο ἔκτακτης ἀνάγκης] | ἀρνητι-
 κό : φιλμ μὲ χρώματα ἀντίθετα ἀπὸ τὰ φυσικὰ | φράζει : (φράζω) ἐμποδίζω | ἀνεξίκακο :
 (ἀνεξίκακος) ὁ ἔχων ἀνοχὴ στὴν κακία | ἀνέμελα : δίχως ἐγνοια | “Who's that, mammy?” :
 [=«Ποιὸς εἶναι αὐτός, μανούλα;»] | τὴν ἀράζει : (ἔκφρ.) ξεκουράζομαι, κάθομαι | Coca-
 Cola : ἀνθρακοῦχο ἀναψυκτικὸ | μινώταυρου : (μινώταυρος) μυθικὸ τέρας μὲ ἀνθρώπινο
 σῶμα καὶ κεφάλι ταύρου | ξεδοντιασμένα : (ξεδοντιασμένος < ξεδοντιάζω) αὐτὸς πού ἔχει
 χάσει ἢ τοῦ ἔχουν ἀφαιρέσει κάποια ἀπὸ (ἢ καὶ ὅλα) τὰ δόντια του | εἰκονικὴ : (εἰκονικός)
 πλασματικός, ψεύτικος, πλαστός

Κιουταχῆς : Πρόκειται γιὰ τὸν Μεχμέτ Ρεσίτ πασᾶ, τὸν ἐπονομαζόμενον καὶ Κιουταχῆ
 (1780-1839), φημισμένο Ὄθωμανὸ στρατηγὸ καὶ Μέγα Βεζίρη. Πολιορκήσε γιὰ ἓναν χρό-
 νο τὴν Αἴθνα (1826-1827), τὴν ὁποία μεταξὺ ἄλλων ὑπερασπιζόταν ὁ Γεώργιος Καραϊ-
 σκάκης, ἐπιτυγχάνοντας τελικὰ τὴν πτώση της.

τὸν Τσῶρτς καὶ τὸν Κόχραν : Ὁ Τσῶρτς (βλ. καὶ Τζῶρτς, ἂν καὶ ὀνομαζόταν Church, ἤγουν Τσέρτς) (1784-1873) ἦταν φιλέλληνας στρατιωτικὸς ἀπὸ τὸ Κόρκ τῆς Ἴρλανδίας. Ὁ Τόμας Κόχραν (1775-1860) ἦταν φιλέλληνας ἀξιωματικὸς τοῦ βρετανικοῦ ναυτικοῦ, Ἄγγλος στὴν καταγωγή, καὶ διεδέχθη τὸν Ανδρέα Μιαούλη στὴν ἡγεσία τοῦ ἐλληνικοῦ στόλου.

μὲ τὰ ζανθὰ παιδιὰ τῶν Δωριέων : Ἐννοοῦνται ἐν προκειμένῳ οἱ βορειοευρωπαϊκοὶ λαοί, μιᾶς καὶ βάσει τῆς ἱστορικῆς ἔρευνας οἱ Δωριεῖς προέρχονταν ἀπὸ βόρεια φύλα, τὰ ὁποῖα ἐγκαταστάθηκαν στὴ βαλκανικὴ χερσόνησο καὶ προοδευτικὰ πέρασαν στὴν Πίνδο κατοικώντας τὴν ἡπειρωτικὴ Ἑλλάδα.

Ἀριστείδης Βουγιούκας (Ἄμπελος, Σάμος, 1928 – 2017)

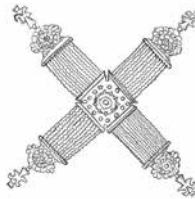
Δοκιμογράφος καὶ ποιητής. Σπούδασε στὸ Ἐδιμβούργο ἐκπονώντας διατριβὴ γιὰ τὸ ἔργο τοῦ William Wordsworth. Διετέλεσε σύμβουλος τοῦ Παιδαγωγικοῦ Ἰνστιτούτου, διδάσκων στὸ Μαράσλειο Διδασκαλεῖο καὶ τὴν ΣΕΛΔΕ στὶς ἐπιμορφώσεις ἐκπαιδευτικῶν, ὑπεύθυνος τῆς σειρᾶς τῶν βιβλίων *Ἡ γλῶσσα μου* (1982-1985) καὶ μέλος ἐπιτροπῆς γιὰ τὸ πρῶτο (τρίτομο) *Ἀνθολόγιο* τοῦ Δημοτικοῦ. Ἐπὶ δεκαετία (1974-1985) ὑπῆρξε συνεργάτης τῆς ἐφημερίδας *Τὸ Βῆμα* μὲ ἐπιφυλλίδες γλωσσοεκπαιδευτικοῦ περιεχομένου. Ἐξέδωσε τέσσερα βιβλία μὲ δοκίμια γιὰ τὴ γλῶσσα καὶ τὴν ἐκπαίδευση καὶ δεκαεῖς ποιητικὲς συλλογές – ἡ μία συγκεντρωτικὴ.

«Τὸ χάνι»

Πηγή: Ἀριστείδης Βουγιούκας, *Τὰ ποιήματα*, Αθήνα, 1986, σ. 51.

«Αθήνα»

Πηγή: Ἀριστείδης Βουγιούκας, *Τὰ ποιήματα*, ὁ.π., σσ. 53-54.

Διάδρομος τῆς Φιλοσοφικῆς

Ὁ λόγος ἦταν γιὰ τοὺς ποιητὲς
τῆς Ἐφτάνησος· τὸν Σολωμὸ φυσικὰ πρῶτα,
καὶ τὸν Κάλβο· τ' ἀξετίμητα κεφάλαια.

Καὶ τοὺς ἐλάσσονες ὅμως· τὸν ἀξιόλογο
Πολυλά —ὡς ποιητὴς πάντως ἐρασιτέχνης—
τὸν σκιώδη Τυπάλδο, τὸν ὑπερ-
τιμημένο Μαρκοῦ...

Ἀναφέρθηκε ὁ Τερτσέτης· ποὺ ἀρνήθηκε,
μεταξὺ ἄλλων, νὰ ὑπογράψει
τοῦ Κολοκοτρώνη τὸ θάνατο.

Κι ἡ ἀντίρρηση: τί σχέση ἔχει
αὐτὸ μὲ τὴν ποίηση!

Κατέβηκε ἀμέσως κάτω τὸ γνωστὸ
ἐπιτάφιο τοῦ Αἰσχύλου· κι ἡ ἀδυναμία
ὅπως ἀποδείχτηκε τοῦ Καβάφη
νὰ τὸ ἀναιρέσει.

Σταθμίστηκαν οἱ περιστάσεις.

Ἡ κρισιμότητα σήμερα
—καὶ πότε ἄλλωστε δὲν ἦταν—
πολιτικὴ κατάσταση.

Ἄλλες σκοπιμότητες. (Λέω σκοπιμότητες).

Κρίθηκε τέλος: ὁ ποιητὴς
—κι ὁ δικαστὴς ἐξάλλου γιὰ ὅποιον
προτιμᾷ τὴν ἀνάλυση—

ὁ ποιητὴς λοιπὸν Γεώργιος Τερτσέτης
θὰ μνημονεύεται: αὐτὸς
ποὺ ἀρνήθηκε νὰ ὑπογράψει
τοῦ Κολοκοτρώνη τὸ θάνατο.

Ὁραιοτέρο —ποίημα λοιπόν;—
ποίημα βεβαίως δὲν ἔγραψε!

Ἔτσι τὰ μπερδεψε
μιὰν ἀκόμα φορὰ ὁ δαίμονας.

ἀξέτιμητα : (ἀξετίμητος) ἀνεκτίμητος | *ἐλάσσονες* : (ἐλάσσων) (ἐδῶ) λιγότερο σημαντικός | *σκιώδη* : (σκιώδης) (ἐδῶ) χαμηλῶν τόνων | *σταθμίστηκαν* : (σταθμίζω) ἀξιολογῶ μιὰ κατάσταση

Αναφέρθηκε ὁ Τερτσέτης : Ὁ Γεώργιος Τερτσέτης (1800-1874) ἦταν ἱστορικός, πολιτικός, νομικός καὶ ποιητής, ὁ ὁποῖος ἔμεινε —μεταξὺ ἄλλων— στὴν ἱστορία γιὰ τὴν ἄρνησή του νὰ ὑπογράψει τὴν καταδίκη εἰς θάνατον τοῦ Κολοκοτρώνη, τοῦ Πλαπούτα κ.ἄ. ἀγωνιστῶν, κατηγορούμενων ἐπὶ ἐσχάτῃ προδοσίᾳ. Τὴν ἴδια στάση διατήρησε καὶ ὁ Ἀναστάσιος Πολυζωΐδης (1802-1873), πρόεδρος τοῦ δικαστηρίου στὴν ἀναφερόμενη δίκη.

τὸ γνωστὸ / ἐπιτάφιο τοῦ Αἰσχύλου : Ἀναφορὰ στὸ ἐπιτάφιο ἐπίγραμμα γιὰ τὸν Αἰσχύλο: «Αἰσχύλον Εὐφορίωνος Ἀθηναῖον τότε κεύθει / μνήμα καταφθίμενον πυροφόροιο Γέλας / ἀλκὴν δ' εὐδόκιμον Μαραθῶνιον ἄλσος ἂν εἶποι / καὶ βαθυχαίτηεις Μῆδος ἐπιστάμενος.» [=Τοῦτο τὸ μνημα σκεπάζει τὸν Αἰσχύλο τοῦ Εὐφορίωνος, Ἀθηναῖον, ποὺ πέθανε στὴν σιτοφόρα Γέλα· γιὰ τὴν εὐδόκιμον ἀνδρεία του μπορεῖ νὰ πεῖ τὸ Μαραθῶνιον ἄλσος καὶ ὁ Πέρσης μὲ τὴν πυκνὴ χαίτη ποὺ τὸν γνώρισε. (Μτφρ.: Γ. Π. Σαββίδης)]

ἀδυναμία / [...] τοῦ Καβάφη / νὰ τὸ ἀναιρέσει : Πρόκειται γιὰ τὸ ποίημα τοῦ Κ. Π. Καβάφη «Νέοι τῆς Σιδῶνος (400 μ.Χ.)», στὸ ὁποῖο ἀναφέρονται ξανὰ οἱ στίχοι τοῦ ἐπιγράμματος μὲ κριτικὴ διάθεση ἀπὸ τὸ ποιητικὸ ὑποκείμενο τῆς σύνθεσης.

Λουκάς Κούσουλας (Σουβάλα [Πολύδροσος] Παρνασσοῦ, 1929 – Ἀθήνα, 2019)

Φιλολόγος, δοκιμογράφος, πεζογράφος καὶ ποιητής. Ἔργαστηκε ὡς καθηγητὴς καὶ ὡς σχολικὸς σύμβουλος στὴ Μέση Ἐκπαίδευση. Τὸ ἔργο του περιλαμβάνει ποιητικὲς συλλογές, πεζογραφήματα, συλλογές δοκιμῶν καὶ ἄρθρων, φιλολογικὲς μελέτες σχετικὰ μὲ τὴν κλασικὴ ἀρχαιότητα καὶ τὰ νεοελληνικὰ γράμματα, καὶ μεταφράσεις ἀρχαίων συγγραφέων. Ὑπῆρξε τακτικὸς συνεργάτης τῶν ἐφημερίδων *Τὸ Βῆμα*, *Ἡ Καθημερινή*, *Τὰ Νέα* καὶ τῶν περιοδικῶν *Πλανόδιον*, *Τὸ Δέντρο*, *Ἡ λέξη* καὶ *Νέα Ἐστία*.

«Διάδρομος τῆς Φιλοσοφικῆς»

Πηγή: Λουκάς Κούσουλας, *Σχηματοποίηση*, Ἀθήνα, Καστανιώτης, 1984, σσ. 46-47.

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

Ἡ Νεοελληνικὴ Ἱστορία στὴν Καλαμάτα

Σὰν πᾶς στὴν Καλαμάτα,
νέα γυναῖκα ζωγραφισμένη μου,
καὶ ῥθεῖς μὲ τὸ καλό,
φέρε μου γραφές,
μαντάτα καὶ μηνύματα,
σφραγίδες κι ἐνθυμήματα
Μάρτη τοῦ εἴκοσι ἕνα.
Ἐσένα, λέω, Μεσσήνια Κυρά,
Νεοελληνικὴ Ἱστορία.
Φέρε μου νὰ ξεφυλλίσω τὴ μεγάλη ἀπόφαση,
μορφές παλικαριῶν, μάχες, ἀγωνίες
φωτιές καὶ προσδοκίες.
Φέρε μου κι ἕνα μαντίλι καλαματιανό,
φλάμπουρο τρανὸ
γιά τὸ ξεκίνημα τοῦ Ἀγώνα.

γραφές : (γραφὴ) (ἐδῶ) γράμμα, ἐπιστολή | μαντάτα : (μαντάτο) εἶδηση, νέο | ἐνθυμήματα :
(ἐνθύμημα) ἐνθύμιο | φλάμπουρο : σημαία | τρανὸ : (τρανός) σπουδαῖος, περιώνυμος· (ἐδῶ)
μεγάλος

Σὰν πᾶς στὴν Καλαμάτα : Ἀναφορὰ σὲ δημοτικὸ τραγούδι μὲ τὸν ὁμώνυμο τίτλο.

γιά τὸ ξεκίνημα τοῦ Ἀγώνα : Ἀναφορὰ στὴν Ἀπελευθέρωση τῆς Καλαμάτας, ἡ ὁποία συνέβη στίς 23 Μαρτίου τοῦ 1821 κι ἀποτελεῖ ἕνα ἀπὸ τὰ πρῶτα μείζονα γεγονότα τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασης. Σὲ αὐτὴν καθοριστικὸ ρόλο διεδραμάτισαν οἱ Κολοκοτρώνης, Παπαφλέσσας, Ἀναγνωσταρᾶς καὶ οἱ δυνάμεις τῆς Μάνης μὲ πρωτοστάτη τὸν Πετρόμπεη Μαυρομιχάλη.

Παρθένης καὶ Παπαλουκᾶς

Ὁ Παρθένης μὲ τὸ νεφτελίδικο λάδι του
ἀποθέωσε ἕναν ὀλόκληρο Ἀθανάσιο Διάκο.
Ὁ Παπαλουκᾶς μὲ τὸ πασταδόρικο λάδι του
ἀποθέωσε ἕνα ὀλόκληρο
καμένο χωριὸ τῆς Μυτιλήνης.

νεφτελίδικο : (νεφτελίδικος) λάδι ζωγραφικής που περιέχει νέφτι | πασταδόρικο : (πασταδόρικος) λάδι ζωγραφικής που ή ύφή του ομοιάζει με πάστα

Ο Παρθένης [...] / αποθέωσε έναν ολόκληρο Αθανάσιο Διάκο : Ο Κωνσταντίνος Παρθένης (1878/9-1967) ήταν σημαντικός Έλληνας ζωγράφος του 20ού αιώνας. Το ποίημα αναφέρεται στον πίνακά του *Αποθέωση του Αθανασίου Διακού* (1931-1933;), έλαιογραφία που βρίσκεται στην Έθνικη Πινακοθήκη της Ελλάδος.

Ο Παπαλουκάς [...] / αποθέωσε ένα ολόκληρο / καμένο χωριό της Μυτιλήνης : Ο Σπύρος Παπαλουκάς (1892-1957) ήταν εξέχων Έλληνας ζωγράφος, προπομπός της Γενιάς του '30 στη ζωγραφική. Το ποίημα αναφέρεται στον πίνακά του *Καμένο χωριό Μυτιλήνης* (περ. 1925), λάδι και μολύβι σε χαρτόνι, που βρίσκεται στην Έθνικη Πινακοθήκη της Ελλάδος.

"Ένα άγνωστο περιστατικό από τὸ Εἶκοσι" Ένα

Ποιό τοπίο, ποιὰ θάλασσα
ποιός ἔρωτας, ποιὰ πατρίδα
ποιός ὀδοντωτὸς σιδηρόδρομος
Ἀρχάγγελος τῆς Ἐλευθερίας
ἐδέησε στὰ ξημερώματα τοῦ Εἶκοσι" Ένα
νὰ πάρει ἐγκαίρως χαμπάρι τὶς ὕποπτες κινήσεις
τὶς ὑπεκφυγές, τὶς παλινωδίες
καὶ τὶς παραπλανητικὲς ὑποσχέσεις
ἐνὸς ἄφρονα κοτσάμπαση δημογέροντα;

ἐδέησε : (δέομαι) (ἐδῶ) μεριμνῶ | χαμπάρι : (βλ. καὶ χαμπέρι) εἶδηση, νέο | παλινωδίες : (παλινωδία) ὑπαναχώρηση, δεύτερη σκέψη | ἄφρονα : (ἄφρων) ἄμυαλος | κοτσάμπαση : (κοτσάμπασης· βλ. καὶ κοτσαμπάσης, κοτζάμπασης, κοτζαμπάσης) δημογέροντας, πρόκριτος, χριστιανὸς διοικητὴς μιᾶς περιοχῆς, διορισμένος ἀπὸ τοὺς Ὀθωμανοὺς | δημογέροντα : (δημογέροντας) βλ. ἀμέσως παραπάνω στὸ κοτσαμπάση

Οἱ Αρβανίτες

Τὸ 1830 οἱ Καλαματιανοὶ τοὺς εἶχανε μέσα στὰ περιβόλια τους καὶ μαζεύ-
ανε ροδάκινα. Ἦτανε ὅλοι τους Αρβανίτες, πρώην πολέμαρχοι τῆς Τριπο-
λιτσᾶς. Ὅταν τελείωνε τὸ μεροκάματο γυρεύανε τοὺς λουφέδες τους.

λουφέδες : (λουφές) χρήμα, μισθός

πρώην πολέμαρχοι τῆς Τριπολιτσᾶς : Στὴν Τρίπολη βρισκόνταν, ἐκτὸς ἀπὸ Ὀθωμανοὺς
Τούρκους, Ἀλβανοὶ καὶ Αρβανίτες, πολλοὶ ἐκ τῶν ὁποίων μὲ συμφωνίες καὶ συνθήκες γλί-
τωσαν κατὰ τὴν ἄλωση τῆς πόλεως ἀπὸ τὶς ἐλληνικὲς δυνάμεις.

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

Ἡ Ἑλλάδα ζωγράφος

Ἡ Ἑλλάδα ζωγράφος κατέχει σήμερα μία ἐξέχουσα θέση σὲ ὁλόκληρο τὸ πολύχρωμο φάσμα τῆς νεότερης ζωγραφικῆς μας ἱστορίας. Τοπιογράφος κατ' ἀρχὰς ἀσχολήθηκε μὲ θέματα τῶν βουνῶν, τῶν λόγγων, τῶν θαλασσῶν καθὼς καὶ τῶν ὑπεριπταμένων οὐρανῶν. Στὴν προσωπογραφία ἐπίσης ἔδωσε μία νέα εἰκαστική διάσταση μελετώντας τὰ λαμπρὰ παλικάρια καὶ τὶς πανέμορφες κόρες τοῦ λαοῦ ὅλων τῶν διαμερισμάτων τοῦ ἑλληνικοῦ χώρου. Ἀλλὰ ζωγράφησε καὶ σημαίνοντα πρόσωπα ποὺ εἶχε τὴν εὐκαιρία νὰ γνωρίσει σὲ ὅλη τὴ διάρκεια τῶν ὀλίγων ἔστω χιλιετιῶν τῆς ζωῆς της. Ἔργα της φτιαγμένα μὲ τὸ ὕλικο τοῦ ἐλαιοχρώματος ἐπάνω σὲ τεράστιους μουσαμάδες, καὶ ποὺ βρίσκονται κυρίως στὴν Ἐθνικὴ μας Πινακοθήκη, ἔχουν θέματα ἀνθρώπους τοῦ ἄμεσου οἰκογενειακοῦ καὶ συγγενικοῦ της περιβάλλοντος. Ὅλα αὐτὰ τὰ ἔργα ἀποδίδονται μὲ τὴ γνωστὴ ἀλήθεια καὶ ἔκφραση τοῦ μεγάλου καὶ ξεχωριστοῦ ταλέντου της. Ἐχει ἀπεικονίσει λοιπὸν τὸν πατέρα της τὸ Βυζάντιο, τὴ γαγιά της τὴν Ἑλληνικὴ Ἀρχαιότητα καὶ τὴ μητέρα της ποὺ δὲν εἶναι ἄλλη ἀπὸ τὴ Νεοελληνικὴ μας Ἱστορία. Τὴν ἀδελφὴ τῆς μητέρας της ἐπίσης Ἐθνικὴ Παλιγγενεσία τοῦ '21, ἀξιαγάπητη θεία ποὺ τὴ βοήθησε καὶ στίς σπουδές της νὰ γίνῃ ζωγράφος.

[...]

Πρόκειται γιὰ τὴ λαμπερὴ καὶ ἀπαστράπτουσα ἐπιφάνεια τοῦ προσώπου ἑνὸς ἄλλου ζωγράφου, καταξιωμένου συναδέλφου, ὁ ὁποῖος καὶ αὐτὸς μὲ τὴ σειρά του θὰ ζωγραφίσει τὴν αὐτοπροσωπογραφία του κοιτάζοντας τὸ πρόσωπό μου, σὰν νὰ κοίταζε μέσα σὲ αὐτοσχέδιο ὑποκατάστατο καθρέφτη. Τὰ ἔχουμε κανονίσει ἀπὸ τώρα ὅλ' αὐτὰ τὰ πράγματα κι αὐτὲς τὶς μέρες ἀρχίζουμε τὴν παράλληλη ἐργασία μας.

Ἡ ἀντίδραση τοῦ δημοσιογράφου ὅπως ἦταν ἀναμενόμενο ὑπῆρξε ἄμεση καὶ ἐπιθετικὴ κάπως, ὅσο τοῦ τὸ ἐπέτρεπε ἡ δημοσιογραφικὴ του ιδιότητα: «Μὰ τί λέτε τώρα, κυρία Ἑλλάδα, εἶναι δυνατὸν νὰ μιλάμε μὲ τέτοια λογική; Ἀκόμα καὶ ἂν πραγματοποιηθεῖ κάτι τέτοιο θὰ εἶναι, ἀπ' ὅ,τι γνωρίζω, ἐντελῶς πρωτόγνωρο γιὰ νὰ μὴν πῶ ἐντελῶς ἀπίθανο μέσα σὲ ὁλόκληρη τὴν ἱστορία τῆς ἑλληνικῆς ζωγραφικῆς. Ἀλλὰ ἔστω, ἐν πάσῃ περιπτώσει, τὸ ἐρώτημα ποὺ εὐλόγα ἀνακύπτει τώρα εἶναι ποιὸς θὰ εἶναι ἐπιτέλους ὁ ἄλλος αὐτὸς συνάδελφος ποὺ θὰ δεχτεῖ νὰ παίξει τὸν περιέργο

αυτό ζωγραφικό ρόλο;» ρώτησε ο δημοσιογράφος φανερά απορημένος και συγχυσμένος ακόμη, θά έλεγε κανείς.

«Μά, δὲν τὸ ὑποψιάζεσθε καθόλου, οὔτε καὶ τὸ μαντεύετε», ἀποκρίθηκε ἡ Ἑλλάδα ζωγράφος ψύχραιμα, μὲ συγκρατημένο ὕφος καὶ μὲ ἓνα ἀδιόρατο αἰνιγματικό χαμόγελο ζωγραφισμένο στὰ χεῖλη της. «Μά, εἶναι ὁ Ἀθανάσιος Διάκος... ὁ ζωγράφος».

ἐξέχουσα : (ἐξέχων) προβλημένος, περιώνυμος | *φάσμα* : τὰ μήκη κύματος μιᾶς δεσμιάς φωτὸς ποὺ δημιουργοῦν τὰ χρώματα | *λόγων* : (λόγος· βλ. καὶ λόγος) περιοχή ἐνὸς βουνοῦ μὲ πυκνὴ χαμηλὴ βλάστηση | *ὑπεριπταμένων* : (ὑπεριπτάμενος < ὑπερίπταμαι) αἰωροῦμαι πάνω ἀπὸ κάτι | *εἰκαστική* : (εἰκαστικός) καλλιτεχνικός | *διαμερισμάτων* : (διαμέρισμα) (ἐδῶ) διοικητικὴ περιφέρεια | *σημαίνοντα* : (σημαίνων) προβλημένος, περιώνυμος | *ἐλαιοχρώματος* : (ἐλαιοχρώμα) λαδομπογιὰ, χρῶμα κατασκευασμένο μὲ ἔλαια | *μουσαμάδες* : (μουσαμάς) ἀδιάβροχο ὕφασμα | *ἀπαστράπτουσα* : (ἀπαστράπτων < ἀπαστράπτω) ἀστράφτω, λάμπω | *ὑποκατάστατο* : ἀναπλήρωμα, αὐτὸ ποὺ ὑποκαθιστᾷ κάτι ἄλλο | *ἐδλογα* : λογικά | *ἀνακύπτει* : (ἀνακύπτω) προκύπτω, ἔρχομαι στὴν ἐπιφάνεια

μελετώντας τὰ λαμπρὰ παλικάρια : Ἀναφορὰ στὸ ποίημα τοῦ Διονυσίου Σολωμοῦ «Ἡ καταστροφή τῶν Ψαρῶν»: «Στῶν Ψαρῶν τὴν ὀλόμαυρη ράχη / περπατώντας ἢ Δόξα μονάχη / μελετᾷ τὰ λαμπρὰ παλληκάρια [...]».

Τάκης Σιδέρης (Ἀθήνα, 1929)

Ζωγράφος καὶ συγγραφέας. Κατάγεται ἀπὸ μικρασιατικὴ οἰκογένεια. Πέραν τῶν εἰκαστικῶν του ἔργων καὶ τῶν ποιητικῶν του ἐκδόσεων, ἔχει συμμετάσχει σὲ εἰκονογραφήσεις ἐκδόσεων. Ἔργα του βρίσκονται σὲ σημαντικὲς εἰκαστικὲς συλλογὲς στὴν Ἑλλάδα, ὅπως καὶ στὴν Ἑθνικὴ Πινακοθήκη.

«Ἡ Νεοελληνικὴ Ἱστορία στὴν Καλαμάτα»

Πηγή: Τάκης Σιδέρης, *Ἀτομικὴ ἔκθεση*, Ἀθήνα, Κέδρος, 1997, σ. 26.

«Παρθένος καὶ Παπαλουκάς»

Πηγή: Τάκης Σιδέρης, *Τὸ ἀντρειωμένο τοπίο*, Ἀθήνα, Ἐριφύλη, 1998, σ. 41.

«Ἐνα ἄγνωστο περιστατικὸ ἀπὸ τὸ Εἴκοσι Ἔνα»

Πηγή: Τάκης Σιδέρης, *Ἀρχεῖον νυκτόβιων κήπων*, Ἀθήνα, Ἐριφύλη, 1999, σ. 41.

«Οἱ Ἀρβανίτες»

Πηγή: Τάκης Σιδέρης, *Ἀρχεῖον...*, ὅ.π., σ. 60.

«Ἡ Ἑλλάδα ζωγράφος»

Πηγή: Τάκης Σιδέρης, *Ἀρχεῖον...*, ὅ.π., σσ. 81-82, 84-85.

Τοῦ Πατρο-Κοσμᾶ

«Ὁχτρὸς κακὸς εἶν' ἡ Τουρκιὰ
σπορὰ κι' ὁ Ὀβριὸς τοῦ σατανᾶ.
Μὰ κι' ἀπ' τοὺς δυὸ σὲ τυραγνᾶ
πιότερο ἀκόμα ὁ τσιφλικᾶς...
Εὐύπνα Λαέ!... Εὐύπνα Ραγιᾶ!...
Ἐένος γιὰ ντόπιος κεχαγιᾶς
σοῦ τρώει τὰ ἔχεια, τὸν παρᾶ
σοῦ τρώει τὴ σάρκα, τὰ ὀστᾶ
κι' αὐτὸς γελᾶ κι' οὔλο γλεντᾶ...
Εὐύπνα Λαέ!... Εὐύπνα Ραγιᾶ!...
Μπάλες, ντουφέκια καὶ σπαθιὰ
κάμε τὰ μάτια τ' ἀνοιχτά.
Κάστρα, καράβια καὶ στουπιὰ
εἶναι τὰ λεύτερα μυαλά...
Εὐύπνα Λαέ!... Εὐύπνα Ραγιᾶ!...
Στερηρά, Μωρηάς, Κρήτη, Νησιὰ
γυναῖκες, ἄντρες καὶ παιδιὰ
κοπαδιαστά, συντροφιαστά
ζμῶστε μυαλά, σκῶστε σκολειὰ...
Εὐύπνα Λαέ!... Εὐύπνα Ραγιᾶ!...
Φκιάζτε σκολειὰ, χτίστε σκολειὰ
νὰ πάει τὸ γένος ὀμπροστά.
Κι' ἐδῶ κι' ὀμπρὸς κάθ' ἐκκλησιὰ
τὴ Λευτεριὰ ἄς λειτουργᾶ...»
Πατρο-Κοσμᾶ!... Πατρο-Κοσμᾶ!...
Τὰ ὅσα μᾶς εἶπες μιὰ φορὰ
ἄλλος δὲν τᾶπε πιὸ σωστὰ
ἴσαμε τώρα στὴ Γραικιὰ...
Πατρο-Κοσμᾶ!... Πατρο-Κοσμᾶ!...
᾽Ὡς δὲ σ' ἀκούσαμε σταλιὰ
μᾶς πῆρε ἡ νύχτα γιὰ καλὰ
καὶ μνέσκει ὁ Τόπος σου Ραγιᾶς...

όχτρος : ἐχθρός | *σπορά* : (ἐδῶ) γενιά | *Ὄβριός* : Ἐβραῖος | *τυραγᾶ* : (τυραγῶ) τυραννῶ, ταλαιπωρῶ | *πίοτερο* : περισσότερο | *τσιφλικᾶς* : κάτοχος μεγάλων ἀγροτικῶν ἐκτάσεων στίς ὁποῖες ἀπασχολεῖ φτωχοῦς χωρικούς | *γιά* : (ἐδῶ) ἢ | *κεχαγιᾶς* : ὀθωμανικός διοικητικός τίτλος | *ἔχεια* : (ἔχει) περιουσία | *οὔλο* : ὄλο | *μπάλες* : (μπάλα) (ἐδῶ) βλῆμα κανονιοῦ | *στουπιά* : (στουπί) κομμάτι ὑφάσματος ἐμποτισμένο μέ εὐφλεκτο ὑγρὸ μέ στόχο τὴν ἀνάφλεξη | *Μωρηᾶς* : Πελοπόννησος | *ζμῶστε* : (Ζ' μώνω) ζυμώνω | *σκῶστε* : (σ' κώνω) σηκώνω | *φκιάζτε* : (φκιάνω) φτιάχνω | *Γραικιά* : Ἑλλάδα | *σταλιά* : σταγόνα (ἐδῶ) καθόλου | *μνέσκει* : (μνέσκω) παραμένω

Ὁ ἅγιος Κοσμᾶς ὁ Αἰτωλός (1714-1779), γνωστός μεταξύ ἄλλων καί ὡς Πατρο-Κοσμᾶς, ἦταν ὀρθόδοξος ἱερομόναχος, ὁ ὁποῖος εἶχε σπουδαία δράση προετοιμάζοντας τὴν Ἑλληνική Ἐπανάσταση καί ἐπιτελώντας σημαντικό ἔργο γιὰ τὸν ἑλληνισμό τῆς ἐποχῆς του. Κύριό του μέλημα ἦταν ἡ διάσωση τῆς χριστιανικῆς πίστεως καί ταυτότητας, ὅπως ἐπίσης καί ἡ ἀνέγερση σχολείων μέ στόχο τὴ μὀρφωση τῶν νεαρῶν Ἑλληνόπουλων. Μὲ τίς προσπάθειές του ἀνεγέρθησαν πολυάριθμοι ναοὶ καί σχολεῖα. Τὸ ποιμαντορικό του ἔργο πιστεῦεται ὅτι συνοδευόταν ἀπὸ προφητικὲς καί θαυματουργικὲς ἰκανότητες.

Χρῆστος Κατσιγιάννης (Ἀθήνα, 1930 – Ναύπλιο, 1999)

Ἡθοποιὸς καί ποιητής. Σπούδασε Πολιτικὲς Ἐπιστῆμες καί τελείωσε τὴ Δραματική Σχολὴ τοῦ Βασιλικοῦ Θεάτρου καί τὴ Δραματικὴ Σχολὴ τοῦ Θεάτρου Τέχνης. Τὸ ἔργο του περιλαμβάνει κατὰ βάση ποιητικὲς συλλογές, ἐνῶ δὲν λείπουν πεζὰ ἀφηγήματα, μελέτες καί ἄρθρα.

«Τοῦ Πατρο-Κοσμᾶ»

Πηγή: Χρῆστος Κατσιγιάννης, *Τὰ Ἐπιτερόμενα Β'*, Ἀθήνα, 1977, σσ. 30-31.

Πατρίδα

II

Καταπονημένη από άδυσώπητους άγῶνες ξεκουράζει
Τὸ λιπόσαρκο κορμί της ξαπλώνοντας στὸ ἀριστερὸ
Πλευρὸ τὸ κεφάλι της στὸν τεντωμένο βραχίονα
Τὸ βλέμμα της στὰ παράλια τῆς Ἰωνίας ὁ κόρφος
της μισοβυθισμένος στὸ Αἰγαῖο ἢ ζώνη της ξεκούμπωτη
Γιὰ νὰ περνᾶνε ἀγέρηδες νὰ διώχνουν τοὺς βαρβάρους
Ὁ ὕπνος ὅλες οἱ θάλασσές της τὰ ὄνειρά της
Ἄσπρες κραυγές καὶ πράσινες πληγές σπαρμένα
Πάνω της· καὶ τὰ Ψ'αρά ν' ἀναρριγοῦν νοιώθοντας
Στὸ κορμί τους τὸ περπάτημα τῆς Δόξας.

άδυσώπητους : (άδυσώπητος) βίαιος, βάρβαρος | λιπόσαρκο : (λιπόσαρκος) ὑπερβολικὰ
ἀδυνατισμένος | βραχίονα : (βραχίονας) τὸ τμῆμα τοῦ χεριοῦ ἀπὸ τὸν ὦμο ἕως τὸν ἀγκώ-
να | κόρφος : στέρνο | ἀναρριγοῦν : (ἀναρριγῶ) ἀνατριχιάζω

Μεσολόγγι

Μνήμη Ἀνδρέα Κίτσου-Μυλωνᾶ

Πῶς νὰ χωρέσουν
Τὸ δάσος στὸν ἀκάλυπτο ὁ βοῖδομάτης στὴν πισίνα
Ἡ σαρκοβόρα Ἄνοιξη στὸ γιασεμὶ τῆς γλάστρας
Ὁ πόνος στὸ ποίημα τὸ μετὰ βίας σονέττο
Ἡ Φιλοθέη ἀνοίγει τίς πόρτες τοῦ κήπου γιὰ
Τοὺς στενοὺς συγγενεῖς τοὺς φίλους τῆ Λιμνο-
θάλασσα τὰ ἔλατα τοῦ Μετσόβου τινάζοντας τίς
Χιονισμένες τους κορφές καὶ ὁ γύφτος μετὰ
Κλαρίνο παραμάσκαλα σεμνὸς νὰ τὸν παιδεύει
Τὸ μοιρολόι στὸ στέρνο ἀπὸ τὴν «Ἐξοδο»
Καταγόμενο τόσα χιλιόμετρα καῦμὸς στὶς ἱτίες
Τοῦ Εὐήνου ξαποσταίνοντας τόσα χρόνια πῶς
Ἄντεξες ὅσο ἄντεξες μικρὸ μου κατακαῦμένο
Μεσολόγγι.

ἀκάλυπτο : (ἀκάλυπτος) ἐσωτερικὸς ἀνοικτὸς χῶρος ἐνὸς κτίσματος | *βοῖδομάτης* : αὐτὸς ποὺ ἔχει μάτια βοδιοῦ· ὀνομασία ποταμοῦ τῆς Ἠπείρου (βλ. σχόλια, ἐδῶ παρακάτω) | *σόνεττο* : ποιητικὸ εἶδος ἀποτελούμενο ἀπὸ δεκατέσσερις στίχους, χωρισμένους συνήθως σὲ τέσσερις στροφές 4-4-3-3 στίχων ἀντίστοιχα | *παραμάσκαλα* : (παραμάσχαλα) κουβαλώντας κάτω ἀπὸ τὴ μασχάλη | *στέρνο* : τὸ ὅστω ποὺ ἐνώνει τὸν θώρακα

ὁ βοῖδομάτης στὴν πισίνα : Ὁ ποταμὸς Βοῖδομάτης εἶναι τὸ ποτάμι ποὺ διατρέχει τὸ φαράγγι τοῦ Βίκου. Ἡ ὀνομασία τοῦ ποταμοῦ δημιουργεῖ παρετυμολογία (τὸ μάτι τοῦ βοδιοῦ), ὅμως προκύπτει ἀπὸ τὶς σλαβικὲς λέξεις voda καὶ mati, ποὺ σημαίνουν ἀντίστοιχα «νερὸ» καὶ «πηγή».

Τοῦ Εὐήνου : Ὁ Εὐήνος ποταμὸς βρίσκεται στὴν Αἰτωλοακαρνανία. Πηγάζει ἀπὸ τὰ βουνὰ τῆς Φωκίδας καὶ χύνεται στὸν Πατραϊκὸ κόλπο, πλησίον τοῦ Μεσολογγίου.

Τάσος Πορφύρης (Ἅγιος Κοσμάς Πωγωνίου, 1931)

Δοκίμογράφος, μεταφραστής, πεζογράφος καὶ ποιητὴς τῆς Β΄ Μεταπολεμικῆς Γενιάς. Ὑπῆρξε μέλος τῆς συντακτικῆς ὀμάδας τῶν περιοδικῶν *Μαρτυρίες*, *Προτάσεις* καὶ *Σημειώσεις*, ἐνῶ συνεργάστηκε μὲ πολυάριθμα περιοδικά. Τὸ ἔργο του περιλαμβάνει ποιητικὲς συλλογές, συλλογὲς διηγημάτων, δοκίμια, μεταφράσεις καὶ κριτικὰ κείμενα. Ἔχει ἐπιμεληθεῖ ἀνθολογίες καὶ διάφορες ἐκδόσεις.

«Πατρίδα, II»

Πηγή: Τάσος Πορφύρης, *Νεμέρτσκα. Ποιήματα [1961-2011]*, Ἀθήνα, Οἱ Ἐκδόσεις τῶν Φίλων, 2013, σ. 144.

«Μεσολόγγι»

Πηγή: Τάσος Πορφύρης, *Νεμέρτσκα...*, ὁ.π., σ. 259.

Ντίνος Χριστιανόπουλος

(1931-2020)

[Καημένε Μακρυγιάννη...]

καημένε Μακρυγιάννη νά Ξερες
γιατί τὸ τζάκισες τὸ χέρι σου

τὸ τσάκισες γιὰ νὰ χορεύουν σείκ
τὰ κωλόπαιδα

σείκ : εἶδος μοντέρνου χοροῦ

Ὁ στρατηγὸς Μακρυγιάννης (Ἰωάννης, 1797-1864· πραγμ. ὄνομα: Ἰωάννης Τριανταφύλλου) ἦταν Ἕλληνας ὀπλαρχηγός, στρατιωτικὸς καὶ πολιτικὸς τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασης. Ὑπῆρξε μίᾱ ἀπὸ τίς σημαντικότερες φυσιογνωμίες τοῦ Ἀγῶνος, μέλος τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας καὶ πλήρης πολεμικῶν ἐμπειριῶν. Μίᾱ ἀπὸ τίς σπουδαιότερες ἐνέργειές του, ὡστόσο, ὑπῆρξε ἡ συμμετοχή του στὸ κίνημα τῆς 3ης Σεπτεμβρίου 1843, ὅπου μαζί με ἕτερουσ ὀπλαρχηγούσ, στρατιωτικουσ καὶ πολιτικουσ ἐπεδίωξαν καὶ κατάφεραν τὸ πέρασμα ἀπὸ τὴν ἀπόλυτη μοναρχία τοῦ Ὁθωνοσ στὴν παραχώρηση συντάγματος καὶ τὴ μετάβαση στὴ συνταγματικὴ μοναρχία.

Ἐξυπονοεῖται

Δίπλα στὸν ἀνδριάντα τοῦ ἥρωα Κασομούλη, ποὺ ἀγωνίστηκε στὸ Μεσολόγγι τὸ '21, ὁ Δῆμος Θεσσαλονίκης ἔστησε μιὰ φωτεινὴ διαφήμιση τῆς κόκα-κόλα. Τὸ σλόγκαν ἐξυπονοεῖται: «Ἐδῶ δὲν εἶναι Μεσολόγγι, εἶναι Τέξας».

κόκα-κόλα : ἀνθρακοῦχο ἀναψυκτικὸ ποτό | σλόγκαν : σύντομο διαφημιστικὸ μήνυμα

τοῦ ἥρωα Κασομούλη : Ὁ Νικόλαος Κασομούλης (1795-1872) ἦταν σημαντικὸς ἀγωνιστὴς τῆς Ἐπανάστασης τοῦ 1821, ὁ ὁποῖος μεταξὺ ἄλλων μαχῶν στὰ 1826 βρέθηκε στὴν πολιρκία τοῦ Μεσολογγίου, ὅπου κατάφερε νὰ ἐπιζήσει κατὰ τὴν Ἐξοδο. Ἐπιδόθηκε καὶ στὴ συγγραφὴ ἀπομνημονευμάτων, πολὺ σημαντικῶν, μιᾶς καὶ ἀποτελοῦν πρωτογενεῖς μαρτυρίες ἐκ τῶν ἔσω γιὰ τὸν ἔνοπλο ἀγῶνα τῶν Ἑλλήνων ἐναντίον τοῦ ὀθωμανικοῦ ζυγοῦ.

Ντίνος Χριστιανόπουλος (Θεσσαλονίκη, 1931 – Θεσσαλονίκη, 2020)

Ἐκδότης, κριτικὸς, μεταφραστὴς, δοκιμιογράφος, πεζογράφος καὶ ποιητὴς τῆς Β' Μεταπολεμικῆς Γενιάς. Τὸ πραγματικὸ του ὄνομα ἦταν Κωνσταντῖνος Δημητριάδης. Σπούδασε Φιλολογία στὴν Θεσσαλονίκη. Ἰδρυσε καὶ διηύθυνε τὸ περιοδικὸ *Διαγόνιος*, τὸ ὁποῖο ἔκανε καὶ αὐτόνομες λογοτεχνικὲς ἐκδόσεις. Τὸ ἔργο του

περιλαμβάνει πολυάριθμες ποιητικές συλλογές, πεζογραφήματα, λαογραφικές καταγραφές, μελέτες και μεταφράσματα.

«[Καημένε Μακρυγιάννη...]»

Πηγή: Ντίνος Χριστιανόπουλος, *Βολέματα Καταστροφής. 90 Ποιήματα· 1949-1999*, (κείμε.-άνθολ.-σημ.: Βασίλης Δημητράκος), Παιανία, Μπιλιέτο, 2007, σ. 92.

«Έξυπνοεΐται»

Πηγή: Ντίνος Χριστιανόπουλος, *Πεζὰ ποιήματα*, Θεσσαλονίκη, Ίανός, ⁴2004, σ. 73.

Βύρων Λεοντάρης

(1932-2014)

I

Χάσματα τοῦ καιροῦ
ἀπὸ κορμὶ σὲ κορμὶ ποιά συνέχεια
φαντάσματα χαδιῶν
ἄδεια κελύφια ἀπὸ φωνές χειρονομίες καὶ πράξεις
λαγόνες στήθια ποὺ στραγγίξανε νὰ ντύσουν νέες ψυχές
κι ἡ φτερούγα τοῦ ἀρχάγγελου ἀκουμπισμένη στὴν ἐξώπορτα
ποιός γνώρισε ποτὲ τὴ μάνα του παιδούλα

Χάσματα τοῦ καιροῦ
τὰ στοιχειωμένα διάκενα μὲς στὴ διαδοχὴ
ὁ σάπιος σπόνδυλος καὶ τὸ σπασμένο σκαλοπάτι τῆς σκάλας
Τί νὰ τίς κάνω ἐγὼ τίς μνηήμες μου
τί νὰ τίς κάνω ἐγὼ τίς ρίζες μου
ὅταν τὰ φύλλα μου ἔλιωσαν στὸ χῶμα

Ἡ σάρκα βασανίζει τὴ σάρκα
καὶ τὸ πνεῦμα αὐτοτιμωρεῖται αἰώνια στὴ μοναξιά του
ἡ ζωὴ μας κυλάει μὲ μαγεῖες καὶ ξόρκια
μὲ ὅλες τίς καθημερινές μικρές μας ἀνθρωποθυσίες
Ὅμως τὸ λάδι τῆς καντήλας τώρα βούλιαξε καὶ τὸ νερὸ ἤρθε ἀπάνω
κι ἡ φλόγα φεύγει μὲ οὐρλιαχτὰ δαγκώνοντας Πατέρα καὶ Υἱό

Τί νὰ τίς κάνω ἐγὼ τίς ρίζες μου
ὅταν οἱ ρίζες μου ἀπαγχονίστηκαν στὸν οὐρανὸ
καὶ τὸ ἄγριο χῶμα προχωράει καὶ σφίγγει ὅλο καὶ πιὸ στενὰ τὸ Μισολόγγι

Τί περιμένουμε
ἄνεμο στὰ πανιά μιᾶς νέας μοίρας
ἄλιωτη πανοπλία στὴν ἄκρη τοῦ γιαιοῦ
μοιράζοντας τὴν ψυχὴ μας ἀνάμεσα σὲ λύκους καὶ σὲ σκύλους
σφάζοντας στὴν πυρὰ τὴν Ἰφιγένεια τοὺς Τρῶες καὶ τὸν Ἅγιο Βασιάρη

Βροχὴ βροχὴ φαρμακερὴ
καθὼς περνάει, Μάρκο, τὸ ξόδι σου

στητό δεμένο στ' ἄλογό σου
 κι ἀκολουθοῦν παπάδες καὶ ψαλτάδες
 θυμιάματα λοιμοὶ καὶ καταποντισμοὶ
 καὶ πίσω αἰχμάλωτοι ἐχθροὶ πισθάγκωνα δεμένοι
 μεταξωτὲς σημαῖες νικημένες
 ἄλογα καταστόλιστα
 ἄρματα καὶ σπαθιά ντουφέκια γιδοπρόβατα
 λάφυρα ἐνὸς ἀγώνα πού κολλάει καὶ μπλέκεται σὲ βάλτα καὶ σὲ βοῦρλα

βροχή βροχή φαρμακερή
 Ἐλευθερία ἢ θάνατος...

Καλύτερα θάνατος καλύτερα θάνατος

λαγόνες : (λαγόνα: βλ. καὶ λαγόνη) τὰ πλάγια μέρη τῆς λεκάνης τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος | παιδοῦλα : νεαρή κοπέλα | ἀπαγχονίστηκαν : (ἀπαγχονίζω) ἐκτελῶ στὴν ἀγχόνη, κρεμάω κάποιον | γυαλοῦ : (γιαλός) ἀκτογραμμὴ | ζῶδι : ἐξόδιος ἀκολουθία, κηδεῖα | καταποντισμοί : (καταποντισμός) (ἐδῶ) καταστροφή, φθορά

Ἄγο Βασιάρη : Ὁ Ἅγιος Βασιάρης ἦταν Τουρκαλβανὸς ὄπλαρχηγός, ἀρχικὰ στὴν ὑπηρεσία τοῦ Ἀλῆ πασᾶ, τὸν ὁποῖον πρόδωσε προσχωρώντας στὰ στρατεύματα τοῦ Ὁμέρ Βρυώνη. Συμμετεῖχε στὴν πολιορκία τοῦ Μεσολογγίου. Εἶχε προσωπικὴ γνωριμία μὲ τὸν Μᾶρκο Μπότσαρη, γι' αὐτὸ κι ἀνέλαβε τὶς διαπραγματεύσεις μὲ τοὺς Σουλιῶτες, προκειμένου νὰ τοὺς παρακινήσει σὲ συνθηκολόγηση. Βρέθηκε αἰχμάλωτος τῶν Σουλιωτῶν καὶ ἀποκεφαλίστηκε, ὡς ἀντίποινα γιὰ τὸν θάνατο τοῦ Μπότσαρη.

Βύρων Λεοντάρης (Νιγρίτα Σερρῶν, 1932 – Αθήνα, 2014)

Ποιητὴς καὶ δοκιμογράφος τῆς Β΄ Μεταπολεμικῆς Γενιᾶς. Ὑπῆρξε ἓνας ἐκ τῶν ἰδρυτῶν τοῦ καθοριστικοῦ γιὰ τὴ νεοελληνικὴ μεταπολιτευτικὴ σκέψη περιοδικοῦ, *Σημειώσεις* (ἀπὸ τὸ 1973 ἕως σήμερα). Κατὰ τὴ μακρὰ συγγραφικὴ του πορεία δημοσίευσε ποιητικὲς συλλογὲς καὶ συναγωγὲς δοκιμίων του. Τὸ σύνολο τοῦ ποιητικοῦ του ἔργου κυκλοφορεῖ ἀπὸ τὶς ἐκδόσεις Ὑψίλον, ἐνῶ τὰ δοκίμιά του κυκλοφοροῦν ἀπὸ τὶς ἐκδόσεις Νεφέλη καὶ Ἔρασμος.

«I»

Πηγή: Βύρων Λεοντάρης, «I»: συλλ. *Μόνον διὰ τῆς λύπης...* (1976): *Ψυχοστασία (Ποιήματα 1949-2006)*, Αθήνα, Ὑψίλον, 2017, σσ. 211-212.

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

Ἐλαφονήσι, 24 Ἀπριλίου 1824

*Γιάντ' ναι μαῦρα τὰ βονὰ κι οἱ κάμποι χλωμιασμένοι;
Γιάντα δὲν τραγοδοῦν πουλιὰ στὰ Ἐννιά Χωριά στὰ δάση;*

Δημοτικὸ τῆς Κισσάμου

Χαμηλὸ ἦταν τὸ νησάκι
μὲ χόρτα καὶ θάμνα στὴν ἄμμο του
κι ἡ ἀπόσταση ἀπὸ τὴ στεριά μικρή.
Ὅμως ἐκεῖ κατάφυγαν οἱ ἑφτακόσιοι
ἄμαχοι προσδοκῶντας τὸ πέρασμα καραβιοῦ.
Μαζί τους καὶ σαράντα ἀρματωμένοι.

Σὰν εἶδανε τοὺς καβαλάρηδες
τοῦ Χουσεῖνμπεη ἀντίκρυ τοὺς τρομάζανε.
Τὸ ἔξεραν πὼς ἡ θάλασσα
ποὺ τοὺς ἐχώριζε ἦτανε ρηχή.

Οἱ σαράντα ὅπλοφόροι ἄντεξαν
ὅσο μπορέσανε. Κι ὅταν τὸ πρῶτο
ἄλογο προχώρησε, εἶδαν πὼς τὸ νερὸ
δὲν ἔφτανε μὴδ' ὡς τίς ρίζες τῶν ποδιῶν του.
Κι ἦτανε ν' ἀπορεῖ κάθε ἄνθρωπος
πὼς τὸ μικρὸ Ἐλαφονήσι
ποὺ φαίνονταν νὰ πλέει στὴ θάλασσα
σῆκωνε τόσους πάνοπλους καβαλαρέους.
Τὸ θάνατο τῶν ἄμαχων ἀρχίσανε
πρῶτα τ' ἀλόγατα. Τὰ πέταλά τους θρυμματίζανε
τὰ κεφαλάκια τῶν παιδιῶν, τρυποῦσαν
τίς κοιλιές τῶν ἔγκυων γυναικῶν, συντρίβανε
τίς ραχοκοκκαλιές τῶν γερόντων. Τὰ σπαθιά
εἶχανε βγεῖ ἀπὸ τὸ θηκάρι τους.

Μὲ μιά τους κίνηση κόβαν τὰ χέρια
ποὺ ἀπλώνονταν πρὸς τοὺς σπαχῆδες
ἱκετευτικά, ἀνοίγανε στὰ δυὸ τὰ κεφάλια
ποὺ κοιτάζανε τρομαγμένα
κι ἂν κανένας κατέβαινε στὴ θάλασσα
ἓνας στρατιώτης τὸν ἔπαιρνε ἀπὸ πίσω

τὸν ἔφτανε καὶ τὸν ἐμοίραζε στὰ δυὸ
καθὼς τὸ κρεμασμένο ἀρνὶ τοῦ ὀ μακελάρης.

Πόση ὥρα νὰ κράτησε ἡ σφαγή;
Κι ὅταν τὰ ἐξακόσια γυναικόπαιδα
κι οἱ γέροντες ἐκείτουνταν ἀσάλευτοι
στὴν ἄμμο, οἱ καβαλάρηδες τοῦ Χουσεῖν
μπήκανε πάλι στ' ἄβαθο νερὸ
πού 'χε ἀπ' τὸ αἷμα κοκκινίσει
καὶ βγῆκαν στὴ στεριά. Μαζί τους ἔσπερναν
πάνω ἀπὸ ἑκατὸ γυναιῖνες καὶ παιδιὰ
πού ἡ σπλαγνοσύνη τοὺς ἔσωσε ἀπὸ τὸ θάνατο
σίγουρο λάφυρο γιὰ σκλαβοπάζαρα.

Ἐν' ἀεράκι πῆρε νὰ φυσᾷ
κι ἔπαιζε μὲ τὰ ξέπλεκα μαλλιὰ
τῶν κορασίδων καὶ μὲ τὰ λευκὰ
κρινάκια πού 'χανε γλυτώσει
ἀπ' τῶν ἀλόγων τὸ πάτημα.

Ἦτανε μέρα τῆς Λαμπρῆς.

[2007]

καβαλαρέους : (καβαλάρης) ἔφιππος | *σπαχῆδες* : (σπαχής) Τούρκος στρατιώτης τοῦ ἵππικοῦ
| *μακελάρης* : (ἐδῶ) χασάπης, σφαγέας | *ἀσάλευτοι* : (ἀσάλευτος) ἀκίνητος | *σπλαγνοσύνη* :
εὐσπλαχνικότητα, συμπόνια | *κορασίδων* : (κορασίδα) νεαρὴ κοπέλα

Τὸ ποίημα ἀναφέρεται στὴ σφαγὴ ἐξακοσίων ἀμάχων, γυναικῶν καὶ παιδιῶν, καθὼς ἐπίσης
καὶ σαράντα ἀγωνιστῶν, οἱ ὁποῖοι βρῆκαν καταφύγιο στὸ Ἐλαφονήσι Κισσάμου, ἐλπίζοντας
ὅτι δὲν θὰ ἀνακαλυφθοῦν ἀπὸ τοὺς Τούρκους. Πηγὲς ἀνεβάζουν τὸν ἀριθμὸ στοὺς
ὄχτακόσιους-πενήντα νεκροῦς. Ἡ σφαγὴ πραγματοποιήθηκε ἀνήμερα τῆς Λαμπρῆς. Περὶ-
που ἑκατὸν-εἴκοσι γυναικόπαιδα ἐπωλήθησαν σὲ σκλαβοπάζαρα τῆς Ἀνατολῆς, ἐνὸς ἐλά-
χιστοι κατάφεραν νὰ γλιτώσουν. Ὁ ἀναφερόμενος Χουσεῖν πρόκειται γιὰ τὸν γαμπρὸ τοῦ
Ἰμπραήμ, Χουσεῖν-μπεη, καὶ ἦταν ἓνας ἐκ τῶν στρατηγῶν του.

Γιώργης Μανουσάκης (Χανιά, 1933 – Χανιά, 2008)

Ποιητῆς, πεζογράφος καὶ δοκιμιογράφος. Δημοσίευσε διηγήματα, ποιήματα, κα-
ταγραφὲς ταξιδιωτικῶν ἐντυπώσεων, δοκίμια καὶ φιλολογικὲς μελέτες.

«Ἐλαφονήσι, 24 Ἀπριλίου 1824»

Πηγή: Γιώργης Μανουσάκης, *Τὰ ποιήματα 1967-2007*, τ. Β', *Ἀνέκδοτα-Ἀθησαύρι-
στα*, Ἀθήνα, Γαβριηλίδης, 2013, σσ. 174-175.

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

1. Νικόλαος Γύζης (1842-1901), *Μετὰ τὴν Καταστροφή τῶν Ψαρῶν* (περ. 1896-1898) | λάδι σὲ μουσαμᾶ (133 x 188 ἐκ.), Ἐθνικὴ Πινακοθήκη – Μουσεῖο Ἀλεξάνδρου Σούτσου, Ἀθήνα ||
2. Κωνσταντῖνος Βολανάκης (1837-1907), *Τὸ κάψιμο τῆς τουρκικῆς φρεγάτας* (1882) | λάδι σὲ μουσαμᾶ (92 x 135 ἐκ.), Ἰδιωτικὴ συλλογὴ.

Πατριωτικοὶ στίχοι

Ξέρω πολλοὺς μεγάλους πατριῶτες μεταξύ αὐτῶν
καὶ ὁ Ἀλῆ Πασᾶς Τεπελενλῆς Ἕλληνα ἐκ πεποιθήσεως
φιλέλληνα ἔστω ἐξ ἐνστίκτου νάρκισσος μπεκρῆς ἐραστῆς
τῶν Γραμμάτων καὶ Τεχνῶν λάτρης τῆς μουσικῆς
ἢ ἀόρατη πλευρὰ τοῦ Αἰτωλοῦ Κοσμᾶ – ἄλλος αὐτὸς
τυχοδιώχτης ξεροκέφαλος ἀντικαριερίστας ἅγιος
ἀπ' ἄλλο ἀνέκδοτο.

Ἦ Ἑλλάς ἀνέκαθεν ὑπῆρξεν
ἀξιέραστος κόρη τῆς ὁποίας οἱ σπουδαῖοι ἐρασταὶ
(ἔρα καὶ στρατηγὸν Μακρυγιάννην)

παραμένουν
ἀκόμα μέσα στὰ χαρτιά ἀμελέτητοι καὶ μακρινοὶ
συγγενεῖς

διὰ τὴν λεγομένην μάζαν ποὺ μὲ κάτι
ψευτογκόμενους

ποὺ τοὺς ἀλλάζει σὰν πουκάμισα
καλὰ τὰ περνάει – ἄ! ὀνόματα δὲ λέμε...

μπεκρῆς : ἀλκοολικός | ὄρα : (ὄρω) βλέπω

Ὁ ἅγιος Κοσμᾶς ὁ Αἰτωλός (1714-1779), γνωστὸς μεταξύ ἄλλων καὶ ὡς Πατρο-Κοσμᾶς, ἦταν ὀρθόδοξος ἱερομόναχος, ὁ ὁποῖος εἶχε σπουδαία δράση προετοιμάζοντας τὴν Ἑλληνικὴ Ἐπανάσταση καὶ ἐπιτελώντας σημαντικὸ ἔργο γιὰ τὸν ἑλληνισμό τῆς ἐποχῆς του. Κεῖνο τοῦ μέλημα ἦταν ἡ διάσωση τῆς χριστιανικῆς πίστεως καὶ ταυτότητας, ὅπως ἐπίσης καὶ ἡ ἀνέγερση σχολείων μὲ στόχο τὴ μόρφωση τῶν νεαρῶν Ἑλληνόπουλων. Μὲ τίς προσπάθειές του ἀνεγέρθησαν πολυάριθμοι ναοὶ καὶ σχολεῖα. Τὸ ποιμαντορικὸ του ἔργο πιστεύεται ὅτι συνοδεύεται ἀπὸ προφητικὰ καὶ θαυματουργικὰ ἰκανότητες.

Ἱστορίες

[...]

Σᾶς φέρνω χαιρετισμοὺς ἀπὸ τὸ Νικόλαο Σοφιανὸ τὸν Πάτερ Κοσμᾶ τὸν Ἀλῆ Πασᾶ τὸ Ρήγα τὸν Χριστόφορο Περραιβὸ τὸν Γιώργη Καραϊσκάκη τὸν Στρατηγὸ Μακρυγιάννη τοὺς Ὑψηλάντηδες... Εἶναι καλὰ ρωτᾶν πῶς

τὰ περνᾶτε μαθαίνουν νέα σας ἀπὸ τὴν τηλεόραση ἀλλὰ δὲν τοὺς φτάνει
γράψτε καὶ κανένα γραμματάκι ρε παιδιά...

Νὰ ῥθοῦν αὐτοί!!

Ἀπὸ κεῖ πάνω; Ἀπὸ κεῖ πέρα; Μὲ τέτοιο καιρό;

Μεταξὺ μας; Σᾶς ἔχουν χεσμένους...

[...]

Νικόλαο Σοφιανό : Λόγιος τοῦ 16ου αἰῶνος. Ἐργάστηκε ὡς ἀντιγραφέας χειρογράφων καὶ ἐντόπισε σημαντικὰ χειρόγραφα στὸ Ἅγιον Ὄρος, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ ἀντιγραφέντα κείμενα ἀρχαίων Ἑλλήνων, τὰ ὁποῖα ἦταν ἄγνωστα ἕως τὴν ἐποχὴ του. Συνέγραψε σειρὰ βιβλίων στὴ δημοτικὴ γλῶσσα μὲ στόχο τὴν καλλιέργεια τῶν Ἑλλήνων τοῦ καιροῦ του, ἐνῶ συνέστησε τυπογραφεῖο στὴν Βενετία, τὸ τρίτο κατὰ σειρὰ ἐλληνικὸ.

Χριστόφορο Περραιβό : Πολιτικός, λόγιος, συγγραφέας καὶ στρατιωτικός. Ὑπῆρξε συνεργάτης τοῦ Ρήγα, προετοιμάζοντας τὴν Ἑλληνικὴ Ἐπανάσταση. Ἐργάστηκε σκληρὰ ὑπὲρ τῆς ἀνεξαρτησίας καὶ τοῦ δημοκρατικοῦ πολιτεύματος, ἀναλαμβάνοντας ποικίλες δράσεις καθ' ὅλη τὴ διάρκεια τῆς ζωῆς του καὶ ἀποκτώντας ἔτσι τὴ φήμη τοῦ δραστήριου φιλοπάτριδος.

Θωμᾶς Γκόρπας (Μεσολόγγι, 1935 – Ἀθήνα, 2003)

Συγγραφέας καὶ δημοσιογράφος. Ἐργάστηκε σὲ ποικίλες ἐφημερίδες καὶ περιοδικά, γράφοντας γιὰ τὴν πολιτικὴ, τὸν πολιτισμὸ, τὸ θέατρο, τὸν κινηματογράφο, τὰ εἰκαστικά, τὸ λαϊκὸ τραγούδι, ἐνῶ ἡ συγγραφικὴ του πορεία, πέρα ἀπὸ τὴν ποιητικὴ τῆς βᾶση, συμπεριέλαβε ἕνα χρονικὸ, ἀνθολογίες, λαογραφικὲς καταγραφὲς καὶ μεταφράσεις. Τὸ ποιητικὸ του ἔργο κυκλοφορεῖ συγκεντρωμένο σὲ ἕναν τόμο.

«Πατριωτικοὶ στίχοι»

Πηγή: Θωμᾶς Γκόρπας, *Τὰ Ποιήματα [1957-1983]*, Ἀθήνα, Κέδρος, 2006 [1η ἔκδ.: 1995], σ. 106.

«Ἱστορίες»

Πηγή: Θωμᾶς Γκόρπας, *Τὰ Ποιήματα...*, ὁ.π., σ. 115.

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

Ἄγγελος Παρθένης

(1935)

Ἑλληνοπούλα

*Γιὰ μιὰ τρισχαριτωμένη τρίχρονη παιδοῦλα,
πού, ντυμένη τὴν ἔθνικὴ μας φορεσιά, ἀνέμιζε
στὴν παρέλαση τὴ γαλανόλευκη.*

Ἑλληνοπούλα μιὰ σταλιά, χωρᾶς τὸ Εἰκοσιένα!

παιδοῦλα : νεαρὴ κοπέλα | σταλιά : σταγόνα (ἐδῶ) μικροσκοπικὴ

Ἄγγελος Παρθένης (Πειραιᾶς, 1935)

Μεταφραστὴς καὶ ποιητὴς. Φιλολογικὸ ψευδώνυμο τοῦ Πέτρου Φλαμπούρη. Σπούδασε ξένες φιλολογίες, νομικά, θεολογία καὶ φιλολογία στὴν Ἀθήνα, καὶ φιλοσοφία στὴν Γερμανία. Συνέθεσε ποιήματα σὲ διάφορες εὐρωπαϊκὲς γλῶσσες, ἐνῶ ἔχει ἐκπονήσει πολυάριθμες μεταφράσεις ἀπὸ τὰ γερμανικά.

«Ἑλληνοπούλα»

Πηγή: Ἄγγελος Παρθένης, *Μεγάλη Ἄρκτος*, Ἀθήνα, Κέδρος, 2013, σ. 133.

Τὸ ὄπου

*Λάβετε τὰ περιζλειόμενα καὶ καταλάβετε ὅπου τὸ Μισολόγγι
κινδυνεύει καὶ ἀκοντὰ ὅπου κινδυνεύει ὅλον τὸ Ἔθνος μας...*

(Ἐπιστολὴ πολιιορκημένων, 2 Μαρτίου 1826)

Ἔρχεται καὶ με βρῖσκει στὴν καρδιά ἐκεῖνο κάθε τόσο ποῦ ἔβρισκε στὴν «ἀνάγνωση» ἢ ὀλιγογράμματη μητέρα μου — τὸ «ὄπου» — κάθε ποῦ τῆς ζητοῦσα ἐπίμονα νὰ μοῦ διαβάσει κάτι με τὴν γνωστή της καλοσύνη, ποῦ δὲν τὴν ξαναβρῖχα πουθενὰ σχεδόν. Ὅπου συναντοῦσε ἓνα ἔνοχο ἀκέφαλο «πού», ἐκείνη συλλάβιζε τὸ ἄθῳο της «ὄπου» καὶ διασκέδαζα ἐγώ, καὶ με τὴν ἀδερφή μου γελοῦσαμε κρυφά, ὡσὰν ἀνόητοι ἐγγράμματοι, ποῦ δὲν ἐννοοῦσαν τὴ γλῶσσα ὅσων εἶχαν μόλις με τὴν κραυγὴ τοῦ 20οῦ αἰῶνα γεννηθεῖ. Κι ἀκόμη, ὡς νέοι μοντέρνων καιρῶν, μὰ στὴν οὐσία ἀρνητὲς τῶν παλαιῶν, δὲν ἐννοοῦσαμε τὸ γλωσσικὸ ἀνάκρουσμα ποῦ κρυβόταν σὲ ὅσους προηγήθησαν ἀπὸ μᾶς καὶ ποῦ ξεμύτιζε μ' ἐκεῖνο τὸ «ὄπου» ἕως τὰ μέσα τοῦ νέου αἰῶνα, ποῦ ἔμελλε νὰ ζήσουμε ἐλεύθεροι — ἐμεῖς — ἀπὸ τὶς πλοῦσιες πληγῆς του· ποῦ ἔρχεται τώρα καὶ με πετυχαίνει στὴν καρδιά...

Τὴ γλῶσσα ποῦ συνάντησα ἀργότερα, καὶ σὰν ἀριστερός, στοῦ Μακρυγιάννη τ' ἀπομνημονεύματα, ἢ καὶ πρὶν σὰν μαθητὴς, στοῦ Κασομούλη τὰ ἐνθυμήματα, κι οὐδὲν με δυσκόλεψε, ἐφόσον εἶχα τὴν πείρα ἀπ' τὰ δικά της ὁμιλήματα. Καὶ τώρα χαίρομαι ποῦ εἶμαι ἀπόγονος κι ἐγώ μιᾶς τέτοιας γλώσσας, ποῦ πρὶν πολὺ καὶ ἀκριβότερα στοῦ Σολωμοῦ ἀγάπησα τὰ λαμπερὰ ξεσπάσματα — καὶ στὰ ἀγνὰ τοῦ Κάλβου καὶ σπάνια κοιτάσματα.

Ὅ,τι δὲν πίστεψα νωρίς, ἔρχεται ἀργὰ καὶ στὴν καρδιά με πετυχαίνει. Γιατὶ δὲν ξέχασα ποτὲ τὸ πῶς καὶ ποῦ τὴν ἀθωότητα νὰ βρῖσκω, ἴσαμε ποῦ τὶς βασιανιστικὲς ἀνάγκες μου νὰ συντηρῶ με τρόπο φυσικό. Σὰν τὰ λιμνάζοντα τῆς πόλης μου νερά, ὅταν τὴν ὑπερέβαινε ἢ λίμνη της, ποῦ κάθιζαν στὶς ἄπλες της, καὶ εἰσχωροῦσαν στὶς συνθῆκες τῶν ἀνθρώπων, καὶ ποῦ ἀπομακρύνονταν γιὰ λίγο, καὶ ματαγύριζαν νυχτερινὰ κι ἀπὸ τὰ σάλτσια με τὴν μπασιὰ ξεχειλίζαν.

Ἵπάρχουν κι οἱ μικροὶ θεοὶ ὅπου δὲν ἀπαιτοῦν τὴν πίστη, ἀλλ' εἶναι οἱ ἴδιοι στὸν ἄνθρωπο πιστοὶ καὶ τὸν φυλᾶνε με τὸν λόγο τους, χωρὶς τὶς προσευχὲς καὶ δίχως παρακλήσεις — οἱ ποιητὲς θεοὶ — ποῦ οὔτε γράφουν οὔτε

καὶ σβήνουν ἀμετάκλητα, ἀλλὰ κρατοῦνε τὴν ἀνθρώπινη οὐσία ἀχάλαστη μὲς στοὺς καιρούς, καὶ κάθε τόσο, μὲ τρόπο θαυμαστό, τὴν μεταλαμπαδεύουν σὲ λίγους φωτισμένους· ποὺ μὲς' ἀπὸ τὴν ἴδια γλωσσο —ἐκείνοι— μᾶς παιδαγωγοῦν καὶ μᾶς ἀνάγουν...

ὀλιγογράμματη : (ὀλιγογράμματος) (ἐδῶ) μὲ χαμηλὴ μόρφωση | *ἐννοῦσαν* : (ἐννοῶ) (ἐδῶ) καταλαβαίνω, κατανοῶ | *ἀνάκρουσμα* : (ἐδῶ) ἠχητικὸ γεγονός, ἀνάκρουση ἑνὸς ἤχου | *οὐδόλως* : καθόλου | *ἄπλες* : (ἄπλα) ἄλινα, ἀνοιχτωσιά | *ματαγυρίζαν* : (ματαγυρίζω) ξαναγυρίζω | *σάλτσινα* : τὰ πεδία ποῦ εἶναι γεμάτα ἀπὸ ἀλάτι γύρω ἀπὸ τὴ λιμνοθάλασσα τοῦ Μεσολογγίου (κι ὅπου ἄλλοῦ ὑπάρχουν ἄλυκές) | *μπασιά* : εἴσοδος | *μεταλαμπαδεύουν* : (μεταλαμπαδεύω) κληροδοτῶ μὴ γνώση σὲ κάποιον νεότερο | *ἀνάγουν* : (ἀνάγω) (ἐδῶ) ἀναβιβάζω τὸ ἐπίπεδο κάποιου

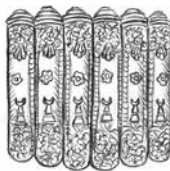
στοῦ *Μακρυγιάννη τ' ἀπομνημονεύματα* / στοῦ *Κασομούλη τὰ ἐνθυμήματα* : Τόσο ὁ στρατηγὸς Μακρυγιάννης (1797-1864) ὅσο καὶ ὁ ἀγωνιστὴς Νικόλαος Κασομούλης (1795-1872) μᾶς κληροδότησαν ἀντίστοιχα τὰ ἀπομνημονεύματα/ἐνθυμήματά τους ἐξιστορώντας λεπτομερῶς συμβάντα ἀπὸ τὴ δική τους συμμετοχὴ στὴν Ἑλληνικὴ Ἐπανάσταση. Μάλιστα, ὁ Κασομούλης ἀναφέρεται ἐκτενῶς στὰ γεγονότα τοῦ Μεσολογγίου, μᾶς κι ὑπῆρξε παρῶν στὴν πολιορκία τῆς πόλεως.

Νίκος Ἀντωνᾶτος (Μεσολόγγι, 1937)

Ποιητὴς καὶ κριτικός. Σπούδασε οικονομικὰ στὴν ΑΣΟΕΕ. Ἔχει ἐκδώσει ὀκτὼ ποιητικὲς συλλογές.

«Τὸ ὄπου»

Πηγὴ: Νίκος Ἀντωνᾶτος, *Εἰκὼν ἢ λίθος*, Αθήνα, Γαβριηλίδης, 2014, σσ. 45-46.

Τάσος Γαλάτης

(1937)

Τὸ πέτρινο Εἰκοσιένα

Καὶ κάποτε μεριάζανε τὰ σύννεφα
κι ἔλαμπε ὀλόκληρο τὸ Μαίναλο
μ' ἀχάραγο στὶς ράχες του τὸ χιόνι
λειψανοθήκη ἀσημένια
μὲ τὰ κόκκαλα τῆς κλεφτουριάς
τὰ χρόνια τοῦ μεγάλου σηκωμοῦ
ἱστορημένη στὴ Στεμνίτσα.

Μεριάζανε τὰ σύννεφα στὴν Ὀστρακίνα
κι ἀπὸ τὰ ρέπια τοῦ Ἀργυρόκαστρο
καὶ τοῦ Ζαντέ τὸν πύργο στὸ Βαλτεσινίκο
τὶς ἐκκλησιῆς μὲ τὰ ψηλὰ καμπαναριά
ποὺ πελεκουῦσαν μὲ καῦμοὺς Λαγκαδιανοὶ μαστόροι,

βουβὸ κι ἀσάλευτο μᾶς κοίταζε
πέτρινο τὸ Εἰκοσιένα.

μεριάζανε : (μεριάζω) κάνω στὴν ἄκρη, ἀπομακρύνομαι | *ἀχάραγο* : (ἀχάραγος) ἀχάραχτος, ἀπάτητος | *κλεφτουριάς* : (κλεφτουριά) τὸ σύνολο τῶν κλεφτῶν μιᾶς περιοχῆς | *ἱστορημένη* : (ἱστορημένος < ἱστορῶ) ζωγραφίζω κάτι· (ἐδῶ) ἐξἱστορῶ | *ρέπια* : (ρέπι· βλ. καὶ ρέπης) χασομέρης, τεμπέλης, πλάνης | *πελεκουῦσαν* : (πελεκῶ) κόβω ξύλα ἢ σπᾶω πέτρες μὲ σκοπὸ τὴν ἐπεξεργασία τους

Στεμνίτσα : Χωριό/παραδοσιακὸς οἰκισμὸς τῆς Ἀρκαδίας, στὴν περιοχὴ τῆς Γορτυνίας.

Ὀστρακίνα : Κορυφὴ τοῦ ὄρους Μαίναλο, ὅπου πλέον βρίσκεται χιονοδρομικὸ κέντρο.

Ἀργυρόκαστρο : Τὸ Ἀργυρόκαστρο εἶναι ἓνα ἀπὸ τὰ πολλὰ φραγκικὰ κάστρα τῆς Πελοποννήσου. Βρίσκεται πλησίον τοῦ χωριοῦ Μαγούλιανα στὴν Ἀρκαδία.

Ζαντέ : Ὁ πύργος Ζαντέ ἢ πύργος τῶν Δεσποταίων ἢ Πυργάκος βρίσκεται στὸ Βαλτεσινίκο Ἀρκαδίας (βλ. παρακάτω). Ὅταν τὸ Βαλτεσινίκο τυρπολήθηκε ἀπὸ τὸν Ἴμπραῆμ, ὁ πύργος Ζαντέ καὶ ἄλλα δύο σπῆτια ἔμειναν ἀνέπαφα.

Βαλτεσινίκο : Ὅρεινὸ χωριὸ στὴν Ἀρκαδία.

Λαγκαδιανοὶ μαστόροι : Οἱ κτίστες ἀπὸ τὰ Λαγκάδια Ἀρκαδίας εἶναι ἕως καὶ σήμερα διὰ ἄσημοι γιὰ τὴν τέχνη τους, γεγονός που τὸ μαρτυροῦν τὰ κτίσματα τοῦ χωριοῦ, τὰ ὁποῖα χαρακτηρίζονται ἀπὸ παραδοσιακὴ τεχνικὴ.

Μακάριος οὔτος

Ὁ μακαρίτης ὁ Σωκράτης
 συνήθιζε νὰ λέει ὁ πατέρας μου
 κι ἄλλοτε πάλι
 ὁ συχωρεμένος ὁ Μιλτιάδης
 καὶ πάει λέγοντας
 ὧς τοὺς Κολοκοτρωναίους καὶ τὸ Μιαούλη.

Τώρα μακαρισμένος πιά κι αὐτὸς
 μέσ' στοὺς μακαρισμένους
 στὸ ἁγιασμένο εἰκονοστάσι τῆς φυλῆς
 δῶσ' του φτεροῦγες Θεέ μου
 νὰ ξαναφτάσει τὸ παιδί
 ποὺ φορτωμένο τὸ σακούλι του
 τραβοῦσε ἀπὸ τὴ Χούτσαινα
 γιὰ τὴν Ἀνδρίτσαινα
 νυχτόμερα σὲ λόγγους καὶ ρουμάνια περπατώντας
 γιὰ νὰ μάθει γράμματα,

κι ἔτσι μιὰ σχόλη
 στὸ πατρικὸ του σπίτι νὰ ξημερωθεῖ
 ἀντάμα μὲ τοὺς Κολοκοτρωναίους
 καὶ τὸ Σωκράτη δάσκαλο...

νυχτόμερα : μερόνυχτα | *λόγγους* : (λόγγος· βλ. καὶ λόγκος) περιοχή ἐνὸς βουνοῦ μὲ πυκνὴ χαμηλὴ βλάστηση | *ρουμάνια* : (ρουμάνι) δύσβατο λόγφ βλάστησης δάσος

Χούτσαινα : Τοποθεσία πλησίον τῆς Νέας Φιγαλείας (Ζούρτσας).

Ἀνδρίτσαινα : Κωμόπολη τοῦ νομοῦ Ἡλείας.

Τὸ Χάνι τῆς Γραβιᾶς

Ὅταν ὁ Ὅμερ Βρυώνης
 ἔβγαινε κατησχυμμένος στὴν ὀθόνη
 κι ἔσκουζε τὰ μακρόσυρτα ἐκεῖνα βάι-βάι κι ἀμάν
 μὲ τὴ φωνὴ τοῦ Μίμαρου
 «Τρακόσια μελεούνια μ' ἔφαγε, τρακόσια μελεούνια»

κι ἐννοῦσε ὡς γνωστὸν τὸν Ὀδυσσεά Ἀνδροῦτσο στὸ χάνι τῆς Γραβιάς
δὲν ἦταν ἀσφαλῶς τόσο ἀναρίθμητες οἱ ἀπώλειες·
τόσα κορμιά οὔτε ὁ εὐαγγελιστῆς στὴν Ἀποκάλυψη
δὲν θὰ ᾤφτανε νὰ ὑπολογίσει.

Ὅμως ἡ παιδικὴ ψυχὴ μας
τρακόσια κι ἄλλα τόσα μελεούνια μποροῦσε νὰ χωρέσει
καὶ νὰ ξαναστήσει ἄπαρτο
χάρη στὸ μεράκι τοῦ φημισμένου καραγκιοζοπαίχτη μας
τὸ ἀθάνατο ἐκεῖνο χάνι.

Καὶ τώρα συλλογίζομαι
μὲ ποιὸ τρόπο ἡ ποίηση θὰ μποροῦσε
ὄχι βέβαια νὰ ἀναστήσει
ἀπλῶς νὰ ζωντανέψει λίγο στὴ μνήμη τὰ βράδια ἐκεῖνα
ὅταν ἡ ρωμιοσύνη φάνταζε ἀκόμη ἀπέθαντη
κι ἔδινε τὸ παρὸν χαρμόσυνη παρὰ τὴ φτώχεια καὶ τὴν καταφρόνια
σὰν τὸν Κοπρίτη καὶ τὸ Κολλητήρι
ἔξω ἀπὸ τὴν ἐτοιμόρροπη παράγκα τοῦ Καραγκιόζη.

κατησχυμένος : (καταισχύνομαι) ντροπιασμένος | *βάι-βάι* : ἐπιφώνημα ὀδύνης | *μελεού-
νια* : (βλ. καὶ μιλιούνια) ἑκατομμύρια | *χάνι* : πανδοχεῖο | *ἄπαρτο* : (ἄπαρτος) ἀκατάβλητος,
ἀνίκητος | *μεράκι* : ἐνασχόληση μὲ ζῆλο

Μίμαρου : Ὁ Δημήτρης Σαρδούνης/Σαρντούνης (1859-1912) ἦταν Ἕλληνας καραγκιοζο-
παίχτης. Καθιέρωσε τὸ Θέατρο Σκιῶν δίνοντάς του τὴ μορφή ποὺ ἔχει σήμερα. Πρόκειται
γιὰ ἕναν χαρακτήρα ποὺ ἐπανερχεται σταθερὰ στὴν ποίηση τοῦ Τάσου Γαλάτη.

Κοπρίτη / Κολλητήρι : Ἦρωες τοῦ Θεάτρου Σκιῶν, παιδιά τοῦ Καραγκιόζη.

Ἡ μετακομιδὴ

Πῆγα ξανὰ στὴ Ζούρτσα κουβαλώντας τὰ κόκκαλα τῆς μάνας μου
περπάτησα στὸ δρόμο γιὰ τὶς Βάσσες καὶ τὸν Ἐπικούρειο Ἀπόλλωνα
ποὺ ἡ ζωφόρος του δοξάζει τὸ Βρετανικὸ Μουσεῖο
διόλου λιγότερο ἀπὸ τὰ μάρμαρα τοῦ Παρθενῶνα.

Πῆγα ξανὰ στὴ Ζούρτσα
μὰ κανεῖς, κανένas ἀπὸ τοὺς ἐπίγονους

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

οὔτε κὰν οἱ πρωτοζάδεργοί μου καὶ τὰ σπορικά τους
 δὲν ἔδειξε νὰ νιώθει τί στὸ βάθος ἐννοοῦσα
 ὅταν ἐπίμονα ὑπογράμμιζα
 ὅτι τὸ παρατσούκλι τῆς φαμίλιας μας ἀπὸ τὰ χρόνια τῆς Τουρκιᾶς
 ἦταν Κουζουμαῖοι καὶ Γιαβρούμηδες
 κι ὅτι ἀπὸ τὸ σὸί τῆς μάνας μου
 κρατούσανε καπεταναῖοι τοῦ '21

Καμιὰ φιλοφρόνηση δὲν ἄκουσα ἔστω περιπαικτικῇ
 γιὰ τοὺς Γιαβρούμηδες καὶ τοὺς Κουζούμηδες τῆς φάρας μου
 ἢ γιὰ τοὺς καπεταναίους καὶ τὴ Ζούρτσα τοῦ '21.

μετακομιδή : μετακίνηση ὄστων ἢ σοροῦ ἀπὸ ἓνα μέρος σὲ ἓνα ἄλλο | *ζωφόρος* : ἄνω ἐπι-
 στόλιο ἀρχαίου ναοῦ | *σπορικά* : (ἐδῶ) παιδιά, ἀπόγονοι | *παρατσούκλι* : ψευδώνυμο, παρω-
 νύμιο | *φάρας* : (φάρα) οἰκογένεια, γενιά

Ζούρτσα : Ἄλλο ὄνομα τῆς κομόπολης τῆς Νέας Φιγαλείας, τόπου καταγωγῆς τοῦ Τάσου
 Γαλάτη, ἡ ὁποία βρίσκεται στὸν νομὸ Ἡλείας.

Βάσσει : Τοποθεσία στὴν εὐρύτερη περιοχὴ τῆς Νέας Φιγαλείας.

Ἐπικούρειο Ἀπόλλωνα : Ὁ ναὸς τοῦ Ἐπικούρειου Ἀπόλλωνα βρίσκεται στὶς Βάσσει τῆς
 Νέας Φιγαλείας. Ἡ κατασκευὴ του τοποθετεῖται στὸν 5ο αἰ. π.Χ. καὶ ἀποδίδεται στὸν Ἰκτί-
 νο. Πρόκειται γιὰ ἓναν ἀπὸ τοὺς πιὸ καλοδιατηρημένους καὶ ἐντυπωσιακοὺς ναοὺς τῆς ἐλ-
 ληνικῆς ἀρχαιότητος. Τμήματα τῆς ζωφόρου του ἐκλάπησαν ἀπὸ τοὺς Βρετανοὺς κι ἐκτί-
 θενται στὸ Βρετανικὸ Μουσεῖο.

Κουζουμαῖοι καὶ Γιαβρούμηδες : Ὁ συγγραφέας ἀναφέρεται ἐμμέσως στὴν τουρκικὴ προέ-
 λευση τῶν ὀνομάτων, μιᾶς καὶ *κουζούμ* σημαίνει «ἀγάπη μου», ἐνῶ *γιαβρούμ*, «μωρὸ μου».

Ὁ ἄλλος αἰώνας

Γιὰ ὅσους ἀγνοοῦν τὴ Δυοβουνιώτου
 ἢ προφασίζονται ὅτι δυσκολεύονται νὰ τὴν ἐντοπίσουν
 θέλω νὰ δώσω κι ἄλλα σημεῖα.
 Τὰ μακρὰ τείχη ἐκεῖ κοντὰ περνοῦσαν
 ἢ οἰμωγῇ (ἐκ τοῦ Πειραιῶς εἰς τὸ ἄστυ) ἀπὸ ἐκεῖ ἀνέβαινε.

Λίγο πιὸ πάνω ἔξω ἀπὸ τὸ φημισμένο γήπεδο
 πλάι στὸν ἠλεκτρικὸ σταθμὸ
 ἔπεσε ὁ Καραϊσκάκης στὶς 22 Ἀπριλίου 1827.

Τὸ ταπεινὸ μνημεῖο ποὺ ἐπιμένει νὰ μνημονεύει τὴ θυσία
τὸ ἔπνιξαν ρέκτες πολεοδόμοι
στὶς ἀνισόπεδες καὶ τὸ Palais des Sports.

Ἄλλα ὅμως γυρεύουν οἱ μανιώδεις ὀπαδοὶ
ποὺ συρρέουν κάθε τόσο ἀλαλάζοντας
καὶ πῶς ν' ἀναγνωρίσουν τὴ Δυοβουνιώτου ἐνὸς ἄλλου αἰώνα,
πῶς νὰ συμμεριστοῦν τὶς οἰμωγές μου.

οἰμωγή : γοερὴ κραυγὴ ὀδύνης | *ρέκτες* : (ρέκτης) δραστήριος, δημιουργικὸς ἐργάτης | *ἀνισόπεδες* : (ἀνισόπεδος· χρησ. ἀνισόπεδη διάβαση) ὑπερυψωμένη διάβαση | *ἀλαλάζοντας* : (ἀλαλάζω) βγάζω ἄναρθρες κραυγές

Δυοβουνιώτου : Ἡ ὁδὸς Δυοβουνιώτου βρίσκεται στὸν Πειραιᾶ, στὸ Νέο Φάληρο. Ἡ ἀναφορὰ γίνεται ἐμμέσως στὸν ὄπλαρχηγὸ τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασης, Γιάννη Δυοβουνιώτη (1757-1831), ὁ ὁποῖος ἔδρασε κατὰ βάση στὴν Στερεὰ Ἑλλάδα, φτάνοντας ὡς τὸν βαθμὸ τοῦ στρατηγοῦ.

μακρὰ τείχη : Ἀναφορὰ στὸ μεγάλο ἀμυντικὸ ὄχυρωματικὸ ἔργο τῶν Ἀθηνῶν, τὸ ὁποῖο συνέδεε τὴν Ἀθήνα μὲ τὸν Πειραιᾶ.

«ἐκ τοῦ Πειραιῶς εἰς τὸ ἄστυ» : Ἡ φράση προέρχεται ἐλαφρῶς παραλλαγμένη ἀπὸ τὰ Ἑλληνικὰ τοῦ Ξενοφῶντος: «Ἐν δὲ ταῖς Ἀθήναις τῆς Παράλου ἀφικομένης νυκτὸς ἐλέγετο ἡ συμφορά, καὶ οἰμωγὴ ἐκ τοῦ Πειραιῶς διὰ τῶν μακρῶν τειχῶν εἰς ἄστυ διήκεν, ὁ ἕτερος τῶ ἐτέρῳ παραγγέλλων· ὥστ' ἐκείνης τῆς νυκτὸς οὐδεὶς ἐκοιμήθη, οὐ μόνον τοὺς ἀπολωλότας πενθοῦντες, ἀλλὰ πολὺ μᾶλλον ἔτι αὐτοὶ ἑαυτούς» («Νύχτα ἔφερε ἡ “Πάραλος” τὴν εἶδηση τῆς συμφορᾶς στὴν Ἀθήνα, καὶ θρήνος σύρθηκε ἀπὸ τὸν Πειραιᾶ στὰ Μακρὰ Τείχη καὶ στὴν πόλη καθὼς τὸ μήνυμα περνοῦσε ἀπὸ στόμα σὲ στόμα, ἔτσι ποὺ κανένας δὲν κοιμήθηκε ἐκείνη τὴ νύχτα — δὲν ἔκλαιγαν μονάχα τοὺς νεκροὺς τοὺς ἀλλὰ πρὸς πολὺ τὴ δικὴ τους μοίρα» [Μτφρ. Ρόδης Ροῦφος]).

Palais des Sports : Πρόκειται γιὰ τὸ Στάδιο Εἰρήνης καὶ Φιλίας, τὸ ὁποῖο ὅταν κατασκευάστηκε στα 1985 συνηθιζόταν νὰ ὀνομάζεται *Παλαὶ ντὲ σπόρ*.

Τὰ οὐράνια Πατσαβουρέικα

Ἄν εἶναι ἀλήθεια ὅπως παραμύθιαζε τοὺς Ἀθηναίους κάποτε
ὁ γιὸς τοῦ Ἀρίστωνα καὶ τῆς Περικτιόνης
πῶς τάχα τὰ θνητὰ εἶναι τὸ ἀπείκασμα τῶν ἀθανάτων
τότε στὰ οὐράνια Πατσαβουρέικα
θὰ ἀλανεύουν ἐσαεὶ τ' ἄλλοτινὰ χαμίνια
μαζὶ κι ἐγὼ ἐκεῖ ψηλὰ μὲ τοὺς συντρόφους μου.

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

Τριγυρίζω λοιπὸν ἀκόμη μὲ τὴ σφεντόνα μου στὶς γειτονιές τους
παρέα μὲ τὸν Ἀθανάσιο Διάκο,
τοὺς χαρτονένιους καραγκιόζηδες μου
κι ἡ κλεφτουριά δὲν παύει νὰ μοιρολογεῖ
μὲ τὴ φωνὴ τοῦ Μίμαρου τοὺς καημοὺς τῆς Ρωμισούνης.

Μονάχα στὰ οὐράνια Πατσαβουρέϊκα.

παραμύθιαζε : (παραμυθιάζω) λέω ψέματα, παραπλανῶ | *τάχα* : δῆθεν | *ἀπείκασμα* : εἶδω-
λο | *ἀλανεύουν* : (ἀλανεύω) ἀλητεύω | *ἐσαι* : γιὰ πάντα | *ἀλλοτινά* : (ἀλλοτινός) αὐτὸς ποὺ
ἀναφέρεται σὲ μιὰν ἄλλη ἐποχὴ, ἀναφερόμενος στὸ παρελθόν | *χαμίνια* : (χαμίνι) μικρῆς
ἡλικίας ἀγόρι ποὺ τριγυρνᾷ στοὺς δρόμους | *χαρτονένιους* : (χαρτονένιος) χάρτινος | *κλε-
φτουριά* : τὸ σύνολο τῶν κλεφτῶν μιᾶς περιοχῆς

Πατσαβουρέϊκα : Συνοικισμὸς στὴν εὐρύτερη περιοχὴ τῆς Καλογραιζας/Καλογρέζας. Ἡ
περιοχὴ κατοικοῦταν κατὰ βάση ἀπὸ τοὺς ἐργάτες τῶν ἀνθρακωρυχείων τῆς Νέας Ἰωνίας
καὶ τῶν περιχώρων.

ὁ γιὸς τοῦ Ἀρίστωνα καὶ τῆς Περικτιόνης : Πρόκειται γιὰ τὸν ἀρχαῖο φιλόσοφο, Πλάτωνα.

Μιὰ μαυρόασπρη φωτογραφία

Περπάτησα ἕναν καιρὸ στὴν Καλογραιζα
σκαρφάλωσα ξυπόλητος στὰ Τουρκοβούνια
κάποτε μάλιστα ἔφτανα ὡς τὰ Μάρμαρα
πρὶν τὰ ἰσοπεδώσουν οἱ ὁδοστρωτῆρες.

Στὰ χρόνια τοῦ ἐμφύλιου
εἶχα γιὰ ἤρωες τὸν Ἀνδροῦτσο καὶ τὸν Κατσαντώνη
κι ἤμουν ἐρωτευμένος ἕως θανάτου
μὲ τὸν Ἀθανάσιο Διάκο στὴ γέφυρα τῆς Ἀλαμάνας.

Δὲν ξαναγάπησα
δὲν γλύτωσα ποτὲ ἀπὸ τὴν ὁμορφιά του
δὲν λυτρώθηκα ποτὲ ἀπὸ τὶς σκιές τοῦ Μίμαρου.

Φοβόμουν τὶς σκιές
ἤμουν κι οτῆς κι ἀνήμπορος·
ὅ,τι λαχταροῦσα νὰ ζήσω

θά τὸ βρεῖτε στοὺς «Ἐλεύθερους Πολιορκημένους»
στὸ «Πάσχα τῶν Ἑλλήνων».

Καὶ βέβαια στὸν «Μπολιβάρ».

ξυπόλητος : ἀνυπόδητος | *κιότης* : ἄτολμος, δειλός

Καλογραίζα : Ἀπαντᾶ καὶ ὡς «Καλογρέζα». Συνοικία τῆς Νέας Ἰωνίας στὰ σύνορα μὲ τὸ Ἡράκλειο καὶ τὸ Μαρούσι.

Τουρκοβούνια : Σειρὰ λόφων στὴν περιοχή τοῦ Γαλατσίου, στοὺς πρόποδες τῶν ὁποίων βρίσκεται τὸ ἄλσος Βεΐκου.

Μάρμαρα : Στὴν νότια πλευρὰ τῶν Τουρκοβουνίων ὑπῆρχε τὸ λατομεῖο τῆς ΑΣΤΗΡ ΛΑΤΟ. Ἐπίσης, περιοχή στὰ βόρεια τῆς Μεταμόρφωσης Ἀττικῆς ὀνομαζόταν ἔτσι, ἔνεκα τῶν ἐργαστηρίων μαρμάρου ποὺ βρίσκονταν ἐκεῖ.

«Ἐλεύθεροι Πολιορκημένοι» / «Πάσχα τῶν Ἑλλήνων» / «Μπολιβάρ» : Ἀναφορὲς στὰ ἔργα *Ἐλεύθεροι πολιορκημένοι* τοῦ Διονυσίου Σολωμοῦ, *Πάσχα τῶν Ἑλλήνων* τοῦ Ἄγγελου Σικελιανοῦ καὶ *Μπολιβάρ* τοῦ Νίκου Ἐγγονόπουλου.

Τὰ βράδια

Νωρὶς τὰ βράδια
πρὶν περάσουνε τ' ἀπορριμματοφόρα
μπορεῖτε νὰ μὲ βρεῖτε βρέξει χιονίσει
νὰ σκαλιζῶ τοὺς κάδους μὲ τὴν ἐπιμέλεια ρακοσυλλέκτη
ψάχνοντας, δὲν ξέρω τί ψάχνοντας μέσα στὰ σκουπίδια
ὄχι βέβαια γιὰ νὰ βρω τοὺς παλιούς μου ἥρωες
Κατσαντωναίους, Κολοκοτρωναίους, καπετὰν Ἀπέθαντους
αὐτοὶ ἔχουν θαφτεῖ παντοτινὰ στὴ χωματερὴ τοῦ νῦν αἰῶνος
ἀντάμα μὲ τὶς χάρτινες σκιὲς τοῦ Μίμαρου
καὶ τὴν Καλογραίζα τοῦ '45
τὰ ἐμβρατήρια, τὰ χωνιά, τὰ ὄδοφράγματα
κι ἐκεῖνες τὶς πολύχρωμες σημαῖες
ποὺ γιόρταζαν τὴ λευτεριά·
γιὰ τὴν ἀποκριὰ σᾶς λέω τοῦ Σαχτούρη...

ἀντάμα : μαζί | *χωνιά* : (χωνί) αὐτοσχέδιος τηλεβόας γιὰ διάδοση μηνυμάτων

καπετὰν Ἀπέθαντους : Ὁ καπετὰν Ἀπέθαντος εἶναι χαρακτήρας τοῦ Θεάτρου Σκιῶν ἀπὸ τὸ ἔργο *Ὁ Καραγκιόζης καὶ ὁ καπετὰν Ἀπέθαντος*. Πρόκειται γιὰ τεραστίων διαστάσεων ἥρωα τῆς Ἐπανάστασης τοῦ 1821.

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

για την άποκριά σᾶς λέω τοῦ Σαχτούρη : Αναφορά στο ποίημα τοῦ Μίλτου Σαχτούρη «Ἡ ἀποκριά», ἀπὸ τῆ συλλογῆ *Μὲ τὸ πρόσωπο στὸν τοῖχο* τοῦ 1952. Βλ.: Μίλτος Σαχτούρης, *Ποιήματα (1945-1998)*, Ἀθήνα, Κέδρος, 2014, σ. 100.

Κλέφτικο

στὴ Μαρία Μαρκαντωνάτου

Ὅταν μαθήτευα κάποτε
 στὸ Θέατρο Σκιῶν τοῦ Μίμαρου
 σπουδάζοντας τὶς συμφορὲς καὶ τοὺς καημοὺς τῆς Ρωμισούνης
 τοῦ Καραϊσκάκη τὴν ἀποκοτιά
 τοῦ Μπότσαρη καὶ τοῦ Ἀνδρούτσου τὰ γιουρούσια
 καὶ ὅλες τὶς σκιὲς τῶν ἀθανάτων
 ποὺ κοπίδιαζα κομπάζοντας πεισματικά μετὴν παιδική μου καυχησιὰ
 ὅτι κι ἐγὼ Γραικὸς γεννήθηκα
 ὅπως ἀποκρίθηκε ἀγέρωχα στὴν Ἀλαμάνα ὁ Διάκος
 στοὺς ἀλλόφιλους ποὺ τοῦ γυρεῦαν νὰ ἀλλαξοπιστήσῃ,
 ἄραγε μάντευα τί νόημα εἶχε αὐτὸς ὁ λόγος
 τὰ χρόνια ἐκεῖνα τοῦ ἀδελφοκτόνου σπαραγμοῦ
 κι ἔχω τὸ ἀνάστημα νὰ τὸν ἐπαναλάβω κι ἐγὼ σήμερα:
 Ἐγὼ γραικὸς γεννήθηκα.

Ἐγὼ, μὰ ποιὸς ἐγὼ, τί ἐγὼ μοῦ ἔχει ἀπομείνει
 σ' αὐτὸν τὸν τόπο ποὺ τὸν διεκδικοῦν μονάχα τὰ σκουπίδια
 ὅπως χυδαῖα καμαρώνουν τὰ δῆθεν ἐπαναστατικά συνθήματα στοὺς
 τοίχους,
 σ' αὐτοὺς τοὺς δρόμους καὶ τὶς γειτονιὲς
 ποὺ κάποτε εἶχαν ἀγιάσει ὁ ἰδρώτας καὶ τὸ αἷμα τῶν γονιῶν μας
 μετὰ τὸ ἔρημα τώρα σκυλιὰ καὶ τὶς κυνηγημένες γάτες
 πῶς νὰ μαρτυρήσω ἐγὼ Γραικὸς γεννήθηκα.

Μὰ οὔτε καὶ τὸν ἔσχατο λόγο μοῦ εἶναι βολετὸ
 νὰ συλλαβίσω ἔστω χαμηλόφωνα
 Γραικὸς θὲ νὰ πεθάνω
 κι ἄς ἔχει ὅλος ὁ κόσμος ἀλλαξοπιστήσῃ πιά.

άποκοτιά : άπερισκεψία | *γιουρούσια* : (γιουρούσι) έπιδρομή, έπίθεση | *κοπίδιαζα* : (κοπιδιάζω) κόβω κάτι με κοπίδι | *κομπάζοντας* : (κομπάζω) κανυγέμαι, ύπερηφανεύομαι | *άλλόφιλος* : (άλλόφιλος· βλ. και άλλόφυλος) άλλοδαπός, ξένος | *βολετό* : (βολετός) έφικτός

Τάσος Γαλάτης (Άργοςτόλι, 1937)

Ποιητής τής Β΄ Μεταπολεμικής Γενιάς. Τό πραγματικό του όνομα είναι Άναστάσιος Άρ. Παπαδόπουλος. Σπούδασε στη Φιλοσοφική Σχολή Άθηνών και ύπηρέτησε ως καθηγητής στη Μέση Έκπαίδευση.

«Τό πέτρινο Είκοσιένα»

Πηγή: Τάσος Γαλάτης, *Τά χαράγματα*, Άθήνα, Πλέθρον, 1986, σ. 21.

«Μακάριος ούτος»

Πηγή: Τάσος Γαλάτης, *Τά χαράγματα*, ό.π., σ. 51.

«Τό Χάνι τής Γραβιάς»

Πηγή: Τάσος Γαλάτης, *Άνιπτώποδες και σφενδονήτες*, Άθήνα, Γαβριηλίδης, 2005, σ. 44.

«Η μετακομιδή»

Πηγή: Τάσος Γαλάτης, *Άνιπτώποδες και σφενδονήτες*, ό.π., σ. 145.

«Ό άλλος αιώνας»

Πηγή: Τάσος Γαλάτης, *Κάθοδος*, Άθήνα, Τυπωθήτω, 2011, σ. 17.

«Τά ούράνια Πατσαβουρέϊκα»

Πηγή: Τάσος Γαλάτης, *Κάθοδος*, ό.π., σ. 52.

«Μιά μαυρόασπρη φωτογραφία»

Πηγή: Τάσος Γαλάτης, *Κάθοδος*, ό.π., σ. 66.

«Τά βράδια»

Πηγή: Τάσος Γαλάτης, *Νυχτερινή όζυγραφία*, Άθήνα, Τυπωθήτω, 2013, σ. 18.

«Κλέφτικο»

Πηγή: Τάσος Γαλάτης, *Μέμνησο*, Άθήνα, Γαβριηλίδης, 2016, σσ. 58-59.

Ρουμελιώτικα

23.

Ζάλογγο κακοτράχαλο ἢ βροντερή σου ἀλήθεια
καὶ στῶν ἀρχόντων τὸ σοφρὰ καὶ στὸ χωριατομάνι.
Ἡ φλόγα ποῦ θρασομανάει μέσ' στὰ λασιά σου ἀστήθια
ἀναφτεράει κάθε ραγιᾶ, καημένε Μακρυγιάννη.

Πυρώνει ὁ γήλιος τ' ἄρματα κι' ὁ στεναγμὸς τὴ νιότη
πυρώνει κι' ἡ ἀγνή ψυχὴ τὴ φτερωτὴ σου πένα.
Καὶ τότε κλεῖς σ' ἓνα χαρτὶ παράξιε πατριώτη
ἀνοῦς, ὀχιές, χαρές, ψευτιές: τ' ἀκέριο εἰκοσιένα.

κακοτράχαλο : (κακοτράχαλος) δύσβατος | *σοφρὰ* : (σοφράς) χαμηλὸ στρογγυλὸ τραπέζι | *χωριατομάνι* : πλῆθος χωριατῶν | *θρασομανάει* : (θρασομανῶ) μεγαλῶνω, θεριεύω, φουντώνω | *λασιά* : (λάσιος) (ἐδῶ) δασύτριχος | *ἀναφτεράει* : (ἀναφτερώνω· βλ. καὶ ἀναπτερώνω) ἐνθαρρύνω | *ραγιᾶ* : (ραγιᾶς) μὴ μουσουλμάνος, ὑπόδουλος, σκλάβος | *πυρώνει* : (πυρώνω) θερμαίνω ὑπερβολικά | *γήλιος* : ἥλιος | *κλεῖς* : κλείνεις | *παράξιε* : (παράξιος) πανάξιος | *ὀχιές* : (ὀχιά) ἔχιδνα· εἶδος δηλητηριώδους φιδιοῦ | *ἀκέριο* : (ἀκέριος) ἀκέραιος, ὀλόκληρος

Ζάλογγο κακοτράχαλο : Ἀναφορὰ στὸν ἠρωϊσμὸ ποῦ ἐπέδειξαν οἱ Σουλιώτισσες καὶ στὸ θρυλούμενο γεγονός τοῦ Χοροῦ τοῦ Ζαλόγγου, ὅπου ἐξήντα περίπου Σουλιώτισσες, θέλοντας ν' ἀποφύγουν τὴν ἀτιμωτικὴ σύλληψη ἀπὸ τοὺς Τούρκους ποῦ τὶς κατεδίωκαν, ἀποφάσισαν νὰ πετάξουν τὰ παιδιά τους ἀπὸ τὸ ὄρος Ζάλογγο κι ἔπειτα νὰ τὰ ἀκολουθήσουν κι αὐτὲς πέφτοντας μία-μία, ἐνῶ χόρευαν γιὰ τελευταία φορὰ.

καημένε Μακρυγιάννη : (Ἰωάννης, 1797-1864· πραγμ. ὄνομα: Ἰωάννης Τριανταφύλλου) Ἑλληνας ὄπλαρχηγός, στρατιωτικὸς καὶ πολιτικὸς τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασης. Ὑπῆρξε μία ἀπὸ τὶς σημαντικότερες φυσιογνωμίες τοῦ Ἀγῶνος, μέλος τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας καὶ πλήρης πολεμικῶν ἐμπειριῶν. Μία ἀπὸ τὶς σπουδαιότερες ἐνέργειές του, ὡστόσο, ὑπῆρξε ἡ συμμετοχὴ του στὸ κίνημα τῆς 3ης Σεπτεμβρίου 1843, ὅπου μαζί με ἕτερους ὄπλαρχηγούς, στρατιωτικὸς καὶ πολιτικὸς ἐπεδίωξαν καὶ κατάφεραν τὸ πέρασμα ἀπὸ τὴν ἀπόλυτη μοναρχία τοῦ Ὁθωνοῦ στὴν παραχώρηση συντάγματος καὶ τὴ μετάβαση στὴ συνταγματικὴ μοναρχία. Ὁ στρατηγὸς Μακρυγιάννης κατηγορήθηκε γιὰ συνωμοσίαν ἐναντίον τοῦ Παλατιοῦ, φερόμενος ὡς ἐπίδοξος δολοφόνος τοῦ βασιλικοῦ ζεύγους. Καταδικάστηκε σὲ θάνατο, ἐνῶ κατόπιν παρέμβασης τοῦ Δημητρίου Καλλέργη ἡ ποινὴ του μετετράπηκε σὲ ἰσόβια. Ἀποφυλακισόμενος, ἀποκαταστάθηκε ὁ στρατιωτικὸς βαθμὸς του τιμῆς ἔνεκεν, ὡστόσο ἡ σωματικὴ ἐξάντληση καὶ οἱ κακουχίες δόγησαν στὸν θάνατό του.

25.

Ροδόντυτο στη δυσμική εὐφροσύνη τὸ Μανιάκι.
 Τῆ δειλινῆ ἔρημιᾶ φυλαῖν τὰ πνεύματα ὀλόρτα.
 Ὅδεύοντας προσκυνητῆς στῆς δόξας τὸ γιατάκι
 πεζεύω, σκύφτω καὶ φιλω τῆς λεφτεριᾶς τὴν πόρτα.

Ἡ μνήμη ἀνάβει εὐλαβικὸ στὸ θρυλο ἔν' ἀγιοκέρι.
 Κι' ὅπως ἀπλώνει τὰ φτερὰ ἡ νυχτιὰ στ' ἄβατο δάσο,
 στῆς δύσης τᾶύλο φλόγισμα, σέρνω ἀλαφρὸ τὸ χέρι
 τοῦ Παπαφλέσσα ἀγγίζοντας τὸ ματωμένο ράσο.

ροδόντυτο : (ροδόντυτος) ντυμένος με ρόδα· (ἐδῶ) περιοχὴ πού ἀποκτᾶ τὰ πορφυρὰ χρώματα ἀπὸ τὴ δύση τοῦ ἡλίου | *δυσμική* : (δυσμικός) δυτικός | *ὀλόρτα* : (ὀλόρτος) ὀλόρθος, ὄρθιος, εὐθυτενής | *γιατάκι* : κατάλυμα | *πεζεύω* : κατεβαίνω ἀπὸ τὸ ἄλογο | *σκύφτω* : σκύβω | *ἀγιοκέρι* : κερὶ στὴν ἐκκλησία | *ἄβατο* : (ἄβατος) ἀπάτητος, ἀπρόσιτος | *ράσο* : ἱερατικὸ ἄμφιο

Μανιάκι : Αναφορὰ στὴ μάχη στὸ Μανιάκι, ἡ ὁποία ἔλαβε χώρα στὶς 20 Μαΐου τοῦ 1825· σ' αὐτὴν ἀναμετρήθηκαν ἑλληνικὰ στρατεύματα ὑπὸ τὸν Γρηγόριο Δικαῖο (Παπαφλέσσα) ἐναντίον αἰγυπτιακῶν στρατευμάτων ὑπὸ τὸν Ἱμπραήμ πασᾶ. Ὁ Παπαφλέσσας, παρὰ τὶς πολιτικὲς ἀντιξοότητες, συγκέντρωσε στράτευμα ἱκανὸ ν' ἀντιμετωπίσει τὴν ἐπίθεση, ὡστόσο τὸ μεγαλύτερο μέρος αὐτοῦ σκορπίστηκε πρὶν τὴ σύγκρουση, ἀφήνοντας περίπου ἑξακόσιους στρατιῶτες στὸ πεδίο τῆς μάχης καὶ ὀδηγώντας τους στὴν καταστροφή.

Μεσολόγγι, 1949

Πολιορκήθηκα κι ἐγὼ στὰ τείχη σου
 ἔσφαξα τὶς γάτες μου νὰ ἐπιβιώσω
 μαγείρεψα τοὺς ποντικούς μου ν' ἀντρωθῶ.
 Πόνοι γιὰ καρπερὲς περιπλανήσεις
 πάνω στὴν ἴδια στρογγυλὴ φλούδα· εὐαγγελίζονται·
 ἔχουν συγγένεια με τὸ αἷμα τοῦ σταυροῦ μου.
 Ὅμως κάθε ἀπελπισία ἔχει τὸ Θεό της.

Ἐκεῖ στὴ ρηχοθάλασσα με τ' ἀρμυρίκια
 πάλαιψε ὁ Τάκης Πλούμας μου με τὸν Κιουτάχη μου.
 Ἐκεῖ ὠρίμασε ἡ μέρα μου στὸν πόνο της
 τὸ βάθος της ἀτένισε ἡ ζωὴ μου
 κι ὁ ἐπηρμένος κορσεμὸς
 ἠττήθηκε ἀπ' τὴ δίψα.

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

Ἀκόμα ἢ φωνὴ μου εἶπε: οἱ σάλπιγγες
 θὰ ἤχῃσουν ἀλλὰ πρέπει
 καθένας νὰ φροντίσῃ τὴ δική του ἀνάσταση.
 Ἔπειτα φίλησα, φιλήθηκα
 ἐρήμην τοῦ σώματος
 κεκλεισμένων τῶν προσώπων.

Ἐκεῖ ἔζησα μιὰ δόξα, ἔκλαψα μιὰ ταπείνωση
 κάτω ἀπ' τὰ τσακισμένα χέρια ἐνὸς δεσμώτη
 ποὺ ὡσὰν πνεῦμα φτερουγίσαν ἀπ' τὰ σίδερα
 νὰ εὐλογῆσουν ἐκεῖνο τὸ πικρὸ παιδί
 κι αὐτὴ τὴν ποίηση.

ἀντροπῶ : (ἀντρώομαι) ἀποκτῶ δύναμη καὶ θάρρος | *εὐαγγελίζονται* : (εὐαγγελίζομαι)
 ἀναγγέλλω κάτι χαρμόσυνο | *ἀρμυρῖκια* : (ἀρμυρῖκι· βλ. καὶ ἀλμυρῖκι) εἶδος δέντρου ποὺ
 φύεται παραθαλάσσια | *ἀτένισε* : (ἀτενίζω) κοιτῶ προσηλωμένος | *ἐπηρμένος* : (ἐπαίρομαι)
 κομπάζω | *κορεσμός* : αἴσθημα πληρότητας | *ἐρήμην* : δίχως τὴν παρουσία κάποιου | *δεσμώ-*
τη : (δεσμώτης) φυλακισμένος

ὁ Τάκη Πλούμας μου μὲ τὸν Κιουτάχη μου : Αναφορὲς στὸν Τάκη Πλούμα, ἥρωα τοῦ ὁμό-
 νυμου διάσημου ποιήματος τοῦ Μιλτιάδη Μαλακάση (βλ.: Μιλτιάδης Μαλακάσης, *Ποι-*
ήματα, [εἰς.-φιολογ. ἐπιμ.: Γ. Παπακώστας], Ἀθήνα, Πατάκης, 2005, σσ. 169-170) καὶ τὸν
 Μεχμέτ Ρεσίτ πασά, τὸν ἐπονομαζόμενο καὶ Κιουταχῆ (1780-1839), φημισμένο Ὄθωμανὸ
 στρατηγὸ καὶ Μέγα Βεζίρη.

85

Καρυωτακικὰ ξεβγαμμένα καλυβόσπιτα
 ἔξω ἀπ' τὴν τάφρο τοῦ Μεγάλου Κάστρου
 ἐκτὸς σχεδίου, δίχως παρὸν καὶ μέλλον.
 Τυλιγμένα τὴ σημαία 25 Μάρτη
 προσμένουν τὴ μπουλτόζα τους ἢ τὴ φωτιά τους.

τάφρο : (τάφρος) ἄνοιγμα στὴ γῆ, ὄρυγμα | *μπουλτόζα* : (βλ. καὶ μπουλντόζα) ὄχημα ποὺ
 πραγματοποιεῖ ἐκσκαφές

Βλαχογιάννης

Κορμάτε γεροντόβραχε, τοῦ Γένους δυναμάρι,
 κάποτε σ' ὦρα μυστικὴ κι ἀπρόσμενη ἐμφανίστης
 καὶ ἢ φτερωμένη πένα σου στὸν πόνο ἔδωσε χάρη,
 τοῦ Εἰκοσιένα ὁ ὑμνητῆς γενάμενος κι ὁ μύστης.

Τὰ βαλτωμένα τάραξες νερά κι ὀλόρθος στάθης
 στὸ δύσκολο ταμπούρι σου ποῦ οἱ ἄνεμοι τὸ δέρνουν.
 Δωριέας καθάραιμος κι ὠραῖος ποῦ δὲ μαράθης,
 εἶσαι ἀπ' αὐτούς ποῦ δίνουνε διαρκῶς δίχως νὰ παίρνουν.

Ἀθήνα, 13.10.1988

κορμάτε : (κορμάτος) γεροδεμένος, εὐθυτενής | *δυναμάρι* : φρούριο, ὄχυρό· (ἐδῶ) ἐμψυχω-
 τής | *μύστης* : μυημένος σὲ ὀργάνωση ἢ ιδέες κατόπιν τελετουργίας | *βαλτωμένα* : (βαλτω-
 μένος < βαλτώνω) μένω στάσιμος | *ταμπούρι* : προμαχῶνας, σημεῖο κάλυψης | *μαράθης* :
 (μαραίνομαι) (ἐδῶ) ὀδηγοῦμαι σὲ μαρασμό, παρακμάζω

Ὁ Γιάννης Βλαχογιάννης ([Γιάννης Βλάχος] 1867-1945) ἦταν ἱστορικός καὶ συγγραφέας.
 Ἀσχολήθηκε μὲ τὴ συγγραφή λογοτεχνικῶν κειμένων, ὥστόσο ἔγινε γνωστός γιὰ τὴ συγ-
 κέντρωση καὶ ἐκδοσι ἀρχαίων ἀπὸ τὴν περίοδο τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασης. Μεταξὺ
 ἄλλων, ἐξέδωσε τὰ ἀπομνημονεύματα τοῦ Μακρυγιάννη, ἐνῶ πρωτοστάτησε στὴν ἴδρυση
 τῶν Γενικῶν Ἀρχαίων τοῦ Κράτους. Τὸ ἔργο του εἶναι ἀνεκτίμητο γιὰ τὴ μελέτη τῆς Ἱστο-
 ρίας.

Παξινὸς Ἄνεμογιάννης

Ἡ καπιτάνα τοῦ Μιαούλη βολτατζάρι
 τρεῖς ὀλόκληρες συννεφιασμένες μέρες
 μπροστὰ στὴ Ναύπακτο, φυλάγοντας τὸ πέρασμα
 νὰ μὴ διαβεῖ ἀπολέμητα ἢ ἀρμάδα.

Τρεῖς μέρες τώρα οἱ Ἕλληνες κι ὁ καπετάνιος
 μ' ἀπόγνωση καὶ φρίκη βλέπουν τὸ κορμί
 τοῦ ἔφηβου μπουρλουτιέρη Ἄνεμογιάννη
 νὰ στέκει ὀλόρθο ἀπάνω στὸ σουβλί του,
 στοῦ λιμανιοῦ τὸ κορφινότερο μπεντένι.

Ἀθήνα, 12-6-1987

καπιτάνα : ναυαρχίδα· τὸ ἐπικεφαλῆς πλοῖο ἐνὸς στόλου, στὸ ὁποῖο ἐπιβαίνει ὁ ναύαρχος
 | *βολτατζάρι* : (βολτατζάρω) κάνω βόλτα· (ἐδῶ) περιπολῶ | *ἀρμάδα* : πολεμικός στόλος |
κορφινότερο : (κορφινότερος) ὑψηλότερος | *μπεντένι* : πολεμίστρα

Ὁ ἥρωας τοῦ τίτλου εἶναι ὁ Γιώργος Ἄνεμογιάννης (1798-1821) μὲ καταγωγή ἀπὸ τοὺς
 Παξοὺς (ἐξ οὗ καὶ τὸ προσωνύμιο «Παξινός»). Ὑπῆρξε ἓνας ἐκ τῶν πρώτων πυρπολητῶν

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασης κι ἕνας ἐκ τῶν πρώτων μαρτύρων τῆς, ἀφοῦ συνελήφθη καὶ ἀνασκοποπίστηκε ἀπὸ τοὺς Τούρκους στὴν Ναύπακτο. Τὸ πτώμα τοῦ Ανεμογιάννη ἀπανθρακώθηκε καὶ κρεμάστηκε στὸ τεῖχος τοῦ κάστρου ὡς λάφυρο.

Ρήγας Φεραῖος

Κάτω ἀπ' τὸ ραγισμένο θόλο τῆς Ἑλλάδας

τόπος ἀγεωμέτρητος τὸ ἀλώνι σου,
καταυγασμένο στὸ θαῦμα τῆς φωνῆς σου.
Ἐξαφνο θαῦμα, συμπαγὲς σὰν οἰωνὸς
μοίρας ἀδιαπέραστης. Ὁ ἀρχαῖος χαμὸς
ἐπιτέλους φέρνει παλιγγενεσία.

Κάτω ἀπ' αὐτὸ τὸν οἰωνὸ μέγλωσες
ἐνῶ τὰ σύννεφα μαζεύονταν νὰ βρέξουν.
Ἄς βρέξουν, εἶπες, μόνο μὴ μᾶς κατακλύσουν,
μόνο μὴν ἀναλυθοῦν σὲ κεραυνούς
ποὺ θά 'καναν ἀσβέστη τὸ νὰό μας.

Ἐλαμπαν τοῦ ναοῦ σου τὰ ὑαλώματα,
κι ὁ ἦχος τῆς καμπάνας τοῦ ἐγκαρδίωνε
σῶμα-ψυχὴ σου ποὺ ἐτοιμάζονταν γιὰ πάλι.
Ἀναρριπίζει τὰ σκοτάδια ἢ ἔξοδός σου
πρὸ τῶν χρυσῶν ὄνειρων σου τίς βεβαιότητες.

Ὁρες ἐντατικὲς πρὶν ἀπ' τὴ ρήξη
τοῦ χρόνου σου μὲ τὸ ἄχρονο, τοῦ τόπου σου
τοῦ καταματωμένου μὲ τὸν οὐρανό.
Ὁρες σημαδιακὲς ποὺ ἀνοίγουν διαβάσεις
γιὰ τὴ μεγάλη πανηγυρικὴ συνάντηση.

Κι ἐνῶ στὸ θόλο περιδίνηση δαιμονικὴ
ἔφερεν τρόμο, ἐπὶ ξεκίνησες πυκνὸς
νὰ μεταλάβεις τῶν Ἑλλήνων τ' ἄχραντα.
Ἐνταση περιπαθῆς σὲ χαρακτήριζε
γιὰ νὰ στηθεῖς μὲς στὴν ἡμέρα τοῦ Θεοῦ.

Θρυλικές ὀντότητες σὲ συντροφεύουν,
οἱ «ἀνιπτόποδες καὶ σκορδοφάγοι» μαχητὲς
ποῦ ὁ Σολωμὸς τοὺς βλέπει ὡσὰν ἀρχάγγελους.
Καὶ ἰδοὺ τῆς Λευτεριᾶς τὰ τίμια δῶρα
ἀπιθωμένα στὴν ψυχὴ μας ἀπ' τὸ χέρι σου,

κάτω ἀπὸ τὸν κοσμημένο, τώρα, θόλο τῆς Ἑλλάδας.

Βελεστίνο, 20.12.1989 – Βόλος, 8.2.1990

κατανασμένο : (καταναγάζων < καταναγάζω) λαμπερός, πολὺ φωτεινός | *ἀναλυθοῦν* : (ἀναλύω) (ἐδῶ) ξεσπάω | *ὑαλώματα* : (ὑάλωμα) ὑαλογραφίες, οἱ γυάλινες ἐπιφάνειες ἐνὸς χώρου | *ἀναρριπίζει* : (ἀναρριπίζω) ἀναζωογονῶ | *ἀνιπτόποδες* : (ἀνιπτόπους) ὁ ἔχων βρώμικα πόδια | *ἀπιθωμένα* : (ἀπιθωμένος < ἀπιθώνω) ἀκουμπισμένος, ἀφημένος

οἱ «ἀνιπτόποδες καὶ σκορδοφάγοι» μαχητὲς : Ἀναφορὰ στὶς ἀνύπαρκτες προϋποθέσεις τῶν Ἑλλήνων ἀγωνιστῶν («ἀνιπτόποδες») καὶ σὲ ἓναν προσβλητικὸ χαρακτηρισμὸ γιὰ ὅλους τοὺς λαοὺς τῆς νότιας μεσογειακῆς Εὐρώπης («σκορδοφάγοι») ἀπὸ τὸν ἀγγλοσαξονικὸ κόσμο.

Κέρκυρα 1834

Ὁ Σολωμὸς σὰν ἔμαθε πὼς ὁ Τερτσέτης
δὲν ὑπόγραψε τὴν καταδίκη τοῦ Κολοκοτρώνη
ἴσως καὶ νὰ στοχάστηκε
ἔξω ἀπ' τὴν ἔπαρσή του,
πὼς ἓνα ποίημα καλὸ
γράφεται καὶ μὲ πράξεις.

Μαρούσι, 20 Φεβρουαρίου 2004

Ὁ Σολωμὸς σὰν ἔμαθε πὼς ὁ Τερτσέτης / δὲν ὑπόγραψε τὴν καταδίκη τοῦ Κολοκοτρώνη : Ὁ Γεώργιος Τερτσέτης (1800-1874), ἐπιστήθιος φίλος καὶ μέλος τοῦ κύκλου τοῦ Διονυσίου Σολωμοῦ, ἦταν ἱστορικός, πολιτικός, νομικός καὶ ποιητής, ὁ ὁποῖος ἔμεινε —μεταξὺ ἄλλων— στὴν ἱστορία γιὰ τὴν ἄρνησή του νὰ υπογράψει τὴν καταδίκη εἰς θάνατον τοῦ Κολοκοτρώνη, τοῦ Πλαπούτα κ.ἄ. ἀγωνιστῶν, κατηγορούμενων ἐπὶ ἐσχάτη προδοσία. Τὴν ἴδια στάση διατήρησε καὶ ὁ Αναστάσιος Πολυζωίδης (1802-1873), πρόεδρος τοῦ δικαστηρίου στὴν ἀναφερόμενη δίκη.

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

Γεώργιος Καραϊσκάκης

Ζωίτσα Ντιμισκῆ καλογερεύει
 μὰ ἡ μοῖρα της ἀλλιῶς τῶχε γραμμένο.
 Δημήτρης Καραϊσκιος τὴν πλανεύει,
 συνταίριασμα πικρὸ μὰ εὐλογημένο,
 ἀφοῦ Ἀρχάγγελος θὰ ξεπετιόταν
 ἀπ' τὸ κλινάρι τὸ κριματισμένο,
 ἡ Ρωμιοσύνη πού τὸν χρειαζόταν.
 Κι ὅταν τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου ἐφάνη
 κ' ἡ Ἑλλάδα σὰν ἠφαίστειο ταραζόταν,
 Αὐτὸς πού οἱ μοῖρες εἶχανε μοιράνει
 τοῦ Ἀγώνα γίνηκεν ὁ μπροστολάτης
 καὶ καθημερινὰ θαύματα κάνει,
 καινούριος Ἀχιλλέας καστελοπάτης.
 Ἡ Ἑλλάδα Καραϊσκάκη τότε κράζει,
 μὰ δρακοκτόνο αἰ-Γιῶργη στὴν καρδιά της
 τὸν ἔχει καὶ τὸ στόμα μέλι στάζει
 κάθε πού θὰ δοξάζει τ' ὄνομά του.
 Μὰ καὶ στὸν οὐρανὸ τὸν ἀνεβάζει
 μὲ τὸ πειραχτικὸ παράνομά του:
 «Ὁ Γιόκας τῆς Καλογριᾶς!» Μ' ἐκεῖνο,
 τῆς δόξας τοῦ ἥλιου καὶ τερπνῆ σκιά του
 μπαίνει στὴν Ἱστορία, κι ὡσὰν κρίνο
 στὰ δυὸ του τίμια χέρια τὸ βαστάζει,
 πού τὸ ἀποθέτουν ἐπιτάφιο θρῆνο
 μὰ κι ἄνθος Εὐαγγελισμοῦ ὡς ταιριάζει
 στῆς θεϊκῆς Ἑλλάδας σου τὰ πόδια.
 «Βεζύρη μου ἔχω τὸ σπαθί!» φωνάζει
 ἀπὸ παιδάκι, κáνοντας τὰ εἰσόδια
 τὰ φοβερά του στὴ φωτιά τοῦ Ἀγώνα,
 καθὼς τὸ νοῦ του ψήλωναν τὰ ἐμπόδια
 καὶ οἱ συμφορὲς μεγάλωναν τοῦ αἵωνα.
 Τὰ δυὸ μικρὰ βαθουλωτά του μάτια
 τσακμάκιζαν σ' ἐκεῖνο τὸν κλαυθμώνα,
 ἐρειπωμένα φέγγοντας παλάτια

δόξας παλιᾶς, μὰ χάριζαν κι ἐλπίδες.
 Παράξενα στὰ ὄνειράτά του ἄτια
 κάλπαζαν καὶ τοῦ σκλάβου οἱ σταυρωτῆδες
 μὲ τὰ κρανία τους ψηλές πυργῶναν
 μακάβριες, ὅμως δίκαιες, πυραμίδες.
 Τῆς Ἐπανάστασης φωτιές τοὺς ζῶναν
 κι ἐσὺ ἀρχιστράτηγος καὶ πρωτοστάτης
 Ἀρχάγγελος τίς σύμπαγες. Κορῶναν
 οἱ ἐκδικήτριες φλόγες τῆς Ἄτης
 ποὺ κᾶναν τοὺς ραγιάδες Ἑλληνάδες
 καὶ χλόμιαζε ἀπὸ τρόμο ὁ ξενομπάτης,
 τὸν ὕπνο του ποὺ λιάνιζαν βραχνάδες.
 Κι ἐσὺ ὁ χωρὶς πατέρα, μᾶς ἐγίνης
 πατέρας μὲ θυμούς καὶ χωρατάδες
 γνωρίζοντας σοφὰ πότε νὰ δίνεις
 ἀγάπη στὰ πληγιάρικα παιδιὰ σου
 καὶ πότε μ' αὐστηρότη νὰ τὰ κρίνεις.
 Στὸν κίνδυνο βαροῦσες τὰ μεριά σου
 κι ἔδειχνες τ' ἀχαμνὰ καταφρονώντας
 μ' αὐτὸ τὸν τρόπο τὸν ἐχτρό. Ἡ θωριά σου
 τότε τὸ ἀγγελικὸ της παρατώντας
 μὲ τὸ δαιμονικὸ της ὀπλιζόταν
 τὴν ἄβυσσο κατάματα κοιτώντας,
 καθῶς νοῦς καὶ καρδιά σου πυρωνόταν
 ἀπ' τὴ λαχτάρα τῆς Ἐλευθερίας
 καὶ τὸ χτικιάρικο κορμὶ σωνόταν
 μέσα στὴν πυρκαγιὰ τῆς Ἱστορίας.
 Ρούμελη βαλεσῆς μπρὸς στὸν Κιουτάχη
 ἐστάθης, κι ἀρχαγγελικῆς χορείας
 ἔνσαρκος ταξιάρχης, πρὶν τὴ μάχη
 τοῦ Ἀνάλατου ποὺ θ' ἀναλαμβάνουσιν
 σὰν ἄλλος Ἡρακλῆς κρατώντας στάχυ
 ἀπὸ τὸν ἅγιο ἄγρὸ ποὺ παθαινόσουν
 ὅλη σου τὴ ζωὴ νὰ ὀργωματίζεις.
 Ἔτσι στοῦ Γένους σου ἀποκρινόσουν
 τὸ κάλεσμα. Προσῆλια φτερουγίζεις

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

ἔδῶ καὶ χρόνια, ὠραῖος σὰν τὴν Ἰδέα
καὶ σὰν ἀρχαῖος ναός. Κι ὅλο φωτίζεις
τοῦ Ἑθνους τὰ αἱματόβρεχτα μηναιῖα
καὶ πανταχοῦ παρών. Κάθε σελίδα
καὶ κάθε ἀράδα τους φέγγει μοιραία
τοῦ ὀνόματός σου ἡ ἀγαθὴ μερίδα.

Καὶ ἰδοὺ ἡ Ἀράχωβα σὲ στεφανώνει
ὕμνωντας τοῦ σπαθιοῦ σου τὴ λεπίδα
καὶ ἡ ἄνοιξη ὀλοτρόγυρα φουντώνει
ἀπὸ τὸν βάρβαρο πιά λυτρωμένη.

Κι ἰδοὺ τὸ Μεσολόγγι ποὺ ἀψηλώνει
καὶ μὲς στὴ φλόγα του διαρκῶς πηγαίνει
κατὰ τὸν οὐρανό, πνεῦμα σὰ νᾶναι.

Μὲ τὸ γραφτό του ἡ μοῖρα σου δεμένη
γὰρ Λευτεριά ἢ χαμὸ καθὼς κινᾶνε
τοῦ Σολωμοῦ τὰ ὠραῖα τὰ παλικάρια.

Στὸν Πλάτανο στὰ Κράβαρα σὲ πᾶνε
ἔπειτα τῆς ὀργῆς σου τὰ φεγγάρια,
ὅπου γὰρ λίγο θὰ στρατοπεδέψεις
ἀνασαιμιὰ νὰ πάρεις στὰ λογκάρια,
ἄρρωστο σῶμα νὰ γιατροπορέψεις
καὶ νὰ ροδίσει τὸ χλομό σου διῶμα,
ὥσπου στὸ Φάληρο βουβὸς νὰ ρέψεις
μὴν εὔρει τίποτε νὰ φάει τὸ χῶμα.

Κι ἀπὸ τὸν Πλάτανο μπρὸς στὴ Δομβραῖνα,
δαιμονικὸς κι ἀγγελικὸς ἀκόμα
τοῦ Γένους θυμιατίζεις τ' ἀγιασμένα
καὶ τὰ ἱερά, προσμένοντας τὸ θάμα
πράξῃ νὰ γίνουν τὰ θεοταμένα.

Καὶ στὴ Μπουρσιώτισσα κάνεις τὸ τάμα
τὸ ἄρρωστον αἶμα σου νὰ καινουργώσει,
χρυσὴ καντήλα τάζοντας μὲ κλάμα.

Καὶ δὲν ἀργεῖ ἡ ἀξιότῃ νὰ φουντώσει
μὲς στὸ λειψὸν ἀσκητικὸ σου σῶμα
καὶ τὸ λιγνὸ σου χέρι νὰ χουφτώσει
τὸ γιαταγάνι, ἀφήνοντας τὸ στρῶμα

τῆς ἀρρωστιᾶς. Λάμπει τὸ καριοφίλι
 τώρα στὸ Δίστομο. Πίνει τὸ χῶμα
 αἵματα ποὺ ποτίζουν τὸν Ἀπρίλη
 τῆς Λευτεριᾶς, γοργὰ ποὺ καταφτάνει
 μὲς ἀπ' τοῦ Γένους τὴν Ὠραία Πύλη,
 νεκροὺς καὶ ζωντανοὺς νὰ τοὺς εὐφράνει.
 Τὸ Κάστρο τῆς Ἀθήνας παραπέρα
 σὰ θεϊκὸν ὀλόλευκο γεράνι,
 μέσα στὴν Ἀττικὴ λαμπάζει μέρα
 καὶ τελετὲς πανάρχαιες συλλογιέται
 ποὺ χάθηκαν γιὰ πάντα στὸν ἀγέρα...
 Τὸ κάστρο τῆς Ἀθήνας μας πατιέται
 γιὰ αἰῶνες, Καραϊσκάκη, κ' ἤρθε ἡ ὥρα
 ἐκεῖ μόνο ἡ Ἑλλάδα νὰ εὐλογιέται!
 Τὸ σβέρκο σκύβει πάλι ἀκέρια ἡ χώρα
 καὶ ἡ Ἐπανάσταση σιγαλοσβήνει
 μὲς τοῦ Ἀσιάτη τῆ χαλαζομπόρα.
 Μὰ ἐσύ, στρατάρχη, ὀλόρθος ἔχεις μείνει
 μέσα στὸν πανικὸ καὶ τὴν τρομάρα
 καὶ στῶν λιπόψυχων τῆ σκοτοδίνη,
 ἀπὸ ἡμιθέων ὡς κρατιέσαι φάρα.
 Κι ὡς στὰ Προπύλαια στρατοπεδεύεις,
 ὁ ἥλιος σου σκορπάει τὴν κατσιφάρα
 κι ἀπάνω στὴ δυσχέρεια θριαμβεύεις.
 Καστέλα-Κερατσίνι οἱ νέοι σκοποὶ σου.
 Στὸν Πειραιᾶ πιὰ ξεκαβαλικεύεις
 καὶ γύρω σου οἱ λεβέντες ἀγγελιοὶ σου
 μ' ἐσὲ Πρωτοσπαθᾶριο Ταξιάρχη.
 Τῆ λευτεριὰ κοιτάζεις ποὺ μιλεῖ σου
 κ' ἐσένα τῶν ραγιαδῶν τὸ στρατάρχη
 δείχνει σοφὰ νὰ ὀρμᾶς ἐκεῖ ποὺ πρέπει,
 ἐκεῖ ποὺ ἀληθινὴ ἀνάγκη ὑπάρχει,
 τῶν μαχητῶν σου τίς ψυχὲς ὡς σκέπει.
 Κι ὁ Ντεριγνὴς μπρὸς στὴ Λειψοκουτάλα
 πάνω ἀπ' τὴν καπιτάνα του σὲ βλέπει
 καὶ ἡ κουτουράδα σου τοῦ φέρνει ἀντράλα.

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

Τὸν τρώει ἢ περιέργεια τί θὰ κάνεις;
 στὸν Κιουταχὴ μπροστὰ θ' ἀσκώσεις πάλα
 διαλέγοντας σὰν ἄντρας νὰ πεθάνεις,
 ἢ ντροπιασμένος θὰ πισωγυρίσεις;
 Τὸν πισινό σου στρέφεις του καὶ κλάνεις
 τοὺς δόλιους λογισμούς του νὰ ξορκίσεις.
 «Ναύαρχε, παίζει ὁ ποῦτζος μου κλαρίνα
 παίζει καὶ τουμπερλέκια ἂν τὸ ζητήσεις!...
 Γὰ Λευτεριά 'ναι ἡ ἄγια μας ἡ πείνα
 καὶ τόπο γιὰ ντροπῆς φευγιὸ δὲν ξέρω.
 Φέρ' τὸ βρακί σου κυρα-Κατερίνα
 γιὰ τὸν κιότη. Ἀχρείαστο καὶ χαίρω
 ποὺ ὀρδινιάζω ἀθάνατα λιοντάρια
 τῆ Λευτεριά μαζί τους γιὰ νὰ φέρω!
 Σπείραμε τὸ χωράφι μας, θάχουμε στάρια».
 Κι ἐνῶ μὲ τοῦτα ὁ νοῦς του ἀποκρινόταν
 στὰ γαλλικὰ κι ἐγγλέζικα σκαθάρια,
 γιὰ τὴν ἄτυχη μάχη συνταζόταν.
 Ἡ μεταμόρφωσή του πιά εἶχε γίνει
 κι ὁ μέσαθε ἄγγελός του εὐπρεπιζόταν
 στῆς δυσκολίας πλασμένος τὸ καμίνι
 καὶ γιὰ τὸν Οὐρανὸ του ξεκινάει,
 τὸ τελευταῖο παλαμάρι ὡς λύνει.
 Ἡ Παναγιὰ ἢ Μπρουσιώτισσα βλογάει
 στοῦ Ἀνάτατου τῆ μάχη τὸ κορμί σου
 ποὺ κοίτεται στὸ χῶμα, ἐνῶ βαστάει
 βρέφος στὴν ἀγκαλιά της τὴν ψυχὴ σου!

πλανεύει : (πλανεύω) ἐξαπατῶ | *συνταίριασμα* : ἁρμονικὸς συνδυασμὸς | *κλινάρι* : κρεβάτι
 | *κριματισμένο* : (κριματισμένος < κριματίζω) ὀδηγῶ στὴν ἁμαρτία | *μοιράνει* : (μοιραίνω)
 προκαθορίζω ἕνα πεπρωμένο | *μπροστολάτης* : μπροστάρης, καθοδηγητής | *καστελοπάτης* :
 αὐτὸς ποὺ κατακτᾷ ἕνα κάστρο | *κράζει* : (κράζω) φωνάζω, ὀνομάζω | *παράνομα* : (βλ. καὶ
 παρανόμι) παρατσούκλι, ψευδώνυμο | *τερπνὴ* : (τερπνός) εὐχάριστος, θαυμαστός | *βαστάζει* :
 (βαστάζω) κρατῶ στὰ χέρια μου | *βεζύρη* : (βεζύρης· βλ. καὶ βεζίρης) ὀθωμανικὸς διοικητι-
 κὸς τίτλος | *εἰσόδια* : εἰσοδος (συνήθως θρησκευτικὴ χρῆση) | *τσακμάκιζαν* : (τσακμακίζω)
 πετῶ σπίθες | *κλαυθμόνα* : (κλαυθμόνας) κλάμα | *ἄτια* : (ἄτι) ἄλογο | *σταυρωτῆδες* : (σταυ-
 ρωτῆς) αὐτὸς ποὺ σταυρώνει/βασανίζει κάποιον· χρησιμοποιεῖται καὶ γιὰ τοὺς Ἑβραίους |
μακάβριες : (μακάβριος) φρικτὸς | *ζῶναν* : (ζώνω) (ἐδῶ) κυκλώνω | *πρωτοστάτης* : μπροστὰ-

ρης, καθοδηγητής | *σύμπαγες* : (συμπάω· βλ. και συμπάζω) συνδουλιζώ μιὰ φωτιά | *κορώναν* : (κορώνω) φουντώνω μιὰ φλόγα | *ραγιαδες* : (ραγιάς) μὴ μουσουλμάνος, ὑπόδουλος, σκλάβος | *ξενοπάτης* : προερχόμενος ἀπὸ ξένο μέρος | *λιάνιζαν* : (λιανίζω) (ἐδῶ) (μεταφ.) κυριεύω, τάλαιπωρῶ, βασανίζω | *βραχνάδες* : (βραχνάς) ἐφιάλτης | *χωρατάδες* : (χωρατάδα) ἄστειο | *πληγιάρικα* : (πληγιάρικος) γεμάτος πληγές, ἄσθενικός | *ἀχαμνά* : (πληθ.) ἀνδρικά γεννητικά ὄργανα | *θωριά* : ὄψη | *πυρωνόταν* : (πυρώνω) φλογίζω, φουντώνω | *χτικιάρικο* : (χτικιάρικος) φθισικός | *σωνόταν* : (σώνομαι) (ἐδῶ) λιγοστεύω | *βαλεσις* : ὀθωμανικός δι-οικητικός τίτλος | *χορείας* : (χορεία) συντροφιά, ομάδα, παρέα | *ἔνσαρκος* : ὁ ἔχων σάρκα, ὁ ὑπαρκτός | *ἀναλαμβανόσουν* : (ἀναλαμβάνομαι) ἀνεβαίνω στοὺς οὐρανοὺς | *παθαινόσουν* : (παθαίνομαι) (ἐδῶ) ταράζομαι | *ὀργωματίζεις* : (ὀργωματίζω) ὀργώνω· (ἐδῶ) ἀνακατεύω, τάλαιπωρῶ | *προσήλια* : (προσήλιος) εὐήλιος, ἠλιόλουστος | *μνηαῖα* : (μνηαῖο) ἐκκλησιαστικὸ βιβλίο τῶν σταθερῶν ἑορτῶν κάθε μῆνα | *ἀράδα* : σειρά | *ὀλοτρόγυρα* : τριγύρω | *ἀνασαιμιά* : ἀνάσα, ξεκούραση | *λογκάρια* : (λογκάρι) δενδροφυτῆς περιοχή | *γιατροπορέμεις* : (γιατροπορεύω) ἐπιχειρῶ νὰ θεραπεύσω πρόχειρα | *διῶμα* : καμάρι, λεβεντιά | *ρέμεις* : (ρεύω) ἀδυνατίζω, λιγοστεύω | *θυματίζεις* : (θυματίζω) σκορπίζω θυμίαμα | *θεοταμένα* : (θεοταμένος) ὑπεσχημένος ἀπὸ τὸν Θεὸ | *τάμα* : τάξιμο | *καινουργώσαι* : (καινουργώνω) ἀνανεώνω, ἀνακαινίζω | *λειψόν* : (λειψός) ἔλλιπής | *λιγνό* : (λιγνός) ἀδύνατος | *γιαταγάνι* : μακρὸ και κυρτὸ σπαθί | *καριοφίλι* : (βλ. και καριοφύλι) τύπος μακρὺκαννου ἐμπροσθογεμοῦς ὄπλου | *γοργά* : (γοργός) γρήγορος | *εὐφράνει* : (εὐφραίνω) χαροποιῶ, εὐχαριστῶ | *γεράνι* : εἶδος ἀνθοφόρου φυτοῦ | *λαμπάζει* : (λαμπάζω) λάμπω, φέγγω, αὐγάζω | *σβέρκο* : (βλ. και σβέρκος) αὐχένιας | *ἀκέρια* : (ἀκέριος) ἀκέραιος, ὀλόκληρος | *σιγαλοσβήνει* : (σιγαλοσβήνω) ἀργοσβήνω | *λιπόψυχων* : (λιπόψυχος) δειλός | *σκοτοδίνη* : σκοτούρα, ζάλη σὲ συνδυασμὸ μὲ ἵλιγγο | *φάρα* : γένος, οἰκογένεια | *κατσιφάρα* : ὀμίχλη | *σκέπει* : (σκέπω) σκεπάζω | *καπιτάνα* : ναυαρχίδα, τὸ πλοῖο στὸ ὁποῖο ἐπιβαίνει ὁ ἀρχηγὸς τοῦ στόλου | *κουτουράδα* : ἀπερিসκεψία | *ἀντράλα* : ζάλη, ἵλιγος | *ἀσκώσεις* : (ἀσκώνω) σηκώνω | *πάλα* : γιαταγάνι | *κλάνεις* : (κλάνω) ἐρδομαι | *πούτζος* : (βλ. και πούτσος) τὸ πέος | *κλαρίνα* : (κλαρίνο) εἶδος πνευστοῦ μουσικοῦ ὄργανου | *τουμπερλέκια* : (τουμπερλέκι) εἶδος κρουστοῦ μουσικοῦ ὄργανου | *φειγιό* : φυγή | *κιοτή* : (κιοτής) δειλός, ἄνανδρος | *ὀρδινιάζω* : διοικῶ, διατάζω | *συνατζόταν* : (συντάζω) προετοιμάζω | *μέσαθε* : ἀπὸ μέσα | *εὐπρεπιζόταν* : (εὐπρεπίζω) καλλωπίζω, περιποιῶμαι | *καμίνι* : κατασκευὴ ποὺ συγκεντρώνει ὑψηλές θερμοκρασίες, στὴν ὁποία τήκονται και τυγχάνουν κατεργασίας διάφορα μέταλλα | *παλαμάρι* : χοντρὸ σκονιὶ γιὰ ναυτικὴ χρῆση

Ζωῖτσα Ντιμισκὴ καλογερέει / [...] / Δημήτρης Καραῖσκος τὴν πλανεύει και «Ὁ Γιόκας τῆς Καλογοριάς!» : Ἡ Ζωὴ Ντιμισκὴ ἦταν ἀδελφὴ τοῦ κλέφτη Κώστα Ντιμισκὴ. Καταγόταν ἀπὸ τὴν Σκουληκαριά τῆς Ἄρτας. Ἐπειτα ἀπὸ ἓναν ἀποτυχημένο γάμο ὀδηγήθηκε στὴ μοναστικὴ ζωὴ στὸν Ἄγιο Γεώργιο Μαυρομματίου Καρδίτσας, μέρος ποὺ γύρω στὰ 1780 ἐπισκέφτηκε ὁ ἀρματολὸς Δημήτρης Καραῖσκος, ὁ ὁποῖος κατέστησε ἔγκυο τὴ μοναχί, ποὺ μὲ τὴ σειρά τῆς ἔφερε στὸν κόσμο τὸν μετέπειτα στρατηγὸ Γεώργιο Καραῖσκάκη, τὸν ἐπονομαζόμενο «Γιὸ τῆς καλογοριάς».

Ρούμελη βαλεσις μπρὸς στὸν Κιουτάχη : Αναφορὰ στὴν ἀνάληψη τῆς ἀρχηγίας τοῦ ἀρματολικιοῦ τῶν Ἀγράφων ἀπὸ τὸν Καραῖσκάκη και μετέπειτα ἀπὸ τὴ συσπείρωση τῶν ρουμελιώτικων στρατευμάτων ὑπὸ τὴν ἀρχηγία του, τὴν κατοπινὴ ἀπελευθέρωση τοῦ μεγαλύτερου τμήματος τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος και τὴν προετοιμαζόμενη ἀναμέτρηση τοῦ Καραῖσκάκη μὲ τὰ στρατεύματα τοῦ Κιουταχῆ γιὰ τὴν ἀνάκτηση τῶν Ἀθηνῶν.

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

πρὶν τὴ μάχη / τοῦ Ἀνάταου : Ἡ μάχη τοῦ Ἀνάταου ἔλαβε χώρα στὶς 24 Ἀπριλίου 1827 στὴν τοποθεσία ὅπου σήμερα βρίσκεται ἡ περιοχή τοῦ Νέου Κόσμου. Ἡ ἐλληνικὴ πλευρὰ μὲ πεσμένο τὸ ἠθικὸ ἔνεκα τοῦ θανάτου τοῦ Καραϊσκάκη δὲν κατάφερε νὰ ἀντισταθεῖ ἀποτελεσματικά, γνωρίζοντας συντριπτικὴ ἥττα.

Καὶ ἰδοὺ ἡ Ἀράχωβα σὲ στεφανώνει : Ἡ Ἀράχωβα (ἢ Ἀράχοβα) ὑπῆρξε κατὰ καιροὺς προπύργιο τοῦ Καραϊσκάκη στὶς μετακινήσεις του στὴν ἀνατολικὴ Ρούμελη. Μάλιστα, στὶς 18 Νοεμβρίου 1826 ὁ τελευταῖος κατάφερε ἐκεῖ σημαντικὴ νίκη ἐναντίον τῶν Ὀθωμανῶν.

τοῦ Σολωμοῦ τὰ ὄραϊα τὰ παλικάρια : Ἀναφορὰ στὸ ποίημα τοῦ Διονυσίου Σολωμοῦ «Ἡ καταστροφὴ τῶν Ψαρῶν»: «Στῶν Ψαρῶν τὴν ὀλόμαυρη ράχη / περπατώντας ἡ Δόξα μονάχη / μελετᾶ τὰ λαμπρὰ παλληκάρια [...]».

Στὸν Πλάτανο στὰ Κράβαρα σὲ πᾶνε : Τὶς ἡμέρες τῆς πτώσεως τοῦ Μεσολογγίου, ὁ Καραϊσκάκης, ὁ ὁποῖος ὑπέφερε ἀπὸ μακροχρόνια φυματίωση, ἀνάρρωνε στὴν τοποθεσία Πλάτανος τῆς περιοχῆς τῶν Κραβάρων, ἐνότητος χωριῶν στὴν ὄρεινὴ Ναυπακτία καὶ Φοκίδα. Στὸ μέρος αὐτὸ, ὁ Καραϊσκάκης —καίτοι ἄρρωστος— ἔδωσε ἐντολὴ περιθάλψης ὄσων κατοίκων τοῦ Μεσολογγίου κατάφεραν νὰ ἐπιβιώσουν.

ὄσπου στὸ Φάληρο βουβὸς νὰ ρέψεις : Λίγες ἡμέρες πρὶν τὴ μάχη τοῦ Ἀνάταου (βλ. ἐδῶ παραπάνω), ὁ Καραϊσκάκης καταπονημένος καὶ μὲ συμπτώματα φυματίωσης νοσηλεύεται στὴ σκηνὴ τοῦ στρατοπέδου του ποὺ βρισκόταν στὴν περιοχή μεταξύ Κερατσινίου καὶ Φαλήρου.

Κι ἀπὸ τὸν Πλάτανο μπρὸς στὴ Δομβραῖνα : Στὶς 12 Νοεμβρίου 1826, ὁ Καραϊσκάκης, ἀφοῦ πολιορκησε ἀποτελεσματικά τοὺς πύργους τῆς Δομβραίνης (ἢ Δόμβραιναις), ἀντιμετώπισε τοὺς Τούρκους στὴν πεδινὴ περιοχή τοῦ χωριοῦ, προτοῦ μεταβεῖ μέσῳ Βοιωτίας στὸ Δίστομο.

Καὶ στὴ Μπουρσιώτισσα κάνεις τὸ τάμα : Πρόκειται γιὰ τὴν Ἱερὰ Μονὴ τῆς Παναγίας τῆς Προυσιώτισσας, ὅπου, πέραν τοῦ ἡσυχαστηρίου καὶ τοῦ κέντρου σχεδιασμῶν ἐπιχειρήσεων τοῦ Καραϊσκάκη, ὁ τελευταῖος γιαιτρεύθηκε ἀπὸ τὴ φυματίωση· εἰς ἐνδειξὴ εὐχαριστίας κάλυψε τὴ θαυματουργὴ εἰκόνα τῆς Μονῆς μὲ χρυσό.

Κι ὁ Ντεριγνὴς μπρὸς στὴ Λειψοκουτάλα : Τὸ πλοῖο τοῦ ναύαρχου Δεριγνύ (ἐδῶ: Ντεριγνὴς) βρισκόταν ἀγκυροβολημένο ἀνάμεσα στὴ νῆσο Λειψοκουτάλα (λαϊκὴ ὀνομασία τῆς Ψυττάλειας) καὶ τὸ χωριὸ Ἀμπελάκια τῆς Σαλαμίνας. Ὁ ναύαρχος Δεριγνύ(ς) (Ἀνρί ντε Ρινύ· πλήρες ὄνομα: Marie Henri Daniel Gauthier, comte de Rigny) ναυλόγησε στὸ Φάληρο κατὰ τὴ διάρκειά τῆς πολιορκίας τῆς Ἀκροπόλεως (1826-27), ἀναλαμβάνοντας τὴ διαμεσολάβηση γιὰ τὴ συνθήκη παράδοσης τῶν Ἑλλήνων. Ἕνα ἐνδιαφέρον περιστατικὸ μεταξὺ τοῦ ναύαρχου καὶ τοῦ Καραϊσκάκη περιγράφεται στὸ ἀφηγηματικὸ ποίημα τοῦ Ἀχιλλέως Παράσχου, «Ἀνταπόδοσις» (βλ. ἐδῶ παραπάνω).

«Ναύαρχε, παίζει ὁ ποῦτζος μου κλαρίνα / παίζει καὶ τουμπερλέκια ἂν τὸ ζητήσεις!... : Κατὰ τὴν παράδοσι, ὁ συχνὰ βωμολόχος Καραϊσκάκης ἀπέστειλε γράμμα στὸν Μαυροκορδατὸ λέγοντας: «Σεβαστὴ διοίκησις, παίζει ὁ ποῦτζος μου τρουμπέτες, παίζει καὶ τουμπελέκια».

Μεσολογγίτες στὸν Ἄγνωστο
16 Ἀπριλίου 2011, τοῦ Λαζάρου

Στὸν Δημήτρη Μαλακάση

Διάβηκαν τὴν Ἀμαλίας οἱ Μεσολογγίτες
καὶ φτάσανε στὸν Ἄγνωστο ν' ἀφήσουν τὸ στεφάνι,
εἰρηνοφόρο Σάββατο, ἡμέρα τοῦ Λαζάρου.

Μπροστὰ οἱ νεολαῖοι μὲ τὶς φέρμελες
τοὺς ντουλαμάδες, τὰ πισλιὰ καὶ τὶς κουμποῦρες,
κι ἀπὸ κοντὰ οἱ ὄμορφες Μεσολογγίτισσες,
ὄχι ζητιάνες τώρα ὅπως τότε,
μὰ μὲ βαριά μετάρια καὶ βελούδα
καὶ γελεκάκια χρυσοκέντητα καὶ ζῶνες διαμαντένιες.
Καὶ παραπίσω οἱ ἄντρες τοῦ Μεσολογγιῶ
ἀργαστηριάρηδες, ἐμπόροι καὶ γραμματισμένοι,
στοὺς μαύρους τούτους χρόνους τῆς χρεοκοπίας.
Κι ἀφοῦ διέσχισαν ἀμίλητοι τὸ δρόμο
κρατώντας τὶς σημαῖες καὶ τὰ λάβαρα
κατ' ἀπομίμηση λαβάρων τῆς Ἐξόδου,
ἀνέβηκαν στὸ ἱερὸ ἐπίπεδο τοῦ Ἄγνωστου
ν' ἀφήσουν τὸ στεφάνι τοὺς ἀπὸ κλαδιὰ φοινίκων.

Καὶ ἡ μαρμαρένια ἐθνικὴ ψυχὴ ἀπ' τὴν κορνίζα τῆς
ἀδάκρυτη τοὺς κοίταζε μὰ πικραμένη,
ποὺ ἦρθε πάλι ὁ Κιουταχῆς καὶ ρήμαξε τὴ χώρα
βαστώντας κοφτερὸ σπαθὶ τοῦ χρέους τὰ κιτάπια.

διάβηκαν : (διαβαίνω) περνῶ, πηγαίνω | *φέρμελες* : (φέρμελη) γιλέκο μὲ χρυσὸ διάκοσμο, τμήμα τῆς παραδοσιακῆς ἐνδυμασίας | *ντουλαμάδες* : (ντουλαμάς· βλ. καὶ ντολαμάς) παραδοσιακὸ πορφυρὸ ἔνδυμα μὲ χρυσοκέντητες λεπτομέρειες | *πισλιὰ* : (πληθ.) στολίδια τῆς παραδοσιακῆς ἐνδυμασίας | *κουμποῦρες* : (κουμποῦρα) εἶδος πιστολιοῦ | *γελεκάκια* : (γελεκάκι < γελέκο· βλ. καὶ γιλέκο) ἔνδυμα δίχως μανίκια | *ἀργαστηριάρηδες* : (ἀργαστηριάρης) τεχνίτης | *γραμματισμένοι* : (γραμματισμένος) μορφωμένος, ἐγγράμματος | *λάβαρα* : (λάβαρα) σημαία | *φοινίκων* : (φοινίκας) εἶδος δέντρου | *κορνίζα* : κάδρο | *ἀδάκρυτη* : (ἀδάκρυτος) αὐτὸς ποὺ δὲν δακρύζει | *ρήμαξε* : (ρημάζω) καταστρέφω | *βαστώντας* : (βαστῶ) κρατῶ | *κιτάπια* : (κιτάπι) βιβλίο

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

Θανάσης Ν. Παπαθανασόπουλος (Περίστα Ναυπακτίας, 1937)

Ποιητὴς καὶ πεζογράφος. Τὸ πολὺτομο ἔργο του περιλαμβάνει ποιήματα, πεζά, δράματα, ἐπικὲς συνθέσεις, μεταφράσεις, δοκίμια, μελετήματα καὶ νομικὲς πραγματεῖες. Τὰ ποιήματά του κυκλοφοροῦν σὲ ἑπτὰ τόμους ἀπὸ τὶς ἐκδόσεις Μελέαγρος καὶ τὶς Ἐκδόσεις τῶν Φίλων. Ἔχει τιμηθεῖ ἀπὸ τὴν Ἀκαδημία Ἀθηνῶν γιὰ τὴν ἐπικὴ του σύνθεση 25.000 στίχων ὑπὸ τὸν τίτλο *Διγενῆς Ἀκρίτας*.

«23.»

Πηγή: Θανάσης Ν. Παπαθανασόπουλος, *Ὁ καιρὸς καὶ τὸ πρόσωπο Α΄*, Ἀθήνα, Ἑλληνικὸ Βιβλίο, 1972, σ. 14.

«25.»

Πηγή: Θανάσης Ν. Παπαθανασόπουλος, *Ὁ καιρὸς καὶ τὸ πρόσωπο Α΄*, ὁ.π., σ. 15.

«Μεσολόγγι, 1949»

Πηγή: Θανάσης Ν. Παπαθανασόπουλος, *Ὁ καιρὸς καὶ τὸ πρόσωπο Β΄*, Ἀθήνα, Σεῖριος, 1974, σ. 128.

«85»

Πηγή: Θανάσης Ν. Παπαθανασόπουλος, *Ἐποπτεία*, Ἀθήνα, Δίφρος, 1979, σ. 44.

«Βλαχογιάννης»

Πηγή: Θανάσης Ν. Παπαθανασόπουλος, *Ρουμελιώτικα, Δεύτερη Σειρά – Φορητὲς Εἰκόνες*, Ἀθήνα, Μελέαγρος, 1997, σ. 10.

«Παξινὸς Ἀνεμογιάννης»

Πηγή: Θανάσης Ν. Παπαθανασόπουλος, *Ποιήματα*, τ. Γ΄, Ἀθήνα, Μελέαγρος, 2002, σ. 96.

«Ρήγας Φεραῖος»

Πηγή: Θανάσης Ν. Παπαθανασόπουλος, *Ποιήματα*, τ. Γ΄, ὁ.π., σσ. 143-144.

«Κέρκυρα 1834»

Πηγή: Θανάσης Ν. Παπαθανασόπουλος, *Τὸ ἀμήχανο χαμόγελο τοῦ κούρου*, Ἀθήνα, Μελέαγρος, 2007, σ. 24.

«Γεώργιος Καραϊσκάκης»

Πηγή: Θανάσης Ν. Παπαθανασόπουλος, *Τερτσίνες γιὰ τὸν Νέο Ἑλληνισμό*, Ἀθήνα, Μελέαγρος, 2008, σσ. 53-58.

«Μεσολογγίτες στὸν Ἄγνωστο. 16 Ἀπριλίου 2011, τοῦ Λαζάρου»

Πηγή: Θανάσης Ν. Παπαθανασόπουλος, *Τὸ ἀνθισμένο δέντρο*, Ἀθήνα, Ἀστρολάβος / Νέα Εὐθύνη, 2012, σ. 75.

Χρίστος Ρουμελιωτάκης

(1938-2018)

Βαρούτην χανόμεθα

Μιά λεπτομέρεια από τή ζωή τοῦ Ἀρχηγοῦ Λυκούργου Λογοθέτη,
καί μιᾶ εἰσήγηση τοῦ συγγραφέα περὶ τοῦ πρακτέου.

Κάπου βαθιὰ ὑπάρχουν στὸ μυαλό μου
ὁ βίος καί τὰ κατορθώματα
τοῦ Ἀρχηγοῦ Λυκούργου Λογοθέτη,
ὅπως συχνὰ τὰ χρόνια ἐκεῖνα
μοῦ τ' ἀνιστοροῦσε
ὁ φίλος μου Ἀλέξης Σ.
ὁ ἐκ Σαρακηγῶν.

Ὅμως ἀπόψε δὲν θ' ἀναδιφήσω
τὸν βίο καί τὰ κατορθώματά του—
ἄλλωστε αὐτὰ τὰ γράφει ἡ ἱστορία,
θὰ πῶ μονάχα καί μ' αὐτὸ τελειώνω
μιὰ λεπτομέρεια ποὺ κρίνω,
ὅτι μπορεῖ νὰ ρίξει στὴ ζωὴ μας
λίγο φῶς.

Ὅλοῦθε, λέει, τὸν ἐζῶναν οἱ ἐχθροὶ
κι οὔτε ψωμί οὔτε νερὸ
κι οἱ μέρες του
κι οἱ ὥρες ἴσως μετρημένες.

Ἐδῶ ἄς ἀνοιξῶ μιὰ παρένθεση
νὰ πῶ, ὅτι στὸν βίο μας
ἐρχεται κάποια μέρα
ποὺ ἐπιβάλλεται νὰ πάrouμε ἀποφάσεις
κρίσιμες καί γιὰ μᾶς
καί γιὰ τοὺς ἄλλους ποὺ σ' ἐμᾶς προσβλέπουν—
τότε τὰ λόγια τὰ πολλὰ δὲν ὠφελοῦν,
δύο λόγια μόνο, ἓνα κίνημα τῆς κεφαλῆς,
αὐτὸ ταιριάζει.

Δὲν εἶχε ἡ ὥρα ἔλεος,
 μέτρησε τοὺς δικούς του, τοὺς ἐχθρούς,
 τὴν κακοτράχαλη ἀνοιξη,
 πῆρε μολύβι καὶ χαρτί καὶ χάραξε (τὸ μῆνυμα)

Βαρούτην χανόμεθα

τίποτε ἄλλο.

Τὴν ὥρα ἐκείνη τὸν φαντάζομαι,
 νὰ γράφει καὶ νὰ ὑπογράφει τὴ γραφὴ
 καὶ σὰν λιοντάρι ἡ ψυχὴ του νὰ βρυχᾶται
 Βαρούτην χανόμεθα
 τίποτε ἄλλο.

Βαρούτην, λοιπόν, Ἀδελφοί, Βαρούτην
 καὶ τὸ Μέγα Ἔλεος.

βαρούτην : (βαρούτη· βλ. καὶ μπαρούτη, μπαρούτι) πυρίτιδα | *ἀναδιφήσω* : (ἀναδιφῶ) ἐρευ-
 νῶ, ψάχνω | *ἐζῶναν* : (ζῶνω) περιτριγυρίζω, περικυκλώνω | *προσβλέπουν* : (προσβλέπω)
 προσδοκῶ κάτι ἀπὸ κάποιον | *κακοτράχαλη* : (κακοτράχαλος) δύσβατος· (ἐδῶ) δύστροπος

Λυκούργου Λογοθέτη : Ὁ Λυκούργος Λογοθέτης (1772-1850) ἦταν Ἕλληνας ἀγωνιστὴς
 τοῦ 1821. Τὸ πραγματικὸ του ὄνομα ἦταν Γεώργιος Παπλωματᾶς. Προετοίμασε τὴν Ἐπα-
 νάσταση στὴν Σάμο.

καὶ τὸ Μέγα Ἔλεος : Ἡ φράση ἀπαντᾶ σὲ χριστιανικὰ κείμενα καὶ ὕμνους, λ.χ. «Ἀναστὰς
 ὁ Ἰησοῦς ἀπὸ τοῦ τάφου καθὼς προεῖπεν, ἔδωκεν ἡμῖν τὴν αἰώνιον ζωὴν καὶ μέγα ἔλεος».

Δευτερολογία

Καὶ κάτι ἀκόμη γιὰ νὰ μὴ λυπούμαστε
 ὅπως οἱ ἄλλοι,
 ποὺ δὲν ἔχουνε ἐλπίδα—
 οἱ Ἕλληνες ἦταν, ὅταν χάσανε τὸ θάρρος τους,
 αὐτοὶ ποὺ ἀργότερα
 τὸν ὀνομάσανε ἀπόβλητον
 καὶ ἀπαράδεκτον εἰς τὴν πατρίδα
 καὶ τὸν ἐξόρισαν

ὅπως ἀπὸ παλιὰ τὸ συνηθίζουν.
 Ἄ, ναί, καὶ ἓνα σκύλο καὶ μιὰ καρδερίνα
 Καὶ μιὰ τίμια συμφωνία μὲ τὸ θάνατο.

καρδερίνα : εἶδος μικρόσωμου ὠδικοῦ πτηνοῦ

Ὅταν στὶς 22 Αὐγούστου τοῦ 1834 ἡ Σάμος κατέστη Αὐτόνομη Ἡγεμονία μὲ διορισμένο ἀπὸ τὸν Σουλτάνο χριστιανὸ πρίγκιπα-ἡγεμόνα, ὁ Λυκοῦργος Λογοθέτης μαζὶ μὲ ἄλλους ἀγωνιστὲς κρίθηκαν «ἀπόβλητοι καὶ ἀπαράδεκτοι εἰς τὴν Πατρίδα» ἀπὸ τὴν πρώτη Γενική Συνέλευση τοῦ σαμακοῦ καθεστώτος.

Ὁ ἀκραῖος λόγος
 Ὡδῆ στὸν Γεώργιο Καραϊσκάκη

Στὸν Ξάνθο Μαῖντᾶ

Γιὰ νὰ συνθέσεις ἓνα ποίημα
 καὶ νὰ ἐπιτύχεις τὸν Ἀκραῖο Λόγο,
 ὅπως λές, Εὐμένη,
 πρέπει πολλὰ νὰ ἔχουν συμβεῖ.

Καὶ πρέπει πρῶτα ἀπ' ὅλα
 νὰ σ' ἔχει εἰς θάνατον καταδικάσει
 καὶ νὰ σὲ καταδιώκει ὡς προδότῃ τῆς πατρίδας σου
 ὁ πρίγκιπας Ἀλέξανδρος Μαυροκορδάτος.

Πρέπει, ἐσὺ ἐπίσης, μὲ τὸ μικρὸ σου ἀσκέρι
 ν' ἀνηφορίζεις πικραμένος ἀλλ' ὄχι ἀπελπισμένος
 στὰ Ἄγραφα ἢ στὸ Βελούχι καὶ τὸν Ἀσπροπόταμο.

Τότε ἀβίαστα θὰ ἀναβλύσει ὁ ἀκραῖος λόγος,
 ὁ καίριος καὶ ὁ ἀνεπανάληπτος καὶ ὁ ἐλληνικός.

Ἔχει καὶ τουμπελέκια ὁ ποῦτζος μου
 ἔχει καὶ τρουμπέτες. Ὅποια θέλω
 θὰ μεταχειρισθῶ.

ἀσκέρι : μικρὴ καὶ ἄτακτη στρατιωτικὴ μονάδα | *ἀβίαστα* : αὐθόρμητα, ἀνεμπόδιτα | *ἀναβλύσει* : (ἀναβλύζω) γιὰ ὑγρὸ ποῦ ἐξέρχεται ἀπὸ τὸ ἔδαφος ἢ ἀπὸ κάποια τρύπα, σχισμὴ, κόγχη | *τουμπελέκια* : (τουμπελέκι) κρουστὸ μουσικὸ ὄργανο | *ποῦτζος* : (βλ. καὶ ποῦτσος) πέος

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

Εὐμένη : Ὁ Εὐμένης ὁ Καρδιανὸς ἦταν στρατηγὸς τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου. Μετὰ τὸν θάνατο τοῦ Ἀλεξάνδρου ἐπεδίωξε τὴν ἐπικράτηση τῆς νομιμότητας ὡς πρὸς τὴ διαδοχὴ, κάτι ποὺ δὲν κατέστη δυνατόν.

Ἀλέξανδρος Μαυροκορδάτος : Ὁ Ἀλέξανδρος Μαυροκορδάτος (1791-1865) ἦταν Φαναριώτης πολιτικός, ὁ ὁποῖος διεδραμάτισε καθοριστικὸ ρόλο κυρίως κατὰ τὰ μετεπαναστατικά πράγματα τῆς Ἑλλάδος. Ἀρνήθηκε τὴν παραχώρηση τῆς διοίκησης τοῦ στρατεύματος στὸν Καραϊσκάκη, ἐνῶ τὰ συμφέροντα τῶν δύο ἀνδρῶν ἦρθαν οὐκ ὀλίγες φορές σὲ σύγκρουση.

Ἔχει καὶ τουμπελέκια ὁ ποῦτζος μου / ἔχει καὶ τρομπέτες : Κατὰ τὴν παράδοση, ὁ συχνὰ βωμολόχος Καραϊσκάκης ἀπέστειλε γράμμα στὸν Μαυροκορδάτο λέγοντας: «*Σεβαστὴ διοίησις, παίζει ὁ ποῦτζος μου τρομπέτες, παίζει καὶ τουμπελέκια*».

Χρῖστος Ρουμелиωτάκης (Ρέθυμνο, 1938 – Ναύπλιο, 2018)

Ποιητὴς τῆς Β΄ Μεταπολεμικῆς Γενιάς. Σπούδασε Νομικὰ καὶ Πολιτικὲς Ἐπιστήμες. Συμμετεῖχε ἐνεργὰ στὰ κοινὰ τοῦ τόπου του καὶ συντάχθηκε στὴν ὑπηρεσία τῶν ἀγώνων καὶ τῶν ἐπιδιώξεων τῆς Ἀριστερᾶς. Ἐξέδωσε τὸ πολιτικὸ καὶ λογοτεχνικὸ περιοδικὸ *Σχεδιά*. Ὑπῆρξε ἐκ τῶν πρωτεργατῶν τοῦ Ἰδρύματος Τάκης Σινόπουλος, διατελώντας πρόεδρος του, ἐνῶ πολιτεύθηκε στὴν Νέα Ἰωνία. Τὸ ποιητικὸ του ἔργο κυκλοφορεῖ, ἐνῶ ἀθησαύριστα μένουν πολλὰ ἄλλα κείμενά του, λογοτεχνικὰ καὶ μὴ.

«Βαρούτην χανόμεθα»

Πηγή: Χρῖστος Ρουμелиωτάκης, *Ξένος εἰμὶ καὶ ἄλλα ποιήματα*, Ἀθήνα, Τυπωθῆτω, ³2009 [1η ἔκδ.: 2002], σσ. 10-12.

«Δευτερολογία»

Πηγή: Χρῖστος Ρουμелиωτάκης, *Ξένος εἰμὶ...*, ὁ.π., σ. 13.

«Ὁ ἀκράϊος λόγος. Ὡδὴ στὸν Γεώργιο Καραϊσκάκη»

Πηγή: Χρῖστος Ρουμелиωτάκης, *Δὲν εἶναι τίποτα καὶ ἄλλα ποιήματα*, Ἀθήνα, Τυπωθῆτω, 2008, σ. 27.

Ἡ ἠρώϊδα τῆς Μυκόνου

Ἡ προτομή της περιφρονημένη
παρακολουθεῖ τὴν ἄσωτία
τοῦ πανέμορφου νησιοῦ ποῦ ἔσωσε
πλούτη καὶ κάλλη ἀφειδῶς ξοδεύοντας
στ' ὄνομα τῆς ἐλευθερίας.

Περιστοιχισμένη ἀπὸ ἀγοραίους
κολασμένους ἔρωτες
ἀπελπισμένα ἀναπολεῖ
τὸν ἄτυχο, ἀγνὸ δεσμό της
μὲ τὸν Ὑψηλάντη.

Θυμᾶται τὴ μοσχοβολημένη ἀνοιξη
ποῦ τότε μύριζε θειάφι μπαρούτι
καθὼς εἰσπνέει ἀναθυμιάσεις
ἀπὸ χασίσι κι ἀλκοόλ.

Τὸ ντελικάτο της κορμὶ
πατώντας πάνω σὲ πτώματα
φάνταζε ὑπερκόσμιο, δαιμονισμένο
τρέποντας σὲ φυγὴ τὸν στόλο τῶν Ἀλγερινῶν
τῶν Τούρκων ἔπειτα.

Ἐντρομα τὰ πληρώματα
τῶν караβιῶν τοῦ ἐχθροῦ
ἔφευγαν πανικόβλητα κάνοντας χῶρο
γιὰ νὰ περάσουν σήμερα κότερα ἀστραφτερὰ
καὶ γιότ πολυτελή.

Ἐλάχιστοι ἐπισκέπτες ἀκουμποῦν
στὸ βᾶθρο της λίγα λουλούδια
ποῦ ὑποδέχεται μ' ἓνα χαμόγελο
κάπως εἰρωνικὸ στὰ πελιδνά της χεῖλη
καὶ σιγοψιθυρίζει:

*Ἡ ἀγάπη τῆς πατρίδος μου
ἡ πίστις εἰς τὴν θρησκείαν μου
ἡ δύρα δικαίας ἐκδικήσεως
ἐξῆραν τὴν ψυχὴν μου
καὶ μοῦ ἐνέσπειραν τὸν πόθον τῶν μαχῶν.*

ἀσωτία : (ἐδῶ) σπατάλη | *κάλλη* : (κάλλος) ὁμορφιά | *ἀφειδῶς* : δίχως φειδώ, ἀπεριόριστα | *ἀγοραῖους* : (ἀγοραῖος) αὐτὸς ποὺ ἀνήκει στὴν ἀγορά, ὁ κοινός | *ἀναπολεῖ* : (ἀναπολῶ) θυμᾶμαι νοσταλγικά | *θειάφι* : (βλ. καὶ θεῖο) χημικὸ στοιχεῖο | *μπαρούτι* : (βλ. καὶ μπαρούτη) πυρίτιδα | *ἀναθυμιάσεις* : (ἀναθυμίαση) δυσσομία | *χασίσι* : κάνναβη | *ντελικάτο* : (ντελικάτος) ἄβρός, λεπτοκαμωμένος | *κότερα* : (κότερο) ἔλαφρῶ ἰστιοφόρο πλοῖο | *γιότ* : (βλ. καὶ γιῶτ) θαλαμηγός, θαλάσσιο σκάφος ἀναψυχῆς | *πελιδνά* : (πελιδνός) χλωμός | *ἐξῆραν* : (ἐξάιρω) τονίζω, ἐγκωμιάζω, ἀνυψῶ | *ἐνέσπειραν* : (ἐνσπείρω) διαδίδω κάτι ἀρνητικό

Τὸ ποίημα ἀναφέρεται στὴν ήρωίδα τῆς Ἐπανάστασης τοῦ 1821, Μαντῶ Μαυρογένους (1796-1848), ἡ ὁποία καταγόταν ἀπὸ τὴν Μύκονο. Ὁ πατέρας τῆς ἦταν ἔμπορος καὶ μέλος τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας. Σπούδασε φιλοσοφία καὶ ἱστορία στὴν Τεργεστή, τόπο γέννησής τῆς, μιᾶς κι οἱ γονεῖς τῆς εἶχαν μετοικήσει ἐκεῖ ἔνεκα τῶν ἐπαγγελματικῶν δραστηριοτήτων τοῦ πατέρα τῆς. Διέθεσε ὀλόκληρη τὴν περιουσία τῆς, ἐπανδρώνοντας πλοῖα, ἀπευθύνοντας ἐκκλήσεις βοήθειας στὴν Εὐρώπη καὶ γενικῶς κάνοντας ὅ,τι ἦταν ἀνθρωπίνως δυνατό, ὑπηρετώντας τὸν σκοπὸ τῆς Ἐπανάστασης.

τὸν ἄντρο, ἀγνὸ δεσμό της / μὲ τὸν Ὑψηλάντη : Στὰ 1823 μετοίκησε στοὺς Ναύπλιο, ὅπου γνώρισε τὸν Δημήτριο Ὑψηλάντη, μὲ τὸν ὁποῖον ἀρραβωνιάστηκε. Ὁ δεσμός τους πολεμήθηκε ἔνεκα τοῦ γεγονότος ὅτι πολλοὶ πολιτικοὶ τῆς ἐποχῆς ἔβλεπαν ὅτι ἡ ἔνωσις τῶν δύο αὐτῶν οἰκογενειῶν, οἱ ὁποῖες ἐμφοροῦνταν ἀπὸ φιλωροσσικὰ αἰσθήματα, ἐνδεχομένως νὰ ἀποσταθεροποιῦσε τὴν ἀγγλικὴ ἢ γαλλικὴ κατεύθυνση τοῦ Ἀγῶνος ὡς πρὸς τὴ σφαῖρα ἐπιρροῆς.

τρέποντας σὲ φυγὴ τὸν στόλο τῶν Ἀλγερινῶν / τῶν Τούρκων ἔπειτα : Ἐχοντας ἐπανδρῶσει πολεμικὰ πλοῖα, ἡ Μαντῶ Μαυρογένους κατάφερε καὶ ἔδωξε ἀπὸ τὴν περιοχὴ τῶν Κυκλάδων τὴν πειρατεία, στὴν ὁποῖαν ἐπιδίδονταν ἀρχικὰ Ἀλγερινοὶ κι ἀργότερα Τούρκοι πειρατές.

Ἡ πλαγιογραφημένη τελευταία στροφή φέρει ὑποσημείωση ἀπὸ τὴν ποιήτρια: «Λόγια τῆς Μαντῶς Μαυρογένους χαραγμένα κάτω ἀπὸ τὴν προτομὴ τῆς.»

Ἀγγελικὴ Σιδηρᾶ (Ἀθήνα, 1938)

Μεταφράστρια, συγγραφέας παιδικῆς λογοτεχνίας καὶ ποιήτρια. Ἔργαστηκε στὴν Ἐθνικὴ Τράπεζα καὶ στοὺς Ὑπουργεῖο Ἐξωτερικῶν. Συμμετέχει στὸν Ἑλληνικὸ Ἐρυθρὸ Σταυρὸ ὡς ἐθελόντρια κοινωνικῆς πρόνοιας. Πέραν τοῦ ποιητικοῦ τῆς ἔργου, ἔχει μεταφράσει ποιήματα τῆς Ἑμιλυ Ντίκινσον.

«Ἡ ήρωίδα τῆς Μυκόνου»

Πηγή: *Ἡμερολόγιο 2020. 1821: Λογοτεχνία καὶ Ἐπανάστασις μὲ κείμενα μελῶν τῆς Ἐταιρείας Συγγραφέων*, Ἀθήνα, Πατάκης, 2020, χ.σ.

Δημήτρης Δασκαλόπουλος

(1939)

Γιάννενα

Λίγες κινήσεις χειραψίες
μὲ σπουδαῖα διάσημα πρόσωπα – ἀφανισμένα.
Μὲ ταπεινὸς ἀνθρώπους ποὺ κάποτε γνώρισες
καὶ τώρα προσπαθεῖς νὰ τοὺς ἀποδώσεις πρόσωπο
σ' ἓνα ἀκέφαλο κορμὶ νὰ ἀνακεφαλαιώσεις
ὅ,τι φορτώθηκες μὲ τὰ χρόνια
χωρὶς νὰ ἐγκαταλείψεις τὸ σκαρὶ ποὺ εἶναι ἔτοιμο
νὰ βυθιστεῖ. Κάπου ἐδῶ τοὺς συνάντησες
δίπλα στὰ λημέρια τοῦ Σκυλόσοφου
καὶ στὰ δωρήματα τῶν Ζωσιμάδων,
τοῦ Γλυκὸ τοῦ Σάρου τοῦ Βηλαρᾶ,
ἀμέτοχος τώρα καὶ ἀπαθής, ὅπως
διδάσκει ἀνατομία ὁ Ρέμπραντ
ὅπως ἱστοροῦν μὲ χρῶμα καὶ ψυχὴ
τοὺς ἁγιασμένους ἀρχαίους
στοὺς τοίχους τῆς Μονῆς Φιλανθρωπηῶν.
Πιὸ πέρα ὁ Ἄλῆ πασὰς σκοτώνεται κάθε μέρα
ἀγκαλιασμένος μὲ τὸν Λόρδο Βύρωνα
μπροστὰ σὲ νυσταγμένους ἐπισκέπτες.
Καὶ ἡ Κυρα-Φροσύνη
μὲ χίλια καντάρια ζάχαρη ἐκτρέφει
στὴ λίμνη γουλιανούς καὶ καραβίδες
γλήνους καὶ τσίμες.

Στὸ παρόχθιο καφενεῖο
σερβίρουν βατραχοπόδαρα.

σκαρὶ : (ἐδῶ) πλοῖο, βάρκα | *λημέρια* : (λημέρι) ἄντρο κλεφτῶν· (ἐδῶ) μέρος ὅπου συχνάζει ἢ κατοικεῖ κάποιος | *δωρήματα* : (δώρημα) (ἐδῶ) δωρεά, εὐεργεσία | *ἱστοροῦν* : (ἱστορῶ) ζωγραφίζω, ἀγιογραφῶ | *καντάρια* : (καντάρι) μονάδα βάρους [1 καντάρι = 44 ὀκάδες / 56,408 κιλά] | *γουλιανούς* : (γουλιανός) εἶδος ψαριοῦ ποὺ ζεῖ σὲ γλυκὰ νερά | *καραβίδες* : (καραβίδα) καρκινοειδὲς θαλάσσιο ζῶο, ποὺ ὁμοιάζει μὲ ἀστακό | *γλήνους* : (γλήνος· βλ. καὶ γλίνος, γλύνος, γλυνός, γλυνί) εἶδος ψαριοῦ τοῦ γλυκοῦ νεροῦ | *τσίμες* : (τσίμα) εἶδος μικροῦ ψαριοῦ ἐνδημικοῦ στὴ λίμνη Παμβώτιδα τῶν Ἰωαννίνων | *παρόχθιο* : (παρόχθιος) παραλιακός | *βατραχοπόδαρα* : (βατραχοπόδαρο) τὸ πίσω πόδι τοῦ βατράχου ποὺ ἀποτελεῖ τοπικὸ ἔδεσμα τῆς περιοχῆς τῶν Ἰωαννίνων

στά λημέρια του Σκυλόσοφου : Ο Διονύσιος ο Φιλόσοφος (περ. 1560-1611) ήταν κληρικός της περιοχής της Ήπειρου. Είχε ιδιαίτερη μόρφωση, εξ ου και το προσωνύμιο «Φιλόσοφος», το οποίο μετετρέπη ειρωνικά από τους εχθρούς του, Όθωμανούς και μή, σε «Σκυλόσοφος». Υποστήριξε πολλαπλές εξεγέρσεις στην Ήπειρο και στα Ίωάννινα, και κατόπιν προδοσίας συνελήφθη και πέθανε μαρτυρικά.

στά δωρήματα των Ζωσιμάδων : Οί άφοι Ζωσιμά ήταν έμποροι και εύεργέτες από την εύρύτερη περιοχή των Ίωαννίνων. Συνέστησαν σχολεία, βιβλιοθήκες και έκαναν έργα ύποδομής. Στήριξαν τον Έθνικοαπελευθερωτικό Αγώνα οικονομικά και ήθικά. Έκτός των άλλων έκαναν κι άλλες σπουδαίες δωρεές όπως, λ.χ., τη σύσταση του Νομισματικού Μουσείου στην Αθήνα, την άνεγερση νοσοκομείων, όρφανοτροφείων κ.ά.

του Γλυκού του Σάρου του Βηλαρά : Ο Λέων Γλυκός ήταν λόγιος, ο Νικόλαος Σάρος ήταν επίσης λόγιος, τυπογράφος και εκδότης, ενώ τέλος, ο Γιάννης Βηλαράς (1771-1823) ήταν ποιητής και πεζογράφος με συνεισφορά στο γλωσσικό ζήτημα. Οί πρώτοι δύο έζησαν και έδρασαν κατά τον 17ο αιώνα. Καί οί τρεις κατάγονταν από τά Ίωάννινα.

όπως / διδάσκει άνατομία ο Ρέμπραντ : Άναφορά στον πίνακα *Μάθημα άνατομίας του Δρ. Τούλπ* [=Anatomische les van Dr. Nicolaes Tulp] του Όλλανδού ζωγράφου Ρέμπραντ, στον όποιο ο Δρ. Τούλπ άναπαρίσταται νά παραδίδει μάθημα άνατομίας πάνω από ένα πτώμα ενώπιον έπτά μαθητών του που κρατούν σημειώσεις και τον παρακολουθούν. Ο πίνακας φιλοτεχνήθηκε κατά παραγγελίαν του ίδιου Δρ. Τούλπ.

στούς τοίχους της Μονής Φιλανθρωπινών : Πρόκειται για την Ίερά Μονή του Άγίου Νικολάου των Φιλανθρωπινών, ή όποία βρίσκεται στο νησί της λίμνης των Ίωαννίνων. Ίδρύθηκε στα 1291-1292. Χαρακτηριστικές είναι οί σημαντικές άγιογραφίες της μονής, οί όποιες άνήκουν στη σχολή της Βορειοδυτικής Ελλάδος.

ή Κυρα-Φροσύνη : Η Εύφροσύνη Βασιλείου (1773-1801) έμεινε στην ιστορία ως «Κυρα-Φροσύνη», έπειτα από τον βίαιο θάνατό της δια πνιγμού με διαταγή του Άλη πασά, ένεκα του δεσμού της με τον πρωτότοκο γιό του, Μουχτάρ. Πέραν της Φροσύνης, θανατώθηκαν άλλες δεκαεπτά νεαρές γυναίκες, πιθανότατα για παραδειγματισμό.

Δημήτρης Δασκαλόπουλος (Πάτρα, 1939)

Βιβλιογράφος, κριτικός και ποιητής. Σπούδασε Νομικά και εργάστηκε για πολλά χρόνια στον τραπεζικό χώρο σε διάφορες θέσεις. Η σχέση του με την ποίηση και τα γράμματα κρατά πολλές δεκαετίες. Συμμετείχε στη συντακτική ομάδα της έγκυκλοπαιδείας *Πάπυρος-Λαρούς-Μπριτάννικα* και στο *Παγκόσμιο Βιογραφικό Λεξικό*. Συνεργάστηκε επίσης με πολλούς εκδοτικούς οίκους σε αντίστοιχα έργα. Συγγράφοντας λήμματα. Διατήρησε επί μακρόν στήλη κριτικής στην έφημερίδα *Τά Νέα*. Το έργο του περιλαμβάνει κριτικές, μελέτες, δοκίμια και άρθρα. Σπουδαίες συμβολές του στην έλληνική γραμματεία άποτελούν οί βιβλιογραφίες για τούς Κ. Π. Καβάφη και Γιώργο Σεφέρη.

«Γιάννενα»

Πηγή: Δημήτρης Δασκαλόπουλος, *Με δίχτυ τον άνεμο*, Αθήνα, Κίχλη, 2015, σ. 25.

Θέμης Λιβεριάδης

(1940)

Οἶκος ἐν ἔτει 1821... ἔτι ὑφιστάμενος

Κάθισε ἀνάμεσό μας στὸ τραπέζι
Εἶπε νὰ σταματήσουμε αὐτὴν τὴ μουσικὴ
Διάλεξε τὴ μεγάλη καραβίδα
Τῆς τσάκισε τὰ πόδια
Ὅπως παλιὰ τὸ χέρι του
Ρούφηξε τὸ κρασί ὡς κάτω διψασμένος
Καὶ κάρφωσε τὸ βλέμμα του στὴν ὄμορφη
Χάρισέ μου εἶπε βραχνὰ τ' ὄνοματάκι σου
Ἐκείνη ἔκαμνε τὴ δύσκολη
Τῆς ἔπιανα κι ἐγὼ τὸ γόνατο κάτω ἀπ' τὸ τραπέζι
Ἴσως σὲ λέν' Ἐλευθερία μουρμούρισε
Καὶ μὲς στὰ μάτια του χύθηκε αἶμα
Ἄμα σὲ βάλω ἀπὸ κάτω
Μπορεῖ καὶ νὰ σὲ βαρεθῶ
Ὅπως αὐτοὶ ποὺ σὲ πλαγιάζουν

Ἐκανε πέρα τὴν καρέκλα
Πετώντας πάνω στ' ἀποφάγια 200 γρόσια
Γιὰ τόσο μέτρησε αὐτὸν τὸ ρεφενέ.

καραβίδα : καρκινοειδὲς θαλάσσιο ζῶο, ποὺ ὁμοιάζει μὲ ἀστακό | *πλαγιάζουν* : (πλαγιάζω)
(ἐδῶ) κάνω ἔρωτα μὲ μιὰ γυναῖκα | *γρόσια* : (γρόσι) ἀσημένιο νόμισμα ποὺ ἰσοῦται μὲ τὸ
ἓνα ἑκατοστὸ τῆς χρυσῆς λίρας | *ρεφενέ* : (ρεφενές) ἀτομικὴ συνεισφορά σὲ ἓνα ὁμαδικὸ
ἔξοδο (φαγητό, διασκέδαση, ἀγορὰ κ.λπ.)

Θέμης Λιβεριάδης (Θεσσαλονίκη, 1940)

Πεζογράφος καὶ ποιητής. Συνεργάστηκε μὲ πολυάριθμα ἔντυπα. Στὸ ἔργο του περιλαμβάνονται διηγήματα, πεζὰ καὶ ποιήματα.

«Οἶκος ἐν ἔτει 1821... ἔτι ὑφιστάμενος»

Πηγή: *Ἡμερολόγιο 2020. 1821: Λογοτεχνία καὶ Ἐπανάσταση μὲ κείμενα μελῶν τῆς Ἑταιρείας Συγγραφέων*, Ἀθήνα, Πατάκης, 2020, χ.σ.

Η Αλβανία και το 1921
Ο Άγιος Αθανάσιος Διάκονος ο μαρτυρ του Ελληνισμού Άγιος

Έργον Ουραγίου Π. Ζ. Μιχαήλ 1930.

Θεόφιλος Χατζημιχαήλ (1870-1934), *Ὁ ἥρωας Ἀθανάσιος Διάκος* (1930) | (123,5 x 70 ἐκ.),
Συλλογή Μουσείου Θεόφιλου, Λέσβος.

Κυριάκος Χαραλαμπίδης

(1940)

Τὸ Εἰκοσιένα στὴν Κύπρο

Σιεφτότανε τ' ἀθάνατον Εἰκοσιένα
καὶ τὴν πικρὴ σκλαβιά μέσα στὴ νύχτα.
Εἶχε μιὰ λύπη στὴν ψυχὴ, ποὺ αὐτὸς ὠρίμαζε,
χώρια καὶ μόνος, στὴ σκιά τῆς Λευτεριάς.
Κι ἔλεε: «Πότε βγάλω τὸ κεφάλι
ἀπὸ τ' ἄνομα κέρδη τοῦ πλησίον;»
Καὶ δὲν ἔπαιρνε ἀπόκριση. Ἦξερε δὲ
πὼς ἕνας φτάνει καὶ συχνὰ περσεύει.
Γι' αὐτὸ καθότανε τὴν ἄγρια, κοφτερῆ
νὰ πελεκᾷ ἑλευτερία.

Αὐτὴ καὶ μόνη τοῦ ἴδινε κουράγιο
νὰ βυθοσκοπηθῇ ἀργὰ πρὸς τὰ μεσάνυχτα
καὶ νὰ γλυκοκοιμᾶται («ὕπὲρ τὴν νύκτα»).

ἔλεε : ἔλεγε | περσεύει : (περσεύω) περισσεύω | πελεκᾷ : (πελεκῶ) κόβω ἢ κατεργάζομαι
ξύλα | βυθοσκοπηθῇ : (βυθοσκοποῦμαι) ἐνδοσκοποῦμαι, ἀναστοχάζομαι

«ὕπὲρ τὴν νύκτα» : Στίχος προερχόμενος ἀπὸ τὴν ἑνατη στροφή τῆς καλβικῆς ὄδης «Εἰς
ἐλευθερίαν»:

θ'.
Μία δύναμις οὐράνιος
εἰς τὴν ψυχὴν σας δίδει
περὰ ελαφρά, καὶ ὑψώνεται
λαμπρὸν τὸ μέτωπόν σας
ὕπὲρ τὴν νύκτα.

Πρὸς τοὺς λέγοντας ὅτι ὁ Κανάρης...

*Καλύτερ' ἀνιστόρητα νὰ τὸ δεχτοῦμε
σὰν προσταγὴ τῆς μοίρας – πέρασε ἀπὸ δῶ.
«Ἡ Ἄγία Ἑλένη στὴν Κύπρο» (Μεθιστορία, 1995)*

Ἄν ὁ Κανάρης, ὅπως καὶ ἡ Ἑλένη
(τοῦ Κωνσταντίνου ἡ μάνα ἡ εὐλαβῆς)
δὲν πάτησε τὸ πόδι του στὴν Κύπρο,

κανένα πρόβλημα· ὁ μύθος διαρκεῖ.
Οὐδείς ἐξαναγκάζει αὐτὸν τὸν μύθο
νὰ καταντήσει ἀγνωστικιστής.

Ἄν, ἐπαναλαμβάνω, εἰσάγεται τὸ μήνυμα
ὅτι τὸ τρεχαντήρι τοῦ Κανάρη
πέλαγο δὲν ἀλλάκωσε ὡς τὴν Κύπρο,
τί ἐμποδίζει νὰ εἶχε τὴν Ἑλένη
(τὴν εὐλαβὴ τοῦ Κωνσταντίνου μάνα)
στὴν πρῶρα – γαλαζόπλωρο καράβι
νὰ μεταμορφωθεῖ σὰν ἀπὸ θαῦμα ἐκεῖνο
τὸ πολυθρύλητο πλεούμενό του;

Συνετιστεῖτε καὶ λογικευτεῖτε:
τὰ θαύματα ποτὲ δὲν εἶναι τοῦ συρμοῦ—
ἐπαγρυπνοῦν γιὰ τὴν ἀλήθεια μόνο.
Μὴ χάνεστε στὰ τάρταρα, γιατί
τὸ φεγγοβόλο ἀστέρι ἀκόμα δὲν συνέπεσε
μὲ τῶν συμβολισμῶν τὰ βοσκοτόπια.

Πιστέψτε με, ἂν τὸ πῶδι του δὲν ἔβαλε
πρῶτος αὐτὸς στὴ βάρκα τῶν ἐλπίδων
ποῦ κόντευε νὰ βυθιστεῖ ἀπ' τὸ βάρος
τόσων ὀνείρων καὶ προμηθειῶν,
θὰ ῥθεῖ μιὰ μέρα, ὦ ναί: ἡ ψυχὴ παραδαρμένη
τὰ κρίματά της ὅλα θὰ κενώσει
μπροστὰ σ' ἀραχνοῦφαντα ὑποδήματα
ποῦ ἐξάπαντος ἀνῆκουν στὴν Ἑλένη.

ἀγνωστικιστής : ἡ ἄποψη ὅτι ἡ ἀλήθεια περὶ τῆς ὑπαρξης τοῦ θεοῦ εἶναι ἀγνωστη καὶ ἀπρόσιτη | *τρεχαντήρι* : μικρὸ, ελαφρὸ, ξύλινο χειροποίητο ἱστιοφόρο σκάφος | *ἀλλάκωσε* : (αὐλακῶν) χαράζω μιὰν ἐπιφάνεια | *πρῶρα* : πλῶρη, τὸ ἐμπρόσθιο τμήμα ἑνὸς πλοίου | *πολυθρύλητο* : (πολυθρύλητος) πασίγνωστος, πολυσυζητημένος | *τοῦ συρμοῦ* : (ἔκφρ.) κοινότοπα, κοινὰ | *τάρταρα* : ὁ Κάτω Κόσμος κατὰ τὴν ἀρχαιοελληνικὴ μυθικὴ παράδοση | *παραδαρμένη* : (παραδαρμένος < παραδέρνω) ταλαιπωρημένος | *κρίματα* : (κρίμα) ἁμαρτία | *ἀραχνοῦφαντα* : (ἀραχνοῦφαντος) ὑφασμένος μὲ λεπτὸ νῆμα | *ὑποδήματα* : (ὑπόδημα) παπούτσι | *ἐξάπαντος* : ὁποσδήποτε

Τὸ ποίημα συνοδεύει ὑποσελίδια σημείωση τοῦ ποιητῆ: «Ἰσχυρὴ λαϊκὴ παράδοση θέλει

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

τὴν Ἁγία Ἐλένη νὰ περνᾷ τὸν τέταρτο αἰῶνα ἀπὸ τὴν Κύπρο, καθὼς καὶ τὸν Κωνσταντῖνο Κανάρη νὰ καταπλέει στὸ νησι γιὰ νὰ λάβει βοήθεια γιὰ τὸν Ἄγωνα τοῦ 1821. Ὅρισμένοι ἐρευνητὲς ἀμφισβητοῦν τὴ συγκεκριμένη παράδοση.»

Κυριάκος Χαραλαμπίδης (Ἄχνα Ἀμμοχώστου, 1940)

Ποιητὴς, ἀπὸ τοὺς σημαντικότερους τῆς γενιᾶς του. Σπούδασε Ἱστορία, Ἀρχαιολογία καὶ Θέατρο στὴν Ἀθήνα καὶ ἀσχολήθηκε μὲ τὴ ραδιοφωνία στὸ Μόναχο. Ἔργαστηκε στὴ Μέση Ἑκπαίδευση ὡς φιλόλογος καὶ στὸ Ραδιοφωνικὸ Ἰδρυμα Κύπρου. Τὸ ἔργο του ἀντλεῖ μεγάλο μέρος τῆς θεματολογίας του ἀπὸ τὴν τουρκικὴ εἰσβολὴ στὴν Κύπρο καὶ τὴν ἀρχαιοελληνικὴ/κυπριακὴ παράδοση.

«Τὸ Εἰκοσιένα στὴν Κύπρο»

Πηγὴ: Κυριάκος Χαραλαμπίδης, *Τὸ ἀγγεῖο μὲ τὰ σχήματα*, Λευκωσία, 1973, σ. 87.

«Πρὸς τοὺς λέγοντας ὅτι ὁ Κανάρης...»

Πηγὴ: *Ἡμερολόγιο 2020. 1821: Λογοτεχνία καὶ Ἐπανάσταση μὲ κείμενα μελῶν τῆς Ἑταιρείας Συγγραφέων*, Ἀθήνα, Πατάκης, 2020, χ.σ.

Κωνσταντῖνος Ι. Δάλκος

(1942)

25-3-1971

«Οὔτοι ἐν ἄρμασι...»

Εἰκοσιπέντε σήμερα
τοῦ Μαρτίου μηνός,
τοῦ δευτέρου αἰῶνος
ἀκριβῆς μεσημβρία,
μὰ πάλι αἴσθησι ψυχρῇ
τὶς ἀκοές μας πλήττει.

Στὶς εἰκόνες τῶν τοίχων
μὲ γαλάζιες γραφές
ἡττημένος ὁ βάρβαρος,
μὰ νικᾷ ὁ ἐχθρὸς
μ' ἄλλο πρόσωπο ὀρθός,
ποῦ ἀνίκητος εἶναι.

Ἄπ' τοὺς λάλους ἐξῶστες
τῆς Ἑλλάδος Ἑλλήνων
τῶν ἀρχαίων μας ὄρκων
τὶς σεπτές συλλαβές
ἀλαλάζουν κενὰ
τὰ ἐπίορκα κύμβαλα.

Ματωμένο τῆς νίκης
τὸ τιμώμενο μέτωπο.
Θλιβερῇ παρωδίᾳ
παλαιῶν συγκινήσεων,
κομιδῇ τῶν ὀστών μας
ἢ παροῦσα πανήγυρις.

Γύρω μας ὅλα σαθρά.
Ἀδέρφια, τὸ τραγοῦδι μας
ποῦ νὰ πατήση;
Μὲ γαλάζιες πομπές
τὸ σκῆνωμα κηδεύεται
σήμερα τῆς ψυχῆς μας.

μεσημβρία : μεσημέρι· (ἐδῶ) τὸ μέσον μιᾶς χρονικῆς περιόδου | *λάλους* : (λάλος) ὁμητι-
κός, φλύαρος | *ἐξῶστες* : (ἐξώστης) μπαλκόνι | *σεπτές* : (σεπτός) ἱερός | *ἀλαλάζουν* : (ἀλα-
λάζω) βγάζω ἄναρθρες κραυγές | *κύμβαλα* : (κύμβαλο) εἶδος κρουστοῦ μουσικοῦ ὄργανου |
κομιδῇ : μεταφορά | *σαθρά* : (σαθρός) διαβρωμένος, φθαρμένος | *πομπές* : (πομπή) πεζῆ
πορεία ὁμάδας ἀτόμων | *σκῆνωμα* : λείψανο ἀγίου· (ἐδῶ) ἱεροποιημένο σῶμα

«Οὔτοι ἐν ἄρμασι...» : Ἡ φράση προέρχεται ἀπὸ τὸν Ψαλμὸ ἸΘ' τοῦ Δαυὶδ (19:8): «οὔτοι
ἐν ἄρμασι καὶ οὔτοι ἐν ἵπποις, ἡμεῖς δὲ ἐν ὀνόματι Κυρίου Θεοῦ ἡμῶν μεγαλυνθησόμεθα.»
[Μτφρ.: «Ἄλλοι μὲ ἄρματα κι ἄλλοι ἔφιπποι ἔρχονται κατὰ πάνω μας· ἐμεῖς ὅμως μὲ τ'
ὄνομα τοῦ Κυρίου καὶ Θεοῦ μας θὰ θριαμβεύσουμε.»]

τῆς Ἑλλάδος Ἑλλήνων : Ὅπως ἀντιλαμβάνεται κανεὶς ἀπὸ τὸν τίτλο τοῦ ποιήματος, αὐ-
τὸ ἀναφέρεται στὴν ἐποχὴ τῆς Χούντας τῶν Συνταγματάρχων (1967-1974). Ἕνα ἀπὸ τὰ
συνθήματα τοῦ καθεστώτος ἦταν τὸ «Ἑλλάς-Ἑλλήνων-Χριστιανῶν», τὸ ὁποῖο καὶ χρη-

σιμοποιεί εδώ ό συγγραφέας για να δηλωθεϊ ή αναφορά του στη συγκεκριμένη ιστορική περίοδο τής χώρας.

Κωνσταντίνος Ι. Δάλκος (Τρόπαια, Άρκαδία, 1942)

Φιλόλογος, δοκιμογράφος και ποιητής. Σπούδασε Κλασική Φιλολογία στο Πανεπιστήμιο Άθηνων και έχει μετεκπαιδευθεϊ επί διετίαν στο Διδασκαλεϊο Μέσης Έκπαιδύσεως. Υπηρέτησε στη Δημόσια Έκπαίδευση, διετέλεσε διευθυντής σχολικών μονάδων και αποχώρησε από την ύπηρεσία έπειτα από τη δεκαπενταετη διεύθυνση του 3ου Λυκείου στο Αιγάλεω. Είναι μέλος του Δ.Σ. και ταμίας τής Έταιρείας Έλλήνων Φιλολόγων. Το έργο του περιλαμβάνει έρμηνευτικές εκδόσεις ύμνων και βυζαντινών κειμένων, εκπαιδευτικά έγχειρίδια, συγγράμματα τοπικής ιστορίας και μία ποιητική συλλογή. Ίδρυσε και διηύθυνε τη σχολική έπετηρίδα *Η Αϊθουσα* κατά τα έτη 1993-2011.

«25-3-1971»

Πηγή: Κ. Ι. Δάλκος, *Ως έν παρόδω*, Άθήνα, 2004, σσ. 12-13.

Μαρία Λαγγουρέλη

(1942)

Ποιηματάκι ἀπὸ σχολικὴ παράσταση

στὴν Βέρα,
στὴν φιλόλογο κ. Λάλου στὸ 7ο Γυμνάσιο
τῆς Ἀκαδημίας Πλάτωνος

Βλέπω συχνὰ στὸν ὕπνο μου
νὰ ἔρχεται καταπάνω μου
μὲ γιαταγάνι
καὶ τὸ σαρίκι στὸ κεφάλι
τὰ ὑγρά του χεῖλη
ἢ λύσσα στὸ βλέμμα
λάμπουνε
ἀκόμη στοῦ ὄνείρου τὸ σκοτάδι.

Σ' αὐτὸ τὸ ἔργο ἤμουνα
κόρη σχεδὸν δεκαεξί
ἐγὼ ὁ Παπαφλέσσας ἥρωας
μὲ φουσεκλίκια καὶ σταυρό
δραματοουργὸ καθηγητῆ
ποὺ ἦταν κι ἐθνικιστῆς
καὶ διοργάνωνε τὴ σχολικὴ γιορτῆ
σ' ἐπέτειο γιὰ τὴν ἐπανάσταση.

Ἦταν ρόλος δύσκολος
ρόλος παπᾶ μὲ δράση
ποὺ μὲ βαριά συνείδηση
καὶ τὸ αἷμα του στὴ βράση
γιὰ τὴν πατρίδα θὰ ἔπαιρνε –
ἄχ πόσο εἶχα ταυτιστεῖ –
δύσκολες ἀποφάσεις.

Τὸν Ἰμπραήμ τὸν ἔπαιζε ἡ φίλη μου ἡ Βέρα –
—θηλέων ἦταν τὸ σχολειό—
ποὺ στριμωχνόμαστε κι οἱ δυὸ
μὲ γιαταγάνι καὶ σταυρὸ

στὶς πρόβες στὸ διάλειμμα
 γελώντας κάθε ἡμέρα.

Τὸ δῖλημμα ἦταν τρομερό
 ἓνας ἄντρας ἀπλὸς
 ὁ ἥρωας μέσα ἀπ' τὸ ράσο
 ἤμουν ἐγὼ
 ἡ λιγνὴ μαθήτρια
 ποὺ ἔπρεπε μὲ τὸν ρόλο μου
 νὰ πείσω
 πὼς ἡ διχόνοια τῶν ἀρχῶν
 τοὺς ἀγῶνες τῶν λαῶν
 πάει μπρὸς πίσω.
 Βλέπεις ὁ συγγραφέας ἤθελε
 τὸν Ὑψηλάντη φοβισμένο
 γιὰ πιθανὴ ἧττα
 τὴν Μαντῶ μὲ τὸ ὀμπρελίνο ψηλομύτα
 κι ἔπρεπε σέ ἴνα βράδῳ
 στὴν τρομερὴ τὴν μάχη
 τὸ ποίμνιό μου νὰ σφαγεῖ
 στὸ ἱστορικὸ Μανιάκι.

Τὰ λόγια ὅλα τὰ μάθαμε
 κι ἔγινε ἡ πρεμιέρα
 τῆς σχολικῆς παράστασης
 τὴν ἀποφράδα ἡμέρα.

Ἦταν μοιραῖο
 νὰ μὲ νικήσει ἡ ἀνατολὴ
 γιὰ νὰ ντραπεῖ ἡ δύση
 νὰ μάθουν τὴν θυσία μας
 σὲ πλάτη καὶ σὲ μήμη.

Ἦρθε λοιπὸν ὁ Ἰμπραήμ
 ἐχθρῶν πέρασαν τὰ φουσάτα
 στὰ πέρατα μαθεύτηκαν
 τὰ ἔνδοξα μαντάτα

καὶ τοῦ παπᾶ ἡ θυσία
 στὴν ἱστορία γράφτηκε καὶ στὴ λογοτεχνία.
 Κι ἡ σχολικὴ παράσταση
 μὲ ἐμένα πρωταγωνιστὴ
 χειροκροτήθηκε
 εἶχε ἐπιτυχία.

Μὰ ὅταν κοιτάω τὰ ἐνθύμια
 τὸ σταυρὸ καὶ τὸ σαρίκι
 κι ὄντας ἀκόμη ἀνάμεσα
 σὲ ἀνατολὴ καὶ δύση
 σὰν ὄνειρο ἀκόμα ζῶ
 τὰ τρυφερὰ τῆς Βέρας χεῖλη
 ποὺ μοῦ ἔδωσε τοῦ Ἰμπραήμ
 φιλι τιμητικό,
 —ἀφοῦ πρῶτα μὲ ἔσφαξε—
 «ἐπειδὴ ἐνδοξα ἐνικήθην.»

Στις μέρες ποὺ μοῦ ἀπέμειναν
 δὲν ἔριξε αὐλαία ἡ λήθη
 ἄφησε μέσα μου ἀνεξίτηλα
 τοῦ Παπαφλέσσα ἴχνη
 ἡ σχολικὴ παράσταση.
 Δόξα καὶ χειροκρότημα ἀναπολῶ
 μὰ ὄχι τὴν Πύρρειο νίκη.

Γιατὶ ἔχω τὴν προαίσθηση
 πὼς ἤγγικεν ἡ ἡμέρα πὼς
 τῆς δύσης τὰ καμώματα
 τῆς Μοσάντ, τῆς Τζιχάντ
 τῆς Γκὰ Γκὲ Μπέ καὶ τῆς
 CIA
 ἡ παντιέρα
 πάνω ἀπ' τὸ
 Μανιάκι μου
 θὰ ξαναπαρελάσουν.

Τὰ λόγια ἡγέτη εὐτραφῆ
 θὰ τὰ ξαναψάξουν
 «πῶς οἱ ἥρωες πολεμοῦν
 σὰν Ἕλληνες»
 καὶ πάλι μὲ δίχως ἔνοχες
 μὲ σαρίκι καὶ σταυρὸ
 θὰ μὲ ξανασψάξουν.

γιαταράνι : μακρὸ καὶ κυρτὸ σπαθί | σαρίκι : κάλυμμα κεφαλῆς | λύσσα : (ἐδῶ) ὀργή | φουσεκλίκα : (φουσεκλίκα) θήκη γιὰ τὰ φυσίγγια | δραματουρῶ : (δραματουργός) συγγραφέας δραμάτων | ἐθνικιστής : ἀκόλουθος τοῦ ἐθνικισμοῦ· (ἐδῶ) τῆς πολιτικῆς ιδεολογίας ὅτι ἓνα ἔθνος εἶναι ἀνώτερο ἀπὸ τὰ ὑπόλοιπα | παπᾶ : (παπάς) ἱερέας | βράση : βρασμός· (ἐδῶ) ἀναβρασμός, ἔνταση | θηλέων : (θηλὺς) θηλυκός | πρόβες : (πρόβα) δοκιμὴ θεατρικῆς παράστασης | ράσο : ἱερατικὸ ἄμφιο | λιγνή : (λιγνός) ἀδύνατος | ὀμπρέλινο : μικρὴ ὀμπρέλα (συνήθως γυναικεία) | ψηλομῦτα : (ψηλομύτης) ἀλαζόνας, ἀκατάδεκτος | ποίμνιο : οἱ πιστοὶ μιᾶς ἐνορίας | πρεμιέρα : πρώτη παράσταση | ἀποφράδα : καταραμένη ἡμέρα | φουσατά : (φουσατό) στράτευμα | μαντάτα : (μαντάτο) εἶδηση, νέο | ἐριξε ἀύλαία : (ἐκφρ.) (ρίχνω ἀύλαία) ὀλοκληρώνομαι, τελειώνω | λήθη : λησμονιά | ἀνεξίτηλα : (ἀνεξίτηλος) ἄσβεστος, ἀξεθώριαστος, μόνιμος | Πύρρειο νίκη : (ἐκφρ.) νίκη μὲ πολλὰς ἀπώλειες γιὰ τὸ στρατόπεδο τοῦ νικητῆ | ἡγγικεν : (ἐγγίζω) πλησιάζω, φτάνω | δύσης : (δύση) (ἐδῶ) δυτικὸς κόσμος | καμώματα : (πληθ.) ἐνέργειες, πράξεις | παντιέρα : σημαία | εὐτραφῆ : (εὐτραφής) παχουλός, χοντρός | ἔνοχες : (ἐνοχή) (ἐδῶ) συναίσθημα αὐτομομφῆς

Παπαφλέσσας : Ὁ Γρηγόριος Φλέσσας (γενν.: Γεώργιος Δικαῖος), ὁ ἐπονομαζόμενος Παπαφλέσσας, ἦταν ἀγωνιστὴς κληρικὸς τῆς Ἐπανάστασης τοῦ 1821. Ἡ μάχη τοῦ Κρεμμυδίου, ποῦ ἀναφέρεται παρακάτω, ἔλαβε χώρα στὶς 7 Ἀπριλίου τοῦ 1825 πλησίον τοῦ οἰκισμοῦ Κρεμμύδια στὴν Πύλο, στὴν ὁποία τὰ ἑλληνικὰ στρατεύματα ἠττήθηκαν ἀπὸ τὸν στρατὸ τοῦ Ἰμπραήμ.

Ἰμπραήμ : Ὁ Ἰμπραήμ πασᾶς (1789-1848) ἦταν ὁ ἐπικεφαλῆς τῆς στρατιᾶς τῶν Αἰγυπτίων ποῦ μετέβησαν στὴν Πελοπόννησο σὲ συνδρομὴ τῶν Ὀθωμανῶν, καὶ ἐκπορθητῆς τοῦ Μεσολογγίου. Ὁ Μεχμέτ Ρεσιτ πασᾶς, ὁ ἐπονομαζόμενος καὶ Κιουταχῆς (1780-1839) ἦταν φημισμένος Ὀθωμανὸς στρατηγὸς καὶ Μέγας Βεζίρης.

—θηλέων ἦταν τὸ σχολειό— : Πρόκειται γιὰ τὴν πρακτικὴ τῆς μονοφυλικῆς ἐκπαίδευσης, ὅπου τὰ σχολεῖα χωρίζονταν σὲ ἀρρεναγωγεῖα καὶ παρθεναγωγεῖα ἀντίστοιχα. Ἡ πρακτικὴ αὐτὴ ἐγκαταλείφθηκε σταδιακὰ ἀπὸ τὴ δεκαετία τοῦ 1970 στὴν Ἑλλάδα, ἐνῶ στὰ 1982 ἐκλείσαν καὶ τὰ τελευταῖα Γυμνάσια Ἀρρένων καὶ Θηλέων.

ἡ διχνοῖα τῶν ἀρχῶν [...] στὸ ἱστορικὸ Μανιάκι : Ἀναφορὰ στὴ μάχη στὸ Μανιάκι, ἡ ὁποία ἔλαβε χώρα στὶς 20 Μαΐου τοῦ 1825· σ' αὐτὴν ἀναμετρήθηκαν ἑλληνικὰ στρατεύματα ὑπὸ τὸν Γρηγόριο Δικαῖο (Παπαφλέσσα) ἐναντίον αἰγυπτιακῶν στρατευμάτων ὑπὸ τὸν Ἰμπραήμ πασᾶ. Ἐν μέσῳ τῆς ἐμφύλιας διαμάχης τῶν Ἑλλήνων, πολλοὶ σημαντικοὶ Ἕλληνες ἀγωνιστές, ὅπως οἱ Κολοκοτρώνης, Πετρόμπεης Μαυρομιχάλης, Νικηταρᾶς, εἶχαν φλακιστεῖ ἀπὸ τὸ Ἐκτελεστικὸ τοῦ ὁποῦ προΐστατο ὁ Γεώργιος Κουντουριώτης μαζί μὲ τὸν

Μαυροκορδάτο και άλλους Φαναριώτες. Παρ' όλα αυτά ο Παπαφλέσσας συγκέντρωσε στρατεύματα ικανά ν' αντιμετωπίσει την επίθεση, ωστόσο το μεγαλύτερο μέρος αυτού σκορπίστηκε πριν τη μάχη αφήνοντας περίπου εξακόσιους στρατιώτες στο πεδίο της μάχης, οδηγώντας τους στην καταστροφή.

τὸν Ὑψηλάντη [...] / [...] / τὴν Μαντώ : Ἡ ἡρωίδα τῆς Ἐπανάστασης τοῦ 1821, Μαντῶ Μαυρογένους (1796-1848), καταγόταν ἀπὸ τὴν Μύκονο. Ὁ πατέρας τῆς ἦταν ἔμπορος καὶ μέλος τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας. Σπούδασε φιλοσοφία καὶ ἱστορία στὴν Τεργέστη, τόπο γέννησής τῆς, μᾶς κι οἱ γονεῖς τῆς εἶχαν μετοικήσει ἐκεῖ ἔνεκα τῶν ἐπαγγελματικῶν δραστηριοτήτων τοῦ πατέρα τῆς. Διέθεσε ολόκληρη τὴν περιουσία τῆς στὸν Ἀγῶνα, ἐπανδρώνοντας πλοῖα, ἀπευθύνοντας ἐκκλησίες βοηθείας στὴν Εὐρώπη καὶ γενικῶς κάνοντας ὅ,τι ἦταν ἀνθρώπινως δυνατὸ, ὑπηρετώντας τὸν σκοπὸ τῆς Ἐπανάστασης. Στὰ 1823 μετόικησε στὸ Ναύπλιο, ὅπου καὶ γνώρισε τὸν Δημήτριο Ὑψηλάντη, μὲ τὸν ὁποῖον κι ἀρραβωνιάστηκε. Ὁ δεσμὸς τους πολεμήθηκε ἔνεκα τοῦ γεγονότος ὅτι πολλοὶ πολιτικοὶ τῆς ἐποχῆς ἔβλεπαν ὅτι ἡ ἔνωση τῶν δύο αὐτῶν οἰκογενειῶν, οἱ ὁποῖες ἐμφοροῦνταν ἀπὸ φιλορωσικὰ αἰσθήματα, ἐνδεχομένως νὰ ἀποσταθεροποιῶσε τὴν ἀγγλικὴ ἢ γαλλικὴ κατεῦθυνση τοῦ Ἀγῶνος ὡς πρὸς τὴ σφαῖρα ἐπιρροῆς.

ποῦ μοῦ ἔδωσε τοῦ Ἰμπραήμ / φιλὶ τιμητικό : Κατὰ τὸν θρύλο, ὁ Ἰμπραήμ, ἀφοῦ κατίσχυσε ἐπὶ τῶν δυνάμεων τοῦ Παπαφλέσσα, ζήτησε νὰ στηθεῖ τὸ νεκρὸ του σῶμα στὸν κορμὸ ἐνὸς δέντρου, προκειμένου νὰ τὸν ἀσπασθεῖ, ἀναγνωρίζοντας τὴν ἀνδρεία τοῦ νεκροῦ ἀντιπάλου του.

τῆς Μοσάντ, τῆς Τζιχάντ / τῆς Γκὰ Γκὲ Μπε καὶ τῆς / CIA : Ἡ Μοσάντ εἶναι ἡ ἔθνικὴ ὑπηρεσία πληροφοριῶν τοῦ Ἰσραήλ. «Τζιχάντ» ὀνομάζεται ὁ ἱερός πόλεμος στὴ μουσουλμανικὴ θρησκεία. Ἡ Κὰ Γκὲ Μπε ἦταν ἡ μυστικὴ ὑπηρεσία κατασκοπίας καὶ πληροφοριῶν τῆς Σοβιετικῆς Ἐνωσης. Τέλος, ἡ CIA εἶναι ἡ ἔθνικὴ ὑπηρεσία πληροφοριῶν τῶν ΗΠΑ.

Τὰ λόγια ἡγέτη εὐτραφῆ / [...] / «πὼς οἱ ἥρωες πολεμοῦν / σὰν Ἕλληνες» : Ἀναφορὰ στὴν ἀμφισβητούμενη γιὰ τὴν πατρότητά τῆς φράση: «Στὸ ἔξῃς δὲν θὰ λέμε ὅτι οἱ Ἕλληνες πολεμοῦν σὰν ἥρωες, ἀλλὰ ὅτι οἱ ἥρωες πολεμοῦν σὰν Ἕλληνες», ἡ ὁποία ἀποδίδεται στὸν Οὐίνστον Τσώρτσιλ, πρῶθυπουργὸ τῆς Ἀγγλίας κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ Β' Παγκοσμίου Πολέμου, καὶ φέρεται νὰ εἰπώθηκε τὴν ἐπαύριον τῆς ἐλληνικῆς ἀντίστασης στὴν ἰταλικὴ ἐπίθεση.

Μαρία Λαγγουρέλη (Ἀθήνα, 1942)

Πεζογράφος καὶ ποιήτρια. Σπούδασε Δημοσιογραφία καὶ παρακολούθησε σεμινάρια γιὰ τὴν τηλεόραση καὶ τὸ σενάριο στὸ Πανεπιστήμιο Κολούμπια τοῦ Ἰλινόϊς στὴς ΗΠΑ. Ἐπιπλέον, ἔχει συμμετάσχει σὲ workshops τοῦ θεάτρου Γκροτόφσκι ὑπὸ τὸν σκηνοθέτη Sislack στὴν Ἀθήνα. Ἐργάστηκε ὡς ρεπόρτερ, ἐνῶ ἔχει δουλέψει καὶ στὸ Τμῆμα Δημοσιῶν Σχέσεων τῆς Ὀλυμπιακῆς Ἀεροπορίας.

«Ποιηματάκι ἀπὸ σχολικὴ παράσταση»

Πηγή: Μαρία Λαγγουρέλη, *Σκόνη πεταλούδας*, Ἀθήνα, Γαβριηλίδης, 2014, σσ. 71-74.

Θάνος Κ. Ξηρός

(1943)

Πρωϊνὸ ἐθνικῆς ἐπετείου

Ἀπ' τὰ χαράματα ὁ κουτσὸς ὁδοκαθαριστῆς καθαρίζει
τὸ δρόμο.

Ἦστερα ἡ παρέλαση ποὺ περνᾷ τὸν γεμίζει μ' ἐμβατήρια
κι ἄλλα σκουπίδια.

χαράματα : (χάραμα) αὐγή | κουτσός : χωλός | ἐμβατήρια : (ἐμβατήριον) εἶδος ρυθμικῆς μουσικῆς σύνθεσης

Πατριδογνωσία

Εἶσαι τ' ἀποκλεισμένο Μεσολόγγι μὲ τὴν πείνα του
κι ἡ προσφυγιὰ τῆς Σμύρνης
τὸ γιουσουρούμι τῆς Κυριακῆς
καὶ ἡ πατρίδα ποὺ πουλιέται.

Εἶσαι οἱ δρόμοι ποὺ ἔφυγαν στὰ ξένα οἱ μετανάστες
κι ὁ στεναγμὸς στὰ γήπεδα χαμένης εὐκαιρίας
ὁ ἔρωτας ποὺ πνίγηκε σὲ ὄρους συμβολαίων
καὶ τῶν Ψαρῶν ἡ ράχη.

Εἶσαι τὸ χθὲς ποὺ πάλιωσε
καὶ τ' αὐριο ποὺ δὲν ἦρθε.

γιουσουρούμι : ἐμποροπανηγυρὶς παλαιῶν εἰδῶν | στεναγμὸς : ἀναστεναγμὸς

καὶ τῶν Ψαρῶν ἡ ράχη : Ἀναφορὰ στὸ ποίημα τοῦ Διονυσίου Σολωμοῦ «Ἡ καταστροφὴ τῶν Ψαρῶν»: «Στῶν Ψαρῶν τὴν ὀλόμαυρη ράχη / περπατώντας ἡ Δόξα μονάχη / μελετᾷ τὰ λαμπρὰ παλληκάρια [...]».

Θάνος Κ. Ξηρός (Γκραικά Αἰγιαλείας, 1943)

Θεατρικὸς συγγραφέας, πεζογράφος καὶ ποιητής. Σπούδασε Οἰκονομικὰ στὴν ΑΣΟΕΕ, Ἱστορία στὴν Ἀθήνα καὶ Σκηνοθεσία Κινηματογράφου στὴν Σχολὴ Σταυράκου. Ἐργάστηκε στὸ Ὑπουργεῖο Πολιτισμοῦ.

«Πρωϊνὸ ἐθνικῆς ἐπετείου»

Πηγὴ: Θάνος Κ. Ξηρός, *Τὰ ποιήματα 1975-2010*, Ἀθήνα, 2012, σ. 66.

«Πατριδογνωσία»

Πηγὴ: Θάνος Κ. Ξηρός, *Τὰ ποιήματα...*, ὁ.π., σ. 87.

Μανώλης Πρατικάκης

(1943)

Ὅπως πάντα

Ἐδῶ εἶταν, εἶπε· κί ἀπό δῶ ἔκαμε ἀπόπειρα
νά δραπετεύσει· δείχνοντας στό σκληρὸ χῶμα τὴν προσπάθεια
τῶν δυνατῶν χειρῶν του. Ὅμως δὲ μπόρεσε. Αὐτὸς
ποὺ ἔριξε στὴν ἡττα μιὰ τόσο βάρβαρη

αὐτοκρατορία.

Ἵστερα βγαίνοντας μᾶς ἔδειξε τὸ σεπτὸ Ναύπλιο
τὸ ὠραῖο Τολὸ πορφυρωμένο μέσα στὸν ἥλιο τοῦ ἀπογέματος.
Ὡστόσο, στὰ δικά μας μάτια στὴ δική μας μνήμη ἢ μορφὴ του
γέμιζε ὅλο τὸ τοπίο· τὸ ἀνάδιδε· κί ἀκόμα τὸ περιεῖχε
ἀφήνοντας μιὰ αἴσθηση παντοῦ πικρὴ περήφανη
τῆς ζωῆς του. «Καλύτερα ἄδικα παρά δίκαια» εἶπε,
ὅταν μιὰ φούχτα ἐπιστήθιοι φίλοι στό διάλειμμα τῆς δίκης
τὸν πλησίασαν, φωνάζοντας «αἰσχρός» καί «ἄδικα σὲ σκοτώνουν
Στρατηγέ», ὅταν ἀκούστηκε ἐκεῖνο τὸ φριχτὸ
«Εἰς θάνατον» ἀπὸ τὰ «Ἐθνικόφρονα» στόματα τῶν δικαστῶν του.
Ἄ, ἀργότερα βέβαια τὸ «εἰς θάνατον» ἔγινε «ισόβια»
καί πιὸ ὕστερα ὁ βασιλεὺς ἔδωκε χάριν...

Σ' Αὐτὸν ποὺ σήκωσε τῆς Ρωμιοσύνης τὸν τροχὸ
ἀπ' τὴν ἄβυσσο, μὲ χαρὰ καί μὲ αἷμα.
Σ' αὐτὸν τὸ Γέρο ποὺ προσπάθησε νὰ δραπετεύσει
ἀπὸ τοῦτο τὸ αἰῶνιο, κί ἀψηλὸ Παλαμίδι.

δραπετεύσει : (δραπετεύω) ἀποδρῶ | *σεπτὸ* : (σεπτός) ἀξιοσέβαστος, ἱερός | *πορφυρωμέ-*
νο : (πορφυρωμένος < πορφυρώνω) κοκκινίζω | *ἀνάδιδε* : (ἀναδίδω) ἐκπέμπω, ἀναβλύζω |
φούχτα : χούφτα | *ἐπιστήθιοι* : (ἐπιστήθιος) (ἐδῶ) καρδιακός, ἀγαπητός | *αἰσχρός* : ντροπή |
ισόβια : (ισόβιος) γιὰ ὅσο διαρκεῖ ὁ βίος κάποιου | *χάριν* : (χάρις) ἀμνηστία παρεχόμενη
ἀπὸ κυβέρνησις ἢ μονάρχη | *τροχὸ* : (τροχός) ρόδα

Τὸ ποίημα ἀναφέρεται στὴ φυλάκιση τοῦ ἀρχιστράτηγου Θεόδωρου Κολοκοτρώνη στὰ 1833 στὶς φυλακὲς τῆς Ἀκροναυπλίας ἐπὶ ἐσχάτη προδοσίᾳ, ἔνεκα τῆς πολιτικῆς του δρά-
σης. Καταδικάστηκε σὲ θάνατο στὶς 25 Μαΐου τοῦ 1834, ὅμως ἔλαβε χάρι ἀπὸ τὸν Ὅθωνα
τὴν ἐπόμενη χρονιά. Ὁ Γεώργιος Τερτσέτης (1800-1874), ἐπιστήθιος φίλος καί μέλος τοῦ
κύκλου τοῦ Διονυσίου Σολωμοῦ, ἦταν ἱστορικός, πολιτικός, νομικός καί ποιητής, ὁ ὁποῖος
ἔμεινε —μεταξὺ ἄλλων— στὴν ἱστορία γιὰ τὴν ἄρνησή του νὰ ὑπογράψει τὴν καταδίκη εἰς
θάνατον τοῦ Κολοκοτρώνη, τοῦ Πλαπούτα κ.ἄ. ἀγωνιστῶν, κατηγορουμένων ἐπὶ ἐσχάτη

προδοσία. Τὴν ἴδια στάση διατήρησε καὶ ὁ Ἀναστάσιος Πολυζωΐδης (1802-1873), πρόεδρος τοῦ δικαστηρίου στὴν ἀναφερόμενη δίκη.

Μανώλης Πρατικάκης (Μύρτος Ἱεράπετρας, 1943)

Ἀρθρογράφος, πεζογράφος καὶ ποιητής. Σπούδασε Ἱατρικὴ στὴν Ἀθήνα καὶ εἰδικεύθηκε στὴν Ψυχιατρικὴ. Τὸ ἔργο του περιλαμβάνει πολλὰ ποιητικὰ βιβλία, διηγήματα καὶ ἄρθρα, ἐνῶ στίχοι του ἔχουν μελοποιηθεῖ.

«Όπως πάντα»

Πηγή: Μανώλης Πρατικάκης, *Ποίηση 1971-74*, Ἀθήνα, Ἐκδ. 70 – Πλανήτης, 1974, σ. 15.

Γιώργος Βέλτσος

(1944)

Γρηγόριος ό Ε΄

Περίεργο, αλλά
όπως κι όπως ζώ
μέ τοῦ έπιρρήματος έντός μου τή θηλιά
καί πνίγομαι όπως κι όπως
καί δέν κουνάω ρήμα
κρέμομαι ακίνητος στό βήμα εμπρός
Ώραϊα αϊωροῦμαι
κι όπως τό κύμα ύστερα
στό Βόσπορο μέ ώθει
ριγώ από τίς χαμηλές
τίς πτήσεις τῶν άγγέλων.

Γιώργος Βέλτσος (Αθήνα, 1944)

Κοινωνιολόγος, έπικοινωνιολόγος, πανεπιστημιακός, θεατρικός συγγραφέας και ποιητής. Σπούδασε στην Θεσσαλονίκη και στο Παρίσι. Δίδαξε στο Πάντειο Πανεπιστήμιο. Το συγγραφικό του έργο περιλαμβάνει ποίηση, θεατρικά έργα και δοκίμια. Το ποιητικό του έργο θεματοποιεί ζητήματα που άφορούν στην ιστορία, τη φιλοσοφία και την κοινωνική διάσταση του άτόμου.

«Γρηγόριος ό Ε΄»

Πηγή: Γιώργος Βέλτσος, *Ποιήματα [1993-2005]*, Αθήνα, Ίνδικτος, 2006, σ. 328.

Κατάλογοι
(ἀποσπάσματα)

[...]

ὅλες τίς καρδιές συγχλότισε ἀκούστηκε χωρὶς ν' ἀκούγεται
ἀπ' ἄκρου σ' ἄκρο στὸ μῆκος καὶ στὸ πλάτος τοῦ ἐστιατορίου
καὶ τὸ ξεσήκωσε γιὰ τὸν δρόμο τῆς δόξας. ὦ γενναῖα
ποτήρια ὦ θαρραλέα κουτάλια ὦ καρέκλες ψυχωμένες
ὦ λεβέντισσες χαρτοπετσέτες ποὺ δὲν θέλετε νὰ λερωθεῖτε
νὰ τσαλακωθεῖτε καὶ νὰ πεταχτεῖτε πιά κι ὦ ἀτρόμητα
πιρουνία λεβεντόκορμα μαχαίρια τολμηρὰ παλικαρίσια κρασοπόττηρα
εὔγε καὶ πάλι εὔγε σας.

Μία Ἄγια Λαύρα ἀπὸ πιάτα.

Ἕνα Ἀρκάδι ἀπὸ τραπέζια. Κούγκι ἀπὸ μπουκάλια.

Τὸ Μεσολόγγι ἀπὸ πιπεριέρες καὶ ἀλατιέρες.

Μιὰ Ἀλαμάνα ἀπὸ ὀδοντογλυφίδες.

Ὁλόκληρο ἐστιατόριο

ἓνα ξεσηκωμένο ἔθνος ποὺ παιανίζει σύσσωμο τὸ μῖσος του
γι' αὐτοὺς ποὺ τρῶνε καὶ χορεύουν
μέρες καὶ νύχτες τώρα καὶ τὰ σπᾶνε.

Κανάρηδες οἱ ὑφαντὲς κουρτίνες καὶ Μπουμπουλίνες τὰ παράθυρα.

Κολοκοτρώνηδες οἱ πόρτες καὶ Παπαφλέσσες τὰ φωτιστικά.

[...]

δὲν πρόκειται νὰ τὸ ἀφήσουν νὰ περάσει ἔτσι ἀτιμωρητί
θὰ καταστείλουν τὴν ἀντίσταση κατὰ τῆς ὑψιστῆς ἀρχῆς
τῶν τραπεζοκομένων. Καῖνε τίς κουρτίνες. Ἀπὸ κεῖ ἀρχίζουν.
Καίγονται οἱ κουρτίνες καίγονται. Ἀρπάζει ἡ ὀροφή ἀρπάζουν
τὰ καλῶδια ἀρπάζουν τὰ τραπεζομάντιλα οἱ βρώμικες μοκέτες
τὰ ἄθλια φωτιστικά τὰ λιγδιασμένα κάδρα
φωτιὰ φωτιὰ παντοῦ καίγεται ἡ «Κληματαριά» οἱ βίσωνες
μουγκρίζουν στὴν κουζίνα ἡ Λαύρα ἀπὸ πιάτα καίγεται
καίγεται τὸ Ἀρκάδι ἀπὸ τραπέζια κι ὀδοντογλυφίδες
τὸ Μεσολόγγι ἀπὸ πιπεριέρες κι ἀλατιέρες

δὲν προλαβαίνουν Κολοκοτρώνηδες οἱ πόρτες νὰ τὸ σκάσουν
 δὲν προλαβαίνουν Μπουμπουλίνες τὰ παράθυρα
 γυναῖκες τοῦ Ζαλόγγου τὰ κλαρίνα τὰ βιολιά τὰ μαντολίνα
 καὶ Μακρυγιάννης τὰ μικρόφωνα ἡχητικές ἐγκαταστάσεις.
 Ἔνα ἀναστημένο ἔθνος ἢ ταβέρνα
 σαλπίζει μὲς στὴν κάπνα μὲς στὴν μπόχα
 τὴν θέλησή της ποτὲ ποτὲ ξανὰ
 στὰ δάχτυλα στὰ στόματα καὶ στὰ στομάχια
 ποὺ ἀσταμάτητα τρῶν καὶ χορεύουν μέρες καὶ νύχτες τώρα,
 ἐκτὸς καὶ μόνο ἂν
 μέχρι τὰ πέρατα ἀκούγεται ὁ πάταγος τῶν ἐκκενώσεων
 ἀδειάζουν καὶ ξαναγυρίζουν καὶ θροναρίζονται
 σὰν σφηνωμένοι βιδωμένοι σηκώνονται χορεύουν
 καὶ πάλι ἀθονται μένουν ἐκεῖ νύχτες καὶ νύχτες.
 Μίσος γιὰ τὰ στομάχια καὶ τὰ στόματα.
 Συναγερμὸς τοῦ ἔθνους παλλαϊκὴ ἐξέγερση τὸ πλῆθος
 τῆς «Κληματαριάς» τινάζεται ν' ἀποτινάξει τὸν ζυγό.
 Ὁ Διάκος συσπειρώνει τὶς πιατέλες μὲ τὸ χοιρινὸ τ' ἀρνάκι.
 Ὁ Παλαιῶν Πατρῶν ὑψώνει τὴν σημαία τῶν κρεάτων
 τῶν ἄκρατων κρεατικῶν ὠμῶν ψημένων
 καὶ περιστοιχισμένος ἀπὸ τὶς σαλάτες ψωμάκια κι ἐπιδόρπια.
 Μπαίνει ὁ Κανάρης ἐπικεφαλῆς νηπομπῆς
 μὲ τὰ ποτήρια τὰ μπουκάλια τοῦ κρασιοῦ τῆς μπύρας.
 Καὶ ὁ Μιαούλης ὁ Καραϊσκάκης βάζουν σὲ θέση μάχης
 τὶς πατάτες τὸ πιλάφι τὶς ἐλιές τὴν χτυπητὴ καὶ τὰ γλυκίσματα.
 Ἐμπρὸς ἀπ' ὅλους
 προχωρεῖ ὁ Ὑψηλάντης

[...]

παιανίζει : (παιανίζω) ψέλνω μεγαλοφώνως πολεμικὰ ᾄσματα | ἀτιμωρητί : δίχως τιμωρία |
 μοκέτες : (μοκέτα) κάλυμμα τοῦ δαπέδου | λιγδιασμένα : (λιγδιασμένος < λιγδιάζω) βρώμι-
 κος | βίσωνες : (βίσωνας) ὀγκῶδες ἄγριο θηλαστικὸ τῆς οἰκογένειας τῶν βοοειδῶν | μαντο-
 λίνα : (μαντολίνο) ἐγχόρδο μουσικὸ ὄργανο | μπόχα : ἔντονη καὶ δυσάρεστη ὀσμή | πάτα-
 γος : δυνατὸς στιγμιαῖος θόρυβος | παλλαϊκὴ : (παλλαϊκός) γιὰ ἐκδήλωση ποὺ συμμετέχει
 ὑπεράριθμος κόσμος | ἄκρατων : (ἄκρατος) ἀτόφνος, καθαρὸς | νηπομπῆς : (νηπομπή)
 ἀκολουθία πλοίων | πιλάφι : ρύζι μαγειρεμένο εἴτε ὡς κυρίως πιάτο εἴτε ὡς συνοδευτικὸ |
 χτυπητὴ : τυροσαλάτα ἢ τυροκαυτερή

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

Αγία Λαύρα : Μονή στα Καλάβρυτα, ὅπου κατὰ τὴν παράδοση κηρύχθηκε σ' αὐτὴν ἡ ἔναρξη τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασης κατὰ τὴν 25ῃ Μαρτίου 1821 ὑπὸ τὸ βλέμμα τοῦ Παλαιῶν Πατρῶν Γερμανοῦ, ὁ ὁποῖος εὐλόγησε τὸ λάβαρο τῶν ἀγωνιστῶν, τὸ ὁποῖο φυλάσσεται ἕως καὶ σήμερα στὴν Μονὴ (περιστατικὸ πού ἀμφισβητεῖται, θεωρούμενο ὡς ἐπινοημένο).

Αρκάδι : Κατὰ τὴν Κρητικὴ Ἐπανάσταση τοῦ 1866, καὶ πῶς συγκεκριμένα τὸν Νοέμβριο τοῦ ἴδιου ἔτους, ἀγωνιστὲς καὶ κάτοικοι τῆς εὐρύτερης περιοχῆς κατέφυγαν στὴν Μονὴ τοῦ Ἀρκαδίου ἀποφασίζοντας νὰ ἀναντιάζουν τὴν πυριτιδαποθήκη, προκειμένου νὰ ἀποφύγουν τὴ σύλληψη ἀπὸ τοὺς ἐπιτιθέμενους Ὀθωμανούς.

Κούγκι : Στις 13 Δεκεμβρίου 1803, ὁ ἱερομόναχος Σαμουὴλ μαζί μὲ κατοίκους τῆς περιοχῆς τοῦ Σουλίου ἀποφάσισαν νὰ θυσιαστοῦν ἀναντιάζοντας τὴν πυριτιδαποθήκη τῆς ἐκκλησίας τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς.

«Κληματαριά» : Πιθανότατα, ὁ συγγραφέας ἀναφέρεται στὴν ταβέρνα «Κληματαριά» στὴν πλατεία Θεάτρου στὴν Ἀθήνα.

Παλαιῶν Πατρῶν : Ὁ Παλαιῶν Πατρῶν Γερμανὸς Γ' (1771-1826) ἦταν μητροπολίτης Παλαιῶν Πατρῶν καὶ συμμετεῖχε ἐνεργᾶ μὲ πολιτικὴ δράση στὴν Ἑλληνικὴ Ἐπανάσταση τοῦ 1821. Κατὰ τὴν παράδοση, συμμετεῖχε στὴν κήρυξη τῆς Ἐπαναστάσεως στὴν Μονὴ τῆς Ἁγίας Λαύρας (βλ. παραπάνω).

Δημήτρης Δημητριάδης (Θεσσαλονίκη, 1944)

Μεταφραστής, θεατρικὸς συγγραφέας, πεζογράφος καὶ ποιητής. Ἐπειτα ἀπὸ τὴν πολυετῆ ἐνασχόλησή του μὲ τὸ θέατρο, ἀσχολήθηκε ἐπαγγελματικὰ μὲ τὴ μετάφραση μεταφράζοντας κατὰ βάση Γάλλους συγγραφεῖς, ἀλλὰ καὶ ἀρχαιοελληνικὲς τραγωδίες. Πέραν τούτων, τὸ ἔργο του περιλαμβάνει δοκίμια, πεζὰ καὶ ποιήση. Τὸ κορυφαῖο του ἔργο, *Πεθαίνω σὰν χώρα*, ἀποτελεσε καθοριστικὸ ἀνάγνωσμα γιὰ τὴ μεταπολιτευτικὴ νεοελληνικὴ αὐτογνωσία.

Κατάλογοι (ἀποσπάσματα)

Πηγή: Δημήτρης Δημητριάδης, *Κατάλογοι 9. Οἱ Ὀρισμοί*, Ἀθήνα, Ἄγγρα, 1994, σσ. 23, 29-30.

Νάσος Βαγενᾶς

(1945)

Ἰδὴ

(ἀπόσπασμα)

πατρίδα εἶναι τὸ σκοτεινὸ κελὶ τὸ ξεσοβαντισμένον

πατρίδα εἶναι ὁ ἀνάπηρος στῆ δημοσίᾳ καὶ τὸ κομμένο πόδι στὸ μουσεῖο
ὁ θάνατος εἰσπράκτορας στὸ πρωῖνὸ λεωφορεῖο
ὁ κόρακας ποὺ ξέβαψε στὴν ἀντηλιά ἢ καβαλίνα στὸ χορτάρι
ἢ γριούλα στὸ σκουπιδοτενεκὲ καὶ τὸ σκυλί στὸ μαξιλάρι
πατρίδα εἶναι τοῦτο τὸ κορμὶ τὰ γόνατα ποὺ δὲν προσμένουν
ἢ ἐκκλησιὰ μὲ τὸ σακάτη ἅγιο τὰ δέντρα μὲ τοὺς κρεμασμένους
τὰ ρημαγμένα πλήθη τῆς ζωῆς τὰ ρημαγμένα πλήθη τοῦ θανάτου
ὁ ἀνδριάντας τοῦ Βελεστινῆ κι ὁ ἀνδριάντας τοῦ Μαυροκορδάτου.

ξεσοβαντισμένον : (ξεσοβαντισμένος) τοῖχος ποὺ τοῦ ἔχει πέσει (ἢ τοῦ ἔχει ἀφαιρεθεῖ) ὁ
σοβάς, τὸ ἐπίχρισμα | δημοσίᾳ : μεγάλος δρόμος ποὺ διασχίζει ἐπαρχία | καβαλίνα : κοπρία
συνήθως ἀπὸ ἄλογο

Μπάυρον

Ἦχι, δὲν σὲ ξεσήλωσαν οἱ βόγγοι
τῶν σκλαβωμένων καὶ οἱ ἀντεροβγάλτες.
Ἄν κάποια μέρα βρέθηγες στὸ Μεσολόγγι,
ἦταν γιὰ νὰ ξορκίσεις τοὺς δικούς σου ἐφιάλτες.

Ἦρωας δὲν ἦσουν, οὔτε βέβαια καὶ παρίας.
Ἔγνοια σου μόνη, νὰ κοιμᾶσαι μὲ τὶς Μοῦσες.
Κι ἂν σοῦ τὸ ἔλεγον, θὰ γελοῦσες
πὼς θὰ γινόσουν σύμβολο ἐλευθερίας.

Ἔνδοξε βάρδε, ἀγέρωχε μυλόρδε Μπάυρον,
ποὺ πάνσεπτος, ἱερός, σοῦ ἔλαχε ὁ αἶνος,
ἀκούσιε κληρονόμε θησαυρῶν ἄυλων,

μιὰ χάρη σοῦ ζητῶ. Σηκώσου
ἀπ' τὸν ἀθάνατο ὕπνο σου, ὄχι νυσταγμένος,
καὶ δῶσε μου ἕναν θάνατο σὰν τὸν δικό σου.

βόγγοι : (βόγγος) βογγητό, άναστεναγμός πόνου, όδύνης | *παρίας* : παρακατιανός, ύποδεέ-
στερος κοινωνικά και ταξικά | *βάρδε* : (βάρδος) ποιητής/τραγουδιστής τής προφορικής πα-
ράδοσης τοϋ άγγλοσαξονικού κόσμου· (συνεκδ.) δημοφιλής, κοσμαγάπητος ποιητής-τρα-
γουδιστής | *μυλόρδε* : (μυλόρδος· βλ. και μυλόρδος) άγγλικός τίτλος ευγενείας | *πάνσεπτος* :
πανίερος, άξιος σεβασμοϋ | *άινος* : δοξαστικός λόγος/ύμνος

Νάσος Βαγενάς (Δράμα, 1945)

Δοκιμογράφος, κριτικός, μεταφραστής και ποιητής τής Γενιάς τοϋ '70. Ύπηρ-
ξε Καθηγητής Θεωρίας και Κριτικής τής Λογοτεχνίας στο Τμήμα Θεατρικών
Σπουδών τής Φιλοσοφικής Σχολής τοϋ Πανεπιστημίου Αθηνών, καθώς επίσης
και άρθρογράφος στην έφημερίδα *Τό Βήμα*. Το έργο του περιλαμβάνει ποιητικές
συλλογές, συναγωγές δοκιμίων και φιλολογικών μελετών, επιμέλειες συλλογικών
τόμων, μεταφράσεις και ένα πεζό άφήγημα.

«Ώδή (άπόσπασμα)»

Πηγή: Νάσος Βαγενάς, *Πεδίον Άρεως (Ποιήματα 1970-1974)*, Αθήνα, Διογένης,
1974, σ. 31.

«Μπάϋρον»

Πηγή: Νάσος Βαγενάς, *Στή νήσο τών Μακάρων*, Αθήνα, Κέδρος, 2010, σ. 33.

Χριστόφορος Λιοντάκης

(1945-2019)

Φρουτομανής

Άπ' τὸν Ἄγνωστο φωτογραφίζει
Κτίρια μοντέρνα
«Εἶμαι Ἀμερικάνα, εἶμαι φρουτομανής»
Τὸ μῆλο γίνεται στὸ στόμα της νταμάρι
Μὲ κηλίδες κόκκινες
Κρυφοκοιτάζει τὸν τσολιᾶ
Ὁ συνοδός της δυσφορεῖ
Τρίβοντας τὰ χέρια του στὶς τσέπες
I would like to know why this square
Is called Constitution square?
Ντρέπεται νὰ μιλήσει γιὰ τὸν Μακρυγιάννη

Πλατεία γεμάτη θάματα
Πλατεία γεμάτη προφυλαχτικά.

νταμάρι : λατομεῖο | κηλίδες : (κηλίδα) λεκές, σημάδι | τσολιᾶ : (τσολιᾶς) εὔζωνος | δυσφορεῖ : (δυσφορῶ) δυσανασχετῶ | θάματα : (θάμα) θαῦμα

I would like to know why this square / Is called Constitution square? : Μτφρ.: Θὰ ἤθελα νὰ μάθω γιατί αὐτὴ ἡ πλατεία / ὀνομάζεται πλατεία Συντάγματος;

Χριστόφορος Λιοντάκης (Ἡράκλειο Κρήτης, 1945 – Ἀθήνα, 2019)

Μεταφραστής, πεζογράφος καὶ ποιητής. Σπούδασε Νομικὰ καὶ Φιλοσοφία στὴν Ἀθήνα καὶ τὸ Παρίσι. Ἡ μεταφραστικὴ του προσφορά ὑπῆρξε ἐξαιρετικὰ σημαντικὴ. Ἀνῆκε στὴ Γενιά τοῦ '70.

«Φρουτομανής»

Πηγή: Χριστόφορος Λιοντάκης, *Εἰκόνες πὸ ἐπιμένουν. Τὸ τέλος τοῦ τοπίου, Μετάθεση, Ὑπόγειο γκαράζ*, ἀναθ. ἔκδοση, ὀριστικὴ, Ἀθήνα, Γαβρηλίδης, 2012, σ. 117.

Ὁ θάνατος τοῦ Ὀδυσσέα Ἀνδρούτσου

Δὲν ἦταν ὁ θάνατος τοῦ Ὀδυσσέα ποὺ
μὲ πρόλαβε.

Ἔφευγε μὲ τὰ παλικάρια του γιὰ τὸ βουνὸ
καὶ τὰ τσαρούχια τους χτυπάγανε στὴ
γυάλινη σιωπὴ σὰν τὴ νύχτα προχωροῦσε.

Μόλις περάσανε τὸν ποταμὸ ἔμεινε πίσω
νὰ τοὺς καμαρώνει στὸν ἀέρα δυνατὰ
εἶ στὸν Γκίκα εἶ στὸν Ρίγγα εἶ καὶ
σὲ σένα Ἀθάνατε.

Τὸν θάνατο τὸν ἀψήφαγε ὅσο κι ἂν εἶδε
στὸν ὕπνο ποὺ κοιμόταν τὸ ἴδιο ὄνειρο
πολλὲς φορές καὶ ξανά. Ἀγόραζε καινούρια
φορεσιὰ στὸ πανηγύρι τοῦ Ἄι-Λευτέρη
τοῦ Τρυγητῆ κι ἦταν μαῦρα τὰ ροῦχα
καὶ φαρδιὰ ἔπλεε μέσα ὁ καπετάνιος
σὰν νὰ κολύμπαγε.

Εἶδε ἀκόμα στὸν ὕπνο του τὸ κυπαρίσσι του
τυλιγμένο στὴ φωτιὰ ἦρθαν τὰ πρόβατα
κοντὰ καὶ δὲν ἀρπάζαν καθόλου φωτιὰ
μόνο περιμέναν.

Κάλεσε τὸν γραμματικὸ τοῦ ὑπαγόρεψε
τὰ ὄνειρα τὰ χτεσινὰ γράψε τὰ σημάδια
τῆς ψυχῆς μου γραμματικὸ Χατζηπανταζῆ
γράψ' τα ἑλληνικὰ δοκίμασα τὰ γηρατειὰ
πολλὲς φορές στὰ νιάτα μου καὶ ξέφυγα
δοκίμασα τὸ θάνατο καὶ ξέφυγα γιατί ἐγὼ
εἶμαι ὁ Ἀνδρίτσος ὁ ἴδιος ὁ πατέρας μου
ἀπὸ παλιὰ καὶ σήμερα ἀκόμα δὲν τοὺς
φοβοῦμαι.

Τὸ ἄλλο πρωτὶ μὲ τὸ ἄσπρο φῶς ἄρχισε
τὸ κανόνι ἀπὸ χαμηλὰ καὶ ἡ σικηνή

μὲ τὰ σπασμένα μάρμαρα μὲ τίς κολόνες
φρούσκωνε σὰν τὸ πανὶ σὰν τὸ πανάκι
στὸ ἄσπρο φῶς.

Ὁ Ρίγγας τ' ὄρφανὸ τὸν σήκωσε στὴν ἀγκαλιά του
νὰ στάζει αἷμα ὁ καπετάνιος του καὶ θάνατο
σὰν τὸ σφαχτὸ τὸν σήκωνε στὰ χέρια του
ὁ Ρίγγας κι ἔκλαιε σὰν τὸ μωρό.

Κάθονταν γύρω στὸ νεκρὸ ἀρχηγὸ καταγῆς
μὲ τίς παλάμες στὰ γόνατα καὶ σφιχτὰ
σὰν τὰ γατιά κάποιος τους τότε ὁμολόγησε
ζεῖ ὁ καπετάνιος σύντροφοι δὲν πέθανε ζεῖ
καὶ βασιλεύει τυλιγμένος στὰ ὑγρά ἐντόσθια
τῆς μάνας του δικός μας καὶ ζωντανός
δικός μας καὶ ζωντανός.

Ἔπειτα σὴν ὄψασαν.

Ἔπειτα σηκώθηκαν.

τσαρούχια : (τσαρούχι) ὑπόδημα τῆς παραδοσιακῆς ἐνδυμασίας | *ἀψηφάγε* : (ἀψηφῶ) περιφρονῶ κάποιον ἢ ἕναν κίνδυνο | *γραμματικό* : (γραμματικός) γραμματέας

Γκίκα : Πρόκειται γιὰ τὸν Τουρκαλβανὸ Μουσταφὰ Γκίκα, ὁ ὁποῖος πολέμησε στὸ πλευρὸ τοῦ Ανδρούτσου σὲ πολυάριθμες μάχες.

Ρίγγα : Πιθανότατα ἕτερος Ἀρβανίτης, συμπολεμιστῆς τοῦ Ανδρούτσου, ἐκτὸς κι ἂν ἡ ἀναφορὰ τοῦ ποιητῆ σχετίζεται μὲ τὸν Ἀρβανίτη δήμαρχο Παραμυθιάς Αθανάσιο Ρίγγα, ὁ ὁποῖος στὰ 1943 (29 Σεπτεμβρίου) ἐκτελέστηκε ἀπὸ τοὺς Γερμανοὺς καὶ τοὺς τσάμηδες συνεργάτες τους, μαζί μὲ ἄλλους σαράντα-ἑννέα Ἑλληνες πατριῶτες.

Λευτέρης Ξανθόπουλος (Ἀθήνα, 1945 – Ἀθήνα, 2020)

Σκηνοθέτης καὶ ποιητής. Σπούδασε Κινηματογράφο στὴν Ἀθήνα. Ἔζησε σὲ διάφορες εὐρωπαϊκὲς χῶρες. Γύρισε πολλὲς ταινίες μεγάλου μήκους, ἐνῶ συνεργάστηκε κατὰ καιροὺς μὲ διάφορα περιοδικὰ καὶ ἐφημερίδες.

«Ὁ θάνατος τοῦ Ὀδυσσεά Ανδρούτσου»

Πηγὴ: Λευτέρης Ξανθόπουλος, *Σήκωσε τὸ κεφάλι σου πατέρα. Μὲ πέντε ζωγραφιὲς τοῦ Ἀλέκου Φασιανοῦ*, Ἀθήνα, Δελφίνι, 1995, σσ. 48-50.

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

Δημήτρης Ποταμίτης

(1945-2003)

Ὁ θάνατος τοῦ Καραϊσκάκη ἢ Τὸ κόλπο

Ἔλα νὰ μποῦμε στὸ μεγάλο κόλπο φίλε μου
Βρὲ Τοῦρκε φίλε ποὺ ἦσουν Ἕλληνας
Ὅπου κι ἂν δεῖς ρωμέικο πρόσωπο
Μουτσούνα κόλλα του νὰ γίνουν ὅλοι ἴδιοι
Σὰν τίς λογιῆς Μαρίες μὲς τὰ σκοτεινὰ
Μισοὶ δικοὶ μου καὶ μισοὶ δικοὶ σου φίλε μου
Καὶ δίκιο μοίρασμα μὲ δίχως μπαμπεσιά

Κι ἀφοῦ τελέψουμε βρὲ Τοῦρκε φίλε ποὺ ἦσουν Ἕλληνας
Ἔπα νὰ καθαρίσουμε τὰ χατζάρια μας
Ἔπα νὰ πανηγυρίσουμε τὸ κατὰ κεφαλὴν εἰσόδημα
Ἔπα νὰ ἐκφυλίσουμε τὴ γλώσσα τους

ΔΙΑ	ταγή	ὄχι	ΔΙΑ	λογος
ΧΑ	ος	ὄχι	ΧΑ	σμα
ΔΗΜΟ	κοπία	ὄχι	ΔΗΜΟ	κρατία
ΜΑΓ	ευτικό	ὄχι	ΜΑΓ	ικό
ΤΕΧΝ	ική	ὄχι	ΤΕΧΝ	η
ΠΑΡΘΕΝ	οραφή	ὄχι	ΠΑΡΘΕΝ	ία
ΕΛΛ	ηναρία	ὄχι	ΕΛΛ	άς

Ἄχ καημένε Καραϊσκάκη κανακάρη μου
Ποὺ ἔσφαξες τὸ Δράκο πρὶν ἀπ' τὸν Ἄη Γιώργη
Δὲ σὲ σκοτώσανε στὸ Φάληρο
Μὰ κάπου ἐκεῖ προχτὲς στὸ Σύνταγμα.

ρωμέικο : (ρωμέικος) ἑλληνικός | *μουτσούνα* : μάσκα | *μπαμπεσιά* : δόλος | *τελέψουμε* : (τε-
λεῦω) τελειώνω, ὀλοκληρώνω | *ἔπα* : ἐπιφώνημα εὐδαιμονίας | *χατζάρια* : (χατζάρι· βλ. καὶ
χαντζάρα) ἐπίμηκες κυρτὸ μαχαίρι | *ἐκφυλίσουμε* : (ἐκφυλίζω) ἀλλοιώνω, φθείρω | *χάσμα* :
κενὸ | *δημοκοπία* : ποδηγέτηση τοῦ λαοῦ | *παρθενοραφή* : (βλ. καὶ παρθενορραφή) πλαστι-
κὴ ἐπέμβαση τοῦ παρθενοῦ ἕμνα καὶ ἐπαναφορὰ του στὴν πρὸ διακόρευσης μορφὴ |
κανακάρη : (κανακάρης) χαϊδεμένος υἱός

*Ἄχ καημένε Καραϊσκάκη κανακάρη μου / Ποὺ ἔσφαξες τὸ Δράκο πρὶν ἀπ' τὸν Ἄη Γιώργη / Δὲ
σὲ σκοτώσανε στὸ Φάληρο / Μὰ κάπου ἐκεῖ προχτὲς στὸ Σύνταγμα* : Ὁ στρατηγὸς Γεώργιος
Καραϊσκάκης, ὁ ἐπονομαζόμενος «Γιὸς τῆς καλογριάς», σκοτώθηκε ἀπὸ ἀδέσποτο βλήμα

στο Φάληρο ανήμερα της ονομαστικής εορτής του, στις 23 Απριλίου 1827. Το ποίημα, δεδομένης της ιστορικής συγκυρίας και του περικειμένου, ένδεχομένως αναφέρεται στην λεγόμενη “διεύρυνση” του κόμματος της Νέας Δημοκρατίας, η οποία στα 1977, επιδιώκοντας να καταστήσει Πρόεδρο της Δημοκρατίας τον Κωνσταντίνο Καραμανλή, χρειάστηκε έννεα επιπλέον ψήφους, τις οποίες εξασφάλισε από την ΕΔΗΚ του Γεωργίου Μαύρου.

Δημήτρης Ποταμίτης (Λεμεσός, 1945 – Πειραιάς, 2003)

Ήθοποιός, σκηνοθέτης, δραματουργός, δοκιμογράφος, κριτικός και συγγραφέας. Σπούδασε στην Φιλοσοφική της Αθήνας και στην Δραματική Σχολή του Έθνικού Θεάτρου. Ασχολήθηκε με το πρωτοποριακό θέατρο αφήνοντας πίσω του σημαντικό έργο μέσα από το ίδρυθέν από αυτόν «Θέατρο Έρευνας». Η έκδοτική του παρουσία περιλαμβάνει ποιήματα, πεζά, δοκίμια, άρθρα, κριτικές και δράματα.

«Ο θάνατος του Καραϊσκάκη ή Το κόλπο»

Πηγή: Δημήτρης Ποταμίτης, *Το αρχαίο σαζόφωνο*, Θεσσαλονίκη, Έγνατία, ²1978, σ. 29.

Τάκης Παυλοστάθης

(1946-1999)

Τὸ παράθυρο

Ἀνοίγω τὸ παράθυρο
καὶ προχωράω μὲ τὸ βλέμμα ὡς τὸ σύννεφο.
Ἀνομολόγητα βουνά
γύρω.

Μιά κοπέλα στὴν ταράτσα
κλείνοντας τὸ φετεινὸ τετράδιο τοῦ θετικοῦ φροντιστηρίου
προχωράει πρὸς τὴ στέρνα.
Βουνά ὀδηγητές.

Κατακόρυφος πολυόροφος νοῦς
καὶ στὸ δάπεδο τέσσερα πέντε παιδιά
κοιτάζουν πρὸς τὴν κορυφὴ χαμένα.
Ὁ Γιάννης ἄφησε μουστάκι
καὶ τὰ δικά μου τὰ μαλλιά σχεδὸν μακρύνανε.
Ἄλλὰ κοίτα ὁ Γιάννης Γκούρας
μὲ τὰ ὠραῖα στοὺς ὠμούς μαλλιά
μὲ τὸ τραχὺ τὸ μέτωπο
λάμπει κάτω ἀπ' τὴ σφαῖρες
καθὼς γυρίζει, μόνος, νὰ πάρει τὴν κάπα του
λάμπει
στὴ Γραβιά.

Κοίτα τὸ Θανάση Διάκο μ' ἓνα του κοίταγμα εὐθὺ
ρίχνει φῶς καὶ οὐρανοὺς
σὲ γέφυρες καὶ σὲ φαράγγια.

Ἀνομολόγητα βουνά
τὸ παράθυρο ἔχουν τώρα φράζει μὲ τὸ σίδηρο
δυστυχησμένοι καὶ ἐλάχιστοι βουλιάζουμε.
Ἄν τύχει καὶ μᾶς βλέπετε μέσ' ἀπ' τὸ φῶς σας
μιλῆστε ἐσεῖς
μιλῆστε μας

Ἀκοῦμε ἀκόμα.

στέρνα : δεξαμενή συλλογής νεροῦ, ὀμβροδόχος | *δάπεδο* : πάτωμα | *κάπα* : μάλλινο πανωφόρι | *φαράγγια* : (φαράγγι) χαράδρα | *φράζει* : (φράσσω) ἐμποδίζω, παρακλώω

Ἀλλὰ κοίτα ὁ Γιάννης Γκούρας : Πρόκειται γιὰ τὸν Γιάννη Γκούρα (1791-1826), Ἕλληνα ὀπλαρχηγὸ μὲ δράση στὴν Στερεὰ Ἑλλάδα. Ὑπῆρξε φρούραρχος τῆς Ἀκρόπολης καὶ διοικητῆς τῆς Ἀνατολικῆς Στερεᾶς. Εἶχε ἔντονη δράση στὸν ἐμφύλιο. Ἦταν αὐτὸς ποὺ διέταξε τὴ δολοφονία τοῦ Ὀδυσσεᾶ Ἀνδρούτσου. Σκοτώθηκε στὴν πολιορκία τῆς Ἀκροπόλεως.

λάμπει / στὴ Γραβιά : Ἀναφορὰ στὴ νικηφόρα μάχη τοῦ Ὀδυσσεᾶ Ἀνδρούτσου καὶ τῶν συντρόφων του ἐναντίον τῶν ὀθωμανικῶν στρατευμάτων στὸ Χάνι τῆς Γραβιάς στὶς 8/5/1821.

Κοίτα τὸ Θανάση Διάκο μ' ἔνα του κοίταγμα εὐθύ : Ἀναφορὰ στὸν ὀπλαρχηγὸ Ἀθανάσιο Διάκο, ὁ ὁποῖος ὑπεβλήθη στὸ μαρτύριο τοῦ ἀνασκολοπισμοῦ στὶς 24 Ἀπριλίου τοῦ 1821, ἔπειτα ἀπὸ τὴ μάχη τῆς Ἀλαμάνας. Σύμφωνα μὲ τὴν παράδοση, ὁ ἀγωνιστῆς ἀντικρίζοντας σὲ πλήρη ἄνθιση τὴν ἀνοιξιὰτικὴ φύση εἶπε: «Γιὰ ἰδὲς καιρὸ ποὺ διάλεξε ὁ Χάρος νὰ μὲ πάρῃ, / τώρα ποὺ ἀνθίζουν τὰ κλαριά, ποὺ βγάν' ἡ γῆ χορτάρη».

Τάκης Παυλοστάθης (Ἄμφισσα, 1946 – Ἀθήνα, 1999)

Δοκίμογράφος, κριτικὸς, μεταφραστῆς, πεζογράφος καὶ ποιητῆς. Σπούδασε Νομικὴ στὴν Ἀθήνα καὶ Πολιτικὲς Ἐπιστῆμες στὴν Ἀγγλία. Συνεργάστηκε μὲ διάφορα περιοδικά, ὅπως τὰ *Κριτικὴ καὶ Κείμενα*, *Πλανόδιον*, *Ποίηση* κ.ἄ. Τὸ ἔργο του ἀποτελεῖται ἀπὸ ποιήματα, σύντομα πεζά, μεταφράσεις καὶ κριτικὰ κείμενα.

«Τὸ παράθυρο»

Πηγή: Τάκης Παυλοστάθης, *Ποιήματα & Πεζά 1964-1999*, (ἐπιμ.: Δημήτρης Ἀρμάος), Ἀθήνα, Νεφέλη, 2006, σ. 26.

Θεόδωρος Βρυζάκης (1814/1819-1878): **1.** *Η ύποδοχή τοῦ Λόρδου Βύρωνα στοῦ Μεσολόγγι* (1861) | λάδι σὲ μουσαμᾶ (155 x 213 ἐκ.), Ἐθνικὴ Πινακοθήκη – Παράρτημα Ναυπλίου || **2.** *Τὸ στρατόπεδο τοῦ Καραϊσκάκη* (1855) | λάδι σὲ μουσαμᾶ (145 x 178 ἐκ.), Ἐθνικὴ Πινακοθήκη – Μουσεῖο Ἀλεξάνδρου Σούτσου, Ἀθήνα.

Κώστας Ριτσώνης

(1946-2015)

Τουρίστας στὸ Σούνιο

Ἔκανε κι αὐτὸς τὴν ἐξυπνάδα του
χαράζοντας τὸ θρυλικό του ὄνομα
πάνω στὴν κολώνα
τοῦ ρημαγμένου ναοῦ

Χοντρὴ ζημιὰ στὰ μάρμαρα
ὁ Ἑλγιν
μικρὴ ζημιὰ
ὁ Λόρδος Βύρων

ἐξυπνάδα : εἰρωνικός τρόπος δήλωσης μιᾶς ἀνόητης ἐνέργειας | *ρημαγμένου* : (ρημαγμένος < ρημάζω) ἐρειπώνω | *χοντρὴ* : (χοντρός) (ἐδῶ) σημαντικός, σοβαρός

Τὸ ποίημα ἀναφέρεται στὴν κίνηση τοῦ λόρδου Βύρωνος νὰ χαράξει τὸ ὄνομά του πάνω σὲ κολώνα τοῦ Ναοῦ τοῦ Ποσειδῶνος στὸ Σούνιο. Τὸ ὄνομα τοῦ ποιητῆ, «Byron», εἶναι ἕως καὶ σήμερα εὐδιάκριτο. Ἡ ζημιὰ αὐτὴ ἀντιπαραβάλλεται μὲ τὴ σπουδαιότερη ζημιὰ ποὺ προκάλεσε ὁ λόρδος Ἑλγιν στὰ μάρμαρα τοῦ Παρθενῶνος, τὰ ὁποῖα ἀφαιρέθηκαν παράνομα κατὰ τὸ διάστημα 1799-1803. Πιὸ συγκεκριμένα, στὰ 1803 καὶ στὰ 1812 ὁ Τόμας Μπούς, ἑβδομος κόμης τοῦ Ἑλγιν, μετέφερε γλυπτὰ ἀπὸ τὴν Ἀκρόπολη τῶν Ἀθηνῶν καὶ ἀπὸ ἄλλους ἀρχαιολογικοὺς χώρους στὴν Ἀγγλία, τὰ ὁποῖα στὰ 1816 ἀγοράστηκαν ἀπὸ τὴν ἀγγλικὴ κυβέρνησις προκειμένου νὰ ἐκτεθοῦν στὸ Βρετανικὸ Μουσεῖο. Ἡ ἐνέργειά του αὐτὴ καταδικάστηκε ἀπὸ πολλοὺς συμπατριῶτες του, καὶ ὄχι μόνο. Ἡ ἐλληνικὴ πλευρά, ἥδη ἀπὸ τὴ δεκαετία τοῦ 1980, ἐπιδιώκει μὲ κάθε τρόπο τὴν ἐπιστροφή τῶν μαρμάρων στὴ φυσικὴ τους θέση.

Γλέντια στὸ Αἶγιο

Σὲ μιὰ κολώνα ἢ ταμπέλα
ἔγραφε γιὰ τὸ πανηγύρι

ΤΡΑΓΟΥΔΙ
ΚΑΤΕΡΙΝΑ ΚΟΡΟΥ
Μπουζούκι
Γιῶργος Δράμαλης

Συνέχεια κλαῖς τὰ ντέρτια σου
ἐπάνω στὸ μπουζούκι

καλὰ νὰ πάθεις Δράμαλη μεμέτη
ποὺ ἤθελες νὰ πατήσεις τὸ Μωριά

ταμπέλα : πινακίδα | πανηγύρι : ἐμποροπανήγυρις με συνοδεία μουσικῶν ὀργάνων | ντέρτια : (ντέρτι) καημός | μεμέτη : (μεμέτης) μειωτικός τρόπος δήλωσης τοῦ Τούρκου ἢ τοῦ ἀνατολίτη μουσουλμάνου | πατήσεις : (πατῶ) (ἐδῶ) κυριεύω

καλὰ νὰ πάθεις Δράμαλη μεμέτη / ποὺ ἤθελες νὰ πατήσεις τὸ Μωριά : Πρόκειται γιὰ τὸν Μαχμούτ Αἰὴ πασᾶ (1770-1822), τὸν ἐπονομαζόμενο καὶ Δράμαλη, Ὁθωμανὸ ἀρχιστράτηγο, ποὺ δραστηριοποιήθηκε ἀντεπαναστατικά στὴν Πελοπόννησο, γνωρίζοντας συντριπτικὴ ἦττα στὴ μάχη τῶν Δερβενακίων, στὶς 26 Ἰουλίου 1822.

Τοῦ Κιαμίλη <οὐσάκ>

Οἱ Ρωμιοὶ πῆραν τὴν πόλη
τὴν Τριπολιτσὰ
καὶ ματῶσαν τὰ σοκάκια
σπίτια καὶ τζαμιά

— Τουρκοποῦλες τὸν Κιαμίλη
τόνε πιάσαμε
καὶ σὰν τέλειωσε ἡ μάχη
τὸν χαλάσαμε

Τρεῖς χανούμισες ποὺ κλαῖνε
ψάχνουν γιὰ νὰ βροῦν
τὸν ὠραῖο τὸν Κιαμίλη
τοὺς Ρωμιοὺς ρωτοῦν

στὸ Μωριά κάνουν κουμάντο
τώρα τὰ σπαθιά
πιὰ σηκώσαμε μπαντιέρα
γιὰ τὴ λευτεριά

— Σὲ χάσαμε λεβέντη μας
τί ἔχεις ἀπογίνει
κι ἡ δόλια ἡ μανούλα σου
μονάχη ἔχει μείνει
ὠραῖε μας Κιαμίλη

— Ἄχ Κιαμίλη ἦσουν ὁμορφος
λεβέντης παλληκάρι
καὶ σὰν τὸν πύργο δυνατὸς
τῆς Τρίπολης καμάρι
Ἄγά μου σὲ χαλάσανε
ρωμέικα μαχαίρια
καὶ μεῖναν οἱ χανούμισες
τώρα με ἄδεια χέρια

πῆραν : (παίρνω) (ἐδῶ) κατακτῶ | σοκάκια : (σοκάκι) στενὸ δρομάκι | τζαμιά : (τζαμί) μουσουλμανικὸ τέμενος | χανούμισες : (χανούμισα· βλ. καὶ χανούμισσα) γυναῖκα τοῦ χαρεμιοῦ | χαλάσαμε : (χαλῶ) (ἐδῶ) σκοτώνω | μπαντιέρα : (βλ. καὶ παντιέρα) σημαία | καμάρι : ὑπερηφάνεια

Τὸ ποίημα ἀναφέρεται στὸν θάνατο τοῦ Κιαμίλ (ἀπαντᾶ καὶ Κιαμίλ) Μπέη τῆς Κορίνθου, ὁ ὁποῖος ἐζήσε κατὰ τὸ διάστημα 1784-1822. Ὑπῆρξε γνωστὸς διοικητῆς στὴν Πελοπόν-

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

νησο, διάσημος γιὰ τὰ προσόντα του καὶ τὴν τρυφή στὴν ὁποία διαβιοῦσε. Συνελήφθη κατὰ τὴν ἄλωση τῆς Τριπολιτσᾶς ἀπὸ τοὺς Ἑλληνας· ἡ σημαντικὴ αὐτὴ ὀμηρία διήρκεσε ἄρκετοὺς μῆνες, ἕως ὅτου παρεδόθη στὴν κεντρικὴ διοίκηση καὶ φυλακίστηκε στὸν Ἀκροκόρινθο. Πέθανε λίγο ἄργότερα, στὰ 1822. Παρατίθεται ὑποσελίδια σημείωση ἀπὸ τὸν συγγραφέα: «διασκευὴ δημοτικοῦ τραγουδιοῦ τοῦ Μωριά».

οὐσάκ : Ἀνατολίτικος δρόμος τῆς λαϊκῆς μουσικῆς.

Κώστας Ριτσώνης (Ἀθήνα, 1946 – Ἀθήνα, 2015)

Μεταφραστής, στιχουργός, ἐκδότης καὶ ποιητής. Σπούδασε πολιτικὸς μηχανικὸς στὴν Θεσσαλονίκη. Συνεργάστηκε μὲ τὸ περιοδικὸ *Διαγώνιος* γιὰ ἄρκετὰ χρόνια. Ἰδρυσε τὸ χειρόγραφο περιοδικὸ *Ποιήματα τῶν Φίλων* καὶ ἔπειτα τὶς ὁμώνυμες ἐκδόσεις. Ἐπίσης, συμμετεῖχε ἐκδοτικὰ στὸ περιοδικὸ *Οἱ Φίλοι*. Ἀσχολήθηκε μὲ τὸ ρεμπέτικο, τὴ ζωγραφικὴ καὶ τὶς μεταφράσεις. Ἐξέδωσε ἐπίσης βιβλίο πού περιελάμβανε ρεμπέτικους στίχους, ἐνῶ ποιήματά του ἔχουν μελοποιηθεῖ.

«Τουρίστας στὸ Σούνιο»

Πηγή: Κώστας Ριτσώνης, *151 Ποιήματα*, Ἀθήνα, Ποιήματα τῶν Φίλων, 2011, σ. 54.

«Γλέντια στὸ Αἴγιο»

Πηγή: Κώστας Ριτσώνης, *151 Ποιήματα*, ὁ.π., σ. 104.

«Τοῦ Κιαμίλη <οὐσάκ>»

Πηγή: Κώστας Ριτσώνης, *Τραγούδια στὰ μακάμια*, Ἀθήνα, Ποιήματα τῶν Φίλων, 2013, σ. 31.

Πλατεία τῶν Φιλικῶν
(Κολωνάκι)

I

Ἡ μέρα ξεψυχᾷ σφαδάζοντας μὲς στὴν πλατεία
καὶ τὰ φανάρια ἀνάβουν κουρασμένα
μιὰ τελετουργικὴ ἀναγκαιότητα
μιὰ ἱεραρχημένη πλήξη
διαμελισμένο δειλινὸ σ' ἀρρωστημένα ζαχαροπλαστεῖα
ἢ νύχτα ξερνᾷ τὰ τέρατά της
χλομοὺς πτεροδάκτυλους, ξεπεσμένους δεινόσαυρους
βαριεστημένους βροντόσαυρους, ἔρμαφρόδιτα μαμούθ
ὦ γλυκιὰ παρακμὴ
ἓνα πολύχρωμο σεργιάνι
σὲ δρόμους μὲ ὀνόματα ἡρώων
ποῦ εἶναι ἄραγε αὐτοὶ οἱ παλιοὶ ἐπαναστάτες
οἱ συνωμότες, οἱ ἀναρχικοὶ
γίνηκαν ἄδοξες ὀνομασίες δρόμων
ἄχρωμες λέξεις σὲ ξένα στόματα
κι ὁ Ξάνθος, ἓνα ἄγαλμα ἀνήμπορο
ἀνάμεσα σὲ νταντάδες καὶ πουτάνες
πρόσχημα γιὰ σχολικὲς γιορτές
καταθέσεις στεφάνων κι ἄλλες παρόμοιες ἀνοησίες.
Ἡρώες Φιλικοὶ ποῦ εἶστε;

Μπορεῖ καὶ νὰ κυκλοφορεῖτε ἀνάμεσά μας
φορώντας πολύχρωμα φουλάρια
μπορεῖ νὰ παίρνετε κι ἐσεῖς μαριχουάνα
μπορεῖ νὰ γίνατε μέτοχοι σὲ σούπερμάρκετ
χρηματιστές, μεσίτες, ζιγκολὸ
τέλεια βολεμένοι στὴν ἀνωνυμία
ἴσως καὶ νὰ ὑπογράψατε δηλώσεις νομιμοφροσύνης
«ἤμασταν πάντοτε νομοταγεῖς πολίτες
κι ἡ Ἐπανάσταση νεανικὸς ἐνθουσιασμός, ξέρετε τώρα»
ἴσως νὰ φτάσατε ἀκόμα πιὸ ψηλὰ

καί σὺ Κανάρη, μέγале μπουρλοτιέρη, πῶς κατάντησες
πάνω στὸ πτώμα σου περιζιουνικ καὶ καφενεῖα
κίναιδιοι, σάτυροι, παιδεραστές, νύμφες καὶ νυμφίδια
ἓνα ἀδιάκοπο παζάρι
τί θλίψη Κανάρη, τί θλίψη...
Ἡρωες Φιλικοὶ ποῦ εἴστε;

Νύχτα, βαμμένη πόρνη, πῶς μεθᾶς μετὰ τὰ πολύχρωμα φιλιὰ σου
καὶ τ' ἄρωμά σου τ' ἀνοιζιάτικο
τούτη τὴν ὥρα ποὺ πλανιέμαι στὴν πλατεία
χασισοπότης ἀσταμάτητων εἰκόνων
τὸ νιώθω πῶς ἤρθε ἡ ἀνοιξη, τὸ νιώθω
ἀπ' τὸν τρόπο ποὺ μιὰ κοπέλα λέει «τί νύχτα ἀπόψε!»
ἀπ' τὸν τρόπο ποὺ μιὰ κοπέλα ἀφήνει τὰ μαλλιά της στὸν ἀγέρα
ἀπ' τὴ γεύση τοῦ δειλινοῦ στὴν ὁδὸ Σουηδίας
ἀπ' τὴ μυρουδιά τῆς γαζίας στὸ βελούδινο βράδυ
τὸ νιώθω κι ἀπ' αὐτὴ τὴν παράξενη, μικρὴ αἰσιοδοξία
ποὺ τρεμοπαίζει στὸ πολωμένο φῶς
πῶς ἤρθε ἡ ἀνοιξη
τὸ νιώθω.

1-3/3/1972

σφαδάζοντας : (σφαδάζω) βγάζω κραυγές ὀδύνης καὶ πόνου | *περοδάκτυλος* : (περοδάκτυλος) προϊστορικό πτηνὸ τῆς ἐποχῆς τῶν δεινοσαύρων | *βροντόσαυρος* : (βροντόσαυρος) ἓνα ἐκ τῶν μεγαλύτερων φυτοφάγων δεινοσαύρων | *έρμαφρόδιτα* : (έρμαφρόδιτος) ὄν ποὺ φέρει τὰ γεννητικὰ ὄργανα καὶ τῶν δύο φύλων | *μαμούθ* : προϊστορικό θηλαστικό, πρόγονος τοῦ ἐλέφαντα | *σεργιάνι* : περίπατος, βόλτα | *νταντάδες* : (νταντά) οἰκιακὴ βοήθος ποὺ προσέχει παιδιά, ἢ παραμάνη | *πουτάνες* : (πουτάνα) πόρνη | *φουλάρια* : (φουλάρι) ὕφασμα ποὺ φοριέται στὸ λαιμὸ | *μαριχουάνα* : κάνναβη | *ζιγκολό* : ἐκδιδόμενος ἄνδρας | *πριζιουνικ* : ἐκ τοῦ γαλλ. *prix unique* (βλ. σχόλια) | *κίναιδιοι* : (κίναιδος) θηλυπρεπὴς καὶ παθητικὸς ὁμοφυλόφιλος | *σάτυροι* : (σάτυρος) (ἐδῶ) ἔκφυλος, ἡδονιστής, λάγνος | *νυμφίδια* : (νυμφίδιο) ὑποτιμητικὸς χαρακτηρισμὸς γιὰ νεαρὸ κορίτσι μὲ προκλητικὴ ἐρωτικὴ συμπεριφορὰ | *γαζίας* : (γαζία) ἄρωματικό φυτό

Ξάνθος : Ὁ Ἐμμανουὴλ Ξάνθος (1772-1852) ἦταν ἔμπορος καὶ ἐκ τῶν ἰδρυτικῶν στελεχῶν τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας, μαζί μὲ τοὺς Νικόλαο Σκουφᾶ (1779-1818) καὶ Αθανάσιο Τσακάλωφ (1790-1851).

δηλώσεις νομιμοφροσύνης : Ἀναφορὰ κατ' ἀντιστοιχία στὶς δηλώσεις φρονημάτων (Πιστοποιητικὸ Κοινωνικῶν Φρονημάτων), τὶς ὁποῖες ζητοῦσε τὸ Ἑλληνικὸ Κράτος ἀπὸ τὸ 1938

κ.έ., προκειμένου νὰ δηλωθεῖ ἀπὸ τὸν ἐκάστοτε ὑποπτο ἢ μὴ συμμετοχὴ του στὸ κομμουνιστικὸ κίνημα καὶ στὶς δράσεις του.

πριζιουνίκ : Πρόκειται γιὰ συνεκδοχικὴ ὀνομασία τῆς ἀλυσίδας ἐμπορικῶν καταστημάτων “Μαρινόπουλος”, ἢ ὁποία ἤδη ἀπὸ τὴ δεκαετία τοῦ 1950 ὀνομαζόταν “Prisunic Μαρινόπουλος”, πιθανότατα κατὰ παραφθορὰ τοῦ γαλλικοῦ *prix unique* (δηλωτικὸ τῶν χαμηλῶν τιμῶν).

Πατριωτικὸ

Πανηγυρισμοί, παρελάσεις, παράσημα
 λόγοι, λόγιοι, λόγια.
 Ζήτω ἡ Ἑλλάδα!
 Ζήτω τὸ Ἔθνος!
 Ζήτω τὸ ἀθάνατο Εἰκοσιένα!
 Ἡ πολιτεία σημαιοστολισμένη
 στὸ ἀνοιξιάτικο φέρετρό της.
 Ἐλευθερία ἢ θάνατος.
 Ἐλευθερία καὶ θάνατος.
 Ἐλευθερία ὁ θάνατος.

Γιώργος Καραντώνης (Ἀθήνα, 1947)

Ἀρθρογράφος, πεζογράφος καὶ ποιητής. Ἐργάστηκε ὡς δικηγόρος. Τὸ ἔργο του περιλαμβάνει ποίηση, πεζογραφία, θεατρικὰ ἔργα, δοκίμια, μελέτες καὶ ἄρθρα, ἐνῶ ἔχει συνεργαστεῖ μὲ πολυάριθμα ἔντυπα.

«Πλατεία τῶν Φιλικῶν (Κολωνάκι) I»

Πηγή: Γιώργος Καραντώνης, *Πεπραγμένα*, τ. Α΄, (Ποιήματα 1974-1997), Ἀθήνα, Ποιήματα τῶν Φίλων, 2014, σσ. 21-22.

«Πατριωτικὸ»

Πηγή: Γιώργος Καραντώνης, *Πεπραγμένα...*, ὁ.π., σ. 282.

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

Γεωργάκης Όλυμπιος

Κάτω απ' τὸ σπίτι μου δεσπόζει ἡ προτομή σου
ὑπῆρξες σπουδαῖος Ἕλληνας, γενναῖος
σὰν τὸν παππού μου ἦσουν κι ἐσύ ἑλληνόβλαχος
διόλου ἀπίθανο νὰ συναντηθήκατε στὴ Μολδοβλαχία
καὶ νὰ τοῦ ζήτησες χρήματα γιὰ τὸν Ἀγῶνα
ἔμαθα τόσα γιὰ σένα ἀπὸ τὸν ἄλλο Λεβέντη
τὸ δραγουμάνο Γεώργιο στὸ Ἰάσιο καὶ τὸ Βουκουρέστι
αὐτὸν ποὺ σὲ μύησε στὴ Φιλικὴ Ἐταιρεία
παντρεύτηκες τὴ χήρα τοῦ χαϊντούκου Βέλκου
ἀδελφοποιτοῦ σου Πέτροβιτς, λίγο πρὶν ξεψυχήσει
σοῦ ψιθύρισε μὲ ἀγωνία: «Πάρε τὴ Στάνα
καὶ δὲ θὰ τὸ μετανιώσεις, φοράδα πρῶτη»
κορακοζώγητη ἢ Σερβορουμάνα
πέθανε στὰ ἑκατονοκτῶ της.

Ὅπου κι ἂν πολέμησες γιγαντώθηκες
σὰν τὸν Ὀλυμπο τῶν θεῶν ὡς τὴ Βλαχία
καὶ οἱ θεοὶ ἀνταμείβουν σωστὰ τοὺς ἥρωες
θὰ σοῦ ταίριαζε ὁ ὑπερθετικὸς τῆς δόξας
ἀλλὰ σὲ θυμοῦνται μετρίου ἀναστήματος, χλωμὸ
τὴν ὄψη φώτισε τὸ μαρτυρικό σου τέλος
μὲς στὸ μοναστήρι τινάχτηκες μιὰ φλόγα
ἢ φλόγα ὅμως ποὺ ἀναψες κυρίευσε τὴν πατρίδα
σήμερα βρομοπερίστερα λερώνουν τὸ πιγούνη σου
μικρὰ παιδιὰ μὲ ἓνα κουλούρι ρωτοῦν νὰ μάθουν
δύο φοῦρνοι στὸν πεζόδρομο συναγωνίζονται
θεμιτὸς ἀνταγωνισμὸς φκιάχει καλύτερη ζύμη
δημοτικὰ σχολεῖα ξεναγοῦν σὰν ἐκδρομὴ
Βαλκάνιοι τουρίστες φωτογραφίζονται δίπλα σου
μακρinoὶ ἀπόγονοι, ὑπερήφανοι γιὰ σένα
ὡς καὶ δυὸ τραβεστί σοῦ στρίβουν τὸ μουστάκι
ἀνοίκειο μὲν ἀλλ' ἄρκετὰ χαριτωμένο.

δεσπόζει : (δεσπόζω) κυριαρχῶ, ἐξουσιάζω κάτι ἢ κάποιον | δραγουμάνο : (δραγουμάνος)
μεταφραστὴς | χαϊντούκου : (χαϊντοῦκος) ὀρεσίβιος ἀντάρτης τῆς περιοχῆς τῶν παραδουνά-

βιον Βαλκανίων | *άδελφοποιτοῦ* : (άδελφοποιτός) συμβολικά συνδεδεμένος με κάποιον άλλον με άδελφικούς δεσμούς | *φοράδα* : θηλυκό άλογο | *κορακοζώητη* : (κορακοζώητος) αυτός που έχει ζήσει πάρα πολλά χρόνια | *γιγαντώθηκες* : (γιγαντώνομαι) άποκτώ γιγαντιαίες διαστάσεις | *πιγούνη* : έμπρόσθια άκρη τής κάτω σιαγόνας | *τραβεσί* : παρενδυτικό άτομο

Γεωργάκης Όλύμπιος : Ο Γεώργιος (Γεωργάκης) Όλύμπιος (1772-1821) υπήρξε άγωνιστής τής Έπανάστασης και μέλος τής Φιλικής Έταιρείας, στενός συνεργάτης του Αλέξανδρου Ύψηλάντη. Έδρασε κατά βάση στις Παραδουνάβιες Ήγεμονίες.

έλληνόβλαχος / [...] *Μολδοβλαχία* : Αναφορά στους πληθυσμούς των Έλλήνων στην ευρύτερη περιοχή τής Μολδοβλαχίας, ή όποια καταλαμβάνει τμήματα τής Ρουμανίας, τής Μολδαβίας και τής βόρειας Βουλγαρίας.

χαϊντούκου Βέλκου : Περιώνυμος χαϊντούκος τής περιοχής των νοτίων Βαλκανίων, με δράση στην Βουλγαρία και τὰ Σκόπια.

Πέτροβιτς : Ο Βέλικο Πέτροβιτς (1780-1813) ήταν χαϊντούκος από την Σερβία, ό όποιος πολέμησε στην Σερβική Έπανάσταση· ή δεύτερη γυναίκα του, Στάνα, έπειτα από τον θάνατό του παντρεύτηκε τον Γεωργάκη Όλύμπιο.

τό μαρτυρικό σου τέλος : Ο Γεωργάκης Όλύμπιος μαζί με λίγους συντρόφους του άποφάσισαν νά μήν παραδοθούν στους Όθωμανούς Τούρκους, κι έτσι, τον Σεπτέμβριο του 1821, κατέφυγαν στην Μονή Σέκ(κ)ου στην Μολδαβία, άνατινάζοντας την πυριτιδαποθήκη και βρίσκοντας όλοι τον θάνατο.

Ψευδοφιλέλληνες

Κάθε μεγάλη κίνηση ιδεών πρακτέου
προετοιμάζει και την αντίθετη άπραξία
μέσα στο νικελωμένο σιδερικό φωλιάζει σκουριά
γι' αυτό και τὰ όπλα γρασάρονται συνεχώς
έτσι ξετρύπωναν κάλπηδες, ύπονομευτές
βλέποντας τὸ σθένος, τήν άγαθή ένέργεια
προσποιήθηκαν έξαρχής πώς νιώθουν Έλληνες
πάντα αισθάνονταν άλλά δέν τὸ έκδήλωναν
άλλος μάζευε χρήματα για τὸν Άγώνα
τὸ βράδυ έτρωγε με πιθανούς συναγωνιστές
κι άλλος διαπρύσιος ρήτορας συνήγειρε τὰ πλήθη
με ιερὸ σκοπὸ νὰ βρεῖ νέους σταυροφόρους
ρακένδυτους, τυχάρπαστους, ξεκληρισμένους
άλλά ποιός άφηγε τή ζεστή γωνιά του καπηλειοῦ
παρεκτός αν τὸν κινούσε μιὰ μεγάλη ιδέα
άκόμη και τὸς κωφάλαλους προσποιοῦντο
προκαλώντας λεκτική σύγχυση

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Έλευθεριά!

οἱ ἔλλητιστές ἀνταπεκρίνοντο μ' ἐρασμακῆ
 προφορά, διαφορετικῆ γιὰ κάθε Εὐρωπαϊῶ
 νὰ φτάσουν ὅλοι στὴν ἀρχαία γλώσσα
 ποὺ θεωροῦσαν κοινὴ κληρονομιά
 οὐσιωδῶς οἱ ψευδοφιλέλληνες εἶχαν κάτι
 κοινό, κοινότατο μὲ τοὺς γνήσιους Ἕλληνας
 γραικύλοι καὶ ραγιαῖδες πάντα σκαρφίζονται
 νὰ μεταβληθοῦν σὲ σοφιστές, κυνικούς, ἡδονιστὲς
 μετέχοντες τῆς ἡμετέρας παιδείας.

πρακτέου : (πρακτέον) αὐτὸ ποὺ πρέπει νὰπραχθεῖ | *νικελωμένο* : (νικελωμένος) ἐπιστρω-
 μένος μὲ στρώση νικελίου | *σκουριά* : ὀξειδωση τῆς ἐπιφάνειας τῶν μεταλλικῶν ἀντικειμέ-
 νων | *γρασάρονται* : (γρασάρω) λιπαίνω μιὰν ἐπιφάνεια ἢ ἓνα εἶζάρτημα μὲ γράσο | *κάλλη-*
δες : (κάλλη) ὑποκριτής, δόλιος | *διαπρύσιος* : αὐτὸς ποὺ κηρύττει μὲ θέρημη | *σνήγειρε* :
 (συνεγείρω) ξεσηκῶν | *ρακένδυτος* : (ρακένδυτος) ἐνδεδυμένος μὲ ράκη, φτωχικὰ ροῦ-
 χα | *τυχάρπαστος* : (τυχάρπαστος) φερόμενος ἀπὸ τὴν τύχη | *ξεκληρισμένους* : (ξεκληρι-
 σμένος < ξεκληρίζω) αὐτὸς ποὺ ἔχασε ὅλον του τὸν κλῆρο, ὅλη του τὴν περιουσία, ὅλη
 του τὴν οἰκογένεια | *καπηλειοῦ* : (καπηλειό) ταβέρνα, οἰνοπωλεῖο | *ἐρασμακῆ προφορά* : ἡ
 φερόμενη ὡς ἀληθινὴ προφορά τῶν ἀρχαίων ἐλληνικῶν, προερχόμενη ἀπὸ τὸν Ἔρασμο |
γραικύλοι : (γραικύλος) (ὑποτιμητικὰ) Ἕλληνας | *ραγιαῖδες* : (ραγιαῖς) ὑπόδουλος, σκλάβος |
σκαρφίζονται : (σκαρφίζομαι) ἐπινοῶ κάτι | *σοφιστές* : (σοφιστής) τύπος ἀττικῶν ρήτορα
 καὶ διδασκάλου | *κυνικός* : (κυνικός) (ἐδῶ) φιλόσοφος τοῦ κύκλου τῶν κυνικῶν, οἱ ὁποῖοι
 περιφρονοῦσαν τὴν ἠθικὴ καὶ τὶς κοινωνικὲς συμβάσεις

Ἡ συνοικία τῶν ναυάρχων

«Τρὲ μπιὲν λέγει κι ἀναχώρησε ὁ ναύαρχος»
 ἐκρηκτικὴ συνάντηση τοῦ στρατηγοῦ μὲ τὸν Ντερνῶ
 ποὺ εἶχε ἄλλη ἀποψη περὶ τακτικῆς
 ὁ Μακρυγιάννης φαίνεται πὼς συγκράτησε
 ἀπ' ὅλη τὴ συνομιλία τὴν τελευταία λέξη
 ποὺ ἔμελλε νὰ ἠχήσει ἀργότερα σὰν τό: πῦρ!
 τῆς ναυαρχίδας νὰ ξεκινήσει τὴ σύγκρουση
 ὁ Ἰμπραήμ ξερίζωνε ἐλιές κι ἀνθρώπους
 συμπάθεια καὶ συμφέροντα Ἄνατολῆς καὶ Δύσης
 ὁ Αἴολος τὰ ἔσπρωχνε πρὸς τὸν κόλπο
 ἄρκεσε μιὰ στραβὴ πιστολιὰ γιὰ νὰ ἐνωθεῖ
 τὸ πῦρ νομοτελειακὰ θὰ κατέληγε σ' αὐτὸ
 ποὺ ὅλοι ἐπεδίωκαν κι ἔπειτα οἱ κυβερνήσεις

ὀνόμασαν ἀτυχές γεγονός τὴ μεγάλη ἐκείνη
 ἡμέρα τοῦ Ὀκτώβρη 1827 – γιὰ τὴν καταρρέουσα Πύλη
 ὡς κι ἀποζημιώσεις ζητοῦσαν γιὰ τὰ σπασμένα
 βουλιαγμένα πλοῖα τοῦ τουρκοαιγυπτιακοῦ στόλου
 Ἐκεῖνο ποῦ δὲν προέβλεπε καμιά ἐξέλιξη
 στοὺς δρόμους πρὸς τιμὴν τῶν τριῶν ναύαρχων
 Χέυδεν, Δεριγνύ, Κοδριγκτῶνος
 ἴσως πρὸς ὑψίστη τιμὴ τοῦ Ναυαρίνου
 καπνίζουν ἀκόμα τὰ κανόνια, ντουμανιάζει
 ἡ γειτονιά ἀπ' τὴ μαύρη, ἡ φούντα πάει σύννεφο
 στὸ ντουμάνι τοῦ θεοῦ, ἡ δευτέρα παρουσία τῆς ναυμαχίας.

trè bien : très bien [=Πολὺ καλά] | *ναυαρχίδας* : (ναυαρχίδα) τὸ ἐπικεφαλῆς πλοῖο ἐνὸς στόλου, στὸ ὁποῖο ἐπιβαίνει ὁ ναύαρχος | *νομοτελειακά* : (νομοτελειακός) ὑπαγορευόμενος καὶ διεπόμενος ἀπὸ νομοτέλεια | *ντουμανιάζει* / *ντουμάνι* : καπνός

Ντερνύ : Ὁ Γάλλος εὐγενὴς Ανρί ντε Ρινύ (1782-1835), ἡ Δεριγνύ στὰ ἑλληνικά, ὑπῆρξε ναύαρχος τοῦ γαλλικοῦ στόλου στὴ ναυμαχία τοῦ Ναυαρίνου.

Αἴολος : Ὁ Αἴολος ἦταν ὁ θεός-διαχειριστὴς τῶν ἀνέμων, ὀρισμένος ἀπὸ τὸν Δία, σύμφωνα πάντοτε μὲ τὴν ἀρχαιοελληνικὴ μυθολογία.

ἡμέρα τοῦ Ὀκτώβρη 1827 : Τότε συμβαίνει ἡ φημισμένη ναυμαχία τοῦ Ναυαρίνου.

Χέυδεν, Δεριγνύ, Κοδριγκτῶνος : Ὁ Λογγίνος Χέυδεν (1772/1773-1850) ἦταν Ρῶσσοσ ναύαρχος ὀλλανδικῆς καταγωγῆς. Ὁ Ἐδουάρδος Κόδριγκτων (1770-1851) ἦταν ναύαρχος τοῦ βρετανικοῦ στόλου. Οἱ δύο τους, μαζί μὲ τὸν Δεριγνύ (βλ. παραπάνω), ἦταν οἱ τρεῖς ἐπικεφαλῆς τῶν στόλων ποῦ κατίσχυσαν τῶν τουρκικῶν δυνάμεων στὴ ναυμαχία τοῦ Ναυαρίνου.

Νίκος Λεβέντης (Πειραιᾶς, 1947)

Μεταφραστὴς, κριτικὸς καὶ ποιητὴς. Σπούδασε στὴν Γαλλία καὶ τὴν Ἀμερικὴ, μέρη στὰ ὁποῖα ἔζησε ἐπὶ μακρὸν προτοῦ ἐπιστρέψει στὴν Ἑλλάδα. Τὸ ἔργο του περιλαμβάνει μεταφράσεις, ποιητικὲς συλλογὲς καὶ ἓνα πεζὸ αὐτοβιογραφικὸ ἀφῆγημα.

«Γεωργάκης Ὀλύμπιος»

Πηγὴ: Νίκος Λεβέντης, *Τέσσερα*, Ἀθήνα, Πατάκης, 2014, σσ. 149-150.

«Ψευδοφιλῆλληνες»

Πηγὴ: Νίκος Λεβέντης, *Τέσσερα*, ὁ.π., σσ. 181-182.

«Ἡ συνοικία τῶν ναύαρχων»

Πηγὴ: Νίκος Λεβέντης, *Τέσσερα*, ὁ.π., σσ. 189-190.

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

Άμμος

Άθωο αίμα πού γράφεις τὰ δελτία ειδήσεων
πτωχῶν τῆς Παλαιστίνης ἐμφιαλωμένων στ' ἀναψυκτικά.
Σιωπηλοὶ περιμένουμε στὸ νάρθηκα τοῦ ἱατροείου·

ἔχω συμπτώματα ἐδίκτου τῶν Μεδιολάνων
ἄγχος τοῦ Διάκου πού ἀγαποῦν οἱ τηλεθεατές.

ἐμφιαλωμένων : (ἐμφιαλωμένος < ἐμφιαλώνω) σφραγίζω ἓνα ὑγρὸ σὲ μιὰ φιάλη | *νάρθηκα* : (νάρθηκας) πρόναος, τὸ πρῶτο τμήμα ἐνὸς ναοῦ· (ἐδῶ) (μεταφ.) χῶρος ἀναμονῆς | *ἐδίκτου* : (ἔδικτο) διάταγμα

ἐδίκτου τῶν Μεδιολάνων : Τὸ ἔδικτο ἢ διάταγμα τῶν Μεδιολάνων ἔμεινε γνωστὸ ὡς τὸ πρῶτο διακηρυχθέν διάταγμα ἀνεξιθρησκίας. Ὑπεγράφη στὰ Μεδιόλανα (σημερινὸ Μιλάνο) στὰ 313 μ.Χ.

ἄγχος τοῦ Διάκου : Ἀναφορὰ στὸν ὀπλαρχηγὸ Ἀθανάσιο Διάκο, ὁ ὁποῖος ὑπεβλήθη στὸ μαρτύριο τοῦ ἀνασκολοπισμοῦ στὶς 24 Ἀπριλίου τοῦ 1821, ἐπειτα ἀπὸ τὴ μάχη τῆς Ἀλαμάνας. Σύμφωνα μὲ τὴν παράδοση, ὁ ἀγωνιστὴς ἀντικρίζοντας σὲ πλήρη ἀνθιση τὴν ἀνοιξιάτικη φύση εἶπε: «Γιὰ ἰδὲς καιρὸ πού διάλεξε ὁ Χάρος νὰ μὲ πάρῃ, / τώρα πού ἀνθίζουν τὰ κλαριά, πού βγάν' ἡ γῆ χορτάρει».

Ἀποδρομὴ τοῦ ἀλκοόλ

*καὶ ἐὰν μὴ ἴδω // πρὸ τῆς Ἑλλάδος τοῦ ἱεροῦ /
χορῶ συμπελεγμένας / Ἑλευθερίαν καὶ Μούσας /
θάνατον θέλω ~ Ἀνδρέας Κάλβος, «Ἑλπίς πατρίδος»*

Σὲ βρῆκα μέσα στὸ χαμὸ
μὲ δανεικὸ παλτὸ κοιμόσουνα
σ' ἓνα παγκάκι μνημέες ἀπ' τὸ μέλλον
κι ἔκανε κρύο Λονδίνου τοξικό
Δὲν ξέρω ἂν ὁ Θεὸς μιᾶ ἑλληνικά
τὸ σίγουρο εἶναι πὼς οἱ Ἕλληνες ἐδῶ
διαρκῶς θὰ τὰ μιᾶνε ὅλο πιὸ λίγο
Ἄν πάλι θὰ μιᾶνε
Γεῖρε λιγάκι ἀπὸ τὸ στρῶμα σου νὰ δεῖς
σκουπίδια πού ξεσέρνει πλάι

ὁ ἄνεμος τῆς ἀλλαγῆς
μποτίλιες ποὺ οἱ γενναῖοι
τῆς ἀρπαχτῆς ἀδειάσαν
Καὶ πάλι ὅσο μπορεῖς γερὰ κρατήσου
γιατὶ ἀρχίζει ἡ ἀποδρομὴ τοῦ ἀλκοόλ
ἢ ὑποδόρειος φρικίαση καὶ ἡ νάρκη
οἱ ἐφιάλτες ἀπ' τὴν ἔφοδο τοῦ ἄδειου
Τοὺς εἶδα ἐγὼ στὸν ὕπνο μου προχτὲς
τὸν Βενιζέλο μὲ τὸν Μπακαλάκο
— Ἐλευθερίαν καὶ Μούσας—
χορῶ συμπεπλεγμένους
κάτω ἀπ' τὰ κυπαρίσσια τῆς Σταδίου
στὴ Δύση ἀναμέλποντας ὠδὰς
en th tw n yn Ellhnwn dialektw

Ἑλλάδα Hellas τῆς Νέας Ἐποχῆς
μιὰ φαντασίωσις ἦσουν νεωτερικὴ
ποὺ σὲ ξεγέννησαν γιὰ δοκιμὴ
τρεῖς ναυαρχίδες
Γιὰ νὰ σὲ μεγαλώσει ἀνάδελφος διαφθορά
Ἡ ἀλληλοπεριχώρησις τῶν σοσιαλιστῶν
μὲ τὰ λαμόγια
Τὸ συναμφότερον Οἰκογενείας καὶ Βουλῆς

Λονδίνο χίλια ὀχτακόσια δέκα καὶ ἐννιά
Ἄνδρέα Κάλβου Ἰωαννίδου
ΕΛΛΗΣ.ΠΑΤΡΙΔΟΣ.
τί τίτλος σύγχρονος θεέ μου
τί ἀπελπιστικὰ
αἰῶνες δύο πρὶν
προφητικὸς

χαμό : (χαμός) χάος | γεῖρε : (γέρνω) κλίνω, ξαπλώνω κάπου | ζεσέρνει : (ξεσέρνω) σέρνω
κάτι παρατεταμένα | μποτίλιες : (μποτίλια) γυάλινη φιάλη | ἀρπαχτῆς : (ἀρπαχτή) αἰσχρο-
κέρδεια, γρήγορη καὶ συνήθως ἀνοργάνωτη ἀπόκτηση χρημάτων | ἀποδρομὴ : (ἐδῶ) δταν
μιὰ πάθηση βρίσκεται σὲ ὕφεση ἢ μιὰ οὐσία ἀποβάλλεται προοδευτικὰ ἀπὸ τὸ σῶμα |
ἀλκοόλ : οἰνόπνευμα ποὺ περιέχεται σὲ ποτὰ | ὑποδόρειος : (βλ. καὶ ὑποδόριος) αὐτὸς ποὺ
βρίσκεται κάτω ἀπὸ τὸ δέρμα | φρικίαση : ρίγος, ἀνατριχίλα | νάρκη : βαθὺς ὕπνος, λήθαρ-

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

γος | *συμπελεγμένους* : (συμπελεγμένος < συμπλέκω) μπερδεύω, άνακατεύω | *άναμέλποντας* : (άναμέλπων < άναμέλω) τραγουδῶ, ψάλλω | *ξεγέννησαν* : (ξεγεννῶ) βοηθῶ μιὰ γυναίκα νὰ γεννήσει | *ναυαρχίδες* : (ναυαρχίδα) τὸ ἐπικεφαλῆς πλοῖο ἐνὸς στόλου, στὸ ὁποῖο ἐπιβαίνει ὁ ναύαρχος | *άνάδελφος* : αὐτὸς ποὺ δὲν ἔχει ἀδελφία ἢ (γιὰ ἔθνος) γλωσσικούς ἢ συγγενικούς δεσμούς | *διαφθορά* : κοινωνική, οικονομική ἢ/καὶ ἠθική ἀνηθικότητα | *άλληλοπεριχώρησις* : συνύπαρξη δύο ὄντοτήτων, στοιχείων ἢ ἀντικειμένων δίχως ἀπόλεια τῆς ταυτότητάς τους | *σοσιαλιστῶν* : (σοσιαλιστής) ἀκόλουθος τοῦ σοσιαλισμοῦ, κοινωνικοῦ καὶ οικονομικοῦ κινήματος ποὺ ὑπερασπίζεται τὴν κρατική ἰδιοκτησία τῶν μέσων παραγωγῆς | *λαμόγια* : (λαμόγιο) (μεταφ.) ἄτομο ὑποπτης καὶ ἐπισηλοῦς ἠθικῆς συγκρότησης | *συναμφοότερον* : (συναμφοότερος) ἄθροισμα δύο πραγμάτων, παράλληλη συνύπαρξη δύο πραγμάτων

Ὅπως ἀναφέρει κι ὁ ποιητής, τὸ ἀπόσπασμα ποὺ παρατίθεται προέρχεται ἀπὸ τὸ ποίημα «Ἐλπίς Πατρίδος» τοῦ Ἀνδρέα Κάλβου. Στὸ παράρτημα τῆς ποιητικῆς συλλογῆς (τὸ ὁποῖο ὀνομάζει «[παράρτημα ἀντιδεοντολογικόν]») σημειώνει σχετικὰ (σ. 73):

Ἀπόσπασμα ἀπὸ τὶς δύο τελευταῖες στροφές (καὶ κατακλείδα) τῆς ᾠδῆς τοῦ Ἀνδρέα Κάλβου «Ἐλπίς Πατρίδος» (βλ. παρακάτω).

«*Ἐλπίς Πατρίδος*» : Ἡ ᾠδή τοῦ Ἀνδρέα Κάλβου μὲ τίτλο «Ἐλπίς Πατρίδος» δημοσιεύθηκε σὲ ξεχωριστὸ φυλλάδιο 12 σελίδων στὸ Λονδίνο τὸ 1819, δύο χρόνια πρὶν τὸ ξέσπασμα τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασης, προσβλέποντας ἐμμέσως μὲ παθιασμένη ἐλπίδα σὲ αὐτὴν καὶ στὴν ἐλευθερωμένη πατρίδα ποὺ θὰ προσφέρει στοὺς Ἕλληνες. Τὸ ποίημα εἶναι ἀφιερωμένο στὸν Ἄγγλο φιλέλληνα ἀριστοκράτη καὶ ἰδρυτὴ τῆς Ἴονίου Ἀκαδημίας Frederick North Guilford (1766-1827· τὸ 1791 βαπτίστηκε ὀρθόδοξος μὲ τὸ ὄνομα Γεώργιος), μὲ τὴν εὐκαιρία τῆς ἀναλήψεως τῶν καθηκόντων του ὡς καγκελαρίου σὲ αὐτὴν. Γι' αὐτὸ καὶ τὸ αἶτημα ἐδῶ τῆς ἐλευθερίας συνδέεται μὲ τὴν ἀναγέννηση τῶν γραμμάτων καὶ τῶν τεχνῶν, προτυπώνοντας τὸ ριζοσπαστικὸ σύνθημα «Ἐλευθερία ἢ Θάνατος». Τὸ ποίημα, τὸ πρῶτο ποὺ ἔγραψε ὁ Κάλβος στὰ ἑλληνικά, ἐλάνθανε ἕως τὸ 2003, ὅταν ἀνακαλύφθηκε μέσῳ τοῦ διαδικτύου ἀπὸ τὸν ποιητὴ καὶ καθηγητὴ φιλόλογο τοῦ Ἑσπερινοῦ Γυμνασίου Λευκωσίας Λεύκιο Ζαφειρίου μὲ τὴ βοήθεια τοῦ μαθητῆ Τεύκρου Χαχολιάδη.

Ἐπίσης, διευκρινίζοντας ἄλλον στίχο, ὁ συγγραφέας συνεχίζει (σσ. 73-74):

ὁ Θεὸς μιλά ἑλληνικά : Παράλλαγή φράση τοῦ Στέλιου Ράμφου ποὺ ἀνακαλῶ ἀπὸ μνήμης. Ψάχνοντας πρόσφατα γιὰ τὴν πηγή της τὴν ἀνακάλυψα στὸ ποιητικὸ καὶ πλούσιο σὲ γόνιμες ιδέες βιβλίο του *Τόπος ὑπερουράνιος* (Ἀθήνα, 1975) μὲ τὴν παρακάτω διατύπωση: «Ὁ λόγος αὐτὸς [τῶν βυζαντινῶν], εἰκόνα καὶ ὁμοίωση τοῦ Δημιουργοῦ-Λόγου, ἀνταποκρίνεται στὴν πνευματικὴ ὑπόσταση τοῦ κόσμου μὲ μιὰ τέτοια ἐντέλεια, ὥστε νὰ μὴν ἀποφεύγει κανεὶς τὴν ἀμαρτωλὴ σκέψη πὼς ὁ Θεὸς ἴσως καταλαβαίνει ἑλληνικά.» Συνδύασέ το μὲ τὴ φράση (ἀπὸ τὸ ἴδιο σύγγραμμα): «Ὁ Χριστὸς γεννήθηκε στὴν Ἑλλάδα».

ὁ ἄνεμος τῆς ἀλλαγῆς : Σλόγκαν ποὺ συνδέθηκε μὲ τὴν παράταξη τοῦ ΠΑΣΟΚ κατὰ τὰ μεταπολιτευτικὰ χρόνια.

τὸν Βενιζέλο μὲ τὸν Μπακαλάκο : Ἀναφορὲς στὸν Εὐάγγελο Βενιζέλο (1957), πολιτικὸ, καὶ στὸν Θωμᾶ Μπακαλάκο (1948), μουσικοσυνθέτη.

Ἄκόμα μιὰ φορὰ ὁ συγγραφέας ἀναφέρει στὸ παράρτημά του (σ. 74):

en th twm nyn Ellhwn dialektw : Ἀπόδοση σὲ μιὰ ἀπὸ τὶς παραλλαγές τῶν σύγχρονῶν μας greeklish τῆς φράσης ΩΔΗ.ΕΝ.ΤΗ.ΤΩΝ.ΝΥΝ.ΕΛΛΗΝΩΝ.ΔΙΑΛΕΚΤΩι μὲ τὴν ὁποῖαν ὁ ἴδιος ὁ Κάλβος ἐχαρακτήριζε τὸ γλωσσικὸ ἰδίωμα τοῦ ποιήματός του.

ποὺ σὲ ξεγέννησαν γιὰ δοκιμὴ / τρεῖς ναυαρχίδες : Ἀναφορὰ στὴ σύμπραξη τοῦ ἀγγλικοῦ,

γαλλικοῦ καὶ ρωσικοῦ στόλου κατὰ τὴ ναυμαχία τοῦ Ναυαρίνου, ἡ ὁποία ὑπῆρξε καθοριστική γιὰ τὴν αἷσα ἐκβαση τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασης.

Στὸ τέλος τοῦ παραρτήματός του ὁ συγγραφέας ἀναφέρει (σ. 74):

Τὸ ποίημα τυπώθηκε σὲ δίφυλλο μὲ κόσμημα εἰδικὰ σχεδιασμένο γιὰ τὴν ἔκδοσή αὐτὴ ἀπὸ τὸν ζωγράφο Σωτῆρη Σόρογκα καὶ διαβάστηκε ἀπὸ τὸν συγγραφέα τὸ Σάββατο 17 Μαρτίου 2012 στὸ κεντρικὸ ἀναγνωστήριο τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ἑλλάδος κατὰ τὴν ἡμερίδα μὲ τίτλο «Ποίηση καὶ ἔξουσία» ποῦ διοργάνωσε ἡ Ἐθνικὴ Βιβλιοθήκη μὲ τὴ συνεργασία τοῦ Κύκλου Ποιητῶν.

Τίτλοι τέλους

(μὲ τὸν τρόπο τοῦ Σ.Π.)

Τίτλος: <i>Ἑλλάς</i>	τὸ μπάσταρδο τοῦ Μακρυγιάννη
Παραγωγή: <i>Ἱστορία</i>	Κι ἔξω βροχὴ μοντέρνα κρῦο
Σενάριο: <i>Ζαμπέλιος Κοραῆς</i>	καὶ κίνηση εὐρωπαϊκὴ πολλὴ
Παπαρρηγόπουλος Κορδάτος	κι ὅλα σὰν ὄνειρο
Σκηνοθεσία (πολλοί):	σ' ὄνειρου προβολῆ
Τρικυπῆς Καποδίστριας	ποῦ μόλις ἄρχισαν
*Ἐλ Βενιζέλος Παπανδρέου & υἱοὶ	νὰ πέφτουνε οἱ τίτλοι τέλους
Παίζουσι: <i>Καραϊσκάκης Σολωμὸς</i>	κι ἔχουμε ὅλοι σηκωθεῖ
Θανάσης Διάκος	μὲ τὰ παλτὰ στὰ χέρια
Ζαχαριάδης Ἄρης Καρυωτάκης	καθὼς ἀνάβουνε σιγὰ-σιγὰ
Μελίνα Μπουμπουλίνα	στὴν αἴθουσα τὰ φῶτα
Βουγιουκλάκη	τὴν ἔξοδο καθυστερώντας
Κουστούμια:	λίγο ἀκόμη σκεπτικοὶ
ψαλιδόκωλα ἀπὸ Μόναχο-Παρίσι	γιὰ τελευταία φορὰ
καὶ	πρὶν φύγουμε
Φωτισμοί: <i>Ἀσπρόμαυροὶ ἀπὸ Δύση</i>	νὰ θυμηθοῦμε
Κομπάρσοι:	τοῦ ἔργου
Ἐμεῖς	τοὺς συντελεστές

σενάριο : κείμενο ποῦ περιγράφει τὴν πλοκὴ μιᾶς θεατρικῆς παράστασης ἢ μιᾶς κινηματογραφικῆς ταινίας | *ψαλιδόκωλα* : (ψαλιδόκωλος) ντυμένος μὲ δυτικῆς προέλευσης ρούχα (ἔνεκα τοῦ σχήματος τοῦ παντελονιοῦ ποῦ ὁμοιάζει μὲ ψαλίδι) | *κομπάρσοι* : (κομπάρσος) ἠθοποιὸς δίχως ρόλο καὶ ἐνεργὴ συμμετοχὴ | *μπάσταρδο* : (μπάσταρδος) νόθος

Στὸ παράρτημα τῆς ποιητικῆς συλλογῆς (βλ. ἐδῶ, παραπάνω), ὁ συγγραφέας σημειώνει σχετικά (σ. 75):

(μὲ τὸν τρόπο τοῦ Σ.Π.) : Τοῦ Σωτῆρη Παστάκα.

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

Δίχως να τὸ θέλω, καὶ δίχως νὰ συμμερίζομαι τὴν ἀκραία ἀπαισιοδοξία του, ξαναγράφω μὲ αὐτὸν τὸν δημοσιογραφικῆς ἐμπνεύσεως τίτλο, τὸν τίτλο «Finis Graeciae» τοῦ Χρήστου Γιανναρά. Τὸ ἴδιο θέμα, μὲ τὸν τρόπο αὐτῆ τῆ φορά τοῦ δοκιμιακοῦ λόγου, εἶχα ἀναπτύξει στὸ ἄρθρο μου «Κλείνει ὁ κύκλος τοῦ Νεοελληνισμοῦ» (ἐφ. *Ἡ Αὐγὴ τῆς Κυριακῆς*, 18-02-2001), ἀλλὰ ἐκεῖ μέσα σὲ μιὰ εὐρύτερα αἰσιόδοξη ἑλληνικὴ (κοσμοϊστορικῆς τάξεως) προοπτικὴ ποῦ λείπει ἀπὸ τὸ ποίημα αὐτό. Πάντως ὅσο τὸ ἔγραφα εἶχα διαρκῶς στὸ νοῦ μου τὸ διαφορετικῆς σκοπεύσεως καὶ ἐμπνεύσεως ὀραιότερο ποίημα τοῦ Σωτήρη Παστάκα «Οἱ τίτλοι τοῦ τέλους», τοῦ ὁποῖου ἔχω ἐδῶ ἀναποδογυρίσει τὴ δομῆ.

Τὸ ποίημα τυπώθηκε σὲ δίφυλλο μὲ κόσμημα εἰδικὰ σχεδιασμένο γιὰ τὴν ἐκδοσὴ αὐτῆ ἀπὸ τὴν ζωγράφω Ἡρῶ Νικοπούλου καὶ διαβάστηκε ἀπὸ τὸν συγγραφέα τὸ Σάββατο 17 Μαρτίου 2012 στὸ κεντρικὸ ἀναγνωστήριο τῆς Ἑθνικῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ἑλλάδος κατὰ τὴν ἡμερίδα μὲ τίτλο «Ποίηση καὶ ἐξουσία» ποῦ διοργάνωσε ἡ Ἑθνικὴ Βιβλιοθήκη μὲ τὴ συνεργασία τοῦ Κύκλου Ποιητῶν.

Ζαμπέλιος Κοραῆς / Παπαρρηγόπουλος Κορδάτος : Ἀναφορὲς στοὺς: Σπυρίδωνα Ζαμπέλιο (1815-1881), ἱστορικό, φιλόλογο καὶ συγγραφέα, ὁ ὁποῖος ἄφησε πίσω του πολυσχιδῆς ἔργο, ἀποτελούμενο ἀπὸ ποιήματα, πεζογραφήματα, ἱστορικῆς πραγματεῖες καὶ φιλολογικὰ μελετήματα, ἐνῶ ἐπιμελήθηκε σημαντικὴ ἐκδοσὴ δημοτικῶν ἁσμάτων Ἀδαμάντιο Κοραῆ (1748-1833), φιλόλογο καὶ σημαντικό ἐκπρόσωπο τοῦ νεοελληνικοῦ διαφωτισμοῦ. Ἐξέδω-σε πληθῶρα ἀρχαίων κειμένων, συνέβαλε στὴ διαμόρφωση τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας μέσφ μιᾶς μετριοπαθέστερης ἐκδοχῆς τῆς καθαρρεύουσας, ὑποστήριξε μεταρρυθμίσεις στὴν Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία καὶ γενικά ὑπῆρξε μιὰ πολυσχιδῆς προσωπικότητα, καθοριστικὴ γιὰ τὴ διαμόρφωση τοῦ νεοελληνικοῦ πνεύματος· Κωνσταντῖνο Παπαρρηγόπουλο (1815-1891), ἱστορικό, ὁ ὁποῖος θεωρεῖται ὁ “πατέρας τῆς νεοελληνικῆς ἱστοριογραφίας”, ὑποστηρίζον-τας μέσφ τοῦ ἔργου του τὴν ἱστορικὴ συνέχεια τοῦ ἑλληνισμοῦ καὶ διαμορφώνοντας ἐν πολλοῖς τὴ νεοελληνικὴ συνείδηση καὶ ταυτότητα μέσα ἀπὸ τὸ πολύτομο ἱστοριογραφικὸ ἔργο του· καὶ τέλος, Γιάνη Κορδάτο (1891-1961), κοινωνιολόγο, πολιτικὸ καὶ ἱστορικό, ὁ ὁποῖος ἐνστερνίστηκε τὸν μαρξισμό καὶ συνέγραψε πληθῶρα ἱστοριογραφικῶν πονημάτων μὲ ἄξονα τὴν ἑλληνικὴ ἱστορία καὶ τὸν πολιτισμό.

Τρικoupης Καποδίστριας / Ἐλ Βενιζέλος Παπανδρέου & υἱοί : Ἀναφορὲς στοὺς: Χαρίλαο Τρικoupη (1832-1896), διπλωμάτη καὶ πολιτικὸ, ὁ ὁποῖος διετέλεσε πρωθυπουργὸς τῆς Ἑλλάδος παράγοντας ἐκσυγχρονιστικὸ ἔργο καίτοι κατὰ τὴ διάρκεια τῆς πολιτικῆς του σταδιοδρομίας τὸ ἑλληνικὸ κράτος ὑποχρεώθηκε νὰ προβεῖ σὲ πτώχευση· Ἰωάννη Καποδίστρια (1776-1831), πρῶτο κυβερνήτη τῆς Ἑλλάδος, ὁ ὁποῖος διετέλεσε ἐπὶ μακρὸν ὑπουργὸς Ἐξωτερικῶν τῆς Ρωσσικῆς Αὐτοκρατορίας καὶ δολοφονήθηκε στὸ Ναύπλιο ἀπὸ τοὺς Κωνσταντῖνο καὶ Γεώργιο Μαυρομιχάλη, ἀδελφὸ καὶ υἱὸ τοῦ Πετρόμπεη Μαυρομιχάλη, ὡς ἀντίποινα γιὰ τὴ φυλάκιση τοῦ τελευταίου· Ἐλευθέριο Βενιζέλο (1864-1936), Ἕλληνα πολιτικὸ καὶ πρωθυπουργὸ τῆς Ἑλλάδος, μὲ σημαντικό ἔργο ἀναφορικὰ μὲ τὴν ἀποκατά-σταση τῶν προσφύγων ἔπειτα ἀπὸ τὴν Μικρασιατικὴ Καταστροφὴ (1922) καὶ συμβολὴ στὴν ἐπέκταση τῶν ἑλληνικῶν συνόρων καὶ τὴν ἐπανάκτηση περιοχῶν μὲ ἑλληνικὸ πληθυσμό· καὶ τέλος, Γεώργιο Παπανδρέου (1888-1968), πολιτικὸ καὶ πρωθυπουργὸ τῆς χώρας, ἐπονομαζόμενο καὶ ὡς “Γέρο τῆς Δημοκρατίας”, ἐνῶ ἡ παιγνιώδης νύξη «& υἱοί» ἀναφέρεται στὸν υἱὸ τοῦ Γεωργίου, Ἀνδρέα Παπανδρέου (1919-1996), πολιτικὸ καὶ ἰδρυτὴ τοῦ ΠΑΣΟΚ, ὁ ὁποῖος διετέλεσε ἐπίσης πρωθυπουργὸς τῆς Ἑλλάδος, καὶ στὸν υἱὸ τοῦ Ἀνδρέα, Γεώργιο Α. Παπανδρέου (1952), ποῦ κι αὐτὸς μὲ τὴ σειρά του διετέλεσε πρόεδρος τοῦ ΠΑΣΟΚ καὶ πρωθυπουργός. Τὸ ὄνομα τοῦ Ἐλευθερίου Βενιζέλου ἀναγράφεται ὡς «Ἐλ Βενιζέλος» ἔνε-κα τῆς καθημερινῆς προφορικῆς ἐκφορᾶς τοῦ ὁμώνυμου ἀεροδρομίου («Ἐλ. Βενιζέλος»).

Καραϊσκάκης Σολωμός / Θανάσης Διάκος / Ζαχαριάδης Άρης Καρυωτάκης / Μελίνα Μπουμπουλίνα / Βουγιουκλάκη : Αναφορές στον στρατηγό Γεώργιο Καραϊσκάκη (1782-1827), τον ποιητή Διονύσιο Σολωμό (1798-1857), τον αγωνιστή και όπλαρχηγό Άθανάσιο Διάκο (1788-1821), τον πολιτικό και ήγέτη του Κομμουνιστικού Κόμματος Νίκο Ζαχαριάδη (1903-1973), τον πολιτικό του Κομμουνιστικού Κόμματος και ήγέτη του Έλληνικού Λαϊκού Απελευθερωτικού Στρατού Άρη Βελουχιώτη (1905-1945), τον ποιητή Κώστα Καρυωτάκη (1896-1928), την ήθοποιό και πολιτικό Μελίνα Μερκούρη (1920-1994), την αγωνίστρια του έθνικοαπελευθερωτικού αγώνος Λασκαρίνα Πινότση (ή Μπουμπουλίνα) (1771-1825) και την ήθοποιό και τραγουδίστρια Άλίκη Βουγιουκλάκη (1934-1996).

του Μακρυγιάννη : Ο στρατηγός Μακρυγιάννης (Ιωάννης, 1797-1864· πραγμ. όνομα: Ιωάννης Τριανταφύλλου) ήταν Έλληνας όπλαρχηγός, στρατιωτικός και πολιτικός τής Έλληνικής Έπανάστασης. Υπήρξε μία από τις σημαντικότερες φυσιογνωμίες του Αγώνος, μέλος τής Φιλικής Έταιρείας και πλήρης πολεμικών έμπειριών.

Τò ξεβράκωτο Είκοσιένα

*θά μᾶς κιντυνέψουν οί ξένοι – ότι τò Σύνταμα
τò δικό μας εἶναι ξεβράκωτο*
ΣΤΡΑΤΗΓΟΣ ΜΑΚΡΥΓΙΑΝΝΗΣ

Μέσα στους Μύλους τ' Αναπλιού σου τζάκιζες τò χέρι
μὲ τò ντουφέκι παίρνοντας ζαιρέδες και γκαμήλια
και στον Άι-Γιάννη άσημιᾶ άναβες τὰ καντήλια
μὲ μαῦρα ζωγραφίζοντας ψηφιᾶ τὸν Άρμασπέρη

Στῶν Εὐρωπαϊῶν πολιτικῆς πού σπέρναν τὸ διαίρει
ραγιαδων κρέας δὲν πουλᾶς οὔτε για γρόσια χίλια
κι ἔχοντας για άβοκάτο σου κι άλήθεια σου τὰ χεῖλια
τὴν τζελατίνα άψηφᾶς πού ὁ Μπαυαρὸς θά φέρει

Ξεβράκωτο τὸ Σύνταμα και ἡ Κοστιτουτζιὸν
τῶν άφεντάδων τρομαγμὸς πού πᾶν μὲ τις καρότζες
βασανισμένων χωρικῶν γυμνῶν και νηστικῶν

μὲ τὸ γενι τὰ κόκαλα πού βγάζαν συγγενῶν
και μόλυνε ἡ άνάσα τους γαλάζιες ρεντικότες
θά 'σαι για πάντα ἡ ἔλπιση στὶς δύσκολες τις ρότες!

ξεβράκωτο : (ξεβράκωτος) γυμνός, άνυτος· (έδῶ) σανκυλοτιστής, ιακωβίνος | *τζάκιζες* : (τζακίζω· βλ. και τσακίζω) (έδῶ) χτυπῶ, τραυματίζω | *ζαιρέδες* : (ζαιρές· βλ. και ζαχιρές, ζαερές) έφῶδια, προμήθειες | *γκαμήλια* : (γκαμήλι) καμήλα· (μεταφ.) ὑπόζυγιο | *ψηφιᾶ* :

Χαιρε, ὦ χαιρε, Έλευθεριᾶ!

(ψηφίο) (ἐδῶ) γράμμα | *ραγιαδών* : (ραγιαῖς) σκλάβος, υπόδουλος | *γρόσια* : (γρόσι) ἀσημένιο νόμισμα πού ἰσοῦται μὲ τὸ ἓνα ἑκατοστὸ τῆς χρυσοῦς λίρας | *ἀβοκάτο* : (ἀβοκάτος) δικηγόρος· (ἐδῶ) σύμβουλος | *τζελατίνα* : γκιλοτίνα | *τρομαγμός* : φόβος, τρόμος | *καρότζες* : (καρότζα· βλ. καὶ καρότσα) ἄμαξα | *γενί* : ὑνί, ἄροτρο | *ρεντικότες* : (ρεντικότα· βλ. καὶ ρεντιγκότα) εἶδος ἐπίσημου ἀνδρικοῦ ἐνδύματος πού φτάνει ἕως τὸ γόνατο· βελάδα | *ἐλπιση* : ἐλπίδα | *ρότες* : (ρότα) πορεία

Σὲ ἰδιωτικὴ δίφυλλη ἔκδοση τοῦ ποιήματος ὁ στίχος «Στῶν Εὐρωπαϊῶν πολιτικὲς πού σπέρναν τὸ διαίρει» ἐμφανίζεται *παρὰ* λαγαμένως: «Στῶν Εὐρωπαϊῶν μηχανὲς πού σπέρναν τὸ διαίρει». Γενικῶς, τὸ λαϊκὸ λεξιλόγιο τοῦ ποιήματος προέρχεται ἀπὸ τὰ ἀπομνημονεύματα τοῦ στρατηγοῦ Μακρυγιάννη, ὅπως ἐπίσης καὶ τὸ μότο.

Μέσα στοὺς Μύλους τ' Ἀναπλιῶν : Στὸ χωριὸ Μύλοι τῆς Ἀργολίδος οἱ Δημήτριος Ὑψηλάντης, Κωνσταντῖνος Μαυρομαχάλης καὶ Ἰωάννης Μακρυγιάννης συγκρούστηκαν μὲ τὴς δυνάμεις τοῦ Ἰμπραήμ στὶς 13 Ἰουνίου 1825 ἀνακόπτοντας τὴν προέλασή τους πρὸς τὸ Ναύπλιο.

τὸν Ἀρμασπέρη : Ἀναφορὰ στὸν Ἰωσήφ Λουδοβίκο, κόμη τοῦ Ἄρμανσπεργκ (γερμ.: Joseph Ludwig Graf von Armansperg) (1787-1853), ὁ ὁποῖος ἦταν ἐπικεφαλῆς τῆς Ἀντιβασιλείας πού ἀνέλαβε τὴ διακυβέρνηση τῆς Ἑλλάδος ἕως τὴν ἐνηλικίωση τοῦ Ὀθωνα.

τὸ Σύνταμα καὶ ἡ Κοσσιτουτζιόν : Μία ἀπὸ τὴς σπουδαιότερες ἐνέργειες τοῦ Μακρυγιάννη ὑπῆρξε ἡ συμμετοχὴ του στὸ κίνημα τῆς 3ης Σεπτεμβρίου 1843, ὅπου μαζί μὲ ἕτεροις ὄπλαρχηγούς, στρατιωτικὸς καὶ πολιτικὸς ἐπεδίωξαν καὶ κατάφεραν τὸ πέρασμα ἀπὸ τὴν ἀπόλυτη μοναρχία τοῦ Ὀθωνος στὴν παραχώρηση συντάγματος καὶ τὴ μετάβαση στὴ συνταγματικὴ μοναρχία. Ὡς «Κοσσιτουτζιόν» ἀναφέρεται ἡ Συντακτικὴ Συνέλευση τῆς 3ης Σεπτεμβρίου πού προηγήθηκε τοῦ συντάγματος, παραπέμποντας στὴν περιφημὴ Συντακτικὴ [Constitution] τῶν Γιακωβίνων (1789-1791). Τὸ «Σύνταμα» καὶ ἡ «Κοσσιτουτζιόν» ἦταν τὸ ἀχώριστο ζευγάρι τῶν ἐπαναστατικῶν ἐργαλείων πού ἔφερε ἀπέναντι στὴν ἐλέφθεοῦ μοναρχία τοῦ Ὀθωνος τὸ κίνημα τῆς 3ης Σεπτεμβρίου.

Τὸ μότο τοῦ ποιήματος *παραπέμπει* στὴς κατηγορίες πού δέχτηκε ὁ στρατηγὸς Μακρυγιάννης, παρουσιαζόμενος ἀπὸ ἐπίβουλους κύκλους στὸ Παλάτι ὡς φιλογιακωβίνος ἐπαναστάτης. Ἀναφέρει σχετικὰ στὰ ἀπομνημονεύματά του (Στρατηγοῦ Μακρυγιάννη, *Ἀπομνημονεύματα*, τ. Β', [κείμεν.-εἰσαγ.-σημ.: Γ. Βλαχογιάννης], Ἀθήνα, Βαγιονάκης, 1947, σσ. 97-98):

Αὐτὸν τὸν ἀγαθὸν Ἡσαῖα ἐγὼ δὲν τὸν γνώριζα· μοῦ τὸν σύστησαν φίλοι. Ἔρχεται ὁ Σαῖγια εἰς τὸ σπίτι μου καὶ συνφωνοῦμεν νὰ τοῦ δώσω τὴς εἰκονογραφίαις νὰ πάη εἰς Παρίσια νὰ τὴς τυπώσῃ. Ἀφοῦ συνφωνήσαμεν, πῆγα εἰς τὸν Βασιλέα καὶ τοῦ εἶπα αὐτὸ καὶ τὸν περικάλεσα καὶ μὸδωσε τὴς 25 εἰκονογραφίαις ὅπου τοῦ εἶχα δώσει (αὐτὲς κ' ὅσες ἔδωσα τῶν Πρέσβεων τὴς εἶχα ζωγραφίσει εἰς χαρτὶ μεγάλο στράτζο). Μοῦ τᾶδωσε ὁ Βασιλέας, τᾶδωσα τοῦ Σαῖα. Πῆγε εἰς τὴν Πάτρα καὶ μοῦ στέλνει ἓνα κάδρο καὶ ἦταν ἓνα πουλι ζωγραφισμένο κ' ἔλεγε στόνα ποδᾶρι «Σύνταμα» καὶ εἰς τ' ἄλλο «Κοσσιτουτζιόν». Τὸ στέλνει ἐδῶ εἰς Ἀθήνα σ' ἐμένα μὲ τρόπον νὰ τὸ πιάσῃ ἡ Κυβέρνηση κ' ὁ ὑπουργὸς τοῦ Στρατιωτικοῦ Μπαρβαξὸς Σμάλτζης κ' ὁ Ἑλληνας τοῦ Ἐσωτερικοῦ ὑπουργὸς Γλαράκης.

Γιάννης Πατίλης (Ἀθήνα, 1947)

Ἐκδότης, δοκιμογράφος, κριτικὸς, ἀρθρογράφος, φιλόλογος καὶ ποιητής. Σπούδασε Νομικὴ καὶ Φιλολογία στὴν Ἀθήνα. Συνεργάστηκε ὡς μεταφραστὴς καὶ συν-

τάκτης στις ἐγκυκλοπαιδείες *Πάπυρος-Λαρούς-Μπριτάνικα* καὶ *Δομή*. Ἐργάστηκε ὡς φιλόλογος στὴ δημόσια Μέση Ἐκπαίδευση. Ἦταν ἓνας ἐκ τῶν συνιδρυτῶν καὶ συνεκδοτῶν τῶν περιοδικῶν *Κριτικὴ καὶ Κείμενα*, *Νῆσος*, *Μουσικὴ καὶ Ποίηση* καὶ *Τὸ Δέντρο*, ἐνῶ στὸ διάστημα 1986-2012 διηύθυνε τὸ περιοδικὸ *Πλανόδιον*, τὸ ὁποῖο καὶ ἴδρυσε. Πλέον, συνδιευθύνει μαζί με τὴν συγγραφέα καὶ εἰκαστικὸ Ἦρῶ Νικοπούλου τὸ ἱστολόγιο γιὰ τὸ μικρὸ διήγημα *Ἱστορίες Μπονζάι: Ἡ αἰσθητικὴ τοῦ μικροῦ*. Τὸ ἔργο του περιλαμβάνει ποιητικὲς συλλογές, φιλολογικὲς ἐργασίες, δοκίμια γιὰ τὸν πολιτισμὸ, τὴ λογοτεχνία καὶ τὴ γλῶσσα, ἀρθρογραφία καὶ κριτικὲς.

«Ἄμμος»

Πηγή: Γιάννης Πατίλης, *Ὑπὲρ τῶν καρπῶν*, Θεσσαλονίκη, Τράμ, 1977, σ. 22. Ἐπίσης, στὸ: *Ταξίδια στὴν ἴδια πόλη (Ποιήματα 1970-1990)*, Ἀθήνα, Ὑψιλον, 1993, σ. 90.

«Ἀποδρομὴ τοῦ ἀλκοόλ»

Πηγή: Γιάννης Πατίλης, *Ἀποδρομὴ τοῦ ἀλκοόλ καὶ ἄλλα ποιήματα*, Ἀθήνα, Ὑψιλον, 2012, σσ. 20-21.

«Τίτλοι τέλους»

Πηγή: Γιάννης Πατίλης, *Ἀποδρομὴ τοῦ ἀλκοόλ...*, ὅ.π., σσ. 23-24.

«Τὸ ξεβράκωτο Εἰκοσιένα»

Πηγή: *Ἡμερολόγιο 2020. 1821: Λογοτεχνία καὶ Ἐπανάσταση με κείμενα μελῶν τῆς Ἐταιρείας Συγγραφέων*, Ἀθήνα, Πατάκης, 2020, χ.σ.

Στέλλα Αλεξοπούλου

(1948-2016)

Σὲ ὕφος κατούλλειο γιὰ τὴν Εὐρώπη

Κράτα το τὸ βόδι
Ποῦ μοῦ ἔκλεψες, κυρά μου.
Ἄντὶ ἓνα βόδι κι ἓνα τάνκερ,
χάθηκε, κυρά μου,
νά ἔχες μιὰ Μπουμπουλίνα ἢ Ἀθηνᾶ;

Ἦστερα ἀπὸ τὸ δικό σου καβάλημα,
εὐνουχισμένο ἐνικό,
τί νὰ τὸ κάνω,
«τὸ δικό μας εὐρώ»;
Ὅμως τίς δραχμές μου,
ποῦ σούφρωσες καὶ στερήθηκα,
τίς θέλω πίσω.

Εἶναι νόμισμα γερὸ
μὲ Ὅμηρο, Μακρυγιάννη,
κι ἀριθμὸ πληθυντικό.

Δεκέμβριος 2002

τάνκερ : δεξαμενόπλοιο ποὺ συνήθως μεταφέρει πετρέλαιο | *καβάλημα* : (ἐδῶ) ἔπαρση, ἀλαζονεία | *εὐνουχισμένο* : (εὐνουχισμένος < εὐνουχίζω) καθιστῶ κάποιον στεῖρο· (μεταφ.) ἀδρανοποιῶ κάποιον ἢ κάτι | *σούφρωσες* : (σουφρώνω) κλέβω, ληστεύω, ὑπεξαίρω

Τὸ ποίημα εἶναι καταγγελτικό πρὸς τὶς παρεμβατικές πολιτικές τῆς Εὐρωπαϊκῆς Ἐνωσης, νοσταλγώντας τὴ δραχμὴ, τὸ παλαιὸ ἐθνικὸ νόμισμα τῆς Ἑλλάδος, τὸ ὁποῖο ἀντικαταστάθηκε ἀπὸ τὸ κοινὸ εὐρωπαϊκὸ νόμισμα, τὸ εὐρώ, τὸν Φεβρουάριο τοῦ 2002. Ἡ ἀναφορὰ στὸν Κάτουλλο στὸν τίτλο τοῦ ποιήματος παραπέμπει στὸ σκωπτικὸ, καταγγελτικὸ καὶ σατιρικὸ ὕφος τοῦ Ρωμαίου ποιητῆ.

Μπουμπουλίνα : Ἡ Λασκαρίνα Πινότση (1771-1825) ἦταν ἡρωίδα τῆς Ἐπανάστασης τοῦ 1821, ἀπὸ τὶς πλέον σημαίνουσες γυναικεῖες μορφές, χήρα τοῦ πλοιάρχου καὶ πλοιοκτῆτη Δημητρίου Μπούμπουλη, ἐξ οὗ καὶ τὸ κατὰ κόσμον ὄνομα “Μπουμπουλίνα”. Ἐόδεψε ὅλη τῆς τὴν περιουσία ναυπηγώντας πλοῖα καὶ ἐνισχύοντας τὸν Ἀγῶνα σὲ κάθε ἔκφρασή του.

Μακρυγιάννη : Ὁ στρατηγὸς Μακρυγιάννης (Ἰωάννης, 1797-1864· πραγμ. ὄνομα: Ἰωάννης Τριανταφύλλου) ἦταν Ἕλληνας ὀπλαρχηγός, στρατιωτικὸς καὶ πολιτικὸς τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασης. Ὑπῆρξε μία ἀπὸ τὶς σημαντικότερες φυσιογνωμίες τοῦ Ἀγῶνος, μέλος τῆς

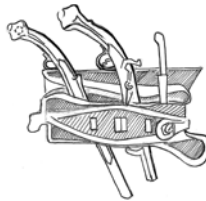
Φιλικῆς Ἐταιρείας καὶ πλήρης πολεμικῶν ἐμπειριῶν. Μία ἀπὸ τὶς σπουδαιότερες ἐνέργειές του, ὡστόσο, ὑπῆρξε ἡ συμμετοχὴ του στὸ κίνημα τῆς 3ης Σεπτεμβρίου 1843, ὅπου μαζί μὲ ἄλλους ὀπλαρχηγούς, στρατιωτικούς καὶ πολιτικούς ἐπεδίωξαν καὶ κατάφεραν τὸ πέρασμα ἀπὸ τὴν ἀπόλυτη μοναρχία τοῦ Ὁθωνοῦ στὴν παραχώρηση συντάγματος καὶ τὴ μετάβαση στὴ συνταγματικὴ μοναρχία.

Στέλλα Ἀλεξοπούλου (Καράτσι, Πακιστάν, 1948 – Ἀθήνα, 2016)

Ποιήτρια τῆς Γενιάς τοῦ '70. Ἔζησε τὰ πρῶτα της χρόνια στὶς Ἰνδίες καὶ στὴν Ἀνατολικὴ Ἀφρική. Σπούδασε στὴν Ἑλλάδα καὶ στὴν Ἀγγλία καὶ δίδαξε τεχνικὰ ἀγγλικά στὰ ΤΕΙ Ἀθηνῶν. Συνδέθηκε μὲ πολλοὺς συγγραφεῖς τῆς ἐποχῆς της, ἐνῶ ὑπῆρξε σύζυγος γιὰ σύντομο χρονικὸ διάστημα τοῦ Νίκου Γαβριήλ Πεντζίκη.

«Σὲ ὕφος κατούλλειο γιὰ τὴν Εὐρώπη»

Πηγή: Στέλλα Ἀλεξοπούλου, *Κλαράκι μυρτιᾶς*, Ἀθήνα, Τυπωθῆτω, 2015, σ. 22.

Ἑλλάδα 1973

τοῦ Τάσου

Μεσίστιες σημαῖες στὰ μπαλκόνια
ἀπέραντη βουή στοὺς δρόμους
σταματημένη. Κι ἡ Ἑλλάδα
τουριστικὸ κέντρο,
κέντρο μετακομιστικῆς ἐμπορίας
καὶ διερχομένων μεγιστάνων.
Μπορντέλα στὴ Σοφοκλέους, πάροδος Ἀθηνᾶς

Κι ὁ Μακρυγιάννης
μὲ τ' Ἀπομνημονεύματα στὸ χέρι
ποιός τὸν ξέρει

μεσίστιες : (μεσίστιος) σημαία πού κυματίζει στὸ μέσον τοῦ ἴσου εἰς ἔνδειξιν πένθους | *μετακομιστικῆς* : (μετακομιστικός) αὐτὸς πού μεταφέρει κάτι, ἕνα φορτίο | *μεγιστάνων* : (μεγιστάνας) κάτοχος ἀνυπολόγιστης περιουσίας | *μπορντέλα* : (μπορντέλο· βλ. καὶ μπουρδέλο) οἶκος ἀνοχῆς

Κι ὁ Μακρυγιάννης / μὲ τ' Ἀπομνημονεύματα στὸ χέρι : Ὁ στρατηγὸς Μακρυγιάννης (Ἰωάννης, 1797-1864· πραγμ. ὄνομα: Ἰωάννης Τριανταφύλλου) ἦταν Ἕλληνας ὀπλαρχηγός, στρατιωτικὸς καὶ πολιτικὸς τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασης. Ὑπῆρξε μίᾳ ἀπὸ τίς σημαντικότερες φυσιογνωμίες τοῦ Ἀγῶνος, μέλος τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας καὶ πλήρης πολεμικῶν ἐμπειριῶν. Μίᾳ ἀπὸ τίς σπουδαιότερες ἐνέργειές του, ὡστόσο, ὑπῆρξε ἡ συμμετοχή του στὸ κίνημα τῆς 3ης Σεπτεμβρίου 1843, ὅπου μαζί μὲ ἕτεροὺς ὀπλαρχηγούς, στρατιωτικὸς καὶ πολιτικὸς ἐπέδωξαν καὶ κατάφεραν τὸ πέρασμα ἀπὸ τὴν ἀπόλυτη μοναρχία τοῦ Ὀθωνοῦ στὴν παραχώρηση συντάγματος καὶ τὴ μετάβαση στὴ συνταγματικὴ μοναρχία. Ἡ ἀνακάλυψη τῶν χειρογράφων του ἐγένε ἀπὸ τὸν Βλαχογιάννη, ὁ ὁποῖος κατὰ τὸ διάστημα 1904-1907 δημοσίευσε τὰ ἀπομνημονεύματα ἀφήνοντας ὡστόσο πεδίο γιὰ πολλὴ συζήτηση, μιᾶς καὶ τὰ χειρόγραφα εἴτε χαθῆκαν εἴτε καταστράφηκαν ἀπὸ τὸν ἴδιο, καλλιεργώντας εἶσι τὴν ὑποψία ὑπαρξῆς παρεμβάσεων στὰ γραφόμενα τοῦ στρατηγοῦ.

Λεύκιος Ζαφειρίου (Λάρνακα, 1948)

Φιλολόγος καὶ ποιητής. Ἡ ποίησή του ἔχει ὡς κέντρο ἀναφορᾶς τὴν κυπριακὴ ἐμπειρία, χωρὶς ὡστόσο νὰ εἶναι μονοθεματικὴ. Ἔχει συγγράψει πολυάριθμους μελέτες, κριτικὲς καὶ ἄρθρα σχετικὰ μὲ τὴ λογοτεχνία, ἐνῶ συμμετεῖχε στὴν ἐκδο-

τική ομάδα τῶν περιοδικῶν *Σημεῖο*, *Ακτὴ* καὶ *Ὑλαντρον*. Δίδαξε στὸ Ἐσπερινὸ Γυμνάσιο Λευκωσίας.

«Ἑλλάδα 1973»

Πηγή: Λεύκιος Ζαφειρίου, *Ποιήματα 1964-2010*, Ἀθήνα, Γαβριηλίδης, 2011, σ. 13.

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

Ἦδὴ στὴν Παμβώτιδα

Αὐτὴ ἡ λίμνη
ἂν καὶ παρῆλθον ἔτη πολλὰ
καὶ περιεπλανήθη ἀσκόπως

στὰ κόκκινα σύννεφα καὶ τὸν καλαμιώνα της

δὲν εὐτύχησε ποτές
νὰ περπατήσει δίπλα μου
μὲ τὸ ὄπλο παρὰ πόδας

τὴ γαλάζια ἐσθήτα της.

Ἔστω τιμητικὴ νὰ ὑπάρξει φρουρά.

Ἀρέσκειται
ἡ λόγχη της νὰ ἀντηχεῖ στὸ σκότος
μονήρης
νὰ παραπαίει διψασμένη τὶς νύχτες
στὶς κνημέες ἐνὸς γαλάζιου βουνοῦ
τὰ μωλωπισμένα λαγόνια τῆς σελήνης
κρατώντας ὅμως μὲ περίσκεψη
μὲ φειδῶ πολλὴ μακριὰ
τὸν ἀφρισμένο μόχθο τῶν χειμάρρων.
Μὴν
καὶ ἐκτεθεῖ τὸ λευκὸ σῶμα τῆς Φροσύνης.

Αὐτὴ ἡ λίμνη
συνεσφιγμένη εἰς περιπαθῆ ἔναγκαλισμὸν
μὲ τὸ Φετιγιὲ Τζαμί
ἦτο τὸ πᾶν ὅ,τι ἀπέμεινεν
ἐκ τῆς εἰδυλλιακῆς εἰκόνας
τῶν πρώην στιγμῶν
τῆς πόλεως τοῦ φωτός.

Βέβαια, στὸν χωματόδρομο
 ἕως τὴν Μονὴν Ντουραχὰν
 κάτω ἀπὸ τὶς Ἀμαδρυάδες καὶ τοὺς
 Ἄμβυκες

περιπατοῦν φουμάροντας σέρτικα
 ὠραῖο ἔχοντας ἐπίχρυσο μονόκλ
 καὶ βακτηρίαν χρυσὴν
 τὰ ψάρια της.

Στὰ λέπια τοὺς νόστος θάλλει Ἀχερουσίας.

Καὶ κατὰ πᾶσαν πρωΐαν
 τοῦ μηνὸς Μαρτίου
 ὅταν ἐστεμμένη ὀμίχλη ὑγραίνει
 τὰ μακριὰ μου μαλλιά

πένθιμος ἀκούγεται ἐπωδὴ
 νὰ ἐξιστορεῖ
 τὴν μαγικὴν αὐτῆς μεταμόρφωσιν
 εἰς μελαγχολικὸν
 πλὴν ρεμβῶδες
 ἡττημένον σονέττον.

Πρὸς τιμὴν
 ἐνὸς Ἀλῆ Ἀλβανοῦ Τεπελενλῆ.

ἐσθήτα : φόρεμα | *ἀρέσκειται* : (ἀρέσκομαι) μοῦ ἀρέσει | *λόγχη* : αἰχμὴ | *μονήρης* : μοναχικός | *παραπαίει* : (παραπαίω) κινουῖμαι μὲ ἀστάθεια | *κνήμες* : (κνήμη) τὸ τμῆμα τοῦ ποδιοῦ ἀπὸ τὸ γόνατο ἕως τὸν ἀστράγαλο | *μολωπισμένα* : (μολωπισμένος < μολωπίζω) μελανιάζω, προξενῶ μώλωπες | *λαγόνια* : (λαγόνι) τὸ πλάγιο μέρος τῆς λεκάνης | *φειδῶ* : οἰκονομία | *συνεσφιγμένη* : (συνεσφιγμένος < συσφίγω) σφίγω γερά | *περιπαθῆ* : (περιπαθής) παθιασμένος | *ἐναγκαλισμόν* : (ἐναγκαλισμός) ἀγκαλιά | *ἦτο* : (εἰμί) εἶμαι | *ἄμβυκες* : (ἄμβυκα· βλ. καὶ ἄμβικας) δοχεῖο ἀπόσταξης | *φουμάροντας* : (φουμάρω) καπνίζω | *σέρτικα* : (σέρτικος) βαρὺς, ἀνψὺς | *μονόκλ* : μονύελο, φακὸς ποὺ φοριέται στὸ ἓνα μόνο μάτι | *βακτηρίαν* : (βακτηρία) μπαστούνι | *νόστος* : ἐπιστροφή | *θάλλει* : (θάλλω) εὐδοκιμῶ | *πρωΐαν* : (πρωΐα) πρωΐ, πρωϊνὴ ὥρα | *ἐστεμμένη* : (ἐστεμμένος < στέφω) τοποθετῶ στεφάνι σὲ κάποιον, ἀναγορεύω βασιλέα | *ἐπωδὴ* : μαγγανεία, ξόρκι | *ρεμβῶδες* : (ρεμβῶδης) ὄνειροπόλος, ὄνειροπαρμένος | *σονέττον* : (σονέττο[v]) ποιητικὸ εἶδος ἀποτελούμενο ἀπὸ δεκατέσσερες στίχους, χωρισμένους συνήθως σὲ τέσσερες στροφές 4-4-3-3 στίχων

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

παρά πόδας : Στρατιωτικό παράγγελμα κατά τὸ ὁποῖο τὸ ὄπλο τοποθετεῖται ὀρθοῖο πλάϊ στὸν ὀπλίτη μὲ τὴν κἀννη πρὸς τὰ πάνω. Ἡ κανονικὴ μορφή τοῦ παραγγέλματος εἶναι «παρά πόδα». Ἐδῶ ὁ συγγραφέας μπερδεύεται μὲ τὴν ἔκφραση «κατὰ πόδας».

μὲ περίσκεψη / μὲ φειδῶ πολλή : Πιθανότατα πρόκειται γιὰ παραφθορὰ τῶν καθαφικῶν στίχων ἀπὸ τὸ ποίημα «Τείχη»: «Χωρὶς περίσκεψιν, χωρὶς λύπην, χωρὶς αἰδῶ / μεγάλα κ' ὑψηλὰ τριγύρω μου ἔκτισαν τείχη».

Μὴν / καὶ ἔκτεθεῖ τὸ λευκὸ σῶμα τῆς Φροσύνης : Ἡ Εὐφροσύνη Βασιλείου (1773-1801) ἔμεινε στήν ἱστορία ὡς «Κυρα-Φροσύνη», ἔπειτα ἀπὸ τὸν βίαιο θάνατό της διὰ πνιγμοῦ, ἔπειτα ἀπὸ διαταγή τοῦ Ἀλῆ πασᾶ ἔνεκα τοῦ δεσμοῦ της μὲ τὸν πρωτότοκο γιό του, Μουχτάρ. Πέραν τῆς Φροσύνης, θανατώθηκαν ἄλλες δεκαεπτὰ νεαρὲς γυναῖκες, πιθανότατα γιὰ παραδειγματισμό.

μὲ τὸ Φετιγιέ Τζαμί : Βλ. ἐπίσης Φετιγιέ Τζαμί. Μουσουλμανικὸ τέμενος κτισμένο στὰ Ἰωάννινα. Βρίσκεται ἐντὸς τοῦ κάστρου τῶν Ἰωαννίνων καὶ πλέον στὸ ἐσωτερικὸ του φιλοξενοῦνται μόνιμες καὶ περιοδικὲς ἐκθέσεις.

τὴν Μονὴν Ντουραχάν : Πρόκειται γιὰ τὴν Μονὴ Ντουραχάνης στὰ Ἰωάννινα. Ἡ παράδοση θέλει τὴν Μονὴ νὰ κτίζεται ἀπὸ κάποιον Ντουραχάν πασᾶ, Ὄθωμανὸ στρατιωτικὸ μὲ καταγωγή ἀπὸ χριστιανικὴ οἰκογένεια.

Ἀμαδρυάδες : Κατὰ τὴν ἀρχαιοελληνικὴ παράδοση, οἱ Ἀμαδρυάδες εἶναι νύμφες τῶν δασῶν.

Ἀχερουσίας : Ἡ Ἀχερουσία ἦταν λίμνη, ἡ ὁποία προτοῦ ἀποξηρανθεῖ ἔθεωρεῖτο ὅτι λειτουργοῦσε ὡς μία ἐκ τῶν πυλῶν τοῦ Ἄδη, μὲσω τοῦ ποταμοῦ Ἀχέροντα.

ἐνὸς Ἀλῆ Ἀλβανοῦ Τεπελενλῆ : Ὁ Ἀλῆ πασᾶς (1740-1822) ἦταν ἀλβανικῆς καταγωγῆς (Τεπελενί) μουσουλμάνος πασᾶς τῶν Ἰωαννίνων γιὰ περίπου σαράντα χρόνια, καταφέροντας σοβαρὲς μεταρρυθμίσεις στήν περιοχὴ, καὶ ἐπιδεικνύοντας ἄλλοτε ἀνοχή καὶ ἄλλοτε σκληρότητα στὸν ὑπόδουλο πληθυσμό.

Ἀπόστολος Ζῶτος (Πεκλάρη Κονίτσης Ἰωαννίνων, 1948)

Ἡπειρώτης ποιητής. Ἡ ποίησή του τροφοδοτεῖται ἀπὸ τὸν ὑπερρεαλιστικὸ τρόπο, ὡστόσο δὲν χαρακτηρίζεται συλλήβδην ἀπὸ τὴν αὐτόματη γραφή. Ἔχει χαρακτηριστεῖ «Ἡπειρώτης ὑπερρεαλιστής», ἐνῶ ἔχει προταθεῖ γιὰ τὸ ἔργο του ὁ νεότευκτος ὅρος «Ἡπειρεαλιστής».

«Ἰῶδη στήν Παμβώτιδα»

Πηγή: Απόστολος Ζῶτος, *Νηπενθὴς μπερέτα στὰ ἄνθη τοῦ χάσματος*, Ἀθήνα, Ἐκδόσεις τοῦ Φοίνικα, 2015, σσ. 45-47.

Δημήτρης Καλοκύρης

(1948)

Τὸ ἀσήμαντο νόμισμα

Σὲ θυμᾶμαι νὰ μπαίνεις μὲ ὄργη
παραμερίζοντας μὲ τὸ χέρι
τις ὀθόνες τῆς χαλκογραφίας
καὶ νὰ κόβεις τὰ περάσματα ἀγέρωχα
τινάζοντας μὲ τὴ λεπίδα μιὰ παράξενη ἀστραπή
ποὺ χαμήλωνε τρίζοντας τὰ δίκαια
στὰ πλευρὰ τῶν ἀνθρώπων.

Ἵστερα πάλι νὰ ἀνάβεις ἀπότομα
καὶ μὲς στίς λάμπεις νὰ σοῦ ξεμακραίνει ὁ κόσμος
κοιτώντας τις σημαῖες νὰ ζυγιάζονται στὸ φῶς
κι ἀδειάζοντας ἀργὰ ἀργὰ μὲς ἀπ' τὸ βλέμμα σου
τὸ βουητὸ καὶ τις ἀνάσες τῶν ταγματῶν

καὶ σὲ θυμᾶμαι νὰ ξεμένεις παγωμένος
κι ὀλομόναχος
πεσμένος στὸ ἄσπρο φύλλο
γεμίζοντας τὸ στῆθος σου
μ' ὅ,τι ἀπόμεινε κάθε φορὰ
ἀπὸ τὸ λιγοστὸ κενό σου στὸν ἀέρα
κι ἀπὸ μέσα σου λέγοντας:
νὰ μὴν εἶναι οὔτε καὶ τούτη ἢ φορὰ ἢ τελευταία

ὥσπου ἦταν. Καὶ ἄφησες ξαγρυπνώντας τὸν Λέοντα
νὰ χαράξει τὸ γένος σου στὰ θηρία τῆς μοίρας
τὰ χαμένα κοιτάσματα (τὸ λαχνὸ τῆς γενιᾶς μου)
νὰ τυπώσει στὴν ὄψη σου τὸ ἀσήμαντο νόμισμα
ποὺ γυρίζω στὰ δάχτυλα ἕνα ἕνα μετρώντας
τὰ λεπτὰ ποὺ μονάχα σ' ἀπόμειναν
στὸ ρολοῖ νὰ χάσεις τοῦ κέρδους,
ἐδῶ πέρα ποὺ κάθομαι στὰ σκαλιὰ καὶ μαζεύω
μὲς στὸ τάσι τὰ κέρματα
τῶν νοημάτων ποὺ μ' ἐλεοῦσαν τόσα χρόνια οἱ ἄλλοι,
ἴσως ὁ τελευταῖος ποὺ σὲ προκαλῶ

στὴ γλώσσα αὐτὴ ποὺ τελειώνει
 κι ἐλπίζω κάπου νὰ συναντηθοῦμε
 στὰ πεζοδρομία τῆς ἱστορίας τελικά,
 νὰ καθίσεις στὸ πλάϊ μου καὶ ν' ἀπλώσεις τὸ χέρι
 νὰ μαζεύουμε ἀμίλητοι τὰ τριζόνια τοῦ λόγου
 συλλαβὲς καὶ ὀράματα—
 μυστικὲ Μαροκομπότζαρη,
 στρατηγὲ τῶν Ἑλλήνων.

1981

χαλκογραφίας : (χαλκογραφία) χαρακτηριστικὴ πάνω σὲ ἐπιφάνεια χαλκοῦ | *ἀγέρωχα* : ἐπιβλητικά, ὑπερήφανα | *ἀνάβεις* : (ἀνάβω) (ἐδῶ) ἐξοργίζομαι | *κοιτάσματα* : (κοίτασμα) ὀρυκτὸ στὸ ὑπέδαφος τῆς γῆς | *λαχνό* : (λαχνός) λαχεῖο | *τάσι* : πλατὺς τσίγκινος δίσκος | *τριζόνια* : (τριζόνι) γρύλος, εἶδος ἐντόμου ποὺ παράγει χαρακτηριστικὸ ἦχο τὶς βραδινὲς ὥρες

Δημήτρης Καλοκώρης (Ρέθυμνο, 1948)

Σχεδιαστὴς ἐκδόσεων, μεταφραστὴς, κριτικὸς, πεζογράφος καὶ ποιητὴς. Σπούδασε Φιλολογία. Ἰδρυσε τὸ περιοδικὸ *Τράμ* καὶ τὶς ὁμώνυμες ἐκδόσεις στὴν Θεσσαλονίκη, ἐκδίδοντας μιὰν ἱστορικὴ σειρὰ ποιητικῶν βιβλίων καὶ τὸ περιοδικὸ *Χάρτης* στὴν Αθήνα. Δηιῦθνε τὸ περιοδικὸ *Τὸ Τέταρτο* ποὺ ἐξέδιδε ὁ Μάνος Χατζιδάκις. Τὸ ἔργο του εἶναι πολυσχιδὲς καὶ περιλαμβάνει πολλοὺς τίτλους δικοῦ του, ὅπως ἐπίσης καὶ ἐπιμέλειες, σχεδιασμοὺς καὶ διορθώσεις ἀναρίθμητων ἄλλων βιβλίων. Ἐπειτα ἀπὸ μιὰ παύση, τὸ περιοδικὸ *Χάρτης* ἐπανακυκλοφορεῖ σὲ ἠλεκτρονικὴ πλέον μορφή.

«Τὸ ἀσήμαντο νόμισμα»

Πηγή: Δημήτρης Καλοκώρης, *Ἡ προκομαία. Ποιήματα 1978-1983*, Αθήνα, Ὑψιλον, 1984, σσ. 39-41.

Δημήτρης Πιστικός

(1948)

Δ' Όλα φεύγουν

Πῶς πᾶνε στὸν Πειραιά, καλπάζοντας μὲ αὐτοκίνητα
φορώντας μεσοφόρια καὶ ἐσθῆτες λιγοθυμισμένων
μὲ ἀξιοπρέπειες ἀνύπαρκτες, μέσα σὲ ξένους ἤχους
καὶ δυὸ πλατάνια φυτεμένα σὲ ξένο χῶμα.

Ἐσὺ μιλάς γιὰ φυσιολογίες, αὐτοὶ γρυλλίζουν.

Τί περιμένεις; Ἡ πόλη φεύγει, δίχως πανιὰ
τὰ πλοῖα βούλιαξαν, οἱ ἄνεμοι σβηστήκαν
ὁ γυιὸς τῆς Καλογριᾶς, ἀδικοσκοτωμένος· ἐμεῖς πουθενά,
στὸν τοῖχο ὁ Μακρυγιάννης, ζωγραφισμένος.

Δὲ ζητᾶμε παραπάνω, μονάχα νὰ μιλήσουμε
σὰν ἐκείνους.

Τὰ ἴδια πράγματα, τὰ ἴδια πρόσωπα, ὅλα τὰ ἴδια
στὸν καθρέφτη τῶν νερῶν, στὰ μάτια σου
κάθε φορὰ ποὺ ζυγώνεις, μεταμορφώνονται
σὲ νερό, χῶμα καὶ ἄνεμο, τὰ ὑπομένεις.

Μὰ τὰ ξένα πρόσωπα, τὰ ξένα πράγματα,
πῶς νὰ τ' ἀντέξεις.

μεσοφόρια : (μεσοφόρι) ἐσώφουστα | *ἐσθῆτες* : (ἐσθήτα) φόρεμα | *λιγοθυμισμένων* : (λιγοθυμισμένος < λιγοθυμῶ) χάνω τὶς αἰσθήσεις μου· λιποθυχῶ | *γρυλλίζουν* : (γρυλλίζω) βγάζω λαρυγγικούς ἤχους

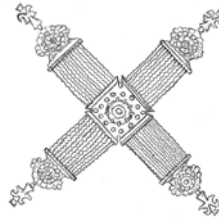
ὁ γυιὸς τῆς Καλογριᾶς : Ἡ Ζωὴ Ντιμισκὴ ἦταν ἀδελφὴ τοῦ κλέφτη Κώστα Ντιμισκὴ. Καταγόταν ἀπὸ τὴν Σκουληκαριὰ τῆς Ἄρτας. Ἐπειτα ἀπὸ ἓναν ἀποτυχημένο γάμο ὁδηγήθηκε στὴ μοναστικὴ ζωὴ στὸν Ἅγιο Γεώργιο Μαυρομματίου Καρδίτσας, μέρος ποὺ γύρω στὰ 1780 ἐπισκέφτηκε ὁ ἄρματολὸς Δημήτρης Καραΐσκος, ὁ ὁποῖος κατέστησε ἔγκυο τὴ μοναχί, ποὺ μὲ τὴ σειρὰ τῆς ἔφερε στὸν κόσμον τὸν μετέπειτα στρατηγὸ Γεώργιο Καραΐσκάκη, τὸν ἐπονομαζόμενον «Γιὸ τῆς καλογριᾶς».

Δημήτρης Πιστικός (Παναιτώλιο, 1948)

Δοκιμογράφος και ποιητής. Σπούδασε Νομικά και Πολιτικές Έπιστήμες στην Αθήνα και τὸν Πειραιᾶ. Ὑπέγραψε δοκίμια καὶ ποιητικὲς συνθέσεις, ἐνῶ ἔχει μεταφράσει ἀρχαῖα δράματα.

«Δ' Όλα φεύγουν»

Πηγή: Δημήτρης Πιστικός, *Ανάγνωση*, Πειραιᾶς, 1991, σ. 66.

Γιωργος Χρονᾶς

(1948)

Τὸ χαμάμι τοῦ Μουχτάρ Πασᾶ

Γιὰ ἰδέστε τὸ χαμάμι τοῦ Μουχτάρ Πασᾶ πῶς λιώνει πῶς ξεφτάει
πῶς πέφτει σὰ βροχὴ μὲς στὸ νερό, σὰν ἄνεμος πάνω σὲ σκοτωμένο σῶμα
κι ὅλο σὰν ψάρι δίχως λέπια ἀπὸ τὸ σεράι ὁ Πασᾶς γιὰ τοὺς ἀτμούς καὶ
τοὺς μαχαλάδες κινάει.

Γιὰ ἰδέστε πάλι μέσα στοὺς ἀγρούς κάτι διακοσμῆσεις
γύψινες, πλακάκια τοῦ χαμάμι καὶ μενταγιόν
μετάξια καὶ ταφτάδες, κάτι ἀπολειφάδια ἀπὸ σαποῦνι
μπουρνούζια καὶ μαγιὼ τίς νύχτες χωρὶς φεγγάρι
κάτι ὑπερέτες μέσα στὰ χῶματα πῶς τὰ θάβουνε κρυφά.

Γιὰ ἰδέστε καὶ τὴ γυναικία τοῦ Πασᾶ πῶς βγαίνει μὲ ὀμπρέλλα μὲς στοὺς
ἥλιους νὰ ψωνίσει

καὶ τὸν Μουχτάρ Πασᾶ πῶς μὲ προσοχὴ μιλάει
στὰ μικρόφωνα καὶ στοὺς ρεπόρτερ καὶ πῶς ἀπὸ τὰ ἰδιαιτέρα
δωμάτια στὸ σεράι ἐλέγχει τὴν πτώση τῆς θερμοκρασίας
ἀπαγορεύει τὴν μετάδοση τοῦ δίσκου «ἔκαψα τὴν καλύβα μου»
πῶς ἀνεβάζει τὴν τιμὴ τοῦ παστουρμαῖ καὶ πῶς διαδίδει
τὴ φθίση μὲς στοὺς δρόμους·

γιὰ ἰδέστε

γιὰ ἰδέστε τὸ χαμάμι τοῦ Μουχτάρ Πασᾶ πῶς εἶναι δίχως λάμπες μὲς στὴ
νύχτα

μὲ σκοτωμένα τὰ σκυλιά του.

χαμάμι : (βλ. καὶ χαμάμι) κτίριο μὲ θερμὰ λουτρά | *πασᾶ* : (πασᾶς) ὀθωμανικὸς διοικητικὸς τίτλος | *ξεφτάει* : (ξεφτάω· βλ. καὶ ξεφτίζω) ξηλώνω | *λέπια* : (λέπι) τὰ κεράτινα κομμάτια ποὺ καλύπτουν τὸ δέρμα τῶν ψαριῶν | *σεράι* : ὀθωμανικὸ παλάτι | *μαχαλάδες* : (μαχαλάς) γειτονιά | *μενταγιόν* : περιδέριο | *ταφτάδες* : (ταφτάς) μεταξωτὸ ὕφασμα | *ἀπολειφάδια* : (ἀπολειφάδι) ὑπόλειμμα σαπουνιοῦ | *μπουρνούζια* : (μπουρνούζι) ἔνδυμα ἀπὸ πετσέτα γιὰ τὸ μπάνιο | *μαγιὼ* : (βλ. καὶ μαγιό) κολυμβητικὸ ἔνδυμα | *παστουρμαῖ* : (παστουρμάς) παραδοσιακὸ ἀνατολίτικο ἄλλαντικὸ ἀπὸ κρέας μόσχου, ἀλόγου ἢ καμήλας | *φθίση* : φυματίωση

Τὸ ποίημα ἀναφέρεται στὸν Μουχτάρ πασᾶ, υἱὸ τοῦ Ἀλῆ πασᾶ τῶν Ἰωαννίνων (γεν. 1769), ὁ ὁποῖος συνδέθηκε ἐρωτικὰ μὲ τὴν κυρα-Φροσύνη, προκαλώντας τὴν μῆνιν τοῦ πατρὸς του μὲ τὰ γνωστὰ ἀποτελέσματα.

Γιώργος Χρονᾶς (Πειραιᾶς, 1948)

Ἐκδότης, δραματογράφος, ραδιοφωνικὸς παραγωγός, στιχουργὸς καὶ συγγραφέας. Ἰδρυσε τὸ περιοδικὸ *Ὀδὸς Πανὸς* καὶ τὶς ἐκδόσεις *Σιγαρέτα*. Τὸ ἔργο του περιλαμβάνει ποιήματα, πεζά, δραματικὰ ἔργα, κριτικὰ κείμενα καὶ ἀνθολογίες.

«Τὸ χαμάμι τοῦ Μουχτάρ Πασᾶ»

Πηγή: Γιώργος Χρονᾶς, *Βιβλίο 1. Οἱ λάμπες*, Θεσσαλονίκη, Ἐγνατία, 1978, σ. 76.

Ὅρκος τοῦ Σπυρομήλιου

(Ἀπὸ τοὺς 250 Χιμαριῶτες τοῦ Σπυρομήλιου
στὸ Μεσολόγγι ἐπιβίωσαν μόνο δέκα ἄντρες)

Πόλεμος παλικάρια μου τοῦτον Ἀπριλομάη.
Ἢ τελειώνει ἢ Τουρκιὰ ἢ κοῦκος δὲν λαλάει.

Ἐλευθερία ἢ θάνατος, ποδάρι νὰ μὴν μείνει.
Ἢ ζεῖ τὸ Μεσολόγγι μας ἢ τέφρα καὶ καμίνι.

Σταυραετοὶ πετούμενοι στὸ ἄγριο ξεροβόρι.
Σύσσωμα ὀρkiζόμαστε, Ἀκροκεραῦνια ὄρη.

Μά τὴν ἅγια σπάθα μας καὶ τὸ ἅγιο ποτήρι.
Μά τὸν ἅγιο βιγλάτορα στὸ πέρα ἀκρωτήρι.

Βοήθα Παντοκράτορα, οὐράνια γαλανάδα.
Λαμπάδα σοῦ ἀνάβουμε, νὰ γίνει ἢ Ἑλλάδα.

Φαράγγια θεοβάδιστα θὰ πάρομε, χαράδρες,
μὲ στήθια ξεθιλύκωτα θὰ σχίσομε βοριάδες.

Πέτρα γιὰ πέτρα ἀπανωτή, λιθάρι γιὰ λιθάρι,
μόνο τὸ Μεσολόγγι μας νὰ γίνει Γιαλισκάρι.

Στὰ ἀκαπίστρωτα βουνὰ καὶ τὰ καμαρωμένα,
φλάμπουρα τὰ γελέκα μας τὰ καταματωμένα.

Πολιορκία, ὄλεθρος, θαλασσινὰ συντρίμμια.
Τάπια τὴν τάπια θὰ πνιγοῦν ἀγαρηνὰ ἀγρίμια.

Ἀδούλωτη κι ἀνένδοτη ἢ βόρεια μας ἢ φάρα.
Ἀστροπελέκια ἀδέσποτα βαρᾶνε τὴν ἀντάρα.

Δεξιὰ, εἶναι ὁ Μπότσαρης, γεράκι τοῦ ἀγέρα
Ἀριστερά, ὁ Βύρωνας, μ' ἑλληνικὴ παντιέρα.

Ὅχλοβοές κι ἀλαλαγές, ἀντιλαλοῦν οἱ λόγγοι.
Μιὰ εἶναι ἡ Χιμάρα μας κι ἓνα τὸ Μεσολόγγι.

Ἡ στὶς ἐπάλξεις μένουμε δοξάρι ἀρματολίκι,
ἢ ὅλοι μας πεθαίνουμε σφραγίζοντας τὴ νίκη.

Οἱ Χιμαριῶτες ἤμαστε, δὲν ἤμαστε ραγιάδες,
δὲν μᾶς ὑποδουλώσανε σαρίκια καὶ ἀρμάδες.

Ἡ καὶ τὸ Μεσολόγγι μας τὸ κάνουμε Χιμάρα.
Ἡ δὲν ξαναγυρνᾶμε πιὰ προσκυνημένη κἀρα.

Ἐχουμε ἓνα κεφάλι ἐμεῖς βράχος καὶ ξερολίθι.
Ἡ ζεῖ τὸ Μεσολόγγι μας ἢ λιώνουμε στὴ λήθη.

Νικόλα, Ζάχο μ' ἀδερφέ, πάρτε μου τὸ κεφάλι.
Ἄν πέσω, νὰ τὸ στήσετε στὸ βόρειο ἀκρογιάλι.

Νὰ ξενουχτοῦνε ἀετοὶ ζευγάρια κουρνιασμένοι,
νὰ ἐπώάζουν κεραινοὶ, νυχτέρια φωλιασμένοι.

Ἀφῆστε τὸ κουφάρι μου, ἐδῶ, γιὰ προμαχῶνα.
Τὴν κἀρα στὴ Χιμάρα μου καστέλι τοῦ ἀγῶνα.

Πυργίσκος κι ἀπάνω μου νὰ ἀνατέλλει ὁ ἥλιος.
Καὶ στὰ Ἄκροκεραύνια κι ἐδῶ ὁ Σπυρομήλιος.

Ἀδέρφια Χιμαριῶτες μου ἐπὶ ποδὸς σὰν πρῶτα.
Νὰ δεῖ τὸ Μεσολόγγι μας τὰ εὐλογημένα φῶτα.

λαλαί : (λαλῶ) κεληθῶ | τέφρα : στάχτη | καμίνι : ὑπερβολικὴ ζέστη, θερμότητα (ἐδῶ) ἀπὸ τὴ μάχη καὶ τὴν ἀνταλλαγὴ πυρῶν | σταυραετοί : (σταυραετός) εἶδος ἀρπακτικοῦ πτηνοῦ | ξεροβόρι : ἔντονος καὶ ψυχρὸς βόρειος ἄνεμος | βιγλάτορα : (βιγλάτορας) φρουρός | γαλανάδα : γαλανὸ χρῶμα ποῦ κυριαρχεῖ σὲ μιὰν ἐπικράτεια | θεοβάδιστα : (θεοβάδιστος) ὄρος τόσο δύσβατο καὶ ἀπάτητο, στὸ ὅποιο κυκλοφοροῦν μόνον οἱ θεοί | ξεθηλῶκωτα : (ξεθηλῶκωτος) ξεκοῦμπωτος | λιθάρι : πέτρα | ἀκαπίστρωτα : (ἀκαπίστρωτος) ζῶο ποῦ δὲν φορᾶ καπίστρι, χαλινάρι | φλάμπουρα : (φλάμπουρο) σημαία | γελέκα : (γελέκο) γιλέκο τῆς παραδοσιακῆς ἐνδυμασίας | τάπια : (βλ. καὶ ντάπια) προμαχῶνας | ἀγαρηνά : (ἀγαρηνός) μουσουλμανικός | ἀντάρα : ὀμίχλη | παντιέρα : (πολεμικὴ) σημαία | ὄχλοβοές : (ὄχλοβοή) φασαρία, ἀναστάτωση | ἀλαλαγές : (ἀλαλαγή· βλ. καὶ ἀλαλαγμός) ἀναρρηρες ἐπαναλαμβανόμενες κραυγές | λόγγοι : (λόγγος· βλ. καὶ λόγκος) περιοχὴ ἐνὸς βουνοῦ μὲ πυκνὴ χαμηλὴ

βλάστηση | *ἐπάλξεις* : (ἐπαλξη) προεξοχή ἑνὸς τείχους ἢ φρουρίου | *δοξάρι* : ξύλινη ράβδος γιὰ τὴν παραγωγή ἤχου βιολιοῦ ἢ λύρας | *ἀρματολίκι* : ἐπικράτεια δράσης ἀρματολῶν καὶ κλεφτῶν κατὰ τὴν Τουρκοκρατία | *ραγιάδες* : (ραγιάς) ὑπόδουλος, σκλάβος | *σαρίκια* : (σαρίκι) κάλυμμα τῆς κεφαλῆς | *ἀρμάδες* : (ἀρμάδα) στόλος | *κάρα* : κεφαλή | *ξερολίθι* : ξερολιθιά, κατασκευὴ φράχτη ἀπὸ πέτρες | *κουρνιασμένοι* : (κουρνιασμένος < κουρνιαζῶ) φωλιάζω (συνήθως γιὰ πτηνά) | *ἐπωάζουν* : (ἐπωάζω) γονιμοποιῶ καὶ κλωσσῶ ἓνα ἄβγό, τρέφω καὶ ἀναθρέφω τὸν νεοσσό· (ἐδῶ) προετοιμάζω τὴν τέλεση ἑνὸς γεγονότος | *νυχτέρι* : (νυχτέρι) βραδινὴ ἐργασία | *κουφάρι* : πτώμα | *προμαχῶνα* : (προμαχῶνας) τάπια, προεξέχον τμήμα ἑνὸς φρουρίου ἢ ἑνὸς τείχους | *καστέλι* : κάστρο

Ὁ Σπύρος Σπυρομήλιος (1800-1880) ἦταν ἀγωνιστὴς τῆς Ἐπανάστασης τοῦ 1821, ἐνῶ συμμετεῖχε στὴν πολιτικὴ ζωὴ τοῦ τόπου καὶ διετέλεσε διοικητὴς τῆς Σχολῆς Εὐελπίδων. Ἦ καταγωγὴ του ἦταν ἀπὸ τὴν περιοχὴ τῆς Χειμάρρας, ἀπὸ οἰκογένεια στρατιωτικῶν. Βρέθηκε στὴν πολιορκία τοῦ Μεσολογγίου, ἡγούμενος 250 στρατιωτῶν ἀπὸ τὴν Χειμάρρα.

Ἀκροκεραῖνια ὄρη : Τὸ βόρειο τμήμα τῶν Κεραυνίων Ὀρέων, ὄροσειρᾶς στὴν παράκτια ΝΔ Ἀλβανία.

Γαλισκάρι : Παραλία βόρεια τῆς Χειμάρρας. Ἀπαντᾷ καὶ ὡς «Γυαλισκάρι».

Νίκος Κατσαλίδας (Ἄνω Λεσινίτσα, Βόρεια Ἥπειρος, 1949)

Δοκιμιογράφος, μεταφραστὴς, πεζογράφος καὶ ποιητὴς. Ἔκανε σπουδὲς φιλολογίας στὴν Ἀλβανία. Διετέλεσε λογοτεχνικὸς συντάκτης στὸν Τύπο τῆς Ἑθνικῆς Ἑλληνικῆς Μειονότητας. Ἔχει μεταφράσει πολυάριθμους Ἑλληνες συγγραφεῖς στὰ ἄλβανικά. Ἔχει διακριθεῖ γιὰ τὴν προσφορά του στὰ γράμματα σὲ Ἑλλάδα καὶ Ἀλβανία, ἔχοντας κατὰ καιροὺς καταλάβει θέσεις εὐθύνης στὴν Ἀλβανία.

«Όρκος τοῦ Σπυρομήλιου»

Πηγή: *Ἡμερολόγιο 2020. 1821: Λογοτεχνία καὶ Ἐπανάσταση μὲ κείμενα μελῶν τῆς Ἑταιρείας Συγγραφέων*, Ἀθήνα, Πατάκης, 2020, χ.σ.

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

Pierre Peytier (1793-1864), *Ο Θεόδωρος Κολοκοτρώνης με τη συνοδία του* (1828) | ύδατο-γραφία.

Σωτήρης Σαράκης

(1949)

Τῆς μοναξιάς

Βουίζαν χτές τῆ νύχτα τρομερά
οἱ πολυκατοικίες· στοὺς δρόμους
εἶχε σηκωθεί ἕνας δυνατὸς ἀγέρας
ξεσηκώνονταν
θαμμένες ρεματιές
τυκνὸ ἀκουγόταν
τὸ ποδοβολητὸ ἀσυγκράτητων ἀλόγων
κι ὁ ἀχὸς ἀπ' τὰ σπαθιά πὺ ἀπειλητικὰ
ἀνεβοκατεβαῖναν

στὶς λαγκαδιές, στοὺς λόγγους, στὰ ρουμάνια
τῆς κρυφῆς Ἀθήνας ψές ἀργὰ
περνοῦσε πάνω στὸ φορεῖο του καὶ θριάμβευε
ὁ στρατηγὸς Γεώργιος Καραϊσκάκης.

ρεματιές : (ρεματιά) ρέμα, φαράγγι | *ἀχὸς* : ἀκαθόριστης προέλευσης ἦχος | *λαγκαδιές* : (λαγκαδιά· βλ. καὶ λαγκάδια, λαγκάδι) δενδροφυῆς κοιλάδα ἀνάμεσα σὲ βουνά | *λόγγους* : (λόγγος· βλ. καὶ λόγκος) δενδροφυῆς ὄρεινὴ περιοχή | *ρουμάνια* : (ρουμάνι) δύσβατο λόγῳ βλάστησης δάσος | *ψές* : χθές

περνοῦσε πάνω στὸ φορεῖο του καὶ θριάμβευε / ὁ στρατηγὸς Γεώργιος Καραϊσκάκης : Ὁ στρατηγὸς Γεώργιος Καραϊσκάκης, ὁ ἐπονομαζόμενος «Γιὸς τῆς καλογριάς», σκοτώθηκε ἀπὸ ἀδέσποτο βλήμα στὸ Φάληρο ἀνήμερα τῆς ὀνομαστικῆς ἐορτῆς του, 23 Ἀπριλίου 1827.

Παραλ-ήρημα

Ἀλκιβιάδης Κλεινίου, Ἀλκμεωνίδης
Γεώργιος Καραϊσκάκης, Μοῦλος

ἄτυχος γέρο-Πλούταρχε
πὺ αὐτὸ τὸ ἀνάποδο ζευγάρι
ποτὲ δὲ θὰ ἱστορήσεις.

Μοῦλος : νόθος, μπάσταρδος | *ἱστορήσεις* : (ἱστορῶ) ἐξιστορῶ, ἀφηγοῦμαι

Τὸ ποίημα ἀναφέρεται στὸ γνωστότερο ἔργο τοῦ ἀρχαίου Ἑλλήνα ἱστορικοῦ καὶ βιογράφου, Πλουτάρχου, *Βίοι Παράλληλοι*. Τὸ ἔργο αὐτὸ περιλαμβάνει ζευγὴ σημαίνοντων ἀρχαίων Ἑλλήνων καὶ Ρωμαίων, οἱ ὁποῖοι διῆγαν παραπλήσιους βίους. Ἐν προκειμένῳ, ὁ ποιητὴς διαμορφώνει ἓνα ἀντιθετικὸ ζεύγος, τοποθετώντας δίπλα-δίπλα τὸν Ἀθηναῖο πολιτικὸ καὶ στρατιωτικὸ Ἀλκιβιάδη, ὁ ὁποῖος εἶχε ὅλες τὶς ὑψηλές προϋποθέσεις γιὰ ἓναν ἐπιτυχημένο βίον, διαθέτοντας πλοῦτον, φήμην, σημαντικὸ οἰκογενειακὸ παρελθόν, καὶ τὸν στρατηγὸ Γεώργιον Καραϊσκάκη, ὁ ὁποῖος ἦρθε στὸν κόσμον ἀπὸ τὴν παράνομη ἐρωτικὴ σύνδεση τῆς μοναχῆς στὸν Ἅγιον Γεώργιον Μαυρομματίου Καρδίτσας, Ζωῆς Ντιμισκῆ, καὶ τοῦ ἀρματολοῦ Δημήτρη Καραϊσκού. Ἀπὸ τὴ σχέση αὐτὴ ἦρθε στὸν κόσμον ὁ μετέπειτα στρατηγὸς Γεώργιος Καραϊσκάκης, ὁ ἐπονομαζόμενος «Γιὸς τῆς καλογριάς».

Ἡ παρεξήγηση

Πῶς νὰ πιστέψει ὁ Μαλέρμπ – δὲ γνώριζε
 πὺν αὐτὸς δὲν ἦταν στρατηγός
 ἦτανε κηπουργός καὶ κηπουργοῦσε
 τὸ μεγάλο περιβόλι τοῦ Γένους.

κηπουργός / κηπουργοῦσε : κηπουρός· (κηπουργῶ) ἐργάζομαι στοὺς κήπους

Τὸ ποίημα ἀναφέρεται στὸν Γάλλο περιηγητὴ, μαρκήσιο Ραοῦλ ντὲ Μαλέρμπ (Raoul de Malherbe), ὁ ὁποῖος συνέλεξε τὶς ἐμπειρίες τῶν περιπλανήσεών του στὸ ἔργο *L'Orient 1718-1845*. Ὁ Μαλέρμπ, ὅπως πληροφορούμαστε ἀπὸ τὸν ἴδιον τὸν Μακρυγιάννη, εἶχε συνάντηση μὲ τὸν στρατηγόν, κατὰ τὴν ὁποία, μεταξὺ ἄλλων πὺν συζήτησαν, ὁ Γάλλος τοῦ ζήτησε νὰ τοῦ πεῖ δημοτικὰ τραγούδια, προκειμένου νὰ τὰ καταγράψει. Ἡ ἀναφορὰ τοῦ ποιητῆ «ἦτανε κηπουργός καὶ κηπουργοῦσε» ἀπηχεῖ στὰ λόγια τοῦ ἴδιου τοῦ Μακρυγιάννη στὰ ἀπομνημονεύματά του: «Ἐγὼ εἶμαι ἀπλὸς ἰδιώτης καὶ κηπουργός κ' ἔγραψα αὐτὰ χωρὶς πάθος διὰ νὰ φαίνωνται, νὰ μὴν κατηγοριέται ἡ πατρίδα.» Ὁ στρατηγὸς Μακρυγιάννης (Ἰωάννης, 1797-1864· πραγμ. ὄνομα: Ἰωάννης Τριανταφύλλου) ἦταν Ἑλληνας ὀπλαρχηγός, στρατιωτικὸς καὶ πολιτικὸς τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασης. Ὑπῆρξε μίαν ἀπὸ τὶς σημαντικότερες φυσιογνωμίες τοῦ Ἀγῶνος, μέλος τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας καὶ πλήρης πολεμικῶν ἐμπειριῶν. Μία ἀπὸ τὶς σπουδαιότερες ἐνέργειές του, ὡστόσο, ὑπῆρξε ἡ συμμετοχὴ του στὸ κίνημα τῆς 3ης Σεπτεμβρίου 1843, ὅπου μαζὶ μὲ ἕτερον ὀπλαρχηγόν, στρατιωτικόν καὶ πολιτικόν ἐπεδίωξαν καὶ κατάφεραν τὸ πέρασμα ἀπὸ τὴν ἀπόλυτη μοναρχία τοῦ Ὁθωνοῦ στὴν παραχώρηση συντάγματος καὶ τὴ μετάβαση στὴ συνταγματικὴ μοναρχία.

Ναύπλιο, Φθινόπωρο 1989

Ὁ στίχος, ἄσπρο περιστέρι
 πέταξε πάνω ἀπὸ τὸ Μπούρτζι
 ἔκαμε κύκλους τὴν ὁρμὴ του, ἦρθε καὶ στάθηκε
 ψηλὰ στὸ Παλαμῆδι

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

καὶ Παλαμήδι τ' Ἀναπλιοῦ
 ἄνοιξε νά μπω μέσα

ΑΝΟΙΚΤΟ 9.00' π.μ. – 5.00' μ.μ.

τίποτε πιά δὲν ἀνοίγει νὰ περιηγηθοῦμε ὥστόσο τὴν πόλη καὶ τὰ κάστρα
 τῆς νὰ δοῦμε τὸ βόλι ἀκόμα ζεστὸ ἀπ' τὸ σῶμα τοῦ Κυβερνήτη τὰ δυνὸ
 τζαμιά τοὺς Ἐνετοὺς τοὺς Φράγκους τὶς φραγκοσυκιές ὁ δῆμιος βγαίνει
 γιὰ τὴν πρωϊνὴ του ἀνάσα ἢ πανοπλία καὶ ὁ Ἄρχων, ὁ Ἄρχων τῆς Ἀσί-
 νης 857 σκαλοπάτια μὰ φτάνεις σὲ μιὰ κορυφὴ ἀπόρθητο ὁ κόσμος ἔτριβε
 τὰ μάτια του – ναί ἢ Καπετάνισσα ἀνδρεῖοι συντροφοναῦτες τὸ αἶμα τὸ
 μυαλό τὸ πεῖσμα τὰ κλειδιά στὸν ἀσημένιο δίσκο δὲς πάλι ἔρχεται ἡ μνή-
 μη τοῦ Ἁγίου ὑπέροχες ἐνδυμασίες νεοκλασικά λιγάκι ναί τὸ πάνω τους
 μισὸ ἐδῶ ὁ Ἀρχιστρά-κατάδικος νά ἢ ζωντανὴ σκυτάλη τοῦ Τρίτου Ἑλ-
 λητικοῦ Πολιτισμοῦ τὸ «φρούριο Τορό-Ξενία» ἐσὸν ἀπ' τοὺς Μόλους μὴ
 μιᾶς χρωμα μουντὸ τῆς ἐποχῆς πῶς δένει ἀποκαλυπτικὴ σιγὴ φθίνοντος
 φθινοπώρου μὰ αὐτὴ ἢ ὑπόκοψη βονὴ θὰ πρέπει νὰ 'ναι ἀπ' τὰ κανόνια –
 κανόνια πολλὰ καὶ κάστρα, πόσα κανόνια, πόσα κάστρα, αἰῶνες ἢ χρυσὴ
 ἐποχὴ

τόποι βοσκῆς γιὰ τὶς γκαμοῦζες
 τόποι βοσκῆς γιὰ τοὺς τουρίστες

τίποτε πιά δὲν ἀνοίγει
 χρόνους πολλοὺς νὰ περισσεύει τὸ ἄδικο
 τὸ ἄδικο καὶ τὸ μικρὸ νά ἢ ἄκρη,
 ἤρωα καὶ σοφὲ σὲ παίζαμε
 στὰ ζάρια σου σὲ χάσαμε
 κανεῖς δὲ σὲ θυμᾶται
 μονάχα τ' ὄνομά σου κρεμασμένο ἐδῶ
 ὅπως σημαία κουρελισμένη σ' ἀκίνητο ἀγέρα

ὁ στίχος, ἄσπρο περιστέρι
 πέταξε πάνω ἀπὸ τὸ Μπούρτζι
 ἔκαμε κύκλους τὴν ὀρμὴ του, ὕστερα χάθηκε
 μῆτε πνοὴ μῆτε σημάδι
 στὸ πέρασμά του.

βόλι : βλήμα πυροβόλου όπλου | *τζαμί* : (τζαμί) μουσουλμανικό τέμενος | *φραγκοσυκιές* : (φραγκοσυκιά) είδος ακανθώδους όπωροφόρου κάκτου | *δήμος* : μπόγιας, κρατικός εκτελεστής | *άπόρθητο* : (άπόρθητος) αυτός που δέν έχει άλωθει | *πέισμα* : έπιμονή | *νεοκλασικά* : (νεοκλασικό) οίκημα φτιαγμένο άκολουθώντας τó κίνημα τού νεοκλασικισμού που άνεδείχθη κατά τόν 18ο αιώνα | *σκυτάλη* : ξύλινη ράβδος για τó άγώνισμα τής σκυταλοδρομίας· (έδω) ή συνέχεια ή ή διαδοχή ένός μορφώματος | *μουντό* : (μουντός) θαμπός, δίχως λάμψη | *σιγή* : σιωπή, ήσυχία | *φθίνοντας* : (φθίνων < φθίνω) (έδω) έξασθενώ, παρακμάζω | *ύπόκωφο* : (ύπόκωφος) βαθύς, πνιχτός | *γκαμούζες* : (γκαμούζα) βουβάλι, βόδι, άγελάδα (μεταφ.) χοντρή γυναίκα

Μπούρτζι : Τó Μπούρτζι πρόκειται για τó νησάκι τού Ναυπλίου («Αναπλιού» στό ποίημα· ή πόλη άναφέρεται σχεδόν πάντοτε ώς «Ανάπλι» έως τόν 19ο αιώνα), στό όποιο βρίσκεται ένετικό φρούριο. Τó νησάκι αυτό άποτελούσε μεχρι καί τά μετεπαναστατικά χρόνια τόν τόπο κατοικίας τού δημίου τής κυβερνήσεως.

Παλαμήδι | 857 *σκαλοπάτια* : Σύμφωνα με τήν άρχαιοελληνική μυθολογία, ό Παλαμήδης ήταν υιός τού Ναυπλίου και είτε τής Κλυμένης, είτε τής Ησιόνης, είτε τής Φιλύρας. Θεωρείται έφευρέτης τής ναυσιπλοίας. Έξ ού όνομάστηκε τó φρούριο τού Ναυπλίου, τó γνωστό Παλαμήδι. Τó φρούριο ένώνεται με τήν πόλη τού Ναυπλίου με 857 σκαλοπάτια, άν και ή προφορική παράδοση κάνει λόγο για 999 σκαλοπάτια.

ζεστό άπ' τó σῶμα τού Κυβερνήτη : Αναφορά στό γεγονός τής δολοφονίας τού πρώτου κυβερνήτη τής Ελλάδος, Ιωάννη Καποδίστρια, άπό τούς Κωνσταντίνο και Γεώργιο Μαυρομιχάλη, άδελφó και υιό τού Πετρόμπεη Μαυρομιχάλη, ώς αντίποινα για τή φυλάκιση τού τελευταίου. Η δολοφονία συνέβη έξω άπό τόν ναό τού Άγίου Σπυρίδωνος στό Ναύπλιο, στις 9 Οκτωβρίου 1831.

τά δυό τζαμί : Στο Ναύπλιο βρίσκονταν άρκετά μουσουλμανικά τεμένη. Ανάμεσά τους βρίσκεται τó όνομαστό «Τριανόν», ή Παλαιό τζαμί, που βρίσκεται στην πλατεία Συντάγματος. Τó δεύτερο που άναφέρει ό συγγραφέας, πιθανότατα πρόκειται για τή σημερινή Φραγκοκκλησιά (Μεταμόρφωση τού Σωτήρος), πρώην όθωμανικό τέμενος που παραχωρήθηκε στά 1839 άπό τόν Όθωνα στους καθολικούς τού Ναυπλίου, ή για τó τζαμί τού Αγά πασά, όπου άργότερα στεγάστηκε τó Βουλευτικό Σῶμα τής Έπανάστασης.

τους Ένετους τους Φράγκους : Η πόλη τού Ναυπλίου ύπηρεξε για άρκετους αιώνες κτίση τών Φράγκων και τών Ένετῶν, ένῶ πολιορκείτο τακτικά άπό τίσ όθωμανικές δυνάμεις. Τά ίχνη τών επάλληλων κατακτητῶν φανερώνονται μέσα άπό τά ποικίλα σημεία ένδιαφέροντος, τά όποια μαρτυρούν τó πέρασμα τής εκάστοτε διοίκησης.

ό Αρχων τής Άσίνης : Η Άσίνη είναι κοινότητα στην Άργολίδα, πλησίον τού Ναυπλίου. Η αναφορά τού ποιητή άπηρεί στό ποίημα τού Γιώργου Σεφέρη, «Ο Βασιλιάς τής Άσίνης», ή όποια με τή σειρά της προέκυψε άπό τή λακωνική αναφορά τού Όμήρου στην *Ιλιάδα* «Άσινην τε...»

ό Αρχιστρά-κατάδικος : Αναφορά στη φυλάκιση τού άρχιστράτηγου Θεόδωρου Κολοκοτρώνη στά 1833 στις φυλακές τής Ακροναυπλίας επί έσχάτη προδοσία, ένεκα τής πολιτικής του δράσης. Καταδικάστηκε σέ θάνατο στις 25 Μαΐου τού 1834, όμως έλαβε χάρη άπό τόν Όθωνα τήν επόμενη χρονιά. Ο Γεώργιος Τερτσέτης (1800-1874), έπιστήθιος φίλος και μέ-

Χαίρε, ό χαίρε, Έλευθεριά!

λος τοῦ κύκλου τοῦ Διονυσίου Σολωμοῦ, ἦταν ἱστορικός, πολιτικός, νομικός καὶ ποιητής, ὁ ὁποῖος ἔμεινε —μεταξὺ ἄλλων— στὴν ἱστορία γιὰ τὴν ἄρνησή του νὰ ὑπογράψει τὴν καταδίκη εἰς θάνατον τοῦ Κολοκοτρώνη, τοῦ Πλαπούτα κ.ἄ. ἀγωνιστῶν, κατηγορούμενων ἐπὶ ἐσχάτῃ προδοσίᾳ. Τὴν ἴδια στάση διατήρησε καὶ ὁ Ἀναστάσιος Πολυζωΐδης (1802-1873), πρόεδρος τοῦ δικαστηρίου στὴν ἀναφερόμενη δίκη.

τοῦ Τρίτου Ἑλληνικοῦ Πολιτισμοῦ : Ἀκολουθώντας τὸν τριμερῆ διαχωρισμὸ τῆς ἱστοριογραφίας τοῦ Παπαρρηγόπουλου, ὅπου τὸ ἑλληνικὸ χρονικοῖστορικὸ συνεχῆς διαιρεῖται στὸν (πρῶτο) ἀρχαιοελληνικὸ, τὸν (δεύτερο) βυζαντινὸ καὶ τὸν (τρίτο) νεώτερο (νεοελληνικὸ) πολιτισμὸ, ὁ δικτάτορας Ἰωάννης Μεταξᾶς μὲ τὸ καθεστῶς τῆς 4ης Αὐγούστου 1936 διακήρυττε ὅτι οἱ ἀπαρχῆς τοῦ Τρίτου Ἑλληνικοῦ Πολιτισμοῦ βρίσκονταν στὸ κίνημά του.

τὸ «φρούριο Τόρο-Ξενία» : Παγινώδης συμφυρμὸς τοῦ ποιητῆ γιὰ τὸ φρούριο τῆς Ἀκροναυπλίας, τμῆμα τοῦ ὁποῖου ὀνομαζόταν «Φρούριο Τόρο», ὅπου πολὺ ἀργότερα χτίστηκε τὸ ξενοδοχεῖο Ξενία (Xenia) τοῦ Ναυπλίου.

ἀπ' τοὺς Μύλους : Στὸ χωριὸ Μύλοι τῆς Ἀργολίδος οἱ Δημήτριος Ὑψηλάντης, Κωνσταντῖνος Μαυρομιχάλης καὶ Ἰωάννης Μακρυγιάννης συγκρούστηκαν μὲ τὶς δυνάμεις τοῦ Ἰμπραήμ στὶς 13 Ἰουνίου 1825 ἀνακόποντας τὴν προέλασή τους πρὸς τὸ Ναύπλιο.

σὲ παίξαμε / στὰ ζάρια σου σὲ χάσαμε / κανεῖς δὲ σὲ θυμᾶται : Οἱ δύο πρῶτοι στίχοι ἀπηχοῦν στοὺς στίχους τοῦ Γιώργου Σεφέρη, ἀπὸ τὸ ποίημα «IB' Μποτίλια στὸ πέλαγο» (*Μυθιστόρημα*, 1935): «Ἐδῶ μέσα στὰ βότσαλα βρήκαμε ἓνα νόμισμα / καὶ τὸ παίξαμε στὰ ζάρια. / Τὸ κέρδισε ὁ μικρότερος καὶ χάθηκε.» Οἱ διάσημοι αὐτοὶ στίχοι σταδιοδρόμησαν καὶ σὲ ἄλλες στιχουργικὲς συνθέσεις, ὅπως, λ.χ.: «Τὰ ρούχα μου νομίζατε / πῶς ἦταν χρυσά / μὲ παίξατε στὰ ζάρια / καὶ χάσατε ξανά.» τοῦ Διονύση Σαββόπουλου. Ὁ τρίτος («κανεῖς δὲ σὲ θυμᾶται») παραπέμπει στὸν τελευταῖο στίχο τοῦ ποιήματος «Δ' Ἀργοναυῖτες» (*Μυθιστόρημα*, 1935): «Κανεῖς δὲν τοὺς θυμᾶται. Δικαιοσύνη.»

Πολεμικὸ δίπτυχο

Α' Ἑπανάσταση

Σκεφτεῖτε το, ὦ Ἕλληνες Χριστιανοὶ
σκεφτεῖτε το, ἂν δὲν ἀμάρτανε ἡ καλόγρια
καὶ δὲ γεννιόταν ὁ μεγάλος μας Καραϊσκάκης
σκεφτεῖτε το ποῦ θὰ κατέλγη
ἡ ἐπανάστασή μας.

Β' Συνοψίζοντας

Ἦ τῶν ἡρώων παμμέγιστε
ψυχὴ ἀκραία, στρατηγὲ Καραϊσκάκη

ὦ ἐσὺ ποὺ συνοψίζοντας τοῦ Γένους τὴν ἐσχάτη περιφρόνηση
 πρὸς θάνατο καὶ Αὐτοκρατορία
 γύρισες κι ἀπλῶς ἔδειξες
 ἔδειξες καὶ στοὺς δυὸ τὰ ὀπίσθιά σου.

παμμέγιστε : (παμμέγιστος) ὁ μέγιστος ὅλων, ὁ σημαντικότερος | *ἐσχάτη* : (ἔσχατος) (ἐδῶ) τελευταῖος, χειρίστος

ἂν δὲν ἀμάρτανε ἢ καλόγηρα : (Βλ. ἐδῶ παραπάνω, τὸ σχόλιο τοῦ ποιήματος «Παραλ-ήρημα»).

ἔδειξες καὶ στοὺς δυὸ τὰ ὀπίσθιά σου : Σύμφωνα με διηγήσεις, ὁ Καραϊσκάκης, στὶς 8 Ἰουνίου τοῦ 1821, ἐπιτέθηκε στὴν εὐρύτερη περιοχή τῆς Ἄρτας στὰ ὀθωμανικὰ στρατεύματα, καταφέροντας γενναῖα πλήγματα στοὺς ἐχθροὺς. Ὁ ἀψὺς στρατηγός, θέλοντας νὰ εἰρωνευτεῖ τοὺς τραπέντες σὲ φυγὴ Ὀθωμανοὺς, ἀνέβηκε σὲ ἓνα περιβλεπτο σημεῖο καὶ τοὺς ἀποκάλυψε τὰ ὀπίσθιά του. Ὡστόσο, ἡ περιφρονητικὴ του αὐτῆ ἐνέργεια δὲν ἔμεινε ἀναπάντητη, καθὼς ἓνας Τοῦρκος πυροβόλησε πρὸς τὸ μέρος του, τραυματίζοντάς τον στὰ γεννητικά του ὄργανα.

Διάλογοι Γραικῶν

Ἄν δεῖτε μὲς στὴ νύχτα σας
 μιὰ εὐγενικὴ μορφὴ, βασανισμένη
 νὰ ψάχνει μ' ἓνα φῶς ἐλάχιστο, γύρω σκληρὸ
 σκοτάδι, αὐτὸς σκυμμένος
 νὰ ἐρευνᾷ, τὸν πνίγει
 ἢ ἀγωνία

εἶν' ὁ Ἀδαμάντιος Κοραῆς
 ψάχνει τὰ λάθη του στοὺς μέλλοντες
 αἰῶνες
 τί ἀκολούθησε
 τὸ φονικὸ στ' Ἀνάπλι.

εἶν' ὁ Ἀδαμάντιος Κοραῆς : Ὁ Ἀδαμάντιος Κοραῆς (1748-1833) ἦταν Ἕλληνας φιλόλογος καὶ σημαντικὸς ἐκπρόσωπος τοῦ νεοελληνικοῦ διαφωτισμοῦ. Ἐξέδωσε πληθώρα ἀρχαίων κειμένων, συνέβαλε στὴ διαμόρφωση τῆς ἐλληνικῆς γλώσσας μέσῳ μιᾶς μετριοπαθέστερης ἐκδοχῆς τῆς καθαρεύουσας, ὑποστήριξε μεταρρυθμίσεις στὴν Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία καὶ γενικὰ ὑπῆρξε μίᾳ πολυσχιδῆς προσωπικότητα, καθοριστικὴ γιὰ τὴ διαμόρφωση τοῦ νεοελληνικοῦ πνεύματος.

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

τὸ φονικὸ στ' Ἀνάπλι : Ἀναφορὰ στὸ γεγονὸς τῆς δολοφονίας τοῦ πρώτου κυβερνήτη τῆς Ἑλλάδος, Ἰωάννη Καποδίστρια (βλ. παραπάνω).

Ἦταν ἀλλιῶς

Ἦταν ἀλλιῶς, παλιά, τὰ σπίτια.
 Εἶχαν αὐλές, παλιά, τὰ σπίτια
 μὲ δέντρα, μὲ λουλούδια, ἔσκαβε ὁ κόσμος
 στὶς αὐλές του, ἄνοιγαν
 πηγάδια, δροσερὸ νερό
 ἔσκαβε
 κι ὁ στρατηγὸς ὁ Μακρυγιάννης, ἔχωνε
 στὸ χῶμα ἓναν τενεκέ, καλὰ κρυμμένο
 μέσα ἐκεῖ τὸ στορικό του

γιατὶ τὰ σπίτια τότε ἦταν ἀλλιῶς, εἶχαν αὐλές, εἶχανε κήπους
 μὲ δέντρα, μὲ λουλούδια καὶ μὲ χῶμα.

τενεκέ : (τενεκές· βλ. καὶ ντενεκές) (ἐδῶ) δοχεῖο ἀπὸ κασσίτερο | στορικό : ἱστορικό, ἱστορία, χειρόγραφα

κι ὁ στρατηγὸς ὁ Μακρυγιάννης, ἔχωνε / στὸ χῶμα ἓναν τενεκέ, καλὰ κρυμμένο / μέσα ἐκεῖ τὸ στορικό του : Ἀναφορὰ στὶς θρυλούμενες ἐνέργειες ποὺ προηγήθηκαν τῆς ἀνακάλυψης τῶν χειρογράφων τοῦ Μακρυγιάννη ἀπὸ τὸν Βλαχογιάννη, ὁ ὁποῖος κατὰ τὸ διάστημα 1904-1907 δημοσίευσε τὰ ἀπομνημονεύματα τοῦ στρατηγοῦ, ἀφήνοντας ὡστόσο πεδίο γιὰ πολλή συζήτηση, μιάς καὶ τὰ χειρόγραφα εἴτε χαθῆκαν εἴτε καταστράφηκαν ἀπὸ τὸν ἴδιο, καλλιεργώντας ἔτσι τὴν ὑποψία ὑπαρξῆς παρεμβάσεων στὰ γραφόμενά τους.

Ὁ καμένος

Ἄφριζε ἀπ' τὸ κακό του ὁ Μαχμούτ, στηθοκοπιόταν
 ἔλα πασᾶ νὰ δεῖς πῶς καῖνε τὸ Μοριᾶ, τὸν προκαλοῦσε
 πάλευε ὁ Ἰμπραήμ νὰ δείξει ψυχραιμία, κάτι ψελλίζει
 γιὰ τὴ λάθος θέση, εἶς' ἓνας ἄχρηστος,
 χαϊβάνι, μπουνταλάς
 καμένος ἀπὸ χέρι, ὠρύεται ὁ Μαχμούτ
 τόσον καιρό, τόσο στρατό, μισὴ δουλειά, ἄς εἶχα
 ἓναν τέτοιο στρατηγό, ἄς εἶχα
 ἓναν ἀπ' αὐτούς· ἄς ἦμουνα

κι ἐγὼ ἀπ' τῆ σωστή
 μεριά, κλαιγόταν ὁ Ἰμπραήμ, ἀνάθεμα
 ἡ κακὴ του τύχη, ὅμως
 ἄντε νὰ πείσεις τὸν καθένα
 πὼς τὸ ἐννοεῖς, πὼς δὲν ξεπέφτεις
 σὲ φτηνὲς δικαιολογίες, ἔτσι
 τὸν καῖνε, μὲ τὸ καλημέρα, συνέχιζε ὁ Μαχμούτ
 ἄφριζε μυστικὰ ὁ Ἰμπραήμ, σκύλιαζε ἀπελπισμένα
 τόσον καιρό, τόσο στρατό, μισὴ δουλειὰ

κι ἦταν γιὰ λύπηση, ἀνάθεμα
 ἡ κακὴ του τύχη, ὅμως τὸν ἔκαιγε
 μέσα του κι ἡ αὐτοκριτική, ὅ,τι κι ἂν πείς
 ἓνα τὸ γεγονός, ἄλλοι πετύχαν
 ἐκεῖ πού αὐτὸς δὲν τὰ 'χε καταφέρει
 κι ὅσο τὸ γύριζε στὸν νοῦ του, ἀνάθεμα!
 τὸν τρέλαινε τόση εὐκολία, μόνο
 ἡ ἀδιαφορία, μόνο
 μὲ καταλλήλους χειρισμούς
 προαγωγές, παροπλισμούς

κι ἦταν γιὰ λύπηση, ἄρχιζαν τὸν καῖγαν
 οἱ φλόγες τῆς δικῆς του Κόλασης, οἱ φλόγες
 πού ἔζωναν τροπαιοῦχες τὸ Μοριᾶ.

στηθοκοπιόταν : (στηθοκοπιέμαι) χτυπῶ τὸ στήθος μου ἀπεγνωσμένα | *πασᾶ* : (πασᾶς) ὀθωμανικὸς διοικητικὸς τίτλος | *ψελλίζει* : (ψελλίζω) ψιθυρίζω, μιᾶ χαμηλόφωνα | *χαιβάνι* : (ὕβρ.) ζῶον | *μπουνταλάς* : βλάκας, ἀνόητος | *ἀπὸ χέρι* : (ἔκφρ.) κατευθείαν, ἀπευθείας | *ὠρύεται* : (ὠρύομαι) οὐρλιάζω, φωνάζω δυνατὰ | *κλαιγόταν* : (κλαίγομαι) (ἐδῶ) παραπονιέμαι | *ἀνάθεμα* : κατάρρα | *σκύλιαζε* : (σκυλιάζω) πεισμώνω, ὀργίζομαι | *προαγωγές* : (προαγωγή) (ἐδῶ) ἀναβάθμιση κάποιου στὸ στράτευμα ἢ σὲ ἕναν ἐργασιακὸ χῶρο | *παροπλισμούς* : (παροπλισμός) ἀπόσυρση ἀπὸ τὴν ἐνεργὸ δράση | *ἔζωναν* : (ζώνω) (ἐδῶ) τυλίγω, κυκλώνω

Μαχμούτ : Ὁ Μαχμούτ Β' (1785-1839) ἦταν ὁ σουλτάνος τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας κατὰ τὴ διάρκεια τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασης.

Ἰμπραήμ : Ὁ Ἰμπραήμ πασᾶς (1789-1848) ἦταν ὁ ἐπικεφαλῆς τῆς στρατιᾶς τῶν Αἰγυπτίων πού μετέβησαν στὴν Πελοπόννησο σὲ συνδρομὴ τῶν Ὀθωμανῶν, καὶ ἐκπορθητὴς τοῦ Μεσολογγίου.

Χαιῖρε, ὦ χαιῖρε, Ἐλευθεριά!

Ἡ ἐπανάσταση τῆς 14ης Ἰουλίου 1823

Σὰν εἶδε ὁ Μάρκος πῶς μοιράζουσαν τὰ χαρτιά
 ἔσχισε πικραμένος τὸ δικό του
 τράβηξε πρὸς τὰ πάνω, ἰδοὺ
 τὸ *Καρπενήσι*, γνῶριζε
 ὁ Μάρκος ποῦ καὶ πῶς
 τὸ δίπλωμα ἀπονέμεται
 ἀπαλλαγμένο ἀπ' τοὺς ἰοὺς τοῦ εὐτελισμοῦ του
 καὶ ὁ *Φθόνος ἄλλοῦ περπατεῖ*
 γνῶριζε ὁ Μάρκος πῶς χωρὶς
 τοῦτη τὴν ἐπανάσταση χανότανε καὶ ἡ Ἄλλη
 αὐτὴ
 ποὺ ὀλότελα συνεπαρμένος μόνο ἐντὸς τῆς
 ὁ Μάρκος ζοῦσε κι ἔβλεπε
 τὸ φῶς, ζοῦσε κι ἀνάσαινε

μέρες ἦταν καὶ πέρασαν, μῆνας δὲν συμπληρώθη
 καὶ ὁ Μάρκος ἐβαρέθηκε, καὶ ὁ Μάρκος ἐλαβώθη
 τότε
 θρῆνος μεγάλος ἔγινε μέσα στὸ *Μεσολόγγι*
 ὅπως
 ὁ κόσμος τὸ τραγούδησε, ὅπως
 χρόνους τριάντα καὶ ἑκατὸ μετὰ τὸ τραγουδοῦσε
 μὲ τὴν ἐκ βάθους ἀπροσμέτρητου φωνῆ του
 ὁ ἀδερφός μου ὁ *Δημητράκης*
 σ' ἐκείνη τὴν ἀπόκοσμη ἀγροικία μας, ὅπως
 τὸ τραγουδάμε ἀκόμα τώρα

καὶ ὅσο γιὰ ἐκεῖνα τὰ χαρτιά, κανεῖς
 πιὰ δὲν ρωτάει
 ποιοὶ τὰ ἴδιαν, ποιοὶ τὰ ἴπαιρναν, κανεῖς
 δὲν τοὺς θυμᾶται.

εὐτελισμοῦ : (εὐτελισμός) ἀπαξίωση | *φθόνος* : ζήλεια | *ὀλότελα* : ὀλοκληρωτικά, ἐντελῶς, ἀπόλυτα | *συνεπαρμένος* : (συναρπάζω) ἐνθουσιασμένος, παρασυρμένος | *ἐβαρέθηκε* : (βαριέμαι) (ἐδῶ) δέχομαι τυροβολισμό | *ἐλαβώθη* : (λαβώνομαι) τραυματίζομαι | *ἀπροσμέτρητου* : (ἀπροσμέτρητος) ἀδύνατος νὰ μετρηθεῖ | *ἀγροικία* : ἀγροτική κατοικία

Στις 14 Ἰουλίου 1823 οἱ Μποτσαραῖοι συμφιλίωθηκαν μὲ τοὺς Τζαβελλαίους, μὲ τοὺς ὁποίους εἶχαν διαφορές, ἔνεκα τοῦ διορισμοῦ τοῦ Μάρκου Μπότσαρη στὴ θέση τοῦ στρατηγοῦ ἐν ὄψει τῆς ἀπειλῆς τοῦ Ὁμὲρ Βρυώνη καὶ τοῦ Μουσταῖ, οἱ ὁποῖοι ἐξεστράτευσαν ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων.

κι ὁ Μάρκος ἐβαρέθηκε, κι ὁ Μάρκος ἐλαβώθη : Ἀπὸ δημοτικὸ τραγούδι: «Δέκα τσαντήρια ἔκαψε πασᾶ μέσα δὲν ἠῦρε / Κι ὁ Μᾶρκος ἐβαρέθηκε κι ὁ Μᾶρκος ἐλαβώθη / Κι ἡ συντροφιά τὸν ἄρπαξε τὸν ἔβγαλε στὴ ράχη».

θρῆνος μεγάλος ἔγινε μέσα στὸ Μεσολόγγι : Ἀπὸ δημοτικὸ τραγούδι: «Θρῆνος μεγάλος ἔγινε μέσα στὸ Μεσολόγγι / τὸ Μᾶρκο πᾶν στὴν ἐκκλησιά, τὸ Μᾶρκο πᾶν στὸν τάφο».

Σωτήρης Σαράκης (Ἀμπέλια Ἀγρινίου, 1949)

Ποιητῆς. Σπούδασε Πολιτικὲς ἐπιστῆμες. ἔχει ἐκδώσει ἀρκετὰ ποιητικὰ βιβλία, ἐνῶ συνθέσεις του ἔχουν δημοσιευθεῖ σὲ συλλογές, ἀνθολογίες κ.λπ.

«Τῆς μοναξιάς»

Πηγή: Σωτήρης Σαράκης, *Δοκίμασίες καὶ δοκιμές. Ποιήματα 1971-1998*, (ἐπιμ.: Θ. Πυλαρινός), Ἀθήνα, Κουκκίδα, 2011, σ. 105.

«Παραλ-ήρημα»

Πηγή: Σωτήρης Σαράκης, *Δοκίμασίες καὶ δοκιμές...*, ὅ.π., σ. 141.

«Ἡ παρεξήγηση»

Πηγή: Σωτήρης Σαράκης, *Δοκίμασίες καὶ δοκιμές...*, ὅ.π., σ. 143.

«Ναύπλιο, Φθινόπωρο 1989»

Πηγή: Σωτήρης Σαράκης, *Δοκίμασίες καὶ δοκιμές...*, ὅ.π., σσ. 173-174.

«Πολεμικὸ δίπτυχο»

Πηγή: Σωτήρης Σαράκης, *Στιγμὴ στὸ χάος. Ποιήματα 1999-2010*, (ἐπιμ.: Θ. Πυλαρινός), Ἀθήνα, Κουκκίδα, 2014, σ. 113.

«Διάλογοι Γραικῶν»

Πηγή: Σωτήρης Σαράκης, *Στιγμὴ στὸ χάος...*, ὅ.π., σ. 155.

«Ἔταν ἄλλιῶς»

Πηγή: Σωτήρης Σαράκης, *Στιγμὴ στὸ χάος...*, ὅ.π., σ. 156.

«Ὁ καμένος»

Πηγή: Σωτήρης Σαράκης, *Στιγμὴ στὸ χάος...*, ὅ.π., σσ. 204-205.

«Ἡ επανάσταση τῆς 14ης Ἰουλίου 1823»

Πηγή: *Ἡμερολόγιο 2020. 1821: Λογοτεχνία καὶ Ἐπανάσταση μὲ κείμενα μελῶν τῆς Ἑταιρείας Συγγραφέων*, Ἀθήνα, Πατάκης, 2020, χ.σ.

Τραγούδι

Πῶς νὰ σοῦ πῶ ἓνα τραγούδι Ρήγα Φεραῖε
μέσα ἀπὸ ἓνα τρόλεϊ
καὶ μέσ' ἀπὸ χιλιάδες μάτια ποὺ με καρφώνουνε καχύποπτα.
Ρήγα Φεραῖε σκληρὸ μεθύσι τῆς σάρκας μου
καὶ τῆς ψυχῆς μου πυρκαγιὰ
Μείναμε μόνοι τὸ βράδῳ στοὺς δρόμους τῆς Ἀθήνας
καπνίζοντας ἀμίλητοι ἀπανωτὰ ἀμερικάνικα τσιγάρα
Σὲ ἀποχωρίστηκα τὸ πρωὶ ὅπως δυὸ ἄγνωστοι ἐπισκέπτες
χωρίζουν ἀνικανοποίητοι καὶ μετανιωμένοι
στὴν πόρτα τοῦ μπορδέλου, χωρίζουν
Ρήγα Φεραῖε πῶς τάχατες νὰ σὲ φωνάξω στὴν ἔρημῇ μου χώρα
Μοιάζω μὲ τσανάκι φυλακῶν
ποὺ τὰ πάει καλὰ στὸ γλείψιμο μὲ τοὺς φρουρούς του
Μοιάζω μὲ σκοτεινὸ ρουφιάνο
ποὺ ἔχουν τὰ μάτια τους τέσσερα
μαζί μου οἱ ἀφέντες καὶ τὸ βλέπω
Ρήγα Φεραῖε μοίρα τῆς μοίρας μου
καὶ ἐσὺ γριά τσιγγάνα ποὺ γύρευες νὰ μ' ἀφανίσεις
στῆς νύχτας μου τὸ φλογισμένο πάθος
Βλέπω τὸ σκοτεινὸ μαχαίρι
Τὴ μάνα πίσω ἀπ' τὸ σφαγμένο γιό της
κι ἓνα χαμένο φεγγαράκι πάνω σὲ βράχους καὶ τριβόλια.
Βλέπω τὸ κρίμα τοῦ φονιᾶ
νὰ ταλαντεύεται μετὰ τὸ φόνο ἀνάμεσα καρδιᾶς καὶ λεπιδιοῦ
μετανιωμένος ποὺ τὸν πλήρωσαν φτηνὰ γιὰ τέτοια πράξι
καὶ τοῦ νεκροῦ τὸ αἷμα νὰ ξεπλένεται τὴ νύχτα τὴν ἀσέλγηνη
στοῦ ποταμιοῦ τὴν ἄκρη βλέπω.

Ρήγα, κοίτα μὴν τύχει καὶ ξυπνήσεις σήμερα
γιατὶ θ' αὐτοκτονήσεις τζάμπα μὲς στῶν ἐφημερίδων τὰ ψιλὰ.

τρόλεϊ : (βλ. καὶ τρόλλεϊ) ἠλεκτροκίνητος τύπος λεωφορείου | με καρφώνουνε : (καρφώ-
νω κάποιον) (ἔκφρ.) κοιτάζω ἐπίμονα, κατάματα | ἀπανωτὰ : συνεχόμενα | μπορδέλου :
(μπορδέλο· βλ. καὶ μπουρδέλο, μπορντέλο) οἶκος ἀνοχῆς | τάχατες : τάχα, δῆθεν | τσανάκι :

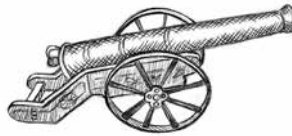
πήλινο πιάτο· (μεταφ.) ούτιδανὸς ἄνθρωπος | *ρουφιάνο* : (ρουφιάνος) προδότης | *ἀφανίσεις* : (ἀφανίζω) ἐξαφανίζω, καταστρέφω, ξεπαστρέω | *τριβόλια* : (τριβόλι) ἀγκαθωτὸ φυτό, ζιζάνιο | *λεπιδιοῦ* : (λεπίδι· βλ. καὶ λεπίδα) κοφτερὴ αἰχμὴ | *τζάμπα* : (βλ. καὶ τσάμπα) δωρεάν· (ἐδῶ) μάταια | *τὰ ψιλὰ* : (ἔκφρ.) τὰ ψιλὰ γράμματα τῶν ἐφημερίδων πού εἶναι δυσδιάκριτα καὶ συνήθως περιλαμβάνουν ἐπουσιώδεις πληροφορίες ἢ δευτερεύουσες εἰδήσεις

Γιῶργος Μαρκόπουλος (Μεσσήνη, 1951)

Δοκιμογράφος καὶ ποιητής. Ἔργαστηκε στὸ Ὑπουργεῖο Πολιτισμοῦ σὲ διευθυντικὲς θέσεις. Τὸ ἔργο του περιλαμβάνει κριτικὰ κείμενα, δοκίμια καὶ ποιητικὲς συλλογές.

«Τραγούδι»

Πηγή: Γιῶργος Μαρκόπουλος, *Ποιήματα (1968-1987)*, Ἀθήνα, Νεφέλη, 1992, σσ. 25-26.

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

Θανάσης Ε. Μαρκόπουλος

(1951)

Ὁ ἄνθρωπος τῆς διπλανῆς πόρτας

Ἡ προτομὴ μετακόμισε
ἀπ' τὸ δημόσιο πάρκο
στὸ ἀπογευματινὸ παράθυρο
λαϊκῆς συνοικίας

Καὶ κανεὶς περαστικὸς
δὲν ὑποψιάζεται κὰν
πὼς ἔχει τὴν τιμὴ νὰ μιλάει
μὲ τὸν τελευταῖο ἀπόγονο
τοῦ Μάρκου Μπότσαρη

Θανάσης Ε. Μαρκόπουλος (Κρανίδια, Κοζάνη, 1951)

Φιλολόγος, δοκιμογράφος καὶ ποιητής. Σπούδασε Ἀρχαία Ἑλληνικὴ καὶ Νεοελληνικὴ Φιλολογία στὴν Θεσσαλονίκη, ἀπ' ὅπου ἀπέκτησε τὸ διδακτορικό του δίπλωμα. Ἔχει δημοσιεύσει ποιήματα, κριτικὰ κείμενα, δοκίμια καὶ φιλολογικὲς μελέτες. Τὸ πεδίο τοῦ ἐνδιαφέροντός του περιλαμβάνει κατὰ βάση ἀναφορὲς στὴ νεοελληνικὴ μεταπολεμικὴ λογοτεχνία.

«Ὁ ἄνθρωπος τῆς διπλανῆς πόρτας»

Πηγή: Θανάσης Ε. Μαρκόπουλος, *Τέστ κοπώσεως*, Θεσσαλονίκη, Τὰ τραμάκια, 2002, σ. 16.

Ὁ Καραϊσκάκης στὸ μπάρ «Τσάι στὴ Σαχάρα»

*Τότε εἶδομεν ἐκπυροσφοκρότησιν ὄπλον ἀπὸ
τὸν ἡμέτερον στρατὸν καὶ εὐθὺς ὁ πυροβολή-
σας ἀνεμείχθη εἰς τὸν στρατὸν. Αὐτὸς ἦτο ὁ
ἐπικατάρματος δολοφόνος τοῦ Καραϊσκακῶν.*

ΙΩΑΝΝΗΣ ΣΤΑΥΡΙΑΝΟΣ

Κολυμπώντας σὲ νέφη ἀπὸ κρασί μεσάνυχτα μπῆκα στὸ μπάρ. Καθὼς σὲ
θυμιάματα ὀργιάζαν οἱ πόθοι, μπῆκε αὐτός· ὁ ποὺ φτάνει συχνὰ στὸ μισο-
ῦπνι μου. Πλησίασε δίπλα μου κι ἀμίλητος κάθησε κατεβάζοντας ἓνα cutty
sark ἀνέρωτο. Μέσα σὲ νότες ἀφρισμένες κορίτσια ἔπιναν σκύβοντας ὅπως
σὲ φέρετρο ἀνοιχτό. Μὲ ἔπιασε μανία νὰ μάθω. Τί νὰ ἔχε κατὰ νοῦ τότε ριγ-
μένος ἀπὸ τ' ἄλογο; «Ἄσε τὰ λόγια καὶ πιές». Εἶπε καὶ μὲ πῆραν φωταψίες
σὲ τριγμούς μεγαφώνων. Καὶ ἡ νύχτα λιγότευε στὸ μπάρ, τὸν ἀγκάλιασα.
Ἄ! βρὲ Καραϊσκακὸ πουτσαρά, πῶς φύρανε ἡ φύτρα μας.

Μὲ κοίταξε περίλυπος καὶ σώπαινε ἄγρια κοψιὰ μιᾶς γύφτισσας μοίρας.
Θὰ μάθαινα ἄραγε, τί νὰ εἶχε κατὰ νοῦ;

Τί νὰ σκεφτόσουν καθὼς κρύωνε ἡ πληγὴ, καὶ ἀρματωμένα τὰ παιδιά σου
ποτίζαν τὸν ἐλαιώνα μὲ δάκρυα; Ξεμάτλωνες ρουφηγμένοι ἀπὸ θανάσιμα
ρίγη κι ἔλεγε πὼς ξέρεις τὸν αἴτιο, Καραϊσκάκη χωρατατζή, τοῦ γένους
καμάρι.

Σὲ ἔπιασα ἀπ' τὸ μπράτσο, πήραμε τοὺς νοτισμένους δρόμους. Ἀλαφια-
σμένο φίδι ἡ γλώσσα μου, ἔλεγε νὰ μὲ πᾶς στὸ Φάλγηρο, νὰ δῶ πῶς ἔγινε
τὸ φονικὸ τῆς Ρωμιοσύνης ἀπὸ φονιὰ ρωμιό. Ποιὸς ἦταν; σοῦ φώναζα. Πές
μου, ἀλλιῶς νὰ μὴν ξανάρθεις. Γεράκι τὸ βλέμμα σου καὶ βρυχηθμός ἡ πνοή
σου, καὶ τρώμαξα. «Κλάστε μου τώρα τὸν μπουτζόν», ξανάπες· στὰ μουῦ-
τρα λεβαντίνων καὶ ἄκαπνων τὸ ἰσόβιο φτύμα σου.

1988-1992

ἡμέτερον : (ἡμέτερος) δικός μας | *ἀνεμείχθη* : (ἀναμειγνύομαι) (ἐδῶ) χάνομαι στὸ πλῆθος |
ἐπικατάρματος : καταραμένος | *θυμιάματα* : (θυμίαμα) ἀρωματικὴ οὐσία | *ὁ* : (ἐδῶ) αὐτός,
ἐκεῖνος | *μισοῦπνι* : κατάσταση ἀνάμεσα στὸν ὕπνο καὶ στὴν ἐγρήγορη | *cutty sark* : μάρκα
οὐίσκι | *ἀνέρωτο* : (ἀνέρωτος) δίχως νερό | *φωταψίες* : (φωταψία) φωτοχυσία | *τριγμούς* :

(τριγμός) τρίξιμο, δόνηση | *μεγαφώνων* : (μεγάφωνο) μεγάλου μεγέθους ἤχαιο | *φύρανε* : (φυραίνω) ἐκφυλίζομαι, χάνω τὴν ποιότητά μου, ξεφτίζω | *κοψιά* : κόψιμο, τομή, πληγή | *ξεμάτωνα* : (ξεματόνω) αἰμορραγῶ | *χωρατατζή* : (χωρατατζής) αὐτὸς ποὺ κάνει ἀστεῖα, χωρατά | *καμάρι* : ὑπερηφάνεια | *νοτισμένους* : (νοτισμένος < νοτίζω) βρεγμένος, ὕγρὸς | *ἀλαφιασμένο* : (ἀλαφιασμένος < ἀλαφιάζω) τρομαγμένος | *Ρωμιοσύνης* : (Ρωμιοσύνη) ἑλληνισμός, ἑλληνικότητα | *ρωμιό* : (ρωμιός) ὀνομασία γιὰ τὸν Ἕλληνα τὴν περίοδο τῆς Τουρκοκρατίας | *μουτρα* : (μουῦτρο) πρόσωπο | *λεβανίνων* : (λεβανίνος) Εὐρωπαῖος ποὺ ζεῖ στὴν Ἑγγύς Ἀνατολή· (ἐδῶ) Φαναριῶτες | *ἄκαπνων* : (ἄκαπνος) αὐτὸς ποὺ δὲν ἔχει συμμετάσχει σὲ μάχες, ὁ μὴ ἐμπειροπόλεμος | *φτύμα* : πτύελο, φτύσμα, προῖον ἀπόχρεμψης

Ὁ θάνατος τοῦ στρατηγοῦ Γεωργίου Καραϊσκάκη συνοδεύεται ἀπὸ ἀναπάντητα ἐρωτήματα. Κατὰ τὴν ἐπικρατέστερη ἐκδοχή, ἐνῶ σχεδιαζόταν στρατιωτικὴ ἐπιχείρηση ἐναντίον τῶν Τούρκων τὸ βράδυ τῆς 22ας πρὸς τὴν 23ῃ Ἀπριλίου 1827, εἶχε δοθεῖ ρητὴ διαταγὴ τὰ πυρὰ νὰ ξεκινήσουν συντονισμένα. Ὡστόσο, κάτι τέτοιο δὲν συνέβη, κι ἔτσι οἱ ἄκαιροι πυροβολισμοὶ ἀναστάτωσαν τὸν Καραϊσκάκη, ὁ ὁποῖος ἔσπευσε στὸ πεδίο μὲ ἀποτέλεσμα νὰ τραυματιστεῖ ἀπὸ ἑλληνικὴ σφαῖρα, ἀφήνοντας τὴν τελευταία του πνοὴ τὴν ἐπομένη, ἀνήμερα τῆς ὀνομαστικῆς ἑορτῆς του.

Ἡλίας Γκρῆς (Ἡλεία, 1952)

Ἀνθολόγος, δοκιμιογράφος, πεζογράφος καὶ ποιητὴς τῆς Γενιᾶς τοῦ '70. Ἐργάστηκε στὴν ΕΡΤ ὡς δημοσιογράφος. Συμμετείχε στὴν ἐξέγερση τοῦ Πολυτεχνείου τὸ 1973. Ἔχει ἐκδώσει ποιητικὲς συλλογές, πεζογραφήματα, θεματικὲς ἀνθολογίες, μεταφράσεις καὶ δοκίμια γιὰ τὴν ποίηση καὶ τὸν Τάκη Σινόπουλο.

«Ὁ Καραϊσκάκης στὸ μπάρ “Τσαΐ στὴ Σαχάρα”»

Πηγή: Ἡλίας Γκρῆς, *Ἡ Ἔφεσος τῶν ἀλόγων*, Ἀθήνα, Δελφίνοι, 1993, σσ. 28-29.

Ὀδυσσεὺς Ἄνδρουῦτσος

I

Ἦμουν καὶ ἴγὼ μὲς στὴ σπηλιὰ
Τῶν ἰδεῶν κοιτώντας τίς ἀντανακλάσεις
Στὰ τρία χρόνια ποὺ σοῦ μένουν
Πρέπει νὰ στέρξεις νὰ προφτάσεις
Νὰ φέρεις πάνω κάτω τὸν ντουιὰ
Ἀδιάφορος δὲν πρέπει νὰ περάσεις...
Εἶχες μία θεϊκὴ ἀποστολὴ
Νὰ τριγυρνᾷς στὰ βιλαέτια
Νὰ μιλᾷς στῶν σκλάβων τὴ ψυχὴ
Καὶ ἄλλα τέτοια.
Ὁ ἄλλος χρώσταγε πολλὰ
Στὴν ἀλαφράδα καὶ στὴ ρώμη
Καὶ στὸ σπαθὶ καὶ στὴ γροθιά
Καὶ σὲ πολλὰ ἄλλα ἀκόμη
Ἦτανε πρῶτος μὲ διαφορὰ
Μὰ ἐκεῖ ποὺ ἄξιζε πολλὰ
Ἦταν ποὺ εἶχε τὰ μυαλὰ
Πάνω ἀπ' τὴ κόμη.
Ἐσὺ ἐπάνω στὴν ἀσπίδα
Νὰ παριστάνεις τὸ Γαλάτη
Κι ἡ ἱστορία σοῦ κολλᾷ
Τὴ ρετσινιὰ τοῦ παραβάτη.
Ἐκεῖνον πάλι τονε εἶδα
Στὸ σκοτεινὸ τὸ μονοπάτι
Ποὺ πάει σύρριζα ἀπ' τὸ κάστρο
Καὶ ἀψηφώντας τοὺς αἰῶνες
Ποὺ κουβαλοῦν οἱ Παρθενῶνες
Γιὰ τὴν ἀγάπη τῆς Νταλιάνας
Ἀλαφροπάταγε σκυφτὰ
Ἦ προδοσία τονε ζώνει
Κι ὅπως προδίδουν τὸ πρεζόνι

Στοὺς μπάτσους τὰ ἄλλα τὰ φρικιά
 Σὲ βρῆκε βράδῳ Ὀδυσσεά...
 Φίλοι σου στήσανε χωσιά
 Τὸ καραούλι δίνει σῆμα
 Δραπέτης τάχα καὶ χαράμης
 Φίλος τῶν Τούρκων, Μπεκτασῆς
 Κι ἄλλες τοῦ κώλου κατηγορίες
 Φροντίσανε νὰ φορτωθεῖς.

[...]

στέρξεις : (στέργω) φροντίζω, μεριμνῶ | *ντουινιά* : (ντουινιάς) κόσμος | *βιλαέτια* : (βιλαέτι) διοικητική περιφέρεια· (ἐδῶ) περιοχή πού κυριαρχεῖ κι ὀρίζει ὁ ἥρωας | *ἀλαφράδα* : ἐλαφρότητα, ἀφέλεια | *ρόμη* : δύναμη | *κόμη* : τὸ τριχωτὸ μέρος τῆς κεφαλῆς | *ρετσινιά* : δυσφήμιση, κατηγορία | *σύρριζα* : κολλητά | *ἀψηφόντας* : (ἀψηφῶ) περιφρονῶ, δὲν ὑπολογίζω κάτι | *ζώνει* : (ζώνω) (ἐδῶ) περικυκλώνω | *πρεζόνι* : ὑποτιμητική ἀναφορά γιὰ ἄτομο ἐθισμένο σὲ ναρκωτικὲς οὐσίες | *μπάτσους* : (μπάτσος) ἀστυνομικός | *φρικιά* : (φρικιό) ἄτομο μὲ ἀντισυμβατική γιὰ τὰ εἰωθότα τῆς ἐποχῆς ἐμφάνιση | *στήσανε χωσιά* : (στήνω χωσιά) (ἔκφρ.) στήνω παγίδα, ἐξαπατῶ | *καραούλι* : φρουρά, σκοπιά, παρατηρητήριο | *δραπέτης* : αὐτὸς πού ἔχει ἀποδράσει | *τάχα* : δῆθεν | *χαράμης* : (βλ. καὶ χαραμῆς) ληστής | *Μπεκτασῆς* : (ἐδῶ) πράκτορας τῶν Τούρκων, δολοπλόκος | *τοῦ κώλου* : (ἔκφρ.) πλαστό, κίβδηλο, ἐπινοημένο | *φορτωθεῖς* : (φορτώνω) (ἐδῶ) προσάπτα

Ἐσὸ ἐπάνω στὴν ἀσπίδα / Νὰ παριστάνεις τὸ Γαλάτη : Ἀποτελεῖ φραγκικὴ παράδοση ἢ ὕψωση τοῦ ἀρχηγοῦ ἐνὸς χωριοῦ ἢ ἐνὸς στρατεύματος πάνω σὲ μιὰν ἀσπίδα, προκειμένου νὰ μιλήσει στὸ πλῆθος. Ἡ ἀναφορά στοὺς Γαλάτες, πέραν τοῦ προφανοῦς λόγου ὅτι τὸ φύλο τους βρισκόταν στὴ σημερινὴ γαλλικὴ ἐπικράτεια, πιθανότατα προκύπτει κι ἀπὸ τὴν εἰκονογραφικὴ παράδοση τοῦ κόμιξ *Ἀστεριζ*, ὅπου ὁ ἀρχηγὸς τοῦ γαλατικοῦ χωριοῦ, Μαζεστίζ, ἀναπαρίσταται νὰ βρίσκεται πάνω σὲ μιὰν ἀσπίδα κάθε φορὰ πού ἔβγαζε λόγο στοὺς συγκεντρωμένους συμπατριῶτες του.

Γιὰ τὴν ἀγάπη τῆς Νταλιάνας : Ὅλο τὸ ποίημα ἐκτυλίσσεται ἀνάμεσα στὴν ἀντιπαραβολὴ τοῦ «ἐνὸς» καὶ τοῦ «ἄλλου», ἤτοι τοῦ Ὀδυσσεῆ Ἀνδρούτσου καὶ τοῦ Γιάννη Γκούρα. Ὁ τελευταῖος (1791-1826) ἦταν Ἕλληνας ὄπλαρχηγός, μὲ δράση στὴν Στερεὰ Ἑλλάδα. Ὑπῆρξε φρουράρχος τῆς Ἀκρόπολης καὶ διοικητὴς τῆς Ἀνατολικῆς Στερεᾶς. Εἶχε ἐντονη δράση στὸν Ἐμφύλιο. Ἦταν αὐτὸς πού διέταξε τὴ δολοφονία τοῦ Ὀδυσσεῆ Ἀνδρούτσου. Σκοτώθηκε στὴν πολιορκία τῆς Ἀκροπόλεως. Ἡ Νταλιάνη ἦταν ἡ Ἀσήμη Γκούρα (ἢ Γκούραινα), ἡ ὁποία παντρεύτηκε τὸν Γκούρα τὸν Φεβρουάριο τοῦ 1823 καὶ προερχόταν ἀπὸ τὴν οἰκογένεια Λοιδωρική, κόρη τοῦ κοτζαμπάση Ἀναγνώστη Λοιδωρική καὶ ἀδελφὴ τοῦ ἀγωνιστῆ καὶ μετέπειτα πολιτικοῦ Ἀναστασίου. Ἡ οἰκογένειά της ἦταν ἐχθρική πρὸς ἐκείνην τοῦ Ἀνδρούτσου καὶ φημολογεῖται ὅτι ἓνας ἐκ τῶν λόγων τῆς διώξεως τοῦ Ὀδυσσεῆ ἦταν τὸ προσωπικὸ μένος τῆς Νταλιάνας πρὸς αὐτούς, χατίρι πού δὲν τῆς χάλασε ὁ σύζυγός της.

Φίλοι σου στήσανε χωσιά / Τὸ καρπούλι δίνει σῆμα / Δραπέτης τάχα καὶ χαράμης / Φίλος τῶν Τούρκων, Μπεκτασής : Ὁ Ἀνδροῦτσος συνελήφθη ὡς φημιολογούμενος προδότης ἔνεκα παλαιῶν του δοσοληπιῶν μὲ τοὺς Τούρκους (τὰ λεγόμενα “καπάκια”) ἀπὸ τὸν προηγούμενος συναγωνιστὴ του Γιάννη Γκούρα καὶ τοὺς συντρόφους του Μαιούρη, Τριανταφυλίνα καὶ Παπακώστα, οἱ ὁποῖοι τὸν κατακρήμνισαν ἀπὸ τὸ φρούριο τοῦ Γουλᾶ (ἢ Γούλα). Οἱ μπεκτασῆδες (ἢ μπεκτασῆδες) ἦταν μουσουλμανικὸ μυστικιστικὸ μοναχικὸ τάγμα, τὸ ὁποῖο δροῦσε ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον μυστικοπαθῶς. Ἐδῶ, ἡ ἀναφορὰ παραλέμπει περισσότερο σὲ αὐτὸ τὸ τελευταῖο στοιχεῖο, τὸ ὁποῖο προσάπτεται στὸν Ἀνδροῦτσο ἀπὸ τοὺς πολέμιους του, θεωρώντας ὅτι ἡ δρᾶση του ὑπέσκαπτε τὴν Ἐπανάσταση.

Νίκος Χειλαδάκης (Ἀθήνα, 1952 – Ἀθήνα, 2012)

Δημοσιογράφος, μεταφραστής, ἀρθρογράφος, κριτικὸς καὶ ποιητής. Τὸ ἔργο του περιλαμβάνει ποιητικὲς συνθέσεις, ἄρθρα καὶ μεταφράσματα. Ἐξέδιδε τὴν τοπικὴ ἔφημερίδα *ΖΩ-γραφοτυπία* στὸν δῆμο Ζωγράφου. Διετέλεσε, ἐπίσης, παραγωγὸς ραδιοφωνικῶν καὶ τηλεοπτικῶν προγραμμάτων.

«Ὀδυσσεὺς Ἀνδροῦτσος. I»

Πηγὴ: Νίκος Χειλαδάκης, *Ἐπτάκις 7*, Ἀθήνα, Ὁροπέδιο, 2012, σσ. 49-50.

Στέφανος Κατῆς

(1953)

Ναύπλιον

Pax Tibi Marke Evangelista Meus

Χρόνια τώρα ἴδια ἢ διὰ
Γραμμὴ μου συνεπαίρνει τὰ φρένα βυζαντινὰ
Γιὰ τὸ ναυπλεόν σου κάτεργο Φράγκων
Πτολίεθρον πάλαι ποτὲ Βενετῶν, διὰ
Παίρνεται μέσω Τουρκιᾶς τὸ κισμέτι, στὴν ἀγχόνη
νεκρο-
Φαίνεται τοῦ Ἑλληνοσ ἡ ἀνάσταση κι ὕστερνά,
Τῶν Βαυαρῶν δούλη ἀπαντοχὴ ἢ γραφὴ τῆς πόλης ὑπομένει.

Βιότοπος ἐντός σου ν' ἀπολαμβάνω
Τὴν δύσιν ἡλίου μὴν ἄοιδε στὸν Ψαρομαχαλά,
Κι ἦταν βγαλμένο μὲ κόκαλα τὸ φάος τῆς ἀγλύκαντης μέρας.
Στὸ βενετσιάνικο λιμάνι τῆς ἄλυσσίδας
Παλαιόθεν τ' ὀνόμαζαν πόλη τοῦ Ναύπλιου
Νὰ κρατᾶ σφαλιστὰ μυστικά στοὺς αἰῶνες
Τὴν ἀνορθόδοξη γραφὴ στὸ σῆμα τοῦ Παλαμῆδη κείμενο νεκρό.

Ἐψαρίζω τὰ δίχτυα μου τρύπια τῆς μνήμης
Στὸ κάστρο γαλέρα, Μπούρτζι καὶ λουλάς, ὅπου μὲ κατέχουν τζελλάτες
Τοῦ θανατᾶ. Ἀκροναυπιώτης στοᾶς ὑπεργαίας τῆς χάψας
Στοῦ ξένιου Δία τὸ hotel καταλύομαι ἄντρας ὑπόγειος.
Χαράζω στὸ κορμί μου ἀνάλιες ἀλλὰ Ζῶν ὑπερήφανου αἵματος
Καπνίζω χασίς πιὸ βροντόσαυρος τσαμπουκάς καὶ
Τουμπεκίζω βαρυποινίτης τοὺς φύλακες μπόγιες.

Στὸ παλαμῆδειο φρούριο τῆς καρμανιόλας φυλακωμένος
Ὁ καπτάν-Θοδωράκης ἀρνεῖται παράδοση.
Θαμμένος σὲ πηγᾶ Ἄδη ζωντανὸς καὶ τυφλὸς ἀπὸ γνώση πολέμου
Καὶ Γραφὴ δὲν γνωρίζει ὁ ἔρμος νὰ ὑπογράψει τρατάτο.
Τότενες ἀντιμετράω τοὺς προμαχῶνες μὲ ἥρωες:
Ἀχιλλέας,
Θεμιστοκλῆς,

Φωκίων,
Μιλτιάδης,
Ἐπαμεινώνδας,

Λεωνίδαας καὶ ὁ Θεόδωρος
Ὁ νικητῆριος: «Χαῖρε καὶ Χώρει Γενναῖε Στρατηγέ, διδάσκων
Τοὺς λαοὺς» ἐλευθέριους μὴγ' Ἄρης γλώσσας καὶ ποτὲ τῆς γραφῆς.

Αἰχμά-λωτος εἶμαι στοῦ φώσφορου πασᾶ τὸ ντοβλέτι, ἀφοῦ
Τῆς ἀρβανιτιᾶς τροπαιοῦχος ἀρματωλὸς μέθυσσα ἀπὸ βόλι τῆς μάχης.
Πιστὸ σκυλὶ στοῦ Ὅθωνα τὴν αὐλὴ ὀσφυοκάμπτης
Ἄπὸ πρώην ὀπλαρχηγὸς τοῦ ἀγῶνα περήφανος, τῆς βολῆς μου πιὰ
Στὰ ὑπουργεῖα μερακλώνω χαραμοφάης ἀξιωματοῦχος
Ἐπαίτης ξορκίζω στὴ γλώσσα παρὰ δυὸ μόνο λέξεις τοῦ Γένους
Νὰ προσεύχεται τῶν ἐλλήνων ὁ Θάνατος Ἐλεύθερος διὰ παντός:

Ἐμφύλιο πάσχομεν... Ἐλευτερία καὶ Ἀντίσταση δεῦτε
Σκλάβοι πολιορκημένοι!
Ἐστιάζω τὸ φακὸ τῆς ψυχῆς μου παλίντοπος τῶν δια-
χύσεων
Σὲ μιὰ μαύρη σκύλλα τῆς παραλίας κοπρίτις.
Τὸ διάφραγμα ἐντροπιάζει τῆς εἰκόνας τῆ διάθλαση κι
Ἄδυνατῶ νὰ εἰσέλθω στὸ βάθος παιδοῦοῦ ἀτίθασου
Ἄπὸ χρόνον μὴδὲν μετεωρίτη κι ἀγρ(ι)εῦω ἀλίπληκτος χῶρο μνημούρη:
«Τ' Ἀνάπλι, τ' Ἀνάπλι...» τὰν νὰ πλεῖν, ἦ τὰν καὶ ἐπὶ τὰν γᾶν...

Καημένε Μακρυγιάννη μου, τζάκισαν θάματα κι ὀράματα. Κι
ἐσὺ πικρὲ Πετρόμπεη, τί ἔστηνες καρτέρι ὀρθρινὸ στὴ θύρα ἐκκλησιᾶς
Προσμένοντας τὴν εἴσοδο τοῦ ΚαποδΑὐτοκράτορα τῆς Ἰστρίας;
Πομπεύουν τὸ κεφάλι σου, ἀπόκορμη δωρεὰ
Στὸ δίσκο φιλοπτῶχων τ' Αἰ-Σπυρίδωνα καὶ τὸ προσφέρουνε
Εἰδωλόθυτο προσφ' Ἄγιο στὸ λίθινο λιοντάρι
Τῆς ἀμορόζας Βενετιᾶς τοῦ Ἐμφύλιου Εὐαγγελιστῆ.

συνεπαίρνει : (συνεπαίρνω) ἐνθουσιάζω, καθηλώνω | φρένα : (πληθ.) λογικὴ | κάτεργο : ποι-
νὴ καταναγκαστικῶν ἔργων | πτολίεθρον : (πτολίεθρος) καταστροφῆς πόλεων | πάλοι πο-
τέ : (ἔκφρ.) κάποτε στὸ παρελθόν | κισμέτι : (κισμέτ) μοῖρα | ἀγγόνη : κρεμάλα | ὑστερνά :
(βλ. καὶ στερνά) τὸ χρονικὸ διάστημα πρὶν τὸν θάνατο κάποιου | ἀπαντοχῆ : ἐλπίδα, προσ-
δοκία | φάος : ὀμηρικὴ λέξι γιὰ τὸ «φῶς» | ἀγλύκαντης : (ἀγλύκαντος) μὴ γλυκός· πικρα-

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

μένος | παλαιόθεν : από παλιά | σφαιλιστά : έρημητικά κλειστά | σήμα : (έδω) νεκροταφείο, τάφος, μνήμα | ξεμαρίζω : μαζεύω τὰ ψάρια από τὰ δίχτυα | γαλέρα : τύπος ιστιοφόρου πλοίου με κουπιά | τζελλάτες : (τζελλάτης· βλ. και τζελάτης) δήμιος | ύπεργαίας : (παίγν. τύπος του «υπέργειος») πάνω άπ' τή γή | χάψας : (χάψα· βλ. και χάψη) φυλακή | ανάλιες : (ανάλιος) άνήλιαγος, σκοτεινός | χασίς : κάνναβη | βροντόσαυρος : είδος γιγαντιαίου φυτοφάγου δεινοσαύρου | τσαμπουκάς : τσακωμός· κίνηση προς βιαιοπραγία | τουμπεκίζω : κάνω τουμπεκί, κάνω τόν άνήξερο, σιωπώ | μπόγιες : (μπόγιας) αυτός που μαζεύει τὰ άδέσποτα· δήμιος | καρμανιόλας : (καρμανιόλα) λαιμητόμος | φυλακωμένος : φυλακισμένος | έρμος : έρημος, άπομονωμένος· καημένος | τρατάτο : (βλ. και τραττάτο) έκθεση μεγάλης έκτασης σχετικά με κάποιο επίσημο και συγκεκριμένο ζήτημα | τότενες : τότε | άντιμετρώ : παραβάλλω, άντιπαραβάλλω | προμαχώνες : (προμαχώνας) θέση επίθεσης στα τείχη ενός κάστρου | μήγαρις : μήπως, μάς | φώσφορος : (φωσφόρος) άμέταλλο χημικό στοιχείο | ντοβλέτι : κράτος | άρβανιτιάς : (άρβανιτιά) τὸ σύνολο τών Άρβανιτών μιás περιοχής ή ή ίδια ή περιοχή στην όποία ζοῦν συγκεντρωμένοι Άρβανίτες | όσφουκάμπτης : αυτός που κάμπτει δουλοπρεπώς τή μέση του· δουλοπρεπής | βολής : (βολή) (έδω) βόλεμα | μερακλώνω : αποκτώ κέφι, χαίρομαι, μεθώ με άλκοολ ή άλλες ούσιες | χαραμοφάης : αυτός που ζει δίχως νά δουλεύει, συνήθως με δανεικά | ζορκίζω : διώχνω μακριά κάτι κακό | πάσχομεν : (πάσχω) ύποφέρω από κάτι, ύφισταμαι κάτι, είμαι άσθενής | δεῦτε : λάβετε, πάρτε | παλίντοπος : αυτός που επιστρέφει στον ίδιο τόπο | διαχύσεων : (διάχυση) διασκορπίζω κάτι, διασκορπίζω φώς, έκδηλώνω έντονα τὰ συναισθημάτά μου | διάφραγμα : (έδω) τὸ κενό που βρίσκεται άνάμεσα στο φίλμ και τόν φακό τής φωτογραφικής μηχανής, επιτρέποντας στο φώς νά περάσει | έντροπιάζει : (έντροπιάζω < ντροπή ή έντροπία) όνειδίζω· ή έγγενής άποσταθεροποιητική ένέργεια ενός κατά τ' άλλα σταθεροῦ θερμοδυναμικού συστήματος | διάθλαση : άλλαγή διεύθυνσης φωτεινών άκτίνων | παιδοίου : (παιδοίον) παιγνιώδης έπινοημένη λέξη άνάμεσα στο παιδίον (=παιδί) και τὸ αἰδοιον (=γυναικείο γεννητικό όργανο) | μετεωρίτη : (μετεωρίτης) στέρεο σώμα που πέφτει από τὸ διάστημα στη γή | άγρεύω : κυνηγώ, άνάζητῶ θηρευτικά | άλίπληκτος : θαλασσοδαρμένος | μνημούρη : (μνημούρης) (έπιν. λέξη) ένταφιασμένος (;) | τζάκισαν : (τζάκιζω· βλ. και τσακίζω) τσακίζω, διαλύω | θάματα : (θάμα· βλ. και θαῦμα) θαῦμα | καρτέρι : ένέδρα | όρθρινό : (όρθρινός) πρωϊνός | θύρα : πόρτα | πομπεύουν : (πομπεύω) (έδω) διαπομπεύω | άπόκορμη : (άπόκορμος) δίχως κορμί, κατατομημένος | φιλοπτώχων : (φιλόπτωχος) φίλος τών πτωχών | είδωλόθυτο : (είδωλόθυτος) αυτός που έχει προσφερθεί ως θυσία στους θεούς | προσφάγιο : (βλ. και προσφάγι, προσφάι) κολατσιό, πρόχειρο γεῦμα | λίθινο : (λίθινος) πέτρινος | άμορόζας : (άμορόζα) έρωμένη

Ό συγγραφέας παραθέτει σημείωση για τὸ παραπάνω ποίημα: «NAYΠΛΙΟΝ <sic*>, (σελ. 47), ΥΦΟΣ, τ. 3, Άνοιξη 1996.

* στο περ. "Υφος ό τίτλος δημοσιεύεται όρθογραφημένος».

Pax Tibi Marke Evangelista Meus : Σύμφωνα με μιá βενετική παράδοση, ό ευαγγελιστής Μάρκος, ένδω περιπλανιόταν στην Ευρώπη, έφτασε σε μιá λιμνοθάλασσα, όπου ένας άγγελος άφου του άποκαλύφθηκε του είπε: «Pax Tibi Marke Evangelista Meus. Hic requiescet corpus tuum». [Μτφρ.: «Είρήνη μετά Σου, ὦ Μάρκε, ευαγγελιστή μου. Ένθάδε άναπαύσεται ή σάρξ Σου».]

κάτεργο Φράγκων : Στα 1210 ό Γοδεφρείδος Βιλλεαρδουΐνος (1150-1213) κατέκτησε τὸ

Ναύπλιο παραδίδοντας το δύο χρόνια αργότερα στον Όθωνα ντε λα Ρός (†1234), πρώτο αρχιδούκα του Φραγκικού Δουκάτου των Αθηνών.

Πολίεθρον : Λέξη που προέρχεται από το προοίμιο της *Οδύσσειας* του Όμηρου (α, 1-2): «Ἄνδρα μοι ἔννεπε, Μούσα, πολύτροπον, ὃς μάλα πολλὰ / πλάγχθη, ἐπεὶ Τροίης ἱερὸν πολίεθρον ἔπερσεν» [Μτφρ. Δ. Ν. Μαρωνίτης: «Τὸν ἄντρα, Μούσα, τὸν πολύτροπο νὰ μὸ ἀνιστορήσεις, / ποὺ βρέθηκε ὡς τὰ πέρατα τοῦ κόσμου νὰ γυρνᾷ, ἀφοῦ τῆς Τροίας πάτησε τὸ κάστρο τὸ ἱερό.»]

πάλοι ποτὲ Βενετῶν : Στὰ 1388 τὸ Ναύπλιο περιήλθε στὴν κατοχὴ τῶν Βενετῶν.

Τῶν Βαυαρῶν δούλη : Στὶς 25 Ἰανουαρίου 1833 ὁ Όθων ἀποβιβάστηκε στὸ Ναύπλιο, σηματοδοτώντας τὴν ἔναρξὴ τῆς Βαυαροκρατίας ἐν Ἑλλάδι. Ἔως τότε, τὸ Ναύπλιο ἦταν ἡ πρωτεύουσα τῆς Ἑλλάδος· ἀπὸ τὸ 1834 κι ἐξῆς, ἡ πρωτεύουσα μεταφέρθηκε στὴν Ἀθήνα.

μὴν ἄοιδε : Παιγνιώδης παραφθορὰ —ὄπως καὶ σὲ ἄλλα σημεῖα (βλ. Γλωσσικὸ ὑπόμνημα)— ἀρχαίων λέξεων ἢ ἐκφράσεων. Ἐν προκειμένῳ, τὸ «Μῆνιν ἄειδε, θεά, Πηληϊάδεω Ἀχιλῆος», ἦτοι ὁ πρῶτος στίχος τῆς ραψ. Α τοῦ ὁμηρικοῦ ἔπους τῆς *Ἰλιάδος*, ποὺ μεταφράζεται ὡς «Τραγοῦδα, ὦ Μούσα, τὴν ὄργη τοῦ Ἀχιλλέα», τροποποιεῖται σὲ «μὴν ἄοιδε», δηλαδὴ κάτι σὰν «μὴν τραγοῦδᾶς», μιᾶς κι ἡ λέξη «ἄοιδε» εἶναι ἐπινοημένη.

Ψαρομαχαλά : Ἡ συνοικία τῶν ψαράδων στὸ Ναύπλιο, βορειοδυτικὰ τῆς Ἀκροναυπλίας.

σημα τοῦ Παλαμῆδη : Σύμφωνα μὲ τὴν ἀρχαιοελληνικὴ μυθολογία, ὁ Παλαμῆδης ἦταν υἱὸς τοῦ Ναυπλίου καὶ εἴτε τῆς Κλυμένης, εἴτε τῆς Ἡσιόνης, εἴτε τῆς Φιλύρας. Θεωρεῖται ἐφευρέτης τῆς ναυσιπλοΐας. Τὸ φρούριο τοῦ Ναυπλίου, τὸ Παλαμῆδι, ὀνομάστηκε ἐκ τοῦ ὀνόματός του· ἐν προκειμένῳ, ὁ συγγραφέας κάνει λόγο γιὰ τὸν τάφο τοῦ Παλαμῆδη.

Μπούρτζι καὶ λουλάς : Παιγνιώδης ἀναφορὰ στὸ Μπούρτζι, τὸ νησάκι τοῦ Ναυπλίου, στὸ ὁποῖο βρίσκεται ἐνετικὸ φρούριο. Τὸ ὄνομα τοῦ νησιοῦ-φρουρίου συγγέεται μὲ τὴ φράση «Ἄρτζι μπούρτζι καὶ λουλάς», ἡ ὁποία σηματοδοτεῖ μιὰ κατάσταση σύγχυσης καὶ ἀποσυντονισμοῦ.

Ἀχιλλέας, / Θεμιστοκλῆς, / Φωκίων, / Μιλτιάδης, / Ἐπαμεινώνδας, / Λεωνίδας καὶ ὁ Θεόδωρος : Σημαντικοὶ πολιτικοὶ καὶ στρατιωτικοὶ ἡγέτες τῆς ἀρχαιότητος, ἀλλὰ καὶ τῆς νεότερης ἐποχῆς. Ὁ Ἀχιλλέας ἦταν ὁ ἀρχηγὸς τῶν Μυρμιδόνων στὸν Τρωϊκὸ Πόλεμο. Ὁ Θεμιστοκλῆς ἦταν Ἀθηναῖος στρατιωτικὸς καὶ πολιτικὸς· συμμετεῖχε στὴ μάχη τοῦ Μαραθῶνος καὶ ὑπῆρξε καθοριστικὸς παράγοντας στὴ νίκη τῶν Ἀθηναίων στὴ ναυμαχία τῆς Σαλαμίνας. Ὁ Φωκίων ἦταν Ἀθηναῖος στρατιωτικὸς καὶ πολιτικὸς· ὑπῆρξε ἐξαιρετικὰ ἀντιδημοφιλῆς, ὡστόσο ἦταν ἐξαιρετικὰ ἀποτελεσματικὸς καὶ ἀκριβοδίκαιος. Ὁ Μιλτιάδης ἦταν Ἀθηναῖος στρατιωτικὸς καὶ πολιτικὸς, ἡγέτης τῶν Ἀθηναίων στὴ νικηφόρα μάχη τοῦ Μαραθῶνος. Ὁ Ἐπαμεινώνδας ἦταν Θηβαῖος στρατηγὸς καὶ πολιτικὸς, αὐτὸς ποὺ ὀδήγησε τὴν Θῆβα στὴν ἀκμὴ τῆς ἀποσειόντας τὴν Σπαρτιατικὴ ἡγεμονία, δημιουργώντας τὴν Θηβαϊκὴ, εἰσβάλλοντας πολλακίς στὴν Πελοπόννησο. Ὁ Λεωνίδας ἦταν βασιλεὺς τῆς Σπάρτης κατὰ τὴν περίοδο τῆς περσικῆς εἰσβολῆς. Ὁδήγησε τοὺς Σπαρτιάτες στὴ μάχη τῶν Θερμοπυλῶν. Ὁ Θεόδωρος Κολοκοτρώνης εἶναι ὁ μόνος νεότερος στρατηγὸς καὶ πολιτικὸς ἄνδρας, γνωστός καὶ μὴ ἐξαιρετέος ἀγωνιστῆς τῆς Ἐπανάστασης τοῦ 1821.

Χαῖρε καὶ Χῶρει Γενναῖε Στρατηγέ, διδάσκων / Τοὺς λαοὺς : Παραφθορὰ τῆς ἐπιγραφῆς τοῦ ἀγάλματος τοῦ Θεόδωρου Κολοκοτρώνη ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Σταδίου, ὅπου στὴ βάση του ἀνα-

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

γράφεται: «Ἐφιππος χόρει γενναῖε στρατηγέ, ἀνά τοὺς αἰῶνας, διδάσκων τοὺς λαοὺς πῶς οἱ δοῦλοι γίνονται ἐλεύθεροι».

«Τ' Ἀνάπλιν, τ' Ἀνάπλιν...» τὰν νὰ πλεῖν, ἢ τὰν καὶ ἐπὶ τὰν γὰν... : Παιγνιώδης προσπάθεια ἐτυμολόγησης τοῦ Ναυπλίου (Ἀναπλιοῦ), ἀξιοποιώντας μεταξύ ἄλλων καὶ τὴ σπαρτιατικὴ μητρικὴ προτροπὴ «τὰν ἢ ἐπὶ τὰς».

πικρὲ Πετρόμπεη, τί ἔστηνες καρτέρι ὀρθρινὸ στῆ θύρα ἐκκλησιᾶς : Ἀναφορὰ στὴ δολοφονία τοῦ κυβερνήτη Ἰωάννη Καποδίστρια ἀπὸ τὸν Κων/νο καὶ Γεώργιο Μαυρομιχάλη, ἀδελφὸ καὶ υἱὸ ἀντίστοιχα τοῦ Πετρόμπεη, στίς 9 Ὀκτωβρίου 1831.

τοῦ Καποδ.Αὐτοκράτορα τῆς Ἰστρίας : Ἐτυμολόγηση τοῦ ἐπωνύμου τοῦ πρώτου κυβερνήτη τῆς Ἑλλάδος, Ἰωάννη Καποδίστρια, ὡς «Αὐτοκράτορα τῆς Ἰστρίας». Ἡ Ἰστρία πρόκειται γιὰ χερσόνησο στὴν Ἀδριατικὴ, μεταξύ Ἰταλίας, Σλοβενίας καὶ Κροατίας, ἡ ὁποία ἀναφέρεται ἀπὸ κάποιους ὡς τόπος καταγωγῆς τῆς οἰκογένειας τοῦ Καποδίστρια, γεγονὸς ποὺ προκύπτει ἀπὸ τὴν ἰταλικὴ ὀνομασία τῆς περιοχῆς (Caro d'Istria).

Στὸ δίσκο φιλοπτώχων τ' Ἄι-Σπυρίδωνα : Μπροστὰ ἀπὸ τὸν ναὸ τοῦ Ἁγίου Σπυρίδωνος στὸ Ναύπλιο, ὁ Ἰωάννης Καποδίστριας τραυματίστηκε θανάσιμα ἀπὸ τοὺς δύο Μαυρομιχαλαίους.

στὸ λίθινο λιοντάρι / Τῆς ἀμορόζας Βενετιᾶς : Ἀναφορὰ στὸ λίθινο ἄγαλμα ποὺ ἀπεικόνιζε ἓναν καθήμενο λέοντα, τὸ ὁποῖο ἐκλάπη ἀπ' τὸν Πειραιᾶ ἀπὸ τὸν Μοροζίνι στὰ 1687 καὶ ἔκτοτε κοσμεῖ τὸν ναύσταθμο τῆς Βενετίας.

Στέφανος Κατῆς (1953)

Ποιητής. Ἔχει ἐκδώσει ὀκτῶ ποιητικὲς συλλογές, ἐνῶ ποιήματά του ἔχουν δημοσιευθεῖ σὲ περιοδικὰ καὶ ἱστολόγια. Ὑπῆρξε ἐκδότης τοῦ περιοδικοῦ *Φωνή-Ἐν*.

«Ναύπλιον»

Πηγή: Στέφανος Κατῆς, *Κρίματα Μοιχαῆλ & Κρήματα Μιχαῆλ*, Ἀθήνα, Γαβριηλίδης, 2008, σσ. 47-49.

Ὁ ἐφιάλτης τῆς Πεζούνας

Τῆς λιμνοθάλασσας τὸ κύμα
λὲς κι ἄρπαζε τὴν κλίνη
τῆς νεαρῆς Πεζούνας σὰν κοιμόταν
κι ἀπὸ τὴν πόλη τῶν τεναγῶν
τὴ σεργιανοῦσε μὲς στὴ νύχτα
ὡς τὶς ἀκτὲς τῆς Λάρνακας.
Ἐπιθυμοῦσε τὴν πατρίδα,
τὶς μυρωδιὲς τοῦ θέρους λαχταροῦσε,
τὸ φούλι καὶ τὸ κιούλι τῆς αὐλῆς της.
Ὡστόσο δὲν ἄντεχε πολλὲς φορές
τοὺς ἐφιάλτες,
τοῦ δῆμιου νὰ βλέπει τὸ τσεκούρι
νὰ πέφτει στὸ σβέρο
τοῦ γονατισμένου καὶ πισθάγκωνα
δεμένου πατέρα της.

Ἐκεῖ, στὴν πλατεία σεραγίου
ἐκεῖ, στὸ πάλαι ποτὲ
ἀνάκτορο τῶν Lusignan.
«Ὅχι! Μὴ! Σφαγιάστε ἐμένα»,
κι ἔτρεχε μὲς στὸ σκοτάδι τοῦ ὕπνου της
ἀνέλπιδα καὶ ἀλλοπαρμένη
νὰ τὸν σώσει.

Μὰ ἀπὸ τὸ σῶμα του
ποὺ σπαρταροῦσε ἀκέφαλο
πλημμυρισμένο μὲ αἷμα
σὰν θαῦμα πέταξε στὸν οὐρανὸ
ἓνα λευκὸ πεζούνι πετροπέζουνο,
ποὺ ἀπ' τὶς φτεροῦγες του ἔσταζε αἷμα.

Ἦτανε κι ἡ Πεζούνα ἓνα πεζούνι
αἵματωμένο πετροπέζουνο
Ξημέρωνε 9ῆ Ἰουλίου...

«Ἄπ' τὰ αἵματα βγαλμένη!»
ἀναφώνησε...

κλίνη : κρεβάτι | *τεναγῶν* : (τέναγος) λιμνοθάλασσα | *σεργιανοῦσε* : (σεργιανῶ· βλ. καὶ σεργιανίζω) περιπλανιέμαι, κάνω βόλτες | *θέρους* : (θέρος) καλοκαίρι | *λαχταροῦσε* : (λαχταρῶ) ἐπιθυμῶ ἔντονα | *φοῦλι* : εἶδος ἀρωματικοῦ φυτοῦ | *κιούλι* : εἶδος ἀρωματικοῦ φυτοῦ, ἀρμπαρόριζα | *δήμιου* : (δήμιος) ἐκτελεστής | *πισθάγκωνα* : μὲ τὰ χέρια δεμένα χαμηλὰ πίσω στὴν πλάτη μὲ τρόπο τέτοιο πού νὰ ἀκουμποῦν μεταξύ τους οἱ ἀγκῶνες | *σεραγίου* : (σεράγι· βλ. καὶ σεραΐ, σαράγι, σαράϊ) παλάτι σουλτάνου ἢ πασᾶ | *ἀνέλιδα* : (ἀνελις) ἀπελπισμένος | *ἀλλοπαρμένη* : (ἀλλοπαρμένος) ὑπερβολικὰ ταραγμένος ἀπὸ κάποια ἀναπάντεχη τραγωδία | *σπαρταροῦσε* : (σπαρταρῶ) χτυπιέμαι σπασμωδικά | *πεζούνη* : (βλ. καὶ πιτσούνι) περιστέρι (συνήθως νεαρό) | *πετροπέζουνο* : πετροπερίστερο | *ἀναφώνησε* : (ἀναφωνῶ) φωνάζω

Ἡ ποιήτρια σημειώνει σὲ ὑποσελίδια σημείωση τὰ ἐξῆς σχετικά μὲ τὸ ποίημα: «Ὁ Παῦλος Χάρτας κατατομήθηκε τὸ 1821 ἀπὸ τοὺς Τούρκους μαζί μὲ ἄλλους προκρίτους καὶ ἀρχιερεῖς καὶ ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου ἀπαγχονίστηκε γιὰ νὰ ἀνακοπεῖ ἡ ἐξάπλωση τῆς Ἐπανάστασης στὴ Μεγαλόνησο. Ἡ Πεζούνα Χάρτα μαζί μὲ τὴ μητέρα καὶ τὶς ἀδελφές της ἐγκατέλειψαν τότε τὴν Κύπρο γιὰ νὰ γλιτώσουν ἀπὸ τὶς σφαγές τοῦ 1821 καὶ ἐγκαταστάθηκαν στὴ Βενετία. Ἀργότερα ἡ Πεζούνα παντρεύτηκε τὸν Ἀνδρέα Μουστοξύδη.»

πόλη τῶν τεναγῶν : Πρόκειται γιὰ τὴν Βενετία.

ἀνάκτορο τῶν Lusignan : Ὁ γαλλικὸς οἶκος τῶν Λουζινιανῶν κατεῖχε τὸ Βασίλειο τῆς Κύπρου κατὰ τὸν 13ο αἰῶνα. Οἱ Λουζινιανῶν κατεῖχαν διάφορα ἀνάκτορα σὲ ὁλόκληρη τὴν ἐπικράτεια τῆς Μεγαλονήσου, ὅπως στὴν Ἀμμόχωστο, στὴν Πάφο κι ἄλλοῦ.

9η Ἰουλίου : Πρόκειται γιὰ τὴν ἡμέρα τοῦ ἀπαγχονισμοῦ τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Κύπρου, Κυπριανοῦ.

«Ἄπ' τὰ αἵματα βγαλμένη!» : Κατὰ παραφθορὰ τοῦ στίχου «Ἄπ' τὰ κόκαλα βγαλμένη» ἀπὸ τὸν «Ὕμνον εἰς τὴν Ἐλευθερίαν» τοῦ Διονυσίου Σολωμοῦ.

Νάσα Παταπίου (Ριζοκάρπασο, Κύπρος, 1953)

Ἱστορικὸς καὶ ποιήτρια. Σπούδασε Ἱστορία-Ἀρχαιολογία στὴν Ἀθήνα, Βυζαντινὴ-Νεοελληνικὴ Φιλολογία καὶ Θεατρικὲς Σπουδὲς στὴν Θεσσαλονίκη. Ἐργάζεται ὡς ἐρευνήτρια στὸ Κέντρο Ἐπιστημονικῶν Ἐρευνῶν τῆς Κύπρου. Πέραν τῶν ποιημάτων, στὸ ἔργο της περιλαμβάνονται μελέτες, ἄρθρα καὶ δοκίμια.

«Ὁ ἐφιάλτης τῆς Πεζούνας»

Πηγή: *Ἡμερολόγιο 2020. 1821: Λογοτεχνία καὶ Ἐπανάσταση μὲ κείμενα μελῶν τῆς Ἐταιρείας Συγγραφέων*, Ἀθήνα, Πατάκης, 2020, χ.σ.

Τασούλα Καραγεωργίου

(1954)

Βραδυνή προετοιμασία

Στὰ στοιβαγμένα πιάτα ἀνάμεσα

Στὴν κόγχη ποὺ εἶναι πίσω

ἀπὸ τὴν πόρτα

Ἴσως καὶ μέσα στὰ ντουλάπια τῆς κουζίνας.

Ἐπάνω στὸ διπλὸ κρεβάτι μου ὅπωςδῆποτε

Ὁ Μέττερνιχ караδοκεῖ.

Ἐχθρὸς τῆς Ἐπανάστασης

καὶ τοῦ Ἐρωτα.

κόγχη : (βλ. καὶ κόγχη) ἐσοχή | *καραδοκεῖ* : (καραδοκῶ) παραμονεύω

Ὁ Μέττερνιχ караδοκεῖ : Ὁ Κλέμενς φὸν Μέττερνιχ (1773-1859) ἦταν πρωθυπουργὸς τῆς Αὐστριακῆς Αὐτοκρατορίας, ἀπὸ τοὺς διασημότερους τῆς ἐποχῆς του, κερδίζοντας σημαντικὴ φήμη καὶ χαρακτηρίζοντας μιὰν ὀλόκληρη ἐποχή. Παρ' ὅλα αὐτά, ὅσον ἀφορᾷ στὰ νεοελληνικὰ πράγματα, ὑπῆρξε σφοδρὸς πολέμιος τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασης τοῦ 1821, βλέποντας σ' αὐτὴν ἀφορμὴ ἀποσταθεροποίησης τῶν αὐτοκρατοριῶν στὸν εὐρωπαϊκὸ χῶρο.

Ἡ γυναῖκα τῆς Ζάκυθος στὴ στάση

Ὅταν τ' ἀμάξια κλείνουνε διαβάσεις τῶν πεζῶν,

ὅταν μιὰ τσίγκινη βροχὴ περνάει ἀπὸ τὴ στέγη

ἢ

λάσπη πετάει φορτηγὸ σὲ στάση λεωφορείου,

σὲ ὄρες θλιμμένης προσμονῆς στὴν εἴσοδο ταμείου,

αἰφνίδια φανερώνεται

αἰφνίδια φανερώνεται

—φάσμα φρικτό—

ἢ ἔχθρισσα ἢ θανάσιμη τοῦ ἔθνους.

(Δὲν εἶναι κράτος) λέει (αὐτὸ)

μιὰ κότα ποὺ τῆς παίρνει ὁ ἀγέρας τὰ πούπουλα.

«Τὴ ζουρλὴ τὴν Ἑλλάδα σὲ τάξη

νὰ βάλουνε πρέπει οἱ βασιλιάδες.»

— καὶ τὰ ὀλόμαυρα μάτια γυρνᾷ γιὰ νὰ βρεῖ τὸ κακὸ

καὶ ἐκεῖ ποὺ δὲν εἶναι.

Τῆ διώχνω μ' ἓνα ξόρκι μαγικὸ
 φτιαγμένο ἀπὸ θραύσματα ἰάμβων
 μ' ἓνα ἀλωνάκι ἐνδοξο καὶ μ' ἓνα καλυβάκι,
 κουρέλια ἀπὸ τὸ φόρεμα μὲ τοῦ λαγοῦ τὸ γαῖμα
     κι ἀκόμα,
     μιὰ παλιὰ ἐπωδὴ
     μὲς στὴν ψυχὴ κλεισμένη,
     γκόλφι ἱερὸ
 σὰν κόκαλα ποὺ πῆρανε οἱ Παργινοὶ μαζί τους.

(Σιγὰ τῆ λέω τρεῖς φορὲς
 —μπορεῖτε ἐὰν θέλετε κι ἐσεῖς νὰ δοκιμάστε—
 Σ' ἐλέγχ' ἡ πέτρα ποὺ κρατεῖς καὶ κλεῖ φωνὴ κι ἀυτήνη.)

τσίγκινη : (τσίγκινος) κατασκευασμένος ἀπὸ τσίγκο, κασσίτερο | *ζουρλή* : (ζουρλός) τρε-
 λός | *ἰάμβων* : (ἱάμβος) (ἐδῶ) ζυγοτονισμένος στίχος | *άλωνάκι* : (ὑποκ. ἀλώνι) (ἐδῶ) ἀνοι-
 κτὴ περιοχὴ | *γαῖμα* : αἷμα | *ἐπωδὴ* : μαγικὴ, ζόρικη | *γκόλφι* : (ἐγκόλπιον) στολίδι, πολύ-
 τιμο τιμαλφές | *κλεῖ* : (κλείω) κλείνω

ἡ ἔχθρισα ἢ θανάσιμη τοῦ ἔθνους : Ἡ φράση προέρχεται ἀπὸ τὸ πρῶτο κεφάλαιο τοῦ ἔρ-
 γου *Ἡ Γυναῖκα τῆς Ζάκυθος* τοῦ Διονυσίου Σολωμοῦ: «Καὶ μοῦ ἦρθε στὸ νοῦ μου περσό-
 τερο ἀπὸ ὅλους αὐτοὺς ἡ Γυναῖκα τῆς Ζάκυθος, ἡ ὁποία πολεμáει νὰ βλάπτει τοὺς ἄλλους
 μὲ τὴ γλώσσα καὶ μὲ τὰ ἔργατα, καὶ ἦταν ἔχθρισα θανάσιμη τοῦ ἔθνους.»

μιὰ κότα ποὺ τῆς παίρνει ὁ ἀγέρας τὰ πούπουλα : Ἀπὸ τὸ ἴδιο ἔργο: «Εἶδες νὰ μαδάνε τὴν κό-
 τα καὶ ὁ ἀγέρας νὰ συνεπαίρνει τὰ πούπουλα; Ἔτσι πάει τὸ ἔθνος.»

Τῆ ζουρλή τὴν Ἑλλάδα σὲ τάξη / νὰ βάλουνη πρέπει οἱ βασιλιάδες : Ἀπὸ τὸ ἴδιο: «Αὔριο πέ-
 φτει τὸ Μισολόγγι, βάνουνη σὲ τάξη τὴν Ἑλλάδα τὴ ζουρλή οἱ βασιλιάδες εἰς τοὺς ὁποίους
 ἔχω ὅλες μου τὲς ἐλπίδες.»

νὰ βρεῖ τὸ κακὸ / καὶ ἐκεῖ ποὺ δὲν εἶναι : Ξανά: «Καὶ ἐστριφογυρίζανε ἐδῶ καὶ ἐκεῖ γυρεῦ-
 οντας τὸ κακὸ, καὶ τὸ βρῖσκανε καὶ ὅπου δὲν ἦτουν.»

μ' ἓνα ἀλωνάκι ἐνδοξο καὶ μ' ἓνα καλυβάκι : Ἀπὸ τὸ Α' Σχεδιάσμα τῶν *Ἐλεύθερων Πο-
 λιορκημένων* τοῦ Διονυσίου Σολωμοῦ: «Τὰ μάτια μου δὲν εἶδαν τόπον ἐνδοξότερον ἀπὸ
 τοῦτο τὸ ἀλωνάκι.» καὶ ἀπὸ τὸ Γ' Σχεδιάσμα τοῦ ἴδιου ἔργου: «Πέλαγο μέγα πολεμᾶ, βαρεῖ
 τὸ καλυβάκι».

μὲ τοῦ λαγοῦ τὸ γαῖμα : Ἀπὸ τὴν *Γυναῖκα τῆς Ζάκυθος*: «Καὶ ἰδοὺ μὲς στὴν καπνίλα μία
 μεγάλη γυναῖκα μὲ φόρεμα μαῦρο σὰν τοῦ λαγοῦ τὸ αἷμα, ὅπου ἡ σπῖθα ἔγγιζε καὶ ἐσβε-
 νότουνα.»

σὰν κόκαλα ποὺ πῆρανε οἱ Παργινοὶ μαζί τους : Κατὰ τὴν μετοικεσία τῶν Παργινῶν ὑπὸ τὴν
 ἀπειλὴ τῶν στρατευμάτων τῶν Τουρκαλβανῶν, πῆραν μαζί τους στὰ Ἑπτάνησα —ὅπου

κατὰ βάση μεταφέρθηκαν— τὰ λείψανα τῶν νεκρῶν τους, προκειμένου νὰ τὰ σώσουν ἀπὸ τὴ μανία τῶν ἐχθρῶν.

Σ' ἐλέγχ' ἡ πέτρα ποὺ κρατεῖς καὶ κλεῖ φωνὴ κι αὐτήνη : Ἀπὸ τὸ Β' Σχεδίασμα τῶν *Ἐλεύθερων Πολιορκημένων*.

Τασούλα Καραγεωργίου (Ἀλεξάνδρεια, Αἴγυπτος, 1954)

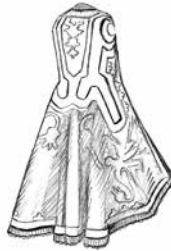
Φιλολόγος καὶ ποιήτρια. Πρόεδρος τῆς Πανελληνίας Ἑνώσεως Φιλολόγων καὶ διδάσκουσα στὸ Ποιητικὸ Ἐργαστήρι τοῦ Ἰδρύματος Τάκης Σινόπουλος – Σπουδαστήριο Νεοελληνικῆς Ποίησης. Τὸ ἔργο της περιλαμβάνει ποιητικὲς συλλογές, μελέτες καὶ ἐκτενῆ ἀρθρογραφία. Ἡ ποίησή της ἀντλεῖ συχνὰ τὰ θέματά της ἀπὸ τὴν κλασικὴ ἀρχαιότητα καὶ τὴ νεοελληνικὴ ἱστορία.

«Βραδυνὴ προετοιμασία»

Πηγή: Τασούλα Καραγεωργίου, *fragmentum ἀριθμὸς 53* (*Ἦτοι λόγος ποιητικὸς περὶ Παιδείας*), Ἀθήνα, Πλέθρον, 1986, σ. 18.

«Ἡ γυναῖκα τῆς Ζάκυθος στὴ στάση»

Πηγή: *Ἡμερολόγιο 2020. 1821: Λογοτεχνία καὶ Ἐπανάσταση μὲ κείμενα μελῶν τῆς Ἑταιρείας Συγγραφέων*, Ἀθήνα, Πατάκης, 2020, χ.σ.

Κωνσταντῖνος Παρθένης (1878/9-1967), *Αποθέωση τοῦ Ἀθανασίου Διάκου* (πρὶν τὸ 1933) |
λάδι σὲ καμβᾶ (371 x 380 ἐκ.), Ἐθνικὴ Πινακοθήκη – Μουσεῖο Ἀλεξάνδρου Σούτσου, Ἀθήνα.

Πλατεία Κολωνακίου

δὶς ἀναγνῶναι

Οἱ τρεῖς κύριοι βγῆκαν ἀπὸ τὸ κτίριο τῆς Νομικῆς Σχολῆς καὶ πέρασαν πολὺ πολὺ προσεκτικά, κωμικά σχεδόν, στὸ ἀπέναντι πεζοδρόμιο τῆς Σόλωνος. Πίσω ἀπ' τὰ σκληρά τους κολάρα, οἱ φοιτητικὲς ἀφίσες ἄρχισαν νὰ ξαναβρίσκουν τὴ χρωματικὴ τους ἰσορροπία. Στὴν πλευρὰ τῶν βιβλιοπωλείων κοντοστέκονται, ὁ ἓνας σπρώχνει τὴν πόρτα δειλά. Πλησιάζει στοὺς πάγκους, διαλέγει καὶ κατευθύνεται πρὸς τὸ ταμεῖο. Μικροδιαπληχτισμός· ὁ κύριος βγαίνει χωρὶς τὸ βιβλίο.

Ὁδὸς Σκουφᾶ. Σχόλια τῶν δυὸ πρὸς τὸν τρίτο – σὰν ἀθῶα πειράγματα. Κίνηση, φωνές, τύποι περίεργοι, κουβέντες ἀλλόκοτες καὶ κορίτσια στὸ ζαχαροπλαστεῖο κορίτσια. Καφέδες. Λένε νὰ καθίσουν, διστάζουν. Τοὺς σπρώχνουν. Τὸ γκαρσόνι περνώντας νὰ κάνουν πιὸ πέρα. Προτιμοῦν νὰ μοῦν στὴ διπλανὴ ἐκκλησιὰ γιὰ ἓνα κερί.

Βιτρίνες βίντεο γκόλ βιτρίνες κι αὐτοκίνητα τοὺς κορνάρουν συνέχεια. Ἰδέτε, ὁδὸς Ἀναγνωστοπούλου, λέει ὁ ἓνας. Τσακάλωφ. Ἐδῶ ἐγώ, προλαβαίνει ὁ δεύτερος καὶ στήνεται στὴν οὐρά. Ἀνάμεσα σὲ μηχανὲς ξυστά, ἐπιστρέφει μὲ τόστ· ἄφησε, λέει, ἀντίτιμο τὸ ρολοῖ του μὲ τὴν καδένα. Τρῶνε ἀδέξια, λειιάζονται λίγο, μπαίνοντας ἤδη στὴν Ξάνθου: ἐκεῖ ὁ τρίτος σὰν νὰ προσπαθεῖ νὰ τοὺς ξεναγήσει.

Νά τοι πιά στὴν πλατεία. Πανδαιμόνιο, κόντεψαν νὰ χαθοῦνε. Ἡ ἀλήθεια πῶς ὁ νεότερος μισοσταμάτησε σὲ κάτι γυμνὲς κι ἄλλα κρεμαστὰ τοῦ περιπτεροῦ. Πιάνονται ἀπ' τὸ χέρι, περνᾶνε. Ἀμίλητοι τώρα σὲ παγκάκι. Στὸ διπλάνο δυὸ καπνίζουν – νυστάζουν; Πιὸ κεῖ ἓνα χέρι σὲ στήθος. Κι αὐτοὶ νὰ κοιτάζουν ταμπέλες. Πλατεία Φιλικῆς Ἑταιρείας, Βρετανικὸ Συμβούλιο, Ἰντεραμερικαν. Χαμηλωμένοι, ὁ ἓνας κουνάει τὸ κεφάλι, οἱ ἄλλοι οὔτε κἀν.

Ἐνα ἀγοράκι τριῶν ἢ τεσσάρων πλησιάζει, Μαμά μου ποῦ εἶναι ἡ μαμά μου, καὶ κλαίει. Ὁ ἓνας δακρύζει. Ὁ ἄλλος τὸ παίρνει ἀγκαλιά, τὸ ἥσυχάζει. Νά καὶ ἡ μαμά του. Εὐχαριστῶ κύριοι, τὸ μαλώνει ἐνῶ φεύγουν. Σηκώνεται πρῶτος, Ἄς πηγαίνωμε, ψιθυρίζει βουρκωμένος κι ὁ Σκουφᾶς.

Χάθηκαν πρὸς τὴν Κανάρη, συζητώντας καὶ πάλι τοὺς καλύτερους τρόπους προετοιμασίας τοῦ Ἀγώνα.

κολάρα : (κολάρο) επιπρόσθετος γιακάς | *μικροδιαπληκτισμός* : μικροτσακωμός, άψιμαχία | *γκαρσόνι* : σερβιτόρος | *καδένα* : άλυσίδα | *λεκιάζονται* : (λεκιάζω) λερώνω τὰ ρούχα μου | *πανδαμόνιο* : φασαρία ένεκα συνωστισμού

Τὸ ποίημα ἀναφέρεται στὴν πλατεία Κολωνακίου, ἡ ὁποία ὀνομάζεται πλατεία Φιλικῆς Ἐταιρείας, τῆς ὁποίας οἱ τρεῖς ἡγετικές φυσιογνωμίες ἦταν οἱ Ἐμμανουὴλ Ξάνθος (1772-1852), Νικόλαος Σκουφᾶς (1779-1818) καὶ Ἀθανάσιος Τσακάλωφ (1790-1851). Ὁ Παναγιώτης Ἀναγνωστόπουλος (1790-1854), ποὺ ἀναφέρεται στὸ ποίημα, φέρεται νὰ ὑπῆρξε κι αὐτὸς μεταξὺ τῶν ἰδρυτικῶν μελῶν τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας. Ἀρχηγὸς τῆς ἦταν ὁ Ἀλέξανδρος Ὑψηλάντης (1792-1828), Ἕλληνας πρίγκιπας καὶ στρατιωτικὸς.

Βρετανικὸ Συμβούλιο : Τὰ γραφεῖα τοῦ Βρετανικοῦ Συμβουλίου (British Council) βρίσκονται ἐπὶ τῆς πλατείας Φιλικῆς Ἐταιρείας ἀπὸ τὰ 1945 κ.έ.

Ἰντεραμέρικαν : Ἀναφορὰ στὴ γνωστὴ ἀσφαλιστικὴ ἐταιρεία, ἡ ὁποία δραστηριοποιεῖται ἀπὸ τὰ 1969.

Στὸν ἑνατο ὄροφο τῆς ἐγκυμοσύνης

Πρέπει πιά νὰ σᾶς πῶ
κοκέτα μὲ ἀλεξήλιο
περνᾶω τὰ βράδια ἀπ' τὸ μυαλὸ κι ἀπὸ τὸ σπίτι σας
εἶμαι ἐκεῖνη ἡ ἐγκυος κυρία στὸ ἀσανσέρ τῆς πολυκατοικίας
σὲ κάθε ὄροφο κάνω ἔρωτα καὶ μ' ἓναν ἀπὸ σᾶς
κατρακυλᾶν σοβάδες στὰ ὄρθια
κι οὔτε ποὺ ξέρω τί θὰ βγάλει αὐτὴ ἡ κοιλάρα μὲ τοὺς ἔρωτες
κι οὔτε ποὺ ξέρω πότε κιόλας ἔφτασα στὸν ἑνατο
κλωτσάει τὴν πόρτα πετάγεται ἔξω στὴν ταράτσα
τὸ βρέφος Οὐίτμαν καὶ μὲ βὸλ πλανέ λιώνει στὴν ἄσφαλτο
ἢ τὸ ρουμπίνι στὸ κεφάλι τοῦ Ραβέλ
σκίζει τὴν χρούστα τοῦ Ἰνιακοῦ στὰ δυὸ
ἢ καλύτερα
ὁ παλαβο-Μπάιρον σκάει μύτη καὶ ρωτᾷ
κατὰ ποῦ πέφτει ρε παιδιὰ τὸ Μισολόγγι
ἢ μᾶλλον
μπρὸς σὲ καρτέρι κυνηγῶν μὲ προβολεῖς
χιμάει μικρὸς λαγὸς
καὶ κοκαλώνει.

κοκέτα : γυναικα ἐμφανίσιμη καὶ περιποιημένη | *ἀλεξήλιο* : ὀμπρέλα γιὰ τὸν ἥλιο | *σοβάδες* : (σοβάς) τὸ ἐπίχρισμα μὲ τὸ ὁποῖο καλύπτονται οἱ τοῖχοι ἐνὸς κτηρίου | *βὸλ πλανέ* : σοῦτ

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

ποδοσφαιριστῆ, ὁ ὁποῖος βρίσκεται στὸν ἀέρα | *ἰνιακοῦ* : (ἰνιακός) ἰνιακὸ ὄστό· τὸ πίσω μέρος τοῦ ἀνθρώπινου κρανίου

[Ἐἶχε ἕναν παπαγάλο]

Ἐἶχε ἕναν παπαγάλο
 ὁ Ρήγας ὁ Βελεστινλῆς
 ποὺ ὄλο ἐπαναλάμβανε:
 «Ἐλευθερία ἢ θάνατος»
 συνέχεια τὸ ἴδιο:
 «Ἐλευθερία ἢ θάνατος»
 Ὡσπου ὁ Ρήγας ἐκνευρίστηκε πολὺ
 μὲ τὸ χαζὸ πουλὶ
 καὶ κάπου τὸ ἴδωσε, τὸ χάρισε.
 Δὲν ᾔθελε, φοβήθηκε νὰ μὴ θυμᾶται
 φοβήθηκε νὰ τοῦ θυμίζουν
 τὸ ἱερὸ τὸ σύνθημα
 ὁ ντελικᾶτος Ἕλληνας.

ντελικᾶτος : Ἐμμεση ἀναφορὰ τοῦ συγγραφέα στὸ νεανικὸ ἔργο τοῦ Ρήγα, *Σχολεῖον τῶν ντελικᾶτων ἐραστῶν* (Βιέννη, 1790), διασκευὴ ἐρωτικῶν ἱστοριῶν τοῦ Γάλλου συγγραφέα Ρετίφ (ἢ Ρεστίφ) ντε λά Μπρετόν.

Γιάννης Βαρβέρης (Ἀθήνα, 1955 – Ἀθήνα, 2011)

Δοκιμογράφος, κριτικός, μεταφραστῆς καὶ ποιητῆς τῆς Γενιᾶς τοῦ '70. Τὸ ἔργο του περιλαμβάνει ἕνδεκα ποιητικὲς συλλογές (κυκλοφοροῦν συγκεντρωμένες σὲ δύο τόμους ἀπὸ τὶς ἐκδ. Κέδρος), πλῆθος μεταφράσεων, συναγωγές δοκιμίων γιὰ τὸ θέατρο καὶ τὴ λογοτεχνία, τρεῖς τόμους θεατρικῶν κριτικῶν, καθὼς ἐπίσης καὶ τὴν *Ἑλληνικὴ Ποιητικὴ Ἀνθολογία Θανάτου τοῦ εἰκοστοῦ αἰῶνα* μαζί μὲ τὸν Κ. Γ. Παπαγεωργίου.

«Πλατεία Κολωνακίου»

Πηγὴ: Γιάννης Βαρβέρης, *Ποιήματα 1975-1996*, Ἀθήνα, Κέδρος, 2000, σσ. 302-303.

«Στὸν ἔνατο ὄροφο τῆς ἐγκυμοσύνης»

Πηγὴ: Γιάννης Βαρβέρης, *Ποιήματα 1975-1996*, ὁ.π., σ. 92.

«[Ἐἶχε ἕναν παπαγάλο]»

Πηγὴ: Γιάννης Βαρβέρης, *Ζῶα στὰ σύννεφα*, Ἀθήνα, Κέδρος, 2013, σ. 33.

Ἵστερόγραφον Ὀδυσσέως Ἀνδρούτσου
(νὰ διαβαστεῖ μετὰ τὴ βέβαιη κατακρήμνιση)

I

Τώρα τὰ ὀστᾶ μου λευκαίνονται στὸν Ἄλφειό
συνενοοῦνται κρυφὰ μὲ τοὺς λεπρούς
καὶ τὰ καταμήγια τῶν παρθένων.
Πληθύνονται ἀκαριαίως τὰ ὑδρόβια
φιλοσοφοῦν τὴν ἴωση ἀθανασία.
Κι ὁ Λέοντας ἐγὼ
ποὺ τὴ Χαιρώνεια βρυχήθηκα μολπὴ
δίχως βολβούς
ἀόμματος τοῦ μέλλοντος ὁ ἐνορατικὸς
αἰτοῦμαι ἀπ' τὶς μανίες ἐν' ἀπόγευμα
ἓνα παιγνίδι ἐπαναληπτικὸ τῆς δόξας
κι ἄς εἶναι σ' ἐθνικὸ αὐτοκινητόδρομο
ἄς εἶναι καὶ σὲ μπάρ οἰνόπνευμα θολό.

II

Οἱ πτωτικοὶ τῶν ἄρθρων μ' ἐρωτεύτηκαν.
Σπουδάζω λεπιδόπτερα τοῦ ὕψους.
Ἔχω μανίκι βρώμικο
σὲ πύργο ἀποπατῶ τὰ ὄνειρά μου.
Μοῦ πῆραν τὶς παλάσκαις καὶ τὶς λέξεις
μοῦ πῆραν τὸ φεγγάρι καὶ τὴ λοχεία τῶν φόνων.
Γιὰ ποιὸ μακελεῖο κοκκινίζει τώρα ἡ Ἄνοιξι;
Κι ἀκοῦτε το λοιπὸν ἐσεῖς:
Ἄν ἔρτει ἓνας ξυπόλυτος καὶ λαμπροφορεμένος
ποὺ ἔχει τοῦ ρήσου τὰ πλουμιὰ τῆς ἀστραπῆς τὰ μάτια
ἂν ἔρτει νὰ παλαίψουμε νὰ πιοῦμε τὸ ποτί μας
μὲ θάνατο νὰ πάρουμε πίσω τὸν θάνατό μας
σὲ μιὰ κλεψύδρα πεῖτε του θὰ βᾶφω τὶς αὐγές
σὲ μιὰ πορφύρα μοναχὸς θὰ αἰμοπτύω τὴ δόξα.

III

Μὲ ἀντιπαροχές
 μὲ σκυροδέματα
 καὶ ὑποστυλώσεις κίωνων
 ἀγιάζουν λήθη οἱ παλιές ἀγάπες
 ὕμνοῦν ἓναν Ἀντροῦτσο στὸ ψυγεῖο.
 Χαράματα.
 Δὲν ἦρθαν ἀκόμα οἱ φύλακες
 τὰ σχόλια τῶν ξεναγῶν
 οἱ ράθυμες κυκλοφορίες.
 — Πῶς ἄφησες λοιπὸν νὰ σοῦ κόψουν τὰ νύχια
 τῆ χρυσαφένια χαίτη σου νὰ τηγε φάει ὁ σκόρος;
 — Ἄς ὄφονται οἱ Ἐκτελεστικοί.

IV

Ἦρθε στὴ ντάπια μου μιὰ μέρα ὁ Γκούρας μελιχρός.
 Τί μοῦ 'πε, ἀλήθεια –
 πάει καιρός –
 κι ἐγὼ τοῦ λέω, «Σὲ καλὸ σου, Γκούρα ἀδελφέ».
 Μόνο τὸ τέλος συγγρατῶ.
 Ἄλλὰ γι' ἀνέκδοτα θὰ νοιαζόμαστε τώρα;
 Ἐσεῖς μὲ τὴ σιωπὴ σας μὲ σκοτώσατε –
 γιὰ ἓνα στοίχημα χαμένο στὰ χαρτιά
 μοῦ πήρατε τὰ ὑπαίθρια σκηνικὰ
 τὰ μεταξένια ἐπίθετα μοῦ κλέψατε.

(I) *λευκαίνονται* : (λευκαίνομαι) ἀσπρίζω | *λεπρούς* : (λεπρός) χανσενικός | *καταμήνια* : (βλ. καὶ καταμήνιος κύκλος) ἔμμηνος ρύση | *ἀκαριαίως* : (βλ. καὶ ἀκαριαῖα) ξαφνικά, ἄμεσα | *μολπή* : μελωδία | (II) *λεπιδόπτερα* : (λεπιδόπτερο) τάξη τῶν ἐντόμων, στὴν ὁποία ἀνήκουν, λ.χ., οἱ πεταλοῦδες | *ἀποπατῶ* : ἀφοδεύω | *παλάσκαις* : (παλάσκα) θήκη ἀποθήκευσης φυσιγγίων ἢ/καὶ πυρομαχικῶν | *λοχεία* : γέννα | *ἔρτει* : ἔρθει | *ζυπόλυτος* : ἀνυπόδητος | *ρήσου* : (ρῆσος) λύγκας | *πλουμιά* : (πλουμί· βλ. καὶ πλουμίδι) κεντητὴ διακόσμηση σὲ ἐργόχειρο ἢ σὲ ἐνδυμασία | *ποτί* : ποτό, πιῶμα | *αἰμοπτύω* : φτύνω αἷμα | (III) *ἀντιπαροχές* : (ἀντιπαροχή) διαδικασία παραχώρησης οἰκοπέδου πρὸς ἀνοικοδόμηση κτηρίου καὶ ἀπόκτηση μεριδίου ἐξ αὐτοῦ | *σκυροδέματα* : (σκυροδέμα) τσιμέντο, μπετόν | *ὑποστυλώσεις* : (ὑποστυλώση) τοποθέτηση στηρίγματος | *κίωνων* : (κίονας) στύλος, κολώνα | *λήθη* : λησμονιά | *ράθυμες* : (ράθυμος) νωθρός, βαριεστημένος, βραδυκίνητος | *σκόρος* : ἔντομο ποῦ προκαλεῖ φθορὰς σὲ ὑφάσματα | (IV) *ντάπια* : (βλ. καὶ τάπια) προμαχῶνας | *μελιχρός* : ἡδύς, γλυκός

πού τῆ Χαιρώνεια βρυχήθηκα μολπή : Ὁ Ἀνδρούτσος νίκησε τὰ στρατεύματα τοῦ Τούρκου Μπερκοφτσαλή στὰ 1823, ὡς ἀντίποινα γιὰ τὸν ἐμπρησμό τοῦ μοναστηρίου τῆς Δαύλειας πού ὁ τελευταῖος ἐπιχείρησε γιὰ λογαριασμό τοῦ Σελῆμ πασᾶ.

Ἄς ὄψονται οἱ Ἐκτελεστικοί : Ὁ Ἰωάννης Κωλέττης (1773/74-1847) ἦταν μέλος τοῦ Ἐκτελεστικοῦ καὶ προσωπικὸς ἐχθρὸς τοῦ Ἀνδρούτσου. Λέγεται ὅτι συνέβαλε καὶ αὐτὸς στὴν καταδίκη καὶ τὸ τραγικὸ τέλος τοῦ Ἀνδρούτσου.

Γκούρας : Πρόκειται γιὰ τὸ πρωτοπαλίκαρα τοῦ Ἀνδρούτσου, Γιάννη Γκούρα (1791-1826), ὁ ὁποῖος συνωμότησε μαζί με ἄλλους ὄπλαρχηγούς, φυλάκισε τὸν Ἀνδρούτσο στὴν Ἀκρόπολη τῶν Ἀθηνῶν καὶ στίς 5 Ἰουνίου 1825 τὸν κατακρήμνισαν.

Στέφανος Γιονᾶς (1956)

Συγκριτολόγος, μεταφραστὴς καὶ ποιητής. Ζεῖ καὶ ἐργάζεται στὸ Klagenfurt τῆς Αὐστρίας. Στὰ γερμανικὰ κυκλοφορεῖ ἡ ἐργασία του *Ἐρὸς τύραννος. Ἡ ἀναμέτρηση τοῦ Φρήντριχ Χάιλντερλιν μὲ τὸν Σοφοκλῆ* (Baden-Baden, DWV, 2011).

«Ὑστερόγραφον Ὀδυσσέως Ἀνδρούτσου (νὰ διαβαστεῖ μετὰ τὴ βέβαιη κατακρήμνιση)»

Πηγή: Στέφανος Γιονᾶς, *Ὁ θεληματικὸς χαρταετὸς τοῦ Paul Klee*, Ἀθήνα, Τυπωθήτω, 2016, σσ. 71-74.

Ὁ λόρδος Charles Murray πεθαίνει γιὰ τὴν Ἑλλάδα
(1824)

στὸν Κώστα Χριστοφιλόπουλο

ἀθῶα βροχὴ ἀποφάσισε
λύσε αὐτὸ τὸ αἰνίγμα τὴν καρδιά μου
σὰ σύννεφο μαῦρο σκεπάζει
τὴ ζωὴ μου
ὁ οὐρανὸς περνάει καὶ χάνεται
δὲν ὑπάρχει ποτὲ οὐρανὸς
μόνο τὸ βλέμμα ποὺ τὸν ζητάει
στὰ ὄρεινὰ περάσματα τῆς Ἀχαΐας
περιμένω τὴν ἀπάντησιν
μὴν ἄργεῖς ἄλλο βροχὴ
στὸ δρόμο ἀπὸ τὸ Ναύπλιο γιὰ Μεσολόγγι
ἔχουν γίνεῖ ὅλα σκληρὰ ἀκατεύναστα
σὰν ἐφιάλτης τοῦ Θεοῦ
ποὺ κοιμᾶται
εἶναι 26 Ἰουλίου 1824
πᾶνε εἰκοσιδύο μέρες
ποὺ κάηκαν τὰ Ψαρά
ποὺ ἔγινε στάχτη ἡ ψυχὴ μου
οἱ Ἕλληνες μὲ περιφρόνησαν
ἡ οἰκογένειά μου μὲ ἀρνήθηκε
ὅμως ἀπὸ σένα βροχὴ περιμένω
τὴν ἀπόλυτη εἴδησιν
ἀγλαὸν ὕδωρ φῶς μου
ἄστραψε τώρα
στὴ σκοτεινιά τῆς ἐπιφάνειας
παραμέρισε τὸ κορμί μου
καὶ μπές
ὁ θάνατός μου εἶναι ἄδειος

ἀκατεύναστα : (ἀκατεύναστος) αὐτὸς ποὺ δὲν κατευνάζεται, ὁ ταραγμένος | *ἀγλαόν* : (ἀγλαός) φωτεινός, λαμπρός | *ὔδωρ* : νερό | *παραμέρισε* : (παραμερίζω) κάνω κάτι στὴν ἄκρη, παρακάμπτω

Ὁ Τσάρλς Μάρρεϊ (1799-1824) ἦταν Βρετανὸς φιλέλληνας, ὁ ὁποῖος ἔσπευσε στὰ 1824 στὴν Ἑλλάδα γιὰ νὰ συμβάλει στὴν Ἐπανάσταση τοῦ 1821. Κατὰ τὴ διάρκεια τῆς παραμονῆς του στὴν Πελοπόννησο κρυολόγησε σοβαρὰ καὶ τελικὰ κατέληξε στὴν Γαστούνη.

ποὺ κήηκαν τὰ Ψαρά : Στις 21 Ἰουνίου τοῦ 1824 τὰ Ψαρά κατελήφθησαν ἀπὸ τοὺς Τούρκους καὶ πυρπολήθηκαν· ὅσοι κάτοικοι δὲν κατάφεραν νὰ ἐγκαταλείψουν τὴ νῆσο βρήκαν μαρτυρικὸ θάνατο μαχόμενοι κι ὑπερασπιζόμενοι τὸν τόπο τους.

Βαγγέλης Κάσσο (Καρδίτσα, 1956)

Ποιητής. Σπούδασε Νομικὰ στὴν Ἀθήνα καὶ στὸ Στρασβούργο. Τὸ ἔργο του περιλαμβάνει ποιητικὲς συλλογές.

«Ὁ λόρδος Charles Murray πεθαίνει για τὴν Ἑλλάδα (1824)»

Πηγή: Βαγγέλης Κάσσο, *Ἀδιαπέραστο φῶς*, Ἀθήνα, Ἴνδικτος, 1998, σσ. 55-56.

Ἐν τῷ μετάξι

Ὁ πατέρας ἐμπορεύετο τὰ μετάξια
ἐδάνειζε στὰ καράβια.
Ἐῶκολα ἔφτασαν ἀπὸ ἀντίκρον.
Καΐκια, σπίτια ἔκαφαν.
Ἔσπασαν τὰ μαγαζιά τῶν ἐμπόρων.
Κι ὁ ἀνεστάτης τοῦ εἶπε
Ἄν ἔρχεσθε στὸ χωριό μου
τὸ *Θολὸ Ποτάμι*
ποῦ εἶναι σίγουρα ἐκεῖ;
Ἡ ὥρα περνοῦσε
ἀκούονταν τουφεκιές.
Μ' ἔστειλαν νὰ φέρω νερὸ
ἀπ' τὴ βρύση. Γόρμισα.
Μπρὸς στὴ σπηλιὰ ὁ πατέρας.
Τὸ κεμέρι του βαρὺ
νὰ τὸ μεταγυρίσω δὲν μπόρεσα.
Ἐξεκίνησα γιὰ τὴ Χώρα.
Ἔβλεπα σκοτωμένους,
ἔσταυρωμένους.
Οἱ ἀγάδες ἐρώτησαν
Τίνος εἶσαι; Ἀπὸ ποῦ;
Κατέβηκα τὸν δρόμο
μὲ τοὺς σκλάβους.
Ἐμάλωναν ποιὸς θὰ μὲ πάρῃ.
Ἐμεινα ἐκεῖ καιρό.
Τὴν ὀρμήνευαν νὰ μὲ πουλήσῃ.
Οὔτε ἕκατὸ γρόσια δὲν δίνουν
γιατὶ αὐτὸ θὰ πεθάνῃ—
ἤμουν ἐλεεινὸ ἀπ' τὴν ἀρρώστεια.
Ἐγὼ θέλω κάμη παιδί μου ἐσένα,
ἐσὺ δὲν θέλεις.
Μὲ ξάπλωσαν καὶ προσπαθοῦσαν
νὰ μὲ ξελιγοθυμήσουν.

Σὲ θέλω παιδί μου.
 Δὲν γίνεσαι Ἀμέτ;
 Γινὸ Χριστιανὸ δὲν μπορῶ
 νὰ ἴχω.
 Φέρε τον κάτω, λέγει ὁ μεσίτης
 τοῦ Γεσιρ παζαριοῦ.
 Χώρα ἐσύ;
 Ὅχι, Μαστιχόχωρα.
 Ἐκύτταξε τὰ χέρια μου
 νὰ βεβαιωθῆ
 ἂν τοῦ ἴλεγα ἀλήθεια.
 Χώρα ἐσύ, μοῦ κάνει.
 Χώρα, τοῦ εἶπα.
 Μ' ἀγόρασε. Τὴν ἐπλήρωσε.
 Ἐκεῖνη ἢ καὶ μὲνη μὲ φιλοῦσε,
 ἔκλαιε καὶ ἔλεγε
 Ἐγὼ θέλω παιδί μου νὰ γίνεις.
 Μὰ σὺ δὲν θέλεις.
 Ἡ ὥρα εἶχε περάσει.
 Ὁ ἥλιος ἐβασίλευε.
 Ὁ βαρκάρης μὲ ἐκύτταξε λυπητερά.
 Στὴ μακρυνὴ ὄχθη
 ὅπου κατοικοῦν οἱ ἄλλοι
 ἐφυσοῦσε
 ὅμως ἐνάντιο ἀέρα.

Ἡ ἀφήγηση τοῦ Λεωνῆ Μ. Καλβοκορέση στὸ *Ἱστορία τοῦ παπποῦ 1822* (Ἐπανεκδόση Πανεπιστήμιο Κρήτης).

καΐκια : (καΐκι) ἰστιοφόρο μικροῦ μεγέθους, προορισμένο γιὰ ἀλιευτικούς σκοπούς | *ἀνεστάτης* : ἐπιστάτης μιᾶς ἀγροτικῆς ἔκτασης | *κεμέρι* : δερμάτινη ζώνη μὲ θήκες γιὰ τὴ φύλαξη χρημάτων κι ἄλλων τιμαλφῶν | *μεταγυρίσω* : (μεταγυρίζω) ἐπιστρέφω, μεταστρέφω | *ἀγάδες* : (ἀγᾶς) ὀθωμανικὸς διοικητικὸς τίτλος | *ὀρμίνευαν* : (ὀρμινεύω) συμβουλευῶ | *γρόσια* : (γρόσι) ἀσημένιο νόμισμα, τὸ ἓνα ἑκατοστὸ τῆς χρυσῆς λίρας | *ζελιγοθυμῆσουν* : (ζελιγοθυμῶ) συνεφέρνω

Τὸ ποίημα παρουσιάζεται μὲ ἐλαφρῶς τροποποιημένη μορφή ἀπ' ὅ,τι στὴν ἔκδοσή του ἀναφέρεται στὶς πηγές. Πέραν τῆς πλαγιογράφησης τῶν στίχων τοῦ ποιήματος, ἡ τελικὴ

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

ἀναφορά σχετικά με τὴν ἀφήγηση τοῦ Λεωνῆ Μ. Καλβοκορέση στὴν πρώτη ἐκδοχὴ ἀναγράφεται ὡς ἐξῆς: «(Βασισμένο σὲ ἀφήγηση τοῦ Α. Μ. Καλβοκορέση, 1822)».

τὸ Θολὸ Ποτάμι : Τὸ Θολὸ Ποτάμι (ἢ Θολοποτάμι) εἶναι χωριὸ τῆς Χίου.

τοῦ Γεσίρ παζαριοῦ : Τὸ γεσίρ-παζάρ εἶναι τὸ σκλαβοπάζαρο· τὸ μέρος ὅπου γίνονταν ἀγοραπωλησίες ὑπόδουλων Ἑλλήνων ἀπὸ τοὺς Ὀθωμανούς.

Μαστιχόχωρα : Τὰ Μαστιχόχωρα (ἢ Μαστιχοχώρια) εἶναι τὰ χωριὰ τῆς Χίου στὰ ὁποῖα γίνετα ἡ μεγαλύτερη παραγωγὴ μαστίχας, ὅπως μαρτυρᾷ ἄλλωστε καὶ τὸ ὄνομά τους.

(Βασισμένο σὲ ἀφήγηση τοῦ Α. Μ. Καλβοκορέση, 1822) : Πρόκειται γιὰ τὸ σύντομο αὐτοβιογραφικὸ τύπου ἀφήγηση τοῦ Λεωνῆ Μ. Καλβοκορέση, *Ἱστορία τοῦ παπποῦ 1822*, Χίος, Τυπ. Ν. Χίου, χ.χ. Ὁ Α. Μ. Καλβοκορέσης (1881-1962) ἦταν πολιτικός, λόγιος καὶ συγγραφέας ἀπὸ τὴν Χίο, μὲ πλούσιο πολιτικὸ καὶ φιλανθρωπικὸ ἔργο γιὰ τὸ νησί.

Λιάνα Σακελλίου (Ἀθήνα, 1956)

Πανεπιστημιακὸς, μεταφράστρια καὶ ποιήτρια. Σπούδασε Ἀγγλικὴ Φιλολογία στὴν Ἀθήνα, τὸ Ἐδιμβούργο, τὸ Ἔσσεξ καὶ τὴν Πενσυλβάνια. Διδάσκει ἀμερικανικὴ λογοτεχνία στὸ Τμῆμα Ἀγγλικῆς Φιλολογίας τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν. Ἐπίσης, διδάσκει στὸ Ἐργαστήρι Δημιουργικῆς Γραφῆς τοῦ Ἰδρύματος Τάκης Σινόπουλος – Σπουδαστήριο Νεοελληνικῆς Ποίησης, καὶ στὸ ἀντίστοιχο ἐργαστήρι τοῦ Τμήματος Ἀγγλικῆς Γλώσσας καὶ Φιλολογίας, ἐκδίδοντας τὴν ἐπετηρίδα *ἀ-φορμές*, ἡ ὁποία συνίσταται ἀπὸ τὸ ὕλικὸ τοῦ ἐργαστηρίου. Στὸ ἔργο της περιλαμβάνονται ποιητικὰ βιβλία, μεταφράσεις καὶ μελέτες.

«Ἐν τῷ μεταξύ»

Πηγὴ: *Ἡμερολόγιο 2020. 1821: Λογοτεχνία καὶ Ἐπανάσταση μὲ κείμενα μελῶν τῆς Ἐταιρείας Συγγραφέων*, Ἀθήνα, Πατάκης, 2020, χ.σ.

Ραγιάδες

23 Μαρτίου σκάρτα ὀχτῶ βρέθηκα στὴν ἀναπαράσταση. Τοὺς ἥρωες τοῦ Εἰκοσιένα τοὺς ἀγαποῦσα σὰν εἶδα ὅμως στὸ ἄλογο τὸν Γέρο τοῦ Μοριᾶ σκαρφάλωσα εὐθύς σὲ μιὰ μουριά – καληώρα οἱ ραγιάδες βγήκα στὸ κλαρί. Κάτω ὁ πατέρας εἶχε γίνει Τοῦρκος μὰ εὐτυχῶς ὁ ἥρωας δὲν τὸν εἶδε καὶ τὴ γλύτωσε. Ἦρθαν μετὰ ὁ Παπαφλέσσας κι ὁ Νικηταρᾶς. Οἱ τρεῖς τους φαίνεται ἔπαιζαν μαζὶ μικροὶ – ὁ ἓνας ἔλεγε στὸν ἄλλο καλὸ βόλι. Ἀκοῦς μπαμπά μου φώναξα καλὸ πράμα οἱ βόλοι: ἡ Ἱστορία μὲ δικαίωσε. Ἄρχισαν ὕστερα οἱ χοροὶ κομματί ξαλεγράρισε τὸ Γένος. Τὰ ἄχα μπερδέψει ὅλα παπα-Λάμπρινα οἱ ἥρωες τὰ κλαρίνα οἱ μπαταριές ἔγιναν στὸ μυαλό μου ἓνα. Καὶ τὸ πιὸ ὠραῖο: μὲ τέτοιους ἄντρες γύρω ὠρίμασα κι ἐγώ. Μὰ πιὰ σὰν καθετὶ ὠριμὸ τί ἤθελα στὸ δέντρο. Κατέβηκα μὲ ἔσυρε σπῆτι φυσικὰ ἀπ' τὸν καρπὸ ὁ πατέρας. Τοῦ ἔχωνα τὰ νυχάκια μου ὅπου ἔβρισκα – ἔλιαζε πίσω τὰ δικά του ὁ αἰτός.

ραγιάδες : (ραγιάς) ὑπόδουλος, σκλάβος | *σκάρτα* : σχεδόν, οὔτε | *εὐθύς* : ἀμέσως | *καληώρα* : (ἔκφρ.) ὅπως ἐπ' εὐκαιρία | *βγήκα στὸ κλαρί* : (ἔκφρ.) (βγαίνω στὸ κλαρί) φεύγω πρὸς ἀναζήτηση καλύτερης τύχης· γίνομαι κλέφτης στὰ βουνά | *εἶχε γίνει Τοῦρκος* : (ἔκφρ.) (γίνομαι Τοῦρκος) θυμῶν ὑπέρμετρα | *καλὸ βόλι* : (ἔκφρ.) καλὴ τύχη | *βόλοι* : (βόλος) συνήθως γυάλινες σφαῖρες ποὺ χρησιμεύουν ὡς παιδικὸ παιχνίδι | *ξαλεγράρισε* : (ξαλεγράρω) ζωηρεύω, εὐφραίνομαι | *μπαταριές* : (μπαταριά) πυροβολισμὸς, ὁμοβροντία | *καρπὸ* : (καρπός) ἡ κλειδωσὴ τοῦ χειριοῦ ἀνάμεσα στὴν παλάμη καὶ τὸν πήχη | *ἔλιαζε* : (λιάζω) ἐκθέτω στὸν ἥλιο

23 Μαρτίου : Ἡ ἀναπαράσταση ποὺ περιγράφεται ἀναφέρεται στὴν ἀπελευθέρωση τῆς Καλαμάτας, ἡ ὁποία συνέβη στὶς 23 Μαρτίου τοῦ 1821 κι ἀποτελεῖ ἓνα ἀπὸ τὰ πρῶτα μείζονα γεγονότα τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασης. Σὲ αὐτὴν καθοριστικὸ ρόλο διεδραμάτισαν οἱ Κολοκοτρώνης, Παπαφλέσσας, Ἀναγνώσταρᾶς καὶ οἱ δυνάμεις τῆς Μάνης μὲ πρωτοστάτη τὸν Πετρόμπεη Μαυρομιχάλη.

σὰν εἶδα ὅμως στὸ ἄλογο τὸν Γέρο τοῦ Μοριᾶ : Ἀναφορὰ στὸν Θεόδωρο Κολοκοτρώνη (1770-1843), σπουδαῖο ὄπλαρχηγὸ καὶ μετέπειτα ἀρχιστράτηγο τῶν ἐλληνικῶν στρατευμάτων κατὰ τὴ διάρκεια τῆς Ἐπανάστασης καὶ τῆ μετεπαναστατικῆς περιόδου, ποὺ ἠγήθηκε τῶν ἀπελευθερωτικῶν ἀγώνων στὴν Πελοπόννησο, γνωστὸς μὲ τὸ προσωνύμιο «Γέρος τοῦ Μοριᾶ». Εἶχε ἔντονη πολιτικὴ δράση, διώχθηκε πολλὰ φορὲς ἀπὸ τοὺς πολιτικούς του ἀντιπάλους, ὡστόσο κατάφερε νὰ ἐπιβίωσει ἀποκτώντας μετὰ θάνατον τὸν βαθμὸ τοῦ Στρατάρχη καὶ ἔχοντας κατακτήσει μιὰ ξεχωριστὴ θέση στὴ λαϊκὴ συνείδηση γιὰ τὴν εὐθυκρισία, τὶς τακτικὲς καὶ τὴ γενναϊότητά του.

σκαρφάλωσα εὐθύς σὲ μιὰ μουριά : Ἡ σκηνὴ θυμίζει τὸν Ζακχαῖο τῶν Γραφῶν, ὁ ὁποῖος «προδραμῶν ἔμπροσθεν ἀνέβη ἐπὶ συκομορέαν» (*Κατὰ Λουκᾶν* 19:4).

παπα-Λάμπραινα : Δημοτικό ᾄσμα.

ἔλιαζε πίσω τὰ δικά του ὁ αἰτός : Αναφορά στὸ δημοτικὸ ᾄσμα «Ἐνας αἰτός καθότανε» καὶ συγκεκριμένα στοὺς στίχους: «Ἐνας αἰτός καθότανε στὸν ἥλιο καὶ liaζότανε / Καὶ τσίμπαγε τὰ νύχια, τὰ νυχάκια του, τὰ νυχοποδαράκια του».

Γιάννης Τζανετάκης (Καλαμάτα, 1956)

Δημοσιογράφος, κριτικὸς καὶ συγγραφέας. Σπούδασε Πολιτικὲς καὶ Οἰκονομικὲς Ἐπιστῆμες στὴν Ἀθήνα. Συνεργάστηκε κατὰ καιροὺς μὲ περιοδικὰ καὶ ἡμερήσιες. Τὸ συγγραφικὸ του ἔργο περιλαμβάνει ποιητικὲς συλλογὲς καὶ κριτικογραφία.

«Ραγιάδες»

Πηγή: Γιάννης Τζανετάκης, *Στὸ νήπιο μὲ στυλό*, Ἀθήνα, Καστανιώτης, 1998, σ. 33.

Ἡ ἔξωση τοῦ Ὅθωνα

στὸν Κυριάκο

Ὁ φημισμένος ὀπλαρχηγὸς Τσάκας Ἀθανάσιος,
τοῦ ἀρχιστράτηγου Γεωργίου Καραϊσκάκη
πρῶτος κουμανταδόρος,
ὅταν συνεστήθη τὸ κράτος τὸ νεοελληνικό,
μ' ἓνα Δὲ θέλω τίποτα
ἀποποιήθηκε χρήματα, τιμές, προνόμια
γιὰ τοὺς ὑπὲρ τῆς πατρίδος ἡρωϊκοὺς ἀγῶνες του
καὶ ἀποσύρθηκε στὸν Παρνασσό,
ὅπου καὶ ἔζησε μέχρι τὸ θάνατό του
σὲ μιὰ στάνη μὲ κατσικοπρόβατα
πού 'χε 'κεῖ νὰ βόσκει.

Τὸ τσίλικο βασιλικὸ ζευγος,
Ὅθων καὶ Ἀμαλία,
περιοδεύοντας στὰ 1838 τὴ χώρα τῆς Φωκίδας
καὶ τοὺς τόπους τοὺς ἱεροὺς τοὺς πέριξ τῶν Δελφῶν,
κατόπιν συστάσεως αὐλικοῦ δραγουμάνου καὶ ξεναγοῦ,
προδῆλως θαυμαστοῦ ἀνυπόκριτου τῶν μεγάλων ἀνδρῶν,
πορεύτηκε —λέει— πρὸς τὸ μαντρί τοῦ Τσάκα
νὰ δεῖ νὰ συγχαρεῖ τὸν ἥρωα
ποὺ δὲν εἶχε καταδεχτεῖ προνόμια, χρήματα, τιμές
γιὰ τοὺς ὑπὲρ τῆς πατρίδος ἡρωϊκοὺς ἀγῶνες του
καὶ ζοῦσε μὲ τὰ ζῶα του.

Ἐκατὸ μέτρα πάνω-κάτω πὲς ἀπὸ τὸ ἔμπα τοῦ μαντριοῦ
ἐντρομοὶ οἱ βασιλεῖς ἀπὸ 'νανε πνιγμὸ ἔκαναν πίσω
κι ἔτσι δὲν συνεχάρησαν ποτές τὸν Τσάκα τὸν περιώνυμο
ποὺ ἀνάσαινε ἀρειμάνιος καὶ πανευτυχῆς
ἐλευτεριᾶς ἀγέρα:

Ἡ μπόχα τῶν ζῶν τοῦ Τσάκα εἶχε τσακίσει προφανῶς
τις λεπτές ὄσφρησες τῶν νεαρῶν ἐστεμμένων.

Τοῦ Ὁθωνα ἡ ἔξωση
 δὲν ἔγινε τὸν Ὀκτώβρη τοῦ ἔξηνταδύο
 —τότε ἀπλῶς συνετελέσθη,
 τότε δηλαδὴ ὀλοκληρώθηκε
 ἐπάνω στὸ γερὸ σκαρὶ τοῦ ἀτμοδρόμωνα *Ἀμαλία*
 τὸ προτσές τὸ μακρὸν καὶ πολύχρονο
 πού 'χε ἀρχίσει κεῖνο τὸ μαγιάτικο ἀπόγιομα
 ἕκατὸ μέτρα ἀπ' τὸ βασιλεῖο τοῦ Θανάση Τσάκα,
 ὅταν τὰ δύο νεαρὰ κλωνιὰ τῶν Βιττελσβάχων
 ἔκαναν μεταβολή
 μὴν ἀντέξαντας τὴ μυρουδιά
 τῆς δόξας τῶν Ἑλλήνων,
 στοὺς ὁποίους εἶχε ῥθει ἡ Μεγαλειότητά τους
 μὲ τὶς εὐλογίες τῶν Μεγάλων Δυνάμεων
 ἐλέω Θεοῦ νὰ βασιλεύσει.

κουμανταδόρος : διευθυντής, ἐπικεφαλῆς | *ἀποποιήθηκε* : (ἀποποιοῦμαι) (ἐδῶ) δὲν δέχομαι κάτι ποὺ ἔχω κερδίσει ἢ κάτι ποὺ μοῦ παραχωρεῖται | *στάνη* : ποιμνιοστάσιο, μαντρί, στρούγκα | *τσιλικο* : (τσιλικός) (ἐδῶ) νεόκοπος, φρέσκος, καινούργιος | *πέριζ* : τριγύρω | *δραγουμάνου* : (δραγουμάνος) διερμηνέας | *προδήλωσ* : φανερά | *πορεύτηκε* : (πορεύομαι) κατευθύνομαι | *μαντρί* : ποιμνιοστάσιο, στάνη, στρούγκα | *καταδεχτεῖ* : (καταδέχομαι) δέχομαι νὰ κάνω κάτι ποὺ δὲν μοῦ ἀρμόζει | *ζά* : ζῶα | *πάνω-κάτω* : (ἔκφρ.) περίπου | *ἔμπα* : εἴσοδος | *περιώνυμο* : (περιώνυμος) ξακουστός | *ἀρειμάνιος* : τραχὺς στοὺς τρόπους, πολεμοχαρής | *μπόχα* : ἔντονη, δυσάρεστη μυρωδιά | *λεπτές* : (λεπτός) (ἐδῶ) εὐαίσθητος | *ἐστεμμένων* : (ἐστεμμένος < στέφω) (ἐδῶ) νυμφευμένος καὶ ἀναγορευμένος βασιλέας | *σκαρὶ* : σκελετὸς πλοίου | *ἀτμοδρόμωνα* : (ἀτμοδρόμωνα) ἀτμοκίνητο ἱστιοφόρο | *προτσές* : διαιδικασία | *ἀπόγιομα* : ἀπόγευμα | *κλωνιά* : (κλωνί) κλωνάρι, κλαρί (ἐδῶ) γόνος, τέκνο | *μεταβολή* : (ἐδῶ) ἐπιτόπια περιστροφή | *ἐλέω Θεοῦ* : (ἔκφρ.) συνοδεία μοναρχικῶν τίτλων

Ὁ τίτλος τοῦ ποιήματος ἀναφέρεται στὴν ἔξωση τοῦ βασιλικοῦ ζεύγους τοῦ Ὁθωνα καὶ τῆς Ἀμαλίας στὶς 12 Ὀκτωβρίου τοῦ 1862, κατόπιν γενικευμένης δυσαρέσκειας τοῦ νεοελληνικοῦ λαοῦ, ἡ ὁποία ἐκδηλώθηκε μὲ ἀπανωτὰ ἐπαναστατικὰ ἀντιμοναρχικὰ καὶ ἀντιδυναστικὰ κινήματα ἀνὰ τὴν ἐπικράτεια, ἀρχῆς γενομένης ἀπὸ τὴν Ναυπλακὴ Ἐπανάσταση τοῦ Φεβρουαρίου τοῦ 1862, ὅταν οἱ Δημήτριος Γρίβας, Πέτρος Μαυρομηχάλης καὶ Δημήτριος Μπότσαρης ἐκδήλωσαν ἔνοπλα τὴ δυσαρέσκεία τους ἐπιζητώντας τὴν ἀνατροπὴ τοῦ Ὁθωνα.

Τσάκας Ἀθανάσιος : Ἦρωας τοῦ ποιήματος εἶναι ὁ Θανάσης Τσάκας (ἢ Τσιάκας) (1779-1851), ἀγωνιστὴς τῆς Ἐπαναστάσεως, γνωστὸς καὶ ὡς Γερο-Τσάκας. Πολέμησε στὸ πλευρὸ τοῦ Κατσαντώνη καὶ τοῦ Καραϊσκάκη, μὲ τὸν ὁποῖον καὶ συνδέθηκε στενά. Ὅπως ἀναφέρεται καὶ στὸ ποίημα, ἔπειτα ἀπὸ τὴν ἀπόσυρσή του στὸν Παρνασσό, δὲν ἐπεδίωξε καμία σύνταξη ἢ ὀποιοδήποτε προνόμιο γιὰ τὶς ἐθνικὲς του ὑπηρεσίες.

Το τσίλικο βασιλικό ζεύγος, / Όθων και Αμαλία : Ο Όθων Α΄ της Ελλάδος νυμφεύθηκε την Αμαλία στις 10 Νοεμβρίου του 1836 και έφτασαν μαζί στην Ελλάδα στις 2 Φεβρουαρίου του 1837.

άτμοδρόμωνα Αμαλία : Τον Οκτώβριο του 1862, όταν και έκθρονίστηκε τελικά ο Όθων, το βασιλικό ζεύγος βρισκόταν στον άτμοδρόμωνα «Αμαλία II».

των Βιτελσβάχων : Πρόκειται για τον βασιλικό οίκο των Βίτελσπαχ (Wittelsbach), η στα ελληνικά των Βιτελσβάχων, ο οποίος προερχόταν από την Βαυαρία κι από τον όποιον προήλθε και ο Όθων.

Κολοκοτρωνέικο 1

Μοῦ λέει τότε ὁ Ἀρβανίτης: «Θὰ σᾶς-ε κάψουμε τὴ χώρα,
καὶ νὰ μὴν ἀφήσουμε πέτρα εἰς ἄλλην πέτρα.»

Τοῦ ἀποκρίθηκα: «Βρὲ Ἀρβανίτη,
τίνος τὰ λὲς αὐτά;
Ἄς πολεμήσουμε καὶ μιὰ φορὰ καβάλλα
καὶ τότε
βλέπετε!

Τὴν χώρα,
ἂν τὴν κάψετε,
οἱ πρόγονοί μας τὴν ἔφκιασαν,
καὶ πάλι τὴν φκιάνομε·
ἐσεῖς
ὅμως
θὰ σᾶς περάσουμε
ὅλους
ἀπὸ τὸ σπαθί.»

καβάλλα : ἔφιππος | θὰ σᾶς περάσουμε ὅλους ἀπὸ τὸ σπαθί : (ἔκφρ.) (περνῶ ἀπὸ τὸ σπαθί) διαπερνῶ κάποιον μὲ σπαθί

Τὰ ἀποσπάσματα τοῦ ποιήματος προέρχονται ἀπὸ τὸ βιβλίο *Διήγησις συμβάντων τῆς ἐλληνικῆς φυλῆς ἀπὸ τὰ 1770 ἕως τὰ 1836* (Ἀθήνα, Τυπ. Χ. Νικολαΐδου Φιλαδελφῆως, 1846), ἤγουν τὰ ὑπαγορευμένα στὸν Τερτσέτη ἀπομνημονεύματα τοῦ Θεόδωρου Κολοκοτρώνη.

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

Κολοκοτρωνέικο 2

Μία φορά
 εἰς τὰ Τρίκορφα
 ὁ Ἀναγνώστης Ζαφειρόπουλος
 ἀπὸ τὸ Ζυγοβίστι,
 τὸν ὁποῖον εἶχα γραμματικὸν
 τότε,
 μὲ ἤβλεπε
 ὁποῦ ἀγωνιζόμουν εἰς τὰ εἰκοσιτέσσερες ὥρας
 χτυπώντας εἰς τὰς πλάτες τῶν Τουρκῶν
 καὶ πάντα μου μὲ ἄρματα δυστυχημένα.
 Εἰς τὰ εἰκοσι ἐπήγαινα εἰς τὴν τέντα μου
 καὶ ἔτρωγα
 ὀλίγο
 ψωμί.

Μοῦ εἶπε:
 «Ἄιντε Κολοκοτρώνη,
 παιδεύσου,
 παιδεύσου,
 καὶ ἡ πατρὶς σου θέλει σὲ ἀνταμείψει».
 Ἐγὼ τοῦ ἀποκρίθηκα
 ὅτι: «Ἐμένα ἡ πατρὶς
 θὰ πρῶτο ἐξεορίσει».

Καὶ ἡ τύχη τὸ ἔφερε
 καὶ
 ἀλήθευσα.

γραμματικόν : (γραμματικός) γραμματέας

Τὰ ἀποσπάσματα τοῦ ποιήματος προέρχονται ἀπὸ τὸ βιβλίο *Διήγησις συμβάντων τῆς ἐλληνικῆς φυλῆς ἀπὸ τὰ 1770 ἕως τὰ 1836* (Ἀθήνα, Τυπ. Χ. Νικολαΐδου Φιλαδελφείως, 1846), ἧγουν τὰ ὑπαγορευμένα στὸν Τερτσέτη ἀπομνημονεύματα τοῦ Θεόδωρου Κολοκοτρώνη.

Μία φορά / εἰς τὰ Τρίκορφα / ὁ Ἀναγνώστης Ζαφειρόπουλος / ἀπὸ τὸ Ζυγοβίστι : Ἀναφορὰ στὸν Ἀναγνώστη Ζαφειρόπουλο, ἀγωνιστὴ καὶ πολιτικὸ, ποῦ ἔδρασε κατὰ τὴ διάρκεια τῆς Ἐπανάστασης. Ἦταν γραμματέας τοῦ Κολοκοτρώνη ἕως καὶ τὴν ἄλωση τῆς Τριπολιτσᾶς. Ἐπειτα, ἐξελέγη μέλος τῆς Πελοποννησιακῆς Γερουσίας. Τὰ ἴχνη του χάνονται.

«*Εμένα ή πατρίς / θα πρωτοεξορίσει*» : Πράγματι, ο αρχιστράτηγος Θεόδωρος Κολοκοτρώνης φυλακίστηκε στα 1833 στις φυλακές της Ακροναυπλίας κατηγορούμενος επί εσχάτη προδοσία, ένεκα της πολιτικής του δράσης. Καταδικάστηκε σε θάνατο στις 25 Μαΐου του 1834, όμως έλαβε χάρη από τόν Όθωνα την επόμενη χρονιά.

Γιώργος Κεντρωτής (Μολάοι, 1958)

Πανεπιστημιακός, μεταφραστής και ποιητής. Σπούδασε Νομικά και Πολιτικές Έπιστήμες στην Ελλάδα και στην Γερμανία. Το έργο του περιλαμβάνει δοκίμια και άρθρα με ευρεία θεματολογία, ποιητικά έργα και πολυάριθμες μεταφράσεις, ενώ έχει ασχοληθεί και με έργα σχετικά με τη μεταφραστική θεωρία. Εργάζεται ως καθηγητής Θεωρίας της Μετάφρασης στο Τμήμα Ξένων Γλωσσών, Μετάφρασης και Διερμηνείας του Ίονιου Πανεπιστημίου.

«*Η έξωση του Όθωνα*»

Πηγή: Γιώργος Κεντρωτής, *Με απ' όλα μέσα*, Αθήνα, Τυπωθήτω, 2006, σσ. 31-32.

«*Κολοκοτρωνέϊκο 1*»

Πηγή: Γιώργος Κεντρωτής, *Με απ' όλα μέσα*, ό.π., σ. 39.

«*Κολοκοτρωνέϊκο 2*»

Πηγή: Γιώργος Κεντρωτής, *Με απ' όλα μέσα*, ό.π., σ. 91.

25η Μαρτίου

Ἐημερώνοντας ἡ 25η Μαρτίου
ἀγία ἡμέρα διπλῆς ἑορτῆς
ἢ φιλαρμονικῆ μετ' ἄστεῖες στολές
καὶ τὰ χάλκινα ν' ἀστράφτουν ἔστων ἥλιο
μετ' τὸ πρῶτο φῶς ἀνέβαινε ἔσθ' ἀστρο τῆς πόλεως
παιανίζοντας τὸ ἑωθινό.

Καὶ κατεβαίνοντας ἔπειτα
ξεπλένοντας τῇ γεύσῃ τοῦ χαλκοῦ ἔσθ' ἐβρύση
μετὰ τὸ σπίτι τοῦ δημάρχου
τὸ τμήμα χωροφυλακῆς
καὶ τοὺς κυρίους τῆς πόλεως δρόμους
ἔκαναν στάση
γιὰ καφεδάκι
ἢ βραστό
καὶ λουκουμάδες οἱ μικρότεροι.

Ἄνοιγαν τὰ παράθυρα μετὰ καὶ συνηχοῦσαν
δοξαστικὲς καμπάνες
τὸ ἐμβατήριον τῆς σημαίας
καὶ τὰ πνιχτὰ γελάκια τῶν παιδιῶν.

Ἄντιλαμβανόμενος ὅτι φιλοῦσε τὸ ἐπιστόμιον
καὶ τὰ χεῖλη του μούδιαζαν
καθὼς αὐτὴ ἔστρεφε τὸ κεφάλι τῆς ἑπισήμου.

Ἄψηφώντας τὸ αὔριο ποῦ θᾶνοι οἱ σημαῖες
διπλωμένες πιά καὶ τὰ στεφάνια
φύλλα ἔσθ' ἀπόδια τῶν περαστικῶν

Ἄπλώνοντας τὸ σκοτάδι νὰ συμπληρώσει
τὰ κενὰ τῆς μέρας

Φοβούμενος μὴν πλανηθεῖ

Παρακαλεῖ τὸν Ἄγγελο

Καὶ ψιθυρίζει τὸ Χαῖρε.

παιανίζοντας : (παιανίζων < παιανίζω) ψέλνω παιᾶνα· (ἐδῶ) παίζω ἐμβατηριακή μουσική | ἐωθινό : ἐγερτήριο | βραστό : βραστό κρέας σὲ σούπα | ἐπιστόμιο : τὸ ἐμπρόσθιο ἀφαιρούμενο ἐξάρτημα ὀρισμένων πνευστῶν ὀργάνων | μούδιαζαν : (μουδιάζω) ἀναισθητοποιῶ ἕνα σημεῖο τοῦ σώματός μου | ἀψηφώντας : (ἀψηφῶ) περιφρονῶ, δὲν ὑπολογίζω κάτι | πλανηθεῖ : (πλανοῦμαι) παραπλανοῦμαι, ἐξαπατῶμαι | ψιθυρίζει : (ψιθυρίζω) μιλῶ χαμηλόφωνα

Ἄγγελος Καλογερόπουλος (Κυπαρισσία, 1959)

Φιλολόγος, μουσικολόγος καὶ ποιητής. Τὸ ἔργο του περιλαμβάνει ποιητικὲς συλλογές, δοκίμια καὶ μελέτες σχετικὰ μὲ τὴ λογοτεχνία, τὴ μουσικὴ καὶ τὸν πολιτισμὸ. Ὑπῆρξε μέλος τῶν ἐκδοτικῶν ὁμάδων διαφόρων περιοδικῶν, ὅπως τὸ *Ἐρουργέμ* καὶ ἡ *Ἰνδικτος*. Ἐκδίδει τὸ περιοδικὸ *Τὸ Κοινὸν τῶν Ὠραίων Τεχνῶν*. Ἐργάζεται στὴ Μέση Ἐκπαίδευση ὡς φιλόλογος.

«25η Μαρτίου»

Πηγή: Ἄγγελος Καλογερόπουλος, *Σύρραμμα*, Ἀθήνα, Ἄρμος, 1996, σσ. 11-12.

Γιῶργος Μπλάνας

(1959)

Στρατηγός

(Στὴ διάρκεια ἐνὸς ἀπὸ τοὺς ἐμφυλίους πολέμους ποὺ συντάραξαν τὴν Ἑλλάδα κατὰ τὸν ἐθνικοαπελευθερωτικὸ τῆς ἀγῶνα, ὁ Μακρονγιάννης πῆγε στὴν Ἀθήνα, μὲ σκοπὸ νὰ συμβιβάσει τὶς ἀντιμαχόμενες παρατάξεις. Φτάνοντας, θέλησε νὰ πιεῖ ἕναν καφέ καὶ μπῆκε σὲ κάποιο καφενεῖο ποὺ σύχραζαν κυβερνητικοὶ ἀξιωματικοί.)

Καθὼς τοὺς εἶδα νὰ σκουντᾶνε ἀδέξια τὶς μπάλες τοῦ μπιλιάρδου,
νὰ γελᾶνε, νὰ πειράζουσι ὁ ἓνας τὸν ἄλλο μὲ κινήσεις δανεικές,
χοντροκομμένες καὶ χοντροραμμένες στὸ χρυσάφι τῆς στολῆς τους,
μοῦ ἀνέβηκε μέχρι τὸ στόμα ὁ θυμὸς ποὺ ἐτοιμάσαμε γιὰ πατρίδα,
κι εἶπα νὰ κλάψω ἢ νὰ σκοτώσω. Τέτοια κατάντια τὸ ἴδιο κάνει.
Ἄλλὰ ἡ ἀλήθεια εἶναι γυμνὴ σὰν πέτρα καταπάνω σὲ ἀγύριστο κεφάλι.
Αὐτὸς ποὺ δὲν μπορεῖ νὰ κάνει τὸ καλὸ εἶναι λίγος καὶ μικρὸς γιὰ τὸ κακό.
Ὁ προκομμένος πρέπει νὰ φωνάζει σὰν προκομμένος
κι ὁ ἄτιμος σὰν ἄτιμος νὰ σκούζει.

Ἐκεῖ μέσα ἦταν ζεστά· ὁ ἥλιος μεθυσμένος σκουντουφλοῦσε
πάνω στὰ ποτήρια καὶ ζητοῦσε τὸν ὕπνο του στὴ λίγδα τῶν τραπεζιῶν.
Ὁ ἰδρώτας μύριζε σκόνη, ἡ σκόνη καβαλίνα κι ἡ καβαλίνα ἰδρώτα.
Οἱ φωνὲς κρατοῦσαν ὅσο ἓνα ὑπουλο λαχάνιασμα
ποὺ ξεφεύγει τὴ λεπίδα τοῦ πνιγμοῦ τὴν τελευταία στιγμή.
Μόνον ἡ κόρη τοῦ καφετζῆ ἀνοιγόκλεινε τὰ ρουθούνια τῆς,
ἀνασαίνοντας μὲ τριχωτὴ χαρὰ ὅσον ἄντρα δὲν ἀνάσαναν
ὅλα τὰ θηλυκὰ τῆς ράτσας τῆς, τόσα χρόνια κατὰξίνου ὕπνου.

Ἐξω ἔβρεχε στρωτὰ καὶ κοφτερά. Ἡ λάσπη
σερνότανε στὸ δρόμο καὶ δοκίμαζε μὲ χέρια πρόστυχα τὶς πόρτες.
Ἄν μποροῦσε θὰ μὲ κύκλωνε, ἐδῶ μέσα, στὰ ζεστὰ καὶ θὰ ζητοῦσε πίσω
ὅ,τι κατὰφερα νὰ ἔχω ἀπ' τὴν ξυπόλητη ἀλήθεια τῆς, ἐκεῖ ἔξω.
Ναί· ἀλλὰ τώρα μὲ μάλλινα διατάγματα καὶ δερμάτινες αἰτήσεις.

Ἐγὼ τὴν ἀλήθεια γυμνὴ τὴν ἔμαθα, γυμνὴ τὴν ξέρω κι ἄς ζαλίζει.
Ἡμασταν φτωχοὶ καὶ γίναμε φτωχότεροι.
Κατοικοῦσαμε σπήλαια καὶ γυμνωθήκαμε καὶ γίναμε ἡ παραλυσία τοῦ
κόσμου.

“Όταν τὸ καλυβάκι σου ἀρχίζει νὰ γίνεται σπίτι ἀπ’ τὰ καινούργια κατσα-
 ρόλια,
 πρέπει τὸ πεῦκο τῆς αὐλῆς νὰ φοβᾶται τὰ κλαδιά του,
 ἢ θάλασσα νὰ φοβᾶται τὴν ἀλμύρα της.
 (Τί κι ἂν τὸ φῶς μᾶς δείχνει ὅπως πάντα τὸν καθημερινὸ δρόμο;
 Μπορεῖ νὰ φτάσει ὅπου φτάνει ἡ καρδιά μας, χωρὶς ἐλπίδα γυρισμοῦ;
 Καὶ τότε θὰ λέγεται φῶς, ἀλλιῶς θὰ ἴναι κουρέλι καὶ παλιοψαθί,
 βάρος τῆς γῆς, βάρος δικό μας.)

Ἐγὼ ἔφτιαξα ἓνα τουφέκι ἀσημένιο καὶ πιστόλες
 κι ἔδωσα μιὰ στὴν καρδιά μου, νὰ φτάσει
 ὅπου ἡ ἀγανάκτησή της θὰ ἔβρισκε πατρίδα.
 Σὰν ἄνθρωπος μποροῦσα νὰ πεθάνω, σὰν ἄνθρωπος θὰ πέθαινα·
 τοῦ κεφαλιοῦ μου θάνατο: αὐτὸ τὸ λίγο, λίγο δικό μου.

Πέτρες μοῦ πέταξαν πολλὲς κι ἀκαθαρσίες καὶ βρισιές καὶ μαῦρο σκοτάδι
 ἀπ’ αὐτὸ ποὺ τρέφουν μὲς στὴν ἐμφύλια ψυχὴ τους οἱ ἄνθρωποι,
 ἀλλὰ στὸ μαῦρο χῶμα τοῦ βουνοῦ μὲ ξύπνησε πρώτη φορὰ ἡ μάνα μου.
 Εἶδα τὸ δέντρο νὰ ζηλεύει τὸ φῶς μέχρι τὸ τελευταῖο φύλλο
 κι ἐκεῖ κοιμήθηκα τὴν ἀγρύπνια τῶν πληγῶν μου:
 μιὰ συμμαχία δροσιᾶς μέχρι νὰ βγεῖ ὁ πόλεμος ποὺ νόμισα ζωή.
 (Τότε φωτίζεται κι ὁ ἀμαθής: ὅταν ἀντέξει τὸ τζιτζίκι
 νὰ παλεύει μὲ τὸ γυαλί τῆς φωνῆς του· μεσημέρι, τὸ πεῦκο
 νὰ κρατάει μιὰν ἀνάσα γεμάτη κατάρτια
 κι οὔτε ἓνα χάραγμα πουλὶ στὸ γαλάζιο τῆς ἀνατολῆς.)
 Νά πατρίδα!

Καθὼς τοὺς εἶδα νὰ σκουντᾶνε ἀδέξια τὶς μπάλες τοῦ μπιλιάρδου,
 νὰ γελᾶνε, νὰ πειράζουν ὁ ἓνας τὸν ἄλλο, μὲ κινήσεις δανεικές,
 χοντροκομμένες καὶ χοντροραμμένες στὸ χρυσάφι τῆς στολῆς τους,
 μοῦ ἀνέβηκε μέχρι τὸ στόμα ὁ θυμὸς ποὺ ἐτοιμάσαμε γιὰ πατρίδα.
 Ἀλλὰ ἡ ἀλήθεια εἶναι γυμνὴ σὰν πέτρα καταπάνω σὲ ἀγύριστο κεφάλι.
 Αὐτὸς ποὺ δὲν μπορεῖ νὰ κάνει τὸ καλὸ εἶναι λίγος καὶ μικρὸς γιὰ τὸ κακὸ.

“Δώστε ἓνα πόντζι τοῦ στρατηγοῦ Μακρογιάννη
 ποὺ δὲν εἶναι ἀπ’ αὐτοὺς τοὺς προδότες”.

1999

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

σκουντάνε : (σκουντῶ) σπρώχνω, πιέζω κάτι | προκομμένος : εργατικός, πρόθυμος, άξιος | σκούζει : (σκούζω) φωνάζω δυνατά, ουρλιάζω, τσιρίζω | σκουντουφλοῦσε : (σκουντουφλωῶ) σκοντάφτω κάπου ἢ σὲ κάτι | λίγδα : βρωμιά | καβαλίνα : κοπριά, περιττώματα ζώου (συνήθως άλόγου ἢ άλλων ζώων τοῦ άγροῦ) | ράτσας : (ράτσα) φυλή, εθνικότητα | κατάξινου : (κατάξινος) πολὺ ξινός | ξυπόλητη : (ξυπόλητος) άνυπόδητος | παλιοψαθί : κάποια ψάθα εὐτελοῦς ποιότητας ἢ φθαρμένη άπό τόν χρόνο καί τή χρήση | πιστόλες : (πιστόλα) μακρύκανο ἔμπροσθογεμῆς πιστόλι | άκαθαρσίες : (άκαθαρσία) βρωμιά, περιττώματα | άγρόπνια : (βλ. καί άγρυπνία) ὅταν κάποιος δέν κοιμάται ὅλο τὸ βράδυ | κατάρτια : (κατάρτι) ἰστός πλοίου | πόντζι : ποτὸ παραδοσιακὸ ποὺ σερβίρεται ζεστό, μείγμα άπό τσίπουρο μὲ πετιμέζι

Γιώργος Μπλάνας (Αιγάλεω, 1959)

Μεταφραστής, δοκιμιογράφος καί ποιητής. Σπούδασε Βιβλιοθηκονομία. Έχει συνεργαστεῖ μὲ πολυάριθμα ἔντυπα, περιοδικά καί ἔφημερίδες. Μεταφράσεις του ἔχουν χρησιμοποιηθεῖ σὲ παραστάσεις τοῦ Φεστιβάλ Ἀθηνῶν-Επιδαύρου.

«Στρατηγός»

Πηγὴ: Γιώργος Μπλάνας, *Ἡ άπάντησή του*, Ἀθήνα, Νεφέλη, 2000, σσ. 38-40.

Κωστῆς Γκιμοσοῦλης

(1960)

Μεθυσμένοι ἥρωες τοῦ 1821

Ἔνα μουστάκι παχὺ
καὶ τσιγκελωτὸ
ὅπως τοῦ Ὀδυσσέα Ἀνδρούτσου
ἀμέτρητα τέτοια μουστάκια
μιᾶς ἀντρίλας ἰδρωμένης
κι ἐγώ (μὲ τὴ φαντασία μου φυσικά)
τσουρουφλίστηκα ἀπ' αὐτὸν τὸν ἥλιο
γλίστρησα στὰ χιλιοπατημένα σκαλοπάτια
ἔφαγα ὅλη τὴ μούχλα τοῦ Παλαμηδιοῦ
εἶδα τοῦ Ρήγα τὴν κρεμασμένη ἐλευθερία
τὴν περικεφαλαία πάντοτε ὀρθωμένη
τοῦ Νέου τοῦ Μωριᾶ
κυριλὲ Φαναριῶτες
Φιλικὴ Ἐταιρεία σὲ σκοτεινὰ δωμάτια
μὲ κεριὰ νὰ στάζουν
πάνω σὲ βιβλία μασονικὰ
Ἄγγλοι Γάλλοι
Ρωσικὴ σαλάτα
Ὀρλωφικὰ
πέτρες μὲ αἷμα
φουστανέλες λεικισμένες
μπρὸς καὶ πίσω
φουστανέλες ὄλο σπέρμα
σαῦρες πολύχρωμες
πόδια σιδερένια
στῶν μοναστηριῶν τὶς πόρτες
καὶ μάχες μὲ νεκροὺς χιλιάδες
ποῦ ὄνειρευόμασταν μικροὶ
μαθητὲς δημοτικῶ
ἐκεῖνα τὰ ἀτέλειωτα βαριεστημένα μεσημέρια
μὲ κοντὰ παντελονάκια
καὶ πληγωμένα γόνατα
ἀπὸ παιχνίδια μὲ τὴν μπάλα

οἱ γυαλιστερές ἀφίσες
 στή σχολική αἴθουσα
 μὲ μπακαλιάρο σκορδαλιὰ
 καὶ ρετσίνα
 γενέθλια κάθε 25ῃ
 σ' ἓνα μπαλκόνι στή Ραφήνα
 ποὺ ἔγινε (γιὰ μένα βέβαια)
 τῆς Μπουμπουλίνας τὸ καράβι
 τὸ πείσμα τῆς Μαντοῦς
 τὰ μπουρλότα τοῦ Κανάρη
 τοῦ Μιαούλη τὰ ρεσάλτα
 σὲ κύματα ἀρματολὰ
 ἢ γέφυρα τῆς Ἀλαμάνας
 σοῦβλα πυρωμένη
 μέσα ἀπὸ τὸν Διάκο
 κανίβαλοι κανίβαλοι κανίβαλοι
 σημερινοὶ καὶ χθεσινοὶ
 τὸ γιαταγάκι ποὺ κόλλησε
 στὴν παλάμη τοῦ Νικηταροῦ
 ἐπειδὴ ἔσφαξε πολλοὺς
 κι ὅλοι μαζί τὴν Τριπολιτσὰ
 στὴν ἴδια αὐτὴν παλάμη
 ποὺ γέρος ἀπλωνε γιὰ ζητιανιὰ
 τὸ κρυφὸ κρυμμένο μου σχολειό
 (ἄραγε ὑπῆρξε ποτέ;)
 τὸ καριοφίλι
 ἐνὸς σκουριασμένου παπᾶ
 ποὺ τὸ βρίσκεις τώρα πιά
 μονάχα στὸ Μοναστηράκι
 τὰ γαμωσταυρίδια τοῦ Καραϊσκάκη
 πλατεία γήπεδο θύρα ἐπτὰ
 αὐτὰ καὶ ἄλλα πολλὰ
 ψέματα ποὺ ἔγιναν ἀλήθεια
 καὶ πολιτικοὶ
 πολλοὶ πολιτικοὶ
 καπάκια γιὰ τὸν δικό μας αἰῶνα

ἀλήθεια πού προσπάθησαν
 νὰ κάνουν ψέμα
 ἢ διχόνοια
 ἢ φιλαργυρία
 ἢ ἀχαριστία
 καὶ ὁ ἐμφύλιος ἐγῶϊσμός

ἥρωές μου δὲν εἶναι τίποτα ἀγριεμένοι πασάδες
 μὲ μακριὰ χαιδεμένα γένια
 οὔτε κίτρινοι προδότες
 οὔτε ἀπελπισμένοι
 καὶ γι' αὐτὸ ἀποφασισμένοι
 ἀκόμα καὶ γιὰ θάνατο γραικοί

τελικὰ ἢ ἠρωΐδα μου
 εἶσαι πάντοτε ἐσύ.

τσιγκελωτό : (τσιγκελωτός) αὐτὸς πού ἔχει τὸ σχῆμα γάντζου, τσιγκελιού· καμπυλωτός | *ἀντρίλας* : (ἀντρίλα) ὑπερβολικὸς ἀνδρισμός | *τσουρουφλίσηκα* : (τσουρουφλίζομαι) καίγομαι | *μούχλα* : ἀνάπτυξη μυκήτων σὲ μιὰν ἐπιφάνεια | *κυριλέ* : κομψός, σίκ | *μασονικά* : (μασονικός) σχετικὸς μὲ τὴ μασονία, τὸν ἐλευθεροτεκτονισμό | *λεκιασμένες* : (λεκιασμένος < λεκιάζω) λερωμένοι | *μπακαλιάρο* : (μπακαλιάρος) εἶδος ψαριοῦ | *σκορδαλιά* : κρεμώδες συνοδευτικὸ μὲ σκόρδο, πατάτα, λάδι καὶ ψωμί | *ρετσίνα* : τύπος λευκοῦ κρασιοῦ μὲ ἄρωμα ρητίνης | *μπουρλότα* : (μπουρλότο) ἔκρηξη· μικρὸ πλοῖο γεμάτο ἐκρηκτικὰ | *ρεσάλτα* : (ρεσάλτο) πειρατεία· ἐπιθετικὴ ἐνέργεια | *κανίβαλοι* : (κανίβαλος) ἀνθρωποφάγος | *γιαταγάνι* : μακρὸ καμπυλωτὸ σπαθί τοῦ 19ου αἰῶνος | *καριοφίλι* : ἐμπροσθογεμὲς ὄπλο | *γαμωστανριδία* : (συνήθως πληθ.) ὕβρεολόγιο κατὰ τῶν θεῶν | *καπάκια* : (καπάκι) (ἐδῶ) μυστικὲς συμφωνίες μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Τούρκων κατὰ τὴ διάρκεια τῆς Τουρκοκρατίας | *γραικοί* : (Γραικός) Ἕλληνας

τοῦ Παλαμηδιοῦ : Φρούριο στὸ Ναύπλιο, βενετικῆς κατασκευῆς, τὸ ὁποῖο χρησιμοποιήθηκε καὶ ἀπὸ τοὺς Ὄθωμανούς. Ἐπειτα ἀπὸ τὴν ἀπελευθέρωση χρησιμοποιήθηκε ὡς φυλακὴ.

τοῦ Νέου τοῦ Μωριά : Παγινώδης ἀναφορὰ στὸν Γέρο τοῦ Μωριά, Θεόδωρο Κολοκοτρώνη.

κυριλέ Φαναριῶτες : Ἀναφορὰ στοὺς Φαναριῶτες ἀξιωματοῦχους, οἱ ὁποῖοι ἀνέλαβαν θέσεις εὐθύνης στὴν ἐλεύθερη Ἑλλάδα, προκαλώντας συχνὰ τὴν μὴνιν τῶν προερχόμενων ἀπὸ τὴν ἠπειρωτικὴ Ἑλλάδα, οἱ ὁποῖοι εἶχαν ἀγωνιστεῖ καὶ τραυματιστεῖ στὰ πεδία τῶν μαχῶν.

πάνω σὲ βιβλία μασονικά : Τὰ ἰδρυτικὰ καὶ ἡγετικὰ μέλη τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας ἦταν ἐλευθεροτέκτονες καὶ ἀνήκαν σὲ μασονικὲς στοῆς τῆς ἐποχῆς τους.

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

Όρλωφικά : Άποτυχημένη επανάσταση τῶν Ἑλλήνων στὰ 1770, ὑποκινημένη ἀπὸ τὴν Ρωσσία στὸ πλαίσιο τοῦ Ρωσοτουρκικοῦ πολέμου τοῦ 1768-74. Ὀνομάστηκε ἔτσι ἀπὸ τοὺς ἐμπνευστές της, ἀδελφούς Όρλώφ, ἀξιωματικούς τῆς Ρωσσίας.

τὸ γιαταγάνι ποὺ κόλλησε / στὴν παλάμη τοῦ Νικηταρᾶ : Κατὰ τὴν παράδοση, ὁ ἥρωας Νικηταρᾶς, ἀπὸ τὴν ἔνταση τῆς μάχης καὶ τὴ σφαγὴ ἀναρίθμητων Ὀθωμανῶν, ἔπαθε ἀγκύλωση στὸ χέρι μὲ τὸ ὁποῖο κρατοῦσε τὸ γιαταγάνι του, μὴ μπορώντας νὰ τὸ ἀφήσει.

πλατεία γήπεδο θύρα ἐπτά : Ἀναφορὰ ποὺ προκύπτει ἀπὸ τὴν ὀνομασία τοῦ γηπέδου τοῦ Ὀλυμπιακοῦ, «Γεώργιος Καραϊσκάκης».

Κωστής Γκιμοσοῦλης (Ἀθήνα, 1960)

Πεζογράφος καὶ ποιητής. Τὸ ἔργο του περιλαμβάνει διηγήματα, μυθιστορήματα καὶ ποιητικὰ βιβλία.

«Μεθυσμένοι ήρωες τοῦ 1821»

Πηγή: *Ἡμερολόγιο 2020. 1821: Λογοτεχνία καὶ Ἐπανάσταση μὲ κείμενα μελῶν τῆς Ἑταιρείας Συγγραφέων*, Ἀθήνα, Πατάκης, 2020, χ.σ.

Οἱ ἀσθένειες τοῦ Κόμητος

Στὴν Α.Χ.

Τὴν πρώτη φορά ἔμαθε
γιὰ τοὺς τρεῖς θανάτους
τοῦ κόμητα Ἰωάννη Καποδίστρια.

Τὰ ἀμέσως ἐπόμενα χρόνια
ἔμαθε
γιὰ τὰ ἐνέχυρα
τοῦ ἥρωα τῆς ἀντίστασης
κόμητα Ἰωάννη Καποδίστρια.

Ἄρκετὰ μετὰ ἔμαθε
γιὰ τὶς παθήσεις τοῦ νοῦς
τοῦ κόμητα Ἰωάννη Καποδίστρια.
Σήμερα ἔμαθε ἐπακριβῶς
γιὰ τὴν ἀπόσταση βολῆς
τῶν δολοφόνων
τοῦ κόμητα Ἰωάννη Καποδίστρια.

Στὸ μέλλον ἴσως μάθει
καὶ γιὰ τὸν κόμητα
Ἰωάννη Καποδίστρια.

κόμητα : (κόμης) ἀριστοκρατικὸς τίτλος τῆς Δύσης | *ἐνέχυρα* : (ἐνέχυρο) ἐγγύηση ποὺ δίδεται σὲ μία δοσοληψία (συνήθως σὲ εἶδος) γιὰ τὴν οἰκονομικὴ καὶ ἠθικὴ ἐξασφάλιση δανειστῆ καὶ δανειολήπτη | *νοῦς* : (νοῦς) πνεῦμα, σκέψη, φρένα

Ὁ Ἰωάννης Καποδίστριας (1776-1831) ὑπῆρξε ὁ πρῶτος κυβερνήτης τῆς Ἑλλάδος. Διετέλεσε ἐπὶ μακρὸν ὑπουργὸς Ἐξωτερικῶν τῆς Ρωσικῆς Αὐτοκρατορίας. Δολοφονήθηκε στὸ Ναύπλιο ἀπὸ τοὺς Κωνσταντῖνο καὶ Γεώργιο Μαυρομιχάλη, ἀδελφὸ καὶ υἱὸ τοῦ Πετρόμπεη Μαυρομιχάλη, ὡς ἀντίποινα γιὰ τὴ φυλάκιση τοῦ τελευταίου. Ἡ δολοφονία συνέβη ἔξω ἀπὸ τὸν ναὸ τοῦ Ἁγίου Σπυρίδωνος στὸ Ναύπλιο, στίς 9 Ὀκτωβρίου 1831.

Ῥδὴ στὸν λεύτερο Δυσσέα

Ὁ πάππους Δυσσέας
στὸν ἥλιο ἔμοιαζε θεὸς
καὶ στὸ σκοτάδι λύκος

Α'

Τὴν ἀνοιξὴ ἀνθίζει ἡ Ρούμελη ψυχές,
ἀλλιώτικες,
ποὺ ἔχουν κοπεῖ στὸν κάμπο.

Στὴ Χαϊνίτσα νίβονται, χρόνους πολλούς,
λευκοντυμένοι οἱ ἑκατὸν δεκαεπτὰ
ποὺ στάθησαν στὸ Χάνι τῆς Γραβιάς
στοῦ Στρατηγοῦ τὸ πλάι.

Β'

Τὸ ὄνομα τοῦ ἔδωσε στοῦ Ἴονίου τὰ νερὰ
ἡ Μαρουδιὰ τοῦ Ναυάρχου Κατσώνη.
Δυσσέα τὸν ἐδώρισε στοὺς τροῦλους
τῆς Ἰθάκης.

Ἄνδρίτσο λέγαν τὸ δεντρί
Ἄνδροῦτσο τὸ κλωνάρι.

Γ'

Στὸν Γούλα τὸν σακάτεψαν
οἱ μπιστικοὶ τοῦ Γκούρα,
τὸν ἀνδρισμὸ του τσάκισαν μαζί καὶ τὸ
κορμί του.

Στὴ Μαύρη Τρύπα ἄφησε τὸν Λεωνίδα
στὸ βυζί,
στὸν Παρνασσὸ τὴν Ἑλενίτσα
χήρα.

Δ'

Ὅσα καπάκια κι ἂν ἔκανε,
λιγότερα στὸ μέτρημα θὰ βγοῦν,

ἀπ' τοῦ Κωλέττη καὶ τοῦ Γκουβέρνου,
 τὶς πορδές,
 ποὺ μοίρασαν στοὺς ξένους τὶς πατρίδες.

Ε'

Τὰ ἄρματα τοῦ τὰ βαριά
 ἀγόρασαν οἱ Βαυαροὶ μαζί καὶ τὴν Ἀσήμω.
 Κτερίσματα, τῶν ἀγωνιστῶν ποὺ χάλασαν κιοτῆδες.

Ἄερικὸ πιά λεύτερο, στῆς Γκιώνας τὶς πλαγιές
 πιάνει χορὸ καὶ στοῦ Σκορδαῖ τὸ Χάνι
 ξανατραβάει τὸ σπαθί,
 γιατί καλαμαράδες βγῆκαν στὰ στενὰ
 καὶ μίκρυνε ὁ τόπος.

νίβονται : (νίβω) πλένω, καθαρίζω | *τρούλους* : (τροῦλος) θόλος ποὺ βρίσκεται στὴν κορυφή ἐνὸς ναοῦ ἢ ἐνὸς κτίσματος παλαιᾶς ἀρχιτεκτονικῆς | *σακάτεψαν* : (σακατεύω) καθιστῶ κάποιον ἀνίκανο, ἀνάπηρο· χτυπῶ ἄσχημα κάποιον ἢ ἓνα μέλος τοῦ σώματός μου | *μιστικοί* : (μιστικός) (ἐδῶ) ἔμπιστος, σύντροφος | *βυζί* : γυναικεῖος (συνήθως) μαστός | *χήρα* : γυναῖκα ποὺ ἔχασε τὸν σύζυγό της | *πορδές* : (πορδή) ἀποβολὴ ἀερίων ἀπὸ τὸν πρωκτό· (ἐδῶ) (μεταφ.) δολερὴ ἐνέργεια | *κτερίσματα* : (κτέρισμα) ταφικὸ ἀντικείμενο ποὺ συνοδεύει τὸν θανόντα στὴν τελευταία του κατοικία | *κιοτῆδες* : (κιοτής) δειλός, ἄνδρος | *ἀερικό* : πνεῦμα, φάντασμα | *καλαμαράδες* : (καλαμαράς) ἄνθρωπος τῶν γραμμάτων, ἄμαθος ἀπὸ μάχες

οἱ ἑκατὸν δεκαεπτὰ : Ἀναφορὰ στὴ στρατιωτικὴ δύναμη τοῦ Ὀδυσσεᾶ Ἀνδρούτσου κατὰ τὴ νικηφόρα μάχη στὸ Χάνι τῆς Γραβιάς (8/5/1821).

Τὸ ὄνομα τοῦ ἔδωσε στοῦ Ἰονίου τὰ νερὰ / ἡ Μαρουδιά τοῦ Ναυάρχου Κατσώνη : Ὁ Ἀνδρούτσος γεννήθηκε στὴν Ἰθάκη (διεκδικούμενος κι ἀπὸ τὴν Πρέβεζα) ἐξ οὗ καὶ τὸ ὄνομα «Ὀδυσσεᾶς», τὸ ὁποῖο παραπέμπει στὸν ὀμηρικὸ βασιλιά. Νονὰ του ἦταν ἡ Μαρία Σοφianoῦ, σύζυγος τοῦ Λάμπρου Κατσώνη.

Ἀνδρίτσο λέγαν τὸ δεντρί / Ἀνδρουῖτσο τὸ κλωνάρι : Ὁ πατέρας τοῦ Ἀνδρούτσου, Καπετὰν Ἀνδρέας (Ἀνδρίτσος) Βερούσης, Βερούτσος ἢ Μουτσανᾶς, ἦταν φημισμένος ὄπλαρχηγός, ὁ ὁποῖος ἔζησε κατὰ τὰ ἔτη 1740-1797. Ἔδρασε ἔντονα κατὰ τὰ προεπαναστατικὰ χρόνια πολεμώντας εἴτε ἀπὸ ξηρᾶς εἴτε ἀπὸ θαλάσσης τοὺς Ὀθωμανούς. Ὑπῆρξε συμπολεμιστὴς τοῦ Λάμπρου Κατσώνη. Ὑπέκυψε στὰ βασιανιστήρια στὴν Κωνσταντινούπολη, κατόπιν τῆς σύλληψής του ἀπὸ Βενετούς, οἱ ὁποῖοι τὸν παρέδωσαν στὶς ἀρχές. Ἐξ οὗ προέρχεται τὸ ἐπώνυμο τοῦ Ὀδυσσεᾶ, τὸ ὁποῖο παρέπεμπε σ' αὐτόν.

Στὸν Γούλα τὸν σακάτεψαν / οἱ μιστικοὶ τοῦ Γκούρα : Ὁ Ἀνδρουῖτσος συνελήφθη ὡς φημολογούμενος προδότης ἔνεκα παλαιῶν του δοσολησιῶν μὲ τοὺς Τούρκους (τὰ λεγόμενα

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

“καπάκια”, βλ. ἐδῶ παρακάτω) ἀπὸ τὸν προηγουμένως συναγωνιστὴ τοῦ Γιάννη Γκούρα καὶ τοὺς συντρόφους τοῦ Μαμούρη, Τριανταφυλλίνα καὶ Παπακώστα, οἱ ὅποιοι τὸν κατακρήμνισαν ἀπὸ τὸ φρουρίο τοῦ Γουλά (ἢ Γούλα).

Στὴ Μαύρη Τρύπα ἄφησε τὸν Λεωνίδα / στὸ βυζί, / στὸν Παρνασσὸ τὴν Ἐλενίτσα / χήρα : Ὁ υἱὸς τοῦ Ὀδυσσέα, Λεωνίδα, γεννήθηκε στὰ 1824 σὲ σπηλιὰ τῆς περιοχῆς τῆς Βελίτσας πρὸ ὀνομαζόταν “Μαύρη Τρύπα”.

Ὅσα καπάκια κι ἂν ἔκανε, / λιγότερα στὸ μέτρημα θὰ βγοῦν, / ἀπ’ τοῦ Κωλέττη καὶ τοῦ Γκουβέρνου, / τίς πορδές : “Καπάκια” ὀνομάζονταν οἱ ἰδιωτικὲς συμφωνίες πρὸς ἔκαναν οἱ κατὰ τόπους Ἕλληνες ὀπλαρχηγοὶ μὲ τοὺς Τούρκους. Ὁ Ἀνδρούτσος ἔνεκα τῶν καπακιῶν του, ἀλλὰ καὶ τῆς πρότερης θητείας του στὴν αὐλὴ τοῦ Ἀλῆ πασᾶ, θεωρήθηκε προδότης, καὶ μὲ τίς μεθοδεύσεις τοῦ Ἐκτελεστικοῦ (ἐδῶ: Γκουβέρνο) καὶ τοῦ προσωπικοῦ του ἔχθρου, Ἰωάννη Κωλέττη, συνελήφθη, βασανίστηκε καὶ θανατώθηκε.

Τὰ ἄρματα τοῦ τὰ βαριά / ἀγόρασαν οἱ Βαναροὶ μαζί καὶ τὴν Ἀσήμω : Ὁ ὀπλισμὸς τοῦ Ἀνδρούτσου ἀγοράστηκε ἀπὸ τὸν Ὄθωνα καὶ τὴν Ἀντιβασιλεία. «Ἀσήμω» εἶχε ὀνομαστῆ ἀπὸ τὸν ἴδιο ἢ διάσημη ἀργυροστολισμένη του σπάθα.

στοῦ Σκορδᾶ τὸ Χάνι : Μία ἀπὸ τίς παλαιότερες καὶ πιὸ φημισμένες ταβέρνες τῆς Ἀττικῆς, ἢ ὅποια ἀνήκε σὲ Ἀρβανίτη ἀπὸ τὴν περιοχὴ τοῦ Πικερμίου.

Ἡ Ἐπανάσταση τοῦ Ὀργανοπαίχτη

Στὴν Ἰδρα ξενιτεύτηκε ὁ ἀρχιληστῆς Ὀδυσσέας Ἀνδρούτσος,
 ἓνας ἀπὸ τοὺς κλονισμένους σοφοὺς
 ὅπως καὶ ὁ ἔρωτας στὰ ἄσματα τοῦ Πρόδρομου Τσαουσάκη
 Ἀθηναῖος μετανάστης μ’ ἓνα σπασμένο κρύσταλλο
 σὲ βάρδια στὸ τρελάδικο,

λοιμοκτονεῖ ἀπὸ εὐφυΐα
 στὶς εὐκολίες τοῦ ἀθέατου χειμῶνα,
 τὸ κρῦο τσουχερὸ στὶς πειθαρχημένες
 λύπες τῶν ἐπαναστάσεων καὶ τῶν ἐπαναστατῶν.

Μ’ ἓνα κλαρίνο θάλασσα
 σέρνει τὰ φημισμένα μυστικὰ τοῦ ποιητῆ
 πρὸς ἔφυγε ὅπως ἦρθε νέος.

Μ’ ἓναν τζουρᾶ λαϊκοῦ ὀργανοπαίχτη,
 μ’ ἓνα μαντολίνο ἀστῆς μεγαλοκοπέλας
 καὶ μὲ μιὰ φλογέρα ἀπ’ τὸ κόκαλο τοῦ ἀκρωτηριασμένου
 ποδιοῦ του,

ὁ ἥρωας ὑποκρίνεται τὸν ἔνδοξο ἔφηβο
σὲ εὐκολίες πανσελήνου.

Μὲ ὑπερβολὴ ἀλλάζουν
σάβανα στοὺς νεκροὺς
οἱ διμοιρίτες τῶν ἐνοχῶν μας.

ξενιτεύτηκε : (ξενιτεύομαι) φεύγω στὸ ἐξωτερικὸ πρὸς ἀναζήτησι καλύτερης τύχης· (ἐ-δῶ) μετοικῶ σὲ ἄλλον τόπο | *κλονισμένους* : (κλονισμένος) ἀσταθής | *βάρδια* : ἐργασιακὴ ὑπηρεσία ἐκ περιτροπῆς | *τρελάδικο* : φρενοκομεῖο, ψυχιατρεῖο | *λοιμοκτονεῖ* : (λοιμοκτονώ) πεθαίνω ἀπὸ τὴν πείνα | *τζουρά* : (τζουράς) ἔγχορδο μουσικὸ ὄργανο | *μαντολίνο* : ἔγχορδο μουσικὸ ὄργανο | *μεγαλοκοπέλας* : (μεγαλοκοπέλα) ἀνύπαντρη μεσήλικη γυναῖκα | *σάβανα* : (σάβανο) νεκρικὴ σινδόνη | *διμοιρίτες* : (διμοιρίτης) ἐπικεφαλῆς διμοιρίας

στά ἄσματα τοῦ Πρόδρομου Τσαουσάκη : Ὁ Πρόδρομος Τσαουσάκης (1919-1979) ἦταν Ἕλληνας τραγουδιστής, τραγουδοποιὸς καὶ στιχουργός, ὑπηρετώντας τὸ εἶδος τοῦ λαϊκοῦ καὶ τοῦ ρεμπέτικου.

Ἀντώνης Δ. Σκιαθᾶς (Ἀθήνα, 1960)

Κριτικός, ἀνθολόγος καὶ ποιητής. Τὸ ἔργο του περιλαμβάνει ποιήματα, κριτικὰ καὶ δοκιμιακὰ κείμενα. Ὑπῆρξε συνδιευθυντὴς τοῦ περιοδικοῦ *Ἐλίτροχος*. Ἰδρυσε καὶ διευθύνει τὸ *Γραφεῖον Ποιήσεως* καὶ τὰ ἐτήσια ποιητικὰ βραβεῖα «Ζὰν Μορεάς».

«Οἱ ἀσθένειες τοῦ Κόμητος»

Πηγὴ: Ἀντώνης Δ. Σκιαθᾶς, *Εὐγενία*, Πάτρα, Πικραμένος, 2016, σ. 31.

«Ὡδὴ στὸν λεύτερο Δυσσέα»

Πηγὴ: Ἀντώνης Δ. Σκιαθᾶς, *Εὐγενία*, ὁ.π., σσ. 115-116.

«Ἡ Έπανάσταση τοῦ Όργανοπαίχτη»

Πηγὴ: *Ἡμερολόγιο 2020. 1821: Λογοτεχνία καὶ Έπανάσταση μὲ κείμενα μελῶν τῆς Ἑταιρείας Συγγραφέων*, Ἀθήνα, Πατάκης, 2020, χ.σ.

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

1. Jean-Charles Langlois (1789-1870), *Συνάντηση τοῦ Στρατηγοῦ Μαιζῶνος καὶ τοῦ Ἰμπραήμ-πασᾶ στὸ Ναβαρίνο, Σεπτέμβριος 1828.* (1838) (αὐθ. τίτλος: *Entrevue du général Maison et d'Ibrahim Pacha, à Navarin, septembre 1828.* Intervention française en Morée [1828-1833]) | λάδι σὲ καμβᾶ (197 x 267 ἐκ.), Παλάτι Βερσαλλιῶν, Βερσαλλίες || **2.** Ludovico Lipparini (1800-1856), *Ὁ Λόρδος Βύρων ὀρκίζεται στὸν τάφο τοῦ Μπότσαρη* (1850) | λάδι σὲ καμβᾶ (250 x 350 ἐκ.), Museo Civico, Τρεβίζο.

Ἀναφορά

Στρατηγέ, τὸ ξέρω ἔτσι ἀλαφροΐσκιωτο
πολὺ σ' ἔχουν κουράσει οἱ ὑποψίες γιὰ τ' αὐτόγραφα
ποὺ δὲν ἐμφάνισε ὁ Βλαχογιάννης
οἱ ἔπαινοι τοῦ διπλωματικοῦ, ἔξω ἀπ' τὰ σαλόνια
μὰ ὅμως, πάρε με παράμερα καὶ διηγήσου μου
τὶ δὲ χορταίνω νὰ τ' ἀκούω
ὄχι κάποιον κατόρθωμα στοὺς Μύλους μὲ τοὺς Τούρκους
ἢ δράση σου ἐξάισια κατὰ Βαυαρῶν τοῦ Ὁθωνος
μὰ κεῖνο τὸ περιστατικὸ ποὺ κλαίγοντας
γοερὰ φοβέρισες τὸν Ἅγιο στὴ Δεσφίνα νύχτα
στὴν ἐκκλησία Κι ὅταν μετὰ ἄρματα ἀπόχτησες
θυμήθηκες τὸ τάμα σου — χρυσὸ καντήλι — καὶ τὸ ξεπλήρωσες
Δαρμένος Στρατηγέ καὶ δίχως ἄρματα, μονάχος
μοιάζω ἀπόψε νὰ ἔχω μείνει, παραμονὴ τῆς ἐπετείου
μὰ πές μου, εἰπὲ σὲ ἐμὲ τὸν ἄπιστο
πές μου πὶὸ τρομαγμένα μάτια ποῦ ἀντίκρισες
ποιὰ νὰ 'ταν ἄραγε
τοῦ ἁγίου ποὺ κλαμένος κείνη τὴ βραδιά
φοβέριζες ἢ ἀργότερα τοῦ Τούρκου
τὴν ὥρα ποὺ πέρα γιὰ πέρα διαπερνοῦσες
μὲ τὸ γιαταγάνι σου.

ἀλαφροΐσκιωτο : (ἀλαφροΐσκιωτος) φαντασμένος | *αὐτόγραφα* : (αὐτόγραφο) χειρόγραφο
γραμμμένο ἀπὸ τὸν ἴδιο συγγραφέα | *τί* : γιατί, ἐπειδὴ | *γοερά* : θρηνητικά | *τάμα* : τάξιμο |
δαρμένος : (δέρνω) αὐτὸς ποὺ ἔχει δαρθεῖ | *γιαταγάνι* : μακρὸ καὶ κυρτὸ σπαθί

οἱ ὑποψίες γιὰ τ' αὐτόγραφα / ποὺ δὲν ἐμφάνισε ὁ Βλαχογιάννης : Ἀναφορὰ στὴν ἀνακάλυψη τῶν χειρογράφων τοῦ Μακρυγιάννη ἀπὸ τὸν Βλαχογιάννη, ὁ ὁποῖος κατὰ τὸ διάστημα 1904-1907 δημοσίευσε τὰ ἀπομνημονεύματα τοῦ στρατηγοῦ Μακρυγιάννη, ἀφήνοντας ὡστόσο πεδίο γιὰ πολλὴ συζήτηση, μῆς καὶ τὰ χειρόγραφα εἴτε χαθῆκαν εἴτε καταστράφηκαν ἀπὸ τὸν ἴδιο, καλλιεργώντας ἔτσι τὴν ὑποψία ὑπαρξης παρεμβάσεων στὰ γραφόμενα τοῦ στρατηγοῦ.

ὄχι κάποιον κατόρθωμα στοὺς Μύλους μὲ τοὺς Τούρκους : Στὸ χωριὸ Μύλοι τῆς Ἀργολίδος οἱ Δημήτριος Ὑψηλάντης, Κωνσταντῖνος Μαυρομιχάλης καὶ Ἰωάννης Μακρυγιάννης συγκρούστηκαν μὲ τὶς δυνάμεις τοῦ Ἰμπραήμ στὶς 13 Ἰουνίου 1825 ἀνακόπτοντας τὴν προέλασή τους πρὸς τὸ Ναύπλιο.

ἡ δράση σου ἐξάισια κατὰ Βαυαρῶν τοῦ Ὁθωνος : Μία ἀπὸ τὶς σπουδαιότερες ἐνέργειες τοῦ στρατηγοῦ Μακρυγιάννη, περὶ οὗ ὁ λόγος στὸ παρὸν ποίημα, ὑπῆρξε ἡ συμμετοχὴ του στὸ κίνημα τῆς 3ης Σεπτεμβρίου 1843, ὅπου μαζί με ἕτερους ὀπλαρχηγούς, στρατιωτικούς καὶ πολιτικούς ἐπεδίωξαν καὶ κατάφεραν τὸ πέρασμα ἀπὸ τὴν ἀπόλυτη μοναρχία τοῦ Ὁθωνος στὴν παραχώρηση συντάγματος καὶ τὴ μετάβαση στὴ συνταγματικὴ μοναρχία.

μὰ κεῖνο τὸ περιστατικὸ ποὺ κλαίγοντας / γοερὰ φοβέρισες τὸν Ἅγιο στὴ Δεσφίνα νύχτα / στὴν ἐκκλησία [...] : Ἀναφορά στὴν Παλαιὰ Μονὴ τοῦ Ἁγίου Ἰωάννη τοῦ Τιμίου Προδρόμου, ἡ ὁποία βρίσκεται στὴν Δεσφίνα Φωκίδος. Ὁ Μακρυγιάννης ἦταν συνδεδεμένος με αὐτὴ τὴ Μονή, ἐνῶ τὴν περιλαμβάνει σὲ ἕνα περιστατικὸ στὰ ἀπομνημονεύματά του, τὸ ὁποῖο θεματοποιεῖται στὸ παρὸν ποίημα:

Ἔγινε ὡς δεκατεσσάρω χρόνῳ καὶ πῆγα σ' ἕνα πατριότη μου εἰς Ντεσφίνα. Ἦταν ὁ ἀδελφός του με τὸν Ἀλήπασα καὶ ἦταν ζαπίτης αὐτὸς εἰς τὴν Ντεσφίνα. Στάθηκα με ἐκεῖνο μιὰν ἡμέρα. Ἦταν γιορτὴ καὶ παγγύρι. Βγήκαμε στὸ παγγύρι. Μῶδωσε τὸ ντουφέκι του νὰ τὸ βαστῶ. Ἐγὼ θέλησα τὸ ρίξω. Ἐτζακίστη. Τότε μ' ἔπιασε σ' ὄλο τὸν κόσμο ἐμπρὸς καὶ με πέθανε στὸ ζύλο. Δὲ με ἔβλαβε τὸ ζύλο τόσο, περισσότερο ἢ ντροπὴ τοῦ κόσμος. Τότε ὄλοι τρῶγαν καὶ πῖναν καὶ γὼ ἔκλαιγα. Αὐτὸ τὸ παράπονο δὲν ἤυρα ἄλλον κριτὴ νὰ τὸ εἰπῶ νὰ με δικιώσει, ἔκρινα εὐλόγο νὰ προστρέξω στὸν Αἰγιάννη, ὅτι εἰς τὸ σπίτι του μοῦγινε αὐτὴν ἡ ζημιὰ καὶ ἀτιμία. Μπαίνω τὴ νύχτα μέσα εἰς τὴν ἐκκλησίαν του καὶ κλειῶ τὴν πόρτα καὶ ἀρχινῶ τὰ κλάματα με μεγάλες φωνές καὶ μετάνοιες. Ἦ εἶναι αὐτὸ ὁ ποῦγινε σὲ μένα, γομάρι εἶμαι νὰ με δέρνουν; Καὶ τὸν περικαλῶ νὰ μοῦ δώσει ἄρματα καλὰ καὶ ἀσημένια καὶ δεκαπέντε πουγγιά χρήματα καὶ ἐγὼ θὰ τοῦ φκιάσω ἕνα μεγάλο καντήλι ἀσημένιο. Μὲ τὶς πολλὰς φωνές κάμαμε τὶς συμφωνίες με τὸν ἅγιο. [...] Τότε ἔφκιασα ντουφέκι ἀσημένιο, πιστιόλες καὶ ἄρματα καὶ ἕνα καντήλι καλὸ. Καὶ ἄρματομένους καλὰ καὶ σιγυρισμένους τὸ πῆρα καὶ πῆγα εἰς τὸν προστάτη μου καὶ εὐεργέτη μου καὶ ἀληθινὸ φίλο τὸν Αἰγιάννη καὶ σώζεται ὡς τὸ σήμερον, ἔχω καὶ τ' ὄνομά μου γραμμένο εἰς τὸ καντήλι. Καὶ τὸν προσκύνησα με δάκρυα ἀπὸ μέσα ἀπὸ τὰ σπλάχνα μου, ὅτι θυμῆθηκα ὄλες τὶς ταλαιπωρίες ὅπου δοκίμασα.

Δημήτρης Παλούκης (Ἄμφισσα, 1962)

Φιλολόγος, δοκιμογράφος, ἀρθρογράφος καὶ ποιητής. Σπούδασε Νομικὰ καὶ Ἑλληνικὴ Φιλολογία στὴν Ἀθήνα. Ἐργάζεται στὴ δημόσια Μέση Ἐκπαίδευση ὡς καθηγητής. Τὸ ἔργο του περιλαμβάνει φιλολογικὰ μελετήματα, δοκίμια, ἄρθρα καὶ ποιητικὲς συλλογές.

«Ἀναφορά»

Πηγή: Δημήτρης Παλούκης, *Απατηλὸ πλεονέκτημα συνοπτικῆς παράστασης*, Ἀθήνα, 1991, σ. 16.

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

Θεόδωρος Μπασιαῖκος

(1963-2020)

Καρναβάλι

Ἄνδριάντες ἠρώων τοῦ '21 ζωντάνεψαν μπῆχαν στὴ πόλη
Τ' ἄρματα τους ζωσμένοι σταυρωτὰ καὶ τὰ χρυσὰ τσαπράζια
Σ' ἄτι —μπάμ! μπάμ! μπούμ!—
ἐλασίτικο καβάλα μπρὸς πάει ὁ Γιάνναρος

Στολισμένοι σημαῖες οἱ δρόμοι καὶ τὰ μπαλκόνια
Ἐέστηθες ὠραῖες γυναῖκες στὰ παραθύρια πρόβαλλαν
Τοὺς ραίνουνε ροδοπέταλα

Στὴ πλατεία κι ὄλας ἀναψαν φωτιές κοκορέτσια γυρνᾶνε
Τ' ἄντερα τοῦ καταχτητῆ καὶ τῶν συνεργατῶν
Βαρᾶνε τὰ ὄργανα! Ἀγάλλετ' ἡ φύσις!

τσαπράζια : (τσαπράζι) κόσμημα τῆς παραδοσιακῆς ἐνδυμασίας ποὺ φοριέται σταυρωτὰ στὸ στήθος | *ἄτι* : ἄλογο | *ξέστηθες* : (ξέστηθος) γυμνόστηθος | *ραίνουνε* : (ραίνω) σκορπίζω κάτι πάνω σὲ κάποιον, ραντίζω τιμητικά | *κοκορέτσια* : (κοκορέτσι) παραδοσιακὸ ψητὸ ἔδεσμα ἀποτελούμενο ἀπὸ ἐντόσθια ζώων | *ἄντερα* : (ἔντερα) ἐντόσθια | *ἀγάλλετ'* : (ἀγάλλομαι) ἀγαλλιάζω, χαίρομαι, εὐφραίνομαι

ἐλασίτικο : Ἄλογο τοῦ ΕΛΑΣ (Ἑλληνικὸς Λαϊκὸς Ἀπελευθερωτικὸς Στρατός)· ὁ ΕΛΑΣ ἔδρασε ἐπίσημα κατὰ τὸ διάστημα 1942-1945 καὶ λειτουργοῦσε ὡς τὸ στρατιωτικὸ σκέλος τοῦ ΕΑΜ (Ἐθνικὸ Ἀπελευθερωτικὸ Μέτωπο), ἐναντίον τοῦ ἰταλικοῦ καὶ τοῦ γερμανικοῦ στρατοῦ κατὰ τὸν Β' Παγκόσμιο Πόλεμο καὶ ἀργότερα ἐναντίον τῶν Βρετανῶν καὶ τῶν ἐγχώριων συνεργατῶν τους κατὰ τὰ Δεκεμβριανά.

Γιάνναρος : Αταύτιστη ἀναφορά, πιθανὸν πρόκειται γιὰ τὸν Κώστα Γιάνναρο, μέλος τοῦ ΕΑΜ καὶ τοῦ ΣΕΚΕ.

Θεόδωρος Μπασιαῖκος (Ἀθήνα, 1963 – Ἀθήνα, 2020)

Ποιητής. Ἐπίσημως ἔχει ἐκδώσει τὴν ποιητικὴ συλλογὴ *Μαῦρα Μάτια* (2006) καὶ παλιότερα τὰ νεανικά του *22 ποιήματα* καὶ *Πολὸ εὐγενῆς* στὶς ἀρχές τῆς δεκαετίας τοῦ '80. Οἱ στίχοι του διακινοῦνται ἐκτὸς ἐμπορίου ὑπὸ μορφὴ μικρῶν αὐτοσχέδιων φυλλαδίων.

«Καρναβάλι»

Πηγή: Θεόδωρος Μπασιαῖκος, *Μικρὸ Παρίσι. Ποιήματα 1985-2007*, αὐτοέκδοση, χ.σ.

Δημήτρης Κοσμόπουλος

(1964)

Δελτίο νυχτός τῆς 19ης Μαΐου 1825

Φαίνεται ὅτι θερίζουνε, ψηλά κατὰ τῶν ἄστρον τὰ χωριά
πέφτουνε στάχυα στὰ βελουῖδα τῆς νυχτός, κομῆτες καὶ
λυώνουνε σὰν πάγοι.

Ὁ θερισμὸς θά 'ναι πολὺς μὲ τὰ χαράματα κι ἐδῶ, σὲ τούτη τὴ χαράδρα.

Τὸ λένε οἱ τερμίτες σιγοσκάβοντας τοῦ στήθους σου τὰ χώματα
ὄλα ποὺ ἔχουνε λουφάξει τ' ἄγρια τοῦ βουνοῦ καὶ σίδερο δαγκώνουν
τὴ σιωπὴ τους

τὸ λένε μέσα τους καὶ τρέμουνε: ὁ θερισμὸς πολὺς κι ἄς εἶναι Μάης.

Κάτω στὴ ρεματιά ἀκούγονται νὰ πιάνουνε δουλειὰ

ἄγγελιοι ἀπὸ πέτρα καὶ νερό·

δὲν εἶναι καταρράχτες.

Ἐβάλεις τοὺς δικούς σου, τὸ ἐξωλέστατο κουρμπάνι ἐσύ, κι ἀνάψανε φωτιές.

Λυσάξανε τοῦ Μπραῖμη τὰ ταμποῦρλα.

Στέκεσαι κάτω ἀπ' τὴν ἀγριαπιδιὰ καὶ βρίζεις

τὴ Διοίκηση καὶ τὸν Μαυροκορδάτο —τὰ καθάρματα, τὸν ἀδελφὸ σου—

«νὰ μὲ

ἐνθυμῆσαι καὶ νὰ κλαίῃς» τοῦ ἴγραψες —τις λέρες, τὸν Μαυρομιχάλη βρίζεις
τὴ λέρα τὸν ἑαυτὸ σου, τὸ πιὸ περικάθαρμα· καὶ στραγγαλίζεις τὸ λυγμὸ
ὅταν θυμᾶσαι τὸν Νικήτα καὶ τὸν Θεωδώρακη.

Γύρευε νὰ ξεπλύνεις ὅ,τι ἀπόμεινε· τὰ γένια σου.

Τὸ δέντρο τὰ χαράζει ὄλα στὴ φλούδα του, αὔριο

θὰ τ' ἀνθίζει ἀγκάθια καὶ καρπούς.

Τί κι ἂν θὰ εἶσαι ἀλλοῦ, θὰ ξέρουνε οἱ πέτρες

καὶ θὰ κρατήσουνε μὲ τὴν ὀκὰ μπαρούτι κι ὄρυκατὰ

ἀπ' τῶν ἀντρῶν σου τὰ ἔγκατα κι ἀπ' τοὺς Κοντοβουνίσσιους

ποὺ σὲ κοιτοῦν καπνίζοντας.

Λυγίζουν τὰ βουνά. Πέρα

Ἡ θάλασσα τοῦ Ναυαρίνου ἀκίνητῃ καὶ περιμένει

Τὸν Πέρακα τῆς τελευταίας ματιᾶς σου νὰ δεχτεῖ

νὰ καεῖ στὴ στάχτη.

ἐξωλέστατο : (ἐξώλης) διεφθαρμένος | *κουρμπάνι* : ἔθιμο μὲ μαγείρεμα καὶ κοινὸ γεῦμα |
ταμποῦρλα : (ταμποῦρλο) κρουστὸ μουσικὸ ὄργανο | *ἀγριαπιδιὰ* : ἄγρια ἀχλαδιά, γκορτσιὰ |

ἐνθυμῆσαι : (ἐνθυμοῦμαι) θυμᾶμαι | *λέρες* : (λέρα) παλιάνθρωπος, κάθαρμα | *περικόθαρμα* : τὸ κάθαρμα σὲ ὑπερβολικὸ βαθμὸ | *όκά* : μονάδα μέτρησης βάρους ἴση μὲ 1.282 γραμμάρια | *μπαρούτι* : (βλ. καὶ μπαρούτη) πυρίτιδα

Τὸ ποίημα ἀναφέρεται στὴ μάχη στὸ Μανιάκι, ἡ ὁποία ἔλαβε χώρα τὴν ἐπομένη τοῦ τίτλου, στὶς 20 Μαΐου τοῦ 1825· σ' αὐτὴν ἀναμετρήθηκαν ἑλληνικὰ στρατεύματα ὑπὸ τὸν Γρηγόριο Δικαῖο (Παπαφλέσσα) ἐναντίον αἰγυπτιακῶν στρατευμάτων ὑπὸ τὸν Ἱμπραῖμ πασᾶ. Ἐν μέσῳ τῆς ἐμφύλιας διαμάχης τῶν Ἑλλήνων, πολλοὶ σημαντικοὶ Ἕλληνες ἀγωνιστές, ὅπως οἱ Κολοκοτρώνης, Πετρόμπεης Μαυρομιχάλης, Νικηταρᾶς, εἶχαν φυλακιστεῖ ἀπὸ τὸ Ἐκτελεστικὸ, τοῦ ὁποίου προΐστατο ὁ Γεώργιος Κουντουριώτης μαζί μὲ τὸν Μαυροκορδάτο καὶ ἄλλους Φαναριώτες. Παρ' ὅλα αὐτὰ ὁ Παπαφλέσσας συγκέντρωσε στράτευμα ἱκανὸ ν' ἀντιμετωπίσει τὴν ἐπίθεση, ὥστόσο τὸ μεγαλύτερο μέρος αὐτοῦ σκορπίστηκε πρὶν τὴ μάχη ἀφήνοντας περίπου ἑξακόσιους στρατιῶτες στὸ πεδίο τῆς μάχης, ὀδηγώντας τους στὴν καταστροφή.

τὸν ἀδελφό σου : Πρόκειται γιὰ τὸν ἀγωνιστὴ Νικήτα Δικαῖο, ἀδελφὸ τοῦ Παπαφλέσσα, ὁ ὁποῖος μαθαίνοντας τὴ διαφαινόμενη καταστροφὴ ἀποσύρθηκε μὲ τὰ στρατεύματά του μὴ παρέχοντας ἐνισχύσεις.

Κοντοβουνίσσιος : Κοντοβούνι ἢ Κοντοβούνια ὀνομάζεται ὄρεινὴ περιοχὴ στὸν Ταύγετο πρὸς τὴν πλευρὰ τῆς Μεσσηνίας.

Ἡ θάλασσα τοῦ Ναυαρίνου ἀκίνητὴ καὶ περιμένει : Ἀναφορὰ στὴν ἐπερχόμενη ναυμαχία τοῦ Ναυαρίνου τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 1827, ἡ ὁποία ὑπῆρξε καθοριστικὴ γιὰ τὴν τελικὴ ἔκβαση τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασης.

Θεοδώρου Κολοκοτρώνη διάβασις

«Ἐφύγαμεν ἀπὸ ἐκεῖ καὶ ἐπήγαμεν εἰς τὰ Κοντοβούνια
διὰ ψωμί
καὶ ἔπειτα ἐπήγαμεν εἰς ἓνα βουνὸ νὰ λημεριάσωμεν» –
τοῦ τό'ρες τοῦ Τερτσέτη καθαρὰ, πὼς ἦτανε στὰ 1806.

Στὰ μέρη μου γυρνῶ ποὺ σφάζαν τὸν Δικαῖο.
Στουρνάρι, ἀσφάκα κι ἀγκορτσιές. Σπιθίζουν μαῦρα νέφη.
Οὔτε σκυλιὰ οὔτε πρόβατα, μονάχα πέτρες ποὺ βελάζουν.

Στὴν κακαράντζα καὶ στὴ λάσπη καὶ στὸ παραγῶνι
ἐδῶ ποὺ πέρασες καὶ σοῦ ἔδωκαν ψωμί,
κάτι — δέντρα καὶ ξέρακες — παληοὶ προγόνοι,
ἐδῶ νὰ, στέχομαι· σκάει νάρκη ὁ τόπος: Κοντογόνι.

Γέρο, δὲ γίνεται νὰ πῶ, νὰ γράψω
θυμᾶμαι ἀφράτα χῶματα στ' ὄργωμα, στὴ σπορὰ

ν' ἀνθίζουν κόκκαλα καὶ σκουριασμένα σίδερα
καὶ νυχτοπούλια ποὺ ἔκλαιγαν στοῦ φεγγαριοῦ τὸ χιόνι.

Στὴ λησμονιά μου κύμβαλο, τῆς ἐρημιᾶς τὸ ντέφι
δὲν εἶσαι κόσμου στεναγμὸς μὰ φύσημα Θεοῦ.
Ἐνα τσακάλι ἔκοψε τὸ κλάμα του στὴ μέση
κι ἀκόνισε τὰ δόντια του στὸ σκότος τοῦ νεροῦ.

λημεριάσωμεν : (λημεριάζω) στήνω λημέρι, στρατοπεδεύω | *στουρνάρι* : αἰχμηρὴ πέτρα | *ἀσφάκα* : εἶδος θάμνου ποὺ φύεται κατὰ βάση στὴν ΝΑ Εὐρώπη καὶ στὴν βαλκανικὴ χερσόνησο | *ἀγκορτσιές* : (ἀγκορτσιά) ἀγραπιδιά, ἄγρια ἀχλαδιά | *σπιθίζου* : (σπιθίζω) πετᾶω σπιθες, φλόγες | *κακαράντζα* : τὰ περιττώματα ζώων, ὅπως τοῦ προβάτου ἢ τῆς κατσίκας | *παραγώνι* : ἡ περιοχὴ μπροστὰ ἀπὸ μιὰν ἐστία, πυροστιὰ ἢ τζάκι | *ξέρακες* : (ξέρακας) ξερὸ δέντρο | *κύμβαλο* : εἶδος κρουστοῦ μουσικοῦ ὄργανου | *τσακάλι* : εἶδος κυνοειδοῦς θηλαστικοῦ ζώου | *ἀκόνισε* : (ἀκονίζω) τροχίζω μιὰν ἐπιφάνεια γιὰ νὰ γίνεῖ πιὸ αἰχμηρὴ

«Ἐφύγαμεν ἀπὸ ἐκεῖ καὶ ἐπήγαμεν εἰς τὰ Κοντοβούνια / διὰ ψομί / καὶ ἔπειτα ἐπήγαμεν εἰς ἓνα βουνὸ νὰ λημεριάσωμεν» – / τοῦ τό 'περ τοῦ Τερτσέτη καθαρά, πὼς ἦτανε στὰ 1806 : Ὁ Θεόδωρος Κολοκοτρώνης ὑπαγόρευσε τὰ ἀπομνημονεῦματά του στὸν δικαστὴ καὶ συγγραφέα, Γεώργιο Τερτσέτη, ὁ ὁποῖος μάλιστα ὑπῆρξε ἓνας ἐκ τῶν δύο δικαστῶν ποὺ δὲν ὑπέγραψαν τὴ θανατικὴ καταδίκη τοῦ Γέρου τοῦ Μοριά. Οἱ παραπάνω παρατιθέμενοι στίχοι προέρχονται ἀπὸ τὴ διήγησι τοῦ ἐμβληματικοῦ ἀγωνιστῆ καὶ περιλαμβάνονται στὸ ἔργο *Διήγησις συμβάντων τῆς ἐλληνικῆς φυλῆς ἀπὸ τὰ 1770 ἕως τὰ 1836* (Ἀθήνα, Τυπ. Χ. Νικολαΐδου Φιλαδελφείως, 1846).

Στὰ μέρη μου γυρνῶ ποὺ σφάζαν τὸν Δικαῖο : Τὸ Κοντογόνι, χωριὸ στὸ ὁποῖο ἀναφέρεται τὸ ποίημα καὶ ἰδιαίτερη πατρίδα τοῦ συγγραφέα, ἀνήκει στὴν ἴδια διοικητικὴ περιφέρεια μὲ τὸ Μανιάκι, ὅπου ὁ Παπαφλέσσας βρῆκε ἡρωϊκὸ θάνατο ἀπὸ τὰ στρατεύματα τοῦ Ἰμπραήμ. Μάλιστα, τὸ χωριὸ καὶ ἡ διοικητικὴ ἐνότητα τῶν γύρω χωριῶν μετονομάστηκαν σὲ «Παπαφλέσσας» ἤδη ἀπὸ τὸ 1915.

Δημήτρης Κοσμόπουλος (Κοντογόνι, Μεσσηνία, 1964)

Δοκιμογράφος καὶ ποιητῆς. Τὸ ἔργο του περιλαμβάνει δοκίμια, κριτικὰ κείμενα, μεταφράσεις καὶ ποιήματα. Εἶναι μέλος τῆς Ἑταιρείας Συγγραφέων, τῆς Ἑταιρείας Παπαδιαμαντικῶν Σπουδῶν καὶ τῆς ΕΣΗΕΑ. Ἐπίσης, εἶναι διευθυντῆς σύνταξης τοῦ περιοδικοῦ *Νέα Εὐθύνη*.

«Δελτίο νυχτὸς τῆς 19ης Μαΐου 1825»

Πηγὴ: Δημήτρης Κοσμόπουλος, *Λατομεῖο*, Ἀθήνα, Κέδρος, 2002, σσ. 66-67.

«Θεοδώρου Κολοκοτρώνη διάβασις»

Πηγὴ: Δημήτρης Κοσμόπουλος, *Λατομεῖο*, ὁ.π., σ. 73.

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

Βάκης Λοιζίδης

(1965)

Ἔπος

Στὴν ἐπανάσταση τοῦ '21
ἐξετάστηκα δώδεκα φορές:
ἕξι φορές στὸ δημοτικὸ σχολεῖο
τρεῖς φορές στὸ γυμνάσιο
καὶ τρεῖς φορές στὸ λύκειο.
Ἵπῃρξε γιὰ ἐμένα πάντα
θέμα SOS στὶς ἐξετάσεις.
Ὡς διδακτέα ὕλη
ἄγχωνε τοὺς καθηγητές.
Σὲ ποιὸν ἥρωα νὰ δώσουν
λιγότερη σημασία;
Ἦ λέξις ἔπος
ἂν καὶ δισύλλαβη
ἀκόμα μὲ δυσκολεύει.

Ἦ πιὸ καλὴ στιγμή
ὅταν ἔπαιζα σὲ θεατρικὸ
τὸ κρυφὸ σχολεῖο
μὲ ἓνα κερὶ χωρὶς παπάδες.
Ἦ πιὸ δύσκολη στιγμή
ὅταν μηδενίστηκα στὸ διαγώνισμα
γιατὶ ἔγραψα πῶς
σουβλίστηκε ὁ Μιαούλης.
Γιὰ λόγους ποὺ δὲν μπορῶ
νὰ ἐξηγήσω
θυμᾶμαι περισσότερο
τὸν Λόρδο Βύρωνα.
Εἶχε μιὰ εὐγένεια στὸ πρόσωπο
καὶ ἀγαποῦσε τὴν Ἑλλάδα.

σουβλίστηκε ὁ Μιαούλης : Τὸ σφάλμα ἐγκριταὶ στὸ γεγονός ὅτι ὁ ἥρωας τοῦ 1821 ποὺ ἀνασκολοπίστηκε (κοινῶς, “σουβλίστηκε”) ἦταν ὁ Ἀθανάσιος Διάκος, ὁ ὁποῖος ὑπεβλήθη στὸ μαρτύριο αὐτὸ στὶς 24 Ἀπριλίου τοῦ 1821, ἔπειτα ἀπὸ τὴν ἥττα του στὴν Ἀλαμάννα.

Βάκης Λοιζίδης (Λευκωσία, 1965)

Ποιητὴς ἀπὸ τὴν Κύπρο. Σπούδασε στὴν Ἀθήνα καὶ στὴν Ἀγγλία. Τὸ ἔργο του περιλαμβάνει ποιητικὲς συλλογές, ἐκδομένες ἀπὸ τὸ 1995 κί ἔπειτα.

«Ἔπος»

Πηγή: *Ἡμερολόγιο 2020. 1821: Λογοτεχνία καὶ Ἐπανάσταση μὲ κείμενα μελῶν τῆς Ἐταιρείας Συγγραφέων*, Ἀθήνα, Πατάκης, 2020, χ.σ.

Ἑλσα Κορνέτη

(1969)

Ἡ νεκροψία

Ὅταν τὸν ἀνοιζαν
ὄλο περιέργεια
γιὰ νὰ τὸν μελετήσουν
κανεῖς δὲν βρῆκε
ἀπὸ ποῦ σιγόκαιγε μέσα του
φλόγα ἄσβεστη
ἀπὸ ποῦ φυσοῦσε
ἀεράκι θαλασσινὸ
ἀπὸ ποῦ κυλοῦσε σὰν δάκρυ
ἀτέρμονο ἄσμα ἐρωτικό

Κανεῖς δὲν κατάλαβε
ἂν ἔφυγε σὰν ποιητῆς σὰν
εὐγενῆς σὰν ἥρωας ἢ σὰν
ἐλεύθερος πολιορκημένος

Κανεῖς δὲν ἔμαθε γιατί
πρὶν τῆ νεκρική πομπή
ἦταν ἢ ὄψη του
γαλήνια κοροϊδευτική

Ὅταν τελείωσε
τὸ μακάβριο ἔργο
τῆς νεκροτομῆς
τὰ σπλάχνα
ἀποκολλήθηκαν
καθένα χωριστὰ
κι οἱ θαυμαστὲς προσκυνητὲς
ὅπως καὶ ἄλλοι ἐνδιαφερόμενοι
ἔσπευσαν σὲ ὑδρίες
νὰ τὰ διαμοιράσουν

Μὰ κανεῖς δὲν ἔμαθε πῶς
τὰ πνευμόνια
τοῦ Λόρδου Μπάιρον
φούσκωσαν μὲ ἀέρα ἐλληνικὸ
γιὰ νὰ πετάξουν
στὴν αἰωνιότητα
σὰν ἓνα ζευγάρι
ἄγρια φτερά

ἄσβεστη : (ἄσβεστος) αὐτὸς ποῦ δὲν σβῆνει | ἀτέρμονο : (ἀτέρμονος) ἀτελείωτος | ὑδρίες :
(ὑδρία) στάμνα, δοχεῖο μεταφορᾶς νεροῦ

Ἑλσα Κορνέτη (Μόναχο, Γερμανία, 1969)

Δημοσιογράφος, μεταφράστρια καὶ ποιήτρια. Σπούδασε Οἰκονομικὰ σὲ Ἑλλάδα καὶ Γερμανία. Ἐργάστηκε ἐπὶ δεκαετία ὡς δημοσιογράφος. Τὸ ἔργο της πέρα ἀπὸ τὴν ποίηση περιλαμβάνει δοκίμια, βιβλιοκρισίες, μεταφράσεις καὶ ἀρθρογραφία.

«Ἡ νεκροψία»

Πηγή: *Ἡμερολόγιο 2020. 1821: Λογοτεχνία καὶ Ἐπανάσταση μὲ κείμενα μελῶν τῆς Ἑταιρείας Συγγραφέων*, Ἀθήνα, Πατάκης, 2020, χ.σ.

Θανάσης Τριαρίδης

(1970)

Ἡ καταστροφή τῆς...

[μιά πόλη ἦταν, μὴν τὸ κάνουμε καὶ θέμα]

Στῆς Τριπολιτσᾶς τὸν φρεσκοποτισμένο κάμπο
περπατώντας ἡ Δόξα μονάχη
μελετᾷ τὰ σφαγμένα γυναικόπαιδα
τὰ χέρια-πόδια-κεφαλές
τὰ ὀλόσχιστα κροανία καὶ τὰ ὀλοσκόρπιστα μυαλά
κι ἀπὸ τὸν κόρφο τῆς βγάζει
μικρὸ ἐγχειρίδιο
καὶ μονομιᾶς τὸ μπήγει στὴν καρδιά τῆς,
τὸ αἶμα τῆς ποτίζει τὸ ἀθῶο χόρτο.

κάμπο : (κάμπος) πεδιάδα | μελετᾷ : (μελετῶ) (ἐδῶ) θυμᾶμαι | μυαλά : (μυαλό) (ἐδῶ) ἐγκέφαλος | κόρφο : (κόρφος) στήθος | ἐγχειρίδιο : (ἐδῶ) μικρὸ μαχαίρι | μπήγει : (μπήγω) βάζω
κάτι αἰχμηρὸ σὲ ἓνα ἄλλο σῶμα/ἀντικείμενο

Τὸ ποίημα ἀναφέρεται στὴν ἄλωση τῆς Τριπολιτσᾶς, ἡ ὁποία ἔλαβε χώρα στὶς 23 Σεπτεμβρίου 1821. Ἐπειτα ἀπὸ πολιορκία τριῶν μηνῶν, τὰ ἑλληνικὰ στρατεύματα ὑπὸ τὴν ἡγεσία τοῦ Κολοκοτρώνη κατάφεραν νὰ κυριεύσουν τὸ φρούριο, τὸ ὁποῖο ἦταν σημαντικὴ ὀθωμανικὴ ὀχυρωματικὴ θέση καὶ κέντρο ἐξουσίας. Ἡ σταθεροποίηση τῶν Ἑλλήνων λειτούργησε καθοριστικὰ γιὰ τὴν ἀπελευθέρωση τοῦ συνόλου τῆς Πελοποννήσου. Στὸ παρὸν ποίημα στηλιτεύεται ἡ σφαγὴ τῶν ἀμάχων τῆς Τρίπολης ποὺ διεξήχθη ἀπὸ τὰ ἑλληνικὰ στρατεύματα.

περπατώντας ἡ Δόξα μονάχη : Αὐτούσια ἀναπαραγωγὴ στίχου ἀπὸ τὸ ποίημα τοῦ Διονυσίου Σολωμοῦ «Ἡ καταστροφὴ τῶν Ψαρῶν».

Θανάσης Τριαρίδης (Θεσσαλονίκη, 1970)

Δοκιμογράφος, δραματογράφος, ἀρθρογράφος, ἐκδότης καὶ συγγραφέας. Τὸ ἔργο του περιλαμβάνει ποίηση, πεζογραφία, θέατρο, παραμύθια καὶ πλήθος δοκιμίων καὶ ἄρθρων σχετικὰ μὲ τὰ ἀνθρώπινα δικαιώματα.

«Ἡ καταστροφὴ τῆς... [μιά πόλη ἦταν, μὴν τὸ κάνουμε καὶ θέμα]»

Πηγή: Θανάσης Τριαρίδης, *Θὰ σᾶς περιμένω. «Ποιήματα» 2013-2018*, Ἀθήνα, Gutenberg, 2018, σ. 33.

Χάρης Ψαρράς

(1982)

Άλαμάννα (1821)

Εἶχες τόλμη. Δὲν σοῦ ἔλειπε κι ὁ νοῦς.
Σοῦ ἔπαν νὰ πᾶς μαζί τους, ἀλλ' ἦσουν ἀγνός.
Τὸ τέλος σου δὲν σ' ἀπελπίζει, ξέρεις πῶς
τὴν ἀνοιξή σφάζουε τοὺς ἀμνούς.

ἀμνούς : (ἀμνός) πρόβατο

Τὸ ποίημα ἀναφέρεται στὸ μαρτύριο τοῦ ἀνασκολοπισμοῦ, στὸ ὁποῖο ὑπεβλήθη ὁ Ἀθανάσιος Διάκος στὶς 24 Ἀπριλίου τοῦ 1821, ἔπειτα ἀπὸ τὴ μάχη τῆς Ἀλαμάννας. Σύμφωνα μὲ τὴν παράδοση, ὁ ἀγωνιστὴς ἀντικρίζοντας σὲ πλήρη ἀνθιση τὴν ἀνοιξιάτικη φύση εἶπε: «Γιὰ ἰδὲς καιρὸ ποῦ διάλεξε ὁ Χάρης νὰ με πάρη, / τώρα ποῦ ἀνθίζουν τὰ κλαριά, ποῦ βγάν' ἡ γῆ χορτάρη».

Σοῦ ἔπαν νὰ πᾶς μαζί τους, ἀλλ' ἦσουν ἀγνός : Ὁ Ἀθανάσιος Διάκος εἶχε ἀφιερθεῖ ἀπὸ τὴ μητέρα του σὲ νεαρὴ ἡλικία στὸ μοναστήρι τοῦ Ἁγίου Ἰωάννη τοῦ Προδρόμου στὴν Ἄρτοτινα Φωκίδας, ὅπου καὶ ἐκάρη μοναχὸς στὰ δεκαεπτὰ του ἔτη· κατὰ διάφορες παραδόσεις, εἴτε λόγῳ δολοφονίας Τούρκου ἀξιωματοῦχου, εἴτε λόγῳ ἀτυχοῦς φόνου σὲ κάποιον γαμήλιο γλέντι ἀπὸ ἀδέσποτη σφαίρα, ὁ ὁποῖος χρεώθηκε σὲ αὐτόν, εἴτε λόγῳ παρέκκλισης ἀπὸ τοὺς μοναχικοὺς κανόνες ἔνεκα μιᾶς ἐρωτικῆς ὑπόθεσης, ἡ ὁποία συνοδεύθηκε ἀπὸ ἀπογοήτευση, ὁ Διάκος ἔφυγε ἀπὸ τὸ μοναστήρι ἐγκαταλείποντας τὸ ἱερατικὸ σχῆμα καὶ ἐντάχθηκε στὶς τάξεις τῶν ἀρματολῶν καὶ τῶν κλεφτῶν.

Χάρης Ψαρρᾶς (Ἀθήνα, 1982)

Ποιητὴς. Σπούδασε Νομικὰ στὴν Ἀθήνα, τὴν Ὁξφόρδη καὶ τὸ Ἐδιμβούργο. ἔχει ἐκδώσει πέντε ποιητικὲς συλλογές, ἐνῶ στὸ ἔργο του περιλαμβάνονται μεταφράσεις, ἀφηγήματα, δοκίμια καὶ μελέτες.

«Άλαμάννα (1821)»

Πηγή: *Ἡμερολόγιο 2020. 1821: Λογοτεχνία καὶ Ἐπανάσταση μὲ κείμενα μελῶν τῆς Ἑταιρείας Συγγραφέων*, Ἀθήνα, Πατάκης, 2020, χ.σ.

ΞΕΝΗ ΠΟΙΗΣΗ

Γιόχαν Βόλφγκανγκ φόν Γκαϊττε

(Johann Wolfgang von Goethe, 1749-1832)

Στὸ Λόρδο Βύρωνα

1829

Παλικάρι γερὸ, συμβουλάτορας πρῶτος,
ἀγαπάει τοὺς Ἕλληνας τόσο.
Ἢ εὐγένεια τοῦ λόγου κι οἱ γενναῖες οἱ πράξεις
τοῦ γιομίζουν τὰ μάτια του δάκρυα.
...τὸ λατρεύει, ἀγαπάει τὸ μαχαίρι
τὸ τουφέκι χαρὰ τότε λούζει.
Χύνεται, ὅπως λαχταράει ἡ καρδιά του
στοὺς στρατοὺς τοὺς γενναίους!
Τώρα ἀφῆστε τον μὲς στὴν Historia
Καὶ δαμάσατε κάθε σας πόθο!
Σ' αὐτὸν μένει αἰώνια ἡ Gloria
Καὶ σὲ μᾶς μένουν μόνο τὰ δάκρυα!

Historia : Ἱστορία | *δαμάσατε* : (δαμάζω) τιθασεύω | *Gloria* : Δόξα

Τὸ ποίημα μεταφράστηκε ἀπὸ τὸν Γιάννη Καμπύση καὶ δημοσιεύθηκε στὴν *Ἀνθολογία Γερμανικῆς Ποίησης 1749-1921*, (μτφρ.: Λάμπρος Ἀστέρης), (ἐπιμ.: Κωστής Νικολάκης), Ἀθήνα, Ἐκάτη, 2001.

Φάουστ

[...]

Γερμανέ, τῆς Κορίνθου τὰ παράλια
Μὲ τείχη κι ἄρματα νὰ ὑπερασπιστεῖς.
Τὰ τρανὰ τῆς Ἀχαΐας ἀκρογιαλῖα,
Γότθε, λέω ἐσὺ νὰ ἐπωμιστεῖς.

Στὴν Ἥλιδα νὰ σύρει τῶν Φράγκων ἡ ὀρδὴ
Καὶ τῆ Μεσσήνη οἱ Σάξονες νὰ σώσουν,
Νὰ θερίσουν τίς θάλασσες οἱ Νορμανδοί.
Καὶ τὴν Ἀργολίδα τρανὴ νὰ παραδώσουν.

Εὐτυχῆς τότε ὁ καθέννας σας θὰ ζήσει,
 Μὲ τὰ ὄπλα θὰ ὑπερασπίζεται τὸ βιός,
 Κι ἡ Σπάρτη μόνον θὰ ὑπερισχύσει,
 Τῆς βασιλίσσας ὁ θρόνος ὁ παλιός.

Καὶ θὰ σᾶς βλέπει ὅλους νὰ τρυγᾶτε,
 Μιὰ χώρα εὐκαρπῆ πολλή
 Καὶ γονατιστοὶ μπροστά της θὰ ζητᾶτε,
 Ἐπιβεβαίωση, δίκιο, συμβουλή.

*Ὁ Φάουστ κατεβαίνει, οἱ πρίγκιπες κάνουν ἕναν κύκλο γύρω του
 γιὰ νὰ μοροῦν ν' ἀκοῦνε καλύτερα τὶς ἐντολὲς καὶ τὶς διαταγές του.*

[...]

τρανά : (τρανός) μεγάλος, ὀγκώδης, σπουδαῖος | ἐπωμιστεῖς : (ἐπωμίζομαι) παίρνω ἐπ' ὤμου, ἀναλαμβάνω τὴν εὐθύνη | ὀρδή : ἀσύνταχτο πλῆθος | βιός : περιουσία | τρυγᾶτε : (τρυγῶ) δρέπω, περισυλλέγω, ἀπολαμβάνω | εὐκαρπῆ : (εὐκαρπος) εὐφορος, καρποφόρος

Τὸ δεύτερο μέρος τοῦ *Φάουστ* ὀλοκληρώθηκε τὸ 1831, ἕναν χρόνο πρὶν ἀπὸ τὸν θάνατο τοῦ συγγραφέα.

Γιόχαν Βόλφγκανγκ φὸν Γκαΐτε (Johann Wolfgang von Goethe: Φρανκφούρτη, Γερμανία, 1749 – Βαϊμάρη, Γερμανία, 1832)

Γερμανὸς συγγραφέας καὶ πολιτικός. Τὸ πολυσχιδὲς ἔργο του περιλαμβάνει ἐπική, λυρική καὶ δραματική ποίηση, πεζογραφία καὶ ἔμμετρα δράματα, αὐτοβιογραφικὲς κι ἡμερολογιακὲς σημειώσεις, ἀλληλογραφία, κριτικά, φιλοσοφικά καὶ δοκιμακὰ ἔργα, ὅπως ἐπίσης καὶ ἔργα ποὺ ἀφοροῦν ἄλλους τομεῖς τοῦ ἐπιστητοῦ, σκίτσα, σχέδια, ζωγραφικὰ ἔργα κ.λπ. Ὅρισμένα ἀπὸ τὰ σπουδαιότερα ἔργα του: *Φάουστ*, *Τὰ πάθη τοῦ νεαροῦ Βέρθερον*, *Τορκουάτο Τάσσο*, *Ἐγκμοντ*, *Ὁ μαθητευόμενος μάγος* κ.ἄ.

«Στὸ Λόρδο Βύρωνα (1825)» [=Über Lord Byron]

Πηγή: *Ἡ Ἑλλάδα σὴν Ἑνὴ ποίηση*, (ἐκλ.-ἐπιμ.: Γιώργος Ζ. Χριστοδουλίδης), Ἀθήνα, Παρασκήνιο, 2005, σ. 137.

Φάουστ [=Faust]

Πηγή: Goethe, *Φάουστ. Μιὰ τραγωδία*, (εἰσαγ.-μτφρ.-σχόλ.: Πέτρος Μάρκαρης), Ἀθήνα, Γαβριηλίδης, ¹⁰2003, σσ. 814-815.

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

Ἐκκληση γιὰ βοήθεια στὴν Ἑλλάδα

Τί νά ἔναι τάχα τοῦτες οἱ βροντές;
Στὸ Νότο ἀκούγονται, μαζί μὲ κραυγές.
Οἱ τοῦφες τοῦ καπνοῦ ἀπὸ ποῦ βγαίνουν
Καὶ μέχρι τὰ σύννεφα ἀνεβαίνουν;
Αὐτῆς τῆς φοβερῆς μάχης οἱ οἰμωγές,
Τῶν φονιάδων οἱ ἄγριες φωνές
Καὶ τῶν θυμάτων, τοῦ θανάτου ὁ ρόγχος,
Τῆ γῆ ὀλόκληρη ταρακουνάει,
Μεγάλες ἀναψαν τοῦ πολέμου οἱ φωτιές,
Ὁ οὐρανὸς κοκκίνισε ἀπ' τὶς πυρκαγιές.

Εἶναι ἡ Ἑλλάδα ποῦ ἄλλο δὲν ἀντέχει
Τὸν ἀσῆκωτο ζυγὸ ποῦ τὴ βαραίνει,
Δὲν ἀνέχεται πιά τὴ σκληρὴ φυλακὴ,
Τὶς μεγάλες συμφορὲς τῆς Πατρίδας,
Τὸν ἀνέντιμο τύραννο κι ἀρνητὴ τῆς ἐλπίδας.
Ἐφτασε ὡς τὰ ἄκρα ἡ ἀγανάκτηση
Τὸ σπαθὶ ξεγύμνωσε ἡ ἐπανάσταση.
Ὁ σταυρὸς τὴν εὐλογεῖ, τὴν προστατεύει.
Τὸ δρόμο τῶν ἐνδόξων προγόνων πιστὰ
Ἀκολουθεῖ, καὶ βαδίζει μπροστά.

Κι ὁ ἐχθρὸς ποῦ τρεῖς αἰῶνες ρουφάει
Τῶν δύστυχων θυμάτων του τὸ αἷμα,
Ἐκδίκηση γιὰ τὸν ξεσηκωμὸ ζητάει,
Δολοφονικὸ χέρι πάνω τους ἀπλώνει.
Τοὺς ἱεροὺς ναοὺς βεβηλώνει,
Τὰ νεογέννητα ἑλληνόπουλα σφάζει,
Τὶς κόρες καὶ τὶς κυρὲς ἀτιμάζει.
Γκρεμίζει τὶς πόλεις, καίει τὰ χωριά,
Τὰ πτώματα τῶν ἀνθρώπων στοιβάζει
Τὸ ἓνα πάνω στ' ἄλλο θεόρατα βουνά.

Ἀλίμονο! Τὸ αἷμα ποτάμια.
Μὰ ὁ τρομερὸς ἐχθρὸς δὲν ξεδιψάει.

Τὴ χώρα ὀλόκληρη ποδοπατάει,
 Νὰ τὴ σπείρει θέλει μὲ κεφάλια.
 Ἡ ἀλαζονεία του ὄριο δὲν ἔχει,
 Πολιτεῖες ὀλόκληρες καταστρέφει.
 Μὲ ἄγριο κι ἀνελέητο μίσος ἀπαιτεῖ
 Νὰ σκορπίσει τὸ θάνατο, νὰ θάψει τὴ ζωή.
 Ἡ τρελή του λύσσα σκοπὸ ἔχει βάλει,
 Τὴν Ἑλλάδα ὅλη μὲ φωτιά νὰ κάνει.

Ὅπως ὁ Βεζούβιος μὲς στὸ θυμὸ του
 Τὰ φλογισμένα χεῖλη του ἀνοίγει
 Καὶ πυρακτωμένα ποτάμια ξερνάει,
 Τὰ χωριὰ καὶ τὰ σπαρτὰ παρασύροντας
 Κι ὅ,τι ἄλλο στὸ διάβα του συναντάει,
 Τὴ φρίκη στὶς πόλεις σκορπίζοντας,
 Τὸν πληθυσμὸ τους καταβροχθίζοντας
 Μαζὶ μὲ τὴν πρωτεύουσα τὴν πολύβουη,
 Θλιβερὸ πέτρινο θόλο ἀνεβάζει,
 Τὴν ὀμαδικὴ σαρκοφάγο σκεπάζει.

Σὲ τέτοιες συμφορὲς καταδικασμένη,
 ὦ χώρα, κακότυχη κι ἐσύ!
 Ἀπὸ βαθιὲς πληγὲς ἐξουθενωμένη
 Μὲ τὸ αἷμα τῶν παιδιῶν σου βαμμένη,
 Μὲ τέτοια μοίρα τί μπορεῖς νὰ κάνεις;
 Στὴ βαριά σκλαβιὰ θὰ μείνεις ὑποταγμένη,
 Ἡ θὰ μαζέψεις ὅλες σου τὶς δυνάμεις
 Τὶς ἀλυσίδες ἀπὸ πάνω σου νὰ πετάξεις
 Κι ἀνάμεσα σὲ ἄλλους τάφους ἐχθρικοὺς
 Ἐναν κι ἐσὺ ἀκόμα τάφο νὰ σκάψεις;

Αὐτὴ τὴ μεγάλη ἀπόφαση πῆρες:
 Τὸ ζυγὸ τινάζω ἢ πέφτω εἶπες.
 Καὶ τὰ γενναῖα τέκνα σου ἐκάλεσες.
 «Ἐλευθερία ἢ θάνατος, παιδιὰ μου!»
 Κι αὐτὰ μὲ θάρρος τὰ σπαθιά ζωστῆκαν.
 Οἱ στρατιῆς φυτρώσανε ἀπὸ τὴ γῆ.
 Νέους καὶ γέρους τὸ ἴδιο πνεῦμα ὀδηγεῖ

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

Καί οἱ γυναῖκες στή μάχη ριχτῆκαν,
 Τά χέρια τους ἀπλωσαν κατὰ κει
 Καί τὰ χτυπήματα πίσω γυρίσαν.

Στά μέρη ὅπου οἱ δοξασμένοι πρόγονοί τους
 Δάφνες χρυσές φυτέψανε στή γῆ τους,
 Στις στάχτες ἔχουν ρίξει τὸ σπαθί
 Καί τὸ σκῆπτρο τοῦ Ξέρξη,
 Τίς Θερμοπύλες ἀθάνατο ἔκαναν μνημεῖο
 Μιά χούφτα Ἑλληνες μὲ μιὰ ψυχή,
 Τίς περσικὲς δυνάμεις τρέψαν σὲ φυγή,
 Ἐκεῖ ποῦ γιὰ τῆς πατρίδας τῆ σωτηρία
 Χωρὶς νὰ ὑποχωρήσουν οὔτ' ἓνα βῆμα
 Περήφανα στήθηκε ὁ βωμὸς τῶν ἀνδρείων.

Ἐκεῖ ἡ γενναία καινούργια στρατιὰ
 Στὸ πεδίο τῆς ἔνδοξης μάχης ξαναγυρνᾷ,
 Κατὰ τοῦ θηριώδη ἄρχοντα καὶ πάλι
 Τῆς Σπάρτης ἡ φυλὴ σηκώνει τὸ κεφάλι,
 Τίς ἀλυσίδες λιώνουν, τίς κάνουν σπαθιά
 Ἐτοιμοὶ γιὰ τὴ μάχη ὅπως παλιά.
 Πανοπλίες, περικεφαλαῖες κι ἀσπίδες δὲν ἔχουν,
 Μὲ τὸ δίκιο τοῦ ἀγώνα τὸ κεφάλι στέφουν,
 Τὰ μπράτσα καὶ τὸ στῆθος τὸ φαρδύ – πανοπλία,
 Κι ἀσπίδα ἔχουν τοῦ Κυρίου τὴν προστασία.

Ἐμπρὸς μὲ τόλμη τῆς ἀνδρείας παιδιὰ
 Συσπειρωμένοι στήν ὀρθόδοξη στρατιὰ,
 Οἱ δυνάμεις τοῦ Ἄδη στὸ σταυρὸ μπροστὰ
 Πῶς θὰ μπορέσουν ν' ἀντισταθοῦν τῶρα πιά!
 Οἱ θάλασσες τὴ σημαία σας ξέρουν καλά,
 Ἐκεῖ ποῦ οἱ γενναῖοι πρόγονοί σας ἔπνιξαν
 Ἀμέτρητα καράβια περσικά.
 Στά μέρη αὐτὰ τὰ ἴδια ποῦ οἱ ἐχθροί σας
 Ἐπεσαν, τὸ σπαθί σας πάντα θὰ λαμπυρίζει.
 Κι ὁ ἀέρας τὰ δικά σας ἱερὰ λάβαρα θ' ἀνεμίζει.

Πῶς ἐσεῖς, λοιπόν, φυλές παντοδύναμες
 Ποῦ ἔρχο δώσατε στὸ σταυρό!
 Νὰ στερηθεῖτε τὴ δόξα σας
 Στὸν ἀγῶνα τὸν ἱερό;
 Νὰ μείνετε ἀπραγοὶ καὶ ὑπομονετικὰ
 Νὰ θεωρεῖτε τὴν ὁμόθησκη δική σας χώρα
 Ὁ ἐχθρὸς μ' ἀλαζονεία νὰ καταπατᾷ;
 Πῶς μπορεῖ τοῦ ψευτοπροφήτη τὸ χέρι
 Στὶς στάχτες τὸ Σταυρὸ τῆς Ἀνατολῆς νὰ ρίχνει
 Καὶ νὰ λατρεύει τὴ θεὰ τοῦ σκότους τὴ Σελήνη!

Ἐμπρὸς λοιπόν! Ριχτεῖτε στὸν ἀγῶνα,
 Ἡ δύναμη τῆς πίστεως σᾶς ἐνώνει
 Καὶ ἡ μοιραία τοῦ Μωάμεθ ἡ ὥρα
 Μὲ τὴ δική σας λαμπρὴ νίκη σιμώνει.
 Ἐχουν ἀνοιξοὶ γιὰ σᾶς τῆς δόξας οἱ δρόμοι,
 Δεῖτε πῶς τρέμει τοῦ Σαρακήνα ἡ ψυχὴ
 Ἀπὸ τὸ φόβο καὶ τὴν προαίσθηση τὴν κακῆ.
 Ἐμπρός! Τὸ τέρας τῆς ἀσυδοσίας χτυπῆστε
 Μὲ τῆς ἐκδίκησης τοὺς κεραυνούς,
 Τοῦ ἱεροῦ σταυροῦ τοὺς ἐχθρούς,
 Ἀπὸ προσώπου γῆς ν' ἀφανίστε.

Κι ἐσὺ ἔτοιμος μὲ τὴ δύναμή σου τὴ Θεία
 Νὰ καταστρέψεις αὐτὴν τὴν ἀλαζονεία
 Τιμωρὸς ὅπως πάντα τῆς φρικτῆς τυραννίας,
 Τῶν λαῶν ξέρεις νὰ σπάζεις τὰ ξένα δεσμὰ.
 Βιάσου! Ἀπὸ τὸ ἄρμα σου τὸ τρομερὸ
 Μὲ δυνατὸ χτύπημα τῆς γερῆς παλάμης
 Τσάκισε τοῦ δυνάστη τὸ σηλωμένο κεφάλι,
 Γκρέμισε τῶν κακούργων τὴ φωλιὰ
 Καὶ τῶν Ἀχαιῶν τὰ βαριά δεσμὰ
 Σὰν τὸ εὐθραυστο γυαλί σπάσε πάλι.

Αὐτὴ ἡ μοίρα σὲ σένα ἔχει γραφτεῖ!
 Νὰ πολεμήσεις καὶ νὰ βγεῖς νικητῆς.
 Μὲ τὸ στιβαρὸ χέρι ποῦ κρατᾷς τὸ θρόνο,
 Νὰ φέρεις τὴ γαλήνη στὴν Ἀνατολή,

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

Ὁ ἴδιος ὁ Θεὸς θὰ σοῦ δείξει τὸ δρόμο.
 Γιατὶ γνωρίζει πὼς δὲν εἶναι ἡ δόξα ἡ γλυκιὰ
 Μήτε ἡ πολεμικὴ λεία τοῦ σοῦ δίνουν χαρά.
 Στὴν εἰρήνη τοῦ κόσμου βρίσκεις εὐτυχία
 Καὶ σ' ὅλων τῶν λαῶν τὴν εὐημερία.
 Θρίαμβος δικός σου, ἡ νίκη τοῦ Σταυροῦ!

1821

τοῦφες : (τούφα) (ἐδῶ) μάζα καπνοῦ | *οἰμωγές* : (οἰμωγή) γοερὴ κραυγὴ | *ρόγχος* : ἦχος ἀναπνοῆς ποῦ δηλώνει παθολογία | *ζυγός* : (ζυγός) (ἐδῶ) σκλαβιά | *βεβηλώνει* : (βεβηλώνω) προξενῶ φθορὲς σὲ ἱερὸ χῶρο | *διάβα* : πέρασμα | *λάβαρα* : (λάβαρα) σημαία | *σιμώνει* : (σιμώνω) πλησιάζω | *στιβαρό* : (στιβαρός) δυνατός, στέρεος, σταθερός

Βεζούβιος : Πρόκειται γιὰ τὸ ἡφαίστειο ποῦ βρίσκεται πλησίον τῆς ἰταλικῆς πόλης Νάπολη, τὸ ὁποῖο ἔμεινε στὴν ἱστορία ἔνεκα τῆς καταστροφικῆς ἔκρηξής του ποῦ κάλυψε μὲ τέφρα τὴν ἀρχαία πόλη τῆς Πομπηίας.

Καὶ τὸ σκῆπτρο τοῦ Ξέρξη, / *τις Θερμοπύλες ἀθάνατο ἔκαναν μνημεῖο* : Ἀναφορὰ στὴν ἡρωϊκὴ ἀντίσταση τῶν Σπαρτιατῶν, τῶν Θεσπιέων καὶ τῶν Θηβαίων στὸ στενὸ τῶν Θερμοπυλῶν, ὅπου στὴν προσπάθειά τους νὰ ἀποκρούσουν τὴν περσικὴ ἐπίθεση κατάφεραν, ἂν καὶ χάθηκαν ὅλοι, νὰ ἀντιμετωπίσουν τοὺς Πέρσες προκαλώντας τους σοβαρὲς ἀπώλειες.

τοῦ Σαρακίνα : Ἀναφορὰ στοὺς Σαρακηνούς, τουρκικὸ φύλο τὸ ὁποῖο παρουσιάζεται ἐν προκειμένῳ ὡς προγονικὸ τῶν Ὁθωμανῶν.

Κι ἐσὺ ἔτοιμος μὲ τὴ δύναμή σου τὴ Θεία : Ἡ ἔκδοση περιλαμβάνει ὑποσελίδια σημείωση στὸν στίχο αὐτὸν σημειώνοντας: «Ὁ ποιητὴς ἀπευθύνεται στὸν τσάρο τῆς Ρωσίας καλώντας τον νὰ βοηθήσει τὴν Ἑλλάδα στὸν ἀγῶνα της.»

Στὸν ἐπαναστατημένο ἑλληνικὸ λαό

Πρὸς τὰ ποῦ ἄραγε κατευθύνονται
 Τάγματα στὶς μάχες δοκιμασμένα,
 Γιὰ ποιούς οἱ φωτιὲς προορίζονται
 Καὶ τὰ σπαθιά ποῦ κρατᾶνε στὰ χέρια;

Μήπως καὶ πάλι τὴν Εὐρώπη σκέπτεται
 Ὁ αἰχμάλωτος ποῦ στοὺς ἀμμόλοφους στέκεται,
 Μήπως ἡ ἀχτίδα τῶν ἐλεύθερων ἡμερῶν
 Σβήνει καὶ πάλι μετὰ τὴ λάμψη τῶν Σπαρτιατῶν;

Ἄν ἔτσι εἶναι. ὦ! εὐλογημένες
 Σκιᾶς τοῦ Λεωνίδα καὶ τοῦ Μιλτιάδη,

Χαρεῖτε! Ἡ ὥρα τώρα σημαίνει
Στὶς στάχτες νὰ χαθεῖ τῆς Πόλης ὁ δυνάστης!

Μπροστὰ σ' ἐνὸς τέτοιου λαοῦ τὶς ἐλπίδες
Πῶς θὰ μπορέσει ὁ τύραννος ν' ἀντισταθεῖ,
Ποιὸς μπορεῖ νὰ δέσει μ' ἄλυσίδες
Αὐτὸν ποὺ τὴ σκλαβιά καὶ τὸ θάνατο κάνει ζωή;

Ὡ φίλοι! τὸ σπαθί σας τὸ αἰχμηρὸ
μὲ τὸ αἶμα τῶν τυράννων κοκκινίστε,
Ὅσοι γιὰ τὴν ἐλευθερία πολεμοῦν τὸν ἐχθρὸ
Εὐτυχησμένοι ἀκόμα καὶ στὸ χῶμα ἂν μπεῖτε.

1821

Μήπως καὶ πάλι τὴν Εὐρώπη σκέπτεται : Ἡ ἔκδοση περιλαμβάνει ὑποσελίδια σημείωση στὸν στίχο αὐτὸν σημειώνοντας: «Ὁ Ναπολέοντας».

Σκιὲς τοῦ Λεωνίδα καὶ τοῦ Μιλτιάδη : Ἀναφορὰ στὸν βασιλιᾶ τῆς Σπάρτης καὶ στρατηγὸ τῶν Σπαρτιατῶν στὴ μάχη τῶν Θερμοπυλῶν (βλ. ἐδῶ παραπάνω) καὶ στὸν Ἀθηναῖο πολιτικὸ καὶ στρατηγὸ Μιλτιάδη, ὁ ὁποῖος ἠγήθηκε τῶν ἀθηναϊκῶν δυνάμεων στὴ νικηφόρα μάχη τοῦ Μαραθῶνα.

τῆς Πόλης ὁ δυνάστης : Στὸ σημεῖο αὐτὸ ὁ ποιητὴς ἀνακαλεῖ τὴν κατάληψη τῆς Κων/πόλης στὰ 1453 ἀπὸ τὸν Μωάμεθ Β', χρονικὸ ὀρόσημο τῆς ἔναρξης τῆς Τουρκοκρατίας.

Βασίλι Καπνίστ (Василий Васильевич Капнист: Βελίκαγια Ὁμπούχοφκα, Ρωσσία [σημ. Οὐκρανία], 1758 – Κίμπιντσι, Ρωσσία [σημ. Οὐκρανία], 1823)

Ρῶσσος ποιητὴς καὶ θεατρικὸς συγγραφέας. Ὁ Καπνίστ εἶχε εὐγενικὴ διπλὴ καταγωγή ἀπὸ τὴν Οὐκρανία καὶ τὴν Ἑλλάδα. Ὁ ἔμπορος παπποῦς του καταγόταν ἀπὸ τὴν Ζάκυνθο. Τὰ γνωστότερα ποιήματά του πραγματεύονται τὸ ζήτημα τῆς ἀνθρώπινης ἀνελευθερίας στὴν Ρωσικὴ Αὐτοκρατορία, στὸ ὅποιο ὁ Καπνίστ ἦταν ἐνάντιος. Συνέθεσε ἐπίσης σατιρικὰ ποιήματα καὶ θεατρικὰ ἔργα, τὰ ὁποῖα λογοκρίθηκαν καὶ σταμάτησαν νὰ παίζονται λίγο μετὰ τὴν ἔναρξη τῶν παραστάσεων τους.

«Ἐκκλήση γιὰ βοήθεια στὴν Ἑλλάδα»

Πηγή: *Ἡ Ἑλληνικὴ Ἐπανάσταση τοῦ 1821 στὸν καθρέφτη τῆς ρωσικῆς ποίησης*, (ἐπιλ.-εἰσαγ.-ἐπιμ.: Σόνια Ἰλίνσκαγια), Ἀθήνα, Ἐστία, 2001, σσ. 73-78.

«Στὸν ἐπαναστατημένο ἑλληνικὸ λαό»

Πηγή: *Ἡ Ἑλληνικὴ Ἐπανάσταση τοῦ 1821 στὸν καθρέφτη τῆς ρωσικῆς ποίησης*, ὅ.π., σ. 79.

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

Φριντερίκε Μπρούν

(Friederike Brun, 1765-1835)

Οἱ πεσόνητες στῆ Στίγκα καὶ οἱ νικητῆς στῆ Μυτιλήνη.

Δύο Χοροὶ τῶν Φιλελλήνων

Πρῶτος Χορός

Στρῶστε κυπαρισσόφυλλα καὶ ρόδα ἓνα γύρω!
Στοῦ μάρτυρα τὸ ἀγνάντεμα φυτέψτε φοινικιές!
Στῆ σκοτεινιά τοῦ ὑάκινθου τὸ δάκρυ νὰ κυλήσει!
Γιὰ τοὺς γενναίους ποὺ ἔπεσαν σὲ ἀγώνα ἱερό.
Ἀλλοίμονο! Ρημάχτηκαν οἱ Ἱερολοχίτες.
Ἦχῆστε οἱ σάλπιγγες στῆ γῆ, στοὺς οὐρανοὺς ἤχῆστε!
Σᾶς κλαῖνε ἀνθρώποι καὶ ἄγγελοι, θύματα βλογημένα!
Πά' στὸ βωμὸ τῆς λευτεριάς στὸ αἶμα βουτηγμένα.

Δεύτερος Χορός

Φέρτε ἀπ' τὰ Τέμπη κλώνους τῆς μυρτιάς, τοῦ θεοῦ πεύκου!
Πλέξτε μ' αὐτὰ πολύκλωνη τὴν ὁμορφιά ποὺ ἀνθεῖ!
Εὐοῖ στοὺς νικητῆς! Τὰ τείχη τοῦ Θεμιστοκλῆ
Προστάτεψαν καὶ πάλι ἀπὸ τῶν Τούρκων τὴν ὄργη!
Τῆς Τένεδου οἱ ἀκτές, τῆς Μυτιλήνης τ' ἄλωνάκια
Εἶδαν τῆ Σαλαμίνα ἐκεῖ νὰ ζεῖ, τὴν Ἐλευσίνα:
Τὸν βάρβαρο νὰ σκιάζεται ἀπὸ πνεῦμα ἑλληνικό,
Νὰ βᾶφονται τὰ κύματα στὸ αἶμα τοῦ τυράννου.

Καὶ οἱ δύο Χοροὶ

Βιολέττες ἀπλῶστε καὶ φύλλα κλαίουσας ἰτιᾶς!
Στεφάνια πλέξτε νίκης καὶ θούρια γιορτινά!
Στῆ νίκη, Ἑλλάδα, ἦ στὸ χαμό, σὲ στεφανώνει ἡ δόξα!
Στῆ δόξα καὶ στὸ θάνατο μονάχη περπατᾶς!

ρόδα : (ρόδο) τριαντάφυλλο | *ἀγνάντεμα* : ἀπλανὲς κοίταγμα | *φοινικιές* : (φοινικιά) εἶδος δένδρου, τὰ κλαδιὰ τοῦ ὁποίου (βάγια) συμβολίζουν τὸν νικηφόρο θρίαμβο | *ὑάκινθου* : (ὑάκινθος) εἶδος ἄνθου | *πά'* : πάνω | *κλώνους* : (κλώνος) (ἐδῶ) κλωνάρι | *μυρτιάς* : (μυρτιά· βλ. καὶ μυρσίνη) εἶδος ἀνθοφόρου θάμνου | *πολύκλωνη* : (πολύκλωνος) αὐτὸς ποὺ ἔχει πολλὰ κλαδιὰ | *εὐοῖ* : ἀρχαιοελληνικὴ διονυσιακὴ τελετουργικὴ κραυγὴ | *ἄλωνάκια* (ἄλωνάκι) στρογγυλὸς χῶρος γιὰ ἄλεσμα καρπῶν | *σκιάζεται* : (σκιάζομαι) φοβᾶμαι | *βιολέττες* : (βιολέττα) εἶδος ἀνθοφόρου θάμνου | *κλαίουσας ἰτιᾶς* : (κλαίουσα ἰτιά) εἶδος παρόχθιου δέντρου με κατωφερῆ κλαδιὰ καὶ φύλλωμα | *θούρια* : (θούριο) πολεμικὸ προτρεπτικὸ ἄσμα

Σημείωση του μεταφραστή, Συμεών Γρ. Σταμπολουό:

Τò ἀνθολογούμενο ποίημα ἀνήκει στὸν κύκλο *Ein Scherflein für Hellas, niedergelegt auf dem Altar der Menschlichkeit... Lieder für Hellas* (Ἔνας ὀβολὸς γιὰ τὴν Ἑλλάδα κατατεθειμένος, στὸν βωμὸ τῆς ἀνθρωπότητας... Ἄσματα γιὰ τὴν Ἑλλάδα), ποὺ ἐπρόκειτο νὰ ἐκδοθεῖ αὐτόνομος, κατὰ τὸ παράδειγμα τοῦ Γουλιέλμου Μύλλερ, καὶ τὰ ἔσοδα νὰ δοθοῦν γιὰ τὶς ἀνάγκες τοῦ ἐλληνικοῦ Ἀγώνα. Φιλοξενήθηκε τελικὰ ὡς δεῦτερο Παράρτημα στὴν ἐκδοση τοῦ κύκλου τὸ 1824. Ὁ Μύλλερ ξεχώρισε τὸ ποιητικὸ ἔργο τῆς Μπρούν καὶ τῆς Ἀμαλίας φὸν Χέλβιγκ.

Στίγκα : Μετὰ τὴ διάλυση τοῦ στρατοῦ τοῦ Ἀλέξανδρου Ὑψηλάντη στὸ Δραγατσάνι, στὶς 7 Ἰουνίου 1821, οἱ ἐναπομείναντες ὄπλαρχηγοὶ καὶ διαθέσιμοι ἄντρες, περίπου 500, συγκεντρώθηκαν, ὑπὸ τὴν ἀρχηγία τοῦ Ἀθανάσιου Καρπενησιώτη ἢ Ἀγραφιώτη, στὸ χωριὸ Στίγκα τῆς Μολδαβίας. Ἀπὸ ἐκεῖ ὀχυρώθηκαν στὸ Σκουλένι, κοντὰ στὶς ὄχθες τοῦ ποταμοῦ Προῦθου, ὅπου ἔδωσαν τὴν τελευταία ἀπελπισμένη μάχη μὲ τοὺς Ὀθωμανοὺς στὶς 17 Ἰουνίου. Στὴν *Ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασεως* ὁ Δ. Κόκκινος γράφει: «Ἡ μάχη αὐτὴ δὲν ἔχει ἀνάλογη εἰς τὰς σελίδας τοῦ Ἀγῶνος ὡς πρὸς τὴν ἐκδήλωσιν ὁμαδικῆς ἀνδρείας καὶ ἥρωικῆς ἀντιμετωπίσεως βεβαίου θανάτου, παρὰ μόνον τὴν μάχην τοῦ Ἀθανάσιου Διάκου εἰς τὴν γέφυρα τῆς Ἀλαμάνας καὶ τοῦ Παπαφλέσσα εἰς τὸ Μανιάκν».

Μυτιλήνη : Ἡ Μπρούν ἐννοεῖ προφανῶς τὴν ἀνατίναξη τοῦ τουρκικοῦ δίκροτου σταῖ ἀνοιχτὰ τῆς Ἐρεσοῦ ἀπὸ τὸν Ψαριανὸ μπουρλοτιέρη Δημήτριο Παπανικολῆ στὶς 27 Μαΐου 1821. Στὶς 24 Σεπτεμβρίου 1824 ὁ ἐπίσης Ψαριανὸς Κωνσταντῆς Νικόδημος στὴ ναυμαχία ποὺ ἔγινε στὴν περιοχὴ ἀνάμεσα στὴν Χίο καὶ τὴν Λέσβο, ἀνατίναξε ἓνα τουρκικὸ μπρίκι.

Πηγὴ πληροφοριῶν τῆς Μπρούν ἀποτελέσει πιθανότατα δημοσίευμα Ἑλλήνος ἀγωνιστῆ, ὁ ὁποῖος ἔλαβε μέρος στὴν ἐξέγερση τοῦ Ὑψηλάντη, καὶ στὴ συνέχεια στὶς μάχες στὸ χωριὸ Στίγκα καὶ τὸ Σκουλένι, ἀπ' ὅπου κατόρθωσε νὰ διαφύγει στὴν Ἑλβετία. Ἡ ἐξιστόρηση τῶν γεγονότων δημοσιεύθηκε στὸ *Zürcher Kalender auf das Jahr 1824* (Ζυρίχη) μὲ τίτλο «Plan und Erzählung der Gefechte bey Stinka und Sculení».

Πρῶτος Χορὸς : Ἐννοεῖται Χορωδία.

Ἱερολοχίτες : Ὁ Ἱερὸς Λόχος ἦταν στρατιωτικὸ σῶμα, ἰδρυθὲν ἀπὸ τὸν Ἀλέξανδρο Ὑψηλάντη καὶ ἀπαρτιζόμενο ἀπὸ νέους Ἑλλήνες σπουδαστὲς τῶν Παραδουνάβιων Ἡγεμονιῶν. Συμμετεῖχε στὴ μάχη τοῦ Δραγατσανίου, ὅπου συνεντρίβη, γεγονός ποὺ ὀδήγησε στὴ διάλυσή του.

τὰ τεῖχη τοῦ Θεμιστοκλῆ : Σύμφωνα μὲ τὴν παράδοση, κατὰ τὴν ἐπίθεση τῶν Περσῶν στὴν Ἀθήνα, τὸ μαντεῖο ἀπεφάνθη ὅτι ἡ σωτηρία τῆς πόλεως θὰ ἐξασφαλιζόταν μέσφ τῶν ξύλινων τευχῶν. Ὁ Θεμιστοκλῆς καὶ ὁ Ἀριστείδης ἐπέμειναν ὅτι ἡ ἔκφραση «τὰ ξύλινα τεῖχη» δὲν ὑπαγόρευε τὴν κατασκευὴ τείχους, ἀλλὰ παρέπεμπε στὴν ἀνάγκη ἐξασφάλισης στόλου, ὅπερ καὶ ἐγένετο μὲ τὴ νίκη τῶν Ἑλλήνων στὴν Σαλαμίνα.

Φριντερίκε Μπρούν (Friederike Brun, τὸ γένος Münther: Γκραιφεντόννα, Γερμανία, 1765 – Κοπεγχάγη, Δανία, 1835)

Γερμανίδα συγγραφέας. Ἐξῆσε στὴν Δανία, ὅπου τοποθετήθηκε ὡς πᾶστορας ὁ πατέρας της. Ἐξέδωσε νωρὶς, τὸ 1782, χρονιὰ τοῦ γάμου της μὲ τὸν ἔμπορο Konstantin Brun, τὸν πρῶτο κύκλο ποιημάτων (*Gedichte*), καθὼς καὶ τὶς πρῶ-

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

τες ταξιδιωτικές έντυπώσεις (*Tagebuch meiner ersten Reise*). Είναι οι δύο χῶροι τῶν γραμμῶν, πού τὴν ἀπασχόλησαν διὰ βίου. Παράλληλα μὲ τὰ ταξίδια τῆς συναναστράφηκε μὲ στενὴ φιλία, διατηρώντας συχνὰ πολύχρονη ἀλληλογραφία, μὲ τοὺς Κλόπστοκ, Γκαϊτε, Σίλλερ, Α.Β. φὸν Σλέγκελ, Χέρντερ. Ἐπιρρέαστηκε, κυρίως, ἀπὸ τὴν πνευματικὴ συναναστροφή μὲ κύκλο λογίων γυναικῶν, τὴν Ἐλβετίδα συγγραφέα Μαντάμ ντὲ Στάελ, τὴ ζωγράφο Angelica Kauffmann καὶ τὴν Σουηδὴ συγγραφέα καὶ φεμινίστρια Fredrika Bremer. Κορυφαῖο ἔργο θεωρεῖται ἡ αὐτοβιογραφία τῆς ὑπὸ τὸν τίτλο *Wahrheit aus Morgenträumen* (*Ἀλήθεια ἀπὸ πρωῖνὰ ὄνειρα*), συμπληρωμένη μὲ τὸ Παράρτημα *Idas ästhetische Entwicklung* (*Ἡ αἰσθητικὴ ἐξέλιξη τῆς Ἴδας*, 1824). Μνημονευτέο τὸ λογοτεχνικὸ σαλόνι πού διατήρησε στὸ κάστρο τοῦ Sophienholm ἀπὸ τὸ 1792 μέχρι τὸν θάνατό τῆς. Πέθανε τὴν ἡμέρα κατὰ τὴν ὁποία στὴ νέα πρωτεύουσα τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους ἐορταζόταν –ἀνεπίσημα– γιὰ πρώτη φορὰ ἡ ἑναρξὴ τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασης (25 Μαρτίου 1835).

«Οἱ πεσόντες στὴ Στίγκα καὶ οἱ νικητὲς στὴ Μυτιλήνη. Δύο Χοροὶ τῶν Φιλελλήνων» [=Die Gefallnen bei Stinka und die Sieger bei Mytilene. Zwei Chöre der Freunde Hellas]

Πηγή: Friederike Brun, κύκλος ποιημάτων *Ein Scherflein für Hellas. Lieder für Hellas*, στὸ: *Wahrheit aus Morgenträumen und Idas ästhetische Entwicklung*, Aarau [Ἐλβετία], H.R. Sauerländer, 1824, σσ. 271-293.

Τὰ Ψαρά, ἡ Ἑτέαρτη ἐκστρατεία τῶν Ἑλλήνων

1

Νὰ εἶναι ἀλήθεια λοιπὸν αὐτὸ ποὺ μᾶς ἀνακοινώνει ἡ Κωνσταντινούπολη·
νὰ εἶναι ἀλήθεια, ὅτι ἡ Ἑλλάς δὲν ὑπάρχει πιά!—
Ὅτι τὸ αἰῶνιο φῶς τοῦ Θεοῦ, ποὺ μέσα της ἄναψε,
ἔσβησε, πνίγηκε στὴν βαρβαρότητα!—
ὦ κλάψτε, γενναῖοι, κλάψτε μαζί μου!
Πῶς, Ἑλλάς, ἐσύ, ἔπεςες!
Ὑπερηφάνεια τῶν προγόνων, στολίδι τῶν λαῶν,
τὸ ὄνομά σου δὲν θὰ πρέπει νὰ σβῆσει στὸ τίποτα!

2

Ἀφοῦ νίκησες τρεῖς φορές ἤδη τὸν ἐχθρό,
τὸ κεφάλι ἀκόμα τυλιγμένο σὲ δάφνινο στεφάνι,
θὰ ὑπέκυπτες στὸν ζυγό,
καὶ στὴν ἀπελπισία δὲν θὰ ἔβρισκες τὸν θάνατο!—
Ποιός ἔσκαψε στὸν βράχο αὐτὸν τὴν αἱματηρὴ πορεία;—
Βλέπω νὰ ἀνάβουν ἀστραπές, ἐρείπια, πτώματα,
βλέπω βουτηγμένο στὸ αἶμα τὸ σῆμα τοῦ σταυροῦ:—
Εἶναι ἀλήθεια αὐτὸ ποὺ βλέπω, εἶναι μάταιη παραίσηση;—

3

ὦ φύγετε! Τὸ ὑπερήφανο λάβαρο τῆς ἡμισελήνου θροῖζει,
σὰν τίς κουκουβάγιες σφυρίζουν τὰ πανιὰ μέσα ἀπὸ τοὺς ἀνέμους·
ἡ σκαπάνη τῆς ἐκδίκησης διανοίγει μεγάλες κρύπτες:—
Ἄχ, φοβηθεῖτε τὴν δηλητηριώδη ἐσχάτη προδοσία· παραμονεύει
στὸ σκοτάδι· διψᾷ πολὺ γιὰ αἶμα, γιὰ ἀρπαγὴ:—
Ἄ, ἤδη τὸ ἀσκέρι ἀναρριχᾶται στὸν βράχο·
τὸ ὁδηγεῖ ὁ βάρβαρος τῆς Ἀλβανίας,
ὁ μισθοφόρος χωρὶς ἱερὸ καὶ ὄσιο:—

4

Ἐσύ, Θεέ, προστάτη τῆς Ἑλλάδος! Ὅταν μὲ ἀλαζονικὴ ὑπερηφάνεια,
ἡ δύναμη τῶν Περσῶν εἰσέβαλε στὰ πεδία της,

μέσα στὸν θυμό σου δὲν θέλεις νὰ ξεχάσεις τὸ ἀδίκημά τους,
 ποὺ κατασπάραξε τὸν θρόνο της στὴν διχόνοια τῶν πολιτῶν;—
 «Σᾶς ἀκούει! Νὰ εἴστε σταθεροί! Καταδιῶξτε τοὺς βαρβάρους!—
 Ἐμπρός, κουρσέψτε τὰ πλοῖα!— Φλέγονται στὶς φωτιές,—
 ἀνατινάζονται». — Ἄχ, ἀδερφοί, πληθαίνονται τὰ στρατεύματα·
 καθυστερεῖ ἡ σωτηρία:— Ἀκόμα καὶ στὸν θάνατο ὑπάρχει θάρρος.—

5

Ψαριανοί, σφάζτε τὶς κόρες, τὶς γυναῖκες·
 οἱ φιλήθρονοι Τοῦρκοι ἐπιθυμοῦν νὰ τὶς δοῦν,
 καὶ νὰ τὶς σύρουν μακριὰ στὴν Κωνσταντινούπολη στὸ παζάρι!
 Ἐκεῖ θὰ ἔπρεπε νὰ ἀθετήσουν τὸν λόγο τους πρὸς τὸν Λυτρωτῆ,
 καὶ μὲ ἀσέβεια ἀτιμασμένες στὸ κρεβάτι τῆς ντροπῆς,
 ὁμολογητὲς νὰ γεννοῦν στὸν ψεύτικο προφήτη:
 Γι' αὐτὸ σῶστε μὲ τὸν θάνατο ὅσους ἀγαπήσατε·
 τὸ νὰ τὶς θυσιάσετε στὴν ντροπή, θὰ σήμαινε νὰ τὶς σφάζετε.—

6

Ἐδῶ ἀνταλλάσσουν δύο σύζυγοι τὸ θανάσιμο χτύπημα·
 ἐκεῖ πεθαίνουν ἀρραβωνιασμένοι, γιὰ νὰ μὴν τοὺς χωρίσει τίποτε·
 ὁ γιὸς καὶ ὁ πατέρας πεθαίνουν ταυτόχρονα,
 ὁ θάνατος ὅπως ἡ ζωὴ τοὺς ἐνώνει καὶ τοὺς δύο.—
 Ἀκόμα ἐρευνᾷ ἓνα βυζανιάρικο μὲ πονεμένο βλέμμα,
 τὸ μάτι τῆς μητέρας, αἰώνια παγερό,
 γιατί δὲν χαμογελᾷ, γιατί ἐπιμένει νὰ σιωπᾷ,
 καὶ δὲν τὸ πιέζει στὰ στήθη ποὺ τὸ τρέφουν.—

7

Ἔτσι διαφαίνεται, ἔτσι ἐμφανίζεται στὸ πνεῦμα μου ἡ ψευδαίσθησις·
 ἀνουψώνομαι, σκύβω μὲ ἐναλλασσομένη ἐξόρμησις·
 ἀγάλλεται ἡ ψυχὴ μου, καὶ ὅμως φοβᾶμαι τόσο πολὺ,
 ὥστε ἡ ἀμφιβολία μου ἀρπάζει ὅ,τι ὑπόσχεται ἡ ἐλπίδα:
 Τὸ αἶσθημα τὸ ἀλυσοδεμένο μὲ αἰσθήματα, μπερδεμένο,
 ἀναστατωμένα τὰ σπλάχνα μου σὲ λυσσαλέο ἀγῶνα·
 σύντομα θὰ μᾶς χαιρετᾷ ὁ φοίνικας, ποὺ κέρδισε ἡ Ἑλλάς,
 σύντομα θὰ ἀναστενάζουν οἱ ἥρωες στὸν ἐπιθανάτιο ρόγχο.—

8

Καὶ ὅμως δὲν μεταδόθηκαν ἤδη πολλὲς φορές, ἀπὸ στόμα σὲ στόμα,
 ὅταν μὲν τὰ ὄπλα ἀκόμα κινουῦνταν,
 πηγάζοντας ἀπὸ τὸ ψεύτικο στόμα τοῦ τοκογλύφου,
 ἢ καθήλωση τοῦ σταυροῦ, θρίαμβοι τῶν βαρβάρων;—
 Γιὰ τοὺς ἀδερφοὺς ἦταν ἡ ντροπὴ τῶν ἀδερφῶν μεγάλη χαρὰ·
 ὁ ἐχθρὸς τῆς μόρφωσης, ὁ Κἄν τῶν γενιτσάρων,
 ὅα πρέπει μὲ τὴν θηλειὰ νὰ κάνει εὐτυχισμένη τὴν χώρα τῆς μόρφωσης,
 καὶ νὰ διδάξει ἀρετὴ ἀπὸ τὸ κοράνιον!—

9

Ἀκούσατε τὸ κάλεσμα: «Ἄς εἶναι εὐλογημένος ὁ προφήτης!
 Οἱ κλέφτες δραπετεύουν, γλιτώνουν τὴν καταστροφὴ!—».
 Ὅχι, ὄχι! Εἶπες ψέματα, καταραμένε μωαμεθανέ!
 Δὲν δραπετεύουν, σὲ ἀντιμάχονται καὶ —πεθαίνουν!—
 ἡ ἀγκαλιὰ τῆς γῆς ξεσπᾷ σὲ ἔγκατα,
 καὶ ἀπὸ τὰ σκισμένα φοβερὰ βάρη τῆς θάλασσας ποὺ ἄνοιξαν,
 προβάλλουν στὴν λάμψη τῆς φωτιᾶς,
 οἱ δαίμονες πού, καταδικασμένοι στὴν νύχτα, κοιμοῦνταν ἐκεῖ.—

10

Ἄν στοὺς πρόποδες τῆς Αἴτνας, ποὺ σκεπάζουν ποτάμια φωτιᾶς,
 ἐνθουσιασμένο γιὰ τὴν φύση, ὀδηγημένο ἀπὸ τὴν ἐπιθυμία γιὰ γνώση,
 ἓνα χαρούμενο ζευγάρι ὁδοιπόρων, ποὺ δὲν γνώρισε ἀκόμα φόβο καὶ
 τρόμο,
 ἐτοιμάζεται νὰ δεῖ τὸ φοβερὸ χάσμα τοῦ κρατήρα τῆς φωτιᾶς,
 καὶ γρήγορα καὶ ἀνύποπτα, ἀπὸ κάποια ὁμάδα δολοφόνων,
 ἀπὸ κοντινοὺς ἀποτόμους βράχους τοὺς ἐπιτίθεται μὲ μαχαίρια,
 ἀπελπισμένο γιὰ τὴν σωτηρία του, παραδομένο στὸν κίνδυνο,
 τῆς μακρινῆς πατρίδος ἀκόμα ἓνα: Γεῖα χαρὰ! τῆς φωνάζει:

11

Ξαφνικὰ ὅμως ἐξαφανίζεται τὸ φῶς τῆς ἡμέρας,
 παρακουνιέται, ἢ γῆ σκίζεται,
 τὸ βουνὸ ἀνάβει τὸν Κύκλωπα,

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

χύνει τὴν φωτιά του με λάβα:—
 Ἐξαφανίστηκε ἡ βλάστηση,
 ἔσβησε κάθε ἴχνος
 τῶν ὀδοιπόρων καὶ τῶν ληστῶν,
 οἱ ὅποιοι ἐδῶ ὑπέστησαν τὸν θάνατο.—

12

Ἔτσι νόμιζαν καὶ οἱ ἀναιδεῖς ὀρδῆς τῶν Τούρκων,
 ὅτι θὰ φονεύουν ἀτιμώρητοι ἐπάνω στὰ βράχια τῶν Ψαρῶν,
 καὶ μετὰ, φορτωμένοι με λάφυρα, με αἶμα καὶ δάκρυα,
 νὰ χαίρονται τὴν ἐπιστροφή στὸν Βόσπορο:—
 «Δὲν θὰ γυρίσετε στὸ σπίτι! Θὰ σᾶς κρατήσῃ ἡ νύχτα τοῦ θανάτου!
 Ἰκανοποιημένες εἶναι τῶρα οἱ ὀρέξεις τοῦ αἵματός σας,
 σᾶς σκεπάζει ὁ τάφος σ' αὐτὴ τὴν ἀκτὴ τῶν δακρῶν:
 Τρίζει ἡ πύλη τοῦ Ἄδη, ἡ κόλαση γελᾷ!—».

13

Ξεγελασμένους εἶδατε τοὺς ἑαυτοὺς σας ἀπὸ τὴν τύχη, Ψαριανοί,
 τότε ἀντισταθήκατε τολμηρὰ στὴν κακοτυχία σας,
 καὶ θέλατε, γιὰ νὰ καταστρέψετε τοὺς ἐχθρούς,
 συγχρόνως μαζί τους πολὺ θαρραλέα νὰ πεθάνετε:—
 Ἡ γῆ σπάζει σὲ θρύψαλα πού βροντοῦν,
 σφυρίζει καὶ μαίνεται ἡ στροβιλιζομένη ἀνθρακιά,
 τὸν ὠκεανὸ κοκκινίζει ἡ φοικτὴ τῆς λάμψης,
 ἀπὸ καιόμενα πτώματα ἀφρίζει βράζοντας ἡ θάλασσα.—

14

Καὶ ἂν εἶναι λοιπὸν πεθαμένοι, ἔτσι σκεπάζει ὁ ἴδιος τάφος,
 αὐτοὺς πού γκρεμίστηκαν κάτω στὸ βασιλεῖο τῆς ΠΕΡΣΕΦΟΝΗΣ,
 ὅπως τοὺς πιστοὺς ὑπηρέτες τῆς τυραννίας,
 καὶ τοὺς ἀγωνιστὲς γιὰ τὰ ἅγια ἀνθρώπινα δικαιώματα;—
 Ὅχι ἤρωες, ἐσεῖς, ἐσεῖς ζεῖτε στὶς νίκες τῆς Ἑλλάδος!
 Ἐσᾶς δὲν σᾶς καλύπτει ἡ Λήθη, οὔτε ὁ Φλεγέθων!
 καὶ σ' ὅποιο χῶμα καὶ ἂν βρίσκονται τὰ ὀστᾶ σας,
 ὁ βράχος τῶν Ψαρῶν θὰ μένει γιὰ σᾶς μνημεῖο καὶ θρόνος!—

15

Ἀπὸ τὸν φωτεινὸ θρόνο, ὅπου κάθεστε πλάι στὸν ΛΕΩΝΙΔΑ,
 πλάι στὸν ΚΟΧΑΙΟ καὶ στὸν ΣΚΑΙΟΛΑ·
 ὅπου ὁ ζῆλος γιὰ τὸ δίκαιον δὲν στέφεται πιά μὲ μίσος,
 καὶ ἡ ἀρετὴ δὲν ἀνταμείβεται μὲ φθόνο·
 ἀπὸ ἐκεῖ, ἥρωες, ρίξτε τὴν ματιὰ σας
 στὴν Ἑλλάδα, τὴν στεφανωμένη γιὰ ἄλλη μία φορὰ μὲ νίκη!
 ὦ βλέπετε! Ἡ Ἑλλάς ξανανιώνει καὶ πάλι:
 Ὁ φιλελευθερισμὸς τῆς συμφιλίωσε τὴν μνησικακία τῆς μοίρας.

16

Στὸ φτερούγισμα τοῦ ἀνέμου, σὲ τρικυμισμένα κύματα,
 πρόφθασε τοὺς ἐχθροὺς ἢ ἐκδικητικὴ ἀστραπὴ του:
 Αὐτοὶ οἱ ὅποιοι ἤρθαν ἐδῶ ἀπὸ τὴν Ἀνατολὴ γιὰ νὰ στραγγαλίζουν,
 ὅπως ἐκεῖνοι ἀπὸ τὴν ἀνάξια ἔδρα τοῦ Σέσωστρο.—
 Σύντομα θὰ τοὺς χτυπήσει ὁ κεραυνὸς στὶς ἀκτὲς τῆς Σάμου,
 σύντομα πάλι στὴν παραλία ποὺ κυριαρχοῦσε ὁ ΜΙΝΩΑΣ,
 καὶ περιπλανώμενοι καὶ δραπετεύοντας σὲ θυελλώδη δρόμο,
 τοὺς βρῖσκει ἡ ντροπὴ, ἡ κατάρρα καὶ ὁ θάνατος.

17

Ἐμπρός, βιαστεῖτε, Ἕλληνες! Ὁλοκληρῶστε τὴν νίκη!
 Δίκαιος εἶναι ὁ ἀγῶνας, καὶ ἅγιος ὁ πόλεμος!
 Μὴν ἀφήνετε πιά τὴν Ἑλλάδα νὰ τὴν βεβηλώνουν οἱ βάρβαροι·
 τὸ ἔδαφός τῆς εὐδοκιμεῖ μόνο ἀπὸ τὸν ἰδρώτα τῶν ἐλευθέρων:—
 Ξαναεργαινιαάστε πάλι τοὺς ἀγῶνες στὸν Ἴσθμό,
 καὶ στεφανῶστε αὐτοὺς ποὺ μεγαλοῦργησαν γιὰ τὴν Ἑλλάδα·
 οὔτε ἡ βία οὔτε τὰ ὅπλα ὀδηγοῦν στὸν σκοπὸ,
 ἀν ἡ σοφία δὲν ἰσοπεδώνει τὸν ἀκανθώδη δρόμο.

ὑπέκυπτες : (ὑποκύπτω) κάμπτομαι | *ζυγός* : (ζυγός) σκλαβιά, ὑποδούλωση | *λάβαρα* : ση-
 μαία | *θροῖζει* : (θροῖζω) ἀνεμίζω παράγοντας ἀνεπαίσθητο ἦχο | *σκαπάνη* : ἀνασκαπτικὸ
 ἐργαλεῖο | *κρύπτες* : (κρύπτω) (ἐδῶ) συνήθως ὑπόγειος χώρος ἀπόκρυψης ἀνθρώπων ἢ
 ἀντικειμένων | *ἀσκέρι* : μικρὴ καὶ ἄτακτὴ στρατιωτικὴ μονάδα | *βάρβαρος* : (ἐδῶ) ξένος,
 ἀλλόφυλος | *ὄσιο* : (ὄσιος) ἅγιος, ἱερός | *κατασπάραξε* : (κατασπαράζω) κομματιάζω, διαμε-
 λίζω | *διχόνια* : διχογνωμία μιᾶς κοινότητος | *καταδιῶζτε* : (καταδιώκω) κυνηγῶ, διώχνω
 κάποιον ἀπὸ κάπου | *κουρσέψτε* : (κουρσεύω) λεηλατῶ, ληστεύω | *παζάρι* : (ἐδῶ) σκλαβο-
 πάζαρο | *ἀθετήσουν* : (ἀθετῶ) παραβαίνω ἕναν ὄρκο, μιὰν ὑπόσχεση, μιὰ συμφωνία | *βυ-*

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

ζανιάρικο : παιδι πού θηλάζει | ἀγάλλεται : (ἀγάλλομαι) χαίρομαι, εὐφραίνομαι | σπλάχνα : (σπλάχνο· βλ. καὶ σπλάγγνο) ἐντόσθιο, ζωτικό ὄργανο | φοίνικας : εἶδος δέντρου, τὰ κλαδιά τοῦ ὁποίου (βάγια) συμβολίζουν τὸν νικηφόρο θρίαμβο· ἐπίσης, εἶδος μυθικοῦ πτηνοῦ πού ἀναγεννᾶται ἀπὸ τὶς στάχτες τοῦ | ρόγχο : (ρόγχος) ἦχος ἀναπνοῆς πού δηλώνει παθολογία | τοκογλύφος : (τοκογλύφος) παράνομος δανειστής χρημάτων μὲ ὑψηλὸ τόκο | καθήλωση : κάρφωμα | θηλιά : (βλ. καὶ θηλιά) σκοινὶ πού σχηματίζει κυκλικὸ κόμπο καὶ χρησιμοποιεῖται εἴτε κατὰ τὴ σύλληψη ἀνθρώπου ἢ ζώου εἴτε κατὰ τὸν ἀπαγχονισμό | κοράνιον : (βλ. καὶ Κοράνι) ἱερὸ βιβλίον τῆς μουσουλμανικῆς θρησκείας | δραπετεύουν : (δραπετεύω) ἀποδρῶ | ἔγκατα : (πληθ.) μέρη πού βρίσκονται στὰ βάθη ἐνὸς τόπου | χάσμα : κενό | κρατήρα : (κρατήρας) (ἐδῶ) στόμιο ἠφαιστείου | λάβα : πύρινο ρευστὸ ὑλικὸ πού βγαίνει ἀπὸ τὸν κρατήρα τοῦ ἠφαιστείου | ἀναιδεῖς : (ἀναιδής) θρασύς, ἀδιάντροπος | ὀρδές : (ὀρδή) ἄτακτο στρατιωτικὸ σῶμα | θρύψαλα : (θρύψαλο) μικρὸ κομμάτι ἀπὸ ἐνιαῖο ἀντικείμενο πού καταστράφηκε | μαίνεται : (μαίνομαι) συμπεριφέρομαι μανιωδῶς· γιὰ φαινόμενο πού ἐκδηλώνεται ἔντονα | στροβιλιζόμενη : (στροβιλιζόμενος < στροβιλίζω) περιστρέφομαι | ἀνθρακιά : θράκα, πυρωμένα κάρβουνα | στέφεται : (στέφω) στεφανώνω | φθόνο : (φθόνος) ζήλια | μνησικακία : ἐκδικητικὸ μίσος | στραγγαλίζουν : (στραγγαλίζω) προξενῶ τὸν θάνατο κάποιου πνιγοντάς τον | βεβηλώνουν : (βεβηλώνω) προξενῶ φθορὲς σὲ ἱερὸ χῶρο | εὐδοκμεῖ : (εὐδοκιμῶ) θάλλω, ἀκμάζω | μεγαλοῦρησαν : (μεγαλουργῶ) κατορθώνω κάτι σημαντικό | ἀκανθώδη : (ἀκανθώθης) ἀγκάθινος

Ψαριανοί, σφάζτε τὶς κόρες, τὶς γυναῖκες : Αναφορὰ στὴν ἐθελούσια σφαγὴ τῶν ἰδίων τῶν γυναικόπαιδῶν τοὺς ἀπὸ τοὺς Ψαριανούς, κατὰ τὴ διάρκεια τῆς καταστροφῆς τῶν Ψαρῶν τὴν 21η Ἰουνίου τοῦ 1824, προκειμένου νὰ μὴν πέσουν αἰχμάλωτα στὰ χέρια τῶν Ὀθωμανῶν, καταλήγοντας στὰ δουλοπάζαρα. Βλ. ἐδῶ παραπάνω, καὶ τὸ ἔργο «Τὰ Ψαρά.» τοῦ Θεόδωρου Ἀλκαίου, ὅπου γίνονται σχετικὲς ἀναφορές:

[...]

- » Ἴδου ἡ πόλις· εἰς αὐτὴν ἄς τρέξωμεν ἐγκαίρως.
- » Ἐκεῖ κλεισμένοι ἅπαντες ἐντὸς τῶν οἰκιῶν μας,
- » Ἐν μέσῳ τῶν φιλάτων μας συζύγων καὶ υἱῶν μας,
- » Θὰ πολεμῶμεν κάλλιον, ἐὰν ἐχθροὶ τολμήσουν
- » Καὶ μέχρι τοῦ ἀσύλου μας ποτὲ νὰ εἰσormeῖσουν.
- » Ναί· ὅσον ἡ ἀσφάλεια αὐτῶν ἐπαπειλεῖται,
- » Τοσοῦτον εἰς τὰς χεῖρας μας τὸ ξίφος θὰ κινήται.
- » Ἀνίσως δ' ὁ μὴ γένοιτο! ποτὲ ἀπελπισθῶμεν,
- » Καὶ τὴν φθορὰν μας ἀφευκτον πρὸ ὀφθαλμῶν ἰδῶμεν.
- » ὦ, τότε κατασφάξωμεν ὡς ἱερᾶς θυσίας
- » Συζύγους, τέκνα καὶ γονεῖς ὑπὲρ ἐλευθερίας.

[...]

ὁ Κὰν τῶν γενιτσάρων : Διοικητικὸς στρατιωτικὸς τίτλος τοῦ τάγματος τῶν γενιτσάρων, ἐπίλεκτων στρατιωτῶν τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας. Ἐν πρώτοις, τὸ σῶμα τῶν γενιτσάρων συγκροτήθηκε ἀπὸ παιδιὰ ὑπόδουλων χριστιανῶν, ἐνῶ ἀργότερα στρατολογούταν σὲ αὐτὸ αἰχμάλωτοι καὶ Ὀθωμανοί. Διακρίνονταν γιὰ τὴ σκληρότητα καὶ τὴν ὑψηλὴς κατάρτιση ἐκπαίδευσή τους.

τῆς Αἴτνας : Ἡ Αἴτνα εἶναι ἐνεργὸ ἠφαιστεῖο στὴν Σικελία. Πρόκειται γιὰ τὸ μεγαλύτερο ἠφαιστεῖο τῆς Εὐρώπης μὲ τακτικὴ δραστηριότητα.

στό βασίλειο τῆς ΠΕΡΣΕΦΟΝΗΣ : Κατὰ τὴν ἀρχαιοελληνικὴ μυθολογία, ἡ Περσεφόνη, κόρη τῆς Δήμητρας, ἀπήχθη ἀπὸ τὸν Ἄδη, ὁ ὁποῖος τὴν πῆρε στὸν Κάτω Κόσμο γιὰ γυναικα του, ἔνεκα τῆς ὁμορφιάς της. Μὲ τὴ μεσολάβηση τῆς θεᾶς Δήμητρας, ὁ Ἄδης συμφώνησε νὰ τὴν κρατᾷ γιὰ ἕξι μῆνες, ἀφήνοντάς τὴν τοὺς ὑπόλοιπους ἕξι, σηματοδοτώντας ἔτσι τὶς ἐποχὲς τοῦ χρόνου: ἀνοιξη/καλοκαίρι καὶ φθινόπωρο/χειμῶνα.

ἡ Λήθη, οὔτε ὁ Φλεγέθων : Αναφορὰ σὲ δύο ἀπὸ τοὺς τρεῖς (ἄλλοι ἀναφέρονται καὶ πέντε) ποταμοὺς τοῦ Κάτω Κόσμου (Αἰχέρων, Κωκυτός, Λήθη, Στύξ καὶ Φλεγέθων ἢ Πυριφλεγέθων).

ΛΕΩΝΙΔΑ | ΚΟΧΑΙΟ | ΣΚΑΙΟΛΑ : Αναφορὰ στὸν βασιλιᾶ τῶν Σπαρτιατῶν, Λεωνίδα, ὁ ὁποῖος ὀδήγησε τοὺς Λακεδαιμόνιους στὴ μάχη τῶν Θερμοπυλῶν (480 π.Χ.), ὅπου μαζί μὲ τοὺς Θεσπιεῖς καὶ τοὺς Θηβαίους ἐπιχείρησαν νὰ ἀποκρούσουν τὴν περσικὴ ἐπίθεση καὶ κατάφεραν, ἂν καὶ χάθηκαν ὅλοι, νὰ ἀντιμετωπίσουν τοὺς εἰσβολεῖς προκαλώντας τους σοβαρὲς ἀπώλειες. Ἐπίσης, στὸν Ὀράτιο Κόκκη (ἐδῶ «Κόχλιο»), τὸν ἐπονομαζόμενον καὶ «Μονόφθαλμο», μυθικὸ ἥρωα τῶν Ρωμαίων, καὶ στὸν Γάιο Μούκιο Σκαίολα, ἐπίσης μυθικὸ ἥρωα τῶν Ρωμαίων.

τὴν ἀνάζια ἔδρα τοῦ Σέσωστρη : Ὁ Σέσωστρης ἦταν βασιλιᾶς τῆς ἀρχαίας Αἰγύπτου, ὁ ὁποῖος ἐξεστράτευσε ἐναντίον λαῶν τῆς Εὐρώπης. Ἡ παρούσα ἀναφορὰ ἔχει νὰ κάνει μὲ τὴν ἐξῆς πληροφορία πού μᾶς παραδίδει ὁ Ἡρόδοτος στὸ ἔργο του *Ἱστορίαι* (2.102.1-5):

παραμειψάμενος ὃν τούτους τοῦ ἐπὶ τούτοις γενομένου βασιλέως, τῷ οὐνομα ἦν Σέσωστρης, τούτου μνήμην ποιήσομαι. τὸν ἔλεγον οἱ ἱρᾶες πρῶτον μὲν πλοίοισι μακροῖσι ὀρηθέντα ἐκ τοῦ Ἀραβίου κόλπου τοὺς παρὰ τὴν Ἐρυθρὴν θάλασσαν κατοικημένους καταστρέφασθαι, ἐς ὃ πλέοντά μιν πρόσω ἀπικέσθαι ἐς θάλασσαν οὐκέτι πλωτὴν ὑπὸ βραχέων. ἐνθεῦτεν δὲ ὡς ὀπίσω ἀπικετο ἐς Αἴγυπτον, κατὰ τῶν ἱρέων τὴν φάτιν στρατιὴν πολλὴν [τῶν] λαβῶν ἤλαυνε διὰ τῆς ἠπείρου, πᾶν ἔθνος τὸ ἐμποδὼν καταστρεφόμενος, ὁτέοισι μὲν νυν αὐτῶν ἀλκίμοισι ἐνετύγχανε καὶ δεινῶς γλιχομένοισοι [περὶ] τῆς ἐλευθερίας, τούτοις μὲν στήλας ἐνίσθη ἐς τὰς χώρας διὰ γραμμάτων λεγούσας τὸ τε ἔωυτοῦ οὐνομα καὶ τῆς πάτρης καὶ ὡς δυνάμι τῆ ἔωυτοῦ κατεστρέψατο σφεας· ὅτεων δὲ ἀμαχητὶ καὶ εὐπετέως παρέλαβε τὰς πόλιας, τούτοις δὲ ἐνέγραφε ἐν τῆσι στήλησι κατὰ ταῦτά καὶ τοῖσι ἀνδρηίοισι τῶν ἐθνῶν γενομένοις καὶ διῆ καὶ αἰδοῖα γυναικὸς προσενέγραφε, δῆλα βουλόμενος ποιεῖν ὡς εἶψαν ἀνάγκιδες

(Θὰ τοὺς προσπεράσω λοιπὸν αὐτοὺς καὶ θὰ μνημονεύσω ἐκεῖνον πού ἔγινε βασιλιᾶς κατόπιν τους καὶ πού τὸ ὄνομά του ἦταν Σέσωστρης. Οἱ ἱερεῖς μοῦ εἶπαν γι' αὐτὸν ὅτι πρῶτος ξεκίνησε μὲ πλοῖα μακροῦλὰ ἀπὸ τὸν ἀραβικὸ κόλπο καὶ ὑπέταξε ὅσους κατοικοῦσαν κοντὰ στὴν Ἐρυθρὰ Θάλασσα, ὥσπου, καθὼς ἀρμένιζε ἴσα, ἐφθασε σὲ μιὰ θάλασσα πού δὲν ἦταν πλέον πλωτὴ γιὰτὶ ἦταν ρηχὴ. Ἀπὸ ἐκεῖ λοιπὸν γύρισε στὴν Αἴγυπτο, καὶ κατὰ τὰ λεγόμενα τῶν ἱερέων σύναξε μεγάλη στρατιὰ καὶ προχώρησε στὴ στεριά ὅπου ὑπέταξε ὅσα ἔθνη βρῆκε στὸ δρόμο του. Καὶ ὅσους ἀπ' αὐτοὺς συναντοῦσε καὶ ἦταν γυναικοὶ καὶ πάλειναν σκληρὰ γιὰ τὴν ἐλευθερία τους, πρὸς τιμὴν τους ἔστηνε στοὺς τόπους τους στήλες μὲ ἐπιγραφὲς πού ἔλεγαν τὸ ὄνομα τὸ δικό του καὶ τῆς πατρίδας του καὶ πῶς αὐτὸς μὲ τὴ δυνάμη του τοὺς εἶχε ὑποτάξει· ὅσες πόλεις ὁμως τὶς ἔπαιρνε εὐκόλα καὶ χωρὶς μάχη, ἔγραφε καὶ ἐκεῖ στὶς στήλες τὰ ἴδια ὅπως καὶ τῶν ἐθνῶν πού εἶχαν ἀναδειχθεῖ γυνναῖα, μόνο πού τώρα ἀπεκόνιζε ἐπιπλέον γυναικεῖα γεννητικὰ ὄργανα, θέλοντας νὰ δείξει ὅτι τοῦτοι ἦταν ἀνανδροί.) [Μτφρ. ἀπὸ τὸ ἱστολόγιο τοῦ *Κέντρου Ἑλληνικῆς Γλώσσας*]

ὁ κεραννὸς στὶς ἀκτὲς τῆς Σάμου : Αναφορὰ στὴ ναυμαχία τῆς Σάμου πού διεξήχθη στὶς 5 Αὐγούστου 1824.

ΜΙΝΩΑΣ : Ὁ μυθικὸς βασιλιᾶς τῆς Κρήτης, ὁ ὁποῖος ὀνοματοδότησε τὸ σύνολο τοῦ προϊστορικοῦ κρητικοῦ πολιτισμοῦ.

τοὺς ἀγῶνες στὸν Ἰσθμὸ : Αναφορὰ στὰ ἀρχαῖα Ἰσθμια, ἀγῶνες πού διεξάγονταν ἀνὰ διετία στὸν Ἰσθμὸ τῆς Κορίνθου ἀπὸ τὴν πόλη τῆς Κορίνθου, ἕως καὶ τὴ ρωμαϊκὴ ἐποχὴ.

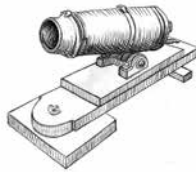
Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθερίαι!

Άμπραχαμ Λέμπερτ (Abraham Lemberg: Μάννχαϊμ, Γερμανία, 1766 – Νόυσταντ, Γερμανία, 1832)

Γερμανός ποιητής. Καταγόταν από εβραϊκή οικογένεια εμπόρων. Κατά τη διάρκεια της Γαλλικής Έπανάστασης ήταν επικεφαλής της αστυνομικής διεύθυνσης στο διαμέρισμα του Donnersberg. Το 1800 ξεκίνησε τη σταδιοδρομία του ως συμβολαιογράφος στην Mutterstadt. Στις 29 Απριλίου μετέφερε την έδρα του στην Neustadt. Παράλληλα, συνέθετε ποιήματα για τον απελευθερωτικό αγώνα των Ελλήνων. Υπήρξε μέλος του «Deutscher Vaterlandsverein zur Unterstützung der freien Presse» («Γερμανικός πατριωτικός Σύλλογος για την υπεράσπιση της ελευθεροτυπίας»). (Πηγή: Viktor Carl, *Persönlichkeiten, Lexikon Pfälzer*, 1995)

«Τὰ Ψαρά, ἢ Ἡ τέταρτη ἐκστρατεία τῶν Ἑλλήνων» [=Ipsara, oder Der vierte Feldzug der Hellenen]

Πηγή: *Ὁ Γερμανόφωνος Φιλελληνισμός μέσα ἀπὸ τὴν Ποίηση*, τ. Γ', *Ποιήματα γιὰ τὶς Μάχες τῶν Ἑλλήνων στὸν Ἀγῶνα γιὰ τὴν Ἐλευθερία τοὺς (1770, 1821-1827)*, Δίγλωσση ἔκδοση, (ἔκδ.-ἐπιμ.-εἰς.-μτφρ.-σχόλ.: Λάμπρος Ηλ. Μυγδάλης-Ἀναστάσιος Χρ. Λῶλος), Θεσσαλονίκη, Κυρομάνος, 2004, σσ. 197-207.

Ἡ καταστροφή τῶν Ψαρῶν
Ἑλεγεία

Τί κεραυνός! Ἀφουγκράσου, σείονται οἱ ἀκτές,
ὅλα τὰ νησιά στὸ κύμα τῆς θάλασσας!
Φλόγες σὰν στῆλες ὑψώνονται στὰ Ψαρά
κατακαίγοντας, τὸ αἷμα τρέχει ποτάμι!

Κάποτε – τί παραδεισένια μέρη,
τώρα τί φοβερὸ νεκροταφεῖο πού καπνίζει!
Κανένα ἴχνος πιά ἀπὸ τὴν εἰκόνα τῆς εὐλογίας,
ἡ ὁποία συντροφεύει τὴν γαλήνια προκοπή!

Καὶ ποιοὶ ἦταν αὐτοὶ πού ἔπесαν ματωμένοι;
Ἀγωνιστὲς γιὰ τῆς ἀνθρωπότητος τὸ ἱερὸ δίκαιον!
Οἱ ὁποῖοι ποτὲ δὲν εἶχαν τὸ θράσος νὰ κάνουν
ἀσεβεῖς σκέψεις νὰ γκρεμίσουν θρόνους!

Χριστιανοί! Τ' ἀδέρφια μας! Ὑπέκυψαν
στὸν ἀγῶνα ἐνάντια στὴν ἀναιδῆ τυραννία·
ἄχ! Ἄκουσαν γιὰ τὶς ἡμέρες τοῦ παρελθόντος,
πῶς οἱ πατέρες τους ἔζησαν χαρούμενοι καὶ ἐλεύθεροι·

Πῶς ἐπεδίωκαν τῆς ἀνθρωπότητος τὰ ἰδανικά,
ὅπου ἡ εὐγενῆς τέχνη καὶ ἐπιστήμη
τοὺς ἀγκάλιαζε μὲ τὴν ἀγία ἔμπνευση τοῦ πνεύματος,
ὥσπου τοὺς σκότωσε ὁ ζυγὸς τῆς σκλαβιάς!

Ἔτσι ἔπρεπε νὰ τελειώσει ἡ παράτολμη πράξη τους;
Βραβεύει τὸ ἀποτέλεσμα ἔτσι τὸ γνήσιο θάρρος;
Μπόρεσαν ἀδέρφια νὰ γυρίσουν τὴν πλάτη στ' ἀδέρφια τους;
μὲ ψυχρὴ ἡρεμία νὰ βλέπουν νὰ τρέχει τὸ αἷμα τους;

Κουνᾶς λοιπὸν μάταια τὴν τριαινά σου
ὑπερήφανη Ἀλβιόνα; Πῶς; Χρησιμεύει αὐτὴ μόνο
γιὰ τὴν ἀφθονία τῆς μάταιης ζωῆς,
γιὰ τὸν πόθο τῆς ἐκφυλισμένης φύσης;

Δὲν θὰ ξεσηκωθεῖ κανενὸς λαοῦ ἢ ἐξουσία
 νὰ μεσολαβήσῃ σὲ ἓνα τέτοιο πόλεμο;
 Πρέπει λοιπὸν σὰν σκλάβος νὰ σέρνεται στὴν σκόνη αὐτὸς
 τὸν ὁποῖον ἢ γενναία θέλησή του τὸν ἔχει ἤδη ἐλευθερώσει;

ὦ! Καταραμένος νὰ εἶναι —Ὅμως ποιὸν νὰ καταραστεῖς
 τολμᾶς καρδιά! Ἄφησε τὴν πονεμένη ματιὰ
 νὰ ἀναζητᾷ ἐπάνω στὰ ἀστέρια μόνο τὸν ἐκδικητὴ—
 ποὺ ὀργισμένος συγκρατεῖ ἀκόμα τὴν ἀστραπή,

ὅμως θὰ πέσει κάποτε γιὰ νὰ ἀνάψει ὁ κεραινὸς
 ἀλίμονο σ' αὐτὸν ποὺ ἀρνιέται βοήθεια σ' ὅποιον ἔχει ἀνάγκη!
 Μίσος, περιφρόνηση σ' ὄλους ἐκείνους τοὺς φονιάδες,
 ὅταν κάποτε θὰ ξημερώσει ἓνα καλύτερο μέλλον!

Ναί! Θὰ ξημερώσει κάποτε! Ἀκόμα καὶ ἂν ὁ μεγάλος ἀγώνας σου
 γενναῖε λαέ, δὲν στέφθηκε μὲ εὐτυχία!

Ὅποιοι γιὰ τὸ καλὸ τῶν ἐπερχομένων γενεῶν τολμᾷ νὰ ζεῖ,
 ἔχει ἀπαλύνει τὴν σκληρὴ ἀπόφαση τῆς μοίρας.

ἀφουγκράσου : (ἀφουγκράζομαι) ἀκούω προσεκτικά | *σείονται* : (σειομαι) δονοῦμαι | *ἐκφυλισμένης* : (ἐκφυλισμένος < ἐκφυλίζω) ἀλλοιώνω κάτι ριζικά

Τὸ ποίημα ἀναφέρεται στὴν ὀλοκληρωτικὴ καταστροφὴ τῶν Ψαρῶν ἀπὸ τοὺς Ὀθωμανούς, ἢ ὅποια συνέβη τὴν 21η Ἰουνίου τοῦ 1824.

Κουνᾶς λοιπὸν μάταια τὴν τριάινά σου / ὑπερήφανη Ἀλβιῶνα; [...] : Ἡ ὀνομασία «Ἀλβιῶνα» λειτουργεῖ ὡς ἐναλλακτικὸς τρόπος ἀναφορᾶς στὴ νῆσο τῆς Μεγάλης Βρετανίας. Στὸ σημεῖο αὐτὸ ὁ συγγραφεὴς ἐγκαλεῖ τὴν Ἀγγλία —καὶ συνάμα τὶς ὑπόλοιπες μεγάλες εὐρωπαϊκὲς δυνάμεις τῆς περιόδου— γιὰ τὴν ὀλιγωρία ποὺ ἐπέδειξαν ἀπέναντι στὴν καταστροφή κι ἐν γένει ἀπέναντι στὴν ὀθωμανικὴ θηριωδία.

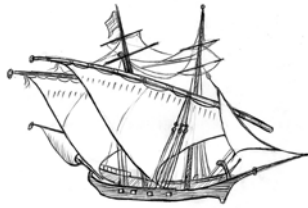
Μετούζαλεμ Μύλλερ (Karl Ludwig Methusalem Müller: Σκόουντις, Γερμανία, 1771 – Λειψία, Γερμανία, 1837)

Γερμανὸς δημοσιογράφος καὶ ποιητής. Ἐργάστηκε ἀπὸ τὸ 1801 καὶ γιὰ δεκαεῖς χρόνια ὡς συντάκτης καὶ ἐκδότης τῆς *Zeitung für die elegante Welt*. Στὸ ἔργο του ἐκτὸς τῶν ἄλλων περιλαμβάνονται μεταφράσεις καὶ ἐπιμέλειες ἐκδόσεων· τὸ ποιητικὸ του ἔργο ἔχει σαφὲς φιλελληνικὸ στίγμα. Ἐργάστηκε ἐπίσης ὡς δικαστικὸς σύμβουλος στὸ δικαστήριό τοῦ δουκάτου τῆς Σαξονίας-Χίντελμπουργκχάουζεν,

ἐνῶ διετέλεσε μέλος τῆς ἐπιτροπῆς λογοκρισίας τῶν ἐφημερίδων τῆς Λειψίας. Παντρεύτηκε τὴν Amalie von Bose.

«Ἡ καταστροφή τῶν Ψαρῶν. Ἐλεγεία» [=Ipsaras Fall. Elegie]

Πηγή: *Ὁ Γερμανόφωνος Φιλελληνισμὸς μέσα ἀπὸ τὴν Ποίηση, τ. Γ', Ποιήματα γιὰ τὶς Μάχες τῶν Ἑλλήνων στὸν Ἀγῶνα γιὰ τὴν Ἐλευθερία τους (1770, 1821-1827)*, Δίγλωσση ἔκδοση, (ἔκδ.-ἐπιμ.-εἰς.-μτφρ.-σχόλ.: Λάμπρος Ἡλ. Μυγδάλης-Ἀναστάσιος Χρ. Λῶλος), Θεσσαλονίκη, Κυρομάνος, 2004, σσ. 213-215.

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

Νίκος Εγγονόπουλος (1907-1985), Ό προπάππος Περραιβός με τὸ κεφάλι τοῦ Ρήγα Φεραίου (1956) | λάδι σὲ μουσαμᾶ (55 x 45 ἐκ.), Εὐγενική παραχώρηση Λένας Έγγονοπούλου στὴν Πινακοθήκη Ε. Αβέρωφ, Μέτσοβο.

Ἀμάλιε φὸν Χέλβιχ

(Amalie von Helvig, 1776-1831)

Οἱ αἰχμάλωτες τῆς Χίου

Μὲ βιά τὸ δοιάκι ἀυλακώνει τ' ἄγριο κῦμα
Τὸ πλοῖο κατάφορτο μὲ ἀλλοιώτικη σοδειά,
Μὲ σκλάβες Χιώτισσες γυναῖκες καὶ παιδιὰ
Ποῦ ἀλυσίδες καὶ σχοινιά ἔχουν γιὰ ντύμα.

Πραμάτεια ἀνθρώπινη στοῦ κόσμου τὸ παζάρι,
Γιὰ κεῖ ποῦ οἱ σκλάβοι δὲν περίσσεψαν στιγμή:
Σφαχτάρια δύστυχα βαλμένα στὴ γραμμή,
Στὴν προσταγή καὶ τὴ λαγνεία τοῦ μακελάρη.

Καὶ στῶν ρευμάτων τὴν πολύβουη πορεία
Φριχτὸς ὑψώνεται ἀπ' τὰ ἔγκατα κλαυθμὸς:
Σὰν ἀπὸ σπήλαιο τῆς θάλασσας πνιχτὸς,
Κομματιασμένα γογγυτὰ καὶ ἀντηχεῖα.

Εἶν' οἱ γυναῖκες, τῆς Ἑλλάδας, ποῦ γογγύζουν,
Ἀπ' τὴ δαγκάνα τῆς ἀρπάγης στὴν ἀκτὴ:
Κουβάρια φόρτωμα καὶ σάκοι στοιβαχτοὶ
Ποῦ γιὰ μαρτύρια πιὸ σκληρὰ τίς προορίζουν.

Ἐδῶ χέρια ὑψώνονται ἀλυσοδεμένα
Ἀπὸ φαμίλια καὶ προστάτη ὄρφανά.
Μάτια σβηστὰ στὸ κλάμα, κατακόκκινα,
Ποῦ ἀντίκρυσαν τοὺς ἐδικοὺς κορμιὰ σφαγμένα.

Ἐδῶ δὲν χαίρεται ἡ μάνα τὸ παιδί της,
Δὲν καμαρώνει γιὰ τὴν ἄφτερη ὁμορφιά:
Τοῦ σέπαλου, τοῦ ἀνθοῦ ἢ ἄσπιλη εὐωδιά,
Στὴν ἀγορὰ θὰ τὴν ψηλώσει τὴν τιμὴ της.

Κι ὅπως μοιρολογάει τὸ κορίτσι ἡ βάβω
Ξορκίζοντας τὸν πανικὸ ποῦ θὰ τὴν βρεῖ:
Νογᾶ κι αὐτὴ τὴ μοίρα της τὴ σκοτεινή,
Καὶ στὴν ποδιά τῆς βάβως χύνει δάκρυ μαῦρο.

«Μάμμη μου ἀκριβή! – κάλλιο ἀπ' τὸ μαράζι
Μὲ τὸν πατέρα καὶ τοὺς ἀδελφοὺς νεκρή!

Παρά ἡ δούλα τοῦ ἄπιστου, μιὰ χριστιανή!
 Νὰ τοῦ νταντεύεις τὰ παιδιά, ποῦ μ' ἀτιμάζει!».

Καλπάζουν θύελλες ψηλά, ὁρμῶν μὲ βιάση:
 Τρίζουνε τ' ἄρμπουρα, σφυρίζουν τὰ σχοινιά.
 Κραυγές, φωνές στὸ κάτεργο κι οὔτε μιλιὰ –
 Μιὰ λέξη τρυφερὴ στοὺς δύστυχους νὰ φτάσει.

Ἄνεμοροῦφουλας ποῦ ἔρχεται ἀπὸ πέρα,
 Μαστιγωμένα κουφοβράζουν τὰ νερά.
 Γοργὰ χτυποῦν οἱ κωπηλάτες τὰ κουπιὰ –
 «Ποιὰ φρίκη ἀκόμη θὰ μᾶς φέρει τούτη ἡ μέρα;».

Καὶ ὅπως τώρα ἡ βροντὴ κοντοζυγώνει,
 Φωτᾶν νυχτιάτικα τὸν τόπο οἱ ἀστραπές,
 Στενεύει ὁ τόπος ὅσο ἀπλώνοντ' οἱ ἀπειλές –
 Πλωτὸ κελλὶ ποῦ τοὺς δεσμῶτες του μαγκώνει.

Δὲν ἱκετεύουν τὸ Θεὸ γιὰ τὴ ζωὴ τους,
 Μόνο νὰ φύγουν ἀπ' τὴ χλεύη, τὴ ντροπὴ:
 Καὶ χαιρετίζουν κάθε μιὰν ἀναλαμπὴ
 Σὰ νεῦμα θεόσταλτο στὴ λύτρωσή τους.

Κι ἐκεῖ οὐρλιάζουνε οἱ Τοῦρκοι λυσσασμένα
 Νὰ πάρουνε ζωές· κοπάζουνε μετὰ.
 Καὶ τότε ὑψώνονται σὰν ὕμνοι εὐλαβικὰ
 Λόγια σὲ χρώματα ἑλληνικὰ εἰπωμένα.

«Ἄκου! – νὰ ἴναι αὐτὸ ψηλάθε ἀγγέλων τάγμα
 Γιὰ μᾶς ποῦ ψάλλει τὴν οὐράνια λευτεριά;».
 Ἡ ἀστραπὴ ἐκεῖ μιὰ πάμφωτη θωριὰ
 Μὲς στὸ κελλὶ μὴνᾶ χαρμόσυνα τὸ θαῦμα.

Τὰ τρομαγμένα γυναικόπαιδα θωροῦνε
 Θεόσταλτους νὰ τοὺς λυτρώσουν ἀδελφούς
 Ἄπ' τὰ δεσμὰ καὶ ἀπὸ τοὺς πόνους τοὺς φρικτούς,
 Τὰ πληγιασμένα χέρια τους νὰ τὰ φιλοῦνε.

«Ὡ λάφυρα ἱερὰ ἀπ' τὶς ἀκτὲς τῆς Χίου,
 Δοσμένα πίσω στὴν ἐστία τῆ μητρικῆ!

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

Ὁ Κύριος μᾶς ὅπλισε μὲ ἀπαντοχὴ
Στὸ δρόμο αὐτὸ τοῦ ἀγώνα καὶ τοῦ μαρτυρίου.

Τὴν τούρκικη σημαία ρίξτε τῶν αἱμάτων,
Ποὺ τὴν ξεθώριασε τῆς νίκης ὁ Σταυρός,
Οἱ Τοῦρκοι στὴν κουβέρτα πτώματα σωρός!
Ἄκρη· διαβαίνουν οἱ γυναῖκες τῶν θυμάτων».

Κι ὅλα ἐκτελέστηκαν γοργὰ ὅπως τὸ εἶπαν·
Τὰ ἔχνη σβῆστηκαν τῆς ἀγρίας σφαγῆς.
Μὲ ροῦχο οἱ γενναῖοι ἐπίσημης γιορτῆς
Ὅρθοι σὲ μακρινὴ γραμμὴ παραταχτῆκαν.

Καὶ νὰ οἱ εὐφρόσυνες γυναῖκες μ' ἓνα στόμα
Ἔρχονται τώρα νὰ ὑμνήσουνε τὸ φῶς,
Χλωμές, μὰ δὲν τίς χάλασε ὁ παιδεμός,
Μέσα στὸν κόσμο οἱ ὠραιότερες ἀκόμα.

«Εὐλογημένη νὰ ἴσαι, χρυσαφένια μέρα,
Ὅπου ἔκοψε τὸ θάρρος τὰ σκοινιά!
Χαῖρε τὸ φῶς ποῦ ἔχε σκεπάσει ἡ σκοτεινιά
Χαῖρε οἱ φωνές τῶν φίλων στὴ μορφὴ τοῦ ἀγέρα!

Νὰ σᾶς φυλάει ὁ Θεός, Ὑδραῖοι γενναῖοι,
Σὲ μᾶς σταλμένοι ἀπ' Αὐτὸν Λευτερωτές,
Εἶθε νὰ ζήσετε τίς μέρες τίς λαμπρές,
Στὸ σβέρκο ἐπάνω τοῦ ἐχθροῦ καβαλαραῖοι».

Τώρα φουσκώνει τὰ πανιά γερὰ ὁ μπάτης,
Τὸ πλοῖο στρέφει γι' ἀναχώρηση γοργό:
Καὶ βάνει πλώρη ἀρμένισμα γιὰ τὸν Ἴσθμό –
Ἡ Κόρινθος νὰ τοὺς δεχτεῖ στὴν ἀγκαλιά της.

βιά : βίαση, βιασύνη | *δοιάκι* : πηδάλιο πλοήγησης τοῦ πλοίου | *κατάφορτο* : (κατάφορτος) γεμάτος, πολὺ φορτωμένος | *ντύμα* : ἔνδυμα | *σφαχτάρια* : (σφαχτάρι) ζῶο ποὺ προορίζεται γιὰ σφαγὴ, θυσία | *λαγνεῖα* : ἀπόλεια ἐλέγχου τῆς σεξουαλικῆς ἐπιθυμίας | *ἔγκατα* : μέρη ποὺ βρίσκονται στὰ βάθη ἐνὸς τόπου | *κλαυθμός* : κλάμα | *γογγυτά* : (γογγυτό· βλ. καὶ γογγυσμός) παράπονο, βογγητό | *ἀντηχεῖα* : (ἀντηχεῖο) (ἐδῶ) φυσικὴ ἢ τεχνητὴ ἀκουστικὴ διάταξη γιὰ τὴν ἐνίσχυση τοῦ ἤχου | *δαγκάνα* : ὄργανο ὀργανισμῶν μὲ τὸ ὁποῖο συλλαμβάνουν τὴν τροφὴ τους ἢ ἐργαλεῖο ποὺ βοηθᾷ στὸ κράτημα ἐνὸς ἐξαρτήματος | *ἀρπάγης* : (ἀρπάγη) γάντζος, ἀγκίστρι | *κουβάρια* : (κουβάρι) (ἐδῶ) ὀργανισμὸς ποὺ ἔχει κουλουριαστεῖ | *φαμί-*

λια : οικογένεια | *σέπαλου* : (σέπαλο) έξωτερικά φύλλα του κάλυκα των άνθων | *ἄσπιλη* : (ἄσπιλος) ἀμόλυντος | *βάβω* : γιαγιά | *ξορκίζοντας* : (ξορκίζω) διώχνω μακριά | *νογᾶ* : (νογάω) καταλαβαίνω, αντιλαμβάνομαι | *μάμμη* : γιαγιά | *κάλλιο* : καλύτερα | *μαράζι* : έντονη στεναχώρια | *νταντεύεις* : (νταντεύω) φροντίζω κάποιον ὡς νὰ ἦταν βρέφος | *ἄρμπουρα* : (ἄρμπουρο· βλ. καὶ ἄλμπουρο) ἰστός | *κάτεργο* : φυλακή· (ἐδῶ) τύπος πλοίου | *ἀνεμορού-φουλας* : ἀνεμοστρόβιλος | *κουφοβράζον* : (κουφοβράζω) (ἐδῶ) σιγανὸς βρασμός πὺν δὲν ἐκτονώνεται | *γοργά* : (γοργός) ταχύς, γρήγορος | *φωτᾶν* : (φωτῶ) φωτίζω | *πλωτό* : (πλωτός) πλεύμενος | *δεσμῶτες* : (δεσμώτης) φυλακισμένος, δέσμιος | *χλειή* : χλευασμός, κοροϊδία | *νεῦμα* : σημά, σινιάλο | *κοπάζουνε* : (κοπάζω) ἡρεμῶ | *ψηλάθε* : ἀπὸ ψηλά | *τάγμα* : στρατιωτικὴ μονάδα· (ἐδῶ) ὁμάδα ἀτόμων μὲ κοινὸ τρόπο ζωῆς καὶ κοινὸς στόχος | *μηνᾶ* : (μηνάω) μιλῶ, ἐνημερώνω | *ίλαρό* : (ίλαρός) χαρούμενος, εὐφρόσυνος | *ἀπαντοχή* : στήριγμα | *κουβέρτα* : (ἐδῶ) κατάστρωμα πλοίου | *παιδεμός* : ταλαιπωρία | *εἶθε* : μακάρι | *καβαλαραῖοι* : (καβαλάρης) ἔφιππος | *μπάτης* : θαλασσινὸς ἀνεμὸς τῆς θερινῆς περιόδου

Στὸν τίτλο τοῦ ποιήματος παρατίθεται ὑποσελίδια σημείωση ἀπὸ τὴν πρωτότυπη ἔκδοση στὴν ὁποία ἀναφέρεται: «Ἡ ἱστορία τῆς ἀπελευθέρωσης ἀπὸ Ὑδραῖους ἑνὸς πλοίου φορτωμένου μὲ αιχμάλωτες γυναῖκες ἀναφέρεται στὶς ἐφημερίδες τοῦ 1822.»

Σημείωμα τοῦ μεταφραστῆ, Συμεῶν Γρ. Σταμπούλου:

Τὸ 1826 ἡ Χέλβιχ ἐξέδωσε συλλογὴ δώδεκα μόλις ποιημάτων μὲ θέμα τὰ δραματικὰ γεγονότα τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασης, τὸ Μεσολόγγι, τὸν θάνατο τοῦ Λόρδου Βύρωνος (ἓνα ἐξ αὐτῶν ἀφιερωμένο στὸν Μύλλερ, «An Wilhelm Müller», ἀπὸ τὸν ὁποῖο εἶναι φανερὰ ἐπηρεασμένη ὡς πρὸς τὸν ὑμνητικὸ, δημοτικοφανῆ τόνο, τὰ ποιητικὰ μέτρα καὶ τὰ σχήματα τῆς ρίμας). Τίτλος: *Gedichte zum Besten der unglücklichen Greise, Witwen und Waisen in Griechenland* (Ποιήματα-προσφορὰ γιὰ τὰ ὑποστηρικτῶν οἱ δυστυχεῖς γερόντισσες, οἱ χήρες καὶ τὰ ὄρφανὰ στὴν Ἑλλάδα). Ἐδῶ ἀνήκει τὸ ποίημα «Οἱ αιχμάλωτες τῆς Χίου». Ἕνας ποιητικὸς κύκλος, *Die Weihe an Hellas* (Τὸ προσκόνημα στὴν Ἑλλάδα), συνδέεται ὑφολογικὰ μὲ τὸ ἔργο τοῦ Βύρωνος.

Ἀμάλιε φὸν Χέλβιχ (Amalie von Helvig, τὸ γένος Frein von Imhoff: Βαϊμάρη, Γερμανία, 1776 – Βερολίνο, Γερμανία, 1831)

Γερμανίδα συγγραφέας. Ἀκολούθησε τὸν κλασικισμὸ τῆς Βαϊμάρης, ὅπου ἔζησε γιὰ μία δεκαετία ἀπὸ τὸ 1790. Μετὰ τὸν γάμο της ἔζησε στὴν Στοκχόλμη καὶ τὴν Χαϊδελβέργη, ἔδρα τοῦ ρομαντικοῦ κινήματος. Τελευταία ἐστία, μὲ μικρὰ διαλείμματα, μέχρι τὸν θάνατό της, τὸ Βερολίνο, ὅπου τὸ φιλολογικὸ της σαλόνι ὑπῆρξε σημεῖο συνάντησης τοῦ κλασικισμοῦ τῆς Βαϊμάρης καὶ τοῦ ρομαντισμοῦ. Τὸ 1800 δημοσίευσε στὸ *Musenalmanach* πὺν ἐξέδιδε ὁ Σίλλερ, καὶ τὸ 1801 σὲ αὐτόνομη ἔκδοση, τὸ ἔπος *Die Schwestern von Lesbos* (Οἱ ἀδελφές ἀπὸ τὴν Λέσβο).

«Οἱ αιχμάλωτες τῆς Χίου» [=Die Gefangenen von Chios]

Πηγὴ: Amalie von Helvig, *Gedichte zum Besten der unglücklichen Greise, Wittwen und Waisen in Griechenland*, Βερολίνο, L.W. Krause, 1826, σσ. 26-30.

Ἰβάν Κοζλόφ

(Иван Козлов, 1779-1840)

Αἰχμάλωτος Ἕλληνας φυλακισμένος

Πατρίδα μου ἱερή!
Θαυμάσιε τόπε!
Μονάχα ἐσένα ὀνειρεύομαι
Καὶ μόνο ἐσένα ἢ ψυχὴ μου λαχταρᾷ!
Ὅμως ἀλίμονο, ἐδῶ φυλακισμένο
Μὲ κρατοῦν
Μακριὰ ἀπ' τὰ πεδία τῆς μάχης.

Γιὰ τὴ μοίρα σου μερόνυχτα
Βασανίζομαι
Καὶ βαθιὰ στὴν καρδιά μου ἀντηχεῖ
Τῶν ἀλυσίδων σου ὁ ἦχος, γιατίι
Πῶς μπορῶ νὰ ξεχάσω
Τὰ ὁμογάλακτα ἀδέλφια μου!
Ἄχ, ἐλεύθερος νὰ ζεῖ κανεῖς
Ἢ νὰ μὴ ζεῖ καθόλου!

Μὲ τοὺς συντρόφους μου γενναῖα μαζι
Σὰν καταιγίδα ὀλέθρια
Ριχτήκαμε στὸν πόλεμο
Γιὰ τὸν ἱερὸ σκοπὸ.
Ὅμως ἀλίμονο, ἐδῶ φυλακισμένο
Μὲ κρατοῦν
Μακριὰ ἀπ' τὰ πεδία τῆς μάχης.

Καὶ δέσμιος ἔτσι ἀγνοῶ
Τὴν τύχη τοῦ ἄγριου πολέμου
Καὶ ἀδίκως ἓνα μῆνυμα προσμένω ἐδῶ,
Σκορπίζουν τὰ μηνύματα στὴ δύναμη τοῦ ἀνέμου.
Φῆμες μονάχα ἐδῶ μὲ φτάνουνε γιὰ φόνους,
Μιάς τρομερῆς ἐκδίκησης σημάδια κι ἄχ,
Χύνεται τὸ αἷμα τῶν δικῶν μου
Κι ἐγὼ νὰ βρίσκομαι μακριά!

Μὰ μέσα μου μιὰ θύελλα ώριμάζει!
 Καρπὸς δικός σου, Ἐλευθερία, γιὰ δές!
 Ἡ φωτεινὴ σου μέρα ξεμερώνει
 Μέσα σὲ μίᾱ φλεγόμενη ἀυγή!
 Κι ὅσο γιὰ μένα, ἄς ὑποφέρω,
 Ἐγὼ ἓνας ἄγνωστος δεσμώτης. Ἄχ,
 Φτάνει, πατρίδα μου γλυκιὰ,
 Ἐσένα ἐλεύθερη νὰ δῶ!

1822

ὁμογάλακτα : (ὁμογάλακτος) αὐτὸς ποὺ ἔχει ἀνατραφεῖ πλάϊ σὲ κάποιον ἄλλον

Στὸν τίτλο τοῦ ποιήματος διευκρινίζεται μὲ ὑποσημείωση ὅτι: «Ἀφιερώνεται στὸν Ἀλέξανδρο Ὑψηλάντη.»

Μπάϋρον

But i have lived and have not lived in vain

Καταμεσὶς στοὺς ὀμιχλώδεις λόφους τῆς Ἀλβιῶνας,
 Στὴ γαλήνια κοιλάδα,
 Στὸν πύργο του τὸν πατρογονικό, κάτω ἀπὸ τὶς βαθύσκιωτες βελανιδιές
 Αὔξαινε ὁ μεγαλόπνοος ποιητῆς
 Ποὺ μὲς στὶς φλέβες του αἶμα βασιλικὸ κυλοῦσε, ἐνῶ
 Ἡ μοίρα του γενναϊόδωρη πλοῦτο τοῦ χάριζε
 Ἄλλ' αὐτός, ὁ τόσο ὑπερήφανος καὶ ὠραῖος,
 Κι ἀπ' τὸν λαμπρό του τίτλο ἀκόμα φωτεινότερη εἶχε τὴν ψυχὴ του,
 Ὡστε τὴν ἀρωγὴ του ἐγνώριζαν τὰ ὀρφανὰ καὶ οἱ χῆρες
 Τὸ ἴδιο καθὼς ἐγνώριζαν τοὺς ἐξάισιους τῆς ἄρπας του ἤχους.

Καὶ τὶς ἀτίθασες τῶν νεανικῶν του ὀρμῶν ἐξάρσεις
 Πάντοτε ὁ ἔρωσ τῆς ἐλευθερίας διαπερνοῦσε
 Ἐνῶ φλόγα ἀκατασίγαστη μοιραίων παθῶν
 Κατάκαιγε τὴν ὑπερήφανη ψυχὴ του.
 Ὡσπου τὸ ἀκαμαῖο πνεῦμα του ἐξεγέρθηκε καὶ ἡ θλίψη του
 — ποὺ γιὰ αἶτιο δὲν εἶχε κάποια συμφορά—
 Στὰ ξένα τὸν ὀδήγησε πιστὰ ν' ἀκολουθήσει τὸ μυστικὸ του ὄραμα

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

Καὶ ἰδοὺ! Παφλάζουν ἀπὸ κάτω του τὰ κύματα!
Καὶ ἀρπάζοντας μὲ χέρια ποὺ ἔτρεμαν τὴν ἄρπα
Βαρύθυμα ἐπάνω του τὴ σφίγγει ὥσπου
Μυστήρια ἀρχίζουν οἱ χορδὲς νὰ ἤχοῦν.
Καιρὸ περιπλανώμενος σὲ μέρη τῆς Ἀνατολῆς
Τὴ φύση ὑμνώντας τὴ μαγευτικὴ
Καὶ τραγουδώντας, κάτω ἀπὸ τὸν χαμογελαστὸ οὐρανό,
Στὰ εὐσμα δάση, τραγούδια ὅλο τῆς λεφτεριάς.
Ὁ παθιασμένος ὑμνωδὸς αὐτὸς τοῦ ἔρωτα καὶ τῶν παθῶν του
Πῶς στὶς καρδιᾶς ἰστόρησε τὰ μυστικὰ ὅλα τῆς καρδιάς
Καὶ τῶν σφοδρῶν παθῶν του ὅλα τ' ἀπόκρυφα,
Λάμποντας σὰν οὐράνιο τόξο ἢ ἀλλιῶς μὲ τὸ ραβδί του αὐτὸς τὸ μαγικὸ
Καλοῦσε σκιὲς μέσα στὸ πιὸ βαθὺ σκοτάδι —
Καὶ τί ὠραῖες, τρομερὲς ἦσαν οἱ εἰκόνες του.

Κι ἔτσι περνοῦσε ὁ καιρὸς μὲ ὅλο τραγούδια ἀλλὰ καὶ συλλογὴ
Καὶ τὰ θεσπέσια ἄσματα στεφάνωναν
Τὸ νεανικό του μέτωπο μὲ τῆς ἀθανασίας ἀκτίνες,
Ὅμως δὲν ἦτανε αὐτὰ ἀρκετὰ νὰ διώξουν τὸ σκοτάδι ἀπ' τὴ θωριά του.
Θλιμμένος κοίταζε τὸν κόσμο, τοὺς ἀνθρώπους
Κι ἐπειδὴ ἀπὸ νωρὶς μὲ τρικυμίες εἶχε ἀντιπαλέψει
Δύσπιστος στέκονταν μπροστὰ στὴν κάθε ἐλπίδα
Καὶ πάνω του διακρίνονταν σημάδια ἀβυσσαλέων συλλογισμῶν,
Μία κοχλάζουσα ἀβυσσος φωτιᾶς μαζὶ καὶ ὄνειρου,
Ἐνῶ ἡ ψυχὴ του εἶχε βυθιστεῖ στὴ συμφορὰ.

Ἀλλὰ πιὸ τρυφερὰ κι ἀπὸ τριαντάφυλλα, πιὸ φρέσκα κι ἀπὸ κρίνους
Τὰ νιάτα τῆς Μαλβίνας πῶς τὸν σκλάβωσαν,
Τὸ ζαφειρένιο βλέμμα της
Καὶ οἱ χρυσαφένιες μποῦκλες τῶν μαλλιῶν της,
Ποὺ ἐκπληκτος τῆς προσφέρει τὴν καρδιά του ὁ ποιητῆς
Κι ἄρχισε ἀνθίζοντας ἢ μαραμμένη του ψυχῆ,
Ἀλλὰ συρίζοντας τοὺς τύλιξε ἢ κακία τῶν φιδιῶν
Καὶ ὀμίγλη σάβανο τρισάθλιο
Τὸ σκέπασε τὸ νεαρὸ ζευγάρι.

Ὅπως τὰ γάργαρα νερὰ ποῦ ἐνῶ τρέχουν μὲ χάρη,
 Τὸ οὐράνιο φῶς ἀντανακλώντας,
 Μόλις ἐμπόδιο πέτρας συναντήσουν πῶς θολώνουν
 Καὶ βουίζοντας μὲ παφλασμὸ ἀλλάζουν ροή,
 Ἔτσι κι ὁ ποιητής, θύμωσε ἀλλὰ ἐκδίκηση δὲ θέλησε νὰ πάρει,
 Ἀπλῶς μὲ περιφρόνηση τὴ μοίρα του τὴν ἀδυσώπητη – ἔτσι δέχτηκε.
 Ἄλλο ἂν μὲς στὴν ἄγρια καὶ περήφανή του πίκρα,
 Στυῖ πάθους του τὴ λύσσα, στὴν τρέλα τοῦ ἔρωτα,
 Χαρὰ καὶ πόνος του μοναδικὸς πάνω στὴ γῆ
 Γι' αὐτὸν δὲν στάθηκε πάρεξ ἡ ἀλησμόνητη μορφή της.

Καὶ νὰ τος πάλι, ἱππεύοντας τὰ κύματα τὰ τρομερά,
 Χωρὶς πυξίδα, δίχως ὁδηγό,
 Μὲ λαβωμένη τὴν ψυχὴ περιπλανιέται αὐτὸς
 Στὰ δάση, στὰ βουνά, ἄπατρις ὁδοιπόρος,
 Βλέποντας κι ἀφουγκράζοντας τὸ σφύριγμα τῆς θύελλας,
 Τὸ ἀλάλιασμα τῶν κεραιῶν καὶ τῶν βροντῶν τὸ σφυροκόπημα
 Καὶ τῶν βουνῶν τὸ ἄγριο βουητὸ σὰν τοῦ θανάτου.
 ὦ θύελλες! ὦ βροντές! Πεῖτε μου ἐσεῖς:
 Σὲ ποιά οὐράνια, ἄγνωστη χώρα
 Καταλαγιάζουνε οἱ θύελλες τῆς ψυχῆς.

Μεσάνυχτα συνομιλεῖ μὲ τὸ φεγγάρι
 Καὶ ὀλόπικρα ξυπνοῦν τὰ περασμένα,
 Ἀνάστατο ἡ ἐπιθυμία τὸν κρατεῖ καὶ ἡ θλίψη τόσο τὸν βαραίνει,
 Ποῦ ἐνῶ κατάρες δίνει ἀπὸ τὴ μιά, ἀπὸ τὴν ἄλλη συγχωρεῖ καὶ ἀγαπάει:
 «Οἱ ποταποὶ γύρεψαν τὸ χαμό μου,
 Τὶς σκέψεις καὶ τὰ αἰσθήματά μου ἐμίαναν,
 Τὸν ἔρωτα καὶ τὴν ἐλπίδα μου μαγάρισαν
 Κι ἐκείνη, ποῦ ἦταν γιὰ μένα οὐράνιο ὄνειρο,
 Καὶ τῆς καρδιάς μου ἡ χαρὰ, ψυχὴ τῆς ζωῆς μου,
 Μὲ δόλο τὴ χωρίσανε ἀπὸ μένα.

Ὡστε ἡ κόρη πλάι μου δὲ χάρηκε
 Κι ἐλάχιστα τὰ μάτια της προλάβανε νὰ δοῦν...
 Κοιμήσου ἐσύ, πέρα ἀπ' τὶς θάλασσες, τὸν ὕπνο τὸν ἀγγελικὸ
 Στὴ μακρινή σου αἰώρα!

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

Τὰ κύματα βρυχῶνται ἀνάμεσά μας καὶ ἀπειλοῦν,
 Ἀλλὰ τὸν στεναγμὸ τὸν πατρικὸ θὰ φέρουν ὡς ἐσένα,
 Δὲν μπορεῖ! Ἀπὸ τὸν τάφο τὸ φρεσκοσκαμμένο
 Οἱ στάχτες μου θὰ ὑψωθοῦν φωνὲς αἰθέρεις,
 Καὶ με ἀγάπη ἀκατάλυτη στοὺς αἰῶνες
 Πάνω σου θὰ πετάξει τὸ πνεῦμα μου θλιμμένο».

«Βασανισμένε μου, παρηγορήσου! – μπορεῖ τὴ νύχτα ἐκεῖνη
 Ποῦ ἡ φοβερὴ λυσσομανοῦσε καταιγίδα,
 Κοντὰ στὸ λίκνο, ὅπου ἡ κόρη σου κοιμόταν,
 Νὰ ἦταν καὶ ἡ Μαλβίνα ἐκεῖ, συλλογισμένη – καὶ ἴσως
 Στὸ φῶς τὸ λιγοστὸ κάποιου κεριοῦ,
 Μὲ πόνου ἀβάσταχτο τὴ γνώριμη μορφὴ ἀναζητοῦσε
 Στὰ χαρακτηριστικὰ τὰ ἀγαπημένα
 Κι ἔτσι τὴ λατρευτὴ ὁμοιότητα τῆς θυγατέρας τῆς παρατηρώντας
 Καὶ ἀναστενάζοντας, ἀκόμα τρυφερότερα
 Τὸ βρέφος ἔσφιξε στὸ ὀλόλευκό της στῆθος».

Ἀλλὰ οἱ μάχες μαίνονταν στὴν Ἑλλάδα του
 Γιὰ τὴν ἐλευθερία, τὴν πίστη, τὴν τιμὴ.
 Ἡ δόξα ἀναγεννήθηκε ἀπ' τὴν τέφρα τῆς κι ἡ ἐκδίκηση πυρὴ –
 Πυρπολημένη ἢ αὐγὴ καὶ ματωμένη!
 Ἐνῶ αὐτός, πρῶτος μὲ τις κλαγγὲς ἐλεύθερων σπαθιῶν,
 Μὲ ὅλο τὸ βιός του, μὲ στρατὸ καὶ μὲ τὴν ἄρπα του,
 Ὅρμᾶ γιὰ τῆς ἐλευθερίας τὴν ὀλοκλήρωση,
 Παρῶν νὰ δώσει στὸν μοιραῖο ἀγῶνα,
 Στὸ ὕψιστο ἔργο τῆς ἱερῆς ψυχῆς –
 Γιὰ τῆς Ἑλλάδας τὴν ἱερὴ ἀνεξαρτησία!

Νὰ τὸ σπαθὶ γυμνώθηκε κι ἡ ἄρπα ἤχεῖ
 Προφήτισσα τῆς θείας ἐλευθερίας!
 Ὅλο φουντώνει ἡ φλόγα ἡ ἱερή,
 Καὶ πλέον ὁμόψυχα χτυποῦν οἱ ἀρχηγοί.
 ὦ, χώρα ἐσὺ τῶν τραγουδιῶν καὶ τῶν ἐνάρετων ἔργων!
 Γῆ τῆς Ἐπαγγελίας καὶ τῶν ἀκαταμάχητων ἀνδρῶν –
 Ἑλλάδα! Τὴν ὕψιστη στιγμὴ τῆς ὑπαρξῆς σου,

Αὐτὸς τῆ μοίρα του μὲ τῆ δική σου μοίρα ἐνώνει,
 Ἐνῶ στὸ θόλο σου ἡ ἔμπνευσή του ἡ φωτεινὴ
 Σὰν δόξας καὶ ἀναγέννησης ὑψώνεται ἀστέρι!
 Νάτος ἐκεῖ! Πῶς μάχεται! Μὰ ὁ θάνατος ἐπάνω του αἰωρεῖται!
 Μὲ μία λάμψη ξαφνικὴ θὰ μαραζώσει τὸ ἄνθος!
 Καὶ ἔργα ὠραῖα δὲν θὰ πράξει πλέον!
 Βουβάθηκαν οἱ οὐράνιες χορδές!
 Ὀδύρεται, στενάζει ἡ Ἄνατολή καὶ ἀπλώνεται εἰδηση
 Ὅτι ἀκόμα καὶ τὴν ὕστατη στιγμή τοῦ μυστηρίου
 Ὁ ἥρωας ποὺ τόσο βασανίστηκε τὰ περασμένα ὄνειρευόταν:
 Ὅτι τὸ χῶμα τῆς πατρίδας του πατοῦσε,
 Καὶ ἡ καρδιὰ γιὰ τὴ γυναικὶα καὶ τὴν κόρη του σκιρτοῦσε
 Ἴσως γιὰτὶ ἀκόμα καὶ στὸν οὐρανὸ μὲ τὰ ἐπίγεια ἦταν ἐνωμένος.

1824

αὔξαινε : (αὐξάνω· βλ. καὶ αὐξάνω) μεγαλώνω, ἀναπτύσσομαι | *ἀρωγή* : βοήθεια, συνδρομή | *ἄρπας* : (ἄρπα) ἔγχροδο μουσικὸ ὄργανο, σύμβολο τῶν ποιητῶν | *ἀτίθασος* : (ἀτίθασος) ἀδάμαστος, παρορμητικὸς | *ἐξάρσεις* : (ἐξαρση) αὐξησι τῆς ἔντασης ἐνὸς φαινομένου | *ἀκατασίγαστος* : (ἀκατασίγαστος) ἀνήσυχος, μὲ ἀμείωτη ἔνταση | *παφλάζουν* : (παφλάζω) ἦχος ποὺ προκύπτει ὅταν ἓνας ὄγκος νεροῦ χτυπᾷ μὲ δύναμη σὲ μιὰν ἐπιφάνεια | *εὔοσμα* : (εὔοσμος) ὁ ἔχων εὐχάριστο ἄρωμα | *ὕμνωδός* : αὐτὸς ποὺ συνθέτει καὶ ἀπαγγέλλει ὕμνους | *ἱστόρησε* : (ἱστορῶ) ἐξιστορῶ, ἀφηγοῦμαι | *θεωριά* : ὄψη, παρουσιαστικὸ | *ἀβυσσαλέων* : (ἀβυσσαλέος) βαραθρώδης· ἀνεξιχνίαστος | *κοχλάζουσα* : (κοχλάζω) βράζω | *ζαφειρένιο* : (ζαφειρένιος) κατασκευασμένος ἀπὸ ζαφεῖρι· ὁ ἔχων ζαφειρένιο, ἔντονο γαλάζιο χρῶμα | *μποῦκλες* : (μπούκλα) βόστρυχος, σγουρὴ δεσμίδα μαλλιῶν | *συρίζοντας* : (συρίζω) βγάζω συριστικὸ ἦχο, συριγμό, ἦχο ποὺ ὁμοιάζει μὲ σφύριγμα | *σάβανο* : νεκρικὴ σινδόνη | *γάργαρα* : (γάργαρος) διαυγής, καθαρὸ καὶ λαμπρὸ ὑγρὸ | *ἀδυσώπητος* : (ἀδυσώπητος) ἀνελέητος | *λύσσα* : μανία, ἔντονη ὀρμή, ὀργή | *πάρεξ* : ἐκτὸς ἀπὸ | *λαβωμένη* : (λαβωμένος < λαβώνω) τραυματίζω, πληγνόμεναι | *ἄπατρις* : αὐτὸς ποὺ δὲν ἔχει πατρίδα, ὁ ἀρνησίτατρις | *ἀλάλιασμα* : πανικός, ἀνηρεμία | *καταλαγιαζοῦνε* : (καταλαγιαζώ) ἡρεμῶ, ἡσυχάζω | *ποταποὶ* : (ποταπός) χαμερπής, εὐτελής | *ἐμίαναν* : (μιαίνω) βλάπτω ἠθικά/πνευματικά | *μαγάρισαν* : (μαγαρίζω) βρωμίζω, λερώνω, βεβηλώνω | *αἰώρα* : αἰωρούμενο κρεβάτι, ἀποτελούμενο ἀπὸ σχοινιά ἢ ὑφασμα | *ἀκατάλυτη* : (ἀκατάλυτος) αὐτὸς ποὺ εἶναι ἀδύνατον νὰ καταστραφεῖ | *λυσομανοῦσε* : (λυσομανῶ) ἐξοργίζομαι ὑπέρμετρα, βρίσκομαι σὲ ἐμμανὴ κατάσταση | *λίκνο* : κούνια, βρεφικὴ κλίνη | *τέφρα* : στάχτη | *πυρὴ* : (πυρός) πυρακτωμένος, φλογισμένος | *κλαγγές* : (κλαγγή) δυνατὸς μεταλλικὸς ἦχος, κρότος | *μαραζώσει* : (μαραζώνω) καταθλίβομαι | *βουβάθηκαν* : (βουβαίνομαι) σιωπῶ | *ὀδύρεται* : (ὀδύρομαι) θρηνῶ | *σκιρτοῦσε* : (σκιρτῶ) τινάζομαι

Τὸ μότο τοῦ ποιήματος συνοδεύεται ἀπὸ ἀστερίσκο καὶ ὑποσελίδια σημείωση, ὅπου παρατίθεται ἡ μετάφραση τοῦ βυρῶνιου στίχου: «Ὅμως ἔζησα καὶ δὲν ἔζησα μάταια.» Ὁ στί-

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

χος προέρχεται από τὸ τέταρτο canto τοῦ ἔργου τοῦ Βύρωνος *Childe Harold's Pilgrimage* καὶ πρόκειται γιὰ τὸν πρῶτο στίχο τῆς ἑκατοστῆς-τριακοστῆς-ἑβδομης στροφῆς.

Αλβιώνας : Διαφορετικὸς τρόπος δήλωσης τῆς Ἀγγλίας – ὡς «Γηραιὰ Ἀλβιόνα».

Ἀμφότερα τὰ ποιήματα μεταφράστηκαν ἀπὸ τὸν Κώστα Παπαγεωργίου.

Ἴβαν Κοζλόφ (Иван Иванович Козлов: Μόσχα, Ρωσσία, 1779 – Ἅγια Πετρούπολη, Ρωσσία, 1840)

Ρῶσσος ρομαντικὸς ποιητής, ἓνας ἐκ τῶν πλέον ἀναγνωρίσιμων τὴν ἐποχὴ τοῦ Πούσκιν. Ξεκίνησε νὰ γράφει ποίηση ἀπὸ τὰ 1820 κ.έ., ἀφοῦ ἔμεινε παράλυτος καὶ τυφλός. Συνέθεσε μακρὰ ἀφηγηματικὰ ποιήματα, τὰ ὅποια γνώρισαν ιδιαίτερα διάδοση στὴν Ρωσσία. Ἐπίσης, μετέφρασε ἀρκετὰ ἔργα ἀπὸ πολλὰς εὐρωπαϊκὰς γλῶσσες. Ὅρισμένα ἔργα του, μάλιστα, μελοποιήθηκαν.

«Αἰχμάλωτος Ἑλλήνας φυλακισμένος»

Πηγὴ: *Ἡ Ἑλληνικὴ Ἐπανάσταση τοῦ 1821 στὸν καθρέφτη τῆς ρωσικῆς ποίησης*, (ἐπιλ.-εἰσαγ.-ἐπιμ.: Σόνια Ἰλίνσκαγια), Ἀθήνα, Ἐστία, 2001, σσ. 121-122.

«Μπάϋρον»

Πηγὴ: *Ἡ Ἑλληνικὴ Ἐπανάσταση τοῦ 1821 στὸν καθρέφτη τῆς ρωσικῆς ποίησης*, ὅ.π., σσ. 123-128.

Γιόζεφ Έμιλ Νύρνμπεργκερ

(Joseph Emil Nürnberger, 1779-1848)

Ἡ ναυμαχία τοῦ Ναβαρίνου

Ἄφουγκράσου, τώρα τὰ ἔντονα οὐρλιαχτὰ τοῦ ἀγώνα
ἀκολουθεῖ βαθιὰ νεκρική σιγή τῆς καταστροφῆς,
καὶ τελείωσε ἡ φρικτὴ μάχη:

Κατακερματισμένοι κείτονται οἱ βάρβαροι,
καὶ τὴν ἀσέβεια τῶν ληστρικῶν ὀρδῶν τους
τὴν ἐξόντωσε τὸ σπαθὶ τῶν χριστιανῶν.

Ὁ Μαχμούτ φανταζόταν κιόλας τὸν ἑαυτό του νικητῆ,
τὸ πνεῦμα τῆς Ἑλλάδος ἔχυνε πρὸ καυτὰ δάκρυα,
μόνο ἡ διπλωματία ἔκανε πόλεμο·
δειλὰ ζύγιζε, καὶ ξαναζύγιζε καὶ τοὺς δύο δίσκους τῆς ζυγαριᾶς,
γὶ' αὐτοὺς βέβαια οἱ Ἕλληνες ἦταν μόνο ἀριθμοί, —
ἐκεῖ ἡ νίκη τοῦ Ναβαρίνου ἦταν ἀποφασιστική.

Ἡ τύχη βέβαια φάνηκε νὰ εἶναι τὸ ξεκίνημα τοῦ ἀγώνα,
διότι μόνο καλυμμένη ἐμφανίζεται ἡ δύναμη,
ἡ ὁποία στὴν ἐσχάτη ἀνάγκη παίρνει τὸ πηδάλιο,
ποὺ μία τόσο μεγάλη ὑπόθεση τὴν ἀφήνει στὰ χέρια τῶν πριγκίπων,
ὅμως ὅταν πιά δὲν τελειώνουν οἱ δειλὲς ἀμφιβολίες,
μὲ τίς δικές της δυνάμεις ἀποφασίζει γιὰ τὴν ἐπιτυχία.

Ἄν κατάλαβες, Ἑλλάς, τὸ νόημά της,
τότε σπάσε τώρα τίς ἀλυσίδες τῆς σκλαβιᾶς σου,
ἐκδικήσου τὴν ντροπὴ ποὺ ἄντεξες τόσον καιρὸ·
ψάξε δύναμη στὶς ἀναμνήσεις:

Ὅ,τι ἐπέτυχες κάποτε στὶς Θερμοπύλες,
αὐτὸ μιμήσου καὶ στὰ πεδία τοῦ Μωριά.

Σ' ἐσένα στρέφουν τὸ βλέμμα οἱ σκιὲς τῶν νεκρῶν Σπαρτιατῶν,
καὶ Θεβαῖοι εἶναι οἱ πρόγονοι τοῦ λαοῦ,
ὁ ὁποῖος γονάτιζε μπροστὰ σὲ πασά,
ποὺ στὶς βεβηλωμένες πορεῖες τῶν σκλάβων,
χωρὶς βούληση νὰ ἀνταποκριθεῖ στὴν καταγωγὴ,
ὅμως διέψευδε ἡ ἀναλαμπὴ τῶν ἠρώων.

Οἱ σύντροφοι τοῦ Ὀδυσσέα θύμιζαν ἤδη
αὐτὸ ποῦ ἦταν οἱ πατεράδες τῶν παιδιῶν,
ἢ Ἑλλάς ἐξέπλυνε τὴν ντροπὴν μὲ τὸ αἷμα τῶν Τούρκων·
μόνο ἢ ὁμόνοια ἔλειπε γιὰ τὴν ἐπιτυχία,
μόνο ἢ ὁρμὴ ἔλειπε γιὰ τὴν ὀλοκλήρωση,
γιὰ τὴν ιδέα τὸ θάρρος ἔλειπε στὸν σκλάβο.

Τότε εὐσπλαχνίστηκε ὁ Θεὸς τοὺς χριστιανούς:
Ἦ παρακίνησή του τοὺς ὥθησε νὰ ἐξοπλίσουν τοὺς τρεῖς στόλους,
γιὰ νὰ εἶναι ἔτοιμοι μπροστὰ στὸ Ναβαρίνο:
Ἦ ὥρα τῆς μεσολάβησης ἔφτασε:
Αὐτὸ ποῦ μεσολαβώντας ἀνέλαβε ὁ Μεγαλοδύναμος,
τὸ ἀρχίζει Αὐτὸς ἀκαταμάχητα.

Ὁ ἀποφασιστικὸς ἀγώνας πρέπει νὰ ὑψωθεῖ,
τὸ Ναβαρίνο πρέπει πάλι νὰ δώσει τὸ μάθημα,
βροντοφωνώντας γιὰ νὰ τ' ἀκούσει ὅλη ἡ γῆ:
Ἄνθρωποις μπορεῖ νὰ καταπιέζει ἢ γροθιά τῶν τυράννων,
ὄχι ὅμως νὰ ἀλλάζει τὸν προορισμὸ τῆς ἀνθρωπότητας,
αὐτὸ εἶναι ποῦ διδάσκει ἢ παγκόσμια ἱστορία.

ἀφουγκράσου : (ἀφουγκράζομαι) ἀκούω προσεκτικά | *κατακερματισμένοι* : (κατακερματισμένος < κατακερματίζω) ἀποδεκατίζω, καταστρέφω | *ὀρδῶν* : (ὀρδῆ) ἀσύντακτο, ἄτακτο πλῆθος πολεμιστῶν | *εὐσπλαχνίστηκε* : (εὐσπλαχνίζομαι) δείχνω εὐμένεια, λυπᾶμαι γιὰ κάποιον

καὶ στὰ πεδία τοῦ Μωριά : Ὡς Μωριάς ἀναφέρεται ἡ περιοχή τῆς Πελοποννήσου, ὅπου μαζὶ μὲ τὴν Ροῦμελη (Στερεὰ Ἑλλάδα) ὑπῆρξαν τὰ κυριότερα πεδία μάχης κατὰ τὴ διάρκεια τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασης.

Σπαρτιατῶν [...] *Θηβαῖοι* : Ἀναφορὰ στὴν ἡρωϊκὴ ἀντίσταση τῶν Σπαρτιατῶν, τῶν Θεσπιέων καὶ τῶν Θηβαίων στὸ στενὸ τῶν Θερμοπυλῶν (480 π.Χ.), ὅπου στὴν προσπάθειά τους νὰ ἀποκρούσουν τὴν περσικὴ ἐπίθεση κατάφεραν, ἂν καὶ χάθηκαν ὅλοι, νὰ ἀντιμετωπίσουν τοὺς Πέρσες προκαλώντας τους σοβαρὲς ἀπώλειες.

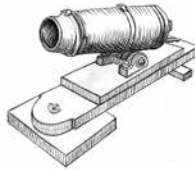
τοὺς τρεῖς στόλους : Ἀναφορὰ στὴ σύμπραξη τοῦ ἀγγλικοῦ, γαλλικοῦ καὶ ρωσικοῦ στόλου κατὰ τὴ ναυμαχία τοῦ Ναβαρίνου, ἡ ὁποία ὑπῆρξε καθοριστικὴ γιὰ τὴν αἴσια ἔκβαση τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασης.

Γιόζεφ Ἐμὶλ Νύρνμπεργκερ (Joseph Emil Nürnberger: Μαγδεβούργο, Γερμανία, 1779 – Λάντσμπεργκ παρὰ τῷ ποταμῷ Βάρτε, Γερμανία [σημ.: Γκόρζουφ Βιελακόπολσκι, Πολωνία], 1848)

Γαλλικής καταγωγής Γερμανός φιλόσοφος, αστρονόμος και συγγραφέας. Ακολούθησε σταδιοδρομία αξιωματούχου στις ταχυδρομικές υπηρεσίες, αν και από νεαρή ηλικία φανέρωνε κλίση στην κλασική αρχαιότητα και τα γράμματα. Γνώρισε όλες τις σπουδαίες φυσιογνωμίες της εποχής του, ένεκα και της γαλλομάθειάς του, ενώ κοινωνήσε τα νάματα των διαφωτιστικῶν ιδεῶν. Τελικά, σπούδασε φιλοσοφία αποκτώντας πανεπιστημιακούς τίτλους και μετέφρασε αρκετά έργα από τα λατινικά. Συνέγραψε βιβλία σχετικά με τη φιλοσοφία, την αστρονομία, καθώς επίσης και λογοτεχνικά έργα.

«Ἡ ναυμαχία τοῦ Ναβαρίνου» [=Die Schlacht von Navarin]

Πηγή: *Ὁ Γερμανόφωνος Φιλελληνισμὸς μέσα ἀπὸ τὴν Ποίηση*, τ. Γ', *Ποιήματα γιὰ τὶς Μάχες τῶν Ἑλλήνων στὸν Ἀγῶνα γιὰ τὴν Ἐλευθερία τοῦς (1770, 1821-1827)*, Δίγλωσση ἔκδοση, (ἔκδ.-ἐπιμ.-εἰς.-μτφρ.-σχόλ.: Λάμπρος Ἡλ. Μυγδάλης-Ἀναστάσιος Χρ. Λῶλος), Θεσσαλονίκη, Κυρομάνος, 2004, σσ. 145-147.

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

Ψάρα

Νικητήριος ὕμνος τῶν Ὁθωμανῶν

Ἀλλάχ! Θριαμβεύουμε! Δόξασμα στὸν Προφήτη!
Σ' αὐτὸ τὸ βράχο στήνουμε τὴν παντιέρα.
Οἱ φύλακές του κáνοντας τὴν ἤττα τους νίκη
τίναξαν τὶς ντάπιες του καὶ πέσαν ἐκεῖ πέρα.
Θριαμβεύουμε καὶ τὸ τρομερὸ τὸ σπαθὶ
θὰ συγυρίσει αὐτοὺς ποὺ σταυρὸ προσκυνοῦν.
Θὰ ξολοθρέψουμε τὴν τρανὴ τὴ φυλή:
Οἱ χριστιανοὶ ρηγάδες δὲ θ' ἀντεκδικηθοῦν.

Δὲν μπόρεσες, Χιό, νὰ σώσεις ἕναν λεβέντη
νὰ ῥθεῖ νὰ ξιστορήσει τὴ συφορά σου;
Τὰ Ψάρα ἔντρομα ὑπόκυψαν στὸν ἀφέντη.
Ποῦ ἔναι οἱ γιοί, τ' ἀρχοντικά, τὰ χωριά σου;
Ὅταν στὸ ρέμπελο τὸ νησι πανούκλα
ἔπεσε στοὺς νεκρούς, ἦταν γιὰ μᾶς ἀπειλή,
καὶ αὐτοὶ ποὺ πέθαιναν λέγαν: Σὺ ἔλειπες, κούκλα.
Ἡ χριστιανὴ Μοναρχία δὲν θὰ μᾶς γδικηθεῖ.

Ὅμως στὴ Χιὸ ξαναρχίζει τὸ ραβαῖσι,
τὰ Ψάρα πέφτουν καὶ νὰ ποιὸς τὰ βοηθάει!
Στὸ σεράι πόσα κεφάλια θὲ νὰ μετρήσει
ὅποιος χριστιανὸς ἀποσταλμένος θὰ πάει;
Στὸ πλιάτσικο! χρυσάφι! γυναῖκες! κρασί!
Παρθένες, προσμετᾶ στὰ κάλλη ἢ προσβολή,
θὰ σᾶς ξαγνίσει τὴν ψυχὴ μετὰ τὸ σπαθί:
Ἡ χριστιανὴ Μοναρχία δὲ θὰ μᾶς γδικηθεῖ.

Ἡ σκλάβα Εὐρώπη εἶπε συλλογισμένη:
Ἄς λευτερωθεῖ ἕνας λαός! Καὶ ξαφνικά...
Εἰρήνη! κραύγασαν μὲ φωνὴ ὀργισμένη
οἱ ἀρχηγοὶ π' ὁ θεὸς τοὺς περιφρονᾷ.
Ὁ Μπάιρον ἦταν ἕν' ἀπευκταῖο κακό,
τοὺς εἶδαν νὰ γελᾶν ὅταν στὸν τάφο ἔχε μπεῖ.

Τοῦ Χριστοῦ πᾶμε νὰ βρωμίσουμε τὸ ναό,
ἡ χριστιανὴ Μοναρχία δὲ θὰ μᾶς γδικηθεῖ.

Στὴν ὀργή μας τίποτα δὲν μᾶς σταματᾷ:
Πᾶν' τὰ Ψαρά, τὰ 'χει ὁ θεὸς ἀφανίσει.
Στὰ ἐρείπια ὁ νικητὴς ἀκουμπᾷ,
τὸ αἶμα σιέφτεται π' ἀπομένει νὰ χύσει.
Κι ἡ Πόλη μιὰν ἡμέρα νὰ δεῖ με χαρὰ
νὰ κρέμονται ἀπὸ τὰ κατάρτια ὅλοι οἱ Γραικοί!
Νὰ θάψουμε τὴν Ἑλλάδα αὐτὴ τῆ φορά:
Ἡ χριστιανὴ Μοναρχία δὲ θὰ μᾶς γδικηθεῖ.

Ἔτσι τραγουδοῦσε αὐτὴ ἡ ἄγρια ὀρδή.
Οἱ Ρωμιοί! ἓνας βάρβαρος ἐβρουχήθηκε.
Ἡ ἀρμάδα τους κατέφτασε στὴν ἀκτὴ,
καὶ τὸ αἶμα τῶν Ψαρῶν ἐκδικήθηκε.
Ρωμιοί, ἐνωθεῖτε! γιατί προδότες μπορεῖ
τὴν πορεία τοῦ θριάμβου σας ν' ἀνακόψουν.
Ἴσως τότε γιὰ σᾶς νὰ κλάψουνε οἱ λαοὶ
κι οἱ χριστιανοὶ ρηγάδες μὴ σᾶς δικιώσουν.

παντιέρα : σημαία | ντάπιες : (ντάπια) προμαχῶνας | ρηγάδες : (ρήγας) ἄρχοντας, βασιλιάς |
ξιστορήσει : (ξιστορῶ) ἐξιστορῶ | συφορά : συμφορά | ρέμπελο : ἐπανάσταση, ἀναστάτω-
ση | γδικηθεῖ : (ἐκδικούμαι) παίρνω ἐκδίκηση | ραβαῖσι : γλέντι | σεράι : (βλ. καὶ σαράι)
παλάτι | πλιάτσικο : λεηλασία | ξαγνίσει : (ξαγνίζω) ἐξαγνίζω | Γραικοί : (Γραικός) Ἕλλη-
νας | ὀρδή : ἄτακτο πλῆθος | ἐβρουχήθηκε : (βρυχώμαι) βγάζω βαθιὰ καὶ βροντερὴ κραυγὴ |
ἀρμάδα : στόλος

Τὸ ποίημα μεταφράστηκε ἀπὸ τὸν Ἡλία Χρόνη καὶ δημοσιεύθηκε στὸν τόμο *Ἡ Εὐρωπαϊκὴ
Μοῦσα στὸν 19ο αἰῶνα: Ἄγγλοι, Γάλλοι, Γερμανοί, Ρῶσοι καὶ Βουλγάροι Ποιητές*, Ἀθήνα,
Μαυρίδης, 2004 [1η: 1997].

Τὸ ποίημα ἀναφέρεται στὴν ὀλοκληρωτικὴ καταστροφὴ τῶν Ψαρῶν ἀπὸ τοὺς Ὀθωμανοὺς,
ἡ ὁποία συνέβη τὴν 21η Ἰουνίου τοῦ 1824.

Πιέρ-Ζαν ντε Μπερανζέ (Pierre-Jean de Béranger: Παρίσι, Γαλλία, 1780 – Πα-
ρίσι, Γαλλία, 1857)

Γάλλος ποιητὴς καὶ στιχουργὸς μουσικῶν ἔργων, ὁ σπουδαιότερος στὸν καιρὸ του
ὡς πρὸς τὴ δευτέρη ιδιότητά. Ὑπῆρξε ἐνθερμος ὑποστηρικτὴς τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπα-
νάστασης, γράφοντας θερμὰ ποιήματα γιὰ τὰ γεγονότα καὶ τοὺς ἥρωες τοῦ 1821.

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

«Ψαρά. Νικητήριος ὕμνος τῶν Ὀθωμανῶν» [=Psara, ou Chant de victoire des Ottomans]

Πηγή: *Ἡ Ἑλλάδα στὴν Ξένη Ποίηση*, (έκλ.-έπιμ.: Γιώργος Ζ. Χριστοδουλίδης), Ἀθήνα, Παρασκήνιο, 2005, σσ. 99-100.

Ἄντελμπερτ φὸν Σαμισσώ

(Adelbert von Chamisso, 1781-1838)

Χίος

1. Ὁ ποιητής

«Ἐμπρός! Ξύπνα! Μὲ φρίκη πρέπει
νὰ σὲ τρομάζουν ἐμπύρετα ὄνειρα,
σπασμωδικὰ ἀναστενάξεις, – ἄς σὲ ξυπνήσει
μὲ φιλιὰ ἢ πιστὴ σου γυναῖκα».
Σ' εὐχαριστῶ, γυναῖκα! Διώχνεις τὰ φοβερὰ
ὄνειρα, μὲ ἀγκαλιάζεις μὲ ἐμπιστοσύνη,
καὶ ἀκόμα σηκώνεται ἡ τρίχα μου·
ἀκόμα, ὅπου καὶ ἂν τὸ βλέμμα περιπλανιέται,
βλέπω ματωμένα πτώματα νὰ σέρνονται,
αἰωρεῖται μπροστά μου τῆς φρίκης ἢ εἰκόνα.

Αὐτὸ τὸ βιβλίο – εἶναι μάταιο!
Ἄσε με στὸ στῆθος σου νὰ κλάψω!
Ποτὲ πιά ἢ ἐπιθυμία γιὰ ζωὴ
δὲν θὰ μοῦ ξαναεμφανιστεῖ χαμογελαστή.
Χίο, ἀνθισμένε κῆπε τῆς εἰρήνης,
ἀλίμονο! Ὑποκύπτεις στὸ σκληρό,
στὸ ἀπάνθρωπο δικαστήριο τοῦ αἵματος·
οἱ ἐνενήντα χιλιάδες κάτοικοί σου
στραγγαλίστηκαν, ὀργίζεται ὁ στραγγαλιστής,
ποῦ δὲν βρίσκει θύματα.

Ἀλλάχ! Φωνάζει ὁ μουσουλμάνος, κατασφάζει
γέροντες, παιδιά, γυναῖκες·
Χριστέ! Ἀναφωνεῖ ὁ ραγιᾶς, κοιτάζει
πρὸς τὸν οὐρανὸ μὲ μεγάλη ἐμπιστοσύνη·
ἐπιθυμεῖ τὸν ἅγιο φοίνικα·
ἀνθρώπους σὰν καλαμιές θερίζει αὐτός,
ἀγαλλιάζει ἐξαιτίας τῆς νίκης τοῦ Ἀλλάχ.
Αὐτὸ εἶναι γιὰ ἐκδίκηση τοῦ οὐρανοῦ,
αὐτὸ γίνεται γιὰ τὴν ἱερὴ ὑπόθεση
πόλεμος τῶν λαῶν καὶ πόλεμος ἐξολόθρευσης!

Αὐτοὶ ποὺ γιὰ χάρη τοῦ αἰμοβόρου τυράννου
 ἐδῶ χριστιανοὺς σκλάβους φορτώνουν,
 γιὰ νὰ ικανοποιήσουν τὴν αἰσχρὴ δίψα γιὰ χρυσάφι,
 κολουμποῦν μέσα στὸ αἷμα καὶ στὰ δάκρυα,
 τὰ ματωμένα μέλη τῶν σκοτωμένων ἀδερφῶν
 μεταφέρουν στὴν Κωνσταντινούπολη —
 ἀλίμονό μου! — εἶναι — ὦ ντροπὴ καὶ ἐμπαιγμός!
 Τολμᾶ τὸ στόμα μου νὰ τὸ ἐκφράσει;
 Φράγκοι εἶναι, καὶ οἱ ἀναιδεῖς
 ὀνομάζουν Χριστὸ τὸν Θεό τους.

Καὶ οἱ εὐπατρίδες ἀπὸ τὴν Γαλλία
 δὲν πῆραν τὴν μεγάλη ἀπόφαση,
 γιὰ τέτοια πράξη ντροπῆς, σ' αὐτὰ τὰ παιδιά
 τὴν ἀνάλογη δικαιοσύνη καὶ τιμωρία νὰ ἀποδώσουν.
 Ἐσύ – Βιλλέλ, ὀφείλεις νὰ μοῦ πεῖς,
 ἐσύ ποὺ δὲν ἀπετόλμησες
 νὰ πάρεις τὴν ἀπόφαση;
 Πῶς μπορεῖς νὰ κοιμᾶσαι ἀκόμα;
 Οὔτε τὰ ὄνειρα τῶν νυχτῶν μου
 θὰ ἀντάλλαζα μὲ τὴν ἀνάπαυσή σου!

2. Τὰ ἀδέρφια

«Ὅταν μᾶς ἔφερες ἀπὸ τὴν Σάμο,
 Λογοθέτη, τὸν ξεσηκωμό,
 δυστυχησμένε, δὲν ἀναλογίστηκες
 οὔτε τὴν ἀπειλητικὴ καταστροφή,
 οὔτε τὸν Βεχίμπ καὶ τὴν συμμορία του,
 οὔτε τὸν Ἄλῃ καὶ τὸν στόλο του,
 οὔτε τὰ στίφη τῶν Ἀσιατῶν·
 ἀποδράς, – καταστραφήκαμε,
 ἢ τίγρη σκοτώνει ὅταν προκαλεῖται,
 χορταίνει μὲ τὸ αἷμα μας».

Καὶ βαδίζει προσεκτικά, μὲ προφύλαξη
 ἐπάνω ἀπὸ ἐρείπια καὶ ἀνάμεσα ἀπὸ πτώματα,

χρυσάφι καὶ πολυτίμους λίθους φέροντας,
 γιὰ νὰ γλιστρήσει ἀθόρυβα μέσα στὸ ὄχυρό.
 Ἄχ ἔρχεται γιὰ νὰ φιλήσει
 τὴν σκόνη στὰ πόδια τοῦ Βεχίμπ
 ἔρχεται γιὰ νὰ ἰκετεύσει τὸν ἀπάνθρωπο·
 στὴν λάμψη τῶν πολυτίμων λίθων
 στὸ φῶς τοῦ χρυσαφιοῦ ὁ Βεχίμπ
 θὰ ἀντισταθεῖ ἀμείλικτα;

«Ἐσὺ καὶ ὁ Ἄλῆς τὸ ἀποφασίσατε:
 Ὅλοι οἱ ὄμηροι πρέπει νὰ πεθάνουν,
 κανένας ἀπὸ τοὺς προεστοὺς
 τοῦ λαοῦ μας δὲν πρέπει νὰ πάρει χάρη.
 Γιὰ νὰ μὴ μαλώσω μὲ τὸν κύριό μου,
 ἤρθα ἐδῶ· γιὰ τοὺς δούλους σας
 πάρτε ὅποια ἀπόφαση πιστεύετε ὡς σωστή·
 νά, πάρε τὰ δῶρα τοῦ δούλου σου,
 πάρε, κύριε, ὅλη του τὴν περιουσία,
 πάρε τὸ κεφάλι του ποὺ σ' τὸ προσφέρει.

Ναὶ τὸ κεφάλι μου: Ἔνας ἀπὸ τοὺς ὄμηρους
 εἶναι ὁ ἀδερφός μου· μὴ τιμωρήσεις
 τὸν καλὸ στὴν ζωὴ, πάρε στὴν θέση του
 ἐμένα καὶ ἄφησέ με γι' αὐτὸν νὰ θυσιαστῶ!
 Εἶναι πατέρας πολλῶν παιδιῶν·
 κεφάλι μὲ κεφάλι, δὲν μετρᾷ λιγότερο
 τὸ δικό μου ἀπὸ τὸ ἀκριβὸ κεφάλι.
 Νά, πάρε τὰ δῶρα τοῦ δούλου σου,
 πάρε, κύριε, ὅλη μου τὴν περιουσία,
 πάρε τὸ κεφάλι μου ποὺ σ' τὸ προσφέρω».

Καὶ φαίνεται ὅτι χαίρεται
 στὴν λάμψη τοῦ μετάλλου:
 «Ἰσχύει γιὰ σένα, ραγιᾶ, ἡ ἀδερφικὴ πίστη
 ὑπερβολικὰ περισσότερο ἀπὸ ὅλα;
 Θέλεις νὰ νιώσεις τὸν θάνατο γι' αὐτόν;
 Καλά, δὲν θὰ σᾶς χωρίσω.

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

Ἐμπρός, φέρτε αὐτὸν ποῦ ἐννοεῖ!).
 Ὅπως θέλουν ἄς ἀγκαλιαστοῦν,
 κάνει αὐτὸς νεῦμα· – τῶν δύο κυλοῦν τὰ κεφάλια,
 καὶ ὁ θάνατος τοὺς ἔνωσε.

3. Οἱ μάρτυρες

Ποιοὶ ἀσυνήθιστοι ἦχοι
 ἀντηχοῦν ἀπὸ τὰ φαράγγια;
 Φωνές ἀλαλαγμῶν καὶ γιορτινὰ τραγούδια:
 «Ζήτηω ὁ σταυρός!» Καὶ νικητήρια τραγούδια·
 καὶ ὁ Τοῦρκος βλέπει μὲ δειλία
 πρὸς τὰ βουνὰ καὶ ἀναρωτιέται,
 ἄραγε ἡ ἡμισέληνος ὑποκύπτει;
 Ναί, οἱ χριστιανοὶ μαχητὲς ἦταν
 δυνατοὶ στίς σκληρὲς στιγμὲς τοῦ ἀγῶνα,
 ναί, ὁ σταυρὸς ἐνίκησε.

Ἐννέα ἡμέρες ἔρρεε τὸ αἷμα·
 τῶν βαρβάρων οἱ ἄγριες ὀρδές,
 ποῦ ξεχύθηκαν ὀλόγυρα στὴν χώρα,
 πιάνουν ἀνθρώπους καὶ σκοτώνουν·
 κοπάδια κοπάδια τοὺς ξεσπίτωναν,
 ὅσο αὐτοὶ ἔμεναν σταθεροὶ στὴν πίστη τους,
 στὸν θάνατο εἶναι ἀφιερωμένοι·
 λίγους κρατᾶ κανεὶς γιὰ σκλάβους·
 γιὰ νὰ τοὺς πουλήσουν, εἶναι ἤδη ἔτοιμα
 τὰ φράγκικα πλοῖα στὸ λιμάνι.

Ἀπὸ τὰ βουνὰ νὰ κατεβαίνει
 βλέπει κανεὶς ἕνα ἄλλο πλῆθος·
 αὐτοὶ ἔχουν, ἄχ! ἀποσκιρτήσει,
 γιὰ νὰ ἐξαγοραστοῦν ἀπὸ τὸν θάνατο·
 Τοῦρκοι ποῦ τοὺς συνοδεύουν
 καὶ ἔφιπποι μπροστὰ ἀπὸ τὴν πορεία,
 θριαμβολογοῦν πολὺ ἐνθουσιασμένοι·
 ὅμως αὐτοὶ οἱ ἴδιοι φανερώνουν

μέ βαριά σιωπή, και κόκκινοι από ντροπή,
πώς τὸ ντρόπιασμα τοὺς ἐξουθενώνει.

Καθὼς φθάνουν στὸν τόπο ἐκτέλεσης
και κατὰ πρόσωπο ἀτενίζουν τὸν θάνατο,
ἐκεῖ, ὅπου οἱ ἀδερφοὶ τοὺς κρέμονται,
ὑπερνικοῦν τὸ ὄνειδος·
ξεπέρασαν τοὺς ἑαυτοὺς τοὺς, και τρέμουν
μόνο μπροστὰ στὴν ἀμαρτία, στὴν ζωὴ,
μπροστὰ σὲ πικρότερη ἀνάγκη ντροπῆς:
«Ζήτω ὁ σταυρός! Εἴμαστε χριστιανοί,
δὲν θέλομε νὰ παρατείνουμε τὴν ζωὴ·
δῶστε σὲ μᾶς τοὺς μάρτυρες τὸν θάνατο!».

Και ὀργισμένος ὁ πασᾶς κάνει νεῦμα
στοὺς ὑπηρέτες του νὰ τοὺς σφάζουν·
μέ σταθερὴ φωνὴ δυνατὰ ἀντηχεῖ
τὸ τραγούδι ἀπὸ τὶς μάχες τῶν χριστιανῶν·
τὸ αἶμα ἀρχίζει νὰ βᾶφει τὸ χῶμα,
και αὐτοὶ τραγουδοῦν, και πεθαίνουν,
και τοῦ σταυροῦ ὁ ὕμνος ἤχει,
ὥσπου ἐκπληρώθηκε τοῦ οὐρανοῦ ἡ βούληση,
μέ φρικτὸ τρόπο και μέ σιγὴ θανάτου
τελικὰ σβήνει τὸ τραγούδι.

4. Οἱ διασωθέντες

Μπροστὰ στὴν κούνια κείτεται ματωμένος,
νέος και ὠραῖος, ὁ ἄνδρας χτυπημένος,
τὶς βαριές πληγές θαρραλέα
μπροστὰ στὸ στῆθος του ἔχει ὑπομείνει·
στὴν ἴδια τὴν κούνια κείτεται
γαντζωμένη, προσκολλημένη,
ἀσάλευτη ἢ τρυφερὴ γυναῖκα,
και τὸ βυζανιάρικο, πὸν κλαίει
και δείχνει νὰ χρειάζεται τὸ στῆθος,
τὸ σκεπάζει ἀτάραχα μέ τὸ σῶμα της.

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

Ὁ Ζουρνταῖν πού μὲ δύο βάρκες
 ἦρθε γιὰ νὰ κατασκοπεύσει τὴν παραλία
 καὶ στοὺς τελευταίους ἀπὸ τοὺς Χιῶτες
 νὰ προσφέρει σωτηρία συμπαράστασης,
 ὁ Ζουρνταῖν μὲ φρίκη βλέπει τὴν εἰκόνα,
 προσπαθεῖ νὰ βρεῖ τὴν μητέρα χωρὶς ἐνδοιασμό
 νὰ τὴν ζυπνήσει – κρύα καὶ πεθαμένη!
 Τρέμοντας, λοιπόν, παίρνει στὰ χέρια του
 τὸ παιδί, στάζει τὸ καημένο
 ἀπὸ τὸ αἷμα τῆς μητέρας τὸ τόσο κόκκινο.

Πυροβολισμοὶ πού ἀκούει τὸν κατευθύνουν
 πέρα στὰ βουνά· μὲ βαρβάρους
 ἀγωνίζεται ἕνας Ἕλληνας· ἐκεῖνοι φεύγουν,
 καὶ ἐλευθερωμένος ἀπὸ τοὺς κινδύνους,
 τοῦ δείχνει αὐτὸς μία χλωμὴ
 νέα γυναῖκα, πού κλαίει στὸ πτώμα
 τοῦ σκοτωμένου ἀπὸ σφαῖρες βυζαντινικοῦ·
 παρηγοριὰ θέλει σ' αὐτὴν τὴν χλιοπονεμένη
 νὰ δώσει ἕνας ἀσπρομάλλης ἱερέας
 καὶ αὐτὸς κλαίει μαζί της.

Στὴν ἀγκαλιὰ τῆς νέας γυναῖκας
 παραδίνει ὁ Γιουρντάνης τὸ ἔκθετο:
 «Σοῦ πῆρε τὸ παιδί ἀπὸ τὸ δικό σου σῶμα
 ὁ Θεός, σοῦ ξαναχαρίζει ἕνα ἄλλο·
 αὐτὸ πρέπει νὰ τὸ ὀνομάσεις· θεῖο δῶρο.
 Ὅμως σήκω! Καὶ ἀκολούθησε! Ἐχω
 βάρκες ἐκεῖ ἕτοιμες γιὰ ταξίδι».
 Καὶ καθὼς οἱ σύζυγοι ἀκολουθώντας εὐχαριστοῦν,
 λέει στοὺς εὐγενεῖς Φράγκους
 ὁ ὑπερήλικας ἱερέας τὰ ἐξῆς:

«Πήγαινε στὴν εὐχὴ τοῦ Θεοῦ, πού σὲ ἔστειλε ἐδῶ
 καὶ φωτίζει τοὺς δρόμους σου!
 Αὐτὸς πού μέσα ἀπὸ σένα σὲ μᾶς ἀπευθύνθηκε,
 μέσα ἀπὸ μένα στέλνει τὴν εὐλογία·

κοίτα αὐτὰ τὰ μαλλιά μου,
τὰ ἀσπρισμένα ὀγδόντα χρόνια:
Δὲν εὐχαριστιέμαι πιά·
μοῦ ταιριάζει ἐδῶ νὰ πορεύομαι,
τοὺς ἀδερφοὺς ἔτσι νὰ μεταχειρίζομαι,
ὅπως ἐσύ, ξένε, ἔχεις κάνει».

5. Τὰ πτώματα

Ἐκεῖ ποὺ κάποτε ἦταν ἡ Χίος,
κυριαρχεῖ γαλήνη χωρὶς ὁμοιό της·
στὰ ἐρείπια σαπίζουν
εἴκοσι χιλιάδες πτώματα χριστιανῶν·
κάποια ἄλλα γεμίζουν τὴν ἄμμο καὶ τὸ λιμάνι·
κανένας ραγιᾶς, κανένας σκλάβος
δὲν δουλεύει πιά στὸ ἔρημο μέρος·
ἀρχίζει ὁ λοιμὸς νὰ μαίνεται,
καὶ γιὰ νὰ προστατευτεῖ ἀπὸ τὴν ἐπιδημία,
ὁ Τοῦρκος ἔφυγε μακριά.

Ἀπλώνοντας τὶς μαῦρες φτεροῦγες,
ἡ νύχτα καλύπτει τὰ σιωπηλὰ ἐρείπια·
ὅμως ποιὸς πάει, ποιὸς σκάβει στὸν λόφο
μοναχικὸς μὲ τὸ λιγοστὸ φῶς τῆς λάμπας;
Ἄχ! Εἶναι ὁ δοῦλος τοῦ Θεοῦ,
εἶναι ὁ εὐλαβὴς καπουτσίνος,
αὐτὸς ἀπὸ τὸ προξενεῖο τῆς Γαλλίας·
καημένε γέροντα! Στὸν τάφο πρέπει νὰ τοὺς βάλει
αὐτοὺς ποὺ πρόσφατα ἀπὸ τὰ δεσμὰ
καὶ ἀπὸ τὸ σπαθὶ ἔχει σώσει.

Οἱ κραυγές, τί νὰ σημαίνουν,
ποὺ μὲ ἀγωνία ἀνυψώθηκαν ἀπὸ τὴν θάλασσα;
«Στὰ ὅπλα! Στὰ ὅπλα!
Ἄλλάχ, πρέπει νὰ σὲ δοξάσουμε;
Μαῦρε Ἀλή, πρέπει νὰ ἐπαγρυπνεῖς!».
Ὁ βροντερὸς κρότος κανονιοῦ

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

ξυπνᾶ τὸν μακρινὸ ἀντίλαλο· —
 «Στὰ ἔπλα! Ἐχθροὶ ἔρχονται,
 ραγιάδες ἔρχονται πρὸς τὰ ἐδῶ κολυμπώντας,
 ἀποτολμοῦν μία ἐπίθεση!».

Καὶ ἀπὸ τὸ σκοτεινὸ στρῶμα τῶν νεφῶν
 ξεπροβάλλει ὁ δίσκος τοῦ φεγγαριοῦ·
 μὲ φρίκη βλέπουν μὲ τὸ φῶς,
 ὅτι ὁ ἀέρας ποὺ σηκώνεται ἀπὸ τὴν γῆ
 παρασύρει πτώματα, πτώματα σωρηδόν,
 πτώματα ραγιάδων, ἐκεῖνα ποὺ ἦταν
 τὸ ἀπαίσιο μνημεῖο νίκης τοῦ Ἀλῆ·
 ξεβρασμένα, ὅπως σὲ φαντασία,
 κείτονται γύρω ἀπὸ τὶς πλευρὲς
 τοῦ πλοίου του ἀναρίθμητα.

Ὁ ἐπίσκοπος Πλάτων, ἐκεῖ, ὁ γέροντας,
 φαίνεται ἐπίμονα νὰ τὸν κοιτάζει,
 καὶ τὸ αἶμα του γίνεται πάγος,
 τὸν διακατέχει ἓνας τρόμος·
 θέλει νὰ ἀπαλλαγεῖ ἀπὸ αὐτὴν τὴν φρίκη,
 θέλει νὰ ξεφύγει ἀπὸ τοὺς πεθαμένους—
 μαῦρε Ἀλή, μόνον ἠρέμησε!
 Κοίτα, στὴν γραμμὴ τῆς καρίνας σου
 πῶς σέρνονται μὲ ἀξιοθαύμαστο τρόπο
 ἀπειλώνοντας τὸν δολοφόνο τους.

ραγιᾶς : ὑπόδουλος, σκλάβος | *εὐπατρίδες* : (εὐπατρίδης) ἄτομο ἀνώτερης κοινωνικῆς τάξης | *στίφη* : (στίφος) ἄτακτο πλῆθος | *προεστὸς* : (προεστός) κοτζαμπάσης, πρῶχων, δημογέροντας, χριστιανὸς διοικητὴς μιᾶς περιοχῆς, διορισμένος ἀπὸ τοὺς Ὀθωμανοὺς | *ἀλαλαγμῶν* : (ἀλαλαγμός) ἄναρθρη ἐπαναλαμβανόμενη κραυγὴ | *ὀρδές* : (ὀρδή) ἄτακτο πλῆθος ἀνθρώπων | *ἀποσκιρτήσει* : (ἀποσκιρτῶ) αὐτομολῶ, μετακινούμαι σὲ διαφορετικὸ στρατόπεδο | *ὄνειδος* : ντροπὴ | *βυζανιάρικο* : βρέφος ποὺ θηλάζει ἀκόμα | *λοιμός* : ἐπιδημία | *μαίνεται* : (μαίνομαι) συμπεριφέρομαι μανιωδῶς· γιὰ φαινόμενο ποὺ ἐκδηλώνεται ἔντονα | *καπουτσίνος* : καθολικὸς μοναχὸς τοῦ τάγματος τῶν Καπουτσίνων | *καρίνας* : (καρίνα) τὸ κατώτερο τμήμα ἐνὸς πλωτοῦ

τὸν ἅγιο φοίνικα : Σύμφωνα μὲ τὴν παράδοση, τὸ μυθικὸ πτηνὸ φοίνικας, εἶχε τὴν ιδιότητα τῆς ἀναγεννήσεως ἀπὸ τὶς ἴδιες τὶς στάχτες του.

Λογοθέτη : Ὁ Λυκοῦργος Λογοθέτης (1772-1850) ἦταν ἀγωνιστῆς τοῦ 1821 ἀπὸ τὴν Σάμο, ὅπου πρωτοστάτησε στὸν ἀγῶνα γιὰ τὴν ἀνεξαρτησία της. Προσεκλήθη στὴ Χίο, ὥστε νὰ συνδράμει στὸν δικό της ἀγῶνα ἐναντίον τῶν Ὀθωμανῶν.

Ζουρνταίν / Γιουρντάνης : Ὁ Philippe Jourdain ἦταν πλοίαρχος τοῦ γαλλικοῦ ναυτικοῦ καὶ φιλέλληνας.

Ἡ σφαγὴ τῆς Χίου

Ἐδῶ ὅπου ἦταν ἡ Χίος,
τώρα πιά εἶναι χώρα νεκρῆ.
Στὰ συντρίμμια σέποντ' ἐμπρὸς
χιλιάδες εἴκοσι οἱ χριστιανοί.
Στὸ γιαλό, στὸ λιμάνι εἶν' ἄλλοι.
Οὔτε ραγιάδες οὔτε σκλάβοι
Σ' αὐτὸ τὸν τόπο δουλεύουν πιά.
Ἡ πανούκλα σέρνει θανατικό,
καὶ νὰ γλιτώσει ἀπ' τὸ κακό,
ὁ Τοῦρκος τραβᾷ πέρα μακριά.

Χάσκουν παράθυρα, πόρτες,
τὰ κουφάρια ἢ νύχτα σιεπάζει.
Στὸ λόφο ποιός σκάβει τότες
μὲ λάμπας φῶς ποὺ τρεμουλιάζει;
Μπά! Θεοῦ λειτουργὸς εἶν' ἐκεῖνος,
εἶναι ὁ εὐσεβῆς Καπουτσίνος.
Ἀπ' τὸ προξενεῖο τὸ γαλλικό,
καὶ γεροντάκος. Τοὺς θάβει κειδὰ
κειὸς ποὺ νεότατος ἀπ' τὰ δεσμὰ
τοὺς εἶχε σώσει κι ἀπὸ σπαθὶ ἐχθρικό.

Οἱ κραυγὲς τρόμου τί ὠφελεῖ
κι ἂν πέρα μακριὰ ἀκουστοῦνε;
«Στὰ ὅπλα, στὰ ὅπλα πιστοί!
Ἀλλάχ, πρέπει νὰ σὲ αἰνοῦμε;
Καρὰ Ἀλή, τὸ νοῦ σου παντοῦ!»
Βροντώντας ὁ κρότος τοῦ κανονιοῦ
τῆ μακρινῆ ζυπνάει ἡχώ.
«Στὰ ὅπλα!» Ἐρχονται οἱ ἐχθροί,

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

ραγιαίδες ποὺ κολουμπᾶν ἴσια γραμμῆ.
Ἄποκροῦστε τὸ τσοῦρμο αὐτό!»

Κι ἀπ' τὰ σύννεφα τὰ βαριά
δειλὰ τὸ φεγγάρι προβαίνει.
Φριχτὰ μὲ τὸ φῶς φαίνονται πιὰ
κουφάρια π' ὁ ἄνεμος δέρνει,
κουφάρια ποὺ σωρὸς ἐγινῆχαν,
ραγιαίδων κουφάρια ποὺ ἦταν
τῆς νίκης τ' Ἄλλῃ στίγμα φριχτό.
Χωρὶς σκοτούρα πλέον καμιὰ,
κείτονται γύρω ἀπὸ τὰ πλευρὰ
τοῦ καραβιοῦ του χωρὶς μετρημό.

Ὁ δεσπότης Πλάτων σιμώνει,
φανερὸ πὼς σκληρὰ τὸν κοιτᾶ,
καὶ τὸ αἶμα του τότε παγώνει,
μιὰ τρομάρα τὸ σῶμα περνᾶ.
Θέλει νὰ διώξει τὴ φρίκη αὐτή,
θέλει πρὸ τῶν νεκρῶν τὴ θανή
Καρὰ Ἀλή, σιγὰ τώρα πιὰ!
Τοῦ καραβιοῦ κοίτα στὴ μέση
τὸ κατάρτι ποὺ πάει νὰ πέσει
ἀπειλώντας τῶσων ψυχῶν τὸ φοιὰ.

σέποντ': (σέπομαι) σαπίζω | χάσκουν: (χάσκω) μένω μὲ τὸ στόμα ἀνοικτό | κειδᾶ: ἐκεῖ |
κειός: ἐκεῖνος | αἰνοῦμε: (αἰνῶ) δοξολογῶ | τσοῦρμο: ἀσύνταχτο πλῆθος | σιμώνει: (σι-
μώνω) πλησιάζω

Τὸ ποίημα μεταφράστηκε ἀπὸ τὸν Ἡλία Χρόνη καὶ δημοσιεύθηκε στὸν τόμο *Ἡ Εὐρωπαϊκὴ
Μοῦσα στὸν 19ο αἰῶνα: Ἀγγλοὶ, Γάλλοι, Γερμανοί, Ρῶσοι καὶ Βούλγαροι Ποιητές*, Ἀθήνα,
Μαυρίδης, 2004 [1η: 1997].

δεσπότης Πλάτων: Πρόκειται γιὰ τὸν Πλάτωνα Φραγκιάδη, μητροπολίτη Χίου κατὰ τὴ
σφαγή, ὁ ὁποῖος βρῆκε ἀτιμωτικὸ θάνατο μαζί μὲ τοὺς συμπατριῶτες του Χιῶτες στὰ 1822.

Ἄντελμπερτ φὸν Σαμμισώ (Adelbert von Chamisso: Σιβρὺ-Ἄντ, Καμπανία, Γαλ-
λία, 1781 – Βερολίνο, Γερμανία, 1838)

Γερμανὸς ποιητῆς καὶ βοτανολόγος. Ἐγγραψε τόσο στὰ γαλλικὰ ὅσο καὶ στὰ γερ-
μανικά. Λυρικά ποιήματά του μελοποιήθηκαν ἀπὸ τὸν Σούμαν καὶ ἄλλους διά-

σημους μουσικούς. Το έργο του χαρακτηρίζεται από σκοτεινά θέματα, σατιρική διάθεση και συχνά ποιήματα με σκωπτικό περιεχόμενο. Παράλληλα, το έργο του ως βοτανολόγου υπήρξε πολύ σημαντικό και μνημονεύεται έως τις ημέρες μας.

«Χίος» [=Chios]

Πηγή: *Ο Γερμανόφωνος Φιλελληνισμός μέσα από την Ποίηση, τ. Γ', Ποιήματα για τις Μάχες τῶν Ἑλλήνων στὸν Ἀγῶνα γιὰ τὴν Ἐλευθερία τους (1770, 1821-1827), Δίγλωσση ἔκδοση, (ἔκδ.-ἐπιμ.-εἰς.-μτφρ.-σχόλ.: Λάμπρος Ἡλ. Μυγδάλης-Ἀναστάσιος Χρ. Λῶλος), Θεσσαλονίκη, Κυρομάνος, 2004, σσ. 45-59.*

«Ἡ σφαγὴ τῆς Χίου»

Πηγή: *Ἡ Ἑλλάδα στὴν Ξένη Ποίηση, (ἔκλ.-ἐπιμ.: Γιώργος Ζ. Χριστοδουλίδης), Ἀθήνα, Παρασκήνιο, 2005, σσ. 160-161.*

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

1. Κωνσταντῖνος Βολανάκης (1837-1907), *Ἡ ἀποβίβαση τοῦ Καραϊσκάκη στὸ Φάληρο* (1895) | λάδι σὲ καμβᾶ (150 x 273 ἐκ.), Τράπεζα τῆς Ἑλλάδας, Ἀθήνα || 2. Ambroise Louis Garneray (1783-1857), *Ἡ ναυμαχία τοῦ Ναυαρίνου* (μεταξὺ 1824 καὶ 1830) | λάδι σὲ καμβᾶ (179 x 278 ἐκ.), Γαλλικὸ Ἱστορικὸ Μουσεῖο, Παρίσι.

Φυόντορ Γκλίνκα

(Фёдор Гли́нка, 1786-1880)

Τὸ πολεμικὸ θούριο τῶν Ἑλλήνων

Ὡς πότε σκλάβοι στὰ δεσμὰ
Τῶν Ἀγαρηνῶν θὰ ζοῦμε;
Τοὺς τυράννους τῆς γλυκιᾶς μας Ἑλλάδας
Ἦρθε ἡ ὥρα νὰ ἐκδικηθοῦμε!
Τῆς πατρίδας ἀκοῦστε τὴ φωνή
Ποὺ μὲ λυγμοὺς σᾶς καλεῖ:
«Ἐλᾶτε κοντά μου, παιδιά μου,
Παλέψτε γιὰ μένα νιοὶ καὶ γέροι!
Ριχτεῖτε στὴ μάχη χέρι μὲ χέρι,
Ξεσηκωθεῖτε γιὰ τὴ Λεφτεριά τὴν τιμημένη
Βροντοφωνάξτε μὲ ἀσυγκράτητη χαρά:
Λεφτεριά στὴν Ἑλλάδα, λεφτεριά!»

Ποῦ ἔναι τὰ δοξασμένα μας μνημεῖα,
Ποῦ ἔναι τ' ἀγάλματα καὶ οἱ ναοί,
Ποῦ ἔναι τὰ φῶτα τῶν ἐπιστημῶν μας;
Ὅλα ἀπ' τοὺς Ἀγαρηνοὺς ἔχουν καταστραφεῖ!
Σκλάβοι στὴν ἀμάθεια βουτηγμένοι
Στὸ φορικτὸ μαρτύριο ζοῦμε τῆς ντροπῆς!
Ψωμί καὶ νερὸ γιὰ μᾶς οἱ προσβολές,
Παντοῦ φοβέρα, μάχες καὶ θανατικό,
Μακριὰ ἀπὸ τὴ γλυκιὰ πατρίδα ζοῦμε.
Ἕλληνες, Ἕλληνες! Ὡς πότε πιά;
Βροντοφωνάξτε μὲ μιὰ φωνή:
«Γύρνα πίσω, τιμημένη Λεφτεριά!
Λεφτεριά, στὴν Ἑλλάδα λεφτεριά!»

Τῆς πανέμορφης Ἑλλάδας τέκνα ποῦ εἶστε;
Ποῦ εἶναι ὁ ἔνδοξος ἑλληνικὸς λαός;
Σ' Ἀνατολὴ καὶ Δύση κάποτε ἦταν ξακουστός
Καὶ τώρα περιφρονημένος κι ἀπ' ὅλους ξεχασμένος.
Ἡ μακρόχρονη ὀθωμανικὴ σκλαβιά
Τὴν Ἑλλάδα ἀπὸ τὸ χάρτη ἔχει σβήσει.

Φίλοι, ἀδελφια, ἦρθε ἡ ὥρα ἡ ποθητὴ
 Τὰ βιάσανά μας ἐκδίκηση νὰ πάρουν.
 Ἀπὸ χαρὰ οἱ Ἕλληνες πετώντας
 Βροντοφωνοῦν: «Ἐφτασε ἡ ὥρα ἡ λαμπερή!»
 Ἦρθε ἡ ὥρα ὁ λαὸς μας νὰ σωθεῖ!
 Λεφτεριά στὴν Ἑλλάδα, λεφτεριά!

Θάνατος στοὺς ἀλαζονικοὺς τυράννους!
 Ἀπὸ ὅλα τὰ μέρη τοῦ κόσμου
 Ἀδελφια καὶ σύντροφοι τρέχουν,
 Στὴν Ἑλλάδα μὲ βιάση ὅλοι πᾶνε
 Στὸ μεγάλο πανηγύρι, στὴ λαμπρὴ γιορτὴ
 Λὲς καὶ σὲ γάμο πηγαίνουν!
 Ὅλοι τοὺς ἥρωες ἀκολουθοῦν —
 Γέροι καὶ νέοι τρέχουν στὴν πατρίδα!
 «Ντροπὴ νὰ μείνετε πίσω ἐσεῖς»
 Φωνάζουν οἱ γονεῖς στὰ παιδιά
 Κι εὐλογώντας τα στὸν ἀγῶνα τὰ στέλνουν
 Μὲ μιὰ μόνο συμβουλή: «Ἐλευθερία ἢ Θάνατος!
 Σκλάβος στὸ σπίτι νὰ μὴ γυρίσει κανεῖς!»
 Ὁ λαὸς δὲ θέλει πιὰ σκλαβιά,
 Λεφτεριά στὴν Ἑλλάδα, λεφτεριά!

Χέρια καὶ καρδιὲς ἐνωμένα
 Προσεύχονται στὸν οὐρανό,
 Τὰ σπαθιά σταυρωτὰ ἀκονίζουν,
 Σπίθες πέφτουν σὰν καυτὴ βροχή,
 Τὸ ἀτσάλι συναντάει τὸ ἀτσάλι,
 Ὅπως χαιρετᾷ ἀδελφὸς τὸν ἀδελφό,
 Ὅρμιζονται στὴ θήκη νὰ μὴ βάλουν τὸ σπαθί
 Ὅσο ζοῦν τῆς λεφτεριάς οἱ ἐχθροί.
 Γιὰ τὸ δίκιο τοῦ λαοῦ ἄς χτυπηθοῦμε,
 Τῶν προγόνων μας ἔνδοξοι φίλοι,
 Μὲ σπαθί καὶ μὲ θάρρος στὴν καρδιά
 Τὴν ἀρχαία δόξα θὰ κερδίσουμε ξανά!
 Ὁ λαὸς δεήσεις ἀναπέμπει:
 Κάτω ἡ σκλαβιά! Ζήτω ἡ λεφτεριά!

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

Ἀκόμα πάνω ἀπὸ τὴ Σαλαμίνα καίει
 Τῆς νίκης καὶ τῆς δόξας ἡ φλόγα!
 Ἀκόμα λάμπουν τὰ λάφυρα τοῦ Μαραθώνα
 Ὁ χρόνος δὲ θὰ τὰ σβήσει ποτέ.
 Ὁ νοῦς μας πηγαίνει στὰ παλιά,
 Γι' αὐτὰ συνεχῶς μὲ θαυμασμὸ μιλοῦμε
 Στις συζητήσεις ποὺ κάνουμε κρυφά,
 Τοὺς ἔνδοξους προγόνους ἱστοροῦμε.
 Μίνωας, Λυκοῦργος, Σόλων,
 Μιλτιάδης, Θεμιστοκλῆς, Ἀριστείδης.
 Ὅλοι ἀπὸ τὸν τάφο τους φωνάζουν:
 «Ὁ λαὸς δὲ θέλει πιά σκλαβιά,
 Λεφτεριά στὴν Ἑλλάδα, λεφτεριά!»

Ἀνδρείας παραδείγματα ἔχουμε περισσά,
 Θὰ τὰ σπάσουμε ἐμεῖς τὰ δεσμά,
 Θὰ δώσουμε τὸ αἷμα μας ὅλο γιὰ τὴ λεφτεριά,
 Θὰ πέσουμε ὅλοι ὑπὲρ τῆς Πατρίδος!
 Ὁ δρόμος μακρὺς, οἱ μάχες σκληρές,
 Τοῦ πολέμου τὰ βάσανα πολλά,
 Μὰ οἱ Ἕλληνες τὰ βρίσκουν γλυκά,
 Οἱ μόχθοι κι οἱ μάχες δὲν τοὺς λυγίζουν
 Ἀρκεῖ τὴ σκλαβιά νὰ γκρεμίσουν,
 Ἀρκεῖ τὴ δόξα ξανὰ ν' ἀποκτήσουν.
 Ἄν οἱ ἀντρειωμένες ψυχὲς ὁμονοήσουν,
 Ἄν γίνουμε ὅλοι μιὰ γροθιά,
 Φόβος κανέννας δὲ μᾶς σκιάζει
 Καὶ κανέννας δὲ θὰ μᾶς ἀντισταθεῖ.
 Ὅλοι μαζί μὲ μιὰ φωνὴ
 Ὅρκο νὰ δώσουμε κι ἡ νίκη θὰ ῥθει:
 «Λεφτεριά στὴν Ἑλλάδα, λεφτεριά!»

1821

θούριο : (βλ. καὶ θούριος) προτρεπτικὸς πολεμικὸς ὕμνος | *Ἀγαρηνῶν* : (Ἀγαρηνός) μου-
 σουλμάνος· (ἔδω) Ὁθωμανός | *λυγμούς* : (λυγμός) ἀναφιλητό | *θανατικό* : γενικευμένος θά-
 νατος ἀπὸ ἀρρώστια, μάχη ἢ κακοτυχία | *ἀλαζονικούς* : (ἀλαζονικός) ἐπηρμένος, περιφρονη-
 τικὸς | *βίαση* : βιασύνη, γρηγοράδα, σπουδὴ | *ἀκονίζουν* : (ἀκονίζω) ὀξύνω τὴν κόψη ἐνὸς

μαχαιριοῦ ἢ ἐνὸς ἐγγχειριδίου, σπαθιοῦ, ξίφους | *σπίθες* : (σπίθα) σπινθήρας | *ἀτσάλι* : χάλυβας | *δεήσεις* : (δέηση) παράκληση πρὸς τὸν Θεό | *ἀναπέμπει* : (ἀναπέμπω) στέλνω πρὸς τὰ πάνω | *λάφυρα* : (λάφυρο) τρόπαιο ποῦ λαμβάνεται ἔπειτα ἀπὸ τὴ νίκη ἐναντίον ἐχθρικών στρατευμάτων | *ἱστοροῦμε* : (ιστορῶ) ἐξιστορῶ, ἀφηγοῦμαι | *περισσά* : (περισσός) περιττός, παραπανίσιος, ἄφθονος | *βάσανα* : (βάσανο) ἐξακολουθητικὴ ταλαιπωρία | *μόχθοι* : (μόχθος) ὑπέρμετρος κόπος, ἔντονη προσπάθεια | *ὁμονοήσουν* : (ὁμονοῶ) μονοιάζω, συμφιλιώνομαι, συμφωνῶ σὲ λόγους καὶ ἔργα | *σκιάζει* : (σκιάζω) τρομάζω ἢ φοβίζω κάποιον

Τὸ ποίημα μεταφράστηκε ἀπὸ τὸν Χριστόφορο Λιοντάκη.

Ἀκόμα πάνω ἀπὸ τὴ Σαλαμίνα καίει / Τῆς νίκης καὶ τῆς δόξας ἡ φλόγα! : Ἀναφορὰ στὴ ναυμαχία τῆς Σαλαμίνας, στὴν ὁποία ὁ ἑλληνικὸς στόλος κατατρόπωσε τὸν περσικὸ, ἀνακόπτοντας τὴν ἐπέλαση τῶν Περσῶν στὸν ἑλληνικὸ χῶρο.

Ἀκόμα λάμπουν τὰ λάφυρα τοῦ Μαραθῶνα : Ἀναφορὰ στὴ σημαντικὴ νίκη τῶν Ἑλλήνων ἐναντίον τῶν Περσῶν στὸν Μαραθῶνα.

Μίνωας, Λυκοῦργος, Σόλων, / Μιλτιάδης, Θεμιστοκλῆς, Ἀριστείδης : Ὁ συγγραφέας ἀναφέρει ὀνόματα ἀπὸ διάφορες περιόδους τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος. Ὁ Μίνωας ἦταν μυθικὸς βασιλεὺς τῆς Κρήτης, ἐνῶ ὁ Λυκοῦργος καὶ ὁ Σόλων νομοθέτες τῆς ἀρχαίας Σπάρτης καὶ τῆς Ἀθήνας ἀντίστοιχα. Ἡ συμπαράθεσή τους πλάι στὸν Μίνωα συμβαίνει ἔνεκα τῆς παράδοσης ἐκείνης ποῦ θέλει τὸν Μίνωα ἐκτὸς ἀπὸ βασιλέας νὰ εἶναι καὶ νομοθέτης τῆς Κρήτης. Οἱ Μιλτιάδης, Θεμιστοκλῆς καὶ Ἀριστείδης ἦταν στρατηγοὶ καὶ πολιτικοὶ ἄνδρες τῆς ἀρχαίας Ἀθήνας, οἱ ὁποῖοι ἔδρασαν κατὰ τὴ διάρκεια τῆς περσικῆς εισβολῆς στὸν χῶρο τῆς ἠπειρωτικῆς Ἑλλάδος.

Στοὺς Ἑλληνας ἰκέτες

Τώρα ποὺ τὴν εἰρήνην τὴ δική τῆς ἡ Εὐρώπη πανηγυρίζει
Καὶ ξαναβρίσκει τὴ χαρὰ τῆς ζωῆς μὲ πραόττητα,
Κυνηγημένος τὴ γλυκιά του πατρίδα ἐγκαταλείπει
Ὁ Ἑλληνας, μέσα στὴ μοναξιά καὶ τὴν ἀθλιότητα.
Τῆς Ἰωνίας τίς πόλεις, τ' ἀκρογιάλια τ' ἀγαπημένα πίσω ἀφήνει.
Ἐκεῖ ποὺ μάχη ζωῆς καὶ θανάτου, τῆς Ἑλλάδος ὁ ξεσηκωμὸς ἔχει γίνει!

Ἐκεῖ τὰ φονικά γιαταγάνια τοῦ μαινόμενου ἐχθροῦ ἀστράφτουν
Κι οἱ λέξεις «Σωτηρία καὶ ἔλεος» πιά δὲν ὑπάρχουν.
Ἐκεῖ τὸ σπῆτι γκρεμίζεται καὶ ἡ γυναῖκα αἰχμαλωτίζεται,
Ἐκεῖ ἀκόμα καὶ τὰ βρέφη ἀλύπητα σφαγιάζονται.
Στὴν ξενιτειὰ καταφεύγουν γυμνοὶ καὶ πεινασμένοι
Τῆς Ἀθήνας καὶ τῆς Σπάρτης ἰκέτες οἱ ξεσπιτωμένοι
(Ὡσπου ἡ θεία δίκη νὰ τοὺς ξαναδώσει τὸ βίος τους

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

Φτάνουν τόσο πολὺ μακριὰ οἱ δυστυχημένοι),
 Ἕνα κουρέλι νὰ ντυθοῦν κι ἕνα ξερὸ ψωμί νὰ τραφοῦν
 Ἀπὸ τ' ἀδέλφια τους, τοὺς χριστιανούς, ζητοῦν.

1826

πραότητα : εὐγένεια, μειλιοχίτητα | *γιαταγάνια* : (γιαταγάνι) μακρὺ, καμπυλωτὸ σπαθί | *μαινόμενος* : (μαινόμενος < μαινομαι) βρίσκομαι σὲ κατάσταση μανίας, τρέλας, παροξυσμοῦ | *ξεσπιτωμένοι* : (ξεσπιτωμένος < ξεσπιτώνω) διώχων κάποιον ἀπὸ τὸ σπίτι του διὰ τῆς βίας | *βιός* : περιουσία | *κουρέλι* : φθαρμένο κομμάτι ὑφάσματος

Τὸ ποίημα μεταφράστηκε ἀπὸ τὴν Ρούλα Κακλαμανάκη.

τῆς Ἰωνίας τὶς πόλεις : Οἱ πόλεις τῶν παραλίων τῆς Ἰωνίας κατοικοῦνταν ἀπὸ ἑλληνικοὺς πληθυσμοὺς ἤδη ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῶν ἀποικισμῶν ἕως καὶ τὶς πρῶτες δεκαετίες τοῦ 20οῦ αἰῶνος, ὅταν κι ἐκδιώχθηκαν διὰ τῆς βίας ἀπὸ τοὺς Νεότουρκους.

Φυόντορ Γκλίνκα (Фёдор Никола́евич Гли́нка: Σουτόκι, Ρωσσία, 1786 – Τβέρ, Ρωσσία, 1880)

Ρῶσσος πεζογράφος καὶ ποιητής. Ἐκπαιδεύτηκε καὶ κατετάγη στὸ στράτευμα, συμμετέχοντας στὴν ἐκστρατεία ἐναντίον τῆς Αὐστρίας. Σύντομα ὅμως ἀποφάσισε ὅτι ἤθελε νὰ ἀφιερωθεῖ στὴ λογοτεχνία· ἔτσι, παραιτήθηκε ἀπὸ τὸν βαθμὸ του, ἀποσυρόμενος στὰ κτήματά του. Ἐπανῆλθε στὸν στρατὸ τὴν περίοδο τῆς εἰσβολῆς τοῦ Ναπολέοντα. Ἐπειτα ἀπὸ τὴν ἀπόκρουση τῆς ἐπίθεσης ἀποσύρθηκε ξανά, ὡστόσο θεωρήθηκε ὑποπτος γιὰ συμμετοχὴ στὸ κίνημα τῶν Δεκεμβριστῶν καὶ ἐκτοπίστηκε. Παρ' ὅλα αὐτά, ἔνεκα τῆς φήμης του κατάφερε καὶ ἀπαλλάχθηκε, ἐπιστρέφοντας στὴν ἀπομόνωση πού εἶχε ἐπιλέξει καὶ ἐπιδιώξει. Ὅπως πολλοὶ ἄλλοι Δεκεμβριστὲς ποιητές, ἔτσι καὶ ὁ Γκλίνκα ἐμφοροῦταν ἀπὸ φιλελληνικὰ αἰσθήματα, βλέποντας εὐνοϊκὰ τὴν Ἑλληνικὴ Ἐπανάσταση τοῦ 1821.

«Τὸ πολεμικὸ θούριο τῶν Ἑλλήνων»

Πηγή: *Ἡ Ἑλληνικὴ Ἐπανάσταση τοῦ 1821 στὸν καθρέφτη τῆς ρωσικῆς ποίησης*, (ἐπιλ.-εἰσαγ.-ἐπιμ.: Σόνια Ἰλίνσκαγια), Ἀθήνα, Ἐστία, 2001, σσ. 83-86.

«Στοὺς Ἑλληνας ἰκέτες»

Πηγή: *Ἡ Ἑλληνικὴ Ἐπανάσταση τοῦ 1821...*, ὁ.π., σ. 91.

Λουδοβίκος Α' τῆς Βαυαρίας

(Ludwig I, König von Bayern, 1786-1868)

Γιὰ τὴν κατάληψη τοῦ Ναυαρίνου

Τὸ Ναυαρίνο ἔπεσε!
Ἐνα θῦμα πρέπει νὰ πέφτει τὸ χρόνο,
Γιὰ νὰ βαδίσουν ἐνωμένα ξανά
Ἦς τὸ τέλος τὰ τέκνα τῆς Ἑλλάδας.

Ποιός μπορεῖ νὰ φυλακώσει τὴ φλόγα;
Πιὸ ψηλὰ θὰ ὑψώνεται αὐτή;
Ποιὸν ἀρνεῖται κάθε τόσο ἡ τύχη;
Τὸ βραβεῖο θὰ τὸ πάρει αὐτός.

Στὸ αἶμα ἐπάνω τῶν πτωμάτων
Σιμώνει ἀκόμη μιὰ φορὰ τὸ φεγγαρόφωτο,
Καὶ δὲν θὰ λάμψει πιά ποτὲ στὰ μέρη τῆς Ἑλλάδας,
Ὅρθρίζει ἡ ζωὴ, ὁ θάνατος νυχτώνει.

Ζωή: ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ,
Νικᾶ, νικᾶτε οἱ Ἕλληνες!
Στὰ δάκρυα ποτισμένη καὶ στὸ αἶμα,
Σὰν φοινικιά ἡ δάφνη ἀνθοβολᾶ.

σιμώνει : (σιμώνω) πλησιάζω | *ὄρθρίζει* : (ὄρθρίζω) ξημερώνω | *φοινικιά* : εἶδος δέντρου, τὰ κλαδιὰ τοῦ ὁποῖου (βάγια) συμβολίζουν τὸν νικηφόρο θρίαμβο | *δάφνη* : εἶδος θάμνου, μὲ παρόμοιο μὲ τὴ φοινικιά συμβολισμό | *ἀνθοβολᾶ* : (ἀνθοβολῶ) ἀνθίζω ἔντονα

Γνωστὴ ὡς «Παράδοση τοῦ Νεοκάστρου» (πίνακας τοῦ Peter von Hess) ἢ «Σφαγὴ τοῦ Ναυαρίνου». Αναφορὰ στὴν πολὺμηνη πολιορκία τοῦ φρουρίου τοῦ Νεοκάστρου, στὸ Ναυαρίνο, τὸ ὁποῖο οἱ Ἕλληνες ἀπέκλεισαν καὶ πολιορκήσαν μὲ τὴν ἔναρξη τοῦ Ἀγῶνος, παράλληλα μὲ τὴν πολιορκία τῆς Τρίπολης (Τριπολιτσᾶς). Οἱ ἔγκλειστοι Ὄθωμανοί, πιεζόμενοι καὶ ἀπὸ ἔλλειψη ἐπισιτισμοῦ, παραδόθηκαν στὶς 9 Αὐγούστου 1821, χωρὶς νὰ ἀποφευθεῖ ἡ ὁμαδικὴ σφαγὴ, ὅπως συνέβη στὶς 23 Σεπτεμβρίου μὲ τὴν ἄλωση τῆς Τρίπολης.

Μετὰ τὴν καταστροφὴ τῶν Ψαρῶν

Ὁ κεραυνὸς σημάδεψε καὶ βρῆκε τὰ Ψαρά,
Τῆς χώρας κατερείπωσε τὰ τείχη τὰ ψηλά;
Μὰ μὲ τὴν πρώτη πού ἄστραψε ἀχτίνα ἡ καλοσύνη,

Καινούργιος γαλανίζει ὁ αἰώνιος οὐρανός,
 Πυρρός χυμᾶ βιγλάτορας ὁ ἥλιος ὁ λαμπρός,
 Τῆ γῆ μὲ χορταράκι νιόκοπτο νὰ τὴν φαιδρύνει.

Βλέπει ὁ ἄνθρωπος μὲ μαυρισμένη τὴν καρδιά
 Νὰ θρυμματίζονται σωρὸς τὰ τείχη τὰ ἱερά,
 Πληγὲς ἡ πεπρωμένη μοίρα του ν' ἀνοίγει πάλι·
 Βλέπει στὸ χρώμα τῆς τῆ φρίκη τῆς λαβωματιᾶς,
 Νὰ φέρνει τὴν ἐπούλωση, τὴ φύση τῆς γιαιτρεϊᾶς,
 Καὶ παίρνει δύναμη νὰ σηκωθεῖ ἀπ' τὴν αἰθάλη.

Ἕλληνες! Μείνετε πιστοὶ στὴ δόξα τὴν παλιά,
 Νὰ μὴ μολύνει τὸ φθαρτὸ τὴν ἀφθαρτὴ ὁμορφιά,
 Σὰν Ἕλληνες ποτὲ ἀπὸ τὸ χρέος μὴ κινεῖτε,
 Κι ἂν εἶναι νὰ βουλιάζετε στὸ κῦμα τοῦ χαμοῦ,
 Δὲν εἶν' μαυρίλα ὁ θάνατος, μὰ πέρασμα γι' ἄλλοῦ,
 Πρὸς τὴν τιμὴ καὶ τὴν πεποίθησή σας πορευεῖτε.

Ἀφοῦ γιὰ νὰ πεθάνουμ' ἔχουμε ὅλοι γεννηθεῖ,
 Κι ἂν πρέπει τώρα ἡ ζωὴ ἄγουρη νὰ χαθεῖ,
 Ἐπάνω ἐκεῖ θ' ἀναστηθεῖ σεμνή, αἰώνια ζήση.
 Μὴ νοιάζεστε τὸ ἐφήμερο, τὴν κούφια ἡδονή,
 Μὰ τὸν οὐράνιο στέφανο, αἰώνια ἀπολαβή,
 Κανεὶς τὸ δρόμο τοῦ ἥρωα νὰ μὴ τὸν ἐμποδίσει.

Σὰ φοίνικας ποὺ μέσ' ἀπὸ τὴ στάχτη ξεπηδᾷ
 Καὶ ὀλόλαμπρος στὴ ρώμη του ἀνοίγει τὰ φτερά,
 Ἔτσι μὲ τὸν δοξαστικὸ κι ὄρθιο ἀφανισμό τῆς
 Ἡ Νουμαντία αἰώνια στὴν ἱστορία θὰ ζεῖ,
 Τὸ κάψιμό τῆς ἔγινε φωτοχυσία χρυσή,
 Ἐνῶ τυλίγει νικητὲς ἡ λήθη στὸ ὑφαντὸ τῆς.

Κι ἐσεῖς, Ψαρά, σηλώσατε τὸ ἀνάστημα πολὺ,
 Ἡ πτώση σᾶς ὀδήγησε στὸ πιὸ ψηλὸ σκαλί,
 Οἱ Ψαριανοὶ ὀλόψυχα στὸν θάνατο ταμῆνοι.
 Τῆς πίστης καὶ τῆς λευτεριᾶς αἷμα μαρτυρικὸ!
 Οἱ βάρβαροι δὲ βρῆκαν ἀγαθὸ πειρατικὸ,
 Μόνο μιὰ τάφρο ἀπύθμενη βρήκανε νιοσκαμμένη.

Νά ἔχετε ὁμόνοια οἱ Ἕλληνες κι ἐπιμονή!
 Ἡ ἀλήθεια εἶν' αὐτὴ κι ὄχι καμιά ἐμμονή,
 Μόνο ἀπ' αὐτὲς τὸ ἀκαταμάχητο χάνει τὴ μάχη.
 Ἐμπρός, μὲ φρέσκο ἀέρα, σύντροφοι γενναῖοι, ἔμπρός!
 Ποτὲ δὲν ξέρει ὁ ἄνθρωπος τί βούλεται ὁ Θεός,
 Μόνον αὐτό: πῶς ὁ δειλὸς καμιὰ τύχη δὲ θά ἔχει.

Γιὰ τῆς Ἑλλάδας πάντα τὴ δαφνοσπαρμένη γῆ,
 Γιὰ τὸ σταυρὸ μὲ τ' ὀλοκέντητο παλιὸ σπαθί,
 Ψῆλὰ τῆς μάχης τ' ἄρμπουρα, πολεμιστὲς γενναῖοι.
 Νὰ στέκεστε στὸ πλάι της, στρατὸς εὐγενικὸς,
 Κι ἂν μεγαλώνει ὁ κίνδυνος, ν' αὐξάνεται κι αὐτός,
 Καθὼς ποὺ οἱ Ἕλληνες παλιά, τῆς ἱστορίας τὰ κλέη.

Ὅπως κι ἂν εἶναι ὁ πόλεμος ἐδῶ γιὰ νὰ κριθεῖ,
 Σᾶς καρτερᾶ ἡ Νίκη μὲ τὸν στέφανο ἐκεῖ,
 Καὶ μὴ σᾶς μέλει ὁ χρόνος ποὺ περνᾶ μὲ τόση βιάση!
 Ὅσο στοὺς ἄνομους ἐχθροὺς θὰ σπέρνετε ντροπές,
 Τὸ ἔργο σας, ὦ Ἕλληνες, χαμένοι ἢ νικητές,
 Μὲς στοὺς αἰῶνες φτάνει τὴ ζωὴ σας νὰ δοξάσει!

Κι ἂν τύχει νὰ ὑποταχτεῖτε, ἥρωες ἐσεῖς,
 Καὶ πρέπει βάρβαροι νὰ πνίξουνε τοὺς εὐγενεῖς,
 Σωρὸς μὲ τ' ἄρμα τοῦ καιροῦ φερμένα τὰ ὄστα σας
 Στοὺς μακρινοὺς ἀπόγονους θὰ στείλουν τὴ γραφὴ
 Πῶς ἡ ἀνθρωπότητα ἔχει σιωπηρὰ συνασπιστεῖ,
 Τῶν Εὐρωπαίων ἡ ντροπὴ ποὺ ἐκώφευσαν μπροστὰ σας.

Μὴν πτοηθεῖτε καὶ θὰ βγεῖτε τέλος νικητές,
 Ἄν καὶ πολλοὶ οἱ διῶκτες σας κι οἱ ἐπιτιμητές,
 Ἀπ' τοὺς ἀνθρώπους χέρι συμπαράστασης κανένα.
 Σφυρίζουν οἱ ἄνεμοι καὶ κύματ' ἄγρια βογγοῦν
 Τὸ ἓνα στὸ ἄλλο μπαίνοντας, καὶ θύελλες ξεσποῦν,
 Χαμογελοῦνε ξάφνου τὰ νερὰ γαληνεμένα.

πυρρός : πύρινος, φλογισμένος | *χυμᾶ* : (χυμάω· βλ. καὶ χιμάω) ὄρμῳ | *βιγλάτορας* : φρουρός
 | *νιόκοπο* : (νιόκοπος· βλ. καὶ νεόκοπος) καινούργιος | *φαιδρύνει* : (φαιδρύνω) κάνω κάτι
 ἢ κάποιον χαρούμενο | *αἰθάλη* : στάχτη | *ἄγουρη* : (ἄγουρος) πρῶτος γιὰ συγκομιδὴ | *κού-*

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

φια : (κούφιος) κενὸς ἀπὸ περιεχόμενου | ἀπολαβή : κέρδος | φοίνικας : (ἐδῶ) μυθικὸ πτηνὸ ποῦ ἀναγεννᾶται ἀπὸ τὶς στάχτες του | ρώμη : δύναμη | φωτοχυσία : πλούσια φωταγωγή-ση ἐνὸς χώρου | λήθη : λησμονία | τάφρο : (τάφρος) ἄνοιγμα στὴ γῆ, ὄρυγμα | ἀπύθμενη : (ἀπύθμενος) δίχως πυθμένα, πάτο | βούλεται : (βούλομαι) ἐπιθυμῶ | ἄρμπουρα : (ἄρμπουρο· βλ. καὶ ἄλμπουρο) ἰστός | κλέη : (κλέος) δόξα | βιάση : βιασύνη, γρηγοράδα | ἐκώφευσαν : (κωφεύω) προσποιῶμαι ὅτι δὲν ἀκούω | ἐπιτιμητές : (ἐπιτιμητής) κατήγορος, διάβολος

Τὸ ποίημα ἀναφέρεται στὴν ὀλοκληρωτικὴ καταστροφὴ τῶν Ψαρῶν ἀπὸ τοὺς Ὁθωμανοὺς, ἡ ὁποία συνέβη τὴν 21η Ἰουνίου τοῦ 1824.

Ψαρά : Στὸ πρωτότυπο, Ipsara· πρόκειται γιὰ τὴν τουρκικὴ ἐκδοχὴ τῆς ὀνομασίας τοῦ νη-σιοῦ, ποῦ τότε εἶχε ἐπικρατήσει καὶ σὲ εὐρωπαϊκὲς γλῶσσες.

Νουμαντία : Τὸ παράδειγμα τῆς πολυετοῦς πολιορκίας τῆς ἱβηρικῆς Νουμαντίας ἀπὸ τοὺς Ρωμαίους, ὑπὸ τὸν Αἰμίλιανὸ Σκιπίωνα, καὶ τῆς ἡρωϊκῆς ἀντίστασης τοῦ λαοῦ τῆς μέχρῃς ἐσχάτων ἔχει τὸ ἱστορικὸ του ἀντίστοιχο στὴ μάχη τῶν Θερμοπυλῶν καὶ τὶς πολιορκίες τοῦ Μεσολογγίου. Τὴν πόλη ποῦ ἔπεσε, ὡς “πόλη-φάντασμα”, χωρὶς νὰ παραδοθεῖ, τὸ 133 π.Χ., ὑμνησε ὁ Μιγκέλ ντὲ Θερβάντες στὸ γνωστότερο θεατρικὸ του ἔργο *Ἡ πολιορκία τῆς Νουμαντίας* (1582).

Πρὸς τοὺς Ἑλληνας.

Εἰς τοὺς στόνους τῆς μητρός σας, Ἑλληγόπαιδες, στραφῆτε
 Καὶ τὰ στήθη τῆς ἰδέτε! σπαίρουν ἀπὸ τὰς βασάνους·
 Εἰς τὰ ὄπλα! σᾶς φωνάζει, τὸν σταυρὸν ὑψοῦσα· ἴτε!
 Ἴτε, παῖδες τῶν Ἑλλήνων, δάφνης πλέξατε στεφάνους!

Ἀπὸ τοῦ Θεοῦ τοὺς κόλπους τῶν θνητῶν αἰ τύχαι πίπτουν
 Καὶ ἀρπάζει τὴν ἀρίστην ὁ θρασύς, ὁ τολμητίας.
 Πρὶν τὸν ἴδῃς μαραμένον καὶ τὰ φύλλα του νὰ κύπτουν,
 Τὸν γλυκύκαρπον ἀστάχυν θέριζε τῆς εὐτυχίας.

Ἄμα ἔλθῃ ὁ καιρὸς του καὶ τὸν κάλυκά του σχίση,
 Κόψε τὸ εὐῶδες ἄνθος· κόψε το, ἐν ὄσῳ θάλλει,
 Πρὶν ἢ ὥρα του παρέλθῃ, πρὶν ἐξαίφνης ἀπανθίση,
 Καὶ τὴν πρώτην του, ὡς ἄνθος, εὐωδίαν ἀποβάλλῃ.

Οὐδὲν δύνασαι τὸ κῦμα ποταμοῦ ν' ἀναχαιτίσης,
 Οὕτω καὶ τὴν εὐκαιρίαν· καὶ καθὼς ἐκεῖνο ρέον,
 Μετὰ μακρυνάς, ἀγνώστους χάνεται περιπλανήσεις,
 Καὶ ἡ εὐκαιρία οὕτω δὲν ἐπανακάμπτει πλέον.

Ὡ! ζῶῃ δὲν εἶνε, ὄχι, τὸ νὰ ζῆς, ἀυχένα κλίνων.
 Θάνατος καὶ καταδίκη εἶν' ὁ βίος τῆς δουλείας.
 Πόλεμος τὸ σύνθημά σας, ἔστ', ὧ παῖδες τῶν Ἑλλήνων,
 Πόλεμος ὑπὲρ πατρίδος καὶ ὑπὲρ ἐλευθερίας!
 Εὐγενεῖς σπινθῆρες φλέγουν τὰ ἡρωϊκά σας στήθη,
 Καὶ προσφέρεσθε ὁρμῶντες μάρτυρες τῆς πίστεώς σας.
 Τὸν βωμὸν ἰδέτε ὅστις ἐν τῷ μέσῳ σας ἐστήθη
 Καὶ θερμὴ τὸν ἀγιάζει ἡ ροὴ τοῦ αἵματός σας.
 Ὅ ἐνθουσιῶν, ὁ ἔχων αἴσθημα φιλοπατρίας,
 Τὸν ἐχθρὸν του καταβάλλει μὲ τυραννοκτόνον βέλος.
 Ὅ ἀρκοῦμενος εἰς λόγους καὶ μωρὸς καυχηματίας,
 Ὅ ἀνὴρ ἐκεῖνος ἔχει ἐπονείδιστον τὸ τέλος.
 Ἑλληνες! εἰς τὸν Θεὸν σας, εἰς Αὐτὸν προσηλωθῆτε!
 Εἰς τοὺς κρότους καὶ κινδύνους τοῦ γενναίου σας ἀγῶνος
 Τὸν βραχίονα Ἐκεῖνου μόνον ἐπικαλεσθῆτε
 Καὶ τὰ στίφη θὰ σκορπίσῃ τοῦ ἐχθροῦ τοῦ ἀλαζόνος.

στόνους : (στόνος) στεναγμός | *σπαίρουν* : (σπαίρω) τινάζομαι, πηδῶ, σπαρταρῶ | *βασάνους* : (βάσανος) ταλαιπωρία | *ἴτε* : ἐμπρός | *κόλπους* : (κόλπος) (ἐδῶ) κύκλος, συντροφιά | *πίπτουν* : (πίπτω) πέφτω | *τολμητίας* : αὐτὸς ποὺ τολμᾷ, θαρραλέος | *κύπτουν* : (κύπτω) σκύβω | *ἀστάχυν* : (ἀστάχης) στάχυ | *κάλυκα* : (κάλυκας) τὸ ἐξωτερικὸ περίβλημα τοῦ ἀνθους | *εὐώδες* : (εὐώδης) μυρωδάτος | *ἀναχαιτίσης* : (ἀναχαιτίζω) ἀποκρούω | *οὔτω* : ἔτσι | *κλίνων* : (κλίνω) γέρνω, λυγίζω | *ἔστ'* : (ἔστω) ὡς εἶναι, νὰ εἶναι | *μωρὸς* : χαζός, ἀνόητος | *ἐπονείδιστον* : (ἐπονείδιστος) ντροπιαστικός | *βραχίονα* : (βραχίονας) τὸ τμήμα τοῦ χεριοῦ ἀπὸ τὸν ὄμο ἕως τὸν ἀγκώνα | *στίφη* : (στίφος) ἀσύνταχτο πλήθος

Ἴτε, παῖδες τῶν Ἑλλήνων : Πρόκειται γιὰ ἀπόσπασμα ἀπὸ τοὺς πασίγνωστους στίχους τῆς αἰσχύλειας τραγωδίας *Πέρσαι* (στ. 402-405): «[...] ἽΩ παῖδες Ἑλλήνων, ἴτε, / ἐλευθεροῦτε πατρίδ', ἐλευθεροῦτε δὲ / παῖδας, γυναῖκας, θεῶν τε πατρῶων ἔδη, / θήκας τε προγόνων· νῦν ὑπὲρ πάντων ἀγών.» [Μτφρ. I. N. Γρυπάρη: «Ἐμπρός, τῶν Ἑλλήνων γενναῖα παιδιά! / νὰ ἐλευθερώσετε πατρίδα, / τέκνα, γυναῖκες καὶ τῶν πατρικῶν θεῶν σας / νὰ ἐλευθερώσετε τὰ ἱερά καὶ τῶν προγόνων / τοὺς τάφους· τώρα γιὰ ὅλα 'ναὶ ποὺ πολεμάτε.»]

Προσφώνησις εἰς τοὺς Ἑλληνας.

(Μετὰ τὴν εἰσβολὴν τοῦ Ἰμβραῆμ εἰς τὴν Πελοπόννησον).

Παῖδες τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς πίστεως ὁπλιῖται!
 Θάρρος ἔχετε εἰς μόνον τὸν Θεὸν ποὺ προσκυνεῖτε,
 Καὶ τῆς ἀντιλήψεώς του ἄξιοι φανῆτ' ἐκ νέου.

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἑλευθεριά!

Ἄλλ' ἐνθυμηθῆτε πάντες, ὅτι μόνον τοῦ γενναίου
 Τὴν σημαίαν προστατεύει,
 Καὶ ἡ νίκη ὅτι μόνον τὸν ἐπίμονον βραβεύει.

Τὴν ἀλκὴν τοῦ Ἡρακλέους εἰς τὰ στήθη καὶ τὰς χεῖρας
 Ἐμεγάλυνεν ἡ ἔχθρα ἡ ἀκάθεκτος τῆς Ἥρας
 Μὲ τοὺς ἄθλους, δι' ὧν αὕτη ἐκ παιδὸς τὸν ἐτυράννει,
 Εἰς τὸ ὕψος τῶν κινδύνων, ὡς ἐκείνου ἄς αὐξάνη
 Κ' ἡ ἀνδρεία τῆς ψυχῆς σας
 Καὶ τὸν ὄλεθρον ἡ νίκη ἄς διώκη κ' ἡ ἀλκή σας.

Αἱ σκιαὶ ἀνεγερθεῖσαι τῶν πατέρων σας αἱ τόσαι,
 Εἰς τὴν πάλην σας, ἰδέτε! σᾶς ἐγκαρδιοῦν σκιρτῶσαι·
 Καὶ ἀπὸ τὰς οὐρανίους κάτω κλίνοντες ἀψίδας,
 Οἱ πεσόντες σᾶς φωνάζουν, Βότσαρης καὶ Λεωνίδας,
 «Πολεμεῖτε, πολεμεῖτε!
 Καὶ ἡμᾶς εἰς τοὺς κινδύνους τῶν πολέμων μιμηθῆτε!»

Ὁραιότερον νὰ ζῶμεν εἰς τὴν μνήμην τῶν ἀνθρώπων,
 Παρὰ ἄθλιοι καὶ δοῦλοι, δοῦλον κατοικοῦντες τόπον,
 Καὶ αἰσχρῶς νὰ μᾶς τρομάζη τοῦ τυράννου ἡ μαγία.
 Ἐλληνες! τὸν ὄρκον δότε, «Τάφος ἢ Ἐλευθερία!»
 Κ' ἡ ἡμέρα ἡ ἐσχάτη
 Τῆς ἐλευθερίας, ἔστω καὶ ἡμέρα σας ὑστάτη!

Ἡ Ἑλλὰς ἀνεγερθεῖσα, ὡς τὸ πάλαι θ' ἀναλάμψη;
 Ἡ ἐκ νέου ὁ βραχίων τῆς δουλείας θὰ τὴν κάμψη;
 Φαίνεται τῶν ἡμερῶν τῆς προσεγγίζουσα ἡ κρίσις
 Καὶ τῆς πλάστιγγος βιαία καταφέρεται ἡ κλίσις.
 Μάχη ἐπὶ μάχην ἄλλην!
 Αἵματα ἐπὶ αἱμάτων! θάνατος καὶ μάχαι πάλιν!

Νέφη μαῦρα εἰς τὰ ὕψη σωρευόμενα πυκνοῦνται·
 Γαῦρα κύματα μὲ κρότον κυλιόμεν' ἀντωθοῦνται
 Καὶ μὲ λύσσαν τὰ στοιχεῖα συμπαλαίου ἀενάως.
 Διαλύεται ὁ κόσμος εἰς τὸ ἄψυχόν του χάος,
 Ἡ μορφὴν λαμβάνει νέαν
 Καὶ ὁδὸν ἀρχίζει ἄλλην ὁ καιρὸς μ' ὁρμὴν βιαίαν;

«Ἡ ἐσχάτη κτυπᾶ ὥρα τῆς Ἑλλάδος!» φωνή μία
 Ἀνακράζει, φεῦ! καὶ πᾶσα περισφίγγεται καρδιά.
 Οἱ μεμυημένοι μόνον εἰς τὰ τῆς πολιτικῆς των
 Μὲ γαλήνην τὴν προσβλέπουν κ' εὐφροσύνην τῆς ψυχῆς των,
 Καὶ εὐωχοῦν μὲ τοὺς τυράννους
 Εἰς τοῦ καταστρεφομένου λαοῦ τούτου τὰς βασάνους!

Πλὴν σεῖς, μὲ τοὺς κοιμηθέντας, τοὺς ὑπὲρ ἐλευθερίας,
 Μὴ τὸ θάρρος τῆς θερμῆς σας ἀποβάλητε καρδίας,
 Καὶ τὴν χύσιν μὴ τοῦ τόσο ματαιώσητ' αἵματός σας!
 Ἄν ἐπάτησεν ἀυθάδης ὁ ἐχθρὸς τὸ ἔδαφός σας,
 Ἐνῶ πίπτουσιν οἱ ὄλμοι,
 Ἄς τὸν ἐκδιώξῃ πέραν ἢ ἀρειμανῆς σου τόλμη.

Ὡς οἱ χεῖμαρροι ὀρμῶσιν ἀπὸ τὰ βουνὰ μὲ κρότον
 Καὶ τὰς πεδιάδας πάλιν διατρέχουσιν ὡς πρῶτον,
 Καὶ σεῖς οὕτως ἀνακτᾶτε τὰς ἀρχαίας σας ἡμέρας.
 Ὑπὸ τὰς γυμνάς ἅς πέσῃ ὁ ἐχθρὸς ὑμῶν μαχαίρας.
 Λίκνον τῆς Ἐλευθερίας,
 Ὡ Ἑλλάς! ὁ τάφος γίνου σήμερον τῆς τυραννίας!

ἀλκὴν : (ἀλκή) εὐρωστία, ἀνδρεία | *ἀκάθεκτος* : ἀσταμάτητος | *δι' ὧν* : μέσφ τῶν ὁποίων | *ὄλεθρον* : (ὄλεθρος) καταστροφή | *σκιρτῶσαι* : (σκιρτῶσα < σκιρτῶ) τινάζομαι | *κλίνοντες* : (κλίνω) γέρνω, λυγίζω | *δοτε* : δώστε | *ἐσχάτη* : (ἔσχατος) τελευταῖος | *τὸ πάλοι* : ξανά· κάποτε | *κάμψη* : (κάμπτω) λυγίζω, ὑπερκερνῶ ἕνα ἐμπόδιο | *πλάστιγγος* : (πλάστιγξ· βλ. καὶ πλάστιγγα) ζυγαριά | *νέφη* : (νέφος) σύννεφο | *πυκνοῦνται* : (πυκνώω) πυκνώνω | *γαῦρα* : (γαῦρος) ὑπερήφανος, ἀλαζόνας | *ἀντωθοῦνται* : (ἀντωθοῦμαι) σπρώχνομαι | *συμπαλαίου* : (συμπαλαίω) παλεύω μαζί μὲ κάποιον | *ἀενάως* : γιὰ πάντα | *φεῦ* : ἀλλοίμονο | *πᾶσα* : (πᾶς) καθένας | *μεμυημένοι* : (μεμυημένος < μυοῦμαι) εἰσέρχομαι σὲ ἕναν περιορισμένο κύκλο ἀτόμων | *εὐωχοῦν* : (εὐωχῶ) (ἐδῶ) γλεντῶ | *ὄλμοι* : (ὄλμος) νάρκη, βλήμα | *ἀρειμανῆς* : πολεμοχαρῆς, ἄγριος | *λίκνον* : (λίκνο) (ἐδῶ) ὁ τόπος ποῦ γένησε κάποια ἀξία

Εἰς τὴν πυρπόλησιν τῶν τουρκικῶν πλοίων.

Τοῦ Κανάρ' ἢ δᾶς τὸν στόλον πυρπολεῖ τῶν Μουσουλμάνων
 Καὶ τῶν οὐρανῶν ὁ θόλος εἰς τὰ σκότῃ κοκκινίζει.
 Μὲ τὰς φλόγας του ἐν μέσφ θριαμβευτικῶν παιάνων,
 Ἡρώς, τὴν ἐλευθερίαν τῆς Πατρίδος του φωτίζει.

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

Τέκνα τοῦ Χριστοῦ γενναῖα! ὁ Θεὸς εἶνε μαζῆ σας.
 Πολεμεῖτε τοῦ Μωάμεθ τὰ μεγαλαυχοῦντα σμήνη!
 Εἰς τοὺς μέλλοντας αἰῶνας θέλουν ζῆσ' οἱ θρίαμβοί σας,
 Τῶν δὲ Τούρκων κ' εἰς ἐκείνους καὶ εἰς τοῦτον ἡ αἰσχύνῃ!

Εἰς ἀθῶων αἰμ' ἄς βάφουν τὰς αἰμοχαρεῖς των χεῖρας·
 Ὁ Σταυρὸς στερεωμένος εἰς τὴν πίστιν, δὲν κλονεῖται.
 Τοῦ θανάτου μὴ φοβῆσθε τὰς ἀνεωγμένας θύρας,
 Ἐὰν δόξαν αἰωνίαν καὶ τιμὴν ἐπιθυμῆτε.

Ἄκαμπτον εἰς τὴν Ἑλλάδα τῆς ζωῆς τὸ δένδρον μένει·
 Μ' αἰμ' ἀρδεύεται, ὠραίους τοὺς καρποὺς αὐτοῦ νὰ δώσῃ
 Ἄς φρουάττωσι, θὰ μείνουν οἱ ἐχθροὶ κατησχυμμένοι·
 Ἡ προσπάθεια δὲν θέλει οὐδενὸς τὸ ἐκριζώσει.

Ὡς περᾶ διὰ τῆς πύλης τοῦ θανάτου μαῦρον χάσμα
 Καὶ εἰς τὴν ζωὴν ἐμβαίνει ὁ θνητὸς τὴν αἰωνίαν·
 Καὶ σὺ οὕτω διαβαίνεις διὰ τῆς νυκτός, ὡς φάσμα
 Πρὸς τὴν ζηλευτὴν σου ἤδη, ὦ Ἑλλάς, ἐλευθερίαν.

Ὡ Ἑλλάς! Ἑλλάς μου! μέγα καὶ λαμπρὸν τὸ ὄνομά σου!
 Πᾶν σου βῆμα εἶνε νίκη, πᾶσα μάχη θρίαμβός σου.
 Τὸ ἀρχαῖον ἐγερθεῖσα ἔδειξες ἀνάστημά σου
 Καὶ ἠνοιχθησαν αἱ πύλαι τοῦ ἐνδόξου μέλλοντός σου.

Οἱ νεκροὶ μὴ ἀναστάντες ἔσχισαν τὰ σάβανά των;
 Μὴ ἀνέρρευσαν ὀπίσω οἱ καιροὶ πρὸς τὴν πηγγὴν των;
 Ναί· συνέτριψαν οἱ παῖδες τῆς Ἑλλάδος τὰ δεσμά των·
 Ἐπανάκαμψεν ἡ πρώτη εὐτυχία εἰς τὴν γῆν των.

Ἐπὲρ ἄλλοτε οἱ ἄθλοι τῶν Ἑλλήνων οἱ μεγάλοι
 Λαμπροτέραν χύνουν λάμψιν καὶ εἰς ἔκπληξιν κινουῖσι.
 Ποιηταὶ τοιούτους μόνον ἄλλοτε τοὺς εἶχον ψάλει·
 Σήμερον αὐτοὶ τοὺς πλάττουν καὶ τοὺς πραγματοποιοῦσι.

δάς : δαυλός, πυρσός, πυρωμένο ξύλο | παιάνων : (παιάν· παιάνας) πολεμικὸς ὕμνος | μεγα-
 λαυχοῦντα : (μεγαλαυχῶν < μεγαλαυχέω) καυχησιάρης | αἰσχύνῃ : αἰσχος, ντροπὴ | ἀνεωγ-
 μένας : (ἀνεωγμένος < ἀνοίγνυμι) ἀνοικτός, ἀνοιγμένος | ἀρδεύεται : (ἀρδεύω) ποτίζω |

φρυάττωσι : (φρυάττω) φράσσω, ἐμποδίζω | περᾶ : περναῖ | χάσμα : κενό, ἄνοιγμα | ἐμβαίνει : (ἐμβαίνω) μπαίνω, εἰσέρχομαι | οὕτω : ἔτσι | φάσμα : πνεῦμα, φάντασμα | πᾶν : κάθε | ἀνέρρευσαν : (ἀναρρέω) ρέω ἀνάποδα, ἀναπόταμα· ἀνασύρω

Παρηγορία πρὸς τοὺς Ἑλληνας.
(Τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 1826).

Ἄς ἀγριουῖται καθ' ὑμῶν τῶν Τούρκων ἡ ἀγέλη,
Ὅ κόσμος ἄς σᾶς σκευωρῇ, ἀντὶ νὰ σᾶς συνδράμη.
Ἐγκαρτερεῖτε, Ἑλληνες! τοῦ Πλάστου ἡ παλάμη
Ἀπὸ τὸ σκότος ἔπλασε τὸ φῶς ὅπου μᾶς στέλλει.

Εἶδε καὶ τώρα ὁ Θεὸς τὴν πίστιν σας μεγάλην,
Καὶ θέλ' εἰς θρόνον ἡ Ἑλλάς ἀνάσσης νὰ καθήσῃ·
Ἐν μέσῳ πάλιν τῶν ἔθνῶν τὸ σκῆπτρον νὰ κρατήσῃ,
Κ' εἰς πᾶν ὠραῖον κ' ὑψηλὸν νὰ ῥῆν' ἡ πρῶτη πάλιν.

Ἐν μέσῳ τῶν ἀρμονικῶν ἐπιταφίων θρήνων,
Καὶ τῶν κλαυθμῶν καὶ θλίψεων τῶν διὰ τὴν πατρίδα,
Εἰς τ' οὐρανοῦ ἀνέρχεται τὴν φωτεινὴν ἀψίδα
Καὶ ἡσυχίαν ἡ ψυχὴ εὐρίσκει εἰς Ἐκεῖνον.

Τί εἶνε ὁ ἐπίγειος βραχὺς μας βίος; χλεύη.
Ὅ δὲ οὐράνιος, χαρὰ καὶ εὐδαιμονίας πλοῦτος.
Τὸν δεύτερον ὁ προτιμῶν, ἀνίκητος εἶν' οὗτος,
Διότι καὶ νικώμενος ἐνδόξως θριαμβεῦει.

Ὅ,τι ὡς φάσμα σ' ἀπειλεῖ, ὡς ὄλεθρος σὲ ζώνει,
Εἰς δόξαν μεταβάλλεται καὶ θρίαμβον ἐμπρὸς σου!
Ἑλλάς, ἀνδρίζου! ὁ Θεὸς ὑπάρχει βοηθὸς σου,
Καὶ ὅσους θέλει, καὶ ἐδῶ κ' ἐπάνω στερεώνει.

Διὰ παθήσεως φλογῶν ἐδῶ διερχομένη,
Καὶ διὰ ποταμῶν ἐκεῖ αἰμάτων πελωρία
Προβάλλ' ἰδοὺ ἡ νέα σου, Ἑλλάς, ἐλευθερία,
Καὶ εἰς αἰῶνας καὶ καιροὺς ἀθάνατος θὰ μένη.

Ἐχθροὶ αὐτῆς ἀγνώμονες! τίς εἶν' ἐνθυμηθῆτε
Καὶ παύσατε ν' ἀνθίστασθε μὲ θέλησιν δυνάστου.

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἑλευθεριά!

Ἡ ἀνωτάτη θέλησις, ἡ θέλησις τοῦ Πλάστου
Διεκηρύχθη· ὑπ' Αὐτοῦ τὰ νεύματα ταχθῆτε.

Πρὸς ὦραν ἠδυνήθητε, καὶ πρὸς μεγαλητέραν
Αἰσχύνην σας νὰ κρύψητε τὸ φῶς τῆς ἀληθείας.
Πλὴν τίς ἰσχύς ἀνθρώπινος καὶ τίς καυχηματίας
Νὰ μεταβάλ' ἡμπόρεσεν εἰς νύκτα τὴν ἡμέραν;

Ν' ἀποφασίς' ἠδύνατο ἡ θέλησίς σας μόνη,
Κ' αἰτία εἶνε σήμερον ἡ σιδηρᾶ σας γνώμη
Νὰ χύνουν Τοῦρκοι αἷματα Χριστιανῶν ἀκόμη.
Πλὴν μολαταῦτα ἡ Ἑλλάς δὲν κλίνει πλέον γόνυ.

Τῆς τύχης ἀναχαίτιστος εἶν' ὁ τροχός, δὲν στρέφει.
Ἄ, τ' εἶπεν ὁ οὐράνιος Θεός, αὐτὸ θὰ γένη.
Τὴν φλόγα μ' αἷμα θέλετε νὰ σβέσητε· δὲν σβένει.
Τὸ αἷμα τὸ χυνόμενον τὴν δύνάμιν τῆς τρέφει.

ἀγριοῦται : (ἀγριοῦμαι) ἀγριεύω | *καθ' ὑμῶν* : ἐναντίον σας | *σκευωρῆ* : (σκευωρῶ) ἐπιβουλεύομαι κάποιον | *συνδράμη* : (συντρέχω) βοηθῶ | *ἀνάσσης* : (ἀνασσα) βασίλισσα | *σκῆπτρον* : βασιλικὸ σύμβολο ἐξουσίας | *κλαυθμῶν* : (κλαυθμός) κλάμα | *φάσμα* : πνεῦμα, φάντασμα | *ὄλεθρος* : καταστροφή | *ἀνθίστασθε* : (ἀνθίσταμαι) ἀντιστέκομαι | *νεύματα* : (νεῦμα) σῆμα πρὸς συνεννόηση ἢ χαιρετισμὸ | *αἰσχύνην* : (αἰσχύνη) αἴσχος, ντροπὴ | *καυχηματίας* : καυχυσίαιρος | *σιδηρᾶ* : (σιδηροῦς) σιδερένιος· (μεταφ.) αὐστηρὸς | *μολαταῦτα* : παρ' ὅλα αὐτά | *γόνυ* : γόνατο | *ἀναχαίτιστος* : δύσκολος νὰ ἀποκρουσθεῖ

Εἰς τὴν παρὰ τῶν Ἑλλήνων δευτέραν ἄλωσιν τοῦ Μεσολογγίου.

Τοῦ Μεσολογγίου ἤδη κατεθραύσατε τὰς θύρας
Καὶ εἰσῆλθατε, ἀνδρεῖοι, μὲ τὰ ὄπλα εἰς τὰς χεῖρας!
Ὁ Θεὸς σᾶς βλέπει, κύπτων, ἀπὸ τὸν λαμπρὸν τοῦ θρόνον.
Μεσολόγγι! δόξης ἵσης
Μὲ τὰς τόσας ἀναμνήσεις
Καὶ τὴν δόξαν τῶν ἡρώων τῶν ἀρχαίων σου αἰώνων!

Ἐχωρίσθησαν τὰ νέφη, κατευνάσθ' ἡ τρικυμία,
Ἐπανελάμψεν ἡμέρα ροδοπόρφυρος κ' εὐδία,
Καὶ ἡ φύσις τὸν ποικίλον τάπητά της ἐκτυλίσσει

Ὑπὸ οὐρανὸν ὠραῖον.
 Οὐδὲ θέλει χειμῶν πλέον
 Τὸν γλυκύχρουν τῆς Ἑλλάδος οὐρανὸν ἐπισκοτίζει.

Ν' ἀναπτύσσηται τὸ χάος τὸ ἀμόρφωτον ἀρχίζει,
 Καὶ τὴν δύναμιν ὁ νόμος πάλιν νὰ περιορίζῃ.
 Συνετρίβ' ἢ τῆς δουλείας ἄλυσις, καθὼς ἐλύθη,
 Ἦτις τὴν ζωὴν, πρὶν πέσῃ,
 Εἰς τὸν τάφον εἶχε δέσει,
 Κ' ἢ ἐλευθερία μ' ὅλα τ' ἀγαθὰ τῆς ἐγεννήθη.

Εἰς τὴν ἡσυχίαν ὅμως ἔτι μὴ κατακλινθῆτε!
 Δόξ' ἀπὸ τὸν Παρθενῶνα σᾶς φωνάζει· ἀναβῆτε!
 Ἐλληνες! ἐκεῖ ὁπότεν κυματῖς' εἰς τὸν ἀέρα
 Ὁ Σταυρὸς καὶ ἡ ὠραία
 Τοῦ ἀγῶνος σας σημαία,
 Ἡ πατρίς σας τότε μόνον ἀληθῶς εἶν' ἐλευθέρᾳ!

κατεθραύσατε : (καταθραύω) σπάζω, συντριβῶ | *κύπτων* : (κύπτω) σκύβω | *κατευνάσθ'* : (κατευνάζω) ἡρεμῶ κάποιον ἢ κάτι | *εὐδία* : αἶθριος καιρὸς | *τάπητα* : (τάπητας) χαλί | *γλυκύχρουν* : (γλυκύχρους) ὁ ἔχων γλυκά, εὐχάριστα χρώματα | *ἐπισκοτίζει* : (ἐπισκοτίζω) σκοτεινιάζω | *ἀμόρφωτον* : (ἀμόρφωτος) (ἐδῶ) ἀδιαμόρφωτος | *ἄλυσις* : (βλ. καὶ ἄλυσσος) ἄλυσίδα | *ἦτις* : ἡ ὁποία | *ἔτι* : ἀκόμη | *κατακλινθῆτε* : (κατακλινόμαι) πέφτω γιὰ ὕπνο

Λουδοβίκος Α΄ τῆς Βαυαρίας (Ludwig I, König von Bayern: Στρασβούργο, Γαλλία, 1786 – Νίκαια, Γαλλία, 1868)

Ὑπῆρξε θαυμαστής τῶν καλῶν τεχνῶν καὶ λάτρης τοῦ ἀρχαίου ἐλληνικοῦ πολιτισμοῦ, μὲ ιδιαίτερη κλίση πρὸς τὴν ποίηση, ὑποστηρίζοντας μὲ τὴν πέννα του, ἀλλὰ καὶ ἐμπράκτως, μὲ πολὺτιμες οικονομικὲς συνδρομὲς, τὴν ἐλληνικὴ ὑπόθεσιν σὲ μιὰν ἐποχὴ ποὺ οἱ μεγάλοι ἡγεμόνες ἔστρεφαν τὰ νῶτα ἢ ἐβλεπαν μὲ καχυποψία τὰ ἀπελευθερωτικὰ κινήματα. Οἱ προθέσεις του ἐκδηλώθηκαν κυρίως μὲ τὴν ἀνάρρησή του στὸν βαυαρικὸ θρόνον τὸ 1825, ὅπου παρέμεινε ἕως τὸ 1848. Ἡ στάση του ἐπηρέασε καὶ τὴν ἐπιλογὴ τοῦ γιοῦ του, Ὁθωνα, ὡς πρώτου βασιλέα τῶν Ἑλλήνων τὸ 1832. Ἐνίσχυσε ἀπὸ τὸ βασιλικὸ καὶ προσωπικὸ του ταμεῖο τὴν ὑλοποίησιν τῶν σχεδίων οἰκοδόμησιν καὶ ἀνασύστασιν τοῦ ἀρχαίου κάλλους τῶν Ἀθηνῶν (ἐπέβλεψε τὴν κατασκευὴ τῶν Ἀνακτόρων [δηλ. τῆς σημερινῆς Βουλῆς]), φιλοξένησε καὶ μόρφωσε στὴν Βαυαρία ὄρφανὰ παιδιὰ ἀγωνιστῶν.

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

Σημείωμα του μεταφραστή, Συμεών Γρ. Σταμπουλού:

Τὰ ποιήματά του ἐκδόθησαν σὲ δύο τόμους τὸ 1829 στὸ Μόναχο (*Gedichte Ludwigs des Ersten, Königs von Bayern*, Cotta)· οἱ συχνὲς ἐπανεκδόσεις τους φθάνουν ὡς τὸ 2017.

Τὸ 1868, ἔτος θανάτου τοῦ Λουδοβίκου, ὁ Σοφοκλῆς Κ. Καρύδης ἐξέδωσε στὴν Ἀθήνα, σὲ περιορισμένο ἀριθμὸ ἀντιτύπων καὶ σὲ «μετάφρασιν ἐλευθέραν» τὸ ἔργο *Ὁ ἐστεμμένος Τυρταῖος, ἦτοι, Ποιήματα περὶ Ἑλλάδος, τοῦ Βασιλέως τῆς Βαυαρίας Λουδοβίκου Α΄*. Ἀθήνησι 1868. Ποιήματά του σὲ μετάφραση Α. Ρ. Ραγκαβῆ περιλαμβάνονται στὴν *Ἀνθολογία γερμανικῆς ποίησης 1749-1921* (Ἐκάτη, Ἀθήνα 2001).

«Γιὰ τὴν κατάληψη τοῦ Ναυαρίνου» [=Auf Navarino's Einnahme]

Πηγή: Ludwig I, *Gedichte des Königs Ludwig von Bayern*, τ. Β΄, Μόναχο, Cotta, 1829, σ. 27.

«Μετὰ τὴν καταστροφή τῶν Ψαρῶν» [=Nach Ipsara's Fall]

Πηγή: Ludwig I, *Gedichte des Königs Ludwig von Bayern*, ὁ.π., σσ. 18-20.

«Πρὸς τοὺς Ἕλληνας.»

Πηγή: *Ὁ ἐστεμμένος Τυρταῖος, ἦτοι, Ποιήματα περὶ Ἑλλάδος, τοῦ Βασιλέως τῆς Βαυαρίας Λουδοβίκου Α΄*, (μτφρ.: Σοφ. Κ. Καρύδης), Ἀθήνα, Τυπ. Σοφοκλέους Κ. Καρύδου, 1868, σσ. 4-5.

«Προσφώνησις εἰς τοὺς Ἕλληνας. (Μετὰ τὴν εἰσβολὴν τοῦ Ἰμβραῖμ εἰς τὴν Πελοπόννησον).»

Πηγή: *Ὁ ἐστεμμένος Τυρταῖος...*, ὁ.π., σσ. 22-24.

«Εἰς τὴν πυρπόλησιν τῶν τουρκικῶν πλοίων.»

Πηγή: *Ὁ ἐστεμμένος Τυρταῖος...*, ὁ.π., σσ. 24-25.

«Παρηγορία πρὸς τοὺς Ἕλληνας. (Τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 1826).»

Πηγή: *Ὁ ἐστεμμένος Τυρταῖος...*, ὁ.π., σσ. 28-30.

«Εἰς τὴν παρὰ τῶν Ἑλλήνων δευτέραν ἄλωσιν τοῦ Μεσολογγίου.»

Πηγή: *Ὁ ἐστεμμένος Τυρταῖος...*, ὁ.π., σσ. 34-35.

Λόρδος Βύρων

(Lord Byron, 1788-1824)

Σήμερα συμπληρώνω τὰ τριάντα-ἕξι μου χρόνια...

Ἀδιάφορη τούτη ἡ καρδιά θὰ μένει
γιατὶ καρδιά καμμιὰ δὲν συγκινεῖ:
κι' ὅμως ἀπαρημένη καὶ θλιμμένη
ματώνει στὴ στιγμή.

Οἱ μέρες μου χλωμὰ κίτρινα φύλλα
τ' ἀνθή καὶ τῆς ἀγάπης οἱ καρποὶ
εἶναι σκουλήκια, βοῦρκος καὶ σαπίλα
καὶ κούφιοι οἱ παλμοί.

Οἱ σπίθες ποῦ μοῦ φεύγουν ἀπ' τὰ σπλάχνα
καθὼς ἠφαιστεια νησιοῦ νεκρὰ
φλόγες δὲν βγάνουνε παρὰ μιὰν ἄχνα
σὰ νεκρικὰ πυρά.

Τὸν κλῆρο τοῦ ἔρωτα ποῦ συνταράζει
ἐλπίδες καὶ πόθους δὲν ἔχω ἐγὼ
μηδὲ σκοπὸ πάρεξ ἓνα μαράζι
ἓνα βαρὺ ζυγό.

Καὶ νὰ μὴν πῶ: «οὔτε ἔτσι – μήτε τώρα...»
στὰ ἐξιλαστήρια πάθη τῆς ζωῆς
ἡρώων στεφάνια πλέκονται ὀληνώρα
θανάτου καὶ τιμῆς.

Βόλια καὶ λάβαρα! Ἄχος, Ἑλλάδα
φῶς μου, πῶς μὲ καλεῖς. Πολεμιστὲς
καὶ πάλι στῆς ἀσπίδας τὴν ἀπλάδα
πεθαίνουν νικητὲς.

ᾠ ξύπνα! Ἑλλάδα μου ὄχι σύ, ξύπνα
καὶ βύζαξε τίς ρίζες πνεῦμα μου
δυνάμωσε μὲς τῶν Γραικῶν τὰ δεῖπνα
μὲ ἓνα νεῦμα μου.

Πεῖνες τῆς σάρκας, ἡδονές καὶ πάθος
τὰ βδελυρὰ καὶ τερατόμορφα.

Ὅχι! Κύττα τὴν ὁμορφιὰ σὰν λάθος
σὲ πρόσωπα ὁμορφα.

Ἄν κλαῖς τὴ νιότη σου, τότε μὴ ζήσεις!
Χρέος καὶ θάνατος σωστὸς ἐδῶ
μὲ σφαῖρες τῆ ζωῆ σου νὰ σφαλίσεις
στὸ χῶμα αὐτό.

Γύρνα μὲ περιέργεια τὸ κεφάλι
μέτρα καλὰ, νὰ ναι φαρδύς-πλατύς
ὁ τάφος σου, κι ὕστερα ἀπὸ τὴν ζάλη
πέσε ν' ἀναπαυτεῖς.

(Μεσολόγγι, 22 Ἰανουαρίου 1824)

βοῦρκος : ἔλος, βάλτος, μέρος μὲ στάσιμα νερά | *ἄχνα* : ἀτμός | *πάρεξ* : ἐκτὸς ἀπὸ | *μαράζι* : ἔντονη παρατεταμένη θλίψη | *ἐξίλαστήρια* : (ἐξίλαστήριος) σχετικὸς μὲ τὸν ἐξιλασμό, τὴν ἐξιλέωση | *βόλια* : (βόλι) βλήμα πυροβόλου ὄπλου, φυσίγγι | *λάβαρα* : (λάβαρο) σημαία | *ἀπλάδα* : ἐξωτερικὴ πλευρά | *Γραικῶν* : (Γραικός) Ἕλληνας στὴν Ὄθωμανικὴ Αὐτοκρατορία | *νεῦμα* : ἐπικοινωνία μέσφ κινήσεως χεριοῦ, κεφαλῆς ἢ ματιοῦ | *βδελυρὰ* : (βδελυρός) αὐτὸς πὺ προκαλεῖ βδελυγμία, ἀηδία, ἀποτροπισμὸ | *σφαλίσεις* : (σφαλῶ) κλείνω, ὀλοκληρώνω κάτι

Τὰ νησιά τῆς Ἑλλάδας

Τὰ νησιά τῆς Ἑλλάδας! ὦ νησιά βλογημένα,
ποῦ μὲ ἀγάπη καὶ φλόγα μιὰ Σαπφῶ τραγουδοῦσε,
ποῦ πολέμων κι εἰρήνης δῶρα ἀνθίζαν σπαρμένα,
ποῦ τὸ φέγγος τοῦ Ὁ Φοῖβος ἀπ' τὴ Δῆλο σκορποῦσε!
Ἄχ, ἀτέλειωτος ἥλιος σᾶς χρυσώνει ὡς τὰ τῶρα,
μὰ βασίλεψαν ὄλα, ὄλα τ' ἄλλα σας δῶρα!

Καὶ τῆς Χίος τὴ Μοῦσα, καὶ τῆς Τέως τὴ λύρα,
ἀντρειοσύνης κι ἀγάπης δοξαρίσματα πρῶτα,
σὲ ἄλλους τόπους γιὰ φήμη τὰ μετᾶφερε ἡ Μοίρα,
γιατὶ ἡ μαύρη τους μάννα μῆτε ἂ ζοῦνε δὲ ρῶτα!

Κι ἀντιλάλησαν ξάφνω παραπέρα στὴ Δύση
ἀπ' ἐκεῖ ποὺ ἀνθίζαν τῷ «Μακάρων αἰ νῆσοι».

Τὰ βουνὰ τὸ μεγάλο Μαραθώνα θωρᾶνε,
κι ἡ ἀθάνατη βλέπει τὰ πελάγη κοιλάδα.
Ἐδῶ πέρα μονάχος συλλογιόμουν πῶς νᾶναι
θὰ μποροῦσε καὶ πάλε μιὰ ἐλεύτερη Ἑλλάδα!
Γιατὶ πῶς νὰ κοιτάζω τὸ Περσάνικο μνηῆμα,
καὶ νὰ λέγω πῶς εἶμαι τῆς σκλαβιάς κι ἐγὼ θῦμα!

Στὸν γκρεμνὸ ποὺ ἀντικρύζει τὴ μικρὴ Σαλαμίνα,
μιὰ φορὰ βασιλέας θρονιαζότανε. Κάτου
δίχως τέλος καράβια μὲ τ' ἀμέτρητα ἐκεῖνα
μαζεῦντανε πλήθη. Ἦταν ὅλα δικά του.
Τὴν αὐγὴ μὲ καμάρι τὰ μετροῦσε ἐκεῖ πέρα,
μὰ τί γένηκαν ὅλα, σάνε βράδιασε ἡ μέρα!

Ποῦ εἶν' ἐκεῖνα! Ποῦ εἶναι, ὦ πατρίδα καημένη!
Κάθε λόγγος σου τώρα κι ἀκρογιαλὶ ἐβωβάθη!
Τῶν παλιῶν τῶν ἡρώων ἕνας μῦθος δὲ μένει,
τῆς μεγάλης καρδιάς τους κάθε χτύπος ἐχάθη.
Καὶ τὴ λύρα σου ἀκόμα τὴν ἀφῆκες, ὠϊμένα!
Ἀπ' τοὺς θεῖους σου ψάλτες νὰ ξεπέσει σ' ἐμένα!

Μὲς στὸν ἄδοξο δρόμο, ποὺ μιὰ τύχη μὲ σέρνει,
μὲ φυλὴ ποὺ σηκώνει τῆς σκλαβιάς ἀλυσίδα,
κάποιο βάλσαμο κρύφιο στὸ τραγοῦδι μου φέρνει
ἢ ντροπὴ ποὺ μὲ πιάνει γιὰ μιὰ τέτοια πατρίδα!
Καὶ τί νᾶχει ἐδῶ ἄλλο ποιητῆς παρὰ μόνο
γιὰ τοὺς Ἑλληνας πίκρα, γιὰ τὴ χώρα τους πόνο!

Πρέπει τάχα νὰ κλαῖμε μεγαλεῖα χαμένα,
καὶ ντροπὴ νὰ μᾶς βάφει ἀντὶς αἶμα, σὰν πρῶτα;
Βγάλε, ὦ γῆς δοξασμένη, ἀπ' τὰ σπλάχνα σου ἕνα
ἱερὸ ἀπομεινάρι τῶν παιδιῶν τοῦ Εὐρώτα!
Ἀπ' ἐκειοὺς τοὺς Τρακόσους τρεῖς ἂν ἔρθουνε, φτάνουν
ἄλλη μιὰ Θερμοπύλα στὰ βουνά σου νὰ κάνουν.

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

Πῶς! Ἀκόμα σωπαίνουν; Πῶς! Ἀκόμα συχάζουν;
 Ὅχι, ὄχι! Ἀκούγω τὶς ψυχὲς ἀπ' τὸν Ἄδη
 σὰν ποτάμι πού τρέχει μακρινά, νὰ φωνάζουν:
 «Ἐνας μόνο ἄς σαλέψει ζωντανός, καὶ κοπάδι
 ἀπ' τῆ γῆς ἀποκάτου λεβεντιὰ ξεκινούμε.
 Εἶναι αὐτοὶ πού κοιμοῦνται· ἐμεῖς ἀκόμα σ' ἀκοῦμε!»

Ἄχ, τοῦ κάκου, τοῦ κάκου! Ἄλλες λύρες στὰ χέρια!
 Μὲ Σαμιώτικο τώρα τὸ ποτήρι ἄς γεμίσει.
 Ἄφινε αἶμα καὶ μάχες γιὰ τὰ τούρκικα ἀσκήρια,
 καὶ καθένας τὸ αἶμα τοῦ ἀμπελιοῦ του ἄς μᾶς χύσει!
 Δές τους! Ὅλοι ξυπνᾶνε καὶ πετοῦν ὡς ἀπάνω,
 τοῦ μικροψυχου Βάκχου τὸ ἐγκώμιο σὰν κάνω!

Τὸν Πυρρίχιο χορό σας ὡς τὰ τώρα βασταῖτε
 ἢ Πυρρίχια ἢ «φάλαγξ» ποῦ νὰ πῆγε, καημένοι!
 Ἀπὸ δυὸ τέτοια δῶρα, πῶς ἐκεῖνο ξεχνᾶτε,
 πού ψυχὲς ἀντρειώνει καὶ καρδιὲς ἀνασταίνει!
 Καὶ τὰ γράμματα ἀκόμα ἐνὸς Κάδμου κρατεῖτε·
 τάχα νᾶταν γιὰ σκλάβους τὰ ψηφιά του θαρρεῖτε;

Τὸ Σαμιώτικο χύνε στὸ ποτήρι ὡς τὰ χεῖλη!
 Ὄξω οἱ λύρες! Ἐλᾶτε μὲ τὴν πλόσκα γεμάτη!
 Ἔτσι ἔψελνε ὁ θεῖος Ἀνακρέοντα, φίλοι!
 Σκλάβος ἦταν κι ἐκεῖνος, μὰ ἐνὸς Πολυκράτη.
 Ἀπὸ ξένους τυράννους δὲν ἐγνώριζαν τότες·
 ἦταν αἶμα δικό τους, σὰν κι αὐτοὺς πατριῶτες.

Τῆ Χερσόνησο ἕνας μιὰ φορὰ τυραννοῦσε,
 μὰ διαφέντευε πρῶτος τὰ καλά, τὴν τιμὴ της.
 Μιλτιάδῃ τὸν λέγαν. Ἄχ καὶ πάλε νὰ ζοῦσε!
 Ἐνα ἄς εἶχε ἢ πατρίδα τέτοιο πάλε παιδί της!
 Βασιλιάς σὰν κι ἐκεῖνον ποιό λαὸ δὲ μαγεύει!
 Βασιλιάς πού μὲ ἀγάπη μοναχὴ σὲ δεσμεύει.

Στὸ ποτήρι μου πάλε τὸ Σαμιώτικο χύνε!
 Στὸ Σουλιώτικο βράχο, πρὸς τῆς Πάργας τὸ χῶμα,

γενεὰ σιδερένια ὡς τὰ σήμερα εἶναι,
 πού ἀπό μάννες Δωρίδες λές καί βγαίνει ἀκόμα.
 Ἵσως μένει ἐκεῖ πέρα κάποιος σπόρος κρυμμένος,
 πού θὰ δείξει ἄ δὲν εἶναι Ἡρακλείδικο γένος.

Ἄπ' τοὺς ἄπιστους Φράγκους λευτεριά μὴ ζητᾶτε!
 Ἐκεῖ ζοῦν ἠγεμόνες, πού πουλοῦν κι ἀγοράζουν.
 Μὲ δικό σας τουφέκι καὶ σπαθὶ πολεμᾶτε!
 Αὐτοῦ θάβρετ' ἐλπίδα, κι ὅ,τι θέλουν ἄς τάζουν.
 Ζυγὸς Τούρκου, μὲ Φράγκου πονηριά σὰν ταιριάσουν,
 τὴν ἀσπίδα, ὅσο νᾶναι δυνατή, θὰ τὴ σπάσουν.

Μὲ Σαμιώτικο πάλε τὸ ποτήρι ἄς γεμίσει!
 Μὲς στὸν ἥσκιο χορεύουν οἱ κοπέλλες μας πάλι·
 σὰν τὰ μαῦρα τους μάτια δὲν εἶδε ἄλλα ἢ φύση,
 μὰ σὰ βλέπω τὴ νιότη καὶ τ' ἀφράτα τους κάλλη,
 τὸ δικό μου τὸ μάτι τὸ θολώνει μιὰ στάλα,
 πού γιὰ σκλάβους τὸ θένε τῶ βυζιῶν τους τὸ γάλα!

Στοῦ Σουνοῦ θὰ καθίσω τὸ μαρμάρινο βράχο,
 σύντροφό μου τὸ κῦμα τοῦ Αἰγαίου θὰ κάνω,
 αὐτὸ ἐμένα ν' ἀκούγει, κι ἐγὼ ἐκεῖνο μονάχο,
 κι ἐκεῖ ἀπάνω σὰν κύκνος μὲ τραγούδι ἄς πεθάνω.
 Δὲ σηκώνει ἡ ψυχὴ μου σκλάβα γῆ! Χτύπα κάτω
 τῆς σκλαβιάς τὸ ποτήρι, κι ἄς πάει νᾶναι γεμάτο!

δοξαρίσματα : (δοξαρίσμα) δοξαριά, παίξιμο βιολιοῦ ἢ λύρας μὲ τὸ δοξάρι | ἄ : ἄν | *ζάφνω* : ζάφνου | *τῶ* : τῶν | *θωρᾶνε* : (θωρῶ) κοιτῶ | *μνήμα* : τάφος, νεκρικό μνημεῖο | *λόγγος* : (βλ. καὶ λόγκος) περιοχὴ ἐνὸς βουνοῦ μὲ πυκνὴ χαμηλὴ βλάστηση | *έβωβάθη* : (βουβαίνομαι) σιωπῶ | *ώϊμένα* : ἐπιφώνημα ὀδύνης | *βάλσαμο* : (μεταφ.) καθετὶ πού καταπραΰνει ἢ γιὰ τρεῦει | *τοῦ κάκου* : (έκφρ.) μάταια | *άσκέρια* : (άσκέρι) μικρὴ καὶ ἄτακτη στρατιωτικὴ μονάδα | *ψηφιά* : (ψηφίον) (έδῶ) ψηφίδα, κομμάτι ἐνὸς συνόλου | *πλόσκα* : ξύλινο δοχεῖο μεταφορᾶς νεροῦ ἢ ἄλλου ὑγροῦ | *θένε* : (θέλω) ἐπιθυμῶ

Τέως : Παραθαλάσσια πόλη τῆς Ἰωνίας, φημισμένη γιὰ τὸ κρασί της – διὰ τοῦτο καὶ ἡ ἀναφορὰ τοῦ Βύρωνος.

«*Μακάρων αἰ νῆσι*» : Κατὰ τὸν μῦθο, οἱ φημισμένοι ἄνδρες τῆς ἀρχαιότητος, ἔπειτα ἀπὸ τὴν τελευτὴ τους, μεταφέρονταν στὰ νησιά τῶν Μακάρων, ὅπου περνοῦσε τὸ ὑπόλοιπο τῆς

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

αιωνιότητας μέσα στην τρυφή και την πολυτέλεια. Σύμφωνα με την παράδοση, οί νήσοι αυτές βρίσκονται πέρα από τις Ἡράκλειες Στήλες, πιθανότατα δηλαδή τὸ στενὸ τοῦ Γιβραλτάρ.

Περσάνικο : Ἄλλος τρόπος δήλωσης τοῦ «περσικοῦ», μιᾶς κι ὁ Βύρων προβαίνει σὲ μιὰν ἀντικειμενικὴ συστοιχία τῆς ἐποχῆς τῶν περσικῶν πολέμων μὲ τὴν Ἐπανάσταση τοῦ 1821.

Πυρρίχιο χορὸ : Ὁ πυρρίχιος ἦταν ἀρχαιοελληνικὸς πολεμικὸς χορὸς, στὸν ὁποῖον συμμετείχαν αὐστηρὰ ἄνδρες πολεμιστές.

Ἀνακρέοντας / Πολυκράτη : Ὁ ποιητὴς Ἀνακρέων, ὁ ὁποῖος καταγόταν ἀπὸ τὴν Τέω (βλ. παραπάνω), ἔζησε στὴν αὐλὴ τοῦ τυράννου τῆς Σάμου, Πολυκράτη, ὁ ὁποῖος ὑπῆρξε σπουδαῖος ἡγεμόνας τοῦ τόπου του, ἀφήνοντας ἀξιοσημείωτο ἔργο.

Χερσόνησο : Ὁ Μιλτιάδης, προτοῦ ἐπιτύχει τὴ σπουδαία νίκη ἐπὶ τῶν Περσῶν στὸν Μαραθῶνα, ὑπῆρξε τύραννος τῆς Χερσονήσου (τῆς Καλλιπόλεως).

Δωρίδες : Γυναῖκες καταγόμενες ἀπὸ τοὺς Δωριεῖς, ἀρχαιοελληνικὸ φύλο μὲ καταγωγή ἀπὸ τὴν περιοχὴ τῆς Πίνδου.

Λόρδος Βύρων (Lord George Gordon Byron: Λονδίνο, Ἀγγλία, 1788 – Μεσολόγγι, 1824)

Ἕλληνας πολιτικὸς καὶ ποιητὴς, ἓνας ἐκ τῶν σημαντικότερων ἐκπροσώπων τοῦ κινήματος τοῦ ρομαντισμοῦ στὴν Ἀγγλία καὶ στὴν Εὐρώπη. Θεωρεῖται ὁ πλέον πολυδιαβασμένος καὶ δημοφιλὴς Ἕλληνας ποιητὴς, μιᾶς καὶ τὰ ἔργα του γνώρισαν καὶ ἐξακολουθοῦν ἕως καὶ σήμερα νὰ γνωρίζουν εὐρύτατη διάδοση. Ὑπῆρξε ἐνθερμος φιλέλληνας, φτάνοντας στὸ σημεῖο νὰ στρατευθεῖ ὀλοκληρωτικὰ στὸ πλευρὸ τῶν ἐπαναστατημένων Ἑλλήνων, παραμένοντας πιστὸς στὰ ἰδανικὰ τῆς Ἐπανάστασης· βρέθηκε στὴν πρώτη καὶ τὴ δεύτερη πολιορκία τοῦ Μεσολογγίου πεθαίνοντας γιὰ τὴν ἐλευθερία. Στὴν Ἑλλάδα θεωρεῖται ἔθνικος ἥρωας καὶ μνημονεύεται εὐρέως μέχρι καὶ σήμερα. Πέραν τῆς ποιητικῆς του παραγωγῆς, σώζονται αὐτοβιογραφικὲς σημειώσεις, ἐπιστολὲς καὶ ὀρισμένα πεζὰ ἀφηγήματα. Ταξίδεψε σ' ὀλόκληρη τὴν Εὐρώπη καὶ τὴν Ἑγγύς Ἀνατολή, κρατώντας σημειώσεις ἀπὸ τὰ ταξίδια του.

«Σήμερα συμπληρώνω τὰ τριάντα-ἔξι μου χρόνια...»

Πηγή: Λόρδος Βύρων, «Σήμερα συμπληρώνω τὰ τριάντα-ἔξι μου χρόνια...», (μτφρ.: Ν. Σπάνιας), *Δελφικὰ τετράδια* 7-8 (1966). [Ἐπίσης στὸ: Νίκος Σπάνιας, *Μεταφράσεις 1941-1971*, Νέα Ὑόρκη, Athens Printing Company, 1972.]

«Τὰ νησιά τῆς Ἑλλάδας»

Πηγή: Μπάϊρον, «Τὰ νησιά τῆς Ἑλλάδας»: Ἀργύρης Ἐφταλιώτης, *Ἄπαντα*, τ. Α', (ἐπιμ.: Γ. Βαλέτας), Ἀθήνα, Πηγή, 1952, σσ. 101-103.

Ὁ ποιητὴς καὶ ἡ Μούσα

Η ΜΟΥΣΑ

Γεμάτη ἀπὸ ἤχους, ζωντανὴ ψυχὴ,
Εἶναι ἡ λύρα σου. ὦ ποιητῆ!
Προφητικὸ τραγούδι ἀπ' τὴς χορδῆς τῆς βγαίνει,
Ἡ μούσα σου εἶμι' ἐγώ, ἡ εὐλόγημένη.
Μὰ τὰ μάτια κλείνεις, καὶ χάμω κοιτᾶς,
Τὰ χεῖλη σου σφιγμένα κρατᾶς
Σὰν ἄχαρο χάλκινο προσωπεῖο
Ποὺ τὴν ἀγάπη σου κρυμμένη φυλᾶς.
Ἀπὸ τὸ λήθαργο ὦρα πιά νὰ ξυπνήσεις,
Ἐμὲ καὶ τὸ κάλεσμά μου ν' ἀκολουθήσεις,
Τὰ σκιρτήματά σου ἐλεύθερα ν' ἀφήσεις,
Μὲ φωνὴ καθαρὴ νὰ τραγουδήσεις.

Ο ΠΟΙΗΤΗΣ

Καλὴ, φωτεινὴ Μούσα μου ἐσύ!
Ἦρθες καὶ μοῦ ἔφερες χαρὰ περισσή.
Ὅπως τὴ δρόσο τὸ ξερὸ λιβάδι λαχταρᾶ,
Ἐτσι ἡ καρδιά μου τὸ ἀγγιγμά σου ζητᾶ.
Ἡ ἀπρόσμενη μ' ἐσένα συνάντησή μου,
Εὐτυχία γέμισε ὅλη τὴν ψυχὴ μου.
Τὰ παρήγορα κι εὐφρόσυνα λόγια σου
Τὴν ὀμίχλη τῆς θλίψης μου σκορπίζουν,
Τὰ τραγούδια μου σὰν ποτάμια ἀναβλύζουν.
Ἀπὸ τὰ φλογισμένα χεῖλη μου μὲ ὄρμη ξεπηδοῦν,
Καὶ τὰ χέρια ἄθελά μου, ἀπὸ μόνονα τοὺς ὀδηγοῦν,
Τὴς χορδῆς ἀγγίζουν, μουσικὴ γλυκιὰ σκορπίζουν.
Ἀλλὰ μέσα μου οἱ ἀμφιβολίες φωλιάζουν
Καὶ φόβοι ἀπὸ παντοῦ μὲ πλησιάζουν.
Ρωμαλέα, θεόσταλτη μούσα μου,
Πῶς τοὺς στίχους ν' ἀφήσω ἐλεύθερους;
Πῶς νὰ τολμήσω νὰ γίνω ἀληθινὸς ποιητῆς,

Ν' ἀποτινάξω τὰ δεσμὰ καὶ φτερὰ ν' ἀνοίξω,
 Προτοῦ χαράξει ἡ μέρα, νὰ φτάσω πετώντας,
 Καὶ κοντὰ σὲ σένα τραγουδώντας;

Η ΜΟΥΣΑ

Ἦ φτωχέ, ὦ λιγόψυχε!
 Νὰ ντρέπεται θὰ πρέπει γιὰ τὴ λέξη αὐτή,
 Γιὰ τὴν τόση δειλία καὶ τὴν ὑποταγή
 Ποὺ δὲ σ' ἀφήνει τὸ ζυγὸ ν' ἀποτινάξεις.
 Μὰ ποιός ἀπὸ τὴν κούνια φρόντισε γιὰ σένα,
 Ποιός ἔθρεψε τὸ δικό σου τὸ πνεῦμα;
 Μήπως δὲν εἶσαι ἐσὺ ποὺ γαλουχήθηκες
 Καὶ ποιητὴς ἀπὸ μένα τὴν ἴδια γεννήθηκες;
 Ποῦ νὰ ναι τάχα ὁ ἔφηβος ὁ τολμηρός,
 Τὸ φλογερὸ παιδί ποὺ ἐγὼ καμάρωνα;
 Σκέψη γενναία ὄριμου ἀνδρός,
 Ψυχὴ τρυφερή, παιδιοῦ μὲ ὄνειρο,
 Πιστὰ ἀκολούθησες τὸν ἦχο τὸ θαυμαστό
 Ποὺ σ' ὁδήγησε στὸ δρόμο τὸ σωστό.
 Ἄθος γερό, ὑπόσχεση ἀπὸ τοὺς οὐρανοὺς,
 Πλούσιους στὴ γῆ νὰ φέρει τοὺς καρπούς.

[...]

Ο ΠΟΙΗΤΗΣ

[...]

Καὶ τῶν ἐχθρῶν τοὺς κατατρεγμούς;
 Ὅχι, μὲ στίχους μάταιους δὲ στέργω
 Ἄνθρώπους ἄψυχους νὰ παραστέκω!
 Καλύτερα νὰ κλείσω βαθιὰ στὴν καρδιά
 Τὸ βάρος γιὰ τὴ μαύρη συμφορά!
 Κλειστὰ νὰ κρατήσω τὰ χεῖλη ὡς τὸν τάφο.
 Τὴ φωτιά μὲ στάχτες νὰ σκεπάσω!
 Μὴν καὶ καταλαγιάσει τῶν ἐχθρῶν ἡ μήνη
 Στὴ νεκρικὴ θεωρώντας με κλίνη!

Η ΜΟΥΣΑ

ὦ φτωχέ, ὦ λιγόψυχε!
 Τί εἶν' αὐτὸ ποῦ τὸ νοῦ σου ἔχει πάρει!
 Ἄνοιξε τὰ φτερά, στὰ οὐράνια πέτα,
 Ἄπὸ φασαρίες ἐπίγειες, κάνε πέρα
 Τὸ κουρασμένο σου μάτι,
 Τὸ βασανισμένο σου αὐτί.
 Κοίταξε τὸ νέο φῶς ποῦ προβάλλει!
 Κοίταξε, πῶς ὀλόκληροὶ λαοί,
 Ἄπὸ τὸν ὕπνο ἔχουν ξυπνήσει πάλι
 Καὶ τὰ λάβαρα τοὺς σηκώνουν
 Γιὰ τὴν πατρίδα καὶ γιὰ τὴ ζωή.
 Στὸ Νότο λάμπει ἀκτίνα φωτεινή.
 Ὁ Βορρὰς ὀλόκληρος τὸν χειροκροτεῖ,
 Τὴ βασιλεία τοῦ σκότους περιφρονεῖ.
 Κοίτα! Στὸ χῶμα ποῦ τόσο ἀγάπησες
 Ἄπὸ τὰ χρόνια σου ἀκόμα τὰ παιδικά,
 Αὐτὸ ποῦ γέννησε τοῦ κόσμου τὴν ὁμορφιά,
 Τ' ἀθάνατα λιβάδια ὅλης τῆς γῆς,
 Ἐκεῖ ποῦ κατοικοῦσαν οἱ θεοί,
 Τὸ τραγούδι τῶν μουσῶν δὲ σιγεῖ,
 Ἡ γῆ ποῦ ὅλες τίς δυστυχίες τῶν καιρῶν
 Καὶ τὰ βάρη σήκωσε τῶν συμφορῶν,
 Ὅταν τῶν οὐρανῶν ἡ μάστιγα — ἡ Πανδώρα
 Τίς κάκητες ὅλες ἀπελευθέρωσε — μὰ τώρα
 Ἡ Ἑλλάδα στὴ φλόγα τῶν ἀγώνων ἔχει μπεῖ
 Καὶ σὰ νέος κι ὠραῖος Φοῖνικας ξαναζεῖ!
 Σιωποῦσε πέντε ὀλόκληρους Αἰῶνες,
 Σὰν εἶδωλο ἀναίσθητο στὶς κολόνες
 Τῶν θεῶν, ποῦ κάποτε περνοῦσε
 Ὁλόκληρος ὁ κόσμος καὶ προσκυνοῦσε.
 Δυνατὰ ἤχου ἢ τὰ ὀνόματά τους,
 Ποτὲ δὲν ἔχασαν τὴν ὁμορφιά τους,
 Κι ἂν τὰ κορμιὰ ὁ χρόνος τσακίξει,
 Ἡ θέρμη τοῦ ζωντανοῦ αἵματος

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

Τὴν κρύα πέτρα ραγίζει
 Κι ἀπὸ τὰ χεῖλη ζωὴ ἀναβλύζει.
 Τὰ κοιμμένα χέρια
 Στοὺς ὤμους κολλοῦν
 Καὶ γιὰ τοὺς ἀγῶνες διψασμένα,
 Σπαθιά κι ἀσπίδες κρατοῦν.
 Τῆς Ἀθηνᾶς τὰ τέκνα ἦλθε ἡ ὥρα
 Στὸν πόλεμο ἡρωϊκὰ νὰ ριχτοῦν,
 Μὲ τὴ δική τους θεϊκὴ Φλόγα,
 Τὴ Σελήνη στὸ αἶμα νὰ πνίξουν.
 Τὸν κόσμο ὀλόκληρο νὰ συγκινήσουν.
 Τὴ γῆ ἀπ' ἄκρη σ' ἄκρη νὰ ταρακουνήσουν.
 Γιατί λοιπὸν ἡ λύρα ἢ δική σου σωπαίνει,
 Γιατί τὸ στόμα σου ἀκίνητο μένει;

Ο ΠΟΙΗΤΗΣ

Μούσα μου καλὴ καὶ φωτεινὴ!
 Ἄδικο τῆς κατηγορίας σου τὸ μένος.
 Ἀπὸ τὴ μοῖρα καταδικασμένος,
 Χρόνια δέκα, πῶς νὰ τολμήσω
 Νίκης τραγούδια νὰ ξεστομίσω;
 Καρδιά ἀδύναμη κι εἶχε λυγίσει
 Ἄνισο ἀγῶνα πῶς νὰ ξεκινήσει;
 ὦ! ἐκεῖνες τίς ἡμέρες τῶν ἀγῶνων
 Ποῦ μὲ τὴ σκέψη κοντὰ τοὺς γυρνοῦσα,
 Μὲ τὴ λαχτάρα παιδιοῦ πληγωμένου,
 Σὲ μέρος σκοτεινὸ κλειδωμένου
 Κάτω ἀπὸ μάτι ἐπιτήρησης σκληρῆς,
 Τὴν ὀμορφιὰ τῆς Ἴριδας πῶς νὰ χαρεῖς;
 Στὸν οὐρανὸ πρῶτη φορὰ τὴ θεωροῦσα,
 Ζηλεύοντας τὸν κάθε Φιλέλληνα,
 Ποῦ γιὰ τὴν Ἑλλάδα πεθαίνει
 Καὶ ἡ ἀνδρεία του δοξάζεται στὴν Ξένη
 Μαζὶ μὲ τὰ δικά της παινεμένα παιδιά.
 Ἄχρηστα λόγια ντρεπόμεν νὰ πῶ,
 Καὶ μ' αὐτὴν τὴν αἴσθησι βουβός,

Ὅπως βουβός με τὸ θρῆνο του,
 Ὅ γιὸς δίπλα στὸν τάφο τοῦ πατρὸς
 Παρακολουθεῖ τὸν ὀδυρμὸ τῆς μητρός.
 Καὶ τώρα ποὺ ὁ χρόνος τὴν ἔχει γιατρέψει
 Καὶ νέοι βλαστοὶ μέσα της ἔχουν θεριέψει,
 Πῶς μπορῶ λέξι ἀδύναμη νὰ ξεστομίσω;
 Μὲ τόση ἄργητα ἐγὼ νὰ χαιρετήσω,
 Αὐτοὺς ποὺ οἱ πιὸ γενναῖες φωνές
 Ἐγκώμια λαμπρὰ τοὺς ἔχουνε πλέξει
 Ἀπὸ τὶς πρώτες κιόλας στιγμές,
 Τραγουδώντας τὶς μάχες τὶς ἱερές;
 Τῶν Ἑλλήνων τὴν μεγάλη τραγωδία,
 Τὶς πληγές, τὸ θάνατο, τὴν ἀδικία,
 Μὰ καὶ τὶς νίκες καὶ τὰ στεφανώματα.
 Ποιητὲς τρανοὶ με δύναμη καὶ τόλμη
 Ἀπὸ τὰ πέρατα τῆς γῆς καὶ τὴν Εὐρώπη.
 Εὐφορο καὶ πλούσιο ἐκεῖνο τὸ χωράφι
 Τὸ ἔχουν τώρα πιά θερίσει οἱ ἄλλοι.
 Ποιὸς ὁ λόγος νὰ πάρω ἐγὼ τὸ δρεπάνι;
 Ὅχι! Προτιμῶ καλύτερα μονάχος
 Νὰ μείνω καὶ νὰ προσπαθήσω
 Ἄντὶς ἐπαίτης ξένων ὀραμάτων
 Τὸ δικό μου δρόμο ν' ἀκολουθήσω!

Η ΜΟΥΣΑ

Θὰ σεβαστῶ τὴ σκέψη τὴ γενναία,
 Τὴν ἀπάντησή σου τὴν ὠραία.

[...]

1830

χάμο : κάτω | *ἄχαρο* : (ἄχαρος) ἄκομπος, μονοκόμματος | *λήθαργο* : (λήθαργος) βαθὺς ὕπνος | *σκιρτήματα* : (σκίρτημα) τίναγμα, τρέμουλο | *περισή* : (περισός) περιττός, παραπανίσιος | *δρόσο* : (δρόσος) δροσιά | *εὐφρόσυνα* : (εὐφρόσυνος) χαρμόσυνος, ἀπολαυστικός | *ἀναβλύζουν* : (ἀναβλύζω) πηγάζω | *ρωμαλέα* : (ρωμαλέος) δυνατός, εὐρωστος | *ἀποτινάξω* : (ἀποτινάζω) διώχνω κάτι καταπιεστικό | *λιγόψυχε* : (λιγόψυχος) λιπόψυχος | *γαλουχήθηκες* : (γαλουχῶ) θηλάζω· (ἐδῶ) διαπαιδαγωγοῦμαι | *τάχα* : ἄραγε | *καμάρινα* :

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

(καμαρώνω) αισθάνομαι ὑπερηφάνεια | *κατατρεγμούς* : (κατατρεγμός) συνεχῆς καταδίωξη | *στέργω* : ἀνέχομαι | *παραστέκω* : στηρίζω κάποιον | *συμφορά* : μεγάλη δυστυχία | *καταλαγιάσει* : (καταλαγιάζω) ἡρεμῶ, ἡσυχάζω | *μῆνη* : ὀργή, θυμός | *θεωρώντας* : (θεωρῶ· βλ. καὶ θωρῶ) βλέπω, κοιτάζω | *κλίνη* : κρεβάτι | *λάβαρα* : (λάβαρο) σημαία | *σιγεῖ* : (σιγῶ) σιωπῶ, ἡσυχάζω | *κάκητας* : (κάκητα) κακία, ἐχθρότητα | *θέρμη* : ζεστασιά, ζήλος, προσήλωση | *μένος* : ὀρμή | *ἱριδας* : (ἱρίδα) οὐράνιο τόξο | *θεριέψει* : (θεριεύω) αποκτῶ τεράστιο μέγεθος· ἐξαγριώνομαι | *ἄργητα* : καθυστέρηση | *ἐπαίτης* : ζητιάνος

Τὸ ποίημα μεταφράστηκε ἀπὸ τὴν Ρούλα Κακλαμανάκη.

ἡ Πανδώρα : Σύμφωνα μὲ διάφορες ἀφηγήσεις (τοῦ Ἡσιόδου, τοῦ Αἰσώπου, τοῦ Αἰσχύλου), ἡ Πανδώρα ἄνοιξε τὸ κουτί (ἢ τὸ πιθάρι) ἐντὸς τοῦ ὁποίου βρισκόνταν ὅλα τὰ ἀγαθὰ, ἀπελευθερώνοντάς τα καὶ στὴν οὐσία στερώνοντας τα ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο· ὡστόσο, πρόλαβε καὶ ἔκλεισε μέσα στὸ κουτί τὴν ἐλπίδα.

Πάβελ Κατένιν (Павел Александрович Катенин: Σάϊοβο, Ρωσσία, 1792 – Σάϊοβο, Ρωσσία, 1853)

Ρώσσος δραματουργός, κριτικὸς τῆς λογοτεχνίας καὶ ποιητὴς τοῦ κλασικισμοῦ. Συμμετείχε στὰ προοδευτικὰ κινήματα τοῦ καιροῦ του, ἀποτελώντας μέλος τοῦ Συνδέσμου ποῦ προανήγγειλε τὴν ἔλευση τῶν Δεκεμβριστῶν. Γιὰ τὶς θέσεις του αὐτὲς ἐκδιώχθηκε ἀπὸ τὸ στράτευμα. Τὸ ἐνδιαφέρον του γιὰ τὸ θέατρο τὸν ὀδήγησε σὲ σκληρὲς κριτικὲς ἐναντίον τῆς λαϊκῆς ταυτότητας τοῦ σακσπηρικοῦ δράματος, τασσόμενος ὑπὲρ τοῦ Ρακίνα, τοῦ Κορνηλίου καὶ γενικότερα τοῦ γαλλικοῦ θεάτρου, ἔργα τοῦ ὁποίου μετέφρασε στὰ ρωσσικά. Παρὰ τὴν κλασικιστικὴ του στόφα, ὁ Κατένιν πίστευε στὸν ἐθνικὸ χαρακτήρα τῆς ποίησης, ἐπηρεασμένος ἀπὸ τὴν ἄνοδο τῶν ἐθνικῶν ιδεολογιῶν στὴν Εὐρώπη στὸ πλαίσιο τοῦ ρομαντισμοῦ. Κατ’ αὐτὸν τὸν τρόπο, λοιπόν, προετοίμασε τὴ ρομαντικὴ ιδεολογία στὴν Ρωσσία. Ἐπηρεάσε τὸν Πούσκιν καὶ διαμόρφωσε μιὰ δική του ἐκδοχὴ γιὰ τὸ εἶδος τῆς μπαλάντας. Προοδευτικὰ, ἔπαυε νὰ εἶναι ἀγαπητὸς ἀπὸ τὸ κοινὸ ἔνεκα τῆς στροφῆς του σὲ ὀλοένα καὶ ἀρχαιότερα θέματα καὶ μέτρα.

«Ὁ ποιητὴς καὶ ἡ Μούσα»

Πηγὴ: *Ἡ Ἑλληνικὴ Ἐπανάσταση τοῦ 1821 στὸν καθρέφτη τῆς ρωσικῆς ποίησης*, (ἐπιλ.-εἰσαγ.-ἐπιμ.: Σόνια Ἰλίνσκαγια), Αθήνα, Ἐστία, 2001, σσ. 131-132, 135-138.

Πέρσου Μπύς Σέλλεϋ

(Percy Bysshe Shelley, 1792-1822)

Ἑλλάς

[...]

ΗΜΙΧΟΡΙΟ Ι

Μορφὴ ν' ἀλλάξει ἡ ζωὴ μπορεῖ, χωρὶς καὶ νὰ περάσει·
Ἡ ἐλπίδα ν' ἀποναρκωθεῖ, χωρὶς ζωὴ νὰ χάσει·
Μπορεῖ κ' ἡ ἀλήθεια νὰ κρυφτεῖ – κ' ἡ ἀγάπη νὰ μικρύνει,
Μὰ ἀπ' τὴν παλιὰ τὴ φλόγα τους κάτι θε' ν' ἀπομείνει.

ΗΜΙΧΟΡΙΟ ΙΙ

Ἄν δὲ χαρίσει ἡ Ἐλευτεριά τὴ φωτερὴ ψυχὴ της,
Τὰ ὀλόλαμπρά της χρώματα, τὴ μαντικὴ πνοή της,
Ἡ ζωὴ εἶναι τάφος σκοτερός, ἡ ἀλήθεια ἐν' ἄγιο ψέμα,
Κ' ἡ ἀγάπη πόθος μυστικὸς μακρὺ ἀπὸ κάθε βλέμμα.

Ο ΧΟΡΟΣ

Μέσα στοῦ Κόσμου τὴν αὐγὴν ἀπὸ τοῦ Χάους τὰ βύθη,
Τοῦ Θεοῦ ἡ Πνοὴ ξεδίπλωσε τῆς Λευτεριάς τὸ σῆμα·
Μέσ' ἀπ' τὶς δίπλες του ἔφυγαν, σὰ φοβισμένο κύμα,
Τῆς Βίας τὰ ὄρνια, σὰ σεισμὸς μπροστὰ τους ν' ἀπολύθη.
Ἔτσι ἀπ' τοῦ Χρόνου τὴν αὐγὴ τὴ θυελλοσαλεμένη,
Ἐπὴρῆσε τῆς Λευτεριάς κ' ἔλαμψε ξάφνου ἡ φλόγα:
Ἡ λάμψη της ποὺ ἀνάβλυζε, γάλα ἀπὸ μάνας ρόγα,
Στὶς Θερμοπύλες ἄπλωσε, στὸ Μαραθῶνα βγαίνει.
Ἡ δόξα ἀρχίζει φτερωτὴ, σὰν τὸν αἶτὸ ἀπὸ ράχη,
Ἀπ' τοὺς Φιλίππους νὰ πετάει σὲ Φλωρεντία, Μιλάνο,
Ἐξω ἀπὸ τόπο καὶ καιρό, δίχως πατρίδα νᾶχει,
Τρέχει παντοῦ ὥσπου ἀπλώνεται νύχτα στὸν κόσμον ἀπάνω.
Μὰ δὲν ἀργεῖ καινούργιο φῶς νὰ λάμψει στὸ σκοτάδι:
Δεύτερος ἥλιος τὴ θερμὴν ἐσκόρπισε φωτιά του·
Ἀπ' τὰ ὠκεάνεια τὰ νερὰ ξεπρόβαλε ἡ θωρογιά του,
Καὶ τῆς Γαλλίας φώτισε τὸ ματωμένο βράδυ.
Κρύφτηκε μὰ δὲ σβύστηκεν ἡ Ἐλευτεριά: ἀγριεμένη
Ἄλλοῦ πετᾶ, ἀπ' τὴ Γερμανία στὴν Ἰσπανία πέρα.
Καθὼς αἰτὸς ποὺ ἀνώφελα, πετώντας στὸν ἀγέρα

Ἀνάμεσ' ἀπ' τῆ θύελλα τῆ βουνογεννημένη,
 Ζητάει τροφή τὴν πείνα του λίγο γιὰ νὰ μερώσει:
 Ἔτσι πετάει κ' ἡ Ἐλευτεριά· πετάει κι ἀναδρομίζει,
 Στ' ἀπομεινάρια τῆς παλιᾶς Ἑλλάδας τῆς γυρίζει,
 Πού, σὰ βουνὰ ἡλιοσκέπαστα, λάμπουν μὲ λάμψη τόση.
 Κάτ' ἀπὸ τὰ ὀλοδύναμα φτερά τῆς παιχιδίζου
 Τὰ θρέματά τῆς τὰ παλιὰ ξανανιωμένα τώρα,
 Καὶ τῆς ἀλήθειας τῆ λαμπρῆ καὶ τὴν καθάργια χώρα
 Τὰ θαμπωμένα μάτια τους ὀλόχαρα ἀντικρύζουν.
 Ἄς τρέχει, ἄς φεύγει ἡ Ἐλευτεριά· – ἀπὸ Ἄδη ἢ Ἐδέμ περάσει,
 Πάντα θὰ βρῖσκει τὸν καλὸ κι ἄξιο νὰ τὴν κοιτάξει,
 Τῆ δόξα τῆς νὰ μοιραστεῖ, μαζί τῆς νὰ πετάξει,
 Ἢ μὲς σὲ τάφο τρίσβαθο νὰ πέσει νὰ ξεχάσει.

HMIXOPIO I

Ἢ Ἑλλάδα σὲ νανούρισε, σὲ στόλισε μικρή.

HMIXOPIO II

Ἢ Ἑλλάδα σὲ σαβάνωσε καὶ σ' ἔκλαψε νεκρή.

HMIXOPIO I

Αὐτὴ ὀρφανὴ σὲ κήδεψε μέσ' ἀπ' τὰ μαῦρα χρόνια·

HMIXOPIO II

Αὐτὴ ἀναστένεται μὲ Σὲ τώρα σὲ δόξα αἰώνια.

HMIXOPIO I

Ἄ νὰ σὲ πάρει ὁ Οὐρανὸς καὶ πάλι εἶναι γραμμένο,
 Στὸν Οὐρανὸ τὸ πνεῦμα τῆς θ' ἀνέβει φτερωμένο·

HMIXOPIO II

Ἄ νὰ σὲ πιοῦν τὰ Τάρταρα καὶ πάλι εἶναι γραφτό,
 Στὰ Τάρταρα τὸ πνεῦμα τῆς θὰ κατεβεῖ κι αὐτό.

HMIXOPIO I

Κι ἂν πρέπει στάχτη καὶ καπνὸς νὰ γένει ἢ ἀγνή μορφὴ σου,

ΗΜΙΧΟΡΙΟ ΙΙ

Κ' ἡ Ἑλλάδα ἄς σβύσει, Ἐλευτεριά, κι ἄς ξεχαστεῖ μαζί σου!

[...]

ΝΤΑΟΥΤ

Οἱ Γενίτσαροι ζητᾶνε πληρωμή.

ΜΑΧΜΟΥΤ

Σύρε πές τους νά πληρωθοῦν μονάχοι τους μὲ αἶμα χριστιανικό! Δὲν ὑπάρχουνε πιὰ τάχα γκιαούρηδες παρθένες, ποὺ τὰ οὐρλιάσματα, οἱ σπασμοὶ κι' οἱ θρῆνοι τους νά μπορέσουν νά εὐχαριστήσουν τὴν καρδιά τους; δὲν ὑπάρχουνε ἀπίστων πιὰ παιδιὰ γι' ἀνασκολόπισμα; δὲν ὑπάρχουνε παπάδες ἀσπρομάλληδες ποὺ νά τοὺς σπαραχτεῖ ἡ καρδιά, ὅπως τοῦ Πατριάρχη ἐκείνου ποὺ ξαπόλυσε κατάρρα ἐνάντια στὸ γένος του, κατάρρα ποὺ τοῦ σπάρραξε καὶ τὴ δική του τὴν καρδιά; Σύρε πές τους νά σφάξουνε: τὸ αἶμα εἶναι τὸ σπέρμα τοῦ χρυσαφιοῦ.

[...]

ΧΑΣΑΝ

Οἱ ἀλαφρόμυαλοι Βλάχοι, οἱ Ἄρναοῦτες, οἱ Σέρβοι κ' οἱ Ἀρβανίτες οἱ σύμμαχοι, σκόρπισαν μπροστὰ στοῦ κανονιοῦ μας τὴ φωτιά: τὸ μισὸ ἀσκέρι τῶν γκιαούρηδων ἔβαλε τοὺς σκοτωμένους μουσουλμάνους γιὰ γιοφύρι στὴ φευγάλα του. Τ' ἄλλο μισὸ—

ΜΑΧΜΟΥΤ

Μίλα... μὴν τρέμεις...

ΧΑΣΑΝ

Σχηματισμένο σὲ κούφιο τετράγωνο, μὲ μέτωπο δυνατὸ καὶ σταθερό, τρεῖς φορές ἔριξε τὴν πλήμμυρα τοῦ ἵππικοῦ μας τοῦ ἀφρισμένου· οἱ σουβλερές του οἱ σφῆνες τρεῖς φορές τρυπῆσαν τίς γραμμές μας. Σὰν ἓνας μπρὸς σὲ χίλιους, ἔτσι τρέμιζε τ' ἀσκέρι μας, καὶ στὴ φευγάλα τῶριξε ὅμως ἀπὸ τὰ βουναλάκια ὀλόγυρα, τὰ τόπια μας προφτάσανε, καὶ νά ξερνοῦν φωτιά καὶ σίδερο ἀρχινήσανε. Σὰν κάμπος ὅλο στάχια, κάτου ἀπ' τὸ δρεπάνι τοῦ θεριστῆ, τοῦ ἔχτροῦ τ' ἀσκέρι σούρωσε, ρημάχτηκε. «Παραδοθῆτε, σκλάβοι! τί ἀπαντέχετε; Τὴ ζωὴ σᾶς τὴ χαρίζω!» ὁ Τούρκος σερασκέρης,

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

τότε, φώναζε. «Σ' ὄσους ὀρίζεις χάρισέ τη!» τοῦ ἀποκρίθηκε κάποιου ἢ φωνὴ γκιαούρη, πού ἔπεσε εὐτὺς ἀπάνου στὸ σπαθί του καὶ ξεψύχησε! Καὶ κάποιος ἄλλος: «Ἐλπίδα, ἀνθρῶποι καὶ θεὸς μᾶς παρατήσανε, μὰ μένουμε πιστοὶ σ' αὐτοὺς ἐμεῖς» ἀκούστηκε νὰ λέει, καὶ τὰ μυαλά του εὐτὺς μὲ τὸ πιστόλι του τίναξε καὶ σωριάστηκε. Κ' ἔπειτα κάποιος τρίτος: «Ἄν ἔχεις μέσα σου καρδιάν, ἀκλούθησέ με, τύραννε, κεῖ πού πηγαίνω τώρα» καὶ τὴν πνοή του κράτησε καὶ σβύστηκε – χῶμα στὸ χῶμα πάνου. Ἔτσι οἱ γκιαούρηδες ἐκεῖνοι, ὅσοι ἀπ' τὸ βόλι εἶχαν γλυτώσει, ἀπὸ δικό του δρόμον ὁ καθένας τους, ἀλλόκοτο καὶ ξαφνικό, μὰ ὄχι καὶ ἄτιμο, σὲ θάνατο περήφανο ἀνταμώθηκαν. Κι ὅταν τ' ἀσκέρι μας μαζεύτηκε ξανά, μὲ δισταγμὸ καὶ μὲ ντροπὴ πηγαίνοντας καὶ διώχοντας μακριά του τὶς χαμαίζηλες τὶς ὕαινες πού θρέφονται μὲ τοὺς νεκροὺς τῆς μάχης, μέσα ἀπ' τὸ χάος ἐκεῖνο τῆς σφαγῆς, κάποιος σηκώθηκε: Ἄν τὸ πλανώμενο ἦταν τρομερὸ καὶ θυμωμένο πνεῦμα κάποιου παλιοῦ λευτερωτῆ τοῦ τόπου αὐτοῦ πού ἐμεῖς πατᾶμε σήμερα· ἢ ἂν κάποιος ἐχτρὸς ἦτανε, στὸ θάνατο ὅλο καταφρόνια, πού ὀρθὸς πρὶν ξεψυχήσει σηκωνότανε, τὴν πίστη του γιὰ νὰ φωνάζει, νὰ τὸ ξαίρω δὲ μπορῶ. Μὰ ὁ κάποιος κεῖνος φώναξε ὀλοδύναμα: «Σᾶς ἀκλουθᾶμε, τῶν ἐλευτερων φαντάσματα! στρατιᾶς οὐράνιες, σεῖς πού σὲ χαλάσματα σωριάζετε τὰ κάστρα τῶν ματωμένων βασιλιάδων, καὶ τὶς ψυχὲς ταράζετε πού φώλιασαν στὶς πέτρινες καρδιές τους, τὰ στέμματά τους λυώνοντας σὰ νᾶταν ἀπὸ πάγο· ὦ σεῖς πού φτερουγᾶτε ἐδῶ περίγυρα, τὸ φόρεμα τῆς δόξας ἀνυφαίνοντας πού μὲς στοῦ λογισμοῦ μας τὸ μνημεῖο σαβανωμένη βρίσκεται: πρόγονοι ἐσεῖς τοῦ κάθε ἀκόμη τοῦ τρανοῦ στὸν κόσμον αὐτό, καὶ μᾶς δεχτῆτε στὶς λαμπρές σας φάλαγγες, μᾶς τὰ παιδιὰ σας, μᾶς τοὺς πρώτους, κι ὄσους ἀκόμη θὲ νάρθοῦν πιὸ δοξασμένοι πίσω μας! Καὶ σεῖς ἀδύναμοι κυρίαρχοι! Γίγαντες πού χλωμιάζετε, σὰν τὸ βασανισμένο κάτου ἀπὸ τὸ ποδάρι σας σκουληκι ἀνασηκώσει κεφάλι, τὰ ὄρνια, τὰ σκυλιά, οἱ μισθωτοὶ σας σκλάβοι, παραχορτάσει ἔχουνε πιά, μὰ, ὅπως οἱ τύρανοι ὅλοι, ἀπ' τὸ τραπέζι τοῦ Ὀλεθρου τ' ἀπομεινάρια τρῶνε. Μὲ αἶμα οἱ ἀνέμοι οἱ καυτεροὶ ποτίστηκαν καὶ οἱ ἄχνες· ἀπὸ τὸ Χάρο ἀνάβλυσαν τῆς γῆς οἱ δροσοστάλες· τὸ οὐράνιο φῶς σκοτίστηκεν ἀπ' τὴ σφαγῆ· ἔτσι, παντοῦ ὅπου, ἀπάνω ἀπ' τοὺς κάμπους σας, τὶς πολιτεῖες, τοὺς πύργους καὶ τοὺς στόλους σας, ἀχόρταγα πουλιά, χυμοῦν στὰ ξέσαρκα τῶν πεθαμένων λείψανα, ἀπάνου στὰ χωράφια, στοὺς ποταμοὺς καὶ στὰ βουνά, στὰ περιβόλια, καὶ στῶν σπιτιῶν σας τὶς σκεπές, παντοῦ ὅπου οἱ ἄνεμοι φυσομανοῦν, ἢ φτερουγίζουν σύγνεφα, ἢ ἢ δροσιὰ πέφτει, ἢ μὲ φῶς φαρμακερὸ φωτίζει ὁ διψασμένος ὁ ἥλιος, ἢ Πεῖνα, ὁ Φό-

βος κι ὁ Λοιμὸς θὰ πολεμοῦν στὴ θέση τῆ δική μας! Σύγκορμη ἡ Φύση σάλεψεν ἐναντίά σας· σᾶς συνεπῆρεν ὁ Καιρὸς σὰν τὸν ἀφρὸ ἀλαφροῦς. Ἀπὸ τὴν Ἄνταρσία ἡ Γῆ τραντάζεται, καὶ τὸ Καλὸ καὶ τὸ Κακὸ στὸ ζάρι παίζουνε τὴ νίκη τους πάνου στὸν ἀναρχο τὸν κόσμο τῶν ἀνθρώπων· μὰ, πρὶν τὸ ζάρι αὐτὸ ριχτεῖ, τῆς ράτσας μας τὸ πνεῦμα ἀνανιωμένο, τοῦ ἀνεύλαβου τοῦ παιχνιδιοῦ κριτῆς περήφανος, κατακυλάει σὰ Νίκη ἀγγελοφτέρωτη καὶ ξεπερνάει τὴ θύελλα τῆς Παντοδυναμίας, τῆς θεϊκιᾶς, ποὺ συνεπαίρνει ὅλα τὰ πράματα πρὸς τὴ γραφτὴ τους μοῖρα, καὶ σᾶς, μαζὶ τους, πρὸς τὴ λησμονιά!» Ὁ κάποιος κείνος κι ἄλλα ἀκόμη θάλεγε—

MAXMOYT

ἂν δὲν πέθαινε. Καθὼς θὰ σοῦπρεπε καὶ σένα, πριχοῦ τὰ χεῖλη σου τὸν ἥσκιο τῆς βλαστήμιας τους ἀπλώσουνε στῆς νίκης μας τὸ φῶς! Τῆς ἀνταρσίας τὸ κρῖμα τιμημένο ἀπὸ τὴ γλῶσσα ἐνὸς ἀντάρτη! Ἡ καρδιά σου εἶν' ἑλληνική, Χασάν!

ΧΑΣΑΝ

Μπορεῖ καὶ νᾶναι ὅπως τὸ λές: κάποιο ἄλλο, ξένο ἀπ' τὸ δικό μου πνεῦμα, φώλιασε μέσα μου ἄξαφνα, καὶ λόγια εἶπα ποὺ φοβᾶμαι καὶ ποὺ ἐχτρεύομαι· γι' αὐτό, θάπρεπε, ἀλήθεια, νὰ πεθάνω...

MAXMOYT

Ὅχι! θὰ ζήσεις... Ζῆσε, ὦ ζῆσε! Στήριξε καὶ μένα καὶ τὸ κράτος ποὺ βουλιάζει. Μὰ ἡ ἀρμάδα μας—

ΧΑΣΑΝ

Ἄλί!

MAXMOYT

Ἡ ἀρμάδα μας ποὺ σὰν κοπάδι σύγνεφα, σπρωγμένα ἀπὸ τὸν ἄνεμο, χυμáει ἐναντία στὴν ἀντάρτισσα σημαία: Τὰ φτερωτά μας κάστρα στὰ καράβια τους τὰ ἐμπορικὰ ἀντικρῦ! Τ' ἀσκέρια μας μπρὸς στὰ κουρσάρικά τους τὰ μπουλούκια! Καὶ τᾶρματά μας μπρὸς στὶς ἀλυσίδες τους! Τῆς αὐτοκρατορίας μας τὰ χρόνια μπρὸς στοὺς τρεμάμενους αἰῶνες τῆς σκλαβιᾶς τους! Ὁ θάνατος στέκει ἄγρυπνος! Κυνηγημένα τὰ καράβια τους στὰ κύματα, μῆτε μποροῦνε ν' ἀντικρῦσουν τοῦ Μαχμούτ τὴν κεραυνόφορη σημαία, μὰ

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

θρέφονται ἀπ' τοὺς ξένους, σὰ μαντρόσκυλα μπασταρδεμένης ράτσας, καὶ τὸν ἀφέντη τους ξεσκίζουε στερνά.

ΧΑΣΑΝ

Ἡ Λάτμο κ' ἡ Ἄμπελο γνωρίσανε τὸν ὄλεθρο.

ΜΑΧΜΟΥΤ

Τὰ σπήλια τῆς Ἰκάριας τῆς θάλασσας, μὲ μεγαλόηχα ἀναγελάσματα, μιᾶνε τὸνα στ' ἄλλο, καὶ μὲ μυριότονη μιὰ γλῶσσα, πρῶτα τῆ γλῶσσα τοῦ ἀγῶνα ποὺ τὰ πέλαγα τὰ συνταράζει, καὶ στερνά – μπορεῖς νὰ πεῖς: ἀναίσθητα εἶναι τὰ βουνά· ξήγησε τῆ φωνή τους.

ΧΑΣΑΝ

Ἡμῶνα μπρὸς σὲ μιὰ σκηνὴ τῆς ντροπιασμένης μέρας: Ἡ ἀρμάδα τῶν γκιαουρηδῶν κατέβαινε χαράματα ἀπὸ τὸ βορριά, καὶ φάνηκε μακριὰ καθὼς κοπάδι λελειῶν στῆς Θράκης τὸν ἀνέφελο καὶ ἀνεμοκύμαντο οὐρανό. Δέκα χιλιάδες ἀσκέρι συντρόφευαν τὰ καράβια μας, πηγαίνοντας στ' Ἀνάπλι, ὄντας ἡ μάχη ἀναψε. Χύμηξαν πρῶτα, τὰ πανιὰ μαϊνάροντας, οἱ εὐκολοκίνητες ὑδρῶτικες βαρκοῦλες κάτου ἀπ' τῶν κανονιῶν μας τὸ χαλάζι, καί, ἀπὸ καράβι σὲ καράβι, ἀπὸ κανόνι σὲ κανόνι, σὲ ναύτη ἀπὸ ναύτη, ἀναψε ὁ πόλεμος, καὶ ὅλα τὰ τύλιξε μὲ τὴν ἀπόφαση τῆς νίκης ἢ τοῦ ὄλεθρου. Τῆς μανιασμένης μάχης ἡ φουρτούνα συντάραξε ὡς τὸν κρουσταλλοβυθό της ἐκεῖνη τὴν ἀμόλευτη τῆ θάλασσα, καὶ τάραξε τῆ σκέπη τοῦρανοῦ, γεμάτη ἀπὸ χρυσόνεφα αὐγινὰ ποὺ ζυγιαζόνταν πάνω σὲ πλῆθος γύρω νησοβούνια ζαφειρένια. Στ' ἀργιὰ λαγοκοιμίσματα τοῦ κανονιοῦ, κραυγὲς ὄλεθρου ἀκούγονταν, καὶ μιὰ ἄχνα λύπης τύλιξεν ἐκεῖνο τὸ ἀναπάντεχο τὸ θέαμα, ὥσπου ἀεράκι φύσηξε σκορπίζοντας τὸ βαρὺ πέπλο τοῦ καπνοῦ. Τότε: «νίκη - νίκη!» φωνάξαμε: τρεῖς Ἀλγερίνικες φρεγάτες φάνηκαν ἀπὸ τῆ Νάξο νάρχωνται βοήθειά μας· μὰ γλήγορα ὁ καταραμένος ὁ Σταυρὸς γλύστρησε πίσω, μπρὸς, ἀνάμεσα καὶ γύρω μας, καὶ τὸ μοιραῖο αὐτὸ σημάδι ξέρανε μὲ τίς ἀχτίδες του τῆ δύναμη μὲς στὶς καρδιὲς τῶν Μουσουλιμάνων, ὅπως ξεραίνει ὁ ἥλιος τῆ δροσιά. Τί περισσότερο; Φευγιά! Ὁ ὕγρὸς ὁ δρόμος πάνου στὸν αἱματόχρωμον ἀφρὸ ποὺ πήραμε τὸ μεσημέρι, φωτιζόταν (καὶ θάμπωνε τὸν ἥλιο ἢ λάμψη αὐτῆ) ἀπὸ τὰ μεταγωγικὰ ποὺ καίγονταν καράβια μας. Οἱ ἥσικιοι τῶν πανιῶν μας αἱματόχρωμοι ἀπ' τ' ἄγριο φῶς αὐτὸ γινόταν, καὶ κάθε ἄλλη θέα σβύνοταν. Ἄλλα καράβια μας στεκόνταν φλογισμένα, ἄλλα τινάζονταν στὸν ἄνεμο, ἄλλα ἀνοίγαν καὶ βούλιαζαν· καὶ

τῶν συντρόφων μας ποὺ χάνονταν τὰ οὐρλιάσματα πλανιόνταν, καὶ στερνὰ ἀπὸ τὴ θανή τους, στὸν ἄνεμο ποὺ ἀλάργα μᾶς συνέπαιρνε μὲ γληγοράδα ἀφάνταστη. Ἐννιά χιλιάδες χάθηκαν! Ὅρνια ἀνταμώσαμε στὸ δρόμο μας ποὺ ἐνάντια στὸ χεῖμαρρο τοῦ μολεμένου ἀνέμου ἀγωνίζονταν. Στριγγλίζοντας ψηλὰ ἀπ' τὰ νεφοβούνια τους, διάμεσ' ἀπ' τὸ θειαφόχρωμο καπνὸ τῆς μάχης ἔπεφταν, καὶ χύμαγαν καθένα τους καὶ σ' ἓνα βρώμικο ψοφίμι, σὰ νάταν οἱ κακοὶ τους οἱ ἄγγελοι ἢ οἱ κολασμένες τους ψυχές στὸν κόρφο ἀπὰ τῆς θάλασσας καβάλα. Νὰ τρέχουνε εἶδαμε σκυλόψαρα πρὸς τὸ τσιμποῦσι ποὺ τ' ἀπάντεχεν. Ὀλόχαρος κινιόταν ὁ ἀφωνος αὐτὸς λαὸς τῆς θάλασσας· κ' ἡ Πεῖνα ἢ ἀχόρταγη τὸ σπῆλιο τῆς τ' ὠκεάνιο παράταγε, γιὰ ν' ἄρθει ν' ἀνταμώσει μας στὸν πόλεμο, νὰ ζυμωθεῖ μὲ τὴν ἀπελπισία μας. Στὴν Πάτμο δυτικὰ μᾶς βρῆκε ἡ νύχτα, καὶ, μὲ τὴ νύχτα, ἡ τρικυμία—

[...]

ΗΜΙΧΟΡΟΣ Ι

Σύγνεφο νάμουν φτερωτό,
Φουρτουνοκινημένο!
Φεγγάρι καὶ ἥλιο θάφευγα,
Τὸ φῶς τὸ μισημένο!
Θὲ νάφινὰ τὰ Πνέματα
Τῆς Νύχτας ν' ἀνυφάνουν:
Τὸ σάβανο νὰ βάνουν
Στὴ Μέρα τὴ νεκρή!

ΗΜΙΧΟΡΟΣ ΙΙ

Καὶ ποῦ θὲ νὰ φτερούγιζες;

ΗΜΙΧΟΡΟΣ Ι

Ὅπου τοῦ Αἰγαίου τὰ βράχια
Θούρια πολέμου ἀντιλαλοῦν,

Σὲ κείνα τὰ κροράχια

Τὴ νίκη θὲ νὰ βρόνταγα
Μὲ τὴ βαργιὰ βροντὴ μου:
Τῆς Τυραννίας, ἀλί μου!
Καμπάνα θλιβερή!

ΗΜΙΧΟΡΟΣ ΙΙ

Αἶ, Βασιλιά! τὸ σύγνεφο
Πῶς θὰ τὸ ἀλυσοδέσεις;
Ἀνεμοζάλη καὶ ἀστραπὴ νὰ πιάσεις
θὰ μπορέσεις;
Οἱ ἄνεμοι πᾶνε λεύτεροι·
Μὰ ἐμεῖς – ὦ συφορά μας!
Κοπήκανε, καὶ χάθηκαν, καὶ πᾶνε
τὰ φτερά μας!

Ο ΧΟΡΟΣ

Πικρὴ Σκλαβιά! σὺ παγωνιά τῆς χρυσαυγῆς τοῦ κόσμου,
Μαραίνοντας τὰ λούλουδα καὶ ἀφήνοντας τὰ γκάθια!
Τὸ παγερό σου τὸ ἄγγιγμα μοῦ θόλωσε τὸ φῶς μου,
Καὶ τὸ κορμί μου σφράγισε μὲ κρίματα καὶ πάθια.

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

Μὰ ὅμως ἡ λεύτερη καρδιά, ἡ ἀβάσταγη ψυχὴ,
καταφρονᾶνε τὸ ἔργο σου, σκλαβιὰ πικρὴ, πικρὴ!

ΗΜΙΧΟΡΟΣ Ι

«Φῶς γεννηθήτω!» εἶπε ἡ Λευτεριά·
Καί, σὰν ἡλιοπηγὴ ἀπ' τὸ κῦμα, τότες,
Ἀνάτειλε ἡ Ἀθήνα! Καὶ μακρὰ,
Βουνὰ σὲ αὐγὴν, οἱ πολιτεῖες οἱ πρῶτες.
Ἡ δόξα τους σκορπίστη, ἐσβύστη πιά,
Στάχτη, συντρίμι ἐγένη, λησμονιά;

ΗΜΙΧΟΡΟΣ ΙΙ

Τρέχα ὅπου οἱ Θέρμες κι ὁ Ἄσωπὸς σαρῶσαν
Τὸν Πέρση, ὅπως τὸν ἄμμο ὁ ἀφρός.
Στερνά, Μακεδονία καὶ Ρώμη ἀπλῶσαν·
Κ' ὕστερα σύ, ὁ στερνὸς ἐχτρός!

ΗΜΙΧΟΡΟΣ Ι

Ναοὶ καὶ πύργοι, κάστρα, πολιτεῖες,
Κι ὅλα ποὺ ζοῦν σ' αὐτὲς καὶ ποὺ πεθαίνουν,
Ἦταν, Σκλαβιά, δικές μας εὐτυχίες,
Κ' εἶναι δικές σου, κι ὅλο καὶ διαβαίνουν.
Μὰ ἡ Ἑλλάδα τὸ γιγάντιο θέμελό της,
Βαθειά, κάτου ἀπ' τοῦ Πόλεμου τὸ ρέμα,
Θεμέλιωσε στὸν κρουσταλλοβυθό της,
Ἄποῦ εἶν' ὁ Λόγος ρήγας μ' αἰώνιο στέμμα.
Ἄπὸ τὰ περασμένα, τὰ παιδιὰ Της,
Ἀθάνατα, κινοῦ τὰ τωρινά:
Ὅ,τι ἔχει ὁ κόσμος τοῦτος ὁ περάτης,
Μὲ σῆμα τῆ σφραγίδα τους γυρνᾷ.

ΗΜΙΧΟΡΟΣ ΙΙ

Γροικᾶς, γροικᾶς τὸ σύγνεφο, ποὺ μὲ Ὀρφικὴ βροντὴ
Ἐυπνᾷ ἀπὸ τὰ χαλάσματα Τιτᾶνες πετρωμένους;
Ποὺ τῆς Σκλαβιάς τὰ κόκκαλα τὸ φύσημά του σεῖ;
Στῆς Κρήτης καὶ στῆς Κόρινθος καὶ στοῦ Ἄργος θρονιασμένους

Τίς ἀψηλές κορφές, γροικᾶς, τοὺς δαίμονες μαζί
Μὲ νύφες νὰ γλυκολαλοῦν ἀχοὺς ἀρμονισμένους;

ΗΜΙΧΟΡΟΣ Ι

Γροικῶ, γροικῶ τὸ σύγνεφο καὶ τοὺς ἀχοὺς μαζί!

ΗΜΙΧΟΡΟΣ ΙΙ

Τοῦ κόσμου ἡ κυβερνήτρα,
Ἡ Μοῖρα, νά, χυμάει γοργή!
Ποιᾶς πίστης καταλύτρα,
Ποιανοῦ λαοῦ πληγή;

Στόνα της χέρι αἰτόφτερη ποιά Νίκη στέκει; ποιός
Ἦσκιος μπροστά της περπατεῖ, καὶ πίσω της ποιό φῶς;
«Εἴμαστε μεῖς!» φωνάζουνε Πλάση καὶ Χαλασμός.

[...]

ΗΜΙΧΟΡΟΣ Ι

Ἀλίμονο στὴ Λευτεριάν, ἄν κόσμος, μοῖρα, χρόνια,
Λυγίζουν τὰ παιδιὰ της!
Ἀλίμονο στὴν Ἄρετὴν, ἄν πάθη ἢ καταφρόνια
Ρημάζουν τὴν καρδιά της!
Ἀλίμονο στὸν Ἐρωτα, ποὺ τὸ χαμόγελό του
Κάνει τὴ μαύρη γῆς λαμπρή,
Ἄν τρόμου ἢ ἐλπίδας ἔκφραση παίρνει τὸ πρόσωπό του,
Πότε γλυκειά, πότε πικρή!
Ἀλίμονο καὶ σένανε, ὦ Ἀλήθεια, εἰκόνα τοῦ Θεοῦ,
Ποὺ μόνη κ' ἔρμη πᾶς,
Ἄν πρέπει τὸν καθρέφτη σου, τὸ φῶς ποὺ ἀστράφτει τοῦρανοῦ,
Μπροστὰ στὰ μάτια τὰ θαμπὰ νὰ κρύβεις τῆς Ψευτιᾶς!

ΗΜΙΧΟΡΟΣ ΙΙ

Ἀποδιωγμένοι, μὲ φτερὰ παρμένα ἀπὸ τὴ Νίκη,
Οἱ Μύριοι κατρακύλησαν ἀπ' τὴν Ἀνατολή,
Ἄνάμεσ' ἀπὸ γῆ ἔχθρικήν, ἀπελπισιὰ καὶ φρίκη,
Καὶ τέλος ὅλοι ξέσπασαν σὲ μιὰ κραυγὴ τρελή:
«Θάλασσα! θάλασσα!» ἔκραξαν. Ταράχτηκεν ἡ Ρώμη,

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

Ἡ κοιμισμένη Δύναμη μὲς στὴ βαθειὰ μονιά της·
 Μὰ ἡ Ἑλλάδα, ποὺ ἀναθράφηκε μὲ τὸνειρο, μακρὰ της,
 Προχώρησεν ἀτρόμητη, καὶ ψήλωσεν ἀκόμη.
 Καὶ τώρα... ὦ Νίκη ἐσύ, ντροπή! καὶ Κράτος, τρέμε! ἀφοῦ
 Χτυπᾶτε τὸν ἐλεύτερο καὶ τὸν τρανὸ χτυπᾶτε,
 Κι ἂν πρέπει ἡ Ἑλλάδα σύντριμα νὰ σκορπιστεῖ παντοῦ,
 Νά τη καὶ πάλι ἐλεύτερη καὶ ζωντανή, κοιτᾶτε:
 Κάποια Ἀμφιώνεια μουσική, κάποιο ἀψηλὸ ἀκρωτήρι,
 Ποῦ στέκει πάνω ἀπ' τὸν ἀφρὸ τοῦ Χρόνου μοναστήρι,
 Μαζεύουν τὰ κομμάτια της καὶ στήνουνε καὶ πάλι
 Μέσα σὲ οὐράνιο θεῖο φῶς μιὰ Ἑλλάδα τρισεγγάλη.
 [...]

ΗΜΙΧΟΡΟΣ Ι

Στῆς ἐλπίδας τὸ μούχρωμα,
 Ὅπως οἱ ἥσκιοι τοῦ ὄνειρου,
 Δοξασμένοι παράδεισοι τοῦ ὑγροῦ λάμπουν ἀπείρου:
 Τί νησιὰ καθαρὸσχημα
 Κάτου ἀπ' τὸ βραδυνὸν οὐρανὸ ξεχωρίζουν,
 Κ' εὐωδιὲς καὶ φλοισβήματα τῶν γυαλῶν τους χαρίζουν!
 Σὰν αὐγὴ μέσα στ' ὄνειρο,
 Μὲς στὸ θάνατο ἐλπίδα,
 Μέσα στῆς φυλακῆς μας τοὺς τοίχους ἀχτίδα:
 Ἡ Ἑλλάδα, ποὺ κάποτες ἦταν σὰν πεθαμένη,
 Νά την πάλι σηκώνεται, νά την πάλι προβαίνει!

Ο ΧΟΡΟΣ

Τὸν κόσμο ἡ δόξα ξαναζώνει,
 Τὰ χρυσὰ χρόνια ξαναζοῦν,
 Ἡ γῆ σὰ φίδι ξανανιώνει,
 Τὰ χιόνια σβύνουν καὶ περνοῦν:
 Γελοῦν τὰ οὐράνια καὶ γιορτάζουν,
 Καί, σὰ συντρίμια στ' ὄνειρό σου, θρησκείες καὶ κράτη ἀχνοφαντάζουν.

Νέα Ἑλλάδα ὀρθώνει τὰ βουνά της
 Μέσα ἀπὸ ὀλόλαμπρα νερά·
 Πρὸς τὴν αὐγὴ ὁ Πηνειός, περάτης,

Κυλάει τὰ ρεῖθρα του λαμπρά·
 Τὰ ὄμορφα Τέμπη ἐκεῖ ποῦ ἀνθοῦνε
 Οἱ νιές Κυκλάδες, ἀπλωμένες σὲ βάρθη ἡλιόχαρα, ὑπνοζοῦνε.

Μιὰ Ἀργὼ ἀψηλὴ τὸ κῦμα σκίζει,
 Μὲ ἄθλους καινούργιους φορτωμένη·
 Ὅρφέας καινούργιος κιθαρίζει,
 Καί, ὄλος ἀγάπη, κλαίει, πεθαίνει·
 Νέος Ὀδυσσέας ξαναφήνει
 Τὴν Καλυψὼ στὸ ἐρμόνησό της γιὰ τῆς πατρίδας τὴν εἰρήνη.

᾽Ω! ἄς μὴ γραφτεῖ πιά τὸ τραγοῦδι
 Τῆς Τροίας, τῆς γῆς ἀν μοῦρα ὁ Χάρος!
 Σὲ λεύτερων χαρᾶς λουλούδι
 Τοῦ Λαΐου ἢ λύσσα ἰλέθριο βάρος,
 Ἄν καὶ μιὰ δόλια Σφίγγα δίνει
 Θανάτου αἰνίγματα ποῦ ἡ Θήβα ποτὲς δὲ γνώρισε καὶ κείνη.

Καινούργια Ἀθήνα θὰ προβάλει,
 Καὶ τοὺς μακρύτερα καιροὺς
 Θεὸς νὰ φωτίσουν της τὰ κάλλη
 Σὰ λιόγεμα τοὺς οὐρανοὺς·
 Παρηγοριὰ θὰ τοὺς ἀφήσει
 Ὅ,τι μπορεῖ ἡ γῆ νὰ δεχτεῖ κι ὅ,τι ὁ οὐρανὸς νὰ τῆς χαρίσει.

Ἐρωτας, Κρόνος, κοιμηθῆκαν,
 Μὰ θὰ ξυπνήσουν πιδὸ ἀγαθοὶ
 Ἄπ' ὅσα ταφoαναστηθῆκαν
 Ἦ λεύτερα ἔχουν γεννηθῆ;
 Οὔτε χρυσάφι, οὔτε αἷμα πιά,
 Μὰ μόνο δάκρυα στοὺς βωμούς τους καὶ σύμβολα – ἄνθη εὐλαβικά.

᾽Ω, πάψε! νὰ ξαναγυρίσουν
 Μῖσος καὶ θάνατος στὴ γῆ;
 Πάψε! οἱ θνητοὶ στὸ αἷμα νὰ σβύσουν;
 Μιᾶς προφητείας πικρῆς πηγῆ;
 ᾽Ω, κάλλιο ὁ κόσμος νὰ χαλάσει,
 Παρὰ στὸ φῶς νὰ ξαναφέρει ὅ,τι βαργιὰ ἔχει τον κουράσει.

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

ἀποναρκωθεῖ : (ἀποναρκώνομαι) ἀποκοιμέμαι, πέφτω σὲ λήθαργο | *φωτερή* : (φωτερός) φωτεινός | *σκοτερός* : σκοτεινός | *δίπλες* : (δίπλα) πτυχή | *ὄρνια* : (ὄρνιο) εἶδος ἀρπακτικού πτωμοφάγου πτηνοῦ | *ἀπολύθη* : (ἀπολύω) (ἐδῶ) ἐξαπολύομαι, ἐκδηλώνομαι | *θυελλοσαλεμένη* : (θυελλοσαλεμένος < θυελλοσαλεύω) κινημένος/χτυπημένος ἀπὸ θύελλα | *ρόγα* : θηλή | *θωργιά* : (βλ. καὶ θωριά) ὄψη, ἐμφάνιση | *μερώσει* : (μερώνω) ἡμερώνω, ἤρεμῶ | *ἀναδρομίζει* : (ἀναδρομίζω) ὑποχωρῶ | *θρέματα* : (θρέμα· βλ. καὶ θρέμμα) αὐτὸ ποῦ ἔχει ἀνατραφεῖ κάποιον | *ζανανιωμένα* : (ζανανιωμένος < ζανανιώνω) ἀνανεωμένος, ἀναζωογονημένος | *καθάργια* : καθαρὰ, εὐκρινῶς | *τρίσβαθο* : ἀπύθμενο βάθος | *σαβάνωσε* : (σαβανώνω) περιτυλίγω κάποιον μὲ σάβανο, νεκρική σινδὼν | *σύρε* : (σέρνω) (ἐδῶ) σπεύδω | *τάχα* : δῆθεν | *γκιαοῦρησες / γκιαοῦρηδων* : (γκιαοῦρ) ἄπιστος· (συνεκδ.) χριστιανός καὶ Ἑλληνας | *ἀνασκολόπισμα* : βασανιστήριο, σοῦβλισμα | *ἀσκέρι* : μικρὸ καὶ ἄτακτο στράτευμα | *σφήνες* : (σφήνα) (ἐδῶ) αἰχμηρὸ ἀντικείμενο, ὄπλο | *φευγάλα* : ἄτακτη ὑποχώρηση | *τόπια* : (τόπι) (ἐδῶ) βλῆμα κανονιοῦ | *ἀρχινήσανε* : (ἀρχινῶ) ἀρχίζω, ξεκινῶ | *σοῦρωσε* : (σουρώνω) (ἐδῶ) συρρικνώνομαι ὡς πρὸς τὸν ὄγκο μου ἀπὸ φόβο | *ρημάχτηκε* : (ρημάζω) λεηλατῶ, καταστρέφω | *ἀπαντέχετε* : (ἀπαντέχω) προσδοκῶ, ἐλπίζω | *σερασκέρης* : Ὅθωμανὸς στρατιωτικὸς διοικητῆς | *ὀρίζεις* : (ὀρίζω) (ἐδῶ) διοικῶ, ἀποφασίζω γιὰ λογαριασμὸ κάποιου, κυβερνῶ | *εὐτός* : ἀμέσως | *σωριάστηκε* : (σωριάζομαι) πέφτω κάτω | *ἀκλουθήσε* : (ἀκλουθῶ) ἀκολουθῶ | *βόλι* : βλῆμα πυροβόλου ὄπλου | *ἀνταμώθηκαν* : (ἀνταμώνω) συναντῶ | *χαμαΐζηλες* : (χαμαΐζηλος) χαμηπῆς | *ῥαινες* : (ῥαινα) πτωμοφάγο σαρκοβόρο ζῶο τῆς ἀφρικανικῆς σαβάνας· (μτφ.) ὑπουλος, ἀνηλεῆς ἄνθρωπος | *πλανώμενο* : (πλανώμενος < πλανῶμαι) (ἐδῶ) ἐπικεῖμαι | *καταφρόνια* : περιφρόνηση, ἀνυποληψία | *ἀνυφαίνοντας* : (ἀνυφαίνων < ἀνυφαίνω) ὑφαίνω, γνέθω | *τρανοῦ* : (τρανός) μεγάλος, ὀγκώδης, σπουδαῖος | *ἄχνης* : (ἄχνα) ἀτμός | *δροσοστάλες* : (δροσοστάλα) σταγόνα πρωϊνῆς δροσιᾶς | *σκοτίστηκεν* : (σκοτίζω) σκοτεινιάζω | *ξέσαρκα* : (ξέσαρκος) ἀπογυμνωμένος ἀπὸ σάρκες | *φουσομανοῦν* : (φουσομανῶ) ἀέρας ποῦ φυσᾷ μὲ πολλὴ ἔνταση | *σάλεψεν* : (σαλεύω) κινουῖμαι | *πριχοῦ* : προτοῦ | *ἀρμάδα* : στόλος | *Ἀλί* : ἀλλοίμονο | *κουρσάρικα* : (κουρσάρικο) πειρατικὸ πλοῖο | *μουλοῦκια* : (μουλοῦκι) ἀσύνταχτο πλῆθος | *στερνά* : (στερνός) τελευταῖος | *ἀναγελάσματα* : (ἀναγέλασμα) ἐμπαιγμός | *μυριότονη* : (μυριότονος) μὲ ποικίλους τόνους, διαθέσεις, ἐντάσεις | *λελεκιῶν* : (λελέκι) πελαργός | *ἀνεμοκύμαντο* : (ἀνεμοκύμαντος) κυματισμὸς τῆς θάλασσας ἔνεκα τοῦ ἀνέμου | *μαϊνάροντας* : (μαϊνάρω) μαζεύω τὰ πανιά, τὴ σημαία, τὴν ἄγκυρα | *ἀμόλευτη* : (ἀμόλευτος) ἀμόλυντος, ἄγνος, καθαρός | *αὐγινά* : (αὐγινός) πρωϊνός | *νησοβούνια* : (νησοβούνη) τὸ βουνὸ ἑνὸς νησιοῦ | *ἀργιά* : ἀργά | *λαγοκοιμίσματα* : (λαγοκοίμισμα) ἐλαφρὺς ὕπνος | *φρεγάτες* : (φρεγάτα· βλ. καὶ φεργάδα, φρεγάδα) τρικάταρτο ἱστιοφόρο πολεμικὸ πλοῖο | *φευγιό* : ἀναχώρηση, ἀποχώρηση | *μεταγωγικά* : (μεταγωγικό) πλοῖο ποῦ μεταφέρει ὕλικά, ἀγήματα ἢ ἀπλῶς ἐκτελεῖ διοικητικὰ δρομολόγια | *πανιῶ* : πανιῶν | *πλανιόνταν* : (πλανιέμαι· βλ. καὶ πλανῶμαι) περιπλανιέμαι, τριγυρνῶ | *θανή* : θάνατος | *ἀλάργα* : μακριά | *νεφοβούνια* : (νεφοβούνη) βουνὸ τριγυρισμένο ἀπὸ νέφη | *θειαφόχρωμο* : (θειαφόχρωμος) αὐτὸς ποῦ ἔχει τὸ χρῶμα τοῦ θειαφιοῦ, δηλ. ἀνοικτὸ κίτρινο | *τσιμποῦσι* : γεῦμα | *θούρια* : (θούριο· βλ. καὶ θούριος) πολεμικὸ προτρεπτικὸ ἔσμα | *θέμελο* : θεμέλιο, βάση | *ρήγας* : βασιλιάς, κυβερνήτης | *κινοῦ* : κινοῦν | *περάτης* : διαβάτης, περαστικός, στρατοκόπος | *γροικᾶς* : (γροικῶ· βλ. καὶ ἀγροικῶ) ἀκούω, ἀφουγκράζομαι | *σεῖ* : (σεῖω) σεῖω | *ἀχούς* : (ἀχός) ἀκαθόριστος προέλευσης ἦχος | *γοργή* : (γοργός) ταχύς, γρήγορος | *μονιά* : φωλιά, καταφύγιο | *σύντριμμα* : συντρίμμα, θραῦσμα | *μούχρωμα* : θάμπωμα· σούρουπο, δειλινὸ | *φλοισβήματα* : (φλοίσβημα· φλοίσβισμα) φλοῖσβος, ἥπιος κυματισμός | *ρεῖθρα* : (ρεῖθρο) αὐλάκι | *ὑπνοζοῦνε* : (ὑπνοζῶ) ὑπνοβατῶ, ὄνειρεύομαι | *λιόγερμα* : ἡλιοβασίλεμα, δύση τοῦ ἡλίου

Τάρταρα : Μυθικός τόπος όπου οδηγούνται οι κακοί και άδικοι μετά θάνατον, ονομασμένα από τον Τάρταρο, θεότητα του Κάτω Κόσμου, υιό του Πλούτωνα και της Γαίας (κατ' άλλες παραδόσεις του Χάους και της Γαίας).

Γενίτσαροι : Επίλεκτοι στρατιώτες της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Ἐν πρώτοις, τὸ σῶμα τῶν γενιτσάρων συγκροτήθηκε ἀπὸ παιδιά ὑπόδουλων χριστιανῶν, ἐνῶ ἀργότερα στρατολογούνταν σὲ αὐτὸ αἰχμάλωτοι καὶ Ὀθωμανοί. Διακρίνονταν γιὰ τὴν σκληρότητα καὶ τὴν ὑψηλῆς κατάρτισης ἐκπαίδευσή τους.

Πατριάρχη : Αναφορά στὸν Πατριάρχη Γρηγόριο Ε', ὁ ὁποῖος ἀπαγχονίστηκε στὴν Κωνσταντινούπολη, ὡς ἀντίποινα γιὰ τὴν κήρυξη τῆς Ἐπανάστασης τὸ 1821.

Βλάχοι : Οἱ Βλάχοι εἶναι πληθυσμακὴ ομάδα, προερχόμενη ἀπὸ τὴν εὐρύτερη περιοχὴ τῆς Βλαχίας, διασκορπισμένη πλεόν στὰ Βαλκάνια. Γλῶσσα τους εἶναι ἡ βλάχικη, βασικὴ τους ἐνασχόληση ἡ κτηνοτροφία, ἐνῶ ἡ συντριπτικὴ πλειονότητα εἶναι χριστιανοί.

Ἀρναούτες : Ὡς Ἀρναούτες προσδιορίζονται εἴτε οἱ ἀλβανόφωνοι κάτοικοι τῆς Ὀθωμανικῆς Αυτοκρατορίας, εἴτε μισθοφορικὰ στρατεύματα προερχόμενα ἀπὸ τὴν περιοχὴ τῶν Βαλκανίων κατὰ τὸν 19ο αἰῶνα.

Λάτμο : Ὁ Λάτμος εἶναι βουνὸ στὴν περιοχὴ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας πλησίον τῆς ἀρχαίας Μιλήτου, στὴν περιοχὴ ποὺ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ὀνομαζόταν Καρία (ἐδῶ: Ἰκαρία).

Ἄμπελο : Τοποθεσία στὴν εὐρύτερη περιοχὴ τῆς Καρίας, ἡ ὁποία ὑπέστη καταστροφές καταπῶς ἀναφέρεται στὸ ἔργο.

Θέρμες / Ἀσωπός : Αναφορά στὶς μάχες τῶν Θερμοπυλῶν καὶ τῶν Πλαταιῶν, ὅπου οἱ Ἑλληνας ἀντιστάθηκαν ἐναντίον τῶν Περσῶν, ἐν εἶδει μιᾶς ἀντικειμενικῆς συστοιχίας μὲ τὴν σύγχρονη τοῦ δράματος κατάσταση.

Πέρσυ Μπὺς Σέλλεϋ (Percy Bysshe Shelley: Σάσσεξ, Ἀγγλία, 1792 – Σαρδηνία, Ἰταλία, 1822)

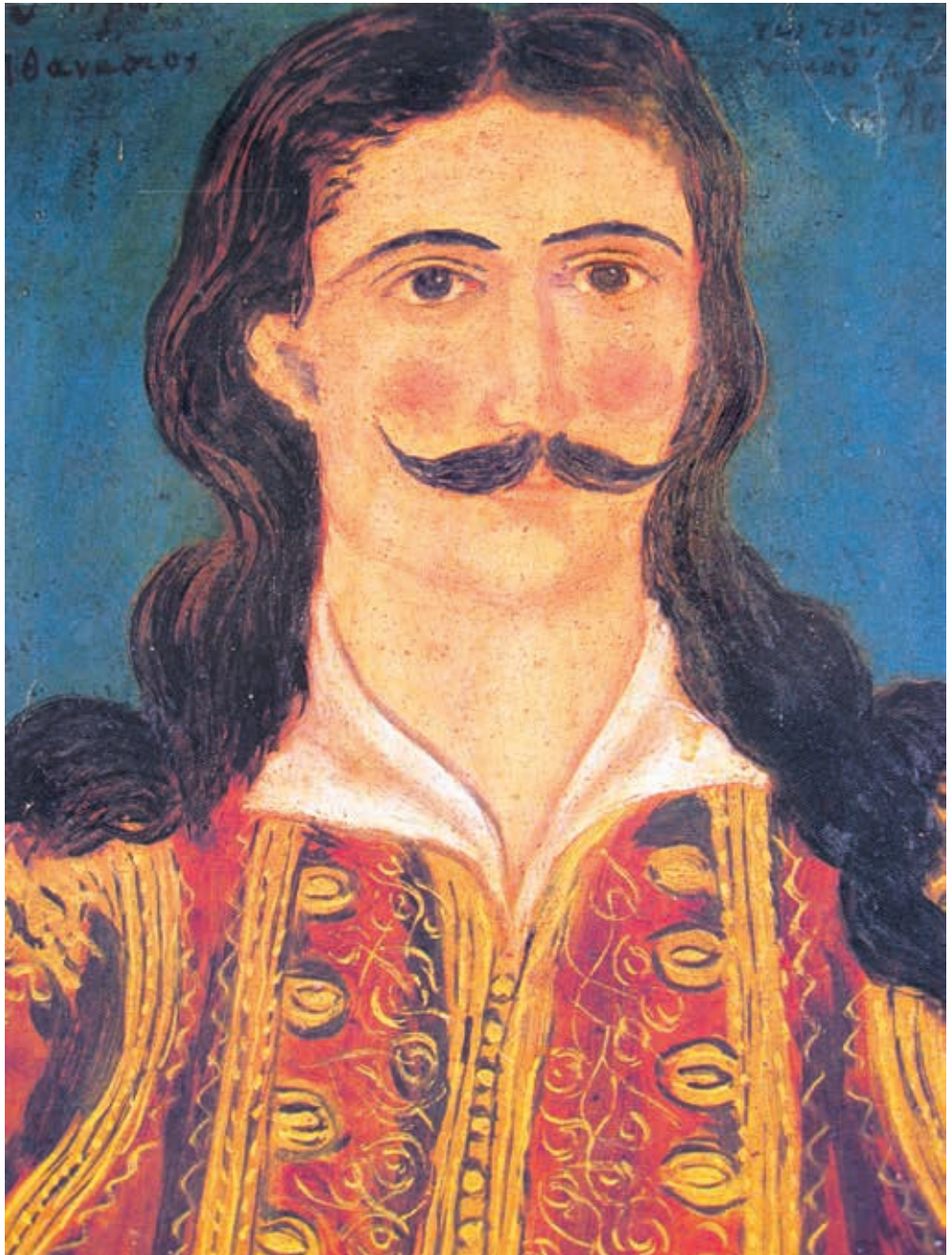
Ἄγγλος ρομαντικὸς ποιητής. Ὑπῆρξε ἓνας ἐκ τῶν καθοριστικότερων ποιητῶν γιὰ τὴν ἐξέλιξη τοῦ ρομαντικοῦ κινήματος στὴν Ἀγγλία. Δὲν γνώρισε ιδιαίτερη δημοφιλία ἐνόσω ζοῦσε, ὡστόσο μετὰ τὸν θάνατό του τὸ ἔργο του ἐκτιμήθηκε δεόντως καταλαμβάνοντας σημαίνουσα θέση στὴν ἀγγλικὴ γραμματεία. Τὸ ποιητικὸ του ἔργο χαρακτηρίζεται ἀπὸ μορφοτεχνικὲς καινοτομίες, λυρισμὸ καὶ μιὰ διάθεση φιλοσοφικῆς ἀντιμετώπισης τῆς πραγματικότητας. Πέραν τοῦ ποιητικοῦ του ἔργου, ὁ Σέλλεϋ συνέθεσε ἐπίσης λυρικὰ δράματα, καθὼς καὶ σημειώσεις ποὺ ἀφοροῦν φιλοσοφικὰ ζητήματα καὶ θέματα ποὺ ἄπτονται τῆς πολιτικῆς ἐπιστήμης. Ἡ ριζοσπαστικὴ γιὰ τὴν ἐποχὴ του σκέψη δὲν τοῦ ἐξασφάλισε τὸ ἀναμενόμενο κοινό, παρ' ὅλα αὐτὰ ἡ παρακαταθήκη τοῦ ἔργου του ἐπηρέασε σὲ βάθος τὴν κατοπινὴ συγγραφικὴ καὶ ἰδεολογικὴ παραγωγὴ στὴν Ἀγγλία καὶ τὴν Εὐρώπη. Ὑπῆρξε ἔνθερος φιλέλληνας, συνθέτοντας στὰ 1821, ἔτος κήρυξης τῆς Ἐπανάστασης, τὸ λυρικὸ δρᾶμα *Ἑλλάς*.

Ἑλλάς [=Hellas: A lyrical drama]

Πηγὴ: Percy B. Shelley, *Ἑλλάς. Λυρικὸ δρᾶμα*, (εἰς.-μτφρ.: Α. Μ. Στρατηγόπουλος), Ἀθήνα, Μπάϋρον, 2012 [1η ἔκδ.: 1932], σσ. 20-22, 28, 33-38, 43-46, 57-58, 60-62.

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

Θεόφιλος Χατζημιχαήλ (1870-1934), *Αθανάσιος Διάκος* | λάδι σὲ χαρτόνι (46 x 43 ἐκ.), Ἰδιω-
τική συλλογή, Βόλος.

Στήν τουρκοπατημένη Ἑλλάδα

(1821)

Πηγείε, κι' ἐσὺ Ταῦγετε μὲ τὴν ψηλὴ κορφή σου,
κι' ἐσεῖς Τέμπη, βαθύσκιωτη καὶ σιωπηλὴ κοιλάδα,
σεῖς τῆς Ἀθήνας ἐξοχές... δυστυχισμένη Ἑλλάδα,
γιὰ νὰ σ' ἐλεφτερώσουνε ποῦ εἶν' οἱ ἥρωες κι' οἱ θεοί σου;

Χώρα γλυκειά, πόσες φορὲς ἢ ταξιδέφτρα Μοῦσα
μ' ἐλπίδα στὸν αἰθέρα σου δὲν ἔχει φτερουγίσει,
στὸ κῦμα ποῦ τὴ θεϊκὴ Ἀφροδίτη ἔχει γεννήσει...
Πότε σταῖ κορφοβούνια σου τὸν οὐρανὸ θωροῦσα...

Πότε ἀπὸ τὰ φιλόξενα κι' ἐγὼ περνοῦσα δάση
ποῦ μοῦ σκέπαζαν ἥλιο φλογερό...—
Σ' ἕνα ἐλαιῶνα φθάνοντας, μόλις εἶχε βραδιάσει,
σταμάτησα κάποιον γέρο-βοσκό.

— «Τῶν θεῶν τοῦ τόπου τὰ κρυφὰ νὰ μοῦ ξεμυστηρέψεις
βοσκέ, ποιά θεὰ μὲς τὶς πηγὲς τάχα νᾶναι κρυμμένη;
καμμιά Νεράιδα κάποτε σοῦ ἔτυχε ν' ἀγναντέψεις
μέσα ἀπὸ δέντρον σκισματιὰ νὰ βγαίνει;

Ὁ Βάκχος ὁ πολύκαρπος ἀκόμη ἐδῶ διαβαίνει;
ἢ τὰ χορτάρια αἵματοπότισε τὸ θῦμα;
μήπως βωμοὶ στοῦ ἀγροῦ τοὺς θεοὺς εἶν' ἀφιερωμένοι;
μήπως εἶναι τῆς Εὐρυδίκης μνημα;»

Καὶ πικραναστενάζοντας ὁ βοσκὸς μοῦ ἀποκρίθη:
— «Στὶς πρασινάδες, κάτου ἐδῶ, εἶν' ἡ κόρη μου θαμμένη,
κι' οἱ γιοί μου εἶναι ἀπ' τοὺς Τούρκους ἀδικοσφαγμένοι,
πατεῖς ἐδῶ ποῦ τὸ αἷμα τους ἐχύθη...»—

Πηγείε, κι' ἐσὺ Ταῦγετε μὲ τὴν ψηλὴ κορφή σου
κι' ἐσεῖς Τέμπη, βαθύσκιωτη καὶ σιωπηλὴ κοιλάδα,
σεῖς τῆς Ἀθήνας ἐξοχές... δυστυχισμένη Ἑλλάδα,
γιὰ νὰ σ' ἐλεφτερώσουνε ποῦ εἶν' οἱ ἥρωες κι' οἱ θεοί σου;

θωροῦσα : (θωρῶ) κοιτάζω | ξεμυστηρέψεις : (ξεμυστηρεύω) ἀποκαλύπτω | σκισματιὰ : σχισμὴ

Όπως πληροφορούμαστε από σημείωση του περιοδικού, το ποίημα μεταφράστηκε στα 1945 από τον Μαρίνο Σιγούρο.

Στὰ ἐρείπια τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδας

ὦ! Ταῦτέτου κορφές, Πηγειοῦ ρεματιά,
βαθύσκιων Τεμπῶν λαγκαδιὰ σιωπηλή,
ὦ! τῆς Ἀθήνας ξωχώρα, Ἑλλάδα φτωχιά,
ποῦ ἔναι νὰ σὲ ξεσκλαβώσουν πολεμιστὲς καὶ θεοί;

Ὅμορφη χώρα, ἡ μούσα μου ἐβουλήθη
νὰ δεῖ τὸν καθαρὸ σου πάντοτε οὐρανό!
Ἄπο τὴ θάλασσά σου ἡ Ἀφροδίτη γεννήθη.
Θαυμάζοντας τὸ χρῶμα τὸ γαλανὸ
καὶ σκέποντας τὴ μέρα τὴν κεφαλὴ
κάτω ἀπὸ δάσος φιλόξενο καὶ πυκνὸ,
σταμάτησα μέσα σ' ἐλιώνα τὸ δειλινὸ
γέρο βοσκὸ στῆς Θεσσαλίας τὴ γῆ.

«Βοσκέ, πές μου τὰ μυστικὰ τῶν θεῶν
τούτης τῆς γῆς. Ποιά θεὰ εἶν' στὶς λαγκαάδες;
Βλέπεις καμιὰ φορὰ νεραίδες δασῶν,
αὐτὲς ποὺ τίς λέγαν Δρυάδες;
Ὁ Βάκχος καρπίζει τὸ κλῆμα τῶν ἀμπελιῶν;
Αὐτὴ ἡ χλόη ποὺ ἔναι κοκκινισμένη
νὰ ἔναι βωμὸς τῆς χώρας, τῶν κοπαδιῶν,
τῆς Εὐρυδικῆς ὁ τάφος ποὺ ἔναι θαμμένη;»
Κι ὁ γέρος λέει μὲ πίκρα μεγάλη:
Εἶναι ἡ κόρη μου ποὺ κοιμᾶται στὸ χῶμα,
τὸ αἷμα τῶν ἀδελφῶν της π' ἀχνίζει ἀκόμα
εἶναι ποὺ Μουσουλμάνοι τοὺς πήρανε τὸ κεφάλι.

ὦ! Ταῦτέτου κορφές, Πηγειοῦ ρεματιά,
βαθύσκιων Τεμπῶν λαγκαδιὰ σιωπηλή,
ὦ! τῆς Ἀθήνας ξωχώρα, Ἑλλάδα φτωχιά,
ποῦ ἔναι νὰ σὲ ξεσκλαβώσουν πολεμιστὲς καὶ θεοί;

«Ποιά πόλη εἶχε χτιστεῖ στὶς λοφοπλαγιές;»
«Ἡ Σπάρτη», λέει ὁ ξεναγός. ὦ! τοῦχοι πεσμένοι,

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἑλευθεριά!

κάτι πέτρες τάφων, χαλασμάτων, χωρὶς γραφές,
 αὐτὴ ἴσως ἡ Σπάρτη, ξακουστὴ στὴν οἰκουμένη!
 Στρατιώτης τοῦ Ἰσμαῆλ στὰ ρεῖπια ρεμβάζει
 καὶ τίς μεγάλες μορφές τῶν ἡρώων χλευάζει,
 τοῦ ἀράθουμου Ἡρακλῆ παιδιῶν ἀνταξίων.
 Μὴ δὲν ἀκῶ ἐκεῖ στίς στοές τῆ γενιὰ νὰ στενάζει;
 Ἔσεῖς δὲν εἴστε, ψυχές τῶν τριακοσίων;

Εὐρώτα, Εὐρώτα, οἱ δάφνες τί ὠφελοῦν
 στὴν ἔρμη καὶ βουβὴ ρεματιά σου;
 Μήνα περιφρονοῦν τὴ σκλαβιά σου
 καὶ τὰ λουλούδια τους δὲν παύουν ν' ἀνθοῦν;
 Εἶσαι ἄδοξος πιά. Ἀπὸ λαοὺς ἀξιωτάτους
 δὲ θὰ ξαναδεῖς τὴ γενιὰ τῶν ἀντρείων
 νὰ πλένουν στὰ κρίνα σου τὰ κορμιά τους
 καὶ στὰ νερά σου ἀπὸ τὰ πέδιλά τους
 νὰ τινάζουν τὸν κουρνιαχτὸ τῶν σταδίων.

Οἱ ἡμέρες ἐκεῖνες ποῦ νὰ ἴναι δὲ
 π' ὁ ἄσπρος κύκνος, κορδωτὸς γιὰ τὰ φτερά του
 τῶν παρθένων τὰ πόδια χαίιδευε τρυφερὰ
 ποῦ στὸν καλαμιώνα σου —τί γλύκα τὸ θρόισμά του—
 γαργαλώντας τὴ Λήδα χλομὴ ἀπὸ ἠδονή,
 γυμνὴ καὶ τρέμουσα στὸν ἀφρὸ τοῦ κυμάτου,
 στὸ στῆθος της ποῦ σκέπαζε μὲ τὰ φτερά του
 ἕνας θεὸς γεννοσποροῦσε αἰώνια τὴ ζωή;

Κι ὁ κύκνος, διωγμένος ἀπὸ μιὰ γῆ
 ἀπ' ὅπου ἀλυσοδένουν τὴν ὁμορφιά,
 μπροστὰ στοῦ σπαθιοῦ τὴν κλαγγή,
 ἐπέταξε ὅπως κι ἡ λευτεριά.

ᾠ! Ταυῆτότου κορφές, Πηνειοῦ ρεματιά,
 βαθύσκιων Τεμπῶν λαγκαδιὰ σιωπηλή,
 ὦ! τῆς Ἀθήνας ξωχώρα, Ἑλλάδα φτωχιά
 ποῦ ἴναι νὰ σὲ ξεσκλαβώσουν πολεμιστὲς καὶ θεοί;

Νάτους στὰ ρεῖπια! Στὰ ὅπλα, ἦρθε ἡ ὥρα,
 τὸ παρελθὸν θὰ ξανάρθει ποῦ κλαίω τώρα!

Νά ἡ Λευτεριά. Μ' αὐτὴ ξαναζεῖς στὸν αἰῶνα,
ἀγνή σὰν τὴν Ἀθηνά θὰ μείνει στὴ χώρα,
ἐκεῖ σ' ὄ,τι ἀπόμεινε ἀπὸ τὸν Παρθενώνα.

Ἀπὸ τὸ Σούνιο, τὰ δάση τοῦ Κιθαιρώνα
κατέβα, λαὸ τοῦ Ἄρη καὶ τοῦ Ποσειδώνα!
Σεῖς ὑψῶστε τὰ τείχη, μ' ἀκόντια χιμῆστε!
Γυναῖκες σ' αὐτὰ τὰ μάρμαρα δεηθεῖτε:
Ὁ βωμὸς τῆς θεᾶς Τύχης ἦταν ἐκεῖ,
γύρ' ἀπὸ τὸ βράχο, γέροντες μαζωχτεῖτε,
πού 'τανε βῆμα γιὰ κάθε ἀγορητή.
Ἡ βάση του μένει. Γιὰ ἡρώων μιλάει γενιὰ
ποὺ στὴ νέα Ἀθῆνα ἀβγαταίνει.
Κοιτᾶχτε... αὐτὴ κράτησε κομμάτια μικρὰ
ἀπὸ τὶς δημηγορίες τοῦ Δημοσθένη.
Πόλεμο στοὺς τυράννους! Λάμνετε σεῖς, παιδιὰ,
ὁ Θεμιστοκλῆς ἔχτισε τείχος ψηλὸ
ποὺ τὸ λιμάνι ὑπερασπίζει.
Ὅμπρός σας τὸ κύμα σπάει καὶ ψιθυρίζει
τὸ ὄνομα τῆς Σαλαμίνας τὸ ἱερό.

Κάτ' ὁ ἐχθρός. Ἡ σάλπιγγα, λεβέντες,
ἤχει πού τὴν ὁρμὴ τῶν Περσῶν εἶχε κόψει παλιά!
Βγεῖτε ἀπὸ τὴ στοά. Εἶναι καλοσημαδιά.
Δύο φορὲς νικητὴς ὁ Κίμων βγῆκε ἀπ' ἐκεῖ,
τότε πού τοῦ πατέρα του ἡ εἰδὴ εἶχε σβῆσει!
Φευγᾶτε, τρέξτε στοῦ πολέμου τὸ ραβᾶτσι,
ὁ δρόμος τοῦ Μαραθῶνα τραβᾶ πρὸς τὰ κεῖ!

Ὡ! Ταῦγέτου κορφές, ρεῖπια τοῦ Πειραιᾶ,
ὦ! Σπάρτη, ἀκοῦτε τῆς νίκης τοὺς ἀλαλαγμούς;
Ἡ Ἑλλάδα γδικήθη, εἶναι λεύτερη πιά,
ἡ Ἑλλάδα ξανάβρε τοὺς ἥρωες, τοὺς θεοὺς!

βαθύσκιον : (βαθύσκιος) περιοχὴ μὲ πυκνὴ σκιά | *ζωχώρα* : (βλ. καὶ ἐξωχώρα) ἐξοχή,
ἐπαρχία, περιφέρεια | *ἐλιώνα* : (ἐλιώνας) ἐλαιώνας | *ρεῖπια* : (ρεῖπιο) ἐρείπιο | *ρεμβάζει* :
(ρεμβάζω) ὄνειροπολῶ | *ἀράθυμος* : (ἀράθυμος) ὀκνηρός (ἐδῶ) κακότροπος, ὀξύθυμος,
ἀψύς | *ἀκῶ* : ἀκούω | *μήνα* : μήπως δέν | *κουρνιαχτό* : (κουρνιαχτός) σύννεφο σκόνης |
κορδωτός : εὐθυτενής, ὑπερήφανος | *γεννοσποροῦσε* : (γεννοσπορῶ) γεννοβολάω, γεννάω |

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

κλαγγή : δυνατὸς μεταλλικὸς ἤχος, κρότος | *χιμῆστε* : (χιμάω· βλ. και χουμάω) ὄρμῳ, ἐφορμῳ | *ἀγορητή* : (ἀγορητής) ὀμιλητής, εἰσηγητής | *ἀβγαταίνει* : (ἀβγαταίνω) πολλαπλασιάζομαι μὲ τὸν καιρό | *λάμνετε* : (λάμνω) τραβῶ κουπί | *εἰδή* : ὄψη, ἐμφάνιση | *ραβαῖσι* : γλέντι | *γδικήθη* : (ἐκδικούμαι) ἐκδικούμαι

Τὸ ποίημα μεταφράστηκε ἀπὸ τὸν Ἡλία Χρόνη και δημοσιεύτηκε γιὰ πρώτη φορά στὴν παρακάτω ἀναφερόμενη ἔκδοση.

Ἀπὸ τὴ θεματικὴ σύγκλιση τῶν δύο ποιημάτων και τὴ σύμπτωση πολλῶν στίχων, θὰ μπορούσαμε νὰ ὑποστηρίξουμε ὅτι ἡ μετάφραση τοῦ Σιγούρου ἀποτελεῖ τελικὰ διασκευή τοῦ ποιήματος, ὑπὸ τὴ μορφή μιᾶς ἐλεύθερης ἀπόδοσης, μιᾶς και ἀρκετοὶ στίχοι παραλείπονται, ἐνῶ ἄλλοι μεταλλάσσονται γιὰ χάρη τῆς ποιητικῆς πράξης. Ἐν προκειμένῳ, προσφέρονται και οἱ δύο πιθανὲς ἐκδοχὲς στὴ διάθεση τοῦ ἀναγνώστη.

Ἀπὸ τὴ θάλασσά σου ἡ Ἀφροδίτη γεννήθη : Σύμφωνα μὲ τὴν ἀρχαιοελληνικὴ μυθολογία, ἡ Ἀφροδίτη, ὅπως μαρτυρᾶ και τὸ ὄνομά της, γεννήθηκε ἀπὸ τὸν ἀφρὸ τῆς θάλασσας, ἀφοῦ ὁ Κρόνος ἔκοψε τὰ γεννητικὰ ὄργανα τοῦ Οὐρανοῦ, πετώντας τα στὴ θάλασσα.

Δρυάδες : Ἀθάνατες νύμφες τῶν δασῶν, τὶς ὁποῖες κυνηγοῦν οἱ Σάτυροι.

Στρατιώτης τοῦ Ἰσμαήλ : Κατὰ τὴν παράδοση τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, ὁ Ἰσμαὴλ ἦταν γιὸς τοῦ Ἀβραάμ και τῆς δούλης του, Ἄγαρ, λόγω τῆς στειρότητας τῆς Σάρρα. Ἐπειτα ἀπὸ τὴ θαυμαστὴ γέννηση τοῦ Ἰσαὰκ ἀπὸ τὴ στείρα Σάρρα, ὁ Ἰσμαὴλ ἐκδιώχθηκε στὴν ἔρημο μαζί μὲ τὴ μητέρα του. Ὁ Ἰσμαὴλ θεωρεῖται ὁ πατέρας τῶν Ἀράβων και συνεκδοκικὰ τῶν μουσουλμάνων. Ἀπὸ τὴ μητέρα του, Ἄγαρ, προέρχεται ἡ ὀνομασία «Ἀγαρηνοί». Ὁ στρατιώτης τοῦ Ἰσμαὴλ, ἐπομένως, ἐννοεῖται ἐδῶ ὁ μουσουλμάνος ὑπῆκοος τῆς αὐτοκρατορίας τῶν Ὀθωμανῶν.

γαργαλώντας τὴ Λήδα : Βασίλισσα τῆς Σπάρτης, σύζυγος τοῦ Τυνδάρεω και τοῦ Δία, ὁ ὁποῖος τὴν ἀποπλάνησε ἔχοντας μεταμορφωθεῖ σὲ κύκνο.

Κάζιμρ Ντελαβίνιε (Casimir Delavigne: Χάβρη, Γαλλία, 1793 – Λυών, Γαλλία, 1843)

Γάλλος ποιητής και δραματουργός. Ἐγραψε ἐκτενῆ ποιήματα μὲ ἀφορμὴ ἱστορικὰ γεγονότα τῆς ἐποχῆς του, ἐνῶ μεταξὺ ἄλλων συνέθεσε πλῆθος δραμάτων, τὰ ὁποῖα τοῦ προσέφεραν φήμη και δημοφιλία, φτάνοντας στὸ σημεῖο νὰ θεωρηθεῖ πατέρας τοῦ δευτέρου γαλλικοῦ θεάτρου. Τὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς ζωῆς του τὸ πέρασε ἐργαζόμενος ὡς βιβλιοθηκονόμος στὸ Palais Royal. Μεταξὺ ἄλλων, τὸ ποιητικὸ του ἔργο ἐμπνεύστηκε θέματα και ἀπὸ τὴν Ἑλληνικὴ Ἐπανάσταση.

«Στὴν τουρκοπατημένη Ἑλλάδα (1821)» [=Aux ruines de la Grèce païenne]

Πηγή: Casimir Delavigne, «Στὴν τουρκοπατημένη Ἑλλάδα (1821)», *Ἑλληνικὴ Δημιουργία* 75 (15 Μαρτίου 1951) 2.

«Στὰ ἐρείπια τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδας» [=Aux ruines de la Grèce païenne]

Πηγή: *Ἡ Ἑλλάδα στὴν Ξένη Ποίηση*, (ἐκλ.-ἐπιμ.: Γιώργος Ζ. Χριστοδουλίδης), Ἀθήνα, Παρασκήνιο, 2005, σσ. 101-103.

Ἀριέστ Σομόφ

(Όρεστ Σόμοβ, 1793-1833)

Ἑλλάδα

(Με τὸν τρόπο τοῦ Ἄρντάν)

*Οἱ Ἄχαιοὶ πληρόνουν
τίς τρέλες τῶν βασιλιάδων τους*
ΟΡΑΤΙΟΣ

Ποῦ ταξιδεύω μὲ τὴ φαντασία μου;
Συγκίνηση καὶ θαυμασμός μὲ κατακλύζει!
Στις ὄχθες σου βρίσκομαι Ἰλισέ;
Πατῶ στὰ χώματά σου;
Χώρα λατρεμένη ἀπὸ τοὺς θεοὺς
Καὶ ἀπὸ ἡμίθεους κατοικημένη —
Τώρα εἶσαι παγωμένη καὶ βουβή.
Μιὰ φρίκη μοῦ σπαράζει τὴν ψυχή!
Χώρα γεμάτη ἥρωες,
Τρόμος τοῦ ἐχθροῦ στις μάχες,
Σεῖς ποὺ τὴν ἐλευθεριά λατρέψατε.
Ὡ δοξασμένες σκιές, ἀκοῦστε τὴ λυπημένη μου φωνή,
Δεῖτε πῶς στενάζουν οἱ Ἕλληνες στις ἀλυσίδες
Χρόνια τώρα, ζοῦνε στὴ σκλαβιά.
Κι ἡ Ἑλλάδα, λίκνο τῶν τεχνῶν,
Στὸ ἔλεος τῶν βαρβάρων παραδομένη
Ἀκοῦστε πῶς ἀναστενάζει,
Πῶς τὴ βαραίνουν τὰ δεσμά,
Δεῖτε τὰ δάκρυα ποὺ χύνει
Πάνω στοὺς τάφους τῶν παιδιῶν της
Ζώντας μὲς στὴν ἐρημία...
Στὴν καταφρόνια τῆς σκλαβιάς
Ἐσβησε λοιπὸν τὸ ἐλληνικὸ τὸ πνεῦμα!
Δειλοὶ οἱ ἀπόγονοι τοῦ Περικλῆ ἀπαθεῖς
Τὰ ἐρείπια τῆς πατρίδας ἀντικρίζουν!
Δὲ μιλοῦνε μέσα τους οἱ δοξασμένοι πρόγονοί τους,
Τοὺς αἰώνιους θησαυροὺς τῆς γνώσης ἀγνοοῦν,
Δὲν τοὺς θυμοῦνται καὶ δὲν τοὺς θρηγοῦν!
Μόνο τίς ἀλυσίδες σέρνουν, εἶναι σκουριασμένα τὰ σπαθιά!

Ἀλίμονο! Ἐνα τεράστιο κοιμητήριον ἢ Ἑλλάδα
 Στὰ ἐρείπιά της βυθισμένη
 Κι ὁ ταξιδιώτης μὲ θλιμμένο βλέμμα
 Παντοῦ τυράννων ἴχνη βλέπει,
 Χορταριασμένους τάφους θεωρεῖ,
 Ἑρώων τάφους. Ἐδῶ ἦταν οἱ Θερμοπύλες!
 Οἱ Ἕλληνες γονατισμένοι ἀπ' τὸ ζυγὸν
 Κάτω ἀπὸ τὸ μαστίγιον στενάζουν!
 ὦ, σηκωθεῖτε ἐσεῖς οἱ δοξασμένοι!
 Ἡμίθει ἀτρόμητοι, ξυπνήστε!
 Ἄς ἀνάψει ἡ μάχη,
 Ποτάμια αἶμα ἄς χυθοῦν γιὰ τὴν πατρίδα!
 Δοξασμένοι πρόγονοι, φανερωθεῖτε!
 Κι οἱ ἀντρειωμένοι τὰ χνάρια σας ἀκολουθοῦν,
 Τοὺς βαρβάρους σκληρὰ θὰ ἐκδικηθοῦν.
 Πέρα ἀπὸ τὴ θάλασσα θὰ τοὺς πετάξουν!
 Ἀλίμονο! Δὲν παίρνω ἀπάντηση καμιά.
 Ἄκρα τοῦ τάφου σιωπὴ. Οἱ ἡμίθει κοιμοῦνται!
 Ὁ Πλούτωνας φυλακισμένους στὸν κάτω κόσμον τοὺς κρατᾷ
 Καὶ στὸν πάνω κόσμον μόνο στεναγμοὶ σκλαβιάς!
 Καθὼς μ' εὐλάβεια προσφέρω
 Τὰ δοξασμένα ὀνόματα τὰ ἡρωϊκὰ
 Τὰ βέβηλα χέρια τῶν τυράννων
 Τοὺς ἀρχαίους ναοὺς γκρεμίζουν!
 Μὰ νὰ ποῦ ἀκούστηκε ἡ προσευχή μου!
 Οἱ Ἕλληνες ξεσηκωθῆκαν: τρέμουν οἱ τύρανοι
 Καὶ ἀγάλονται τῶν προγόνων οἱ σκιές,
 Τὸ πνεῦμα τους ξαναγεννιέται στῶν Ἑλλήνων τὶς καρδιές!
 Χτυπᾶτε ἀλύπητα, χτυπᾶτε μὲ ὀργή,
 Ἐμπρός, ἐμπρός στὸν ἀγῶνα!
 Θάρρος! Τῆς ἐκδίκησης ἦρθε ἡ ὥρα.
 Μὲ τὸ αἶμα σας ξεπλύντε τὴ ντροπή,
 Τὴν εἰρήνην κερδίστε μὲ σπαθί!
 Ὅλοι μαζὶ γιὰ τὴν Ἐλευθεριά.
 Σᾶς παραστέκει κι ὁ Θεός.

σπαράζει : (σπαράζω) σκίζω | *λίκνο* : (έδω) ο τόπος όπου γεννήθηκε κάποιος ή κάτι | *έρημια* : απόλυτη έρημωση, ολοκληρωτική απόλεια ανθρώπων κι έμφυτων οργανισμών | *καταφρόνια* : περιφρόνηση, επίδειξη ανυποληψίας προς κάποιον | *θωρεῖ* : (θωρῶ) κοιτάζω | *στενάζουν* : (στενάζω) αναστενάζω, βγάζω έπιφωνήματα πόνου, θλίψης και δυσαρέσκειας | *χνάρια* : (χνάρι) ἴχνος | *βέβηλα* : (βέβηλος) ιερόσυλος, βλάσφημος | *ἀγάλλονται* : (ἀγάλλομαι) χαιρομαι ὑπερβολικά, γαλινεύω, ικανοποιούμαι

Τὸ ποίημα μεταφράστηκε ἀπὸ τὸν Χριστόφορο Λιοντάκη.

Οἱ Ἀχαιοὶ πληρόνουν / τὶς τρέλες τῶν βασιλιάδων τους : Τὸ μὶτο τοῦ ποιήματος προέρχεται ἀπὸ τὴ δεύτερη ἐπιστολὴ τοῦ Ὀρατίου: «quidquid delirant reges, plectuntur Achivi» (*Epist.* I, 2: 14).

Στὶς ὄχθες σου βρίσκομαι Ἰλισέ : Ἀναφορὰ στὸν ποταμὸ Ἰλισό (βλ. καὶ Ἰλισός), ποὺ διερχόταν μέχρι τὶς ἀρχὲς τοῦ 20οῦ αἰῶνος τὸ νοτιοανατολικὸ τμήμα τῆς Ἀθήνας, προτοῦ χαθεῖ κάτω ἀπὸ τὴν ἐπεκτεινόμενη ἀνοικοδόμησι τῆς πόλεως. Οἱ ἀναφορὲς τοῦ ποταμοῦ σὲ πολλὰ ἔργα τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος τοῦ προσέδωσαν μυθικὴ διάστασι στὰ μάτια τῶν ξένων περιηγητῶν.

Ἐδῶ ἦταν οἱ Θερμοπύλες : Ἀναφορὰ στὴν ἡρωϊκὴ ἀντίστασι τῶν Σπαρτιατῶν, τῶν Θεσπιέων καὶ τῶν Θηβαίων στὸ στενὸ τῶν Θερμοπυλῶν (480 π.Χ.), ὅπου στὴν προσπάθειά τους νὰ ἀποκρούσουν τὴν περσικὴ ἐπίθεσι κατὰφεραν, ἂν καὶ χάθηκαν ὅλοι, νὰ ἀντιμετωπίσουν τοὺς Πέρσες προκαλώντας τους σοβαρὲς ἀπώλειες.

Ὁ Πλούτωνας φυλακισμένους στὸν κάτω κόσμῳ τοὺς κρατᾶ : Σύμφωνα μὲ τὴν ἀρχαιοελληνικὴ μυθολογικὴ παράδοσι, ὁ Πλούτωνας, γιὸς τοῦ Κρόνου καὶ τῆς Ρέας, ἦταν ὁ θεὸς τοῦ Κάτω Κόσμου.

Ἀριέστ Σομόφ (Όрест Миха́йлович Сόмов: Βοβτσάνσκ, Ρωσσία [σημ. Οὐκρανία], 1793 – Αγία Πετρούπολη, Ρωσσία, 1833)

Οὐκρανὸς μεταφραστής, κριτικὸς, ἐκδότης, ἐπιμελητὴς ἐκδόσεων καὶ ρομαντικὸς συγγραφέας. Στὰ 1817 μετοίκησε στὴν Ρωσσία καί, παρόλο ποὺ τὸ ἔργο του γράφτηκε στὰ ρωσσικά, ἡ οὐκρανικὴ ἱστορία, ἡ λαϊκὴ παράδοσι καὶ θέματα ἀπὸ τὴν ἐπαρχία τῆς πατρίδος του ἀποτελοῦν τὰ κατ' ἐξοχὴν κέντρα ἀναφορᾶς του. Μεταξὺ ἄλλων ἔγραψε λαϊκὲς ἀφηγήσεις καὶ παραμύθια, ἐμπνεόμενος ἀπὸ τὴν οὐκρανικὴ λαϊκὴ παράδοσι. Τόσο ἡ λογοτεχνικὴ του παραγωγή ὅσο καὶ οἱ κριτικὲς του θέσεις ἔχαιραν εὐρείας ἀναγνώρισις καὶ ἀποδοχῆς ἀπὸ τὸ ρωσσικὸ κοινὸ.

«Ἑλλάδα (Μὲ τὸν τρόπο τοῦ Ἄρνταν)»

Πηγὴ: *Ἡ Ἑλληνικὴ Ἐπανάστασι τοῦ 1821 στὸν καθρέφτη τῆς ρωσικῆς ποιήσις*, (ἐπιλ.-εἰσαγ.-ἐπιμ.: Σόνια Ἰλίνσκαγια), Ἀθήνα, Ἐστία, 2001, σσ. 109-111.

Ἡ γλαύκα

Τῆς σοφίας με εἶπαν
Πουλί·
Στῆς Ἀθηνᾶς καθόμουν τοὺς βωμοὺς
Τὴν ἄγια φλόγα τῆς βαστώντας ζωντανή.
Ἐρείπια τώρα κείτεται σωρὸς
Τῆς Θεᾶς μου ὁ ναὸς
Στοῦ Κέκροπα τὸ κάστρο,
Σβηστήκανε, ξεψύχησαν,
Οἱ τελευταῖοι τοῦ σφάγιου σπινθηρισμοί.
Παραδόθηκα τότε στὴ νύχτα,
Στῆς ἀργόσυρτης μέρας τὸν ὕπνο·
Κι ὅταν πλαγιάζει ὁ κόσμος,
Θωρῶ τῆς γῆς τὴ σκοτεινιά
Μὲ μάτια φεγγοβόλα
Καὶ σκούζω Ἀλλοίμονο! Ἀλλοίμονο!
Πάνω ἀπὸ τὴν παρᾶνοια τῆς φωτεινῆς ἡμέρας!
Μὰ δὲν με νιώθουν οἱ ἄνθρωποι·
Ἀναρριγοῦν ὅταν μ' ἀκοῦν,
Μὲ λὲν μηνύτρα τοῦ κακοῦ,
Ποὺ προξενεῦω τὴν ἀλήθεια μοναχά.

Μεσάνυχτα
Τίναξα πάνω ἀπ' τὴν Ἑλλάδα τὰ φτερά μου·
Ἄστρο δὲν φώτιζε τὸν οὐρανὸ κανένα,
Τοῦ φεγγαριοῦ στὰ νέφη κολυμποῦσε
Ματοβαμμένο τὸ δρεπάνι.
Ὅσο ποτὲ τὸ φώτιζαν
Φλεγόμενες οἱ πόλεις,
Τῶν καλυβιῶν ποὺ κάπνιζαν οἱ πυρωσιές
Καὶ τῶν σωρῶν ποὺ καίγονταν οἱ φλόγες,
Σὰν μέρα τὸ φωτίζανε,
Κι ἐγὼ νὰ σκούζω Ἀλλοίμονο! Ἀλλοίμονο!
Πάνω ἀπ' τῆς φωτεινῆς ἡμέρας τὴν ἀναλαμπή.

Ἄκουσα βρέφη πού κλαψούριζαν στὸ αἶμα
 Στῆς σκοτωμένης μάνας τους τὰ στήθια,
 Εἶδα παρθένες μοναχὲς νὰ σέρνονται ἀπ' τὰ κελλιά
 Στὸν πόθο τὸν μαινόμενο σφαχτάρια,
 Εἶδα ναοὺς χριστιανικοὺς
 Ἐρείπια νὰ γκρεμίζονται σωρός,
 Καὶ ἀνάμεσά τους λείψανα
 Διαμελισμένα τῶν παπάδων
 Στὶς πέτρες μοιρασμένα.
 Τότε τὰ μάτια μου ἔκλεισα μπροστὰ στὸν κεραυνὸ
 Κι ἄκουσα κάτωθι μου ἓνα μακρὸ
 Οὐρλιαχτό, ἓνα κλαυθμύρισμα, ἓναν θρῆνο,
 Ἀλαλαγμό, κατάρρα καὶ ὀργῆς τριγμό –
 Κι ἔγινε τότε σιωπή.

Καὶ ἀνοιξά τὰ πληγωμένα μάτια,
 Κι εἶδα σὲ ὄχθη ποταμοῦ
 Ἐφιππους σταυροφόρους καὶ πεζοὺς·
 Δὲν ἔφτανα τὸ πλῆθος τους νὰ δῶ,
 Καὶ τὰ φτερά μου τίναξα ψηλά.
 Καὶ ἄρματα στὰ χέρια τους βαστοῦσαν,
 Καὶ φλέγονταν τὰ μάτια τους
 Σὰν τῶν δοράτων τὶς αἰχμὲς
 Γιὰ αἶμα.
 Καὶ τότε φώναξα Ἀλλοίμονο! Ἀλλοίμονο!
 Καὶ φώναξα Ἐκδίκηση! Ἐκδίκηση!
 Καὶ φώναξα Βοήθεια! Βοήθεια!
 Καὶ θά 'σκουζα ὦρα πολλή ἀκόμη,
 Ἄν δὲν ξημέρωνε τὸ φῶς,
 Τὰ μάτια μου ἂν δὲ θάμπωνε
 Νὰ μὲ τυφλώσει ὁ ἥλιος.
 Κι ἓνα κοπάδι σκωπτικοῦ τοῦ ἀνέμου συρφετοῦ
 Πέταξε γύρω μου σφυρίζοντας καὶ σκούζοντας,
 Πνίγοντας τὶς κραυγές μου.
 Καὶ τότε φώναξα Ἀλλοίμονο! Ἀλλοίμονο!
 Πάνω ἀπὸ τὴν παράνοια τῆς φωτεινῆς ἡμέρας!

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

βωμούς : (βωμός) θυσιαστήριο | *σφάγιον* : (σφάγιο) σφαχτάρι, ζῶο πού προορίζεται γιά σφαγή, θυσία | *θωρῶ* : κοιτάζω | *σκούζω* : φωνάζω δυνατά, οὐρλιάζω | *ἀναρριγοῦν* : (ἀναρριγῶ) ἀνατριχιάζω | *μηνύτρα* : (μηνυτής) αὐτὸς πού πληροφορεῖ κάποιον γιά κάτι μάρτυρας | *προξενεύω* : μεσολαβῶ (συνήθως γιά μιὰ γνωριμία ἢ ἕναν γάμο) | *ματοβαμμένο* : (ματοβαμμένος· βλ. καὶ αἱματοβαμμένος) βαμμένος μὲ αἷμα | *δρεπάνι* : αἰχμηρὸ ἀγροτικὸ ἔργα-λεῖο θερισμοῦ | *πυρωσιές* : (πυρωσιά· βλ. καὶ παρασιτιά) ἐστία, τζάκι· (ἐδῶ) φλόγα, πυρά | *σφαχτάρια* : (σφαχτάρι) σφάγιο, ζῶο πού προορίζεται γιά σφαγή | *λείψανα* : (λείψανο) (ἐδῶ) νεκρὸ σῶμα | *διαμελισμένα* : (διαμελισμένος < διαμελίζω) κομματιάζω, ἀποσπῶ τὰ μέλη ἀπὸ τὸ σῶμα | *κάτωθε* : ἀπὸ κάτω | *κλαυθύρισμα* : (βλ. καὶ κλαυθυρισμός) κλαψούρισμα, κλάμα μὲ παράπονο | *ἀλαλαγμός* : (ἀλαλαγμός) δυνατὸς ἤχος· ἐπαναλαμβανόμενῃ κραυγῇ | *τριγμός* : (τριγμός) τρίζιμο· ἀστάθεια | *ἔφιππος* : (ἔφιππος) καβαλάρης | *αἰχμές* : (αἰχμή) λεπίδα | *σκωπικοῦ* : (σκωπτικός) κοροϊδευτικός | *συρφετοῦ* : (συρφετός) ἀσύνταχτο πλῆθος

Τὸ ποίημα προέρχεται ἀπὸ τὴ συλλογὴ *Ἄσματα τῶν Ἑλλήνων, Δεύτερο τετράδιο*.

Στοῦ Κέκροπα τὸ κάστρο : Ὁ Κέκροπας ἦταν μυθικὸς βασιλεὺς τῆς Ἀθήνας. Ἦταν ἐκεῖνος πού, κατὰ τὸν θρύλο, ἔκρινε τὴ φιλονικία Ἀθηναῖς-Ποσειδῶνος γιά τὴν ὄνοματοδοσία τῆς πόλεως.

Ἡ Ἑλλάδα καὶ ὁ κόσμος

Χωρὶς τὴν ἐλευθερία, τί θὰ ἦσουν, Ἑλλάδα;
Χωρὶς ἐσένα, Ἑλλάδα, τί θὰ ἦταν ὁ κόσμος;

Ἐλᾶτε οἱ λαοὶ ὅλης τῆς γῆς,
Δεῖτε τὰ στήθια πού σᾶς θήλασαν
Μὲ τὸ καθάριο γάλα τῆς σοφίας!—
Θ' ἀφήσετε νὰ τὰ σπαράξουν βάρβαροι;
Δεῖτε τὰ μάτια
Πού σᾶς φώτισαν
Μὲ τὴν οὐράνια τῆς ὁμορφιάς ἀχτίδα—
Θ' ἀφήσετε νὰ τὰ τυφλώσουν βάρβαροι;

Δεῖτε τὴ φλόγα
Πού σᾶς θέρμανε
Βαθιά μέσα στὰ στήθια,
Ὡστε νὰ νιώσετε
Ποιοὶ εἴσαστε,
Τί λαχταρᾶτε,
Τί σᾶς μέλλεται,
Τοῦ ἀνθρωπισμοῦ σας τὴν εὐγένεια
Καὶ τὴν ἐλευθερία σας!—

Θ' ἀφήσετε νὰ τὰ κουρσεύουν βάρβαροι;
 Ἐλᾶτε οἱ λαοὶ ὅλης τῆς γῆς,
 Ἐλᾶτε καὶ προστρέξτε νὰ λευτερωθοῦν,
 Αὐτοὶ ποὺ ὅλους σᾶς λευτέρωσαν!

Χωρὶς τὴν ἐλευθερία, τί θὰ ἦσουν, Ἑλλάδα;
 Χωρὶς ἐσένα, Ἑλλάδα, τί θὰ ἦταν ὁ κόσμος;

σπαράζουν : (σπαράζω) (ἐδῶ) σπάζω, κατακερματίζω | *μέλλεται* : ἐπίκειται | *κουρσεύουν* : (κουρσεύω) λεηλατῶ, ληστεύω

Τὸ ποίημα προέρχεται ἀπὸ τὴ συλλογὴ *Νεώτατα ᾄσματα τῶν Ἑλλήνων, Δεύτερο τετράδιο*.

Ἡ ἐλπίδα τῆς Ἑλλάδας

Ἀδελφια, μὴ γυρεύετε βοήθεια ἀπ' ἀλλουνοῦς,
 Κυττᾶτε μόνο μέσα σας, τί λέει ἡ καρδιά κι ὁ νοῦς.
 Τῆς λευτεριᾶς ἐγγυητῆς κανεῖς δὲν θὰ βρεθεῖ,
 Κανεῖς, ἀδελφια, πλάϊ σας ξένος δὲν θὰ σταθεῖ.
 Μονάχη σου φορτώθηκες τὸν δουλικὸ ζυγὸ,
 Μονάχη σου τὸν ἔσυρες, τὸν σέρνεις ὡς ἐδῶ·
 Ποιὸς τό λπιζε αὐτὸ ποτέ, Ἑλλάδα παινεμένη,
 Ὁ τράχηλός σου βέβηλο χέρι νὰ ὑπομένει.
 Μόνη σου τώρα πάλεψε νὰ βρεῖς τὴ λευτεριά σου,
 Τὸ κριῖμα θέλει πλερωμὴ κι ἡ δόξα τ' ἄρματα σου,
 Οἱ ἄλλοι θρήνους, οἱ πολλοί, καὶ προσευχὲς γιὰ σένα,
 Καὶ συμβουλάτορες σωρός, καὶ λόγια στὰ χαμένα:
 Μὴ ἀνωφέλευτα θρηνηῖς κι ἐλπίζεις γιὰ τὰ ἄλλοῦ,
 Ἡ λευτεριά εἶναι χάλασμα στὴν ἄμμο τοῦ γιαλοῦ.
 Τ' ἀρχαῖα μεγαλεῖα σου στοῦ κόσμον τὴ σκηνή,
 Τί δούλον τί ἐλεύθερον στολίζον τὴ θανά.
 Ρίξε πρηγῆς τὰ ὄπλα σου στοῦ Τούρκου τὰ σκαλιά,
 Καὶ σκλάβας δέξου πάλι εἰρηρικὰ τὴν τραχηλιά:
 Καὶ τότε στήριγμα θὰ βρεῖς μὲς στὴ Χριστιανοσύνη,
 «Συχώριο κι ἄφεριμ, ραγιᾶ», τοῦ Τούρκου ἢ καλοσύνη.
 Εἰρήνη θέλει ἡ Εὐρώπη μας καὶ τάξη. Τὴ μολεύεις.
 Τῆς λευτεριᾶς τὸ φάντασμα τί τὸ καβαλλικεύεις;
 Ἀπὸ νὰ ἀφέντη μὴ ζητᾶς τὸν ἄλλο νὰ χτυπήσει,

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

Τοῦ Τούρκου βάνουμε σοφά, θρόνο γιὰ νὰ καθήσει.

— Τὸ βλέμμα, Ἑλλάδα, ποῦ τὸ στρέφεις πιά;

— Παιδί μου, στὸ Θεό.

Παρηγοριὰ καὶ σκέπη μου, στὴ μάχη, στὸ χαμό.

ζυγὸ : (ζυγός) (ἐδῶ) σκλαβιά | *παινεμένη* : (παινεμένος < παινεύω) ἐπαινῶ, ἐξαίρω | *τράχηλος* : (ἐδῶ) λαιμός, αὐχένος | *βέβηλο* : (βέβηλος) ἀνίερος, ἱερόσυλος, βλάσφημος | *συμβουλάτορες* : (συμβουλάτορας) σύμβουλος | *ἀνωφέλευτα* : (ἀνωφέλευτος) ἀνώφελος, ἄχρηστος | *γιαλοῦ* : (γιαλός) αἰγιαλός, παραλία, ἀκτή | *θανή* : τελευτή, θάνατος | *συχώριο* : συγχώρεση, ἄφεση | *ἄφεριμ* : μπράβο | *ραγιᾶ* : (ραγιας) ὑπόδουλος, σκλάβος | *βάνουμε* : (βάνω) βάζω

Τὸ ποίημα προέρχεται ἀπὸ τὰ *Ἄσματα τῶν Ἑλλήνων, Πρῶτο τετράδιο*.

Ὁ Ἀλέξανδρος Ὑψηλάντης στὸ Μούνκατς

Στοῦ Μούνκατς τὸν ἀκρόπυργο ριγμένους, στὴ σιδερόφρακτη σκουριά, κι ἐνῶ ἡ ἄγρια θύελλα μαινόταν ἔξω, καὶ μαῦρα σύννεφα σκεπάζανε στὸ διάβα τους τ' ἄστρα καὶ τὸ φεγγάρι, ὁ Ὑψηλάντης, τῶν Ἑλλήνων ὁ ἀρχηγός, πικραναστέναζε: «Κριμα ποῦ μ' ἔχουν δέσμιο ἐδῶ!».

Τὸ βλέμμα του ἀπλανές στὸ βύθος τοῦ μεσημεριοῦ:

«Ἄς κείτομον στὸ χῶμα σου, πατρίδα ἀγαπημένη».

Κι ἀνοίξε τὸ παράθυρο, τὴν ἔρημη νὰ δεῖ ὡς πέρα γῆ·

Κοράκια σμήνη χαμηλά, καὶ στὰ πετρώματα ψηλὰ σταυραετοί.

Κι ἐκεῖνος ἀναστέναζε ξανά: «Νὰ μὴ τοῦ φέρουν μῆνυμα

κανένα ἀπ' τὴν πατρίδα;». Καὶ βάραιναν τὰ βλέφαρα –

ἀπὸ τὰ δάκρυα ἴσως; τοῦ ὕπνου τὸ μολύβι; καὶ τὸ κεφάλι βύθισε στὰ χέρια.

Τὸ πρόσωπό του δεῖτε πῶς φωτᾶ – λές ὄνειρεύεται τὸ πατρικὸ του χῶμα.

Καθόταν, καὶ στὸν ὕπνο του ἦρθ' ἓνας ἥρωας μελιχρός,

θωρώντας τον στὴ λύπη του μὲ βλέμμα καθαρό:

«Ἀλέξανδρε Ὑψηλάντη, ἔχε γειὰ καὶ θάρρητα μαζί!

Στὸ μονοπάτι τὸ στενὸ ποῦ ἔχει τὸ αἷμα μου χυθεῖ,

κι ὅπου σὲ τάφο κείτονται κοινὸ τῆς Σπάρτης οἱ τριακόσοι,

διαβῆκαν τώρα οἱ βάρβαροι καὶ πάτησαν τὴ λευτεριά.

Νὰ φέρει αὐτὸ τὸ μῆνυμα ἔχει τὸ πνεῦμα μου σταλεῖ.

Ἡ πέτρα, Ἑλλάδα, ἡ ἀγιασμένη πάλι θὰ λευτερωθεῖ!».

Ἐυπνᾶ ὁ ἡγεμόνας ἀπ' τὸν ὕπνο καὶ ἀναφωνεῖ: «Ὁ Λεωνίδα!»

Καὶ ὑγραίνεται τὸ πρόσωπο μὲ δάκρυα χαρᾶς.

Ἄκου· πάνω ἀπὸ τὸ κεφάλι του κάτι θροῖζει,

σταυραετὸς τινάζεται ἀπ' τῆ σιδεριά
καὶ τῆ φτερούγα του στὸ φεγγαρόφωτο ζυγίζει.

σιδερόφρακτη : (σιδερόφρακτος· βλ. καὶ σιδερόφραχτος, σιδηρόφραχτος καὶ σιδηρόφρακτος) (ἐδῶ) περιτριγυρισμένος ἀπὸ σίδηρα, φυλακισμένος | *μαινόταν* : (μαίνομαι) βρίσκομαι σὲ κατάσταση μανίας, ὀργιάζω | *διάβα* : πέρασμα | *δέσμο* : (δέσμιος) δεσμώτης, φυλακισμένος | *ἀπλανές* : (ἀπλανής) προσηλωμένος, κολλημένος | *βύθος* : βάθος, βυθός | *κείτομον* : (κείτομαι) βρίσκομαι ξαπλωμένος, κείμαι | *σμήνη* : (σμήνος) κοπάδι ἀπὸ πετούμενα | *μολύβι* : (ἐδῶ) μόλυβδος | *φωτᾶ* : (φωτῶ) φωτίζω | *μελιχρός* : ἡδύς, γλυκός | *θωρώντας* : (θωρῶ) κοιτάζω | *θάρρητα* : θάρρος, κουράγιο | *θροίζει* : (θροίζω) ὁ ἦχος ποῦ κάνει ὁ ἄνεμος περνώντας μέσα ἀπὸ φυλλωσιές | *ζυγίζει* : (ζυγίζω) (ἐδῶ) εὐθυγραμμίζω

Τὸ ποίημα προέρχεται ἀπὸ τὴ συλλογὴ *Ἄσματα τῶν Ἑλλήνων, Δεύτερο τετράδιο*.

Μούνκατς : Πρόκειται γιὰ τὸ φρούριο τοῦ ἐγκλεισμοῦ τοῦ Ἀλέξανδρου Ὑψηλάντη στὰ Καρπάθια ὄρη τῆς Αὐστροουγγαρίας.

Κωνσταντῖνος Κανάρης

Ὁ Κωνσταντῆς Κανάρης κείμεται στὸν τάφο αὐτοῦ.
Ὡς χριστιανὸς πορεύτηκα στὸν Κύριο καὶ Θεό.
Δυὸ στόλους ὀθωμανικοὺς τίναξα στὸν ἀέρα,
Μόνον ποῦ μιὰν εὐχὴ πῆρα μαζί στὸν τάφο πέρα:
Μὲς στοῦ πελάου τ' ἀστραποβρόντημα ν' ἀξιωθῶ
μὲ τοῦ ἐχθροῦ τὸν τρίτο στόλο ἀντάμα νὰ χαθῶ.
Τώρα σὲ χῶμα ἐλεύθερο τὸ σῶμα μου ἔχουν χώσει –
Ἄς μείνει, Θεέ μου, ἐλεύθερο, ἀνθὸς γιὰ νὰ φυτρώσει.

κείμεται : (κείτομαι) βρίσκομαι ξαπλωμένος | *πορεύτηκα* : (πορεύομαι) προχωρῶ· (ἐδῶ) ζῶ, διαβιῶ | *πελάου* : (πέλαο) πέλαγος | *ἀντάμα* : μαζί

Τὸ ποίημα προέρχεται ἀπὸ τὴ συλλογὴ *Νεώτατα ἄσματα τῶν Ἑλλήνων*. Πρόκειται γιὰ ἓνα προληπτικὰ γραμμένο ἐπιτύμβιο γιὰ τὸν ἀγωνιστὴ Ὁ Μύλλερ πέθανε τὸ 1827 καὶ ὁ Κανάρης μισὸν αἰῶνα ἀργότερα, τὸ 1877.

Τώρα σὲ χῶμα ἐλεύθερο τὸ σῶμα μου ἔχουν χώσει : Μεταφραστικὴ παραπομπὴ στὴν ἔκφραση «Τὸν συγύρισε ἡ φαμελιά του καὶ τὸν χώσαμεν» ἀπὸ τὰ *Ἀπομνημονεύματα Στρατηγοῦ Μακρυγιάννη*.

Μᾶρκος Μπότσαρης

[σὲ ἀπόδοση καταλογάδηγ]

Τὶς Πύλες τὶς ψηλὲς ἀνοιξε, Μεσολόγγι, πόλη μου τιμημένη, ὅπου ἀναπαύονται κορμιὰ ἥρωϊκά, οἱ πρόμαχοι τοῦ εὐφρόσυνου θανάτου! Τὶς Πύλες ἀνοιξε, τοὺς τάφους σου στὴ γῆ βαθιά, μὲ δάφνες τὸ δρόμο μας στρώσε, τὸν

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

αιθέρα ψηλά! Τοῦ Μπότσαρη τὸ ἄχραντο κορμὶ σοῦ φέρνουμε στοὺς ὤμους! Ὁ Μᾶρκος Μπότσαρης! Ποιὸς τὸ ἀντέχει τέτοιον ἥρωα νὰ θρηνεῖ; Καὶ τί νὰ ἱστορήσω πρῶτα, τοὺς ἄθλους του ἢ τίς πληγές; Δὲν εἶναι ἄθλος του χωρὶς πληγὴ, οὔτε πληγὴ χωρὶς τὸν ἄθλο της μαζί! Δὲς τὰ σαρίκια μας ποὺ ἀνεμίζουν στίς λόγχες ψηλά! Στὸ φέρετρό του ἐπάνω, δές, ἀκουμποῦν τῶν Τούρκων οἱ σημαῖες! Τὰ τελευταῖα, κοίτα, λάφυρα τῆς μάχης τοῦ Καρπενησιοῦ, ἀπὸ τοῦ ἥρωα τὸ χέρι, ἐκεῖ ποὺ τὸ ἀτσάλι του μεθύστηκε στὸ αἷμα!

Μάζεψε τοὺς στρατιῶτες του μεσάνυχτα βαθιά· σπιθοβολούσανε σὰν ἀστραπὲς τὰ μάτια μας στὴ νύχτα· σπάσαμε ἀλαλάζοντας στὸ γόνατο τῆ θήκη τοῦ σπαθιοῦ, γιὰ νὰ θερίσουμε τὴν τούρκικη βοσκὴ μὲ τὸ δρεπάνι. Κι εὐχόμεσταν ὁ ἓνας τ' ἄλλουνοῦ στρίβοντας τὰ μουστάκια μας, καὶ ἐκεῖνος χτύπαε μὲ τὸ πόδι του τὴ γῆ, καὶ προκαλοῦσε μὲ τὸ γιαταγάνι. Καὶ τότε ἀντήχησε τοῦ Μπότσαρη ἡ φωνή: «Ἄπάνω τους, στ' ἀλλόφυλα θεριά! Ἀκολουθᾶτε με καὶ μὴ χαθεῖτε στὸ γιουρούσι τῶν ἐχθρῶν! Κοιτᾶτε με ὅπου τραβῶ, καὶ θὰ μὲ βρεῖτε σίγουρα μὲς στὴ σκηνὴ τοῦ Μουσταῦ – Μὲ τὴ βοήθεια τοῦ Θεοῦ, ἐμπρός, ἐχθροὺς καὶ θάνατο νὰ τοὺς πατήσουμε μὲ θάνατο!».

Ἐμπρός! Κι ἡ σάλπιγγα στοῦ σαλπιγκτῆ τὰ χέρια ἤχησε τόσο καθαρά ποὺ ἀντιγύρισε διπλὰ ἀπὸ τῶν βράχων τὰ πλευρά· μ' ἀκόμα δυνατώτερα ἀντήχησε μὲς στίς καρδιές μας ὀλωνῶν. Σὰν τοῦ Θεοῦ τὸ ἀστραπόβροντο ἀπὸ τὸ Βόλκενμπουργκ μὲς στὴ νυχτιά, ἔτσι χτυποῦσαν οἱ ἐλεύθεροι μὲ τὰ σπαθιά τοὺς τύραννους καὶ τὰ σκυλιά· κι ὅπως τῆς Δίκης ἡ ἠχώ μιὰ μέρα θὰ ξυπνήσει τοὺς ἀμαρτωλοὺς, ἔτσι ἀντιβούιξε τοῦ τρόμου ἡ κραυγὴ στὸ τούρκικο ἀσκέρι: Ὁ Μᾶρκος Μπότσαρης! Ὁ Μᾶρκος Μπότσαρης! Σουλιῶτες! Οἱ Σουλιῶτες! Τέτοιον καλὸ χαιρετισμὸ μνηοῦσε ἡ αὐγὴ στοὺς κοιμισμένους. Ἔτσι τινάχτηκαν καὶ τρέχανε σὰν πρόβατα ποὺ χάσαν τὸ βοσκὸ μὲς στὰ παλιά σοκάκια, σκοντάφτοντας ὁ ἓνας μὲ τὸν ἄλλο, καὶ γελασμένοι ἀπ' τοὺς ἀγγέλους τοῦ θανάτου, ποὺ τρύπωσαν στὸ ἀνάκατο μπουλούκι, πέφταν τυφλοὶ καὶ μανιασμένοι στὸ λεπίδι ὁ ἓνας τοῦ ἄλλουνοῦ.

Ρώτα τὴ νύχτα νὰ σοῦ πεῖ! Εἶδε τὴ μάχητά μας – μὰ θὰ πιστέψει ἡ μέρα αὐτὸ ποὺ γίνηκε; Ἐλληνες μιὰ ἑκατοστὴ καὶ Τούρκοι μιὰ χιλιάδα, τόση μετρήθηκε ἡ σπορὰ μὲ τῆς αὐγῆς τὸ χάραγμα στὴ μάχη τοῦ Καρπενησιοῦ. Ἄ, Μᾶρκο Μπότσαρη, Μᾶρκο Μπότσαρη, σὲ βρήκαμε καὶ σένα. Σὲ νιώσαμε ἀπ' τὸ σπαθὶ κι ἀπ' τίς λαβωματιές. Ἀπ' τίς λαβωματιές ποὺ ἔδωσες καὶ πῆρες, ὅπως τὸ εἶχες πρὶν ὑποσχεθεῖ, νὰ πέσεις στὴ σκηνὴ τοῦ Μουσταῦ.

Τὶς Πύλες τίς ψηλὰς ἀνοιξε, Μεσολόγγρι, πόλη μου τιμημένη, ὅπου ἀναπαύ-

ονται κορμιὰ ἥρωϊκά, οἱ πρόμαχοι τοῦ εὐφρόσυνου θανάτου! Τοὺς τάφους σου ἀνοιξε βαθιά, στὴν πόλη τὴν ἱερή, πλάϊ σὲ ἥρωες τὸν ἥρωά μας νὰ κοιμίσουμε στὸν ὕπνο τὸν μακρὺ!

Κοιμήσου πλάϊ στὸν Γερμανό, τὸν κόμη *Νόρμανν*, τὸν βράχο τῶν τιμῶν, ὅσπου τῆς *Δίκης* οἱ βουλῆς ν' ἀνοιξοῦνε τὰ μνήματα, ν' ἀναστηθοῦνε ὅλοι.

ἀναπαύονται : (ἀναπαύομαι) ξεκουράζομαι | *πρόμαχοι* : (πρόμαχος) πρῶτος στὴ μάχη | *εὐφρόσυνου* : (εὐφρόσυνος) εὐχάριστος, χαρούμενος | *ἄχραντο* : (ἄχραντος) ἀμόλυντος | *ἱστορήσω* : (ἱστορῶ) ἐξιστορῶ | *σαρίκια* : (σαρίκι) κάλυμμα κεφαλῆς | *λόγγες* : (λόγγη) αἰχμητὸν τοῦ δόρατος | *σπιθοβολούσανε* : (σπιθοβολῶ) πετῶ σπιθες | *ἀλαλάζοντας* : (ἀλαλάζω) φωνάζω δυνατὰ· παράγω δυνατὸ καὶ ἐπαναλαμβανόμενον ἦχο | *δρεπάνι* : αἰχμηρὸ ἀγροτικὸ ἐργαλεῖο θερισμοῦ | *γιαταγάνι* : μακρὺ καὶ κυρτὸ σπαθί | *ἀλλόφυλα* : (ἀλλόφυλος) προερχόμενος ἀπὸ ἄλλη φυλή | *γιουρούσι* : αἰφνιδιαστικὴ ἐπίθεση | *ἀντιγύρισε* : (ἀντιγυρίζω) (ἐδῶ) ἐπιστρέφω | *ἀσκέρι* : μικρὴ καὶ ἄτακτη στρατιωτικὴ μονάδα | *μηνοῦσε* : (μηνῶω) λέω, πληροφοροῦν | *ἀνάκατο* : (ἀνάκατος) ἀνακατεμένος, μεικτός | *μπολουόκι* : ἀσύνηταχο πλῆθος | *μάχη* : μάχη, ἔντονη καὶ ἀγωνιώδης προσπάθεια | *βουλῆς* : (βουλή) θέληση, πρόθεση | *μνήματα* : (μνήμα) ταφικὸ μνημεῖο

Τὸ ποίημα προέρχεται ἀπὸ τὴ συλλογὴ *Νεώτατα ἄσματα τῶν Ἑλλήνων*.

τῆς μάχης τοῦ Καρπενησιοῦ : Ἀναφορὰ στὴν ἱστορικὴ μάχη τοῦ Κεφαλόβρυσου (Αὐγούστος 1823), ὅπου οἱ Σουλιῶτες πέτυχαν μιὰ σπουδαία νίκη, χάνοντας ὡστόσο σ' αὐτὴν τὸν Μᾶρκο Μπότσαρη.

μὲς στὴ σκηνὴ τοῦ Μουσταῆ : Πρόκειται γιὰ τὸν Μουσταφᾶ Ρεσίτ Πασᾶ Μπουσάτλι (1797-1860), ὁ ὁποῖος προερχόταν ἀπὸ τὴν τουρκαλβανικὴ ἐπαρχία τῆς Σκόδρας. Ὁ Μπότσαρης σκόπευε νὰ σκοτώσει τὸν Μουσταῆ στὴ μάχη τοῦ Κεφαλόβρυσου.

ἀπὸ τὸ Βόλκενμπουργκ : Παλαιὸ μοναστήρι στὴν περιοχὴ τῆς Κολωνίας.

τὸν κόμη Νόρμανν : Κάρολος Ἀλβέρτος Νόρμανν-Ἐρενφελς (Karl Albert Normann-Ehrenfels, 1784-1822). Γερμανὸς φιλέλληνας ἀπὸ τὴν Βυρτεμβέργη. Μὲ τὸν βαθμὸ τοῦ στρατηγοῦ, ἀπὸ τὴ συμμετοχὴ του στοὺς Ναπολεόντειους πολέμους, ἔλαβε μέρος ὡς ἀρχηγὸς τοῦ τακτικοῦ σώματος τοῦ Μαυροκορδάτου στὴ μάχη τοῦ Πέτα (4 Ἰουλίου 1822), ὅπου τραυματίστηκε βαριά. Πέθανε ἀπὸ τὰ τραύματά του στὶς 15 Νοεμβρίου 1822 στὸ Μεσολόγγι. Τὸ ὄνομά του ἀναγράφεται πρῶτο στὸ μνημεῖο τῶν πεσόντων Γερμανῶν φιλελλήνων στὸ Μεσολόγγι: CARL GRAF VON NORMANN EHRENFELS, καὶ ἔχει δοθεῖ σὲ δρομάκι στὸ Μοναστηράκι (ὁδὸς Νορμάνου).

τὸν βράχο τῶν τιμῶν : Ἀπόδοση τοῦ ἀναγραμματισμένου πατρογονικοῦ ὀνόματος τοῦ Νόρμανν «Ehrenfels» («Fels der Ehren»).

Μπουμπουλίνα

Μπουμπουλίνα, Μπουμπουλίνα, ἀτρόμητη στὴ φουσκοθαλασσιά!
Πῶς λαμπυρίζουν κόκκινα τὰ κύματα τριγύρω σου ἀπ' τὸ αἶμα!
Πῶς ἀνεμίζει φλάμπουρο περὶ ἄφανο τὸ μαῦρο σου μαντήλι

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

Καὶ στὸ κατάρτι σου ἀγρυπνᾷ νυχτόμερα ὁ γδικιωμός,
Θωρεῖς τριγύρω σου νησιά, στεριές καὶ θάλασσες
Μὲ μάτι ἀξεδίψαστο γιὰ λεία βαρβαρική.

Μπουμπουλίνα, Μπουμπουλίνα, ἀχόρταγη κι ἡ φουσκοθαλασσιά,
Ἀχόρταγα τὰ ξύλα τὰ πλωριά ὅσο κι ἐμεῖς ἀχόρταγοι γιὰ αἷμα.
Ἀκοῦτε, ἀπὸ τὰ βάθη τῶν νερῶν ἤχηϊ ἀντάρα στοιχειωμένη:
Ἀμόλησε, γυναῖκα μου, νὰ ποτιστῶ τὸ αἷμα στὰ βαθιά!
Ποτάμι νὰ χυθεῖ γιὰ καθεμιὰ σταγόνα τῆς καρδιάς
Ποὺ τήνε τρύπησε τοῦ τύραννου μαχαίρι.

Τὸ μεσιανὸ κατάρτι δὲν ἀκοῦς ποὺ ἀλαλάζει κιόλας τὴν ἐκδίκηση;
Στῆς μάχης μέσα τὴ φωτιά ὀδήγησέ μας, Μπουμπουλίνα!
Σφυρίζουν κι ἀνεμίζουν τὰ πανιά, τὸ μαῦρο σου μαντήλι
Φτεροῦγα ἀρπακτικῶ πουλιῶ διάτορο στὸν ἄνεμο.
Δῶς' τὸ σινιάλο, Μπουμπουλίνα, στὸν ἀγῶνα!
Μὴν καρτερᾶς μηνύματα ἀπ' ἄλλοῦ! —
κοντεύουνε τὰ τούρκικα πανιά.

φουσκοθαλασσιά : ἐλαφρῶς ταραγμένη θάλασσα | *λαμπυρίζουν* : (λαμπυρίζω) λάμπω | *φλάμπουρο* : σημαία | *κατάρτι* : ἰστός πλοίου | *ἀγρυπνᾷ* : (ἀγρυπνῶ) μένω ξύπνιος | *νυχτόμερα* : μερόνυχτα | *γδικιωμός* : ἐκδίκηση | *θωρεῖς* : (θωρῶ) κοιτάζω | *πλωριά* : (πλωριός) σχετικός με τὴν πλώρη, τὸ ἐμπρόσθιο τμήμα τοῦ πλοίου | *ἀντάρα* : θαλασσοταραχή | *ἀμόλησε* : (ἀμολάω) ἀφῆνω ἐλεύθερο, ἐλευθερώνω | *μεσιανὸ* : (μεσιανός) μεσαιὸς | *ἀλαλάζει* : (ἀλαλάζω) φωνάζω δυνατά· παράγω δυνατό καὶ ἐπαναλαμβανόμενο ἦχο | *διάτορο* : (διάτορος) διαπεραστικός | *σινιάλο* : σῆμα | *καρτερᾶς* : (καρτερῶ) περιμένω

Τὸ ποίημα προέρχεται ἀπὸ τὴ συλλογὴ *Νέα ἄσματα τῶν Ἑλλήνων, Δεύτερο τετράδιο*.

Μπουμπουλίνα : Ἡ Λασκαρίνα Πινότση (1771-1825) ἦταν ἡρώϊδα τῆς Ἐπανάστασης τοῦ 1821, ἀπὸ τὶς πλέον σημαίνουσες γυναικεῖες μορφές, χήρα τοῦ πλοιάρχου καὶ πλοιοκτήτη Δημητρίου Μπούμπουλη, ἐξ οὗ καὶ τὸ κατὰ κόσμον ὄνομα “Μπουμπουλίνα”. Ἐόδεψε ὅλη τῆς τὴν περιουσία ναυπηγώντας πλοῖα καὶ ἐνισχύοντας τὸν Ἀγῶνα σὲ κάθε ἐκφανσή του.

Πῶς ἀνεμίζει φλάμπουρο περιήφανο τὸ μαῦρο σου μαντήλι : Ἄν δὲν πρόκειται γιὰ συμβολικὴ ἔνδειξη πειρατικῆς σημαίας, ὁ Μύλλερ ἐννοεῖ τὴ διπλὴ χηρεία τῆς ἀγωνίστριας καὶ τὴν καταγωγὴ τοῦ ὀνόματός της ἀπὸ τὸν δεῦτερο σύζυγό της, Δημήτρη Μπούμπουλη, ὁ ὁποῖος σκοτώθηκε τὸ 1811, ὅπως καὶ ὁ πρῶτος τὸ 1797, σὲ σύγκρουση με Ἀλγερινοὺς πειρατές.

Ὁ Χιώτης

Εἶχα ἓνα ὠραῖο ἀρχοντικό, ψηλό, μὲ τόξα φεγγερά,
Καὶ τὰ κουζινικὰ μαλάματα κι ἀσήμια στὴ σειρά·

Κι ὅταν γυρόφερνα τὸ βλέμμα ἀπ' τὴν κορφὴ στὸ δῶμα κάτω,
 Λειμώνας γίνονταν τὸ σπιτικὸ στὸ μάτι τὸ χορτάτο.
 Εἶχα γυναῖκα εὐγενική, τῆς νιότης κάμα ποθητό,
 Μ' ὄλες τὶς χάρες γιὰ προικιά, τὶς ἀρετὲς γιὰ φυλαχτό.
 Τρεῖς γιοὺς εἶχα σὰν ἄλικο λουλούδι ποὺ σκιρτᾷ τῆ ζήση,
 Πνεῦμα ὀρθρινὸ ἢ ἐλπίδα μέσα στὴ νυχτιὰ νὰ πρωτανθίσει,
 Παντοτινὸ, καθάριο ἥλιο ποὺ ἡ μέρα προμηγᾶ.
 Καὶ μιὰ κορούλα, γλυκασμὸ δειλὸ τῆς μάνας ποὺ ἀγρυπνᾷ,
 Οὔτε παιδί οὔτε κοπέλα ἀκόμη, ἀνήσυχο πουλάρι
 Ποὺ βλέπει μὲς στὰ σπλάχνα του νὰ ὀργᾷ τοῦ λουλουδιοῦ ἡ χάρη.—
 Τώρα δὲν ἔχω τίποτα. Λεπίδι μόνον κοφτερὸ
 Ποὺ τ' ἀνεμίζω στὸν ἐχθρὸ ἀτσάλινο, θανατερό,
 Κι εὐφραίνομαι μ' αὐτό. Καὶ ὅ,τι χάθηκε, γυρίζει πάλι,
 Κάθε ποὺ πέφτει καὶ κουτροβιβαλᾷ ἓνα τούρκικο κεφάλι,
 Κι ὅλα στοιβάζονται σωρός, τοῦ γδικιωμοῦ σηματοωρός.
 Καὶ τότε ἡ δίψα ἢ φλογερὴ γίνεται ἄγριος χαλασμός
 Γιὰ τὴν καρδιά μου ποὺ ἔσπασε, στοὺς θησαυροὺς μου ἐπάνω
 Νὰ γείρω καὶ φτερούγα ν' ἀπλωθῶ, βαθιὰ νὰ ξανασάνω.

τόξα : (τόξο) (ἐδῶ) καμάρα, ἀνίδα | *φεγγερά* : (φεγγερός) αὐτὸς ποὺ φέγγει | *κουζινικά* : ἐξάρτηση τῆς κουζίνας | *μαλάματα* : (μάλαμα) χρυσός, λευκόχρυσος | *δῶμα* : στέγη, οἰκοδόμημα | *λειμώνας* : λιβάδι | *κάμα* : καύσωνας, ἐντονη ζέστη | *προικιά* : (προικιό) περιουσιακὸ στοιχεῖο ποὺ δινόταν ἀπὸ τὴ νύφη στὸν γαμπρό | *ἄλικο* : (ἄλικος) πορφυρός, ἐντονα κόκκινος | *σκιρτᾷ* : (σκιρτῶ) τινάζομαι | *ζήση* : ζωὴ, βίος | *ὀρθρινὸ* : (ὀρθρινός) πρωϊνός, αὐγινός | *εὐφραίνομαι* : εὐχαριστιέμαι, χαίρομαι | *κουτροβιβαλᾷ* : (κουτροβιβαλῶ) κατακυκλῶ | *γδικιωμοῦ* : (γδικιωμός) ἐκδίκηση | *σηματοωρός* : ἐνδείκτης, ἐνδεικτικὸ σημεῖο

Τὸ ποίημα προέρχεται ἀπὸ τὴ συλλογὴ *Νέα ἄσματα τῶν Ἑλλήνων, Πρῶτο τετράδιο*.

Ὁ Μανιάτης

Ποτέ, δὲν ἔσκυψα, ποτέ, τὸ σβέρκο στὸ ζυγὸ,
 Τὶς ἄλυσίδες δὲν τὶς στέργουν τ' ἀναρχα θεριά.
 Σὰν τοὺς χειμάρρους τῶν βουνῶν, τοῦ ἀνέμου τὸν ἀετὸ
 Ξεχνύνομαι γιὰ κεῖ ποὺ διαφεντεύει ἢ λευτεριά,
 Στὰ γκριζωπὰ ἐρείπια καὶ στῶν ἡρώων τὸ πάτσι
 Θαρρῶ ἀκούω τὸ κλάμα τους στὸ χῶμα σὰν ἀχό.
 Ληστὴ μὲ λὲν οἱ ταπεινοί, καὶ τὸν ληστὴ Προστάτη,
 Ἐκεῖνον ποὺ σὲ ἄρπαξε, τὸ ἀτίμητο ἀγαθό,

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

Ἀνάσα καὶ φτερούγα, Λευτεριά, πνέμα ὑψωμένο,
 Δικά σου εἶν' ἡ καρδιά, τὰ ὄπλα μου καὶ τὸ σπαθί,
 Γιὰ σένανε ξυπνῶ καὶ ζῶ, παλεύω καὶ πεθαίνω,
 Καὶ στὰ παιδιά μου ἐσὺ κληρονομιά μοναδική.
 Μὲ λένε κλέφτη καὶ ληστή! Νὰ κλέψω, νὰ ἐρημώσω
 Θέλω κι ἐγὼ τοῦ ἀφέντη τ' ἀγαθὰ, τὴ χώρα τοῦ ραγιαῖ,
 Πασᾶς ὀρθὸς νὰ μὴ σταθεῖ, καὶ πίσω νὰ σᾶς δώσω,
 Ἀκοῦτε οἱ χωρικοί, ὅση δὲν εἶχατε σοδειὰ
 Ὀλάκερη ζωή. Θέλετε νὰ ῥθει ἡ Λευτεριά;
 Ἐλάτε πάνω στὰ βουνὰ μὲ κοφτερὸ σπαθί.

σβέρκο : (σβέρκος) αὐχέννας | *ζυγὸ* : (ζυγός) (ἐδῶ) σκλαβιά | *στέργουν* : (στέργω) ἀντέχω |
ἀναρχα : (ἀναρχος) (ἐδῶ) αὐτόνομος, ἀνεξάρτητος | *τὸ πάτει* : πάτημα, βήμα, πέρασμα |
θαρρῶ : νομίζω | *ἀχὸ* : (ἀχός) συγκεχυμένος ἦχος | *ραγιαῖ* : (ραγιαῖς) ὑπόδουλος, σκλάβος |
ὀλάκερη : (ὀλάκερος) ὀλόκληρος

Τὸ ποίημα προέρχεται ἀπὸ τὴ συλλογὴ *Νέα ᾄσματα τῶν Ἑλλήνων, Πρῶτο τετράδιο*.

Θερμοπύλες

Οἱ Θερμοπύλες δὲν θὰ δοῦν τὴ νίκη τοῦ ραγιαῖ.
 Ὅπου λημέρι αἰώνιο βρῆκε ἡ λευτεριά.
 Φύλακας ἀγρυπνος ἐκεῖ μὲ τὸ γυμνὸ σπαθί του
 Ὁ Λεωνίδα, τὸ αἶμα του στὸ διάβα, κι ἡ τιμὴ του.
 Καὶ πίσω του ὡς τὸ θάνατο οἱ πιστοὶ του μαχητές,
 Στὴν κόμη μὲ στεφάνι καὶ φριχτὲς λαβωματιές.
 Ἀφέντες, σκλάβοι, ὀλοῦθε τώρα συναχτεῖτε,
 Καὶ μισθοφόροι ἀπ' ὅλα τὰ σημεῖα ἐνωθεῖτε!
 Στὶς Θερμοπύλες κουρνιαχτός! Σῶμα μὲ σῶμα, ἐμπρός,
 Νὰ δείξουμε πόσα μπορεῖ ὁ ἐλεύθερος λαός.
 Δές, Λεωνίδα, τοὺς νεκρούς, κοίτα κι ἐμᾶς πὸν μόνου
 Στὸν τάφο σου θὰ στήσουμε τῆς μάχης τὸ ἀμόνι,
 Ὀλόρθοι ἐκεῖ νὰ πέσουμε καὶ νὰ μᾶς παραχώσουν·
 Τὸ μνημα σου μὲ τὰ κορμιά μας νὰ τὸ σαβανώσουν,
 Τὸ χῶμα του νὰ μὴν ταραῖξει σκλάβου πόδι·
 Κι ἂν εἶναι νὰ διαβεῖ, ἀπ' τὸ δικό μας κάλλιο ζόδι.
 Οἱ Θερμοπύλες δὲν θὰ δοῦν τὴ νίκη τοῦ ραγιαῖ.
 Ὅπου λημέρι αἰώνιο βρῆκε ἡ λευτεριά.

Κιόλας τὸ ἀτσάλι τῶν ἐχθρῶν χαράκωσε τὸ φῶς σου,
 Κι εἶδα τὴν ἡμισέληνο μπηγμένη στὸ πλευρό σου.
 Κιόλας πετοῦνε πάνω μας, τοῦ ὕψους βουτηχτές,
 Σμάρι πουλιὰ οἱ ἥρωες, σκιές ἀνέγγιχτες.
 Σᾶς ξέβρουμε, οἱ συμπολεμιστές, πιστοὶ μας καὶ δικοί,
 Στὸ θάνατο μὲ στῆθος πορφυρό, κι ὥσμε τὴ νίκη.
 Ἐμπρός οἱ σκλάβοι, ἐμπρός! Χορτάσαμε ἥλιο πρωϊνό,
 Κροκάτη γάζα τῆς αὐγῆς, τὸ κύπελλο ἀδειανό.
 Τὸ μέτωπό μας στεφανώνουμε καὶ τὸ σπαθί μας,
 Ὅ,τι μᾶς μείρεται ὁ Θεός – τὴ νίκη τὴ θανή μας·
 Ἄς εἶναι ἡ νίκη θάνατος, κι ὁ θάνατος ταξίδι!
 Μπρὸς στὰ κορμιὰ τῶν Σπαρτιατῶν τρεμούλιασαν οἱ Μῆδοι,
 Τὸ νιῶσαν πῶς πατήθηκαν, μὲ ὄψη παγερῆ
 Εἶδαν ὁ νοῦς ὁ ἐλεύθερος τί θέλει τί μπορεῖ!
 Ἐμπρός! Ὅρθοι κι ἐσεῖς νὰ δεῖτε οἱ κολασμένοι
 Τῆς λευτεριᾶς αἰώνιο λημέρι τί σημαίνει.

ραγιᾶ : (ραγιᾶς) ὑπόδουλος, σκλάβος | *λημέρι* : χώρος στρατοπέδευσης κλεφτῶν | *διάβα* : πέρασμα | *κόμη* : τριχωτὸ μέρος τῆς κεφαλῆς | *όλοῦθε* : παντοῦ | *συναχτεῖτε* : (συνάζω) συγκεντρώνω | *κουρνιαχτός* : σκόνη ἀπὸ ποδοβολητὸ | *ἀμόνι* : μεταλλικὴ ἐπιφάνεια ἐπάνω στὴν ὁποία σφυρηλατοῦνται μέταλλα | *παραχώσουν* : (παραχώνω) θάβω | *μνημα* : ταφικὸ μνημεῖο | *σαβανώσουν* : (σαβανώνω) τυλίγω μὲ νεκρικὴ σινδόνη | *κάλλιο* : καλύτερα | *ζόδι* : ἐξόδιος ἀκολουθία | *βουτηχτές* : (βουτηχτής) πτηνὸ ποῦ κινεῖται πρὸς τὸ ἔδαφος μὲ ταχύτητα | *σμάρι* : σμῆνος | *ἀνέγγιχτες* : (ἀνέγγιχτος) αὐτὸς ποῦ δὲν τὸν ἔχει ἀκουμπήσει κανεὶς καὶ τίποτα, ἀτόφος | *πορφυρό* : (πορφυρός) ἔντονα ἐρυθρός | *ὥσμε* : ὥσπου | *κροκάτη* : (κροκάτος) ἔντονα κίτρινος, μὲ τὸ χρῶμα τοῦ κρόκου | *γάζα* : (ἐδῶ) λωρίδα | *μείρεται* : (μειρομαί) μοιράζω, ἐπιφυλάσσω | *θανή* : θάνατος

Ἀναφορὰ στὴν ἡρωϊκὴ ἀντίσταση τῶν Σπαρτιατῶν, τῶν Θεσπιέων καὶ τῶν Θηβαίων στὸ στενὸ τῶν Θερμοπυλῶν (480 π.Χ.), ὅπου στὴν προσπάθειά τους νὰ ἀποκρούσουν τὴν περσικὴ ἐπίθεση κατάφεραν, ἂν καὶ χάθηκαν ὅλοι, νὰ ἀντιμετωπίσουν τοὺς Πέρσες προκαλώντας τους σοβαρὲς ἀπώλειες.

Τὸ ποίημα προέρχεται ἀπὸ τὴ συλλογὴ *Νέα ἄσματα τῶν Ἑλλήνων, Πρῶτο τετράδιο*.

Ἡ Μανιάτισσα

Στὰ στήθια μου ἐβύζαξα ἑφτὰ γιούς,
 Καὶ στὸν καθέναν ἔδωσα σπαθί ἁγιασμένο,
 Τῆς λευτεριᾶς σπαθί, γιὰ τὴν τιμή, τὴν πίστη καὶ τὸ δίκιο —
 Ἡ τύχη μου ἡ καλή, κανεὶς δὲν ἔστερξε νὰ ζεῖ ραγιᾶς!

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

Πρόθυμοι βγήχαν ὄλοι στὸ κλαρί μὲ ἄγρια χαρά —
 Ἡ τύχη μου ἦ καλή, στίς φλέβες τους κυλᾷ αἷμα σπαρτιάτικο ἀκόμη!
 Ὅμως κι ἐμένανε, τὴν ὥρα τοῦ ἀποχωρισμοῦ δὲν στένεψε ἡ καρδιά,
 Τοὺς ὄρκισα: Ἡ τὰν ἦ ἐπὶ τᾶς!
 Τῶν Μανιατῶν μανάδες, ἐλᾶτε νὰ γυρέψουμε
 Ἄν ἔχουμε σωθεῖ, ἀπομεινάρια ἀπὸ τῆς Σπάρτης τὰ ἐρείπια·
 Λιθάρια, πέτρες νὰ μαζέψουμε, στὴ δύναμή μας ταιριαστές,
 Καὶ νὰ προῦπαντήσουμε μ' αὐτὲς τὸν πρῶτο πού θὰ τύχουμε σκλάβο κιότη,
 Ὅταν γυρίζει ἀπειραχτος, χωρὶς πληγὴ, στὸ σπίτι νικημένος,
 Χωρὶς στεφάνι νικητῆ στῆς μάνας του τὸ παραγώνι!

ἔστερξε : (στέργω) ἀντέχω | ραγιάς : ὑπόδουλος, σκλάβος | στὸ κλαρί : (ἔκφρ.) πρὸς ἀναζήτηση μιᾶς καλύτερης τύχης κι ἐνεκα τῆς φτώχειας γίνομαι ληστής | λιθάρια : (λιθάρι) πέτρα | προῦπαντήσουμε : (προῦπαντῶ) συναντῶ, ὑποδέχομαι | κιότη : (κιοτή) δειλός | παραγώνι : τζάκι, ἐστία

Τὸ ποίημα προέρχεται ἀπὸ τὴ συλλογὴ *Ἄσματα τῶν Ἑλλήνων, Πρῶτο τετράδιο*.

Βίλχελμ Μύλλερ (Johann Ludwig Wilhelm Müller: Ντέσσαου, Γερμανία, 1794 – Ντεσσάου, Γερμανία, 1827)

Γερμανὸς ποιητής. Σπούδασε Φιλοσοφία καὶ Ἱστορία στὸ Βερολίνο, ὅπου ἔζησε παράλληλα στὸν λογοτεχνικὸ κύκλο τῶν Ἀχιμ φὸν Ἄρνιμ (Achim von Arnim), Κλέμενς Μπρεντάνο (Clemens Brentano), Φρήντριχ Φουκέ (Friedrich de la Motte Fouqué), Λούντβιχ Τήκ (Ludwig Tieck). Στὴν ποίησή του ἐπηρεάστηκε ἀπὸ τὸν Λόρδο Βύρωνα, πρότυπό του καὶ στὸν φιλελληνικὸ ἀγώνα πού ὁ Ἄγγλος ρομαντικὸς προσέφερε μὲ ζήλο κατὰ τὴ σύντομη ζωὴ του. Ἐγράψε τρεῖς κύκλους ποιημάτων (συνολικὰ σαράντα-ἑπτὰ), στὴ μορφή τῶν *Lieder*, ἀσμάτων ἢ τραγουδιῶν, ἐμπνευσμένων ἀπὸ τὸν ἀγώνα τῶν Ἑλλήνων: *Ἄσματα τῶν Ἑλλήνων* (*Lieder der Griechen*, 1821), *Νέα ἄσματα τῶν Ἑλλήνων* (*Neue Lieder der Griechen*, 1823), *Νεώτατα ἄσματα τῶν Ἑλλήνων* (*Neueste Lieder der Griechen*, 1824), καθὼς καὶ τὸν κύκλο *Μεσολόγγι* (*Missolunghi*, 1826). Ὁ Μύλλερ σκοπίμως δὲν ὀνομάζει τὰ ἔργα αὐτὰ “ποιήματα”, ἀλλὰ “τραγούδια” ἢ “ἄσματα”, προσδίδοντάς τους χαρακτήρα ὕμνου. Ἐγινε, ἐπίσης, γνωστὸς γιὰ τοὺς κύκλους ποιημάτων *Ἡ ὥραία μωλωνού* (*Die schöne Müllerin*) καὶ *Τὸ χειμωνιάτικο ταξίδι* (*Die Winterreise*) πού μελοποιήσε, τὸ 1823 καὶ τὸ 1827 ἀντίστοιχα, ἕναν χρόνο πρὶν ἀπὸ τὸν θάνατό του, ὁ Φράντς Σούμπερτ. Στὸ ἔργο τοῦ Μύλλερ, γνωστοῦ ὡς «Ἑλληνα-Μύλλερ», ἀλλὰ καὶ στὸ γενικότερο ὄραμά του γιὰ τὴν ἐξάλειψη κάθε μορφῆς δεσποτείας, εἶναι φανερὴ ἡ ρομαντικὴ, βυρωνικὴ διάθεση καὶ στάση, ἀπόηχος τοῦ ρομαντικοῦ κύκλου τῆς Ίένας καὶ τῶν κοινωνικῶν ζυμώσεων πού προοιωνίστηκαν τὴν ἐπανάσταση τοῦ 1848.

Τὸ 1884 μὲ εἰσήγηση τοῦ Νικολάου Πολίτη δόθηκε τὸ ὄνομά του σὲ κεντρικὸ δρόμο τοῦ σημερινοῦ Μεταξουργείου (ὁδὸς Μυλλέρου). Στὴ γενέτειρά του ἰδρύθηκε μνημεῖο μὲ δωρεὰ Ἑλλήνων ἰδιωτῶν, ἐπιστημονικῶν ἰδρυμάτων καὶ τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους. Τὸ μνημεῖο κατασκευάστηκε μὲ μάρμαρο ἀπὸ τὰ ὄρη Πεντελικὸ καὶ Ταῦγετος. Τὰ ἀποκαλυπτήρια ἔγιναν στὶς 30 Σεπτεμβρίου 1891. Στὴν οἰκία ὅπου πέθανε ὁ ποιητής, ἐντοιχίστηκε ἀναμνηστικὴ πλάκα ἀπὸ πεντελικὸ μάρμαρο, μὲ τὴν ἀκόλουθη δίγλωσση ἐπιγραφή: «ΤΩΙ ΓΟΥΛΙΕΛΜΩΙ ΜΥΛΛΕΡ / ΠΟΙΗΤΗΙ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΑΙΣΜΑΤΩΝ / Ο ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΛΑΟΣ ΕΥΓΝΩΜΟΝΩΝ» «DEM DICHTER DER GRIECHENLIEDER / WILHELM MÜLLER / IN DANKBARKEIT / DAS GRIECHISCHE VOLK».

Σημείωμα τοῦ μεταφραστῆ τῶν ποιημάτων, Συμεὼν Γρ. Σταμπούλου:

Ἐπέλεξα νὰ μεταφράσω τὰ δέκα (σὺν ἓνα) ἀκόλουθα «ἄσματα» ἀντλημένα ἀπὸ τοὺς τρεῖς κύκλους τῶν *Lieder*: «Ἡ γλαῦκα» («Die Eule»), «Ἡ Ἑλλάδα καὶ ὁ κόσμος» («Hellas und die Welt»), «Ἡ ἐλπίδα τῆς Ἑλλάδας» («Griechenlands Hoffnung»), «Ὁ Ἀλέξανδρος Ὑψηλάντης στὸ Μούνκατς» («Alexander Ypsilanti auf Munkacs»), «Κωνσταντῖνος Κανάρης» («Konstantin Kanari»), «Μᾶρκος Μπότσαρης» («Mark Bozzari»), «Μπουμπουλίνα» («Bobolina»), «Ὁ Χιώτης» («Der Chier»), «Ὁ Μανιάτης» («Der Mainotte»), «Θερμοπούλες», («Thermopylä»). Ἐναλλακτικὴ πρόταση «Ἡ Μανιάτισσα» («Die Mainottin»).

Δύο ἀπὸ αὐτά, «Ἡ γλαῦκα» καὶ «Ἡ Ἑλλάδα καὶ ὁ κόσμος», εἶναι γραμμένα σὲ ἐλεύθερο στίχο, ἀπὸ τὰ ἐλάχιστα «ἐλευθεροστιχίτικα» στοὺς τρεῖς κύκλους. Ἀπὸ τὰ ὑπόλοιπα, πού βρίσκονται σὲ ζευγαρωτὴ πάντοτε ὁμοιοκαταληξία, ἀκολούθησα, ὅπου δὲν διακυβευόταν ἡ πρόθεση τοῦ ποιητῆ καὶ ὁ ρυθμὸς τοῦ ἔργου, τὸν 15σύλλαβο καὶ τὸν 17σύλλαβο στίχο (μὲ μία συλλαβὴ λιγότερη στὸν ὀξύτονο στίχο) μὲ ζευγαρωτὴ, πλεκτὴ καὶ σταυρωτὴ ρίμα, γιὰ τὴν ἐξασφάλιση τῆς ρυθμικῆς ποικιλίας. Σὲ μία περίπτωση («Μᾶρκος Μπότσαρης») μετέγραψα τὸ πενήντα στίχων ἄσμα καταλογάδην, ὡς πεζογράφημα, γιὰ νὰ δοθεῖ ἔτσι ἡ δυνατότητα νὰ ἀναγνωσθεῖ ὁ Μύλλερ σὲ ὅλες τὶς ἐκδοχὲς τῆς ποιητικῆς φόρμας: ἔμμετρος ἐλεύθερος στίχος, ρίμα, πεζοποίημα. Ἐννοεῖται ὅτι ὁ σεβασμὸς τῆς ποιητικῆς τοῦ Μύλλερ ὀδήγησε, ὅπως συμβαίνει ἄλλωστε, στὴ μεταφραστικὴ διαδικασίᾳ, σὲ ἀρκετές, τυπικές, ἀποκλίσεις ἀπὸ τὸ πρωτότυπο. Στόχος εἶναι ἡ δημιουργία ἑλληνικοῦ ποιήματος μὲ τὴ μαγιά τοῦ πρωτοτύπου. Ὁ Μύλλερ νὰ εἶναι παρὼν καὶ στὶς δύο περιοχές.

Καὶ μόνο σὲ αὐτὰ τὰ ἔνδεκα ἄσματα θαυμάζει κανεὶς, πέρα ἀπὸ τὴν αἰσθητικὴ τους ἀξία στὸ πλαίσιο τοῦ ρομαντικοῦ, φιλελληνικοῦ κινήματος, τὴν ἐνδελεχὴ ἐνημέρωση ποὺ ἔχει ὁ ποιητής, τὴν ἀκριβὴ γνώση λεπτομερειῶν ποὺ συνδέονται μὲ κομβικὰ συμβάντα κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ Ἀγώνα. Γνωρίζει, λόγου χάρι, ἤδη ἀπὸ τὸ ἔτος 1821 τὶς συνθήκες κράτησης τοῦ Ἀλέξανδρου Ὑψηλάντη καὶ τῶν ἀδελφῶν του στὸ φρούριο Μούνκατς στὰ Καρπάθια ὄρη· λεπτομέρειες τῆς μάχης στὸ Κεφαλόβρυσο, τοῦ θανάτου τοῦ Μάρκου Μπότσαρη καὶ τοῦ ἐνταφιασμοῦ του στὸ Μεσολόγγι· τὰ κατορθώματα τοῦ πυρπολητῆ Κανάρη· τὸν ρόλο τῆς Μπουμπουλίνας στὴ ναυτικὴ ἐκβασὴ τοῦ Ἀγώνα. Ἀκόμη, διακρίνει τοὺς ὄρους «κλέφτης», γιὰ τὸν ἀγωνιστὴ τῆς ἐλευθερίας, καὶ «ληστής», γιὰ τὸν σφετεριστὴ τῆς. Ἀποτιεὶ φόρο τιμῆς στὸν Γερμανὸ φιλέλληνα Normann-Ehrenfels, ποὺ τραυματίστηκε βαρῶς στὴ μάχη τοῦ Πέτα, τὸ 1822, καὶ πέθανε τὸν ἴδιο χρόνο στὸ Μεσολόγγι. Καταγγέλλει, πρὶν ἀπὸ τὴ σύνθεση τοῦ *Ἕγνου εἰς τὴν Ἐλευθερίαν* τοῦ Διονυσίου Σολωμοῦ, στὸ πρόσωπο

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

του Μέττερνιχ την έχθρική προς τους Έλληνες στάση των Μεγάλων Δυνάμεων κατά το Συνέδριο της Βιέννης με τη σύσταση της Ίερᾶς Συμμαχίας (1815). Πιστεύει στη συνέχεια του ελληνικού στοιχείου από την αρχαιότητα, την κλασική Αθήνα, μέχρι την Ελλάδα του 19ου αιώνα και τα λημέρια των Κλεφτών. Σε αντίθεση με τον Βύρωνα ο Μύλλερ, ἄν και τὸ ἐπιθυμοῦσε σφοδρά, δὲν κατόρθωσε νὰ ἔλθει στὴν ἐπαναστατημένη Ἑλλάδα. Ὡστόσο, οἱ περιγραφές του προδίδουν περισσότερο αὐτόπτη μάρτυρα τῶν γεγονότων. Μὲ τὸν τρόπο του, λοιπόν, ἦταν παρὼν σὲ ὅλες τὶς κρίσιμες στιγμὲς τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασης μέχρι τὶς παραμονὲς τῆς ναυμαχίας τοῦ Ναυαρίνου, ὅταν ὁ δρόμος του ἀνεκόπη ἀπὸ τὸν θάνατο.

Πρέπει, τέλος, νὰ τονιστεῖ ἡ μεγάλη συμβολὴ τοῦ Μύλλερ στὴ διάδοση τοῦ ελληνικοῦ πολιτισμοῦ μετὰ τὴ μετάφραση στὰ γερμανικά, κατόπιν προτροπῆς τοῦ Γκαίτε, τῆς δίτομης συλλογῆς «ἐλληνικῶν δημοτικῶν τραγουδιῶν» ποὺ συνέλεξε καὶ ἐξέδωσε, τὸ 1824 καὶ τὸ 1925, στὴν Γαλλία, στὴ γαλλικὴ γλῶσσα, ὁ Κλώντ Φαριέλ (Claude Fauriel). Ἦταν ἡ ἐποχὴ πού, ὅπως ἀναφέρουν γερμανικὲς πηγές, ὁ Μύλλερ ἦταν δημοφιλέστερος τοῦ Γκαίτε.

«Ἡ γλαύκα» [=Die Eule]

Πηγὴ: Wilhelm Müller, *Werke, Tagebücher, Briefe*, τ. Α', *Gedichte I*, (ἐπιμ.: Maria-Verena Leistner), (εἰσαγ.: Bernd Leistner), Βερολίνο, Gatzka Verlag 1994, σσ. 242-243.

«Ἡ Ἑλλάδα καὶ ὁ κόσμος» [=Hellas und die Welt]

Πηγὴ: Wilhelm Müller, *Werke, Tagebücher, Briefe*, ὁ.π., σ. 271.

«Ἡ ἐλπίδα τῆς Ἑλλάδας» [=Griechenlands Hoffnung]

Πηγὴ: Wilhelm Müller, *Werke, Tagebücher, Briefe*, ὁ.π., σσ. 226-227.

«Ὁ Ἀλέξανδρος Ὑψηλάντης στὸ Μούνκατς» [=Alexander Ypsilanti auf Munkacs]

Πηγὴ: Wilhelm Müller, *Werke, Tagebücher, Briefe*, ὁ.π., σ. 236.

«Κωνσταντῖνος Κανάρης» [=Konstantin Kanari]

Πηγὴ: Wilhelm Müller, *Werke, Tagebücher, Briefe*, ὁ.π., σ. 264.

«Μᾶρκος Μπότσαρης» [=Mark Bozzari]

Πηγὴ: Wilhelm Müller, *Werke, Tagebücher, Briefe*, ὁ.π., σσ. 267-269.

«Μπουμπουλίνα» [=Bobolina]

Πηγὴ: Wilhelm Müller, *Werke, Tagebücher, Briefe*, ὁ.π., σσ. 255-256.

«Ὁ Χιώτης» [=Der Chier]

Πηγὴ: Wilhelm Müller, *Werke, Tagebücher, Briefe*, ὁ.π., σσ. 250-251.

«Ὁ Μανιάτης» [=Der Mainotte]

Πηγὴ: Wilhelm Müller, *Werke, Tagebücher, Briefe*, ὁ.π., σ. 225.

«Θερμοπύλες» [=Thermopylä]

Πηγὴ: Wilhelm Müller, *Werke, Tagebücher, Briefe*, ὁ.π., σσ. 251-252.

«Ἡ Μανιάτισσα» [=Die Mainottin]

Πηγὴ: Wilhelm Müller, *Werke, Tagebücher, Briefe*, ὁ.π., σ. 222.

Κρίστιαν Μπόρκ

(Christian Bork, 1795/6-1822)

Πρὶν ἀπὸ τὴν μάχη στὴν Κασσάνδρα

Ἡ νύχτα φεύγει, τὸ πρωῖ χαράζει,
οἱ ἐχθροὶ ἔχουν ἤδη ἐξοπλιστεῖ,
ἐμπρός, τώρα ἀγκαλιάστε τὴν σιδερένια νύφη,
καὶ νὰ ἐμπιστευέστε μὲ τόλμη ἐσᾶς τοὺς ἴδιους καὶ τὸν Θεό,
ἂν ἐπιθυμεῖτε πολὺ τὴν νίκη.
Καὶ ἀκολουθήστε με! Ἀκολουθήστε με στὸν σοβαρὸ χορὸ,
πρὸς τὸν θάνατο ἢ τὸ νικητήριο στεφάνι!
Καὶ ἂν μὲ δεῖτε νὰ ὑποχωρῶ, ἀδέρφια,
τότε σκοτῶστε με ἐσεῖς οἱ ἴδιοι.

Ἐμπρὸς λοιπόν, ἐμπρὸς λοιπόν, πλησιάζουν!
Ἐναντία στοὺς Τούρκους δούλους!
Ὅσο ὁ ἐλεύθερος, ὁ ἀγαθὸς
τὸ γυαλιστερὸ σπαθὶ μπορεῖ ἀκόμα νὰ πιάσει,
πρέπει ἀλαλάζοντας νὰ πολεμᾷ γιὰ τὴν ἐλευθερία.
Γι' αὐτὸ ἀκολουθήστε με! Ἀκολουθήστε με στὸν σοβαρὸ χορὸ,
πρὸς τὸν θάνατο ἢ τὸ νικητήριο στεφάνι!
Πολεμοῦμε, πολεμοῦμε, ἀδέρφια,
ὡς ἐλεύθεροι μόνο θὰ ἰδωθοῦμε ξανά.

Καὶ πρέπει μὲ τὸ αἷμα μας
νὰ ποτίσουμε τὸν σπόρο τῆς ἐλευθερίας,
ἀφοῦ ἔτσι πρέπει, ἄς τρέξει σὰν καυτὸ κῦμα
νὰ κυλήσει ἀπὸ τὴν καρδιά τὸ ἀκριβὸ αἷμα,
ἀπ' αὐτὸ θὰ ἐκπηγάσει ἡ ἐλευθερία.
Καὶ ἄς μετατραπεῖ ὁ ἀγώνας σὲ χορὸ θανάτου,
ἔτσι πρέπει, ἀφοῦ πρόκειται ἀσφαλῶς γιὰ τὸ νικητήριο στεφάνι.
Ἡ νίκη εἶναι τὸ σύνθημα, ἀδέρφια,
ὁ Θεὸς ἄς σᾶς προστατεύει – θὰ ἰδωθοῦμε ξανά.

χαράζει : ξημερώνει | *ἀλαλάζοντας* : (ἀλαλάζω) φωνάζω θριαμβικά | *ἐκπηγάσει* : (ἐκπηγά-
ζω) πηδῶ, ἀναβλύζω

Ὁ Γιάννης Σταθᾶς συνέστησε μαζί με τὸν Εὐθύμιο (Θύμιο) Βλαχάβα καὶ ἄλλους ἄρμα-

τολούς ἕναν μικρὸ στόλο ἀπὸ ἑβδομήντα βαμμένα μαῦρα πολεμικὰ πλοίαρια, ὁ ὁποῖος ἐπιδόθηκε στὴν πειρατεία. Ἡ ἀναφορὰ στὴν Κασσάνδρα ἀφορᾶ σὲ ἕνα σημαντικὸ χτύπημα ἐναντίον τουρκικῆς κορβέτας στὰ ἀνοιχτὰ τῆς Χαλκιδικῆς.

Κρίστιαν Μπόρκ (Christian Bork: Ντέσσαου, Γερμανία, 1795/6 – Πέτα, Ἄρτα, 1822)

Λογοτεχνικὸ ψευδώνυμο τοῦ Johann Gustav Feldhann (ἐμφανίζεται καὶ ὡς Feldham). Γερμανὸς ἐθελοντῆς στὸ Τάγμα τῶν Φιλελλήνων. Ἀποβιβάστηκε στὸ Ναυαρίνο στίς 9 Φεβρουαρίου τοῦ 1822, ἀπ’ ὅπου ἔστειλε ἐπιστολὴ στὸν Μύλλερ στὸ Ντεσσάου. Ἡ ἐπιστολὴ του δημοσιεύθηκε στὴν ἐφημερίδα *Literarisches Conversationsblatt* (16 Μαΐου 1822). Στὴν Πύλο διάβασε τὰ *Griechenlieder* τοῦ Μύλλερ. Χρίστηκε ὑπασπιστῆς τοῦ στρατηγοῦ Normann. Ἀγωνίστηκε καὶ ἔπεσε τὸ 1822 στὴ μάχη τοῦ Πέτα.

Σημείωση τοῦ ἐπιμελητῆ τοῦ βιογραφικοῦ σημειώματος, Συμεὼν Γρ. Σταμπολουῶ: Τὰ ἀπομνημονεύματά του, ποὺ δημοσιεύτηκαν ὑπὸ τὸ ὄνομά του (γιὰ τὴν ἀκρίβεια, Feldham), δὲν θεωροῦνται γνήσια.

Στὴ βιογραφία τοῦ Β. Μύλλερ, ποὺ ἔγραψε ἡ Erika von Borries, ἀναφέρεται ὅτι Bork καὶ Feldhann εἶναι τὸ ἴδιο πρόσωπο. Οἱ πληροφορίες στὸν τόμο *Wilhelm Müller und der Philhellenismus* (σελ. 153) [βλ. Σταμπολουῶ].

Στὰ ἑλληνικὰ κυκλοφορεῖ τὸ βιβλίο *Οἱ περιπλανήσεις τοῦ Gustav Feldham ἢ Περιπέτειες ἐνὸς ἐθελοντῆ ποὺ κίνησε νὰ πολεμήσει μὲ τὸν στρατηγὸ Normann στὴν Ἑλλάδα* (μτφρ. Μ. Χάλαρη, Ἀθήνα 2020) [τὴν πλαστότητα τῶν ἀπομνημονευμάτων παρατήρησε πρῶτος ὁ φίλος του, Γ. Μύλλερ. Ἐνδειξὴ γι’ αὐτὸ συνιστᾶ καὶ τὸ σκόπιμα, ἴσως, παραποιημένο ὄνομά του. Ὁ Μύλλερ ἀναφέρει ὅτι ἦταν ἀδύνατον νὰ γραφεῖ τὸ ἔργο ἀπὸ τὸν ἴδιο στὴν ταραγμένη ἀτμόσφαιρα τῆς Ἑλλάδας καὶ μέσα στοὺς λίγους μῆνες ποὺ ἔζησε ἐκεῖ μέχρι τὸν θάνατό του στὴ μάχη τοῦ Πέτα. Σήμερα, ἡ πλαστότητά του θεωρεῖται δεδομένη. Ἡ συγγραφὴ του ὑπαγορεύτηκε ἀπὸ τὴν ἀνάγκη ἐνίσχυσης τοῦ φιλελληνικοῦ ἀγώνα].

Γιὰ τὸν Νόρμανν (Κάρολο, Ἀλβέρτο ντ’ Ἐρενφελς, 1784-1822) ὑπάρχουν πολλὰ στοιχεῖα. Χρίστηκε στρατηγὸς ἀπὸ τὸν Μαυροκορδάτο, τραυματίστηκε σοβαρὰ στὴ μάχη τοῦ Πέτα, κατέφυγε στὸ Μεσολόγγι καὶ μετ’ οὐ πολὺ ἀπεβίωσε. Τὸ ὄνομά του βρίσκεται στὸ μνημεῖο τῶν Γερμανῶν φιλελλήνων στὸ Ἡρῶο τοῦ Μεσολογγίου. Πρὸς τιμὴν του ὀνομάστηκε ἡ ἐλάχιστη γνωστή, ὁδὸς Νορμάνου, δρομίσκος στὸ Μοναστηράκι.

«Πρὶν ἀπὸ τὴν μάχη στὴν Κασσάνδρα» [=Vor der Schlacht bei Kassandra]

Πηγή: *Ὁ Γερμανόφωνος Φιλελληνισμὸς μέσα ἀπὸ τὴν Ποίηση*, τ. Γ’, *Ποιήματα γιὰ τὶς Μάχες τῶν Ἑλλήνων στὸν Ἀγῶνα γιὰ τὴν Ἐλευθερία τους (1770, 1821-1827)*, Δίγλωσση ἔκδοσις, (ἔκδ.-ἐπιμ.-εἰς.-μτφρ.-σχόλ.: Λάμπρος Ηλ. Μυγδάλης-Ἀναστάσιος Χρ. Λῶλος), Θεσσαλονίκη, Κυρομάνος, 2004, σ. 105.

Τζών Κήτς

(John Keats, 1795-1821)

Γιὰ τὰ μάρμαρα τοῦ Ἑλγίνου

Τὸ πνεῦμα μου εἶναι ἀσθενικὸ πολὺ· κ' ἡ θνητοσύνη
φριχτὰ βαραίνει ἀπάνω μου καθὼς ἀκούσιος ὕπνος,
κι ὡς φανταστῶ τὸ γκρέμισμα κάθε Θεϊκοῦ εἰδώλου
ἀπὸ τὸν κολοφῶνα του, λέει πρέπει νὰ πεθάνω
σὰν ἕνας ἄρρωστος ἀητὸς κυττάζοντας τὰ οὐράνια.
Μὰ πολυτέλεια εὐγενικὴ εἶναι τὸ νὰ κλαίω ἀκόμα,
τὶ νὰ κρατήσω δὲν μπορῶ τῶν σύννεφων τὰ γέγρια
δροσάτα, γιὰ ὅσα τὴν αὐγὴ στὸ φῶς θάνοιζον μάτια.
Τέτοιες θολὲς διανοητικὲς δόξες στὸ νοῦ μου μέσα
μοῦ φέρνουν ἀπερίγραφτο μὲς στὴν καρδιά μου μίσος.
Καὶ πόνο ἰλιγγιώδη αὐτὰ τὰ θαύματα γεννοῦνε,
ποὺ σμίγει μὲ τὴ βάνουση φθορὰ τῶν ἀρχαίων χρόνων
τὸ μεγαλεῖο τὸ Ἑλληνικὸ – καὶ μὲ τὴ βία κυμάτων
ἕναν ἥλιο, μὲ μιὰ σκοτεινιά, πολὺ μεγάλη.

θνητοσύνη : θνητότητα | *ἀκούσιος* : μὴ ἠθελημένος, ἀθέλητος | *κολοφῶνα* : (κολοφῶνας) τὸ ὑψηλότερο, σπουδαιότερο σημεῖο | *τί* : γιατί | *σμίγει* : (σμίγω) συναντῶ, ἐνώνω | *βάνουση* : (βάνουσης) βίαιος, σκληρὸς

Στὰ 1803 καὶ στὰ 1812 ὁ Τόμας Μπρούς, ἑβδομος κόμης τοῦ Ἑλγιν μετέφερε γλυπτὰ ἀπὸ τὴν Ακρόπολη τῶν Αθηνῶν καὶ ἀπὸ ἄλλους ἀρχαιολογικοὺς χώρους στὴν Ἀγγλία, τὰ ὁποῖα στὰ 1816 ἀγοράστηκαν ἀπὸ τὴν ἀγγλικὴ κυβέρνηση προκειμένου νὰ ἐκτεθοῦν στὸ Βρετανικὸ Μουσεῖο. Ἡ ἐνέργειά του αὐτὴ καταδικάστηκε ἀπὸ πολλοὺς συμπατριῶτες του, καὶ ὄχι μόνο. Ἡ ἐλληνικὴ πλευρὰ, ἥδη ἀπὸ τὴ δεκαετία τοῦ 1980, ἐπιδιώκει μὲ κάθε τρόπο τὴν ἐπιστροφή τῶν μαρμάρων στὴ φυσικὴ τους θέση.

Τζών Κήτς (John Keats: Μούργκεϊτ, Λονδίνο, 1795 – Ρώμη, Ἰταλία, 1821)

Ἄγγλος ρομαντικὸς λυρικὸς ποιητής. Πέθανε σὲ νεαρὴ ἡλικία, μόλις εἴκοσι-πέντε ἐτῶν, ἀπὸ φυματίωση. Τὸ ἔργο του δὲν γνώρισε θετικὴ ἀνταπόκριση ὅσο ζοῦσε, ὡστόσο, λίγο μετὰ τὸν θάνατό του, κατάφερε νὰ κερδίσει τὴν εὐμένεια τῆς κριτικῆς θεωρούμενος ἕνας ἀπὸ τοὺς σημαντικότερους ἀγγλόφωνους ρομαντικὸς ποιητές. Συνέγραψε ὠδὲς, ἐκτενῆ ἀφηγηματικὰ καὶ λυρικὰ ποιήματα, ἐνῶ ἄφησε πίσω του ἐκτεταμένη ἀλληλογραφία καὶ ἄλλες σημειώσεις. Τὰ ἅπαντά του κυκλοφοροῦν σὲ πολὺτομες σχολιασμένες ἐκδόσεις, καὶ τὸ ἔργο του ἀσκεῖ μέχρι καὶ σήμερα σημαντικὲς ἐπιδράσεις σὲ πολυάριθμους καὶ ἑτερόκλιτους ὁμοτέχνους του.

«Γιὰ τὰ μάρμαρα τοῦ Ἐλγίνου» [=On seeing the Elgin Marbles]

Πηγή: *Ἡ Ἑλλάδα στὴν Ξένη Ποίηση*, (έκλ.-έπιμ.: Γιώργος Ζ. Χριστοδουλίδης),
Ἀθήνα, Παρασκήνιο, 2005, σ. 51.

Τὸ ποίημα μεταφράστηκε ἀπὸ τὸν Γλαῦκο Ἀλιθέρση καὶ δημοσιεύθηκε στὸν τόμο
Ἀγγλικὴ Ἀνθολογία, Ἀλεξάνδρεια, Γράμματα, 1926.

Στους φίλους μου, στὸ Κισινιόφ

Γίνεται ἄραγε ἀποδῶ πού με φρουροῦν,
Μέσ' ἀπ' αὐτὴν τὴ φυλακὴ πού δέσμιο με κρατοῦν,
Ὁ ἤχος τῆς σπασμένης μου φλογέρας νὰ σᾶς φτάσει
Φίλοι μου ἐσᾶς, ὅπου κι ἂν βρίσκεστε;
Πού ἀκόμα κι ἂν λειψὴ ἐλευθερία σᾶς δόθηκε
Ἀπολαμβάνετε τῆς νιότης σας τὰ δῶρα, ἐνῶ ἐγώ...
Στὴ φυλακὴ μαράθηκε τὸ ἄνθος τῆς ζωῆς μου
Καὶ σβήνει ἐδῶ ἡ αὐγὴ μου!
Πίστη κι ἐλπίδα ἔχοντας συνταιριασμένες
Μὲ τὸ ὄνειρο μιᾶς ποίησης ζωντανῆς,
Ἀκόμα ἤχει μὲς στὶς αἰώνιες συζητήσεις
Ἡ ἐπαναστατημένη σας φωνή.
Ἀκόμη ἀπ' τὰ ροδανθισμένα χεῖλη
Καὶ τὶς ἀγκαλιὲς ὁμορφῶν σὰν τὸ Μάη κοριτσιῶν
Καὶ τὰ θαυμάσια στήθη
Στοῦ ἔρωτα τὶς ἡδονὲς δοσμένων μαγισσῶν
Δρέπετε τὰ ὀλόφρεσκα λουλούδια
Τοῦ κάλλους τοῦ ὀλάνθιστου τῆς παρθενιάς.
Ἀκόμα στὰ ἐνδοξὰ συμπόσιά σας
Ὅπου ὁ Βάκχος με ἄφθονο κρασί σᾶς ραίνει,
Αὐτὸ τὸ δῶρο τὸ θαυματουργὸ τοῦ Γανυμήδη
Ξανάβει τὶς αἰσθήσεις σας μὲ μία γλυκύτατη ἡδονή.
Ἀκόμα τὸ ἀνοιγμα τοῦ εὐωδιαστοῦ τριαντάφυλλου
Καὶ ὁ βαθυγάλανος οὐράνιος θόλος
Δὲν ἔσβησε ἀπ' τὰ μάτια σας.
Σᾶς ἄφησαν ἀνέγγιχτους ἐσᾶς οἱ φοβερὲς ἀπειλὲς
Ἐνὸς δικαστήριου ψυχροῦ καὶ τόσο ἀδιάφορου,
Ἐνῶ ἡ συκοφαντία ἀνέπαφες ἄφησε ἐντελῶς
Τὶς ὑποθέσεις σας μὰ καὶ τὴν ἰδιωτικὴ ζωὴ σας.
Ὡς κι ἡ ἁμαρτία ἀκόμα ἡ βλοσυρὴ
Δὲν τόλμησε νὰ σᾶς μεμφθεῖ,
Ἀτάραχο ἔτσι ἀφήνοντας στὴ θλίψη του τὸ πνεῦμα.
Ἐκεῖ ὁ οὐράνιος ἄνεμος ἀκόμα πνέει ἀνάλαφρος

Χωρίς καθόλου τὴν ἀνάσα νὰ καταπλακώνει
 Σὰν ἐπιτάφια πλάκα ἀτμίζοντας φρικτά.
 Δὲν σᾶς ταράζει ἐσᾶς μέσα στῆς νύχτας τὴ σιωπῆ
 Ἡ βλοσυρὴ τοῦ φύλακα φωνὴ
 Οὔτε ὁ κρότος ὁ ἄξαφνος τῶν τουφεκιῶν
 Στις ἀλλαγές φρουρᾶς πίσω ἀπ' τὸν τοῖχο.
 Κι ἡ ἐκδίκηση θριαμβεύτρια σταμάτησε
 Σκύβοντας τὸ ξεδιάντροπο κεφάλι της
 Μὲ πένα αἰμόσταχτη
 Τὴν καταδίκη τὴ δική σας νὰ ὑπογράψει:
 Θάνατος ἀπὸ τιμωρὸ μαχαίρι
 Ἡ νὰ σαπίσετε στὸ ἄραχλο σκότος κάποιας φυλακῆς.
 Μακάρι ἡ Θεία Πρόνοια νὰ σᾶς προστατεύσει
 Ἄπὸ αὐτοὺς τοὺς κεραινοὺς.
 Ποὺ ἄς βρόντηξαν ἀπειλητικὰ πάνω ἀπὸ τὸ κεφάλι μου,
 Ἐγὼ ἀπ' αὐτὰ τὰ τρομερὰ δεινὰ
 Διόλου δὲν δέλιασα, καλοί μου,
 Παρὰ ὄρθιος ἀντιστάθηκα στὴ σκληρὴ μου μοῖρα
 Κι οὔτε ὑποκλίθηκα ἀλλ' ἀγέρωχος κρατήθηκα
 Μπροστὰ στὸ δικαστήριό ποὺ μ' ἀπέιλησε
 Μὲ καταδίκη «ἐν ὀνόματι τοῦ τσάρου»,
 Μπρὸς στὸ στρατοδικεῖο αὐτὸ τοῦ πουλημένου ψεύδους.
 «Ἐν ὀνόματι τοῦ τσάρου;» – ἀντέτεινα
 Καὶ ἀπάντησα μὲ ἀτάραχο τὸ βλέμμα.
 Ἄλλο ἂν αὐτὸ τὸ μαῦρο δικαστήριό
 Δὲν ἔψαχνε γιὰ τὴν ἀλήθεια τὴν πραγματικὴ
 Παρὰ γιὰ δύο ψευδομάρτυρες
 Ποὺ εὐκόλα ξετρύπωσε μέσα ἀπ' τὸν ὄχλο τὸ σιχαμερό.
 Καὶ μάταια τότε ἡ βροντερὴ φωνὴ
 Πιστῆς σὲ μένα στρατιωτικῆς τιμῆς
 Μὲ ὑπερασπιζόταν.
 Τέτοια γενναία φωνὴ ποὺ ὑψώθηκε στὸ δικαστήριό μπρὸς
 Κρίθηκε σὰν συνωμοσία σκοτεινὴ
 Κι ἔτσι ὑποπτη θεωρήθηκε.
 Ὅποτε ἐγὼ στὸν νόμο τοὺς παρέπεμψα,
 Στὸ γρानιτένιο στήριγμα τῶν λαϊκῶν θεσμῶν.

Καὶ αὐτοὶ μοῦ ἀντέτειναν, («Ὁ νόμος») μοῦ εἶπαν
 «Εἶναι λέξις ἰσχυρὴ
 Στὰ χεῖλια τοῦ τσάρου μοναχᾶ
 Καὶ στὴ σιδερένια του παλάμη
 Ἄλλὰ βγαλμένη ἀπὸ τὸ στόμα κάποιου θύματος
 Ἔχει ἓναν ἤχο ποταπὸ καὶ πεθαμένο...»
 Ἔτσι γκρεμίστηκε, λοιπόν, τὸ ὑπέροχο ὄνειρο!
 Κι ἐγώ, μὲ φόβο ἀνοίγοντας τὰ μάτια μου
 Ἔψαχνα ἀκόμα μάταια τὴν ἐλπίδα μήπως αἰσθανθῶ
 Ἄλλὰ εἶχε κιόλας φύγει αὐτὴ μακριὰ
 Ὡστε στὸ σκότος βούλιαξε ἡ ψυχὴ μου.
 Κολυμβητὴ, δρόμο δὲν ἔχει πιά γιὰ σέβανε ἄλλον,
 Γι' αὐτὸ κάνε ὑπομονή, ὥσπου οἱ συμφορὲς σου ὅλες νὰ πάρουν τέλος,
 Ναί, περίμενε, ντυμένος μὲ τοῦ σοφοῦ τὴ σεμνότητά
 Καὶ μὲ τοῦ μετάλλου τὴ σταθερότητα στὴν καρδιά.
 Ναί, περίμενε! Γιατὶ πλησιάζει ἡ ὥρα ἡ τρομερὴ,
 Τὴν πόρτα ποὺ θὰ κρούσει μὲ ἀλυσίδες
 Καὶ ἴσως τότε, γιὰ στερνὴ φορὰ
 Τὸ βλέμμα ἀπλώνοντας μακριὰ ἀτενίσω
 Τὰ λιβάδια, τὰ δάση, τὰ βουνὰ
 Πάνω ἀπ' τὰ διάφανα νερὰ τοῦ ὄμορφου Τύρη
 Καὶ τὴν πορεία τὴ χρυσοποικιλτὴ τοῦ Φοίβου,
 Ὅσο ἡ πτήση του διαρκεῖ στοὺς καθαρὸς αἰθέρες,
 Πάνω ἀπ' τὴ χώρα ποὺ ἡ καρδιά ποτε δὲν λησμονεῖ,
 Ἐκεῖ ποὺ ἀνάσανε στὰ σπλάχνα μου ἡ ἐλπίδα
 Καὶ ἄπλωσε στὴ σκέψη τὰ φτερά της μυστικά,
 Μὲ βλέμμα ὀλόφωτο καὶ καθαρὴ ψυχὴ.
 Ὅλα θὰ σβήσουνε καθὼς ἡ μέρα σβήνει μὲς στὴν αἰωνιότητα
 Κι ἐγώ, διωγμένος ἀπὸ τὴν ἀγαπημένη μου πατρίδα,
 Μονάχος θὰ περνᾶω τὴ ζωὴ μου ἴδια σκιά, ξένος
 Ἀνάμεσα στὸ ἄγριο καὶ τὸ ἀδηφάγο πλῆθος,
 Μακριὰ ἀπὸ τῆς αὐλῆς τὴν ἰλαρότητα,
 Στὴν κατοικία τοῦ Τσουγκούση ἢ τοῦ Μπουριάτη,
 Ἐκεῖ ὅπου πάντα θὰ θρασομανᾷ ὁ χειμῶνας
 Καὶ ἡ φύση ὀλόγρια εἶναι μὲ τὴ φυλακὴ,
 Κι ἐκεῖ ὅπου κάποτε τὰ θύματα μιᾶς ἐξουσίας ἀπάνθρωπης

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

Φρικτά φυτοζωοῦσαν σὰν ἐμένα
 Καὶ πέθαναν ὅπως κι ἐγὼ σίγουρα θὰ πεθάνω
 Κάτω ἀπ' τὸ βᾶρος τόσων συμφορῶν καὶ τόσης θλίψης.
 Πλὴν, μπορεῖ —γι' αὐτὸ καὶ ὀλόψυχα προσεύχομαι στὸν οὐρανὸ
 Κουράγιο νὰ μοῦ δίνει καὶ ἀντοχή! —
 Ἐπειδὴ μπορεῖ τὸ μαῦρο τοῦ Ἑρέβους δικαστήριο
 Ζωὴ νὰ μοῦ ἐτοιμάζει καὶ ἀπ' τὸν θάνατο ἀκόμα
 Τρισεχειρότερη γιὰ ἐκεῖ, ἀπ' ὅπου ἤχοι ἀκούγονται
 Ὑπόγειων στεναγμῶν μὰ καὶ ἀλυσίδων
 Καὶ κραυγὲς κρυφῶν βασανισμῶν,
 Μιὰ κι ὁ ἀετομάτης φύλακας τῶν ζοφερῶν πυλῶν μὲ μυστικότητα
 Ἄκρα καὶ μακριὰ ἀπὸ βλέμματα φυλάει τὰ θύματά του.
 Ἡμίγυμνοι, ἡμιθανεῖς καὶ ἀμίλητοι ἐντελῶς,
 Ἀπὸ αἰσθήματα καὶ μνημεις στερημένοι
 Αὐτοὶ ζωντανοὶ σκελετοί.
 Μολυσμένοι ἀπὸ τὴ διαβρωτικὴ σκουριὰ τῶν δεσμῶν τους
 Λιώνουν ἐπάνω σὲ ἄχυρα ποῦ σήπονται
 Καὶ ἀδιάφορα εἶναι πιά στὰ βλέμματά τους
 Τῆς φυλακῆς τὰ ἄχρηστα ἀντικείμενα.
 Ὅμως ὁ εὐδαίμων ἀοιδὸς
 Καὶ τροφὸς τῶν μουσῶν καὶ τοῦ Ἀπόλλωνα,
 Τραγουδῖ ἀς πλέξει γι' αὐτὴ τὴν τρομερὴ φλεγόμενη ὄχθη,
 Αὐτὸν τὸν σύγχρονο Τάρταρο.
 Ἐγὼ... τὸ στήθος μου πάγος τὸ πλάκωσε ἤδη,
 Λέπρα τῆς φυλακῆς. Καὶ λοιπὸν
 Ἄοιδὸ τοῦ Καυκάσου, τίς δάφνες αὐτὲς
 Ποῦ ὁ παγωμένος δεσμώτης σοῦ προσφέρει, δέξου.
 Τίς χορδὲς σου ἀκράγγιξε κι ὁ Ἀπόλλων,
 Ἐγκαταλείποντας τίς ὄχθες τῆς Ἀλβιόνας
 Ἐσένα, ὦ νεαρὸ Ἀμφίονα,
 Μὲ τοῦ Μπάυρον τίς δάφνες θὰ κοσμήσει.
 Τὸν ἔρωτα νὰ ὑμνοῦν τοὺς ἄλλους ἄσε!
 Δὲν πάει τὸν ἔρωτα νὰ ὑμνεῖς ὅταν κυλάει τὸ αἶμα,
 Ὅταν ὁ ξένος ὁ ἀλλόφυλος χαμογελώντας
 Σὲ ὑποβάλλει σὲ σκληρὰ βασανιστήρια,
 Ὅταν τὰ λόγια, ἡ σκέψη, ἀκόμα μία τυχαία ματιὰ

Συνωμοσία στοιχειοθετοῦνε καὶ ὀδηγοῦν
 Σὰν ἔγκλημα στὸ ἰκρίωμα,
 Κι ὅταν ὁ λαὸς τοῦ φόβου του ὑποχείριο διστάζει,
 Δὲν τολμᾷ οὔτε μὲ ψίθυρο ἔστω ν' ἀντιδράσει,
 Φίλοι μου, αὐτὸ σημαίνει ἤρθε ἡ ὥρα! Ἡ ὥρα γιὰ ν' ἀνασύρουμε
 Ἀπ' τὸ σκοτάδι τὸ πηχτὸ τῆς μεσονύχτιας δόξας τὸν αἰῶνα,
 Τοῦ τσάρου λαοῦ τὸ πνεῦμα καὶ τὰ ἦθη,
 Ἐκείνους τοὺς ἱεροὺς καιροὺς
 Ὅταν βροντοφωνοῦσε ἡ λαϊκὴ συνέλευση
 Καὶ ἀπὸ μακριὰ μποροῦσε νὰ τσακίσει
 Τὴ ράχη ἐπηρμένων βασιλιάδων!
 Καλοὶ μου, ἐσεῖς! Πότε θὰ φτάσει μέχρι ἐσᾶς
 Τοῦ κρύφιου πόνου μου ἡ φωνή,
 Ὁ ἦχος αὐτὸς τοῦ ἀγριεμένου ὄνειρου;
 Δὲν σᾶς ζητῶ νὰ μὲ ὑπερασπίσετε
 Μπρὸς στοὺς ἐχθροὺς καὶ τὴ συκοφαντία
 Ποὺ ἄλλωστε εἶν' οἱ ἐχθροὶ ἀπὸ τὴν περιφρόνηση λαβωμένοι,
 Ὡστε σὰν χόρτο αὐτοὶ ἀπὸ μόνου τους θὰ ξεραθοῦν.
 Ἀκοῦστε τὰ στερνά μου λόγια:
 Θέλω νὰ πεῖτε ἀπὸ μένα στὸν Ὀρλόφ
 Ὅτι τὴ μοίρα μου, ὅσο βαριά κι ἂν στάθηκε
 Τὴν ἄντεξα μὲ ἀντοχὴ μαρμάρου.
 Γιὰ τίποτα ποτὲ δὲν πρόδωσα ὅ,τι πίστεψα
 Καὶ ἤμουν χαρούμενος τὶς μέρες τοῦ θανάτου τὸ ἴδιο
 Ὅπως τὶς ἀνοιξιὰτικες ἡμέρες,
 Ἐνῶ ἀκόμα καὶ στὶς σκέψεις μου, στὰ κρύφια βάθη τῆς ψυχῆς μου
 Κάθε μορφὴ μομφῆς ἐγὼ ἀπαγόρευσα.
 Φίλοι μου, συγχωρέστε με... καὶ μάθετε ὅτι ἐκεῖ
 Γιὰ σᾶς καλεῖ στὴν Ἀνατολὴ μιὰ αὐγὴ
 Ποὺ αὐτὴ λὲς καθρεφτίζεται
 Στὸ ρεῦμα ποὺ κοχλάζοντας πηγάζει ἀπὸ τὸ αἷμα.
 Βιαστεῖτε! Τὸ ἱερὸ καθῆκον σᾶς καλεῖ
 Στῶν λάβαρων τὴν ἱερὴ σκιά
 Καὶ στὸ πολεμικὸ πεδίο τῆς δόξας,
 Γιατὶ ἐκεῖ τῶν ἡφαιστείων ἡ ἄγρια βοῆ
 Τάραξε τοὺς ὑπόγειους θόλους

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

Καί τὸν λαὸ ἀφύπνισε
Μαζι μετὴν κοιμισμένη ὑδρία τῆς ἐλευθερίας.

1822

δέσμιος : (δέσμιος) φυλακισμένος, δεσμώτης | *λειψή* : (λειψός) ἑλλειψής, μισός, ὑπολειπόμενος | *συνταιριασμένες* : (συνταιριασμένος < συνταιριάζω) ζευγαρώνω, συνδυάζω σὲ ζεύγη | *ἠδονές* : (ἠδονή) εὐχαρίστηση | *δρέπετε* : (δρέπω) περισυλλέγω, μαζεύω | *κάλλους* : (κάλλος) ὁμορφιά | *ραίνει* : (ραίνω) σκορπίζω κάτω πάνω σὲ κάποιον, ραντίζω | *ξανάβει* : (ξανάβω) ἐξάπτω | *θόλος* : ὁ ἔχων ἡμισφαιρικό σχῆμα, ὁ οὐρανός | *σκοφαντία* : ἀνεμμάτιστη κατηγορία | *βλοσυρή* : (βλοσυρός) ἄγριος στὸ βλέμμα, στὴν ὄψη | *μεμφθεῖ* : (μέμφομαι) κατηγορῶ | *πνέει* : (πνέω) φυσῶ, ἀνεμίζω | *πλάκα* : (ἐδῶ) ἐπίπεδο κομμάτι μαρμάρου ἢ πέτρας | *ἀτιμίζοντας* : (ἀτιμίζω) ἀχνίζω, βγάζω καπνούς | *ξεδιάντροπο* : (ξεδιάντροπος) ὁ μὴ αἰσθανόμενος ντροπή | *αἰμόσταχτη* : (αἰμόσταχος) αὐτὸς ποὺ στάζει αἷμα | *ἄραχλο* : (ἄραχλος) σκοτεινός | *διόλου* : καθόλου | *ἀγέροχος* : ὑπερήφανος, ἐπιβλητικός | *πουλημένου* : (πουλημένος < πουλῶ) (ἐδῶ) πλαστός, προδοτικός, ἐξαγορασμένος | *ψεύδους* : (ψεύδος) ψέμα | *ἀντέτεινα* : (ἀντιτείνω) ἀπαντῶ | *ὄχλο* : (ὄχλος) ἄτακτο καὶ ἀσύντακτο πλῆθος χαμηλοῦ ἐπιπέδου | *γρανιτένιο* : (γρανιτένιος) κατασκευασμένος ἀπὸ γρανίτη, εἶδος πέτρας | *ποταπό* : (ποταπός) τιποτένιος, οὐτιδανός | *κρούσει* : (κρούω) χτυπῶ | *στερνή* : (στερνός· βλ. καὶ ὑστερνός) τελευταῖος | *ἀτενίω* : (ἀτενίζω) κοιτῶ μετὰ θαυμασμό | *χρυσοποίκιλτη* : (χρυσοποίκιλτος) σμιλευμένος ἢ/καὶ διακοσμημένος ἀπὸ/μετὰ χρυσό | *λησμονεῖ* : (λησμονῶ) ξεχνῶ | *σπλάχνα* : (σπλάχνο) ἐντόσθιο, ζωτικό ὄργανο | *ἀδηφάγο* : (ἀδηφάγος) παμφάγος | *ἰλαρότητα* : εὐθυμία, χαρά | *θρασομανᾶ* : (θρασομανῶ) μεγαλώνω, θεριεύω, φουντώνω | *φυτοζωοῦσαν* : (φυτοζωῶ) ζῶ μετὰ στερήσεις, ἐπιβιώνω μετὰ τὰ ἀναγκαῖα | *ἀετομάτης* : παντεπόπτης, αὐτὸς ποὺ τὰ βλέπει ὅλα | *ζοφερῶν* : (ζοφερός) σκοτεινός | *ἡμιθανεῖς* : (ἡμιθανής) μισοπεθαμένος | *διαβρωτική* : (διαβρωτικός) αὐτὸς ποὺ καταστρέφει, ἀλλοιώνει | *σκουριά* : δξειδωση μετάλλου | *σήπονται* : (σήπω) σαπίζω | *αἰοῖδος* : τραγουδιστής | *τροφός* : παραμάνω, γυναικα ποὺ θηλάζει ἢ μεγαλώνει ἕνα παιδί (ἐδῶ) (μεταφ.) προστάτης | *λέπρα* : χρόνια λοιμώδης νόσος τοῦ ἀναπνευστικοῦ, νόσος τοῦ Χάνσεν | *δεσμώτης* : φυλακισμένος | *ἀκράγγιξε* : (ἀκραγγίζω) ἀγγίζω μετὰ τὴν ἀκρες τῶν δακτύλων μου | *Αλβιόνας* : (Αλβιόνα) ἐναλλακτικός τρόπος δήλωσης τῆς Βρετανίας | *ἀλλόφυλος* : ξένος, ἀλλοδαπός | *στοιχειοθετοῦνε* : (στοιχειοθετῶ) (ἐδῶ) τοποθετῶ σὲ σειρά· θεμελιώνω μιὰν ὑπόθεση, ἕνα γεγονός | *ἰκρίωμα* : κρεμάλα, ἀγχόνη | *ὑποχείριο* : ἐνεργούμενο, ὑποκινούμενος ἄνθρωπος | *πηχτό* : (πηχτός) ὑγρὸ ποὺ πλησιάζει τὴν στερεοποίηση, μετὰ μαλακὴ μορφή | *ἐπηρμένων* : (ἐπηρμένος < ἐπαίρομαι) κομπάζω | *κρύφιου* : (κρύφιος) κρυφός, κρυμμένος | *μομφῆς* : (μομφή) κατηγορία | *ρεῦμα* : ρέμα | *κοχλάζοντας* : (κοχλάζω < κοχλάζω) βράζω βγάζοντας φυσαλίδες | *λάβαρων* : (λάβαρο) σημαία | *ὑδρία* : στάμνα γιὰ μεταφορὰ νεροῦ

Τὸ ποίημα μεταφράστηκε ἀπὸ τὸν Κώστα Παπαγεωργίου.

Κισινιόφ : Τὸ Κισινιόφ (ἢ Κισινάου) εἶναι ἡ πρωτεύουσα τῆς Μολδαβίας. Κατὰ τὴν περίοδο ποὺ γράφεται τὸ ποίημα ἀνῆκε στὴν Ρωσικὴ Αὐτοκρατορία καὶ λειτουργοῦσε ὡς τόπος φυλάκισης καὶ ἐξορίας.

ὁ Βάχος : Ἐναλλακτικὴ ὀνομασία τοῦ θεοῦ Διονύσου, προστάτη τοῦ κρασιοῦ καὶ τοῦ γλεντιοῦ.

τοῦ *Γανυμήδη* : Νέος ὁ ὅποιος, κατὰ τὴν ἀρχαιοελληνικὴ μυθολογικὴ παράδοση, θεοποιήθηκε ἔνεκα τοῦ κάλλους του ἀπὸ τὸν Δία καὶ κατέστη οἰνοχόος τῶν Ὀλύμπιων θεοτήτων.

Μπροστὰ στὸ δικαστήριο ποὺ μ' ἀπέιλησε / μὲ καταδίκη «ἐν ὀνόματι τοῦ τσάρου» : Ὁ ποιητὴς θεωρεῖται τὸ πρῶτο μέλος τοῦ κινήματος τῶν Δεκεμβριστῶν, οἱ ὅποιοι ἀποσκοποῦσαν στὴν ἀπόσχιση τῆς τσαρικῆς ἐξουσίας. Στὰ 1822 ἐτέθη σὲ περιορισμὸ ἕως τὰ 1856, ὅταν τοῦ παραχωρήθηκε ἀμνηστία.

τοῦ ὄμορφου Τύρη : Ὡς «Τύρης» ὀνομάζεται στὴν ἀρχαία ἑλληνικὴ γραμματεία ὁ ποταμὸς Δνεϊστερος, ἐξ οὗ καὶ ἡ ὀνομασία Τίρασπολ τῆς πρωτεύουσας τῆς αὐτόνομης Ὑπερδνεϊστερίας στὸ ΒΑ τμήμα τῆς Μολδαβίας. Ἀπαντᾷ μάλιστα καὶ στὸν Ἡρόδοτο: «Εἷς μὲν δὴ τῶν ποταμῶν τοῖσι Σκύθησί ἐστι ὁ Ἴστρος, μετὰ δὲ τοῦτον Τύρης, ὃς ἀπὸ βορρῆ μὲν ἀνέμου ὀρμάται, ἄρχεται δὲ ῥέων ἐκ λίμνης μεγάλης ἣ οὐρίζει τὴν τε Σκυθικὴν καὶ τὴν Νευρίδα γῆν. Ἐπὶ δὲ τῷ στόματι αὐτοῦ κατοικῆνται Ἕλληνες, οἱ Τυρῖται καλέονται.» (*Ἱστορίαι*, 4.51.1)

καὶ τὴν πορεία τῆ χρυσοποίκιλη τοῦ Φοίβου : Ὁ Φοῖβος Ἀπόλλων ἦταν μεταξὺ ἄλλων καὶ προστάτης τοῦ φωτός. Κατὰ τὴ μυθολογικὴ παράδοση ὀδηγοῦσε ἄρμα, τὸ ὁποῖο μοίραζε τὸ φῶς στὴν Ὑφήλιο.

στὴν κατοικία τοῦ Τσουγκούση ἢ τοῦ Μπουριάτη : Ἀναφορὰ σὲ καταγωγικὰ ἐπίθετα τῆς Ρωσίας. «Τσουγκούσης» ὀνομάζεται ὁ καταγόμενος ἀπὸ τὴν περιοχὴ Τουνγκούς, ἣ ὁποία βρίσκεται στὴν Σιβηρία. Ἀντίστοιχα, «Μπουριάτης» ὀνομάζεται ὁ καταγόμενος ἀπὸ τὴν περιοχὴ τῆς Μπουργιατίας, ἣ ὁποία βρίσκεται ἐπίσης στὴν Σιβηρία καὶ συνορεύει μὲ τὴν Μογγολία.

Θέλω νὰ πεῖτε ἀπὸ μένα στὸν Ὁρλόφ : Πρόκειται γιὰ τὸν Μιχαὴλ Φιοντόροβιτς Ὁρλόφ (1788-1842), ὁ ὅποιος ἦταν προσωπικὸς φίλος τοῦ Πούσκιν, ἡγέτης τῶν Δεκεμβριστῶν ἀπὸ τὸ 1818 στὴν περιοχὴ τοῦ Κισινιόφ καὶ συλληφθεὶς ἔπειτα ἀπὸ τὴν ἀποτυχία τοῦ κινήματος.

Βλάντιμιρ Ραγέφσκι (Владимир Федосеевич Раевский: Χβοροστυάνκα, Ρωσία, 1795 – Ἰρκούτσκ, Ρωσία, 1872)

Ρῶσσος ποιητὴς καὶ ἐκδότης. Μέλος τοῦ κινήματος τῶν Δεκεμβριστῶν. Ἀπὸ πολλοὺς θεωρεῖται ὁ πρῶτος Δεκεμβριστής. Σπούδασε στὴν Μόσχα καὶ συμμετεῖχε στὸν Ρωσικὸ πατριωτικὸ πόλεμο τοῦ 1812. Στὰ 1822 ἐτέθη σὲ περιορισμὸ ἕως τὰ 1856, ὅταν καὶ τοῦ παραχωρήθηκε ἀμνηστία. Ἀπέκτησε πολλὰ παιδιά καὶ ἔγραψε πολυάριθμα ποιήματα. Τὸν ἀπασχόλησε μεταξὺ ἄλλων καὶ ἡ Ἑλληνικὴ Ἐπανάσταση. Πέθανε ἐκτοπισμένος παρ' ὅλα αὐτὰ στὴν Σιβηρία, ἔχοντας ἀφήσει σημαντικὸ ἔργο πίσω του.

«Στὸς φίλους μου, στὸ Κισινιόφ»

Πηγή: *Ἡ Ἑλληνικὴ Ἐπανάσταση τοῦ 1821 στὸν καθρέφτη τῆς ρωσικῆς ποίησης*, (ἐπιλ.-εἰσαγ.-ἐπιμ.: Σόνια Ἰλίνσκαγια), Ἀθήνα, Ἐστία, 2001, σσ. 63-69.

1. Ο Επίσκοπος Παλαιῶν Πατρῶν Γερμανὸς ὑψώνει τὴν σημαίαν τῆς Ἐπανάστασεως (τέλη 19ου αἰ.) || 2. Ὁ θάνατος τοῦ Μάρκου Μπότσαρη (τέλη 19ου αἰ.) | λιθογραφίες.

Στὸ θάνατο τοῦ Βύρωνα

Γιὰ ποιόν πενθοῦν καὶ θλίβονται
Καταμεσῆς στὶς φρίκες τοῦ πολέμου;
Ποῦ τρέχουν, σὲ ποιὸ κάλεσμα πικρὸ
Οἱ γιοὶ τῆς ἱερῆς Ἑλλάδας;
Πάει καιρὸς ποὺ πνίγηκε στὰ δάκρυα καὶ στὸ αἶμα
Ἡ χώρα αὐτὴ στὸν μέγα της ἀγῶνα,
Καὶ ἄραγε τώρα ποιά καινούργια συμφορὰ
Χτυπάει τὴ χώρα τοῦ Θεμιστοκλῆ;
Ὁ τύραννος τῆς εὐφορίας Ἀνατολῆς
Τάχα γιατί πανηγυρίζει στὸν θρόνο του ἐπάνω ποὺ τρικλίζει;
Καὶ τὸν προφήτη γιατί σπεύδουμε κι εὐχαριστοῦν
Ὅλοι στὴν Πόλη, γέροντες καὶ νέοι;
Βλέπω: στὸ Μεσολόγγι φέρετρο στὴ μέση τοῦ ναοῦ
Στημένο ἐκεῖ μπροστὰ στὸ ἱερὸ
Κι ὅλο τὸ νεκροκρέβατο νὰ λάμπει σὰν φωτιὰ
Πίσω ἀπ' τοὺς διάφανους καπνοὺς τοῦ θυμιάματος.
Τριγύρω του σπαράζοντας θρηνοῦν
Πλήθη πολύβοου κόσμου
Λὲς κείτεται στὸ φέρετρο ἐκεῖνο
Ἡ λεφτεριὰ τῆς ἀναγεννημένης Ἑλλάδας.
Σὰν οἱ αἰώνιες ἀλυσίδες τῆς σκλαβιᾶς
Καὶ πάλι ἐπάνω της νὰ πέφτουν βαριές
Ἡ πάλι σὰν ἐπάνω της μὲ δύναμη νὰ ὀρμοῦν
Ὁ Τοῦρκος λὲς ἡ ἡ τρομερὴ Ρωσία.
Περὶφανη βασίλισσα τῶν θαλασσῶν!
Νὰ καυχηθεῖς δύνασαι τώρα ὄχι γιὰ τὴν τιτάνια δύναμή σου
Παρὰ μονάχα γιὰ τὴν ἔνδοξη ἱστορία σου
Καὶ τῶν παιδιῶν σου τὴν ὑπέροχη ἀρετὴ.
Νοῦς ὑψιπετής, ἥλιος τοῦ αἰῶνα,
Ὁ γιός σου, ὁ φίλος, ὁ ποιητής σου,
Στὸ ἄνθος τῆς νιότης του χάθηκε ὁ Μπάϊρον
Στὸν ἱερὸ ἀγῶνα γιὰ τὴν ἐλευθερία τῶν Ἑλλήνων.

Στους άχανείς ώκεανούς σου με τί
 Τιτάνια όρμηή συγκρούονται τὰ χρόνια:
 Όστε αυτό που κάποτε ύπηρξε τώρα πιά δέν ύπάρχει
 Και αυτό που βρίσκεται τώρα στο μέλλον άνύπαρκτο θά εϊναι.
 Ράχες βουνών θά ξαπλώσουν επάνω στα φρούρια
 Κουρασμένοι οί αϊώνες, ένώ
 Τò άμείλικτο χέρι τους
 Τὰ χωράφια θ' αλλάξει σε έρήμους.

Στα σκοτάδια του χρόνου θά βουλιάξουν λιμάνια,
 Οί πόλεις θά πέσουν κι έρείπια έρημα θά εϊναι,
 Στόν βυθό θά χαθοῦν οί τρομερές άρμάδες
 Και μία καινούργια Καρχηδόνα θά ύψωθεί.
 Μά ό άθλος τής ευγενικής καρδιάς
 Αϊώνια θά ποδηγετεί τις νέες ψυχές
 Άστρο λαμπρό που θά τις όδηγεϊ
 Στοῦ Μπάυρον τόν τάφο τόν ιερό.

Όσπου μία μέρα κάποιος γέρος Βρετανός
 Θά ρθει στο μνήμα αυτό μπροστά
 Και δείχνοντας στα έγγόνια του υπερήφανα θά πει:
 «Έδω άναπαύεται ό μεγάλος ποιητής!
 Για την Άγγλία που έζησε και για τόν κόσμο όλο
 Και που προς έκπληξη του αϊώνα του
 Μυαλό Σωκράτη και του Κάτωνα ψυχή τόν διέκρινε
 Και ήταν σαιξπήρειος ήρωας!

Κάτω άπ' τόν ήλιο όλα τὰ εϊδε,
 Άγέρωχος μπροστά στής μοίρας τους κατατρεγμούς.
 Σ' άλλη έξουσία ποτέ του δέν υπέκυψε,
 Αὐτός στην έμπνευσή του μόνο ύποτασσόταν.
 Κι ένώ ή μοίρα εμπρός του με σαρκαστικό
 Χαμόγελο ξεγύμωνε τών ανθρώπων τις καρδιές,
 Ή φλογερή ψυχή του, του ποιητή,
 Ποτέ δέν έπαψε νά νοιάζεται για τους δυστυχημένους.

Χαϊρε, ό χαϊρε, Έλευθεριά!

Καὶ ὅταν ἐκείνος ἔφυγε πάνω στὴ νιότη τοῦ αἰώνα,
 Σὲ ξένη γῆ, μακριὰ ἀπὸ τὴν πατρίδα,
 Κι ἀπ' τὴ βαθιὰ του θλίψη πληγωμένος,
 Νὰ τί διαλάλησαν οἱ Ἕλληνες σὲ ὅλη τὴν Εὐρώπη:
 “Οἱ ἀπανταχοῦ φίλοι τῆς Ἑλλάδας καὶ τῆς Ἑλευθερίας
 Πικρὰ θρηνοῦν κι ἐπιτιμοῦν τὴ μοίρα,
 Οἱ τύραννοι μονάχα μὰ καὶ οἱ δοῦλοι
 Χαίρονται γιὰ τὸν ἀναπάντεχο χαμό του”».

1824

καταμεσῆς : μέσα στὴ μέση | εὐφορῆς : (εὐφορος) γόνιμος | τάχα : μήπως, ἄραγε | τρικλίζει : (τρικλίζω· βλ. καὶ τρεκλίζω) παραπατῶ λόγω κακουχίας ἢ μέθης | σπεύδουνε : (σπεύδω) πηγαίνω γρήγορα κάπου | νεκροκρέβατο : νεκρική κλίνη | θυμιάματος : (θυμίαμα) ἀρωματική οὐσία ποὺ καίγεται τελετουργικά σὲ μυστήρια καὶ τελετές | σπαράζοντα : (σπαράζω) κλαίω γοερά | πολύβοοι : (πολύβοος· βλ. καὶ πολύβουος) θορυβώδης | κείτεται : (κείτομαι) βρίσκομαι ξαπλωμένος | καυχηθεῖς : (καυχέμαι) κομπάζω, ὑπερηφανεύομαι | δύνασαι : (δύναμαι) μπορῶ | τιτάνια : (τιτάνιος) τεράστιος σὲ σημασία ἢ/καὶ μέγεθος | ὑμιπετής : αὐτὸς ποὺ φέρεται ὑψηλὰ νοήματα | ἀχανεῖς : (ἀχανής) ἀπέραντος | ράχες : (ράχη) (ἔδω) κορυφογραμμὴ | ἀμείλικτος : (ἀμείλικτος) ἀδυσώπητος | ἀρμάδες : (ἀρμάδα) στόλος | ποδηγετεῖ : (ποδηγετῶ) χειραγωγῶ, καθοδηγῶ πρὸς τὴν κατεύθυνση ποὺ θέλω (κυριολεκτικά καὶ μεταφορικά) | ἀναπαύεται : (ἀναπαύομαι) ξεκουράζομαι | διέκρινε : (διακρίνω) (ἔδω) ξεχωρίζω, χαρακτηρίζω | σαιξπήρειος : (βλ. καὶ σαιξπηρικός) σχετιζόμενος μὲ τὸν Σαίξπηρ | ἦρωες : ἦρωας | ἀγέρωχος : ὑπερήφανος | κατατρεγμούς : (κατατρεγμός) συμφορὰ | ὑπέκυψε : (ὑποκύπτω) ἐνδίδω | σαρκαστικό : (σαρκαστικός) εἰρωνικός | ἀπανταχοῦ : παντοῦ | ἐπιτιμοῦν : (ἐπιτιμῶ) κατηγορῶ

Τὸ ποίημα μεταφράστηκε ἀπὸ τὸν Κώστα Παπαγεωργίου.

Ὁ Βύρων ἄφησε τὴν τελευταία του πνοὴ στὸ Μεσολόγγι στὶς 19 Ἀπριλίου 1824, ἀφοῦ πρῶτα συμμετείχε ἐνεργὰ στὴν Ἐπανάσταση, ὑποστηρίζοντάς τὴν ἀπὸ τὴν κήρυξή της.

τὴ χώρα τοῦ Θεμιστοκλῆ : Ἀναφορὰ στὸν Ἀθηναῖο πολιτικό καὶ στρατηγὸ Θεμιστοκλῆ, ὁ ὁποῖος ἠγήθηκε μαζὶ μὲ τὸν Εὐρυβιάδη καὶ τὸν Ἀριστείδη τοῦ ἑλληνικοῦ στόλου στὴ ναυμαχία τῆς Σαλαμίνας, ὅπου ἡ ἑλληνικὴ πλευρὰ κατάρφερε μιὰ ἀποφασιστικὴ νίκη ἐναντίον τοῦ περσικοῦ στόλου ἀνακόπτοντας τὴν ἐπέλασή του στὸν ἑλληνικὸ χῶρο.

Πόλη : Ἡ Κωνσταντινούπολη.

Καρχηδόνα : Ἐν προκειμένῳ, ἡ Καρχηδόνα ἀναφέρεται ὡς ὑπόδειγμα ἀνταρσίας καὶ ἐπανάστασης ἀπέναντι στὸν τυραννικὸ δυνάστη, τὴν Ρώμη. Ὁ συγγραφέας εὐελπιστεῖ στὴ δημιουργία μιᾶς ἱστορικής ἀντιστοιχίας μεταξύ Καρχηδόνας/Ἑλλάδος καὶ Ρώμης/Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας.

Μναλὸ Σωκράτη καὶ τοῦ Κάτονα ψυχὴ τὸν διέκρινε : Ὁ συγγραφέας χρησιμοποιοῖ τὸν ἀρχαῖο Ἕλληνα φιλόσοφο Σωκράτη γιὰ νὰ ἐξάρει τὶς πνευματικὲς ἀρετὲς τοῦ Βύρωνος καὶ τὸν Ρωμαῖο πολιτικό Κάτονα (Marcus Porcius Cato Uticensis), ὁ ὁποῖος ἐθεωρεῖτο ὑπόδειγμα ἀρετῆς καὶ ἠθικῆς ἀκεραιότητας σὲ μιὰ Ρώμη ποὺ μαστιζόταν ἀπὸ διαφθορὰ σὲ κάθε ἐπίπεδο.

Καντράτι Ριλέγεφ (Кондратий Фёдорович Рылёев: Μπάτοβο, Ρωσσία, 1795 – Φρούριο Πέτρον και Παύλου, Αγία Πετρούπολη, Ρωσσία, 1826)

Ρώσσοσ εκδότης και ποιητής. Ὑπῆρξε ὁ ἡγέτης τοῦ κινήματος τῶν Δεκεμβριστῶν, οἱ ὁποῖοι ἐπεχείρησαν νὰ ἀνατρέψουν τὴ μοναρχία τὸν Δεκέμβριο τοῦ 1825. Ἐκπαιδεύθηκε στὰ στρατιωτικά καὶ κατέλαβε μιὰ θέση στὸν ρωσικὸ στρατό. Πολέμησε στοὺς Ναπολεόντειους πολέμους. Ἔπειτα, ἀποχώρησε ἀπὸ τὸ στράτευμα καὶ ἔζησε διδάσκοντας παιδιὰ εὐγενῶν καὶ παρέχοντας ὑπηρεσίες στὰ δικαστήρια, συχνὰ εὐνοώντας φτωχοὺς ποὺ βρίσκονταν σὲ ἀνάγκη. Ἡ ποίησή του ὁμοιάζει μὲ τὴν ποίηση ὄλων τῶν συγχρόνων του ρομαντικῶν ποιητῶν, συμπεριλαμβανομένου τοῦ Πούσκιν, παρουσιάζοντας πάθος, θέρμη, πατριωτισμὸ καὶ ἀνάδειξη φιλελεύθερων ιδεωδῶν. Γιὰ τὴ δράση του συνελήφθη καὶ ἐκτελέστηκε. Κατὰ τὸν ἀπαγχονισμό του κρατοῦσε στὰ χέρια του ἓνα βιβλίο τοῦ Λόρδου Βύρωνος. Ὅπως πολλοὶ ἄλλοι Δεκεμβριστὲς ποιητὲς, ἔτσι κι ὁ Ριλέγεφ, εἶδαν τὴν Ἑλληνικὴ Ἐπανάσταση εὐνοϊκά, ἐξ οὗ καὶ ἡ συμπερίληψή της στὴ θεματικὴ τῶν ποιημάτων τους.

«Στὸ θάνατο τοῦ Βύρωνα»

Πηγή: *Ἡ Ἑλληνικὴ Ἐπανάσταση τοῦ 1821 στὸν καθρέφτη τῆς ρωσικῆς ποίησης*, (ἐπιλ.-εἰσαγ.-ἐπιμ.: Σόνια Ἰλίνσκαγια), Ἀθήνα, Ἐστία, 2001, σσ. 58-60.

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

Λούντβιχ Κάρλ Στουκερτ

(Ludwig Karl Stuckert, 1795-1843)

Νίκη τῶν Ἑλλήνων στὴν Τένεδο

Ἀφουγκράσου! Τί βουίζει ὑπόκωφα ἐκεῖ πέρα ἀπὸ τὶς ἀκτὲς τῆς Τενέδου;
Θέλει ὁ οὐρανὸς βροντώντας νὰ ἀδειάσει τοὺς τρόμους τοῦ στὸν κόσμο;
Ἦ δίνουν τὰ κανόνια βροντερὴ εἶδηση στοὺς Ὀθωμανούς,
ὅτι ἡ ἡμισέληνος τελικὰ πάλι νίκησε σὲ μία μάχη;

Μᾶλλον, βροντοῦν τὰ κανόνια, ὅχι ὅμως γιὰ νὰ δώσουν τὴν χαρούμενη
εἶδηση
στοὺς Ὀθωμανούς· τὰ παιδιὰ τῆς Ἑλλάδος σχηματίζουν σήμερα τὸ δικα-
στήριό της.
Ἐπικεφαλῆς εἶναι ὁ Μιαούλης μὲ τὴν φλόγα τοῦ ἥρωα στὸ βλέμμα·
στὸ πλευρὸ του βρίσκεται ὁ Κανάρης ὁ σύντροφός του πιστὸς καὶ καλός.

Μίλα, ἀπὸ ποῦ ξεφύτρωσες, ἥρωα Μιαούλη τουρκοφάγε,
ὅπου κυριαρχεῖ ἡ βροντὴ τῆς μάχης σου, βάφεται ἡ θάλασσα κόκκινη καὶ
κοκκινότερη.
Ἐχθρικό αἷμα, πτώματα τυράννων χαράσσουν τὴν ἡρωϊκὴ σου πορεία,
καὶ ὁ Κανάρης μὲ τολμηρὸ πέταγμα ἀνοίγει πρῶτος μὲ τὸ πλοῖο του τὸν
δρόμο τοῦ θανάτου.

«Ἀδερφέ, λέει στὸν σύντροφο, δείχνοντας τὸν στόλο τῶν Τούρκων,
ἀδερφέ, ἐκεῖ θὰ ἰδωθοῦμε ξανά! Ἑλλὰς ἔχε ἐμπιστοσύνη στὸν Θεό σου!
Ἄν καὶ οἱ ἀστραπὲς τῆς ὀργῆς σκότωσαν πολλοὺς ἀπὸ τοὺς ἀδερφοὺς·
οἱ βροντὲς τοῦ Θεοῦ ἠσύχασαν τελικὰ· νίκη σ' αὐτὸν ποὺ πιστεύει καὶ
δημιουργεῖ!»).

Τὸ λέει καὶ τεντώνει τὸ κατάρτι καὶ ὁ ἀδερφὸς κάνει τὸ ἴδιο,
στὶς τελευταῖες ἀκτίνες τοῦ ἡλίου ἀστράφτει καθαρὰ τὸ σῆμα τῆς ἡμισε-
λήνου,
τὴν σημαία τῆς Ἑλλάδος στολίζει ἓνας μικρὸς σταυρός, μικρὸς μόνον,
ὥστε τουρκικὸ βλέμμα
νὰ μὴν τὸν ἀναγνωρίζει καὶ τρομαγμένο νὰ ὑποχωρεῖ ἀπὸ φόβο μπροστὰ
στὸν σταυρό.

Καὶ τὸ πλεούμενο ποὺ ὀδηγεῖ τοὺς ἥρωες πρὸς τὸν τουρκικὸ στόλο,

τὸ γνωρίζετε; Αὐτὸ δὲν εἶναι σίγουρο· ἡ πανουργία τῶν Ἑλλήνων τὸ σκάρωσε.

Τῶν παλαιῶν πλοίων οἱ σάπιοι τοῖχοι ἐγκλείουν τὴν καταστροφή·
Σὲ θειάφι, μπαρούτι καὶ φωτιά πρέπει νὰ πατοῦν οἱ ἥρωες.

Ὅπως ἡ ἀστραπὴ στὰ χέρια τοῦ Διὸς κατευθύνεται μέσα ἀπὸ θεϊκὴ δύναμη,

ἔτσι καὶ οἱ πυρπολητὲς τὴν ἐλέγχουν χωρὶς φόβο γιὰ τὸ ἐγχείρημά της.
Δεκαεπτὰ μελλοθάνατοι Ἕλληνες κωπηλατοῦν ἀθόρυβα, ἀθόρυβα πρὸς τὰ ἐκεῖ.

Στόλαρχε, βασιανιστὴ τῶν χριστιανῶν, δὲν διαισθάνεται τίποτε ὁ ἀλαζονικός σου νοῦς;

Ὅχι, τίποτε δὲν διαισθάνεται· σὲ πουπουλένια στρωσίδια κάθεται καπνίζοντας, μεθυσμένος ἀπὸ χαρὰ.

Ἦχοι γιορταστικοὶ ἀντιλαλοῦν μόλις ἔπεσε ὁ ἥλιος.

Καὶ στὴν γιορτὴ τῶν Ὀθωμανῶν προσκαλοῦνται ἀθόρυβα οἱ Ἕλληνες,
θέλουν νὰ εἶναι αὐτόπτες μάρτυρες, θέλουν νὰ εἶναι καλεσμένοι στὸ φωτεινὸ ξεφάντωμα.

Στόλαρχε, ξύπνα, ξύπνα! Ξυπνήστε, ἐσεῖς ποὺ βρίσκεστε γύρω του,
χριστιανοὶ κατ' ὄνομα, ποὺ μὲ χαρὰ βλέπετε ἀδέρφια νὰ χύνουν τὸ αἷμα τους, νὰ πεθαίνουν.

Κοντὰ, κοντὰ, τρομερὰ κοντὰ εἶναι οἱ ἐκδικητὲς καὶ ἔτοιμοι,
ἐσᾶς καὶ τοὺς ἰδίους τοὺς ἑαυτοὺς τους νὰ στείλουν στὴν αἰωνιότητα, ἂν τὸ θέλει ἡ τύχη τους.

Κοίτα, οἱ βάρκες γλιστροῦν κάτω στὴν θάλασσα γιὰ νὰ τοὺς ὑποδεχτοῦν·
μόνοι τους καταπλέουν οἱ πυρπολητὲς γιὰ νὰ παραλύσουν τῶν Τούρκων τὴν δύναμη καὶ τὸ ἠθικό.

Καὶ ὁ Κανάρης καὶ ὁ Μιαούλης, στὸ χέρι τὴν ἀστραπὴ τοῦ θανάτου,
προηγοῦνται καὶ ἀτενίζουν φλεγόμενοι πρὸς τὴν ναυαρχίδα τοῦ πασᾶ.

Ἐσύ, Τούρκε, ἐπάνω στὸ θαλασσινὸ σου φρούριο μὴ φουσκώνεις!

Ἄν καὶ τὰ πανιά σου φουσκώνοντας ἀπειλοῦν τὶς ἅγιες ἀκτὲς τῆς Ἑλλάδος·
καὶ ἄς φαντάζεσαι ἤδη ὅτι τὶς κατατρόπωσε καὶ τὶς ἔθεςες ὑπὸ ζυγόν.

Ἡ δύναμή τους ξαναγεννήθηκε· οἱ παλαιᾶς φλόγες φουντώνουν ἀκόμα!

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

Κοίτα, ὁ δαυλὸς τῆς ἐκδίκησης ἀνεμίζει ἤδη στὸ χέρι! Λοιπὸν πρόσταξε
ἀνθρωποβασανιστή, μισοχριστιανέ, στὸν Θεό σου τὴν ψυχὴ σου!

Πυρπολικά ἀνάβουν! Πλοῖα καίγονται! Τοῦ πασαῦ τὸ πλοῖο πιὸ φωτεινὸ ἀπ’
ἄλλα!

Βροντώντας σὰν τὰ βάραθρα τῆς κόλασης πετᾶ αὐτὸς γρήγορα στὸν ἀέρα.

Χαιρέτισε τὸν ἀδερφό, Στόλαρχε! Ποῦ μόλις τώρα πέταξε μπροστά σου·
δῶσε του ἕνα χαιρετισμὸ ἀπὸ τὴν Χίο τῆς ὁποίας ρούφηξε τὸ αἷμα τῆς
καρδιάς·

πές του ὅτι ὁ στόλος τῶν Τούρκων εἶναι πάλι μία χήρα,
μία χωρὶς παιδιά, ἄρρωστη, φτωχὴ χήρα· πές του ἔτσι ἀκριβῶς!

Ὅμως γύρισε πίσω τὸ βλέμμα! Λέγε τί ἀπέγιναν οἱ ἥρωές μας;

Ἡρώα Κανάρη, ἥρωα Μιαούλη, πρέπει νὰ μοιρασθεῖτε τὴν καταστροφή;

Ἄ! Ἐκεῖ στὴν ἐλεύθερη θάλασσα κυματίζει ἡ σημαία τους! Ζήτηω ἡ Ἑλ-
λάς!

Τὰ βάρη τοῦ πελάγους σκεπάζουν τοὺς ἐχθρούς· ὁ Θεὸς σᾶς ἔστειλε τὴν
νίκη!

Στὴν εὐχὴ τοῦ Θεοῦ, ἐλεύθεροι ἥρωες! Τὰ ὀνόματά σας καταγράφηκαν!

Ὅ,τι μεγάλο καὶ ἂν συμβεῖ – ποτὲ πιά δὲν θὰ ξεχαστοῦν!

Ἐκείνη ἡ ἀστραπὴ ποῦ ἐκσφενδονίσατε στὸν θαλάσσιο πύργο τοῦ πασαῦ,
θὰ καίει αἰώνια καὶ ὁ κεραυνὸς θὰ ἀντηχεῖ γιὰ πολλὰς χιλιετίες!

ἀφουγκράσου : (ἀφουγκράζομαι) ἀκούω προσεκτικά | *ὑπόκωφα* : (γιὰ ἦχο) βαθιά, πνιχτά |
τουρκοφάγε : (τουρκοφάγος) συστηματικὸς φονεὴς Τούρκων | *ἰδωθοῦμε* : (βλέπω) θὰ συ-
ναντηθοῦμε, θὰ βρεθοῦμε | *πλεούμενο* : πλοῖο, καράβι | *πανουργία* : πονηριά | *σκάρωσε* :
(σκαρώνω) σχεδιάζω | *θειάφι* : χημικὸ στοιχεῖο, θεῖο | *μπαρούτι* : (βλ. καὶ μπαρούτι) πυ-
ρίτιδα | *στόλαρχε* : (στόλαρχος) ἄρχηγὸς τοῦ στόλου, ναύαρχος | *ἀτενίζουν* : (ἀτενίζω) κοι-
τάζω προσηλωμένα | *ναυαρχίδα* : τὸ ἐπικεφαλῆς πλοῖο ἐνὸς στόλου, στὸ ὁποῖο ἐπιβαίνει
ὁ ναύαρχος | *ὑπὸ ζυγόν* : (ἐκφρ.) σκλαβῶνω, ὑποδουλώνω | *δαυλός* : δᾶδα | *πυρπολικά* :
(πυρπολικό) μικρὸ καὶ εὐκίνητο πλοῖο μὲ ἀποστολὴ τὴν πυρπόληση μεγαλύτερων πο-
λεμικῶν πλοίων | *βάραθρα* : (βάραθρο) γκρεμὸς, χάσμα | *ἐκσφενδονίσατε* : (ἐκσφενδονίζω)
πετᾶ κάτι μακριὰ μὲ δύναμη

Ἡ ἀρχικὴ μορφή τοῦ ποιήματος ἐντοπίζεται στὴ συγκεντρωτικὴ ἔκδοση: Ludwig Karl
Stuckert, *Gedichte*, Βασιλεία, Schweighauserschen Buchhandlung, 1827, σσ. 109-113.

Λούντβιχ Κάρλ Στοϋκερτ (Ludwig Karl Stuckert: Μάννχαϊμ, Γερμανία, 1795 –
Κέλ, Κόρκ, Γερμανία, 1843)

Γερμανός διάκονος, παιδαγωγός και συγγραφέας. Ἐργάστηκε ὡς παιδαγωγός στὴν Παιδαγωγικὴ Ἀκαδημία τοῦ Lörrach καὶ ὡς πάστορας στὸ Hauingen κατὰ τὸ διάστημα 1831-35. Στὸν συγκεντρωτικὸ τόμο τῶν ποιημάτων του ἐντοπίζονται πολυάριθμα φιλελληνικὰ ποιήματα μὲ θέμα τὴν Ἐπανάσταση τοῦ 1821.

«Νίκη τῶν Ἑλλήνων στὴν Τένεδο» [=Sieg der Griechen bei Tenedos]

Πηγή: *Ὁ Γερμανόφωνος Φιλελληνισμὸς μέσα ἀπὸ τὴν Ποίηση*, τ. Γ', *Ποιήματα γιὰ τὶς Μάχες τῶν Ἑλλήνων στὸν Ἀγῶνα γιὰ τὴν Ἐλευθερία τους (1770, 1821-1827)*, Δίγλωσση ἔκδοση, (ἔκδ.-ἐπιμ.-εἰσ.-μτφρ.-σχόλ.: Λάμπρος Ἡλ. Μυγδάλης-Ἀναστάσιος Χρ. Λῶλος), Θεσσαλονίκη, Κυρομάνος, 2004, σσ. 255-259.

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

Τέοντορ Μπράντ

(Theodor Brand, 1796 - ;)

Θρηῆνος γιὰ τὴν καταστροφή τῆς Χίου

Μαύρη κορδέλλα κρέμεται στὴν λύρα μου,
καὶ οἱ τόνοι τῶν χορδῶν βουίζουν φοβισμένα!
Τὴν Ἑλλάδα καλύπτουν πένθιμα πέπλα,
οἱ βάρβαροι ἤπιαν ποτάμι τὸ αἷμα τῆς.
Θρηῆνος στενάξει σιωπηλὰ σὰν πόνος πνευμάτων
μέσα ἀπὸ τὸ σκοῦρο πράσινο ἄλσος τῶν μυρτιῶν·
ἄχ, δὲν βλέπεις τίποτε ἀπὸ τὸ μεγαλεῖο τῆς Χίου,
ἐρείπια μόνον καὶ μουχλιασμένα κόκκαλα.

Χίο, τὰ κάστρα σου ἔχουν πέσει,
γύρω τους κείτεται ὁ λαός σου σκοτωμένος,
ἵταμά βεβηλωμένοι οἱ χῶροι τῶν ναῶν σου,
ματωμένα κύματα στέλνει ἡ θάλασσα στὶς ἀκτές σου·
πλῆθος γενεῶν καὶ τὸ ἀνθισμένο καμάρι
σώριασε τὸ σπαθὶ τοῦ θανάτου στὴν σκόνη,
καὶ οἱ χλωμές καὶ οἱ ρόδινες παρειές
ἀφαιρέθηκαν σὰν ξερὸ φύλλωμα.

Οἱ ἱππότες σου, Χίο, ἔχουν σκοτωθεῖ,
ἤσυχάζουν ἀκρωτηριασμένοι στὴν ἀγκαλιὰ τοῦ θανάτου,
ἄχ, καὶ δὲν ὑπάρχουν ἐγγόνια νὰ τοὺς κλάψουν!—
Ὅμως στέρεψαν τὰ δάκρυα τῶν λαῶν.

Νά, ἓνα μνημεῖο, ἄξιο τῶν μουσουλμάνων,
ποὺ αἰώνια θὰ τὸ μνημονεύει ἡ ἱστορία,
καὶ οἱ χιλιετίες θὰ παροτρύνουν νὰ ἐκδικηθοῦν,
ἀπειλητικὰ θὰ φλογίζει στὸ στερέωμα!

Τρέξτε, Ἐριννύες, ἐσεῖς σκοτεινὲς δυνάμεις,
ἀποκλειῖστε τὸν φλογισμένο βόρβορο τοῦ Ἄδου,
τυλίξτε τὸν κόσμον μὲ μαῦρες νύχτες,
φέρτε στὴν Χίον τὴν ἔδρα τοῦ Κριτῆ,
ρουφήξτε μὲ ζεστὲς γλῶσσες ἀπὸ τὰ ἐρείπια
κάθε θρηῆνο, κάθε δάκρυ,
ζυγίστε τις ὀρθά, – ἀκόμα καὶ τὸ κλαυθμῆρισμα τοῦ βυζανιάρικου,
κάθε σταγόνα αἷμα καὶ κάθε βάσανο!

κορδέλλα : μακρὸ καὶ στενὸ κομμάτι ὑφάσματος· ἐπίσης, ἀλυσίδα | ἄλσος : μικρὸ δάσος | μυρτιῶν : (μυρτιά) μυρσίνη, εἶδος ἀνθοφόρου θάμνου | μουχλιασμένα : (μουχλιασμένος < μουχλιάζω) ἀνάπτυξη μυκήτων σὲ εὐπαθὲς ἀντικείμενο | κείτεται : (κείτομαι) εἶμαι ξαπλωμένος | ἰταμά : (ἰταμός) τιποτένιος, οὐτιδανός | βεβηλωμένοι : (βεβηλωμένος < βεβηλώνω) προξενῶ φθορὲς σὲ ἱερὸ χῶρο | καμάρι : ὑπερηφάνεια | ρόδινες : (ρόδινος) ὁ ἔχων ἀνοικτὸ κόκκινο χρῶμα | παρειές : (παρειά) μάγουλο | ἀκρωτηριασμένοι : (ἀκρωτηριασμένος < ἀκρωτηριάζω) κόβω τὰ ἄκρα κάποιου | κλάψουν : (κλαίω) (ἐδῶ) θρηνῶ, μοιρολογῶ | στέρεψαν : (στερεύω) γιὰ ὑγρὸ ποῦ ἐξαντλεῖται | παροτρύνουν : (παροτρύνω) προτρέπω | στέρεωμα : (ἐδῶ) οὐρανός | βόρβορο : (βόρβορος) βοῦρκος | κλαυθμῆρισμα : κλάμα· μεμψιμοιρία | βυζανιάρικου : (βυζανιάρικο) παιδι ποῦ θηλάζει | βάσανο : ταλαιπωρία

Τὸ ποίημα ἀναφέρεται στὴ Σφαγὴ τῆς Χίου, ἡ ὁποία συνέβη τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1822, ἔπειτα ἀπὸ τὴν ἐξέγερση τῆς νήσου στὶς 11 Μαρτίου τοῦ ἴδιου ἔτους.

Τέοντορ Μπράντ (Johann Friedrich August Theodor Brand: Χάϊνερστορφ, Γερμανία, 1796 – ;)

Γερμανὸς στρατιωτικὸς καὶ συγγραφέας. Ἦταν γιὸς εὐαγγελικοῦ πάστορα. Ἐξήση ἄσκοπα, χωρὶς ἰδιαίτερες ἐπιδόσεις, τὴ νεότητά του. Ἡ ἀφύπνισή του συνδέθηκε μὲ τὸν πρώϊμο θάνατο τῆς μητέρας του ποῦ ὑπεραγαποῦσε. Μὲ τὸν ἀπελευθερωτικὸ πόλεμο (Μάχη τῶν Ἐθνῶν στὴν Λειψία) τοῦ 1813 ἐντάχθηκε ἐθελοντικὰ στὸν στρατό, πρὶν συμπληρώσει τὸ ἐπιτρεπόμενο ὄριο ἡλικίας, καὶ ἀνῆλθε στὸν βαθμὸ τοῦ Λοχαγοῦ. Ἀνδραγάθησε καὶ παρασημοφορήθηκε μὲ Σιδηροῦν Σταυρό. Ὑπῆρξε Γραμματέας στὴν κυβέρνηση στὸ Breslau. Λόγω σοβαροῦ τραυματισμοῦ στὸν πόλεμο ἀναγκάστηκε νὰ παραιτηθεῖ ἀπὸ τὸ στράτευμα στὰ 1817.

Μὲ τὴν ἴδια πατριωτικὴ ζέση τοῦ 1813 χαίρετισε τὸν ξεσηκωμὸ τῶν Ἑλλήνων, ἐνὸς λαοῦ τοῦ ὁποίου τὴν ἱστορία γνώριζε καὶ ἀγαποῦσε ἰδιαίτερος. Μὲ τὴν ἔναρξη τοῦ Ἀγῶνος ἄρχισε νὰ συνθέτει πατριωτικὰ ποιήματα ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων. Δημοσιεύτηκαν στὸ λογοτεχνικὸ περιοδικὸ *Schlesischer Musealmanach* (Σιλεσιανὸ Ἀλμανὰκ τῶν Μουσῶν), ποῦ ἐξέδιδε ὁ ἴδιος στὰ διαστήματα 1826-1830, 1833-1835 [ΣτΕ: ἐνδεχομένως καὶ στὰ ἐπόμενα χρόνια, ἀλλὰ τὸ παρὸν λῆμμα συντάχθηκε στὰ 1836]. Ἀπὸ τὸ 1826 μέχρι τὸ 1830 ἐξέδιδε τὸ περιοδικὸ γιὰ τὴν τέχνη καὶ τὴ λογοτεχνία *Schlesische Blätter* (Σιλεσιανὰ Φύλλα). Εἶναι ἀξιόλογο καὶ τὸ συγγραφικὸ του ἔργο γύρω ἀπὸ ζητήματα στρατιωτικῆς ἀγωγῆς. (Πηγή: Karl Gabriel Nowack, *Schlesisches Schriftstellerlexikon*, τ. 1, Breslau, Verlag von Wilhelm Gottlieb Korn, 1836, σσ. 20-21.)

«Θρήνος γιὰ τὴν καταστροφὴ τῆς Χίου» [=Klage über Chios Fall]

Πηγή: *Ὁ Γερμανόφωνος Φιλελληνισμὸς μέσα ἀπὸ τὴν Ποίηση*, τ. Γ', *Ποιήματα γιὰ τὶς Μάχες τῶν Ἑλλήνων στὸν Ἀγῶνα γιὰ τὴν Ἐλευθερία τοὺς (1770, 1821-1827)*, Δίγλωσση ἔκδοση, (ἔκδ.-ἐπιμ.-εἰς.-μτφρ.-σχόλ.: Λάμπρος Ηλ. Μυγδάλης-Ἀναστάσιος Χρ. Λῶλος), Θεσσαλονίκη, Κυρομάνος, 2004, σ. 41.

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

Ἑλληνικὸ τραγούδι

Βαδίζει πρὸς τὸν ἔνδοξο σκοπὸ,
Τὴ βλέπω, καταφθάνει ἡ ἱστορία,
Τὸ κάθε τι παντοῦ εἶναι παλιό,
Θεσμοί, νόμοι, κιτάπια καὶ βιβλία,
Λαοί, ἀπ' τὸν ὕπνο σας ξυπνήστε τώρα,
Ἦρθε ἡ χαρὰ, τῆς λεφτεριᾶς ἡ ὥρα!

Οἱ Ἕλληνες, ὦ φίλοι, μᾶς καλοῦν!
Ποῦ 'ν' τὰ φτερὰ νὰ φύγουμε ἐκεῖ πέρα;
Βουνά, ποτάμια, πόλεις, νὰ χαθοῦν,
Νὰ φτάσουμε προτοῦ νὰ δύσει ἡ μέρα!
Ἦ! μοίρα, τὴν προσευχὴ ἄκουσέ μου
Καὶ τὴ χαρὰ τῆς μάχης χάρισέ μου!

Κι ἂν μὲ τὸ πρῶτο βέλος σκοτωθῶ,
Ἄς χύσω ὅλο τὸ αἷμα μου, νὰ σβήσω!
Ὅποιον ὁ χάρος παίρνει νεαρὸ
Στὴ μάχη, ἐγὼ θὰ τότε μακαρίσω,
Γιατὶ ξεφεύγει ἀπ' τὸ φριχτὸ μαράζι,
Μὲ μιὰ πληγὴ τὴ δόξα ἐξαγοράζει.

Στάλα δὲν πάει χαμένη ἀπ' τις πληγές
Στ' ἀστείρευτο ποτάμι ποὺ κυλάει –
Πετιοῦνται τῶν ἡρώων οἱ ψυχές
Μέσ' ἀπὸ μαύρους τάφους, τραγουδάει
Τῶν βάρδων ἡ φωνή, κι ἀναφτερώνει
Λαοὺς καὶ τοὺς τυράννους κεραυνώνει.

1821

κιτάπια : (κιτάπι) βιβλίο, σημειωματάριο | μακαρίσω : (μακαρίζω) καλοτυχίζω | μαράζι :
ἔντονη θλίψη | στάλα : σταγόνα | ἀστείρευτο : (ἀστείρευτος) ἀτελείωτος, ἀνεξάντητος |
βάρδων : (βάρδος) ποιητής/τραγουδιστής τῆς προφορικῆς παράδοσης τοῦ ἀγγλοσαξονικοῦ
κόσμου· (συνεκδ.) δημοφιλής, κοσμογάπητος ποιητής-τραγουδιστής | ἀναφτερώνει : (ἀνα-
φτερώνω· βλ. καὶ ἀναπτερώνω) ἀναζωπυρώνω τις ἐλπίδες ἢ τις δυνάμεις κάποιου | κεραυ-
νώνει : (κεραυνώνω) χτυπῶ μὲ κεραυνό· (μεταφ.) πλήττω μὲ σφοδρότητα

Ἀχάτης

Ἀχάτη, Ἀχάτη! ἀκοῦς τὴν κραυγὴ
 Ποὺ μᾶς προσκαλεῖ στὸν ἀγῶνα,
 Λεβέντη μου ἀρχαῖε, πετάξου ἀπ' τὴ γῆ
 Νὰ πᾶμε στὸ νέο Μαραθῶνα!

Στις φλέβες μας βράζει τὸ αἷμα καυτό,
 Ποτάμι τῆς ἐλευθερίας,
 Μεγάλοι κι ὠραῖοι, μᾶς ἦταν γραφτὸ
 Νὰ γίνουμε σύμβολο ἀνδρείας.

Δὲν θέλω νὰ μείνω σὲ ὕπνο βαθύ,
 Στὴν ἄπραγη νάρκη νὰ σβήσω,
 Ἡ μάχη, ἐρωμένη, προσμένω νὰ ῥθει,
 Ἐμπρός της γιὰ νὰ γονατίσω.

Τοὺς δύο μας πυρώνει ὁ πόθος κοινός
 Γιὰ δόξα, ποὺ ἐκεῖ θὰ μᾶς φέρει,
 Ὅπου ἓνας μεγάλος θὰ φέγγει οὐρανός
 Μὲ τῆς λεφτεριᾶς τὸ ἀστέρι.

Τί φλόγα ποὺ τρώει γλυκὰ τὴν καρδιά,
 Ἑλλάδα, χωρὶς ἀλυσίδα!
 Ἀχάτη, μᾶς φέρνει αἰώνων φωτιά
 Ἐκεῖ στὴ βαθιά μας πατρίδα.

Τὸν πλοῦτο, τὴν πλήξη καὶ τὴ μαλθακὴ
 Ζωὴ ἄς πετάξουμε τώρα,
 Κι ἄς πᾶμε μὲ ρίγος, μὲ πάθος, μ' ἀλκή
 Ἐκεῖ στὴ δικὴ μας τὴ χώρα!

Συμπόσιο πολέμου, τὰ βόλια σφυρᾶν,
 Τοῦ ξίφους ἢ λάμψη θὰ καίει!
 «Τὴν Ἐλευθερία πῶς τὴν ἀγαπᾶν!»
 Ὅλοκληρη ἢ πλάση θὰ λέει.

1821

ἄπραγη : (ἄπραγος) αὐτὸς ποὺ δὲν πράττει τίποτα, ἀδρανής | *νάρκη* : βαθὺς ὕπνος, λήθαργος | *πυρώνει* : (πυρώνω) ζεσταίνω, φλέγω | *φέγγει* : (φέγγω) φωτίζω, ἀκτινοβολῶ | *πλήξη* :

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

όκηρία, βαρεμάρα | *μαλθακή* : (μαλθακός) βραδυκίνητος, καλομαθημένος | *ρίγος* : τρέμουλο ἔνεκα πυρετοῦ, φόβου, κούρασης, κακουχίας | *άλκη* : δύναμη, ρώμη | *πλάση* : κτίση, κόσμος, φύση

Τὸ ποίημα συνοδεύεται ἀπὸ ὑποσελίδια σημείωση τῆς ἐπιμελήτριας, ἡ ὁποία διευκρινίζει τὸν τίτλο παρέχοντας στοιχεῖα γιὰ τὸ ποίημα (σ. 39): «Ἐνας ἀπὸ τοὺς ἥρωες τῆς *Αἰνειάδας* τοῦ Βεργίλιου, φίλος τοῦ Αἰνεΐα. Τὸ ποίημα ἀφιερώνεται στὸν ποιητὴ Β. Τουμάνσκι, μὲ τὸν ὁποῖον ὁ Κιουχελμπέκερ συναντήθηκε στὸ Παρίσι, ὅταν ξέσπασε ἡ Ἑλληνικὴ Ἐπανάσταση».

στὸ νέο *Μαραθῶνα* : Ἀναφορὰ στὴ σημαντικὴ νίκη τῶν Ἑλλήνων ἐναντίον τῶν Περσῶν στὸν Μαραθῶνα.

Προφητεία

Στὶς ὄχθες τοῦ Κουρά, γλυκὰ γερμένους,
 Ἀκούω ἀπὸ ψηλὰ φωνὴ Κυρίου:
 «Τί κάθουσαι ἐκεῖ κάτω ξαπλωμένοι,
 Στὴν ἀγκαλιὰ ἑνὸς ὕπνου μακαρίου.
 Ἐγὼ σοῦ ἴδωσα φλόγα, θεῖο μένος,
 Ν' ἀνάβεις πυρκαγιὲς πολέμου ἀνδρείου!
 Εὐύπνα, αἰοιδέ, καὶ πὲς τὴν προφητεία!
 Πῶς ἄλλαξα ἐγὼ τὴν ἱστορία».

Καὶ νά σου ἡ Ἑλλάδα ἀπ' τὸ σκοτάδι,
 Νεκρὴ, καὶ τὰ δεσμὰ ἔχει τσακίσει,
 Προβάλλει ἀναστημένη ἀπὸ τὸν Ἄδη,
 Μὲ τὸ σπαθὶ ποὺ θὰ τὴν ἐξαγνίσει,
 Στῆς μάχης καὶ τοῦ Ἀγῶνα τὸ λιβάδι
 Χορὸ καὶ πανηγύρι ἔχει στήσει,
 Τὸ θάνατο μὲ θάνατο πατώντας,
 Θὰ λάμψει, ζωντανή, φεγγοβολώντας!

Λυσοῦν, καὶ εἶναι οἱ βάρβαροι ποτάμι,
 Φωτιὰ ποὺ τρέχει ἀνάκατη μὲ αἷμα,
 Οἱ Ἕλληνες ξεφάντωμα ἔχουν κάμει,
 Κάτω ἀπὸ τῶν Ἀγίων τους τὸ βλέμμα,
 Τὰ βρέφη κι οἱ γυναῖκες στὴν παλάμη
 Κρατοῦν σπαθιά κι ὄρμοῦν σὰν ἄγριο ρέμα.
 Τὴ φοίικη ἀψηφοῦν τὰ παλικάρια,
 Σφαγὴ, φωτιά, κρεμάλα. Εἶναι λιοντάρια!

Ἡ θάλασσα, νερό τοῦ μαρτυρίου!
 Βυθίστηκε ἡ ἀνίκητη ἀρμάδα.
 Σκοτείνιασε ἡ γῆ τοῦ Βυζαντίου,
 Μιά θύελλα σαρώνει τὴν Ἑλλάδα!
 Εἶν' ὥρα τρομερή, καθαρτηρίου,
 Γιὰ πόλη καὶ βουνὸ καὶ πεδιάδα,
 Νεκροὶ κατὰ χιλιάδες στοιβαγμένοι,
 Κι οἱ σκύλοι νὰ γαβγίζουν λιμασμένοι.

Τοῦ κάκου. Ὁ Χριστὸς θὰ τοὺς βοηθήσει,
 Ἡ μνήμη τῶν Ἁγίων θὰ τοὺς σκέπει.
 Αὐτός, ποὺ βασιλεῖς ἔχει γκρεμίσει,
 Καὶ δόξα καὶ τιμὴ πᾶσα τοῦ πρέπει,
 Ἀήττητος καὶ πάλι θὰ νικήσει,
 Ξεκάθαρα τὸ μάτι μου τὸ βλέπει,
 Καθὼς βουνὰ καὶ ὄρη ἐξαφανίζει
 Καὶ τὴ θολή μου σκέψη τὴ φωτίζει.

Νὰ ἡ αὐγή, ὁμίχλη ματωμένη,
 Μὲς στοὺς ἀγροὺς δειλὲς ἀχτίνες πρῶτες,
 Εἶν' ἡ Τριπολιτσὰ πολιορκημένη,
 Ἀπὸ πιστούς, ἄγρυπνους στρατιῶτες.
 Τοῦ δέσποτα ἡ παλάμη σηκωμένη
 Στὸν Ἄρη τὸν θεό (μακριὰ οἱ προδότες!)
 Καὶ ὅλη ἡ στρατιὰ κλείνει τὸ γόνυ,
 Μὲ δάκρυα στὸ βλέμμα ποὺ θαμπώνει.

Πίσω ἀπ' τὰ τείχη, ὄλο ἀναισχυντία,
 Οἱ βάρβαροι χλευάζουν. ὦ! τί φρίκη,
 Τοῦ Ὁθωμανοῦ πληθαίνει ἡ ἁμαρτία,
 Κι ἀπὸ ψηλὰ κοιτᾶ ἡ Θεία Δίκη.
 Ὁ Γέρος μὲ πνοή, θάρρος κι ἀντρεία,
 Μὲ τὸ σπαθὶ καὶ τὸν σταυρό, τὴ νίκη
 Δρέπει, καὶ νὰ στὰ τείχη ποὺ ὀρμάει
 Κι ὁ χαλασμὸς παντοῦ λυσομοανάει.

Παιδιὰ καὶ χῆρες, καὶ οἱ σφαγμένοι ὄλοι,
 Παίρνουν ἐκδίκηση, καὶ βηματίζει

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

Ὁ χάρος ἀνελέητος στὴν πόλη,
 Κι ἡ τάφος τοὺς ἐχθροὺς καταβροχθίζει!
 ὦ λύτρωση! Καλὸ νὰ ἔχετε βόλι
 Λαοί! Κι ἡ σωτηρία σᾶς ἀγγίζει!
 Ὁ Ἥλιος θὰ στέκει στὸ πλευρό σας!
 Ὁ Κύριος θὰ εἶναι σύμμαχός σας!

Ὅμως ἐσύ, ὦ ὕπουλη Ἀλβιόνα,
 Ποὺ κάποτε ὁ Θεὸς σ' εἶχε δοξάσει.
 Τὸ χρῆμα κἀνεις εἶδωλο καὶ εἰκόνα,
 Γι' αὐτὸ οἰκτρὰ θὰ σὲ καταδικάσει!
 Γιατὶ ἔχεις παραβεῖ κάθε κανόνα,
 Ὁ Τιμωρός σου Ἄγγελος θὰ φτάσει!
 Θὰ κλαῖς, θὰ δέρνεσαι, θὰ γονατίζεις,
 Τὴν ὥρα ποὺ γεννήθηκες θὰ βρίζεις!

Κακοὶ δυνάστες θὰ σὲ τυραννοῦνε,
 Ὁ φόβος θὰ σκιάζει τὰ παιδιὰ σου,
 Στοὺς πέντε ἀνέμους ποὺ φυσομανοῦνε
 Στάχτη θὰ γίνει ὅλη ἡ ἀρχοντιά σου!
 Οἱ βάρβαροι θὰ σὲ περιγελοῦνε,
 Θὰ τραγουδοῦν τὴ δόξα τὴν παλιά σου,
 Καὶ τὸ λαμπρό σου ὄνομα θὰ σβήσει,
 Τὸ σῶμα σου δαρμένο θὰ σαπίσει!

Κι ἐγὼ στὴ φυλακὴ, μακριὰ στὰ ξένα,
 Τὰ λόγια τοῦ Θεοῦ θὰ διαλαλήσω.
 ὦ Κύριε! Ἰπάρχω ἐγὼ γιὰ Σένα,
 Τὸν Λόγο σου δὲν θ' ἀποσιωπήσω.
 Σὰν φύλλα χινοπώρου σωριασμένα
 Τοὺς Ἰσχυροὺς ἐγὼ θὰ καταντήσω,
 Ἐντός μου Ἐσὺ θὰ λές καὶ θὰ φωνάζεις
 Καὶ τὸ κορμί μου θὰ ἐξουσιάζεις!

1822

γερμένος : (γέρνω) (εδῶ) ξαπλώνω κάπου | μένος : ὀργή | ἀοιδέ : (ἀοιδός) (εδῶ) τραγουδι-
 στής | ἐξαγνίζει : (ἐξαγνίζω) καθαρίζω ἠθικά | λυσοῦν : (λυσοῦ) ἐπιδεικνύω μανιώδη ὀργή
 ἢ ἐπιθυμία | ἀνάκατη : (ἀνάκατος) ἀνακατεμένος | ξεφάντωμα : ἔντονη διασκέδαση | ρέμα :

μικρό, όρμητικό ποτάμι | *ἀψηφοῦν* : (ἀψηφῶ) περιφρονῶ τὸν κίνδυνο | *κρεμάλα* : ἀγχόνη | *ἀρμάδα* : στόλος | *καθαρτηρίου* : (καθαρτήριον) τόπος ἐξαγνισμού τῶν ψυχῶν πρὶν τὸ πέρασμα τους στὸν παράδεισο τοῦ καθολικοῦ χριστιανικοῦ δόγματος | *στοιβαγμένοι* : (στοιβαγμένος < στοιβάζω) τοποθετῶ σὲ στοίβα, σωρεῦω | *λιμασμένοι* : (λιμασμένος) ὑπερβολικὰ πεινασμένος | *σκέπει* : (σκέπω) σκεπάζω, προστατεύω | *πάσα* : (πᾶς) κάθε, ὅλος | *τοῦ πρέπει* : (ἐκφρ.) τοῦ ἀρμόζει | *θολή* : (θολός) μὴ διαυγής, θαμπός | *δέστοτα* : (δέσποτας· βλ. καὶ δεσπότης) ἄνωτερος βαθμὸς χριστιανοῦ ιερέα | *γόνυ* : γόνατο | *θαμπώνει* : (θαμπώνω) καθιστῶ κάτι θαμπό, θολό· ἐντυπωσιάζω καὶ παραπλανῶ κάποιον | *ἀναισχυντία* : ἔλλειψη ντροπῆς | *χλευάζουν* : (χλευάζω) κοροϊδεύω, περιγελῶ | *δρέπει* : (δρέπω) θερίζω· ἀπολαμβάνω | *λυσσομανάει* : (λυσσομανῶ) μαίνομαι ἀπὸ λύσσα | *χῆρες* : (χῆρα) γυναῖκα ποὺ ἔχει χάσει τὸν σύζυγό της | *τάφος* : τεχνητὸ χαντάκι, συνήθως γεμάτο μὲ νερό | *βόλι* : βλήμα πυροβόλου ὄπλου | *οἰκτρά* : (οἰκτρός) ἀξιολύπητος | *παραβεῖ* : (παραβαίνω) παραβιάζω ἕναν κανόνα, νόμο ἢ συμφωνία | *δυνάστες* : (δυνάστης) καταπιεστικὸς ἡγεμόνας | *φυσσομανοῦνε* : (φυσσομανῶ) φυσῶ μανιωδῶς | *διαλαλήσω* : (διαλαλῶ) ἀνακοινῶνω κάτι δημόσια μεγαλοφώνως | *χινόπωρον* : (χινόπωρο) φθινόπωρο

Κουρά : Πρόκειται εἴτε γιὰ τὸν ποταμὸ ποὺ ἐκπηγάζει ἀπὸ τὸν Βόρειο Καύκασο καὶ καταλήγει στὶς στέπες τοῦ Νταγκεστάν καὶ τῆς Τσετσενίας, ὅπου χάνεται, εἴτε γιὰ τὸν ὁμόνυμο τοῦ ποταμὸ ποὺ ἐκπηγάζει ἀπὸ τὸν Κάτω Καύκασο καὶ χύνεται στὴν Κασπία θάλασσα.

Εἶν' ἡ Τριπολιτὰ πολιορκημένη : Ἡ ἄλωση τῆς Τριπολιτσᾶς συνέβη στὶς 23 Σεπτεμβρίου 1821. Ἐπειτα ἀπὸ τρίμηνη πολιορκία, οἱ Ἕλληνες ὀλοκλήρωσαν ἐπιτυχῶς τὴν πολιορκία ἀποκτώντας μία σταθερὴ βάση στὴν Πελοπόννησο καὶ ἐξασφαλίζοντας τὴν εὐνοϊκὴ ἐξέλιξη τῆς Ἐπανάστασης.

Ὁ Γέρος : Ἀναφορὰ στὸν Γέρο τοῦ Μοριᾶ, τὸν Θεόδωρο Κολοκοτρώνη.

ὦ ὕπουλη Ἀλβιόνα : Ὁ συγγραφέας ἐδῶ βάλλει ἐναντίον τῆς Ἀγγλίας γιὰ τὴν ἀμφίθυμη στάση της ἀπέναντι στὴν Ἑλληνικὴ Ἐπανάσταση, στὸ πλαίσιο τῆς ἄσκησης ἐπιρροῆς στὴν τελευταία, ἀπὸ τὶς Μεγάλες Δυνάμεις τῆς ἐποχῆς.

Ὁ θάνατος τοῦ Βύρωνα

Βυθίστηκε ἡ χρυσή, οὐράνια σφαίρα,
 Τοῦ ἀστεριοῦ ποὺ φέγγει ὅλη τὴ μέρα,
 Κοκκίνισε ὁ ὀρίζοντας, κι ἡ πλάση,
 Φωτιὰ ἔχει ἀπλωθεῖ μέσα στὰ δάση,
 Στ' ἀσήμε τῶν νερῶν καθρεφτισμένο
 Διαμάντι σκοτεινὸ καὶ πυρωμένο.

Καὶ ὕστερα ἡ κραυγὴ τοῦ μουζινη,
 Σὰν ἔσβησε τῆς δύσης τὸ καμίνι,
 Νὰ κλαίει στὸ μιναρέ, καὶ νὰ φωνάζει
 «Εἶν' ἕνας ὁ Θεός», καὶ ν' ἀλαλάζει,

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

Καὶ τοῦ προφήτη οἱ γιοὶ νὰ τὸν ἀκοῦνε,
Νὰ πέφτουν καταγῆς, νὰ προσκυνοῦνε.

Πυρρὸς εἶν' ὁ ἀγέρας, καὶ κοπάδια,
Τὰ νέφη στέκουν πάνω ἀπ' τὰ λιβάδια,
Ποὺ καῖνε, καὶ τὸ φῶς τους ξεθωριάζει,
Κι ὁ λόφος εἶν' ἀχνός, καὶ σκοτεινιάζει,
Βαθιὰ σιωπὴ στὴν ἀπεραντοσύνη,
Χαράζει πορφυρὴ τώρα ἡ σελήνη.

Σηκώνεται, τοὺς βράχους ἀσημώνει,
Τοῦ Σύμπαντος γεμίζουνε οἱ κλώνοι
Μ' ἀστέρια, κι ὁ ψαράς πιά νὰ τυλίγει
Τὰ δίχτυα, κι ὁ ζευγάς τώρα ἔχει φύγει,
Κι ἀπὸ τὰ μυστικά, αἰθέρια βύθη
Κατέβηκαν στὴ γῆ φάσματα πλήθη.

[...]

Σκεπάζει τὰ δυὸ μάτια του καὶ λέει:
Ἑλλάδα. ὦ Μητέρα μου! Καὶ κλαίει.
Ἦ' Ἐχθρα καὶ ὁ Φθόνος μὴν ἀγγίξουν,
Τῆς Δόξας τὸν βλαστὸ μὴ μαγαρίσουν!
Μακριὰ του φύγε ἀπαίσια Κακία!
Ἐδῶ κεῖται χλωμὴ ἡ Ἀθανασία!

Τὰ ἔργα του γιὰ πάντα θὰ μιᾶνε,
Κι οἱ μέλλουσες γενιὲς θὰ προσκυνᾶνε!
Φύγε ἀπ' ἐδῶ καὶ χάσου πανουργία,
Τὴν ὕψιστη τοῦ ἀπέδωσε ἀξία,
Κατάπληκτη ἀπ' τὴ λάμπη του, ἡ Ἀλβιόνα
Κι ὀλόκληρο τὸ σύμπαν στὸν αἰῶνα!

Τῆς κάθε τολμηρῆς ψυχῆς ὁ βάρδος
Γιὰ σὲ χρυσὸς καὶ λίβανος καὶ νάρδος.
Ἐξάσιε ἄντρα, πέταξε καὶ μεῖνε
Πάνω ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα ἥλιος γίνε,
Ἀρχάγγελος καὶ φύλακας, Τυρταῖε,
Παιάνες λεφτεριᾶς ψάλε, ὠραῖε!

Δοκίμασες καὶ βάσανα καὶ πάθη,
 Ποὺ κρύβονται στ' ἀνθρώπινα τὰ βάθη,
 Καὶ μέσα στὶς ἐξάρσεις καὶ τὸν πόνο
 Ἀξιόθρηκες στεφάνι ἀπὸ τὸν χρόνο,
 Στεφάνι ἡρωϊκὸ τοῦ μαρτυρίου,
 Στεφάνι ματωμένο ἐνὸς ἀγίου!

Ἀπὸ τῆ συννεφένια τοὺς τῆν κλίνη
 Σὲ κράζουν στὶς ἀγκάλες τοὺς Ἐκείνοι,
 Διδάσκαλοι καὶ πλάστες καὶ προφήτες,
 Νὰ πᾶς στὶς γαλανὲς παρνάσιες σκῆτες.
 Θλιμμένη ἐσὺ σκιά, πέταξε πέρα,
 Γιὰ σένα θε' ἄστράφτει πάντα ἡ Μέρα!

Κανέννας πιά νὰ μὴν κατηγορήσει
 Αὐτὸν ποὺ εἶχαν ὄλοι ἐπιτιμήσει!
 Πατρίδα, ποὺ τὸν ἔδιωξες, νὰ οὐρλιάξεις,
 Ἀγγλία, μὲς στὸ κλάμα νὰ σπαράξεις!
 Ἐξόριστος καὶ χάθηκε στὰ ξένα
 Ὁ Γιός σου ἐσταυρωμένος ἀπὸ σένα!

Ἀλίμονο, ἡ ὥρα σου σημαίνει
 Ποὺ θε' νὰ γονατίσεις νικημένη,
 Κι ὁ ἀλαζόνας σου λαός, ἰκέτης
 Θα γίνει δοῦλος, σκλάβος, ὑπηρέτης,
 Τὰ πόδια τῶν κυρίων θὰ γλείφει!
 Τὸν Βύρωνα ὁ Καιρὸς δὲν ἐξαλείφει!

Καὶ τότε ὁ δυνάστης θὰ σοῦ ρίχνει
 Ματιὲς μὲ περιφρόνηση, θὰ δείχνει
 Τῆ γῆ σου καὶ θὰ λέει: «Ἐτοῦτη ἡ χώρα,
 Πῶς γέννησε ἕναν Γίγαντα, καὶ τώρα
 Πῶς εἶναι κι ἀπ' τῆ μοίρα ξεχασμένη!»
 Μετά, συλλογισμένος θὰ σωπαίνει.

1824

πλάση : Κτίση, κόσμος | μουεζίνη : (μουεζίνης) μουσουλμάνος κληρικός, υπεύθυνος γιὰ τὸν κλητικὸ προσευχητήριό ψαλμὸ | καμίνι : κατασκευὴ ἐντὸς τῆς ὁποίας ἀναπτύσσονται ὑψηλὲς

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

θερμοκρασίες γιὰ τὴν τήξη τῶν μετάλλων | *μιναρέ* : (μιναρές) πύργος τοῦ τζαμιοῦ, ἀπ' ὅπου ὁ μουεζίνης καλεῖ τοὺς πιστοὺς σὲ προσευχή | *ἀλαλάζει* : (ἀλαλάζω) φωνάζω θριαμβικά | *καταγῆς* : πάνω στὴ γῆ, στὸ χῶμα | *πυρρός* : ξανθοκόκκινος | *ἀχνός* : ἀδιόρατος, ξεθωριασμένος | *πορφυρή* : (πορφυρός) αὐτὸς ποὺ ἔχει ἔντονο κόκκινο χρῶμα | *ἀσημόνει* : (ἀσημώνω) βᾶφο με ἀσημένιο χρῶμα μιὰν ἐπιφάνεια | *κλώνοι* : (κλώνος) (ἐδῶ) κλαδί, κλωνάρι | *ζευγάς* : ἀγρότης ποὺ ὀργάνει με ζευγάρι ὑποζυγίων, βοδιῶν | *βλαστό* : (βλαστός) στέλεχος τοῦ φυτοῦ ποὺ ἐνώνει τὶς ρίζες με τὰ φύλλα | *μαγαρίζουν* : (μαγαρίζω) βρωμίζω, σπιλώνω | *κεῖται* : (κεῖμαι) εἶμαι ξαπλωμένος, βρίσκομαι κάπου | *πανουργία* : κακία σὲ συνδυασμὸ με πονηρία | *βάρδος* : ποιητὴς/τραγουδιστὴς τῆς προφορικῆς παράδοσης τοῦ ἀγγλοσαξονικοῦ κόσμου· (συνεκδ.) δημοφιλῆς, κοσμαγάπητος ποιητὴς-τραγουδιστὴς | *λίβανος* : (βλ. καὶ λιβάνι) ἀρωματικὴ ρητίνη ποὺ παράγει ἄρωμα ὅταν καίγεται | *νάρδος* : αἰθέριο ἔλαιο ἀπὸ τὸ φυτὸ βαλεριάνα | *παιάνες* : (παιάνας) πολεμικὸς ὕμνος | *κλίνη* : κρεβάτι | *κράζουν* : (κράζω) φωνάζω δυνατὰ | *πλάστες* : (πλάστης) Θεός, δημιουργός | *παρνάσσιες* : (παρνάσσιος) καταγόμενος ἀπὸ τὸν Παρνασσό· (μεταφ.) ποιητικὸς | *σκῆτες* : (σκήτη) τόπος ἀπομόνωσης χριστιανοῦ μοναχοῦ | *ἐπιτιμῆσει* : (ἐπιτιμῶ) μέμφομαι κάποιον | *σπαράξεις* : (σπαράζω· βλ. καὶ σπαράσσω) (ἐδῶ) κλαῖω γοερὰ | *ἐξαιλείφει* : (ἐξαιλείφω) σβήνω, ἀφαιρῶ, διαγράφω

Ὁ Βύρων ἄφησε τὴν τελευταία του πνοὴ στὸ Μεσολόγγι στὶς 19 Ἀπριλίου 1824, ἀφοῦ πρῶτα συμμετεῖχε ἐνεργᾶ στὴν Ἐπανάσταση, ὑποστηρίζοντάς τὴν ἀπὸ τὴν κήρυξή της.

Νὰ κλαίει στὸ μιναρέ, καὶ νὰ φωνάζει / «Εἶν' ἕνας ὁ Θεός», καὶ ν' ἀλαλάζει : Ἀναφορὰ στὸ κάλεσμα γιὰ προσευχὴ ποὺ κάνει ὁ μουεζίνης ἀπὸ τὸν μιναρέ τοῦ τζαμιοῦ.

τοῦ προφήτη : Ὁ προφήτης Μωάμεθ.

Κατάπληκτη ἀπ' τὴ λάμψη του, ἡ Ἀλβιόνα καὶ Ἀγγλία, μὲς στὸ κλάμα νὰ σπαράξεις καὶ Ὁ Γιός σου ἐσταυρωμένος ἀπὸ σένα : Ἀναφορὰ στὶς κατηγορίες ποὺ δέχτηκε ὁ Βύρων ἀναφορικὰ με τὴ διαχείριση τῆς περιουσίας του, τὶς προσωπικὲς του ὑποθέσεις καὶ τὴν ἐρωτικὴ του ζωὴ, γεγονότα ποὺ οὐσιαστικὰ λειτούργησαν ὡς αἰτίες ἀπομάκρυνσής του ἀπὸ τὶς βρετανικὲς νήσους.

Τυρταῖε : Ὁ Βύρων ἐδῶ ἀποκαλεῖται «Τυρταῖος» ἐξομοιούμενος με τὸν ἀρχαῖο Ἕλληνα ἐλεγειακὸ ποιητὴ, ὁ ὁποῖος συνέθεσε μεταξὺ ἄλλων πλῆθος πολεμικῶν ποιημάτων.

Καὶ τὰ τέσσερα ποιήματα μεταφράστηκαν ἀπὸ τὸν Στρατὴ Πασχάλη.

Βίλχελμ Κιούχελμπέκκερ (Вильгельм Карлович Кюхельбекер: Ἁγία Πετρούπολη, Ρωσσία, 1797 – Τομπόλσκ, Ρωσσία, 1846)

Ρῶσσος ρομαντικὸς συγγραφέας γερμανικῆς καταγωγῆς. Συμμετεῖχε στὸ κίνημα τῶν Δεκεμβριστῶν. Συνδέθηκε φιλικὰ με τὸν Ἀλεξάντρ Πούσκιν. Ἄν καὶ φιλελεύθερος ρομαντικὸς, θεωροῦσε τὸν ἑαυτό του κλασικιστὴ καὶ συντηρητικὸ. Γιὰ τὴ δράση του στὶς τάξεις τῶν Δεκεμβριστῶν (ἀπ' ὅπου προκύπτει καὶ τὸ φιλελληνικὸ του ἐνδιαφέρον) ἐξορίστηκε στὴν Σιβήρια, ὅπου πέθανε τελικὰ τυφλὸς ἔχοντας προσβληθεῖ ἀπὸ φυματίωση.

«Ελληνικό τραγούδι»

Πηγή: *Η Ελληνική Επανάσταση τοῦ 1821 στον καθρέφτη τῆς ρωσικῆς ποιήσης*, (ἐπιλ.-εἰσαγ.-ἐπιμ.: Σόνια Ἰλίνσκαγια), Ἀθήνα, Ἐστία, 2001, σσ. 37-38.

«Ἀχάτης»

Πηγή: *Η Ελληνική Επανάσταση τοῦ 1821...*, ὁ.π., σσ. 39-40.

«Προφητεία»

Πηγή: *Η Ελληνική Επανάσταση τοῦ 1821...*, ὁ.π., σσ. 41-44.

«Ὁ θάνατος τοῦ Βύρωνα»

Πηγή: *Η Ελληνική Επανάσταση τοῦ 1821...*, ὁ.π., σσ. 47-48, 53-54.

Χόφφμαν φόν Φάλλερσλέμπεν

(Hoffmann von Fallersleben, 1798-1874)

‘Ο Χιώτης στὴν Βιέννη

Ἡ μέλισσα κατοικεῖ στοὺς κάλυκες τῶν ἀνθέων,
ἢ πεταλούδα πετᾷ στὰ λουλούδια,
καὶ σὲ ἀσφαλῆ πράσινα κλαδιὰ
αἰωρεῖται τὸ πουλί, ὅταν ξεσπάσει καταιγίδα.

Τὴν πατρίδα του γνωρίζει τὸ χελιδόνι,
καὶ τὸ ἐλάφι ἔχει τὸ καταφύγιό του—
ἐκεῖ, ὅπου βρίσκεται ἡ Ἑλλάς του γιὰ τὸν Ἕλληνα,
πρὸς τὰ ἐκεῖ, πρὸς τὰ ἐκεῖ δὲν ὀδηγεῖ κανένας δρόμος.

Δὲν τὴν ἔχει ἐρημώσει ἡ θύελλα,
ὁ ἥλιος δὲν τὴν ἔχει κάψει:
Καὶ ὅμως μία πλατιά στέππα
εἶναι ἡ ἀγαπημένη μου πατρίδα!

Καὶ στάχτη ἔγινε ἡ καλύβα
καὶ ἔρημο ἔγινε τὸ λιβάδι·
ψεύτικα, βέβηλα χέρια
ἔσβησαν κάθε ὠραῖο ἴχνος.

Εὐτυχισμένος ὅποιος αὐτὸν τὸν καιρὸ
σύντομα γιὰ τελευταία φορὰ ξυπνήσει,
νωρὶς ἤδη κοιμᾶται στὴν φωτεινὴ ἡμέρα
μία μακριά, μακριὰ νύχτα!

Εὐτυχισμένοι ὅλοι ὅσοι πέθαναν,
γιὰ τοὺς ὁποίους ἡ ὠραία νέα πατρίδα τους
ἐξαφανίστηκε ὅπως τὸ γλυκοχάραμα τῆς χρυσῆς ἐλπίδας,
ὅπως ἓνα γλυκὸ ὄνειρο!

Ἀφῆστε με νὰ σιωπήσω, ἀφῆστε με νὰ κλάψω!
Γιατὶ ἐσεῖς οἱ ξένοι δὲν τὸ ἔχετε ἀνάγκη,
ἢ γλώσσα σας ἀπηχεῖ χορὸ,
ἢ γλώσσα μου ἀντηχεῖ θάνατο.

κάλυκες : (κάλυκας) τὸ τμήμα τοῦ ἄνθους ποὺ προστατεύεται ἀπὸ τὰ πέταλα | *στέπα* : (βλ. καὶ στέπα) ξηρὸς ἐπίπεδος ἐκτάσεις (κυρίως στὴν περιοχή τῆς Νότιας Σιβηρίας) | *βέβηλα* : (βέβηλος) ιερόσυλος

Χόφφμαν φόν Φάλλερσλέμπεν (August Heinrich Hoffmann von Fallersleben: Φάλλερσλέμπεν, Γερμανία, 1798 – Χαϊζτερ, Γερμανία, 1874)

Γερμανὸς ποιητής. Ὑπῆρξε ἓνας ἐκ τῶν πλέον ἀγαπητῶν συγγραφέων τῆς ἐποχῆς του. Τὸ ἔργο του θεματοποίησε προοδευτικὰ αἰτήματα μέσα ἀπὸ τὴν ἀπεικόνιση τῆς καθημερινῆς ζωῆς. Ἐπίσης, συνέθεσε πλῆθος παιδικῶν τραγουδιῶν, ἐνῶ ἔκανε ἀπόπειρες σύνθεσης μελωδιῶν γιὰ τὰ τραγούδια αὐτά. Ἡ τρίτη στροφή τοῦ ποιήματός του «Τὸ ἄσμα τῶν Γερμανῶν» εἶναι ὁ ἐθνικὸς ὕμνος τῆς Γερμανίας ἀπὸ τὸ 1922 σὲ μουσικὴ τοῦ Γιόζεφ Χάϋντν.

«Ὁ Χιώτης στὴν Βιέννη» [=Der Chier in Wien]

Πηγή: *Ὁ Γερμανόφωνος Φιλελληνισμὸς μέσα ἀπὸ τὴν Ποίηση*, τ. Γ', *Ποιήματα γιὰ τὶς Μάχες τῶν Ἑλλήνων στὸν Ἀγῶνα γιὰ τὴν Ἐλευθερία τους (1770, 1821-1827)*, Δίγλωσση ἔκδοση, (ἔκδ.-ἐπιμ.-εἰσ.-μτφρ.-σχόλ.: Λάμπρος Ἡλ. Μυγδάλης-Ἀναστάσιος Χρ. Λῶλος), Θεσσαλονίκη, Κυρομάνος, 2004, σ. 61.

Χαράλαμπος Παχῆς (1844-1891), *Ὁ Ρήγας Φερραῖος* (1871) | λάδι σὲ μουσαμᾶ (102 x 78 ἐκ.),
Συλλογὴ Ἰδρύματος Ε. Κουτλίδη, Ἐθνικὴ Πινακοθήκη – Παράρτημα Ναυπλίου.

Ἀλιεξάντρ Πούσκιν

(Александр Пушкин, 1799-1837)

Στιλέτο

Ἀπὸ τῆς Λήμνου τὸν θεὸ ἔχεις πλαστεῖ
Νὰ σὲ κρατᾶ ἢ Νέμεση ἢ θεία,
Εἶσαι αὐτὸ ποὺ ἐλευθερώνει, τιμωρεῖ,
Καὶ κρίνει κάθε ἀναίσχυντο καὶ τολμηγία.

Ὅπου ὁ Θεός, ἢ ὁ νόμος, σιωπᾶ,
Τὴν κάθε ἐλπίδα καὶ πληγὴ τὴν κάνεις πράξη,
Εἶσαι κρυμμένο μὲς στοῦ θρόνου τῆ σκιά,
Κάτω ἀπὸ ὕφασμα χρυσὸ κι ἀπὸ μετάξι.

Ἀχτίδα κόλασης, τοῦ Δία κεραυνός,
Βουβὴ ἢ λεπίδα σου χτυπᾶ κάθε «σκοιλήχι»,
Καὶ τὸν παιδεύει ἕνας φόβος τρομερός,
Μὲς στὰ συμπόσια τὸν κυνηγᾶ ἢ Δίκη.

Τὸ ξαφνικὸ σου πληγμα θὰ τὸν βρεῖ παντοῦ,
Σὲ γῆ, σὲ θάλασσα, σκηνὴ καὶ ἐκκλησία,
Πίσω ἀπ' τὴν πόρτα τὴν κλειστὴ τοῦ σκοταδιοῦ,
Στὸ σπίτι καὶ στῆς κλίνης του τὴν ἡρεμία.

Τρέχει ὁ Ρουβίκωνας κι ὁ Καίσαρας περνᾶ,
Ἡ Ρώμη ἐγειρε, ὁ νόμος ἔχει σκύψει,
Ὅρμαίει ὁ Βροῦτος, καὶ στὸ χέρι σὲ κρατᾶ,
Καὶ τὸν σκαιὸ τὸν ἡγεμόνα ἔχει συντρίψει.

Τῶν Σηκωμῶν τὸ ἔκτρομα βγάζει κραυγὴ:
Σὰν ἐφιάλτης βλοσυρὸς καὶ ματωμένος,
Πάνω ἀπ' τ' ἀκέφαλο τῆς λεφτεριᾶς κορμὶ
Φάνηκε ὁ δῆμιος ὁ παραμορφωμένος.

Στὸ σκυθρωπὸ τὸν Ἄδη, ἀπόστολος χαμοῦ,
Δείχνει σκληρὰ τὸ ἐπόμενό του θύμα,
Ὅμως μιὰ κόρη, μιὰ θεὰ τοῦ γδικιωμοῦ,
Τὸν τιμωρεῖ γιὰ τὸ ἀπαίσιό του κρίμα.

ὦ! τῆς ἀλήθειας φίλε, κι Ἐκλεκτέ,
ὦ Ζάντ, ποὺ εἶδες μόνο κρεμασμένους,

Τῆς ἱερῆς σου ἀρετῆς, ὦ νεαρέ,
Πλανιέται ἡ μνήμη μὲς στοὺς δοξασμένους.

Τῆς Γερμανίας ἀκατάλυτη Σιγιά,
Γιὰ κάθε ἔγκλημα ἀπειλὴ καὶ τιμωρία,
Στέκει στὸ μνήμα σου, καὶ λάμπει ὄλο φωτιά,
Ἔνα στιλέτο – κι ἐπιγραφὴ καμιά!

1821

στιλέτο : μικρὸ καὶ λεπτὸ ἐγχειρίδιο | *θεία* : (θεῖος) (ἐδῶ) θεϊκός | *ἀναίσχυντο* : (ἀναίσχυντος) ξεδιάντροπος, μὴ αἰσθανόμενος ντροπὴ | *τολμητία* : (τολμητίας) ριψοκίνδυνος | *βουβή* : (βουβός· βλ. καὶ βωβός) σιωπηλός | *παιδεύει* : (παιδεύω) ταλαιπωρῶ | *συμπόσια* : (συμπόσιο) κοινὸ γεῦμα, δειπνο, μεγάλο φαγοπότι | *πλήγμα* : βίαιο χτύπημα, σύγκρουση | *κλίνης* : (κλίνη) κρεβάτι | *ἔγειρε* : (γέρνω) ξαπλώνω | *σκαῖό* : (σκαῖός) τραχύς, σκληρός | *ἐκτρομα* : προῖον ἐκτροψης, ἐξάμβλωμα· (ἐδῶ) κάτι μὲ πολὺ ἄσχημη, τερατόμορφη ὄψη | *βλοσυρός* : ἄγριος στὸ βλέμμα, στὴν ὄψη | *δήμιος* : ἐκτελεστής | *σκυθρωπό* : (σκυθρωπός) δύσθυμος, κακόκεφος | *χαμοῦ* : (χαμός) (ἐδῶ) θάνατος | *γδικιωμοῦ* : (γδικιωμός) ἐκδίκηση | *κρίμα* : (ἐδῶ) ἄμαρτία | *πλανιέται* : (πλανιέμαι· βλ. καὶ πλανῶμαι) περιπλανιέμαι· (μεταφ.) ἐπαπειλῶ

τῆς Λήμνου τὸν θεό : Πρόκειται γιὰ τὸν θεὸ Ἥφαιστο.

Νέμεση : Σύμφωνα μὲ τὴν ἀρχαιοελληνικὴ μυθολογικὴ παράδοση, ἡ Νέμεση (Νέμεσις) ἦταν ὑποδεέστερη θεότητα, προστάτιδα τῆς ἀπονομῆς δικαιοσύνης μέσω τῆς θείας ἐκδίκησης.

τρέχει ὁ Ρουβίκωνας κι ὁ Κάισαρας περνᾷ : Ὁ Ρουβίκωνας εἶναι ποταμὸς τῆς Βόρειας Ἰταλίας ποὺ χύνεται στὴν Ἀδριατικὴ θάλασσα. Λειτουργοῦσε ὡς τὸ ὄριο μέχρι τὸ ὅποιο μποροῦσε κάποιος στρατηγὸς νὰ ἔχει τίς λεγεῶνες του. Ἡ διάβαση τοῦ ποταμοῦ ἐθεωρεῖτο κίνηση ἐχθρικὴ πρὸς τὴν Ρώμη καί, ἐὰν ὁ στρατηγὸς ἦταν Ρωμαῖος, ἐναρξῆ ἐμφύλιας διαμάχης. Ὁ Ἰούλιος Κάισαρας, ἐπιδιώκοντας νὰ καταλάβει τὴν ἐξουσία, διέβη τὸν Ρουβίκωνα προκειμένου νὰ συγκρουστεῖ μὲ τὸν Πομπήιο.

Ὁρμάει ὁ Βροῦτος : Ἐπειτα ἀπὸ συνωμοσία, ὁ Μάρκος Ἰούνιος Βροῦτος, ἐπιφανὴς νέος καὶ θεωρούμενος υἱὸς τοῦ Ἰουλίου Καίσαρα, μαζί μὲ διάφορους ἄλλους Ρωμαίους στρατηγούς, ἀξιοματούχους καὶ συγκλητικούς, δολοφόνησε τὸν Κάισαρα. Μάλιστα, ὅταν ὁ Βροῦτος ὄρμησε μὲ τὸ σπαθί του ὥστε νὰ χτυπήσει καὶ αὐτὸς μὲ τὴ σειρά του (μιάς καὶ ὄλοι μαχαίρωσαν τὸν Κάισαρα, προκειμένου νὰ ἰσομοιράσουν τὴν εὐθύνη), ὁ τελευταῖος φέρεται νὰ τοῦ εἶπε στὰ ἑλληνικά: «Καὶ σὺ τέκνον;».

Ἄδη : Σύμφωνα μὲ τὴν ἀρχαιοελληνικὴ μυθολογικὴ παράδοση, ὁ Ἄδης εἶναι ὁ Κάτω Κόσμος τῶν Νεκρῶν, ὅπου προϊστάται ὁ Πλούτωνας μαζί μὲ διάφορες ἄλλες ἐλάσσονες θεότητες καὶ μυθικὰ τέρατα.

Τὸν τιμωρεῖ γιὰ τὸ ἀπαίσίό του κρίμα : Σὲ ὑποσελίδια σημείωση τῆς ἐκδοσης, ἡ ἐπιμελήτρια σημειώνει (σ. 28): «Ὁ Μαρά, ἡγέτης τῆς ριζοσπαστικῆς παράταξης τῶν Ὀρειῶν κατὰ τὴ διάρκειά τῆς Γαλλικῆς Ἐπανάστασης, δολοφονήθηκε (1793) ἀπὸ τὴ Σαρλότ Κορνταί».

Ζάντ : Σὲ ὑποσελίδια σημείωση τῆς ἐκδοσης, ἡ ἐπιμελήτρια σημειώνει (σ. 28): «Ὁ Κάρλ

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

Ζάντ, Γερμανὸς φοιτητὴς ποὺ σκότωσε (1819) μὲ τὸ στιλέτο τὸν συγγραφέα Λουγκόστ Κότσεμπουε, ὁ ὁποῖος κατηγορήθηκε ὡς πράκτορας τῆς ρωσικῆς κυβέρνησης».

[Πιστὴ Έλληνίδα μου...]

Πιστὴ Έλληνίδα μου, μὴν κλαῖς – σὰν ἥρωας ἔχει πέσει!
Στὸ στῆθος μὲ μολύβι τὸν κάρφωσε ὁ ἐχθρός.

Μὴν κλαῖς – σὰν τὸν χαιρέτησες μ' ὄρκο τὸν εἶχες δέσει
Νά 'ναι στὸ δρόμο τῆς τιμῆς ποὺ εἶν' αἷμα καὶ χαμός!

Τότε, ἔνωσε αἴσθημα βαρὺ γιὰ τὴ φυγὴ του,
Τὸ χέρι του θριαμβικὸ ἔτεινε στὸ παιδί του,
Μὲ μάτια ὅλο δάκρυα πικρὰ τὸ εὐλογεῖ,
Τῆς λεφτεριᾶς τὰ λάβαρα σάλευσαν λυπημένα,
Μυρτιᾶς κλωνάρι ἔβαλε τριγύρω στὸ σπαθί,
Ἀριστογείτων – ρίχτηκε στὴ μάχη ἀντρωιωμένα,
Θυσιάστηκε – τὸ ἔργο του ἔχει ἐκπληρωθεῖ.

1821

μολύβι : (ἐδῶ) σφαίρα, βλήμα πυροβόλου ὄπλου | *ἔτεινε* : (τείνω) ἀπλώνω, προσφέρω | *λάβαρα* : (λάβαρα) σημαία | *μυρτιᾶς* : (μυρτιά) εἶδος ἀνθοφόρου ἀρωματικοῦ θάμνου | *κλωνάρι* : κλώνος, τρυφερὸ κλαδί | *ἀντρωιωμένα* : (ἀντρωιωμένος· βλ. καὶ ἀνδρωιωμένος) ἀνδρείος, ἐμπειροπόλεμος, γενναῖος

Ἀριστογείτων : Ὁ Ἀρμόδιος καὶ ὁ Ἀριστογείτων ἦταν ζεῦγος Ἀθηναίων, οἱ ὁποῖοι ἔμειναν στὴν ἱστορία ὡς τυραννοκτόνοι, ἐπειτα ἀπὸ τὴ δολοφονία τοῦ Ἰπάρχου, Πεισιστρατίδη τυράννου τῶν Ἀθηνῶν.

[Έλευθερία, σὲ σένα εμπρός...]

Έλευθερία, σὲ σένα εμπρός	Τοῦ κόσμου ὁ σάλος ὀχληρός,
Σβήνει κάθε ἄλλη ἀξία,	Κάθε παλάτι – ἀνία,
Εἴμ' ἐραστὴς παντοτεινός,	Ἐσένα θέλω σὰν τρελός,
Δικός σου, Έλευθερία.	Σὲ θέλω μὲ λατρεία.

Στὸ Νότο μεῖνε, στὴ νυχτιά,
Μαζί μου, Έλευθερία,
Μὴ σοῦ μαράνει τὴ θωριά
Ἡ παγερὴ Ρωσία.

1821

σάλος : (ἐδῶ) ταραχή | ὀχληρός : ἐνοχλητικός | ἀνία : πλήξη | μαράνει : (μαραίνω) (ἐδῶ) ὀδηγῶ κάτι στὸν μαρασμό | θωριά : ἐμφάνιση, παρουσιαστικό

[Σηκώσου, ὦ Ἑλλάδα, καὶ τὸν ἀγῶνα στῆσε...]

Σηκώσου, ὦ Ἑλλάδα, καὶ τὸν ἀγῶνα στῆσε,
Καὶ δεῖξε τὴν ἀντρεία τῶν παλικαριῶν σου,
Κι ἐκείνη τὴν παλιά σου τὴ μανία λύσε
Τοῦ Ὀλύμπου καὶ τῆς Πίνδου, τῶν Θερμοπυλῶν σου!

Σ' αὐτὰ τὰ προαιώνια βουνά, τὰ μαῦρα,
Γεννήθηκε ἡ νέα Ἐλευθερία,
Στῶν Ἀθηνῶν τὰ μάρμαρα πού 'ν' ὄλο λαύρα,
Καὶ στῶν ἀρχαίων ἡγετῶν τὰ μασσωλεῖα.

Ἡ χώρα τῶν θεῶν, καὶ τῶν ἡρώων ἡ χώρα,
Φλέγεται ἀπ' τὴ φωτιά ἐνὸς ἀγῶνα ὠραίου,
Σπάει τὰ δεσμὰ καὶ πάει καὶ τραγουδάει τώρα
Τυρταῖο καὶ Βύρωνα καὶ θούρια τοῦ Φεραίου.

1829

λαύρα : (βλ. καὶ λάβρα) κάψα, θέρμη· (ἐδῶ) ἐνθουσιασμός, ἔξαψη | μασσωλεῖα : (μασσωλεῖο) ταφικὸ μνημεῖο μεγάλου μεγέθους | θούρια : (θούριο· βλ. καὶ θούριος) πολεμικὸς προτρεπτικὸς ὕμνος

τῶν Θερμοπυλῶν σου : Ἀναφορὰ στὴ μάχη τῶν Θερμοπυλῶν, ὅπου τριακόσιοι Σπαρτιάτες καὶ ἑπτακόσιοι Θεσπιεῖς πολέμησαν μέχρις ἐσχάτων στὴν προσπάθειά τους νὰ ἀπωθήσουν τὴν περσικὴ εἰσβολὴ στὸν κυρίως ἡπειρωτικὸ χῶρο τῆς Ἑλλάδος.

Τυρταῖο καὶ Βύρωνα καὶ θούρια τοῦ Φεραίου : Στὸν στίχο αὐτὸν συνυπάρχουν ὁ ἀρχαῖος ἐλεγειακὸς ποιητὴς, Τυρταῖος, ὁ ὁποῖος διακρίθηκε μεταξὺ ἄλλων καὶ γιὰ τὰ πολεμικά του ποιήματα, ὁ Βύρων, σύμβολο τῆς ρομαντικῆς ποίησης, τοῦ φιλελληνισμοῦ καὶ τῆς ἐπαναστατικῆς αὐταπάρνησης, ὁ ὁποῖος μάλιστα ἄφησε τὴν τελευταία του πνοὴ στὸ Μεσολόγγι, καὶ τὰ θούρια τραγοῦδια, οἱ ὕμνοι τοῦ Ρήγα Βελεστινλή.

Τὰ παραπάνω ποιήματα μεταφράστηκαν ἀπὸ τὸν Στρατὴ Πασχάλη.

Ἀλιεζάντρ Πούσκιν (Александр Сергеевич Пушкин: Μόσχα, Ρωσσία, 1799 – Ἁγία Πετρούπολη, Ρωσσία, 1837)

Ρῶσσος συγγραφέας, ὁ θεωρούμενος μέγιστος τῶν Ρώσσων καὶ διαμορφωτὴς τῆς σύγχρονης ρωσσοικῆς λογοτεχνίας καὶ γλώσσας. Ἀριστοκρατικῆς καταγωγῆς,

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

σπούδασε στην Αγία Πετρούπολη έρχόμενος σὲ ἐπαφή μὲ τις φιλελεύθερες ιδέες τοῦ καιροῦ του. Συνδέθηκε φιλικὰ μὲ πολλοὺς μετέπειτα γνωστούς Ρώσους συγγραφείς, ἐνῶ ἤδη ἀπὸ νεαρῆ ἡλικία ξεκίνησε νὰ γράφει ποίηση λαμβάνοντας μάλιστα θέση γιὰ τὸ γλωσσικὸ ζήτημα τῆς Ρωσσίας. Τὸ ἔργο του ἀποτελεῖται ἀπὸ ἀμέτρητα ποιήματα, δράματα, πεζά, δοκίμια, ἐνῶ πολλὰ ἔργα του ἔχουν μεταφερθεῖ στὴν ὄπερα. Ἡ φήμη του τοῦ ἐξασφάλισε εὐνοϊκὴ μεταχείριση, βοηθώντας τον νὰ ἀποφεύγει τὰ χειρότερα ἐνεκα τῶν φιλελεύθερων ἀπόψεών του. Παρ' ὅλα αὐτὰ ἐξορίστηκε ἀρκετὲς φορές. Ἄν καὶ στενὸς γνώριμος ἢ ἀκόμα καὶ φίλος πολλῶν ἀπὸ τοὺς συμμετέχοντες στὸ κίνημα τῶν Δεκεμβριστῶν, ὁ Πούσκιν ἀπέφυγε τὶς διώξεις, μιᾶς καὶ τὸ τσαρικὸ περιβάλλον θεώρησε ὅτι μιὰ πιθανὴ διώξή του θὰ ἔβλαπτε τὴ δημοτικότητα τοῦ τσάρου Νικολάου Α΄. Ὑπῆρξε μεταξὺ ἄλλων ἔνθερος φιλέλληνας, γεγονός που ἐκδηλώνεται καὶ στὸ ἔργο του.

«Στιλέτο»

Πηγή: *Ἡ Ἑλληνικὴ Ἐπανάσταση τοῦ 1821 στὸν καθρέφτη τῆς ρωσικῆς ποίησης*, (ἐπιλ.-εἰσαγ.-ἐπιμ.: Σόνια Ἰλίνσκαγια), Ἀθήνα, Ἔστια, 2001, σσ. 27-28.

«[Πιστὴ Ἑλληνίδα μου...]

Πηγή: *Ἡ Ἑλληνικὴ Ἐπανάσταση τοῦ 1821...*, ὁ.π., σ. 29.

«[Ἐλευθερία, σὲ σένα ἐμπρός...]

Πηγή: *Ἡ Ἑλληνικὴ Ἐπανάσταση τοῦ 1821...*, ὁ.π., σ. 30.

«[Σηκώσου, ὦ Ἑλλάδα, καὶ τὸν ἀγῶνα στήσε...]

Πηγή: *Ἡ Ἑλληνικὴ Ἐπανάσταση τοῦ 1821...*, ὁ.π., σ. 34.

Λούντβιχ Ρέλλσταμπ

(Ludwig Rellstab, 1799-1860)

Ἡ ἐκδίκηση τῆς Χίλου

«Θέλετε νὰ κουνήσετε μὲ ὄρμη τὸν δαυλὸ τῆς ἐξέγερσης;
Νὰ σπάσετε τὰ δεσμὰ τῆς σκλαβιᾶς σας;
Ἄς δοῦμε, ἂν ὑποτάσσουμε τὴν ὄργη τῆς φλόγας,
ἂν πνιγεῖ στὸ αἷμα αὐτὴ ἢ φωτιὰ τῆς ἐλευθερίας.
Ἔ, κόσμε! Ἡ Χίλος εἶναι ἐκτεθειμένη σὲ σᾶς,
στὸ ξίφος πέφτει ἢ ζωὴ τῶν ἐπαναστατῶν».

Αὐτὸ διαλαλεῖ ὁ τύραννος, καὶ οἱ ὀρδές του.
Ἐμπρός! Ἀλαλάζουν, μὲ φρικιαστικὴ διάθεση.
Ἐξορμῶν γιὰ νὰ λεηλατήσουν καὶ νὰ σκοτώσουν,
μισώντας τὸ βρέφος στὸ στήθος τῆς μάνας.
Μάταια ἀντηγεῖ ἓνας σπαρακτικὸς πόνος,
κουφὸς εἶναι ὁ Θεὸς ψηλὰ στὸν οὐρανό.

Τὰ στοιχεῖα συνασπίζονται,
ποὺ ἐχθρικῶς, αἰώνια μισούμενα, ἀποχρίσθηκαν·
συμμαχοῦν μὲ τὸ σπαθὶ ἢ καταιγίδα καὶ οἱ φλόγες,
ναὶ καὶ τὸ ἴδιο τὸ σκοτεινὸ στοιχεῖο τῆς θάλασσας
ξεχνᾷ τὴν διχόνοια μὲ τὰ βασιλεία τῆς φωτιᾶς,
πίνει αἷμα καὶ χορταίνει μὲ πτώματα.

«Τέτοια μοίρα ἄξιζε στὰ γενναῖα παιδιὰ τῆς Ἑλλάδος;
Θάνατος ἢ ἐκδίκηση εἶναι ἡ μοναδικὴ ἐπιλογή.
Ἐμπρός! Μὴ διστάζετε, θέλομε μὲ χαρὰ νὰ τὸ ἀποτολήσουμε,
τρέμε αἱματοβαμμένε ναύαρχε.
Τῆς ἐλευθερίας οἱ πυρσοὶ φλέγονται καὶ ἀκόμα καῖνε,
τώρα μάθε τὴν ἰσχὺ τῆς φλόγας της!».

Αὐτὸ ἀκούει κάποιος ἀπὸ τοὺς μεγάλους προγόνους τους,
ποὺ συχνὰ τῶν Περσῶν τὴν κυριαρχία τῶν θαλασσῶν κατέστρεψε,
καὶ εὐχαρίστηση διαπερνᾷ τὶς σκιές τῶν μεγάλων ἡρώων
ποὺ οἱ γιοὶ του ἦταν ἀντάξιοι τέτοιου πατέρα.
«Παρηγοριά, θὰ σᾶς βοηθήσω νὰ σπάσετε τὶς ἀλυσίδες,
ὀφείλετε γιὰ τὴν πράξη, τὴν φρικώδη, νὰ ἐκδικηθεῖτε».

Κατεβαίνει από εκεί, λοιπόν, ὁ Θεμιστοκλῆς,
καὶ φουσκώνει με εὐνοϊκὸ ἄνεμο τὰ πανιά·
κάθεται ἀθέατος στὸ τιμόνι
καὶ κατευθύνει τὸ ὄχημα στὸν δρόμο τῶν τολμηρῶν.
Καλυμμένοι ἀπὸ τὸ νέφος ὁμίχλης ἀπὸ τὸν Θεὸ
φτάνουν τὸν φορτωμένο με λάφυρα στόλο.

«Τὸν στόλο τῶν Περσῶν ἤθελα κάποτε νὰ ἀποδεκατίσω,
ὅμως ὁ Ἀριστείδης ἐμπόδισε τὸ χέρι μου·
τώρα ἀποφάσισε αὐτὸς ὁ ἴδιος νὰ καταστρέψει τὸ πειρατικὸ πλοῖο—
τώρα ρίχνω τὴν φωτιά ποὺ ἀρκετὰ τὴν κράτησα.
Ἀπὸ τὰ μαῦρα σύννεφα καπνοῦ τῆς Χίου καὶ τὶς φλόγες
ἔρχεται βαριὰ μία καταιγίδα.

Ἐμπρός, ἀδέρφια! Πάρτε τώρα γρήγορα τὰ μπουρλότα
καὶ ρίξτε τα στὴν ἔδρα τοῦ τυράννου·
κοιτάξτε, καὶ ὁ γιὸς τοῦ Κρόνου σηκώνει τὰ θεϊκὰ χέρια,
ἀπὸ τὸν οὐρανὸ ρίχνει τὴν φλογερὴ ἀστραπή τῶν ἐκδικητῶν του.
Με αἶμα ἤθελε νὰ ἐξανεμίσει τὴν φωτιά τῆς ἐλευθερίας,
ἔτσι ἄς παλέψει τώρα με τὶς φλόγες της».

Οἱ πυρσοὶ πετοῦν ψηλὰ στὸν φλεγόμενο οὐρανὸ,
οἱ φλόγες κροτοῦν πιὸ πέρα καὶ ἀπὸ τὸν χῶρο,
ἢ βροντὴ πέφτει δυνατὴ, καὶ ἀπὸ τὰ σκοτεινὰ κύματα
ἐκσφενδονίζει στὸν οὐρανὸ ψηλὰ τὸ πλοῖο.
Ἵμως νικητὲς στὴν ἀγκαλιὰ τῶν ἀδερφῶν του
πάλιν ὁδηγεῖ ἀλώβητος ὁ ἥρωας τοὺς δικούς του.

δαυλό : (δαυλός) πυρωμένο ξύλο, δᾶδα, λαμπάδα | διαλαλεῖ : (διαλαλῶ) φωνάζω δυνα-
τὰ πληροφορώντας | ὀρδές : (ὀρδή) ἄτακτο, συνήθως ληστρικό, στράτευμα | ἀλαλάζουν :
(ἀλαλάζω) βγάζω ἄναρθρες κραυγές | συνασπίζονται : (συνασπίζομαι) ἐντάσσομαι σὲ ἕναν
συνασπισμό, μιὰ ομάδα | ἀποχρίσθηκαν : (ἀποχρίζομαι) (ἐδῶ) ἀποχωρίζομαι | πυρσοί :
(πυρσός) πυρωμένο ξύλο, δᾶδα, λαμπάδα | ἀποδεκατίσω : (ἀποδεκατίζω) νικῶ κατὰ κρά-
τος | μπουρλότα : (μπουρλότο) ἀνάφλεξη, πυρπόληση· (ἐδῶ) πυρπολικά πλοῖα | ἐξανεμίσει :
(ἐξανεμίζω) ἐξαφανίζω | κροτοῦν : (κροτῶ) ἐκπέμπω ἦχο με κρότο | ἐκσφενδονίζει : (ἐκ-
σφενδονίζω) ἐκτοξεύω κάτι με ὀρμὴ | ἀλώβητος : ἀπείραχτος, σῶος

Θεμιστοκλῆς // «Τὸν στόλο τῶν Περσῶν ἤθελα κάποτε νὰ ἀποδεκατίσω, / ὅμως ὁ Ἀριστείδης
ἐμπόδισε τὸ χέρι μου· Ἀναφορὰ στὴν ἀντιπαράθεση μεταξὺ Θεμιστοκλῆ καὶ Ἀριστείδη,

κατά την όποιαν ό τελευταῖος ἀντιτάχθηκε στόν Θεμιστοκλή, ό όποῖος πολὺ πρὶν τὴν ἔλευση τῶν Περσῶν ἐπέμενε στὴ δημιουργία στόλου. Τελικά, ό Ἀριστείδης τὸν ὑποστήριξε κι ἔτσι ἡ όμόνοια στὶς τάξεις τῶν Ἑλλήνων σὲ συνδυασμὸ μὲ τὴν ἐπιμονὴ τοῦ Θεμιστοκλή συνέτειναν στὴ νίκη ἐναντίον τῶν εἰσβολέων.

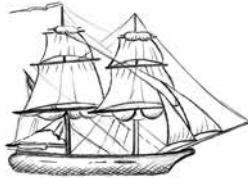
κοιτάζτε, καὶ ό γιὸς τοῦ Κρόνου σηκώνει τὰ θεϊκὰ χέρια, / ἀπὸ τὸν οὐρανὸ ρίχνει τὴν φλογερὴ ἀστραπὴ τῶν ἐκδικητῶν του : Πρόκειται, φυσικά, γιὰ τὸν Δία, πατέρα τῶν θεῶν τοῦ Ὀλύμπου καὶ ρυθμιστὴ τῆς ἀνθρώπινης τάξης· ὄπλο καὶ σύμβολο τοῦ Δία, ό κεραυνός.

Λούντβιχ Ρέλλσταμπ (Ludwig Rellstab: Βερολίνο, Γερμανία, 1799 – Βερολίνο, Γερμανία, 1860)

Γερμανὸς μουσικοκριτικὸς καὶ ποιητὴς. Ἡ μουσικοκριτικὴ του ἐπηρεάσε τὴν μουσικὴ παραγωγὴ τῆς ἐποχῆς του, ἐνῶ κατηγορήθηκε ὅτι ἔφτασε στὸ σημεῖο νὰ μονοπωλεῖ σὲ ἐπίπεδο κριτικῆς διαμορφώνοντας ἐξ ὀλοκλήρου τὶς τάσεις. Φέρεται ὡς ό ὀνοματοδότης τῆς *Σονάτας τοῦ Σεληνόφωτος* τοῦ Μπετόβεν. Μεταξὺ ἄλλων συνέθεσε ποιήματα, πολλὰ ἐξ αὐτῶν μὲ φιλελληνικὸ περιεχόμενο.

«Ἡ έκδίκηση τῆς Χίου» [=Chios Rache]

Πηγή: *Ὁ Γερμανόφωνος Φιλελληνισμὸς μέσα ἀπὸ τὴν Ποίηση*, τ. Γ', *Ποιήματα γιὰ τὶς Μάχες τῶν Ἑλλήνων στόν Ἀγῶνα γιὰ τὴν Ἐλευθερία τους (1770, 1821-1827)*, Δίγλωσση ἔκδοση, (ἔκδ.-ἐπιμ.-εἰσ.-μτφρ.-σχόλ.: Λάμπρος Ἡλ. Μυγδάλης-Ἀναστάσιος Χρ. Λῶλος), Θεσσαλονίκη, Κυρομάνος, 2004, σσ. 71-73.

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

Βασίλι Τουμάνσκι

(Васілій Туманський, 1800-1860)

Ἑλληνικὴ ᾠδὴ

(Τραγούδι τοῦ Ἑλληνα στρατιώτη)

Ἀστράφτει τὸ σπαθὶ μας, καὶ χτυπᾷ
Τοὺς βάρβαρους δυνάστες ἐδῶ κάτου,
Παλεύουμε σκληρὰ μέχρι θανάτου,
Παράδεισος ἢ μάχη, μᾶς μεθᾷ
Κρασί, γεμίζουν αἷμα τὰ νερά μας,
Γιατὶ θέλουμε ἐμεῖς τὴ λεφτεριά μας.
Νεκροὺς τοὺς φίλους εἶδαμε στὴ γῆ,
Τῶν ἄπιστων τὴ βέβηλη μανία
Νὰ καίει κάθε μας πόλη κι ἐκκλησία,
Βορὰ σκυλιῶν οἱ πάνσεπτοι βωμοί!
Τελειώσανε τὰ λόγια, κάθε ψέμα!
Δὲν κλαῖμε πιά! Πληρώνουμε μὲ αἷμα!
Σημαία μας ὁ τίμιος σταυρός,
Ἡ χώρα μας εἶν' ὁμορφη κι ἁγία.
Ντροπὴ ἢ φυγὴ, ὁ φόβος, ἡ δειλία,
Μᾶς ρήμαξε τὰ σπίνια ὁ ἐχθρός,
Λοιπὸν, κι ἐμεῖς, σὰ νὰ ἔταν καλοκαίρι,
Χαιρόμαστε μὲ τὸ σπαθὶ στὸ χέρι!
Μὰ πένθος καὶ χαμὸς καρδιοκοῦν,
Οἱ κόρες μας πικρὲς θὰ μαραζώσουν,
Οἱ ἄσπαρτοι ἄγροι θὰ ἐρημώσουν,
Στὶς ράχες οἱ φλογέρες θὰ σιωποῦν,
Γιατὶ ἐμεῖς τὸν Τοῦρκο θὰ χτυπᾶμε,
Καὶ σὰν ἀρχαῖοι θεοὶ θὰ τοὺς νικᾶμε!
Τὶ ὄνειρα ποὺ κάνουν οἱ καρδιές,
Καὶ βιάζονται μὲ τρόμο νὰ πεθάνουν!
Οἱ Ἑλληνες ὄρμουν καὶ καταφθάνουν
Μ' ἀσπίδες καὶ ἀμείλικτες σπαθιές!
Εἶν' ὥρα ἱερὴ τοῦ μαρτυρίου.
Ἐκδίκηση! Στ' ὄνομα τοῦ Κυρίου!

1823

δυνάστες : (δυνάστης) ἐξουσιαστής, τύραννος | *κάτου* : κάτω | *βέβηλη* : (βέβηλος) ἀνίερος, ἱερόσυλος, βλάσφημος | *βορά* : τροφή σαρκοφάγων ζώων | *πάνσεπτοι* : (πάνσεπτος) πολὺ ἱερός, ἅγιος | *βωμοί* : (βωμός) θυσιαστήριο | *ρήμαξε* : (ρημάζω) καταστρέφω | *καραδοκοῦν* : (καραδοκῶ) παραμονεύω | *μαραζώσουν* : (μαραζώνω) καταθλίβομαι, στεναχωριέμαι | *ἄσπαρτοι* : (ἄσπαρτος) μὴ σπαρμένος, ἀφύτευτος | *ράχες* : (ράχη) (ἐδῶ) κορυφογραμμή | *ἀμείλικτες* : (ἀμείλικτος) σκληρός, ἀδυσώπητος

Ἑλλάδα (Δύο σονέτα)

I

Ὁ θρῆνος σου, πικρὸ κλάμα τῆς χήρας,
Βαριά ἦταν ντροπὴ γιὰ τὸν λαό σου,
Ἑλλάδα! Ὅταν τὸ χτύπημα τῆς μοίρας
Σὲ εἶχε παραδώσει στὸν ἐχθρό σου.

Πιὸ ἄκαρπο ἀπ' τὰ βράχια εἶχες τὸ σῶμα,
Καὶ φάνταζε γιὰ πάντα πεθαμένο,
Τὸ τέκνο σου, ἓνα μοῦσκλο ἐκεῖ στὸ χῶμα
Τοῦ τάφου, ταπεινὸ καὶ μαραμένο.

Κοιτώντας σε, φωνάζαμε ὅλοι «Ὅχι!
Πῶς ἔσβησε τὸ φῶς σου κι ἡ φυλὴ σου!»
Χτυπιόσουν σὰν τὸ ψάρι στὴν ἀπόχη,

Χωρὶς τὴ δάφνη πιά ἡ κεφαλὴ σου.
Μὰ τώρα ἀπὸ τὴ μαύρη σου τὴν κόχη
Ξεσπᾶ σὰν μπόρα ἀνήμερη ἡ ὄργη σου.

σονέτα : (σονέτο) ποιητικὸ εἶδος τοῦ χαρακτηρίζεται ἀπὸ τὴν ὑπαρξὴ δεκατεσσάρων στίχων, συνήθως τεσσάρων στροφῶν μὲ στιχουργικὴ διάταξη 4-4-3-3 | *χήρας* : (χήρα) γυναῖκα τῆς ὁποίας ὁ σύζυγος ἔχει πεθάνει | *μοῦσκλο* : (βλ. καὶ μούσκλη) βρῦο | *ἀπόχη* : ὄργανο ψαρέματος ἢ σύλληψης ἐντόμων, ἀποτελούμενο ἀπὸ ἓνα ραβδί στὴν ἄκρη τοῦ ὁποίου βρίσκεται στεφάνη μὲ δίχτυ | *δάφνη* : εἶδος πλατύφυλλου φυτοῦ, συμβόλου τῆς νίκης καὶ τῆς δόξας | *κόχη* : (βλ. καὶ κόγχη) ἐσοχὴ σὲ τοῖχο | *ἀνήμερη* : (ἀνήμερος) ἄγριος, ἐξαγριωμένος

II

Ἄκου! ποιὸ κάλεσμα τὰ σπήλαια ταράζει
Καὶ τῶν πουλιῶν τὴ σκοτεινὴ γαλήνη;

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

Κάθε καρδιά μιὰ γνώριμη φωνὴ τραντάζει –
Νερά θὰ ξεχυθοῦν ἀπ' τὴν οὐράνια κρήνη.

Σηκώσου μέγα πνεῦμα τῆς Ἐλευθερίας!
Πάρ' τὸ σταυρό, στὴ μέση βάλε τὸ μαχαίρι,
Ἀπὸ ψηλὰ θὰ ἔρθει ὁ Ἄγγελος τῆς βίας,
Νὰ λυτρωθοῦν ἐτοῦτοι οἱ σκλάβοι, αὐτὰ τὰ μέρη!

Ἦχοι τῆς μάχης, ὄρνεα, ψηλὰ γυρνᾶνε,
Μὲ μιὰ κραυγὴ οὐρλιάζει ἡ Ρωμιοσύνη,
Κι ὅλοι γιὰ δίκαιο ἀγῶνα ξεκινᾶνε.

Σὰν βράχοι ἄγριοι, σὰν ἀποτρόπαια δίνη,
Σὰν κεραυνοὶ θεοῦ, μὲ τὸ σπαθὶ χτυπᾶνε,
Κι ἡ δόξα τους, ἀνέσπερο ἄστρο, θὰ μείνει!

1825

κρήνη : πηγή | ὄρνεα : (ὄρνεο· βλ. καὶ ὄρνιο) εἶδος ἀρπακτικοῦ πτωμοφάγου πτηνοῦ | οὐρ-
λιάζει : (οὐρλιάζω) φωνάζω δυνατὰ καὶ ἀκατάληπτα | ἀποτρόπαια : (ἀποτρόπαιος) πολὺ
σκληρὸς, ἄγριος | ἀνέσπερο : (ἀνέσπερος) ἀξημέρωτος

Οἱ μεταφράσεις τῶν ποιημάτων τοῦ Τουμάνσκι ἔγιναν ἀπὸ τὸν Στρατιᾶ Πασχάλη.

Βασίλι Τουμάνσκι (Васи́лий Ива́нович Тумáнский: Σεβτσένκοβο, Ρωσσία [σημ. Οὐκράνια], 1800 – Πολτάβα, Ρωσσία [σημ. Οὐκράνια], 1860)

Ρῶσσος ποιητῆς. Σπούδασε στὴν Ἁγία Πετρούπολη καὶ στὸ Παρίσι. Ὑπῆρξε γνώριμος καὶ θαυμαστής τοῦ Πούσκιν, ἐνῶ σχετίστηκε μὲ τοὺς σημαντικότερους συγγραφεῖς τοῦ καιροῦ του. Ἐργάστηκε ὡς διπλωματικὸς ἀκόλουθος καὶ ὡς διοικητικὸς υπάλληλος γιὰ λογαρισμὸ τῆς Ρωσσίας. Ἡ παραγωγικότερη περίοδος τοῦ ἔργου του, ἡ ὁποία τοῦ χάρισε φήμη καὶ ἀναγνώριση, ἦταν οἱ δεκαετίες τοῦ 1820 καὶ 1830, ἐνῶ τὰ τελευταῖα χρόνια τῆς ζωῆς του τὰ ἀφιέρωσε στὴν οἰκογένειά του, ζώντας στὰ κτήματά του στὴ σημερινὴ Οὐκράνια, ἐπισκεπτόμενος περιστασιακὰ τὴν Μόσχα καὶ τὴν Ἁγία Πετρούπολη.

«Ἑλληνικὴ φῶδι (Τραγοῦδι τοῦ Ἑλληνα στρατιώτη)»

Πηγή: *Ἡ Ἑλληνικὴ Ἐπανάσταση τοῦ 1821 στὸν καθρέφτη τῆς ρωσικῆς ποίησης*, (ἐπιλ.-εἰσαγ.-ἐπιμ.: Σόνια Ἰλίνσκαγια), Ἀθήνα, Ἐστία, 2001, σσ. 95-96.

«Ἑλλάδα (Δύο σονέτα)»

Πηγή: *Ἡ Ἑλληνικὴ Ἐπανάσταση τοῦ 1821...*, ὁ.π., σσ. 97-98.

Χάϊνριχ Στήγκλιτς

(Heinrich Stieglitz, 1801-1849)

Ὁ ἐπικήδειος δεῖπνος στὴν Χίο

Ἔλα κάτω, ἔλα κάτω, ἀετὲ ποὺ χτίζεις τὴν φωλιά σου ψηλά,
ἐλάτε κάτω καὶ ἐσεῖς γύπες μὲ τὶς διαπεραστικὲς κραυγές,
στὸν αἵματοβαμμένο δεῖπνο τοῦ πλήθους τῶν χριστιανῶν
ἐλάτε γρήγορα κοντὰ μὲ βοερὸ πέταγμα!

Καὶ συγκεντρωθεῖτε κατὰ χιλιάδες οἱ πεινασμένοι
καὶ ὀρμηστε κοντὰ στὸ ἔτοιμο τραπέζι,
ὡς περισσέψει ὅμως γιὰ τὴν λαίμαργη θάλασσα
ἀκόμα λίγο παστωμένο ψάρι.

Ἄ Χίο, περίλαμπρο νησί,
πῶς ἔφεγγε τόσο λαμπρὰ τὸ φῶς τοῦ δαυλοῦ σου!
Ἐμπαινες τὴν ὥρα τῆς φωτιᾶς τῶν φλεγομένων πόλεων
στὸ νυφικὸ δωμάτιο.

Τὸ ὄνομα τοῦ γαμπροῦ εἶναι καταστροφή καὶ θάνατος,
καὶ τὸν συνοδεύει τρομερὴ ὀργή,
στολίστηκε βάφοντας τὶς παρειᾶς κόκκινες σὰν αἷμα
μὲ τὸ φλεγόμενο χρῶμα τῆς φωτιᾶς.

Καὶ θὰ κοιμᾶσαι ἕως τὴν Δευτέρα Παρουσία
στὴν ἀγκαλιὰ τοῦ ἐρωμένου καταστροφή καὶ θάνατο,
τότε ξυπνᾷ ἡ σάλπιγγα γιὰ τὴν ντροπὴ ποὺ καίει
ἐσένα ματωμένη νύφη, κόκκινη σὰν αἷμα.

Καὶ θὰ διασκεδάζουμε ἀλαλάζοντας στὸν δεῖπνο τοῦ Μωάμεθ
δίπλα σὲ νεαρὲς χανούμισσες,
μετὰ θὰ σοῦ δείχνουμε γιὰ σαρκασμὸ καὶ γιὰ νέα βάσανα
ἀναμμένους δαυλοῦς·

καὶ θὰ στρογγυλοκάθονται τὰ ἀγόρια καὶ τὰ κορίτσια σου
στὰ δικά μας πόδια σὰν νὰ ἦταν σκαμνιά,
καὶ γιὰ φαγητὸ θὰ ρίχνουμε στὸ σκυλὶ τοῦ προφήτη
τὰ σπασμένα τους κόκκαλα.

γύπες : (γύπας) εἶδος ἀρπακτικοῦ πτηνοῦ | βοερό : (βοερός· βλ. καὶ βουερός) αὐτὸς ποῦ παρᾶγει βοή, δυνατὸ καὶ ὑπόκωφο ἦχο | παστωμένο : (παστωμένος < παστῶνω) παστός, βουτηγμένος στὸ ἅλατι γιὰ λόγους συντήρησης | δαυλοῦ : (δαυλός) δᾶδα, πυρός, πυρωμένο ξύλο | παρειές : (παρειά) μάγουλο | σάλπιγγα : εἶδος μουσικοῦ ὄργανου | ἀλαλάζοντας : (ἀλαλάζω) βγάζω ἀναρθρες κραυγές | χανούμισσες : (χανούμισσα) γυναῖκα τοῦ χαρμειοῦ | στρογγυλοκάθονται : (στρογγυλοκάθομαι) κάθουμι κάπου σὲ βάρος τῶν ὑπόλοιπων παρισταμένων | σκαμνιά : (σκαμνί) χαμηλὸ κάθισμα χωρὶς στήριγμα στήν πλάτη

Οἱ Μανιάτες πρὸς τὸν Μέγα-Σουλτάνο

Ληστὲς μᾶς ἔχεις ὀνομάσει, σουλτάνε, γιὰτὶ μὲ βέλος καὶ τόξο,
νὰ ἐξασκηθοῦμε γιὰ τὸ μελλοντικὸ ἐπίτευγμα, καταφύγαμε στὰ πεδία τῆς
μάχης.

Ὅνόμασέ μας καὶ τώρα ληστὲς ὅπου, ἐμψυχωμένοι ἀπὸ τὴν καθαρὸτατη
πίστη,
ἐπιστρατευθήκαμε γιὰ τὴν πατρίδα, γιὰ νὰ σοῦ ἀρπάξουμε τὸ ποταπὸ
βασίλειο.

Οἱ ἀδελφοί μας ἀπὸ τὴν Ἀθήνα συνενώθηκαν σ' ἓνα γενναῖο στράτευμα,
καὶ οἱ ἄνδρες ἀπὸ τὴν Κόρινθο ἀντιστέκονται στὴν ὀργή σας, βάρβαροι!
Τῶν Θεσσαλῶν τὸ τολμηρὸ σμῆνος καὶ τῶν Θηβαίων οἱ ἰσχυρὲς φυλὲς
χλευάζουν τοὺς ἀντάρτες σας, τίς τάφρους σας, τὰ ἀναχώματά σας.

Τώρα ποῦ ὅλοι μαζεύονται ἐνθουσιασμένοι γιὰ τὸν ἀγῶνα,
θὰ ἔπρεπε νὰ μείνουμε πίσω, ἐμεῖς, τὰ παιδιὰ τῆς Μάνης;
Ὅχι, θέλομε νὰ βαδίσουμε πρὸς τὰ ἐμπρὸς καὶ στὸν Τοῦρκο σουλτάνο νὰ
δείξουμε,
ἂν στὶς ἀναιδεῖς ὀρδὲς τῶν ληστῶν ταιριάζει τὸ θάρρος τοῦ ἥρωα καὶ ἡ
τόλμη.

Καὶ ἔτσι βαδίζουμε πάντοτε παραπέρα, χτυποῦμε τὴν ὑψηλὴ Πύλη,
θὰ τὴν ἀνατινάζουμε, ἂν δὲν θέλεις νὰ τὴν ἀνοίξεις, μόνοι μας μὲ τὴν
βροντερὴ λέξη:
«Τῶν Μανιατῶν τὰ πλήθη πλησιάζουν, γιὰ νὰ σοῦ ἀρπάξουν τὸ ποταπὸ
βασίλειο,
ὥστε στὸ μέλλον ἡ Ἑλλάς νὰ γίνει γιὰ τὴν ἐλευθερία φῶς καὶ πίστη».

ἐπίτευγμα : κατόρθωμα | *ποταπό* : (ποταπός) χαμερπής, εὐτελής | *σιμῆνος* : (ἐδῶ) πλῆθος | *χλευάζουν* : (χλευάζω) κοροϊδεύω, περιφρονῶ | *ἀντάρτες* : (ἀντάρτης) ἐπαναστάτης | *τάφρους* : (τάφρος) αὐτοσχέδιο χαντάκι, συνήθως γεμάτο μὲ νερό | *ἀναχώματα* : (ἀνάχωμα) συσσώρευση χωμάτων, ὡς ἀμυντικός μηχανισμός στὸ πεδίο τῆς μάχης | *ἀναιδεῖς* : (ἀναιδής) θρασύς, ἀδιάντροπος | *ὀρδές* : (ὀρδή) ἀσύνταχτο πλῆθος στρατιωτῶν

τὴν ὑψηλὴ Πύλη : Τὸ Σουλτανικὸ Ἀνάκτορο καὶ συνεκδοχικὰ ὀτιδήποτε ἀφοροῦσε στὸν Σουλτάνο.

Κραυγὴ τρόμου

Ἐμπρὸς γιὰ τὸν Μωριᾶ, ὅλοι οἱ Ἕλληνες!
Τὸ Μεσολόγγι βρίσκεται σὲ κίνδυνο,
τῆς Ἑλλάδος ἰσχυρὸ κάστρο καὶ ὄχυρὸ
ἀπειλεῖται ἀπὸ τὸν Ἱμπραήμ.

Ἀφῆστε τώρα τὴν διχόνοιά σας καὶ τὴν φαγωμάρα,
καπεταναῖοι, πετάξτε τις μακριά!
Ἄν συνεχίσετε νὰ τρώγεστε μεταξύ σας,
θὰ πέσει τὸ πιὸ ἰσχυρὸ καταφύγιο τῆς ἐλευθερίας.

Ἀφῆστε τοὺς λογαριασμοὺς καὶ τὰ σταθμίσιματα,
ἐσεῖς τὰ μέλη τοῦ Ἀνωτάτου Συμβουλίου!
Ἀκοῦστε, πού μὲ βροντερὴ φωνὴ
τὸ πεπρωμένο σᾶς καλεῖ νὰ δράσετε.

Πολεμιστές, πρίγκιπες, σύμβουλοι τοῦ λαοῦ,
ἐνόσω ἐσεῖς τυφλωμένοι ἀπὸ τὸ μίσος
μαλώνετε γιὰ τὰ πρωτεῖα,
τρέχει ἐκεῖ τὸ αἷμα τῶν ἀδερφῶν σας.

Ἐμπρός, Ἕλληνες, γιὰ τὸν Μωριᾶ!
Ἄς ἀκουστεῖ ἡ πολεμικὴ ἰαχὴ τοῦ λαοῦ.
Ὁ καθένας σας ἄς ὑποστηρίξει πιστὰ ὅλους!
Ἔτσι μόνο θὰ ἐλευθερώσετε τὴν Ἑλλάδα.

ὄχυρό : φρούριο πού ἀμύνεται σθεναρά | *διχόνοια* : διάσταση ἀπόψεων, διχογνωμία | *φαγωμάρα* : διαρκῆς φιλονικία μεταξύ ἡμετέρων | *καπεταναῖοι* : (πληθ.) οἱ κατὰ τόπους ὀπλαρχηγοὶ τῆς Ἐπαναστάσεως | *νὰ τρώγεστε* : (ἔκφρ.) νὰ φιλονικεῖτε, νὰ τσακάνεστε |

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

σταθμίματα : (στάθμισμα) ὑπολογισμός δυνάμεων, ἀνταγωνισμός | *πρωτεΐα* : (πρωτεῖο) ὑπεροχή, πρώτη θέση | *ἰαχὴ* : πολεμικὴ κραυγή

Μωριᾶ : Ἐναλλακτικὴ ὀνομασία τῆς Πελοποννήσου.

ἀπειλεῖται ἀπὸ τὸν Ἰμπραήμ : Ἀναφορὰ στὴν εἰσβολὴ τῶν αἰγυπτιακῶν στρατευμάτων ὑπὸ τὴ διοίκηση τοῦ Ἰμπραήμ στὴν Πελοπόννησο, τὴν περίοδο τοῦ ἑλληνικοῦ ἔμφυλιου, ὁ ὁποῖος ψέγεται ἀπὸ τὸν συγγραφέα.

τοῦ Ἀνωτάτου Συμβουλίου : Ἐννοεῖται τὸ Ἐκτελεστικὸ, μὲ τὶς ἐξουσίες ποὺ εἶχε ἔπειτα ἀπὸ τὶς Ἐθνοσυνελεύσεις.

Ἀποχαιρετισμός τῶν Παργινῶν

Γιατί τὰ ἐπτάνησα δὲν μᾶς δίνουν βοήθεια;

Ὅχι ἐπειδὴ μᾶς ἐγκατέλειψαν γιὰ νὰ μᾶς τάξουν στοὺς ἐχθρούς,
ἀλλὰ μᾶλλον διότι εἶναι δεσμευμένα – ὄχι λόγω ὑποχρεώσεων καὶ δικαίου,
ἀλλὰ μᾶλλον λόγω τοῦ προδοτικοῦ γένους τῶν Βρετανῶν.

Αὐτοὶ ἦρθαν γιὰ νὰ ὑπολογίσουν, καὶ αὐτονομάζονταν φίλοι,
ἂν τοὺς ὠφελοῦσε, ἂν ἡ Ἑλλὰς ξέφευγε ἀπὸ τὴν σκλαβιά·
καὶ ὅταν λοιπὸν ὑπολόγιζαν σὲ ἀσήμε καὶ σὲ χρυσό,
ὁ Ἄλῃ πασᾶς καὶ τὰ δύο τὰ ἔδωσε πλουσιοπάροχα.

Τώρα βλέπετε στὰ τείχη μας τὴν ἀνταμοιβὴ τοῦ εὐτελοῦς ἐμπορίου!
Ἐκεῖ προσφέρουν οἱ μουσουλμάνοι χλευασμὸ σ' αὐτοὺς ποὺ ποτὲ δὲν
νικῆθηκαν.

Ἀλλὰ ἐμεῖς ἀποχωροῦμε μὲ θάρρος· ἀφοῦ μᾶς ἔμεινε τὸ χέρι καὶ τὸ σπαθί,
γιὰ νὰ πάrouμε πάλι μὲ ἀγῶνα κάποτε τὰ τείχη καὶ τὶς ἐστίες μας.

τάξουν : (τάζω) (ἐδῶ) ὑπόσχομαι | *εὐτελοῦς* : (εὐτελής) ποταπός, χαμηλῆς ἀξίας | *χλευασμὸ* :
(χλευασμός) κοροϊδία, περιφρόνηση | *ἐστίες* : (ἐστία) σπίτι, πατρογονικὴ οἰκία

Στὰ 1814 ὁ Ἄγγλος διοικητὴς τῆς Πάργας, Τόμας Μαίτλαντ, ἀποφασίζει γιὰ λόγους στρατηγικῆς νὰ πουλήσει τὴν Πάργα στὸν Ἄλῃ πασᾶ. Οἱ Παργινοὶ φοβούμενοι τὴν ὀργὴ τοῦ Τεπελενλί ἀποφασίζουν νὰ μεταναστεύσουν στὰ γειτονικὰ Ἐπτάνησα. Τέσσερις χιλιάδες περίπου Παργινοὶ μετοίκησαν, παίρνοντας μαζί τους τὰ ὀστᾶ τῶν προγόνων τους καὶ ὅ,τι ἄλλο πολῦτιμο πρόλαβαν νὰ διασώσουν. Στὸ περιστατικὸ αὐτὸ ἀναφέρεται ὁ συγγραφέας ψέγοντας τὴν ἀγγλικὴ στάση, ἐξ οὗ κι ὁ στίχος «*τοῦ προδοτικοῦ γένους τῶν Βρετανῶν*».

Ἡ Σπετσιώτισσα

Ὅταν ἡ εὐγενὴς Μπουμπουλίνα
 ἀνάμεσα στοὺς δούλους τοῦ τυράννου
 εἶδε τὴν δυνατὴ ἐλπίδα τοῦ λαοῦ,
 τὸν πολυαγαπημένο της σύζυγο,
 νὰ ὀδηγοῦν στὴν λαιμητόμο,
 καὶ νὰ χύνει τὸ ἀκριβό του αἷμα,
 αἰσθάνθηκε βαθιὰ στὴν πιστὴ της
 καρδιὰ τὶς ματωμένες πληγές του.

Ὅμως μὲ μάταια παράπονα
 δὲν ἐκδηλώθηκε ἡ ἀκατονόμαστη λύπη της·
 στὰ ἀπώτατα βάθη τοῦ στήθους
 στρίμωξε σὰν τροφὴ τῆς ἐκδίκησης,
 τὸν πόνο τῆς καρδιᾶς της.

Μετέπειτα, ὅταν μετὰ ἀπὸ ἐννέα ἀνησυχητικὰ χρόνια
 ἀκούστηκε δυνατὰ ἡ φωνὴ τῆς ἐλευθερίας,
 ἐξώπλισε τρία πλοῖα,
 ἓνα γιὰ κάθε γιό της,
 καὶ ἡ ἴδια ἔγινε ἀρχηγός.

Ὅταν τότε πλησίαζαν τὰ κατάρτια τῶν ἐχθρῶν,
 αἰωροῦνταν μπροστὰ της ἡ εἰκόνα τοῦ συζύγου,
 προτρέποντάς την γιὰ αἱματηρὴ ἐξιλέωση·
 καὶ ἐμψυχωμένη ἀπὸ ἐκδίκηση καὶ ἀγάπη
 ἀγωνιζόταν ἡ ὑπέροχη πριγκίπισσα,
 σὰν τὴν Ἀθηνᾶ μὲ τὰ στολίδια τῆς πανοπλίας·
 καὶ τῆς μητέρας τὸ τολμηρὸ παράδειγμα
 παρακινεῖ τὶς δυνάμεις τῶν νεαρῶν γιῶν,
 καὶ τὰ δοκάρια τῶν πλοίων ἔπεφταν μὲ πάταγο,
 καὶ τὰ κεφάλια τῶν Τούρκων αἰσθάνονταν
 τὴν λάμψη τῆς βαριᾶς ἐκδίκησής της.

Μετά, ὅταν εἶδε τὰ μαῦρα νερὰ
 νὰ κοκκινίζουν ἀπὸ τὸ αἷμα τοῦ ἐχθροῦ,

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

καταπραΰνθηκαν οί ματωμένες πληγές,
καί τοῦ συζύγου ἡ εἰκόνα παρουσιάστηκε παρηγορώντας
ἀπὸ τὰ αἰώνια ὕψη τῆς ἐλευθερίας,
ἀναγγέλλοντάς της, πρὸς τὸν ἥρεμο νοῦ της,
τὴν ἡμέρα τῆς ἐλευθερίας τῆς Ἑλλάδος.

λαιμητόμο : (λαιμητόμος) γκιλοτίνα, ὄργανο ἐκτέλεσης θανατικῆς ποινῆς μέσῳ τῆς καρατόμησης τοῦ καταδικασθέντος | ἀπάτατα : (ἀπάτατος) ἀνώτατος, ὁ πιὸ μακρινός | ἐξίλεω-ση : ἄμβλυση τῆς ὀργῆς κάποιου, ἐξίλασμός | παρακινεῖ : (παρακινῶ) ἐνθαρρύνω κάποιον νὰ κάνει κάτι | πάταγο : (πάταγος) δυνατὸς κρότος ποῦ προκύπτει ἀπὸ πτώση | καταπραΰνθηκαν : (καταπραΰνω) ἤρεμῶ, παρηγορῶ, θεραπεύω

Ἡ Λασκαρίνα Πινότση (1771-1825) ἦταν ἡρώιδα τῆς Ἐπανάστασης τοῦ 1821, ἀπὸ τίς πλέον σημαίνουσες γυναικεῖες μορφές, χήρα τοῦ πλοιάρχου καὶ πλοιοκτήτη Δημητρίου Μπούμπουλη, ἐξ οὗ καὶ τὸ κατὰ κόσμον ὄνομα “Μπούμπουλίνα”. Ξόδεψε ὅλη της τὴν περιουσία ναυπηγώντας πλοῖα καὶ ἐνισχύοντας τὸν Ἀγῶνα σὲ κάθε ἐκφάνση του.

Τὸ Σουλιωτόπουλο

Γιατί τόσο εὐχάριστα στὸ παιχνίδι μὲ τὸ δόρυ
ἐπιθυμῶ νὰ ἀφιερῶνῶ ὅλες τίς ὥρες;
Γιατί στὸ τρέξιμο πρὸς τὸ τέρμα
ἐπιθυμῶ πάντοτε νὰ εἶμαι ὁ πρῶτος;

Ὅχι γιὰ νὰ κερδίσω τὸ ἔπαθλο,
τὸ ὁποῖο ἀπὸ τὸ τέρμα χαμογελᾷ·
γιὰ μένα τὸ πέταγμα τοῦ δόρατος ἀπὸ τὰ ἀγόρια
εἶναι ἓνα προαίσθημα γιὰ τὴν μάχη τῶν ἀνδρῶν.

Καὶ ἂν τώρα πετυχαίνω τὸν στόχο στὸ παιχνίδι μὲ τὸ δόρυ,
τότε μοῦ λέει τὸ αἶσθημα προειδοποιώντας:
«Ἔτσι εὐστοχος θὰ εἶσαι κάποια ἡμέρα στὸν συνωστισμό τῆς μάχης,
ὅπου τὰ κεφάλια Τούρκων εἶναι ὁ στόχος σου».

Καὶ μπορεῖ τὸ τρέξιμό μου νὰ μὲ φέρνει νικητὴ στὸ τέρμα,
ὅπου θὰ μὲ στολίσει τὸ στεφάνι ἀπὸ κορδέλες,
ἀκόμα πιὸ ὠραῖα κάποια ἡμέρα στίς ἐπάλξεις τοῦ ἐχθροῦ
θὰ ἀστράφτει τὸ λάβαρο στὸ δεξι χέρι.

συνασπισμό : (συνασπισμός) συσώρευση ανθρώπων σὲ περιορισμένο χῶρο | κορδέλες : (κορδέλα) λεπτή διακοσμητική λωρίδα ὑφάσματος | ἐπάλλξεις : (ἐπαλξη) προεξοχὲς στὸ ἀνώτερο τμήμα τῶν τοιχῶν ἐνὸς φρουρίου | λάβαρο : σημαία

Χαΐνριχ Στήγκλιτς (Heinrich Wilhelm August Stieglitz: Ἄρολζεν, Ἔσση, Γερμανία, 1801 – Βενετία, Ἰταλία, 1849)

Γερμανὸς φιλόλογος καὶ λυρικός ποιητής. Καταγόταν ἀπὸ μεγάλη ἑβραϊκὴ οἰκογένεια. Κατὰ τὴ διάρκεια τῶν σπουδῶν του ἐπέδειξε ἐνδιαφέρον γιὰ τὶς ἀρχαῖες γλῶσσες. Σπούδασε φιλολογία στὰ σπουδαιότερα ἰδρύματα τοῦ καιροῦ του, λαμβάνοντας μαθήματα ἀπὸ σπουδαίους δασκάλους. Ἡ ποίησή του ἀριθμεῖ πολλοὺς τόμους, ἐνῶ τὰ ἐνδιαφέροντά του δὲν ἄφησαν ἀνεπηρέαστη τὴ θεματικὴ της, μιᾶς καὶ ἐντοπίζει κανεὶς μυθολογικὰ στοιχεῖα, τὶς γνώσεις του γιὰ τὸν χῶρο τῆς Ἀνατολῆς ἀπὸ τὴν Ἑγγύς ἕως τὴν Ἄπω Ἀνατολή, καθὼς ἐπίσης καὶ τὸ ἔντονο φιλελληνικὸ του ἐνδιαφέρον πὸ ἐκδηλώθηκε μέσῳ τῶν ποιημάτων πὸ συνέθεσε γιὰ τὴν Ἑλληνικὴ Ἐπανάσταση.

«Ὁ ἐπικήδειος δεῖπνος στὴν Χίο» [=Das Leichenmahl auf Chios]

Πηγή: *Ὁ Γερμανόφωνος Φιλελληνισμὸς μέσα ἀπὸ τὴν Ποίηση*, τ. Γ', *Ποιήματα γιὰ τὶς Μάχες τῶν Ἑλλήνων στὸν Ἀγῶνα γιὰ τὴν Ἐλευθερία τους (1770, 1821-1827)*, Δίγλωσση ἔκδοση, (ἔκδ.-ἐπιμ.-εἰσ.-μτφρ.-σχόλ.: Λάμπρος Ἡλ. Μυγδάλης-Ἀναστάσιος Χρ. Λῶλος), Θεσσαλονίκη, Κυρομάνος, 2004, σ. 75.

«Οἱ Μανιάτες πρὸς τὸν Μέγα-Σουλτάνο» [=Die Manioten an den Groß-Sultan]

Πηγή: *Ὁ Γερμανόφωνος Φιλελληνισμὸς μέσα ἀπὸ τὴν Ποίηση*, ὅ.π., σ. 121.

«Κραυγὴ τρόμου» [=Angstschrei]

Πηγή: *Ὁ Γερμανόφωνος Φιλελληνισμὸς μέσα ἀπὸ τὴν Ποίηση*, ὅ.π., σ. 127.

«Ἀποχαιρετισμὸς τῶν Παργινῶν» [=Der Pargioten Abschied]

Πηγή: *Ὁ Γερμανόφωνος Φιλελληνισμὸς μέσα ἀπὸ τὴν Ποίηση*, ὅ.π., σ. 191.

«Ἡ Σπετσιώτισσα» [=Die Speziotin]

Πηγή: *Ὁ Γερμανόφωνος Φιλελληνισμὸς μέσα ἀπὸ τὴν Ποίηση*, ὅ.π., σσ. 229-231.

«Τὸ Σουλιωτόπουλο» [=Der Suliotenknabe]

Πηγή: *Ὁ Γερμανόφωνος Φιλελληνισμὸς μέσα ἀπὸ τὴν Ποίηση*, ὅ.π., σ. 241.

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

Άντολφ Άουγκουστ Μπουϊμπε

(Adolf August Bube, 1802-1873)

Ὁ ἥρωϊκὸς στρατὸς τοῦ Ὀδυσσέα στὶς Θερμοπύλες

Στὰ στενὰ τῶν Θερμοπυλῶν
ὀρθώνεται ἡ μικρὴ χορωδία τοῦ Ὀδυσσέα,
καρτερώνοντας τὸ πλῆθος τῶν Τούρκων,
ποὺ πλησιάζει τὸ πέρασμα τῶν βράχων.

«Ἄς νικήσουμε στὸν ριψοκίνδυνο ἀγῶνα,
ἢ ἄς καλύψουμε νεκροὶ τὸ πέρασμα,
ἂν πρέπει νὰ ὑποκύψουμε στὸν ἀριθμὸ»,
λέει ὁ δυνατὸς ὡς οἱ ἥρωες ἄνδρας.

Καὶ ὀρμᾶ, σὰν τὰ κύματα τῆς θάλασσας,
μὲ βοῆς ὁ στρατὸς τοῦ Μεχμέτ πασᾶ,
ἐκτοξεύοντας μὲ ταχύτητα βέλη ἀπὸ τὰ τόξα,
καὶ ρίχνοντας τὸ αἰχμηρὸ ἀκόντιο.

Ὅπως ὅμως ὁ βράχος στὴν θάλασσα,
στὸν ὁποῖο σπάζει τὸ κύμα,
οἱ Ἕλληνες δὲν κλονίζονται,
ἀποκρούοντας μὲ γενναιότητα τὸν στρατὸ τῶν Τούρκων.

Διότι ἀπὸ τὶς καρδιὲς ὅλων ξεπηδᾷ
τὸ ἥρωϊκὸ θάρρος τῶν Σπαρτιατῶν,
ποῦ, ἀπὸ πατριωτικὴ φλόγα,
ἐδῶ κάποτε σωριάστηκαν στὸ αἷμα τους.

Καὶ ἀπὸ τοὺς καλοθρεμμένους λαιμοὺς
θερίζουν κουρεμένα κεφάλια·
τοὺς ἀγάδες, ποὺ φουσκώνουν ὑπερήφανα,
τοὺς ρίχνουν στὸν ματωμένο τάφο.

Ὅμως καὶ τὸ αἷμα τῶν ἡρώων καθυγραίνει
κάποια κυρτὰ σπαθιά τῶν Τούρκων·
τοὺς Ἕλληνες ὅμως αὐτὸ τοὺς φωτίζει
πρὸς τὰ ἐπάνω σὰν ἀκτίνα ἐκδίκησης.

Καὶ καθὼς ἔπεσαν ἤδη πολλοί,
κανέννας δὲν προσπαθεῖ μὲ δειλία νὰ ξεφυγεῖ·
στὶς σκοτεινὲς αἴθουσες τοῦ Ἄδῃ
προτιμοῦν ὅλοι νὰ πᾶνε.

Ὁ Θεὸς ὅμως, τὸν ὁποῖο ἐμπιστεύονται,
δὲν ἀφήνει τοὺς γενναίους νὰ καταστραφοῦν,
καὶ κοντὰ ὅλο καὶ πιὸ κοντὰ βλέπουν
ἤδη νὰ κυματίζουν οἱ σημαῖες τοῦ σταυροῦ.

«Αὐτὰ εἶναι ἀνδρεῖα στρατεύματα τῆς ὁμοσπονδίας!»,
ζητωκραυγάζουν οἱ Ἕλληνες δυνατά.
Δειλὰ τρέπονται σὲ φυγὴ οἱ βάρβαροι,
μόλις τοὺς ἀντίκρυσαν τὰ μάτια τους.

Γιατὶ πῶς μποροῦν τώρα νὰ τοὺς νικήσουν
στὴν μάχη τοῦ κράτησε πολὺ,
ὅταν δὲν ὑποκύπτουν στὴν ὑπεροπλία τους
οὔτε καὶ λίγοι γενναῖοι;

Καὶ στὸ γρήγορο πέταγμα τῆς νίκης
ὁ στρατὸς τῶν Ἑλλήνων κυνηγᾷ
τοῦ Μεχμέτ πασᾶ τὸ στράτευμα τοῦ ὑποχωρεῖ,
ὥσπου κατέλαβαν τὸ Ζητούνι.

καρτερόντας : (καρτερῶ) περιμένω | *ὑποκύψουμε* : (ὑποκύπτω) κάμπτομαι | *αἰχμηρό* : (αἰχμηρός) μυτερός, κοφτερός | *ἀκόντιο* : πολεμικὸ ὄπλο μὲ αἰχμὴ στὴν ἄκρη τοῦ δόρατος | *κλονίζονται* : (κλονίζω) ἀσταθῶ, ἀποσταθεροποιῶ | *σωριάστηκαν* : (σωριάζω) ξεπλῶνω, ρίχνω κάτω | *καλοθρεμμένους* : (καλοθρεμμένος) καλοταϊσμένος | *θερίζουν* : (θερίζω) (ἐδῶ) κόβω, σφάζω | *ἀγάδες* : (ἀγάς) ὀθωμανικὸς διοικητικὸς τίτλος | *καθυγραίνει* : (καθυγραίνω) ὑγραίνω, βρέχω | *κυρτά* : (κυρτός) καμπύλος | *ὁμοσπονδίας* : (ὁμοσπονδία) (ἐδῶ) ἔθνικὴ συγκρότηση | *ὑπεροπλία* : στρατιωτικὴ ὑπεροχή | *πασᾶ* : (πασᾶς) ὀθωμανικὸς διοικητικὸς τίτλος

Τὸ ποίημα ἀναφέρεται στὴ νικηφόρα μάχη τοῦ Ὀδυσσέα Ἀνδρούτσου καὶ τῶν συντρόφων του ἐναντίον τῶν ὀθωμανικῶν στρατευμάτων στὸ Χάνι τῆς Γραβιάς στὶς 8/5/1821, τοποθετώντας το στὴν ἱστορικὴ θέση «Θερμοπύλες», ὅπου οἱ Σπαρτιάτες προέβησαν ἡρωικὴ ἀντίσταση μαζὶ μὲ τοὺς Θεσπιεῖς καὶ τοὺς Θηβαίους (480 π.Χ.), στὴν προσπάθειά τους νὰ ἀποκρούσουν τὴν περσικὴ ἐπίθεση, καὶ χάθηκαν ὅλοι προκαλώντας σοβαρὲς ἀπώλειες στοὺς Πέρσες.

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

τοῦ Μεχμέτ πασᾶ τὸ στράτευμα ποὺ ὑποχωρεῖ, / ὥσπου κατέλαβαν τὸ Ζητούνι : Ὁ Κιοσέ Μεχμέτ πασᾶς (1780-1832) ἦταν Τοῦρκος ἀξιωματικὸς στὴν ὑπηρεσία τοῦ Χουρσίτ πασᾶ, ἄλλως Κιουταχῆ, μὲ δράση στὴν ἀνατολικὴ Στερεὰ Ἑλλάδα κατὰ τὰ πρῶτα χρόνια τῆς Ἐπανάστασης. «Ζητούνι» ὀνομαζόταν ἡ Λαμία.

Ἄντολφ Ἄουγκουστ Μπουῦμπε (Adolf August Bube: Γκότα, Γερμανία, 1802 – Γκότα, Γερμανία, 1873)

Γερμανὸς βιβλιοθηκονόμος, ἀρχειονόμος καὶ συγγραφέας. Σπούδασε Φιλολογία, Λογοτεχνία, Ἀρχαιολογία, Φιλοσοφία καὶ Θεολογία στὴν Ἰένα. Συνέθεσε πολυάριθμα τραγούδια καὶ ποιήματα.

«Ὁ ἥρωϊκὸς στρατὸς τοῦ Ὀδυσσεῦα στὶς Θερμοπύλες» [=Odysseus Heldenschaar in den Thermopylen]

Πηγή: *Ὁ Γερμανόφωνος Φιλελληνισμὸς μέσα ἀπὸ τὴν Ποίηση*, τ. Γ', *Ποιήματα γιὰ τὶς Μάχες τῶν Ἑλλήνων στὸν Ἀγῶνα γιὰ τὴν Ἐλευθερία τους (1770, 1821-1827)*, Δίγλωσση ἔκδοση, (ἔκδ.-ἐπιμ.-εἰς.-μτφρ.-σχόλ.: Λάμπρος Ἡλ. Μυγδάλης-Ἀναστάσιος Χρ. Λῶλος), Θεσσαλονίκη, Κυρομάνος, 2004, σσ. 263-265.

Βίκτωρ Ούγκώ
(Victor Hugo, 1802-1885)

Τὸ Ἑλληγόπουλο

Les turcs ont passé là. Tout est ruine et deuil...

VICTOR HUGO

Τοῦρκοι διαβῆκαν. Χαλασμός, θάνατος πέρα ὡς πέρα.
Ἡ Χίος, τ' ὀλόμορφο νησί, μαύρη ἀπομένει ξέρα,
    μὲ τὰ κρασιά, μὲ τὰ δεντρά
τ' ἀρχοντονήσι, πού βουνά καὶ σπίτια καὶ λαγκάδια
καὶ στὸ χορὸ τίς λιγερὲς καμιὰ φορὰ τὰ βράδια
    καθρέφτιζε μέσ' στὰ νερά.

Ἐρμιὰ παντοῦ. Μὰ κοίταξε κι ἀπάνου ἐκεῖ στὸ βράχο,
στοῦ κάστρου τὰ χαλάσματα κάποιο παιδί μονάχο
    κάθεται, σκύβει θλιβερά
τὸ κεφαλάκι, στήριγμα καὶ σκέπη τοῦ ἀπομένει
μόνο μιάν' ἄσπρη ἀγράμπελη σὰν αὐτὸ ξεχασμένη
    μέσ' στὴν ἀφάνταστη φθορά.

— Φτωχὸ παιδί, πὸν κάθεσαι ξυπόλυτο στὶς ράχες
γιὰ νὰ μὴν κλαῖς λυπητερά, τ' ἤθελες τάχα νὰ ἔχες
    γιὰ νὰ τὰ ἰδῶ τὰ θαλασσά
ματάκια σου ν' ἀστράψουνε, νὰ ξαστερώσουν πάλι,
καὶ νὰ σηκώσης χαρωπὰ σὰν πρῶτα τὸ κεφάλι
    μὲ τὰ μαλλάκια τὰ χρυσά;

Τί θέλεις, ἄτυχο παιδί, τί θέλεις νὰ σοῦ δόσω
γιὰ νὰ τὰ πλέξης ξέγνοιαστα, γιὰ νὰ τὰ καμαρώσω
    ριχτὰ στοὺς ὠμούς σου πλατιὰ
μαλλάκια πὸν τοῦ ψαλλιδιοῦ δὲν τᾶχει ἀγγίξει ἡ κόψη,
καὶ σκόρπια στὴ δροσάτη σου τριγύρω γέρνουν ὄψη
    καὶ σὰν τὴν κλαίουσα τὴν ἰτιά;

Σὰν τί μποροῦσε νὰ σοῦ διώξῃ τάχα τὸ μαράζι;
Μήπως τὸ κρίνο ἀπ' τὸ Ἴράν πὸν τοῦ ματιοῦ σου μοιάζει;
    Μὴν ὁ καρπὸς ἀπ' τὸ δεντρί
πὸν μέσ' στὴ μουσουλμανικὴ παράδεισο φυτρώνει,

κ' ἔν' ἄλλογο χρόνια ἕκατὸ κι ἄν πηλαλάει, δὲ σώνει
μέσ' ἀπ' τὸν ἴσκιό του νὰ βγῆ;

Μὴ τὸ πουλί ποὺ κελαϊδάει στὸ δάσος νύχτα μέρα
καὶ μὲ τῆ γλύκα του περνάει καὶ ντέφι καὶ φλογέρα;

Τί θές κι ἀπ' ὅλα τ' ἀγαθὰ
τοῦτα; Πές! Τ' ἄνθος, τὸν καρπὸ; θές τὸ πουλί;

— Διαβάτη,

μοῦ κρᾶζει τὸ Ἑλληνόπουλο μὲ τὸ γαλάζιο μάτι:
Βόλια, μπαρούτη θέλω, νά!

διαβῆκαν : (διαβαίνω) περνῶ | *ξέρα* : ὕφαλος ποὺ σκεπάζεται ἐλάχιστα ἀπ' τὴ θάλασσα | *λιγερές* : (λιγερός· βλ. καὶ λυγερός) εὐλύγιστος· (ἐδῶ) νεαρὴ κοπέλα μὲ στιλπνὸ κορμί | *ἐρμιά* : ἐρμητιά | *ἀγράμπελη* : διακοσμητικὸ ἀναρριχτικὸ φυτὸ | *ξυπόλυτο* : (ξυπόλυτος· βλ. καὶ ξυπόλητος) ἀνυπόδητος | *θάλασσα* : (θαλασσῆς) αὐτὸς ποὺ ἔχει τὸ χρῶμα τῆς θάλασσας | *ξαστερώσουν* : (ξαστερώνω) (ἐδῶ) καθαρίζω ἀπὸ τὶς ἔγνοιες | *δροσάτη* : (δροσάτος) δροσερός | *κλαίουσα ἰτιά* : εἶδος παρόχθιου δέντρου μὲ κατωφερῆ κλαδιὰ καὶ φύλλωμα | *μαράζι* : στεναχώρια, μεγάλη λύπη | *πηλαλάει* : (πηλαλάω) καλπάζω | *σώνει* : (σώνω) (ἐδῶ) φτάνω | *ντέφι* : κρουστὸ μουσικὸ ὄργανο | *κρᾶζει* : (κράζω) φωνάζω | *βόλια* : (βόλι) βλήμα πυροβόλου ὄπλου | *μπαρούτη* : (βλ. καὶ μπαρούτι) πυρίτιδα

Τὸ ποίημα γράφεται ἀπὸ τὸν Οὐγκῶ 8 μὲ 10 Ἰουλίου τοῦ 1828, ὅπως σημειώνει στὸ περιθώριο τῆς γαλλικῆς ἐκδόσεως τῶν ποιημάτων του γιὰ τὶς ἀνατολικὲς χῶρες (*Les Orientales*).

Les turcs ont passé là. Tout est ruine et deuil : Πρόκειται γιὰ τὸν πρῶτο στίχο τοῦ πρωτοτύπου ποιήματος τοῦ Οὐγκῶ, τὸν ὁποῖον ὁ Παλαμᾶς ἀποδίδει: «Τοῦρκοι διαβῆκαν. Χαλασμός, θάνατος πέρα ὡς πέρα».

τὸ κρίνο ἀπ' τὸ Ἰράν : Αναφορὰ στὸν κρίνο τοῦ Ἰράν (*Fritillaria persica*), ἀνθοφόρο φυτὸ, τὸ ὁποῖο διαδραματίζει πολὺ συχνὰ καθοριστικὸ ρόλο στὴν ποίηση καὶ στὴν τέχνη τῆς Περσίας ἤδη ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα.

Μὴν ὁ καρπὸς ἀπ' τὸ δεντρί / ποὺ μέσ' στη μουσουλμανικὴ παράδεισο φυτρώνει : Τὸ δέντρο *Tuba* —ἀν καὶ δὲν κατονομάζεται εὐθέως ἔτσι στὸ *Κοράνιο*— φυτρώνει στὴν *Al-Jannah*, τὸν μουσουλμανικὸ παράδεισο, καταλαμβάνοντας μὲ τὰ κλαδιὰ του ὁλόκληρη τὴν ἔκτασή του.

Ἐνθουσιασμός

Στὴν Ἑλλάδα! Στὴν Ἑλλάδα! Ἐμπρὸς τώρα, εἶναι ὥρα...

Ἵστερα ἀπὸ τὸ αἶμα τῶν μαρτύρων πρέπει τώρα
καὶ τὸ αἶμα τῶν δημίων νὰ χυθῆ τὸ μιὰρό...

Στὴν Ἑλλάδα! Τιμωρία, φίλοι μου, κι Ἐλευθερία!

Ἄς σελώσουν τ' ἄλογό μου, πού φριμάζει με μανία,
τὸ σαρίκι στὸ κεφάλι, τὸ σπαθί μου στὸ πλευρό.

Πότε φεύγουμε; Ἀπόψε! Αὔριον εἶναι ἀργά...
"Ὅπλα, ἄλογο, καράβι ἀρματώσετε γοργά
στὸ Τουλών καὶ δόστε μου το, δόστε μου φτερά ἐμένα!
Ἄπ' τ' ἀρχαῖα τάγματά μας θεὸς νὰ πάρουμε μαζί μας
παλληκάρια διαλεγμένα καὶ θὰ ἰδοῦμε τὴν ὁρμή μας
Τούρκικα θεριά νὰ φεύγουν, σὰν ζαρκάδια τρομασμένα.

Ἀρχηγός, ἔλα, Φαβιέρε, διαλεκτὸς μὲς στὶς χιλιάδες,
σὺ πού πῆγες ἐκεῖ ὅπου δὲν ἐπῆγαν βασιλιάδες
κι ἤσουν ἀρχηγός σ' ἀσκέρι ἄγριο μὰ τακτικό,
μὲς στοὺς Ἑλληνας τοὺς νέους φάντασμα παλιοῦ Ρωμαίου,
παλληκάρι, στρατιώτης, πού ἐνὸς λαοῦ γενναίου
εἰς τὰ χέρια σου ἐπῆρες καὶ κρατεῖς τὸ ριζικό.

Ἀπὸ τὸν πολὺ σὰς ὕπνο ἐκεῖ κάτω σηκωθῆτε
ὅπλα γαλλικά! Τῆς μάχης μουσικὲς ἀναστηθῆτε,
κι ἐσεῖς μπόμπες καὶ κανόνια καὶ σεῖς ντέφια βροντερά,
ἄλογο, ὅπου στενάζει εἰς τὸ διάβα σας τὸ χῶμα
καὶ σπαθιά, ὅπου τὸ αἶμα δὲν σᾶς ἔβαψε ἀκόμα
καὶ πιστόλια γεμισμένα ἀπὸ βόλια φλογερά.

Πρῶτος μὲς στοὺς πρῶτους θέλω νὰ ἰδῶ πῶς πολεμοῦνε,
νὰ ἰδῶ πῶς οἱ σπαχῆδες σὰν τὰ ρέματα χυμοῦνε
μὲς στὸ πεζικό πού μένει σαστισμένο πέρα πέρα,
καὶ νὰ ἰδῶ τὸ δαμασκί τους, ποῦχει κόψη ἀπὸ ἀτσάλι
στοῦ ἀλόγου των τὸ δρόμο πῶς θερίζει τὸ κεφάλι...
Ἐμπρὸς ὅλοι! Μὰ τί ψάλλεις, ποιητά μου, στὸν ἀέρα!

Ποῦ μὲ φέρει τοῦ πολέμου ἡ μανία, ποῦ μὲ φέρει...
Μεταξύ τους μὲ ζητοῦνε μόνο τὰ παιδιὰ κι οἱ γέροι
καὶ τί εἶμαι; Πνεῦμα, ὅπου κάθε φύσημα μὲ παίρνει
φύλλο κίτρινο, πού πέφτει ἀπ' τὸ δένδρο μαραμένο
κι ἀπὸ ἓνα σ' ἄλλο κύμα παραδέρνει ἀφρισμένο...
Σὲ ὄνειρα καὶ ἐμένα ἡ ζωὴ μου παραδέρνει.

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

Συλλογή μου φέρνουν ὄλα. Τὰ λιβάδια, ὁ ἀέρας,
τὰ ψηλὰ βουνά, τὰ δάση, τὰ στενάγματα φλογέρας,
τὸ μουρμουρητὸ τῶν φύλλων ὅπου σειοῦνται μὲ καμάρι...
Τὴν αὐγὴ μ' ἀρέσει, ὅταν γλυκὺ φῶς στὴ γῆ μας πέφτει,
τὴν πλατεῖα νὰ βλέπω λίμνη σὰν κρυστάλλινο καθρέφτη,
ποῦ ἀπὸ ψηλὰ τὰ νέφη καθρεφτίζονται μὲ χάρη.

Τὸ φεγγάρι μου ἀρέσει μὲ τοῦ χρυσαφιοῦ τὸ χρῶμα
μὲς στὴν καταχνιά σὰν βγαίνει τὴν πυκνή, ἣ καὶ ἀκόμα
ὅταν στ' ἀργυρὸ πλευρὸ του μαῦρο σύννεφο διαβαίνει
καὶ μ' ἀρέσουνε τ' ἀμάξια τὰ βαρειά, ὅπου κυλοῦνε
καὶ μὲ κρότο ἀπὸ τὶς μάνδρες κι ἀπ' τὰ κτήματα περνοῦνε
καὶ γαυγίζουνε οἱ σκύλοι στὸ σκοτάδι τρομασμένοι.

μιαρό : (μιαρός) βδελυρός, μολυσμένος, ἀνόσιος | *σελώσουν* : (σελώνω) τοποθετῶ τὴ σέλα καὶ τὰ χαλινάρια στὸ ἄλογο | *φριμάζει* : (φριμάζω· βλ. καὶ φρουμάζω) ὁ ἦχος τοῦ ἀέρα ποῦ φυσᾷ μὲ δύναμη ἀπ' τὰ ρουθούνια του τὸ ἄλογο | *σαρίκι* : κάλυμμα τῆς κεφαλῆς | *γοργά* : γρήγορα | *ζαρκάδια* : (ζαρκάδι) φυτοφάγο θηλαστικὸ ποῦ ὁμοιάζει μὲ τὸ ἐλάφι | *ἀσκέρι* : μικρὸ καὶ ἄτακτο στράτευμα | *ριζικό* : μοῖρα | *ντέφια* : (ντέφι) εἶδος κρουστοῦ μουσικοῦ ὄργανου | *διάβα* : πέρασμα | *βόλια* : (βόλι) βλήμα πυροβόλου ὄπλου | *σπαχήδες* : (σπαχής) Ὁθωμανὸς στρατιώτης τοῦ ἵππικοῦ | *χυμοῦνε* : (χυμῶ· βλ. καὶ χουμάω, χυμάω, χιμῶ) ὀρμῶ, ἐφορμῶ | *δαμασκή* : σπαθὶ ἀπὸ χάλυβα Δαμασκοῦ | *κόψη* : λεπίδα | *παραδέρνε* : (παραδέρνω) ταλαιπωροῦμαι, φθειρομαι | *δνειράτα* : (δνειρο) δνειρο | *συλλογή* : ἐντονη σκέψη, συλλογισμὸς | *σειοῦνται* : (σειέμαι· βλ. καὶ σεῖω) κουνῶ, τραντάζομαι | *καμάρι* : ὑπερηφάνεια | *καταχνιά* : ὀμίχλη, ἀντάρα | *ἀμάξια* : (ἀμάξι) (ἐδῶ) ἄμαξα, κάρο | *μάνδρες* : (μάνδρα) περιφραγμένο οἰκόπεδο, χῶρος

Τὸ ποίημα φέρει σημεῖωση στὸ περιθώριο «(1887)», ἡ ὁποία ἀναφέρεται στὸ ἔτος τῆς μετάρρασης ἀπὸ τὸν Παῦλο Νιρβάνα.

στὸ Τουλὸν : Ἡ Τουλὸν ἢ Τουλώνη (Toulon) εἶναι παραθαλάσσια πόλη στὴν Νότια Γαλλία, στὴν περιοχὴ τῆς Κυανῆς Ἀκτῆς. Ἐνδεχομένως δὲν ἐπιλέγεται τυχαῖα, μιάς κι ἀπὸ τὴν Τουλὸν ξεκινᾷ καὶ ἡ ἐκστρατεία τοῦ Βοναπάρτη ἐναντίον τῆς Αἰγύπτου στὰ 1798. Ὁ Οὐγκὼ ἦταν ἐνθερμος ὑποστηρικτῆς τοῦ Ναπολέοντα, ἕως ὅτου ἀντιτάχθηκε σὲ αὐτὸν ὅταν ὁ τελευταῖος ἀνακηρύχθηκε αὐτοκράτωρ.

Φαβιέρε : Ὁ Κάρολος Φαβιέρος (1783-1855) ἦταν Γάλλος φιλέλληνας στρατιωτικὸς, ὁ ὁποῖος πολέμησε στὸ πλευρὸ τῶν Ἑλλήνων κατὰ τὴ διάρκεια τῆς Ἐπανάστασης τοῦ 1821, ἐνῶ ἔφτασε στὸ σημεῖο νὰ διοικεῖ τὸ ἐλληνικὸ στράτευμα ἐναντίον τῶν Ὁθωμανῶν. Πολέμησε μὲ αὐταπάρνηση σὲ δεκάδες μάχες καὶ ἀποτελεῖ μιὰ ἀπὸ τὶς πλέον ἱερεῖς καὶ δημοφιλεῖς φιλελληνικὲς φυσιογνωμίες τῆς Ἐπαναστάσεως.

Ναυαρίνο
(Ἀπόσπασμα)

*Τῆ ἰή, τρισκάλλουισιν.
Τῆ ἰή, βάρισιν ὀλόμενοι.
Αἰσχγλαος, Πέρσαι*

Ἑκατὸν εἴκοσι καράβια! Κλάψε την, Κανάρη, τώρα
τῆ μεγάλη ἀρμάδα. Ποῦ ἦσουν, τῶν πελάγων ἐσὺ ἢ μπόρα
νὰ σκορπίσεις χαλασμό;
Πῶς τὸν Τοῦρκο νὰ τσακίσουν μπόρεσαν χωρὶς ἐσένα;
Κλάψε! Ὅπως ὁ Κριγιώνης ἀπὸ μάχη κ' ἐσὺ ἀπὸ ἓνα
λείπεις στόλου κορωμό.

Ὡς τὰ τώρα ὅταν ἡ πλάκα τῶν πελάγων φλογισμένη
ἔμοιαζε σὰν κάποια λίμνη κόλασης αἵματωμένη
μ' ἄγρια λάμποντας πυρά,
κάποια τουρκικὴ φρεγάδα, ὅταν πέταγε στὰ οὐράνια
στολισμένη μ' ὠραῖες φλόγες καὶ μὲ πύρινα στεφάνια.
σὰν ἠφαίστειο στὰ νερά·

ὅταν κύλαγε τὸ κῦμα λιγερὰ σπαθιά, σαρίκια.
τέντες, φλάμπουρα, πανάκια καὶ κατάρτια μέσ' στὰ φύκια.
στόλων καὶ στρατῶν ψιχιά,
τῶν βεζύριδων τὶς γοῦνες, τῶν ναυτῶν βρακιά σχισμένα.
σημειωμένα μὲ τῆ φλόγα, μέσ' στὸ κῦμα μουσκεμένα.
μαυρισμένα ἀπ' τὴν καπνιά·

μέσ' στῆς Αἴγινας τὸ πέλαο, κεραυνὸς ὅταν βροντοῦσε
ποῦ ὁ ἀντίλαλος μὲ χίλια στόματα τὸ χαιρετοῦσε
ἔπὸ τὰ μακρυνὰ βουνά,
ἡ Φραγκιά τῆ φλογισμένη τὴν Ἀνατολὴν ἐθεώρει
καὶ χαρούμενος, ὁ ναύτης φώναζε πάνω ἀπ' τὴν πλώρη;
«Νά! ὁ Κανάρης μας περνᾷ.»

Σὰν καιγότανε ὡς τὰ τώρα μέσα σὲ νερὰ ἀχνισμένα,
τόσοι καπετὰν πασάδες μὲ καράβια ἀρματωμένα.
ποῦ κρυβόταν στὴ νυχτιά,

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

ξέραμε ποιός πάλι παίζει τέτοιο τρομερό παιχνίδι·
τὸ μπουρλότο εἶταν αἰτία, τὸ δαδί σου εἶταν τὸ φίδι
π' ἄναβε ἄσβηστη φωτιά.

Κλάψε σήμερα, ναὶ κλάψει! πάλεψαν χωρὶς ἐσένα!
Γιατί δίχως τὸν Κανάρη σπείρατε παιδιὰ καυμένα
βόλι, φλόγα, τρικυμίες;
Μήπως τοῦ Θεοῦ τῆς Ἑλλῆς τὸ δεξιὸ δὲν εἶνε χέρι;
Ἐπρεπε νὰ τὸ φυλάξουν: Κι αὐτὸς κάλεσμα ἔκαρτέρει
Σ' αὐτὲς ὅλες τὶς γιορτές.

[...]

2.

Παρηγορήσου! Κύττα ἡ Ἑλλάς σου
πιὰ λευθερώθη. Τώρα ἡ Φραγκιά
μέσα ἀπ' τ' ἀθάνατα πέλαγά σου
διώχνει τὸν τύραννο, τὴν Τουρκιά.
Μπαίνει ἡ Γαλλία σὰν τὸ λιοντάρι
κ' ἡ τύχη ἀλλάζει. Ἄστη νὰ πάρει
κι ἀπὸ τὴ δάφνη σου ἓνα φυλλάρι.
ποὺ τὴν πατρίδα σου συμπονεῖ.
Τοῦ Ὀμηροῦ Ἑλλάδα, μάννα θλιμμένη.
Ἑλλάδα τοῦ Μπαίρον, δόλια ἀδελφή.
τώρα τραγουδᾷ χαρᾶς στροφή,
σὰν ἀπ' τὸ κλάμα φωνὴ σου μένει.

[...]

ἀρμάδα : στόλος | *κορωμός* : (κορωμός) αὐξηση τῆς θερμοκρασίας ἐνὸς σώματος ἢ ἐνὸς ἀντικειμένου, πυρετός· (ἐδῶ) ἔνταση τῆς στιγμῆς | *φρεγάδα* : (βλ. καὶ φρεγάτα) τρικάρταρο ἱστιοφόρο πολεμικὸ πλοῖο | *λιγερὰ* : (λιγερός) εὐλύγιστος, καμπυλωτός | *σαρίκια* : (σαρίκι) κάλυμμα τῆς κεφαλῆς | *τέντες* : (τέντα) σκηνή, κάλυμμα | *φλάμπουρα* : (φλάμπουρο) σημαία, λάβαρο | *πανάκια* : (ὑποκ.) (πανί) μικρὰ πανιά πλοήγησις στὰ ἱστία τῶν ἱστιοφόρων | *ψιχιά* : (ψιχίο) ἐλάχιστο πλῆθος, μικρὸς ἀριθμὸς | *βεζύριδων* : (βεζύρης· βλ. καὶ βεζίρης) ὀθωμανικὸς διοικητικὸς τίτλος | *καπνιά* : στάχτη | *μπουρλότο* : ἀνάφλεξη ἐκρηκτικῶν ὑλικῶν | *δαδί* : δᾶδα, δαυλός, δαυλί, πυρσός, πυρωμένο ξύλο | *βόλι* : βλήμα πυροβόλου ὄπλου | *ἐκαρτέρει* : (καρτερῶ) περιμένω, ἀναμένω | *φυλλάρι* : (φυλλάριο) φυλλαράκι

Τὸ ποίημα μεταφράστηκε ἀπὸ τὸν Κων/νο Ἀθανάσιο Κωνσταντινίδη-Ξενάκη καὶ δημοσιεύτηκε γιὰ πρώτη φορὰ στὴν ἔκδοση τῶν ποιημάτων τοῦ Οὐγκώ, *Les Orientales*, ἡ ὁποία κυκλοφόρησε ὑπὸ τὸν τίτλο *Ανατολίτικα* στὴν Ἀθήνα στὰ 1921. Ἡ ἔκδοση ἀπὸ τὴν ὁποία ἀντλοῦνται τὰ παραπάνω ἀνθολογημένα ἀποσπάσματα ἐπέλεξε ὁλόκληρο τὸ πρῶτο μέρος (*Ανατολίτικα*, σσ. 27-28) καὶ τὴν πρώτη στροφή ἀπὸ τὸ δεύτερο (*Ibid.*, σσ. 28-29). Τὸ πρωτότυπο ποίημα συντίθεται στὶς 23 Νοεμβρίου 1827 καθὼς πληροφοροῦμαστε ἀπὸ τὴ σημείωση στὸ τέλος τῆς συνθέσεως ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν Οὐγκώ.

Ἴη ἡ, τρισκάμοισιν. / Ἴη ἡ, βάρισιν ὀλόμενοι : Οἱ στίχοι προέρχονται ἀπὸ τὴν «Ἐξοδο» τῆς τραγωδίας *Πέρσαι* τοῦ Αἰσχύλου (στ. 1074-1075). Ἡ ὀρθὴ τους γραφὴ εἶναι «ἡῖ ἡῖ, τρισκάμοισιν, / ἡῖ ἡῖ, βάρισιν ὀλόμενοι» καὶ τοὺς ἐκφωνεῖ ὁ Ξέρξης σὲ στιχομυθία του μετὸν Χορό. (Μτφρ. Ι. Ν. Γρυπάρη: «Ὡχου γι' αὐτοὺς ποὺ χάθηκαν στὰ τρίσκαμμα σκαριά.»)

Κριγιώνης : Πιθανὴ ἀναφορὰ στὸν διάσημο Γάλλο ἥρωα Louis des Balbes de Berton de Crillon (περ. 1541-1615), ὁ ὁποῖος ἐξελληνίζεται ὡς «Κριγιώνης»· ὁ Crillon ἐθεωρεῖτο ἀτρόμητος ἔχοντας πολεμήσει σὲ ἀναρίθμητες μάχες, ἐνῶ στὰ 1570 πολέμησε καὶ ἐναντίον τῶν Τούρκων στὸ πλευρὸ τῶν Μαλτέζων.

Ὁ πύργος τ' Ἀλῆ πασαῖ

Τοῦ βράχου τίς ἀκροπλαγιές, ποὺ ὀρθές λαμποκοποῦνε,
Τὰ κυματάκια τὰ ἥσυχα, τί τάχα τίς φιλοῦνε;
Δὲ βλέπουν στὸν καθρέφτη τους, ποὺ τὸν καταξεσκιίζει
Τὸ θέμελό του, πὼς ψηλὰ τὸν κόσμο φοβερίζει,
Πύργος βαρὺς, ποὺ τὰ λευκὰ περίγυρα μουράγια,
Στεφάνι στοῦ μετώπου του φορεῖ τὰ μαῦρα πλάγια;

Τί κάνουν τάχα; Τί κρατοῦν τὴ μάνητά τους τώρα;
Ἐλα ἀρματώσου, θάλασσα, νὰ φτάσει ἡ ἄγια ὥρα
Ποὺ οἱ ναῦτες θ' ἀνασάνουνε, δυστυχησμένοι ἀκόμα·
Κάμε τὸ βράχο τὸ σκληρὸ συντρίμματα καὶ χῶμα,
Στὸ βάραθρό σου ρίξε τον τοῦ μάκρου καὶ τοῦ πλάτου,
Καὶ πρῶτα πρῶτα γκρέμισε τὸν ἔρμον πύργο κάτου.

Πόσον καιρὸ θές, ὦ πιστὸ παιγνίδι τῆς θαλάσσης,
Κι' αὐτὸν καὶ τὴν περήφανη κορφή του νὰ χαλάσεις;
Σὲ τέτοια ἀμαρτωλὴ φωλιὰ πέφτε μ' ὄρμη καὶ βία,
Σῶριαζε πάντα ἄμμουσ, νερὰ πρασινισμένα, κρύα,
Μὴ λογαριάζεις τὸν καιρὸ, θάλασσα αἰώνια· μπρὸς σου
Χρόνια καὶ χρόνια χάνονται σὰν τὸ λευκὸν ἀφρό σου.

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

Κατάπια τον καὶ σκέπασ' τον μὲ τ' ἄγρια κύματά σου,
 Στὸ μέτωπό του ξέσπασε τὴ δίκαιη ὄργητά σου,
 Κάμε τὰ φύκια πράσινους τοὺς πλοκαμοὺς ν' ἀπλώσουν
 Καὶ νὰ τὸν ζώσουν στέρεα καὶ νὰ τὸν σαβανώσουν,
 Καὶ ἀπὸ τὸ σκόρπιον πύργου του, ποὺ ἀγνώριστος θὰ γέρνει,
 Τὸ κάθε κῦμα σου ἄς περνᾶ κι' ἀπὸ μιὰ πέτρα ἄς παίρνει.

Κι' ὅταν —ἀνάθεμά τονε!— πάει στοῦ πελάου τὰ βύθη,
 Τὰ μάτια θὰ στεγνώσουνε θ' ἀλαφρωθοῦν τὰ στῆθη,
 Κ' οἱ ταξιδιῶτες σιωπηλοὶ θ' ἀκοῦν —σὰ θ' ἀντικρύζουν
 Σὲ κάποιον ἀνεμοστρόβιλο, κούφια νερὰ ν' ἀχνίζουν,—
 Τὸ γέρο ναύτη νὰ τοὺς λέει στῆς νύχτας τὴ φοβέρα:
 Ἐδῶ ἦτανε τ' Ἀλήπασα τὸ κάστρο μιὰν ἡμέρα.

θέμελο : θεμέλιο | περίγυρα : γύρω-γύρω | μουράγια : (μουράγιο) προκουαία | μάνητα : ὄρ-
 γή, μανία | βάραθρο : βαθὺ χάσμα στὴ γῆ | ἔρμον : (ἔρμος) ἔρημος, μόνος, ἀπομονωμένος |
 ὄργητα : ὄργη, θυμὸς | πλοκαμοὺς : (πλοκαμὸς) πλοκάμι· (ἐδῶ) κλαδί, στέλεχος | σαβανώ-
 σουν : (σαβανώνω) τυλίγω τὸν νεκρὸ μὲ σάβανο, νεκρική σινδὼν | ἀχνίζουν : (ἀχνίζω)
 βγάζω ἀχνό, καπνό | φοβέρα : ἐκφοβισμός, τρομοκρατία

Τὸ ποίημα γράφεται τὸν Νοέμβριο τοῦ 1828 καὶ περιλαμβάνεται στὴ συλλογὴ *Les Orientales* τοῦ Βίκτωρος Οὐγκώ. Στὴν ἔκδοση *Ἡ Ἑλλάδα στὴν Ξένη Ποίηση*, (ἐκλ.-ἐπιμ.: Γιώργος Ζ. Χριστοδουλίδης), Ἀθήνα, Παρασκήνιο, 2005, σ. 110, ὅπου ἀναδημοσιεύεται ἡ μετάφραση τοῦ Μαλακάση, σημειώνεται στὸ τέλος τοῦ ποιήματος ὅτι αὐτὴ γίνεται στὰ 1902 ἀπὸ τὸν Μεσολογγίτη ποιητὴ καὶ συμπεριλαμβάνεται στὸ ἔργο *Ὁ Βίκτωρ Οὐγκώ καὶ ἡ Ἑλλάδα*, Ἀθήνα, Kauffmann-Γαλλικὸ Ἰνστιτοῦτο Ἀθηνῶν, 2002. Ἐπίσης, στὴν ἴδια ἀνθολογία σημειώνεται ὅτι τὸ ποίημα γράφεται ἀπὸ τὸν Οὐγκώ στὶς 26 Νοεμβρίου τοῦ 1828, ἐνῶ στὴν ἔκδοση Victor Hugo, *Œuvres Complètes. Poésie*, τ. III: *Les Orientales*, Παρίσι, Eugène Renduel, 1834, σσ. 151-152 τὸ «26» δὲν περιλαμβάνεται. Ὁ Κων/νος Ἀθανάσιος Κωνσταντινίδης-Ξενάκης δὲν τὸ περιλαμβάνει στὴν παραπάνω ἀναφερθεῖσα μετάφρασή του.

Βίκτωρ Οὐγκώ (Victor Hugo: Μπεζανσόν, Γαλλία, 1802 – Παρίσι, Γαλλία, 1885)

Γάλλος μυθιστοριογράφος, θεατρικὸς συγγραφέας, δοκιμιογράφος καὶ ποιητής. Θεωρεῖται ὁ κορυφαῖος ἐκπρόσωπος τοῦ γαλλικοῦ ρομαντισμοῦ. Τὸ πολυσχιδές ἔργο του χαρακτήρισε μιὰν ὀλόκληρη ἐποχὴ γιὰ ὀλόκληρη τὴν Εὐρώπη συμβάλλοντας τὰ μέγιστα στὴ μετάβαση πρὸς τὴ λογοτεχνία τῆς νεωτερικότητας. Κινεῖται γενικῶς ἀνάμεσα στὸν κλασικισμό καὶ τὸν ρομαντισμό, κλίνοντας προοδευτικὰ πρὸς τὸν δεύτερο, διαμορφώνοντας καὶ ἐπηρεάζοντας ὀλόκληρη τὴν μετὰ ἀπ' αὐτὸν λογοτεχνία τῆς χώρας του – καὶ ὡς ἓναν βαθμὸ καὶ τῆς Εὐρώπης. Θεματικά, τεχντροπικὰ καὶ ὑφολογικὰ τὸ ἔργο τοῦ Οὐγκώ ἐκτείνεται σὲ ὅλο τὸ φάσμα τῶν

διαθέσιμων επιλογῶν, πολλές φορές επινοώντας ἐκ τοῦ μηδενὸς νέους τρόπους καὶ συμβάσεις. Ὑπῆρξε ἔνθερμος ὑποστηρικτὴς τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασης συνθέτοντας οὐκ ὀλίγα ποιήματα σχετικὰ μὲ τὸν Ἀγῶνα τῆς Ἑλλάδος γιὰ τὴν ἀπόσχιση τοῦ ὀθωμανικοῦ ζυγοῦ. Ἐλαβε θέση ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος ἀναφορικὰ μὲ τὰ κλαπέντα μάρμαρα τοῦ Παρθενῶνος, ἐνῶ τὸ ἐνδιαφέρον του δὲν ἔπαυε οὔτε ὅταν ἡ Ἑλλάδα κατάφερε καὶ συνέστησε κράτος. Ἐξακολούθησε νὰ τὴν παρακολουθεῖ ἐκ τοῦ σύνεγγυς, γράφοντας καὶ γιὰ τὸ κρητικὸ ζήτημα. Ὁ θάνατός του ἀποτέλεσε σημαντικὴ εἰδηση γιὰ ὁλόκληρη τὴν Εὐρώπη, ὅπως ἐπίσης καὶ γιὰ τὴν Ἑλλάδα, ὅπου καλύφθηκε εὐρύτατα, μιᾶς καὶ τὰ ἔργα τοῦ Οὐγκῶ τόσο τὰ φιλελληνικὰ ὅσο καὶ τὰ ὑπόλοιπα ἐτύγχαναν ιδιαίτερης δημοφιλίας ἀπὸ τὸ ἑλληνικὸ κοινό.

«Τὸ Ἑλληνόπουλο» [=L'enfant]

Πηγή: Victor Hugo, «Τὸ Ἑλληνόπουλο»: Κωστῆς Παλαμᾶς, *Ἄπαντα*, τ. ΙΑ', Ἀθήνα, Μπίρης, χ.χ., σσ. 220-221.

«Ἐνθουσιασμός» [=Enthousiasme]

Πηγή: Βίκτωρ Οὐγκῶ, «Ἐνθουσιασμός»: Παῦλος Νιρβάνας, *Τὰ Ἄπαντα. Τὰ λογοτεχνικὰ καὶ κριτικὰ μὲ τὰ καλλίτερα χρονογραφήματα*, τ. Δ': *Τὰ Φιλολογικὰ καὶ Κριτικὰ. Τὰ Ποιήματα*, (ἐπιμ.: Γ. Βαλέτας), Ἀθήνα, Χρ. Γιοβάνης, 1968, σσ. 484-485.

«Ναυαρίνο (Ἀπόσπασμα)» [=Navarin]

Πηγή: *Ἡ Ἑλλάδα στὴν Ξένη Ποίηση*, (ἐκλ.-ἐπιμ.: Γιώργος Ζ. Χριστοδουλίδης), Ἀθήνα, Παρασκῆνιο, 2005, σσ. 108-109.

«Ὁ πύργος τ' Ἀλῆ πασᾶ» [=Le château-fort]

Πηγή: Βίκτωρ Οὐγκῶ, «Ὁ πύργος τ' Ἀλῆ πασᾶ»: Μιλτιάδης Μαλακάσης, *Ποιήματα*, (εἰσαγ.-φιλολ. ἐπιμ.: Γ. Παπακώστας), Ἀθήνα, Πατάκης, 2005, σσ. 243-244.

Ἑλληνίδα

Κόρη τῆς ἀθάνατης Ἀνατολῆς,
Γιατί στὰ χέρια σου κρατᾶς σπαθί;
Γιατί νὰ σφίγγουν τ' ἄρματα τὰ τρυφερά σου στήθη,
Μαυρομάτα μου, ἡ περικεφαλαία γιατί
Ἀλύπητα τίς πλεξοῦδες σου ταλαιπωρεῖ;

Δὲ θὰ ἔπρεπε μ' αὐτὴ τὴ φορεσιὰ
Τὸ ἀνάλαφρο κορμί σου νὰ βαραίνεις!
Ἐσένα ἢ μοίρα σοῦ ἔγραψε
Μὲ τίς ματιές σου τὸ νοῦ τῶν παλικαριῶν νὰ παίρνεις,
Μὲ κάθε τρόπο τὴ ζωὴ τους νὰ μαγεύεις.

Ποιός σοῦ ἔβαλε στὸ χέρι τὸ σπαθί;
Γιὰ τοὺς δικούς σου ἐκδίκηση νὰ πάρεις
Ἡ μήπως σοῦ προσβάλαν τὴν τιμὴ,
Γιὰ μήπως μὲς στὴ λαίλαπα τῆς μάχης
Τὴν προδομένη ἀγάπη θέλεις νὰ γλυκάνεις;

«Ὅχι, ἀγάπη δὲ μὲ πρόδωσε καμιὰ,
Μὰ εἶναι τῆς μοίρας τὰ χτυπήματα βαριά!
Ὅ,τι δικό μου χάθηκε γιὰ πάντα!
Πάνω ἀπὸ τὰ ἐρείπια στὰ Ψαρὰ
Αἶμα ἑλληνικὸ ἀχνίζει ἀκόμα!

»Μὴ μὲ ρωτᾶς ποῦ βρίσκεται ὁ πατέρας,
Τὰ βάσανα ποὺ τράβηξε ἡ μητέρα,
Ποῦ βρίσκεται ἡ πρώτη μου ἀγάπη –
Στὰ Ψαρὰ εἶναι θαμμένες οἱ ἐλπίδες μου ὅλες,
Τὰ Ψαρὰ ἀγκάθινο μοῦ ἔγιναν στεφάνι.

»Μὰ δὲ λύγισαν τὴν καρδιά μου οἱ συμφορές,
Τοὺς θρήνους τῆς πατρίδας μου ἀκούω,
Στὴ νύχτα μὲ στοιχειώνουν,
Τὸν ὕπνο μου ταράζουν,
Ὅπως τοῦ ἀγαπημένου μου τὸ ψυχομαχητό.

»Ὁ βοριάς νὰ παγώσει δὲν μπορεῖ
 Τὰ κύματα ποὺ σκάζουνε στὰ βράχια,
 Ἔτσι κι ὁ ἤχος τῶν ἀλυσίδων
 Τῆ φωνὴ τῆς λεφτεριᾶς μέσα μου νὰ σβήσει δὲν μπορεῖ.
 Θὰ ἐκδικηθῶ τοὺς βαρβάρους καὶ ὁ σκοπὸς μὲ χαλυβδώνει.

Συγχώρα με!» — Γιατί εἶσαι δακρυσμένη;
 Τόσο πολὺ σὲ πρόσβαλαν λοιπόν!
 Μὴ λυπᾶσαι: πάντα στὸν οὐρανὸ
 Θὰ λάμπει τὸ ἄστρο τοῦ Λεωνίδα,
 Οἱ στάχτες τῆς Ἑλλάδας πάντα θ' ἀναθρώσκουν!

Οἱ ἄλλοι ἄς χαριεντίζονται στίς δεξιώσεις,
 Εἶδωλα ποὺ μόνο τὸν ἔπαινο ἐπιζητοῦν,
 Μονάχα κολακεῖς στοὺς τάφους τους
 Θὰ τοὺς ἀκολουθοῦν.
 Μὰ ἐσένα... αἰώνια θὰ σὲ ψάλλει ἡ λύρα,
 Ἡ ἀθάνατη τῶν αἰώνων μεσίτρια!

1824

γιά : (ἐδῶ) ἢ | *λαιλαπα* : ἀνεμοστρόβιλος, ἰσχυρὸς ἄνεμος μὲ βροχὴ | *ψυχομαχητό* : ἀγωνία πρὶν τὸν θάνατο | *χαλυβδώνει* : (χαλυβδώνω) ἐπενδύω μὲ χάλυβα, ἰσχυροποιῶ | *ἀναθρώσκουν* : (ἀναθρόσκω) πηδῶ πάνω σὲ κάτι, τινάζσομαι | *χαριεντίζονται* : (χαριεντίζομαι) ἀστειεύομαι μὲ χάρη | *μεσίτρια* : διαμεσολαβήτρια

Τὸ ποίημα μεταφράστηκε ἀπὸ τὸν Χριστόφορο Λιοντάκη.

Βασίλι Γκριγκόριεφ (Васи́лий Ники́форович Григóriев: Ἁγία Πετρούπολη, Ρωσσία, 1803 – Ἁγία Πετρούπολη, Ρωσσία, 1876)

Ρῶσσοσ μεταφραστής, ἡμερολογιογράφος καὶ ποιητής. Καταγόταν ἀπὸ οἰκογένεια ἀξιωματούχων. Ἐργάστηκε στὸν τομέα τῶν οἰκονομικῶν. Συνέθεσε πληθώρα ἔργων, συχνὰ ἐτερόκλιτων μεταξύ τους. Ὑπέγραψε πολυάριθμα ἄρθρα ἐγκυκλοπαιδικῶν λεξικῶν.

«Ἑλληνίδα»

Πηγή: *Ἡ Ἑλληνικὴ Ἐπανάσταση τοῦ 1821 στὸν καθρέφτη τῆς ρωσικῆς ποίησης*, (ἐπιλ.-εἰσαγ.-ἐπιμ.: Σόνια Ἰλίνσκαγια), Ἀθήνα, Ἐστία, 2001, σσ. 115-117.

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

Λούντβιχ Ρίχτερ

(Ludwig Richter, 1803-1884)

Όραμα μετὰ τὴν ναυμαχία στὸ Ναβαρίνο

Σπάζει στὰ βράχια ὁ νυχτερινὸς ἄνεμος.
Βιάζονται τὰ κύματα γρήγορα, γρήγορα,
καὶ μέσα ἀπὸ τὰ ἀνθισμένα σύννεφα βγαίνει
τρεμάμενο τοῦ φεγγαριοῦ τὸ ὠχρὸ πρόσωπο.

Τότε γίνεται ἡσυχία, ὁ ἄνεμος τῆς θύελλας σιωπᾶ,
καὶ μέσα ἀπὸ τὸν βυθὸ τῆς θάλασσας,
τρέμοντας καὶ σιγανά,
μὲ τὰ μαλλιὰ ἄσπρα σὰν τὸ χιόνι,
ὀρθώνεται μία χλωμὴ μορφή.

Καὶ ἀργὰ σηκώνει τὸ πρόσωπο,
καὶ συλλογίζεται καὶ συλλογίζεται, καὶ ἀπορεῖ πολὺ,
καὶ κοιτάζει πρὸς τὸ γρήγορο παιγνίδι τῶν κυμάτων,
καὶ κουνᾷ τὸ γέρικο κεφάλι, καὶ λέει:

«Ἄχ! Κοιμήθηκα γιὰ πολὺ, πολὺ καιρὸ ἓνα βαρὺ ὕπνο,
Ἀπὸ τότε ποῦ οἱ Ἕλληνες στὴν Σαλαμίνα συνάντησαν τὸν στόλο τῶν
τυράνων!

Μοῦ φαίνεται, σὰν νὰ ἄκουγα νὰ βροντᾶ κάτω στοὺς πιθὲ βαθεῖς πυθμένες·
Μοῦ φαίνεται, σὰν πίσω μου κάτι νὰ φώναζε μὲ χίλιες φωνές:
Νὰ ἀνασηκωθοῦν μετὰ ἀπὸ τὸν μακρὸ ὕπνο ἀπὸ τὸν τάφο
καὶ νὰ πάρω πάλι τὸ κοφτερὸ σπαθὶ τῆς μάχης στὰ γέρικα χέρια!

Μοῦ φαίνεται, σὰν νὰ ἄκουγα μακριὰ νὰ ἤχοῦν δυνατοὶ γιορτάσιμοι χοροί,
σὲ παράξενη γλῶσσα νὰ τραγουδοῦν ξένα τραγούδια νίκης;
Ἔσεῖς, δυνατὴ νεολαία ἡρώων, ἐλεύθερε λαὲ σὲ ἐλεύθερη χώρα,
ἀπωθήσατε τὴν λαὸ τῶν Περσῶν ἕως τὰ δικά του σύνορα;
Κανένας δὲν φέρνει μία εὐχάριστη ἀπάντηση στὸν πρόγονό σας, τούτη τὴν
ᾠρα;».

Ὅμως κανένας δὲν τοῦ δίνει τὸ μῆνυμα,
καὶ μὲ βροντερὸ ἦχο
ἀναβράζουσι κόκκινα σὰν αἷμα ὅλα τὰ νερά,

σάν νά ἤθελαν νά θυμώσουν, ὅτι μὲ ντροπῆ
 τῆς Ἑλλάδος τὸν αἰμοσταγῆ ἔχθρὸ μετέφεραν·
 σάν νά ἤθελαν μὲ χίλιες φωνές νά ποῦν,
 ὅτι ἡ Ἑλλάς γεμάτη δόξα ἔσπασε τὰ δεσμά.

Καὶ ὁ γέροντας, μὲ προβληματισμένο βλέμμα
 κοιτάζει μακριὰ τὴν ὀρμὴ τῶν κυμάτων,
 καὶ συλλογίζεται καὶ συλλογίζεται, καὶ ἀφουγκράζεται γιὰ πολὺ·
 ὅμως εἰδῆση δὲν τοῦ φέρνει κανέναν πίσω.
 Κουνᾷ τὸ κεφάλι καὶ τὸ σκύβει πάλι
 καὶ ἀπορώντας βυθίζεται μέσα στὴν θάλασσα.

Σπάζει στὰ βράχια ὁ νυχτερινὸς ἄνεμος,
 βιάζονται τὰ κύματα γρήγορα, γρήγορα,
 καὶ μακριὰ στὸ βάθος στρίβει στὸν ὕφαλο
 βιαστικὰ καὶ σιωπηλὰ ἓνα πειρατικὸ πλοῖο.
 Τὸ φεγγάρι μὲ τὸ χλωμό του φῶς
 κρύβει πίσω ἀπὸ τὰ σύννεφα τὸ πρόσωπο.

ὠχρό : (ὠχρός) χλωμός | *γιορτάσιμοι :* (γιορτάσιμος) ἑορταστικός | *ὕφαλο :* (ὑφαλος) βρα-
 χώδης ὑποθαλάσσια περιοχή πού δὲν ἐξέχει ἀπὸ τὴν ἐπιφάνεια

Λούντβιχ Ρίχτερ (Ludwig Richter: Δρέσδη, Γερμανία, 1803 – Λόσβιτς, Γερμα-
 νία, 1884)

Γερμανὸς ζωγράφος καὶ χαρακτής. Πέραν τῆς βασικῆς του εἰκαστικῆς ιδιότητος,
 ὁ Ρίχτερ ἄφησε πίσω του εἰκονογραφημένα σύντομα, ἀλλὰ καὶ ἐκτενέστερα, ποι-
 ῆματα.

«Όραμα μετά την ναυμαχία στο Ναβαρίνο» [=Vision nach der Schlacht bei Navarin]
 Πηγή: *Ό Γερμανόφωνος Φιλελληνισμὸς μέσα ἀπὸ τὴν Ποίηση*, τ. Γ', *Ποιήματα γιὰ
 τὶς Μάχες τῶν Ἑλλήνων στὸν Αγῶνα γιὰ τὴν Ἐλευθερία τοὺς (1770, 1821-1827)*,
 Δίγλωσση ἔκδοση, (ἔκδ.-ἐπιμ.-εἰς.-μτφρ.-σχόλ.: Λάμπρος Ηλ. Μυγδάλης-Ἀνα-
 στάσιος Χρ. Λῶλος), Θεσσαλονίκη, Κυρομάνος, 2004, σσ. 153-155.

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

1. Filippo Marsigli (1790-1863), *Ὁ θάνατος τοῦ Μάρκου Μπότσαρη* (περ. 1836-1839) | ἔλαιογραφία (91 x 63 ἐκ.), Μουσεῖο Μπενάκη, Ἀθήνα || **2.** Peter von Hess (1792-1871), *Ἄφιξη τοῦ Βασιλέως Ὁθωνος στὸ Νάυπλιο* (1835) | λάδι σὲ καμβά (415 x 269 ἐκ.), Νέα Πινακοθήκη, Μόναχο.

Ντμίτρι Βενεβίτινοφ

(Дмiтpий Венебiтинов, 1805-1827)

Ὁ θάνατος τοῦ Μπάϋρον

(Τέσσερα ἀποσπάσματα ἀπὸ τὸν ἡμιτελῆ Πρόλογο)

1

ΜΠΛῚΡΟΝ

Ἦ μαγεμένη χώρα ἐσύ, σὲ ἀναζητοῦσα!
Λάμπουσα ἐρχόσουν στὰ ὄνειρά μου, ἐνῶ ἡ εἰκόνα σου ἀπαστράπτοντας
Στὶς μαγικὲς ὄνειρικὲς μου ἐξάρσεις
Μπρὸς μου πετοῦσε μὲ ἰριδίζοντα φτερά.

Κι ἴαμα μοῦ ἔταζες τρελοῦ ἐnthουσιασμοῦ
Κι αἰῶνια θαύματα στὸ πνεῦμα μου τὸ διψασμένο, ἐνόσω
Τῶν ἀοιδῶν σου μέλη ἄρμονικὰ
Μ' ἐξάσιους ἤχους βγάζοντας

Ἀπὸ τίς ὄχθες σου τίς μακρινὲς τῆς μεσημβρίας μοῦ ἔγνεφαν
Καὶ μὲ γέμιζαν μ' ἐλπίδα ὅτι ἐδῶ θ' ἀνασηκώσω ἐγὼ ἓνα πέπλο μαγικὸ
Ἀπὸ τὸ μέτωπο τῆς φύσης ποῦ εἶν' ὅλη μυστικά.

Τὰ κρυμμένα σημάδια νὰ ἰδῶ ἀπὸ κοντὰ
Καὶ μὲς στοῦ κάλλους τὸν ὠκεανὸ
Νὰ λησμονήσω τὸν ἔρωτα καὶ τῆς ἐλευθερίας τὴ φρεναπάτη.

2

Ο ΑΡΧΗΓΟΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ

Γιὲ τοῦ Βορρά! Τὰ κύματα ἰδὲς
Σκεπασμένα μὲ πλοῖα ἐχθρικά,
Μὰ ζυγώνει ἡ στιγμή, δὲν ἀργεῖ, ποῦ καράβια δικά μας
Χαμὸ ἀνάμεσά τους θὰ σπείρουν!
Πίσω ἀπ' τοὺς βράχους κρύβονται προσώρας
Μὰ γρήγορα στῶν κυμάτων τὸ σάλαγο θὰ ὀρμήσουν!
Γιὲ τοῦ Βορρά! Γιὰ μάχη ἐτοιμάσου!

ΜΠΛῚΡΟΝ

Στὸ θάνατο ἐμπρὸς πάντα ἔτοιμος στέκω!

ΑΡΧΗΓΟΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ

Εἶναι ἀλήθεια ὠραῖος ὁ θάνατος ὅταν
 Τῆς ζωῆς τὸν ἀνθὸ στὴν πατρίδα θυσιάσεις.
 Κι ἐγὼ ὄχι λίγες φορὲς τὸν ἀντάμωσα
 Μαζὶ κι ὁ γενναῖος στρατός μου.
 Στὸ σκοτεινὸ θαλάσσιο βυθὸ
 Ἐλπίδες ἐγὼ ἐναπόθεσα, ζωὴ κι ὄλο μου τὸ ἔχει.
 Τῆς Χίου θυμᾶμαι τίς ἀκτὲς δοξασμένες
 – Ποῦ ἀκόμα καλύτερα θυμᾶται ὁ ἐχθρός.
 Ἀμέριμα κοιμόταν ὁ Ἄγαρηνός
 Στὴν προστατευτικὴ ἀγκαλιὰ τοῦ λιμανιοῦ
 Μὲ σκέψη ἀλάργα ἀπ' τίς μάχες
 Κι ἐνῶ ἡ γαλήνη ἔτρεφε τὴν ἀνεμελιά του.
 Ἀλλὰ καθόλου δὲ διστάσαμε οἱ Ἕλληνες ἐμεῖς
 Τὸν ὕπνο νὰ ταράξουμε τοῦ ἐχθροῦ μας.
 Κι ἔτσι μὲ δέκα βάρκες καταφθάνοντας
 Καὶ σκορπώντας μοιραίους κεραυνοὺς
 Εὐθύς φλογίστηκαν τὰ κύματα τῆς θάλασσας,
 Πυρποληθήκανε τὰ πλοῖα τὰ ἐχθρικά
 Καὶ στὸ θαλάσσιο τάφο τους γιὰ πάντα πιά ἔχουν γείρει.
 Ὅστε τοῦ ἡλίου τὸ πρῶτο φῶς, ἄλλο νὰ μὴ φωτίζει
 Πάρεξ μιὰν ἄδεια θάλασσα
 Μὲ κάπου κάπου στὸν ἀφρὸ κάποιο κομματί καραβιοῦ
 Νὰ πλέει πρὸς τὴν ἀκτὴ
 Ἡ κάποιο πτώμα μὲ σαρίκι παγωμένο
 Ἡρεμα νὰ λικνίζεται στὸ κύμα.

3

ΧΟΡΟΣ

Γύρω ἀπὸ στόλο ἐχθρικό
 βράζουν τὰ κύματα τοῦ Ἀρχιπελάγους.
 Φίλοι! Μακριά, στὰ πλοῖα ἐπάνω
 Σαρίκια βλέπω
 Ἐνῶ λάμπουν φεγγάρια
 Ἐπάνω στὰ λευκὰ πανιά τους!
 Πλησιάζουν, νὰ τοι οἱ δοῦλοι τοῦ Σουλτάνου,

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

Ὅμως τοῦ Κορανίου οἱ ὑποσχέσεις
 Νίκη καμιά δὲν προεξοφλοῦν!
 Οἱ γιοὶ τοῦ Ἀρχιπελάγου
 Θάνατο θὰ σπείρουν!

4

ΧΟΡΟΣ

Ἄετέ! Ἐχθρικός κεραινὸς πές μου ποιός
 Τὸ γενναῖο σου διέκοψε πέταγμα;
 Καὶ ἡ φωνὴ τίνος μὲ δύναμη μάγου
 Σὲ κάλεσε στὸ σκοτάδι τοῦ τάφου;
 Φύσηξε, ὦ Σορόκε, ἐπὶ τὸ θλιβερὸ μαντάτο,
 Βοῦίξε γοερὰ καὶ κάμε ὥστε μὲ τ' ἄγρια κύματα
 Ν' ἀκούσουν τρέμοντας μακριὰ τῆς Ἀλβιόνας οἱ ὄχθες
 Ὅτι Ἐκεῖνος ἔπεσε.

Καὶ ὦ, συναχθεῖτε τῆς Ἑλλάδας οἱ φυλές,
 Παιδιὰ τῆς νίκης καὶ τῆς λεφτεριᾶς!
 Πάνω στὸ φέρετρό του ὄρκο ἄς δώσουμε,
 Ὅτι ἀντὶ γιὰ δάφνινα στεφάνια κι ἔπαθλα,
 Μὲ φλόγα στὴν ψυχὴ μας νὰ μαχόμεσθε
 Γιὰ τῆς Ἑλλάδας τὴν εὐδαιμονία, γιὰ τὴν ἐκδίκηση
 Κι ὅτι στὴ μνήμη τοῦ ἥρώα μας ποὺ ἔπεσε, θὰ θυσιάσουμε
 Τὸ ξεφτισμένο τους φεγγάρι!

1825

ιριδίζοντα : (ιριδίζω) φωτίζω μὲ τὰ χρώματα τῆς ἱριδας | *ἴαμα* : γιαιτρικό, φάρμακο | *ἀοιδῶν* : (ἀοιδός) τραγουδιστής | *μεσημβρίας* : (μεσημβρία) (ἐδῶ) νότος | *ἔγνεφαν* : (γνέφω) συνεννοοῦμαι διὰ νοημάτων, νευμάτων | *φρεναπάτη* : κάτι ποὺ ξεγελᾷ τὸν νοῦ | *ζυγώνει* : (ζυγώνω) πλησιάζω | *προσώρας* : προσωρινά | *σάλαγο* : (σάλαγος) βουή | *ἀντάμωσα* : (ἀνταμώνω) συναντῶ | *ἐναπόθεσα* : (ἐναποθέτω) ἀκουμπῶ, ἀφήνω κάτι κάπου | *Ἀγαρηνός* : μουσουλμάνος | *ἀλάργα* : μακριά | *πάρεξ* : ἐκτός | *σαρίκι* : κάλυμμα τῆς κεφαλῆς | *λικνίζεται* : (λικνίζομαι) κουνιέμαι ρυθμικὰ μπρὸς πίσω | *Σορόκε* : (Σορόκος· βλ. καὶ σιρόκος) νοτιοανατολικὸς ἄνεμος | *μαντάτο* : εἶδηση | *Ἀλβιόνας* : (Ἀλβιόνα) ἐναλλακτικὸς τρόπος δήλωσης τῆς Βρετανίας

Τὸ ποίημα μεταφράστηκε ἀπὸ τὸν Κώστα Παπαγεωργίου.

Ντμίτρι Βενεβίτινοφ (Дмитрий Владíмирович Вeneβίτιнов: Μόσχα, Ρωσσία, 1805 – Ἁγία Πετρούπολη, Ρωσσία, 1827)

Ο ΑΓΩΝΑΣ ΤΟΥ 1821 ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΑΙ ΞΕΝΗ ΠΟΙΗΣΗ

Ρώσος ρομαντικός ποιητής. Θεωρήθηκε ένα από τα σπουδαιότερα ταλέντα του καιρού του, ωστόσο έφυγε από τη ζωή (πιθανότατα μάλιστα αυτοκτόνησε) στα είκοσι-ένα του έτη. Ανήκε στον κύκλο των Ρώσων ποιητών που επηρεάστηκαν εύθεως από τον Γερμανό ρομαντικό Φρήντριχ Σέλλινγκ. Είχε ευγενική καταγωγή, ένεπλάκη με τις ιδεαλιστικές ιδέες του καιρού του και πρόλαβε να αφήσει ένα μικρό σῶμα ποιητικῶν κειμένων, ή πλειονότητα τῶν ὁποίων πραγματεύεται φιλοσοφικά ζητήματα.

«Ὁ θάνατος τοῦ Μπάϋρον (Τέσσερα ἀποσπάσματα ἀπὸ τὸν ἡμιτελῆ Πρόλογο)»
Πηγή: *Ἡ Ἑλληνικὴ Ἐπανάσταση τοῦ 1821 στὸν καθρέφτη τῆς ρωσικῆς ποίησης*,
(ἐπιλ.-εἰσαγ.-ἐπιμ.: Σόνια Ἰλίνσκαγια), Ἀθήνα, Ἐστία, 2001, σσ. 101-104.

Ντάνιελ Χ. Σάντερς

(Daniel H. Sanders, 1819-1897)

Τὸ στενὸ τῶν Θερμοπυλῶν

Σᾶς χαιρετῶ, με σκοπέλους θωρακισμένα τείχη,
ποῦ με ἄγιο δέος σᾶς ἀτενίζει τὸ μάτι μου!
Σὲ χαιρετῶ, πηγὴ ποῦ ἔχεις γρασίδι ὀλόγυρά σου,
ποῦ διασχίζεις τὸ στενὸ μουρμουρίζοντας γεμάτη μυστικότητα!
Καὶ ἄς μὴν ἀναγγέλλουν στὸν ὄδοιπόρο μνημεῖα, ποῦ ἐξιστοροῦν τὴν δόξα,
γιὰ ὅ,τι κατόρθωσε ἐδῶ ἡ ἀγάπη γιὰ τὴν πατρίδα, με αὐτοθυσία
τὸ φωνάζει ἄλλωστε αἰώνια ἡ καταιγίδα, ποῦ μαστιγώνει τὰ βράχια,
τὸ ψιθυρίζει αἰώνια καὶ ἡ πηγὴ, ποῦ διασχίζει τὸ στενὸ,
καὶ με ἄγιον ἐνθουσιασμό ἀκούει τὰ λόγια:
(Ἀνάγγειλλε, ὦ ὄδοιπóre! Στὴν Σπάρτη, ὅτι στὸν ὄρκο
καὶ στὴν πατρίδα πιστοὶ ἐδῶ κείτονται οἱ στρατιῶτες της).

Στις 16/28 Ὀκτωβρίου

ἀτενίζει : (ἀτενίζω) κοιτάζω

Τὸ ποίημα προβαίνει σὲ παραλληλισμὸ τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασης καὶ τῆς μάχης τῶν Δερβενακίων με τὸν βασιλιὰ τῶν Σπαρτιατῶν, Λεωνίδα, ὁ ὁποῖος ὀδήγησε τοὺς Λακεδαιμόνιους στὴ μάχη τῶν Θερμοπυλῶν (480 π.Χ.), ὅπου μαζὶ με τοὺς Θεσπιεῖς καὶ τοὺς Θηβαίους ἐπιχείρησαν νὰ ἀποκρούσουν τὴν περσικὴ ἐπίθεση καὶ κατὰφεραν, ἂν καὶ χάθηκαν ὅλοι, νὰ ἀντιμετωπίσουν τοὺς εἰσβολεῖς προκαλώντας τοὺς σοβαρὰς ἀπώλειες. Οἱ δύο τελευταῖοι στίχοι ἀναπαράγουν τὸ ἐπίγραμμα τοῦ Σιμωνίδη ἀπὸ τὴ μάχη τῶν Θερμοπυλῶν: «᾿Ω ξεῖν', ἀγγέλλειν Λακεδαιμονίοις ὅτι τῆδε κείμεθα τοῖς κείνων ρήμασι πειθόμενοι».

Ντάνιελ Χ. Σάντερς (Daniel H. Sanders: Στρέλιτς, Γερμανία, 1819 – Στρέλιτς, Γερμανία, 1897)

Ἑβραϊκῆς καταγωγῆς Γερμανὸς λεξικογράφος. Ἐξεπὸνησε σημαντικὸ λεξικογραφικὸ ἔργο, ἀφήνοντας πίσω του σπουδαῖα λεξικά, ἐνῶ μεταξύ ἄλλων ἐπιδόθηκε στὴ συγγραφή καὶ τὴ μελέτη τῆς λογοτεχνίας καὶ τῆς ἀνθολογίας. Μεταξὺ ἄλλων, ἐκπὸνησε ἀνθολογία νεοελληνικῶν δημοτικῶν καὶ ἐθνικοαπελευθερωτικῶν ἁσμάτων σὲ γερμανικὴ μετάφραση. Πέραν τούτου, ἐπέδειξε φιλελληνικὸ ἐνδιαφέρον καὶ μέσα ἀπὸ τὴ συγγραφή πρωτότυπων φιλελληνικῶν ποιημάτων, μιᾶς ἱστορίας τῆς νεοελληνικῆς λογοτεχνίας (σὲ συνεργασία με τὸν Ἀλέξανδρο Ρίζο Ραγκαβῆ), μελετῶν γιὰ τὴν καθημερινὴ ζωὴ τῶν Νεοελλήνων καὶ γιὰ νεοελληνικὰ λαογραφικὰ θέματα.

«Τὸ στενὸ τῶν Θερμοπυλῶν» [=Der Engpass von Thermopylä]

Πηγὴ: *Ὁ Γερμανόφωνος Φιλελληνισμὸς μέσα ἀπὸ τὴν Ποίηση*, τ. Γ', *Ποιήματα γιὰ τὶς Μάχες τῶν Ἑλλήνων στὸν Ἀγῶνα γιὰ τὴν Ἐλευθερία τοὺς (1770, 1821-1827)*, Δίγλωσση ἔκδοση, (ἔκδ.-ἐπιμ.-εἰς.-μτφρ.-σχόλ.: Λάμπρος Ηλ. Μυγδάλης-Ἀναστάσιος Χρ. Λῶλος), Θεσσαλονίκη, Κυρομάνος, 2004, σ. 281.

Χοακὶν Λορένθο Λουάθες

(Joaquín Lorenzo Luaces, 1826-1867)

Ἡ πτώση τοῦ Μεσολογγίου

(Ἀποσπάσματα)

Ἐκδίκηση, Ἕλληνες, τὸ Μεσολόγγι ἔπεσε
κάτω ἀπὸ τὸ σπαθὶ τοῦ Ἴμπραήμ, σὲ ἐρείπια κεῖται.
Ὁ μουσουλμάνος Τοῦρκος θὰ εὔρει μὲς στὰ τείχη του
τὸν Ἕλληνα νεκρό, ἀλλὰ ὄχι σκλάβο!

Ἐπεσε ὁ προμαχώνας τῆς ἀρχαίας Αἰτωλίας
ἀπὸ τὸ σίδερο τοῦ Ἰσλάμ στὰ ματωμένα νύχια,
ποὺ βοήθησε τὰ ἄπιστα σπαθιά του,
πιὸ πολὺ κι ἀπ' τὴν πείνα, ἢ προδοσία ἢ μιαρή.
Τὰ φτωχὰ μας ἀδέλφια νικημένα
κοιμοῦνται μὲς στὸ ματωμένο τάφο.
Στὸ σκοτεινὸ του κάστρο ἄς συντροφεύει πάντα
τὸ νέο Ἐφιάλτη, ἢ ἐθνικὴ ντροπή!

Εἶδα ἐγὼ νὰ πολεμᾶνε ὡς μὲ τὸν θάνατο,
τοὺς ἀντρειωμένους Ἕλληνες πολεμιστές,
ποὺ πρὶν ἀπλώσει ξένο χέρι στὴν καλὴ τους
δίνουσαν αὐτοὶ στὸ ἀτσάλι τὴν καρδιά.
Ἄχ, εἶδα ἐγὼ τίς ἄμοιρες γυναῖκες
νὰ φλέγονται ἀπὸ ζωντανὸ ἐνθουσιασμό·
πρὶν τὸ κορμί τους δώσουνε στὸ λάγνο νικητή,
ἔδιναν τὴν ψυχὴ τους στὸν θεό.

Μὲς στὸν κάμπο πέθαναν οἱ στρατιῶτες,
καὶ πέθαν' ὁ Αἰτωλὸς στὴν ἅγια πόλη,
κι ἦτανε τόσο τὸ χυμένο αἷμα,
ποὺ ἡ θάλασσα ἀπὸ πράσινη ἔγινε πορφύρα.
Ἐκλεισε μὲ χριστιανικὰ κουφάρια
ἀπ' τὴν ἀέναη φωτιὰ τῶν κανονιῶν...
«Σφάχτε, ρημάξτε, κάψετε, πιστοὶ τοῦ Ἀλλάχ!»
ἔκραζε βραχνὰ ὁ μουσουλμάνος ἀρχηγός.

Εἶναι πεσμένα σὲ ἐρείπια πιά τὰ τείχη,
ποὺ ἔμοιαζαν πύργοι ἄτρωτοι, ἀπαρτες ἐπάλλξεις,

ὅπου κυμάτισε σὲ μεγαλειώδη λάβαρα
 τοῦ θεανθρώπου ὁ κόκκινος Σταυρός.
 Ἐκδίκηση, Ἕλληνες, τὸ Μεσολόγγι ἔπεσε!
 Αἶμα ἀντὶ αἱμάτου, σφαγὴ ἀντὶ σφαγῆς!
 Ὅνειδος στοὺς δειλοὺς ποὺ ἀρνιοῦνται
 νὰ ἐξαγοράσουν, πολεμῶντας, ἓνα φέρετρο!

Δὲν ἀκοῦτε τὴν κραυγὴ τῆς ἐκδίκησης
 ποὺ ἀντιλαλεῖ ἀπ' ἄκρη σ' ἄκρη στὴν Ἑλλάδα;
 Προστρέξετε ἀνδρεῖοι! ξαναγεννιέται ὁ ἀγώνας.
 Ἡ δόξα ἦτανε πάντα ἐκείνου ποὺ τολμᾷ!
 Ἄν ὁ Τοῦρκος πολεμάει μὲς στὰ σπαρτά σας,
 ριχτεῖτε ἄτρομα σ' αὐτὸν μὲ τὰ ἄλογά σας
 καὶ σπάστε μὲ τὴ σιδερένια ὀπλὴ του
 τὸ ὑποταγμένο μέτωπο τοῦ ἄπιστου φονιᾶ.

Στὰ ὅπλα, ὄλοι! Κι ὕστερα στὴ μάχη
 νὰ μάθει ὁ Μωάμεθ, ὁ αἰμοσταγῆς ὁ δῆμιος,
 πὼς τὸ ἐλληνικὸ σπαθὶ σπάει τὰ δεσμά,
 τὸ βάρβαρο τὸ γιαταγάνι λύγισε.
 Στὰ ὅπλα, στὰ ὅπλα, ξεγυμνῶστε τὸ σπαθί!
 Σπάστε, ρημάξετε τ' ἀγαρηνὰ κεφάλια!
 Μὲ τίς ἀλύσσους σπάστε τους τὸ μέτωπο,
 κι ἄς ξεψυχήσουνε ἀπὸ θυμὸ κι ἀπὸ ντροπὴ!

Ἀπ' τὴ χαρὰ τους τρεμοπαίζουν κιόλας οἱ ἴσκιοι
 τῶν ἔνδοξων, εὐγενικῶν προγόνων σας.
 Δεῖτε, ἀνδρεῖοι, ἐκεῖ εἶναι ὁ Μαραθῶνας,
 ἐκεῖ ἡ Σαλαμῖνα, οἱ Πλαταιές!
 Ὅταν θριαμβευτὲς τοῦ ἀκάθαρτου Ἰσλάμ
 ὑψώσετε ξανὰ καὶ δοξασμένο τὸν Σταυρό,
 κομματιάζοντας τὸ μάρμαρο τοῦ Τιμημένου τάφου,
 τὸ μέτωπο ἐκεῖ θὰ φανεῖ τοῦ Φιλοποίμενος.

Ἡ σιωπὴ ἄς ἀπαντήσῃ στὶς κραυγές τους,
 στὰ στιλέτα τους ἄς ἀπαντήσουν τὰ σπαθιά,
 καὶ στὰ ὠραῖα χρωματιστὰ λοφία τους
 ἀντιτάχτε, ἀνδρεῖοι, τὸ φρυγικὸ μπερέ.

Ἐμπρός! Ἐμπρός! Πληγῶστε, σφάχτε, κόψτε, εἶναι δικοί σας!
 Ὁ θεὸς τοὺς παράδωσε γιὰ τιμωρία σ' ἐσᾶς.
 Ἄς ἠχήσουν οἱ σάλπιγγες κι ἡ δοντιασμένη λόγχη
 ἕκατὸ σώματα θὰ βρεῖ νὰ καρφωθεί!
 .....

Τί εἶν' ἡ ζωὴ τοῦ Ἑλληνα; Ἄργος θάνατος,
 ζωὴ μειωτική, ταπείνωση, ντροπή,
 καὶ ὑποταγμένος ἢ ριγμένος λείχει
 τὴν ἀνανδρὴ ἀλυσίδα πού τὸν δένει.
 ὦ, πνεύματα τοῦ Ἀρμόδιου, τοῦ Θρασυβούλου!
 ὦ, γιγαντόσωμε ἴσκιε τοῦ Τυρταίου!
 Κάντε καλύτερα νὰ πέσει ὁ Ἑλληνας μαχώμενος,
 παρὰ νὰ ζήσει ἀτιμασμένος ὁ ἴσκιος τοῦ Ἀλκαίου!

Ὅλη ἡ Ἑλλάδα ἄς ξυπνήσει ἀρματομένη.
 Ἐλᾶτε στὸν ἀγῶνα μὲ ἀναπαμμένο στῆθος!
 Ὁ θεὸς ἄς εἶναι μὲ τοῦ δίκαιου τὸ μέρος
 καὶ τὸ μέτωπό σας θὰ στεφανώσει ἡ δάφνη!
 Νά, τοῦ Μεσολογγίου τὴν τρομερὴ κραυγὴ
 ἐπανελάβε ὁ Πειραιᾶς μὲ βραχνὸ πάταγο
 τὴν πῆρε τὸ Αἰγαῖο, τὴν πῆρε τὸ Ἴονιο,
 κι ἀντιλαλῶντας ἔφτασε σὲ Εὐρώπη καὶ σὲ Ἀσία.

Ἡ τρομερὴ ἰαχὴ ἔφτασε στὰ σύννεφα
 κι ὡς μὲ τὰ οὐράνια ἀνυψωθῆκαν οἱ λεγεῶνες,
 καταθέτοντας ἀπὸ τῆ γῆ τὰ πάθη,
 οἱ Ἕλληνες ἤρωες ἀλλοτινῶν καιρῶν.
 Μὲ τὸν ἴσκιό τοῦ γενναίου Ἀριστομένη,
 ἀγκυλοσπῆσαν οἱ ἴσκιό τοῦ Φιλίππου καὶ τοῦ Ἄρατου...
 καὶ τινάζοντας τὴν πλάκα τους πετάχτηκαν
 κι ἔπεσαν πάνω στοὺς χαλίφες τῆς Βαγδάτης.

Νά, ἡ Ἀγγλία πάει νὰ πολεμήσει,
 ἀνδρείους μᾶς στέλνει ἡ εὐγενικὴ Γαλλία.
 Σὰν νέος ἥλιος θὰ ὑψωθεῖ ἡ Ἑλλάδα,
 σὰν Μεσολόγγι θὰ πέσει ἡ Ἰστανμπούλ!
 Κι ὅταν προελαύνει ὁ γενναῖος Μοσκοβίτης,

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

καὶ βλέπει ὁ Τοῦρκος τὸν πολεμικὸ στρατὸ του,
 κεῖνος ὁ βάρβαρος Μογγόλος τῆς Εὐρώπης,
 πρηνῆς, στὸ χῶμα, θὰ λατρεύει τὸν Ἰησοῦ.

μιαρῆ : (μιαρός) μολυσμένος, ἀκάθαρτος | *λάγνο* : (λάγνος) ἠδονόφιλος | *κουφάρια* : (κουφάρι) πτώμα | *ἄπαρτες* : (ἄπαρτος) δύσκολος νὰ ἀλωθεῖ | *ὄνειδος* : ντροπή | *γιαταγάνι* : μακρὸ, καμπυλωτὸ σπαθί | *ἀγαρηνά* : (ἀγαρηνός) μουσουλμάνος· (συνεκδ.) Ὁθωμανός | *ἀλύσσους* : (ἄλυσσος· βλ. καὶ ἄλυσος) ἀλυσίδα | *σιλέτα* : (σιλέτο) μικρὸ καὶ λεπτὸ ἐγχειρίδιο | *δοντιασμένη* : (δοντιασμένος) ὁ ἔχων ὀδοντωτὴ ἐπιφάνεια ἢ λεπίδα | *λόγχη* : αἰχμητὸ τοῦ δόρατος | *λείχει* : (λείχω) γλείφω | *πρηνῆς* : ξαπλωμένος μπρούμυτα

Τὸ ποίημα γράφεται στὰ 1856. Ὁ πλήρης τοῦ τίτλος εἶναι: «La caída de Misolonghi (Canto de guerra del griego)» [=Ἡ πτώση τοῦ Μεσολογγίου (Ἄσμα γιὰ τὸν πόλεμο τῶν Ἑλλήνων)]. Μεταφραστὴς τοῦ εἶναι ὁ Ρήγας Καππᾶτος καὶ ἡ πρώτη δημοσίευση τῆς μετάφρασης γίνεται στὸν τόμο πού ἀναφέρεται παρακάτω.

Φιλοποίμενος : Στρατηγὸς τῆς Ἀχαϊκῆς Συμπολιτείας, σημαντικὸς γιὰ τὴν ἐποχὴ του, μιᾶς καὶ λίγο μετὰ τὸν θάνατό του, ἡ Ἀχαϊκὴ Συμπολιτεία ἔπεσε στὰ χέρια τῆς Ρώμης. Ὁ Luaces ἀναφέρεται σ' αὐτόν, λόγω τοῦ χαρακτηρισμοῦ του ὡς «ἔσχατου τῶν Ἑλλήνων», ἔνεκα τῆς ἀνδρείας του.

ῥαῖα χρωματιστὰ λοφία τους / [...] *τὸ φρυγικὸ μπερέ* : Ἀναφορὲς στὶς ἐνδυμασίες τῶν δύο στρατοπέδων. Ὁ φρυγικὸς μπερές (βλ. καὶ *σκοῦφος*) ἦταν στρογγυλὸ κάλυμμα τῆς κεφαλῆς, ἡ κορυφὴ τοῦ ὁποίου ἔπεφτε στὰ πλάγια· τὸ φοροῦσαν οἱ Ἰακωβίνοι κατὰ τὴ Γαλλικὴ Ἐπανάσταση, καὶ γνώρισε διάδοση καὶ στὴν ἀντίστοιχη ἑλληνικὴ.

οἱ Ἰσκιοὶ τοῦ Φιλίππου καὶ τοῦ Ἄρατος : Ὁ Φίλιππος Ε΄ τῆς Μακεδονίας καὶ ὁ Ἄρατος ἔδρασαν καὶ οἱ δύο τὸν πρῶτο καιρὸ τῆς ρωμαϊκῆς ἐπέλασης στὸν ἑλληνικὸ χῶρο. Ἀρχικὰ συνδέθηκαν, θέλοντας νὰ ἀντιμετωπίσουν ἀπὸ κοινοῦ τὸν εἰσβολέα, σύντομα ὅμως οἱ σχέσεις τους διερράγησαν. Κατὰ τὸν Πλούταρχο, ὁ Ἄρατος δηλητηρίασε τὸν Φίλιππο. Ἡ ἀναφορὰ ἐν προκειμένῳ τοῦ Luaces ἔχει νὰ κάνει μὲ τὴν ἐμφύλια διάσταση τῆς προδοσίας, στὴν ὁποία ἐπανέρχεται τακτικὰ στὸ ποίημα.

Ἰστανμπούλ : Ἡ τουρκικὴ ὄνομασία τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Χοακὶν Λορένθο Λουάθες (Joaquín Lorenzo Luaces: Ἀβάνα, Κούβα, 1826 – Ἀβάνα, Κούβα, 1867)

Κουβανὸς ποιητῆς. Ἐξέδωσε λογοτεχνικὰ καὶ φιλολογικὰ περιοδικά, καὶ συνεργάστηκε μὲ πλῆθος ἰσπανόφωνων ἐντύπων. Μεταξὺ τῶν ποιημάτων του πού σώζονται, βρίσκεται καὶ τὸ φιλελληνικὸ «Ἡ πτώση τοῦ Μεσολογγίου», τὸ ὁποῖο ἔχει μεταφραστεῖ τμηματικὰ στὰ ἑλληνικά.

«Ἡ πτώση τοῦ Μεσολογγίου (Ἀποσπάσματα)» [=Caída de Misolongi]
 Πηγή: *Ἡ Ἑλλάδα στὴν Ξένη Ποίηση*, (ἐκλ.-ἐπιμ.: Γιώργος Ζ. Χριστοδουλίδης), Ἀθήνα, Παρασκήνιο, 2005, σσ. 287-289.

Ἄγνωστος

(χ.χ.)

Ἐπίκαιρα σονέττα γιὰ τὴν νίκη τοῦ Ναβαρίνου

I. Θριαμβολογῶ!

Θρίαμβος! Θρίαμβος! Ἡ ὥρα ἔφθασε,
ὅπου ἡ ἀναιδὴς ἀλαζονεία πλήρωσε μὲ αἷμα,
ὅ,τι μὲ τυραννικὴ ἀπόλαυση
διασκέδαζε, μὲ τὸ νὰ βασανίζει τὸν φτωχὸ λαὸ μὲ μανία!

Συντριφτήκε ἀπὸ τὸν φοβερὸ αἱματηρὸ σκελετὸ
ἓνα μεγάλο μέρος, – τὰ ἄγρια σαρκοβόρα
εἶναι σφηνωμένα καὶ στέκονται μὲ ἔντρομη δειλία
κοιτάζοντας πρὸς τὴν πατρίδα στὴν ἄδεια ἀπὸ πλοῖα ἀκτὴ.

Αἰμοβόρε σατράπη! Ἄ, τρίξε, τρίξε τὰ δόντια!
Γιατὶ τὸ σπαθὶ τῶν χριστιανῶν σοῦ ἔκοψε τὶς ὀπλές!
Δὲν ἔχεις ὑποστῆ ἀκόμα ἐντελῶς τὴν τιμωρία σου –

κάποιοι εὐγενῆς κλέφτης διψᾷ νὰ σὲ κυνηγήσει·
διότι τὸ νὰ σκοτώσεις ἀρπακτικὸ ἄγρίμι — ἔτσι ἀναφέρουν
οἱ ἀρχαῖοι μῦθοι — ἦταν δόξα γιὰ τοὺς Ἕλληνας ἥρωες.

ἀναιδής : θρασύς, ἀδιάντροπος | *ἀλαζονεία* : ἔπαρση | *σφηνωμένα* : (σφηνωμένος < σφηνώνω) χώνω κάτι σφιχτὰ ἀνάμεσα σὲ δύο ἀντικείμενα | *αἰμοβόρε* : (αἰμοβόρος) αὐτὸς ποὺ τρέφεται μὲ αἷμα, αἰμοδιψής | *σατράπη* : (σατράπης) ἀνατολίτικος διοικητικὸς τίτλος· (ἐδῶ) δυνάστης, τύραννος | *ὀπλές* : (ὀπλή) νύχι στὸ ὁποῖο στηρίζεται τὸ πόδι ἐνὸς ζώου, συνήθως ὑποζυγίου

Τὰ σονέττα ἀναφέρονται στὴ σημαντικὴ νίκη τῶν συμμαχικῶν στόλων (ἀγγλικῶ, γαλλικῶ, ρωσσικῶ) στὴ ναυμαχία τοῦ Ναυαρίνου τὸν Ὀκτώβρη τοῦ 1827.

II. Ἡ ὀρθὴ ἀπάντηση

Ἀπὸ τὸν Αἴμο ἕως τὰ Πυρηναιῶ εἶναι
πράγματι ἓνας μακρὸς δρόμος – καὶ ὅμως ἐδῶ καὶ χρόνια
ἐλεύθερες ἀπὸ τὰ βάρη καὶ τοὺς κινδύνους τοῦ πολέμου,
οἱ Μοῦσες τρυγοῦσαν, γιὰ νὰ σπεύρουν γεμάτες ἐλπίδα,

δηλαδή οἱ εἰρηνικές, – διότι τρόπαια
 τῶν καλῶν πραγμάτων δὲν ἦταν δυνατὸ νὰ ἀντιληφτοῦν·
 θύμα τῶν διπλωματῶν καὶ τῶν βαρβάρων
 ἔπεσαν τὸ Μεσολόγγι καὶ τὰ Προπύλαια.

Αὐτὸ μᾶλλον στενοχώρησε τὶς ἄμοιρες Μοῦσες,
 ποὺ κοιτάζουν μὲ πόθο πρὸς τὴν ἁγία πατρίδα,
 ὅμως τὸ Ναβαρίνο ἐκπλήρωσε μὲ ἐμπιστοσύνη

τὶς οὐράνιες καὶ ἡ Κλειώ ἐνέγραψε ἀπὸ καρδιᾶς,
 στὴν ἐπετηρίδα τὴν μεγάλη ἡμέρα τῆς νίκης:
 «Αὐτὴ ἡ δίκαιη ἀπάντηση στὸ ἐλληνικὸ ζήτημα».

τρυγοῦσαν : (τρυγῶ) δρέπω καρπούς | *τρόπαια* : (τρόπαιο) ἔπαθλο | *βαρβάρων* : (βάρβαρος)
 (ἐδῶ) ξένος, ἀλλόφυλος | *ἄμοιρες* : (ἄμοιρος) ἄτυχος | *ἐπετηρίδα* : ὀνομαστικὸς κατάλογος

Ἀπὸ τὸν Αἴμο ἕως τὰ Πυρηναιᾶ : Ἀναφορὰ στὴ βαλκανικὴ χερσόνησο, ἄλλως χερσόνησο
 τοῦ Αἴμου, καὶ στὰ Πυρηναιᾶ ὄρη, ποὺ βρίσκοντα στὰ γαλλοϊσπανικὰ σύνορα.

οἱ Μοῦσες τρυγοῦσαν, [...] // [...] καὶ ἡ Κλειώ : Οἱ Μοῦσες κατὰ τὴν ἀρχαιοελληνικὴ μυθο-
 λογικὴ παράδοση ἦταν ἐννέα θεότητες, κόρες τοῦ Δία καὶ τῆς Μνημοσύνης. Ἡ Κλειώ ἦταν
 ἡ Μούσα τῆς Ἱστορίας.

III. Πρὸς τοὺς φίλους τῶν Τούρκων

Ἔως ἐδῶ βοήθησε ὁ διάβολος τοὺς ἀνθρώπους του
 στὴν Ἀνατολὴ καὶ τὸ κάνει ἀκόμα στὴν Δύση·
 ὅμως μετὰ τὴν ἀπὸ τὸν θεὸ καθορισμένη πυρκαϊὰ τοῦ στόλου
 μπορεῖ κανεὶς νὰ παρερμηνεύσει καλύτερα τὸ ἀποτέλεσμα τοῦ χρόνου.

Μὲ νικητήριον τόνο ἀκοῦς νὰ σημαίνουν οἱ καμπάνες
 τῆς κοινῆς γνώμης, ἀπὸ κοινοῦ
 μὲ τὴν ἀνθρωπιὰ, εἶναι σὲ κάθε περίπτωση
 οἱ Φιλέλληνες τῶρα αὐτοὶ ποὺ χαίρονται πολὺ.

Μόνον ἐσεῖς οἱ ξεπεσμένοι ποὺ φοβᾶστε,
 ὅτι ἡ νίκη τῆς λαμπρῆς ὑπόθεσης θὰ βλάψει τὰ ἔργα
 τοῦ σκότους, καὶ πιὸ εὐχάριστα οἱ ἴδιοι θὰ πνίγονται

τὸν δύστυχο λαὸ με διπλωματικὴ χάρη,
 τρομάξατε με τίς ἐκδικητικὲς ἀστραπὲς τοῦ Ναβαρίνου,
 καὶ γι' αὐτό —δικαιολογημένα!— ὁ διάβολος σᾶς ἐγκαταλείπει.

σημαίνουν : (σημαίνω) (ἐδῶ) κτυπῶ | ξεπεσμένοι : (ξεπεσμένος < ξεπέφτω) χάνω τὸ κύρος μου

IV. Ἡ γλώσσα τῶν ναυτικῶν

Ἐδῶ καὶ πολὺ καιρὸ πονηρὰ οἱ διπλωμάτες εἶχαν
 με ἐγκάρδια διάθεση καλοπιάσει τὸ Σεράι
 καὶ χτύπησαν τὴν εὐνοϊκὴν πόρτα τῆς Πύλης
 προπάντων ἀπὸ τότε ποὺ ὑπέφερε τὸ ἐμπόριο ἀπὸ τοὺς πειρατές·

ὅμως, σὰν νὰ τὴν ἐνοχλεῖ κάποιος με κακὲς πράξεις,
 ἢ ὄχιὰ κουλουριάζεται ἐτοιμὴ νὰ χύσει τὸ δηλητήριο,
 ὅπως καὶ τὸ Διβάνι – καὶ περιτριγυρισμένο ἀπὸ ὄρμη
 φάνηκε πωλημένος καὶ προδομένος ὁ ἐλληνικὸς λαός·

Τότε κατηύθυνε ὁ Θεὸς τὸ μυαλὸ τῶν Τριῶν Δυνάμεων,
 ὥστε νὰ σπάσουν τὸ δίχτυ τῆς διπλωματίας
 καὶ θαρραλέα νὰ μιλήσουν τὴν γλώσσα τῶν ναυτικῶν.

Τρεῖς ναύαρχοι ἔκαναν συμβούλια
 καὶ τὸ τιμώρησαν πρὸς τιμὴ τῶν λαῶν τους
 ὅτι οἱ μουσουλμάνοι ἀμάρτησαν με τὸ ὄπλο.

καλοπιάσει : (καλοπιάνω) κολακεύω | σεράι : (βλ. καὶ σαράι) ὀθωμανικὸ παλάτι | εὐνοϊκὴ : (εὐνοϊκός) θετικὰ διακείμενος | ὄχιὰ : ἔχιδνα | κουλουριάζεται : (κουλουριάζω) τυλίγω | πωλημένος : (πουλῶ) (ἐδῶ) προδίδω

VI. Ἡ σκιὰ τοῦ Νέστορα

Γύρω ἀπὸ τὴν ἀρχαία Πύλο, ἔτοιμος γιὰ ἀγώνα,
 ἐνώθηκε ὁ στόλος εὐγενῶν χριστιανῶν
 καὶ μέσα στὸ λιμάνι ἀγκυροβόλησε ἡ ἄγρια συμμορία τοῦ Ἰσλάμ,
 ὑπερήφανη καὶ κομπαστικὴ γιὰ τὸν ἀριθμὸ καὶ τὴν κατάστασή της.

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

Ἦδη εἶχε ἐξαπατήσει μὲ ἐπιορκία
τὸν εὐγενικὸ ἔχθρὸ καὶ τὸν χλευάζε,
τότε σηκώθηκε ὁ Νέστορας ἀπὸ τὸ σπήλαιο τοῦ Ποσειδῶνα
πῆγε στὸ στρατόπεδο τοῦ Κόδρικτων καὶ εἶπε ἐξοργισμένα:

«Ἦρωα τῆς Ἀλβιῶνας! Ἄς μιλήσουν οἱ βροντές σου,
γιὰ νὰ ἐκδικηθεῖς τὸ ἀθῶο αἶμα καὶ τὴν κοροϊδία τοῦ ἐχθροῦ!
Ὅπως οἱ Τρῶες ψεύτικα εἶναι αὐτὰ τὰ τουρκικὰ σκυλιὰ.

Μὲ σένα ἐνώνονται σήμερα ἡ εὐτυχία καὶ τὸ δίκαιον.
Ἦρωα τῆς Ἀλβιῶνας! Ἄσε νὰ ξεσπάσουν οἱ βροντές
στὴν Ἀσία! — Τὰ σκυλιὰ ἐξολοθρευόονται!».

ἀγκυροβόλησε : (ἀγκυροβολῶ) ρίχνω ἄγκυρα, προσδένω κάπου | *κομπαστική* : (κομπαστικός) ἐπιρμένος, ἀλαζονικός | *ἐξαπατήσει* : (ἐξαπατῶ) ξεγελῶ | *χλευάζε* : (χλευάζω) περιφρονῶ, κοροϊδεύω

Ὁ Νέστορας ἦταν ὁ μυθικὸς βασιλεὺς τῆς Πύλου, γιὸς τοῦ Νηλέα καὶ τῆς Χλωρίδας, παρουσιαζόμενος συχνὰ ὡς σοφὸς γέροντας.

τοῦ Κόδρικτων : Ὁ Ἐδουάρδος Κόδρινγκτον (1770-1851) ἦταν ναύαρχος τοῦ βρετανικοῦ στόλου καὶ συμμετεῖχε στὴ ναυμαχία τοῦ Ναβαρίνου.

Ἀλβιῶνας : (Ἀλβιῶνα· βλ. καὶ Ἀλβιόνα) διαφορετικὸς τρόπος δήλωσης τῆς Ἀγγλίας – ὡς «Γηραιᾶς Ἀλβιῶνας».

Ἄγνωστος

Δὲν κατέστη δυνατὴ ἡ ταυτοποίηση τοῦ συγγραφέα. Ἡ ἡμερομηνία κατάταξης τοῦ ποιήματος, 1828, χρησιμοποιεῖται συμβατικά, βάσει τῆς ναυμαχίας τοῦ Ναβαρίνου, ἡ ὁποία ἔλαβε χώρα τὸν Ὀκτώβρη τοῦ 1827.

«Επίκαιρα σονέττα για την νίκη του Ναβαρίνου» [=Zeitsonette zum Siege von Navarino]

Πηγή: Ὁ Γερμανόφωνος Φιλελληνισμὸς μέσα ἀπὸ τὴν Ποίηση, τ. Γ', *Ποιήματα γιὰ τὶς Μάχες τῶν Ἑλλήνων στὸν Ἀγῶνα γιὰ τὴν Ἐλευθερία τους (1770, 1821-1827)*, Δίγλωσση ἔκδοση, (ἔκδ.-ἐπιμ.-εἰς.-μτφρ.-σχόλ.: Λάμπρος Ηλ. Μυγδάλης-Ἀναστάσιος Χρ. Λῶλος), Θεσσαλονίκη, Κυρομάνος, 2004, σσ. 173, 173-175, 175-177, 177-179.

Άγνωστος

(χ.χ.)

Ἡ ἐκστρατεία τοῦ Μοριᾶ

Τραγοῦδι γραμμένο στὰς Πάτρας ἀπὸ ἕναν ἐπιλοχία
τοῦ γαλλικοῦ στρατοῦ

Νὰ μὲ σχωρῶν οἱ ἀνδρεῖοι πολεμιστές μας,
τόσο ἀπ' τῆ δόξα κακομαθημένοι·
δὲν ἦσανε παρὰ μαθηταροῦδια
στὴν τέχνη πῶς νὰ δένουε τὴ νίκη.
Ἐσφάζανε τὸ ἀνθρώπινο τὸ γένος,
νικητές, νικημένοι, πέφταν κάτω,
σήμερα ὁ ἕνας κι αὔριον ὁ ἄλλος.
Ἐχετε ἰδεῖ τὸν πόλεμο ποτέ σας;

Τί πῆγαν νὰ ζητήσουε στὴ Μόσχα;
Στὴν Ἰσπανία τί πῆγανε νὰ κάμουν;
Ἐσπάσανε τὰ μοῦτρα τους μονάχα
σὲ τόσες χωρὶς κέρδος ἐκστρατεῖες.
Γιὰ ἕνα κλωνάρι δάφνης ματωμένο,
στὸ Κάιρο χάνει ὁ ἕνας τὸ ποδάρι
καὶ τὸ κεφάλι στὸ βουνὸ Σαὶν Ζὰν ὁ ἄλλος.
Ἐχετε ἰδεῖ τὸν πόλεμο ποτέ σας;

Τὸ πνεῦμα κι ἡ πολιτικὴ ἀντάμα
τοῦ Ἄρη ἔχουε πάρει πὰ τὴ θέση.
Τὶς παίρνουε τὶς πόλεις μ' ἕνα γράμμα,
μὲ δίχως οὔτε μιὰ ζωὴ νὰ χάνουν.
Τὸ ἄλλοτε φοβερότατο κανόνι
τὴν βροντερὴ τὴν ἔχασε φωνὴ του.
Χύνουν μελάνη κι ὄχι πλέον αἷμα.
Ἐχετε ἰδεῖ τὸν πόλεμο ποτέ σας;

Τὸν ἀνυπόταχτο Ἑλληνα νὰ πλήξει
ὁ Τοῦρκος μὲς στὴ χώρα του εἰσβάλλει.
Μὰ ξαφνικὰ ὑποσχέθηκε ἡ Γαλλία
πὼς τὸν Μοριᾶ θὰ τὸν ἐλευθερώσει.

Μὰ πῶς! Κιόλας νικήθηκαν οἱ Τοῦρκοι!
Χωρὶς μιὰ τουφεκιά, τὸ ὑπουργεῖο
τοὺς νικάει καθιστὸ στὸ παραγῶνι.
Ἔχετε ἰδεῖ τὸν πόλεμο ποτέ σας;

Ὡστόσο γιὰ ν' ἀρέσουμε στοὺς Γάλλους,
ποὺ γιὰ τιμὴ διψοῦνε καὶ γιὰ δόξα,
θὰ πᾶμε μ' ἔξοδα πολλὰ νὰ βροῦμε
κάτι ποὺ νὰ ἴναι ὁμοίωμα τῆς νίκης.
Σὰν τό' μαθε ὁ ἀψὺς ὁ μουσουλμάνος,
θυμῶνει καὶ τραβάει τὸ σπαθί του.
Μὰ βλέπει τίς σημαῖες μας καὶ τ' ἀφήνει.
Ἔχετε ἰδεῖ τὸν πόλεμο ποτέ σας;

Τρέμει ἡ Μοθώνη, ἀνοίγει τ' ὄχυρό της
σὰν ἄκουσε τὸν ἦχο ἀπ' τίς τρομπέτες.
Κάνει στερνὴ προσπάθεια ἡ Κορώνη,
καὶ τὴν καταλαμβάνουν μὲ τίς πέτρες.
Καὶ ὁ πασὰς τῶν μαύρων Αἰγυπτίων
ἀμύνεται ἀδειάζοντας ποτήρια,
μαζὶ μὲ χριστιανοὺς μεθοκοπάει.
Ἔχετε ἰδεῖ τὸν πόλεμο ποτέ σας;

Τὸν νικητὴ ἀντικρύζοντας τὸν Γάλλο,
τίς πύλες του σφαλνάει τὸ Ναβαρίνο.
Ἄλλ' ἓνας στρατιώτης, σκαπανέας,
τίς μαῦρες του λεγεῶνες ἀψηφώντας,
σκαρφαλῶνει, ἀνοίγοντας τὸ δρόμο·
ἀλλὰ γλιστράει καὶ πάει νὰ πέσει κάτω·
ἓνας Τοῦρκος τὸν πιάνει ἀπὸ τὸ χέρι.
Ἔχετε ἰδεῖ τὸν πόλεμο ποτέ σας;

Μὰ πῶς! Ἡ Πάτρα ἀνθίσταται ἀκόμη.
Σὲ δίλημμα φριχτὸν ὁ φρούραρχός της:
ἂν πολεμήσει χάνει τὴ ζωὴ του,
ἂν ὑποκύψει σίγουρα πεθαίνει.
Στοῦ νικητῆ ὑποτάσσεται τὸν νόμο.

Καὶ ποιά θὲ νά 'ναι τάχα ἡ ἀμοιβή του;
 Τὸ σχοινὶ τῆς ἀγχόνης τοῦ Σουλτάνου.
 "Ἐχετε ἰδεῖ τὸν πόλεμο ποτέ σας;

Ποιό νά 'ναι αὐτὸ τὸ ἀγέρωχο τὸ κάστρο,
 ποὺ μοναχὸ ἀψηφάει τὴν καταιγίδα;
 Βλέπω τοὺς ἀγριεμένους τοὺς φρουρούς του
 ποὺ τὰ ἑκατὸ κανόνια μας χλευάζουν.
 Μὰ ξαφνικὰ τὸ κάστρο παραδίνουν.
 Σ' αὐτὴ ὅλη τὴν ὑπόθεση τί χάσαν;
 "Ἐνα ἄλογο, ἕναν τράγο, μιὰ γκαμήλα.
 "Ἐχετε ἰδεῖ τὸν πόλεμο ποτέ σας;

Κι ἔτσι χωρὶς ἀτύχημα τελειώνει
 ἡ ἀξιωματημιόνη ἐκστρατεία.
 Ἄντιο βαθμοί, παράσημα, γαλόνια,
 ἀντίο καὶ πύργοι ἐσεῖς τῆς Ἰσπανίας.
 Ἐξόριστοι μακριὰ ἀπ' τὰ σπιτικά σας,
 μέσα σὲ μία χώρα τόσο ξένη,
 χωρὶς κρασί, γυναῖκες, οὔτε δάφνες.
 "Ἐχετε ἰδεῖ τὸν πόλεμο ποτέ σας;

Καὶ σεῖς, ποὺ σᾶς κρατάει μιὰ καλὴ μοῖρα
 στὴν πολυευτυχημένη Προβηγγία,
 πάψτε νὰ μουρμουρίζετε τοῦ κάκου,
 καὶ τὴ ζωὴ μας νὰ ζηλοφθονεῖτε.
 Ἄν κάποτε στ' ἀπόσπια τῆς Τουλώνας
 τσουγκρίσουμε ἀκόμη τὰ ποτήρια,
 μὲ ὅλο σας τὸ δίκιο θὲ νὰ πεῖτε:
 "Ἐχετε ἰδεῖ τὸν πόλεμο ποτέ σας;

σχωρνᾶν : (σχωρνῶ) συγχωρῶ | *μαθηταρούδια* : (μαθηταρούδι) μικρὸς μαθητῆς | *μοῦτρα* : (μοῦτρο) πρόσωπο | *ποδᾶρι* : πόδι | *ἀντάμα* : μαζί | *πλήξει* : (πλήττω) κτυπῶ | *παραγώνι* : τζάκι, πυροστιά | *ἀψύς* : τραχύς, ὀξύθυμος | *τρουμπέτες* : (τρομπέτα· βλ. καὶ τρομπέτα) πνευστὸ μουσικὸ ὄργανο | *στερνὴ* : (στερνός· βλ. καὶ ὑστερνός) τελευταῖος | *πασάς* : ὀθωμανικὸς διοικητικὸς τίτλος | *μεθοκοπάει* : (μεθοκοπῶ) μεθῶ | *σφαλνάει* : (σφαλνῶ) κλείνω | *σκαπανέας* : στρατιώτης τοῦ Μηχανικοῦ | *λεγεῶνες* : (λεγεῶνα) στρατιά | *ἀψηφόντας* : (ἀψηφῶ) περιφρονῶ, δὲν ὑπολογίζω κάτι | *ἀνθίσταται* : (ἀνθίσταμαι) ἀντιστέκομαι | *ὑποκύψει* : (ὑποκύπτω) κάμπτομαι | *τάχα* : ἄραγε | *ἀγχόνης* : (ἀγχώνη) κρεμάλα | *ἀγέρωχο* :

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

(αγέρωχος) υπερήφανος, επιβλητικός | *χλευάζουν* : (χλευάζω) κοροϊδεύω, ύποτιμῶ | *τράγο* : (τράγος) ἄρσενικό ἐρίφιο | *γκαμήλα* : (βλ. και καμήλα) θηλαστικό τῆς Ἀνατολῆς | *γαλόνια* : (γαλόνη) (ἐδῶ) βαθμὸς στὸ στράτευμα, διάσημα στρατιωτικῆς ἐνδυμασίας, ἐνδεικτικὰ τοῦ βαθμοῦ | *μουρμουρίζετε* : (μουρμουρίζω· βλ. και μουρμουρῶ) μιλῶ μέσα ἀπὸ τὰ δόντια μου | *τοῦ κάκου* : (ἐκφρ.) μάταια | *ζηλοφθονεῖτε* : (ζηλοφθονῶ) ζηλεύω | *ἀπόσκια* : (ἀπόσκιο) ἴσκιος | *τσουγκρίζουμε* : (τσουγκρίζω) χτυπῶ ἓνα ἀντικείμενο μὲ ἓνα ἄλλο· (ἐδῶ) χτυπῶ τὸ ποτήρι μου μὲ ἓνα ἄλλο κάνοντας πρόποση

Στὸ βιβλίο ἀπ' ὅπου ἀντλεῖται τὸ παρὸν ποίημα, ἀναφέρονται τὰ ἐξῆς (σσ. 124-125):

Ἄλλ' οἱ στρατιῶτες μας ἐκεῖνοι ποὺ ἐκλήθησαν πρῶτοι νὰ ξαναδοῦνε τὴ Γαλλία πῶς θὰ ἐπανέλθουν ἐκεῖ; Μαζὶ μὲ τὶς ἀσπίδες τους, ἢ πᾶνω σ' αὐτές; Θὰ ἴναι τὰ μέτωπά τους στεφανωμένα μὲ τὶς δάφνες τῆς νίκης; Θὰ ἔχουν ποτίσει μὲ τὸ αἷμα τους ἐκεῖνους τοὺς τόπους ποὺ πότισαν ἄλλοτε μὲ τὸ δικό τους οἱ στρατιῶτες τοῦ Λεωνίδα; Ἡ δὲν θὰ ἔχουν βρεῖ μέσα στὴν Πελοπόννησο οὔτε ἐχθροὺς νὰ πολεμήσουν, οὔτε δάφνες νὰ δρέψουν; Οἱ σκέψεις αὐτές εἶχαν πυροδοτήσει τὸν οἴστρο ἐνὸς ἐπιλοχία, ποὺ ἐξέφρασε, στὸ παρακάτω τραγούδι του, τὴ δική του τὴ λύπη κι ὅλου τοῦ στρατεύματος. Θεωρήσαμε ὅτι ἔπρεπε νὰ τὸ μεταφέρουμε ἐδῶ, μιά ποὺ χειρόγραφα ἀντίγραφα του κυκλοφόρησαν σ' ὅλα τὰ συντάγματα ποὺ στρατωνίζονταν στὸ Μοριά. Ἐπρόκειτο νὰ τὸ τυπώσουμε στὴν ἐφημερίδα μας και νὰ βγάλουμε και πολλὰ ἀνάτυπα. Ὁ στρατηγὸς Σνάιντερ, ποὺ τὸ ἔμαθε, ὑποχρέωσε τὸν κ. Ρεμπῶ νὰ μὴ δημοσιεύσει αὐτὸ τὸ τραγούδι. Ὁ στιχουργὸς του παρὰ λίγο νὰ χάσει τὸ βαθμὸ του· και δὲν τὸν διατήρησε, καθὼς μᾶς εἶπαν, παρὰ γιατί ἦταν παλιὸς ὑπαξιωματικός, μὲ καλὴ διαγωγή κι ὡς τότε δὲν εἶχε κατηγορηθεῖ γιὰ τίποτα. Ὅπως κι ἂν εἶναι, ὁ τίτλος ποὺ δώσαμε σὲ τοῦτο τὸ ἔργο μας δὲν μᾶς ἐπιτρέπει νὰ παραλείψουμε αὐτὸ τὸ τραγούδι, ποὺ δὲν τὸ θεωρήσαμε ποτὲ τόσο ἐπιλήψιμο ὅπως τὸ νόμισαν.

Τί πήγαν νὰ ζητήσουνε στὴ Μόσχα; / Στὴν Ἰσπανία τί πήγανε νὰ κάμουν; : Ἀναφορὰ στοὺς Ναπολεόντειους πολέμους και πῶς συγκεκριμένα στὴν εἰσβολὴ στὴν Μόσχα (1812) και τὴν ἀνάρρηση τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ Ναπολέοντα στὸν ἰσπανικὸ θρόνο στὰ 1808, γιὰ νὰ ἐκδιωχθεῖ ἀπὸ τὸν ἰσπανοπορτογαλικὸ συνασπισμὸ και τὴ βοήθεια τῶν Ἄγγλων στὰ 1814.

στὸ Κάιρο χάνει ὁ ἓνας τὸ ποδάρι / και τὸ κεφάλι στὸ βουνὸ Σαιν Ζάν ὁ ἄλλος : Ἀναφορὲς σὲ πολεμικὲς ἐπιχειρήσεις τοῦ Ναπολέοντα Βοναπάρτη: ἡ πρώτη ἀφορὰ στὴν ἀπέπειρα κατάληψη τῆς Αἰγύπτου ἀπὸ τὰ γαλλικὰ στρατεύματα στὰ 1798 και ἡ δευτέρη στὴ μάχη τοῦ βουνοῦ Σαιν Ζάν (Mont-Saint-Jean), ὅπως ὀνόμασε ὁ Βοναπάρτης τὴν γνωστὴ μάχη τοῦ Βατερλώ (18 Ἰουνίου 1815), ὅπου ἠττήθηκε κατὰ κράτος ἀπὸ τὰ ἀγγλικὰ στρατεύματα και τοὺς συμμάχους τους.

Τὸ πνεῦμα κι ἡ πολιτικὴ ἀντάμα / τοῦ Ἄρη ἔχουνε πάρει πιά τὴ θέση : Κατὰ τὴν ἀρχαιοελληνικὴ μυθολογικὴ παράδοση, ὁ Ἄρης ἦταν ὁ θεὸς τοῦ πολέμου.

Και ὁ πασὰς τῶν μαύρων Αἰγυπτίων : Ὁ Ἴμπραὴμ πασὰς (1789-1848) ἦταν ὁ ἐπικεφαλῆς τῆς στρατιᾶς τῶν Αἰγυπτίων ποὺ μετέβησαν στὴν Πελοπόννησο σὲ συνδρομὴ τῶν Ὀθωμανῶν και ἐκπορθήτης τοῦ Μεσολογγίου.

Τὸν νικητὴ ἀντικρύζοντας τὸν Γάλλο, / τὶς πύλες του σφαλνάει τὸ Ναβαρίνο : Ἀναφορὰ στὴ ναυμαχία τοῦ Ναυαρίνου, ἡ ὁποία διεξήχθη στὶς 8 Ὀκτωβρίου 1827 μὲ αἷσια γιὰ τὴν Ἑλλάδα ἐκβαση, καθὼς ἡ σύμπραξη ἀγγλικῶ, γαλλικῶ και ρωσικῶ στόλου κατίσχυσε ἐπὶ τῶν αἰγυπτιακῶν στρατευμάτων τοῦ Ἴμπραὴμ.

Μὰ πῶς! Ἡ Πάτρα ἀνθίσταται ἀκόμη : Ἡ Πάτρα, ἔπειτα ἀπὸ τὴν ἀποτυχημένη ἐξέγερση τοῦ 1821, ἔμεινε καθ' ὅλη τὴ διάρκεια τῆς Ἐπανάστασης στὰ χέρια τῶν Ὀθωμανῶν, ἔως

ὅτου παραδόθηκε στὰ γαλλικὰ στρατεύματα τοῦ στρατηγοῦ Μαϊζὸν στὶς 7 Ὀκτωβρίου 1828.

στὴν πολυεντοχισμένη Προβηγκία : Ἡ Προβηγκία ἢ Προβηγγία εἶναι ἱστορικὴ διοικητικὴ περιφέρεια στὴ ΝΑ Γαλλία.

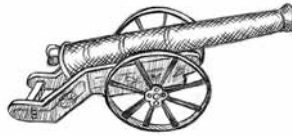
Ἄν κάποτε στ' ἀπόσκια τῆς Τουλώνας : Ἡ Τουλὸν ἢ Τουλώνη εἶναι πόλη στὰ μεσογειακὰ παράλια τῆς Γαλλίας, στὴν πάλαι ποτὲ Προβηγκία (βλ. ἐδῶ παραπάνω).

Ἄγνωστος

Δὲν κατέστη δυνατὴ ἡ ταυτοποίηση τοῦ συγγραφέα. Ἡ χρῆση τῆς ἡμερομηνίας 1828 προκύπτει ἀπὸ τὰ συνοδευτικὰ στοιχεῖα τοῦ ποιήματος, ποὺ καταγράφονται στὸ πραγματολογικὸ ὑπόμνημα.

«Ἡ ἐκστρατεία τοῦ Μοριᾶ»

Πηγὴ: Jacques Mangeart, *Ἀναμνήσεις ἀπὸ τὰς Πάτρας (1828-1829). Ἡ δημιουργία μιᾶς νέας πόλης*, (μτφρ.: Γ. Τσουκαλᾶς), Ἀθήνα, Φαρφουλᾶς, 2019, σσ. 125-128.

Γεώργιος Μαργαρίτης (1814-1884), *Ὁ Γεώργιος Καραϊσκάκης ὁρμᾶ ἔφιππος πρὸς τὴν Ἀκρόπολη* (1844) | λάδι σὲ μουσαμᾶ (94 x 117 ἐκ.), Συλλογὴ ἰδρύματος Ε. Κουτλίδη, Ἐθνικὴ Πινακοθήκη – Μουσεῖο Ἀλεξάνδρου Σούτσου, Ἀθήνα.

Ὁ ἑλληνικὸς ὕμνος

1

Μὲ τὴν αὐγὴ καὶ ἡ θάλασσα μενεξεδένια
λάμπει, καὶ μὲ τὸ φῶς τὰ πάντα ξαναγιάννουν.
Νὰ ἡ ἀνοιξὴ γυρίζει, νὰ τὸ χελιδόνι
στὸν Παρθενῶνα ξαναχτίζει τὴ φωλιά του!
Πανίερη Ἀθηνᾶ, τίναξε τὸ πουλί σου
στάμπέλια μας ἀπάνου τὰ σαρακωμένα.
Κι ἂν πρέπει νὰ πεθάνουμε γιὰ τὴν Ἑλλάδα,
θεῖα εἶν' ἡ δάφνη! Μιὰ φορὰ κανεὶς πεθαίνει.

2

Ἀγάλια ἀγάλια ἀποχρυσώνεται τὸ κύμα,
νὰ ἡ ἀνοιξὴ γυρίζει, μὰ στὰ κορφοβούνια
τοῦ Προμηθέα τὰ σπλάχνα σκίζοντας ἕνα ὄρνο
μεγάλο, ἀσάλευτο ξανοίγεται μακριάθε·
γιὰ νὰ διώξης τὸ μαῦρο γύπα ποὺ σὲ τρώει,
ἀρμάτωσέ μας, νέε νησιώτη, τὸ καράβι.
Κι ἂν πρέπει νὰ πεθάνουμε γιὰ τὴν Ἑλλάδα
θεῖα εἶν' ἡ δάφνη! Μιὰ φορὰ κανεὶς πεθαίνει.

3

Τ' ἀνάκρασμα τὰκοῦτε τῆς ἀρχαίας Πυθίας;
«Νίκη στῶν ἡμιθέων τὰγγόνια!» Ἀπὸ τὴν Ἰδη
ὡς στῆς Νικαίας τὰκρογιαλῖα ξαναθίζουν
αἰώνιες οἱ ἐλιές. Μὲ τάρματα στὰ χέρια
ἐμπρός! Τὰ ὕψη τῶν βουνῶν ἄς τάνεβοῦμε,
τοὺς σαλαμίνικους ἀντίλαλους ξυπνῶντας!
Ἄν πρέπει νὰ πεθάνουμε γιὰ τὴν Ἑλλάδα,
θεῖα εἶν' ἡ δάφνη! Μιὰ φορὰ κανεὶς πεθαίνει.

4

Κ' ἔλα, ἐτοιμάστε τὰ λευκὰ φορέματά σας,
ἀρραβωνιαστικές, γιὰ νὰ στεφανωθῆτε

στο γυρισμό τούς ἀκριβούς σας· μέσ' στο λόγγο
γι' αὐτούς πού σᾶς γλυτώσανε κόφτε τῆ δάφνη.
Ἄγνάντια στή σκυφτὴ καὶ ντροπιασμένη Εὐρώπη,
ἄς πιοῦμε ξέχειλη τὴ δόξα, παλληκάρια.
Κι ἂν πρέπει νὰ πεθάνουμε γιὰ τὴν Ἑλλάδα,
θεῖα εἶν' ἡ δάφνη! Μιὰ φορὰ κανεὶς πεθαίνει.

5

Ὅ,τι ἔγινε μπορεῖ νὰ ξαναγίνη, ἀδέρφια!
Στῶν πυρωμένων τούτων βράχων τὴ λαμπράδα
μὲ σάρκα θεῖα μπόρεσ' ὁ ἄνθρωπος νὰ ντύση
τὸ φωτερώτερο κι ἀπ' ὅλα τὰ ὄνειρά του.
Κ' ἡ χριστιανὴ ψυχὴ βουβὴ ἐκεῖ πέρα θὰ εἶναι;
Κ' ἐμεῖς ἐνὸς κορμοῦ ξερόκλαδα ἐκεῖ πέρα;
Κι ἂν πρέπει νὰ πεθάνουμε γιὰ τὴν Ἑλλάδα,
θεῖα εἶν' ἡ δάφνη! Μιὰ φορὰ κανεὶς πεθαίνει.

6

Τὸ Μαραθῶνιο πεζοδρόμιο ἀκολουθῶντας
κι ἂν πέσουμε, τὸ χρέος μας ἔχουμε κάμει!
Καὶ μὲ τὸ αἶμα τοῦ προγόνου μας Λεωνίδα
τὸ αἶμα μας, θριάμβων αἶμα, ταιριασμένο,
θὰ πορφυρώσῃ τὸν καρπὸ τὸν κοραλλένιο
καὶ τὸ σταφύλι τὸ κρεμάμενο στὸ κλῆμα.
Κι ἂν πρέπει νὰ πεθάνουμε γιὰ τὴν Ἑλλάδα
θεῖα εἶν' ἡ δάφνη! Μιὰ φορὰ κανεὶς πεθαίνει.

7

Τῆς Ἱστορίας μας φέγγουν τρεῖς χιλιάδες χρόνια.
Ὅρθοί! Καὶ πρόβαλε ἀπὸ τώρα τὸ παλάτι
στὸν τόπο ἐκεῖ πού λύθηκαν τὰ κακὰ μάγια,
κι ὁ Φοίνικας ξαναγεννιέται ἀπὸ τὴ στάχτη.
Στὶς ἀμμουδιὲς τῆς Μέκκας διῶξε το, ἦλιε,
τὸ μισοφέγγαρο μακριὰ ἀπ' τὸν οὐρανὸ μας...
Ἄν πρέπει νὰ πεθάνουμε γιὰ τὴν Ἑλλάδα,
θεῖα εἶν' ἡ δάφνη! Μιὰ φορὰ κανεὶς πεθαίνει.

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

μενεξεδένια : (μενεξεδένιος) χρώματος μώβ | ζανανιώνουν : (ζανανιώνω) ανακτῶ τὴ νιότη, τὶς δυνάμεις μου | *σαρακομένα* : (σαρακωμένος) φαγωμένος ἀπὸ τὸ σαράκι (ἐδῶ) κατεστραμμένος, ἐκφυλισμένος | *ἀγάλια ἀγάλια* : (ἐκφρ.) σιγά-σιγά | *κορφοβούνια* : (κορφοβούνη) κορυφὴ τοῦ βουνοῦ | *μακριάθε* : ἀπὸ μακριά | *ἀνάκρασμα* : μεγαλόφωνη ἀπεύθυνση | *σαλαμίνικος* : (σαλαμίνικος) μὲ καταγωγή ἀπὸ τὴν Σαλαμίνα | *λόγγο* : (λόγγος) βλ. καὶ *λόγκος*) περιοχὴ ἐνὸς βουνοῦ μὲ πυκνὴ χαμηλὴ βλάστηση | *ἀγνάντια* : ἀπέναντι | *ξέχειλη* : (ξέχειλος) αὐτὸς ποῦ ξεχειλίζει, γεμάτος ἕως τὸ στόμιο | *λαμπράδα* : λάμψη, λαμπρότητα | *φωτερότερο* : (φωτερώτερος) φωτεινότερος | *πορφυρώση* : (πορφυρώνω) ἐνδύω μὲ πορφύρα· βάφω κάτι κόκκινο

Τὸ ποίημα μεταφράστηκε ἀπὸ τὸν Κωστὴ Παλαμᾶ καὶ δημοσιεύθηκε στὴ συλλογὴ τοῦ *Ἡ Πολιτεία καὶ ἡ Μοναζιά* (1912).

τοῦ Προμηθέα τὰ σπλάχνα σκίζοντας ἓνα ὄρνιο : Σύμφωνα μὲ τὴν ἀρχαιοελληνικὴ μυθολογία, ὁ Προμηθέας τιμωρήθηκε ἀπὸ τοὺς θεοὺς, λόγφ τῆς κλοπῆς τῆς φωτιᾶς ἀπὸ τὸν Ἥφαιστο, μὲ τὸ νὰ ἀλυσοδοθεῖ σὲ ἓναν βράχο στὸν Καύκασο, ὅπου κάθε ἀπόγευμα ἓνας γύπας τὸν ἐπισκεπτόταν τρώγοντάς του τὸ ἦπαρ, τὸ ὁποῖο ξαναγεννιόταν ἀποβραδὶς προκειμένου νὰ ἐπαναληφθεῖ τὸ μαρτύριό του στὸ διηνεκές.

τῆς ἀρχαίας Πυθίας : Ἡ ἱέρεια Πυθία, μασώντας φύλλα δάφνης καὶ εἰσπνέοντας τὶς ἀναθυμιάσεις ἀπὸ μείγματα βοτάνων στὸ μαντεῖο τῶν Δελφῶν, ἔδινε προφητείες στοὺς καταφεύγοντες σὲ αὐτήν, πάντοτε διττὰ ἐρμηνεύσιμες.

Ἀπὸ τὴν Ἰδη / ὡς στῆς Νικαίας τὰ ἀκρογᾶλια : Ἀναφερόμενος στὴν ἔκταση τοῦ χώρου τοῦ ἑλληνισμοῦ, ὁ συγγραφέας μνημονεύει τὴν Ἰδη, βουνὸ στὴν Κρήτη καὶ μυθικὸ τόπο ἀνατροφῆς τοῦ Δία, καὶ τὴν Νίκαια, πιθανότατα αὐτὴ τῆς Βιθυνίας, σημαίνοντα τόπο τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας.

Κι ὁ Φοίνικας ξαναγεννιέται ἀπὸ τὴ στάχτη : Κατὰ τὴν παράδοση, τὸ μυθικὸ πτηνὸ φοίνικας ἔχει τὴν ιδιότητα τῆς αἰώνιας ἀναγέννησης ἀπὸ τὶς στάχτες του.

Στὶς ἀμμουδιὲς τῆς Μέκκας διῶξε το, ἦλιε, / τὸ μισοφέγγαρο μακριὰ ἀπ' τὸν οὐρανὸ μας : Ως μισοφέγγαρο ἐννοεῖται ἡ σημαία τῆς Τουρκίας μὲ τὴν ἡμισέληνο καὶ συνεκδοχικὰ ἡ μουσουλμανικὴ θρησκεία, τῆς ὁποίας ἀποτελεῖ σύμβολο, τὸ ὁποῖο ἐξορίζεται στὴν Μέκκα, ἱερὸ τόπο τῶν μουσουλμάνων. Ἀσφαλῶς, ἡ Μέκκα δὲν εἶναι παραθαλάσσια ἢ παρυδάτια πόλη, ἐπομένως ὡς «ἀμμουδιὲς» ἐννοοῦνται οἱ ἐρημικές, ἀμμώδεις περιοχὲς ποῦ τὴν περιβάλλουν.

Φρεντερικ Μιστρᾶλ (Frédéric Mistral: Μαϊγιάν, Προβηγκία, Γαλλία, 1830 – Μαϊγιάν, Προβηγκία, Γαλλία, 1914)

Γάλλος συγγραφέας, λεξικογράφος καὶ φιλόλογος. Πρωτοστάτησε στὴν προσπάθεια ἀναβίωσης τῆς γλώσσας τῆς ἐπαρχίας τῆς Προβηγκίας, καθὼς ἐπίσης καὶ στὴ συγκέντρωση καὶ ἀνάδειξη τῆς προβηγκιανῆς λογοτεχνίας καὶ παράδοσης. Τιμήθηκε μὲ τὸ βραβεῖο Νόμπελ. Ὑπῆρξε ἐνθερμος φιλέλληνας.

«Ὁ ἑλληνικὸς ὕμνος» [=Hymne pour la Grèce]

Πηγὴ: *Ἡ Ἑλλάδα στὴν Ξένη Ποίηση*, (ἐκλ.-ἐπιμ.: Γιώργος Ζ. Χριστοδουλίδης), Ἀθήνα, Παρασκήνιο, 2005, σσ. 111-112.

Φραντσέσκο Ντραγκομάνο

(Francesco Dragomano, χ.χ.)

Τοῖς ἐχθροῖς τῆς Ἑλλάδος κατὰ τὴν πτώσιν τοῦ Μεσολογγίου
(Ἐκ τῶν τοῦ Φραγκίσκου Δραγομάνου)

Ἐχθροὶ τῆς ἀληθοῦς θρησκείας, ἄπιστοι,
ἦλθε καιρός, σκιρτᾶτε·
Μουσουλμάνοι κατίσχυσαν, οἱ βάρβαροι
ἀνομιῶν ἐργάται.

Εἰς αἵματα χορτάσατε τὴν δίψαν σας
ἀτάραχοι καὶ κρύοι...
Πλὴν σπεύσατε τὸ βῆμα μὴ τὸ ἔδαφος
προλάβη καὶ τὰ πῖη.

Τοὺς στεναγμοὺς τῶν ἀδελφῶν ροχάλισμα
θανάτου καταπνίγει,
κ' ἡ χεὶρ σας, ὦ κακοῦργοι, μνήματ' ἄπειρα
Χριστιανῶν ἀνοίγει.

Ἐμπρὸς λοιπὸν ἀνοίξατε σπαράζοντα
τὰ σπλάγχνα τῶν μητέρων,
καὶ σφάζατε τ' ἀγέννητα κατ' ἔμπροσθεν
τῶν δυστυχῶν πατέρων.

Αἰδῆμονες παρθένοι, πείνης λείψανα,
μαχαιρωμένοι πίπτουν,
καὶ θνήσκουν αἱ μητέρες, πλὴν τὸν τράχηλον
εἰς τὸν ζυγὸν δὲν κύπτουν.

ὦ χριστομάχοι στιγματίαι, τρέμετε!
τὰ τάρταρα βοῖζουν,
καὶ μακρυνοὶ, τῆς Θείας δίκης πρόδρομοι,
οἱ κεραινοὶ συρίζουν.

Ἄν καπνίζουν αἱ πόλεις καὶ τὰ φρούρια
καὶ τ' ἅγια τεμένη,
ἂν θνήσκουν ὑπὲρ πίστεως μαχόμενοι
τοῦ μαρτυρίου στέφη,

καὶ Τοῦρκοι στυγεροί, καὶ Τοῦρκοι βάρβαροι
τ' ἄθῳα σφάζουν βρέφη.

Θέλει φραχθῆ μίαν ἡμέραν ἄλαλον
τὸ μιαρὸν σας στόμα,
θὰ φθάσουν αἱ κατάραι τῶν θυμάτων σας
εἰς τ' οὐρανοῦ τὸ δῶμα.

Τῆς Ἑλλάδος φωνή, φωνή τῆς πίστεως,
θ' ἀνυψωθῆ μεγάλη,
καὶ θὰ στεφθῆ με δάφνας πρὸς αἰσχύνην σας
ἢ τουρκομάχος πάλῃ.

Ἀράβων δούλων τὸν ζυγὸν δὲν δέχονται
τοῦ Ἰησοῦ ὀπλῖται.
Τὸ ξίφος ἤδη τῶν προγόνων ἄδουλον
εἰς χεῖρας των κινεῖται.

Χειροκροτεῖ ἡ Εὐρώπη σύμπασα
κ' ἡ γῆ τοῦ Βασιγικτῶνος,
καὶ πανταχόθεν ἀντηχεῖ, ὦ Ἕλληνες,
κατάραι τουρκοφόνος.

Καὶ τίς δὲν θέλει εὐσεβῶς τοῦ Σόλωνος
τὴν κόνιν νὰ τιμήσῃ;
Καὶ τίς τὸν τάφον τοῦ μεγάλου Κόνωνος
δὲν θέλει νὰ φιλήσῃ;

Τίς δὲν ποθεῖ νὰ ἴδῃ πάλιν σήμερον
ώραίας τὰς Ἀθήνας,
κ' ἐνδεδυμένας τὴν ἀρχαίαν δόξαν των
τὴν Σπάρτην, τὰς Μυκῆνας;

Τὴν γῆν τοῦ κλέους ἐρημώνουν σήμερον
καταστροφαὶ μεγάλαι,
ἀλλ' ἔπραξε τεράστια, κ' ἐγείρεται
ἡ δόξα τῆς ἡ πάλαι.

Ἡρωες ἤδη μὲ τὸ ξίφος ἤνοιξαν
αἵματωμένον δρόμον,
καὶ εἰς τὰ πλήθη τῶν ἐχθρῶν διέσπειραν
τὴν φρίκην καὶ τὸν τρόμον.

Ἐνῶ πυρὰ καταστροφῆς ἀδούλωτον
τὸ Μεσολόγγι καίει,
πυριγενεῖς ἀπὸ τὰ κρύα μνήματα
ἐγείρονται Τυρταῖοι.

Πᾶς τάφος εἰς τὴν γῆν αὐτὴν ἀνοίγεται,
καὶ στεναγμοὺς ἐκχύνει,
καὶ πλήττουν τὴν Εὐρώπην ἀτελεύτητοι
πένθους φωναὶ καὶ θρήνοι.

Εἰς γῆν χριστιανῶν σκιαὶ ἀπόκρυφοὶ
προκύπτουν τῶν Πλατῶνων,
καὶ ἄρωγὴν ἐπικαλοῦνται κλαίουσαι
ὑπὲρ τῶν ἀπογόνων.

Ὁ τουρκομάχος δὲ λαὸς ἀτρόμητος
τὸ μέτωπον προβάλλει,
καὶ κατὰ τῶν τυράννων συμπτυνώνεται
ἄρκτῳ ἀνεμοζάλη.

Ἑλλήνων τέκνα, χαίρετε τὰ ξίφη σας
θ' ἀστράψωσιν ἐν μάχῃ!
Θὰ ἔλθ' ἡμέρα εὐτυχῆς· οἱ βάρβαροι
ἄς τρέμουν χριστομάχοι.

σκιρτᾶτε : (σκιρτῶ) τινάζομαι | *σπαράζοντα* : (σπαράσσω < σπαράζω) τινάζω, σπάζω, ξεσκίζω | *αἰδήμονες* : (αἰδήμων) ὁ αισθανόμενος ντροπῇ | *πεινῆς* : (πεινή) πείνα | *πίπτουν* : (πίπτω) πέφτω | *τράχηλον* : (τράχηλος) λαιμός | *κύπτουν* : (κύπτω) σκύβω | *χριστομάχοι* : (χριστομάχος) αὐτὸς ποὺ μάχεται τὸν Χριστό, τὸν χριστιανισμό | *στιγματίαι* : (στιγματίας) στιγματισμένος | *βοῖζον* : (βοῖζω) βουίζω | *συρίζον* : (συρίζω) παράγω συριστικὸ ἦχο | *τέμνη* : (τέμενος) ναὸς | *στέφη* : (στέφος) στεφάνι | *στυγεροὶ* : (στυγερός) φοβερὸς, στυγνός | *μαρόν* : (μαρός) βρομερὸς, μολυσματικὸς | *αἰσχύνην* : (αἰσχύνη) ντροπῇ | *σύμπασα* : (σύμπας) ὀλόκληρος | *κόνιν* : (κόνις) σκόνη | *κλέους* : (κλέος) δόξα | *πάλοι* : ξανά | *πυριγενεῖς* : (πυριγενής) γεννημένος ἀπὸ πυρὰ | *ἄρκτῳ* : (ἄρκτωος) (ἐδῶ) ἀπὸ τὸν βορρᾶ

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

Στὴν ἔκδοση παρατίθεται ὑποσελίδια σημείωση, παραπομπὴ στὸ ὄνομα τοῦ Ἰταλοῦ συγγραφέα ὑπογεγραμμένη ἀπὸ τὸν σχολιαστὴ Γ.Π.:

(*) Ἡ ὄδη αὐτὴ ἐνὸς τῶν τέκνων τῆς καλῆς Ἰταλίας, τοῦ κ. Φραγκίσκου Δραγομάνου, μεταφρασθεῖσα ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ, εἶχε δημοσιευθῆ τῷ 1851. Τάσσεται δὲ μεταξύ τῶν ἀδημοσιευτῶν ἔργων αὐτοῦ, διότι καὶ εἰς ὀλίγα ἀντίτυπα εἶχε διαδοθῆ καὶ σήμερον κατέστη σπανιωτάτη.

Προσφέρω δὲ τοσοῦτω μᾶλλον ἀσμένως τὴν ὄδῃν αὐτὴν, καθ' ὅσον ἐγγράφεται δι' αὐτῆς νέον λυρικὸν μέτρον εἰς τὴν ἐθνικὴν ἡμῶν ποίησιν, τὴν ὁποίαν τοσοῦτον ἐπλούτησεν ἡ προνομιούχος εὐχέρεια τοῦ ποιητοῦ, δημιουργοῦσα τὰ πλέον ἐντεχνα καὶ γραφικὰ μέτρα ἢ μεταφέρουσα αὐτὰ ἐκ τῆς Ἰταλικῆς Μούσης.

Ἄλλ' ἡ ὄδη αὐτὴ ἔχει καὶ ἄλλο τι προνόμιον, προνόμιον ἀγάπης καὶ πόνου· διότι, ἂν ἀναλογισθῆ τις ὅτι καθ' ἣν ἐποχὴν, τῷ 1851, ἔγραφεν ὁ ποιητὴς τὸ στεφθὲν Μεσολόγγιον του, καθ' ἣν ἐποχὴν ἐσχεδιαγράφει τὴν *Τελευταίαν* ἀνέσπερον *Νύκτα* ἢ ἔχυνε τὰ πάθη του εἰς τὸ μελόδραμα τοῦ Καψάλη, καὶ ἡ ψυχὴ του προεδημιούργει, οὕτως εἰπεῖν, τῆς περιβλέπτου πόλεως τὴν ἐποποιῖαν – κατὰ τὴν αὐτὴν ἐποχὴν προσέφερεν ὁ ἀειμνηστος καὶ μεταφράσεις ὠδῶν ὑπὲρ τοῦ Μεσολογγίου· πρέπει νὰ κλαύσῃ τις ἐπὶ τῆς μνήμης αὐτοῦ τὴν ποίησιν καὶ φιλοπατρίαν, πρέπει νὰ θρηνήσῃ τὸ αἶσθημα καὶ τὸ Πνεῦμα; Ὡ, ἐὰν ἤμην, πολὺδακρυ φίλε, τέκνον καὶ ἐγὼ τοῦ Μεσολογγίου, ζῶντα ἤθελον σὲ πολιτογραφῆσαι εἰς χώραν τὴν ὁποίαν ὡς ποιητῆς καὶ στρατιώτης ἐλάτρευσες, θανόντα ἤθελον σὲ τιμῆσαι μὲ κενοτάφιον —παρὰ τὸ μνημα τοῦ Βότσαρη— διὰ νὰ τὸν ἐγείρῃς πρὸς νίκας —παρὰ τὸ χῶμα τοῦ Βύρωνος— διὰ ν' ἀκούηται διπλῆ μελωδία. (Γ. Π.)

Βασιγκτῶνος : Ὁ Τζῶρτζ Οὐάσινγκτον (George Washington, 1732-1799) ἦταν ὁ πρῶτος πρόεδρος τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν τῆς Ἀμερικής.

τοῦ Σόλωνος : Ὁ Σόλων ἦταν Ἕλληνας νομοθέτης, φιλόσοφος καὶ ποιητῆς, ὁ ὁποῖος εἰσηγήθηκε σημαντικὲς νομοθετικὲς μεταρρυθμίσεις γιὰ τὴν Ἀθήνα τοῦ βου αἰ. π.Χ.

τοῦ μεγάλου Κόνωνος : Ὁ Κόνων ἦταν Ἀθηναῖος στρατηγὸς ποῦ ἔζησε καὶ ἔδρασε κατὰ τὸν 5ο καὶ τὸν πρῶτιμο 4ο αἰ. π.Χ., πολεμώντας στὸν Πελοποννησιακὸ πόλεμο.

ἐγείρονται Τυρταῖοι : Ὁ Τυρταῖος ἦταν ἐλεγειακὸς ποιητῆς, γνωστὸς γιὰ τὰ πολεμικὰ καὶ πατριωτικὰ του ποιήματα, τὰ ὁποῖα λειτουργοῦσαν ὡς παιάνες γιὰ τοὺς στρατιῶτες στὰ πεδία τῶν μαχῶν.

Φραντσέσκο Ντραγομάνο (Francesco Dragomano)

Δὲν βρέθηκαν πληροφορίες γιὰ τὸν συγγραφέα.

«Τοῖς ἐχθροῖς τῆς Ἑλλάδος κατὰ τὴν πτώσιν τοῦ Μεσολογγίου (Ἐκ τῶν τοῦ Φραγκίσκου Δραγομάνου)»

Πηγὴ: Γεώργιος Ζαλοκώστας, *Ἔργα*, (πρόλ.-σημ.: Κώστας Καιροφύλας, συνεργ.: Γ. Ε. Ζαλοκώστας), Ἀθήνα, Βιβλ. Ἰωάννου Ν. Σιδέρη, χ.χ., σσ. 335-338.

Έρνστ Γκρόσσε

(Ernst Grosse, 1862-1927)

Ὁ γέροντας τῆς Σάμου

«Γ' ἀδέρφια μου δὲν ἐπέστρεψαν
ἀπὸ τὸν ἀγῶνα πρὶν ἀπὸ τριάντα χρόνια·
ὁ Ρήγγας, ὁ τιμημένος τραγουδιστής,
εἶπε πολλὰ γι' αὐτά.
Ἐπτὰ ἀπὸ τοὺς γιούς μου πολέμησαν
κάτω ἀπὸ τὶς σημαῖες τῆς ἐλευθερίας τῆς Ἑλλάδος,
τέσσερις βρῆκαν τὸν θάνατο
στὸ πεδίο τοῦ Τυργοβίστα·
καὶ τὸν μικρότερο τοῦ πασᾶ
ἢ μαύρη ἀπόφαση αἵματος με ἐκείνους τοὺς ἥρωες
τοῦ Ὑψηλάντη τὸν ἔστειλε κατόπιν,
ποὺ ἀπὸ ὅλους τοὺς ἄνδρες τῶν Ἑλλήνων
ὀνομάστηκε Ἱερὸς Λόχος.
Οἱ τρεῖς μας κόρες ἔχουν
δώσει μόνες τους τὴν ζωὴ στὸν θάνατο,
ὅταν με τόλμη ἐνάντια στοὺς μουσουλμάνους
με τὴν κοφτερὴ λεπίδα τοῦ σπαθιοῦ τους
ἀντιστάθηκαν, γιὰ τῶν ἀδερφῶν τους
τὰ πτώματα παίρνοντας αἱματηρὴ ἐκδίκηση
ποὺ ἦταν σὲ ἀριθμούς κατὰ τρεῖς καὶ τέσσερις φορὲς μεγαλύτερη·
καὶ ἀνηψιός μου εἶναι ὁ Γεωργάκης!».

Αὐτὰ λέει ὁ γέροντας. Τότε ἀκούγεται μουρμουρητὸ
ὑπόκωφα ἀπὸ τὴν κοντινὴ ἀγορὰ ἀντίκρου,
ἄλογα ποδοκροτοῦν, τουφεκιές πέφτουν,
καὶ ἀπὸ βογγητὰ καὶ στεναγμοὺς
γεμίζουν οἱ πλατεῖς δρόμοι.
Ψῆλὰ κουνώντας στὶς χοῦφτες
τὰ κυρτὰ Δαμασκητὰ σπαθιά,
ὀρμοῦν τὰ πλήθη τῶν γενιτσάρων
μέσα στὰ σπίτια, γυναῖκες, παιδιά,
μαζὶ με τοὺς γέροντες σφάζοντας·
ἀκόμα καὶ τὰ σκαλοπάτια τῆς Ἀγίας Τράπεζας

τὰ σκεπάζουν πτώματα. Ἀφουγκράσου! Ἦδη κροταλίζει
στὴν πόρτα, πολλὰ χτυπήματα συνεχῶς.

Τότε μὲ τὰ ἀσημένια του μαλλιά
ὁ γέροντας Νερουλὸς παίρνει τὰ ὅπλα
τῶν πατέρων του ἀπὸ τοὺς τοίχους,
καὶ ὁ ἐγγονὸς του, τολμηρὸς κυνηγός,
στὸν ὁποῖο ἔξοχα ταιριάζει τὸ κυνήγι,
γεμίζει τὸ ὄπλο, διψασμένος γιὰ φόνο,
γρήγορα μὲ διπλοπυροβολισμό καὶ βόλια·
ἀκόμα καὶ οἱ γυναῖκες μὲ θάρρος ἀρπάζουν
τὸ κοντάκι τοῦ ὅπλου, χωρὶς νὰ φοβηθοῦν
τὸν κεραυνό, ποὺ σβήνει μακριά,
τοῦ ὁποῖου προηγεῖται ἡ γρήγορη ἀστραπή.

Νά μία πυκνὴ βροχὴ ἀπὸ βόλια
σωριάζει ἓναν ἀπὸ τοὺς ἥρωες,
καὶ τὸν σβέλτο κυνηγό,
τὸν βρίσκει μία σφαῖρα, σχίζοντάς του τὴν καρδιά.
Ὅμως μὲ τὰ ἀσημένια του μαλλιά
ὁ γέροντας Νερουλὸς βλέπει τὶς κόρες,
βλέπει τὸν γενναῖο ἐγγονὸ νὰ πέφτουν,
βάζει τὶς σφαῖρες στὴν ζεστὴ
κάννη, ποὺ καπνίζει ἀπὸ τὶς ἑκατὸ τουφεκιές,
ρίχνει καὶ πετυχαίνει τὸν στόχο γιὰ τ' ἀδέρφια του,
πετυχαίνει γιὰ τοὺς ἑπτὰ γιούς του,
πετυχαίνει γιὰ τὶς ἡρωίδες κόρες του.
Καὶ ἤδη φεύγουν τῶν Γενιτσάρων
οἱ δειλὲς ὀρδές – Ἀλίμονο! Τότε βροντᾶ
καυτὸ ἀπὸ ἑκατὸ στόματα φωτιᾶς
τὸ γρήγορο μολύβι βρίσκει τὸν σκοπευτὴ,
καὶ μὲ τὰ ἀσημένια του μαλλιά
ὁ γέροντας Νερουλὸς πέφτει καταγῆς·
τὰ γειτονικὰ σπίτια, τὰ γειτονικὰ σοκάκια
στροβιλίζουν ψηλὰ μὲ κόκκινες φλόγες,
καὶ οἱ κάτοικοι τῆς πόλης καταφεύγουν
στὰ στενὰ πλοῖα ποὺ ἦταν στὸ λιμάνι.

Τότε μὲ τὰ ἀσημένια μαλλιά του
 ὁ γέροντας Νερουλὸς ὑψώνει ἀκόμα μία φορά
 τὰ μάτια πρὸς τὸν Θεό του,
 σηκώνει τὸν ἅγιο σταυρὸ ἀπὸ τὸ στῆθος
 στὰ χεῖλη· ἀφουγκράσου! Τότε σημαίνουν
 ὅλες οἱ καμπάνες! Πανδαιμόνιο ἀπὸ τυμπανοκρουσίες!
 Χαρούμενες φωνές! Καὶ τῶν Ἑλλήνων
 χαρούμενα τραγοῦδια νίκης ἤχοῦν.
 («ὦ Ἕλληνες, γενναῖοι ἄνδρες!
 Σάμος, ἐλεύθερη βραχῶδης ἀκτῆ!
 Στους ἐλεύθερους πατεράδες τῶν ἡρώων
 μεταβαίνω λοιπὸν ὡς ἥρωας!»).

πασᾶ : (πασᾶς) ὀθωμανικὸς διοικητικὸς τίτλος | *μουρμουρητό* : ἀκατανόητη σιγανόφωνη ὁμιλία | *ὑπόκωφα* : βαθιά, πνιχτά | *ἀντίκρυ* : ἀπέναντι | *ποδοκροτοῦν* : (ποδοκροτῶ) περπατῶ μὲ κρότο, παρελαύνω ἤχηρά | *κυρτά* : (κυρτός) καμπύλος | *δαμασκηνά* : (δαμασκηνός) σπαθὶ ἀπὸ χάλυβα Δαμασκοῦ | *ἀφουγκράσου* : (ἀφουγκράζομαι) ἀκούω προσεκτικά | *κροταλίζει* : (κροταλίζω) παράγω κρότο | *βόλια* : (βόλι) βλήμα πυροβόλου ὄπλου | *κοντάκι* : τὸ ὀπίσθιο τμήμα ἑνὸς τυφεκίου | *σβέλλτο* : (σβέλλτος) γρήγορος | *κάννη* : τὸ ἐμπρόσθιο τμήμα τοῦ ὄπλου | *ὀρδές* : (ὀρδή) ἄτακτο στρατιωτικὸ σῶμα | *μολύβι* : (ἐδῶ) μόλυβδος· (μεταφ.) σφαῖρα, βόλι, βλήμα | *καταγῆς* : πάνω στὴ γῆ, χάμω | *σοκάκια* : (σοκάκι) δρομάκι | *στροβιλίζουν* : (στροβιλίζω) περιστρέφω | *σημαίνουν* : (σημαίνω) (ἐδῶ) κτυπῶ, ἀντηχῶ | *πανδαιμόνιο* : κατάσταση χάους | *τυμπανοκρουσίες* : (τυμπανοκρουσία) χτύπημα τυμπάνου | *μεταβαίνω* : πηγαίνω, μεταφέρομαι

στὸ πεδίο τοῦ Τυρκοβίστα : Πρόκειται γιὰ τὴν πόλη Τυρκοβίστα τῆς σημερινῆς Ρουμανίας.

Ἱερὸς Λόχος : Ἀναφορὰ στὴ μάχη τοῦ Δραγατσάνιου στὰ 1821. Ἡ μάχη αὐτὴ ἔλαβε χώρα στὸ Δραγατσάνι τῆς Βλαχίας (σημερινὴ κεντρικὴ Ρουμανία) στὶς 19 Ἰουνίου τοῦ 1821. Τὰ δύο ἀντίπαλα στρατόπεδα ἦταν ἀπὸ τὴ μία οἱ στρατιωτικὲς δυνάμεις τῶν Φιλικῶν καὶ ὁ Ἱερὸς Λόχος, στρατιωτικὸ σῶμα ἰδρυθὲν ἀπὸ τὸν Ἀλέξανδρο Ὑψηλάντη καὶ ἀπαρτιζόμενο ἀπὸ νέους Ἕλληνες σπουδαστὲς τῶν Παραδουνάβιων Ἡγεμονιῶν, κτ ἀπὸ τὴν ἄλλη οἱ δυνάμεις τῆς Ὄθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας. Ἡ μάχη ἔληξε μὲ νίκη τῶν Ὄθωμανῶν καὶ σηματοδότησε τὸ τέλος τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας καὶ τῶν δράσεών της στὴν Μολδοβλαχία· παρὰ ταῦτα, ὑπῆρξε ἐνδεικτικὴ γιὰ τὸ ὅ,τι ἀκολούθησε ἀργότερα μὲ τὴν Ἑλληνικὴ Ἐπανάσταση στὴν ἡπειρωτικὴ Ἑλλάδα.

γενισάρων : Ἐπίλεκτοι στρατιῶτες τῆς Ὄθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας. Ἐν πρώτοις, τὸ σῶμα τῶν γενισάρων συγκροτήθηκε ἀπὸ παιδιὰ ὑπόδουλων χριστιανῶν, ἐνῶ ἀργότερα στρατολογούνταν σὲ αὐτὸ αἰχμάλωτοι καὶ Ὄθωμανοί. Διακρίνονταν γιὰ τὴ σκληρότητα καὶ τὴν ὑψηλὴς κατάρτιση ἐκπαίδευσή τους.

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

Έρνστ Γκρόσσε (Ernst Grosse: Στένταλ, Γερμανία, 1862 – Φράϊμπουργκ, Γερμανία, 1927)

Γερμανός έθνολόγος. Σπούδασε Φιλοσοφία και απέκτησε διδακτορικό δίπλωμα. Ασχολήθηκε με την επίτοπια έθνολογική έρευνα και επίσης ανέπτυξε ιδιαίτερο ενδιαφέρον για την Άπω Ανατολή. Διατύπωσε ποικίλες θεωρίες και συνέστησε αρκετές συλλογές έθνολογικού και λαογραφικού ενδιαφέροντος, φτάνοντας να θεωρηθεί ένας εκ των σημαντικότερων σύγχρονων έθνολόγων. Ταξίδεψε αρκετά κατά τη διάρκεια της ζωής του, πάντοτε σε συνάρτηση με τὸ έργο του.

«Ὁ γέροντας τῆς Σάμου» [=Der Greis auf Samos]

Πηγή: *Ὁ Γερμανόφωνος Φιλελληνισμὸς μέσα ἀπὸ τὴν Ποίηση*, τ. Γ', *Ποιήματα γιὰ τὶς Μάχες τῶν Ἑλλήνων στὸν Ἀγῶνα γιὰ τὴν Ἐλευθερία τους (1770, 1821-1827)*, Δίγλωσση ἔκδοση, (ἔκδ.-ἐπιμ.-εἰς.-μτφρ.-σχόλ.: Λάμπρος Ἡλ. Μυγδάλης-Ἀναστάσιος Χρ. Λῶλος), Θεσσαλονίκη, Κυρομάνος, 2004, σσ. 221-225.

Τζών Ντρίνκγουότερ

(John Drinkwater, 1882-1937)

Μεσολόγγι

19 Απριλίου 1824-1924

I

Ἄφοῦ εἶπε τὸ τραγοῦδι του μὲ τὴν παλιά του θλίψη
κι' ἀφοῦ ἡ φιλία σὰν ἀνθὸς κι' αὐτὴ εἶχε μαραθῆ
καὶ τῆς ἀγάπης πρῶϊμα ψυχράθησαν οἱ πόθοι,
μοναξιασμένος κι' ἄσκοπος, σὰν ὄνειρο βαθύ,
σὰν ἤπια κάθε τῆς ζωῆς ἀρμύρα, κάθε πίκρα,
τὴν ἄσωτη, στὴν ἀπληστη τοῦ ἔρωτα χηρεία,
κι' ἀφοῦ τὸ θέρος πέρασε σὰν ἔξωρο χειμῶνα,
αὐτὸς ζητῶντας λυτρωμὸν ὁ λυτρωτής, βαριά
ἀρματωμένος, στάθη ἐμπρὸς στὲς πύλες τῆς Ἑλλάδος,
καὶ φλόγα, πλοῦτη δίδοντας, τὴν δόξα του μαζί,
ἔμαθε πῶς νὰ μάχεται, πῶς τὴν τιμὴ νὰ σώζη
ποῦ ἐντὸς του ξύπνησε ξανὰ καὶ νὰ πεθάνη πάγη,
χιλιάκριβη στὰ τέλη της, αἰώνια γιὰ νὰ ζῆ
καὶ νὰ λαλιέται ἀτέλειωτα στὰ ἑλληνικὰ πελάγη.

II

Ἐκατὸ χρόνια πέρασαν, μὰ πάντα εἶναι κοντὰ μας
τὸ δεύτερο προσκύνημα κι' ἡ ὥρα του ἡ στερνὴ
κι' ἀκόμα βγαίνει ἕνας καημὸς βαθιὰ ἀπ' τὸ Μεσολόγγι
σὰν τὴν ὀδύνη τὴν παλιά, ποῦ ἡ Ἀττικὴ σκηνὴ
μὲ θεῖον οἶκτον ἐμπροστὰ σὲ πένθος τόσο θεῖο
νὰ στεφανώνη ἀξίωνε μὲ μέλη τραγικὰ
καὶ νὰ διαχύνῃ ἀγνότητα καὶ νὰ σκορπίζῃ λάμψι
στοὺς μύθους τοὺς ἀλλοτινοὺς, στὰ προτινὰ κακά.
Πῶς πάλι χρειαζόμεθα κ' ἐμεῖς οἱ τωρινοὶ
παρόμοιον ὄραμ' Ἀττικὸ γιὰ τόσο ὠραῖο τέλος!
ποῦ ὁ Μπαίρον ἀνέγκλητος στὸ τέλος νὰ φανῆ,
καὶ στὴν Ἑλλάδα ἀγαπητὸς καὶ στὴν Ἀγγλία κάτου
συχωρημένος καὶ χωρὶς κάθ' ἔχθρα ταπεινὴ
μὲ τὸν ἀγνὸν ἱπποτισμὸ τ' Ἀρόλδου τ' ἀθανάτου.

χηρεία : χηρεία | *ἔξωρο* : (ἔξωρος) ἄωρος, ἐκτὸς χρόνου | *πάγη* : (πάγω) πάω, πηγαίνω | *στερνή* : (στερνός) τελευταῖος | *προτινά* : (προτινός) πρότερος | *ἀνέγκλητος* : ὁ ἀδύνατος νὰ κατηγορηθεῖ

Τὸ ποίημα μεταφράστηκε ἀπὸ τὸν Σίμο Μενάρδο καὶ συνοδεύεται ἀπὸ ὑποσημείωση: «Ἀπαγγέλθηκε στὸ Μεσολόγγι στὶς 17-3-1924, στὶς γιορτὲς τῆς Ἑκατονταετηρίδας ἀπὸ τὸ θάνατο τοῦ Βύρωνα.»

τ' Ἀρόλδου τ' ἀθανάτου : Ἀναφορὰ στὸ ποίημα τοῦ Λόρδου Βύρωνα «Childe Harold's Pilgrimage», τὸ ὁποῖο δημοσιεύεται προοδευτικὰ ἀπὸ τὸ 1812-1818.

Τζὼν Ντρίνκγουῶτερ (John Drinkwater: Λέϋτονστόουν, Λονδίνο, Ἀγγλία, 1882 – Λονδίνο, Ἀγγλία, 1937)

Ἕλλησ ποιητὴς καὶ δραματοῦργος. Συνέθεσε πλῆθος δραμάτων, τὰ ὁποῖα τοῦ προσέφεραν φήμη καὶ ἀναγνώριση. Τὰ ποιητικὰ του ἔργα ἔρχονται ἀργότερα· πέραν τούτων, ἐπιδόθηκε καὶ στὴ λογοτεχνικὴ κριτικὴ.

«Μεσολόγγι (19 Ἀπριλίου 1824-1924)»

Πηγὴ: Τζὼν Ντράϊνκγουῶτερ, «Μεσολόγγι (19 Ἀπριλίου 1824-1924)», *Ἑλληνικὴ Δημιουργία* 77 (15 Ἀπριλίου 1951), σ. 319.

Θεόδωρος Βρυζάκης (1814/1819-1878), *Ἡ Ἐξοδος τοῦ Μεσολογγίου* (1853) | λάδι σὲ μουσαμά (169 x 127 ἐκ.), Ἐθνικὴ Πινακοθήκη – Μουσεῖο Ἀλεξάνδρου Σούτσου, Ἀθήνα.

ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΙΚΟ ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΚΟΣΜΗΜΑΤΩΝ

*Όπλα, ένδύματα και καθημερινά αντικείμενα
ἀγωνιστῶν, ιδεολόγων και πολιτικῶν τοῦ Εἰκοσιένα*

Ἡ ἀναφορὰ στὸν καθημερινὸ ἀτομικὸ κόσμο τῶν ἀνθρώπων τῆς Ἐπανάστασης τοῦ 1821, ξεκινώντας ἀπὸ ἐκεῖνον τῆς προσωπικῆς τους ἐξάρτησης (ὄπλα, ένδύματα, αντικείμενα) και φτάνοντας ὡς τὰ κανόνια και τὰ πλοῖα ποὺ χρησιμοποιήσαν κατὰ τὴν περίοδο τῆς Ἐθνεγερσίας για τὴν ἀπελευθέρωση τοῦ Τόπου ἀπὸ τὸν ὀθωμανικὸ ζυγὸ, μέσα ἀπὸ τις πολλὲς πληροφορίες ποὺ μᾶς παρέχει, μᾶς βοηθᾶ νὰ προσεγγίσουμε οὐσιαστικότερα τὸν ἴδιο τὸν ἀπελευθερωτικὸ Ἀγῶνα και τὸν τρόπο τῆς ζωῆς τῶν συντελεστῶν του. Ἐμμέσως, μᾶς πληροφορεῖ και για ὄλη τὴν τότε περιρρέουσα ἀτμόσφαιρα με τις ιδιαίτερες κοινωνικὲς συνθήκες ποὺ διαμόρφωναν οἱ διαρκῶς μετακινούμενες πολιτικὲς συμμαχίες και σχέσεις στὸ κρίσιμο γεωπολιτικὸ σταυροδρόμι Ἀνατολῆς και Δύσης, ὅπου αὐτοὶ οἱ ἀγωνιστὲς κατοικοῦσαν και δροῦσαν, σὲ συνδυασμὸ πάντα με τὴ συνάντηση μακραίωνων παραδόσεων τῆς καθημερινῆς ζωῆς με τις τεχνολογικὲς ἐξελίξεις τῆς ἐποχῆς.

Ἐπιπλέον, ὁ προσωπικὸς ὀπλισμὸς, ἡ ένδυμασία και τὰ ἀπαραίτητα χρηστικά αντικείμενα τῆς καθημερινῆς ζωῆς ένδὸς ἀγωνιστῆ ἀποτελοῦν ἀπὸ μόνα τους ἀξιόπρόσεκτα ἔργα λαϊκῆς τέχνης με τις ποικίλες παραλλαγὲς στὴν κατασκευὴ και τὴ διακόσμησή τους – παραλλαγὲς ποὺ ὀφείλονταν στὸ γεγονός ὅτι ἡ χρήση τους συνήθως κάλυπτε ἀρκετὲς γενιὲς πολεμιστῶν καθὼς πρόσθετε νέα διακοσμητικὰ στοιχεῖα κάθε φορὰ ἀνάλογα με τὸν ἐκάστοτε κάτοχό τους. Πολλὰ ἀπὸ τὰ ἐξαρτήματά τους ἦταν μπρούντζινα ἢ ἀσημένια, ἀνάλογα με τὴ θέση και τὸ ἀξίωμα τοῦ πολεμιστῆ μέσα στὸν κόσμο τῶν κλεφταρματολῶν. Ὡς πρὸς τὰ ὄπλα, ὑπάρχει ἡ ἄποψη ὅτι πολλὰ ἀπὸ τὰ διακοσμητικὰ στοιχεῖα τους ἀποτελοῦσαν τάματα τῶν ἀγωνιστῶν πρὸς αὐτά, ὅπως μᾶς πληροφορεῖ και τὸ σχετικὸ δημοτικὸ τραγούδι: «Ντουφέκι μου περήφανο, σπαθί μου παινεμένο / πολλὲς φορὲς με γλίτωσες, βόηθα και αὐτὴ τὴν ὄρα / νὰ σ' ἀσημώσω μάλαμα, νὰ σ' ἀσημώσω ἀσήμι».

Ἀρχικὰ οἱ ἀγωνιστὲς χρησιμοποιήσαν ὄπλα ποὺ εἶχαν κληρονομήσει ἀπὸ τὴν οἰκογένειά τους, στὴ συνέχεια ὄμως ἐφοδιάζονταν ἄλλοτε με τουρκικὰ κι ἄλλοτε με ξενόφερτα λάφυρα ἀπὸ τις μάχες. Ἐπομένως, τὰ διακοσμητικὰ στοιχεῖα τῶν ὀπλων προέρχονται ἀπὸ πολλὲς διαφορετικὲς γεωγραφικὲς περιοχὲς και ἱστορικὲς

περιόδους ξεκινώντας από την αρχαιότητα, τὸ Βυζάντιο —λόγου χάριν ἔχουμε λειπίδα σπάθης με ἀπόσπασμα *Ψαλμοῦ* τοῦ Δαυΐδ— καὶ τὴ λαϊκὴ παράδοση. Γι' αὐτὸ παρατηροῦμε πολὺ συχνὰ νὰ συνυπάρχουν ὁ φυτικός, ὁ ζωϊκὸς καὶ ὁ γεωμετρικὸς διάκοσμος τοῦ ἀνεικονικοῦ Ἰσλάμ, με χριστιανικὰ θρησκευτικὰ σύμβολα καὶ ἀρχαϊκὲς ἀποτροπαϊκὲς παραστάσεις (π.χ. δράκους). Αἰξίζει νὰ ποῦμε ὅτι σὲ ὅσα ὄπλα ἦταν λάφυρα οἱ διακοσμήσεις δὲν καταστρέφονταν, ἀλλὰ παρέμεναν ὡς τίτλος τιμῆς τοῦ νέου ιδιοκτήτη τους. Συνήθως, ἡ ἰδανικὴ ὄπλοσκευὴ περιελάμβανε ἓνα καριοφίλι, δύο πιστόλες καὶ ἓνα γαταγάνι πού στερεώνονταν πάνω στὸ σελάχι.

Σπάνια ἓνα πυροβόλο ὄπλο ἦταν ἀποκλειστικὰ φτιαγμένο στὴν Ἑλλάδα· συνήθως τὸ ξύλινο κοντάκι ἦταν ἐγχώριο, ἐνῶ ὁ μηχανισμὸς καὶ ἡ κάννη γίνονταν μεῖ εισαγωγή. Ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς ἴδιους τοὺς ἀγωνιστὲς τὴν κατασκευὴ ἔκαναν κρυφὰ καὶ ὀρισμένοι ἀπὸ τοὺς συντηρητὲς ὄπλων τῶν Ὀθωμανῶν, οἱ ὁποῖοι συναρμολογοῦσαν τὰ διάφορα κομμάτια τοῦ ὄπλου. Σὲ ἔγγραφο λ.χ. τοῦ 1837 διαβάζουμε ὅτι οἰκογένεια ὀπλοποιῶν στὴν Ἀθήνα κατὰ τὸ 1821 ἐργαζόταν *«ἀμισθὶ διὰ τὴν ἐπανάστασιν»*.

Ἐνα ὄπλο μαρτυροῦσε κάποτε ὄχι μόνον τὴν οἰκονομικὴ κατάσταση τοῦ κατόχου του, ἀλλὰ καὶ τὴν ἰδιαίτερη προσωπικότητά του: π.χ. ὁ Κολοκοτρώνης ἀρνήθηκε ἐπίμονα νὰ βάλει ὀποιαδήποτε φούντα στὸ σπαθὶ του μένοντας πιστὸς κατὰ γράμμα στοὺς στίχους τοῦ πολεμιστηρίου ἄσματος τοῦ Ρήγα: *«Κάλλιο γιὰ τὴν πατρίδα κανέναν νὰ χαθῆ, / ἢ νὰ κρεμάσῃ φούντα γιὰ ξένον στὸ σπαθί»*. Ὅσο γιὰ τὸν ἀνεφοδιασμὸ σὲ βόλια, πού συνήθως ἦταν μικροῦ διαμετρήματος γιὰ νὰ εἶναι ἐλαφριά, τὰ προμηθεύονταν ἀπὸ τὶς περιοχὲς τῆς Ἑλλάδας πού ἀσχολήθηκαν περισσότερο μετὰ τὰ πυρομαχικά, ὅπως ἦταν ἡ Ἡπειρος, τὰ Ἰγγραφα καὶ ἡ Στεμνίτσα μετὰ τὴ γειτονικὴ τῆς Δημητσάνα, οἱ μαπαρουτόμυλοι τῆς ὁποίας ἦταν τὸ βασικὸ ὄπλουργεῖο τοῦ Ἀγώνα.

Τὰ τριάντα λήμματα τοῦ παρόντος εἰκονογραφικοῦ παραρτήματος ἔχουν καταχωριστεῖ γιὰ εὐκολότερη ἀναζήτηση ἀλφαβητικὰ καὶ ὄχι μετὰ θεματολογικὸ ἐπιμερισμὸ.

Άγκυρα (με στύπο) | Η άγκυρα είναι από τα βασικότερα εξαρτήματα του πλοίου που σχετίζεται με τη σταθερότητα της θέσης του κατά την άγκυροβολία και με την ασφάλειά του. Τα νεώτερα ιστιοφόρα του 19ου αι. διέθεταν έως και πέντε άγκυρες για τις περιπτώσεις κακοκαιρίας, ενώ σε περίπτωση φθοράς τους είχαν κοντά στο κεντρικό κατάρτι του πλοίου μια μεγάλη άγκυρα που την έλεγαν «ιέρη» ή «σπεράντζα». Στις αρχές του 19ου αι., ο συνηθέστερος τύπος ήταν η σιδερένια άγκυρα με στύπο (οριζόντιος άξονας στο επάνω της μέρος). Το 1813 οι άγκυρες άποκοτούν τους καμπυλωτούς βραχιόνες που καταλήγουν στους όνυχες, ενώ από το 1821 κι έπειτα άρχισαν να κατασκευάζονται οι πρώτες άστυπες άγκυρες.

Βρίκι (Μπρίκι ή Πάρων) | Βρίκι ή μπρίκι ήταν η όνομασία παλαιότερου ιστιοφόρου δίστηλου (δικάταρτου) εμπορικού πλοίου. Το αντίστοιχο πολεμικό πλοίο του τύπου αυτού λέγεται πάρων. Τα μπρίκια λόγω των ναυτικών αρετών τους αγαπήθηκαν και προτιμήθηκαν από τους Έλληνες ναυτικούς κατά τη διάρκεια του Αγώνα. Ένας πρόσθετος λόγος ήταν η προεπαναστατική τους ύπηρεσία ως ήδη εξοπλισμένων με πυροβόλα εμπορικών πλοίων για τη συχνή αντιμετώπιση πειρατών. Συνήθως έφεραν δώδεκα με δεκαοκτώ πυροβόλα στο κατάστρωμα και διέθεταν πλήρωμα έως εκατό άνδρες.

Το βρίκιον «Άρης» (εικόνα): Ναυπηγήθηκε ως εμπορικό πλοίο στην Βενετία το 1807 και κατόπιν, λόγω της δράσης του, αναδείχθηκε σε ένα από τα πιό ένδοξα πλοία του Αγώνα. Κατά τη συνήθεια της εποχής σχετικά με τις ονοματοδοσίες των όπλων και των πλοίων πήρε το όνομα του θεού Άρη. Το 1819, το αγόρασε ο Ύδραϊος Αναστάσιος Τσαμαδός και όταν ξεκίνησε η Έθνεγερσία το εξόπλισε με δεκαέξι πυροβόλα και πλήρωμα ογδόντα-δύο ανδρών μετατρέποντάς το σε πολεμικό πλοίο. Ο Τσαμαδός με τον «Άρη» συμμετείχε σε όλες σχεδόν τις ναυτικές έκστρατείες και ναυμαχίες του ελληνικού στόλου ένταγμένος στην ύδραϊκή ναυτική μοίρα. Το 1825 ο «Άρης» διέσπασε την πολιορκία των τουρκοαιγυπτίων του Ίμπραϊμ και έφοδιασε τους πολιορκημένους στο Νεόκαστρο της Πύλου και ενώ ο Τσαμαδός σκοτώθηκε στην Σφακτηρία στην προσπάθειά του να συναντηθεί με όπλαρχηγούς του Αγώνα, ο «Άρης» ύστερα από πολύωρη συμπλοκή με τον έχθρο κατάφερε να βγει από τον όρμο του Νεοκάστρου στο άνοιχτο πέλαγος. Μετά τη λήξη του Αγώνα αγοράστηκε από την ελληνική κυβέρνηση και πήρε το όνομα «Αθηνά».

Γελέκι (ή μείντανογίλεκο) | Οι αγωνιστές πάνω από το λευκό και πάντα ξεκούμπωτο στο στήθος πουκάμισό τους φορούσαν το γελέκι που ήταν διακοσμημένο με χρυσά σιρίτια, κι από πάνω του τη φέρμελη με τις δυο σειρές άσημοκεντημένα μεγάλα κουμπιά. Μερικοί, και αργότερα όλοι, αντί για φέρμελη βάζανε το μείντάι. Η διαφορά τους ήταν ότι στη φέρμελη τα μανίκια φοριόντουσαν, ενώ στο μείντάι τα μανίκια ήταν ψεύτικα φοδραρισμένα με κόκκινο πανί και βρίσκονταν στις πλάτες πίσω σταυρωτά. Τα μείντανογίλεκα, όπως λέγανε το γελέκι ή το μείντάι, ήταν πάντα κεντημένα με χάρτσια μεταξένια πολύχρωμα και χρυσά τερτήρια, κορδόνια.

Γιαταγάνι | Τὸ γιαταγάνι ἦταν μακρὸ μαχαίρι ἢ κοντὸ σπαθί πού δὲν διέθετε προστατευτικὸ γιὰ τὸ χέρι στὸ σταυροδρόμι τῆς λεπίδας καὶ τῆς λαβῆς καὶ τὸ τοποθετοῦσαν στὸ σελάχι. Ἡ κόψη τῆς λεπίδας βρίσκεται στὴν κοίλη πλευρά, ὅπως στὴν περίπτωση τῆς ἀρχαίας κοπίδος ἢ φαλκάτας. Ἀνήκει στὰ ἀγγέμαχα ὅπλα, δηλαδή σ' ἐκεῖνα πού εἶναι εὐχρηστα στὶς μάχες σῶμα με σῶμα, καὶ εἶναι ἀπὸ ἐκεῖνα πού χρησιμοποιήθηκαν περισσότερο στὸν Ἀγῶνα. Τὸ χρησιμοποιοῦσαν κυρίως στὰ γιουρούσια, καθὼς καὶ γιὰ γρήγορες ἐπιθέσεις λόγω τοῦ μικροῦ βάρους καὶ τοῦ μικροῦ μεγέθους του σὲ σχέση με τὶς πάλες. Λόγω τοῦ ὅτι ἦταν σχετικὰ κοντὸ με γερὴ ἀτσάλινη λάμα περίπου μισοῦ μέτρου μποροῦσε νὰ κάνει καὶ σπαθισμό καὶ ξιφισμό. Τὰ πιὸ καλὰ γιαταγάνια ἦταν τῆς Δαμασκού, γνωστὰ μετὸ ὄνομα “δαμασκι” καὶ ἦταν τόσο γερὰ πού μποροῦσαν νὰ τρυπήσουν λαμαρίνα. Οἱ λάμες τους συχνὰ ἔφεραν χρυσὲς ἐνθετες ἐπιγραφές, συνήθως ψαλμοὺς ἀπὸ τὸ κοράνι καθὼς καὶ στοιχεῖα τοῦ κατασκευαστῆ καὶ τοῦ ιδιοκτῆτη τοῦ ὄπλου. Τὰ λίγα ἐλληνικὰ γιαταγάνια πού ἔχουμε με χρυσὲς ἐπιγραφές συνήθως ἔφεραν τὴν ἀρχὴ τοῦ 34ου *Ψαλμοῦ* τοῦ Δαυΐδ: *«Κύριε δίκασον τοὺς ἀδικούντάς με, καὶ πολέμησον τοὺς πολεμοῦντάς με»*. Οἱ θήκες τους ἦταν ξύλινες καὶ ἐπενδυμένες με μέταλλο (μπρουντζο, χρυσό, ἀσήμι), δέρμα καὶ βελουδο. Τὰ πιὸ πλούσια γιαταγάνια ἦταν διακοσμημένα με σαβάτι καὶ σκαλιστὰ ἐπίχρυστα τμήματα. Χαρακτηριστικὸ στοιχεῖο εἶναι ἡ λαβὴ τους πού συνήθως ἀπολήγει σὲ δύο “αὐτιά” σχήματος «Τ».

Καλαμάρι καὶ Μελανοδοχεῖο | Τὸ καλαμάρι ἦταν ἡ στενόμακρη θήκη ὅπου μέσα ἔβαζαν τὶς καλαμιδες γραφῆς, οἱ ὁποῖες προέρχονταν κυρίως ἀπὸ φτερὰ χήνας, καὶ τὸ κοπίδι μετὸ ὁποῖο ἔφτιαχναν τὶς μύτες τῶν φτερῶν. Τὸ μελανοδοχεῖο ἦταν μικρὸ σκεῦος ὅπου φύλαγαν τὴ μελάνη. Ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα καὶ μέχρι τὴν ἀνακάλυψη τῆς σύγχρονης πένας αὐτὰ τὰ δύο ἦταν τὰ ἀπαραίτητα ἐξαρτήματα ὄλων ὅσων γνώριζαν γραφῆ.

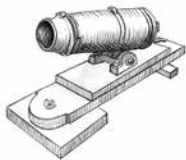

Κανόνι | Τὰ κανόνια ἀποτελοῦσαν βαρὺ ὄπλικὸ σύστημα τοῦ πυροβολικοῦ καὶ χρησιμοποιοῦσαν τὴ δύναμη τῆς ἐκτόνωσης τῶν ἀερίων πού παράγονταν ἀπὸ τὴν καύση τῆς πυρίτιδας γιὰ βολὴ ὀβιδῶν. Τὰ πρῶτα εὐρωπαϊκὰ κανόνια ἐμφανίστηκαν στὶς ἀρχές τοῦ 14ου αἰῶνα. Ἦταν λειόκαννα, ἐμπροσθογεμῆ καὶ χρησιμοποιοῦσαν μαύρη πυρίτιδα. Κατὰ τὸν 19ο αἰῶνα, χαρακτηρίζονταν ἀνάλογα μετὸ διαμέτρημα καὶ τὸ μήκος τοῦ σωλήνα τους: ἐπίσης, ἀνάλογα μετὴ τὴ χρήση τους χωρίζονταν σὲ κατηγορίες: (α) κάμπου, πεδινὰ πυροβόλα, (β) βουνίσια, ὀρειβατικὰ, (γ) κάστρων ἢ μετεριζιῶν, φρουριακὰ πυροβόλα, (δ) καρραβιῶν, ἐπινήϊα πυροβόλα, (ε) παλγεμέζια, τοπομαχικὰ πυροβόλα, (στ) χαβάνια, ὄλμοι. Κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ Ἀγῶνα, ἡ προμήθεια τῶν κανονιῶν γινόταν ἀπὸ τὰ κάστρα τοῦ Ναυπλίου καὶ τῆς Μονεμβασίας κατόπιν δωροδοκίας τῶν Τούρκων φρουράρχων ἢ σὰν λάφυρα ἀπὸ τὰ κάστρα πού εἶχαν ἐλευθερωθεῖ ἢ καὶ ἀπὸ ἀγορές σὲ εὐρωπαϊκὰ λιμάνια ὅπου πῆγαιναν τὰ ἐμπορικὰ πλοῖα γιὰ νὰ ξεφορτώσουν (Μάλτα, Τεργέστη, Μασσαλία κ.ά.). Γι' αὐτὸ στὰ ἐλληνικὰ πλοῖα ὑπῆρχε μεγάλη ἀνομοιογένεια ὡς πρὸς τὸν τύπο καὶ τὸ διαμέτρημα τῶν κανονιῶν. Τὸ μέγιστο βεληνεκές τους δὲν ὑπερέβαινε τὰ 1.800 μ., ἐνῶ τὸ δραστικὸ βεληνεκές τους ἦταν μεταξὺ 900 μ. ἕως 1.100 μ., ἀνάλογα μετὸ διαμέτρημα τοῦ κανονιοῦ.

Καριοφίλι | Όλα τα ντουφέκια, εκτός αυτών που κρατούσαν οι τακτικοί, τα ονόμαζαν καριοφίλια. Το καριοφίλι ήταν ελαφρύ, εμπροσθογεμές τουφέκι με κάννη επίμηκη, κυλινδρική, σιδερένια και στόχαστρο, ενώ το μέσο

βεληνεκές του ήταν 100 ή κατά άλλους 180 έως 200 μέτρα. Τη σκανδάλη περιέβαλλε πλατὺ ἔλασμα. Στὴ χειρολαβὴ τοῦ ὄπλου ὑπῆρχε κρίκος γιὰ τὸ λουρί. Τὸ ὄπλο αὐτὸ φτιάχτηκε καὶ χρησιμοποιήθηκε γιὰ πρώτη φορὰ στὴν Ἐπανάσταση τοῦ 1821 καὶ ἀποτελοῦσε ἓνα ἀπὸ τὰ σημαντικότερα ὄπλα τοῦ Ἀγώνα. Ἡ ὀνομασία του ἴσως προέρχεται ἀπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Βενετοῦ κατασκευαστῆ τοῦ Carlo Figlio. Τὰ ξεχωρίζανε σὲ εἶδη ἀνάλογα μὲ τὴν κάννη (λαμνί), τὶς φωτιές, τὸ μᾶκρος του καὶ τὰ πέντε ἕως ὀκτὼ ὀρειγάλκινα κοσμήματα (παφίλια), πὺν τὸ κρατοῦσανε δεμένο στὸ κοντάκι. Μνημονεύονται πολλοὶ τύποι καριοφιλίων: φιλύντρα, λαζαρίνα, μιλιόνι, νταλιάνι, παπὰ καριοφίλι, ψαλιδιᾶς, τρικιόνι, ἄρμουτι, γκιζαῖρη, ντάντσικα, σαρμᾶς, σαντέ, μάντζαρι κ.ἄ. Ἀκόμη, τὸ ἠπειρώτικο καριοφίλι τύπου τάφ, ὁ σισανές, βαρὺ ὄπλο μὲ ραβδώσεις πὺν τὸ βόλι του ἔσκαγε μέσα στὸ σῶμα τοῦ ἀντιπάλου, ἀραβικῆς ἢ τούρκικης προέλευσης, καὶ τὰ καριοφίλια μὲ τὴ «χελουουρά». Οἱ ἀγωνιστὲς ζοῦσαν ἔντονεσ στιγμὲς μαζί τους, τ' ἀγαποῦσαν τόσο πὺν τὰ βάφτιζαν καὶ μὲ ξεχωριστὸ ὄνομα. Ὁ Ἀθανάσιος Διάκος ἔλεγε «παπαδιὰ» τὸ δικὸ του, ὁ Καραϊσκάκης «Βασιλική», ὁ Δημ. Μακρῆς «Λιάρο» κ.λπ. Ἐνῶ καὶ πρόσωπα ἔπαιρναν προσωνοῦμι ἀπὸ ὀμοιότητά τους μὲ κάποιον ἀπὸ αὐτά, ὅπως ἡ ψηλὴ καὶ λυγερὸκορμη γυναῖκα τοῦ Γκούρα Ἀσήμου πὺν τὴν λέγαν «Νταλιάννα», ἀπὸ τὸ μακρὺκανον καριοφίλι τύπου νταλιάνι. Χαρακτηριστικὴ ἦταν καὶ ἡ σχετικὴ παροιμία «*γυναῖκα, ντουφέκι καὶ ἄλλογο δὲν δανεῖζεται*».

Καρονάδα | Βραχύκαννο ναυτικὸ κανόνι. Ἐφευρέθηκε ἀπὸ τὸν στρατηγὸ Robert Melville στὰ τέλη τοῦ 1770, λόγῳ τῆς ἀνάγκης τοῦ ναυτικοῦ γιὰ ἓνα κανόνι μὲ μεγάλο ὄγκο πυρὸς σὲ μικρὴ ἀπόσταση. Οἱ πρῶτες καρονάδες κατασκευάστηκαν ἀπὸ τὴν Carron Ironworks Comp πὺν βρισκόταν στὸ Carron τῆς Σκωτίας, ἀπ' ὅπου πῆραν καὶ τὸ ὄνομά τους, καὶ υἰοθετήθηκαν ἀπὸ τὸ ναυτικὸ στὰ 1779. Τὶς τοποθετοῦσαν στὸ ἀνώτερο κατὰστρωμα πάνω σὲ ξύλινα βάρη πὺν

εἶχαν δύο μόνο τροχοὺς μπροστὰ καὶ προκαλοῦσε σοβαρότατες ζημιές στὰ ἐχθρικὰ πλοῖα. Ἀποτελοῦσε βοηθητικὸ πυροβολικὸ γιὰ τὰ μεγαλύτερα πλοῖα, ἐνῶ ἦταν τὸ κυρίως πυροβολικὸ στὰ μικρότερα. Τὰ πλεονεκτήματα τῆς καρονάδας ἦταν ὅτι εἶχε τὸ 1/3 τοῦ βάρους τοῦ ἀντίστοιχου σὲ διαμέτρημα μακροῦ πυροβόλου, ἦταν κοντύτερη, τὸ σχῆμα τοῦ στομίου τῆς βοηθοῦσε στὸ γρήγορο γέμισμα, ἄρα εὐκολότερη στὴ χρῆση τῆς κατὰ τὴ μάχη, καὶ ἀπαιτοῦσε μόνο τρεῖς μὲ τέσσερες ἄνδρες γιὰ τὸν χειρισμὸ τῆς. Σὰν ελαφρύτερες κόστιζαν λιγότερο, καὶ μπορούσαν νὰ χρησιμοποιηθοῦν καὶ ἀπὸ μικρότερα σκάφη, ὅπως οἱ βαρκοκανονιέρες. Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ ἀπεικόνιση τῆς Μπουμπουλίνας μὲ τὴν καρονάδα τῆς στὴν πλῶρη μιᾶς τέτοιας βάρκας κατὰ τὴν πολιορκία τοῦ Ναυπλίου στὸν σχετικὸ πίνακα τοῦ Peter von Hess. Στὶς Σπέτσες συναντᾶμε καρονάδες στὸ κανονιστάσιο τῆς Ντάπιας, στὸ Μουσεῖο Σπετσῶν καὶ τὴν καρονάδα τῆς Μπουμπουλίνας στὴν εἴσοδο τοῦ παλιοῦ λιμεναρχείου.

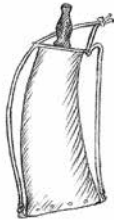
Κορβέτα | Οί κορβέτες ήταν γρήγορα κι ευέλικτα σκάφη, ενδιάμεσης κατηγορίας ανάμεσα σὲ φρεγάτες καὶ μπρίκια. Εἶχαν τρία κατάρτια καὶ ἰστιοφορία δρόμωνα ὅπως ἡ φρεγάτα, ἀλλὰ μικρότερο ἐκτόπισμα (περὶ τοὺς 800 τόνους) κι ἀσθενέστερο ὄπλισμό (18-26 πυροβόλα). Οἱ ναυτικοὶ τοῦ '21, συνεχίζοντας τὴν ἀρχαιοελληνικὴ παράδοση τοῦ ἀνθρωπόμορφου ἀκρόπρωρου, ἔδιναν στὰ καράβια τοὺς ὀνόματα θεῶν ἢ ἐπιφανῶν προσώπων τῆς ἀρχαιότητος, ὅπως Ἄρης, Σόλων, Θεμιστοκλῆς, Ἐπαμεινώνδας, κ.ἄ., καὶ τὰ στόλιζαν μὲ τὶς μορφές τους.

Μαχαίρι | Τὸ μικρὸ δίκικο μαχαίρι, ποὺ λεγόταν καὶ μπελ χατζάρι, πιανόταν στὴ μέση τοῦ πολεμιστῆ, στὴ δεξιὰ μεριὰ ἀπὸ τὸ λουρί τοῦ σελαχιοῦ. Κυρίως, τὸ χρησιμοποιοῦσαν οἱ Τούρκοι, καὶ κατοπιν ὅσοι Ἕλληνες τὸ ἀπέκτησαν ὡς λάφυρο. Ἀνήκει κι αὐτὸ στὰ ἀγγεμαχα ὄπλα. Συνήθως ἦταν φτιαγμένο ὅπως καὶ τὰ ἄλλα ἀπὸ ἀτσάλι κι ἦταν διακοσμημένο μὲ περίτεχνες παραστάσεις.

Μεδουλάρι | Μεδουλάρι λεγόταν ἡ μεταλλικὴ θήκη, ὅπου οἱ ἀγωνιστὲς τοποθετοῦσαν τὸ μεδούλι —ἀλοιφὴ φτιαγμένη ἀπὸ λίπος καὶ μυρωδικά— γιὰ τὸν καθαρισμὸ καὶ τὴν προστασία τῶν ὄπλων τους. Συνήθως ἦταν ἀσημένιο καὶ τὸ σχῆμα του ἦταν ἐπηρεασμένο ἀπὸ τὸ σχῆμα τῆς παλάσκας. Κρεμόταν ἀπὸ τὴ μέση μὲ λεπτὲς ἀλυσίδες καὶ στερεωνόταν στὸ σελάχι ἢ τὸ ζωνάρι, συνήθως στὴν ἀριστερὴ πλευρά. Μὲ τὸ ἴδιο ὕλικὸ ἄλειφαν καὶ τὰ μακριὰ μαλλιά τους γιὰ νὰ στέκουν καλοχτενισμένα καὶ νὰ γυαλίζουν.

Μπαρουτοθήκη | Ἡ μπαρουτοθήκη περιεῖχε πυρίτιδα, κοινῶς μπαρούτι, γιὰ νὰ φτιάχνουν οἱ πολεμιστὲς φυσέκια ἀλλὰ καὶ βόλια μὲ τὴν βοήθεια ἐιδικῆς μήτρας. Τὸ μπαρούτι φτιαγόταν ἀπὸ νίτρο, θεῖο καὶ κάρβουνο. Ἀπὸ τὸν 17ο αἰῶνα καὶ ὕστερα, στὶς περισσότερες πολεμικὲς ἀναμετρήσεις ποὺ ἐγίναν στὴν Ἑλλάδα, τὸ μπαρούτι ἦταν κυρίως παραγωγὴ Δημητσάνας, ὡστόσο, παρασκευαζόταν καὶ σὲ ἄλλες περιοχές, ὅπως στὴν Πάτρα, τὴν Ναύπακτο καὶ τὴν Θεσσαλονίκη. Πρὶν ὀργανωθοῦν καὶ λειτουργήσουν οἱ μπαρουτόμυλοι γιὰ τὸν ξεσηκωμό, οἱ Δημητσανῖτες παρασκεύαζαν πυρίτιδα μόνοι γιὰ τὶς ἀνάγκες τους μέσα σὲ οἰκιακὰ γουδιά. Οἱ δύο πρῶτοι μπαρουτόμυλοι, οἱ ὀνομαζόμενοι “δίδυμοι μύλοι τῶν Λαμπαρδαίων”, κατασκευάστηκαν καὶ λειτουργοῦσαν στὴν περιοχή τῆς Δημητσάνας ἀπὸ τὸ 1710, μὲ πρωτοβουλία τοῦ ἐθνομάρτυρα μητροπολίτη Ἀνανία Λαμπάρδη καὶ ἡ παραγωγὴ πυρίτιδας ἔφτανε κατὰ μέσο ὄρο τὰ ἑκατὸ κιλά ἡμερησίως. Στὶς ἀρχὲς ὁμοῦ τοῦ 19ου αἰῶνα οἱ ἔμποροι ἀδελφοὶ Σηλιωτόπουλοι ἀποφάσισαν νὰ

διαθέσουν όλη τους την περιουσία για τη δημιουργία υδροκίνητων μαπαρούτόμυλων στην περιοχή του Άϊ-Γιάννη με σκοπό την ενίσχυση του Αγώνα. Τότε οι δεκατέσσερεις μαπαρούτόμυλοι που κατασκευάστηκαν έδιναν τετρακόσια περίπου κιλά μαπαρούτης ήμερησίως. Έκτός από το μαπαρούτι για να γίνουν φυσέκια χρειαζόταν και χαρτί, το οποίο, έλλειψε άλλου μέσου, έβρισκαν οι αγωνιστές στα σπάνια βιβλία της ιστορικής βιβλιοθήκης της Δημητσάνας, αλλά και πολλών μοναστηριών, όπως αναφέρει στα *Απομνημονεύματά* του ο Κολοκοτρώνης.

Ντουλαμάς | Ο ντουλαμάς ή ντολαμάς, από το τουρκικό *dolama* (τύλιγμα), ήταν μάλλινος επενδύτης από μαύρη τσόχα, συχνά κεντημένος με χρυσοκλωστή, που έφτανε περίπου μέχρι το γόνατο και ήταν το πανωφόρι των αγωνιστών. Ήταν ανοιχτός μπροστά, έδενε με ζώνη και τα σπιλιά του (μανίκια), όταν υπήρχαν, ήταν ραμμένα μόνο στην ώμοπλάτη και έμεναν ανοιχτά στο υπόλοιπο μήκος τους, διακοσμημένα με κόκκινα σιρίτια και έσωτερικά με κόκκινη τσόχα. Κόκκινη ήταν και η φόδρα του. Υπήρχαν πάντως και οι μακριοί ντουλαμάδες που φορέθηκαν κυρίως στο παλάτι. Ακόμη και σήμερα οι άνδρες της Προεδρικής Φρουράς φορούν ντουλαμά, από χοντρή

μπλέ τσόχα τον χειμώνα και χρώματος χακί το καλοκαίρι. Το όμορφο δυναμικό σχήμα του ντουλαμά ένεπνευσε τον Παλαμά στα *Δεκαετράστιχά* του, που τον μνημονεύει στο ποίημα που αφιερώνει στον Καραϊσκάκη: «*Ο ντουλαμάς άπάνω του άλικος, πορφύρα / σκίηπτρο στο χέρι το βαρύ του άπελατίκι*», ενώ ο Σκαρίμπας στο πεζό του «*Ο καπετάν Γκρηξ*» γράφει «*Θά λαμποκόπαγαν στούς ντουλαμάδες οί πέντε άράδες τά κουμπία, οί έξη τά σιρίτια*» – αν και δεν ήταν όλοι οι ντουλαμάδες τόσο πλουμιστοί. Το αντίστοιχο γυναικείο πανωφόρι λεγόταν πιρπιρί. Ένδυματολογικά έμπνέει ακόμη και σήμερα και χρησιμοποιείται σε θεατρικές παραστάσεις.

Θόλος (ή Χαβάνι) | Πολύ μικρό κανόνι σε σχήμα γουδιού, με πολύ βραχύν μήκος σωλήνα. Λόγω του σχήματός του ονομαζόταν και χαβάνι, λεγόταν επίσης και μορτάρι ή μορτάγι (mortario) ή λουμπάρδα (lumbarda). Καμιά φορά, ανάλογα κι από το είδος του βλήματος που εκτόξευαν, οι όλμοι λέγονταν κουμπάραδες, βόμβες ή όβουζία.

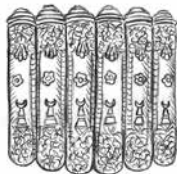
Τους χρησιμοποιούσαν όταν χρειάζονταν βολή με μεγάλη γωνία άνυψωσης και για αποστάσεις που δεν ξεπερνούσαν τα 800 μέτρα με καμπύλη τροχιά (έπισκεπτική βολή) έναντιον χαρακωμάτων, φρουριών ή πίσω από παραπετάσματα. Οι Έλληνες αγωνιστές ονόμαζαν τις βολές των όλμων κάθετο πυροβολισμό, σε αντίθεση με τον συνήθη όριζόντιο. Οι όλμοι χρησιμοποιήθηκαν αποκλειστικά και μόνο στη στεριά σε πολιορκίες φρουριών. Στη θάλασσα ήταν άχρηστοι λόγω του μικρού βεληνεκούς και της έπισκεπτικής βολής που δεν ήταν έφικτη σε πλοία. Στο Μουσείο Σπετσών φυλάσσεται ένας τέτοιος μικρός όλμος.

Όμματούαλια | Στις αρχές του 19ου αι. θά βρούμε, στα αστικά στρώματα πρωτίτως, μεγάλη ποικιλία διορθωτικών οπτικών βοηθημάτων, όπως φαίνεται και στη γνωστή λιθογραφία που εκτίθεται στο Μουσείο του Σάν Φρανσίσκο με τίτλο «Les Lunettes» του Louis-Léopold Boilly (1823), όπου εικονίζονται πέντε Γάλλοι άνδρες και γυναίκες να φορούν διαφορετικούς τύπους οπτικών εξαρτημάτων, όπως ένα γυαλι κουίζ, πτυσσόμενο λορνέτο, γυαλιά περούκας με πλευρικές ενώσεις, γυαλιά μύτης, κ.ά. Στόν κόσμο της Έλληνικής Έπανάστασης ήταν ένα όχι και τόσο ασυνήθιστο εξάρτημα τών λογίων ή τών γραμματικών, που σύντομα εμφανίστηκαν στα σώματα τών καπεταναίων ως πρόσωπα αναγκαία για την αλληλογραφία μεταξύ τους και με την εκάστοτε κεντρική διοίκηση. Όχι σπάνια, επίσης, άποτελοῦσαν σύμβολο σκόμματος για την τάξη τών λογίων ή καλαμαράδων από τούς αγωνιστές. Είναι γνωστό τὸ προσωνύμιο «τεσσαρομάτης» που ἔδωσε ὁ Καραϊσκάκης στόν πολιτικό διώκτη του Ἀλέξανδρο Μαυροκορδάτο για τὰ γυαλιά που φοροῦσε.

Πάλα | Πάλα λεγόταν τὸ κυρτό, πλατὺ σπαθί, με λεπίδα ἀπὸ ἐλαφρὸ ἀτσάλι, ἦταν μεγαλύτερο ἀπὸ τὸ γιαταγάνι και πιὸ δύσχρηστο. Ἀνήκει κι αὐτὸ στὰ ἀγχέμαχα ὅπλα, δηλαδή σ' ἐκεῖνα που εἶναι εὐχρηστα στις μάχες σώμα με σώμα. Ἦταν ἀπὸ τὰ πιὸ φονικά και μπορούσε νὰ κόψει καθέτως ἄνθρωπο στὰ δύο. Κρεμόταν στὸ ἀριστερὸ μέρος τῆς μέσης τοῦ ἀγωνιστῆ ἀπὸ μεταξωτὸ ζωνάρι ἢ με κορδόνια ἀπὸ τὴν ἀριστερὴ ὠμοπλάτη. Τὸ θηκάρι τῆς συχνὰ ἦταν ἀσημένιο και στολισμένο με ποικίλες παραστάσεις. Ὁ Γκούρας και ὁ Νικηταρᾶς τὴν εἶχαν δοξάσει με τὴ δύναμη και τὴν τέχνη με τὴν ὁποία τὴ χρησιμοποιοῦσαν. Στὸ Ἱστορικό και Ἐθνολογικό Μουσείο Πατρῶν φυλάσσεται ἡ ἀσημένια πάλα τοῦ Σουλιώτη ἀγωνιστῆ Χρίστου Φωτομάρα.

Παλάσκα | Οἱ παλάσκες ἦταν δερμάτινες ἢ μεταλλικὲς θήκες, μέσα στις ὁποῖες οἱ πολεμιστὲς τοποθετοῦσαν τὰ προετοιμασμένα —συνήθως ἀπὸ γυναῖκες και παιδιά— βόλια τους, τὶς λεγόμενες “χαρτουτρες” ἢ τὰ “φουσέκια”. Ἡ εὐρύτερη χρήση τῆς παλάσκας για στρατιωτικούς σκοποὺς διαπιστώνεται στὴν Εὐρώπη ἤδη ἀπὸ τὸν 14ο αἰῶνα. Κατὰ τὴν περίοδο τῆς Τουρκοκρατίας συναντοῦμε κυρίως μεταλλικὲς —που εἶχαν δανειστεῖ τὸ ἰδιόμορφο σχῆμα τους ἀπὸ τὶς ἀντίστοιχες εὐρωπαϊκὲς δερμάτινες τοῦ 18ου και τοῦ 19ου αἰ.— ἀλλὰ και ὕφασμάτινες χρυσοκεντημένες, ὅπως εἶναι αὐτὴ τοῦ Θεόδωρου Κολοκοτρώνη. Ἀποτελοῦσαν τὸ πιὸ διακοσμημένο στοιχεῖο τῆς ὀπλικῆς ἐξάρτυσης τῆς ἐποχῆς· οἱ διακοσμήσεις τους ἦταν ἀνάλογες με τὴ θέση και τὴν τάξη στὴν ὁποία ἀνήκε κάθε ἀγωνιστής, στὸ πλαίσιο τῆς κοινότητος τών κλεφταρματολῶν. Ὁ κάθε ἀγωνιστῆς εἶχε τουλάχιστον δύο δεμένες στὸ σελάχι του.

Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

Πέλεκυς (Τσεκούρι) | Ο πέλεκυς ανήκει επίσης στην κατηγορία των αγχέμαχων όπλων, είχε μακριά ξύλινη λαβή που κατέληγε σε μεταλλικό αίχμηρο πεπλατυσμένο άκρο παρόμοιο με το σημερινό τσεκούρι. Στα χρόνια της Ήπανάστασης του '21 είχε χάσει κάπως τὸν ἐνεργό του ρόλο καὶ εἶχε μετατραπεί περισσότερο σε σύμβολο ἐξουσίας τῶν ἀρχηγῶν. Πέλεκυ εἶχαν ὁ Κολοκοτρώνης, ὁ Καραϊσκάκης, οἱ Μαυρομυχαῖοι κ.ά.

Περικεφαλαία τοῦ Κολοκοτρώνη | Ἡ περικεφαλαία πού σόζεται στήν Παλαιά Βουλή εἶναι ἀγγλική, προέρχεται ἀπό τήν προεπαναστατική ἐποχή, ὅταν ὁ Κολοκοτρώνης βρισκόταν στήν ὑπηρεσία τῶν Ἄγγλων ὡς μαγκιόρος (ταγματάρχης) στήν Ζάκυνθο τὸ 1808, καὶ ἀποτελοῦσε ἐξάρτημα τῆς ἐπίσημης στολῆς του. Ὁ Γέρος τὴν εἶχε μαζί του ὡς ἐνθύμιο, ὄχι ὡς τεκμήριο ἐλληνικότητας. Τὴ φοροῦσε πολὺ σπάνια στίς ἐπίσημες στιγμές τῆς ζωῆς του, μαζί μὲ τὸν πλουμιστὸ θώρακά του. Συνήθως φοροῦσε ἓνα σκουφάκι, πού κάλυπτε τὸ ξυρισμένο μπροστινὸ τοῦ κεφαλιοῦ του, κατὰ τὴν τακτική τῶν Ἀρβανιτῶν πολεμιστῶν τῆς ἐποχῆς, ἐνῶ πίσω στὸν σβέρκο κάτω ἀπὸ τὸ σκουφάκι ξεχυνόταν ἡ μακριὰ γκρίζα χαιτή τῶν μαλλιῶν του. Τὸ 2002 κατὰ τὴ διάρκεια ἐργασιῶν συντήρησης τοῦ χυτευμένου ἑφιππου μπρούντζινου ἀνδριάντα πού ἔφτιαξε στὸ Παρίσι ὁ Τηνιακὸς γλύπτης Λάζαρος Σῶχος (1862-1911) καὶ δεσπόζει στήν ὁδὸ Σταδίου, ἀποκαλύφθηκε σκαλισμένη σὲ κρυφὸ σημεῖο κάτω ἀπὸ τὴν χυτευμένη περικεφαλαία ἢ σαρκαστική φράση τοῦ γλύπτη: «*Παρὰ τὴ θέλησιν τοῦ Σώχου, Κολοκοτρώνη μου, ζαναφόρεσε τὴν περικεφαλαία, Paris 1909*». Παρ' ὅλα αὐτά, ἡ εἰκόνα τοῦ Γέρου τοῦ Μωριά εἶναι ἀπολύτως ταυτισμένη μὲ τὴν περικεφαλαία κι ἔτσι ἀγαπήθηκε ἀπὸ τίς ἐπόμενες γενεὲς δημιουργώντας ταυτοχρόνως στὸ συλλογικὸ ὑποσυνείδητο τὴν αἴσθησι τοῦ ἱστορικοῦ βάθους.

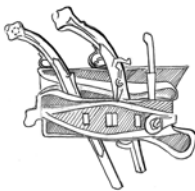

Πιστόλα (ἢ κουμπούρα ἢ ρόκα) | Ἡ πιστόλα ἦταν ἓνα κοντόκαννο ὄπλο, μήκους περίπου 58 ἐκ. μὲ βεληνεκὲς τριάντα ἕως τριάντα-πέντε μέτρων. Ὑπῆρχε ἡ μονόκαννη καὶ ἡ δίκαννη (ἢ διμούτσουνη). Τὴ χρησιμοποιοῦσαν μόνον ὅταν ὁ ἐχθρὸς ἦταν πολὺ κοντά. Συνήθως οἱ πιστόλες ἦταν τοποθετημένες στὸ σελάχι κατὰ ζεύγη καὶ εἶχαν ἀσημένια, ἐπίχρυση ἢ μπρούντζινη ἐπικάλυψη γιὰ διακόσμηση (ἀχηβάδες, φυτὰ) ἀλλὰ καὶ γιὰ προστασία ἀπὸ τὴ φθορά.

Ρολοῖ | Τὸ 1574 δημιουργεῖται τὸ πρῶτο γνωστὸ ρολοῖ τσέπης σὲ μπρούντζο καὶ ἔχει θρησκευτικὲς ἀπεικονίσεις τόσο στὸ μπροστινὸ ὅσο καὶ στὸ πίσω μέρος του. Ἀπὸ τίς ἀρχές τοῦ 18ου αἰ., ρολογια ἑλβετικῶν, γαλλικῶν καὶ ἀγγλικῶν οἴκων πέρασαν στήν ἀγορὰ τῆς Ὄθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας καὶ στὰ τέλη τοῦ 18ου αἰ. στήν

Κων/πολη υπήρχαν ήδη εκατόν-ογδόντα ώρολογοποιοί. Πώς φτάνουν όμως τὰ πολύτιμα δυτικά ρολόγια στὰ χέρια τῶν ἀνθρώπων τῆς Ἐπανάστασης; Για τὶς ἡγετικές μορφές τοῦ Ἀγώνα τὸ ρολοῖ (ἢ ώρα, ὅπως τὸ ἔλεγαν) ἦταν μετὰ τὰ ὅπλα τους ἀπὸ τὰ πλέον πολύτιμα προσωπικά τους ἀντικείμενα, ἦταν, ἐπίσης, ἀντικείμενα κύρους καὶ ἡ προσφορά τους ἀποτελοῦσε ιδιαίτερα τιμητικὸ δῶρο. Εἶναι χαρακτηριστικὸ ὅτι ὁ Ἰωάννης Καποδίστριας παρήγγειλε σὲ Ἐλβετὸ ὠρολογοποιὸ ρολόγια τσέπης προκειμένου νὰ τὰ δωρίσει σὲ ἐξέχουσες φυσιογνωμίες τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασης. Στὸ Ἐθνικὸ Ἱστορικὸ Μουσεῖο ἔχουν διασωθεῖ τὰ ρολόγια τῶν Θεόδωρου Κολοκοτρώνη, Πετρόμπεη Μαυρομιχάλη, Μάρκου Μπότσαρη, Κανέλλου Δεληγιάννη, Γιάννη Μακρυγιάννη, Ἰωάννη Καποδίστρια καὶ ἄλλων.

Σελάχι | Τὸ σελάχι ἦταν εἶδος πλατιάς ἀνδρικής ζώνης πού τὴ φοροῦσαν πάνω ἀπὸ τὴ φουστάνελα. Ἦταν ἡ δερμάτινη ἢ ἀπὸ κόκκινη —σπανιότερα μαύρη— τσόχα. Ὁ τρόπος δεσίματος ὅπως τυλιγόταν γύρω ἀπὸ τὴ μέση πρὸς τὴν ἀριστερὴ πλευρὰ δημιουργοῦσε τὶς θήκες ὅπου μέσα τους στερέωναν οἱ ἀγωνιστὲς τὶς πιστόλες καὶ τὰ σπαθιά τους. Τὸ σελάχι ἀποτελοῦσε ἀναπόσπαστο μέρος τῆς κύριας φορεσιᾶς καὶ εἶχε χρυσὰ κεντήματα συνήθως μὲ δράκοντες καὶ γοργόνες.

Τὸ δερμάτινο σελάχι χρησιμοποιήθηκε περισσότερο στὰ χρόνια τοῦ Ὅθωνα. Ἐκτὸς ἀπὸ τὰ ὅπλα, στὶς μέσα θήκες του φύλαγαν τὸ ἀσημένιο τάσι τους γιὰ τὸ νερό, τὸ ρολόγι τους, πού τὸ ἔλεγαν «ώρα», τὸ τσαγκαροσούβλι γιὰ νὰ μαλαώνουν τὰ τσαρούχια τους, κι ἂν γνώριζαν γραφὴ τὸ ἀσημένιο καλαμάρι. Σὲ κάποια ἄκρη του πάντα θὰ βρισκόταν καὶ τὸ ἀντίδοτο φάρμακο γιὰ τὰ δηλητήρια, τὸ παντσεχρί.

Σπάθη ἢ Σπάθα | Ἡ σπάθη ἀποτελοῦσε βασικὸ ὄπλο τῆς Ἐπανάστασης τοῦ 1821 καὶ ἡ χρῆση της ἔφτασε μέχρι τὸν Α΄ Παγκόσμιον Πόλεμο. Ἦταν κυρτὴ καὶ τὴν κρεμοῦσαν μὲ μεταξωτὰ κυλινδρικὰ κορδόνια ἀπὸ τὸν ὦμο ἢ τὴν στερέωναν στὴ ζώνη πού φοροῦσαν στὴ μέση τους. Ἡ λαβὴ τῆς σπάθης συνήθως ἐμοιαζε μὲ κεφάλι ἀγρίου δράκοντα μὲ λαμπερὰ πετράδια στὰ μάτια του. Τέλος, τὸ θηκάρι τῆς ἦταν στολισμένο μὲ ἐρπετὰ, λιοντάρια κ.ἄ. Ἦταν τὸ ἀγαπημένο ὄπλο τοῦ Μπουκουβάλα.

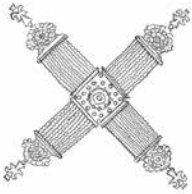

Τοπούζι | Τὸ τοπούζι ἦταν εἶδος στραταρχικῆς ράβδου Τούρκων ἀξιωματούχων, μήκους δύο πιθαμῶν. Ἡ μία του μεριά ἦταν περίπου σφαιρικὴ καὶ γεμάτη μὲ χυτὸ μολύβι γιὰ νὰ βαραίνει, ἐνῶ ἡ ἄλλη κατέληγε σὲ ἀγκαθωτὴ αἰχμὴ. Ἀπὸ παλιὰ τὸ χρησιμοποιοῦσαν οἱ πασάδες ὡς ὄργανο ἐξουσίας καὶ τιμωρίας, ὅταν δίκαιζαν. Ὅταν ἤθελαν νὰ τιμωρῆσουν κάποιον πού τὸ φταιξίμὸ του ἦταν ἐλαφρὺ, τὸν χτυποῦσαν στὸ κεφάλι μὲ τὸ στρογγυλεμένο ἄκρο ἀπὸ τὸ τοπούζι· ἂν τὸ ἀδίκημα ἦταν βαρὺ, τὸν τρυποῦσαν στὴν κοιλιὰ μὲ τὴν αἰχμὴ. Ἦταν ἓνα ἀκόμη ὄπλο τῶν ἀγωνιστῶν, ὅταν ἔπεφτε στὰ χέρια τους ὡς λάφυρο.

Τρομπόνι | Το τρομπόνι ήταν κοντόκαννο πυροβόλο όπλο με πλατιά κάννη και λειτουργούσε με μηχανισμό πυριτόλιθου που εξαπέλυε πολλά σφαιρίδια ταυτόχρονα. Διακοσμημένο με σταυροειδή άσημένα καρφάκια, το χρησιμοποιούσαν κυρίως οι ναυτικοί μέσα από τα πλοία τους ή οι στεριανοί στις πολιορκίες των φρουριών, όπου δηλαδή χρειαζόταν ή διασπορά πολλαπλών βλημάτων σε μικρή απόσταση και δεν ενδιέφερε ή ακριβής στόχευση.

Τσαπράζι | Τσαπράζι (ή τουσλούκι) είναι το κόσμημα που αποτελείται από σύμπλεγμα πολλών άλυσίδων σε μορφή ζωνών κάθετων μεταξύ τους, και η όνομασία του προέρχεται από την τουρκική λέξη *tsapraz* (σταυρωτός, διασταυρούμενος). Το φορούσαν άνδρες και γυναίκες και πιανόταν από τους ώμους μπροστά στο στήθος χιαστί. Τελικά ενσωματώθηκε στην ελληνική ανδρική εθνική φορεσιά ως ιδιαίτερο κόσμημα. Συνήθως ήταν άσημένο, σπανιότερα επίχρυσο με πλουμιστές ενώσεις από σαβάτι (μαύρο σμάλτο) και κατέληγε σε διακόσμηση με δικάφαλους αετούς και φυτικά σχέδια. Τα τσαπράζια ονομάζονταν και σαβατλίδικα επειδή τα περισσότερα ήταν ζωγραφισμένα με σαβάτι. Την περίοδο της Τουρκοκρατίας τσαπράζια συνήθως φορούσαν οι πολεμιστές, κυρίως οι Σουλιώτες, αλλά και οι Πόντιοι και οι Σαρακατσάνοι, και ήταν σύμβολα ήρωϊκής καταγωγής και πλούτου. Το πιο γνωστό από τα τσαπράζια ήταν το κουτσέκι, μια παραλλαγή του που είχε στο κέντρο του μια μεγάλη επιφάνεια με ζωγραφισμένο τον Άϊ-Γιώργη ή τον Άϊ-Δημήτρη. Συχνές αναφορές στα τσαπράζια θα συναντήσουμε στα δημοτικά μας τραγούδια όπως στο γνωστό «Του Κίτσου»: *«Τὸν Κίτσο τότε πιάσανε καὶ πᾶν νὰ τὸν κρεμάσουν, / χίλιοι τὸν πᾶν ἀπὸ μπροστὰ καὶ δυὸ χιλιάδες πίσω, / κι ὀλοζοπίσω πάγαινε νῆ δόλια του ἢ μαννούλα. / “Κίτσο μου, ποῦ εἶναι τάρματα, ποῦ τὰ ἔχεις τὰ τσαπράζια, / τίς πέντε ἀράδες τὰ κουμπιὰ τὰ φλωροκαπισμένα;...”*». Αλλά και στο ποίημα του Βάρναλη «Ο Τρελός»: *«Νά ἴστε γεροῖ, νά ἴστε καλὰ / μὲ τὰ τσαπράζια τὰ πολλὰ / καὶ τὰ μεγάλα ὀνόματα, / κοτζαμπασήδες ὄλοι πρώτης / καὶ μὲ τοὺς διάκους ὁ δεσπότης / — τζιλβέδες καὶ καμώματα!»*

Τσαρούχια | Το τσαρούχι ήταν ελαφρὺ δερμάτινο, χειροποίητο ανδρικό ή γυναικειό υπόδημα στά χρόνια της Ἐπανάστασης, χωρίς φούντα, τὸ ὁποῖο φορούσαν οἱ χωρικοὶ στὴν ἠπειρωτικὴ Ἑλλάδα ἀλλὰ καὶ σὲ ἄλλες ὄρεινὲς περιοχὲς τῶν Βαλκανίων καὶ τῆς Τουρκίας μέχρι καὶ τίς ἀρχὲς τοῦ 20οῦ αἰῶνα. Ἀρχικὰ, τὰ τσαρούχια λέγονταν «πίγγες», ἐνῶ ἡ σημερινὴ τους ὀνομασία ἴσως προέρχεται ἀπὸ τὸ τουρκικὸ «τσαρῖκ» (çarık). Ὑπάρχουν ὅμως καὶ στὴν Ἰταλία μυτερὰ υπόδηματα ποῦ ὀνομάζονται «chiochiera» («κιάκερα») ἢ «ciocia», κάτι ποῦ μᾶς ἐπιτρέπει νὰ πιθανολογήσουμε τὴν ἰταλικὴ καταγωγὴ τῆς ὀνομασίας. Τὰ κατασκεύαζαν ἀπὸ κατεργασμένο ἢ ἀκόμα καὶ ἀπὸ ἀκατέργαστο δέρμα καὶ ἀποτελοῦνταν συνήθως ἀπὸ τέσσερα τεμάχια: τὴν «πατωσιὰ» (ἢ σόλα), τὰ δύο πλάγια καὶ στὴν ἄκρη του τὴ «μύτη» σὲ διάφορες παραλλαγές, στὴν ἀρχὴ γυμνὴ καὶ γυρισμένη πρὸς τὰ πάνω κι ἀργότερα καλυμμένη μὲ πλούσια, μάλλι-

νη φούντα, ή οποία ήταν συνήθως μαύρη για τούς άνδρες και τις γυναίκες και πολύχρωμη για τὰ παιδιά. Λέγεται πώς κατά τις πολεμικές επιχειρήσεις έκρυβαν στις φούντες κοφτερά αντικείμενα τὰ όποια τραβούσαν απότομα και αιφνιδίαζαν τόν έχθρό. Τὰ τσαρούχια πού έχουν καθιερωθεί ως αναπόσπαστο στοιχείο τής φορεσιάς τής σημερινής Προεδρικής Φρουράς έχουν περίπου πενήντα καρφιά στό κάτω μέρος τους και ζυγίζουν περίπου τρία κιλά τò καθένα.

Φέσι | Τò φέσι ήταν ένα μικρό στρογγυλό και κοφτό σκέπασμα κεφαλής φτιαγμένο συνήθως από τσόχα, πού στη βάση του τò τύλιγαν με μαντηλοδεσιά. Ή μαντηλοδεσιά ήτανε τριών ειδών: μεταξωτό μαντήλι ή κασπαστή (πού τò είχαν μονάχα οί Αθηναίοι), τò χρυσοκέντητο πόσι (πού φορούσαν ό Νικηταράς, οί Μαυρομυχαλαίοι, ό Μακρυγιάννης και ένίοτε ό Γέρος του Μοριά) και ή άσπρη βαμβακερή πλουμιστή σεργέτα (όπως του Όδυσσέα Αντρούτσου και του Πανουργιά). Πολλοί από τούς αγωνιστές φορούσαν σκέτο μικρό κοφτό φέσι πού στην κορυφή του είχε λίγη φούντα. Τέτοιο συνήθιζε πάντα ό

Γκούρας και ό Κολοκοτρώνης. Άλλοι αγωνιστές φορούσαν μεγάλο τουρλωτό κόκκινο φέσι, όπως ό Καραϊσκάκης κι οί Πετμεζάδες, με επίσης μικρή φούντα στην κορυφή. Αργότερα στό χρόνια του Όθωνα φορούσαν φέσι με πολύ μακριά φούντα όπως τών Σουλιωτών, αυτός ό τύπος επικράτησε και στη στολή τής Προεδρικής Φρουράς σήμερα.

Φουστανέλα | Ή φουστανέλα ήταν παραδοσιακό ένδυμα τών άντρών τής ευρύτερης περιοχής τών Βαλκανίων πριν γίνει έμβληματικό στοιχείο τής ελληνικής φορεσιάς: ήταν ζωσμένη στη μέση και στερεωνόταν με δερμάτινη ή ύφασμάτινη λουρίδα. Υπάρχουν μελέτες πού αναφέρουν ότι μπορεί νά προέρχεται από τόν άρχαίο ελληνικό χιτώνα, επίσης σέ βυζαντινά όστρακα του 11ου αί. πού βρέθηκαν στην Κόρινθο σώζονται παραστάσεις πολεμιστών με παρόμοιο έν-

δυμα. Τò μήκος της διέφερε ανάλογα με τò άξίωμα και την ηλικία του αγωνιστή, για τούς καπεταναίους και τούς γέροντες ήταν μακριά μέχρι τò γόνατο κι ακόμα πιό κάτω, με πυκνές και πολλές πτυχές, πού τις όνόμαζαν δίπλες ή λαγκιόλια ή λόξεις. Στη σπάνια πλήρη της ανάπτυξη ή φουστανέλα είχε τετρακόσιες δίπλες —όσα και τὰ χρόνια τής σκλαβιάς— και για νά φτιαχτεί χρειαζόταν τριάντα μέτρα ύφασμα. Οί νεότεροι φορούσαν κοντή φουστανέλα ως τούς μηρούς: ελαφριά, με λιγότερες δίπλες. Στην Ρούμελη συνήθιζαν την κοντή με πολλές δίπλες —όπως είναι σήμερα τής ελληνικής Προεδρικής Φρουράς—, ένώ στον Μοριά συνήθιζαν τή μακριά κι όχι πολύ πυκνή. Πολλοί από τούς αγωνιστές απόφευγαν νά φορούν έσώροχο μιá πού τούς σκέπαζε τόσο καλά ή φουστανέλα τους: άλλωστε τή χρησιμοποιούσαν και για πολλές άλλες δουλειές: μ' αυτή σκούπιζαν τò πρόσωπο και τὰ χέρια τους, τò σουγιά και καμιά φορά τ' άρματά τους. Πολλά παλληκάρια για νά την κρατούν κάπως καθαρή την άλειφαν με ξίγκι.

Χαίρε, ό χαίρε, Έλευθεριά!

Χαρμπί | Το χαρμπί ή όβελός, όπως τον έλεγαν οι λόγιοι, ήταν ένα όπλο στρογγυλεμένο από όλες του τις πλευρές και είχε πολλαπλές χρήσεις. Συχνά τὸ τοποθετοῦσαν στὴν έξω θήκη τοῦ σελαχιοῦ. Όταν ήταν μέσα στη θήκη του, τὸ χρησιμοποιοῦσαν για νὰ γεμίζουν τὰ ὄπλα μὲ μπαρούτι και νὰ τροχίζουν τὰ σπαθιά, ἐνῶ όταν ήταν έξω ἀπὸ τὴ θήκη μετατρέποταν σὲ φονικὸ ὄπλο λόγω τοῦ κοφτεροῦ και μυτεροῦ σχήματός του (δίσκελο ἢ μονόσκελο). Όταν τύλιγαν μὲ πανὶ τὸ ἐσωτερικὸ σουβλί μποροῦσαν νὰ καθαρίζουν μὲ αὐτὸ ἐσωτερικὰ τὸ ὄπλο. Ἐπίσης, τὸ χρησιμοποιοῦσαν σὰν σουβλί για ψήσιμο και ὅταν τὸ μπροστινὸ του μέρος ήταν διχλωτὸ τὸ μεταχειρίζονταν σὰν πιρούνη ἢ ἀκόμα και για νὰ πιάνουν τὸ κάρβουνο ἀπὸ τὸ τσιμπούκι τους.

Βιβλιογραφικὴ σημείωση:

Τὸ πληροφοριακὸ ὄλυκὸ τοῦ παρόντος «Εἰκονογραφικὸ Παραρτήματος», ἀντλήθηκε στὸ μεγαλύτερο μέρος του ἀπὸ ποικίλες διαδικτυακὲς πηγές, ἀφοῦ προηγουμένως διασταυρώθηκε ὡς πρὸς τὴν ἐγκυρότητα και τὴν ἀξιοπιστία του. Ἐδῶ μνημονεύονται ὀνομαστικῶς οἱ σημαντικότερες ἀπὸ αὐτές: Ἐθνικὸ Ἱστορικὸ Μουσεῖο | Ἀκαδημία Ἱστορικῶν Εὐρωπαϊκῶν Πολεμικῶν Τεχνῶν | Θέματα Ἑλληνικῆς Ἱστορίας | Ἀρχεῖον Πολιτισμοῦ | Delving into History | Διαδραστικὰ Σχολικὰ Βιβλία | Militaire | Academic | Αρχαιολογία | Ὅψεις και ἀπόψεις στὶς Σπέτσες | Ἀβέρωφ. Διαδικτυακὸ Θωρηκτὸ | iefimerida | Παιδαγωγικὸ Ἰνστιτούτο | Πύλη για τὴν Ἑλληνικὴ Γλῶσσα.

Ἐπιμέλεια: ΗΡΩ ΝΙΚΟΠΟΥΛΟΥ

Νέα Σμύρνη, 30.10.2020

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΑΝΘΟΛΟΓΟΥΜΕΝΩΝ ΠΟΙΗΤΩΝ

ΕΛΛΗΝΕΣ ΠΟΙΗΤΕΣ

Άγγουλές, Φώτης, 500 Άγνωστος (1835), 264-265 Άγνωστος (1875), 433-434 Άγνωστος (1899), 469-470 Αθάνας, Γεώργιος, 461-462 Αλεξοπούλου, Στέλλα, 637-638 Αλκαίος, Θεόδωρος, 81-92 Ανδρικοπούλου, Νέλλη, 512 Αντωνάτος, Νίκος, 558-559 Αντωνιάδης, Αντώνιος Ι., 266-271 Αργυρόπουλος, Μιχαήλ, 409 Βαγενάς, Νάσος, 610-611 Βαλαωρίτης, Αριστοτέλης, 222-242 Βαρβέρης, Γιάννης, 681-683 Βάρναλης, Κώστας, 440-442 Βαφόπουλος, Γεώργιος Θ., 481 Βελεστινλής, Ρήγας, 65-71 Βέλτσος, Γιώργος, 606 Βουγιούκας, Αριστείδης, 536-538 Βυζάντιος, Αλέξανδρος, 312-313 Βώκος, Γεράσιμος Θ., 414-415 Γαλάτης, Τάσος, 560-568 Γιονάς, Στέφανος, 684-686 Γκιμοσούλης, Κωστής, 704-707 Γκόλφης, Ρήγας, 454-458 Γκόρπας, Θωμάς, 555-556 Γκρής, Ηλίας, 666-667 Γουζέλης, Δημήτριος, 72-77 Δάλκος, Κωνσταντίνος Ι., 596-597 Δασκαλόπουλος, Δημήτρης, 590-591 Δημητριάδης, Δημήτρης, 607-609	Δημοτική Ποίηση, 31-64 Δροσίνης, Γεώργιος, 374-379 Δρωσσο, Δημήτριος, 175-176 Έγγονόπουλος, Νίκος, 485-486 Έλύτης, Όδυσσέας, 501-504 Έμπειρικός, Ανδρέας, 474-476 Ζαλοκώστας, Γεώργιος, 152-174 Ζαφειρίου, Λεύκιος, 639-640 Ζῶτος, Άπόστολος, 641-643 Καββαδίας, Νίκος, 498-499 Καλαθάκης, Περικλής, 351-361 Κάλβος, Ανδρέας, 105-121 Καλογερόπουλος, Άγγελος, 699-700 Καλοκύρης, Δημήτρης, 644-645 Καμπάς, Νίκος Γ., 373 Καμπουράκη, Αντωνούσσα, 101-104 Καμπούρογλου(ς), Ιωάννης, 362-371 Καραγεωργίου, Τασούλα, 678-680 Καραντώνης, Γιώργος, 622-624 Καρασούτσα, Ιωάννης, 243-250 Καραχάλιος, Κώστας, 505-508 Καρούζος, Νίκος, 525 Καρύδης, Σοφοκλής Κ., 256-263 Καρυωτάκης, Κώστας Γ., 465-466 Κάσσο, Βαγγέλης, 687-688 Κατακουζηνός, Αλέξανδρος, 251-255 Κατής, Στέφανος, 671-675 Κατσαλίδας, Νίκος, 650-652 Κατσιγιάννης, Χρίστος Ε., 545-546 Κεντρωτής, Γιώργος, 694-698 Κορνέτη, Έλσα, 720

- Κοσμόπουλος, Δημήτρης, 716-718
 Κοτζιούλας, Γιώργος, 487
 Κότσιρας, Γιώργης, 509-511
 Κουμουνδουράκης, Δ.Α., 380-386
 Κούσουλας, Λουκάς, 539-540
 Κουτσόγερας, Γιάννης, 482-483
 Κριναΐος, Παῦλος, 477-479
 Κρυστάλλης, Κώστας, 416-422
 Κωσταβάρας, Θανάσης, 526-530
 Λαγγουρέλη, Μαρία, 598-602
 Λασσάνης, Γεώργιος, 122-126
 Λεβέντης, Νίκος, 625-628
 Λελέκος, Μιχαήλ Σ., 207-209
 Λεοντάρης, Βύρων, 551-552
 Λιβεριάδης, Θέμης, 592
 Λιοντάκης, Χριστόφορος, 612
 Λοϊζίδης, Βάκης, 719
 Μαλακάσης, Μιλτιάδης, 423-426
 Μανουσάκης, Γιώργης, 553-554
 Μαρκόπουλος, Γιώργος, 663-664
 Μαρκόπουλος, Θανάσης Ε., 665
 Μαρτζώκης, Στέφανος, 372
 Μαρτινέλλης, Γεώργιος, 272-279
 Ματσούκας, Σπυρίδων Ι., 427-430
 Μαυροειδή-Παπαδάκη, Σοφία, 467-468
 Μιχαηλίδης, Βασίλης, 314-321
 Μάρτας, Τριαντάφυλλος, 405-408
 Μπασιάκος, Θόδωρος, 715
 Μπλάνας, Γιώργος, 701-703
 Μπούμη-Παπᾶ, Ρίτα, 484
 Μυρτιώτισσα, 449-453
 Νικολαΐδης, Αριστοτέλης, 522-524
 Νιρβάνας, Παῦλος, 410-413
 Ξανθόπουλος, Λευτέρης, 613-614
 Ξηρός, Θάνος Κ., 603
 Όρφανίδης, Θεόδωρος Γ., 217-221
 Παλαμᾶς, Κωστής, 387-404
 Πάλλης, Αλέξανδρος, 330-331
 Παλούκης, Δημήτρης, 713-714
 Παπαθανασόπουλος, Θανάσης Ν., 569-583
 Παπατσώνης, Τάκης Κ., 463-464
 Παράσχος, Άχιλλεύς, 288-311
 Παρθένης, Άγγελος, 557
 Παταπίου, Νάσα, 676-677
 Πατίλης, Γιάννης, 629-636
 Παυλοστάθης, Τάκης, 617-618
 Πιστικός, Δημήτρης, 646-647
 Πλακωτάρη, Αλεξάνδρα, 480
 Πορφύρης, Τάσος, 547-548
 Ποταμίτης, Δημήτρης, 615-616
 Πρατικάκης, Μανώλης, 604-605
 Προβελέγγιος, Αριστομένης, 322-329
 Ρίζος Νερουλός, Ίακωβάκης, 78-80
 Ρίζος Ραγκαβής, Αλέξανδρος, 202-206
 Ρίτσος, Γιάννης, 488-497
 Ριτσώνης, Κώστας, 619-621
 Ρουμелиωτάκης, Χρίστος, 584-587
 Σακελλίου, Λιάνα, 689-691
 Σαράκης, Σωτήρης, 653-662
 Σερούϊος Κεϊός, Γεώργιος, 93-95
 Σεφέρης, Γιώργος, 471-473
 Σημηριώτης, Άγγελος Θ., 431-432
 Σιδέρης, Τάκης, 541-544
 Σιδηρᾶ, Αγγελική, 588-589
 Σικελιανός, Άγγελος, 443-448
 Σκιαθᾶς, Άντώνης Δ., 708-712
 Σκίπης, Σωτήρης, 435-439
 Σκόκκος, Κωνσταντίνος Φ., 344-345
 Σολωμός, Διονύσιος, 127-142
 Σουρῆς, Γεώργιος, 332-343
 Σούτσος, Αλέξανδρος, 147-151
 Σούτσος, Παναγιώτης, 177-201
 Στρατουδάκης, Έμμανουήλ Κ., 346-350
 Συνοδινός, Παναγιώτης Σ., 280-287
 Τερτσέτης, Γεώργιος, 143-146
 Τζανετάκης, Γιάννης, 692-693
 Τζούρας/-ᾶς, Βασίλειος, 513-521
 Τριαρίδης Θανάσης, 721
 Τσopanᾶκος, Παναγιώτης, 96-100
 Τυπάλδος, Ίούλιος, 210-216
 Φιλύρας, Ρῶμος, 459-460
 Φωκᾶς, Νίκος, 531-535
 Χαραλαμπίδης, Κυριάκος, 593-595
 Χειλαδάκης, Νίκος, 668-670
 Χριστιανόπουλος, Ντίνος, 549-550
 Χρονᾶς, Γιώργος, 648-649
 Ψαρρᾶς, Χάρης, 722

ΞΕΝΟΙ ΠΟΙΗΤΕΣ

- Άγνωστος (1827), 918-921
 Άγνωστος (1828), 922-926
 Βενεβίτινοφ, Ντιμίτρι, (Венеvίτιнов),
 907-910
 (φόν) Γκαίτε, Γιόχαν Βόλφγκανγκ ([von]
 Goethe), 725-726
 Γκλίνκα, Φούντορ, (Глiнка), 775-779
 Γκριγκόριεφ, Βασίλι, (Григорьев), 903-904
 Γκρόσσε, Έρνστ, (Grosse), 934-937
 Καπνίστ, Βασίλι, (Капнист), 727-732
 Κατένιν, Πάβελ, (Катенин), 798-803
 Κήτς, Τζών, (Keats), 842-843
 Κιούχελμπέκερ, Βίλχελμ, (Кюхельбекер),
 861-869
 Κοζλόφ, Ίβάν, (Козлов), 751-757
 Λέμπερτ, Άμπραχαμ, (Lembert), 736-743
 Λόρδος Βύρων, (Lord Byron), 792-797
 Λουάθες, Χοακίν Λορένθο, (Luaces), 914-
 917
 Λουδοβίκος Α΄ της Βαυαρίας, (Ludwig I),
 780-791
 Μιστράλ, Φρεντερίκ, (Mistral), 927-929
 (ντέ) Μπερανζέ, Πιέρ-Ζάν, ([de] Béranger),
 761-763
 Μπόρκ, Κρίστιαν, (Bork), 840-841
 Μπούμπε, Άντολφ Άουγκουστ, (Bube),
 891-893
 Μπράντ, Τέοντορ, (Brand), 859-860
 Μπρούν, Φριντερίκε, (Brun), 733-735
 Μύλλερ, Βίλχελμ, (Müller), 825-839
 Μύλλερ, Μετούζαλεμ, (Müller), 744-746
 Ντελαβίνιε, Κάζιμυρ, (Delavigne), 817-821
 Ντραγομάνο, Φραντσέσκο, (Dragomano),
 931-933
 Ντρίνγκουϊτερ, Τζών, (Drinkwater), 938-
 939
 Νύρνμπεργκερ, Γιόζεφ Έμιλ, (Nürnbergger),
 758-760
 Ούγκώ, Βίκτωρ, (Hugo), 894-902
 Πούσκιν, Αλιεξάντρ, (Пушкин), 873-875
 Ραγέφσκι, Βλάντιμιρ, (Раевский), 844-850
 Ρέλλσταμπ, Λούντβιχ, (Rellstab), 878-880
 Ριλέγεφ, Καντράτι, (Рылеев), 851-854
 Ρίχτερ, Λούντβιχ, (Richter), 905-906
 (φόν) Σαμισσό, Άντελμπερτ, ([von]
 Chamisso), 764-774
 Σάντερς, Ντάνιελ, (Sanders), 911
 Σέλλεϋ, Πέρσυ Μπύς, (Shelley), 804-816
 Σομόφ, Αριέστ, (Сомов), 822-824
 Στήγκλιτς, Χάινριχ, (Stieglitz), 884-890
 Στοϋκερτ, Λούντβιχ Κάρλ, (Stuckert), 855-
 858
 Τουμάνσκι, Βασίλι, (Туманский), 881-883
 (φόν) Φάλλερσλέμπεν, Χόφφμαν, ([von]
 Fallersleben), 871-872
 (φόν) Χέλβιχ, Αμάλιε, ([von] Helvig), 747-
 750

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Πρόλογος τοῦ Προέδρου Διοικητικοῦ Συμβουλίου τῆς Τράπεζας Πειραιῶς (Γ. Χαντζηνικολάου)	9
Πρόλογος τοῦ Διευθύνοντος Συμβούλου τῆς Τράπεζας Πειραιῶς (Χ. Μεγάλου)	11
Πρόλογος τοῦ Προέδρου τοῦ Ἰδρύματος Τάκης Σινόπουλος (Ξ. Μαϊντᾶς)	13
Πρόλογος τῶν ἀνθολόγων (Θ. Γαλανάκης & Μ. Κουμῆς)	19
Σημείωμα τοῦ ἐπιμελητῆ (Θ. Γαλανάκης)	20
Εὐχαριστίες	27

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΟΙΗΣΗ

Δημοτικὴ Ποίηση	31
XVIIb. Ὁ Ζῆδρος., 31 XIV. Ὁ Γιάνης Σταθάς., 32 XXIV. Ὁ κλέφτης., 33 CXXXV. Τὰ ὄπλα τοῦ κλέφτου., 34 CLIII. Ὁ ἀποχαιρετισμὸς τοῦ κλέφτου., 35 15. Ἡ αἰχμαλωσία., 36 XXXV. Ὁ Ἀνδροῦτσος., 36 52. Οἱ Ἀνδροῦσσοι., 37 LIV. Ὁ Στέργιος., 38 CCVI. Ἡ Μόσχω., 39 CCVII. Ὁ Λάμπρος Τζαβέλας., 40 CCXIV. Ἡ Δέσπω., 41 LXXVIII. Ὁ Νικοτσάρας., 43 16. Ὁ Καζαβέρνης., 44 C. Ὁ Κατσαντώνης., 45 54. Ἡ μετανάστασις τῶν Παργίων., 46 19. Θάνατος τοῦ Κατσκοϊάννη., 47 CCXXXIV. Ὁ Διάκος., 48 CCXXXVII. Ὁ Κιαμιλ μπέης., 50 CCXXXIX. Τὸ Ἀνάπλι., 51 66. Ὁ Νικηταρᾶς., 53 CCXLIX. Μάρκος Μπότσα- ρης., 53 57. Ὁ θάνατος τοῦ Μάρκου Βότσαρι., 55 Ναυμαχία εἰς τὸ στενὸν τῆς Σάμου., 55 CCLV. Τὸ Μισολόγγι., 56 CCLVIII. Τὸ Μισολόγγι., 57 CCLXVI. Ὁ Καραϊσκάκης., 58 58. Ὁ θάνατος τοῦ Καραϊσκάκου., 59 Τραγῳδίον τοῦ Κο- λοκοτρώνη., 60	
Ρήγας Βελεστινλῆς (1757-1798)	65
Θούριος, ἦτοι ὄρμητικὸς Πατριωτικὸς Ὕμνος πρῶτος, εἰς τὸν ἦχον <i>ΜΙΑ</i> <i>ΠΡΟΣΤΑΓΗ ΜΕΓΑΛΗ</i> , 65 Ἡ Ἑλλὰς πρὸς τὰ τέκνα της, 68 Ἄσμα Πολεμιστή- ριον, 70	
Δημήτριος Γουζέλης (1774-1843)	72
<i>Σάλπισμα πολεμιστήριον</i> , 72	

Τακωβάκης Ρίζος Νερουλός (1778-1849)	78
Εἰς Ψαρραίους., 78	
Θεόδωρος Ἀλκαῖος (1780-1833/4)	81
<i>Θάνατος τοῦ Μάρκου Μπότσαρη. Τραγωδία εἰς πράξεις τρεῖς</i> , 81 <i>Τὰ Ψαρά.</i> , 87	
Γεώργιος Σερούτος Κεῖος (1783-1849)	93
Τῆ σεπτῆ σκιᾷ τοῦ μεγαλωνύμου καὶ μεγαλοδόξου Μεσολογγίου, 93 <i>Ἐδὴ εἰς τὴν Μεσολογγίου φρουράν...</i> , 94	
Παναγιώτης Τσοπανᾶκος (1789-1825)	96
Ἡ Ἐταιρία ἢ Ὁ αἰοιδίμος Ἀλέξανδρος Ὑψηλάντης., 96 <i>Οἱ προδότες Θεόδωρος καὶ Σάββας.</i> , 96 <i>Οἱ ὄπλαρχηγοὶ Στάϊκος Σταϊκόπουλος καὶ Γιατρᾶκος ἢ Ὁ ἀποκλεισμός τοῦ Ναυπλίου.</i> , 97 <i>Ἡ μάχη τῶν Δολιανῶν, ἢ Ὁ στρατηγὸς Νικηταράς.</i> , 98 <i>Ἡ περιβόητος μάχη τοῦ Λάλα.</i> , 99	
Ἄντωνούσα Καμπουράκη (1790-1875)	101
Ἡ Ἐξοδος τοῦ Μεσολογγίου, 101	
Ἄνδρέας Κάλβος (1792-1869)	105
Εἰς τὸν Ἱερὸν Λόχον. [IV], 105 Εἰς Χῖον. [VI], 106 Ὁ Ὠκεανός. [X], 110 <i>Τὰ Ἡφαίστια.</i> [XIII], 113 Εἰς Σάμον. [XIV], 117 Ὁ βωμὸς τῆς πατρίδος. [XX], 120	
Γεώργιος Λασσάνης (1793-1870)	122
<i>Ἑλλάς</i> , 122	
Διονύσιος Σολωμός (1798-1857)	127
Ἕγνος εἰς τὴν Ἐλευθερίαν, 127 Εἰς τὸν θάνατον τοῦ Λόρδ Μπάιρον. <i>Ποίημα Λυρικό</i> , 134 <i>Οἱ Ἐλεύθεροι Πολιορκημένοι</i> , 138 <i>Ἡ καταστροφή τῶν Ψαρῶν</i> , 141	
Γεώργιος Τερτσέτης (1800-1874)	143
Ἡ Καταστροφή τῶν Ψαρῶν (Κατὰ μίμησιν τῶν τοῦ Τυρταίου), 143 Ὁ Ἰμπραῖμης καὶ ὁ Κιουταχῆς (ἱστορικό), 144	
Ἀλέξανδρος Σουττος (1803-1863)	147
Τὸ ὄνειρόν μου, ἢ Ὁ εἰς Δραγατσάνι θυσιασθεῖς ἱερὸς λόγος., 147 Ὁ Περιπλανώμενος, 148	
Γεώργιος Ζαλοκώστας (1805-1858)	152
Ἁ Βότσαρης, 152 Ὁ Πρωτομάρτυς Ρήγας, 153 <i>Κλείσοβα</i> , 154 <i>Ἡ μάχη τοῦ Σοβολάκου κατὰ τὸ 1822</i> , 164 <i>Τὸ Μεσολόγγιον</i> , 168 <i>Τὸ Χάνι τῆς Γραβιάς (6 Μαΐου 1821)</i> , 170	
Δημήτριος Δρῶσσοι (1806-1877)	175
Εἰς τὸ Μισσολόγγιον. <i>Ἐδὴ.</i> , 175	
Παναγιώτης Σουττος (1806-1868)	177
<i>Ἄσματα Πολεμιστήρια</i> , Ἄσμα 1. Πρὸς τοὺς Μωραΐτας., 177 <i>Ἄσματα Πολεμιστήρια</i> , Ἄσμα 6. εἰς τὴν ἰωνικὴν φάλαγγα., 180 <i>Διθύραμβος εἰς τὴν εικοστὴν πέμπτην Μαρτίου.</i> , 182 <i>Αἱ σκιαὶ τοῦ Δημητρίου Σούττου καὶ Δρακούλη τοῦ ἰθακησίου.</i> , 187 <i>Ἡ σκιά τοῦ Γεωργίου Ὀλυμπίου.</i> , 187 <i>Ἡ σκιά τοῦ Κυριακούλη.</i> , 188 <i>Ἡ</i>	

σκιά τοῦ Ἡλία Μαυρομιχάλη., 188 Ἡ σκιά τοῦ Ἀναστασίου Τσαμαδοῦ., 189 Οἱ Ἕλληνες τοῦ ἀγῶνος, 190 Τὸ ὄνειρον τῆς Ἐπαναστάσεώς μας., 192 Ὁ Γεώργιος Καραϊσκάκης. Λυρικὸν δρᾶμα εἰς τρεῖς πράξεις μετὰ χορῶν., 194	
Ἀλέξανδρος Ρίζος Ραγκαβῆς (1809-1892)	202
Τὸ δεῖπνον τῶν κλεφτῶν, 202 Χορὸς πολεμιστῶν (Ἐκ τῆς Παραμονῆς), 204 Εἰς Δημήτριον Σοῦτσον μετὰ τοῦ Ἱεροῦ Λόχου, 205	
Μιχαὴλ Σ. Λελέκος (1811-1895;)	207
Ἡ ἐν Πύλῳ ναυμαχία, 207 Ὁ Σουλτάνος, 208	
Ἰούλιος Τυπάλδος (1814-1883)	210
Ὁ θάνατος., 210 Ῥοδὴ στὸν πατριάρχη Γρηγόριον, 211 146. Ἡ καταδίκη τοῦ κλέφτου., 215	
Θεόδωρος Γ. Ὀρφανίδης (1817-1886)	217
Ὁ πρωτομάρτυς Ρήγας καὶ ἡ Ἑλληνικὴ Ἐπανάστασις. Ποίημα. Διὰ τὴν 25 Μαρτίου ἡμέραν ἐπέτειον αὐτῆς, 217	
Ἀριστοτέλης Βαλαωρίτης (1824-1879)	222
<i>Ἀθανάσης Διάκος</i> , 222 <i>Ὁ ἀνδριάς τοῦ ἀοιδίμου Γρηγορίου τοῦ Ε΄ Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως</i> , 236	
Ἰωάννης Καρασούτσας (1824-1873)	243
Ἡ πρὸς τοὺς εὐεργέτας τῆς Ἑλλάδος εὐγνωμοσύνη μας, ἢ Ὁ σοφὸς Ἀδαμάντιος Κοραῆς., 243 Ὁ γέρον ἐκονοπώλης ἢ Αἰ ἀναμνήσεις τοῦ ἔθνικοῦ ἀγῶνος μας, 244 Ὁ Σκενδέρβης., 247 Στροφαὶ εἰς τὴν ἐλευθερίαν, 248	
Ἀλέξανδρος Κατακουζηνός (1824-1892)	251
Ὁ Πατριάρχης Γρηγόριος, 251	
Σοφοκλῆς Κ. Καρύδης (1832-1893)	256
Ἀποχαιρετισμός., 256 Ὁ θάνατος τοῦ ἀγωνιστοῦ., 260	
Ἄγνωστος (χ.χ.)	264
Ῥοδὴ, ἡ ἀκροστιχὶς τῆς ὁποίας λέγει Ἀθάνατε Α. Μιαούλη!, 264	
Ἀντώνιος Ἰω. Ἀντωνιάδης (1836-1905)	266
<i>Ὁ Καλαματιανὸς Παναγιώτης ἤτοι Ἡ Ἐπανάστασις τοῦ 1821 ἐν Μεσσηνίᾳ</i> , 266	
Γεώργιος Μαρτινέλης (1836-1896)	272
<i>Εἰς τὸν θάνατον τοῦ Κανάρη</i> , Ῥοδὴ, 272 13. Ὀδυσσεύς Ἀνδρούτσου, 274 19. Τὸ τάγμα τῶν Φιλελλήνων, 275 21. Ἡ Μπουμπουλίνα, 275 22. Λάζαρος Κουντουριώτης, 276 27. Τὸ πλοῖον «Ἄρης» εἰς τὸν λιμένα τῆς Σφακτηρίας, 277 30. Ὁ Καραϊσκάκης, 278 32. Οἱ ἄγνωστοι ἥρωες, 278	
Παναγιώτης Σ. Συνοδινός (1836-1914)	280
Ἑλλάς καὶ Ρωσσία. Ποιητικὸν Ἄλμα, 280 Σ' ἐσκάσανε Κανάρη. Αὐτοσχέδιον ἐλεγεῖον, 281 Ἡ ὀστεομαντεία, 283	
Ἀχιλλεὺς Παράσχος (1838-1895)	288
Ὁ δερβίσης (<i>Παράδοσις</i>), 288 Ἀνταπόδοσις, 290 Ὁ γερο-Δράκος, 295 Ἡ φουστα-	

νέλλα, 297 Πρὸς τὸν στρατηγὸν Καλλέργην, 298 Ὁ δίσκος τοῦ γέρου ἀγωνιστοῦ, 299 Ἐλεγεῖον ἐπὶ τῷ μνημοσύνῳ τοῦ στρατάρχου Θεόδωρου Γρίβα, 301 Ἐλεγεῖον ἐπὶ τοῦ τάφου τοῦ στρατηγοῦ Μακρυγιάννη, 304 Ἡ ἑλληνικὴ σημαία, 308	
Ἀλέξανδρος Σ. Βυζάντιος (1841-1898)	312
Πρὸς τὸν Κανάρην, 312	
Βασίλης Μιχαηλίδης (1849-1917)	314
Ἡ 9η Ἰουλίου τοῦ 1821 ἐν Λευκωσίᾳ (Κύπρου), 314	
Ἀριστομένης Προβελέγγιος (1850-1936)	322
Εἰς τὸν Λόρδον Βύρωνα, 322 Τὰ δυὸ λάβαρα, 327	
Ἀλέξανδρος Πάλλης (1851-1935)	330
Κανάρης, 330 Μεσολογγίτης, 330	
Γεώργιος Σουρῆς (1852-1919)	332
Γιορτὲς στὸ Χάνι τῆς Γραβιάς, 332 Ὁ Φασουλῆς στὸν Ρήγα Φεραῖο, 333 Μὲ τὴν εὐκαιρία τῆς ἐθνικῆς ἐορτῆς, 338 Πρόγραμμα κομητάτου – πανελληνικοτάτου, 341 Στὸ θάνατο τοῦ Γλάδστωνος, 342	
Κωνσταντῖνος Φ. Σκόκος (1854-1929)	344
Πρὸς τὸν Κανάρην, 344	
Ἐμμανουὴλ Κ. Στρατουδάκης (1854-1883)	346
Ὁ στρατιώτης τοῦ Μεσολογγιοῦ, 346	
Περικλῆς Καλαθάκης (χ.χ.)	351
Ὁ ἥρωας Κανάρης, 351 Ὡδὴ εἰς τὴν ἀνακομιδὴν τῶν λειψάνων τοῦ ἀπαγχονισθέντος πατριάρχου Γρηγορίου τοῦ Ε΄, 355 Ὁ Ναύαρχος Νικόδημος, 357	
Ἰωάννης Κ. Καμπούρογλου(ς) (1855-1903)	362
Οἱ ἄγνωστοι ἥρωες, 362 Ὁ ἀνδριὰς Ρήγα τοῦ Φεραίου., 362 ; ; ; 366 Ὁ Κανάρης, 367 ΚΕ΄. Μαρτίου τοῦ 1899, 368 Ἡ Ἑλλὰς ἐορτάζουσα τὴν ΚΕ΄. Μαρτίου, 368 Εἰς τὸν Βίκτορα Οὐγγώ, 370	
Στέφανος Μαρτζώκης (1855-1913)	372
25η Μαρτίου, 372	
Ν. Γ. Καμπᾶς (1857-1932)	373
Ἰανουάριος, 373	
Γεώργιος Δροσίνης (1859-1951)	374
Ἡ κόρη τῆς Ρούμελης, 374 Ὕμνος τῶν προγόνων, 378	
Δ. Α. Κουμουνδουράκης (χ.χ.)	380
Ἡ Μάνη. Κατὰ τὸ ἔτος 1826., 380	
Κωστῆς Παλαμᾶς (1859-1943)	387
Περασμένα νιάτα, 387 Τὸ κήρυγμα τῶν Ὑδραίων, 392 [Ἡ Ρούμελ' εἶναι μιὰ κορὸν' ἀπὸ ρουμπίνι] , 395 Ἀπὸ τὰ <i>Σατιρικὰ γυμνάσματα</i> : 17, 396 Ἀπὸ τὰ <i>Σατιρικὰ γυμνάσματα</i> : 4, 397 Ἀπὸ τὰ <i>Σατιρικὰ γυμνάσματα</i> : 5, 397 Ἡ παιδοῦλα στὸν τάφο τοῦ Μπότσαρη, 398 Ἀπὸ τὰ <i>Δεκαεπτράστιχα</i> : 93, 402 Ἀπὸ τὰ <i>Ἐπιγράμματα</i> : 1.	

Χαραγμένο στο μνημείο του Νικηταρά, 402 Από τὰ <i>Ἐπιγράμματα</i> : 2. Στο Μάρκο Μπότσαρη, 403 Από τὰ <i>Ἐπιγράμματα</i> : Στη νεολαία μας, 403	
Τριαντάφυλλος Μπάρτας (χ.χ.)	405
Ἡ Ἑλλάς ἐν τῷ ἀγῶνι, 405	
Μιχαὴλ Αργυρόπουλος (1862-1949)	409
Ὁ θάνατος τοῦ Πατριάρχου, 409	
Παῦλος Νιρβάνας (1866-1937)	410
Εἰς τὴν ΚΕ' Μαρτίου 1821, 410 Ὁ θάνατος τοῦ ἀγωνιστοῦ, 411	
Γεράσιμος Θ. Βῶκος (1868-1927)	414
Ἔσωσα τὴν πατρίδα., 414	
Κώστας Κρυστάλλης (1868-1894)	416
Ὁ καλόγηρος τῆς Κλεισουράς τοῦ Μεσολογγίου, 416 Ἡ καπετάνισσα, 421	
Μιλτιάδης Μαλακάσης (1869-1943)	423
Ὁ Τάκη-Πλούμας, 423 Μπάϋρον, 424	
Σπυρίδων Ι. Ματσούκας (1873-1928)	427
Τὸ τραγοῦδι τῶν πεύκων, 427 Στὸ Διάκο τῆς Ἀλαμάνας, 428 25 Μαρτίου, 428	
Ἄγγελος Θ. Σημηριώτης (1873-1944)	431
Ὁ Γέρος τοῦ Μωριά, 431	
Ἄγνωστος (χ.χ.)	433
<i>Τὰ δάκρυα τῆς χήρας τοῦ Μάρκου Βότσαρη</i> , 433	
Σωτήρης Σκίπης (1881-1952)	435
Μεσολόγγι, 435 Ὁ ἀργαλιὸς τοῦ Αἰγαίου, 436 Παιᾶνες, 437 Μάρκος Μπότσαρης, 438	
Κώστας Βάρναλης (1884-1974)	440
V, 440	
Ἄγγελος Σικελιανός (1884-1951)	443
Μακρυγιάννης, 443 Βλαχογιάννης, 446 25 Μαρτίου 1821 – 25 Μαρτίου 1946, 447	
Μυρτιώτισσα (1885-1968)	449
Μπουμπουλίνα, 449 Σουλιώτισσες, 450	
Ρήγας Γκόλφης (1886-1958)	454
Πολεμιστής, 454	
Ρῶμος Φιλύρας (1888-1942)	459
Τὸ '21, 459	
Γεώργιος Ἀθάνας (1893-1987)	461
Λιποτάχτης, 461 Οἱ μάνες τῶν πολεμιστῶν, 461	
Τάκης Κ. Παπατσώνης (1895-1976)	463
Ἡ ἐθνεγερσία, 463	
Κώστας Γ. Καρυωτάκης (1896-1928)	465
Διάκος, 465 Κανάρης, 465	

Σοφία Μαυροειδή-Παπαδάκη (1898-1977)	467
Μὲ τ' αὐγινὸ τὸ σήμαντρο, 467	
Ἄγνωστος (χ.χ.)	469
Ἡ Ἑλληνίς, 469	
Γιώργος Σεφέρης (1900-1971)	471
Μνήμη τοῦ Μακρυγιάννη, 471	
Ἀνδρέας Ἐμπειρικός (1901-1975)	474
Ὁ Δρόμος, 474	
Παῦλος Κριναῖος (1902-1986)	477
Διπλογιόρτι στὴν Ἀράχωβα, 477 Ὁ πυρπολητής, 478	
Ἀλεξάνδρα Πλακωτάρη (1902-1993)	480
Χορικό, 480	
Γ. Θ. Βαφόπουλος (1903-1996)	481
Ἀθήνα, 481	
Γιάννης Κουτσοχέρας (1904-1994)	482
Λ, 482	
Ρίτα Μπούμη-Παπᾶ (1906-1984)	484
Βουκουρέστι, 484	
Νίκος Ἐγγονόπουλος (1907-1985)	485
Ἡ πόλις τοῦ φωτός, 485	
Γιώργος Κοτζιούλας (1909-1956)	487
Ἀπολογία μελλοθανάτου, 487	
Γιάννης Ρίτσος (1909-1990)	488
Τὸ ὕστερόγραφο τῆς δόξας, 488	
Νίκος Καββαδίας (1910-1975)	498
Ἀντίσταση, 498	
Φώτης Ἀγγουλές (1911-1964)	500
Μπάϋρον, 500	
Ὅδυσσέας Ἐλύτης (1911-1996)	501
Ἀπὸ <i>Τὸ Ἄξιον Ἐστί: Τὰ Πάθη</i> , 501 Ὁ Μικρὸς Ναυτίλος [Προβολέας δ'], 503	
Κώστας Καραχάλιος (1914-2002)	505
Τὸ '21, 505 Ἡ προδοσία, 506 Ἡ Μπαλάντα τῆς Νύχτας, 507	
Γιώργης Κότσιρας (1920-1998)	509
Β', 509 Γ', 510	
Νέλλη Ἀνδρικοπούλου (1921-2014)	512
Ἡ εὐθεία, 512	
Βασίλειος Τζούρας / Τζουράς (χ.χ.)	513
Τὸ μάντευμα τῆς μάγισσας καὶ ὁ θάνατος τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ, 513	

Άριστοτέλης Νικολαΐδης (1922-1996)	522
Γράμμα εξορίας, 1967, 522	
Νίκος Καρούζος (1926-1990)	525
Τέλεση λειτουργίας, 525	
Θανάσης Κωσταβάρας (1927-2007)	526
Θάνατος και αποθέωσις του Καπετάν Θύμιου Βλαχάβα και του ιερομονάχου Δημητρίου στα Γιάννινα, 526 Ό μικρός πυρετός ή Η πολιορκία του Ναυαρίνου, 528	
Νίκος Φωκᾶς (1927)	531
Διάλεξη για τὴν Ἑλλάδα, 531	
Άριστείδης Βουγιούκας (1928-2017)	536
Τὸ χάνι, 536 Ἀθήνα, 536	
Λουκᾶς Κούσουλας (1929-2019)	539
Διάδρομος τῆς Φιλοσοφικῆς, 539	
Τάκης Σιδέρης (1929)	541
Ἡ Νεοελληνικὴ Ἱστορία στὴν Καλαμάτα, 541 Παρθένης καὶ Παπαλουκάς, 541 Ἔνα ἄγνωστο περιστατικὸ ἀπὸ τὸ Ἑῖκοσι Ἔνα, 542 Οἱ Ἀρβανίτες, 542 Ἡ Ἑλλάδα ζωγράφος, 543	
Χρῆστος Κατσιγιάννης (1930-1999)	545
Τοῦ Πατρο-Κοσμᾶ, 545	
Τάσος Πορφύρης (1931)	547
Πατρίδα, 547 Μεσολόγγι, 547	
Ντίνος Χριστιανόπουλος (1931-2020)	549
[Καημένε Μακρυγιάννη...], 549 Ἐξυπνοεῖται, 549	
Βύρων Λεοντάρης (1932-2014)	551
I, 551	
Γιώργης Μανουσάκης (1933-2008)	553
Ἐλαφονήσι, 24 Ἀπριλίου 1824, 553	
Θωμᾶς Γκόρπας (1935-2003)	555
Πατριωτικοὶ στίχοι, 555 Ἱστορίες, 555	
Ἄγγελος Παρθένης (1935)	557
Ἑλληνοπούλα, 557	
Νίκος Αντωνᾶτος (1937)	558
Τὸ ὄπου, 558	
Τάσος Γαλάτης (1937)	560
Τὸ πέτρινο Εἰκοσιένα, 560 Μακάριος οὔτος, 561 Τὸ Χάνι τῆς Γραβιάς, 561 Ἡ μετακομιδὴ, 562 Ὁ ἄλλος αἰώνας, 563 Τὰ οὐράνια Πατσαβουρέικα, 564 Μιὰ μαυρόσπερη φωτογραφία, 565 Τὰ βράδια, 566 Κλέφτικο, 567	

Θανάσης Ν. Παπαθανασόπουλος (1937)	569
<i>Ρομειλιώτικα</i> : 23., 569 <i>Ρομειλιώτικα</i> : 25., 570 <i>Μεσολόγγι</i> , 1949, 570 85, 571 <i>Βλαχογιάννης</i> , 571 <i>Παξινός Άνεμογιάννης</i> , 572 <i>Ρήγας Φεραΐος</i> , 573 <i>Κέρκυρα</i> 1834, 574 <i>Γεώργιος Καραϊσκάκης</i> , 575 <i>Μεσολογγίτες στὸν Ἄγνωστο</i> 16 <i>Απριλίου</i> 2011, τοῦ <i>Λαζάρου</i> , 582	
Χρῖστος Ρομειλιωτάκης (1938-2018)	584
<i>Βαρούτην χανόμεθα</i> , 584 <i>Δευτερολογία</i> , 585 <i>Ὁ ἀκράϊος λόγος. Ὡδὴ στὸν</i> <i>Γεώργιο Καραϊσκάκη</i> , 586	
Ἄγγελικὴ Σιδηρᾶ (1938)	588
<i>Ἡ ἡρώϊδα τῆς Μυκόνου</i> , 588	
Δημήτρης Δασκαλόπουλος (1939)	590
<i>Γιάννενα</i> , 590	
Θέμης Λιβεριάδης (1940)	592
<i>Οἶκος ἐν ἔτει 1821... ἐτι ὑφιστάμενος</i> , 592	
Κυριάκος Χαραλαμπίδης (1940)	593
<i>Τὸ Εἰκοσιένα στὴν Κύπρο</i> , 593 <i>Πρὸς τοὺς λέγοντας ὅτι ὁ Κανάρης...</i> , 593	
Κωνσταντῖνος Ι. Δάλκος (1942)	596
<i>25-3-1971</i> , 596	
Μαρία Λαγγουρέλη (1942)	598
<i>Ποιηματάκι ἀπὸ σχολικὴ παράσταση</i> , 598	
Θάνος Κ. Ξηρός (1943)	603
<i>Πρωινὸ ἔθνικῆς ἐπετείου</i> , 603 <i>Πατριδογνωσία</i> , 603	
Μανώλης Πρατικάκης (1943)	604
<i>Ὅπως πάντα</i> , 604	
Γιῶργος Βέλτσος (1944)	606
<i>Γρηγόριος ὁ Ε΄</i> , 606	
Δημήτρης Δημητριάδης (1944)	607
<i>Κατάλογοι (ἀποσπάσματα)</i> , 607	
Νάσος Βαγενᾶς (1945)	610
<i>Ὡδὴ</i> , 610 <i>Μπάϊρον</i> , 610	
Χριστόφορος Λιοντάκης (1945-2019)	612
<i>Φρουτομανῆς</i> , 612	
Λευτέρης Ξανθόπουλος (1945-2020)	613
<i>Ὁ θάνατος τοῦ Ὀδυσσεᾶ Ἀνδρούτσου</i> , 613	
Δημήτρης Ποταμίτης (1945-2003)	615
<i>Ὁ θάνατος τοῦ Καραϊσκάκη ἢ Τὸ κόλπο</i> , 615	
Τάκης Παυλοστάθης (1946-1999)	617
<i>Τὸ παράθυρο</i> , 617	

Κώστας Ριτσώνης (1946-2015)	619
Τουρίστας στο Σούνιο, 619 Γλέντια στο Αίγιο, 619 Τοῦ Κιαμίλη <οὐσάκ>, 620	
Γιῶργος Καραντώνης (1947)	622
Πλατεία τῶν Φιλικῶν (Κολωνάκι), 622 Πατριωτικό, 624	
Νίκος Λεβέντης (1947)	625
Γεωργάκης Ὀλύμπιος, 625 Ψευδοφιλέλληνες, 626 Ἡ συνουκία τῶν ναυάρχων, 627	
Γιάννης Πατύλης (1947)	629
Ἄμμος, 629 Αποδρομὴ τοῦ ἀλκοόλ, 629 Τίτλοι τέλους, 632 Τὸ ξεβράκωτο Εἰκοσιένα, 634	
Στέλλα Ἀλεξοπούλου (1948-2016)	637
Σὲ ὕφος κατούλλειο γιὰ τὴν Εὐρώπη, 637	
Λεύκιος Ζαφειρίου (1948)	639
Ἑλλάδα 1973, 639	
Ἀπόστολος Ζῶτος (1948)	641
Ἦδὴ στὴν Παμβώτιδα, 641	
Δημήτρης Καλοκύρης (1948)	644
Τὸ ἀσήμαντο νόμισμα, 644	
Δημήτρης Πιστικός (1948)	646
Δ' Ὅλα φεύγουν, 646	
Γιῶργος Χρονᾶς (1948)	648
Τὸ χαμάμι τοῦ Μουχτὰρ Πασᾶ, 648	
Νίκος Κατσαλίδας (1949)	650
Ὅρκος τοῦ Σπυρομήλιου, 650	
Σωτήρης Σαράκης (1949)	653
Τῆς μοναξιάς, 653 Παραλ-ήρημα, 653 Ἡ παρεξήγηση, 654 Ναύπλιο, Φθινόπωρο 1989, 654 Πολεμικὸ δίπτυχο, 657 Διάλογοι Γραικῶν, 658 Ἦταν ἀλλιώδης, 659 Ὁ καμένος, 659 Ἡ ἐπανάσταση τῆς 14ης Ἰουλίου 1823, 661	
Γιῶργος Μαρκόπουλος (1951)	663
Τραγοῦδι, 663	
Θανάσης Ε. Μαρκόπουλος (1951)	665
Ὁ ἄνθρωπος τῆς διπλανῆς πόρτας, 665	
Ἡλίας Γκρῆς (1952)	666
Ὁ Καραϊσκάκης στὸ μπὰρ «Τσαϊ στὴ Σαχάρα», 666	
Νίκος Χειλαδάκης (1952-2012)	668
Ὀδυσσεὺς Ἀνδροῦτσος, 668	
Στέφανος Κατῆς (1953)	671
Ναύπλιον, 671	
Νάσα Παταπίου (1953)	676
Ὁ ἐφιάλης τῆς Πεζούνας, 676	

Τασούλα Καραγεωργίου (1954)	678
Βραδυνή προετοιμασία, 678 Η γυναικεία της Ζάκυθος στη στάση, 678	
Γιάννης Βαρβέρης (1955-2011)	681
Πλατεία Κολωνακίου, 681 Στόν ένατο όροφο της έγκυμοσύνης, 682 [Είχε έναν παπαγάλο], 683	
Στέφανος Γιονάς (1956)	684
Υστερόγραφον Όδυσσέως Ανδρούτσου (να διαβαστεί μετά τη βέβαιη κατακρήμνιση), 684	
Βαγγέλης Κάσσος (1956)	687
Ο λόρδος Charles Murray πεθαίνει για την Ελλάδα (1824), 687	
Λιάνα Σακελλίου (1956)	689
Έν τῷ μεταξύ, 689	
Γιάννης Τζανετάκης (1956)	692
Ραγιάδες, 692	
Γιώργος Κεντρωτής (1958)	694
Η έξωση του Όθωνα, 694 Κολοκοτρωνείο 1, 696 Κολοκοτρωνείο 2, 697	
Άγγελος Καλογερόπουλος (1959)	699
25η Μαρτίου, 699	
Γιώργος Μπλάνας (1959)	701
Στρατηγός, 701	
Κωστής Γκιμοσούλης (1960)	704
Μεθυσμένοι ήρωες του 1821, 704	
Άντωνης Δ. Σκιαθᾶς (1960)	708
Οι ἀσθένειες του Κόμητος, 708 Ὡδὴ στὸν λεύτερο Δυσσέα, 709 Ἡ Ἐπανάσταση τοῦ Ὀργανοπαίχτη, 711	
Δημήτρης Παλούκης (1962)	713
Αναφορά, 713	
Θεόδωρος Μπασιαῖκος (1963-2020)	715
Καρναβάλι, 715	
Δημήτρης Κοσμόπουλος (1964)	716
Δελτίο νυχτὸς τῆς 19ης Μαΐου 1825, 716 Θεοδώρου Κολοκοτρώνη διάβασις, 717	
Βάκης Λοιζίδης (1965)	719
Ἔπος, 719	
Ἑλσα Κορνέτη (1969)	720
Ἡ νεκροψία, 720	
Θανάσης Τριαρίδης (1970)	721
Ἡ καταστροφή τῆς... [μιὰ πόλη ἦταν, μὴν τὸ κάνουμε καὶ θέμα], 721	
Χάρης Ψαρράς (1982)	722
Αλαμάνια (1821), 722	

ΞΕΝΗ ΠΟΙΗΣΗ

Γιόχαν Βόλφγκανγκ φόν Γκαίτε (Johann Wolfgang von Goethe, 1749-1832)	725
Στὸ Λόρδο Βύρων, 725 <i>Φάουστ</i> , 725	
Βασίλι Καπνίστ (Василий Капнист, 1758-1823)	727
Ἐκκληση γιὰ βοήθεια στὴν Ἑλλάδα, 727 Στὸν ἐπαναστατημένο ἑλληνικὸ λαό, 731	
Φριντερίκε Μπρούν (Friederike Brun, 1765-1835)	733
Οἱ πεσόντες στὴ Στίγκα καὶ οἱ νικητὲς στὴ Μυτιλήνη. Δύο Χοροὶ τῶν Φιλελλήνων, 733	
Ἄμπραχαμ Λέμπερτ (Abraham Lemberg, 1766-1832)	736
Τὰ Ψαρά, ἢ Ἡ τέταρτη ἐκστρατεία τῶν Ἑλλήνων, 736	
Μετουζάλεμ Μύλλερ (Methusalem Müller, 1771-1837)	744
Ἡ καταστροφή τῶν Ψαρῶν. Ἐλεγεία, 744	
Ἀμάλιε φόν Χέλβιχ (Amalie von Helvig, 1776-1831)	747
Οἱ αἰχμάλωτες τῆς Χίου, 747	
Ἴβάν Κοζλόφ (Иван Козлов, 1779-1840)	751
Αἰχμάλωτος Ἑλληνας φυλακισμένος, 751 Μπάϊρον, 752	
Γιόζεφ Ἐμίλ Νύρνμπεργκερ (Joseph Emil Nürnberger, 1779-1848)	758
Ἡ ναυμαχία τοῦ Ναβαρίνου, 758	
Πιέρ-Ζαν ντε Μπερανζέ (Pierre-Jean de Béranger, 1780-1857)	761
Ψαρά. Νικητήριος ὕμνος τῶν Ὀθωμανῶν, 761	
Ἄντελμπερ φόν Σαμισσό (Adelbert von Chamisso, 1781-1838)	764
Χίος, 764 Ἡ σφαγὴ τῆς Χίου, 772	
Φυόντορ Γκλίνκα (Фёдор Глинка, 1786-1880)	775
Τὸ πολεμικὸ θούριο τῶν Ἑλλήνων, 775 Στοὺς Ἑλληνες ἰκέτες, 778	
Λουδοβίκος Α΄ τῆς Βαυαρίας (Ludwig I, König von Bayern, 1786-1868)	780
Γιὰ τὴν κατάληψη τοῦ Ναυαρίνου, 780 Μετὰ τὴν καταστροφή τῶν Ψαρῶν, 780 Πρὸς τοὺς Ἑλληνας., 783 Προσφώνησις εἰς τοὺς Ἑλληνας., 784 Εἰς τὴν πυρπόλησιν τῶν τουρκικῶν πλοίων., 786 Παρηγορία πρὸς τοὺς Ἑλληνας., 788 Εἰς τὴν παρὰ τῶν Ἑλλήνων δευτέραν ἄλωσιν τοῦ Μεσολογγίου., 789	
Λόρδος Βύρων (Lord Byron, 1788-1824)	792
Σήμερα συμπληρῶνω τὰ τριάντα-ἕξι μου χρόνια..., 792 Τὰ νησιὰ τῆς Ἑλλάδας, 793	
Πάβελ Κατένιν (Павел Александрович Катенин, 1792-1853)	798
Ὁ ποιητὴς καὶ ἡ Μούσα, 798	
Πέρσου Μπὺς Σέλλεϋ (Percy Bysshe Shelley, 1792- 1822)	804
Ἑλλάς, 804	
Κάζιμυρ Ντελαβίνιε (Casimir Delavigne, 1793-1843)	817
Στὴν τουρκοπατημένη Ἑλλάδα (1821), 817 Στὰ ἐρεῖπια τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδας, 818	

Αριέστ Σομόφ (Орест Cόμοφ, 1793-1833)	822
Ἑλλάδα, 822	
Βίλγελμ Μύλλερ (Wilhelm Müller, 1794-1827)	825
Ἡ γλαύκα, 825 Ἡ Ἑλλάδα καὶ ὁ κόσμος, 827 Ἡ ἐλπίδα τῆς Ἑλλάδας, 828 Ὁ Αλέξανδρος Ὑψηλάντης στὸ Μούνκατς, 829 Κωνσταντῖνος Κανάρης, 830 Μάρ- κος Μπότσαρης, 830 Μπουμπουλίνα, 832 Ὁ Χιώτης, 833 Ὁ Μανιάτης, 834 Θερμοπύλες, 835 Ἡ Μανιάτισσα, 836	
Κρίστιαν Μπόρκ (Christian Bork, 1795/6-1822)	840
Πρὶν ἀπὸ τὴν μάχη στὴν Κασσάνδρα, 840	
Τζῶν Κήτς (John Keats, 1795-1821)	842
Γιὰ τὰ μάρμαρα τοῦ Ἑλγίνου, 842	
Βλάντιμιρ Ραγέφσκι (Владимир Раѳевский, 1795-1872)	844
Στοὺς φίλους μου, στὸ Κισινιόφ, 844	
Καντράτι Ριλέγεφ (Конδράτιѳ Рылѳев, 1795-1826)	851
Στὸ θάνατο τοῦ Βύρωνα, 851	
Λούντβιχ Κάρλ Στοῦκερτ (Ludwig Karl Stuckert, 1795-1843)	853
Νίκη τῶν Ἑλλήνων στὴν Τένεδο, 853	
Τέοντορ Μπράντ (Theodor Brand, 1796-;)	859
Θρήνος γιὰ τὴν καταστροφὴ τῆς Χίου, 859	
Βίλγελμ Κιούχελμπέκκερ (Вильгельм Кюхельбекер, 1797-1846)	861
Ἑλληνικὸ τραγούδι, 861 Ἀγάτης, 862 Προφητεία, 863 Ὁ θάνατος τοῦ Βύρωνα, 866	
Χόφφμαν φὸν Φάλλερσλέμπερ (Hoffmann von Fallersleben, 1798-1847)	871
Ὁ Χιώτης στὴν Βιέννη, 871	
Ἀλιεξάντρ Πούσκιν (Александр Пушкин, 1799-1837)	873
Στιλέτο, 873 [Πιστὴ Ἑλληνίδα μου...], 875 [Ἐλευθερία, σὲ σένα ἐμπρός...], 875 [Σηκώσου, ὦ Ἑλλάδα, καὶ τὸν ἀγῶνα στήσε...], 876	
Λούντβιχ Ρέλλσταμπ (Ludwig Rellstab, 1799-1860)	878
Ἡ ἐκδίκηση τῆς Χίου, 878	
Βασίλι Τουμάνσκι (Васίлий Тумάνский, 1800-1860)	881
Ἑλληνικὴ ὠδή, 881 Ἑλλάδα (Δύο σονέτα) 882	
Χάϊνριχ Στήγκλιτς (Heinrich Stieglitz, 1801-1849)	884
Ὁ ἐπικίδειος δεῖπνος στὴν Χίο, 884 Οἱ Μανιάτες πρὸς τὸν Μέγα-Σουλτάνο, 885 Κραυγὴ τρόμου, 886 Ἀποχαιρετισμὸς τῶν Παργινῶν, 887 Ἡ Σπετσιώτισσα, 888 Τὸ Σουλιωτόπουλο, 889	
Ἄντολφ Ἄουγκουστ Μπουῦμπε (Adolf August Bube, 1802-1873)	891
Ὁ ἥρωικὸς στρατὸς τοῦ Ὀδυσσεά στὶς Θερμοπύλες, 891	
Βίκτωρ Οὔγκώ (Victor Hugo, 1802-1885)	894
Τὸ Ἑλληνόπουλο, 894 Ἐνθουσιασμός, 895 Ναυαρίνο, 898 Ὁ πύργος τ' Ἀλῆ πασᾶ, 900	

Βασίλι Γκριγκόριεφ (Васілій Григор'єв, 1803-1876)	903
Ἑλληνίδα, 903	
Λούντβιχ Ρίχτερ (Ludwig Richter, 1803-1884)	905
Όραμα μετά την ναυμαχία στο Ναβαρίνο, 905	
Ντιμίτρι Βενεβίτινοφ (Дмі́трий Вєνεві́тинов, 1805-1827)	907
Ό θάνατος του Μπάϋρον (Τέσσερα άποσπάσματα από τον ήμιτελη Πρόλογο), 907	
Ντάνιελ Χ. Σάντερς (Daniel H. Sanders, 1819-1897)	911
Τò στενò τῶν Θερμοπυλῶν, 911	
Χοακίν Λορένθο Λουάθεζ (Joaquín Lorenzo Luaces, 1826-1867)	912
Ἡ πτώση τοῦ Μεσολογγίου (Άποσπάσματα), 914	
Άγνωστος (χ.χ.)	916
Ἐπίκαιρα σονέττα γιὰ τὴν νίκη τοῦ Ναβαρίνου, 918	
Άγνωστος (χ.χ.)	920
Ἡ ἐκστρατεία τοῦ Μοριᾶ, 922	
Φρεντερικ Μιστράλ (Frédéric Mistral, 1830-1914)	925
Ό ἑλληνικὸς ὕμνος, 927	
Φραντσέσκο Ντραγκομάνο (Francesco Dragomano, χ.χ.)	928
Τοῖς ἐχθροῖς τῆς Ἑλλάδος κατὰ τὴν πῶσιν τοῦ Μεσολογγίου, 930	
Ἔρνστ Γκρόσσε (Ernst Grosse, 1862-1927)	932
Ό γέροντας τῆς Σάμου, 934	
Τζῶν Ντρίνκγουότερ (John Drinkwater, 1882-1937)	936
Μεσολόγγι, 938	
 Εἰκονογραφικὸ παράρτημα κοσμημάτων	
Όπλα, ἐνδύματα καὶ καθημερινὰ ἀντικείμενα ἀγωνιστῶν, ἰδεολόγων καὶ πολιτικῶν τοῦ Εἰκοσιένα (Ἐπιμ.: Ἡρώ Νικοπούλου)	941
Κατάλογος ἀνθολογούμενων ποιητῶν	952

Ο ΑΝΘΟΛΟΓΙΚΟΣ ΤΟΜΟΣ *ΧΑΙΡΕ, Ω ΧΑΙΡΕ, ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ!* Ο ΑΓΩΝΑΣ ΤΟΥ 1821 ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΑΙ ΞΕΝΗ ΠΟΙΗΣΗ ΣΕ ΑΝΘΟΛΟΓΗΣΗ ΘΑΝΑΣΗ ΓΑΛΑΝΑΚΗ & ΜΑΝΟΥ ΚΟΥΜΗ ΚΑΙ ΚΟΣΜΗΜΑΤΑ ΤΗΣ ΗΡΩΣ ΝΙΚΟΠΟΥΛΟΥ ΣΤΟΙΧΕΙΟΘΕΤΗΘΗΚΕ ΚΑΙ ΣΕΛΙΔΟΠΟΙΗΘΗΚΕ ΑΠΟ ΤΟ ΑΝΑΓΡΑΜΜΑ ΤΙΣ ΔΙΟΡΘΩΣΕΙΣ ΕΠΙΜΕΛΗΘΗΚΑΝ ΟΙ ΠΑΝΟΣ ΑΣΤΙΘΑΣ ΑΓΓΕΛΙΝΑ ΘΕΟΔΩΡΑΚΗ & ΘΑΝΑΣΗΣ ΓΑΛΑΝΑΚΗΣ ΜΕ ΓΕΝΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΤΟΥ ΤΕΛΕΥΤΑΙΟΥ ΤΥΠΩΘΗΚΕ ΣΤΙΣ ΓΡΑΦΙΚΕΣ ΤΕΧΝΕΣ ΤΟΥ ΓΙΩΡΓΟΥ ΚΩΣΤΟΠΟΥΛΟΥ ΣΕ ΧΑΡΤΙ ΣΑΜΟΥΑ 80ΓΡ. ΚΑΙ ΒΙΒΛΙΟΔΕΤΗΘΗΚΕ ΣΤΟ LIBRO D'ORO ΗΛ.ΜΠΟΥΝΤΑΣ-Π.ΒΑΣΙΛΕΙΑΔΗΣ Ο.Ε. ΣΕ 1750 ΑΝΤΙΤΥΠΑ ΕΚ ΤΩΝ ΟΠΟΙΩΝ ΤΑ 250 ΜΕ ΠΑΝΟΔΕΤΟ ΕΞΩΦΥΛΛΟ ΤΟΝ ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟ ΤΟΥ 2021 ΓΙΑ ΛΟΓΑΡΙΑΣΜΟ ΤΗΣ ΤΡΑΠΕΖΑΣ ΠΕΙΡΑΙΩΣ ΚΑΙ ΤΟΥ ΙΔΡΥΜΑΤΟΣ ΤΑΚΗΣ ΣΙΝΟΠΟΥΛΟΣ

ΤΟ ΙΔΡΥΜΑ ΤΑΚΗΣ ΣΙΝΟΠΟΥΛΟΣ
ΤΕΛΕΙ ΥΠΟ ΤΗΝ ΑΙΓΙΔΑ ΤΟΥ ΔΗΜΟΥ ΝΕΑΣ ΙΩΝΙΑΣ

ΠΑΡΟΡΑΜΑΤΑ – ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑΤΙΚΑ
ΠΡΩΤΗΣ ΕΚΔΟΣΗΣ

σ. 25 : Στο λήμμα *Αντώνης Κατσαντώνης* διευκρινίζεται ότι η συνάντηση Καποδίστρια – Κατσαντώνη γίνεται τὸ 1807 στὴ συνέλευση τῆς Λευκάδας.

σ. 26 : Στο λήμμα *Φιλικὴ Ἐταιρεία* διορθώνεται τὸ ἔτος σύστασης ἀπὸ 1817 σὲ 1814.

σ. 131 : Μεταξὺ 84ης καὶ 85ης στροφῆς ἀπαλοίφεται τὸ σύμβολο τῆς ἀσυνέχειας «[...]».

σ. 224 : Ὁ ἀναφερόμενος *Φιλόθεος* στὸν στίχο «*Κατέβηκε ὁ Φιλόθεος μὲ θυμιὰτὸ στὸ χέρι*» πρόκειται γιὰ ἓναν ἐκ τῶν ἐπισκόπων ποὺ διεδραμάτισαν σημαντικὸ ρόλο στὴν ἐξέγερση τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος κατὰ τὸν Στ' Ἐνετοτουρκικὸ πόλεμο (1684-1699, *ΙΕΕ*, *ΙΑ'*, σσ. 26, 124).

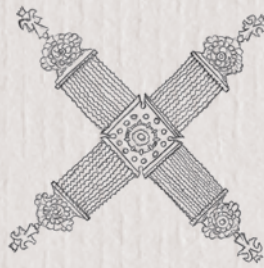
σ. 226 : Στὸν δεῦτερο στίχο ἀπὸ τὸ τέλος («*Ποιός εἶμαι, Διάκε;... καὶ ρωτᾶς;... Κοίταξε... ὁ Ἡσαΐας.*») ἡ λέξη «*Ἡσαΐας*» σχολιάζεται στὴ σ. 235 (τρίτο λήμμα ἀπὸ τὸ τέλος) ὡς «*Ἡσαΐας* : Προφήτης τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης», ἐνῶ πρόκειται γιὰ τὸν ἐπίσκοπο Σαλῶνων Ἡσαΐα, ποὺ σκοτώθηκε στὴ μάχη τῆς Ἀλαμάνας μαζὶ μὲ τὸν ἀδελφὸ του.

σ. 232 : Ὁ *Κούρμας* δὲν πρόκειται γιὰ τὸν Ἡλία Κορμᾶ. Συστρατεύθηκε μὲ τὸν Σαλῶνων Φιλόθεο, ὁ ὁποῖος συνεργαζόταν μὲ τοὺς Βενετούς. Κατέλαβε τὰ Σάλωνα, τὸ Λιδωρῖκι καὶ τὴν Ἐπαχτο (*ΙΕΕ*, *ΙΑ'*, σσ. 26, 30).

σ. 382 : Δὲν διευκρινίζεται ἡ ἀναφορὰ στὴ «βέργα» τοῦ ποιητῆ Δ. Α. Κουμουνδουράκη. Πρόκειται γιὰ τὸ χωριὸ Βέργα (στὸ ὁποῖο ἔλαβε χώρα ἡ Μάχη τῆς Βέργας) στὴ Μεσσηνία κοντὰ στὶς Κυπριές. Διατηρήθηκε ἡ γραφὴ τοῦ πρωτοτύπου μὲ πεζὸ ἀντὶ γιὰ κεφαλαῖο.

σ. 591 : Στὸ σχόλιο γιὰ τὸν στίχο «*στοὺς τοίχους τῆς Μονῆς Φιλανθρωπινῶν*» σημειώνεται ὅτι ἀπεικονίζονται ὀλόσωμοι οἱ Σωκράτης, Θαλῆς, Πλάτων καὶ Ἀριστοτέλης.

σ. 953 : Στον «*Κατάλογο ἀνθολογούμενων ποιητῶν*» τὸ «*Μπασιάκος, Θόδωρος*» γίνεται «*Μπασιάκος, Θεόδωρος*» κατὰ τὸν τονισμὸ τοῦ λήμματος τῆς σ. 715.

ISBN: 978-618-85077-1-5